Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

Colour Chart #13

DANES-PICTA.COM

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

DANES-PICTA.COM

C M Y K

Grey Scale #13

R G B WH GR BL

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

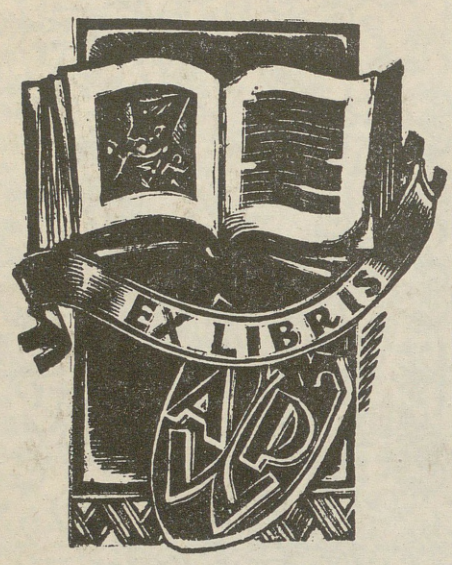
EX LIBRIS

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY

KRÓLESTWA POLSKIEGO

I INNYCH KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH

WYDANY

Pod Redakcyą

Bronisława Chlebowskiego, Magistra nauk filologiczno-historycznych b. Szkoły Głównéj Warszawskiéj.

Władysława Walewskiego, obywatela ziemskiego, Kandydata nauk dyplomatycznych Uniwersytetu Dorpackiego.

WEDŁUG PLANU

Filipa Sulimierskiego

i z pomocą zgromadzonych przez niego materyałów.

TOM VIII.

WARSZAWA.
NAKŁADEM WŁADYSŁAWA WALEWSKIEGO
Druk „WIEKU“ Nowy-Świat Nr. 61.

1887.

Дозволено Цензурою.

Варшава 25 Ноября 1886 г.

CZYTELNIA
19/8
3

P.

(Dalszy ciąg).

Perepiatycha, ob. *Perepiat.*

Perepieczyce, ob. *Przepieczyce.*

Perepilce, mylnie *Perepelińce*, wś rząd. nad Bohem, pow. bracławski, o 4 w. od Bracławia, gm. Grabowiec, par. Bracław, ma 87 osad, 237 mk., 915 dz. ziemi włośc. Należała do sstwa bracławskiego. *Dr. M.*

Perepilczyńce, wś nad rz. Łozową, pow. mohylowski gub. podolskiej, o 50 w. od Mohylowa, gm. Koryszków, okr. pol., par. kat. i poczta Szarogród; ma 148 osad, 630 mk., 808 dz. ziemi włośc., 1207 dz. dwors. Cerkiew p. w. św. Mikołaja wzniesiona w 1750 r., ma 517 parafian. Założył ją Maksym Perepiliński na pustym stepie, należącym do Szarogrodczyzny. Jan Zamoyski wyrobił mu szlachectwo z nazwiskiem Przepiórkowski; następnie należała do Koniecpolskich, Lubomirskich (w wykazie ich majętności nazwana Przepiorczyńce), obecnie Berezowskich. *Dr. M.*

Pereprostyna, potok górski, w pow. drohobyckim, uchodzi do Stryja z lewego brzegu.

Pereprostyna 1.) al. *Pereprostyny*, północna część Dołhego koło Podbuża, w pow. drohobyckim, nad pot. Pereprostyną. 2.) **P.**, grupa domów w Kropiwniku Nowym, w pow. drohobyckim.

Pereputyny, część Hołowska, pow. turczański.

Pererosa, rzeczka w pow. lityńskim, poniżej mka Chmielnika, wpada do Bohu.

Pererosłe, urzęd. *Pererosłow*, wś, pow. ostrogski, w 3 okr. pol. Lachowce, gm. Pererosłe, o 20 w. na płd. od Ostroga, 15 w. od Lachowiec, 14 w. od Uniejowa, 21 w. od Szumska. Rozrzucona po górach poprzerzynanych jarami, posiada zarząd gminny, cerkiew i szkółkę wiejską. Grunt glinkowaty, pszenny, urodzajny; włościanie zamożni, trudnią się tylko uprawą roli, przyczem ciągną znaczne dochody z sadów. Wieś ta należała niegdyś do ks. Ostrogskich, jak widać z działu 1602 r., następnie przeszła do Koniecpolskich, od tych do ks. Jabłonowskich; oddana wraz z 8 inuemi wsiami w posagu za ks. Teresą z Jabłonowskich hr. Potocką, której jedyna córka wyszedłszy za Kazimierza Walewskiego, marszałka pow. rówieńskiego, wniosła wś tę w dom Walewskich. Sprzedana później Janowi Zawiszy, prezesowi trybunału, po jego śmierci przeszła w dom Mogilnickich, w ręku których do dziś pozostaje. *Z. Róż.*

Pererosłow, ob. *Pererosłe.*

Pererów al. *Perezów*, z *Trościanką*, *Pilipami* i *Wołową*, wś nad Prutem, pow. kołomyjski, odl. 7·5 klm. na wschód od Kołomyi. Prut płynie środkiem wsi tak, iż P. leży na północnym brzegu, zaś dwa przysiołki na południe od rzeki, wzdłuż potoku Berezówka. Trościanka tylko leży nad samym Prutem. Granice: wschodnia Matyjówce na półn. brzegu Prutu, Załucze, Debesławce i Cucułyn, na płd. od tej rzeki; południ. Kropiwniszcze; zachodnia Ispas i Wierbiąż Niżny na południ., Kornicz na półn. brzegu Prutu; półn. Cieniawa i Nazurna. Przez wieś przechodzi gościniec rządowy kołomyjsko śniatyński i kolej żelazna lwowsko-czerniowiecka. Obszar dworski ról, łąk i past. 723, lasu 1125; włośc. 2472 mr. W 1870 r. 1397 mk.; w 1880 r. w gminie 1488, na obszarze dwor. 82 mk.; rz.-kat. w Pererowie z Trościanką 152, w Pilipach 12, w Wołowej 13, par. Kołomyja; gr.-kat. w Pererowie 442, par. w miejscu, z filią w Matyjowcach 320 i filią Załucze (część na półn. brzegu Prutu) 306, razem 1068 gr.-kat.; dek. kołomyjski; w Pilipach i Wołowej razem 466, w Trościance 388 gr.-kat. Te trzy miejscowości są filiami par. w Załuczu, w części na połud. brzegu Prutu. Obszar na półn. brzegu Prutu ma glebę podolską, wydającą wszystkie gatunki zboża oraz tytuń i kukurydzę. Na południ. brzegu grunt lesisty, okolica górska, licznymi potokami poprzerzynana. P. ma szkołę etat. o 1 naucz., Trościanka filialną o 1 naucz.; kasa pożycz. z kapit. 1956 złr. Właścicielka posiadłości dwor. Leokadya z bar. Hajdlów Czechowiczowa. *B. R.*

Pererub, wś, pow. piński, w 2 okr. pol., gm. Moksze, 50 mk.; własność Pusłowskiego.

Pereryta, wś nad rz. Dniestrem, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim.

Peresieka, wś w pow. borysowskim, blisko źródeł Essy.

Peresiele, niwy w płn. stronie Kornic, pow. samborski.

Peresika, potok w pow. sokalskim, na obszarze wsi Jastrzębica, wpada do Bugu.

Peresleje, wś rząd. nad dużem jeziorem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Norzyca, o 76 w. od Wilejki, 10 dm., 97 mk.

Pereslip, grupa domów w Jabłonicy, pow nadworniański.

Peresłów, *Peresłowo*, ob. *Peresłówka*.

Peresłówka, potok w pow. dzisieńskim, w b. gminie Drygucze, przepływa pod wsią Kiłoczewo.

Peresłówka 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Leonpol (dawniej w gminie Drygucze), okr. wiejski Uźmieny, o 8 w. od gminy a 31 1/2 w. od Dzisny, 8 dm., 70 mk. prawosł. (w 1864 r. 55 dusz rewiz.); należy do dóbr Uźmieny, Czerwińskich. 2.) **P.** al. *Peresłowo*, fol., tamże, okr. wiejski P., o 24 w. od Dzisny, 1 dm., 3 mk kat.; własność Czerwińskich. Była tu filia par. Dzisna. W skład okręgu wiejskiego P. wchodzą wsie: Winogrady, Klenino, Korendasze, Kiłoczewo i Bryżypki, w ogóle 157 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 3.) **P.**, os. karcz., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 22 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. żydów. *J. Krz.*

Peresmuszki, dobra, pow. połocki, mają 2490 dz. ziemi dwor.; własność niegdyś Hrebnickich, później Makowieckich, dziś Reuttów.

Peresołowice, wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. Mołodziatycze, par. rz.-kat. Grabowiec, wsch. obrz. Peresołowice, odl. 14 w. od Hrubieszowa. Posiada cerkiew par. pounicką, szkołę począt. ogólną, młyn wodny, wiatrak, staw, pokłady torfu. W 1827 r. było tu 35 dm., 223 mk. Tutejsza cerkiew niewiadomej erekcyi. Obecna wzniesiona z drzewa w 1770 r. Należały do niej filie w Gdeszynie i Bohutyczach. Wykopane tu półmiski i talerze z herbami i cyframi opisał E. Rastawiecki (Bibl. Warsz. 1859, V, 146). W 1872 r. fol. P., oddzielony w 1857 r. od dóbr Dobromierzyce, rozl. mr. 609: gr. or. i ogr. mr. 387, łąk mr. 57, lasu mr. 140, wody mr. 8, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, z drzewa 24; płodozmian 5-polowy; las urządzony. Wś P. os. 40, z gr. mr. 449; os. młyn. mr. 18 oraz grunta cerkiewne mr. 33. *Br. Ch.*

Peresopnica, wś skarbowa nad rz. Stubłą, przy ujściu do niej Stubełki, pow. równeński, o 1 1/2 mili na płd. od mka Klewania a 1/2 mili od rozwalin zamku Żukowa. Niegdyś znakomity gród, stolica udzielnego księstwa peresopnickiego. W dziejach spotykamy po raz pierwszy wzmiankę o P. pod 1146 r., gdy synowie Monomacha: Wiaczesław, ks. na Turowie i Jerzy, ks. na Suzdalu, połączyli się z sobą i zagarnęli niektóre grody kijowskie, pomiędzy innymi i P. Ale niedługo cieszyli się zaborem, bowiem w. ks. kijowski Izasław, w połączeniu z bratem swym Rościsławem, nie tylko odebrał swoje, ale nadto zajął i dzielnicę Wiaczesława Turów i natomiast, pogodziwszy się z nim, wydzielił mu księstwo peresopnickie i drohobużskie. Wkrótce potem Izasław doznał smutnej losu zmiany, w wojnie bowiem z krewnymi postradał swe państwo i schronił się do Włodzimierza. Zniewolony zawrzeć pokój, zjeżdża w 1150 r. do P. do stryja swego Wiaczesława, gdzie przybył również Jerzy, ks. suzdalski i inni książęta ruscy. Stanęło na tem, że Izasław, złożywszy godność w. księcia, ustąpił Kijowa Jerzemu, przestając na wydzielonym sobie Nowogrodzie, przyczem Wiaczesław otrzymał Wyszhorod a P. dostała się Hlebowi Jaszowiczowi. Zawarty jednak pokój nie był długotrwałym, gdy bowiem w P. pozostał sam tylko Hleb, napadł na niego Izasław, zabrał do niewoli wraz z całem wojskiem. Wkrótce potem ks. halicki Włodzimierz zajął wszystkie miasta nad Horyniem i nadał je Mścisławowi Jerzowiczowi, synowi ks. kijowskiego. Następnie Jerzy nadał P. synowi swemu Andrzejowi. W 1153 r. posiada P. Mścisław Izasławowicz, którego w 1155 r. wypędza Jerzy Jerzowicz. Potem P. przeszła do Włodzimierza Andrzejowicza a 1171 r. do Włodzimierza Mścisławowicza. Do 1207 r. głucho w historyi o losach ks. peresopnickiego, w którym to roku P., za wpływem księcia polskiego Leszka Białego, dostaje się Mścisławowi Jarosławowiczowi Niememu. W 1219 r. Mścisław Mścisławowicz, ks. nowogródzki, zebrał na polach peresopnickich drużyny 17 książąt i na czele 50,000 wojska wyruszył przeciwko ks. halickiemu. W 1224 r. Mścisław odstąpił P. ks. Danielowi Romanowiczowi halickiemu, który w 1227 r. odstąpił ją bratu swemu Wasilkowi. W 1240 r. księstwo spustoszone zostało przez najście Batego. W 1246 r. Litwini wpadli do P. i zgładzili do szczętu zamek i miasto, poczem historya milczy o niem do 1319 r., w którym księstwo peresopnickie wraz z Łuckiem przechodzi pod władzę w. ks. litewskich i zostaje udziałem Lubarta Giedyminowicza. Gdy Wołyń przypadł do korony, P. poczęło należeć do dóbr stołu królewskiego. W 1501 r. król polski i w. ks. litewski Aleksander nadaje wieczyście kollacyą monasteru peresopnickiego wraz z ziemią peresopnicką Maryi, żonie ks. Michała Czartoryskiego. Król Zygmunt przywilejem z d. 13 lutego 1526 r. zatwierdza prawo kollacyi Te-

odorowi Michałowiczowi Czartoryskiemu, z zastrzeżeniem, że nie wolno jemu ani jego następcom zbywać jej ani nowych czynić rozporządzeń, bez wiedzy i zezwolenia panującego. Niewiadomo kiedy został ufundowany tutejszy monaster, istniał on już jednak w 1490 r. Pod koniec XVI w. należała P. do Jerzego Czartoryskiego, który w 1595 r. nadaje majętność peresopnicką monasterowi, pod warunkiem utrzymania szpitala dla ubogich, następnie wbrew zastrzeżeniu, sprzedaje monaster siostrze swej Helenie Hornostajowej i kollacyą na nią przelewa. Zygmunt III uważając sprzedaż takową za nieprawną, przeciwną chwale bożej i woli przodków, uznał ją za nieważną i kollacyą przywrócił Mikołajowi Czartoryskiemu, synowi Jerzego. Przychylając się następnie do prośby Mikołaja pod d. 20 czerwca 1630 r. wcielа P. z gruntami i budynkami do mansyonaryi klewańskiej na wieczne czasy. Odtąd P. zostawała w posiadaniu proboszczów klewańskich aż do 1848 r., w którym przyłączoną została do dóbr skarbowych. Z liczby ihumenów monasteru peresopnickiego wymieniają źródła: Ilariona (Laurentego) i Symeona. Do dóbr monasterskich należały wsie: Czemeryn, Dziatkowicze (Diadkowiczy), Grabowo i Makoterty. O P. znajdują się wzmianki w dokum. ogłoszonych w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. I, cz. 2: 2; t. IV, cz. 2: 188; Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 3, 4, 473—477, 490—499. Porów. też artykuł Sendulskiego w Wołyńskich eparch. wiedom. z 1880 r. *J. Krz.*

Perespa al. *P. Majdan*, wś i fol. nad rz. Jarochą, dopływem Huczwy, pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par. Tyszowce (wsch. obrz. Perespa), odl. 35 w. od Tomaszowa a 7 w. od Tyszowiec. Posiada cerkiew par. pounicką, erekcyi niewiadomej. Istniała przed 1674 r. W 1805 r. nową wzniósł Rafał Horodyński, dziedzic P. Po pogorzeli w 1877 r. nowa murowana. We wsi jest szkoła początkowa ogólna, 82 dm., 825 mk., z nich 232 rz.-kat., grunta 740 mr., łąk 431, lasu 143 mr. Gleba gliniasta. Ludność rolnicza. Fol. P.-M. ma 329 mr. gruntu, 336 mr. łąk, 1356 mr. lasu. Do niego też należy fol. Marysin, 380 mr. gruntu, 142 mr. łąk. Na fol. P. jest dwór, ogród, gleba żyzna, borowina, łąki torfowe, wapniak niewydobywany. Było to niegdyś dziedzictwo Horodyńskich, Dobrzelewskich. W 1827 r. było 101 dm. i 807 mk. *X. S. S.*

Perespa 1.) rzka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Dniepru, do którego uchodzi pomiędzy Stołbnią i Sożem. 2.) **P.**, niegdyś rzka pod Mińskiem litew. wypływająca z Komarowego Błota i pod miastem wpadająca do Świsłoczy. Obecnie w skutek osuszenia bagna Komarowskiego pozostał zaledwo ślad strumyka, sączący się przez Perespę przedmieście Mińska. D. 10 września 1592 r. król Zygmunt III dozwolił na zbudowanie na rzece Pereśpie „która idzie z Komarowego błota“ młyna i papierni (ob. Teka Wileńska z 1857 r., № 2, str. 150). *A. Jel.*

Perespa 1.) jedno z przedmieść Mińska, od str. płn.-zach., za Świsłoczą, obok cmentarza prawosławnego zwanego Stróżówka; przy dawnym trakcie pocztowym wileńskim. Mieszkańcy, przeważnie chrześcianie, trudnią się gospodarstwem i pielęgnowaniem ogrodów warzywnych. 2.) **P.** *Wielka*, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 9 dm. i 72 mk., z których 1 zajmuje się stolarstwem.

Perespa, wś, pow. łucki, na płn.-zach. od mka Rożyszcze; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 141, 143.

Perespa, lesista góra, ze szczytem 752 mt. wys., między pot. Borysławskim od wsch., Opaczką od płn. i Zwirczykiem od zach., w płd. stronie Opaki, w pow. drohobyckim.

Perespa, wś, pow. sokalski, 15 klm. na płd.-wsch. od sądu pow. i st. kol. jarosławsko-sokalskiej w Sokalu, a 8 klm. od urzędu poczt. w Tartakowie. Na płn. i płn.-wsch. leży Spassów, na wsch. Byszów, na płd. Rozdziałów, na płd.-zach. i zach. Zubków, na płn.-zach. Tartaków. Wieś leży w dorzeczu Wisły. Wchodzi tu mały potok od płn.-zach. z Zubkowa i płynie pod nazwą Młynówki znowu do Zubkowa, gdzie przybiera nazwę Ostrowa i wpada do Białegostoku, dopływu Bugu. Wzdłuż granicy płd. płynie od wsch. na zach. drugi potok, zwany też Młynówką i wchodzi do Rozdziałowa, gdzie wpada również do Białegostoku. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru, na lew. brzegu Młynówki al. Ostrowa. Część wsi zwie się: Chatki. Na płn.-zach. od nich, nad tymże potokiem, leży dwór i część wsi: Okopy al. dwór w Okopach. Na płn.-wsch. od zabudowań wiejskich wznosi się wzgórze Perespa do 237 mt. (znak triang.). Płn.-wsch. część obszaru zajmują lasy: Brzezina i Bohaczówka. Na płd.-wsch. leżą niwy „Kurczun“, młyn nad Ostrowem (208 mt.), t. zw. „młyn w łąkach od Rozdziałowa“. Płd. część obszaru moczarzysta. Własn. więk. ma roli or. 450, łąk i ogr. 166, past. 13, lasów 667 mr.; własn. mn. roli or. 856, łąk i ogr. 259, past. 125 mr. W r. 1880 było 686 mk. w gm., 155 na obsz. dwor., między nimi 210 obrz. rz.-kat. Par. rz.-kat. w Tartakowie, gr. kat. w Zubkowie. Z dawnych ksiąg metrykalnych wiadomo, że w r. 1807 była tu osobna parafia, podobnie jak i w Wolicy Komarowej. W r. 1824 jednakże połączono obie te wsie z parafią w Zubkowie. We wsi jest cerkiew p. w. Wzniesienia Krzyża św., szkoła etat. 1-klas., wiatrak i gorzelnia. Według

Siarczyńskiego pisał się dom Prusinowskich h. Topor „na Perespie“. W P. urodził się znany pracownik na polu badań językowych Henryk Suchecki. *Lu. Dz.*

Perespelne, jezioro w dobrach Stulno, w pow. włodawskim. Leży w zlewie Bugu, ma 44 mr. obszaru. Wody jego odpływają do jeziora Kaszyniec.

Perestowka, rzeczka, dopływ Dniepru (ob. t. II, 49).

Perestrutowicze, ob. *Peretrutowicze.*

Perestup, szczyt górski, 498 mt. wznies., w pow. nadwórniańskim, na obszarze wsi Łanczyn.

Peresty, ob. *Peretresty.*

Peresuta, rzeczka w pow. rowieńskim, przepływa pod wsią Kustyń.

Pereswiatów, fol., pow. rzeczycki, 469 dz. ziemi, własność Antoniego, Bronisława i Maryi Sołtanów.

Pereświaty i *Pereświtajcie*, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, w dobrach Dukszty.

Pereświtajcie, ob. *Pereświaty.*

Pereswizz, jezioro w okręgu zelburskim (Kurlandya), na 1 w. długie, $^1/_2$ w. szerokie, spływa do Dźwiny.

Pereszczepina *Mała*, sioło, pow. konstantynogradzki gub. połtawskiej, 3500 mk., 2 cerkwie, szkoła wiejska, 3 jarmarki, st. poczt., $3^1/_4$ w. odległa od st. dr. żel. charkowo-mikołajewskiej t. n., znajdującej się pomiędzy st. Połtawa (o 23 w.) a Bieliki (o 22 w.), o 155 w. od Charkowa a 204 w. od Elizawetgradu.

Pereszczówka, wś, pow. radzyński, gm. Żerocin, par. Drelów. W 1827 r. było 41 dm., 237 mk. obecnie 32 dm., 238 mk., 786 mr.

Pereszew al. *Pereszewo*, w dokum. *Peraszew*, po białorusku i dziś urzędownie *Pyreszewo*, wś i dobra, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, par. kat. uździeńska, gm. Słoboda Pereszewska, przy gościńcu handlowym mińsko-słuckim. Wś ma 40 osad pełnonadziałowych, dobra zaś około $60^1/_2$ włók. Niegdyś w ks. słuckiem kn. Olelkowiczów, od 1612 r. przez wiano ks. Zofii Olelkowiczówny P. stał się dziedzictwem ks. Radziwiłłów. Nie wchodził do ordynacyi nieświeskiej, lecz należał od administracyi słuckiej, która te dobra zwykle puszczała w wieczyste lub czasowe zastawy. Takiemi zastawcami P. pod koniec XVII w. byli Trembińscy. Gdy następnie Dominik Trembiński, używszy do pomocy pośredniego zastawnika Franciszka Puciaty, usiłował gwałtownie wydziedziczyć i wyrugować ze schedy w Pereszewie siostrę swą Ewę Lichodziejewską, ta wszczęwszy proces przeciwko swym krzywdzicielom, uzyskała w Nowogródku wyrok trybunalski w 1712 r., skazujący Trembińskiego i Puciatę na banicyą doczesną i wieczną, tudzież oddający Lichodziejewskiej P. w posiadanie. Atoli gdy tegoż jeszcze roku zjechał na miejsce miecznik i pisarz grodu nowogródzkiego Krzysztof Michał Kondratowicz, dla wyegzekwowania wyroku trybunału, rządca Trembińskiego i Puciaty niejaki Marcin Mikaszewski, nie dopuścił egzekucyi, zkąd wywiązała się nowa sprawa kryminalna. Trembiński wszakże nie ustępował i w 1714 r. wespół z nowym swym zastawnikiem Stefanem Kościuszką opierał się Lichodziejewskim, przyczem dochodziło do gwałtów i bezprawia, więc Lichodziejewscy uzyskali nowe wyroki na nich, które jednak z powodu ogólnej anarchii nie zostały wykonane. Następnie drogą rodzinnych spadków trzymają P. Dworzeccy, a w 1747 r. zostaje we władaniu Iżykowiczów, prowadzących w rodzinie gorszące spory i procesa o schedy. Na początku bieżącego wieku P. z okolicznemi wsiami został nabyty przez Jodków. Obecnie przez wiano córek przechodzi do Zasów, Hryckiewiczów i Łapów. Dobra, nie będąc przez długi czas zagospodarowane, całkiem są zniszczone, pomimo dobrych warunków gleby i miejscowości. Lasy wycięte, folwarki spustoszone. *A. Jel.*

Pereszewska-Słoboda, po białorusku *Pyreszeuska-Słabada*, w dokum. *Peraszew*, wś nad bezim. dopł. Łoszy, pow. ihumeński, przy gościńcu handlowym mińsko-słuckim, o 92 w. od mta Ihumenia, z zarządem gminnym, ma 28 osad pełnonadziałowych; cerkiew pounicka, p. w. Wniebowzięcia N. M. P., ma około 1500 parafian; z dawnych zapisów do $1^1/_2$ włóki gruntu. Gmina składa się z 7 okręgów (starostw) wiejskich, liczy 268 osad, zamieszkałych przez 2115 włościan, którym przy uwłaszczeniu wydzielono 5,699 dzies. ziemi. Należy do 1 okr. uździeńskiego, 4 okręgu sądowego, oraz 3 okręgu powołanych do służby wojskowej. W okolicy dużo lasów, grunta lekkie szczerkowe, niemało kamienia narzutowego, łąk i pastwisk dostatek; lud oprócz rolnictwa trudni się wyrobami z drzewa, w tej liczbie i kołodziejstwem. P.-S. należała niegdyś do kn. Olelkowiczów i zaliczała się do ks. słuckiego; następnie od 1612 r. przez wiano księżniczki Zofii Olelkiewiczówny przeszła na własność ks. Radziwiłłów. Na początku b. stulecia wraz z okolicznemi wsiami i folwarkami była nabyta od ks. Radziwiłłów przez Onufrego Jodkę, późniejszego marszałka ptu ihumeńskiego, lecz poddani tej wsi przez długi czas, opierając się na sfałszowanych dokumentach, wydanych jakoby ich przodkom przez kn. Olelkowiczów, dochodzili nie tylko wolności ale i uwłaszczenia. Głośna ta sprawa oparła się kilka razy aż o monarchę, mianowicie w latach 1809 i 1833, a ponieważ śledztwa wykazały, że włościan podburzali

znani wtedy fałszerze dokumentów Telszewski, Zaliwski i in., przeto pretensye ich uchylono wyrokami. A. *Jel.*

Peresznica, lewy dopływ Słuczy Mińskiej, lewego dopływu Prypeci. Wpada przed samem ujściem Słuczy do Prypeci.

Pereszory, tak inaczej zowie się wś *Honorata* (ob.). Leży ona nad rzką Honoratą, dopł. Jahorlika i w 1868 r. miała 120 dm.

Peretańce, fol. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 36 w. od Lidy, 11 w. od Ejszyszek, 1 dm, 7 mk. kat. *A. T.*

Peretiaki, *Peretiatki*, grupy domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Peretoki, wzgórze, 237 mt. wys., w Baranich Peretokach, pow. sokalski.

Peretresty al. *Peresty*, wś, pow. słucki. Była tu kapl. katol. b. parafii Lachowicze, skasowana po 1863 r.

Peretrutowicze 1.) al. *Perestrutowicze*, dobra poleskie, pow. mozyrski. Była to kaplica katol. par. Mozyrz, skasowana po 1863 r. 2.) **P.**, dobra, pow. rzeczycki, 8607 dzies. ziemi dworskiej, własność Ludwika Węcławowicza. Włościanie zapłacili 7,643 rs. wykupu za ziemię.

Peretusza, **Peretuta**, rz., dopływ Ussy, przyjmuje Spraklet i Komylankę.

Peretuta, ob. *Peretusza.*

Pereurki, ob. *Peryorka.*

Perewał, st. dr. żel. odesskiej, pomiędzy st. Pyrlicą (o 10 w.) a Korneszty (o 8 w.), o 25 w. od Ungeni a 130 w. od Bender.

Perewałki, ob. *Perewały.*

Perewały, w dokm. *Perewałki*, wś cerkiewna, pow. włodzimierski, na granicy pow. kowelskiego, na płn. od Włodzimierza wołyńskiego. Był tu niegdyś zamek. O przeszłości dziejowej ob. Pamięt. ku. Kurbskiego, t. II: 227 i Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 71, 72, oraz art. Sendulskiego w Wol. eparch. Wied. z 1875 r.

Pereweźnia, wś nad rzką Krywalem, dopł. Słuczy, pow nowogradwołyński, gm. horodnicka, posiada młyn wodny. Należy do dóbr Horodnica, Rulikowskich.

Perewiesie al. *Perewiesy*, wś włośc. na lewym brzegu Wilii, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Smorgonie, o 3 w. od gminy a 35 w. od Oszmiany, 5 dm., 22 mk., w tej liczbie 13 prawosł. i 9 katol.

Perewiesie, ob. *Perewis.*

Perewiesy, ob. *Perewiesie.*

Perewis 1.) *Perewisy*, w dokum. *Perewiesie*, wś, pow kowelski, przy dr. żel. nadwiślańskiej, o 7 w. od Maciejowa ku Kowlowi, na wschód od mka Paryduby. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 55, 56. 2.) **P.**, uroczysko na lewym brzegu Prypeci, pow. radomyski, pomiędzy mkmi Czarnobylem a siołem Ładożycami, nad rzką Miertwicą, wspomniane w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 156.

Perewisy, ob. *Perewis.*

Perewiszcze, uroczysko w Kijowie, na wschodniej stronie starego miasta, t. j. na skłonie Starego Kijowa do Kreszczatiku lub też w samym Kreszczatiku.

Perewód, prawy dopływ Udaja, prawego dopływu Suły, lewego dopływu Dniepru. Do P. z lewej strony wpada Ruda.

Perewołoczką, wś, pow. słonimski, przy drodze ze Słonima do Różan.

Perewołoczna 1.) mko w pow. przyłuckim gub. połtawskiej, nad rz. Udają, 1430 mk., cerkiew, szkoła, gorzelnia, jarmarki. W XVI w. jedno z głównych siedlisk kozackich pułkowych, własność hetmanów. 2).**P.**, mko w pow. kobelackim gub. połtawskiej, nad Dnieprem, powyżej ujścia Worskły, na płd.-zach. od Kobelak, ma 1700 mk., cerkiew, 2 jarmarki; uprawa dyń i arbuzów w znacznych rozmiarach, chów owiec i wyrób słynnej bryndzy. Starożytne, wspominane w XI w., zdobyte w 1092 r. przez Połowców, należało potem do dóbr zadnieprskich ks. Wiszniowieckich (ob. Stecki, Wołyń, t. II, 221), następnie sotnicze kozackie, pamiętne złożeniem broni przez Szwedów po bitwie pod Połtawą w 1709 r. i ucieczką z tąd do Turcyi Karola XII.

Perewołoka, rzka, lewy dopływ Leśnej, prawego dopływu Bugu. Płynie z puszczy Białowieskiej.

Perewoz 1.) wś włośc. na lew. brz. Wilii, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Smorgonie, o 3 w. od gminy a 35 w. od Oszmiany, 12 dm., 120 mk., w tej liczbie 49 prawosł. i 71 katol. (54 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Prynta, o 13 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Teklinopol, Skirmuntów. 3.) **P.**, ob. *Przewóz.*

Perewoz, mto nadet. pow. kniahinińskiego gub. niżegorodskiej, nad rz. Pianą, o 182 w. od Niżniego Nowogrodu odległe; ma 687 mk., 2 cerkwie, targi; od 1779 do 1798 r. było miastem powiatowem.

Perewoźnia, prawy dopływ Słuczy, prawego dopływu Prypeci. Wpada prawie na przeciw Korczyka.

Perewozniki, ob. *Przewoźniki.*

Perezwin, wielkie błota pod wsią Drużnią, pow. kijowski.

Pereżyry 1) wś nad jeziorem, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smiłowickim, gmina w miejscu, w pobliżu linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, prawie na pół odległości pomiędzy stacyami Rudzieńsk i Michanowicze, ma 46 osad pełnonadziałowych, w gruntach wybornych. Znajduje się tu szkoła gminna i cerkiew p. w. św.

Mikołaja, fundowana przez gen. Iskryckiego na miejsce dawnej unickiej. Gmina pereżyrska składa się 8 okr. (starostw) wiejskich, w skład których wchodzi 39 wsi, mających 503 osad, 3085 włościan pł. ob., 7985 dzies. ziemi włościańskiej. Niegdyś dziedzictwo Kieżgajłów, przez Stanisława Kieżgajłę wraz z dobrami Baksztańskiemi al. Ihumeńskiemi nadane w połowie XV w. na własność biskupów wileńskich (ob. Ihumeń), należały do nich aż do 1793 r., w którym to czasie przez cesarzową Katarzynę II darowane wraz dobrami Tokarnia gen. Iskryckiemu. Podług podania miejscowego wś była dawniej znacznie większą i leżała na miejscu dzisiejszego jeziora, ale w skutek jakiegoś wstrząśnienia zapadła się i na jej miejscu utworzyło się jezioro. 2.) **P.**, mały fol. nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, par. kat. Raków, przy drodze z mka Rakowa do wsi Galimcy. 3.) **P.**, wś i fol. nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, okr. pol. i par. katol. Raków (o 6 w.), dawne dość dziedzictwo starej rodziny Ratyńskich. Wś ma 20 osad pełnonadziałowych i cerkiewkę wiejską; fol. ma 586 dzies. ziemi; grunta lekkie, słabo urodzajne lecz z powodu starannej uprawy rodzą dość dobrze; młyn, staw rybny, łąk i lasu dostatecznie; rezydencya wygodna. Według spisu rewizyi z 1850 r. do dóbr Pereżyry należało 82 włośc. pł. męz i 73 pł. żeńskiej. Dawne papiery ekonomiczne i inne dokumenta odnoszące się do Pereżyr znajdują się w Archiwum A. Jelskiego w Zamościu. *A. Jel.*

Pergówka, mała struga w pow. winnickim, prawy dopływ Bohu, z zachodu na wschód na cztery stawy płynąca, na przestrzeni ledwie dwóch mil. Zaczyna się od futorów Miedziakowskich, mija przys. Bojki, wś Pereurki i powyżej Strzyżawki w pada do Bohu.

Perguschen (niem), fol., pow. iławkowski, nad rz. Frisching i nad bitym traktem z Bartoszyc do Iławki, $4^1/_2$ klm. na pół.-wsch. od st. p., tel. i kol. ż. Glommen.

Pergusen (niem.), dobra ryc. z fol. Weinings, pow. prusko-holądzki, w pobliżu traktu z Dobrego Miasta do Holądu, okolone glaznockimi lasami, 4 klm. od st. Gruenhagen. Obszar 649 ha.

Perizna, ob. *Pirożna.*

Perkale, fol. dóbr Nidoki, pow. wiłkomierski, par. Nidoki.

Perkallen (niem.) 1) dobra ryc. na pruskiej Litwie, pow. gąbiński, 7 klm. na połud. od Gąbina, na trakcie, blisko lewego brzegu rzeki Remint, pobocznej Pisy; st. p., tel. i kol. żel. Gąbin. Obszar 460 ha. 2.) **P.**, karczma, tamże.

Perkam Goerge (niem.), wś, pow. kłajpedzki, śród jeziórek, 4 klm. od brzegu morskiego i tyleż od granicy półn. powiat, st. p. Immersatt.

Perkappen (niem.) 1.) dobra ryc., pow. labiewski, w pobliżu traktu królewiecko-labiewskiego, z fol. Gross Hermeninken, 1 klm. od st. p. i tel. Wulfshoefen. Obszaru 502 ha, wiatrak. 2.) **P.**, fol., pow. frydlądzki, śród jeziorek, w jakie obfituje część zachodnia powiatu, przypierająca do pow. iławkowskiego, 2 klm. do st. p. i tel. Domnowa. *Nap.*

Perkau (niem.), dobra ryc., pow. frydlądzki, $2^1/_2$ klm. od st. p. Schoenbruch. Obszaru 600 ha.

Perkcynie al. *Perkecinie* 1 i 2, dwa zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sory Strunojcie, o 7 w. od gminy a 12 w. od Święcian. 2 dm., 24 mk. katol. (w 1864 r. jeden z nich miał 6, drugi zaś 4 dusze rewiz.); należą do dóbr Grzyby, Kurkowskich.

Perkecinie, ob. *Perkcynie*

Perkeisten (niem.), fol., w północnej części pow. welawskiego, 3 klm. na półn. od st. p. i tel. Gross Goldbach.

Perki 1.) wś i fol., pow. płocki, gm. Święcice, par. Orszymowo, odl. 26 w. od Płocka, ma 11 osad włośc., 8 dm., 101 mk. Fol. P. rozl. mr. 316: gr. i ogr. mr. 276, łąk mr. 1, pastw. mr. 8, lasu mr. 14, nieużyt. mr. 17; bud. mur. 4, z drzewa 8; płodozmian 7 polowy. Wś P. os. 12, z gr. mr. 21. 2.) **P.**, okolica szlachecka w pow. mazowieckim, gm. i par. Sokoły. W obrębie jej leżą wsie: P. *Bujanki*; w 1827 roku 12 dm., 63 mk. P. *Franki*, w 1827 r. 5 dm., 38 mk.; P. *Karpie*, w 1827 11 dm., 80 mk.; P *Lachy* w 1827 r. 21 dm., 116 mk.; P. *Mazowsze*, w 1827 r. 17 dm., 99 mk.; P. *Wypychy*, w 1827 r. 19 dm., 121 mk. Wszystkie te wsie wymienia dokument z 1527 r. (Gloger, Ziemia bielska.). 3.) **P.**, pow. mazowiecki, ob. *Miodusy P.* *Br. Ch.*

Perki 1.) wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sorokpol-Zułowo, o 18 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr Sorokpol, Soroków. 2.) **P.**, wś nad Brahinką, pow. rzeczycki, w 1 okr. policyjnym brahińskim, gm. sawicka, grunta namułowe, wyborne, nieco faliste, łąki obfite, 44 osad pełnonadziałowych; tędy przechodzi droga ze wsi Kołybań do Suwid.

Perkliczki al. *Perklice*, niem. *Pirklitz*, dok. 1288 *Perkelwitz*, 1345 *Birkelitz*, 1399 *Pirkelicz*, 1437 *Birken*, 1518 *Birk*, wś, pow. sztumski, st. p. Mikołajki, par. katol. Krasna Łąka, ew. Rodowo. Obejmuje 591·61 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 31 bud., 21 dm., 178 mk., 69 kat., 107 ewang. (Gesch. des Kreises Stuhm, str. 253 i Kętrz. „O ludn. pol.“, str. 212.). *Kś. Fr.*

Perkosina, zaśc. szl. nad jez. Dumble i Ołksna, pow. święciański, w 2 okr. pol.

o 48 w. od Święcian, 1 dm., 10 mk. katolickich.

Perkowce, wś nad bezim. dopł. Dniestru, pow. chocimski, gub. bessarabskiej, par. Chocim, cerkiew, własność Podhorskiego. W 1868 r. było tu 97 dm. *X. M. O.*

Perkowice, wś, pow. bialski, gm. Sidorki, par. Ortel Książęcy, ma 35 dm., 229 mk., 548 mr. ziemi. W 1827 r. było 16 dm., 123 mk.

Perkowicze, w dokum. *Pirkowicze*, wś cerkiewna, pow. kobryński, na zachód od Drohiczyna; ob. Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 80.

Perkowicze, w dokum. *Pirkowicze*, wś, pow. kowelski, na płd. od Kowla, ob. Pamiat. kij. Arch. Komis. t. IV, cz. 2. 107.

Perkowo 1.) wś, w pow. inowrocławskim, o 4 klm. na wschód od Gniewkowa, par. Gniewków, dawniej Branno, poczta i stacya dr. żel. w Gniewkowie, 9 dm., 90 mk. (82 katol., 8 prot.). Należała niegdyś do bisk. włocławskich (ob. Łąsk). Zabrana przez rząd pruski, wcieloną została do t. zw. amtu gniewkowskiego. 2.) **P.** *Neu-Priment*, osada wiejska, pow. babimoski, o 11 klm. na wschód-południe od Kębłowa; par., okręg wiejski i poczta w Przemęcie, st. dr. żel. o 22 klm. w Starem Bojanowie i Wschowie; 28 dm. i 290 mk.

Perkuć, os, pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Teolin, odl. 32 w. od Augustowa, 1 dm., 4 mk.

Perkuhnen (niem.) 1) wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st p. i tel. Lengwethen. 2.) **P.**, dobra na prus. Litwie, pow. szyłokarczemski, st. poczt. Schakuhnen.

Perkuhnlauken (niem.), wś na prus. Littwie, na trakcie z Gąbina do Ragnety, 1 ½ klm. na półn. od st. p., tel. i kol żel. Gąbina.

Perkuiken (niem.) 1). dobra ryc., pow. welawski, 5 klm. od st. p. i tel. Goldbach, przy trakcie z Goldbach do Labiewa. Obszaru 387 ha. 2.) **P.**, wś, pow. frydlądzki, 2 ½ klm. od st. p., tel. i kol. żel. Bartoszyc, w okolicy lesistej, nad brzegami Łyny. 3.) **P.**, przystanek na bitym trakcie z Iławki do Królewca, nad strugą wpadającą do rzeki Frisching, pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. Iławka. 4.) **P.**, folw., pow. rybacki, blisko granicy pow. królewieckiego w fryceńskich lasach, st. poczt. i tel. Schugsten. *Ad. N.*

Perkunakemia, okolica szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 25 w. od Trok, 6 dm., 79 mk., katol.

Perkunaki, fol., pow. trocki, par. Kietowiszki, w 1850 r. własność Wirpsza, 78 dz. rozległości.

Perkunen, al. *Libau's Lizenthof*, dobra koronne nad rz. Świętą (Heiligen Aa), w okr., pow. i parafii Grobin (Kurlandya).

Perkunischken (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, niedaleko granicy pow. ragneckiego, st. p. Gruenheide. 2.) **P.**, wś na prus. Litwie, pow. szyłokarczemski, 2 klm. od st. poczt. Schakuhnen.

Perkuniszki, wś, pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, par. Szaki, odl. 30 w. od Władysławowa, ma 7 dm., 97 mk. W 1827 r. było 6 dm., 60 mk.

Perkuntaiwen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. szyłokarczemski, blisko źródła półn. ramienia rzeczki Ackminge, wpadającej do Kurońskiej zatoki, 2 klm. od st. p. Schakuhnen.

Perkuny, *Nowe* i *Stare*, wś, pow. rossieński, par. gorżdowska.

Perlaki, os. przy Zarczyckiej Woli, w pow. łańcuckim, nad Łowiskiem, dopływem Trzebosicy, lewego dopł. Sanu.

Perlbach al. *Perlenbach* (niem.), struga w gub. ryskiej, dopływ rz. Schwarzbach, która do Aa uchodzi. W strudze tej, jak również w rzekach Tirse i Rause miano niegdyś łowić perły wielkości grochu

Perlejewo, wś, pow. bielski, gub. grodzieńskiej, ob. *Pierlejewo*.

Perlenbach, ob. *Perlbach*.

Perlen, ob. *Perły*.

Perlinko, niem. *Klein Perlin*, dobra ryc., pow. bytowski, st. p. Mierzyno, 4 klm. odl., mają 265,93 ha obszaru a czystego dochodu 2885 mrk.

Perlino, niem. *Gross Perlin*, dok. *Perlow* 1463, dobra ryc., pow. lęborski, st. p. Mierzyno 5 klm. odl., st. kol. Bożepole 17·5 klm. odl.; mają obszaru 274·16 ha; czysty dochód z gruntu 3631 mrk. Dobra te miały jeszcze r. 1337 prawo pomorsko-polskie (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, str. 293). R. 1457 otrzymują trzej kuzynowie Perłowscy od ks. Eryka dok. na Tessin, Perlow i Milchow. R. 1514 potwierdza Bogusław X Antoniemu Perlow dobra powyższe, (tamże, str. 244 i 245.). D. 27 czerwca 1579 r. zapewnia Barnim Jakubowi Putkamer majątki po Jerzym Perłow, gdyby ta familia wymarła.

Perła, u Długosza *Pyerla*, wś w pow. brzeskim, leży w równinie, na północnej stronie gościńca rządowego z Brzeska (14·4 klm) do Wojnicza (5 klm.), 225 mt. n. p. m., w glebie urodzajnej, ma 20 dm., 135 mk. (77 męż., 58 kob.) rz.-kat., par. w Dębnie. Na obszarze więk. pos. Edm. Jastrzębskiego znajduje się 3 dm. i 19 mk. (11 męż., 8 kob.), z których 13 rzym.-kat. a 6 iz. Obszar więk. pos. ma 176 mr. roli, 33 mr. łąk i ogr., 15 mr. past., 205 mr. lasu; pos mn. 157 mr. roli, 30 mr. łąk i ogr., 47 mr. past. i 37 mr. lasu. Las bukowy, zwany Bukowym, leży półn.-zach. stronie wsi. Wś graniczy na północ ze stacyą kolei Arc. Karola Ludwika, Biadoliny, na wsch. ze wsią Biadolinami i Łoponiem, na zach. z Maszkienicami a na południe z Sufczynem. Podług reg. pobor.

pow. sandomier. z r. 1581 wś Perła, w par. Dembno, własność Hieronima Dembieńskiego, miała $2^1/_2$ łan. km., 1 zagr. z rolą, 1 komor. z byd. (Pawiński, Małop. 147). Por. Dębno (t. II, 22). *Mac.*

Perłohy, właśc. *Berłohy*, wś, pow. kałuski, 12 klm. na płd.-zach. od urz. poczt. w Kałuszu. Na płn. leży Tużyłów, na wsch Dołhe i Nowica, na płd. Kamień, na płd.-zach. Topolsko, na zach. Swaryczów, wś pow. dolińskiego. P. leżą w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Łomnicy, która płynie wzdłuż granicy zach., poczem skręca na wschód i wchodzi następnie do Dołhego. Do Łomnicy podają żają dwa potoki: Rykszyn i Wyszniowa, płynące do płd. z Kamienia a łączące się przed samem ujściem. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-zach., głównie na obu bokach Rykszyna. Na płd.-wsch. leży las Iwanczyków. Na płn.-wsch. wznosi się punkt jeden do 372 mt., na zach. do 360 mt. Własn. mniejsza ma roli or. 806, łąk i ogr. 928, pastw. 310 mr. W r. 1880 było 1048 mk. w gm., 5 na obsz. dwor., między nimi 3 obrz. rzym.-katol. Par. rzym.-katol. w Kałuszu, gr.-katol. w miejscu, dekanat kałuski. We wsi jest cerkiew pod wezw. Narodzenia Chrystusa. *Lu. Dz.*

Perłowa *Góra*, fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Rakowce, o 36 w. od Oszmiany, 1 dm., 11 mk. katol.; własność Karczewskich.

Perłowce, wś nad Dniestrem, pow stanisławowski, odl. 13·3 klm. na płn.-wsch. od Wójniłowa, a 10 klm. na płn.-zach. od Halicza i tyleż na płd.-zach. od Bołszowca. Granice: wsch. Ostrów, płd. lasy należące do kilku okolicznych wsi, jak: Ostrów, Błudniki, Temerowce, Dorohów, Kołodziejów; zach. Kołodziejów i Sobotów, płn. Dniestr, a za nim Niemszyn. Obszar dwor. 114, włośc. 473 mr. W 1870 r. 316 mk., w 1880 r. 292 mk., rzym.-katol. 10, par. Bołszowce, gr.-katol. 247, par. Siwka. Przewóz za Dniestrze. Właściciel obszaru dwor., konwent ks. karmelitów w Bołszowcu. *B. R.*

Perłowo, dawniej *Wierzchociny Parłowe*, fol., pow. kolski, gm. Lubotyn, par. Wrząca Wielka, odl. od Koła 9 w., ma 6 dm., 62 mk.; rozl. mr. 420: gr. or. i ogr. mr. 379, łąk mr. 32, nieuż. mr. 9; bud. mur. 4, z drzewa 9; płodozmian 14 polowy. Według Lib. Ben. Łask. (I, 217—220) należało do par. Wrząca, lecz płaciło dziesięciny pleban. w Grzegorzewicach. Według regestr. pobor. z 1615 r. (Parczewski Analekta Wielkop., 135) wś Wierzchociny Parłowe miała 1 łan osiadły, 1 pusty i ćwierć łana osiadłego.

Perły 1.), *Stare*, niem. *Perlen* al. *Perldwalse* wś na pol. prus. Mazurach, pow. węgoborski, 12 klm. od miasta pow., 9 klm. od Niborka, nad traktem bitym oba te miasta łączącym, śród urodzajnej wyżyny. Mieszkańcy (410) ewang. w części, Polacy, trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni, które sprzedają na rynkach gierdawskim i welawskim. St. poczt. i tel. Wś ta powstała razem z Biedaszkami (niem. Poerleinsguth) na 50 włókach, które Sebastyan Poerlein d. 11 listopada 1558 otrzymał (ob. Kętn. O ludności pol., 534.). 2.) **P.** *Nowe*, niem. *P. Neu*, maj. chełm., tuż przy poprzednich nad traktem leżące. Obszar 250 ha. St. poczt. i tel. Perły St. *Ad. N.*

Perm, mto gubernialne na lew. brz. rz. Kamy i nad wpadającemi do niej Domilichą i Jagożychą, prawidłowo zbudowane, zwłaszcza po pożarze 1842 r., ma 32,316 mk. (w 1879 r.), 12 cerkwi prawosł., 1 starow., kościół katol. p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiony w 1875 r., kościół ewangielicki, dom modlitwy żydowski, gimnazyum, szkoła powiat. męz. i żeńska, szkoła wojskowa, seminaryum i szkoła duchowna. Wiele zakładów dobroczynnych, teatr, bank, znaczny handel, 25 zakł. przemysłowych, z produkcyą roczną na 500,000 rs., 64 zakładów rzemieślniczych. P. ważne miał znaczenie, zwłaszcza przed zbudowaniem drogi żelaznej uralskiej, jako punkt składowy dla towarów prowadzonych z Azyi do Rosyi europejskiej. Par. kat., archid. mohylewskiej, ma 1035 wiernych. St. dr. żel. uralskiej jest odległą o 468 w. od Ekaterynburga. Początkowo P. był osadą fabryczną, należącą w 1568 r. do Jakuba Strogonowa, od 1781 r. mto. *Permski powiat* ma na przestrzeni 23430·5 w. kw. 164,780 mk., zajmujących się rolnictwem, przemysłem leśnym i górnictwem. Powierzchnia górzysta, w małej części równa, cała należy do formacyi permskiej, obfituje w bogactwa mineralne, szczególnie rozwinięte poszukiwania złota, platyny, miedzi, żelaza, węgli kamiennych. Zraszają wody systemu rz. Kamy, która tutaj płynie z wielu dopływami, oraz rz. Czusowa i Sylwa. Lasy zajmują 34% ogólnej przestrzeni. *Permska gubernia*, kraj rozległy, położony po obu stronach pasma gór Uralskich, graniczy od płn. i płn.-zachodu z gub. wołogodzką, od wschodu i płn. wschodu z gub. tobolską, od płd. z gub. orenburską a od zachodu z gub. wiacką. Pasmo gór Uralskich dzieli ją na dwie nierówne części. Powierzchnia wynosi 291,872 w. kw.; blisko $^3/_4$ przestrzeni pokryte są głównem pasmem lub odnogami gór Uralskich; północna strona Uralu porosła jest gęstym lasem; niziny po części są bagniste. Gubernia obfituje w rzeki, należące do systemów Obskiego al. Tobolskiego, Peczorskiego i Wołgskiego al. Kamskiego; ważniejsze z nich są. Peczora, Lama, Tura, Tagil, Irbit, Iset, Kama z dopływami Pozwą, Juwą, Wiszerą i Czusową. Znajduje

się wiele jezior i bagnisk. Lasy zajmują 75% przestrzeni. Klimat jest ostry; średnia roczna temperatura wynosi 0·9°, najwyższe ciepło dochodzi do 27°, najniższe zaś do 35°; śniegi, szczególniej w północnej części, trzymają się długo, niekiedy aż do końca maja, dla czego dojrzewać tu mogą tylko żyto i jęczmień; w południowej części udają się wszystkie prawie rośliny, właściwe południowej strefie Rossyi. Oprócz zwierząt domowych znajdują się tu: niedźwiedzie, wilki, rosomaki, rysie, sobole, gronostaje, łosie, wydry itd. Pod względem geologicznym zbadana dokładnie przez cudzoziemców i krajowców, bardzo rozmaita. Najznaczniejszą część stanowi tak nazwana przez Murchisona formacya permska, złożona głównie z piaskowca czerwonego i wapienią penińskiego, bardzo uboga w szczątki organiczne. Pod względem kopalnictwa najbogatsza z gubernii rosyjskich, znajduje się tu bowiem: złoto, srebro, platyna, miedź, żelazo, nikiel i t. p.; dalej wiele kamieni drogich, jak szafry, hijacynty, beryle, topaz, kryształ górny, malachit itd. W ogóle liczą 642 kopalń czynnych a 2793 nieczynnych. Nadto obfituje gubernia w węgiel kamienny i sól, wywarzaną z licznych źródeł słonych w pow. solikamskim. Liczba mieszkańców wynosi 2,439,134 (w 1882 r.), składa się z Wielkorosyan, Tatarów, Baszkirów, Meszczeraków, Permiaków, Wogułów, Czeremisów, Teptiarów, Czuwaszów i Mordwy. W 1879 r. było w gub. 287 żydów (kal. Hurlanda). Oprócz rolnictwa, zwłaszcza w południowej części gubernii, zajmują się mieszkańcy uprawą lnu i konopi, przemysłem leśnym, pszczolnictwem, przeważnie plemiona czudzkie, myślistwem oraz przemysłem górniczym. Ważniejsze zakłady górnicze: Bilimbajewski, Bohosławski, Kuwszyński, Motowilichiński, Niżnietagilski, Jugowski Niewiański, Gorobłahodacki i Denduchińskie warzelnie soli. Pod względem administracyjnym gub. permska dzieli się na 12 powiatów: permski, czerdyński, ekaterynburski, irbicki, kamyszłowski, krasnoufimski, kungurski, osiński, ochański, solikamski, szadryński i werchoturski. W gubernii znajduje się 8260 osad, mianowicie 12 miast, 3 mta nadet., 14 zakładów górniczych, 475 siół, 4 słobody i 7161 wsi. Miejscowość tutejsza, znana w dawnych czasach pod nazwą Permii al. Biarmi, w XI w. płaciła daninę Nowogrodzianom, w XIII w. była ich własnością i w XV w. z upadkiem Nowogrodu przeszła pod panowanie w. ks. moskiewskich. Rzeczywistymi kolonizatorami kraju była rodzina Strogonowych, którzy założyli tu miasta, osady fabryczne, rozwinęli przemysł i dali początek bogactwom górniczym. Przy podziale na gubernie w 1708 r. przyłączona do sybirskiej, w 1780 r. było osobnem namiestnictwem a od 1796 r. gubernią. *J. Krz.*

Permakszna, rzeczka w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Jodapurwis.

Permauren (niem) 1.) wś, pow. labiewski, na połud. zrębie obszernych lasów sternberskich, wypełniających całą północną część powiatu, st. p. Laukischken. 2.) **P.**, leśn., tamże.

Permeny, wś, pow. szawelski, należy do dóbr Łapkasie.

Perna, wś i folw, pow. kutnowski, gm. Błonie, par. Krośniewice, ma 10 dm., 154 mk., 489 morg ziemi dwors, 17 mr. włośc. W 1827 r. było 7 dm., 63 mk. Fol. należy do dóbr Krośniewice. Według Lib. Ben. Łask. (II, 469—471) wś ta dawała pierwotnie dziesięcinę kościołowi w Miłonicach, lecz drogą zamiany przeszła takowa na rzecz pleb. w Krośniewicach.

Pernarowo, po żm. *Pernorowa*, wś, pow. kowieński, o 49 w. od Kowna. Kościół par. katolicki Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa, drewniany, wzniesiony 1676 r. przez mieszkańców. Parafia katolicka, dekanatu wielońskiego. W 1859 r. było tu 5 dm., 125 mk., dom przytułku dla starców i gorzelnia. Własność spadkobierców hr. Benedykta Tyszkiewicza. Niegdyś był tu gaj święty, na miejscu którego wznosi się dziś kościołek. W 1348 r. zniszczona przez Krzyżaków.

Pernorowa, ob. *Pernarowo.*

Pernow (ross.), ob. *Parnawa.*

Perohy al. *Pyrohy*, grupa domów w Wólce Mazowieckiej, pow. Rawa Ruska.

Perowa, wś nad Wilią, powyżej ujścia Waki.

Perowszczyzna 1) zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiejski Siemierniki, o 2½ w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Bielewo, Odyńców. 2.) **P.**, zaśc. u źródeł rzki Dziedzik, dopł. Isłoczy, w zach. str. pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. i par. katol. pierszajska, ma 2 osady; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Perpolken (niem.), dobra ryc., pow. welawski, nad traktem z Labiewa do Tapiewa, 3 klm. od st. poczt. i tel. Goldbach. Obszaru 250 ha.

Persanta, polsk. *Prośnica*, niem. *Persante*, dok. 1226 *Persanda*, rzeka w Pomeranii. Wypływa z jez. Persanzig, leżącego przy wsi tejże nazwy, w pow. szczecinkowskim (Neustettin), przechodzi potem do pow. białogrodzkiego (Belgrad), mija Białogród, wstępuje następnie do pow. kołobrzeskiego i wpada pod Kołobrzegiem do Bałtyku ubiegłszy 22 mil. Jej dopływy z prawej strony są: Leitnitz i Ra-

due; po lewej: Damitz, Mueglitz i Muehlen-Bach. P. ma przeważnie kierunek półn.-zachodni i jest spławną dla wszelkich gatunków drzewa. Dawniej zamierzano połączyć tę rzekę kanałem z Głdą (Kueddow), prawym dopływem Noteci i obie te rzeki odległe o 10 mil zrobić spławnemi dla statków. Lecz dokładne pomiary niwelacyjne pokazały, że obie mają tak silny spad, że przeprowadzenie owego projektu dałoby się uskutecznić tylko za pomocą licznych śluz (ob. Daniel: Handbuch der Geographie, III, str. 462). W. Pol w swej Hydrografii wymienia jeszcze jako dopływy P. rzkę Gotzel z praw. brzegu i Krumme Wasser z lew. brzegu. *Ks Fr.*

Persanzig, niem. 1.) wś ze st. p. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, leży nad traktem z Szczecinka do Coerlin, 8 klm. od mta pow., nad Persantą, na wyżynach baltyckich, w okolicy obfitującej w jeziora. Klimat tu ostry, gleba żytnia; także rozległe pokłady torfu. W 1878 r. 858 mk., przeważnie ewang. P. jest starożytną osadą. W 1268 r. potwierdza ks. Barnim klasztorowi cystersów w Bukowie w Pomeranii darowaną im przez rycerza Jana „Kule“ wś „Persantiką“, obejmującą 100 włók (ob. Perlbach P. U. B., str. 191). R. 1281 potwierdza rycerz Jan Romele temuż klasztorowi wś „Persantika“ z 120 wł., którą im był nadał pierwszy mąż jego małżonki Mirosławy Kazimierz (tamże, str. 278). 2.) **P.**, jezioro, opodal wsi tejże nazwy dawniej 186 mr. obejmujące. W 1863 r. zostało ono osuszone, tak że dziś jego powierzchnia obejmuje tylko 150 prętów. Na osuszonym obszarze odkryto nawodne budowle i wiele narzędzi starożytnych, których szczegółowy opis i ryciny podał Kasiski w dziele p. t. „Beschreibung der vaterlaendischen Alterthuemer im Neustettiner Kreise“. Danzig 1881. Z tutejszego jeziora bierze początek rz. Persanta. 3). **P.**, dwa dobra, tamże, z których jedno obejmuje 194·5 ha, drugie zaś 276·92 ha. *Ks. Fr.*

Persarowszczyzna, mały fol. nad bezim. dopł. Łani, pow. słucki, w pobliżu mka Klecka, gdzie okr. pol., gm. i par. kat.; młyn, grunta wyborne, miejscowość bezleśna. *A Jel.*

Perschal, fol, pow. głogowski. Należy do Drogelwitz.

Perschau, ob. *Pierzów.*

Perschein (niem.) 1.) wś, pow. świętosiekierski, 4 klm. na płn.-wsch. od st. poczt., tel. i kol. żel. Świętosiekierka. 2.) **P.**, dobra ryc., pow. iławkowski, $4^1/_2$ klm. na płn. od st. p., tel. i kol. żel. Iławki. Obszar 420 ha.

Perschkau, fol., pow. głogowski. Należy do dóbr Reinberg.

Perschkenstein, 1417 *Perszkenstein*, 1512 *Hermanszdorf* a także *Birszkensteyn*, wś, pow. grotkowski, szkoła katol., młyn wodny, gorzelnia. Ludność katolicka. Do 1810 r. własność kapituły katedralnej w Nissie.

Perschnitz *Gross* i *Klein*, 1244 r. *Pirstnice*, 1250 *Pirsniza*, wś, pow. mielicki. W 1842 P. Gross ma 57 dm., sołtystwo, szkołę ewang., szkołę katol., 57 dm., 542 mk. (261 ewang.); P. Klein ma 41 dm., 312 mk. (40 kat.), dwa młyny wodne.

Perschuetz, ob. *Pierzyce*, pow. trzebnicki.

Perse (niem.), rz., prawy dopływ Dźwiny w gub. ryskiej, wypływa z jez. Ilsen, w wendeńskiej parafii Kalzenau i wpada do Dźwiny w par. Kokenhusen; długa 45 w., spławna na wiosnę.

Persel, fol., pow. lubiński, należy do Kaczanowa.

Persenkówka, mylnie *Percenkówka*, część Kulparkowa, wsi pow. lwowskiego, odl. 4 klm. na płd. od Lwowa. Jest tu fol. należący do gminy miasta Lwowa. Ten obszar ziemi leżał w obwodzie miasta zakreślonym w pierwszem nadaniu. Pierwotnie nadano go mieszczaninowi Kosnerowi za opłatą czynszu emfiteutycznego i pod obowiązkiem, że będzie on bronił granic miejskich w tej okolicy przeciw sąsiadom. Po wygaśnięciu tej rodziny objął tę część w posiadanie mieszczanin Stanisław Dąbrowski, potem inni a w r. 1687 kupiec Jakub Persing i zamienił dotychczasową jej nazwę „Kosnerówka“ na „Persenkówka“, *Lu. Dz.*

Persing, pol. *Brzeźno*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, wśród jezior, nad granicą pow. olsztyńskiego, st. p. Kurki. P. istniało już 1411 r. Paweł v. Rusdorf, w. mistrz, nadaje r. 1437 Piotrowi z Gardyn dobra Brzeźno na prawie magdeburskiem, z sądownictwem niższem i wyższem. Pielgrzym (Pilgram) z Tymawy prosi 1475 Marcina Truchsesa, komt. ostródzkiego, o odnowienie listu nadawczego dóbr Brzeźno, co tenże uczynił, zatwierdzając prawo magdeburskie. W B. mieszkają 1590 sami Polacy (ob. Kętrz. O ludn. pol.). *Ad. N.*

Perskalja, mały zaśc. nad Swisłoczą, pow. miński, w pobliżu Mińska, na przeciwko folw. Kalwaryszki, ma 3 osady; grunta w kulturze wysokiej, miejscowość malownicza, łąki wyborne. *A. Jel.*

Perspektywa, niem. *Perspectiva*, os. wiejska, pow. mogilnicki, o 5 klm. od Mogilna, 14 dm., 93 mk. (55 kat. i 38 prot.).

Perstuń, wś i fol., pow. augustowski, gm. Hołynka, par. rzym.-kat. Teolin. Leży na zach. od traktu z Grodna do Sopoćkiń, w odl. 49 w. od Augustowa, 3 w. od Sopoćkiń. Posiada cerkiew parafialną murowaną orygowaną w 1780 r. przez administracyą ekonomii grodzieńskiej a w 1844 r. z muru wzniesioną. Dykc. geograf. Echarda nazywa P. miastem (w wojew. trockim). Obecnie jest tu 29 dm., 305 mk.; w 1827 roku było 30 dm., 169 mk.

Fol. P. ma 558 mr., wchodzi w skład majoratu Łabno. Wś P. ma 32 osad i 488 mr.

Perstwin (dok.), ob. *Przetwin.*

Perswito, wś nad Fejmanką, pow. dyneburski, przy drodze z Prel do Liwenhof.

Perszczyzna, ob. *Perczyzna.*

Perszki, wś u źródeł rz. Hrezli, pow. owrucki.

Pertelnicken (niem.), wś, pow. rybacki, na trakcie z Kumehnen do Gruenhof, st. p. i tel. Pobethen.

Pertukiżynie, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. polic., z zarządem gminy michajłowskiej, obejmującej 66 wsi, 462 chat, 3422 mk.

Perty, jezioro na obszarze gminy Kadaryszki, w pow. suwalskim.

Perucz, wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Bakszty, okr. wiejski Grabowo, o 3 w. od gminy, 16 dusz rewiz.

Perunowa *Hora*, wzgórze na obsz. wsi Kłodzienko, w pow. żółkiewskim. Por. też *Mogiłka.*

Perunowy *Dział*, szczyt górski w dziale Makowiska zwanym, na lew. brzegu Popradu w hr. szaryskiem. Ma 758 mt. wzniesienia.

Peruschen, wś, pow. wołowski, par. ew. Wersingawe. Ludność ewangielicka.

Perwalkischken (niem.), dobra na prus. Litwie, pow. nizinny, tuż przy granicy powiatu tylżyckiego, wewnątrz półkola, jakie tworzy rzeka Rus z starą Rusą i poblizkiemi jeziorami, niedaleko miejsca gdzie się Niemen dzieli na dwa ramiona: Rus i Gilią, st. poczt. Kalwa, 4 klm. odl. już w pow., tylżyckim. Obszar 136½ ha.

Perwar, fol. nad lewym dopływem rzeki Hreźli, pow. owrucki.

Perwelk (niem.), wś na prus. Litwie, pow. nizinny, st. p. Nidden. Leży na mierzei Kurońskiej, między Nidden a Schwarzort.

Perwiatycze, rus. *Perwiatyczi*, wś, pow. sokalski, 14 klm. na płd.-zach. od Sokala, 4 klm. na zach. od urz. poczt. w Tartakowie. Na płd. leży Spasów, na płd.-zach., zach. i płn.-zach. Tartaków; część płn.-wsch. przypiera do gub. wołyńskiej, pow. włodzimierskiego. Wś leży w dorzeczu Wisły. Wzdłuż granicy płd.-wsch. płynie pot. Spasówka od płd.-wsch. na płn.-zach., łączy się w dalszym biegu z Karbowem i wpada do Bugu. W płn.-wsch. stronie obszaru powstaje struga Baranówka, płynie zrazu na płn. zach., potem na płd.-zach. i wpada na granicy Tartakowa do Spasówki. Zabudowania wiejskie leżą w płd.-zach. stronie obszaru (283 mt.). Na zach. od nich leży wapniarka. Na granicy płn.-wsch. wznosi się wzgórze Perwiatycze do 255 mt. (znak triang.). Własn. więk. ma roli or. 277, łąk i ogr. 14, past. 12 mr.; wł. mn. roli or. 961, łąk i ogr. 210, past. 16 mr. W r. 1880 było 572 mk. w gminie, 9 na obsz. dwor., między nimi 26 obrz. rz.-kat. Par. rz.-kat. w Tartakowie, gr.-kat. w Spasowie. We wsi jest cerkiew drewniana p. w. św. Michała Archanioła, szkoła filialna i kasa pożycz. gm. z kapit. 1810 zł. Gleba urodzajna, rodzi bez nawozu; obfitość lip sprzyja rozwiniętemu tu pszczelnictwu. *Lu. Dz.*

Perwieniszki, dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski P., dawne dziedzictwo Narbutów, z których Stanisław w 1760 r. sprzedaje w obce ręce; następnie własność Spitznaglów, później Ertelów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Raszkutany, Rekucie, Bierże, Kamień, Maszkiany, Miedziunki, Poprawały, Poszumień 1 i 2, w ogóle 323 dusz włościan uwłaszczonych i 10 jednodworców.

Perwilten (niem.) 1.) wś, pow. świętosiekierski, nad pobocznią strugą rz. Frisching, niedaleko głównego traktu z Królewca do Świętejsiekierki, 2½ klm. od st. p., tel. i kol. żel. Kobbelbude. 2.) **P.**, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, nad pobocznią rzką Walszy. Par. Layss, st. p. i tel. Melzak, 4 klm. odl. P. należały do biskupów warmińskich. W r. 1282 otrzymują w niej „terram pro duobas aratris sufficientem iure culmensi in foedum" bracia Wargin i Napergann, Prusacy, za co zobowiązani są służyć z jednym zbrojnym jeźdźcem, mającym tarczę i zbroję „qui alio nomine brunnia nuncupatur" i płacić od radła korzec pszenicy, od pługa zaś korzec pszenicy i owsa, denar koloński i funt wosku (ob. Kod. dipl. Warm., I, 105). *Ad. N.*

Perwissau (niem.) 1.) wś i fol., pow. królewiecki, 8 klm. na wsch. od st. p. i tel. Liska Schaaken. 2.) **P.** *Neu*, fol., tamże; obszaru 555 ha.

Peryasław, ob. *Perejasław.*

Peryorka, *Pereurki*, urzęd. *Pereorka*, mylnie *Peregorka*, wś nad strugą Pergówką, dopł. Bohu, pow. winnicki, okr. pol., gm. i par. Strzyżawka, ma 50 dm., 346 mk., 470 dzies. ziemi. Należała do klucza strzyżawskiego ssrów Grocholskiego.

Peryszlasy, wś, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par Kołaki.

Perzanowo *Szlacheckie* i *P. Rządowe*, wś, pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Czerwonka. Wś ma 1319 mr. należących w części do włościan, w części zaś do drobnej szlachty. W 1827 r. było 42 dm., 242 mk. Jako wieś czynszowa wchodziła w skład starostwa a następnie ekonomii Rożan. W lustracyi starostwa rożańskiego z 1664 r. czytamy: „Wś P. na 24 włókach, zkąd 12 do króla, 12 szlacheckich. Z królewskich zasianych 1½, zkąd czynsz, owies etc. razem 37 złp. 11 gr."

W 1804 r. wieś zawierała na części królewskiej 21 włók 5 mr. magd., na szlacheckiej 28 włók 18 mr. Nadto włościanie do spółki ze szlachtą posiadali paśniki w borach i zaroślach w ilości 3253 mr., te jednak w 1820 r. w większej połowie są zabrane przez dominia Czerwonka i Tłuszczec. W 1819 r. na części szlacheckiej spotykamy 16 cząstkowych właścicieli— sami Perzanowscy; na części rządowej 12 gosp. półwłóczkowych i 5 chałupników. Na półwłoczku wysiewano 4 kor. ozim. i 4 jarz. i płacono zeń 40 złp. czynszu, 2 kapłon. i 15 jaj. Chałupnicy od 1820 r. płacili z chałupy 3 złp. Dziesięcinę w ilości 12 złp. gromada opłacała do Szelkowa; dzieci posyłała do szkółki w Czerwonce. Perzanowo gmina należy do s. gm. okr. I w Makowie, z urz. gm. we wsi Czerwonka. Gmina ma 4160 mk., rozległości 14860 mr. W skład gminy wchodzi: 9 wsi szlacheckich: Batorowo, Biedrzyce, Huty, Lipniki, Rzechowo-Rogale, Rzechowo-Wielkie, Zalesie-Wielkie, Załęże-Ponikiewka i Zawady; 5 wsi z ludnością mieszaną: Czerwonka, Dąbrówka, Perzanowo, Ponikiew-Wielka i Rzechowo Gać, oraz 6 wsi włościańskich: Adamowo, Janopol, Maryampol, Prycanowo, Sewerynowo i Załuże. *Br. Ch.*

Perzuk, jezioro we wsi Kozłowo, pow. ządzborski (ob. t. IV, 566).

Perzyce, pow. krotoszyński, ob. *Pierzyce.*

Peschiken (niem.), ob. *Paberdszen.*

Peschlitz (niem.), dobra, pow. labiewski, 3 klm. na płd.-zach. od st. poczt. i tel. Laukischken.

Pesie, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Peski, sioło w pow. nowochoperskim gub. woroneskiej, nad rz. Choprą i Bułką, 6463 mk., cerkiew, 4 jarmarki handlowe; st. poczt.

Peskojen (niem.), dobra, pow. kłajpedzki, nad poboczną strugą rzeki Dauge, 2 klm. od st. poczt. Crottingen.

Peslakiszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 29 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk., w tej liczbie 3 prawosł., 7 katol.

Peślakowszczyzna, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Filipinięta, o 7 w. od gminy a 43 w. od Oszmiany, 7 dm. 77 mk., w tej liczbie 34 prawosł. i 43 katol. (35 dusz rewiz.); własność hr. Chreptowiczów.

Pesle, wś, pow. rossieński, par. żwingowska.

Pesseln (niem.) 1.) wś, pow. welawski, u brzegu druskieńskich lasów, 4 klm. od st. p. i i tel. Gr. Schirrau. 2.) **P.**, folw. na pruskiej Litwie, pow. wystrucki, st. p., tel. i kol. żel. Gruenheide. 3.) **P.**, dobra z fol. Aleksandrinn, na pruskiej Litwie, pow. darkiejmski, 2 klm. od st. p. i tel. Trempen. Obszar 298 ha. 4.) **P.** *Gross*, wś na pruskiej Litwie, pow. wystrucki, st. p. Berschkallen. 5.) **P.** *Klein*, wybud., tamże. *Ad. N.*

Pestlin (niem.), ob. *Postolin.*

Pestowiany al. *Pesztowiany*, wś, pow. trocki, na południ. brzegu jeziora t. n.

Pestrawka, sioło nad rz. Irgizą, pow. nikołajewski gub. samarskiej, 3800 mk., cerkiew, st. p., 2 jarmarki.

Peszczurów, uroczysko we wsi Domontów, pow. radomyski.

Peszkiele, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze, okr. wiejski Gilwińce, o 10 w. od gminy, 4 dusze rewiz. włośc. skarb., 6 osadn. w. ross. i 1 jednodworzec; należy do dóbr skarbowych Berezyna.

Peszkury, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Jackowo, o 64 w. od Oszmiany, 10 dm., 80 mk., w tej liczbie 70 prawosł. i 10 kat. (37 dusz rewiz.).

Peszna, rzeczka, ob. *Krzywka.*

Pesztowiany, ob. *Pestowiany.*

Petarn, jezioro na Warmii, ob. *Lampten.*

Petczinken, ob. *Abschrutten.*

Petejowce, węg. *Petheofalva*, wś, hr. ziemneńskie (Węg.), kościół filialny gr.-kat., uprawa roli, 84 mk.

Petekła, rzeczka w pow. szawelskim, właściwie *Potekla* (ob.).

Petendorf, fol. dóbr pryw. Ballgaln, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska, z kościołem fil. par. Erwalen (Kurlandya).

Petendorf, ob. *Dechtary.*

Petenica, szczyt górski w Czarnohorze, z pod niego wypływa Czeremosz Czarny, o kilka mil od źródeł Prutu.

Peter Alksnapohl ał. *Raudszen* (niem.), wś na pruskiej Litwie, pow. szyłokarczemski, st. p. Landkuppen.

Peteraten (niem.), wś, pow. tylżycki, 6 klm. od st. p. Coadjuthen.

Peterawe, ob. *Piotrów*, pow. szamotulski.

Peterbach, rzeka w gub. ryskiej, powstaje w par. Treiden i ubiegłszy 30 w. uchodzi w par. Kremon do zatoki ryskiej.

Peterberg 1.) fol. dóbr pryw. Gruenhof (łotew. Sałła Muiża), w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska. 2.) **P.**, fol. dóbr skarbowych Satingen, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska. 3.) **P.**, dobra koronne, tamże.

Peterberghof, fol. dóbr pryw. Hofzumberge (łotew. Kalna-Muiża), w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. grenchofska.

Peter Blausden al. *Szagaten* (niem.), wś na pruskiej Litwie, pow. szyłokarczemski, st. p., tel. i kol. żel. Szyłokarczma.

Peterborg, niem. *Petersberg*, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, 2 klm. od miasta pow. i st. p. i tel. Ządzborka.

Peter Bluetten al. *Dronszeln* (niem.), wś na prus. Litwie, pow. szyłokarczemski, st. p. Kolletzischken.

Peterbusch, fol. dóbr koronnych Gross Sonnaxt (łotew. Szunnakste), w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska.

Peter Daugallen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, 4 klm. na płn. od st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda.

Peter Dumszen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda.

Peterehlen (niem.), wś w płn. części pow. gierdawskiego, 4 klm. od st. p. Muldszen.

Petereitehlen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. p. i tel. Pilkały.

Petereitschen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. p. i tel. Pilkały.

Peterfeld, fol. dóbr koron. Kron-Wuerzau, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska.

Peterfitz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. kołobrzeski, st. p. Fritzow.

Peter Gibbischen, ob. *Gibbischen.*

Peterhain, ob. *Piotrowo.*

Peterhof 1.) fol. dóbr koron. Sezzen, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska. 2.) **P.**, fol. dóbr pryw. Alt- i Neu-Raden, w okr. mitawskim, pow. i par. bowska. 3.) **P.**, fol. dóbr pryw. Gross-Salwen, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. neretеńska. 4.) **P.**, fol. dóbr pryw. Neuenburg (łotew. Jaunpils), w okr. i pow. tukumskim, par. neuenburska. 5.) **P.**, fol. dóbr koron. Nieder-Bartau (łotew. Nihza), w okr. hazenpockim, pow. i par. grobińska. 6.) **P.** (pod *Herzogshof*), dobra koron., w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska. 7.) **P.** wraz z Weiss- i Werpenhof, dobra kor., w okr. mitawskim, pow. i par. doblеńska. 8.) **P.** (pod *Wallhof*), dobra kor., w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska. *J. Krz.*

Peterhof, mto pow. gub. petersburskiej, na płd. brzegu zatoki fińskiej, nawprost Kronsztadu, połączone z Petersburgiem drogą żelazną, o 20 w. od Petersburga, ma 7954 mk.; liczba ta znacznie się powiększa w miesiącach letnich przybywającymi na mieszkanie ze stolicy. Posiada 3 cerkwie, kościół ewangielicki, wspaniały pałac cesarski z pysznemi ogrodami, zabudowaniami, wodotryskami, posągami i t. p., szkoły powiat. i paraf., szpital, teatr, wielką fabrykę cesarską szlifowania drogich kamieni, fabrykę narzędzi rolniczych i inne. Założone w 1711 r. przez Piotra W., było ulubioną jego rezydencyą, upiększone szczególniej przez cesarza Aleksandra I i Mikołaja I, jest dotąd jedną z letnich rezydencyi dworu. *Peterhofski powiat* ma na przestrzeni 2404·1 w. kw. 57891 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia równa, grunt piaszczysto-gliniasty. Zraszają dopływy zatoki fińskiej. W powiecie znajdują się 3 fabryki papieru, produkujące rocznie za 126,500 rs.

Peterhof, ob. *Piotrówka*, pow. bydgoski.

Peterhof 1.) majętność tuż pod Tczewem, pow. starogardzki, obejmuje 193·77 ha obszaru. Osada ta należy pod względem administracyjnym do Tczewa, 2.) **P.**, wyb., pow. gdański, st. p. i kol. Pszczółki. 3.) **P.**, fol. do Orla należący, pow. grudziądzki. *Ks. Fr.*

Peterhof (niem.), osada na pols. Warmii, pow. olsztyński, st. p., tel. i kol. żel. Olsztyn.

Peterhof, pow. sycowski, ob. *Bielawki.*

Peterischken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. szyłokarczemski, st. poczt. Kallningken.

Peterkalk al. *Budy*, wś, pow. wałecki, par. katol. Sypniewo, 8062·7 mr. obszaru. W 1868 r. 149 bud., 53 dm., 517 mk., 59 katol., 454 ewangielików.

Peterkaschuetz (niem.), ob. *Piotrkosice.*

Peterkau, niem., ob. *Piotrkowo, Pietrzykowy, Pietrzykówki.*

Peterkehmen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, blisko prawego brzegu rzeki Ditowy, st. poczt. i tel. Didlacken.

Peter-Kiaunoden, ob. *Liewern.*

Peter-Klischen, ob. *Grabuppen* i *Klischen.*

Peterklucz, niem. *Klitschvorwerk* i *Klitscherei*, fol., pow. wschowski, o 10 klm. na płn.-zach. od Wschowy, par. i okr. domin. Lgiń, poczt. i st. dr. żel. w Wschowie; 1 dm., 33 mk. Należał przy schyłku zeszłego wieku do Antoniego Czarneckiego.

Peterkrug, obacz *Pietrzak*, pow. międzychodzki.

Peter Latzen, ob. *Gaidellen.*

Peterlauken (niem.), wś na prusk. Litwie, pow. stołupiański, st. p., tel. i kol. żelaz. Stołupiany.

Peterlewka, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 22 w. od m. Wilejki, 1 dm., 7 mk. kat.

Peter Leyden al. *Petrellen*, ob. *Leyden.*

Peter Loebarten, ob. *Loebarten.*

Peter Mandwieden, ob. *Mandwieden.*

Petermann (niem.), wś, pow. rastemborski, nad strugą wpadającą do jeziora barcіańskiego, st. poczt. i tel. Winda.

Petermanowce, węg. *Petermany*, wś w hr. goemoerskiem (Węg.), kościół par. ew., uprawa roli, kopalnie, 189 mk.

Petermawa, ob. *Poterniawa.*

Peter Minuthen al. *Ridszen*, ob. *Minuthen.*

Peternawa al. *Petermawa*, ob. *Poterniawa.*

Peterode, fol., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Słowiki, odl. 25 w. od Władysławowa, 1 dm., 19 mk.

Peter Raddeilen, ob. *Mueller Matz Hans.*

Peter Ramutten, ob. *Kurpen.*

Peter Sakuten, ob. *Sakuten.*

Petersbach (niem.), struga w gub. ryskiej, powstaje w okręgu wendeńskim i w par. Harjel uchodzi do Schwarzbachu, dopływu rz. Aa.

Petersberg (niem.), fol. do Grabowa należący, pow. człuchowski, st. poczt. i kol. żelaz. i par. ew. Białobór, 7 klm. odl., par. kat. Ekfir, szkoła Grabowo. W 1868 r. 2 bud., 1 dm., 23 mk. ewang.

Petersberg 1.) pow. węgoborski, ob. *Olszewo*. 2.) **P.**, ob. *Peterborg*.

Petersburg, urzęd. *Sankt-Peterburg*, druga stolica Rossyi, rezydencya panującego tudzież naczelnych władz krajowych, mto portowe i gubernialne gub. t. n., leży na płn.-zchd krańcu państwa, przy ujściu rz. Newy do zatoki Fińskiej, pod 59°36′ płn. szerokości i 47° 59′ wschd. długości, o 604 w. od Moskwy a 1049 w. od Warszawy. Mto leży po obu brzegach Newy i zajmuje wszystkie wyspy, znajdujące się przy jej ujściu. Ogólna przestrzeń P. wynosi 22896751 saż. kw., w tej liczbie 3789298 saż. kw. pod wodą. Największa długość (z płn. na płd.) 6066 saż., obwód zaś 43·75 w. (21880 saż.). Cała ta przestrzeń jest zupełną równiną, z prawej strony otoczoną niewielkiemi wzgórzami, od 45 do 70 st. wys., z lewej zaś wzgórza znajdują się w okolicach Carskiego Sioła i Pułkowa. Klimat wilgotny i nadzwyczaj niestały; średnia temperatura roczna + 3·6° Cel. Wiatr panujący zachodni. W ciągu roku wypada średnio 150·6 dni dżdżystych i niepogodnych (najwięcej w październiku i listopadzie). Rzeka Newa przy ujściu dzieli się na kilka ramion, z których ważniejsze: Wielka Newka w kierunku płn.-zachd., Fontanka na płd. i Wielka Newa ku płd.-zachodowi. Głębokość Newy jest tak znaczną, że statki kupieckie wchodzić w nią mogą z największą łatwością, szerokość rzeki w granicach mta jest od 158 do 278 saż. Sieć wód, przerzynających P. w rozmaitych kierunkach, dzieli przestrzeń mta na dwadzieścia kilka wysp, większych i mniejszych, z których ważniejsze: Admirałtejska, Kazańska, Kołomeńska, Spaska, Narwska i kilka pomniejszych po lewej stronie W. Newy, oraz Petersburska, Krepostna, Wasilewska, Aptekarska, Ełagin, Krestowska i in., po prawej stronie Newy. Pod względem administracyjno-policyjnym P. podzielony jest na 4 oddziały policyjne i 18 cyrkułów, dzielących się na 36 rewirów (uczątków). Środkowy punkt mta stanowi cyrkuł admirałtejski, z wspaniałemi budowlami rządowemi, pięknemi pałacami i bogatemi sklepami oraz z ogrodem aleksandryjskim. Z innych części ważniejsze są: kazańska, spaska, kołomeńska i narwska (pomiędzy Newą, Fontanką i kanałem Obwodnym); moskiewska (pomiędzy Fontanką a kanałami Obwodnym i Ligowskim); aleksandro-newska (pomiędzy Newą a kanałami Obwodnym i Ligowskim); litejna (pomiędzy Newą, Fontanką a kanałem Ligowskim); rożdestwieńska (pomiędzy poprzednią a Newą i kanałem Ligowskim); wyspa Bazylego (Wasilewskij Ostrow); strona Petersburska, Ochteńska, Wyborgska. Najdawniejszą część mta stanowi wzniesiona na małej wysepce w 1703 r. przez Piotra W. twierdza, z mennicą i soborem św. Piotra i Pawła. Od gmachu admiralicyi wychodzą w kształcie wachlarza trzy główne ulice P.: Newski-Prospekt, najdłuższa, najpiękniejsza i najbardziej ożywiona ulica miasta, 35 mt. szeroka i prawie 5 w. długa; dalej nieco węższa ale również ożywiona Grochowa (Gorochowaja) i prospekt Wozniesieński. W ogóle miasto jest bardzo regularnie zabudowane; posiada około 600 ulic, po większej części długich i szerokich, oraz do 60 rozległych placów publicznych. Gmach admiralicyi, w obecnym kształcie pochodzący z początków panowania Aleksandra I, stanowi rozległy prostokąt, jeden z dłuższych boków którego zwrócony jest do Newy, drugi zaś na plac admiralicyi, otoczony wspaniałemi budowlami; bok wschodni wznosi się na przeciw pałacu zimowego, oddzielony od niego wielkim i szerokim placem parad (rozwodnyj płac); w końcu bok zachodni wychodzi na gmach senatu rządzącego i św. synodu. Z trzech stron admiralicya otoczona jest pięknym i szerokim bulwarem, zasadzonym lipami. Na przeciwko admiralicyi, nieco na wschód, znajduje się gmach sztabu generalnego. Od rogu ulicy Grochowej do rogu prospektu Woźniesieńskiego wznoszą się wspaniałe pałace prywatne, dalej następuje gmach ministeryum wojny, sobór Izaaka i koszary kawaleryi gwardyi. Z innych placów zasługuje na uwagę pole marsowe, ograniczone z jednej strony ogrodem letnim, z drugiej parkiem pałacu Michajłowskiego, z trzeciej pałacami prywatnemi, koszarami Pawłowskiemi, pałacem marmurowym i ks. Oldenburgskiego. Dalej plac przed soborem Kazańskim, przed teatrem aleksandryjskim, przed pałacem Michajłowskim, wielki plac musztry przed koszarami gwardyi. Na wyspie Wasilewskiej odznacza się plac Rumiancowski na brzegu Newy, pomiędzy zabudowaniem akademii sztuk pięknych, gimnazyum wojennem Pawłowskiem i wielkiemi, eleganckiemi domami kupca Sołowiewa. Świątyń wszelkich wyznań posiada P. do 400, w tej liczbie 340 cerkwi i kaplic prawosł., 11 kościołów i kaplic katolickich, 44 ewangielickich, 2 anglikańskie, 2 armeńskie, 6 synagog i 3 domy modlitwy machometańskie. Z cerkwi prawosławnych zasługują na uwagę przedewszystkiem wielki i wspaniały sobór Izaaka, wzniesiony podług planu budowniczego Monferrand w latach 1819 do 1848, oz-

dobiony obrazami i freskami Briulowa, Bruni, Klodta, Viteli i in. Dalej odznaczają się: sobór N. M. P. Kazańskiej, wniesiony w 1800 — 8 r. na prospekcie Newskim, w kształcie krzyża, na wzór kościoła św. Piotra w Rzymie, ozdobiony z frontu półokrągłą kolumnadą, składającą się ze 132 filarów korynckich; sobór Petropawłowski w twierdzy Petropawłowskiej, wzniesiony pierwotnie w 1703 r. z drzewa, następnie zaś w 1712 — 33 z kamienia, z wyniosłą złoconą wieżą i z grobami panujących od Piotra W. (z wyjątkiem Piotra II); ławra Aleksandro-Newsko-Troicka, na lewym brzegu Newy, przy wypływie z niej kanału Obwodnego zbudowana w 1713 r., z relikwiami św. Aleksandra Newskiego; cerkiew monasteru Smolnego, budowa której rozpoczętą została w 1732 r., ukończona za za czasów panowania cesarza Mikołaja I, odznacza się wyniosłą kopułą, na błękitno pomalowaną, z gwiazdami złotemi. Przed cerkwią Preobrażeńską, w pobliżu prospektu Litejnego, ustawione są szeregiem zdobyte armaty. Nadto zasługują na uwagę: cerkiew Błagowieszczeńska i św. Andrzeja (na wyspie Wasilewskiej), zbudowane za panowania Mikołaja I. Ze świątyń innych wyznań należy wymienić kościół ewangielicki św. Piotra i Pawła na Newskim prospekcie, wzniesiony w 1738 r. i ozdobiony obrazem Briulowa oraz kościół reformowany, w pobliżu pocztamtu, stanowiący prawdziwą ozdobę Petersburga. Kościołów katolickich znajduje się trzy, mianowicie: kościół metropolitalny p. w. Wniebowzięcia N. M. P., zbudowany i poświęcony w 1873 r. przez metropolitę ks. Fijałkowskiego. Przy kościele, w pięknym gmachu, mieści się konsystorz katolicki i mieszkanie członków kapituły, za kościołem ładny, choć niewielki ogród spacerowy. 2) Kościół par. św. Katarzyny, na Newskim prospekcie, zbudowany podług planu architekta V. de la Motte i poświęcony przez nuncyusza Arcetti w 1783 r. W kościele tym spoczywają zwłoki Stanisława Augusta i marszałka francuskiego Moreau. Przy kościele znajduje się szkoła żeńska dla ubogich sierot, założona w 1839 r. przez ks. Łukaszewicza. 3) Kośc. par. św. Stanisława, fundowany w 1726 r. przez metropolitę Bohusza Siestrzeńcewicza, podług planu Viscontiego. Przy kościele szkółka powiatowa, założona również przez metr. Siestrzeńcewicza. Oprócz tego znajdują się kaplice: świętego Jana Chrzciciela, t. z. kościół Maltański, na ulicy W. Sadowej, zbudowany w 1799 r. z rozkazu Pawła I, gdy był mistrzem kawalerów maltańskich, w 1838 r. odrestaurowana; kaplica p. w. N. M. P. na cmentarzu katolickim, wziesiona w 1857 r. ze składek przez ks. Łukaszewicza, oraz 8 innych kaplic przy rozmaitych zakładach naukowych i dobroczynnych. Z liczby pałaców cesarskich odznaczają się: pałac zimowy, na lewym brzegu Newy, wzniesiony w 1754 — 94 r. podług planu Rastrellie'go, odbudowany po pożarze 1837 r. podług pierwotnego planu, połączony galeryami ze starym i nowym Ermitażem, mieszczącym słynną galeryą obrazów, rzeźb, zbiory numizmatów, kamei, rysunków, starożytności i bibliotekę; pałac Aniczkowski, przy rogu prospektu Newskiego i Fontanki, wzniesiony w 1748 r. przez cesarzowę Elżbietę, służy za rezydencyą dla następcy tronu; pałac marmurowy, nad Newą, przy moście Troickim, zbudowany w 1770 — 83 r., obecnie własność w. ks. Konstantego Mikołajewicza; tutaj mieszkał i umarł Stanisław August. Pod względem architektonicznym zasługuje na uwagę pałac w. ks. Michała, w pobliżu pałacu marmurowego, zbudowany w 1800 r. Bardzo gustowne są pałace w. ks. Włodzimierza, w. ks. Maryi i w. ks. Heleny. Pałac Taurycki, w ogrodzie Tauryckim, zbudowany przez Potemkina i upiększony w 1783 r. przez Katarzynę II, z olbrzymią salą, tak zw. ogrodem zimowym (dziś galerya rzeźb). Z pomiędzy znacznej liczby gmachów koronnych, do których zaliczają się olbrzymie bulowle zakładów naukowych i wychowawczych, dobroczynnych, ministeryów, koszar, odznaczają się: wspaniały pałac admiralicyi, ministeryum marynarki, z biblioteką i zbiorem modeli okrętów i t. p.; sztab generalny, stary i nowy arsenał, senat, synod, giełda i w. in. Tutaj należy zaliczyć teatra, mianowicie wielki (w 1784 zbudowany, 1802 odnowiony, w 1832 r. przebudowany), mogący pomieścić do 4000 osób i służący do przedstawienia opery rossyjskiej, i baletów; teatr maryjski, po pożarze 1859 r. gustownie odrestaurowany (opera włoska); dalej teatr michajłowski, na placu Michajłowskim (dramat i komedya francuska i niemiecka, operety); teatr aleksandryjski, na Newskim prospekcie, w pobliżu Biblioteki publicznej, wzuiesiony w 1832 r. na 2000 osób (dramat i komedya rossyjska). Z pałaców prywatnych godno wzmianki: ks. Biełosielskiego, hr. Strogonowa na Newskim prospekcie, hr. Szeremetiewa na Fontance, ks. Demidowa na Morskiej, ks. Murusi, na prospekcie Litejnym, w stylu maurytańskim i w. in. Z liczby 150 mostów odnaczają się: Nikołajewski, pierwszy most stały, zbudowany przez gen. Kierbedzia otwarty w 1851 r.; Aleksandrowski i Litejny, w 1881 r. ukończony, od Litejnego prospektu na stronę Wyborską; Aniczkowski, przez Fontankę, ozdobiony grupami bronzowemi bar. Klodta, przedstawiającemi konie z wiodącymi je mężczyznami. Z pomiędzy pomników pierwsze miejsce zajmuje statua konna Piotra W.

w sadzie Aleksandrowskim, pomiędzy Admiralicyą a Senatem, wzniesiona w 1782 r. przez Katarzynę II. Oprócz tego godne uwagi: pomnik Aleksandra I na placu przed pałacem Zimowym, wzniesiony w 1834 r. przez Mikołaja I, obelisk na cześć marszałka hr. Rumiancowa na wyspie Wasilewskiej (wzniesiony w 1790 r. przez Pawła I), pomnik konny Mikołaja I na placu Maryjskim, pomnik cesarzowej Katarzyny II na placu Aleksandrowskim, pomnik Suworowa, pomiędzy Newą i polem Marsowem, pomniki Kutuzowa i Barklaja de Tolli, przed Kazańskim soborem, drugi pomnik Piotra W. przed głównemi wrotami zamku Inżynierskiego, pomnik Kryłowa w ogrodzie letnim. Wejście na trakty do Moskwy i Narwy ozdobione są wrotami tryumfalnemi. Z pomiędzy znacznej liczby bogatych zbiorów instytucyi naukowych i sztuk pięknych, oprócz wzmiankowanego Ermitażu, zasługuje przedewszystkiem na uwagę: biblioteka publiczna, na Newskim prospekcie, licząca przeszło 1 milion tomów, 30000 rękopisów i przeszło 85000 rycin, za podstawę której służyła przewieziona z Warszawy biblioteka Załuskich; akademia nauk, założona w 1725 r. przez Piotra W., mieszcząca się we wspaniałym własnym gmachu na wyspie Wasilewskiej, posiadająca bibliotekę z 315000 tomów i 13000 rękopisów, muzeum azyatyckie i etnograficzne, zbiory do historyi naturalnej, najbogatsze prawie na kuli ziemskiej i inne.; akademia sztuk pięknych, założona w 1754 r., z bogatemi zbiorami; muzeum marynarki, muzeum instytutu górniczego i in. Na czele zakładów naukowych stoi uniwersytet, założony w 1819 r., z czterema wydziałami (historyczno-filologicznym, fizykomatematycznym, prawnym i od 1854 r. wschodnim), mający przeszło 80 nauczających i około 2000 studentów, posiadający bibliotekę z 30000 tomów i inne zbiory. Z innych zakładów naukowych zasługują na uwagę: szkoła prawa, liceum aleksandryjskie, akademia medyko-chirurgiczna, założona w 1800 r., instytut górniczy, założony w 1773 r., obecnie zamieniony na akademią, instytut technologiczny, założony w 1822 r., instytut historyczno-filologiczny, szkoła budownictwa, szkoła handlowa, akademia wojenna mikołajewska, akademia inżynieryi, akademia leśna, instytut inżynierów komunikacyi, korpus paziów, szkoła morska i in. Oprócz tego znajduje się w P. 12 gimnazyów męzkich, 4 progimnazya, 2 szkoły realne, 4 gimnazya ewangelickie, 8 gimn. żeńskich, instytut dla szlacheckiego rodu panien w monasterze Smolnym, instytut pawłowski, patryotyczny i św. Katarzyny i in. Szkoły elementarne i ludowe są słabo reprezentowane i niewystarczają na potrzeby licznej ludności. Z pomiędzy towarzystw naukowych odznaczają się swoją działalnością zwłaszcza: wolno-ekonomiczne cesarskie tow. (założone w 1765 r.), towarzystwo geograficzne (od 1845 r.), techniczne (założone w 1867 r.), historyczne ruskie tow. (od 1866), tow. entomologiczne (od 1859 r.), tow. archeologiczne (od 1847 r.), wreszcie tow. rolnicze i ogrodnicze. Z pomiędzy licznych zakładów dobroczynnych pierwsze miejsce trzyma założony w 1772 r. dom podrzutków, do którego należały poprzednio: mikołajewski zakład wychowawczy (w P. i w Gatczynie) oraz instytut głuchoniemych. Dalej zasługują na uwagę: szpital Obuchowski, założony w 1784 r., mający 1000 łóżek; szpital maryjski na Litejnej, założony w 1803 r.; szpital Kalinkina, istniejący od 1779 r., z przeszło 600 łóżkami; szpital Maryi Magdaleny na wyspie Wasilewskiej; szpital św. Piotra i Pawła na stronie petersburskiej i wiele szpitali i zakładów dobroczynnych. Liczba mieszkańców ciągle wzrasta. W 1750 r. było tu już 80000 mk., liczba ta za czasów Katarzyny II wzrosła do 110000, a pod koniec XVIII w. do 220000 osób. Za czasów Aleksandra I liczono już 300000 mk., podług zaś spisu z 1869 r. 667963 osób, która to liczba w 1881 r. podniosła się do 929093 mk. Pod względem wyznań w 1869 r. było w P. 557168 prawosł., 3138 roskolników, 20887 katolików, 76831 ewangielików, 355 ormian, 6654 żydów, 2071 machometan i 103 pogan. Podług stanów było wówczas: 54348 szlachty, 6113 st. duchownego, 22333 kupców, 206904 włościan i 131932 st. wojskowego. Śmiertelność panuje znaczna, zwłaszcza na wiosnę (w maju), mniejsza na jesieni. Płeć męzka znacznie przeważa (w 1869 r. o 87553 więcej mężczyzn niż kobiet). Podług spisu z 1869 r. językiem domowym dla 566102 był język rossyjski, dla 11157 polski, 46498 niemiecki, 5077 szwedzki, 2099 angielski, 3104 francuski, 16085 fiński, 3735 estoński i dla 1983 tatarski. Fabryki i przemysł są tu w stanie kwitnącym i pod tym względem P. stanowi pierwsze miasto w Rossyi. Ważniejsze z fabryk prywatnych są: przędzalnie bawełny, fabryki wyrobów bawełnianych i skór Wspaniałe fabryki koronne produkują: lustra, wyroby bronzowe, szkło kryształowe, porcelanę oraz szlifowane kamienie drogie. Nadto zasługują na wzmiankę: cesarska mechaniczna przędzalnia lnu i fabryka porcelany w Aleksandrowsku (przy drodze do Szliselburga) oraz fabryki stearyny i mydła na wyspie Kutujewskiej. Również ważne miejsce zajmuje P. i pod względem handlowym. W porze zimowej ustaje wprawdzie żegluga, natomiast ożywia się handel wewnętrzny, wspierany licznemi liniami dróg żelaznych, koncentrujących się w P., który połączony jest z Moskwą,

Warszawą, Carskiem Siołem, Peterhofem, Rewlem i Helsingforsem. W 1875 r. rozpoczęto budowę kanału od Kronsztadu do projektowanego nowego portu na płd.-zchd. krańcu P., który oddano do użytku w 1885 r. Wartość przywozu w 1871 r. wynosiła 111, wywozu zaś 37 mil. rubli; liczby te następnie uległy zmniejszeniu. Komunikacya wewnętrzna ułatwiona jest przez linie kolei konnych, przerzynających miasto w rozmaitych kierunkach. W 1876 r dochód miasta wynosił 6172687 rs., rozchód zaś 5728707 rs. P. wraz z gubernią liczy (według rubrycelli archid. mohyl.) 32784 katolików, którzy należą do 6 parafii t. j. 3 w samym P. (Wniebowzięcia, św. Katarzyny i św. Stanisława) a po 1 w Carskiem Siole, Kronsztadzie i Jamburgu. Jednakże dekanat petersburski archid. mohylowskiej liczy 48649 dusz i obejmuje jeszcze w. ks. finlandzkie, gub. estońską, inflancką, pskowską, nowogrodzką, ogółem 13 parafij, t. j. prócz wymienionych: Wyborg, Helsingfors, Rewel, Ryga, Dorpat, Psków, Nowogród. Okrąg naukowy petersburski liczył w 1876 r. 1784 szkół początkowych, koszt utrzymania których wynosił 546853 rs., z tego dawał rząd 105646 rs., miasta 71142 rs., wsie 77321 rs., ziemstwa 252523 rs. W okolicach P. znajduje się wiele, poczęści wspaniałych willi i mieszkań letnich, mianowicie na wyspie Kamiennej, Petrowskiej, Krestowskiej i Aptekarskiej oraz w Karpowce. Również i pobliskie wsie są podczas lata licznie zamieszkałe przez mieszkańców stolicy. Z dalszych okolic P. zasługują na uwagę: Carskie Sioło, Pawłowsk, Strelna, Peterhof, Oranienbaum i Gatczyno. W 1703 r. cesarz Piotr W. założył pierwsze fundamenta P. jako twierdzy na wyspie Jaenni-Saari (zajęczej), na wprost innej wielkiej wyspy Kojwu-Saari (wyspy brzozowej) i tym sposobem jest on najmłodszą ze stolic europejskich. Początkowo Piotr W. nie miał zamiaru zakładać rezydencyi dla siebie przy ujściu Newy, pragnął on natomiast zbudować tu twierdzę dla obrony od napadu Szwedów a w najlepszem razie osadę kupiecką, z powodu sprzyjającego położenia nad spławną rzeką i w pobliżu morza. Później jednakże z powodu osiedlenia się wielu robotników i rzemieślników, użytych przy budowie twierdzy, oraz niektórych osób możnych na wyspie Wasilewskiej, głównie zaś spostrzegłszy, że tu nadarzyła mu się po raz pierwszy sposobność wyrąbania okna do Europy, postanowił obok twierdzy założyć większe miasto, które w krótce potem obrał nawet za swoją rezydencyą. Dotychczas istnieje prosty dom, który cesarz początkowo wybudował dla siebie w pobliżu twierdzy na stronie petersburskiej. W 1714 r. naprzeciwko tego domu wzniósł istniejący również do dziś dnia pałac letni (obecnie ogród letni). W 1717 r. opuścił port tutejszy pierwszy statek rossyjski, w dziesięć lat później wpłynęło już 230 okrętów. Za czasów Katarzyny II miasto znacznie się rozszerzyło i zabudowało. Cesarz Paweł wzniósł pierwsze koszary. Aleksander I dołożył starania dla osuszenieа błot i bagnisk otaczających miasto, połączył wszystkie wyspy wygodnemi mostami, zakładał parki i wznosił świątynie i pałace. Również i cesarz Mikołaj I założył wiele wspaniałych budowli oraz połączył P. drogą żelazną z wnętrzem państwa. Opisy P. są liczne. Oprócz wydanych w jęz. rossyjskim, ważniejsze: Kohla, P. in Bildern und Skizzen, 3 t., 1845 — 46; Bastian, Guide du voyageur à St. Pétersburg, 1866; Hafferberg, P. in seiner Vergangenheit und Gegenwart, 1866; Huebner, P. und Umgebungen, 1880; Baedeker, Russland, 1883; Gwiazda, Kalendarz petersburski, 1881—1884, i in. *Petersburski powiat* ma na przestrzeni 1751 w. kw. przeszło 727000 mk. *Petersburska gubernia*, dawniej ziemia iżorska, Ingrya i Ingermanlandya, niegdyś Wodskaja Piatina, pod władzą Nowogrodu Wielkiego, w drugiej połowie XV w. przyłączona do w. ks. moskiewskiego, od 1617 do 1700 należąca do Szwedów, graniczy na płn. z jez. Ładogskiem i gub ołoniecką, na płn.-zchd z Finlandyą i zatoką Fińską, na wschód z gub. nowogrodzką, na płd. z gub. pskowską, na zachód z jez. Czudzkiem i gub. estońską. Ma ona 38837·5 w. kw. przestrzeni, wraz z wyspą Kotlin i jeziorami 47246 w. kw. Powierzchnia gub. przedstawia niską równinę, obfitującą w wody i bagna; tylko na płn. i płd.-wchd. jej granicach ciągną się odnogi wzgórz Ołonieckich i Waldajskich. Stanowi ona kraj nadmorski, ale posiada oprócz tego jeszcze wielką ilość wód słodkich. Ważniejsze jeziora są: Ładoga, Czudzkie i Pskowskie; z rzek: Newa, Narwa, Ługa i Siestra; kanały: Ładogski, Siaski i Swirski, Klimat jest w ogóle zimny i szkodliwie na zdrowie mieszkańców działający; średnia temperatura roczna wynosi + 3° Cel. Grunt w ogóle nieurodzajny, jakkolwiek rolnictwo, stojące zresztą na niskim stopniu, stanowi główne zajęcie mieszkańców. Z powodu niedostatecznych pastwisk hodowla bydła mało jest rozwinięta; kwitnie natomiast ogrodnictwo, zwłaszcza w pobliżu stolicy. Przemysł rękodzielniczy jest wysoko rozwinięty, mianowicie w okolicach stolicy; ożywiają go liczne fabryki, zatrudniające kilkanaście tysięcy rozmaitych rzemieślników. Nadto mieszkańcy zajmują się rybołówstwem i myślistwem. Liczba mieszkańców wynosi 1591244, i składa się przeważnie z Rossyan, dalej idą plemiona czudzkie (około 100000). Podług kalendarza Hurlanda w 1879 r. było w gubernii 7787 żydów. Pod względ-

dem administracyjnym gubernia dzieli się na 8 powiatów: petersburski, carsko-sielski, gdowski, jamburski, łuński, nowoładoski, peterhofski i szliselburski. Okrąg wojskowy petersburski zajmuje 6 gubernii: petersburską, nowogrodzką, pskowską, ołoniecką, archangielską i estlandzką i ma 1096536 w. kw. *J. Krz.*

Peter Schlagweg al. *Bluszen*, ob. *Herrmann Wessat.*

Petersdorf (niem.) 1.) dobra, pow. bytowski, st. p., tel. i kol. i par. kat. Bytowo, 5 klm. odl. Obejmują 323·14 ha; czysty dochód z gruntu 1286 mrk; gorzelnia parowa i cegielnia. 2.) **P.**, ob. *Mierzynek.* *Kś. Fr.*

Petersdorf (niem.) 1.) wś na niem. Warmii, pow. licbarski, 5 klm. na płd. od st. p. i tel. Arnsdorf. Pierwotnie wieś ta zwała się Cusyen al. Kussien, jak świadczy dokument z r. 1332. W r. 1340 nadaje adwokat dyec. warm. w imieniu biskupa „honesto viro Petro“ 38 włók; odtąd przybiera wieś nazwę Petersdorf (ob. Cod. dipl. Warm., I, 490). 2.) **P.**, fol. należący do dóbr ryc. Rossitten, pow. pr. holądzki, 4 klm. od st. p. i tel. Reichenbach; obszaru 200 ha. 3.) **P.**, wś, pow. welawski, nad rzeczką poboczną Pregoły, blisko traktu bitego z Tapiewa do Wystrucia, 3 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Wehlau. 4.) **P.**, fol., tamże. *Ad. N.*

Petersdorf 1.) ob. *Piotrowice.* 2.) **P**, ob. *Sobieszowice*, pow. toszecko-gliwicki.

Petersdorf 1.) *bei Hotzenplotz*, wś, pow. karniowski, na Szląsku austr., posiada kościół par. kat., szkołę ludową, 1320 mk. 2.) **P.** *bei Weidenau*, wś na Szląsku austr., pow. frywałdowski, posiada szkołę ludową, zarząd leśny dóbr biskupich i 712 mk. wraz z osadami: Graenzgrund i Neuhaeuser.

Petersgraetz, kol., pow. wielko-strzelecki, par. ewang. Friedrichsgraetz. Są to osady założone przez kolonistów czeskich. Jest tu szkoła ewang. od 1836 r. W 1842 r. 70 dm., 483 mk. (81 kat.).

Petersgrund, kol., pow. jaworski. Należy do Lipy Dolnej.

Petershagen 1.) przedmieście Gdańska. 2.) **P.** wraz z Nieder-Petershagen i Puendelmuehle, wś na wielkich Żuławach malborskich, nad rz. Świętą, pow. malborski, st. p. i par. ew. Nowydwór, kat. Tiegenhagen, szkoła w miejscu. Wś obejmuje 31 gburstw, 25 zagród, razem 87 włók i 4 mr. W 1868 r. 472 mk., 112 kat., 217 ew., 143 menonitów, 60 dm.; odl. od Malborka $3^1/_2$ mili. Pierwszy przywilej wystawił w. mistrz Werner v. Orselen r. 1328; w 1405 r. został odnowiony. O parafii tutejszej wspomina ten przywilej lokacyjny. Zdaje się że kościół tutejszy podupadł, a po odbudowaniu przeszedł w ręce inowierców, bo Arnold wymienia tu ewang. pastorów już od r. 1590 (ob. Script. rer. Warm., I, str. 399). W lustracyi wwdztwa malborskiego z r. 1565 czytamy, że wś P. należała do zamku malborskiego; była od niedawnego czasu puszczona w dzierżawę Szymonowi Laissowi. Liczyła 61 włók osiadłych, oprócz tego 6 sołeckich, 4 kościelne i 1 karczemną. Item z tą wsią puszczono w dzierżawę temuż Laissowi wielki las olszowy, kilka mil „in sua essentia“ obejmujący, który bieży od granicy małej Żuławy, nad jeziorem morskiem Habem (t. j. zatoką Fryską), Item puszczono temuż dom rybacki. Suma prowentów wszystkich wsi P. czyni flor. 124 gr. 4. Suma dochodów lasu Petershagen, które były odbierane za przedawanie drew do skarbu zamku malborskiego, czyni 243 fl. 13 gr. Suma prowentów od rybaków 101 fl. 23 gr. 2 den. (ob. odpisy w Peplinie). *Kś. Fr.*

Petershagen (niem.) 1.) dobra ryc. w Pomeranii, pow. kołobrzeski, st. p. Moitzelfitz, do nich należą także dobra Wietschenort. 2.) **P.**, domena fiskalna w Pomeranii, pow. sławniński, st. p. Regenwalde. 3.) **P.**, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Casekow. 4.) **P.**, dobra w Pomeranii, pow. gryfijski, st. p. Gryfia. *Kś. Fr.*

Petershagen (niem.), wś, pow. iławski, st. p. Landsberg.

Petershagenfeld (niem.), wś na wielkich Żuławach malborskich, pow. malborski, st. p. i par. ew. Nowydwór, kat. Tiegenhagen, szkoła Petershagen; zawiera 3 gburstwa, 13 wł. i 20 mr. obszaru; w 1868 r. 28 mk., 2 kat., 21 ew., 5 menonitów, 4 dm.; odl. od miasta pow. wynosi 3 mile. *Ad. N.*

Petershaide, 1360 *Petirsheide*, wś, pow. grotkowski, par. kat. Magwitz, ma szkołę kat., kaplicę filialną, młyn wodny. W 1842 r. 116 dm., 583 mk. (7 ewang.). Obszar większej posiadłości składa się z części rządowej, dawniej biskupiej, dóbr rycerskich, folwarku i sołtystwa. Do tego należy fol. i kol. Holderselber.

Petershain, łużyc. *Hoznica*, wś, pow. rozborski. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. Kościół tutejszy starożytny, posiada ołtarz rzeźbiony pięknej roboty, kazalnicę kamienną z 1500 r. Pierwszego proboszcza ewan. obsadził tu w 1539 r. sam Marcin Luter. Szkoła od 1665 r., z wykładem niemieckim i łużyckim.

Petershof (niem.) 1.) dobra w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. i par. ew. Kiszpork, 5 klm. odl., st. kol. Stare Pole, 13 klm. odl., par. kat. Bągart, szkoła Bruk. W 1868 r. 8 bud., 3 dm., 38 mk., 6 kat., 32 ew., 97·79 ha; czysty dochód z gruntu 2342 mrk. P. należał dawniej do starostwa kiszporskiego. R. 1773 były te dobra własnością rodziny Kepke.

2.) **P.**, wyb. do Ekfira należące, pow. człuchowski, st. p. Białobór, par. kat. Ekfir, ew. Szanówek. W 1868 r. 5 bud., 1 dm, 10 ew. mk. 3.) **P.**, ob. *Piotrowo*. *Ks. Fr.*

Petersów, niem. *Petershof*, wś, pow. lubliniecki, par. Pawonków; ludność katolicka. Do P. należy fryszerka Leszczok.

Peter Spenge, ob. *Spenge*.

Peterswald, wś, pow. frywałdowski, okr. bogumiński, posiada kościół par. kat., szkołę ludową, zarząd kopalń węgla kamiennego arcyks. Albrechta. Główny zarząd dobr hr. Larischa. Fabryka farb cynkowych, 2992 mk.

Peterswaldau 1.) *Średnie*, *Dolne*, *Górne*, *Królewskie* (Mittel, Nieder, Ober, Koeniglich) 1339 r. *Petirswalde*, rozległa wś i dobra, pow. rychbachowski, odl. $^3/_4$ mili Rychbachu. 1) P. Średnie, ma kościół par. kat., zamek z wieżą, kościołem ewang. i parkiem, fol., sołtystwo, 286 dm., 2934 mk. (572 kat.), szkoła ewang. i szkoła katol., 11 młynów wodnych, cegielnia, warsztaty tkackie wełnianych i bawełnianych wyrobów. Kościół ewang. i szkoła istnieją od 1742 r. W 1813 r. zamek tutejszy służył za kwaterę cesarzowi Aleksandrowi I. Do wsi należy Dorotheenthal, kol. i sołtystwo, i Sandvorwerk, fol. 2) P. Dolne, ma szkołę ewang. od 1767 r., 2 fol., sołtystwo, 90 dm., 1000 mk. (172 kat.), 4 młyny, liczne warsztaty tkackie. 3) P. Górne, ma szkołę ewang. od 1766 r., sołtystwo, 123 dm., 1209 mk. (120 kat.), 7 młynów. 4) P. Królewskie, dawniej własność komandoryi maltańskiej, 25 dm., 290 mk. (141 ew.). Przemysł tkacki i wyrób mąki i kasz w licznych młynach, stanowią główne gałęzie przemysłowej działalności mieszkańców tych wsi. 2.) **P.**, wś i fol., pow. żegański, par. Kottwitz. Zamek, fol., kaplica kat., filia par. Brzeźnica. Ludność przeważnie ewangielicka. *Br. Ch.*

Peterswalde, fol., pow. trzebnicki, należy do Polęcina (Pollentschine).

Peterswalde 1.) wś, pow. człuchowski, posiada kat. kościół fil., szkołę ew. i st. p. Leży przy bitym trakcie z Człuchowa do Lendyczka wiodącym, 25 klm. na płn.-wsch. od Człuchowa. Gleba żyzna, mieszkańcy mówią dolno-niemieckiem narzeczem. Par. kat. Heinrichswalde $^1/_2$ mili odl.; 6210·93 mr. obszaru. W 1868 r. 226 bud., 81 dm., 678 mk., 77 kat., 601 ew.; r. 1877 liczono 721 mk. Do tutejszego kościoła należą oprócz P., Schoenwerder, Ostrza i Buschkrug, Eggebrechtsche Muehle i młyn lendycki. Teraźniejszy kościół, p. w. św. Piotra i Pawła, został r. 1785 nowo zbudowany. W wizyt. Trebnica z r. 1653 czytamy, że do kościoła należały 4 włóki; 20 włościan płaciło po półtora korca żyta od włóki, podobnież i 3 sołtysów i młynarz. Co drugą niedzielę przybywał tu proboszcz lub wikary z Heinrichswalde (str. 36). Za czasów Rzpltej należała ta wieś do sstwa człuchowskiego. W 1351 r. wystawia Ludolf Haken, komtur człuchowski, przywilej na sołectwo i wś Petirswalde. Na młyn zaś wystawił Wilhelm v. Steinheim (1413—15) Mikołajowi (Claus) Rogkenbauch. Czynsz wynosił 5 grzywien co kwartał, prócz tego powinien dla zamku tuczyć 2 świnie (ob. odpisy Dregera w Peplinie, str. 14 i 36). 2.) **P.**, król. leśn., tamże. W 1868 r. 5 bud., 8 ew. mk. 3.) **P.**, młyn, tamże, nad rz. Haaken, uchodząca do Głdy. W 1868 r. 5 bud., 1 dm., 10 ew. mk. 4.) **P.**, ob. *Pietrzwałd*. *Ks. Fr.*

Peterswalden, fol. na obszarze Kiernicy, pow. gródecki.

Peter Swedern, ob. *Swedern*.

Peterthal 1.) fol. dóbr pryw. Gruenhof (łotew. *Salla Muiża*), w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska (Kurlandya). 2.) **P.**, dobra pryw. w okr., pow. i par. tukumskiej.

Peter Turnen, ob. *Rielischken*.

Peterwald, fol. dóbr koron. Schrunden (łot. Szkrunde), w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska.

Peterwalde, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. i par. dobleńska.

Peterweide, fol. dóbr koron. Kron-Wuerzau, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska.

Peter Wieszen, ob. *Tramiszen*.

Peterwitz (niem.), ob. *Piotrowice*.

Peteryszki 1.) zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Romanowo, o 7 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Romanowo, Krzywobłockich. 2.) **P.**, fol. szlach. nad jeziorem, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 35 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. kat.

Petesza al. *Petisza*, fol., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Petesza, własność Wańkowiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Czokany, Miedwiedzie, Piktukańce, Kotki, Zarzecze (Zarjecze), Podgórze i zaśc.: Zaściuny, Korzyść, Miguny, Wołkowszczyzna, Czeryńce i Słoboda, w ogóle 12 dusz rewiz. włośc. skarbowych i 218 włościan uwłaszczonych. W 1631 r. Barbara z Mamoniczów Włodzimierzowa Łochowska prowadziła proces o P. z Aleksandrem Słuszką, kasztelanem żmujdzkim.

Petischken al. *Poetischen* (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. i tel. Ragneta.

Petisza, ob. *Petesza*.

Petkiszki, wś, pow. rossieński, par. Krożc.

Petkuniszki, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze, 30 w. odl. od Władysławowa, ma 5 dm., 59 mk. W 1827 r. 4 dm., 48 mieszkańców.

Petkuniszki, wś nad Dubisą, pow. rossieński, par. rossieńska, na trakcie z Bejsagoły

przez Hrynkiszki do Rossień; położenie górzyste.

Petkunowszczyzna, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, o 49 w. od Dzisny, 1 dm., 3 mk. starow.

Petkuny 1) wś włośc. nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Przebrodź, o 11 w. od gminy a 56 w. od Dzisny, 8 dm., 38 mk. starow. (23 dusz rewiz.). 2.) **P.**, ob. *Pietkuny*.

Petlikowce, *Nowe i Stare*, wś, pow. buczacki, P. Stare leżą nad Strypą, o 10 klm. na półn. od Buczaca, P. Nowe o 7 klm. na wschód od Starych, osada w stepie, a mianowicie na południowej kończynie dawnych strusowskich stepów, obecnie wziętych pod uprawę. Granice: wschód Kulczyce, Mateuszówka, Laskowce i Pilawa, połud. Zielona i Przewłoka, zach. Olesza, północ. Kurdwanówka, Bielawińce i Dobropole. Obszar dwor. 1874, włośc. 3544 mr. W 1870 r. 2027 mk.; w 1880 P. Nowe w gminie 423, na obszarze dwor. 12 mk., P. Stare w gminie 1812, na obszarze dwor. 56 mk. Rzym.-kat. w P. Starych 586, par. w miejscu, fundowana w 1421 przez Alberta dziedzica P. Kościół drewniany; do par. należą: Bielawińce (84 dusz), Bobulince (559), Kujdanów (61), Kurdwanówka (75), Ossowce (329), Petlikowce Nowe (119), Przewłoka (30). Ogólna ilość katolików 1843, żydów 270, gr.-kat. w obydwóch miejscowościach razem 965, par. w P. Starych al. Wielkich, z filią Kurdwanówka 284 i Bielawińce 716, razem 1965 gr.-kat., dek. Czortków. Szkoła etat. o 1 naucz. Właśc. pos. dwor. Juliusz i Wanda z Młockich Korytowscy. Sąd pow. Budzanów, poczta Ossowce. Przez obszar P. przechodzi gościniec strusowsko-buczacki. Dokument dotacyjny parafii rzym.-kat. P. wystawiony w Petlikowcach 14 sierpnia 1421, (Archiw. bernardyńskie we Lwowie, t. II, str. 68 i 69) nazywa P. miastem, a jako sąsiednie, wówczas już istniejące wioski wymieniono: Rukomysz, Bobulińce (Bambenicze al. Bąbenice), Ossowce (Busowcze). Piotr, pleban w P., podpisał jako świadek dokument wystawiony 4 lipca 1467, którym Michał i Jan z Buczacza, dziedzice na Jazłowcu, potwierdzają i pomnażają fundacyę kościoła parafialnego w Jazłowcu, dokonaną w r. 1436 przez ojca ich Teodoryka z Buczacza. Kościół katol. w P. starszym jest o lat 15 od Jazłowieckiego.

Petlówka, karczma na obszarze Hałuszczyniec, pow. skałacki.

Petr..., por. *Piotr...*

Petragi, ob. *Petraki*.

Petrajcie 1.) wzgórze w górach telszewskich, niedaleko, mta Żydyk, 466 st. ang. n. p. m. 2.) **P.** wś, pow. rossieński, par. szweksznańska.

Petrajtyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. 38 w. od Maryampola, ma 4 dm., 69 mk.

Petraki al. *Petragi*, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Siwki, o 10 w. od gminy, 68 dusz rewiz.

Petrańce, ob. *Petrany*.

Petranka *Dolna i Górna*, rus. *P. Doliszna* i *Horiszna*, wś, pow. kałuski, 14 klm. na płd. od sądu pow. i urz. poczt. w Kałuszu. Na płn. leży Landestreu, na płn.-wsch. Uhrynów Sredni na wsch. Grabówka, na płd. Krasna, na zach. Łdziany i Kamień. Płn.-zach. część wsi przepływa dopływ Łomnicy, pot. Bereźnica, od płd.-zach. z Krasnej na płn.-wsch. do Uhrynowa średniego. Z obu boków zasilają Bereźnicę dopływy, z których znaczniejsze: Baczkan al. Buczków, Bzowacz, Hłęboki, Gniła, Niedźwiedziówka i Studzieniec. W dolinie Bereźnicy leżą zabudowania wiejskie. Na płn.-wsch. wznosi się wzgórze Rechy do 464 mt., a na płn.-zach. Krasna do 536 mt. Na płd.-zach. leży las „Krągliki“, pastwisko „Wertepy“, „Browacz“ i niwy „Pomiarki“, „Stawki.“ Na płd.-wsch. podmokłe pastwisko. Na płn.-wsch., na lew. brzegu Bereźnicy, łąka i orne pole „Łopaczanka.“ Własn. wiek. (rządowa) ma łąk i ogr. 9, lasów 51 mr., wł. mn. roli or. 1961, łąk i ogr. 2335, pastw 455, lasu 133 mr. W r. 1880 było 1572 mk. w gminie, 7 na obsz. dwor., obrządku gr.-kat. Par. gr.-kat. w Petrance Dolnej, dek. kałuski. W Petrance Dolnej jest cerkiew p. w. św. Mikołaja a w P. Górnej p. w. św. Jerzego. We wsi jest szkoła etat. jednokl. i kasa pożycz. gm. z kapit. 80 zł. Za czasów Rpltej należało P. do dóbr koronnych, do sstwa kałuskiego, w ziemi halickiej. W lustracyi z r. 1765 (Rękp. Ossol. № 1892, str. 16) czytamy: „Podług inwentarza produkowanego importuje wieś na rok złp. 3130 gr. 12. Arendy karczemnej z porękawicznem wypłaca na rok złp. 1645, która suma do generalnej sumy 3130 złp. 12 gr. wchodzi. W tej wsi jest żupa z wieżą, w której jest panew dwie, każda o kluczach stu.“ Żupa ta nie była wydzierżawioną (według wykazów z r. 1773) a przynosiła rocznie 800 złp. Rocznie produkowano 24000 beczek soli (16800 cet.). Produkcya soli ustała w 1820 r. Czyt. „Kelb, die Soolequellen von Galizien,“ w Jahrb. der k. k. geol. Reichsanst, 1876, str. 184. W P. stał Sobieski obozem po zwycięstwie, odniesionem pod Kałuszem (Kluczycki, Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego, t. I, cz. II, str. 1090). *Lu. Dz.*

Petranowce, ob. *Petrany*.

Petranówka, *Petronówka* al. *Petrynówka*, słobódka, pow. olhopolski, na pograniczu pow. jampolskiego, gm. i par. katol. Miastkówka,

ma 21 osad, 110 mk., 129 dzies. ziemi włośc.; własność Rylskich.

Petrany al. *Petrańce*, w dokum. *Petranowce*, wś, pow. lityński, okr. pol. i par. kat. Meżyrów, gm. Owsianiki, poczta Serbinówka, przy drodze z Hołowczyniec do Owsianik, o 28 w na płd.-zchd od Lityna. Wś bezleśna, ma 90 osad, do 200 mk., 164 dzies. ziemi włośc. Gleba glinkowata. Cerkiew wzniesiona w 1745 r., uposażona 36 dzies. ziemi, ma 428 parafian. Należała do Lipskiego i Wasiutyńskiego, obecnie mają tu Czernielewscy 357 dzies, Lipscy 18½ dzies i Ilniccy 78½ dzies.; oprócz tego jest tu część rządowa. Początkowo należała do wsi bojarskich sstwa barskiego. W lustracyi kaszt. kamienieckiego Humieckiego z 1616 r. czytamy: Wś Rzemienna al. Petrany uroczysko. Na tę wieś ukazali przed nami prawo providi Petranowscy od ś. p. króla Augusta przodkom ich na osadę vigore haereditatis dane super locum desertum uroczysko Rzemienna dictum sub sarepta dicta Kurylowa, cum conditione onerum ad arcem barensem, de data Petricoviae in conventu regni sabbatho ante festum s. Mathiae Apostoli anno 1563' (ob. Jabłonowski, Lustracye, 31). W 1770 r. trzymał ją Bazyli Petranowski, z opłatą kwarty 168 złp. Porów. także Arch. J. Z. R., cz. I, 4: 574. *Dr. M.*

Petrapów, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 38 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowic, ma 3 dm., 15 mk.

Petraschen, ob. *Klipsten.*

Petraschken, al. *Petrellkehmen*, ob. *Pietrasze.*

Petrasze, wś, pow. sieński, gm. wysokohorodecka, ma 37 dm. i 210 mk., z których 1 zajmuje się garncarstwem.

Petrasze, wś rząd., pow. lityński, okr. pol., gm. i par. katol. Zińków (o 10 w.), par. praw. Pirogówka, ma 250 osad, 800 mk., 1184 dzies. ziemi. Osiedlona przez starowierców, zwanych Piliponami. Jest ich tudo 200 rodzin, mają swego popa i cerkiew; osiedlili się oni tutaj za czasów cara Aleksego Michałowicza i patryarchy Nikona. W 1871 r. odjęto im grunta a zostawiono tylko zabudowania i ogrody. Są oni doskonałymi robotnikami, wynajmują sady, sieją len i wyrabiają płótno. Wś ta należała do Czartoryskich, ks. Wirtemberskich, dziś rządowa. *Dr. M.*

Petraszówka 1) wś, pow. bracławski, gm. i par. prawosł. Peczara, par. kat. Kopijówka, poczta Niemirów, w pobliżu dr. poczt. z Bracławia do Rachen (st. dr. żel.), ma 78 osad, 412 mk., 566 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza peczarskiego, dawniej Szwejkowskich, dziś sukcesorów Józefy Potockiej. 2.) **P.**, wś, nad bezim. dopływem Bohu, pow. hajsyński, na pograniczu pow. olhopolskiego, okr. pol. Ternówka, gm. Sobolówka, par. kat. Ładyżyn, o 32 w. od Hajsyna, ma 168 osad, 890 mk., 1044 dzies. ziemi włośc. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1754 r., uposażona 92 dzies. ziemi, ma 1343 parafian. Należy do klucza bubnowskiego hr. Aleksandry Potockiej (ob. *Bubnówka*). 3.) **P.**, wś rząd. nad rz. Murachwą (Morafą), pow. jampolski, okr. pol. i gm. Dzygówka, par. kat. i poczta Jampol, o 10 w. od Jampola, 14 w. od Rachen, ma 157 dm., 528 mk., 1126 dzies. ziemi włośc.; cerkiew pod wez. św. Parascewii, wzniesiona w 1863 r., uposażona 64 dzies. ziemi, ma 1064 parafian. Należała do sstwa jarugskiego (ob. *Jaruga.* *Dr. M.*

Petraszówka, po rus. *Petrasziwka*, karczma na obsz. dwor. Horodyszcza, pow. tarnopolski.

Petratków, część Wysocka Wyżnego, pow. turczański.

Petratschen (niem.) 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. i kl. Ragneta. 2.) **P.**, wś, tamże, st. p. Szillen.

Pettrellen al. *Peter Leyden*, ob. *Leyden.*

Petrellkehnen, ob. *Pietrasze.*

Petricken (niem.), wś, pow. labiewski, tuż nad granicą pow. nizinnego, w miejscu, gdzie rzeka Nemonin przestępuje granicę, st. p. i tel. Nemonien.

Petriczanka, pow. serecki, ob. *Kamenka.*

Petridava, ob. *Kamieniec Podolski.*

Petrikalny, szczyt górski, w pow. dolińskim, na obszarze między Swicą, Prawiczem a Łukawcem, wznies. 1037 mt.

Petrikatschen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. poczt. tel. i kol. żel. Stołupiany.

Petrikowce, wś, hr. ziemneńskie (Węgry), kościół paraf. gr. katol., uprawa roli, 430 mieszk.

Petriminiasa, strumień podgórski, na obszarze wsi Nowe Fratowce (ob.), w pow. radowieckim.

Petrineusasz (niem.) 1) wś, pow. gierdawski, st. p. Muldszen. 2.) **P.**, wybudowanie, tamże.

Petriwec, szczyt górski na obszarze Mizunia, w pow dolińskim, nad pot. Mizunką, wznies. 1010 mt.

Petroczki, karczma na obsz. dwor. Ożomli, pow. jaworowski.

Petro-Dmitriewskaja al. *Charbolińskaja solna przystań*, st. poczt. w pow. jenotajewskim gub. astrachańskiej, o 18 w. na półn.-wsch. od Jenotajewska.

Petrokowo, wś, pow. orszański, gm. rudniańska, ma 12 dm. i 46 mk., z których 4 zajmuje się garncarstwem.

Petrolin, dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, o milę na płn.-wschd od mka

Pleszczenica, dawne dziedzictwo rodziny Tyszkiewiczów; mają 1927 dzies., w glebie lekkiej; lasu dostatek, miejscowość nieco falista, wody mało. *A. Jel.*

Petrolowski, potok w Tatrach spiskich (ob. *Magóra* 43, t. V, 903).

Petrołówka, wzgórze, 943 mt., nad rz. Kacwińską, w hr. spiskiem.

Petronelew, kol., pow. łaski, gm. i par. Buczek, ma 17 dm., 98 mk., 294 morg. ziemi włośc. Wchodziła wskład dóbr Kowalew.

Petronówka, ob. *Petranówka.*

Petroostrów, w dokum. *Petrowski Ostrów, Petrowski Szaniec*, wś cerkiewna nad rz. Wysią, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej, na pograniczu pow. zwinogródzkiego, na płn.-zchd. od mta powiatowego; osada kozacka z pierwszej połowy XVII w. (ob. Cherson, t. I, 572), niegdyś forpoczta w gub. noworossyjskiej, w czarnym pułku huzarów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 352, 514; cz. III, t. 3: 540, 603, 621, 622, 632.

Petropawłowsk, gmina w pow. augustowskim, należy do s. gm. okr. II we wsi Jastrzębna, st. poczt. Lipsk, ma 3031 mk., rozległości 17660 mr. W skład gm. wchodzą: Jastrzębna, wś i fol., Lipsk, wś, Lipsk Mały wś, Murowanka, Ostrowie, Podwułkusznie, Ponarlica, wś i fol., Rogożyn, wś i fol., Rogożyniec, Wiel góry i Wilcze-bagno. Nazwa tej gminy została jej urzędownie nadaną już po przeprowadzeniu nowego podziału Królestwa na powiaty i gminy w 1867 r.

Petropawłowska *Borszczahówka*, wś nad rzeczką Borszczahówką, nazwaną dawniej Żelań, pow. kijowski, o 12 w. od Kijowa, przy starej drodze pocztowej do mka Białogródka Ma 755 mk. prawosł. i 12 żydów. Na początku zeszłego wieku było tu tylko 6 chat, w 1787 r. zaś 201 mk. pł. ob. Mieszkańcy trudnią się głównie ogrodnictwem i sprzedażą warzyw. Dziesięcina ziemi pod uprawę jarzyn wydzierżawia się tu po 75 rub. rs. P. B., podobnie jak sąsiednie Boszczahówki, jak: Sofijska, Bracka, Nikolska i Michajłowska stanowiły już w XV w. własność monasterów kijowskich, jak widać z nadania w. ks. litewskiego Aleksandra z 1497 r. oraz z rękopismiennego opisu majątków monasterów kijowskich, znajdującego się w bibliotece soboru św. Zofii w Kijowie. Obecnie należy do skarbu. W P. B. znajduje się cerkiew p. w. św. Symeona, drewniana, wzniesiona w 1755 r. a w 1849 r. z gruntu odnowiona i uposażona 53 dzies. ziemi; zarząd gminny, młyn wodny i szkółka wiejska. *J. Krz.*

Petropawłowskie, błoto w gub. kijowskiej, między uroczyskiem Szalnej baby a rz. Irpeniem, 6 w. dł., 10—30 saż. szer., do przebycia niepodobne (Funduklej. „Gub. kij.“)

Petropol., folw., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Rubno, o 4 w. od gminy, własność Tomaszewiczów.

Petroschken (niem.) 1.) wś, pow. ragnecki, st. poczt. i tel. Lengwethen. 2.) **P.**, dobra, tamże.

Petroutz 1.) *Piotrowice*, wś, pow. suczawski. Na obszarze gminy 2446 mk., na obsz. dwor. 130 mk. (1881 r.). 2.) **P.**, wś, pow. storożyniecki, gmina ma 3073 mk., obszar dwor. 217 mk. (1881).

Petrowce al. *Piotrowce* 1.) *Nowe*, wś nad Dnieprem, pow. kijowski, na wzgórzach otaczających Meżyhory położone, mają 1442 mk. prawosł., 18 żydów. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1746 r., uposażona jest 74 dzies. ziemi, powiększej części sianokosu. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, ogrodnictwem i sadownictwem a nadto wyrobem cegły ogniotrwałej, której produkują rocznie za 125000 r. Często przy wydobywaniu gliny znajduje się bursztyn. P. należały niegdyś do monasteru meżyhorskiego, obecnie własność rządowa. W pobliżu znajduje się uroczysko Musawa Niwa. 2.) **P.** *Stare*, wś nad bezim. strugą, wpadająca do Dniepru, pow. kijowski, o 3 w. od Luteżu i tyleż od P. Nowych, z zarządem gminy, ma 724 mk., zajmujących się rolnictwem i wyplataniem koszyków. Wś otoczona jest ze wszystkich stron borem, za wyjątkiem wschodniej, przymykającej do łąk naddnieprzańskich. Podług podania miejscowego P. były niegdyś miastem, do szczętu zburzonem przez Batego. Niegdyś P. należały do dóbr monasteru meżyhorskiego, obecnie własność rządowa. *J. Krz.*

Petrowce 1.) węg. *PeterVagas*, wś, hr. szaryskie, obszerne lasy, 304 mk. 2.) **P.**, węg. *Petrocz*, wś, hr. spiskie, kościół katol. filialny, 155 mk.

Petroweńka, st. dr. żel. donieckiej, na linii Kramatorowka-Zwierewo, w gub. ekaterynosławskiej, pomiędzy st. Faszczowka (o 18 w.) a Krestnaja (o 12 w.), jest odległą o 178 w. od st. Kramatorowki (dr. żel. kursko-charkowo-azowskiej) a 109 w. od st. Zwierewo (dr. żel. kozłowo-woronesko-rostowskiej).

Petrowjani, węg. *Szent-Peter*, niem. *Petersdorf*, wś, hr. szaryskie (Węg.), w malowniczej okolicy, kościół katol. par., żytnia gleba, lasy, młyn wodny, tartak, 826 mk.

Petrowjat, część Isajów, pow. turczański.

Petrowienec, węg. *Peterwezo*, wś, hr. szaryskie (Węg.), kościół katol. filialn., 122 mk.

Petrowitz (*Piotrowice*) 1.) *bei Freistadt*, wś, pow. frysztacki, na szlązku austr. Jest tu st. dr. żel. cesarza Ferdynanda (Kraków-Wiedeń) na przestrzeni Bogumin-Dziedzice, między Boguminem a Próchną, o 121 klm. od Krakowa, kośc. paraf. katol. i szkoła ludowa, ko-

mora celna II klasy, st. poczt., fabr. sody hr. Larischa i 1022 mk. 2.) **P.** *bei Wagstadt* (Bielowiec), wś, pow. tropawski, ma kościół paraf. katol., szkołę ludową, st. poczt. i 1085 mk.

Petrowka, wś nad rzką Jar Fernatia, pow. bałcki, przy linii dr. żel. kijowsko-odeskiej, gm. Krute (o 5 w.), par. Kodyma, ma 60 dm. i 517 mk., 769 dzies. ziemi włośc.; należy do klucza krutiańskiego ks. Abamelika. *Dr. M.*

Petrowka, wś i st. dr. żel. odeskiej, w gub. chersońskiej, o 22 w. od Birzuły, 86 w. od Razdzielnoj, 151 w. od Odessy a 359 w. od Wołoczysk, pomiędzy st. Mardarówka (o 6 w.) a Czubowka (o 11 w.).

Petrówka, szczyt górski w Beskidzie trenczyńsko-solskim, 1125 mt. wznies. Ob. *Karpaty* (t. III, 859).

Petrówka, strumień, dopływ Olzy, ma ujście na granicy Szląska pruskiego i austr.

Petrowsk 1.) mto pow. gub. saratowskiej, nad rz. Miedwedicą, o 140 w. od Saratowa, ma 15050 mk., 7 cerkwi z monasterem, szkołę powiat. i paraf., szpital, 21 zakładów przemysłowych, znaczniejsze łoju, skór i potażu; st. pocztowa. Założone w 1782 r. *Petrowski powiat* ma na przestrzeni 6597·3 w. kw. 169094 mk., zajmujących się rolnictwem i chowem bydła. Powierzchnia wzniesiona, grunt urodzajny, zroszony wodami systemu Wołgi i Donu, z których znaczniejsze Sura, Uza, Miedwiedica. Lasy zajmują 23% ogólnej przestrzeni. 2.) **P.**, mto nadetat. pow. rostowskiego gub. jarosławskiej, nad rz. Peczegdą, o 73 w. od Jarosławia, ma 1664 mk., 3 cerkwie, szkołę paraf., cegielnię, st. poczt. i st. dr. żel. Pierwotnie sioło, od 1772 do 1862 r. mto powiatowe. St. P. dr. żel. moskiewsko-jarosławskiej, pomiędzy st. Itłar (o 16 w.) a Rostowem (22 w.), odległą jest o 187 w. od Moskwy a 74 od Jarosławia. *J. Krz.*

Petrowski *Ostrów*, ob. *Petroostrów.*

Petrowski *Szaniec*, ob. *Petroostrów.*

Petrowskoje 1.) st. dr. żel. donieckiej, na linii Konstantynowka-Juzowo-Maryupol, w gub. ekaterynosławskiej, pomiędzy st. Konstantynowka (o 13 w.) a Żeleznoje (o 9 w.), o 61 w. od Juzowa a 171 w. od Maryupola. 2.) **P.**, st. poczt. w pow. urzumskim gub. wiackiej, pomiędzy Nolińskiem i Urzumem.

Petrozolim, mały folw., pow. borysowski w 2 okr. pol. łohojskim, przy gośc. z Omniszewa do mka Szklańcy, miejscowość falista i lesista. *A. Jel.*

Petruckschen, ob. *Jodschleidszen.*

Petrulin, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., 549 dzies. rozl., własn. Wołkowickiego.

Petruły, część wsi Myta, w pow. turczańskim.

Petruschkehmen (niem.), wś, pow. labiewski, st. poczt. i tel. Gr. Baum.

Petruszka, góra na Bukowinie, na rozgraniczu wód Suczawy i Seretu, 3570 st. wys.

Petruszki 1.) wś nad ruczajem Pogańskim, zwanym także Listwinem, pow. kaniowski, o 8 w. od Korsunia, przy drodze z Korsunia do Zwinogródki, ma 762 mk.; cerkiew drewniana, pod wezw. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona w 2 połowie zeszłego wieku, jest uposażona 38 dzies. ziemi. Do par. prawosł. należy odległa o 2 w. wś Turkeńce. P. należały dawniej do sstwa korsuńskiego, obecnie do klucza korsuńskiego ks. Łopuchinów. 2.) **P.**, wś u źródeł bezim. dopł. Irpenia, pow. kijowski, o 1 w. od szosy brzesko-kijowskiej, o 2 w. na wsch. od sioła Horenicze (paraf. prawosł.), ma 254 mk., 1131 dzies. ziemi, po większej części pokrytej lasem. Własność Zaleskich. *J. Krz.*

Petruszle, dwór, pow. rosieński, par. betygolska, własność Janczewskiego.

Petruszyna, góra, 586 mt. wznies., w pow. nowosądeckim, nad doliną pot. Milik.

Petryck, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. ruczajewska, w pobliżu lesistej, nizinnej kotliny rz. Brahinki, ma 60 osad, grunta urodzajne, namułowe, łąk dużo.

Petrycka-Buda, wś i dobra nad pot. Kobylówką, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. ruczajewska, ma 14 osad. Dobra, do niedawna Rokickich, od 1873 r. zaś kupca Konoplina, należą do dominium Brahin.

Petryczewa, część Rungurów, pow. kołomyjski.

Petryczyn, dawna nazwa wsi *Barachty* (ob.). W opisie tej wsi mylnie podano *Piotroczyn.*

Petrychy, wś, pow. czerykowski, gm. Bielica, ma 23 dm. i 68 mk., z których 1 zajmuje się bednarstwem.

Petrykalny, ob. *Petrikalny.*

Petrykały, wś i fol., pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, okr. wiejski Magunele, własność Kasperowiczów.

Petrykany, okolica szlach., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze, okr. wiejski Gilwińce, o 9 w. od gminy, 56 w. od Oszmiany a 24 w. od Dziewieniszek, ma 7 dm., 36 mk. kat. (4 dusze rewiz. jednodworców w 1864 r.).

Petryki, w dok. *Pyetrzyky*, wś i fol., pow. kaliski, gm. Zbiersk, par. Kościelec, odl. 18 w. od Kalisza. Wś ma 12 dm., 150 mk.; fol. 11 bud., 27 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 11) łany kmiece i folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Kościelcu. W 1618 r. miał tu Krzysztof Radzewski 1 łan kmiecy i 1 łan ziemi or. przez kmiecia (Parczewski, Analekta Wielk., 69). Dobra P. składały się w 1880 r. z fol. i wsi: P., Łyczyn i Ostrówek. Rozl. dominialna mr. 2542: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 514, łąk mr. 60, lasu mr. 1279, nieuż. mr.

75, razem mr. 1928; bud. mur. 27, z drzewa 8; fol. Łyczyn gr. or. i ogr. mr. 300, łąk mr. 2, lasu mr. 9, nieuż. mr. 14, razem mr. 325; bud. mur. 4; fol. Ostrówek gr. or. i ogr. mr. 251, łąk mr. 13, lasu mr. 8, nieuż. mr. 17, razem mr. 289; bud. mur. 5, z drzewa 3; płodozmian 6-polowy; las urządzony. Wś P. osad 29, z gr. mr. 28; wś Łyczyn os. 17, z gr. mr. 17; wś Ostrówek os. 11, z gr. mr. 15. *Br. Ch.*

Petryki, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Ryndziuny, o 1 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Ryndziuny, Kurkowskich i Jazdowskich

Petryki, wś, pow. zwinogródzki, na płn.-zach. od mka Olszany a na zach. od Smiły, o 1 w. od wsi Segedyńce (par. prawosł.), ma 546 mk. W zeszłym wieku była w P. cerkiew paraf. Pokrowska, zniesiona na początku b. stulecia z powodu starości i małoludności parafii. P. należą do klucza olszańskiego hr. Branickiej. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 387.

Petryki, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, nad pot. Moszczana, w części wsi „Lipnik Kamionecki," pow. Rawa Ruska.

Petrykow al. *Petrykowicze*, urzęd. *Petrykowo*, starożytne mko na lewym, wyniosłym brzegu Prypeci, i wielkie dobra, pow. mozyrski, z zarządem gminnym, biurem 2 okręgu policyjnego, 3 rewiru sądowego pow. rzeczyckiego i zarządem 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. mozyrskiego, o 10 w. od dr. żel. pińsko-rzeczyckiej, o 62 w. od Mozyrza i 266 w. od Mińska odległe, ma około 400 osad i przeszło 3000 mk. Podług podania miasteczko w czasach zamierzchłych otrzymało nazwę na cześć założyciela, wodza Jadźwingów, który się tu miał ochrzcić pod imieniem Piotra. Nie wiadomo jakim sposobem P. dostał się kniaziom słuckim Olelkowiczom, bodaj pod koniec XV stulecia. W tej dzielnicy mieli oni swój zamek obronny, wzniesiony podobno przez kniazia Jurja, sławnego pogromcę Tatarów pod Rutką. Po śmierci jego P. około 1572 r. dostał się w udział najmłodszemu z jego synów Aleksandrowi, a następnie, w XVII już wieku, drogą spadku po kądzieli przeszedł do Chodkiewiczów, piszących się hrabiami na Myszy, Szkłowie, Lachowiczach, Hłusku, Czarnobylu i Petrykowie. Zamek petrykowski został zniszczony około 1535 r, w czasie wojen Wasila IV z Zygmuntem I, przez wojska moskiewskie pod dowództwem woj. Owczyny, a później jeszcze dwukrotnie plądrowali go Kozacy pod Nalewajką w latach 1595—96 (Pam. Jewłaszewskiego). Chodkiewiczowie, dbając o podniesienie miasta, wyjednali pod d. 16 październiku 1776 r. przywilej króla Stanisława Augusta, na mocy którego aż do dziś dnia odbywają się w P. wielkie jarmarki na bydło, konie, ryby i wszelkie wyroby domowe, dwa razy do roku, mianowicie: 20 lipca na ś. Elijasza i 1 października na Pokrowy ruskie. Kościół parafialny drewniany p. w. Zwiastowania N. M. P., wzniesiony był 1638 r. przez Krzysztofa Chodkiewicza, kaszt. wileńskiego, i żonę jego Zofią z kn. Horskich. Par. kat., dek. mozyrskiego, ma 2513 wiernych; do niedawna miała kaplice na cmentarzu grzebalnym w P., w Doroszewiczach, Grabowie, Dziakowiczach, Horodziatyczach, Komarowiczach i Nowosiołkach. Wszystkie te kaplice, oprócz cmentarnej, teraz zamknięte. Kościół w strasznem zaniedbaniu, z powodu obojętności zupełnej duchownych; parafianie w wielu miejscach odległych pozbawieni całkiem posługi religijnej. Cerkiew, na miejscu starej, zbudowana w 1846 r., pod w. Zmartwychwstania Pańskiego, liczy przeszło 3000 parafian płci obojga, posiada z dawnych zapisów gruntu, łąk i lasu około 6 włók. Kaplice trzy: w miejscu cmentarna Opieki N. M. P., w Końkowiczach Nar. N. M. P., w Kurytyczach Zmartwychwstania. Druga cerkiew parafialna ś. Mikołaja, pounicka, z 1772 roku, ma około 1700 parafian, posiada gruntu około 8 włók, z dawnych zapisów. Trzecia cerkiew w blizkiem siole Petrykowie, ś. Dymitra, drewniana, ma około $^3/_4$ włóki ziemi, do 600 parafian. Nadto w P. znajduje się synagoga żydowska i szkoła gminna. Gmina petrykowska składa się z 12 okręgów (starostw) wiejskich, 519 osad, zamieszkałych przez 2024 włościan, którym nadano 11516 dzies. ziemi. Okręg policyjny petrykowski obejmuje 7 gmin: petrykowską, laskowicką, grabowską, dziakowicką, komarowicką, kopatkiewicką i łuczycką. Dobra, do dziś dnia Chodkiewiczów, mają przeszło 720 włók, w glebie wybornej, łąk niezmierna obfitość, rybołóstwo, propinacye, młyny i przeprawy promowe dają dochód znaczny. Pomiędzy mieszczanami, oprócz żydów, jest dużo rozkolników rosyjskich, którzy tu przywędrowali jako emigranci w czasie głośnej reformy kościelnej patryarchy moskiewskiego Nikona. Pierwej dzierżawili oni grunta od dziedzica, lecz w 1-szej połowie b. stulecia dziedzic zapisał owych mieszczan w poddaństwo. Poszkodowani wytoczyli proces, trwający przeszło 30 lat, wreszcie w 1848 r. senat rządzący postanowieniem z dnia 9 września przyznał prawa wolności procesującym się mieszczanom, którzy zaliczeni zostali do municypalności miasta Mozyrza. P. mają przystań bardzo ważną, kędy się wyładowują statki przychodzące z niżu, z Kremieńczuga. W P. posiadają własn. ziemską mieszczanie: Guliński $3^1/_2$ włóki i Kopciugowicz $2^1/_2$ włóki. *A. Jel.*

Petryków, góra nad doliną Stryja, na obszarze wsi Jawora, w pow. turczańskim. Wzn. 732 mt.

Petryków 1.) karczma na obsz. dworskim Jawory, w pow. turczańskim. 2.) **P.**, grupa domów w mieście Turce.

Petryków, wś, pow. tarnopolski, odl. 4·5 klm. na płd. od Tarnopola, na zachodnim brzegu Seretu. Granice: wsch. Seret a za nią grunta należące do przedmieść Tarnopola, płd. Berezowica Wielka, zach. Draganówka i Janówka, płn. Zagrobela i Tarnopol. Obszar dwor.: ról, łąk i past. 212, lasu 289; włośc. 1298 mr. W 1870 r. 698 mk.; w 1880 r. w gm. 774 mk., na obsz. dwor. 11 mk.; rzym.-kat. 248, par. Tarnopol, gr.-kat. 496, par. w miejscu, z filią Janówką (180), razem 676 gr.-kat. Kasa pożycz. z kapit. 292 zł. Właśc. pos. dwor. Antoniny z Orłowskich ks. Radziwiłłowej spadkobiercy. Że to jest jedna z dawniejszych osad na Podolu okazuje się z dokumentu wystawionego we Lwowie 28 czerwca 1458 r., w którym Stanisław z Chodcza, sstа halicki, sprzedaje prawo patronatu monasteru kryłoszańskiego, z wsiami Podgrodzie i Błahowiszczenie, Romanowi z Ostałowic. W liczbie świadków podpisał się Paweł z Petrykowa.

Petrykowce 1.) wś nad rz. Samcem, dopł. Wytekły, pow. lityński, na pograniczu pow. winnickiego i żytomierskiego, przy trakcie poczt. z Ułanowa do Berdyczowa, o 52 w. od Lityna, gm., par. kat. i poczta Ułanów. Ma 110 osad, 744 mk., 1085 dzies. ziemi włośc., 863 dzies. dworskiej, cerkiew p. w. N. M. P., wzniesioną w 1717 r. i uposażoną 35 dzies. ziemi, z 1022 parafianami. Należała do sstwa ułanowskiego, następnie własność Iwanowskich. Drogą, wiana przechodzi do ks. Witgensteina, obecnie ks. Hohenlohe Schiling-Faerst z domu ks. Witgenstein. 2.) **P.**, wś, pow. proskurowski, na pograniczu pow. starokonstantynowskiego, na zach. od Czarnego Ostrowu, gm. Sarnów, par.-kat. Zawalijki, ma 74 osad, 372 mk., 362 dzies. ziemi włośc., 899 dzies. dwor. wraz z Krzywaczyńcami. Własność Zaleskich. *Dr. M.*

Petrykowice, dział lasu koło Janowa w pow. gródeckim. Brzegi lasu tego schodzą w dolinę Wereszycy, która tutaj tworzy, pomiędzy górą stradecką a pasemkiem wzgórz porosłych wspomnianym lasem, staw stradecki.

Petrykówka, wś nad potokiem Lisicza-Bałka, wpadającym do rz. Wyś, pow. zwinogródzki, okr. pol. Kalnibłoto, par. kat. Zwinogródka, ma 1217 mk. prawosł., 47 katol. i 13 żydów; 2630 dzies. ziemi używalnej. Cerkiew p. w. ś. Trójcy, z muru wzniesiona w 1817 r., na miejsce dawnej, nie wiadomej erekcyi, uposażoną jest 36 dzies. ziemi. Do paraf. prawosł. należą wsie Lisicza Bałka (o 5 w. na wsch.) i Jampol (o 7 w. na zach.). Południowa część wsi nosi nazwę Stojkówki. P. wchodziła niegdyś w skład sstwa zwinogródzkiego, dziś należy do dóbr państwa. *J. Krz.*

Petrykówka, osada kozacka z XVII w., ob. *Cherson*, str. 572.

Petrykowo 1.) fol. pryw. nad rz. Jaźnicą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 5 w. od Dzisny, 1 dm., 13 mk. kat. 2.) **P.**, dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Gołomyśl, własność Mirskich.

Petrykozy 1.) i *Petrykozkie Budy*, wś, pow. grójecki, gm. Konie, par. Lutkówka, odl. 15 w. od Grójca, P. mają gorzelnią z produkcyą roczną na 35000 rs. i 100 mk. P. Budy zaś 137 mk. W 1827 r. było 6 dm., 52 mk. Dobra P. składały się w 1874 r. z fol. P. i Chudo Lipie, wsi: P., Chudo Lipie, Budy Petrykozkie i Redlanka. Rozl. dominialna mr. 2064; fol. P. gr. or. i ogr. mr. 848, łąk mr. 67, wody mr. 7, lasu mr. 652, nieuż. mr. 72, w os. 4, razem mr. 1650; bud. mur. 17, z drzewa 21; fol. Chudo Lipie gr. or. i ogr. mr. 379, pastw. mr. 7, lasu mr. 15, nieuż. mr. 13, razem mr. 414; bud. mur. 4, z drzewa 4; płodozmian 4, 5, 6, 11 i 14-polowy, las urządzony. Wś P. os. 7, z gr. mr. 3; wś Chudo Lipie os. 7, z gr. mr. 12; wś Budy Petrykozkie os. 13, z gr. mr. 140, wś Redlanka os. 16, z gr. mr. 116. 2.) **P.**, w dok. *Potrykozy*, kol., karcz. i pow. łaski, gm. i par. Górka Pabiańska, kol. ma 29 dm., 187 mk., 464 mr. ziemi włośc., karczma 1 dm., 3 mk., 12 mr. ziemi włośc. Należała dawniej do dóbr Górka Pabiańska. Wś ta na prawie polskim osadzona, została nabyta od Gruszczyńskiego, arcyb. gnieźn., za przyzwoleniem kapituły, przez kapitułę krakowską, za sumę 300 grzywien, na prawie odkupu, i wcieloną do klucza pabiańskiego dóbr tejże kapituły około 1460 r. Był tu wtedy folwark na trzech łanach, nie dający nikomu dziesięciny, 8 łanów kmiecych, płacących kapitule po 16 skotów i 3 fertony czynszu i obowiązanych orać, młócić, zasiewać, żąć i zwozić na łanach folwarcznych. Dawali oni dziesięcinę prepozyturze łęczyckiej i dziesięcinę konopną, wartości do 3 grzywien. Karczma płaciła 20 groszy czynszu; dwaj ogrodziarze mieli role i łąki, płacili po fertonie i obowiązani do roboczizny. Długosz doradzał kapitule, by przez dopłatę lub zamianę nabyła wieś tę na zupełną własność (Lib. Ben., I, 281, 293). Według Lib. Ben. Łask. (I, 378) dziesięciny z tej wsi należały do plebana w Górce, lecz kanonicy, będący administratorami dóbr Pabianickich (Podlodowski, Latalski), przywłaszczali sobie na początku XVI w. tę dziesięcinę, korzystając z choroby plebana. Podług reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552, wś Pothrikozy miała 13 osad a w 1553 r. 9 łanów (Pawiński, Wielkop., t. II, 237). 3.) **P.**, w dok. *Potrukozy*, *Petrukoszy*, wś nad rz. Drzewiczką,

pow. opoczyński, gm. Białaczów, par. Petrykozy, odl. 9 w. od Opoczna. Posiada kościół par. mur., fryszerkę żelaza, cegielnię, 27 dm., 342 mk. i 931 mr. obszaru. W 1827 r. było 24 dm., 256 mk. Kośc. par. istniał tu już w XV w. Dziedzicem wsi był w czasach Długosza Stan. Odrowąż (Patrukoszky). Fol., karczmy i ogrodziarze w tej wsi dawali dziesięcinę miejscowemu plebanowi, łany kmiece zaś dawały dziesięcinę zbożową i po cztery pęki konopi (wartości 2 grzyw.) jednego roku prebendzie dziwkowskiej, drugiego roku dwikozkiej w Sandomierzu (Długosz Lib. Ben., I, 367 i 377). Uposażenie plebana podaje Lib. Ben. Łaskiego (I, 710). Obecny kościół murowany wystawił w 1791 r. hr. Małachowski, dziedzic wsi. P. par. dekanat opoczyński (dawniej skrzyński), 2059 dusz. 4.) **P.**, wś, pow. płocki, gm. Majki, par. Słupia, odl. o 30 w. od Płocka, ma 7 dm., 105 mk., 348 mr. obszaru. 5.) **P.**, wś, pow. mławski, gm. Turza, par. Sarnowo. Leży na granicy pruskiej, o 14 w. od st. kol. żel. Mława, ma 32 dm., 208 mk. Ogólnej rozległości mają 1224 mr., z tej liczby na dwór przypada: 549 mr. ornego gruntu, 210 mr. lasu i 48 łąk i pastw. Grunta wzgórzyste, szczerkowate, z piaskiem pod spodem, żytnie. Wś należała do Krzywickich. Od 1880 roku własność Gruenberga. Do P. należał folwark Gnojenko, przy wejściu Działdówki do Królestwa. W Gnojenku 7 osad włośc.; gruntu $11^1/_2$ włók, w tej liczbie dwór posiada około 9 wł. (46 mr. zajmują łąki). Grunta szczerkowate, przy łąkach sapy. *Br. Ch.* i *L. Krz.*

Petryłów, wś, pow. chełmski, gm. Bukowa, par. Sawin, posiada szkołę początkową ogólną, 939 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 35 dm., 208 mk. P. wchodził w skład dóbr rząd. Chutcze.

Petryłów, wś, pow. tłumacki, odl. 6·4 klm na płd. od Ujścia Zielonego, nad Dniestrem, który tu płynie dwoma korytami i tworzy wyspę. Wieś tę przedziela północne ramię rzeki tak, że część jej leży na półn. brzegu a druga na wyspie. Granice: wschodnia Nowosiółki, południowa ramię połud. Dniestru a za niem Oleszów i Rakówna, zachod. Dniestr a za niem Miłowanie, Rożniów i Strychańce, półn. Ujście Zielone, Łuka Niskołyzy i przys. Kudzierka, półn.-wsch. rzeka Złota Lipa a za nią Bobrowniki. Dniestr od Ujścia Zielonego do P. płynie z półn. ku połud., na początku P. skręca się nagle ku wschodowi. Między Nowosiółką i Bobrownikami wpada Złota Lipa do Dniestru, który nagle zwraca się ku połud. i płynie ku Niźniowu. W ciągu całego tego krętego biegu tworzy Dniestr liczne wyspy, z których największą jest ta, na której leży połud. część P. Obszar dwor. 888, włośc. 1927 mr. W 1870 r. 1550 mk., w 1880 r. w gm. 1669, na obsz. dwor. 32 mk.; rz.-kat. 16, par. Ujście Zielone, gr.-kat. 1481, par. w miejscu, z filią Nowosiółka (382), razem 1863 gr.-kat. Dek. Ujście, dyec. Stanisławów, szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. z kapit. 1264 złr.; sąd pow. i st. tel. Manasterzyska, urz. poczt. Ujście Zielone. Właśc. pos dwor. Grzegorz Bogdanowicz. Na dokumencie wystawionym w Haliczu 20 grudnia 1463 r., którym Ihnat z Kutyszcza, sędzia, i Piotr ze Siemiokowiec, podsędek ziemscy haliccy, poświadczają, że Stanisław z Chodcza, wojewoda podolski i starosta halicki, sprzedał za 300 grzywien zwykłej monety wieś swoją dziedziczną Bybło Grzegorzowi z Sanoka, arcyb. lwowskiemu, podpisany jest jako świadek Paweł z Petryłowa (Ak. gr. i ziem., t. II, str. 177). *B. R.*

Petryłowicze 1.) wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Naliboki, okr. wiejski Pilnica, o 12 w. od gminy a 95 w. od Oszmiany, 12 dm., 123 mk., w tej liczbie 100 prawosł. i 23 katol. (63 dusz rewiz.); własność Wojnów. 2.) **P.**, fol. szlach. nad rzką Zamianką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 96 w. od Oszmiany, 4 dm., 35 mk., w tej liczbie 16 prawosł., 8 katol., 11 żydów; młyn wodny i karczma. 3.) **P.**, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 96 w. od Oszmiany, 2 dm., 21 mk., w tej liczbie 13 katol. i 8 żydów; karczma. 4.) **P.**, fol., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Hermaniszki, okr. wiejski Jarszewicze, własność Komarów.

Petryłówka, fol. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 58 w. od m. Wilejki, przy b. drodze pocztowej z mta Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 1 dm, 7 mk. katol.

Petryłowo 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Karpowicze, o 7 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Zaborze, Gregorowiczów. 2.) **P.**, dwie wsie włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Wirze, o 7 i $7^1/_2$ w. od gminy a 68 w. od Wilejki; jedna z nich ma 8 dm., 76 mk. kat. (38 dusz rewiz.), druga zaś 6 dm. i 56 mk. kat. (24 dusz rewiz.), wiatrak; należą do dóbr skarbowych Firkowszczyzna. 3.) **P.**, wś, pow. ihumeński, przy granicy pow. słuckiego, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. pukowska, ma 39 osad pełnonadziałowych; miejscowość dość leśna, nieco falista, grunta urodzajne, szczerkowe. Niegdyś własność Radziwiłłów. *J. Krz.—A. Jel.*

Petryłowska Wólka, wś, pow. chełmski, gm. Bukowa, par. Sawin. Wchodziła w skład dóbr rząd. Chutcze.

Petrymanowszczyzna, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol, o 43 w. od Oszmiany a 12 w. od Dziewieniszek, 5 dm., 46 mk. katol. *A. T.*

Petrymany 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Kudejsze, o 5 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr Kwiatkowce, Umiastowskich. 2.) **P.**, zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze, okr. wiejski Hermaniszki, o 6 w. od gminy, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Hermaniszki, bar. Leforta. *J. Krz.*

Petrymany, wś nad rz. Dożwą (Bachtynką), dopł. Zwana (Werbowej), pow. uszycki, gm. Kuryłowce Murowane, par. kat. i poczta Wierzbowiec, ma 105 osad, 430 mk., 920 dz. ziemi; cerkiew wzniesiona w 1863 r., uposażona 38 dz. ziemi, ma 1078 wiernych. Należała niegdyś do sstwa bachtyńskiego, darowanego na 12 lat generałowi Zakrzewskiemu, obecnie rządowa. *Dr. M.*

Petryń, potok, prawy dopływ Czeremosza Czarnego.

Petrynów, wś, pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek, ma 15 dm., 113 mk., 167 mr. ziemi włośc.

Petrynówka, ob. *Petranówka.*

Petrynowo, fol., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Litewszczyzna, ma wraz ze wsią Mereckie 27 dusz rewiz.; własność Wińczy.

Petryny, część wsi Lubyczy Kameralnej, w pow. rawskim.

Petryszki, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, przy linii drogi żel. lipawo-romeńskiej; wś ma 4 osady; miejscowość mało leśna, wzgórzysta, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Petryszyna, góra (647 mt.) w pow. kałuskim, nad pot. Łukwą.

Petryszyne, grupa domów w Radrużu, pow. Rawa Ruska.

Petryszyny, grupa domów w Załużu, w pow. jaworowskim.

Petrzyk, zaśc. nad rz. Komajką pow. święciański, w 3 okr. pol, gm. Hoduciszki, okr. wiejski Kowalciszki, o 38 w. od Święcian, ma 1 dm., 16 mk. kat. (4 dusze rewiz.).

Petschinken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. p. Sodargen.

Petschkehmen *Gross* (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. nizinny, nad Osą, poboczną rzeki Arge, 7 klm. od st. p. i tel. Skaisgirren. 2.) **P.** *Klein*, wś, tamże, również nad Osą, 1 klm. odległa od P. Gross.

Petschkendorf 1.) 1287 *Peschendorf*, wś, pow. lubijski. Posiada kościół par. ewang., dwór, 53 dm., 481 mk. (8 kat.), 2 młyny, pokłady torfu i marglu. Znaleziono tu cmentarzysko przedhistoryczne. Kościół niewiadomej erekcyi istniał już w XVI w., spalony wraz ze szkołą w wojnie 30-letniej i w 1725 r.; księgi kościelne istnieją od 1654 r. 2.) **P.**, wś i dobra, pow. złotoryjsko-hajnowski; ludność ewangielicka.

Pettelkau (niem.), wś kośc. na niem. Warmii, pow. brunsberski, po lewym brzegu Passaryi, w dek. brunsberskim. Tworzy z wsią Schalmey po drugiej stronie rzeki leżącą, jedną parafią, liczącą 1478 komun. Odl. 7 klm. od st. poczt. Plastwich. *Ad. N.*

Pettkuhnen (niem.), wś, pow. welawski, nad rzeczką leśną przerzynającą lipowskie lasy, poboczną Pregoły, 8 klm. od st. poczt. i tel. Taplacken.

Petyjampol, ob. *Peliampol*

Petyki, grupa domów w Małnowskiej Woli, w pow. mościskim.

Petysze, wś, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubierzewicze, o $1^1/_2$ w. na płn.-zach. od mka Wołmy, ma 6 osad; miejscowość wzgórzysta, małoleśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Petzelmuehle, młyn wodny pod Głogową, pow. głogowski.

Petzen, ob. *Pecno*, pow. szremski.

Petzinken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. poczt., tel. i kol. żel. Pilkały.

Petznick (niem.), ob. *Pieczynek* i *Piaseczno.*

Petznick (niem.), domena fiskalna w Pomeranii, pow. przyrzycki, st. p. Doelitz.

Petztin (niem.), ob. *Piastoszyn.*

Peuke *Górne* i *Dolne* (*Ober* i *Nieder*), wś i dobra, pow. oleśnicki. Kościół par. ew., zamek, 2 folwarki, 70 dm., 573 mk. (28 kat.), szkoła ew. Kościół tutejszy, zbudowany czy też odbudowany w 1574 r., w 1702 r. został rozszerzony; 1720 r. nową wieżę wzniesiono.

Peuker, wś, pow. bystrzycki, par. Rosenthal; ludność katolicka.

Pewel 1.) koło *Ślemienia*, wś w pow. żywieckim, par. rz.-kat. w Rychwałdzie, 8·3 klm. na płd.-zach. od Ślemienia, leży w zwartej dolinie Pewlicy, pob. Koszarawy z lew. brzegu. Dolinę otacza od płn. las z górą Krzywiną (634 mt.), od płd. las Kobielnia ze szczytami Baków (766), Zwaliska (757) i Na Groniu (737 mt.). Położenie wsi ma średnio 488 mt. Przez wieś prowadzi droga ze Ślemienia na płd. do Peweli Małej. Ta górska w lesistej okolicy położona, wieś składa się z 157 dm. i 906 mk. (428 męż., 478 kob.), mianowicie 897 rz.-kat. Polaków i 9 izraelitów. Pos. więk. Aleks. hr. Branickiego ma 12 roli, 2 łąk, 5 past. i 419 mr. lasu; pos. mn. 654 roli, 57 łąk, 310 past. i 11 mr. lasu. Graniczy na płn. z Gilowicami, na wsch. z Huciskami, na płd. z Mutnem a na zach. z Rychwałdkiem i Rychwałdem. 2.) **P.** *Mała*, wś, pow. żywiecki, u ujścia Pewlicy do Koszarawy, przy gościńcu z Żywca do Kurowa i kolei transwersalnej, między stacyami Jeleśna i Sporysz (Frie-

drichshuette), 335 mt. npm.; par. rz.-kat. i urz. poczt. w Jeleśny (o 7·5 klm.). Mała osada ma zaledwie 33 dm. i 206 mk. (93 męż., 113 kob.) rz.-kat. i była prawdopodobnie przysiołkiem Pewla przy Slemieniu. Obszar mn. pos. 88 roli, 5 łąk, 94 past. i 13 mr. lasu. Kamieniecki w Dziejopisie żywieckim (str. 33) powiada, że Pewel zwie się też Zapieklem „iż tam uwięzła ziemia między górami i uczyniła wał, iż woda stanęła a potem z powodzi rozerwała ten wał i ment uczyniła; o miedzę przysięgali tam krzywo i z tego powodu zaczęła się ona zapadać i ma zapadziska, kiedy pierwej równą była. W innem miejscu (43) powiada, że w grodzie oświęcimskim pisano nazwę tej wsi Paweł, od pierwszego osadnika Pawła. Szajnocha (Geolog. studya, Kosmos 1884, str. 223) powiada, że dolina tutejsza jest czarną od ilasto-wapiennych marglów, z wykwitami ałunu i warstwami hydraulicznych margli wapiennych u ujścia potoku. W P. M. są konglomeratyczne piaskowce, z zawartościami zielonawych łupków chlorytowych i okruchami ciemno-szarej obcej skały afanitycznej. Piaskowce te są w ławach 4 do 5 mt. grubych i dają wyborny materyał na bruki i chodniki, z powodu twardości. Wieś graniczy na zach. ze Świnną, na płn. z Rychwałdkiem, na wsch. z Mutnem, na płd. zaś ma duży las Kiełbasów, należący do Żywca z górą Wolentarski groń (606 mt.). Jest tutaj nowa murowana kaplica. 3.) **P.** *Wielka* (*Żywiecka*), wś, pow. żywiecki, nad pot. Pewelką, dopł. Koszarawy z lew. brzegu, przy drodze z Kurowa do Żywca i kolei transwersalnej między stac. Jeleśną (7·5 klm.) i Huciskami. Las Kobilnia, ze szczytem Zwaliska, dzieli tę wś od Pewla przy Ślemieniu i Mutnego, który stanowi dział wodny Koszarawy, Pewlicy i Pewelki, od południa ma góry, zw. Koszarawski groń, ze szczytami Wydrzyszczon 742, Groń 789 i Lasek 871 mt. npm. Położenie wsi sięga 475 mt. Mała jednak tylko cząstka tej rozległej wsi, obejmującej całe dorzecze środkowej i dolnej Pewelki, ma to położenie. Sześć grup chat mają odrębne nazwy, mianowicie Pewel ma 114 dm. i 748 mk. 2) Adamki 67 dm., 294 mk. 3) Padówki al. Na Padowce 4 dm., 22 mk. 4) Polaniarze 23 dm., 90 mk. 5) Przy Maciejnych 6 dm., 29 mk. 6) U Bigosa 5 dm., 20 mk. i U Marszałków 4 dm., 18 mk. Ogólna liczba domów jest 223, mk. 1221 (610 męż., 611 kob.), z tych 1212 rz.-kat., należących do par. w Jeleśny (7·5 klm.) i 9 izrael. Z całego obszaru 2758 mr. ma arcyks. Albrecht 525 mr. (23 roli w ogóle i 502 lasu) a 2233 mn. pos. (1374 roli, 146 łąk, 549 past. i 164 mr. lasu). Najbliższe wsi są: na płn. Pewel i Ślemień, na zach. Mutne, na wsch. Huciska a na płd. Koszarawa. *Mac.*

Pewela, *Pewelka* al. *Pewełka*, potok, dopływ Koszarawy, w pow. żywieckim, śród zachodniego podgórza Babiej góry (ob. t. III, 860), przyjmuje górskie potoki Bąków i Olszowski.

Pewelka al. *Pewełka*, wś, pow. żywiecki, w okolicy górskiej i lesistej, u źródłowisk Pewelki (496 mt. npm.), 9·1 klm. od par. rz.-kat. i poczty w Jeleśny. Leży w zwartej dolinie, między lesistemi górami sięgającemi od płn. do 700 a płd. 851 mt. Mała osada, ma 55 dm. i 315 mk. (150 męż., 165 kob.), mianowicie 306 rz.-kat. i 9 izrael. Z całego obszaru 421 mr. ma pos. wiek. hr. Aleks. Branickiego 131 mr. lasu; mniejsza 290 mr., a to 136 roli, 19 łąk, 130 past. i 5 mr. lasu. P. graniczy na płn.-wsch. z Kurowem, na płd.-zach. z Huciskami, zresztą otaczają ją lasy *Mac.*

Pewikken, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. alszwangska (Kurlandya).

Pewlica, potok w pow. żywieckim, dopływ Koszarawy.

Pewna, wś, pow. żytomierski, par. Krasnopol, przy drodze z Januszpola do Krasnopola; należy do Schmidta. W 1867 r. było tu 34 dm. *X. M. O.*

Peyse (niem.), wś, pow. rybacki, st. p., tel. i kol. żel.

Pezoły, wś, pow. orszański, gm. Lubawicze, ma 6 dm., 40 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 3 wozów, sań i t. p., 2 kołodziejstwem.

Peże, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Peżówka, mylnie, ob. *Pyżówka*.

Pęchcin 1.) wś, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów, odl. o 3 w. od Ciechanowa, ma 8 dm., 70 mk., 227 mr. obszaru. 2.) **P.**, leśnictwo w dobrach Opinogóra, pow. ciechanowski, na obszarze wsi Gołoty (ob.).

Pęcherek, os., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Rużc, odl. o 19 w. od Rypina, ma 4 dm., 20 mk., 9 mr.

Pęcherska Wólka, wś, pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew, ma 88 mk., 192 mr.

Pęchery 1.) wś i fol., pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew, ma 158 mk., 2201 mr. ziemi dwor., 13 mr. włośc. W 1827 r. było 15 dm., 176 mk. Obszar dworski należy do instytutu św. Kazimierza w Warszawie. Lasy należące do tej instytucyi na P. i Runowie mają 1568 mr.. 2.) **P.**, os., pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, ma 5 mk. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk. *Br. Ch.*

Pęcherz, pow. kielecki, gm. Dąbrowa, par. Kielce.

Pęcherz al. *Pęcherek*, niem. *Penchra*, prawy dopływ Wla (niem. Welle); powstaje w pow. lubawskim pod Prątnicą, pędzi potem młyn Olszan, mija Tuszewo i Linowiec i uchodzi na północ od Linówka do Wla. W dok. z r. 1338 zowie się Pranthenycz (ob. Woelky: Urk. B.

des Bist. Culm., str. 199) a 1452 Prantnicz (str. 483), t. j. Prątnica. *Kś. Fr.*

Pęcherz, niem. *Penkers*, wś w Pomezanii, pow. kwidzyński, st. p. i par. ew. Kwidzyn, kat. Tychnowy; 201·55 mr. W 1868 r. 19 bud., 11 dm., 83 mk., 51 ew., 32 kat. *Kś. Fr.*

Pęcherze-*Tańsk*, fol. i wś, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. 26 w. od Przasnysza. Leży śród bagien Niemyje, na wznies. 480 st. npm., oddzielone w 1868 r. od dóbr Brzozowo Stare, mają 11 dm., 102 mk., 441 mr. obszaru, w tem 376 mr. dworskich.

Pęcherzew, w dok. *Pacherzewo*, wś, młyn. fol., pow. turecki, gm. Pęcherzew, par. Turek, odl. 4 w. od Turka; wś ma 11 dm., 207 mk.; os. młyn. 1 dm, 6 mk.; fol. 6 dm. i gorzelnia. Fol. P. w 1874 r. rozl. mr. 490: gr. or. i ogr. mr. 299, łąk mr. 48, zarośli mr. 123, nieuż. mr. 20; bud. mur. 8, z drzewa 14; płodozmian 11-polowy. W skład dóbr wchodziły wsie: P. os. 20, z gr. mr. 151; Pęcherzewek os. 10, z grun. mr. 137; Chlebowo os. 67, z grun. mr. 813; Warzyńka osad 26, z grun. mr. 369; Nowawieś os. 7, z gr. mr. 56. Według regestr. pobor. pow. sieradzkiego z r. 1553 wś P. Podleśne, położona w par. Psary, miała 1 łan a P. Borowo $2^1/_2$ łany (Pawiński, Wielkop., II, 225). Według Lib. Ben. Łask. (I, 261, 263) wś Pacharzewo duplex dawała z łanów folw. dziesięcinę plebanowi w Turku, łany zaś kmiece dawały mu tylko kolędę po groszu z łanu, zaś dziesięcina z obszarów kmiecych zwanych, P. Podleśne i P. Borowe, szła dla plebana w Janiszewie (I, 257). P. gmina należy do sądu gm. okr. V w Cisowie, st. p. Turek. Gmina ma 8454 mr. obszaru i 3507 mk.

Pęcherzewek, kol., pow. turecki, gm. Pęcherzew, par. Turek, odl. od Turka 5 w., ma 8 dm., 46 mk. Wchodziła w skład dóbr Pęcherzew.

Pęchów, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Goźlice, odl. 24 w. od Sandomierza, ma 50 dm., 356 mk., wiatrak, cegielnia. W 1827 r. było 29 dm, 238 mk. Dobra P. składały się w 1885 r. z fol. P., Pęchowiec i attyn. Tęczynopol, wsi: P., Pęchowiec, Sniekozy i Kroblice; rozl. dominialna mr. 692: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 460, łąk mr. 4, past. mr. 106, nieuż. mr. 10, razem mr. 580; bud. mur. 4, z drz. 18; fol. Pęchowiec gr. or. i ogr. mr. 108, łąk mr. 3, nieuż. mr. 1, razem mr. 112; bud. z drz. 4. Wś P. os. 48, z gr. mr. 454; wś Pęchowiec os. 7, z gr. mr. 85; wś Sniekozy os. 21, z gr. mr. 219; wś Kroblice os. 6, z gr. mr. 73. W XV w. dziedzicami P. są Jan Słupecki h. Rawa i Andrzej i Jan Pąchowski h. Grzymała. Każdy z nich ma oddzielny folwark. Fol. Pąchowskiego daje dziesięcinę pleban. w Goźlicach, Słupeckiego zaś do Opola. Łany kmiece, dwie karczmy i zagrodnicy dają dziesięcinę kościołowi w Bardo (Lib. Ben. Dług., II, 334). Według regestr. pobor. z 1508 r. Nasławice, Konary, Zimnawoda z Parchowem należały do Jana Słupeckiego i płaciły 4 grzyw. 8 gr. i 9 den. poboru. (Pawiński, Małop., 462). Parchów jestto prawdopodobnie dzisiejszy Pęchów. Złe odczytanie sprowadziło tę zmianę nazwy. Podług regestr. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 P. należał do Ossolińskich. Było tu 5 osad, 2 łany, 2 zagrod., 1 biedny komor. Część Linowskiego miała 5 osad, $2^1/_2$ łan., 1 biedny komor. „Sors olim Lublinensis", dzierżawiony przez Jana Przyłuskiego, miał 9 osad, $2^1/_4$ łan., 2 zagrod. z rolą, 1 zagrod., 1 kom., 1 ubogi (Pawiński, Małop., 172). *Br. Ch.*

Pęchowiec, w dok. *Panchowice*, wś i fol., pow. sandomierski, gm Klimontów, par. Goźlice, odl. 24 w. od Sandomierza, ma 9 dm., 75 mk., 105 mr. ziemi dwor., 84 mr. włośc. W 1827 r. było 7 dm., 64 mk. Wchodziła w skład dóbr Pęchów. W XV w. dziedzicami Stanisław i Jan Nieczujowie. Fol. daje dziesięciny pleban. w Goźlicach; łany kmiece, karczmy, ogrodziarze do kościoła w Bardo (Lib. Ben. Dług., II, 334). Podług reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Pęchowiecz, własność Bartłomieja Mroczko, miała osad. 2, łan. 2, zagrod. z rolą 4, komor. biednych 3 (Pawiński: Małop., 172). Według Lib. Ben. Łask. (I, 561) dwa łany kmiece w P. dawały dziesięcinę plebanowi w Chrząstowie. *Br. Ch.*

Pęchowo, niem. *Penchowo*, wś, pow. inowrocławski, odl. 10 klm. na wsch.-płd. od Łabiszyna, par. Lisewo, poczta i st. dr. żel. w Złotnikach (Gueldenhof) o 7 klm.; 25 dm., 266 mk. (110 kat., 147 protest. i 9 żyd.). Należała w r. 1583 do Jędrzeja Witosławskiego. Posiada kościół paraf. Par. P., dek. inowrocławski, ma 473 dusz. *E. Cal.*

Pęchra, rzka, ob. *Pęcherz*.

Pęchratka 1.) wś, pow. ostrowski, gm. i par. Jasiennica, ma 31 dm., 285 mk. W 1827 r. było 18 dm., 121 mk. 2.) **P.**, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Szumowo, ma 2193 mr. obszaru. Na obszarze tej wsi bierze początek rzka Król al. Jasionka. W 1827 r. było 52 dm., 335 mk. *Br. Ch.*

Pęchry, przedm. Czchowa, w pow. brzeskim, wysunięte nad sam Dunajec. Od zach. otacza osadę las na wzgórzach malowniczych, ze szczytem Machulec 483 mt., od wschodu za rzeką wznoszą się też lesiste wzgórza za wsią Piaski-Druzków. Osada ma 44 dm. i 267 mk. rz.-kat. *Mac.*

Pęciaki, pustk., pow. noworadomski, gm. Rząśnia, par. Pajęczno. W 1827 r. było 5 dm., 38 mk. Ob. *Gawłów*.

Pęcice, wś i fol., pow. warszawski, gm.

Pruszków, par. Pęcice, odl. 16 w. od Warszawy a 3 w. od Pruszkowa, st. dr. żel. warsz.-wiedeń. Leżą nad jeziorkiem, do którego spływają wody okolicznej podmokłej niziny, odprowadza je rzeczka Mrowa al. Rnowa. Wś posiada kościół par. drewniany, niewiadomej erekcyi, odnowiony 1856 r., szkołę początkową ogólną. Na obszarze folwarcznym urządzona na stawach hodowla ryb, dająca do 2000 rs. dochodu. Wś ma 315 mk. W 1827 r. było 30 dm., 268 mk. Dobra P. z attyn. Chlebów, wsiami: P., Szamoty, Reguły i Reguły Kuchy, w 1874 r. miały rozl. dominialnej mr. 1065: gr. or. i ogr. mr. 407, łąk mr. 184, past. mr. 24, wody mr. 100, lasu mr. 322, nieuż. mr. 27; bud. mur. 13, z drzewa 19; płodozmian 14-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 20, z gr. mr. 250; wś Szamoty os. 11, z gr. mr. 105; wś Reguły os. 21, z gr. mr. 239; wś Reguły Kuchy os. 2, z gr. mr. 9. P. par., dek. warszawski (dawniej piaseczyński), 1718 dusz. *Br. Ch.*

Pęckowo, ob. *Pęczków*.

Pęclin, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna, ma 220 mk., 232 mr. ziemi włośc. i olejarnią. Wchodziła w skład dóbr Duchnów. W 1827 r. było 11 dm., 69 mk.

Pęcław 1.) wś i fol. nad rz. Czarną, pow. grójecki, gm. i par. Czersk, odl. 18 w. od Grójca, posiada młyn wodny. W 1827 r. było 24 dm., 184 mk. Fol. P. rozl. mr. 749: gr. or. i ogr. mr. 485, łąk mr. 11, past. mr. 18, lasu mr. 209, nieuż. mr. 26; bud. mur. 1, z drzewa 13; płodozmian 12-polowy, las urządzony. Wś P. os. 27, z gr. mr. 220. 2.) **P.**, w dok. *Panczlaw*, wś w par. Gosławice (pow. koniński), obecnie nie istnieje. Już na początku XVI w. nie było tu kmieci, którzy swe łany opuścili, tylko łany folwarczne i sołtysie były uprawiane. Te ostatnie dawały dziesięcinę do Gosławic (Łaski, Lib. Ben., I, 230). *Br. Ch.*

Pęcław, dok. *Panczlaw*, osada niegdyś pod Poznaniem, nadaną była w 1253 r. miastu Poznaniowi przez ks. Przemysława i Bolesława (Kod. Wielk., № 321).

Pęcławice 1.) w dok. *Panczlawicze*, kol. i fol. nad rz. Bzurą, przy ujściu rzki Maliny, pow. łęczycki, gm. Balków, par. Piątek, odl. od Łęczycy 26 w.; kol. ma 7 dm., 108 mk.; fol. 6 dm., 21 mk. Rozl. mr. 797: gr. or. i ogr. mr. 481, łąk mr. 128, past. mr. 155, nieuż. mr. 33; bud. mur. 4, z drzewa 18; płodozmian 4, 7 i 10-polowy. W skład dóbr P. wchodziły dawniej wsie: Pęcławice os. 15, z gr. mr. 26; Ciechosławice os. 5, z gr. mr. 20; Rogalin os. 20, z gr. mr. 82; Orątki os. 11, z gr. mr. 8; Górki os. 13, z gr. mr. 226. Według Lib. Ben. Łask. (II, 420) łany folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Piątku, zaś łany kmiece altaryi grabiszewskiej przy kollegiacie łęczyckiej. Podług reg. pobor. pow. orłowskiego z r. 1576 wś szlachecka Penczlawicze w par. Cziechosławice, należała w części do Stanisława Puczka, który posiadał 2 łany, młyn., 9 osad, w części do synów po Jakubie Puczku, chorążym łęczyckim, 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 100). 2.) **P.**, wś w par. Strońsko (pow. łaski), stała pustkami już w początku XVI w., jak świadczy o tem Lib. Ben. Łask. (I, 486), obecnie nie istnieje. 3.) **P.** al. *Pęsławice*, w dok. *Penczlawicze*, *Panczlawicze*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Szczeglice, odl. 29 w. od Sandomierza, ma 20 dm., 163 mk., wiatrak. W 1827 r. było 27 dm., 228 mk. Fol. P. rozl. w 1885 r. mr. 572: gr. or. i ogr. mr. 266, łąk mr. 16, past. mr. 23, lasu mr. 234, nieuż. mr. 34; bud. z drzewa 12; las nieurządzony. Wś P. os. 17, z gr. mr. 161; kol. Pęcławska os. 22, z gr. mr. 327. W XV w. dziedzicem Mikołaj Chróściel h. Ostoja i Jan Dmitrowski h. Pilawa. Łany folwarczne i kmiece dają dziesięcinę kościołowi w Szczeglicach (Lib. Ben. Dług., II, 331). Podług reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1508 własność Jana Kuli de Pączlawycze, płaciła poboru 1 grzywnę 6 gr. W r. 1578 P. w par. Szczeglicze, własność Benedykta Dymitrowskiego, miały 6 osad, 3 łany, 3 zagrod. z rolą, 4 komor. biednych, 2 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 176 i 462). 4.) **P.**, w dok. z 1191 *Policovici*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Włostów, odl. 22 w. od Sandomierza, ma 3 dm., 24 mk., 249 mr. ziemi dwor., 8 mr. włośc. W 1827 r. było 4 dm., 19 mk. Wś wymieniona w akcie (z 1191 r.) uposażenia kościoła P. Maryi w Sandomierzu p. n. Policovici, którą Piekosiński czyta: Pekławice, jestto zapewne wieś Pęcławice (Kod. Małop. I, 5 i 7). W XV w. dziedzicem Jan Feliks z Tarnowa h. Leliwa (Długosz, Lib. Ben. II, 344). *Br. Ch.*

Pęczek, pust., pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wojków, odl. od Sieradza 23 w., ma 3 dm.

Pęczelice, w dok. *Panczelicze*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Pęczelice, par. Szczaworyż, odl. 10 w. od Stopnicy, posiada młyn wodny, 12 osad włośc. po 8 mr. i 10 komorn. po $1\frac{1}{2}$ mr. W 1827 r. było 13 dm., 100 mk. Wś leży śród wzgórz, w których występuje formacya kredowa; gleba pszenna, pokłady gipsu krystalicznego, kopalnia kamienia wapiennego, zdatnego na wapno i wyroby kamieniarskie. Na gruntach P. znajdują się wały, potrójnym rowem otoczone, z odległej starożytności pochodzące. Za czasów Długosza był tu folwark, który dawał dziesięcinę plebanowi w Szczaworyżu, łany kmiece, karczmy i ogrodziarze dawali dziesięcinę zbożową i konopną

plebanowi w Daleszycach. Z niektórych ról jednak pobierał kościół i klasztor w Busku (Lib. Ben., II, 455 i 460). Ogólna wartość dziesięciny dochodziła 10 grzywien. W powtórnym opisie (L. B., III, 98) sprzecznie z powyższym twierdzi, że cała dziesięcina, wartości 6 grzywien, szła na rzecz klasztoru w Busku. Według reg. pobor. z r. 1579 wś P., w par. Szczaworyż, należała do Stanisława Gnoińskiego, Sadło, miała 5 osad, 3 łan., 2 zagrod., 3 biednych. Michał Panczeliczki miał na swej części $^1/_4$ łana ornego (Pawiński, Małop. 211). Obecnie dobra P. składały się w 1874 r. z folw.: P. i Szczaworyż, nomenkl.: Koral i Kapturów, wsi: P., Szczaworyż i Błoniec, rozl. dominialna mr. 869: gr. or. i ogr. mr. 527, łąk mr. 30, past. mr. 46, wody mr. 3, lasu mr. 199, zarośli mr. 17, w osadach mr. 15, nieuż. mr. 32; bud. mur. 11, z drzewa 9; las urządzony. Wś P. os. 25, z gr. mr. 180; wś Szczaworyż os. 23, z gr. mr. 160; wś Błoniec os. 9, z gr. mr. 89. P. gmina należy do sądu gm. okr. II i st. p. w Busku, ma 9376 mr. obszaru i 2619 mk. *Br. Ch.*

Pęczki-Kozłowo, wś i fol. nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Zielona, odl. o 14 w. od Ciechanowa, ma 13 dm., 151 mk. Fol. P. rozl. mr. 402: gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 22, past. mr. 62, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 11. Wś P. ma os. 23, z gr. mr. 107.

Pęczków 1.) al. *Pęczkowo*, niem. *Penskowo*, mylnie *Paskowo*, pow. czarnkowski, o 9 klm. na południo-wschód od Wielenia i o 4 klm. od Noteci, w okolicy bagnisto lesistej, par. Piłka, poczta w Drawsku (Dratzig), st. dr. żel. o 6 klm. w Krzyżu; 94 dm., 964 mk. (923 kat., 31 prot. i 10 żyd.). Należała w r. 1580 do ówczesnego kasztelana międzyrzeckiego. 2.) **P.**, niem. *Penskowobruch* i *Schoenbruch*, mylnie *Pęskowo*, dom leśniczy z 14 mieszkańcami, tamże okr. domin. Nothwendig. 3.) **P.**, al. *Pęckowo* i *Pączkowo*, niem. *Penckowo* i *Penskowo*, mylnie *Penekowo*, fol. ordynacyi obrzyckiej, o 5 klm. na półn.-wschód od Ostroroga, par. i poczta w Obrzycku, st. dr. żel. o 8 klm. w Wronkach; 8 dm., 95 mk.; własność hr. Raczyńskich. Z tego P. miał pisać się niejaki Stanisław w r. 1337 (Kod. Wielkop., № 1168). *E. Cal.*

Pęczków, ob. *Ponzkau*, wś, pow. strzygłowski. Należała do klasztoru N. M. Panny w Wrocławiu (w 1250 r.).

Pęczkowo, ob. *Pęczków* i *Paczkowo*.

Pęczykówko, wś szlach., pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród.

Pęczykowo, wś szlach. i włośc., pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród, ma 517 mr. obszaru

Pęczyn al. *Zybertowicze*, dobra, pow. słonimski, własność Śliźniów, nabyte w 1779 r. przez Stefana Śliźnia, podkomorzego słonimskiego, od Mackiewiczów. *A. K. Ł.*

Pęczyno, fol. i wś, ob. *Pęszyno*.

Pęczyny, wś i os. młyn. nad rz. Opatówką, pow. sandomierski, gm. Wilczyce, par. Jankowice, odl. 14 w. od Sandomierza. Wś ma 15 dm., 133 mk., 333 morg. ziemi dworskiej i 93 mr. ziemi włośc., os. młyn. 1 dm., 6 mr. W 1827 r. było 22 dm., 54 mk. Według reg. pobor. z r. 1508 wś Paczyny i cząstka Wilczyc, własność Mikołaja Uchacza, płaciły poboru 33 gr. (Pawiński, Małopolska str. 463.).

Pędzew, niem. *Pendzew*, fol., pow. pleszewski, o 4 klm. na północ od Dobrzycy, nad Lutynią; par. i okr. dom. Magnuszewice, poczta i st. dr. żel. o 3 klm. w Kotlinie, 2 dm., 21 mk.

Pędzewo, niem. *Pensau*, dawniej *Pansau*, dok. *Pędzyn*, *Pansen*, wś na prawym brzegu Wisły, pow. toruński, 20 klm. na płn. zchd od Torunia, w żyznej nizinie. W miejscu jest agentura pocztowa, szkoła ewang. i fabryka cykoryi. Mieszkańcy trudnią się uprawą roli, głównie sadzą buraki dla cukrowni. Paraf. kat. Toruń, ewang. Górsk. Wś ma 4123·01 magd. mr. W 1868 r. 71 bud., 36 dm., 410 mk., 390 ew., 20 kat. P. należało dawniej do komturstwa bierzgłowskiego, później do toruńskiego, wreszcie do m. Torunia od r. 1457, w którym Kazimierz całe komturstwo toruńskie darował Toruńczanom. Krzyżackie księgi czynszowe z r. 1415 donoszą, że P., należące do komturstwa toruńskiego, zawierało 20 włók, z których każda czynszowała 13 skojców, 2 kury. Obsadzonych było 9 włók, pustych 11, karczmarz płacił 1 grz. i 12 kur, razem 6 grz. (ob. Gesch. d. Stadt und Kr. Kulm von Schultz, II, str. 114). Szkodę, którą wś poniosła od wojsk po bitwie pod Grunwaldem, obliczono na 300 grzywien (str. 164). Aż do 1783 r. składała się ta osada z fol. i wsi włośc. Ale w tymże roku został fol. na 2 gburstwa podzielony i tę wieś nazywano odtąd Nowem Pędzewem (Neu-Pansau), a dawniejszą wś Starem P. (Alt. P.). Ale po okupacyi pruskiej złączono obie wsie w jednę. Czy r. 1374 w dok. Winryka v. Kniprode wymienione Pomezowo jest Pędzewem, niewiadomo (ob. Besch. von Thorn von Wernicke, str. 277, i Woelky: Urk.-Buch des Bist. Culm., str. 683).

Pęcki, niem. *Pentzken*, dobra ryc. na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, 5 klm. od st. p. Muszaków. Obszaru 318 ha.

Pędziszki, mylnie, zamiast *Pedziszki*.

Pędziwiatr, os., pow. sieradzki, gm. i par. Godynice, odl. od Sieradza 24 w., ma 5 dm.; ob. *Godynice*.

Pędziwiatry, pustk., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. 28 w. od Wielunia, ma 9 dm., 55 mk.

Pęglity, niem. *Penglitten*, dok. *Pendelithen*, wś na polsk. Warmii, pow. olsztyński, w pobliżu traktu bitego z Olsztyna do Ostródu, $5^1/_2$ klm. od st. p., tel. i kol. żel Biesalu, par. Gietrzwałd. Wś ta należała do kapituły warmińskiej. Dokumentem z 20 maja 1350 nadane zostają „nenozodis prutheno“ 15 włók nad jeziorem Maringe, na praw. chełm.; z tych ma 2 wolne, sołeckie, a 4 za jednę służbę „ex alia, que ceteri equites in terra godicus facere consueuerunt. Przywilej daje 9 lat wolności, pozostałe włóki są czynszowe, od nich ma płacić daninę w pieprzu i 15 kur od włóki. Jestto jedyny z dokumentów wystawionych przez władze warmińskie, w którym oznaczono daninę w pieprzu. Biskup i kapituła warmińska, nie chcąc przeciążać swych poddanych, danin uciążliwych i niestosownych, jak pieprzu i szafranu, nie żądali, podczas gdy Zakon bardzo często tę formę daniny oznacza. O łagodności i troskliwości o dobro czynszowników świadczą również słowa, jakiemi dokument się kończy: quia bona supradicta non sunt multum fertiles, ideo nolumus ut scultetus pro se recipiat meliores mansos, sed recipere debeat sicut alii rustici secundum sortem“ (ob. Cod. dipl. Warm., II, pag. 158; Sieniawski Bisk. warm., II, 63). Jezioro Marong, o którem wspomina dokum. z 1350 r., równie jak i łączące się z nim jezioro Peglity, zostały spuszczone i osuszone. Por. *Marong* i *Montki*.

Pęgów, ob. *Pągów*.

Pękale, pow. łomżyński, ob. *Czartoryja P.*

Pękawka, wś, i fol., pow. ciechanowski, gm. Sośnk, par. Ciemniewko, odl. o 15 w. od Ciechanowa, ma 4 dm., 49 mk., 336 mr.

Pękawki, wś, par. Krośniewice (pow. kutnowski). Obecnie nie istnieje. Wymienia ją Lib. Ben. Łask. (II, 471) jako dającą dziesięciny do Krośniewic. Podług reg. pobor. pow. łęczyckiego, z r. 1576 była własnością Jana Pekawiczkiego, który z synami miał 1 łan. Andrzej Jankowski, syn Mateusza, Zuk $^1/_4$ łana Apolonia Pękawieczka, wdowa po Mateuszu posiadała $^1/_4$ łana, (Pawiński, Wielkop., II, 134).

Pęki, fol. nad strum. Pokrzywnicą, pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Rajsko, odl. od Kalisza 17 w., ma 2 dm., 13 mk.

Pękosław, w dok. *Pękosławice*, fol., pow. miechowski, gm. Kozłów, par. Mstyczów, odl. 18 w. od Miechowa. W 1827 r. było 15 dm., 89 mk. Fol. P. i Kowalów B. rozl. mr. 239: gr. or, i ogr. mr. 221, łąk mr. 1, pastw. mr. 13, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 6; płodozmian 9-polowy. Podług reg. pobor. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Pękosław, w par. Mstyczów, miała $3^1/_2$ łanów. W r. 1581 wś Pękosławice wraz z Wierzbicą miały 10 łan. kmiecych 3 zagr. z rolą, 4 zagr. bez roli, 2 kom. z byd. (Pawliński, Małop., 97 i 438). *Br. Ch.*

Pękosław-Kowalew, wś i fol., pow. miechowski, gm. Kozłów, par. Micronice, odl. 21 w. od Miechowa. Fol. i wś P. lit. A. rozl. mr. 710. gr. or. i ogr. mr. 494, łąk mr. 8, pastw. mr. 4, lasu mr. 189, nieuż. mr. 16; bud. mur. 3, z drzewa 10; las nieurządzony. Wś P. Kowalew os. 25, z gr. mr. 288. W XV w. dziedzicem wsi jest Stanisław Czarnocki Lis. Dziesięcina szła z łanów kmiecych dla plebana w Mstyczowie (Dług. Lit. Ben., II, 90). Długosz podaje akt darowizny dziesięciny ze wsi Kowalew, granicznej z Pękosławem, przez bisk. krakow. Wysza, w 1411 r. na uposażenie kościoła w Tarnawie. Widocznie później te dwie wsie Pękosław i Kowalew zlały się w jedną całość. *Br. Ch.*

Pękosławice, w dok. z 1274 *Pacoslavici*, fol., pow. opatowski, gm. i par. Waśniów, odl. 21 w. od Opatowa, ma 5 dm., 51 mk., 500 mr. ziemi. W r. 1827 było 15 dm., 87 mk. Bolesław, ks. krakowski i sandomierski, potwierdza w 1274 r. akt sprzedaży wsi „Pacoslavici in Wasnow“ klasztorowi wąchockiemu przez Mścigniewa (Mystignews) syna Pakosława, (może założyciela wsi), za 46 grzyw. srebra. Ów Mścigniew pożyczył w 1258 r. 30 grzyw. od opata wąchockiego na zastaw wsi a gdy w terminie nie mógł oddać, odstąpił za dopłatą 13 grzyw. swych praw własności klasztorowi. W potwierdzeniu posiadłości klasztornych przez Leszka ks. krakowskiego, w 1289 r. wymienione są i P. jako włość klasztorna (Kod małopol., II, 133, 137, 159). Według Lib. Ben. Długosza (II, 473) dziesięcinę ze wsi i folwarku brał sam klasztor. Był tu młyn wodny, trzy karczmy z rolą, ogrodziarze (Lib. Ben., III, 408). Podług reg. pobor pow. sandomierskiego z r. 1578, wś Pękoszlawycze, należała do klasztoru wąchockiego, dzierżawiona p. Stanisława Oszowskiego, miała os. 6, łan. 2, zagrod. z rolą 2, komor. bied. 5. (Pawiński, Małop., 195). P. stanowiły w ostatnich czasach klucz dóbr rządowych (pobiskupich) Kunów. W 1868 r. nadane zostały jako majorat gen. Szwarcowi.

Pękoszew, wś, pow. skierniewicki, gm. Kowiesy, par. Jeruzal, ma 198 mk., 66 mr. ziemi włośc.

Pękoszewska Wola, wś i fol., pow. skierniewicki, gm. Kowiesy, par. Jeruzal. Posiada szkołę początkową ogólną, 546 mk., 2200 mr. ziemi fol. i 690 mr. włośc. Pierwszorzędna owczarnia, założona w 1826 r., liczy 1750 sztuk owiec negretti.

Pękowice, wś, pow. krakowski, należy w części do par. rzym.-kat. w Zielonkach a w części w Giebułtowie, 8·4 klm. odl. od Krakowa, nad pot. Bialuchą, dopływem Białego Prądnika, tworzącym tu podmokłe łąki. Leży w pasie granicznym cłowym, składa się

z 22 dm. i 161 mk. (69 męż. 92 kob.), z których jest 157 rzym.-kat. a 4 izracl. Obszar więk. pos. ma osady: Kąty, Gąsiorowe i Podedworem, 1 dm. i 18 mk. rzym.-kat. Wznies. pagórków, wynosi 259 mt. Na zachód granicą P. z Modlnicą, na wschód z Trojanowicami. Niewłaściwie wydawcy Kod. dypl. Muczk. i Rzyszcz. domyślają się P. we wsi, której nazwę podaje Pomczovvicz. Ponieważ dziedzicem jej jest kasztelan brzeziński Piotr, przeto będą to prawdopodobnie: Bęczkowice w pow. piotrkowskim. Podług reg. pobor pow. proszowskiego z r. 1581 wś Pękowicze, w par. Giebulthów, własność Krzysztofa Tretki, miała 4 półłanki, 4 zagr. z rolą, 3 kom. bez bydła, 1 rzem., 1 czyn., 1 karczmę, 1 folusz (Pawiński, Małop. 28). *Mac.*

Pękowiec, wś, pow. włoszczowski, gm. Chrząstów, par. Kurzelów. W 1827 r. było 6 dm., 23 mk.

Pękowo, wś i fol., pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Przewodowo, odl. 8 w. od Pułtuska, ma 297 mk. W 1826 r. było 20 dm., 135 mk. Fol. P. w 1875 r. rozl. mr. 694: gr. or i ogr. mr. 430, łąk mr. 1, lasu mr. 244, nieuż. mr. 19; bud. mur. 7, z drzewa 8; płodozmian 11-polowy; las urządzony. Wś P. os. 21, z gr. mr. 523. *Br. Ch.*

Pęksy, os. młyn., pow. nowotarski, ob. *Młyn* 41).

Pękuła, ob. *Pieniężnica.*

Pęperzyn, niem. *Pempersin*, dok. 1288 *Pamperino*, 1546 *Pampirzin*, 1653 *Peperzyno*, wś, pow. złotowski, par. kat. i ew. Więcbork, szkoła w miejscu, 8226·29 mr. obszaru. W 1868 r. 167 bud., 46 dm., 484 mk., 15 kat., 458 ew. P. jest starożytną osadą. W 1288 r. ustępuje arcyb. gnieźn. dziesięciny tej wsi drogą zamiany klasztorowi w Byszewie (Damalewicz, Series archip., 172,73, Rzyszczowski et Muczk., I, 123). Prawdopodobnie posiadali P. później Pęperzyńscy h. Łodzia, do których i Więcbork należał. We wsi jest kościół ew., filia do Więcborka. Dawniej był on kościołem parafialnym dla wszystkich okolicznych kośc. ewang. w okolicy Więcborka i Sępolna. R. 1739 byli tu pastorami Dawid Rosenau i Egidy Falk. Za czasów arcyb. gnieźn. Szembeka został tutejszy kościół zamknięty (ob. Schmtta: Der Kreis Flatow, str. 77, 95 i 267). W wizyt. Trebnica z r. 1653 czytamy, że tu wówczas było 22 włościan (coloni), którzy dawali po 2 kor. żyta, tyleż owsa (str. 120). P. leży w samym południowym klinie powiatu, tuż nad granicą ks. poznańskiego. W pobliżu jest jezioro, obejmujące 200 mr. obszaru. W akcie uposażenia kościoła w Więcborku przez Sędziwoja, dziedzica tejże wsi, w 1405 r. (ob. Lib. Ben. Łask, I, 330) nadane zostało plebanowi prawo rybołówstwa w jeziorach pod Więcborkiem, Pęperzynem (Pamperzyno) i Smiełowem. *Ks. Kr.*

Pęperzyński Młyn, niem. *Pempersiner* Muehle, młyn we wsi Pęperzynie. W 1868 r. 4 bud., 1 dm., 9 mk. owang.

Pępice al. *Pempice*, wś, pow. kielecki, gm. Mniów, par. Chełmce. W 1827 r. było 16 dm., 128 mk. Podług reg. pobor. pow. chęcińskiego z r. 1573, wś P., w par. Chelmcze, miała 3 poł łanki, 1 zagrod., i komorn (Pawiński, Małop., 275).

Pępice, niem. *Pampitz*, wś kośc., pow. brzeski, na południo-zachód od Brzegu, posiada kościół par. ewang., szkołę. W 1842 r. 91 dm., 506 mk. Były tu dwa sołtystwa, z których jedno uległo parcelacyi w 1837 roku. W 1334 r. ks. Bolesław sprzedaje Piotrowi Kosmatce za 110 grzywien $9^3/_4$ łanów w P. W 1368 r. Przecław, biskup wrocławski, odstępuje ks. Ludwikowi prawo patronatu nad szpitalem św. Ducha w Brzegu w zamian za patronat kościoła pępickiego. W 1372 pisze się z P. Jan, kapelan Ludwika, księcia na Brzegu i Olawie. W 1376 r. występuje altarysta z P. W 1288 r. Andrzej Meylnaw, mieszczanin krak., sprzedaje 16 łan. w P. kapitule kolegiackiej w Brzegu. W 1378 nadaje Sambor de Pogrella, kanonik wrocławski, z zezwoleniem brata swego Jarasza i krewnego Bogusza, 12 łanów w P. tejże kapitule. W 1412 ks. Ludwik II nadaje tej kapitule prawa książęce w P. z najwyższą juryzdykcyą. *E. Cal.*

Pępocin, wś, kol., i *P. Nowy*, fol., w dok. *Pumpoczyno*, pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Cienin Kościelny, odl. od Słupcy $8^1/_2$ w. Wś ma 4 dm., 34 mk., kol. 11 dm., 57 mk., folw. 3 dm., 42 mk. Folwark Pępocin w r. 1868 odłączony od dóbr Cienin, rozl. mr. 195: gr. or. i ogr. mr. 185, łąk mr. 5, nieuż. mr. 4; bud. mur. 10, z drzewa 1; płodozmian 6 i 9-polowy. Według Lib. Ben. Łask (I, 298) była to wś na prawie niemieckiem, której łany kmiece i sołtysie dawały plebanii w Cieninie tylko meszne po 2 gr. z łanu. *Br. Ch.*

Pępówka, góra w pow. limanowskim, nad pot. Łukowicą, wznies. 777 mt.

Pępowo, niem. *Pempowo*, dok. *Pampowo*, wś kośc. i fol., pow. krobski, o 10 klm. na wsch.-płd. od Krobi i tyleż od Kobylina i Pogorzeli, nad Dąbrożną; par. i st. p. w miejscu, st. dr. żel. w Koźminie i Krotoszynie o 23 klm. P. należało do dóbr arcyb. gnieźnieńskich już przed 1357 r. Peregryn z Węgleszyna, ssta wielkopolski, złupił tę wś w 1383 r. Kościół miejscowy, p. w. św. Jadwigi, założył 1466 r. Jędrzej z Bnina, bisk. poznański. W miejsce starego wystawił około 1625 r. Jędrzej Konarzewski, dziedzic P., nowy kościół z cegły palonej. W 1830 r. Józef hr. Mycielski wzniósł nową wieżę, przystawił

dwie poboczne nawy do kościoła, nową przybudował zakrystyą i nowe dodał skrzydło, właściwie wzniósł nowy kościół obok starego. Plan do tych budowli podał budowniczy Lanci, a wykonaniem kierował Edward hr. Raczyński, który zamieścił w „Wspomnieniach Wielkopolski“ rycinę przedstawiającą kościół pępowski. W kościele tym znajdują się: cenny obraz Najśw. Maryi Panny, tudzież cztery napisy na tablicach kamiennych, w ścianach, poświęcone pamięci Jana, Stanisława, Melchiora i Jędrzeja Konarzewskich. Dwa ostatnie, t. j. Melchiora, zmarłego 16 lipca 1651, i Jędrzeja, zm. 15 kwietnia 1657, powtórzył dosłownie J. Łukaszewicz w swym Opisie kośc. par., II, 113. Parafią składały w r. 1580: Bobkowice, Chociszewice, Gębice, Krzekotowice, Krzyżanki, Pępowo, Siedlec, Wilkonice i Wilkoniczki, w pow. kościańskim, tudzież Czeluścin, Sroki, Zalesie Małe i Wielkie, w pow. pyzdrskim. Szkoła i szpital istniały tu 1610 r. W r. 1508 pisał się Ambroży z P., kasztelan sieradzki, ssta malborski. P. było w ręku Mycielskich przed r. 1793 aż do nowszych czasów. Wykopano tu różne popielnice. Podanie ludowe niesie, że św. Jadwiga, odbywając pielgrzymkę z Trzebnicy do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie, odpoczywała na wzgórzu, na którem wznosi się kościół; przechodząc zaś przez rzeczkę Dąbroźnę, wstąpiła na kamień, na którym wycisnęła się jej stopa. Wś ma 11 dm. i 108 mk. kat. Fol. z 3 dm. i 96 mk. należy do dóbr chociszewickich. *E. Cal.*

Pępowo, niem. *Pempau*, 1648 *Pempowo*, do bra ryc., pow. kartuski, st. p., tel. i kol., oraz par. kat. Żukowo, 3·5 klm. odl., par. ew. Przyjaźń, szkoła Lezno. W 1868 r. 179 mk., 150 kat., 29 ew., 11 dm., cegielnia, gorzelnia, 545·61 ha roli or. i ogr., 53·6 łąk, 95·76 past., 25·89 lasu, 12·78 nieuż., razem 733·64 ha; czysty dochód z gruntu 4397 mrk. P. leży nad traktem leźnińsko-wejherowskim; jeszcze dziś znajdują się tu często skorupy popielnic. Za czasów krzyżackich należało P. do komturstwa gdańskiego, mianowicie do obwodu sulmińskiego i miało prawo polskie (ob. Zeitschrift des Westpr. Gesch. Ver. VI, str. 132). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił w Pempowie Henryk Heyna od 1 włóki osiad., 10 fol. i 2 ogr. 12 fl. 16 gr. (ob. Roczn. Tow. Prz. Nauk w Poznaniu, 1871, str. 172). W wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 czytamy, że wówczas P. dzieliło się na 3 działy (curiae), dawniej było 3 gburów, którzy mesznego płacili od włóki po korcu pszenicy i po korcu owsa. Podówczas zaś płacono w ogóle tylko 3 kor. żyta i tyleż owsa (str. 19); roku zaś 1711 żyta korcy 9, tyleż owsa (ob. wizyt. Szaniawskiego, str. 140).

Pęskowo, ob. *Pęczków.*

Pęsławice 1.) niem. *Prenzlawitz*, dokum. *Panczlaw* 1293, *Panzlaw*, *Panczilsdorff*, *Pantzersdorff*, *Panzelndorff*, *Penslawice*, *Peclawice*, *Prenzlawice*, wieś nad Pęsławką, pow. grudziądzki, st. p. i par. kat. Łasin, 6 klm. odl., ew. Lisnowo, szkoła w miejscu; 464·83 mr. obszaru. W 1868 r. 21 bud., 8 dm., 68 mk. kat. 2.) **P.**, dobra szlach., tamże. W 1868 r. 18 bud., 10 dm., 162 mk., 102 kat., 60 ew., 354·05 ha roli or. i ogr., 32·06 łąk, 27·94 past., 69·73 boru, 5·47 nieuż., 1·61 wody, razem 490·86 ha; czysty dochód z gruntu 7551 mrk (1885). Posiadał w 1885 r. Friese, od którego te dobra r. 1886 na subhaście nabyła za 292,040 mrk pani Raabe z Grudziądza, Polka. P. istniały pewnie już przed przybyciem Krzyżaków (ob. Kętrz.: O ludn. pol., str. 29). W dok. znajdują się po raz pierwszy pod r. 1293 przy rozgraniczeniu Szczepanek. R. 1386 posiadał tutejsze dobra, zawierające 34 włók, Albrecht z Panczilsdorf, który był zobowiązany do jednej służby bez prawa wynagrodzenia. Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosła tutejsza osada 1000 grzywien szkody, dwa gospodarstwa spalił nieprzyjaciel. W 1445 r. posiadał dobra pęsławskie Jan Cegenberg h. Chomonto, podchorąży chełmiński i przywódzca związku jaszczurczego. Jego synowiec Jan, którego żona była Kuczborska z domu, sprzedał r. 1505 Janowi Sadlińskiemu swe dobra Orle, Pęsławice i Mędrzyce za 1700 grzywien. W 1603 r. posiadał P. Jan v. Lichtenheyn. W 1667 r. dzieliły się te dobra na dwie nierówne części: jednę posiadał Kozicki, drugą Lipiński, a po nim Konopacki, trzecią, pustą po Ludwiku Dąbrowskim, Bogdański. Później zostały P. przyłączone do Mędrzyc i tworzyły razem z Bogdankami jeden klucz, który r. 1764 Kajetan v. Rautemberg Gruszyński sprzedał Ignacemu Pawłowskiemu za 110,500 zł. prus. Przy okupacyi pruskiej należały te dobra do Ksawerego Pawłowskiego. Według pomiarów katastrowych z r. 1776 obejmowały P. 25 szlacheckich i 5 czynszowych włók, z których pierwsze przynosiły wedle taksy 352 tal. 65 gr. dochodu, drugie zaś 58 tal. 4 gr. czynszu; gleba była średniej wartości. Do dóbr tutejszych należał wówczas las, 2 karczmy, jurysdykcya, prawo łowów, warzenia piwa i gorzałki i rybołóstwo w Osie i Pęsławce. Przy regulacyi r. 1827 dostało siedmiu ówczesnych zagrodników 403 mr. 10 pr. kw. i kilkanaście morgów łąk i pastwisk na własność, inne pertynencye zostały przyłączone do Mędrzyc, Bogdanek i Widlic. Według topografii Goldbecka z r. 1789 liczyły wówczas dobra P. i wieś 20 dymów (ob. Gesch. d. Graudenzer Kreises von Froehlich, I, str. 241). *Ks. Fr.*

Pęsławka, niem. *Przenslawka*, struga pod Pęsławicami, w pow. grudziądzkim. *Ks. Fr.*

Pęsy 1.) al. *Pensy Duże* i *P. Małe*, wś, pow. płoński, gm. Stróżęcin, par. Raciąż, odl. o 20 w. od Płońska. P. Duże mają 9 dm., 59 mk., 237 mr. P. Małe 8 dm., 52 mk., 314 mr. 2.) **P.** al. *Penzy*, wś szlach., pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły. W 1827 r. było 16 dm., 102 mk. 3.) **P.** al. *Pęsie Lipno*, wś, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Rutki. W 1827 r. było 5 dm., 41 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Mężeniu. 4.) **P.** *Lipno*, wś szlach., pow. łomżyński, gm. i par. Puchały. Wś ta, gniazdo rodziny Pęzów, wspominana jest w dok. z XV w. (Gloger: Ziemia Łomżyńska). Por. też *Penza*. W 1827 r. było tu 9 dm., 110 mk.

Pęszyno-*Duże*, wś, i *P. Małe*, wś, pow. płocki, gm. Żągoty, par. Proboszczewice, odl. o 17 w. od Płocka. P. Duże ma 6 dm., 34 mk., 405 mr. P. Małe ma 4 dm., 25 mk., 107 mr. Fol. P. Bronoszewice lit. B rozległy mr. 94: gr. or. i ogr. mr. 80, łąk mr. 4, past. mr. 9, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 4. *Br. Ch.*

Pętkowice, wś, fol. i dobra nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Pętkowice, par. Bałtów, odl. 39 w. od Iłży, mają młyn wodny, tartak, 34 dm., 231 mk. W 1827 r. było 30 dm., 214 mk. Podług reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508 wś Pathkowycze, w części Andrzeja de Pathkowycze, płaciły gr. 12 (Pawiński: Małop., 477). W 1569 r. we wsi Pethkowicze, w par. Bałuthów, miał Jakub Pethkowski $^1/_4$ łana, 2 zagrod., Marcin Pethkowski posiadał pół łana pust., $^1/_4$ łana, 2 zagrod. (Pawiński: Małop., 306). Dobra P. składały się w 1885 r. z fol. P. i Wólka Pętkowska, rozl. dominialna mr. 848: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 281, łąk mr. 73, past. mr. 34, nieuż. mr. 29, razem mr. 417; bud. mur. 4, z drzewa 8. Fol. Wólka Pętkowska gr. or. i ogr. mr. 271, łąk mr. 52, past. mr. 1, lasu mr. 99, nieuż. mr. 8, razem mr. 431; bud. mur. 3, z drzewa 5; las nieurządzony. Wś P. ma 25 os., z gr. mr. 370; wś Pętkowska Wólka 20 os., mr. 324. P. gmina należy do sądu gm. okr. V w Tarłowie, z urz. gm. w Bałtowie, ma 3579 mk., rozl. 19,376 mr., w tem ziemi dwor. 13,336, dm. 541, st. p. Ostrowiec. W gminie są 3 młyny wodne, 3 tartaki, 3 piece wapienne, olejarnia, smolarnia, cegielnia i 3 gorzelnie. W skład gm. wchodzą: Aleksandrów, Bałtów, Bałtowska Wólka, Bidzińszczyzna, Borczuchy, Dąbrowa, Glina, Górki, Góry, Leśnictwo, Michałów, Narożniki, Okół, Osówka, Pętkowice, Pętkowska-Wólka, Ponik, Potoczek, Skarbka Dolna, Skarbka Górna, Ulów, Wapieniak, Wygoda i Zamość. *Br. Ch.*

Pętkowice, niem. *Pentkowitz*, dok. *Pantkowitz*, dobra ryc., pow. wejherowski, st. p., kol. i tel. i par. kat. Wejherów, 3·5 klm. odl., par. ew. Bolszewo, razem z wyb. Biała 35 włók i 4 mr. obszaru. W 1868 r. 169 mk., 135 kat., 34 ew., 3 dm., własność hr. Keyserlinga. Na polu tutejszem znaleziono celt z 2 kółkami służącemi do umocowania go do dzidy (ob. Preuss. Prov. Bl., 1855, str. 45). Dobra miały jeszcze r. 1400 polskie prawo (ob. Prutz: Gesch. d. Kr. Neustadt, str. 54). R. 1711 płaciły P. mesznego 2 kor. żyta i tyleż owsa (Wiz. Szaniawskiego, str. 33).

Pętkówka, os. należąca do Ujsoli, w pow. żywieckim, składa się z 2 dm. i 24 mk. (11 męż.,13 kob.), leży wśród lasu, na płd. stoku Moncola (1166 mt. npm.), 3 klm. na płd.-zach. od wsi. *Mac.*

Pętkowo *Wielkie*, wś, i *P. Wymiarowo*, wś, pow. ostrowski, gm. Zaremby Kościelne, par. Zuzel. W 1827 r. P. Wielkie miało 11 dm., 73 mk.; zaś P. Wymiarowo 20 dm., 120 mk.

Pętkowo, niem. *Pentkowo*, wś, pow. środzki, o 3 klm. na płd.-zach. od Środy, nad rz. Maskawą; parafia, poczta i st. dr. żel. w Środzie; 22 dm. i 196 mk. kat. W r. 1306 zapisali Maciej, wwda kaliski, i żona jego Krajna, wś P. kościołowi poznańskiemu, z obowiązkiem, aby przy grobach ich paliło się światło. W 1564 r. było tu 18 łanów, z których 2 tylko osiadłe kmieciami, ci składali biskupom poznańskim czynszu po 1 grzyw. i 8 gr., baraniego po 3 gr., 4 ćwiertnie owsa, 20 kapłonów i 20 jaj, i leśnego po 6 wierteli owsa i 2 kapłony. Folwark biskupi założony został z 14 łanów pustych. Sołtys miał 2 łany, z których nic nie płacił, lecz dostarczał podwód, wiecznego dawał 12 gr. W r. 1578 dzierżawił tę wieś lub zarządzał nią Wojciech Gądkowski. P. jest dotąd własnością kapituły poznańskiej. Ob. *Pamiątkowo*. *E. Cal.*

Pętkowska Wólka, wś i fol., pow. iłżecki, gm. *Pętkowice*, par. Bałtów. Ob. *Pętkowice*.

Pętna, rus. *Puntna*, w dok. *Patna*, wś, pow. gorlicki, par. rz.-kat. w Senkowej a gr.-kat. w Małastowie, leży w okolicy górskiej, 481—405 mt. npm., w wąskiej zwartej dolinie Małastówki, dopływu Sękowy, uchodzącej pod Gorlicami z praw. brzegu do Ropy, przy gościńcu z Gorlic przez Konieczną do Zborowa (Zbóró) na Spiżu. Nagle wznoszące się zbocza górskie są upłazami Magóry Małastowskiej (814 mt.), a na wschód Ostrej góry (735) i Dziamery (757). Prawie w środku wsi, w pobliżu drewnianej cerkwi, oddala się gościniec od wsi, zbaczając ku zachodowi, gdzie po kilku silnych zakrętach przez siodełko Magury przerzyna się w doliny dopływów górskich Ropy, Krywy i Konieczny. Kilka chat przy zakręcie zbudowanych nosi nazwę „Podmagurą“, karczma zaś, stojąca w najwyższym punkcie gościńca (604 mt.), zwie się Magóra. Wś ma 105 dm. i 680 mk. (317 męż., 363 kob.), mię-

dzy którymi 8 rz.-kat. Polaków, 658 gr.-kat. Rusinów i 14 izrael. O geologicznym układzie podają szczegóły H. Walter i dr. E. Dunikowski (Geol. bud., Kosmos, 1882, str. 273), że mały obszar w dolinie potoku na praw. brzegu ma stromo ustawione warstwy górnoropianieckie w postaci płytowych piaskowców i ciemnych iłołupków. Dobywano tu naftę i z tego powodu oznaczono to miejsce na mapie Kummersberga (sekc. 28) jako posiadające źródło nafty, szyby jednak zarzucono oddawna, gdyż nie pokrywały kosztów. Na tych warstwach są iły czerwone i eocen. Pos. więk. Wilh. hr. Siemieńskiego ma 142 mr. lasu; mn. pos. 905 roli, 236 łąk, 884 past. i 315 mr. lasu. Gleba nieurodzajna, owsiana. P. graniczy na płn. z Małastowem, na płd. z Wirchnem, na zach. przez Magurę z Nowicą i Przysłopem, a wschód przez Ostrą górę z Bartnem. Podług reg. pobor. pow. bieckiego z r. 1581 wś Patna, w par. Kobylanka, świeżo osadzona na posiadłościach kollegiaty w Bieczu, miała łanów kmiec. $2^1/_2$, sołtysi 1 (Pawiński: Małop. 114). *Mac.*

Pętno, ob. *Pątnowo*, pow. wągrowiecki.

Pfaffendorf (dok.), ob. *Papowo Toruńskie.*

Pfaffendorf, ob. *Popowo.*

Pfaffendorf 1.) *Nieder* i *Ober*, dwie wsie, pow. zgorzelicki. Do 1815 r. należały do saskich Łużyc. Par. ewang. Markracicy. P. Nieder ma szkołę ewang. i młyn wodny. P. Ober, zamek, fol. W 1842 r. 83 dm., 415 mk (2 kat.), zaś w P. Nieder 25 dm., 167 mk. 2.) **P.**, 1310 *Phaffendorf*, wś, pow. strzygłowski, par. Raski, szkoła kat. w miejscu. W 1842 r. 51 dm., sołtystwo, 292 mk. (2 ewang.). 3.) **P.**, wś, pow. rychbachowski, składa się z 4 części: *a*) ma szkołę ew. i kat., 44 dm., 370 mk. (136 kat.); *b* i *c*) dawniejsze preben dy, 28 dm., 196 mk. (71 kat.); *d*) probostwo, 42 dm., 248 mk. (100 ew.). 4.) **P.**, wś, pow, nowotarski na Szląsku, par. Nowytarg, lu dność ewang. 5.) **P.**, wś, pow. lignicki, przy zbiegu Kacbachy z Czarną wodą. Do 1810 r. stanowiła uposażenie archidyakonatu w Lignicy. W 1842 r. 59 dm., 447 mk. (30 kat.). Na polach tej wsi odniósł Fryderyk II w 1760 r. zwycięstwo nad korpusem Laudona. Walka ta nosi nazwę bitwy pod Lignicą. 6) **P.**, wś, pow. lubański. Do 1815 należała do saskich Łużyc. Własność klasztoru magdalenek w Lubaniu. Kościół par. kat., szkoła, 226 dm., 995 mk. (79 ew.). 7.) **P.**, w dok. *Sartorin*, 1292 r. *Sorotin alio nomine Pfaffindorf*, wś, pow. kamionogórski, ma szkołę ewang. (od 1742 r.), zamek, folw. W 1842 r. 113 dm., 698 mk. (38 kat.), młyn wodny, gorzelnia, warsztaty tkackie (tkactwo bawełniane), uprawa lnu. W 1292 r. Bolesław, ks. szląski, zakładając klasztor cystersów w Gryzoborze, nadaje mu wieś Sorotin czyli Phafindorf i inne włości. 8.) **P.**, wś, pow. kożuchowski, par. Bytom nad Odrą; ludność ewangielicka. *Br. Ch.*

Pfaffenfurt (niem.), bród między jeziorem Munewyn, pod wsią Werami, w pow. lubawskim, a jez. Rezcekow pod Tarczynem, w pow. brodnickim. Jest wymieniony w dok. z r. 1338 przy oznaczeniu granicy części biskupiej a krzyżackiej (ob. Urk. B. des Bist. Culm von Woelky, str. 199). *Kś. Fr.*

Pfaffenkrug (niem. dok.), ob. *Kruszyn* (dok. 1222 *Croscino*, *Crossen*); por. Kętrz. O ludn. pol., str. 74).

Pfaffenmuehle 1.) młyn, w pow. wschowskim, o 10 klm. od Wschowy, przy granicy Szląska; poczta w Drzewcach, okr. wiejski Wygnańczyce, 1 dm., 3 mk. 2.) **P.**, dawna nazwa Borownika pod Obrzyckiem, w pow. szamotulskim.

Pfaffenmuehle, os. młyn., pow. trzebnicki. Do 1810 r. własność klasztoru w Trzebnicy. Ludność ewangielicka.

Pfaffenwald, niwy w półn.-wschodniej stronie Korośnicy al. Josefsbergu, w pow. drohobyckim.

Pfalbude (niem.) 1.) wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. poczt., tel. i kol. żel. Brunsberga. 2.) **P.**, przystań i tama, tamże.

Pfalzgrafen, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska (Kurlandya).

Pfalzgrube al. *Pfalzplatz* (niem.), król. leśn., pow. świecki, st. p. M. Gacno, par. kat. Śliwce, ew. Osie. W 1868 r. 3 bud., 7 mk. ew.

Pfandberg, ob. *Zastawy.*

Pfarr-Buden, ob. *Księże Budy.*

Pfarrersfeldchen (niem.), dobra, pow. morąski, 3 klm. od st. p. i tel. Morąga. Obszar 241 ha.

Pfarroggen, wś, pow. wołowski, par. Winzig. Ludność przeważnie ewangielicka.

Pfarrwald i *Pfarrland* (niem.), posiadł. kościelna, pow. elbląski, pół mili od Elbląga, 476·56 obszaru. W 1868 r. 2 kat., 5 ew., 1 dom.

Pfarsee, niemiecka nazwa jeziora Kościelne, w pow. obornickim.

Pfeffersmuehle (niem.) 1.) dobra, pow. fiszhuski, st. p. i tel. German. 2.) **P.**, młyn, tamże.

Pfefferswalde (niem.), os. na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. p. i tel. Rautenberg.

Pfeifenkrug (niem.), wś na prus. Mazurach, pow. nizinny, nad Warszą, poboczną rz. Gilii, st. p. i tel. Neukirch.

Pfeiffershoehe (niem.), leśn. na prus. Mazurach, wśród lasów zapełniających płn.-zach. część pow. wystruckiego, tuż przy st. poczt. Puschdorf.

Pfeiffertswalde (niem.), dobra, pow. pr.

holądzki, 8 klm. od st. p. i tel. Dobrego Miasta. Obszar 342 ha.

Pfeil (niem.), leśn. na niem. Mazurach, pow. węgoborski, st. p. i tel. Buddern.

Pfeilgut, fol., pow. rychbachowski, należy do Wyższej Pilawy.

Pfeilings (niem.), dobra ryc., pow. morąski, 6 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Morąga. Obszar 360 ha.

Pfeilswalde (niem.), leśn. na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. p. i tel. Nikolaiken.

Pfingstberg (niem.), góra pod Jastrowiem, pow. wałecki. *Kś. Fr.*

Pflastermuehl (niem.), nadleśn. król , pow. człuchowski, st. p. Przechlewo, 8 klm. odl., par. kat. Koczała, ew. Sąpolna; obejmuje 61 4 ha roli or. i ogr., 64·8 łąk, 29·2 past , 7372·5 lasu, 56·3 nieuż., 8·8 wody, razem 7593 ha; tartak, młyn o 3 gankach. W 18 8 r. 17 bud., 6 dm., 75 mk., 32 kat., 43 ew. *Kś. Fr.*

Pflaumendorf, 1203 *Wgrinovo* i *Wangrinova*, *Węgrzynowo*, wś i dobra, pow. trzebnicki, par. Trzebnica. Dawniej własność klasztoru trzebnickiego. Ludność w połowie katolicka.

Philipp Dautz, ob. *Sturmen.*

Philippi (niem.), ob. *Filipy.*

Philippolis, os., pow. wielkostrzelecki. Należy do Zemlowic, założona w 1790 r. śród lasów przez hr. Filipa Colonna. Ma 6 osad i 48 mr.

Philipponen (niem.), osada, dawniej klasztor filiponów, na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. Rudczany.

Philipponerhuben (niem.), ob. *Filiponie.*

Philippsberg (niem.), fol. na niem. Mazurach, pow. gołdapski, 4 klm. od st. p. i tel. Grabowen.

Philippsdorf (niem.), dobra ryc. z fol. Birkenthal, pow. rastemborski, 5 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Rastemborka. Obszar 310 ha.

Philippsdorf, wś, pow. bytomski, par. Wieszowa, odl. 1¾ mili od Bytomia, 14 osad i 106 mr. obszaru.

Philippsfeld, fol. i kol., pow. olawski. Należą do Kurzątkowa.

Philippshagen (niem.), domena skarbowa na wyspie Rugii, st. p. Bergen.

Philippshof (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Demmin, st. p. Toerpin.

Philippsmuehle (niem.), ob. *Filipski młyn.*

Philippsthal (niem.), fol , pow. gierdawski, st. p. Gr. Karpowen.

Philopol, fol., pow. wschowski, powstał w nowszych czasach, należy do Wijewa.

Piacelunce, okolica szlach nad rz. Naczką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 35 w. od Lidy, tyleż od Wasiliszek, 14 dm , 119 mk. katol.

Piacewsko, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Koszany, o 7 w. od gminy a 55 w. od Trok, 10 dm., 110 mk. (36 dusz rewiz.); należy do dóbr Koszany, stanowiących własność mta Kowna.

Piaciewszczyzna, wś i dobra w płd.-wsch. str. pow. mińskiego, w pobliżu rz. Ptycza i rzeczki do niej wpadającej, w gminie samochwałowickiej, niegdyś własność Bykowskich, później z kolei Gosów, Kolendów, obecnie Szpilewskich Wś ma 29 osad pełnonadziałowych. Cerkiew parafialna, na miejscu dawnej pounickiej, pod w. Przemienienia Pańskiego, uposażona przez Bykowskich w 1752 r. 3 włókami ziemi i 100 złp. rocznej opłaty od dworu, ma około 2000 parafian i filie w Kajkowie i Paździorkach. Jak widać z dokumentów, posiadanych przez piszącego, na początku XVII w. Bykowscy, mając fundum w Bacharewiczach, liczyli do swych posiadłości okolicznych oprócz P., Bielicę, Kurkowicze, Samuelów, Koledzicze, Zwierowkę (al. Weirowkę), Bołoczyce, Kuliki, Dukorkę i inne wsi i folwarki. Dobra te po śmierci Fiedora Iwanowicza Bykowskiego w 1619 r. zostały podzielone między jego kilku synów i następnie przez wiano stały się własnością innych rodzin, zkąd znowu wynikły procesa o sukcesye i rzeczy zaszły tak daleko, że nastąpił w 1748 r. manifest króla Augusta III, rozstrzygający kwestye sporne pomiędzy licznemi interesantami. Dziś dobra, razem z fol. Czerwony-Dwór, rezydencyą dziedzica, mają 56½ włók w glebie urodzajnej, szczerkowej, łąk obfitość, młyn na Ptyczy przynosi 1000 rubli, znaczny dochód z propinacyi i arend, sad owocowy na 10 morgach, gospodarstwo dobre, lasu dostatek. *A. Jel.*

Piacikopna, zaśc. nad rzką Olnicą, dopł. Dokołki, pow. bobrujski.

Piacionka, drobna osada i karczma poleska, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, przy drożynie z Mosznicy do Bojcerowa.

Piackowicze, wś w dawnem wwdztwie mścisławskiem, wchodziła wskład sstwa krasnowskiego al. kraśnickiego (Krasno), które powstało z dawniejszego sstwa orszańskiego.

Piaćkuny, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Dowlany, o 9 w. od gminy a 30 w. od Oszmiany, ma 16 dm., 138 mk. katol. i 9 prawosł. (79 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Wejkszyszki.

Piaczkowicze 1.) wś, pow. czerykowski, gm. Bielica, ma 7 dm. i 41 mk., z których 1 zajmuje się bednarstwem. 2.) **P.**, wś, pow. czerykowski, gm. Dołhowicze, ma 18 dm. i 50 mk., z których 2 zajmuje się bednarstwem.

Piadauszke, niem., ob. *Biadaszka.*

Piadyki, wś, pow. kołomyjski, odl. 5·6 klm. na płn. od Kołomyi. Przez środek wsi przechodzi kolej żelazna lwow.-czerniowiecka; granice: wsch. Cieniawa, płd. Baginsberg,

zach. Mariahilf, płn. Kamionka Mała, Gody i Dobrowódka. Obszar dwor. 1653 mr.: włośc. 1204 mr. W 1870 r. 1239 mk., w 1880 r. w gm. 1311, na obsz. dwor. 60; rzym.-kat. 173, par. Kołomyja, gr.-kat. 859, paraf. w miejscu, obejmuje filie: Kamionki Małe (340), Dobrowódka (204), Gody (116), razem 1519 gr.-kat.; szkoła fil. o jednym naucz. Właśc. pos. dwor. Teofila Korytko. *B. R.*

Piadyń, wś nad rz. Piadynką, dopł. Cny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Mściże, ma 7 osad; miejscowość wzgórzysta, kamień narzutowy w obfitości. *A. Jel.*

Piadynka, mała rzeczka w pow. borysowskim, lewy dopływ Cny, bierze początek w podgórzu około Dziedziłowicz, płynie w kierunku zach.-płd. około wsi Piadyń i dalej lesistemi moczarami, ma ujście na przeciwko wsi Dalkiewicz; długość biegu przeszło 7 wiorst.

Piadzie, wś nad rz. Borupis, pow. kowieński, par. Wędziagoła, st. poczt. i dr. żel. Kiejdany o 16 w.

Pialewszczyzna, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gmina Głębokie, okr. wiejski Ozierec, o 10 w. od gminy, 26 dusz rewiz.

Pialiki, wś nad Dzisienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Łośsk, o 20 w. od gminy a 66 w. od Dziśny, 15 dm., 156 mk. (90 dusz rewiz.); należy do dóbr Łośsk, Romanowiczów.

Pialiwołoki, zaśc. szlach. nad rzeką Łomianą, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 57 w. od Trok, 1 dm., 23 mk. (17 katol., 6 prawosł.).

Piana 1.) *Pienia*, *Pejana*, niem. *Peene*, zachodnia odnoga Odry (ob. t. VII, str. 387). 2.) **P.**, *Pienia*, *Pień*, łac. *Panes*, *Penes*, *Pena*, niem. *Peene*, lewy dopływ Odry w Pomeranii. Powstaje w Meklemburgii, w pobliżu Grubenhagen. Upłynąwszy $^3/_4$ mili wchodzi w duże jezioro Malchin, którego malowniczą okolicę zwą meklemburską Szwajcaryą. Potem płynie przez jez. Verchen-Kummerow, $^1/_4$ mili długie a miejscami pół mili szerokie. Jezioro to tworzy granicę między Meklemburgią a Pomeranią. Krótko przed Dyminem przyjmuje z prawej strony rz. Tollense, a za miastem z lewej rz. Trebel. Dotąd płynęła P. wartko, odtąd bieg jej staje się leniwy, jej spad odtąd aż do zatoki szczecińskiej wynosi bowiem już ledwie 1 metr, tak że już przy mniejszych wichrach płn.-wsch. woda napowrót pędzona, nieraz występuje ze swego łożyska. Za Dyminem staje się P. spławną i dla większych łodzi. Mija potem Loitz, Jarmen i Nakło i uchodzi do zatoki szczecińskiej. Jej bieg jest przeważnie skierowany na wschód. Długa do 100 w. Dziś dzieli P. od zachodu pow. dymiński i nakielski od gryfijskiego i od pow. Grimmen. Ale i dawniej stanowiła ona ważną granicę geograficzną, dzieliła bowiem Pomeranią szwedzką (Schwedisch-Pommern) od P. przedodrzańskiej (Vorpommern), która r. 1720 mocą traktatu Stockholmskiego przyłączona została do Prus. *Kś. Fr.*

Piane, uroczysko pod Kaniowem (ob. t. III, 808).

Pianka, wś, pow. radomski, gm. i par. Skaryszew, odl. od Radomia 15 w., ma 2 dm., 17 mk., 56 mr. ziemi włośc.

Pianki 1.) wś włośc., pow. sierpecki, gm. Rościszewo, par. Łukome, odl. o 10 wiorst od Sierpca, ma 9 dm., 54 mk., 164 mr. 2.) **P.**, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Gołymin, par. Pałuki. Folw. miał 240 mr.; wś 8 mr. włośc. W 1781 r. 48 mk. Najnowsze wykazy urzędowe nie zamieszczają tej miejscowości. 3.) **P.**, wś, nad rz. Narwią, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród, ma 44 osad, 719 mr. obszaru. W 1827 r. było 22 dm., 139 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. a następnie majoratu Nowogród. *Br. Ch.*

Pianki, niem. *Pianken* al. *Wolffsdorf*, *Pyanicken*, wś na pol.-prusk. Mazurach, pow. jańsborski, w okolicy lesistej, obfitującej w jeziora, około 4 klm. od st. p. i tel. Orzycz. Wś z dawna polska. Wołgang v. Sauer, wójt rastemborski, nadaje r. 1452 Dopiece 66 włók celem lokacyi wsi dannickiej na prawie chełm., mającej się zwać Wolffsdorf. Dopieka jako sołtys dostaje 6 włók. Henryk Reuss z Pławna, namiestnik pruski i komtur morąski, nadaje Marcinowi Zaleskiemu 60 włók we wsi Wolffsdorf pod Orzyszem i Mikoszami na prawie magdeburskiem, ad utrumque sexum, oraz sądownictwo wyższe i pozwala mu postawić młyn. Dan w Vettelsburgu, w dzień rozesłania śś. apostołów 1468 r. Faustyn z Weiblingen, namiestnik ryński, podaje do wiadomości, że Aleksemu Jurskiemu, wskutek zaniedbania obowiązków podczas wojny, zabrał majątek w Piankach, oraz że Maciej Karbowski odstąpił mu tamże 15 włók, z których zamierza utworzyć nową wieś dannicką. Dan w Rynie 1523 r. W Piankach znajdujemy r. 1539 tylko samą ludność polską (ob. Kętrzyński, o ludn. pol., 473—4). *Ad. N.*

Pianowice, ob. *Pijanowice*.

Pianowice, rus. *Pianowyczi*, z *Tyrawą*, wś, pow. samborski, 7 klm. na płn. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Samborze. Przez obszar wsi przechodzi droga żel. dniestrzańska. Na płn. leżą Chlewiska, na wsch. Łanowice, na południu Sambor i Biskowice, na zachodzie Maksymowice. Wzdłuż granicy południowej płynie Strwiąż krętym biegiem od zach. na wsch. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Na płn.-zach. od nich wznosi się jedno wzgórze do 330 mt. (znak tryang.), a na płn.-zach. od tego wzgórza leży niedaleko granicy folwark. Płd. część obszaru

zajmuje przysiołek Tyrawa. Jedna część wsi zwie się Brzeziną. Własn. więk. (Tchórznickiego) ma roli or. 349, łąk i ogr. 133, pastw. 16, lasu 138; własn. mn. roli or. 546, łąk i ogr. 192, past. 164 mr., lasu 9 mr. W r. 1880 było 909 mk. w gm., 19 na obsz. dwor., między nimi 234 obrz. rzym.-kat. Par. rzym.-kat. w Łanowicach, gr.-kat. w miejscu, dek. samborski, dyec. przemyska. Do tej parafii należą Maksymowice i Łanowice. We wsi jest cerkiew pod w. ś. Michała Archanioła i szkoła etat. jednokl. Według Siarczyńskiego (Rkp. Ossol., № 1829) należała wś niegdyś do Junoszów Pianowskich, potem z niej się pisali Bireccy. Dla naprawy dróg sejm w r. 1633 rewizyą mostu a w r. 1635 myto mostowe naznaczył. *Lu. Dz.*

Pianówka al. *Pianówko*, wś nad rz. Notecią, pow. czarnkowski, o 15 klm. na zachód południe od Czarnkowa, par. i poczta w Czarnkowie, st. dr. żel. w Trzciance o 18 klm.; 12 dm., 162 mk. katol. Część P. należała r. 1580 do Barbary Rogozińskiej. Folw. ma 77·42 ha z czystym doch. grunt. 1305 marek. Posiada go obecnie Węsierski. Pod wsią znajduje się t. zw. okop szwedzki. *E. Cal.*

Pianowo *Pątki*, wś, pow. pułtuski, ob. *Kędzierzawice.*

Pianowo, ob. *Pijanowo.*

Pianula, szczyt górski nad lewym brzegiem rz. Swicy, w pow. dolińskim. Wznie. 1255 mt. Por. Mizuń (t. VI, 515).

Piardowo, wś i smolarnia, pow. szubiński, o 5 klm. na płd. od Szubina, par. Słupy, poczta w Chomętowie, st. dr. żel. w Chmielnikach o 21 klm. P. leżało pustkami za czasów arcyb. Łaskiego aż poza r. 1618. Wieś ma 14 dm. i 158 mk. (57 kat., 97 protest. i 4 żydów). Smolarnia 5 dm. i 10 bud. z 89 mk.; wchodzi w skład okr. domin. Zamku Szubińskiego.

Piarżysta Dolina al. dolina *Ciemnych Smerczyn*, ob. *Furkocka-dolina.*

Piaseczyzna, zaśc. rządowy, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 29 w. od m. Wilejki, 4 dm., 45 mk.

Piasecka Wola 1.) wś i fol., pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew. Graniczy z osadą Piaseczno (w pow. warszawskim), ma 26 dm., 243 mk., 135 mr. ziemi dwor. i 262 mr. włośc. 2.) **P.** *Wola*, wś, pow. lubelski, gm. i par. Piaski.

Piaseckie Budy, wś, pow. sochaczewski, gm. Seroki, par. Sochaczew, ma 87 mk. i 155 mr. ziemi.

Piaseckie, mko, ob. *Chwastów.*

Piaseckie Pole, niem. *Pehskerfelde*, kol. należąca do Piaseczna, pow. kwidzyński.

Piaseczanka, ruczaj bez ujścia, w powiecie rzeczyckim, ma kierunek od północy na płd., cały bieg ma w obrębie gm. Ruczajówka. Wypływa z bagien poza wsią Krywin, pod Rudnią Piaseczańską zasila się ruczajem zwanym Niedźwiedzia-Łoza, dosięga wsi Ruczajówki, i Korczemki; dalej płynie koło wsi Domanerki, Oleszówki, poza którą o 5 w. ginie w bagnach okolicy wsi Siewki; długość około 3 mil.

Piaseczańska-Rudnia, wś nad ruczajem Piaseczanka, pow. rzeczycki, w 1 okr. polic. brachińskim, gm. Ruczajówka, ma 23 os.; miejscowość poleska, ryb i łąk dużo, grunta dobre, lekkie, znajduje się ruda żelazna. *A. Jel.*

Piaseczna 1.) rz. w pow. nowomińskim, poczyna się pod wsią P., na płd. Cegłowa, płynie w kierunku płd.-zach. przez Kulki i pod Świderszczyzną, naprzeciwko Starogrodu, wpada z praw. brzegu do Świdra. Długa 12 w. 2.) **P.**, nazwa dawana czasem rzece Jeziorna, w pow. grójeckim i warszawskim. 3.) **P.**, rz. w pow. ostrołęckim, wypływa z bagien Karaska i uchodzi do Rozogi.

Piaseczna, wś włośc., pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Kadzidło. Leży na brzegu bagna Karaska, ma 1065 mr. obszaru. W 1827 r. było 34 dm., 205 mk.

Piaseczna, rz., dopływ Kordy, wpadającej do Teterowa.

Piaseczna al. *Piaseczno*, starożytne miasteczko i dobra nad Niemnem, w pobliżu ujścia Łoszy i Usy, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., uździeńskim, gm. Mohilna, ma około 180 osad; cerkiew paraf., przed kilku laty na miejscu starożytnej wzniesiona, p. w. Opieki N. M. P., około 1200 parafian; z dawnego zapisu paroch włada 5-ciu włókami ziemi. Jest i druga cerkiew cmentarna. W 1743 r. ks. Michał Radziwiłł, kasztelan wileński, fundując bazylianów w Nowym-Swierżniu, zrobił im zapis 14000 złp., ubezpieczając takowy na Piasecznie i innych dobrach. P. należała niegdyś do ks słuckiego, dziedzictwa kn. Olelkowiczów, przez wiano ostatniej z rodu ks. Zofii Olelkiewiczówny, poślubionej Januszowi Radziwiłłowi, weszła w dom Radziwiłłów, niebyła jednak przyłączona do ordynacyi nieswieskiej. Około 1823 r. nabył od Radziwiłłów P. z przyległościami Onufry Jodko, późniejszy marszałek ihumeński. Miał on wiele kłopotów z mieszczaństwem, dobijającem się wolności i własności. Powód do tej sprawy dała ta okoliczność, że w 1468 r. król Zygmunt August nadał przywilej kniaziowi Jurowi Olelkowiczowi, zapisany w metryce litewskiej pod d. 12 lutego, na mocy którego dozwolono w księstwie słucko-kopylskiem osiedlać „ludzi wolnych“ i korzystać z praw miasteczkom przysługujących. Księstwo to w XVII w. przeszło do Radziwiłłów. Nowi władcy Słuczczyzny, uważając siebie za dom panujących dynastów i łamiąc często wszelkie prawa wolności osobistej ludzi, zamieszkałych na ich ziemiach, z kolei zagar-

nęli całkiem mieszczan piaseczańskich w poddaństwo. Niewiemy z pewnością kiedy się to stało, lecz o ile się zdaje, ujarzmienie mogło przypaść za rządów smutnej pamięci ks. Hieronima Floryana, chorążego litewskiego, którego pycha i samowolność nie znały granic. Bądź co bądź tradycya wolności żyła ciągle w pamięci mieszczan. Już w dobie panowania rossyjskiego zaczęli oni dochodzić swych praw odwiecznych i gdy Jodkowie nabywali od książąt P. w tranzakcyi wzajemnej zamieszczono wyjaśnienie w rzeczy rozpoczętego procesu przez mieszczan „o wolność osobistą,“ a liczyło się w tedy w miasteczku 216 dusz męzkich. Schłopieni mieszczanie odtąd prowadzili proces gorliwie z Jodkami i w końcu 1848 r. uzyskali wyrok senatu, potwierdzony przez cesarza Mikołaja, mianowicie: „iż otrzymują zupełną swobodę; że ziemia zostająca bezwzględną własnością dziedzica, może być używaną przez mieszczan tylko na zasadzie dzierżawnej, za wyraźną zgodą właściciela, na warunkach przez niego podanych i gdyby mieszczanie umowy nie chcieli przyjąć, muszą się rozejść jako wolni,“ co też rząd mając na uwadze, zwolnił ze swej strony libertowanych na lat 5 od wszelkich podatków i na lat 4 od powinności wojskowej. Zdawało się, że tym wyrokiem sprawę umorzono, tem bardziej, iż rzeczywiście obie strony na razie całkiem się zadowolniły. Atoli w roku już następnym, mieszczanie namówieni przez parocha, nieradzi z samej tylko wolności, zażądali gruntów i zaledwie przy pomocy siły zbrojnej zdołano przywrócić porządek, a właściciel zawarł z nimi formalną umowę na lat 6, w skutek której mieszczanie zobowiązali się płacić po 17 rubli za nadziały, wynoszące 18 morgów pola i łąk wybornych. W 1850 r. mieszczanie znowu poczęli podnosić pretensye już nie do gruntów, lecz do samych tylko domów. Tę nową pretensyą zrezolwował ostatecznie tegoż roku sąd powiatowy ihumeński. Po ekspiracyi kontraktów, t. j. w 1856 r., mieszczaństwo ponawia zaburzenia i znowu przy pomocy interwencyi władzy wraca spokój w stosunkach wzajemnych; lecz w czasie upływu nowej umowy zaszły znane wypadki krajowe, stosunki ekonomiczne zachwiały się i odtąd w P. zapanowała całkowita anarchia. Dziedzic wciąż uzyskuje wyroki, ale napróżno, bo o egzekucyi mowy niema; mieszczanie tedy przeświadczywszy się o bezkarności, nietylko że przestali płacić czynsz i uważają siebie za bezwzględnych właścicieli gruntów i osad, lecz nadto zagarnęli lasy i pastwiska dominialne, w ilości 1600 morgów. Gwałt dokonany na własności w P. wywarł jak najgorszy przykład na całą okolicę. Dobra P. składają się z kilku folwarków, lecz fundum jest w majątku Małackowszczyzna inaczej Nadniemen zwanym, o wiorstę od mka P., po drugiej stronie Niemna położonym Tu obecny dziedzic Otton Jodko oddawna posiada znakomite gospodarstwo, w czem prawdziwą dzwignią są nieprzejrzane nadniemeńskie pastwiska i wybornego gatunku łąki zalewne. Ilość łąk jest tak wielka, że właściciel wykarmia na opas samem sianem do 100 sztuk wołów rocznie; grunta zaś w ugorach nawożą się co rok. To też pomimo bardzo piaszczystej gleby, urodzaje w Nadniemnie i innych folwarkach bywają zawsze bajeczne. Nadniemen, posiadający wszystkie budynki z muru, należy do wyjątkowo zamożnych majątków. Pałac, chociaż z gorzelni przerobiony, nad samym Niemnem, wygląda dość malowniczo. Obszerne sady owocowe i park dodają uroku miejscowości. Obecnie, po odseparowaniu włościan, obszar dóbr wynosi około 223 włók. Pod miasteczkiem jest prom i pierwsza przystań na Niemnie, kędy w porze wiosennej za pośrednictwem rzek Łoszy, Turyi, Wyni i innych spławia się dużo drzewa towarowego z okolicznych puszcz. Tu dopiero wiążą kłody i brusy w płyty i transportują aż do Memla. Lud, oprócz rolnictwa, trudni się i flisactwem, tudzież budowaniem lekkich łodzi, zwanych szuhalejami. Dziedzic ma znaczny dochód za wynajmowanie brzegu na składy spławianego towaru leśnego, niemniej z propinacyi i 2 młynów wodnych. W ogóle miejscowość dość leśna, malownicza, pomimo tu i owdzie wydm piaszczystych nad Niemnem; żyzna w skutek obfitości łąk i ożywiona z powodu ruchu flisackiego. O starożytności zaś osady świadczą znajdywane nad brzegiem Niemna okrzoski krzemienne i rozmaitego rodzaju narzędzia kamienne przedhistoryczne. Dla archeologa miejscowość ta w ogóle przedstawia wiele interesu naukowego. W końcu zaznaczmy, iż około 1850 roku w piaseczańskim Nadniemnie przyszła na świat zdolna, lecz w cześnie zgasła i dla tego mało znana szerszej publiczności poetka Aniela Jodkówna, córka Ottona i Anieli z Estków, w zamężciu Koziełłowa, posiadająca prawdziwy talent poetyczny. Widok i opis Nadniemna-Piaseczańskiego podany jest w Kłosach № 882. *A. Jel.*

Piaseczna 1.) *Stara* i *Nowa*, urzęd. *Piaseczna*, dwie obok siebie leżące wsie nad bezim. dopł. Czarnowódki, uchodzącej do Smotrycza, pow. kamieniecki, okr. pol. Kupin, gm. Kujawy, par. Tynna, o 4 w. na wschód od Kupina, 9 w. od Gródka, gdzie st. poczt. i telegr., 18 w. od Jarmoliniec. Przepływający strumień tworzy tu dwa stawy i obraca kilka młynów, z których dwa krupczatne. P. Stara ma 110 dm., 778 mk., 779 dzies. ziemi włośc.; obszar dworski w kilku częściach: Russanowskich,

dawniej Jaszowskich, 839 dzies. ziemi używalnej, lasy wyniszczone; Morkowa, dawniej Andrzejewskich, 305 dz., i część skonfiskowana Janiszewskim. Do części Russanowskich należy Mała Lewada, nad Smotryczem, o 17 osadach z młynem. P. Stara posiada cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesioną w 1766 r., uposażoną 63 dzies. ziemi, z 1761 parafian. P. Nowa ma 108 osad, 640 mk., 443 dz. ziemi włośc., dworskiej w dwóch częściach: znanego artysty muzycznego Aleksandra Michałowskiego, dawniej Kaweczyńskich, 267 dzies., i Regulskich, dawniej Jaszowskich, 423 dz. Wsie te założone zostały przez Piaseckich. Podług Niesieckiego, Piasecka wniosła P. w dom starego rodu podolskiego Telefusów h. Łabędź, którzy posiadali tu znaczne majętności; po wygaśnięciu ich w końcu zeszłego wieku podzieliły się na części. Był tu obronny zamek, wzniesiony przez Telefusów za Augusta II, szczątki którego weszły w dom dzisiejszego właściciela Przemysława Russanowskiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 295. 2.) **P.**, wś, pow. rówieński, należała do klucza pieczałowskiego (ob. *Jabłonne*, t. III, 348). *Dr. M.*

Piaseczna 1.) karczma koło Kuliczkowa, na obsz. dwor. Góra, pow. sokalski. 2.) **P.**, karczma na obsz. dwor. Harbuzowa, pow. złoczowski. 3.) **P.**, wś, pow. żydaczowski, odl. 5 klm. na połud. od Mikołajewa. Granice: wschód i połud. Czernica, zachód Rudniki, półn. Nadiatycze. Przez grunta tej wsi przechodzi kol. żel. lwowsko-czerniow. Obszar dwor. 315, włośc. 1202 mr. W 1870 r. 926 mk. w 1880 r. w gm. 943, na obsz. dwor. 46, rzym.-kat. 61, par. Rozdół, gr.-kat. 919, par. w miejscu, z filią Czernica (630) razem 1549 gr.-kat., dek., Rozdół. Szkoła filial.; kasa pożycz. z kap. 4943 złr. Włośc. pos. dwor. Olimpia Podlewska. *B. R.*

Piaseczna, wś, pow. jabłonkowski, na Szlązku austr., par. Jabłonków, ma 310 mr. obszaru i 535 mk.

Piaseczna 1.) wś i dobra, pow. bytomski, par. Tarnowice Stare, odl. $2^1/_2$ mili od Bytomia a $^3/_4$ m. od Tarnowic. Obszar dworski należy do dóbr Bytom Siemianowice. Wś ma szkołę katolicką od 1815 r., fryszerkę, 15 osad gospodarzy, 3 zagrodn. i 25 komorników. Obszaru 322 mórg. Ludność prócz uprawy roli pracuje w sąsiednich fabrykach. W 1861 r. 549 mk. (45 ewang i 6 żyd.). Do P. należy kol. Mały Pniowiec. 2.) **P.**, fol. wsi Hanusek, pow. toszecko-gliwicki.

Piaseczna *Góra*, ob. *Piaski*.

Piaseczne-Budy, wś, pow. sierpecki, gm. i par. Koziebrody, odl. o 19 w. od Sierpca, ma 16 dm., 119 mk., 436 mr. obszaru.

Piaseczne, po białorusku *Piasocznoje*, jezioro w pow. mozyrskim, w kotlinie Prypeci, naprzeciwko miasteczka Turowa, połączone strugą od północy z jeziorem Gromadzkiem, od południa z jeziorem Lubichowo, a za pośrednictwem tego ostatniego łączy się przez strugi z Prypecią. Około 8 mr. rozległe, bardzo rybne. *A. Jel.*

Piasecznica 1.) rzka w pow. rawskim, początek ma pod Brenicą, płynie w kierunku zachod.-południowym przez Lubochnię, Luboszewy i wpada z lew. brzegu do Czarnej, niedaleko ujścia tejże do Pilicy. Długa około 10 wiorst. Odgraniczała niegdyś woj. rawskie od łęczyckiego. 2.) **P.**, rzka w pow. brzezińskim, gm. Łazisko. Płynie koło wsi Baraki i Komorów. 3.) **P.**, rzka w pow. ostrołęckim, płynie przez wsi: Brzozówka i Gibałka, wpada do Omulewa z lew. brzegu.

Piasecznica, wś i fol., pow. sochaczewski, gm. Seroki, par. Sochaczew, odl. 7 w. od Sochaczewa, ma 201 mk. W 1827 r. było 15 dm., 146 mk. Fol. P. rozl. mr. 624: gr. or. i ogr. mr. 570, łąk mr. 19, past. mr. 20, nieuż mr. 15; bud. mur. 4., z drzewa 15; płodozmian 6 i 12-polowy. Wś P. os. 14, z gr. mr. 21; wś Budy Piasecznickie os. 9, z gr. mr. 155. *Br. Ch.*

Piaseczno 1.) jezioro w pow. lipnowskim, przy wsi t. n. Brzegi ma wyniosłe i bezleśne. 2.) **P.**, jezioro w pow. lubartowskim, we wsi Kaniewola śród lasów, w zlewie Wieprza, ma 140 mr. obszaru; łączy się z jez. Brzeziczno małym strumykiem. 3.) **P.**, jez. w pow. włodawskim, koło kol. Rozpucie, w zlewie rz. Wieprza, w okolicy jeziora Łukie.

Piaseczno 1) os. miejska nad rz. Jeziorną, pow. warszawski, gm. i par. Piaseczno. Leży w stronie połudn. od Warszawy, odl. 19 w., przy drodze bitej z Warszawy do Góry Kalwaryi. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, urząd gminny, stac. pocztową. 1649 mk. i 893 morg ziemi do mieszczan należącej. W 1827 r. było 125, dm. 1026 mk.; w 1862 r. 95 dm., 1328 mk. Była to pierwotnie wieś książęca, leżąca śród rozległych lasów, zalegających obszar okolic Warszawy między Wisłą, Pilicą i Bzurą. Książę Janusz Starszy nadał w 1439 r. przywilej miejski. Kazimierz, Konrad, Bolesław Jan potwierdzają w 1461 r. ten przywilej. Kościół parafialny pierwotnie p. w. św. Macieja i Anny, później zaś W. Świętych, został uposażony przez Annę, żonę ks. mazowieckiego Bolesława, w 1458 r. W 1513 r. Anna, ks. mazowiecka, zjeżdża tu i ustanawia targi tygodniowe i jarmarki a w 1528 r. pozwala mieszczanom karczawać zarośla, podzielone na 90 równych części (kąty). Z każdej części mają płacić po 3 gr. czynszu wieczyście. Zygmunt August postanowił w 1550 r., że piwowarowie mają dawać do dworu (starosty) po 104 kłód piwa a za każdą otrzymają po 4 gr. W 1572 r.

schroniła się tu przed morową zarazą Anna Jagielonka. Według lustracyi z 1616 r. starostwo trzymał Mikołaj Opacki, podkomorzy warszawski. Do miasta należało $16^1/_2$ włók, w tem $1^1/_2$ kościelnej. Płacą z każdej mieszczanie po 12 gr.; z kątów ról wykopanych na przywilejem Anny, ks. mazowieckiej, w liczbie 92, płacą po 3 gr. Z siedlisk 97 płacą do 10 gr. i kurowego po groszu, z 41 ogrodów po 3 gr. Z powodu świeżej pogorzeli i zubożenia piwowarzy, zamiast 104 kłód piwa, płacili 50 zł. staroście. Palący gorzałkę, w liczbie 50, po 16 gr. Targowe czyniło 21 flor.; łopatki od rzeźników miejskich i wiejskich 35 fl. Przy mieście pod Chylicami był na stawie nad Jeziorną młyn o 3 kołach i z foluszem. Suma dochodu z miasta, młyna i folwarku 769 fl.15 gr. W 1644 r. Władysław IV zwolnił mieszczan od podwód. Lustracya z 1660 r. podaje że miasto zostało przez nieprzyjaciela spalone. Targi i jarmarki w dawniejsze termina ustały a tylko w niedzielę dowożono z okolicy produkty. Aleksander Sułkowski, łowczy nadworny, jako posiadacz tego starostwa, podejmował tu w 1736 r. Augusta III, polującego na głuszce. W 1740 r. tenże król wydał przywilej na wystawienie ratusza, kramów i jatek i rozdział pustych ról. W 1769 r. ustanowiono 7 jarmarków a w 1780 r. wzbroniono żydom handel i wyszynk. Lustracya z 1789 r. zastała ratusz, browar miejski, 67 domów miejskich, 21 na Poświętnem oraz 4 osady wójtowskie. Dla braku rzeźników dochód z łopatek upadł, również i warowe od piwa, mające przynosić 55 zł. upadło. Jedyny zabytek przeszłości kościół, uległ przekształceniu przy restauracyi w 1736 r. kosztem Sułkowskiego. Zmieniono wtedy wysokość ścian niektórych i dachu, wystawiono nowy wielki ołtarz, przyozdobiono statuą ś. Jana Nepomucena ścianę szczytową. Powtórne odnowienie dokonano w 1833 r. Ślady dawnych nagrobków przechowały się w płytach posadzki. P. par., dek. warszawski, 2247 dusz. Dawniejszy dekanat piaseczyński, archidyec. warszawskiej, miał 14 parafii: Babice, Borzęcin, Kiełpin, Łomna, Nadarzyn, Pęcice, Piaseczno, Powsin, Raszyn, Służew, Wawrzyszew, Wilanów, Wola, Żbików. Piaseczyńskie starostwo niegrodowe, w wdztwie mazowieckiem, w ziemi warszawskiej, podług lustracyi z r. 1660 powstało z dawniejszego sstwa warszawskiego i obejmowało miasto Piaseczno z wójtowstwem, wybraniectwem i przyległościami. W r. 1771 posiadał je Mikołaj Piaskowski, podkomorzy krzemieniecki, opłacając zeń kwarty złp. 2708 gr. 13, a hyberny złp. 1494 gr. 27. P. gm, pow. warszawski, należy do sądu gm. okr. III w Raszynie, ma 893 mr. obszaru i 1730 mk. 2.) **P.**, wś, pow. grójecki, gm. Konary, par. Warka. posiada szkołę początkową ogólną, 437 mk., 67 mr. ziemi dwor., 852 mr. ziemi włośc. W r. 1827 było 33 dm., 256 mk. 3.) **P.**, wś, pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Brochów, 30 mk. 4.) **P.**, wś, pow. nowomiński, gm. Cegłów, par. Kiczki, ma 268 mk., 554 mr. ziemi dwors., 648 mr. włośc. W 1827 r. było 28 dm., 173 mk. Dobra P. nadane zostały szpitalowi św. Ducha w Warszawie, mają przestrzeni 10947 mr. Ob. *Mienia*. 5.) **P.**, wś i fol., pow. radomski, gm. Jedlińsk, par. Lisów, odl. 13 w. od Radomia, ma 19 dm., 178 mk., 416 mr. ziemi. W 1827 r. było 14 dm., 130 mk. Fol. P., w r. 1875 oddzielony od dóbr Lisów, rozl. mr. 286: gr. or. i ogr. mr. 130, łąk mr. 29, past. mr. 119, nieuż. mr. 8 bud. mur. 1, z drzewa 3. Wspomina ją Lib. Ben. Łask. (I, 672) jako zdawna należącą do par. Lisów. Verdum w swej podróży po Polsce powiada, iż był tu mały kościołek a we wsi urodził się Mikołaj Prażmowski, prymas (Cudzoziemcy w Polsce, Liske, 75). 6.) **P.**, fol., pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, odl. 18 w. od Sandomierza, ma 5 dm., 32 mk., 859 mr. ziemi. 7.) **P.**, wś i fol. nad Bugiem, pow. tomaszowski, gm. Dołhobyczów, par. Kryłów, odl. $1^1/_2$ mili od Dołhobyczowa a 42 w. od Tomaszowa, leży w punkcie zetknięcia się gub. wołyńskiej, Galicyi i gub. lubelskiej. Wś ma 79 dm., 548 mk., z nich 20 kat., 1007 mr. roli ornej, 104 mr. lasu; gleba popielatka. Fol. ma 1237 mr. roli, 820 mr. lasu, młyn. Własność niegdyś Jeżewskich, obecnie Eust. Świeżawskiego. Fol. P. odłączony w 1871 r. od dóbr Hołubie. 8.) **P.**, wś nad jeziorem t. n., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Wielgie, odl. o 8 w. od Lipna, ma 13 dm., 94 mk. Fol. P. ma 613 mr. obszaru, wś zaś 17 os. i 146 mr. 9.) **P.**, wś, pow. kolneński, gm. Rogienice, par. Mały Płock. *Br. Ch.*

Piaseczno 1.) zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wojstom, okr. wiejski Łokacze, o 4 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Dziewiętnia, Chodźków. 2.) **P.**, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Kniahynin, okr. wiejski i dobra skarbowe Niwki, o 3 w. od gminy, 17 dusz rewiz. 3.) **P.**, po białorusku *Piasoczna*, wś i fol. nad bezim. dopł. Uszy, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Mir, przy gośc. z Mira przez Turzec i Korelicze do Nowogródka. Wś ma 35 osad pełnonadziałowych. Fol., niegdyś radziwiłłowski, teraz ks. Wittgensteina, należy do domin. Mir, ma około 21 włók. Miejscowość całkiem bezleśna, grunta lekkie, ale urodzajne. 4.) **P.**, dobra nad kotliną Jasiołdy, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Stawok, par. kat Pińsk (o 8 w.), własność Pusłowskich, mają 8549 dz., w glebie lekkiej, piaszczystej lecz zostającej w kulturze z powodu niezmiernych łąk i wraz ze

wsiami Stawek i Rudawin 213 mk. Okolica bezleśna. Do niedawna był tu kościół filialny par. pińskiej. 5.) **P.**, dobra, pow. mścisławski, własność niegdyś Wołłowiczów, z których Jerzy i Elżbieta z Waczyńskich, sstowie purwińscy, sprzedają w 1759 r. wraz z Rudnią Mikołajowi Łopacińskiemu, instygatorowi litewskiemu. 6.) **P.**, dobra, tamże, własność Mośkiewiczów.

Piaseczno 1.) urzęd. *Piesoczno*, wś, pow. kowelski, na płn. zach. od mka Mielnicy a na płd.-wsch. od sioła Kozlinicz; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom , t. IV, cz. 2: 77, 180. 2.) **P.**, rus. *Piesoczne*, wś nad rz. Wyżówką, pow. kowelski, o 5 w. od Powórska, na zachód od mka Mielce, niegdyś własność monasteru mieleckiego; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 6, 370.

Piaseczno al. *Piaskowa Wieś*, niem. *Sanddorf*, wś i os. wiejska, pow. inowrocławski, odl. 12 klm. na zach.-płn. od Gniewkowa; poczta w Rojewie, st. dr. żel. o 7 klm. w Złotnikach. Wś ma 13 dm. i 109 mk. prot. Os. ma 7 dm. i 41 mk. (4 kat. i 37 prot.).

Piaseczno 1.) jezioro między Łąkiem Niemieckiem a Sierockiem, pow. świecki. W 1445 r. nadaje w. mistrz Konrad v. Erlichshausen Janowi z Minikowa (Jesco von Nynneko) za jego wierne usługi jez. Peeszke, t. j. Piaseczno (ob. Wegner: Ein Pomm. Herzogthum, II, str. 140; Słow. Geogr., III, 475). 2.) **P.**, jezioro między Rumunkami (niem. Altfliess) i Zazdrością, pow. świecki. Leży na wznies. 92 mt. npm. 3.) **P.**, jezioro we wsi Konarzyny, w pow. człuchowskim (ob. t. I, 866).

Piaseczno 1.) niem. *Pehsken*, wś kośc., pow. kwidzyński. Leży na lewej stronie Wisły, nad traktem z Gniewu do Czerwińska wiodącym. Najbliższa st. poczt. i kościół ew. jest w Gniewie, odl. o 1 milę. Obszaru ma 3854·77 mr., gleba dość żyzna. W miejscu jest kościół par. kat., szkoła kat. i tow. rolnicze, założone przez Jul. Kraziewicza. W 1868 r. było tu 197 bud., 139 dm., i 1066 mk., 1002 kat. i 64 ew. Kościół p. w. Narodzenia Najśw. Maryi Panny jest patronatu królewskiego. W skład par., przyłączonej do dekanatu gniewskiego, wchodzą: P., Piaseckie Pole, Jelenie, Jelenica, Milanowo, Bielsk, Wyręby i Wyrąbki. Oprócz tego należy do par. kościół filialny w Opaleniu (ob.) wraz z okolicznemi wioskami. W 1867 r. liczyła parafia 2602 dusze, a 1615 komunikantów; w 1885 r. 2708 dusz. Ossowski (Objaśnienia do Mapy archeol. Prus Zach) podaje, że znaleziono tu naszyjnik z pięcią ocalałemi kręgami (str. 105). Kościół piasecki, z którym się łączy wspomnienie króla Jana Sobieskiego, stoi na pagórku nad żwirówką. Zdobi go wieża, której szczyt obity jest cynkiem. Kościół jest zbudowany z cegieł w kształcie krzyża. O jego założeniu brak dokładnych wiadomości. Przed prezbyteryum znajduje się grobowiec nie wiedzieć czyje pokrywający zwłoki, z napisem: „Hic lapis positus anno MCCCXCVIII. XXX Septem.“ Możemy zatem przypuścić, że kościół w P. liczy około 500 lat (ob. „Kalendarz Pielgrzyma“ z roku 1886, str. 122 i nast). Wewnątrz zwraca na siebie uwagę piękne na 6 filarach spoczywające sklepienie, które kazał zaciągnąć Jan Sobieski. Podanie głosi, że gdy król 1676 r. wyruszył przeciw Turkom i Tatarom, wtedy uczynił ślub: że w kościołach w Piasecznie i w Świętej Lipce wzniesie sklepienia, jeżeli Bogarodzica wyjedna mu u Boga zwycięztwo. Wdzięczny król dopełnił ślubu, co poświadcza herb Sobieskich Janina na sklepieniu przed presbyteryum się znajdujący. Że zaś król wiedział o cudownym obrazie Matki Boskiej Piaseckiej, to wynika już ztąd, że posiadał sstwo gniewskie, jeszcze kiedy był hetmanem. Ołtarzy znajduje się w kościele dziewięć. W wielkim ołtarzu znajduje się za zasuwą posąg Matki Boskiej, rzeźbiony z drzewa, nieomal cały złotem pokryty. Bogarodzica dzierży w jednej ręce berło, a w drugiej trzyma syna, obejmującego małemi rączkami kulę ziemską. Obie figury mają na głowie wysoką srebrną koronę, białem złotogłowiem podszytą. U góry nad figurą stoi napis łaciński: „Regina Coelorum“. Podług podania miała się Matka Boska objawić przy studzience, gdzie obecnie stoi kapliczka murem opasana, wzniesiona w 1842 r. Figura cudowna Matki Boskiej Piaseckiej używała niegdyś większej niż dziś sławy, o czem świadczą starsze wizytacye jako i Borck, który w „Echo sepulchralis“ pisze. „Quae hic maximo populi concursu et hominum innumera frequentia potissimum festo Nativ. B. M. V. colitur“ (str. 416). Liczba pielgrzymów dochodzi jeszcze dziś 10,000. Srebrnych wotów liczono w 1765 r. 224, dziś jeszcze przeszło 100. Tu uzyskała zdrowie r. 1647 Krystyna Radziwiłłówna, żona Stanisława Albrechta, sstv gniewskiego. Ztąd zapewne dołączyli oni do 4 włók proboszczowskich, jeszcze 3, a dla organisty 1. Z pomiędzy innych osób, które tu nieraz przebywały, wymieniamy sstów gniewskich Michała Zamojskiego i Stanisława Leszczyńskiego. Najbardziej jednak upodobał sobie P. król Jan Sobieski, który będąc jeszcze sstą gniewskim, częstym tu był gościem. Nawet gdy królem został, pamiętał o kościele. Pomiędzy ludem jeszcze dziś krąży podanie, że kiedy ciągnął pod Wiedeń, mówił do Kaszubów, których miał w swojem wojsku: „Trzymajcie się dobrze, moje dzieci, a ja popamiętam o waszej Matce Najsw. Piaseckiej“. Krótko przed śmiercią przybył też w 1696 r. do P., ażeby podziękować za doznane łaski. W 1676 r. zje-

chała i jego małżonka, bawiąc właśnie w Gniewie, na odpust do P. Z proboszczów piaseckich są nam znani: Maciej a Polaniecz 1583, Jan Babecki 1667, Jan Kaz. Jugowski 1696, później archidyakon pomorski, Andrzej Mątowski 1711, Szymon Myszkiewicz 1730, Adam Niesiołowski 1731, Andrzej Szulz 1755. O szkole piaseckiej wspomina już wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583; nauczyciel był zarazem organistą i pobierał rocznie 8 flor., 4 korce (metretas) żyta i od każdego posiedziciela 2 fury drzewa (str. 144). Przy kościele istnieją 2 bractwa: Skaplerzne, założone r. 1685 i bractwo Trzeźwości, fundowane r. 1854. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił w P. Dawid Roznowski 5 fl. 8 gr. 2.) **P.**, niem. *Paetznick*, *Piasetznow*, wś, pow. złotowski, st. p., par. kat. i ew. Sępólno, szkoła w miejscu. Obejmuje 2549·41 mr. obszaru. W 1868 r. 95 bud., 40 dm., 279 mk., 204 kat., 75 ew. Było dawniej własnością oo. miechowitów (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 109 i 275). R. 1653 płacono tu od 32 włók po 1 korcu żyta i tyleż owsa mesznego (ob. Wizyt. Trebnica, str. 123.) 3) **P.**, niem. *Piasecznokrug* al. *Heidekrug*, karczma, pow. brodnicki, st. p., par. kat. i ew. Lidzbark, należy do Gutowa. W 1868 r. 5 bud., 2 dm., 12 mk., 6 kat., 6 ew. 4.) **P.**, niem. *Sandsee*, kol. do Niemieckiego Łąkiego należąca, pow. świecki, st. p. Świekatowo, par. kat. Sierock, szkoła Łąkie Niemieckie. W 1868 r. 5 bud., 1 dm., 10 ew. mk. *Ks. Fr.*

Piaseczno 1.) dok. *Pasezno*, niem. *Zedlitz*, ztąd mylnie *Siedlcem* (*Sedlz*) zwana wś, pow. świdnicki, pod Strzygłowem, odl. $1^1/_2$ mili od Świdnicy. W 1842 r. było tu sołtystwo, podleśnictwo królewskie, 64 dm., 409 mk. (82 ewang.), szkoła katolicka. W 1239 r. Paweł, syn Hierama i Dobrochny, nadał P. wraz z młynem, rzeczką i lasem z tamtej strony rzeki kawalerom ś. Jana Jerozolimskiego. 2.) **P.**, niem. *Piasetzna*, kol., pow. olesiński, par. Gorzów. Ma 8 osad, liczących po 20 do 23 mr. roli piaszczystej.

Piaseczny *Folwark*, niem. *Neuvorwerk*, fol., pow. namysłowski, należy do Biestrzykowic.

Piaseczny Osiek, ob. *Osiek* 22).

Piasek 1.) pow. nowomiński, gm. Chruścice, par. Kałuszyn. Nie wykazana w ostatnich urzęd. spisach. 2.) **P.**, wś i fol., pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty. Wś ma 33 dm., 334 mk., 767 mr. ziemi; fol. 3 dm., 23 mk., 157 mr. ziemi; należy do dóbr Janów. W 1827 r. było 26 dm., 193 mk. W XV w. dziedzicami wsi Albert i Boguchwał h. Szreniawa. Dwa fol. szlach., karczma, zagrodnicy dają dziesięcinę wartości do 4 grzyw. plebanowi w Potoku (Długosz L. B., II, 217). Podług reg. pobor. pow. lelowskiego z r. 1581, wś P., w par. Potok, własność Silnickiego, miała $3^1/_2$ łan. km., 3 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 75). 3.) **P.** al. *Niebyła*, os. włośc. i młyn, pow. będziński, gm. Ożarowice. Osada włośc. ma 1 dm., 12 mk., 12 mr.; os. młyn. 1 dm., 8 mk., 42 mr. 4.) **P.**, wś i fol., pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie, odl. 8 w. Końskich, ma 24 dm., 161 mk., 219 mr. ziemi dwor., 127 włośc. W 1827 r. było 16 dm., 90 mk. Folw. P. wchodzi w skład dóbr Końskie. 5.) **P.**, os. młyn., pow. opoczyński, gm. Goździków, par. Smogorzów, odl. 23 w. od Opoczna, 1 dm., 10 mr. 6.) **P.** *Wielki*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Radzanów, par. Piasek Wielki, leży przy drodze bitej z Buska do Korczyna, posiada kościół par. murowany, dom schronienia dla starców i kalek, fol., 70 osad włośc. W 1827 r. było 52 dm., 441 mk. Fol. P. Wielki w attyn. Budzyń, wsią Piasek Wielki i Budzyń, miał w 1873 r. rozl. dominialnej mr. 1590: gr. or. i ogr. mr. 885, łąk mr. 174, past. mr. 115, lasu mr. 316, nieuż. mr. 100; bud. mur. 5, z drzewa 10; las urządzony w kolei 80 letniej. Wś P. Wielki os. 70, z gr. mr. 773: wś Budzyń os. 8, z gr. mr. 85. Według Długosza należała ta wieś poprzednio do Jakuba Boboli, fundatora kościoła Wszystkich świętych w Krakowie, który mieszkał we wsi Piasek Mały. Miał to być protoplasta Leliwitów (Lib. Ben., II, 6) choć sam Długosz z powątpiewaniem powtarza tradycyą odnoszące się do początków tego rodu, zwłaszcza co do nadreńskiego pochodzenia. We wsi Piasek Wielki wzniósł (1108 r. ?) kościół parafialny p. wezw. ś. Katarzyny z kamienia wapiennego Spicimir (Spiczmyer), kasztelan krakowski, h. Leliwa. Uposażenie kościoła stanowił łan ziemi z łąką i gajem zwanem Nart, Prócz tego należały do plebana dwie karczmy, płacące po grzywnie czynszu. Folw. dawał mu dziesięcinę wartości 3 grzyw. Łany kmiece płaciły po 6 gr. dziesięciny, w połowie plebanowi a w połowie kościołowi w Krakowie. Dziedzicem wsi w połowie XV w. był Spytek z Melsztyna (Długosz, II, 420). Podług reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1579, wś Magna Piasek, własność Doroty Gnojeńskiej, miała 28 osad, 7 łanów. Do tejże należało $^1/_2$ pust. łan., 5 zagrodn. z rolą, 4 chał. 1 komor., 6 biednych, 4 rzem. (Pawiński, Małop., 211). Pierwotny kościół został przebudowany czy też na nowo wzniesiony w XIV lub XV w. w stylu ostrołukowym, z wysoką wieżą. Piękna ta świątynia już w końcu zeszłego wieku uległa ruinie, tak że dla odprawiania nabożeństwa wystawił w 1826 r. dziedzic dóbr ks. Radziwiłł drewnianą kaplicę. P. Wielki par., dek. stopnicki (dawniej wiślicki), 797 dusz. 7.) **P.** *Mały*, fol., pow. stopnicki, gm. Pęczelice, par. Solec, odl. 7 w. od Stopnicy. Folw.

ten oddzielony w r. 1868 od dóbr Sułkowice. Rozl. mr. 686; gr. or. i ogr. mr. 380, łąk mr. 48, past. mr. 121, lasu mr. 44, wody mr. 2, nieuż. mr. 91; bud. mur. 2, z drzewa 11. W XV w. należy do Spytka z Melsztyna. Łany kmiece dają dziesięcinę bisk. krakowskiemu zaś łany folwarczne kościołowi WW. Św. w Krakowie a mianowicie jego połowie, zwanej drewnianą, nad którą prawo patronatu miała szlachta posiadająca części w Piasku Wielkim i Małym, Słupowie i Gadawie (Długosz Lib. Ben., II, 6 i 11). Podług reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1579 wś P., w par. Soliecz, własność Andrzeja Zborowskiego miała 13 osad, $3^1/_2$ łan., 1 zagr, 4 ubogich (Pawiński, Małop., 212). 8.) **P.**, wś włośc., pow. stopnicki, gm. i par. Gnojno, ma 6 os, 46 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Gnojno. 9.) **P.**, pow. pińczowski, gm. i par. Książnice Wielkie. 10.) **P.**, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm. 11.) **P.**, pow. chełmski, gm. i par. Wojsławice. 12.) **P.**, osada wieczysto - czynszowa, pow. chełmski, na obszarze dóbr Dorohusk. 13.) **P.**, przedmieście Krasnobrodu. 14.) **P.**, pow. garwoliński, ob. *Piaski*. *Br. Ch.*

Piasek 1.) dawniej *Garbarze*, przedmieście zachodnie Krakowa, niegdyś po za furtką szewską, dotąd zachowaną, obejmuje ulice: Piasek, Garbarską, Krupniczą, Dolnych Młynów, Batorego, Rajską, Karmelicką i Łobzowską. Granicę stanowi koryto Rudawy i plantacye. Tu znajduje się kościół ks. karmelitów z koronowanym obrazem M. B. w r. 1883, młyny parowe, t. z. królewskie koszary ces. Franc. Józefa i zakład ś. Józefa, wychowujący opuszczonych chłopców. Historyą tego przedmieścia podano w krótkości przy Krakowie. Ma ono 176 dm., 5007 mk. prócz wojska. Przywileje przedmieścia i klasztoru karmelitów wydali 1769 r. w Krakowie ks. karmelici p. t. Memoryał do szlachetnego Magistratu i wszystkich przesławnych stanów stołecznego M. Krakowa przez Braci N. M. P. z góry Karmelu na Piasku. Por. Długosz L. B., I, 224. 2.) **P.**, przys. do Grębowa, pow. tarnobrzeski, zajmuje płn. część tej wsi i dzieli się na dwie grupy domów zwane P. za Kościołem, mający 79 dm. i 408 mk. (207 męż., 200 kob.) i P. pod Jamnicą 124 dm. i 681 mk. (391 męż., 209 kob.), ludność rzym.-katol. 3.) **P.**, przedmieście, ob. *Janów*, pow. grodecki. 4.) **P.** al. *Femak*, część Niemirowa, i leśniczówka tamże, pow. Rawa Ruska.

Piasek 1.) niem. *Ludwigsthal*, wś, pow. lubliniecki, par. Lubszo, z koloniami Schoenhof i Schoenbrunn, odl. 3 mile od Lublińca; ma 75 bud., 36 dm., 271 mk., 29 osad, 430 mr. ziemi, kościół par. ewang. (od r. 1755); szkołę. 2.) **P.**, niem. *Sandau* al. *Sand*, posiadłość, pow. pszczyński, par. Pszczyna. Dzieli się na dwie części: P. Miejski (Staedtisch i Książęcy (Fuerstlich). W 1842 r. w ogóle było 66 dm., 500 mk. kat.

Piasek al. *Piosek*, wś, pow. jabłonkowski, na Szlązku austr., ma 855 mk., 2687 mr. obszaru.

Piaska 1.) os. młyn. nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Skarzysko, kośc. par. Wąchock, odl. 24 w. od Iłży, ma 3 dm., 16 mk., 41 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, pow. kielecki, gm. Mniów, par. Grzymałków.

Piasker Sandmuehle, niem., ob. *Piaskowy Młyn*.

Piaski 1.) strumień w pow. sieradzkim, gm. Krokocice, przepływa przez Lichawę i Maksymilianów. 2.) **P.**, rzka w pow. koneckim, poczyna się pod wsią Piasek, płynie ku zach. przez Kuźnicę Starą, Nieświń a pod Baryczą, naprzeciw Kornicy, wpada z praw. brzegu do Drzewiczki. Długa 11 w. 3.) **P.**, rzka, ob. *Kobylanka*.

Piaski 1.) wś włośc., pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Słomczyn, ma 102 mk., 88 mr. ziemi. W 1827 r. było 12 dm., 89 mk. 2.) **P.** *Budy*, wś, pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Jeruzal. 3.) **P.**, wś, pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Sulejów, ma 118 mk., 159 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 9 dm., 71 mk. 4.) **P.**, pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Brochów. Nie wykazane w spisach urzędowych. 5.) **P.** *Duchowne*, wś, pow. sochaczewski, gm. Kampinos, par. Głusk, ma szkołę początkową ogólną, 123 mk., 303 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 20 dm., 164 mk. 6.) **P.** *Królewskie*, wś, pow. sochaczewski, gm. Kampinos, par. Głusk, ma 52 mk., 137 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 5 dm., 47 mk. 7.) **P.**, pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno. Nie wykazane w spisach urzędowych. 8.) **P.**, os., pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Skierniewice. 9.) **P.**, fol., pow. łowicki, gm. Bąków, par. Zduny. Folw. ten należy do dóbr Zduny. Urodził się tu współczesny kanonik krakowski i zasłużony pracownik na polu badań historycznych, ks. Ignacy Polkowski, w dniu 6 marca 1833 r. Ojciec jego był dzierżawcą folwarku. 10.) **P.**, w dok. *Pyaschki*, wś, pow. łowicki, gm. i par. Nieborów, odl. 12 w. od Łowicza, 3 w. od Nieborowa, ma 34 dm., 450 mk., 866 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 28 dm., 291 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 270) wś ta dawała z łanów dworskich i kmiecych dziesięcinę plebanowi w Nieborowie. 11.) **P.**, wś, pow. gostyński, gm. Dobrzyków, par. Troszyn, ma 137 mk., 285 mr. ziemi włośc. 12.) **P.**, wś, pow. kutnoski, gm. i par. Kutno, ma 7 dm., 171 mk., 177 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 3 dm., 14 mk. Być może iż jestto ta sama wieś, która według regestru pobor. pow. or-

łowskiego z r. 1576 leżała w par. Bedlno i należała do drobnej szlachty. Jan Jagniątkowski na części Madeje (1/4 łan.), Mateusz Tarnowski Piwko (1/2 łana), Stanisław i Albert Odolinszczi Szogaliowie (1/2 łan.), Walenty Woyszczki Jurga (1/2 łan.) Jan i Albert Piaskowscy Markowiczowie (1/2 łan. Pawiński, Wielkop., II, 144). 13.) **P.**, os., pow. kutnoski, gm. i par. Krośniewice, ma 7 dm., 2 mr. ziemi włośc. 14.) **P.**, wś i fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Lubraniec, posiada cegielnią i młyn wodny, 32 osad, 703 mr. ziemi dwor. i 141 mr. włośc. Fol. należy do dóbr Lubraniec. W 1827 r. było 9 dm., 107 mk. P. gmina należy do sądu gm. okr. I w Brześciu Kujawskim, gdzie jest też i st. poczt., ma 25,929 mr. obszaru, w tem 18,346 mr. ziemi dwor. W gminie znajdują się trzy szkoły początkowe i następujące zakłady przemysłowe: fabryka tasiemek (Lubraniec), 2 cegielnie (Piaski i Sokołów), młyny wodne (Januszew, Kłobia, Gorniak, Sokołów, Ossów, Siemnów, Wiktorów, Redcz Wielki i Piaski), olejarnie (Siarczyce, Sułkowek, Sarnów, Lubraniec i Ostrów), 3 szkoły 1-klassowe. 15.) **P.**, os., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Brześć, ma 9 mk., 5 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 2 dm., 20 mk. 16.) **P.**, os. młyn, pow. włocławski, gm. Falborz, par. Brześć, ma 26 mk., 89 mr. ziemi dwors. 17.) **P.**, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, ma 18 mk., 57 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr rząd. Lubanie. W 1827 r. było 3 dm., 14 mk. 18.) **P.**, wś i fol. nad rz. Ner, pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. od Łęczycy 15 w. Wś ma 6 dm., 54 mk.; fol. 4 dm., 69 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 427) istniał tu zdawna odrębny dwór szlachecki z należącą doń rolą, który dawał dziesięcinę do Grabowa, podczas gdy kmiecie dawali kanonii uniejowskiej. Podług reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P. własność Stanisława, syna Michała Byszewskiego, miała 2 łany. Część Jakuba Piaseckiego wynosiła 3 1/2 łan. (Pawiński: Wielkop., II, 74). Obecnie folw. P. lit. A B C rozl. (w 1885 r.) mr. 662: gr. or. i ogr. mr. 358, łąk mr. 149, past. mr. 41, lasu mr. 51, nieuż. mr. 63; bud. mur. 5, z drzewa 5; płodozmian 8 polowy. Wś P. os. 14, z gr. mr. 26 19.) **P.**, kol. i fol., pow. łęczycki, gm. Piątek, par. Oszkowice, odl. od Łęczycy 28 w.; kol. ma 33 dm., 265 mk.; fol. 4 dm., 67 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 423), łany kmiece i dworskie dawały dziesięcinę do Oszkowic. Podług reg. pobor. pow. orłowskiego z r. 1576 wś P. należała w części do Agnieszki i Jana Piaskowskiego, miecznika łęczyckiego, małżonków, miała 5 1/2 łan., 2 zagrod., 23 os. Część Jakuba Piaskowskiego miała 5 1/2 łan., 2 zagrod., 1 karczmę (Pawiński, Wielkop., II, 101). Obecnie fol. P. rozl. mr. 1150: gr. or. i ogr. mr. 613, łąk mr. 32, past. mr. 153, lasu mr. 266, nieuż. mr. 86; bud. mur. 10, z drzewa 12; płodozmian 4-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 40, z gr. mr. 305; wś Leżajna os. 7, z gr. mr. 97. 20.) **P.**, kol., pow. łęczycki, gm. i par. Witonia, odl. od Łęczycy 11 w., ma 9 dm., 69 mk., 140 mr. ziemi. 21.) **P.**, kol. i os., pow. turecki, gm. Wola Świniecka, par. Świnice, odl. od Turka 34 1/2 w.; kol. ma 24 dm., 183 mk.; os. 1 dm. Podług regestr. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1582 wś P., w par. Swiencze (dziś Świnice), część Biernackiego miała 3 osad., 5 1/2 łan. (Pawiński, Wielkopol., II, 234). 22.) **P.**, os. młyn., pow. koniński, gm. Rzgów, par. Grabienice, odl. od Konina 22 w., ma 1 dm., 5 mk. 23.) **P.**, wś, pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. od Słupcy 41 w., ma 42 dm., 469 mk. 24.) **P**, os., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Dębe, odl. od Kalisza 12 w., ma 2 dm.; należy do dóbr Kamień. 25.) **P.**, os., pow. kaliski, gm. i par. Koźminek, odl. od Kalisza 18 w., 1 dm. 26.) **P.** al. *Chechelno*, kol. i os. karcz. nad rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. Męka, par. Strońsko, odl. 8 w. od Sieradza. Kol. ma 51 dm., 421 mk.; os. karcz. 2 dm., 12 mk.; os. leś. 1 dm., 9 mk. Podług reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552, we wsi P. były części: Raków (młyn, 2 osad.), Kostrzew (młyn, 4 osad.). Obydwie części miały 4 1/2 łan. Część Klionowskiego z Bylina 1 osadn. (Pawiński, Wielkop. II, 243). 27.) **P.**, os. młyn., pow. sieradzki, gm. i par. Złoczew, odl. od Sieradza 22 w. 28.) **P.**, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza 27 w., ma 13 dm., 65 mk. 29.) **P.**, wś i os. karcz., pow. sieradzki, gm. Klonowo, par. Lututów, odl. od Sieradza 33 w. Wś ma 6 dm. i 41 mr. ziemi; os. karcz. 1 dm.; należy do dóbr Niemojów. 30.) **P.**, dwie kol. i os., pow. wieluński, gm. i par. Lututów, odl. od Wielunia 21 w. Pierwsza kol. ma 39 dm., 386 mk.; 2-ga kol. 6 dm., 22 mk.; os. 1 dm., 10 mk. 31.) **P.**, os., pow. wieluński, gm. Konopnica, par. Rychłocice, odl. od Wielunia 27 w., 1 dom, 15 mieszk. 32.) **P.**, osada nad rzeką Wartą, pow. wieluński, gm. i par. Działoszyn, odl. od Wielunia 26 w., 3 dm. 33.) **P.**, os., pow. wieluński, gm. Mokrsko, par. Chotów, odl. od Wielunia 9 w., ma 8 dm., 79 mk. 34.) **P.**, wś nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Bolesławiec, odl. od Wielunia 28 w., ma 21 dm., 208 mk. 35.) **P.**, wś i os. karcz. nad rz. Widawką, pow. piotrkowski, gm. Kamieńsk, par. Grzymalina Wola. Wś ma 22 dm., 128 mk., 171 mr.; os. karcz. 1 dm., 5 mr. Karczma i os. młyn. należą do dóbr Kamieńsk. W 1827 r. było 17 dm., 137 mk. 36.) **P.**, pow. piotrkowski, gm. Bełchatówek, par. Bogdanów. 37.) **P.**, kol.,

os. i karcz., pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Rusiec. Kol. ma 31 dm., 199 mk., 464 mr. ziemi; os. 10 dm., 154 mk., 234 mr.; karczma 1 dm., 7 mk., 6 mr. 38.) **P.**, kol., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice, ma 5 dm., 35 mk., 129 mr. ziemi włośc. 39.) **P.**, wś, pow. noworadomski, gm. Garnek, par. Kłomnice, ma 78 dm., 449 mk., 775 mr. ziemi. W 1827 r. było 42 dm., 339 mk. Wchodziły w skład dóbr Garnek. 40.) **P.**, os. włośc., pow. będziński, gm. Rokitno Szlacheckie, par. Niegowonice, ma 4 dm., 15 mk., 14 mr. ziemi. 41.) **P.**, pow. będziński, gm. Wojkowice Kościelne, par. Czeladź. 42.) **P.**, pow. iłżecki, gm. Wielkawieś, pow. Wąchock. W 1827 r. był 1 dm., 3 mk. Niezamieszczone w spisie urzęd. 43.) **P.**, wś i fol., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, odl. 29 w. od Końskich, ma 15 dm., 95 mk., 131 mr. ziemi dwors., 122 mr. włośc. Fol. P. należy do dóbr Pilczyca. W 1827 r. było 7 dm., 69 mk. 44.) **P.**, pust., pow. konecki, gm. Dobromierz, par. Stanowiska. Niezamieszczone w spisach urzęd. 45.) **P.**, wś i fol., pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Ostrowiec, odl. 21 w. od Opatowa; wś ma 7 dm., 145 mk., 25 mr. ziemi; fol. 2 dm., 3 mk., 210 mr. ziemi; W 1827 r. był 1 dm., 8 mk. 46.) **P.**, os. nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. i par. Ćmielów, odl. 15 w. od Opatowa, ma 1 dm., 7 mk., 1 mr. obszaru. 47.) **P.**, pow. kozienicki, gm. i par. Rozniszew. Niezamieszczone w spis. urzęd. 48.) **P.**, pow. jędrzejewski, gm. i par. Sędziszów. 49.) **P.**, pow. lubartowski, gmina i parafia Kamionko. 50.) **P.**, pow. lubartowski, gm. Czemierniki, par. Kock. 51.) **P.**, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Kumów. W 1827 r. był 1 dm., 3 mk. 52.) **P.**, przedm. Lublina. 53.) **P.**, przedm. Kraśnika. 54.) **P.**, w dok. *Pyassek* al. *Giełczew*, os. miejska nad rz. Giełczew, pow. lubelski, gm. i par. Piaski, odl. 22 w. od Lublina, leży śród wzgórz, nad stawem utworzonym przez rzeczkę Giełczew, przy zbiegu dróg bitych z Lublina do Chełma i do Krasnegostawu prowadzących. Posiada kościół par. katol. murowany, kościół ewang. murowany, synagogę, dom modlitwy, dom schronienia dla starców i kalek (?), szkołę począt., sąd gminny okr. III, urząd gminny, st. poczt., garbarnią, fabrykę octu, krochmalnią i 2 olejarnie; 113 dm. (33 mur.), 2773 mk, (2030 żyd.), 784 mr. gruntu rozdzielonego na 215 osad. W 1827 r. było tu 105 dm. i 909 mk.; w 1862 r. 112 dm. i 1733 mk. Jestto dawna osada, założona zapewne przez małopolskich kolonistów. Powstała ona zapewne później niż przyległa Giełczew i stanowiła zapewne z początku jedną z części obszaru Giełczwi. Długosz (Lib. Ben., II, 548) wymienia „Pyassek alias Gyelczew“ i nazywa je miastem, mającem już wtedy kościół paraf. drewniany, p. w. św. Mikołaja. Całą parafią zajmowały wsie szlacheckie, złożone z drobnych cząstek: Kozice, Gardzienice, Brzezice i t. d. Giełczew także się dzieliła na części (Dobrogosty i Postrumyensky). Piasek widocznie dawniej był też częścią jej obszaru. Obszar miejski zajął także część wioski zwanej Pogorzały Staw, położonej zapewne nad brzegiem stawu, jaki tworzy rzeczka Giełczew między wsią t. n. a Piaskami. Według reg. pobor. z 1531 r. wś Pogorzały Staw istnieje i składa się z 3 łanów wójtowskich, młyna i łanów kmiecych, których liczba podana z 4-ch przyległych wsi razem (Pawiński, Małop. 353). Według Balińskiego (Star. Polska, 2 gie wyd., t. III, 191), którego wiadomości dość ostrożnie przyjmować należy, w XV w. P. przeszły w ręce Pawła Bogusława Orzechowskiego, podkom. chełmskiego, kalwina, po nim zaś mieszkał tu syn jego Stanisław, podkom. lubelski, gorliwy reformator. Po Orzechowskich P. przeszły do Suchodolskich, żarliwych socynianów. Zapewne już Orzechowscy wznieśli tu zbór reformowany. Wypędzonych z Lublina socynianów przyjął Suchodolski i zbudował im tu zbór i szkołę. Kaznodzieją pierwszym był Marcin Krowicki, który tu zmarł. Po nim nastąpił Andrzej Wiszowaty (wnuk Socyna przez matkę), który w 1638 r. jedzie za granicę jako nauczyciel z synem Andrzeja Suchodolskiego, Adamem. Tenże Adam wróciwszy z zagranicy przestał opiekować się socynianami, sprzyjając więcej kalwinom, których zasady zaszczepiła w nim matka, Podlodowska, gorliwa kalwinka. W 1645 r. socynianie przenieśli swą siedzibę do Siedlisk (około 10 w. na płd.-wsch.). Zbór kalwiński (obecnie luterański) przetrwał do dziś, pomimo skarg zanoszonych do trybunału koronnego (w 1723 i 1744 r.), domagających się zamknięcia zboru. Jestto świątynia murowana z wieżą kwadratową. Pomiędzy tym kościołem a dawnym zborem socyniańskim, w pobliżu dawnego dworu Suchodolskich (na płn. od miasta), mieścił się cmentarz, na którym spoczywali liczni ziemianie należący do obu wyznań. Dziś grobowce uległy zniszczeniu. W końcu XVIII w. P. należały do Suchodolskiego, ststy omelnickiego; około 1860 r. do Bobrowskiego. P. par., dek. lubelski, 4209 dusz. P. gm. należy do sądu gm. okr. III w miejscu, ma 22678 mr. obszaru i 6452 mk. W skład gminy wchodzą wsie: Bobry fol., Brzezice z fol., Brzeziczki z fol., Emilianów z fol., Giełczew, Józefów, Kębłów z fol., Ludwinów, Młodziejów, Majdan-Brzezicki, Siedliski z fol., Siedzów, Wola-Piasecka. Dobra P. Wielkie składały się w 1871 r. z fol. Kębłów, Bobry i Emilianów; os. Piaski Wielkie; wsi: Kębłów, Stary

Kębłów al. Bobry, Giełczew; kol.: Józefów i Emilianów, rozl. dominialna mr. 3211; las urządzony. Wś Kębłów os. 19, z gr. mr. 385; wś Stary Kębłów al. Bobry os. 14, z gr. mr. 12; wś Giełczew os. 12, z gr. mr. 192; kol. Józefów os. 13, z gr. mr. 186; kol. Emilianów os. 19, z gr. mr. 229. 55.) **P.** *Ruskie*, wś, fol. i dobra nad rz. Wieprzem, pow. zamojski, gm. Nielisz, par. Zamość Stary, odl. 16 w. od Zamościa, posiada cerkiew fil. pounicką, niewiadomej erekcyi. Na obszarze folwarcznym jest gorzelnia parowa o sile 28 koni, przerabiająca dziennie 160 korcy kartofli (największa w gubernii). Wartość produkcyi w kampanii zimowej z 1879 i 80 r. wynosiła 239,265 rs. Są także w dobrach P. dwa młyny wodne, młyn amerykański, pokłady torfu. W 1827 r. było w P. 68 dm. i 400 mk. Dobra P. Ruskie składały się w 1885 z fol.: P. Ruskie, Zamszany i Podstary Zamość; os. Leśniczówka, nomenkl. Rudnica; wsi: P. Ruskie, Nowa Wieś i Wólka Nieliska. Rozl. dominialna wynosiła mr. 2562; fol. P. Ruskie gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 103, past. mr. 33, lasu mr. 412, wody mr. 65, nieuż. mr. 47, razem mr. 908; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozmian 9-polowy. Fol. Zamszany: gr. or. i ogr. mr. 481, łąk mr. 42, past. mr. 58, lasu mr. 142, nieuż. mr. 15, razem mr. 738; bud. z drzewa 6; płodozmian 4 i 8-polowy. Fol. Podstary Zamość gr. or. i ogr. mr. 542, łąk mr. 96, past. mr. 58, lasu mr. 170, wody mr. 36, nieuż. mr. 15, razem mr. 916; bud. z drzewa 8; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony. Wś P. Ruskie os. 47, z gr. mr. 658; wś Nowa Wieś os. 12, z gr. mr. 117; wś Wólka Nieliska os. 10, z gr. mr. 70. 56.) **P.** *Szlacheckie*, wś i kolonie, pow. krasnostawski, gm. Gorzków, par. Tarnogóra, odl. 8 w. od Krasnegostawu. W 1827 r. było tu 57 dm., 318 mk. Obecnie jest 22 os. włośc. i 764 mr. włośc. i 1814 mr. dawnego folwarku, rozdzielonych na drobniejsze części. Pozostały większy folwark miał w 1877 r. rozl. mr. 612: gr. or. i ogr. mr. 393, łąk mr. 18, lasu mr. 121, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, z drzewa 11; las nieurządzony; pokłady kamienia wapiennego. 57.) **P.**, wś włośc., pow. garwoliński, gm. i par. Górzno, ma 15 dm., 122 mk., 292 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Górzno. 58.) **P.**, fol., pow. bialski, gm. Kostomłoty, par. Kodeń. Niezamieszczony w spis. urzęd. 59.) **P.**, wś, pow. łukowski, gm. i par. Tuchowicz, ma 9 dm., 67 mk., 21 mr. ziemi. 60.) **P.**, os. karcz., pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. Górki, 1 dm., 3 mk. 61.) **P.** *Starowiejskie*, wś, pow. siedlecki, gm. Starawieś, par. Siedlce, ma 35 dm., 143 mk., 102 mr. ziemi. 62.) **P.**, wś, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 35 w. od Lipna, ma 7 dm., 55 mk., 91 mr. gr. 63.) **P.**, rumunek, pow. lipnowski, gm. i par. Bobrowniki, odl. o 15 w. od Lipna, ma 21 dm., 152 mk., 180 mr. obszaru. 64.) **P.** *Popławy*, fol., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Chełmice, odl. o 15 w. od Lipna, ma 3 dm., 9 mk., 18 mr. 65.) **P.**, wś i kol. nad rz. Rypienicą, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Rypin, odl. 1 w. od Rypina, ma 20 dm., 264 mk., 117 mr. obszaru. 66.) **P.**, fol., pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Sadłowo, odl. o 14 w. od Rypina, ma 3 dm., 36 mk., 670 mr. obszaru. 67.) **P.** *Piastowskie*, wś włośc., pow. sierpecki, gm. Białyszewo, par. Sierpc, ma 113 mk., 12 dm., 113 mr. obszaru. Powstała na obszarze dóbr Piastowo. *Br. Ch.*

Piaski 1.) wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Gonczary, okr. wiejski Sielec, o 5 w. od gminy a 21 w. od Lidy, 7 dm., 73 mk. (37 dusz rewiz.); należy do dóbr Sielec ks. Witgensteina. 2.) **P.**, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 13 w. od Lidy, 6 dm., 93 mk. 3.) **P.**, os. karcz., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 35 w. od Lidy, 1 dm., 7 mk. izr. 4.) **P.**, wś i okolica szlach., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 4 w. od gminy a 25 w. od Szczuczyna; wś ma 7 dm., 81 mk. (37 dusz rewiz.), okolica zaś 12 dm. i 123 mk.; należy do dóbr Dubicze, Jankowskich. 5.) **P.**, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Lebioda, okr. wiejski Hołdów, 28 dusz rewiz.; należy do dóbr Hołdów, Ważyńskich. 6.) **P.**, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Zajeziorce, o 5 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Bonifacowo, Benisławskich. 7.) **P.**, przedmieście mta Wilna, pow. wileński, w 1 okr. pol., odl. o pół w. od Wilna, 26 dm., 160 mk., w tej liczbie 5 prawosł., 133 katol., 22 żyd. 8.) **P.**, wś nad Świsłoczą, pow. ihumeński, w gm. pereżyrskiej, ma 13 osad; łąki wyborne, grunta lekkie. Miejsce to pamiętnem jest przez wypadek śmierci w d. 31 marca 1851 r. marszałka szlachty gub. mińskiej Leona Osztorpa, który w przejeździe załamawszy się na moście z ciężkim powozem, zgon tu znalazł. Na pamiątkę wypadku rodzina zmarłego położyła koło mostu płytę kamienną ze stosownym napisem. 9.) **P.**, wś na lewym brzegu Ptyczy, przy ujściu do niej rzeczki Uszonki al. Użenki, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Citwa, ma 8 osad; miejscowość piękna, łąki wyborne, pola w kulturze chociaż lekkie; włościanie zamożni, zajmują się pszczelnictwem. 10.) **P.**, wś nad prawym dopł. Ippy, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. krukowicka, przy drożynie z Bierezowicz do Kaplicz, ma 15 osad; grunta piaszczyste, łąk dużo i ryby. 11.) **P.** al. *P. Nowe*, wś na płd.-zach. krańcu jez. Chryskiego al. Czarnego, pow. słonimski, okr. pol. Kos-

sów, gm. w miejscu, o 30 w. na płd.-wsch. od Kossowa, 70 w. na płd.-zach. od Słonima a 195 w. od Grodna. Była tu kaplica b. par. kat. Olszew. W 1685 r. założył tu Kazimierz Sapieha, wwoda wileński, klasztor dominikanów, którzy ustąpili w 1788 r. dla braku funduszów. 12.) **P.**, urzęd. *Pieski*, mko nad rz. Zelwianką, pow. wołkowyski, o 24 w. od Wołkowyska a 70 w. od Grodna, okr. pol. i gm. Piaski, ma 1121 mk. (568 męż., 553 kob.), w tem 746 żyd., cerkiew, kościół kat., browar, garbarnię, st. poczt. Kościół kat. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., pierwotnie wybudowany w 1682 r. przez ks. Sapiehów, kilkakrotnie restaurowany, obecny z drzewa tymczasowo wystawiony przez hr. Wacława Krasickiego. W skład okręgu policyjnego wchodzą gminy: piasecka, samarowicka (Podbłocie), krzemienicka (Derbacze) i biskupicka. Par. prawosł., dek. (błahoczynia) wołkowyskiego, ma 1538 wiernych (759 męż. i 779 kob.); par. katol., również dek. wołkowyskiego, ma 741 dusz. Ob. Kłosy, t. XIV, 99. 13.) **P.**, ob. *Pieski*.

Piaski 1.) wś na lew. brzegu Prypeci, pow. kowelski, na płn.-wsch. od mka Michnówki. 2.) **P.**, w dokm. *Piesieckie sioło*, *Piski*, *Pieski*, wś nad rz. Hujwą, dopł. Teterowa, pow. żytomierski, na płd.-wschód od Żytomierza, par. Leszczyn; ob. Arch. J. Z R., cz. I, t. 4: 640, 641; cz. VI, t. 1: 176, 179, 180, 185 — 187. 3.) **P.**, część wsi Chałaimgródek, w pow. berdyczowskim. 4.) **P.** *Berszadkie*, słobodka obok mka Berszady, z cerkwią.

Piaski 1.) wólka do Niepołomic, pow. bocheński, ma 105 dm. i 674 mk. (330 męż., 344 kob.) rzym.-kat. 2.) **P.**-*Drużków* z *Chabalinq* i *Trąbkami*, wś, pow. brzeski, na praw. brzegu Dunajca, na zachodnim stoku lesistego wzgórza (434 mt. n. p. m.). Terytoryum wsi przerzyna kilka potoków. Przysiółki leżą na południu od wsi. Wszystkich domów jest 59; obydwa przys. 17 dm. Z 446 mk. (223 męż. i 223 kob.) 439 rzym.-kat. a 7 mojżesz. Katolicy należą do par. w Czchowie, odległej o 3·7 klm. Obszar więk pos. ma 13 dm., w których mieszka 130 osób (71 męż., 59 kob.) i to 110 rzym.-kat. a 20 izraelitów. Z całego obszaru 1120 mr. przypada na obsz. więk. pos., Ant. Krasuskiego, 894 m. (275 mr. roli, 3 mr. łąk, 119 mr. past. i 497 mr. lasu) a na pos. mn. 426 mr. (275 mr. roli, 29 mr. łąk, 29 mr. past. i 93 mr. lasu). Ta wś graniczy na płd. z Tropiem, na płn. z Filipowicami a na wschód z Rudą. 3.) **P.**, przyległ. Duńkowic Wielkich, pow. jarosławski, składa się z fol. (14 dm. z 70 mk.), leży w równinie, 208 mt. npm., przy gościńcu z Radymna do Krakowca. 4.) **P.**, wólka do mta Raniżowa, pow. kolbuszowski, ma 39 dm. i 156 mk. 5.) **P.** z *Grzegórzkami*, wś, pow. krakowski; składa się z 2 małych gmin, położonych na wschód od Krakowa i przedzielonych obszarem przedmieścia Wesoła (bastyonem i ogrodem botanicznym). Obydwie części leżą między gościńcem do Kościelnik i Wisłą. Piaski mają 20 dm. i 250 mk. a prócz tego obszar więk. pos. Julii Zakaszewskiej 8 dm. i 103 mk. Ludność rzym.-kat. (21 ewang.). Graniczą na wschód z Dąbiem a na płn. z Rakowicami. Obszar cały ma 300 mr., mianowicie obsz. więk. 130 mr. roli, 25 mr. łąk, 20 mr. past. i 15 mr. krzaków; obsz. mn. pos. 107 mr. roli, 63 mr. łąk, 39 mr. past. i 4 mr. krzaków. 6.) **P.**, przys. do Branic, pow. krakowski, przy gościńcu z Krakowa do Kościelnik. 7.) **P.**, wólka do Wadowic Górnych, pow. mielecki, ma 67 dm. i 298 mk. (146 męż., 152 kob.) rz.-kat. 8.) **P.**, os. do Jaźwin należąca, pow. pilzneński, ma 13 dm. i 70 mk. 9.) **P.**, część mtka Głogowa, pow. rzeszowski. Leży przy drodze wiodącej do Kolbuszowy. 10.) **P.**, część wsi Zabajki, pow. rzeszowski, na płd. od mtka Głogowa. 11.) **P.**, fol., pow. tarnowski. Leży w stronie płn.-zachodniej od wsi Kobierzyna. 12.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. wielicki, na wzgórzu zwanem Czajna góra (267 mt. n. p. m.), przy drodze z Krakowa do Wieliczki, 5 klm. na południ.-wschód od Podgórza. Ma 145 dm., 1126 mk. (544 męż., 582 kob.) rzym.-kat, należących do par. w Kosocicach. Prócz tego na obszarze więk. pos. Jana Biberstein-Starowiejskiego są 3 dm. i 26 mk. (14 męż., 12 kob.), między nimi 8 izraelitów. Obszar ten ma 76 mr. roli, 23 mr. łąk, 13 mr. past. i 73 mr. lasu; pos. mn. 250 mr. roli, 35 mr. łąk, 22 mr. past. i 9 mr. lasu. Pierwej dzieliła się ta wieś podobno na dwie części: P. Wielkie i Małe, sąd pisali się Bobolowie de magna et parva Piasek i Piaseccy h. Janina. Podług reg. pobor. pow. czyrzyckiego z r. 1490, wś Piaski, w par. Kosocice, miała 2 łany. Część Jakuba wynosiła ¼ łan. Część Tarnowskiego 1 łan. W r. 1581 we wsi P. Małe, część wojew. kijowskiego, dzierżawiona przez Łyczkę, miała 1 łan. Część należąca do kasztel krakow. miała 7 zagr. z rolą, 2 kom. bez byd., 1 rzem. We wsi P. Wielkie, kasztel. krakowski miał 5 zagr. z rolą, 2 komor. z bydłem (Pawiński, Małop. 41, 448).

Piaski, rus. *Piski* 1.) przys. Leszniowa, w pow. brodzkim. Jestto właściwie wioska, tworząca wraz z L. jedną gminę. Leży nad Słonówką, dopływem Styru. W r. 1880 było 791 mk. w gm., 6 na obsz. dwor., między nimi 117 obrz. rzym.-kat., 537 obrz. gr.-kat. Jest tu szkoła filialna z językiem wykładowym ruskim, założona w r. 1874. Część wsi zwie się Lasowce. Ob. *Leszniów*. 2.) **P.**, karczma, zwana także Piaskową Karczmą, na obsz. dwor. Łopatyna, w pow. brodzkim. 3.) **P.**, kolonia w Starobrodach, pow. brodzki. 4.) **P.**, karczma

na obsz. dwor. Staregosioła, pow. cieszanowski. 5.) **P.**, fol. na obsz. dwor. Medenic, pow. drohobycki. 6.) **P.** al. *Karolowszczyzna*, grupa domów w Łozinej, pow. gródecki. 7.) **P.**, grupa domów w Jaworowie. 8.) **P.**, wś, pow. lwowski, 25 klm. na płd.-zach. od Lwowa, 4 klm. na płd.-wsch. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Szczercu. Na płd.-zach. i płn. leży Siemianówka, na płn.-wsch. Chrusno, na wsch. Dornfeld, na płd. Dornfeld i Popielany, na zach. Łany i Szczerzec. Południową część wsi przepływa pot. Przyrwa, dopływ Szczerka, od płd.-wsch. na płn.-zach. Dolina tego potoku podmokła. Na krawędzi moczarzystego obszaru, na praw. brzegu Przyrwy, leżą zabudowania wiejskie, długim szeregiem od zach. ku wschod. granicy. Na półn. od zabudowań wiejskich wznosi się Cerkiewna góra, na niej, w zachodniej jej stronie, stoi wiatrak (309 mt.), a dalej na płn. niwy „Na zadach“ (281 mt.). Na lew. brzegu Przyrwy leży część wsi Zbudów. Tutaj las ze szczytem 305 mt. i leśniczówka. Własn. więk. ma roli or. 57, łąk i ogr. 104, pastw. 9, lasów 348; wł. mn. roli or. 1010, łąk i ogr. 398, pastw. 524, lasu 11 mr. W r. 1880 było 1106 mk. w gminie, obrz. przeważnie gr.-kat. Parafie rzym. i gr.-katol. w Szczercu. We wsi jest cerkiew pod wezw. Narodzenia N. M. P., szkoła etat. dwukl. i kasa pożycz. gm. z kapit. 749 zł. Za czasów Rzpltej należały P. do dóbr królewskich, do starowstwa szczerzeckiego, jako przedmieście Szczerca. W r. 1569 nakazuje Zygmunt August Andrzejowi Barzemu z Blozewa, zastępcy ststy lwow., aby nie umniejszano dóbr królewskich, jak to się stało przy rozgraniczeniu wsi królew. Dobrzan i Piaski od Siemianówki i Chorosna (Arch. Bernard. we Lwowie, C. t. 41, str. 803). W r. 1570 nakazuje Zygmunt August Mikołajowi Herburtowi, star. lwow., rozgraniczyć Chorosznę i Siemianówkę, dzierżawę Marcina Kunata, od wsi królew. Piaski i Dobrzany (ib., C., t. 334, str. 280). W r. 1606 oznajmia Zyg. III poddanym swym ze wsi królew. P. i innych o wysłaniu komisarzy celem pomiaru ról i gruntów włościan (ib., C., t. 361, str. 1327). W r. 1615 wysyła Zygmunt 111 komisarzy w celu złagodzenia sporu między mieszkańcami Szczerca na Piaskach i t. d. a wójtowstwem w Ostrowie (ib. C., t., 369, str. 487). W r. 1634 poleca Władysław IV komisarzom zbadanie stanu dzierżaw w P. i t. d. (ib., C., t. 285, str. 1234). W r. 1635 nakazuje Władysław IV poddanym wsi Piasków, ażeby posłusznymi byli Bonifacemu Stanisławowi Mniszchowi (ib., C., t. 386, str. 705). W r. 1644 nadaje Władysław IV Andrzejowi z W. Kuńczyc Mniszchowi wsi Łany, Piaski i Nowosielce (ib., C., t. 396, str. 9 i t. 638, str. 3). 9.) **P.** al. *Pisok*, część Tuligłów, pow. mościski. 10.) **P.**, część wsi Burcze, pow. rudecki. Zajmuje płd.-zach. część obszaru, nad Wereszycą, jest siedzibą parafii gr.-kat. i ma cerkiew. 11.) **P.** al. *Piasek*, część Sassowa, w pow. złoczowskim. 12.) **P.**, grupa domów w mieście powiatowem Złoczowie. 13.) **P.** al. *Na Piasku*, część Wolicy, w pow. żółkiewskim. 14.) **P.** al. *Folwarki*, grupa domów w Jaryczowie Nowym, pow. lwowski.

Piaski 1.) os., pow. babimoski, leży tuż pod Rakoniewicami; st. dr. żel. o 20 klm. w Lutomyślu; okr. miejski Rakoniewice; 20 dm., 188 mk. 2.) **P.**, niem. *Sandvorwerk*, fol. należący do domeny Hamernia, pow. babimoski, o 10 klm. na wschód-południe od Zbąszynia, par. i st. dr. żel. w Zbąszyniu, okr. domin. i poczt w Hamerni; 3 dm., 59 mk. Należał niegdyś do Mielęckich. 3.) **P.**, niem. *Klein-Piaski*, fol., pow. bukowski, par., okr. domin. i poczta w Grodzisku; 7 dm., 125 mk.; należał niegdyś do Opalińskich. 4.) **P.**, posiadłość, tuż pod Bukiem, 5) **P.**, niem. *Sanddorf*, wś i wybud., pow. bydgoski, st. poczt. Koronowo. Wś ma 60 dm. i 391 mk. (271 kat. i 120 prot.). Wybudowania mają 35 mk. i 4 dm. 6.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. bydgoski, w okolicy Solca, okr. wiejski Przyłubie Niemieckie; 1 dm., 13 mk. 7.) **P.** *Wyszyńskie*, niem. *Wyszynsand* i *Wischinsand*, wś, pow. chodzieski, o 9 klm. na zachód od Budzynia, między Chodzieżem i Ryczywołem, pod Wyszynami; par. w Chodzieżu, poczta i st. dr. żel. w Budzyniu; 13 dm., 129 mk. (85 kat. i 44 prot.). 8.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. chodzieski, o 5 klm. na wschód od Ujścia, pod Dziembowem, na prawym brzegu Noteci. Nie jest wykazaną w spisach urzędowych. 9.) **P.**, os. wiejska, pow. czarnkowski, o 5 klm. na półn.-zachód od Czarnkowa, par. Czarnków, okr. wiejski Hamernia Czarnkowska, st. dr. żel. w Trzciance, o 12 klm.; ma 14 dm., i 128 mk. 10.) **P.**, niem. *Sandkrug* i *Krueger*, karczma, pow. czarnkowski, o 4 klm. na zachód-południe od Radolina; par., poczta i st. dr. żel. o 5 klm. w Trzciance, okr. wiejski Nowa Wieś; 1 dm., 10 mk. 11.) **P.**, wś i okr. wiejski, pow. gnieźnieński, tuż pod Gnieznem, wznies. 121 mt. npm., par. poczta i st. dr. żel. w Gnieźnie; 5 dm., 91 mk. W skład okr. wiejsk. wchodzi fol. Pofrańciszkański; cały okr. ma 11 dm. i 139 mk. (110 katol. i 29 prot.). 12.) **P.**, wś, pow. gnieźnieński, o 5 klm. na północ od Witkowa, par. Kędzierzyn, poczta w Witkowie, st.dr. żel. o 9 klm. w Trzemesznie; ma 5 dm., 45 mk. katol. Należała niegdyś do klasztoru trzemeszeńskiego. 13.) **P.**, karczma, pow. gnieźnieński, tuż pod Kiszkowem, wchodziła w końcu zeszłego wieku w skład dóbr węgorzewskich (Józefa Rokossowskiego). Około 1833 r. 2 dm. i 13 mk. W nowszych skorowi-

dzach nie wykazana. 14.) **P.**, mylnie *Laski* (na mapie Chrzanowskiego), karczma do Lednogóry, pow. gnieźnieński, o 7 klm. na wschód-północ od Pobiedzisk, par. Imielno; 1 dm., 6 mk. Nie wykazana w nowszych Skorowidzach. 15.) **P.**, kościół, domin. i okr. domin., pow inowrocławski, o 8 klm. na wschód od Kruszwicy, przy granicy królestwa polskiego, par. w miejscu, poczta w Kruszwicy, st.dr. żel. o 18 klm. w Jarosławiu; 10 dm., 133 mk., obszaru 503·24 ha; czysty dochód 3900 mrk; chów bydła szwajcarskiego; właścicielem jest Czesław Jaczyński. Około 1383 należały już P. do kapituły kruszwickiej; podczas zaburzeń domowych złupili je stronnicy Domarata, kasztelana poznańskiego. Około 1560 r. posiadali tu: Feliks Wolski 3 łany i 2 zagrodników, Wojciech Szuba 1 łan i 2 zagrodników, Wacław Sowa i łan i 1 zagr., Jędrzej Rychalski i Maciej Strzezik po 1 łanie. Parafią two rzyły wówczas: Bacharcie, Piaski, Piecki Małe i Wielkie, Skotniki Zabłotne, Tarnówko i Wola Wapowska. Znaleziono tu dwie siekierki krzemienne. W skład okręgu domin. wchodzi fol. Marcinki. Cały okręg ma 11 dm. i 145 mk. katol. 16.) **P.**, pow. kościański, ob. *Rąbinek*. 17.) **P.** al. *Góra Piaseczna*, niem. *Sandberg*, miasteczko, pow. krobski, o 59 klm. na południe od Poznania, 14 klm. na półn.-wschód od Krobi, przy trakcie z Gostynia do Borku, wznies. 97 do 99 mt. n. p. m. Ma 64 dm. i 795 mk. Kościoły katolicki i protestanki, synagoga, agencya pocztowa i 4 jarmarki do roku. Herb miasta wyobraża między dwoma palmami parę skrzyżowanych pałaszy, nad któremi jeleń w pędzie, a nad nim korona o pięciu pałkach. Kościół katolicki stanął w nowszych dopiero czasach, kościół zaś protestancki wystawił założyciel miasteczka, Karol Leszczyc z Pierzchna Koszutski około 1775 r. Mieszkańcy trudnią się przeważnie rolnictwem; czysty zysk z hektatu 9 mrk. W początkach bieżącego wieku było w P. 59 dm. i 383 mk., między którymi 117 żydów. Co do zajęć było 21 gorzelników, 17 piwowarów, po 5 młynarzy, krawców, szewców i płócienników, 4 rzeźników, 3 kołodziei, orgarmistrz, malarz i 13 różnych rzemieślników. Dochody miejskie wynosiły 249 talar. W 1811 r. było 356 mk. W 1843 r. 542 mk. (102 katol., 182 prot. i 258 żydów); 1858 r. 579 mk.; 1871 r. 649 mk. (232 katol., 245 prot. i 122 żydów). P. należały kolejno do Koszutskich, Broniszów, Sokolnickich i Zakrzewskich. W r. 1337 Mikołaj z Gostynia, nadając mieszczanom gostyńskim różne przywileje, przekazuje im, między innemi, wszystkie ogrody, położone między Gostyniem i Piaskami (Paseczne). W 1773 r. uzyskał wspomniany Karol Koszutski przywilej na założenie miasteczka, któremu nadał ordynacyą miejską r. 1775 dnia 6 maja (ob. Wuttke, Staedtebuch des Landes Posen, str. 134). 18.) **P.**, folw. do Konar, pow. krobski, między Jutrosinem i Górką Miejską, o 8 klm., par. i okr. domin. Konary, poczta w Dłoni, st. dr. żel. o 16 klm. w Rawiczu, 5 dm., 80 mk. 19.) **P.**, niem. *Schoenfeld*, posiadłość, tamże. 20.) **P.**, niem. *Sandmuehle*, folw. do Baszkowa, pow. krotoszyński, o 4 klm. na zachód-północ od par., poczty i st. dr. żel. w Zdunach, okr. domin. Baszków, 1 dm., 19 mk. Należał niegdyś do Mielżyńskich. 21.) **P.**, niem. *Sandziegelei*, cegielnia, pow. międzychodzki, pod Międzychodem, okr. domin. Wielka Wieś, 1 dm., 6 mk. 22.) **P.**, holendry, pow. międzyrzecki, o 6 klm. na zachód od Trzciela, par. prot. w Bukówcu, poczta w Trzcielu, st. dr. żel. o 13 klm. w Zbąszyniu, 9 dm. i 75 mk. protest. 23.) **P.**, niem. *Sandmuehle*, młyn, pow. międzyrzecki, par. Kalawa, 1 dm., 11 mk. Nie wykazany w nowszych skorowidzach. 24) **P.**, karczma, pow. mogilnicki, o 2 klm. od Gębic. 25.) **P.**, niem. *Sand*, wybudowania, pow. obornicki, okr. wiejski Tarnówko. P. al. Sand I ma 32 dm., 196 mk., a Sand II ma 214 mk. i 36 dm. 26.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. obornicki, na lew. brzegu Warty, naprzeciw Obornik, par. Obiezierze, okr. wiejski Uścikowskie Holendry, 1 dm., 19 mk. 27.) **P.**, wś, pow. odolanowski, o 7 klm. na płn.-wschód od Grabowa, na lew. brzegu Prosny, par. i poczta w Grabowie, st. dr. żel. o 22 klm. w Antoninie i Ostrzeszowie. Około 1843 r. 12 dm. i 128 mk. (96 katol., 24 prot. i 8 żyd.). W nowszych skorowidzach nie wykazana. W P. znaleziono podobno siekierki krzemienne, 28.) **P.**, os., pow. odolanowski, w pobliżu Raszkowa, par. Pogrzybów, okr. domin. Raszków, 2 dm., 47 mk. 29.) **P.**, wybudowania, pow. odolanowski, o 2 klm. na płn.-wschód od st. poczt. w Sulmierzycach, okr. wiejski Chwaliszewo, 13 dm., 91 mk. 30.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. odolanowski, o 3 klm. na płn.-wschód od Ostrowa, nad Ołoboczką, okr. domin. Karski, 2 dm., 8 mk. 31.) **P.**, wś, pow. ostrzeszowski, o 6 klm. na płd.-wschód od Baranowa, wznies. 169 do 175 mt. npm., par. i poczta w Słupi, st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej o 2 klm., 33 dm., 242 mk. katol. 32.) **P.**, pustkowie, pow. ostrzeszowski, w pobliżu Kobylej Góry, okr. wiejski Góra, 11 dm., 111 mk. 33.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma i dziegciarnia, pow. pleszewski, między Jarocinem i Mieszkowem, par. Wilkowyja, poczta i st. dr. żel. o 3 klm., 4 dm. i 39 mk. (31 katol., 8 prot.). Nie wykazane w nowszym spisie. 34.) **P.**, niem. *Sandkrug* i *Brueckenkrug*, karczma i przewóz, pow. pleszewski, na lewym brzegu Warty, o 1 ½ klm. na zachód

od par. i poczt. w Nowem Mieście, st. dr. żel. o 3 klm. w Chociczy, 1 dm., 5 mk. Nie wykazane w nowszym spisie gmin. 35.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. pleszewski, o 8 klm. na płd.-wschód od Dobrzycy, par. Karmin, okr. wiejski Karminek, st. dr. żel. o 10 klm. w Pleszewie, 2 dm., 6 mk. 36.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. poznański, o 14 klm. na zachód od Poznania, pod Dąbrową, na drodze wiodącej do Buku. Nie wykazana w spisach urzędowych. 37.) **P.**, przedmieście Poznania, ciągnęło się od kościoła bernardynów do Rybaków. 38.) **P.**, niem. *Sandmuehle*, młyn, pow. szamotulski, o 2 klm. na wschód-północ od Wronek, na strudze, która tam wpada do Warty. Nie wykazany w spisach urzędowych. 39.) **P.**, domostwo, pow. wrzesiński, o 14 klm. na wschód od Miłosławia i 6 klm. na płn. od Pyzdr, przy granicy królestwa polskiego, par. Sokolniki, poczta w Borzykowie, st. dr. żel. w Miłosławiu. W 1843 r. 8 mk. katol. Nie wykazane w spisie gmin. 40.) **P.**, niem. *Sandkretscham*, karczma, pow. wschowski, o 10 klm. na płn.-zachód od Wschowy, par. Lgiń. W 1843 r. 7 mk. Nie wykazana w spisie gmin. 41.) **P.**, niem. *Sandkrug*, karczma, pow. wyrzycki, o 12 klm. na zachód-południe od Wyrzyska, tuż pod Białośliwiem. *E. Cal.*

Piaski 1.) niem. *Piasken*, wś. pow. grudziądzki, st. poczt. i par. ew. Grudziądz, par. kat. Błędowo, 1¼ mili odl. W miejscu jest szkoła ewang. Wś ma 471·71 mr. obszaru. W 1868 r. 26 bud., 13 dm., 98 mk. ew. P. powstały, podobnie jak Hanowo, na obszarze Turznic, własności niegdyś benedyktynek w Grudziądzu i to dopiero między r. 1773 a 1787, po sekularyzacyi dóbr klasztornych. W 1788 r. wydał rząd tamtejszym osadnikom 4 włóki za 15 tal. czynszu od wł. i t. z. łąkę młynarską (Muellerwiese) za 2 tal. 10 sbr. czynszu. Prócz tego musieli czynić tłokę na dobrach turznickich stawiając od włóki po 3 podwody albo płacąc po 12 gr. za podwodę. Później ustąpił im fiskus jeszcze 40 mr. i 48 kw. prętów wykarczowanego lasu nad jez. Borowem. W 1858 r. nastąpiła zamiana kanonu na amortyzuiącą się rentę (ob. Gesch d. Graudenzer Kr. v. Froehlich, I, str. 238). 2.) **P.**, ob. *Bielice Stare*, niem. *Piasken* al. *Alt-Bielitz*, pow. toruński. Teraźniejszym właśc. jest Schwartz, do którego należą i Nowe Bielice. 3.) **P.**, niem. *Piasken*, według Kętrz. miejscowość w pow. suskim. W spisach rządowych nie podana. 4.) **P.**, niem. *Gross* i *Klein Piask*, dwie wsie, pow. toruński, st. poczt. i par. kat. Podgórz, ew. Toruń. Obejmują 102·92 mr. W 1868 r. liczyła pierwsza 5 bud., 2 dm., 24 mk. katol., 11 ew.; druga 19 bud., 10 dm., 55 mk. katol., 73 ewang. P. leżą nad lewym brzegiem Wisły, tuż nad koleją. *Ks. Fr.*

Piaski 1.) niem. *Piasken*, os. na pol.-pruskich Mazurach, pow. ządzborski, nad jeziorem Beldahn, wśród krutyńskich lasów, założona między 1831—34 r. przez sektę filiponów z Rossyi przybyłą, st. poczt. Rudozany. 2.) **P.**, niem. *Sandenn*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad laśmiadckiem jeziorem, na szczycie trójkąta, jakim się jezioro to wrzyna w ląd na płn.-wschód, 8 klm. od st. poczt. Gąsek. Wieś pierwotnie niemiecka, spolszczała. Bernard v. Bolzhofen, komt. brandenburski, nadaje r. 1474 Miszucie 20 włók celem założenia wsi dannickiej niemieckiej. W r. 1600 mieszkają w P. sami Polacy (Kętrz., O ludn. pol., 500). *Ad. N.*

Piaskinia, wś i os. karcz., pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 1 w., ma 4 dm., 24 mk. W 1827 r. był. 1 dm., 8 mk. Wchodziła w skład dóbr rządow. Kalwarya (t. III, 711).

Piaskowa, os., pow. siedlecki, gm. Jasionka, par. Zbuczyn, ma 1 dm., 2 mk., 2 mr. ziemi.

Piaskowa 1.) góra lesista ze szczytem 474 mt. wys., pod 49° 44′ 20″ płn. szer., a 40°6′ wsch. dług., w płn.-wsch. stronie Kotowa, na granicy Jasienicy Sufczyńskiej, w pow. dobromilskim. 2.) **P.**, lesista góra w płd.-wsch. stronie Starzysk, w pow. jaworowskim. Szczyt jej 351 mt. wys. na granicy Wereczycy. 3.) **P.**, góra, ze szczytem 304 mt. wys., w płd.-wsch. stronie Brusna Nowego, w pow. cieszanowskim. 4.) **P.**-*Góra*, wzgórze w Gołogorach pod Lwowem. 5.) **P.**-*Góra*, nad rzką Gniezną, w pow. zbaraskim. 6.) **P.**-*Góra*, szczyt górski, w pow. kossowskim, nad pot. Hłyboki, wznies. 1158 mt. Por. też Bystrzec, Derety-niczuk, Hłyboki. *Lu. Dz.*

Piaskowa Góra, kol. i os. karcz., pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Kazimierz; kol. ma 12 dm., 88 mk., 177 mr. ziemi włośc.; os. karcz. 1 dm., 3 mr. W 1827 r. było 10 dm., 90 mk.

Piaskowa Góra, niem. *Sandberg*, szczyt górski na obszarze wsi Muehlenbach, w hrabstwie spiskiem.

Piaskowa Góra 1.) wyniosłość nad rzką Lutrzyną, pod Lembarkiem, pow. brodnicki. Znaleziono tu cmentarzysko (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., przez Ossowskiego, str. 71). 2.) **P.** *Góra*, niem. *Sandberg*, góra na obszarze wsi Lignów, w pow. kwidzyńskiem. W r. 1885 znaleziono tu kilka szkieletów, opatrzonych bogato w ozdoby srebrne, bronzowe i szklanne. Prawie wszystkie są pochodzenia rzymskiego i sięgają pierwszych stuleci po narodzeniu Chrystusa. Wykopaliska umieszczone w Muzeum w Gdańsku.

Piaskowa Skała, ob. *Pieskowa Skała*.

Piaskowatka, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. katol.

Piaskowa Wieś, ob. *Piaseczno*, pow. inowrocławski.

Piaskowce 1.), wś nad Niemnem, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Bielica, okr. wiejski Bucile, o 14 w. od gminy a 44 w. od Lidy, 29 dm., 273 mk. (110 dusz rewiz.); należy do dóbr Andrusowszczyzna, ks. Witgensteina. 2.) **P.**, zaśc. nad Niemnem, tamże, o 42 w. od Lidy, 1 dm., 6 mk. 3.) **P.**, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto (dawniej Wawerka), okr. wiejski Wawerka, o 32 w. od Lidy, 7 w. od Wasiliszek, ma 10 dm., 91 mk. katol. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.); należy do dóbr Lebiodka, Dąbrowskich.

Piaskowe, część Hodynia, pow. mościski.

Piaskowice, ob. *Pieskowice*.

Piaskowice, wzgórze nad pot. Korzelickim, dopływem Lipy-Gniłej, w pasmie Gołogór, w pow. przemyślańskim, ma 387 mt. wznies.

Piaskowiec, góra w pow. miechowskim, gm. Kozłów, na gruntach dóbr Rzędowice, między folw. Przybysławice i Piaskowiec, w której 1883 r. wywiercono tunel dla dr. żel. dębliński-dąbrowskiej. Ob. Miechowski tunel (Słown. Geogr., t. VI) i „Wszechświat“ (1884 r., № 17).

Piaskowiec 1.) al. *Budy*, kol., pow. łódzki, gm. Radogoszcz, par. Zgierz; wchodziła w skład dóbr Kały. 2.) **P.**, os., pow. będziński, gm. Choroń, ma 1 dm., 5 mk., 3 mr. włośc. 3.) **P.**, folw., pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki. Na obszarze jego wznosi się góra t. n., przez którą przeprowadzono tunel dla dr. żel. dąbrowskiej.

Piaskowizna, os. młyn. nad rzką Widawką, pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk; os. ma 1 dm., 13 mk., 5 mr. ziemi włośc.; młyn 1 dm. 5 mk., 16 mr.

Piaskówka, rzeczka w pow. kijowskim, dopływ Teterowa, przepływa pod wsią Majdanówką i Piaskówką.

Piaskówka, wś nad rzką t. n., o 3 w. od wsi wpadającą do Teterowa, pow. kijowski, o 14 w. od wsi Zahalce (par. prawosł.), ma 320 mk. prawosł. i 30 katol. Znajduje się tu: młyn krupczatny, fabryka sukna, skór oraz surowca i wyrobów miedzianych, piękna obora krów rasy szwajcarskiej i zwierzyniec, w którym hodują się jelenie, łosie i t. p. Należy do klucza borodziańskiego, dawniej Poniatowskich, dziś hr. Szembeków.

Piaskowo, jezioro, drobnych rozmiarów, w pow. sejneńskim, gm. Pokrowsk, na obszarze wsi Jeziorki.

Piaskowo 1.) fol., pow. szamotulski, tuż pod Ostrorogiem, 2 dm., 17 mk., par. i poczta w Ostrorogu. Nie tworzy już odrębnej całości. Stoi tu słynny cudami kościół św. Jakuba, wystawiony r. 1664 przez Barbarę Kwilecką, kasztelanowę lędzką, ówczesną dziedziczkę Ostroroga. Cuda opisał ks. Piotr Rossigroch w 1674 i 1670 r. P. istniało już przed r. 1580. Wspominane w streszczonym dyplomacie z 29 czerwca 1238 r. (Rzyszczewskiego: Kod. Dypl. II, 17) „Piskowe“, gdzie Kazimierz ks. kujawski, układał się z Krzyżakami, nie jest ani tem, ani następującem P. 2.) **P.**, fol., pow. szamotulski, o 4 klm. na płd.-wsch. od Szamotuł; okr. domin. Kąsinow, par., poczta i st. dr. żel. w Szamotułach; 6 dm., 76 mk.; własność Żółtowskich. *E. Cal.*

Piaskowodka, posiadłość ziemska w pow. borysowskim, ma razem z os. Hołubicka-Dacza około 8 włók; należy do Kurowskich.

Piaskowy Młyn, niem. *Piasker Sandmuehle* al. *Sandort*, wiatrak, pow. starogardzki, należy do Wielgłów.

Piaśnica, w dok. *Pesnitza*, *Pesnizza*, *Peszniza*, niem. *Piasnitzfluss*, rzeka w pow. wejherowskim, powstaje przy wsi Małej Piaśnicy, płynie w płn.-zach. kierunku przy Wielkiej Piaśnicy, pędzi młyn Warzkowski, mija Opalin i Tyłowo i wchodzi w jez. Piaśnicę (Zarnowitzer-See), potem opuściwszy je, płynie dwoma ramionami, z których zachodnie tworzy granicę między pow. wejherowskim a lęborskim przez Żarnowskie błoto. Blizko morza schodzą się znów oba ramiona w jedno. Na zach. Dębka wpada wreszcie ta rzeczka do Bałtyku. P. należała dawniej, począwszy od wyjścia z jeziora aż do morza, do panien benedyktynek w Żarnowcu. Ryby łowiono w niej, mianowicie gdy w pewnych czasach wychodziły z morza do jeziora. Do czyszczenia rzeki zobowiązani byli poddani z pobliższych wiosek osobnym szarwarkiem (ob. Klasztory żeńskie przez Fankidejskiego, str. 197). 2.) **P.**, niem. *Zarnowitzer-See*, duże jezioro, ciągnące się z płd. na płn., w pow. wejherowskim. Dosięga ono północnym końcem ziemi lęborskiej. Ma 8 klm. długości a 2 klm. szerokie; powierzchnia obejmuje 5000 mr. Rz. Piaśnica przerzyna je w całej długości, a od zachodu wpada do niego struga Bychowna. Jezioro to należało do klasztoru żarnowskiego. Obfitowało w szczupaki, okonie, sędacze i węgorze (ob. Klasztory żeńskie przez Fankidejskiego, str. 197 i Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 4). *Ks. Fr.*

Piaśnica, niem. *Piasnitz*, według Kętrz. miejscowość w pow. lęborskim. W spisie urzędowym niepodana.

Piaśnica 1.) *Wielka*, niem. *Gross Piasnitz*, dok. 1342 *Peslitza*, *Pisienica* 1648, wś włośc. w Kaszubach nad rz. Piaśnicą, pow. wejherowski, st. p. Rekowo, par. kat. Mechowo, $^3/_4$ mili odl., ew. Bolszewo, zawiera 3 gbur-

skie posiadłości, 21 włók i 9 mr. i leśnictwo królewskie. W 1868 r. 49 mk., 31 kat., 18 ew., 5 dm. Odl. od Wejherowa $1^1/_2$ mili. Tędy wiodła już r. 1342 stara droga z Pucka. W pobliżu wsi znaleziono resztki grobu pogańskiego. W 1618 sprzedaje wojewoda Jan Weiher, posiadłość w P. Maciejowi Schroeder za 6 grz., oprócz tego ma kupujący rocznie do zamku puckiego płacić 10 grz. i strzedz lasu król. i stawów bez prawa łowów. Przywilej ten potwierdza r. 1633 d. 2 marca Władysław IV w Krakowie (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 205). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płaciła w Pisienicy pani Pisińska summatim 8 fl. 16 gr. (ob. Roczn. Towarz. Przyj. Nauk w Pozn., 1871, str. 173). Ciekawe szczegóły podaje lustracya z r. 1678: „Tam jest gospodarzów Nr. 3. Producowali kontract JM. Pana Jana Weyhera, Starosty Puckiego, y Confirmacyą K. J. M. Władysława IV die 2 Marty Anno 1633, ale non sunt in usu tego Matys Wężyk podany z Żoną dzieci ma troie dorosłych Lesny y Sługa Zamkowy. Ordynaria iego taka iaka y Zagorskiego Lesnego, procz pieniędzy których ten ma fl. 42; powinnośc lassow y Stawow Krolewskich doglądac y pilnowac, do Sieci isc daie Czynszu fl. 39. Woyciech Marach z Zoną dzieci ma pięcioro daje Czynszu takze fl. 39. Powinność jego lassa, Stawow pilnowac, do Sieci isć. Tenże piwo Panskie y gorzalkę szynkowac powinien. Wawrzyniec Blaszkowicz z Zoną ma dzieci troie, daie Czynsu na rok fl. 22. Powinnośc iego iak wyższego prócz Szynkowania piwa“ (str. 18, manuskrypt w Peplinie). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciła Piaśnica cała 28 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 83). R. 1710 należała P. do parafii starzyńskiej; mesznego płaciły wówczas Piaśnice $1^1/_2$ korca żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 60). W 1885 r. zaczęto budować szosę z Wejherowa na Piaśnicę do Krokowa. W 1813 r., podczas oblężenia Gdańska, było tu rozłożone wojsko rossyjskie, które w poblizkim lesie pozostawiło dużą mogiłę, zaznaczoną greckim krzyżem. 2.) **P.** *Mała*, niem. *Klein Piasnitz*, wś włośc., tamże, zawierała w 1868 r. 3 gburstwa i 3 zagrody, 34 wł. 15 mr.; 99 mk., 78 kat., 21 ew. W lustracyi z r. 1678 czytamy: Mieszka tam gospodarzow Nr. 3, na czynszach producowali Kontrakt Jana Weyhera z r. 1618, ale nie są in usu tego. Teraz takeśmy ich zostali. Woyciech Bloguszewski z Zoną dzieci ma dwoie, daie czynszu fl. 39. Powinnosc iak y drudzy w W. P. Krystow Blaszkowicz z Zoną, dzieci ma dwoie. Czynszu płaci fl. 20; powinnosc iak y u innych. JM. Pan Jan Jerzy Sulicki Sądowy Ziemski Pucki imieniem JM. Pana Ernesta Krokowskiego, Sędziego Ziemskiego Puckiego, opowiedział się przed nami że JM. Pan Sędzia pomieniony Pucki na liberam incisionem lignorum na każdy tydzień cztery wozy drew, a na każdy rok Kopę drzewa z Lasu Piasnickiego Starostwa Puckiego do lat Nr. 30. Na co produxit naprzod Privilegium Michaelis Regis Pol. de 12 Nov. 1669. Potym consens J. Pana Kazimierza Zawadzkiego na ten czas Starosty Puckiego a teraz Podkomorzego Malborskiego de 4 Febr. 1671. Nadto Confirmacyą Teraznieyszego nam Szczęsliwie Panuiącego K. J. M. Jana Trzeciego do data w Krakowie die 2 Apr. 1676. JM. Pan Jakub Sądowy Ziemski Mirachowski y Woyciech Łebinscy Bracia rodzeni Dobr Częstkowa dziedzicze przy dobrach J. K. M. Starostwa Puckiego Glaznicy y Przytoczna graniczący, stanąwszy przed nami uskarzali się że za JM. Pana Działynskiego Ssty natenczas Puckiego zaiechano im część lassu, iak oni mowili ich dziedzicznego, o co processa w Ziemstwie y Trybunale tak z JM. Panem Działynskim iak y z JM. Panem Zawadzkim Sstą Puckim producowali i proszyli abyśmy osądzili y im co ich iest własnego przyznali. My poniewasz Commissye graniczne wysadzic iest extra functionem Nostram suspendowalismy to, iednak z obu stron iak bywało nakazalismy, aby nie wyrębywano. PP. Possessorowie iednak dobr tych Dziedzicznych Częstkowa Commissyą z Kancellaryi J. K. M. wywieść iak nayprędzey maią. To przecię Notandum że lesni Sstwa Puckiego skarzyli na pomienionych Possessorow Częstkowa, że oni Krzyże graniczne stare powycinali (ob. str. 186—19). *Kś. Fr.*

Piasno, ob. *Piaszno*.

Piasoczna, ob. *Piaseczna* i *Piaseczno*.

Piasoczyn, urzęd. *Piesoczyn*, wś nad rz. Sobkiem, dopł. Sobu, pow. bracławski, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol., par. kat. i st. poczt. Niemirów (o 21 w.), gm. Obodne, ma 81 os., 232 dusz męz., 682 dzies. ziemi włośc.; cerkiew N. M. P., wzniesiona w 1867 r., uposażona 39 dzies. ziemi z 725 paraf. Wraz ze wsią Bondurówką ma 1146 dz. ziemi dworskiej. Niegdyś własność jezuitów, po przejściu na fundusz komisyi edukacyjnej, nadana w 1781 Józefowi Hołowińskiemu, porucznikowi wojsk koron., z ewikcyą na dobrach tegoż Buczak i Hrehorowa, w wwdztwie kijowskiem, przyczem roczna intrata z niej wraz z attyn. oznaczoną została na 7200 złp. Później własność Jaworskich, dziś Tarutina.

Piasowicka-Słoboda al. *Florentynków*, wś, pow. bobrujski, gm. Nowe-Stepy, przy drożynie ze wsi Plesowicz do miasteczka Kazimirowa, ma 8 osad; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Piast, wś istniejąca niegdyś pod Trzebnicą, na Szląsku. W r. 1575 książęta Henryk

Karol na Ziębicach i Oleśnicy, sprzedają Jerzemu Koźlikowi (Koschlieg) na Jaksicach (Jagatschuetz) wsie: Piast, Domanowice, Świątniki, Szczytkowice, Malczów, Węgrzynów i Pritzaw (Brietzen), wsie po części klasztorne. Wydawca Kodeksu dypl. Szląska przypuszcza, że P. jest dzisiejszem Biedaszkowem trzebnickim (Biadauschke). *A. Jel.*

Piastenthal *Gross* i *Klein*, kol., pow. brzeski (Brzeg) na Szląsku, par. Lubieś Wielka. Ludność ewangielicka.

Piastoszyn 1.) niem. *Petztin*, w 1664 r. *Piaseczno Niemieckie*, dok. niem. 1400 *Pessentin*, wś przez t. z. Kosznajdrów zamieszkała, pow. tucholski, st. p. Silno, par. kat. Raciąż, ew. Tuchola, szkoła kat. w miejscu. Ma 3696·79 mr. obszaru. W 1868 r. 116 bud., 55 dm., 456 mk., 419 kat., 23 ew. Wś ta leży opodal szosy i kolei tucholsko-chojnickiej, na samym krańcu powiatu. Za czasów krzyżackich i polskich, gdzie P. należał do komturstwa a potem sstwa tucholskiego, stał tu folwark. Dziś jeszcze jedną część wsi zowią grodztwem. Toeppen podaje, że 1417 r. stało tu 39 koni roboczych (ob. Altpreuss. Monatschr., VII, str. 459). W 1400 r. odnawia komtur tucholski Jan v. Streifen przywilej wiejski na 31 1/2 wł. z prawem chełm. Od każdej włóki mają czynszować 13 skojców, korzec owsa i 1 1/2 korca owsa dla gęsi. Mają także 3 1/2 wł. nadmiarku, które im nadał komtur Siegfried v. Gerlachsheim z obowiązkiem płacenia nam rocznie 13 skojców od włóki, ale bez tłoki. Od pomienionych 3 1/2 wł. powinni z każdej włóki zebrać mórg siana i je zwieść; są także zobowiązani do innych prac, mianowicie do pomagania przy budowaniu i naprawianiu grodów. Arcybiskupowi gnieźn. powinni z każdej włóki po 2 skojce jako dziesięcinę dawać. Dan na zamku naszym tucholskim w dzień św. Barbary (ob. Cod. Belnensis, str. 44). R. 1484 wystawia Mikołaj Kościelecki, ssta bydgoski, nieszawski, tucholski, świecki i człuchowski, dla spustoszonej przez nieprzyjaciół wsi nowy list nadawczy. Sołectwo bez zasiewu sprzedaje czcigodnemu Kruczkowi (?) za 169 grzywien, ale zastrzega sobie prawo wykupna. Po 5 wolnych latach mają poddani od włóki 37 skojców płacić, proboszczowi zaś w Ostrowitem od włóki 1 korzec żyta i 3 grosze i t. d. Dan w Tucholi. Lustracya z r. 1670 podaje: Dom gospodarski był słomą pokryty, obora porządnie zbudowana. Bydła wszystkiego liczono 32 sztuk, między niemi krów dojnych 17, świni starych 11, wieprzów dwuletnich 8, prosiąt letnich 3, gęsi starych 24. Żyta wysiano 284 ćwiartek, urodzaj wynosił 192 kop, taksa ćwiartki 22 1/2 gr., suma fl. 546 gr. 11 den. 6; pszenicy wysiano 13 ćw., urodzaj wynosił 26 1/2 kopy, taksa ćwiartki 30 gr., suma fl. 92 gr. 22 den. 9; jęczmienia wysiano 57 ew., urodzaj wynosił 92 kop, taksa ćw. 20 gr., suma fl. 213 gr. 10; owsa wysiano 246 ćw., urodzaj wynosił 155 kop, taksa ćw. 10 gr., suma fl. 232 gr. 15; grochu wysiano 2 ćw., urodzaj wynosił 4 1/2 kopy, taksa ćw. 30 gr., suma fl. 9 gr. 22 den. 9. Siana zebrano wozów 104. Suma dochodu rocznego tego folwarku czyni 1146 fl. 21 gr. 6 den. (ob. Odpisy w Peplinie). Według lustr. z r. 1664 liczyło Piaseczno Niemieckie alias Piastoszyn 33 włók, sołeckich 5, wybranieckich 1, gburów 8, czynsz wynosił 75 fl. 7 gr. Podług taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacili w P. poddani od 31 wł., karczmy, 3 ogrodz. i kowala 64 fl. 28 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Poznaniu, 1871, str. 184). W wizytacyi Trebnica z r. 1653 wreszcie czytamy, że tu było 14 gburów i 1 sołtys, którzy mesznego dawali po 1 korcu żyta i tyleż owsa (str. 111). 2.) **P.**, fol., ob. *Kosobudy*, pow. chojnicki.

Piastów, wś i fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wielogóra, par. Wsola, odl. 11 w. od Radomia, posiada młyn wodny, 40 dm., 466 mk. W 1827 r. było 43 dm., 280 mk. W XV w. dziedzicem wsi Mikołaj Sliz (Slysch) h. Habdank. Było tu 12 łanów kmiecych, 3 karczmy, 6 zagrodników z rolami; z tych ról szła dziesięcina wartości 12 grzywien dla prepozytury sandomierskiej. Folwark i trzynasty łan kmiecy dawały plebanowi we Wsoli. Na łanie tym była założona karczma zwana Kowalowską (Dług., L. B., II, 534). Fol. P. z wsią P., Wsola, Gózdek i Józefówek, rozl. dominialna mr. 873: gr. or. i ogr. mr. 535, łąk mr. 182, past. 8, wody mr. 10, lasu mr. 95, nieuż. mr. 43; bud. mur. 13, z drzewa 21; płodozmian 10 i 14-polowy. Wś P. os. 53, z gr. mr. 812; wś Wsola os. 26, z gr. mr. 192; wś Gózdek os. 12, z gr. mr. 168; wś Józefówek os. 7, z gr. mr. 72. *Br. Ch.*

Piastowo, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Białyszewo, par. Sierpc, odl. o 3 w. od Sierpca, ma 2 cegielnie i wiatrak, 31 dm., 378 mk. P. leży w malowniczej okolicy, nad małem jeziorem, nad którego brzegami rozłożyły się zabudowania dworskie i folwarczne. Na obszarze wsi znajduje się „uroczyszcze“, wedle tradycyi ludowej miejsce dawnych zebrań ludowych. Dobra P. w 1772 r. były własnością Białopiotrowicza, mieszkającego stale w Kosmaczewie pod Płockiem. W początkach obecnego stulecia należały do Kobylańskiego, generała i prezesa komisyi wojewódzkiej płockiej. On to zaprowadził w tych dobrach staranne gospodarstwo. W 1877 r. dobra P. składały się z fol. P., Kręczkowo al. Krzętkowo i Kurowo, attyn. Bledzewo; wsi: P., Krzętkowo, Ostrowy i Piaski Piastowskie. Rozl. dominialna mr. 1918: fol. P. gr. or. i ogr. mr.

391, łąk mr. 43, lasu mr. 547, nieuż. mr. 46, razem mr. 1027; bud. mur. 9, z drzewa 7; płodozmian 10-polowy; fol. Kręczkowo al. Krzętkowo gr. or. i ogr. mr. 413, łąk mr. 98, past. mr. 18, lasu mr. 117, nieuż. mr. 12, razem mr. 658; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 11-polowy; fol. Kurowo gr. or. i ogr. mr. 208, łąk mr. 20, nieuż. mr. 5, razem mr. 233; bud. z drzewa 6, las urządzony. Wś P. os. 49, z gr. mr. 223; wś Krzętkowo os. 10, z gr. mr. 10; wś Ostrowy os. 16, z gr. mr. 459; wś Piaski Piastowskie os. 10, z gr. mr. 69.

Piastowskie-Piaski, wieś włośc., pow. sierpecki, gm. Białyszewo, par. Sierpc, odl. o 3 w. od Sierpca, ma 5 dm., 55 mk., 73 mr.

Piastun, głaz narzutowy we wsi Kukarewo, w pow. ihumeńskim, ob. *Kukarewo*.

Piastun, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, przy byłej drodze poczt. połockiej, 1 dm., 3 mk. kat.

Piastuny 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Czeres, o 8 w. od gminy a 28 w. od Dzisny, 14 dm., 106 mk. (56 dusz rewiz.); należy do dóbr Czeres, ks. Radziwiłłów. 2.) **P.**, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 65 w. od Dzisny, 3 dm., 13 mk. (7 kat. i 6 starow). 3.) **P.**, zaśc. w pobliżu rz. Świsłoczy, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. puchowicka, paraf. katol. błońska, ma 6 osad; grunta szczerkowe, urodzajne, łąki obfite; miejscowość dość leśna, w tem miejscu nieco falista. *A. Jel.*

Piasutno, wś, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Mały Płock. W 1827 r. było 31 dm., 155 mk.

Piasutno, niem. *Piasutten*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, nad jeziorem z którego wypływa rzeczka Rozoga, w dalszym biegu Skwą zwana; st. poczt. Friedrichsfelde. *Ad. N.*

Piaszczyce, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Gosławice, par. Radomsk, odl. 7 w. od Radomska, ma pokłady kamienia wapiennego, piaskowca i torfu. Wś ma 29 dm., 316 mk.; fol. 8 dm., 41 mk. W 1827 r. było 27 dm., 168 mk. Podług reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1553 wś P., w par. Radomskie, należała w części do Andrzeja Mazniczy, miała 1 osadn., 1 łan. Część Mateusza Jarossek wynosiła 2 łan. Część Jana Jarossek $^1/_2$ łan (Pawiński, Wielkop., II, 272). W 1875 r. dobra P. i Kuchary składały się z fol. P., Kuchary i wsi Piaszczyce, rozl. dominialna mr. 1212: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 226, łąk mr. 100, pastw. mr. 157, lasu mr. 391, nieuż. mr. 21, razem mr. 907; bud. mur. 7, z drzewa 14; płodozmian 12-polowy; folw. Kuchary gr. or. i ogr. mr. 244, łąk mr. 51, nieuż. mr. 10, razem mr. 305; bud. mur. 2, z drzewa 1; płodozmian 12-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 34, z gr. mr. 247. *Br. Ch.*

Piaszczyki, wś w opisie dóbr Krzepice (IV, 784) mylnie zm. *Praszczyki*.

Piaszczyzna, zaśc., pow. święciański, par. Komaje.

Piaszczyzna, okolica szlach. nad strum. Niewiszą, pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 45 w. od Lidy, 10 w. od Wasiliszek, ma 5 dm., 22 mk. katol. *A. T.*

Piaszczyna, posiadłość, pow. mogilnicki, o 8 klm. na płd.-wsch. od Rogowa, pod Gościeszynem. Nie jest wykazana w spisach urzędowych.

Piaszno, *Piasno*, niem. *Pyaschen*, wś, pow. bytowski, par. katol. Niezabyszewo, kościół filialny i st. poczt. w Tuchomiu. Według wizyt. Rybińskiego z r. 1870 było tu 62 katol. i 63 ewang. *Ks. Fr.*

Piat 1.) w dokum. *P Wielki*, *Pięta*, dawna nazwa rz. Hnyłopiat. 2.) **P.** *Mały*, rzeczka, lewy dopływ Hnyłopiatu, bierze początek około mka Rajgródka i stanowi płn.-zach. granicę pow. berdyczowskiego od żytomierskiego. Wspomina o niej dokument ogłoszony w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 227.

Piatedni, ob. *Piatydni*.

Piatka (rossyj.), ob. *Piątka*.

Piatki, ob. *Piątka*.

Piatkowka, ob. *Piątkówka*.

Piathen al. *Piaten* (niem.) 1.) wś, na prus. Litwie, pow. wystrucki, blizko ujścia strugi b. n. do Pregoły, na granicy powiatu labiewskiego, $2^1/_2$ klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. Puschdorf. 2.) **P.**, dobra, tamże, należące do księcia Anhalt-Dessau. Obszaru $618^1/_2$ ha. Cegielnia. *Ad. N.*

Piatkowo, wś nad rz. Lizą, pow. bielski gub. grodzieńskiej.

Piatkowszczyzna, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Żyrmuny, o 4 w. od gminy, 38 dusz rewiz.; własność Laskowiczów.

Piatnica, zaścianek, pow. słucki, w 1 okręg polic. starobińskim, gm. Czaplice, ma 24 osad. Miejscowość lesista, grunta lekkie, dość urodzajne. Par. kat. do niedawna starczycka, teraz słucka. *A. Jel.*

Piatniczany 1.) w dokum. *Piątniczany*, wś rząd. nad Zbruczem, pow. kamieniecki, okr. pol. i st. poczt. Lanckoroń, gm. i par. katol. Orynin, ma 80 osad, 460 mk., 753 dzies. ziemi włośc., posterunek pograniczny. Cerkiew Wniebowzięcia, założona w 1860 r., uposażona 38 dzies. ziemi, ma 637 parafian. Stanowiły dobra starościńskie. Podług lustracyi kaszt. kamienieckiego Humieckiego z 1616 r. zaliczały się do sstwa skalskiego i były w posiadaniu Barbary Lanckorońskiej, chorążyny podolskiej, za prawem dożywotniem. W 1636

r. zaliczały się do sstwa czerwonogródzkiego; trzymał je Stanisław Lanckoroński, tak jednak były zniszczone przez napady Tatarów, że kwarta wynosiła tylko 35 złp. 1 gr. Podług Weinerta (Enc. mniejsza Orgelbranda) sstwo P. powstało z dawniejszego sstwa stryjskiego i obejmowało dobra: P., Lissatycze, Kawczykąt i Stryjańcze i około 1770 r. zaliczało się do wwdztwa ruskiego, ziemi przemyskiej. W 1771 r. dobra Piatniczany posiadał Kazimierz Łączyński, opłacając z nich kwarty 401 złp. 24 gr. a hyberny 28 złp. 20 gr. Na sejmie z 1773 — 5 r. Stany Rzpltej nadły to sstwa w posiadanie emfiteutyczne Stanisławowi Aleksandrowiczowi, szambelanowi królewskiemu, wraz ze wsią Bachwice. Ukazem z d. 23 stycznia 1819 r. darowane na 12 lat Weissowi. 2.) **P.**, wś nad Bohem, pow. winnicki, ob. *Pietniczany*.

Piatnyczany (rus.), ob. *Pietniczany*.

Piatra i *P. Dolna*, dwa potoki, na Bukowinie, prawe dopływy Negryszory.

Piatydni, w dokum. *Petedni*, *Petydni*, *Piatedni*, *Piatydny*, wś nad rz. Łuhem, pr. dopływ Bugu, pow. włodzimierski, za zach. od Włodzimierza, niegdyś własność biskupów włodzimierskich; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 341, 342, 373; cz. VI, t. 1: 489—491.

Piatydub, wś na płd.-wsch. granicy pow. owruckiego.

Piatyhor, w dokum. *Petykorow*, *Petikorowy*, wś, pow. włodzimierski, na płd.-zach. około mka Łokacze, niegdyś dobra biskupów włodzimierskich; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 237, 373.

Piatyhorce, wś, pow. ostrogski, na samej granicy pow. równieńskiego, okr. pol. i gm. Zdołbica, na płn.-zach. od Ostroga a płn.-zach. od Równego, posiada cerkiew paraf. i szkółkę wiejską. Nazwana dla tego, że leży na pięciu wzgórzach, choć Echard w Dykcyonarzu wywodzi nazwę od „Konsystencyi tu niegdyś chorągwi petyhorców". Jest tu ogromna wś, mająca glebę czarnoziemną. Włościanie więcej jak zamożni, zajmują się uprawą roli, która ich trudy hojnie wynagradza. Niegdyś własność ks. Ostrogskich, na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w 1753 r. darowana ks. Stanisławowi Lubomirskiemu, podstolemu koronnemu, dotychczas pozostaje w rodzie Lubomirskich. *Z. Róż.*

Piatyhorka 1.) wś u źródeł bezim. dopł. Hnyłopiatu, pow. berdyczowski, okr. pol. i st. poczt. Berdyczów, o 8 w. na zach. od Berdyczowa, w pobliżu dr. poczt. do Żytomierza, ma 453 mk. prawosł., 150 kat., 101 roskolników i 50 żydów, 1687 dzies. ziemi. Cerkiew Wozdwiżeńska, drewniana, niewiadomej erekcyi, uposażona jest 60 dzies. ziemi. Należy do czterech właścicieli; największą część posiadają Dąbscy, dalej Zwolińscy, Terleccy i Kuniccy. Do par. prawosł. należy wieś Żydowce. 2.) **P.** *Mała*, w dokum. *Petykorka*, wś na pr. brzegu Hujwy, dopł. Teterowa, pow. berdyczowski, par. prawosł. Kamienie (o 3 w.), kat. Białopol, ma 569 mk. prawosł., 50 katol., 1925 dzies. ziemi. Własność Mazarakich. W połowie XVIII w. wraz z Kaszperówką, Łohojskiem i Zakijanką należała do hr. Michała Tyszkiewicza. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 277; cz. VI, t. 2: 325, 326. *J. Krz.*

Piatyhorsk, mto pow. gub. stawropolskiej, ze zdrojowiskami mód mineralnych leczniczych, w dolinie pod górą Maszuką, zasłonięte od strony płn.-zach. szczytami gór Besztan, t. j. pięciogórza, od której otrzymało nazwisko. W pięknem położeniu, zdrowym klimacie, okazale zabudwane, ma 9519 mk., 3 cerkwie, kościół katol., szkołę parafialną, szpital wojskowy, dom inwalidów, teatr, wspaniałe aleje lipowe, bulwary, 10 fabryk małego znaczenia, targi i jarmarki. Założone w 1812 r., mto od 1830 r. Do wzrostu i pomyślności jego przyczyniają się głównie słynne zdrojowiska wody siarczanej gorącej, w liczbie 15, ciepłoty 22—37° R. Opisów istnieje wiele. *Piatyhorski powiat* ma na przestrzeni 29785½ w. kw. 115243 mieszkańców.

Piatyhory, też P. *Pustynne* lub *Przedpustynne*, miasteczko nad rz. Mołocznią dopł. Rosi, pow. taraszczański, w okolicy obfitej w dąbrowy i wody, odl. 52 w. od Taraszczy a 141 w. od Kijowa Rozległa osada, ma 3036 mk., w tej liczbie 2091 prawosł., 166 katol. i 779 izrael. Południowa część mczka nazywa się: Odajpolem. Cerkiew Uspeńska, wzniesiona z muru w 1821 r., na miejscu starej, drewnianej, pounickiej. Dawna cerkiew była z drzewa dębowego, o trzech charakterystycznych kopułach, zbudowana w 1728 r. Parafia mała według wizyty z 1741 r. w P. 130 chat, w Strzyżawce 39, w Żydowczyku 19, w Tajnicy 3. W 1768 r. parochem tej cerkwi był ks. Teodor Jurewicz; po nim był kuratem ks. Michał Stopczewski, protonotaryusz apostolski (Akta Lwow. pobernardyńskie, t. I, str. 169). Oprócz Uspenskiej w 1742 r. stała tu jeszcze druga cerkiew Swiato-Nikołajowska, lecz ta w 1850 r. spłonęła. Kościół katolicki murowany, pod w. św. Wincentego z Ferrary, wzniesiony był w latach 1827—42 z funduszów hr. Ostrowskich i Rohozińskich, dziedziców P. Mczko to położone było na krańcu, między dwiema puszczami: leśną, która rozciągała się od rz. Rosi aż do samych Piatyhór nieprzerwanie, opierając się o Wołodarkę, i stepową humańską, stąd nazwa „P. Przedpustynne". Za wzgórzami i miasteczkiem 35 mogił, znajdujących się w polach, są znamieniem że P. były widownią zajść i przygód krwawych, jakie niegdyś tę

okolicę niepokoiły. Jednakże nie wszystkie nasypy te świadczyć mogą o bojach tu staczanych, niektóre z nich prawdopodobnie mogły być sypane w tym tylko celu, aby przez świecenie ogniów na nich, ostrzegały okoliczne słobody o zbliżaniu się Tatarów. Pierwotnie P. nosiły nazwę Trynożyna i wraz z Olbaczowem (Łobaczów) stanowiły starożytne dziedzictwo rodziny Krasnosielskich. W 1579 r. dwaj bracia: Juchno i Roman Krasnosielscy, synowie Iwana, czynią dział dóbr między sobą: Roman wziął Krykowce i inne, Juchno: Trynożyn (Piatyhory) i Olbaczów (Łobaczów). Ten ostatni, ożeniony z Duchną Korotkówną, miał 5 synów: Daniła, Iwana, Michała, Dmytra i Hrehorego, i córkę Eudoksyą, za Semenem Słupiczem. Ale nadeszły czasy, w których strony te w najazdach swoich zaczęli coraz częściej nawiedzać Tatarzy. Ludność sielska, wytracana rok po roku, lub w jasyr zabierana, zanikła z czasem, i okolica znowu w pustynny najzupełniej przestwór się zamieniła. Ów zastęp rodów ziemiańskich, co w skutek nadań od władców litewskich tak się bujnie na tej ziemi rozkrzewił, zakolonizował onę i przyozdobił, niemniej został tą ogólną niedolą zagarnionym. Jedni z tych ziemian albo w bojach z Tatarami śmierć znaleźli, inni z nich przez pożogę tatarską ogołoceni ze wszystkiego znacznie podupadli, musieli się powyprzedawać ze swoich bezludnych pustek, częstokroć za bezcen i ustąpić miejsca „wielmożnikom“ z Wołynia. Podobnie i bracia Krasnosielcy: Daniło, Iwan, Dmytry i Hrehory, synowie Juchna, w 1596 r. sprzedają już w perzynę obrócony swój Trynożyn i Olbaczów, ks. Januszowi Ostrogskiemu, kasztel. krakowskiemu, który był, jak wiadomo, jednym z najwybitniejszych bogaczów ówczesnych wołyńskich. Wszak bogacwa Ostrogskich przysłowiowego nawet nabrały znaczenia (.,bogaty jak Ostrogski“). Na spopielałych zaledwie pustkach ks. Janusz dźwiga na nowo Trynożyn, który odtąd dopiero, swą dawną nazwę na Piatyhory Pustynne czyli Przedpustynne zamienia. Niemniej książe ten obrócił troskę swą i na wystawienie w nowopowstałej osadzie tej obronnego posterunku, w rodzaju niewytwornego wprawdzie, ale nieźle ufortyfikowanego schronienia, w obawie niebezpieczeństwa ciągłego od Tatar. Osadnicy nowi, w ten sposób zabezpieczeni, nie będąc już na łasce przypadku, tembardziej się tu garnęli. Tymczasem do P. tenże ks. Janusz dokupił jeszcze i Tetyjów, a więc dobra tutejsze jego już i tak w szerokich rozpostarte granicach, o wiele znakomitszą jeszcze otrzymały rozległość. Odtąd też stale dobra te przezywać się zaczęły Tetyjowszczyzną i liczyć się do ordynacyi ostrogskiej, którą ks. Janusz był utworzył. Książe ten umarł w 1620 r. i ordynacya ostrogska (razem z Tetyjowszczyzną) przeszła na jego córkę Eufrozynę, poślubioną ks. Aleksandrowi Zasławskiemu, kaszt. wołyńskiemu, wwdzie kijow., ście żytomiersk. Synem ks. Eufrozyny Zasławskiej i ordynatem ostrowskim był ks. Wład. Dominik Zasławski, koniuszy kor., wwda sandomierski. Umarł on w 1673 r. W początku wojny kozackiej Chmielnicki był dość przychylny względem ks. Zasławskiego, bo kiedy szedł już na Wołyń, d. 30 czerwca 1648 r. z Pawołoczy wydał uniwersał, aby majętności księcia „zostawały wcale od wojska kozackiego, i w dziedzictwach jego nie działa się krzywda jemu, ani sługom jego“ (Pamiat. wrem. kijew. komis., t. I, str. 165). Tymczasem nietylko dobra wołyńskie księcia nie były oszczędzone przez Kozaków, ale i P. zajęte zostały i sotnia kozacka, należąca do pułku białocerkiewskiego, w 1649 r. w nich swoje siedlisko założyła. Sotnikiem był Iwan (Bodianskij, Rejestra wojsk zapor.). Znalezione na miejscu dawne obwarowania Kozacy umocnili okopem. W 1655 r., w bliskości od P., zaszła pod Ochmatowem krwawa bitwa Kozaków z wojskami koronnemi, w której Chmielnicki Bohdan i Szeremet pokonani, skwapliwie opuścili pobojowisko, szukając ocalenia w odwrocie. Z powodu niewytrzymanego zimna podczas tego boju, Kozacy pole bitwy przezwali „Dryżypolem“ (ob. Ochmatów). Po śmierci ks. Wł. Dom. Zasławskiego ordynacya ostrogska, a więc i w jej skład wchodząca Tetyjowszczyzna, dostała się córce jego ks. Teofili, wprzódy za ks. Dymitrem Wiszniowieckim, hetm. w. k., potem za Józefem ks. Lubomirskim, marszałkiem kor., będącej. Córka zaś tej ostatniej Józefa Marya, poślubiona Pawłowi Franciszkowi ks. Sanguszce, wniosła w dom mężowski ogromną ordynacyą ostrogską. Synem jej był ks. Janusz Aleksander Sanguszko, ostatni ordynat, który całą ordynacyą rozdarował. Żona jego Konstancya z Doenhoffów, a w drugiem małżeństwie Józefowa Rogalińska, posiadła też Tetyjowszczyznę. Pani ta słynęła z rozumu i gotowości do ofiar dla kraju. Po upadku konfederacyi barskiej osiadła w Gdańsku, gdzie rozbitki tejże konfederacyi, a między innymi Józef Wybicki, pod jej dachem doznawali gościnnego przytułku (Pamiętniki J. Wybickiego, t. I, str. 165). Założyła ona w dobrach Tetyjowskich wieś Denhofówkę (Denefówkę) na pamiątkę Doenhoffów; jednakże nigdy w Tetyjowie nierezydowała i w 1762 r. Tetyjów, Piatyhory, Łobaczów i inne, przekazała krewnej swej i wychowanicy Ludwice z Doenhoffów, poślubionej Franciszkowi Leduchowskiemu, wwdzie czernihowskiemu, oprócz Stadnicy, Kluków, Puchaczówki i Buzówki,

których była dożywotniczką. Po wojnach kozackich P., wyludnione doszczętnie, przez ks. Sanguszków zostały na nowo osiedlone tak, iż niebawem ze wsi liczącej w 1728 r. zaledwie 40 chat, urosły w mczko. W 1764 r. żydzi tu już osiedli i płacili pogłównego 510 złp. Ale gdy w 1768 r. hajdamackie na Ukrainie wybuchły rozruchy, P. liczyły się do miejsc, które krwią obficie zostały obryzgane. Okrucieństw wszelkich dopuścili się tu kolije. Pisze Kruszelnicki w swoim raptularzyku, iż po uśmierzeniu buntu, wydelegowany był od partyi ukraińskiej niejaki Dziwnopolski, który tak w Piatyhorach jak i w innych miasteczkach demonstracyjnie przestępców szubienicą egzekwował. „Wywiszały w Piatyhorach, mówi pieśń ludu, hajdamakow mnoho“ (ob. Ukr. narod. pieśni M. Maksymowicza, 1834, str. 125). W 1787 r. król Stanisław August, wracając z Kaniowa, zatrzymał się w P. dla przeprzęgu tylko koni, o które wcześnie postarał się kasztelan Popiel i po śniadaniu ruszył konno do Tetyjowa (Plater, str. 253). Franciszek Leduchowski, wwda czernihowski, dziedzic Tetyjowszczyzny, zostawił syna Antoniego i trzy córki, z których Apolonia za Tomaszem Ursynem hr. Ostrowskim otrzymała wianem Tetyjowszczyznę. W 1793 r., po rozbiorze Rzpltej i uformowaniu gub. bracławskiej, P. zostały stolicą jednego z 12 cyrkułów czyli powiatów tejże gubernii. Ale gdy w 1797 r. utworzoną została gub. kijowska, P. zostały wcielone do niej, a powiat przeniesiony do Taraszczy. Hr. Tomasz Ostrowski sprzedał P. Wincentemu Rohozińskiemu; następnie władali tą miejscowością synowie tegoż Hipolit i Konstanty, nareszcie syn Hipolita Władysław Rohoziński, marszałek powiatu lipowieckiego, dziedzic Cybulowa. On to w 1858 roku sprzedał mczko Henrykowi Lipkowskiemu. Dziś należy do jego synów Leona i Zygmunta Lipkowskich. Dobra P. były przedmiotem dwuwiekowego niemal procesu. Powiedzieliśmy wyżej, że Trynożyn (Piatyhory) i Olbaczów i (Łobaczów) były pierwotnie dziedzictwem Krasnosielskich i że synowie Juchna Krasnosielskiego sprzedali te dobra w 1596 r. ks. Januszowi Ostrogskiemu. Atoli w przedażnej tranzakcyi niewspomnieli o tem, że z tych dóbr czwarta część należała się, podług prawa, ich siostrze Eudoksyi, potem będącej za Semenem Słupiczem. Jakoż owa Eudoksya, czując się pokrzywdzoną, nieomieszkała założyć w 1610 r. protestu przeciw sprzedaży dóbr z jej szkodą. Umarła wszakże niedoczekawszy się końca sprawy. W prawa jej weszła córka Halszka, żona Wasila Rohozińskiego. Zaległą już sprawę porusza ona na nowo. Ale wkrótce następują wojny kozackie. W 1652 r. w bitwie pod Batowem ginie aż sześciu braci Rohozińskich, sukcesorów Halszki i tylko brat Adryan, siódmy z kolei, pozostał. Nie zostawił wszakże męzkiego potomstwa, ale tylko dwie córki: Pudencyannę za Glinką Wolskim, potem za Borejkiem, i drugą za Korytowskim. Tych zaś sukcesorowie, w większej części po kądzieli (jak Swidzińscy, Narbutowie, Paszkowscy), gdy się czasy uspokoiły, znowu podejmują proces i prowadzą takowy z ks. Sanguszkami, Leduchowskimi, Ostrowskimi, którzy P. i Łobaczów z kolei biorą w posiadłość. W ten sposób sprawa ta przeciągnęła się aż do naszych czasów i niedoprowadziła do żadnego rezultatu (ob. Bracławszczyzna, w ksiażce zbiorowej „Kwiaty i owoce“). P., par. kat., dekanatu humańskiego, ma 913 wiernych i kaplice w Nenadysze i Szulakach. *Edward Rulikowski.*

Piaulen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, 3 klm. od brzegu Kuryjskiej zatoki, wśród okolicy bagnistej, bogatej w torfowiska, u południowego końca moczaru zwanego Tyrus, 5 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Proekuls.

Piawken (niem.), ob. *Pijawki.*

Piawle, wś, pow. rossieński, par. retowska.

Piawłoki, wś, pow. rossieński, par. teneńska.

Piawniki, jezioro w pow. wileńskim, w dobrach Orniany.

Piazów, wś królewska, w dawnym pow. wileńskim (ob. t. V, 338).

Piącibudy al. *Piącibuki*, posiadłości pod Rogoźnem, w pow. obornickim. Wspominana w reg. pobor. z 1580 r., dziś nie istnieje.

Piączyno, wś nad rz. Sierpienicą, pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Bielsk, odl. 17 w. od Płocka, ma 2 dm., 39 mk., 298 mr.

Piączyno, wś i fol., pow. płocki, gm. Starożreby, par. Daniszewo, odl. 30 w. od Płocka, ma 7 dm., 73 mk., 366 mr. ziemi użytkowanej i 35 mr. nieużyt., w tem obszar folw. obejmuje 333 mr. (268 roli ornej). Fol. ten w 1880 r. oddzielony został od dóbr Nowa Wieś.

Piątaki, wś, pow. starokonstantynowski, na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w 1753 r. darowana przez Ostrogskiego Sapieże.

Piątakowizna, przyległ. dóbr Jaroszewice, w pow. lubelskim.

Piątek 1.) w dok. *Pyanthek*, os. miejska, przed 1867 r. miasteczko, nad rz. Moszczenicą, pow. łęczycki, gm. i par. Piątek, leży w podmokłej nizinie nadrzecznej, odl. 18 w. od Łęczycy, przy drodze prowadzącej z Łowicza do Łęczycy, od st. dr. żel. warsz.-bydg. Pniewo odl. 21 w., a od Kutna, z którym łączy je droga bita 22 w., od Łodzi 31 w., od Kalisza 104 w. Posiada kościół par. murowany, kaplicę na cmentarzu, synagogę, dwie szkoły początkowe (męska i żeńska), sąd gm. okr. III;

urząd gm., st. poczt., garbarnia, dwie olejarnie. O 2 w. od osady znajduje się cukrownia w Młynowie. W osadzie jest około 120 dm. (5 murow.), 2392 mk. (1169 męż., 1223 kob.), w tem 1005 katol., 1303 żyd., 16 ewang. i 8 prawosł. W 1827 r. było 175 dm. i 1435 mk.; w 1862 r. 114 dm. i 2001 mk. Do mieszczan należy 861 mr., w tem 716 mr. roli ornej, 120 mr. pastwisk, 16 mr. nieużytków. Dochód osady wynosi 1760 rs. (1883 r.) a rozchody 1596 rs. Kapitał zapasowy, w ilości 5333 rs., użyty został w 1874 r. na założenie kasy wkładowo zaliczkowej dla całej gminy. Obecnie kasa ta ma 12,500 rs. kapitału. Co do zajęć, to, prócz rolnictwa, mieszkańcy oddają się pracy rzemieślniczej. W 1884 r. było 9 stolarzów, 4 cieśli, 4 gonciarzów, 2 stelmachów, 3 ślusarzów, 2 gwoździarzów, 4 szklarzów, 2 tokarzów, 1 malarz, 24 krawców (żydzi), 37 szewców (5 żydów), 1 czapnik, 1 introligator, 13 rzeźników (6 żydów), 3 młynarzów, 1 powroźnik, 3 rymarzów, 4 tkaczów, 9 piekarzów (17 żydów), 1 zegarmistrz, 5 felczerów (żydzi). Prócz tego 1 lekarz i 2 akuszerki. P. jestto starożytna osada, zdawna należąca do dóbr stołu arcybisk. w Gnieźnie. Być może iż osada miejska utworzoną została na obszarze wsi Mroczkowice (Mroskowice), o której, jako przyległej miastu a stojącej już pustką, wspomina Lib. Ben. Łaskiego (II, 419). Położona na drodze z Łęczycy do Łowicza osada, nadawała się na etacyą w przejazdach dostojników kościelnych. W odległych czasach powstał tu dworzec arcybiskupi, którego fundamenta (w stronie północnej osady) przetrwały do ostatnich czasów. Parafia i kościół powstały zapewne współcześnie z dworcem. Istniejąca już przedtem wieś zaludniała się i otrzymała przywilej miejski. Już w 1429 r. Władysław Jagiełło potwierdził dawne przywileje. Na wojnę pruską w 1459 r. dostarcza P. 14 ludzi, gdy inne miasta łęczyckie zaledwie po 2 dają. Zdaje się, że w XV w. przypada czas największej pomyślności osady. W początkach XV w. Wojciech Jastrzębiec, arcyb. gnieźnień., przeznaczył probostwo w P. z częścią dochodów dla dziekana łowickiego, który obowiązany był utrzymywać w P. wikaryusza i rektora szkoły (ob. szczegóły w Lib. Ben. Łask., II, 509 i 510). Około połowy XV w. w miejsce drewnianego wzniesiony został murowany kościół p. w. św. Trójcy. Przy kościele tym Jarosław i Stanisław z Pokrzywnicy ustanowili i uposażyli altaryą p. w. Panny Maryi, którą potwierdził arcyb. Jan Gruszczyński w 1473 r. W cztery lata później Jakub Sieniński arcyb. zakłada i uposaża w P. szpital św. Ducha, nadając mu, między innemi, dziesięciny arcybiskupie z Pludwin. Kapelan ustanowiony przy tym szpitalu obowiązany był połowę dochodów obracać na utrzymywanie ubogich. W 1501 r. arcyb. kardynał Fryderyk (Jagiellończyk) nadał szpitalowi dziesięciny z Lipni. Dziś instytucya ta nie istnieje, a należące do niej grunta, w ilości 22 mr. 150 pręt., weszły w skład dóbr Piekary. Pomyślny stan miasta utrzymywał się jeszcze do końca XVI w. Według regestr. pobor. z 1576 r. (Pawiński: Wielkop., II, 113) po Brzezinach i Łęczycy największą sumę poboru (146 flor. 5 gr.) płaci Piątek. Daje on 60 grzywien (dawniej 30) poboru, a oprócz tego od 32 warzących piwo po 24 gr., od 15 przekupniów po 7 gr., od 31 komorników po 7 gr., a od 2 po 6 gr. i od innych 2 po 5 gr., a od 1 ubogiego 3 gr.; od 5 rzemieślników po 4 gr., od 6 czeladników po 9 denar., od 3 szynkarzów po 5 gr., ze 17 łanów po 20 gr. Wyrób piwa, głośnego z dobroci, stanowił główną gałęź przemysłu miejskiego. Jak wielką była produkcya i konsumcya piwa i w ogóle napojów, świadczy roczny dochód z czopowego, wynoszący w 1578 r. 2585 zł. 2 gr., podczas gdy Łęczyca daje tylko 630 zł. a Brzeziny 732 zł., inne zaś miasta łęczyckie nie dochodzą 100 zł. (Pawiński: Wielkop., II, 165). Że zaś czopowe pobierano w stosunku osmej części ceny sprzedażnej piwa, przeto wartość produkcyi, nie licząc niewątpliwie szerokiej defraudacyi, wynosiła przeszło 20,000 złp., sumę znaczną bardzo. Podług reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576, wójtostwo piątkowskie należało do Jakuba Krzecieskiogo, który miał 1 łan, młyn i płacił poboru gr. 24. W części sukcesora tegoż Mik. Gajewskiego pusta karczma (Pawiński: Wielkop., t. II, 56). W 1665 r. miała miejsce pod P. potyczka oddziałów Czarneckiego ze Szwedami, którzy zostali pokonani. W początkach obecnego stulecia P. jest nieludną mieściną, mającą (Geogr. Holsche'go) 96 dm. i 439 mk. Żydom nie było wolno tu mieszkać. Jedynym zabytkiem przeszłości jest obecnie kościół, który przez przeróbki i odnowienia (ostatnia w 1740 r.) zatracił pierwotny charakter. Wielki ołtarz pochodzi ze zniesionego kościoła dominikanów w Łowiczu. Starożytnemi (z XVI w.) są dwa boczne ołtarze, rzeźbione z drzewa. Pożar w ostatnich czasach zniszczył archiwum miejskie, dość bogate w przywileje i księgi radzieckie i wójtowskie. Przy kościele cmentarnym św. Wawrzyńca przebywali mansyonarze do 1822 r. P. par., dek. łęczycki (dawniej zgierski), 4600 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. III w miejscu; ma 13,288 mr. obszaru i 6221 mk. W gminie jest cukrownia (Młynów), dwie garbarnie (os. Piątek), sześć młynów wodnych, cztery wiatraki, dwie szkoły początkowe. 2.) **P.** *Wielki*, wś, prob., fol., pow. kaliski, gm. Brudzew Kaliski, par. Piątek Wielki, odl.

od Kalisza 16 w., posiada kościół paraf. drewniany. Wś ma 45 dm., 323 mk.; prob. 1 dm., 5 mk.; fol. 4 dm., 89 mk. Podług reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 wś P. była własnością Jakuba Piątkowskiego, miała 3 łany, 2 zagrod., 1 komor. Marcin Piątkowski posiadał 5 łan., 2 zagrod., 1 komor. (Pawiński: Wielkop., t. I, 124). Według Lib. Ben. Łask. (II, 25) istniał tu kościół paraf., założony zapewne w XV w. (Acta consist. Gnesn.). Wś sama była własnością Mikołaja, Kaspra i Andrzeja Piątkowskich. Łany kmiece dawały plebanowi po pół grzywny i po mierze owsa i żyta. Pleban miał dwa łany roli. Przy plebanii była szkoła. W skład parafii wchodziły: P. Wielki, P. Mały i Godziątkowo. We wsiach tych mieszkała przeważnie cząstkowa szlachta. W 1740 r. Jan Lipski, kardynał i biskup krakowski, odbudował na nowo kościół. W 1750 r. miała parafia 170 komunikujących, obecnie do 700. Fol. P. Wielki rozl. w 1874 r. mr. 1193: gr. or. i ogr. mr. 1015, łąk mr. 11, lasu mr. 111, nieuż. mr. 57; bud. mur. 16; płodozmian 6-polowy; las nieurządzony, cegielnia. Wś P. Wielki os. 67, z gr. mr. 146. P. Wielki par.. dek. kaliski, 680 dusz. 3.) **P.** *Mały*, wś i fol., pow. kaliski, gm. Pamięcin, par. P. Wielki, odl. od Kalisza 14 w. Wś ma 20 dm., 258 mk.; fol. 11 dm., 22 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 75) dziedzicami wsi w początku XVI w. byli bracia Plutowie, którzy mieli tu oddzielne folwarki. Kmiecie dawali plebanowi z łanu po mierze żyta i owsa. Podług reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 wś P. minor, w par. Piątek, własność Krzysztofa Piątkowskiego, miała 2 łany. Część Jana miała 7 łan., 2 zagrod., 1 komor. (Pawiński: Wielkopol., I, 124). Obecnie fol. P. Mały z wsiami: P. Mały, Żerniki, Kurza i Wyganki w 1886 r. miał rozl. dominialnej mr. 1148: gr. or. i ogr. mr. 689, past. mr. 6, lasu mr. 416, nieuż. mr. 38: bud. mur. 9, z drzewa 17; płodozmian 10-polowy; las urządzony, wiatrak. Wś P. Mały os. 34, z gr. mr. 85; wś Żerniki os. 18, z gr. mr. 29; wś Kurza os. 8, z gr. mr. 179; wś Wyganki os. 10, z gr. mr. 201. *Br. Ch.*

Piątek, ob. *Piątka.*

Piątek 1.) al. *Srebrnagóra*, młyn, pow. wągrowiecki, pod Srebrną Górą, w okolicy Kcyni, poczta w Wapnie. 2.) **P.**, posiadłość w powiecie mogilańskim, o 5 klm. na płd.-zach. od Gębic, pod Proszczynem. Niewykazana w Spisach urzędowych.

Piątek, niem. dawniej *Piontek*, teraz *Niederhof*, os. i dobra nad rzką Jardęgą, pow. grudziądzki, st. p. Łasin, 7·5 klm. odl., par. kat. Szembruk, ew. Gardeja, szkoła Sobota. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 11 kat., 8 ew.; najbliższa st. kol. Rogoźno 4 klm. odl. Wś ma 181·27 ha obszaru; czysty doch. grun. 1581 mrk. W przywileju Zygmunta III z r. 1598 czytamy: Z relacyi ekonoma rogozińskiego Bartłomieja Tylickiego dowiedzieliśmy się, że młyn Piątek stoi pusty. Był on pierwotnie własnością jakiegoś Gdańszczanina, lecz (r. 1576) został skonfiskowany na korzyść kasztelana chełmińskiego Jana Dulskiego, jako dawniejszego ssty rogozińskiego. Obecnie młyn ten wymaga gruntownej naprawy i nie przynosi żadnego zysku. Dlatego został za 500 grzywien młynarzowi Adamowi sprzedany. Potwierdzamy niniejszem tę sprzedaż, z tem jednak zastrzeżeniem, aby młynarz tutejszy płacił do zamku czynsz zbożowy, jak mu to pan Tylicki wskaże. Dan w Oliwie d. 10 lipca 1598 r. Czynsz ten wynosił 3 łasz ty zboża. Lustracye i wizytacye z XVII w. już go nie wymieniają. Dopiero w 1713 r. napotykamy tę osadę jako pertynencyą do M. Szembruka należącą i dowiadujemy się, że proboszcz z Szembruka pobierał ztąd 1 korzec żyta i tyleż owsa. Przy okupacyi pruskiej stanowiła ta osada majątek emfiteutyczny, który r. 1820 rząd zamienił w dzierżawę dziedziczną. Według topografii Goldbecka z r. 1789 były tu wówczas 4 dymy (ob. Froehlich: Gesch. d. Graudenzer Kreis, I, 239). *Kś. Fr.*

Piątka, urz. *Piatka*, w dok. *Piątek*, *Piatok* i *Piatki*, mko nad dopł. Hnyłopiatu, pow. żytomierski, na płd.-zach. od Żytomierza, okr. pol. i par. kat. Cudnów (o 18 w.), gmina w miejscu, o 9 w. od st. dr. żel. Demczyn. W 1870 r. było tu 1983 mk., w tem 38 żydów, 416 dm., cerkiew, synagoga, 4 młyny wodne, 12 sklepów, 74 rzemieślników. Należała do Iwanowskich, dziś Tereszczenki. Obok mka znajdują się dwie mogiły z czasów wojen kozackich. Pomiędzy P. a Cudnowem był obóz, z którego traktowano i zawarto umowę hadziacką. Należała niegdyś do ordynacyi ostrogskiej. W 1590 r. pod P. pogromiony został Kosiński przez ks. Ostrogskiego i ks. Wiszniowieckiego, sstę czerkaskiego. O przeszłości dziejowej ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. III, cz. 3: 83; Arch. J. Z. R., cz. III, t. 1: 54, 56; cz. III, t. 2: 776; Kronika Grabianki, t. 24; Kronika t. z. Samowidca, str. 215, 370.

Piątki, wś, pow. lipnowski, gm. Skępe, par. Karnkowo, ma 14 dm., 130 mk., gr. włośc. 241 mr., w tem 154 mr. ornych.

Piątki 1.) niem. *Piontken*, fol. należący do dóbr Seeberg, pow. suski, st. p. i par. ew. Prabuty, kat. Iława, szkoła Kołodzieje. W 1868 r. 9 bud., 5 dm., 1 mk. kat. 82 ew. 2.) **P.** al. *Bukowiec* (ob.), pow. starogardzki, jestto kolonia leśna, należąca do król. nadleśn. Drewniaczka (Wilhelmswalde). *Kś. Fr.*

Piątki 1.) niem. *Piontken*, dobra ryc. na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. i tel.

Perły, 4 klm. odl. Obszaru 632 ha. Cegielnia, wiatrak i gorzelnia parowa. 2.) **P.** al. *Freitagsdorf*, wś z młynem, na pol. Mazurach, nad Nidą, pow. niborski, 2 klm. od st. p. i tel. w Niborku. P. istniały już r. 1412, w którym spotykamy Mikołaja z P. Wilhelm von Eisenberg, w. komt., podaje r. 1498 do wiadomości, że Kacper Szerok (Syrocke) z Warzyn kupił wś P. z 15 włókami a zatwierdzając prawo chełmińskie, uwalnia go od obowiązku pomocy przy stawianiu i burzeniu zamków (ob. Kętrz.: O ludn. 342). *Ad. N.*

Piątkowa, szczyt górski, 715 mt. wznies., w dziale Gorców, w pobliżu góry Świętokrzyskiej, przy gościńcu z Myślenic do Nowego Targu (ob. t. II, 700).

Piątkowa 1.) wś, pow. nowosądecki, odl. 5·3 klm. na wsch. od Nowego Sącza, przy drodze do Grybowa, u ujścia pot. Łękówki do Lubinki. Położenie górzyste i lesiste. Cała osada ma 93 dm. i 628 mk. (306 męż., 322 kob.), z tych 585 rz.-kat., 3 gr.-kat., 40 izrael. Gmina miasta Nowego Sącza ma tylko 4 mr. roli; pos. mn. zaś wynosi 428 roli, 41 łąk, 161 past. i 301 mr. lasu. Na obszarze większym są młyny i tartak. P. założyli mieszczanie nowosądeccy. Za Długosza (L. B. I, 561) było 19 łanów kmiecych; wraz z sołtysem płacili kmiecie dziesięcinę biskupowi krakowskiemu a nadto posiadający domy po mierze owsa kollegiacie nowosądeckiej (por. Dąbrówka, t. I, 936) Podług reg. pobor. pow. sandeckiego z r. 1581 wś Piąnthkowo, własność rajców Nowego Sącza, miała 5 łan. kmiecych (Pawiński: Małop., 127). Wś należy do par. rz.-kat. w Nowym Sączu, graniczy na zach. z Chróślicami, na płn. z Januszową, na wsch. z Paszynem i Falkową. 2.) **P.**, wś, pow. rzeszowski, leży na stopach Ostrej Góry (415 mt.), Piątkowy (420 mt.) i u źródeł potoku tegoż nazwiska, uchodzącego w Błażowy z praw. brzegu do Struga, dopływu Wisłoka, w okolicy lesistej. Zajmuje poboczny dział wodny dopływu Wisłoka i Sanu, ztąd bowiem wypływa dopływ tej rzeki Harta. Okolicę ma lesistą, zwłaszcza stronę północną. Wioska ta należy do par. rz.-kat. w sąsiedniej na zach. i płd. Futomie a do urzędu poczt. w Błażowy (odl. o 4 klm.). Ma trzy osady: Łęgi, Wolę i Zadziele i w ogóle 160 dm. i 850 mk. (393 męż., 457 kob.), a to 836 rz.-kat. i 14 izrael. Ludność oprócz uprawy ubogiej roli trudni się tkactwem. Z całego obszaru 1407 mr., ma obszar więk. pos. Wład. Skrzyńskiego 359 mr. (168 roli, 14 łąk, 52 past. i 125 lasu); mn. zaś 1048 mr. (756 roli, 62 łąk, 79 past. i 142 lasu). Na płn. otaczają tę wieś lasy a na wschód graniczy z Hartą. 3.) **P.** al. *Piątkowa Ruska*, rus. *Piatkowa*, wś, pow. dobromilski, 38 klm. na płn. zach. od Dobromila, 11 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Birczy, 10 klm. od urz. poczt. w Babicach. Na płn.-wsch. leży Tarnawka, na wsch. Bachów (pow. przemyski) i Jasienica Sufczyńska, na płd.-wsch. Kotów, na płd.-zach. Żahotyn, na płn.-zach. Sielnica i Połchowe (pow. brzozowski). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Jawornika al. Jawornickiego potoku. Wchodzi on tu z Żahotyna i płynie zrazu na płn., potem na wsch., a w końcu na płn.-wsch. do Tarnawki, przybierając z obu boków liczne małe dopływy górskie. W dolinie Jawornika leżą zabudowania wiejskie P. Górnej i Dolnej. Jedna grupa domów zwie się „Na Sędziówce“. Na płd.-wsch. (421 mt.) leży grupa domów „Zalaski“, w płn.-zach. stronie (414 mt.) grupa domów Łubienka. Na płn.-wsch. wznosi się wzgórze Łubienka do 453 mt. (znak triang.). Własn. więk. ma roli or. 512, łąk i ogr. 59, past. 42, lasów 847; wł. mn. roli or. 1712, łąk i ogr. 201, past. 507, lasu 423 mr. W r 1880 było 1519 mk. w gminie, 31 na obszarze dwor., między nimi 195 obrządku rz.-kat. Par. rz.-kat. w Babicach, gr.-kat. w miejscu, dek. birczański, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew p. w. ś. Dmytra.

Piątkowce, ob. *Piątkówka.*

Piątkowice, wś, pow. mielecki, w piaszczystej nizinie nadwiślańskiej, na lew. brzegu Wisłoki (191 mt.), przy drodze z Mielca (6 klm.) na płd.-zach. do Radomyśla (8 klm.), par. rz.-kat. w Zgórsku. Składa się z 44 dm. i 174 mk. (79 męż., 95 kob.) rz.-kat., z czego jednak na wólkę Zwiernik odpada 9 dm. i 38 mk. Na obszarze więk pos. (Zakładu im. Ossolińskich we Lwowie) 2 dm., 15 mk. (5 męż., 10 kob.). Od północy i zachodu otacza tę osadę duży bór, zwany w części północnej Wychylówką a w części południowej Piątkowcem. Z 1086 mr. obszaru należy do większej wła własności 870 mr. (20 roli, 40 łąk, 46 past. i 764 lasu), do mniejszej własn. 216 mr. (197 roli, 33 łąk, 82 past. i 4 lasu). Gleba nieurodzajna. P. graniczy na zach. z Przebendowem i Wadowicami Górnemi, na płd. z Podborzem i Grzybowem. *Mac.*

Piątkowisko, w dok. *Pyathkowysko*, wś i os. karcz., pow. łaski, gm. i par. Górka Pabiańska; wś ma 34 dm., 368 mk., 843 mr. ziemi włośc. i dwor.; os. karcz. 1 dm., 4 mk., 4 mr. W 1727 r. było 21 dm.‘ 196 mk. P. należała do dóbr Widzów. Wspomina tę wś Lib. Ben. Łask. w opisie par. Górka (I, 377). Podług reg. pobor. pow. szadkowskiego wś P. miała w 1552 r. 13 osadn. a w 1553 r. 8 łanów (Pawiński: Wielkop., II, 237).

Piątkowizna, wś, pow. kolneński, gm. Łyse, par. Turośl, ma 1442 mr. obszaru. Powstała w końcu XVIII w.; w 1827 r. było 42 dm., 208 mk. Kurpiów.

Piątkówka, mylnie *Piątkowce*, urzęd. *Piatkowka*, wś nad dużym stawem, przez który przechodzi rzka Berszadka, dopł. Bernadynki, pow. olhopolski, okr. pol. Bernada, gmina w miejscu, par. kat. Obodówka, o 25 w. od Olhopola, 10 w. od Berszady, 16 w. od Obodówki, ma 494 dm., 1034 mk., 4532 dzies. ziemi włośc., młyn parowy. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1854 r., uposażona 39 dz. ziemi, ma 3169 parafian. Gmina składa się z 5 starostw: P., Bałanówka, Bondyrówka, Demidówka i Zabokrzycz, liczy 2065 osad, 12360 mk. włośc., 14629 dzies. ziemi włośc. Oprócz tego w obrębie gminy do rządu i innych właścicieli należy 6347 dzies (2964 dz. ornej) i jest 733 mk. Cały więc obszar gminy obejmuje 20976 dzies. (15924 ornej) i 13163 mk. Jestto stara osada, dziedzictwo niegdyś ks. Korotkich, Zasławskich, Wiszniowieckich i Potockich, następnie Sobańskich, którym po 1830 r. została skonfiskowana, obecnie rządowa. Do wsi należy obok leżąca Słobódka Piątkowiecka. *Dr. M.*

Piątkowo-*Wielkie*, wś włośc. i drob. szlachty i *P. Wymiarowo*, wś drob. szlachty nad rz. Broczysko, pow. ostrowski, gm. Zaręby Kościelne, par. Zuzel. P. Wielkie ma 13 dm., 48 mk.; P. Wymiarowo 17 dm., 155 mk.

Piątkowo 1.) al. *Piątków*, niem. *Piontkowo*, domin., pow. poznański, o $6^1/_2$ klm. na płn. od Poznania, w okolicy wzgórzystej, nad strumieniem, który płynie od Morawska i poniżej Starego Młyna wpada do Warty; parafia św. Wojciecha w Poznaniu, tamże poczta i st. dr. żel. Wś ma 11 dm., 138 mk. (119 kat., 19 prot.); obszaru 424·86 ha, czyli 390·66 roli, 19·39 łąk, 0·65 pastw. i 14·16 nieuż.; czysty dochód grun. 3449 mrk. W r. 1253 nadali tę osadę ks. Przemysław i Bolesław tworzącemu się na lewym brzegu Warty mtu Poznaniowi. W 1283 r. dał ją Przemysław II pp. dominikankom poznańskim, w których ręku zostawała aż do zniesienia klasztorów przez rząd pruski. W 1288 r. przekazał Jan, biskup poznański, dziesięciny z P. parafii lusowskiej. Potwierdzenia darowizny na rzecz dominikanek znajdują się w dyplomatach wielkop. z r. 1291 i 1296. 2.) **P.** *Białe* al. *Wielkie*, niem. *Bialepiontkowo*, wś i dom., pow. wrzesiński, odl. 3 klm. na zach.-płd. od Miłosławia; par. Miłosław, dawniej Winna Góra. W r. 1305 Jędrzej, bisk. poznański, przekazuje dziesięciny z tego P. kościołowi winnogórskiemu; między r. 1578 i 1618 posiadali tę wieś Piątkowscy a później Mielżyńscy. Por. *Białe Piątkowo*. 3.) **P.** *Czarne* al. *Małe*, niem. *Czarnepiontkowo*, wś i domin., pow. średzki, o 6 klm. na zach. od Miłosławia, par. Winna Góra, poczta i st. dr. żel. w Miłosławiu. W r. 1305 Jędrzej, bisk. poznański, przekazuje dziesięciny także z tego P. kościołowi winnogórskiemu; w 1306 r. Michał, wojewoda kaliski, nadaje P. kościołowi poznańskiemu. Między r. 1380 i 1386 piszą się Jan Izdebka i Mścigniew z P. Cz. W 1393 r. wróciło P. do kościoła poznańskiego. Od 1578 do 1618 r. należało do Górskich, około 1793 r. do Bętkowskich. Ob. *Czarne Piątkowo*. *E. Cal.*

Piątkowo 1.) niem. *Piontkowo*, dok. *Pinkotten*, dobra ryc., pow. brodnicki, st. p. Kowalewo, odl. 6·5 klm., par. kat. i szkoła Pluskowęsy, ew. Golub. Razem z fol. Dylewem i Klotyldowem obejmują 768·03 ha roli or. i ogr., 40·37 wody, 20·69 past., 71·01 lasu, 25·06 nieuż., w ogóle 925·66 ha; czysty dochód z gruntu 8369 mrk; gorzelnia parowa. Właścicielka Lucya Gajewska z Działowskich. W 1868 r. było w P. 48 bud., 16 dm., 243 mk. katol. Szkodowe księgi krzyżackie z r. 1414 podają, że P. obejmowało 16 włók, jedna posiadłość została ogniem zniszczona, zkąd powstała szkoda wynosząca 200 grzywien (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kreis Kulm von Schultz, II, str. 153). W wizytacyi Strzesza z r. 1667 czytamy, że posiadacz Konstanty Hornowski i kmiecie nie płacili żadnego mesznego, bo rola leżała odłogiem (str. 351). 2.) **P.**, niem. *Piontkowo*, dok. *Pintkau*, *Pintkotten*, *Pantkow*, *Pyntkau*, dobra szlach., pow. chełmiński, st. p., tel. i kol. Gorzuchowo 4 klm. odl., szkoła Linowiec, par. kat. Wabcz, ew. W. Lunawy; 339·58 ha roli or. i ogr., 10·13 łąk, 14·35 past., 7·2 nieuż., 5·91 wody, razem 377·17 ha; czysty dochód z gruntu 4725 mrk, hodowla bydła i owiec. Właśc. Richard Raabe na Linówcu. W 1868 r. 13 bud., 5 dm., 132 mk., 105 kat., 27 ew. Za czasów krzyżackich należało P. do komturstwa kowalewskiego. R. 1417 nadaje w. m. Michał Kuechmeister Andrzejowi Kostce 7 włók w P. na prawie magdeb., z małem i wielkiem sądownictwem, wyjąwszy drożne. Na uznanie zwierzchnictwa ma płacić 1 funt wosku, 1 fenik kolońki i korzec pszenicy i korzec żyta od każdego pługa. Będzie miał także wolne drzewo na opał w kowalewskim lesie dla własnej potrzeby. Dan w Kowalewie (ob. Gesch. d. Stadt und d. Kr. Kulm von Schultz, II, 99). Księgi szkodowe z r. 1414 podają straty, które tutejsze dobra (Hof) wówczas poniosły, na 800 grzywien (tamże, II, str. 146). R. 1667 dzierżył te dobra Czapski, właścicielem jednak był Jakub Meldzeński (ob. Wizytacyą Strzesza, str. 96). *Kś. Fr.*

Piątkowszczyzna 1.) fol. pryw. nad rz. Hołynką, pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 19 w. od Lidy, przy drodze z Żyrmun do Ejszyszek, 66 mk. 2.) **P.**, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Lidy, 10 dm., 90 mk.

Piątnica, wś, przedmieście Łomży, nad rz. Narew, pow. łomżyński, gm. Drozdowo, par.

Piątnica. Leży na wyniosłej krawędzi doliny Narwi, naprzeciw Łomży, z którą ją łączy grobla z dwoma mostami, trzy wiorstowej długości. Posiada kościół par. drewniany, synagogę, sąd gminny okr. I, urząd gminny, szkołę początkową, koszary dla brygady straży pogranicznej, dwie fabryki octu, wiatrak, około 60 dm. i do 800 mk. (prócz wojska), tudzież 2771 mr. ziemi. Kościół tutejszy wraz z parafią założony w 1407 r.; obecny pochodzi z 1757 r. W 1827 r. P. miała 56 dm. i 478 mk. P. była wsią królewską i wchodziła w skład dóbr starostwa łomżyńskiego a później w skład dóbr rządowych Mały Płock, nadanych jako majorat w 1835 r. gener. Żukowskiemu. Folwark P. miał wtedy 921 mr., wś zaś miała 41 os. i 810 mr. P. par., dek łomżyński, ma 2850 dusz. *Br. Ch.*

Piątnica, pole w Pawłowie, w okolicy Gniezna i Żydowa.

Piątniczany, ob. *Piatniczany.*

Picele, zaśc., pow. dzisieński, ob. *Kutniki.*

Pichal, wś, pow. homelski, gm. Pokolubicze, ma 81 dm. i 254 mk., z których 1 zajmuje się bednarstwem.

Pichciuny, wś włośc, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Łajbiszki, o 5 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Swirany.

Pichlice, w dokum. *Pychlycze, Pichlicze*, wś i os., pow. wieluński, gm. Lututów, parafia Walichnowy, odl. od Wielunia 18 w., ma szkołę początkową ogólną. Wś ma 103 dm., 773 mk.; os. 1 dm., 3 mk. Była to pierwotnie osada leśna, według Lib. Ben. Łask. (II, 153) wś dawała plebanowi w Walichnowy tylko *pokow* tj. rączkę miodu. Dopiero w XVI w. zostały wykarczowane role przez „mineratores". Podług regest. pobor. pow. wieluńskiego, wś P., w par. Sokolniki, należała do grodu królewskiego w Wieluniu, miała w 1552 r. 13 osad., a w 1553 r. 5 łan., sołtysie dwa łany, 1 młyn dziedziczny (Pawiński Wielkop., II, 298). Dziś przy wsi P. jest też straż leśnictwa rządowego wieluńskiego. *Br. Ch.*

Pichna 1.) struga pod Szadkowicami, pow. sieradzki. 2.) **P.**, struga pod Stawem, pow. wieluński. 3.) **P.**, rzka pod Brzeźnicą i Dupicami, pow. noworadomski.

Pichow, góra 498 mt. wznies., na Łużycach (ob. t. V. 840).

Piciuny, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Pickau, fol. w pow. kozielskim, należy do dóbr Lenschuetz.

Pickeln al. *Gonderkehmen* (niem.), wś na niem. Mazurach, pow. gołdapski, blizko granicy pow. gąbińskiego, 6 klm. na płn.-zach. od stacyi poczt. Tollmingkehmen.

Pickerswalde, niem., os. leśna do Welawy należąca, pow. welawski (ob. Preuss. Prov. Bl., 1845, str. 790).

Pickriege, niem., kolonia, r. 1874 do Semnitz przyłączona, pow. człuchowski, st. poczt., par. katol. i ewang. Czarne, 537·91 magd. mr. obszaru; 1868 r. 12 bud., 3 dm., 20 mk., 6 kat., 14 ewang. *Kś. Fr.*

Picturn-Goerge, ob. *Wirkutten.*

Pictaszen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Dawillen.

Pictupoehnen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, nad rz. Pictup, 11 klm. na płn.-wsch. od Tylży, 14 klm od granicy rossyjskiej, nad bitym traktem z Tylży do Mitawy. Trakt ten, gdy kolej zachodnia nie była założona, był główną drogą handlową do Rossyi. Wś leży w okolicy urodzajnej, ograniczonej z południa wielkimi moczarami. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni, znaczny dochód mają z torfu, który z błotnistych łąk wydobywają i do Tylży lub wodą do Królewca odstawiają. Spirytus i towary kolonialne przemycają do Rossyi. St. pocztowa w miejscu, poczta osob. z Tylży przez Pictupoehnen, Langszargen do Taurogów.

Piczeranka, las w płd. stronie Maziarni Wawrzkowej i w płn. stronie Grabowej, pow. Kamionka Strumiłowa. W płd. jego stronie wznosi się wzgórze Mohylsko.

Piczewka, wś, pow. czauski, gm. Drobin, 3 dm., 12 mk., z których 3 zajmuje się wyrobem filców itp., 2 bednarstwem.

Piczino (dok.), ob. *Pieczyn.*

Pid...., ob. *Pod.*

Pie...., nazwy tak zaczynające się o tu niepomieszczone, ob. pod *Pe*...., *Pia*...., *Pio*....

Piec, pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce.

Piec Masłoński, ob. *Masłońskie.*

Piec, niem. *Piecz*, jezioro, w pow. odolanowskim, $^1/_2$ klm. kw. wielkie, o 7 klm. na zach. od Miksztata, spływa z innemi jeziorami do Baryczy, z lewego brzegu; oblewa Piec Dolny i Górny.

Piec 1.) *Dolny*, pustkowie, pow. odolanowski, o $7^1/_2$ klm. na zach. od Miksztata, w pobliżu Antonina, o 3 klm., nad jeziorem Piec. W 1843 r. było 14 mk. i należało do par. Kotłów; obecnie nie tworzy odrębnej całości. 2.) **P.** *Górny*, pustkowie, 2 dm. i 10 mk., tamże; okr. domin. Przygodzice. 3.) **P.**, ob. *Drawski Piec*, pow. czarnkowski.

Piece, niem. *Ofen*, wś, pow. starogardzki, st. poczt. i kol. Frankenfelde, par. kat. Zblewo, ew. Borzechowo. Zawiera 10 gburstw, 42 zagr., 1265·31 magd. mr. obszaru; szkoła kat. w miejscu. Co 4 tygodnie odbywają się tu roki sądowe. Odl. od miasta pow. wynosi $3^1/_4$ mili. W 1868 r. było 418 mk. (371 kat., 44 ew.) 59 dm. W 1879 r. 63 dm., 498 mk. P. leżą nad starogardzko-chojnicką szosą i $^1/_4$ mi-

li od kolei dwa, te miasta łączącej, w górzystej okolicy. Jedna z gór nazywa się Łysą górą, druga Wałem; w pobliżu jest jezioro Trzechowo i trzy stawy: Głęboczek, Trzciniak i Kocielek. Ciekawe są nazwy łąk; jedna zowie się Tuczno, druga Łazy, trzecia Kapuśniak, czwarta Bachór. Tutejsza, struga płynąca z Głęboczka do Trzechowskiego jeziora, nazywa się Pielisko. Mieszkańcy trudnią się wypalaniem wapna i ztąd też pochodzi nazwa wioski. *Kś. Fr.*

Piece, *Piecy*, niem. *Pietze*, wś i dobra, pow. rybnicki, par. kat. Lisek. Posiada kopalnie węgla, gipsu. Ludność katolicka. Do P. należy kol. Pieterkowice, założona na gruntach folw. Piecki i część Busowic.

Pieceniszki, zaśc. włośc., pow. lidzki, w 4 okr. polic., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarb. Kiwańce, o 2 w. od gminy, ma 12 dusz rewiz.

Piecewo al. *Górzna*, niem. *Petzewo*, dok. *Pyeczewo*, wś, pow. złotowski, st. p. Jastrowie, parafia katol. Krajenka, ewang. Tarnówka, 4650·58 mr. obszaru. W 1868 r. 148 bud., 47 dm., 357 mk., 3 kat., 347 ew. Zdaje się, że na obszarze P. powstały osady zwane Górzno, (ob.). W P. znajduje się zbór ewang., filia Tarnówki (ob. Schmitt Der Kreis Flatow, str. 285). W skład wsi wchodzi folw. Neu Petzin zwany, obejmujący 2558·13 mr. W 1868 r. 12 bud., 4 dm., 143 mk., 12 kat., 131 ewang. Tutejsza gorzelnia płaciła 1862 r. 3078 tal. 15 sbr. podatku, 1864 r. zaś 4072 tal. 12 sbr. W P. istniał od dawna filialny kościół katolicki drewniany, przyłączony do Krajenki. Proboszcz miał jedną włókę roli i ogród. Przez długi czas zajmowali kościół luteranie. Dopiero za rządów oficyała Józefa Platera został przywrócony katolikom w r. 1723. Komisyą biskupią, przeznaczoną do odebrania kościoła, składali: Mateusz Józef Niklewski, kanonik kamieński i prob. w Krajence, Maciej Linkiewicz, dziekan łobżenicki, prob. z Moroczy, i Wojciech Berent, prob. z Łobżenicy. Kiedy za poprzedniem ogłoszeniem przybyli do P., nie znalezli ze strony mieszkańców żadnego oporu. Dziekan poświęcił kościół stosownie do rzymskiego rytuału, a ks. Berent odprawił pierwszą mszę. W 1766 r. istniał jeszcze ten kościół, ale był już bardzo zaniedbany. Za rządów pruskich do reszty podupadł. Ewangielicy niemieli teraz przeszkody i nowy zbór na jego gruzach wybudowali. O włóce kościelnej zaś donosi wizytacya Mathego z 1767 r., że już dawno dostała się w ręce sołtysa (ob. „Utracone kościoły“ przez ks. Fankidejskiego, 292). *Kś. Fr.*

Piecewo, dok. 1667 *Pieczewo*, 1408 *Ouen*, 1484 *Uvn*, dobra ryc., pow. brodnicki, st. p., kol. i par. kat. Jabłonowo, 1·2 klm. odl., ew. Lisnowo. W 1868 r. 17 bud., 10 dm., 125 mk., 115 kat., 10 ew., 407·27 ha obszaru; czysty dochód z gruntu 5175 mrk.; hodowla bydła i skopów. W 1886 r. zostały te dobra należące od dawna do Rutkowskich, sprzedane Golkowskiemu z Ostrowa za 277000 mrk. W 1408 r. siedzi tu Hannus zum Ouen, t. j. Ofen, Hanusz z Piecewa; 1484 r. pan Jan v. Uvn, t. j. pan Jan Piecewski, 1627 r. Peter Pietzewski, t. j. Piotr Piecewski (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 127). *Kś. Fr.*

Piecewo, niem. *Pieczewo*, wyb., pow. wejherowski, st. poczt. Przetoczyn.

Piechanin, wś i fol., pow. kościański, o 3 klm. na płn. zach. od Czempinia, par., poczta i st. dr. żel. w Czempiniu. Bolesław, syn Władysława Odonicza, potwierdzając w 1258 r. przywilej (z mylną datą 1181 r.), wymienia między posiadłościami klasztoru lubińskiego P., wyszczególniony także w dokumencie Przemysława II z r. 1294. Dobrogost pisał się r. 1387 dziedzicem P. Przy schyłku zeszłego w. należała ta wś do Wiktora Szołdrskiego. Obecnie wś ma 27 dm., 231 mk. (214 katol., 12 prot. i 5 żyd.) Fol. należy do Borówka, własność Augusta v. Delhaes, ma 271 mk., 10 dm. *E. Cal.*

Piechcin, w dok. *Pyekczyno*, niem. *Hansdorf*, domin. i okr. domin., pow. szubiński, o $3^1/_3$ klm. na płn.-zach. od Pakości, na trakcie do Barcina, par. i poczta w Pakości, st. dr. żel. w Janikowie; 8 dm., 169 mk., obszaru 661·65 ha; czysty dochód 6195 mrk. Odkryto tu pokłady wapna pod powierzchnią ziemi od 3 do 6 stóp głębokości. W r. 1298, Jakub II, arcyb. gnieźnieński, zamienia wieś stołową Pyszczyn na Piechcin, Urbanowo i Brodno, wsi kapitulne. W 1362 r., przy podziale dóbr, dostał się P. Hektorowi z Pakości, podczaszemu brzeskiemu. Posiadali tę wieś Jan Krotoski w 1579 r., Jędrzej Rudnicki w 1618 r., Józef Łochoski w 1793 r. W skład okr. domin. wchodzi cegielnia (1 dm. i 7 mk.); cały okr. ma 9 dm., 176 mk. (157 katol., 19 prot.).

Piechocice, niem. *Piechodzuetz*, 1412 roku *Pechoczicz*, wś, pow. niemodliński, par. Fyrląd. Obszar większej posiadłości został w r. 1856 rozprzedany na cząstki. Wś ma 1105 mr.; w 1862 r. 213 mk. katolików. Przy podziale księztwa niemodlińskiego, po śmierci Henryka, dostały się P. Władysławowi, ks. Opolskiemu, w r. 1383.

Piechorowice, dok. *Pichorovici*, niem. *Peicherwitz*, wś, pow. nowotarski. Do podanych już poprzednio (obacz *Peicherwitz*) szczegółów dodajemy. W 1217 r. należały P. do klasztoru lubiąskiego; w 1264 r. Tomasz, biskup wrocławski, przekazuje dziesięciny z P. szpitalowi ś. Maurycego w Wrocławiu. W r. 1282 Bolesław, książe na Jaworze, oddaje Ja-

nowi z P. las swój, Bukowiną zwany, do wykarczowania i założenia tam osady, wraz z sołectwem, 4 łanami, karczmą i młynem. *E Cal.*

Piechcta, os. młyn., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Grębki, odl. pół wiorsty od Gostynina. Jest tu młyn wodny o 3 gankach, 1 dm., 19 mk., 60 mr. ziemi.

Piechoty, wś, pow. mielecki, w równinie nadwiślańskiej, 168 mt. npm., przy drodze z Padwi do Majdanu, nad Babulowskim potokiem, uchodzącym pod Baranowem do Wisły; ma 42 dm. i 202 mk. (192 rzym.-kat. i 10 izrael.). Z całego obszaru 946 mt. przypada 185 na obsz. wiek. (hr. Ludwik Schoenfeld) a 761 mt. pos. mniejszej (336 roli, 61 łąk, 360 past. i 4 lasu mr.). Gleba piaszczysta. Należy do par. w Padwie. Granice: od północy Zarównie i Zachwiejów, od płd. kol. niemiecka Josefsdorf, Pluty i Babula; od wsch. rozległe bory.

Piechowice, niem. *Piechowitz*, dok. 1290 r. *Damianova Dambroua*, 1324 r. *Pyochowitz*, dobra szlach na Kaszubach, pow. kościerski, par. kat. Wiele, ew. Kościerzyna, st. poczt. Dziemiany. Odl. od Kościerzyny $2^1/_2$ mili. P. zawierają 7 działów szlach., 10 gburstw i 3 zagrody, razem 3615·93 magd. mr. W 1868 r. było tu 395 mk. kat. i 39 dm. W miejscu jest szkoła katol. i cegielnia. W środku wsi znajduje się jezioro Gogolino, połączone rowem z jez. Chebst (niem. Chebsee). Około P. ciągną się obszerne lasy, z których jeden bukowy zowią Zaroślami, drugi sosnowy Głuchym borem. P. napotykamy już w dok. z r. 1290, w którym książe Mestwin nadał je woj. gnieźnieńskiemu Mikołajowi. Że Damianova Dambroua nie jest Dąbrową, jak podaje Kodeks Wielkopolski w przypisku, ale że już od dawna przybrała nazwę „Piechowice", dowodzi przywilej krzyżacki na ten majątek z r. 1324, który wyraźnie ma w nagłówku obie, a w następnej kopii starszą nazwę (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 107 i Kujota: Majątki biskupie, str. 64, jako też Perlbacha, P. U. B., str. 421). W późniejszych czasach nigdy już zapiski archiwalne nie wymieniają Damianowej Dąbrowy, natomiast często Piechowice. W 1315 r. odziedziczył ten majątek najstarszy syn Mikołaja Jakub, kanonik gnieźnieński (ob. Kodeks dypl. Wielkop., II, 319). Zdaje się, że tenże dobra te sprzedał albo darował następnie stolicy gnieźnieńskiej, którą wówczas zajmował Jarosław. Ten zaś pozbył się tej posiadłości, bo zapiski późniejszych komturów tucholskich zaliczają tę wś do folwarku w Kosobudach. Za czasów Rzpltej należały P. do pow. tucholskiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacili tu possessores od 12 wł. fol., 4 ogr. okupu 15 fl. 6 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Pozn., 1871, str. 183). W 1870 r. dają P. mesznego 4 kor. żyta i $^1/_2$ kor. owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 15). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu Jan Piechowski 6 gr. $3^1/_4$ den., Stanisławowa Piechawska 1 gr. $3^1/_2$ den., Kazimierz Piechowski 3 gr. $13^1/_2$ den., Janowa Piechowska 4 gr. 9 den., Mateusz Piechowski 3 gr., P. Lipiński 1 gr. 9 den., Maciej Czapiewski 1 gr. 9 den., Pruszak Czapiewski 2 gr. $4^1/_2$ den. (ob. Cod. Belnensis, str. 91). Piechowscy jeszcze dziś tu mieszkają. W 1772 r. posiadał tu jeden dział Krapiewski (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 54). W wizytacyi Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że P. posiadali tedy Jan Piechowski, Franciszek i Walenty Piechowscy, M. Pruszak i Jan Malechiński. *Kś. Fr.*

Piechowice, ob. *Pychowice.*

Piechówka al. *Reksza*, rzeczka w pow. kijowskim, pr. dopływ Dniepru, przepływa pod siołem Hlebówką i mczkiem Dymir.

Piechury 1.) wś włośc. nad bezimienną rzeczką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Gruzdowo, o 58 w. od Wilejki, 2 dm., 24 mk. (18 prawosł., 6 katol.). 2.) **P.**, wś nad bezim. strumieniem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 8 w. od gminy a 58 w. od Wilejki, 2 dm., 20 mk., w tej liczbie 13 prawosł. i 7 katol. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.); należy do dóbr Korejwica, Petelczyców.

Piechutków, wś, pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. od Kalisza 26 w., ma 5 dm., 33 mk.

Piechy, fol. i dobra, pow. włodawski, gm. i par. Opole, odl. 29 w. od Włodawy. Fol. ma 10 dm., 87 mk. i gorzelnią. Należał niegdyś do dóbr Opole. Od Szlubowskich przeszedł w posiadanie Piotrowskich, następnie Zaleskich. Dobra P. składały się w 1879 r. z fol.: P., Niecielin i Mosty; wsi: Mosty, Grabówka i Bojary. Rozl. mr. 3390: fol. P. gr. or. i ogr. 455 mr., łąk 116 mr., pastw. 65 mr., lasu 1009 mr., nieuż. 41 mr., razem 1686 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 9; płodozmian 5-o polowy. Fol. Mosty: gr. or. i ogr. 550 mr., łąk 353 mr., pastw. 23 mr., lasu 185 mr., nieuż. 18 mr., razem 1129 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 5; płodozmian 5-o polowy. Fol. Niecielin: gr. or. i ogr. 410 mr., łąk 2 mr., pastw. 58 mr., lasu 90 mr., nieuż. 15 mr., razem 575 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 5-o polowy. Las urządzony. Wś Mosty os. 33, z gr. 944 mr.; wś Grabówka os. 44, z gr. 921 mr.; wś Bojary os. 17, z gr. 498 mr.

Pieciule 1.) zaśc. nad jez. Sauli, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Ciejkinie, o 17 w. od Święcian, 4 dm., 17 mk. katol. (w 1864 r. miał wraz ze wsią Czyżyszki 23 dusz rewiz.); należy do dóbr Spękowszczyzna, Kwintów. 2.) **P.**, wś i fol.,

pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowicze, okr. wiejski Putniki, o 5 w. od gminy a 46 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, 15 dm., 159 mk. prawosł. (77 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 14 b. ludzi dworskich).

Pieciulewo, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Gruzdowo, o 69 w. od Wilejki, 1 dm., 7 mk. kat.

Pieciulgery, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. 30 od Władysławowa, ma 1 dm., 12 mk.

Pieciulowce, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Przepieczyce, o 7 w. od Lidy, 10 dm., 117 mk. W pobliżu fol. t. n., zwany też *Meluzyn*, 21 mk.; własność Zarzeckich. Porów. też *Pecelowce*.

Pieciuny, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiejski Grodzienko, o 7 w. w. od gminy, 22 dusz rewiz.; należy do dóbr Abramowszczyzna, Jakubowskich.

Pieckel (niem.), ob. *Piekło*.

Piecken (niem.), ob. *Piecki*.

Pieckertswalde (niem.), wś, pow. welawsko, st. poczt., tel. i kol. żel. Puschdorf.

Piecki 1.) wś i fol., pow. olkuski, gm. i par. Kromołów. W 1827 r. było 7 dm., 45 mk. 2.) **P.**, pow. suwalski, gm. Czostków, par. Filipów, odl. 13 w. od Suwałk, ma 41 dm., 290 mk. W 1827 r. było 7 dm., 39 mk.

Piecki, wś nad rz. Leśną, pow. brzeski gub. grodzieńskiej.

Piecki 1.) niem. *Gruenwalde*, dawniej *Pietzke*, wś, pow. bydgoski, o 11 klm. na południo wschód od Bydgoszczy, par. Bydgoszcz, poczta i st. dr. żel. w Chmielnikach, 15 dm., 110 mk. prot. *Petzin* w dyplom. z 1315 r. (Rzyszczewski, Kod. Dypl., II, 205) nie są to P. lecz Pyszczyn pod Koronowem. 2.) **P.** *Małe* i *Wielkie*, wsie, pow. inowrocławski, o 6 klm. na wschód od Kruszwicy, par. Piaski, poczta w Kruszwicy, st. dr. żel. o 17 klm. w Inowrocławiu. P. Małe mają 4 dm. i 47 mk. katol., większa posiadłość ma 47 ha i 591 mrk czyst. doch. Należy do Jakuba Miecha. P. Wielkie 16 dm., 142 mk. (120 katol. i 22 prot.). P. były własnością kapituły kruszwickiej jeszcze przed 1489 r. Ks. Stanisław Grochowski, poeta XVI w., mieszkał tu i gospodarował jako kanonik i kustosz kruszwicki.

Piecki 1.) niem. *Pietzken*, os. do Grodziczna należąca, pow. lubawski, st. poczt. Radomno, par. kat. Grodziczno, ew. Nowemiasto. W 1868 r. 13 bud., 8 dm., 70 mk. katol. 2.) **P.**, os. leśna w skład dóbr. Montyk wchodząca, pow. suski, st. p. i par. ew. Frednowy, kat. Iława. W 1868 r. 2 bud., 1 dm., 6 mk. ew. *Ks. Fr.*

Piecki 1.) niem. *Peitschendorf* al. *Petzendorf*, wś na pol.-prusk. Mazurach, pow. ządzborski, st. poczt. i tel. odl. 14 klm. od Ządzborku, blisko traktu z Ządzborku do Jańsborku, nad jeziorem Nidajno, na wyżynie przytykającej do krutyńskich lasów. Ma 683 mk. ew., trudniących się przeważnie rolnictwem. Poczta z Ządzborku do Jańsborku przystaje w Pieckach. Nazwa pochodzi od imienia „Piecek“—Piecio (Piotr). W r. 1401 nadał Ulryk v. Jungingen, komtur baldzki, Pieciowi (Petze, Petzym) z Muszak cz. Muszaków (Muszhkako) i Jakuszowi z Radomina 60 włók boru nad jeziorem Medalbein (Medalbern) na prawie chełm.; z nich Piecio 45 a Jakusz 15 otrzymuje, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej od każdych 15 włók. W 1448 r. nadaje Eberhart v. Wesentlau, komtur baldzki, bartnikom w P. 35 włók na prawie chełm., z których Maćko (Matzkow, Matzke) bartnik, otrzymuje 3 włóki wraz z urzędem „starosty“. R. 1568 kupuje Stanisław Sak od Stanisława Mosiek hutę pieckowską nad jez. Kołowin za 450 grzywien; w akcie wymienione jeszcze osoby: Macharski, Walenty Podębek z Ządzborku i Stary Sasin z Probarku. Dokum. pieck. określa obowiązki bartników: zakładając barcie dostawali za każdą 1 szeląg; miód dzielili między siebie i zakon z tym warunkiem, że część swoję sprzedawali zakonowi, biorąc za rączkę, t. j. $^1/_{12}$ część beczki, 4 skojce. Pod utratą wolności i majątku nie dozwala się sprzedawać bartnikom wosku i miodu nikomu, jak tylko zakonowi; nie wolno im bez jego wiedzy darować komu miodu lub wosku, ani używać go w domu do świec, chyba na potrzebę kościelną. Czwartą część ubitej zwierzyny obowiązani byli oddawać zakonowi, również sprzedawać mu wiewiórkę za $^1/_2$ fen., jarząbka za 4 fen., tumaka za 3 skojce, a gdyby bobry złowili, to ogon i strój bobrowy miały być jego własnością (ob. Kętrz. O ludności pol., 281 i Toeppen, Masuren, 132). Z P. wiążą się też wiadomości o pierwszych urządzeniach pocztowych. Dokument wójta szestyńskiego z r. 1450 mówi o nich: W Pieckach na 2 opustoszałych włókach osadziłem człowieka, który za to będzie nosił listy z Piecków do Szczytna. Tenże sam posłaniec posiada już zdawna 2 włóki za to, że nosi listy z Piecków do Jańsborka. Wójt szestyński przysyła listy do Piecków (Toeppen, Masuren, 129). 2.) **P.**, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, stacya pocztowa Łukta. *Ad. N.*

Pieckiele, wś, pow. wileński, ob. *Peckieli*.

Pieckowski *Ostrów*, niem. *Peitschendorfswerder*, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad jeziorem, śród lasów krutyńskich, 1 klm. od st. poczt. i tel. Piecków. Obszaru 59 ha. *Ad. N.*

Pieckowski *Wierch*, szczyt górski w pow. magórzańskim, hr. spiskiem, na obszarze wsi Łapsze Niżne. Ma 983 mt. wznies.

Piecowice, niem. *Doerndorf*, wś, pow. oleśnicki, par. ewang. Kielców. Jest tu szkoła ewang., folw., cegielnia, gorzelnia, owczarnia, dwa młyny wodne. Ludność ewangielicka.

Piecuchowe, pow. lubliniecki, ob. *Drapacz*.

Piecule, ob. *Juchnowicze*.

Piecyk, os. leś., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra.

Pieczałówka, urzęd. *Peczanowka*, wś i dobra, pow. rówieński, okr. pol. Bereźne, gm. P., o 15 w. od Bereźnego a 27 od Stepania. Kaplica kat. par. Kazimirka. Granice tej majętności, należącej niegdyś do ks. Radziwiłłów, stanowią od północy: dobra bereżeńskie, od wschodu wsie: Mokwin i Sinne, od południa: dobra podłużeńskie i kosmaczowskie a od zachodu: Stepańszczyzna. Mienie to było zaprawdę książęce, choć lasy stanowiły większą jego połowę, a gleba piaszczysta, poleska. Z lasów miliony wyciągnęli książęta i późniejsi nabywcy, stanowiły one ulubione miejsce łowów dla Radziwiłłów, co się zaś tyczy gruntów, to ostatni nabywca znacznej części tej majętności, Mikołaj Rybczyński, dowiódł co może przy dobrej uprawie i ulepszeniach, wyprodukować grunt poleski. W ostatnich czasach wieś P. została dominialną włością całej tej majętności, to jest tych wiosek, które nabył na własność z dawnego klucza Rybczyński; tu założył rezydencyą, tu też przechowało się dawne tych dóbr archiwum, a w niem mnóstwo ciekawych dokumentów dawnych, nietylko klucza tego dotyczących ale i innych dóbr Radziwiłłowskich. Wieś P. z całych dóbr jest najdawniejszą osadą, również może dawną jak Jabłonne, z którem jednocześnie dostać się musiała Radziwiłłom, choć brak na to dokumentów; istnieją za to inne, świadczące o dawności osady i o posiadaniu jej już na początku XVII w. przez Radziwiłłów. W 1619 r. była jakaś sprawa graniczna między Pieczałówką a Piaskowem ks. Ostrogskich. Por. *Jabłonne*.

Pieczanowka, wś, pow. sieński, gm. Tołoczyn Zarzeczny, ma 19 dm. i 88 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Pieczanówka, wś i st. dr. żel. kijowsko-brzeskiej, w pow. nowogród-wołyńskim, ob. *Peczanówka*.

Pieczarki, niem. *Pieczarken* al. *Pietzarken*, w dok. *Gehlingen*, wś na Mazurach prus., pow. węgoborski, blizko jeziora tego nazwiska, na trakcie z Lecu do Węgoborku, prawie na granicy pow. leckiego, 6 klm. od st. poczt. Pozezdrza (niem. Possessern). Wś otrzymała nazwisko od Marcina Pieczarki, który w r. 1481 nabył młyn i hutę żelazną wraz z 1 włóką i 4 mr. na prawie magdeburskiem od Marcina Leckiego (Loecky). Ks. Olbracht nadaje mieszkańcom wsi P. 30 włók, a sołtysowi Janowi 3 włóki. Dan w r. 1529 w piątek po niedzieli drugiej po Wielkanocy (ob. Kętrz., O ludn. pol., 530). *Ad. N.*

Pieczarna, wś, pow. zaleszczycki, odl. 5·5 klm. na płn.-zach. od Zaleszczyk, nad lewym brzegu Dniestru. Granice: wschod. Dobrowlany, płd. Dniestr za nim Łuka i Przylipcze, zach. Rzeżawa, płn. Torskie i Dzwiniacz. Na północ od wsi znajdują się dwa forty, usypane w 1855 r., teraz opuszczone. Obszar dwor. 37 mr., włośc. 554 mr. W 1870 r. 449 mk., w 1880 r. 489 mk. Rz.-kat. 8, par. Zaleszczyki; gr.-kat. 463, par. Rzeżawa. Właśc. pos. dwor. Jan Łukasiewicz. *B. R.*

Pieczary 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski Zajnowski, o 6 w. od gminy a 70 w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk. prawosł. (3 dusze rewiz.); należy do dóbr Ukle, Djakowych. 2.) **P.**, wś cerkiewna, pow. klimowicki, gm. rodniańska, ma 10 dm. i 70 mk., z których 2 zajmuje się szewctwem. 3.) **P.** al. *Piekary*, dobra, pow. mścisławski; dziedzictwo rodz. Orłów (Orzeł) h. Prus. W 1653 r. Jan Tomasz Łopaciński i Zofia z Orłów sprzedają Kazimierzowi i Katarzynie z Horbackich Haykom. *A. K. Ł.*

Piecząca *Wólka*, wś, pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów, ma 43 mk., 206 mr. obszaru.

Pieczenia, ob. *Pieczonka*.

Pieczeniegi 1.) *Pieczonogi*, *Pieczynigi*, w dok. *Pyeczanyagy* i *Pieczeniegi*, wś i dobra, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Słaboszów, odl. 18 w. od Miechowa, posiada pokłady kamienia budowlanego, gorzelnią przerabiającą do 5000 korcy kartofli, młyn, wiatrak. W 1827 r. było 16 dm., 85 mk. W XV w. dziedzicami Jan i Stanisław Godulowie. Łany kmiece dawały dziesięcinę biskup. krakowskiemu wartości 4 grzyw., zaś folwark plebanowi w Mironicach wartości 1 grzyw. (Dług. L. B., II, 87). Podług reg. pobor. pow. książkiego z r. 1490 wś P. miała 3 łany. W 1581 we wsi P., par. Słaboszew, na części Secygniowskiego był 1 łan kmiecy, 2 zagr. bez roli, 3 komorn. bez bydła; część Strzeszkowskiego miała 1 łan, 2 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 89). Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. i wsi P. i Święcice. Rozległość dominialna 1165 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. 200 mr., łąk 21 mr., pastw. 4 mr., lasu 198 mr., nieuż. 9 mr., razem 432 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 7. Fol. Święcice gr. or. i ogr. 444 mr., łąk 6 mr., pastw. 11 mr., lasu 254 mr., nieuż 18 mr.; bud. mur. 9, z drzewa 10; płodozmian 5-o i 19-o polowy. Las urządzony. Wś P. os. 12, z gr. 87 mr.; wś Święcica os. 26, z gr. 125 mr. 2.) **P.**, ob. *Biskupice*. *Br. Ch.*

Pieczersk, wś, pow. mścisławski, gm. pi-

rańska, ma 46 dm. i 278 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem.

Pieczew, w dok. *Piecewo* i *Pieczewo*, wś, pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Pieczew, odl. od Łęczycy 22 w., od Dąbia 6 w. Leży przy trakcie z Dąbia do Krośniewic, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 27 dm., 297 mk., 543 mr. ziemi włośc. i 151 mr. ziemi dawniej kościelnej. Według Lib. Ben. Łask. (II, 438) P. należało do dóbr stołowych arcyb. gnieźnieńskich. Była to wś osadzona na prawie niemieckiem. W 1387 r. arcyb. Bodzanta wzniósł tu kościół, ufundował i uposażył parafią, nadając plebanowi osadę karczmarską i zagrodnika oraz dziesięciny z łanów sołtysich. Kmiecie z P. dawali tylko kolędę po groszu z łana. Obecny kościół, z trzema ołtarzami, drewniany, wystawił arcyb. Krzysztof Szembek. Odnowiony w 1835 r., dziś znajduje się w smutnym stanie. Wś P. wchodziła w obecnem stuleciu w skład dóbr rząd. Chełmno. P. par., dek. łęczycki, 1538 dusz. *Br. Ch.*

Pieczewo (niem.), ob. *Piecewo*.

Pieczkowska, słoboda, należy do Mścisławia.

Piecznoje, wś nad rz. Wiejną, dopł. Dźwinosy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. prusewicka, ma 16 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie. *A. Jel.*

Pieczona *Góra*, wzgórze nad doliną Lipy-Gniłej, pow. przemyślański, ma 334 mt. wznies. (ob. t. V, 249).

Pieczonka (Kętrz.), niem. *Pieczenia*, kol., pow. toruński, st. poczt. Otłoczyn, par. kat. Grabia, ew. Toruń, 284·96 magd. mr. W 1868 r. 22 bud., 11 dm., 85 mk. katol., 30 ew.

Pieczonki 1.) wś nad jez. Miory, pow. dziśieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i parafia Miory, o 3 w. od gminy, 39 w. od Dziśny a 30 w. od st. Balbinowo (dr. żel. dynebursko-witebskiej), 8 dm, 114 mk., w tej liczbie 5 prawosł i 109 katol. (53 dusz rewiz.); należy do dóbr Miory, Mirskich. Włościanie posiadają 350·75 mr. ziemi. 2.) **P.** 1 i 2, dwie wsie, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylnik, okr. wiejski Chomejki, o 10 i 9 w. od gminy a 55 w. od Święcian, mają obie 6 dm., 39 mk., w tej liczbie 7 praw. i 32 katol. (w 1864 r. 15 i 9 dusz rewiz.); należą do dóbr Chomejki, Dowojnów.

Pieczonki, niem. *Pietzonken*, wś na pol.-prus. Marurach, w płn. części pow. leckiego, prawie na granicy pow. gołdapskiego, w pobliżu jeziora Kruklińskiego, 8 klm. na płn.-wschód od st. poczt., tel. i kol. żel. Lecu. Wś polska. Jerzy Krosta, ssta lecki, sprzedaje r. 1554 Jurkowi Dzięgielowi 3 włóki sołeckie nad jez. Kruklin i pod Sołdanami, włókę za 30 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 30 włókach, przy 10-ciu latach wolności. W P. mieszka w r. 1625 tylko polska ludność. *Ad. N.*

Pieczonogi 1.) w dok. *Pyeczenyogi*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Oleśnica, odl. 2 w. od Stopnicy. W 1827 r. było 38 dm., 210 mk. W XV w. P. Małe i Wielkie (major i minor) były własnością Andrzeja Oleśnickiego h. Dębno. Łany kmiece, karczmy, zagrodnicy i folwark dawały dziesięcinę, wartości do 15 grzywien, plebanowi w Strzelcach (Dług. L. B., II, 385). Podług reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Pieczoniegi należała do wwody krakowskiego, miała 9 osad., 4½ łana (Pawiński, Małopolska, 226). W 1886 r. fol. rozl. 1033 mr.: gr. or. i ogr. 639 mr., łąk 85 mr., pastw. 118 mr., lasu 163 mr., nieuż. 28 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 15; płodozmian 4-o, 7-o i 10-o polowy; las urządzony. Wś P. os. 43, z gr. mr. 288. 2) **P.**, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Pałecznica, odl. 21 w. od Miechowa. Fol. P. rozl. 521 mr.: gr. or. i ogr. 460 mr., łąk 31 mr., pastw. 6 mr., nieuż 24 mr.; bud. mur. 8, z drzewa 11. Wś P. os. 20, z gr. mr. 104. Pieczonowskie sstwo niegrodowe leżało w wwdztwie krakowskiem, pow. proszowskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1771 obejmowało dobra P. z przyległościami, które posiadał Franciszek Dembiński, opłacając zeń kwarty złp. 797 gr. 12, a hyberny złp. 259 gr. 27. *Br. Ch.*

Pieczugiris, jezioro na obszarze dóbr Krasnowo, w pow. sejneńskim.

Pieczule, wś nad jez. Dury, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Antodury, o 32 w. od gminy a 72 w. od Święcian, 5 dm., 41 mk. katol. (14 dusz rewiz.); należy do dóbr Inturki, Iszczorów.

Pieczuliszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. 10 w. od Wyłkowyszek, ma 3 dm., 19 mk. W 1827 r. było również 3 dm., 19 mk.

Pieczuliszki 1.) zaśc. szlach. nad rz. Cesarką, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 69 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. retowska.

Pieczułanka, wś włośc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 8 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Rubenka.

Pieczuniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, ma 3 osady; należy do dóbr Magunele.

Pieczurany, wś, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Teladowicze, ma 51 osad pełnonadziałowych; miejscowość małoleśna, nieco falista, grunta szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Pieczury, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 39 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. katol.

Pieczy, wś nad rz. Plisą, pr. dopł. Berezyny, pow. borysowski, gm. hlewińska, ma 11 osad; miejscowość poleska, grunta piaszczyste.

Pieczychwosty, rus. *Peczychwosty*, wś, pow. żółkiewski, 25 klm. na płd. wsch. od Żółkwi, 17 klm. od sądu pow. w Kulikowie, 5 klm. od urz. poczt. w Żółtańcach. Na wschód leżą Czestynie, na płd. i zach. Kłodno Wielkie, na płn. Dalnicz i Derniów (pow. kamioneckí). Wieś leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem Kamionki, dopływu Bugu. Wchodzi ona tu od płd. z Kłodna Wielkiego, płynie na krótkiej przestrzeni na północ, rozlewa się w staw podługowaty, ciągnący się w kierunku płn.-wsch. a wyszedłszy z tego stawu płynie pod nazwą Sosnowca w kierunku płn. do Czestyń. Zabudowania wiejskie leżą na płn. i płd. wybrzeżu stawu. W płd. stronie obszaru wznosi się wzgórze do 249 mt., a na płd. od niego drugie do 255 mt. Płn. część obszaru lesista. W niej wznosi się wzgórze Piseczna do 237 mt. (znak tryang). Własn. więk. (hr. Uruskiego) ma roli or. 315 mr., łąk i ogr. 100 mr., pastw. 20 mr., lasów 899 mr ; własn. mn. roli orn. 843 mr., łąk i ogr. 488 mr., pastw. 47 mr. W r. 1880 było 737 mk. w gminie (270 obrz. rz.-kat.). Par. rz.-kat. w Żółtańcach, gr.-kat. w Kłodnie. We wsi jest cerkiew p. w. ś. Dmytra i szkoła filialna. W r. 1868 odnowiono tu stary zrujnowany słup pomnikowy, wystawiony na polu na pamiątkę dwóch bitew, stoczonych z Tatarami w XVI w. a ze Szwedami w XVIII w. (Mittheil. der k. k. Central - Commission zur Erforschung der Baudenkmale, Wien, 1869, 14-ter Jahrgang, str. XCII). *Lu. Dz.*

Pieczygóry al. *Pieczykury*, rus. *Pecykoriw*, wś, pow. sokalski, 12 klm. na płn.-zach. od Sokala, 9 klm. na wsch. od urz. poczt. w Uhrynowie. Na wsch. leżą Horodłowice, na płd. Wojsławice, na zach. Starogród; płn. część wsi przypiera do pow. włodzimierskiego (gub. wołyńskiej). Wzdłuż granicy płn. płynie Bug od płd.-wsch. na płn.-zach. Do Bugu wpada mała struga, płynąca od Wojsławic. Zabudowania wiejskie leżą w płn. zach. stronie obszaru nad Bugiem. W stronie płn.-wsch., nad potokiem płynącym z Wojsławic, leży młyn (189 mt.). Własn. więk. ma roli or. 237, łąk i ogr. 97, lasów 44 mr.; własn. mn. roli or. 168, łąk i ogr. 61, past. 6 mr. W r. 1880 było 165 mk. w gminie, 41 na obsz. dwor. (36 rz.-kat.). Pat. rz.-kat, w Uhrynowie, gr.-kat. w Wojsławicach. We wsi jest kaplica. *Lu. Dz.*

Pieczyn al. *Zalesie*, dok. *Piczino*, niem. *Petzin*, wś, pow. złotowski, st. p. Złotowo, par. ew. Tarnówka, 3090·23 mr. obszaru. W 1868 r. 158 bud., 57 dm., 370 mk., 116 kat., 244 ew., którzy tu mają swój zbór. W XVI w. należał P. do pow. nakielskiego (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 59). R. 1886 znaleziono tu w sadzawce przy wywożeniu mułu dzwon 55 funtów ważący. Pochodził on zapewne z dawniejszej kaplicy Zaleskiej i przed Szwedami schowano go w sadzawkę. *Kś. Fr.*

Pieczynek 1.) al. *Pecynek*, niem. *Petznick*, *Petzenigk*, *Beczenigk*, 1337 *beczenig*, wś z kościołem ew., na wsch. od Frydlądu Marchijskiego, pow. wałecki, st. p Jabłonowo 3·5 klm. odl., par. kat. Marcinkowo, ew. Lubno, szkoła w miejscu. W 1856 r. 35 mr. obszaru. W 1863 r. 58 bud., 22 dm., 290 mk., 1 kat. 280 ew. P. jest wymieniony w podrobionym dok. z r. 1351, odgraniczającym ziemię Sternberg od Nowej Marchii. W regestrach poborowych nie ma tej miejscowości (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 42). 2.) **P.**, dobra ryc., tamże, obejmują 699·6 ha obszaru, mianowicie: 467·95 ha roli or. i ogr., 14·57 łąk, 18·49 past., 142·87 boru, 9 nieuż., 46·72 wody; czysty dochód z gruntu 5002 mrk; gorzelnia parowa, wiatrak i cegielnia, hodowla bydła holenderskiej rasy, fabrykacya masła. W 1868 r. 34 bud., 8 dm., 66 mk. ew. P. leży nad traktem bitym z Człuchowa do Frydlądu Marchijskiego i nad obszernem jeziorem. Dawniej należała ta okolica do Nowej Marchii (ob. Gesch. d. Deutsch-Croner-Kr. von Schmitt, str. 251). Dobra tutejsze są już od dawna w ręku familii Woeller. 3.) **P.**, niem. *Petznik-See*, jezioro tamże. 4.) **P.**, jezioro nadane w r. 1361 dwom braciom Golczom przez Hermana de Werborge, generała kawalerów św. Jana Jerozalimskiego. Leży pod Blumwardem, na zach.-płn. od Czaplinka w pow. wałeckim (ob. Pow. wałecki przez Calliera, 1886, str. 42). *Kś. Fr.*

Pieczyno, fol., pow. płocki (ob. *Mąkolin*), mylnie zamiast Raczyno.

Pieczyska 1.) kol., pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, ma 12 mk., 184 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, wś, pow. grójecki, gm. Drwalew, par. Pieczyska, odl. 10 w. od Grójca, posiada kościół par. mur., szkołę początkową ogólną, ruiny starego grodu, 255 mk. W 1827 r. było tu 23 dm., 208 mk. Parafia tutejsza utworzona z części par. prażmowskiej w 1452 r. Fundatorami byli bracia Fryczowie, dziedzice wsi. Kościół murowany, widocznie dawny, lecz przerobiony w XVII w. (ob. Ks. sądowe Ziemi Czers., wyd. ks. Lubomirskiego, s. r. XXVII). Rysunek kościoła podał Tyg. Illustr. (z 1884 r.) W 1885 r. fol. P. z wsiami: Pieczyska, Wola Pieczyska, Słonawa, Barcice i Zadębie, rozl. dominialna mr. 634: gr. or. i ogr. mr. 394, łąk mr. 114, past. mr. 23, lasu mr. 81, nieuż. mr. 22; bud. mur. 1, z drzewa 11. Wś P. os. 21, z gr. mr. 117; wś Wola Pieczyska os. 31, z gr. mr. 380; wś Barcice os. 14, z gr. mr. 194; wś Słonawa os. 8,

z gr. mr. 72; wś Zadębie os. 3, z gr. mr. 8. P. par., dek. grójecki, 549 dusz. 3.) **P.**, wś i os. nad strumieniem wpadającym do rz. Prosny, pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Giżyce, odl. od Kalisza 26 w. Wś ma 32 dm., a wraz z kol. Zaleśna 259 mk. Cztery osady mają 4 dm., 17 mk. Wś ta stanowiło posiadłość miasta Kalisza. 4.) **P.**, wś, pow. wieluński, gm. Galewice, par. Wieruszów, odl. od Wielunia 28 w., ma 25 dm., 180 mk. 5.) **P.**, pust., pow. sieradzki, gm. Złoczew, par. Uników, odl. od Sieradza 25 w., ma 5 dm. Należy do wsi Grójec Wielki. 6.) **P.**, przys. do wsi Chobanin, w pow. wieluńskim. 7.) **P.**, fol. nad rz. Dunajec, pow. mławski, gm. i par. Słupsk, odl. o 12 w. od Mławy, ma 1 dm., 4 mk., 98 mr. Dobra P. składały się z wsi Żmijewo Kościelne, Rosochy i Jeże. 8.) **P.**, wś, pow. makowski (w opisie dóbr Krasnosielc, mylnie podana za Prześniska).

Pieczyska 1.) mylnie *Pieczysk*, domin., pow. inowrocławski, o 11 klm. na płn.-wsch. od Kruszwicy, par. Pieranie, poczta Parchanie, st. dr. żel. o 13 klm. w Inowrocławiu, 2 dm., 57 mk. kat.; obszaru 552·41 ha, t. j. 281·51 roli, 45·50 łąk, 15·22 past., 187·69 lasu, 22·26 nieużyt. i 0·23 wody; czysty dochód grunt. 2716 mrk; chów owiec; właściciel Józef Mański. 2.) **P.** al. *Pierzyska*, os., pow. ostrzeszowski, o $2^1/_2$ klm. na wsch. od Ostrzeszowa, pod Godziętami, par. Doruchów, poczta i st. dr. żel. w Ostrzeszowie. W 1843 r. 9 dm., 111 mk. (65 kat. i 46 prot.). W nowszych spisach niewykazane. 3.) **P.** al. *Pieczysko*, karczma, tamże, 1 dm., 7 mk. 4.) **P.**, pustk., pow. ostrzeszowski, pod Myślniowem, par Kobyla Góra, 1 dm., 5 mk. W nowszych spisach niewykazane. 5.) **P.**, leśnictwo, pow. średzki, o 6 klm. od Miłosławia, par. Winna Góra, poczta w Pięczkowie, st. dr. żel. w Miłosławiu. Niewykazane w Spisie gmin i okręgów. 6.) **P.**, pow. średzki, ob. *Sokolniki-Pieczyska*. 7.) **P.**, pagórek pod Biernatkami, pow. szremski. 8.) **P.**, por. *Pieczysko*. *E. Cal.*

Pieczyska 1.) niem. *Pieschiska*, wś, pow. starogardzki, st. p. Śliwice, par. kat. Osiek, ew. Skurcz, szkoła Kasparus, obejmuje 144·76 mr. obsz. W 1868 r. 9 mk. kat., 2 ew.; w 1875 r. 3 dm., 8 dymów, 28 mk. 2.) **P.**, niem. *Piecisken*, według Kętrz. miejscowość w pow. kwidzyńskim, na lew. brzegu Wisły. W Spisach urzędowych niepomieszczona. 3.) **P.**, niem. *Pieszisko*, wybud. do Górnego Grzybna należące, pow. kartuski. 4.) **P.**, ob. *Przelewice*.

Pieczyska, niem. *Pietziske*, osada karcz. i młyn., pow. namysłowski. Należy do Sterzendorf.

Pieczyska 1.) *Iłowskie*, wś, pow. sochaczewski, gm. i par. ew. Iłów, ma 96 mk., 441 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 25 dm., 152 mk. 2.) **P.** *Kępa*, wś, tamże, ma 21 mk., 65 mr. ziemi włośc. 3.) **P.** *Łowickie*, wś, tamże, ma 107 mk., 190 mr. ziemi włośc. Wsie te wchodziły w skład dóbr Iłów (ob.) 4.) **P.** *Wola*, wś, pow. grójecki, gm. Drwalew, par. Pieczyska, ma 170 mk., 396 mr. ziemi włośc. Założoną została w 1458 r. w dawnej ziemi czerskiej (ob. Ks. sądowe ziemi czerskiej, wyd. ks. Lubomirskiego). 5.) **P.** *Wólka*, fol., pow. grójecki, gm. Drwalew, par. Pieczyska, ma 6 mk., 150 mr. ziemi dwors. Należy do dóbr Pieczyska. *Br. Ch.*

Pieczyski, wś nad rz. Pełchówką, pow. bielski gub. grodzieńskiej, par. Pierlejewo, 25 dm., 159 mk., gleba pszenna, łąki, las opałowy brzozowy; 4 dm. włościan, reszta szlachty. W lesie bagna torfowe. *W. Z.*

Pieczysko 1.) niem. *Pietschisko*, fol., pow. czarnkowski, o 10 klm. na płn. od Obrzycka, par. Lubasz, okr. domin. Stajkowo, st. dr. żel. o 13 klm. w Wronkach, 1 dm., 13 mk. Należał przy schyłku zeszłego wieku do Kazimierza Garczyńskiego. 2.) **P.**, osada wiejska, pow. bydgoski, tuż pod Koronowem, 15 dm., 90 mk. 3.) **P.**, os., pow. wyrzyski, tuż pod Mroczą. Niewykazana w nowszych Skorowidzach. Około 1833 r. miała 6 dm. i 77 mk. 4.) **P.**, ob. *Pieczyska*. *E. Cal.*

Pieczysko, posiadłość siostr miłosierdzia w Chełmnie, obejmuje 3 mr. (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 235).

Pieczysko 1.) niem. *Pietzisko*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, nad jeziorkiem wśród staro-jańsborskich lasów, st. p. Rudozany. 2.) **P.**, niem. *Pieszisko*, leśnictwo na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. Lipowiec.

Pieczyszcze 1.) zaśc. nad jez. Linnoje, w płn.-wsch. stronie pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Dolce, ma 1 osadę; miejscowość bogata w łąki i rybę, grunta faliste. 2.) **P.**, wś i fol. na płn. krańcu pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. i par. kat. Dokszyce, dość dawna własność rodziny Suszyńskich. Za poddaństwa należało do folwarku 3 wsie i 33 włościan płci męz.; obecnie wieś P. ma 4 osady a folwark około 50 włók obszaru; miejscowość falista i dość lesista. 3.) **P.**, ob. *Michałówka*. *A. Jel.*

Pieczyszki 1.) *Polowe*, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. 12 w. od Władysławowa, 8 dm., 82 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. 2.) **P.** *Borowe*, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 32 w., ma 4 dm., 41 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Pieczywody, wś nad rzką Korczykiem, pow. nowogradwołyński, na pograniczu pow. ostrogskiego, na płd.-zach. od mka Korca, gm.

berezdowska, ma 195 dusz męz. włościan, 790 dzies. ziemi włośc., 512 dzies. dwors. Była tu kaplica kat. parafii Korzec. Własność niegdyś Chiczewskich, obecnie Mikuliczów. *L. R.*

Piedykowiec, *Piedykoutz*, wś na Bukowinie, pow. kocmański. Na obszarze gminy 894 mk.; na obszarze dwor. 63 mk. (1881 r.).

Piegłów, fol. w Lubczy, pow. pilzneński.

Piegłowo, wś i fol., pow. mławski, gm. Dębsk, par. Żmijewo, odl. o 11 w. od Mławy, ma 22 dm., 251 mk.; cegielnia, wiatrak, pokłady torfu. W 1886 r. fol. P. z os. Gołochy, wsiami: P., Tyszki Bregendy i Kozły Janowo miał rozl. dominialnej mr. 1397: gr. or. i ogr. mr. 945, łąk mr. 138, past. mr. 54, lasu mr. 224, nieuż. mr. 36; bud. mur. 10, z drzewa 10. Wś P. os. 22, z gr. mr. 21; wś Tyszki Bregendy os. 15, z gr. mr. 24; wś Kozły Janowo os. 15, z gr. mr. 15.

Piegłowska Wieś, niem. *Klein Schardau*, wś w Pomezanii, pow. sztumski, st. poczt. Ryjewo, par. kat. Sztumska Wieś, ew. Klecewko, 959 11 mr. obszaru. W 1868 r. 49 bud., 16 dm., 127 mk., między tymi 26 kat., 32 ew. Wś ta leży tuż nad Wisłą, w miejscu gdzie do niej uchodzi Stary Nogat, dla tego nie raz wystawiona jest na wylewy. W 1786 r. wynosiła szkoda w ten sposób wyrządzona 5135 tal. 21 gr. Zdaje się, że tutejsza osada powstała na wymienionych pod r. 1659 pastwiskach szadrowskich. Założył ją Piegłowski, od którego ma swą nazwę. Tekla Bielińska nadała Janowi Lemcke w Piegłowskiej Wsi 1 wł. i 30 mr. na prawie emfiteutycznem na 30 lat, za opłatą kanonu w kwocie 108 fl. 10 gr. dobrej pruskiej monety. Ma być wolny od tłoki, ma wolne pastwisko w borach i ma prawo wynagrodzenia, jeżeli mu woda wyrządzi jaką szkodę (ob. Schmitt: Gesch. d. Stuhmer Kr., str. 210). Za czasów Rzpltej należała ta wieś do sstwa sztumskiego. *Kś. Fr.*

Piegłowszczyzna, fol. i młyn na obszarze dwor. Winogradu, pow. kołomyjski.

Piegonisko, 1.) wś, kol. i fol., pow. kaliski, gm. Iwanowice, par. Wojków, odl. od Kalisza 26 w. Wś ma 12 dm., a wraz z os. Wróblew 219 mk.; kol. 31 dm.; 249 mk.; os. 2 dm., 9 mk.; fol. 3 dm., 39 mk. Fol. P. rozl. mr. 357; gr. or. i ogr. mr. 225, łąk mr. 39, pastw. mr. 60, lasu mr. 7, nieuż. mr. 27; bud. z drzewa 7. Wś P. os. 41, z gr. mr. 419; kol. P. os. 31, z gr. mr. 310. 2.) **P.** *Pustkowie*, wś, pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. od Kalisza 26 w. ma 18 dm., 118 mk. *Bh. Ch.*

Piejmani, łotewska nazwa wsi *Fejmany* (ob.).

Piejmanu-azars, nazwa łotewska jeziora *Fejmańskiego* (ob.).

Piekacze, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlce, odl. od Łęczycy 9 w.; wś ma 4 dm., 59 mk.; fol. 2 dm., 23 mk.

Piekar, ob. *Piekary* i *Piekarskie Rudy*.

Piekarki, fol., pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Bogdanów. Najnowszy spis urzędowy miejscowości gub. piotrkowskiej nie podaje tej nazwy.

Piekarnia, przyległ. dóbr *Dębe Małe*.

Piekarówka, wólka do Wyżnego należąca, pow. rzeszowski, ma folwark, 26 dm., 159 mk. (76 męż. i 83 kob.) rz.-kat. Leży na południe od wsi, na lewym brzegu Gwoźnicy, dopływu Wisłoka. Należy do par. w Czudcu.

Piekarska Wola, wś na rz. Wartą, pow. turecki, gm. Piekary, par. Skęczniew, odl. 22 w. od Turka, ma 37 dm., 329 mk. W 1827 r. 11 dm., 146 mk. Ob. *Piekary* 3).

Piekarskie *Młyny* i *P. Młynki*, ob. *Młyny* i *Młynki* 5).

Piekarskie, pustkowie, pow. ostrzeszowski, o 5 klm. na zachod. - północ od Grabowa, pod Kaliszkowicami Kaliskiemi. Nie wykazane w Skorowidzach urzędowych.

Piekarskie Rudy al. *Rudy Piekarskie*, niem. *Piekar-Rudy*, dawniej *Polnisch Beckern*, wś i dobra, pow. bytomski, odl. $1^1/_3$ mili od Bytomia, przy drodze bitej do Tarnowic, posiada szkołę dwuklasową katolicką, kopalnie rudy żelaznej i kamienia. W 1861 r. było tu 632 mk. (7 ewang. i 21 żydów); wś miała 574 mr., dominium 826 mr. W 1369 r. przy podziale dóbr książęcych przypadła Przemysławowi Cieszyńskiemu połowa Rudy Piekarskiej, którą w 1449 r. Wacław na Cieszynie i Bytomiu zastawił za 350 grzywien Mikołajowi Brzezińce i innym. W 1460 r. Konrad na Oleśnicy i Koźlu przyjął ten zastaw na siebie, a r. 1482 wykupił go Jan na Żerocinie (?) i Bytomiu. *E. Cal.*

Piekarszczyzna, urzęd. *Piekarszczyna*, na kartach *Pikarszczyna*, wś nad Trościanicą, przy ujściu bezim. ruczaju, pow. żytomierski, o 8 w. na płn.-zach. od mka Czerniahowa. Trościanica tworzy tu staw. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu. O P. znajduje się wzmianka w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 391.

Piekart, wś nad rzką Pokrzywnicą, pow. kaliski, gm. Kalisz, par. Dubrzec Wielki, odl. od Kalisza 4 w., ma 8 dm., 24 mk.

Piekarty-*Kożuszki*, fol., pow. grójecki, gm. Promna, par. Goszczyn, odl. 18 w. od Grójca, ma 45 mk. Rozl. mr. 853: gr. or. i ogr. mr. 628, łąk mr. 38, past. mr. 5, lasu mr. 159, nieuż. mr. 23; bud. mur. 3, z drzewa 19; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony.

Piekary 1.) wś, fol. i dobra, pow. błoński, gm. Piekary, par. Osuchów, odl. 28 w. od Błonia, mają gorzelnią (1875 r.), młyn wodny, 228 mk. W 1827 r. było 21 dm., 172 mk.

Dobra P składały się w 1875 r. z fol. P. i Kowiesy al. Kowieski, wsi: P., Ziemnice, Kowiesy, Lindów, Huta Piekarska i Budy Zasłona. Rozl. dominialna mr. 1512: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 598, łąk mr. 5, lasu mr. 583, nieuż. mr. 30, razem mr. 1216; bud. mur. 12, z drzewa 6; płodozmian 10-polowy; folw. Kowiesy al. Kowieski gr. or. i ogr. mr. 278, łąk mr. 9, nieuż. mr. 9, razem mr. 296; budowli z drzewa 6; płodozmian 6-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 22, z gr, mr. 390; wś Ziemnice os. 25, z gr. mr. 468; wś Kowiesy os. 11, z gr. mr. 133; wś Lindów os. 36, z gr. mr. 701; wś Huta Piekarska os. 8, z gr. mr. 36; wś Budy Zasłona os. 6, z gr. mr. 50. Piekary gm. należy do s. gm. okr. III i st. poczt. w Mszczonowie, ma 14751 mr. obszaru, 3887 mk. Według wyznań jest: 3641 katol., 214 ewang. i 32 żydów. Na obszarze gminy jest 2171 mr. lasu i 90 mr. zarośli. W skład gminy wchodzą: Adamowice, Badów (Górny, Mścisk, Dańki, Kłody), Bielany, Bronisławów, Bobrowce, Czerwonka, Dęby, Dańki, Gąba, Gurba, Gurbka, Kosiny, Kowiesy, Lindów, Maryanka, Osuchów, Piekary, Piekarska Huta, Powązki, Strzyże, Strzyżewskie Budy, Szeligi, Władysławów, Wygnanka, Wierzbice, Zbiraża, Ziemnice, Zdzieszyn. 2.) **P.**, wś i fol. nad rz. Moszczenicą, pow. łęczycki, gmina i parafia Piątek, odl. od Łęczycy 21 w.; wś ma 10 dm., 209 mk.; osad 11 dm., 134 mk. Przez grunta folwarku Piekary przechodzą drogi bite do Łowicza i Łęczycy i do Kutna i Pniewa. Glebę stanowi lekki szczerek, z podłożem gliniasto-marglowem nieprzepuszczalnem. Z tego powodu grunta zostały wydrenowane. Gospodarstwo wzorowo prowadzone. Produkcya mleka i chów koni znaczne przynoszą dochody. Delegacya konkursowa przyznała w 1885 r. właścicielowi dóbr P. złoty medal za gospodarstwo zwrócone w kierunku przemysłu rolniczego i racyonalnych melioracyi. Obszar folw. P. w 1876 r. mr. 648: gr. or. i ogr. mr. 358, łąk mr. 238, lasu mr. 26, nieuż. mr. 26; bud. mur. 11, z drzewa 14. Wraz z przyłączonemi gruntami kościelnemi parafii Piątek obszar wynosi obecnie 840 mr., w tem 500 mr. roli i 250 mr. łąk. Wś Piekary os. ma 35, z gr. mr. 140. Według Lib. Ben. Łask. (II, 420) wś P. dawała z łanów kmiecych i folw. dziesięcinę plebanowi w Piątku. Podług reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., par. Piątek, własność Jana Piekarskiego, podkomorzego brzeskiego, miała $5^1/_2$ łan., 1 zagr., 1 młyn nad Czarnym Brodem, 1 młyn pusty, również pustą karczmę, 13 osadników (Pawiński Wielkopol., t. II, 67). 3.) **P.**, wś, fol., os. młyn. i dobra nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Piekary, par. Skęczniew, odl. od Turka 26 w. Wś ma 27 dm., 193 mk.; os. karcz. 1 dm., 6 mk.; fol. 9 dm., 135 mk.; os. młyn. 1 dm., 4 mk.; w ogóle 38 dm., 338 mk. P. leżą w dolinie nadrzecznej, na wzgórzu wznoszącem się śród rozległego łęgu. Starożytności osady, prócz położenia nadrzecznego, dowodzi kopiec mający kilkadziesią łokci obwodu, śród łęgu stojący. Dwa inne podobne kopce znajdują się we wsiach: Siedlątkowie i Popowie. Według Lib. Ben. Łask. (I, 405) wś P. i Wola Piekarska dawały plebanowi w Skęczniewie dziesięcinę z łanów folwarcznych jedynie. Podług reg. pobor. pow. sieradzkiego wś P., w par. Skęcznów, miała w 1553 r. $3^1/_2$ łan., a w 1576 r. $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 226). Dobra P. mieniały często właścicieli. Należały one kolejno w zeszłym i obecnym stuleciu do Mączyńskich, Skórzewskich, Byszewskich, Grabowskich, Czyżewskich, Truszkowskich, Karczewskich. Dobra P. składały się w 1877 r. z fol. P. i Rzechta. Rozl. mr. 1713: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 702, łąk mr. 205, pastw. mr. 106, lasu mr. 355, nieuż. mr. 101, razem mr. 1469; bud. mur. 9, z drzewa 19; płodozmian 6 i 11 polowy; fol. Rzechta gr. or. i ogr. mr. 94, lasu mr. 144, nieuż. mr. 6, razem mr. 244; bud. mur. 2, z drzewa 6; las nieurządzony. Dawniej w skład dóbr wchodziły wsie: Piekary os. 32, z gr. mr. 149; Wola Piekarska os. 35, z gr. mr. 696; Rzechta os. 41, z gr. mr. 705; Łęg Piekarski os. 31, z gr. mr. 439; Młyny Piekarskie os. 25, z gr. mr. 383; Kaski os. 14, z gr. mr. 269; Czyste os. 16, z gr. mr. 327; Józefów os. 26, z gr. mr. 345; Szymany os. 42, z gr. mr. 331; Zagaj os. 12, z gr. mr. 304; Miechniówka os 10, z gr. mr. 114; Stawki os. 38, z gr. mr. 684. Ogólny obszar dóbr wynosił wraz z koloniami 7000 mr. Było w nich 265 dm. i 2550 mk. P. gm. należy do sądu gm. ok. II w os. Uniejów, st. poczt. Dobra o 4 w., ma 9,198 mr. obszaru i 3294 mk. W gm. istnieje gorzelnia, olejarnia, kopalnia wapna (Skęczniew), dwie cegielnie. 4.) **P.**, kol. i fol., pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Bogdanów; kol. ma 37 dm., 285 mk., 502 mr. ziemi włośc.; fol. 3 dm., 43 mk., 346 mr. ziemi dwors. Według Lib. Ben Łask. (II, 220) wś P. dawała dziesięcinę kościołowi w Piotrkowie, zaś pleban w Bogdanowie otrzymywał tylko kolędę po groszu z łanu. Podług reg. pobor. pow. piotrkowskiego wś P., w par. Bogdanów, własność klasztoru w Witowie, miała w 1552 r. 3 osad., a w 1553 r. $1^1/_2$ łana. Łany wójtowskie w 1552 r. 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 237). 5.) **P.**, wś i fol., pow. noworadomski, gm. i par. Sulmierzyce. Wś ma 20 dm., 221 mk., 184 mr. ziemi włośc.; fol. 4 dm. 90 mk. 647 m., ziemi dworskiej. W 1827 r. było 8 dm., 102 mk. P. były wsią królewską Dawały dziesięcinę z łanów

folwarcz. plebanowi w Szczercowie, z łanów kmiecych kanonii i prebendzie gnieźnieńskiej, zaś plebanowi własnemu w Sulimierzycach tylko kolędę po groszu z łanu. Kazimierz W. zakładając kościół parafialny w Szczercowie w 1367 r. nadał mu między innemi dziesięciny z Piekar (Łaski Lib. Ben. I, 405, 401). Podług reg. pobor. pow. radomskiego wś królewska P., w par. Sulmierzyce, miała w 1552 r. 10 osad., a w 1553 r. 4½ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 284). Piekarskie starostwo niegrodowe, w wwdztwie sieradzkiem, pow. radomskim, podług lustracyi z r. 1662 powstało z dawniejszego sstwa radomskiego, przez oddzielenie wsi Piekary z przyległościami, ktore w 1771 r. posiadała Konstancya Walewska, opłacając zeń kwarty złp. 150 gr. 22, a hyberny złp. 200 gr. 4. Na sejmie z r. 1773—1775 Stany Rzpltej nadały to sstwo w posiadanie emfiteutyczne Sucheckiemu, stolnikowi sieradzkiemu, wraz z sstwami: kahorlickiem, szadkowskiem i Rudą Zajączkowską. 6) **P.**, os. leś., powiat noworadomski, gm. Zamoście, par. Wiewiec, ma 1 dm., 3 mk., 669 mr. lasu rządowego, w tym 30 mr. ziemi ornej. 7.) **P.**, w dok. z XIII w. *Peccare*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. i par. Obrazów, odl. od Sandomierza 11 w., ma 99 dm., 133 mk., 224 mr. ziemi dwors. i 165 mr. włośc.; os. P. Kustodya ma 158 mr. i P. Wikaryów 66 mr. W 1827 r. było 29 dm., 98 mk. Wymienione w akcie uposażenia klarysek w Zawichoście przez Bolesława Wstydliwego w 1257 r. Władysław Łokietek w 1292 r. nadaje Sygfrydowi, kustoszowi kolegiaty w Sandomierzu, pewne części (sortes) we wsi Piekary, a mianowicie części: „Zdrantconis, Wroblonis, Luthomironis, Ostressonis, Raconis, Posassonis, Michaelis, Stanconis, Mathie et Carlonis“. Tenże sam Sygfryd w 1303 r. na uposażenie podkustodyi daje łan ziemi w Piekarach między bagnem a wągrodem (Wangreth). W 1356 r. król Kazimierz pozwala kustoszowi założyć karczmę w Piekarach (Kod. Małopolski, I, 53, 70, 140, 162, 292). Podług reg. pobor. pow. sandomierskiego wś P., w par. Obrazów, należało do kapituły sandomierskiej, miała 11 osad., 5½ łan., 4 biednych komorn. (Pawiński, Małop., 171). 8.) **P.**, wś, fol. i dobra nad rz. Szreniawą, pow. pińczowski, gm. i par. Kościelec, odl. 42 w. od Pińczowa. W 1827 r. było 27 dm., 160 mk. W XV w. był tu dziedzicem Wierzbięta Piekarski z rodu Nyesobya. Było tu 2½ łanów kmiecych, dających dziesięcinę archidyakonatowi krakowskiemu (Dług. L. B., II, 166). Podług reg. pobor. z 1490 r. wś Piekary miała 2½ łan. W 1581 r. wś P., w par. Kościelecz, własność Włodka, miała 3 łan. km., 2 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 2 kom. bez bydła, 2 rzem. (Pawiński, Małop. str. 11 i 442). Dobra P. składały się w 1885 r. z fol. i wsi: P. i Ciborowice; rozl. dominialna mr 661: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 214, łąk mr. 101, pastw. mr. 59, lasu mr. 3, nieuż. mr. 20; razem mr. 397; bud. z drzewa 13; fol. Ciborowice gr. or. i ogr. mr. 137, łąk mr. 31, pastw. mr. 82, lasu mr. 3, nieuż. mr. 11, razem mr. 264; bud. z drzewa 5. Wś P. os. 40, z gr. mr. 128; wś Ciborowice os. 26, z gr. mr. 72. *Ch. Br.*

Piekary 1.) wś i fol., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypulicze, o 10 w. od gminy a 62 w. od Oszmiany, 7 dm., 51 mk. prawosł. (27 dusz rewiz.); własność Łokuciewskich. 2.) **P.**, wś włośc., pow oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr wiejski Łużany, o 69 w. od Oszmiany, 5 dm. 43 mk., w tej liczbie 23 prawosł. i 20 katol. (19 dusz rewiz.). 3.) **P.**, zaśc. pryw., pow wilejski, w 1 okr. pol., o 45 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Mołodeczna do gr. pow. mińskiego, 1 dm., 10 mk. prawosł. 4.) **P**, ob. *Pieczary*.

Piekary, wś na lewym brzegu Rosi, przy ujściu jej do Dniepru, pow. czerkaski, na granicy pow. kaniowskiego, o 6 w. poniżej sioła Chmielna, a o 8 w. od Kaniowa. Na wschód od wsi ciągną się obszerne łąki, na zachód zaś, tuż pod wsią, zaczyna się czarny las. Ma 487 mk. płci ob.; w 1790 r. było tu 330 mk. Cerkiew Wwiedeńska, drewniana, wzniesiona w 1766 r. na miejsce dawnej z 1750 r., rozebranej z powodu starości. Wś ta godna jest uwagi z tego powodu, że prawdopodobnie stoi na miejscu zatraconego grodu Rodnia, istniejącego w X w. za Rusi kijowskiej wielkoksiążęcej, który również stał u ujścia Rosi do Dniepru. Oblężeni w 975 r. przez ks. Włodzimierza Światosławowicza mieszkańcy Rodni razem z drużyną w. ks. Jaropełka doprowadzeni byli do takiej biedy, że powstało przysłowie: „bieda jak w Rodni“ (bieda aki w Rod'ni; Bielowski: Mon. pol. hist., Latopis Nestora, I. str. 620). Odtąd gród Rodnia znikł w historyi i śladów jego odszukiwać trzeba. Wś P., najbliższa ujścia Rosi do Dniepru, żadnych wspomnień i wiadomości o byłym grodzie nie posiada. Istniejące dotychczas fortyfikacye, jedne na górze Kniażej, drugie na uroczysku Byczak, i zamkowiszcze na górach Konończy i Chmielnej, mogą być śladami grodu. Wprawdzie zajmują nazbyt rozległą przestrzeń, ale wnosić należy, że dawne miasto musiało być ogromne. Strach napadów nie pozwalał zakładać siół w odkrytem polu, cała więc ludność cisnęła się do grodów, osiadając je przygródkami. W środku stały zamki, dokąd chronili się wszyscy, przedmiejskie mieszkania porzucając na pastwę najezdców. Mogła takiem miastem być Rodnia, i niedar-

mo zapewne sądził się w niej Jaropełk bezpieczniejszym, niż w Kijowie. Koło Kniażej góry, bliżej P., jest góra Netrebka, w której znaleziono rzymskie pieniądze, żużle srebrne, srebrny młotek i wykopano płyty ceglane. Pod wsią wznoszą się dwa wzgórza: Wielki i Mały Kurhan. Pierwszy panuje nad całą okolicą i mógł służyć za miejsce strażnicze. Kniaża góra, jest to długi, wązki przesmyk, wystający z nad łańcucha wzgórzy naddnieprowych, obróconych stromym grzbietem ku rzece. Prof. Samokwasow rozkopał to uroczysko i od włościan nabył oraz sam odkrył sporo zabytków archeologicznych, jako to: złote i srebrne kolczyki, srebrną blachę, paciorki, miedziane ostrza strzał, żelazne sprzączki, ostrogi, zamki, haczyki do wędek i pieczęć z nadpisem w otoku metrop. Kiryłła (ob. Izwiest. o zaniatjach 4-go archeolog. zjezda w Kazani, 1877 r., str. 143). Metropolitów kijow. noszących to imię było trzech: Kiryłł I (1224 — 1229), Kiryłł II (1230 — 1236) i Kiryłł III (1250—80); atoli ostatni z nich przeniósł był swoją stolicę z Kijowa do Włodzimierza nad Klazmą. Po obu stronach wzmiankowanego uroczyska leżą głębokie leśne parowy. Na wyniosłości od pola zaczynają się ciągnąć dwa wały, niedaleko ztąd przerznięte w poprzek głębokim rowem. Wi docznie z ziemi wyjętej wzrosła w pośrodku wysoka, długa mogiła, znowu płytkim, sążniowej szerokości rowem przecięta; o 5 sążni od tej idzie wał, ale pojedyńczy na przestrzeni 87 sążni, gdzie nagle z górą obrywa się nad Dnieprem. Całą górę okrywają grube dęby. Im bliżej ku wschodowi, tem więcej podnosi się góra z wałem, tak, że ostatni jej punkt jest zarazem najwyższym. Po obu stronach wału widać wklęsłości, które lud nazywa śladami szańców. Niekiedy te jamy są gęste, inne o 34 sążnie odległe jedna od drugiej. Niebyłyż to stanowiska straży drużyn książęcych, wychodzących ażeby pilnować floty kupieckiej powracającej z Wschodu, od dzikich hord koczujących około Dniepru? (ob. Kaniów). Północnozachodnie jary otaczające Kniażą górę nazywają się Maryninymi jarami; za nimi góra Maryna. Od południo-wschodu ciągnie się też jar; za nim ku P. góra Szpilik, dalej góra Netrebka. Na zachód od Kniażej, na polu wyższem nawet od góry, wznosi się wzgórze, mogące byc strażnicą miasta od południo-zachodu. Fortyfikacye ua uroczysku Byczaku al. Buczaku, odległem o 1 w. od P., nazywają się horodyszczem i mają kształt równoległoboku, przeciętego w jednem miejscu głębokim rowem; w środku fortyfikacyi jest drugie mniejsze umocnienie, także w formie równoległoboku, przytykające zachodnią stroną ku głównemu wałowi. Horodyszcze od południa i północy zabezpieczone naturalnymi jarami, trudny ma dostęp, a z innych stron opasane jest rowem. Jeżeli ta reduta nienależała do grodu Rodni, to nie bez podstawy można wnosić, że służyła ona za pograniczną fortyfikacyą dzielnicy książęcej kaniowskiej. I jeżeli tak jest, to łatwo pojąć przeznaczenie innych obwarowań, ciągnących się łańcuchem nad Rosią do samego Bohusławia; zrozumiałem będzie również przeznaczenie wału, ciągnącego się miejscami nad Rosią, około Korsunia, Steblowa, Bohusławia i potem niżej Białejcerkwi i Skwiry. Muentz w swoich zapiskach podróżnych (rkpsm) powiada, że na Buczaku, za jego czasów, z powodzeniem winną uprawiano latorośl. Teofiłaktów twierdzi, że na przestrzeni 10 w. ku płdn.-wschd. od wsi P. ku Międzyrzecowi, ciągnie się lewym brzegiem Rosi pasmo wzgórzy a w jarach tychże napotykają się liczne uwarstwienia juraiczne i kredowe (ob. O jursk. i miełowych osadkach etc., str. 2). Niewiadomo kiedy P. wzięły swój początek; nie sięga on atoli po za XVII w. Wieś ta z dawien należała zawsze do dóbr Towarowa czyli Międzyrzecza i razem z nim pozostawała wciąż pod tymi samymi właścicielami (ob. Międzyrzecz). W 1616 r. czerncy Nikolscy z Kijowa prowadzili zatarg o P., Konończę i Cbmielnę z ówczesnym dziedzicem Towarowa Fedorem Proskurą, dowodząc, iż dobra te są ich własne, jeszcze od Ostafjana Daszkowicza, ssty czerkaskiego, im zapisane (ob. Międzyrzecz). Wiadomo, że wskutek traktatu grzymułtowskiego cały pas graniczny nad Dnieprem, od Stajek do Kryłowa, był na pustkowie skazany. P. leżąc właśnie w owym pasie, wyludnione doszczętnie podczas tak zwanego „zhonu“, przez długi czas niezasiedlały się. Atoli z działu familijnego Adama i Seweryna Rzewuskich okazuje się, że w 1785 r. P. już na nowo egzystowały. W 1790 r. z dywizyi tatarskich, które ku granicom polskim pościągane były, jedna zbuntowawszy się zrabowała generała Iwanenka za Dnieprem niedaleko od Kaniowa mieszkającego, a potem w 350 ludzi wpadła na forpoczt rosyjski i ten rozbiwszy, poniżej Kaniowa, we wsi P. przeprawiła się na polską stronę przez Dniepr, i tu rozbrojoną była przez wojsko polskie i pod konwojem odprowadzona do Białejcerkwi (z listu współczesnego). Obecnie P. należy do dóbr międzyrzeckich, Parczewskich. O P. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Arch. J. Z. R. (ob. Skorowidz Nowickiego). *Edward Rulikowski.*

Piekary, z osadą zw. *Za Skałą*, wś, pow. krakowski, na lewym brzegu Wisły, naprzeciw ruin opactwa tynieckiego, przy gościńcu z Liszek do Skawiny. W samej wsi uchodzą

dwa małe potoki do Wisły, z których jeden płynie od zachodu z pod Rączny, drugi z północy z pod Śmierdzącej. Jest tu szkoła ludowa i przewóz przez Wisłę. Wś ma 81 dm. i 495 mk. (237 męż. i 258 kob.), 493 rz.-kat. i 3 izr. Na obszarze więk. pos. Alf. Mileskiego z fol. Pod Skałą i Przewozem jest 10 dm. i 96 mk. (53 męż., 43 kob.), 93 rz.-kat., 2 gr.-kat. i 1 protestant. Obszar większ. ma 291 mr. roli, 36 mr. łąk i ogr., 21 mr., past. i 25 mr. lasu; pos. mn. 221 mr. roli, 63 mr. łąk i ogr. i 105 mr. past. Za Długosza (L. B., II, 123) należały P. do klasztoru tynieckiego i miały 6 większych zagrodników, mających każdy po trzy staje roli, 4 mniejszych zagrodników i karczmę z dobrym gruntem. Podług reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z r. 1581 wś P., należąca do opactwa tynieckiego, miała 2 łan. km., 1 zagr. z rolą, 4 zagr. bez roli, 2 kom. z bydł., 1 kom. bez bydła, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 42). P. graniczą na płd.-zach. ze Ściejowicami, na zach. z Rączną a północ z Liszkami i Śmierdzącą; od południa i wschodu oblewa je Wisła. *Mac.*

Piekary 1.) domin., pow. gnieźnieński, tuż pod Gnieznem, par. św. Wawrzyńca, poczta i st. dr. żel. w Gnieźnie; 10 dm., 123 mk., 104 kat. 19 prot.; obszaru 326·28 ha. Było dawniej własnością dominikanek gnieźnieńskich. 2.) **P.**, wś i fol., pow. poznański, o 7 klm. na płd.-wsch. od Buku, par. Słupia, poczta i st. dr. żel. o 6 klm. w Otuszu. P. istniały przed r. 1580; należały przy schyłku zeszłego wieku do Bielickich. Wś ma 9 dm., 87 mk. kat. Fol. wchodzi w skład okr. domin. Jeziorki, ma 9 dm., 74 mk.; przeszedł z rąk Moszczeńskich do Niemców. 3.) **P.**, przedmieście niegdyś Poznania, w miejscu dzisiejszej ulicy, zwanej także Piekarami. *E. Cal.*

Piekary 1.) *Niemieckie* al. *Wielkie*, niem. *Deutsch Piekar*, w 1332 *Peccari theutonicale*, wś kościelna i dobra ryc., pow. bytomski, odl. $^3/_4$ mili od Bytomia. Jest tu kościół par. murowany, z cudownym obrazem N. M. Panny, szkoła kat., drukarnia, księgarnia i do 6000 mk. W 1861 r. było 3193 mk. (217 ew. i 59 żyd.). Wś P. wraz z kol. Josephsthal, młynem Kuna i kopalnią Szarlej ma 1410 mr. obszaru; dobra ryc. z fol. Neuhof i Nowy Szarlej mają 3796 mr. obszaru. Tu w 1697 r. August II po swym obiorze, został powitany jako król przed wjazdem do Krakowa i tu zaprzysiągł Pacta conventa. W 1277 roku Paweł, biskup krakowski, przekazuje należących do kościoła św. Małgorzaty w Bytomiu mieszkańców Piekar i innych osad kościołowi kamieńskiemu. W 1420 r. Konrad, książę na Koźlu, zastawia P. a r. 1480 Mikołaj Synowiec, burgrabia krakowski, i Jan Synowiec, podkomorzy, odstępują ten zastaw Mrokotowi de Luznicze. Kościół tutejszy wzniesiony pierwotnie z drzewa w 1303 r. Obecna okazała murowana świątynia zbudowaną została w 1846 r., głównie za staraniem kanonika Fieczeka. W czasie od 1 lipca do 1 listopada odbywają się liczne pielgrzymki do tutejszego cudownego obrazu. A. Stablik opisał 1849 r. „Cud najnowszy spełniony w N. P." a ks. Pressfreund wydał w 1846 r. kazanie miane na poświęcenie nowego kościoła piekarskiego i J. A. Fietcek Wiadomość o tym kościele i obrazie Najśw. Maryi Panny. J. Łepkowski około 1850 r. wydawał tu „Tygodnik Górnoszląski", a od 1868 do 1871 roku wychodził tu „Zwiastun Górnoszląski". 2.) **P.**, dokum. *Bekar*, niem. *Gross* i *Klein Beckern*, wieś nad rzeką Kacbachą, pow. lignicki, odległa pół mili od Lignicy. W 1842 r. P. Wielkie miały 91 dm., 637 mk. (6 kat.), P. Małe al. Stare 42 dm., 247 mk. (7 kat.). Do P. należały dwa młyny: Górny i Dolny. P. istniały już w r. 1292. W 1364 r. opat Jan z Krosny nabył dziesięciny miejscowe dla swego klasztoru N. M. Panny w Wrocławiu. 3.) **P.**, dok. z 1228 *Peccar*, niem. *Beckern*, wś, pow. trzebnicki, odl. 1 milę od Trzebnicy, par. Scymerowo, ludność przeważnie katolicka. W 1218 r. ks. Henryk zamienił część P. (partem ville pistorum meorum) i inne posiadłości na Borkowice, a drugi tegoż imienia książę zakładając kollegiatę św. Krzyża w Wrocławiu, przekazał jej całą wieś P. i inne.

Piekary, dziś *Bekerzyce*, niem. *Beckersitz*, wś, pow. świecki, st. p., par. kat. i ew. Świecie. W 1868 r. 8 bud., 4 dm., 13 mk. kat., 20 ew. P. leżą nad Czarną Wodą i nad bitym traktem z Świecia do Bydgoszczy. Należą do Przechówka. *Kś. Fr.*

Piekarzew, wś i fol. nad rz. Ner (dopływ Prosny), pow. pleszewski, o 5 klm. na zach.-płn. od Pleszewa, w okolicy wznoszącej się 126·27 do 130·47 mt. npm., par. Kowalew, poczta w Pleszewie, st. dr. żel. w Kotlinie i Pleszewie. W r. 1368 Sułko z Zawidowic sprzedaje P. Wincentemu z Kępy, podkomorzemu kaliskiemu. W 1579 r. posiada tę wieś Wojciech Skrzypiński, a r. 1618 Adam Czarnkowski, wojewoda łęczycki. Wś ma 25 dm. i 200 mk. (172 kat. i 28 prot.). Fol. (1 dm., 9 mk.) wchodzi w skład okręgu dominialnego Malinie. *E. Cal.*

Piekarzyszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowo Daugieliszki, o 3 w. od gminy, 11 dusz rewiz.

Piekielany, wś rząd. nad rz. Wierchnią, pow. trocki, 3 okr. pol. o 47 w. od Trok, 23 dm., 220 mk., w tej liczbie 218 katol. i 2 żydów.

Piekieliszki, fol., pow. wileński, własność Rudolfa Pisanki, 750 dzies. ziemi.

Piekielna, góra w pow. namiestowskim, na obszarze wsi Łokcza, przy ujściu Hrusztynki do Orawy Białej, ma 865 mt. wznies.

Piekielne Wrota, nazwa dawana w XVI w. niebezpiecznemu dla flisaków miejscu na Wiśle, powyżej ujścia Brdy pod Łęskim Ostrowem (ob.).

Piekielnica, rzeczka, dopływ jeziora Szperek, które z innemi spływa do Baryczy a powstaje u stóp Łysej Góry, o 1 klm. na płd.-wsch. od Miksztata, w pow. ostrzeszowskim. Płynie od wschodu ku zachodowi, po większej części lasem Komorowskim; przerzyna bity trakt między Komorowem i Miksztatem, mija pustkowia Żołądek i Pazdyki, tudzież folwark Helenów, łączy się z Gnojnikiem czyli Strugą Piwońską. Wpływa do pow. odolanowskiego i uchodzi do jeziora, przebiegłszy około 10 klm. Brzegi błotniste. *E. Cal.*

Piekielnik 1.) potok, bierze początek na Podhalu nowotarskim, na stoku północnym, przepływa przez obszary wsi: Dział i Odrowąż w pow. nowotarskim i na obszarze gm. Jabłonki (w hr. orawskiem, obw. trzciańskim) wpada do Orawy Czarnej z lew. brzegu. Dopływami P. na obszarze tej gminy są: Borowy potok i Chiżnik. Pomiędzy Borowym potokiem a granicą gminy Piekielnik (ob. Pekelnik) rozciągają się obszary torfiaste, zwane Piekielnicki bór. Podobne torfy towarzyszą pot. Chiżnickiemu pod nazwą: Ostrembówka Pokłady te mają 1 do 2 mt. grubości i mieszczą się na wznies. 639 mt. npm. Niegdyś pokrywały je świerkowe i sosnowe bory, obecnie krzewi się tu kosodrzewina. 2.) **P.**, potok, lewy dopływ Czarnego Dunajca. Jestto niewątpliwie to samo co Czarny potok (por. *Czarny Potok* i *Czarny Dunajec*).

Piekiełek, os. młyn., pow. gostyński, gm. Rataje, pow. Białotarsk, ma 41 mk.

Piekiełko 1.) os. karcz., pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Chotomów, odl. 6 w. od Warszawy, przy drodze do Jabłonny, ma 51 mk. 2.) **P.**, wś, pow. grójecki, gm. Belsk, par. Lewiczyn, ma 60 mk., 151 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 6 dm., 43 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Oczesały. 3.) **P.**, os., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów, ma 7 mk., 9 mr. ziemi włośc. 4.) **P.**, wś i fol. nad rz. Mławką, pow. mławski, gm. Mława, par. Wieczfnia Kościelna, odl. o 7 w. od Mławy, ma posterunek straży pogranicznej, 18 dm., 162 mk., 715 mr. obszaru. W 1866 r. fol. P. z os. młyn. Zimnocha rozl. mr. 755: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 20, past. mr. 12, lasu mr. 200, nieuż. mr. 93. Wś P. os. 14, z gr. mr. 140. 5.) **P.**, fol., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rypin, odl. o 1 w. od Rypina, ma 2 dm., 35 mk., 108 mr. 6.) **P.**, os. włośc., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Dulsk, odl. o 26 w. od Rypna, ma 1 dm., 5 mk., 15 mr. *Br. Ch.*

Piekiełko, potok, wypływa z grzbietu Gorców, z pod szczytu Gromek, w pow. nowotarskim, w obrębie gm. Maniowy i uchodzi do Dunajca z lew. brzegu, poniżej Nowego Targu. Przyjmuje jako dopływ pot. Hubankę, w opisie którego mylnie podano (por. *Hubanka*), iż wpada do Piekielnika.

Piekiełko 1.) z *Ogrodziskiem*, wólka do Grywałdu należąca, pow. nowotarski, ma 7 dm. i 33 mk. 2.) **P.**, wś, pow. limanowski, na praw. brzegu Łososiny, na płd. stoku góry lesistej Gąszcza (645 mt. npm.), 3·3 klm. na płn.-wsch. od Tymbarka, ma 53 dm. i 325 mk. (165 męż., 160 kob.); 317 rz.-kat. Polaków i 8 izrael. Z obszaru 588 mr. ma pos. więk. (Maryi German) 292 mr. (108 roli, 20 łąk, 27 past. i 137 lasu); pos. mn. 296 mr. (161 roli, 37 łąk, 34 past. i 64 lasu). Położona między górami, ma ubogą i trudną do uprawy glebę. Jest tu kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 142 złr. Graniczy na zach. z Zamieściem a na wsch. z Koszarami. Od płd. i płn. ma wzgórza i lasy. Podług reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z r. 1581 wś P., w parafii Nowe Rybie, należała wraz z Kisielówką i Rupniowem do Andrzeja Rupniowskiego. Było tu 5 łan. kmiec., 2 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła (Pawiński: Małopol., 53). 3.) **P.**, karczma i os. dominialna przy pow. mieście Grybowie. *Mac.*

Piekiełko, lasek, ob. *Garc Mały*.

Piekiełko 1.) niem. *Piekelken*, król. leśn., pow. wejherowski, par. kat. Wejherowo, st. p. Kielno, par. kat. Rumia. W 1871 r. 1 dm., 13 mk. 2.) **P.**, ob. *Piekło*, pow. chełmiński. 3.) **P.**, niem. *Piekelken*, według Kętrz. miejscowość w pow. starogardzkim. W najnowszych spisach urzędowych niewymieniona. W 1856 r. był tu fol. do Miradowa należący, obejmujący 2 wł. i 15 mr. *Ks. Fr.*

Pieklice, wś, pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Brochów, ma 31 mk., 287 mr. ziemi włośc.

Pieklicze, wś, pow. bobrujski, ob. *Peklicze*. Znajduje się tu kaplica kat. filii Urzecze.

Piekliska 1.) las pokrywający Radwańską górę, na obszarze wsi Ołpiny, w pow. jasielskim. 2.) **P.**, potok, dopływ Strwiąża, na obszarze wsi Nadyby, w pow. samborskim.

Pieklisko, potok, dopływ Lewockiego potoku, w hr. spiskiem.

Piekło, grota w górze Żukowej, na obszarze wsi Charężów, w pow. chęcińskim.

Piekło 1.) wś, pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna, ma 23 mk., 90 mr. ziemi dwors., 60 mr. włośc. 2.) **P.**, pust., pow. rawski, gm. i par. Lubochnia, ma 3 dm., 21 mk., 8 mr. ziemi włośc. 3.) **P.**, os. fabr. i karcz. nad rz.

Pilicą, pow. rawski, gmina i parafia Lubochnia; os. ma 1 dm., 9 mk., 5 mr. ziemi włośc.: os. fabr. 4 dm., 53 mk., 12 mr. ziemi. W 1827 r. był tu 1 dm., 12 mk. 4.) **P.**, fol., pow. kaliski, gm. Zborów, par. Tykadło, odl. od Kalisza w. 11, ma 1 dm., 12 mk. Fol. P. al. Witoldów oddzielony w 1883 r. od dóbr Russów, rozl. mr. 378: gr. or. i ogr. mr. 205. past. mr. 154, nieuż. mr. 19; bud. mur. 4, z drzewa 2; płodozmian 11-polowy. 5.) **P.**, wś, pow. wieluński, gm. Siemkowice, par. Pajęczno, odl, od Wielunia 29 w., ma 3 dm. 6.) **P.**, wś, pow. będziński, gm. olkusko-siewierska, par. Będzin, ma 20 dm., 202 mk., 84 mr. ziemi włośc. 7.) **P.**, wś, pow. konecki, gm. Miedzierza, par. Końskie, odl. od Końskich 9 w., ma 12 dm., 62 mk., 173 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 4 dm., 27 mk. 8.) **P.**, os. leśn., pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Końskie, odl. od Końskich 9 w., 1 dm., 15 mr. ziemi dwor. 9.) **P.**, pow. stopnicki, gm. i par. Stopnica. 10.) **P.** al. *Pieklik*, wś nad rzką Turoślą, pow. kolneński, gm. i par. Turośl, leży między wsiami Połazie i Bączki, na skraju bagna Turośl, odl. 15 w. od Kolna. Na początku obecnego stulecia niejaki Pieklik założył osadę przy wsi Bączkach; osadę tę przezwano Piekłem. W 1819 w. było tu 18 mk. Gospodarz Pieklik posiadał 1 włókę i 3 mr. chełm. i płacił ztąd czynszu 27 zł. 17 gr. 1⅓ szel. a chałupnik Łagodziński, płacił 5 złp. trzydniówki. W 1827 r. 2 dm., 16 mk. W 1878 r. 220 mr. (79 orn.). Niedaleko od Pieklika znajduje się osada Ciaki. *Br. Ch.—Lu. Krz.*

Piekło, wś, pow. orszański, gm. Chłystowo, ma 21 dm. i 136 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem.

Piekło 1.) część doliny Kondratowej w Tatrach nowotarskich, wznies. 1498 mt. Ob. *Kondratowa*. 2.) **P.**, wzgórze na obszarze wsi Gajduszowiec, na granicy od wsi Swirkli, w pow. limanowskim. Wznies. 660 mt.

Piekło 1.) os. przy Krzysztoforzycach w powiecie krakowskim. Nieoznaczona ani na mapie adm. Kummersberga, ani na mapie wojskowej. 2.) **P.**, os. karcz. do Karwodrzy należąca, pow. tarnowski, ma 2 dm. i 11 mk. 3.) **P.**, karczma i os. domin. na obszarze więk. pos. wsi Załubińce, pow. nowosądecki, nad rzką Kamienicą. 4.) **P.**, nazwa lasu i dawna nazwa wsi Jedlna, w pow. sądeckim. *Mac.*

Piekło 1.) al. *Bielawy*, fol. do Chociszewic, pow. krobski, o 9 klm. na płd.-zach. od Pogorzeli, par. i poczta w Pępowie; ob. *Bielawy*. 2.) **P.** al. *Murzynowo Leśne*, budy, pow. sredzki, o 6 klm. na płn. od Nowego Miasta, par. Nietrzanów, poczta w Sulęcinie.

Piekło 1.) niem. *Pieckel*, wś, pow. malborski, na mątawskim przylądku, tam gdzie się rozłączają Wisła i Nogat. Ma st. pocz. i szkołę kat. i ew. Par. kat. i ew. Pogorzała Wieś. P. tworzy z Metritz jednę wieś, składającą się z części: a) *Przewóz*, niem. *Piecklerfaehre*, osada i karczma; b) *Marienauerkampe*, kępa w Nogacie; c) *Gurkenkrug*; d) *Mątawski* przylądek, niem. *Montauerspitze* i e) *Montauerspitzkrug*. Cały ten kompleks zawiera 16 gburstw i 18 zagród, razem 26 włók magd. W 1868 r. było tu 723 mk., 532 kat., 190 ew., 1 żyd., 50 dm. Odl. od Malborga wynosi 2¾ mili. Na płn. od wsi ciągnie się kanał zbudowany r. 1854, łączący Wisłę z Nogatem. Na obszarze wsi znajduje się stary okop. Mieszkańcy po części Polacy, po części Niemcy, trudnią się rolnictwem, a po części rybołóstwem. Znajdują się tu bowiem węgorze, szczupaki, płocie, karaski, jeźce, psy morskie, wydry i minogi. Połów tych ostatnich jest czasem bardzo obfity. Chwytają wtedy codzień 40—50 kop. Cena za kopę wynosi około 4 mrk. W objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego czytamy, że się tu znajdują cmentarzyska grobów rzędowych, mieszane z urnami odosobnionemi. 2.) **P.** *Dolne*, niem. *Nieder-Hoelle*, wś włośc., pow. kościerski, st. p., szkoła i par. ew. Przywidz, kat. Wisin. Zawiera 6 gbursk. posiadłości i 10 zagród; 1284·38 mr. obszaru. W 1868 r. 146 mk., 18 kat., 128 ew., 22 dm. Odl. od Kościerzyny 3½ mili. Lustracya pruska z r. 1772 donosi, że wś ta obejmuje 8 wł. ziemi ornej i ½ włóki lasu. Liczyła 3 rzemieśln. i 3 zagrodn. katol. i ewang. Wysiew wynosił na włókę 10 kor. żyta, 2 kor. jęczm., 20 kor. owsa, ½ tatarki, ¼ lnu; zbierają trzecie ziarno. Czynsz wynosił 200 tal., pogłówne 5 tal. 30 gr., hyberna 3 tal. 30 gr. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. XV, str. 153). 3.) **P.** *Górne*, niem. *Ober-Hoelle*, wś włośc. pow. kościerski, st. p. i par. ew. Przywidz, kat. Wisin, zawiera 3 gburstwa, 3 zagrody, 1344·2 magd. mr. obszaru, 99 mk., 1 kat., 98 ew., 13 dm. (1868 r.). Odl. od Kościerzyny wynosi 3½ mili. Lustracya z r. 1772 pisze, że wś ta ma 11 włók włącznie z 3 włók. zarośli. Rzemieślników było 8 i 4 zagrodników; mianowicie 1 tkacz, owczarz, pastuch i zagrodnik. Wszyscy są ewang. Wysiew wynosi na włókę 15 kor. żyta, 2 jęczm., 20 owsa, 1 grochu, pół lnu: zbierają trzecie ziarno; czynszu płacą 180 tal., pogłównego 6 tal. 60 gr., hyberny 12 tal., 45 gr. (ob. Zeitsch. d. Westpreus. Gesch. Ver. XV, str. 153). 4.) **P.**, część zachodnia wsi Mroczna. 5.) **P.**, wyb. do Tokar należące, pow. kartuski, st. p. Przodkowo. 6.) **P.**, niem. *Hoelle*, wś, pow. chełmiński, st. p. Ostromecko, par. kat. Czarze, ew. Kokocko, 50 mr. obszaru. W 1868 r. 5 bud., 4 dm., 7 mk. kat., 22 ew. Dawniej rozróżniano Piekło i Piekiełko, po niem. Gross i Klein Hoelle. *Kł. Fr.*

Piekło, niem *Pieckel*, fol., pow. moràski, st. poczt. Jaeskendorf.

Piekło 1.) al. *Albertinenhof*, fol., pow. kluczborski, należy do Gołkowic. 2.) **P.** (*Piekielnik?*), niem. *Piekler Muehle*, młyn wodny, pow. olesiński. Należy do Wojciechowa.

Piekłów, w dok. *Pyekłow*, os. młyn. nad rz. Noteć, w par. Smogulec, w okolicy Wyrzyska, Gołańczy i Szamocina. Według wydawców Lib. Ben. Łask. (1, 121) w 1467 r. Jan, pleban smogulecki, prowadził spór o daniny z tego młyna z plebanem z Chomiąży. Łąka plebana w Smogulcu leżała nad Notecią, między dwoma młynami zwanemi: Piekłów i Praszków.

Piekopy, jezioro, pow. sieński.

Piekoryszki al. *Zawieryszki*, wś rząd. nad jez. Wierokształs, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 24 w. od Święcian, 5 dm., 33 mk. katol.

Piekoszów, właściwie *Piękoszów*, w dok. *Piankoschow* i *Pyakoschów*, wś i fol., pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów, odl. 14 w. od Kielc, przy drodze bitej z Kielc do Łopuszna, posiada kościół par. murowany, starożytny dwór (z XVII w.), szkołę początkową, urząd gminny, gorzelnią (1872 r.), pokłady kamienia wapiennego i torfu. W 1827 r. było 68 dm., 391 mk. Jestto starożytna osada, siedziba Odrowążów. Kościół parafialny miał erygować w 1366 r. Piotr Odrowąż. Łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Cierniu, gdzie parafię fundowali cystersi z Jędrzejowa. Łany folwarczne dawały miejscowemu plebanowi. Główną dobrodziejką kościoła była Katarzyna Odrowążowa, wdowa po Piotrze, wojew. ruskim, który w 1450 r. zginął na Wołoszczyznie. Ona to nadała kościołowi karczmę z rolą, ogrodem i łąką, dającą $1\frac{1}{2}$ grzyw. czynszu i robociznę 6 dni rocznie, przytem ogrodziarską osadę, mającą pół łana roli, dającą fertona czynszu i 1 dzień na tydzień roboty, wreszcie sadzawkę we wsi Szczukowice. Miał też pleban swą pasiekę w lesie (Łaski, Lib. Ben., I, 588—590). Podług reg. pobor. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś parafialna Piankoschów, własność Hieronima Odrowąża, miała 3 kmieci mających po łanie, 12 km. na $\frac{1}{2}$ łanu, 3 karczmarzy, 1 zagr., dwór, folwark, młyn, lasy i dobre pastwiska (Pawiński, Małop., 575). Obecny kościół rozpoczęto budować w 1807 r. a w 1879 r. ukończono. Przechował się tu obszerny i dotąd mieszkalny zamek; architekturą swoją świadczy, iż pochodzi z XVII wieku. Podobnie jak zamek biskupi w Kielcach, jest to czworoboczna budowa, mająca po rogach cztery baszty, różni się tylko dachem, na dwie kondygnacye podniesionym i mniejszą w architektonicznych ozdobach okazałością. Wewnątrz stracił on wiele ze swej dawniejszej wspaniałości, bogatego umeblowania i zabytków starożytnych. Tu mieszkali pomiędzy innymi: Jan Karol Tarło, kaszt. wiślicki, ssta zwoleński i olsztyński, mąż zasłużony krajowi, jakoteż i sławny Michał Tarło, generał w wojsku francuzkim za Ludwika XIV, kawaler orderu ś-go Ducha. Zwłoki tych mężów spoczywają w P. w grobach familijnych. Opis P. z ryciną dał Tyg. Illustr. (1862 r., t. V, 18). Dobra P. al. Piękoszew składały się w 1872 r. z fol. P. i Romanów, wsi P., Łaziska, Łubno, Łosień, Stara Wola i Wincentów; rozl. dominialna wynosi mr. 2140: gr. or. i ogr. mr. 610, łąk mr. 86, pastw. mr. 101, lasu mr. 920, zarośli mr. 124, wody mr. 1, nieuż. mr. 298; bud. mur. 9, z drzewa 12. Wś P. os. 58, z gr. mr. 371; wś Łaziska os. 18, z gr. mr. 155; wś Łubno os. 10, z gr. mr. 77; wś Łosień os. 22, z gr. mr. 146; wś Stara Wola os. 2, z gr. mr. 36; wś Wincentów os. 10, z gr. mr. 134. P. par., dek. konecki, 2410 dusz. P. gm. należy do s. gm. okr. IV w Promnikach, st. p. Kielce; ma 16933 mr. obszaru i 3619 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Piekotino, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Powianówka, o 8 w. od gminy, 3 dm., 21 mk. prawosł. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.); należy do dóbr Powianówka, Rusieckich.

Piekowice, pojedyńcze zagrody w Stodołach, pow. rybnicki.

Piekułowice al. *Pieculowicze*, ob. *Pikułowice*.

Piekun, szczyt w grupie Gorganów, między górnym biegiem Prutu a Bystrzycą Górną (pow. Nadworna). Ma 1657 mt. wznies.

Piekut, os. młyn., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, ma 10 mk., 55 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 1 dm., 8 mk. Osada ta wchodziła w skład dóbr Lubanie, należących do kapituły włocławskiej.

Piekutowo, wś, pow. augustowski, gm. i par. Bargłów. Odl. od Augustowa 15 w., ma 6 dm., 67 mk. W 1827 r. było 4 dm., 22 mk.

Piekuty 1.) wś i fol., pow. grójecki, gm. Drwalew, par. Chojnów, ma 104 mk. W 1827 r. było 14 dm., 133 mk. Fol. P. rozl. mr. 1219: gr. or. i ogr. mr. 548, łąk mr. 50, lasu mr. 240, zarośli mr. 313, nieuż. mr. 88. Wieś P. os. 9, z gr. mr. 23. 2.) **P.**, przyległ. dóbr Drozdowo, pow. płoński. 3.) **P.**, *Nowe* i *Urbany*, wś nad rz. Dzieżą, pow. mazowiecki, gm. i par. Piekuty. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową ogólną, urząd gminny. Mieszka tu drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. P. Nowe miały 14 dm., 103 mk. a P. Urbany 5 dm., 31 mk. Już w dokumentach z 1533 r. wspominane są P. Nowe (Gloger — Ziemia bielska). Niewiadomo kto i kiedy wzniósł tu kościół, który początkowo był filią par. Domanów a od 1807 r. parafialny. Obecny wzniósł w 1720 r. ks. Piotr Mar-

kowski. P. par., dek. mazowiecki, 2460 dusz. P. gm., należy do sądu gm. okr. III w Dąbrówce, st. poczt. Wysokie Mazowieckie odl. 15 w., ma 5775 mk., 827 dm., rozl. 9329 mr. Wskład gm. wchodzi 24 wsi szlacheckich: Jabłoń-Dobki, J.-Dąbrowa, J.-Jankowce, J.-Kościelna, J.-Markowięta, J.-Opały, J.-Piotrowce, J.-Rykacze, J. Śliwowo, J.-Uszyńskie, J.-Zambrowizna, J.-Zarzeczki, Kaboski, Kostry, Krasowo, Łopienie, Racibory, Rzepki, Skłody, Tłoczewo, Wyszonki-Posiele, Zalesie-Nowe, Żochy-Nowe i Żochy-Stare; jedna wieś z ludnością mięszaną: Piekuty, oraz trzy wsie włościańskie: Hodyszewo, Jóźki i Wyliny-Rus. *Br. Ch.*

Pielaki, wś, pow. hrubieszowski, gm. Jarosławice, par, Uchanie. W 1827 r. było 28 dm., 145 mk.

Pielakiszki 1.) zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Deksznie, 6 dusz rewiz. 2.) **P.**, zaśc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Nieciosy, o $4^1/_2$ w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Pielańce, fol., pow. wiłkomierski, par. Nidoki, własność Henr. Wojnickiego.

Pielany, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Bartniki. Odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 16 dm., 78 mk. W 1827 r. było 15 dm., 107 mieszkańców.

Pielasa, jezioro w pow. lidzkim, ob. *Pelas.* Zwane jest także Pielasy al. Pilasa, dawniej Polus. Rozległe jest 91 dzies., głębokie do 2 sążni, lasy otaczają je z trzech stron; brzegi po większej części nizkie, błotniste.

Pielaskowice, ob. *Pilaszkowice.*

Pielaszów, wś i fol. nad rz. Opatówką, pow. sandomierski, gm. Wilczyce, par. Malice. Odl. od Sandomierza 15 w., ma 21 dm., 155 mk., 380 mr. ziemi dworskiej, 266 mr. włośc. Obszar dworski stanowi majorat rządowy. W 1827 r. było 23 dm., 205 mk. W potwierdzeniu posiadłości klasztoru koprzywnickiego w 1277 r. przez Bolesława Wstydliwego, wymieniony jest Pielaszów jako należący do pierwotnego uposażenia klasztoru przez comesa Mikołaja (Kod. Małop., I, 110). Podług reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Pieliaszów, w par. Malice, własność Alberta Komornickiego, miała 7 osad, $3^1/_2$ łan., 1 zagr. z rolą, 1 kom., 2 biednych (Pawiński, Małop., 180). *Br. Ch.*

Pielaszyszki 1.) *Dolne*, okol. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 56 w. od Trok, 9 dm., 35 mk. katol. 2.) **P.**, *Górne*, okol. szl. nad rz. Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 57 w. od Trok, 7 dm., 39 mk. katol.

Pielawa, ob. *Pilawa.*

Pielawa al. *Piławа*, wś, pow. buczacki, odl. o 9·5 klm. na płn.-wschód od Buczacza, na płd. krańcu dawnych stepów strusowskich, nad bezim. pot., dopł. pobliskiej Strypy. Potok ten na północ od wsi tworzy staw, którego południowa część leży w samym środku osady. Granice: wschod. Romaszówka, płd. Medwedowce, zachod. Nowostawce, półn. Petlikowce Stare. Obszar dwor. 1896, włośc. 3988 mr. W 1880 r. 535 mk., w 1880 r. w gm. 461, na obszarze dwor. 238 mk. Do dóbr P. należą fol.: Józefówka (90 mk.), Pielawa (61 mk.), Puszkary (27 mk.), Stadnica Medwedowiecka (39 mk.), Stadnica Romaszowiecka (21 mk.). Rzym.-kat. 152, par. Buczacz, gr.-kat. (wś i przysioł. Janówka) 400, par. Medwedowce. Właśc. obszaru dwor. Jan Gołębski.

Pielawszczyzna al. *Drabówka*, przedmieście mta pow. Tłumacza, od wsch. strony. Do 1856 r., jako najodleglejsza część ról miejskich, leżała ugorem. Od tego roku poczęli się tu mieszkańcy Tłumacza zabudowywać. Mieszka tu przeważnie biedna ludność wyrobnicza. Gleba urodzajna czarna, miejscami czerwona glina. Lud zowie tę osadę Drabówką, ponieważ nazwa drab oznacza w tych okolicach biedaka z własnej winy. *W. J. W.*

Pielawy, os. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. od Wielunia 19 w., ma 1 dm. Ob. *Karmańsko.*

Pielburg al. *Pielborg* i *Pielborch* (zapewne *Izbiczno*), wś kośc. ewang. w Pomeranii, pow. szczecinkowski. Leży niedaleko chojnicko-węgorzyńskiej kolei, na północnem wybrzeżu dużego jez. Pielburg, w środku którego dawniej stał podobno gród jakiś. Okolica pagórkowata, jest jeszcze w około lasem pokryta, gleba piaszczysta, miejscami gliniasta. Mieszkańcy trudnią się uprawą roli i kopaniem kamieni wapiennych, rybołóstwem i hodowlą bydła. W 1878 było 462 mk. ewang. Jest tu st. poczt. *Ks. Fr.*

Pielburger-See (niem.) dok. *Vilbork*, *Hisbitsma*, po pol. *Izbiczno*, jezioro w pow. szczecinkowskim, w Pomeranii, z którego wypływa Piła, dopływ Dobrzycy, na wschód od Czaplinka. Należało w pownej części do sstwa drahimskiego. Na mapie Zannoniego stanowi południowe wybrzeże tego jeziora kawałek granicy pow. wałeckiego (ob. Powiat wałecki przez Calliera, str. 28). *Ks. Fr.*

Pielednogi, żmujdzkie *Pelednogej*, wś nad Niewiażą, pow. kowieński, okr. polic. kiejdański, o 43 w. od Kowna, 30 dm., 395 mk., młyn wodny (1859).

Pielegrynda al. *Pelegrynda*, zaśc. rząd. nad jez. Grejmiana, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 37 w. od Swięcian, 2 dm., 9 mk. kat.

Pieleka, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Romaniszki, o 7 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Romaniszki, Dowgiałłów.

Pieleni, zaśc., pow. święciańsski, w 2 okr.

pol., gm. i dobra skarbowe Łygmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 6 w. od gminy, 24 dusz rewiz.

Pieleszewo, 1657 *Pielckowo*, niem. *Pelzau*, dok. *Pelasewo*, *Pelassow*, *Pylense territorium*, dobra na Kaszubach, pow. wejherowski, par. kat., st. poczt. i kol. Reda, 2 klm. odl., par. ewang Wejherowo, o $^3/_4$ mili odl. W 1868 r. 109 mk., 66 kat., 43 ew., 9 dm. W 1871 r. 9 dm., 21 dymów, 115 mk., 178·82 ha roli or. i ogr., 70·27 łąk, 83·8 pastw., 13·07 lasu, 5·68 nieuż., 4·98 wody, razem 356·62 ha.; czysty dochód z gruntu 1713 mrk. P. leży nad Redą, która tu młyn pędzi. Jestto stara osada. W 1236 r. należało P. do kościoła św. Wojciecha pod Gdańskiem (ob. Pom. U. B. v. Perlbach, str. 46). Za czasów Rzpltej nadaje r. 1470 wwda pomorski i ssta pucki Otto v. Machwitz dobra P., obejmujące 6 włók, Janowi Goessmann na prawie chełmińskiem. Młyn w ostatniej wojnie zniszczony może znów pobudować ale okolicznym wsiom nie wolno tam mleć, lecz tylko w Pucku albo w Mrzezinie (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt, von Prutz, str. 85). W 1657 r. było P. fol., należącym do zamku puckiego. Liczono tu 5 krów, 5 wołów, 4 jałówki i 3 gęsi. Wysiew wynosił rocznie $1^1/_2$ łasztu i $1^1/_2$ korca żyta, 30 k. jęczm., 30 k. owsa, 1 k. grochu, $7^1/_2$ k. tatarki (Tamże, str. 134 i 135). W XVII w. było całe sstwo puckie, a więc i P. dane Gdańszczanom w zastaw. Tutejszy rządca odstawiał rocznie 10 funtów masła, 40 gęsich jaj, 6 kur i 450 jaj kurzych. W 1658 r. należały do dóbr tutejszych wś Pieleszewo z 14 gburami i Swarzewo z 5 gburami i 2 pustemi posiadłościami (str. 139). Lustracya z r. 1628 podaje: „Dwór folwarkowy był pod dachówką, stodoła w dyle o dwu klepiskach dobra, podle stodoły szopa długa dla wołów, przy której z jednej strony sieczkarnia, z drugiej chlew, pod jednym dachem; z drugiej strony szopa dla krów i przychówków i drobiazgów, na końcu jej stajnia na koni cztery; sernik na 4 słupach przed folwarkiem dobry. Za wrotami mielcuch pod dachówką, dalej studnia. Zabrodnia mała do łowienia ryb na sadzawkach. Sadzawek pięć niezarybionych, a jedna ogrodzona przed browarem mała, którą sobie mielcarz za pozwoleniem zamkowem wykopał i chowa w niej ryby, które miewa z rzeki; płaci od łowienia ryb w rzece na rok czynszu na św. Jan fl. 8. Czeladź w tym folwarku: urzędnik Jakub Czapa z żoną, poddany. Ordynarya ich taka: pieniędzy fl. 40, żyta korcy 14, jęczm. 2, owsa 2, grochu korzec, słoniny połci 2, sadła 2, piwa beczek 6, soli achteli 8, i na się i na czeladź także śledzi achteli 8. Ma krowiarza, wolarza i dziewkę. Na to troje czeladzi ordynarya taka: każdemu na rok po fl. 10, żyta na osobę korcy 6, jęczm. pół korca, tyleż owsa, grochu, słoniny połeć, sadło jedno. Mielcarz w tym folw. ze wszystkim na rok ma myta fl. 144. Obora i drobiazgi folwarku: wołów roboczych 16, krów dojnych 12, od których krów od każdej urzędnik powinien dać achtel masła albo pieniędzy fl. 8, a za twaróg fl. 6. Stadnik jeden, jałowic dwuletnich 2, juńców rocznych 4, cieląt łońskich 5, cieląt latosich 6, a trzy krowy jeszcze cielne; koni nie masz; świni starych 7, stadnik 1, wieprzów trzyletuich 2, nazimiąt 10, prosiąt małych 4, gęsi 30, gąsiorów 2. Od tych gęsi urzędnik ma dać paktu gęsi 60, jaj zaś 1 kopę; kokoszy 30, kur 2, od których kopa kur, jaj pół kopy, albo pieniądze za nie gr. 10. Osada wiejska; chałup ma 4 dobre, we 2 mieszkają rataje, w drugich 2 ogrodnicy, piąta pusta stoi, szósta przy gościńcu mała, co ją sobie Strych (sic) zbudował. Młyn słodowy dworski, młynica pod dachówką dobra, chałupa młynarska o jednej izbie i komorze z sienią, stodółka dobra, statki młynarskie młynarz swoje mieć powinien, prócz żelaza, a kamienie, które dwór dować ma. Przy tym młynie stawek. Powiadają, że tam trochę pstrągów ma być. Młynarz Grzegorz Dobk z żoną, poddany, daje czynszu ze młyna na św. Marcin 20 fl. i pańskie słody mele. Poddaństwo w tym fol. i powinności ich. Paweł Noga z żoną, rataj, ma dzieci czworo, przy nim brat jego Wawrzeniec, poddany. Bydła dworskiego nic nie ma, powinność jego według zwyczaju dworskim bydłem rolę orać póki może; gdy już ustanie rola, do wszelkich innych robót dworskich iść powinien, samowtór, nie wymawiając się, choć i w stodole będzie młócił. Bierze za to ordynaryą na rok od św. Jana Chrzciciela poczynając żyta korcy 14, jęczm. 2, grochu 1 k., mięsa połeć 1, sadło 1, soli szarej achtel, na śledzie pieniędzy fl. 4., masła pół achtla, gomółek półtorej kopy, kopę rachując po fl. 1 gr. 6, słodu korzec, pieniędzy fl. 6 gr. 20, na sukno pieniędzy fl. 4. Grzegorz Bronisz, poddany, z żoną, ma dzieci troje, rataj, przy nim brat jego Marcin, młodzieniec. Bydła dworskiego nic ma, powinność jego i ordynarya jako i wyższego. Jakub Borys z żoną, poddany, ogrodnik, ma dzieci czworo, bydła pańskiego nie ma, powinność jego na każdy dzień do wszelkich robót dworskich iść jedną osobą. Przędze ma wyprząść żona jego, łokci 12, albo pieniądze za nie dać gr. $22^1/_2$, którą to też przędzę wyżej pomienieni rataje albo wyprządzać albo płacić powinni. Ordynaryi żadnej nie ma, jeno gdy młóci w stodole pańskiej, jak i rataje, wymłócku dostanie dwunasty korzec. Wojciech Szopala z żoną, ogrodnik, poddany, świeżo się ożenił, bydła nie ma nic, powinność jego tak jak i wyższego, prosił nas, ponieważ nie ma nic, aby go założyć krową

dla robót pańskich, któreby nie miał o czem odprawiać, cośmy dla lepszego gospodarstwa według zwyczaju tych krajów panu administratorowi uczynić kazali. Pożytek z lasów przy tym fol. taki kładą, że kiedy się żer zrodzi, lub bukowy lub dębowy, wieprze tu ze wszystkich fol. zganiają na karmią. Zasiewki. Na zimę wysiano żyta łasztów 1 korcy 37, na wiosnę zaś teraz, jak nam urzędnik powiadał, wysiać się może owsa łasztów 1 korcy 30, jęczmienia korcy 30, jarki korcy 11" (str. 3 do 5, manuskrypt w Peplinie). *Kś. Fr.*

Pieleszki, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 4 dm., 143 mk. Fol. ma 493 mr. gruntu, 246 mr. lasu; włościanie mają 15 mr. gruntu. *X. M.*

Pielewitz al. *Pillewitz*, ob. *Pilewice*.

Pielewszczyzna, niewielkie wzgórze, o 6 w. na zachód od Mińska, nad rz. Świsłoczą, otoczone tą rzeką z trzech stron i zarośnięte pięknym sosnowym lasem. Należy do fol. Wieśniuki, własność Weryhów Darewskich.

Pielgrzymówka, rzeczka w pow. nowogródzkim, przepływa pod wsią: Kołotosza i Kamionka.

Pielgrzymka, wś i fol., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Rybitwy, par. Opole. Wś ma 9 os. i 157 mr. gruntu, folw. zaś wchodzi w skład dóbr Mazanów.

Pielgrzymka, rus. *Pereħrimka*, wś, pow. jasielski, leży przy gościńcu ze Żmigrodu do Gorlic, 313 mt. npm., nad pot. b. n., dopływem Kłopotnicy; od południa ma obszerne lasy, w których znajduje się źródło nafty. Lasy te pokrywają północne stoki Magóry (842 mt.); ku północy rozwija się dolina Wisłoki, obniżająca się do 289 mt. Wś ma 145 dm. i 907 mk. (434 męż., 473 kob.), 67 rzym.-kat. (par. w Samoklęskach), 830 gr.-kat., mających kapelanią w miejscu, z cerkwią drewnianą i 10 izraelitów. Special-Orts-Repertorium podaje 68 Polaków i 839 Rusinów. Kapelania należy do dyec. przemyskiej, dek. dukielskiego i obejmuje Kłopotnicę, Hutę Samoklęską, Mrokową, Samoklęski i miasto Żmigród, z ogólną liczbą 1125 parafian. Uposażenie kapelana stanowi 29 mr. roli, 31 mr. łąk i 31 mr. pastw., a nadto dodatek 133 złr. Obszar większej pos. (H. hr. Wilczka) ma 6 mr. roli. 3 mr. łąk, 9 mr. pastw. i 1134 mr. lasu; pos. mn. 949 mr. roli, 521 mr. łąk i 517 mr. pastw. Długosz (L. B. I, 497), nazywa tę wieś Pielgrzymówką; za jego czasów była własnością Jana i Stanisława Gamratów h. Sulima, miała łany szlacheckie i kmiece. Kmiecie płacili dziesięcinę kanonikowi t. z. czwartej prebendy krakowskiej w kwocie fertona groszy szerokich, rola szlachecka zaś proboszczowi w Samoklęskach. Podług reg. pobor. pow. bieckiego z r. 1581 wś kośc. P., własność Jana Mniszka, dzierżawiona przez Piotra Bronikowskiego, miała 15 łan. km., 9 zagr. z rolą, 5 kom. z byd., 1 kom. bez byd., osadę cerkiewną (Pawiński, Małop., 124). P. graniczy na zachód z Kłopotnicą i Foluszem, na półn. z Zawadką, a na wschód z Samoklęskami. *Mac.*

Pielgrzymów, dok. *Pelhrzimow*, niem. *Pilgersdorf*, dawniej *Pilgramsdorf*, wś, pow. głupczycki. Rzeczka Ossa (Osobłaka, Osoblaha), dopływ Odry, dzieli wś tę na dwie połowy. Jedna należy do Morawii, druga do Szląska pruskiego. W 1842 r. była tu kaplica katol., szkoła, zamek, fol., 86 dm. i 434 mk. katol. W podziale księztwa opawskiego z 1377 r. jest już P. wspomniany.

Pielgrzymowice, wś, pow. miechowski, gm. Luborzyca, par. Więcławice. W 1827 r. było 18 dm., 118 mk. Podług reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1490 wś P. miała 2 łan., a część Młodziejowskiego wynosiła $^1/_2$ łana. W 1581 r. wś P., w par. Więcławice, należały w części do Stanisława Minockiego ($6^1/_2$ łan. km., 3 kom. z byd., 1 kom. bez byd., karczm. $^1/_2$ łan). Część Staszkowskiego, dzierżawiona przez Sokołowskiego, miała 1 łan km., 2 zag. bez roli, $^1/_4$ karczm (Pawiński, Małop., 22).

Pielgrzymowice, niem, *Pilgramsdorf*, wś kośc., pow. pszczyński, posiada kościół par. katolicki, szkołę katol. W 1842 r. P. Wielkie miały 3 fol., 73 dm., 2 owczarnie, 793 mk. (135 ewang.), 2 młyny wodne, tartak, zaś P. Małe 14 dm. Około 1473 r. stało tu zamczysko warowne.

Pielgrzymowo, dok. *Pelgrinowo*, osada, nadana w 1262 r. miastu Kcyni przez Bolesława, syna Władysława Odonicza (Kod. Wielkop., № 401), zlała się prawdopodobnie z miastem.

Pielgrzymowo 1.) w dok. *Ranis*, wś na pol. prus. Mazurach, pow. niborski, nad strugą poboczną Nidy, 6 klm. na połud.-zach. od Niborka. Wieś polska. W. mistrz Winryk von Kniprode nadaje w 1362 r. rycerzowi Pielgrzymowi (Pilgerim) w ziemi saskiej 60 włók chełm., które nazwał „Ranis," z obowiązkiem jednej służby w lekkiej zbroi i 9 lat wolności. Roku 1422 prosi sołtys pielgrzymowski Jan o odnowienie listu nadawczego. W. mistrz Fryderyk, książe saski, nadaje Jędrzejowi (Endrze, Enderze, Endres), Mikołajowi (Nicolaw), Janowi, Maćkowi Morawskim (Moresky) 42 włók w Pielgrzymowie na prawie chełm., z obowiązkiem jednej służby na ogierze i w pancerzu. Dan w Rastemborku, w poniedziałek po Zwiastowaniu Najśw. Panny r. 1502. Pielgrzymowo posiada r. 1600 tylko polską ludność. Księgi rachunkowe starostwa niborskiego wymieniają około r. 1570 następujące nazwiska chłopów w Pielgrzymowie; Górny (Gurny), Paczoszka (Patzoszka), Kaszonka

(Kaschonka) i Klimek (Ob. Kętrz. O ludn.-338, 352). 2.) **P.**, niem. *Pilgramsaue*, wybud., tamże. 3.) **P.**, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, par. Plastwich, blisko traktu z Melzaku do Brunsbergi, 4 klm. na pół.-wsch. od st. poczt. Packhausen. Wś zwała się pierwotnie *Monetiten* i należała do kapituły warmińskiej. W 1301 r. dokum. z 6 paźdz., nadaną została obywatelowi z Elbląga Peregrinowi. Obejmowała wówczas 10 włók i 2 sołeckie. W r. 1366 dokupiła $8\frac{1}{2}$ wł., jak wskazuje również lustracya z r. 1656, wyliczająca w Pielgrzymowie $20\frac{1}{2}$ wł., 5 chłopów, 1 sołtys. Podatku płacą 57 szefli owsa, 36 kur, 18 gęsi, 5 wiązek lnu i 44 fl. ad. mens, zaś 53 fl. 15 gr. ad benef. (Ob. Mon. hist. warm. I, 515, i Zeitsch. f. d. Gesch. Erml., Jahrg 1879—80). 4.) **P.**, młyn, tamże. *Ad. N.*

Pielgrzymy, wś, pow. łęczycki, par. Domaniew. Wydawca Lib. Ben. Łaskiego (II, 369) twierdzi, jakoby wś t. n. nie istniała, tymczasem stanowi ona część wsi Idzikowice. W XVI w. istniały Idzikowice Fałkowe i Idzikowice Zabokrzeki, dziś zaś są I. Generalne i I. Pielgrzymy. *Br. Ch.*

Pielgrzymy, niem. *Bulgrin*, *Bulgerin*, *Polgrin*, *Bolgerin*, dobra ryc., pow. szczecinkowski, leżą na półn.-zach. od Drahimia i Czaplinka, pod Kłaszewem, nad jez. Drawskiem, st. poczt. Klaushagen. Obejmują 322·71 ha obszaru. Po raz pierwszy wspomniana w podrobionym dok. 1261 r. W 1361 r. napotykamy braci de Bulgorin, a w 1561 r. potwierdza Zygmunt August nadanie tej posiadłości Manteufflom (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 42). *Kś. Fr.*

Pielhrzymowy al. *Poruba*, niem. *Maehrisch Pilgersdorf*, wś, pow. osoblahski, na Szląsku austr., ma 359 mk.

Pielisko, struga łącząca jez. Trzechowskie z Głęboczkiem, ćwierć mili długa, płynie przy Piecach, w pow. starogardzkim. *Kś. Fr.*

Pieliszele, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Paluliszki, o 10 w. od gminy, 26 dusz rewiz.; należy do dóbr Kojrany, Łopacińskich.

Pielnia, wś, pow. sanocki, leży na wznies. 405 mt. npm., nad Pielnicą, dopływem Wisłoka, z praw. brzegu, przy gościńcu z Bukowska do Pisarzowic. Okolica podgórska, pokryta od zachodu lasem Retkowem. P. posiada cerkiew par. gr.-kat. (dek. sanocki), szkołę ludową i ochronkę. Wraz z obszarem dworskim ma 164 dm. i 1016 mk. (482 męż., 534 kob.), z tych 373 rzym.-kat., 613 gr.-kat. i 30 izraelitów Według narodowości jest 384 Polaków i 632 Rusinów. Rzym.-kat. należą do par. w Nowotańcu. Pos. więk. (Leop. Horodyńskiej) ma 541 mr. roli, 54 mr. łąk, 65 mr. pastw. i 379 mr. lasu; pos. mn. 1342 mr. roli, 121 mr. łąk, 110 mr. pastw. i 26 mr. lusu. Par. gr.-kat. obejmuje Dudyńce, Jędruszkowce, Markowce, Pobidno, Prusiek i Pisarowce. Uposażenie proboszcza składa się z 41 mr. roli w ogóle i dodatku 173 złr. P. graniczy na płd. z Nadolanami, na zach. z Odrzechową na półn. z Długiem, a na wschód z Jędruszkowicami, Dudyńcami i Pobidnem. *Mac.*

Pielnica, potok górski, w pow. sanockim, przepływa przez wsie: Nadolany, Nowotaniec i Odrzechową, uchodzi do Wisłoka z pr. brzegu. Z drobnych dopływów P. najważniejszym pot. Bazanówka z praw. brzegu.

Pielonki, mylnie zamiast *Polanki*.

Pielowce, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm.. okr. wiejski i dobra skarbowe Ostryna, na 163 dusz rewiz. Wchodziło niegdyś w skład sstwa nowodworskiego (ob. Nowydwór 4).

Pielsche Muehle (niem.), ob. *Piła* i *Pilski Młyn*, pow. kościerski.

Pielunce 1.) zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dekszne, 2 dusze rewiz. 2.) **P.**, wś rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 23 w. od Trok, 16 dm., 163 mk. katol.

Piela 1.) właśc. *Piła*, pustk., należy do Lublińca, pow. lubliniecki. 2.) **P.**, *Piła*, dwie fryszerki t. n., w Rudzińcu, pow. toszycko-gliwicki.

Piełajcie, wś, pow. rossieński, par. retowska.

Piełokańce, wś pow. wileński, ob. *Pelekańce*.

Pień, rzka, ob. *Pienia*.

Pien, dok. 1222 *Pin*, *Peen*, *Peine*, *Pehen*, dobra, pow. chełmiński, st. poczt., par. kat. i ew. Ostromecko, szkoła Mozgowina. W 1868 r. 14 bud., 7 dm., 49 mk., 19 kat., 30 ew., 158·67 ha roli or. i ogr., 5·51 łąk, 2·01 pastw., 54·17 lasu, 4·66 nieuż., 1·71 wody, razem 226·73 ha; czysty dochód z gr. 1185 mrk. Należący do P. fol., Słończ, ma 94·52 ha; czysty dochód z gr. 256 mrk. Cegielnia par. i tartak. P. leży nad prawym brzegiem Wisły, naprzeciw Fordona. Już w XIII w. stał tu zamek warowny, który według dokum. z 1247 i 1248 r. przez pewien czas posiadał Swiętopełk. W XV w. rezydowali wójtowie tu albo w Unisławiu. Zdaje się, że cały ten obwód tworzył tylko jedno komturstwo, a później wójtostwo, unisławskiem zwane (ob. Hist. Com. Geogr. v. Toeppen, str. 167 i Gesch. der Stadt. u d. Kr. Culm von Schultz., I, str. 142). W 1667 r. należał P. do klasztoru benedyktynów; dzierżawca płacił proboszczowi w Ostromecku 4 korce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Strzesza, str. 155 b). Około 1400 r. liczono P. do komturstwa bierzgłowskiego (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XVI, 20). *Kś. Fr.*

Pień, wś, pow. mielecki, w równinie, na wznies. 180 mt. npm., w międzyrzeczu Partyńskiego pot. i Jamnicy, dopływów Brenia,

5·2 klm. na płn.-zach. od Radomyśla, par. rzym.-kat. w Zgórsku. Ma 62 dm. i 309 mk. (167 męż., 142 kob.); 303 rzym.-kat. a 6 izrael. Ma obszaru 516 mr., w tem 441 mr. roli orn., 32 mr. łąk i 37 mr. pastw. Zakład im. Ossolińskich we Lwowie jest posiadaczem większ. własności, gruntów jednak niema, tylko prawo propinacyi. Wioska ta graniczy na płn. z Jamami I i II (czyli Przybyszycami), na wschód z Partynią a na płd. i zach. Dolną Małą. Podług reg. pobor. pow. sandomierskiego, z 1578 r. wś Pień należała do par. Zgorsko (Pawiński, Małop., 204). *Mac.*

Pieńczykowo i *Pieńczykówko*, dwie wsie przyległe, pow. szczuczyński, gm. Przestrzele, par. Rajgród. Leżą śród lasów i błot, utrudniających komunikacyą. Są to starożytne osady, wspominane w dokum. z 1547 r. (Gloger. Ziemia bielska).

Pieńczyn, wś, pow. homelski, ob. *Penczyn.*

Pienczyna, wś nad bezim. lewym dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, okr. pol. 1 i gm. Horodyszcze, ma 19 osad, miejscowość falista, niezbyt leśna, grunta wyborne, szczerkowe.

Pienia, strumień wpadający od lewego brzegu do Niewiaży, tuż obok Troupianki, pod Troupiami.

Pieniacze, wś, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Berzniki. Odl. od Sejn 16 w., leży nad jeziorem Gausty, ma 4 dm., 37 mk., 135 mr. W 1827 r. było 3 dm., 45 mk. Wchodziła w skład dóbr Hołny Wolmera.

Pieniaki, rus. *Peniaki*, wś, pow. brodzki, 22 klm. na płd. od Brodów, 19 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Załoźcach, urząd poczt. w miejscu. Na płn.-wsch. leżą Litowiska, na wschód Szyszkowce, na płd.-wsch. Czepiele, na płd. Czepiele i Łukawiec, na płd.-zach. Huta Werchobuzka (pow. złoczowski), na płn.-zach. Huta Pieniacka, na płn. Hołubica. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Seretu. Wchodzi tu z Hołubicy od płn.-zach. jedno z ramion Seretu, zwane Łuhem i płynie na płd.-wschód, rozlewa się w staw rozległy (wznies. 335 mt.), z którego wypłynąwszy dąży na płd.-wsch. do Czepielów, przybierając nazwę Grabarki. Od zach. wpada do stawu struga, płynąca od osady leśnej Hucisko-Pieniackie, a zasilona inną z Huty Pieniackiej. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wsch. stoku wzgórza, na płd.-zach. brzegu stawu a na praw. brzegu Seretu. W tej części wsi stoi kościół i plebania. Na płd.-wschod. brzegu stawu, na lew. brzegu Seretu, leży druga część wsi, tu wznosi się pałac z obszernym parkiem i murowana cerkiew na dziedzińcu pałacowym. Zachodnią, lesistą część obszaru zajmuje os. leśna Hucisko Pieniackie. Las zwie się na krańcu zach. Chodaczowskim lasem i zajmuje także płd. część Huty Pieniackiej. Na płn.-wsch. leży „Nowy folwark“ i fol. Swerydówka. Na wschód wznosi się punkt do 385 mt., a w Hucisku Pieniackiem, niedaleko granicy płd., do 409 mt. Własn. więk. w Pieniakach, Hucie Pieniackiej i Majdanie Pieniackim, tworzących jedną gminę katastralną, ma roli or. 987 mr. łąk i ogr. 535, pastw. 310, lasów 4541 mr., własn. mn. roli or. 1021 mr., łąk i ogr. 257, pastw. 49, lasu 1088 mr. Lasy pieniackie liściaste, o drzewostanie urozmaiconym, przeważnie bukowym. W wielu miejscach, zwłaszcza na krańcach lasu, rośnie świerk. W r. 1880 było 1049 mk. w gm., 157 na obsz. dwor., (352 rz.-kat., 785 obrz. gr.-kat., 69 wyzn. mojżesz.). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. brodzki. Kapelanią tę erygowała i uposażyla Aniela hr. Miączyńska w r. 1814. Do par. należy miasteczko Markopol i wsie: Badków, Czepiele, Hołubica, Huta Pieniacka, Litowiska, Łukawiec, Szyszkowce i Zwyżyn. We wsi jest kościół murowany p. w. św. Alfonsa Rodrigueza, nie konsekrowany dotąd. W pałacu znajduje się domowa kaplica. Dawniej mieli jezuici swą siedzibę w P. Par. gr.-kat. również w miejscu, dek. załoziecki. Do tej par. należy Huta Pieniacka. We wsi jest cerkiew murowana, szkoła etat. jednokl., założona w 1865 r., z językiem wykładowym polskim i ruskim. Do szkoły należy ogród (14·38 ar.). We wsi jest także szkoła wyrobu koronek. Nad stawem stoi murowany młyn wodny o 3 kamieniach. Z gałęzi przemysłowych zasługuje na uwagę tkactwo i garncarstwo. Jest tu także gorzelnia. Do dworu należą: 3 leśne a 2 polne pasieki, w których się mieści przeszło 1000 pni pszczół. Główną ozdobą miejscowości jest pałac, własność niegdyś hr. Miączyńskich, dziś Włodzimierza hr. Dzieduszyckiego. Widok tego pałacu ze strony południowej od parku podał Stęczyński w dziele: „Okolice Galicyi“ (Lwów, 1847). W opisie dodauym do tej ryciny czytamy: „Wnętrze pałacu, ciągłem staraniem lubiących i czczących ojczyste pamiątki gospodarstwa upiększane. Prócz wielu pięknych ściennych malowideł *al fresco*, urozmaiconych sztukateryami i mozajką, jest w pałacu galerya obrazów różnych krajów i wieków. Najpiękniejszą i dosyć liczną część tej galeryi stanowią obrazy do dziejów polskich, odnoszące się mianowicie do czasów ostatnich. Mnóstwo jest prócz tego krajobrazów ojczystych, rycin i litografii nowszych, jako też map geograficznych.“ Zbiór obrazów zebrał tu Ignacy hr. Miączyński, który zamierzał z nich utworzyć we Lwowie publiczną galeryą (ob. Lwowianin, 1840, str. 93 i Przyjaciel ludu, 1849, str. 26). Widoki P. znajdują się także w zbiorze rycin Pawlikowskiego, (№ 4501, 4502, 4503 i 4504) Dzisiejszy właściciel, założyciel Muzeum im.

Dzieduszyckich we Lwowie, gorliwy opiekun przemysłu domowego, ozdobił swą rezydencyą licznymi wyrobami krajowymi. Szczególnie pokoje mieszkalne samego właściciela na dole i sala jadalna są z tego względu charakterystyczne. Przybudowana i z pałacem połączona obszerna cieplarnia, mieści w sobie rzadkie okazy storczyków i palm (ob. Sokalski, Rys geogr. statyst. złoczowskiego okręgu szkolnego, Złoczów, 1885, str. 282 do 287). *Lu. Dz.*

Pieniaki al. *Zahorany*, dwa zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, par. kat. Kojdanów, oba mają 5 osad; miejscowość mocno wzgórzysta, malownicza. *A. Jel.*

Pienakiemia, wś rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 33 w. od Trok, 7 dm., 58 mk. kat.

Pieniakowo, wś nad rzką Rudzicą, dopł. Piereczutej, pow. miński, w 3 okr. pol. i gm. kojdanowskiej, ma 6 osad; miejscowość falista, bezleśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Pienianki 1.) fol., pow. wiłkomierski, w 4 okr. pol., par. Kowarsk, własność K. Klimczyckiego. 2.) **P.**, fol., tamże, par. Onikszty, własność Rymszewiczowej. 3.) **P.**, dobra, tamże, par. Onikszty, własność Kurmina.

Pieniany, wś, pow. tomaszowski, gm. Rachanie, par. (obrz. wschod.) Pieniany. Ma 48 dm., 381 mk., w tem 78 rz.-kat., 775 mr. gruntu, 54 mr. lasu. Ludność rolnicza. Fol. należy do dóbr Pukarzów hr. Fredry. Cerkiew parafialna drewniana, pounicka, erekcyi niewiadomej. Obecna z 1757 r.; filie: Podlodów o 1 w. i Hopkie o 3 w. *X. F. S.*

Pieniany 1.) dobra, pow wiłkomierski, par. Onikszty. Stanowiły niegdyś sstwo niegrodowe pieniańskie, położone w wwdztwie wileńskim, pow. wiłkomierskim. Podług metryk litewskich z 1519 r. dobra te król Zygmunt puścił w zastaw na 10 lat, zaciągnąwszy dług na potrzeby Rzpltej. W 1569 r. zaliczały się razem z dobrami Uszpole do dóbr stołowych królewskich. Od 1764 r. były w posiadaniu ks. Czartoryskiego, kancl. w. ks. lit., że zaś liczne spory zachodziły wówczas o granice tego sstwa, przeto uchwałą sejmową z tegoż roku wyznaczoną była oddzielna komisya z 12 osób do oznaczenia granic tych dóbr narodowych. W 1771 r. opłacano z nich kwarty złp. 4944 gr. 8, a hyberny złp. 2,256. Na sejmie z r. 1780 stany Rzpltej zabezpieczyły Eleonorze ks. Czartoryskiej dożywocie na dwu sstwach: kupiskiem i pieniańskiem. Oba te sstwa dzierżył do 1831 r. ks. Czartoryski. 2.) **P.**, dwór nad rz. Pienią, pow. wiłkomierski, okr. pol. Widziszki, par. Kowarsk, o 38 w. od Wiłkomierza, 37 mk., gorzelnia (1859). Dawne dziedzictwo Narbutów, później Józefowiczów, Kościałkowskich, Jastrzębskich, nakoniec Feliksa Siesickiego, marszałka wiłkomierskiego, dziś Leonarda Siesickiego. 3.) **P.**, po łotew. *Piniani*, wś, pow. dyneburski, par. prelska. *J. Krz.*

Pieniażewicze, wś nad rz. Irszą, pow. radomyski, ma 1093 mk. i 4881 dzies. ziemi. Cerkiew drewniana, p. w. Archanioła Michała, wzniesiona w 1768 r. i poświęcona przez dziekana unickiego radomyskiego Rocha Kościuszkę, uposażona jest 38 dzies. ziemi. Do par. należy wś Ryżnia. P. w XVI w. należały do dóbr Malin, Jelców, w 1770 r. były własnością Stanisława Pieńkowskiego, komornika łomżyńskiego, od 1783 r. syna jego Antoniego, komornika zambrowskiego, przeszły później w obce ręce. Irsza płynie w P. pomiędzy skałami granitowemi, z których wydobywa się w znacznej ilości kamień budowlany, użyty pomiędzy innemi na przyczółki mostu na Dnieprze pod Kijowem.

Pieniążki 1.) wś szlach., pow. szczuczyński, gm. i par. Bielaszewo. 2.) **P.**, wś szlach., pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Romany. W 1827 r. było 4 dm., 23 mk. 3.) **P.**, ob. *Kobylino P.*, pow. mazowiecki. 4.) **P.**, ob. *Krzyczki P.*, pow. pułtuski.

Pieniążkowice, w dok. *Pieniaszkowice*, wś, pow. nowotarski, w górach nad małym dopływem Piekielnika z lew. brzegu (717 mt. npm.), przy drodze z Nowego Targu do Jabłonki na Orawie. Ku północy wysokie góry pokryte lasem, ku południowi roztacza się dolina Czarnego Dunajca. Przy drodze wznosi się mały murowany kościołek p. t. św. Franciszka, zbudowany w r. 1853 przez proboszcza ks. Jana Misa, w miejscu dawnego drewnianego. Domów zbudowanych w dolinie potoku jest 121, mk. 651 (319 męż., 332 kob.); 648 rz.-kat., podhalan i 3 izrael. Obszar mn. pos. ma 513 mr. zimnej i kamienistej gleby, 141 mr. łąk i 307 mr. pastw. Obszar dworski, obejmujący 1444 mr., zakupili włość. Założona przez Pieniążków Odrowążów, graniczy ta wś na płn. z Sieniawą, na wsch. z Pyżowką i Morawczyną, na zach. z Odrowążem. Należała do sstwa nowotarskiego (ob. t. VII, 309) do dóbr Klikuszowa. Podług reg. pobor. pow. sandeckiego z r. 1581. wś P. należała do par. Nowy Targ (Pawiński, Małop., 146). *Mao.*

Pieniążkówka, wś, pow. humański, okr. pol. i par. kat. Humań, par. praw. Prytyka (o 3 w.), ma 730 mk. prawosł. i 33 katolików. Posiada porządny dom murowany, oraz zabudowania gospodarskie w części murowane, cerkiew filialną murowaną, w stylu gotyckim, wzniesioną w 1840 r. przez właściciela Rusieckiego, oraz kaplicę kat. murowaną, w grobach której spoczywa ojciec dzisiejszego właściciela. Brak wody. Należała niegdyś do klucza humańskiego dóbr tulczyńskich, sprze-

dana Rusieckiemu Dominikowi, pozostaje dotychczas w posiadaniu jego sukcesorów.

Pieniążkowo, niem. *Pienionskowo*, dok. z 1294 r. *Penesscow*, wś kośc. na lewym brzegu Wisły, pow. kwidzyński, st. poczt. i par. ew. Nowe, st. dr. żel. Czerwińsk. P. posiada kościół par. kat., szkołę i tow. rolnicze. 1301·86 mr. obszaru. W 1868 r. 50 bud., 20 dm., 170 mk., 134 kat., 36 ew. W 1884 r. było 4 gburów, 6 zagrod. i 11 rzemieśln. Tuż przy kościele idzie bity trakt z Gniewu do Nowego. Gleba jest urodzajna. Tutejszy kościół, pod w. św. Jana Chrzciciela, zbudowany w 1592 r., konsekrowany przez bisk. Rozrażewskiego, w 1879 r. odnowiony. Przy kościele istnieje bractwo Aniołów Stróżów, założone w 1854 r., i bractwo trzeźwości. Prócz tego jest szpital dla 4 ubogich. W skład parafii wchodzą: Pieniążkowo, Marienhof, Eichstaedt, Półwieś, Hartingswalde, Dąbrówka, Wiosła W. i Małe, Karczma, Mała Karczma, Młyn, Mały Młyn, Stary Młyn, Krausenhof, Eichenhain, kolonia Ostrowite, Czerwińsk dworzec i folwarki: Czerwińsk, Luchowo, Smarzewo i Kołmaga. W 1867 r. liczyła parafia (dekanat nowski) 1287 komunikantów a 2120 dusz, zaś w 1885 r. dusz 2294. Wizyt. Rozdrażewskiego z 1583 r. donosi, że tu był kościół murowany, chylący się ku upadkowi, pod w. św. Jana Chrzciciela. Na cmentarzu stała dzwonnica, do kościoła należało $1^1/_2$ włóki. W skład par. wchodziły: P, Smarzewo, Czerwińsk, Luchowo, Kolmiaga, Dąbrówka, Półwsie, Kopitkowo i Ostrowite. Do plebana należało 10 koszek pszczół, z których dawniej dawano wosk. Proboszcza nie było podówczas, nabożeństwo odprawiał prob. z Lalków. Nie było też plebanii (str. 56 — 57). Później posiadał prob. tutejszy $3^1/_2$ włóki; pół wł. zaś zaginęło. Już w 1294 r. było P. własnością bisk. kujawskich i należało do klucza komorskiego (ob. „Majątki biskupie" przez Kujota, str. 58, i Perlbach P. U. B., str. 453.) Borck pisze, że kościół tutejszy wybudowali własnym kosztem Olescy, którzy tu przybyli z Polski i w Ostrowitem swój dwór mieli. Proboszczami byli tu w 1711 r. Jan Latoszewicz, 1736 N. Pieńkowski, 1740 Jan Kamrowski (tamże, str, 430). Według taryfy z 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny, płacili w P. poddani od 10 wł. osiad., 3 ogr. i karczmy, 22 fl. 6 gr. (ob. Roczniki Tow. Przyj. Nauk w Pozn., 1871, str. 176). O jeziorze, które się we wsi znajduje, powiadają, że na dnie znajduje się kościół, o którego wieżę rybacy już nieraz sobie siecie podarli. Razu pewnego udał się jakiś śmiałek, który dobrze pływać umiał, do tego kościoła, ale na cmentarzu, kościół otaczającym, ujrzał psa z ogniem w pysku. Zaraz się przeżegnał i szedł śmiało dalej a pies go wpuścił na cmentarz. Gdy wszedł do kościoła, ujrzał ludzi klęczących i księdza. Ale gdy kogo naruszył, ciało zaraz w proch się zamieniło. *Ks. Fr.*

Pienice *Wielkie*, wś szlach. i kol., pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc. W 1827 r. było 27 dm., 177 mk. W 1866 r. fol. P. Wielkie lit. E miał rozl. mr. 1538. Obszar ten przeszedł w posiadanie 45 cząstkowych właścicieli. Wś P. Wielkie lit. E os. 2, z gr. mr. 36. Ogólny obszar P. Wielkich z częściami szlacheckiemi wynosi 1965 mr. *Br. Ch.*

Pienicka-Wola, wś szlach. i włośc., pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc. W 1827 r. było 16 dm., 107 mk.

Pieniężna al. *Nawodeskoln*, wyniosłe wzgórze w pow. lucyńskim, przy wsi Werpeli, na lewo od drogi ze wsi Korsówki do mka Marienhauz.

Pieniężnica al. *Pękuła*, niem. *Penkuhl*, dok. 1653 *Pennichul*, wś, pow. człuchowski, st. p. i par. kat. Ekfir pół mili odl., ew. Białobór, 11482·76 mr. obszaru. W 1868 r. 213 bud., 87 dm., 715 mk., 545 kat., 163 ew. We wsi jest kościół filialny kat. p. w. św. Marcina i szkoła kat. W wizyt. Trebnica z r. 1653 czytamy, że P. należała do sstwa człuchowskiego. Był tu drewniany kościół, do którego dojeżdżał proboszcz z Koczały. Proboszcz nie posiadał żadnej roli, dawniej podobno 2 włóki. Włościan było 19 (coloni), dawali mesznego po korcu żyta i tyleż owsa, zagrodników liczono 5 (inquilini), dawali po 2 kury. Kościelnymi byli: Jan Kanscke i Andrzej Splettstesser; nauczyciel był lutrem (ob. str. 72).

Pienina, wś nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, pomiędzy wsiami: Wiertniki, Nowosady i Sakowicze, ma 12 osad; miejscowość wzgórzysta, malownicza; grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Pieniny, mylnie *Pioniny*, grupa skalistych wapiennych gór, na wschodniej granicy Tatr, w pow. nowotarskim, na obszarze gmin: Krościenko i Sromowce Niżne. Dunajec zakreślając wielki łuk, ogarniający od północy wschodnią część Tatr, wrzyna się w skalistą masę tatrzańskiego pasma pod Czorsztynem i toruje sobie drogę śród piętrzących się nad nim poszarpanych fantastycznie ścian tego potężnego wyłomu, będącego rezultatem jakiegoś przeddziejowego kataklizmu. Ta naturalna droga wodna zachęciła już w odległych wiekach do osiedlania się w tych dzikich i ubogich okolicach. Pierwszymi przybyszami byli poszukiwacze złota, które wedle świadectwa Długosza, znajdowano, zapewne w piasku potoków, jeszcze w XIII w. (Lib. Ben., III, 353, 356). Z nimi, czy może za nimi ściągnęli tu róznego rodzaju awanturnicy, szukający, w braku złota, środków do życia w rozboju lub wyrobie fałszywej monety. Oni to pozakładali prawdo-

podobnie pierwsze warowne siedziby. Przybysze ci, przeważnie niemieckiego pochodzenia, nadawali i swym siedzibom niemieckie nazwy. Zapewne współcześnie z zaludnieniem tych stron książęta krakowscy, jako posiadacze całego obszaru górskiego, osadzali tu swych starostów, dla których wzniesiono warowne grody. Takim grodem był zapewne zamek Pienin, a następnie Czorsztyn. Zamek Pienin, o którego istnieniu w XIII wieku wspomina dwukrotnie Długosz (Hist. Pol., II, 259 i 476), służył za miejsce schronienia dla dworu książęcego w czasie najazdu Tatarów w 1241 r. a następnie dla zakonnic z Sącza i okolicznej ludności w 1278 r. Nazwa zamku, którego ruiny dotąd się przechowały, przeszła na całą grupę skał towarzyszących Dunajcowi na obszarze między Czerwonym Klasztorem, na prawym brzegu Dunajca na Spiżu a ujściem pot. Ruskiego w Szczawnicy. Odległość obu tych punktów wynosi do $1^1/_2$ mili. Obecnie przeprowadzoną została od Szczawnicy do Czerwonego Klasztoru droga brzegiem Dunajca. Podróż łodziami po Dunajcu, od Szczawnicy do Czerwonego Klasztoru, stanowi ulubioną wycieczkę gości przebywających na kuracyi w Szczawnicy i turystów tatrzańskich. Dunajec wije się śród skał w ciągłych zakrętach, zwiększających malowniczość i rozmaitość widoków, jakie przedstawiają sterczące nad nim skały, noszące odrębne nazwy. Naprzeciw Czerwonego Klasztoru, na polskiej stronie wznosi się grupa zwana Trzy Korony, mająca trzy główne i dwa pomniejsze szczyty. Najwyższy z nich Okrąglica ma 982 mt. wznies. Dalej w kierunku biegu Dunajca, ku Szczawnicy wznoszą się: Grabczycha, Ligarki, Czerwona Skała, po za którą wpada do Dunajca Pieński potok, płynący od skały, na której mieszczą się ruiny Pienin. Za potokiem wznosi się ostro szczyt Sokolicy. Dalej skała Facimiech zdaje się zagradzać dalszą drogę na Dunajcu, tworzącym tu nagły skręt. Po za nią Berestek a z przeciwnej węgierskiej strony Golica. Wreszcie z kolei: Sosnowce, Ostra, Biała, Bystre, Siodełko i Ociemne. Począwszy od Leśnickiego potoku oba brzegi są już polskie. Więcej szczegółów o P. podano już w artykułach: Czerwony Klasztor, Czorsztyn, Dunajec, Haligowce, Karpaty (III, 862), Niedzica. Opisy P. mieszczą dziełka: Br. Gustawicza: „Wycieczka w Czorsztyńskie“ (Warszawa 1881) i Paulina Stachurskiego: „Wycieczka do P.“ (Lwów 1869 r.). *Br. Ch.*

Pienińska Wólka, wś, pow. kobryński, między Osowcami a Popiną.

Pieniówka, grupa domów i młyn w Mazurówce, pow. skałacki.

Pieńki 1.) *Zarębskie*, kol., pow. błoński, gm. Skuły, par. Ojrzanowo, odl. 14 w. od Grodziska. Są tu cztery kolonie, mające od 30 do 60 mr. obszaru. Powstały na obszarze dóbr Zaręby. 2.) **P.**, fol. dóbr Krowica Zawodna, pow. kaliski. 3.) **P.** *Rządowe*, wś i os., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Żytniew, odl. od Wielunia 26 w. Wś ma 6 dm., os. 1 dm., 10 mk. Wchodziły w skład dóbr Żytniew. 4.) **P.**, os., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice. 5.) **P.** *Nurki*, kol., należy do wsi Gorzkowiczki, pow. piotrkowski. 6.) **P.**, os., pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Wójcin, odl. od Opoczna 18 w., 2 dm., 12 mk., 48 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 3 dm., 17 mk. 7.) **P.**, wś, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mokobody, ma 14 dm., 91 mk., 399 mr. ziemi. W 1827 r. było 15 dm., 79 mk. 8.) **P.**, pow. konstantynowski, ob. *Czuchów*. 9.) **P.**, fol., pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo, odl. 8 w. od Sierpca, ma 4 bud. i 165 mr. obszaru. 10.) **P.**, os., pow. lipnowski, gm. Bobrowniki, par. Kikoł, odl. o 9 w. od Lipna, 1 dm., 3 mk., 7 mr. 11.) **P.**-*Niedźwiedzkie*, wś, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 21 w. od Lipna, ma 13 dm., 39 mk., 104 mr. 12.) **P.**-*Nowiny*, wś, pow. rypiński, gm. i par. Gujsk, odl. o 23 w. od Rypina, ma 5 dm., 29 mk., 239 mr. obszaru. 13.) **P.**, pow. rypiński, ob. *Dębiany*. 14.) **P.** *Sobótki*, wś, pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, par. Andrzejowo. W 1827 r. było 26 dm., 148 mk. 15.) **P.** *Wielkie*, wś szlach., pow. ostrowski, gm. Dmochy Glinki, par. Czyżew, ma 21 dm., 148 mk. 16.) **P.** *Żaki*, wś szlach., pow. ostrowski, gm. Warchoły, par. Andrzejowo, ma 13 dm., 83 mk. W 1827 r. było 16 dm., 83 mk. Mieszka tu drobna szlachta. 17.) **P.** *Grodzisko*, wś szlach., pow. kolneński, gm. Kubra, par. Przytuły. W 1827 r. było 11 dm., 59 mk. 18.) **P.** *Borowe*, wś szlach., pow. kolneński, gm. Jedwabno, par. Dobrzyjałowo. W 1827 r. było 15 dm., 78 mk. 19.) **P.**, os., pow. augustowski, gm. i par. Bargłów, odl. od Augustowa 15 w., ma 3 dm., 64 mk. W 1827 r. było 2 dm., 15 mk. *Br. Ch.*

Pieńki, mały fol. poleski, pow. mozyrski, od 1862 r. własn. Frankowskich, ma 2 włóki.

Pieńki 1.) niem. *Adelig Pientken*, fol. do Kitnowa należący, pow. grudziądzki, st. p. i par. kat. i ew. Radzyn, szkoła Mełno. W 1868 r. 5 bud., 2 dm., 7 mk. kat. 2.) **P.**, niem. *Koenigl. Pientken*, wś, pow. grudziądzki, st. p, par. kat. i ew. Grudziądz, szkoła Rudnik. Obejmuje 426·11 mr. obszaru. W 1868 r. 14 bud., 4 dm., 27 mk., 1 kat., 26 ew. Wś założył Ludwik Karczewski r. 1756; przywilej erekcyjny potwierdził król r. 1761. Według lustracyi z r. 1765 posiadali tu Krystyan Mallon, Krystyan Meller, Dawid Finte, Michał Lewart i Piotr Luft razem 4 włóki i płacili 72 fl. czynszu. Uwłaszczenie nastąpiło r. 1804,

ale włościanie byli zobowiązani do różnych ciężarów i musieli dostawiać wrazie potrzeby 2 ludzi do budowania mostów łyżwowych w obrębie 2 mil. Goldbeck wymienia w swej topografii P. jako wś król. o 4 dymach. 3.) **P.**, niem. *Pienken*; według Kętrz. dwie miejscowości w pow. chełmińskim i brodnickim. W spisach urzędowych niepodane. 4.) **P.**, niem. *Birkenhain*, wś założona w 1826 r. w powiecie chełmińskim, st. p. Wąbrzeźno, par. kat. Nowa Wieś, ew. Radzyn; 475·55 mr. obszaru. W 1868 r. 24 bud., 15 dm., 110 mk., 27 kat., 83 ew. *Ks. Fr.*

Pieńki, niem. *Pienken*, fol. na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. p. i tel. Nibork.

Pienkieniki, wś, pow. trocki, w 1850 r. własność Żarnowskiego, Kozakowskiego i Leszczyńskiego; 96 dz. rozl.

Pieńkomoczie, jezioro, pow. homelski; rocznie poławia się około 19 pudów ryb.

Pieńkomoczyszcze, jezioro, pow. czerykowski.

Pieńków, wś i fol. nad Wisłą z lew. brzegu, pow. warszawski, gm. Cząstków, par. Łomna. Leży na prawo od drogi bitej z Warszawy do Modlina, ma gorzelnią, 137 mk., 248 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 15 dm., 113 mk. P. wchodził w skład dóbr Łomna.

Pieńkowce, wś nad rz. Bożkiem, pow. starokonstantynowski, par. Kupiel. W 1867 r. miała 28 dm.

Pieńkowce, wś, pow. zbaraski, odl. 9 klm. na płn. od Podwołoczysk, nad samą granicą rossyjską, którą tu stanowi rz. Zbrucz i utworzone przez nią stawy, ciągnące się od Wołoczysk w górę ku płn. aż do Palczyniec. Przez wieś przepływa od płn.-zach. ku płd.-wsch. potok, dopływ Zbrucza. Granice: wschodnia Zbrucz, oddzielający wś od gub. podolskiej, płd. Staromiejszczyzna, zach. Skoryki i Medyń, płn. Worobiówka, płn.-wsch. Prosowce. Obszar dwor. 311, włośc. 497 mr. W 1870 r. 426 mk., w 1880 r. w gminie 443, na obszarze dwor. 20; rz.-kat. 89, par. Toki o 10 klm. na płn.; gr.-kat. 322, par. Medyń. Dwór stoi na płn. ode wsi na pagórku. Kasa pożyczk. gminna z kapit. 522 złr. Właściciel posiadł. dwor. Kazimierz Tuczyński. W 1883 r. znalazł A. H. Kirkor w P. na niwie „Netreba“ skorupy naczyń glinianych gruboziarnistych, z przedhistorycznych czasów. *B. R.*

Pieńkowicze al. *Pińkowicze*, wś, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. P., o 1 milę od Pińska, ma 116 mk. i cerkiew Pokrowską paraf. W parafii znajduje się cerkiew fil. Ilińska. Własność Skirmuntów. Gmina składa się z 6 okręgów wiejskich (starostw) i obejmuje 20 wsi i 1476 mk. włośc. Należą do niej wsie: P., Albrychtów, Horodyszcze, Kozaki, Kupiatycze, Lubelpol, Ostrowicze, Poczapów, Suszyck, Wólka, Wysokie, Wyszewicze, Zajezierze i Zawidczyce. *Ks. M.*

Pieńkówka, wś, pow. klimowicki, gm. Chotowiż, ma 76 dm. i 455 mk., z których jeden zajmuje się bednarstwem.

Pieńkówka 1.) wś, pow. jampolski, okr. pol. i par. kat. Morachwa (Morafa), gm. P., st. poczt. Żmerynka (o 10 w.), o 13¼ w. od Morachwy, 14 w. od Stanisławczyka a 2 w. od st. dr. żel. Jaroszynki, ma 150 osad, 964 mk., 1145 dzies. ziemi włośc., 1317 dzies. dworskiej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1872 r. i uposażona 32 dzies. ziemi, ma 1259 parafian. Gorzelnia z aparatem Pistoryusza, założona w 1860 r., przerabia do 20000 pudów rocznie. Zarząd gminy, do której należą: P., Efimówka, Fedorówka, Jaroszynka, Kobylno, Kopesterzyn, Mołczany, Pasynki, Stojnica, Szczuczyńce, Tarasówka i Woźniowce, razem 12 starostw, 1918 osad, 11060 dzies. ziemi włośc. (7924 ornej), 12529 mk. Oprócz tego w obrębie gminy znajduje się 16159 dzies. (10519 dzies. ornej) ziemi rządowej i prywatnej, cały więc obszar gminy obejmuje 27219 dz. (18433 ornej) i 14044 mk. Własność dawniej Mostowskich, później Kozickich, dziś Sobańskich. Na gruntach wsi P. znajduje się st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Jaroszynka, nazwana tak od pierwotnie zaprojektowanego miejsca na jej wzniesienie. 2.) **P.**, wś nad rz. Hołoworusawą, dopł. Rusawy, pow. jampolski, okr. pol., gm. i par. kat. Tomaszpol, o 10 w. od Tomaszpola, ma 157 osad, 1044 mk., 937 dz. ziemi włośc., 757 dz. dwors. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1824 r. i uposażona 84 dz. ziemi, ma 1079 parafian. Należała do klucza tomaszpolskiego Róży Branickiej, następnie do Potockich. 3.) **P.**, wś nad rz. Zharkiem, pow. lityński, gm. Sosenka, par. kat. Janów, st. p. Lityn, o 14 w. od Lityna, ma 116 osad, 978 mk., 1003 dz. ziemi włośc. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1755 r. i uposażona 33 dz. ziemi, ma 1841 parafian. Należy do klucza janowskiego hr. Chołoniewskich, mającego 8910 dz. ziemi używalnej (ob. *Janów*). 4.) **P.**, wś nad rz. Kobylną, dopł. Desny, pow. winnicki, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol. i par. kat. Strzyżawka, gm. Hawryszówka, par. prawosł. Kozińce, ma 77 osad, 488 mk., w tej liczbie 33 jednodworców, 621 dz. ziemi włośc. Należała do Rakowskich, obecnie w częściach; największe posiadają: Bełżeccy, Dydyńscy i in. *Dr. M.*

Pieńkowo, niem. *Pinkowo*, leśnictwo należące do hr. Koenigsmarka na Kamienicy, pow. tucholski, st. p. Gostycyn, par. kat. Pruszcz, ew. Kamienica. W 1868 r. 7 mk. kat.

Pieńkowo, niem. *Pienkowen* al. *Pientkowen*,

wś na pol prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. p. i tel. Mikołajki.

Pieńkowski Majdan, ob. *Iskrzany Majdan.*

Pienna, wś, pow. wilejski, ob. *Pennoje.*

Pieńpole, wś, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Niedzborz, odl. o 15 w. od Ciechanowa, ma 16 dm., 101 mk, 140 mr. obszaru.

Pieńsk, ob. *Pińsk.*

Pieński, potok w Pieninach, uchodzi do Dunajca z lew. brzegu, przy grupie skał zwanej Ligarki, niedaleko Starego Sącza i ruin zamczyska Pienin.

Pientken (niem.), ob. *Pieńki.*

Pientryca, rzka w pow. ihumeńskim, mały prawy dopływ Berezyny Dnieprowej, zaczyna się w lesistych moczarach przy zaśc. Mościszcze, płynie w kierunku płd. około wsi Borki, dalej nieco zatacza półkole na wsch., pod wsią Wojnorowo rozlewa w jeziorko i obraca młyn, przecina gościniec bohuszewicko-bożyński pod wsią Michałowo i o parę wiorst za nią ma ujście. Długość biegu około 12 wiorst. *A. Jel.*

Piepenburg (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde, st. p. Plathe.

Piepenhagen (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde, st. p. Labes.

Piepershof (niem.), dobra na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. p., tel. i kol. żel. Ragneta.

Piepie, wś nad rz. Wiszyntą, pow. wileński, ob. *Penie* (mylnie podana podług spisu gmin w 1864 r.). Leży o 33 w od Wilna i ma 4 dm. i 25 mk. kat.

Piepielewka, wś cerkiewna, pow. mścisławski, gm. Lubawicze, ma 22 dm. i 148 mk., z których 1 zajmuje się wyprawą skór.

Piepielnia, ob. *Pepelnia.*

Pieprz, os. młyn., pow. wrzesiński, o 5 klm. na płn.-zach. od Żerkowa, na strumyku, który pod Dębnem wpada do Warty; par. Żyłków. Istniała już przed r. 1510. W 1843 r. 11 mk. W nowszych Skorowidzach nie jest wykazaną. Należała do wsi Chrzan.

Pieprzowe góry, jestto niewłaściwie pasmem gór nazwana krawędź wyżyny sandomierskiej, górująca nad niziną nadwiślańską, która na lewym brzegu Wisły, na przestrzeni między Sandomierzem a Zawichostem, rozszerza się łukowato, dochodząc do trzywiorstowej szerokości. Podczas gdy dolina nadwiślańska ma 452 stóp wznies. (pod Zawichostem), to górująca nad nią krawędź wyżyny sięga do 730 st. (w Kamieniu Plebańskim pod Sandomierzem). Tak znaczna różnica nadaje wyżynie w oczach patrzącego od brzegu Wisły charakter pasma górskiego, do czego przyczynia się jeszcze i ta okoliczność, że właśnie na krawędzi wyżyny występują (w okolicy Sandomierza zwłaszcza) z jej łona na zewnątrz łupki szarowakawe, sterczące w postaci czarnych skalistych wierzchołków niepokrytych roślinnością. Ponieważ powyżej Sandomierza istnieje podobny stosunek między rozszerzającą się do 4 wiorst doliną Wisły a panującą nad nią wyżyną, która również wydatnie odrzyna się od doliny rzeczki Koprzywianki, przeto nazwa Pieprzowych gór rozciąganą bywa niekiedy na całą długość krawędzi wyżyny sandomierskiej między rzeczką Koprzywianką a Opatówką, uprowadzającymi do Wisły wody środkowej wyżyny i tarasów Łysogórskiego pasma. Twierdzenie jakoby Pieprzowe góry były odnogami Łysogór i Chęcińskich wyniosłości, nie ma żadnej podstawy, gdyż łączność Pieprzowych gór z tymi pasmami polega jedynie na tem, iż są one krawędzią wyżyny, na której wznoszą się Łysogóry. W punktach gdzie jary wyżłobione przez wody spływające ze środka wyżyny, łączą się z doliną nadwiślańską, mieszczą się zwykle wsie, przedstawiające wielką malowniczość w położeniu, jak Winiary, Dwikozy, Rzeczyca. Sandomierz swą piękność zawdzięcza rozmieszczeniu na pochylającej się ku Wiśle krawędzi wyżyny. *Br. Ch.*

Piepstock (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde, st. poczt. Węgorzyn.

Piepuncie, zaśc. włośc. nad jez. Puncie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 63 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Pieraggen (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. poczt. Lengwethen. 2.) **P.**, ob. *Lemberg.*

Pieragienen (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, nad rz. Węgorapą, 3 klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. Wystruci. 2.) **P.**, dobra ryc., tamże. Obszaru 185 ha.

Pieranie, niem. *Freitagsheim*, kościół i domin., pow. inowrocławski, o 13 klm. na płn.-wsch. od Kruszwicy, w pobliżu granicy królestwa polskiego. Posiada kościół par. w miejscu, poczta w Parchaniu, st. dr. żel. o 15 klm. w Inowrocławiu. Wraz z probostwem 9 dm. i 151 mk. (146 kat. i 5 prot.). Obszaru 575·97 ha czyli 406·80 roli, 54·22 łąk, 83·25 pastw., 27·44 nieuż. i 4·26 wody; czysty doch. grunt. 2460 mrk. W r. 1301 Mikołaj Widowicz, proboszcz płocki, nadał P. kościołowi włocławskiemu. W 1583 r. trzymał je Sebastyan Osiecki. Parafią P. składały wówczas Bąkowo, Baśkowo, Dziewa, Głojkowo, Pieranie i Sobiesiernie. Kościół miejscowy znajdował się przez pewien czas w ręku innowierców, których ministrem był Jan Pigeliusz w 1595 r. Obecnie par. P., w dek. gniewkowskim, ma 935 dusz (1873 r.). *E. Cal.*

Pieratyn, ob. *Peratyn* i *Piratyn.*

Pierce 1.) pow. ostrowski, ob. *Kamieńczyk P.* 2.) **P.**, przyległ. folw. Godlewo, pow. ostrowski.

Pierchowice, ob. *Pierzchowice.*

Piercy, zaśc. i os. karcz. nad kotliną Niemna, pow. nowogródzki, gm. Mir, par. katolicka dawniej mirska, teraz połonecka, w 4 okr. pol. mirskim, grunta i łąki dobre, miejscowość bezleśna, nieco falista. *A. Jel.*

Pierczajka al. *Pierszajka*, *Perczajka*, rzka, wypływa z jez. Metelskiego, w pow. sejneńskim, pod Bućkunami, płynąc ku płn. łączy się z praw. brzegu pod Obelicą, w pow. kalwaryjskim, z drugą odnogą wypływającą z jez. Obelskiego, a zwaną pospolicie Obelicą, płynie dalej w kierunku wsch.-płn. śród wysokich wybrzeży pod Krakopolem, Podworyszkami i pod Balwierzyszkami, na granicy pow. maryampolskiego, wpada z lew. brzegu do Niemna. Długa przeszło 30 w. Zwą ją także Balbierą (por. Bibl. Warsz. 1846 r., IV, 7).

Pierdki, pow. ostrowski, ob. *Jaźwiny P.*

Pierdosz, posiadłość, pow. ostrzeszowski, o 11 klm. na wsch.-płd. od Ostrzeszowa, pod Rudniczyskiem. Niewykazana w Spisach urzędowych.

Pierebrodzie, wś nad rz. Lwą, dopł. Mostwy, na płd.-zach. krańcu pow. mozyrskiego, przy samej granicy pow. pińskiego, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Bierozów, ma 11 osad; zapadłe, odludne polesie. *A. Jel.*

Pierechodcy, wś i dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Mściże, w miejscowości pomiędzy kotlinami Berezyny i kanału Berezyńskiego, utworzonego tu z rzeki Sergut. Wśród lesistych moczarów okolica od płd. na płn. wązkim pasem znacznie podniesiona nad poziom. Wś ma 12 osad; fol., od 1819 r. własność Jasiewiczów, ma 51 włók i 9 mr.; grunta lekkie, łąk dostatek. *A. Jel.*

Pierechody 1.) zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 16 w. od Oszmiany, 1 dm., 20 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szlach., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 68 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. prawosł.

Pierechodziczy, *Pierochodzicze*, wś na odludnym płd.-zach. krańcu pow. mozyrskiego, w 3 okr. pol. turowskim, gm. bierezowska, przy lichej drożynie wiodącej ze wsi Wieży do Budymli, ma 12 osad i cerkiewkę p. w. św. Mikołaja, fil. par. Stare Sioło. *A. Jel.*

Piereciatki, dwie w pobliżu siebie leżące wsie nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze. Wielkie P. mają 11 osad, Małe P. 7 osad; grunta faliste, szczerkowe, dobre.

Piereczuta, rzeka w pow. mińskim, dopływ prawy rz. Usy. Bierze początek ze wzgórzy za wsią Karaczuny, następnie płynie w kierunku południowym pomiędzy wzgórzami koło zaśc. Prudziszcze, wsi: Kostowszczyzna (młyn), Sadkowszczyzna, Dziahilna, Rudzica; tu zasila się z praw. strony rzką Rudzicą; pod wsią Rudnia rozlewa się w jezioro i porusza młyn; o wiorst parę poniżej przecina linią drogi żel. mosk.-brzeskiej na 2-giej wiorście od st. Niehorcłe, w stronę Stołpców; przed folwarkiem Niehorełe rozdziela się na dwa ramiona, tworząc z praw. str. rzkę Komylankę (ob.). Dalej płynie około wsi Harbuzy, Horodyszcza, pod wsią Łowiszcze zasila się z praw. strony rz. Skorodną a pod wsią Lisowszczyzną rzką Żubranką; o 3 w. poniżej łączy się z rz. Jałówką i odtąd bywa zwaną jednem i drugiem imieniem aż do ujścia do rzeki Usy na samej granicy pow. ihumeńskiego. Długość biegu około 5 mil; brzegi dolne zalecają się wybornemi łąkami; rybna jak i wszystkie dopływy Usy. W górnym biegu zasila się wielu strumykami. *A. Jel.*

Piereczysłowo, wś włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 50 w. od m. Wilejki, 1 dm., 10 mk. kat.

Pieredzielka, wś nad Dnieprem, na wsch. granicy pow. rzeczyckiego, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Chołmecz, przy gośc. pocztowym z Łojowa do Rzeczycy, ma 43 osad; grunta wyborne, namułowe, łąk dużo, rybołówstwo znaczne; lud zamożny, oprócz rolnictwa zajęty rybactwem i flisactwem. *A. Jel.*

Pieredzieły, fol., pow. piński, w 4 okr. pol. telechańskim, gm. Telechany, przy drożynie z Omelna do Świętej-Woli. Miejscowość odosobniona, nizinna.

Pieregonka, mała rzka w płd. stronie pow. nowogródzkiego. Bierze początek w lesistych moczarach pod wsią Zawiszyno, przecina dawną szosę bobrujsko-brzeską i poniżej takowej o 3 w. uchodzi do Myszanki przed mkiem Ostrów. Długość biegu przeszło 4 w. *A. Jel.*

Pierehon, dwa małe pobliskie folwarki, pow. bobrujski, własność Szpakowskich, każdy z nich ma po 3 włóki.

Pierehonka, rzeka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Soży, do której uchodzi pomiędzy Rudnicą a Mużenką. Przybiera od lewego brzegu Rżawkę. *J. Krz.*

Pierehony 1.) mały zaśc. u źródeł rzki Citówki, praw. dopł. Oły, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Starcy; miejscowość poleska, nizinna, grunta lekkie. 2.) **P.**, wś, pow. bychowski, gm. Bycz, ma 84 dm. i 411 mk., z których 3 zajmuje się wyprawą skór.

Pierejmy, mały zaśc. w zach.-płn. stronie pow. ihumeńskiego, w pobliżu granicy pow. borysowskiego, przy gościńcu z Pekalina do Smolewicz, w 2 okr. pol. smiłowickim, gm. wierchmieńska, ma 1 osadę; grunta lekkie, okolica lesista. *A. Jel.*

Pierekal, wś i dobra w płn. stronie, pow. bobrujskiego, w 4 okr. pol. świsłockim; wś ma 8 osad; dobra, własność Czewatich, przeszło 171 włók; miejscowość poleska, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Pierekalie al. *Pierekal*, wś i dobra nad rz. Pierekałką, dopł. Styru, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Kuchecka-Wola. Wś ma 33 osad pełnonadziałowych; dobra, dziedzictwo starej rodziny Ordów, około 122 włók. Miejscowość nizinna, poleska, odosobniona; grunta lekkie, rybołóstwo znaczne.

Pierekałka, rzeczka w pow. mińskim, dopływ rz. Suły. Zaczyna się we wzgórzach za wsią Dubowe; płynie w kierunku południowym koło wsi: Barzy, Wielikoje, Teleszewicze; pod mkiem Rubieżewicze rozlewa się w jeziorko i porusza młyny, poczem płynie pod wsią Simkowicze, dalej zatacza półkole ku wsi Nosale i nieco poniżej uchodzi do Suły pod wsią Rudnią. Długość biegu około 3 mil; prąd ma bystry pomiędzy wzgórzami, silnie rozlewa w czasie roztopów i deszczów.

Pierekładowicze, sioło, pow. bychawski, gm. cerkiewno-ossowiecka, o 2 w. od jez. Hodylewo, mającego do 50 dz. przestrzeni i bardzo rybnego, ma 58 dm. i 244 mk., z których 1 zajmuje się stolarstwem a 2 bednarstwem.

Pierekop, struga wodna płynąca, na odludnem Poiesiu, we wsch. stronie pow. ihumeńskiego, w obrębie gminy dołżańskiej, niegdyś z błot okolicznych przez przekopanie wyprowadzona, wpada poniżej wsi Padziewicze do bezim dopł. Drucia. *A. Jel.*

Pierekopowszczyzna, po białorusku *Pierekopszczyna*, wś na zach.-płn. krańcu pow. słuckiego, nad bezim. dopł. Kunoski, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiczna, ma 10 osad; grunta urodzajne, łąki dobre, miejscowość dość równa, bezleśna. *A. Jel.*

Pierekopy 1.) zaśc. nad rz. Wiaczą, lewym dopływem Swisłoczy, pow. miński, gm. Białorucz, ma 4 osady; łąki i grunta dobre. 2.) **P.**, fol., pow. nowogródzki, oddany w nagrodę w 1869 r. urzędnikowi Howorce, ma przeszło $5^3/_4$ włóki.

Pierekrest, wś, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Lachowicze, ma 23 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, bezleśna, grunta urodzajne.

Pierekul 1.) mały fol., pow. miński, należy do dóbr Ignatycze. 2.) **P.**, os. karcz., na gośc. handlowym z Mińska Litewskiego, przez Siennicę do Samochwałowicz. *A. Jel.*

Pierełazy, wś nad pot. Letanką, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 76 w. od Wilna, 10 dm., 106 mk. starowier.

Pierełoj, wś, pow. wilejski, ob. *Perełoj*, Leży nad rzką Borsuczanką i ma 10 dm. i 59 mk. (34 prawosł. i 25 katol.).

Pieremieżnik, obręb leśny pomiędzy rz. Plisą i Ławnią, pow. borysowski, w dobrach smolewickich, dawniej Radziwiłłów, teraz ks. Wittgensteina. Ostępy pełne grubego zwierza.

Pierenosany, wś, pow. nowogródzki, przy granicy pow. słonimskiego, gm. Nowa-Mysz, w miejscowości falistej i dość leśnej, ma 9 osad; w okolicy pokłady gliny. *A. Jel.*

Pierenosy, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. brahińska, przy drożynie ze wsi Czemierzycy do Krywczy, ma 18 osad; nizinne Polesie. *A. Jel.*

Pierepieczyca al. *Perepieczyce*, dobra, pow. lidzki, ob. *Przepieczyce*.

Piererośl, rzeczka w pow. mozyrskim.

Pierérow, wś na praw. brzegu Prypeci, pow. mozyrski, gm. turowska, cerkiewka na cmentarzu grzebalnym; lud przeważnie rybaczy i flisaczy; miejscowość poleska, bardzo nizinna, odosobniona, lecz bogata we wszelkie dary natury. *A. Jel.*

Piererub, wś nad kanałem Bugskim, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. brodnicka, do niedawna dubojska, ma 15 osad; miejscowość bogata w łąki, lud rolniczy i flisaczy.

Pieresady al. *Upierowicze Wielkie*, wś nad rz. Plisą, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. hlewińska, o 1 w. od dr. żel. moskiewsko-brzeskiej i o 6 w. od st. tejże drogi Żodzin, ma 17 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, grunta lekkie (ob. *Upierowicze*). *A. Jel.*

Pieresieka, mała rzeczka bagnista w pow. bobrujskim; bierze początek na samej granicy pow. ihumeńskiego, dopływa do rzeczki Pieresopni; długość biegu przeszło 10 w. *A. Jel.*

Pieresieka 1.) karczma, pow. bobrujski, przy starej szosie bobrujsko-rohaczewskiej, na samej granicy pow. rohaczewskiego, w obrębie gm. Bortniki. 2.) **P.**, mała wś nad strumykiem, pow. nowogródzki, w pobliżu Nowogródka, w gm. Horodeczno. *A. Jel.*

Pieresopnia, niewielka rzeczka w pow. bobrujskim, ma początek w bagnach lesistych na płd. granicy pow. ihumeńskiego; płynie w kierunku płd. lesistemi moczarami około osady Bierda, gdzie obraca mały młynek, o 3 w. dalej zasila się z lew. strony rzeczką Pieresieką, pod Pieresopnią rozlewa się w jeziorko i porusza młyn i w pobliżu uchodzi od prawego brzegu do Suszy. Długość biegu przeszło $1^1/_2$ mili. *A. Jel.*

Pieresopnia, wś nad rzką t. n., w płn. stronie pow. bobrujskiego, gm. Bacewicze, ma 7 osad, młyn; miejscowość poleska, grunta lekkie.

Pieréświetow, dobra, pow. rzeczycki, dość dawne dziedzictwo Sołtanów, około $23^1/_2$ wł.

Pieréświetowszczyzna, po białorusku *Piaréświatouszczyzna*, wś i fol. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, okr. pol., gm. i par. kat. Kojdanów, miejscowość wzgórzysta, dość malownicza, dużo żywej wody, mało lasu. Fol.,

od 1856 r. własność Hryncewiczów, 11¾ włóki; grunta szczerkowe, dobre. *A. Jel.*

Piereszenka, okolica szlach. nad rz. Wołmą, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smiłowickim, par. kat. Ihumeń, gm. Klinek, ma 3 osady; miejscowość poleska, łąk dużo, grunta lekkie; w okolicy dwa lasy skarbowe, pełne grubego zwierza. W pobliżu karczma tegoż nazwiska, przy małej drożynie wiodącej do wsi Uholec. *A. Jel.*

Piereszkoda, mały zaśc., pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. snowska, ma 1 osadę; miejscowość nieco falista; mało leśna.

Pieretemla, rzeczka w pow. mozyrskim.

Pieretoki 1.) wś nad bezim. dopł. Niemna, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Mir, niegdyś Radziwiłłów, ma 30 osad pełnonadziałowych; miejscowośc bezleśna, grunta lekkie, dość urodzajne. 2.) **P.**, wś, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewskim, gm. karpowicka, przy drożynie ze wsi Mnohowiersz do Rakowa, ma 18 osad. *A. Jel.*

Pieretrutowicze, znaczne dobra, pow. rzeczycki, dość dawne dziedzictwo Węcławowiczów, 430½ włók.

Pierewał, jezioro a raczej jedna z licznych zatok rz. Prypeci, w pow. rzeczyckim, w obrębie gm. dernowickiej, przy drożynie ze wsi Łomaczy do Tulgowicz. Jezioro zakreśla koło, mające po środku wyspę lesistą, w podłużnej średnicy prawie na wiorstę długą, ¾ w. szeroką; od strony południa tworząc sieć zatok i strug, łączy się z korytem Prypeci; rybołówstwo tu znaczne. *A. Jel.*

Pierewałka, os. karcz., pow. słucki, przy drożynie wiodącej przez moczary, groble i brody z Czudzina do Rożyna, w 2 okr. pol. kleckim, gm. krugowicka. *A. Jel.*

Pierewałoka, wś, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Maładusz, 30 osad pełnonadziałowych; miejscowość bardzo nizinna, odosobniona; w ostatnich latach poczyniono tu roboty kanalizacyjne.

Pierewies al. *Terespol*, fol., pow. rzeczycki, gm. dernowicka, przy drożynie ze wsi Mosany do Barszczówki. *A. Jel.*

Pierewołocz, rzka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Łobży, lew. dopływu Soży.

Pierewołocze, wś, pow. orszański, gm. Mikulino, ma 21 dm. i 147 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Pierewołocznia, wś, pow. klimowicki, gm. Miłosławicze, ma 65 dm. i 214 mk., z których 20 zajmuje się obróbką materyałów leśnych.

Pierewołoczka, fol., pow. orszański, posiada folusz; własność Hrebnickich.

Pierewołoczno, jezioro, pow. orszański, rocznie poławia się do 45 pudów ryb.

Pierewołoka 1.) uroczysko leśne, pow. ihumeński, w okolicy pomiędzy wsią Chotlany i mkiem Łoszą, należy do dominium Tołkaczewicze, dziedzictwa Grabowskich. Okoliczne ostępy, zwane: Czełowieczaj-Haława, Koziekow-Uhoł, Czernisznik i inne, słyną stanowiskami grubego zwierza. 2.) **P.**-*Hreska*, obręb leśny, w płd. stronie pow. ihumeńskiego, w obrębie gm. słobodo-pereszewskiej, pomiędzy zaśc. Jasiniec i uroczyskiem Strom, ku wsi Chotlanom położony. Stanowiska grubego zwierza. *A. Jel*

Pierewołoki, okolica szlach. nad bezim. dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Horodyszcze, ma 19 osad; grunta szczerkowo-gliniaste, wyborne, łąki piękne, miejscowość falista i bezleśna.

Pierewoz, uroczysko leśne, w pow. ihumeńskim, w obrębie dóbr Zamość, dziedzictwo Jelskich. Miejscowość tu zwężona, nizinna, pomiędzy pasmem wzgórz, niezawodnie dawniej łączyła olbrzymie mszyste błoto z jez. Sierhiejewickiem i miała prąd wody z przewozem czyli promem, lecz później, gdy się to miejsce zamuliło piaskiem z gór, jezioro górne musiało zarastać, wytwarzać torfowisko i dziś przedstawia dzikie bagno, porosłe karłowatą sośniną. Gdyby ów P. przekopać w stronę jez. Sierhiejewickiego i pozwolić wodom nagromadzonym na górnych przestrzeniach torfowych spłynąć, to odkryłaby się na kilka mil kwadratowych przestrzeń dogodna dla gruntów, lasów i łąk, kiedy dziś stanowi niezdrową tylko nizinną pustynię. Długość możebnego przekopu wyniosłaby około 1000 sążni za pośrednictwem rzki Torobelki, płynącej do jez. Sierhiejewickiego. *A. Jel.*

Pierewoz 1.) mały zaśc. nad rz. Naczą, w pobliżu ujścia jej do Bobra, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, miejscowość żyzna, poleska, łąk i ryb obfitość, grunta lekkie, brak komunikacyi drogowej. 2.) **P.**, wś nad rz. Wuswą, lewym dopł. Morocza, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Romanów, ma 25 osad; łąki obfite, lasu dostatek, grunta urodzajne lekkie; lud trudni się rolnictwem. *A. Jel.*

Pierezniwka, wś nad ruczajem Usieczno, pow. mozyrski, przy gośc. poczt. mozyrsko-owruckim, pomiędzy mkiem Jelsk i st. Michałki, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. michałkowska, ma 15 osad; miejscowość poleska, nizinna, grunta lekkie, łąk błotnych dostatek. *A. Jel.*

Pierkunowo, dobra rząd. na pol.-pruskich Mazurach, pow. lecki, nad jez. Leckiem, st. poczt., tel. i kol. żel. Lec; obszaru 1323½ ha. Mieszkańcy wsi odstępują r. 1561 państwu swoją własność, zamieniając ją na Fuledę z 37 włókami. W r. 1625 mieszkają w Fuledzie sami Polacy. *Ad. N.*

Pierlejewo al. *Pierlejew, Perlejewo*, urzęd. *Perelejewo, Pierelewo*, wś nad rzką Pełchówką, dopływem Nurca, pow. bielski gub. grodzieńska, w 3 okr. pol. ciechanowieckim, dawniej w ziemi drohickiej, potem w pow. drohickim obwodu białostockiego, o 24 w. od miasta gub. Grodna względem P. na płn. leżącego, o 6 mil od mta pow. Bielska także na północy, o 6 mil od Brańska, 50 mil od Wilna, 3 mile na płd. od Drohiczyna, o $1^1/_2$ mili na płn.-zach. od handlowego Ciechanowca, 3 mile od Siemiatycz, 5 wiorst od rz. Bug pod wsią Granne. Rzeczka Pełchówka wypływająca ze źródła pod wsią Drochlin, w par. grodziskiej, przepływa ze wsch. na zach. przez całą długość par. pierlejewskiej i przez wsie par. ciechanowieckiej: Wojtkowice Stare i Wojtkowice Dady; za tą wsią wpada do rz. Nurzec, a z tą do rz. Bug, pomiędzy wsiami Wojtkowice Glinna (par. ciechanowiecka) i Ślepowrony (par. nurska gub. łomżyńskiej). Rz. Pełchówka acz z początku jest małym strumykiem, dalej jednak zasilona kilkunastu strumieniami, obraca 4 młyny, dwa w Leszczu i po jednym w Pełchu i w Wojtkowicach Dadach. Przez P. przechodzi trakt, zwany Wielkim Wojennym, z Grannego do Brańska, Bielska, Białegostoku, Grodna i dalej wiodący. W P. był i dotąd stoi opustoszały kościół z drzewa, w r. 1707 na miejscu starego przez Baltazara Ciecierskiego, stolnika drohickiego, fundatora kościoła unickiego, dziś cerkwi prawosławnej w Czekanowie, zbudowany. Lecz gdy ten począł chylić się ku upadkowi, to w 1860 r. ówczesny proboszcz ks. Józef Srzedziński z pomocą parafian rozpoczął budowę nowego murowanego kościoła, wyprowadził mury pod dach i pokrył tymczasowo słomą. Rok 1863 przerwał dalsze roboty. Dopiero obecny administrator kościoła w P. budowy kościoła dopełnił i w 1883 r. nabożeństwo wprowadził. O czasie fundacyi pierwotnego kościoła w P. żadnej wiadomości nie ma (akt erekcyjny znajduje się podobno w Archiwum Głównem w Warszawie). W starych wizytach kościelnych znajduje się tylko wzmianka, że fundowany był przez braci Leszczyńskich. Akt darowizny włóki pola przez Pawła Dursa, dziedzica na P. i Pieczyskach, na rzecz kościoła w P., Datum in Pierlejevo Feria quarta in octava Visitationis Glorios. Virginis Mariae an. Dom. 1473, a do akt konsystorza dyecezyi łuckiej die veneris 21 Mai qui erant ante Dominicam Rogationem an. Dom. 1568 wniesiony, dowodzi, że kościół w P. na początku drugiej połowy XV w. już istniał. Pierwotni fundatorowie Leszczyńscy nadali kościołowi pierlejewskiemu 4 włóki gruntu i 4 chat poddanych. Miał on także kapitał 1000 złp. na utrzymanie altarzysty przez Szymona Tchorznickiego 1771 r. zapisany. Jak grunta tak i suma zabrane zostały w 1841 r. przez skarb i wzamian wyznaczono proboszczowi około 40 dzies. ziemi i 230 rs. rocznej pensyi. Przy kościele istnieje bractwo różańcowe, zaprowadzone w 1778 r. za przywilejem papieskiem. Par. pierlejewska względem Pierlejewa położona przeważnie na wschodzie, rozciąga się ze wsch. na zach. mil 3, a z płd. na płn. $1^1/_2$ mili. Graniczy z parafiami katol. na wsch.-płd. z ostrożańską (wś Ostrożany), na płd. ze śledzianowską (wś Śledzianowo) i granieńską (wś Granne), na zach. z ciechanowiecką (m. Ciechanowiec Stary), na płn. z pobikrowską (wś Pobikry, dawniej Pobikrowy), a na wsch. dotyka parafii dawniej unickiej dziś prawosł. grodziskiej (wś Grodzisk). Do parafii pierlejewskiej należało dawniej 31 wsi, ale wś Skórzec, jako bliżej Pobikrów położona, została oderwaną i do par. pobikrowskiej wcieloloną. Wś Poniaty (zkąd Poniatowscy), przyległa majątkowi Kostusin, mieszkańcy której, szlachta cząstkowa, jedni wyprzedali swe grunta dziedzicowi tegoż majątku Dominikowi Ciecierskiemu, marszałkowi obwodu białostockiego, drudzy z nim zamienili na grunta we wsiach Leszczce, Pierlejewie i Pieczyskach i tam się osiedlili, poniatowskie zaś grunta wcielono do majątku Kostusina, a tem samem do par. ciechanowieckiej. Obecnie par. pierlejewska ma 29 wsi, a w nich 531 dymów, 3239 mk., 1656 męż., 1583 kob. (podług spisu parafialnego z r. 1884), mianowicie: 1) P. wś nad rz. Pełchówką, przy trakcie wielkim wojennym, szlachta cząstkowa i jeden dom włościański, 24 dm., 120 mk. (56 męż., 64 kob.), ma grunty żytnie, dobre, las młody, przeważnie brzozowy, tylko na opał, łąki żyzne gruntowe; karczma przy trakcie, jedyna w całej parafii. Jest szkoła pobudowana przez ks. Srzedzińskiego, ale ta stoi opustoszała; w Wielki Piątek v. st. odbywa się tu jarmark, przeważnie na wiktuały na święta wielkanocne potrzebne. 2) Leszczka, wś nad rz. Pełchówką, szlachta cząstkowa i 3 domy włościan, 56 dm., 325 mk. (169 męż. i 156 kob.); grunty żytnie, łąk dość, przeważnie gruntowych, mniej błotnych, las sosnowy budowlany i opałowy; dwa młyny wodne a przy nich stawy dość rybne. 3) Pełch, wś włośc., i fol. Stefanowo, dziedziczny Stefana Ciecierskiego, 40 dm., 214 męż., 217 kob., grunty piaszczyste, żytnie, łąk mało, las budowlany; młyn wodny na rz. Pełchówce. 4) Pieczyski, wś nad rz. Pełchówką, 25 dm., 92 męż., 67 kob., grunty pszenne, łąki, las opałowy brzozowy; cztery domy włościan, reszta szlachta; w lesie wielkie bagno z torfem niedobywanym. 5) Czarkówka Duża z Roliznami (oddzielna część tejże wsi), 24 dm., 7 włośc., reszta szlach., 68 męż., 65 kob., grun-

ty pszenne, łąk dosyć, bardzo żyzne gruntowe, las budowlany i opałowy. 6) Czarkówka Mała, którą składają: Czarkówka Dybki, Czarkówka Dobki, Czarkówka Chodaki i Czarkówka Zawady, chociaż każda z tych części ma oddzielne pola i swoje granice, jednak teraz wszystkie zwą się Czarkówką Małą, przy wielkim trakcie wojennym, 2 dm. włośc. a 12 szlach., 38 męż., 34 kob.; grunta żytnie, dobre, łąk mało, las opałowy sosnowy i brzozowy. 7) Moczydły Stare al. Chowiązły, wieś szlach., 10 dm., 23 męż., 20 kob., grun. żytnie, łąk mało, lasu nie ma; w środku wsi staw, niemający żadnej komunikacyi. 8) Moczydły Pszczółki, wś szlach. przy wielkim trakcie wojennym, 10 dm., 40 męż i 36 kob.; grunty żytnie, łąk nie ma, lasu sosnowego opałowego mało; w środku wsi staw bez komunikacyi. 9) Moczydły Dubiny, wś szlach. przy wielkim trakcie wojennym, 18 dm., 45 męż., 42 kob.; grunty żytnie, niziny, łąk nie ma, las sosnowy opałowy. 10) Moczydły Kukiełki, wieś szlach., 13 dm., 51 męż., 36 kob.; grunty żytnie, las opałowy sosnowy, łąk nie ma. 11) Żery Bystre al. Zagajne, wś szlach., 19 dm., 48 męż., 48 kob.; grunty żytnie, łąk mało, las opałowy. 12) Żery Czubiki, wś szlach., 13 dm , 41 męż., 39 kob.; pola żytnie, łąk mało, las sosnowy opałowy. 13) Żery Pilaki al. Strumiany, wś szlach., 18 dm., 41 męż., 49 kob.; pola żytnie, łąk mało, las budowlany i opałowy; przy wsi cmentarzysko jadźwingowskie. 14) Kosianka Boruty, wś szlach., 14 dm., 43 męż., 33 kob.; role żytnie, łąk mało, lasu nie ma. 15) Kosianka Trojanówka, wś szlach., 17 dm., 39 męż., 46 kob.; pola żytnie, łąk mało, lasu nie ma. 16) Kosianka Leśna, wś, 9 dm. szlach., 33 męż., 36 kob.; 1 dom włośc., mieszkańcy jego co do liczby niewiadomi; ten bowiem jedyny w obrębie całej parafii stały mieszkaniec ex unita, obecnie prawosł., parafianin grodziskiej cerkwi; pola żytnie, łąk mało, lasu nie ma. 17) Kosianka Stara, wś szlach. nad rz. Pełchówką, 7 dm., 23 męż., 23 kob.; pola żytnie, łąki, lasu nie ma. 18) Bogusze Litewka, wś szlach. nad rz. Pełchówką, 16 dm., 42 męż , 41 kob.; pola żytnie, łąki, lasu nie ma. 19) Bogusze Stare, wś szlach. nad rz. Pełchówką, 19 dm., 57 męż., 45 kob.; pola żytnie, łąki, lasu nie ma. 20) Żale, wś szlach. nad rz Pełchówką, 24 dm., 125 mk. (58 męż., 67 kob.); pola żytnie, łąki, lasu nie ma; cmentarzysko jadźwingowskie. 21) Olszewo Rybałty, wś szlach. nad rz. Pełchówką, 7 dm., 36 mk. (18 męż., 18 kob., pomiędzy którymi 1 włośc.; grunty pszenne, łąki, las budowlany. 22) Twarogi Wypychy, wś szlach. nad rz. Pełchówką, 11 dm., 65 mk. (39 męż., 26 kob.); grunty pszenne, łąki, lasu nie ma. 23) Twarogi Mazury, wś nad rz. Pełchówką, szlachta i 1 włościanin, 10 dm., 63 mk. (34 męż., 29 kob.); grunty pszenne, łąki, lasu nie ma. 24) Twarogi Ruskie, wś nad rz. Pełchówka, szlachtą i 2 włościan, 14 dm., 89 mk. (41 męż., 48 kob.); grunty pszenne, łąki, lasu nie ma; w środku wsi cmentarzysko jadźwingowskie. 25) Twarogi Lackie, wś nad rz. Pełchówką przepływającą przez środek wsi, szlachta i 3 włościan, 42 dm., 226 mk. (116 męż., 110 kob.); pola pszenne, łąk dużo i żyzne, gruntowe, las opałowy brzozowy, z sosnowym nieco mieszany. O tej wsi w okolicy mówią: „Twarogi, złote rogi“, a to z powodu urodzajnych pól i łąk, obszernych wygonów wśród wsi po nad rzeką, dogodnych pastwisk, niebrakującej nigdy wody i t. d., to też szlachta w tej wsi najzamożniejsza z całej parafii i wszyscy są mniej lub więcej wykształceni, czytać nieumiejących nie ma; na polu o 1 w. od wsi cmentarzysko jadźwingowskie. 26) Twarogi Trąbnica, wś szlach. nad strumykiem ze stawu Ostrożańskiego wypływającym, a do rz. Pełchówki w granicach T. Lackich, w uroczysku zwanem „Widły“ wpływającym, 14 dm., 93 mk. (40 męż., 53 kob.); grunty doskonałe pszenne, łąk dosyć i bardzo żyzne, gruntowe, lasu wcale nie ma; pastwisko obszerne zwane „Gajowisko“. Na polu trębnickiem jest 5 znacznej wysokości mogił. Wieś tę od innych Twarogów oddziela tak zwany „Płowy Smug“, zwany także „Warszawskim Gościńcem“, a to dla tego, że póki rząd pruski przed traktatem Tylżyckim dróg nie poregulował, to tym smugiem od samego Brześcia Litewskiego do Grannego i dalej do Warszawy wszyscy przejeżdżali. Podanie niesie, że na tym gościńcu wymordowany został przejeżdżający dwór jakiegoś posła, kosztem którego potem, wymalowany wewnątrz ozdobnie, dziś opustoszały kościół w Pierlejewie. Portret kobiecy w kaplicy M. B. Rożańcowej tego kościoła, ma być portretem żony tegoż posła. 27) Miodusy Pokrzywne, wś szlach. nad tymże co i powyższa strumieniem, 15 dm., 82 mk. (45 męż., 37 kob.); grunty pszenne, łąki, pastwisko „Okrąglik“; przy wsi cment. jadźwingowski. 28) Miodusy Junochy, wś szlach. i 3 włościan, 15 dm., 81 mk. (40 męż., 41 kob.); grunty pszenne, łąki, zarośla brzozowe, przy gościńcu od traktu wielkiego wojennego z Moczydłów Pszczółek przez Moczydły Stare, Twarogi Lackie i Trąbnicę, dalej do Drohiczyna wiodącym. 29) Miodusy Dworaki, wś szlach. i 5 włościan, 12 dm., 108 mk. (51 męż., 57 kob.), nad strumieniem Dunajek; grunty pszenne, łąki, lasu nie ma. Prócz jednego domu w Kosiance Leśnej prawosławnego i kilkunastu żydów napływowych czasowo bawiących, żadnych inowierców w całej parafii dotąd nie było; w 1884 r.

w Pierlejewie prawosławny strażnik ziemski nabył siedlisko, pobudował dom i osiedlił się. Mieszkańcy parafii zajmują się głównie gospodarstwem rolnem, z którego zbywające produkty wywożą na sprzedaż do miast Ciechanowca i Siemiatycz. Z rzemieślników najwięcej tu szewców i kowali, dalej stolarzy; wielu także w czasie wolnym od zajęć gospodarskich trudni się piłowaniem drzewa i budowaniem. Chociaż w P. jest dogodny lokal na szkołę, to jednak, z niezależnych od parafian przyczyn, nie ma szkoły. Kobiety w zimie przędą, wyrabiają piękne płótna, serwety, ręczniki w różny deseń, bawełniane, lniane i konopne, pod względem piękności nie wiele ustępujące fabrycznym, a pod względem dobroci przenoszące je, a także dywany wełniane, półsukienka na ubrania kobiece, sukna na męzkie; wyroby swe przeważnie sami na różne kolory farbują. Prócz kościoła w P. i spichrza zbożowego w Stefanowie, żadnych innych murowanych zabudowań w całej parafii nie ma. Wsie parafią pierlejewską składające, zasiedlone są szlachtą, od wsi tych nazwiska noszącą, których jednak nie zmieniają, chociaż do innych się wynoszą. I tak: w Leszczce najwięcej Leszczyńskich, i teraz Poniatowskich, w Pieczyskach Pieczyscy, w Twarogach Twarowscy, w Olszewie Olszewscy, w Żalach Zalescy, w Boguszach Boguszewscy, w Miodusach Mioduszewscy, w Kosiance Kosińscy, w Żerach Żerowie (w liczbie pojedynczej Żera), w Moczydłach Moczulscy, w Czarkówce Czarkowscy. Od wsi Pierlejewa i Pełchu nie ma rodowych nazwisk. *Win. Zal*

Pierławki, niem. *Pierlawken*, w dok. *Pyrlawko, Pyrlaffke*, wś, na polsko-pruskich Mazurach, pow. niborski, st. poczt., tel. i dr. żel. Działdowo. P. były, jak nazwisko wskazuje, pierwotnie osadą pruską, ale w początku XV w. ludność cała była już spolszczona, po pokoju toruńskim bowiem występują jako poszkodowani: Piotr Baław, Michał Wampierzyk (Wampersik), Smedochin, Staśko i Maciej Słeska (Slesko), którym Polacy zabrali po 2 konie, z wyjątkiem Piotra Badaw, który stracił trzy. Prócz powyższych mieszkali wówczas w P.: Herman sołtys, Stańko, Piotr Lokel, Janów (Ihenaw), Mortesko, Jakub, syn Piotra i Staśko. Sołtys Michał otrzymał 1456 r. 4 włóki chełm. W 1542 r mieszkają w P. sami Polacy (ob. Kętrz, O ludn., 322). *Ad. N.*

Pierna, starożytna nazwa rzeki *Irpień*.

Piernatki, jez. w pow. rzeżyckim, przepływa przez nie rz. Mołta.

Pierocice, ob. *Pirocice*.

Pieroczki, grupa domów w Dobrej, pow. dobromilski.

Pierogowizna, wyb. do Niewierza należące, pow. brodnicki. W 1868 r. 1 dm., 4 mk. ewang.

Pierpsza, rzeczka w pow. bobrujskim, lewy dopływ Oresy.

Pierściec, *Perstetz*, wś, pow. skoczowski na Szląsku austr. Posiada kościół paraf. katolicki, 600 mk., 949 mr. obszaru. P. par., dek. skoczowski, obejmuje 1220 kat., 660 ewang. i 38 żydów.

Pierścień, wś, pow. jędrzejowski, gm. Prząsław, par. Krzcięcice.

Pierścień, zaśc. poleski nad rz. Rową, dopł. Berezyny, w płdn. str. pow. borysowskiego, w 1 okr. pol. chołopienickim, przy gościńcu z Zabaszewicz do Hlewina, ma 2 osady; grunta lekkie, w okolicy stanowiska grubego zwierza. *A. Jel.*

Piersk, kol. i os. młyn. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Krzymów, odl. od Konina 14 w.; kol. ma 14 dm., 127 mk., młyn 1 dm., 6 mk.

Piersko, wś i domin., pow. szamotulski, o 15 klm. na płdn.-zachód od Szamotuł, na zachodniem wybrzeżu jeziora Bytyńskiego, par. Wilczyn, poczta w Bytyniu, st. dr. żel. w Szamotułach. W 1382 r., na zjeździe radomskim, pisał się Mikołaj z P. („Petrski“, Kod. Wielkop., № 1804). W 1580 r. posiadał P. Stanisław Prusimski, a przy schyłku zeszłego wieku Jerzy Trąmpczyński. Wś ma 7 dm., 66 mk. katol. Dominium ma 10 dm. i 147 mk. (132 katol. i 15 prot.); obszaru 457·70 ha; czysty doch. grunt. 4918 mrk. Właścicielką jest Konstancya z Łąckich Mierzyńska. *E. Cal.*

Piersławek, niem. *Klein Orth*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. poczt. Piecki.

Piersna, wś, pow. frysztacki, niegdyś kolonia wsi Piotrowice, ma kaplicę katol. par. Piotrowice, 407 mk., 640 mr. obszaru. Przez P. idzie trakt do Jastrzębia. Z pałacu hr. Larischa w P. rozpościera się widok na Frysztat i Szląsk pruski.

Pierśnia, wś nad rzką Rową, pow. borysowski, gm. chlewińska, ma 8 osad. Nad brzegiem rzeki znajduje się wapień. *T. S.*

Pierszaje 1.) fol., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Jackowo. 2.) **P.**, małe miasteczko z zarządem gminnym i piękne dobra, na zachodnim krańcu pow. mińskiego, nad rzeką Pierszajką, przy ujściu do niej rzeczki Malinówki, w 2 okr. pol. rakowskim, przy b. drodze poczt. z Mińska do Oszmiany. P., niegdyś dobra stołowe biskupów wileńskich, dopiero po 1795 r., przechodząc różne koleje, dostały się rodzinie Tyszkiewiczów i do dziś dnia są ich własnością. Jerzy Radziwiłł, kardynał, biskup wileński, fundował tu około 1600 r. kościół parafialny (Kotłubaj, Galer. Nies., 255), następnie przebudo-

wany przez Tyszkiewiczów, pod w. św. Jerzego; mylnie tedy rubrycele lat ostatnich mianują Tyszkiewiczów pierwotnymi fundatorami kościoła pierszajskiego. Parafia pierszajska, dekanatu nadniemeńskiego, liczy 3097 wiernych i ma kaplicę cmentarną w Wiałej (o 3 w.). Gmina pierszajska składa się z 4 okręgów (starostw) wiejskich, 55 wsi, 408 osad, 2327 mk. włościan, posiadających na własność 5641 dzies. gruntu. Szkółka gminna. Mko ma do 30 osad z drzewa zbudowanych, zamieszkałych przeważnie przez żydów, trudniących się drobnym handlem. Dobra, razem z kluczem Dory, posiadają przeszło 650 włók; grunta szczerkowe dobre, lasu, łąk i grubego zwierza obfitość, dochód znaczny z propinacyi, arend i młynów; rezydencya wygodna z pięknym ogrodem o 3 w. od P. w Wiałej. *A. Jel.*

Pierszajka, fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya. Odl od Kalwaryi 43 w., ma 5 dm., 41 mk. W 1827 r. był 1 dm., 21 mk.

Pierszajka, rzeczka w pow. mińskim, mały prawy dopływ Isłoczy. Zaczyna się za wsią Połubowcy, płynie w kierunku płdn. koło mka Pierszaje i tu ma młyny; poniżej Pierszaj zasila się z lewej strony rzeczką Malinówką, pod zaśc. Hołuby rozlewa się z jeziorko, porusza dwa młyny, przyjmuje rzkę Baranówkę i o kilka wiorst poniżej ma ujście. Długość biegu około 2 mil. *A. Jel.*

Pierszaki, wś nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. Maluszyn, par. Borzykowa; wś ma 13 dm., 101 mk., 209 mr. ziemi włośc.; os. 1 dm., 34 mr. ziemi dworskiej. W 1827 r. było 9 dm., 99 mk.

Pierszakieniki, wś, pow. kalwaryjski, gm. Simno, par. Krakopol, odl. od Kalwaryi 37 w., ma 30 dm., 256 mk. W 1827 r. było 26 dm., 220 mk. *Br. Ch.*

Pierszczewo i *Pierszczewko*, niem. *Gross* i *Klein Pierschewo*, dok. *Pirchen*, *Pirschau*, *Pirscevo* 1284, dobra ryc., pow. kartuski, st. poczt. i par. ew. Szymbark, kat. Stężyca, odl. od Kartuz $2^1/_2$ mili. Razem z Teklewem obejmują te dobra 5 posiadłości większych, 9 gburstw i 4 zagrody, wogóle 2482 mr., łącznie z jeziorem, mającem 194 mr. W 1868 r. było tu 269 mk., 208 kat., 61 ew., 30 dm. P. leży na zachodnim brzegu długiego jez., Patułami zwanego. Należało dawniej do ziemi pierszn ej, którą w 1284 r. Mestwin nadał swej ciotce Gertrudzie. W 1311 r. przyłączono P. do wójtostwa tczewskiego. Między r. 1347 a 1350 wystawił w. mistrz Henryk Dusemer dla P. przywilej z prawem magdeburskim. W 1413 r. została ustanowiona granica między Pierszczewkiem a Czaplami (ob. Zeitsch. d. West. Pr. Gesch. Ver., VI, str. 132). Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płaciło P. mesznego 5 kor. żyta i tyleż owsa, Pierszczewko 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 9). W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że dobra tutejsze posiadali wówczas Józef Grabowski, Piotr Płachecki, Wojciech Żalewski, Floryan Czarnowski i Jan Węsierski; katol. było 29, ewang. 21 (ob. str. 142). Zdaje się, że P. było za czasów książąt pomorskich głównym punktem ziemi pierszn ej, nim jego miejsce zajęła Kościerzyna. Tam bowiem gdzie dziś granice Pierszczewa, Golubia, Zgorzałego i Starych Czapli się schodzą, tuż nad jez. Łąkiem, znajduje się odosobniona wyniosłość, spadająca na około stromo do łąk przyległych. W stronę jeziora wynosi ta spadzistość więcej jak 100 stóp. U podnóżka góry krzyżują się drogi wszystkich wyżej wymienionych wsi. Jeszcze dziś zowie się ten pagórek według niemieckiego źródła Schlossberg, z czego wynika, że tu stał kiedyś gród warowny. Czy się po nim jeszcze w ziemi zachowały jakie szczątki, nie wiadomo. Quandt utrzymuje, że familja Pirchów (v. Pirch) pisała się dawniej „Pirsza“ i że ród ten ztąd pochodzi. Jeszcze dziś mieszkają w tutejszej okolicy rodziny tegoż nazwiska (ob. Zeitsch. d. Westpreus. Gesch., Ver. X, 110). *Kś. Fr.*

Pierszna, dok. 1284 r. *Terra Pirsna*, ziemia należąca do Pomorza. Obejmowała płn.-zach. część pow. kościerskiego, od Starego Grabowa aż do granicy bytowskiej i przytykający do niej skrawek pow. kartuskiego, od Gostomia aż do jez. Ostrzyckiego. Na północ graniczyła z nią ziemia chmielnieńska, na południe zaś garecka. Cały jej obszar wynosił około 8 mil kwadr. Ziemię tę nadał Mestwin II r. 1284 ciotce swojej Gertrudzie, córce Sambora II, w granicach od dawna oznaczonych, wraz z 22 wsiami w niej leżącemi („ sorori nostrae nomine Gertrudi contulimus terram, quae Pirsna vulgariter nuncupatur, cum suis limitibus ab antiquo assignatis, cum omnibus villis intra eosdem terminos interclusis, quae sic nominatim exprimuntur: Costerina (t. j. Kościerzyna), Zelonino (Zielenina), Bandomino (Będomin), Netuse al. Neruse? (Stare Grabowo albo Rekownica), Grabovo (Stare Grabowo), Lubna (Lubiany), Korne, Gostome (Gostomie), Zkorevo (Skorzewo), Scorewo (wś zaginiona na wschód od Patuł, na obszarze dzisiejszej wsi Szymbarka), Uneraze (leśn. Unrest, pod Stężycą? dziś Gruenhof zwane), Saple (Stare Czaple), Pirscevo (t. j. Pierszczewo i Pierszczewko, gdzie był główny gród tej ziemi), Golube (Golubie), Potuli (Patuły), Sicorino (Sikorzyno), Pchuce (Puc), Zgorale (Zgorzałe), Manecevo (Mansovo, wś zaginiona pod Szymbarkiem), Clobucino (Kłobucin) i Sarevo (później Zarzow, dziś Nowe Czaple). Mieszkańców tej ziemi uwolnił od wszelkiej obcej jurysdykcyi i od wszystkich innych powinności (ab omni exactione et solutione Polonica seu Teutonica).

Tylko w razie gwałtownej potrzeby mają być zobowiązani de zwykłego poboru (solutionem communem terrae). Gdyby księżniczka miała przed nim umrzeć, ma ta ziemia znów do niego należeć. W przeciwnym razie może nią do woli rozporządzać. Datum in Slupzk his praesentibus: Comite Svenza castellano, comite Jaronimo, subcamerario, comite Pomorcone subdapifero etc. (ob. Perlbach: Pom. U. B., str. 349). Wsie powyższe istnieją z małymi wyjątkami jeszcze dziś, są więc już przeszło 600 lat stare a mają same polskie nazwy. R. 1312 sprzedała Gertruda tę ziemię Krzyżakom za 300 grzywien W wystawionym na to dokumencie zowie się ona „Domicella, filia ducis Sambori" i poświadcza, że to uczyniła „non coacta sed spontanea voluntate" (ob. Voigt: Gesch. Preussens, IV, 286 i Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver X, 106—113). *Kś. Fr.*

Piersztuki, wś nad rz. Wiedźma, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. darewska, ma 10 osad; grunta urodzajne, szczerkowe, miejscowość nieco falista i bezleśna. *A. Jel.*

Pierszyce, w dok. *Pyrszycze*, *Pirszicze*, wś, pow. dąbrowski, par. rz.-kat. w Otfinowie. Leży na prawym brzegu Dunajca, przy gościńcu z Żabna do Uścia Jezuickiego, ma 33 dm. i 174 mk., (81 męż., 93 kob.), 169 rz.-kat., 5 izr. Starożytna osada, stanowi obecnie korpus tabularny razem z Otfinowem. Za Długosza (L. B., II, 407) należała do Nasyona h. Topór, miała 4 łany kmiece i rolę szlachecką. Graniczy na południe z Goruszowem, na półn. z Janikowicami a na wschód z fol. Dyamentem. *Mac.*

Piertanie, wś nad jezior. Pierty i Wigry, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry. Odl. od Suwałk 12 w., ma 15 dm., 109 mk., 327 mr. obszaru. Gleba bagnista. W 1827 r. było 7 dm., 38 mk.

Pierty, jezioro w pow. suwalskim, stanowi właściwie część jeziora Królowek. Por. *Królowek.*

Pieruchowo, dwie wsie, w pow. mińskim, przy drodze wiodącej z Czyków do Dulicz, obie leżą w miejscowościach wzgórzystych, dość malowniczych; wschodnie P. ma 9 osad, zach. zaś P. 11 osad. *A. Jel.*

Pierunowszczyzna, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, par. kat. Pierszaje, ma 3 osady; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Pieruszyce, niem., *Pieruschitz*, w dok. *Pierusicze*, wś domin., pow. pleszewski, a 11 klm. na płn. zach. od Pleszewa, nad strumieniem wpadającym do Prosny; par. Żegocin, dawniej Czermin, poczta w przyległym Sierszewie (Breitenfeld), st. dr. żel. o 10 klm. w Kotlinie. W r. 1579 posiadali P. Jan Kuklinowski, Bartłomiej Suchorzewski i trzej Pieruscy (Pawiński, Wielkop. II, 110). W 1618 r. Wojciech Kolnicki, Łukasz Kokoski i Stanisław Pacynowski, a r. 1797 Franciszek Pruski. Wś ma 28 dm., 242 mk. (10 protest.). Domin. ma 200 mk. i 12 dm., obszaru łącznie z Pieruszyczkami 852·67 ha, t. j. 523·34 roli, 39·82 łąk, 75·02 pastw., 171·40 lasu, 20·21 nieuż. i 2·88 wody; czysty dochód gruntowy 5292 mrk; gorzelnia i cegielnia. Właścicielem jest Witold Taczanowski, dawniej Ignacy Pruski. W skład okr. dom. wchodzi fol. Pieruszyszki; cały okrąg ma 20 dm., 316 mk. (280 kat. i 36 prot.). *E. Cal.*

Pieruszyszki, niem. *Pieruschitzki*, wś i fol., pow. pleszewski, o $11\frac{1}{2}$ klm. na płn.-zach. od Pleszewa, graniczy z Pieruszycami. Wś ma 11 dm., 95 mk. (70 katol. i 25 prot.). Fol. wchodzi w skład dóbr i okr. domin. Pieruszyce, ma 8 dm. i 116 mk.

Pierwieniszki al. *Pniowo*, fol. nad jez. Wajonis, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretona, o 14 w. od Święcian, ma 3 dm., 23 mk. (21 katol. i 2 ewang.); własność Polkowskich.

Pierwoj, dobra na pol. prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad jez. na płn.-zach. wysuniętem, śród licznych jezior ciągnących się wzdłuż granicy pow. ządzborskiego i jańsborskiego. Obszaru 221 ha.; 6 klm. na płn.-zach. od st. poczt. i tel. Sorkwity.

Pierwoszewo, wś, pow. szamotulski, o 3 klm. na wsch.-południe od Wartosławia, na lew. brzegu Warty; par. Biezdrowo, poczta i st. dr. żel. o $3\frac{1}{2}$ klm. w Wronkach, 16 dm., 171 mk. (142 katol. i 29 prot.). Fol., do dóbr biezdrowskich należący, nie tworzy odrębnej całości. P. posiadali w 1580 r. Anna Bukowiecka i Melchior Bzowski, a przy schyłku zeszłego wieku Bnińscy. Odkopano tu dwa grobowiska z przedmiotami bronzowemi. *E. Cal.*

Pierwoszyn, *Pierwoszyno*, niem. *Pierwoschin*, dok. *Pyrosino* 1224, *Pirwissina*, *Pirwoschina*, *Pirwosina*, wś włośc., pow. wejherowski, st. p. Kosakowo, par. kat. Oksywie, ew. Rumia. Odl. od Wejherowa $2\frac{3}{4}$ mili. Zawiera 11 gbursk. posiadłości, 9 zagród, 74 włók i 11 mr. obszaru. W 1871 r. było tu 28 dm., 57 dym., 299 mk., w 1866 r. zaś 265 kat., 15 ew. i 27 dm. P. jest starożytną osadą, leży na t. z. oksywskiej kępie, nad zatoką Pucką. We wschodniej stronie, w odl. 1 klm. od wsi, znaleziono przed kilkunastu laty na wzgórzu piaszczystem przy błotku grób skrzynkowy, a inne, 1 klm. dalej, w tym samym kierunku. Oprócz tego znajduje się w pobliżu wsi na roli ziemianina S. Bigota, na powierzchni ziemi mnóstwo skorup od urn, pochodzących prawdopodobnie ze zburzonych tu dawniej grobów skrzynkowych (ob. Ossowskiego: Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., str. 62). R. 1210 darowała księżna Świnisława wś tutejszą pannom norbertankom w Żukowie, które ją później

odstąpiły klasztorowi cystersów w Oliwie (ob. Klasztory żeńskie przez Fankidejskiego, str. 56). Tę samą wś nadał klasztorowi następnie w 1224 r. ks. Świętopełk (ob. Pom. U. B. von Perlbach, str. 21). W 1245 r. nadaje bisk. kujawski Michał dziesięciny tej wsi klasztorowi w Żukowie (str. 79). R. 1253 rozporządza bisk. Wolimir, że P. ma należeć do par. oksywskiej (str. 132). Według wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 pobierał prob. oksywski ztąd mesznego $10^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (ob. str. 42). *Kś. Fr.*

Pieryszew, wś, pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Trembki, odl. 15 w. od Gostynina, ma 11 dm., 294 mk. W 1827 r. 25 dm., 203 mk. W 1885 r. fol. P. rozl mr. 698: gr. or. i ogr. mr. 625, łąk mr. 22, pastw. mr. 33, lasu mr. 2, nieuż. mr. 15; bud. mur. 7; z drzewa 13; płodozmian 11 polowy; wiatrak. Wś P. os. 26, z gr. mr. 148. *W. W.*

Pieryszki, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Pierzchałowizna, pow. będziński, gm. Ożarowice, par. Sączów. Nie zamieszczona w spisach urzędowych.

Pierzchały 1.) wś i fol., pow. węgrowski, gm. i par. Wyszków, ma 22 dm., 226 mk., 604 mr. ziemi. W 1827 r. było 14 dm., 82 mk. Według Echarda (Dykc. Geograf.) dobra P., w ziemi liwskiej, należały do Ossolińskich (w XVIII w.). 2.) **P.** *Błażeje* i *P. Stara-Wieś*, dwie wsie, pow. przasnyski, gm. Chojnowo, par. Węgra, odl. o 10 w. od Przasnysza. P. Błażeje mają 17 dm., 103 mk., 337 mr. ziemi użytecznej i 100 mr. nieużytków. P. Stara Wieś ma 6 dm., 21 mk., 114 mr. *Br. Ch.*

Pierzchały, wś, gub. grodzieńska, w b. ziemi bielskiej.

Pierzchnia al. *Pierzchnianka*, rzka w pow. radomskim, poczyna się pod wsią Rogolin, płynie ku północy pod Pierzchnią, Stawiszynem, Dąbrówką, Jakubowem i Jasionną, a na zach. od Białobrzegów, na obszarze Guzala, przyległ. dóbr Suche, wpada z praw. brzegu do Pilicy. Długa 10 wiorst. *J. Bliz.*

Pierzchnia, w dok. *Pierzna* i *Piarzchnica*, wś nad rzką t. n., pow. radomski, gm. Błotnica, par. Jasionna. Odl. od Radomia 27 w., ma 39 dm., 327 mk. W 1827 r. było 21 dm. i 141 mk. Podług reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1462 wś Pierzna, w par. Jassionna, własność Mateusza Gruszczyńskiego i Jana z Dombrowicy, wwdy lubelskiego, miała 10 łan. (Pawiński, Małop., 311). W 1866 r. fol. P. rozl. mr. 733: gr. or. i ogr. mr. 360, łąk mr. 60, lasu mr. 253, zarośli i pastw. mr. 100, nieuż. mr. 10. Wś P. os. 41, z gr. mr. 476. *Br. Ch.*

Pierzchnia, wś, pow. mielecki, tworzy z Jaślanami jedną całość tabularną. Leży w równinie nadwiślańskiej, na zach. stronie gościńca z Mielca (16 klm.) do Baranowa. Składa się ona z 20 dm. i 104 mk. (6 izrael.). Par. rz.-kat. w sąsiedniej Padwie. Na płd. graniczy z Jaślanami, na zach. Młodochów, a na półn.-zach. Tarnówek. Jestto zapewne ta wieś, którą pod nazwą Pirstna wymienia akt uposażenia kościoła sandomirskiego pod w. Panny Maryi w 1191 r., w liczbie wsi mających dawać dziesięcinę temuż kościołowi (Kod. Małop. I, 5). Długosz zowie je Pierstna. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z 1578 r. wś Pirschna, w par. Borowo, miała 7 osad., 2 łan., 1 kom. biedny, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 203).

Pierzchnia Góra, os., pow. sieradzki, gm. Dzierżnięca Wielka, par. Rossoszyca, odl. od Sieradza 19 w., ma 5 dm., 50 mk.

Pierzchnianka 1.) rzka, bierze początek w pow. stopnickim pod Gumienicami, płynie ku północy pod os. Pierzchnią, wchodzi w pow. kielecki, płynie pod Szczecnem i pod Kaczynem wpada z lew. brzegu do Belnianki, tworząc wraz z nią Czarną Nidę. Długa 10 wiost (nazwa u Łabec. Górn., I, 407). 2.) **P.**, ob. *Pierzchnia*. *J. Bliz.*

Pierzchnianka, w dok. *Pierśniczka* i *Pirzchnianka*, wś i fol., pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Pierzchnica, posiada pokłady kamienia litograficznego, ciemno-żółtego. W 1827 r. było 20 dm., 160 mk. Podług reg. pobor. pow. wiślickiego z 1579 r. wś Pierśniczka, w par. Pierśnicza, własność Melchiora Piersniczkiego, miała 9 osad., $3^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą, 1 biedny (Pawiński, Małop., 225).

Pierzchnica 1.) u Długosza *Pyrzsznycza*, w regestr. pobor. z 1579 r. *Pyersnicza*, os. miejska, przed 1867 r. miasteczko, pow. stopnicki, gm. Drugnia, par. Pierzchnica. Leży nad rz. Pierzchnianką uważaną często za początek Czarnej Nidy, przy drodze z Chmielnika do Daleszyc, odl. 22 w. od Stopnicy, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, 140 dm. (5 mur.) i 1100 mk. Stacya poczt. w Chmielniku, odl. 7 w. W 1827 r. było tu 111 dm., 641 mk., w 1862 r. 105 dm., 950 mk., fabryka naczyń glinianych. Jestto starożytna osada, pierwotnie wieś królewska, zapewne już w XIV w. otrzymała prawo miejskie magdeburskie. Według opisu Długosza (Lib. Ben., II, 389) P. była miastem królewskim, mającym kościół drewniany p. w. św. Małgorzaty. Do miasta należało 19 łanów i 2 łany wójtowskie. Dziesięcina z nich, wartości do 10 grzywien, szła na utrzymanie prebendy Pierzchnickiej przy kollegiacie kieleckiej. Dziesięcinę tę, oddawaną poprzednio biskupom krakowskim, przeznaczył na uposażenie tej prebendy biskup Bodzanta w 1359 r. (Lib. Ben., I, 470). Pleban w P. miał łan jeden przy roli Królika, pod miastem, drugi

w Chrzelczycach przy łanie Śliwki, trzeci w Osinach obok łanu sołtysa, dwie łąki: pod miastem i w Krzątlach, wreszcie czterech zagrodników w Pierzchnicy, odrabiających po jednym dniu pieszym w tygodniu. Jan Olbracht ustanawia 1497 r. in oppido Pirzchnicza jarmark na św. Michał, a targ we wtorek. Miasto należało do dóbr sstwa szydłowskiego i otrzymało 1512 r. ponowienie przywileju niemieckiego, który w czasie pożaru zagładzie uległ. Lustracya 1564 r. podaje, iż było 40 domów, płacących po 2 gr. i oprawy po 11 den.; mieszczanie zaś zamiast żąć do folwarku, dają po korcu owsa pomocnego. Piekarzy jest 4, każdy płaci po 4 gr., a trzej rzeźnicy dają po kam. łoju szmelcowanego; ze stawku, co lat 4 spuszczanego, płacą mieszczanie 5 grzywien. Według regestr. pobor. pow. wiślickiego z r. 1578 r. miasto dawało „schosu in duplo“ fl. 8 gr. 5, prócz tego dawali pobor. 2 szynkarze wódki, 8 rzemieślnik., młyn pod Piersniczką, 2 łany miejskie. Ogółem wynosił pobor 14 fl. gr. 12. Była to więc bardzo uboga osada, gdyż Szydłów płacił współcześnie 211 fl., Busko 151 fl., Pacanów 144 fl. (Pawiński, Małop., 237). Z czasem wzrosła nieco osada i podwyższono ilość czynszu, jak się okazuje z lustr. 1629 r. „Jsz łanow pomierzonych nie masz, ale tylko sztukami role trzymaią, tedy tez nie rowno czynsz płacą. Z 50 dm. w mieście, a z nowo za stawem osadzonych 6, daią po gr. 2 den. 12. Jest piekarzow 5, kazdy płaci po gr. 6; rzeznikow 3, kazdy powinien dać po kamieniu łoju; szewcow 3 po gr. 4; ma tez woyt szewcow 4, od ktorych czyns bierze, a prawa na to niepokazał. Czyns z gruntu, na ktorym woyt łaznią zbudował, do dwora antiquitus płacono, a teraz go biorą do woytostwa, nescitur quo jure, gdysz się nam przywileiem nie opowiedano. Prasołow 2, kazdy płaci po gr. 6. Daią pieniędzy podwodnych annuatim fl. 5.“ W 1663 r. zastali lustratorowie 35 dm., gdyż miasto przez nieprzyjaciela spalone zostało. „Jarmarki y targi ab antiquo zaginęły y in usu odprawianie ich penitus miasta nie było y teraz nie iest.“ Stan. August zaprowadzając 1780 r. jarmarki: w tydzień po ś. Filipie i Jakubie, na ś. Wawrzeniec, ś. Marcin i ś. Mikołaj, wyraża: na które wolno będzie wszelkiego narodu kupcom e' cujuscunque status et conditionis ludziom przyjeżdżać, przychodzić, towary wszelkie i zboża przywowić, konie, bydło rogate i nierogate stadami i pojedyńczo przypędzać i t. d., takich tylko ludzi niedopuszczając, których prawa od współkowania z dobremi oddalają i onego zabraniają prawa nasze król., Rplitej i koś. ś. katolickiego, ostrzegamy.“ Ostatnia lustr. 1789 r. podaje: „Tej dzierżawy z woytostwem jest possessorem JW. Maciej Sołtyk, wwda sandom., od 1774 r. Ratusz w środku miasta z drzewa nowo na węgieł wybudowany, gątem pokryty, w którym mieszkanie żydowi pozwolone. Domów katol. 65, żydowskich 5. Kościół drewniany pod tyt. ś. Małgorzaty.“ W 1800 r. Maciej Sołtyk, wwda sandomierski, wzniósł tu nowy kościół, wyrestaurowany w 1854 r. P. par., dek. stopnicki (dawniej szydłowski), 3088 dusz. 2.) **P.**, os. młyn., pow. jędrzejowski, gm. i par. Małogoszcz. Wchodziła w skład dóbr Lasochów. *Br. Ch.*

Pierzchnica, dok. *Pirznice*, niem. *Perschnitz*, wś, pow. mielicki. Do szczegółów podanych wyżej (ob. *Perschnitz*) dodajemy. W 1203 r. ks. szląski Henryk nadaje P. klasztorowi trzebnickiemu. W 1220 r. kanonik Tomasz zamienia dziesięciny miejscowe na inne. W 1224 r. ks. Henryk rozdaje 150 łanów ziemi pod P. między Niemców. W 1250 r. uzyskała P. prawo niemieckie;r. 1267 papież Klemens IV, potwierdzając posiadłości klasztoru trzebnickiego, wymienia także P. W 1410 r. składała się wś z 6 dziedzin kmiecych. *E. Cal.*

Pierzchnicka Wólka, wś włośc., pow. radomski, gm. Błotnica, par. Jasionna, odl. 26 w. od Radomia. Olejarnia, 4 dm., 86 mk., 182 mr. obszaru.

Pierzchno, w 1581 r. *Pirszna*, wś, fol. i dwie os. leś., pow. częstochowski, gm. Kamyk, par. Kłobuck, odl. 9 w. od Częstochowy, ma pokłady kamienia wapiennego. Wś ma 12 dm., 134 mk., 158 mr. ziemi włośc; fol. 5 dm., 19 mk., 593 mr. ziemi dwors.; dwie leś. os. 2 dm., 8 mk., 45 mr. dwor. W 1827 r. było 16 dm., 135 mk. Według reg. pobor. pow. lelowskiego z r. 1581 wś Pirszna, w par. Kłobucko, należała w części do sstwa krzepickiego, miała 9 łan. kmiec. Część Stanisława Pierszyńskiego wynosiła 1 łan. Część Stefana Pierszyńskiego 2 łany kmiece, 1 zagr. bez roli, 1 komor. bez bydła. Część Jana Pierszyńskiego 1 łan ziemi. Część Jerzego Raczyńskiego $1^1/_2$ łana ziemi, 8 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., str. 79). *Br. Ch.*

Pierzchno 1.) wś, fol. i okr. wiejski nad rz. Maskawą, pow. szremski, o 4 klm. na wsch.-płn. od Kurnika, par. i poczta w Kurniku, st. dr. żel. o 8 klm. w Gądkach; 22 dm., 254 mk. P. istniało przed r. 1287 (Kod. Wielkop. № 579 i Mapa do Kod. Wielk.). Około 1379 r. posiadał P. Domarat, kaszt. poznański. W 1383 r. podczas zaburzeń spustoszył je Sędziwój Swidwa, kaszt. nakielski. W 1399 r. pisał się Szymon z P. czyli Koszut; później pisali się Koszutscy z P. Te zapiski historyczne mogłyby odnosić się także do Pierzchna z pod Środy (odl. o 15 klm.). Gniazdem rodzinnem Pierzchlińskich h. Leszczyc zdaje się być Pierzchno z pod Środy. W 1580 r.

zarządzał P. Kurnickiem Jerzy Kołaczek. W 1618 r. należało P. do Zygmunta Grudzińskiego, kaszt. biechowskiego, a przy końcu zeszłego wieku do starościny borzuchowskiej, z Działyńskich Potulickiej. Kościół p. w. św. Stanisława, wcielony r. 1438 do par. kurnickiej, tworzył odrębną parafią między r. 1578 i 1618; rozebrany w 1784 r. W skład parafii wchodziły: Dachowa, Kromolice, Pierzchno, Runowo, Szczodrzykowo i Trzebiesławki. Fol. ma obszaru 355 ha i daje 5122 mrk czystego dochodu. Należy do klucza kurnickiego i nie tworzy odrębnej całości. W skład okr. wiejs. wchodzi probostwo Celestynowo; cały okrąg ma 23 dm. i 266 mk. katol. 2.) **P.**, niem. *Pierschno*, os. wiejska i domin., pow. średzki, o 5 klm. na płd.-wsch od Środy, nad strumieniem, który tam wpada do Maskawy; par. Nietrzanów, poczta i st. dr. żel. w Środzie. W 1578 r. posiadali to P. Mikołaj i Stanisław Pierzchlińscy, w 1618 r. starosta stawiszyński, a około 1793 r. Zbijewscy. Wykopano tu popielnice. Osada ma 7 dm. i 61 mk. katol. Dominium wchodzi w skład okr. domin. Chudzice, ma 8 dm., 112 mk.; obszaru 273·99 ha; mleczarnia i chów bydła. Właścicielem jest R. W. Zaremba, dawniej Białkowscy. *E. Cal.*

Pierzchów, u Długosza *Pyrzchow*, wś, pow. bocheński, na lew. brzegu Raby, przy gościńcu z Gdowa (6·8 klm.) do Bochni, w urodzajnej żytniej glebie. Par. rz.-kat. w Niegowici. Wś ma 135 dm. i 493 mk. (231 męż., 262 kob.), z tych 479 rz.-kat. i 14 izrael. Pos. więk. ma 61 mr. roli w ogóle; mn. 335 roli, 18 łąk, 14 past. i 7 mr. lasu. Za Długosza (L. B., I, 33), wś należała do kasztelanii krakowskiej (por. *Myślenice*, VI, 830) i składała się z 8 łanów kmiecych. Roli królewskiej ani dworu nie było. Według reg. pobor. z 1581 r. było tu 9 łan. kmiec., 2 zagr. z rolą, 4 komor. z bydłem, 5 komor. bez bydła, 1 rzem., 1 dudka (Pawiński, Małop., str. 61, 447). Zygmunt III nadał P. wraz z przyległym Pierzchowcem Samuelowi Praasowi; wróciła jednak do korony po wygaśnięciu tej rodziny. Graniczy na zach. z Niewiarowem i Nieznanowicami, na płn. z Cichawą a na wsch. z Pierzchowcem. *Mac.*

Pierzchowice, niem. *Portschweiten*, dok. *Barute*, 1294 *Barutin* (Boruty), *Parswitt*, *Pirswitten*, *Parswitten*, *Pierschwaiden*, 1596 *Pierschowo*, wś w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. Mikołajki, par. kat. Postolin, ew. Gdakowo; 2884·68 mr. obszaru. W 1868 r. 91 bud., 40 dm., 378 mk., 349 kat., 29 ew. P. należały do sstwa sztumskiego. W końcu XV w. miał tu znaczną posiadłość Jakub Rudisch al. Rodick. Jego potomek Zygmunt był tu r. 1597 sołtysem. R. 1596 istniało tu lemaństwo, które posiadał Ruskowski, r. zaś 1648 sstа Zygmunt Gueldenstern (ob. Schmitt, Gesch. d. Stuhmer Kr., str. 209). *Ks. Fr.*

Pierzchowiec, u Długosza *Pyrzchowiec*, wś, pow. bocheński, na lew. brzegu Raby, przy gościńcu z Gdowa (8·6) do Bochni. Stanowi niejako obszar większej posiadłości do Pierzchowa, składa się bowiem tylko z 27 dm. wraz z dworem i 113 mk. (54 męż., 59 kob.), a to 110 rz.-kat. i 3 izrael. Od Pierzchowa dzieli tę wś potok płynący do Raby od Szczygłowa. Pos. więk. ma 192 mr. (135 roli, 8 łąk i ogr., 22 past. i 17 lasu); pos. mn. 49 mr. (33 roli i 14 past.). Długosz (L. B., I, 33) wymienia Pyrzchowiecz jako wś królewską, mającą 2 łany kmiece, 2 zagrody, karczmę, młyn i dworzec królewski. Według reg. pobor. z r. 1581 wś P., dzierżawiona przez Podoleckiego, miała 3 łany km., 4 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 61). Zygmunt III dał ją wraz z Pierzchowem Samuelowi Praasowi. Następnie wraz ze starostwem krzeczowskiem al. myślenickiem należała do Jana Klemensa Branickiego, hetmana, aż do 1777 r. (ob. *Krzeczów* 1.). W tej wsi urodził się Jan Henryk Dąbrowski, wódz legionów, d. 29 sierpnia 1755 r. Na upamiętnienie tego faktu w d. 20 lipca 1872 r. postawiono tu pomnik. Jestto czworograniasty monument, 20 stóp wysoki, z potężnych ciosów złożony, wzniesiony na wzgórzu stuletniem, lipami otoczonem, obok miejsca gdzie niegdyś stał dworzec Dąbrowskich. Szczyt pomnika zdobi czapka ułańska i emblematy z broni, opasane laurem; z pod szabli i buławy spływa mapa kraju. Na stronie głównej, zdobnej u szczytu krzyżem polskim wojskowym, wyrzeźbiony herb Dąbrowskich, a pod nim napis: Tutaj w Pierzchowcu we dworze urodził się dnia 29 Sierpnia 1755 Naczelnik legionów polskich Generał Jan Henryk Dąbrowski.

Pierzchowo, ob. *Pierzchowice.*

Pierzyce al. *Perzyce* i *Pyrzyce*, wś i fol., pow. krotoszyński, o 2 klm. na płn.-wsch. od Zdun, nad strugą Łączewą; par., poczta i st. dr. żel. w Zdunach. P. z Zdunami były królewszczyzną, daną w zastaw Jutrowskim, z których Anna występuje około 1518 r. jako dziedziczka P. W 1547 r. posiada je Jan Frycz Jutrowski, a w 1567 r. Łukasz Jutrowski (mylnie Lutrowski). W 1579 r. w jednej części tenże Jutrowski, a w drugiej Jan Czacki; r. 1590 posiada część wsi Wojciech Kuklinowski, w 1597 r. Adam Czacki. W 1618 r. Jan Czacki, Jakub i Łukasz Iłowieccy. W 1633 r. nabył Piotr Sieniuta całą wieś, którą wcielił do dóbr baszkowskich. W 1715 r. Franciszek Suchorzewski, chorąży bydgoski, zajął P. i przyległą Borownicę za 140,000 złp., pożyczone królowi Stanisławowi Leszczyńskiemu. Po śmierci jego r. 1731 trzymała obie

wsie wdowa, Maryanna z Krzykowskich, dopóki ks. Sułkowski, nabywca dóbr baszkowskich, nie spłacił sumy zastawnej. W r. 1705 stali w P. Szwedzi a r. 1717 wojska saskie i rossyjskie. W 1708 r. srożyło się tu powietrze morowe. W XVI i XVII w. stały w P. dwa młyny: Staszek i Bobrowski, a w XVII i XVIII w. młyn Słodowiec. Około 1748 r. był tu browar i gorzelnia. Obecnie wś ma 22 dm., 216 mk. (127 kat. i 87 prot.). Fol. należy do dóbr i okr. domin. Baszków; ma 7 dm., 78 mk. *E. Cal.*

Pierzyce, niem. *Pyritz*, miasto powiatowe w Pomeranii, pod 53° 9′ płn. szer. a 32° 34′ wsch. dług. od Ferro, w równej, żyznej okolicy, którą Niemcy dla pszennej gleby „Weizacker“ zowią. Znajdują się tu pokłady węgla brunatnego, ale dla braku dróg jeszcze się niezajęto ich wydobywaniem. W 1877 r. było 7439 mk., zaś 1885 r. 8123. Po większej części są ewangielicy, trudnią się głównie uprawą roli i hodowlą bydła. W mieście jest gimnazyum, wyższy zakład dla dziewcząt, seminaryum nauczycielskie, spółka rzemieślników, cukrownia, bank kredytowy, st. poczt., miejska kasa oszczędności i zwykłe władze powiatowe. P. należą do najstarszych miast w Pomeranii. Tu apostoł Pomorza św. Otton, bisk. bamberski, nauczywszy się wprzód języka, d. 15 czerwca r. 1124 ochrzcił pierwszych pogan. Lud z wrodzoną powolnością przyjmował nową naukę, tak, iż w ciągu dni 20 już 7000 nawróconych naliczono. Toteż imię Ottona na całej Pomeranii rozsławione, do dziś dnia jeszcze przetrwało w pamięci. Według podania odbył się pierwszy chrzest pogan u zdroju otoczonego rozłożystemi lipami. Jeszcze dziś zowią go studzienką Ottona (Ottobrunnen). W 1824 r., a więc w 700 letnią rocznicę tego zdarzenia król Fryderyk Wilhelm III studzienkę tę kazał obmurować granitem polerowanym i krzyż wystawić, do którego fundament własną ręką założył Fryderyk Wilhelm IV. Na wschodniej stronie muru jest napis niemiecki: Biskup Otton z Bamberga pierwszy z tego zdroju ochrzcił Pomorzan d. 15 czerwca 1124. Fryderyk Wilhelm III i synowie jego... wystawili ten pomnik na pamiątkę owych dni d. 15 czerwca 1824. Dziś w pobliżu wznosi się dom dla seminaryum nauczycielskiego „Ottostift“ zwanego (ob. „Przyjaciel Ludu“, Leszno 1847, № 32, str. 250). R. 1493 d. 26 marca zawarł tu książę Bogusław X z elektorem brandenburskim Janem Cicceronem ugodę, mocą której Hohenzollerom zagwarantował sukcesyą, wrazie gdyby linia książąt pomorskich wymrzeć miała, co jak wiadomo nastąpiło 1637 r.

Pierzyce, dok. *Berziz*, niem. *Perschuetz*, wś, pow. trzebnicki (ob. *Perschuetz*). W 1292 r. Henryk, ks. szląski, celem osadzenia wsi na prawie niemieckiem, sprzedał ją Gozwinowi, synowi sołtysa na Ratajach.

Pierzyna, pow. włoszczowski, gm. i par. Moskarzew.

Pierzyny, kol. os., pow. wieluński, gm. Kiełczygłów, par. Rząśnia, odl. od Wielunia 30 w. Kol. ma 42 dm. i wraz z kol. Dąbrową 521 mk.

Pierzyny, mylnie *Pierzyn*, wś domin. i okr. domin., pow. międzyrzecki, o 3 klm. od Zbąszynia, na wschodniem wybrzeżu jez. Zbąszyńskiego, par., poczta i st. dr. żel. w Zbąszyniu. P. istniały przed r. 1580 i należały około 1792 r. do Stefana Garczyńskiego. Wś ma 42 dm., 271 mk. (9 prot.). Dominium ma 75 mk. i 4 dm. Własność hr. Lippe Biesterfeld, dziedzica dóbr Zbąszyńskich. W skład okr. domin. wchodzi fol. Edmundowo. Cały okr. ma 5 dm., 93 mk. (46 kat. i 47 prot.).

Pierzyska 1.) domin., pow. gnieźnieński, o 8 klm. na zach.-płd. od Gniezna; par. Łubowo, poczta w Gnieźnie, st. dr. żel. w Chwałkowie, 5 dm., 64 mk. Obszaru 208·44 ha, t. j. 194·05 roli, 7·66 łąk, 6·12 nieuż. i 0·61 wody; czysty doch. grun. 2100 mrk; mleczarnia, chów owiec merynosów. Właścicielem jest Bolesław Krzyżański. W r. 1239 Władysław Odonicz zamienia Leznovo i Peresce na Wełnę, dziedzictwo synów Mikołaja. Peresce ma oznaczać według wydawcy Kod. Wielkop. (№ 595) Pierzyska. Przy schyłku zeszłego stulecia były P. własnością kolegiaty św. Jerzego w Gnieźnie. 2.) **P.**, ob. *Pieczyska*, pow. ostrzeszowski. *E. Cal.*

Piesce 1.) al. *Pieście*, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Giełgudyszki, odl. od Władysławowa 32 w., ma 12 dm., 110 mk., 408 mr. W 1827 r. było 10 dm., 96 mk. Wchodziła w skład dóbr Giełgudyszki Dolne. 2.) **P.**, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 53 w., ma 13 dm., 139 mk. W 1827 r. było 6 dm., 38 mk. *Br. Ch.*

Pieścidła, wś i fol., pow. płoński, gm. Wychodź, par. Grodziec, odl. 18 w. od Płońska, ma 18 dm., 326 mk. W 1882 r. fol. P. rozl. mr. 585: gr. or. i ogr. mr. 389, łąk mr. 73, past. mr. 3, lasu mr. 96, nieuż. mr. 24; bud. mur. 12, z drzewa 16; płodozmian 6 i 10-polowy. Wś P. os. 28, z gr. mr. 175; wś Łbowo os. 10, z gr. mr. 12; wś Karpowo os. 17, z gr. mr. 173.

Pieściorogi *Budy*, wś, i *P. Olszany*, wś i fol. nad rz. Nosielną, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk, odl. 24 w. od Pułtuska. P. Budy al. Mochowo, wś, ma 16 os. 451, mr.; P. Olszany fol., ma 481 mr., 4 dm. mur. i 13 bud. drown.; wś ma os. 17 i 21 mr. Wchodziły w skład dóbr Czajki. W 1827 r. P. Olszany

miały 10 dm., 85 mk.; P. Morgi 18 dm., 132 mk. a P. Budy 11dm., 81 mk.

Piesia Wola (w 1827 r. *Piesza Wola*), wś i fol., pow. włodawski, gm. Turna, par. Wołoska Wola, odl. 24 w. od Włodawy, ma gorzelnię, cegielnię, pokłady torfu, 63 dm., 616 mk. W spisie z 1827 r. wś Piesza Wola ma 75 dm., 508 mk. W 1885 r. fol. i wś Piesia Wola z attyn. Ludwiczyn, miał rozl. dominialnej mr. 2446: gr. or. i ogr. mr. 894, łąk mr. 463, past. mr. 230, lasu mr. 841, nieuż. mr. 18; bud. mur. 3, z drzewa 16; gospodarstwo 4-polowe, las nieurządzony. Wś P. Wola os. 88, z gr. mr. 2175. *Br. Ch.*

Piesiec, mylnie *Piesiece*, wś nad rz. Surżówką (Daniłówką), dopływem Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Żwańczyk, gm. Kosikowce, par. kat. Sokólce, st. p. Uszyce Nowe, o 9 w. od Uszycy a 18 w. od Kalusa (przystań na Dniestrze). Ma 177 os., 1024 mk., 686 dz. ziemi włośc., 663 dz. dwors. Cerkiew p. w N. M. P., wzniesiona w 1856 r. i uposażona 50 dz. ziemi, ma 663 parafian. Była tu do niedawna garbarnia, słynna na całą okolicę, obecnie zaś znajduje się młyn wodny i gorzelnia z aparatem Galla, przerabiająca 56000 pudów rocznie. Wś ta należała do dóbr starościńskich. Podług lustracyi kaszt. kamienieckiego Humieckiego z 1616 r. P. łącznie z wsiami Kucza, Furmanowce al. Okuniów i Wojewodzińce był w posiadaniu Stanisława, Jerzego i Jakuba Potockich, braci rodzonych, synów Andrzeja Potockiego. Posesorowie ci na dobra te „pokazali sumę starą, dobrą, od ś. p. króla Władysława i Kazimierza zapisaną, która iż jeszcze czworgiem dożywocia nie ekspirowała, bo dopiero w trzeciem dożywociu te dobra trzymają, lustracyi natenczas nie podlegają“ (Jabłonowski, Lustracye, str. 67). Cesarzowa Katarzyna darowała całe sstwo kuczańskie, w skład którego wchodził P., generałowi Strekałowowi, od którego drogą wiana przeszła do Dywowych. Obecnie barona Metzmachera, marsz. pow. uszyckiego. *Dr. M.*

Piesienica al *Pisienica*, niem. *Pischnitza* al. *Velissa*, rzka w pow starogardzkim. Wypływa z jeziora Miedacka, płynie potem w płn.-wsch. kierunku przez Zblewo, gdzie tworzy staw, porusza młyn i piłę, mija Pinczyn, zwraca się tu nagle ku wschodowi, płynie przez Piesienicę i Stary Las, obraca młyn rokociński i wpada do Wierzycy poniżej Nowejwsi. *Kś. Fr.*

Piesienica, 1648 *Pisienica*, niem. *Pischnitz*, dobra ryc. nad rzeczką tejże nazwy, pow. starogardzki, st. p., tel. i kol. i par. ew. Starogard 9·5 klm. odl., par. kat. Pinczyn. W skład dóbr wchodzi jeszcze fol. Carlshagen i Piesienicki Młyn (Pischnitzermuehle). Cały ten klucz obejmuje 3065·27 mr. obszaru. W 1868 r. 216 mk., 138 kat., 78 ew., 16 dm. W 1875 r. 19 dm., 44 dymów, 259 mk. Jest tu cegielnia i gorzelnia parowa. Za czasów Rzeczypospolitej należała P. do powiatu tczewskiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płaciła tu p. Pisińska summatim 6 fl. 16 gr. (ob. Rocz, Tow. Prz. Nauk w Poznaniu, 1871, str. 173). W wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że P. dawała mesznego 4 korce żyta i tyleż owsa (str. 118). *Kś. Fr.*

Piesiewicze, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Łogumowicze, okr. wiejski Czapuńce, o 6 w. od gminy, 66 w. od Oszmiany, 51 w. od Dziewieniszek, ma 14 dm., 75 mk. kat., 2 prawosł., 10 żyd. (45 dnsz rew.); należy do dóbr Łogumowicze, Milewskich.

Piesk, niem. *Biesig*, wś i dobra, pow. zgorzelicki, par. Reichenbach. Ludność ewang.

Pieskeim, ob. *Piskiemy*.

Pieski 1.) wś rząd., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o $35^1/_2$ w. od Dzisny, przy b. drodze pocztowej połockiej, 5 dm., 23 mk. kat. 2.) **P.**, zasc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o $39^1/_2$ w. od Dzisny, 8 mk. 3.) **P.**, zasc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 43 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat. 4.) **P.**, zasc. włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski i dobra skarbowe Cerkowno, o 4 w. od gminy, 5 dusz rewiz. 5.) **P.**, zasc. włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 33 w, od Oszmiany, 4 w. od Dziewieniszek, 9 mk. kat. 6.) **P.**, ob. *Piaski*.

Pieski 1.) wś na granicy pow. owruckiego z żytomierskim. 2.) **P.**, w dokum. *Piesieckie Sioło*, *Piski*, wś nad Hujwą, pow. żytomierski, powyżej Prażowa, na płd.-wsch. od Żytomierza; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 640, 641; cz. VI, t. 1: 176, 179, 180, 185—187.

Pieśki, prawdopodobnie *Puśki*, wś, pow. sieński, ob. *Mieleszkowicze*.

Pieski, strumień w pow. międzyrzeckim, dopływ Obry, do której uchodzi niedaleko Potrzebowa, przyjmuje Owczarkę i płynie przez wieś Pieski.

Pieski, niem. *Pieske*, wś, dom. i okr. domin., pow. międzyrzecki, o 11 klm. na zach.-płd od Międzyrzeca, nad strum. Pieskim, który wpada do Odry. Wś leży przy granicy brandenburskiej; par. katol. w Międzyrzeczu, ewang. w miejscu, agencya poczt. w miejscu, st. dr. żel. o 20 klm. w Świebodzinie. Jest tu kopalnia węgla brunatnego. W 1876 r. tutejsza agencya otrzymała listów 6500, wysłała 4800. W r. 1257 Przemysław I pozwalając klasztorowi paradyskiemu osadzać na prawie niemieckiem, wylicza między posiadłościami klasztornemi Pieski Mniejsze. W 1276 r. pisał się Jesko z P.; r. 1303 Wisław z Chycin i Borzysław, syn Gocława, wnoszą klasztorowi

paradyskiemu dwie części w P. Tegoż roku występuje pleban miejscowy. W 1305 r. Bartłomiej, syn Dzierzysława, kasztelana międzyrzeckiego, zaprowadza tu prawo niemieckie. W 1307 r. oddaje opat paradyski w dożywocie wspomnianemu Bartłomiejowi i braciom jego prawo juryzdykcyi w P. W 1384 r. zrzeka się Wincenty z Niałka i Chycin wszelkich praw do P. na rzecz klasztoru paradyskiego. W 1580 r. posiada P. Jan Hersztopski, a około 1793 r. jeden z Kalkreutów. Wś ma obecnie 36 dm., 235 mk. (4 kat. i 231 prot.). Domin. liczy 157 mk. i 9 dm.; obszaru 921·22 ha; czysty doch. grun. 5730 mrk; gorzelnia parowa. W skład okr. dom. wchodzi fol. Dębowiec; cały okrąg ma 10 dm., 178 mk. (17 kat. i 161 prot.). *E Cal.*

Pieskowa Skała, w dok. z 1311 r. *Peskensten*, u Długosza *Pyeschkowa Skala*, zamek i dobra, pow. olkuski, gm. i par. Sułoszowa, odl. 15 w. od Olkusza a $3^1/_2$ mili od Krakowa. Leży w dolinie Prądnika, pomiędzy Sułoszową (w której bierze początek Prądnik) a Grodziskiem, na północ od wsi Sąspowa. Zamek wznosi się śród wyżyny, sięgającej w okolicy Sułoszowy do 1600 stóp, nad wązką doliną, jaką śród tej wyżyny wyżłobiły wody, na skale sterczącej po nad Prądnikiem. Cała ta wyżyna olkusko-krakowska była już w czasach historycznych pokryta rozległymi lasami, stanowiącymi własność królewską. Nad brzegami rzek, w dolinach jedynie istniały tu osady wiejskie, przy których wznosiły się obronne grodziska. Jak zamek ojcowski dla dolnej połowy doliny Prądnika, tak pieskoskalski gród dla górnej połowy tej doliny, w której rozsiadła się na milę długa wieś Sułoszowa, były obronnemi schroniskami dla ludności i centrami działalności kolonizatorskiej, jaką książęta prowadzili dla nadania wartości owym leśnym obszarom. Ztąd wszystkie niemal istniejące w tej okolicy wsie były królewskiemi. W Kodeksie małopol. (wyd. Piekosińskiego, I, 179) mamy dokument z 1315 r., w którym Łokietek poleca niejakiemu Mikołajowi założyć wś na prawie niemieckiem, na obszarze lasów królewskich między Sułoszową, Kosmołowem a zamkiem królewskim Peskensten. Według Długosza (Lib. Ben., II, 63) Kazimierz W. wniósł tu zamek murowany a Ludwik węgierski nadał zamek ten zapewne wraz z folw. (dziś Podzamcze) i wsią Sułoszową Piotrowi Szafrańcowi, podkomorz. a następnie wojew. krakowskiemu. Wielkie bogactwa, jakie ten dostojnik zgromadził, roztrwonił jego syn Piotr „oddany alchemii i czarnoksięstwu“ według Długosza. Trzeci z kolei Piotr Szafraniec, też podkomorzy krakowski, posiadał Pieskową Skałę i Sułoszowę. Był to ród przedsiębierczych awanturników, zdobywających sobie dostatki różnorodnemi drogami: wysługami dworskiemi, zuchwalstwem, spekulacyami. Za Kazimierza Jagiellończyka jeden z nich Krzysztof, za napaść na kupców krakowskich jadących do Lublina, został w 1482 r. ścięty w Krakowie. Pierwotny zamek z czasów Kazimierza W. był za ciasnym i za ubogą siedzibą dla możnych dziedziców, którzy wznoszą sobie nową siedzibę opodal od starego zamku, po którym dziś i śladu nie zostało. Ten nowy zamek wykończył Stanisław Szafraniec, wojew. sandomierski, w 1582 r. Nowe pojęcia religijne, rozszerzając się około 1540 r. z Krakowa po dworach szlachty i panów małopolskich, znalazły w Pieskowej Skale żarliwą zwolenniczkę w osobie Zofii Oleśnickiej (niewątpliwie Szafrańcówna z domu), która należąc do kółek reformatorskich ułożyła i ogłosiła drukiem pieśń polską: „Pieśń nowa, w której jest dziękowanie Panu, że maluczkim a prostaczkom raczył objawić tajemnice królestwa swego“ (Kraków 1556 r.). Jestto pierwszy utwór polski przez kobietę napisany. Ostatni z rodu Szafrańców Jędrzej, ssta lelowski, zmarł w 1608 r. Niesiecki zwie go „serdecznym junakiem“, lecz ubolewa, że tak samo jak cały ród „gorąco i z wielkim nakładem promował nowinki genewskie“. Po wygaśnięciu Szafrańców dobra przeszły w ręce Michała Zebrzydowskiego, kasztelana krakow., który odbudował zamek i wystawił kaplicę. Biskup krakowski Trzebicki dał pozwolenie w 1661 r. na odprawianie mszy. Herby Szrzeniawa i Radwan (Zebrzydowskich i Stadnickiej, żony) pomieszczone nad bramą, przechowały pamięć tego odbudowania. Wezpazyan Kochowski upamiętnił ten fakt wierszem „Na fortyfikacyą Pieskowej Skały“. Od Zebrzydowskich przechodziły te dobra kolejno przez różne ręce, a wreszcie nabyli je Wielopolscy (herbu Starykoń, tegoż co i Szafrańcowie). Jan Hieronim Wielopolski w 1760 r. przyozdobił siedzibę. Sam lubił kowalstwo i rzeźbę drzewną, miał warsztaty, na których pracował. W 1797 r. Stanisław August, wracając z Krakowa, zjechał tu 4 lipca i oglądał zamek, posiadający wtedy przeszło sto pokoi, przyozdobionych starodawnemi sprzętami, pięknemi obiciami, dziełami sztuki. Podziwiał również piękność położenia i widok z zamku poeta Karpiński w swej podróży do Krakowa. Od Pawła Wielopolskiego nabył te dobra Jan hr. Mieroszewski w 1841 r. Pożar zniszczył tę piękną rezydencyą w lipcu 1850 r. Odbudowana i na nowo z wielkim kosztem i staraniem urządzona przez hr. Mieroszewskiego, uległa powtórnemu zniszczeniu po walce stoczonej tu w 1863 r. Niezrażony tą klęską hr. Sobiesław Mieroszewski odbudował na nowo zamek i na nowo zgromadził tu

dzieła sztuki otrzymane ze zbiorów ojca i resztki uratowanych zabytków. Opis i widoki Pieskowej Skały w Tyg. Illustr. z 1862 r. (t. IV, str. 33). Dobra Pieskowa Skała składały się w 1885 r. z fol.: Dąbrowa, Podzamcze, Wielmoża, Milonki, Przeginia, Wymysłów, Kalinów, attyn. Zadroże; wsi: Sułoszowa, Wielmoża, Wola Kalinowska, Sąspów i Przeginia. Rozl. dominialna mr. 3707: fol. Dąbrowa gr. or. i ogr. mr. 111, łąk mr. 3, lasu mr. 1368, nieuż. mr. 37, razem mr. 1519; bud. mur. 5 z drz. 5; fol. Podzamcze gr. or. i ogr. mr. 319, łąk mr. 28, past. mr. 14, nieuż. mr. 25, razem mr. 386; bud. mur. 4, z drzewa 6; fol. Wielmoża gr. or. i ogr. mr. 241, past. mr. 11, nieuż. mr. 1, razem mr. 253; bud. z drzewa 9; fol. Milonki z attyn. Zadroże gr. or. i ogr. mr. 502, łąk mr. 3, past. mr. 10, nieuż. mr. 16, razem mr. 531; bud. mur. 4, z drzewa 4; fol. Przeginia gr. or. i ogr. mr. 223, łąk mr. 7, past. mr. 2, nieuż. mr. 13, razem mr. 245; bud. mur. 2, z drzewa 3; fol. Wymysłów gr. or. i ogr. mr. 180, nieuż. mr. 9, razem mr. 189; bud. mur. 3, z drzewa 1; fol. Kalinów gr. or. i ogr. mr. 152, łąk mr. 5, past. mr. 3, lasu mr. 411, nieuż. mr. 12, razem mr. 583; bud. mur. 1, z drzewa 7; lasy urządzone. Wś Sułoszowa os. 382, z gr. mr. 5465; wś Wielmoża os. 97, z gr. mr. 1322; wś Wola Kalinowska os. 61, z gr. mr. 400; wś Sąspów os. 107, z gr. mr. 910; wś Przeginia os. 127, z gr. mr. 1771. *Br. Ch.*

Pieskowacik, fol., pow. witebski, położony blisko Witebska; około 1730 r. własność Franciszka Bułhaka, podstolego i pisarza grodzkiego witebskiego.

Pieskowata, wś nad Sożą, pow. homelski, posiada przystań z warsztatami budowy barek, berlinek i łodzi.

Pieskowatka, mały zaśc. i karczma, w płn. wr. pow. mińskiego, na samej granicy pow. stilejskiego, w 1 okr. pol. dereżańskim, gm. Białorucz. W okolicy bierze początek rzeczka Udranka, dopływ Gujki. *A. Jel.*

Pieskowice 1.) mylnie *Piaskowice*, w dok. *Pyeskowice*, wś, fol. i kol. nad Bzurą, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Zgierz, odl. 11 w. od Łodzi. Wś ma 8 dm., 99 mk.; kol. 7 dm., 38 mk.; fol. 3 dm., 10 mk. W 1827 r. było 11 dm., 101 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 387) łany kmiece i folwarczne dawały dziesięcinę pleb. w Zgierzu, a kmiecie jeszcze po groszu kolendy z łanu. Reg. pobor. pow. łęczyckiego z 1576 r. podają wś P., w par. Zgierz, jako własność Mikołaja i Jana Sokołowskich; miała 2 łany i 4 osadn. (Pawiński, Wielkop., II, 63). W 1860 r. fol. P. rozl. mr. 362: gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 36, pastw. mr. 4, nieuż. mr. 19; bud. mur. 1, z drzewa 15. Wś P. os. 9, z gr. mr. 104. 2.) **P.**, mylnie *Piaskowice*, w dok. *Pyeskowice*, wś, fol. i os., pow. łęczycki, gm. Pieskowice, par. Parzęczew, odl. od Łęczycy 11 w., ma 3 dm., 45 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 358) łany folwarczne dawały dziesięcinę pleban. w Solcy, łany kmiece zaś kanonii i prebędzie łęczyckiej. Podług reg. pobor. pow. łęczyckiego wś Pieskowicze, w par. Parzinczew, należała w części do Alberta Pieskowskiego, miała 6 łan., 4 zagr., 1 karczmę, 13 osadn. (Pawiński, Wielkop., II, 61). W 1886 r. fol. P. miał rozl. mr. 806: gr. or. i ogr. mr. 570, łąk mr. 90, pastw. mr. 90, nieuż. mr. 56; wiatrak. W skład dóbr P. wchodziły dawniej: wś P. os. 17, z gr. mr. 26; wś Ignaców Rozlazły os. 29, z gr. mr. 242; wś Mikołajew os. 27, z gr. mr. 215; wś Maryampol os. 9, z gr. mr. 391; wś Ignaców Górny os. 3, z gr. mr. 38; wś Ignaców Podleśny os. 9, z gr. mr. 155; wś Nowy Jeruzalem os. 8, z gr. mr. 95; os. Rafałowo os. 1, z gr. mr. 150. Gmina Pieskowice należy do sądu gm. okr. IV w os. Parzęczew, st. poczt. Ozorków, ma 9276 mr. obszaru i 4596 mk. *Br. Ch.*

Pieskuńce al. *Rejżewo*, wś i dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Butrymańce, o 3 w. od gminy, 35 dusz rewiz.; własność Piotrowskich i Bieńkowskich.

Pieślakiszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejciszki, o 1 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Pacuny.

Pieślewica, fol. szlach., pow. oszmiański, w 4 okr. pol. o 53 w. od Oszmiany, 1 dm., 5 mk.

Piesna al. *Piesno*, wś, pow. wyrzyski, o $3^1/_2$ klm. na półn.-zach. od Łobżenicy, nad stawem, który spływa do jez. Sławianowskiego, par. Łobżenica (dawniej Sławianów), st. dr. żel. o 15 klm. w Krajence, poczta w Łobżenicy; 45 dm., 368 mk. (327 kat., 41 prot.); młyn i folusz. P. istniała przed r. 1580, a przy schyłku zeszłego wieku należała do Józefa Radolińskiego. *E. Cal.*

Piesoczanka, rzeczka w pow. rzeczyckim, prawy dopływ Dniepru, do którego wpada powyżej Brahinki.

Piesoczanka, wś, pow. orszański, gm. serekorotniańska, ma 17 dm. i 67 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Piesoczna Buda, wś, pow. homelski, gm. Nosowicze, ma 139 dm. i 743 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 bednarstwem, 103 obróbką materyałów leśnych, 2 kowalstwem.

Piesocznia, uroczysko około wsi Poźniaki, w pow. osterskim.

Piesoczno, osada fabryczna nad rz. Wielką Piesoczną, pow. żyzdryński gub. kałuskiej, niedal. Ludynowa, ma cerkiew, 3300 mk., szkołę, jarmarki. Fabr. maszyn Malcewa, naj-

lepsza w Rosyi fabryka przedmiotów bronzowych emaliowanych.

Piesoczneje, jezioro na płn. krańcu pow. ihumeńskiego, w obrębie gminy bieliczańskiej, ma przeszło 30 mr. obszaru; wokoło lasy i bagna, miejscowość małoludna, odosobniona, ryb mało. *A. Jel.*

Piesoczynka, *Piaseczynka*, rz. w pow. rzeczyckim, lewy dopływ Dniepru.

Piestrachowo, w dok. *Pyesthrakow*, jezioro, w pow. średzkim, tuż pod Pobiedziskami, ku północy, spływa do Główny, pr. dopływu Warty. Prawo rybołóstwa i osada rybacka nad jeziorem nadane były kościołowi szpitalnemu w Pobiedziskach (Lib. Ben. Łask., I, 63).

Piestrzec *Szlachecki* i *Poduchowny*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Wojcza, par. Biechów, odl. 7 w. od Stopnicy, na lewo od drogi bitej ze Stopnicy do Korczyna, posiada szkołę początkową ogólną, pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. P. Szlachecki miał 97 dm., 608 mk., a P. Poduchowny 18 dm, 105 mk. W 1882 r. fol. P. Szlachecki z wsią P. Szlachecki i Trzebica Szlachecka miał rozl. dominialnej mr. 1112: gr. or. i ogr. mr. 589, łąk mr. 96, pastw. mr. 379, nieuż. mr. 48; bud. mur. 7, z drzewa 5; płodozmian 5, 7 i 13 polowy. W 1883 r. z powyższej przestrzeni odłączono pod nazwą Łany 82 mr. Wś P. Szlachecka os. 103, z gr. mr. 802; wś Trzebica Szlachecki os. 34, z gr. mr. 163. Fol. poduchowny, mający 166 mr, sprzedany na licytacyi za 4810 rs. *Br. Ch.*

Piestunowka, fol. szlach. nad stawem i pot. Drygucze, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 16 w. od Dzisny, 1 dm., 17 mk. kat.

Piesycznia al. *Piaseczna*, rzeczka w pow. homelskim, dopływ rz. Niemylni (dopł. Soży). Przepływa koło mka Dobrzanki.

Pieszchany, wś, pow. orszański, gm. wysocka, ma 5 dm. i 30 mk., z których 2 zajmuje się kołodziejstwem.

Pieszcza, rz., dopływ Niemna niedaleko Średnika, przyjmuje strumień Szwent Jonas.

Pieszczaki, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, o 80 w. od m. Wilejki, 4 dm., 42 mk. (7 prawosł., 35 kat.).

Pieszczalniki al. *Piszczalniki*, wś nad bezim. dopływem Rosawy, pow. kaniowski, o 3 w. od wsi Potapiec, ma 1240 mk. prawosł. i 10 kat. Cerkiew drew. p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1861 r., na miejscu dawnej, o której w wizycie z 1746 r. czytamy, że od dawna istnieje, ma dzwonnicę na dwóch słupach, na których wisi duży dzwon. Do parochii należało wówczas 18 dworów w P., 10 w Łazurcach i 7 w Potapcach. Obecnie do par. praw. należy wś Łazurce. P. wchodziły niegdyś w skład sstwa kaniowskiego; wymienione już w lustracyi z 1636 r.; w 1792 r. należały do ks. Stanisława Poniatowskiego, 1840 r. do generała Połyniewa, obecnie w 2 częściach. Jedna z nich, mająca 525 dzies., z których w 1863 r. włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli do 200 dzies., należy do Wołańskich. Druga część, wraz z Łazurcami, należy do Skirgiełłów i ma 1462 dzies. ziemi, z której w 1863 r. odeszło do włościan 327 dzies. za 15202 rs. 27 kop. w P. i 307 dzies. za 14296 rs. 53 kop. w Łazurcach. *J. Krz.*

Pieszczana, rzeczka w gub. chersońskiej, prawy dopływ Taszliku, lewego dopł. Czarnego Taszliku.

Pieszczana 1.) al. *Piszczana*, urzęd. *Peszczana*, małe mko rząd. nad rz. Sawranką, dopł. Bohu, pow. bałcki, na pograniczu olhopolskiego, okr. pol. Sawrań, gm. P., par. kat. Krzywe jezioro, o 25 w. od Sawrania, 25 w. od Bałty, ma 486 osad., do 3000 mk., w tej liczbie $^1/_3$ część żydów; cerkiew pod w. N. P. M., wzniesiona w 1864 r., uposażona 71 dzies. ziemi, ma 2683 parafian. P. posiada urząd gminny, szkółkę wiejską, młyn, 30 sklepików, 81 rzemieślników; odbywa się tu 26 targów rocznie. W skład gminy wchodzi 9 okręgów wiejskich (starostw): mko P., Bondurowa, Kazawczyn, Kosówka, Krzyżolin, Lachowa, Nawipol z Kuczajówką, Pużajków i Szlachowa, razem 3663 osad, 13018 mk. włościan, ziemi do nich należącej 23459 (ornej 17537) dzies., wypada więc na jednego włościanina 1·8 dzies. Cały zaś obszar gm., wraz z ziemią rządową i prywatnych właścicieli wynosi 28899 (22041 or.) dzies. i 17751 mk. P. należało do Koniecpolskich, następnie Lubomirskich, którzy sprzedali cały klucz sawrański cesarzowi Pawłowi, a ten darował go hr. Sołtykowowi. Hetman Rzewuski nabył go od Sołtykowa. Po 1831 r. rząd skonfiskował całą tę majętność synowi hetmana Wacławowi, znanemu pod nazwiskiem Emira Złotobrodego. Obecnie w P. 504 dzies. posiada urzędnik Snieszko. 2.) **P.**, wś przy połączeniu Tykicza Gniłego z Górskim, pow. zwinogródzki, okr. pol. Kalnibłoto, par. kat. Zwinogródka, par. praw. Łotoszewa, ma 633 mk., 1437 dzies. ziemi i kaplicę cmentarną prawosł. pod wezw. Wszystkich św., wzniesioną w 1856 r. Przez grunta wsi P. przechodzi wał, zaczynający się pod wsią Nerubajki, w pow. humańskim, i kończący się we wsi Palczyku. Na tej przestrzeni znajduje się 5 nasypów, w rodzaju zamczyska i kilka szańców. P. należało niedyś do sstwa zwinogródzkiego, obecnie zaś do dóbr państwa. 3.) **P.** al. *Peszczana*, ob. *Piszczana*. 4.) **P.**, ob. *Pieszczanoje*. *Dr. M.—J. Krz.*

Pieszczane Bereźniaki, ob. *Bereźniaki Piaszczyste*.

Pieszczanica, wś, pow. owrucki, na płn. od Klińca, na płn.-zach. od Owrucza; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 143: cz. IV, t. I: 269, 270.

Pieszczaniki, wś, pow. białostocki, fabryka sukna.

Pieszczanka, góra w pobliżu wsi Pławliwa, w pow siebieskim.

Pieszczanka, jezioro w zach. stronie pow. rzeczyckiego, w obrębie gminy Jurewicze, pomiędzy wsiami Szarejki i Prudok, długie prawie na 2 w. i na $^2/_3$ w. szerokie, łączy się od płn. z jez. Chrapio, a od płd. przez rzkę Pieszczanką i dwa inne jeziora z Prypecią. Bardzo rybne. *A. Jel.*

Pieszczanka 1.) mała rzka w pow. borysowskim, pr. dopł. rz. Bobr, zaczyna się w lesistych moczarach uroczyska Bramin-Ostrow, płynie 4 w. w kierunku płdn., pod wsią Polewoj-Prudok rozlewa się w jeziorko, obraca młyny i zaraz ma ujście. 2.) **P.**, malutki dopływ rz. Brodni w pow. borysowskim, w okolicy wsi Stachow. Kierunek ma północny, długość biegu około 2 w. 3.) **P.**, rzka w pow. borysowskim, niewielki lewy dopływ Berezyny Dnieprowej. Powstaje ze zlania się dwóch strumieni; Spaski i Hurby al. Jurówki; płynie lesistemi odludnemi moczarami w kierunku południowym i bez wyraźnego ujścia ginie w bagnistej kotlinie Berezyny, w okolicy jeziora Pelik. Długość biegu około 10 w. 4.) **P.**, niewielka rzeczka w pow. bobrujskim, dopływ Rudnianki, płynie w kierunku wschodnim przez lesiste moczary około fol. Werendal i Pieszczanka i ma ujście pod Rudnią-Pieszczańską. Długość biegu około 10 w., brzegi porosłe dość obfitą trawą. 5.) **P.**, struga wodna w powiecie rzeczyckim, w obrębie gm. Jurewicze, wypływa z jez. t. n. w kierunku południowym, naprzeciwko wsi Hrada rozlewa się w jezioro i ma młyn, naprzeciwko mka Jurewicz tworzy drugie jezioro, przeszło na 2 wiorsty długie, i ścieśnionem już korytem uchodzi do Prypeci.

Pieszczanka 1.) zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Komaje, okr. wiejski Korolewce, o 4 w. od gminy a 83 w. od Święcian, ma 1 dm., 8 mk. kat. (4 dusze rewiz.); należały do dóbr Korolewce, Malewskich. 2.) **P.**, fol. nad rzką t. n., pow. bobrujski, w 2 okr. pol., gm. parycka; grunta piaszczyste, łąk dostatek, miejscowość poleska. 3.) **P.**, karcz., pow. borysowski, przy b. gośc. poczt. z Mińska do Borysowa, pomiędzy wsią Upiorowicze i Borysowem. 4.) **P.**, zaśc., pow. borysowski, przy drodze wiodącej ze wsi Kleń do wsi Kociuchy, w 1 okr. pol. chołopienickim, par. kat. chołopienicka, ma 1 osadę; grunta piaszczyste. 5.) **P.**, fol., pow. nowogródzki, oddany w nagrodę w 1868 r. urzędnikowi Ochłopkowowi, ma przeszło $17^1/_2$ włók. 6.) P., ob. *Mikołka*, pow. ihumeński. 7.) **P.**, ob. *Rudnia*, pow. bobrujski. 8.) **P.**, wś, pow. mohylewski, gm. Nieżkowo, ma 11 dm. i 73 mk., z których 15 kobiet zajmuje się tkactwem. 9.) **P.**, wś, pow. kowieński, uwłasz. z dóbr Łopie (ob.). *A. Jel.—J. Krz.*

Pieszczanka 1.) przystań na rz. Ikwie (ob.), w pow. dubieńskim. 2.) **P.**, ob. *Pieszczanka.*

Pieszczanoje, w dokum. *Pieszczana*, mko nad rz. Supoją, pow. złotonoski gub. połtawskiej, na płn.-zach. od mta powiatowego, ma 3700 mk. i 2 cerkwie. Należało niegdyś do dóbr zadnieprskich ks. Wiśniowieckich, za czasów Chmielnickiego mto sotnicze pułku perejasławskiego. Z pomiędzy sotników w dokumentach wymieniony jest Mojsiej Fiedorenko. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 521.

Pieszczany Bród, wś nad rz. Bakszałą, dopł. Bohu, pow. ananiewski gub. chersońskiej, na płn.-zach. od Wozniesieńska. W kronice Wieliczki (t. III, str. 483, 485) wspomniany jest P. B., na Bohu, w miejscowości dzisiejszego mka Achmeczet.

Pieszczule, wś, pow. prużański, należą do dóbr Kabaki, Włodków.

Pieszki al. *Piszki*, wś nad rzką Nechworoszczą, pow. kaniowski, ma 840 mk. prawosł. i 4 katol.; cerkiew drewniana, pod w. N. M. P., wzniesiona w 1776 r., uposażona jest 36 dzies. ziemi. W zachodniej części wsi znajduje się tak zwane zamczysko, składające się z okopów i wałów ziemnych, z dość znacznemi jeszcze szczątkami kamiennych fundamentów od istniejących tu niegdyś bram i innych budowli. Naprzeciwko tego zamczyska, na polach ciągnących, ku Korsuniowi znajduje się kilka mogił. Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od utrudnionej, w skutek górzystego położenia, komunikacyi kołowej. P. należały niegdyś do sstwa korsuńskiego, obecnie zaś do klucza korsuńskiego ks. Łopuchina. *J. Krz.*

Pieszków al. *Pieszkowo*, wś rząd. i dwa fol., pow. piński, w pobliżu rz. Niesłuchi, dopł. Piny, w tem miejscu wchodzącej już w system kanału Bugskiego, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Brodnica, do niedawna Duboja. Wś ma 12 osad, wraz z wsiami: Suche i Rudkówką 80 mk. i 326 dzies.; jeden z fol., własność Bęklewskich, $13^1/_2$ włók, drugi, Kurzenieckich około 3 włók, oba mają 67 mk. W pobliżu przechodzi trakt poczt. z Lubieszewa do Pińska; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dużo.

Pieszkowce, wś, pow. święciański, w 1 okr pol., gm., okr. wiejski i dobra Łyntupy, o 8 w. od gminy a 23 w. od Święcian, ma 10 dm., 134 mk. katol. (61 dusz rewiz.); własność Byszewskich.

Piesztowiany, wś i dobra nad jez. Ałotują, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski P., par. Stokliszki, o 12 w. od gminy a 46 w. od Trok, 22 dm., 131 mk. katol. (65 dusz rewiz. włośc. i 5 jednodworców); kaplica kat. par. Stokliszki. W 1850 r. dobra P. skła-

dały się z 2 wsi i fol., miały 1000 dzies. rozległości i należały do Kudorowskich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Norejkiszki, Olszeniki, Miedziany, Unkany, Kielańce i Teodoryszki, w ogóle 117 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, w tej liczbie 8 jednodworców, i 325 b. włościan skarbowych.

Piesztynie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Pieszutycze, wś, pow. wołkowyski, na płd.-wschód od Wołkowyska.

Pietiesza, fol. nad rzką t. n., pow. wileński, ob. *Petesza*. Leży o 16 w. od Wilna, posiada browar, młyn wodny i 23 mk. (3 praw., 12 kat., 8 żydów).

Pietieszka, właśc. *Peteszka*, karcz. szl nad rzką Łuczką, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 13 w. od Wilna, 2 dm, 18 mk. (8 prawosł., 2 katol., 8 żydów).

Pietkajcie 1.) wś, pow. rossieński, par. odachowska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. pojurska.

Pietkieliszki, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Wejwery. Odl. od Maryampola 90 w. Wś ma 17 dm., 182 mk., 20 osad. i 497 mr. obszaru; fol. 4 dm., 83 mk. Wchodził w skład dóbr Freda Dolna. W 1827 r. było 17 dm., 101 mk.

Pietkieliszki, dwa zaśc. włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 6 w. od gminy a 29 i 30 w. od Wilna, mają 3 dm. i 25 mk. katol. (12 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Pietkieniszki, okolica szlach. i os. karcz. nad jeziorem, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 6 w. od Trok, ma 6 dm., 74 mk. katol.

Pietkiewicze 1.) wś i fol., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowicze, okr. wiejski Głowacze, o 8 w. od gminy a 57 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 5 dm., 50 mk. (21 dusz rewiz.); własność Wołodkiewiczów. 2.) **P.**, wś nad rz. Usą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Kojdanów, (o 6 w. ku płn.), ma 11 osad; miejscowość wzgórkowata, bezleśna, łąki wyborne, gleba dobra, szczerkowa. 3.) **P.**, wś nad rz. Iszkołdź, pow. nowogródzki, gm. Horodziej, przy gośc. z mka Snowia do Iszkołdzia, ma 42 osad; miejscowość całkiem bezleśna, grunta wyborne, szczerkowe. *A. Jel.*

Pietkiszki, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Pietkowo, wś i fol., pow. mazowiecki, gm. Poświętne, par. Pietkowo. Posiada kościół par. kat. drewniany, szkołę początkową, dom schronienia dla biednych, browar i 4256 mr. obszaru. W 1827 r. było tu 25 dm., 198 mk. Kościół i par. fundowali w 1522 r. małżonkowie Pietkowscy, dziedzice. Obecny drewniany z 1784 r. P. par., dek. mazowiecki (dawniej tykociński), 925 dusz. *Br. Ch.*

Pietkowszczyzna 1.) okol. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 9 w. od Oszmiany, 5 dm., 79 mk. katol. 2.) **P.**, wś, fol. i 3 zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., par. Żośle, o 34 w. od Trok, 460 dzies. rozl., w 1850 r. własność Żukowskiego. Podług spisu z 1866 r. fol. P. miał 1 dm. i 12 mk. kat. 3.) **P.**, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 58 w. od m. Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, 4 dm., 39 mk. prawosł.

Pietkuniszki 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Bohdanowo, o 25 w. od gminy, 7 dusz rewiz. 2.) **P.**, dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski P.; własność niegdyś Białeckich, rozparcelowana pomiędzy włościan. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Strakinis i Strypejki, oraz zaśc. Strakienie, w ogóle 65 dusz włościan uwłaszczonych. 3.) **P.**, zaśc. pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Polany, o 2 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Świrany, Gelingów. 4.) **P.**, fol., pow. święciański, ob. *Konstantynowo*. 5.) **P.**, dobra, pow. nowoaleksandrowski, par. Aleksandrów, własność Roberta Drozdowskiego.

Pietkunowszczyzna, właśc. *Petkunowszczyzna*, zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol, gm. i okr. wiejski Nowy Pohost, o $1^1/_2$ w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Liukowszczyzna.

Pietkuny 1.) wś nad jez. Ukle, pow. dzisieński, w 3 okr, pol. gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski Ikaźń, o 3 w. od gminy a 72 w. od Dzisny, 5 dm., 52 mk., w tej liczbie 13 katol., 32 starow. i 7 żydów (w 1864 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr Leonkowicze, Śnitków. 2.) **P.**, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski i dobra skarbowe Gabryełowo.

Pietnica, wś, pow. szawelski, należy do dóbr Kurszany, Grużewskich.

Pietnice al. *Pietnica* z *Rosenburgiem*, rusiń. *Piatnyci*, wś, pow. dobromilski, 3 klm. na płd.-wsch. od urz. poczt., dr. żel. i tel. w Dobromilu. Na zach i płn.-zach. leży Dobromil i Huczko, na płn. Boniowice i Posada Nowomiejska, na wschód Wołcza Dolna, na płd.-wsch. Posada Chyrowska i Chyrów (3 ostatnie w pow. staromiejskim), na płn.-zach. Tarnawa. Wś leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem Jasienki, dopływu Wyrwy. Wchodzi ona tu od płd.-zach. z Tarnawy i płynie środkiem obszaru na płn.-wsch. aż do cerkwi, tu skręca na płn.-zach. a w końcu wchodzi na granicę Boniowic i Huczka. Od praw brzegu wpada do Jasienki w obrębie wsi pot. Zawaliny, płynący również z Tarnawy. Zabudowania wiejskie

leżą w dolinie Jasienki, a mianowicie zabudowania P. na lewym a kolonii niemieckiej Rosenburgu na prawym brzegu. Na wsch. leży las Zawaliny. Przez środek obszaru przechodzi kolej łupkowska a część płd.-zach. przerzyna gościniec chyrowsko-dobromilski. Dolina Jasienki wznosi się w miejscu, gdzie potok skręca na płn.-zach., 300 mt. npm., dolina pot. „Zawaliny“ 314 m. Na płn.-zach. narożniku wznosi się punkt jeden do 396 mt., na płn. od niego drugi punkt do 381 mt. Na granicy płn.-wsch. dochodzi Radycz w Posadzie Nowomiejskiej 524 mt. Własn. więk. (rządowa) ma roli or. 4, łąk i ogr. 3, pastw. 3, lasu 314 mr.; własn. mn roli or. 914, łąk i ogr. 244, pastw. 247, lasu 264 mr. W r. 1880 było w P. 539 a w kolonii 231 mk., między nimi: obrz. rz.-kat. w P. 94, w Rosenburgu 226. Par. rz.-kat. w Dobromilu, gr.-kat. w Tarnawie. We wsi jest cerkiew i szkoła ctat. jednokl. Za czasów Rzpltej należały P. do dóbr koronnych, do sstwa przemyskiego. W 1787 r. przyłączono wś do klucza dobromilskiego i założono na gruntach jej kol. niem. Rosenburg. *Lu. Dz.*

Pietniczańska Słobódka, nad rz. Bohem, pow. winnicki, par. rz.-kat. Winnica, gr. Pietniczany. Należy do wsi Pietniczan. W 1868 r. miała 15 dm. *X. M. O.*

Pietniczany 1.) po ross. *Piatniczany*, wś nad rz. Bohem, pow. winnicki, gm. Józwin, par. Winnica (o 4 w.), ma 894 mk., 125 osad, 1227 dzies. ziemi włośc., 2226 dz. dworskiej. Cerkiew pod wezw. N. P. M., wybudowana w 1733 r., posiada 1201 paraf. i 41 dz. ziemi. Znajduje się tu piękny pałac, ogrody, kamień do murowania, cegielnia, wyrabiająca z górą 200 tysięcy sztuk. Jestto bardzo stara osada. Już w 1543 r. (Indykta III) lustracya Lwa Patejowicza Tyszkiewicza, diaka hospodarskiego, o niej wspomina „za Kaciubowoju horodnieju Miska Stepanowycza z imenia jeho Petniczan horodnia;“ dalej przy wymienieniu siół: „kotoryi kzamku Wynnyćkomu tiahnut' hospodarskih i bojarskich ludej“ — czytamy: „w Petniczanach a w Demydowcach, w imeniach Miśka Stepanowycza sto i desiat czełowika, kotoroje imenie Petniczany oteć jeho Stepan wysłużył na hospodari Joho Myłosti za neboszczyka kniazia Konstantyna.“ Ten Misko Stepanowicz albo był przodkiem rodziny Deszkowskich, lub zmarł bezdzietnie a P. dostały się znowu drogą wysługi Deszkowskim i w 1569 r. stanowiły własność tej rodziny, z której Łazarz, syn Bohdana, chorążego bracławskiego, przez tranzakcyą oblatowaną w grodzie lubelskim d. 20 kwietnia 1602 r., dobra te ustępuje wujowi swemu Semenowi, synowi Wasylowemu, na Obodnem Obodeńskiemu, sędz. bracławskiemu i winnickiemu. Po bezpotomnym zejściu Semena P. przeszły do dzieci brata jego Bohdana, z tych: Feodor Obodeński, łowczy bracł., spłaciwszy braci pisał się panem na P., a poślubiwszy Maruszę Pokalewską, pozostawił 3 córki, z których Maryna, wydana za Feodora Łaska, wniosła P. w dom męża. Córka zaś ich, Teofila Łaskówna, wniosła w dom Marcina z Radzimina Radzimińskiego. Z pięciorga dzieci Michała Radzimińskiego, stolnika bracławskiego, a syna Marcina i Teofili, pozostała jedyna córka Anna, która poślubiwszy Michała z Grabowa Grocholskiego, wniosła te dobra w dom Grocholskich, w posiadaniu których dotąd pozostają. Ten Michał Grocholski był niepospolitą postacią swojego czasu, jako waleczny żołnierz i w posługach obywatelskich krajowi wielce zasłużony. Zrodzony w 1705 r., od wczesnej młodości rozpoczął zawód wojskowy, najprzód w chorągwi pancernej ks. Janusza Wiszniowieckiego, kasztelana krakowskiego, w której dosłużył się stopnia porucznika. Następnie z ramienia Józefa Potockiego, hetmana w. kor., jako regimentarz partyi ukraińskiej i wołyńskiej, uśmierzał niejednokrotnie zuchwałe hajdamaków najazdy na kresach Rzpltej, w nagrodę czego król August III mianował go rotmistrzem królewskiego znaku, a wwdztwa pograniczne ogłosiły go swym obrońcą i oswobodzicielem. Po dwakroć posłował na sejmy z wwdztwa bracławskiego, oraz chlubnie wypełniał rozmaite funkcye komisarskie i deputackie, również wielce przysłużył się obywatelstwu na urzędzie sędziego ziemskiego bracławskiego. Michał Grocholski, ożeniwszy się w 1752 r. z Anną Radzimińską, prócz P. wziął po niej dobra Saborów, Soroczyn, Woronowice i Stepanówkę, a przysporzywszy fortuny, wiele kościołom i ludzkości świadczył. Fundował między innemi kościół i klasztor ks. dominikanów w Winnicy (1760 r.). W spadku po Michale dostały się synom jego Marcinowi i Franciszkowi 32 wsie, 2 miasteczka oraz trzy dwory: we Lwowie, Dubnie i Winnicy, pięciu zaś córkom każdej po 60,000 złp. posagu, co na owe czasy było sumą wcale pokaźną. P. dostały się Marcinowi, który tam pałac z gustownym ogrodem założył i d. 19 listopada 1781 r., jako kasztelan bracławski, podejmował goszczącego przez dzień cały Stanisława Augusta. Po śmierci Marcina Grocholskiego P. dostały się jego synowi z Cecylii Chołoniewskiej, Michałowi, ście zwinogrodzkiemu i rotmistrzowi kawal. narod., a po nim jego synowi Henrykowi, urodzonemu ze Sliźniówny, który z Ksawerą Brzozowską pozostawił syna Stanisława, ożenionego z hr. Zamoyską, oraz Tadeusza i córki Maryą, za ks. Witoldem Czartoryskim i Helenę, za Janem Brzozowskim. O P. wydał monografią Z. Radzimiński pod pseud. Drwęcy (Kraków, 1878 r.).

2.) **P.**, wś, pow. kamieniecki, obacz *Piatniczany*.

Pietniczany 1.) po rusku *Piatnyczany*, wś, i *Muehlbach*, wś, pow. bobrecki, 9 klm. na płd. od sądu powiat. i urz. poczt. w Bóbrce. Na płn. leżą Łany, na płn.-wsch. Sarniki, na wsch. Żabokruki, na płd.-wsch. i płd. Repechów, na płd.-zach. i zach. Sokołówka. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem dopływu Boberki. Powstaje on w płn.-wsch. stronie wsi i płynie do Sieniawki (części Sokołówki), przyjmując od lew. brzegu w obrębie wsi mały dopływ. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach., a dalej na płn.-zach. od nich kol. niemiecka Muehlbach. W lesistej płn.-wsch. stronie obszaru wznosi się wzgórze do 391 mt. Płn.-zach. część wsi przebiega droga z Bóbrki do Rohatyna. Własn. więk. w P. (Czajkowskiego) ma roli or. 86, łąk i ogr. 5, past. 2, lasu 319 mr.; wł. mn. roli or. 647, łąk i ogr. 67, past. 56, lasu 5 mr. (co do Muehlbachu ob. *Sokołówka*). W 1880 r. było w P. 265 mk. w gm. a 29 na obsz. dwor., a w Muehlbachu 154 mk., między nimi obrz. rz.-kat. w P. 21 a w Muehlbachu 154. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Sokołówce. W P. jest cerkiew p. w. św. Parascewii i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 781 zł. Dawniej był tu monaster bazyliański. Przy drodze do Rohatyna stoi w lesie koło P. dobrze zachowana wieża, jak się zdaje resztki monasteru. Niedaleko P. leży także wieś Kołohury (al. Kałahury), co także wskazuje o istniejącym monasterze; albowiem mnichów nazywają na Bukowinie dziś jeszcze „kałahurami“. Rewizya ihumenów z r. 1724 pisze: „Monastyr Piatniczański za prawem i kollacyą JWpp. Korytków; stroitelem tam zostaje O. Sylwester za błahosłowieniem JW. O. At. Szeptyckiego; bardzo się ladajako rządzi; sam jeden siedzi z monachami“. Później nie ma już wzmianki o tym klasztorze (ob. Szematyzm Bazylianów, Lwów 1867, str. 163). Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, sstwa bobreckiego a ziemi lwowskiej. Dnia 28 kwietnia r. 1643 daje Władysław IV Stanisławowi Kowalskiemu, stolnikowi lwowskiemu, dożywocie na połowie miasta Bóbrki, tudzież wsiach Łany, Łanki i Piętniczany (Arch. Bernard. we Lwowie, C. t. 394, str. 752) a d. 20 czerwca tegoż roku rozszerza to prawo na żonę jego Reginę Trzebieńską (ib., str. 1249). Dnia 20 stycznia r. 1657 rozszerza Jan Kazimierz prawo dożywocia do tychże samych posiadłości, przysługujące Mikołajowi Pełczyńskiemu, na żonę jego Maryannę Ochyjewnę Tyskiewicównę (ib., C. t. 405, str. 1356). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (rkp. Ossol. № 2834, str. 80) czytamy: „Wieś Piątniczany juxta assertionem juratorum subditorum zdawna na półtrzecia łanach zasiadła. Poddanych przed wojną bywało 15, teraz poddanych, którzy na podwórzyszczach siedzą jest 6, uczyni tedy dworzysk 3. Czynszu z dworzyszcza płacą po 1 zł. = 3 zł. Owsa z dworzyszcza po półmiarków 6, przychodzi półmiarków 18, po gr. 15 = 9 zł. Kapłonów po 2, przychodzi 6, po gr. 6 = 1 zł. 6 gr. Gęsi po jednej, przychodzi 3, po gr. 8 = 24 gr. Kur prostych po 2, przychodzi jajec kop 1 $^1/_2$, po gr. 10 = 15 gr. Robota i inne powinności jako i w Łaniech. Pop czynszu daje zł. 6. Młynek tu jest i ten do arendy. Zagrodników w tej wsi jest 4. Czynszu żadnego nie dają, tylko robią jako i w Łaniech. Dziesięciny pszczelnej dziesiąty pień, ta się generałem położy. Komorników jest w tej wsi 4, robią tak jako i w Łaniech. Summa prowentu w tej wsi facit zł. 15 gr. 9“. Według lustracyi z r. 1765 przynosiły P. prow. 890 złp. 27 gr., z czego kwarta wynosiła 222 złp. 21 gr. Przy licytacyi odbytej w r. 1830 nabyli wieś i kolonią Muehlbach wraz z całem sstwem bobreckiem Jan i August bracia Czajkowscy za 71,000 zł. m. k. 2.) **P.** z *Wolicą*, wś, pow. stryjski, 15 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. w Stryju, 3 klm. na płd. od st. kol., tel. i urz. poczt. Bilcze-Wolica. Na płd.-wsch. leżą Lisiatycze, na płd.-zach. Wownia, na zach. Wolica i Bilcze (pow. drohobycki), na płn. i płn.-wsch. Doroszów (pow. żydaczowski). Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Czernicy, płynącej wzdłuż granicy zachodniej, i Wowni. Zabudowania wiejskie leżą na płd. (272 mt., znak triang.), a na płn.-wsch. od nich, nad Wownią, grupa domów Szarobuny al. Olszyna. Własn. więk. tu i w Wolicy (Zygmunta bar. Romaszkana) ma roli or. 65 mr., łąk i ogr. 169, past. 46, lasu 193; wł. mn. roli or. 228, łąk i ogr. 436, past. 264, lasu 9 mr. W r. 1880 było w P. 307 mk. w gm., 7 na obsz. dwor., a w Wolicy 126 w gm., 24 na obsz. dwor., między nimi 9 obrz. rz.-kat. Par. rz.-kat. w Stryju, gr.-kat. w Lisiatyczach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Parascewii. Niegdyś był tu klasztor bazyliański; ewangiclią pochodzącą z tego klasztoru z XV w. posiada biblioteka Baworowskiego we Lwowie (Szematyzm Bazylianów, str. 164). We wsi jest kasa pożycz. gminna z kapit. 1537 zł. Ob. *Wolica*. *Lu. Dz.*

Pietniczki al. *Pietnoczki*, część Żurawiec, pow. Rawa Ruska.

Pietr...., ob. *Piotr*.

Pietrachowicze *Wielkie i Małe*, dwie wsie, pow. słonimski, niedaleko Słonima.

Pietrachy, kol., pow. sieradzki, gm. Wierzchy, par. Zadzim, odl. od Sieradza 25 w., ma 5 dm., 39 mk.

Pietraczki 1.) wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Budsław, okr. wiejski Iłowo, o 6 w.

od gminy a 49 w. od Wilejki, 3 dusze rewiz.; własność Kotowiczów. 2.) **P.**, wś, tamże, ma 12 dm., 82 mk. kat. (w 1864 r. tylko 24 dusz rewiz.); własność Okuszków.

Pietrańce, fol., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Chalin, o 22 1/2 w. od Wilna, 1 dm., 29 mk. kat.; własność Ostrejków.

Pietraniszki 1.) wś włośc. nad rz. Dzisną, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 5 w. od gminy a 32 w. od Święcian, 5 dm., 45 mk. kat. (18 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś włośc. nad jez. Sory, pow. święciański w 2 okr. pol., o 10 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski Gontowniki, o 8 w. od gminy a 44 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. kat. (3 dusze rewiz.). 4.) **P.**, zaśc. szlach. nad rz. Żałosie, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 17 1/2 w. od Wilna, 2 dm., 13 mk. katol. *J. Krz.*

Pietrany, wś, pow. poniewieski.

Pietrasina, część wsi Kamesznicy, pow. żywiecki, składa się z 10 dm. i 60 mk. rz.-kat.

Pietraszanka, rzeczka w pow. wiłkomierskim, dopł. rz. Łaukiessy.

Pietrasze, wś, pow. owrucki, między Sławecznem a Wielednikami.

Pietrasze 1.) niem. *Pietraschen* al. *Petrassen*, wś na prus. Mazurach, pow. gołdapski, 7 klm. na płn.-wsch. od st. p. i tel. Gołdapi. Fryderyk v. Kanitz sprzedaje r. 1568 Piotrowi Skomackiemu z powiatu straduńskiego 7 włók sołeckich celem założenia wsi dannickiej na 63 włókach, położonych w puszczy; 10 lat wolności. R. 1584 kupuje Andrzej Czyprek (Sipreck) z Grabnika w pow. łeckim, 3 włóki sołeckie od Doroty, żony Urbana Gryki, sołtysa z Pietrasz. R. 1750 posiada Pietrasze Piotr Borowski. 2.) **P.**, wś na pol.-prus. Mazurach, w płn. części pow. łeckiego, prawie na granicy leckiego, blisko jez. Szóstak, st. p. Orłowo 4 1/2 klm. odległa. P. istniały już r. 1563; r. 1600 mieszkają tam sami Polacy (ob. Kętrz., O ludn. pols.). *Ad. N.*

Pietraszeny al. *Petrascheny*, wś huculska, pow. wyznicki na Bukowinie, st. p. Ustie-Putilla. Posiada cerkiew parafialną grecką nieunicką.

Pietraszka, rzeczka w pow. lidzkim, przepływa pod fol. i okolicą szlach. Marcinkiszki.

Pietraszka, grupa chat, pow. żywiecki, ob. *Nieledwia*.

Pietraszki, os. młyn., należała do dóbr rząd. ekonomii Kielce (ob. t. IV, 26).

Pietraszki 1.) wś i fol. nad Żyżmą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 55 w. od Lidy a 40 w. od Ejszyszek. Fol. ma kaplicę katol. domową, 16 mk. katol., 1 prawosł. i 7 żyd., wś zaś 4 dm. i 41 mk. katol. 2.) **P.**, wś włośc. nad Niemnem, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Orla, o 58 w. od Lidy, ma 8 dm. i 56 mk. (22 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Minontowice 3.) **P.**, wś, pow. miński, gm. zasławska, o 1 1/2 w. od Radoszkowicz, st. dr. żel. lip.-rom., 11 dm., 39 mk. 4.) **P.**, wś, pow. bielski, gub. grodzieńskiej, na płn.-zach. od Brańska.

Pietraszki, niem. *Pietraschken* al. *Petrellkehmen*, wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, przy bitym trakcie z Darkiejmów do Gołdapi, 4 1/2 klm. od st. poczt. Kleszczewa.

Pietraszkiewicze, wś i zaśc. nad rzeczką Starzynką, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze; wś ma 27 osad, zaścianek 1 osadę; grunta dobre, szczerkowe.

Pietraszówka, fol. dóbr Teplik, pow. hajsyński, 460 dz. rozl.

Pietraszówka, wś na lewym brzegu rz. Berezianki, pow. skwirski, o kilka wiorst od Wołodarki, w glebie ukraińskiej, wybornej, ma 701 mk. i wraz ze wsią Tokarówką 2581 dzies. P. z dawnych lat była attyn. dóbr wołodarskich i razem z nimi pozostawała pod tymi samymi właścicielami. Po śmierci w 1743 r. Michała ks. Wiszniowieckiego, hetmana w. litew., dziedzica Wołodarki, P. razem z kluczem wołodarskim przeszła w posiadanie wnuki tegoż Katarzyny z Zamoyskich Mniszchowej. W 1785 r. taż Mniszchowa przedała P. Wisłockiemu a ten w 1792 r. odprzedał ją Adamowi Jezierskiemu, córka którego za Józefem Straszyńskim, wniosła P. 1834 r. w posagu w dom Straszyńskich. P. jest miejscem urodzenia znanego artysty malarza Leonarda Straszyńskiego, niedawno zmarłego. Dom właściciela murowany. Cerkiew Bohojawleńska, zbudowana na miejscu dawnej w 1779 r., została odnowioną w 1835 r. Według wizyty dziekana unickiego tetijowskiego z 1744 r. istniejąca wówczas w P. cerkiew unicka była p. w. św. Jana Chrzciciela, zbudowana w 1733 r. w pobliżu starej i w parafii jej liczono 30 chat w P. i 10 w Bilijówce. Obecnie do parafii należy wś Hajworon, tuż obok na przeciwległej stronie rz. Berezianki osiadła. W dzisiejszej cerkwi przechowywano następujący dokument: „Katarzyna z Zamoyskich Mniszchowa, Podkomorzyna W. X. Litewskiego, Jaworowska, Szczurowiecka, Gołomska Starościna, na Księstwie Wiszniowieckim, Laszkach, Wołodarce i innych dziedziczna Pani. Czynię wiadomo komu o tem wiedzieć należy, y na dalszy czas wiedzieć będzie należało, Iż poddani Wsi moiey P., do miasta mego Wołodarki należący, od zaczęcia buntów na Ukrainie aż dotąd spokoynie y wiernie Mnie y Zwierzchności ode mnie nad sobą ustanowionej byli, y gdy Ekonom y Dyspozytorowie

moi, dla zbliżających się haydamaków wyiechać przymuszeni byli, sami między sobą spokoyności publiczney przestrzegali, Powinności Gospodarskie czynili, Intraty należące wybierali y też do Mnie z Rapportami donosząc o wszystkim punktualnie odsyłali, do żadnych buntów niemieszali się, ani z hultaiami żadnego porozumienia, społeczności y schadzki niemieli, żadney złey opinii o sobie niedali. Przeto nietylko zawdzięczając Ich wierność y spokoyność, ale sumieniem obowiązaną będąc, Daię o ich dobrym zachowaniu się to Swiadectwo, Oraz upraszam Wszystkie Zwierzchności, do ktorych wiadomości sprawowanie się Poddaństwa Ukraińskiego przyidzie, Ażeby Poddanych Wsi moiey P., za spokoynych i wiernych znali i iako z Spokoynymi obeszli się. Aby temu świadectwu memu wiara dana była, Ręką własną, przy przyciśnieniu pieczęci zwykłey Podpisuię. Datum w Wiszniowcu die 20 Maj Anno Domini 1769. Mniszchowa P. W. X. Lgo (L. S.).“ *Edward Rulikowski.*

Pietraszówka, dawna nazwa wsi Boguchwała, pow. rzeszowski

Pietraszuńce 1.) fol. i okolica szlach. nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 39½ w. od Lidy a 35 w. od Wasiliszek. Fol., własność Jodków, ma 3 dm. i 51 mk. katol., okolica zaś 3 dm. i 47 mk. katol. 2.) **P.**, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Czartowicze, o 50 w. od Oszmiany, 8 dm., 49 mk. prawosł. i 10 kat. (26 dusz rewiz.).

Pietraszuny I.), wś włośc. nad rzką Swiłką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski Gontowniki, o 6 w. od gminy a 41½ w. od Święcian, ma 11 dm., 119 mk. katol. i 6 żydów (54 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dzisna. 2.) **P.**), wś szlach. nad rzką Pietraszunką, dopł. Łaukiessy, pow. kowieński, par. Żejmy, okr. pol., st. poczt. i dr. żel. Janów (o 2 mile). 3.) **P.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, par. Krewno, uwłaszczona od dóbr Dogile, hr. Tyzenhauza.

Pietraszyn, niem. *Peterwitz Klein*, wś, pow. raciborski, par. Sudzice. W 1842 r. 94 dm., 494 mk. katol., szkoła katol., dwa młyny wodne.

Pietraszyna, grupa chat, pow. żywiecki, ob. *Nieledwia.*

Pietraszyszki 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowo, o 4 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Hajkowce, Żorawskich. 2.) **P.**, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Budrany, o 10 w. od gminy a 25 w. od Święcian, 7 dm., 69 mk. kat. (36 dusz rewiz.). 3.) **P.**, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 33 w. od Trok, 1 dm., 24 mk. kat. 4.) **P.**, wś szlach., pow. trocki, w 2 okr pol., o 40 w. od Trok, 5 dm., 100 mk., w tej liczbie 83 kat., 12 żydów, 6 prawosł. osadników wielkoros. 5.) **P.**, fol., pow. nowoaleksandrowski, par. Komaje, należy do hrabstwa rakiskiego hr. Tyzenhauzów.

Pietrele, niem. *Pietrellen*, wś na prus. Mazurach, w półn. części pow. węgoborskiego, nad poboczną rzeczką Węgorapi, 3 klm. na półn.-zach. od st. poczt. Budry.

Pietrelewo, ob. *Pietrołowo.*

Pietrile Doamnei i *P. Rosii*, dwa szczyty, w południowem trachitowem pasmie gór bukowińskich, po za doliną Dorny. P. Rosii ma 1632 mt. wznies. Por. *Negryszora.*

Pietrkosice, niem *Peterkaschuetz*, wś i fol., pow. mielicki, par. ewang. i kat. Suława (Żuława). W 1842 r. 53 dm., folwark, sołtystwo, 443 mk. (15 katol.), szkoła.

Pietrkowice, ob. *Piotrkowice*, pow. kościański.

Pietrkowo, os. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Dietrzkowice, odl. od Wielunia 22 w., ma 1 dm., 21 mk.

Pietroch al. *Szuwalt*, staw i młyn, w pow. ostrzeszowskim, pod Kaliszkowicami Kaliskiemi, w okolicy Grabowa i Miksztata.

Pietrołowo urzed. *Pietrelewo*, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Czeress, o 5 w. od gminy a 32½ w. od Dzisny, 2 dm., 21 mk. prawosł. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.)

Pietronopol, fol., pow. wiłkomierski, par. Owanta, własność Chmielewskich.

Pietropawłowska Słoboda, wś, w zach, str. pow. rzeczyckiego, na wzgórzystym pr. brz. Prypeci, 2 w. od jej koryta i tyleż od mka Barbarowa, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, 9 os.; miejscowość malownicza, grunta urodzajne, łąk dużo, lud ciągnie zarobki znaczne z rybołówstwa i flisactwa. *Al. Jel.*

Pietropole, wś stanowiąca całość tabularną z Bojanowem, pow. niski, par. rz.-kat. w Stanach, leży w piaszczystej równinie, na lewym brzegu Łęgu, na zachód od ujścia doń potoku Muryny. Jestto nowa osada, powstała na karczunku olbrzymiego boru, który ją od zachodu i północy otacza. Ma 34 dm., 187 mk. rzym.-kat. Graniczy na wsch. z Bojanowem i Wilczą Wolą, na zach. przez bór z Krządką. *Mac.*

Pietros, potok górski, w pow. kałuskim, wpada do Łomnicy z lew. brzegu, w jej górnym biegu. Nad doliną P., wznoszą się szczyty: Jałowa Klewa, Guretwyna, Kaniuś Wielki. Dopływem P. jest pot. Parenki.

Pietros, szczyt górski w grupie Czarnohory, leży na stronie węgierskiej, naprzeciw Howerli, ma 2022 mt. wznies. W pobliżu tego szczytu leżą źródła Białej Cissy i Prutu.

Pietrowa Swiecza, wś, pow. homelski

gm. Wylewo, ma 21 dm. i 52 mk., z których 2 zajmuje się bednarstwem.

Pietrowice 1.) *Wielkie*, niem. *Peterwitz Gross*, wś i dobra nad rz. Zinna, pow. raciborski, posiada kościół par. katolicki, szkołę kat., młyn wodny, olejarnią. W 1842 r. 304 dm., 1714 mk. (9 ewang., 10 żyd.). Do P. należał fol. Popie i os. karcz. Lerchenkretscham. 2.) **P.** *Małe*, niem. *Peterwitz Klein*, 1349 *Petirwicz*, wś i dobra, pow. mielicki, par. kat. i ewang. Prausnitz. W 1843 r. 60 dm., 4 fol., 497 mk. (128 kat.), szkoła ewang., młyn wodny. 3.) **P.**, niem. *Petrowitz*, wś, pow. pszczyński, par. Mikułów. W 1842 r. 42 dm., 751 mk. katol., szkoła kat., kopalnie rudy żelaznej, leśnictwo dóbr ks. pszczyńskiego. Do P. należy nomenklat. Kostóchna.

Pietrowicze 1.) mko nod rzką Czarną Niemką, pow. klimowicki, w 1 okr. pol., gm. Zahustyn, o 50 w. od Klimowicz, ma 132 dm. (z których 63 należy do chrześcian a 69 do żydów), cerkiew paraf. drewnianą, dom modlitwy żydowski, garbarnią, młyn wodny i folusz. W 1880 r. było 1035 mk. (499 męż. i 536 kob.), w tej liczbie 329 praw., 1 katol. i 705 żydów (333 męż. i 372 kob.). W statystycznym opisie gub. z 1784 r. wymienione jako mko, własność Wołłowiczów. 2.) **P.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Dowsk., ma 67 dm. i 414 mk. *J. Krz.*

Pietrówka 1.) rzeczka w pow. bobrujskim, mały lewy dopływ Dokołki, zaczyna się w szerokiej, lesistej kotlinie pomiędzy wsią Karmazy i zaśc. Puciakowo, płynie w kierunku płdn. koło folw. Pałazewicz i Piotrowicz, pod wsią Budynicze, rozlana w jeziorko obraca młyn i przecina gościniec urzecko-hłuski, następnie, ubiegłszy około 4 w., zasila się z lewej str. rzką Olnicą i $1^1/_2$ w. poniżej ma ujście. Długość biegu około 2-ch mil, brzegi ma prawie wszędzie lesiste. 2.) **P.**, rzeczka w pow. nowogrodzkim, dopł. Mołczadzi, do której wpada pod wsią Bubny. *A. Jel.*

Pietrówka 1.) fol. na obsz. dwor. Zagórza, pow. brodzki. 2.) **P.**, grupa domów w Baczowie, pow. przemyślański.

Pietrowo, fol., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec; grunta faliste; własność Hacickich, $20^1/_2$ włók. *Al. Jel.*

Pietrowsk, fol., pow. homelski, cegielnia; własność ks. Paszkiewicza.

Pietrowska, wś włość., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Traszkuny, o 12 w. od gminy, 17 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Giejany.

Pietrowszczyzna 1.) wś, pow. miński, w 2 okr. polic. rakowskim, przy drodze z Krasnego-Sioła do Rakowa, ma 6 osad; miejscowość malownicza, pełna żywej wody. 2.) **P.**, dobra, pow. wileński, ob. *Piotrowszczyzna*.

Pietruchowe, fol., pow. lubliniecki, należy do Łagiewnik Wielkich.

Pietrucie 1.) wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Polesie, o 10 w. od gm.,28 dusz rewiz.; należy do dóbr Polesie, Hrehorowiczów. 2.) **P.**, wś, tamże, okr. wiejski Podjelniaki, o 10 w. od gminy, 19 dusz rewiz.; własność Hrehorowiczów. Obie wsie w 1866 r. miały 103 mk. katol., 4 prawosł. i 4 żydów. 3.) **P.**, wś, pow. wileński w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Wiżulany, o 7 w. od gminy, 27 dusz rewiz.; należy do dóbr Pikieliszki, Pisanków.

Pietruciki, fol., pow. dzisieński, ob. *Małość*.

Pietruki, wś, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Korelicze, ma 16 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne, szczerkowo-gliniaste, miejscowość wzgórzysta i bezleśna. *Al. Jel.*

Pietrukowszczyzna, po białorusku *Piatrukouszczyna*, mała wiejska osada nad rzką Jatrą, dopł. Mołczadzia, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Poczepowo.

Pietrule, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm, Polany, okr. wiejski Bierwenciszki, o 4 w. od gminy a 7 w. od Oszmiany, 9 dm., 72 mk. kat. (33 dusz rewiz.); należy do dóbr Łatowicze, Czapskich.

Pietruliszki 1.) zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol. o 68 w. od Święcian, 3 dm., 22 mk. kat. 2.) **P.**, wś szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 27 w. od Wilna, 5 dm., 75 mk. kat. 3.) **P.**, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 14 w. od gminy, 27 dusz rewiz.; należy do dóbr Jazowo, Jaszczołdów.

Pietrusin, wś, pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. od Radomia 31 w., ma 6 dm., 27 mk., 76 mr. ziemi włośc.

Pietrusowszczyzna, zaśc. nad rz. Wialik, prawym dopł. Isłoczy, na zach.-płn. krańcu pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, par. kat. Pierszaje, ma 2 osady; grunta szczerkowe, dobre. *A. Jel.*

Pietrusy 1.) wś i fol., pow. konstantynowski, gm. Olszanka, par. Hadynów, ma 20 dm., 261 mk. W 1827 r. było 16 dm., 80 mk. Fol. P. lit. C rozl. mr. 287. Wś P. os. 19, z gr. mr. 203. 2) **P.**, pow. przasnyski, ob. *Kobylaki P.*

Pietrusza Wola, wś, pow. jasielski, par. rz.-kat. w Łączkach, gr.-kat. w Rzepniku, ma 159 dm. i 867 mk. (411 męż., 456 kob.), 24 rz.-kat., 807 gr.-kat. i 24 izrael. Leży w dolinie pot. Rzepnika, praw. dopływu Wisłoka, na zach. stoku działu wodnego, między górnym biegiem Wisłoka a Czarnym potokiem. Lesisty, pełen malowniczych skał dział sięga do 489 mt. w szczycie Kamieńca na płn.-wschód od P. Woli, ciągnie się zaś od zagięcia Wisłoka na płn. do Frysztaka w kie-

runku płd.-wschodnim po Korczynę. We wsi jest szkoła ludowa. Obszar więk. pos. ma 68 roli, 4 łąk, 27 past. i 781 mr. lasu; pos. mn. 761 roli, 105 łąk, 138 past. i 225 mr. lasu. P. Wola graniczy na płd.-wsch. z Rzepnikiem, na płd. z Łączkami a na zach. z Łękami. Odl. od Frysztaka 7·8 klm. Wś tę założył podobno Piotr Wysz, biskup krakowski, fundator kościoła w Łączkach, około 1397 r. Górale zamieszkujący tę wś i sąsiednie, mają podobno być potomkami osadzonych tu jeńców kozackich (ob. t. II, 693). *Mac.*

Pietruszanie, ws włośc. nad rz. Wilią, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 44 w. od Trok, 4 dm., 64 mk. kat.

Pietruszany, wś, pow. kowieński, tuż przy linii dr. żel. warsz.-petersb., na przestrzeni Kowno-Niewiarowicze (Proweniszki).

Pietruszka, karczma na obszarze dwors. Przyłbic, pow. jaworowski.

Pietruszka 1.) niem. *Pietruschke*, posiadłość z młynem, pow. pleszewski, par. Kuczków, 8 mk., obszaru 22·77 ha. W Spisie gmin i okręgów nie jest wykazaną. 2.) **P.**, ob. *Piotrówka*, pow. bydgoski. *E. Cal.*

Pietruszki, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., 4 dm., 10 mk. kat., 9 starow.

Pietruszki 1.) wś nad strum. Pohańskim, zwanym także Listwinem, pow. kaniowski, o 8 w. od Korsunia, przy dr. do Zwinogródki, ma 762 mk.; cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona w drugiej połowie zeszłego wieku, uposażona jest 38 dz. ziemi. Do par. należy odległa o 2 w. wś Turkieńce. P. należały niegdyś do sstwa korsuńskiego, obecnie zaś do klucza korsuńskiego ks. Łopuchina. 2.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Irpenia, pow. kijowski, o 3 w. na zach. od Horynicz, z któremi stanowi jednę parafią, o 1 w. od szosy kijowskiej, ma 254 mk. i 1134 dz. ziemi, po większej części lesistej. W zeszłym wieku P. należały do klucza jasnohorodzkiego kn. Szujskich, obecnie własność Zaleskich. *J. Krz.*

Pietrychowo, niem. *Petrichowo* al. *Petrichow*, wyb. do Zamrzy należące, pow. chojnicki, st. p. Bysław, par. kat. Lubiewo, ew. Kamienica, szkoła Minikowo. W 1868 r. 1 dm., 13 mk. ewang.

Pietrycze 1.) al. *Pitrycze*, rus. *Pitryczi*, wś, pow. złoczowski, 18 klm. na płd.-zachód od Złoczowa, 8 klm. na wsch. od urzędu poczt., stacyi kol. i tel. w Krasnem. Na płn.-zach. i płn. leżą Stronibaby, na płn.-wsch. Zakomarze, na wsch. Rozważ i Bużek, na płd. Ostrowczyk Polny i Firlejówka, na płd.-zach. Olszanka Mała, na zach. Uciszków. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu. Wchodzi on tu od wsch. z Bużka a płynie przez płn. część obszaru na płn.-zach. do Uciszkowa, dzieląc się na kilka ramion. Do Bugu wpada w obrębie wsi, na granicy Uciszkowa Złoczówka, płynąca z Ostrowczyka Polnego. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru po obu brzegach Złoczówki i na lewym brzegu Bugu, a dokoła nich rozległe, bagniste łąki. Na płn.-zach. od wsi leży nad Złoczówką i Bugiem, w miejscu ich połączenia, młyn i grupa domów, na płn. od tej grupy grupa domów „Brykoń“ al. „Brykun“ a na płn.-zach. klinie grupa „Przestawałki“ al. Przystawałki, Perestawki. Na granicy Uciszkowa, Olszanki i Firlejówki wznosi się wzgórze Pietrycze do 258 mt. (znak triang.). Płn.-zach. część wsi przerzyna kolej Karola Ludwika. Własność więk. ma roli or. 460, łąk i ogr. 323, past. 78, lasów 401 mr.; wł. mn. roli or. 782, łąk i ogr. 1018, past. 528 mr. Grunta orne są czarnoziemne, miejscami torfiaste lub margliste; las liściasty, mieszany. W 1880 r. było 1162 mk. w gm., 65 na obsz. dwor., 544 obrz. rz.-kat., 635 obrz. gr.-kat., 48 izrael. Umiejących czytać było 125. Par. rz.-kat. w Bużku, gr.-kat. w miejscu, dek. oleski. Do tej parafii należy Ostrowczyk. We wsi jest cerkiew p. w. N. M. P., nowo zbudowana i szkoła etatowa 1-klas., założona w r. 1859, z wykładem polskim i ruskim. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, a niektórzy obok tego szewstwem, tkactwem, stelmastwem, bednarstwem i kowalstwem. Chów bydła, koni i trzody chlewnej staranny; sadownictwo się rozwija. Istnieje tu gorzelnia i młyn o 3 kamieniach. Drobny handel w ręku izraelitów, którzy mają 3 kramy. Bielowski zapisał w swoim Dzienniku podróży z 1838 r. (rkp. Ossol. № 2389, str. 6) następujący szczegół. „Właściciel wsi oczyścił staw przed parą laty. Znalazł mnóstwo palów i materyałów przegniłych w środku stawu. Pytał ludzi coby to było? Powiedzieli starzy, iż w środku oczeretów stawowych znajdowały się chałupki niskie, trzciną pokryte. Z brzegu nie można ich było dojrzeć. Tam po kładkach, które za sobą ściągano, uciekał lud z ruchomościami przed Tatarami. Ojciec właściciela pamiętał jak za jego młodości konie dzień i noc pod głuchą jesień stały osiodłane, a pachołcy zbrojni. Skoro zamarzły rzeki pomniejsze i bagna, można było być pewnym napadu“. Za czasów konfederacyi barskiej rozproszeni po Małopolsce Rossyanie, przybyli do Buska, zkąd wysełano oddziały kozackie dla ściągania żywności i zdobyczy. Jeden z takich oddziałów, złożony z kilkunastu ludzi, zapuścił się aż pod Białykamień, a wracając ze zdobyczą przez gęsty las, po prawym brzegu Bugu, został napadnięty przez kryjącą się w lesie ludność wsi okolicznych, uzbrojoną w rusznice i oszczepy a zostającą pod dowództwem szlachcica zaścianko wego z Pietrycz, Antoniego Wodnickiego.

Oddział ten zniesiono do szczętu. W zach. stronie obszaru znajdują się wśród pól dwie mogiły, z których jedna odznacza się wielkością. Według podania pochowano w większej poległych żołnierzy, w mniejszej zaś o 3 sążnie dalej położonej, siedmiu senatorów. Poniżej tych mogił sączy się strumyk, zwany przez lud „Krwawnikiem“. Mogiły te mają pochodzić z czasów wojen domowych między książętami ruskimi Dawidem i Świętopełkiem (Sokalski, Rys geogr. stat. okr. szkol. złoczowskiego, Złoczów 1885, str. 147). 2.) **P.** al. *Pitrycz*, wś, pow. stanisławowski, odl. 6·6 klm. na płd. od Halicza, nad Dniestrem, który tu krętem płynie korytem. Wioseczka ta wciśnięta między lasy, bagna dniestrowe i Dniestr, leży rozrzucona wzdłuż potoczków wpadających do Dniestru. Granice: wsch. Dniestr a za nim Dubowce, płd. Kozina, zach. lasy a za nimi Kryłoś, płn. Dniestr i Halicz. Obszar dwor. 238, włośc. 90 mr. W 1870 r. 145 mk., w 1880 r. w gm. 145, na obsz. dwor. 20; rz.-kat. 10, par. Halicz, gr.-kat. wraz z Koziną 502, par. Kryłoś; sąd pow., urz. poczt. i tel. Halicz. Właśc. pos. więk. Grzegorz Aksentowicz.

Pietrylin, fol., pow. borysowski, ob. *Petrolin*.

Pietrzak al. *Pietrak*, niem. *Peterkrug* i *Petermuehle*, karczma i os. młyn., pow. międzychodzki, o 5 klm. na zach. od Międzychodu, par. Międzychód, poczta w Przytoczni, st. dr. żel. w Drzeniu (Driesen), okr. wiejski Strychy, 6 dm., 57 mk. *E. Cal.*

Pietrzaki, pustkowie nad rz. Stradomką, pow. częstochowski, gm. Węglowice, par. Truskolasy, w okolicy lesistej, o 10 w. na zach. od Częstochowy, w pobliżu granicy pruskiej.

Pietrzejowa, wś, w pow. ropczyckim, leży w równinie, na lew. brzehu Wielopolki, 3 klm. na płn. od Ropczyc, przy torze drodze żel. arcyks. Karola Ludwika, między stacyami Sędziszów i Ropczyce, ma 140 dm. i 750 mk. (364 męż., 386 kob.), 737 rz.-kat. i 13 izrael. Obszar więk. pos. ma 3 mr.; mn. 937 roli, 118 łąk i ogr. i 57 mr. past. Od Witkowic, wsi parafialnej, dzieli P. rzeka, ku płn. zniża się poziom łagodnie na 204 mt. ku zachodowi i południowi zaś zamienia się w równinę falistą, dochodzącą w górze Szpitalik do 265 mt. *Mac.*

Pietrzejowice, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Luborzyca, leżą na granicy pow. krakowskiego, nad strugą uchodzącą do Kościelnickiego potoku, dopływu Wisły. W 1827 r. było 24 dm., 141 mk. Podług reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Pietrzejowice, par. Luborzyca, dzierżawiona przez Polanowskiego, miała 7 łan. kmiec., 3 zagr. z rolą, 3 komor. bez bydła. (Pawiński, Małop., 20).

Pietrzkowice, niem. *Pietrzkowitz*, pow. raciborski, par. Ludgierzowice. W 1842 r. 83 dm., 524 mk. (20 ew., 7 żyd.), szkoła kat. od 1840 r., młyn wodny, łomy kamienia piaskowego i kopalnie węgla kamiennego,

Pietrzwałd, niem. *Peterswalde*, dok. *Petirswald*, wś, pow. sztumski, st. p. Mlecewo, par. kat. Postolin, ew. Sztum, szkoła w miejscu, 3391 85 mr. obszaru. W 1868 r. 101 bud., 49 dm., 421 mk., 384 kat., 34 ew. Jest tu filial. kościół kat. Tu miały się pierwotnie rozpocząć rokowania, które doprowadziły w 1629 r. do pokoju w Sztumskiej wsi zawartego. Ale odstąpiono od tego, ponieważ za bardzo odległy od Kwidzyna, gdzie przebywali posłowie polscy. W XVIII w. wspominają dokumenta majętność emfiteutyczną, obejmującą 6 włók, którą Tekla Bielińska puściła w dzierżawę Barbarze Szeliskiej, ur. Plemięckiej, wdowie po Konstantym Szeliskim, który przez lat 20 był sstą sztumskim. Przedtem należał ten majątek do Schedlin-Czarlińskiej (ob. Schmitt: Gesch. d. Stuhmer Kr., str. 209). *Ks. Fr.*

Pietrzwałd 1.) al. *Pietrzywałd*, niem *Peterswalde*, wś na prus. Litwie, pow. nizinny, w okolicy mało zaludnionej, wśród rozległych lasów, blizko granicy pow. labiewskiego, st. poczt. Gr. Friedrichsdorf. 2.) **P.**, wś kośc. na niem. Warmii, pow. licbarski, nad poboczną rzeczką Łyny, w dek. dobromiejskim, 8 klm. od st. poczt. i tel. Dobregomiasta. W r. 1335 nadaje H. de Luter, adwokat warmińskiego biskupa, pewnemu Piotrowi do obsadzenia 60 włók na prawie chełmińskiem, z tych 6 sołeckich dla niego i użytek z karczmy, w której „potest vendere panes, carnes huiusmodi comestibilia“. Niższe sądownictwo, prawo rybołóstwa dla mieszkańców „in lacubus baugen et in paruo lacu“, lecz tylko „ad mensam, non ad vendendum“; 12 lat wolności, poczem płacić mają pół marki i 2 kuraki od włóki. Ob. Cod. dipl. War., 451—2. Podług lustracyi z r. 1656, dokonanej przez władze pruskie, obejmował P. 60 włók z 16 gburami, 1 sołtysem, miał 1 karczmę. Płacił podatku 1 łaszt 42 szef. owsa, 102 kur, 17 gęsi i 318 fl. 12 gr. P. obecnie posiada kościół paraf.; w 1885 r. było w parafii 638 komunikujących. 3.) **P.**, fol., tamże, 1 klm. na płn.-wsch. od wsi odległy. Na płn. od niego wznosi się szaniec zwany Starym Szańcem (Alte Schanze). 4.) **P.**, wyb., tamże, 2 klm. na płn. od wsi. 5.) **P.**, wś kośc. na niem. Warmii, pow. brunsberski, nad rzeczką, w dek. melzackim. Parafia ma 1010 kom.; st. p. i tel. Melzak. Już w r. 1326 nadaje kapituła warmińska „discreto Petro de Pluten“ $54^1/_2$ włók do obsadzenia. Z powodu jednak nieobecności biskupa i „propter alia impedimenta“ nie mógł Piotr zaraz przystąpić do założenia i dopiero w 4 lata potem to uczynił, a w tym roku kapituła dokument wystawiła. Ob. Cod. dipl. W., I, 419. Według lu-

stracyi z 1656 r. obejmował P. 54 1/2 wł. z 12 gburami, 2 sołtysami, 1 młynem, 1 karczmą i płacił podatku 2 łaszty 15 szefli owsa, 96 kur, 48 gęsi, 12 wiązek lnu i 253 fl. 10 gr. ad mensam. 6.) **P.**, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, w okolicy pagórkowatej, blizko zajączkowskich lasów, 2 1/2 klm. od granicy pow. iławskiego, 7 klm. od st. poczt. Brzydowo, niem. Seubersdorf. Winryk von Kniprode w. mistrz, nadaje Globocie, sołtysowi, Piotrowi i Gunterowi 60 włók chełm. w P. Ludwik v. Scinsheim, komtur ostródzki, sprzedaje 1498 r. Janowi v. Dieben (Sampławskiemu) 12 włók chełm. R. 1643 posiada Stefan Dąbrowski tamże 3 3/4 włók. W P. mieszka r. 1552 ludność mieszana; w r. 1621 sami Polacy. 7.) **P.**, kol., tamże. *Ad. N.*

Pietrzychowo, pow. kolneński, ob. *Kołaki-P.*

Pietrzyk *Stary*, wś, i *P. Nowy*, kol., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 25 w. od Rypina, ma 29 dm., 298 mk., 603 mr. obszaru. Do P. należą: kol. Szczypiornia i os. włośc. Starcz. Wś ta wchodziła dawniej w skład dóbr Chrapoń.

Pietrzyków 1.) w dok. *Pyetrzykowo*, wś i dobra nad rz. Wartą, pow. słupecki, gmina Dłusk, par. Szamarzewo, odl. od Słupcy w. 14, leży na granicy od w. ks. poznańskiego. Wś ma 19 dm., 292 mk.; fol. 8 dm., 102 mk. Gorzelnia z zacierem dziennym od 50 do 100 korcy kartofli; przewóz na Warcie. Według reg. pobor. pow. pyzdrskiego z r. 1578 wś P., w par. Szamarzewo, własność Stanisława Jaroszewskiego, miała 2 1/2 łan , 4 zagr., 3 komorn., 4 rybaków (Pawiński, Wielkop., II, str. 214). Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P. i Ksawerów, wsi: Pietrzyków, Białobrzeg i Holendry Wrąbczynkowskie. Rozl. dominialna mr. 1514: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 604, łąk mr. 238, past. mr. 174, lasu mr. 22, nieuż. mr. 81, razem mr. 1119; bud. mur. 14, z drzewa 1; płodozmian 13-polowy. Fol. Ksawerów gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 4, nieuż. mr. 13, razem mr. 395; bud. mur. 3, z drzewa 1; płodozmian 13-polowy. Wś P. os. 45, z gr. mr. 139; wś Białobrzeg os. 17, z gr. mr. 48; wś Holendry Wrąbczynkowskie os. 32, z gr. mr. 736. 2.) **P.**, wś, fol. i os., pow. kaliski, gm. Koźminek, par. Rajsko, odl. od Kalisza 18 w.; wś ma 12 dm. i wraz z os. pust. Tumidaj 198 mk.; os. 1 dm., 9 mk.; fol. 4 dm., 38 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 9) P. dawał pleban. w Rajsku po 2 korce owsa i 2 żyta z łanu. Podług reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 wś P., w par. Rajsko, własność Marcina Żeromskiego, miała 4 1/2 łan., 1 łan sołtysi, 3 zagr., 3 komor. (Pawiński, Wielkop., I, 126). Fol. P. rozl. w 1885 r. mr. 725: gr. or. i ogr. mr. 584, łąk mr. 52, past. mr. 48, lasu mr. 28, nieuż. mr. 13; bud. mur. 7, z drzewa 8; płodozmian 18 polowy; pokłady torfu. Wś P. os. 28, z gr. mr. 59. *Br. Ch.*

Pietrzyków, os., w pow. ostrzeszowskim, utworzyła jedną całość z Parzynowem.

Pietrzykowice, wś, pow. żywiecki, na lewym brzegu Soły, przy odnodze kolei północnej cesarza Ferdynanda z Dziedzic do Żywca, nad pot. uchodzącym do Soły. Położenie falisto, wznies. 392 do 449 mt. Wś ma 244 dm. i 1411 mk. (680 męż., 731 kob.), z tych 1394 rz.-kat. i 17 izracl. Obszar mniej. posiadł. ma 1616 roli, 49 łąk, 229 past. i 22 mr. lasu. Według Kamioneckiego (Dziejopis żywiecki, str. 38) miał tę wś osadzić Piotr Pietrzyk i nadać jej nazwę. Za Długosza (L. B., I, 86) należała do par. w Łodygowicach i była własnością Piotra Gryfa Komorowskiego. Kmiecie zamiast dziesięciny płacili 23 fertony scholastykowi kapituły krak. Długosz gani scholastyków, iż przez niedbałość dozwolili na zamianę dziesięciny snopowej na pieniądze, wś bowiem była osiadłą i miała dobre role. Według reg. pobor. z r. 1581 wś P., par. Żywiec, własność Komorowskiego, miała 7 łan. kmiec., 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., str. 106). Teraz należy do par. w Zywcu (odl. o 4·5 klm.). P. graniczą na zach. z Kalną i Słotwiną, na wsch. ze Starym Żywcem i Zarzeczem, na płd. z Sienną a na płn. z Rybaczowicami. *Mac.*

Pietrzykówki, niem. *Klein Peterkau*, dobra, pow. człuchowski, st. p. Czysta Woda, st. kol. Miastko, par. ew. Schwessin, kat. Koczała, 2209·46 mr. obszaru. W 1868 r. 13 bud., 8 dm., 73 mk. ew.

Pietrzykowy, niem. *Gross Peterkau*, dok. 1313 *Peterscow*, dobra ryc. i wś z kościołem filial. ewang., pow. człuchowski, st. p. Czysta Woda, 4 klm. odl., st. kol. Miastko, 11 klm. odl., par. kat. Koczała, ew. Schwessin. Obejmują razem 4872·13 mr. obszaru. W 1868 r. 55 bud., 33 dm., 263 mk., 1 kat., 256 ew. P. leżą na granicy Prus zachodnich i Pomorza. W dok. z 1313 r. wymienione jako wś graniczna (ob. Cramer: Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow, str. 7). W 1648 r. należały do pow. człuchowskiego. Według taryfy z powyższego roku, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił tu Krokowski 11 fl. 24 gr., Prądzyński także tyleż (ob. Roczn. Tow. Prz. Nauk w Pozn., 1871, str. 190). R. 1717 płacili podług taryfy na symplę Fr. Gultcza 2 fl. 9 gr., sukcesorowie J. Czapskiego także tyleż (ob. Cod. Belnensis, str. 95). *Kś. Fr.*

Pietrzykowo Gołąbki i *P. Wyszki*, dwie wsie, gub. grodzieńska, w b. ziemi bielskiej.

Pietryszki 1.) zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Romaniszki, o 3 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; nale-

ży do dóbr Romaniszki, Dowgiałłów. 2.) **P.** 1, 2 i 3, trzy wsie nad jez. Sory, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sory-Strunojcie, o 2 w. od gminy, mają 12, 29 i 5 dusz rewiz.; należą do dóbr Sory, dawniej Marcinowskiego i Sołtana, następnie Goldmerowej.

Pietuchów, dobra, w pow. wołkowyskim. W XVIII w. należały do Michała z Chłussowa Chłussowicza, podkomorzego pow. wołkowyskiego, na prośbę którego król August III, przywilejem wydanym d. 19 listopada 1744 r. w Grodnie, dozwolił odprawiać w mku P. perpetuis temporibus jarmark dwutygodniowy w dzień św. Michała Arch., podług kalendarza katolickiego, uwalniając ludzi handlujących od wszelkich niesłusznych depaktacyj, przy zachowaniu nienaruszenie prawa królewskiego, Rzpltej i kościoła św. katolickiego (Akty wyd. przez Wileńską Arch. Kom., t. XIII). Poprzednio dziedzictwo Kurcza, wojewodzica brzesko-litewskiego.

Pietuchowa-Łada, dok. *Pietuchowa Ława*, fol., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, par. kat. uździeńska, gm. Pereszewska-Słoboda; miejscowość dość leśna, grunta lekkie szczerkowe. *A. Jel.*

Pietuchówka, rzeka w pow. nowogródzkim, lewy dopływ Serwecza.

Pietuchówka 1.) wś cerkiewna nad Pronią, pow. czauski, gm. Czausy, ma 67 dm. i 186 mk., z których 10 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.; młyn wodny o 3 postawach. 2.) **P.**, wś, pow. klimowicki, gm. Zahustyn, ma 41 dm. i 276 mk. *J. Krz.*

Pietuchowo 1.) fol. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 48 w. od Lidy, 13 w. od Ejszyszek, 7 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. włośc. nad rz. Isłocz i Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bakszty, o 74 w. od Oszmiany a 60 w. od Dziewieniszek, ma 12 mk. kat. (7 dusz rewiz.). 3.) **P.**, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Landwarowo, o 12 w. od gminy a 10 w. od Trok, przy linii dr. żel. warsz.-petersb., przy połączeniu się z nią linii ku granicy pruskiej, ma 5 dm., 36 mk. kat. (29 dusz rewiz.); należy do dóbr Landwarowo hr. Tyszkiewicza. Był tu niegdyś klasztor murowany ks. benedyktynów i kościół katol. drewniany. *J. Krz.*

Pietuchowszczyzna, wś nad doliną rz. Szczary, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Lachowicze, ma 2 osady; grunty piękne, łąki dobre, lasu nie wiele. *A. Jel.*

Pietuchy 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., o 75 w. od Dzisny, 2 dm., 16 mk. prawosł. 2.) **P.**, fol., pow. święciański, nad rz. Dudą, obok toru dr. żel. warszawsko-petersburskiej.

Pietuchy, dawna nazwa wsi *Piwnie* (ob.).

Pietuszka, rzeczka w pow. wileńskim, przepływa przez wieś Kotki.

Pietwałd, niem. *Peterswald*, wś, pow. bogumiński, na Szląsku austr., posiada kościół par. kat., ma 2507 mk., 2191 mr. obszaru. Kopalnie węgla kamiennego i fabryka bieli cynkowej. P. par. obejmuje 2640 katol., 50 ewang. i 26 izrael.

Pietzkenbruch (niem.), wyb. do Fuerstenwerder należące, pow. malborski, st. poczt. Schoenbaum, obejmuje 2 gburstwa i 7 chat.

Pietzkendorf 1.) wś, pow. gdański, st. p. Szydlice, parafia katolicka kościół św. Józefa w Gdańsku, paraf. ewang. kościół Bożego Ciała tamże, szkoła w miejscu, odl. od Gdańska 1 milę. Wś ta zawiera 4 gburskie posiadłości i 10 zagród, 751·25 mr. obszaru. W 1868 r. 287 mk., 223 kat., 59 ew., 5 menonitów, 29 dm.; w 1875 r. 360 mk. P. stanowi własność szpitala św. Ducha i św. Elżbiety w Gdańsku. P. leży w pięknej okolicy, 306 stóp npm. Wyniosłość (Spitzberg), gdzie jest znak triangulacyjny, ma 320 stóp. Przed 20 laty Gdańszczanie tu robili wycieczki. Za czasów krzyżackich należała wś do komturstwa gdańskiego. W 1439 r. nadaje w. mistrz część wsi Jakubowi Czan za wierne usługi ojca jego (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 38). W 1445 r. sprzedają Czan i Maciej Schoenfeld P. szpitalowi św. Elżbiety. Wówczas zwała się ta wś Bissekir i Bisserken (ob. Script. rer. Pruss., I, 693). W wojnie z Batorym P. zostało spalone. W 1807 r. miał tu swą kwaterę generał Lefebre (ob. Land und Leute des Land-Kreises Danzig, Brandstaeter, str. 179). 2.) **P.** (niem.), wś na wielkich Żuławach malborskich, pow. malborski, st. p. Nowydwór, par. kat. i ew. Ladekop, odl. od Malborga 3 mile. Zawiera 14 chełm. posiadłości i 11 zagród, 16 włók i 22 mr. obszaru. W 1868 r. 135 mk., 18 kat., 67 ew., 50 menonitów, 25 dm. Posiada przywilej z r. 1766. *Ks. Fr.*

Piewce 1.) fol., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Zamoście, własność Ryżago. 2.) **P.**, zaśc., tamże, o 13 w. od Jod, 4 dusze rewiz. 3.) **P.**, wś, tamże, o 13 w. od gminy, a 91 w. od Dzisny, 10 dm., 57 mk. (38 dusz rewiz.); należy do dóbr Rudowa, Łastowskich.

Piewce, wś, pow. kaniowski, ob. *Piwce*.

Piewcze, wś, pow. dubieński, ob. *Piwcze*.

Piewele, zaśc. szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. kat.

Piewiany, żmujdzkie *Pyjwienu*, mko rząd., pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 25 w. od Telsz, w 1859 r. 25 dm. i 186 mk. Posiada kościół kat. p. w. Ukrz. Jezusa Chr., wzniesiony z drzewa w 1776 r. przez Ważyńskiego, filialny par. Tyrkszle.

Piewiczno, las wymieniony w dok. z r. 1432 przy wsi Golubiu, w pow. kartuskim. Był wtedy własnością klasztoru kartuskiego (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 177).

Piewki, mały zaśc. nad bezim. dopł. Dniepru, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, w obrębie gm. Jołcza, ma 2 osady, młynek; grunta wyborne, namułowe. *A. Jel.*

Pieżeńki, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Gregorowicze, o 13 w. od gminy, 27 dusz rewiz.; należy do dóbr Gregorowicze, Lisowskich.

Pięczkowo, niem. *Pienschkowo*, wś i okr. wiejski, pow. średzki, o 4 klm. na płn.-wsch. od Nowego Miasta, na praw. brzegu Warty, par. Dębno, poczta w miejscu, dr. żel. w Chociczy o 7 klm.; 109 dm. i 805 mk. P należało do bisk. poznańskich; w 1564 r. było tu 16 kmieci na 8 łanach, ktorzy składali biskupom czynsz i różne daniny, 2 karczmy i folwark biskupi; na gruntach wsi rozlewały się znaczne jeziorzyska. Regestra pobor. z r. 1578 podają Franciszka Jolnika, urzędnika starosty bydgoskiego, który wś tę dzierżawił. P. wchodziło w skład klucza soleckiego, zabranego przez rząd pruski a następnie nadanego generałowi Henrykowi Dąbrowskiemu przez cesarza Napoleona. Do okręgu wiejskiego należy osada Kikusz; cały okrąg ma 110 dm. i 814 mk. katol. *E. Cal.*

Pięczniew, w dok. *Pyacznowo*, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Niemysłów, par. Pięczniew, odl. od Turka 30 w. Posiada kościół paraf. drewniany. Wś ma 40 dm., 406 mk.; fol., prob. i os. 3 dm., 12 mk. Wś ta jest gniazdem rodziny Pięczniewskich. Oni to zapewne byli fundatorami kościoła parafialnego, istniejącego tu już w XV w. (według akt konsyst. gnieźn.). Lib. Ben. Łask. (I, 395) podaje, że na początku XVI w., dla małej ilości parafian i małych dochodów, proboszcz nie mieszkał przy kościele i nie trzymał wikarego. Uposażenie plebana stanowiły trzy łany ziemi i łąka. Łany kmiece i folwarczne w P. dawały mu dziesięcinę zbożową a za lnianą po 2 gr. z łanu i po groszu kolendy. Że parafia istotnie była nieludna i przy ubogiej glebie dochody plebana z własnej roli i dziesięcin niewielkie, świadczy fakt, że jeszcze w 1790 r. było w parafii 960 dusz, gdy obecnie jest do 3000. Taraźniejszy kościół pochodzi z 1761 r., zbudowany przez dziedzica wsi Kłosowskiego. P. par., dek. turecki, 2735 dusz. Do parafii tej należy kościół filialny w Siedlątkowie. *Br. Ch.*

Pięczniewo al. *Pieczniewo*, jezioro pod Pszczewem, w pow. międzyrzeckim. Istniało w XVI w.

Piękna Góra 1.) niem. *Schoenberg*, dobra na pols.-prus. Mazurach, pow. lecki, na wąskim przesmyku między jez. Leckiem a Niewocińskiem, 3 klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. w Lecu. W pobliżu Pięknej Góry na ostrowie Leckiego jeziora odkopano liczne urny i narzędzia wojenne. Obszaru 82 ha. 2.) **P.**, wś na pol.-pruskich Mazurach, pow. ządzborski, st. poczt. Mikołajki. *Ad. N.*

Piękna Panna al. *Grzeczna Panna*, niem. *Schoenmaedel*, wś, pow. szubiński, o 5 klm. na płn.-zach. od Szubina, par. i poczta w Szubinie, st. dr. żel. o 12 klm. w Nakle; 12 dm., 118 mk. (4 katol. i 114 protest.).

Piękna Studnia, niem. *Schoenbrunn*, fol., pow. namysłowski, należy do Miedar.

Piękne Pole 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., w b. gm. Hermanowicze, o 32 w. od Dzisny, 4 dm., 36 mk. (21 prawosł. i 15 kat). 2.) **P.-Pole**, fol., pow. miński, przy drodze z mka Wołmy do Duszkowa i Rakowa; miejscowość falista, mało leśna, grunta dobre, szczerkowe. *A. Jel.*

Piękocin, niem. *Pinkotschine*, wś i dobra, pow. mielicki, par. Mielice. W 1842 r. 43 dm., sołtystwo, 326 mk. (26 kat.), szkoła ow., dwa wiatraki. Do P. należy zamek i folw. Nowy las (Neuwalde).

Piękoszów, ob. *Piekoszów*.

Piętki, wś i okolica szlach., pow. mazowiecki, gm. Klukowo, par. Kuczyn. Posiada szkołę początkową ogólną i wiatrak. W obrębie okolicy leżą wsie szlacheckie: P. Basie, P. Grężki, P. Szeligi i P. Żebry.

Piętki 1.) niem. *Pientken*, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. łecki, tuż przy st. poczt. Kalinowo. Wieś polska. Ks. Olbracht nadaje r. 1539 Michałowi i jego braciom, oraz Pietraszowi Janowi na prawie magdeburskiem 15 włók między Kalinowem, Długiemi, Szymkami, Iwaśkami i Marcinowem, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. Pietrasz Jan dostaje 5 włók i 6 mr. R. 1619 i 1621 mieszkają w P. Michał Jacko i Paweł Piętka (ob. Kętrz.: O ludności, str. 507). 2.) **P.**, fol., pow. ostródzki, st. p., tel. i kol. żel. Lubawa w Prusach zach.

Piętków 1.) kol., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Dłutów, ma 13 dm., 94 mk., 99 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, ob. *Pętkowo*.

Piętno, wś i fol., pow. turecki, gm. Piętno, par. Grzymiszew: odl. od Turka 10 wiorst, posiada gorzelnią (1875 r.), pokłady kamienia wapiennego. Wś ma 16 dm., 409 mk.; fol. 10 dm., 239 mk. Podług reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1569 wś P., w par. Malanowo, miała 5 łan., 2 zagrod. Widocznie układający regestr opierał się na dawnym podziale na parafie, bowiem od utworzenia parafii w Grzymiszewie w 1443 r. wś P. odłączona została od par. Malanów. Lib. Ben. Łask. (I, 267) podaje, że kmiecie dawali plebanowi po groszu kolędy a pleban miał prawo łowić ryby

w strumieniu przez wieś płynącym i łowić sieciami zwierzynę drobną i wielką, jak zające, lisy, sarny. Dobra P. składały się w 1875 r. z fol.: Piętno, Dziadowice, Deszna; przyległości: Brody, Krzyżówki i Orla Góra. Rozl. dominialna mr. 5362: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 807, łąk mr. 181, past. mr. 88, lasu mr. 3200, nieuż. mr. 235, razem mr. 4511; budowli mur. 18, z drzewa 24; płodozmian 12 polowy; fol. Dziadowice gr. or. i ogr. mr. 298, łąk mr. 30, past. mr. 9, nieuż. mr. 14, razem mr. 351; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozmian 11-polowy; fol. Deszno gr. or. i ogr. mr. 337, past. mr. 149, nieuż. mr. 14, razem mr. 500; bud. mur. 2, z drzewa 3; płodozmian 13-polowy. W skład dóbr wchodziły dawniej wsie: wś P. os. 45, z gr. mr. 206; wś Bibijanna os. 80, z gr. mr. 920; wś Zygmuntówek os. 42, z gr. mr. 338; wś Dziadowice os. 39, z gr. mr. 618; wś Dziadowice folwark os. 12, z gr. mr. 64; wś Deszna os. 18, z gr. mr. 91; wś Kotwasice os. 117, z gr. mr. 1562; wś Wielopole os. 56, z gr. mr. 1000; wś Wi hta os. 14, z gr. mr. 84; wś Brody os. 18, z gr. mr. 82. Dobra P. ze Słomowem Kościelnym miały 7399 mr. rozl. (2893 lasu) i należały do Włodz. Golcza. P. gmina należy do sądu gm. okr. V w Cisowie, st. p. Turek, ma 10210 mr. obszaru i 4394 mk.

Pięty, wś, pow. konecki, gm. Niekłań, par. Odrowąż, odl. od Końskich 21 w., ma 8 dm., 67 mk., 1 mr. ziemi dwors., 64 mr. włośc. W 1827 r. było 6 dm., 53 mk.

Pigańcie, wś włośc. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 48 w. od Wilna, 8 dm., 73 mk. katol.

Pigłowice, wś i domin., pow. średzki, o 6 klm. na płd.-zach. od Środy, nad strugą, która w Mądrem wpada do Maskawy; par. Mądre, poczta i st. dr. żel. w Środzie. W 1399 r. pisał się Mikołaj z P.; tegoż roku Wojciech, bisk. poznański, nadając Mikołajowi, kanon. sandomierskiemu, kanonią i prebendę w Głuszynie, przekazał mu dziesięciny z P. W 1578 r. posiadali tę wś Pigłowscy a 1618 r. Maciej Maniecki, podsędek kaliski. Około 1793 r. Bogdańscy, a następnie Sokolniccy. Pod P. odkopano pojedyńcze grobowiska. Wś ma 12 dm., 141 mk. (7 prot.). Domin. 9 dm. i 110 mk. (103 kat. i 7 prot.), obszaru 352·30 ha; czysty doch. grun. 3905 mrk. Właściciel B. A. Moszczeński, dawniej Tadeusz Sokolnicki. *E. Cal.*

Pigogi, zaśc. szlach., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 75 w. od Trok, 2 dm., 22 mk. kat.

Pigujta, potok w pow. trockim, przepływa pod osadą leśną Maciele.

Piguła, os. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Pruszków, par. Marzenin, ma 1 dm., 33 mk., 13 mr. ziemi włośc. W 1827 r. był 1 dm., 4 mk.

Pigrza al. *Pigża*, niem. *Ernstrode*, dobra, pow. toruński, st. p. Heimssot (Przeczno), st. tel. i kol. Ostaszewo, par. kat. Świerczynki, ew. Chełmża. W 1868 r. 22 bud., 13 dm., 244 mk., 208 kat., 36 ew., 688·57 ha roli or. i ogr., 1·7 łąk, 13·51 past., 16·37 nieuż., 1·87 wody, razem 747·41 ha; czysty doch. z gruntu 7954 mrk. P. należy do najstarszych osad ziemi chełmińskiej. W dokum. zowie się Pepinsche, Pipingsee, Pogensee. Było tu grodzisko, które za czasów Konrada Mazowieckiego, zajęli Pomezańczycy a następnie zdobyli Krzyżacy. Tu bowiem miał swą siedzibę Pipin, który niepokoił całą okolicę (ob. Script. rer. Pr., I, str. 55). Później należała P. do panien benedyktynek w Toruniu. W 1415 r. przynosiła 45 grz. czynszu i wydana była gburom. Do wsi należał znaczny bór (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 167). W wizytacyi Strzesza z r. 1667 czytamy, że mesznego płacił dwór 3 kor. żyta i tyleż owsa. Kmieci było dawniej 6, podówczas tylko 2, płacili wedle zwyczaju (str. 137 *b*). *Ks. Fr.*

Pihasy, opustoszałe sioło około Szumska, t. j. w zachodniej części dzisiejszego pow. krzemienieckiego, w pobliżu granicy pow. ostrogskiego i rz. Wilii; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz 2: 202, 207.

Pihasy, pierwotna nazwa miasteczka Rachmanowa.

Pihy, potok w Karpatach wschodnich, w dziale czornohorskim, pow. nadworniańskim, gm. Mikuliczyn, przyjmuje liczne strugi górskie, między niemi potok Hordie (z pod góry tej nazwy), z prawego brzegu. Stanowi on wschodnią granicę tego działu górskiego i płynie u stóp szczytu zwanego Grzebień.

Pihy, grupa domów w Mikuliczynie w części zwanej Tartarowem, pow. nadworniański.

Pijana, ob. *Piana*.

Pijanów, wś i fol., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Mnin, odl. od Końskich 23 w., ma 27 dm., 191 mk. W 1827 r. było 19 dm., 226 mk. W 1885 fol. P. z wsią P. i Kajetanów miał rozl. domin mr. 349: gr. or. i ogr. mr. 184, łąk mr. 95, past. mr. 56, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozmian 9-polowy. Wś P. os. 28, z gr. mr. 177; wś Kajetanów os. 5, z gr. mr. 147. Gmina P. należy do sądu gm. okr. IV we wsi Pilczyca, urząd gm. we wsi Skąpe, st. poczt. Przedbórz. W skład gminy wchodzą wsie: Budzisław, Białyług, Wólka, Gabryelów, Zaostrów, Kadłub, Mnin, Mokre, Naramów, Niwki, Olszówka, Pilczyca, Pijanów, Piaski, Radwanów, Ruda, Rudniki, Skąpe, Słomiana, Słupia, Huta Jabłonna, Hucisko, Czerwona Wola, Jakimowice, Błagodat'. Pustoje Gniezdo; osady: Wesoła, Bukowiec, Kajetanów, Konradów, Podwale, Popielnia. Podług spisu z 1878 r. gmina miała 4808 mk.

Co do wyznania: katolików 4627, prawosł. 5, ewang. 73, żyd. 103. Ze względu na płeć, mężczyzn 2351, kobiet 2457, razem 4808. Domów było 578. Gmina P. ma obszaru 18789 mr. n. p., mianowicie: w gruntach ornych i łąkach 10758 mr., w lasach i zaroślach 8307 mr., w nieużytkach 223 mr. Gleba przeważnie żytnia klasy 2 i 3. Na powyższej przestrzeni wysiewa się: oziminy 1640 korcy, jarzyny 2590 kor., kartofli 4400 kor. Zbiera się: oziminy 6086 kor., jarzyny 9065 kor., kartofli 26400 kor., razem 41551 kor. Z tego okazuje się, że średni plon wynosi dla oziminy 3·7 ziarn, dla jarzyny 3·5, dla kartofli 6 ziarn. Etat gminy wynosi 1271 rs. 95 kop., w tem *a*) na zarząd rs. 696, *b*) na sąd gminny rs. 575 kop. 95. Podatki opłacane tak przez dwory jak i przez włościan wynoszą rocznie rs. 7588 kop. 83. Gmina ma kasę pożyczkowo-wkładową, założoną w r. 1872, z kapitałem zakładowym rs. 461 kop. 75.

Pijanowice al. *Pianowice*, wś i dom., pow. krobski, o 6 klm. na płn. od Krobi, par. w Krobi, poczta w Gostyniu, st. dr. żel. o 20 klm. w Bojanowie. W r. 1310 wchodziły P. w skład pow. poniecklego, utworzonego przez Henryka szląskiego. W 1580 r. posiadali tę wś Maciej Włostowski i Wojciech Pianowski, a przy schyłku zeszłego wieku Korytowscy. Wś ma 6 dm., 45 mk. kat. Domin. liczy 154 mk. kat. w 12 dym.; obszaru 393 62 ha; czysty doch. grunt. 6222 mrk. Chów bydła holenderskiego i owiec Negretti. *E. Cal.*

Pijanowo, okolica szlach., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk. W obrębie jej leżą: *P. Bargły*, fol. odl. 22 w. od Pułtuska. W 1827 r. miały 7 dm., 65 mk. W 1873 r. fol. P. Bargły rozl. mr. 276: gr. or. i ogr. mr. 196, łąk mr. 28, lasu mr. 44, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 9. *P. Daczki*, wś i fol., odl. 18 w. od Pułtuska. W 1827 r. 12 dm., 110 mk. Fol. *P. Daczki* rozl. mr. 445: gr. or. i ogr. mr. 330, łąk mr. 61, past. mr. 10, lasu mr. 26, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 15. *P. Pętki*, wś. W 1827 r. 3 dm., 37 mk.

Pijanowo 1.) al. *Pianowo*, domin., pow. kościański, o 3 klm. na wsch.-płn. od Kościana, w okolicy wznoszącej się 76 mt. npm.; par., poczta i st. dr. żel. w Kościanie; 4 dm., 77 mk. (59 kat. i 18 prot.); obszaru 163·40 ha; czysty doch. grun. 2363 mrk. P. należało niegdyś do probostwa kościańskiego. 2.) **P.**, karczma do Nowca, pow. sremski, o 5 klm. na wsch.-płn. od Dolska, par. Wieszczyczyn, 1 dm., 8 mk. Istniała jeszcze około r. 1845.

Pijany-Las, jestto płaskowzgórze pagórkowate, w pow. borysowskim, zaczynające się od mka Berezyny Górnej i ciągnące się w kierunku południowym. Długość płaskowzgórza tego wynosi około 40 w.; wydziela ono kilka gałęzi, z których jedna dochodzi do wsi Begomla, druga do wzgórz Mrajskich, od których oddziela się wąwozem niedaleko wsi Domaszkiewicz, jedna z gałęzi idzie w kierunku zachodnim do wsi Szklancy. Płaskowzgórze to leży między 54° 54′ 35″ i 54° 35′ 26″ szer. płn. i 45° 52′ i 45° 32′ 28″ dłg. Pod względem geologicznym należy do formacyi neptunicznej diluwialnej, tak zwanej przez Eichwalda formacyą wileńską, składającej się z brył granitu szarego, łupku, szpatu, piasku i gliny, pokrytych pokładem kredowym. Z tego płaskowzgórza wypływa kilka rzek i strumieni; Osowina z dopływem Moczalec, Werchowie, Możanka, Warnia, Dzierużyna, dopł. Berezyny, Cna, dopł. Hajny. Na zachód płyną: Warłynka, dopł. Poni; Wilia, dopł. Niemna, z dopływem Omniszewką. Na południe ciągną się wzgórza Czernickie, oddzielone od pierwszego szeroką doliną. Idą one w kierunku południowym 17 w., potem zwracają się na zachód i około wsi Korzeń zniżają się zupełnie. Długość całego pasma wzgórz około 30 w. Z nich wypływają rzeki: Czernica, dopływ Hajny, Wiejna, Kołowica z Poćwichą, dopływy Dźwiny. Czernickie wzgórza na południe dochodzą do 54° 19′ szer. i oddzielają się od P. L. doliną również od wzgórz Mrajskich doliną rz. Cny i Czernicy, a od Mioduchowskich doliną rz. Hajny. Wzgórza Komajskie, P.-Las, Mrajskie, Czernickie i Mioduchowskie są jednym łańcuchem wyniosłości idących od północy na południe, które stanowią linią działu wód między Bałtykiem a morzem Czarnem. Jestto dalszy ciąg pasma wzgórz, które się zaczyna od wyniosłości Ałauńskiej i przechodząc przez gubernie: witebską, mińską, wileńską i grodzieńską, gdzie się zniżają do 311 stóp npm., idą prawym brzegiem rz. Bugu i łączą się z pasmem Awratyńskiem. *T. S.*

Pijany-Les, wś, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. witunicka, przy drodze wiodącej z Begomli do Juchnówki, ma 16 osad; grunta lekkie, miejscowość nieco falista i lesista. *A. Jel.*

Pijarska Kępa, wieś na kępie wiślanej, w pow. nowomińskim. Ob. *Glinki* 3.).

Pijarszczyzna, grupa domów i fol., w płd.-zach. stronie Zarwanicy, w pow. złoczowskim. Obok tego folwarku powstaje na wzgórzach mały strumyk i wpada po krótkim biegu do Złoczówki. *Lu. Dz.*

Pijawki, port czyli binduga na rz. Słuczy, w dobrach horodnickich; ob. *Horodnica* (pow. nowogradwołyński).

Pijawki, las w płd.-zach. stronie Nowej Grobli, wsi pow. cieszanowskiego. Na płn.-wsch. od niego poprowadzono tak zwany Rów Lipowy.

Pijawne *Polskie, P. Ruskie* i *P. Małe*, trzy wsie i os., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra, odl. od Augustowa 17 w. P. Polskie ma 37 dm., 296 mk. W 1827 r. było 24 dm., 140 mk. P. Ruskie, odl. od Augustowa 18 w., ma 40 dm., 340 mk. W 1827 r. było 22 dm., 130 mk. P. Małe ma 9 dm., 53 mk. W 1827 r. było 4 dm., 25 mk. P., os. drog., 1 dm., 11 mk.; os. leś., 1 dm. 3 mk.

Pijawnia, wś, pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. o 25 w. od Sierpca, ma 9 dm., 83 mk., 323 mr. Jednę całość z P. stanowią kolonie: Budy Dzbany, Budy Złeborki, Budy Krzyżówka i Karolinowo, mające razem 34 dm., 230 mk., 940 mr. (415 roli ornej).

Pije, w dokum. *Pieje*, wś, pow. kaniowski, na pograniczu pow. kijowskiego, na płd.-zchd od mka Chodorowa, o 5 w. na płd. od wsi Piwce, w pobliżu drogi z Rzyszczewa (o 12 w.) do Kaniowa (o 32 w.), o 28 w. od Mironówki. Położenie większej części wsi w jarze głębokim, mniejszej na równinie. Gleba czarnoziem na podstawie gliniastej. Ma 1540 mk. prawosł. i 16 katol. W 1741 r. było tu 60 sadyb, w 1792 r. zaś 75 chat i 640 mk. W 1863 r. było 1108 mk. pł. ob. Obecnie wś ma 2325 dzies. ziemi, z której 965 dzies. na mocy umowy wykupnej nabyli włościanie za 44984 rs. 27 kop. We wsi znajduje się cerkiew drewniana Uśpieńska, wzniesiona w 1776 r. na miejsce dawniejszej, założonej w 1726 roku. W ogrodzie dworskim jest kaplica murowana, parafii Rzyszczew, w której odprawia się niekiedy nabożeństwo. Włościanie trudnią się rolnictwem i dostawami. Jest też kilkanaście wiatraków, oraz od 1853 r. cukrownia, należąca do towarzystwa romanowskiego. Wś P. wchodziła niegdyś w skład sstwa kaniowskiego i podług lustracyi kaszt. bracławskiego Charlęckiego z 1622 r. czyniła 13 fl. 10 gr. Podanie miejscowe przypisuje założenie wsi P. wraz z pobliskimi Piwce i Prućki sscie kaniowskiemu Mikołajowi Potockiemu na pamiątkę wypicia butelki piwa z ładną Ukrainką Pryską. W końcu zeszłego wieku P. należały do Stanisława Poniatowskiego, następnie do Hołowińskich a od 1814 roku do Ludwiku Jankowskiego, b. marszałka pow. kaniowskiego. Do par. praw. należy wś Janówka. O P. znajdują się wzmianki w Arch. J. Z. R., cz. I, t. 2: 280; cz. I, t. 3: 597; cz. VI, t. 2: 320. *J. Krz.*

Pikajcie, dwór Kiełpsza, i wś, pow. rossieński, par. ławkowska.

Pikajtele, wś, pow. rossieński, par. ławkowska.

Pikarnia, niem. *Pechbude*, dawniej *Zdrójki*, wś włośc., pow. kartuski, st. poczt. i par. ew. Kartuzy, $^7/_8$ mili odl., par. kat. Żukowo, szkoła Dzierzążno. Z wybudowaniami Smolnikiem i Cegielnią obejmuje 374 mr. obszaru (z których 34 jezioro). W 1868 r. 166 mk., 156 katol., 10 ew., 20 dm., 5 gburstw, 10 zagrodn. P. leży na wznies. 528 st. npm., nad bitym traktem gdańsko-kartuskim. Była dawniej własnością norbertanek w Żukowie. Opodal wsi ciągnął się las klasztorny, w którym tutejsi mieszkańcy, po większej części smolnicy, „pik“ wyrabiali. Ztąd też poszła nazwa wsi (ob. „Klasztory żeńskie“, przez ks. Fankidejskiego, str. 56). *Kś. Fr.*

Pikarszczyzna, wś, pow. żytomierski, ob. *Piekarszczyzna*.

Pikciuniszki 1.) zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Wackiszki, o 3 w. od gminy a 48 w. od Trok, 2 dm., 17 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Olkuniszki, o 10 w. od gm. a 56 w. od Wilna, 2 dm., 13 mk. katol. (8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Pikciuny 1.) wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Szylniki, o 16 w. od gminy a 65 w. od Wilna, 6 dm., 61 mk. katol. (27 dusz rewiz.); należy do dóbr Antesesary, Iszorów. 2.) **P.**, zaśc. szlach. nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 3.) **P.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. 4.) **P.**, wś rząd., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 2 dm., 23 mk. katol.

Pikegebirge, ob. *Pikowe Góry*.

Pikiela, rzeczka w pow. święciańskim, przepływa pod wsią Gajluny.

Pikielany, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Pokrowsk, o 5 w. od gminy, 66 dusz rewiz. włościan i 3 jednodworców; należy do dóbr skarbowych Pokrowsk. *J. Krz.*

Pikiele 1.) wś, pow. rossieński, par. eryłkowska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. stulgiewska. 3.) **P.**, mko w pow. telszewskim, o 50 w. od Telsz. W 1859 r. 19 dm., 193 mk., kościół paraf., kaplica, synagoga i dom modlitwy żydowski. Paraf. kościół katol. św. Trójcy, 1636 r. wzniesiony z drzewa kosztem kapituły żmujdzkiej. Parafia katol., dekanatu olsiadzkiego: dusz 2802 (1200 męż., 1602 kob.). 4.) **P.**, zaśc. na granicy pow. telszewskiego z hazenpockim, nad Łuszą, najbardziej na północ wysunięty punkt gub. kowieńskiej. *J. Krz.*

Pikieliszki 1.) wś i fol., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski, Wiżulany, o 8 w. od gminy, 28 dusz rewiz.; własność Pisanków. 2.) P., wś nad rz. Świętą, pow. telszewski, niedaleko Szkud.

Pikiełka, zaśc., pow. święciański, w 3 okr.

polic., par. Komaje, o 35 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. katol.

Pikieta 1.) zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski i dobra skarbowe Dukszty, o 7 w. od gminy, 1 dusza rewiz. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marcinkańce, o $1^1/_2$ w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do Zapaśników.

Pikietka 1.) zaśc. szlach., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 3 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o $28^1/_2$ w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. katol.

Pikiszki, okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o 51 w. od Lidy, 19 w. od Ejszyszek, ma 5 dm., 41 mk. katol. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.).

Pikkingen, wś w par. Sunzel (w okr. ryskim gub. ryskiej); w okolicy źródła rz. Egla Wielkiego (ob. t. II, 314). Niezamieszczona u Bienenstamma.

Pikkulhof, fol. dóbr pryw. Nigranden, w okr. i pow. hazenpockim, par. amboteńska (Kurlandya).

Pikkuln, dobra pryw., w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Pikły, os., pow. szczuczyński, gm. Przestrzele, par. Rajgród. W 1827 r. 1 dm., 4 mk.

Pikócz, wś, ob. *Pikowce.*

Pikolin *Ostrow*, lesisty obręb, na płd. krańcu pow. bobrujskiego, w 2 okr. pol. paryckim, gm. parycka; głuche ustronie poleskie. *Al. Jel.*

Pików 1.) małe mko, pow. winnicki, przy ujściu rzki Pikówki do Śniwody, która tworzy tu ogromny staw, do 9 w. długi a do 2 w. szeroki, mający około 500 dzies. obszaru. Urząd policyjny, gmina, par. praw. i katol. w miejscu, st. poczt Kalinówka. Odl. 200 w. od Kamieńca, 9 w. od Janowa (w pow. lityńskim) a 18 w. od Kalinówki (st. dr. kijowsko-brzeskiej), ma 364 dm., około 2300 mk., w połowie żydów, dwie cerkwie, kościół katol. paraf., synagogę, dom modlitwy żydowski, szkołę wiejską 1 klasową, 24 sklepów, 42 rzemieślników, gorzelnią, st. poczt. z wydawaniem korespondencyi, st. poczt. gminną. Odbywa się 14 jarmarków na rok. Mieszkańcy prowadzą znaczny handel końmi. Mko dzieli się na Stare i Nowe i posiada 1874 dzies. ziemi włośc., dworskiej zaś wraz z Żyhałówką 3497 dzies. Gleba urodzajna, czarna. Jedna z cerkwi znajduje się w P. Starym, p. w. św. Trójcy, zbudowana w 1749 r., uposażona 55 dzies. ziemi, i licząca 1274 parafian, druga zaś w P. Nowym, p. w. N. M. P., wzniesiona w 1810 r., mająca 88 dzies. ziemi i 889 parafian. Kościół katol. p. w. św. Trójcy, wymurowany w 1774 r. kosztem ks. Antoniego Lubomirskiego, konsekrowany przez biskupa Kormornickiego a w 1859 r. ze składek parafian odnowiony, stoi na wzgórzu i ma piękny fronton i wielkie organy. Par. katol., dek. winnickiego, 2373 wiernych; ma kaplice w Lemieszówce i Napadówce. Do par. pikowskiej, oprócz P., należą wsie: Chomutyńce, Glińsk, Gorzelnia (Słobódka Pikowska), Holaki, Janopol słobódka, Kolibabińce, Krzywoszeińce, Krzywoszeinieckie futory, Kustowce, Kutyszcze, Kutyszczyki (al. Kutyszcze Małe), Lemieszówka, Lulińce, Mączyńce, Napadówka, Niemierzyńce, Popówka, Rajki, Zabuże, Zofijówka, Żurawna i Żyhałówka. Zarząd policyjny (stan) pikowski obejmuje gminy: Pików, Małe Kutyszcze i Kalinówka. W skład gminy wchodzą: P., Kamiennohorka, Kolibabińce, Krzywoszeińce z Aleksandrówką, Krzywoszeinieckie futory, Łożny, Majdan Bobrski, Mikołajówka, Raczyńce, Szepijówka, Uładówka, Zabuże, Żurawle i Żyhałówka, razem 16 starostw, 1492 osad, posiadających 12085 dzies. ziemi włośc. (8649 dz. ornej) i 13110 mk. włościan (6495 męż. i 6615 kob.). Oprócz tego w obrębie gminy znajduje się 15460 dzies. ziemi rządowej i prywatnych właścicieli (7880 dz. ornej). Cały obszar gminy obejmuje 27545 dzies. ziemi (16529 ornej) i 16532 mk. Jestto starożytna osada, w XVI w. majętność sławnego wojownika Filona Kmity Czarnobylskiego. Przechodzący tędy główny gościniec na Ukrainę, znaczne mieszkańcom przynosił korzyści. Później P. przeszedł na własność ks. Ostrogskich. Ks. Janusz Ostrogski, kaszt. krak., utworzywszy ordynacyą ze swoich wołyńskich majątków, włączył w nią, i majątki w Bracławszyznie, do których należał Pików, Andraszówka i Oczeretna. Po bezpotomnej jego śmierci ordynacya przeszła do ks. Dominika Zasławskiego, niefortunnego regimentarza z pod Pilawic, po jego zaś śmierci (1673 r.) odziedziczyła ordynacyą ostatnia z książąt Zasławskich, siostra Dominika, Teofila, żona Józefa Lubomirskiego. Córka ich wniosła dobra ordynackie w dom Jana Pawła Sanguszki, marszałka w. lit. W 1753 r. ostatni ordynat Janusz Aleks. Sanguszko (syn Pawła) tranzakcyą w Kolbuszowej darował P. z 33 wsiami ks. Antoniemu Lubomirskiemu, wwdzie lubelskiemu, pod obowiązkiem dostarczania 20 konnych ludzi na potrzeby Rpltej. Miasto było opasane wałem, miało obronny zamek, strzeżony przez nadworną milicyą. Taryfa z 1775 r. podaje obowiązanych do opłaty podymnego w mieście 52, a na przedmieściu 95 domów, znaczniejsza bowiem część miasta za Sniwodą należała do pow. latyczowskiego, wwdztwa podolskiego. Następnie P. należał do Potockich, w ostatnich zaś czasach do Borejków, a od nich przeszedł do teraźniejszych właścicieli Safonowych. O P. znajdują się wzmianki w doku-

mentach ogłoszonych w Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 625; cz. III, t. 3: 19, 335; cz. VI, t. 1: 126. 2.) **P.**, chutor należący do Makijowskiej Budy, pow. czehryński. 3.) **P.** *Nowy*, ob. *Pikowiec*. *Dr. M.*

Pików *Wielki*, wś, pow. lucyński, przy trakcie z Siebieża do Lucyna.

Pików, niem. *Pickau*, właściwie *Byków*, wś kościelna, pow. opawski, o 5 klm. na południe od Karniowa, ma 430 mk. i wraz z os. Larischau (108 mk.) W 1238 r. Henryk i Tomasz z Chwalenia (Lobenstein) dają Czysnekowi kawał lasu do wykarczowania i założenia tam wsi, która się zwać ma Bykowem (Cod. Dipl. Siles., VII). *E. Cal.*

Pikowce, węgier. *Pikocz*, dawniej *Pokój*, wś, hr. spiskie. Ob. *Farkaszowce*.

Pikowe Góry, niem. *Pike-* al. *Bueckyebirge*, część Karpat węgierskich, od północy i wschodu rzeką Słoną oblana, składa się z szarowaki, porosła gęstym lasem, średnia wysokość 490 metrów. Najw. szczyt Bolwar 946 mt.

Pikowiec, w dokum. *Pików Nowy*, wś nad bezim. dopł. Hnyłopiatu, pow. berdyczowski, o 4 w. od sioła Kumanówki a 8 w. od mka Machnówki, ma 468 mk. prawosł., 422 katol. i 35 żydów; 2605 dzies. ziemi. Cerkiew drewniana, p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1857 r. na miejsce dawnej, uposażona jest 46 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Rubanka. Przez zachodnią część wsi P., nazwaną Pustochą, przechodzi droga pocztowa z Machnówki do mta Lipowiec. P. założony został na gruntach Machnówki w XVI w. przez mieszkańców mka Pikowa w pow. winnickim. Obecnie należy do 11 właścicieli, z których większe części posiadają: Karniccy, Witkowscy, Dąbrowscy i Kilanowski. W ogóle wszyscy ci właściciele posiadają 2425 dzies. ziemi; oprócz tego do rządu należy 180 dzies. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 377, 378. *J. Krz.*

Pikówka, mała rzeczka w gub. podolskiej, prawy dopływ Śniwody, ma źródła na gruntach wsi Serbinówki, w pow. lityńskim, mija wś Kolibabińce i pod mkiem Pikowem uchodzi do Śniwody w pow. winnickim. *X. M. O.*

Pikowska Słobódka, ob. *Gorzelnia*.

Piksla, prawy dopływ Pedeści, prawego dopływu Ewikszty, prawego dopływu Dźwiny.

Pikronowo, pow. wejherowski, ob. *Kębłowo* 1.).

Pikstern, jez. w okr. zelburskim w Kurlandyi, spływa strumieniem Muzze do Dźwiny.

Pikstern, po łot. *Pikster Mujża*, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Sappeln.

Piktajcie, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Piktakiełce, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Jagiełany, o 13 w. od gminy a 32 w. od Trok, 6 dm., 46 mk. katol. (w 1864 r. 12 dusz rewiz. włośc. skarbowych, 7 jednodworców, 1 żołnierz dymisyonowany); należy do dóbr skarbowych Kietowiszki.

Piktaten al. *Jon Jaukandt* (niem.), wś na prus. Litwie, w wsch. części pow. szyłokarczemskiego $4^1/_2$ klm. od granicy rosyjskiej, nad rzeką Szieszo, st. poczt., tel. i kol. żel. Jugnaten.

Piktujże, fol. dóbr Gruździe, w pow. szawelskim.

Pitkukańce, wś nad rz. Petoszą, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Petosza, o 3 w. od gminy a 15 w. od Wilna, 8 dm., 75 mk. katol. (w 1864 r. 49 dusz rewiz.); należy do dóbr Petosza, Wańkowiczów.

Pikturnie, dwór, pow rossieński, par. betygolska, własność Hryszkiewiczów.

Piktusza al. *Łubianka Wysoka*, rzka w pow. oszmiańskim, przepływa przez Kuckuny, Łubiankę i Piktuszę.

Piktusza 1.) fol. nad rzką Piktuszą, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Buniany, o 14 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 33 mk. katol., młyn wodny; własność Chmielewskich. 2.) **P.**, wś włośc., tamże, o 10 w. od gminy, 4 dusze rewiz. 3.) **P.**, os. karcz., tamże, 1 dm., 8 mk. żydów.

Pikuciszki 1.) wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Suderwa, o 12 w. od gminy a 15 w. od Wilna, ma 6 dm., 33 mk. katol. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.); należy do dóbr Izabelin, Kotwiczów. 2.) **P.**, wś, tamże, 5 dm., 37 mk. katol. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.). 3.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 10 w. od Wilna, 5 dm., 37 mk. katol. 4.) **P.**, os. karcz., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 14 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. żydów. *J. Krz.*

Pikul, zwany także *Pikolo*, albo *Pikuj*, na mapie szt. gener. *Pekuj* al. *Huszla*, szczyt górski w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na granicy węgierskiej, na płd. krańcu Krywki, wsi pow. turczańskiego, na granicy Hurnego Wyżnego. Nazwa Pikul jest prawdopodobnie pochodzenia rumuńskiego, zaczem przemawia okoliczność, że mieszkańcy wsi Krywki i sąsiednich osad są pochodzenia wołoskiego (ob. O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat, p. A. hr. Stadnickiego, Lwów, 1848, str. 6). Huszlą al. Huślą zowie tę górę ludność dawnego obwodu stryjskiego, a W. Pol (Listy z podróży naukowych po kraju, w wydaniu zupełnem, Lwów, 1878, t. X, str. 155) pisze z okazyi tej nazwy: „Prawdziwa to gęśl, bo gra nad całą okolicą, grzebień jej jest od wschodu mocno potrzaskany.“ Szczyt góry dochodzi 1405 mt. pod 48° 49′ 50″ płn. szer. a 40° 40′ 30″ ws. dł. od F.,

na samej granicy węgierskiej. W kształcie kopuły wzniesiona, spada ona ku Galicyi łagodnie, ku Węgrom zaś nadzwyczaj stromo, w przepaść rozległą, pokrytą ciemnym lasem, z pośród którego widnieją tu ówdzie wsie i osady. Na płn.-zach. wybiega od P. pasmo górskie Bukiszka Połonina, ze szczytami 1318 i 1307 mt. wysokiemi, na płd.-wsch. pasmo Hołowaczi lis, obniżające się z razu do 1124 mt. a wznoszące się dopiero dalej na południe do 1203 mt. (Munczeł Wysoki). Pierwsze z tych pasm tworzy granicę między Węgrami a pow. turczańskim, drugie należy w całości do Węgier. Od stóp aż do wysokości mniej więcej 1000 mt. pokryty jest Pikul lasem przeważnie bukowym (Fagus sylvatica L.) Pomiędzy buczyną rosną także jodły, sosny, a tu ówdzie jawory. Im bliżej granicy lesistej, tem bardziej las się przerzedza, drzewa są mniejsze, a nareszcie przechodzą w drzewa karłowate, które gdzieniegdzie tylko zdołały się usadowić na kamienistym pokładzie. Resztę góry aż do samego wierzchołka zajmuje połonina, górskie pastwisko. Pod cienką warstwą ziemi i gęstym pokrowcem roślinnym leżą płyty piaskowca, luźnie rozrzucone, dochodzące niekiedy znaczniejszych rozmiarów. Na szczególną uwagę zasługują dwa wały kamienne. Jeden z nich leży zaraz ponad granicą lasu, drugi sto kilkadziesiąt metrów wyżej i okala wierzchołek góry. Na wierzchołku znajdują się największe płyty piaskowca. Dunikowski (Rzut oka na stosunki geologiczne Galicyi wschodniej, Lwów, 1880, str. 28) upatruje w zwałach na P. ślady lodników. Pod względem florystycznym badał i opisał tę górę Edward Hueckel w rozprawie: „Botanische Ausfluege in die Karpathen der Stryer und Samborer Kreiser in Galizien“ (Aus den Verhandlungen dar k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, Jahrgang 1865, besonders abgedruckt). Miejscowe podanie głosi, że królowa Bona zabawiała się łowami na Pikulu, a pokazują nawet kamień, na którym miała obiadować. Pol, który zwiedzał P. wraz z Łobaszewskim w r. 1840, pisze o tem podaniu (l. c. str. 157): „dwaj górale pokazali nam na szczycie Huśli kamień, nazwany „łożem królowej Bony.“ Mówili nam, że się tu na Huśli zjechała królowa Bona, przybywszy z Krakowa, z królem węgierskim, który od Dunaju nadciągnął z ludźmi swymi; mówili nam, że się odbyło wielkie polowanie na siwe jelenie i że królestwo wraz z swym orszakiem spędzili noc na wysokiej połoninie“ (por. Borynia). Zwiedzając P. w sierpniu w r. 1881 słyszałem od przewodnika, starego bojka z Husnego, że królowa Bona miała zjechać się tu z królem węgierskim w celu oznaczenia granicy między Polską a Węgrami. Jakkolwiek dzieje nie wspominają o zjeździe Bony z królem węgierskim, przypuścić jednak można, że owe podania o pobycie Bony w tych stronach mają faktyczną podstawę, skoro sobie przypomnimy, że ekonomia samborska, obejmująca także dzisiejszy powiat turczański, należała swojego czasu do Bony. W opisie Pikula, podanym w „Słowie“ (Lwów, 1862 № 27 i 28) wypowiedziano domysł, że na Pikulu czczono niegdyś bożyszcza pogańskie. O Pikulu jest także artykuł w ruskiej czytance dla III kl. szkół średnich, ułożonej p. Partyckiego, Lwów 1886, str. 112 do 116. *Lu. Dz.*

Pikule 1.) fol. i os. młyn., pow. konecki, gm. i par. Czermno. Odl. od Końskich 30 w., ma 4 dm., 16 mk., 186 mr. ziemi dworskiej. W 1827 r. było 4 dm., 31 mk. Wchodzi w skład dóbr Czermno (ob.) 2.) **P.**, osada leśna nad pot. Białą, dopływem Bukowy, pow. janowski, gm. Kawęczyn, par. Janów. Jest tu fabryka wojłoków. W 1827 r. było 8 dm., 56 mk.

Pikulice z *Białówką*, po rusku *Pikułyczi*, wś, pow. przemyski, 5 klm. na płd. od sądu pow. i urz. poczt. w Przemyślu. Na wschód leży Nehrybka, na płd.-wschód Hermanowice, na płd.-zach. Grochowce, na zach. Kruhel Wielki i Mały. Półn. trójkątna część obszaru sąsiaduje od płn.-zach., płn. i płn.-wsch. z Przemyślem. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem dopływu Wiaru. Nadpływa on tu od płd.-zach. z Grochowiec a płynąc na płn.-wsch. do Nehrybki zabiera w obrębie wsi kilka strug małych z obu boków, z których najznaczniejsza pot. Głęboki od lew. brzegu. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie dopływu Wiaru (237 mt.). Część wsi zwie się Białówką (Biliwka) al. Zielonką (Zełene). Płd. część obszaru wznosi się do 313 mt. Na płd. od tego wzgórza leży folwark. Własn. więk. ma roli orn. 382, łąk i ogr. 7, pastw. 117, lasów 266; własn. mn. roli or. 596, łąk i ogr. 32, pastw. 183, lasu 91 mr. W r. 1880 było 672 mk. w gm., 29 na obsz. dwor., między nimi 105 obrz. rzym.-kat. Par. rzym.-kat. w Przemyślu, gr.-kat. w Nehrybce. We wsi jest cerkiew pod wezw. Sobora N. M. P. i szkoła etat. jednoklasowa. Był tu niegdyś klasztor bazyliański, wspomina o nim bowiem Pamiętnik Krechowski, pisany przez mnicha Dyonizego Sinkiewicza przy końcu XVII w. Wś należała pierwotnie do Przemyśla jako osadzona na części stu łanów frankońskich, przez Władysława Jagiełłę przywilejem z r. 1389 miastu darowanych (ob. *Przemyśl*). W wieku XV w. wcielono ją do posiadłości starostwa przemyskiego. Dokumentem, wydanym d. 29 października r. 1408 w Przemyślu, uwalnia Władysław Jagiełło osiedlających się we wsiach Pnikul, Piekulice i t. d. od wszelkich danin i ciężarów (A. G. Z., t. VIII, str. 58). W tym-

że roku nadał był Władysław Jagiełło dla kapituły przemyskiej łacińskiej w tej wsi dwa łany z młynem i folwarkiem, ale w 1433 r. zamienił je za łany w Nehrybce (Rkp. Ossol., № 1829). W 1418 przeprowadził Iwan z Obychowa, kasztelan szremski i starosta ruski, z polecenia królewskiego rozgraniczenie pomiędzy przedmieściem *Piekuliczi* nazwanem i wsiami Witoszyńce, Koniuchy i Grochowce (A. G. Z., t. VI, str. 17). *Lu. Dz.*

Pikułowice, rus. *Pikułowyczi*, wieś, pow. lwowski, 15 klm. na płn.-wsch. ode Lwowa, 10 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. w Winnikach, 3 klm. od urz. poczt. w Barszczowicach. Na płn. leży Zapytów i Jaryczów Stary, na wsch. Jaryczów Stary i Barszczowice, na płd. Mikłaszów, na zach. Kamienopol i Prusy. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Pełtwi, płynącej przez płd. moczarzystą część obszaru od zach. z Prus, na wsch. do Barszczowic. Wody z płn. bagnistej strony zabiera tak zw. Pikułówka, płynąca wzdłuż granicy płn. i uprowadza je również do Pełtwi. Zabudowania wiejskie leżą w płd. stronie obszaru. Na płn.-wsch. od nich gaj Wygoda i wzgórze Pikułowice 257 mt. wys. (znak triang.). Własn. więk. (lwowskiej kapituły łacińskiej) ma roli or. 489, łąk i ogr. 407, past. 65, lasów 345 mr.; własn. mn. roli or. 652, łąk i ogr. 387, past. 157, lasu 22 mr. W r. 1880 było 1144 mk. w gm., 52 na obsz. dwor., między nimi 287 obrz. rz.-kat. Par. rz.-kat. w Prusach, gr.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. Do tej par. należą Barszczowice i Prusy. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. 1-klas., młyn i leśniczówka. Jest tu także torfowisko. W r. 1464 poświadczają Piotr z Branic, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek ziemscy lwowscy, że Barnabasz Negroni za zgodą króla Kazimierza odstąpił wś swą Pikułowice (Pyekulowycze), w obwodzie lwowskim położoną, na korzyść ołtarza ufundowanego przez siebie w katedrze metropolitalnej lwowskiej (A. G. Z., II, 177). W r. 1467 oddaje tenże Barnabasz po śmierci swej prawo patronatu nad tym ołtarzem rajcom lwowskim (A. G. Z., VI, 107). W r. 1485 odnawia i zatwierdza Kazimierz Jagiellończyk założenie i uposażenie kościoła paraf. w Prusach (jest tu także wzmianka o Pikułowicach, ib., str. 211, 212). W r. 1585 rozkazuje Stefan Batory Jakubowi Ponętowskiemu, aby był obecny przy rozgraniczeniu Mikłaszowa od Piekułowic (Arch. Bern. we Lwowie, C. t. 344, str. 561). We wsi są szczątki dawnej mogiły, w której znachodzono tylko kości znacznej wielkości. W Muzeum Ossol. znajduje się relikwiarz spiżowy, dawniej pozłacany, złożony z dwóch części, z wizerunkiem Męki Pańskiej i Matki Boskiej, znaleziony przy osuszaniu błot między P. a Jaryczowem, tudzież ostrogi żelazne i grot od włóczni. W sierpniu 1882 r. pewien włościanin kosząc łąkę w P. zawadził kosą o kopczyk ziemi, rozsypał go i znalazł kilka srebrnych monet, poczem znalazł ich około 1500 sztuk w zardzewiałej żelaznej skrzyneczce. Wszystkie noszą po jednej stronie napis *Joannes primus*; na odwrotnej wyobrażony jest lew, wspięty na tylnych łapach, z zadartym w górę podwójnym ogonem. Są to monety czeskie z czasów Jana I, zwane dawniej groszami pragskimi. *Lu. Dz.*

Pikułówka, potok w pow. lwowskim, płynie granicą wsi Pikułowice i wpada do Pełtwi.

Pikuły, os. nad strum. b. n., pow. wieluński, gm. i par. Sokolniki, odl. od Wielunia 16 w., 6 dm., 39 mk.

Pikuły, os. leśna, pow. niski, ob. *Olejarze*.

Pikuny 1.) zaśc. nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 6 w. od Oszmiany, 5 dm., 42 mk. katol. 2.) **P.**, fol., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szyrwinty, o 55 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat.; własność Sienkiewiczów. 3.) **P.**, wś włośc., tamże, 4 dm., 27 mk. kat.

Pikus, leśnictwo do Rogaszyc należące, pow. ostrzeszowski, o 8 klm. na płn. od Kępna, par. w Rogaszycach. Miało 6 mk. w 1843 r. W nowszych Skorowidzach niewykazane.

Pikus, dobra szlach., pow. suski, st. p., tel. i kol. Kisielice, 4 klm. odl., par. kat. Iława, ew. Frednowy, 201·15 ha roli or. i ogr., 40·36 łąk, 19·36 past., 10·21 lasu, 3·98 nieuż., 0·3 wody, razem 275·36 ha; czysty doch. z gruntu 2514 mrk. W 1868 r. 17 bud., 5 dm., 4 mk. kat., 83 ew. *Ks. Fr.*

Pikutkowo, wś i kol. nad rz. Zgłowiączką, pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Brześć, odl. 11 w. od Włocławka, ma 278 mk., 1262 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 31 dm., 276 mk. Kol. P. w 1875 r. rozl. mr. 125: gr. or. i ogr. mr. 123, łąk mr. 1, nieuż. mr. 1; bud. mur. 5, z drzewa 3. Była to pierwotnie wś książęca, lecz w 1292 r. nadaną została wraz z wsią Gużlino na własność Brześciowi Kujawskiemu przez Władysława Łokietka (Kod. Dypl. Mucz. i Rzysz., I, 143). Gmina P. należy do s. gm. okr. I, st. p. Brześć Kujawski, ma 13281 mr. obszaru, w tem 8481 mr. ziemi dwors. i 3054 mk. W gminie są 4 olejarnie i 2 wiatraki, szkoła 1-klas. ogólna (Wieniec). *Br. Ch.*

Pikżywnie, kol. nad rzką Pentą, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 21 w., ma 38 dm., 270 mk. W 1827 r. było 17 dm., 156 mk. Kolonia P. powstała z uwłaszczonych osad i w 1885 r. miała rozl. mr. 143: gr. or. i ogr. mr. 108, łąk mr. 33, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 6; płodozmian 6-polowy.

Pila, węg. *Fueresz*, wś, hr. gœmoerskie. Położenie górzyste, chów bydła, 755 mk.

Pilajcie, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 1 dm., 24 mk. katol.

Pilaje, w dokum. *Pilija*, wś, pow. zasławski, na płd.-wsch. od Zasławia, niegdyś we włości żesławskiej pow. krzemienieckiego; ob. Arch J. Z. R., cz. VI, t. 1: 291.

Pilak, wś na pol. Warmii, pow. ostródzki, śród lasów, przy bitym trakcie z Ostródu do Miłomłynu, gdzie poczta i telegraf.

Pilakalnis, ob. *Pilokalnis*.

Pilakiszki al. *Piłakiszki*, zaśc. rząd. nad jez. Łowis, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Nieciosy, o $4^1/_2$ w. od gminy a 68 w. od Trok, ma 3 dm. i 18 mk. katol. (w 1864 r. 1 dusza rewiz.).

Pilakojnie, fol. dóbr Markuciszki, w pow. wiłkomierskim.

Pilakolnia 1, 2 i 3, trzy wsie włość. nad Niemnem, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 1 w. od gminy z 22 w. od Wilna, 8 dm., 61 mk., w tej liczbie 5 prawosł. i 56 katol. (podług wykazu gmin a 1864 r. 36, 10 i 5 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Giejany.

Pilar, młyn, pow. wieluński, ob. *Dylew*.

Pilarz, os., pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Wójków, odl. od Kalisza 26 w., ma 1 dm., 3 mk.

Pilarz, pustkowie, pow. odolanowski, odl. 9 klm. na zachód od Miksztata, par. Kotłów. W 1843 r. 3 dm. i 43 mk. Nie wykazana w nowszych skorowidzach.

Pilaszew, ob. *Pielaszów*.

Pilaszków 1.) wś i fol., pow. błoński, gm. Radzików, par. Borzęcin, odl. 5 w. od Błonia, ma 148 mk. W 1827 r. było 6 dm., 116 mk. Fol. P. rozl. 602 mk.: gr. or. i ogr. 558 mr., łąk 30 mr., nieuż. 14 mr.; budowli mur. 1, z drzewa 20; płodozmian 11 polowy. Wś P. os. 23, z gr. 204 mr.; wś Myszczyn os. 15, z gr. 249 mr. 2.) **P.**, w dok. *Pyelaskow*, wś, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Łowicz (u św. Ducha), odl. 4 w. od Łowicza, ma szkołę początkową ogólną, 35 dm., 278 mk., 981 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 27 dm., 170 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 347) wś ta, rządząca się prawem niemieckiem, należała do par. św. Ducha w Łowiczu, lecz dziesięciny z łanów kmiecych i wójtowskich szły na rzecz kościoła w Chruślinie. Była to widocznie wś arcybiskupia, gdyż kościół w Chruślinie był także fundacyi arcyb. gnieźnieńskich. Władysław Łubieński, arcyb. gnieźn., od Karola Bethe i Ludwiki z Makowieckich kupił wójtostwo Pilaszków dla ks. emerytów w Łowiczu. Arcyb. Ostrowski fundacyą tę 1781 r. potwierdził. W 1825 r. wś ta zamienioną została na Niedźwiadę i Klewków a cesarz Aleksander I zamianę tę potwierdził.

Pilaszkowice, w XVI w. *Pyelaskowicze*, wś, fol. i dobra nad rz. Giełczew, pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice. Leżą przy drodze łączącej os. Żółkiewkę z os. Piaski, odl. 28 w. od Krasnegostawu, w malowniczem położeniu na wyniosłej krawędzi jaru, który wyżłobiła śród wyżyny lubelskiej rzeczka Giełczew. Jest tu piękna rezydencya właściciela z odwiecznym parkiem, gorzelnia, młyn wodny, około 1000 mk. W 1827 r. było 79 dm., 456 mk. Są tu pokłady kamienia wapiennego. Dobra P. składały się w 1880 r. z fol.: P., Chodołówka, Zygmuntów al. Zygmuncin i Popów, wsi P. i Bazar. Rozl. dominialna 2304 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. 349 mr., łąk 41 mr., pastw. 9 mr., lasu 88 mr., nieuż. 34 mr., razem 516 mr.; bud. mur. 10, z drzewa 21; płodozmian 7-o polowy. Fol. Chodołówka gr. or. i ogr. 289 mr., łąk 2 mr., pastwisk 1 mr., lasu 179 mr., nieuż. 10 mr., razem 481 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 6; płodozmian 10 polowy. Fol. Zygmuntów al. Zygmuncin gr. or. i ogr. 641 mr., past. 9 mr., lasu 238 mr., nieuż. 32 mr., razem 920 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozmian 11 i 12 polowy. Fol. Popów gr. or. i ogr. 319 mr., łąk 25 mr., pastw. 29 mr., nieuż. 14 mr., razem 387 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 6; płodozmian 5 polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 98, z gr. mr. 3006; wś Bazar os. 40, z gr. mr. 110. Według regestrów pobor. z 1569 r. P. miały 6 łanów i młyn. Była to wś królewska, którą nabył drogą zamiany Jan Tenczyński, wojewoda sandomierski, marszał. nadworny, dziedzic przyległych dóbr Kraśnik. Następnie w XVII w. przeszły w ręce Sobieskich, których rodzina miała swe siedziby w ziemi stężyckiej i nazwę swą przybrała od wsi Sobieszyna (pow. garwoliński, par. Drążgów) nie zaś od Sobieskiej Woli, która w XVI w. nosiła nazwę Giełczewskiej Woli i dopiero z chwilą przejścia w ręce Sobieskich zmieniła nazwę w XVII w. Regestra poborowe z 1569 r. wykazują Sobieskich jako częściowych dziedziców we wsiach Lendo Mniejsze, Sobieszyn i Budziska. W okolicy tej mieszkali też i Podlodowscy h. Janina. Byli to koloniści małopolscy, którzy posuwali się stopniowo ku wschodowi, pociągani przez bogatą glebę i piękną przyrodę Czerwonej Rusi. Zasługi rycerskie Marka Sobieskiego, chorążego nadwornego za Batorego i Zygmunta III, utorowały drogę rodzinie tej do zamożności i znaczenia. Zostawszy właścicielami P. Sobiescy wznieśli tu obszerny dom murowany, z piętrem drewnianym. Korytarz dzielił dom na dwie połowy, mające po 6 pokoi jednej wielkości, z drzwiami wychodzącymi na korytarz. W do-

mu mieściła się też kaplica. Być może iż budowla ta miała być pierwotnie klasztorem a później obrócono ją na dwór. Jan III przebywał tu letnią porą i jego zamiłowaniu do ogrodów zawdzięcza niewątpliwie swą ozdobność park otoczony szpalerami lipowemi. Rzędy lip otaczały również dziedziniec, rozłożony na wyniosłym pagórku. Z dziedzińca wązki jar prowadzi do części wsi zwanej Bazarkiem, ponieważ Jan III osadził tu rodziny pozostałe po zasłużonych a poległych żołnierzach. Osadnicy ci byli wolni od pańszczyzny i mieli prawa mieszczan, przez króla nadane. Po Janie III przeszły P. do jego syna Jakuba a następnie do Szembeków. W ostatnich czasach posiadał te dobra senator Braunschweig, od którego nabył je w 1879 r. hr. Władysław Mielżyński. Przy wznoszeniu nowego dworu poniszczono wiele pamiątek. Zostały tylko stare drzewa parku i stara kuchnia z piecem wielkich rozmiarów. *Br. Ch.*

Pilatischken, ob. *Matz Schmidt.*

Pilatowo, nazwa pierwotna *Lubostronia* (ob.), w pow. szubińskim, o 5 klm. na płd.-zach. od Łabiszyna, nad Notecią. W 1369 r. zapadł wyrok Tomisława, sędziego kaliskiego, że Bogusław z Pilatowa i Henryk z Rynarzewa rozebrać powinni wystawiony na Noteci młyn, między Obielewem i Pilatowem. W 1489 r. pisał się Jędrzej z P., późniejsi właściciele zwali się komesami Łabiszyńskimi. *E. Cal.*

Pilatów Wierch, szczyt górski w hr. spiskiem, na granicy wsi Łapszanka, wznies. 1007 mt.

Pilaup, prawy dopływ Gawii, dopływu morza Bałtyckiego.

Pilawa 1.) fel., pow. warszawski, gm. i par. Nieporęt, ma 13 mk., 99 mr. ziemi dwor. 2.) **P.**, pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew. Nie zamieszczona w ostatnich spisach urzędowych. 3.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Osieck. Posiada st. dr. żel. nadwiślańskiej, odl. 50 w. od Warszawy, a 264 w. od Kowla. Wś ma 48 dm., 480 mk.,907 mr. ziemi. *Br. Ch.*

Pilawa, ob. *Pielawa.*

Pilawa 1.) fol. nad rzką Rosawą, pow. kaniowski, o 15 w. na płd.-zchd od Kaniowa, ma 620 mk. W 1790 r. było tu 411 mk. i 40 osad, w 1863 r. 470 mk. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną pierwotnie około 1765 r., przebudowaną w 1784 r. Obecna, po spaleniu poprzedniej w 1836 r., pochodzi z 1848 r. Na dwóch wyniosłych górach, zwanych Stołpowicką i Gródkiem (Horodkiem), znajdują się ślady fortyfikacyi obronnych. P. wchodziła niegdyś w skład sstwa kaniowskiego. W dawniejszych lustracyach niema o niej wzmianki, dopiero w lustracyi z 1765 r. wymienioną została jako nowoosiedlona osada. Podług podania mieszkańców wś nazywała się dawniej Pyłynią i obecną nazwę otrzymała od Jakuba Potockiego h. Pilawa, sstv czehryńskiego, do którego należały jej ziemie. Następnie P. należała do Proskurów i w 1837 r. nabytą została przez Daryusza Poniatowskiego. Stanowi ona osobny klucz, obejmujący wsie: P., Berkazówkę, Martynówkę, Połstwin, Kopiowatę i Daryuszówkę (Daryówkę) i mający 10002 dzies. obszaru. Za czasów poddaństwa było w kluczu tym 2162 dusz rewiz. Na mocy umowy wykupnej włościanie w 1863 r. nabyli w P. 367 dzies. ziemi za 17411 rs. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 335. 2.) **P.**, małe mko nad rz. Ikwą (Ikawą), dopływem Bohu, pow. lityński, na pograniczu pow. staro konstantynowskiego, o 5 w. od m. Lityna, a kilka od pamiętnych w dziejach Pilawiec, okr. pol., gm. i st. pocztowa Stara Sieniawa, par. kat. Międzyboż, ma 306 osad, do 2200 mk., w części ubogich żydów, ziemi włośc. 2486 dzies., dwor. 1612 dz., 2 cerkwie, jedna pod w. św. Jerzego, zbudowana w 1734 r. i uposażona 109 dzies. ziemi, liczy 1271 paraf.; druga Wniebowzięcia, z 926 paraf. i 60 dzies. ziemi. Jest tu dom modlitwy dla żydów, młyn i 28 rzemieślników. P. było niegdyś wsią, Stare Galiczyńce zwaną, należącą do klasztoru księży dominikanów w Murachwie (w powiecie jampolskim), na prośbę których król Władysław IV, przywilejem z dnia 20 maja 1640 r. pozwolił zamienić na miasto Pilawę i obwarować przeciwko najazdom tatarskim. Przywilej ten głosi: „Iż wiele na tem Rzpltej należy, aby po wszystkiem państwie naszem, osobliwie jednak w wwdztwie podolskiem, które ustawicznym najazdom pogańskim zawsze jest podległe, jako najwięcej fortec, osiadłości, słobód i miasteczek było, aby tak za osiadłością ludzi i fortec przymnożeniem, kraje tamte w moc i potęgę przeciwko nieprzyjacielowi Krzyża św. dobrze ugruntowane, bezpieczniejsze zostawały. Chętnież my tedy na prośbę pobożnego ojca Augustyna Potrykowskiego, prokuratora prow. ruskiej zakonu kaznodziei Dowinika św., imieniem konwentu Morachowskiego do nas wzniesioną zczwolili: aby przerzeczony zakonnik, od prowincyała deputowany, na gruntach wsi Golińczyniec (dzisiejsze Gołączyńce Wielkie w pow. jampolskim) do fundacyi klaszt. według zapisu ur. Jadwigi z Buczacą Bełżeckiej należącej, przy rzece Wolciczy, gdzie Stare Golińczyce osiadły były, a przez inkursye i zapędy tatarskie zniesione są, w pow. latyczowskim leżących, miasteczko Pilawa dla większej obrony krajów tamtych założył, i ono wszelkiej kondycyi ludźmi i różnymi rzemieślnikami osadził. Które to miasteczko, aby tym lepiej i gruntowniej w swym porządku i ozdo-

bie zostawało, onemu prawo saskie magdeburskie postanawiamy, a wójt i urząd radziecki przed przeorem konwentu Morachowskiego teraz i napotem będącemi, jako pany własnemi dziedzicznemi, stawać i odpowiadać będą powinni; pozwalając i dając moc zupełną wójtowi, sprawy wszelkie małe i wielkie, tak pospolite, jak i kryminalne, zwłaszcza: zabójstwo, cudzołóztwo, kradzieże, rozboje, członków ucięcia, czarów i innych ekscesów publicznych w granicach miasteczka sądzić, winnych i nieposłusznych karać". Jednocześnie ustanawia jarmarki: w sobotę na tydzień przed Maslanicą, w tydzień po Świątkach, na Narodzenie N. P. i na św. Michał podług kal. rus., targi zaś w poniedz. i czwartek. „Naostatek, aby Pilawa prędzej w ludzi i rzemieślniki osiadła i Rzplta nową obronę z tej fortecy, a obywatele poblizsi, pod różne ukrainne trwogi, prędkie i bezpieczne przytulenie mieć mogli, obywatelów miasteczka od wszelkich ciężarów, myt i ceł naszych, duchownych i szlacheckich poborów, podymnego, czopowego i innych wszelkich Rzpltej podatków do lat 8 uwalniamy" (Baliński, Staroż. Polska, t. 2, str. 1013). Nastały wkrótce wojny Chmielnickiego, bitwa pilawiecka na polach i pod murami prawie forteczki pilawskiej, które zupełnie miasteczko zniszczyły. Wkrótce też i majętność ta, drogą sprzedaży czy też zamiany, przeszła we władanie Czartoryskich, a od nich nabyta przez Jana Czarneckiego, kasztelana bracławskiego, zmarł. w 1773 r. W 1778 r. właścicielką P., pospolicie Piławą zwanej, była Czarnecka, kasztel. bracławska, a miasto liczyło wtedy 262 domów. Dziś P. należy do Czarneckich i Mierzwińskich. Pod samą P., na pr. brz. Ikwy sterczą dotąd zwaliska dawnego zamku, przed kilkudziesięciu laty jeszcze w części mieszkalnego, z którego pozostały dotychczas część muru i dwie baszty. Widok zwalisk zamku podały „Kłosy" z 1879 r. № 752. Ob. też artyk. Simaszkiewicza w Woł. eparch. Wied. z 1874 r. 4.) **P.**, wś na pr. brzegu Teterowa, pow. radomyski, o 4 w. od wsi Bohdany, położony naprzeciw przedmieścia Hornostajpola (par. prawosł.), ma 168 mk. Należy do klucza hornostajpolskiego, poprzednio Hańskich, przeszłego później w obce ręce. 4.) **P.**, wś, pow. winnicki, gm. i par. kat. Tywrów, o 20 w od Winnicy, ma 129 osad, 669 mk., w tej liczbie 49 jednodworców, 993 dzies. ziemi włośc.; grunt równy i błotnisty. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1862 r. i uposażona 44 dzies. ziemi, ma 892 parafian. Należy do klucza tywrowskiego, dawniej Wyrzykowskich i Jaroszyńskich, obecnie ks. Koczubeja. Oprócz tego do Godlewskich należy 124 dzies. *J. Krz.—Dr. M.*

Pilawce al. *Pilawka* (urzędownie), w dokum. *Pielawce, Pielawka*, wś, pow. lityński, na pograniczu starokonstantynowskiego, o 59 w. od Lityna, do 30 w. od Starego Konstantynowa, o 4 w. od mka Pilawy a 20 w. na płn. od Międzyboża, gmina i parafia do Starej Sieniawy, ma 778 mk., 132 osad, ziemi włoś. 899 dzies., dworskiej 635 dz. Cerkiew pod wezw. N. P. M., wybudow. w 1863 r., posiada 63 dz. ziemi i 1348 parafian. P. leżą na równinie, przypierając jedną stroną do lasów. Pełno tu sadów, wszystkie otoczone wałem ziemnym i rowami. Niema tu żadnych błot ikawskich, o jakich mówi M. Baliński w Starożytnej Polsce. Jest tylko niewielki stawek, zwany Samiec, bo sam z siebie a raczej z kilku małych krynic powstaje. Jestto stara osada na Podolu. Kazimierz W. w przywileju z 1363 r. powiada: „chcąc aby ziemia podolska, będąca w stanie zupełnego zniszczenia i wyludnienia, z powodu napadu Tatarów, najsroższych krzyża św. i naszych nieprzyjaciół, przez obecność szlachty osiedloną została (praesentia nobilium personarum collocaretur et inhabitetur), mając oraz wzgląd na waleczność i usługi Prandoty Szczukockiego, dworzanina naszego, wieś naszą P., w pow. kamienieckim, do dóbr naszych Kuźmin przyległą, którą mu już wprawdzie wprzód przeznaczyliśmy i którą przez 3 lata, nie bez doznawanej przeszkody ze strony poddanych naszych dzierżył; teraz zaś, na zaniesioną prośbę baronów (baronum et principum regni), wzmiankowaną wś P., ze wszelkiemi przyległościami i użytkami, temuż Szczukockiemu i prawym jego potomkom wieczyście nadajemy." Następuje opisanie granic, przy czem często zachodzi wzmianka o błotach, Ikawa zwanych. Przywilej ten potwierdzali inni królowie, między nimi Zygmunt III (Baliński, Star.-Polska, t. 2, str. 1011). P. pamiętne są w dziejach naszych straszną klęską w 1648 r., słusznie zwaną sromem Polski. Po bitwie pod Żółtemi Wodami, gdzie Chmielnicki zniósł szczupłe pułki Stefana Potockiego, hetman Mikołaj Potocki, chcąc się pomścić śmierci syna, stoczył bitwę pod Korsuniem, gdzie sam wódz, oraz Kalinowski, Czarniecki i Sieniawski dostali się Chmielnickiemu do niewoli. W niedostatku wodzów, zebrane na elekcyą króla stany, wybrały 3 regimentarzy: ks. Dominika Zasławskiego, sstę sandomierskiego, już w podeszłym wieku, Aleksandra Koniecpolskiego, chor. kor., młodzieńca jeszcze, i Mikołaja Ostroroga, cześnika koronnego, prawnika, zupełnie nieobeznanego ze sztuką wojenną, słusznie przez Chmielnickiego przezwanych „Pierzyna, dytyna i latina." Pominięto ks. Jeremiego Wiśniowieckiego, który w tak ciężkich okolicznościach jeden mógł podołać wypadkom. Wybrawszy 3 nieudolnych wodzów, dodano im 32 komisarzy wojskowych. Znale-

źli się w tej liczbie: Kisiel, wwda bracławski, Jeremi Wiśniowiecki, wwda ruski, Szczawiński, wwda brzeski, Stanisław Rewera Potocki, Janusz Tyszkiewicz, Witowski, Firlej, Hieronim Radziejowski, Adam Sieniawski, Jan Potocki, Pac, Gąsiewski i inni. Po bezskutecznych pokojowych próbach Kisiela, pomknęło wojsko polskie ku Staremu Konstantynowi. Pod wioską Świątczą, o kilka mil za Wyżgródkiem, udało się poważnionych ks. Zasławskiego i Wiśniowieckiego pogodzić, a pod m. Czołhanem, w dolinie o małą milę od tegoż miasta odległej, zwanej Czołhańskim Kamieniem, wojska regimentarzy połączyły się z obozem ks. Jeremiego Wiśniowieckiego i Tyszkiewicza. Oba te obozy stanowiły potęgę do 40,000 wyborowego rycerstwa, oprócz ogromnej ilości ciurów i do 100,000 ładownych wozów. Na wyprawę tę wybrali się panowie polscy z bajecznym przepychem i zbytkiem, jak ks. Radziwiłł wspomina, świecąc od złota i srebra, z namiotami przepysznemi perłami sadzonemi, z ogromnemi kredensami srebrnemi, z rydwanami pełnemi szat, srebra, złota i różnych klejnotów. Chmielnicki z niesłychanym pośpiechem zebrał tłumy kozaków i chłopstwa (dziejopisarze liczą siły jego do 150,000 ludzi), obległ i wziął szturmem twierdzę Kudak, gdzie zginął znakomity obrońca jej Aleksander Marion, następnie wziąwszy Bar, do P. przyciągnął, gdzie postanowił czekać na Ordę. Przeszło znowu parę tygodni na naradach i wysełaniu podjazdów, nakoniec 15 września ruszyło wojsko polskie za Chmielnickim pod Konstantynów, który zajmowała załoga kozacka. Opanowawszy go bez rozlewu krwi, należało albo natychmiast uderzyć na obóz kozacki, uprzedzając połączeniu ze zbliżającą się Ordą, lub też wyczekiwać w bardzo warownem stanowisku pod Konstantynowem, jak to radził ks. Jeremi. Nieposłuchano go jednak, i znowu po kilkodniowych naradach wojsko polskie posunęło się ku Pilawcom, gdzie Chmielnicki w lichym zameczku, zwanym szyderczo kurnikiem, mocno się obwarował. Niewynaleziono miejsca dogodnego na obóz, rozrzucono go po górach i niedostępnych wertepach, bez szyku i ordynku, kto gdzie chciał, tam stawał, ani podjazdów, ani szpiegów, bez wody, tak że jazdą trzeba było oczyszczać brzegi Ikawy. „Komisarzów siła, piszą z obozu pod 19 września, rady mało, emulacya wielka i prywaty.“ Zaczęto bawić się harcami i podjazdami. Samuel Łaszcz, Owsiński, klęski nieprzyjacielowi zadali, i gdyby więcej jedności w wodzach było, gdybyśmy chcieli zwyciężyć, mówi Kochowski, nieprzyjaciel byłby zniesiony. W poniedziałek 21 września pokazała się przednia straż Tatarów, było ich zaledwie 3000. Chmielnicki przyjął ją z nadzwyczajnym rozgłosem, strzelaniem z dział i wrzawą w obozie, jak gdyby przyjmował samego chana z całą potęgą Krymu, co już niemały rzuciło postrach na nasz obóz, chociaż cała potęga chana miała nadejść dopiero w Piątek 25 września. W środę dnia 23 (Kochowski podaje 25, Szajnocha 21) Chmielnicki z Tatarami pierwszy natarł na obóz polski. Witowski, kaszt. sandomierski, wstrzymał natarcie kozaków. Za nim Mazurzy, bez żadnego rozkazu wodzów, rzucili się na nieprzyjacielskie tłumy, lecz wpadli w błota. Witowski przyszedł im w pomoc, i odpędził nastającego Czarnotę. Wtem Chmielnicki z dwóch boków kazał natrzeć Tatarom, a sam z piechotą uderzył. Biegał on na czele swoich kolumn wołając: „za wiru mołojcy.“ Potykał się ks. Jeremi, Koniecpolski, Kisiel, niemogąc jednak przeważyć szali zwycięztwa na stronę polską, ustępować musieli. Widok coraz gęstszego mnóstwa Tatarów, a raczej chłopstwa przebranego za Tatarów, odjął wojsku koronnemu chęć posiłkowaniu braci. W dniu tym Ossoliński, Witowski, potykali się najdzielniej, ostatni wpadłszy z koniem w grzęzawisko, ledwo uratowanym został. Zginął Piasecki, Mozgowski, Sulimierski i wielu innych z rycerstwa. Nastąpiła tedy rada co dalej czynić? Jedni byli zdania aby całą siłą na nieprzyjaciela uderzyć, inni zaś radzili ustępować taborem do Konstantynowa Starego i tam na nieprzyjaciela czekać; to zdanie przemogło. Tymczasem, gdy noc nastąpiła, pisze Miastkowski, podkancl. lwowski, pierwsi panowie regimentarze, uprowadzając cichaczem wozy z najdroższym sprzętem, a za niemi wszyscy uciekać zaczęli, odbiegając chorągwi, bez znaków, armat, taborów, rzucając zbroje, kopie, pancerze i wozy, niemogące towarzyszyć ucieczce. Udzielił się ten popłoch i obozowi ks. Jeremiego, który zebrawszy szczątki swych pułków, uchodził za uciekającymi. Taka trwoga ogarnęła wszystkich bez żadnej przyczyny, pisze Maszkowski, iż lubo ich nikt nie ścigał, uciekali wszyscy, co im sił stało, sądząc, że tuż za niemi pędzą Tatarowie. Arciszewski, dowódzca artyleryi, i wódz piechoty Osiński, ujrzawszy, że wszystko zgubione, rozstawili w pewnych odległościach ognie, chcąc złudzić kozaków pozorem rozstawionych placówek, a sami o północy z pozostałym żołnierzem ustąpili. Uwiadomiony o tej sromotnej ucieczce Kisiel, wwda bracławski, dopiero o świcie pospieszył za uciekającemi. Długo nieprzyjaciel nie wiedział i nie wierzył o opuszczeniu obozu, dopiero rano, na targ do obozu przybyłe chłopstwo, ujrzało go opróżnionym i dało znać kozakom. Wszystkie bogactwa panów polskich dostały się kozakom, z cząstki ich kazał Chmielnicki kilkanaście beczek napełnić srebrem i zakopać w Czehrynie, gdzie też samych najkosztowniej-

szych szat polskich napełniono 24 skrzyń. Kupcy kijowscy kupowali srebra całemi workami, srebrną misę za talara dostać było można, a srebrny puchar mieniano za starą burkę. W czasie tych smutnych dni zginęło zaledwie 300 z wojska koronnego, jeńców prawie niebyło. Działo się to we środę 23 września 1648 r. D. 25 września Chmielnicki połączył się z Ordą i z tą potęgą, mając otwartą zupełnie drogę, wszedł do Polski (podług opisu Kochowskiego i Szajnochy). Po różnych przejściach P. należały około 1700 r. do Woroniczów, w 1777 r. władał niemi wraz z Iliaszówką i Karpowcami Ignacy Woronicz, ssta ostrowski, posiadały wtedy 97 osad. Obecnie są własnością rodziny Dorożyńskich. O P. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Pamiat. Kij. Arch. Kom., i w Arch. J. Z. R., oraz w kronikach małoruskich Grabianki, Wieliczki i t. z. Samowidca, wymienione w Skorowidzu Nowickiego p. w. Pilawa. *Dr. M.*

Pilawka, ob. *Pilawce.*

Pilawska-Rudnia, fol. szlach. nad rz. Usą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 98 w. od Oszmiany, 3 dm., 41 mk. (35 kat. i 6 żyd.); młyn wodny, folusz i karczma drewniana.

Pilce 1.) grupa domów w Sałaszach, pow. Rawa Ruska. 2.) **P.** al. *Pulce*, przys. Kamionki (ob. t. III, 788).

Pilce, ob. *Pilica*, pow. ząbkowicki.

Pilchów z *Agatówką*, wś, w pow. tarnobrzeskim, par. rz.-kat. i urz. poczt. w Rozwadowie, odl. o 4·5 klm., leży na lew. brzegu Sanu, przy drodze z Rozwadowa do Zalesia. Wś ciągnie się dwoma uliczkami wzdłuż drożyny gminnej. Przys. Agatówka, odl. 2 klm. na płd.-zach. od wsi, przy drodze gminnej z Rozwadowa do Kotowej Woli, ma 5 dm. i 25 mk. W P. jest 134 dm., 707 mk. (352 męż., 355 kob.), 700 rz.-kat. i 7 izrael.. Z całego obszaru 1012 mr. ma pos. więk. Ad. ks. Lubomirskiego 320 mr. (160 roli, 13 łąk, 41 past. i 106 lasu); mn. pos. 692 mr. (478 roli, 22 łąk i 191 lasu). Za Długosza Pylchow (L. B., I, 350) należał do par. w Charzewicach, miał karczmę, zagrody i łany szlacheckie i należał do Roszkowskiego h. Nieczuja (L. B., II, 366). Podług reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1508 część wsi Pilchowa, Racławice i Roszki należały do Jana Roszkowskiego, który płacił pobor. 1 grzywnę 15 gr. W 1578 r. wś P. (par. Charzowycze) była własnością Alberta Zagórskiego i Wik. Grocholskiego, którzy mieli $^1/_2$ łana, 4 zagr. z rolą. Faliszowski posiadał 5 osad, $2^1/_2$ łan., 4 zagr. z rolą, 1 komor., 3 biednych (Pawiń., Małop., 199, 457). P. graniczy na płd. z Charzewicami, na zach. z Obojną a na płd. z dużymi borami. *Mac.*

Pilchowice, niem. *Pilchowitz*, targowa wś i dobra rycer., pow. rybnicki, par w miejscu, odl. 2 m. na północ od Rybnika a $^1/_8$ m. od rzki Birawki (Birowy, dopływu Odry), wznies. 679 st. npm. P. posiadają kościół par., wzniesiony w 1780 r. i współczesną z nim szkołę kilkoklasową, seminaryum nauczycielskie katolickie, klasztor braci miłosierdzia ze szpitalem na 40 łóżek, wzniesiony w 1809 r. z zapisu Antoniego Wenzla z Rybnika, staraniem hr. Węgierskiego, ówczesnego dziedzica dóbr. Prócz tego istnieje tu zakład karny na 100 przestępców, pomieszczony w rezydencyi dziedziców, wzniesionej przez hr. Węgierskiego. Dawny zamek, otoczony niegdyś fosami i wałami, został na nowo rezydencyą właścicieli, którzy założyli ogród na zasypanych fosach i zrównanych wałach. Na obszarze dworskim hodowla owiec; w 1842 r. 8460 merynosów. Do dóbr należało w 1860 r. 2136 mr. lasu. Osada ma zarząd miejski, 4 jarmarki, targi tygodniowe, urząd pocztowy, 165 dm., 928 mk. (728 Polaków). Ludność trudni się rolnictwem przeważnie, tudzież tkactwem lnianem. Do P. należy Birawka, os. młyn. W 1363 r. pisał się Leutholdus z P. a między r. 1480 i 1496 Jan Goły z Ponęcic na Pilchowicach. W 1437 r. przy podziale ziem raciborskiej, karniowskiej i rybnickiej, ks. Mikołaj odstępuje P. wraz z innemi posiadłościami Nacławowi na Opawie i Raciborzu.

Pilchowice, ob. *Pilichowice.*

Pilchy, ob. *Pilichy.*

Pilchy, niem. *Pilchen*, wś na pol.-prus. Mazurach, na półwyspie, jaki się wrzyna z północy w jezioro Warszowskie, 8 klm. na płd. od st. p. Kwik. Nazwę wzięła od pierwszych właścicieli Tomka i Janka Pilchów (Pilch, Pilech), którzy otrzymali od wójta piskiego Ulryka v. Ottenberg w r. 1465 ostrów z 16 włókami przy jez. Warszowskiem. *Ad. N.*

Pilcinia, ob. *Pilcyny.*

Pilcyny, po łotew. *Pilcinia*, wś, w pow. rzeżyckim, par. drycańska, z kościołem filialnym drewnianym p. w. św. Antoniego, w XVIII w. erygowanym, własność A. Paulina, poprzednio od 1568 do 1813 r. Ryków (ob. *Drycany*).

Pilcza (*Żelichowska*), wś, pow. dąbrowski, leży w równinie nadwiślańskiej 177, mt. npm., przy drodze z Olesna do Uścia Jezuickiego, w pasie granicznym cłowym. Ma 76 dm. i 421 mk. (214 męż., 207 kob.), z których 399 rz.-kat. i 22 izrael. Na obszarze dworskim, zwanym Niwki w stronie północnej a Pilcza (Gorzycka) w południowej, jest 4 dm. i 51 mk. (26 męż., 25 kob.) a to 46 rz.-kat. i 15 izrael. Obszar wynosi 611 mr. przeważnie mniej. posiadłości. P. graniczy na zach. z Dąbrówkami, na płd. z Gorzycami, na płn. z Zalipiem a na wsch. z Olesnem. *Mac.*

Pilczuki, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol.,

gm. Szczuczyn, okr. wiejski Iszczołna, o 6 w. od Szczuczyna, 10 dm., 109 mk. (w 1864 r. 41 dusz rewiz.); własność Siemaszków.

Pilczyca 1.) *Zaleśna*, wś, fol. i dobra i *P. Poduchowna*, wś, pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, leżą przy drodze bitej z Kielc do Przedborza, odl. 17 w. od Przedborza a 29 w. od Końskich. Posiada kościół par. mur., sąd gm. okr. IV, 75 dm., 373 mk. a P. Poduchowna 4 dm., 30 mk. W 1827 r. było 34 dm., 263 mk. Według regestrów poboru kwarty z 1508 r. wś P., w pow. chęcińskim, należała wraz ze Słupami i Górami do Adama Pilczyckiego, który płacił 4 grzyw. 12 gr. W 1540 r. własność Małgorzaty Pilczyckiej i syna jej Stanisława, ma 8 półłanków, 8 ogrodz. z rolami, 2 karczmarzy, płacących po 3 fertony, 2 sadzawki, młyn i rudę, z których płacono 5 grzywien. Dwory i folwark, łąki, bory i pasieki oceniono na 350 grzywien wartości (Pawiński, Małopol., 483 i 580). Parafia sięga podobno XII w. Przechował się dekret konsystorza kurzelewskiego, przyznający dziesięcinę kościołowi pilczyckiemu: „In privilegio fundationis Canonicatus, seu Prebendae Sti Georgii in arce Cracoviensi de anno 1325, per olim Reverendisimum Jaroslaum Archi-Episcopum Gnesnensem fit mentio Decimae Manipularis post predium Ville Skąpe iure Parochiae Ecclesiae in Pilczyca subiectae". Kościół tutejszy p. w. św. Michała Archanioła, drewniany, kilkakrotnie na nowo był zapewne stawiany. W 1848 roku, kościół z powodu chylenia się do upadku, był zapieczętowany, a następnie rozebrany. W r. 1851 położony został węgielny kamień, pod budujący się kościół. W 1859 r., dziekan konecki, ks. Józef Urbański, pobenedykował nową świątynię. Z dawnego kościoła nie zostało żadnych pamiątek, prócz obrazu N. P. Szkaplerznej w wielkim ołtarzu, dzwonu mniejszego, monstrancyi i dwóch kielichów srebrnych z XVII w. Pod kościołem spoczywa w grobie Anna z Romiszowic secundi voti Paskowa, żona Jana Chryzostoma Paska, autora znanych pamiętników. Do par. Pilczyckiej należało 180 mr. gruntu, z których 60 morg. ziemi ornej, resztę stanowiły łąki, zarośla i nieużytki. Należał także łas, między wsiami: Góry Mokre, i Czermne, lecz ten przywłaszczyli sobie dziedzice Czermna. Przeszło 200 lat prowadził się proces w grodzie lubelskim i jest ślad, że w 1626 r. ks. Jakub prob. pilczycki, prowadził proces o las z Janem i Sebestyanem Czermińskiemi. Ostatecznie trybunał przyznał posesyą dziedzicom Czermna. Grunta należące do probostwa w 1865 r. oddane zostały włościanom i żołnierzom dym. bezrolnym. Oprócz kościoła parafial. jest kościołek drewniany modrzewiowy, fundacyi Krzysztofa z Nadola Łąckiego z r. 1696, jak świadczy napis nad drzwiami zakrystyi kościoła św. Barbary. Dobra Pilczyca Zaleśna należały niegdyś do Pilczyckich, którzy ród swój od tej wsi wywodzili. Od r. 1656 były własnością Łąckich z Nadola a od Krzysztofa Łąckiego po kądzieli przeszły do Zarembów, w których ręku do ostatnich czasów zostawały. Franciszkowi Zarembie, komornikowi ziemskiemu sieradzkiemu, ożenionemu z Barbarą z Trepków, nadany był przywilej na założenie miasta Pilczycy w 1761 roku 23 września, z podpisem Augusta III i pieczęcią królewską. Z przywileju tego Franciszek Zaremba zupełnie nie korzystał. Dobra Pilczyca Zaleśna mają rozległości mr. 4080, składają się z 4ch fol.: Pilczyca, Ruda Pilczycka, Piaski i Kadłub, z gospodarstwem płodozmiennem 11 i 10-polowym. Ziemi ornej w folwarkach jest 872 mr., łąk 256 mr., lasów w dobrym stanie 2250 mr., pod wodami 45 mr., pod pastwiskami, zaroślami, drogami i nieużytkami łącznie 557 mr. Młyn wodny o 4ch złożeniach, wiatrak, tartak, skała ciosowa, żwir, ruda żelazna i glinka ogniotrwała. P. par., dek. konecki, 2270 dusz. 2.) **P.**, w dok. *Pylczyca*, wś nad rzeką Czarną (dopływem Pilicy), powiat włoszczowski, gmina i parafia Kluczewsko, leży w odległości około 3 mil od Pilczycy Kościelnej. W 1827 r. było tu 29 dm., 242 mk. W XVI w. według Lib. Ben. Łask. (I, 557) należała do par. Kurzelów i dawała z pewnych łanów folwarcznych dziesięcinę wikaryuszom kollegiaty w Kurzelowie, wartości fertona (¼ grzyw.), zaś z łanów zwanych Siadka i Koprusza pleban. w Stanowiskach, też wartości 1 fertona. Dziesięcina z łanów kmiecych szła dla kanonii i prebendy kurzelowskiej, wartości 6 do 7 grzywien i po 2 gr. z łanu konopnej dziesięciny. Według rejestrów pobor. z 1508 r. P. wraz z Szadkowicami, Konarami, Wolą Dębianą, należała do Szpota (Dunina?) z Woli, który płacił 7 grzyw. poboru. W 1540 r. P. stanowiła jedną całość dóbr z Brześciem i Kluczewskiem. Kluczewsko było siedzibą i własnością trzech braci Chocimowskich, synów Andrzeja, miecznika sieradzkiego i matki ich (jako dobra posagowe). W Pilczycy było 6 półłanków kmiecych, 5 ogrodz., karczma, folwark, 2 sadzawki, młyn. Bory, lasy i pasieki wspólne z Kluczewskim. Dobra te ocenione były na 1100 grzywien. W 1573 r. część P., zwana P. Jaraczowska, miała 2 łany (Pawiński, Małop., 273, 474, 572). *Br. Ch.*

Pilczyca, *Pilzcz* i *Pilczicz*, niem. *Pilznitz*, dawniej *Pilsitz*, mylnie *Pilzec* (Zarański), wś, pow. wrocławski, par. Herrnprotsch (prot.) i św. Mikołaja we Wrocławiu (katol.). W 1840 r. 40 dm., zamek., fol., 303 mk. (28 katol.), młyn wodny. W 1207 r. należała P. do kla-

sztoru trzebnickiego; r. 1228 Wawrzyniec, bisk. wrocławski, potwierdził tu przywilej ks. Henryka, odnoszący się do kościoła w Pełcznicy. W 1345 r. bisk. Przecław oddał P. prawem lennem v. Kanthom (Kątskim?), z których r. 1352 Herman i Bruno część swoją ostąpili Jankowi z Głogówka; r. 1353 pozwolił biskup wrocławski osadzać P. na prawie niemieckiem. W 1360 r. sprzedajo Jan v. Kanth, z zezwoleniem biskupa, wś tę za 350 grzywien komturowi Wielkiego Tyńca, który ią nabył dla komendy Bożego Ciała w Wrocławiu. W 1367 r. oznajmia tenże komtur, że na żądanie i za zwrotem zapłaconej sumy gotów oddać P. biskupom wrocławskim. Później przeszła ta wś w ręce prywatne. W 1740 r. król pruski Fryderyk II mieszkał w tutejszym zamku w czasie obejmowania w posiadanie Szlązka. *E. Cal.*

Pilczyn, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Łaskarzew, leży przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, odl. 16 w. od Pilawy ku Sobolewowi, ma 35 dm., 327 mk., 1623 mr. ziemi. W 1827 r. było 50 dm., 307 mk. Według regestr. pobor. z 1649 r. P. i Łaskarzew należały do Andrzeja Szołdrskiego, biskupa pozn., i kapituły. Według wykazu z 1573 wolna była wś od opłaty czopowego od wyrabianego tu piwa. W 1661 r. było 18 dm. włośc., dających 9 flor. podymnego. W 1664 r. na fol. było 5 mk. a we wsi 95 mk. (Akt. Grodz. Stężyck.).

Pileka, wś nad rzką t. n., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 17 w. od Święcian, ma 4 dm., 57 mk. katol., 5 mahom., młyn wodny i folusz.

Pilewice, dawniej *Pilawice*, niem. *Pillewitz*, dok. *Pfeilsdorf*, *Pfilisdorf*, *Philisdorf*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p., tel. i kol. Gorzuchowo, 2 klm. odl., par. kat. Sarnowo, ew. W. Lunawy. Razem z fol. Landmuehle obejmują te dobra 474·6 ha roli or. i ogr., 32·58 łąk, 12·05 past., 0·85 lasu, 8·22 nieuż., 11·15 wody, w ogóle 539·45 ha; czysty doch. z gruntu 5522 mrk.; młyn, hodowla bydła i skopów. W 1856 r. posiadali P. spadkobiercy po J. Działowskim; teraz Maks Weinberg. W 1868 r. było tu 15 bud., 6 dm., 119 mk. kat. Wymieniane często w dok. Pfeilsdorf odnoszą niektórzy do Płużnicy, ale ponieważ Pilawscy, do których P. dawniej należały, piszą się tak że „Pfeilsdorf“, dla tego możnaby przypuszczać, że powyższa nazwa oznacza Pilewice (ob. Gesch. des Kr. Culm von Schultz, I, 201). Około r. 1414 jest w dok. wymieniony Otto von Philisdorf i Hannus, t. j. Otto i Hanusz z Pilewic; był jeszcze trzeci brat Pietrasz (Petrasch). W 1435 występuje Hojko z Pilewic. Nicolaus von Pfeilsdorf nazywa się u Długosza Pilawski, a jako Nicolaus Pilawski, Culmensis castellanus, podpisuje r. 1466 dokum., a w innym pisze się Nicolaus Pfeilsdorf de Pylaw, t. j. z Pilawic. Mikołaj, potem kaszt. gdański, miał 3 synów: Mikołaja, Jana, sstę tczewskiego, i Macieja, sstę starogardzkiego, którego żona była Gertruda Mgowska; z córek Mikołaja poszła jedna za Hektora Machwica, późniejszego sstę mirachowskiego, druga za Piotra Suchorowskiego a trzecia za Jerzego Greusing. Pilawscy pochodzili od pomezańskiego Prusaka Klec (ob. Kętrz., O ludności pols., str. 129). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że P. posiadał wtedy Golecki, miał mesznego dawać 2 kor. żyta i tyleż owsa (str. 1046).

Pilewo, błoto we wsi Zahalce, pow. kijowski.

Pilgramsaue, ob. *Pielgrzymowo.*

Pilgramsdorf, ob. *Pielgrzymowo*

Pilgrim (niem.), fol., pow. iławkowski, st. poczt., tel. i kol. żel. Uderwangen.

Pilica, w dokum. 1227 r. *Pylitia*, 1228 *Pilca*, 1229 *Pylcza*, u Długosza *Pilcza*, rzeka, najważniejszy dopływ Wisły z lewego brzegu, prowadzący wody rozległego płaskowzgórza, stanowiącego dział wody między dorzeczem Warty i Wisły a zarazem historyczną granicę w średnim biegu między Wielkopolską i Małopolską a w dolnym biegu pomiędzy Małopolską a Mazowszem. Rzeka ta ma początek śród olkusko-krakowskiej wyżyny, a 2 mile na wschód od źródeł Warty, w stronie płud.-zach. od os. Pilica, w pobliżu karczmy zwanej Czarny Las. Wyżyna olkuska, sięgająca w tej okolicy do 1200 st., podnosi się znacznie w kierunku połud. i połud.-zach. ku Smoleniowi i Wolborzowi, sięgając do 1500 st. Spływające z niej wody wyżłobiły dolinę poczynającą się pod osadą Pilicą. Doliną tą dąży w kierunku wschodnim P., posiadająca już przy swym początku wielką obfitość wody, dzięki licznym źródłom, wytryskującym w tym naturalnym zbiorniku wód dla rozległego obszaru lesistej niegdyś wyżyny. W dolinie tej rozmieściły się nad brzegami rzeki i na stoczystościach zamykających dolinę krawędzi płaskowzgórza liczne wsie: Sławniew, Wierzbka, Kleszczowa, Wola Libertowska, Łany. Rzeka trzyma się północnej krawędzi doliny. Pod Udorzem przyjmuje z praw. brzegu dwa złączone strumienie. Pod Żarnowcem rozszerza się dolina i tu P. przyjmuje z praw. brzegu Uniejówkę, której dolina łącząc się z doliną P. tworzy obszerną podmokłą równinę, kilkowiorstowej długości w kierunku od południa ku północy. Odtąd P. biegnie w kierunku pochylającego się ku północy płaskowzgórza, doliną nie mającą wyraźnych krawędzi, śród mokrych łąk i lasów, będących szczątkami puszcz pokrywających niegdyś te obszary. Osady ludzkie oddaliły się tu od brzegów rzeki. Poniżej Żarnowca mieszczą się z praw. brzegu Łany Wielkie, Jasieniec, Obechow; z lewego brzegu Ła-

ny Małe, Małoszyce i Dąbrowno. Na wzgórzach, sterczących jak ostrowy nad błotną doliną, mieszczą się z lewego brzegu rzeki: Rokitno, Ołudza i Ołudzka Wola. Równolegle z Pilicą podąża w kierunku płn.-wsch. rzka Żebrawka, prowadząca wody z lasów koło Otoli i zabrawszy po drodze Białkę, z pod Biały Błotnej, i Pradłę, z pod os. t. n., wpada do P. z lew. brzegu pod Szczekocinami. Osada ta mieści się na ostrowie śród błotnych dolin schodzących się tu rzek. Od Szczekocin zwraca się P. ku półn.-zachodowi i doliną bez wyraźnych krawędzi, mokrą, lesistą, nie osiadłą, dąży do Koniecpola. Powyżej tej osady przyjmuje z lew. brzegu Białkę, płynącą od Biały Wielkiej. Od Koniecpola zwraca się znowu w kierunku płn.-wsch., śród łęgów, lesistych brzegów, z częstszemi jednak wsiami. Naprzeciw Maluszyna przyjmuje z prawego brzegu Zwleczę (z dopł. Jeżówką), dalej dwie małe rzeczki: Kurzelówkę i Brzozówkę, zaś pomiędzy wsiami Ciemiętniki (z praw. brzegu) i Błoniem (lew. brzeg) wpada rzeczka Czarna (z dopływami Chotówką, Krasną i Miedzierzą), prowadząca wody leśne obszaru między Przedborzem, Kurzelowem i Radoszycami. Nad tą rzeką leżą dwie wsie noszące nazwę Pilczyca. Od ujścia Czarnej pod Ciemiętnikami dolina P. się zwęża (1 do $1^1/_2$ wiorsty) i występują po obu brzegach wydatne krawędzie. Od Przedborza krawędzie doliny zaczynają się obniżać, dolina rozszerza się. Wsie znowu rzadko się pojawiają a rzeka płynie śród błotnych łęgów i lasów. W miarę zbliżania się do Sulejowa dolina się zwęża, brzegi wyraziściej się zarysowują. Pod wsią Ostrów wpada do P. z prawego brzegu Taraska (od wsi t. n. w pow. opoczyńskiem, w Kod. dypl. Muczk. i Rzyszcz. Trastka). Po za wyniosłym występem wyżyny, na którym mieszczą się wspaniałe ruiny opactwa sulejowskiego, dolina P. się rozszerza i krawędzie brzeżne obniżają. Pod osadą klasztorną uchodzi do P. z praw. brzegu Radońka (od wsi Radonia) a z lew. brzegu, pod Przygłowem, Luciąża, prowadząca wody leśnych obszarów wyżyny. Po za Sulejowem P. skręca coraz silniej ku wsch.-płn.-wsch. i podchodzi pod Tomaszów, leżący o 2 w. przeszło od lew. brzegu rzeki, nad Wolborką, dopływem P. Od Tomaszowa P. skręca w kierunku wschodnim i płynie szeroką doliną podmokłą, na której wytworzenie wpłynął zbieg dopływów lewobocznych P., któremi są, prócz Wolborki (z Kurówką i Moszczenicą), jeszcze Czarna z Pisienicą (Piasecznicą?). Dalej z lewego brzegu wpada rzeczka Spała, prowadząca wody lasów z dóbr księstwa łowickiego, z pod fol. t. n. Kierunek wschodni przechodzi we wsch.-płn.-wschodni. Od Inowłodza znowu zwraca się P. więcej ku półn.-wschodowi. Z prawego brzegu przyjmuje tu strumienie prowadzące wody lesistego płaskowzgórza rozciągającego się na prawym brzegu na południe od Inowłodza. Dolina rzeki rozszerza się, z lewego brzegu wyniosła krawędź doliny oddala się od koryta o 3 wiorsty. Od Wólki Kuligowskiej z praw. brzegu dolina rozszerza się, tworząc rozległy błotnisty i lesisty obszar, łączący się z doliną Drzewiczki, najważniejszego prawego dopływu Pilicy, uchodzącej naprzeciw wsi Pobiedna i Nowego Miasta. Wody tego podmokłego obszaru uprowadza do P. rzeczka Kiełczanka (z praw. brzegu). Płynąc szeroką doliną P. rozdziela się teraz na dwa koryta, schodzące się następnie z sobą. Ma to miejsce pod Łęgonicami i pod Przybyszewem, gdzie tworzą się aż trzy koryta. Pod Przybyszewem lewy wyniosły brzeg doliny zbliża się do koryta rzeki, która jakby odepchnięta przez tę zaporę skręca raptownie pod Falęcinem w kierunku południowym pod Białobrzegi i tu napotkawszy znowu wyniosłą południową krawędź doliny, zwraca się ku wschodowi i płynie rozległą doliną, rozszerzającą się coraz więcej z prawego brzegu. Od Warki koryto rzeki przybliża się do lewego wyniosłego brzegu doliny i płynie tak do wsi Pilicy (wznies. 410 st.), po za którą rzeka wchodzi w dolinę Wisły i przyjmując kierunek jej pochylenia, zwraca się ku północy i po za Mniszewem uchodzi do Wisły z lewego brzegu. Długość całego biegu podawaną zwykle bywa na 300 wiorst (w przybliżeniu). Spławną jest dla tratew już od Koniecpola na długości 250 w. a dla statków od Przedborza na 210 wiorstach. Szerokość bywa zmienną, zależną od układu brzegów. Głębokość wzrasta zwykle w miarę zwężania się koryta. W wiekach dawniejszych, gdy całe jej dorzecze pokrywały rozległe lasy ilość wody bywała niewątpliwie daleko większą i znaczenie rzeki jako drogi handlowej o wiele donioślejsze. Stanowiąc naturalną granicę między Wielkopolską i Małopolską, była ona łącznikiem tych prowincyi, ułatwiającym wymianę produktów i prowadzącym płody tych stron do głównej drogi wodnej, jaką stanowiła Wisła. Przedbórz był jedną z ważniejszych przystani nad Pilicą. Tu odbywał się pobór cła którego dzierżawca obowiązany, był budować i utrzymywać most na rzece (Długosz Lib. Ben., I, 505). W XIII w. rzeka ta, o lesistych widocznie brzegach, obfituje w bobry a brzegi jej w zwierzynę. Grzymisława, żona Leszka, nadaje w 1227 r. klasztorowi cystersów w Sulejowie prawo łowu bobrów „in fluvio Pylitia," w granicach od ujścia rzeczki Czarny do rzeczki Błogiej a w 1228 r. udziela bisk. kujawskiemu Michałowi prawo polowania w lasach kasztelanii wolborskiej, na obszarze między rzekami: Pil-

ca, Pirsna, Sraba, Volborica, Jasna (Kod. Małopolski, t. II, 37, i Kod. Dypl. Muczk., Rzyszcz., I, 31, 32). Rolnictwo późno rozwinęło się w dorzeczu Pilicy. Jeszcze na początku XVI w. przeważa tu przemysł leśny z pszczolnictwem i hodowla bydła, obok młynarstwa i rybołóstwa. W Lib. Ben. Łaskiego spotykamy w opisach wsi kościelnych nad brzegami P. leżących, wszędzie wymienione pasieki w lasach nadrzecznych. Pod Przedborzem (Lib. Ben., t. I, 618) rozciągają się łąki i lasy z pasiekami, nad rzeką stoją młyny, pod Maluszynem bór plebana z pasieką, pod Nagórzycami (koło Wolborza) pasieki i jezioro Pluszkowskie (łacha). Pod Ręcznem bór z pasieką a w pobliżu wś Skotniki; pod Sulejowem dwa „ostrówki,“ na jednym „nemus sive silva quercina,“ na drugim „pinatica.“ Na drugiej pleban ma swe pasieki. Pod Białobrzegami, również śród boru, polana z pasieką. Na początku XVII w. na przestrzeni międzi Białobrzegami a Warką, cała okolica nad rzeką Pilicą jest żyznym ogrodem, który poblizkim miastom dostarcza ogromnej masy ogórków, cebuli i wszelkiego gatunku jarzyn (Święcicki, 104). Stan rzeczy ten dotrwał do naszych czasów i obecnie okolice Przybyszewa, w dolinie Pilicy, produkują w większej zapewne jeszcze ilości warzywa, ogórki i cebulę, na potrzebę targów warszawskich. Głównym przedmiotem spławu było nie zboże, drzewo i sól jak na Wiśle, lecz produkty mineralne, dostarczane przez kopalnie olkusko-krakowskiej wyżyny: żelazo, ołów, miedź, gips, wapno, marmury, kamień ciosowy. W 1589 r. województwo sieradzkie uchwaliło po 4 grosze z łanu na „wyprawę rzeki Pilce.“ Obniżenie poziomu wody przez wycięcie lasów zmniejszyło, mimo przedsiębranych w 1823 r. prac nad oczyszczeniem koryta, siłę spławną rzeki a otworzenie drogi żelaznej warsz.-wied. a świeżo dąbrowskiej, odebrało tej drodze wodnej jej znaczenie handlowe. Dziś służy ona do spławu drzewa, wapna (z okolic Sulejowa) i w części też zboża. *Br. Ch.*

Pilica 1.) w dok. *Pilcza*, os. miejska, pałac z parkiem i dobra u źródeł rzeki Pilicy, pow. olkuski, gm. i par. Pilica. Leży w malowniczem położeniu, w dolinie podmokłej, śród wyżyny olkuskiej, na wznies. 940 st. npm., odl. 22 w. od Olkusza a 17 w. od Zawiercia, st. dr. żel. warsz.-wied. Połączona drogą bitą z Wolbromiem, Zawierciem i Łazami. Posiada kościół par. murowany, kościół i klasztor (etatowy) reformatów, dwa małe kościoły filialne katolickie, kościół par. ewangielicki, dom modlitwy i cmentarz, dom przytułku dla 16 ubogich starców (dawny szpital), synagogę drewnianą, szkołę początkową gminną, szkołę rzemieślniczo-niedzielną, szkołę dla dzieci robotników fabrycznych (?), sąd gminny okr. III, urząd gminny, st. poczt., st. tel., młyn parowy, słodownią, olearnią, browar, piekarnią, cegielnią i piece wapienne, 273 dm., 4376 mk. (3095 żydów). W 1827 r. było tu 274 dm., 2882 mk.; w 1862 r. 214 dm., 3524 mk. Przy osadzie na górze zamek dziedziców dóbr, z okazałym parkiem i zabudowaniami. Jestto starożytna osada, zaludniona już w przeddziejowej epoce, jak o tem świadczy znalezione tu cmentarzysko z urnami (Bibl. Warsz., 1845 r., t. IV, 355). Była to zapewne wś książęca, nadana następnie rycerskiemu rodowi Toporczyków, który zbudowali sobie na górze panującej nad wsią zamek warowny. Dalszy rozwój osady wiąże się ściśle z kolejami rodzin władnacych zamkiem i kluczem dóbr doń należących. W małym kościołku św. Piotra i Pawła, po za osadą stojącym, jest chrzcielnica kamienna, mająca podobno wyryty 1082 r. Gdyby nie wątpliwość co do ścisłości w odczytaniu daty, możnaby mieć wskazówkę co do czasu założenia parafii i kościoła. Wczesny rozwój zamożności i potęgi możnowładczej panów na Pilczy, każe przypuszczać dawne osiedlenie się. Najwyższego szczeblu potęgi dochodzi ten dom w XIV w., gdy Otton z P. zostaje wojewodą sandomierskiem i przez Elżbietę mianowany generałem wielkopolskim. Był te człowiek czynny, przedsiębiorczy, ambitny, protekcyą Elżbiety i działalnością kolonizatorską doszedł do wielkich bogactw. Cała fortuna miała przejść na córkę jedynaczkę Elżbietę, która stała się celem zabiegów nie tylko ambitnych jednostek, lecz całych rodów szlacheckich, interesowanych w tem, w czyje ręce przejdzie ta wielka fortuna, a z nią i znaczenie polityczne. W obec intryg zawistnych sobie rodów, które po śmierci Ottona tym łatwiej mogły rozpostrzeć swą kontrolę nad Elżbietą, nie wyszłaby ona za mąż, gdyby jej nie wykradł jakiś rycerz morawski Wisław, któremu odbił ją inny Morawianin Jenczyk i zabiwszy w Krakowie rywala, poślubił wojewodziankę. Owdowiałą wziął pod swą opiekę Spytko z Melsztyna i na przekor Toporczykom wydał za Granowskiego Leliwitę. Po śmierci Granowskiego, w podeszłym wieku już wdowa, a mimo to pożądana dla swych bogactw, zostaje żoną Władysława Jagiełły, który był chrzestnym synem matki Elżbiety. Małżeństwo to zdziwiło i oburzyło panów małopolskich. Nienawiść tę zwiększyły jeszcze zamiary ambitne Elżbiety, która chciała dla syna swego z Granowskim uzyskać tytuł hrabiowski i utworzyć hrabstwo w dobrach jarosławskich. Śmierć Elżbiety wywołała powszechną radość, okazywaną manifestacyjnie w obecności króla. Choć ród Pileckich w bocznej linii trwa jeszcze, lecz znaczenie i zamożność rodu upada.

W kościele paraf. jest nagrobek położony w 1555 r. przez Stanisława i Katarzynę Pileckich córce Katarzynie. Dobra pileckie przechodzą w końcu XVI w. do Padniewskich. Według wizytacyi kościelnej Radziwiła, bisk. krak., jest właścicielem P. w 1599 r. Wojciech Padniewski, ssta oświeccimski. Od niego zapewne nabywa P. Zbaraski Jerzy, magnat z Rusi, który piastując godność kasztelana krakowskiego, uważał za potrzebne zespolić się z Małopolską i jej rodami przez nabycie stałej siedziby. Po śmierci Zbaraskiego (1632 roku), nabył P. Stanisław Warszycki, kasztelan krakowski. Zniszczona w czasie wojen szwedzkich P. przeszła w XVIII w. w ręce Wesslów. Marya Józefa Sobieska (z domu Wessel), wdowa po Jakubie, sprzedała P. synowcowi swemu Teodorowi Wesslowi, generałowi i podskarbiemu w. koronnemu. Następnie dobra należały do Skorupków, fabrykanta Moesa i wreszcie do Leona Epsteina. Koleje osady samej nie przedstawiają nic godnego uwagi. Nie posiadała ona warunków samoistnego rozwoju, żyła życiem zamku. Data założenia miasta nieznana. Według regestrów pobor. z 1581 r., było tu 4 szewców, 3 tkaczów, 2 kowali, 1 ślusarz, 2 krawców, 2 kuśnierzy, 2 rzeźników, 3 piekarzy, 1 bednarz, 6 komorników, 1 piła, 1 koło stempne, 8 kół zakupnych, 4 koła doroczne, $1^1/_2$ łana roli miejskiej. Suma poboru wynosiła 54 fl. 24 gr., w tem 32 zł. szosu (Pawiński, Małop. 160). Według wizytacyi Radziwiłła było poprzednio przy kościele par. 4 wikarych i bractwo kapłanów. W 1599 r. były tylko opustoszałe domy i ogródki wikarych, bractwo literackie i szpital dla ubogich (Bukowski, Histor. reformacyi, I, 664). Kościół parafialny prawdopodobnie wzniesiony i uposażony przez Pileckich za czasów ich świetności w XIV w., podupadł w XVI wieku i dopiero podnieśli go Padniewscy. Wspomniany już Wojciech wzniósł w 1601 r. kaplicę przy kościele a Stanisław Padniewski w 1612 r. ufundował przy kościele kolegiatę, osadzając kanoników regularnych. Fundacya ta trwała do 1819 r. Zbaraski Jerzy zbudował przy szpitalu kaplicę p. w. św. Jerzego i szpital uposażył. Marya Józefa Sobieska założyła w 1739 r. na obszarze przyległej wsi Biskupice klasztor reformatów, z kościołem ukończonym w 1746 r. Z pamiątek przeszłości, prócz owej starożytnej chrzcielnicy, przechowały się w kościele paraf. grobowce: Katarzyny Pileckiej, Mikołaja i Agnieszki Padniewskich, Anny Warszyckiej († 1683) i kilka innych. W zakrystyi znajdują się sprzęty i aparaty z daru Jana III. W kościele reformatów spoczywają zwłoki Teodora Wessla. Zamek pilecki, odbudowany w 1610 r. przez Stan. Padniewskiego, zniszczony przez Szwedów w 1655 r., przekształcony został na pałac przez Teodora Wessla. Do podniesienia P. w bieżącym stuleciu przyczynił się głównie nowy jej nabywca przemysłowiec Moes, który za przykładem Steinkellera uczynił z cichej osady ognisko przemysłowe. W przyległej osadzie Sławniów wystawił on wielką fabrykę sukna i kortów, w drugiej osadzie, Werbka zwanej, wielką papiernię, która w 1862 r. zatrudniała 300 robot. i produkowała za 873,000 złp. Zamek opuszczony odbudował i uczynił mieszkalnym. Pożary w 1876 i 1878 r., w którym spłonęła fabryka sukna, zadały ciężką klęskę osadzie, która oprócz tego postradawszy stanowisko miasta, utraciła urząd miejski i sąd pokoju, jakie tu się mieściły. Ostatni nabywca p. Leon Epstein odnowił i upiększył z wielkiem nakładem i staraniem pałac, urządził na nowo park i ogrody z oranżeryami. Opis i widoki P. podał Tyg. Illustr. z 1870 r. (t. I, str. 6, 16,28). P. par., dek. olkuski, ma 5398 dusz. P. gm., należy do sądu gm. okr. III, ma 14582 mr. obszaru i 9200 mk. Dobra P. składały się w 1870 r. z fol.: Bergerówka, Gulzów, Owczarnia, Werbka, Dobra, Nowosiłki, Czarny Las, Szamoszyce, Biskupice, Sławniów, Mokrus, Kocikowa i Zarzecze; rozl. ogólna mr. 3745: gr. or. i ogr. mr. 2024, łąk mr. 154, pastwisk mr. 52, wody mr. 38, lasu mr. 1299, nieuż. mr. 178; bud. mur. 60, z drzewa 40; płodozmian 7, 8 i 10 polowy; las urządzony; wody stanowią stawy. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś Dobra os. 60, z gr. mr. 558; wś Werbka os. 70, z gr. mr. 464; wś Szamoszyce os. 6, z gr. mr. 163; wś Biskupice os. 30, z gr. mr. 332; wś Sławniów os. 60, z gr. mr. 1065; wś Mokrus os. 33, z gr. mr. 649; wś Kocikowo os. 41, z gr. mr. 498; wś Wola Kocikowska os. 54, z gr. mr. 142; wś Zarzecze os. 12, z gr. mr. 108; wś Cisowa os. 21, z gr. mr. 312. 2.) **P.**, wś nad Pilicą, pow. grójecki, gm. Konary, par. Ostrołęka. Leży na krawędzi wyniosłego lewego brzegu doliny Pilicy, przy drodze bitej między Warką a Mniszewem, odl. 25 w. od Grójca, ma 202 mk. W 1827 roku było 23 domy, 187 mieszkańców, W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 680: gr. or. i ogr. mr. 442, łąk mr. 46, pastw. mr. 49, lasu mr. 66; w osadach wieczysto-czynszowych 33, nieuż. mr. 44; bud. mur. 9, z drzewa 18; płodozmian 11 polowy; las nieurządzony, wiatrak. Wś P. os. 20, z gr. mr. 69. Wieś ta była w zeszłym wieku własnością Moszyńskich a następnie nabytą została przez ks. Maryą Wirtemberską, która zachwycając się w przejazdach do Puław (trakt szedł na Pilicę i Rożniszew) malowniczem położeniem tej miejscowości, urządziła tu sobie siedzibę. Ona to zbudowała piękny kościołek, do którego użyto

materyałów ze starożytnej wieży (baszty), nad stromym brzegiem Pilicy wzniesionej. Na wieży tej poprzedni właściciel Moszyński urządził ozdobny belweder, z którego widok sięgał na pięć mil dokoła. Prócz kościoła zbudowała tu księżna pałacyk i założyła park (por. L. Grabowski, Brzegi Pilicy, Tyg. Illustr. z 1870 r., t. V). *Br. Ch.*

Pilica, w 1253 r. *Pilcz*, 1260 r. *Pilez*, niem. *Pilz*, wś, pow. ząbkowicki, nad Nissą, w nizinie nadrzecznej. Do 1810 r. stanowiła własność klasztoru kamienieckiego. W 1842 r. 72 dm., 427 mk. katol. Par. katol. Frankenberg (Przyłęg), szkoła katolicka w miejscu. W 1210 r. Wawrzyniec, biskup wrocławski, przekazuje dziesięciny z P. klasztorowi kamienieckiemu, dla kaplicy w Warcie. W 1253 r. Jan z Ziębic nabył 3 łany w P.; w 1256 r. otrzymuje sołtys Dalek tę wś do osadzenia na prawie niemieckiem. W 1260 r. jest ona własnością klasztoru kamienieckiego; posiadłość tę potwierdzają papież Urban IV w 1262 r. i biskup Henryk 1316 r.; w 1283 r. Henryk, ks. szląski, poświadcza, że wójt przyłęcki sprzedał dziedzictwo swoje w P. wspomnianemu klasztorowi. W 1294 r. sprzedaje ks. Bolesław karczmę pilicką; karczma ta i sołectwo miejscowe uzyskały r. 1337 różne przywileje książęce. W 1340 r. uwolniono wś od pewnych podatków z powodu ciągłych wojen i innych klęsk; około tego czasu wylew Nisy zniszczył wieś do szczętu, w skutek czego ks. Mikołaj zwalnia ją na pewien czas od wszelkich ciężarów. W XIV w. stawiano tu most na Nisie; 1392 r., podczas sporów o dziesięciny z Grochowic i Pawłowic, zawyrokowano, że te wsie nie należą ani do juryzdykcyi ani do okręgu pilickiego. W 1403 r. toczyły się w P. spory o roczną daninę trzech kur, tudzież inne między klasztorem kamienieckim a jakiemiś Streit'ami; r. 1461 nabył tu młyn na Nisie wspomniany klasztor. *E. Cal.*

Pilich, wś i os. nad jez. Skulskiem, pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. od Słupcy 40 w. Składa się z trzech części: część 1-sza ma 20 dm., 128 mk.; 2-ga 5 dm., 50 mk.; 3-cia 10 dm., 63 mk.; os. 1 dm, 5 mk.

Pilichów al. *Pilichowo*, w dok. *Pilchowicze*, wś, pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Byczyna, odl. 21 w. od Nieszawy (Wagańca), a 26 w. od Włocławka, ma 138 mk. W 1827 r. należała do par. Witowo, miała 6 dm., 80 mk. W 1884 r. fol. P. rozl. 680 mr.: gr. or. i ogr. 450 mr., łąk 108 mr., pastw. 97 mr., nieuż. 25 mr.; budowli mur. 11, z drzewa 1. Wś P. os. 16, z gr. 25 mr. Podług reg. pobor. pow. radziejowskiego z r. 1557—1566 wś Pilchowicze, w par. Biczina, własność Jadwigi z Kościelca, miała łan. 13 (Pawiński, Wielkop., II, 28). *Br. Ch.*

Pilichowice, w dok. z XVI w. *Pilchowicze major* i *minor*, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Żarnów, odl. od Opoczna 18 w., ma 28 dm., 314 mk., kopalnią rudy żelaznej i łomy kamienia. W 1827 r. było 28 dm., 187 mk. Fol. P. rozl. w 1871 r. 732 mr.: gr. or. i ogr. 305 mr., łąk 47 mr., lasu 325 mr., zarośli 20 mr., wody 1 mr., nieuż. 30 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 10; las urządzony. Wś P. os. 38, z gr. 320 mr. Podług reg. pobor. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wsie P., Myszliborz, Przylank, należące do Jana, Katarzyny, Mikołaja, płaciły poboru gr. 12. Część P. należąca do Jana, Mikołaja Kunraczky płaciła poboru gr. 24. W r. 1577 wś Pilchowice major, par. Żarnów, własność Jakuba Pilchowskiego, miała $^1/_4$ łan., 1 zagr. z rolą. P. minor, własność Stanisława Białaczowskiego, miała $^1/_2$ łana, 2 zagr. z rolą. Konraczka posiadała $^1/_2$ łanu, 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., str. 289 i 482). *Br. Ch.*

Pilichowo, wś i fol., pow. płocki, gm. Łubki, par. Pilichowo, odl. o 32 w. od Płocka, posiada kościół par. drewniany, 18 dm., 225 mk. Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. W 1862 r. odnowiony. Fol. P. rozl. w 1883 r. 830 mr.: gr. or. i ogr. 655 mr., łąk 109 mr., lasu 29 mr., nieuż. 37 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 5; płodozmian 8 i 9 polowy. Wś P. os. 45, z gr. 362 mr. P. par., dek. płocki (dawniej wyszogrodzki), 460 dusz.

Pilichówko *Stare* i *P. Kolonia*, wś, pow. płocki, gm. Łubki, par. Pilichowo, odl. o 34 w. od Płocka. P. *Stare* ma 3 dm., 19 mk., 51 mr. obszaru. P. *Kolonia* ma 16 dm., 118 mk., 244 mr. obszaru.

Pilichowo, niem. *Pillichowo* al. *Pillkawen*, wś, pow. suski, st. p. Neudoerfchen, par. kat. Iława, ew. Trumiejki, 575·2 mr. obszaru. W 1868 r. 35 bud., 23 dm., 1 mk. katol., 147 ew.

Pilichy, w XVI w. *Pilchy*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. i par. Grabów (fol. w par. Siedlec), odl. od Łęczycy 8 w.; wś ma 3 dm., 36 mk.; fol. 3 dm., 34 mk. Fol. P. rozl. w 1873 r. 288 mr.: gr. or. i ogr. 237 mr., łąk 21 mr., lasu 19 mr., nieuż. 11 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 8; wiatrak. Wś P. os. 10, z gr. 9 mr. Według Lib. Ben. Łask. (II, 435) wś Pylchy należała w części do par. Siedlec (łany kmiece i ogrodziarze) a w części (dworki szlacheckie) do Słaboszewa. Jednakże kmiecie dawali pleban. w Siedlcu tylko kolędę, zaś dziesięciny z całej wsi szły na rzecz kościoła w Słaboszewie. Ta cała parafia składała się z wielkiej liczby drobnych wsi, zamieszkałych przeważnie przez cząstkową szlachtę (Lib. Ben. Łask., II, 466). Podług reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi Pilchy, par. Siedlecz, na części Marcina Kossowskiego i

syna jego Piotra, było 1/2 łana, 1 zagr., 3 osad. Część Alberta Pilchowskiego wspólnie z Marcinem Kossowskim wynosiła 1/2 łanu, 1 zagr. Inna część tej wsi, w par. Słabosewo, należała do Jana, Walentego i Józefa Pilchowskich, którzy mieli 1/4 łanu (A. Pawiński, Wielkop., II, 73 i 131). *Br. Ch.*

Pilikalnia, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Paluliszki, o 15 w. od gm., 17 dusz rewiz.; należy do dóbr Wierbuszki, Aleksandrowiczów.

Piliki, zaśc. szlach. nad stawem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 6 w. od Oszmiany, 2 dm., 6 mk. katol.

Pilimas, zaśc , pow. święciański, w 2 okr. gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany, o 6 w. od gminy a 32 od Święcian, 1 dm., 6 mk. katol. (5 dusz rewiz.).

Pilimy 1.) wś włość., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Dworczany, o 16 w. od gminy a 21 w. od Święcian, ma 20 dm. i 69 mk. katol. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.). 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 13 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Rostyniany, Izmailskich. 3.) **P.**, dwie wsie włość., tamże, o 13 w. od gminy, 11 dusz rewiz., należą do dóbr skarbowych Elnokumpe.

Pilińcza, wś, pow. horodnicki gub. czernihowskiej.

Pilinówka, ob. *Pelinówka*.

Pilipci, osada w Stratyniu, pow. rohatyński.

Pilipcza, wś na obu brzegach Rosi, pow. wasylkowski, o 10 w. na zachód od Białejcerkwi, nieco powyżej ujścia Rastawicy do Rosi. Część wsi leżąca na lewym brzegu Rosi nazywa się Horodyszcze. Ma 957 mk., w liczbie których 160 jednodworców; 333 zamieszkuje w Horodyszczach. W 1740 r. było w P. 30 chat. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1857 r. na miejsce dawnej, o której znajdują się wzmianki w wizyt. z 1740 i 1746 r. Jest ona uposażona 42 dzies. ziemi. Do par. praw. należą wsie Hłuboczek (o 4 w.) i Bakały (o 6 w.). P. należy do klucza białocerkiewskiego, hr. Branickich. *J. Krz.*

Pilipcze al. *Filipcze*, po rusku *Pyłypcze*, część Zaleszczyk Starych, pow. zaleszczycki.

Pilipczuki, grupa domów w Dobromircu, pow. zbarazki.

Pilipczyce, w dok. *Filipowo*, wś cerkiewna nad rz. Niedrą, pow. perejasławski gub. połtawskiej, na płd. od mka Krupola; wspomina o niej kronikarz małoruski Wieliczko (t. 1: 79).

Pilipicha, uroczysko we wsi Edem al. Sieliszcze, w pow. kaniowskim.

Pilipiński *Wierch*, szczyt górski w Karpatach, w dziale dukielskim, między Konieczną a przełęczą dukielską. Wzies. 710 mt.

Pilipiszki, wś rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 31 1/2 w. od Święcian, 5 dm., 43 mk. katol.

Pilipki, wś, pow. żytomierski, par. kat. Cudnów, prawosł. Raczki, leży przy dr. żel. brzesko-kijowskiej. Jest tu kościołek dawniej unicki, przez Kamińskiego założony, dziś prawosławny. Dawniej własność Kamińskiego, Potockiego, Hanickich, Bardeckiego, Wyrzykowskiego, Waraksina, dziś Tereszczenki.

Pilipkowce, w dok. *Filipowce*, wś nad rz. Wierbową, dopł. Howorki, pow. uszycki, par. kat. Zamiechów, st. poczt. Uszyca, gm. w miejscu. Ma 135 osad, 888 mk., w tej liczbie 62 jednodworców, 764 dzies. ziemi włośc., 785 dz. dworskiej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1878 r. i uposażona 41 dzies. ziemi, ma 1070 parafian. Do gminy należą: P., Bohuszówka, Braiłówka, Jarzyca, fol. Kałówka, Karaczyjowce, Koniszczów, Kowalówka, Milewska fol., Woronowce, Wysoka fol., Zaboroznowce, mko Zamiechów i Żabińce, w ogóle 1302 osad, 9180 mk. włośc. (4509 męż. i 4671 kob.), ziemi włośc. 7601 dzies. (5382 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy znajduje się ziemi rządowej i prywatnych właścicieli 33769 dzies. (13425 dz. ornej) i 1134 mk. innych stanów. P. są własnością Ignacego hr. Stadnickiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 586. *Dr. M.*

Piliponka, wś nad błotem, pow. radomyski, o 5 w. na wschód od Wilna (par. praw.), ma 192 mk. Włościanie na mocy ugody wykupnej nabyli w 1863 r. 257 dzies. ziemi za 8280 rs. Należy do klucza korostyszewskiego hr. Olizarów.

Piliponówka, pdm. Berszady, nad rz. Bernardynką, dopływem Bohu, pow. olhopolski, okr. pol. i gm. Berszada, par. Czeczelnik, o 25 w. od Olhopola. W 1868 r. było tu 45 dm.

Pilipońska-*Sloboda* al. *Pilipówka*, przedmieście mta Korsunia; ob. Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 539.

Pilipony, fol., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 45 w. od Oszmiany a 30 w. od Dziewieniszek, ma 1 dm., 5 mk. katol.; własność Dmochowskiego.

Pilipowicze 1.) al. *Filipowicze*, wś na praw. brz. rz. Zdwiża, pow. kijowski, na przeciw mka Borodzianki, o 8 w. od sioła Mikulicze. Przez wś przepływa ruczaj Buczki al. Bukszym, wpadający o 1 w. poniżej do Zdwiża. Wś ma 623 mk. prawosł., 19 katol. i 19 żydów. Cerkiew p. w. św Dymitra, drewniana, wzniesiona w 1779 r., uposażona jest 38 dzies. ziemi. Do par. należą wsie Poroskoteń i Babka. Gleba we wsi bardzo piaszczysta i mokra, lasu dostatek, lecz takowy znacznie został prze-

trzebiony. P. należą do dóbr mirockich, stanowiących dawniej część dóbr radomyskich al. poleskich (metropolitów kijowskich unickich) w 1805 r. zabranych przez skarb i darowanych Karolowi von der Osten-Sacken. O P. znajdują się wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 248, 643; cz. III, t. 2: 697; cz. III, t. 3: 725, 726, 728 i 733. 2.) **P.-*Koreckie***, wś nad rz. Ceremem, pow. nowogradwołyński, par. katol. Miropol, gm. Piszczów, ma 45 dm., 106 dusz włościan, ziemi włośc. 424 dzies. Leży przy szosie brzesko-kijowskiej. Własność hr. Maryi Potockiej; należy do klucza piszczowskiego. 3.) **P.** ***Zwiahelskie***, wś nad rzeką Ceremem, pow. nowogradwołyński, gm. Piszczów, na zachód od Nowogrodu Wołyńskiego, przy szosie brzesko-kijowskiej, ma 119 dusz włościan, ziemi włośc. 417 dzies., ziemi dworskiej 973 dzies. Niegdyś własność Lubomirskich-Zwiahelskich, w XVIII w. sprzedana Wilnerom, a od tych nabył w 1825 r. Olszewski, po nim odziedziczyli Kossakowscy, następnie sprzedana Medalińskim, Olędzkim; obecnie P. należą do Szczepkowskich. Jest tu dawniejsza czasowa Lubomirskich a stała Wilnerów rezydencya, przypominająca budową modrzewiowe dwory; dom pilipowiecki, mający przeszło lat sto, nie tylko jest mieszkalny, ale bardzo jeszcze porządny. Przy nim kaplica mszalna katolicka, par. zwiahelskiej i ogród nad Ceremem, ze strzyżonemi staroświeckiemi szpalerami. P. Zwiahelskie mają obfite kamieniołomy. Do tego majątku należą kolonie niemieckie Aniela i Józefina, jedne z najdawniejszych na Wołyniu. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 559, 561. 4.) **P.**, wś nad rz. Bystryjówką, pow. radomyski, w pobliżu granicy pow. żytomierskiego, poniżej Kamiennego Brodu, o 5 w. od Torczyna (par. praw.), na płd.-wschód od sioła Ryżany (pow. żytomierskiego), ma 622 mk. W 1784 r. było tu 388 mk. Należy do 3 właścicieli: Dzierżanowscy mają 1168 dzies. i za czasów poddaństwa 128 dusz rewiz., Radzimińscy (dawniej Bylinowie) 1196 dzies. i 84 dusz rewiz. i Duszyńscy 156 dzies i 42 dusz rewiz. Niegdyś należała do zamku żytomierskiego i podług rewizyi z 1545 r. na leżała do Jana Strybyła. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 3 i Jabłonowski, Rewizye zamków, str. 131. *J. Krz.—L. R.*

Pilipówka, zaśc. rząd. na rz. Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 4 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Pilipówka, 1.) wś, pow. wasylkowski, ma 643 mk.; właściwie wschodni kraniec sioła Korolówka (ob.). 2.) **P.**, słoboda pod m. Korsuniem, ob. *Pilipońska Słoboda.*

Pilipowo 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra skarbowe Zadoroże, o 15 w. od gminy, 40 dusz rewiz. 2.) **P.**, wś rząd., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 37 w. od Dzisny, 6 dm., 70 mk. katol.

Pilipowskie Karaczyńce, ob. *Karaczyńce.*

Pilipy 1.) wś, pow. jampolski, gm. Rotmistrzówka, par. i okr. pol. Tomaszpol, w pobliżu wsi Elżbietówki, ma 81 os. 2.) **P.**, wioska nad bezim. dopł. Wołku, pow. latyczowski, okr. pol., gm. i par. kat. Derażnia, par. prawosł. Snitówka, ma 17 osad. Należała do Wincentego Chlebowskiego. 3.) **P.**, wś nad rz. Bronicą, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, gm. Bronica, par. Mohylów, przy trakcie z Skaziniec do Słobódki Szliszkowieckiej, ma wraz z Szliszkowcami 174 osad, 914 dzies. ziemi włośc., 828 dzies. dworskiej. Należała do Stanisława Szołajskiego, marszałka ptu humańskiego, dziś Dawidowskich. 4) **P.** *Czemeryskie*, wś, pow. mohylowski, gm. i par. katol. Jołtuszków, par. Bucnie, przy drodze z Jołtuszków do Bucniów, o 12 w. od Baru, ma 26 osad, około 200 mk., 190 dzies. ziemi włośc., 360 dzies. dworskiej. Własność Bienkiewiczów. 5,) **P.**, osada starowierów, pow. nowogradwołyński, gm. Miropol, ma 75 dusz włościan, z nadziałem 52 dzies. ziemi. Należy do dóbr miropolskich hr. Czapskich. 6.) **P.**, przysiołek, pow. ostrogski, o 22 w. na zachód od Ostroga. Gleba czernoziem; kilku włościan gospodarzy zamożnych i trudniących się uprawą roli. P. należały niegdyś do ks. Ostrogskich i podług działu przypadły na schedę ks. Janusza Ostrogskiego. Na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej przeszły w 1753 r. do Małachowskiego, kanclerza w. kor., w 1794 r. skonfiskowane i darowane Ferzenowi, a w 1812 r. przez tegoż sprzedane hr. J. A. Ilińskiemu. Wnuk jego Aleksander sprzedał P. Udiełom. 7.) **P.**, wś, pow. starokonstantynowski, par. Kulczyny. W 1867 r. było tu 40 dm. Własność dawniej Malczewskich, a następnie Kochanowskich (ob. Czernelówka). 8,) **P.** ***Chreptyjowskie***, wś niedaleko rz. Surzówki (Daniłówki), pow. uszycki, w 2 okr. pol. Żwańczyk, gm. Kalus, par. praw. Chreptyjów, par. katol. Sokólce, o 16 w. od Minkowiec, ma 94 osad. Osiedlona przez piliponów i jednodworców. Obszar dworski należy do Chreptyjowa Sobańskich i do Iwankowiec Grabianczyny. 9.) **P.** ***Aleksandrowskie***, dawniej ***Porosiatkowskie***, wś, pow. uszycki, gm. Kapuściany, par. kat. Wońkowce, poczta Zinków, ma 70 os., 488 mk., 513 dzies. ziemi włośc., 609 dzies. dworskiej. Grunt górzysty. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1797 r., uposażona jest 45 dzies. ziemi. Należała do Mniszchów, następnie Zaleskich. Nazwę P. Porosiatkowskie zmieniła na P. Aleksandrowskie od czasu nabycia Porosiatkowa przez generała Luedersa i przezwania go Aleksandrowem. 10.) **P.**, uroczysko, pow.

uszycki, przy drodze ze Żwańczyka do Grabowej; należy do włościan żwańczykowskich. 11.) **P.**, wś, pow. żytomierski, par. Trojanów, ma cerkiew drewnianą, kaplicę kat., gorzelnię. Własność dawniej Zaleskich. 12.) **P.**, ob. *Korżowy Kąt.* *X. M. O.—Dr. M.*

Pilipy przysiołek do Pererowa, pow. kołomyjski. Jest to dwór należacy wraz z całą majętnością do Leokadyi bar. Czechowicz.

Pilis, z lit., jestto nasyp, gród (od pilu — napełniam). Wchodzi w skład wielu nazw w miejscowościach zamieszkałych przez ludność litewską. Ztąd utworzona często napotykająca się nazwa Pilokalnie, oznaczająca pierwotnie grodzisko, a dziś istniejące przy nich osady. O Pilokalniach litewskich pisał Bolesław Rudzkiewicz w Bibl. Warsz. (1859 r., IV., 78).

Piliszówka, wś nad rzką Opanówką, pow. jampolski.

Pilitowo al. *Piltowo*, wś i fol., pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Płońsk, odl. o 3 w. od Płońska, ma 9 dm., 111 mk. W 1885 r. fol. P. roz. mr. 355: gr. or. i ogr. mr. 334, łąk mr. 12, pastw. mr. 3, nieuż. mr. 6; bud. mur. 3, z drzewa 6. Wś P. os. 14, z gr. mr. 169.

Pilkaln, dobra pryw., w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. Nereta (Nerft); do dóbr należy folw. Oseln.

Pilkallen, ob. *Pilkały*.

Pilkałnas, dosł. zamkowa góra. Wiele gór na Żmujdzi nosi tę nazwę, jak: 1.) **P.**, góra nad Dubissą, tuż pod Betygołą, na której znać dotąd ślady obronnego zamku Aukajm (ob.). 2.) **P.**, dalej góra pod Średnikiem, zwana też górą Palemona, o 1 w. od Dubissy, z nasypem 50½ stóp wysokiem. 3.) **P.**, góra w pow. nowoaleksandrowskim, o 3 w. od Taurogiń, 118 sąż. npm. wysoka, najwyższy punkt gub. kowieńskiej. 4.) **P.**, góra w pow. telszewskim, w dobrach Saricie, pod Ławkowem, ze śladami warowni z cwzasów krzyżackich.

Pilkały 1.) niem. *Pillkallen*, miasto powiatowe na prus. Litwie, 30 klm. na półn.-zach. od Gąbina, 17 klm. na płn. od Stołupian, połączone z tem miastem, jakoteż z Szillen (nad tylżycko-wystrucką koleją), Lasdehnen i Schirwindt (nad granicą rosyj.) traktami bitymi. Leży w okolicy w wodę nie obfitującej, lecz urodzajnej. Grunty gliniaste i piaszczyste, nadają się do uprawy zboża, a łąki, wśród bagnistych moczarów, obfitują w trawę. Mieszkańcy, podług spisu z 1886 w liczbie 2749, trudnią się prawie wyłącznie rolnictwem, a produkty odstawiają do Królewca, Berlina i innych większych miast. Obok tego chowają dużo koni rasowych, dzięki bliskości trakeńskiej stadniny. Przemysł i handel ożywione. Miasto posiada: filią banku państwowego, landraturę, urząd celny, urząd mierniczy, kasę powiatową, pocztę i telegraf. Poczta osobowa odchodzi do Szillen, do Lasdehnen i Schirwindt, omnibus do Stołupian. Miasto otrzymało prawo miejskie od króla Fryderyka Wilhelma I. Ma sławę litewskiej Abdery. *Powiat pilkałowski*, część obw.reg. gąbińskiego, leży między 54°42′ i 55°2′ płn. sz., a 39°47′ i 40°32′ z. d. i graniczy z półn. z pow. ragneckim i Rossyą, płd. z Rossyą i pow. stołupiańskim i gąbińskim, z zach. z pow. gąbińskim i ragneckim. Ma 19½ mil kw. i przeszło 46000 mk. Prócz miasta powiatowego jest jeszcze miasto Schirwindt. Powiat cały jest jedną wielką równiną, w najwyższym punkcie leży miasto powiatowe. Klimat łagodny, czasami, zwłaszcza z wiosną, wieją ostre wiatry. Co do jakości gruntów, ma powiat 53·5% gruntu gliniastego, 28·5% mięsz., 10·4% pias., 1·5% bagn., 0·5% wód. Znaczniejszych rzek powiat nie ma; wspomnienia godne; Rauszwe, Szeszupa. Także Wystruć przerzyna powiat, zabierając kilka pomniejszych strug. Jezior większych również nie ma, za to 4 znaczne moczary, t. n. Kack Balis, prawie 1 milę kw. obejm., a w największej części do pow. ragneckiego należący, Wielki i Mały Plinis i Plinis przy Dickianten. Lasów ma pow. 52277 mr., torfisk 1·34 mil kw., łąk 65201, pastwisk 31659 mr. Mieszkańcy chowają wiele koni rasowych, bydła i owiec, mniej świń. Pszczolnictwo, niegdyś w powiecie bardzo rozpowszechnione, zaniedbano. Wielkich dóbr w powiecie nie ma, również mało posiadłości niżej 5 mr., największa część gruntów podzielona na chłopskie gospodarstwa. Dróg żelaznych pow. nie posiada, a najbliższy dworzec w Stołupianach. Trakty bite idą z Stołupian na Pilkały, Lasdehnen do Ragnety, z Pilkał do Tylży i do Schirwindt; z Kassen do Gąbina; z Lasdehnen do Schillehnen i z Kusmen do Sodargen. Mieszkańcy składają się z Polaków, Litwinów, Niemców, Greków i Żydów. Najwięcej z nich wyznaje religią ewang.; kilkuset kat., żyjących w pow. należą do probostw misyjnych w Riedelsbergu i Bilderweitschen, należących do dekanatu brunsberskiego (ob. Reichspostgebiet. Grundbesitz v. Ost-Pr., Weiss, Rgb. Gumbinnen). 2.) **P.**, przystanek na trakcie gąbińsko-ragneckim, st. p. Malwischken. 3.) **P.**, dobra na prus. Litwie, pow. darkiejmski, 4 klm. od st. pocz. Trempen. Obsz. 289 ha. 4.) **P.**, wś na prus. Litwie, pow. gąbiński, na połud.-wschód od m. pow., st. poczt. Walterkehmen. 5.) **P.** *Wielkie*, niem. *P. Gr.*, al. *Skumbern*, *Pillkallen Naujems*, wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. pocz. Kraupischken. 6.) **P.** *Małe*, niem. *P. Klein* osada, tamże. 7.) **P.** *Małe*, pow. piłkałowski, st. pocz. Mallwischken. *Ad. N.*

Pilkańce, wś, pow. wileński, niedaleko Giedrojć (ob.), pod górą Pilkałnas.

Pilki, dwie karczmy na trakcie z Rohóżnej do Niemirowa i Medweży, pow. bracławski, par. Niemirów.

Pilkowszczyzna, wś włośc., pow. wilejski,

w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski i dobra skarbowe Nowiki, o 12 w. od gminy a 39 w. od Wilejki, 6 dm., 47 mk. prawosł. (21 dusz. rewiz.).

Pillamuehl, niem. ob. *Piła.*

Pillau, ob. *Pilawa.*

Pillaucken, ob. *Piluk.*

Pilleiken-Claus, ob. *Urbicken.*

Pillkallen, ob. *Pilkały.*

Pillkoppen, wś rybacka na kuryjskiej mierzeii tuż nad zatoką, około 45 klm. od wybrzeża, 10 klm. na półn. od st. poczt. Rossitten.

Pillkowen, niem., ob. *Pilichowo.*

Pillupoehnen 1.) al. *Pillwutschen*, wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, st. poczt. Pelleningken. 2.) **P.**, wś i dobra na prus. Litwie, pow. stołupiański, 16 klm. na płnd. od miasta pow., połączone z niem bitym traktem, blizko granicy rossyjskiej, nad strugą Dobupą, na wyżynie urodzajnej. Ma 1019 mk. (1875 r.), trudniących się rolnictwem, chowem bydła a zwłaszcza koni dobrej rasy. Kościół par. ew., st. poczt. i tel. w miejscu; poczta osobowa z Stołupian na Pillupoehnen do Szittkehmen. Obszar 270 ha. Cegielnia i wiatrak. 3.) **P.** *Klein*, wś, tamże. *Ad. N.*

Pillwarren (niem.), ob. *Littauisch P.*

Pillwogallen, ob. *Lepkehmen.*

Pillwutschen, ob. *Pillupoehnen.*

Pilna, wierch lesisty, w dziale Górców, nad Rabą (ob. Gorce, II, 699).

Pilna, ob. *Piłka.*

Pilnepole, ob. *Tarnowo.*

Pilnica 1.) wś nad rzką Usą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Naliboki, okr. wiejski Pilnica, o 8 w. od gminy a 98 w. od Oszmiany, 20 dm., 214 mk., w tej liczbie 192 katol. i 22 żydów (w 1864 r. 71 dusz rewiz.); własność Wierzbowskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Rudnia, Pilnica, Petryłowicze, Ziemianka, Zieniewicze, Zaborze, Czesnowa, w ogóle 328 dusz włośc. uwłaszcz. i 9 b. włośc. skarbowych. 2.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Wiaczy, pow. miński, gm. Białorucz, ma 19 osad; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe i łąki dobre. Były tu tartaki do piłowania drzewa, teraz jest młyn.

Pilnomyśl, dwór i fol., pow. drysieński, gm. Cerkowno, par. Oświej, własność Szadurskich; należy do dóbr Ignalin.

Pilokalnie 1.) al. *Pilokalnia*, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 12 w. Wś ma 4 dm., 31 mk.; fol. 17 dm., 31 mk. W 1827 r. było 11 dm., 102 mk. W 1870 r. fol. P. z wsią t. n. i Nowa Pilokalnia, miał rozl. dominialnej mr. 234: gr. or. i i ogr. mr. 168, łąk mr. 59, nieuż mr. 7; bud. mur. 7, z drzewa 8; płodozmian 10 polowy; wś P. os. 8, z gr. mr. 101; wś Nowa Pilokalnia os. 12, z gr. mr. 20. 2.) **P.**, al. *Łakińskie*, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Raudań. Do szczegółów podanych powyżej (ob. *Łakińskie*) dodajemy: w 1886 r. fol. P. al. Łakińskie, z wsią Dymitrowszczyzna, miał rozl. dworskiej 506 mr.: gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 97, pastw. mr. 23, nieuż. mr. 30; bud. mur. 8, z drzewa 17; płodozmian 4 polowy; są pokłady torfu. Wś Dymitrowszczyzna os. 18, z gr. mr. 42. 3.) **P.** *Makowszczyzna*, fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów. W 1876 r. fol. P. Makowszczyzna, z wsią Makowszczyzna, Ułanówka i Lenino, miał rozl. domin. mr. 241: gr. or. i ogr. mr. 188, łąk mr. 42, pastw. mr. 4, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 5; wś Makowszczyzna os. 14, z gr. mr. 134; wś Ułanówka os. 13, z gr. mr. 23; wś Lenino os. 4, z gr. mr. 6. Ob. *Makowszczyzna.* Dobra królewskie P., z łąką Bobrynie zwaną, w województwie trockim, przywilejem Augusta III z dnia 20 listopada 1744 r., nadane zostały w dożywotnie posiadanie oboźnemu kowieńskiemu Franciszkowi Makowskiemu h. Bronic, który prawo to, na mocy zezwolenia tegoż króla, wyrażonego w przywileju z dnia 21 października roku 1748, sprzedał za 4000 tynfów Józefowi Chalembekowi, aktem sporządzonym przed sądem wójtowskim magdeburgii ludwinowskiej w dniu 4 grudnia 1750 r. Podług spisów podskarbińskich z r. 1766 starostwo składało się z dóbr P., Markowszczyzny, łąki Bobrynie, w leśnictwie niemonajskiem, albo kirśniańskiem, posiadał je tatar Józef Chalembeka, a po nim Koryccy, którzy opłacali kwarty złp. 75, a hyberny złp. 14. 4.) **P.**, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk, odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 10 dm., 110 mk. W 1827 r. było 22 dm., 138 mk. 5.) **P.**, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. i par. Bartniki, odl. od Wyłkowyszek 19 w., ma 4 dm., 60 mk. W 1827 r. było 4 dm., 28 mk. Wś należała do par. Wyłkowyszki. W 1871 r fol. i wś Pilokalnie Ułana miały rozl. dworskiej mr. 593: gr. or. i ogr. mr. 377, łąk mr. 167, wody mr. 3, zarośli mr. 4, nieuż. mr. 7; bud. mur. 3, z drzewa 16. Wś P. os. 32, z gr. mr. 336. *Br. Ch.*

Pilokalnis, ob. *Naujepile.*

Pilon, os., ob. *Elbląg* (II, 338).

Pilona 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 58 w., ma 30 dm., 305 mk. W 1827 r. było 20 dm., 169 mk. 2.) **P.** *Dodatkowa*, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 58 w., ma 10 dm., 47 mk.

Pilow, rzka, ob. *Glumia.*

Pilow (niem.), ob. *Piła* i *Pilawka.*

Pilsach (niem), os. wśród łąk, pow. węgoborski, st. poczt. Budry.

Pilść, rzka, lewy dopływ Wilii, uchodzi poniżej Uszy.

Pilście, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dubotówka, o 3 w. od gminy, 23 dusz rewiz ; należy do dóbr Żodziszki, dawniej Miłoczewskich, następnie Bokszańskich.

Pilsga, ob. *Pliszka*.

Pilska Hamernia, niem. *Schneidemuehler Hammer*, posiadłość, pow. chodzieski, tuż pod miastem Piłą, obszaru 440·57 ha, t. j. 312·02 roli, 12·70 łąk, 99·76 lasu, 8·88 nieuż. i 7·21 wody; czysty doch. gr. 862 mrk.

Pils-kalus, góra w t. zw. Oberlandzie kurlandzkim.

Pilski Folwark, niem. *Stadtberg*, na mapie Chrzanowskiego: *Miejska Góra*, przedmieście *Piły*, w pow. chodzierskim.

Pilski Młyn, ob. *Piła*, pow. wągrowiecki.

Pilski Młyn (1664), według Kętrz. *Piła*, niem. *Pielsche Muehle*, młyn, pow. kościerski. W spisach rządowych nie wymieniony. Lustr. z r. 1664 wykazuje, że należał do sstwa tucholskiego i płacił 92 fl. czynszu. *Ks. Fr.*

Pilskie Holendry, niem. *Schneidemuehle Hauland*, osada wiejska, pow. międzychodzki, o 9 klm. na półn.-zachód od Międzychodu, par. kat. w Goraju, prot. w Międzychodzie, poczta w Wiejcach, st. dr. żel. o 21 klm. w Drzeniu. Os. ma 36 dm., 274 mk., 9 katol., 265 protest.

Pilsko al. *Pilsk*, szczyt górski w Beskidach zachodnich, na granicy Galicyi i Orawy, przy wsi Korbielów (pow. żywiecki). Najwyższy po Babiej Górze, ma 1557 mt. wznies. i panuje nad wschodnią połacią Beskidu (ob. *Karpaty*, t. III, 859, *Korbielów* i *Magórka*, 7).

Pilszyce, wś nad Drucią, pow. bychowski, gm. Horodyszcze, ma 27 dm. i 185 mk., z których 1 zajmuje się stolarstwem, 1 bednarstwem. Pod wsią przeprawa promem przez Drucię.

Piltene, *Piltynia*, rzka w Kurlandyi, dopł. Wenty z prawej strony, płynie w par. Pilten.

Piltyń, niem. *Pilten*, łotew. *Piltene*, miasteczko, pow. windawski gub. kurlandzkiej, leży na pr. brz. rz. Wenty (niem. Windau), o $23^3/_4$ mil od Mitawy, pod 57° 13′ płn. szer. i 39° 20′ wsch. dł. geogr. od F. Najdawniejsze wiadomości o P. sięgają pierwszej połowy XIII w. Wedle podań kronikarskich, niewytrzymujących krytyki (powtórzył je między innemi i Słownik geograficzny Siemienowa), król duński Woldemar II, który, jak wiadomo, w zwycięzkich wyprawach swoich nigdy aż do tej okolicy niedosięgnął, wzniósł tu gród warowny. Bajkę tę prostuje już Arndt w połowie zeszłego stulecia, a wszechstronny Dahlmann nie wspomina o niej wcale. Pierwszy zamek obronny, jakiego ślady w obszernych zwaliskach przetrwały do dni naszych, może sięgać dopiero czasów biskupich. Śród bezkształtnych rumowisk trzyma się obecnie tylko wieża, stanowiąca niegdyś zamkową czatownią. W 1236 r. założono w tej okolicy biskupstwo kurońskie czyli piltyńskie (episcopatus curoniensis seu piltinensis). Obejmowało ono najprzód całą przestrzeń ziemi, leżącą pomiędzy rzekami Wentą i Abawą, pomiędzy Litwą i Semigalią (ob. art. *Abawa*, I, 19). Następnie ograniczono je do trzeciej części tego obszaru, gdyż $^2/_3$ zawojowanego kraju przyznanego biskupowi kurońskiemu tytułem lenna przez cesarza niemieckiego, musiano ustąpić rycerskiemu zakonowi inflanckiemu, który zażądał udziału w zdobyczy. W pierwszych czasach swego istnienia zaliczało się to biskupstwo do Prus ówczesnych, lecz wkrótce wchodzi do związku ziem inflanckich i tym sposobem należało do Inflant, w obszerniejszem znaczeniu tego wyrazu. Jak wszystkie ziemie inflanckie, tak i biskupstwo kurońskie czyli piltyńskie, wchodziło w skład cesarstwa niemieckiego, a jego biskupi w takimże byli postawieni stosunku do rzymsko niemieckiego cesarza i do własnego biskupstwa, jako i wszyscy inni biskupi inflanccy. Miasto P. wraz z warownym zamkiem biskupim, założonem zostało w. 1295 r. po ostatecznem złamaniu pogańskiej potęgi przez członków kapituły piltyńskiej (o złamaniu pogańskiej potęgi w biskupstwie kurońskiem por. art. *Hofcumberge*, t. III, str. 92). Miasto to składało się najpierw z małej tylko osady miejskiej, tuż pod zamkiem biskupim leżącej, lecz wkrótce się rozwija i wzrasta do znacznych rozmiarów, skutkiem czego kapituła nadaje mu aż dwa osobne herby. Herb większy przedstawia widok miasta z przezroczystemi wieżycami, w mniejszym zaś, podzielonym na dwa pola, widzimy w dolnem polu dwa pastorały złożone w kształcie krzyża św. Andrzeja, a nad niemi, w wierzchniem polu, dwie baszty i kula armatnia, unoszą się w powietrzu. W 1557 r. nadano miastu prawo miejskie ryskie (utworzone na wzór praw miasta Hamburga), oraz znaczne dobra dla odpowiedniego utrzymania nietylko zarządu miejskiego ale i licznych szkół i kościołów ówczesnych. Wszelako już od początku XVI w. mto P. upadać poczęło, odkąd kapituła biskupia i kolegium świeckie landratów piltyńskich usadowiły się stale w Hazenpocie (ob. Hazenpot, t. III, str. 42—45). Obecnie nie posiada P. nawet burmistrza. Radę miejską składają tam: wójt sądowy czyli tak zwany Gerichtsvogt i dwóch radców miejskich (Rathsherren). To też dzisiaj mieścina ta do najlichszych w Kurlandyi należy. Położenie jej nader niekorzystne. Zewsząd jest otoczoną piaszczystemi równina-

mi i obszernemi borami. Upadek miasta datuje głównie od czasu, w którym Wenta zmieniła swe dawne łożysko, oddalone o $2^1/_4$ mili od dzisiejszego koryta tej rzeki. P. liczy obecnie ogółem tylko 5 ulic i zaułków, 1 kościół protestancki murowany, w 1708 r. wzniesiony, 1 synagogę żydowską, 14 domów murowanych i 108 drewnianych. Spis ludności z 1882 r. wykazał zaledwie 1617 mk. płci ob., z których 628 wyzn. protestanckiego a 989 wyzn. mojżeszowego. W tymże roku liczono tu 32 kupców trzeciej gildyi, wszyscy izraelici, trudniący się drobnym handlem i spekulacyami. Czasy jego dawnej potęgi biskupiej przypomina już tylko ruina zamczyska, z wieżą na wpół przeciętą, której część jedna aż dotąd wznosi się groźnie ku niebu, druga zaś spokojnie spoczywa w głębi dawnego łożyska rzeki Wenty. O rozmiarach tegoczesnego P. powziąć można niejakie wyobrażenie z budżetu miejskiego na 1883 r., w którym zarówno przychody jak rozchody miasta nie przewyższają 1540 rubli 74 kop. Rozchody na zarząd miejski wynoszą ogółem nie więcej jak 355 rubli, a koszta roczne na utrzymanie zarządu policyjnego w mku P. pokrywa suma 36 rubli. Istnieje tu wszakże kasa oszczędności dla wdów i sierot już od 1768 r. Kapitał tej kasy w 1883 r. dochodził do 22314 rubli. Jest tu i dom przytułku, założony w 1743 r. Ten posiada zaledwie 560 rub. kapitału. Fabryki niema w P. żadnej. Jarmarków dorocznych odbywa się dwa (2-go lutego i 29 września). Obszar ziemi miejskiej wynosi obecnie tylko 1142 dz. *Piltyńska ziemia* lub *Piltyński powiat* (districtus piltensis seu piltinensis). Gdy w 1560 r. stany inflanckie zmuszone były szukać zagranicznej pomocy przeciw wojskom cara moskiewskiego, Rewel i cała Estonia poddały się Szwedom, właściwe zaś Inflanty oddali mistrz prowincyonalny i arcybiskup pod opiekę Zygmunta Augusta, który, po długo ciągnących się układach, wcielił je do Rzpltej w r. 1562 jako udzielne księstwo, ostatniemu zaś mistrzowi krzyżackiemu Gotardowi Kettlerowi, oddał Kurlandyą jako lenno (ob. art. Inflanty, t. III, str. 279). Wtenczas to powstał obręb piltyński z sekularyzowanego biskupstwa piltyńskiego, które ostatni biskup Jan Muenchhausen, apostata, sprzedał królowi duńskiemu, ten zaś dał swemu bratu Magnusowi, ks. holsztyńskiemu, który później, w ciągu wojny przez Iwana Groźnego Inflantom wydanej, tak smutnego nabył rozgłosu. Gdy zaś umarł ks. Magnus (r. 1583), ziemię piltyńską nabywa na prawie zastawnem za 30000 talarów margrabia brandenburski Jerzy Frydryk w 1585 r. i tym sposobem zostaje wazalem Rzpltej. Po śmierci Jerzego Frydryka, wdowa po nim ustępuje w r. 1672 niewielką już po nim pozostałą ilość dóbr dominialnych piltyńskich jednemu z ówczesnych dwóch książąt kurlandzkich Wilhelmowi Kettlerowi, który wszakże nie otrzymał równocześnie i rządów nad ziemią piltyńską, gdyż te już w roku poprzedzają cym (1671) przeszły wprost do Polski, a Rzplta natychmiast naznaczyła osobnego starostę piltyńskiego, rezydującego w Hazenpocie i zarządzającego ztamtąd całem tem państewkiem za pomocą kolegium landratów, do którego, z wyjątkiem jedynie członków rad miejskich hazenpockiej i piltyńskiej, wybierano wyłącznie szlachtę rycerską, osiadłą tam od wieków. To kolegium, rezydujące stale w Hazenpocie, stanowiło jedyny trybunał w sprawach ziemi piltyńskiej, tak cywilnych jako i kryminalnych, a od niego szła apelacya już wprost do króla polskiego. Oprócz tego miejscowa szlachta piltyńska miała w swem ręku juryzdykcyą cywilną i karną nad wszystkimi bez wyjątku mieszkańcami, przebywającymi stale w obrębie jej dóbr dziedzicznych i tu już bez żadnej apelacyi (ob. Hazenpot, t. III, str. 43). Że zaś ziemia piltyńska była otoczoną zewsząd kurlandzkiemi posiadłościami, a nawet przez nie poprzecinaną, nic więc dziwnego, że była ona odtąd przedmiotem długotrwałych zatargów. Pragnęli ją raz na zawsze połączyć z Kurlandyą Kettlerowie, duchowieństwo katolickie dążyło wytrwale do przywrócenia jej dawnego charakteru, w Polsce odzywały się głosy za wcieleniem tego nieforemnego pasa ziemi do Rzpltej, a niektórzy królowie polscy zamyślali zamienić go na swoje prywatne dziedzictwo. Dzięki tak sprzecznym dążnościom używała wzbogacona handlem zbożowym ziemia piltyńska zupełnej niezawisłości, a w kraju panowała oligarchiczna anarchia. Szlachta piltyńska przenosiła bezpośrednią opiekę Polski, która jej wcale nie była uciążliwą, nad zależność od książąt kurlandzkich; tylko w chwilach groźnego niebezpieczeństwa chroniła się pod skrzydła książąt. Podczas wojny szwedzkiej (1655—1657) uznała sama władzę Jakuba Kettlera, aby korzystać z przyznanej mu neutralności, ale była to tylko unia personalna, której zwolennikami byli zresztą Piltyńczycy dopóki nie minęło niebezpieczeństwo. Czyniąc zadość życzeniom ks. Jakuba, mimo przeciwne zabiegi kleru, zezwoliła Rzplta na połączenie Piltynia z Kurlandyą, na mocy tak zwanej piltyńskiej tranzakcyi (1661 r.). To połączenie trwało jednak tylko do 1717 r., w którym ziemia piltyńska przechodzi znowu w bezpośrednie zawiadywanie Rpltej, za wyłączeniem jedynie położonych w tej okolicy nielicznych dóbr książęcych. Taki stan rzeczy był bardzo pożądanym dla szlachty piltyńskiej, gdyż tym sposobem niemiała ona w pobliżu siebie żadne-

go pośrednika pomiędzy sobą a królem polskim, wybierani zaś z pomiędzy jej własnego grona landraci, mający przedewszystkiem interesa szlachty na celu, uzyskali prawo zwoływania sejmików, których postanowienia tylko dla czczej formy podawano królom polskim do potwierdzenia. Z tego to czasu datuje podłużny pas ziemi pomiędzy miastem P. i dawnem łożyskiem Wenty, w pobliżu zamczyska, a nazywany dotąd „das Siebenherrenfeld“, o którego posiadanie, jak głosi odwieczna tradycya miejscowa, walczyło niegdyś ze sobą aż siedmiu panów piltyńskich. Dzika bowiem niesforność i nieokiełzana burzliwość była charakterystycznem znamieniem zarówno szlacheckiej społeczności z nad Wisły i Warty, jak rycerstwa z nad Wenty i Abawy. Kwitła tu i dotąd kwitnąć nieprzestaje niepomiarkowana gościnność, której ujemną stroną było niegdyś zbytnie rozmiłowanie się w rozkoszach jadła i napoju. Rezydencye szlachty piltyńskiej stały dla wszystkich otworem jak gospody; wszędzie rozlegał się gwar wesołych biesiad. Nie było najzwyczajniejszego bankietu bez obfitych libacyj. Podczas uczt, gdy wino podnosiło ogólną temperaturę biesiadników, bardzo często przychodziło do kłótni i bójki. Spory i procesy załatwiano chętniej z szablą w ręku niż przez adwokatów. Pojedynkomania grasowała w całym kraju; ale słynęły z niej szczególniej niektóre miejscowości, do których przedewszystkiem P. należał, o czem świadczy charakterystyczne przysłowie. Że zaś nikt nie wykonywał jurysdykcyi na tradycyjnym kawale ziemi piltyńskiej, zwanym „das Siebenherrenfeld“, służył on z dawien dawna za schronienie dla wszystkich pojedynkujących się. W 1767 r. kupił tę przestrzeń ziemi od ówczesnego miejscowego pastora Kuehne za 2011 złotych kurlandzkich dziedzic rozległych dóbr po-Maydellowskich Dondang, ks. Sacken, jak to czytamy w oficyalnej relacyi rady miejskiej piltyńskiej z 1799 r. W ciągu XVIII w. panowała w P. większa jeszcze niż w Rzplitej anarchia. Nie wcielając się stanowczo do organizmu Rzplitej, weszli jako osobne państewko w skład rossyjskiego cesarstwa, z pewnemi przywilejami. Piltyński powiat, czyli tak zwana ziemia piltyńska, równocześnie z Kurlandyą w 1796 r. poddaje się dobrowolnie berłu rossyjskiemu, do 1817 r. posiada zarząd osobny i swoje prawa wyłączne, a od 1817 r., w którym konstytucyą piltyńską ostatecznie zniesiono, wchodzi w skład gub. kurlandzkiej, tworząc w niej trzy powiaty: grobiński, hazenpocki i znaczną część windawskiego. Po bliższe szczegóły odsyłamy czytelnika do studyum naszego: „Piltyń i archiwum piltyńskie“, a zwłaszcza do załączonej przy niem szczegółowej mapy ziemi piltyńskiej z zachowaniem nomenklatury polskiej (u Kymmla w Rydze). Porów. też Bibliotekę Warszawską z 1884 r. za luty. Par. P. obejmuje ważniejszę wsie: Piltyń (starostwo) z folw. Sukkau, Edwalen, Sirgen, Schlehk, Tergeln, Ugalen, Pussen, Pussenecken, Pepen. Parafia Piltens-Hasenpot obejmuje ważniejsze wsie: Dubenalken, Zirau, Dsehrwen, Kikkurn, Wallatten i in. *G. Manteuffel.*

Piltzen (niem.) ab. *Pilcyny.*

Pilucze, wś włośc. nad rzką Głęboczką, pow. trocki, w 2 okr. pol. o 32 w. od Trok, ma 12 dm., 149 mk., w tej liczbie 145 kat., 4 żyd.

Piluczenki, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Przebródź, o 17 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Piluczki, grupa domów w Steniatynie, pow. sokalski.

Pilukiszki, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Szaki. Odl. od Władysławowa 27 w., ma 4 dm., 57 mk. W 1827 r. było 4 dm., 44 mk. Ob. *Giełgudyszki Dolne.*

Pilumele, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, o 10 w. od Wilna, 4 dm., 43 mk. katol.

Pilumiszki, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, o 11 w. od Wilna, 5 dm., 53 mk. katol.

Piluńce 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Możejki, o 10 w. od gm., 43 w. od Lidy a 31 w. od Wasiliszek, ma 11 dm., 74 mk. katol. (56 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Ejszyszki. 2.) **P.**, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Kietowiszki, o 8 w. od gminy, 72 dusz rewiz. *J. Krz.*

Piluny, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojezory, par. Szumsk. Odl. od Wyłkowyszek 18 w., ma 28 dm., 166 mk. W 1827 r. należała do par. Wołkowyszki, miała 19 dm., 141 mk.

Piluny, wś, pow. rosieński, ob. *Kielmy.*

Pilup (litew. pilis-zamek, Upe-rzeka), grodzisko, o milę od Olity, na górze nad Niemnem, w pow. trockim.

Pilwa, rzka w pow. maryampolskim, powstaje z kilku strumieni, zlewających się przy linii drogi żel. z Ejtkun do Kowna, od półn. strony pod Skirkiszkami, poczem przechodzi na połud. stronę tejże drogi, płynie w kierunku połud.-zach. i pod Pilwiszkami wpada z praw. brzegu do Szeszupy. Długa przeszło 30 w. Pod Trakiszkami przyjmuje z lew. brzegu Powabelksnę.

Pilwa, niem. *Pillwen* 1.) dobra, pow. iławkowski, 5 klm. na półn.-zach. od st. pocz., tel. i kol żel. Bartoszyc. Obszaru 547 ha. 2.) **P.**, dobra z folw. Ripplauken, na prus. Mazurach, pow. węgoborski tuż nad jeziorem Mamry, 3 klm. od st. poczt. Rozengart. Obszaru 441 ha. Jan v. Beenhausen, komt. brandenburski, nadaje Fryderykowi Parcz 60 włók nad jeziorem Pilwa, na prawie chełm., z obowiązkiem jednej

służby konnej. Dan w Bartach, w niedzielę przed Narodz. N. M. P. r. 1437. Ob. Kętrz. O ludn., 529. *Ad. N.*

Pilwarren, (niem.) 1.) dobra, z folw. *Deutsch Pillwarren* i *Pageldienen*, na prus. Litwie, pow. tylżycki, blisko rzeki Rusi. Obszaru 136½ ha; st. pocz. Plaschken. 2.) **P.** *Litluanisch*, wś, 2 klm. na półn.-zach. od powyższego, blisko rzeki Jaegi.

Pilwauz (niem.), jezioro, w pow. margrabowskim, tuż nad granicą pow. gołdapskiego, wśród innych znacznych jezior, w jakie obfituje cała półn.-zach. część powiatu. W opisie pow. margrabowskiego (t. VI 115) mylnie nazwane Pilwanz.

Pilwie, jezioro, w pow. sejneńskim, o 4 w. na północ od jez. Iłgiel, z którym łączy się przez strumień.

Pilwiece, wś na rzką Wilią, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 63 w. od Święcian, 6 dm., 66 mk. kat.

Pilwingi, jezioro, pow. trocki, pod wsią t. n. oraz wsią Kucewicze.

Pilwingi 1.) wś włośc. nad jez. t. n., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Pilwingi, o 4 w. od gminy a 70 w. od Trok, 16 dm , 197 mk, katol. (80 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Merecz. Była tu kapl. kat. par. Merecz. W skład okr. wiejsk. P. wchodzą wsie: P., Winkszniny, Gierajcie, Michtony, Łaukieniki, Poniedzinki, Wodziany i Suchorewka, oraz przysiołek Wołokiele, razem 192 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 80 b. włośc. skarb. i 4 osadników w. ross. 2.) **P.**, os. karcz. nad jez. Pilwingi, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 69 w. od Trok, 1 dm., 3 mk. żydów. 3.) **P.**, folw. rząd. nad jez. Pilwingi, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 70 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. katol. *J. Krz.*

Pilwinie al. *Jakubiszki*, zaśc. prywat., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 36 w. od Święcian, ma 2 dm., 37 mk. katol.

Pilwiszki, os. miejska, przed 1867 r. miasteczko, nad rz. Szeszupą, przy ujściu rz. Pilwy i Wysokiej, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki. Osada ta rozłożyła się na wyniosłym brzegu rzeki, w malowniczem położeniu. Odl. 25 w. od Maryampola a 14 m. od Wyłkowyszek. Posiada kościół par. drewniany, urząd gminny, szkołę początkową, aptekę, st. dr. żel. warsz.-petersb. na odnodze z Kowna do Ejtkun, odl. 29 w. od Wierzbołowa, a 87 w. od Koszedar. Os. ma 157 dm. i 2291 mk. W 1827 r. było tu 81 dm., 888 mk., w 1862 r. było 226 dm., 1889 mk. P. powstały na obszarze rozległych puszcz, stanowiących dobra królewskie. Pierwotna wś otrzymała w 1536 r. przywilej miejski. Dla braku przyjaznych warunków miasto nie mogło się rozwinąć i osada przybrała charakter wsi, aż dopiero ponowny przywilej Stanisława Augusta w 1792 r. wrócił P. stanowisko miasta i przywrócił ludności przywileje, które nadużycia starostów jej odebrały. Stefan Chrapowicki, starosta pilwiski, założył tu w 1709 r. kościół i parafią. P. znane są z jarmarków na bydło i konie. Obecnie bywa tu 6 jarmarków rocznie. P. par., dek. maryampolski (dawniej sapieżyski), 7003 dusz. P. gm., należy do s. gm. okr. II w Dębowej Budzie, st. poczt. w Maryampolu. W skład gm. wchodzą: Antonowo, Arżołupie, Audeiszki, Auksztyszki, Bartniki, Biersztupie, Bierżnowienie-Czepajcia, Bierżnowienie-Dąbrowskich, Bogata, Budwiecie, Garbiszki, Gieruliszki, Iżdegi Małe, Iżdegi Nadwysokie, Jozuniszki Poparafialne, J. Rządowe, Jurksze, Kalwa, Karklipiszki, Kiermusze, Kirsnokiszki, Krawniszki, Kuczyszki, Linksmokalnie, Mejsztyszki, Pilwiszki, Pińczyszki, Poprudzie, Potaszniki, Skindeliszki, Stejniszki, Stepkiszki, Szatmusie, Szaudynie, Szaudadusze, Szlurpkiszki, Tymieńszczyki, Ubognowina, Uszpilnie, Uszpondzie, Warakiszki, Wójty i Wyrokiszki. Pilwiskie leśnictwo rządowe ma 47601 morg. obszaru i dzieli się na straże: Wilemska, Sparwinie, Girniki, Kłampupie. W leśnictwie tem zaprowadzoną była 1861 r. szkoła strzelców dla gub. augustowskiej. W 1828 r. odkryto tu bursztyn, za który skarb otrzymał ogółem 1093 rs. za prawo kopania. Pilwiskie starostwo niegrodowe leżało w wdztwie trockiem, pow. kowieńskim. Podług spisó w podskarbińskich z r. 1766 składało się z miasta Pilwiszki i z dóbr Giewałtowskich z przyległościami, które posiadał Chrapowicki, marszałek orszański, opłacając zeń kwarty złp. 3083 gr. 5, a hyberny złp. 1246. Na sejmie z 1773—1775 stany Rzplitej nadały to sstwo w posiadanie emfiteutyczne Jackowi Paszkowskiemu, koniuszemu wdztwa brzesko-litewskiego, który płacił kwarty 3533 złp. *Br. Ch.*

Pilwiszki 1.) wś włośc., nad potokiem pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy, o 10 w. od gminy a 35 w. od Wilna, 21 dm., 116 mk., w tej liczbie 5 prawosł. i 111 katol. (59 dusz rewiz.). 2.) **P.**, folw. rząd., tamże, ma 1 dm., 41 mk., w tej liczbie 39 prawosł. i 2 katol. 3.) **P.**, zaśc. nad jez. Sosie i Dubinki, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Dubinki, o 8 w. od gminy a 50 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr Dubinki, hr. Benedykta Tyszkiewicza. 4.) **P.**, zaśc. szlach. nad jez. Bierże, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 1 dm., 15 mk. katol. *J. Krz.*

Pilzen (niem.), ob. *Grzybów*, pow. szremski.

Pilzdorf, ob. *Grzybowiec*

Pilzen (niem.), dobra, pow. iławkowski, na północnym zrębie iławkowskich lasów, nad

poboczną strugą rzeki Pasmar, 8 klm. na zach. od Iławki, st. poczt., tel. i kol. żel. Obszaru 291 ha.

Pilzenkrug (niem.) 1.) karczma, pow. rybacki, st. poczt. Drugehnen. 2.) **P.** al. *Szwentiszken*, wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. poczt. Mehlkehmen. 3.) **P.**, os., zwana także „Karczmą leśną“ Waldkrug, na sambijskim półwyspie, nad zatoką, 9 klm. od st. poczt., tel. i kol. ż. Piławy. 4.) **P.**, folw., pow. królewiecki, st. poczt. Uderwangen. *Ad. N.*

Pilźnionek, wś, pow. pilzneński, na lewym brzegu Wisłoki, tuż przy mieście Pilznie, w stronie półn., przy drodze prowadzącej do Zassowa, na wznies. 197 mt. Ma 32 dm., 153 mk., (65 męż. i 88 kob.). Na obszarze więk. pos. Ludw. Kozubowskiej, jest 5 dm. i 64 mk. (36 rzym.-kat., a 28 izrael.). Z całego obszaru 496 mr. należy 380 mr. do pos. więk. (312 roli, 25 łąk i ogr., 16 past, 27 lasu), a 116 do pos. mn. (106 roli, 3 łąk i 7 pastw.). P. należy do par. rzym.-kat. w Pilznie. *Mac.*

Pilzno, w dok. *Pylszno* i *Pylsna*, mto powiatowe, na lewym brzegu Wisłoki, u ujścia do niej Dolczy, w okolicy podgórskiej i lesistej. Samo mto zajmuje małe wzniesienie (217 mt. npm.), najbliższa okolica stanowi równą dolinę Wisłoki (209 do 212 mt. npm.). Zato ku wschodowi po praw. brzegu Wisłoki i ku połud. wzniesienia sięgają 346 mt., ku północy zaś rozciąga się sapowata, borami sosnowymi pokryta nizina nadwiślańska, w pow. kolbuszowskim i mieleckim. W skutek obfitości budulca P., z wyjątkiem rynku, w którym stoją przeważnie piętrowe kamienice, składa się ze schludnych, ogródkami otoczonych dworków drewnianych. Według spisu z 1880 r. było tu 238 dm. i 2128 mk. (1010 męż., 1118 kob.), mianowicie 1574 rz.-kat., 2 gr.-kat., 551 izraelitów i 1 akat. Szematyzm król. Galicyi za 1886 r. podaje rz.-kat. 1634 a izrael. 491. P. odl. jest 12 klm. od st. dr. żel. arc. Karola Ludwika w Dębicy a 7 klm. od st. w Czerny. Gościńce łączą mto w kierunku płnd.-wsch. z Brzostkiem (14 klm.), półn.-wsch. z Dębicą (12 klm.), półn. z Zassowem (19 klm.) i półn.-zach. z Tarnowem (21 klm.). Mto otaczają: na płn. Pilźnionek, na zach. Dolczówka a na płd. Strzegocice. Jest tu c. k. starostwo i połączony z niem oddział budowniczy i podatkowy, sąd powiatowy, rada powiatowa, rada szkolna okręgowa na powiaty pilzneński i ropczycki, urząd podatkowy, poczta i tel., par. rz.-kat., klasztor ks. karmelitów, szkoła etatowa mieszana czteroklasowa, apteka, kilka sklepów korzennych i bławatnych, lekarz, chirurg i notaryusz. Instytucyą finansową jest wydział okręgowy towarzystwa kredytowego ziemskiego, celom zaś humanitarnym służy fundusz ubogich, posiadający dom murowany, 46 mr. roli i 3821 zł. kapitału. Tym funduszem zawiaduje gmina. Urząd gminny składa się z burmistrza, zastępcy jego, trzech urzędników i chirurga. Stan czynny majątku gminnego wynosi 26134 zł. 54 ct., bierny 5698 zł. a dochód roczny 7000 zł. Ozdobą mta jest starożytny kościół parafialny, niewiadomej erekcyi, który dawniej był prepozyturą, mającą czterech mansyonarzy, z nich zaś trzech uposażył Wawrzyniec Grucki, 28 lipca 1607 r. a czwartego „Primaristę“ Mikołaj Oborski, administrator biskupstwa krak., 1680 r., trzech prebendarzy fundacyi Krzysztofa Kamińskiego, wojskiego sandomierskiego (z żoną Jadwigą z Drozdowa, dziedziców wsi Lipiny w 1623 r.), bractwa: rożańcowe, literackie, utworzone przez mieszczan, archiprezbiteryalne, zatwierdzone 1481 r. przez bisk. krak. Jana Rzeszowskiego, w 1639 przez Jakuba Zadzika i bullą Urbana III z 1642, bractwo św. Anny i osobny kaznodzieja. Za miastem, przy drodze do Strzegocic, stał drewniany kościół a w mieście murowany p. wez. św. Ducha, połączony ze szpitalem, i trzeci murowany kościół augustyanów. Prepozyturę zniesiono w 1800 r. i połączono z urzędem parafialnym, w tymże czasie zniesiono także kościół św. Ducha a klasztor i kościół augustyanów po supresyi tego zakonu w Galicyi, nadał gubernator arcyks. Ferdynand d'Este ks. karmelitom w 1841 r. Ten kościół ufundował i wymurował Władysław Jagiełło w 1403 r., ale uległ w 1474 r. zupełnemu zniszczeniu i dla tego odbudował go wraz z kościołem parafialnym Zygmunt I. Lecz gdy później zgorzał znów klasztor, augustyanie postawili już teraz tylko drewniany dom, w którym przebywali do zniesienia zakonu. Ostatni raz zniszczył ten kościół pożar w 1865 r., w skutek czego niema w niem żadnych zabytków przeszłości. Odnowił go przeor karmelitów ks. Ludwik Zieliński. W 1848 r. wybudowano przy nim murowany klasztor, w którym przebywa teraz trzech zakonników. Parafia należy do dyec. tarnowskiej, dek. pilzneńskiego i obejmuje: Pilznionek, Strzegocin, Lipiny, Kozią Wolę, Zajączkowice, Rzędziny, Bielowy i Słotową, z ogólną liczbą 5610 rzym.-kat. i 1156 izraelitów. Obszar więk. pos., gminy miejskiej, ma 31 mr. roli; pos. mn. 567 mr. roli, 26 mr. łąk, 46 mr. pastw. i 5 mr. lasu. P. zdawna stanowiło własność klasztoru w Tyńcu. W przywileju opata Michała, wydanym w Tyńcu w 1328 r. (Cod. dypl. Małopol., wyd. Piekosiński, str. 211) powiedziano, że zasiągnąwszy rady całego zgromadzenia, pozwolił niejakiemu Ursowi założyć sołtystwo Pilsno, na prawie średzkim, na obszarze wisłockim (vislocensi), dając mu dwa łany wolne in funiculo et virga longitudinis et latitudinis iure fran-

cigeo clarius mensurandos, karczmę z ogrodem, wolny młyn, jatki szewskie, rzeźnię, wolne rybołóstwo, trzeci denar rzeczy osądzonej i szósty z czynszów. Osadnikom nadał opat 20 lat wolności, zarówno od dziesięcin jako też i innych opłat, trzy zaś obiady należące się na rok za sady, oszacowano na ferton. Po upływie lat wolnych, powinien był każdy osadnik płacić klasztorowi tynieckiemu po 9 szkotów z łanu i dziesięcinę i dawać zwykłe posługi, które oznaczono ogólnie, communia servuicia et publica terre domus nostre ut iuris est. Granice nowego sołtystwa oznaczono następnie: prima parte versus Pilsno Pauli Rawelis (t. j. po Pilznionek), secunda parte contigit metas domini gregorii de lanc (Łęki), tercia contigit stregocicz (Strzegocice) in fluvio quod dicitur polonice Czepina vsque ad Camen et cadit in Wislocam. W końcu pozwolono sołtysowi sprzedać sołystwo za wiedzą i zezwoleniem klasztoru. Znaczniejsza ludność musiała się ściągnąć do nowej osady, bo zaledwie wyszły lata wolności, gdy w 1354 r. 3 października wydaje Kazimierz Wielki (ibid., 282), na prośbę Jana opata i klasztoru tynieckiego nowy przywilej, w którym pozwala założyć miasto Pilsno, na takiem prawie niemieckim, jakiem się Kraków rządzi, ustanawia we wtorki targi, uwalnia wójta i mieszczan od sądów wojewódzkich, kasztelańskich i t. d., w ogóle nadaje im wolności, jakie ma Kraków a nadto prawo pojedynków w celu dochodzenia prawdy przed sądem, czyli ordaliów. „Insuper, powiada, permittimus de nostra speciali gracia dicte ciuitati iudicium pugne seu duelli volentibus experiri cum de hoc fuerit indicatum, nostra non obstante absentia,“ uwalnia ich od wszelkich uciążliwości prawa polskiego i dozwala zaprowadzać wszelkie rękodzieła. W końcu daje król mieszczanom wolność od podatków a to siedzącym na uprawianych już gruntach na lat 6 a na nowinach na lat 20. Skąd pochodziła ta nowa ludność, niemożna orzec z kilku nazw, które się przechowały. Być może, że część, jak twierdzi Kromer, przybyła z Saksonii i Holandyi, część jednak musiała być miejscową. W akcie lokacyjnym Dębicy z 5 lipca 1572 r. czytamy między świadkami: tunc temporis consulatui ciuitatis, videlicet Pylsna, presidens Woythko Peshko dictus swertil et Clymko eciam ciues de Pylszna (ibid, 376), imiona już przynajmniej spolszczone. Baliński (Starożytna Polska, II, 476) przytacza odmienny akt Kazimierza Wielkiego z 1354 r., feria 6 post fest. s. Michaelis, nie wspomina bowiem o opacie tynieckim, ale powiada, że Kazimierz pozwolił nobili viro Dobeslao założyć to miasto, zamianował go wójtem wraz z prawnymi potomkami, nadał mu 4 łany wolne, młyn, łaźnią, ogród, jatki piekarskie, szewskie, rzeźnickie, tkackie i prasolskie, przeznaczył szósty denar z czynszów a trzeci z kar, pod warunkiem, by na wyprawę wojenną stawił się na koniu, cztery grzywny wartującym, w pancerzu, przyłbicy żelaznej, z oszczepem i włócznią. Po upływie sześciu lat wolnych, mieli mieszczanie płacić z łanu po 6 skojców. Związku między oboma przywilejami niemożna inaczej wytłumaczyć sobie jak tem, że w 1354 r. ustąpił klasztor Pilzno i Strzegocice umową sądową Eustachemu Firlejowi (Siarczyński, rps.bibl. Ossol. № 1826) a on prawdopodobnie królowi, który zaraz wydał nowy przywilej. Później było P. starostwem niegrodowem, przynoszącem w ostatnich latach Rzpltej 2724 złp. kwarty. Kazimierz Jagiellończyk nadał mieszczanom w 1456 r. przywilej zniżający cła w Krakowie i całym kraju do połowy, a 1461 r. pozwolił rajcom prowadzić podziemne rury i wodociągi, przysądzając im na zawsze płynące ztąd dochody. Podczas krótkiej wojny polsko-węgierskiej w 1474 r. osaczyli Węgrzy miasto i żądali 400 zł. okupu. Mieszczanie skłaniali się do tego, gdy jednak król niedozwolił im się poddać, zostało miasto zajęte i spalone, przyczem część ludności wymordowano. Wtedy zgorzały także kościoły: farny i augustyanów. Zdaje się, że po tej klęsce nie podniosło się miasto do dawnego dobrobytu, jakolwiek bowiem w 1489 r. pozwala wójt przeprowadzać wodociągi przez swe grunta, za opłatą 13 grzywien a 1495 król Jan Olbracht ustanawia jarmarki na św. Jędrzeja, Zygmunt I zaś na św. Jana Chrzciciela, w 1539 roku uwolnił mieszczan od dawania stacyi, to lustracya z r. 1564 zastała tylko 166 domów i 85 łanów miejskich. Lustratorowie zapisali, że mimo zakazu 9 paliło gorzałkę, 28 kmieci, osiadłych na przedmieściu, płaciło z łanu po grzywnie i dawali owsa 3 korce, 2 kapłony, serów 2, jaj 20 i przykładali się do stacyi król. Na mocy przywileju z 1533 r., powiada lustracya, mają robić dzień w tygodniu „a ony skarżą się, że na folwarku królewskim Strzegoczicze rzadko a na woythowskim na każdy dzień robyą.“ Targowe przynosiło: od wozów co po zboże przyjeżdżają po groszu 1, na wolnicy a pecoribus per gr. 1, a pecudibus (trzody) per den. 6, od ćwiertnic mąki per. gr. 1, od źrebców węgierskich i od innych koni, na jarmark przypędzonych, per gr. 2, scilicet 1 a venditore alterum ab emptore, których bywa citra ultra 1000, a bobus et vaccis et iuvencis per 1 gr., których niewiele bywa. Paszne na jarmark na św. Jan od źrebców węgierskich biorą per 2 gr., których bywa ad minus 800, ad maius 1500. Stacyi królewskiej płacą ze wsiami grzyw. 50, jurgieltnikowi przy szatach JKM. Jest żydów gospodarzy 3, każdy

per florenum ungaricum solvit, facit mar. 3 gr. 12; mieszka też komorą 2, ci niedawają płatu pieniężnego, tylko roboty i poprawy szatów do dworu powinni.“ Stefan Batory 1577 r. polecił wyrugować żydów z miasta i zabronił im osiedlać się w mieście i okolicy. Niewiele atoli pomógł ten środek, używany w celu podniesienia przemysłu i handlu. Lustratorowie w 1629 r. zastali wprawdzie więcej domów, bo 204 wraz z przedmieściem, gorzałkę paliło 16, domy po żydach były puste a z cechów zastano szewców, piekarza, kowala, tkaczów i rzeźników. „Targowe nie czyni jako przedtem, iż z Węgier koni nie prowadzą (są to czasy trzydziestoletniej wojny), a ktemu z Rusi i do Rusi innym gościńcem tak bydła jak i stada prowadzą. Wojt bierze pożytek z młyna, ogrodów, jatek piekarskich i rzeźniczych. Podwodnych pieniędzy dają mieszczanie fl. 67 gr. 6, pieniędzy koronacyjnych fl. 40. Powinni wyprawiać na wojnę woz z 4 końmi, przykryty suknem, z żywnością i innemi potrzebami.“ To był czas największego rozkwitu miasta po katastrofie z r. 1474. Istniały jeszcze wielkie składy wina i wyrabiano poszukiwane przedmioty miedziane i mosiężne a sejm w 1641 r. uchwalił dla msta mostowe po groszu od konia. Gdy atoli wybuchła wojna szwedzka, zrabowało wojsko koronne miasto a nieprzyjaciel do reszty zniszczył ogiem. Lustracya z 1663 r. zastała w mieście i na przedmieściu 36 domów lichych. Mimo nowych klęsk z powodu pożarów, powodzi i moru, podnosiło się mto znowu, bo lustracya zastała 82 dm. w 1765 r.; miasto było otoczone wałami i miało 4 kościoły. Mieszczanie płacili po groszu z domu, niebyło atoli postrzygalni i wagi a ratusz murowany na środku rynku wymagał szybkiej naprawy. „Byłaby ozdoba miasta i wygoda dla sądów, powiadają lustratorowie, i konserwacya ksiąg bezpieczna. A że prawo mieć chce, żeby sądy ziemiańskie odprawowane były w ratuszach i konstytucya z r. 1764 na instancyą powiatu pilzneńskiego ustanowiła: aby sądy grodzkie, na które musieli zjeżdżać obywatele do Korczyna, odtąd odprawowały się przez urząd grodzki korczyński w Pilźnie i suscepta tranzakcyi doczesnych tamże i ksiąg depozycya tak ziemskich jako i grodzkich była, przeto staroście aby ratusz jako najprędzej wyreparował, zalecamy. Wóz wojskowy zawsze mieć gotowy powinni, co pod winami nakazujemy. Wniosło miasto do nas, że Pan Starosta (Stanisław Piniński) trzyma arendarza a ten mając przy sobie kilku żydów i szynkuje i handel prowadzi z krzywdą miasta. Intrata nieohybna starostwa 10896 zł., z czego czwarta część na Rzpltą.“ Rząd austryacki utworzył w Pilznie starostwo i wpuścił do miasta żydów, przytem spokojne czasy dozwoliły się mu znowu podnieść a nawet przeznaczano to mto na siedzibę biskupstwa, przeniesionego następnie do Tyńca a potem do Tarnowa. Z nowszych czasów stało się Pilzno głośne w 1846 r., tu bowiem rozpoczął się ruch rewolucyjny. Zbudowanie kolei żelaznej arc. Karola Ludwika zadało stanowczy cios miastu, które, jako oddalone od stacyi, zostało pozbawione na zawsze ruchu handlowego a 16 dorocznych jarmarków i tygodniowe targi w poniedziałki mają jedynie lokalne znaczenie. Ten sam powód nie dozwala na rozwój jakiegokolwiek przemysłu, prócz rękodzieł, zaspakajających codzienną potrzebę mieszkańców i okolicy. P. jest miejscem rodzinnem Marcina z Pilzna (Gilcza lub Glickiego), który był 16 razy rektorem akademii krakowskiej i kaznodzieją, Szymona Maryckiego, uczonego humanisty, autora dzieła: „O szkołach i akademiach“ (1551), Andrzeja Gruckiego (Grutinus) lekarza i autora dzieł lekarskich na początku XVII w., Sebastyana Petrycego, lekarza nadwornego kardynała Maciejowskiego i Maryny Mniszchówny, tłumacza dzieł Arystotelesa i Horacego, który po powrocie z Moskwy uczynił zapis na utrzymanie historyografa przy szkole krakowskiej i Szymona Halickiego, mówcy z XVII w. Pilzneńskie starostwo grodowe leżało w wwdztwie sandomierskiem, pow. pilzneńskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1770, składało się: z miasta Pilzna z wójtostwem i wsi: Strzegocice, Pielawy, Słotowo i Dzwonowa. W tym czasie posiadał je Stanisław Piniński, opłacając zeń kwarty złp. 2724, a hyberny złp. 1758 gr. 12. Po zajęciu tego sstwa przez rząd austryacki w r. 1790, takowe oddano w r. 1801 spadkobiercom księcia Augusta Jabłonowskiego, jako częściowe wynagrodzenie za dziedziczne dobra Jabłonów, zajęte na saliny. *Pilzneński powiat* zajmuje 14·85 mil kwadr. czyli 5·8893 mirjam. powierzchni i dzieli się na dwie części: północną, nizinną, w glebie piaszczystej, pokrytej szpilkowymi borami, ciągnącą się na północ od torów kolei arc. Karola Ludwika, i podgórską, rozciągającą się na południe od tej linii. Ten nieregularny równoległobok graniczy na płn. z pow. mieleckim, na zachód z pow. tarnowskim, na płd. z gorlickim i jasielskim a na wschód z ropczyckim. W całym powiecie są 2 miasta (Pilzno i Brzostek), 77 osad i 62 gmin katastralnych. Special-Orts-Repertorium (1886) podaje 8292 dm., 47537 mk. (22990 męż., 24547 kob.). Podług wyznań: 44673 rz.-kat., 10 gr. kat., 2813 izrael. i 41 prot.; pod względem narodowości: 47452 Polaków, 19 Niemców, 7 innych narodowości. W pow. są dwie szkoły czteroklasowe ludowe mieszane, 16 szkół jednoklasowych etatowych i 5 filialnych, zatem tylko trzecia część gmin

ma szkoły. Sądy pow. są dwa: w Pilznie i Brzostku, w całym też powiecie osiedliło się stale dwóch tylko lekarzy, są dwie apteki a 39 gmin ma kasy pożyczkowe z ogólnym kapitałem 37705 złr. Ludność południowej części powiatu stanowią nowsi osadnicy, którzy posuwali się dolinami rzek w góry w XIII i XIV w. Część osadników pochodziła ze Szlązka, Moraw, Saksonii i Holandyi i zachowała właściwości w stroju, który jest podobny do stroju używanego przez Sasów w Węgrzech i Siedmiogrodzie. Dziś są spolszczeni, ale lud okoliczny nazywa ich głuchoniemcami. W części północnej są osady mazurskie, powstałe wśród puszczy sandomierskiej, nazywają ich pustakami; w stroju i gwarze zachowali właściwości mazurskie. Z całego obszaru zajmują trzecią część lasy, siódmą część łąki i pastwiska, resztę rola żytnia. Prawie dwie trzecie roli, pastwisk i łąk należy do mniejszej własności, za co znów tylko szóstą część lasów posiada mniejsza posiadłość. W dwóch miejscowościach, t. j. w Bączalu i Grudnie, znajdują się pokłady lignitu, których jednak, z powodu obfitości drzewa opałowego i braku przemysłu fabrycznego, należycie nie wyzyskują. *Mac*

Pilzvorwerk albo *Piły*, po polsku *Grzybowo*, posiadłość w pow. wschowskim, o 3 klm. na wschód-półn. od Leszna. Niewykazana w spisie gmin i okręgów, istnieje dotąd; należała do m. Leszna.

Piła 1.) młyn nad rzką Bzurą, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Bełdów, 1 dm., 10 mk., 25 mr. ziemi dwors. 2.) **P.**, os. młyn., pow. łaski, gm. Bałucz, ma 1 dm., 9 mk., 8 mr. ziemi dwors. Należy do wsi Kiki. 3.) **P.** *Stara*, młyn nad stawem, pow. brzeziński. Należy do dóbr Bratoszewice. 4) **P.**, os. nad strum. b. n., pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, ma 1 dm., 5 mr. ziemi dwors. 5) **P.**, os. młyn., pow. piotrkowski, na obszarze dóbr Koło. 6) **P.**, os. fabr. nad rzką b. n., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno, ma 1 dm., 2 mk., 45 mr. ziemi dwors 7.) **P.** *Ruszczyńska*, wś i os. młyn., pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk, ma 5 dm., 52 mk., 76 mr. ziemi włośc.; os. młyn należy do dóbr Kamieńsk. W 1827 r. było 3 dm., 30 mk. 8.) **P.**, przyległ. dóbr Lubiec, pow. piotrkowski. 9.) **P.**, młyn, pow. nowo-radomski, gm. Kobiele, ma 1 dm., 5 mr. ziemi dwors.; należy do dóbr Kobiele Wielkie. 10.) **P.**, os. młyn. nad rzką Pankówką, pow. częstochowski, gm. Panki, par. Truskolasy. Os. młyn. 1 dm., 9 mk., 31 mr. ziemi dwors., os. karczem. $1^1/_2$ mr. ziemi dwors. W 1827 r. było 6 dm., 27 mk. 11.) **P.**, os. młyn., pow. częstochowski, gm. Dzbów, par. Konopiska, ma 1 dm., 4 mk., 32 mr. ziemi dwors. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk. Należy do dóbr Konopiska. 12.) **P.**, os., pow. częstochowski, ob. *Kuleje Małe*. 13.) **P.**, folw. dobr. Krzepice, pow. częstochowski. 14.) **P.** *Ujejska*, wś, pow. będziński, gm. Wojkowice Kościelne, dar. Wojkowice, ma 1 dm., 5 mk., 4 mr. ziemi dwors. W 1827 r. był 1 dm., 10 mk. 14.) **P.**, wś nad błotem Pilskiem, pow. kaliski, gm. i par. Chocz, odl. od Kalisza 23 w., ma 13 dm., 143 mk. 15,) **P.**, os., pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. od Konina 14 w., ma 1 dm, 6 mk. 16.) **P.**, os., pow. koniński, gm. Tuliszków, na południe Konina, w odl. $14^1/_2$ w. Ma 8 mr. obszaru, 11 mk. Grunt żytni. Leży nad strumieniem Pokrzywnicą, który się łączy z rzeczką Pową, wpadającą z lewej strony do Warty. Znajduje tu się tartak wodny, wykonywający roboty tylko dla dworu Tuliszkowa, do którego osada należy. 17.) **P.** al. *Folusz*, os. nad rz. Topiec, pow. koniński, w gm. Piorunów, par. Wyszyna, na południe-wschód od Konina, w odl. 13 w., od szosy poznańskiej $4^1/_2$ w. Powierzchni 187 mr. i 73 mk. Obszerny ogród owocowy i szkółka drzew owocowych na dużym obszarze, racyonalnie prowadzona. Młyn wodny i pokłady torfu. 18.) **P.**, kol. nad strum. Szadkówką, pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim, odl. od Sieradza 22 w., ma 9 dm., 75 mk. 19.) **P.**, pustk., pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa, odl. od Sieradza 41 w. Ob. *Kuźnica Zagrzebska*. 20.) **P.**, wś i fol., pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie. Odl. od Końskich 3 w., ma 51 dm., 377 mk., 571 mr. ziemi dwors., 458 mr. włośc. W 1827 r. było 12 dm., 68 mk. Wchodziła w skład dóbr Końskie. 21.) **P.**, os. młyn., pow. opoczyński, gm. Unewel, par. Białobrzegi. Odl. od Opoczna 23 w., ma 1 dm., 7 mk., 55 mr. ziemi dwors. W 1827 r. był 1 dm., 8 mk. 22.) **P.**, młyn, pow. kielecki, gm. Piekoszów, par. Chełmce. 23.) **P.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Sędziszów, par. Mstyczów, ma 4 os., 32 mr. Wchodziła w skład dóbr Gniewięcin. *Br. Ch.*

Piła 1.) *Kościelecka*, wś, pow. chrzanowski, w piaszczystej i lesistej równinie (308 mt. npm.), nad pot. Chechłem, dopływem Wisły z lewego brzegu, przy drodze z Chrzanowa 1·4 klm.) do Alwernii. Składa się z 27 chat i 167 mk., (82 męż., 85 kob.), rzym.-kat. P. należy do par. w Płazie. Z całego obszaru 513 mr. ma pos. większa (Władysł. hr. Ostrowskiego) 341 mr. (142 roli, 56 łąk, 63 past. i 80 lasu); mn. pos. 172 m. (132 roli. 35 łąk i 5 lasu). Ze wszystkich stron otoczona lasami. Najbliższa wś na płn.-zachód jest Kościelec. na płd.-wschód Bolęcin, na płn.-wschód Młoszowa, a płd.-zachód Pogórzyce. 2.) **P.**, wólka do Libiąża Wielkiego, w pow. chrzanowskim, ma 11 dm. i 59 mk. (28 męż., 31 kob.) rzym.-katol. 3.) **P.**, tartak koło Sławska, na obszarze dworskim Skole, pow. stryjski, 4.) **P.**, część Stańkowa, w pow. stryjskim. 5.)

P., młyn, tartak i gajówka na obszarze dwors. Sianek, w pow. turczańskim. 6.) **P.** *Polaniecka*, tartak na obszarze dwors. Polanicy, pow. doliniecki. *Mac.—Lu. Dz.*

Piła 1.) niem. *Schneidemuehl.* miasto, pow. chodzieski, odl. 21 klm. na półn.-zach. od m. pow., 82 klm. na północ od Poznania, 136 klm. od Torunia, 87 klm. od Bydgoszczy i o 10 klm. od Noteci, przy ujściu Lubianki do Głdy, pod 53° 9′ półn. szer. i 34° 24′ wschodniej długości. Jest węzłem dróg żelaznych: Berlin-Bydgoszcz-Toruń i Berlin-Tczew-Ejtkuny, siedzibą sądu ziemiańskiego i komisarza obwodowego; ma kościół paraf. z kolegiatą, kościół apostolski i protestancki, synagogę, gimnazyum, zakład głucho-niemych, filią ziemstwa zachodnio-pruskiego, kantor banku państwowego, komendę batalionu obrony krajowej, kompanią inwalidów dla Pomorza i w. ks. poznańskiego, komisyą kolei żelaznej wschodniej, st. tel., urząd poczt. pierwszorzędny z 16 przychodzącemi i odchodzącemi pocztami i 4 jarmarki do roku. P. zbudowana na gruncie torfiastym; woda źródlana jest niezdrowa i choroby są częste. Herb miasta wyobraża jelenia w złotej królewskiej koronie, cwałującego na zielonej murawie; w około tarczy obwódka czerwono-biała. Mieszkańcy trudnią się wyprawianiem skór, wyrobem sukna i koronek, tudzież handlem drzewa, okowity, zboża i kartofli. Czysty dochód z hektaru roli oblicza się na 17 mrk. W 1788 r. było tu 281 dm., 1611 mk.; w 1806 r. 2519 mk.; w 1816 r. 336 dm., 1996 mk, t. j. 866 kat., 722 prot. i 408 żydów; w 1831 r., włącznie z przedmieściami: Borkowo, Zamość i Miejska Góra, 386 dm., 2999 mk. (1136 kat., 1215 prot., 648 żydów); w 1858 r. 6758 mk.; w 1871 r. 534 dm., 7163 mk. Przy późniejszych spisach ludności wliczono mieszkańców całego okręgu miejskiego. Ruch pocztowy był w 1876 r. następujący: listów nadeszło 265400, wysłano 236500, paczek nadeszło 24900, wysłano 17300, listów i paczek wartościowych nadeszło 4400 z 5,222,300 mrk, wysłano 3600 z 11,941,800 mrk, zaliczek poczt. nadeszło 3100 na 26,000 mrk. a mandatów 1866 na 259,910 mrk.; przekazów poczt. nadeszło 18177 z 929,521 mrk, wysłano 23646 z 1,268,613 mrk; podróżujących pocztą było 2539; telegramów nadeszło 5389, wysłano 6275. O pierwotnem założeniu kościoła miejscowego nic nie wiadomo; w miejsce starego, drewnianego, stanął nowy z cegły palonej, p. w. N. M. Panny i św. Jana Chrzciciela, który w 1628 roku nie był jeszcze wykończony. Wizyta Branieckiego z 1641 r. przypisuje to odbudowanie Janowi Badowskiemu, plebanowi. Drugą połowę kościoła wykończono podobno w 1724 r. z funduszu Stefana Grudzińskiego, starosty żelgniewskiego († 1640). Kościół ten znajdował się przez pewien czas w ręku protestantów; królowa Konstancya, żona Zygmunta III, objąwszy starostwo ujskie, przywróciła go katolikom. W 1829 r. znajdowało się w tym kościele kilka zbroi, chełmów i skrzydeł husarskich, tudzież działko żelazne po chorągwi husarskiej, która w P. załogą leżała aż do 1772 r. Przy tym kościele byli niegdyś mansyonarze i bractwo św. Anny. Księgi kościelne sięgają 1636 r. Parafią składały w 1580 r.: Jastrowie, Lubianka, Motylewo, Piła, Stobno i Tarnowo. Kościoły filialne były w następujących wsiach: Biała Góra, Dolaszewo, Lubianka, Pokrzywnica i Zawada. Szkoła i szpital istniały w Pile r. 1641. Piła należała kolejno do starostw lubiańskiego, żelgniewskiego i ujskiego. Dzieje pierwotne P. nie są znane. Jej dawne przywileje zgorzały a starsze kroniki milczą o P. W 1480 r. darował ją Maciej Opaliński królowi Kazimierzowi IV; w 1513 r., pod dniem 4 marca, za Zygmunta I, uzyskała P. prawo niemieckie; w 1518 r. daje ją król Zygmunt w dożywocie Hieronimowi z Bnina, a r. 1525 pozwala mu nabyć wójtostwo pilskie. W 1561 r. posiadał to miasto Stanisław Górka. Lustracya z r. 1564 znalazła 153 domy, z każdego domu płaci się po 6 gr. 12 den., mieszczan było 114, co błota dzierżą, na których mają łąki, każdy z nich płaci po 6 gr.; rybaków jest 10, którzy od łowienia na rzece płacą czynszu do roku po 15 gr.; szewców jest 13; rzeźników 2; dawają po 2 kamienie łoju nieszmalcowanego, kołodziejów 6, każdy z nich płaci czynszu po 36 gr., bartników 15, dają miodu beczek 14, mniejszych aniżeli śledziówki, które zowią borawkami, jedna po złotych 8; garnczarzy, ilu ich jest, winni dać statków roboty swej do dworu, małych i wielkich, na każdy kwartał 20, a teraz ich jest 18; młynów 5, hamerów 2. W r. 1576, król Stefan, potwierdzając przywileje miejskie, przenosi targi tygodniowe z czwartku na poniedziałek. W 1582 r. płaciło miasto 57 złp. 12 gr. soszu i 232 złp. 6 gr. 15 den. czopowego. W 1593 r. potwierdza Zygmunt III przywileje. W 1626 r. zgorzało całe miasto; przy odbudowaniu go wyznaczono żydom pewną dzielnicę, w której wolno im było mieszkać i ograniczono ich sposób zarobkowania. W 1633 i 1650 r. uzyskało znów miasto od królów polskich potwierdzenie swych przywilejów. W 1655 r. w lipcu sprowadza Konrad Marderfeld na P. Szwedów, przed którymi ustąpiła załoga polska. W 1660 r. otrzymali sukiennicy pilscy różne przywileje, odnowione w 1701 r.; w 1670 r. uzyskali takowe żydzi. W 1688 r. nadał Jan Kazimierz miastu wolny wrąb i pastwistwo w lasach Żelgniewskich; w 1697 r. otrzymali piwowarzy nową

ordynacyą, w 1716 r. postarało się miasto o potwierdzenie dawnych przywilejów. W 1720 r. zapiaszczyła Głda 750 mr. miejskich, w skutek czego mieszczanie płacić nie mogli podatków. Podczas wojny siedmioletniej w 1758 r. przechodziły wojska rossyjskie przez P. W 1759 r. stanęła ugoda między miastem a starostą co do wolnego wrębu i pastwiska w lasach Żelgniewskich; ugodę tę potwierdził w 1766 r. Stanisław August. W 1765 r. płacili żydzi pilscy 822 złp. pogłównego. W 1772 r., po okupacyi pruskiej, sprowadzał Fryderyk II osadników Niemców-protestantów, którym darował wzniesione z jego rozkazu domostwa. Gdy zwiększyło się grono tych przybyszów, stanął kościół protestancki (1824) i przybył predykant; odtąd szerzy się tu protestantyzm kosztem katolicyzmu i polskości. Wkrótce po okupacyi otzymała P. załogę huzarów. W 1806 r. przybyli do P. Francuzi. W 1834 r. podczas pożaru, który wybuchł dnia 7 lipca, spłonęło 200 domów. W 1835 r., dnia 16 sierpnia, uzyskała P. ordynacyą miejską. W 1844 r. odszczepił się tu od kościoła katolickiego Jan Czerski, tworząc gminę chrześciańsko-apostolsko-katolicką; kościół jego stoi w starym rynku; obszerną literaturę, odnoszącą się do tego odszczepieństwa i zaburzeń, jakie ztąd wynikły, podaje Bibliografia Estrajchera. W 1848 r., podczas ruchów poznańskich, odznaczali się Niemcy tutejsi nienawiścią do Polaków i przystąpili do t. z. Netzbruderów, którzy z bronią w ręku bronić chcieli swej niemieckiej ojczyzny, zdobytej na Słowianach. P. jest miejscem urodzenia Stanisława Staszyca. Wykopano tu słup koryntyjski z bronzowym nadgłówkiem, popielnicę bronzową, takiż celt z napisem i grot z ostrzem do cięcia, niezwykłego kształtu. P. par., dek. czarnkowski, miała w 1873 r. 3746 dusz; kościoły filialne: Pokrzywnica, Biała Góra, Daleszewo, Zawada. W skład okręgu miejskiego wchodzą folwarki: Bergenhorst, Gruenthal i Neufier; dworki: Bukówko, Dębowiec, Kiebitzbruck, Kossenwerder, Lehnsruh, Weidenbruch i Wiesenthal; leśnictwa Dreisee i Motylewski Most; domki poborców szosowych Koszyce i Śmiłowo; strzelnica, cegielnia miejska i folusz. Cały okrąg liczył w 1871 r. 567 dm., 7538 mk. (2260 katol., 4507 prot. i 771 żydów). Co do płci 3677 męż. i 3861 kob. Nowsze spisy ludności podają 11610 mieszk. (7308 prot., 3497 kat. i 805 żydów. Do sądu ziemiańskiego pilskiego należy 13 okręgów sądowych: Chodzież, Czarnków, Człopa, Frydland Marchijski, Jastrowie, Łobżenica, Margonin, Nakło, Piła, Trzcianka, Wałcz, Wieleń i Wyrzysko. 2.) **P.**, niem. *Sagemuehle*, posiadłość w pow. chodzieskim, o 4 klm. od Margonina, 10 klm. od Chodzieża; 3 dm., 31 mk. (14 katol. i 17 prot.); obszaru 74·46 ha, czysty doch. grunt. 267 mrk; młyn wodny, chów bydła i owiec. 3.) **P.**, niem. *Muehlheim*, młyn, pow. gnieźnieński, o $9^1/_2$ klm. na północ od Powidza i tyleż na południo-wschód od Trzemeszna, na odpływie jeziora Skorzęcińskiego, par. Powidz, poczta w Skorzęcinie, st. dr. żel. w Trzemesznie, okr. wiejski Piłka; 2 dm., 36 mk.; należał niegdyś do klasztoru trzemeszyńskiego. 4.) **P.**, niem. *Schneidemuehle*, młyn, do Radomicka, pow. kościański, w okolicy Szmigla i Starego Bojanowa. Nie wykazany w spisie gmin i okręgów. 5.) **P.**, niem. *Schneidemuehle*, młyn, pow. międzychodzki, o 7 klm. na zachód od Sierakowa, na strumieniu, który naprzeciw Międzychoda wpada do Warty; okr. wiejski Kaplin, 2 dm., 26 mk. 6.) **P.**, niem. *Schneidemuehle*, młyn, pow. międzychodzki, w pobliżu m. pow. ku zachodowi; okr. wiejski Muchocin; 1 dm., 8 mk. 7.) **P.**, wś, domin. i okr. domin., pow. obornicki, tuż pod Gośliną Murowaną, ku południowi, nad Gośliną, która pod młynem Mściszewskim wpada do Warty, w okolicy wznies. na 88 mt. npm., par. i poczta w Gośliniе Mur., st. dr. żel. o 19 klm. Obornikach. Należała przy schyłku zeszłego stulecia do Władysława Gurowskiego. Wieś ma 18 dm. i 204 mk. (176 kat. i 28 prot.). Dominium ma 163 mk., 6 dm. Dobra pilskie składają się z Boduszewa, folwarku Leśnego, Goślinki, Gośliny Murowanej, Piły i Rakowni; mają obszaru 2208·80 ha, t. j. 1429·81 roli, 121· 41 łąk, 52·48 pastw., 474·70 lasu, 54.43 nieuż. i 75·97 wody; gorzelnia parowa, cegielnie, młyn wodny i piekarnia, chów bydła i koni. Właścicielem jest książe Sachsen-Altenburg. W skład okr. dom. wchodzi folw. Rakownia, cały okr. liczy 8 dm. i 217 mk. (164 kat. i 53 prot.). 8,) **P.** al. *Piła Trzcińska*, niem. *Pilamuehle*, młyn, pow. ostrzeszowski, o 10 klm. na południo-wschód od Baranowa, par. i poczta w Trzcinicy, st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej o 5 klm., okrąg wiejski Kuźnica Trzcińska, 2 dm., 25 mk. 9.) **P.**, młyn, pow. ostrzeszowski, par. i poczta w Doruchowie, okr. wiejski Rudniczysko, 1 dm., 10 mk. 10.) **P.**, młyn, pow. ostrzeszowski, o 2 klm. na północo-zachód od Ostrzeszowa, na strudze Leśnej al. Strzygowej, par., pocz. i st. dr. żel. w Ostrzeszowie, okr. wiejski Rojów. 11.) **P.**, niem. *Pilamuehle*, młyn, tuż pod Ostrzeszowem, na strudze Strzygowej, okr. wiejski Borek, przedmieście Ostrzeszowa, 2 dm., 29 mk. 12.) **P.**, niem. *Schneidemuehle*, os. młynarska, pow. szamotulski, o $2^1/_2$ klm. na wschód-północ od Wronek, na strudze, która tam wpada do Warty, par. i poczta w Wronkach, okr. wiejski Obelżanki, 5 dm., 48 mk. 13.) **P.** al. *Pilski Młyn*, niem. *Schneidemuehle*, młyn, pow. wągrowiecki, o 2 klm. na wschód połu-

dnie od Skok, par., okr. domin. i poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie o 15 klm., 3 dm. i 15 mk. 14.) P., niem. *Schneidemuehle*, młyn, do Nekli, pow. wrzesiński. Nie wykazany w nowszych spisach urzędowych. *E. Cal.*

Piła, al. *Piława*, niem. *Piełow*, *Pilow* i *Pylow*, prawy dopływ Głdy, wypływa z znacznego jez. Izbiczno (Pielburg), na wschód od Czaplinka, w pow. szczecinkowskim w Pomeranii. Przerzyna jez. Długie (niem. Dolgen-See) i wstępuje ponad Dudylanami w pow. wałecki, tu pędzi młyn, płynie przy Nadorzycach, gdzie znów młyn obraca, to samo czyni przy Hoppenmuehl, mija Szwecyą czyli Świecin, Głowaczewo, Czechy (Zechendorf) i Zabrodzie i uchodzi przy Dobrzycy do Głdy. P. ma przeważnie półn.-połud. kierunek i jest spławną. Jej większe dopływy są z lewej strony: Czerwona Struga (Rotes Fliess), z prawej zaś Dobrzyca, uchodząca pod Zabrodziem. Drudzy uważają jednak raczej P. za dopływ Dobrzycy. Dobrzyca bierze początek o $^3/_4$ mili na wschód od Czaplinka, przyjmuje z prawego brzegu Sędowicę (niem. Ziegenfluss) pod Machlinami, z lewego zaś Olszankę (Elsen al. Ellerfliess), odpływ jez. Byszkowskiego, dalej z prawego Wielboki (Fuhlbeck) pod Wielbokami, Przyłęk, Świnię, Młyńską Strugę i Piłkę, z lewego zaś Zbycznę (Stabitz), na półn.-wschód od Wałcza, odpływ jez. Lubiańskiego. Dobrzyca oblewa Dobrzycę, Machliny, Wielboki, Wiesiołkę, Tarnowo i Zabrodzie (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 43 i 17; Gesch. d. Deutsch.-Croner Kreises von Schmitt, str. 8). *Kś. Fr.*

Piła 1.) niem. *Pilla*, os. młyn. nad Jonką, w górzystej okolicy, pow. starogardzki, st. p. i par. ew. Skurcz, 7 klm. odl., par. kat. Barłóżno, st. dr. żel. Morzeszczyn 4·8 klm., odl. od m. pow. $2^3/_4$ mili. Zawiera 97·31 ha roli orn. i ogr., 17·87 łąk, 12·76 pastw., 7·66 lasu, 2·61 nieuż., 1·23 wody, razem 139·44 ha, czysty dochód z gruntu 379 mrk. W 1868 r. było tu 36 mk. kat. i 1 ew., 3 dm. Właśc. Antoni Kantak. Za czasów Rzpltej należała P. do sstwa osieckiego. Według taryfy z 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu młynarz od 2 kół młyńskich i tartaka 5 fl. i 18 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. Nauk Pozn., 1871 r., str. 178). Na polu tutejszem znaleziono młot starożytny z syenitu (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego, str. 102). 2.) **P.**, niem. *Pilla*, młyn i tartak nad Mątawą, pow. świecki, st. p., tel. i dr. żel. Warlubie, 8 klm. odl., par. kat. Jeżewo, ew. Grupa, 88·31 ha; czysty dochód z gruntu 131 mrk. W 1868 r. mk, 15 bud., 2 dm., 2 mk. kat., 14 ew. W niem. rejestrach handlowych zowie się ten młyn Westpreuss. Handelsmueble. 3.) **P.**, niem. *Pillamuehl*, tartak wodny do Jarcewa (Zandersdorf) należący, pow. chojnicki, st. p. Szwornigac, 6 klm. odl., par. kat. i ew. Chojnice, 14 klm. odl. W 1868 r. 6 bud., 3 dm., 4 kat., 21 ew. Zawiera 93·76 ha, w tem 62 wody; czysty dochód z gruntu 80 mrk. Os. ta leży niedaleko dużego jez. Charzykowskiego (Mueskendorfer-See). 4.) **P.**, niem. *Pillamuehl*, młyn wodny o 4 gankach i tartak nad Brdą, pow. tucholski, st. poczt. Gostycyn, 6 klm. odl., st. poczt. Tuchola, 9·5 klm. odl., par. kat. Bysław, ew. Kamienica, Zawiera 65·28 ha roli orn, i ogr., 24·35 łąk, 36·13 pastw., 3·03 boru, 1·21 nieuż., 2·11 wody, razem 132·11 ha; czysty dochód z gruntu 315 mrk. W 1868 r. 10 bud., 3 dm., 31 mk., 18 kat., 13 ew. W przywileju z 1672 r. z d. 18 marca, wystawionego w Warszawie przez Morsztyna, podskarbiego koronnego, sstę zawichoskiego i tucholskiego, czytamy, że Michał Ortung, utracił młyn i 3 wł. w Gostycynie, bo winien 516 zł. i 6 łasztów i 33 korcy żyta, więc sstа sprzedał ten młyn Grzegorzowi Giersz, młynarzowi ze Silna, co dekretem starościńskim r. 1661 d. 21 list. potwierdza. Wówczas była to osada spustoszona a mieszkańcy, którzy byli zobowiązani tu mleć zboże, zostali przez nieprzyjaciela uprowadzeni. Giersz ma dawać 60 korcy żyta tucholskiej miary, 16 zł. za tuczenie 2 wieprzów, od węgorzarni 3 zł., a od włók 9 zł. Ortung może młyn znów wykupić jeżeli dług zapłaci. Przywilej ten potwierdza król Michał w Warszawie r. 1673 d. 20 czerwca. List nadawczy króla Augusta III d. 20 lipca r. 1762 w Warszawie wystawiony, opiewa, że przodkowie Andrzeja Czałbowskiego i Elżbiety Kurczewskiej kupili od Grzegorza Giersza i Anny Gronowskiej młyn. Niech go mają za 60 korcy żyta tucholskiej miary, 8 zł. od węgorzarni, 3 zł. od włóki i z obowiązkiem tuczenia wieprza (ob. Zapiski ks. Kujota w Peplinie). 5.) **P.**, niem. *Schneidemuehler-Hammer*, wś, pow. wałecki, st. p. i par. kat. i ew. m. Piła, 2951·36 mr. obszaru. W 1868 r. 30 bud., 9 dm., 161 mk., 86 kat., 75 ew. 6.) **P.**, niem. *Pilla-Muehle*. Według Kętrz. miejscowość w pow. kwidzyńskim, na lewym brzegu Wisły. W spisach urzędowych nie zapisana. *Kś. Fr.*

Piła, niem. *Poehlen*, wś w Pomeranii, pow. szczecinkowski, nad szosą z Baerwalde do Czaplinka, ma st. poczt. Leży w równej okolicy, gleba piaszczysta, tylko nieco wyżej położone części są żyzne. Gleba zawiera margiel, glinę, zwir i kamienie wapienne; nieraz napotyka się tu bursztyn w większych kawałkach. W 1878 r. 683 mk. ewang., trudniących się głównie rolnictwem i sztuczną hodowlą ryb w dołach torfowych. Poczta osobowa idzie z Baerwalde przez P. do Czaplinka. P. za czasów Rzplitej

wchodziło w obręb Wielkopolski i należało do do sstwa drahimskiego, (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 42). W dok. z 1670 r., wystawionym przez króla Michała, zowie się ta wś Pohlenpuehlen (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, XVI, 112). *Ks. Fr.*

Piłajciszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 23 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. kat.

Piłak, niem. *Pillackermuehle*, młyn na pol. prus. Mazurach, pow. ządzborski, w pobliżu jeziora Klukowskiego, st. poczt. Rybno.

Piłaki 1) niem. *Pillacken*, dobra na pol. prus. Mazurach, pow. ządzborski, o $1^1/_2$ klm. na północ od Piłaku, tuż nad jeziorem Klukowskiem, st. poczt. Rybno. 2.) **P.** *Wielkie*, niem. *P. Gross*, wś na pol. prus. Mazurach, pow. węgoborski, nad Piłaką, strugą poboczną Gołdapi, na wschód od Węgoborku, 6 klm. na płd. od st. poczt. Budry. Przytyka do pobojowiska grunwaldzkiego. Jan Pusz, starosta węgoborski, sprzedaje Pawłowi Sperling (Wróbel) i Stanisławowi Hase (Zając) z Nowej Wsi, w łeckim powiecie, 6 włók sołeckich nad Piłaką, włókę za 30 grzywien, 7 lat wolności. Dan 1569 r. we wtorek Ziel. Świątek. W 1600 r. mieszkają w Piłakach Marcin Bieniuta i Fryderyk Dzierlatka. 3.) **P.** *Małe*, niem. *P. Klein*, odl. $^1/_2$ klm. na półn. od P. Wielkich. Jan Pusz starosta węgoborski, sprzedaje 1553 r. Maciejowi, synowi Janela, nad małą Piłaką 5 włók sołeckich, celem założenia wsi dannickiej na 45 wł., 6 lat wolności (ob. Kętrz. O ludn., 532—3.).

Piłańce, wś na lew. brz. Wilii, pow. kowieński, poniżej Rykszty.

Piłatka, pow. janowski, gm. Chrzanów, par. Batorz.

Piłatkowce z *Merlawą*, wś, pow. borszczowski, nad pot. Niczława, o 12 klm. na płn.-zach. od Borszczowa, a o 4·5 klm. na płn.-wschód od Jezierzan. Granice: wschod. Łosiacz i Cygany, połud. Zielińce, zach. Jezierzany, półn. Tarnawka. Obszaru dwor. 1593 mr., włośc. 1069 mr. W 1870 r. 1050 mk., w 1880 r. na obsz. dwor. 88, w gm. 1039. Rzym.-kat. z Grabowcami 360, par. Jezierzany, gr.-kat. 733, do filii Tarnawka i Zwiahel 686, razem 1456 gr. kat., par. w miejscu, dok. Skała. Wszystkie urzęda pow. i st. poczt. i tel. Borszczów. *B. R.*

Piłatowicze, folw. nad rzką Myszanką, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. i gm. Nowa-Mysz, własność od 1862 r. Sokołowiczów, ma 27 włók i 3 morgi obszaru; miejscowość bezleśna, grunta dobre; młyn wodny, łąki dostateczne. *Al. Jel.*

Piłatowo, pow. szubiński, ob. *Lubostroń*. Jestto pierwotna właściwa nazwa tej wsi, zmieniona dopiero w 1880 r.

Piłatowszczyzna, wś nad Supraślą, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, przy linii dr. żel. z Białegostoku do Baranowicz.

Piłaty, pow. przasnyski, ob. *Czaplice P.*

Piłaty 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Nowy Pohost, o $2^1/_2$ w. od gminy. 41 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Linkowszczyzna. 2.) **P.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski Pohost, o 12 w. od gm., 5 dusz rewiz.

Piłatyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Gudele. Odl. od Maryampola 25 w., ma 13 dm., 161 mk., 319 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 12 dm., 92 mk. (ob. *Iwaniszki 2.*).

Piława al. *Piławy*, folw. w dobrach Berezyna Luboszańska, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. dołżańska, nad rzką Dołżanką, leży wśród głębokich lasów i nazwany P. od herbu dziedziców hr. Potockich. Miejscowość bezludna, dzika, nizinna, grunty piaszczyste. O 1 w. od folwarku leży jezioro pod 53° 42′ płn. szerok. i 47° 14′ dług. Jezioro to szerokie przeszło na 1 w. a długie 2 w., brzegi ma niskie, głębokość znaczną, dno zwirowate, ryb nie ma. Przed 40 laty chciano je połączyć z rz. Dołżanką i w tym celu wykopano kanał, długi na $3^1/_2$ w., dziś zamulony. Na wsch. brzegu jez. jest kurhan, usypany przez Rohanowicza, na pamiątkę zmarłej tu żony. *T. S.*

Piława, niem. *Peile*, prawy dopływ Bystrzycy, która wpada do Odry, oblewa Piławy, w pow. rychbachowskim.

Piława, niem. *Peilau*, 1230 *Pilawa*, wś nad rz. Piławą (Peilebach), pow. rychbachowski. Jestto jedna z największych wsi szląskich, ztąd zwana Długą (Langen Peilau), ponieważ się ciągnie $1^1/_2$ mili doliną rzeki. Składa się z 8 części: *a*) *P. Dolna* (*Nieder P.*), 1370, *Nedir Pylow*, par. kat. i ewang. Rychbach (odl. $^3/_8$ mili). W 1842 r. był tu zamek z wieżą, 92 dm., 791 mk. (159 kat.), szkoła ewang. od 1742 r., młyn wodny, gorzelnia, browar, warsztaty tkackie, hodowla owiec. Na obszarze tej wsi, na stokach gór Fischerberg i Girlsberg, odniósł Fryderyk II w 1762 r. zwycięstwo nad Laudonem. Bitwa ta nosi nazwę boju pod Reichenbach. *b*) *P. Dolna-Średnia*, (Nieder Mittel *P.*), 1371 *Mittel Pylow*, wś i domin. Posiada kościół par. katolicki. W 1842 r. był tu zamek, folw., 79 dm., 652 mk. (115 katol.); 2 młyny wodne, warsztaty tkackie. *c*) *P. Średnia* (Mittel P.), wś i domin., posiada kościół par. ewang. od 1849 r. W 1842 r. była tu rezydencya, ma 2 fol., 83 dm., 619 mk. (85 katol.). Szkoła ewang. od 1742 r., dwa młyny wodne, tkactwo, hodowla owiec. *d*) *P. Górna-Średnia* (Obermittel P.), 1375 *Oebern Peylow*, wś, par. ewang. Rychbach. kat. Piława. W 1842 r. 91 dm., 764 mk. (145 katol.), browar, 2 młyny wodne, hodowla owiec, tkactwo. *e*) *P. Górna* (Ober P.), wś, posiada kaplicę katol., filia par. kościoła

w P. Dolnej, szkołę katol. W 1842 r. 72 dm., 713 mk. (41 kat.), młyn wodny, cegielnia. Par. ewang. Dirsdorf. *f) P. Najwyższa* (Oberstes P.), 1380 *Pylavia Superior*, wś i dobra, par. ewang. Dittmansdorf. W 1842 r. zamek, 141 dm., 1326 mk. (151 katol.), staw mający 150 mr., gorzelnia i browar, tkactwo, hodowla owiec. *g) Haunold* al. *Reichardt*, w 1375 *Hawnold*, kol., 8 dm., 58 mk. (kat.). *h) Gnadenfrei*, kol. morawskich braci na gruntach należących do Górnej P. W 1189 r. Sierosław, biskup wrocławski, nadaje P. strzygłowskim kawalerom św. Jana Jerozolimskiego; 1261 istniała tam komandorya. W 1288 r. Henryk, książe szląski, przekazał kolegiacie św. Krzyża w Wrocławiu dwa łany w P. i pewien dochód z młyna piławskiego. W 1408 r. zburzyli tę wś Hussyci.

Piława 1.) niem. *Pillau*, mto i forteca, pow. rybacki, ostatnia stacya królewiecko-piławskiej (Ostpr.-Suedbahn) drogi żel., na ostatnim punkcie sambijskiego półwyspu, oddzielonego od Świeżej Mierzeji Piławską cieśniną, ledwie 1 klm. szeroką. Port z latarnią morską zabezpieczają 2 tamy z kamieni, 950 i 535 mt. długie. Miasto ma 208 dm., 3434 mk. (1886) prócz załogi fortecznej. Mieszkańcy trudnią się przeważnie handlem i żeglugą, a głównemi artykułami handlu są węgle sprowadzane z Szkocyi. Część importowanych węgli potrzebuje miasto, znaczną część odstawia dalszym okolicom. Znaczny jest także ruch spedycyjny, gdyż okręty większe, nie mogące dla małej wody stawać w królewieckim, brunsberskim, elbląskim i fromborskim portach tu zawijać muszą, a w zimie, gdy zatoka zamarznie, nawet mniejsze okręty tylko do piławskiego portu wpływać mogą. Dopóki rossyjskie porty wschodnie w zimie są z powodu lodów niedostępne, cały handel do Rossyi i z Rossyi przechodzi przez Piławę. Nawet i latem, z powodu korzystnego geograficznego położenia i dogodnej komunikacyi, przechodzi tędy bardzo wiele artykułów wywozu z połudn. i zachodn. części Rossyi. W 1876 r. przybyło do Piławy 2108 okrętów, między niemi 665 parowców, z tej liczby poszło dalej do Królewca 1580, do Elbląga 105, do Brunsbergia 3, do Fromborka 2, pozostało w Piławie 418 okrętów. Z Piławy wypłynęło na morze ogółem 2089 okrętów, między któremi 657 parowców. Z tej też liczby było z Królewca 1533, z Elbląga 113, z Brunsbergi 16, z Fromborka 1, z samej Piławy 426 okrętów. P. posiada 16 żaglowych okrętów morskich i 1 parowy, mniejszych statków do żeglugi na zatoce 31 żaglowców. Regularnie odchodzą parowce do Szczecina, Amsterdamu, Antwerpii, Hull, Kiel, Londynu a wzdłuż zatoki do Królewca, Brunsbergi i Elbląga. Miasto posiada: wyższą szkołę obywatelską, wyższą szkołę żeńską, komendaturę wojskową, lazaret, urząd celny główny, szkołę dla marynarzy, stacyą sterników, pocztę, telegraf. P. założoną została jako wieś przy cieśninie Piławskiej, powstałej 16 września 1510 r. w skutek wielkiej burzy. Wielki kurfirst zaludnił ją rzemieślnikami i kupcami, a zbudowawszy w ciągu 15 lat fortecę, przeznaczył ją jako centralną stacyą dla swej floty. W 1725 r. otrzymała prawo miejskie. 2.) **P.**, wś, na niem. Warmii pow. brunsberski, st. poczt. i tel. Orneta. 3.) **P.** *Stara*, niem. *P. Alt*, wś, pow. rybacki, 2 klm. od miasta Piławy odległa. Tu znajduje się warsztat budowy okrętów. St. p., tel. i kol. żel. Piława. *Ad. N.*

Piławka, niem. *Pylow*, folw. i os. młyń., pow. wałecki, nad rz. Piłą. Należą do dóbr ryc. Nakielna. Tamże paraf. kat., ew. Łubno, st. p. Jabłonowo. W 1868 r. 18 bud., 6 dm., 91 mk., 15 kat., 76 ew. Osada ta istniała już w r. 1723 (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 43). Młynarz posiadał bowiem przywilej z powyższego roku, uznający go za wolnego, za co rocznie płacił 1000 tynfów czynszu (ob. Gesch des Dt. Croner Kr. von Schmitt, str. 236). *Ks. Fr.*

Piłka 1.) niem. *Schneidemuehlchen*, wś kośc., pow. czarnkowski, o 15 klm. na połudn.-zach. od Wielenia, 7 klm. od Noteci i 12 klm. od Warty, nad Rudnikiem; par. w miejscu, poczta w Małej, st. dr. żel. w Krzyżu o 10 klm. Wś ma 97 dm., 745 mk. (529 kat., 216 prot.). Kościół parafialny wystawili tu podobno Piotr Sapieha i małżonka jego Joanna z Sułkowskich, dziedzice wsi, w 1767 r. 2.) **P.**, niem. *Klarau*, młyn i okr. wiejski, pow. gnieźnieński, o 9 klm. na północ od Powidza, na strumieniu, którym jezioro Skorzęcińskie odpływa do Noteci; par. Ostrowite Prymasowskie, poczta w Skorzęcinie, st. dr. żel. o 10 klm. w Trzemesznie; 2 dm., 30 mk. Należał niegdyś do klaszt. trzemeszyńskiego. W skład okr. wiejsk. wchodzą Piła i Piłka, Popielarze i Smolniki Skorzęcińskie; cały okrąg ma 8 dm., 119 mk. (62 katol. i 57 prot.). 3.) **P.**, niem. *Kleinmuehle*, młyn, pow. międzychodzki, nie wykazany w spisach urzędowych. 4.) **P.**, niem. *Pilkahauland*, holendry, pow. obornicki, o 8 klm. na północo-wschód od Obornik, przy ujściu Golnicy do Wełny; par. w Parkowie, poczt. w Ludomach, st. dr. żel. w Obornikach; 2 dm., 16 mk. (9 katol. i 7 prot.); należał niegdyś do Kołaczkowskich, następnie do Grabowskich. 5.) **P.** al *Szablak*, niem. *Pilkamuehle*, młyn na Golnicy, w pow. obornickim, pod holendrami tejże nazwy; okr. domin. Dąbrówka Ludomska; 1 dm., 18 mk.; był niegdyś własnością Lipskich. *E. Cal.*

Piłka al. *Piła*, *Pilna*, niem. *Pilow*, *Klein Pilow*, prawy dopływ Dobrzycy, w pow. wałec-

kim. Wypływa z jez. Dreckiego na wschodnie-południe od Frydlądu Marchijskiego, mija Łubno, przyjmuje strugę Graniczną i Żydowską, uchodzi na północny-wschód od Wałcza (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 43).

Piłka niem. *Lippemuehl*, pow. kościerski, ob. *Lipski Młyn*. Kętrz. umieścił tę nazwę między miejscowościami pow. starogardzkiego, ale w źródłach urzędowych nie zamieszczona.

Piłkalnis, jezioro w pow. sejneńskim, w dobrach Krasnowo (ob. t. IV, 640).

Piłki 1.) słobodka, pow. bracławski, ma 85 osad; własn. Kulikowskich. 2.) **P.**, wś, pow. zasławski, i folw. należący do białogródeckiego klucza dóbr sławuckich.

Piłkopy wś, ob. *Kurońska mierzeja* (t. IV 928).

Piłokalnie, ob. *Pilakolnie*.

Piłokańce 1.) folw. szl. nad potokiem, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 22 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **P.**, wś włośc. nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 21 w. od Wilna, 11 dm., 117 mk., w tej liczbie 107 katol. i 10 żydów.

Piłołówka 1.) wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Międzyrzecz, o 8 w. od gminy i tyleż od Trok, ma 7 dm., 35 mk. katol. (w 1864 r. 25 dusz rewiz. włośc. i 4 żydów rolników). 2.) **P.**, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Deksznie, 7 dusz rewiz.

Piłota, jez. w pow. wileńskim, niedaleko mka Inturki, do 6 w. dł., do 4 saż. głębokie.

Piłotyszki, pow. wyłkowyski, gm. Giże, par. Wyłkowyszki. Odl. od Wyłkowyszek 6 w., ma 2 dm., 11 mk. W 1827 r. było 2 dm., 15 mk.

Piłówka, uroczysko w dobrach Ołkuny, pow. wileński.

Piłownia, zaśc. pryw. nad Niewiszą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 35 w. od Szczuczyna, 2 dm., 15 mk.

Piłsudy 1.) wś, pow. rossieński, par. girdyska. 2.) **P.**, dwór i wś, pow. rossieński, par. skawdwilska; własność Wojdyłły.

Piłupa, ob. *Roja*.

Piłwele, wś rządowa, pow. wiłkomierski, par. Uszpole.

Piły, pow. włoszczowski, gm. i par. Kurzelów.

Piły 1.) grupa domów w Nowej Wsi, pow. rudecki. 2.) **P.**, wś, pow. żółkiewski, 11 klm. na płn.-zach. od Zółkwi, 2½ klm. na płd.-wsch. od urzędu poczt w Dobrosinie. Na zach. i płn. leży Dobrosin, na wschód Wola Wysocka, na płd. Glińsko. Wś leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem Derewenki al. Krywuli, dopływu Świni, wpadającej do Raty. Wchodzi ona tu od płd. z Glińska, a płynie przez płn. część obszaru w kierunku płn.-wsch. do Dobrosina. Zabudowania wiejskie leżą w płn.-zach. stronie obszaru, na lew. brzegu Derewenki (232 m.). Na płn.-wsch. od nich leży grupa domów „Zamocze". Jedna osada zwie się „W łanach". Zach. część obszaru przerzyna gościniec wiodący z Żółkwi do Rawy Ruskiej. Własn. więk. ma roli or. 5 mr., łąk i ogr. 150, pastw. 124, lasów 275; wł. mn. roli or. 133, łąk i ogrodów 136, pastw. 38 mr. W 1880 r. było 453 mk. w gminie (gr.-kat. wszyscy prawie). Par. rzym.-kat. w Magierowie, gr.-kat. w miejscu, dek. żółkiewski. We wsi jest cerkiew drewniana z 1711 r. (w miejsce cerkwi dawniejszej z 1693 r.). Fundator cerkwi Teodor Bednarz, włościanin, darował na utrzymanie księdza 21 ha roli i 18 ha sianożęci. Darowiznę tę król Jan III potwierdził dokumentem z d. 25 czerwca r. 1693. Szaraniewicz w swem dziele „Rzut oka na beneficya itd." (str. 9) powiada: „Beneficya fundowane były też na rolach kmiecych, w dobrach duchowieństwa łacińsk. lub prywatnych, gdy duchowny kupował, lub gmina dla niego kupnem nabywała grunt kmiecy, za pewną sumę za przyzwoleniem dziedzica, z ciężarami kmiecemi których ponoszenie kupująca gmina brała na siebie, lub które w dobrach biskupów łacińskich zamieniono na niewielki czynsz, lub gdy role swe kmiecie cerkwi zapisywali, osadzając przy cerkwiach swych synów jako duchownych za przyzwoleniem dziedziców. Między wielu dokumentami tego rodzaju, znajdującymi się w wierzytelnych odpisach w prokuraturze skarbowej we Lwowie, jeden z najwybitniejszych przykładów takiej fundacyi zawiera erekcya cerkwi we wsi Piłach z r. 1700. Według tego dokumentu Teodor Bednarz, kosztem i staraniem znacznem wybudował w tej wsi cerkiew pod tytułem Czestnoho Kresta, do niej aplikował syna swego Konstantego za parocha. Dziedzic tej wsi na prośbę jego nadaje cerkwi pola z dwóch dworzysk i łąki w lesie, uwalnia duchownego od wszelkich powinności dworskich z pola lub łąki należnych, uzasadniając te dobrodziejstwa „aby synowie Konstantyna i brata jego w stanie duchownym zostając, mieli wychowanie, a suplikant spendowawszy chudobę, mógł mieć przytulenie". *Lu. Dz.*

Pimpejka 1) zaśc. szl. na rz. Grejmianą, pow. święciański, w 2 okr. pol. o 10½ w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. żydów. 2.) **P.**, zaśc. włośc. nad rz. Grejmianą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 10½ w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. katol.

Pimpiszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 8 w. od gminy, 6 dusz rewiz.

Pimża, *Pinsa*, *Piwsa*, po niem. *Pimpe* al. *Biumze*, rzeka w gub. inflanckiej, wpada do

jez. Pskowskiego, między Koszlachą a Sokolinem; długa 60 wiorst.

Pina, rzeka poleska, należąca do systematu wodnego Prypeci, przedstawia wiele trudności dla geografa w oznaczeniu jej biegu. Na mapie Polski z XVI w. Wacława Giedrojcia, zamieszczonej następnie w atlasie Abrahama Orteliusa, niema Piny, a Pińsk umieszczony błędnie nad Prypecią. Na karcie Rzpltej Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła z XVII w., P. niedbale wykazana jako dopływ Prypeci (Perepetus). Władysław Łubieński w dziele „Świat“ zaledwo jej ślad błędnie nakreślił na dołączonej karcie. Rizzi Zanoni w atlasie Polski z (1772 r.) całkiem źle zaznaczył początek P., mianowicie w okolicy Dywina w wwdztwie brzesko-litewskiem, a błąd ten został powtórzony przez Jana Topolnickiego, w mapie starożytnej Polski, wydanej we Lwowie 1864 r. Tłumacz Dykcyonarza geograficznego Echarda (1782 r.) podał o Pinie krótkie i błędne wiadomości. Nawet dość dokładny geograf rossyjski Stołpiańskij, w opisie „Dziewięciu zachodnich guberni“ (1866 r.) daje początek P. w gub. wołyńskiej i powiada, że P. tylko kilka wiorst płynie na obszarze gub. grodzieńskiej, łącząc się tu z Muchawcem (str. 50). Encyklopedya Orgelbranda poskąpiła miejsca dla opisu tej rzeki, o której miał już mówić na sejmie 1635 r. Jerzy Ossoliński, kanclerz, podając myśl połączenia drogą wodną morza Czarnego z Baltykiem. Dopiero nieco dokładniejszą wiadomość o P. podał Jan Stukenberg w t. II Hydrografii Rossyi z 1861 r. i ztąd czerpał materyał pułkow. Zieliński do Geograficzno-statystycznego opisu mińskiej gub. (1864 r.). Co do początku P. to trudno obecnie na pewno zaznaczyć takowy, bieg bowiem rzeki został od dawna skanalizowany: w zachodniej stronie do Muchawca, dopływu Bugu, i na wschód do samego Pińska. Za główny jednak zbiornik wód Piny, płynącej pośrednio do morza Czarnego i Wołoki (dopł. Muchawca), z którą się P. dziś łączy kanałem (ob. Muchawiecki kanał), należy uważać olbrzymie niziny i bagna w pow. kobryńskim, w okolicy pomiędzy wsiami: Horki, Wołowiel, Hołowczyce, Antopol, Horodziec, Demidowszczyzna, Berezna z jednej, a wsiami: Zakrynica, Zalesie, Bołota i Czeliszczewicze z drugiej strony. Ta kilkomilowa przestrzeń stanowi dział wodny, który oddawna zwracał uwagę statystów naszych, ze względu na handlowo-ekonomiczne stosunki kraju. Niewiadomo dokładnie kiedy mianowicie przed 1775 r. P. była uspławnioną, gdyż konstytucya z r. 1766 głucho tylko poleciła komisyi skarbu oczyszczać rzeki portowe i łączyć je z innemi, na który to cel Stany wyasygnowały 100,000 złotych corocznie (Vol. Leg., t. VII, fol. 516). W 1775 r. konstytucya stanowczo już orzeka „o tworzenie spławu na Pinie i Muchawcu, oraz uprzątnienie tych rzek od zawad defluitacyi szkodliwych,“ z wyraźnem zastrzeżeniem, aby dzieło rozpoczęte było prowadzone dalej najoszczędniej. To postanowienie pozwala sądzić, że już poprzednio uspławniano P., oraz że musiały być jakieś nadużycia w kosztach, skoro zawarowano oszczędność. Bądź co bądź wiadomo, że w ogóle kanalizacyą Pińszczyzny interesował się wówczas ks. Michał Ogiński, hetman, posługując się projektami Mateusza Butrymowicza. Jakeśmy nadmienili P. jest całkiem skanalizowaną tak, że małe jej zakręty ujęte zostały w karby brzegów sztucznych i tylko w dalszym biegu ma niejakie rozgałęzienia po za obrębem kanalizacyi. W pow. kobryńskim płynie od zachodu na wschód prawie mil dziewięć, z początku odludnemi moczarami, potem około fol. Sieliszcze, kędy ma szluzę i fol. Korodyszcze, dalej koło wsi Zarzeczka (prom), fol., Lachowicze i wsi Kublik. O 5 w. niżej pod fol. Bielin ma szluzę, dotyka wsi Glinnej (prom), tu zasila się z pr. str. rzką Zarobczanką i o parę wiorst poniżej ma szluzę zwaną Radohoszcz. Dalej toczy swe wody około wsi Gniewczyce i Bosznia, naprzeciwko której z pr. str. zasiliwszy się bezimienną rzką, płynącą z jeziora Pieszczane, przekracza granicę pow. pińskiego o wiorstę przed fol. Kuzieliczyn al. Kuźliczyn. Tu należy zauważyć, że gdy koryto P. w pow. kobryńskim skanalizowano dawniej, to przeciwnie, w obrębie pow. pińskiego, od Kuzieliczyna do Pińska, na przestrzeni przeszło 6 mil, dokonano kanalizacyi zaledwo w 1843 r. O parę wiorst za Kuzieliczynem P. ma szluzę, płynie koło wsi Piererub i Potapowicze, tu przyjąwszy w siebie z lew. str. rzkę Niesłuchę, kieruje się ku wsiom Jajeczkowicze i Duboja, pomiędzy któremi zasila się z lew. str. ruczajem Filipówką. Pod Duboją ma rozgałęzienie i szluzę; pod wsią Kończyce zasila się z lew. brz. bezim. strugą, a za wsią Stachowicze ma ostatnią szluzę; odtąd znacznie rozszerzywszy swe koryto, dopływa do Pińska, wspaniałą, nieprzejrzaną okiem kotliną, wśród której wiją się malowniczo modre odnogi i strugi rzek okolicznych. Przypyszny ten widok można najlepiej oglądać z wieży kościoła po jezuickiego. W samym Pińsku zbiornik portu wygodnego opatrzony jest szluzą i tamami, grobla zaś nadbrzeżna, kędy przybijają statki, została urządzona w 1848 r. Jak początek Piny niepewny, tak samo i ujście jej jest przedmiotem sporu, z powodu rozgałęzień wód rzeki Strumienia, dopływających do P. i odpływających ku Prypeci pod samym Pińskiem. Według jednych (Stukenberg, Zieliński, Szubert, karty sztabu generalnego) P. jest dopły-

wem Jasiołdy, według zaś opinii mieszkańców Pińszczyzny dopływem Strumienia pod Kaczanowiczami. Oba zdania mają pewną podstawę. Jeśli przyjmiemy pierwsze twierdzenie, to P., oddzieliwszy zaraz za Pińskiem dwa lewe ramiona, łączące się od wsi Pińkowicze w jedno koryto, płynie koło wsi: Wysokie, Poczepowo i powyżej jeziora Horodyszczańskiego, uformowanego z rozlewu Jasiołdy, uchodzi do tej rzeki. Podług drugiego znowu poglądu niknie w punkcie zetknięcia się Piny z Jasiołdą nazwa ostatniej a P. dochodzi o 15 w. poniżej do miejsca złączenia się ze Strumieniem, w okolicy Kaczanowicz i wsi Kudrycz. Zarząd dróg i komunikacyi Pinę nie zaś Jasiołdę uważa za rzekę główną, i dla tego długość jej biegu w obrębie pow. pińskiego podają wykazy urzędowe na 73 w. Prawie na całej przestrzeni pow. kobryńskiego okolice z lewej strony P. są wynioślejsze i czasem malownicze, zwłaszcza od Kublicz do Gniewczyc, gdy tym czasem z prawej strony kotliny rozlegają się wszędy bagna i moczary. Od Kuzielicz do Pińska, z lewej strony kanalizowanej Piny usypana jest grobla, w urzędowym języku zwana biczewnik, mające na celu ułatwienie przy holowaniu statków za pomocą koni lub ludzi. Grobla ta ma szerokości 10 i wysokości 9 stóp, licząc od dna rzeki. Niemniej z prawej strony usypana tama, na 7 stóp szeroka, utrzymuje wodę w karbach i należytej wysokości, do czego dopomagają hydrauliczne urządzenia według systemu Foree, za pomocą których można podnieść poziom wody do 6 stóp. Poziom rz. Piny w Pińsku wynosi 435·85 stóp nad pow. m. Baltyckiego, spadek wody od Pińska wynosi 2·41 cali, a szybkość prądu 0·6 na sekundę. Grunt dna w pow. pińskim po części iłowaty, po części piaszczyty, szerokość od 10 do 30 sążni w stanie zwyczajnym, na wiosnę zaś w czasie przyboru P. wylewa od 350 sążni do 4 wiorst a wysokość wody dochodzi do 11 stóp. Barki wielkich rozmiarów, używane na Prypeci, podnoszące do 20,000 pudów, po P. wyżej Pińska pływać nie mogą, więc towar spławiony do kanałów: Bugskiego i Ogińskiego z Pińska zwykle przeładowują tu lub w Horodyszczu Bedyktyńskiem na Jasiołdzie do mniejszych statków, zwanych szuhalejami. Parowce dochodzą Piną tylko do Pińska, w górnym zaś jej biegu pływają: barki, unoszące do 5,000 pudów, półbarki, unoszące do 2,000 pudów, szuhaleje, unoszące od 100 do 800 pudów. Według dziesięcioletnich spostrzeżeń Pina w Pińsku zamarza 25 listopada i oswobadza się od lodu 24 marca, lód zatem pokrywa rzekę przez 119 dni, a wciągu zaś 246 dni jest ona spławną. P. jak i wszystkie inne rzeki Pińszczyzny jest bardzo rybną, a nadbrzeżni mieszkańcy jej trudnią się oprócz rolnictwa, rybactwem i flisactwem. *A. Jel.*

Pinaniszki, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Preny, o 8 w. od gminy, 9 dusz rewiz.

Pinachówka, folw. dóbr Piotrkowice, pow. jędrzejowski.

Pinczak, potok na obszarze wsi Łowcza, w pow. cieszanowskim.

Pińczata, wś, pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Włocławek, ma 54 mk., 92 mr. ziemi włośc.

Pińczów, dawniej *Pędziczów*, u Długosza *Pyandziczow*, mto pow. gub. kieleckiej, leży na lewym brzegu Nidy, na stokach wyżyny wznoszącej się o 200 stóp ponad dolinę rzeki, w malowniczem położeniu, pod 50°31′4″ szer. półn. i 38°7′2″ dług. wschod., odl. 21 w. od Jędrzejowa, 32 od Stopnicy, 107 w. od Radomia a 205 w. od Warszawy. Drogi bite łączą P. z sąsiedniemi miastami powiatowemi i Korczynem nad Wisłą. Najbliższa st. dr. żel. Dąbrowskiej w Jędrzejowie (odl. 41 w. od Kielc). P. posiada obecnie kościół par. murowany, klasztor reformatów etatowy, progimnazyum, szkołę początkową miejską, dom schronienia dla ubogich, urząd powiatowy, sąd pokoju okr. IV i sąd gminny okr. I, należące do sądu zjazdowego w Kielcach, zarząd akcyzy 8 okręgu, oddział pocztowy, stac. telegraficzną, urząd miejski. Z zakładów przemysłowych istnieją: garbarnia z produkcyą na 2000 rs.; trzy małe olejarnie, prócz tego kilka drobnych zakładów produkujących ser, rozchodzący się w dalsze strony kraju. Z rzemieślników było w 1878 r.: krawców 24, szewców 26, bednarzy 13, cieśli 9, rzeźników 14, rzezaków 4, kowali 8, młynarzy 2, mularzów 35, piekarzów 14, stolarzów 6, złotników 2, czapników 5, szklarzy 3, kapeluszników 2, szlifierzy 2, waciarzy 2, rymarzów 2, garncarz 1, zegarmistrzów 4, blacharzów 3, introligatorów 2, farbiarzów 2, kołodziejów 2, kotlarz 1, rybak 1, muzykantów 3, kominiarz 1. Były również: 3 restauracye, 5 handlów win, 13 szynków, 1 apteka, 51 innych sklepów. Domów murow. 294, drewn. 138, niemieszkal. budynków murow. 8, drew. 50. W 1827 r. miasto miało 400 dm. i 4176 mk.; w 1862 r. było 389 dm. i 4669 mk.; w 1879 r. 432 dm., 6193 mk., w tej liczbie 3950 żydów. Pomiędzy chrześcianami było 90 praw., 12 protest. Co do płci było 3043 mężcz. i 3147 kob. Dochody miasta wynosiły w 1876 r. 4011 rs., a wydatki 3511 rs. Jest to starożytna osada, dawna posiadłość małopolskiego rodu h. Dębno, który w jednej swej gałęzi przybrał nazwę Oleśnickich od Oleśnicy (pow. stopnicki). Rodzina ta posiadała liczne posiadłości w tych stronach. W P. był stary zamek z folwarkiem i łany kmiece; wś należała do

par. Wierciczów, miała stary i mały kościołek. P. swój rozwój i wyniesienie do rzędu miast zawdzięcza Zbigniewowi Oleśnickiemu, bisk. krakow., kanclerzowi i kardynałowi. Upodobawszy tę miejscowość i chcąc z niej uczynić świetną siedzibę rodową dla siebie i brata swego Jana Głowacza, marszałka w. kor. i woj. sandomierskiego, poskupywał od innych współdziedziców cząstki jakie posiadali i przyległe wsie dla utworzenia rozległego klucza dóbr na rzecz brata. Centrum dóbr miała być wieś Piandziczów, zamieniona na miasto. Oleśnicki wcielił do jego obrębu wś kościelną Wierciszów z kośc. par. murowanym z kamienia ciosowego p. w. N. P. Maryi (Długosz L. B., II, 383). W tem nowem mieście założył parafią, kościołowi nadał przywileje kolegiaty i obdarzył takową w 1432 r. dziesięcinami z wsi; Krzyżanowice, Welcz, Koporynia (Kopernia), Parszywka i Kowale. (L. B. I, 178). Jednocześnie z kolegiatą rozpoczął budowę okazałego zamku, którą przez 30 lat prowadził, chcąc wznieść budowlę najświetniejszą w Polsce. Liczni architekci i rzemieślnicy pracowali przy tem dziele, które pochłonęło wielkie sumy. Wkrótce po założeniu kolegiaty, przewidując, iż po jego śmierci, kanonicy, jak to bywało przy innych kolegiatach, nie zechcą mieszkać w P., a będą tylko korzystać z uposażeń, nie pełniąc obowiązków, postanowił w miejsce kolegiaty założyć klasztor i fundacyi tej dokonał wraz z bratem Janem w 1436 r., osadzając tu rozpowszechniających się wtedy w Polsce paulinów. Jako uposażenie nadał im dziesięciny z wyżej wymienionych wsi, przedstawiające do 100 grzywien rocznie i dochody obu parafii: Piędziszowa i Wierciszowa; wreszcie kupiony na ten cel za 30 grzywien od Szczepieckiego h. Janina folw. i wś Podłęże, gdzie urządził cztery sadzawki. Dawny stary kościołek przebudował, chór i zakrystyą pozostawił i dał nad nimi tylko sklepienie, główną nawę zaś zburzył, nową sklepioną i obszerniejszą wystawił z zakrystyą i biblioteką, tudzież gmach klasztorny murowany, z korytarzami, krytemi przechodami, celami zaopatrzonemi w piece. Prócz tego zaopatrzył kościół i klasztor w aparaty, księgi i sprzęty. Pierwszy przeor Mikołaj z Borzynowa założył przy klasztorze sad i winnice. Akt uposażenia klasztoru datowany w Krakowie 1449 r. podaje w całości Długosz (Lib. Ben., III, 134—140.). Warunki położenia i sposób w jaki powstała osada miejska, czyniły ją ważnem ogniskiem możnowładczo-religijnych interesów. Miasto samo było tylko przyległością zamku i klasztoru. Już w XV w. zachodzą na zamku i w kościele tutejszym wypadki mające doniosłość dziejową. W 1436 r. Zbigniew Oleśnicki konsekruje tu na bisk. przemyskiego niejakiego Mikołaja Chrzęstowskiego, kanon. krakowsk., proboszcza u ś. Floryana, popieranego przez małopolskich panów, podczas kiedy kapituła przemyska wybrała Orzka dziekana lwowskiego (Długosz — Dzieje t. IV, 517). W 1461 r. odbywa się tu znowu konsekr acya Jakuba Sienińskiego popieranego na bisk. krakowskiego przez całe grono panów małopolskich wbrew królowi, który oddał biskupstwo to Janowi Gruszczyńskiemu bisk. kujawskiemu i wbrew kapitule, która obrała swego członka Lutka z Brzezia. Panowie małopolscy sprowadzają trzech biskup. sufraganów do P. Jerzy sufragan krakowski dopełnia konsekracyi, która wywołuje znaną z dziejów walkę między królem a magnatami popieranymi przez Papieża i część duchowieństwa. Gdy król polecił użyć siły przeciw opornym, wtedy dla bezpieczeństwa większego Sieniński przeniósł się z P. do Melsztyna. Gdy w pierwszej połowie XVI wieku nowe ideje religijne szybko się rozszerzyły po dworach panów i szlachty małopolskiej a względy moralno-religijne i polityczne interesa zachęcały do opozycyi przeciw nauce kościelnej i hierarchii wtedy zamek tutejszy staje się jednym z głównych ognisk ruchu reformatorskiego. Jak przedtem biskupi katoliccy, tak teraz uczony profesor hebrajskiego języka i wyznawca nauki Zwingliusza, włoch Jerzy Stankar zbiegłszy z więzienia biskupiego w Lipowcu znajduje w 1550 r. schronienie w P. u Mikołaja Oleśnickiego na którego dworze gromadzą się najżarliwsi propagatorowie nowych idei wychodzący z pomiędzy małopolan jak Mikołaj Rej i Trzycieski. Oni to zachęceni przez Stankara nakłaniają Oleśnickiego do zreformowania kościoła pińczowskiego. Oleśnicki zmusza szykanami zakonników do ustąpienia a kościół poddaje oczyszczeniu przez wyrzucenie obrazów, aparatów, poczem wprowadzono nowy obrządek. Sprawa od sądu biskupiego przeszła przed sąd królewski, rzecznikiem Oleśnickiego był Rej. Mimo wyroku nakazującego przywrócenie rzeczy do dawnego stanu, wszystko zostało jak było, tylko Stankar wyjechał do Królewca. W 1552 r. w opuszczonym klasztorze otworzoną została szkoła, której rektorem został współwyznawca Stankara Grzegorz Orsacyusz a nauczycielami: Piotr Statoriusz (z Thionville) i Jan Tenandus. Były tu cztery klasy. W najniższej uczono tylko po polsku czytać, pisać i katechizmu, w trzech następnych czytano łacińskich i greckich autorów i wprawiano w układanie mów i listów. Praktyki religijne odgrywały wielką rolę w wychowaniu młodzieży (ob. Łukaszewicz. Hist. Szkół, V, 72). Za szkołą przybyła i drukarnia, którą kierował Daniel z Łęczycy. Istniała tu od 1556 do 1561 r. Wychodziły z niej głównie pisma teologiczne łacińskie i

polskie. Po Stankarze znajduje tu schronienie i pole do propagandy religijnej Marcin Krowicki, którego małżeństwo i odstępstwo od katolicyzmu było w swoim czasie głośnym wypadkiem. Znaczenie P. jako ogniska ruchu reformatorskiego uwydatniają odbywające się tu synody w 1555 i 1559 r. Na pierwszym główną rolę odgrywają delegaci braci czeskich, wezwani do układów o zorganizowanie obrządków i instytucyi kościelnych. Na drugim toczyła się zacięta dysputa między świeżo przybyłym ze Siedmiogrodu Stankarem a Łaskim i Lismaninem o dogmat Trójcy. W dyspucie tej stronę Stankara trzymał sam Oleśnicki i odtąd Pińczów jest ogniskiem propagandy idei socyniańskich aż do śmierci Oleśnickiego w 1586 r. Te tłumne zjazdy, to istnienie szkół i drukarni musiało wpłynąć na rozwój miasta. Napływ cudzoziemców mógł przyczynić się do uporządkowania i upiększenia osady. Zaprowadzono wodociągi, sprowadzające z sąsiedniej góry zdrojową wodę i zaopatrujące słynną z bogatego urządzenia łaźnię miejską. Ze śmiercią Oleśnickiego P. traci swe znaczenie jako ognisko życia religijnego i umysłowego, ale nie przestaje być świetną możnowładczą rezydencyą. Głośny jako przyjaciel Kochanowskiego, wykwintny i zręczny dyplomata biskup krakowski Myszkowski, posiadacz kilkumilionowego mienia, nabywa te dobra, usuwa różnowierców i zostawia cały majątek synowcom. Jeden z nich Zygmunt, przyjęty do herbu i familii od Wincentego Gonzagi ks. Mantui, a od Klemensa VIII margrabią na Mirowie 1596 r. mianowany, tworzy ordynacyą pińczowską. Uchwała sejmu 1691 r. wyraża: „mając baczenie na zasługi Piotra, wwody rawskiego, i Zygmunta, kaszt. woynickiego, Myszkowskich braci rodzonych, pozwalamy im uczynić ordynacyą z dóbr swych ruchomych y nieruchomych gdziekolwiek leżących, które teraz maią y na potym mieć mogą; która to ordynacya trwać ma wiecznemi czasy, non obstante ulla praescriptione et fatalibus, tym sposobem, aby dobra te per successorem quemvis alienowane, albo oprawami i długami, vel alio quovis titulo onerowane nie były. Która ordynacya aby do wszech wiadomości przyszła, powinni ią będą, ad acta autentica podać, cum facultate emendandi, immutandi, durante vita ipsorum reservata. A my iuż exnunc, prout extunc tę ordyn. tak iakoby była spisana i do akt podana, bez dalszey approbacyi, authoritate conventus praesentis approbuiemy i ratyfikuiemy". W czasie wojny obowiązana była ordynacya dostawić 50 konnych i 100 piechoty uzbrojonego żołnierza. Wspomniony Zygmunt, okazały aż do zbytku w pomieszkaniu i pożyciu, przyczynił się wielce do ozdoby i wygody miasta, opasał je murami, a tuż za niemi założył miasteczko Mirów. Przywilej królewski 1612 r. jest takowej osnowy: Pragnąc powiększyć ludność, wygodę i uczynić Pińczów, będący własnością Zygmunta margr. na Mirowie Myszkowskiego, marsz. w. k. więcej uczęszczanym, postanowiliśmy pomnożyć jego przywileje i swobody; w tym celu nadajemy mu prawo niemieckie, równie jak w obrębie jego gruntów znajdującemu się nowemu miastu Mirów, pozwalamy mieć cechy, trudnić się wszelkim handlem, towary wszędy sprzedawać, lądem lub wodą prowadzić, w Pińczowie składać, hurtem lub częściowo spieniężać. Do jarmarku ośm dni trwającego, przez Jagiełłę nadanego, przyczynia król na św. Grzegorza i targ we wtorek. Około tegoż czasu niewiadomy wierszopis mówi o P.: „Naydzie w miasteczku tam wszystkiego kupić, A to nawiętsza: iest się czym w nim upić, Bo nigdy nie iest bez trunku dobrego." Łaźnia miejska zdobna była w marmurowe posągi, z których wytryskiwała woda. Na ścianach i filarze umieszczona była modlitwa i wiersze polskie do różnego stanu, płci i wieku żartobliwie zastosowane. Opisując ten dziw mówi poeta: „Z tychże cieplic gmaszek mały, Ale bardzo okazały. Jest w nim stolik marmurowy, Piecek do suszenia głowy, W koło go można obieżeć. Łóżko też tam kto chce leżeć. Ktoby też chciał co zieść smaczno, I o to tam bardzo łacno. Oknem dadzą zkucheneczki, Bardzo dobre potraweczki; Trunek, na co kto napadnie, Otrzyma tam bardzo snadnie". (Dzien. Wileński 1829 r., № 11). Cecylia Renata, córka cesarza Ferdynanda II, zaślubiona Władysławowi IV, udając się do Warszawy 1637 r. wspaniale przez miejscowego dziedzica była podejmowaną. Karol Gustaw, król szwedzki, zająwszy P., powierza straż zamku Mik. Gnoińskiemu; wyrugował go ztamtąd Jan Kazimierz 1657 r. przy pomocy posiłków austryackich. Z ryciny umieszczonej przy dziele Puffendorfa, dokładne można powziąść wyobrażenie jak obszerny, warowny i okazały był zamek. Po bitwie pod Klisowem 1702 r. Karol XII umieścił w nim wszystkie swe łupy. Dziwiono się zwycięzcy, iż zamiast ścigać pokonanych, nie wiedzieć z jakich powodów, przemieszkiwał tam kilka tygodni. Gdy Józef Władysław, kaszt. sandomierski, ostatni z rodu Myszkowskich, zmarł 1727 r., weszła ordynacya, wedle porządku rozrządzenia, w dom hr. Wielopolskich, którzy dopełniając warunków od fundatorów ułożonych, przyjęli oraz ich tytuł, t. j. margrabiów Gonzaga Myszkowskich. Konstytucya 1768 r. potwierdziła posiadanie ordynacyi w osobie Karola z Wielopolskich Myszkowskiego, chorążego koron., ze wszystkiemi jej przywileja-

mi i ustawami na zawsze. Stanisław August pozwala 1775 r., ażeby Fran. z Wielopolskich Myszkowski, marszałek nadw. kor., zaprowadził jarmarki: w wigilią św. Stanisława biskupa i d. 4 października. W tym czasie, przed 1794 r., rynek murowane ma domy, wszystkie pod arkadami lub szerokiemi wystawami; w środku wytryska wysoko bijąca fontana; napis na marmurowej podstawie świadczy, iż wznieśli ją dziedzice dla wygody mieszkańców. Ciasno i licho zabudowane domy żydowskie, stekiem są nieczystości, ulice zaś podczas słotnej pory trudne do przebycia. Handel różnemi towarami dosyć jest ożywiony, składy zaś win węgierskich wielką mają sławę. Cały obręb miejski murem opasany; pozostałe dwie bramy znacznie są uszkodzone; nad krakowską dochował się z marmuru wykuty Jastrzębiec, herb Myszkowskich. Szkoły około 1720 r. zaprowadzone, stałym funduszem od dziedzica opatrzone, zostają pod opieką akad. krak. Na wysokiej wapienno-kamiennej górze stoi okazały murowany zamek; wiszący niegdyś most drewniany łączył przyległą górę, na której znajduje się kształtnej budowy kaplica św. Anny z ciosowego kamienia. Oprócz kościoła z obszernym klasztorem paulinów, są reformaci, na przedmieściu Mirów zwanem, których sprowadził i zbudował im kościół Zygmunt Myszkowski w 1618 r. a klasztor wzniósł Stanisław Myszkowski w 1689 r. Tadeusz Czacki poszukując zabytków aryańskich w okolicach P., otworzył kilka grobów i znalazł u każdego zmarłego blaszkę kruszcową w ręku, z napisem: scio, cui credidi; przy boku zaś butelka szklanna dobrze zatkana, a w niej włożony opis życia. Zamek pińczowski rozebrany został około 1800 r. a klasztor paulinów zniesiony w 1819 r. Opis i widok P. podał Tyg. Illustr. z 1866 r. (t. XI, str. 136). Ks. Władysław Siarkowski wydał „Materyały do etnografii ludu polskiego z okolic Pińczowa“, Kraków 1885. P. par., dek. pińczowski, 4354 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. I w Pińczowie, ma 12,455 mr. obsz. i 2,986 mk. Z zakładów przemysłowych znajdują się tu: 2 młyny wodne (Podłęż i Chruścice) i łomy kamienia w okolicach miasta, na obszarze dóbr ordynacyi pińczowskiej. W 1885 r. dobra P. składały się z folw.: Kopernia, Włochy i Pasturka; miasta P.; wsi P., Podmiejski folwark, Pasturka, Kopernia i Włochy. Właścicielem jest Zygmunt hr. Wielopolski margrabia Myszkowski. Rozległość dominialna mr. 1928. Fol. Kopernia gr. or. i ogr. mr. 348, łąk mr. 193, past. mr. 39, nieuż. mr. 27, razem mr. 607; płodozmian 10-polowy. Fol. Pasturka gr. or. i ogr. mr. 155, łąk mr. 83, past. mr. 22, w osadach mr. 19, nieuż. mr. 16, razem mr. 294; płodozmian 9-polowy. Fol. Włochy gr. or. i ogr. mr. 177, łąk mr. 21, past. mr. 40, lasu mr. 430, w osadach mr. 21, nieuż. mr. 16, razem mr. 705; płodozmian 10-polowy. Pod obszarem miasta mr. 93, łąk mr. 81, past. mr. 35, nieuż. mr. 113, razem mr. 322; bud. dominialnych mur. 17, z drzewa 21, las nieurządzony. Miasto P. os. 471, z gr. mr. 443; wś P. os. 16, z gr. mr. 267; wś Pasturka os. 40, z gr. mr. 442; wś Kopernia os. 26, z gr. mr. 466; wś Włochy os. 27, z gr. mr. 339; wś Podmiejski folwark os. 27, z gr. mr. 314. *Pińczowski powiat* gub. kieleckiej graniczy od północy z pow. jędrzejowskim, na zachód ze stopnickim, na wschód z jędrzejowskim i miechowskim, na południe częścią z pow. miechowskim a w części z Wisłą, stanowiącą tu granicę od Galicyi. Obszar powiatu obejmuje 20·96 mil kwadr. i stanowi część wyżyny krakowsko-sandomierskiej, rozpościerającej się na lewym brzegu Wisły jako wielki taras, na którym spiętrzyło się pasmo łysogórskie. Pod względem geologicznym obszar powiatu przedstawia utwory formacyi kredowej i trzeciorzędowej. Przedstawicielem pierwszej jest szary margiel, zwany zwykle opoką a należący do senońskiego piętra formacyi. Leży on w warstwach poziomych, tylko koło Buska występuje w nich pochylenie do 30°. Trzeciorzędową formacyą reprezentuje tak zwane górne piętro śródziemne i młodsze od niego piętro sarmackie. Do pierwszego należy ił gliniasty szaro-niebieski, leżący bądź na opoce, bądź przedzielony od niej warstwą gipsu, wapień trzeciorzędowy tworzący najwyższe części wzgórz i wreszcie gipsy, które stanowią charakterystyczną cechę obszaru zajętego przez powiat pińczowski. Gipsy te, podobnie jak wapienie tworzą najwyższe warstwy wzgórz i odznaczają się rozmaitością swej budowy. Leżą one w warstwach, z których najniższa, oparta na marglu piaszczystym ma do 7 stóp grubości i składa się z olbrzymich kryształów gipsu w postaci prostopadłych słupów obok siebie poustawianych. Nad nią spoczywa kilka cieńszych warstw zbitej masy gipsowej, poprzerastanej kilkocalowymi kryształkami gipsu. Te wzgórza gipsowe cechują okolice Buska. Poszukiwania soli robione w tej okolicy wykazały znajdowanie się pokładów gipsu krystalicznego w głębokości kilkudziesięciu stóp pod powierzchnią doliny a więc o sto stóp przeszło niżej od warstw występujących we wzgórzach. W tych pokładach około wsi Czarkowy nad Nidą znajduje się siarka. Pod względem układu poziomego jestto wyżyna, którą urozmaicają głęboko wrzynające się doliny rzek: Nidy i Szreniawy, piętrzące się na niej wzgórza i splątana sieć drobniejszych zagłębień, wyżłobionych przez wody w południ.-zachodniej części powiatu. Najcharaktery-

stycznej przedstawia się dolina Nidy, której dorzeczem jest obszar powiatu. Dolina ta ma pod Mokrskiem (pow. jędrzejowski) jeszcze 790 stóp wznies. Na przestrzeni od Rębowa do Skowronna wrzyna się rzeka w wyżynę, tworząc głębokie i dość rozległe zatoki, pokryte błotami i podmokłemi łąkami. Największą z nich stanowi obszar między Umianowicami, Podłężem, Brześciem i Skowronnem. Wsie te usadowiły sie na krawędziach wyżyny okalającej tę zatokę. Wyniosłość, na której leży Skowronno, stanowi południ. zachodni bok zatoki i przedstawia się jakby potężna grobla, około 6 wiorst długa i blizko wiorstę szeroka. Grobla ta sięga od Skowronna pod sam Pińczów, leżący w punkcie, w którym Nida okrążywszy łukowatym zagięciem ten mur naturalny i wyniosłość odosobnioną (koło Koperni), stanowiącą jakby fort przed murem cytadeli, zbliża się znowu pod same stopy tego muru, wznoszącego się średnio do 960 stóp a więc około 260 st. nad poziom doliny Nidy. Podobne ukształtowanie doliny tej rzeki powtarza się i dalej, głównie na lewym brz. Zaraz poniżej P. rozszerza się ona w suchą zatokę, na której krańcu południowym leżą Bogucice i Kowala. Okrążywszy wyniosły przylądek, na którym rozsiadła się Kowala i Krzyżanowice, Nida tworzy dalej rozległą podmokłą nizinę, śród której rozłożyła się Zagość i Wólka Zagoska. Wązki pas wzgórz oddziela tę nizinę od dalszych jej rozgałęzień, gdzie w zagłębieniu śród wyżyny leżą: Skotniki, Winiary i Kobylniki. Od Wiślicy zaczynają się nowe odnogi doliny Nidy, łączące się pod Korczynem z doliną Wisły. Wyżyna prawego brzegu w północnej części powiatu jest wynioślejszą niż z lewego i przedstawia się jako jednolita nieposzarpana przez wody całość. Od ujścia Mierzawy do ujścia Mozgawy pod Wojsławicami ciągnie się dość szeroka dolina, lecz dalej Nida płynie bądź pod samą krawędzią wyżyny, bądź w blizkości. Zarówno większa wyniosłość wyżyny (do 1100 st.) jak i brak owych pobocznych zatok i zagłębień, sprzyjających powstawaniu siedzib, spowodowały, iż obszar powiatu na prawym brzegu Nidy, w północnej części stanowiący przedłużenie olkuskiej wyżyny, przedstawia, podobnie jak i przyległa część pow. miechowskiego, obszar lesisty mało zaludniony, osiedlony późno, w historycznej już epoce. Od linii łączącej Działoszyce, Dzierząznę i Złotą zaczyna się południowa, niżej położona część powiatu. Wyżyna zbliżając się ku dolinie Wisły przemienia się w krainę wzgórz, poprzedzielanych łagodnemi zagłębieniami, sprzyjającemi hodowli bydła i rolnictwu. Ztąd ta część powiatu jest najgęściej zaludniona i dzięki naniesionej przez wody w licznych zagłębiach poosadzanej wybornej glebie, wyróżnia się żyznością i na niej opartą kulturą rolną z całego obszaru dawnej Małopolski. W tej części powiatu leżą: Proszowice i Skalbmierz. Tu również w części granicą od pow. miechowskiego a w części i obszarem powiatu płynie Szreniawa (dopływ Wisły pod Koszycami), której dolina jest starożytną, przeddziejową siedzibą rodów szlachty małopolskiej. Dzięki żyzności gleby rolnictwo zdawna rozwinęło się na tym obszarze. W 1878 r. według urzędowych danych z 91,888·5 dziesięcin przypadało na ziemię orną 62,764 dz., łąki 7,916 dz., sady i ogrody 2,056 dz , lasy 8,439 dz., ugory 4,174 dz., pod zabudowaniami i drogami 2,896 dz., wreszcie nieużytki obejmowały 3,639 dz. Co do prawa własności to więksi posiadacze mieli 55,432 dz., włościanie 31,622, skarb 3,353, miasta 897, instytucye 384, kościoły i klasztory 196 dz. Wysiew wynosił: 8,750 czetw. pszenicy ozimej i 1,718 jarej, 12,369 żyta, 10,554 owsa, 17,786 jęczmienia, 123 tatarki, 4,434 innych zbóż, 28,051 czetw. kartofli. Zebrano: 43,750 czetw. pszenicy ozimej i 8,960 jarej, 68,870 żyta, 65,591 owsa, 58,930 jęczmienia, 463 tatarki, 25,504 innych zbóż, 252,459 czet. kartofli. Co do żywego inwentarza w 1878 r. było w powiecie: 14,262 koni, 36,193 bydła, 8,732 owiec zwyczajnych, 44,921 owiec cienkowełnistych, 30,178 świń, 279 kóz i 30 osłów. Przemysł fabryczny w skutek nadgranicznego położenia, oddalenia od centrów zbytu, braku kolei żelaznych nie mógł się rozwinąć. Istniejące zakłady wiążą się ściśle z produkcyą rolną a w części i górniczą. W 1878 r. istniały następne zakłady: cukrownia (Łubna, w Kazimierzy), zajmująca 350 robotników, z produkcyą na 189,000 rs., 4 młyny ameryk. (24 rob. i 89,000 rs. prod.), 8 młyn. wodnych (12 rob. i 2,465 rs.), 4 gorzelnie (21 rob. i 38,890 rs.), 3 olejarnie (8 rob. i 5,480 rs.), 3 browary (9 rob. i 14,720 rs.), 2 wiatraki (3 rob. i 500 rs.), dystylarnia (3 rob. i 1200 rs.), 5 cegielni (21 rob. i 38,890 rs.), garbarnia (2 rob. i 1,800 rs.), fabryka kozików (12 rob. i 6,500 rs.), fabr. cykoryi (18 rob. i 2,650 rs.), 2 fabr. świec (3 rob. i 1,300 rs.), mydlarnia (5 rob. i 2,320 rs.), kaflarnia (4 rob. i 1,600 rs.), fabryka wyrabiająca siarkę (120 rob. i 40,000 rs.). Ta ostatnia wiąże się z kopalnią siarki w Czarkowy. W 1881 r. było 20 fabryk z produkcyą na 610,500 rs. O stanie produkcyi rzemieślniczej możemy wnosić tylko z ilości pracujących i tych w 1878 r. było: 120 mularzy, 119 szewców, 75 kowali, 93 krawców, 60 cieśli, 42 rzeźników, 14 rymarzy, 17 kołodziejów, 12 powroźników, 11 zdunów, 7 tkaczy, 7 szklarzy, 3 zegarmistrzów, 2 kotlarzy. W Koszycach ludność trudni się wyrobem sukna białego i bronzowego na suk-

many. Szynków było 105 a akcyza od wódki przyniosła 104,921 rs. Środki komunikacyjne ubogo się przedstawiają, bo prócz 24 wiorst drogi bitej łączącej Pińczów z sąsiedniemi miastami powiatowemi, przerzynającej płn.-zachodnią część powiatu, cały środek i południowa, tak bogata część powiatu nie ma innej drogi prócz Wisły. Ludność powiatu, która w 1867 r. wynosiła 73,001 mk., wzrosła w 1879 r. do 90,248 mk. Podług wyznań było: 77,595 katol., 12,516 żyd., 114 prawosł. i 23 protest. Co do płci było: 43,965 męż. i 46,283 kob.; co do stanu: 73,039 włościan, 16,432 mieszczan, 599 szlachty, 58 duchownych. W powiecie znajduje się (w 1883 r.) progimnazyum w Pińczowie i 52 szkół początkowych w osadach i wsiach: Pińczów, Działoszyce, Koszyce, Opatowiec, Skalbmierz, Wiślica, Bejsce, Bobin, Bogucice, Chotel Czerwony, Chroberz, Chwalibogowice, Cudzynowice, Czarkowy, Czarnocin, Dobiesławice, Dzierzążna, Góry, Gorzków, Jurków, Kamieńczyce, Kazimierza Wielka, Kazimierza Mała, Kobylniki, Kobylniki 2gie, Kocina, Kozubów, Kościelec, Ksany, Książnice Wielkie, Krzczonów, Małoszów, Michałów, Miernów, Młodzowy, Pełczyska, Probołowice, Przemyków, Rachwałowice, Rembów, Rogów, Sielec, Skotniki, Sokolina, Stary Korczyn, Stawiany, Stradlice, Stradów, Topola, Wola Zagojska, Zagość, Złota. Pod względem kościelnym pow. pińczowski stanowi dekanat dyec. kieleckiej składający się z 39 parafii: Bejsce, Bobin, Bogucice, Chotel Czerwony, Chroberz, Cudzynowice, Czarnocin, Dzierzążnia, Działoszyce, Gorzków, Góry, Jurków, Kazimierza Mała, Kazimierza Wielka, Kije, Kocina, Korczyn Stary, Kościelec, Koszyce, Krzyżanowice, Książnice Wielkie, Małoszów, Michałów, Młodzowy, Opatowiec, Pełczyska, Pińczów, Probołowice, Przemyków, Rachwałowice, Rogów, Sancygniów, Sokolina, Skalbmierz, Stradów, Wiślica, Witów, Wolina i Zagość. Pod względem sądowym powiat dzieli się na 2 okręgi sądu pokoju dla Pińczowa i Działoszyc i na 6 okręgów sądów gminnych: Pińczów, Wiślica, Opatowiec, Koszyce, Kazimierza W., Skalbmierz. Należą do sądu zjazdowego w Kielcach. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 2 miasta, 4 osady (Wiślica, Opatowiec, Koszyce, Skalbmierz) i 22 gmin: Bejsce, Boszczynek, Chotel Czerwony, Chroberz, Czarnocin, Czarkowy, Drożejowice, Dobiesławice, Filipowice, Góry, Kazimierza W., Kościelec, Książnice, Nagórzany, Opatowiec, Pińczów, Sancygniów, Topola, Winiary, Wawrowice, Zagość, Złota. *Br. Ch.*

Pińczyce, w dok. z 1443 r. *Pieńczyce*, wś nad rz. Brynicą, pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Koziegłowki, leży na prawo od drogi z Myszkowa (st. dr. żel. warsz.-wied.) do Siewierza, odl. 28 w. od Będzina, posiada szkołę początkową ogólną, urząd gminny, pokłady rudy żelaznej, gorzelnią, browar, dwa młyny wodne, wiatrak, 114 dm., 688 mk. W 1827 r. było 69 dm., 461 mk. W 1876 r. folw. P. z wsiami Pińczyce, Zabijak, Huta Szklanna i Huta Stara miał rozl. dominialnej mr. 1879. W 1866 r. było roli ornej mr. 607, łąk mr. 226, pastw. mr. 195, lasu mr. 833, nieuż. mr. 40; bud. mur. 13, z drzewa 27; las urządzony w kolei 80-letniej. Podług urzędowych ostatnich wykazów (z 1880 r.) folw. P. wraz z os. leśną Huta Szklanna miał 1460 mr., w tem 620 roli. Wś P. os. 96, z gr. mr. 674; wś Zabijak os. 27, z gr. mr. 175; wś Huta Szklanna os. 17, z gr. mr. 41; wś Huta Stara os. 43 z gr. mr. 380. Według Długosza (Lib. Ben., II, 192, 205) należała do par. Stare Koziegłowy, a w części i do par. Wojkowice Kościelne. Dziedzicem był Mikołaj Mirzowski h. Gryf. Wś miała 12 łan. kmiecych, dających dziesięcinę wartości 10 grzyw. kościołowi w Koziegłowach, folw. zaś dawał pół grzywny w Mysłowicach. Podług reg. pobor. z r. 1443 wś Pieńczyce leżała w ks. siewierskim. W 1667 roku wś Pieńczyca, leżąca w ks. siewierskim, miała 11 kmieci (A. Pawiński, Małop., t. IV, str. 452 i 453). P. gmina, należy do sądu gm. ok. III w os. Siewierz, st. poczt. Myszków. Ma 9017 morg obszaru i 3939 mk. *Br. Ch.*

Pinczyn, 1710 *Pinczyno*, niem. *Gross Pinschin*, dobra ryc., pow. starogardzki, $1^1/_2$ m. od Starogardu, przy dr. żel. starogardzko-chojnickiej, st. poczt., tel. i kol. Zblewo 2·5 klm. odl., par. ew. Starogard, kat. kośc. paraf. i kat. szkoła w miejscu. Cały klucz tych dóbr obejmuje oprócz P, jeszcze Pinczynek (niem. Wilhelmsort), Babidół wyb. Kiwit, które od r. 1880 już nie istnieje, i Cis, razem 1112·51 ha, mianowicie 886,26 roli orn. i ogr., 62·5 łąk, 150 lasu, 12·5 nieużyt., 1·25 wody. Czysty dochód z roli 5044 mrk; gorzelnia parowa, połączona z młynem; hodowla bydła breitenburskiej rasy. W 1868 r. było tu razem 27 dm., 219 mk. kat., 119 ew., zaś 1875 r. 26 dm., 70 dymów, 389 mk. Tutejszy kościół, p. w. św. Elżbiety, jest patronatu prywatnego; przy nim istnieją 2 bractwa: trzeźwości, założ. 1855 r. i św. Józefa, 1779 r. W skład par. wchodzą: Pinczyn, Pinczynek, Samlin, Samlinek, Piesienica, Sucymin, Bukowiec Piesieński, Carlshagen, Pałubinek, Góra, Babidół, Kiwit i Nowy Dworzec. Par. należy do dekan. starogardzkiego. W 1867 r. było tu 983 dusz, komunikantów zaś 605; r. 1895 liczono 1111 dusz. W wizyt. Rozdrażewskiego z 1583 r. czytamy, że był tu kościół drewniany, bardzo podupadły, od 3 lat nie było proboszcza, którego miejsce zajął jakiś innowierca. Do probostwa należały 4 włóki (str. 37). P. wchodziło wówczas w skład

dóbr królewskich. Tenutaryuszem był Jan Sorcz w Kiszewie, który dobra tutejsze puścił bratu swemu Franciszkowi (str. 191). P. został podówczas przyłączony do dekanatu tczewskiego. Wizyt. Szaniawskiego z 1710 r. opiewa, że tu dawniej było 18 gburów, posiadających razem 50 włók, które wszystkie na dworskie zamienione zostały. Karczmarz Marcin Drozdowski dawał mesznego pół korca żyta i tyleż owsa. Do par. należały: Pińczyno, Samlino, Góra, Pisienica, Sucimin, Suciminek i Pałubinek. W drewnianym kościele stały trzy ołtarze. Parafią zawiadował prob. z Pogódek. Dla nauczyciela był ogród obok cmentarza, dom dla niego przed kilku laty zgorzał i jeszcze nie był odbudowany (str. 118). Dalej donosi Borck w swojem „Echo sepulchralis“, że 1742 r. biskup kujawski Aleksander Czapski proboszczowi tutejszemu Michałowi Gamratowskiemu dał zezwolenie na rozebranie starego kościoła i wybudowanie nowego, co też w ciągu roku nastąpiło, tak że teraźniejszy kościół pochodzi z 1743 r. U Borcka są jeszcze wymienieni następ. prob.: 1710 Jan Lwowski, 1733 r. umarł Ignacy Bielecki, 1733 Michał Gamratowski, 1746 Śliwiński (str. 436—447.). Ciekawe szczegóły o P. zawiera relacya pruskiej komisyi katastrowej z 1772 r. P. liczył się wówczas do król. folwarków, należał do starosty kiszewskiego. Ale ssta Skorzewski nadał go mocą kontraktu z 1744 r. na lat 50 jure emphiteutica Olesiowi (Olesch) Czapskiemu. Posiadacz i największa część mieszkańców są katolikami. Czapski bawi najwięcej w Polsce i ma tu rządzcę. Jest folw. i 7 gburów, także os. (Neusasserei, t. j. miejscowość powstała na wykarczowanem polu) Pinczynek, która jest za 400 fl. wydzierżawiona Michałowi Boehlke. Każdy gbur płaci 7—8 tal. gdańskiej monety czynszu, musi 3 dni orać, 3 dni mierzwę wozić i 30 dni ręczną pracę wykonywać. Dwaj ogrodnicy płacą 4 tal., a 7 po 2 tal.; wszyscy czynią tłokę przez 16 dni. W Pinczynku płaci 4 zagrodników po 8 fl. dzierżawy za mieszkanie i czynią tłokę razem przez 20 dni (ob. Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 153.). W bieżącem stuleciu byli właścicielami Gotartowscy, później Jezierscy, Niemiec Schulz, od 1848 r. aż do 1852 r. Łukowicz, potem Freund. Z relacyi w miejscu zasięgniętych dowiadujemy się jeszcze, że Cis jest wioską gburską, należącą do parafii zblewskiej i że nie wchodzi w skład dóbr pinczyńskich. Wzgórza pod P. należą do najwyższych punktów w pow. starogardzkim. Znak tryangulacyjny na zachód od P. wznosi się 139 stóp npm. *Ks. Fr.*

Pinczynek, niem. *Wilhelmsort*, dawniej *Klein Pinschen*, fol. do Pinczyna należący, pow. starogardzki.

Pińczyszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie. Odl. od Maryampola 25 w., ma 13 dm., 111 mk W 1827 r. było 6 dm., 60 mk. 2.) **P.** *Małe*, os., pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki. Leży tuż przy osadzie Pilwiszki, ma 1 dm., 12 mk.

Pinda, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Abeli, lewego dopływu Niewiaży. Uchodzi pomiędzy Rudekszną a Szulárą.

Pinega 1.) rzeka w gub. archangielskiej i wołogodzkiej, bierze początek w pow. solwyczegodskim, płynie w kierunku płn.-zachod. i niedaleko Chołmogor wpada do Dźwiny północnej z prawej strony. Długa około 500 w., szeroka do 250 sażeni, brzegi porosłe gęstym lasem, spławiają po niej drzewo do Archangielska. Poławiają w niej obficie ryby czeczugi. 2.) **P.**, miasto pow. gub. archangielskiej, nad rzeką t. n., pod 64°47′ płn. szer., a 61°6′ wsch. dług., odl o 204 w. od Archangielska, 1167·5 w. od Petersburga, a 1288 w. od Moskwy, ma 953 mk., 2 cerkwie, przystań, st. poczt., słynne jarmarki, fabrykę bulionu, założoną w 1865 r. przez Kleczyńskiego. Pinegski powiat ma 42·428½ w. kw. a 23260 ludności; powierzchnia równa, miejscami pagórkowata, grunt bagnisty, gliniasty i piaszczysty. Rz. Pinega z licznemi dopływami i Kułoja: jezior 200, niektóre znaczne, obszerne bagna, lasy zajmują 99% ogólnej przestrzeni. Z rzeczy kopalnych znajdują się: ruda żelazna, gips, piaskowiec i wapień. Główne zatrudnienie mieszkańców chów bydła i rybołóstwo.

Pinek al. *Pinka*, niem. *Pinko*, fol. do Międzychoda, pow. szremski, o 3 klm. na północ od Dolska, nad jeziorem, które spływa do Warty; par. Mórka, poczta w Dolsku, st. dr. żel. o 22 klm. w Chociczy; 1 dm., 22 mk. Założony w 1829 r.

Piniany al. *Pieniany*, rus. *Pyniany*, wś, pow. samborski, 11 klm. na płn.-wsch. od sąd. pow. i urz. poczt. w Samborze. Na płd.-wsch. leży Kalinów, na płd.-zach. Babina, na płn.-zach. Brzegi i Czernichów, na płn.-wsch. Koniuszki Sieniawskie (3 ostatnie w pow. rudeckim). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem jego dopływu Strwiąża. Płynie on od Babiny wzdłuż granicy płn.-zach. od płd.-zach. na płn.-wsch. i oddziela P. od Brzegów, poczem wchodzi do Czernichowa. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach. Płn.-wsch. część obszaru moczarzysta. Przez część wschodnią, a potem przeważnie wzdłuż granicy płd.-wsch. idzie gościniec samborsko-rudecki. W czasie wylewów Dniestru i Strwiąża stoi ten gościniec od Pinian aż do Koniuszek pod wodą, a komunikacya bywa przerwaną. Własn. więk. ma roli or. 4, łąk i ogr. 10; wł. mn. roli or. 512, łąk i ogr 290, pastw. 161 mr. W 1880 r. było 702 mk. w gminie, między nimi 19 ob. rzym.-kat. Par. rzym.-kat. w Kalinowie, gr.-kat. w Babi-

nie. We wsi jest cerkiew p. w. śś. Koźmy i Damiana i szkoła filialna. Dokument oryginalny Zygmunta Augusta z 16 stycznia 1559 r. wydany w Piotrkowie, przechowany w prokuraturze skarbowej lwowskiej, uposaża cerkiew w P. na rzecz duchownego Wasyla, syna sołtysa z Pienian, z prawem następstwa (Szaraniewicz, Rzut oka na beneficya, str. 5). Za czasów Rzplitej należała wś do dóbr koronnych, do klucza kalinowskiego w ekonomii samborskiej, ziemi przemyskiej. W sumaryuszu dokumentów (Rkp. Ossol., Nr. 2837) czytamy: str. 63: „1567. Feria secunda post festum Annunciationis Beatissimae virginis Mariae. Samboriae. Vendit Magnificus Starzechowski tabernam in villa Piniany, nobili Michaeli Koblanski, cum agris, hortis, quae ad praefatum tabernam pertinent, quae data sunt, pro tribus mensuris agri, pół miarki dictis, et cum duabus particulis agri super fluvium Dniestr et super fluvium Strwiąż, cum una particula agri per ipsum possidenda, salvo censu regio, quotannis pro festo Sti Michaelis florenorum septem ad aerarium praestando.“ Str. 64: „1545, feria quarta post festum Sctae Annae. Cracoviae. Pivilegium Bonae Reginae redimendi molendinum in Piniany in fluvio Strwiąż situm de manibus Hieronymi molendinatoris, Provido Hrickoni datum, Salvis exinde laboribus et censibus quotannis praestandis.“ Str. 64: „1559 die 16 Januarii. Petricoviae in comitiis. Confert Sigismundus Augustus Poponatum in villa Piniany, cum area, horto, medio laneo agri, una cum agro circa fluvium Niestr unaque cum pratis, ad dictos agros pertinentibus. Salvo censu regio praestando religioso Wasyl Poponi“ W lustracyi ekonomii samborskiej z 1686 r. (Rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 41 i 42) czytamy: „Ta wieś ma łanów 4, co czyni ćwierci 16, to jest ćwierci popowskich 2, karczmarskich 2, zostaje robotnych ćwierci 12. Ta wieś we wszystkiem jednakową robociznę i pańszczyznę odprawuje jako i Babina. Czynsze i kopiznę z roboczych ćwierci takież dają. Z pustej ćwierci każdej płacą czynszu po zł. 18 i po 2 kapłony dają; Pop czynszu daje z 2 ćwierci po zł. 2 gr. 6. Nowe pole pryjemne gromada płaci po zł. 10. Za kąty Maślanczane gromada daje po zł. 5., z Czurynowskiej łąki daje gromada zł. 5, z mielnikowskiej łąki gromada daje zł. 5. Karczmarze z ćwierci dwóch czynszu dają zł. 20. Piwo do tego i gorzałkę pańską szynkować powinni, nadto na zażen i zakos raz do roku posyłać, a do innych nie należą powinności i robocizny według dawnych rewizyj. Spasnego od karczmarza na rok zł. 15.“ W extrakcie inwentarza z 1760 r. (Bib. Ossol., Rkp. Nr. 1632, str. 157 nn.) czytamy: „Wieś zasiadła na łanach 4, co czyni ćwierci 16, videlicet gromadzkich roboczych ćwierci 3, arendownych $10^3/_4$, z pustego wójt służy $^1/_4$, do tych popowskich 2. Chlebnika ad praesens gromadzkiego za N. 16. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 142 zł. 24 gr. 15 den. Do tego spasnego w tejże wsi od bydła lub koni pryjemnych cudzych a niepoddanych J. Kr. Mości i siedzących od każdego konia po 1 zł., a od bydlęcia gr. 15, od świń gr. 6 płacić do dworu Kalinowskiego powinni, co uczyni plus minus złp. 200. Powinności gromady Pieniańskiej: Ta wieś wszelkie roboczizny i powinności pełni jak wieś Babina i takież szarwarki odprawuje. Z ćwierci ad praesens roboczych trzech po dni cztery od południa, wynosi na tydzień półdzionków 12, na rok zaś 624, w czem sami jako i w Babinie miarkować się i regestr robocizny do dworu oddać powinni. Prząść zaś powinni łokci 55 na rok z pańskiego przędziwa, Karczma w Pienianach: Izba z komorą z drzewa, sień z chrustu przygrodzona, pod jednym dachem słomą poszytym; cała ta karczma nowej rectifikacyi potrzebuje, którą gromada Pieniańska reparować powinna. Do tej wsi należą chaszcze drobne, do grodzenia płotów zgodne, od granicy Czernichowskiej. Żaliła się gromada, że im Imć Pan Dwernicki, łowczy i pisarz przemyski, gruntu na łan cały odebrał, prócz tego dwie łąki i pole, z którego czynszu do skarbu J. Kr. Mości zł. 15 dawali przez dekret komisarski graniczny in A. 1758 ferowany, i tymże samym dekretem oderwana jest łąka znaczna od folw. Kalinowskiego, który dekret, czy ma być akceptowany albo pro relevatione onego w sądach J. K. Mości assesorskich agere zostawujemy resolutioni J. Kr. Mości skarbowej.“ *Lu. Dz.*

Piniew, wś nad strum. b. n., i fol., pow. kaliski, gm. i par. Chocz, odl. od Kalisza w. $34^1/_2$; wś ma 19 dm., 180 mk., fol. 3 dm., 44 mk.

Pinikła, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Stracza, o 3 w. od gminy, ma 2 dm., 29 m. katol., (6 dusz rewiz.); należy do dóbr Sidoryszki, Paszkiewiczów.

Pinino 1.) wś, pow. nieszawski, gm. i par. Służewo, ma 149 mk., 243 morg. ziemi włośc. 2.) **P.**, wś i fol., pow. rypiński, gm. Rogowo, par. Żałe, odl. o 11 w. od Rypina, ma 11 dm., 98 mk. Składa się z kilku części. W 1789 r. było 6 części; wysiew wynosił 50 korcy żyta. Obecnie ogólny obszar wynosi 414 mr., w tem 60 mr. nieużytków. Obszar włościański łączy się z wsią Kordyszewo. Podług reg. pobor. pow. rypińskiego z 1564 r. wś P., w par. Żałe, należała do częściowych posiadaczy; Jakub Piniński miał 1 łan i 1 zagr., Anna Pinińska 1 łan, Tomasz poddany Mateusza Pinińskiego, ma cały łan, 2 zagr. Płacono poboru 1 złoty 16 gr. 2 soldy (Pawiński, Wielkop., t. I, 293). W 1875 r. fol. P. lit. D. rozl. m. 106; gr. or. i ogr. mr.

60, łąk mr. 6, pastw. mr. 36, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 4. Część P., a mianowicie 165 mr. stanowi własność szpitala św. Antoniego we Włocławku. *Br. Ch.*

Pinki, właściwie *Pieńki*. W sieradzkiem i sąsiednich powiatach wymawia lud zwykle *pinek* za *pieniek*.

Pinki 1.) al. *Mchów* (ob.), fol. pow. łęczycki. Należy do dóbr Spendoszyn, ma 195 mr. obszaru. 2.) **P.**, pustk., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Żytniew, odl. od Wielunia 26 w., ma 2 dm. Leży na obszarze dóbr Żytniew. 3.) **P.** *Gorzkowickie*, os.. pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice; ma 5 dm., 30 mk., 141 mr. ziemi dworskiej. 4.) **P.** *Karlińskie*, kol., pow. piotrkowski, gm. Szydłów; ma 13 dm., 67 mk., 200 mr. ziemi dwors. 5.) **P.**, al. *Niwki*, os., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice; 1 dm., 12 mk., 28 mr. ziemi dwors. 6.) **P.** *Sierosławskie*, kol., pow. piotrkowski, gm. Podolin; ma 11 dm., 130 mk., 193 mr. ziemi włośc. 7.) **P.** *Świny*, kol., ob. *Świny*.

Pinki, wybud., pow. pleszewski, poczta w Jarocinie. Nie wykazane w Spisie gmin i okręgów.

Pinków, część Nieznanowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Pinków (por. Kaniowa), mylnie zamiast Płuhów, pow. złoczowski.

Pinkowicze, wś nad rzką Piną, pow. piński, w 1 okr. pol. Pohost-Zahorodny, gm. Pińkowicze, o 3 w. od Pińska, ma 35 osad pełnodziałowych. Cerkiew p. w. N. M. P., ma z dawnych zapisów 34 dzies. ziemi i 2 rybne tonie. Około 550 parafian pł. ob. Gmina składa się z 6 okręgów (starostw) wiejskich, liczy 314 osad, zamieszkałych przez 1373 włościan nadzielonych 4959 dzies. gruntu; należy do 1 okręgu sądowego i rewiru wojskowego w Pińsku. Miejscowość dogodna, rybołówstwo znaczne, łąk wielka obfitość, grunta namułowe, lekkie, bogate; lud trudni się najbardziej flisactwem i rybołówstwem. *A. Jel.*

Pinkowiszki, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki. Odl. od Maryampola 26 w., ma 7 dm., 32 mk. W 1827 r. należały do par. Preny, miały 1 dm., 27 mk.

Pinnau, rzeka, prawy dopływ dolnej Łaby (Elby).

Pinnau (niem.) 1.) wś, pow. świętosiekierski, nad bitym traktem z Brandenburga (Pr. wsch.) do Królewca, nie całe 2 klm , od brzegu morskiego (fryskiej zatoki), 4 klm. na płd.-zach. od st. poczt. i tel. Brandenburg. 2.) **P.**, dobra, tamże. Obszaru 240 ha. 3.) **P.**, dobra, pow. prusko-holądzki, tuż nad jeziorem stanowiącem granicę pow. prusko-holądzkiego i morąskiego, 7 klm. na płn. od st. poczt. Gruenhagen. Obszaru 332 ha. 4.) **P.**, dobra i młyn nad ostatnim zakrętem Łyny, nim do Pregoły wpada, tuż przy mieście powiatowem Welawie, gdzie st. poczt., tel. i kol. żel. Młyn tutejszy jest własnością towarzystwa akcyjnego. Należy do niego 63 ha gruntu. *Ad. N.*

Pinne (niem.), ob. *Pniewy*, pow. szamotulski.

Pińsk, u latopisów ruskich *Pinesk*, w dokumentach łacińskich *Pinskum*, *Pinscum*, w ruskich zaś *Pieńsk*, miasto powiatowe gub. mińskiej, nad rz. Piną, poziom której wznosi się tu na 436 st. ang. npm., położony pod 52° 6′ 4″ płn. szer. a 43° 46′ wsch. dłg. g. od południka paryskiego, odległy jest o 254 w. od Mińska, 356 w. od Warszawy, 223 w. od Nowogródka, 185 w. od Słucka, 490 w. od Mozyrza, 365 w. od Grodna, 443 w. od Żytomierza, 914 w. od Moskwy a 1074 w. od Petersburga. P. połączony jest z siecią dróg żelaz. rossyjskich za pośrednictwem t. z. dróg poleskich (Żabinka-Pińsk-Homel i Wilno-Baranowicze-Łuniniec-Równo). Należy on do bardzo starożytnych grodów Rusi litewskiej, o czasie jednak założenia miasta nic pewnego powiedzieć nie można. Notaty b. klasztoru leszczyńskiego (Leszcz, przedmieście P.) mówią o nim, jako o istniejącym już za Włodzimierza W., który klasztoru tego miał być założycielem. Podług Narbutta i latopisca Daniłowicza założenie P. przypadłoby na 1095 r. Nestor pierwszy raz wspomina o nim pod 1097 r. Podług tegoż Nestora 983 r. Włodzimierz W. wojował przeciw Jadźwingom (Jatwagi), którzy mieszkali między Niemnem i Narwią w teraźniejszej gub. grodzieńskiej i dochodził do okolic Nowogródka i Brześcia. Idąc zatem w te strony, nie mógł Włodzimierz ominąć P., droga bowiem z Kijowa iść musiała albo lądem przez Owrucz, Turów, P., albo rzekami Dnieprem, Prypecią i Piną także przez P., który niewątpliwie musiał istnieć wówczas, chociaż dowodów na to historycznych nie mamy żadnych. Początkowo musiała to być osada rybacka czy inna jaka, bo niepodobna przypuścić, żeby w miejscu tak dogodnem jak P., wzniesionem znacznie nad poziom wód, mającem w okolicy swojej bardzo urodzajną glebę, u zbiegu rzek Piny, Strumienia, a niedaleko Jasiołdy i Styru, nie było żadnej osady ludzkiej, chyba przypuścimy, że całe Polesie pińskie było niemieszkalne, ale to już do bardzo odległej, chrześciaństwo poprzedzającej odnieśćby należało epoki, kiedy całe Polesie jak chcą mieć niektórzy było zalane wodą. Długi czas P. i Turów stanowiły jeden udział książęcy, ale w historyi księstwa tego tak wielki panuje zamęt, że trudno z niego światło prawdy wydobyć. P. to się oddzielał od Turowa, osobną stanowiąc dzielnicę, to znowu z nim się łączył, to należał do w. ks. kijowskiego, to do ks. włodzimierskiego na Wołyniu, przechodził z rąk do rąk,

zmieniał panów swoich tak często, że historya nawet nie zna imion wszystkich panujących tu książąt. Szczególny powab musiała mieć niegdyś Pińszczyzna, kiedy o nią dobijali się książęta i kiedy synom albo braciom wielkich książąt kijowskieh najczęściej się dostawała, ale pamiętać trzeba, że dzielnica ta nie samem tylko ograniczała się Polesiem pińskiem, lecz że należał do niej Mozyrz z piękną swoją okolicą, także Dawidgródek, Dąbrowica, Polesie wołyńskie (część powiatów teraźn. łuckiego, kowelskiego i równeńskiego) oraz cały prawie powiat kobryński. Był to czas, że w każdem prawie mieście panował udzielny książę, który miał własne wojsko i władał ludem swoim samodzielnie, nikomu z czynności swoich nie zdając sprawy, rzadki zaś książę nie zazdrościł sąsiadowi swemu, u którego więcej było posiadłości i większe dostatki. Ztąd między sąsiadami ciągłe były spory, kłótnie i wojny. Pińsko-turowscy też książęta wojowali często, to z wielkimi książętami kijowskimi, to z księstwami halickiem, włodzimierskiem, to z Litwą. Ale ta ostatnia już w XII w. przeważny wpływ wywierać zaczęła na sąsiadujące z nią księstwa. Już około 1140 r. książęta litewscy Kukuwojtis i Montwiłł spustoszyli okolice Turowa i Łucka, i chociaż wycieczki te nie miały jeszcze na celu podboju lecz tylko zdobycz i zadowolnienie namiętności wojowania, kazały jednak przewidywać, że się na podboju zakończą. Około 1220 r. ks. nowogródzki Skirmunt, syn panującego na Litwie Mingajły, zbił na głowę o 5 mil od Pińska pod Stoszanami (majątek niegdyś jezuitów pińskich, obecnie Korsaków) ks. włodzimierskiego i turowskiego Mścisława i dobył Pińska, panującego w nim jednak ks. Jerzego zostawił przy władzy. Około 1240 r. Szejbek, brat Batego, i wódz jego Kojdan, wiele miast a między niemi i P. w perzynę obrócili. Erdziwiłł, syn Montwiłła, ks. litewskiego, rozbił Tatarów, Kojdana zmusił do ucieczki i opanował całe Polesie. Książę pińsko-turowski za przysiągł mu posłuszeństwo i tym sposobem został jakby hołdownikiem Litwy. W 1274 r. Pińszczanie z ks. halickim Lwem i innymi książętami ruskimi, posiłkowanymi przez Tatarów, wojowali przeciw Litwie. W XIII w. zaczyna się nowa epoka dla P. Po utworzeniu się nowego w. ks. włodzimierskiego nad Klaźmą, wielcy ks. kijowscy utracili dawne swe znaczenie i jednocześnie wpływ ich na losy P. i Turowa zaczął upadać. Kraina ta stała się polem ciągłych walk ks. wołyńskich z litewskimi i przewaga zawsze prawie była po stronie ostatnich. Litwa w tym już czasie faktycznie poczęła władać Polesiem. Tutaj w klasztorze leszczyńskim (przedmieście P.) Wojsiełko, syn Mendoga, zostawszy chrześcianinem i mnichem, znalazł schronienie przed Towściwiłłem, zabójcą swego ojca. Latopisiec Ipatiewski mówiąc o bitwie Rusi z Litwą nad jez. Nobelskiem (o 4 mile od P., na Zarzeczu), wspomina pod 1262 r. książąt pińskich Teodora, Dawida i Jerzego, którzy po śmierci ojca swego Włodzimierza Iwanowicza panowali w P. Turów w tym czasie miał osobnego księcia. Ale byli to już ostatni niepodlegli książęta pińscy, w 1320 r. bowiem Giedymin, w. ks. litewski, przyłączył P. razem z Kijowem i całym obszarem południowo-zachodnim (Wołyń, Podole, Ukraina) do swych posiadłości. Księstwo pińskie jednak, chociaż na odmiennych warunkach (jako lenność, nie zaś jak dawniej, allodialna dzielnica) istniało jeszcze z górą dwa wieki. Giedymin oddał je we władanie synowi swemu Narymontowi (Narymundowi). Narymont zginął 2 lutego 1348 r. w bitwie nad rz. Strawą, a w kilka lat po jego śmierci zaczyna występować kniaź piński Wasil Michałowicz Narymontowicz, niewątpliwie jego wnuk a syn Michała Narymontowicza. O Michale Narymontowiczu głucho w dziejach, kniaź zaś Wasil Michałowicz jest już więcej historyczną osobistością, znane są bowiem pochodzące od niego dokumenty. Kniaź Wasil umarł w końcu XIV w. Następcą i prawdopodobnie synem jego był kniaź Jurij, który w 1398 r. podpisał traktat pokoju Witolda z zakonem (dux Jurgen do Pinske). Ten czy inny kniaź Jurij Piński, przezwany Nos, był około 1410 r. namiestnikiem pskowskim z ramienia Witolda. Synem tego kniazia z przydomkiem Nos, mógł być kniaź Aleksander Nos, gorliwy stronnik Swidrygiełły (Szwitrigajły). W każdym razie kniaź Aleksander Nos nie panował na księstwie pińskiem, a nawet to ostatnie musiało za panowania w. ks. Zygmunta utracić swą samoistność. Za w. ks. Zygmunta namiestnikiem pińskim był jakiś Andrzej a za Kazimierza, jako w. księcia, takimże namiestnikiem pińskim był kniaź Jurij. Pod panowaniem Kazimierza kniaziowie pińscy powrócili do swej dzielnicy w osobie kniazia Jurja Semenowicza. Musiał on być ostatnim ze swego rodu i po jego śmierci P. spadł na króla, który zwolnił bojarów pińskich od pewnych służebności, nałożonych na ich ojców przez kniazia Jurja Semenowicza. Przywilejem z d. 27 kwietnia 1471 r. P. nadanym został wdowie Semena Olelkowicza, ks. kijowskiego, księżnie Maryi (córce Iwana Gasztolda) i jej potomstwu. Ci dali początek drugiej linii książąt pińskich z rodu Giedymina. Ks. Marya początkowo władała Pińskiem wspólnie z synem swym kn. Wasilem Semenowiczem zmarłym bezpotomnie w 1455 r. a następnie z córką Aleksandrą (Oleną), która w 1498 r. zaślubiła kniazia Fedora Iwanowi-

cza Jarosławicza. Ks. Marya zmarła na wiosnę 1501 r. a król Aleksander zaraz po jej śmierci nadał P. z przyległościami córce zmarłej i mężowi jej kniaziowi Fedorowi Iwanowiczowi Jarosławiczowi, którzy odtąd przez lat 17 władali Pińskiem. Nieprzerwany szereg dokumentów, wspólnie przez nich w latach 1501—18 w P. wydanych, świadczy o dobroci ich względem poddanych i hojności dla cerkwi. Księżna Olena umarła w kwietniu 1518 r., poczem władał Pińskiem kn. Fedor aż do śmierci, zaszłej w 1521 r. Kniaź Fedor Jarosławowicz nadał wiele przywilejów cerkwiom, monastyrom i szlachcie, a chociaż był prawosławnym świadczył nie mało i franciszkanom pińskim. Przywilejów tych kilkadziesiąt znaleść i teraz jeszcze można w pow. pińskim, szczególniej u szlachty okolicznej, jak np. w Stachowie. Po śmierci kniazia Fedora P. chwilowo stanowił własność królewską, aż w 1523 r. król Zygmunt I „zamek i miasto Pińskie, z dworami Kleckiem, Horodkiem, Rohaczewem, ich miasteczkami i włościanami, spadłe na niego po śmierci kniazia Fedora Iwanowicza Jarosławicza, dał w posesyą królowej Bonie". Pamięć Bony pozostała w licznych przywilejach, wydanych tutejszej szlachcie okolicznej, oraz w kanale czyli rowie, który na 6 wiorst długości wykopać kazała od P. do majątku Stetyczowa, dotąd jeszcze użytecznym, chociaż w znacznej części zarosł już zielskiem i nigdy podobno odnowionym nie był. P. w tym czasie rozszerzył się i przyszedł do stanu rozkwitu i świetności, ucierpiał tylko od napadu Tatarów, którzy na początku 1527 r., korzystając z tęgich mrozów, przez ścięte rzeki, jeziora i bagna wtargnęli na Polesie i aż do samych ścian P. spustoszenie roznosili. Powetował tej napaści Konstanty ks. Ostrogski, rozgromiwszy niedaleko P. najezdnicze hordy. Wróciła więc wkrótce spokojność, miasto szeroko odbudowawszy się, sięgało swym handlem dalekich krajów. Król Stefan Batory nadał miastu prawo magdeburskie oraz przywilej na jarmarki i kontrakty. Unia z kościołem rzymskim spokojnie się tu przyjęła. Biskup Jan Hohoł na synodzie w Brześciu 1595 r. przystąpił do zjednoczenia z kościołem katolickim; znaczniejsza wszakże część mieszkańców została przy dawnem wyznaniu. Chmielnicki, hetman Kozaków, posuwając się do Polski, wyprawił z oddziałem wojska pułkownika Nebabę, który zająwszy P. 1648 r., mieszczan podburzył i do buntu nakłonił. Łączyło się do nich i chłopstwo okoliczne do tego stopnia, że Kozacy grozili wielkiem zaburzeniem całej Litwie. Janusz Radziwiłł, hetm. pol. lit., na pierwszy odgłos powstania wysłał dla stłumienia buntu wojsko, które 7 października niedaleko miasta obozem stanęło. Nazajutrz regimentarz Łukasz Jelski, podstąpiwszy pod wały, wezwał mieszkańców do poddania się i wydania przywódców buntu; ale mieszczanie odrzucili wezwanie i postanowili do ostatka się bronić. Przyszło więc do szturmu i zawziętej walki; wojsko każdy dom zawzięcie broniony zdobywać musiało. Rzeź powstała okropna, trwająca bez przestanku od południa 9 października przez całą dobę. Reszta niedobitków uchodząc nad rzeką Piną, napadnięta od chorągwi Połubińskiego, w nurtach rzeki koniec znalazła. Tymczasem pożar miasta wszczęty wśród bitwy, rozszerzał się straszliwie przez dwa dni następne; dwa kościoły rzymskie z klasztorami, dwie cerkwie ruskie z monasterami, dwie unickie, setki domów, stały się pastwą płomieni; zresztą, rabunek sprawiony przez czeladź wojskową, dokończył niemal egzystencyi nieszczęsnego miasta. Do tak srogiej kary, prócz zaciętego uporu mieszczan i to stało się powodem, że otworzywszy bramy Kozakom, kościoły porabowali, księży pozabijali, a żydzi prawie wszyscy padli ofiarą ich nienawiści. Musiał być P. obszernem i ludnem miastem, kiedy dziejopisowie spółcześni podają na 5,000 domów spalonych a 14,000 ludzi zabitych. Sejm z 1652 r. zważając niedostatek obrony w mieście, wydał następną ustawę: „miasto Pińsk przyległe niebezpieczeństwom, nie mając słusznego ufortyfikowania naprzeciwko inkursyom nieprzyjacielskim, wnosiło przez posłów ziemskich instancyą, aby tam municya erygowana była i wał reformowany. Przeto postanawiamy: aby tak chrześcianie, jako i żydzi i wszelkich juryzdykcyj ludzie, także włość tameczna, wał reformowali i tę municyą nieodwłocznie ufortyfikowali". Sejm z 1673 r. nowem postanowieniem naglił mieszkańców do obwarowania miasta, połączonemi wszystkich siłami. Od panowania Zygmunta III P. zaczął się zapełniać zgromadzeniami zakonnemi, ktorych szybko wznoszące się i rozległe mury, znacznie ozdobiły miasto. W 1706 r. był starostą ks. Wiszniowiecki, stronnik Augusta II, a posiadając tuż za miastem obszerną jurydykę, zaczął tam wznosić wielki pałac, otoczony ogrodem. W tem niespodzianie przybył 5 maja Karol XII, król szwedzki, z wojskami swemi do P. Król zaledwo zsiadł z konia, powiada dziejopis życia i wojen Karola XII, wstąpił natychmiast na dzwonnicę kośc. jezuickiego, dla rozpoznania tej dziwnej okolicy, która otaczała miasto; a spostrzegłszy nieścignione okiem błota i wody, zawołał: otóż to moje non plus ultra! Nie było jednak żadnego sposobu przedarcia się ztąd prosto na Wołyń, ani mostami, ani na łodziach, jak był król zrazu przedsięwziął; postanowiono zatem pozostać

na miejscu przez kilka tygodni, dla doczekania się reszty dążących za armią pułków. Tymczasem rozkazał król najśpieszniej ponaprawiać wszystkie drogi i zbudować po różnych miejscach mosty, kędy wojska przechodzić miały. P. wydał się Szwedom dosyć rozległem miastem, byłby nawet pięknem, gdyby wszystkie budowle w nim zaczęte, do jakich i pałac Wiszniowieckiego należy, były skończone. Ludność składała się z mieszkańców różnych wyznań, greckie jednak było najliczniejsze; najznakomitszą instytucyą było kolegiem jezuickie, a ich apteka najpożyteczniejszą dla całej okolicy. Mieszczanie przemyślniejsi i pracowitsi od innych, prowadzili znaczny handel; fabryka tutejsza skór (których wyprawą Tatarowie zamieszkali od Witoldowych czasów się trudnią), słynęła na całe królestwo. Taki jest ogólny obraz P., który nam Szwedzi z tamtej epoki zostawili. W 10 dni po przybyciu swojem Karol, nic nikomu nie mówiąc, siadł na konia o północy i z jednym tylko ks. Wirtemberskim wyjechał z miasta. Nazajutrz stanął o mil kilkanaście w Lachowiczach, które już przez swoich zastał opanowane; dalej pobiegł do Klecka, a potem już z wojskiem poszedł pod Nieśwież i zmusił załogę do poddania się; toż samo uczynił ze Słuckiem, poczem spokojnie wrócił konno z tymże towarzyszem do Pińska. Nakoniec opuścił 3 czerwca miasto, kazawszy wysadzić w powietrze pałac Wiszniowieckiego, głównego Szwedów nieprzyjaciela i przedmieście będące jurydyką tegoż księcia spalić ze szczętem. W ostatnich czasach Pińsk uświetniły odwiedziny Stan. Augusta 1784 r.; przybył on tu 7 września z wielkiem orszakiem dworu i szlachty miejscowej, na ozdobnych łodziach płynąc pół mili. Powitany przed kośc. franciszkanów mowami Naruszewicza, bis. koadjutora smoleńskiego, i prowincyała, zajął przygotowane dla siebie w kolegium pojezuickiem mieszkanie, skąd przypatrywał się z okna przyległym błotom i wodom, oraz na niezliczone przy brzegach łódki, napełnione drobną szlachtą, pierwszy raz na przybycie królewskie w mundury powiatowe ubraną. Oglądał też sławną, na mil kilka, przez niedostępne błota usypaną groblę nakładem Ogińskiego, het. w. lit., a starannym dozorem Butrymowicza, sędziego ziemskiego, świeżo ukończoną. D. 9 września opuścił król miasto, udając się do Nieświeża. Dwa opisy z r. 1787 dokładnie dają poznać ówczesny stan Pińska. Pierwszy z nich podaje: „Położenie miasta, jak jest najpomyślniejsze, tak i na widok najpiękniejsze: gdyż z jednej strony rozległe pól płaszczyzny na kilka mil ciągnące się, z drugiej, z węzła rozmaitych rzek wylew tworząc nakształt morza, sprawują najprzyjemniejszy miasta prospekt. Prócz tej szczęśliwości, którą sama zdarzyła natura, taki jest dowóz i taniość płodów z Wołynia i Polesia, jak trudno w innem miejscu i mieście, prócz Ukrainy, znaleźć. Spustoszałe to miasto, budować się zaczyna za przewodnictwem i pobudką niemałą podstarosty Butrymowicza, który dla ozdoby miasta wspaniały wystawił pałac. Spodziewać się należy polepszenia wkrótce losów Pińska, stojąc bowiem na gościńcu, w środku zbiegu i połączenia kanałami rzek portowych, które handel przechodowy z Bałtyckiego na Czarne morze tworzy, koniecznie czynić musi marynarzom przystanowisko. Już tu przybywają różne statki, jako to: bajdaki i wielkie szuhaleje z Czarnobyla i Kijowa, naładowane mydłem, zbożem, łojem i innemi towarami. Łączące się z Pińskiem miasteczko Karolin, kupił t. r. książę prymas Michał Poniatowski.“ W drugim opisie czytamy: „Pińsk, całego Polesia zaszczyt i stolica, przeszło na pół mili rozciągnione, należało do porządnych i handlownych miast; lecz przez napady Kozaków, Szwedów, różne przygody, a naostatek przez wielki pożar będąc zniszczone, zmniejszyło się w liczbie mieszkańców, i juryzdykcyi magdeburskiej pozbawione, do tego przyszło stanu: iż wszystkie dochody magistratu i handle, przez żydów zagarnione zostały. Teraz, lubo przez ojcowskie względy N. monarchy jest podźwignione z upadku i przywrócony ma magistrat, nie może jednak stać się krajowi dobrze użytecznem z przyczyny żydów, którzy cały handel i niemal wszystkie rzemiosła zagarnąwszy, są zawadą, wzrost miastu silnie tamującą. Zwrócić więc miasto do właściwych prerogatyw i cofnąć żydów do dawnych zwyczajów, byłoby rzeczą i sprawiedliwą i pożyteczną. Za uprzątnieniem tych przeszkód, mógłby zakwitnąć handel, który się teraz przez kanał Muchawiecki i przez rzeki pińskie odkrywa; mogłyby być i powiększone jarmarki, które przez wymagany do krobki żydowskiej podatek powstać nie mogą; nastąpiłaby i większa liczba rzemieślników, których nateraz jest tylko: malarz, stolarzów 2, kowalów 7, rymarzów 5, siodlarz, sztelmachów 3, bednarzów 3, kotlarzów 2, krawiec, garncarzów 2, mularzów 9, tkaczów 4, kusznierzów 5, szewców 20, garbarzów 9, rzeźników 6, rybaków 4, cieśli 4, kurników 20, chlebników czyli piekarzów 20, olejników 6; żydów zaś: złotników, mosiężników, kramarzów, krawców, kusznierzów, szmuklerzów, piernikarzów, krupników, pickarzów, szynkarzów, bez liczby.“ Oddawna, pod względem kościelnym, P. z powiatem należał do dyecezyi katolickiej łucko-brzeskiej; po trzecim rozbiorze Rzpltej utworzono dyecezyą katolicką w Pińsku, której pasterzem mianowany był biskup kijowski Ka-

sper Kolumna Cieciszewski, późniejszy biskup łucki, metropolita. Dyecezya ta jednak nie długo trwała, bowiem w 1798 r. utworzono dyec. mińską, do której i Pińsk przyłączony. W r. 1869 mińska dyecezya z wileńską złączona została. Włodzimierz W. założył dyecezyą wschodniego obrządku w Turowie, którą w. ks. Witold przeniósł do Pińska; mianowała się ona odtąd pińsko-turowską. W końcu XVI w. (1596) na synodzie brzeskim biskup pińsko-turowski Leoncyusz Pełczyński przyjął unią i dyecezya unicka trwała tu lat prawie 300, to jest do 1794 r. Ostatnim biskupem unickim pińskim był Joachim Horbacki, który po skasowaniu dyecezyi, z pensyą dożywotnią 3,000 rubli, osiadł u kanoników regularnych w Słonimie, wróciwszy do obrządku łacińskiego, z którego był wyszedł. W P. nie zostawiono żadnej cerkwi unickiej, te zaś co się utrzymały po wioskach, przyłączono do dyecezyi unickiej w Połocku. Katedra unicka była drewniana, po skasowaniu jezuitów w 1773 r. przeniesiona do ich kościoła, kolegium zaś na mieszkanie biskupa przeznaczono. Przed 1832 r. P. posiadał dziewięć kościołów i klasztorów rzymsko-katolickich, siedm męskich: jezuitów, franciszkanów, dominikanów, bernardynów, karmelitów, komunistów i bazylianów, oraz dwa żeńskie: maryawitek i bazylianek. Obecnie trzy są kościoły: pofranciszkański (parafialny), pokomunistowski (filialny), oba murowane, trzeci na cmentarzu grzebalnym, drewniany. Prawosławni mają tu monastyr, cerkiew soborną, trzecią cerkiew z kościoła bernardyńskiego, wszystkie trzy murowane, czwartą drewnianą na cmentarzu. Najdawniejszym kościołem w Pińsku i jednym z najdawniejszych na Litwie jest kościół z klasztorem franciszkańskim, fundowany w 1396 r. przez Zygmunta Kiejstutowicza, podówczas księcia pińskiego, turowskiego i starodubowskiego, później w. ks. litewskiego, którego z pogaństwa nawrócił i ochrzcił ks. Wincenty, pierwszy gwardyan franciszkanów pińskich. Fundator nadał klasztorowi wś Wyszewicze, o 3 w. od P. odległą, Kazimierz Jagiellończyk zaś folwark Rutkę i wś Ochowo. Królowa Bona powiększyła fundusz wioską Kudrycze. W ogóle mieli fraciszkanie pińscy 404 dusz męskich poddanych i kapitału 38,435 r. Od 1804 roku do 1832 r. utrzymywali szkołę powiatową. Klasztor i kościół murowane. W kościele większa część ołtarzy snycerskiej roboty, ale ani rzeźba, ani obrazy nie odznaczają się artyzmem. Klasztor zamknięty został w 1852 r. Jezuitów sprowadził do P. ks. Stanisław Albrycht Radziwiłł w 1631 r., wzniósł im z muru wspaniałe o 3 piętrach kolegium z kościołem i nadał ogromny fundusz. Mury te, obecnie monastyr prawosławny, są i teraz największą ozdobą P. Jezuici otworzyli zaraz szkołę z filozofią i teologią, później zaprowadzili drukarnią, która jednak nie długo trwała. Tutaj historyk i poeta Naruszewicz chodził do szkół i został jezuitą, stąd ś. Andrzej Bobola 20 lat apostołował, i o kilka mil od P., w okolicy miasteczka Janowa, a podług niektórych w samym Janowie, przez kozaków i sfanatyzowane pospólstwo, zabity został. Jezuici pińscy posiadali dobra: Duboja, Brodnica, Bałandycze, Mokrze, Stoszany i inne. Szkoła ich trwała do czasu kassaty zakonu, poczem lat 20 z górą utrzymywali ją eks jezuici. Dominikanów fundatorką była Marya Lukrecya z margrabiów Strozzi Kopciowa, wojewodzina trocka, w 1666 r. Zbudowała im z drzewa kościół i klasztor, ale obie te budowy w 1747 r. ogniem spłonęły. Dopiero w lat 40 sami zakonnicy, przy pomocy dobroczynnych ofiar, wymurowali klasztor, kościół zaś zaczęty, ale przez długi czas nieukończony, prawie na nowo wzniół z muru możny obywatel Wojciech Pusłowski. Klasztor posiadał z nadania fundatorki folwark Lipniki, kilka placów w mieście, i miał 35,828 rubli. Klasztor zamknięty r. 1840, a kościół obrócony na soborną cerkiew. Książę Michał Wiszniowiecki, hetman w. lit., fundował tu w 1717 r. bernardynów, zapisał im sumę 8547 rs., naznaczył annuaty złp. 1700 oraz zboża różnego 41 beczek, nadał place i łąkę. Klasztor i kościół początkowo drewniane, sami bernardyni za naszych już czasów wymurowali, klasztoru wszakże nie skończyli, w roku bowiem 1832 uległ kassacie. Zgromadzenie ks. komunistów zawdzięcza byt swój w P. Janowi Karolowi Dolskiemu, marszałkowi w. lit., który r. 1695 na przedmieściu P., przez niego założonem i od imienia jego Karolinem nazwanem, wystawił dla nich kościół i dom mieszkalny z drzewa, nadał 14 mr. ziemi pod miastem, oraz wś Soszenkę, którą w lat kilkadziesiąt obywatel Swieżyński za 10,000 złp. od zgromadzenia nabył, prócz tego fundator zapisał komunistom 7500 rs., komuniści zaś Lejb i Lipczyński 3000 rs. ofiarowali. Kościół wznieśli z muru sami komuniści. Zgromadzenie to księży świeckich wygasło w P. przez śmierć ostatniego tu komunisty, kanonika Izydora Kontonowicza w 1836 r. Karmelitów sprowadził do P. Szymon Ossowski, landwójt piński, w 1734 r. i zapisał im na fundusz 5120 rs. oraz plac pod klasztor i ogrody. Później Onufry książe Drucki-Lubecki i inni fundusz ten powiększyli kapitałem 57,100 rs., który oparty na kahale pińskim był ciągłych procesów przyczyną i klasztor zgoła prawie z niego nieskorzystał. Kościół drewniany zaraz po kasacie zgromadzenia w 1832 r. rozebrany został, klasztor zaś murowany na młyn

parowy przerobiono. Stefan Turczynowicz, kanonik piltyński, założyciel zgromadzenia maryawitek, osadził je w P. r. 1756, nie opatrzywszy jeduak żadnym funduszem. Utrzymywały się więc zakonnice z publicznego wsparcia i z uczenia za małą opłatą uboższych dziewcząt. Dom ich i kaplica drewniana z ofiar postawione, zamknięte zostały w 1841 r. Na przedmieściu P. zwanem Leszcz, istniał klasztor i cerkiew bazyliańska z opactwem. Najdawniejszy to klasztor na Litwie Podług kroniki klasztornej założył go w X w. Włodzimierz W. i nadał wieś Wulwicze. Historycy pierwszy raz wspominają ten klasztor w 1263 r., w którym Wojsiełko, syn w. księcia Mendoga, po śmierci ojca i dwóch swoich braci, zabitych przez Trojnata, ocalając życie, został chrześcianinem i mnichem ruskim, i schronił się do tutejszego klasztoru. Mnich klasztoru tego Mitrofan pisał historyą Pińszczyzny, prawdopodobnie straconą na zawsze dla historyi. Dobroczyńcami klasztoru byli książęta pińscy Jerzy Narymundowicz i Fedor Jarosławowicz, Andrzej i Bohdan Welatyccy, oraz Kaczanowska. Należały do niego majątki: Suche, Tyrwowicze, Owsiemirów, Lubel, Zahłubocze, Żytnowicze, Potapowicze, Wulwicze, w ogóle 478 dusz męzkich włościan. W 1603 r. klasztor przyjął unią, a w 1839 r. został skasowany. Cerkiew i klasztor były z drzewa. Cerkiew słynęła cudowną statuą Pana Jezusa, a wielu klasztoru tego opatów wyszło na biskupów a nawet metropolitów. Blisko klasztoru znajduje się ogromny nasyp czy kurhan, zwany mogiłą Mendoga. Początek klasztoru bazylianek pińskich, kryje się w głębokiej przeszłości. Prawdopodobnie założył go który z dawnych książąt pińskich w XIII, może nawet w XII w. Od dawnych czasów należały do niego majątki: Ugolcy, Wysokie, Łasick, część Duboi, Krajnowicze i Hończary. Około 1520 r. książę Fedor Jarosławowicz i żona jego Olena Semenówna Olelkowiczówna, zapisali klasztorowi dwór Piskałowszczyzną zwany w Osobowiczach, a ksieni Eufrozyna Tryznianka kupiła wioskę Zawidczyce i część Żytnowicz. W ogóle miały pińskie bazylianki 732 dusze ob. płci włościan, w Pińsku zaś 17 placów, a jednak tak klasztor jak cerkiew ich były drewniane. W 1600 r. zakonnice przyjęły unią. W ostatnich czasach mieszkało ich tu 10 — 14, utrzymywały szkołę dla dziewcząt, którym dawały początki nauk. Klasztor w 1849 r. skasowany; ostatnią przełożoną (ksienią) była Katarzyna Korewianka. W 1855 r. przybyły tu z Słucka prawosławne mniszki czyli czernice i objęły naprzód klasztor po bazyliankach, ale wkrótce oddano im klasztor i kościół pobernardyński. Hr. Orłowa Czesmeńska zapisała im 10,000 rs. Rząd zaś płacił im rocznie 1455 rs., naznaczył 147 dziesięcin ziemi, 6 dusz męzkich do posługi i 100 dziesięcin lasu. W 1875 r. klasztor zamknięty został a mniszki przeniesiono do Mińska. W 1633 r. król Władysław IV pozwolił szlachcie pińskiej i mieszczanom zbudować klasztor męzki prawosławny, oraz zaprowadzić przy nim bractwo, szkołę i szpital. Klasztor ten miał przeciwważyć wpływ jezuitów pińskich. Fundusz jego stanowiły domy, place w mieście, oraz sumy pieniężne ofiarowane przez metropolitę kijowskiego Józefa Nielubowicza Tuhalskiego (prawosławnego), Reginę Sołomerecką, Horwatowę, Wołodkiewiczów i innych. Budowy klasztoru drewniane razem z cerkwią dwukrotnie pożar zniszczył w 1640 i 1790 r. W 1789 r. oddano na monastyr ogromny gmach pojezuickiego kolegium z kościołem. Na utrzymanie klasztoru rząd naznaczył rocznie 2220 rs., 16 ludzi do posługi, i folwark Honczary. Prócz tego w okolicy Mińska monastyr posiada 670 dziesięcin ziemi a w 1879 r. hr. Orłowa-Denisowa zapisała mu rs. 5000. Mieści się w nim szkoła duchowna o 4 klasach. Najdawniejszą w P. jest cerkiew soborna św. Teodora. Podanie miejscowe początek jej, tak jak i leszczyńskiej, odnosi do czasów Włodzimierza W. W pismach i aktach tej cerkwi z początku XVI w. mówi się o niej jako o dawno istniejącej świątyni. Drewniana, kilkakrotnie pożarami niszczona i odbudowywana, w 1839 r. z przyczyny starości rozebrana. Stała naprzeciw teraźniejszej szkoły realnej. Na soborną zaś przeznaczono kościół podominikański murowany, odpowiednio przerobiony. Prócz tej są jeszcze w Pińsku cerkwie: w pobernardyńskim kościele (murowana) i na cmentarzu grzebalnym drewniana. Dawniej było tu około 10 cerkwi prawosławnych, ale wszystkie drewniane, jedne ze starości upadły, inne w czasie dobywania zbuntowanego miasta w 1648 r. ogniem spłonęły. Trudno teraz nawet oznaczyć miejsce gdzie stały. O cerkwiach tych wspominają akta powiatowe, przywileje ks. pińskiego Fedora Jarosławowicza, królowej Bony i inne. Co się tyczy zakładów naukowych, to niema żadnej wiadomości czy istniała w P. szkoła jaka przed wprowadzeniem jezuitów. Musiała być bez wątpienia choć jedna szkółka elementarna przy sobornej lub innej cerkwi. Szkoła jezuitów, w której prócz gramatyki, arytmetyki, uczono także filozofii i teologii, licznie uczęszczaną była przez młodzież W ostatnich czasach jej egzystencyi miało być w niej 600—700 uczniów. Prawosławni równocześnie prawie z jezuitami otworzyli także szkołę, w której uczyli gramatyki, arytmetyki, a także łacińskiego i greckiego języków, ale byt tej szkoły nie był długi, upadła zapewne dla braku

funduszów. Po skasowaniu jezuitów, długi czas eks-jezuici utrzymywali szkołę podwydziałową, której rektorem był uczony Jaxa. W 1804 r. senat uniwersytetu wileńskiego szkołę tę powierzył franciszkanom z tytułem powiatowej o 4 kl. W 1832 r. objęli ją świeccy nauczyciele. Szkoła ta w 1855 r. zamieniona została na gimnazyum klasyczne, a w lat kilka na szkołę realną o 6 klasach. Liczy ona 184 uczniów i 10 nauczycieli, posiada bibliotekę, liczącą około 1600 dzieł w różnych przedmiotach i językach, gabinet mineralogiczny i zoologiczny (404 okazy), fizyczny i chemiczny (120 narzędzi). Do szkoły należą dwa piętrowe murowane domy. Prócz szkoły realnej są jeszcze w P. następujące zakłady naukowe: szkoła duchowna prawosławna, z klasycznym kierunkiem, o czterech klasach (154 uczniów, 4 nauczycieli); szkoła parafialna (2 nauczycieli, 34 uczniów); dwa pensyonaty żeńskie: jeden o 3 klasach, z 46 uczennicami, przeważnie żydówkami, drugi o 2 klasach, z 16 uczennicami; szkoła rządowa żydowska z dwoma oddziałami (uczniów 43); 57 szkół prywatnych żydowskich (chederów), w nich 291 uczniów i żydowski pensyonat dla dziewcząt (uczennic 48). Dla celów rozrywki służy klub szlachecki, teatr, w którym w ciągu kilku miesięcy corocznie dają przedstawienia rozmaite trupy prowincyonalne, a niekiedy miejscowi amatorzy, oraz niezła orkiestra miejscowa. Z ogrodów odznacza się obszerny, piękny, bogaty w rośliny i drzewa owocowe wybornych gatunków, z oranżeryą i cieplarnią, będący własnością kupca miejscowego M. Luria. Prócz tego jest w mieście kilka mniejszych ogródków kwiatowych i fruktowych. Nadto na przedmieściu Karolinie znajduje się ogród włoski, do zamku książąt Wiszniowieckich niegdyś należący, który w części czas i Szwedzi, a w części przed laty kilkunastu panująca tu powietrzna burza zniszczyła, a ręka ludzka do poprawienia jego przyłożyć się nie chciała. Przechodził on przez ręce kilku właścicieli, obecnie, jak i znaczna część placów przedmieścia, jest własnością Skirmuntów. Położony na znacznie wzniesionem, wesołem, przy samej Pinie miejscu, kilkanaście zajmuje morgów; umiejętnie poprawiony, nowemi, na miejsce zniszczonych zasadzony drzewy, mógłby się stać pięknym ogrodem publicznym. Drukarnią i litografią utrzymuje wdowa Wilkowicz. Nie wyszło z niej dotąd żadne większych rozmiarów pismo, drukują się tylko afisze, ogłoszenia urzędowe, regestra gospodarskie, bilety wizytowe. i t. p. Tak handel, jak przemysł i rękodzieła są prawie wyłącznie w ręku żydów. Mieszkańcy chrześcijanie zajmują się najwięcej uprawą roli, ogrodnictwem i rybołówstwem. Kilku tylko między nimi szewców, mularzy i stolarzy. Pod względem fabrycznym znajduje się w Pińsku 1 garbarnia, zatrudniająca 10 ludzi i mająca dochodu rocznego 2000 rs.; 2 browary piwne, zatrud 6 ludzi, mające doch. rocz. 2235 rs.; fabryka mydła, wyrab. rocz. kilkaset pudów, daje dochodu 2000 rs.; fabryka tabaczna (cygar, papierosów), zatrud. 10 robotn., doch. rocz. 6000 rs.; 12 fabryk olejnych, zatrud. 64 robotn., dających dochodu 184980 rs.; 1 miodosytnia, dająca doch. rocz. 208 rs.; dwie krupiarnie, dające rocz. dochodu 318 rs.; kilka fabryk świec tak zwanych szabasówek; 1 cegielnia, ale wyroby jej, jako z gliny zmieszanej z marglem, niezalecają się dobrocią i mało są używane. Lepsza cegła sprowadza się z pow. kobryńskiego, a najlepsza z Kijowa. Nadto znajduje się młyn parowy, przerobiony z klasztoru karmelickiego, własność kupca M. M. Luryi, z machiną parową o sile 40 koni, przerabia rocznie na mąkę: pszenicy 155000 pudów, żyta 90000 pudów. Przy nim olejarnia, z machiną parową o sile 15 koni, przerabia na olej rocznie 155000 pudów rzepaku. Pod względem rzemiosł jest w P.: 64 piekarzy (z czeladnikami), wyłącznie żydów; 33 rzeźników, mających rocz. doch. 10,000 rs.; 8 cukierników żydów, mających rocz. doch. 186 rs.; 90 krawców (z 82 pomoc.), maj. rocz. doch, 4900 rs.; 17 przewoźników, maj. rocz. doch. 430 rs.; 80 szewców (z 90 pomocn.), maj. rocz. doch. 2300 rs.; 7 modystek, maj. rocz. doch. 519 rs.; 7 kuśnierzy i czapników (12 ucz.), maj. rocz. doch. 450 rs.; 15 rybaków, maj. rocz. doch. 560 rs.; 15 kominiarzy; 30 malarzów (19 ucz.), maj. rocz. doch. 800 rs.; 20 stolarzy i bednarzy (19 ucz.), maj. rocz. doch. 400 rs.; 43 kowalów i ślusarzów (25 uczn.), maj. rocz. doch. 600 rs.; 20 blacharzów (25 uczn.), maj. rocz. doch. 500 rs.; 19 rymarzów; 5 kołodziejów; 6 szklarzów (2 uczn.), maj. rocz. doch. 2000 rs.; 10 introligatorów (14 uczn.), maj. rocz. doch. 400 rs.; 81 dorożkarzy i furmanów; 6 zegarmistrzów (10 uczn.), maj. rocz. doch. 1500 rs.; 40 cieślów (50 uczn.), maj. rocz. doch. 1200 rs.; 7 farbiarzy, maj. roczn. doch. 400 rs.; 4 waciarzy, z doch. rocz. 350 rs. Przemysł szewcki i krawiecki najwięcej tu jest rozwinięty. Dawniej P. słynął z doskonałych juchtów i safianów, obecnie jedna tylko jest i to małego znaczenia garbarnia. Kupców 1 gildyi było w P. pięciu, z kapitałem 72000 rs., oraz 56 kupców 2 gildyi, obracających kapitałem 336000 rs. Nadto było 117 mieszczan zajmujących się handlem. Roczny dochód P. wynosi 14969 rs., rozchód zaś 13512 rs. Podług danych z 1877 r. kapitały miasta wynosiły: w niedoborze 9170 rs., na procencie w banku 1754 rs. 81 kop., w kasie magistratu (dumy) 1679 rs. 51 kop. Miasto posiada swoje grunta, place i łąki. W P. znajduje się stacya

meteorologiczna, st. poczt., dr. żel. i telegr. międzynarodowa. Podług rękopismu: Bunt mta Pińska, w pierwszej połowie XVII w. P. liczył około 6000 dm. i z górą 30000 mk. Napady Tatarów, wojny kozackie i szwedzkie, zabiły na długo jego pomyślność, ale od ostatniej wojny szwedzkiej, a więcej jeszcze od otwarcia kanałów Królewskiego i Ogińskiego, podnosić się znowu zaczął. W 1860 r. liczono w nim 8600 mk., w lat sześć 13060, w 1870 r. 18000, obecnie zaś 22967, t. j. 11847 męż. i 11120 kob. Ludność ta podług stanów tak się rozdziela: szlachty dziedzicznej i osobistej: 266 męż. i 275 kob., duchownych prawosławnych 49 męż. i 37 kob., katolickich 3, kupców i obywateli honorowych 208 męż. i 224 kob., mieszczan i cechowych 10806 męż. i 10439 kob., wojskowych 325 męż., włościan 190 męż. i 145 kob. Podług religii było: prawosławnych 2848 ob. pł., katolików 1082 ob. pł., ewangielików 20 ob. pł., żydów 19017. W 1887 r. urodziło się 318 chłopców i 205 dziewcząt, w tej liczbie 15 nieprawnie narodzonych; zaślubiono 147 par; umarło 185 męż., 159 kob. Domów w P. liczą 1550 drewnianych i 48 murowanych; sklepów 89 murowanych, 176 drewianych. Pińsk słynął oddawna z błotnistych ulic. Konie się w nich topiły, ludzie często z przepaścistego błota wybrnąć niemogli. Niedawno podniesiono niektóre ulice gruzem z rozwalin zamku ks. Wiszniowieckich; trzy ulice wybrukowano w części, inne, ważniejsze zwłaszcza, brukować się także mają. Ulic z zaułkami liczy się sześćdziesiąt kilka. Trotoary drewniane, na każdym kroku grożą załamaniem i kalectwem przechodzącym, groźba ta spełniła się już nieraz, niewidać jednak w trotoarach zmiany na lepsze. Ruch ludności, zwłaszcza na wiosnę z otwarciem żeglugi i latem, jest bardzo znaczny. Do obsługi sanitarnej znajdują się w P. dwa szpitale chrześcijańskie i tyleż żydowskich, 8 lekarzy, 2 apteki publiczne i jedna filialna, oraz 2 składy materyałów aptecznych. Nad bezpieczeństwem miasta czuwa straż ogniowa, składająca się z 27 ludzi i 8 koni z potrzebnemi narzędziami. Pińsk jest siedzibą zwykłych urzędów powiatowych, nadto znajduje się tu naczelnik stacyi meteorologicznej, oraz urząd komunikacyi wodnych. Samo położenie P. rozwojowi handlu sprzyja. Żydowski ten gród, ciągnący się brzegiem skanalizowanej rzeki Piny, o 20 wiorst powyżej od połączenia się tej rzeki naprzód z Jasiołdą a potem z Prypecią, leży na skraju ogromnej przestrzeni błot, przerżniętych rzekami Styrem, Strumieniem i innemi; w południowo-wschod. kierunku ma komunikacyą z Wołyniem. Na zachód do Brześcia, a na północ ku Słonimowi idą dwa sztuczne systemy wodne; kanały: Królewski i Ogińskiego. Tym sposobem P., jako centralny punkt połączenia Dnieprowsko-Bugskiego i Ogińskiego systemów wodnych, ma z jednej strony urodzajny Wołyń i Małorossyą, z drugiej Królestwo polskie i niemiecką granicę, i jest głównem miejscem przywozu i eksportu produktów rzeczonych prowincyi. Handel jego do czasu otwarcia dróg żelaznych poleskich był głównie tranzytowy wodny, z tego powodu niektórzy z kupców pińskich mieli własne parochody do przewozu znacznych ciężarów, oraz do holowania bajdaków i berlin naładowanych. W pińskiej przystani ładuje się corocznie od 500 do 670 statków, a ładunek ten cenią dziesięć milionów rs., jeżeli nie więcej. Pierwszą i najważniejszą gałęź przywozu stanowi sól, potem idą: łój, pszenica, żyto, wełna, drzewo, tytuń i t. d. W 1887 r. przywieziono soli 1,200,000 pudów, pud po 57—60 kop., co stanowi 720,000 rs.; łoju do 100,000 pudów, pud ceni się od $4^1/_2$ do 5 rs., przeto wartość jego wynosi około 500,000 rs.; pszenicy 540,000 pudów, po rublu, wynosi 540,000 rub sr.; wełny lepszej przeszło za 300,000 rs.; żyta 800,000 pudów, po 60 kop., uczyni 480,000 rs. Tytuniu z miasta Nieżyna czernihowskiej gub. sprowadza się w części sanną drogą, a w części bajdakami 200,000 rs., pud po 1 rs. 30 kop.; krupa różnych gatunków, siemie lniane, rzepaki, jęczmień, owies, wyroby metaliczne, miód, wosk, smoła, potaż, żelazo, szkło, narzędzia rolnicze, skóry, w ogóle na 500,000 rs. rocznie szacować można. Wódki 600,000 garncy corocznie kupcy pińscy zakupują, garniec po 90 kop., co czyni 660,000 rs. Ważnym także artykułem handlu pińskiego jest drzewo towarne, to jest, brusy sosnowe, dębowe i klepka. Wychodzi na to oocznie około 600,000 rs. Wyjątkowemi przedmiotami przywozu są: mydło, tytuń turecki, cygara, mączka cukrowa, cukier, melasa, olej, wełna prosta, szerść, różne wyroby z drzewa, pieńka, len, fajans, porcelana, herbata, kawa i t. d. Niepodobna jednak dokładnie oznaczyć cyfry przywożonych towarów, bo nawet urzędy komunikacyi wodnej, przy pobieraniu podatków, muszą poprzestawać bez kontroli na deklaracyi kupców, których interesem jest zmniejszać ilość i wartość towarów. Cyfry zatem przez nas podane uważać trzeba za przybliżone. Pod względem wywozu towarów podajemy następujące cyfry: żyta 484,651 pud., na 291,990 rs., licząc po 60 kop. za pud; pszenicy 91,139 pud., po 1 rub. pud; makuch 182,308 pud., na 76.569 rs., po 42 kop. za pud; sukno fabryczne za 49,422 rs.; świec stearynowych 4491 pud., na 49,143 rs., po 10 rs. 94 kop. za pud., różne wyroby leśne na 48,104 rs.; tytuń 28,572 pud., na 42,059 rs., po 1 rs. 30 kop. za pud; mąka gruba, 27,310 pud., za 30,783 rs., po 1 rs. 12 kop. za pud; soli 38,865 pud., na

23,211 rs., po 60 kop. za pud. Wyjątkowe przedmioty wywozu: chleb pieczony, herbata, mydło i t. d. Na kanale Ogińskiego ładuje się rocznie w przecięciu 100 statków na sumę do 400,000 rs., przychodzi z górą 300 statków, z ładunkiem na 500,000 rs. Główne przedmioty wywozu: drzewo, pszenica, żyto, smoła, łój, makuchy, spirytus; przywozu, głównie mąka żytnia. Soli część pozostaje na składach w P., reszta idzie na handel zewnętrzny. Łój w większej części idzie do miejscowej fabryki świec stearynowych, w mniejszej do Warszawy. Tytuń, wełna, skóry, miód, wosk w części także do Warszawy, a w części przez komorę Radziwiłłowską lądem do Austryi. Wódki i smoły najwięcej wysyła się do Kremieńczuga, sól, narzędzia rolnicze w różne punkta gub. mińskiej i grodzieńskiej. Ryba a nawet mięso do Warszawy. Co się tyczy handlu lądowego, jakkolwiek nic pewnego o nim powiedzieć nie możemy, jest on jednak dość znaczny. P. otrzymuje z Moskwy i Warszawy wyroby łokciowe oraz towary kolonialne, herbatę, kawę i t. p. Do Petersburga zaś, Wilna, Mińska i do bliższych miast powiatowych wysyła miejscowe wyroby: sukno, świece stearynowe, mydło i t. d. Na kołach idą transporty wielkie w różne strony. Kontrym (Wycieczka z Pińska do Dereszewicz, litografowana, a potem drukowana w Poznaniu), mówi, że tu sto tysięcy najmniej przewija się podwód, i nie powiedział nadto. Rząd kazał wykopać dwie przystanie dla statków wodnych w P., dał przywilej na dwa jarmarki po 3 tygodnie trwać mające, ale jarmarki te jakoś się tu nie przyjęły, dwa tylko jednodniowe jeszcze się trzymają; jeden w piątek przed 10-tą niedzielą po Wiejkiejnocy (diesiatucha), drugi na Zielone święta. Przywóz w czasie tych jarmarków szacować można na 20,000 rs., zbyt 9090 rs. Targi są każdej niedzieli, a także we środy i piątki i kiedy pogoda piękna a droga dobra, targi te bywają znaczne. Dawniej (przed 1863 r.) corocznie 12 czerwca odbywały się tu kontrakty, na które obywatele z kilku powiatów gub. wołyńskiej, grodzieńskiej i mińskiej, kupcy także z Warszawy, Wilna, Kijowa licznie przybywali. P. gorączkowo się ożywiał. Obroty pieniężne były znaczne. Zjawiały się dwie księgarnie z Wilna, jedna a czasem dwie truppy aktorów, niekiedy cyrk konny. Trwały te kontrakty i zabawy często szumne od 10 dni do 2 tygodni. Teraz ledwo ślad dawnych kontraktów pozostał w zjeździe kilku obywateli z bliższych okolic przybywających. Chociaż P. jest miastem obszernem i handlowem i liczy niemało bogatych mieszkańców, nędzny jednak przedstawia pozór. Domy z niewielkim wyjątkiem, są prawie wszystkie drewniane, a chociaż miasto leży na miejscu wzniesionem, z naturalną pochyłością ku rzece, ulice są błotniste i brudne. Ogrodu publicznego ani bulwaru P. nie posiada; miejscem letnich przechadzek jest długie, znacznie nad poziom wody wzniesione nadbrzeże Piny. Wody czystej, zdrojowej nie ma w całem mieście, we wszystkich studniach znajduje się słona i niesmaczna. W samym środku miasta, przy byłem kolegium jezuickiem a obecnie monasterze prawosławnym, nad rz. Piną, jest obszerne, rowem i wałem opasane wzgórze. Był tu zamek książąt pińskich, którego szczątki fundamentów jeszcze teraz widnieją a lochy murowane, oddawna zawalone, daleko, bo podług podania miejscowego, na dwie czy trzy wiorsty za miasto wychodziły. Herb P., przedstawiający w polu czerwonem łuk złoty z napiętą strzałą o ostrzu stalowem, nadany został miastu w 1581 r. przez Stefana Batorego. Ukazem z d. 22 stycznia 1796 r. herb ten został zatwierdzonym. Opisy P. znajdują się, pomiędzy innemi, w Podróżach historycznych Niemcewicza (str. 399—413), Tygodniku ilustrowanym z 1863 r. (t. VIII, str. 260) i Kłosach z 1886 r. (№ 1080). Nadto o P. wydał bardzo dokładne dzieło po rossyjsku Janson p. t. „Pińsk i jego rajon“ (Petersburg 1869). Parafia katolicka pińska, przy kościele Wniebowzięcia N. Maryi P., z drzewa wzniesionym w 1396 r. przez Zygmunta Kiejstutowicza a w 1510 r. z muru na nowo wystawionym przez Zygmunta I, należy do dekanatu pińskiego i w 1881 r. miała 5399 wiernych, Filie: Pokomunistów, Łunin, Ossów i Telechany; kaplice: Zawidczyce, Żytnikowicze, Stoszany i na cmentarzu. Dawniej też Miastkowicze, Chrystynów, Biżerewicze, Tyrnowicze, Piaseczna, Berduny, Koszewicze, Krasiejów, Podhacie, Duboja, Krotów. Pińskie starostwo grodowe mieściło się w wdztwie brzesko-litewskiem, pow. pińskim. W 1509 r. wedle metryk litew. obejmowało dobra: P., Kleck, Dawidów-Horodek, Rohaczew i Wiado. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. większą prawie połowę całego powiatu posiadał Michał Ogiński, wwoda wileński, i posiadłości jego stanowiły ośm starostw i dóbr narodowych w oddzielnych nomenklaturach, jako to: P. z miastem, Chojno, Stytyczów, Kużeliczyn, Krzywica, Łohiszyn, Kołońsk, Motel, Weleśnica z wszystkiemi miastami i przyległościami, z których Ogiński opłacał kwarty złp. 20,601 gr. 25, a hyberny złp. 29,783. Stany Rzpltej, uznając całą ważność wybudowanego przez Ogińskiego kanału, na sejmie z 1768 r. podarowały mu na własność dobra Łohiszyn i wś Myszkowce z przyległościami, dla dokończenia tak użytecznego dla handlu dzieła. Starostami grodowymi pińskimi od 1539 do 1794 r. byli: Kurzeniecki Jan h. Bogorya z odmianą (1539), Zbaraski Jerzy Korybut (1548),

Tyszkiewicz Bazyli h. Leliwa (1561), Wojna Wawrzyniec h. Trąby (1578), Zbaraski Jerzy Korybut (1598, 1609), Zbaraski Jan Korybut (1612), Radziwiłł Stanisław Albrycht (1632—46), Pac Krzysztof h. Gozdawa (1647—68), Młocki Jan Karol h. Prawdzic (1669—73), Pac Kazimierz Michał h. Gozdawa (1696), Radziwiłł Dominik Mikołaj h. Trąby (1696), Słuszka Józef Bogusław h. Ostoja (1704), Wiszniowiecki ks. Michał Serwacy h. Korybut (1709), Jelski Władysław h. Pielen (1758—62), Pac Krzysz. h. Gozdawa (1764), Przeździecki Antoni h. Prus (1764—73), Przeździecki Michał h. Prus (1773—79), Ogiński Michał h. Brama (1780), Morykoni Benedykt (1780—83), Chomiński Franciszek Ksawery h. Poraj (1784—88). *Piński powiat* zajmuje południowo zachodnią połać gub. mińskiej, pomiędzy 51° 20′ i 52° 48′ płn. szer. a 42° 51′ i 44° 50′ wsch. dłg. Graniczy od płn. z pow. nowogródzkim i słuckim, od wsch. z pow. mozyrskim, od płd. z pow. rowieńskim, włodzimierskim i kowelskim gub. wołyńskiej a od zach. z pow. kobryńskim i słonimskim gub. grodzieńskiej i z pow. kowelskim gub. wołyńskiej. Skrajnymi punktami jego długości są wsie: Borki i Szerwiszcze, szerokości zaś wsie Cyr i Chotomla. Za czasów Rzpltej pow. piński zajmował nierównie obszerniejszą niż obecnie przestrzeń. Należała do niego znaczna część teraźniejszego pow. kobryńskiego (mka Janów, Bezdzież, Drohiczyn, Chomsk z okolicznemi wsiami), słonimskiego (Torohanie), mozyrskiego (mta Dawidgródek i Turów z przyległościami), rowieńskiego (mta Dąbrowica i Wysock). Należał do wwdztwa brzesko-litewskiego i ciągnął się długo od zachodu na wschód, mając z jednej strony (północnej) granicę wzdłuż wwdztwa nowogródzkiego, od Berezy Kartuskiej (dziś w pow. prużańskim) aż po za Petryków (dziś w pow. mozyrskim), do punktu, w którym Uborć wpada do Prypeci, t. j. do granicy wwdztwa mińskiego, a z drugiej strony od okolic Ratna (dziś w gub. grodzieńskiej) aż po Zubkowicze i po za Olewsk (w pow. owruckim) do granicy województwa kijowskiego. Mieścił on w sobie wiele królewszczyzn, wymienionych w lokacyi wojska z 1717 r., wybierał dwóch posłów na sejm, utrzymywał na żołdzie 300 dragonii i 60 petyhoryi. Płacił 36,800 złp. hyberny, 10,260 czopowego, 38,333 złp. uchwały (ob. Vol. Leg., t. VI, fol. 373, 376, 386; tudzież Łubieńskiego Świat, str. 445—6, por. nadto art.: Litewskie województwa). Po drugim podziale Rzpltej pow. piński przeszedł w znaczniejszej części, wraz z miastem stołecznem, za kordon, a w 1795 r. został całkowicie przyłączony do Rossyi. Wówczas pojedyncze cząstki dawnego pow. pińskiego włączone zostały do pow. brzeskiego, prużańskiego i kobryńskiego nowo utworzonej gub. słonimskiej (następnie z kolei litewskiej i grodzieńskiej), oraz do pow. owruckiego, rówieńskiego, włodzimierskiego i kowelskiogo gub. wołyńskiej; pozostałą zaś część, w obecnych granicach, z dodatkiem niewielkiego obszaru, odłączonego z wwództwa wołyńskiego, włączono do gub. mińskiej. Pierwszym marszałkiem powiatu został wybrany Ksawery Chomiński, były wojewoda mścisławski i sста piński, którego zaraz podniesiono na marszałkowstwo gubernialne mińskie. Nic pewnego niemożna powiedzieć jakie pierwotnie w tych okolicach mieszkały ludy. Starożytni sadowią tu Scytów, Cymbrów, Alanów, nareszcie przybyłych z Kaukazu Sarmatów, którzy od Wisły, między Baltykiem a morzem Czarnem szeroko się rozsiedli. Następnie mieszkali tu Drewlanie, Dregowiczanie i Krzywiczanie. Stolicą tych ostatnich mogła być, jak uważa Naruszewicz (t. 1, 577), wś Krzywica, leżąca w pow. rówieńskim, około Horynia, a 14 mil od Pińska a 1 milę od Dąbrowicy. Podług Herodota na Polesiu, które on nazywa ziemią Budynów, istniało ogromne jezioro, łączące się jedną ze swoich odnóg z Baltykiem (ob. Morze Herodotowe). Ślady tego jeziora pozostały w sypkich piaskach, takich samych jak na brzegach morza Baltyckiego, oraz w niezmiernej ilości rzek, jezior, błot albo odkrytych zupełnie albo porosłych wysoką trawą, trzciną (oczeretem), krzakami i gęstemi lasy, od których pochodzi nazwa tej krainy (Polesie). Pińszczyzna, położona o 40 stóp nad powierzchnią m. Czarnego, a o 23 stóp lub mało co więcej nad powierzchnią Baltyku, przedstawia okolicę niską, równą, piaszczystą, pozbawioną kamieni, w ogóle nosi charakter całkiem nizinny. Gdzie niegdzie tylko po równinie rozsiane są wzgórki, nie będące w związku z żadnem pasmem gór. Najwyższa miejscowość w pow. pińskim Łohiszyn, jest wzniesioną 589 st. ang. npm. Bagna, błota, moczary i wody tutejsze przyczyniają się do obniżenia temperatury, która nigdy tu nieprzewyższa 27° w cieniu. Lasu jest jeszcze niemało, ale znacznie wyniszczony. Natura rozdzieliła powiat piński na dwie części, leżącą po lewej stronie Prypeci, tak zwane Zahorodzie, i położoną po prawej stronie, zwaną Zarzecze. Zahorodzie właściwe wyższe jest od Zarzecza, bardziej jest zasiedlone, mniej ma łąk i lasu, ale po większej części wyborną ziemię, czarnoziem pomieszany z gliną, wydającą w dobre lata 20 i więcej ziarn; zresztą większa część jego nosi także charakter poleski, ma grunta niskie, drogi nieprzebyte, lasy gęste, jak np. na trakcie mińskim, za mkiem Łohiszynem. Zarzecze w ogólności niższe jest od Zahorodzia, całe

w moczarach, przerznięte mnóstwem rzek, rzeczek, jezior i błot. Na tych błotach rośnie sitowie i trzciniak, zwany tu oczeretem, używany na opał, na pokrycie budowli gospodarskich i pod tynk. Wciągając w siebie wiele wilgoci, przyczynia się do osuszenia przyległych łąk, czyniąc je zdatnemi na wypasy i siano. Sitowie używa się na podściółkę do obór. Komunikacya z Zarzeczem odbywa się czółnami i obijankami, które od upału i deszczu opatrują w budy, rohożą lub płótnem okryte. Na tych przestrzeniach błotnych odbywając drogę porą zimową, trzeba wielkiej ostrożności żeby nie zbłądzić z powodu mnóstwa krzyżujących się tu i plączących dróg, albo nie wpaść w tak zwane oparzelizny, czyli błota niezamarzające, chyba w bardzo wielkie mrozy. Ogólna przestrzeń powiatu wynosi 10,261 wiorst kw., podług zaś Stołpiańskiego 10,276 w. kw. czyli 1,068,800 dzies., w tej liczbie 7080 dzies. pod sadybami, 161,550 ziemi ornej, 176,970 łąk, 460,510 lasów, 248,530 błot, 14,160 wód i nieużytków. Przed kilku laty należało: 1) do skarbu 139,526 dzies., mianowicie ziemi 17,310 dzies. i skonfiskowanej po 1863 r. 13,826 dzies.; lasów 90,969 dz. i skonfiskowanych po 1863 r. 17,421 dzies.; 2) do włościan, dymisyonowanych wojskowych i t. p. 254,269 dzies., w tej liczbie do b. włościan obywatelskich 190,176 dzies. i do b. włościan skarbowych 61,948 dz.; 3) do monasterów i cerkwi prawosławnych 5104 dzies.; 4) do kościołów katolickich 295 dz.; 5) do mta Pińska 460 dz. i 6) do właścicieli ziemskich 795,700 dzies. Mniejszą własnością administrują prawie wyłącznie sami właściciele, co zaś do własności średniej i większej, to na 199 właścicieli tej kategoryi jest 49 prawosławnych, posiadających 56,274 dzies., 146 katolików, mających 571,378 dzies. i 4 ewangelików, władających 14,148 dzies.; w tej liczbie 176 szlachty, 1 duchowny, 14 mieszczan i 8 włościan. W 93 posiadłościach rządzą sami właściciele, pozostałe majątki są w dzierżawie lub w administracyi oficyalistów. Wszystkie prawie majątki będące w posiadaniu osób wyzn. prawosławnego, nadane zostały po 1863 roku. W 1882 r. osoby pochodzenia rosyjskiego nabyły z wolnej ręki 1545 dzies. ziemi. Największe dobra w pow. pińskim posiadają: hr. Potocki, Pusłowscy, Skirmuntowie, Szczyttowie, ks. Lubeccy i ks. Radziwiłłowie. W 1878 r. było 120,039 mk. (61,156 męż. i 58,883 kob.), w tej liczbie prawosł. 49,316 męż. i 47,676 kob., katol. 3205 męż. i 3,371 kob., prot. 156 męż. i 144 kob. i żydów 8479 męż. i 7692 kobiet. Obecnie ma być około 174,000 mk. płci ob. Katolików Polaków jest około 6000. W 1866 r. było 10,626 katol. (Stołpiańskij) a w 1863 r. w połowie zachodniej powiatu stanowili oni 10% ogólnej liczby ludności (Atlas Etnograficzny Erkerta, tab. II). Żydów jest około 10,000, protest. przeszło 650; reszta są prawosławni, wszyscy prawie z unji wyłączeni, ostatecznie po 1839 r. W 1885 r. urodziło się 7491 dzieci (79 nieprawych), umarło 5094 osób, przyrost więc ludności wyraża się cyfrą 2397. Rdzenny lud Pińszczyzny jest zlewkiem Bużan, Drewlan i Dregowiczan, bo wtem miejscu zetknęły się powyższe starożytne plemiona słowiańskie. Gwara ludu nie wszędy jednakowa. Na dorzeczu Prypeci z prawej strony więcej się zbliża do małoruskiej, zaś z lewej strony rzeki przeważa ku białoruskiej. Lud to wielce roztropny, przedsiębierczy w skutek zawodu flisackiego i bywania na dalekim świecie; rozumie dobrze mowę polską, zwłaszcza w okolicy Pińska; nosi się patryarchalnie w długich sukmanach szarych, obszywanych kolorowemi wypustkami, w dużych kapeluszach słomianych latem. Pieśni jego obrzędowe i przypowieści zbierali: Gołębiowski Łukasz, Marcinkiewicz Wincenty, Zienkiewicz Romuald, Bykowski Jaksa Piotr, Wójcicki Kazimierz i inni. Żaden powiat gub. mińskiej nieliczy tyle cerkwi prawosławnych (z małym wyjątkiem wszystkie przedtem były unickie) ile piński. Cerkwi murowanych jest 6, drewnianych 85, w tej liczbie 78 paraf., mianowicie: w Brodnicy, Borowej, Białouszy, Buczynie, Bychowie, Białej, Bostyniu, Chotyniczach, Chojnie, Cyrze, Chrapinie, Duboju, Dostojewie, Dubieńcu, Dziatłowiczach, Dobrosławce, Dubowiczach, Dolsku, Glinnem, Horodnie, Jaźwince, Kupiatyczach, Kożangródku, Kaczanowiczach, Kucheckiej Woli, Lachowiczach, Lemieszewiczach, Lubieszowie. Lubiaziu, Łohiszynie, Łunińcu, Łopatynie, Łuninie, Morowinie, Morocznej, Miasteczkowiczach, Mochrej, Małkowiczach, Małej Płotnicy, Nowym Dworze, Niańkowiczach, Newlu, Noblu, Ochowie, Obrowie, Ozaryczach, Ostrowiu, Olmianach, Pińsku, Porzeczu, Parszewiczach, Pińkowiczach, Pohoście-Zahorodnym, Parochońsku, Płotnicy Wielkiej, Pniownie, Radczycach, Stawku, Świętej Woli, Swaryczewiczach, Sernikach, Stolinie, Stachowie, Strugach, Sudczu, Telechanach, Terebieżu, Uhryniczach, Wyhonoszczach, Wyłazach, Witowie, Wójwiczach, Wielatyczach, Wiczynie, Żabczycach, Żołkinie. Wyznanie katolickie miało do 1863 r. 5 kościołów parafialnych, mianowicie: w Łohiszynie, z kaplicą w Stoszanach; w Pińsku, z filiami: w Ochowie i Osowie, z kaplicami: w Berdunach, Biżerewiczach, Duboju, Gaju, Koszewiczach, Krystynowie, Podhaciu, Piasecznej, Miasteczkowiczach, Tyrnowiczach, Zawidczycach i Żytnowiczach; w Karolinie pod Pińskiem; w Lubieszewie i w Horodyszczu (klasztor benedyktyń-

ski), z filiami: w Pohoście Zarzecznym, Bohdanówce, Sożnie i Łuninie; z kaplicą w Płoskinie. Obecnie są dwa kościoły parafialne: w Pińsku i w Lubieszowie, popijarski, fundacyi ks. Wiszniowieckich i Dolskich, wzniesiony wspaniale z muru przez zakonników w 1746 r., par. ma do 400 wiernych. Obecnie proboszczem w Lubieszowie i dziekanem dekanatu pińskiego jest od lat wielu sędziwy prałat ks. Antoni Moszyński, korespondent akademii krakowskiej, zasłużony pracownik na wielu polach i spółpracownik niniejszego Słownika. Dek. piński ma 3 parafie: Pińsk, Lubieszów, Dawidgródek (w pow. mozyrskim), i liczy 7704 wiernych. Pod względem administracyjnym powiat piński dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany), z zarządami w Pohoście Zahorodnym, Lubieszowie, Płotnicy i Telechanach. Gmin w powiecie jest 23, mianowicie: chotynicka, choińska, dobrosławska, dubojska, kożangródzka, kuchecko-wolska, lubieszowska, lemieszewicka, łohiszyńska, łunińska, moroczańska, pińkowicka, pohost-zarzecka, płotnicka, porzecka, radczycka, stawkowska, stolińska, świętowolska, telechańska, terebieska, uhrynicka, żabczycka. Gminy te obejmują 209 starostw wiejskich i 10,429 osad włościańskich pełnonadziałowych. Okr. pol. 1 obejmuje 7 gmin: pińkowicką, stawkowską, dobrosławską, chotynicką, pohost-zahorodzką, łuńińską i kożangrodzką. Okr. 2 obejmuje również 7 gmin: Chojno, Duboja, Kuchecka Wola, Lubieszowo, Morocz, Uhrynicze i Żabczyce. Do okręgu 3 należy 5 gmin: Lemieszewicze, Płotnica, Radczyce, Stolin i Terebież. Do 4 wreszcie 4 gminy: Łohiszyn, Porzecze, Święta Wola i Telechany. Powiat piński dzieli się na 4 okręgi sądowe, z siedzibą w Pohoście Zahorodnym, w Pińsku, w Brodczy (gm. płotnickiej) i w Sudczy (gminy kuchecko-wolskiej). Inkwirentów sądowych (sędziów śledczych) jest trzech, wszyscy w Pińsku. Rewirów dla powołanych do odbycia powinności wojskowej cztery: 1 w Pińsku, 2 w Pohoście-Zarzecznym, 3 w Lubieszowie, 4 w Płotnicy. Zarząd żandarmeryi dla powiatów: pińskiego i nowogródzkiego w Pińsku; zamieszkania podoficerów żandarmeryi: w Pińsku i w miasteczku Telechanach. Szkół gminnych jest 23 we wsiach mieszczących zarządy gminne, opócz tego 10 szkółek parafialnych we wsiach: Brodnicy, Białej, Kupiatyczach, Knabowie, Lubiaziu, Łunińcu, Mochrej, Ochowie, Pniownie i Żeleźnicy. Nauczyciele pobierają po 200 rs., mieszkanie, opał i światło; nauka dla dzieci jest obowiązkową, wszakże nie wszystkie uczęszczają do szkoły, ztąd i cyfry statystyczne nieodpowiadają rzeczywistości. Podług danych statystycznych w pińskim powiecie jest 1 uczący się na 130 osób płci obojga; procent zaś postępów w naukach na 100 wyraża się: 25% dobrych, 60% średnich, 15% słabych. Rolnictwo folwarczne obecnie podupadło bardzo, w kilku jednak miejscach prowadzone jest wzorowo, jak np. w Porzeczu Aleksandra Skirmunta, w Wieleśnicy Twardowskiego, w Berezńej Woli Czarneckiego i in. Łąk niezmierna obfitość wszędy daje możność rozmnażania bydła, ale dotychczas mało zrobiono w tym względzie, oprócz wyjątków. Pszenica i rośliny włókniste zasiewają się tylko na domową potrzebę. Buraków sadzi się większa ilość z przyczyny fabryki cukrowej w Porzeczu. Zebrano ich w 1877 r. około 143,370 pudów. Ogrodnictwo stoi na nizkim stopniu. Chociaż w każdym prawie majątku znajduje się mniejszy lub większy ogród fruktowy, w ogólności jednak ogrodnictwo tu jest bardzo zaniedbane i osobnej gałęzi wiejskiej gospodarki nie stanowi. A jeśli ogrody dają dochód to bardzo mały, służą więcej ku przyjemności i domowej potrzebie; z owoców i jagód robią konfitury, powidła i soki. Zważywszy warunki klimatyczne, przyjaźniejsze tu, niż w innych powiatach gub. mińskiej, ogrodnictwo mogłoby tu być bardzo korzystne. Włościanie zgoła nie mają ogrodów owocowych, bo nie można takiemi nazwać ogródków, w których hodują kilka lub kilkanaście wiśni, lub prostych, dzikich grusz. Za ogrodem fruktowym, a często w nim samym, w kwaterach między drzewami sadzi się kapusta, buraki, marchew, rzodkiew, melony, kawony, bób, mak i t. d., oraz tak zwana włoszczyzna. Tuż za ogrodem sieją się konopie, kmin, fasola, chmiel a czasem i tytuń. Len i konopie sieją się tylko na własną potrzebę w małej ilości. Toż samo powiedzieć można o tytuniu i chmielu, których także bardzo mało sieją. Chłopi, powszechnie fajki tu palący, sieją prosty tytuń, w kilku tylko majątkach obywatele ziemscy sieją tytuń turecki, wirginią albo hawanę, z których wyrabiają tytuń do palenia, a także cygara i papierosy. Chmiel w małej ilości zbywają do browarów, włościanie z główek jego robią dekokt i twierdzą, że obmywając nim głowę pozbywają się kołtuna i bólu głowy. W 1882 r. wysiano: pszenicy ozimej 1295 beczek, zebrano 6475 beczek, żyta wysiano 17,400 beczek, zebrano 92,000 beczek, pszenicy jarej wysiano 1024 beczek, zebrano 4096 beczek, owsa wysiano 11,900 beczek, zebrano 47,102 beczek, jęczmienia wysiano 5033 beczek, zebrano 20,132 beczek, gryki wysiano 2053 beczek, zebrano 8,212 beczek, różnych innych zbóż wysiano 1331 beczek, zebrano 5324 beczek, kartofli zasadzono 21,786 beczek, zebrano 174,288 beczek. Pow. piński mógłby być bardzo fabrycznym, rozwojowi bowiem w nim fabryk sprzyja samo położenie jego, obfitość lasów, łatwość

znalezienia robotnika, oraz daleko sięgająca komunikacya wodna. Ale większość obywateli ziemskich do zakładania fabryk nie okazuje skłonności. Najważniejszą obecnie fabryką jest fabryka sukna w Porzeczu, majątku Aleksandra Skirmunta. Względnie na obszerność jej, dobroć wyrobów oraz techniczne urządzenie, zajmuje ona poważne miejsce w rzędzie najwięcej renomowanych fabryk kraju. Założona wielkim kosztem w 1837 r. przez Aleksandra Skirmunta, magistra filozofii, b. marszałka pow. pińskiego, zmarłego przed kilku laty, prowadzona jest obecnie przez syna jego także Aleksandra, z taką samą znajomością rzeczy i gorliwością. Wychodzą z niej sukna, korty i inne wyroby na różne ceny, sukno czarne od 2—5 rs. za arszyn, kort od 2—3 rs. 50 kop., podwójne sukno od 3 rs. 40 kop. do 4 rs. Urządzenie fabryki kosztowało około 80,000 rs. Sukno tka się na mechanicznych warstatach w samej fabryce. Liczba robotników dochodzi 300; biorą od 40 — 100 i 200 rubli rocznie, mają mieszkanie i stół właściciela fabryki. Majstrów pięciu, płatnych po 500 i 1000 rs. Dyrektorem jest Polak. Wyrabia się na fabryce od 60 — 90 tysięcy arszynów sukna, na sumę około 300,000 rs. Sukno zbywa się w Petersburgu, Moskwie, Warszawie, Kijowie, Odessie i Berdyczowie. Drugą fabryką w tymże Porzeczu była cukrownia parowa (spalona w 1879 r.), najlepszemi i najnowszemi opatrzona maszynami. Dwie lokomobile o sile 40 koni, 4 parowe kotły i maszyny kosztowały około 50,000 rs. Na dobę przerabiało się 1320 pudów buraków i produkowało 60 — 70 pudów mączki, czyli faryny; w ciągu 152 dób, wyrabiało się 15,000 pudów cukru rafinowanego, którego pud przedawano 6 — 6½ rubli. Buraki uprawiano częścią w Porzeczu, częścią w Albrychtowie, oraz zakupowały się u sąsiadów po 2 rs. za beczkę. Grunt porzecki bardzo sprzyja uprawie buraków; dziesięcina, przy dobrym urodzaju, daje 100 beczek, czasem więcej, co czyni dochodu 200 rs. z dziesięciny; po odtrąceniu rozchodów na uprawę ziemi i zebranie buraków około 60 rs., można zatem liczyć 140 rs. czystego dochodu z dziesięciny. Cukrownia ta dawała czystego dochodu 23,000 rs. Obu fabryk rozwojowi bardro sprzyja położenie ich nad rz. Jasiołdą, którą się dostawiają drwa i inne potrzebne do fabryk materyały. W 1850 r. kupiec warszawski Robert Bohte założył pod samym Pińskiem, w majątku Skirmunta Albrychtowie, wielką fabrykę świec stearynowych, pół-stearynowych, woskowych i fabrykę mydła toaletowego. Wkrótce po otworzeniu fabryki wyrabiano rocznie swiec stearynowych 15,000 pudów, pół-stearynowych 5 tysięcy, woskowych 3 tysiące, mydła 3000 pud. Stearynowe swiece sprzedawano od 10 do 10½ rs. za pud, pół-stearynowe 5 rs. 50 kop., mydło 3 rs. 60 kop., woskowe świece pud 10 rs. Dochód więc ogólny czynił brutto: ze swiec stearynowych 157,500 rs., pół-stearynowych 27,500 rs., woskowych 30,000 rs., mydła 46,800, ogółem 261,800 rs. Fabryka spotrzebowała rocznie około 35,000 pudów łoju za 140,000 rs. Fabryka zaopatrzona w najlepsze machiny, sprowadzone z zagranicy lub z Warszawy. Posiada 4 hidrauliczne ciepłe prasy, tyleż pras zimnych, machinę do polerowania swiec, parową machinę o sile 8 koni, wprawiającą w ruch prasy, 4 machiny do wyrobu knotów, 13 machin do nalewania swiec, kotły i kilka tysięcy cynowych form do swiec. Robotników (najwięcej kobiet) około 80, biorących od 60—75 kop. na dobę. Po śmierci założyciela Roberta Bohte objął fabrykę syn jego Karol Bohte, a gdy ten w lat kilka młodo skończył życie, sukcesorowie w 1872 r. sprzedali fabrykę kupcom pińskim Rabinowiczom za 120,000 rs., którzy zamknęli wkrótce fabrykę swiec pół-stearynowych, woskowych jarzących i mydła, tak, że obecnie tylko fabryka swiec stearynowych istnieje. Swiece zbywają się w Pińsku, Kobryniu, Brześciu, Grodnie, Wilnie, Kijowie, Odessie a nawet w Warszawie. W 1884 r. było w pow. pińskim 20 gorzelni. Przed laty kilkunastu było ich 80 z górą, a każda produkowała od 3 do 4 tysięcy wiader wódki. Gorzelnie same z siebie nie wielki czyniły dochód, ale wielkie miały znaczenie w gospodarstwie rolnem. Wypędzano wódki w powiecie 211,229 wiader, za wiadro zaś płacono 70—80 kop. Przemysł ten ze zmianą stosunków ustał prawie zupełnie. Browarów piwnych było 10 w pow., w których wypędza się 41.295 wiader piwa prostego, sprzedaje się ono w fabrykach beczkami od 8 wiader, beczka kosztuje 2—4 rubli. Bawarskie piwo wyłącznie w Pińsku się tylko produkuje. Terpentyny i smoły 2 fabryki, dziegciu 1. Smoła, dziegieć a w małej ilości i terpentyna wypędza się w Łunińskich, Stolińskich, Czerwińskim i Borowskim lesie. Zresztą włościanie pędzą także smołę w jamach, majdanami zwanych. Garbarni w powiecie 3, nie wielkiego jednak znaczenia. Huta szklanna w Płotnicy, wyrabia prostego szkła około 4,600 kop. Dochód z niej roczny około tysiąca rs. Dwie są w powiecie wapielnie: w Łahiszynie i w Czerwiszczach. Pierwsza z nich znaczną ilość wapna wysyła do Kijowa. Cegielni jest w powiecie kilkanaście, ale cegła w nich nędznego gatunku, tylko się na domową potrzebę wyrabia. Lepsze są nieco w Lubieszowie i w Swarycewiczach. Miasteczko Horodne na Zarzeczu posiada jedyną w całym powiecie wyborną glinę. Wielu tu jest zdu-

nów, wyrabiających dobre garnki, dzbany, misy i t. d. i obszerny niemi prowadzących handel. Nadto znajduje się: 1 olejarnia w Kamieniu; 3 młyny parowe: w samym P. na przedmieściu Leszczu (z produkcyą na 243,200 rs.), w Łuninie ks. Lubeckiego i w Witczówce Skirmunta; fabryka ćwieczków do obuwia w P. (z prod. za 7,800 rs.); 2 fabryki tabaczne (z prod. do 30,000 rs.). W ogóle w 1884 r. było 43 przemysłowych zakładów, w nich pracowało 733 robotników. Niedawno liczyło się w powiecie 4,538 rzemieślników różnego rodzaju. Handel na zewnątrz najważniejszy jest drzewem spławianem w obie strony: Prypecią na Niż i morze Czarne, tudzież kanałami: Ogińskim i Bugskim przez Niemen i Wisłę na Baltyk. Wartość wywozu drzewa wynosi do 400,000 rs., zboża rozmaitego w ziarnie do 244,000 rs., produktów zbożowych do 31,000 rs., makuch do 78,000 rs., przeróbek leśnych, jako to: smoły, dziegciu, terpentyny i t. d. do 50,000 rs. Przywozi się: mąka żytnia, tytuń, oleje różne, konopie, piasek cukrowy, melasa, wełna, pieńka, len, żelazo, sól. Ten artykuł ostatni w handlu wewnętrznym rozchodzi się w ilości 40,000 pudów, na sumę przeszło 30,000 rs. W porcie pińskim ładuje się do 670 statków a wyładowuje się do 340 statków; wartość przywozu i wywozu niewiadoma. W pow. pińskim jest 428,000 dzies. lasu. Najwięcej sosny, olchy, brzozy, klonu; jodła i buk rzadko się spotykają. Dębów jest jeszcze cokolwiek, ale nie ma już takich jak dawniej, kiedy z jednego dębu robiono tak wielkie łodzie, jak statek, w którym Stanisław August r. 1784 oglądał kanał królewski. Lasy prywatne źle się zachowały i eksploatują się nieprawidłowo. Wyniszczono je na bale, klepkę i t. d. Lepsze lasy handlowe i budulcowe znajdują się w majątkach Telechany i Kużeliczyn Pusłowskich, w Kożangródku Szczytów, w Czerwiszczach Ordy, w Stolinie Stachowskich, w Wiczówce Skirmuntów, w Chotyniczach hr. Potockiego, w Łnninie ks. Lubeckiego i w Borowej Kraszewskiego. Godzien wspomnienia las Poboiszcze zwany. Jestto szereg wzgórków, pokrytych lasem, ciągnących się nad błotami o mil 5 od P. Tutaj książęta litewscy (1220 r.) Skirmunt i Kukowojtys odnieśli podobno zwycięstwo nad Mścisławem, ks. włodzimierskim. Lasy skarbowe, podzielone na dwa leśnictwa, zachodzą w obręb przyległych powiatów. Pod zawiadywaniem 1-go okręgu leśnego z zarządem w Wyszewiczach znajduje się około 81,085 dz., pod zawiadywaniem zaś 2go z zarządem w Lubieszowie, przeszło 68,200 dzies. Ilość wyrabianego leśnego materyału w pow. pińskim w przybliżeniu wynosi: brusów w sosnowych 75,000 sztuk, brusów dębowych 2,500 szt., kłód sosnowych 16,000 szt., kłód olszowych 2,000 szt., smoły 1,000 beczek, klepek do 3,000 kóp. Około 1880 r. było w powiecie do 200,000 sztuk krów, bydła większego i mniejszego tudzież owiec, koni i świń. Podług dawniejszych danych było: 9,154 sztuk koni, 39,126 szt. bydła rogatego, 45,426 szt. owiec prostych, 14,570 szt. owiec rasy poprawnej, 12,765 szt. kóz i 26,896 świń. Konie są małe i słabe, bo w drugim roku już je zaprzęgają do brony, a w trzecim do wszelkich używają robót. Bydło także nie jest rosłe, ale woły silne, a krowy mleczne. Cena przeciętna konia wynosi 30—50 rs., krowy 15—25 rs., owca prosta kosztuje 2—3 rs., hiszpańska 4—5 rs., koza $1^1/_2$—2 rs., świnia 8—12 rs. Ceny mięsa wołowego dawniej były bardzo niskie, 2 lub 3 grosze za funt, ale kiedy granicę królestwa polskiego otworzono, ceny wkrótce się podniosły, mięso bowiem zimową porą w znacznej ilości tutejsi rzeźnicy i spekulanci wywozić zaczęli do Warszawy, tak, że cena jego doszła tu do 8, 10, 12 groszy i więcej. Upadek bydła nierzadki; choroba pospolita czuma, przeciw której włościanie żadnych nie mają zaradczych środków i tylko chore sztuki oddzielają od zdrowych. W powiecie liczą 10,559 sztuk ulów i barci. W 1877 r. liczba pni dochodziła do 20,000. W tej liczbie ledwie $^1/_6$ część przypada na obywateli, reszta włościańskie. Obywatele w pasiekach tylko trzymają pszczoły blisko ogrodów fruktowych, włościanie w lesie. Gospodarstwo pszczolne takie tu teraz jak było przed wieki; nie widać postępu, nie widać zamiłowania w pszczolnictwie, które rozumnie prowadzone, w budżecie dochodu domowego okazałoby korzystne rezultaty. Pud miodu ceni się tu 4 rs., pud wosku 20 rs. Wielu obywateli zajmuje się chętnie myślistwem na dzikiego zwierza i na ptactwo. Przedmiotem polowania są: niedźwiedzie, dziki, wilki, lisy, łosie, sarny, zające; z ptactwa: głuszce, cietrzewie, jarząbki, słomki, bekasy, dzikie gęsi i kaczki. Ale psiarni licznej i tak uorganizowanego myślistwa jak to dawniej bywało, nie widać tu już nigdzie; kilka psów gończych i wyżłów wystarcza teraz. Niedźwiedzie i łosie tylko w wielkich puszczach się chowają, jak w łunińskiej i chotynickiej, w innych miejscach rzadkie są bardzo. Kaczek dzikich jest ogromne mnóstwo. Zdarza się nieraz, że myśliwi z miasta w jednym dniu ubijają ich 60 i więcej. Wielu jest także polujących włościan i ci niezmierne robią spustoszenie w ptactwie dzikiem. Bobry spotykają się ale już bardzo rzadko, na Styrze w majątku Ordów Perekale, oraz na rz. Bobryk w majątku t. n. Bortnowskich. Od polowania większe tu ma znaczenie rybołówstwo, które dla niektórych obywateli, mających u siebie jeziora lub rze-

kę rybną, a zwłaszcza dla włościan, stanowi przedmiot niemałego dochodu i ciągłego prawie zimową porą zajęcia. Ryby poławia się w powiecie rocznie w przecięciu od 15—20 tysięcy pudów, szczególnie szczupaków, okoni, linów, karasi, jaziów, leszczów, sumów i wiunów czyli piskorzy. Sandacze (sądaki) rzadko się zdarzają, rzadziej jeszcze jesiotry, które czasem z Prypeci a do niej z Dniepru na tutejsze wody zabłądzą. Wierzuby tylko się na Horyniu łowią. Przed 20 laty lub nieco dawniej funt dobrej ryby można było kupić za 2—3 groszy. Po skasowaniu granicy celnej królestwa polskiego, a szczególnie po otwarciu kolei żel. z Warszawy do Brześcia, ogromne transporta ryby zaczęto ztąd wyprawiać do Warszawy i to nie tylko zimą, ale nawet latem w beczkach obłożonych lodem; ryba wtenczas w P. znacznie podrożała, tak, że obecnie za funt płaci sią złoty a czasem i więcej. Raków jest mnóstwo i niegdyś stanowiły także przedmiot handlu. W niektórych miejscach włościanie prowadzili handel suszonemi szyjkami raków. Klimat o wiele jest łagodniejszy niż w innych powiatach gubernii, a to z powodu południowego położenia i topograficznych warunków, zwłaszcza z lew. strony Prypeci, co wskazuje bieg rzek od północy na południe ku niej płynących; to też wszędy tu może w sadach rosnąć: orzech włoski, biała akacya, morela, brzoskwinia i nawet winna latorośl. Są ślady, że musiały tu rosnąć i buki, jest bowiem nad Stochodem wieś Buczyn i na dawnym obszarze Pińszczyzny, dziś w Mozyrskiem, wieś Bukcza. Komunikacye dawniej odbywały się przeważnie za pośrednictwem rzek spławnych, dwa tylko bowiem trakty pocztowe: pińsko-wołyński i pińsko-kobryński znajdowały się w powiecie. Obecnie jednak wszystko się pod tym względem zmieniło na lepsze. Już lat kilka trwa oczyszczanie koryta Prypeci z pni dębowych, które utrudniały żeglugę, a tę ważną robotę na koszt rządu wykonywa z pomyślnym skutkiem inżynier dróg i komunikacyi Franciszek Daniłowicz. Niemniej zbudowano temi czasy dwie krzyżujące się drogi żelazne, przecinające Pińszczyznę i łączące Ukrainę i Wołyń z Litwą. Olbrzymie te roboty wraz z kanalizacyą dokonywaną przez generała Żylińskiego, postawiły Pińszczyznę w daleko szczęśliwszem położeniu. Strona bogata we wszystkie dary natury, lecz poprzednio odosobniona, naraz staje się rzeczywistą śpiżarnią bliższych i dalszych okolic, a mieszkańcom daje możność ściągnąć tu potężne kapitały i następnie dźwigać przemysł i rolnictwo do wysokiego stopnia. Co prawda, obecna chwila wcale nie sprzyja ekonomicznemu rozwojowi, ale za to Pińszczyźnie łatwiej przenieść kryzys niż mieszkańcom innych stron, bo skarby zdobywać tam można prawie bez trudu i zawodu, zwłaszcza, że udoskonalone środki komunikacyi odkrywają odrazu szerokie pole do handlu wywozowego i zamiennego. Ważniejsze jarmarki w powiecie odbywają się w Pińsku: na Zielone Świątki czyli w 10tą niedzielę po Wielkiejnocy, niemniej przez cztery dni od 12 do 16 czerwca włącznie; w Łohiszynie 29 czerwca, 6 sierpnia i 1 października w Pokrowy ruskie; w Kożangródku 1 września; w Lubieszowie 2 maja, 29 czerwca, 8 września i 6 grudnia; w Sudczu na Zielone Świątki. Obsługa sanitarna jest bardzo niedostateczną, w całym bowiem powiecie jest zaledwo 4-ch medyków, 1 weterynarz, 9 felczerów gminnych, 1 felczer wolno praktykujący. Szpitali znajduje się cztery w Pińsku, mianowicie: miejski, więzienny i dwa żydowskie. Na prowincyi nie było dotąd lecznic, tylko w Telechanach wraz z apteką. Szpital ten, na łóżek 13, pobiera rocznie od rządu subsydyów 2,255 rs. W 1882 r. w powiecie chorowało osób: 677 na ospę, z których 82 umarło; 806 na dyaryą, 136 umarło; 676 na odrę, 8 umarło; 792 na tyfus, 35 umarło; 50 na szkarlatynę, 10 umarło; 8 na dyfterytys, 4 umarło; 122 na koklusz, 11 umarło; samobójstw było 4, nagłych śmierci 93. W 1882 r. było 47 pożarów (9 od podpalenia), spaliło się 129 domów na sumę 116,133 rs. W 1882 roku zalegało różnych podatków rządowych 178,000 rs. W tymże roku powołano do służby wojskowej 1024 osób, zwolniono od służby 63 z powodu różnych przyczyn, nie stawiło się do losowania 160, przeważnie żydów. Miast i miasteczek jest 11 w powiecie, a mianowicie: P., Łohiszyn, Telechany, Pohost-Zahorodny, Horodno, Kożangródek, Pohost-Zarzeczny, Święta-Wola, Stolin, Lubieszów (inaczej Nowym-Dolskiem zwany) i Nobel. Oprócz tego znajduje się 292 wsi, 191 folwarków, 27 zaścianków, 42 okolice szlacheckie. We wszystkich osadach w 1879 roku było 13,042 dm. Jezior mających nazwę liczą w pow. pińskim 48, wszystkich zaś przeszło 80. Najważniejsze: Bobrowickie (na granicy pow. słonimskiego), Błudne, Białe (tej nazwy są 4 jeziora w różnych miejscach), Bohatyrewo, Bezimiańskie, Czerwiszcze, Czornoje, Dobowskie, Hruzno, Horodno, Hoszcza, Hutno, Horodyszczańskie, Jastrebla, Karasino, Kaczajskie, Kraśne, Konczyckie, Komorskie, Lubiaż, Lubin, Lubeń, Lubiszewo, Łyniewo, Łybień, Nobel, Nizowiszcze, Omyt, Ostrowite, Ostrowia, Oziery (3 w jednej okolicy), Olipiec, Okunino, Płotycze, Pokomarskie (2), Pohoskie (największe, mające 9 mil kw. przestrzeni, odznacza się tem, że w niem rosną orzechy wodne, rzadko gdzieindziej pojawiające się), Somino, Sosno,

Suszyckie, Samochowickie, Swieckie, Swietlica, Terebieżewo, Tumeń, Wyganowickie (wchodzi w system wodny Ogiński), Wólka (wchodzi w system wodny Ogiński, ma port dla zimowania statków), Wyłazy, Wólka, Zadołże, Zawiszcze i Żabio. Rzeki mające ustalone nazwiska są: Bezimiennica, Bobryk, Breszcza, Cna, Czajówka, Czaków, Filipówka, Horyń, Jasiołda, Kamień, Korościcha, Korostynka, Luszcza, Lwa, Myszyna, Mikołajówka, Młynek, Murożeczna, Niesłucha, Nożyk, Prypeć (najważniejsza), Parok, Pina, Prostyrń, Pierohon, Płotnica, Rossocha, Reczyca, Słucz, Styr, Stubło, Strumień, Stochod, Stawek, Szczara (na zachodnio-północnej granicy), Wiślica, Wiec, Wiesiełucha, Wirok, Zalesie, Zapruda, Zajmica i Zadubie. Ważniejsze błota, mające nazwy ustalone, są: Hryczyn i Ruda w płn.-wsch. stronie powiatu, Rudzica w płn. stronie, Uholskie na granicy południowej. Znaczniejsze wyniosłości: w okolicy Łohiszyna i w okolicy wsi Wielka Hać. Z miejsc ważniejszych pod względem historycznym lub pamiątkowym należy wymienić: Albrechtów, upamiętniony bytnością króla Stanisława Augusta w 1784 r.; Dolsk, gniazdo kn. Dolskich; Horodno, starożytne mko na Zarzeczu, z okopami; Kożangródek, starożytne mko nad Cną, posiada okopy, gniazdo starej rodziny Szczytów, w rezydencyi dziedzica archiwum rodzinne; P., niegdyś stolica ks. pińsko-turowskiego, w dziejach wielokrotnie wspominany; Nobel, starożytny gród słowiański nad wspaniałem jeziorem, pamiętny porażką Litwinów w XIII w.; Pohost Zahorodny, stary gród słowiański nad wielkiem jeziorem, dziedzictwo ks. Lubeckich, pamiętny urodzeniem d. 13 października 1773 r. Łukasza Gołębiowskiego; Łunin, dziedzictwo ks. Lubeckich, księgozbiór i archiwa, pamiętne długiem przebywaniem i zgonem ks. Pawła Genjusza; Kołodno, miejsce długiego pobytu i pracy obywatelsko-ziemiańskiej Kazimierza Skirmunta i żony jego Heleny, rysowniczki i rzeźbiarki; Krystynów, niegdyś dziedzictwo Mateusza Butrymowicza, posła pińskiego, upamiętniony bytnością króla Stanisława Augusta 1784 r.; był tu księgozbiór i pamiątki, wszystko zmarnowane; Widium-Góra, przedhistoryczne okopisko przy ujściu Cny do Prypeci, domniemana mogiła Owidyusza Nazona; Lubieszów, wsławiony szkołami pijarów, upamiętniony działalnością pedagogiczną: Dawida Pilchowskiego, Jana Erdmana, Michała Bohusza i wreszcie uczonego ex-pijara ks. Antoniego Moszyńskiego; Porzecze, dziedzictwo Skirmuntów, miejsce urodzenia znanych z działalności obywatelskiej i ekonomicznej braci: Konstantego, Kazimierza i Aleksandra Skirmuntów, gospodarstwa przemysłowe, księgozbiór i archiwa rodzinne; Planta Nielubowiczów, księgozbiór; Stolin, pamiętny bitwą wojsk litewskich z rossyjskiemi, stoczoną w d. 29 września 1655 r. Z pomiędzy ludzi którzy urodzeniem, pobytem i działalnością stali się chlubą Pińszczyzny, zasługują na wzmiankę: Borowski Kacper, profesor literatury w akademii wileńskiej, urodzony w Pińszczyźnie; Czarnecki Władysław, chorąży w. lit., przyjaciel ludu, wydawca białoruskich kazań dla użytku parochów unickich; Huebel Łukasz, dobry malarz w zakonie pijarów lubieszowskich; Jelski Władysław, starosta grodowy piński, dowódca petyhoryi pińskiej, znany w dziejach jako socyusz Pocieja w akcesie na rzecz króla Leszczyńskiego pod Koreliczami, mąż wielkiej powagi, żonaty z Brzostowską, miał synów znanych zaszczytnie w ostatniej dobie kraju: Franciszka, podkom. starodubowskiego, Stanisława, pułkownika petyhorskiego i Konstantego, generała w 1794 r.; Ogiński Michał, hetman, twórca kanalizacyi w Pińszczyźnie w XVIII w., mąż stanu; Rewkowski Zygmunt, matematyk i socyolog, profesor akademii wileń., przemieszkiwał w Pińszczyźnie; Pietraszkiewicz Feliks, zasłużony marynarz, rodem z mieszczan pińskich; Naruszewicz Adam, pobierał nauki w P.; Kościuszko Tadeusz, pobierał pierwotnie nauki w P.; Skirmuntówna Konstancya, współczesna młoda dziejopisarka. Opisywali Pińszczyznę: J. I. Kraszewski (Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy, t. I); Kontrym Kazimierz (Ekskursya, 1828); Moszyński Antoni (Kronika Lubieszowska, Pińsk i Pińszczyzna); Jelski Aleksander (Tygodnik Powszechny za 1880 r., Nr. 9—13); Kirkor Adam (Opiekun Domowy za rok 1875, Nr. 36); Gołębiowski Łukasz (Lud); Zieliński, (Statisticzeskoje opisanije minskoj gubernii); Mikołaj Archimandryta (Istorija minskoj eparchii) i w. in. Pod względem historycznym ważne wiadomości obejmuje zbiór: Rewizija puszcz i perechodow zwierinych w bywszem w. kn. litowskom i priwilegii pinskago powieta (Wilno, 1871 r.) Marszałkami pow. pińskiego byli: Dostojewski Piotr h. Radwan z odmianą (1598 r.), Sołomerecki ks. Włodzimierz h. Rawicz (1638), Sołomerecki ks. Jan h. Rawicz (1648), Jelski Łukasz h. Pielesz (1655), Dolski kn. Jan Karol h. Kościesza z odmianą (1667), Wojno Maciej h. Trąby (1667), Jelski Roman h. Pielesz (1740), Orzeszko Antoni h. Korab (1755—73), Kurzeniecki Józef h. Bogorya z odmianą (1775—86), Lubecki ks. Franciszek h. Druck (1783—86), Świeżyński Kazimierz h. Półkozic (1796—98), Lubecki ks. Tomasz h. Druck (1800—1805), Lubecki ks. Karol (1807—1811), Skirmunt Szymon h. Przyjaciel z odmianą (1812), Skirmunt Adam (1817), Lubecki ks. Hieronim (1822), Skirmunt Ale-

ksander (1825), Lubecki-Drucki ks. Edwin (1861), de Witte bar. Mikołaj (1870). Oprócz tego był marszałkiem pińskim Józef Szczytt h. Jastrzębiec. *Ks. A. Moszyński.—A. Jelski.*

Pińsk, wś i dom., pow. szubiński, o 5 klm. na zachód-północ od Szubina, na trakcie kcyńskim; par. i poczt. w Szubinie, st. dr. żel. o 15 klm. w Nakle. W 1213 r. nadał tę wieś Władysław Odonicz klasztorowi łekneńskiemu. W 1371 r. zamienia Sędziwój, podkomorzy poznański, Kamieniec na P. Około 1793 r. należał P. do Stanisława Mycielskiego, generała wojsk kor. Wś ma 4 dm., 67 mk. (51 kat. i 16 prot.). Domin. ma 10 dm. i 248 mk. (187 kat. i 61 prot.); obszaru 1703 ha, czyli 536·18 roli, 306·39 łąk, 63·83 pastw., 765·97 lasu, 27·57 nieuż. i 3·06 wody; czysty dochód 9236 mrk; cegielnia. *E. Cal.*

Pińska droga żelazna, ob. *Poleskie* drogi żelazne.

Pinsówka, rzka w pow. trockim, przepływa pod mkiem Butrymańce.

Pinszyszki, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 30 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. katol.

Pinti, potok na Bukowinie, dopływ Negryszory.

Pinuwerch, wzgórze 595 mt. wys., pod 49° 10′ 30″ płn. szer. a 41° 17′ wsch. dł. od F., w płn.-wsch. stronie Stynawy Wyżnej, w pow. stryjskim. Wody płyną na płd.-zach. do Stynawki.

Piny, os., pow. konstantynowski, gm. Czuchleby, par. rz.-kat. Niemojki, wschod. obrz. Chotycze, ma 1 dm., 11 mk., 98 mr. ziemi.

Piołunka, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Sędziszów, par. Krzcięcice, odl. 12 w. od Jędrzejowa, ma pokłady kamienia ciosowego. Fol. P. rozl. w 1884 r. mr. 519: gr. or. i ogr. mr. 477, łąk mr. 9, nieuż. mr. 33; bud. mur. 15, z drzewa 3; płodozmian 8 i 15 polowy. Wś P. os. 24, z gr. mr. 143.

Piołunowo, w XVI w. *Pielunowo*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Byczyna, odl. 23 w. od Nieszawy, ma 157 mk. W 1827 r. należała do par. Witowo i miała 6 dm., 88 mk. Fol. P. rozl. mr. 595: gr. or. i ogr. mr. 530, łąk mr. 14, pastw. mr. 7, nieuż. mr. 25; bud. mur. 10, z drzewa 1; płodozmian 14 polowy. Wś P. os. 14, z gr. mr. 21. Podług reg. pobor. pow. radziejowskiego z 1557 do 1566 r. wś Pielunowo, w par. Byczyna, własność Mikołaja Roskowskiego (wojskiego kruszwickiego) miała 3 łan., 3 zagrod. (Pawiński, Wielkop, II, 28). Wś tę miał nadać Stanisław August dziedzicowi Krzywosądzy Modlińskiemu, w nagrodę za groblę jaką on wysypał wzdłuż Bachorzy od Krzywosądzy do Sędzina.

Pionczyn, ob. *Piączyn*.

Pionierski, kanał, al. *Pionierskie* jezioro, zbiornik wody oblewający zamek radziwiłłowski pod Nieświeżem. Łączył się od południa z drugim takim zbiornikiem zwanym Panieńskim i za pośrednictwem niego z rzeką Uszą, dostarczającą tu wody. Dziś idzie pomiędzy niemi wielka grobla, łącząca miasto z zamkiem radziwiłłowskim. P. kanał długi jest prawie na $2^3/_4$ wiorsty, szeroki na $^1/_2$ wiorsty, rybny. W dziejach Nieświeża kanały te są nieraz wspominane, szczególnie zaś upamiętnione podczas bytności króla Stanisława Augusta w Nieświeżu w 1784 r., bowiem na tych kanałach urządzone było sławne widowisko nocne, „wzięcie Gibraltaru," opisane szczegółowo przez Kotłubaja, Kraszewskiego, Syrokomlę i innych. Było to też miejsca ulubionej przejażdżki na łodziach możnych dziedziców zamku. *A. Jel.*

Pionka, potok, dopływ Mizunki, w pow. dolińskim.

Pionki, os., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, odl. od Kozienic 14 w., ma 4 dm., 21 mk., 17 mr. ziemi dworskiej, 5 mr. ziemi włościańskiej. W 1827 r. było 3 dm., 44 mk. Wchodzi w skład dóbr majoratu rządowego Kozienice.

Piorki, jez. w pow. święciańskim, niedaleko rz. t. n., do 5 w. dług., a do $1^1/_2$ w. sz.

Piorki, wś nad jez. t. n., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 4 dm., 38 mk. katol.

Piórków, u Długosza *Pirkow*, w XVI w. *Pierków*, wś i fol., pow. opatowski, gm. Piórków, par. Łagów, odl. od Opatowa 17 w., posiada urząd gminny, 135 dm., 799 mk., 619 mr. ziemi dworskiej i 1394 mr. włośc. Obszar folwarczny stanowi majorat rządowy. W 1827 r. było tu 51 dm., 469 mk. Była to zdawna posiadłość biskup. kujawskich. Przechował się dokument datowany z Pirkowa w 1399 r., którym Mikołaj z Kurowa, bis. kujawski, nadał pewne przywileje Przecławowi Mleczkowiczowi, młynarzowi, dla młyna wzniesionego na rzece Łagowicy i zwanego Wbrogow (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., II, 353). Według Długosza (L. B., II, 466) był tu dwór biskupi i folwark bogaty, 8 łanów kmiecych, 3 ogrod. z rolą. Dziesięcinę, wartości 8 grzyw., pobierał biskup kujawski. Dwie karczmy z rolami płaciły po $1^1/_2$ grzyw. czynszu. Szczegółowe wyliczenie posług i powinności ciążących na ludności wsi podaje Lib. Ben. Długosza (I, 629). W regestr. pobor. z 1508 r. P. zaliczony jest do rzędu miast wraz z Łagowem, jestto zapewne pomyłka, gdyż w regestr. z 1578 r. spotykamy wieś Pierków, w par. Łagów, własność bisk. krakowskiego (mylnie, zamiast kujawskiego), mającą 5 łanów i 5 osadn. (Pawiński, Małop., 189 i 464). W drugiej połowie XVIII w., na życzenie bisk. kujawskiego, dyrektor fabryk żelaznych w dobrach biskup.

krakowskich Szobert, zbudował tu wielki piec, nie istniejący obecnie. P. gmina należy do sądu gm. okr. III w Łagowie, gdzie jest i st. poczt., ma 2735 mk. i 7535 mr. obszaru, w tem 2335 mr. ziemi dworskiej. W skład gm. wchodzą: Dębiany, Łazy, Piotrów, Piórków i Nieskurzów. *Br. Ch.*

Piórkowo, wś i fol., pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radomin, odl. o 14 w. od Rypina, ma 19 dm., 196 mk. Fol. P. z attyn. Fijewo rozl. w 1885 r. mr. 971: gr. or. i ogr. mr. 854, łąk mr. 78, lasu mr. 5, nieuż. mr. 34; bud. mur. 10, z drzewa 9; płodozmian 10 polowy, pokłady torfu. Wś P. os. 31, z gr. mr. 54. W 1799 r. własność Ostrowskich, wysiewu 98½ kor. żyta, 5 kor. pszen., 168 złp. czynszu. Obecnie własność Niemca.

Pióro, nazwa skał we wschod. części grzbietu Nosala, szczytu tatrzańskiego, wznoszącego się nad Olczyską doliną.

Pióromont, wzgórze nad Wilią w Wilnie. Z prawej strony Zielonego mostu, idąc z miasta, niedawno jeszcze śród rozłożystych drzew na tem wyniosłem wzgórzu sterczały ruiny pałacu zwanego Pióromontem, nad płynącą u stóp rzeką Wilią. Założył go około 1762 r. krajczy witebski, później generał wojsk rossyjskich Pióro (ożeniony z Zofią Manteufflówną, córką Rajnolda Manteuffla, starosty zedejkańskiego i pułkownika wojsk polskich, tudzież żony jego Zofii z Niephagenów) i ztąd przezwany Pióromontem. Została o nim pamiątka w wierszach Adama Naruszewicza. Według zdania poety-historyka, miejsce to wtedy było istnym rajem ziemskim, gdzie uprzejmość i hojność gospodarzy czarowały licznych, często wzywanych gości. Szymon Starowolski w opisie królestwa polskiego mówiąc o Wilnie (str. 102), nie wspomina o Pióromoncie. Tłumacz zaś pijar Gołębiowski (1765 r.) porobił dodatki mówiąc: „Snipiszki zaś, z drugiej strony Wilii, przyozdobione wspaniałym kościołem i klasztorem jezuitów, pod wezwaniem św. Rafała, takoż pięknej symetryi pałacem P. nazwanym JPP. Piórów.“ Pokazuje się więc, że P. istniał już w 1765 r. Porów. Niesiecki, t. VII, str. 310. *G. M.*

Piórów, w dok. *Pyorów*, wś, pow. piotrkowski, par. Kamieńsk. Obecnie nie istnieje. Już na początku XVI w. stała pustkami (por. Lib. Ben. Łask., 1, 503).

Piórowa Wola, właściwie *Pierowa Wola*, wś i fol., pow. kutnoski, gm. Błonie, ma 316 mk., 504 mr. ziemi dworsk. i 323 mr. włośc. W 1827 r. było tu 20 dm. i 326 mk., par. Lubień.

Pioruńce, wś włośc. nad 3 stawami, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 2 dm., 49 mk. katol.

Piorunka 1.) albo *Mochnaczka*, rzeczka w pow. nowosądeckim, przyjmuje w obrębie gm. Mochnaczki z prawego brzegu potok Fatałowski i wpada do Muszynki, dopływu Popradu. 2.) **P.** al. *Florynka*, rzka w pow. grybowskim, dopływ Biały-Dunajcowej, przyjmuje pot. Kamiannę we wsi Florynki i drugi pot. t. n. we wsi Polany.

Piorunka, rus. *Perunka*, wś, pow. grybowski, ma cerkiew drewnianą, filię par. w Czyrny i szkołę ludową jednoklasową. We wsi jest 73 dm. i 402 mk. (198 męż. i 204 kob.), 388 gr.-kat., 1 rzym.-kat. i 13 izrael. Ta górska osada rozsiadła się w zwartej dolinie potoku t. n. Poziom wsi wznosi się 538 mt., lecz od południa w Karniakowym wierchu do 727 mt., na zachodzie, bezpośrednio przy wsi, mają stoki Brzeznika (719) do 678 a ku północy 618 mt., na wschodzie zaś 638 mt. Gleba górska owsiana. Pos. większa (fundusz religijny) ma tylko 38 mr. roli, 15 mr. łąk, 5 mr. pastw. i 436 mr. lasu; pos. mniejsza zaś 866 mr. roli, 148 mr. łąk, 111 mr. pastw. i 69 mr. lasu. Wioska ta graniczy na płd. z Mochnaczką Wyżnią, na zach. z Berestem, na półn. z Polanami a na wschód z Czyrną. *Mac.*

Piorunów 1.) fol., pow. błoński, gm. Pass, par. Błonie, odl. 2 w. od Błonia, ma 74 mk. W 1827 r. było 6 dm., 54 mk. W 1872 r. rozległ. mr. 189: gr. or. i ogr. mr. 175, łąk mr. 9, wody mr. 2, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 7. Istniała tu bogata owczarnia. 2.) **P.**, wś, fol. i os. młyn. nad rz. Plisią, pow. łaski, gm. Wodzierady, par. Małyń. Wś ma 8 dm., 195 mk.; fol. 5 dm., 99 mk.; młyn 1 dm., 7 mk. W 1827 r. było 12 dm., 110 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 375) wsi: P. i Piorunówek dawały z łanów fol. dziesięcinę plebanowi w Małyniu, zaś z łanów kmiecych proboszczowi w Łęczycy. Wikaryusz pobierał kolędę po groszu z łasu. Fol. P. rozl. w 1877 r. mr. 493: gr. or. i ogr. mr. 335, łąk mr. 46, pastw. mr. 11, lasu mr. 77, nieuż. mr. 24; bud. mur. 8, z drzewa 8; płodozmian 8 polowy. Wś P. os. 18, z gr. mr. 156; wś Piorunówek os. 9, z gr. mr. 25; wś Wrząsów os. 15, z gr. mr. 98. 3.) **P.**, w XVI w. *Pyorunowo*, wś, fol. i os. leśn., pow. koniński, gm. Piorunów, par. Rusocice, odl. od Konina 14 w., od rzeki Warty 7 w., posiada gorzelnią parową, młyn wodny, cegielnię, pokłady torfu, 13 dm., 65 mk. Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P. i Kamionka, wsi: P., Kuny, Kamionka, Genowefowo, Leonia, Józefowo i Stefania. Rozl. domin. wynosi mr. 1620; fol. P. gr. or. i ogr. mr. 606, łąk mr. 130, pastw. mr. 43, lasu mr. 539, nieuż. mr. 42, w osadach mr. 31, razem mr. 1391; bud. mur. 25, z drzewa 9; płodozmian 5 i 9 polowy; fol. Kamionka gr. or. i ogr. mr. 192, łąk mr. 1, lasu mr. 18, nieuż. mr. 7, razem mr. 218; bud. z drzewa 3; płodozmian 5

polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 13, z gr. mr. 19; wś Kuny os. 62, z gr. mr. 756; wś Kamionka os. 12, z gr. mr. 94; wś Genowefowo os. 39, z gr. mr. 447; wś Leonia os. 18, z gr. mr. 383; wś Józefowo os. 7, z gr. mr. 86; wś Stefania os. 22, z gr. mr. 115. Według Lib. Ben. Łask. (I, 268) łany folwarczne i połowa łanów kmiecych dawały dziesięcinę plebanowi w Rusocicach, druga połowa łanów kmiecych płaciła mu tylko meszne, po korcu owsa i żyta z łanu. Według reg. pobor. pow. konińskiego z 1579 r. wś Piorunowo, własność Grzegorza Rusieckiego, miała $5^1/_2$ łan., 1 zagr. bez roli, 1 rzem. (Pawiński, Wielkop., I, 236). P. gm. należy do sądu gm. okr. 2 w Paprotni, st poczt. Konin, ma 12,692 mr. obszaru i 3911 mk. *Br. Ch.*

Piorunówek, wś i fol. nad rz. Plisią, pow. łaski, gm. Wodzierady, par. Małyń. Wś ma 9 dm., 57 mk., 59 mr. ziemi włośc.; fol. 2 dm., 12 mk. W 1827 r. było 4 dm., 47 mk. Fol. P. rozl. mr. 266: gr. or. i ogr. mr. 195, łąk mr. 16, pastw. mr. 6, lasu mr. 40, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 6. Fol. ten w 1878 r. oddzielony od dóbr Piorunów.

Piorunowy Most, po białorusku *Piarunowyj Most*, zaśc. poleski, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, par. kat. Ihumeń, własność szlachty Nieciejewskich, ma $5^1/_2$ włók; grunta lekkie, piaszczyste. *A. Jel.*

Pióry 1.) wś, pow. sandomierski, gm. Tursko, par. Połaniec, odl. od Sandomierza 39 w., ma 7 dm., 44 mk., 115 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 4 dm., 30 mk. 2.) **P.** *Pytki*, wś, pow. siedlecki, gm. Pióry Wielkie, par. Zbuczyn, ma 10 dm., 85 mk., 266 mr. ziemi. W 1827 r. było 7 dm., 39 mk. 3.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. siedlecki, gm. Pióry Wielkie, par. Zbuczyn, ma 26 dm., 184 mk., 642 mr. ziemi. W 1827 r. było 23 dm., 103 mk. Podług reg. pobor. pow. łukowskiego z 1531 r. wś Pióry leżała w par. Zbuczyn. Jakub Pyory miał 1 łan, Andrzej i Piotr posiadali także po łanie. W 1552 r. Mateusz Pioro miał 1 łan, Andrzej, Piotr, Mikołaj, Jakub, Kacper, mają po łanie (Pawiński, Małop., 383, 395). Pióry-Wielkie gm. należy do sądu gm. okr. V w Zbuczynie, st. poczt. Siedlce, urząd gm. we wsi Modrzewiu. Gmina ma 2361 mk., rozl. 8920 mr. W skład gm. wchodzą: Izdebki-Błażeje, I.-Kosny, I.-Wąsy, Iwanów-Kijki, I.-Przywory, Modrzew, Ostoje, Pióry Pytki, Pióry Wielkie, Radzików-Kornica, Radzików-Occki, R.-Wielki, Rzązew i Sobice. *Br. Ch.*

Piórzyszki (*Peryszki*), wś nad jez. Róża, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski P., o 12 w. od gminy a 85 w. od Trok, 13 dm., 105 mk., w tej liczbie 97 katol. i 8 żydów (w 1864 r. 38 dusz rewiz.); należy do dóbr Rynkowszczyzna Boryczewskich i Andrzejkowiczów. W skład okr. wiejskiego P. wchodzą wsie: P., Lizdy i Wierciałka, razem 48 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 26 włośc. skarbowych.

Piotrajtyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 38 w., ma 7 dm., 69 mk. W 1827 r. był 1 dm., 23 mk.

Piotrawin, mylnie *Piotrowin*, u Długosza *Pyotrawin*, wś i fol. nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Kamień, par. Piotrawin. Leży na prawym brzegu Wisły, naprzeciw Solca, pomiędzy Kazimierzem a Józefowem, odl. 37 w. od Puław. Posiada kościół par. murowany, kaplicę, pokłady kamienia, fabrykę serów. W 1827 r. był P. wsią duchowną, miał 50 dm., 331 mk., obecnie jest 360 mk. i binduga na Wiśle. Długosz obszernie w dwu miejscach opisuje tę wś (Lib. Ben., II, 511, 512, 561—3 i III, 270). Według legendy, która powstała zapewne w początku XIII w., pod wpływem wzmagającej się czci dla zamordowanego biskupa i uzdrowień doznawanych przy jego grobie, miał tę wieś sprzedać Stanisławowi ze Szczepanowa, bisk. krakowskiemu, niejaki Piotr „miles.“ Po jego śmierci krewni zaprzeczyli biskupowi prawa własności, co wywołało sprawę sądową, w której biskup, niemający widocznie piśmiennego dokumentu kupna, miał powołać się na świadectwo zmarłego i wskrzesiwszy nieboszczyka uzyskał z ust jego w sądzie w obec króla, przyznanie praw własności. Po śmierci biskupa dobra jego prywatne uległy niewątpliwie konfiskacie i P. stał się wsią książęcą. Odbywał się tu pobór cła, które ks. Henryk sandomirski nadał klasztorowi sieciechowskiemu. Z posunięciem granic pobór ten ustał. Władysław Łokietek nadał ją biskupom krakowskim przywilejem, którego oryginał za Długosza znajdował się w skarbcu katedry. Zdawna już istniał we wsi kościół parafialny drewniany, pod w. św. Tomasza. Kościół ten obchodził pamiątkę męczeństwa św. Stanisława i przeniesienia jego zwłok odpustami, które w XV w. ściągały tłumy pielgrzymów. Zbigniew Oleśnicki czcząc w swym poprzedniku nietylko świętego ale i przedstawiciela pokrewnych dążeń kościelno-politycznych, wzniósł w P. nowy, murowany, sklepiony kościół, pod wez. św. Tomasza i Stanisława w 1441 r. W XV w. P. był ludną dość i zamożną wsią. Liczono tu 30 łanów kmiecych, płacących dziesięcinę plebanowi miejscowemu, wartości do 30 grzywien. Pleban miał 5 łanów kmiecych, 3 karczmy, dające po 3 fertony czynszu, 2 ogrod. bez roli, folwark swój i dwór z ogrodem. Kmiecie plebana dawali mu po 12 grzywien rocznie. Biskupi mieli swój folwark, ogrodziarza i trzy karczmy. Verdum, w swej

podróży po Polsce w końcu XVII w. widział tu gmach „Collegium canonicorum,“ piękny z grubemi murami i wieżami (Liske, Cudzoziemcy w Polsce, 109). W 1704 r. P. był widownią ważnego epizodu z wojny, jaką toczył August II ze Szwedami. Król ten cofając się przed gener. szwedzkim Reuschildem, przeprawił się po ustawionym moście przez Wisłę pod Solcem i przy pomocy swej artyleryi zdołał następnie most rozebrać i zająć bezpieczne stanowisko w P. W kilka dni potem, 9 kwietnia, wybuchł w obozie tak gwałtowny pożar, iż 33 ludzi a w tej liczbie lekarz nadworny, marszałek dworu i radca gabinetowy Vitzleben i szambelan Pflug stracili życie, a cała kancelarya królewska, część taboru i 90 koni spłonęło. Dnia 2 wrześ. 1787 r. Stanisław August w podróży do Kaniowa zatrzymał się dla obejrzenia kościoła. Obecnie prócz kościoła wzniesionego przez Oleśnickiego, przechowała się jeszcze starożytna kaplica, wzniesiona, wedle tradycyi, na grobie wskrzeszonego Piotra, którego grobowiec z zatartym napisem pokazują w kaplicy. W kaplicy tej znajduje się obraz noszący cechy szkoły bizantyńskiej a przedstawiający w trzech częściach sceny z życia świętego. Naprzeciw Piotrowina, na przeciwnym brzegu Wisły, uboga mieszkanka Solca Józefa Lichocka, wzniosła kościołek św. Stanisława, w miejscu dawnej kaplicy. P. jako majątek poduchowny, przeszedł na własność rządu i został sprzedany około 1870 r. Cywińskiemu za 60,800 rs. Obszar wynosił 1524 mr. P. par., dek. nowoaleksandryjski, 3010 dusz. Dobra P. poduchowny składały się w 1885 r. z fol.: Piotrowin i Kępa Piotrowińska, rozl. mr. 1347: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 534, pastw. mr. 60, lasu mr. 45, w odpadkach mr. 93, nieuż. mr. 180, razem mr. 912; bud. mur. 7, z drzewa 12; fol. Kępa Piotrowińska gr. or. i ogr. mr. 233, łąk mr. 164, nieuż. mr. 38, razem mr. 435; bud. z drzewa 4, las nieurządzony; płodozmian 6 i 10 polowy. O P. pisał Konstanty Wolicki (Bibl. Warsz., 1841, t. III, 229). *Br. Ch.*

Piotrków, w dok. z 1233 *Petrecow* i *Petrcov*, 1241 *Potrcow*, 1291 *Petrkovia*, w języku urzęd. *Petrokow*, miasto gubernialne i powiatowe, nad rzką Strawą (dopł. Luciąży, dopł. Pilicy), pod 37° 3′ dłg. a 51° 4′ szer. g., śród bezleśnej wyżyny, wznies. 654·5 stóp npm. a 45·5 stóp nad poziom wód Strawy. P. zabudowany po obu stronach linii drogi żelaznej warsz. wiedeń., której stacya odl. 152 w. od st. Granica a 136 w. od Warszawy i 49 w. od Łodzi. Na wschód od linii drogi żel. rozsiadło się miasto właściwe, na zachód dopiero od lat kilkunastu rozwijać się zaczęło przedmieście. Gleba okolic P. jest gliniasto-piaszczysta; powierzchnia falowata. Przy kopaniu fundamentów natrafia się na wyraźne ślady znacznie niższego dawniej poziomu miasta; na półtora łokcia pod brukiem dzisiejszym znajdują bruk dawny, na łokieć znowu pod nim drogę faszyną nawożoną. Strawa przepływa przez miasto w północno-wschodniej jego stronie, zaś Strawka (dopływ Strawy) przepływa południową stronę. Obszar miasta wynosi 328 mr., z czego na ogrody i sady wypada 120 mr. Pod budowlami znajduje się 98 mr.; gruntów orn. jest 34 mr., łąk 20 mr., reszta przypada na pastwiska, wody, kanały, ulice. W trójkącie utworzonym przez linią drogi żelaznej oraz koryta Strawy i Strawki strona zachodnia najwyżej jest wzniesioną, zdrową i dobrze zabudowaną. W bliskości podstawy tego trójkąta, t. j. drogi żelaznej, koncentrują się instytucye rządowe; w okolicy wierzchołka trójkąta mieści się stara, ciasna część miasta, przeważnie przez ludność starozakonną zamieszkała i tu skupił się ruch handlowy. Dzielnica południowa (Krakowskie Przedmieście), pobudowana na dawnych błotach i moczarach, złożona przeważnie z domków drewnianych, jest siedzibą mieszczan rolników. Południowo-wschodnią część miasta zajmuje Wielka Wieś, dzielnica zamieszkana wyłącznie prawie przez najuboższą rzemieślniczo-rolniczą ludność. Szybko rozwijające się przedmieście na zachód drogi żel. warsz.-wiedeń., zamieszkane przez urzędników kolei i ludność koło tejże pracującą, zarówno jak prawie pusta dotąd południowo-wschodnia, granicząca ze stacyą towarową część miasta, przedstawiają miejscowości zdrowe, w kierunku których rozwijać się powinno miasto na przyszłość. W P. znajduje się 9 placów, z których 6 brukowanych, 45 ulic, także po większej części brukowanych, z chodnikami przeważnie asfaltowemi, $3^1/_2$ wiorsty szosy miejskiej, dwa publiczne ogrody i dość znaczna liczba prywatnych, w których około 11,000 drzew owocowych. Zamiejskich przechadzek brak zupełny. Miasto oświetla 190 latarń naftowych. Oprócz 20 stawków i sadzawek, znajduje się tu 19 miejskich i około 300 prywatnych studzien. Z miasta rozchodzą się cztery drogi bite: do Bełchatowa, Łodzi, Tomaszowa i Kielc. Ta ostatnia do niedawna bardzo ożywiona, podupadła znacznie z powodu otwarcia drogi żel. iwangrodzko-dąbrowskiej. Nieruchomości znajdowało się w P. w 1882 r. 564, w czem budowli mieszkalnych 962. W ciągu 11 lat od ostatniego spisu (1871) przyrost tych ostatnich wyniósł 40%. W ogólnej tej liczbie budowli mieszkalnych przypada murowanych 47%, drewnianych 53%, parterowych 63%, jedno i dwupiętrowych 37%, trzypiętrowe są tylko dwa domy, przyczem jedna trzecia budynków pokryta

jest dotąd gontem i słomą. Budowli niemieszkalnych znajdowało się 1051. Ogółem 2013 budynków, między temi 36% murowanych. (Od 1882 do 1886 przybyło numerów nieruchomości 29). Wartość wszystkich budowli w P. podług taksy skarbowej z r. 1886 wynosi 4,123,716 rs., dochód brutto z takowych wyniósł w tymże roku 403,341 rs. Budynki drewniane znajdują się wyłącznie na przedmieściach; we właściwem mieście wyjątkowo się tylko spotykają. Podatki skarbowe w 1886 r. wyniosły 13,559 rs. 57 kop. Specyalne (drogowe i kwaterunkowe) 14,008 rs. 69 kop., miejskie 20,436 rs. 17 kop. Szarwarki, podwody w naturze, oceniono na sumę 2,281 rs. 55 kop. Dochód kasy miejskiej za rok 1885 wyniósł 48,621 rs. Kapitał zapasowy stanowi 53,102 rs. Ludności stałej P. liczy 20,086, w czem 9636 kobiet, 10,450 mężczyzn; ludności niestałej (wojsko, szpitale, więzienie) jest 2960, razem więc P. liczy 23,046 mk. Od r. 1871 do 1882 (spisy jednodniowe) przyrost ludności wyniósł 6,697 osób. W ciągu ostatnich 100 lat ludność P. powiększyła się 7 razy. Z ogólnej liczby mieszkańców przypada na katolików 57%, prawosławnych 3·3%, ewangielików 3·3%, starozakonnych 36·4%. Co do wieku najwięcej przedstawicieli posiada wiek od 0 do 5 lat, bo 15·2%. Osób w wieku 70 do 109 lat przypada 4%. Podług narodowości Polacy stanowią 95%, w tej liczbie urodzonych w P. 51·7%. Języka polskiego w rodzinie używa 62·4% ogółu ludności, którego to języka, oprócz katolików, używa także 11% wszystkich prawosł. mieszkańców miasta, 66% ewang. i 9% starozak. Języka rossyjskiego używa oprócz prawosławnych 24 katol., 23 ewang. i 3 starozak. Żydowskiego żargonu używa $^1/_3$ mieszkańców. Cudzoziemskich 1·5%. Osób z wykształceniem wyższem znajduje się 8%, t. j. 1 na 125 mężczyzn, z wykształceniem średniem jest 8·2%, z domowem i elementarnem 19·6% ogółu ludności. Stosunek umiejących czytać i pisać podniósł się w ciągu 11 lat z 45% na 53%, przyczem jednak 14% odchodzi na kształcących się w chederach (2000 osób) i umiejących czytać jedynie po hebrajsku. Tak, że właściwą normą procentową dla umiejących czytać i pisać w P. będzie 39%. Co do liczby mieszkańców P. zajmuje siódme miejsce w liczbie miast w królestwie. Pod względem sanitarnym miasto do najzdrowotniejszych zaliczyć można. Gdy w królestwie przeciętnie umiera 34·4 na 1000, wykazy zbierane w P. i pomieszczane przez dr. Strzyżowskiego w czasopismach lekarskich za lata 1875, 76, 77, 1881, wykazują 17 do 24 na 1000, co przeciętnie wyniesie 20·58 na 1000. Przyczem połowa umierających przypada na dzieci do lat 10. Przemysł i handel nader słabo reprezentowane są w P. Przemysł w ogóle drobny, a handel ograniczony do potrzeb miasta i okolic. Większość mieszkańców P. stanowią urzędnicy, rzemieślnicy i uprawiający podmiejskie pola. Wszystkich zakładów przemysłowych i handlowych w P. jest 732, w tej liczbie przedsiębierstw gildyjnych 64. Z zakładów fabrycznych istnieją: młyn i tartak parowy, fabryka narzędzi rolniczych, 12 cegielni, piec wapienny, 2 gorzelnie, 4 browary, 2 miodosytnie, 1 fabryka octu, 5 olejarni, 2 farbiarnie, 3 garbarnie, 4 mydlarnie, 2 fabryki świec łojowych, fabrykę kafli, 4 fabryki wód mineralnych, 15 warsztatów stolarskich, 1 tokarnia, 1 warsztat bednarski, 1 kotlarnia, 4 zakłady introligatorskie, 5 magazynów mód, 3 zakłady rękawicznicze, 2 fabryki pończoch, 2 warsztaty powroźnicze, 2 blacharskie, 16 mieszanych, 6 wiatraków, 1 bydłobójnia. Nadto wewnątrz lokalów mieszkalnych mieści się przeszło 300 rozmaitych zakładów rzemieślniczych przeważnie krawieckich i szewckich. Handlem prawie wyłącznie zajmują się żydzi, tak, że z ogólnej liczby osób trudniących się nim (600) 82% przypada na żydów, 14% na katolików, 4% na osoby innych wyznań. Hurtowych składów, oprócz soli, żelaza, wina, cukru i nafty nie ma w mieście. Księgarni jest 2, cukierni 3, aptek 4 i 1 skład materyałów aptecznych. Nie ma tu ani jednego sklepu towarów łokciowych w ręku katolików. Rozwój w P. ścisłym pozostaje związku z przybywaniem władz rządowych. W r. 1865 P. według danych urzędowych miał 11,410 mk. i 501 dm. W 1867 r. P. zostaje miastem głównem gubernii. Począwszy od tej chwili wzmaga się ruch budowlany. Umieszczenie licznych władz rządowych, jak rząd gubernialny z kancelaryą gubernatora, kasa gubernialna, komisya włościańska, drukarnia rządowa i redakcya „Gubernialnych Wiadomości“, sprowadza do P. całą falangę, w części krajowej, w części też napływowej ludności urzędniczej. W 1869 r. przybywa do miasta izba skarbowa. W 1871 r. zarząd pocztowy okręgowy na trzy gubernie i wtedy ludność miasta wynosi już 16,945 mk. W 1876 r. przybywa znów sąd okręgowy, sąd pokoju i filia banku polskiego. W 1881 r. zarząd leśny okręgowy na cztery gubernie, oraz w 1882 r. dyrekcya szczegółowa towarzystwa kredytowego ziemskiego i otwarcie wydziału hypotecznego przy tutejszym sądzie okręgowym i 6-ciu kancelaryi rejentów hypotecznych. W 1885 r. usuniętym został z P. zarząd pocztowy okręgowy, a 1886 r. zarząd leśny. Nadto 1885 r. filia banku polskiego zamienioną zostaje na filią banku państwa. Oprócz wyżej wymienionych władz i instytucyi rządowych w P. znajdują się: urząd po-

wiatowy, komisya konskrypcyjna, izba skarbowa, izba obrachunkowa, intendentura wojskowa, magistrat, kasa miejska, biuro prokuratora sądu okręgowego, biuro policmajstra, zarząd straży miejskiej, dwa sądy pokoju, zjazd sędziów pokoju, więzienie, hypoteka miejska, konsystorz filialny rzymsko-katolicki, kancelarye urzędu stanu cywilnego przy parafiach: rzymsko-katolickiej, prawosławnej i ewangielickiej, kancelarya dozoru bóżniczego i w końcu: telegraf, stacya pocztowa i stacya drogi żelaznej warszawsko-wiedeńskiej osobowa 1-ej klasy i towarowa, zbudowana o wiorstę za miastem. W 1878 r. oprócz powyższych znajdujemy jeszcze w mieście: dwie kasy oszczędności ogólne przy magistracie i przy banku, oraz cztery kasy oszczędności dla urzędników: rządu gubernialnego, sądu okręgowego, izby skarbowej oraz nauczycieli gimnazyów męskiego i żeńskiego (1871 roku, pierwsza tego rodzaju instytucya w kraju), wreszcie kluby: ruski i oficerski i dziewięć cechów rzemieślniczych. P. od 1871 r. ma swój organ „Tydzień“, redagowany przez Mirosława Dobrzańskiego. Z zakładów naukowych P. posiada: gimnazyum męzkie 8 klasowe (od r. 1833), 6 klasowe gimnazyum żeńskie (od 1865 do 1883 progimnazym), szkoła dwuklasowa Aleksandryjska dla chłopców (1884), szkoła niedzielna handlowa (1884), szkół elementarnych miejskich 8, z których 4 katolickie (dwie dla dziewcząt i dwie dla chłopców), 2 żydowskie (jedna męzka i jedna żeńska), 1 prawosławna (mieszana) i 1 ewangielicka (mieszana). Z zakładów prywatnych: 4 klasowa szkoła filologiczna p. Popowskiego, 4 klasowa pensya żeńska p. Rajskiej, oraz 2 klasowe szkoły dla dziewcząt: pp. Jaworskiej i Zarębianki. Z zakładów dobroczynnych P. posiada: gubernialną radę opiekuńczą zakładów dobroczynnych, sekcyą czerwonego krzyża, szpital św. Trójcy, szpital starozakonnych, dom schronienia starców i kalek, ochronkę św. Zofii dla dzieci prawosławnych, straż ogniową ochotniczą, chrześciańskie towarzystwo dobroczynności, utrzymujące ochronkę i tanią kuchnię. Straż ogniowa istniejąca od 1878 r., liczy ona 261 członków czynnych i 197 honorowych, podzielona jest na 4 oddziały i piąty, zwany rekwizytowym. Wartość inwentarza jej wynosi 14,218 rs., dochód roczny (1885 r.) rs. 4025, rozchód 3313 rs. Majątek straży w gotówce, narzędziach i ruchomościach 16,108 rs. Chrześcijańskie towarzystwo dobroczynności, zawiązane zostało w 1885 r. Kapitał jego zapasowy przedstawia sumę 3,000 rs., rozchód w ciągu pierwszego roku istnienia wyniósł 1550 rs.; składową część rzeczonego towarzystwa stanowią: *a*) tania kuchnia, założona w 1884 r; w ciągu roku wydała 23,120 obiadów, oraz 8,401 porcyi; *b*) ochronka mieści do 80 dzieci. Z funduszów prywatnych a za inicyatywą dra Strzyżowskiego, corocznie pewna liczba uboższych dziewcząt pobiera naukę roboty koronek i przemysł ten rozwija sie tak, iż dziś P. posiada już 16 wykwalifikowanych koronczarek. Z gmachów pierwsze miejsce zajmują kościoły katolickie w liczbie siedmiu, kościół ewangielicki, cerkiew prawosławna WW. Świętych, zbudowana w 1847 r. a w 1870 r. znacznie powiększona, cerkiew prawosławna wojskowa w dawnym zamku królewskim, trzy kaplice, z których 2 w mieście i jedna na cmentarzu; synagoga zbudowana w 1689 r., dom modlitwy, oraz świeżo budujący się gmach towarz. kred. ziemskiego i teatr, zbudowany w 1869 r. na przedmieściu bykowskiem, w podwórzu, za browarem F. Spahna w 1869 r. według planu budowniczego Markiewicza. Obszerna jego sala obejmuje dwie loże parterowe, 16 lóż 1-go i dwie loże 2-go piętra, 180 miejsc parterowych, oraz numerowany amfiteatr i galeryą. Piotrków pierwszy w kraju (nie wyłączając Warszawy) w 1871 r. wprowadził w czyn spis jednodniowy, pierwszą też wystawę prowincyonalną obrazów i starożytności urządzono tu w 1882 r. Komitet sanitarny, urządzony za staraniem dr. Strzyżowskiego, również posłużył za pierwowzór wszystkim innym komitetom urządzanym następnie w kraju. Granice miasta stanowią: na północ wsie Byki i Raków, lasy leśnictwa rządowego, staw Wierzeje, od wschodu staw Bugaj, Swierczew i Zalesica, od południa: Milejów, kol. Moryc, Bujny, Belzatka, od zachodu: Twardosławice i Szczekanica. P. leży śród rozległej wyżyny, sięgającej w okolicy miasta do 900 stóp npm., stanowiącej węzeł wodny, z którego rozchodzą się wody w kilku kierunkach: ku Pilicy, Nerowi, i Warcie. Wyżyna ta pokryta w czasach historycznych jeszcze przez lasy i puszcze, była własnością książęcą. Nieliczne osady śród tej puszczy mieściły się naturalnie po nad wodami. Rozległy naturalny zbiornik wód leśnych tej wyżyny, stanowiło zagłębienie, w którem spotykamy dziś staw Bugaj (przy drodze z Piotrkowa do Sulejowa). W końcu XVIII w. były tu jeszcze dwa stawy przyległe, już wtedy bezwodne prawie. Zbiornik ten posiadał więc o wiele większy obszar wód niż obecnie. Nad brzegami tego leśnego jeziora mieściło się niewątpliwie grodzisko a przy nim osada a wreszcie dwór książęcy (myśliwski). Jak w Kaliszu i Łęczycy i wielu innych miastach, nastąpiło z czasem przeniesienie osady z mokrej niziny na sąsiednie wyniosłości, na których powstał Piotrków. Położenie w punkcie środkowym między Wielkopolską, Małopolską i zie-

mią łęczycką, nadało dworowi myśliwskiemu książąt znaczenie politycznego ogniska. Założone w pobliżu klasztory (Sulejów, Witow), sąsiadujące dobra i dwory biskupie (Wolbórz, Pabianice), pomagały do kolonizacyi puszczy i dostarczały dworowi książęcemu odpowiedniego otoczenia i ułatwiały zaspokajanie potrzeb tego dworu. Najstarsze dokumenty wspominające o P. sięgają początku XIII w. Bolesław syn Konrada, ks. sieradzki, wydaje w Piotrkowie 1233 r. przywilej dozwalający cystersom sulejowskim łowić bobry na Nerze w okolicy Bałdrzychowa (Muczk., Rzysz., I, 38). W tymże roku tenże Konrad potwierdza w P. przywilej dany cystersom sulejowskim przez Leszka Białego w 1224 r. (Kod. Małop. Piekosińskiego, II, 53). Konrad, ks. krakowski i łęczycki, wraz z synem Ziemowitem w Piotrkowie 1241 r. uwalniają wś klasztoru sulejowskiego Kępinę od ciężarów publicznych, jak: povoz, naramb, nastawa, veznica i innych. W 1291 r. rozsądza Władysław Łokietek spór o wś Lacynów, między opatem a synami Mścibora (Mucz. Rzysz., 44, 136). Prawdopodobnie w tym czasie otrzymał P. prawo miejskie niemieckie. Z dokumentu, którym Łokietek w 1306 r. potwierdza dawniejsze przywileje klasztoru sulejowskiego i dodaje nowe swobody, dowiadujemy się, że P. był wtedy już miastem, gdyż klasztor zwolniony został od opłaty „targove specialiter in Pyotrkow“ (Kod. Małop. Piekosińskiego, II, 214). Z opisu uposażenia parafii piotrkowskiej w Lib. Ben. Łask. (II, 221—227) można wnosić, iż w czasie założenia klasztoru w Witowie, w końcu XII w., nie było jeszcze kościoła parafialnego w P., gdyż większa część wsi składających parafią piotrkowską płaci dziesięciny z łanów kmiecych klasztorowi witowskiemu a po części na stół arcybiskupów gnieźnieńskich, tylko łany folwarczne, jako późniejsze, dają plebanowi w Piotrkowie. Pierwotnie należała osada ta do jednej z poblizkich a dawniej utworzonych parafii (Rozprza, Milejów, Sulejów, Ręczno). Dziesięcina z łanów miejskich należała w jednej części do klasztoru w Witowie, w drugiej do stołu arcybiskupiego a w trzeciej dopiero do plebana. Wzrastającą osadą zaopiekował się Kazimierz W., który opasał miasto murem i wzniósł kościół parafialny murowany, na miejsce drewnianego. On również zbudował tu nowy murowany gród książęcy. Z tych czasów pochodzi także klasztor i kościół dominikanów, któremu kronika klasztorna przypisuje datę 1319 r., Bzowski 1370 r. a Nowowiejski 1340 r. Gdy pożar zniszczył miasto i jego przywileje, Władysław Jagiełło wydał w 1404 r. nowy przywilej, stwierdzający dawniejsze. Kazimierz W. zwołał do P. w lutym 1347 r. zgromadzenie, na którem wielkopolscy panowie spisali prawa obowiązujące Wielkopolskę. Prawa te, w tymże samym roku, wraz ze statutem małopolskim, zatwierdzone w Wiślicy, za powszechnie obowiązujące ogłoszone zostały. Odtąd P. przez długi czas nie pojawia się na kartach dziejów. Szereg walnych zjazdów rozpoczęło zgromadzenie panów polskich i litewskich w d. 8 grudnia 1438 r., na którem Władysław III, uznany za pełnoletniego, zaprzysiągł wszystkie prawa i swobody. Jedyny to zjazd za jego panowania odprawiony w P. Gdy po klęsce warneńskiej 1444 r. Kazimierz Jagiellończyk zwlekał z przyjęciem korony, wówczas panowie duchowni i świeccy złożyli zjazd w P., na którym, pomimo pogróżki królewicza, iż każdego ktoby przyjął godność króla, za nieprzyjaciela poczyta, przystąpili do obioru nowego władzcy. Było to d. 28 marca 1446 r. Po wysłuchaniu mszy do Ducha św. rozpoczęto obrady, w końcu których Wincenty Kot, arcyb. gnieźnieński, obwołał królem Bolesława, ks. mazowieckiego, poczem wyznaczono poselstwo mające go na tron zaprosić. Wybór wszakże ks. mazowieckiego uważano raczej jako środek do złamania oporu Jagiellończyka i zamiast do Płocka, wysłano posłów do Kazimierza na Litwę. Wreszcie przyszło do porozumienia się w Parczowie a następnie koronacyi w Krakowie w 1447 r. Naznaczono walny zjazd do P. na 24 sierpnia, na którem król miał potwierdzić przysięgą przywileje panów i szlachty. Gdy Litwa obstawała przy dawnem żądaniu, by przy niej Wołyń i Podole zostały, król stanął po jej stronie i wykonania przysięgi odmówił. Tymczasem zaszły ważne wypadki na Multanach i w Węgrzech, a Tatarzy ziemie koronne niszczyli, naznaczono przeto w 1449 r. nowy zjazd do P. Na samym początku obrad zaszedł spór o miejsce w senacie pomiędzy Zbigniewem Oleśnickim, biskupem i kardynałem, a Władysławem Oporowskim, arcyb. gnieźnieńskim. Wielkopolanie, z arcybiskupem na czele, opuścili salę obrad, w skutek czego Kazimierzowi łatwo przyszło wymówić się od przysięgi. Nie wykonał jej i na następnym walnym zjeździe w 1451 r. w P. na Zielone Świątki odbytym i dopiero po wielu zwłokach naznaczył nowy zjazd do P. na dzień św. Jana 1453 r., na którym, zagrożony zawiązaniem konfederacyi, zgodził się nareszcie wykonać przysięgę. Po niejakiej przerwie, wywołanej wybuchem wojny pruskiej, gród piotrkowski na nowo ożywił się gwarem sejmowym. Potrzeba nakładania coraz to nowych podatków, wywoływała konieczność zwoływania coraz to nowych zjazdów. W 1455 zgodzono się w P. na podatek łanowy, w 1456 r. oprócz nowego podatku postanowiono pospolite ruszenie z wszystkich

województw. W 1458 r. na zjazd zwołany do Piotrkowa przybył Iskra, gubernator Węgier, z propozycyą by król orężem prawa swe po bracie do korony węgierskiej popierał. W 1459 r. znowu ma miejsce zjazd walny, na którym panowie przypisując królowi niepowodzenia w Prusiech, odmawiają podatku i pospolitego ruszenia. Kazimierz, nie dopiąwszy celu i na następnym sejmie, zwołanym we wrześniu tegoż roku, wymógł dopiero na szlachcie przychylenie się do swego żądania na zjeździe w grudniu tegoż roku w P. odbytym, na którym uchwalono żądane zasiłki pieniężne, ale za to król zmuszony był zgodzić się na przybranie dwudziestu mężów zaufania, którzy odtąd na wszystkie sprawy państwowe wpływali. W 1462 r. rozstrzygnęła się w P. sprawa o spadkobierstwo po Władysławie ks. płockim, pomiędzy królem Kazimierzem z jednej a Konradem Mazowieckim i innymi spadkobiercami z drugiej strony. Przewodniczył sądowi Stanisław Ostroróg. Przysądzono dziedzictwo królowi Kazimierzowi, skutkiem czego ziemia płocka, sochaczewska i gostyńska do Korony przyłączone zostały. W 1463 r. zakończony został w P. spór o biskupstwo krakowskie pomiędzy Jakubem z Sienna a Janem Gruszczyńskim. W 1467 r. d. 3 maja, nieobecni przy układach toruńskich senatorowie, na sejmie w P. pokój toruński podpisali i król nabyte ziemie podzielił na trzy województwa, zaprowadziwszy w nich też same co i w Koronie porządki. Na sejmie w 1468 r. po raz pierwszy zasiedli posłowie ziemscy, wybrani ze wszystkich ziem i powiatów Wielkiej i Małej Polski, umocowani od szlachty do stanowienia o poborach na potrzeby publiczne. W 1469 r. posłowie czescy przybyli do P. w celu ofiarowania korony Władysławowi, najstarszemu synowi Kazimierza Jagiellończyka. Odtąd sejmy bardzo często ponawiały się w P., mianowicie: w 1470, 1472, 1473 i 1474 r., głównie w celu uzyskania od stanów nowych podatków. Ostatni sejm za panowania Kazimierza, odbyty w P. 1478 r., zwołany był w celu obmyślenia środków ostatecznego uspokojenia pruskich prowincyi. Tu nadto ułożono notę do Rzymu, wykazującą bezzasadność klątwy rzuconej na króla przez legata, sprzyjającego krzyżakom, oraz żądającą zatwierdzenia traktatu toruńskiego, czego dotąd papież Sykstus IV odmawiał. Od śmierci Kazimierza Jagiellończyka P. staje się miejscem zjazdów potwierdzających objęcie tronu królów jagiellońskiej dynastyi. W 1492 r. ogłoszono tu Olbrachta. W 1496 r. tenże Jan Olbracht na sejmie w P. podpisał uchwałę, mocą której województwa miały dawać posłom na sejmikach obranym instrukcye na sejm walny, król zaś nic przedsiębrać takiego nie może, coby się tyczyło zaprowadzenia nowych ustaw, lub zniesienia dawnych. Po śmierci Olbrachta w 1501 r., brat jego Aleksander w P. na tron powołanym został; w roku zaś 1506 Zygmunt I, za którego panowania odbył się w P. cały szereg sejmów. Z tych zasługują na wspomnienie: sejm z 1512 r., na którym uchwalono po 18 gr. na rok pierwszy, a po 12 na drugi podatku łanowego, na utrzymanie stałe 4000 konnicy na obronę Podola; sejm 1528 r., na którym następcą po ojcu wybrano dziesięcioletniego Zygmunta Augusta i wreszcie sejm 1529 r., na którym po śmierci Janusza i Stanisława, Mazowsze zostało do Korony wcielone. Inne sejmy odbywały się tu w latach: 1509, 1511, 1522, 1526, 1534, 1538, 1542, 1543, 1544 i 1547. W 1548 r. na sejmie w P. chciano zmusić Zygmunta Augusta do rozwodu z Barbarą. Sejm ten ciągnął się do 1549 r. W 1550 r. d. 5 maja zaczęły się znów obrady, na których sprawa rozwodowa pominiętą została a sprawa egzekucyi praw na pierwszy plan wysunięta. Panowie domagali się potwierdzenia praw od czasów króla Aleksandra wydanych; Zygmunt August wymogom tym tamę położył i sejm na niczem się skończył. Sprawa o juryzdykcyą duchowną i złączoną z nią sprawa Orzechowskiego uwydatniły na sejmie 1552 r. przewagę nowych pojęć religijnych i ogólną niechęć względem duchowieństwa. Na zjeździe w P. 1563 r. zabroniono starostom wykonywać egzekucyą na tych, którzy pod klątwą zostawali. Sejm 1564 r. „wielki jako sądny dzień," jak mówi Bielski, pamiętnym jest przez to, iż ustanowioną na nim została kwarta, gdyż „król z miłości ku Rzpltej, wszystkich dochodów swoich część czwartą na obronę ojczyzny dać pozwolił." Na tymże sejmie ustanowiono sądy wojewódzkie. W końcu 1567 r. odbył się w P. ostatni sejm, poczem na miejsce obrad przeznaczoną została Warszawa. Po dziesięcioletniej przerwie mury P. nowem zawrzały życiem, gdy Stefan Batory w 1578 r. ustanowił tu dla Wielkopolski i Mazowsza trybunał koronny, który tu przez 214 lat corocznie przez 6 miesięcy swoją kadencyą odbywał. Sądy, trybunałami zwane, od których P. nazwę trybunalskiego otrzymał, odbywały się w ratuszu trybunalskim, wzniesionym pośrodku rynku piotrkowskiego około 1580 r. Był to jednopiętrowy, obszerny gmach, o wysokim dachu. Od strony południowej z murem ratusza łączyła się i ponad dach wznosiła okrągła wieża, w rodzaju baszty, dobudowana w 1611 r. kosztem powiatu piotrkowskiego. Była ona podzielona na górną i dolną i służyła za więzienie szlachty. W górnej, oświeconej oknami, odsiadywała szlachta karę za mniejsze przewinienia, pokutę; za ciężkie zaś zbrodnie,

jako to: zabójstwa, gwałty i najazdy, spuszczano winnych do dolnej wieży in fundo. Na parterze ratusza mieściło się archiwum grodzkie aż do czasu rozebrania gmachu, t. j. do r. 1868. Od 1865 r., t. j. od czasu wielkiej pogorzeli miasta, mieścili się tu także kupcy z towarami. Na dole, w izbach sklepionych, było w dawniejszych czasach archiwum trybunalskie, które w 1836 r. przeniesiono do głównego archiwum w Warszawie. Prócz tego na dole za czasów trybunału było pomieszczenie dla wojska, przeznaczonego do obrony i bezpieczeństwa sądu. Główny wchód na ratusz znajdował się w środku jego wschodniej ściany, skąd kamienne wschody wiodły na pierwsze piętro. Z górnej sieni na lewo był wchód do dwóch izb ustępowych. z drugiej izby wejście do głównej sali sądowej, całą długość gmachu od strony zachodu zajmującej. W tej sali od ściany północnej znajdował się odstęp, oddzielony dwiema murowanemi arkadami, między któremi były kratki, za niemi stawali patronowie z dependentami. Od kratek, przez całą prawie długość sali, rozciągał się stół wielki, zielonem suknem pokryty, w końcu niego na wzniesieniu stały dwa krzesła czerwonym safianem wybite, jedno przeznaczone dla marszałka, drugie dla prezydenta. Na stole przed marszałkiem leżała laska hebanowa, w srebrne skówki oprawna, oznaka jego władzy, a przed prezydentem stał srebrny krucyfiks. Na środku stołu mieściła się skrzynka srebrna, przeznaczona na zbieranie grzywien od stron, oraz urny od wotów. W około stołu były ławki, przeznaczone dla deputatów, za niemi po jednej i drugiej stronie baryera, po za którą mieściła się publiczność w czasie indukcyi. Z prawej strony marszałka, za kratą było miejsce dla sędziego i pisarza ziemskiego, w przeciwległej stronie stała trybuna przeznaczona dla możnych. Ściany ozdabiały wielkie olejne wizerunki królów: Augusta III i Stanisława Augusta, oraz malowane herby województw i ziem wielkopolskich. Na ścianie międzyarkadowej wymalowany był wizerunek Zbawiciela na krzyżu, a pod nim napis: „Juste judicate, nam et ego justitates vestras judicabo.“ W końcu sali znajdowało się wejście do izby, prawdopodobnie dla palestry przeznaczonej. W kaplicy umieszczonej na dole był ołtarz z obrazem Matki Boskiej, przed nim przez cały czas kadencyi odprawiała się msza św. Przed laty jeszcze 20 z której bądź strony dojeżdżało się do P. przedewszystkiem uderzała w oczy baszta trybunału, dziś zniesiona. Ratusz trybunalski niszczony w czasie wojen szwedzkich za Jana Kazimierza, odrestaurowany następnie przez króla Stanisława w 1780 r., potem znów uległ zniszczeniu. Po zniesieniu trybunału i drugim rozbiorze Polski mieściło się w nim biuro komory pruskiej, w końcu obrócono gmach na magistrat i sąd pokoju, ostatecznie rozebrany został w 1868 r. Z pamiątek po nim zostały: obraz Matki Boskiej, pomieszczony w kościele popijarskim w ołtarzu, miecz katowski, zachowany w kasie miasta, oraz szafy modrzewiowe i urny w archiwum sądu pokoju. W P. sądzone były sprawy Wielkopolski, Mazowsza i pruskiej szlachty, województw: poznańskiego, kaliskiego, gnieźnieńskiego, brzesko-kujawskiego, sieradzkiego, łęczyckiego, ziemi wieluńskiej, dobrzyńskiej, oraz województw Mazowsza, wcielonych w różnych czasach do Korony: rawskiego, płockiego i mazowieckiego. Kadencye sądowe w trybunale piotrkowskim rozpoczynały się pierwotnie w poniełek po św. Marcinie, a następnie po św. Franciszku Serafickiem i trwały do niedzieli kwietniej. Od roku zaś 1775 trybunał rozpoczynał swe czynności dnia 1 września. Dekreta i sprawy sądów trybunalskich w P. pierwotnie pieczęcią ziem sieradzkich opatrzone były. Od 1768 r. trybunał wielkopolski odbywał się na przemian w Kaliszu i w P. co pół roku, poczem były ferye na miesiąc jeden; a następnie udawał się trybunał do Lublina i do Lwowa. Otwarcie, czyli „reasumpcya“ trybunału, również jak zakończenie, czyli „limita“ odbywały się z wielką uroczystością. Wszyscy deputaci z prezydującymi, otoczeni cztonkami sądów: grodzkiego i ziemskiego, palestrą, gronem pacyentów i publicznością, udawali się do kościoła farnego. Podczas uroczystego pochodu cały garnizon występował pod bronią. Po wysłuchaniu nabożeństwa i odśpiewaniu Veni Creator, trybunał wracał na ratusz, niosąc z sobą obraz Matki Boskiej i śpiewając „Pod Twoją obronę“... Obraz ten uroczyście przenoszony do kaplicy trybunalskiej, pozostawał w niej aż do ukończenia kadencyi. Podobneż było i zakończenie trybunału. Po nabożeństwie rozpoczynały się posiedzenia. Pierwszymi, którzy nowo ustanowionej władzy trybunalskiej przewodniczyli, byli: Adam Pilchowski, biskup chełmiński, jako prezydent, i Piotr Oleśnicki, jako marszałek. Jeżeli wyrok sądu orzekł karę śmierci, egzekucya odbywała się na rynku, w razie gdy winny skazany był na karę miecza; za miastem zaś, jeśli na szubienicę. Ze spraw sądzonych w trybunale piotrkowskim wyróżniły się spory o szkoły między jezuitami, którzy tu przybyli w 1677 r., a pijarami, osiadłymi w P. od 1674 r. Z przyczyny wojen szwedzkich, trybunał piotrkowski był w zawieszeniu od 1657 do 1659 r.; powtórny najazd Szwedów w 1705 i morowa zaraza, która około tego czasu mnóstwo ofiar z miasta zabrała, spowodowały także odroczenie trybunału do 1710

roku. Gdy wielki głód 1737 r. nawiedził P. i sprowadził niesłychaną drożyznę (korzec żyta kosztował wtedy do 200 zł.) i wielką śmiertelność, wśród której 6 deputatów utraciło życie, trybunał rozproszył się przed czasem. W 1749 r. niesłychanym dotąd przykładem zerwano trybunał. Ostatni odbył się w 1792 r. Oprócz sejmów i trybunałów w P. w miejscowej Farze odbyło się od 1455 do 1628 r., 14 synodów. W 1455 r. za arcyb. Wojciecha Jastrzębca; około 1488 r., na którym Zbigniew Oleśnicki, arcyb. gnieźnieński, ustanowił pobór z dóbr kościelnych na potrzeby korony; w 1497 r. Fryderyk Jagiellończyk, arcyb., wyrobił opłatę $^1/_4$ części dochodu na potrzeby kraju; w 1530 r. postanowiono czuwać, iżby się herezya do Polski nie wkradła; w 1532 r. zabroniono czytania książek heretyckich, następny odbył się w 1539 r. a w 1542 Gamrat, arcyb. gnieźn., polecił księżom przyczyniać się do utrzymania akademii krakowskiej. Synody w latach: 1547 i 1551 zwołane były przez Mikołaja Dzierzgowskiego, arcyb. gnieźn. Na ostatnim obecny był i Hozyusz, za sprawą którego ułożono: confessio fidei catolicae, potępiono Orzechowskiego, oraz odnowiono ustawy co do inkwizycyi duchownej. Na synodzie w 1552 r. Orzechowski z kościołem się pogodził. W 1577 r. przyjęto i zatwierdzono ustawy soboru trydenckiego i ustanowiono sobory prowincyonalne. W 1607 r. duchowieństwo wysłało do Zebrzydowskiego upomnienie, by rokoszem ojczyzny nie gubił. Na synodzie 1621 r. postanowiono opłatę od duchowieństwa na rzecz profesorów akademii krakowskiej, w 1628 r. nakoniec (synod prowincyonalny) wszystkie postanowienia dawniejszych synodów Jan Wężyk, prymas, w jedną księgę zebrał. Był to ostatni synod piotrkowski (por. Synody piotrkowskie przez L. Rzeczniowskiego, „Tydzień“ 1879 r.). Zdawałoby się, iż tyle sejmów, zjazdów trybunalskich i synodów, przez tak długi czas odbywanych w P., uświetnionych pobytem tylu monarchów, panów świeckich i duchownych, jakoteż szlachty, powinny były przyczynić się do podniesienia miasta, wpłynąć na jego wzrost i bogactwo. Tymczasem już przywilej Zygmunta I w 1544 r. wydany, a uwalniający obywateli miasta od opłaty targowego i cła w całym kraju, nazywa P. miastem upadającem Z wybuchem drugiej wojny szwedzkiej za Jana Kazimierza, P. strasznych klęsk doznał. W 1656 r. Szwedzi pod dowództwem pułk. Pirona zajęli miasto i sposobiąc się do obrony, wzięli się zaraz do naprawy i wzmocnienia murów, w których 366 strzelnic wybili. Nadto, w trzech miejscach usypawszy okopy, mianowicie: jedne na Tomiczczyznie, drugie w miejscu Chrzanowszczyzną zwanem, a trzecie ku Bugajowi, przez dwa miesiące wytrzymywali oblężenie Jana Koniecpolskiego, który wyparł Szwedów a natomiast polską zostawił w P. załogę. Ta wszakże nie mogła się oprzeć sile Szwedów, a ci, pod wodzą Karola Gustawa w d. 1 kwietnia 1657 r. podstąpiwszy pod mury, najprzód kościoły bernardyński i franciszkański złupili, a następnie 3 t. m., po siedmiokrotnem wezwaniu o poddanie się, zajęli i samo miasto. W czasie ostatniej wojny szwedzkiej między Augustem II a Karolem XII, nowe klęski zwaliły się na miasto. W 1702 r. we wrześniu Stanisław Rzewuski, krajczy koronny, poraził Szwedów pod miastem przy Bugaju. W 1703 r. Szwedzi zajęli i złupili miasto. W 1705 r. szerzy się w mieście morowa zaraza. Pierwszy pożar, o którym wspominają akta miejscowe, był tu za Władysława Jagiełły, następne dotykają miasto w latach: 1544, 1615, 1648 i 1731, nakoniec w ostatnim, jaki w 1786 r. d. 8 września nawiedził P., spłonęły do szczętu ulice: Nowe Miasto, Sieradzka, Kościelna, Żydowska, Szewcka, Przedmieście Rokszyckie, Jurydyka, a oprócz domów prywatnych, wieża na farnym kościele, kolegium jezuickie, wieża i dach na ich kościele i klasztor pp. dominikanek. Przychodząc w pomoc mieszkańcom Stanisław August wyznaczył 20,000 złp. Jak ubogiem było miasto przed pożarem, świadczy inwentarz komisyi dobrego porządku, który w 1782 r. wykazał 17 ulic, 7 kościołów, 204 domów i 1361 mieszkańców. Dnia 12 października 1706 r. August II ratyfikował w P. pokój Altransztadzki, zrzekając się korony na rzecz Leszczyńskiego. Ostatnie sądy ziemskie dawnej Rzpltej (w zamku królewskim) odbyły się tu 1791 r. P. był siedliskiem kamery i regencyi pruskiej od 1793 r. do 1798 roku. W epoce od 1806 do 1814 r., jako punkt środkowy dwóch głównych krzyżujących się traktów, doznał uciążliwego przechodu wojsk i ulegał rekwizycyom wczasie odwrotu wojsk francuzkich w 1813 r. W roku 1807, z rozkazu komisyi rządowej, wprowadzono tu sąd ziemiański, który istniał tylko do 1 maja 1808 r. Rada stanu księstwa warszawskiego, usunąwszy się ze stolicy, do P. przeniosła swoje obrady. Po utworzeniu teraźniejszego królestwa miasto zaczęło się znów dźwigać. W 1816 r. ustanowiono w P. obwód dla powiatów: piotrkowskiego i radomskiego. W 1817 r. oczyszczone zostało z ruin, ulice świeżo zabrukowane. Przeprowadzenie linii dr. żel. warsz.-wiedeńskiej, właśnie samym grzbietem wyżyny, stanowiącej dorzecze Pilicy, oddzielające doliny Warty i Wisły, podniosło znaczenie P. który staje się centrem komunikacyjnym a następnie i administracyjnym obszaru zajętego przez liczne osady i miasta fabryczne. Pożar

1865 r., niszcząc drewnianą, ciasną i brudną dzielnicę, przyczynił się do oczyszczenia i uporządkowania miasta przy odbudowywaniu. W miejsce drewnianych domów wzniosły się murowane kamienice. Przeniesienie zarządu gubernii w 1867 r. i pomieszczenie licznych władz rządowych, przyczyniło się do dalszego rozwoju miasta. Przy przekształceniu tem zaszła w 1867 r. z rozporządzenia gubernatora zmiana w nazwach ulic, które otrzymały rossyjskie miana: Petersburska, Moskiewska, Odeska i t. p, Z przywilejów nadawanych miastu najdawniejszy pochodzi od Władysława Jagiełły, który w 1404 r. w Inowłodzu potwierdził mieszkańcom prawo magdeburskie i dawniejsze nadania. Zygmunt August w 1550 r. potwierdził przywileje pradziada. Następnie w 1569 r., przywilejem wydanym w Lublinie, przepisuje porządek obierania burmistrzów i rajców, oraz uwalnia mieszkańców od sądów starościńskich i podstarościńskich, stanowiąc, iżby każdy sądzony był w ratuszu jako w miejscu competento et privilegiato. Podobne przywileje udzielają miastu: Henryk Walezyusz w 1574 r., Zygmunt III w 1588 r., oraz Władysław IV w 1633 r. w Krakowie, Jan Kazimierz zaś w 1650 r. w Warszawie. Nadto Michał Korybut przywilejem wydanym w 1673 r. skład magistratu powiększa do 8 osób i urzędy ich dożywotniemi czyni. Wreszcie Jan III i August II, osobnemi przywilejami zatwierdzili wszystkie nadania poprzedników. Najważniejszym przywilejem, jaki akt Jagiełły nadawał, było tak zwane: „Jus braxandi et propinandi," na mocy którego mieszkańcy P. mogli bez żadnej opłaty wyrabiać i sprzedawać trunki krajowe; nikomu zaś obcemu nie było wolno przywozić do miasta, ani w niem wyrabiać. Kto chciał z propinacyi korzystać, obowiązany był podług konstytucyi z 1550 r. podlegać zwierzchności miejskiej i wszystkie ciężary, do jakich byli obowiązani obywatele, ponosić. Zagmunt I-szy przywilejem wydanym w P. 1544 r., oprócz uwolnienia od opłaty ceł i targowego, dozwala obywatelom prowadzenia wolnego handlu po wszystkich miastach Rzplej; nadto stanowi siedmio niedzielny jarmark, trwający od niedzieli septuagesimae do św. Jana Chrzciciela, na który przybyłych kupców od opłaty targowego od koni i bydła na czas sześcioletni uwalnia. W 1563 r. Zygmunt August przywilejem wydanym w P. we wtorek po niedzieli misericordia zwanej, ustanawia opłatę brukowego od furmanów i kupców przyjezdnych, lub przejeżdżających, którą Stefan Batory na żądanie obywateli przywilejem wydanym w Toruniu dnia 10 grudnia 1576 r. powiększa, a nadto wolnego wrębu na potrzebę miasta w lasach starościńskich dozwala. Tenże król przywilejem wydanym w Warszawie d. 4 lutego 1578 r. ratując miasto, chyląc się prawie ku upadkowi, przez przeniesienie sejmów do Warszawy, pozwala pobierać opłatę od win, ryb, śledzi oraz wybudować publiczną łaźnię, z którejby dochody do kasy miejskiej wpływały. Przywilejem z dnia 20 stycznia 1580 r., udzielonym w Warszawie, dozwala mieszczanom w P. handlować smołą, pod warunkiem składania pewnej opłaty, z której dochód na zasiłek kasy miejskiej przeznacza. W 1585 r. Zygmunt III stanowi dwa jarmarki, którym dwutygodniowy czas trwania naznacza i co do swobód z toruńskiemi zrównywa, z tych jeden zaczynał się w poniedziałek po św. Franciszku, drugi na środopoście. Nadto miasto P., jako miejsce posiedzeń trybunału, wolne było od wszelkich stacyi, stanowisk wojska, opłaty t. zw. hyberny (z wyjątkiem przedmieść) i jakichbądź ciężarów wojskowych, którym inne miasta zwykły były podlegać. Jan Kazimierz uniwersałem wydanym w 1655 r. nietylko miasto uwolnił od przechodu wojska i dostarczania prowiantu, ale nadto poleca wojewodzie sieradzkiemu i grodowemu staroście piotrkowskiemu, aby z każdym ten uniwersał gwałcącym, jako z nieprzyjacielem ojczyzny poczynali. Późniejsi panujący zatwierdzają nadania swych poprzedników. O ile można wnosić z zapisów, oblatowanych w księgach dawnego magistratu piotrkowskiego, a sięgających początku XVI w., ludność miasta P. była przeważnie polskiego pochodzenia. Za Zygmunta I zaczęli się tu i Niemcy osiedlać, ale wkrótce utonęli pośród miejscowej ludności. Na wszystkich też dokumentach spotyka się same polskie nazwiska. Później pojawili się tu Szkoci, a następnie Ormianie i Węgrzy, ale tylko w czasie sejmów lub trybunalskich kadencyi. Ktokolwiek kupczył lub się jakim procederem zajmował, musiał zapisywać się do właściwego cechu. To też panujący chętnie zatwierdzali podawane sobie ordynacye cechów, tytułem szczególnego przywileju. Ztąd też i piotrkowskie cechy posiadały zadziwiającą ilość pargaminów, warujących ich byt i swobody. Z tych cechów najdawniejsze zdają się być: szewcki, krawiecki, kuśnierski, garbarski i białoskórniczy, gdyż posiadały przywilej z 1474 roku, na objęcie w posiadłość łąk i trzęsawisk, przeznaczonych na założenie ogrodu; przecież ordynacye ich do późniejszych czasów należą. I tak: kupieckiego cechu zatwierdzoną została w 1487 r., krawieckiego w 1590 przez Zygmunta III. Poprzednie snać w pożarach zatracone zostały. Cechowi kowalskiemu, ślusarskiemu, oraz wszystkim około żelaza pracującym, przez Kazimierza IV nadana, pochodzi z 1478 r. Zygmunt I w 1532

roku zatwierdza ustawę bractwa czyli cechu sukienników. W 1550 r. w niedzielę po św. Jakubie, Zygmunt August nadaje w P. przywileje cechowi rzeźników. Podług tego przywileju nie wolno było, pod konfiskatą, obcym rzeźnikom bić ani sprzedawać bydła, z wyjątkiem poniedziałku i soboty, w czasie trwającego sejmu a to od św. Bartłomieja aż do nowego roku. W innym czasie dozwolonem było każdemu ale tylko na całk lub ćwierciami mięso sprzedawać. Cech też rzeźniczy najliczniejsze ze wszystkich innych pod królami obieralnemi potwierdzenia zyskiwał. Bardzo często w prerogatywy rzeźników piotrkowskich wdzierali się mieszkańcy sąsiedniej miastu Wielkiej Wsi, jak tego dowodzą same przywileje, potwierdzające pierwotne rzeźniczego cechu nadania, mianowicie: Zygmunta III w 1608 r., Władysława IV w 1633 r. i Michała Korybuta w 1669 r. W 1552 r. Zygmunt August zatwierdził cech postrzygaczy, wkładając na nich obowiązek bronienia miasta w razie wojennej potrzeby. Stefan Batory, przywilejem wydanym w 1578 roku dnia 4 lutego w Warszawie, zabronił cerulikom włóczenia się po mieście i przedmieściach i krzywdzenia tym sposobem cerulików miejskich. Nadto Zygmunt III, zatwierdzając w 1604 r. ordynacyą cechu cerulickiego, prócz starszych zgromadzenia, zabrania przyjeżdżającym na trybunał cerulikom uczniów trzymać, po mieście praktykować i na znak rzemiosła miednice przed domem wywieszać, chyba żeby się do cechu wkupili. Również w okolicy miasta i na Wielkiej Wsi nie wolno było nikomu cerulicką sztuką się zajmować. Zgromadzenie siodlarzy, rymarzy, płatnerzy, stolarzy, pasamoników i stelmachów, zjednoczyły się w jeden cech, szynkowym zwany, którego ordynacyą zatwierdził Zygmunt III, przywilejem wydanym w 1597 r. w Warszawie, który zaleca, by tak połączone cechy nie przeszkadzały sobie nawzajem. W r. 1611 Zygmunt III zatwierdził wszystkie punkty ustawy bractwa płócienników, mocą którego niewolno było nikomu nienależącemu do jego składu tkać płócien, farbować, bielić i takowych sprzedawać. W 1720 r. August II wydał przywilej potwierdzający dawną ustawę cechu szewckiego, przez ogień zniszczoną i tylko w księgach miejskich zachowaną. Spotykamy tu i cech złotniczy mający przywilej Augusta II w 1699 r. w Warszawie wydany. Na mocy 3 punktu ordynacyi tego cechu zabronione było obcym partaczom bawienie się sztuką złotniczą. Nakoniec ostatni cech, jaki się zawiązał w P. piekarski, zatwierdzony został przywilejem Augusta III w 1749 r. wydanym (ob. R. Plenkiewicza, O cechach piotrkowskich, Rocznik piotrkowski z 1871 r.). Mieszczanie piotrkowscy, od chwili nadania prawa magdeburskiego, posiadali samorząd miejski. Ludność wybierała burmistrza i rajców, którzy stanowili radę miejską. Rada zawiaduje administracyą miasta, włada tak zwaną skrzynką miejską, do której pospólstwo składa podatki na rzecz miasta, a obok tego sądzi wykroczenia policyjne i mniejszej wagi sprawy cywilne. Wyższa władza sądownicza skupia się w rękach wójtowskiego sądu, w którym zasiada pierwotnie wyznaczony z ramienia króla wójt, jako prezydujący, i ławnicy. Juryzdykcyi wójta podlegają wszelkie sprawy cywilne i karne mieszczan dotyczące. Prócz tych władz w mieście na zamku rezyduje starosta grodowy. Jest to organ władzy wykonawczej, do niego bowiem należy egzekucya wyroków sądów królewskich, sejmowych i ziemskich. Mieszczan niema on prawa sądzić; pobiera tylko od nich wszelkie podatki na rzecz skarbu uiszczane, zatwierdza też na urzędach, wybranych przez pospólstwo członków rady miejskiej, w ogóle w mieście jest on przedstawicielem władzy państwowej (ob. Dylewski „Tydzień,“ 1883 r., № 30). Ciężary i podatki, które obowiązywały mieszkańców P., były następujące: od wyrobu piwa, wódki i miodu wnoszono do skarbu tak zwane czopowe. Dalej podatek sosz płacony od sochy, z gruntów należących do miasta, a który w P. do 70 grzywien dochodził. Zygmunt I przywilejem wydanym w Krakowie w 1531 r. podatek ten ex benignitate sua Regia, do 20 grzywien umniejszył. Pieniędzy podwodnych dawało miasto 100 grzywien, a dostarczane w naturze podwody stawały się wielu nadużyć powodem. Ze względu na tak wysoki podatek podwodny, Zygmunt August przywilejem wydanym w P. 1559 r., sosz jeszcze o 10 grzywien umniejszył. Wreszcie od r. 1629 płacono jeszcze podymne generalne, z domów murowanych od komina złotych 12, z drewnianych zaś lub w pruski mur stawianych od 6 do 8 złp. Od niego wolne jednak były browary. Klęski nawiedzające miasto skłaniały panujących do uwolnienia go od płacenia ciężarów. Tak, gdy w 1544 r. P. zniszczony został pożarem, Zygmunt I przywilejem wydanym w Brześciu Litewskim, uwolnił mieszkańców od wszelkich poborów na lat 10, od dostarczania podwód na lat 2, oraz od opłaty czopowego na kwartał. Konstytucya znów sejmowa z 1616 r. stanowi: „Iż miasto P. niedawnemi czasy przez ogień funditus w proch obrócone i przez żołnierza skonfederowanego świeżo po ogniu znędzone, tedy mocą teraźniejszego sejmu owym, którzy szkody ponieśli, od podatków wszelkich na tym sejmie postanowionych prorogacye do lat dwu pozwalamy.“ Oprócz wymienionych powyżej, starosta grodowy pobierał jeszcze z miasta na-

stępujące opłaty: czynszu świątecznego z ratusza fl. 16, owsa stacyjnego z ratusza 120 korcy, licząc korzec po fl. 1 gr. 10, piwa stacyjnego beczek 12, po fl. 3 beczka, od rzeźników z jatek fl. 12 gr. 24, łopatkowego czyli łoju nietopionego kamieni 16 a fl. 3, od prasołów czyli przekupniów soli fl. 1 gr. 6, z domów szynkowych fl. 6 gr. 10, od wymiaru 500 korcy słodów piwnych i 100 gorzałczanych, licząc od korca fl. 3 gr. 15. Od piekarek targowego i jarmarcznego po fl. 1, oraz z pola zwanego Folarka, nadanego miastu przez Władysława Jagiełłę, 8 grzywien na św. Marcin. Nadto P. jakkolwiek wolny od postojow i leży żołnierza, obowiązany był w razie pospolitego ruszenia stawać z innemi miastami województwa sieradzkiego; dostarczał też na potrzebę wojenną czterech pachołków w barwie, z muszkietami i wozem. Na mieszczanach ciążył obowiązek naprawy i obrony murów miejskich, tak że przywilej Henryka Walezyusza z 1574 roku zastrzega, by nikogo do obywatelstwa nie dopuszczono pierwej, dopóki by w cekhauzie nie złożył rusznicy. Lustracye koronne, których w P. dopełniono trzy w latach: 1565, 1629 i 1659, wiele ciekawych zawierają szczegółów. Lustracya dopełniona za Zygmunta III, znajduje się podobno w aktach archiwum piotrkowskiego, przewiezionego do Warszawy. Podług Flatta (Opis Piotrkowa trybunalskiego) podaje ona, że mury miejskie utrzymywane były kosztem miasta; że przy bramie Wolborskiej znajdowała się szkoła parafialna, przez proboszcza utrzymywana; dworków szlacheckich było w mieście 15, na przedmieściach 32, w mieście domów 123, bez browarów a z browarami 47. Trzecia lustracya w 1659 r. znajduje się w archiwum koronnem w „Oblatach trybunału piotrkowskiego“ i w Lustracyach Wielkopolski (anno 1659 — 1661, księga 64, fol. 42 — 47). Lustracya ta ze wszystkich najobszerniejsza i zawiera wiele szczegółów do historyi P. Zestawiając dane pierwszej i trzeciej lustracyi, otrzymamy dość ciekawe wskazówki co do rozwoju miasta (por. pracę E. Dylewskiego „Tydzień“ za 1883 r.). Podczas 1-ej lustracyi było dworków szlacheccich 20, podczas ostatniej 18; domów do mieszczan należących 1-sza lustracya znalazła 182, ostatnia 142. Domostw pustkami stojących było w 1564 r. 3 a w 1659 r. 16. Pierwsza lustracya wspomina o jednym zaledwie domu na przedmieściu, ostatnia wymienia całe trzy przedmieścia (Sieradzkie, Krakowskie i Rokszyckie) i znajduje tam 81 domów. Tak więc w ciągu 90 lat liczba domów w obrębie miasta zmniejszyła się o 23%; na przedmieściach zaś wzrosła o 81%. W ciągu 90 lat liczba miejscowych szewców, rzeźników i przekupniów soli pozostaje niezmienną; piwowarów w 1569 r. liczono 154, w 1659 r. 94. Beczka piwa, która w 1569 r. kosztowała 24 grosze, w 1659 r. ceniona 3 złp. Kamień łoju w tymże samym stosunku podrożał. Za korzec owsa, ceniony w 1569 r. na 8 gr., płacą w 1659 zł. 1 gr. 10; korzec słodu piwnego, kosztujący według 1 lustracyi groszy 15, w następstwie bywa sprzedawany za zł. 3 gr. 15. Co do ciężarów miejskich o tych lustracye prawie zupełnie milczą; w ostatniej znajdujemy wzmiankę, że cechy winny wnosić do skrzynki miejskiej podatek na obronę murów; ilości jednak tego poboru lustracya nie oznacza. Kupcy przyjeżdżający na trybunał zł. 50, a żydzi zł. 20 na rzecz miasta uiszczać byli obowiązani. Główną i najważniejszą część lustracyi stanowi wyliczenie poborów zamkowi należących, których ogółem rocznie pobierano z miasta podczas 1 lustracyi złp. 1464 gr. 9, podczas ostatniej 4282 złp. 23 gr. Z tego to dochodu na skarb krakowski szło $^3/_5$, na rzecz starosty $^1/_5$, pozostała piąta część stanowiła pobór kwarciany. Tak więc w epoce między pierwszą a ostatnią lustracyą pobory z miasta prawie trzy razy się powiększyły, nie licząc w to poradlnego, opłacanego przez kmieci powiatów: piotrkowskiego i radomskiego, które do dochodów starostwa piotrkowskiego zaliczano. Nowym źródłem dochodu był handel, jaki podczas sesyi trybunalskich prowadzili w mieście obcy przybysze i żydzi. Pobierane od nich złp. 186 figurują dopiero w budżecie miasta za rok 1659. Przybywa podwodne, które w 1 lustracyi nie było notowane z przyczyny, iż wówczas miasta dostarczały komornikom królewskim podwód w naturze; na stały podatek zaś dopiero później je zamieniono. Nakoniec skarb z dwóch źródeł przestaje czerpać dochody: nie pobiera łanowego, od którego zwolnił mieszczan piotrkowskich Władysław IV i win bitych (kar pieniężnych) za wykroczenia policyjne, przez marszałka podczas sejmu sądzone, odkąd sejmy przestały się w P. odbywać. Podatki sejmowe, z miasta pobierane, płynęły do skarbu pospolitego z tych samych źródeł co i pobory do zamku należące. Różnica zachodzi tylko w ilości pobieranego podatku. Tak np. łanowego miejskiego w roku poborowym, oprócz zwykłych 2 gr. z łanu uiszczonych skarbowi nadwornemu, płacono na skarb pospolity po 20 i 30 gr. z łanu. Lustracye P. podają ilość szosu płaconego przez miasto na skarb pospolity a mianowicie: do roku 1531 płacono po złp. 70; od roku 1531 do 1559 r. płacono złp. 50 a od roku 1559 już tylko złp. 40. Oprócz powyższych podatków lustracye wspominają o dziesięcinach piotrkowskich; wybierali je z ról miejskich i powiatu arcybiskup, opat z Witowa i pleban piotrkowski. „Inwentarz podawczy starostwa piotrkowskiego do archi-

wum komisyi skarbu koronnego rok 1776“ podaje ciekawe szczegóły o starostwie piotrkowskim („Tydzień,“ rok 1883, № 49, praca E. Dylewskiego). Około 1776 r. właścicielem starostwa piotrkowskiego był referendarz koronny Jacek Małachowski, który na mocy cessyi przed aktami grodzkiemi w Opocznie na dniu 21 czerwca 1776 roku sporządzonej, przelał swe prawa na podczaszego bracławskiego Jana Duklana Mieszkowicza Przyłuskiego. Wtedy to komisya skarbu wydelegowała Wojciecha Tarczewskiego, rozkazując mu sporządzić inwentarz starostwa i takowe w posiadanie nowego nabywcy oddać. Z pomiędzy budynków, wniesionych przez Tarczewskiego do inwentarza starostwa, pierwsze miejsce zajmuje zamek; tuż naprzeciwko przed nim stało domostwo, obok dom murowany i stajnia, dalej przy kanale zamkowym 6 jatek i szlachtuz. Na drodze ku starostwu, za klasztorem franciszkanów stał dworzec wzięty po Pińskim w długu, obok spichlerz, pod nim piwnica, dalej kuca, folwark. stajnia, stodół trzy, browar wybudowany w 1764 r., ozdownia (suszarnia słodu), młynek do słodów, gorzelnia, wołownia, studnia, stajenka, chlewiki i stodoła. Młynów do starostwa należało dwa: Bugajski i Kleszczowski. Ostatni dzierżawił Paweł Mokwiński, a mając do młyna dodane: rolę, łąkę i ogród na warzywo, płaci podymnego złp. 12, czynszu złp. 200. Młyn na Bugaju oddany był w dzierżawę Wawrzyńcowi Jarzyńskiemu, który mając tyle do młyna dodanych działów gruntu co młynarz Kleszczowski, płacił podymnego 24 złp. a czynszu złp. 400. Stawów dworskich jest trzy: pierwszy Wierzeje zwany, powyżej Bugaja, ze szczętem zarosły, naokół którego miejscami znajdują się groble i znaki, że ongi młyn tu bywał; drugi na Bugaju, przy młynie do którego woda z Wierzei i ze stoków dochodzi, wzdłuż ma staj 5, wszerz 2 staje, po bokach i wgłąb trzciną i szuwarami zarosły; na nim grobla poprzeczna ciągnie się od gorzelni ku młynowi; staw ten ma dwa upusty. Trzeci nakoniec staw przy młynie kleszczowskim, dokąd woda z Bugaja dochodzi, ma staje długości a pół staja szerokości; przy nim grobla, z dwóch stron od łąk i młyna nowowzniesiona i odarniona. Z innych wodnych przestrzeni należało też do zamku ośm sadzawek naokoło miasta położonych. Krom wyżej przytoczonych budynków starostwo posiadało wiele innych, i tak: karczemkę na Bugaju, za młynem, trzy wiatraki stojące w polu po prawej stronie od miasta przed stawem bugajskim, wraz z domkiem dla młynarza; następnie gościniec (zajazd) litewski przy trakcie warszawskim, za Wielką Wsią, wraz z dwiema stajniami; stojący tuż przy nim dworek; dalej cegielnia na przedmieściu Bykowskiem, karczma i kuźnia we wsi Majkowie i gościniec z kuźnią we wsi Meszczach na trakcie łowickim i litewskim. Z gruntów, własność dworu stanowiły: pól 24, łąk 11, ogrodów 7. Do wsi ku starostwu należących w 1776 r. zaliczały się: Wielka-Wieś, Majków, Meszcze, Uszczyn; wsi opactwa sulejowskiego: Milejów, Krzyżanów, Czekanów, Bartkowice, Przygłów, Łazy, Koło i Łęczno; oraz wsi opactwa witowskiego: Witów, Zalesice, Stobnica, Kałek, Piekary i Oprzężów. W opisie Tarczewskiego wymieniono podatek, jaki w owym czasie żydzi corocznie do skarbu płacili, który wynosił 4000 złp. P. był stolicą jednego z czterech powiatów składających dawne województwo sieradzkie i miał za herb orła białego z tarczą na piersi, wznoszącego się nad bramą opatrzoną w górze w blanki i trzy wieże. Na bramie była umieszczona litera P, na tarczy wyobrażenie orła, jak to widzimy z pieczęci położonej na akcie na ratuszu w sądzie miejscowym w dniu 25 września 1792 r. ferowanym. Właściwe miasto, dawniej nader szczupłym zamknięte było obrębem, tak że tylko mała część obecnego obszaru, objęta była kamiennym równoległobokiem. Mur ten sięgał czasów Kazimierza W., choć nie za jego panowania w całości ukończonym został, gdyż według miejscowego podania królowa Jadwiga dokonała rozpoczętego dzieła, ofiarowawszy na ten cel łańcuch złoty, którego wyobrażenie ku uczczeniu jej pamięci, na tym murze z czarnych, nietynkowanych cegieł wyrobione zostało. Mur ten, około 9 łokci wysoki i na sążeń szeroki, ciągnął się ku południowi, poczynając od ulicy Bykowskie Przedmieście, wzdłuż ogrodu i klasztoru pp. dominikanek, w tenże mur miejski wpuszczonego, gdzie dosięgał bramy Sieradzkiej, zamykającej ulicę tegoż nazwiska, wychodzącą nawprost kościoła bernardyńskiego, już za obrębem miasta wzniesionego. Postępując dalej od bramy ku południowi mur ten ciągnął się jeszcze przez podwórze dzisiejszego hotelu Krakowskiego, aż ku ostatnim domom, zbudowanym na jednej linii z hotelem, poczem, załamując się ku wschodowi, przechodził koło posesyi niegdyś Grzędzicy, która na jego szczątkach, jeszcze dobrze zachowanych, jest wzniesiona. Dalej, opasywał tę część popijarskiego kościoła, gdzie wielki ołtarz się mieści; następnie przechodził wzdłuż północnej strony gimnazyum (b. kollegium jezuickiego, a potem pijarskiego), które na 12 łokci od południa wysunięte zostało. Tu ów mur przecinała brama Krakowska, kosztem jezuitów utrzymywana, poczem znów od niej ciągnął się ku rz. Strawie, od wschodniej strony opływającej miasto, przypadając na południową stronę dzisiejszego probostwa, gdyż i to, jak świadczą opisy parafii, na jego fundamen-

tach wzniesione zostało. Nareszcie, dobiegłszy praw. brzegu rzeki, mur załamywał się znów na północ, gdzie go przerzynała Wolborska brama. Reperacya tejże również do jezuitów należała. Od bramy Wolborskiej, równolegle do Strawy, mur ciągnął się jeszcze dalej na północ, poczem, załamując się pod kątem prostym, biegł wydłużoną linią na zachód, obejmując jeszcze w swój obręb kościół i klasztor podominikański, aż dopóki za ich posesyami nie złączył się z murem od północy na południe idącym. Tak więc w 1629 r. P. miał warowną postać, bo oprócz murów strzegło go jeszcze 10 baszt i blokhauzów, oraz 4 belloardy. Te wszystkie fortyfikacye mieszkańcy obowiązani byli utrzymywać swym kosztem, zaopatrywać w armatę, strzelby i dostarczać z cechów najmniej 700 ludzi zdatnych do obrony. Ktokolwiek przez Sieradzką bramę wjeżdżał do miasta, natrafiał na wąską, krzywo zabudowaną ulicę, która wiodła na prostokątny, zatłoczony budynkami, niezbyt obszerny rynek, na środku którego piętrzył się ratusz trybunalski. Wokoło otaczały rynek parterowe domy i kamienice piętrowe. Ich dołem, pod arkadami ciągnęły się podcienia, w których mieściły się kramy i stragany. Do wnętrza domów prowadziły wąskie, zwykle w arkady sklepione wchody, opatrzone żelaznemi lub dębowemi, ciężko kutemi drzwiami. Z każdego rogu rynku wychodziło po dwie ulice, mianowicie: Rwańska, stykająca się pod kątem prostym z Sieradzką, naprzeciw niej, z drugiego rogu, wychodziła Łazienna Mokra, łącząca się z ulicą Szewską, a przeciwległa jej Grodzka dotyka Łaziennej Suchej, co wtedy do jezuickiego kolegium a dziś do kościoła popijarskiego i gimnazyum prowadzi. Prócz tych przecinały jeszcze miasto, ulice: Kościelna, Rycerska, Nowe-Miasto, Dominikańska, Krótka i Żydowska. W samym obrębie murów mieściły się kościoły: farski, dominikański, jezuicki, pijarski i dominikanek. Za murami zaś miasta, po za bramą Wolborską franciszkański, za Sieradzką bernardyński, oraz Panny Maryi na końcu Krakowskiego Przedmieścia. Dokoła tak obmurowanego miasta ciągnęły się wały, a za niemi przedmieścia, nieprzylegające jednak bezpośrednio do ich obrębu, gdyż konstytucya z 1658 r. poleciła, aby się nikt nie ważył budować bliżej wałów nad 1000 kroków (Vol. Leg., t. IV, str. 261, wyd. Ohr.). Przedmieść tych było cztery: Krakowskie, poczynające się od bramy tegoż nazwiska, Sieradzkie od zachodu (Kaliska ulica), Bykowskie od północno-zachodniej strony i nakoniec Wolborskie, po za Strawą od wschodu. Za rzeką znowu ciągnęła się t. zw. Jurydyka, gdzie wznosił się zamek, miejsce urzędowania grodowego starosty. Stanowiła ona najbłotniejszą część wschodniego zamurza. Tu koło zamku, na gruntach starościńskich aż ku Wielkiej Wsi, kupiły się brudne i liche domostwa zamieszkane przez żydów, którzy już nie starościńskiej a wojewódzkiej podlegali jurysdykcyi. Zapuszczając się znów ku szpitalowi św. Trójcy Warszawską ulicą, natrafiamy na Wielką Wieś, szeroko w zbitych szeregach domów i stodół rozciągającą się z lewej strony rzeczonego gościńca. W niej zdawna ludność polskiego pochodzenia na prawie ziemskiem osiadła, podlegająca jurysdykcyi starosty, a gnieźnieńskiej kapitule poddana. Kierując się znów ku południowi od zamku i idąc wzdłuż murów i ogrodu niegdyś franciszkańskiego kościoła, natrafiamy na ogród ku stronie miasta zwolna spadający z pagórka, gdzie wznosiła się niegdyś t. zw. kurya królewska, t. j. myśliwski zamek Zygmunta Augusta; jeszcze dziś dają się tu widzieć ślady jego fundamentów i piwnic. W pobliżu niego wznosiły się dwory panów przyjeżdżających na sejmy. Zabudowana przez biskupa Piotra Tomickiego, do dziś dnia w nazwie utrwaliła pamięć jego, dotąd bowiem Tomicczyzną się nazywa. Naostatek od południowej strony za Krakowskiem Przedmieściem ciągnęło się tak zwane Wójtostwo Piotrkowskie, do którego i karczma Ostatni grosz należała. Nakoniec folwark Obrytka powstał z domów na gruntach miejskich wzniesionych. Wójtostwo P. powstało razem z nadaniem osadzie prawa miejskiego. Od r. 1404 zwierzchność wójta nad miastem ustała, wójtostwo samo następnie rozdrobniło się w sukcesyjnych podziałach. Dopiero w XVI w. Jost Ludwik Decyusz, sekretarz Zygmunta I i historyk, wykupił z rąk sukcesorów rozdrobnione wójtostwo i na nowo je w jedną całość spoiwszy, uzyskał dla siebie i swych potomków zatwierdzenie królewskie wszystkich praw i przywilejów, jakie wójtostwu służyły. Przywilej ten udzielony był Decyuszowi w 1528 r. w P. W tymże akcie zawarowanem zostało, aby miasto corocznie 3 grzywien opłacało wójtowi jako wynagrodzenie przysądzonej obywatelom P. łaźni, z której wójt pobierał dochody na mocy dekretu wydanego w Przedborzu w 1420 r. Władysław IV konstytucyą sejmową 1633 r. oddał miastu na własność wójtostwo, z którego dochody miały być obracane na utrzymanie murów; nadto, gdy księgi trybunalskie i ziemskie z wieży farskiej do kościoła dominikanów przeniesione zostały, naznacza za to dla ich konwentu 15 grzywien z tegoż wójtostwa, a wrazie niewypłacania grozi magistratowi karą 100 grzywien (Vol. Leg., t III, str. 390). Następnie inkorporacya wójtostwa zatwierdzoną została przywilejem Augusta II wydanym we Lwowie w d.

29 października 1698 r. Najstarożytniejszą świątynią P. jest kościół farny, niewiadomo przez kogo erygowany. Podług świadectwa wizyty ks. Andrzeja Łąckiego, kanclerza gnieźnieńskiego, odbytej w 1699 r., istnieć ona miała jeszcze przed 1300 r. Dwa prostokąty, z których mniejszy stanowi prezbiteryum, przedstawiają poziomy przekrój rzeczonej świątyni. Plan taki przypomina budowle romańskie z XII w.; z drugiej znów strony długie prezbiteryum zamknięte połową ośmiokąta, zwyczajem ostrołuku, jest z tem w sprzeczności. Ztąd początek budowy świątyni odnieśćby należało do czasu, w którym forma ostrołuku przeważnie już u nas panuje, Styl romański przejawia się zatem w planie i oknach stosunkowo niskich, zakończonych w półkole, gotycki zaś odbija się w zamknięciu prezbiteryum, sklepieniu i oknach pierwszego piętra wieży. Wieża wysoka na 183 stóp nie przedstawia jednolitego charakteru stylowego; dolna jej część stanowiąca kruchtę, ma dwa wielkie wchody, po nad kruchtą znajduje się sklepiona izba, w której mieściły się akta trybunalskie i ziemskie. Kaplice boczne, z których jedna wzniesioną była w XV w., przedstawiają utwory renesansowe, z kopułkami zdobnemi w gurty i rozety stylu odrodzenia. Długość świątyni wynosi 142 stóp, szerokość (bez kaplic) 53 stóp. W 1872 r. kościół został z gruntu odnowiony, przyczem znajdujący się w wielkim ołtarzu obraz staro-włoskiej szkoły, przedstawiający zaśnięcie N. Maryi P., a podarowany kościołowi przez Bonę, został odświeżony. Na zasuwie w tymże ołtarzu mieści się Ukamienowanie św. Jakuba, pędzla Hadziewicza. Tegoż artysty są jeszcze trzy obrazy w kościele farnym. Pod względem starożytności po farze pierwsze miejsce zajmuje kościół oo. dominikanów. Podług jednych był on zbudowany przez Kazimierza W. w 1340 r., według innych w 1370. Opis jednak parafii z końca XVIII w. odnosi jego założenie do 1349 r. Jestto trzechnawowa świątynia ostrołukowego charakteru. Nawa główna, dwie boczne i prezbiteryum zamknięte są przeto połową ośmiokąta. W nawie głównej znajduje się sześć ciężkich kolumn i ośm okien półkolistych. W prezbiteryum, oprócz absydowych, jest 6 okien bocznych, również kolisto zakończonych. Ostrołukowe sklepienie świątyni runęło podczas pożaru 1642 r., zastąpiono je beczkowem. Linie i łuki gotyckie zastąpiły też tu półkola, gzymsy i arkady renesansowe, a ostrołukowe profile filarów zastąpiono ciężkiemi pilastrami. Nawy boczne są niskie, z krzywemi ostrołukowemi sklepieniami. Kaplica Matki Boskiej, ciągnąca się wzdłuż lewej nawy bocznej, nosi w budowie cechy ostrołuku. Sklepienie jednak ma beczkowe. Obraz Wniebowstąpienia Pańskiego, pochodzenia włoskiego z XIV lub początku XV w. W 1880 r. kościół został odrestaurowany. Tu w 1488 r. odbył się obrzęd konsekracyi na biskupa krakowskiego Fryderyka Jagiellończyka. Podczas lustracyi z 1659 r. dominikanie posiadali przywilej Jana Kazimierza (w Warszawie na dniu 5 czerwca 1650 roku), w którym dosłownie jest zacytowany przywilej Zygmunta Augusta w P. (dnia 1 marca 1064 r.) tymże ojcom dany na place i grunta ich kościołowi i klasztorowi służące, jako też konfirmacya tego przywileju przez Władysława IV w Warszawie na dniu 4 marca 1642 r. dopełniona. Drugi przywilej przez Zygmunta I w P. na sejmie walnym r. 1531 wydany, nadawał młyn podle Bugaja z łąkami i ogród z dwoma zagrodnikami, a także na dwóch zagrodników i ogród z drugiej strony rzeczki na folw. bykowskich. Dziś w murach klasztoru mieści się szkoła aleksandryjska. Kościół Panny Maryi na przedmieściu Krakowskiem, zbudowany przez Jana Kmitę, starostę sieradzkiego, w 1375 r., jestto niewielka budowa, obecnie grożąca ruiną. W przeciwległej stronie miasta, w pobliżu dawnej bramy Sieradzkiej, powstały dwa klasztory: pp. dominikanek i oo. bernardynów. Pierwszy z nich ufundowany został przez podkomorzynę sieradzką Katarzynę Warszycką z Rokszyc, która w 1625 r. zakupiła w P. trzy place pod budowę klasztoru, a 1626 r. sprowadziła zakonnice. W r. 1627 zaczęto budowę kościoła, która z różnemi przerwami ciągnęła się aż do 1648 r. W tymże roku świeżo wybudowany klasztor zniszczony został przez pożar, a restauracya dopiero w 1685 r. dokończoną została. Podczas lustracyi w 1659 r. pp. dominikanki okazały list króla Władysława IV, w Warszawie d. 12 czerwca 1637 r. pisany, pozwalający im budynki do klasztoru potrzebne stawiać na murach miejskich, bez trudności i przeszkody magistratu piotrkowskiego, za co płaciły trzy miary owsa a następnie 20 zł. do kasy miejskiej, podatek ten wnosiły aż do 1864 r. Nadto w 1664 r. komornik graniczny łęczycki Piotrowski, oddał dominikankom darowizną dworek przy ulicy Łaziennej Mokrej stojący, a przywilejem króla Zygmunta III z 1590 r. od wszelkich ciężarów miejskich zwolniony. Od chwili przybycia do P. aż do 1874 r. dominikanki zajmowały się nauczaniem; do r. 1794 innej szkoły żeńskiej w P. nie było (Kś. Gacki). W r. 1869 zakonnice wywiezione zostały z P. i odtąd mieści się tu gimnazyum żeńskie. W kościele zamkniętym aż do r. 1882, obecnie odprawia się msza dla uczniów (Historyą kościoła i klasztoru podał „Tydzień“ z 1882 r.). Za bramą już Sieradzką, a więc za dawnemi murami

miasta, wznosi się kościół oo. bernardynów, zbudowany 1626 r. Nie ma on żadnego stylowego charakteru. Obecnie w klasztorze mieści się archiwum rządowe, drukarnia i redakcya „Gubern. Wiedomosti“. Ogród należący do klasztoru przemieniono na spacerowy ogród publiczny. Osiedli w P. od 1674 r. pijarzy, w 1675 r. na przestrzeni objętej ulicami: Sieradzką, Rwańską, Klasztorną i Nowy Świat zaczęli budować kolegium, a w 1689 r. kościół. W 1795 r. za czasów pruskich klasztor zamieniony został na więzienie, a świątynia na kościół ewangielicki. Jak jeden tak i drugi gmach do dziś to samo mają przeznaczenie. Kościół nosi na sobie charakter powagi i prostoty. Na utrzymanie kolegium, szkół i konwiktu, pijarzy pobierali dochody z domów w mieście i na przedmieściach, posiadali grunta, ogrody, oraz kapitały lokowane na dobrach. W r. 1786 całkowity ich dochód wynosił 105,200 złp. oprócz procentów od kapitałów pojezuickich, z których piotrkowskie zgromadzenie pobierało najprzód 2000 złp., później 1000, gdy im klasztor i kolegium jezuitów na własność oddano. Za czasów pruskich suma ta podniosła się do 9870 złp. Biblioteka pijarów składała się z 8331 dzieł, nadto od 1792 r. do 1801 r. posiadali w P. własną drukarnią. Najpóźniejszą co do czasu powstania, ale za to najwyżej pod względem artystycznym stojącą świątynią w P. jest kościół p. w. św. Franciszka Ksawerego, pierwotnie do jezuitów a następnie do pijarów należący, a zbudowany w r. 1707 za staraniem jezuitów przy pomocy ks. Baltazara Wilxyckiego, sufragana gnieźnieńskiego, jak o tem świadczy umieszczony nad skarbcem napis. Kościół spalony wraz z pierwotnem kolegium w 1731 roku, na nowo odbudowany staraniem Teodora Potockiego, prymasa, w 1786 r., został uszkodzony od pożaru, szkody te jednak łatwo zostały zatarte i całość dziś przedstawia się tak jak wyszła po pierwotnej restauracyi. Zewnętrzna część budynku jest niepokaźna. Wnętrze podzielone na trzy nawy, z których najdłuższą, środkową, zamyka półkolista absyda. Nawy boczne łączą się ze środkowemi arkadami wspartemi na filarach. Nawę główną pokrywa beczkowe sklepienie, a nawy boczne sklepienia krzyżowe. Ponieważ po każdym filarze biegną po dwa pilastry, więc i pasy wyrosłe z ich kapiteli parami rozchodzą się po sklepieniu nawy. Całość świątyni nadaje jej jedno z pierwszych miejsc wśród zabytków z epoki upadającego renesansu. Ściany i sklepienia bogato okryte są malowidłami artystycznej wartości. Malował je, a prawdopodobnie i plan budowy stworzył ks. Andrzej Ahorn. Rysunek, ugrupowanie figur i czystość linii dowodzą głębokiego poczucia piękna i talentu artysty. Ołtarze, konfesyonały i szafy w zakrystyi wytwornie są z drzewa rzeźbione w stylu barocco. W wielkim ołtarzu mieści się obraz N. P. Pocieszenia, przeniesiony z trybunału. Do kościoła przylega kolegium stare i nowe. Pierwsze nie odznacza się niczem, drugie jestto trzypiętrowa okazała budowa, w której obecnie mieści się gimnazyum męskie. Oprócz wymienionych kościołów w 1620 r. ks. Walenty Erycyusz, proboszcz rokszycki, ufundował za Jurydyką kościół i klasztor franciszkanów. Kościół po opuszczeniu go przez ostatniego proboszcza, t. j. od 1834 r. zaczął popadać w ruinę, a w 1874 r. został ostatecznie rozebrany. Na ruinach klasztoru zbudowano szpital wojskowy. Podczas trzeciej lustracyi P. oo. franciszkanie okazali przywilej Władysława IV w Warszawie d. 25 listopada 1634 r. dany, zatwierdzający darowiznę trzech placów: Ruchowskiego, Piziorowskiego i Kuleszewskiego na rzecz tychże oo. przez Albrychta Starołęckiego sporządzoną. Zamek piotrkowski, w którym podczas sejmów rezydowali królowie a następnie mieszkał starosta grodowy, zbudowany był podobno jeszcze przed Kazimierzem Wielkim, który go przebudował i wzmocnił. Styl węgarów okiennych i odrzwi, wyraźnie wskazuje, że i w XVI w. musiał być przebudowany. Trzecia lustracya jednak w 1659 r. dokonana znajduje zamek częścią od Szwedów, „częścią od Jmc. Pana Starosty Wojewody Ruskiego propter fortificationem funditus zniesiony i popsowany. Zostają się tylko dwa sklepy na dole: jeden, w którym ad instar więźni sadzają; drugi sklep do połowy rumem zawalony. Item ściany dwie, jedna ad orientem, druga ad ocasum porujnowane zostają, dwie ściany całe: jedna a meridie (frontowa), druga ad septemtrionem, około których ścian żadnego niemasz ogrodzenia“. Około r. 1670 Michał Warszycki, miecznik koronny, starosta grodowy, zamek na nowo odrestaurował, wszakże niezupełnie (Korzon: Kłosy 1868 r.), jak tego dowodzi inwentarz podawczy starostwa, spisany w 1776 r. przez Wojciecha Tarczewskiego, dworzanina komisyi skarbu, według którego zamek tak się przedstawiał: „Jestto budynek czworokątny o trzech piętrach, dachówką kryty. Po rogach mur pospadał, całość jednak trzyma się krzepko. Głęboki, napełniony wodą kanał, otacza zamek ze wszech stron. Most z dylów, na palach dębowych stojący, łączy dwa przeciwległe brzegi kanału, prowadząc do głównego wnijścia. Przez podwójne drzwi dostajemy się do sionki, ta posiada sklepienie i posadzkę kamienną. Jedno okno po lewej stronie drzwi wchodowych, wychodzące na kanał, oświeca sień. Po

prawej ręce wejście do archiwum, a wprost drzwi schody kamienne na pierwsze piętro. Tu znowu napotykamy sionkę, już wszystkie okna tarcicami zabite. Trzecie piętro niczem się od drugiego nie różni. Po nad dachem unosi się orzeł biały, brzegami pozłacany. Na parterze znajduje się archiwum, gdzie się mieszczą t. z. akta grodzkie, wejście doń stanowią żelazne drzwi na zawiasach i hakach z wrzeciądzami i skoblami. Sklepienie podpiera na środku słup dębowy". Tak wyglądał zamek piotrkowski w końcu XVIII w. Na dole w jednej z sal zachowała się do ostatnich czasów malowana al fresco figura Ukrzyżowanego Chrystusa, dobrego pędzla. W tejże sali zwracały uwagę piękne starożytne odrzwia. Na pierwszem piętrze dwoje drzwi z herbami i inicyałami Warszyckiego (M. W. M. K. S. P., t. j. Michał Warszycki Miecznik Koronny, Starosta Piotrkowski). Jak na pierwszem tak na drugiem piętrze przechowały się odrzwia Warszyckiego. Odrzwia te i węgary okienne należały do najciekawszych zabytków budownictwa z epoki przejścia od gotyku do renesansu. Obecnie z rozporządzenia władzy drugie piętro zniesiono a gmach przerobiono na odwach, przyczem poniszczono te ozdoby. Z zabytków budowlanych dawniejszych znajduje się jeszcze w P. dworek przy ulicy Łaziennej (Mokrej), w którym nad dolnemi oknami wmurowaną jest tablica marmurowa z napisem: „Dworek ten przywilejem królów: Zygmunta III r. 1590, Jana Kazimierza r. 1664 i Augusta III r. 1774 od wszelkich ciężarów miejskich jest zwolniony" (ob. Tydzień z 1881 r. Nr. 52, z 1882 Nr. 1, przez Ed. Dylewskiego; Inwentarz Wielkopolski z lat 1569—1570). Pierwszy wyższy zakład naukowy otworzyli tu pijarzy w 1674 r. Szkoła ta przetrwała do r. 1774, t. j. do czasu przekształcenia jej na szkołę o 4 klasach. W r. 1778 szkołę 4-klas. zamieniono na 7-klasową, lecz z powodu małej liczby uczących się, klasy częstokroć były łączone, tak, że w rzeczywistości było jak i przedtem tylko 4 klasy, chociaż wykładane w nich były wszystkie przedmioty przepisane przez komisyą edukacyjną. W r. 1794 rząd pruski przekształcił szkołę pijarską na 6-klasową. W r. 1798 wprowadzono do szkoły obowiązkową naukę języka niemieckiego. Od r. 1801 uczący się obowiązani byli wnosić opłatę szkolną. W r. 1806 wprowadzono obowiązujący wykład rysunków ręcznych i linearnych. Na mocy decyzyi izby edukacyjnej, w r. 1815 zapadłej, 6-klasowa szkoła przekształconą została na 3-klasową, lecz ówczesny rektor szkoły pijarskiej Kotowski, własnym kosztem utrzymywał 4-tą i 5-tą klasę. Komisya rządowa oświecenia, w uznaniu troskliwości rektora Kotowskiego o dobro powierzonej mu szkoły 5-klas., przekształciła szkołę podwydziałową na wydziałową (okręgową), w jakim też stanie przetrwała do r. 1827, t. j. do czasu nowej reformy szkoły piotrkowskiej na 5 klasową wojewódzką. W r. 1832 szkoła ta znowu liczyła tylko 4 klasy, lecz w następnym już 1833 r. szkoła wojewódzka w P. przekształca się w 8 klasowe gimnazyum, trzy wyższe klasy którego dzielą się na dwa specyalne wydziały: filologiczny i matematyczno-fizyczny, z wykładem prawa na obu wydziałach. W r. 1838/9 do kursu gimnazyalnego wprowadzono wykład historyi i statystyki Rossyi. W r. 1840 zniesiono klasę 8, jak również podział na specyalne wydziały. Współcześnie z kursu szkolnego usuwają się wykłady mechaniki, geodozyi, technologii, chemii, gospodarstwa wiejskiego i prawa; wprowadzono logikę i statystykę. Wszystkie przedmioty, z wyjątkiem religii i historyi polskiej, wykładają się w języku rossyjskim. W r. 1844/5 poczyna się i wykład historyi polskiej w języku rossyjskim. W r. 1851/2 do klas V, VI i VII wprowadzono kurs prawa obowiązującego. W r. 1852/3 przywrócono wykład chemii w klasach wyższych. W r. 1859/60 otwarto specyalną klasę VIII dla nauki prawa, lecz dodatkowa ta klasa istniała tylko dwa lata. Z początkiem r. 1862, w skutek reformy edukacyi publiczne, gimnazyum uległo całkowitemu przekształceniu. W pięć lat potem w 1867 r. wprowadzono nowe zmiany a w 1871 r. ustawę dotąd obowiązującą we wszystkich szkołach. W peryodzie w którym szkoła piotrkowska zostawała pod kierunkiem księży pijarów, największa liczba uczącej się młodzieży sięgała 336 w r. 1737, a najmniej uczących się było 99 w 1813 r. Średnia zaś liczba 200. W peryodzie świeckim, t. j. od chwili przekształcenia szkoły pijarskiej na gimnazyum, najwięcej uczniów (499) było w roku 1846 i najmniej (164) w 1833 r. (Tydzień z r. 1880, № 38). Od r. 1833 do 1886 ukończyło kurs gimnazyalny z patentem 1195 uczniów. Historyą kolegium pijarskiego skreślił ks. Gacki w sprawozdaniu szkolnem p. t. „Popis publiczny uczniów szkoły wojewódzkiej ks. pijarów w Piotrkowie na rok 1829/30". Coroczne sprawozdania p. t. „Akty uroczyste zakończenia rocznego kursu nauk" ogłaszała szkoła wojewódzka w Warszawie od 1834 do 1839 r. Nad historyą szkół pracuje J. Kański, który ogłosił w 1884 r. rozprawkę: „Szkoły piotrkowskie". Pierwszy obszerniejszy opis P. wraz z jego historyą skreślił Oskar Flatt: „Opis Piotrkowa Trybunalskiego pod względem historycznym i statystycznym", Warszawa 1850. Nad historyą miasta pracował młodo zmarły Wład. Wieczorkowski, który ogło-

sił w Bibliot. Warszaw. (1855, t. IV, 466). „Ustęp z opisu P. Dominikanie". W ostatnich latach kilku pracowników zajęło się poszukiwaniami nad przeszłością miasta. Prace swoje pomieszczali w „Roczniku Piotrkowskim", wydanym w 1870 i 1871 r. i w czasopiśmie „Tydzień". Pracownikami tymi są: R. Plenkiewicz, L. Rzeczniowski, J. Kański, Ed. Dylewski. Obecny stan miasta przedstawił Jordan Kański w pracy: „Rys statystyczny miasta P. na podstawie drugiego spisu jednodniowego z 1882 r." Opisy P. mieszczą: „Podróże histor. Niemcewicza" (str. 474); „Tygodnik Illustr." z 1862 r. (IV, 152, V, 87), 1866 r. (XII, 249 i XIII, 89), 1872 r. (IX, 3), 1877 r. (№ 67); w „Kłosach" opis zamku podał Tad. Korzon (1868 r. № 177); wnętrze kościoła farnego („Kłosy" 1870 r. № 285). O zabytkach dawnej sztuki w P. pisał F. K. Martynowski: (Z przeszłości artystycznej P. „Tydzień" 1880 r. i Z wycieczki w Piotrkowskie „Przegląd bibliogr.-archeol." 1881).

Piotrkowski powiat, utworzony w 1867 r. z części dawnego powiatu t. n., ma 31·97 mil kwadr. obszaru. Graniczy: na płn. z pow. łaskim, brzezińskim i łódzkim; na wsch. rz. Pilica oddziela go od powiatu opoczyńskiego a w części i koneckiego; na płd. z pow. noworadomskim; na zach. z łaskim. Obszar powiatu przedstawia płaskowzgórze o średniem wzniesieniu 700 st. npm. W samym środku powiatu dosięga ono najwyższego wzniesienia w tarasie dochodzącym do 900 stóp i stanowiącym węzeł wodny, z którego rozchodzą się wody ku Pilicy, Warcie, Bzurze i Nerowi. Taras ten na swych krawędziach przedstawia zagłębienia, służące za zbiorniki wód. Na wschodniej krawędzi zagłębieniem takiem jest okolica Piotrkowa (wznies. 655 stóp) a wielki staw Bugaj wraz z kilku sąsiedniemi stanowią szczątki rozległych leśnych jezior, wypełniających to zagłębienie. W stronie zachodniej od P., między Rokszycami a Oprzężowem, wyżyna sięga 946 st., w stronie południ. między Rozprzą a Jeżowem 968 st. a pod Wolą Krzysztoporską 961 st. Drugim takim zbiornikiem leśnych wód środkowej wyżyny na płd. od P. są zagłębienia z istniejącemi dotąd błotami i szczątkami jeziora pod wsią Podjeziory w okolicy Kamińska. Zbiornik ten zasila wodami swemi dopływy Luciąży (dopł. Pilicy) i Widawki (dopł. Warty). Ztąd w początku bieżącego stulecia powstał projekt przeprowadzenia tędy kanału łączącego Wartę z Pilicą. Obszar powiatu stanowi w połowie wschodniej dorzecze Pilicy, do której uchodzi Luciąża, okrążająca środkowy taras wyżyny i zabierająca wody obu jego zbiorników za pośrednictwem bocznych dopływów (strumień bezimienny z południ. zbiornika, a Strawa wody kotliny piotrkowskiej), tudzież Wolborka, płynąca półn. granicą powiatu i zabierająca z praw. brzegu drobne dopływy z półn. stoków wyżyny. Zachodnia i płn.-zach. część powiatu przesyłają przez Widawkę i drobne dopływy Neru swe wody do Warty. Cały obszar powiatu jeszcze w czasach historycznych przedstawiał wielką puszczę. Uboga piaszczysta gleba i brak większych rzek, zbiorników wodnych, łąk dobrych odstręczał długo osadników. Dopiero rozwój przemysłu fabrycznego w obecnem stuleciu stał się bodźcem do rozwoju rolnictwa. Gleba piaszczysta albo lekki szczerk z podłożem wapiennem (formacya Jura) sprzyja głównie uprawie żyta i kartofli; staranne przygotowanie dopiero pozwala siać pszenicę. Część produkowanego zboża i ziemniaków zużywają: browar, dystylarnia i fabryka drożdży prasowanych w Niechcicach, dwa browary i jedna dystylarnia w P. oraz 4 gorzelnie. W Kociołkach prowadzi się hodowla owiec poprawnej rasy: w Bukowcu bydła rogatego. W okolicy nad Pilicą obfite kopalnie wapna pod Sulejowem stanowią niemałe bogactwo. Z ogólnej przestrzeni gruntów wynoszącej 181,073 dzies., na ziemię orną przypada 62·6%. Lasy w 1880 r. zajmowały 82,113 mr., w tem było 47,889 mr. lasów prywatnych nieurządzonych, 15,589 mr. lasów pryw. urządzonych, 2,463 mr. zasianych po wycięciu, 11,824 mr. wyciętych a niezadrzewionych, 1151 mr. oddanych włościanom za serwituty, 2025 mr. dawnych włościańskich i 1172 mr. należących do osad. Sady dworskie zajmowały 336 mr., włośc. 438 mr., w osadach 29 mr. Własność większa zajmuje 48 5%; włościanie posiadają 45·4%; gruntów rządowych i miejskich jest 6·1%. Większa własność ziemska w pow. piotrkowskim należąca do cudzoziemców ma 10,150 dz., do żydów należy 5,900 dz. Powiat piotrkowski nie posiada ani jednej fabryki, w którejby pracowało więcej nad 100 robotników; 20 fabryk zajmuje przeszło po 10 ludzi, 263 fabryk mniej niż 10. Wszystkie fabryki w powiecie zatrudniają 858 robotników. Podatek gruntowy z powiatu wyniósł w 1886 r. 76,842 rs. kop. 14, podymne zaś 60,683 rs 71 kop. Mieszkańców powiat piotrkowski liczy 144,101, w czem 70,252 mężczyzn i 73,849 kobiet. Ludność niestałą stanowi 9,390 osób, pomiędzy któremi 888 cudzoziemców. Oprócz wymienionych w opisie P. zakładów naukowych znajduje się w powiecie 75 szkół początkowych w osadach i wsiach: Bełchatów, Bęczkowice, Barczkowice, Biała, Bogdanów, Boryszów, Chabielice, Cieszanowice, Danielów, Drużbice, Dworszew, Gieski, Golesze, Gomulin, Gorzkowice, Grocholice, Gościmowice, Jarosty, Kamocin, Kaszewice, Kałduny, Ka-

mieńsk, Klementynów, Kleszczowice, Koźniowice, Kociszewo, Komorniki, Krzyżanów, Kuców, Leonów, Lubiec, Lutosławice, Łęczno, Łobudzice, Łękińsko, Maleniec, Meszcze, Mierzyn, Mikorska Wola, Młynary, Majkowice, Milejów, Michałów, Niechcicka Wola, Osiny, Parzno, Pawłowo (dwie szkoły), Porajska Huta (dwie szkoły), Pawłowice, Polichów, Psary, Ręczno, Rękoraj, Rozprza, Rogowice, Rechfeld, Sobakówek, Srocko, Stok, Stanisławów, Sulejów, Trząs, Wiaderno, Woźniki, Wolborz, Włodzimierzów, Witów, Wygoda, Zdzieszulice, Zwierzyniec, Żerechów. Pod względem kościelnym powiat stanowi część dekanatu piotrkowskiego i zawiera parafie: P., Bęczkowice, Bogdanów, Chabielice, Drużbice, Gomulice, Gorzkowice, Grocholice (os.) Grzymalina Wola, Kamińsk (os.), Kaszewice, Kociszewo, Krzepczów, Łobudzice, Mierzyn, Milejów, Moszczenica, Parzno, Ręczno, Rozprza (os.), Srocko, Suchcice, Sulejów (os.), Witów i Wolborz. Pod względem sądowym stanowi powiat 6 okręgów sądów gminnych, należących do 1-go okręgu sądów pokoju; w Wolborzu, Kamocinie, Bełchatowie, Kleszczowie, Rozprzy i Łęcznie. Pod względem administracyjnym dzieli się na 21 gmin: Bogusławice, Podolin, Golesze, Uszczyn, Szydłów, Woźniki, Grabica, Wadlew, Bełchatówek, Bujny, Łękawa, Kleszczów, Kluki, Chabielice, Kamińsk, Rozprza, Gorzkowice, Krzyżanów, Parzniewice, Ręczno i Łęczno. Osad jest w powiecie 6: Wolborz, Sulejów, Rozprza, Grocholice, Kamińsk i Bełchatów. Miasto jedno: Piotrków.

Piotrkowska gubernia utworzona została w r. 1867 z części dawnych gubernii: warszawskiej, kaliskiej i kieleckiej. Na obszarze królestwa polskiego stanowi ona długi lecz wąski pas, ciągnący się od płn.-wschodu ku płd.-zach., między gub. kaliską od zach. a radomską i kielecką od wschodu. Długość jej od granicy gub. warszawskiej pod wsią Gołyniem (powiat rawski) do Niwki, przy zbiegu granic Galicyi i Szląska, wynosi około 189 wiorst, szerokość zaś największa od granicy gub. radomskiej pod Nowem Miastem do granicy gub. kaliskiej pod Ozorkowem, około 91 w., najmniejsza przy granicy galicyjskiej 14 w. Obszar gubernii obejmuje 222·45 mil kw. albo 10,763 wiorst albo 12,249 klm. W 1885 r. obszar ten zwiększył się przez przyłączenie od gub. kieleckiej gm. Kromołów. Granice gubernii stanowią: na płn. pow. łęczycki gub. kaliskiej, oraz pow. skierniewicki i łowicki gub. warszawskiej; na wsch. pow. grójecki gub. warszawskiej, oraz pow. opoczyński i konecki gub. radomskiej, oraz włoszczowski i olkuski gub. kieleckiej; południową granicę stanowi Galicya; zachodnią Szląsk, oraz pow. wieluński, sieradzki a w części i łęczycki gub. kaliskiej. Naturalne granice gubernii tworzą: rz. Pilica od wsi Kuźnica pod Koniecpolem do wsi Łęgonice pod Nowem Miastem; rz. Warta od Pstrokoń do Siemiechowa w powiecie łaskim, i pod Więcami w powiecie częstochowskim; rz. Prosna na niewielkim kawałku około Krzepic; dalej zaś od wsi Zendek aż poniżej Sosnowca Brynica; od Sosnowca do Niwki Czarna Przemsza; na płd. od Niwki do Granicy Biała Przemsza oddziela gub. piotrkowską od Galicyi. Pod względem geologicznym południowo-zachodni kąt gubernii (pow. będziński), stanowiący jak gdyby przedłużenie Szląska, przedstawia wyżynę utworzoną przez górne piętro formacyi węglowej. Piętro to składają przeważnie piaskowce i gliny łupkowe, pomiędzy któremi spoczywają pokłady węgla kamiennego, odznaczające się niekiedy wielką grubością. Według sprawozdania zarządu górniczego w Dąbrowie z 1873 r. pojedyńcze pokłady węgla, w których wówczas były prowadzone kopalnie, posiadały grubości: „Cieszkowski“ 54·6 st. ang. z upadem 44°, „Ksawery“ 44 st. ang. z upadem 12°, „Nowy“ 40·6 st. ang. z upadem 18°, „Łabęcki“ 35·0 st. ang. z upadem 44°, „Reden“ 31·5 st. ang. z upadem 8°, „Staszyc“ 7·0 st. ang. z upadem 8°, „Hieronim“ 7·0 st. ang. z upad. 8° i „Szumann“ 3·5 st. ang. z upad. 8°. Podkładem jest tu po większej części glina łupkowa, a stropem czyli nadkładem piaskowiec. Według danych dostarczonych przez badania geologiczne i prace górnicze z wszelkiem prawdopodobieństwem można przyjąć, że formacya węglowa w pow. będzińskim i olkuskim zajmuje 11 mil kwadr., choć pas dziś eksploatowany ma zaledwie $2^1/_2$ mil długości i 2 mile szerokości. Pokłady węglowe dosięgają najwyższego poziomu w okolicy Będzina, na stoku góry t. zw. ;„Doroty“, szczyt której stanowi komórkowaty dolomit. Konglomeraty formacyi permskiej występują także w pow. będzińskim tworząc z tufami porfirowemi w okolicy Dąbrowy, koło Gołonoga, wąski pas, ciągnący się ku płn.-zachodowi i odcinający niejako obszar formacyi węglowej od całej masy tej ostatniej (mapa W. Kosińskiego w Encykl. roln.). Zagłębie węglowe łącznie z formacyą permską otoczone jest w koło przez pokłady wapienia muszlowego, który ciągnie się ku płn.-zach. od Wielkich i Małych Strzemieszyc do granicy Szląska, gdzie leży już bezpośrednio pod galmanem. Około Będzina znajduje się także huta cynkowa, produkująca rocznie do 100,000 pud. cynku. Obszar górnego biegu rz. Warty, zraszającej wraz z dopływami swemi całą południ. część gubernii, a mianowicie pow. będziński, częstochowski i noworadomski, przedstawia formacyą Jura i formacyą Kajpru. Dwa te pokłady leżą pra-

wie na przeciwnych bokach wspomnianej doliny, a zatem po obu stronach linii drogi żel. warsz.-wiedeń. Po lewej występują głównie czerwone iły kajprowe, po prawej czarne iły kellowejskie (ogniwo formacyi Jura) a za niemi dopiero młodsze ogniwo Jura czyli białe wapienie. Jedne i drugie wszakże pokłady przekraczają powyższe granice. W okolicach Ząbkowic przenoszą się białe wapienie (wapień muszlowy) na lewą stronę linii kolei, tworząc często znaczne wzniesienia (Wysoka Pilecka, Ciągowice), na prawy bok przeciwnie przenoszą się iły kajprowe, zajmując przestrzeń od Kromołowa i Zawiercia aż pod Myszków. Jako podrzędne pokłady w czerwonych iłach wydzielają się często lignit i limonit, z którego około Bendusza, Huty i Hucisk wytapiano żelazo. Na płd. od Mrzygłodu, w Kądzieli, Ciągowicach, Kuźnicy Masłońskiej i Nieradzie odkryto także pokłady lignitu, nieprzenoszące jednak nigdy 60 cali grubości. W okolicach Bzowa znajdują się pokłady limonitu, różniące się jednak wybitnie od znajdującego się w czerwonych marglach kajprowych. Pokłady te o ile się zdaje dochodzą do 100 st. grubości, choć w Wysokiej Pileckiej mają ich ledwie 30. Wierzchnie piętro kellowejskiego ogniwa występuje jużto jako brunatny wapień, jużto jako żelazne oolity (Włodowice, Wysoka Lelowska, Wysoka Pilecka, Ciągowice), już jako drobno ziarnisty piaskowiec, zawierający pokłady rudy (Krzepice, Zajączki) i jako piaskowiec grubo ziarnisty. Wreszcie piętro to tworzy kwarcową skałę w Częstochowie i brunatne piaski około Krzepic. Pierwszy pokład ogniwa oksfordzkiego (wierzchnie ogniwo formacyi Jura), t. j. wapienie marglowe, białawo-szare, tworzą znaczny pokład począwszy od Pomorzan, przez Grabowę, Niegowonice, Rudniki, Włodowice, Przybyszew i Chorów. Są także w Wysokiej Pileckiej i w Ciągowicach. Drugi pokład tegoż ogniwa wapień gąbkowy, zawierający właściwą sobie faunę, występuje w głębokich dolinach i parowach, począwszy od Sanek, ciągnie się wzdłuż granicy pow. olkuskiego, powyżej Przybyszowa przechodzi w pow. częstochowski, gdzie tworzy Jasną Górę, następnie ciągnie się w kierunku płn.-zach. aż do Działoszyna i granicy gub. kaliskiej. Trzeci pokład, gąbkowy wierzchni, przejawia się około Włodowic i występuje w wierzchn.ej warstwie Jasnej Góry; czwarty pokład, wapień zawierający skamieniałości (cidalis florigema) występuje tylko około Złotego Potoku i Janowa. Oprócz tego pokłady formacyi Jura (białej) pojawiają się w pow. piotrkowskim od Sulejowa do Piotrkowa i około Grocholic. Wierzchnia i brunatna Jura występuje w płn.-wsch. części pow. rawskiego. Obszar gub. piotrkowskiej przedstawia się nam jako rozległa wyżyna, wznosząca się w kierunku od płn.-wsch. ku płdn. i płdn.-wschodowi. W wyżynie tej spostrzegamy dwie wybitniejsze części. Południowa i płdn.-zachodnia część obszaru, stanowiąca dorzecze górnego biegu Warty (pow. będziński i częstochowski), przedstawiają się jako przedłużenie szląskiej wyżyny od zach. a olkusko-krakowskiej od wsch. Przy średniem wzniesieniu do 1000 st. dochodzącem występują tu liczne wzgórza i pasma górzyste, sięgające 1200 do 1600 st. Liczne grupy takich wyniosłości spotykamy w okolicach Będzina i Siewierza. Okolica Łaz (stacya dr. żel. warsz.-wiedeń.) przedstawia najwyższy taras tej wyżyny, wzniesiony średnio na 1400 st. Pod wsią Wysoka, na płn.-zach. od Łaz, mamy 1482 st., pod Niegowonicami, na płd.-wsch. od Łaz, 1570 st., pod wsią Łosień, na płd.-wsch. od Strzemieszyc, 1530 st., w Strzemieszycach 1183 stóp. W miarę posuwania się ku płn. wzniesienie wyżyny i pojedyńczych wzgórz zmniejsza się stopniowo. Po prawej stronie Warty między Janowem, Żarkami i Pradłami (pow. olkuski) występują liczne wzgórza i skały wapienne. Dolina Złotego Potoku przedstawia malownicze grupy skał, obnażonych przez działanie wód. Otaczająca je wyżyna sięga w najwyższlejszym punkcie 970 st. Druga grupa wzgórz skalistych występuje pomiędzy Częstochową, Mstowem i Olsztynem. Działanie wód, które naniosły w okolicy Olsztyna olbrzymie masy piasków, obnażyło tu również całą grupę skał wapiennych, obfitujących w groty. W tej południowej części wyżyny spotykają się z sobą dorzecza trzech rzek: Wisły, Warty i Pilicy. Wody środkowego, najwyższego tarasu dają początek Czarnej i dopływom Białej Przemszy, które okrążywszy z dwóch stron (od wschodu i zachodu) ten taras schodzą się z sobą i dążą do Wisły. W niewielkiej odległości na wsch. od źródeł Czarnej Przemszy bierze początek Warta (pod Kromołowem) śród wzniesień dochodzących w stronie płd.-wsch. od Kromołowa do 1580 st. a w odległości 10 w. na wsch.-południ. od źródeł Warty znajdują się źródła Pilicy (pow. olkuski). Obie te rzeki rozchodzą się w przeciwnych kierunkach i wszedłszy na obszar gub. piotrkowskiej rozdzielają go na dwa główne dorzecza. Dorzeczem Warty jest część pow. będzińskiego, pow. częstochowski i następnie zachodnia połowa gubernii, którą jakkolwiek Warta nie przepływa a tylko dotyka na niewielkiej przestrzeni, odgraniczając pow. sieradzki (gub. kaliskiej) od łaskiego, jednakże wody tej połowy idą do Warty zarówno za pośrednictwem Prosny (z pow. częstochowskiego) jak za pośrednictwem Widawki i Ne-

ru z pow. łaskiego, z połowy zachodn. piotrkowskiego. W środkowej części obszaru gubernii, w pow. piotrkowskim, spotykamy znowu śród wyżyny wynioślejszy taras, którego wody rozchodzą się ku Pilicy, Warcie i Nerowi; trzeci taras taki przedstawia wyżyna łódzko-zgierska, wysyłająca wody, ku Nerowi, Bzurze i Pilicy. Dorzecze Pilicy, płynącej wschod. granicą gubernii, przedstawia szczupłe bardzo rozmiary i dostarcza rzece tej drobnych tylko dopływów. Obejmuje ono wschodnie połowy powiatów noworadomskiego i piotrkowskiego. Dorzeczem Bzury, biorącej początek ze stoków wyżyny łódzkiej, są prawie całe powiaty: brzeziński i rawski. Wyżyna zapełniająca obszar gub. P. w dorzeczach Neru, Pilicy i Bzury zmniejsza swe wzniesienie i traci charakter górski, przeważający w górnem dorzeczu Warty. Znikają tu obnażenia skaliste a występuje lekko falująca się, a częściej płaska równina. Brak większych zbiorników wodnych i rzek cechuje ten obszar. Rzeki spławne płyną jego krawędziami. Ztąd jeszcze w czasach historycznych był to obszar lesisty, mało zaludniony, z glebą ubogą. Brak wód, łąk, utrudniając hodowlę bydła, odstręczał osadników. Książęta piastowscy, jako właściciele tego niepożytecznego im obszaru, starali się nadać mu wartość przez kolonizacyą za pośrednictwem duchowieństwa i z pomocą obcych osadników. Ztąd ludność obszaru nie przedstawia w swych rysach, zwyczajach, pieśniach, ubiorach, typowych, jednolitych znamion. W północnych powiatach (rawski i brzeziński) przeważa żywioł mazurski, w południowych małopolski, w środkowych mieszanina wielkopolan, małopolan i mazurów. W ostatnich czasach przyłączył się tu obcy pierwiastek, niemiecka ludność napływająca zarówno skutkiem parcelacyi ziemi na kolonie jak i w skutek rozwinięcia się przemysłu fabrycznego na tym obszarze. Bogactwo lasów i stosunkowa łatwość komunikacyi, przy obfitości kamienia narzutowego, jako materyału dla dróg bitych i suchości gleby, przytem środkowe położenie tej wyżyny, stanowiącej jakby naturalną groblę sięgającą od Warszawy niemal do Krakowa i łączącą się z systemem wyniosłości środkowej Europy, nadawały ten obszar na ognisko pracy przemysłowej, która od 1820 r. rozwija się tu z tak zdumiewającą szybkością, przy pomocy naturalnych zasobów obszaru (drzewo i węgiel kamienny), ale rąk i kapitałów cudzoziemskich przeważnie. Przeprowadzenie kolei warszawsko-wiedeńskiej (1846 r.) samym środkiem tej wyżyny, pobudziło jeszcze więcej rozwój przemysłu. Przemysł obudził pracę rolniczą. Choć wycięte lasy odsłoniły ubogą, piaszczystą przeważnie glebę, lecz łatwość zbytu w licznych, ludnych i zamożnych miastach, stała się bodźcem dla produkcyi rolnej. Wyrazem szybkości tego rozwoju przemysłowego i rolniczego jest niezmiernie wielki przyrost ludności, która z 620,000 w 1866 r. wzrosła do 706,606 w 1874, a do 927,000 (a z cudzoziemcami do 957,000) w 1886 r. Gleba obszaru należy do średnie urodzajnych, piaszczysta albo gliniasta; podłoże w większej części nieprzepuszczalne. Najlepszą stosunkowo glebę (szczerk) ma pow. rawski, od granicy pow. grójeckiego. Mimo to jednak ze względu na obfitość rynków zbytu i ognisk przemysłowo fabrycznych, gub. P. zaliczoną została w najnowszych przepisach taksy dóbr (wydanych przez Tow. kred. ziemskie w 1884 r.) do oddziału taryfowego 1-go wraz z gub. warszawską, kaliską, a w części i płocką. Co się dotyczy ilości lasów, gubernia należy do średnio zalesionych. Obręb lasów rządowych gubernii zaliczony jest do okręgu warszawskiego, obejmującego gubernie: warszawską, kaliską, piotrkowską i płocką. W 1880 r. było w gubernii lasów prywatnych nieurządzonych 199,990 mr., lasów pryw. urządzonych 123,267 mr., zasianych po wycięciu 39,729 mr., wyciętych a niezadrzewionych 54,560 mr., oddanych za służebności włościanom 10,132 mr., dawnych włośc. 4,763 mr., do osad miej. należało 11,593 mr., do dóbr koronnych 27,306 mr., do miast 5,397 mr., rządowych 134,749 mr., poduchownych 1,017 mr., donacyjnych 35,711 mr.; ogółem 648,214 mr. Lasy prywatne najlepiej urządzone posiadają dobra: Zagórze hr. Henkel von Donnersmark i Złoty Potok hr. Raczyńskiego. W tych ostatnich dobrach gospodarstwo rybne również wzorowo jest prowadzone. O stanie ogrodnictwa dają niejasne pojęcie obszary sadów, które w 1880 r. wynosiły 5,327 mr., w tem 2068 mr. sadów dworskich, 2,861 mr. włośc., reszta w osadach i lasach rządowych. Fauna gubernii mało zbadana. W Pam. Fizyogr. spotykamy tylko wiadomość co do chrząszczy zbieranych w okolicach Rawy. Flora gubernii więcej była badana. W pow. brzezińskim zbadano florę Brzezin, Mrzygłodu i Ujazdu; w łaskim: Dłutowa i Widawy; w łódzkim: Łagiewnik, Łodzi i Zgierza; w rawskim, najlepiej zbadanym, nie ma wiadomości o roślinach rosnących w okolicach Białej i Inowłodza; w pow. piotrkowskim niezbadana jest flora Bełchatowa, Grocholic, Rozprzy, Sulejowa i Wolborza; środkową część pow. noworadomskiego opisał w Pam. Fiz. p. Karo, za to o roślinach strony wschodniej tegoż powiatu, nad brzegiem Pilicy i zachodniej, około Pajęczna, nie ma wiadomości. Najlepiej zbadana jest flora pow. częstochowskiego (Pam. Fizyogr. t. I, Karo) i będzińskiego (Pam. Fiz. t. IV, K. Łapczyński). Obszar gubernii wynosi 1,127,000 dziesięcin

(z gminą Kromołów, przyłączoną w 1885 r.). Największą przestrzeń zajmuje pow. noworadomski (193,417 dz.), następnie idą: piotrkowski (181,073 dz.), częstochowski (176,136 dz.), będziński (130,874 dziesięc.), łaski (128,406 dz.), rawski (118,896 dz.), brzeziński (102,250 dz.) i nakoniec łódzki (85,948 dz.). Z ogólnej cyfry przypada na ziemię uprawną 748,000 dz. (66·4%), na lasy, krzaki i pastwiska 333,900 dz., na nieużytki 45,100 dz. Większa własność zajmuje 513,000 dz., włościańska 518,000 dz. Gruntów rządowych i będących własnością instytucyi publicznych 96,000 dz. Tak więc własność większa równa się prawie własności mniejszej, przyczem z ogólnej przestrzeni gruntów uprawnych 60% przypada na majątki drobne. W pow. będzińskim przeważa własność mniejsza, w pow. brzezińskim i noworadomskim własność większa. Głównym produktem rolniczym jest żyto oraz kartofle, uprawiane w ogromnej ilości, głównie dla 54 gorzelni, 45 browarów i 5 fabryk krochmalu. Urodzaj w 1885 r. według danych urzędowych przedstawia się jak następuje: oziminy sprzątnięto 1,220,000 czetwierti, zboża jarego 1,257,000 cz., kartofli 3,227,000 cz. Stan ekonomiczny własności większej, jak wogóle w całym kraju tak i w gubernii nieświetnie się przedstawia: ogólne obciążenie hypoteczne, w stosunku do szacunku taksowego Tow. Kred. z r. 1884 wynosi 76%. Z tego na Tow. Kred. przypada 44·5%, na prywatne długi 31·5%. Dług Tow. Kred. Ziem. w obecnej chwili wynosi 10,243,200 rs. W ogólnej liczbie 749 stowarzyszonych 12 otrzymało kredyt wyższy nad 50,000 rs., 82 stowarzyszonych od 25,000 do 50,000 rs., 317 od 10,000 do 25,000 rs. Z kredytu niższego niż 10.000 rs. korzysta 338 stowarzyszonych. Majątki sprzedawane bądź to z wolnej ręki, bądź przez subhastę sądową, bądź na licytacyach Tow. Kred., po większej części zakupywane bywają przez cudzoziemców, tak że do dnia 1 stycznia 1886 r. w rękach cudzoziemców było 52,000 dz. a w ręku żydów 21,000 dz. Własność ta w następujący sposób rozkłada się po powiatach: w będzińskim 43·0%, w częstochowskim 31·3%, w piotrkowskim 14·7%, w noworadomskim 10·4%, w łódzkim 8·1%, w rawskim 6·0%, w łaskim i brzezińskim 5·0%. Tak więc w będzińskim cudzoziemcy mają prawie połowę a w częstochowskim trzecią część powyższej ilości. W 1885 r. w 52 gorzelniach (obecnie jest ich 54) wypędzono 43,677,922° spirytusu, przyczem zużyto mąki żytniej 139.512½ pud., słodu 201,718 pud., kartofli 2,127,177 p., melasy 21,450 pud., kukurydzy 10,009¾ pud. W dwóch znajdujących się w gub. cukrowniach, w Silniczce i Rudzie Pabianickiej, przerobiono 1,625,600 p. buraków. Zwinięta w 1886 r. fabryka syropu w P. wypotrzebowała w 1885 r. 55,000 korcy kartofli. Produkcya pięciu fabryk krochmalu wyniosła w tymże czasie 146,765 rs. Przemysł bawełniany największą ilość rąk zatrudnia. Głównym siedliskiem jego jest Łódź. W Tomaszowie zato rozwinął się przemysł sukienniczy. Fabryki, zakłady i oddzielne warsztaty przerobiły bawełny, lnu i jedwabiu w 1885 r. za sumę 38,548,000 rs., wełny za 17,458,000 rs., produktów roślinnych oprócz lnu i bawełny za 13,322,000 rs., zwierzęcych oprócz wełny i jedwabiu za 333,000 rs., mineralnych za 2,944,000 rs. Produkcya prywatnych kopalni i fabryk żelaza wyniosła 12,020,000 rs. Wogóle zatem produkcya fabryczno-przemysłowa gubernii przedstawia cyfrę 84,625,000 rs., łącznie zaś z produkcyą fabryczno-przemysłową gm. Kromołów (os. Zawiercie), wynoszącą 3,612,000 rs., produkcya gubernii wyniesie 88,237,000 rs. Wyroby z bawełny, lnu i jedwabiu zajmowały w 1885 r. 38,480 robotników, wełniane 9776 rob. Przerabianie pozostałych produktów roślinnych zajmowało 6454 robotników, zwierzęcych 253 rob. Przemysł kopalniany zatrudniał 15,518 ludzi. Tym sposobem 70,481 ludzi znajdowało zatrudnienie w przemysłowo-fabrycznych zakładach gubernii. Fabryk zajmujących więcej jak 100 robotników znajduje się w gub. 95, z tych 49 należy do poddanych krajowych, 46 do cudzoziemców, przyczem robotników cudzoziemców jest 17%. Fabryk zajmujących od 10 do 100 rob. jest 333, z tych 119 należy do cudzoziemców, procent obcych rob. wynosi tu 9·9%. Innych fabryk jest w gub. 12,695; ogółem więc 13,123. Fabryk pierwszego rodzaju (więcej nad 100 rob.) przypada na powiat będziński 35; Łódź liczy ich 28, pow. łódzki 9, częstochowski 8, noworadomski i brzeziński po 5, łaski 4. Fabryk zatrudniających od 10 do 100 robotników najwięcej bo 138 liczy miasto Łódź, dalej powiat brzeziński 63, łódzki 46, będziński 39, piotrkowski 20, częstochowski 18, noworadomski i łaski po 4, nakoniec rawski jedną. Przemysł drobny, zasadzający się na rozwinięciu fabryk i warsztatów, liczących niżej 10 robotników, najwyżej stoi w pow. łódzkim, liczącym 3916 takich fabryk, dalej noworadomski ma ich 3630, brzeziński 2540, łaski 1001, miasto Łódź 576, pow. częstochowski 403, piotrkowski 263, będziński 261 i nakoniec rawski 99. Procent robotników cudzoziemców najwyższy wypada na pow. będziński (⅓ część) i na pow. łódzki (1/15 część). Wybitną cechą przemysłu przędzalnianego i tkackiego jest to, że ¼ część, a nawet w pow. łódzkim (bez Łodzi) i brzezińskim połowa robotników, pracuje na oddzielnych warsztatach. Dowodzi to, że w promieniu fabrycz-

nym łódzkim przemysł ten głęboko się zakorzenił wśród ludu i jest dla niego jednym z ważniejszych środków utrzymania („Obzor petrokowskoj gubernii", za 1885 r.). Produkcya węgla kopalnego w 26 czynnych kopalniach gubernii piotrkowskiej w ciągu 1885 r. wynosiła 109,282,497 pudów, w czem węgla kamiennego 108,075,009 pud. a brunatnego 1,207,488 pud., przyczem pierwsze miejsce pod względem produkcyi zajmowały kopalnie towarzystwa przemysłowo - górniczego von Kramsta („Jerzy" i „Ignacy"), z których pierwsza wydała 26,591,565 pudów a druga 11,755,799 pud. węgla. Najmniejszą produkcyą miała kopalnia „Sylwester" bo zaledwie 465 pud. („Przegląd Techniczny" za r. 1886). Przeróbka żelaza dokonywaną była w Hucie Bankowej w Dąbrowie, Pankach i Raszewicach. Fabryki żelaza lanego w Mijaczowie i Zagórzu; cynk wydobywa się około Będzina i Siewierza. Obszerne pokłady wapienne, ciągnące się wzdłuż brzegu Pilicy, służą za podstawę kopalniom koło Sulejowa i Inowłodza. Pod względem przemysłowo-fabrycznym gubernia P. zajmuje pierwsze miejsce w królestwie. Najpierwsze miejsce w rzędzie fabryk nietylko królestwa ale i cesarstwa zajmuje towarz. akcyjne wyrobów bawełnianych K. Scheiblera w Łodzi, z produkcyą roczną na 15 milionów rubli (Goniec ministeryum skarbu, zeszyt listopadowy, za rok 1886). Głównym przedmiotem handlu gubernii są materyały potrzebne do fabryk i przerobione przez nie produkty. Materyałów surowych dla fabryk obrabiających włókna kupiono w 1885 r.: krajowych za 15,014,000 rs., zagranicznych za 24,200,000 rs., razem zatem za 39,214,000 rs. Fabryki obrabiające inne produkty roślinne zakupiły surowych materyałów krajowych za 6,745,000 rs., zagranicznych za 432,000 rs., razem za 7,177,000 rs. Dla przeróbki produkcyi zwierzęcych zakupiono materyałów krajowych za 198,000 rs., zagranicznych za 11,000 rs., razem 209,000 rs. Fabryki przerabiające ciała kopalne, po wyłączeniu zakładów metalurgicznych i kopalni, wydały na tenże cel w kraju 604,000 rs., zagranicą 993,000 rs., razem 1,597,000 rs. Wogóle zatem surowy materyał krajowy kosztował 22,561,000 rs. a zagraniczny 25,636,000 rs., razem 48,197,000 rs. Charakterystyczny jest fakt, że zagranicę wysłano w 1885 roku za 6 milionów rubli więcej niż w 1884 r., na zakup zaś materyałów krajowych wydano w tymże czasie o 10 milionów rubli mniej. Różnica ta ujawnia się prawie całkowicie w budżetach fabryk tkackich i przędzalnianych. Obroty handlowe przemysłu żelaznego tak się przedstawiają: wydobyto rudy 461,000 pud., dokupiono w kraju 276,000 pud., otrzymano surowca 1,072,000 pud., żelaza 3,412,000 pud., resztę rudy sprowadzono z zagranicy. Handel okolic pozbawionych przemysłowo-fabrycznych centrów ogranicza się na niewielkim stosunkowo zbycie produktów rolnych i wyrobów rzemieślniczych. Handel sklepowy znajduje się przeważnie w rękach żydowskich. W 1885 roku patentów gildyjnych I klasy rocznych na handel wydano 60, za co wraz z karami wpłynęło do izby skarbowej 33,900 rs. Wszystkie patenty handlowe i przemysłowe w gubernii przyniosły, w tymże 1885 roku rządowi 187,582 rs. 18 kop. Oprócz tego wydano 92 świadectw bezpłatnie. Znaczną pomocą w interesach handlowych są dla guberni 4 oddziały banku państwa: w Piotrkowie, Łodzi, Częstochowie i Tomaszowie Rawskim, oraz prywatny bank handlowy egzystujący w Łodzi. Kredyt z powyższych źródeł w 1885 roku wynosił 12,153,000 rs., z czego otrzymali: kupcy 7,004,000 rs., przemysłowcy 4,789,000 rs., rolnicy 360,000 rs. Ludność stała gubernii piotrkowskiej w dniu 1 stycznia 1886 roku, według ksiąg ludności, wynosiła 927,761 osób (w czem mężczyzn 451,183, kob. 476,578). Najwięcej zaludnionym jest pow. łódzki (158,616 mk.), dalej idą: piotrkowski (144,101 mk.), będziński (127,133 mk.), noworadomski (122,699 mk.), częstochowski (120,869 m.), łaski (101,755 mk.), brzeziński (86,206 mk.) i rawski (66,382 mk.). Z ogólnej liczby jest szlachty 4734, tojest 0·50% włościan 663,411, t. j. 71·50%, mieszczan 254,803, 27·47%, urzędników i innych 4,813, t. j. 0·52%. Według religii: katolików jest 699,709 (75·42%); prawosławnych 1495 (0·16%), protestantów 114,903 (12·38%), innych wyznań chrześcijańskich 1277 (0·14%), żydów 110,376 (11·90%). Ludności niestałej w gubernii znajduje się 133,340. W ciągu 1885 roku wydaliło się za pasportami 4,893 osób, z czego za granicę wyjechało 4083. Cudzoziemców mieszka 28,705, tak że istotne zaludnienie gubernii wynosi 957,466 mk. Cudzoziemców w stosunku do ogólnej ludności jest w pow. będzińskim 9·48%, w łódzkim 6·74%, w brzezińskim 1·76%, w łaskim 1·34%, w częstochowskim 0·81%, w noworadomskim 0·34%, w piotrkowskim 0·62%, w rawskim 0·34%. W ogóle cudzoziemcy stanowią 3·20% całej ludności gubernii. Oprócz Łodzi liczącej 113,413 mk., znajduje się w gub. 5 miast mających przeszło 10,000 mk., a mianowicie: Piotrków, Częstochowa (21,167), Tomaszów (16,349), Zgierz (14,533) i Pabianice (11,894). Mieszkańcy miast (11 w gubernii) stanowią też ¼ część ludności gubernii. Prócz tego znajdują się tu takie osady fabryczne, jak: Sosnowiec i Sielce liczące po 12,000 mk., jak Zawiercie mające 10,000 mk. (Obzor petr. gub. 1886 r.). Podatki podymne z miast wy-

niosły w ciągu 1886 r. 135,049 rs. 98 kop., od włościan 175,864 rs., z osad 15,409 rs., od dworów zwyczajny podatek podymny wyniósł 63,043 rs. 75 kop., dodatkowy 20,390 rs. 65 kop. Podatek zwyczajny gruntowy od dworów przyniósł w tymże roku skarbowi 157,598 rs. 51 kop., dodatkowy zaś 78,464 rs. 28 kop.; od włościan podatek zwyczajny gruntowy wyniósł 154,781 rs. 45 kop., dodatkowy 77,188 rs. 15 kop.; osady zapłaciły podatku zwyczajnego 11,122 rs 22 kop., dodatkowego 4531 rs. 19 kop. Kontyngens liwerunkowy z miast, zamiast podatku gruntowego, 1332 rs. 44 kop. Transportowy w 1885 r. wyniósł 16,344 rs. 16 kop. Od 6609 zaasekurowanych budowli miejskich, ubezpieczonych na sumę 14,906,170 rs., i od 91,365 budowli w powiatach, ubezpieczonych na sumę 31,935,960 rs., składka ogniowa za tenże rok wyniosła 379,481 rs. 10 kop. Asekuracya od 248,005 sztuk bydła wyniosła 2480 rs. 5 kop. Kwaterunkowa opłata 129,279 rs. 30 kop.; składka bóżniczna z 39 istniejących w gubernii okręgów bóżnicznych wyniosła 46,758 rs. 40 kop.; dochód skarbowy z akcyzy gub. piotrkowskiej przyniósł 2,071,037 rs. 31 kop. Browarów było w gubernii 15, dystylarni 7, gorzelni 54. Szosy państwowej jest w gub. $97^1/_2$ wiorst, z tych kalisko-fabrycznej $76^3/_4$ wiorsty i olkusko-górniczej $20^3/_4$ wiorsty. Szosy gubernialnej pierwszego rzędu 496 wiorst; wszystkich dróg drugorzędnych jest $1396^1/_4$ w. Na utrzymanie tych dróg wydano z funduszów państwowych 31,177 rs. i z funduszów drogowych gubernialnych 123,165 rs. 75 kop. Szarwarkowej opłaty pobrano w ciągu roku 100,137 rs. 35 kop.; składki gminne na ten cel wyniosły 14,890 rs. 50 kop.; z kas miejskich wydatkowano 16,847 rs. Przytem na utrzymanie tak szosowych jak i nieszosowanych dróg użyto w naturze 9875 dni konnych oraz 29,647 dni pieszych. Na powyższych drogach znajdowało się 10 mostów taryfowych, ogólnej długości na 1394 stóp i 686 nietaryfowych, długich na 8297 st. W gubernii zamieszkuje stale 87 lekarzy, z tych 24 rządowych, 63 wolno-praktykujących, 9 weterynarzy, 220 felczerów, 114 akuszerek, 54 aptek. Jest 10 szpitali, na 276 łóżek; oprócz tego istnieje prywatny zakład wodoleczniczy w Nowem Mieście nad Pilicą i ośm prywatnych szpitali po wsiach i przy fabrykach. Domów przytułku jest 7; ochronek dla dzieci katolickich 3, dla dzieci prawosławuych 1, oraz 13 przytułków i 3 ochronki wiejskie, Towarzystwa Dobroczynności dla Chrześcian istnieją w Piotrkowie i Łodzi. Gimnazyów męskich gubernia liczy 3, żeńskie jedno; jedną szkołę wyższą rzemieślniczą, 2 szkoły niedzielno-handlowe, 2 szkoły 4-klasowe miejskie, jedną 2-klasową i 2 początkowe 2-kl., szkół elementarnych jedno-klasowych 448; szkół niedzielno-rzemieślniczych 17; elementarnych szkół żydowskich 12; prywatnych zakładów naukowych 31, takichże żydowskich 5; kantoratów augsburskich i reformowanych 57; szkół elementarnych utrzymywanych przez osoby prywatne przy fabrykach i zakładach 7; razem 594 zakłady naukowe. W 1885 r. pobierało w szkołach tych nauki 23,955 chłopców i 15,658 dziewcząt, razem 39,613 uczniów; z tej liczby w miastach pobierało naukę 11,455 uczniów; w innych szkołach rozrzuconych po powiatach 28,158. Na każde 1533 osób przypada w gubernii jedna szkoła, na każdą szkołę 67 uczniów. W obrębie gubernii znajduje się 37 księgarni i 10 czytelni publicznych; drukarń i litografii 26; wychodzi 3 polskie i 2 niemieckie czasopisma. Kas oszczędnościowo-wkładowych jest 103, z kapitałem zakładowym 128,114 rs. 81 kop. Pod względem kościelnym gubernia dzieli się na ośm dekanatów: piotrkowski, brzeziński, łaski, łódzki, rawski, noworadomski, częstochowski i będziński; należy do dyecezyi kujawsko-kaliskiej, a częścią do kieleckiej i archidyecezyi warszawskiej. Pod względem sądowym podzielona jest na dwa okręgi sądów pokoju, pierwszy piotrkowski, drugi częstochowski; z tych pierwszy ma 10 oddziałów: I i II w Piotrkowie, III w Brzezinach, IV, V, VI, VII, VIII w Łodzi, IX w Rawie, X w Łasku. Drugi okrąg dzieli się na trzy oddziały: XI, XII i XIII w Częstochowie, Będzinie i Noworadomsku. Nadto gubernia dzieli się na 43 okręgi sądów gminnych. Pod względem administracyjnym dzieli się na 8 powiatów i 150 gmin, z których jedna ma 2000 dusz; 42 od 2000 do 4000; 63 od 4000 do 6000 i 37 przeszło po 6000 mk. (Obzor petrok. gub. za 1885). Co się tyczy urządzenia akcyznego gubernia stanowi trzy okręgi akcyzne: IV, V i VI, należące do kaliskopiotrkowskiego zarządu akcyznego. Zarząd pocztowy należy do okręgu warszawskiego. Gubernia piotrkowska w dzisiejszych granicach swoich zajmuje: północną część dawnego województwa krakowskiego wraz z ks. siewierskiem, pomiędzy rzekami: Brynicą, Białą Przemszą, Pilicą, Liczwartą i ziemię sieradzką województwa sieradzkiego. Północna część pow.: brzezińskiego, łódzkiego, oraz południowo-zachodnia część pow. rawskiego stanowiły niegdyś część województwa łęczyckiego; pozostała część pow. rawskiego, to dawna ziemia rawska, należąca do wwdztwa rawskiego. W 1793 r. część z dawnego wwdztwa sieradzkiego, a w 1795 r. i całe przeszło pod panowanie Prus. W 1815 r. obszar ten wszedł w skład księstwa warszawskiego, stanowiąc część departamentów: warszawskiego i kaliskiego. Po utworzeniu królestwa polskiego,

obszar ten zajmowały w części wwdztwa: krakowskie, kaliskie i mazowieckie: W 1867 r. przy nowym podziale królestwa na 10 gubernii, utworzono gub. piotrkowską z części dawnych powiatów: rawskiego i łęczyckiego gubernii warszawskiej; częstochowskiego, sieradzkiego, oraz całego piotrkowskiego gubernii kaliskiej, oraz części powiatu olkuskiego, gubernii kieleckiej. *E. Dobrzańska.*

Piotrków, wś i fol., pow. lubelski, gm. Piotrków, par. Krzczonów, odl. 23 w. od Lublina. Tu ma swe źródła rzka Czerniejówka. W 1827 r. było 37 dm., 230 mk. P. gm. należy do sądu gm. okr. II w os. Bychawa, st. p. Piaski, ma 20,611 mr. obszaru i 4367 mk. W skład gminy wchodzą: Chmiel wś i fol., Czerniejew, wś i fol., Jabłonna, wś i fol., Majdan-Wolnica, Majdan Nowy, Piotrków, wś i fol., Piotrkówek Stary, Piotrkówek Nowy, Skrzynice.

Piotrkówek 1.) *Duży* i *P. Maly*, pow. warszawski, gm. Ożarów, par. Babice. W 1827 r. P. Duży miał 8 dm., 66 mk.; zaś P. Mały 5 dm., 55 mk. 2.) **P.**, wś, pow. kutnowski, gm. i par. Rdutów, posiada 10 dm., 82 mk., 135 mr. obszaru. Według Lib. Ben. Łask. (II, 461) wś Piotrkówko Małe dawała z łanów folwarcznych i kmiecych dziesięcinę do Rdułtowa, zaś P. Wielkie (majus) stało pustkami, gdyż jeden tylko był kmieć i jeden łan folwarczny, dające dziesięcinę do Rdułtowa, inne zaś role kmiece, gdy były uprawiane, dawały dziesięcinę plebanowi w Bierzwiennie. Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., w par. Rdułtów, należała w części do Walentego Ponętowskiego, który miał 3 zagr. Część Piotra Skarbka miała 2 łany, 2 zagr., karczmę, młyn o 1 kole. Błażej i Marcin Bowiczyńscy mieli 3 łany (A. Pawiń.: Wielkop., t. II, str. 80 i 133). 3.) **P.**, wś i kol., pow. gostyński, gm. i par. Słubice, par. ew. Iłów, posiada szkołę początkową ogólną, 539 mk., 18 mr. ziemi dwor., 1246 mr. włośc. W 1827 r. należał do par. Życk, miał 42 dm., 432 mk. 4.) **P.**, wś, pow. lubelski, gm. Piotrków, par. Krzczonów. *Br. Ch.*

Piotrkowice 1.) wś, pow. błoński, gm. Skuły, par. Lutkówka, ma 92 mk., 140 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 6 dm., 52 mk. 2.) **P.**, wś i fol. nad jeziorem, pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Wąsosze, odl. od Koła w. 30, posiada szkołę początkową ogólną, cegielnię, olejarnię. Wś ma 9 dm., 228 mk.; fol. 4 dm., 107 mk.. W 1886 r. dobra P. (dawniej Slesin składały się z fol.: P. i Różopole, os. Slesin, wsi: P., Wygoda, Kolebki, Półwiosk Stary, Półwiosk Nowy i Niedźwiady. Rozl. dominalna mr. 1082, fol. P. gr. or i ogr. m. 742; łąk mr. 19, past. mr. 9, lasu mr. 18, nieuż. mr. 18, razem mr. 806: bud. mur. 12 z drzewa 12; płodozmian 6 i 13-polowy. Fol. Różopol gr. or. i ogr. mr, 240; łąk mr. 3. lasumr. 21, nieuż. mr. 12, razem mr. 276; bud. mur 2, z drzewa 4; płodozmian 10-polowy; wiatrak. Os. Slesin, os. 116, z gr. mr. 871; wś P. os. 19, z gr. mr. 52; wś Wygoda os. 31, z gr. mr. 187; wś Kolebki os. 32, z gr. mr. 261: wś Półwiosk Stary os. 37, z gr. mr. 328; wś Półwiosk Nowy os. 32, z gr. mr. 148; wś Niedźwiady os. 42, z gr. mr. 497. Według Lib. Ben. Łask (II, 212 i 228) dziesięcina z łanów folwarcznych w P. i pewnych łanów kmiecych dawana była plebanowi w Wąsoszach, z innych zaś ról kmiecych brał pleban w Sompolnie. Według reg. pobor. pow. konińskiego z 1879 r. wś Piotrkowicze, w par. Wąssosze, należała do Stanisława Zagórskiego, miała 2 łany, 2 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkop. I, 241). P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Sompolnie, gdzie jst też i st. poczt., ma 9195 mr. obszaru i 2743 mk. (1867 r.). 3.) **P.**, al. *Piotrowice*, wś i dobra nad rzką Wisłą, pow. kozienicki, gm. i par. Świerze Górne. Odl. od Kozienic 4 w., posiada szkołę początkową ogólną, wiatrak, młyn amerykański, browar parowy, pokłady torfu; ma 35 dm., 300 mk. W 1827 r. było 32 dm., 236 mk, Dobra P. składały się w 1874 r. z fol. Majdany, wsi: Piotrkowice, Majdan, Łuczyn, Kuźmy, Holendry Piotrkowskie, Holendry Kuźmińskie. Rozl. mr. 405; gr. or. i ogr. mr. 158, łąk mr. 104, pastw. mr. 30, lasu mr. 41, w osadach mr. 55, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1, z drzewa 12. Wś P. os. 33, z gruntem mr. 388; wś Majdan os. 17, gr. mr. 161; wś Łuczyn os. 27, gr. mr. 480; wś Kuźmy os. 12, z gr. mr. 215; wś Holendry Piotrkowskie os. 17, z gr. mr. 407; wś Holendry Kuźmińskie os. 15, z gr. mr. 445. W 1879 r. wzniesiono tu browar parowy wielkich rozmiarów. Wymienia tę wieś jako pograniczną z Kochowem Lib. Ben. Długosza (III, 178). Podług reg. poboru pow. stężyckiego z 1569 r. wś P. należała do par. Wargoczin (na przeciwległym brzegu Wisły, dziś w pow. garwolińskim. Pawiński: Małopol., 334). Wś ta wchodziła w skład dóbr starostwa kozienickiego (t. IV, 550). 4.) **P.**, wś i fol. nad rzką Nidzicą, przy ujściu Kocieliny, pow. pińczowski, gm. i par. Bejsce. Wś leży niedaleko ujścia Nidzicy do Wisły pod Urzutami, w odl. 30 w. od Pińczowa. W 1827 r. było 28 dm., 103 mk. W 1885 r. fol. P. Opatowskie rozl. mr. 301: gr. or. i ogr. mr. 260, łąk mr. 7, lasu mr. 1, past. wspólne mr. 25, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 9; płodozmian 6 i 15-polowy. Wś P. os. 33, z gr. mr. 153. Według Lib. Ben. Długosza (III, 115), była własnością klasztoru tynieckiego i należała do par. Bejsce. Był tu folwark klasztorny. Dziesięcinę, wartości do 4 grzywien, brał klasztor. Kmiecie na

siedmiu łanach płacili czynszu po 1 grzywnie 30 jaj, 2 koguty, ser, dwa dni sprzężajne tygodniowo. Prócz tego obowiązani byli do powaby i osepu. Karczma płaciła grzywnę czynszu. 5.) **P.**, wś, dawniej miasteczko nad rz. Morawką. pow. stopnicki, gm. Maleszowa, par. Piotrkowice. Leży przy drodze bitej z Kielc na Morawicę do Chmielnika i Buska prowadzącej, odl. 8 w. od Chmielnika, w dolinie u stóp wyniosłych wzgórz wapiennych, posiada kościół par. murowany, kaplicę loretańską, szkołę początkową ogólną i około 600 mk. W 1827 r. było 61 dm., 489 mk.; w 1862 r. 511 mk. (44 żyd.). Ludność włościańska trudni się wyrobem bryczek. Przy końcu wsi na wzgórzu znajduje się lasek stanowiący dawniej zwierzyniec. Na pochyłościach wzgórza istniała winnica i figarnia. Według Dług. (Lib. Ben. II, 394) był tu kościół paraf. drewniany p. w. św. Krzyża. Prawo patronatu posiadali: Maleszewscy h. Gryf, Jakub z Pielgrzymowic i Mikołaj z Ninoszowic h. Prus. Uposażeniem plebana był folwark przy kościele, łąki nad rzeką, karczma z rolą dająca grzywnę czynszu i sadzawka. Podług reg. pobor. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś parafialna Piotrkowicze składała się z folwarku plebana, łąk i lasów, 1 karczmy i 1 zagr., oceniona na sumę 30 grzywien (Pawiński, Małop,, 582). Dawny kościół parafialny, obecnie cmentarny, z kamienia wapiennego, pochodzi zapewne z XVI w. Szczyty ma z cegły a blanki z ciosu. Nad drzwiami h. Gryf pozwala domyślać się fundatorów w dziedzicach sąsiedniej Maleszowy. Ołtarze drewniane rzeźbione z XVI w. W XVII w. wzniesiono drugi kościół na wzgórzu, z obszerną kaplicą loretańską i osadzono przy nim ks. Benonów. Po zniesieniu zgromadzenia kościół ten obrócono na parafialny. Kiedy P. otrzymały przywilej miejski, niewiadomo, zapewne w początku XVIII w. współcześnie z założeniem klasztoru. W obecnem stuleciu P. należały do Tarnowskich. Część wsi nosi nazwę Tarnoskała. P. par., dek. stopnicki, 1818 dusz. 6.) **P.** *Poduchowne*, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Piotrkowice, leżą przy trakcie z Wodzisławia do Pińczowa, odl. 14 w. od Jędrzejowa, posiadają kościół paraf. murowany. W 1827 r. było 55 dm., 464 mk. Kościół i parafia powstały tu zapewne już w XIV w. Długosz kilkakrotnie wspomina o wsiach należących do tej parafii, lecz opisu P. nie podaje. Wś Trzcieniec choć sama posiadała kościół parafialny, dawała dziesięciny plebanowi w P. (Lib. Ben., I, 24); wsie: Piskorzowice, Wola i Zakrzów wymienione są jako parafialne (L. B., I, 128, 129; II, 87). P., Piotrkowska Wola i Zakrzów w r. 1536 były własnością kanclerza Walentego Dembińskiego, kaszt. sandeckiego a następnie krakowskiego. Podług reg. pobor. pow. książskiego z r. 1581 wś P. należała do kaszt. krakowskiego, miała 19 półłanków kmiecych, 2 czynsz., 8 zagr. bez roli, 11 komor. bez bydła, 4 rzem., $^1/_4$ łana karczem. (Pawiński: Małop., 84). Obecny kościół pochodzi z 1682 r. P. przeszły następnie na własność duchowną (bisk. krakowskich ?) a wreszcie stały się rządowemi. Jako dobra poduchowne składały się z folw. Pinachówka, Zakrzew i Średnica i sprzedane zostały przez rząd za 59.000 rs. Dobra P. Poduchowne w 1886 r. składały się z folw.: Piotrkowice, Pinachówka, Zakrzew i Średnica, rozl. mr. 1095: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 591, łąk mr. 41, past. mr. 42, nieuż. mr. 19, razem mr. 693; bud. mur. 14, z drzewa 1; płodozmian 6-polowy; fol. Pinachówka gr. or. i ogr. mr. 86, nieuż. mr. 5, razem mr. 91; bud. z drzewa 2; fol. Zakrzew gr. or. i ogr. mr. 149, łąk mr. 9, nieuż. mr. 5, razem mr. 163; bud. z drzewa 3; fol. Średnica gr. or. i ogr. mr. 144, nieuż. mr. 4, razem mr. 148; bud. z drzewa 4. P. par., dek. jędrzejowski, 531 dusz. 7.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. miechowski, gm. Koniusza, par. Niegardów. W 1827 r. 27 dm., 202 mk. W 1876 r. fol. P. Wielkie rozl. mr. 641: gr. or. i ogr. mr. 512, łąk mr. 58, past. mr. 50, nieuż. mr. 21. Wś P. os. 37, z gr. mr. 234. W XV w. należały do Spytka z Melsztyna. Był tu folwark, karczma, zagrodnicy, łany kmiece. Dziesięcinę, wartości do 20 grzywien, brał klasztor w Busku (Lib. Ben. Długosza, III, 78). W regestrze łanowego z 1490 r. wś P. położona jest w par. Racławice. W 1581 r. wś P., w par. Niegardów, dzierżawiona przez Dłuskiego, miała 9 łan. kmiec., 5 zagr. z rolą, 2 komor. z bydłem, 10 komor. bez bydła, 1 rzemieśl. (Pawiński: Małop., 15, 440). 8.) **P.** *Małe*, wś i fol. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, odl. 28 w. od Miechowa, posiadają kopalnią gipsu i młyn do mielenia gipsu na nawóz, młyn wodny. W 1827 r. było 28 dm., 256 mk. Dobra P. Małe składały się w 1871 r. z fol.; P. Małe i Damianice, wsi: P. Małe i Szklanne, rozl. dominialna mr. 722: fol. P. Małe gr. or. i ogr. mr. 286, łąk mr. 72, past. mr. 18, wody mr. 5, lasu mr. 49, zarośli mr. 12, w osadach mr. 3, nieuż. mr. 12, razem mr. 457; bud. mur. 10, z drzewa 19; płodozmian 13-polowy; fol. Damianice gr. or. i ogr. mr. 229, łąk mr. 6, lasu mr. 14, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 7, razem mr. 265; bud. mur. 1, z drzewa 5: płodozmian 15-polowy; las nieurządzony. Wś P. Małe os. 22, z gr. mr. 150; wś Szklanne os. 16, z gr. mr. 106. Podług reg. pobor. pow. proszowskiego z r., 1581 wś P. i Damianice, w par. Koniusza, własność Stadnickiego, miały $8^1/_2$ łanów kmiec., 4 zagr. z rolą, 2 komor. z bydłem, 6 komor. bez by-

dła, rzeźnika, pół łana karcz. (Pawiński: Małop., 17). *Br. Ch.*

Piotrkowice, wś, pow. tarnowski, na prawym brzegu Biały, w okolicy lesistej, podgórskiej, w pobliżu Pleśny, st. kolei tarnowsko-leluchowskiej. Składa się z 10 wólek i osad mających odrębne nazwy, jako to: Błonie, Bogata, Granica, Podkościele, Stawiska, Wapienica, Zalesie i Zawoda. Na obszarze więk. pos., wynoszącym 516 mr. (210 roli, 36 łąk i ogr., 18 past i 252 lasu), są 3 dm. i 29 mk. (22 rz.-kat. i 7 izrael.); na obszarze mniej. pos., mającym 577 mr. (396 roli, 19 łąk, 115 past. i 47 lasu), jest 77 dm., 497 mk. (494 rz.-kat. i 3 izrael.). Wieś ciągnie się dwoma ulicami, stykającemi się pod kątem ostrym, którego wierzchołek zajmuje kościół, ku Biały i zajmuje porzecze obniżające się od wsch. z 275 na 222 mt. bezwzględnej wysokości. Las na płn.-wschód od wsi pokrywa wzgórza dochodzące do 403 mt. wysokości. Kościół paraf. (dek. tuchowski), ma prezbiteryum murowane, chór zaś drewniany. Erekcya parafii pochodzi z r. 1316; w późniejszych czasach miał dwie prebendy, przechowuje zaś metryki od 1662 r. Do par. należą Zabłudze, Łowczów i Karwodrza, z ogólną liczbą 1953 rz.-kat. i 66 izrael. Według reg. pobor. pow. pilzneńskiego z r. 1536 wś kościelna P. należała do Zygmunta Wielogłowskiego. Była tam karczma płacąca 3 grzywny, dobry młyn, 6 małych sadzawek, dwór, dobry folwark, dosyć lasów, pasieki. W r. 1581 r. w P. łącznie z wsią Łowczów należały do Jana Trzecieskiego, miały 20 osad, $3^1/_4$ łan., 7 zagr., 12 komor., 4 biednych, 2 rzemieśl., karczmę z rolą (Pawiński: Małop., 264, 548). Siarczyński pisze (rkp. Bibl. Ossol., Nr. 1826), że tę wieś dziedziczyli Dembińscy, Stadniccy, Alemanowie a w końcu Stawscy. Teraz jest własnością Fran. Nowińskiego. *Mac.*

Piotrkowice 1.) dawniej *Stankowice*, dominium, pow. inowrocławski, o 8 klm. na zach.-płd. od Inowrocławia i o tyleż od Pakości, nad jeziorkiem utworzonem przez wody Noteci, par. Ludzisko, poczta w Montawach, st. dr. żel. o 6 klm. w Janikowie; ma 10 dm., 158 mk. kat.; obszaru 501·35 ha, t. j. 304·67 roli, 148·99 łąk, 3·77 lasu, 6 52 nieuż, 37·40 wody; czysty doch. grun. 9454 mrk; torfowisko, nabiał i chów bydła. Właścicielem był jeszcze niedawno Walerya Rutkowski, który dziedzictwo swoje sprzedał Niemcowi. P. znane już r. 1450 (Rzyszczew. Kod. Dypl., II, 895), należały około 1580 r. do Jana Wienieckiego. 2.) **P.**, mylnie *Pietrkowice*, niem. *Peterkowitz*, wś i domin., pow. kościański, o $1^1/_2$ klm. na zach. od Czempina, gdzie jest parafia, poczta i st. dr. żel. Należały r. 1580 do Augustyna Piotrkowskiego i Jana Manieckiego, a przy schyłku zeszłego wieku do Ignacego Potockiego. Wieś ma 15 dm. i 100 mk. (85 kat. i 15 prot.). Dominium, wraz z 2 domkami strażników kolejowych, ma 17 dm., 184 mk. (155 kat. i 29 prot.); obszaru 464·71 ha, czyli 324·29 roli, 23·94 łąk, 8·75 past., 91·69 lasu, 14·56 nieuż. i 1·51 wody; czysty doch. grunt. 5673 mrk. Właścicielem był dawniej Jan Koczorowski. 3.) **P.**, pow. szamotulski, ob. *Piotrkówko*. 4.) **P.**, pow. wągrowiecki, o 9 klm. na płn. od Żernik, par. Jańcewo, poczta w Wapnie, st. dr. żel. o 30 klm. w Osieku i Nakle, 8 dm., 157 mk. (147 kat. i 10 prot.); obszaru 313·98 ha; czysty dochód grunt. 4848 mrk; właścicielem jest Leon H. Guttry. Według Lib. Ben. Łask. (I, 158) nie było tu folwarku tylko łany kmiece, dające plebanowi w Janczewie mesne po mierze owsa i żyta. Wieś tę posiadali Bilawscy w 1580 r. i Antoni Guttry około 1793 r. *E. Cal.*

Piotrkowice 1.) niem. *Peterwitz*, 1203 *Potrcovichi*, 1223 *Petrcovice in montibus*, wś, pow. trzebnicki; kościół par. ewang., szkoła, zamek, folwark, 54 dm., 377 mk. (15 ew.) w 1842 r. P. istniały już w r. 1203 i tak zwane były. W 1223 r. składały daniny klasztorowi wrocławskiemu na Piaskach, a w r. 1250 były własnością klasztorną. 2.) **P.** *Polskie*, niem. *Peterwitz Polnisch*, 1264 *Petricoviz*, 1360 *Petirwicz*, wś, pow. wrocławski. W 1842 r. 28 dm., sołtystwo, 213 mk. (78 kat.). Par. kat. Jaeschguetel. Do 1810 r. własność klasztoru klarysek w Wrocławiu. R. 1264 Dzierzko (Dirseco) sprzedał P., dziedzictwo swoje, jakiemuś Dytmarowi, celem osadzenia wsi na prawie niemieckiem, zatrzymując sobie 5 łanów na P.

Piotrkowiec, mylnie *Piotrkowice*, fol. do Świątkowa należący, pow. wągrowiecki, o 5 klm. na płn.-wsch. od Żernik, par. w Świątkowie, st. dr. żel. o 30 klm. w Gnieźnie, 1 dm., 37 mk.

Piotrkówko al. *Piotrówko* i *Piotrowice*, niem. *Peterkowko*, wś i okr. wiejski, pow. szamotulski, o 5 klm. na płn. od Szamotuł, na praw. brzegu Samicy, w okolicy wzgórzystej; par.. poczta i st. dr. żel. w Szamotułach, 22 dm., 218 mk. W 1383 r. podczas zaburzeń domowych, Domarat, kaszt. poznański, obrał sobie stanowisko w dworze piotrkowickim, własności Sędziwoja Świdwy, kaszt. nakielskiego, który z pomocą Bartosza z Odolanowa, wyparł najezdnika z majątku swego, i wojsko jego przepędził mil kilka. P. należało w r. 1580 do Jana Broniewskiego, a około 1793 r. do Stanisława Mycielskiego. Na polu P. znaleziono popielnice z pokrywami kapeluszowatemi. W skład okręgu wchodzi młyn Grabowiec, fol. Nowa Wieś, dworzec kolei żelaznej Świdlin i 2 domki strażników. Cały okrąg ma 322 mk. (78 kat., 243 prot. i 1 żyda). *E Cal.*

Piotrkowo 1.) os. miejska, wś i fol., pow.

nieszawski, gm. i par. Piotrkowo. Dla odróżnienia od Piotrkowa, miasta gubernialnego, zwane P. Żydowskie. Leży na samej prawie granicy od w. ks. poznańskiego, odl. 40 w. od Włocławka, 37 w. od Nieszawy, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, przykomórek celny; urząd gminny, dystylarnią, 3 wiatraki, około 70 dm., 1012 mk. (730 żyd.). W 1827 r. było 60 dm., 643 mk.; w 1862 r. 62 dm., 548 mk. Tradycya przypisująca wzniesienie kościoła w P. mniemanemu bisk. kruszwickiemu Lucidusowi, nie ma żadnych podstaw. Budowla sama, tak jak się dziś przedstawia, nie posiada cech odległej starożytności, a za to przypomina zębatymi szczytami, podłużnemi ostrołukowemi oknami, kościoły ostrołukowe ceglane z wieku XIV. Na froncie wznosiła się czworokątna wieża, która uległa ruinie i została w połowie rozebrana w obecnem stuleciu. Pierwotny kościół podług wizyt bisk. Rozdrażewskiego z r. 1594 i 1599 w czasie najazdów krzyżackich na Kujawy w r. 1331 zgorzał, a po odbudowaniu również uległ pogorzeli. Kościół ten miał dwóch kollatorów, ponieważ dwie były erekcye i dwóch proboszczów, albowiem dziedzic dóbr Piotrkowa nadał na uposażenie swego plebana połowę wsi Piotrkowa, dziedzic zaś Lubszyna wś Palczew z poddanymi na uposażenie swego plebana przeznaczył. Lecz już w początku XVIII w. dziedzic dóbr Piotrkowa i dziedzic dóbr Lubszyna jednego proboszcza prezentowali, który obu dotacyi używał. Teraźniejszy kościół murowany wystawiony został w XVI w. przez Piotra Piotrkowskiego, kanonika włocławskiego, dziedzica i proboszcza w Piotrkowie, p. w. Bożego Ciała i św. Jakuba. Do tego kościoła przyłączony został kościół w sąsiedniej wsi Kaczewo, niegdyś parafialny. W 1677 r. nadał Jan III osadzie przywilej na 4 jarmarki, do których August II dołożył 2 jeszcze w 1706 r. Liczba jarmarków doszła stopniowo do 12, by opaść znowu do 6. Dopiero jednakże w 1738 r. Bartłomiej Głębocki, podkomorzy brzesko-kujawski, uzyskał od Augusta III przywilej na erekcyą miasto na prawie magdeburskiem. Nieobdarzona ziemią osada ściągała tylko żydowską ludność. P. par., dek. nieszawski, 2520 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. III w Radziejowie, ma 13,720 mr. obszaru, w tem dominialnych 10997, włościańskich 2,723 mr. i 4623 mk. 2.) **P.**, wś i prob., stanowią dalszy ciąg osady miejskiej, ma trzy wiatraki, 205 mk. W 1827 r. było 44 dm., 360 mk. Według reg. pobor. pow. radziejowskiego z r. 1557—1566 wś Piotrkowo była własnością Szymona Piotrkowskiego, miała 8 łan. Pleban miał 3 łany, 6 zagr., 1 rzem. (Pawiński: Wielkop., II, 29). Fol. P. rozl. w 1886 r. mr. 777: gr. or. i ogr. mr. 680, łąk mr. 69, past. mr. 1, w osadach mr. 7, nieuż. mr. 20; bud. mur. 11, z drzewa 2; płodozmian 6 i 8-polowy. Z obszaru dóbr odłączono nomenklaturę Łepkówka mr. 135. Os. miejska P. os. 90, z gr. mr. 12; wś P. os. 19, z gr. mr. 14. 3.) **P.**, wś i fol., pow. lipnowski, gm. i par. Mazowsze, odl. o 25 w. od Lipna, ma 11 dm., 134 mk. W 1882 r. fol. P. rozl. mr. 840: gr. or. i ogr. mr. 646, łąk mr. 90, past. mr. 8, wody mr. 73, nieuż. mr. 23; bud. mur. 10; płodozmian 7 i 10-polowy; pokłady torfu. Wś P. os. 27, z gr. mr. 70. Według reg. pobor. pow. lipnowskiego z 1564 r. Jakub Mazowiecki miał tu poddanego Jana na 1 łanie i 2 zagrod. Mateusz i Krzysztof Piotrkowscy mieli 6 osadn. na całych łanach (Szmiech, Matys, Thaczka, Mikołajek, Jurek, Albert Thaczkowicz, Damzal). Poboru płacono 6 fl. 29 gr. (Pawiń.: Wielkop., I, 321). W 1789 r. dziedziczka wsi Nasiorowska wysiewała tu 93 korce żyta, 6 kor. pszenicy. 4.) **P.**, wś, pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec, odl. o 21 w. od Mławy, ma 10 dm., 88 mk., 291 mr. obszaru, w tem 51 mr. nieuż. Mieszka tu drobna szlachta. *Br. Ch.*

Piotrkowo 1.) niem. *Peterkau*, dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski, st. poczt., tel. i kol. i par. ew. Ząbrowo, 6 klm. odl., kat. Iława. W 1868 r. 27 bud., 15 dm., 231 mk., 6 kat., 225 ew. Razem z fol. Sophienwalde obejmują 706·79 ha roli orn. i ogr., 77·99 łąk, 42·89 pastw., 280·66 lasu, 23·06 nieuż., 111·68 wody, wogóle 1243·06 ha; czysty dochód z gruntu 9331 mrk; cegielnia, hodowla bydła tucznego i owczarnia. Dawniej istniał tu kościół katolicki, który niezawodnie kapituła pomezańska ufundowała, bo do niej P. należało. Za czasów reformacyi został on jako filia przyłączony do Ząbrowa. Później zaniedbany, coraz bardziej podupadał, tak, że 1760 r. już nie istniał (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, 132). 2.) **P.**, wś, tamże, 466·85 mr. obszaru. W 1868 r. 53 bud., 23 dm., 320 mk., 1 kat., 319 ew. W 1389 r. nadaje kapituła wsi tutejszej nowy przywilej na 70 włók na prawie chełm., z których 4 należą do proboszcza, a 7 do sołtysa. Tenże pobierać ma trzecią część kar sądowych, będzie miał wolne rybołóstwo w jez. Gr. Czirsen (niem.) małemi narzędziami dla własnego stołu i wolne pastwisko dla 200 owiec albo tyluż sztuk bydła. Reszta posiedzicieli będą od każdej wł. rocznie 16 skojców płacić na M. B. Gromniczną, karczmarz zaś 1½ grzywny. Proboszcz będzie pobierał od każdej wł. ½ korca żyta i tyleż owsa. Przywilej zawiera zarazem opis granic. Dan w Kwidzynie (ob. Cramer. Gesch. d. Bisth. Pomesanien str. 50). 4.) **P.**, dok. 1408 *Peterkow, Petrindorf, Peterndorf*, wś zaginiona pod Mełnem, pow. grudziądzki, istniała jeszcze w XVII w. (ob.

Kętrz. „O ludn. polsk.“ str. 84). Należała do komturstwa radzyńskiego. *Ks. Fr.*

Piotrmanki, niem. *Pietrunke* i *Pietronke*, na mapie Chrzanowskiego *Biedronka*, wś i dom., pow chodziecki, między Chodzieżem i Wargoninem, o 5½ klm.; par., poczta i st. dr. żel. w Chodzieżu. P. istniały przed 1578 r. i tak zwane były jeszcze w końcu zeszłego wieku. Wś ma 3 dm., 15 mk. protest. Dominium liczy 16 dm. i 251 mk. (97 kat. i 154 prot.); obszaru ma 1270·03 ha, t. j. 995·31 roli, 34·01 łąk, 10·21 past., 200·25 lasu i 30·19 nieuż.; czysty doch. grunt. 6896 mrk; gorzelnia parowa, tucz i chów bydła. *E. Cal.*

Piotromyśl, folw., pow. kowieński, okr. pol., par. i st. poczt. Janów (o 11 w.). Własność dawniej uniwersytetu wileńskiego, obecnie monasteru pożajskiego.

Piotropawłowsk, folw. na płdn. krańcu pow. bobrujskiego, w 2 okr. pol. paryckim, gm. parycka; zapadłe Polesie, grunta lekkie.

Piotrów 1.) kol., pow. sochaczewski, gm. Rybno, par. Giżyce, ma 94 mk., 284 mr. ziemi włośc. 2.) **P.** al. *Piotrowo*, fol. i wś, pow gostyński, gm. Rataje, par. Białotarsk, odl. 10 w. od Gostynina, ma 15 dm , 200 mk., gorzelnia, młyn wodny, wiatrak i cegielnią. W 1827 r. było 23 dm., 196 mk. W 1872 r. dobra P. składały się z fol. P., nomenklatury Zieleniec, wsi: P., Bielice, Holendry Czarne i Zieleniec. Rozl. dominialna mr. 1041: gr. or. i ogr. mr. 730, łąk mr. 81, pastw. mr. 3, wody mr. 6, lasu mr. 170, nieuż. mr. 51; bud. mur. 19, z drz. 11; płodozmian 4 i 10 polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 19, z gr. mr. 16; wś Bielice os. 2, z gr. mr. 3; wś Holendry Czarne os. 6, z gr. mr. 191; wś Zieleniec os. 18, z gr. mr. 44. 3.) **P.**, wś, pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew, odl. od Łęczycy w. 18; ma 6 dm., 50 mk. 4.) **P.**, dawniej *Piotrowo*, wś i fol., pow. kaliski, gm. i par. Pamięcin, odl. od Kalisza 6 w. Wś ma 5 dm., 85 mk.; fol. 2 dm., 44 mk. W 1884 r. fol. P. z wsią Piotrów i Pawłowek ma obszaru dominialnego 429 mr.; gr. or. i ogr. mr. 381, łąk mr. 16, pastw. mr. 2, lasu mr. 8, nieuż. mr· 25; bud. mur. 2, z drz. 6; płodozmian 7 i 8 polowy. Wś P. os. 15, z gr. mr. 14; wś Pawłowek os. 6, z gr. mr. 152. W XVI w. pleban w Pamięcinie dostawał z P. tylko po mierze owsa i żyta z łanu (Lib. Ben. Łask., IV, 81). Według reg. pobor. pow. kaliskiego z 1879 r. wś P., w par. Pamięczino, własność Rafała Brzechwy, miała 5¼ łan., 1 zag., 2 kom., 2 rzeźników (Pawiński, Wielkop., t. I, 124). 5.) **P.**, fol., pow. turecki, gm. i par. Niewiesz, odl. od Turka 29 w., ma 3 dm., 42 mk. W 1873 r. fol. P. rozl. mr. 191; gr. or. i ogr. mr. 154, łąk mr. 31, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 8; pokłady torfu. 6.) **P.**, wś i fol. nad rzką Pissą, dopływem Neru, pow. sieradzki, gm. i par. Wierzchy, odl. od Sieradza 32 w.; wś ma 10 dm., 187 mk.; fol. 3 dm., 10 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 384; gr. or. i ogr. mr. 332, łąk mr. 29, pastw. mr. 6, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, z drzewa 6. Według Lib. Ben. Łask. (I, 385, 899) łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Niemysłowie, folwarczne zaś pleb. w Wierzchach. Prócz tego kmiecie dawali pleban. w Wierzchach po korcu żyta, a ogrodziarze po korcu owsa. 7.) **P.**, wś, pow. piotrkowski, gm. Łęczno, par. Sułejów, 6 dm., 75 mk., 135 mr. ziemi włośc. 8.) **P.**, wś i fol. majorat, pow. opatowski, gm., Piórków, par. Łagów, odl. od Opatowa 19 w. ma 126 dm., 775 mk., 94 mr. ziemi fol., 1655 mr. włośc. W 1827 r. było 63 dm., 478 mk. Mateusz, bisk. kujawski, aktem wydanym w Łagowie 1334 r. pozwala sołtysowi dóbr biskupich Wylkanowi i jego synowi Janowi majątek biskupi (haereditatem nostram) Pothercow osadzić jako wieś na prawie niemieckiem i prócz tego założyć młyn i karczmę. Założyciele otrzymają za to dwa łany ziemi prawem dziedzicznem. Ludność wsi przez 14 lat będzie wolna od czynszów i dziesięcin, poczem dawać będzie po fertonie czynszu z łanu i dziesięcinę, tudzież robocizny odbywać; raz dla siewów wiosennych, a trzy razy dla ozimych winni przybywać do Łagowa i tam uprawiać i obsiewać rolę. Żaden osadnik nie może więcej posiadać jak dwa łany i kto nie będzie mieszkał we wsi traci prawo do łanu (Cod. dypl. Muczk. Rzysz., II, 251, 253). Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z 1578 r. ws P. miała 10 os., 10 łan., 1 łan wójtowski, 1 zagr., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 189). 9.) **P.**, wś, pow. opatowski, gm. i par. Waśniów, odl. od Opatowa 20 w., 21 dm., 146 mk., 292 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 8 dm., 55 mk. Wś ta została w 1190 r. nadana klasztorowi w Busku przez niejakiego Dzierzka (Dirsco), brata Wita, bisk. płockiego (Por. Nosów). W 1191 r. płaci dziesięciny kościołowi P. Maryi w Sandomierzu (Kod. Małop., I, 5). Domysł wydawcy Kod. Małop. (II, 42), jakoby wś *Petrou*, wymieniona w potwierdzeniu posiadłości cystersów sulejowskich w 1229 r., miała być Piotrowem w par. Waśniów, jest dość dowolnym. Położenie wsi, w grupie których jest wymieniony, wskazuje raczej na Piotrów lub Piotrowice w łęczyckiem czy sieradzkiem. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z 1578 r. wś P., w par. Waśniów, należała do klasztoru w Busku, miała 5 osad, 2½ łan. (Pawiński, Małop., 195). 10.) **P.**, os., pow. opatowski, gm. i par. Lasocin, odl. od Opatowa 23 w., ma 1 dm., 5 mk., 130 mr. ziemi dworskiej. *Br. Ch.*

Piotrów, wś, pow. horodeński, leży nad Dniestrem, który tu płynie skalistem, krętem

korytem. Granice: wschod.-południ. Dniestr, zach.-połud. Issaków, zach.-półn. Siekierczyn, półn. Dniestr, a za nim Woziłów, rzeką tylko od P. oddzielony. Obszar dwor. ról, łąk i pastw. 581, lasu 918; włośc. 1371 mr. Ludn. rz.-kat. 20, par. Chocimierz (o 12 klm.), gr.-kat. 954. par. w miejscu, dek. Żuków. Obejmuje filią Siekierczyn z 511, razem 1465 gr.-kat Kasa pożycz. z kapit. 1224 złr. Na półn. od zachod. krańca wsi znajdują się ślady starego zamczyska na wysokim brzegu, stromo ku Dniestrowi spadającym. Na całej pochyłości, aż do brzegu rzeki, są ślady ogrodu zamkowego. Przed laty 30 istniały tu jeszcze szpalery ze zdziczałych krzewów, z budowy zaś samej tylko fundamenta wówczas już były widoczne. P. jest miejscem urodzenia poety Mieczysława Romanowskiego, któren tu spędził dziecinne swoje lata. Dotychczas część tej wsi należy do rodzeństwa poety. *B. R.*

Piotrów 1.) al. *Piotrowo*, folw. do Łabiszynka należący, w pow. gnieźnieńskim, o 8½ klm. na półn.-wsch. od Gniezna, par. Modliszewko, dawniej św. Michała w Gnieźnie, poczta i st. dr. żel. w Gnieźnie, okr. domin. Łabiszynek, ma 5 dm., 107 mk. Należał w 1580 r. do Mikołaja Piotrowskiego, 1618 r. do Mielińskich, a około 1793 r. do Gozimirskich. Właścicielem obecnym jest W. H. Ortmann. Sejm z 1773—5 wyznaczył komisyą do rozsądzenia prawności erekcyi, czyli inkorporacyi dóbr Modliszew, Modliszewko, Łabiszynek, Dębłów, P. i Wola do kaplicy Kołudzkich. 2.) **P.** al. *Piotrowo* i *Pietrowo*, niem. *Petrowo*, wś domin. i okr. domin., pow. kościański, na półn.-zach. od Czempinia, w okolicy wznoszącej się od 68 do 86 mtr. n. p. m.; par. Głuchów, poczta i st. dr. żel. w Czempiniu. Istniał przed 1580 r. i należał przy schyłku zeszłego wieku do Koczorowskich. Odkryto tu popielnice w płytkich grobowiskach. Wś ma 22 dm., 205 mk. kat.; domin. liczy 172 mk. w 10 dm.; obszaru 691·16 ha, t.j. 359·89 roli, 50·06 łąk, 7·42 pastw., 257·53 lasu i 16·26 nieuż.; czysty doch. grunt. 6391 mrk; właścicielem jest August v. Delhaes. W skład okręgu wchodzi folw. Marienrode, Cały okrąg ma 12 dm., 220 mk. (196 kat. i 24 prot.). 3.) **P.** al. *Piotrkowo*, wś, pow. kościański, nad Kopanicą północną o 3 klm. na płd. od Rakoniewic, par. Prochy, poczta w Rakoniewicach, st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 23 klm.; ma 21 dm., 154 mk. kat. 4.) **P.** al. *Pietrowo*, fol. dóbr Lewice, pow. międzyrzecki, o 10 klm. na wschód-południe od Pszczewa, par., okr. wiejski i poczta w Lewicach, st. dr. żel. w Zbąszyniu i Lutomyślu; 3 dm., 36 mk.; własność Hazy z Radlic. 5.) **P.** al. *Pietrowo*, niem. *Beyersdorf*, wś, pow. obornicki, o 7 klm. na zach.-północ od Ryczywoła, na trakcie czarnkowskim, w okolicy wzgórzystej, par. kat. i poczta w Połajewie, par. prot. w Bukówcu, st. dr. żel. o 19 klm. w Rogoźnie; 19 dm., 186 mk. (26 kat. i 160 prot.). Znaczniejsze posiadłości mają obszaru: 104 ha (z 1044 mrk), 103 ha (z 783 mrk) i 74 ha (z 864 mrk) W końcu zeszłego wieku był P. własnością Hussarzewskich. 6.) **P.** al. *Piotrowo*, domin. i okr. domin., pow. poznański, o 11 klm. na połud.-wschód od Poznania i w tejże odl. od Kurnika i Mosiny, par w Głuszynie, poczta i st. dr. żel. o 4½ klm. w Gądkach, 15 dm., 188 mk.; obszaru wraz z fol. Kubalin i młynem Kopyl 639 ha, t.j, 489·77 roli, 45·97 łąk, 33·24 pastw., 41·46 lasu, 17·98 nieuż. i 10·69 wody; czysty doch. gr. 5342 mrk.; właścicielką jest Walentyna Sypniewska. W 1580 r. posiadał P. Stanisław Ossowski a około 1793 r. Kęszyccy. 7.) **P.** al. *Pietrowo*, domostwa, tuż pod Poznaniem, na prawym brzegu Warty, przed bramą kaliską, wchodzą w skład okręgu miejskiego, par. św. Małgorzaty; 4 dm., 42 mk. P. nadany był w 1253 r. tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi, niegdyś był miasteczkiem kapitulnem, złożonem w 1608 r. z 38 dm., któremu kapituła poznańska 1602 r. nadała prawo niemieckie; stała tam niegdyś cegielnia kapitulna. 8.) **P.** al. *Pietrowo*, domin., pow. szremski, o 7½ klm. na wschód od Czempinia, par. Brodnica, poczta i st. dr. żel. w Czempiniu; 8 dm., 149 mk. (126 kat. i 23 prot), obszaru 312 ha, t.j. 288·72 roli, 12·03 łąk, 1·29 pastw., 3·49 lasu, 5·46 nieuż. i 1·02 wody; czysty dochód grunt. 3925 mrk; tucz bydła i owiec. P. istniał przed 1580 r. i należał w końcu zeszłego wieku do Wałknowskich-Wieruszów. 9.) **P.** al. *Piotrowo* i *Pietrowo*, niem. *Peterawe*, wś z kościołem protest., pow. szamotulski, o 2 klm. na zachód-północ od Obrzycka, par. prot. w miejscu, par. kat. i poczta w Obrzycku, st. dr. żel. o 8 klm. w Wronkach, 40 dm., 377 mk., t.j. 18 kat. i 359 prot. Większa posiadłość obszaru 204·26 ha. ma 747 mrk czystego doch. grunt., a druga obszaru 190 ha i 721 mrk doch. P. wchodził dawniej w skład dóbr Obrzyckich. 10.) **P.** al. *Piotrowo* i *Pietrowo*, wś, pow. szubiński, o 10 klm. od Kcyni, par. Kcyń, poczta w Gromadnie, st. dr. żel. o 11 klm. w Osieku, 26 dm., 232 mk. (27 kat. i 205 prot.). *E. Cal.*

Piotrowa *Dolina*, polanka na praw. brzegu Raty, we wsi Dworce, pow. żółkiewski. Należy do tamtejszej cerkwi parafialnej. Nazwa jej pochodzi od Piotra, mnicha i malarza który został w końcu metropolitą moskiewskim. Założył on tu przy końcu XIII w. klasztor bazyliański (ob. *Dworce*). *Lu. Dz.*

Piotrowa *Dąbrowa*, os. i fol., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Kaletnik, odl. od Suwałk 10 w.; fol. ma 1 dm., 6 mk.; os. 1 dm., 7 mk. W 1827 r. było 25 dm., 126 mk.

Piotrowa *Hora* al. *Skała* al. *Nahorzany*, dawna nazwa dzisiejszego Nahorynia, w dok. z r. 1489 (A. G. Z., t. VII, str. 167 do 169).

Piotrowce, ob. *Jabłoń P.* (t. III, 340).

Piotrowce (*Nowe* i *Stare*), wsie w pow. kijowskim, ob. *Petrowce*. Podług rewizyi zamku kijowskiego z 1570 r. na poprawienie zamku przeznaczone były wsie P. i Demidów (ob.).

Piotrowe *Pole*, wś i os. leśna, pow. iłżecki, gm. Błaziny, par. Iłża, odl od Iłży 10 w. Wś ma 10 dm , 22 mk., 40 mr. ziemi włość.; os. leś. 6 mr. ziemi dwor.

Piotrówek 1.) pow. włodawski, gm. Dębowa Kłoda, par. Parczew. Nie zamieszczony w ostatnich spisach urzędowych. 2.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Brzeziny, ma 8 dm., 88 mk., 209 mr. ziemi.

Piotrowice 1) wś, pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Warszewice. Niezamieszczone w spisach urzędowych najnowszych. W 1827 r. było tu 15 dm., 115 mk. 2.) **P.**, wś, kol. i fol., pow. łowicki, gm Bielawy, par. Chruślin, odl. 14 w. od Łowicza. Jest tu 338 mk.; wś ma 121 mr. ziemi włośc. Fol. należy do dóbr Bielawy. W 1827 r. było 15 dm., 138 mk. Jestto dawna osada, która w XIII w. zostawała w ręku bisk. kujawskich. Niejaki Świętosław „filius Suconis" pozwał biskupa Wisława przed sąd książęcy o zwrot tej wsi, lecz Mikołaj, wojewoda w imieniu ks. Przemysława, przy udziale rady książęcej, rozstrzygnął na posiedzeniu odbytem w klasztorze w Lędzie sprawę na rzecz biskupa w 1286 r. (Muczk. Rzyszcz., II, 113). Na początku XVI w. według Lib. Ben. Łask. (II, 341) były tu trzy oddzielne części (triplex Pyotrovice), dające dziesięcinę do Chruślina. W 1728 r. P. wraz z Przecławicami i Wojewodzą Wsią należały do Marcina Walewskiego, kasztel. brzezińskiego. 3.) **P.**, wś i fol., pow. słupecki, gm. Młodojewo, par. Słupca, odl. od Słupcy 4 w., ma gorzelnię, browar (1874 r.), pokłady torfu; część 1-a ma 16 dm., 165 mk.; część 2-a 9 dm., 56 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 306) łany folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Chruślinie, kmiece zaś tylko meszne po mierze owsa i żyta z łanu. Według reg. pobor. pow. pyzdreńskiego z r. 1578 wś P., w par. Słupcza, własność Jana Radolińskiego, miała $^3/_4$ łan. i 2 zagr. Część Balcera Linowskiego wynosiła $^3/_4$ łan. i 2 zagr. Druga część tej wsi, w par. Zieleniecz, własn. Marcina Piotrowskiego, miała 1 łan, 3 zagr. (A. Pawiński, Wielkop., t. I, str. 211 i 216). W 1874 r. fol. P. z nomenkl. Zofiówką i os. leśną Drewniak, wsiami: P., Józefowo, Korwin i Niezgoda miał rozl. dominialnej 1529 mr.: gr. or. i ogr. 797 mr., łąk 104 mr., pastw. 78 mr., wody 2 mr., lasu 427 mr., nieuż. 118 mr., w os. Zofiówce 3 mr.; bud. mur. 18, z drzewa 9; płodozmian 6-polowy; las urządzony. Wś P. 28 os., z gr. 272 mr.; wś Józefowo 14 os., z gr. 279 mr.; wś Korwin 28 os., z gr. 156 mr.; wś Niezgoda 21 os., z gr. 309 mr. 4.) **P.**, wś, młyn, i fol., pow. sieradzki, gm. i par. Charłupia Mała, odl. od Sieradza 7 w. Wś ma 17 dm., 150 mk. Fol. P. rozl. w 1881 r. 440 mr.: gr. orn. i ogr. 358 mr., łąk 19 mr., pastw. 51 mr., wody 2 mr., nieuż. 13 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 13; wiatrak. Wś P. os. 37, z gr. 136 mr. Na początku XVI w. (Łaski, Lib. Ben., I, 438) łany folwarczne dają dziesięcinę plebanowi w Charłupi, kmiecie zaś tylko kolędę po groszu z łanu, zaś dziesięcinę na stół arcybiskupi. 5.) **P.**, fol., pow. radomski, gm. Gzowice, par. Radom, odl. od Radomia 11 w., ma 27 dm. (?), 97 mk., 781 mr. ziemi. Do P. należy Piotrowska Huta, mająca 32 os. i 701 mr. ziemi. Fol. P. został podobno rozkolonizowany. 6.), **P.**, w dok. z 1257 r. *Potrovnici*, 1262 r. *Potrovici*, 1373 r. *Potrovicze*, wś nad rz. Wisłą, pow. opatowski, gm. Czyżów Szlachecki, par. Trójca, odl. od Opatowa 30 w., ma 47 dm., 320 mk , 561 mr. ziemi włośc., pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. było 61 dm., 307 mk. Była to pierwotnie wś książęca, którą Bolesław Wstydliwy nadał klasztorowi klarysek w Sandomierzu przy jego fundacyi. W 1373 r. Elżbieta pozwoliła klasztorowi, przeniesionemu do Krakowa, przenieść wsie klasztorne a w ich liczbie i P. na prawo niemieckie magdeburskie (Kod. Małopolski, 53, 70, 379). Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. św. Trójcy, należąca do klasztoru św. Andrzeja w Krakowie, miała 16 osad, 8 łan., 6 zagr. bez roli, 3 kom., 9 biednych (Pawiński, Małop., 177). P., fol. poduch., 1617 mr. obszaru mający, należał do dóbr rządowych Kunów, sprzedany prywatnemu nabywcy za 42,010 rs. W 1885 r. fol. P. i Zabełcze rozl. 1253 mr.: gr. orn. i ogr. 417 mr., łąk 11 mr., pastw. 150 mr., lasu 2 mr., wody 178 mr., kontrowersa 441 mr., nieuż. 51 mr.; bud. murow. 6, z drzewa 10; płodozmian 5 i 8-polowy. 7.) **P.**, wś, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. W 1827 r. było 20 dm., 122 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Korczyn. 8.) **P.**, wś, pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Przemyków. W 1827 r. było 49 dm., 304 mk. 9.) **P.**, wś, pow. miechowski, gm. Miechów, par. Nasiechowice. Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś P. i Zarogów, w par. Nasiechowice, własność Staszkowskiego miała, 3 łan. km., 5 zagr. bez roli, 3 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 38). 10.) **P.** al. *P. Małe*, wś i fol. nad rz. Bystrzycą, pow. lubelski, gm. Piotrowice, par. Bychawka, odl. 17 w. od Lublina, posiada młyn wodny, cegielnią, piec wapienny, pokłady kamienia wapiennego i torfu. W 1827 r.

było 29 dm., 135 mk. W 1878 r. fol. P. z os. Kajetanówką i Cegielnią, z wsią P. i Bystrzycą miał obszaru dominialnego 1888 mr.: gr. or. i ogr. 933 mr., łąk 103 mr., pastw. 6 mr., lasu 754 mr., zarośli 17 mr., wody 14 mr., nieuż. 61 mr.; bud. mur. 6, z drzewa 25; płodozmian 8 i 12-polowy; las urządzoy. Wś P. Małe os. 21, z gr. 320 mr., wś Bystrzyca os. 39, z gr. 773 mr. Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531 we wsi P., w par. Krężnica, posiadał Stanisław Zbrożek $^1/_2$ łana, Szymon Pierog miał 1 łan, Jan Pierog 1 łan, Stanisław Koth $^1/_2$ łana, Andrzej Sadurski $^1/_2$ łana, Jan Głowacz $^1/_2$ łana, Piotr Byk $^1/_4$ łana, Stan. Babry $^1/_4$ łana, Andrzeja Wiskowicz $^1/_4$ łana (Pawiński, Małop., 364). P. były własnością i siedzibą Kajetana Koźmiana, poety, autora Ziemiaństwa i Czarneckiego. Rodzice jego mieszkali w pobliskiem Gałęzowie on zaś osiadł od 1830 r. w P. i tu mieszkał aż do zgonu (1856 r.). Bogaty księgozbiór, jaki tu zgromadził, dostarczył synowi poety Andrzejowi materyału do ogłoszonych przezeń: „Wyciągów piotrowickich“ (Wrocław, 1842—45, 2 zeszyty). P. gm. należy do sądu gm. okr. II w os. Bychawa, st. poczt. Lublin. Ma 22,246 mr. obszaru i 4169 mk. 11.) **P.** *Małe*, wś i fol., pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gm. Drzewce, par. Wąwolnica, odl. 20 w. od Puław, leży przy linii dr. żel. nadwiśl., o 6 w. od Nałęczowa W 1827 r. należały do par. Garbów, miały 20 dm., 115 mk. Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531 we wsi P., w par. Wawolnica, miał Stanisław i Łukasz Denko pół łana, Paweł Żelazko $^1/_4$ łana, Leonard Ostrowski 1 łan, Tomasz $^1/_4$ łana (Pawiński, Małop., 369). W 1885 r. fol. P. Małe rozl. 525 mr.: gr. orn. i ogr. 414 mr., łąk 20 mr., pastw. 3 mr., lasu 70 mr., nieuż. 18 mr.; bud. z drzewa 12; płodozmian 9-polowy. Wś P. Małe os. 21, z gr. 533 mr. 12.) **P.** *Wielkie*, wś i fol., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. i par. Garbów, odl. 28 w. od Puław. W 1827 r. było 36 dm., 202 mk. W 1886 r. fol. P. Wielkie, z wsiami P. Wielkie, Kupin, Sługocin, Pociecha (1 i 2) miał rozl. dominialnej 1206 mr.: gr. or. i ogr. 893 mr., łąk 86 mr., lasu 187 mr., w odpadkach 11 mr., nieuż. 29 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 33; las nieurządzony. Wś P. Wielkie os. 32, z gr. 494 mr.; wś Kupin os. 7, z gr. 77 mr; wś Sługocin os. 5, z gr. 99 mr.; wś Pociecha 1 os. 5, z gr. 42 mr.; wś Pociecha 2 os. 5, z gr. 150 mr. 13.) **P.**, fol., pow. węgrowski, gm. Grębków, par. Kopcie, odl. 16 w. od Węgrowa, ma 2 dm., 10 mk. W 1827 r. było 3 dm., 9 mk. W 1884 r. fol. P. rozl. 183 mr.: gr. or. i ogr. 156 mr., łąk 15 mr., lasu 4 mr., nieuż. 8 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 7; płodozmian 4-polowy. 14.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Pawłowice, 16 domów, 180 mieszkańców, 157 morg. ziemi. *Br. Ch.*

Piotrowice, u Długosza *Pyotrowycze*, wś, pow. wadowicki, nad Stronikiem, dopływem Wisły, w równinie 262 mt. npm. Posiada kościół par. i szkołę ludową. Wraz z obszarem więk. pos. (hr. Augusta Potockiego) liczy 223 dm. i 1364 mk. (643 męż., 723 kob.), z tych 1335 rzym.-katol. a 29 izraelitów. Z całego obszaru 2827 mr. należy do pos. większej 248 mr. (169 mr. roli, 54 mr. łąk i ogr., 6 mr. past. i 19 mr. lasu) a 2579 mr. do pos. mn. (2212 mr. roli, 117 mr. łąk, 75 mr. pastw. i 175 mr. lasu). Łąki obszaru dworskiego są peryodycznie nawadniane z powodu prowadzenia gospodarstwa rybnego. P. należały pierwotnie do księstwa zatorskiego, którego losy dzieliły. Według reg. pobor. pow. szląskiego z r. 1581 wś kościelna Piotrowice należała do zamku zatorskiego, miała $4^1/_2$ łan. kmiec., 13 zagr. bez roli, 8 kom. z byd., 8 bez bydła, 2 chałup. (Pawiński, Małop., 99). Już za Długosza był tu parafialny kościół (L. B., I, 80), musiał jednak uledz zniszczeniu, gdyż najwcześniejsza data na dzwonach jest 1593 r. Teraźniejszy drewniany kościół zbudował proboszcz Jan Salomon Piotrowski 1672 lub 1698 roku. Prof. Łepkowski (Rocznik Tow. nauk. krak., 1861, str. 229) powiada, że w budowie przebijają się motywy drewnianych świątyń z XVI w. Szczytowo zakończona wieża tworzy na dole kruchtę, zamknięcie zaś za wielkim ołtarzem tworzy połowa ośmiokąta; strop jest zwyczajny, belkowany. Na chórze przechowują się portrety fundatora i braci, jako też Franciszka Pisarzewskiego. Ta wś graniczy na płn. z Przeciszowem, na wschód z Rudzami, na płd. z Gierałtowiczkami a na zach. z Polanką Wielką. Mały poprzerywany las znajduje się w stronie płd.-zach. *Mac.*

Piotrowice 1.) al. *Pietrowice*, niem. *Petersdorf*, wś i domin., pow. wschowski, o 4 klm. na zach. od Święciechowej, par. Gołanice, poczta w Święciechowej, st. dr. żel. o 4 klm. w Lasocicach. Istniały przed r. 1564 i należały do wdowy Piotrowskiej, która biskupom poznańskim płaciła czynsz z 1 łanu i prętów $9^1/_2$. Przy schyłku zeszłego wieku były własnością Jana Lipskiego. Wś ma 30 dm., 139 mk. (79 katol. i 60 prot.). Domin. liczy 4 dm., i 61 mk. (47 katol. i 14 prot.). Wchodzi w skład dóbr Trzebińskich barona von Loesen. 2.) **P.**, posiadłość niegdyś pod Goniembicami, w okolicy Osieczny, w dawnym pow. kościańskim (obecnie wschowskim), istniała w roku 1580. *E. Cal.*

Piotrowice 1.) niem. *Petrowitz*, wś nad rzką Piotrówką, pow. frysztacki, na płn. od Frysztatu o pół mili, w malowniczem położeniu, blisko pół mili długa, nad samą granicą

od Szląska pruskiego, naprzeciw Gołkowic. Posiada stacyą dr. żel. ces. Ferdynanda, która przez sam środek wsi przechodzi. Od r. 1852 istnieje tu olbrzymia fabryka chemikaliów, pierwotnie tylko sody; zajmuje 250 robotników. Paraf. kościół, katol. egzystuje bardzo dawno, czasowo ewangielicki, obecny 1785 r. wzniesiony. Szkoła ludowa 2-klasowa polska (1879 r. 302 dzieci). Komora celna II klasy. Ma 1022 mk., rozl. 1510 mr. Dobra P. należą do hr. Larischa. 2) **P.**, niem. *Peterswald*, wś, pow. frysztacki, okrąg bogumiński. Posiada kościół par. katol., dek. karwińskiego, i 2992 mk.

Piotrowice, fol. w pobliżu Ryńska, dziś zniesiony, pow. toruński. Pomiędzy P. a wsią Zajączkowem znajdują się na polnych wzgórzach trzy obok siebie leżące groby kamienne (ob. Ossowskiego, Objaśn. do mapy archeol. Prus. Zach., 28). *Kś. Fr.*

Piotrowice 1.) niem. *Peterwitz*, dok. 1363 r. *Peterwicz*, 1406 *Petrowicz*, dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski, st. poczt. i tel. Biskupiec, 3 klm. odl., st. kolei tamże, 5 klm. odl., par. kat. Szwarcenowo. W 1868 r. 27 bud., 15 dm., 153 mk., 117 katol., 36 ew.; 323·86 ha roli orn. i ogr., 40·56 łąk, 4·69 pastw., 6·9 nieuż., 17·51 wody, wogóle 393·52 ha; czysty dochód 4332 mrk. Folusz i młyn tutejszy należy do ccchu sukienników w Biskupcu. 2.) **P.** *Wielkie*, niem. *Gross P.*, wś, tamże, ma szkołę i kościół ew., 7483·63 mr. obszaru. W 1868 r. 249 bud., 135 dm., 1164 mk., 296 katol., 868 ew. W 1363 r. nadaje bisk. Mikołaj i kapituła wsi P. przywilej na 126 wł. z prawem chełm., z tych otrzymuje kościół 4 wolne włóki; proboszcz będzie od każdej pobierał na św. Marcin pół korca żyta, tyleż owsa. Sołtys Hartung dostaje 4 włóki wraz z sądownictwem i trzecim fenigiem. Posiedziciele 118 włók będą co rok na św. Marcin od włóki płacili 14 skojców i zwyczajną tłokę czynili. Młyn zastrzega biskup sobie. List ten nadawczy potwierdza biskup Jan r. 1417 (ob. Gesch. d. Bisth. Pomesanien, str. 92). W 1506 r. pozwala bisk. Job Tomickiemu obsadzić puszczę między Goryniem a Piotrowicami bartnikami (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 205). W XVI w. napotykamy tu 4 nazwiska polskie: Niclas Polisch, t. j. Niklasz Polski; Michel Willich, Michał Wilusz; Ihene Smidt, Jan Kowal; Ihan (Jan) Neugebauer; niemieckich zaś jedenaście (tamże, str. 206). W 1809 r. znajdujemy tu 63 nazw polskich na 100 mk. (tamże, str. 208). W 1717 miewano tu jeszcze kazania polskie. 3.) **P.** *Małe*, niem. *Klein P.*, dok. 1378 *Kl. Peterkaw*, majątek chełmiński, tamże, 59 ha, czysty dochód 427 mrk. W 1868 r. 5 bud., 2 dm., 28 mk. (2 katol., 26 ew.). Z szlachty pol. mieszkali tu dawniej Mieczkowscy (ob. Kętrz., O ludności polskiej, str. 204). *Kś. Fr.*

Piotrowice, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. poczt. i tel. Nibork. Ludność polska. Wilhelm v. Eisenberg, w. komtur, odnawia mieszkańcom piotrowskim przywilej na 60 włók chełm. Dan w Niborku r. 1498, w sobotę wśród oktawy Bożego Ciała. W P. mieszkają 1600 r. sami tylko Polacy (ob. Kętrz. O ludn., 349).

Piotrowice 1.) niem. *Gross Peterwitz*, 1248 r. *Wech* i *Villa Petri filii Stossonis*, 1254 *Petrowicz*, 1288 *Petirwiz*, wś i dobra, pow. ząbkowicki, odl. ¾ mili od miasta pow. Kościół par. katolicki (do 1653 r. ewang.) W 1842 r. było 204 dm., 1606 mk. (216 ewang.). Szkoła katol., hodowla owiec, tkactwo bawełniane i lniane. P. składają się z 3 części: A. i B. należały dawniej do kościoła św. Krzyża w Wrocławiu, później rządowe, część C. zaś stanowiła własność prywatną i nosi nazwę zamkowej. W 1249 r. Tomasz, bisk. wrocławski, przekazuje dziesięciny z P. klasztorowi kamienieckiemu, a Wincenty, opat klasztoru wrocławskiego na Piaskach, przyjmując dziesięciny piotrowickie, zrzeka się wszelkich praw do klasztoru kamienieckiego. W 1252 r. Piotr Stosowicz nadaje klasztorowi henrykowskiemu 10 łanów ziemi pod P., dla osadzenia ich na prawie niemieckim. W 1284 r., Tomasz, bisk. wrocławski, wzywa panującego księcia, ażeby zwrócił zajęte przez siebie P. i inne włości; 1288 r., książe Henryk ustanawiając kolegiatę św. Krzyża w Wrocławiu, przekazuje jej, między innemi, 37 łanów czynszowych na P. W 1295 r. oddzielono od parafii piotrowickiej wieś Quickendorf, gdzie nowy założono kościół. W 1324 r. sprzedaje Herman Striet dwa młyny w P. 2.) **P.**, niem. *Peterwitz*, 1369 *Petirwicz*, wś i dobra, pow. jaworski, kościół ewang. i szkoła od 1742 r., kaplica katol. od 1806 r. i szkoła katol. W 1842 r. zamek ze wspaniałym parkiem, 204 dm. (175 osad), 1386 mk. (106 katol.), 4 młyny wodne, gorzelnia, hodowla owiec, 53 rzemieślników. 3.) **P.**, niem. *Peterwitz*, moraw. *Petrovice*, wś, pow. głupczycki, par. katol. Bratsch, odl. 1⅓ mili od Głupczyc. W 1861 r. 626 mk. (26 ewang.), 3000 mr. obszaru; szkoła, młyn wodny, browar. W 1267 r., Bruno, bisk. ołomuniecki, nabył tu 11 łanów ziemi. Obszar większej posiadłości należał w 1650 r. do Benigny Haugwitz, 1777 r. do Maksymiliana Odrawacza hr. Sedlnickiego, w 1830 r. rozparcelowany. 4.) **P.**, niem. *Peterwitz*, 1369 *Petirwicz*, wś i fol., pow. świdnicki, przy drodze żel. Wrocław-Freiburg, kaplica ewang. (od 1746), kaplica katol., filia par. Puszków. W 1842 r. fol., 64 dm., 671 mk. (29 katol.), cegielnia, hodowla owiec. 5.) **P.**,

niem. *Peterwitz*, wś i dobra, pow. strzeliński, par. Strzelno, ludność przeważnie ewangielicka. 6.) **P.**, niem. *Peterwitz Gross*, 1298 *Peterwicz*, 1360 *Petirwicz*, wś, pow. nowotarski na Szląsku. Kościół par. ewang., szkoła (od 1743), kościół par. katol. i szkoła. W 1842 r. zamek z fol., 109 dm., 904 mk. (303 katol.). W 1279 r. Henryk, ks. szląski, nadaje Szymonowi, zwanemu Gallicus inną wieś w zamian za P. Kościół paraf. katol. istnieje tu już w 1353 r. Kościół ewang. pierwotnie jako kaplica od 1741 do 1829 r., od 1841 r. nowy murowany. Do dóbr P. należą dwa młyny wodne, zamkowy i Łazarzowy. 7.) **P.**, niem. *Peterwitz Gross*, 1447 *Petirwicz*, wś i dobra, powiat trzebnicki, par. Strupin. W 1842 roku 65 domów, 626 mieszkańców, (15 katol.), zamek, 2 fol. Do P. należy Raake, os. i młyn wodny. 8.) **P.**, niem. *Peterwitz Klein*, 1300 *Petirkowicz*, wś, pow. oleśnicki, par. kat. Kunersdorf. Ludność mięszana, w połowie katolicka. Należały dawniej do dóbr katedry wrocławskiej. 9.) **P.** *Polskie*, niem. *Peterwitz Polnisch*, wś, pow. ziębicki, par. kat. Froemsdorf. W 1842 r. 60 dm., sołtystwo, 400 mk. (31 ewang.). Do 1810 r. własność klasztoru w Henrychowie. 10.) **P.**, niem. *Peterwitz*, fol. nad rz. Wissą, pow. grotkowski, par. Hennersdorf. Była to dawniej wś, zamieniona na folwark, który w 1859 r. sprzedany został częściowym nabywcom. 11.) **P.**, niem. *Peterwitz-Lehn*, wś i dobra, pow. nissański, par. Kalkau. P. należały do dóbr stołowych bisk. wrocławskich, w 1744 r. nadane jako lenne dobra rodzinie Wimmersberg. W 1861 r. zamek z kaplicą, 343 mk. (5 ewang.). Wieś ma 1839 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Piotrowicze, fol., pow. sejneński, gm. i par. Swięte Jeziory, odl. od Sejn 30 w., ma 3 dm., 65 mk., cegielnią, pokłady kamienia wapiennego i torfu. W 1827 r. było 2 dm., 5 mk. W 1876 r. fol. P. z nomenkl. Paciugrynda rozl. mr. 892: gr. or. i ogr. mr. 440, łąk mr. 73, pastw. mr. 62, lasu mr. 304, nieuż. mr. 13; bud. mur. 8, z drzewa 15; płodozmian 4 polowy; las urządzony w kolei 60 letniej. Na uwłaszczenie włościan wydzielono mr. 894.

Piotrowicze 1.) wś nad rz. Dzisieńką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Łońsk, o 15 w. od gminy a 62 w. od Dzisny, 14 dm., 76 mk. (w 1864 r. 53 dusz rewiz.); należy do dóbr Szarkowszczyzna, Boguckich. 2.) **P.**, wś włośc. nad rz. Dzisieńką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Połow, o 38 w. od gminy a 78 w. od Dzisny, 7 dm., 79 mk. (w 1864 r. 30 dusz rewiz.). 3.) **P.**, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Iwie, okr. wiejski Urciszki, o 57 w. od gminy, 63 w. od Oszmiany a 37 w. od Dziewieniszek, ma 45 dm., 265 mk. katol. i 9 żydów (w 1864 r. 116 dusz rewiz.); należy do dóbr Iwie, hr. Zamoyskiej. 4.) **P.**, wś włośc. i fol. nad potokiem Cienka-Panna, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 30 w. od Oszmiany; wś ma 15 dm., 97 mk. katol., fol. zaś 1 dm. i 30 mk. katol. 5.) **P.**, wś włośc. nad rzką Mikitą, pow. święciański, w 3 okr. okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Jankiszki, o 24 w. od Święcian, ma 9 dm., 53 mk., w tej liczbie 8 prawosł., 10 katol. i 35 starowierów (w 1864 r. 12 dusz rewiz. i 8 osadników w. ross.). 6.) **P.**, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Norzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Chrystowo, a 4 w. od gminy, 15 dusz rewiz. 7.) **P.**, wś nad rz. Zarężanką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Duniłowicze, o $1\frac{1}{2}$ w. od gminy a 79 w. od Wilejki, ma 19 dm., 181 mk., w tej liczbie 51 prawosł. i 130 katol. (w 1864 r. 79 dusz rewiz.); własność hr. Tyszkiewiczów. 8.) **P.**, wś i fol. nad rz. Borówką, tamże, okr. wiejski Nadjeziorze, o 10 w. od gminy. Fol. ma 1 dm. i 10 mk. katol., wś zaś 6 dm. i 48 mk. katol. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.); należy do dóbr Nadjeziorze, Chomskich. 9.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Porpliszcze, o 2 w. od gminy a 74 w. od Wilejki, ma 12 dm. i 64 mk., w tej liczbie 45 prawosł. i 19 katol. (33 dusz rewiz.); własność ks. Witgensteina. 10.) **P.**, dobra nad rzką Piotrówką, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, do 1875 r. własność Daszkiewiczów, nabyta przez Mikołaja Myszenkowa, mają około 234 włók; miejscowość poleska, grunta lekkie, lecz urodzajne z powodu obfitości łąk. Znajdują się tu wielkie pokłady torfu. Właściciel, będąc prezesem mińskiego towarzystwa rolniczego, urządził tu wzorową fermę i ogród pomologiczny, tudzież plantacyą chmielu, w 1885 r. zaś uzyskał pozwolenie władzy na otwarcie szkoły ogrodniczo-rzemieślniczej. Szkoła ta otrzymuje zapomogę rządową rs. 2000 rocznie przez lat dwanaście. Za umiarkowaną opłatą, bowiem za 80 rubli na rok, przy całkowitem utrzymaniu, uczą w ogóle nauk elementarnych, tudzież ogrodnictwa w szerokiem znaczeniu tego wyrazu, najpotrzebniejszych rzemiosł, w tej liczbie i koszykarstwa. Plac dla praktyki ogrodnictwa zajmuje całą włókę; pod chmielnikami jest 7 dziesięcin. Ustawa tego zakładu ogłoszoną została w № 36 zbioru praw i rozporządzeń rządu za 1885 r. Opis gospodarstwa i ogrodnictwa w. P. ob. w „Kraju“ petersburskim za 1884 r. (№ 17, str. 13). Dodajmy, iż uczniowie przyjmują się bez różnicy wyznań, w wieku najmniej 14 lat, zawsze 10 stycznia. Kurs najdłuższy 5 letni. Koniec studyów przypada w grudniu. Szkoła daje uczniom niektóre przywileje pod względ-

dem powinności wojskowej. 11.) **P.**, dwie wsie i okolica szlachecka nad kotliną rz. Broży, w jednym kilkowiorstowym obrębie, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. swisłockim, gm. Horbacewicze. P. Górne mają 4 osady; okolica P. ma 22 osad i kapliczkę katol. par. bobrujskiej, filii Szaciłki; P. Dolne mają 15 osad. Miejscowość poleska, nizinna, łąk dużo, grunta piaszczyste. 12.) **P.**, po białorusku *Piatrowiczy*, wś nad jez. Siniawka, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, przy drożynie z Cierebulina do Czernina; miejscowość małoludna, ponura, nizinna. 13.) **P.**, wś i dobra nad rz. Wołmą, dopł. lew. Swisłoczy, w płn.-zach. str. pow. ihumeńskiego, w 2 okr. pol. smiłowickim, gm. Smiłowicze, par. kat. do niedawna Smiłowicze, teraz Ihumeń. Wś ma 30 osad pełnonadziałowych i cerkiewkę na cmentarzu grzebalnym. Dobra po radziwiłłowskie, teraz ks. Witgensteina, mają około 1,040 włók, w glebie lekkiej i szczerkowej, w miejscowości lesistej, pełnej grubego zwierza. Młyny, dziegciarnie i propinacye przynoszą przeszło 1000 rs. Lasy dawniej towarowe, teraz bardzo zniszczone. Gospodarstwo przez dawne i złe dzierżawy zaniedbane. 14.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Isłoczy, na zach.-płn. krańcu pow. mińskiego, przy granicy pow. oszmiańskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Raków, ma 6 osad. 15.) **P.**, fol., pow. mozyrski, gm. skryhałowska, o 2 w. na płd.-wsch. od Skryhałowskiej-Słobody; niegdyś własność Oskierków. 16.) **P.**, dwa fol., pow. nowogródzki; jeden własność od 1871 r. Kaleckich, ma 4 włóki, młyny, dziegciarnią i smolarnią; drugi, dość dawna własność Kiersnowskich, ma $10^3/_4$ włóki. 17.) **P.**, wś nad rz. Myszanką, która rozlewa się tu w kilkomorgowe jeziorko, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Nowa-Mysz, ma młyn wodny i 10 osad; miejscowość nieco falista, bezleśna, grunta szczerkowe urodzajne, łąki dobre. W pobliżu kaplica kat. par. Nowa-Mysz. 18.) **P.**, wś nad ruczajem Filipówką, dopł. Piny, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Brodnica, do niedawna Duboja, ma 20 osad i 75 mk.; grunta lekkie, łąk dostatek. Własność Kurzenieckich. 19.) **P.**, fol. nad rz. Korostenką, dopł. jez. Lubiaż, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. lubieszowska, przy drodze ze wsi Derewik do wsi Lubiazia; miejscowość poleska, łąk obfitość, grunta lekkie. 20.) **P.**, wś, pow. brzesko-litewski, własność Albina Dziekońskiego. Była tu st. poczt. na trakcie z Warszawy do Moskwy, między Brześciem a Kobryniem, o 22 w. od Brześcia. 21.) **P.**, wś cerkiewna, powiat rohaczewski, na płn.-wschód od Rohaczewa; ob. Arch. J. Z. R., część I., tom 4: 450. *J. Krz.—A. Jel.*

Piotrowin 1.) wś, pow. lubelski, gm. Jastków, par. Garbów. 2.) **P.**, ob. *Piotrawin.*

Piotrowin, fol., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Głęboczany, o 64 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. borysowskiej, ma 1 dm., 29 mk., 544 dz.; własność Boczkowskich.

Piotrowina, wś, pow. błoński, gm. Żyrardów, par. Wiskitki, ma 87 mk., 88 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 8 dm., 68 mk. Wchodziła w skład dóbr Guzów.

Piotrowinie, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 11 w., 1 dm., 15 mk. W 1827 r. było 2 dm., 28 mk.

Piotrowinka, wś poduchowna, pow. ihumeński, gm. Klinek, należała do klasztoru ks. misyonarzy w Smiłowiczach; razem z folw. Wołma i Dalszenie w 1794 r. liczyło się tu 388 poddanych płci męs. *A. Jel.*

Piotrowińska Kępa, wś nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski (puławski), ma 52 mk. Ob. *Kępa Piotrowińska.*

Piotrówka, rzeka, prawy dopływ Olzy, ma źródło we wsi Zamarsk, w pow. cieszyńskim, mija W. Kończyce, Zebrzydowice, Marklowice, Piotrowice, Pierśnę i łączą się z Olzą w pow. frysztackim, pod wsią Zawada.

Piotrówka 1.) os., pow. grójecki, gm. Rykały, odl. 12 w. od Grójca, ma 15 mr. obszaru. 2.) **P.**, os., pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, odl. od Iłży 22 w., ma 4 dm., 13 mk., 6 mr. ziemi dwor., 5 mr. włośc. Należy do dóbr Łoniów. 3.) **P.**, pow. opatowski, gm. Małkowice, par. Szczeglice. Niezamieszczona w najnowszych spisach urzędowych. 4.) **P.**, pow. iłżecki, gm. Błaziny, par. Iłża. Niezamieszczona w ostatnich spisach. 5.) **P.**, wś, pow. stopnicki, gm. Zborów, par. Ostrowce. W 1827 r. było 6 dm., 50 mk. 6.) **P.**, os., pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 17 w., ma 1 dm., 7 mk. *Br. Ch.*

Piotrówka, rzeczka w pow. bobrujskim, ob. *Pietrówka.*

Piotrówka 1.) os. karcz., pow. wileński, w 1 okr. pol., o $21^1/_2$ w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. żyd. 2.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 10 dm., 85 mk. kat. 3.) **P.**, os. karcz., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 63 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. żyd. 4.) **P.**, fol., pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, oddany w nagrodę 1869 r. urzędnikowi Jermołajewowi, ma 25 włók i 3 mr.; grunta lekkie, miejscowość poleska.

Piotrówka, wś, pow. berdyczowski, par. praw. Konstantynówka (o 5 w.), ma 230 mk. i 534 dz. Posiada kapl. kat. par. Wachnówka. Należy do Biniewskich.

Piotrówka 1.) i *Grabie*, dwie osady, pow. krośnieński, w okolicy lesistej, górzystej. Pier-

wsza jest wsią, druga wólką. Obydwie leżą nad pot. Mostki, dopływem Jasiołki, na wzniesieniu 264 mt. npm., od siebie 1 klm. odległe. P. ma 47 dm. i 264 mk. (121 męż., 143 kob.); Grabie 9 dm., 62 mk. (28 męż., 34 kob.) rz.-kat. wyznania. P. graniczy na płn. z Chlebną, na zach. z Glinikiem Polskim, na wsch. z Żarnowcem i Długiem; Grabie zaś na płd. z Kopytową, na wsch. z Podniebylem a na zach. z Łubnem Szlacheckiem. Obydwie osady należą do par. rz.-kat. w Łubieńku. 2.) **P.**, fol. koło Strusówki, na obsz. dwor. Szmańkowczyków, pow. czortkowski. *Mac.—Lu. Dz.*

Piotrówka 1.) al. *Pietrówka*, *Pietrówko* i *Pietruszka*, niem. *Pietrowke* i *Petershof*, fol. dóbr Mochle, pow. bydgoski, o 13 klm. na płd. zach. od Koronowa, par. Nowa Dąbrówka, poczta w Sitnie, stacya dr. żel. o 7 klm. w Strzelewie, okr. domin. Mochle; 8 dm., 107 mk. Około 1793 r. należała do Chmielewskich. 2.) **P.** al. *Pietrówka*, wś, pow. ostrzeszowski, o 12 klm. na płd.-zach. od Baranowa, par. i poczta w Trzcinicy, st. dr żel. w Łęce Opatowskiej i w Kępnie o 13 klm., 43 dm., 361 mk. (325 kat. i 36 prot.). Wchodziła w skład dóbr trzcińskich. *E. Cal.*

Piotrowo 1.) wś włośc., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 4 dm., 33 mk., 25 kat., 8 ew., 46 mr. gruntu. Należała do dóbr Lubieniec. 2.) **P.**, kol., pow koniński, gm. Golina, par. Myśliborz, odl. od Konina w. 16, ma 6 dm., 15 mk. 3.) **P.**, wś, pow. słupecki, gm. Ciążeń, par. Kowalewo, odl. od Słupcy 5 w., ma 13 dm., 101 mk. 4.) **P.**, fol., pow. płocki, gm. Bielino, par. Imielnica, odl. o 5 w. od Płocka, ma 1 dm., 51 mk., 559 mr. obszaru. Wchodzi w skład dóbr Gulczewo. 5.) **P.**, fol., pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Gumino, odl. o 10 w. od Płońska, ma 2 dm., 14 mk., wiatrak. Fol. P. rozl. mr. 123; gr. or. i ogr. mr. 112, łąk mr. 8, zarośli mr. 1, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 6. Os. powyższa powstała na nowinach. 6.) **P.**, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Piski. W 1827 r. było 16 dm., 98 mk. 7.) **P.**, fol., pow. augustowski, gm. Wołowiczewce, par. Teolin. Niezamieszczony w nowszych urzędowych spisach. Odl. 54 w. od Augustowa. W 1880 r. fol. P. rozl. mr. 264: gr. or. i ogr. mr. 238, łąk mr. 13, past. mr. 2, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 4; pokłady torfu. Fol. ten oddzielony został od dóbr Dorguń. *Br. Ch.*

Piotrowo 1.) wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Przyjaźń, o 10 w. od gminy a 25 w. od Święcian, 9 dm., 77 mk., w tej liczbie 67 kat. i 10 żyd. (w 1864 r. 31 dusz rewiz.). Należy do dóbr Przyjaźń, Kamińskich. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadzioł, okr. wiejski Piotrowo, o 11 w. od gminy a 50 w. od Wilejki, ma 2 dm., 116 mk. prawosł. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Zanie, Koczany, Bałzienie, Mozolewszczyzna, Konczany, Mochowicze, Misuny, Skorody i zaśc. Usowszczyzna, Romanowszczyzna, Czerwiaczewo, Piotrowo, Okołodziec, Gnieździszcze, Bereźniaki, Lipowo, Magdalin, Kaszczapówka, Starynki, w ogóle 484 dusz rewiz. b. włościan skarbowych, 3 jednodworców, 62 ludzi wolnych i 37 b. szlachty.

Piotrowo, niem. *Petershof*, fol. do Orla należący, pow. grudziądzki, par. kat. Łasin, ew. Gruta, szkoła Orle. W 1868 r. 6 bud., 4 dm., 64 mk., 35 kat., 29 ew., st. p., tel. i kol. Mełno, 5 klm. odl. *Ks. Fr.*

Piotrowo, niem. *Peterhain*, wś na polsko pruskich Mazurach, pow. ządzborski, leży wśród krutyńskich lasów, st. p. Stara Ukta. Założyli tę wś około r. 1832 przybyli z Rossyi Filiponi, których Fryderyk Wilhelm III dla zaludnienia puszczy tu osadził i przywilejami obdarzył. *Ad. N.*

Piotrowska Huta, wś, pow. radomski, gm. Gzowiec, par. Radom. Ob. *Piotrowice*.

Piotrowska Wólka, wś szlach. i włośc., pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród.

Piotrowski 1.) zaśc. w dobrach Rybienisz-ki, pow. rzeżyckiego. 2.) **P.**, mały zaśc. nad rzką Kiszkurnianką, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. Ziembin, o 3 w. na płn. od mka Ziembina; miejscowość wzgórzysta i lesista, dużo narzutowego kamienia i żywej wody. *A. Jel.*

Piotrowskie 1.) dwie wsie, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Kasztelanowszczyzna, o 7 w. od gminy a 55 w od Dzisny, przy b. drodze poczt. z Głębokiego do wsi Zalesia, mają 12 dm. i 93 mk. (w 1864 r. 35 i 13 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Szylniki, o 17 w. od gminy, 41 dusz rewiz.; należy do dóbr Szylniki, Szwojnickich.

Piotrowszczyzna 1.) fol., pow. iłżecki, gm. i par. Lipsko, odl. 21 w. od Iłży, ma 49 mr. obszaru; oddzielony od dóbr Długa Wola. 2.) **P.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Podawinie, par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 19 w., ma 7 dm., 55 mk. W 1827 r. było 5 dm., 42 mk.

Piotrowszczyzna 1.) fol., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, 226 dz. ziemi dworskiej; własność Korsaków. 2.) **P.**, wś pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 20 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. kat. 4.) **P.**, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o $33^1/_2$ w. od Święcian, 1 dm., 3 mk. kat. 5.) **P.**, zaśc. pow. trocki, w 1 okr. pol., o 2 w. od Trok, 1 dm., 15 mk. kat. 6.) **P.**, wś i fol., pow. wi

lejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiejski Piotrowszczyzna, o 4 w. od gminy a 41 w. od Wilejki, przy byłej drodze poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego. Wś ma 10 dm. i 73 mk., fol. 1 dm. i 7 mk. (w 1864 r. 52 dusz rewiz.); własność Olędzkich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Wszyrzewicze, Łogowszcza, Gościły, Krzywienki, Rusaliszki, Sysuny, Pożarycie, Kukiele, Tokarzewicze, Klitowce, Brody, Gudowszczyzna, Ogrodniki, Kulesze, Soroki, Błotkowszczyzna; zaśc. Gierduciszki, Wiłucewicze i Ogrodniki, w ogóle 260 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 15 dusz nienadzielonych, 14 b. ludzi dworskich i 17 jednodworców. 7.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Krzywicze, o 5 w. od gminy, ma 2 dm. i 12 mk. kat. (5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych plebanii krzywickiej. 8.) **P.**, urzęd. *Pietrowszczyzna*, fol. nad rz. Medelicą (Miadzielicą ?), pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski P., o 70 w. od Wilejki, ma 1 dm., 15 mk., własność Orzeszków. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Paraszki, Mikiszki, Zarzecze (Zariecze) i Sielkowo, w ogóle 79 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 9.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Mejszagoła, o 3 w. od gminy a 32 w. od Wilna, 6 dm., 42 mk. kat. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.); własność Houwaldów. 10.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bystrzyca, o 38 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat. (2 dusze rew.). 11.) **P.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 26 w. od Wilna, 4 dm., 20 mk., w tej liczbie 4 prawosł., 2 kat. i 14 starow. 12.) **P.**, wś i fol. nad rz. Łoszycą, dopł. Świsłoczy, pow. miński, gm. siennicka, o 5 w. na płd. od Mińska. Wś ma 13 osad pełnonadziałowych. Dobra, własność Czarnockich, razem z folw. Niedźwiedzin mają 20¾ włók obszaru w glebie i kulturze wybornej. Miejscowość bezleśna, nieco falista, ale dla gospodarstwa z powodu bliskości miasta bardzo dogodna. Znajduje się tu kaplica kat. par. Mińsk pokatedralnej. 13.) **P.**, wś nad jez. Dubury, pow. nowoaleksandrowski, par. Antuzów, własność Pietrakiewiczów. *J. Krz.*

Piotruś, szczyt górski w Karpatach wschodnich, na prawym brzegu Jasiołki, nad pot. Kamionką, dopł. Jasiołki, ma 731 mt. wznies.

Piotrusin, os., pow. opatowski, gm. i par. Stromiec, odl. 31 w. od Opatowa, ma 6 dm., 27 mk., 51 mr.

Piotry, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dokudowo, o 28 w. od Lidy, 12 dm., 118 mk. (w 1864 r. 45 dusz rewiz.); należy do dóbr Dokudowo, ks. Witgensteina.

Piotrynowo, fol. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk.

Piotrzyszki 1.) zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Mustyniany, o 13 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Womińsk. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Glinciszki, o 7 w. od gminy, 3 dusze rew.; należy do dóbr Glinciszki, Jeleńskich. 3.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. kat. 4.) **P.** al. *Pulima*, zaśc. tamże, o 37 w. od Wilna, 3 dm., 22 mk. kat. 5.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okrąg wiejski Miedniki, o 7 w. od gminy, 13 dusz rewiz.

Piotuchowo, wś, pow. wołkowyski, wchodziła w skład sstwa Łysków al. Łyskowo.

Piotuchy, zaśc. nad. rzką Dudy, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Przyjaźń, o 7 w. od gminy a 33 w. od Święcian, 3 dm., 23 mk., katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr Dudy, Mikuliczów.

Pipale, wś, pow. rossieński, par. tauro gowska.

Pipała al. *Pipały*, wś nad rz. Łagowicą, pow. opatowski, gm. Małkowice, par. Iwaniska, odl. od Opatowa 21 w., ma 3 dm., 42 mk., 21 mr. ziemi dwors., 3 włośc. W 1827 r. było 7 dm., 54 mk. Należała do dóbr Jastrzębska Wola.

Pipeniszki, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol. o 31½ w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. katol.

Piperyszki, zaśc. rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 15 w. od Trok, 1 dm., 7 mk. kat.

Pipie, pustk. pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wójków, odl. od Sieradza, 26 w., ma 7 dm. Należało do obszaru dóbr Brąszewice.

Pipielekałna, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antołkiena, o 7 w. od gminy, 15 dusz rewiz.

Pipigiszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Seniszki, o 6 w. od gminy, 15 dusz rewiz.

Pipirn-Jacob (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Plicken.

Pipirowce, wś rząd., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 39 w. od Lidy, 28 dm., 214.

Pipiryszki, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Święciany, o 20 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Kochanówka.

Pipisówka, wś, pow. lubartowski, gm. i par. Firlej, ma 63 osad, 902 mr. obszaru. Należała do dóbr Lubartów. W 1827 r. było 27 dm., 114 mk., wś należała do par. Lubartów.

Pipitka, szczyt górski w dziale Rudaw spispich, w Karpatach, między Słoną a Hornadem, ma 1227 mt. wznies.

Piple, wś, pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Sapieżyszki, odl. od Maryampola 56 w., ma 14 dm., 380 mk. W 1827 r. było 21 dm., 220 mk.

Piple 1.) wś nad rz. Taurą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Iłgokiemia, o 7 w. od gminy a 40 w. od Trok, 12 dm., 142 mk., w tej liczbie 120 katol. i 16 żydów (w 1864 r. 58 dusz rewiz.); należy do dóbr Kościuszyszki, dawniej Zaleskich, następnie Kołogrywów. 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiej. Bogusławiszki, o 4 w. od gminy a 61 w. od Wilna, ma 12 dm., 112 mk. katol. (w 1864 r. 53 dusz rewiz.); należy do dóbr. Lementowszczyzna, Hryniewiczów. Kaplica katol. par. Bogusławiszki.

Piplin 1.) al. *Pieplin* (niem.), wś na pruskiej Litwie, pow. wystrucki, st. poczt. Gr. Friedrichsdorf. 2.) **P.**, wś, pow. labiewski, st. poczt. Mehlauken.

Pipliszki, wś, pow. władysławowski, gm. Swiatoszyn, par. Poniemoń Fergisa, odl. od Władysławowa 41 w., ma 11 dm., 71 mk. W 1827 r. było 3 dm., 17 mk.

Piraczkówka, karczma i os. nad rz. Brzozówką, na obszarze więk. pos. we wsi Godowy, pow. rzeszowski.

Piragi, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Piragie, wś. pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, par. Szaki, odl. od Władysławowa 26 w., ma 6 dm., 45 mk. W 1827 r. było 8 dm., 83 mk. Ob. *Giełgudyszki Dolne*.

Piramont, błędnie, ob. *Pióromont*.

Pirany, w dokum. *Pirańsk*, wś cerkiewna, pow. mścisławski, na płn.-wsch. od Mścisławia, własność Stachowskich. Posiada młyn wodny, folusz. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t 4: 450. *Pirany* gmina, ma 8642 mk. (2944 męz., 2853 kob. i 2845 dzieci), z których 50 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 100 koni. W gminie znajduje się 4933 dzies. lasów prywatnych i 2837 dz. włośc.

Piratycze, wś, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. czaplicka, ma 8 osad. Za poddaństwa należała do domin. Starczyce, Proszyńskich. Grunta urodzajne szczerkowe.

Piratyn, w dokum. *Peratyn*, wś cerkiewna nad dopł. Ikwy, pow. dubieński, na płd.-zach., od Dubna; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 342—344.

Piratyn, urzęd. *Pirjatin*, w dokum. *Pyriatin*, *Pieriatin*, u Echarda *Peratyn* al. *Pereatyn*, mto powiat. gub. połtawskiej, nad rz Udają, o 177 w. od Połtawy, ma 5260 mk., 8 cerkwi, dom modlitwy żydowski, 4 jarmarki, 10 fabryk, w tej liczbie 7 olejarni; prowadzi znaczny handel zbożem. St. pocztowa. Starożytne, wspomniane przez Nestora pod 1155 r., w którym wzięte zostało przez ks. Hleba Juriewicza. W XVII w. należało do dóbr zadnieprskich ks. Jeremiego Wiszniowieckiego i podług inwentarza jego dóbr liczyło 1749 gospodarzy i miało 38 kół młyńskich (ob. Stecki, Wołyń, t. II, 230). W 1648 r. zostało zdobyczą kozacką i miastem sotniczem pułku łubieńskiego. W liczby sotników piratyńskich wymieniony jest w dokumentach Hapun Żebrowski (ob. Arch J. Z. R., cz. III, t. 3: 546). Ukazem z d. 19 sierpnia 1796 r. przeznaczone na mto powiatowe gub. małorosyjskiej. O P. znajdują się wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 682 i w Pamiat. kij. arch. kom., t. IV, cz. 3. 44 oraz w kronikach Wieliczki (t. 1: 339), Grabianki (167) i tak zw. Samowidca (55, 65, 354) *Piratyński powiat* ma na przestrzeni 2870½ w. kw. 112,188 mk., trudniących się przeważnie rolnictwem i hodowlą bydła. Powierzchnia równa, grunt urodzajny, znaczniejsza rzeka Udaj; lasy zajmują 2% ogólnej przestrzeni. *J. Krz.*

Piratyn al. *Pieratyn*, *Peratyn*, część Kamionki Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Pirch, *Pircha*, *Pirsna*, ziemia, okolica, m. Pierzyc w Nowej Marchii, na Pomorzu. Wymieniona w dok. z r. 1238 (ob. Kod. dypl. Wielkopol., t. 1, № 216). Por. *Pierszna*.

Pirchen (niem.), ob *Pierszczewo*.

Pirchówka, część wsi Cesarska Słoboda, w pow. czerkaskim.

Pircupie al. *Pirczupie*, wś włośc., dwór rząd. i os. leśna nad potokiem Piescatakis, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Olkieniki, okr. wiejski Darguże, o 36 w. od Trok. Dwór ma 1 dm. i 9 mk. prawosł., wś zaś 5 dm. i 84 mk. katol. (48 dusz rewiz.).

Pireupis, lewy dopływ Mereczanki (ob.).

Pirewicze, fol., pow. rohaczewski, gorzelnia, zatrudniająca 9 ludzi, przerabiająca w ciągu 93 dni po 28 pudów mąki i 198½ pudów kartofli dziennie, produkująca 289C02 st. spirytusu i dająca znaczny dochod. Własność Jana i Konstancyi Piereświet-Sołtanów.

Pirk, ob. *Perk*.

Pirków, niem. *Pirchwitz*, kol., pow. kozielski, należy do Chrzanowic (Krzanowic). Kol. tę założył generał von Pirch i nazwał od swego nazwiska.

Pirkowicze, wś, pow. kowelski, ob. *Perkowicze*. Podług rewizyi zamków ziemi wołyńskiej z 1545 r. należała do Federa Serbina, chorążego ziemi wołyńskiej, który zobowiązany był z niej oprawiać po jednej z horodni zamku włodzimierskiego oraz łuckiego (ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 12 i 51).

Pirktowiecie, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 27 w., ma 6 dm., 54 mk. W 1827 r. należała do par. Preny, miała 1 dm., 20 mk.

Pirl, wś i dobra, pow. lignicki, par. Heidau Ober, ludność ewangielicka.

Pirnig, wś i dobra, pow. zielonogórski, par. ewang. Liebenzig. W 1842 r. 108 dm., 891 mk., (42 katol.), szkoła ewang., trzy wiatraki, browar, gorzelnia, cegielnia, warsztaty tkackie, hodowla owiec i bydła. Do P. należały: folw. Wildeborse i Ziegelvorwerk, os. Faerhaeuser i Waldmuehlhaeuser.

Pirocice, w dok. z XV w. *Piroczicze*, w XVI *Pierocice*, wś i fol., pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Działoszyce, odl. 24 w. od Pińczowa, ma pokłady gipsu i kamienia wapiennego. W 1827 r. było 19 dm., 165 mk. W 1878 r. fol. P. rozl. mr. 489: gr. or. i ogr. mr. 400, łąk mr. 8, pastw. mr. 4, lasu mr. 47, nieuż mr. 31; bud. mur. 2, z drzewa 13; płodozmian 8 i 13 polowy; las urządzony. Wś P. os. 32, z gr. mr. 166. Według Lib. Ben. Długosza (I, 104, II, 416 i 456) dziedzicem wsi był w połowie Jan Czyżowski h. Półkoza, posiadacz Działoszyc. Miał on 9 łanów kmiecych, karczmę, ogrodziarza, od których dziesięcina szła dla kanonii i prebendy gościckiej w Krakowie. Folwark dziedzica dawał dziesięcinę plebanowi w Działoszycach. Prócz tego miał tu Jan Górny h. Pruss dwa łany folwarczne, dające dziesięcinę kanonii krakowskiej i jeden łan Jana Dziekanowskiego h. Wieniawa, zamieniony na kmiecy. Podług reg. pobor. z 1490 r. wś płaciła 1 grzywnę. W 1581 r. wś. P., w pow. proszowskim, par. Działoszyce, należały w części do Jana Szilnickiego (8 półłanków, 3 zagr. z rolą, 4 kom. bez byd., 1 rzem., 1 jutrzyna karczemna). Część Pawła Pirockiego miała $^1/_2$ łan. Część Jana Czussowskiego wynosiła 1 łan, 2 zagr. bez roli, 3 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 19 i 441).

Piróg 1.) wś, pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. od Radomia 29 w., ma 45 dm., 298 mk., 679 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Skurzec, ma 11 dm., 152 mk., 428 mr. ziemi. W 1827 r. należała do par. Niwiska, miała 9 dm., 66 mk.

Pirogańce, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze, okr. wiejski Polipnica, o 2 w. od gminy, 36 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych plebanii Beniakońskiej.

Pirogi, grupa domów w płd. zach. stronie Wólki Mazowieckiej, pow. Rawa Ruska.

Piroginie al. *Unia*, fol. nad rz. Szyrwintą, pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita. Nie zamieszczony w ostatnim spisie urzędowym. Odl. 10 w. od Wyłkowyszek. W 1871 r. rozl. mr. 752: gr. or. i ogr. mr. 537, łąk mr. 180, wody mr. 6, nieuż. mr. 29; bud mur. 6, z drzewa 8; pokłady torfu. Fol. ten w 1869 r. oddzielony został od dóbr Rutkiszki.

Pirogów, ob. *Pirohów*.

Pirogowce, mylnie, ob. *Pirohowce*.

Pirogówka, grupa domów w Sichowie, pow. lwowski.

Pirohów al. *Pirogów* 1.), wś nad rz. Krasnianką, dopł. Bohu, pow. jampolski, na pograniczu bracławskiego, okr. pol. Murachwa, gm. i par. Krasne, st. poczt. Rachny o 12 w., ma 94 osad, 573 mk., 712 dzies. ziemi włośc., 785 dzies. dworskiej, młyn wodny przy ogromnym stawie; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1875 r., uposażona 46 dzies. ziemi, ma 715 parafian. Należy du Kuczyńskich (dawniej Zielińskich), Barszczewskich (dawniej Miłkowskich) i kilka drobnych części; oprócz tego rząd posiada 116 dzies. 2.) **P.**, wś, pow. kijowski, o 4 w. od Chotowa, położona śród jarów, między urwistemi górami, nad dwiema rzeczułkami, z których jedna płynie od wsi Chotowa, rzka (Chotówka), druga zaś od chutoru Teofania. Rzeczki te, połączywszy się na naddnieprzańskich błoniach, wpadają do rz. Wety, a z nią do Dniepru. Wś ma 407 mk., trudniących się przeważnie ogrodnictwem, sadownictwem, a także garncarstwem. Dawniej były tu dwie cegielnie, zatrudniające do 200 robotników. Cerkiew Wozdwiżeńska murowana, wzniesiona w 1826 r., uposażona jest 48 dzies. ziemi. Dawniejsza cerkiew była drewniana i znajdowała się na wyniosłości, gdzie dziś jest cmentarz. P. należy do najdawniejszych osad w okolicy Kijowa, wspomina o niej już bowiem Nestor w swem latopisie pod 1132 r. („założena byst' cerkow' kamienna, świataja Bogorodica, rekomaja Pirohoszcza", Poln. sobr. Rus. let., t. 2, str. 12; co do nazwy por. art. *Hoszcza*, t. III, 166). Dawniej wś należała do Ławry kijowskiej, obecnie do skarbu.

Pirohowce al. *Pirogowce*, duża wś rządowa przy ujściu Fossy (Dzwonichy) do Bohu, pow. latyczowski, gm. Bachmatowce, par. katol. i st. poczt. Międzybóż, ma 188 osad, 1014 mk., 2979 dzies. ziemi, młyn wodny. Cerkiew p. w. św. Parascewii, wzniesiona w 1781 r. i uposażona 37 dzies. ziemi, ma 1367 par. Skonfiskowana z kluczem międzyborskim ks. Adamowi Czartoryskiemu. *Dr. M.—J. Krz.*

Pirohowicze, wś na lew. brz. Teterowa, pow. radomyski, o 3 w. na płd. zach. od Przyborska (par. praw.), ma 215 mk. W 1610 r. należała, między innemi, do Stefana Niemirycza, który ją nabył od Kiryka Świrskiego. Obecnie należy do dóbr przyborskich Horwatów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. I: 155; cz. VI, t. I, dodatki: 310.

Pirohówka al. *Pirogówka*, wś rząd. nad bezim. dopł. Uszycy, pow. latyczowski, obok

mka Zińkowa, gdzie okr. pol., gmina, par. kat. i st. poczt. Ma 127 osad, 538 mk., 1189 dzies. ziemi, cerkiew p. w. św. Jana, wzniesioną w 1871 r. i uposażoną 85 dzies. ziemi. Paraf. praw. wraz z sąsiednią wsią Petraszkami ma 1541 wiernych. Własność niegdyś Czartoryskich, następnie Maryi z Czartoryskich ks. Wirtemberskiej, która sprzedała klucz zińkowicki rządowi.

Pirohowski, futor w pow. jampolskim, ma 133 dzies. ziemi.

Pirohowszczyzna, wś nad rz. Ułłą, pow. lepelski; przeprawa promem przez rzekę.

Piroszyce, folw., pow. sieński, w 1850 r własność Augustyny Podwińskiej.

Pirowszczyzna 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Zabłoć, o 8 w. od gminy, 31 dusz rewiz.; własność hr. Potockich. 2.) **P.**, karczma nad rz. Ptyczą, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, przy gościńcu ze Starego Sioła do Czaczkowa.

Pirowy, wś, pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk, ma 5 dm., 103 mk., 25 mr. ziemi włość. W 1827 r. był 1 dm., 13 mk.

Piroviz al. *Picanz* i *Pyrovis* (dok.), wś zaginiona pod Gniewem, pow. kwidzyński. W r. 1233 własność cystersów w Oliwie (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 74). W końcu XIII w. odstąpił ją ks. Mestwin wraz z ziemią Wąską Krzyżakom (tamże, str. 311). *Ks. Fr.*

Pirożki, wś nad ruczajem Łumlą, pow. radomyski, o 8 w. na płn.-zach. od Malina, ma 557 mk. Przed „ruiną“ było tu 12 dm., w 1691 r. (własność Michała Teodora Jelca) tylko 8 dm., w 1784 r. 210 mk. (własność barona Józefa Defressa). Cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1797 r. na miejsce dawnej z 1775 r., uposażona jest 47 dzies. ziemi. Do par. należą wsie: Hołowki (o 2 w.) i Baranówka (o 3 w.) Należy do dóbr Malin ks. Szczerbatowej. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 335 i cz. VI, t. 1, dodatki: 207, 208.

Pirożna, urzęd. *Perożna*, właśc. *Peryżna*, duża wś nad Podorożną, dopł. Brytawki, pow. olhopolski, o 39 w. od Olhopola, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odeskiej, gm. Ług, par. i st. poczt. Kodyma, ma 184 osad, 1166 mk., 1117 dzies. ziemi włośc., 1272 dzies. dwors. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1858 r. i uposażona 44 dzies. ziemi, ma 1487 par. Należy do klucza czarnomińskiego Czarnomskich (ob. Czarnomin).

Pirscham, dok. *Berzan* al. *Schuparsitz* 1283. r. *Czwpirnik* r. 1367, *Byrzam* (*Byrza*) r. 1438—1703, wś, pow. wrocławski, par. kat. Wrocław (u św. Maurycego). W 1842 r. 11 dm., folwark, 93 mk. (45 ewang.). Wś ta należała już przed 1282 r. do szpitala św. Macieja w Wrocławiu. W 1367 r. rozgraniczono ją z wsią sąsiednią; 1433 r. zastawił, a 1471 r. sprzedał ją szpital. W 1492 r. zezwolił król Władysław na wykupienie jej z rąk prywatnych. Do P. należy Knopfmuehle, os. młynarska nad Olą. Por. Pyrzyn.

Pirschen, niem., ob. *Pyrzyn.*

Pirsna, rzka w kaszt. wolborskiej (Kod. dypl. Muczk. i Rzyszcz.: I. 31). Por. *Pilica.*

Pirsna ziemia, ob. *Pirch.*

Pirszteliszki, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Stojaniszki, o 28 w. od Święcian, ma 10 dm., 85 mk. kat. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.).

Pirtele, os., pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze. odl. od Władysławowa 35 w., ma 2 dm., 24 mk. W 1827 r. było 2 dm., 24 mk.

Pirwieniki, folw. szlach., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 49 w. od Trok, 1 dm., 27 mk., w tej liczbie 23 kat., 4 żydów.

Piryszki, wś i zaśc., pow. święciański, ob. *Garbuny.*

Pisa 1.) *Pissa*, *Pisna*, *Pysz*, rzeka, poczyna się w Prusach pod komorą Wincenta, wchodzi w pow. kolneński, płynie ku wschod.-płdn. pod wsiami Cieciory, Dobrylas i prawie naprzeciwko, nieco na zachód m. Nowogrodu, wpada z praw. brzegu do Narwi. Długa w królestwie około 40 wiorst. W nadaniu 20 grudnia 1630 r. Zygmunta III bartnikom kurpiom: „żaki albo wiencierze stawiać na rzece Pisi.“ (Połuj. Gub. aug., 51). Przyjmuje z praw. brzegu rz. Turośl, z lewego Wincentę i Skrodę. Rzeka ta stanowiła zdawna granicę pomiędzy posiadłościami krzyżackimi a Mazowszem, jak o tem świadczą dokumenta krzyżackie, których ustępy podano w art. Galindya (t. II, 475). 2.) **P.**, rzka, przepływa przez obszar wsi Draminek w pow. sierpeckim. 3.) **P.**, ob. *Pisia.*

Pisa, jezioro w pow. reszelskim, ob. *Jeziorany* (III, 575).

Pisa 1.) *Pisz*, niem. *Pisch*, *Dimmer*, *Wandung*, rzka na pol. Warmii, wypływa z jeziora Pisz, pod Wartemborkiem, łączy się z rzeczką Kiermasem i odtąd zwie się Wadąg. Płynie w kieruku płd.-zach. przez jez. Wadąg i wpada o 4 klm. na płn. od Olsztyna do Łyny (Alle), dopływu Pregoły. 2.) **P.**, rzka w Warmii, wypływa w pow. licbarskim, w pobliżu wsi Tingen wstępuje do pow. frydlądzkiego i w półn.-wsch. kierunku płynąc wpada pod wsią Rueckgarben do Łyny. 3.) **P.**, rzka na Mazurach, wypływa z Wy-ztynieckiego jeziora w pow. wyłkowyskim, wchodzi do Prus, płynie na zachód do Mehlkehmen, zwraca się potem na półn.-zach., przepływa w licznych zakrętach powiaty: gołdapski, stołupiański, gąbiński i część wystruckiego, poczem łączy się z Węgorapą i Wystrucią, a z połączenia

tych trzech rzek powstaje Pregoła, nazywana tak począwszy od miasta Wystruci. *Ad N.*

Pisana, skała i polana w dolinie Kościeliskiej w Tatrach (ob. t. IV, 450).

Pisana Grobla, karczma na obsz. dwor. Nowosiółek, w pow. przemyskim.

Pisana Hala, szczyt w Karpatach, w dziale dunajecko-dukielskim, w pobliżu rz. Kamienicy i drogi bitej z Nowego Sącza do Kurowa w Węgrzech, w pow. sądeckim, na granicy wsi Łomnica. Wznies. 1044 mtr.

Pisana 1.) *Niżna*, węg. *Also-Piszana*, wś, hr. szaryskie (Węg.), kościół par. gr.-kat., lasy, pastwiska. 2.) **P.** *Wiżna*, węg. *Felső-Piszana*, tamże. Razem z Niżną Pisaną ma 205 mk.

Pisanica, niem. *Pissanitzen*, wś na pol.-prus. Mazurach, 17 klm. na wsch. od Ełku, około 7 klm. od granicy rossyjskiej, w okolicy obfitującej w jeziora. Mieszkańcy Polacy, wyzn. ewang., trudnią się rolnictwem i chowem koni. Poczta w miejscu; omnibus prywatny kursuje między Pisanicą a Ełkiem. Rudolf v. Diepoltskirchen, komt. ryński, nadaje Janowi Konewce (Konnefk) 30 włók nad strumykiem Pisanicą pod Żydami, celem lokacyi wsi dannickiej, wyznaczając 12 lat wolności, a dla sołtysa 2 wł. sołeckie. Dan w Ełku 1512 r. W 1600 r. mieszkają tu sami Polacy (Ob. Kętrz. O ludn., 460). *Ad. N.*

Pisanka, przyległ., ob. *Kozuby-Dobrogosty*, pow. łęczycki.

Pisanki, wś w gub. grodzieńskiej, w b. ziemi bielskiej.

Pisanki, niem. *Pissanken*, ob. *Kaliska*, pow. kartuski.

Pisany Kamień, szczyt górski w pow kosowskim, nad pot. Łużką, na granicy gmin: Jaworowa i Rozenia, ma 1244 mtr. wznies.

Pisarewszczyzna 1.) zaśc. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. i par. kat. Kojdanów; ma 3 os.; grunta faliste, dobre, łąk dostatecznie, lasu brak zupełny. 2.) **P.**, fol., pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. horodziejska, par. kat. dawniej mirska, teraz połonecka; miejscowość odludna, grunta dobre. 3.) **P.**, uroczysko, należące do mta Nieświeża (ob.).

Pisarka, wś, pow. pińczowski, gm. Wawrowice, par. Wiślica. W 1827 r. było 6 dm., 34 mk.

Pisarka, os. koło Baranówki, na obszarze miasta Brzeżany.

Pisarki, pow. ostrołęcki, gm. i par. Ostrołęka.

Pisarowce, rus. *Pisariwci*, wś w pow. sanockim, przy gościńcu z Sanoka (9·5 klm.) do Zarszyna, nad małym dopływem Krzywego pot., dopływu Sanoczka, z lewego brzegu. Leży na wzniesieniu 382 mt. npm. Wś liczy 101 dm. i 531 mk. (255 męż., 276 kob.) rz.-katol., obszar więk. pos. 2 dm., 36 mk. (20 męż., 16 kob.), a to 17 rz.-kat., 6 gr.-kat. i 13 izraelitów. Więk. pos. Zygm. Rylskiego ma 294 mr. roli, 39 mr. łąk, 108 mr. pastw. i 33 mr. lasu; mn. pos. 338 mr. roli, 33 mr. łąk, 37 mr. pastw. i 3 mr lasu. Las zwany Budynem leży na wschód od wsi. Od północy zasłania wś lesiste wzgórze Nowosielce (472 mt.), teren obniża się w dolinę Wisłoka i w dolinę Sanu. Wś graniczy na wschód z Sanoczkiem, na zachód z Nowosielcami Gniewosz a na płd. z Jędruszkowiczami. Parafialny kościół jest w Dudyńcach. *Mac.*

Pisarówka al. *Maryńsk*, dobra, pow. połtawski, niedaleko Połtawy, posiada średnią, więcej piaszczystą glebę. Właściciel zawiązał spółkę z kapitałem pół miliona rubli i założył fabrykę syropu kartoflanego oraz krochmalu. Spółka z powodu złej administracyi upadła i dobra zostały nabyte przez trzech z pomiędzy wierzycieli, którzy, choć na mniejszą skalę, prowadzą dalej fabrykę, powierzywszy zarząd Polakowi.

Pisarówka 1.) grupa domów, fol. i gorzelnia w Rekszynie, na obsz. Dunajowa, pow. brzeżański. 2.) **P.** al. *Czerneckie*, fol. koło Sudkowic, pow. mościski, należy do dóbr Chliple.

Pisarówki, lesiste wzgórze w środkowej części Oporca, wsi pow. stryjskiego. Opada ono na płn. ku dolinie Oporu, a przerznięte jest licznymi strugami, które płyną na płn. do Oporu.

Pisarska *Grobla*, uroczysko nad rz. Taśminą, w pobliżu mka Żabotyna, w pow. czerkaskim, wspomniane w dokum. ogłoszonych w Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 708; cz. VI, t. 2: 487, 488.

Pisary, wś i fol., pow. opatowski, gm. Czyżów Szlachecki, par. Sobótka, odl. od Opatowa 21 w., ma 16 dm., 142 mk. Na folwarku wielka szkółka drzew owocowych. Do P. należy os. Kolęcin. W 1827 r. było 19 dm., 111 mk. W 1878 r. fol. P. rozl. 419 mr.: gr. or. i ogr. 384 mr., łąk 15 mr., nieuż. 20 mr.; bud. z drzewa 13. Wś P. os. 15, z gr. 121 mr.

Pisary 1.) wś, istniejąca niegdyś w miejscu, w którem obecnie stoi miasto Skawina (pow. wielicki). Długosz (L. B., I, 121) pisząc o tem mieście powiada: „fuerunt enim ibi tres quondam villae Babicze, Pisary et Stharawyesz, in quorum agris oppidum Skawina locatum est.“ 2.) **P.**, wś, pow. chrzanowski, par. rz.-katol. w Rudawie, 7·6 klm. na wschód od Krzeszowic odl. Leży na wzgórzach (252—272 mt. npm.), na prawym brzegu Rudawki, do której na obszarze tej wsi uchodzi Krzeszówka. We wsi znajduje się szkoła ludowa i ochronka pod zarządem sióstr służebniczek,

ufundowana przez Arturową hr. Potocką. Na obszarze gminnym jest 21 dm. i 174 mk. (83 męż., 91 kob.), 145 rz.-kat. i 29 izraelitów. Obszar wiek. pos. ma 11 dm. i 106 mk. (41 męż., 65 kob.) rz.-kat. Do większej posiadł. (Artura hr. Potockiego) należy 364 mr. roli, 101 mr. łąk i 19 mr. past.; mn. pos. 99 mr. roli, 13 mr. łąk i 28 mr. pastw. Starannie uprawiana rola, szczególniej na obszarze dworskim jest urodzajną a składa się z gleby glinkowej. W głębi ziemi ma pokłady gipsu śród glinki i tuf wapienny. Przez wyżej położone grunta na północ od łąk, na lewym brzegu Krzeszówki, przechodzi tor kolei ces. Ferdynanda między stacyami Zabierzów i Krzeszowice. Ludność obok uprawy roli trudni się garncarstwem. Za Długosza (Lib. B., I, 39) należały P. do Żegoty i Rafała Ryterów i do Grzegorza Paczułtowskiego, miały wówczas ośm łanów kmiecych, z których płacono dziesięcinę snopową prebendzie krzeszowskiej w katedrze wawelskiej i dowożono ją kmiecymi końmi do spichrza wskazanego przez kanonika. Dwa dwory ze swych gruntów i dwaj zagrodnicy oddawali dziesięcinę proboszczowi w Rudawie. Według reg. pobor. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Pisary, w par. Rudawa, miała 3½ łan. W r. 1581 wś P., w pow. proszowskim, w par. Rudawa, własność Stanisława Pisarskiego, miała 7½ łan. km., 7 zagr. z rolą, 2 czynsz., 7 kom. z bydł., 8 kom. bez bydła. Druga część Jana Koniecznego wynosiła ¼ łan. km. (Pawiński, Małop., str. 33, 433). Rudawka dzieli tę wś od Rudawy, na płn. graniczy z Siedlcem, na zachód z Krzeszowicami a na płd. z Nawojową Górą. *Mac.*

Pisarycze, wś na zapadłem, odludnem polesiu, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. dziakowiecka, przy lichej drożynie, wiodącej przez brody i moczary ze wsi Kniaź-Oziero do Domanowicz, ma 10 osad. W miejscowości tej przeprowadzono w ostatnich czasach roboty kanalizacyjne. *A. Jel.*

Pisarzewszczyzna, wś nad rzką Pisarzewką, dopływ Wilii, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasne Sioło), okr. wiejski Miasota, o 5 w. od gminy a 33 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, 8 dm., 73 mk. prawosł. (32 dusz rewiz.); należy do dóbr Miasota, Tyszyńskich; dawniej zaś wchodziła w skład dóbr Mołodeczno.

Pisarzowa, u Długosza *Pyssarska Wyesz*, wś, pow. limanowski, w okolicy podgórskiej i lesistej, 423 mt. npm., w dolinie górnego biegu pot. Smolnika, uchodzącego pod Marcinkowicami z lewego brzegu do Dunajca, przy drodze z Limanowy (7·5 klm.) na płd.-wschód do Męciny. Otoczona od północy lesistemi wzgórzami, podnóżami Wielkiego Zalacza (921 mt.) a dochodzącymi w Wielkiej Górze 754 mt.; od południa niższymi, również lesistemi górami, mającymi jednak 595 mt. Dział dopływów Dunajca i Łososiny ma na zachód od Pisarzowy 668 mt. wznies. P. posiada szkołę ludową jednoklasową, kośc. paraf. rz.-katol., 196 dm., 1242 mk. (568 męż., 674 kob.), mianowicie 1206 rz.-kat. i 35 izraelitów. Obszar wiek. pos. ma 110 mr. roli, 18 mr. łąk, 29 mr. pastw. i 264 mr. lasu; mn. pos. 1092 mr. roli, 343 mr. łąk, 348 mr. pastw. i 444 mr. lasu. Cały obszar pokrywają czerwone iły i szkliste piaskowce, dla tego probowano dobywać naftę, zarzucono jednak szyby, ponieważ się nie pokazała. Gleba nieurodzajna. Kościół paraf. drewniany, ufundowany w 1472 r. przez Kazimierza Jagiellończyka przywilejem wydanym w Korczynie feria 6 post festum S-ti Stanislai ep. et mar., utrzymał się do r. 1712. Wtedy kazał go rozebrać ówczesny proboszcz Franc. Wąsowski, jako stoczony przez robactwo i wystawił dotąd istniejący także drewniany. Parafia należy do dyec. tarnowskiej, dek. nowosądeckiego. Według reg. pobor. pow. sandeckiego z r. 1581 wś P. należała do kapituły sandeckiej, miała 16 łan. kmiec., 3 zagr. z rolą, 1 czynsz., 1 kom. z bydł., 4 kom. bez bydła, 1 łan sołtysi (Pawiński, Małop., 130). Było tu wójtostwo królewskie, przynoszące w końcu 131 złp. kwarty. Pos. wiek. należy teraz do Maur. hr. Brunickiego. P. graniczy na zach. z Mordarką, na wsch. z Męciną a na płd. z Kaniną. *Mac.*

Pisarzowice *Górne* i *Dolne*, u Długosza *Pyssarzowycze*, wś, pow. bialski, nad Pisarzówką, dopływem Soły z lew. brzegu. Leży w okolicy podgórskiej, wznies. od 302 (koło kościoła) do 363 mt. Położenie nierówne sprawia, że wieś dzieli się na sześć odrębnych grup, jako to: P. Górne (57 dm., 486 mk.), P. Dolne (44 dm., 365 mk.), Czernichów Dolny (16 dm., 86 mk.), Cz. Górny (23 dm., 153 mk.), Harasówki Górne (34 dm., 221 mk.) i H. Dolne (21 dm., 147 mk.), razem 195 dm. i 1468 mk. (705 męż., 763 kob.). Z tych 1421 rz.-kat., 40 izrael. i 7 prot. Pod względem narodowości: 1461 Polaków i 7 Niemców. Na dwóch obszarach wiek. pos. P. Górnych i P. Dolnych 7 dm. i 129 mk. (63 męż., 61 kob.). Większa posiadłość ma razem 532 mr. roli, 10 mr. łąk i ogr., 34 mr. pastw. i 180 mr. lasu; pos. mn. 1233 mr. roli, 51 mr. łąk i ogr., 112 mr. pastw. i 106 mr. lasu. Oprócz parafii rz.-kat. jest tu dwuklasowa szkoła ludowa. Kościół parafialny drewniany, z baniastą wieżą, zbudowaną na podstawie ostrosłupa ściętego z czworobocznemi klapami. Otoczony sobotami ma na zewnątz typową postać kościołów z XVII w., wewnątrz jednak, z powodu późniejszych przeróbek, niema żadnego stylu. W zakrystyi przechowują się portrety Miko-

łaja (ur. 1603, um. 1687) i dwóch Janów (ojca i syna) Pisarzewskich, którzy w XVII w. uposażyli parafią a prócz nich są godne uwagi staroniemieckie obrazy św. Zofii i Wniebowzięcia M. B. Archiwum parafialne przechowuje spis proboszczów od 1654 r. a w inwentarzu znajduje się wzmianka o przywileju na odpusty Sykstusa IV w 1475 r. i kardynała Fryderyka z 1494 r. Najdawniejsze metryki sięgają 1536 r. Prócz tego kościoła jest kaplica prywatna na cmentarzu, zbudowana przez proboszcza ks. Macieja Mikę 1863 r. i fundacya przez niego utworzona w 1863 r., w celu wspierania miejscowych ubogich, zostająca pod zarządem każdoczesnego proboszcza i mająca 561 zł. kapitału. Parafia (dyec. krak., dek. bialski) obejmuje Hecznarowice, w których jest murowana kaplica. Za Długosza (L. B. I, 85 i II, 291) były P. wsią parafialną i należały do Jana Balińskiego. Zamiast dziesięciny opłacano biskupowi i scholastykowi krak. półtory grzywny. Według reg. pobor. pow. szlązkiego z 1581 r. wś P., w par. P., należała w części do Tobiasza Pisarzewskiego, który miał 6 łanów km., 9 zagr. z rolą, 7 zagr. bez roli, 4 kom. z bydłem, 5 kom bez bydła. Piotr Starowiejski miał 6 1/2 łan. km., 12 zagr. z rolą, 7 kom. z byd., 8 kom. bez bydła. (Pawiński, Małop. 96). P. graniczą na płnc. z Hecznarowicami i Starą Wsią, za zach. z Hałcnowem, na płnd. z Kozami Wielkiemi i Bujakowem. Prof. Łepkowski (Roczn. Tow. nauk. krak. 1861) podaje, że urzędnicy austryaccy około 1861 r. nazywali tę wieś „Schreibensdorf.“ *Mac.*

Pisarzowice 1.) niem. *Schreibersdorf*, wś, pow. sycowski, par. Syców (odl. 5/8 mili), Posiadała w 1842 r. zamek, fol., 48 dm., 497 mk. (39 katol.), trzy młyny wodne, wiatrak, gorzelnią, smolarnię, owczarnię (1200 merynos.). Do P. należał fol. Mesiniec, Schwynbor i Nowy fol. 2.) **P.**, niem. *Schreibersdorf*, 1301 r. *Villa Scriptoris*, 1383 *Schreibersdorf*, wś i dobra nad rz. Osoblahą, pow. prądnicki, odl. 3 1/4 mili od Prądnika. Posiada kościół katol. par., zbudowany w 1858 r., na miejscu dawnej kaplicy, szkołę katolicką, młyn wodny i tartak. W 1861 r. 95 dm., 717 mk. (4 ewang.); ludność polska. Obszar większej posiadł. ma 1080 mr. (718 mr. roli), wś ma 1105 mr. (727 roli). 3.) **P.**, 1534 *Pisarzowitze*, niem. *Pisarzowitz*, dawniej też *Schreibersdorf* i *Schreibendorf*, wś, pow. toszecko gliwicki. W 1861 r. 45 dm., fol., 362 mk. katol. Do P. należą: Grabów fol. i Liście (Leszcze?), os. młynarska. Wś ma 1314 mr. obszaru, zaś fol. 500 mr. W 1440 r. Anna Dronskynne, córka Marcisza z P., zapisuje część dziedzictwa swego Janowi Płockiemu. *Br. Ch.*

Pisarzówka, urzęd. *Pisarewka*, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okrąg wiejski i dobra skarbowe Wojsznaryszki, o 6 1/2 w. od gminy, 2 dusze rewiz.

Pisarzówka 1.) wś nad rz. Białoczą, dopływem Dniestru, pow. bałcki, na pograniczu olhopolskiego, okr. pol. Krute, gmina w miejscu, o 55 w. od Bałty, 8 1/2 w. od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Kodymy, 20 1/2 w. od Raszkowa (przystań na Dniestrze w pow. jampolskim). Ma 184 osad, 1276 mk., 1442 dz. ziemi włośc., 3508 dz. dwor,, gorzelnią przerabiającą do 50,400 pud. rocznie. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1817 r. ma 1697 parafian. W skład gminy wchodzą: P., Francuzka, Grabowa, mko Kodyma, Łabuszna, razem 9 starostw, obejmujących 1527 os., 10702 mk. włościan (5285 męż. i 5417 kob.), 11119 dz. ziemi włośc. (8435 dz. ornej). Oprócz tego w obrębie gminy znajduje się 13574 dz. ziemi rządowej i prywatnych właścicieli (7232 ornej), cały więc obszar gminy obejmuje 24693 dzies. (15667 dzies. ornej), z ludnością 12230 dusz. Dawniej dziedzictwo Komarów, następnie Orłowskich, jako wiano posagowe przeszło do dzisiejszych posiadaczy Kwistów. 2.) **P.**, wś, pow. czehryński, o 2 wiorsty od Osituiażki (parafia prawosł.), ma 309 mk. i wraz ze wsią Rosochowatką 996 dzies. Własność Antoniego Zalewskiego. Ziemię zakupili włościanie. 3.) **P.** *Ruska*, wś nad rz. Muraszką, dopł. Murachwy, w zach. części pow. jampolskiego, na pograniczu mohylowskiego, gm. Czerniowce, par. kat. i st. poczt. Szarogród, o 27 w. od st. Rachny, ma 225 osad, 1296 mk., 1116 dz. ziemi włośc., 1425 dz. dwors. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1817 r. i uposażona 45 dz. ziemi, ma 1620 parafian. Własność niegdyś Sławoszewskich, dziś Mańkowskich. 4.) **P.** *Wołoska*, wś, pow. jampolski, gm. Klębówka, par. Dzygówka, odl. o 40 w. od st. dr. żel. odeskiej Wapniarki a 10 w. od Jampola, położona jest po obu brzegach rz. Rusawy, dopływu Murachwy, w tak zw. Chreptułowym jarze. Graniczy na zach. z dobrami Dzygówka, na płn. z Klębówką, na wsch. z Kaczkówką, na płd. z kolokacyami Dzygowy Bród i Dobrzanka. Rz. Rusawa płynie tu śród stromych skał granitowych i dostarcza wody dla 2-ch młynów o 2 i 3 kamieniach. We wsi znajdują się 2 karczmy dzierżawione przez żydów, jedna na trakcie poczt. do Jampola, druga na drodze do Kaczkówki. Ziemi ornej dworskiej 3500 mr. wybornego czarnoziemu, lasu dębowego 100 mr., ogrody, 2 stawy, drogi, nieużytki 270 mr., 3 tak zwane Hrybeckie futory (Tomaszów, Hrybki i Hrynenki) 130 mr. Ziemi włościańskiej 3000 mr.; razem cała wś ma 7000 mr. Ma 230 chat i 1340 mk., t. j. 625 męż., 715 kob. Pod względem religijnym

53 katol., 1272 prawosł., 15 żydów. Parafia prawosł. na miejscu. Cerkiew murowana p. w. św. Prascewii, wzniesiona w 1850 r. przez Tomasza Strzemińskiego, gen. wojsk pols., po spaleniu się dawniejszej drewnianej, uposażona jest 90 dz. ziemi. Włościanie pracowici, zamożni, dawniej odznaczali się wiernością i przywiązaniem do swych panów. Oprócz rolnictwa zajmują się także pszczelnictwem i rybołóstwem. Z ryb w Rusawie poławiają się: jesiotry, węgorze, szczupaki, liny, karpie i inne. P. założoną została w XVII w. przez ks. Lubomirskich na miejscu futoru Chreptuły, od którego wziął swoją nazwę jar Chreptułowski. Z kolei mieniając właścicieli przechodziła w ręce Sobańskich, Jaroszyńskich; w 1840 r. drogą sprzedaży dostała się do Strzemińskich, a następnie jako wiano przeszła w posiadanie dra Henryka Dowiakowskiego. Na Hrybeckich futorach, jak mówi podanie, przemieszkiwał przez długi czas Szpak, rozbójnik znany na Ukrainie i Podolu. Na polach wznoszą się dwie dość znaczne mogiły, z których jedną rozkopano w r. 1878 i znaleziono monety złote i srebrne, przeważnie z czasów Zygmunta III. 5.) **P.**, część mka Jarmolińce, pow. proskurowski, własność niegdyś Pisarzewskich. 6.) **P.**, wś u źródeł rzki Kamionki, pow. radomyski, na samej granicy pow. owruckiego, o 5 w. od Skuratowa (par. prawosł.), ma 235 mk. płci ob. i łącznie ze wsią Władówką 2512 dz. ziemi. Obie te wsie należały w 1863 roku do Piusa Łęczyckiego. 7.) **P.**, wś nad rz. Białką Wielką, dopł. Słuczy, pow. starokonstantynowski, par. kat. St. Konstantynów, od którego położona jest na płn.-wsch., ma 48 dm. i cerkiew drewnianą; własność Pruszyńskich. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 291. 8.) **P.**, wś w pobliżu Bużka, pow. starokonstantynowski, par. Kupiel, na zach. od Krasiłowa, ma 62 dm. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 291. 9.) **P.**, wś, pow. starokonstantynowski, par. Wołoczyska, ma 70 dm. 10.) **P.**, wś nad Winniczką, dopł. Bohu, pow. winnicki, gm. Hawryszówka, par. Winnica, w pobliżu drogi poczt. z Winnicy do Bracławia, o 15 w. od Winnicy, ma 150 os., 578 mk., 671 dz. ziemi włośc., 568 dz. dwor.; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1770 r., uposażona 63 dz. ziemi, ma wraz z przysioł. Szczytki 1503 parafian. Grunta płaskie, po większej części stepowe. Własność Męcińskich. 11.) **P.** *Hulowiecka*, wś nad rz. Postołową, dopł. Bohu, pow. winnicki, gm. i st. poczt. Kalinówka (o 9 w.), par. Janów, o 35 w. od Winnicy, ma 60 os., 580 mk., 555 dz. ziemi włośc., 1119 dz. dwor. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1777 r., na 882 parafian. Gorzelnia parowa z aparatem Pistoryusza, założona w 1865 r., przerabia do 7000 pudów. Własność niegdyś Chołoniewskich, dziś Borejków; należy do dóbr Hulowce. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 507. 12.) **P.**, dawniej *Duczyna*, wś nad ruczajem t. n., pow. zwinogrodzki, o 4 w. od mka Bojarki, okr. pol. i par. kat. Łysianka, ma 718 mk.; cerkiew Pokrowska drewniana, niewiadomej fundacyi, z gruntu odnowiona w 1852 r. Do par. należy wś Czosnówka. P. należy do klucza olchowieckiego al. bużańskiego hr. Potockich. Miejscowość górzysta. 13.) **P.**, wś nad bezimiennym dopływem Irszycy, pow. żytomierski, posiada hutę szklaną. Grunta składają się z gnejsu. *Dr. M.—T. D.—J. Krz.*

Pisarzówka, fol. do Gosprzydowy, pow. brzeski, na praw. brzegu Uszwicy, przy gościńcu z Lignicy do Zakliczyna, zajmuje południowy kraniec wsi. Od płd. otacza go duży las, pokrywający wzgórza, od wsch. zaś las Brzezina, który oddziela P. od Tymowy. *Mac.*

Pischcz (niem.), ob. *Pyszcz*, pow. raciborski.

Piściec, mylnie *Piszcz* i *Pyszcz*, dok. *Pyscze*, wś, pow. mogilnicki, między Rogowem i Trzemesznem, o 12 klm., par. w Gościeszynie, dawniej w Strzyżewie, poczta w Gościeszynie, st. dr. żel. o 13 klm. w Gnieźnie. Istniała już przed r. 1523 i była własnością częściową klarysek gnieźnieńskich aż do zniesienia klasztoru. W r. 1618 były tam 2 młyny, z których jeden zwał się Płocicznym i który należał do probostwa św. Jana w Gnieźnie. Przy schyłku zeszłego wieku istniało tam leśnictwo tejże nazwy. Około 1831 r. było w P. 4 dm., 31 mk.; obecnie 1 dm., 9 mk. Osada ta zowie się teraz Piszczem i wchodzi w skład okręgu wiejskiego Ochodza Królewska. Z P. miał pisać się w r. 1370 Jędrzej, ojciec Michała z Czacza (Kod. Wielkop., № 1627). *E. Cal.*

Piseczna, wzgórze 237 mt. wysok. (znak triang.), w płn. lesistej części Pieczychwostów, w pow. żółkiewskim.

Pisek al. *Pysz*, niem. *Pisch*, rzeka na Mazurach, wypływa z jez. Warszowskiego, płynie w płd.-wsch. kierunku, ocierając się o miasto Jańsbork, do granicy, przestępuje ją w pobliżu komory Wincenty i wpada do Narwy.

Pisia 1.) *Piża*, *Gągolina* al. *Radziejówka*, rzka, poczyna się w pow. błońskim pod wsią Gnojna, na wsch. Mszczonowa, płynie w kierunku zach.-płn. przez Radziejowice, Korytów, Wiskitki, od Duninopola płynąc kawałkiem przez pow. sochaczewski skręca ku wsch. i wraca w pow. błoński pod Drybus i Gągolin, ztąd przybiera kierunek płn.-zach., znowu wchodzi w pow. sochaczewski, płynie pod Szymanowem, Jeżówką, Rokotowem i pod Boryszewkiem, na płd.-zach. Sochaczewa, wpada z praw. brzegu do Bzury. Długa przeszło 40 wiorst. Przyjmuje z praw. brzegu między Drzewiczem a Drybusem strugę od Bud Bie-

ganowskich, poniżej Drybusa Głęboką strugę, pod Gągolinem Tucznę. Z lew. brzsgu poniżej Korytowa Okrzeszę. Od źródła do ujścia tej ostatniej, a nawet niekiedy cała nazywana jest także Radziejówką. Dno błotniste, koryto wąskie, bieg leniwy niezmiernie. 2.) **P.**, rz. w pow. sieradzkim, początek na wschód mta Szadku pod Wilamowem, płynie ku płn. pod Rzepiszowem, Łobodzicami, Zygrami, Pudłowem i na płd. Bałdrzychowa wpada z lew. brzegu do Neru. Długa około 20 w. 3.) **P.**, także *Plisia*, *Pilsia* (m. hydr.), rzka, ma początek w pow. piotrkowskim pod Drużbicami, płynie w kierunku zach.-płd. przez Grabostów, Łobudzice, Sromotkę, Zbyszek, Lubiec, gdzie stanowi granicę z pow. łaskim, wreszcie w tym ostatnim pod Szczercowską wsią, na zach. Szczercowa a naprost Dzbanków, wpada z praw. brzegu do Widawki. Długa 21 w. Pod Lubcem przyjmuje z lew. brzegu strugę od Kluk. 4.) **P.** al *Pichna*, także *Brzeźnica*, (Star. Polska, I, 226), *Sklęczka* (akt z 1564 r., tamże, I, 227), poczyna się w pow. częstochowskim pod Dyloweni, zmierzając ku wsch. wchodzi zaraz w pow. noworadomski, płynie pod Pajęcznem, Siedlcem, Wistką, Strzelcami, ztąd skręca ku płd, pod Dupice i Brzeźnicę i za Starą Brzeźnicą wpada z praw. brzegu do Warty poniżej Prusicka. Długa 21 w. 5.) **P.**, rzeczka w pow. wieluńskim. Ob. *Ochla*. 6.) **P.** al. *Bachorka*, rzeczka, bierze początek na obszarze wsi Dzierzno, w pow. brodnickim, na samej granicy królestwa polskiego, płynie od wsi Rokitnicy na przestrzeni 17 w. granicą między Prusami a pow. rypińskim w królestwie. Wpada do Rypienicy z praw. brzegu pod Łapinożem. Długa około 10 w. (por. Encykl. Orgel., t. XXIV, 30, i Słow. Geogr. art. *Dzierzno*). 7.) **P.** al. *Pissa*, rzeczka, wypływa z jez. Księte, przy Świedziebni i Gałkowie, w pow. rypińskim, wchodzi do Prus i wpada do Branicy, dopływu Drwęcy z lewej strony. *J. Bliz.*

Pisia, rzeka w pow. proskurowskim, bierze początek koło Felsztyna, powyżej wsi Naftułówki, mija Matwijkowce, w końcu odgranicza pow. proskurowski od kamienieckiego i pod N. Porzeczem wpada od prawego brzegu do Trościańca.

Pisiczyna, lesiste wzgórze, 375 mt. wysok (znak triang.), w płd.-zach. stronie Wiszenki, w pow. gródeckim.

Pisiuta 1.) wś nad Uszą, pow. ihumeński, młyn amerykański. 2.) **P.**, karczma poleska, pow. ihumeński, w okolicy dóbr Kałużyce, przy lichej drożynie po nad rz. Uszą, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. bieliczańska.

Piskaławszczyzna, dwór w Osobowiczach, pow. piński, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. Lemieszewicze; był niegdyś własnością bazylianek pińskich.

Piskarki, niem. *Piskarken*, dobra ryc., pow. świecki, st. p., tel. i kol. Laskowice, 4 klm. odl., par. kat. Jeżewo, ew. Świecie. W 1868 r. 11 bud., 5 dm., 76 mk. kat., 33 ew., 294·1 ha roli or. i ogr., 18·92 łąk, 19·47 past., 7·35 nieuż., 2·88 wody, razem 342·72 ha. Właściciel Gordon na Laskowicach. Wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 donosi, że mesznego dwór płacić miał 1 grzywnę, włościanie (coloni) $^1/_2$ korca żyta i tyleż owsa. P. należały już wtedy do parafii jeżewskiej (str. 71). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciły P. 20 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 87). *Ks. Fr.*

Piskawa, rzka, wypływa z Karpat wschodnich, w pow. dolińskim, płynie na płn.-wsch. dziką górską doliną i wpada z lew. brzegu do Łomnicy. Przyjmuje z praw. brzegu Ruską, Haniniec i Kotelce, a Heczę i Mszanę z lew. brzegu. Bieg jej wynosi 20 klm. Ob. *Lolin* i *Niagryn* (V, 364). *Z. B.*

Piski, wś szlach. i włośc., pow. ostrołęcki, gm. i par. Piski, odl. 29 w. od Ostrołęki, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, urząd gminny. Mieszka tu przeważnie drobna szlachta. Wieś tę wspominają dokumenta z 1403 r. jako gniazdo Piskowskich (Gloger: Ziemia Łomżyńska). Kościół paraf. istnieje podobno od 1606 r., obecny murowany wzniósł w 1791 r. Adam Jabłoński, dziedzic Księżopola. W 1827 r. było 7 dm., 79 mk. P. par., dek. ostrołęcki (dawniej mławski), 1866 dusz. P. gmina należy do s. gm. okr. III w Czerwinie, gdzie jest i st. poczt., ma 2650 mk., rozl. 5884 mr. W skład gminy wchodzą wsie szlacheckie: Choromany-Witnice, Dąbek Milen, Dobki Stare, Filochy-Milen, Goski-Witnice, Gumki-Milen, Lidy-Mans, Mieczki-Poziemaki, Milewo-Wielkie, Tyszki Cęgaczki, T.-Goetery, T.-Nadbory, T.-Piotrowo, T.-Pomian, Wiśniewo-Wielkie, Wólka, Załuski, Żmijewo-Mans i Żochy-Milen, jedna wś z ludnością mieszaną Piski i wś czysto włościańska: Sokołowo. *Br. Ch.*

Piski 1.) pow. żytomierski, ob. *Pieski*. Należy do par. Cudnów i jest własnością Słowackiego, brata Juliusza. 2.) **P.**, wś wchodząca niegdyś w skład sstwa korsuńskiego (ob. *Korsuń*, V, 43).

Piski, urzęd. *Pieski* al. *Pieski Wielkie*, wś cerkiewna przy ujściu rzeki Artopołota do Suły, pow. łochwicki gub. połtawskiej, na na wsch. od Łochwicy. Należały niegdyś do dóbr zadnieprskich ks. Jeremiego Wiszniowieckiego i podług inwentarza tychże dóbr posiadały 349 gospodarzy i 6 kół młyńskich; ob. Stecki: Wołyń, II: 231 oraz Kroniki Wieliczki, t. I, 363 i Grabianki: 269.

Piskiemy, niem. *Pieskeim*, dobra, pow. iław-

kowski, nad jeziorkami, po lew. brzegu rzeki Frisching, 6 klm. na płn. od st. p., tel. i kol. żel. Iławki. Obszaru 224 ha.

Pisklaki, wś, pow. biłgorajski, gm. i par. Łukowa.

Piskluki, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Lack, okr. wiejski Dąbrowa, o 7 w. od gminy a 14 w. od Szczuczyna, 5 dm. i 58 mk. (21 dusz rewiz.); należy do dóbr Dąbrowa, hr. Uruskich.

Piskorczyn, w dok. *Piskorczyno*, wś i dobra, pow. rypiński, gm. i par. Żałe, odl. o 14 w. od Rypina, ma 13 dm., 130 mk., 501 mr. obszaru. Dobra P., Nowiny i Arturowizna mają obszaru 600 mr., w tem 476 mr. gruntu ornego, 4 dm., kuźnia i karczma. Według reg. pobor. pow. rypińskiego z 1564 r. we wsi P., w par. Żałe Jarosław Piskorski miał 2 łany, 1 zagr. i 1 cauponatora, szlachcice: Szymon, Albert i Jakub mieli po łanie i 1 zagr. Płacono poboru 2 złote 25 gr. i 1 sold. (Pawiński, Wielkop., t. I, str. 293). *Br. Ch.*

Piskorka, wś i fol., pow. grójecki, gm. Wągrodno, par. Jazgarzew, ma 76 mk., 115 mr. ziemi włośc. Fol. należy do dóbr Łoś. W 1827 r. było 6 dm., 50 mk.

Piskornia 1.) os., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Żytniew, odl. od Wielunia 27 w., ma 1 dm., 6 mk. 2.) **P.**, wś, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Pokrzywnica, posiada szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 7 dm., 65 mk. 3.) **P.** *Mała*, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Pokrzywnica.

Piskornia, wś, pow. krobski, o 3 klm. na wschód od Jutrosina, par. i poczta w Jutrosinie, st. dr. żel. o 11 klm. w Zdunach; 7 dm., 65 mk. (15 kat. i 40 prot.). Należała niegdyś do Koźmińskich i Mielżyńskich. Większa własność w P. ma 89 ha obszaru i dochodu 1060 mrk., należy do Józefa Żyta. Fol., z obszarem 183·58 ha (dochód 1686 mrk), jest własnością ks. Czartoryskich. *E. Cal.*

Piskornica, wś, pow. radomski, ob. *Piskorszczyzna.*

Piskornik 1.) kol., pow. wieluński, gm. Skrzynno, par. Rudlice, odl. od Wielunia 9 w., ma 14 dm., 120 mk. 2.) **P.** *Czernicki*, os, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia 11 w., ma 4 dm., 30 mk. Ob. *Czernice.*

Piskorów, wś i fol., pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Góra Jaroszyńska, odl. od Kozienic 24 wiorst, ma 12 dm., 100 mk. W 1827 r. było 6 dm., 90 mk. W 1871 r. fol. P. rozl. mr. 697: gr. or. i ogr. mr. 510, łąk mr. 30, pastw. mr. 50, wody mr. 5, lasu mr. 90, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 6 i 10 polowy; las urządzony w kolei 80 letniej. Wś P. os. 9, z gr. mr. 180.

Piskorowice, rus. *Piskorowici*, z *Pyganami*, wś, pow. jarosławski. Leży w nizinie, na prawym brzegu Sanu, przy gościńcu z Sieniawy (8·8 klm.) od Leżajska. Ma obszaru 5476 mr. gleby namulistej i piaszczystej. Składa się z kilku grup chat a mianowicie: na brzegu Sanu, na południe od Rzuchowa: Wygnanki, przytykające do dworu i zabudowań więk. pos., na płd.-wschód od nich Stubenice i Piskorowice, dalej zaś na wschód pod lasem Motynie; na płnd.-wschód od P. leżą Chałupki, na południe fol. Koszary, dalej zaś ku południowi na praw. brzegu Lubeni al. Przyłubenia: Paluchy, wreszcie blisko Sieniawy między Felbinem i wsią Wylewy przys. Pygany. Te osady razem liczą 306 dm. i 1887 mk. (896 męż., 931 kob.), podług wyznania zaś 333 rzym. kat., 1385 gr.-kat., 106 izraeI. i 3 protestantów. Do narodowości polskiej zapisano 1128, do ruskiej 698. Na obszarze więk. pos. jest 6 dm. i 92 mk. (39 męż., 53 kob.), mianowicie: 48 rz.-kat., 34 gr.-kat. i 10 izrael. Według urzędowych spisów (Special-Ortsrepertorium) używają wszyscy wyłącznie polskiego języka. Cerkiew parafialna murowana należy do dyec. przemyskiej, dek. sieniawskiego. Uposażenie proboszcza składa się z 46 mr. roli, 7 sągów opałowego drzewa, 30 kóp żyta i 140 złr. dodatku do kongruy; nadto ma pleban wspólne pastwisko z gromadą. Z całego obszaru należy 2117 mk. do ordynacyi hr. Zamoyskich, a to: 712 mr. roli, 160 mr. łąk i ogr., 125 mr. pastw. i 1120 mr. lasu; do mn. pos. 3359 (2363 mr. roli, 311 mr. łąk, 640 mr. pastw. i 45 mr. lasu). Rz.-kat. należą do par. w Leżajsku. P. graniczą na płn. z Rzuchowem i Ożanną Wielką a na płd. z Sieniawą i Wylewami. Na wschód oddziela tę wieś duży bór od Wołczastego, części Cieplic i od Rudki.

Piskorowice, niem. *Peiskerwitz*, dok. 1217 *Piscorovici*, 1326 *Piskerwitz*, 1361 *Pyskerwicz*, wś, pow. nowotarski na Szląsku. Własność szpitala W. Świętych we Wrocławiu od 1552 r. Ludność ewang., par. Herrnprotsch.

Piskorowo, fol., pow. międzychodzki, okr. domin. Lubikowo (Liebusch), ma 1 dm., 6 mk.

Piskorowy Staw, fol. w Pysznicy, pow. niski, na praw. brz. Sanu, nad stawem utworzonym przez mały potok przepływający koło Pysznicy (Kościelnik ?) a uchodzący z praw. brzegu do Sanu. Leży na zachód od wsi, ma 1 dm., cegielnią i 6 mk. *Mac.*

Piskorszczyzna al. *Piskornica*, wś, pow. radomski, gm. Kuczki, par. Skaryszew, odl. od Radomia 18 w., ma 8 dm., 103 mk., 113 mr ziemi włośc.

Piskory, kol. i os. leśn. nad rzką Bawół, pow. kaliski, gm. Brudzew Kaliski, par. Stawiszyn, odl. od Kalisza 24 w.; kol. ma 27 dm., wraz z os. Młynek ma 283 mk., os. leś. 2 dm.,

12 mk. Obszaru ma 395 mr. Wchodziła w skład dóbr Lipe.

Piskorz, młyn wodny na obszarze wsi Potzenkarb, pow. kozielski.

Piskorzdół, jezioro pod Złotowem, wymienione w przywileju z r. 1260 (ob. Kod. dypl. Wielkop., I, str. 340).

Piskorze, przys. wsi Mołodycz, pow. jarosławski.

Piskorzec, wś, pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów, ma 58 mk., 171 mr. ziemi włośc.

Piskorzeniec al. *Wilki*, wś i fol., pow. konecki, gm. Góry Mokre, par. Pilczyca, odl. od Końskich 30 w., ma 24 dm., 160 mk., 239 mr. ziemi dworskiej, 301 włośc. W 1827 r. było 7 dm., 63 mk. P. wchodził w skład dóbr Góry Mokre.

Piskorzew, w XVI w. *Pyszkoschewo* i *Piskossewo*, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Kuchary Kościelne, odl. od Konina 12 w. Leży przy drodze bitej konińsko-kaliskiej, ma 13 dm., 120 mk. i 236 mr. obszaru. Według Lib. Ben. Łask. (I, 275 i 287) łany kmiece i sołtysie dawały plebanowi w Kucharach dziesięcinę a za konopną po 2 gr. z łanu, właściwemu zaś plebanowi w Dąbroszynie tylko kolędę po groszu z łanu. P. należał do dóbr Dąbroszyn. Według reg. pobor. pow. konińskiego z 1579 r. wś Piskossewo, własność Stanisława Złotkowskiego, miała 3 łan. Część S. Rozrażewskiego miała $1^1/_2$ łana, 1 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkop., I, str. 225).

Piskorzew al. *Piskorzewo*, przedmieście Żnina, w pow. szubińskim.

Piskorzewo, pow. łęczycki, ob. *Krzeszew*.

Piskorzewo, wś na pol.-prus. Mazuruch, pow. jańsborski, st. poczt. Dłótowo.

Piskorzów, dok. *Piskorow* i *Piskorow antiquum*, niem. *Gross Peiskerau*, wś, pow. olawski, odl. $^3/_4$ mili od Olawy. Posiada kościół par. ewangielicki, szkołę ewang., dom schronienia dla ubogich. W 1842 r. było 32 dm., 261 mk. (9 katol.). W 1291 r. pisał się Mikołaj Kwas z P.; 1342 r. Bolesław, ks. szląski, nadaje Jankowi Engilger wsie: Sojków i Piskorzów Stary, które mu przypadły po śmierci Herborta Kwasa (Quoss). W 1344 r. tenże Engilger sprzedaje sołectwo miejscowe Piotrowi, synowi Wojtka. W 1347 r. ks. Bolesław potwierdza 7 grzywien rocznego dożywocia, które Jaśko Kwas był zapisał żonie swojej Małgorzacie (z Engilgerów). W 1349 r. sprzedaje tenże Jaśko 6 łanów czynszowych na P. mieszczaninowi wrocławskiemu. W 1374 r. ks. Ludwik poświadcza, że Mikołaj Urberer sprzedał 10 grzywien rocznego czynszu z 5 łanów kolegiacie w Brzegu, a 1376 roku potwierdza sprzedaż karczmy miejscowej, należącej dotąd do Szymona Kwasa. W 1382 r. kapituła brzegska posiada tu 22 łanów, a r. 1404 sprzedaje sołectwo. W 1462 r. synowie Mikołaja Bociana (Botschan) sprzedają to sołectwo z 2 łanami Janowi Krzyżykowi (Krizeck), który w 1486 r. odstępuje je Jerzemu Bocianowi. Około 1463 r. należy cały P. do kolegiaty brzegskiej. Tutejszy kościół ewang. pochodzi podobno z XIII w. Miała go założyć pod w. św. Jadwigi ks. Anna między 1241 a 1263 r.

Piskorzowice, wś, pow. jędrzejowski, gm. Nawarzyce, par. Piotrkowice. W 1827 r. było 4 dm., 37 mk. Według reg. pobor. pow. książkiego z r. 1581 wś P., własność Jana Dembieńskiego, miała 4 łan. km. Należała do dóbr Piotrkowice (Pawiński, Małop., 84.).

Piskorzowiec, niem *Neuhof*, os. na obszarze dóbr Stare Koźle, pow. kozielski.

Piskorzówka al. *Piskorzówek* i *Piskorzówko*, dok. z 1360 r. *Novum Piskerow*, niem. *Klein Piskerau*, wś, pow. olawski, odl. 2 mile od Olawy, par. ewang. Piskorzów. W 1842 r. 58 dm., zamek, folwark, 321 mk. (98 katol.). W 1332 r. Mikołaj Gęś (Genze) przekazał 8 grzywien rocznego czynszu z P. na założenie altaryi w Brzeźmirzu, a ks. Bolesław dodał jedną grzywnę na ten sam cel.

Piskorzyn, os. karczm. pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia 11 w., 1 dm., 4 mk.

Piskorzyna, niem. *Piskorsine*, 1502 *Piskorsin*, wś i dobra, pow. wołowski, odl. $2^1/_2$ mili od mta pow., posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. W 1842 r. zamek, dwa fol., sołtystwo, 53 dm., 344 mk. (4 kat.), dwa wiatraki, gorzelnia. Do P. należy Hueteworwerk.

Piskowaczka, nazwa lasu i pól w płn. stronie Suchej Woli, pow. cieszanowski.

Piskowice ob. *Pyskowice*.

Piskrzyn, wś i fol. nad rz. Piskrzynką, pow. opatowski, gm. i par. Modliborzyce, odl. od Opatowa 10 w., ma pokłady kamienia wapiennego, młyn wodny, 23 dm., 195 mk. W 1827 r. było 19 dm., 101 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 386: gr. or. i ogr. mr. 318, łąk mr. 25, pastw. mr. 34, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 14; płodozmian 7 polowy. Wś P. os. 26, z gr. mr. 143. Według Lib. Ben. Długosza (I, 625 i II, 329) w Piskrzynie był młyn, z którego płacono $1^1/_2$ grzywny czynszu. Z karczmy zaś płacono sexagenam a kmiecie z łanu dawali po wozie siana i pęku konopi proboszczowi w Modliborzycach, zagrodnicy zaś dawali dzies. bisk. krakowskiemu. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś P. należała w części do Dobiesława i Jakuba z Piskrzynia, płaciła gr. 2 den. 9. W r. 1578 wś Piskrzin, w par. Modlibozicze, własność Mikołaja Dłuskiego i żony, miała 4 osad., 1 łan, 2 zagr. (Pawiński, Małop., str. 186).

Piskrzynka, rzka, ob. *Klimontówka*.

Piskulina *Wola*, wioska, pow. nowosądec-

ki, leży u źródłowisk Czarnej Wody, pot. uchodzącego wraz z pot. Zakiczeńskim pod Łąckiem do Dunajca z lewego brzegu Wś mieści się na wschodnim stoku Okręgu (610 mt.), ma 36 dm. i 256 mk. (133 męż., 126 kob.) rzym.-kat. Za Długosza (L. B., II, 251) należała do klasztoru klarysek w Starym Sączu i miała 5 łanów kmiecych i sołtystwo. Otoczona lasami, graniczy na płn. ze Zbłudzą i Kosnową Wolą, na wschód z Zagórzynem, na zach. z Kamienicą, a na płd. z Byniową. Należy do parafii w Łącku, odl. o 6·6 klm. Wchodziła w skład dóbr Kamienica. *Mac.*

Piskunowo 1.) wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Sanniki, o 4 w. od gminy, a 29 w. od Dzisny, 5 dm., 43 mk. katol. (20 dusz rewiz.); należy do dóbr Zarembkowo, Twardomańskich. 2.) **P.**, zaśc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Jazno, o 9 w. od gminy a 19 w. od Dzisny, ma 1 dm. i 15 mk. prawosł. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr Jazno, Korsaków.

Piskuny, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Borejki, o 13 w. od gminy a 76 w. od Dzisny, 5 dm., 70 mk. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.).

Piślatyn al. *Peslatyn*, wś, pow. klimowicki, gm. zabiałyszeńska, ma 45 dm. i 253 mk., z których jeden zajmuje się wyprawą skór, 1 wyrobem uprzęży, 1 krawiectwem; folusz. Własność Kamionków.

Pismaki, fol., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Lipno, odl. 9 w. od Lipna. Fol., ten w r. 1883 oddzielony od dóbr Huta Głodowska, ma rozl. mr. 96: gr. or. i ogr. mr. 58, łąk mr. 36, nieuż. mr. 2; bud. mur. 1, z drzewa 2; są pokłady torfu.

Pismo, szczyt górski, wznies. 891 mt., pod 48° 52′ 40″ płn. szer. a 40° 42′ 30″ wsch. dług. na wschód od Husnego Wyżnego, na granicy Węgier, w pow. turczańskim.

Pisoczki, część Wierzbian w pow. jaworowskim.

Pisoczna, gajówka na obszarze Bilcza, pow. borszczowski.

Pisoczne, grupa domów w Uściu Zielonem, pow. buczacki.

Pisoczok, wzgórze 385 mt. wznies., na obszarze Trościańca, w pow. jaworowskim.

Pisok 1.) szczyt górski w paśmie Luta zwanym, 702 mt. wys., pod 40° 53′ 30″ płn.-szer. a 41° 28′ 20″ wsch. dł., na lew. brzegu Mizunki, na obszarze Mizunia, pow. doliński. 2.) **P.**, ob. *Piaski*.

Pisowna, potok w hr. spiskim, opływa szczyt górski zwany Magórzyca i wpada do Jakubianki z praw. brzegu.

Pissau (niem.), ws na niem. Warmii, pow. reszelski, st. poczt. i tel. Zybork.

Pisserheim (niem.), os., na obszarze której powstało miasto *Gąbin*.

Pistki, niem. *Pistken*, dobra na pol.-prus. Mazurach, 10 klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. w Ełku, blisko granicy powiatu jańsborskiego, 2 klm. na półn.-wsch. od jeziora Kotowskiego. Obszaru 518 ha. Wś polska. Ks. Olbracht nadaje Marcinowi Kroście, mistrzowi rybackiemu w Rynie, w 1559 r. włók 15 w Pistkach.

Pistkiemy, niem. *Piestkeim* al. *Pisdekaim*, dobra rycerskie na pol. Warmii, pow. olsztyński, 2 klm. od st. poczt. i tel. Spręcewa. Obszaru 266 ha. Wś pierwotnie pruska, zapisana w r. 1384 przez wójta Henryka de Luter Prusakowi Nassuche. W 1545 r. nadaje ją kapituła warmińska Stanisławowi Worańskiemu, który odstąpił za nią 12½ włók w Buchwałdzie, 4 wł. i 5 mr. w Polejkach, oraz 3 włóki w M. Garschen. W 1680 roku posiada ten majątek Jerzy Szyprowski, rajca dobromiejski (ob. Kętrz.: O lud., 550, Sieniawski, Bisk. warm., II, 102 i Mon. hist. Warm., III, 128). *Ad. N.*

Pistrina, węg. *Psztrina*, wś, hr. szaryskie (Węg.); kościół filialny gr.-katol., 94 mk., lasy.

Pistuny 1.) al. *Pistary*, grupa domów w Hujczy, pow. Rawa Ruska. 2.) **P.**, grupa domów we wsi Kamionka Wołoska, pow. Rawa Ruska.

Pistyń z *Wybranówką* mko i dobra, pow. kossowski. Leży śród gór Karpackich na wznies. 458·9 mtr. n. p. m., nad rzeką Pistynką, dopł. Prutu, przy gościńcu z Kołomyi na Kossów do Kut, o 20 klm. na połud. od Kołomyi, a o 7 klm. na półn.-zachód od Kossowa. Granice: wschod. Chomczyn, połud.-wschod. Kossów, połud. Sokołówka, połud.-zach. Szeszory, półn.-zach. Utorop, półn.-wschod. Mykityńce. Obsz. dwors.: ról i łąk 54, pastw. 1738, lasu 2573; włośc. 2482 mr. Ludność P. stanowią przeważnie Huculi. W 1870 roku było 2976 mk., w 1880 r. w gm. Pistyń 3050, w Wybranówce 63, razem 3113 mk.; rzym.-kat. 426, gr.-kat. 2018, obydwie parafie w miejscu. Rzym.-kat. założona 1776 r. przez Maryannę Ponińską z domu Kalinowską, wdowę po Józefie Łodzia Ponińskim, wojewodzicu poznańskim; kościół drewniany, poświęcony 1778 r. p. w. św. Trójcy, do tej par. należą: Kropiwiszcze (3 dusze), Mykietyńce (20), Szeszory (151), Tracze (19), Utoropy (17), ogólna liczba kat. 763, izrael. 826, dek. Kołomyja. Grek.-kat. par. należy do dek. Pistyń, dyec. Stanisławów, posiada dwie cerkwie: jedną w mieście, drugą na przedmieściu. Obydwie p. w. Panny Maryi. Jest także szkoła początkowa 1 klasowa. Około 1869 r. był tu zakład kuracyi zimną wodą. Przeszłość dziejowa dotąd nieznana. Według Dyke. Georg. Echarda były tu warzelnie soli.

Pistyńka al. *Pistynia*, rzeczka górska, bierze początek z góry Penteresz czy też Grahit,

w pobliżu mka Pistynia, w pow. kossowskim, płynie przez Pistyń, Mykityńce, Ispas i wpada do Prutu z praw. brzegu w pobliżu Kołomyi. Z lew. brzegu przyjmuje pot. Bukowiecki, Bahneć, Korowy (we wsi Szeszorach). Dopływem P. jest też Kosmacz, uważany także za właściwy początek tej rzeczki. Por. *Grahit*, *Kosmacz* i *Mikityńce*.

Pisz, niem. *Pisch*, jezioro na pols. Warmii, pow. olsztyński, w środku łańcucha jezior ciągnących się od Południewa półkolem aż pod Wartembork. Najznaczniejsze z tych jezior ma dwie wysepki. Wody jego odprowadza do Łyny rzeczka Pisz al. Pisia. *Ad. N.*

Pisza, niem. *Pissa*, komora i karczma nad granicą król. polskiego, pow. brodnicki, st. poczt. i par. ew. Brodnica, kat. Szczuka. W r. 1868 było 8 bud., 3 dm., 12 mk. kat., 14 ew. Os. ta liczy się do Opalenicy.

Piszcz, ob. *Pišciec*.

Piszcz, w dok. *Pagus Pystium*, *Pyszcz*, *Pyst*, wś, pow. raciborski. Posiada kościół par. drewniany, w 1743 r. na nowo wzniesiony, szkołę trzyklasową, cztery młyny, olejarnią, 221 dm., 1188 mk. kat. Morawian (1861 r.). Obszar ogólny wynosi 5387 mr., z czego na gminę wiejską przypada 3028 mr. roli, a na dobra rycer. tylko 97 mr. ornej ziemi. Do 1640 r. należał P. do par. Owczyce.

Piszczac, os. miejska, przedtem miasteczko i dobra, nad rzką Piszczanką, pow. bialski, gm. i par. Piszczac, odl. 2 w. od Chotyłowa st. dr. żel. warsz.-terespolskiej, 18 w. od Biały, posiada kościół par. katolicki, cerkiew pounicką parafialną, szkołę początkową ogólna, urząd gminny, 188 dm., 1808 mk., (1/3 żydzi), 294 os. i 3270 mr. ziemi. W 1827 r. było 118 dm., 1041 mk.; w 1862 r. 168 dm. i 1471 mk. Ludność mieszana: Polacy, Rusini i żydzi. P. należał dawniej do dóbr królewskich, starostwa kijowieckiego. Już w XVI w. istniał kościół katolicki par. i cerkiew, fundacyi królewskiej. Zygmunt August uposażył cerkiew w 1570 r. i potwierdził jej przywileje. W zniszczonem w czasie wojny szwedzkiej miasteczku na nowo ufundował Michał Korybut parafią katolicką w 1671 r. P. przechodzi następnie na własność Radziwiłłów (linii Bialskiej). Ks. Radziwiłłowa, kanclerzyna w. litew., wzniosła tu nowy, dotąd stojący kościół paraf. w 1731 r. Gdy w 1840 r. pożar zniszczył cerkiew unicką, nabożeństwo dla wiernych obu obrządków odbywało się w kościele katolickim. Ludność osady trudni się rolnictwem, ogrodnictwem i bednarstwem. P. par., dek. bialski, ma 1024 dusz. W 1861 r. było w par. 8200 gr.-kat., 289 rzym.-kat., 866 izrael. i 25 mahometan. P. gmina należy do s. gm. okr. I w Horbowie, ma 2256 mk. i 3175 mr. W skład gm. wchodzi osada P. i folwark t. n., mający 12 dm., 53 mk. Folw. ten, zwany też Chotyłów, z wsią Wyczółki, miał w 1885 r. rozl. dominialnej mr. 1203: gr. or. i ogr. mr. 678, łąk mr. 188, pastw. mr. 100, lasu mr. 187, nieuż. mr. 50; bud. z drzewa 17; las nieurządzony. są dwa wiatraki. Dobra powyższe dawniej stanowiły większy obszar, który w znacznej części został rozprzedany pomiędzy częściowych nabywców. Wś Wyczółki os. 27, z gr. mr. 461. *Br. Ch.*

Piszczak, potok w pow. cieszanowskim, dopływ Głębokiego potoku.

Piszczaki, wś, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. swisłockim, gm. Horbacewicze, o 6 w. na południe od Bobrujska, 18 os.; grunta lekkie.

Piszczalnica, las w płd. stronie Monasteru Letniańskiego, pow. drohobycki.

Piszczalniki, wś, pow. kaniowski, ob. *Pieszczalniki*. Porów. także Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 334.

Piszczałki, wś, ob. *Kołtów* (IV, 290).

Piszczałów, mały zaśc. na lew. brz. rz. Berezyny, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, ma 1 osadę; miejscowość całkiem nizinna i odosobniona. *A. Jel.*

Piszczana, urzęd. *Pieszczana*, wś nad lew. brz. rzki Rotki, pow. wasylkowski, o 5 w. od Białej Cerkwi, ma 602 mk.; par. praw. i kat. Biała Cerkiew. Należy do klucza białocerkiewskiego, hr. Branickich.

Piszczana, ob. *Pieszczanoje*. Na początku XVII wieku należała do Domontów, nabyta w 1640 r. przez ks. Jeremiego Wiszniowieckiego od kniahini Apolonii z Tyszów Domontowej (ob. *Moszny*, t. VI, 735—6).

Piszczanka al. *Pieszczanka*, rzeczka w pow. olhopolskim, prawy dopływ Chrustowej, przepływa pod mkiem t. n.

Piszczanka 1.) uroczysko około wsi Cminy, w pow. łuckim. 2.) **P.** al. *Pieszczanka*, mko rządowe nad rzką t. n., dopł. Chrustowej, pow. olhopolski, okr. pol. i gm. w miejscu, par. katol. Kodyma, o kilka wiorst od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Popieluchy, o 49 w. od Olhopola a 20 od Kodymy, ma 497 osad, 3200 mk., w części żydów, 2639 dzies. ziemi, cerkiew wzniesioną w 1853 r. i uposażoną 108 dzies. ziemi, szkołę miejską, szkołę żydowską, dom modlitwy, st. pocztową gminną, zarząd policyjny i zarząd gminny. Miasteczko ubogie, posiada 25 rzemieślników i 40 małych sklepików. W skład gminy wchodzi 11 starostw wiejskich, obejmujących 2029 osad, 14,989 mk. włościan (7380 męż. i 7609 kob.), 11,236 dzies. ziemi włośc. (w tem 8737 dzies. ornej). Oprócz tego w obrębie gminy znajduje się 9195 dz. ziemi rządowej i prywatnych właścicieli (w tem 4371 dz. ornej), cały więc obszar gminy wynosi 20,431 dz. (13,118 ornej) i 15,621 mk. Należała niegdyś do klucza

miastkowskiego al. miaskowskiego Koniecpolskich, następnie do Lubomirskich. Folwark piszczański ukazem cesarskim nadany był bez opłaty kwarty gen. Sergiuszowi Wiazmitinowi na 12 lat a przez niego ustąpiony Janowi Wyleżyńskiemu, marszałkowi zwiahelskiemu, dziś rządowy. *Dr. M.*

Piszczanka, karczma koło Chlewczan, na obszarze dw. Choronowa, pow. Rawa Ruska.

Piszczanki, las w Dyniskach, pow. Rawa Ruska,

Piszczanowo, zaśc. pryw., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 66 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej mińskiej, 1 dm., 4 mk. katol.

Piszczaty *Kończany* i *P. Piotrkowięta*, wsie szlach. nad rz. Sliną, pow. mazowiecki, gm. Piszczaty, par. Kobylin. W 1827 r. P. Kończany miały 15 dm., 82 mk., a P. Piotrkowięta 13 dm., 53 mk. W dokum. z 1444 r. są wymienione P. Kończany, P. Piotrowięta, P. Joziki (ob. Gloger, Ziemia bielska). P. gm. należy do sądu gmimmego okręgu I w Tykocinie, gdzie jest stacya pocztowa, urząd gminny we wsi Kobylin-Borzymy. Gmina ma 4536 mk., 697 dm., rozległości 13,922 mr. W skład gm. wchodzi 39 wsi i drobnych osad szlach.: Czajki, Franki-Dąbrowa, Franki-Piaski, Grabowo-Nowe i G.-Stare, Kapice-Lipniki, K.-Stare, Kierszki, Kłoski, Kobylin-Borzymy, K.-Kruszewo, K. Latki, Kurzymy, Leśniewo-Niedźwiedź, Makowo, Milewo-Leśne, M.-Zabiele, M.-Żółtki, Mojki, Piszczaty-Kończany, P.-Piotrkowięta, Sikory-Bartkowięta, S.-Bartyczki, S.-Janowięta, S.-Pawłowięta, S.-Piotrowięta, S.-Tomkowięta, S.-Wojciechowięta, Stypułki-Borki, S.-Giełczyn, S.-Koziołki, S.-Szymany, S.-Swiąchy, Wnory-Koziele, W.-Parzochy, W.-Stare, W.-Wandy, W.-Wypychy i Zalesie Łabędzkie. Dwie wsie z ludnością mieszaną: Kobylin-Cieszymy i K.-Pieniążki. *Br. Ch.*

Piszczatyńce al. *Pieszczatyńce*, wś u źródeł rz. Horynki, pow. krzemieniecki, na płd.-wschód od Krzemieńca; ob. Pamiat. Kij. Arch. kom., t. IV, cz. 2: 201. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 309.

Piszczatyńce, wś, pow. borszczowski, odl. 4·5 klm. na płnd.-zach. od Borszczowa, nad pot. Niecława. Granice: płnd. Strzałkowce, zach. Bilcze, półn. Wysuczka, półn.-wschód Borszczów, wsch. Wołkowce. W 1870 r. 836 mk., w 1880 r. w gm. 930 mk., na obsz. dwor. 103 mk. Obszar dwor.: ról, łąk i pastw. 600 mr., lasu 860 mr.; włośc. 1251 mr. Rz.-kat. 184, par. Borszczów, gr.-kat. 767, par. Strzałkowce, szkoła etat. o 1 naucz. Wś należy do ordynacyi Czarkowskich, założonej świeżo przez Maryą z hr. Golejewskich Czarkowską. Wszystkie urzęda oraz st. paczt. i tel. w Borszczowie. *B. R.*

Piszcze, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylnik, okr. wiejski Chomejki, o 6 w. od gminy a 51 w. od Święcian, ma 5 dm., 41 mk., w tej liczbie 26 prawosł., 8 katol. i 7 starowier. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.); należy do dóbr Mołczanowo, Cywińskich.

Piszcze, wś, pow. włodzimierski. Była tu kapl. b. parafii katol. Opalin (dek. kowelskiego).

Piszczek, niem. *Ernsthal*, młyn wodny i tartak nad Brdą, pow. tucholski, st. poczt. i st. dr. żel., par. kat. i ew. Tuchola, pół mili odl. Leży śród lasu Żółwiniec, nad strugą Kicz, uchodzącą tu do Brdy. W 1868 r. 10 bud., 1 dm., 1 mk. kat., 11 ew. Obejmuje 93·45 ha roli or. i ogr., 2·04 łąk, 3.32 lasu, 1·8 nieuż., 3·06 wody, razem 103·67 ha. *Ks. Fr.*

Piszczki, las w Płazowie, pow. cieszanowski. Przez las ten idzie droga z Narola do Cieszanowa.

Piszczków, os, młyn nad strum. t. n., pow. cząstochowski, gm. i par. Potok Złoty, ma 1 dm., 10 mk., 16 mórg ziemi dwors. Jest tu jeziorko, mające 6 mr. obszaru, którego woda nie zamarza zwykle. Żyją tu pstrągi.

Piszczołki, wś w pow. lucyńskim, parafii posińskiej, własność Benisławskich, niegdyś Borchów.

Piszczory, wólka do Skrzypnego należąca, pow. nowotarski, nad pot. Rogoźnikiem, w północnej stronie Skrzypnego, ma 7 dm. i 35 mk.

Piszczów, wś, pow. nowogród-wołyński, przy szosie brzesko-kijowskiej, ma zarząd gminny, 284 dusz włościan, 921 dzies. ziemi włośc. Dobra piszczowskie, mające przestrzeni 18243 dzies. ziemi dworskiej, do których należą wioski: Szytnia, Kobyla, Sucha-Wola, Mużyłowicze, Storożów, Bohate (ferma), Didowicze, Pełczyny, Żerebiłówka, Tożyr, Jaruń (mko), Pilipowicze Koreckie, Kniaża Korecka, Mołotków Osierny, Mołotków Mały i Hruda, wchodziły dawniej w skład dóbr koreckich. Przez wyjście za mąż jednej z 5 córek ks. Józefa Czartoryskiego, stolnika litewskiego i ssty łuckiego Klementyny, za ks. Eustachego Sanguszkę, dobra piszczowskie weszły w skład dóbr sławuckich. Od ks. Eustachego przeszły na jego wnuczkę hr. Maryą Potocką, drogą sprzedaży, bo synowie: Roman (ojciec hr. Potockiej) i Władysław, w 1831 r. byli skompromitowani. W P. jest zarząd klucza piszczowskiego i szkoła rzemieślnicza włościańska, fundowana i utrzymywana bardzo starannie kosztem profesora odesskiego uniwersytetu Czeczota. *L. R.*

Piszczowce, fol. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 42 w. od Lidy, 1 dm., 8 mk.

Piszczyki, wś na obu brzegach rz. Kamionki, pow. wasylkowski, o 10 w. od Białej Cerkwi, przy drodze do Skwiry i Pawołoczy,

ma 1532 mk. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli w 1863 r. 1637 dzies. za 65,700 rs. W P. znajduje się cerkiew drewniana, niewiadomej fundacyi, wzniesiona jednak po 1745 r., uposażona 44 dzies. ziemi. Część wsi leżąca na lewym brzegu rzeki, nazywa się także Naprośniki i Bezuhlaki. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich.

Piszczyki, podług lustr. z 1622 r. *Piszyków*, *Pisczykowo*, wś cerkiewna nad jez. Barziakowszczyznia i Huziewo, pow. zołotonoski gub. połtawskiej, na płd.-zach. od mka Irklejewa, wchodziła niegdyś w skład sstwa czerkaskiego, ob. Czerkasy, t. I: 807 i Ach. J. Z. R., cz. I, t. 3: 141.

Piszczyn, ob. *Pyszczyn*.

Piszczyny, część Ożomli, pow. jaworowski.

Piszki, wś, pow. kaniowski, ob. *Pieszki*.

Piszkowa, wś, pow. oleśnicki, par. ewang. Raake. W 1842 r. folwark, 30 dm., 200 mk. (3 kat.), szkoła ewang.

Piszkowice 1.) *Pyszkowice?*, niem. *Pischkowitz*, wś, pow. kładzki, posiada kościół par. katolicki, szkołę, dwa młyny wodne. W 1842 roku zamek, dwa fol., 48 dm., 304 mk. (21 ewang.), gorzelnia, browar, owczarnia. 2) **P.** *Górne*, niem. *P. Ober*, część gm. Rauschwitz, pow. kładzki.

Piszkunka, rzeczka w pow. dzisieńskim, prawy dopływ rz. Dzisny, do której uchodzi pomiędzy Berezbicą a Mniutą.

Piszowoda, strumień w pow. jańsborskim, ob. *Kociół* i *Niedźwiedzie*.

Piszyków, ob. *Piszczyki*.

Pitalin Ostrów, ostęp wśród bagien, na południowym krańcu pow. bobrujskiego, w obrębie gminy paryckiej. *A. Jel.*

Pitok, os., pow. przemyski. Przy drodze z Rzeszowa do Sędziszowa; należy do Staromieścia.

Pitonie, wólka, pow. nowotarski, w płn.-wsch. stronie Skrzypnego, ma 9 dm. i 40 mk.

Pitrog (*Pihtraggen*), wś w Kurlandyi, zamieszkana przez Liwów, należy do dóbr Dondangen (ob. t. V, 357).

Pitrów, niem. *Pitrau*, wś, pow. cieszyński, ma 233 mk., 296 mr. obszaru. Należy do par. kat. Domasławice.

Pitrowa, wś, hr. szaryskie (Węgr.), kościół paraf. gr.-katol., kilka zdrojów szczawiowych, łąki, lasy, 418 mk.

Pitschen 1.) 1213 *Parvum Pyschyn*, 1360 *Piczczin*, wś, pow. strzygłowski, par. kat. Ingramsdorf. W 1842 r. zamek z kaplicą, teatrem, parkiem, fol. z gorzelnią i browarem, młyn wodny, 51 dm., 303 mk. (97 ewang.). 2.) **P.**, niem., ob. *Byczyna*.

Pittarn, wś, pow. karniowski, okr. Osobloha, posiada kościół par. katolicki i szkołę ludową, 957 mk.

Pittehnen (niem.), dobra ryc., pow. morąski, 5 klm. od st. poczt. i tel. Libsztatu. Obszaru 488 ha.

Piwaki, w dok. *Pywaki*, wś, pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bęczkowice, ma 25 dm., 267 mk., 291 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 7 dm., 72 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 196) wś ta dawała dziesięcinę na stół arcybiskupowi, plebanowi zaś w Bęczkowicach tylko kolędę. Por. też *Mojkowice*.

Piwasze, w narzeczu ludowem *Piwaszy*, wś, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Starobin, przy drodze z Brańczyc do Czyżewicz, ma 40 osad; miejscowość nieco falista, grunta szczerkowe, lekkie, urodzajne. *A. Jel.*

Piwce, wś, pow. kaniowski, na pograniczu pow. kijowskiego, o 36 w. od Kaniowa, 8 w. od Rzyszczewa a 7 w. od wsi Wielkie Prucki, par. kat. Rzyszczew, st. poczt. i tel. Kaniów; ma cerkiew, szkółkę, fabrykę cukru towarzystwa romanowskiego (od 1848 r.); wraz z przysiółkiem Małe Prucki 1140 mk. prawosł. i 36 katol., oraz 2033 dzies. ziemi, z której na mocy umowy wykupnej nabyli włościanie 760 dzies. Ludność trudni się rolnictwem i dostawami a bliskość przystani w Rzyszczewie i cukrownia wpłynęły na poprawę bytu materyalnego włościan. W 1741 r. było w P. 60 osad, w 1792 r. 36 osad i łącznie z wsią Onacki 600 mk. W 1863 r. było 568 mk. Cerkiew Woźniesieńska wzniesioną została w 1850 r. na miejsce dawnej, fundowanej w 1722 r. Wieś ta wchodziła niegdyś w skład sstwa kaniowskiego, następnie własność Stefana ks. Lubomirskiego, generała kawaleryi narodowej, w 1789 r. nabyta przez Ignacego Hołowińskiego, stolnika przemyskiego, wraz ze wsią Onacki. W 1840 r. przez Hołowińskich sprzedaną została Józefowi Perro, dziś własność Konopackiej, 1-o voto Perrowej. Do majątku, oprócz przysiołka Małe Prucki, należy wś Lipowy Róg w pow. kijowskim. *J. Krz.*

Piwcze al. *Piewcze*, wś nad rzką Zbityńką, pow. dubieński, odl. o 7 w. na płd. od Mizocza, ma 152 mk., 448 mr. ziemi włośc., 765 mr. dworskiej, w glebie bardzo dobrej. Piękne lasy dębowe. Folwark dworski porządnie zabudowany, posiada wielkie plantacye buraków cukrowych. Okolica wzgórzysta, ma piękne widoki. Należy do dóbr mizockich Józefa hr. Dunina Karwickiego, sędziego okręgu dubieńskiego. Osada starożytna, sięgająca XIV w., należała od najdawniejszych czasów do ordynacyi ostrogskiej (ob. Mizocz). Jakiś czas należała do dóbr biskupów łuckich) ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 203, 207). *J. D. K.*

Piwcze, ob. *Pulce*.

Piwesa, rzeczka w pow. poniewieskim, prawy dopływ Muszy al. Muchy. Bierze początek na płn. od wsi kośc. Aloizów, przy wsi Ejnary, w pobliżu granicy pow. nowoaleksandrowskiego. Początkowo ma kierunek płd.-zach., mija Aloizów, przepływa w pobliżu Sołomieści, poczem stopniowo zmienia kierunek na północny i przyjąwszy od praw. brzegu rzkę Oryą wpada do Muszy o 2 w. poniżej ujścia Ławeny przy okolicy Popiwesa. Niektórzy uważają P. za prawy dopływ Ławeny. Nad P. leżą jeszcze: mko i fol. Antoszew, wsie: Maluny i Ogińce i fol. Stumbryszki.

Piwiczno, jezioro, ob. *Kartuzy* (III, 884).

Piwiszki, wś, pow. trocki, przy dr. żel. warsz.-petersb., między st. Jewie i Żośle.

Piwki 1.) fol. i wś, pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Pniewnik, odl. 35 w. od Radzymina, ma 121 mk. W 1827 r. było 10 dm., 71 mk. W 1873 r. fol. P. rozl. mr. 344; gr. or. i ogr. mr. 227, łąk mr. 18, past. mr. 38, lasu mr. 53, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 9; las nieurządzony. Fol. ten w r. 1869 oddzielony został od dóbr Radoszyna. 2.) **P.**, wś i fol., pow. sochaczewski, gm. Błonie, ma 11 mk., 419 mr. ziemi dwor. 3.) **P.**, fol. i wś, pow. kutnowski, gm. Kutno, par. Łąkoszyn, 57 mk., 251 mr. ziemi dwor., 18 mr. włośc. Fol. należy do dóbr Leszczynek. W 1827 r. było 6 dm., 67 mk. Na początku XVI w. była to wś opustoszała. Łany kmiece gdy były osiadłe dawały dziesięcinę kanonii i prebendzie łęczyckiej, zaś łany folwarczne plebanowi w Łąkoszynie. 4.) **P.**, osada leśna do dóbr krośniewickich należąca, pow. kutnowski, gm. Błonie, par. Krośniewice, 5 mk., ogrodu mr. 15, lasu mr. 358. 5.) **P.**, wś pow. kutnowski, par. Bedlno. Według Lib. Ben. Łaskiego (II, 493) była to wś jak i większa część okolicznych osiedlona przez drobną szlachtę. Dawała dziesięcinę plebanowi w Bedlnie. Obecnie nie istnieje. 6.) **P.**, pow. ostrowski, ob. *Brulino P.* *Br. Ch.*

Piwlanok, wzgórze ze szczytem 290 mt. wys., w zach. stronie Bratkowic, na granicy Rodatycz, pow. gródecki.

Piwne, uroczysko we wsi Krymki, pow. zwinogródzki.

Piwne, lesista gora ze szczytem 716 mt. wys., pod 49° 1′ 20″ płn. szer. a 41° 25′ 20″ wsch. dłg., na granicy Cerkownej i Cissowa, pow. doliński.

Piwnice 1.) niem. *Piwnitz*, wś, pow. brodnicki, st. p. i kol. Książki, tamże par. ew., par. kat. Nieżywięc. Ma 4835·92 mr. obszaru. W 1868 r. 254 bud., 141 dm., 899 mk., 319 kat., 580 ew.; kościół fil. w Osieczku. 2.) **P.**, niem. *Saengerau*, dok. *Pivenz*, *Piffnitz*, dobra ryc., pow. toruński, st. p. i par. ew. Toruń, 9·5 klm. odl., st. tel. i kol. Ostaszewo 5·5 klm. odl., par. kat. Świerczynki. W 1868 r. 23 bud., 11 dm., 138 kat., 16 ew. Razem z karczmą Waldmeister obejmują te dobra 419·09 ha roli or. i ogr., 16·34 łąk, 314·81 lasu, 8·94 nieuż., 8·57 wody, w ogóle 767·75 ha; czysty doch. z grun. 8310 mrk; hodowla skopów rasy Rambouillet. Na polu tutejszem znaleziono ozdobną popielnicę (w zbiorach toruńskiego Copernicus-Verein; ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus zach. przez Ossowskiego, str. 67). P. należały za czasów krzyżackich do komturstwa toruńskiego; dwór czynszował 4 grzyw. (ob. Gesch. d. Kr. Culm, v. Schultz, II, 114). Przez pewien czas liczyły się P. do komturstwa bierzgłowskiego. W 1440 r. miała tu posiadłość rodzina toruńska Rewsob (ob. Kętrz.: O ludn. pol., str. 172). W 1536 r. napotykamy tu braci Andrzeja i Jakuba Dorpowskich (tamże, str. 138). W wizyt. Strzesza czytamy, że tutejsze dobra szlach. dzieliły się na 3 części zaś w 1667 r. na 2: jedna Tomasza Piwnickiego, z której proboszcz pobiera 2 kor. żyta i tyleż owsa i druga wdowy po Michale, której taż właśnie co była ustąpiła synowi „viro militari et bono civi“; z tej części pobiera pleban 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 137 *b*). W 1520 r. nadaje Zygmunt I m. Toruniowi czynsz z fol. tutejszego (ob. Woelky: Urk. B. d. Bist. Culm, II, str. 683). *Ks. Fr.*

Piwnice 1.) niem. *Piwnitz Gross*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. Opaleniec. P. założył Kasper v. Anlock młodszy, starosta niborski, na 40 włókach, za czasów ks. Olbrachta, lokacyą zatwierdzono w r. 1571. W r. 1600 mieszkali tu sami Polacy. 2.) **P.** *Małe* al. *Rokitka*, niem. *P. Klein*, wś, tamże, st. p. i tel. Wielbark. *Ad. N.*

Piwniczna, miasteczko, zwane dawniej *Piwniczna Szyja*, *Pywnyczna Schya*, a ztąd po niemiecku *Kellerhals*, pow. nowosądecki, nad pot. Czercze, posiada kościół murowany z plebanią, magistrat, szkołę i kilka murowanych domów w rynku, zresztą same drewniane zabudowania rozrzucone w górskiej kotlinie, u ujścia potoku Czercze z lew. brzegu do Popradu. Gmina miejska obejmuje także wś Głęboką, położoną od niego na płn., Hanuczów na płd. i wólkę Podolik. Posiada par. rz.-kat., szkołę ludową 1-klas. o 2 ch nauczycielach, urząd poczt. i stacyą kolei państwowej tarnowsko-leluchowskiej na przestrzeni Nowy Sącz-Orlo (26 klm. od N. Sącza a 38 klm. od Orlo). Kotlinę, rozciągającą się na samej granicy węgierskiej, mającą w największem zagłębieniu na praw. brzegu Popradu 369 mt. wznies., otaczają lesiste góry, od wsch. Parchowatka 1005 mt. i Pisana Hala 1044 mt. ku płn. a Kiczera Wielka 810 mt. ku płd., od zach. Wielki Rogacz 1182 mt., Niemkowa 1026 mt., Radowa 1265 mt. i Skałka 1082 mt. bezwzglę-

dnej wysokości. Samo mko liczy 464 dm. i 2808 mk. (1381 męż, 1427 kob.) ale wraz z przysiołkami 519 dm. i 3127 mk. (1539 męż., 1588 kob.). Vollstaend.-Orts-Repeotorium wykazuje 2904 rz.-kat., 6 gr.-kat. i 210 izrael. Z tego przypada na Głęboką 24 dm. i 137 mk., na Hanuczów 24 dm. i 152 mk. a na Podolik 7 dm. i 30 mk. Z obszaru 5074 mr. ma większa pos., należąca do gminy, 2581 mr., mianowicie: 114 roli, 17 łąk, 60 past. i 2330 lasu; mniejsza pos. 2493 mr., a to: 1669 roli, 608 łąk, 1054 past. i 162 lasu. Głównem zajęciem ludności jest rolnictwo i tkactwo, dawniej prowadzono tu ożywiony handel, szczególniej winem z Węgrami, a jeszcze w pierwszej połowie XIX w. istniała papiernia i komora celna. U mieszkańców często trafia się rozdęcie gardła. Haquet porównywał tutejszy lud do kolonistów z nad Renu. Obecnie odbywają się w P. targi co drugi czwartek i 5 dorocznych jarmarków, które jednak służą tylko dla zaspokojenia potrzeb okolicznej ludności. Już za Długosza (L. B., II, 236) była P. miastem królewskiem i miała parafią z kośc. drewnianym M. B. Później stanął tu kościół murowany, który spłonął wraz z częścią miasta w r. 1880, w skutek czego przez dłuższy czas odprawiano nabożeństwo w sali magistratu. Obecnie został kościół prawie całkiem odbudowany. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dekan. starosądeckiego, i obejmuje Kokuszkę, Łomnicę i Młodów. Z tych wsi Łomnica graniczy z P. na wschód a Kokuszka i Młodów na północ. Na przeciwległym brzegu Popradu leży miasteczko węgierskie Mniszek. *Mac.*

Piwnie, w dok. *Pietuchy*, wś na prawym brzegu rzeki Unawy, pow. wasylkowski, ma 846 mk. prawosł. i 28 kat. W 1740 r. było tu 23 osad i wraz ze wsią Kożanką do 400 mk. Cerkiew drewniana p. w. św. Jana Złotoustego, wzniesiona w 1738 r., uposażona jest 56 dzies. ziemi. Jestto stara osada, wspomniana już w dokumencie Włodzimierza Olgierdowicza, kn. kijowskiego, potwierdzającego nadanie majętności Jerzemu ze Skwira kn. Połowcowi Rożynowskiemu. Obecnie należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich.

Piwniewo al. *Horodyszcze*, uroczysko ze śladami obwarowania we wsi Żezelów, w pow. berdyczowskim.

Piwniki, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska, i dwór, własność Sylwestrowicza.

Piwoda, wś, pow. jarosławski, w sapowatej równinie, 193 mt. npm., nad pot. Wyrwą, uchodzącym z praw. brzegu do Sanu. W pobliżu zachodniego krańca wsi przechodzi nad Sanem gościniec z Jarosławia (9·4 klm.) do Sieniawy, od północy i wschodu otaczają osadę sosnowe lasy a od południa podmokłe łąki, przecięte gościńcem z Jarosławia do Oleszyc a zwane ogrodami (195 mt.). Prócz długiej ulicy nad potokiem, zakończonej zabudowaniami większej posiadłości (Jerzego ks. Czartoryskiego) jest jeszcze dalej ku wschodowi grupa domów zwana Hutką, karczma Buczyny i leśniczówka Olchowa. Osada ta należy do par. rzym. i gr.-kat. w Wiązownicy i składa się z 104 dm. i 641 mk. (331 męż., 310 kob.), mianowicie 575 rzym.-kat, i 66 gr.-kat. Obszar więk. pos. ma 3 dm. i 30 mk. (14 męż. i 16 kobiet.), a to 17 rzym.-kat., 6 gr.-kat. i 7 izraelitów. Z obszaru 1868 mr. przypada na pos. więk. 1089 mr. (425 mr. roli, 421 mr. łąk, 172 mr. pastw. i 71 mr. lasu) a na pos. mniejszą 779 mr. (464 mr. roli, 185 mr. łąk i 130 mr. pastw). Jest tu szkoła ludowa. Najbliższemi osadami są: w stronie płd.-zach. Szówsko, połd.-wschod. Makowisko, półn.-wsch, Cetula a półn.-zach. Wiązownica. *Mac.*

Piwogole, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Krużuńce, o 11 w. od gminy a 67 w. od Trok, ma 16 dm., 148 mk. katol. (w 1864 r. 51 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Punie.

Piwojcze, fol., wś i os. karcz., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 21 w. od Trok. Fol. ma 1 dm., 5 mk. katol.; wś 2 dm. i 15 mk. katol.; osada karczm. 3 dm. i 20 mk. żydów.

Piwoń, wś nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Siewierz, ma 33 dm., 275 mk., 230 mr. ziemi dwors.

Piwonia, rzka, wypływa w pow. włodawskim z łąk pod wsią Sosnowice, a przyjąwszy z praw. brzegu kilka strumieni, płynie w kierunku północnym przez Mściska, Nietiachy, Bednarzówkę, pod Chmielowem, przyjąwszy od praw. brzegu strumień od Wichałowa, skręca na zachód, przepływa przez pow. radzyński pod Przewłoką, wraca w pow. włodawski, płynie pod Parczowem i w pow. radzyńskim pod wsią Siemień wpada z praw. brzegu do Tyśmienicy na północ jez. Siemieńskiego. Długa 25 wiorst. W samym Parczowie przyjmuje z lew. brz. Konotopę. *J. Bliz.*

Piwonia, w dok. *Piwonya*, wś nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. i par. Sieciechów. Odl. od Kozienic 17 w., 8 dm., 54 mk., 21 mr. ziemi włośc. Należała do dóbr Głusiec. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z 1569 r. Czisicza i Piwonya alias Kempicza należały do opactwa sieciechowskiego (Pawiński, Małop., 321). *Br. Ch.*

Piwonia 1.) zaśc. szlach. nad rz. Wiją, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 74 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **P.**, karczma w pobliżu rzki Trepieczanki, pow. nowogródzki, przy gościńcu ze Szczors do Ławryszewa, w pobliżu tego ostatniego. *A. Jel.*

Piwonice, w dok. *Pywonycze*, wś i fol. nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. Żydów, par. Do-

brzec, odl. od Kalisza 6 w.; wś P. ma 48 dm., wraz z wsią Lis 346 mk.; fol. 9 dm., 101 mk., młyn wodny. W ostatnich czasach fol., mający 1943 mr. obszaru, uległ parcelacyi. Jestto starożytna osada. W 1886 r. odkryto tu nieopodal rz. Prosny cmentarzysko przedhistoryczne. Według Lib. Ben. Łask. (II, 42) dwa pola w tej wsi dawały dziesięcinę plebanowi w Dobrcu, trzecie zaś na stół arcybiskupi. Według reg. pobor. pow. kaliskiego z 1579 r. wś P., w par. Dobrzecz, własność Agnieszki Lipickiej, posiadała 7 łan., 7 zagrod. (Pawiński, Wielkop., t. I, str. 116). W 1797 r. urodził się tu Teodor Morawski, członek rządu w 1831 r., autor „Dziejów Polski,“ zmarły 1879 r. w Paryżu. W 1881 r. fol. P., z wsiami: Piwonice, Zagórzynek i Lis, miał rozległości dominialnej 388 mr.: gr. or. i ogr. mr. 135, łąk mr. 94, pastw. mr. 71, wody mr. 12, lasu mr. 19, nieuż. mr 57; bud. mur. 6, z drzewa 4; pokłady torfu. Wś P. os. 53, z gr. mr. 289, wś Zagórzynek os. 9, z gr. mr. 72; wś Lis os. 7, z gr. mr. 51. *Br. Ch.*

Piwonie, pustkowie, do Komorowa należące, pow. ostrzeszowski, o 7 klm. na zachód-południe od Miksztata.

Piwońska Struga al. *Gnojnik, Kałki, Lucina* i *Bartkowskie*, lewy dopływ Piekielnicy, z którą wpada do jeziora Szporek. Poczyna się w osadzie Siedlikowskiej, na południe od Miksztata, w pow. ostrzeszowskim, mija pustkowia Szychy, Pasie i Polaki; uchodzi pod Helenowem, ubiegłszy 6 klm. *E. Cal.*

Piworuńce, wś i fol., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Gawejki, o 6 w. od gminy a 42 w. od Wilna; fol. ma 1 dm., 30 mk. katol., wś zaś 6 dm., 36 mk. katol. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); własność Iszorów.

Piwoszuny, wś włość nad jez. Szewgis, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski i dobra skarbowe P., o 10 w. od gminy, 33 dusz rewiz. W 1850 r. do dóbr należały 3 wsie i 1 zaśc., w ogóle 1130 dzies. W 1859 r. było 10 dm. i 87 mk. płci obojej. Par. kościół katol. Wniebowzięcia N. M. P., z drzewa wzniesiony 1825 r. przez ks. Sorokę; posiada obraz M. B. cudami słynący. Na cmentarzu kaplica. Parafia katol., dekanatu mereckiego, dusz 3489. Pierwotnie kościół wzniesiony był w 1648 r., w 1745 r. zniszczony przez pożar, odbudowany został w 1766 roku. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Bundzie, Bolendziszki, Jurkańce, Lesiańce, Kazimirowo, Michałowo, Łatwiańce, Ejgielańce, Romaszyszki, Michejówka, Malwinowo i Nowosady, oraz zaśc. Huta, razem 369 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych i 15 osadników włośc. *J. Krz.*

Piwowaronki, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Leonpol, o 47 w. od Dzisny, ma 5 dm., 33 mk. katol.

Piwowary 1.) wś włośc. nad rz. Birwitą, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 7 w. od gminy a 45 w. od Święcian, 15 dm., 153 mk. katol. (w 1864 r. ma 66 dusz rewiz.). 2.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par retowska, własność Izdebskich.

Piwowarzyszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 2 w. od gminy a 26 w. od Święcian, ma 2 dm., 15 mk. katol. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.).

Piwowszczyzna, rus. *Pywowszczyna*, wś, pow. sokalski, 11 klm. na płnd.-zach. od Sokala, 12 klm. na półn.-wsch. od Bełzu. Na płn. leży Morzków, na wsch. Szmitków, na płd. Siebieczów, na zach. Leszczków. Wieś leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem Brodu, dopływu Bugu. Płynie on przez płd. kraniec obszaru. W płd. stronie obszaru leżą zabudowania wiejskie. W płn., lesistej części, wznosi się wzgórze Grabowo do 273 mt. (znak tryang). W 1880 r. było 247 mk. w gm., 61 na obsz. dwor., między nimi 50 obrz. rz.-kat. Par. rz.-kat. w Ostrowie, gr.-kat. w Siebieczowie. Według Siarczyńskiego pochodzi nazwa wsi od Piwów h. Prawdzic (ob. rkp. Ossol. № 1820). P. tworzy wraz z Siebieczowem jednę gminę katastralną. *Lu. Dz.*

Piwy, miejscowość w pow. kremieńczuckim gub. połtawskiej, nad rzką Hordziejką, w pobliżu Dniepru, wspomniana w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. I: 514 oraz w kronice Samowidca: 138, 282.

Pixtern, *Pixter*, rzeczka, jezioro i dobra w Kurlandyi, ob. *Pikstern.*

Piza, grupa domów w Rożance Niżnej, pow. stryjski.

Piza-Kula (*Pijsen*), wś, w Kurlandyi, zamieszkana przez Liwów, należy do dóbr Dondangen (ob. t. V, 357).

Pizineck, os. w Kurlandyi, zamieszkana przez Liwów (ob. t. V, 358).

Pizuny al. *Pizony, Stubienka*, młyn na obsz. dwor. Łukawicy, pow. cieszanowski.

Piża, rzka, ob. *Pisia.*

Pižaroś, rzka, lewy dopływ rzki Bałtowa w Kurlandyi, przybiera Kal, Rumbi i Sartis.

Plac, niem. *Schubertsguth*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. poczt. Dźwierzuty.

Place, niem. *Placi*, wyb. do Kielna należące, pow. wejherowski, st. poczt. Kielna, odl. od m. pow. wynosi $3^1/_4$ mili. W 1871 r. 22 dm., 154 mk.

Placencya 1.) wś, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Łowicz, odl. 5 w. od Łowicza, ma 15 dm., 105 mk., 384 mr. ziemi włośc. W 1827

r. było 12 dm., 90 mk. Wś ta równie jak i poblizka Parma, zostały założone podobno w zeszłym stuleciu przez ks. Radziwiłłównę, twórczynię Arkadyi. Według wizytacyi bisk. Raczyńskiego było tu w 1810 r. 69 komunikujących. 2.) **P.**, ob. *Kodeń* (IV, 240).

Plachowa al. *Płachowa*, wś nad bezim. ruczajem, wysychającym podczas lata, pow. berdyczowski, par. kat. Machnówka (o 4 w.), ma 606 mk. prawosł., 58 katol., 1815 dzies. ziemi. Cerkiew pod w. św. Anny, drewniana, wzniesiona w zeszłym wieku, uposażona jest 46 dzies. ziemi. Do par. praw. należy fol. Klimów. P. powstała po 1776 r. na gruntach Machnówki. Własność ks. Olimpii Radziwiłłowej. W 1846 r. zmarł tu Michał Wojciechowski, t. z. Michałko, głośny lekarz, samouk (ob. *Mukarów*). *J. Krz.*

Plachowce, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kiemieliszki, okr. wiejski Litwiany, o 8 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr Uswiaszcz, Soroków.

Plachten, pow, jańsborski, ob. *Pawłoczyny*.

Plackheim (niem.), dobra ryc., pow. frydlądzki, nad poboczną rzeczką Łyny, blisko granicy powiatu labiewskiego, $4^1/_2$ klm. na płn. od msta powiatowego, st. poczt. i tel. Frydlądu. Obszaru 281 ha.

Plackówka, przys. do Raniżowa, pow. kolbuszowski, nad Młynówką uckodzącą z praw. brzegu do Zyzogi, powstał z os. karczemnej położonej wśród lasów i ma 4 dm. i 34 mk.

Placówka, pow. warszawski, gm. Zaborów, par. Borzęcin. Nie pomieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Placówka 1.) osada prywat., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 50 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z m. Ilii do mka Radoszkowicz, 2 dm., 10 mk. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 12 w. od gminy, 2 dusz rewiz; należy do dóbr Czerwony, Dwór Parczewskich.

Placydów, wś, pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Kazimierz, ma 9 dm., 50 mk., 97 mr. ziemi włośc.

Placyna, wioska, pow. mohylewski, okr. pol. i par. Bar, gdzie też st. poczt. i telegr., gm. Tereszki, o 5 w. od Baru, ma 19 osad, 64 mk., 62 dzies. ziemi włośc., 101 dz. dworskiej. Wś bezleśna, grunt glinkowaty i górzysty. Należała dawniej do Franciszka Zielińskiego, później Czerkawskich, dziś Leśniewiczów.

Pladden 1.) (niem.), wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, st. poczt. Gruenheide. 2.) **P.** al. *Gillaruhnen*, tamże. 3.) **P.**, ob. *Maruhnen Gross*.

Plaeswitz, 1298 *Pelascowiz*, 1375 *Pelaskewicz*, wś i dobra, pow. strzygłowski, odl $2^1/_8$ od mta pow., par. ewang. Mieczków (Metschkau), katol. Peicherwitz. W 1842 r. piękny zamek z wieżą, parkiem i cieplarniami, folw., 64 dm., 489 mk. (69 katol.), szkoła ewang. od 1755 r. Istniał tu kościół katolicki, zburzony w czasie 30 letniej wojny. Do P. należy fol. Johnsdorf, który w 1375 r. był wsią.

Plaetschenmuehle, młyn wodny we wsi Gross Kotzenau, pow. lubijski.

Plaetscherdorf, część wsi Gross Kotzenau, pow. lubijski.

Plagbuden (niem.), wś, pow. gierdawski, nad granicą gołdapskiego, st. p. Abelischken.

Plagi, wś, pow. władysławowski, gm. Syntowty, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 29 w., ma 13 dm., 121 mk. W 1827 r. było 6 dm., 56 mk.

Plagow (niem.), dobra ryc. nad jezior. t. n., w Pomeranii, pow. drawenburski, st. p. tel. i kol. Czaplinek, 4 klm. odl. Ma 903·99 ha obszaru. Jezioro to (Lacum Plavense) wymienione już w dok. z 1251 r. (ob. Kod. dypl. Wielkop., № 297).

Plagutschen al. *Wingsnupoehnen Klein*, wś na prus. Litwie, pow. nizinny, st. p. i tel. Skaisgirren.

Plagwitz, 1217 *Placuitz*, wś i dobra, pow. lwowski na Szląsku. Składa się z dwóch części: dóbr prywatnych i dóbr rządowych, dawniej do komandoryi maltańskiej należących. Zamek tutejszy, nabyty przez rząd, został obrócony na zakład rządowy dla obłąkanych. W 1842 r. na części dóbr prywatnych było 130 dm., 797 mk. (61 katol.), w części rządowej 24 dm., 128 mk. (4 katol.). W 1813 r. zaszło tu w dniu 29 sierpnia spotkanie wojsk rossyjskich z francuzkim oddziałem, który w liczbie 3000 ludzi dostał się do niewoli.

Plaitil (niem.), dobra, pow. gierdawski, st. poczt. Nordenbork.

Plakówka, wś nad rzką Prusianką, pow. czehryński, na pograniczu pow. czerkaskiego, na płn.-zach. od Kamionki a płd.-wsch. od Smiły, ma 640 mk. Cerkiew Bohosłowska, drewniana, wzniesiona w 1762 r. na miejsce dawniej będącej tu kaplicy, uposażoną jest 36 dzies. ziemi. W 1808 r. było tu 51 osad i 576 mk. Należy do dóbr Kamionka Dawydowych, sukcesorów ks. Potemkina. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3. 177.

Plampen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. pilkałowski, st. p. Kussen.

Plan, os., pow. międzychodzki, o 5 klm. na północo-wschód od Skwierzyny, na praw. brz. Warty, pod Świniarami; poczta w Skwierzynie. Nie wykazana w spisie gmin i okręgów.

Plane, rz., lewy dopływ rz. Aa w Kurlandyi, w parafii bauskiej, przyjmuje rzkę Kauze (Kauca).

Plane al. *Płonia*, rzeka, lewy dopływ Szprei, lewego dopływu Haweli.

Planen, dobra prywatne, w okr. tukumskim,

pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya). Należy do nich fol. Neuhof.

Planitz (niem.), dobra w Pomeranii, pow. Franzenburg, st. p. Barth 3·5 klm. odl., st. kol. Stralsund.

Planszcze, dok. 1283 *Planssa*, jezioro wymienione w starych dok. jako średnia część północnych jezior raduńskich, między Białą i Rekowem, w pow. wejherowskim. Dawniej było zapewne bardziej odgraniczone. Dziś prawie zupełnie zlewa się z postronnemi jeziorami, tak że go trudniej rozróżnić. Należało do panien norbertanek w Żukowie (ob. Klasztory żeńskie, przez ks. Fankidejskiego, str. 60). Perlbach sądzi, że stanowiło część jez. Kłodna w pow. wejherowskim (P. U. B. str. 327).

Planta 1.) fol., pow. opatowski, gm. i par. Iwaniska, odl. od Opatowa 13 w., ma 8 dm., 99 mk., 2676 mr. ziemi dwors. W 1827 r. było 7 dm., 68 mk. 2.) **P.**, fol., pow. radzyński, gm. Brzozowy Kąt, par. Wohyń, odl. 25 w. od Międzyrzecza, ma 9 dm., 50 mk., 1160 mr. obszaru. Należy do dóbr Wohyń. 3.) **P.**, wś i fol., pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 17 w., od Raczek 4 w. Leży w pasie granicznym; ma 18 dm., 126 mk. Fol. ten stanowi attyn. fol. Szkocya. Należał niegdyś do dóbr Dowspuda (Paców), skonfiskowanych w 1835 r. 4.) **P.**, wś, pow. sejneński, gm. i par. Mirosław, odl. od Sejn 46 w., ma 8 dm., 61 mk. Należała do dóbr Mirosław. *Br. Ch.*

Planta 1.) urzęd. *Planty*, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szczuczyn, o 2 w. od Szczuczyna, ma 12 dm., 138 mk. (70 dusz rewiz.); należy do dóbr Szczuczyn, ks. Druckich Lubeckich. 2.) **P.** *Murowana*, dobra, pow. piński, na tak zw. Zahorodziu, w 1 okr. pol. pohostskim, gm. Pohost-Zahorodny, przy drodze wiodącej z Pohosta do Dobrosławki, dość dawne dziedzictwo Nielubowiczów. Wraz z wsiami Botowem i Czuchowem ma 246 mk. i 3838 dzies. ziemi. Miejscowość nieco falista, grunta urodzajne, szczerkowe, znajdują się pokłady gliny. W rezydencyi dziedzica księgozbiór, archiwa rodzinne i nieco pamiątek. 3.) **P.**, wś, fol. i wielkie dobra, w płn.-zach. str. pow. pińskiego, w 4 okr. pol. telechańskim, gm. Święta-Wola, dziedzictwo Puśłowskich, ma 77 mk. i około 963 włók; gorzelnia, grunta lekkie, łąk błotnych wielka obfitość. 4.) **P.**, fol., pow. piński, w 2 okr. pol., ma 1376 dzies. ziemi, własność Andrzejkowiczów. Do dóbr należy wś Lubin.

Plantage al. *Hartmanns* i *Maulbeer-Plantage* (niem.), dobra, pow. elbląski, st. poczt., paraf. kat. i ew. Elbląg $^3/_8$ mili odl., zawierają 4 posiadłości, 110 mr. obszaru. W 1868 r. 29 mk., 7 kat., 22 ew., 5 dm. Zostały założone w 1782 r., stanowią wieczystą dzierżawę. *Ks. Fr.*

Plantaż al. *Plantage*, wybudowanie, pow. średzki. Wchodzi w skład okr. miejskiego Środa.

Plantikow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Naugard, st. p. Daber.

Plantonopol, ob. *Plantopol.*

Plantopol al. *Plantonopol*, fol., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski Zahorze, o 41 w. od Dzisny, ma 1 dm. i 16 mk. katol.

Plantoszczyzna, wś, pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, par. Wistka, ma 24 mk., 85 mr. ziemi włośc.

Plantówka 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 95 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **P.**, wś na lewym brzegu rz. Mraju, pow. borysowski, gm. Mściż, ma przeszło 67 mr. ziemi włośc.

Planty 1.) fol., pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, pomiędzy Cierebichowem i Syciećem; miejscowość odosobniona, nizinna, samotna. 2.) **P.**, ob. *Planta.*

Plaryszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Wilna, 2 dm., 13 mk. katol.

Plaschichen (niem.), jezioro w pow. reszelskim, w dobrach *Jeziorany.*

Plaschken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, 6 klm. na płn.-zach. od st. kol. tylżycko-kłajpedzkiej Stonischken, 18 klm. na półn.-zach. od Tylży, nad rzką Jaegą, poboczną Rusi, w jednostajnej, urodzajnej dolinie. W 1875 r. 432 mk. ewang. Ma urodzajną ziemię i dobre łąki wzdłuż brzegów rzeki, groblami przeciw powodziom nie zabezpieczone. Uchodzą za najlepsze łąki w nizinach. Po ustąpieniu wody, rośnie trawa niezwykle szybko i obficie, tak iż bardzo często wydaje morga magdeburska w dwóch sianobraniach 50 cent. siana. Powódź nanosi na nie szlam który je tak urodzajnemi czyni. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem koni i bydła; wysyłają wiele masła do Królewca i Tylży. Agent. poczt. w miejscu, poczta piesza do Stonischken.

Plasewicze, wś włośc. u źródeł rzki Lidoja al. Lidzieja, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Kołyszki, o 8 w. od Lidy, ma 23 dm., 207 mk. (108 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Lida.

Plaskosz, niem. *Plaskau*, pustkowie, dawniej do Tucholi należące, teraz w wieczystą dzierżawę puszczone, pow. tucholski, st. poczt. i kol., par. kat. i ew. Tuchola, pół mili odl. W 1868 r. 3 bud., 1 dm., 12 mk. ew. Por. *Hozanna.* *Ks. Fr.*

Plasno (dok. z r. 1338), zapewne *Plęsno*, dwa jeziora w pobliżu Jeżewa i Taszewa, pow. świecki; jedno z nich należało do bisk. kujawskich (ob. Majątki biskupie przez ks. Kujota, str. 94). *Ks. Fr.*

Plasowo, ob. *Płazowo.*

Plasson, dawna nazwa dóbr Isnauda, w pow. lucyńskim.

Plassow (niem.), ob. *Płaczewo.*

Plastichow (niem.), dobra w Pomeranii, pow. kamieński, st. poczt. Kamień, 9·5 klm. odl.

Plastowo, fol. do Karczewa należący, pow. kościański, o 9 klm. na płn.-wschód od Grodziska, par. Łęki Wielkie, poczta w Wołkowie, st. dr. żel. o 14 klm. w Kościanie, własność Emilii Chłapowskiej. W 1392 r. pisał się Stanisław z P., 1580 r. leżało P. pustkami. W 1773—75 r. wiódł spory graniczne właściciel P. z Józefem Mielżyńskim, dziedzicem Borzysławia. Przy schyłku zeszłego wieku należało do Maksymiliana Mielżyńskiego, później do Dzieduszyckich. *E. Cal.*

Plaszewo, w dokum. *Plaszowa Wielka*, wś cerkiewna przy ujściu rzki Plaszowy do Styru, pow. dubieński, na wschód od Beresteczka. O przeszłości dziejowej ob. Pamiat. kij. Arch. kom., t. IV, cz. 2: 116; Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 133, 134. *J. Krz.*

Plaszki, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 5 w. od Święcian, ma 7 dm., 42 mk. katol.

Plaszowa, w dokum. *Pleszywa*, *Plaszew*, rzeczka w pow. dubieńskim, prawy dopływ Styru, bierze początek na granicy pow. krzemienieckiego, około wsi Plaszówki (Płaszowy Małej), płynie na Kozin, Zabokrzyki i uchodzi pod wsią Plaszowa (Wielka), powyżej Beresteczka.

Plaszowa 1.) *Mała*, ob. *Plaszówkn.* 2.) **P.** *Wielka*, ob. *Plaszewo.*

Plaszówka, w dokum. *Plaszowa Mała*, wś nad rzką Plaszową, pow. dubieński, na płd.-wschód od Beresteczka, ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 134.

Plaszwig al. *Plastwich* dok. *Plastenwic*, *Plastewik*, wś kośc. i młyn, na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. p. i tel. Packhausen. Założona „in campo, qui Scolyten dicitur.“ Kapituła warmińska wystawia sołtysowi Eberhardowi w 1305 r. nowy dokument nadawczy, ponieważ pierwszy zaginął. Wieś wielka, bo 82 włók licząca, a dokument wyraźnie mówi: „scultetus Ebirhardus una cum aliis scultetis.“ Lustracya z 1656 r. wymienia 77 włók, 15 chł., 2 sołtysów, młyn i 2 karcz., którzy 2 łaszty 39 szef. owsa, 114 kur, 70 gęsi, 15 wiąz. lnu, 196 fl. ad. mens. płacą (ob. Docum. hist. Warm., I i III., Zeitschrift f. Gesch. Erml., 1879/80, p. 208). *Ad. N.*

Plata, rz., dopływ Wenty w Kurlandyi z prawej strony, w par. windawskiej.

Platen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. p. i tel. Pillupoenen.

Platen, dawniej *Schloss Platen*, niem., dobra ryc., pow. wejherowski, st. p., tel., kol. i par. kat. Luzin, 4 klm. odl., par. ew. Bolszewo. Razem z Nowem Kębłowem obejmują 357·45 ha roli orn. i ogr., 51·06 łąk torfowych, 280·85 lasu, w ogóle 689·36 ha; czysty dochód 1500 mrk. Cegielnia, sprzedaż torfu, mlekarnia. W P. było 1871 r. 3 dm., 5 dym., 27 mk. Por. *Kębłowo.* *Kś. Fr.*

Platendynk, 1717 r., niem. *Platendienst*, dobra szlach i wś, pow. chojnicki, par. kat. Człuchowo 1 milę odl., ew. Chojnice, st. p. Wierzchowo, 4 klm. odl. Ma 1237·18 mr. obszaru. W 1868 r. 21 bud., 7 dm., 65 mk., 36 kat., 29 ew., hodowla bydła i owiec. Według taryfy z 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił tu Wollensleger (Wolszlegier) od 12½ włók fol. i ogr. 12 fl. 23 gr., dobra tutejsze należały wówczes do pow. człuchowskiego (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Poznaniu, 1871, str. 189). Podług taryfy na symplę z 1717 r. płacił P. 23 gr. 9 den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). W 1356 r. nadaje w. mistrz Winrich v. Kniprode braciom Henning i Pawłowi i ich spadkobiercom 16 włók na polu „zum Platendienst,“ na prawie chełm; za to mają czynić jedną służbę w lekkiej zbroi i wykonywać drugie powinności (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 20). W XVIII w. P. należał do Grabowskich (ob. Grabowo, t. II, 786). *Kś. Fr.*

Platenheim (niem.), ob. *Płotowo.*

Platenhof (niem.), wś nad rz. Świętą, pow. malborski, st. p. i par. ew. Nowydwór, kat. Tiegenhagen; zawiera 8 gbur. posiadeł i 2 zagr., 26 włók 19 mr. obszaru. W 1858 r. 140 mk., 16 kat., 69 ew., 16 menonitów, 18 dm. Wś ta leży wśród żyznych żuław malborskich, o 3¾ mili na zachód od Malborga. *Kś. Fr.*

Platenischken 1.) *Gross*, wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, st. p. Didlacken. 2.) **P.** *Klein*, dobra, tamże.

Platenrode, dobra szlach., pow. wejherowski, st. p., kol., i par. kat. Luzin, 6 klm. odl. W 1871 r. było tu 5 dm., 16 dymów, 94 mk. Razem z Kębłowskim Młynem obejmują te dobra 297·08 ha roli or. i ogr., 62·64 łąk, 33·06 pastw., 130·97 lasu, 14·72 nieuż., 0,67 wody, w ogóle 539·14 ha; czysty dochód z gruntu 3033 mrk; hodowla bydła, sprzedaż masła, cegielnia. *Kś. Fr.*

Platerów, dawniej *Bortkuszki* (ob.), dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki. Od 1872 r. własność hr. Gustawa de Broel Platera. W P. przechowują się cenne pamiątki, po zgasłej senatorskiej gałęzi Żabów i galerya portretów familijnych. Piękny i ozdobnie urządzony pałac czyni z P. jedną z najpiękniejszych rezydencyi na Litwie.

Plathe (niem.), miasto w Pomeranii, pow. Regenwalde, na lew. brzegu Regi, w punkcie

gdzie się krzyżują szosy z Szczecina do Gdańska i z Treptow do Labes. W pobliżu są bory sosnowe, bukowe i brzozowe; okolica pagórkowata, malownicza. Gleba piaszczysta, gliniasta, z torfowymi pokładami. Wzdłuż Regi ciągną się ogrody z żyzną ziemią. W 1885 r. było tu 2226 mk., prawie samych ewang., trudniących się rolnictwem i hodowlą bydła, które utuczone wysyłają do Berlina i Hamburga. Z starożytnych zabytków zasługują na wzmiankę ruiny zamku, w połowie XV w. zburzonego. Nowy, jeszcze istniejący zamek, pochodzi z XVI w. Są tu 2 król. zakłady dla preparandów i agentura poczt. 3 kl. *Ks. Fr.*

Platkow (niem.), dobra w Marchii brandenburskiej, pow. Lebus; własność szeroko rozgałęzionej familii Marwiczów.

Platlak (niem.), wś, pow. rastemborski, st. p. Winda.

Platno, fol., pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Lubcz, par. katolicka we Wsielubiu ; miejscowość wzgórzysta, bezleśna, grunta żyzne. *A. Jel.*

Platohn 1.) *Alt*, dobra koronne, w okr. i par. mitawskiej, pow. dobleński (Kurlandya). 2.) **P.** *Neu*, dobra koronne, tamże. 3.) **P.** *Gross*, dobra prywatne, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. zessawska. Należy do nich fol. Graenzwald.

Platon, fol., pow. wieluński, gm. Wydrzyn, par, Łagiewniki, odl. 9 w., ma 2 dm., 30 mk. Fol. ten, w 1876 r. oddzielony od dóbr Teklin, ma rozl. 306 mr.: gr. or. i ogr. mr. 225, łąk mr. 76, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 7.

Platona, *Platonia*, niem. *Platone*, rzeka, lewy dopływ kurlandzkiej Aa, w par. mitawskiej, przyjmuje Szudrabę i Drykszną.

Platteinen, ob. *Płatyny*.

Plattgaln, fol. dóbr pryw. Aprikken, w okr. hazenpockim, pow. grobiński, par. durbska.

Plattnick, właściwie *Błotnik*, fol., pow. sycowski, należy do Wojcieszkowic.

Platvitz (niem.), dobra, pow. Rugia, st. p. Bergen, 5 klm. odl., własn klasztoru St. Juergen w Stralsundzie.

Platzig, niem., ob. *Płaszczyce*.

Plaue (niem.), targowisko i dobra rycerskie w Brandenburgii, pow. Westhavelland, 10 klm. na zach. od m. Brandenburg nad Hawelą. W 1877 r. 2201 mk., głównie ewang. W pobliżu stał zamek tejże nazwy, siedziba starej familii słowiańskiej Quitzow. Elektor Fryderyk I zburzył go w 1414 r., szczególnie za pomocą ogromnego działa zwanego Faule Grete.

Plauen, ob. *Pławno*.

Plauenthin (niem.), dobra ryc., pow. kołobrzeski, st. p. Gr. Jestin.

Plaumilki, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretina, o 11 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Lubochow, Ejsmontów.

Plauschinnen (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. p. i tel. Kraupischken. 2.) **P.**) wś i wyb. na prus. Litwie, pow. nizinny, nad strugą poboczną Ossy, w okolicy lesistej, blisko 7 klm. na płn.-wsch. odl. od st. p. i tel. Skaisgirren. *Ad. N.*

Plauschkehmen al. *Plauszkehmen* (niem.), wś na prus. Mazurach, pow. gołdapski, st. p. Dubeningken.

Plauschwarren (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, blisko Tylży, na prawym brzegu Niemna, nad jeziorkiem, których pełno w tej okolicy, st. p., tel. i kol. żel. Tylża. 2.) **P.** *Wielkie*, niem. *P. Gross*, dobra ryc., tamże, na płn. od wsi, należą do dóbr ryc. Schilleningken. 3.) **P.** *Małe*, niem. *P. Klein*, wś, tamże. *Ad. N.*

Plausen (niem.), wś kośc. na niem. Warmii, najwyżej na płn. wysunięta, blisko granicy pow. rastemborskiego, licbarskiego i frydlądzkiego, w dek. reszelskim, około 5 klm. na płn. od st. p. i tel. Bisztynka. Wś na prawie chełm. założoną została z 80 włók i jednej wolnej, na której wś stała; 8 włók dla sołtysa, 6 dla kościoła paraf. *Ad. N.*

Plaustendorf (niem.), wś, pow. frydlądzki, st. p., tel. i kol. żel. Frydląd.

Plauszki 1, 1.) zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Wójtostwo Sudaty, o 9 w. od gminy, ma 2 dm., 20 mk. kat. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.). 2.) **P.** 2, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretona, o 13 w. od gminy, ma 2 dm., 17 mk. kat. (10 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Bujwidy Jodiszki.

Plauszkiecie, zaśc. włośc. nad rz. Połsodzis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski Drabiszki, o 12 w. od gminy a 36 w. od Święcian, ma 1 dm., 9 mk. kat. (5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łabonary.

Plauten (niem.), wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, przy trakcie z Melzaku do Landsbergu, nad strugą, st. p. Lichtenau.

Plauth (niem.), ob. *Pławty*.

Plautwehnen (niem.), wś, pow. rybacki, st. p. St. Lorenz.

Plautzig, ob. *Pluski*.

Plautzig-See (niem.), jezioro pod Witkowem, pow. wałecki, zostaje w związku z Dobrzycą, prawym dopływem Głdy.

Plawanów, pierwotna nazwa wsi Lipowiec, w pow. kartuskim (ob. *Lipowiec*, 2.), t. V, 289).

Plawec, zapewne *Pławce*, po węg. *Palocsa*, miasteczko w hr. szaryskiem (Węg.), nad rz. Popradem. Ma kościół katol. paraf., młyn wo-

dny i tartak, 1122 mk. Naprzeciw miasteczka na wzgórzu stoi zamieszkały zamek.

Plawen, fol. dóbr Nurmhusen, w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya).

Plawischken (niem.), wś na prus. Mazurach, pow. gołdapski, st. p. Gawaiten.

Plawneeken, łot. *Plawneeku-Mujża*, pol. *Pławniki*, fol. dóbr pryw. Neuenburg, w okr. i pow. tukumskim, par. neuenburska.

Plawneeku-mujża, ob. *Plawneeken*.

Plawnica, po węg. *Plavnicza*, wś, hr. szaryskie (Węg.), nad rz. Popradem. Ma kościół paraf. katol. i ewang. i 1223 mk. Lasy, łąki, uprawa lnu.

Plawty, ob. *Pławty*.

Płachawy, niem. *Plonchaw*, w dok. *Plumecow*, *Plenchaw*, *Plemichau*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p., tel. i kol. Gorzuchowo, 37 klm. odl., par. kat. Sarnowo, ew. W. Lunawy. W 1868 r. 15 bud., 10 dm., 110 mk., 65 kat., 45 ew.; razem z Brzezinami obejmują te dobra 335·35 ha roli or. i ogr., 39·16 łąk, 4·4 past., 10·25 lasu, 7·66 nieuż., w ogóle 396·82 ha; czysty doch. z gruntu 6480 mrk. Za czasów krzyżackich należały P. do komturstwa starogrodzkiego. W 1369 r. posiadał je Jesko von Plumeco kaszt. wyszogrodzki, 1447 Otto von Plenchaw (ob. Gesch. d. Stadt Kulm von Schultz, I, 201). Teraźniejszy właściciel Niemiec, nabył te dobra wraz z Brzezinami przed kilku laty za 145,000 tal. *Kś. Fr.*

Płachawy, fol. na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, st. p. Marwałd.

Płachoty, niem. *Friedeck*, dawniej *Plonchott*, dok. *Plenchaw*, *Plenkau*, dobra ryc., pow. brodnicki, st. p. i tel i par. kat. Wrocki, 2·3 klm. odl. st. kol. W. Książki, dworzec 15.5 klm. odl., par. ew. Kawki. W 1868 r. 33 bud., 12 dm., 223 mk., 147 kat., 76 ew., 1173·38 ha obszaru. Z przyległościami we Wrockach i w Kawkach obejmują te dobra 545 ha roli or. i ogr., 40 łąk, 5 past., 7 lasu, 17·05 nieuż., razem 614·05 ha; czysty doch. z gruntu 2469 mrk; gorzelnia, ceglarnia, mlekarnia, hodowla tuczonego bydła. P. leżą nad bitym traktem na zach. od Brodnicy; za czasów krzyżackich liczono je do komturstwa golubskiego (por. Golub, II, 659). W 1483 r. sprzedają tę wś Jan Dąbrowski, chorąży chełmiński i Konrad z Płachot Czernin (Hohendorf), Janowi Brandt (ob. Kętrz.: O ludn. pol., str. 195). W wizyt. Potockiego z r. 1706 czytamy: Villa Płachoty, bona terrestria per decretum Consistoriale a. 1699 conditum, exsolvit quotannis coretos siliginis 4, totidem avenae (str. 555). *Kś. Fr.*

Płąs, jeziorko w Czarnotkach, pow. średzki.

Płąski, ob. *Płęsy*.

Płąskowa Dąbrowa, wś, pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków, odl. od Końskich 27 w., ma 15 dm., 95 mk., 95 mr. ziemi włośc.

Płąskowice, w dok. *Planskovicze*, fol. majorat, pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków, odl. od Końskich 28 w., ma 5 dm., 16 mk., 377 mr. ziemi dwor. Istniała tu fryszerka i huta żelazna. W 1827 r. było 14 dm., 126 mk. P. wchodziły w skład dóbr starostwa opoczyńskiego. Według Lib. Ben. Długosza (I, 324, 325) Planszkowice W., w par. Falków, własność Jana Giszczyckiego, miała kmieci, którzy płacili dziesięcinę kantoryi sandomierskiej snopową i konopną, wartości około trzech grzywien. Była też karczma i zagrodnicy. Wspomina tę wś i Lib. Ben. Łaskiego (I, 600). Według reg. pobor. pow. opoczyńskiego z 1508 r. wś Plaskowicze wraz z innemi, należącemi do Andrzeja Grzyczky, płaciły 7 grzyw. 20 gr. 2 den. W 1577 r. Plaskowicze z Turowicami, w par. Falków, własność Piotra Lutomierskiego, miały 2 łany, 6 zagr. z rolą (Pawiński: Małop., 290, 483).

Płąskowo 1.) w XVI wieku *Plaszthkowo*, niem. *Plonskowo*, wś, pow. wągrowiecki, o 7 klm. na płd. od Mieściska; par. i poczta w Popowie, st. dr. żel. o 22 klm. w Rogoźnie; 17 dm., 176 mk. (142 kąt. i 34 prot.). Według Lib. Ben. Łask. (I, 77) były tu tylko łany szlacheckie i ogrodziarze, dający po korcu owsa plebanowi jako meszne. W 1580 r. należały do czterech Płąskowskich, a w r. 1618 do Wojciecha Wielowickiego i Mikołaja Płąskowskiego. 2.) **P.**, os. wiejska, tamże, 5 dm., 45 mk. (34 kat. i 11 prot.). *E. Cal.*

Płąsno, jezioro niedaleko Serocka, pow. świecki; około niego ciągnie się las i piękne łąki. *Kś. Fr.*

Płąsy, fol. i os. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. Skrzynki, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 36 w.; fol. ma 1 dm., 8 mk.

Plebanalna Góra, część Bonowa, pow. jaworowski.

Plebańce 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Dąbrówka, o 6 w. od gminy, 39 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Lida. 2.) **P.**, wś włośc. nad rz. Żylanką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Holszany, o 1 w. od gminy a 19 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 91 mk., w tej liczbie 64 katol. i 27 prawosł. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Juryzdyka Holszany. 3.) **P.**, fol. rząd. i wś włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Dołhinów, okr. wiejski Żyźniewo, o 3 w. od gminy; fol. ma 1 dm., 12 mk. prawosł., wś zaś 4 dm. i 24 mk. (13 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Plebańcy, wś poduchowna, pow. miński, w gm. samochwałowickiej, przy drodze z Kajkowa do Siennicy, należała do 1835 r. do bernardynek mińskich, odtąd zabrana na skarb, ma 23 osad pełnonadziałowych; grunta dobre

szczerkowe, miejscowość dość leśna. Cerkiewka na cmentarzu grzebalnym. *A. Jel.*

Plebania al. *Juryzdyka*, wś rząd. nad rz. Uszą, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 38 w. od m. Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, 14 dm., 102 mk. Był tu kościół katol. murowany (w 1866 r.).

Plebania 1.) przedmieście miasta Drohobycza. 2.) **P.**, folwark w Delejowie, pow. stanisławowski. 3.) **P.**, część Łanów, pow. stanisławowski.

Plebania 1.) fol., pow. babimoski, pod Babimostem. Miał w 1843 r. 2 dm., 18 mk.; niewykazany w nowszych spisach urzędowych. 2.) **P.**, niem. *Probsteivorwerk*, plebania, folw. proboszczowski, pod Kleckiem, pow. gnieźnieński, 2 dm., 34 mk.

Plebania Wola, wś i fol. nad rz. Konotopą, pow. włodawski, gm. Dębowa Kłoda, par. Parczew. Wś ma 54 dm., 393 mk., 548 mr. ziemi a wraz z fol. Borki 938 mr.; gleba żytnia. W 1827 r. było 46 dm., 236 mk. Wś ta dawniej była własnością probostwa parczewskiego.

Plebaniszki 1.) wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kronie, o 42 w. od Trok, ma 7 dm., 83 mk., w tej liczbie 8 prawosł. i 75 katol. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś na lew. brzegu Wilii, pow. kowieński, par. Kormiałów, gm. aleksandrowska, o 8 w. od Kowna. 3.) **P.** al. *Wierchpolnickie Uroczysko*, pow. grodzieński, na wschód od Polnicy. *J. Krz.*

Plebanka 1.) fol., pow. nieszawski, gm. Służewo, par. Ostrowąs, odl. 10 w. od Nieszawy, ma 70 mk. Na obszarze fol. znajduje się małe jezioro i pokłady torfu. W 1827 r. był tu 1 dm., 20 mk. W 1886 r. fol. P. miał rozl. mr. 468: gr. or. i ogr. mr. 321, łąk mr. 85, wody mr. 54, nieuż. mr. 8; bud. mur. 8, z drzewa 2; płodozmian 12-polowy; pokłady torfu. 2.) **P.**, fol., pow. nieszawski, gm. Lubanie, par. Nieszawa, odl. 4 w. od Nieszawy. W 1827 r. było 4 dm., 23 mk. W 1879 r. fol. P. Poduchowna rozl. mr. 203: gr. or. i ogr. mr. 191, łąk mr. 3, past. mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. mur. 5, z drzewa 6. 3.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. Pawłowice, par. Stężyca, 2 dm., 13 mk., 43 mr. ziemi. 4.) **P.**, kol., pow. lipnowski, ob. *Białebłoty*. *Br. Ch.*

Plebanka, posiadłość, pow. inowrocławski, o 10 klm. na płd. od Gniewkowa i o 11 klm. na wsch. od Inowrocławia, pod wsią kościelną Parchanie. Niewykazana w Spisach urzędowych.

Plebanka, majętność proboszczowska, pow. chełmiński, leży przy Wąbrzeźnie i obejmuje 484·4 mr. obszaru. W 1868 r. 9 dm., 8 mk., 5 kat., 3 ew.

Plebanki 1.) wś, pow. kolski, gm. Budzisław Kolski, par. Babiak, odl. od Koła 13 w., ma 8 dm., 55 mk., 129 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Osiek. 2.) **P.**, fol. poduchowny, pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy 7 w., ma 1 dm., 20 mk. 3.) **P.**, wś, w par. Łąkoszyn, (pow. kutnowski). Obecnie nie istnieje. Według Lib. Ben. Łaskiego (II, 483) mieszkała tu cząstkowa szlachta. Mapa Chrzanowskiego wykazuje tę osadę, nieznaną spisom urzędowym ostatnim. 4.) **P.** al. *Krzewo P.*, wś, pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Zawady. Ob. *Krzewo*. *Br. Ch.*

Plebanki, posiadłość, pow. wągrowiecki, tuż pod Łeknem, 3 dm. i 30 mk. Wchodzi w skład okręgu miejskiego.

Plebanki, grupa domów w Sądowej Wiszni, pow. mościski.

Plebanowce, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Glinicze, o 4 w. od Wasiliszek a 36 w. od Lidy, ma 7 dm. i 64 mk. kat. (30 dusz rewiz.); należy do dóbr Hajkowce, hr. Potockich.

Plebanówka, wś, pow. mohylowski, okr. pol., st. p., gm. i par. Szarogród, na płn.-zach. od Szarogrodu, ma 196 os., 1604 mk., w tej liczbie 83 jednodworców, 1567 dz. ziemi. Posiada cerkiew pod wez. N. M. P., wzniesioną w 1884 r. i uposażoną 41 dz. ziemi, z 1455 wiernemi. Należała do kościoła szarogrodzkiego, nadana w 1596 r. przez Jana Zamoyskiego, obecnie przeszła do skarbu. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 578.

Plebanówka z *Łozówką*, wś nad rz. Seretem, pow. trębowelski, odl. 2·2 klm. na płd.-wsch. od Trębowli, przy gościńcu rząd. z Tarnopola de Zaleszczyk. Przys. Łozówka odl. 7 klm. na płd.-wsch. Gleba podolska, czarnoziem urodzajny, klimat odznacza się ostrą zimą ale upalnem latem. Obszar dwor. roli, łąk i past. 983 mr., lasu (dąbrowa wśród pola) 24; włośc. 1542 mr. W 1870 r. 1066 mk.; w 1880 r. w gminie 1322, na obsz. dwor. 33. Rz.-kat. 879, gr.-kat. 292, obydwie par. w Trębowli; szkoła etatowa. P. należy do rz.-kat. probostwa w Trębowli, które dawniej wcielone było do kapituły lwowskiej, na intratę dla prezydentów trybunału lwowskiego, obecnie opłaca proboszcz 2000 złr. rocznie na utrzymanie rzym.-katol. biskupa koadyutora lwowskiego. *B. R.*

Plebańska Góra 1.) wzgórze na zach. od Sidziny, pow. myślenicki, między pot. Ciśniawą (od północy) a Sidziną (od płd.-wsch.), pod 37° 22′ 50″ wsch. dłg. g. F. a 49° 36′ 55″ płn. sz. g., wznosi się 669 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **P G.**, podłużny grzbiet górzysty w południowej stronie gm. Górnejwsi, pow. myślenicki, na płd.-zach. od Myślenic, między doliną pot. Bysinki (od płn.) a doliną Raby

(od płd.-wsch.). Wzdłuż grzbietu wiedzie ku Sularzowej do Trzebuni polna droga; wznies. najwyższego czubka, pod 37° 35′ 12″ wsch. dłg. g. F a 49° 49′ 27″ płn. sz. g., wynosi 508 mt. npm. (szt. gen.). Ze stoku płn. spływają wody do Rysinki, a z płd. i płd.-wsch. do Raby. *Br. G.*

Plebańska, grupa chat w obr. gm. Radzichów, w pow. żywieckim, na prawym brzegu pot. Leśnej, w północnej stronie wsi, 491 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Plebańska 1.) **Wólka**, wś włośc., pow. konecki, gm. Niekłań, par. Odrowąż, odl. 21 w. od Końskich, ma 35 dm., 215 mk., 356 mr. W 1827 r. było 23 dm., 163 mk. 2.) **P. W.**, wś i fol. nad rzką Grabarką, pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała, ma 26 dm., 250 mk., 724 mr. obszaru.

Plebańskie, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Hoża Sylwanowce, odl. od Augustowa 59 w., ma 13 dm., 75 mk.

Plebańskie, młyny na przedmieściu mta Mińska, Lachówka, niegdyś własność plebanii mińskiej.

Plebańskie Chałupki, pow. konecki, ob. *Chałupki.*

Plebańskie Pole, wś, pow. konecki, gm. i par. Radoszyce, odl. od Końskich 19 w., ma 10 dm., 30 mr. ziemi włośc.

Plebańszczyzna, część Dunajowa, pow. przemyślański.

Plebany, pow. makowski, gm. Smrock, par. Maków.

Plebany, wś nad Słuczą, pow. słucki, o 1 w. od mta Słucka, w gm. słuckiej, ma 16 os.; grunta i łąki wyborne. *A. Jel.*

Plec, w XVI w. *Plecz* i *Pliecz*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Wieniawa, odl. od Radomia 21 w., ma 14 dm., 94 mk. W 1827 r. było 11 dm., 81 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 687) dziesięcinę z tej wsi, wartości około 4 grzywien, pobierał pleban w Wieniawie. Prócz tego za dziesięcinę konopną dawano mu po 2 gr. z łanu Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1569 wś P., w parafii Skrzin (Skrzynno), należała do Jana Podlodowskiego, miała 7 pół łanów (Pawiń.: Małop., 317). W 1876 r. fol. P. rozl. mr. 505: gr. or. i ogr. mr. 226, łąk mr. 60, past. mr. 148, lasu mr. 64, nieuż. mr. 8! bud. mur. 1, z drzewa 6; las nieurządzony. Wś P. os. 10, z gr. mr. 98.

Pleca, rzka ma początek w okręgu regencyjnym frankfurckim, dotyka granicy w. ks. poznańskiego i pod Wesołowem (Neuhochzeit) wpada do Drawy, dopływu Noteci. Długa 3 mile. *Z. B.*

Plecewice, wś i fol., pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Brochów, ma 63 mk., 240 mr. ziemi dwor., 25 mr. włośc. W 1827 r. było 6 dm., 51 mk.

Plechów, wś, pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Gorzków, w górzystem położeniu, przy drodze z Proszowic do Wiślicy. Ma 28 os. włośc. W 1827 r. było 34 dm., 204 mk. W 1867 r. fol. P. i Doły rozl. mr. 664: gr. or. i ogr. mr. 545, łąk mr. 48, past. mr. 38, lasu mr. 1, nieuż. mr. 26. Wś P. os. 21, z gr. mr. 139; wś Doły os. 6, z gr. mr. 33.

Plechowa, wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 10 osad; miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Plechówka, pow. pińczowski, gm. Nagorzany, par. Gorzków.

Plechówka, rzka w pow. słonimskim, prawy dopływ rz Issy al. Ussy, dopł. Szczary.

Pleciesze, wś nad jez. Kuźmicze, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski Chomejki, o 5 w. od gminy a 51 w. od Święcian, ma 3 dm., 26 mk. prawosł. (14 dusz rewiz.); należy do dóbr Kuźmicze, Cywińskich.

Plecimin, niem. *Ploetzmin*, 1617 *Plotzmin*, wś, pow. wałecki, st. p. Krępa, par. kat. Jastrowie, ew. Tarnówka. Ma 6609 mr. obszaru. W 1868 r. 52 bud., 18 dm., 153 mk., 11 kat., 142 ew. P. graniczy z Paruszką, Sokólną i Tarnówką w pow. złotowskim (ob. Gesch. d. Deutsch Croner Kr. von Schmitt, str. 228). W wizyt. Trebnica z r. 1653 czytamy, że P. należał wówczas do sstwa uskiego, a do dekanatu nakielskiego. Był tu kościół drewniany, niedawno innowiercom odebrany. Do kościoła należały tylko 2 zagony „Ostrówkami“ zwane, od każdego płacono prob. po 3 flor., resztę do fabryki kościoła. Oprócz tego był tu domek z ogrodem od którego prob. pobierał 1 fl. i 18 gr. Osadników było 22, płacili mesznego 11 korcy żyta i tyleż owsa, Nabożeństwo się tu nie odprawiało, bo wszyscy mieszkańcy byli lutrami, którzy z chrztami i ślubami chodzili do kościoła w Śmiełowie (str. 185).

Plecionka 1.) os. karcz. na obszarze wsi Ujazd, pow. krakowski, leży nad Kluczwodą, dopływem Rudawy, na granicy królestwa polskiego. 2.) **P.** al. *Lipie*, grupa rozrzuconych zabudowań i karczma, w obrębie gminy Modlniczki, pow. krakowski, przy gościńcu krzeszowickim.

Pleciony Taszlik, ob. *Taszlik.*

Plecka Dąbrowa, wś i fol., pow. kutnowski, gm. i par. Plecka Dąbrowa, odl. 19 w. od Kutna, leży przy szosie warszawsko-kaliskiej. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową ogólną, urząd gminny, oberżę murowaną. Dawniej istniała tu stacya pocztowa. Jest tu 41 dm., 696 mk. Fol. P. Dąbrowa z awulsem Narty, wsiami: P. Dąbrowa, Ernestynów, Annetów i Kujawki miał w 1873 r. obszaru dominialnego mr. 1151: gr. or. i ogr. mr. 905, łąk mr. 53, past. mr. 113, lasu mr. 20, nieuż.

mr. 60; bud. mur. 16, z drzewa 8; wiatrak. Wś P. Dąbrowa os. 47, z gr. mr. 140; wś Ernestynów os. 21, z gr. mr. 254; wś Annetów os. 13, z gr. mr. 89; wś Kujawki os. 12, z gr. mr. 178. Według reg. pobor. pow. orłowskiego z r. 1576 wś Plieczka Dambrowa w części Andrzeja Pleczki miała $11\frac{1}{2}$ łan., 5 zagrod., 1 karczmę, 15 osad. Część Anny i Stanisława Plieczki wynosiła $7\frac{1}{2}$ łana, łan $\frac{1}{2}$ des., 2 zagr., 1 karczma, 12 osad (Pawiński, Wielkop. II, 111). Kościół i par. powstały tu zapewne w początku XV w. P. Dąbrowa należała poprzednio do par. w Bąkowie, założonej w połowie XIV w. przez Jarosława ze Skotnik, arcybiskupa gnieźn. W P. Dąbrowie fundatorami byli świeccy dziedzice wsi i oni mieli prawo patronatu. Według akt konsystorza gnieźn., arcyb. Wincenty Kot nadał ubogiemu kościołowi w 1447 r. dziesięciny należne stołowi arcyb. ze wsi Chochołowa i Kamieńca w par. Żychlin. Na początku XVI w. (Lib. Ben. Łask., II, 499) proboszcz posiadał we wsi łan z dwoma osiadłymi kmieciami i folwark o 3 łanach, z których jeden był osadzony przez kmieci dających po 20 gr. rocznie czynszu i odrabiających 2 dni tygodniowo. Folwarczne łany w P. Dąbrowie dają dziesięcinę miejscowemu plebanowi, zaś kościołowi w Bąkowie na pamięć dawnej zawisłości jednę seksagenę rocznie. Łany kmiece dają plebanowi tylko kolędę po groszu z łanu, zaś dziesięcinę kapitule kolegiaty łęczyckiej. W 1778 r. dziedzic P. Dąbrowy Józef Głębocki, kaszt. kruszwicki, wzniósł na miejsce starego nowy kościół drewniany o dwóch wieżach. W 1846 r. kościół ten został z gruntu przebudowany a w latach 1868 do 1870 starannie odnowiony i ozdobiony. P. Dąbrowa par., dek. kutnowski, 1466 dusz. P. Dąbrowa gmina, należy do sądu gm. okr. I Żychlin, st. p. Pniewo, ma 10,153 mr. obszaru i 3,560 mk. W skład gminy wchodzą wsie i kolonie: Annetów, Antoniew, Barak, Cieplice, Dębowa Góra, Emilianów, Ernestynów, Franciszków, Głuchów(ek), Garbów, Gosławice i Kępadły, Józefów, Julianów, Kamillew, Karolew Poleśny, Kazimirek, Klotyldów, Kujawki, Mosiembrza, Narty, Odolin, Odolinek A i B, P. Dąbrowa, Pniewo, Podlesie, Poświętna, Stradzew, Stradzew Górki, Stradzew Topol, Tomczyce, Trzciniec, Teodorów, Wydmuchów, Wewierz, Wola Kałkowa, Zosinów, Żeronice. Rzeka Bzura oddziela tę gminę od guber. kaliskiej i płynie koło wsi Gosławic i Woli Kałkowej. *W. W.—Br. Ch.*

Plecno, ob. *Plecno*.

Pleen *Alten* i *Neuen* (niem.), dobra w Pomeranii, pow. Franzburg, st. p. Prohn.

Plehnen (niem.), 1.) wś, pow. pr. holądzki, st. p. Goettchendorf. 2.) **P.** *Ober* (niem.), dobra ryc., pow. rastemborski z fol. P. Unter i Schatten, st. p., tel. i kol. żel. Korsze, 5 klm. odl. Obszaru razem 1131 ha.

Plehnendorf *Gross* 1.) dok. 1399 *Plonendorff*, 1316 *Plenichow*, wś włośc. nad gdańską Wisłą, zwaną Leniwką, 1 milę od Gdańska, pow. gdański. Posiada st. p.; par. kat. przy kaplicy królewskiej w Gdańsku, ew. Rychemberk. Wś zawiera 7 gburskich posiadłości, 5 zagród, 1457·29 mr. obszaru. W 1868 r. 212 mk., 31 kat., 174 ew., 7 menonitów, 19 dm.; 1875 r. 227 mk. W skład tej wsi wchodzi także oberża Dornbusch, dokąd wśród zimy Gdańszczanie robią częste wycieczki na łyżwach, dalej Weisser Hof i wielka śluza (Plehnendorfer Schleuse), zbudowana po r. 1840, w którym Wisła utworzyła sobie nowe ujście przy Górce (ob. Statistische Mittheilungen ueber den R. B. Danzig, von Oelrichs, str. 19 i Land u. Leute des Landkr. Danzig, von Brandstaeter, str. 201). Śluza ta ma 40 stóp szer. i 260 stóp dług.; średni stan wody dochodzi 7 stóp; koszta całej tej budowy wynosiły 356,500 tal. W r. 1886 przerwała ją Wisła i wyrządziła ogromne szkody. 2.) **P.** *Klein*, wś włośc., tamże, obejmuje 12 gburs. posiadłości i 5 zagród, 1211·72 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 244 mk., 25 kat., 218 ew., 1 menonita, 25 dm.; st. p. w Gdańsku. W 1875 r. było tu 529 mk. W skład wsi wchodzą także os. Krakauerkaempe i Siegeskranz. Jest tu szkoła; nauczyciel ma 750 mrk płacy. Dreger wymienia w swoich odpisach 2 przywileje dla Plonendorff, lecz trudno odgadnąć do jakiej z tych wsi je odnieść. W 1399 r. nadaje Albrecht v. Schwarzburg, komtur gdański, sołtysowi i gminie w P. $1\frac{1}{2}$ wł. łąk przy łąkach zakonu Broslaw zwanych. R. zaś 1353 zakłada i wyposaża Kirsilie v. Kindswulie, komtur gdański, wś P. 20 włókami na prawie chełm. (ob. str. 57 *b*). R. 1316 jest jako świadek wymieniony Jeses de Plenichow (ob. Kod. dypl. Wielkop., № 986). *Ks. Fr.*

Plehoczice, węg. *Pelejte*, wś, hr. ziemneńskie (Zemplin), kościół kat. par. (od r. 1333), uprawa roli, 824 mk.

Pleiken 1.) *Claus* (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dt. Crottingen. 2.) **P.**-*Goerge* (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Immersatt.

Pleikischken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, st. p. Szameitkehmen.

Pleile, szczyt górski w karpatach bukowińskich, na granicy Jakoben i Dorny Kandreny, pow. kimpoluński, pod 42° 54′ wsch. dłg. g. F. a 47° 25′ 30″ płn. sz. g., na dziale wodnym między Bystrzycą Złotą (od wsch.) a Koszną (od zach.), dopływem Dorny; wznosi się 1546 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Plein (niem.), wś na prus. Litwie, pow. nizinny, st. p. Gr. Friedrichsdorf.

Pleine (niem.), wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, st. p. Szameitkehmen.

Pleinlauken (niem.), 1.) dobra ryc. na prus. Litwie, pow. ragnecki, 2 klm. od st. p. i tel. Kraupischken. Obszar 385½ ha. 2.) **P.**, wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, st. p. Neunischken.

Pleische, dokum. *Blis*, *Blysz* i *Bleyskowicz* (*Bliskowice*?), wś, pow. wrocławski, odl. 2 mile od Wrocławia, par. ew. Domasłowice. W 1842 r. 8 dm. sołtystwo, 74 mk. (26 kat.), szkoła ew. Wś ta była własnością kapituły wrocławskiej. W 1284 r. toczyły się spory o własność tej wsi między Tomaszem, biskupem wrocławskim, a księciem Henrykiem.

Pleischwitz, pierwotnie *Blizanowice*, dok. *Blizanovici* (1257), *Bliznawiz* (1264), a następnie *Plischowicz*, *Bliscowicz* i *Bleiskowicz*, wś nad Odrą, pow. wrocławski, odl. 1½ mili od Wrocławia, par. Wrocław. W 1842 r. 24 dm., zamek, folwark, 173 mk. (44 kat.), cmentarz. W 1257 r. Jan z Wierzbna nabył od Berwika, wojta budziszyńskiego, Blizanowice wraz z prawem patronatu nad kościołem miejscowym a w 1264 r. sprzedał je braciom Ewerardowi i Szymonowi.

Pleiske (niem.), ob. *Pliszka*.

Pleisse, prawy dopływ Białej Elstery, prawego dopł. Soły, lewego dopł. Elby.

Plejke, stacya dr. żel. lipawo-romeńskiej, w okr. hazenpockim, pow. grobińskim, pomiędzy st. Grobin (o 15 w.) a Prekuln (o 6 w.), o 32 w. od Lipawy a 263 w. od Koszedar.

Plejki 1.) wś nad jez. Miory, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Miory, o 4 w. od gminy, 39 w. od Dzisny a 36 w. od st. dr. żel. dynebursko-witebskiej Balbinowo, ma 5 dm., 79 mk. (38 męż. i 41 kob.), 253·5 mr. ziemi; w 1864 r. było 26 dusz rewiz., w 1866 r. 64 mk. kat. Należy do dóbr Miory, Doboszyńskich. 2.) **P.**, wś nad rz. Autą, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Puciatyn, o 17 w. od Dzisny, ma 3 dm., 30 mk. prawosł. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr Puciatyn, Korzeniowskich. *J. Krz.*

Plekajcie, zaścianek pryw., w pow. rossieńskim, o 22 w. od Rossień.

Plekie, wś, pow. rossieński, par. erżwiłkowska, z kaplicą kat. p. w. św. Waleryana.

Plembork, dwór na prawym brzegu Dubissy, pow. rossieński, przy trakcie z Rossień na Ejragołę do Kowna, o 20 w. od Rossień a 3 w. od Ugian. Zabudowania dworskie stoją na brzegu góry, za którą płynie szerokiem korytem Dubissa, stanowiąca tu granicę między pow. rossieńskim a kowieńskim. Przewóz przez rzekę ułatwia prom, znajdujący się tuż pod młynem stojącym na oblewie Dubissy. Młyn ten, starannie utrzymany, przynosi dziedzicowi 600 rs. rocznego dochodu. Karczma zaś a przy niej kilka domów tworzą małą osadę i są jakby przedmieściem Ejragoły, zbudowanej o ½ w. ztąd na lewym brzegu Dubissy. P. jest to osada również dawna jak inne osady naddubiskie. Nazwa jego przypomina Skandynawów, założycieli Jurborgu, o 6 mil ztąd odległego. Niektórzy z badaczy przypuszczają, że P. miał zamek obronny, założony na początku XV w. przez Krzyżaków i nazwany na cześć w. mistrza pruskiego Henryka von Plauen, mylne to jest jednak mniemanie, wiadomo bowiem że Plauen został wyniesiony na godność w. mistrza d. 9 listopada 1410 r., zatem po bitwie grunwaldzkiej, gdy cała Żmujdź zajętą została przez Jagiełłę i Witolda i na skutek traktatu toruńskiego pozostała na zawsze przy Litwie. W XVI w. P. był własnością Talwojszów, po których w połowie XVII w. drogą wiana odziedziczył Jan Alfons Lacki, kasztelan żmujdzki a po Januszu Wołłowiczu generalny ssta żmujdzki, mąż Joanny Talwojszówny, córki Adama, kasztelana żmujdzkiego. Od Lackich P. przeszedł do Eperieszów, z których ssta skirsztymoński był nieodstępnym towarzyszem Jakuba Sobieskiego. W końcu majętność ta stała się własnością Dowgirdów, w posiadaniu których do dziś pozostaje. W 1831 r. zaszła tu potyczka między generałem Bartolomejem a powstańcami żmujdzkiemi, podczas której dom mieszkalny został spalony. Ob. Buszyński, Opis pow. rossieńskiego, str. 78—80 i tegoż, Dubissa, str. 42—43.

Plemięta, niem. *Plement*, dok. *Clementsburg*, *Clement*, *Clementkaw*, *Plemięty*, dobra ryc. i wś, pow. grudziądzki, st. p. i tel., par. kat. i ew. Radzyn, 5·5 klm. odl., st. kol. Mełno, 7 klm. odl., szkoła kat. w miejscu. W 1868 r. 76 bud., 34 dm., 324 mk., 234 kat., 90 ew., 514·64 ha roli or. i ogr., 49 łąk, 0·52 pastw., 13·62 nieuż., 0·29 wody, razem 578·07 ha; czysty dochód z gruntu 12,864 mrk. P. leżą na zachód od Radzyna. W historyi występuje ta os. po raz pierwszy w 1277 r., gdy ją Sudowianie spalili, zabiwszy więcej jak 100 mężczyzn, podczas kiedy niewiasty i dzieci ze sobą uprowadzili. Pod względem administracyjnym należały P. do komurstwa radzyńskiego. W 1278 r. podpisuje statut pol. między reprezentantami szlachty polskiej Tymotej z Plemiąt (Clement). R. 1295 napotykamy Henryka z P. przy ograniczeniu wsi Blizna. Roku 1363 posiadają Jachand miles de Clement, Coczmarus et Nicolaus haredes sui, t. j. Jacek z Pl. i synowie jego Mikołaj i Kazimierz titulo feudi dobra Brokowo i Kamionkę (Kętrz. l. c., str. 124 i 186). Około 1430 r. żyje Hannos v. Clement, t. j. Hanusz z P., 1529 r. Georgius Plemieczky, 1543 Johannes Plemięczky, t. j. Jerzy i Jan Plemięccy. Jerzy, sędzia ziemski chełmiński, i Jan byli synami Konrada P.

z Targowskiej, siostry Jerzego Targowskiego, podkomorzego chełmińskiego. Ród Plemięckich wygasł dopiero w zeszłym wieku (tamże, str. 124). Krzyżackie księgi szkodowe wykazują, że w P. zabudowania Henryka z Bąkowa i Kuńca po bitwie pod Grunwaldem zostały spalone; szkoda wynosiła 800 grzywien. W 1452 r. nadaje w. mistrz Ludwik v. Erlichshausen Mikołajowi z P. wolne rybołóstwo w jeziorach: Skampen (Skąpem), Kressen i Pesken (Piaseczno?). Za czasów Rzpltej wymieniony jest Jerzy z P., który 1581 r. przybrał miano Plemiński. W 1625 r. napotykamy Samuela Plemieńskiego. R. 1667 r. posiadała P. Mostowska. Pobór na symplę wynosił 1682 r. 28 gr. W 1710 r. posiada te dobra Bernhard Trzciński, 1772 r. Michał Trzciński. Majątek ten obejmował wówczas 60 wł., włącznie z lasem brzozowym (10 włók), dalej karczmę, 6 budynków gospodarskich, 1 ogród warzywny, oprócz tego posiadał właściciel prawo sądownictwa, łowów, warzenia piwa i pędzenia gorzałki. Szambelan Michał Trzciński sprzedał w 1785 r. owe 60 wł. z wszystkiemi zabudowaniami, z wysiewem jarym i oziminą, wraz z czynszem rocznym w kwocie 100 tal. 27 sbr. 4 fen. od wydzierżawionej roli, razem z borem, łąkami i zagajeniami, 22 osadnikom za 1270 tal. rocznego czynszu. Sobie zaś zastrzegł sądownictwo, prawo łowów i karczmę wraz z wyszynkiem. Każdy osadnik mógł swój dział tylko za zezwoleniem drugich sprzedać. Wymienione wyżej prawa odziedziczył potem Józef Sierakowski, który około 1830 r. 7 działów znów wykupił i Wiktorowem nazwał. Lecz w 1837 r. sprzedał Sierakowski nową osadę i swoje prawa do wsi jakiemuś Brauns, który 19½ włók do Wiktorowa należące od wsi odłączył, obciążywszy je kanonem wynoszącym 412 tal. 22 sbr. 6 fen. Późniejszy właściciel Wendenburg dokupił także jeden dział (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, str. 239). W 1883 r. był we wsi tutejszej między większymi właścicielami już tylko jeden katolik, podczas kiedy kilka lat przedtem cała ludność tej osady była wyłącznie katolicka. *Ks. Fr.*

Plempeninken, ob. *Mingstimmehlen* i *Papliehen.*

Plene al. *Plaene* i *Plaenkrug*, karczma, pow. krobski, między Sarnową i Górką Miejską, par. Zakrzew, okr. wiejski Żołędnica, poczta w Sarnowej, 1 dm., 5 mk.

Pleników, wś, pow. przemyślański, odl. 12 klm. na wschód od Przemyślan, śród lasów. Granice: wschód Kropiwna, płdn. Ciemierzyńce i Pniatyn, zach. Lipowce, półn. Wiśniowczyk. Obszar dwor. ról, łąk i ogr. 31, lasu 870 mr.; włośc. 915 mr. W 1870 r. 432 mk., w 1880 w gm. 457, na obsz. dwor. 49; rzym.-kat. 247, par. (o 10·2 klm.) w Gołogórach, gr.-kat. 274, par. Ciemierzyńce, szkoła filialna, Wś należy do klucza Przemyślany, własność Alfreda hr. Potockiego. *B. R.*

Plenisko, góra lesista w płn. ostatnich rozgałęzieniach Beskidu jabłonkowskiego, w obr. gm. Karpętny, w pow. cieszyńskim, obw. jabłonkowskim, na płd. od wsi. Od płd. i wsch. opływa ją potok Liderów, dopływ Olszy. Wznies. 588 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Pleniszki, fol. i dobra nad rz. Oryą, pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, par. Szaki, odl. od Władysławowa 25 w., ma 107 mk. W 1827 r. było 4 dm., 27 mk. Dobra P. składały się w 1876 r. z fol. Pleniszki i Repnowo, rozl. mr. 1201: gr. or. i ogr. mr. 737, łąk mr. 121, pastw. mr. 13, wody mr. 10, lasu mr. 278, nieuż. mr. 43; bud, mur. 3, z drzewa 18; płodozmian 5, 7 i 10 polowy; las nieurządzony.

Plenitten (niem.), fol., pow. iławkowski, st. poczt. i tel. Domnowo.

Plenkitten (niem.), dobra ryc., pow. morąski, 6 klm. od st. poczt. i tel. Maldeuten. Obszaru 202 ha.

Plennin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Franzburg, st. poczt. Semlow, 2·3 klm. odl.

Plensen (niem.) al. *Plense*, dobra ryc., pow. frydlądzki, 3 klm. od st. poczt., tel. i kol. Bartoszyc. Obszaru 615 ha.

Pleoki al. *Plewoki*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Litowszczyzna, o 8 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, w 1866 miała 17 dm. i 141 mk. katol. (w spisie z 1874 r. 48 dusz rewiz.). Należy do dóbr Litowszczyzna, dawnej własności zamożnej rodziny Korsaków, w posiadaniu których była już w 1540 r., jak świadczy dział uczyniony pomiędzy braćmi na 6 części. Następnie drogą wiana przeszła na własność rodziny Winczów, w posiadaniu których do dziś pozostaje. Za czasów poddaństwa było tu 90 dusz; włościanie przy uwłaszczeniu zapłacili 5040 rs. 76 kop. sumy wykupnej za wydzieloną ziemię.

Pleonowszczyzna, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, okr. wiejski Jaszuny, o 14 w. od gminy a 20 w. od Wilna, ma 3 gm., 18 mk. katol. (w 1864 r. 1 dusza rewiz.); należy do dóbr Połokańce, Michałowskich.

Pleppen, łot. *Pleppje*, dobra prywatne, w obw. i pow. hazenpockim, par. amboteńska (Kurlandya). Należy do nich fol. Gailischken.

Pleppenhof, dobra koronne, w okr. mitawsktm, pow. i par. dobleńska (Kurlandya).

Plerpie, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Plesa 1.) al. *Pleso*, jezioro w pow. mozyrskim, w kotlinie Prypeci, połączone z rzeką,

w obrębie gminy turowskiej, o $1^1/_2$ w. ku północy do wsi Wiereśnicy; ma około 30 mr. obszaru; bardzo rybne. 2.) **P.**, jezioro w pow. rzeczyckim, rozgałęzione na kilka odnóg, w kotlinie Prypeci, w gminie dernowickiej, pomiędzy wsiami Biełosoroki i Mosany; bardzo rybne. Nieco wyżej w tejże kotlinie leży drugie jezioro tegoż nazwiska. 3.) **P.** al. *Płosa*, jezioro w zachodniej stronie pow. rzeczyckiego, wśród obszernych bagien, w obrębie gminy dudzickiej, około 20 mr. rozległe, ma liche ryby. Nad brzegami jeziora przechodzi nędzna drożyna z Cierebowa do Krotowa. *A. Jel.*

Pleschkutten (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Laukuppen.

Pleseckie, w dokum. *Pliseckie* al. *Plisów*, wś nad rzką Płyską, dopł. Unawy, pow. wasylkowski, na pogr. kijowskiego, na zach. od Wasylkowa, ma 2666 mk. i zarząd gminy. Cerkiew p. w. Przemienienia, drewniana, wzniesiona w 1784 r. w miejsce dawnej, uposażona jest 27 dzies. ziemi. Glebę posiada piaszczystą, obfituje natomiast w lasy sosnowe. Wś ta nie jest tak bardzo dawnego osiedlenia, wszakże już na karcie Beauplana się znajduje. Święcki, idąc za Cellaryuszem, powiada, że P. było miejscem warownem, dowodem czego starożytne zamczysko, którego wały do dziś śród wsi dotrwały. Dawniej wś zwała się Piaseckie, prawdopodobnie od otaczających ją piasków. W XVII w. należała do rodziny Aksaków i dla bliskości z Kijowem była główną ich rezydencyą. Podanie głosi, że w czasie wojny kozackiej 1664 r. w Kijowie czerń kozacka, zburzywszy kościoły katolickie i wyrżnąwszy księży, ludność polską, za uciekającymi z miasta popędziła a opóźnionych w ucieczce, po drodze aż do samego P. zabijała. W 1667 r. wś ta weszła w skład państwa rossyjskiego. Przedtem jeszcze w czasie zamieszek kozackich stała się posiadłością monasteru brackiego w Kijowie, mocą nadania od Bohdana Chmielnickiego, które potwierdził car Aleksy Michajłowicz. Niedługo potem P. z powodu wojen i najazdów nieprzyjacielskich do zupełnego przyszło zniszczenia, ludność jego rozeszła się i w 1702 r. Gedeon Odorski, rektor monasteru brackiego, upraszał hetmana Mazepę o pozwolenie zasiedlenia wsi tej poddanymi. Mazepa uniwersałem wydanym 29 lipca t. r. zezwala na zwołanie słobody i osadzenie ludźmi „tamobocznymi,“ którzy mają monasterowi wszelką czynić powinność (ob. Rulikowski, Opis pow. wasylkowskiego, str. 64—5). Od 1786 r. wś ta przeszła na własność skarbu. Była tu niegdyś forpoczta pograniczna rossyjska. Ob. Pamiat. Kij. Arch. kom., t. II, cz. 1: 224 do 226, 340, 341, 343, 344; Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 519, 520; cz. III, t. 3: 375 i 400; cz. VI, t. 1: 260. *J. Krz.*

Pleskaczewo, wś w płn. części pow. newelskiego, na pograniczu gub. pskowskiej; okolica wyniosła.

Plesna *Nowa* i *Stara*, ob. *Pleśnia Nowa* i *Stara*.

Pleśna, u Dług. *Plyaszna*, wś, pow. tarnowski, na lewym brzegu Biały, u ujścia do niej potoku płynącego z lasu Olszy (wznies. do 397 mt.). Wznies. wsi wynosi 218 mt. P. ma kościół par. rzym.-kat., urząd poczt., st. kolei państwowej na przestrzeni Tarnów (11 klm.) i Grybów (51 klm.) i kasę pożyczkową gminną z kapitałem 352 zł. w. a. Domy, w liczbie 66, ciągą się wzdłuż pot. po obu brzegach, w środku wsi stoi drewniany kościół, nad brzegiem Biały zaś w stronie północnej stacya kolei a w stronie płdn. zabudowania większej posiadłości, składające się z 7 dm. Wś ma 365 mk. (217 męż., 248 kob.), 450 rz.-kat., 15 izrael.; na obszarze dworskim jest 61 mk. (27 męż., 34 kob.) a to 33 rz.-kat. i 28 izrael. Obszar większej własności ma 258 mr. roli, 18 mr. łąk i ogr., 31 mr. pastw. i 296 mr. lasu; mniejszej pos. 244 mr. roli, 20 mr. łąk i ogr., 60 mr. pastw. i 28 mr. lasu. W 1508 r. wś Pląszyna z częścią Łowczowa i Rychwałdu, należą do Klemensa z Łowczowa który płaci poboru 2 grz. 9 gr. 9 den. W 1536 r. P. należy do Mikołaja i Klemensa Łowczyckich i matki ich (suma posagowa) ma 10 kmieci, 5 zagr. płacących $4^1/_2$ grzywny czynszu. Z tego płaci się wikaryuszom w Sandomierzu 2 grzyw. i daje 15 korcy owsa, sery, jaja. Jest dwór, folwark, młyn na rzece Biała i drugi na sadzawce, dwie sadzawki, lasy. Według reg. pobor. pow. pilzneńskiego z r. 1581, wś P., własność Mikołaja Szreniawy, miała 9 osad, $2^1/_2$ łan., 6 zagr., 3 zag. z rolą, 4 kom., 2 rzem., karczmę z $^1/_8$ łana (Pawiński, Małop, 261). Par. (dek. tuchowski) została erygowaną w 1236 r. Za Długosza (L. B, II, 275) był tu drewniany kościół, lecz około 1637 r. uległ zniszczeniu, bo w tym czasie postawili w jego miejsce nowy, również drewniany Marcin i Wiktorya z Borowic Dobkowie. Gdy ten kościół zgorzał, odnowił go Mikołaj Dobek w 1674 r. Metryki zaczynają się od 1671 r. Do par. należą: Kłokowa, Lichwin, Łowczówek, Rychwałd, Rzuchowa i Woźniczna, z ogólną liczbą 2763 rzym.-kat. i 250 izraelitów. Wś oddzielona na zachód lasami od Lubczy, graniczy na półn. z Rzuchową, na płdn. z Łowczówkiem, a na wschód z Woźniczną i Piotrkowicami po prawym brzegu Biały. *Mac.*

Pleśna Woda, potok podtatrzański, w obr. gm. Przybyliny, w pow. liptowsko-hradeckim, w hr. liptowskiem (Węgry), wypływa w lesie Kotłowej, płynie na płd. i ubiegłszy 3750 mt. uchodzi do Białej Liptowskiej poniżej polany „Pod Surową“. *Br. G.*

Pleśnia al. *Plesna Stara* i *Nowa*, niem. *Alt-* i *Neu-Plesna*, wś, pow. opawski, obw. sąd. klimkowicki, 9 klm. na płd.-wsch. od Opawy, nad Pleśnianką, dopływem Opawicy (Opy); odl. 3 klm. od st. kol. żel. w Dzięgielowie (Dielhau). P. Stara zajmuje obszar płd., P. Nowa płn.-zach. Do obszaru P. Starej należy wólka Młynek, fol. Emmahof, grupa domów Ungarschitz i Kopaniny, a na obsz. P. Nowej leżą rozrzucone chaty, Nowym Dworem zwane. Według obliczenia z r. 1880 P. Stara ma 80 dm., z tego na samą wś przypada 69, na wólkę Młynek 3, a na Kopaniny 8; mk. 497 (m. 215, k. 282), z tego na wś 416 (m. 178, k. 238), na Młynek 30 (m. 14, k. 16), na Kopaniny 51 (m. 23, k. 28). Co do wyznania jest rz.-kat. 491, izracl. 6; co do narodowości 491 Czecho-szlązaków. W Pleśni Nowej dm. 40, mk. 232 (m. 116, k. 116), wszyscy rz.-kat. i narodowości czesko-szląskiej. Obie wsi, tworzące jedną gminę, liczą razem 120 dm., 729 mk. (m. 331, k. 398), co do religii dusz rz. kat. 723, izrael. 6; co do narodowości 723 Czecho-szląz. Parafia w miejscu. Szkoła ludowa. St. poczt. Dzięgielów. *Br. G.*

Pleśnianka, rzeczka, wpada do Wilii w m. pow. Wilejce.

Pleśnianka, karczma na obsz. dwor. Pleśnian, pow. złoczowski.

Pleśniany, rus. *Plisniany*, wś, pow. złoczowski, odl. 19 klm. na płd.-wschód od Złoczowa, 11 klm. na płd.-zach. od stacyi kol. żel. i urz. poczt. w Płuhowie, 9·5 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Zborowie. Na płn. leży Sławna, na płd.-wsch. Urlów, na południe Hrabużna i Machnowce, na zachód Machnowce, Krasnosielce i Ryków. Środkiem obszaru przepływa z płn. (od Sławny) ku płd. (do Urlowa) Mała Strypa, powstająca na płd. stoku Woroniak we wsi Rykowie. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie potoku (350 m.). Okolica lekko pagórkowata, położenie wysokie. Część wsch. obszaru leży 380 mt. npm. W zach. stronie zabudowań, tuż za cerkwią 378 mt., a na połd.-zach. najwyższy na całym obszarze wsi garb sięga 389 mt. W zach. stronie zabudowań leży lasek Sineduby o drzewostanie mieszanym. Większ. własn. ma roli 247 ha, łąk i ogr. 45 ha, pastw. 6 ha, lasu 30 ha dochód roczny wynosi 1030 złr.; własn. mn. ma roli 497 ha, łąk i ogr. 21 ha, pastwisk 10 ha; dochód 1657 złr. W r. 1880 było 500 mk., z tych 43 na obsz. dw.; obrz. rz.-kat. 113, gr.-kat. 341, izrael. 41, in. wyzn. 5. P. należą do par. rz.-kat. w Zaborowie, par. gr.-kat. w miejscu. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła filialna. Właśc. większ. pos. są spadk. Edwarda Wierzchowskiego. Dokumentem, wystawionym w Jaworowie d. 20 maja r. 1684, pozostawia Jan III Jana Ryniewskiego w posiadaniu wsi Pliśniany i Hrabużna (Archiw. Bernard. we Lwowie, C, t. 447, str. 521). *Br. Sok.*

Pleśniarka, gajówka na obsz. dwor. Karowa, pow. Rawa Ruska.

Pleśniawka, las we wsch. stronie Michałówki, pow. Rawa Ruska.

Pleśnica, w dok. *Pelsnica*, *Peselnicz*, niem. *Plieschnitz*, wś i dobra, pow. niemodliński, $3^1/_2$ mili od Niemodlina w stronie połud., par. kat. Smice. W 1842 r. 49 dm., fol., 233 mk. (1 ewang.). Wspominana w dokum. szląskich z 1235 i 1410 r.

Pleśnisko, jestto płd.-zach. część Podhorzec, wsi pow. złoczowskiego. Niegdyś stał na tem miejscu starożytny gród ruski, sięgający prawdopodobnie przedhistorycznych jeszcze czasów. Jest to wyniosła wierzchowina, pełna dzikich wyłomów i jarów, pokryta w przeważnej części lasem. Na zboczu wierzchowiny wznosi się wśród lasów, w odległości 2 klm. od Podhorzec, cerkiew murowana z monasterem oo. bazylianów, zwanym pospolicie monaster podhorecki na Pleśnisku (ob. Podhorce). Nieco na płn. od monasteru leży na wyższem wzgórzu uroczysko dawnego monasteru i drewnianej cerkwi, która tu istniała do 1706 r. Pierwotną założycielką monasteru miała być około 1180 r. św. Helena, córka Wszewołoda, ks. bełzkiego, a żona Kazimierza Sprawiedliwego. Na północ góry, na której stoi klasztor bazyliański, wiedzie stroma ścieżka na obszerną pagórkowatą płaszczyznę, porośniętą w części lasem. Na tej płaszczyznie ciągną się dwa wały równoległe od siebie. Po za wałami ściele się orne pole. Wały i rowy pozarastały grabiną i bukami. Minąwszy okopy, wchodzimy na spadzistą górę, na której się wznosi wysoka mogiła. Mogiłę tę rozkopano na rozkaz gubernatora Hauera w r. 1816 i znaleziono w niej mnóstwo ludzkich kości. Oprócz tej mogiły znajduje się na tym obszarze dużo mniejszych mogił, najwięcej przy drożynie wiodącej z monasteru, obok wałów, do Podhorzec. Czynione w różnych czasach poszukiwania świadczą, że nie wszystkie mogiły z jednego pochodzą czasu. Te mogiły stanowią jedyny ślad starożytnego grodu, który w XII i XIII w. ważne zajmował stanowisko na Rusi halickiej. Pierwszą wzmiankę o tym grodzie znajdujemy w „Słowie o pułku Igora“. Poeta opisując sen w. ks. kijowskiego Światosława, mówi, że „bisowe wrony krakały przez noc całą na błoniach Pleśniska“. W czasie wyprawy Igora na Połowców panował w Haliczu kniaź Jarosław, teść jego. Po śmierci Jarosława w 1187 r. wygnali bojarzy jego syna Włodzimierza. Wypędzony książe udał się do króla węgierskiego z prośbą o pomoc w r. 1188. Tymczasem zawładnął Haliczem Roman, ks.

wołyński, porozumiawszy się z niektórymi halickimi bojarami. Przed przemagającą siłą króla węgierskiego musiał on wprawdzie uchodzić, ale niebawem otrzymał posiłki od swego teścia Ruryka, wtargnął do kraju i zajął Pleśnisko. Węgrzy, nie radzi, że Roman opanował tak ważną miejscowość, uderzyli na P. i zajęli je po zaciętej walce. W r. 1190 ustąpili Węgrzy z Halicza wskutek ugody zawartej z Polską, i wtedy to dopiero otrzymał ten gród Włodzimierz, syn Jarosława. Po bezpotomnej śmierci Włodzimierza w r. 1198 osiadł w Haliczu Roman, ks. wołyński, a gdy tenże zginął w bitwie pod Zawichostem w r. 1205, rozpoczęły się znowu długie walki o posiadanie Halicza. Niezaprzeczone prawo do tego grodu mieli synowie Romana: Daniel i Wasilko. Pobili oni Węgrów w bitwie nad Styrem i Słuczem, a pogodziwszy się z książętami ruskimi, uderzyli połączonymi siłami w r. 1231 na P., zajęte przez stronników węgierskich. Po zaciętej walce zdobył Daniel ten gród. Gdy jednak Tatarzy w r. 1241 na Ruś wpadli, uderzyli także na P., zajęli je i zniszczyli do szczętu. Po tym pogromie nie odbudowano już P., a jako warownię w tych stronach wzniesiono prawdopodobnie nieco dalej na płn.-wschód zamek oleski (ob. t. VII, str. 465). Poszukiwania archeologiczne czyniono tu różnemi czasy. W r. 1811 rozkopał trzy mogiły ks. Kampaniewicz i znalazł w nich szkielety ludzkie, a przy nich dwa ćwieki żelazne, kawałki szkła i czerepów. W r. 1833 czynił poszukiwania Działyński, w r. 1857 Bielowski, w r. 1874 Szaniawski najgruntowniejsze jednak T. Ziemięcki (ob. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wyd. komisyi antropologicznej Akad. umiejęt. w Krakowie, t. VI, 1882, str. 58; t. VII, 1883, str. 41; t. VIII, 1884, str. 94). Pewna część przedmiotów, znalezionych wśród tych poszukiwań, mieści się w zamku podhoreckim, niektóre w muzeum Ossolińskich a inne w muzeum krak. Akad. umiejęt. Na lwowskiej wystawie archeologicznej, urządzonej w r. 1885, znajdowały się niektóre z tych przedmiotów (ob. Katalog wystawy № 2303). Dokładny plan sytuacyjny P. zdjął Szczęsny Morawski i załączył go do swej rozprawki: „Rzut oka na szczątki historycznego grodu niegdyś zwanego Pleśnisko“ (Bibl. Ossol., 1847, zesz. XI, str. 514 do 521). Czytaj także: „Zhadka pro Plisnesko wedlia opowidania d-ra Szaranewycza (Zorza, czytanoczka dla selskich ludej, ułożyw O. Partyckij, Knyżka druha, u Lwowi, 1870, str. 45 do 57). Por. też Kołtów (t. IV, 291). *Lu. Dz.*

Pleśniszcze al. *Pleszniszcze*, polana i las w Karpatach bukowińskich, w obr. gm. Putyłowa Storonieckiego, w pow. wyżnickim, pod 42° 57′ 30″ wsch. dług. geogr. F, a 47° 58′ 41″ płn. szer. geogr., na płd. od szczytu Pleszy (1329 mt. npm., ob.), z zabudowaniami halskiemi, 1125 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Plesniszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 5 w. od gminy, 26 dusz rewiz., należy do dóbr skarbowych Seniszki.

Plesno *Mniejsze* i *P. Większe*, dwa jeziora w pow. świeckim, na obszarze dóbr Jeżewo, należących do biskupów kujawskich.

Pleśny Potok, potok podgórski, wypływa w obr. gm. Zadzielska, w pow. Turka, z pod zach. stoku Dauszki, płynie na płn. przez wsch. obszar tejże gminy i ubiegłszy 2·8 klm. zlewa swe wody do Dołżanki od lew. brzegu.

Plesowicze 1.) folw., pow. bobrujski, od 1858 r. własność Muraszków, ma około 48½ włók; młyny i propinacya. 2.) **P.**, fol., pow. bobrujski, 52¼ włóki, własność Niemczynowiczów; młyny wodne i propinacya. 3.) **P.**, wś nad bezim. lewobocznym dopł. Oły, pow. borysowski, w 1 okr. pol. dobrzyckim, gm. Nowe Stepy, 32 os. pełnonadziałowych. Cerkiew paraf. pounicka p. w. św. Jerzego, ma z dawnych zapisów 82½ mr. gruntu, około 1200 parafian pł. ob. Grunta piaszczyste, łąki obfite, okolica lesista; młyn wodny. *A. Jel.*

Pless, ob. *Pszczyna.*

Plessgnth al. *Plessig*, wś, pow. ziębicki, par. kat. Dobryszow. W 1842 r. 21 dm., 104 mk. (1 ewang.). Do 1810 r. własność klasztoru w Henrychowie.

Plessy, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobrzyckim, gm. Turki, o 3 w. od st. Kowale dr. żel. lipawo romeńskiej, ma 59 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, grunta piaszczyste; pszczelnictwo i wyrób smoły po lasach. *A. Jel.*

Plestelin-*Alt* (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. dymiński, st. p. Loitz.

Plesy *Średnie*, jezioro w pow. rohaczewskim.

Plesz, niem. *Plesch*, wioska, pow. suczawski, przy gościńcu ze Sołki do Góry-Humory; należy do sądu pow., urz. podatk. i poczt. w Górze-Humorze. Tworzy z Klasztorem-Humorą jeden obszar, wynoszący 11683 ha 12 ar. Dm. 25, mk. 190 (męż. 97, kob. 93) według obliczenia z r. 1869. W r. 1880 było 222 mk. Par. łac. w Górze Humorze, gr.-kat. w Kaczyce, gr.-or. w Klasztorze-Humorze. Własność funduszu religijnego grecko-wschodn.

Plesza al. *Za Pleszą*, przedmieście Peczeniżyna, pow. kołomyjski.

Plesza 1.) góra i szczyt lesisty w Karpatach wschodnich, dziale skolsko delatyńskim, na lewym brzegu rz. Swicy, pod 41° 25′ 30″ wsch. dłg. g. F., a 48° 44′ 40″ płn. szer. g. Wznies. 1337 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **P.**, góra i szczyt w Karpatach bukowińskich, pod

42° 53′ 45″ wsch. dłg. g. F., a 47° 59′ 25″ płn. szer. g., na granicy Storońca-Putylli i Szypotu, w pow. wyżnickim; wznies. 1329 mt. (szt. gen.). Por. *Płasza.* *Br. G.*

Pleszatka, potok, bierze początek w lesie na zachodnim stoku góry Kraśnika (484 mt. npm., szt. gen.), w okr. gm. Utorop, w pow. kosowskim, płynie w kierunku północnym i w obrębie Kowalówki zlewa swe wody do Łuczki. Długość biegu 4½ kil. *Br. G.*

Pleszczanica, jezioro w pow. mozyrskim, w kotlinie Prypeci, z prawej strony, w gm. turowskiej, długie na 1½ w., szerokie na ¼ w., bardzo rybne. Przepływa przez nie rzka Świnowody. *A. Jel.*

Pleszczanka, fol., pow. miński, własność Przyborów, około 4½ włók. *A. Jel.*

Pleszczany, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Riabce, o 3 w. od gminy, 32 dusz rewiz.; należy do dóbr Łowcewicze, Bohdanowiczów.

Pleszczenice, małe mko i piękne dobra nad rz. Małką, dopł. Gromnicy, pow. borysowski, przy drodze z Ziębina do Mołodeczna, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. okołowska, o 50 w. od Borysowa, posiada zarząd gminy, około 50 osad, 425 mk., szkółkę gminną, cerkiew par. pounicką, p. w. św. Trójcy, z 1817 r., fundacyi Zofii Tyszkiewiczowej, parafian około 1300 płci obojga, z filią w Chotlewiczach, kaplica w Klinie. Z nadań kolatorów do cerkwi należy przeszło 2½ włók ziemi. Mieszczanie przeważnie żydzi, trudnia się drobnym handlem. Gmina pleszczenicka składa się z 6 okręgów wiejskich (starostw), ma 579 osad w 120 wioskach, 2980 mk. płci męskiej, ziemi gminnej 10,152 dzies. Grunta w okolicy chociaż lekkie lecz urodzajne, lasu dostatek. Dobra, dawne dziedzictwo Tyszkiewiczów, mają przeszło 166½ włók; propinacye i dochód z młynów znaczne. W 1812 r. P. upamiętnione zostały w czasie odwrotu Francuzów bitwą wice-króla włoskiego w d. 10 listopada; tegoż dnia cesarz Napoleon z całym sztabem miał tu trzeci nocleg po pamiętnej przeprawie berezyńskiej. Za poddaństwa do dóbr P. należało 17 wiosek z 456 włościanami płci męskiej. *A. Jel.*

Pleszczy, jezioro w pow. mozyrskim, w obrębie gminy turowskiej, w pobliżu kotliny rz. Prypeci, naprzeciwko mka Turowa, długie przeszło ½, szerokie prawie ¼ w.; wokoło lesiste moczary. *A. Jel.*

Pleszczyce 1.) wś rząd., pow. piński, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. lemieszewicka, o 12 w. na płd. od Pińska, wśród moczarów niedostępnych kotliny Strumienia położona, ma 26 osad i 109 mk. Lud przeważnie trudni się rybactwem, polowaniem i flisactwem. Za czasów Rzpltej P. stanowiły starostwo niegrodowe, leżące w wdztwie brzesko-litewskiem, pow. pińskim. Podług Vol. Legum składało się ono w 1771 r. z dóbr: Bereżce, Mołodelczyn, Sietyck i Łosicze albo Łysicze, które w tym czasie posiadał Michał Skirmunt, opłacając zeń kwartę złp. 600 gr. 3, a hyberny złp. 602. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Adamowi Skirmuntowi, sędziemu ziemskiemu i zarazem posłowi pińskiemu, łącznie z starostwem krzywosielskiem (ob. Vol. Leg., VIII, fol. 681). 2.) **P.**, sioło, pow. horecki, gm. Niczyporowice, ma 141 dm. i 675 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Pleszczyno, wś, pow. czerykowski, gm. Malatycze, ma 14 dm. i 68 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem.

Pleszew, dawniej *Pleszów*, niem. *Pleschen*, miasto powiatowe w w. ks. poznańskiem, leży pod 51° 54′ szer. płn. i 35° 27′ dłg. wsch., na lewym brzegu Neru, dopływu Prosny, o 87 klm. na płd.-wsch. od Poznania, około 30 klm. na płn.-zach. od Kalisza i o 10 klm. na zach. od granicy królestwa polskiego, przy drodze żelaznej poznańsko-kluczborskiej. P. mieści się na płaskowzgórzu, ciągnącem się od Szląska ku granicy królestwa polskiego. Płaskowzgórze to wznosi się od 127 do 139 mt. npm. Gleba w okolicy P. jest wapienna, gliniasta i zbita. Naprzeciw P., na prawym brzegu Neru, rozciąga się przedmieście Malinie. Z miasta wychodzą trakty bite do Bogusławia, Ostrowa, Koźmina, Jarocina, Robakowa i Żerkowa. Stacya dr. żel. znajduje się pod Kowalewem, o 4 klm. na zach. od P. Herb miasta przedstawia wieżę stojącą na czterech kulach działowych, z jednem oknem nad bramą i z dwoma strzelnicami u szczytu. P. ma 2 kościoły katolickie, 1 protestancki, synagogę i 2 domy sierot; stacyą telegr. w mieście i drugą na dworcu kolejowym; urząd poczt. drugorzędny z 8 odchodzącemi i przychodzącemi dziennie pocztami w mieście samem i drugi na dworcu kolejowym z 11 pocztami; urzędy: ziemiański, budowniczy, katastralny, celny i komisarza obwodowego; sąd okręgowy, kasę powiatową i kasę oszczędności miejską; kantor banku państwowego, towarzystwo pożyczkowe polskie z 259 członkami i takież niemieckie z 397 członkami, tudzież towarzystwa agronomiczne i przemysłowe. Z zakładów fabrycznych znajdują się: 3 gorzelnie, 3 farbiernie, 2 browary, młyn i tartak parowy, fabryka tektur, stolarnia i tokarnia, a pod miastem stoją 2 cegielnie i 17 wiatraków. Są też 2 hotele, apteka, 3 lekarzy. Mieszkańcy trudnią się wyrabianiem sukna, płótna, skór, obuwia, czapek, tytuniu, potażu, jedwabiu i lnu, tudzież rolnictwem i drobnym handlem. W r. 1861 było tu 180 szewców i 11 innych cechów. Niektó-

re z tych cechów składają się z pokrewnych sobie rzemiosł. Istnieją też w P. różne kasy i towarzystwa dobroczynności. W mieście odbywają się 4 jarmarki do roku, a pod miastem od czasu do czasu wyścigi konne, połączone z wystawą bydła. Czysty dochód z hektaru roli oblicza się na 11 mrk. Probostwo pleszewskie ma obszaru 58 ha, folwark 41 ha, a dwie większe posiadłości od 26 do 45 ha. Przy schyłku XVIII w. było w P. 227 dm., 1568 mk.; 1811 r. 283 dm., 1739 mk.; w 1816 r. 2446 mk.; 1837 r. 365 dm., 4392 mk.; 1843 r. 407 dm., 4508 mk.; 1861 r. 6182 mk., 1871 r. 568 dm., 5929 mk.; około 1876 r. 6318 mk. (3753 kat., 1636 prot. i 929 żyd.). Kościół paraf. p. w. św. Jana Chrzciciela istniał w P. jeszcze w XIV w.; arcyb. gnieźnieński Wincenty Kot, ustanowił przy nim w 1447 r. mansyonarzy, a Zbigniew Tęczyński, dziedzic miejscowy, przyczynił się do tej fundacyi, która upadła w końcu XVI w. Od około 1560 r. był kościół pleszewski w ręku protestantów, którym go odebrał po 1600 r. Adam Czarnkowski, wojew. łęczycki, dziedzic ówczesny. Kościół stał się pastwą płomieni w r. 1606 i dopiero w r. 1616—18 zrestaurowany został kosztem patrona i parafian. Za staraniem obecnego proboszcza przystawiono r. 1873 do kościoła kaplicę św. Józefa. Przy kościele istniały aż do końca zeszłego wieku dwie altarye, mające osobnych prebendarzy; pierwsza p. t. św. Trójcy, a druga św. Barbary. Wprowadzone były do tego kościoła bractwa: św. Trójcy, św. Anny, św. Barbary, N. Maryi P. Rożańcowej, św. Aniołów, św. Józefa i św. Krzyża. Tu znajdować się miał, jak twierdzi Treter w swoich Magnaliach, kamień nagrobkowy z napisem: Hic jacet principissa Zdieszoviensis, t. j. księżna na Zdzieżu. Według innego podania spoczywać tam mają zwłoki jednej z Zborowskich. Prócz kościoła paraf. ma P. drugi kościół p. w. św. Floryana; w presbyteryum z cegły palonej, a w głównej nawie z drzewa. Nawę tę jako i dach, zerwane gwałtownym wichrem, odbudował r. 1745 Ludwik Pełka, kanonik chocki, pleban miejscowy. Kościół ten miał osobną dotacyą i swego prebendarza jeszcze r. 1811. Trzecim był kościół św. Ducha, fundowany w pierwszych latach XVII w. przez Annę ks. raciborską, która obok kościoła wystawiła szpital i budynki proboszczowskie. Wszystko to stało na przedmieściu i zgorzało w r. 1854. Dziedzic P. Adam Mikołaj na Otoku Załuski wybudował r. 1616 przy ulicy Jarockiej szpital i kościół, które rozebrano przed kilkudziesięciu laty. Kościół protestancki, na przedmieściu Malinin, stanął r. 1844—48 w miejsce dawnego, drewnianego, założonego r. 1840. W 1283 r. Przemysław, ks. poznański i kaliski, poddając różne miasta pow. kaliskiego pod jurysdykcyą Kalisza, wymienia między niemi Pleszew. W 1458 r. dostawiło miasto 12 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. W końcu XV w. należał P. do Zbigniewa Tęczyńskiego, podkomorzego krakowskiego, którego córka Anna, poślubiwszy Mikołaja, ks. raciborskiego, wniosła mu dobra pleszewskie. Po śmierci tego Mikołaja, w 1506 r. wyszła wdowa po nim za Jana Kościeleckiego, wojewodę łęczyckiego. Między r. 1579 i 1618 opłacało miasto z 9 źrzebi roli miejskiej po 30 gr. soszu, z domów 32 złp., od 30 komorników po 6 gr., 20 sukienników po 15 gr., 12 szewców po 15 gr., 13 rzeźników po 15 gr., 4 kowali po 15 gr., 2 ślusarzów po 15 gr., 2 bednarzów po 15 gr., 6 garncarzy po 15 gr., 4 kuśnierzy po 15 gr., 6 krawców po 15 gr., 4 czapników po 15 gr., 2 płócienników po 15 gr., 7 piekarzy po 15 gr., 2 prasołów po 30 gr. i od jednego balwierza 15 gr., czyli razem 90 złp. 15 gr. Około r. 1620 przeszły dobra pleszewskie w ręce Adama Czarnkowskiego, wwody łęczyckiego. W 1637 r. przywilejem z d. 6 września, sprowadził Piotr Sieniuta z Lachowicz, dziedzic P., Niemców protestantów do miasta. Żydów niecierpiano w P. W końcu XVIII w. było w mieście 51 szewców, po 15 sukienników i rzeźników, 10 kuśnierzy, po 8 płócienników i garncarzy, po 7 krawców i kołodziei, po 4 piekarzy, bednarzy, stolarzy i kowali, 3 golarzy, po 2 wapienników, szklarzy i powroźników, rzeźbiarz, malarz, kotlarz, gwoździarz, ślusarz, mydlarz, rymarz, muzykant i aptekarz; później nieco założono tam potażnią, fabrykę tabaki i komorę solną. W 1839 r. uzyskał P. ordynacyą miejską, a około 1843 r. należał do Szwykowskich. W r. 1848 od d. 21 marca stało się to miasto jednem z głównych ognisk ruchu narodowego. Pod P., w osadzie Dobrej Nadziei, odkryto cmentarzysko przedhistoryczne; w popielnicach znajdowały się różne przedmioty metalowe. Okrąg miejski zawiera w sobie, prócz miasta, folw. miejski o 4 dm. z 61 mk. folusz z 3 dm. i 28 mk., młyny: Kobyłkę o 1 dm. z 8 mk. i Żmiję o 5 dm. z 42 mk. Cały ten okrąg liczył w 1871 r. 585 dm., 6106 mk. (3210 kat., 1857 prot. i 1039 żyd.); co do płci: 2867 męskiej i 3239 żeńskiej; było wówczas 12 niewidomych, 16 głucho-niemych i 9 obłąkanych. Par. P. składają: Dobra Nadzieja, Gorzeńskie Holendry, Kobyłka, Lasew, Ludwińskie Holendry, Malinie, Nowa Wieś, Pleszew, Zielona Łąka i Żmija. Dekanat pleszewski składa się z parafii, które częścią leżą w tym powiecie, częścią w pogranicznych: Broniszewice, Brzezie, Czermin, Gołuchów, Grodzisko, Jedlec, Karmin, Kotlin, Kowalew, Kretków, Kuczków, Lenartowice, Magnuszewice, Pleszew, Sośnica,

Sowina, Tursko, Twardów i Żegocin. Powiat pleszewski, w obecnych granicach, istnieje od r. 1818; dawniej wchodził w skład departamentu kaliskiego, a przed r. 1793 należał częścią do pow. kaliskiego, częścią do pyzdrskiego wwdztwa kaliskiego, i w drobnej części, na półn.-zachod. kończynie, z wsiami: Boguszyn, Chocicza, Kruszyn, Chromiec, Panienka, Kolniczki, Laskowy i Chwalęcinek, do pow. kościańskiego, wwdztwa poznańskiego. Powiat pleszewski leży w płd.-wsch. części w. ks. poznańskiego, między 51° 44′ a 52° 7′ płn. szer. i między 34° 56′ a 35° 41′ wsch. dłg., ma obszaru 19·08 mil kwadr. al. 102,916 ha obszaru. Graniczy na płn. z pow. średzkim i wrzesińskim, na wsch. z królestwem polskiem, na płd. z pow. odolanowskim, a na zach. z pow. krotoszyńskim i szremskim. Największa rozciągłość pow. pleszewskiego od płn. zachodu ku płd. wschodowi, na Mieszków, wynosi 60 klm.; od płn.-wschodu zaś ku płd.-zachodowi 23 klm. Obszar powiatu przedstawia równinę, pochylającą się od płd. ku płn. ku Warcie i od wsch. ku zach. ku Prośnie. Na przestrzeni od Ostrowa, na Pleszew i Nowe Miasto, ku Środzie wznosi się powierzchnia o 143 mt. za Górznem, 146 89 mt. w Górznie, 142 pod Sobótką, 139 między Sobótką i Żychlinem, 142 w Żychlinie, 132 między Żychlinem i Krzywosądowem, 136·9 mt. w Krzywosądowie, 136·9 przy zamku Kuczkowskim, 130·6 pod Jankowem Kuczkowskim, 136·1 przy karczmie w holendrach Ludwińskich, 119 przy strzelnicy pleszewskiej, 127 do 139·77 pod Pleszewem, 135·77 pod lasem Piekarzewskim, 130·47 pod Piekarzewem, 126·28 między Piekarzewem i Kotlinem, 125 do 129 w Kotlinie, 120 za Kotlinem, 118 pod Wyszkami, 128·89 w Witaszycach, 121·09 w Jarocinie, 114·9 i 108 za Jarocinem, 102·82 w Mieszkowie, 104·5 pod Wolicą Pustą, 102·36 między Wolicą i Klęką, 97·84 przed Klęką, 65·51 mt. pod Nowem Miastem. Na przestrzeni między Dobrzycą i Pleszewem wznosi się powierzchnia o 142·05 mt. przed karczmą Fabianowską, 151 w Fabianowie, 144 mt. w Kowalewie. Jezior nie ma powiat żadnych; największym stawem jest spływające do Lubieszczki jeziorko, około $^1/_2$ klm. obszaru, między Obrą, Goliną i Potarzycą, tudzież staw między Kajewem i Gołuchowem, spływające do Sowinki; jezioro pod Chromcem i staw Karpieniec pod Jarocinem osuszono już przed wielu laty. Rzeki, wyjąwszy Warty, płyną od płd. ku płn., chyląc się ku wsch. i zachodowi. Warta płynie od wsch. ku zach. i wchodzi do powiatu pod Dębnem, gdzie tworzy znaczny ostrów i rozgranicza pow. pleszewski od średzkiego na przestrzeni około 10 klm. od Dębna popod Solec. Pod Solcem znajduje się na Warcie most drogi żelaznej poznańsko-kluczborskiej, a drugi pod Dębnem, na linii gnieźnieńsko-oleśnickiej. Prosna, opuszczając pod Osiekiem granicę pow. odolanowskiego i w. ks. poznańskiego, płynie na Kalisz, a po 7 klm. biegu wraca znów do księstwa i odgranicza na wschodzie pow. pleszewski od królestwa polskiego, t. j. od Podlesia popod Biały Dąb, naprzeciw Szymanowic. Na tej przestrzeni tworzy różne łachy, zalewy i odnogi, z których znaczniejsze są t. zw. Nowa Prosna i struga Żegocińska. Dopływy Prosny z lewego brzegu poczynają się, wyjąwszy Trzemny, w granicach pow. pleszewskiego. Są to: 1) struga bezimienna, płynąca od Kuchar, 3 klm. długa, uchodzi w Podlesiu; 2) Trzemna z Bobrem, około 18 klm. długa, powstaje pod Czachorami w pow. odolanowskim i uchodzi poniżej Gołuchowa; 3) Sowinka, około 15 klm., płynie z Sowiny i uchodzi poniżej Turska; 4) Ner czyli Struga, około 20 klm., powstaje między Suchorzewem a Kowalem i uchodzi pod Rokutowem; 5) Korzkiewka, około 10 klm. długa, powstaje w Korzkwach i uchodzi pod Grodziskiem; 6) Strzydzewka, około 10 klm. długa, płynie z Strzydzewa, uchodzi w Zbikach; 7) Czermińska struga, 8 klm. długa, uchodzi w Żegocinie; 8) Struga, płynąca od Suchej, 6 klm. długa, uchodzi pod Prusinowem. Z tych strug i strumieni Trzemna tylko płynie od płd. ku płn., równolegle z Prosną, a wszystkie inne od zach. ku płn.-wschodowi. Od Podlesia poza Rokutów odgranicza Prosna w. ks. poznańskie od królestwa polskiego; poniżej zaś Rokutowa płynie aż poza Chocz dwoma korytami, między któremi, śród bujnych łąk, moczar i zarośli, ciągnie się kordon graniczny. Poniżej Chocza wraca znów stare koryto Prosny do granicy i tworzy ją aż po za Kwileń, gdzie t. zw. Nowa Prosna płynie wzdłuż granicy w. ks. poznańskiego, a stara na terytoryum królestwa aż popod Prusinów. Odtąd, do ujścia swego do Warty, płynie Prosna jednem tylko korytem; długość granicy zakreślonej przez nią wynosi 37 klm. w linii powietrznej. Na Prośnie gnieździły się niegdyś bobry; młyny stawiano na niej od r. 1280; o spławności jej, między Ołobokiem i Kaliszem wspominają dyplomaty z r. 1362. Most pod Choczem postawił r. 1382 Bartosz, starosta odolanowski, uganiając się z Zygmuntem, margrafem magdeburskim. Brody znachodzą się pod Białym Dębem, w pobliżu Prusinowa i Miniszewa, naprzeciw Szymanowic. Lutynia, lewy dopływ Warty, bierze początek pod Korytnicą, w pow. krotoszyńskim; płynie od płd. ku płn.; do pow. pleszewskiego wchodzi pod Karminkiem, oblewa Karmin i płynie 3 klm. w powiecie; na przestrzeni 2 klm. rozgranicza pow. kroto-

szyński od pleszewskiego; płynie przez Sośnicę i pod Fabianowem wraca do pow. pleszewskiego, który po $1^1/_2$ klm. biegu znów opuszcza; oblewa Lutynię i Rudę w pow. krotoszyńskim, a pod Węgrzynowem wchodzi powtórnie do pow. pleszewskiego; tu płynie na Magnuszewice, Twardów, Wolę Książęcą, Słupię, Bachorzew i Wilkowyję; przy młynie Stęgoskim (Stęgosze) opuszcza powiat, który przerzyna na przestrzeni przeszło 20 klm. Lutynia miała być niegdyś spławną, obecnie wylewami swemi wyrządza znaczne szkody. Z lew. brzegu przyjmuje: 1) Potokę i strugę bezimienną naprzeciw Węgrzynowa; 2) Radowicę, około 6 klm. długą, naprzeciw Woli Książęcej; 3) Lubieszczkę, około 20 klm. długą, pod młynem Stęgoskim. Do Lubieszczki spływa z pow. wrzesińskiego struga Chrzanowska. Z praw. brzegu wpadają do Lutyni: 1) Kotlinka, 9 klm. dł. pod Twardowem; 2) struga płynąca z lasu Tarzeckiego i 3) Lubianka, uchodząca w pow. wrzesińskim. Te strumienie płyną od płd. ku płn., prawie równolegle z Lutynią. Obra wchodzi do pow. pleszewskiego na płd. od Potarzycy, płynie ku zach. popod Janów, między Suchorzewkiem i Dębowcem, gdzie dotyka granicy pow. krotoszyńskiego i zmienia swój bieg ku płn.; oblewa Strzyżewko, mija Rusko i nieco poniżej Cerekwicy opuszcza pow. pleszewski; długość jej biegu w pow. wynosi około 10 klm. Od Zalesia ku zach., na przestrzeni około 6 klm., ciągnie się smug łęgów oberskich, zasilany strugą, płynącą od Suchorzewka i Potarzycy. Z wyniosłości wyróżnia nazwa tylko Górę Żydowską w Komorzu z pod Nowego Miasta i dwie Łyse Góry, z których jedna wznosi sią pod Cerekwicą, a druga pod Broniszewicami. Znaczniejsze w powiecie lasy są: Nowomiejskie, Tarzeckie i Jarocińskie; inne ciągną się od Bieganina popod Suchorzew na przestrzeni około 15 klm. i wzdłuż Prosny od Rokutowa popod Lubień Mały. Najbujniejsze łąki rozpościerają się wzdłuż Prosny i nad Wartą w okolicy Dębna i Nowego Miasta, tudzież nad Lutynią, w Wilkowyi, Kątach i Stęgoszach; inne między Kajewem, Brzeziem i Turskiem, Wszołowem, Czerminkiem i Gołuchowem, Górą, Zalesiem i Panienką. Głównym węzłem komunikacyjnym w powiecie jest Jarocin, gdzie krzyżują się dwie drogi żelazne: oleśnicko-gnieźnieńska i poznańsko-kluczborska. Pierwsza przebiega powiat na przestrzeni 21 klm. ze stacyą w Jarocinie, a druga na 52·5 klm. ze stacyami Jarocin, Kotlin i Pleszew. Projektowane są prócz tego dwie linie: z Pleszewa do Kalisza i z Leszna do Jarocina. Traktów bitych jest 8 prowincyonalnych i 2 prywatne: 1) z Poznania na Nowe Miasto, Mieszków, Jarocin i Pleszew do Ostrowa, na długości 56·9 klm. w powiecie; 2) z Pleszewa do Koźmina 10 klm.; 3) z Pleszewa do Bogusławia 13 klm.; 4) z Jarocina do Koźmina 9 klm.; 5) z Jarocina do Borku 13 klm.; 6) z Nowego Miasta do Książa 8·5 klm.; 7) z Nowego Miasta do Żerkowa 5·6 klm.; 8) z Pleszewa do Robakowa i Żerkowa, 23 klm; 9) z Bieganina do Raszkowa 1 klm. i 10) z Twardowa do traktu jarocińsko-pleszewskiego. Klimat nie przedstawia żadnych specyalnych właściwości: grady częste, powiat cierpi więcej od suszy jak od wilgoci. Użytkowanie ziemi przedstawia się w następującym stosunku: 71·3% roli i ogrodów, 15·8% lasów, 5·7% łąk, 3·4% pastwisk i 3·8% nieużytków; czysty dochód z hektaru ziemi w ogóle oblicza się na 8 mrk a z hektaru roli na 9·5 mrk. Powiat produkuje pszenicę, żyto, jęczmień, owies, groch, tatarkę, proso, wykę, łubin, lucernę, koniczynę, rzep, rzepak, kartofle i różne jarzyny; siano znajduje się prawie wszędzie; uprawa roli wiosenna rozpoczyna się z początkiem kwietnia i trwa do końca maja, jesienna zaś trwa od września do połowy października; łąki sieką się od czerwca do końca sierpnia, gospodarstwo jest trzypolowe lub płodozmienne. Pola są powiększej części drenowane i marglowane; morgę magdeburską ziemi płacono r. 1861 od 18—20 tal. w przecięciu. Posiadłości od 600 mr. wyżej było 127, z obszarem 257,000 mr.; od 309 do 600 mr. 16, z obsz. 6,232 mr.; od 30 do 300 mr. 1468, z obsz. 75,427 mr.; od 5 do 30 mr. 1,652, z obsz. 30,862 mr.; niżej 5 mr. 579 z obsz. 1190 mr. Znaczna ilość posiadłości rozdrabnia się ciągle w skutek działów, inne zlewają się z większemi. Większe posiadłości przechodzą ciągle w ręce niemieckie. Najobszerniejszym kluczem w powiecie jest Jarocin hr. Radolińskich, potem Taczanów i Mieszków Taczanowskich. Znaczniejsze pałace dworskie stoją w Radlinie, Rusku, Tarcach i Bogusławiu Jarocińskim, a wspaniały zamek w Gołuchowie; zamczysko pod Łęgiem leży w gruzach; o zamczysku w Bieganinie przechowało się tylko podanie. Cenny księgozbiór posiada w Rusku hr. Zygmunt Czarnecki. Przemysł gospodarczy stanowią przeważnie gorzelnie, cegielnie, młyny i t. p., tudzież chów i tucz bydła. Gorzelnie mają: Boguszyn, Broniszewice, Chocicza, Dębno, Góra, Gutów, Jarocin, Klęka, Malinie, Mieszków, Pieruszyce, Pleszew, Skoraczew, Sobótka, Szkudły, Taczanów, Tomaszew, Turowy, Tursko, Twardów, Zakrzew i Żegocin; cegielnie: Bachorzew, Bronów, Brzezie, Chocicza, Cielcza, Czermin, Dębno, Głoski, Góra, Grodzisko, Jarocin, Kajew, Karmin, Klęka, Kotlin, Kotowiecko, Kuchary, Kuczków, Lenartowice, Malinie, Mieszków, Miniszew, Pieruszyce, Pleszew, Potarzy-

ca, Psienie, Racendowo, Rusko, Sobótka, Stęgosze, Suchorzew, Szypłów i Taczanów; młyny parowe stoją: w Górze, Klęce i Pleszewie; młyny wodne na Prośnie: Kotusz, Robakowski i Wieczyński; na Nerze, dopływie Prosny: Robak, Żmija, Kręsko, Wróbel, Przepadłe i Kobyłka, na strudze Taczanowskiej, która wpada do Neru; na Sowińce: Mełka; na Trzemnie: Dybol; na Lutyni: Glapiniec, Stęgoski, Wilkowyjskie i młyny pod Słupią i Wolą Książęcą; na Radonicy: Jagła i Żybura; na Lubieszcze: Kot i Potoka; na strudze wpadającej między Dębnem i Nowem Miastem: Roch i Wilczki; pod Witaszycami: Borowiec; pod Jankowem Kuczkowskim: Pietruszko; tudzież różne inne. Młyny pleszewskie istniały jeszcze w r. 1618. Wiatraki stoją: w Bronowie, Czerminie, Czerminku, Droszewie, Górze, Górznie, Grudzielcu, Gutowie, Kajewie, Karsach, Kotowiecku, Kucharach, Kuczkowie, Racendowie, Sławoszewie, Sobótce, Szkudłach i Tursku, tudzież pod Jarocinem, Mieszkowem, Nowem Miastem i Pleszewem; liczba ich dochodziła 93 przed kilku laty. Papiernie znajdują się pod Bobakowem i Nowem Miastem; fabryka tektury w Pleszewie; huta szklanna w Racendowie; smolarnie w lasach Jarocińskich i Tarzeckich; wapialnie pod Pleszewem, Potarzycą, Ruskiem i Suchorzewkiem; farbiernie w Jarocinie i Pleszewie; olejarnie w Głoskach i Jarocinie; mielcuchy w Górze, Gutowie, Jarocinie, Sobótce, Maliniu i Pleszewie; tartaki w Jarocinie i Małym Lubieniu; fabryka drenów w Klęce; fabryki serów w Jedlcu, Miniszewie i Racendowie; mleczarnie w Chorzewie, Fabianowie, Gałąskach, Kowalewie, Grodzisku, Marszewie i Potarzycy, tudzież gazownia dla własnego użytku w Górze. Prócz bydła krajowego chowają się w powiecie rasy holenderskie, oldenburskie, Shorntorn, Simmenthal, Wilstermarsch, berneńskie, Schwyz i inne szwajcarskie; między owcami rozpowszechniają się: Negretti, Merynosy, Rambouillet i South-down; chowem koni odznaczają się: Góra, Miniszew i Głoski; Twardów jest stacyą do stanowienia klaczy. Bydła było w końcu 1837 r. 146,031 a w 1861 r. 151,169 sztuk; t. j. w 1837 r. 104,920 owiec, 23,010 rogacizny, 11,877 trzody chlewnej, 6,090 koni i 134 kóz, a w 1861 r. 114,747 owiec, 21,706 rogacizny, 7,729 trzody chlewnej, 6,703 koni, 234 kóz, 3 muły i 47 osłów. Zwykłą w powiecie zwierzynę stanowią: zające, sarny, bekasy, cietrzewie, dropie, drozdy, kuropatwy, słomki, kwiczoły, żórawie i kaczki dzikie. Margiel i glina znachodzi się prawie wszędzie; torf w Broniszewicach, Brzeziu, Kolniczkach, Mieszkowie i Tursku; rudę żelazną pod Broniszewicami, Nowem Miastem i Chromcem; kamień wapienny w Bogusławiu Jarocińskim, Brzeziu, Cerekwicy, Kolniczkach, Lenartowicach i pod Pleszewem; w Gutowie odkryto przy wierceniu studni pokład szarego węgla; spory kawał bursztynu wykopano w Kotowiecku i dwa kawałki w Bogusławiu Jarocińskim. Ludność powiatu, przeważnie dotąd jeszcze polska i katolicka, wynosiła w 1819 r. 36,473 mk., 1837 r. 50,467 mk. (miejska 7,825 mk. a wiejska 42,642 mk.), dymów liczono wówczas 761 miejskich i 4,224 wiejskich czyli ogółem 4,985 dymów; 1843 r. 55,654 mk., 1858 r. 53,617 mk., 1861 r. 58,846 mk., 1867 r. 57,822 mk. (57,049 według innych), 1871 r. 61,186, t. j. 50,212 kat., 9,110 prot. i 1,864 żyd.; co do płci 29,248 męż. i 31,938 kob.; obłąkanych i niewidomych było po 77, a głuchoniemych 72; dymów liczono w ogóle 5,675, z tych przypada na miasta 970 dm. z 10,200 mk., na gminy wiejskie 3,240 z 28,106 mk. i na dominia 1,465 dm., 22,880 mk. W 1883 r. było 64,193 mk., a według innych źródeł 64,672, t. j. 54,315 kat., 8,737 prot. i 1,620 żyd., przypadało więc na 1 klm. kw. 63 mk. Ludność powiatu jest silna i zdrowa; zwykłemi chorobami są febry i biegunka; w latach mokrych panuje tyfus, a w suchych ospa i żarnica. Śmiertelność przedstawia się w następującym stosunku: 1856 r. 5·76%, 1857 r. 3·99%, 1858 r. 3·47%, 1859 r. 2·53%, 1860 2·22%, 1861 r. 2·37%. Lud wiejski trudni się rolnictwem, wyrobkiem, flisactwem i tkactwem. Około 1861 r. liczono w powiecie 1,741 warsztatów tkackich, nieprocederowych. Zwyczaje ludu pleszewskiego, nie różniąc się od ogólnych wielkopolskich, odzwierciedlają się przeważnie przy zaręczynach, ślubach i weselach (opis ich podał Tygodnik Illustr. z 1862 r., VI, 160). Zwyczaj wieńca żniwowego zaciera się coraz więcej. Ubiór świąteczny stanowi u mężczyzn sukmana granatowa, takaż kamizela, wtyle fałdzista, spodnie sukienne w wysokich butach, szeroki, czarny kapelusz i wstążka czerwona, związująca na szyi koszulę, zamiast chustki; w dni powszednie, latem, noszą chłopi spodnie białe, płócienne, kamizelę długą aż do kostek z kołnierzem stojącym, haftkami zapinaną, zwykle białą, a pod nią t. zw. brzuszlak, rodzaj kamzeli; zimą wdziewają kożuchy i wysokie czapki z siwym najczęściej barankiem; młodzi parobcy wtykają na czapkę pawie pióro. Niewiasty noszą kaftany z sukna granatowego lub czarnego, spódnice perkalikowe, staniki wełniane, koszula płócienna, fartuchy szerokie, wełniane, pończochy i trzewiki, na głowie noszą czepki czyli t. zw. kapki i chustkę jedwabną, kolorową, nad czołem w kokardę zawiązaną; w dni powszednie noszą spódnice i kaftaniki bez rękawów. Moda

niemiecka wypiera zwolna wprawdzie, lecz niepowrotnie, stroje ludowe dawne. Podania ludowe nie sięgają czasów przedhistorycznych; najstarsze z nich, co do treści, mówi, że św. Wojciech odprawiał mszę w Wilkowyi. O zapadłym kościele, którego dzwony odzywają się około północy na Boże Narodzenie i Wielkanoc; o księdzu, który z garbatej sosny prawi kazanie; o duchach i czarnych psiskach z iskrzącemi oczyma, o kamieniu osiodłanym i o zdroju, który z powodu że źródła jego podziemne sięgają Częstochowy, nigdy nie wysycha, opowiada sobie lud z okolic Jarocina. Aryanin pewien, jak opiewa inne podanie, wyswobodzony cudem z niewoli tureckiej, wystawił kościół w Broniszewicach. Rodzina po szlachcicu, który polując umarł w skutek ran, jakie mu zadały spłoszone dziki, wzniosła na tem miejscu cerkiewkę, stąd powstać miała Cerekwica. Pierzchlińskiemu Jędrzejowi, dziedzicowi Lenartowic, objawił się krzyż w miejscu, na którem tenże postawił kapliczkę. O kupczyku zakochanym w córce kupca bogatego, którego rodzice panny wyprawili w świat na 4 lata, ażeby ostygł z swych zapałów, opowiada sobie lud z okolicy Pleszewa; przy rozstaniu się zawiesiła mu panna obraz M. B. Częstochowskiej na szyję; kupczyk został ministrem sułtana i wracał do gniazda rodzinnego w chwili, gdy wydawano za mąż narzeczoną jego, która gdy zoczyła ów św. wizerunek, padła na ziemię nieżywa; pochowaną następnie wykradł kupczyk z cmentarza, przywrócił do życia i zaślubił. Słynące cudami źródło znajduje się pod Lenartowicami, gdzie, w domu gospodarza Biadały, objawił się obraz N. M. Panny. Najsłynniejsze z cudów obrazy mieszczą się w kościołach Turska, Kolniczek i Panienki. Powiat liczy okręgów: 14 państwowych, 4 miejskie, 152 wiejskich, 101 dominialnych i 394 osad; w pasie granicznem stoją 2 komory celne nad Prosną, jedna w Robakowie a druga w Bogusławiu; sądy okręgowe mają swe siedziby w Jarocinie i Pleszewie, a sąd ziemiański w Ostrowie; okręgów policyjnych jest 5: jarociński, kotliński, mieszkowski, pleszewski i sobocki (Sobótka). Pod względem kościelnym dzieli się powiat na dekanaty: Borek, Koźmin, Miłosław, Nowe-Miasto, Ołobok i Pleszew; 2 superintendentury protestanckie: Ostrów i Krotoszyn. Osady powiatowe wchodzą w skład parafii katolickich: Broniszewice, Brzezie, Cerekwica, Czermin, Dębno, Droszew, Golina, Gołuchów, Góra, Górzno, Grodzisko, Jarocin, Jedlec, Karmin, Kolniczki, Kotlin, Kowalew, Kretków, Kucharki, Kuchary, Kuczków, Lenartowice, Lutynia, Magnuszewice, Mieszków, Nosków, Nowe Miasto, Panienka, Potarzyca, Radlin, Raszków, Rusko, Siedlemin, Sławoszew, Sobótka, Solec, Sośnica, Sowina, Tursko, Twardów, Wilkowyja, Witaszyce, Żegocin i Żerków. Parafie te należą w części do dyecezyi poznańskiej a w części do gnieźnieńskiej. Niektóre z tych kościołów leżą poza granicami pow. pleszewskiego. Gminy protestanckie wcielone są do parafii: Dobrzyca, Jarocin, Koźmin, Książ, Ostrów i Pleszew; prócz tego znajdują się kościoły protestanckie w Górze, Sierszewie i Sobótce. Synagog jest 4 w powiecie, t. j. w Jarocinie, Mieszkowie, Nowem Mieście i Pleszewie. Szkół katolickich było w 1861 r. 62, protestanckich 16, żydowskich 2; szkoły te tracą coraz więcej charakter wyznaniowy. Osiedlanie pow. pleszewskiego rozpoczęło się od lewego brzegu Prosny, jak o tem świadczą liczne i obszerne cmentarzyska wzdłuż tego brzegu, spotykane we wsiach: Gołuchów, Tursko, Grodzisko, Polskie, Zbiki, Żegocin, Łęg, Wieczyn, Gorzyce, Grab i Robaków, na przestrzeni $3^1/_2$ milowej. Cmentarzyska znaleziono też pod Bieganinem, Boguszynem, Dębnem, Górą, Gorzycami, Grabiem, Jankowem Kuczkowskim, Pleszewem, Robakowem, Stęgoszami, Wyszkami i pod Żegocinem. Popielnice i naczynia gliniane znaleziono w Bieganinie, Boguszynie, Czarnuszce, Górze, Gorzycach, Grabiu, Grodzisku Łęgu, Mieszkowie, Parzęczewie, Stęgoszach, Tursku, Wilkowyi i Wyszkach; wyroby kamienne w Gołuchowie, Ordzinie i Robakowie; krzemienne w Gołuchowie i Gorzycah; ceramiczne w Dębnie; żelazne w Górze, Gorzycach, Grodzisku, Kotowiecku, Zbikach i Żegocinie; bronzowe w Górze, Gorzycach, Grodzisku, Łęgu, Robakowie, Zbikach i Żegocinie; metalowe pod Pleszewem; spiżowe i srebrne w Gołuchowie; szklanne w Gorzycach i Robakowie; sprzączkę złotą i inne wyroby znaleziono w Brzeziu; monety rzymskie z I i II w. tudzież medal złoty w Kotowiecku, a monety czeskie i inne z X i XI w. pod Jarocinem. Wykopaliska z Bachorzewa, Cielczy, Kotlina, Miniszewa, Polskiego i Wieczyna nie są dotąd, o ile nam wiadomo, zbadane. Nasypy wreszcie, czyli t. zw. okopy szwedzkie znachodzą się pod Cząszczewem, Grodziskiem i Lubieniem Małym. Świadectwa piśmienne o zaludnieniu powiatu sięgają roku 1136, w tym czasie pojawia się Sowina, r. 1160 Grodzisko, Rokutów, Sierszew i Janków (?) Kuczkowski, r. 1198 Krzywosądów i Kuchary, r. 1218 Siedlemin, r. 1243 Wilkowyja, r. 1244 Rogusko, r. 1245 (?) Gołuchów, r. 1257 Cielcza i Jarocin, r. 1262 Bielejew i Twardów, r. 1282 Mieszków, r. 1283 Kotlin i Nowe Miasto, r. 1284 Wieczyn, r. 1286 Chrzanów, r. 1288 Bronów i Tursko, r. 1289 Prusinów, r. 1290 Wolica Pusta, r. 1201 Radlin, r. 1292 Bieganin, r. 1294 Kolnice, r. 1296 Dębno, r. 1299 Klęka i Słupia, r. 1301 Chorzew i So-

bótka, r. 1304 Czermin, Skrzypna i Wola Książęca, r. 1309 Jedlec i Popówek, r. 1324 Góra, r. 1335 Zawidowice, r. 1338 Brzezie i Golina, r. 1346 Bobry, r. 1350 Witaszyce, r. 1357 Kajew, r. 1368 Piekarzew i Suchorzew, r. 1372 Kąty, r. 1377 Nosków, r. 1388 Racendów, r. 1395 Lenartowice, r. 1396 Wszołów, r. 1399 Bachorzew, r. 1401 Kozia Wolica, r. 1403 Gałązki, Górzno i Gutów, r. 1410 Macew, r. 1411 Broniszewice, r. 1415 Żegocin, r. 1416 Pacanowice, r. 1445 Magnuszewice i Sławoszew, r. 1449 Droszew, r. 1450 Karmin i Kucharki, r. 1458 Potarzyca, r. 1462 Czecheł, r. 1467 Boguszyn i Chromiec, r. 1490 Kowalew, r. 1496 Ciświca i Bogusław Jarociński, r. 1500 Kolniczki, r. 1507 Łubień Mały i Wielki; przed r. 1523 Baranów, Baranówek, Bogwidze, Cieśle, Czarnuszka, Fabianów, Głoski, Grudzielec, Karminek, Karsy, Korzkwy, Kotarby, Kotowiecko, Kuczków, Łęg, Lubomirz, Miniszew, Pawłów, Pawłowek, Polskie, Robaków, Strzydzew, Sucha, Sulęcin, Taczanów, Wierzchosław, Wilcze, Wola Duchowna, Wyszki, Żakowice i Zbiki; r. 1527 Cerekwice; przed r. 1578—1580 Brzostów, Chocicza, Chwalęcinek, Komorze, Kruczyn, Laskawy, Laskówka, Lobesz, Łuszczanów, Momoty, Orpiszewek, Osiek, Parzęczew, Pieruszyce, Prusy, Psienie, Rusko, Skoraczew, Stęgosze, Szypłów, Tarce, Węgrzynów, Zakrzew i Zalesie, r. 1618 młyny Pleszewskie i przed r. 1771 Podlesie. Najdawniejszem w powiecie miastem jest Jarocin (1257); Pleszew i Nowe Miasto pojawiają się r. 1283; Mnieszków znacznie później uzyskał prawo miejskie, które Karmin, Kotlin, Potarzyca i Sobótka postradały z biegiem czasu. Pogłównego żydowskiego opłacały r. 1771: Jarocin 564 złp., Nowe Miasto 292 złp. i Karmin 192 złp. Na obszarach powiatu poznikały wspomniane w dokumentach osady: Ambrożkowice, Charzewo, Chroślin, Dobiesławy, Głuchowo, Kopaszyca, Kuszyn, Łapkowo, Międzybórz, Modłowa, Morza, Ostrów, Pojedlnica, Radzynie, Twory i inne. Przed reformacyą nie było w pow. innowierców prócz żydów, którym nie wolno było mieszkać w Pleszewie i w innych miejscach. Protestantów-krajowców spotykamy w Pleszewie między r. 1560 i 1620, a braci czeskich w Marszewie (1555) i Kurczewie (1650). Protestantów-niemców, sprowadzanych do kraju, dostała się także pewna część powiatowi pleszewskiemu. Wiadomość o klasztorze franciszkańskim w Mieszkowie jest wątpliwa. Pierwotne erekcye kościołów nie przechowały się prawie nigdzie, to też zestawienie ich porządkiem chronologicznym uskutecznić się tylko może w przybliżeniu. Najdawniejszym co do daty jest kościół w Siedleminie (1218), następnie idą: Grodzisko (1222), Jarocin (1257), Wilkowyja (1276), Mieszków (1282), Słupia (1299), Sobótka (1301), Kotlin (1330), Kuchary (1340), Sowina (1381), Dębno (1393), Broniszewice (1411), Nowe Miasto (1412) Żegocin i Pleszew (1415), Brzezie (1418), Cielcza (1420), Nosków (1434), Lenartowice, Magnuszewice i Sławoszew (1445), Droszew, Gołuchów, Jedlec, Kajew, Karmin, Kucharki, Tursko, Twardów i Witaszyce (1450), Golina (1462), Czermin (1474), Chorzew, Góra i Potarzyca (1510), Kolniczki (1513), Górzno i Kuczków (1523), Cerekwica (1527), Radlin (1575), Rusko (1613) i Panienka (1628). Z tych kościołów znikły: w Kajewie przed r. 1452, w Chorzewie przed r. 1515 i w Słupi po r. 1620. Kaplice znajdują się: między Brzeziem i Lenartowicami (1620), na Laskówce w Nowem Mieście (1685) i w Taczanowie (1864). Szlachta osiadła gęsto w powiecie; na jednej wsi siedziało zwykle kilku właścicieli. Stosunek posiadłości większej wyrobił się z biegiem czasu. Dziedzicami w powiecie od czasów ustalenia się nazwisk rodowych byli: Bąkowski, Baranowski, Baszkowski, Belęcki, Benda, Bereźnicki, Biegański, Bielawski, Bielczewski, Bieniewski, Bniński, Bobrowski, Bogdański, Bogucki, Bógwidzki, Bojanowski, Borysławski, Bronikowski, Broniszewski, Bułakowski, Cerekwicki, Cetkowski, Chłapowski, Chmielewski, Chociszewski, Chorzewski, Chwałęcki, Chwalibogowski, Chwałkowski, Cichorzewski, Cielecki, Ciesielski, Czacki, Czapski, Czarnecki, Czarnkowski, Czechelski, Czechowski, Czerwiński, Czyżewski, Dąbski, Delert, Deszyński, Dobczyński, Dobrzycki, Domaracki, Dramiński, Drogoszewski, Droszewski, Dunin, Działyński, Dzierżanowski, Dzierzbiński, Gajewski, Gałecki, Głoskowski, Głuchowski, Gniazdowski, Golaski, Goliński, Gomolewski, Gorazdowski, Gorzeński, Gostkowski, Grabowski, Grabski, Gronowski, Grudzielski, Grzymała, Grzymułtowski, Grzymysławski, Gutowski, Gwiazdowski, Jackowski, Jaraczewski, Jarocki, Jaruntowski, Jaskołecki, Jastrzębski, Jedlecki, Jemiołkowski, Iłowiecki, Jutrowski, Kakawski, Kamieński, Karczewski, Karmiński, Karski, Keblan, Kębłowski, Kęszycki, Kiedrowski, Kiedrzyński, Klichowski, Koczorowski, Kolnicki, Kołudzki, Komorski, Konarski, Korosz, Korycki, Korzeniecki, Kościelecki, Kosiński, Kosmowski, Kostrzewski, Koszutski, Kot, Kotarbski, Kotliński, Kotowiecki, Kowalewski, Kowalski, Koźmiński, Kożuchowski, Krajewski, Krąkowski, Kromolicki, Kubisz, Kucharski, Kuczkowski, Kurczewski, Kuklinowski, Kurowski, Łącki, Łaszczewski, Linowski, Lipski, Lisiecki, Łoska, Łowęcki, Łowiński, Łubieński, Lutko, Łykowski, Magnuszewski, Małachowski, Malczewski, Maniecki, Mańkowski, Mar-

kowski, Marszewski, Matecki, Miaskowski, Mierzyński, Mieszkowski, Mikora, Mikorski, Mikułowski, Miłkowski, Miniszewski, Morawski, Mostowski, Mukałowski, Mycielski, Nadarzycki, Napruszewski, Naramiński Niemojowski, Nieniewski, Nieracki, Noskowski, Nowomiejski, Obiezierski, Olbiński, Opaliński, Pabianowski, Pacynowski, Pasięcki, Parczewski, Parzęczewski, Pawłowski, Pępowski, Pieruski, Pierzchliński, Pniewski, Podkocki, Poklękowski, Potworowski, Prusinowski, Pruski, Pruśliński, Przespolewski, Przybysławski, Przyjemski, Przyłuski, Racendowski, Radoliński, Radomicki, Radoński, Rakowski, Rembowski, Robaczyński, Rogoziński, Rokosowski, Roszkowski, Rozdrażewski, Rudnicki, Rusniejowski, Rychłowski, Rymarkiewicz, Sadowski, Sapieha, Sczaniecki, Siedlemiński, Siemieński, Sieniuta, Sikorski Skałowski, Skarzyński, Skoraczewski, Skoroszewski, Skorzewski, Skrzetuski, Skrzypiński, Sławoszewski, Sliwnicki, Słucki, Słuszka, Smętkowski, Smoleński, Sobocki, Sokolnicki, Sośnicki, Sosnowski, Stadnicki, Stęgoski, Suchorzewski, Świniarski, Święcicki, Szczytnicki, Szeliski, Szenic, Szkudlski, Szołdrski, Szołdrzyński, Szwykowski, Szypłowski, Taczanowski, Tarnowski, Tarzecki, Tęczyński, Tokarski, Tomicki, Trąpczyński, Trębiński, Trzaska, Turski, Twardowski, Ulatowski, Unrug, Wężyk, Wielowiejski, Wilczkowski, Wilkowski, Wolicki, Woliński, Wrzesiński, Wszołowski, Wysocki, Wyszkowski, Zabłocki, Zakowski, Zakrzewski, Zaleski, Załuski, Zawadzki, Zbierski, Zbikowski, Zborowski, Żernicki, Zielonacki, Ziemicki, Ziołecki, Złotkowski, Złotnicki i Żychliński. Prócz tych właścicieli posiadali w powiecie arcybiskupi gnieźnieńscy Sowinę i Kajew, kanonicy kaliscy Kuchary, jezuici kaliscy: Lubomirz i Taczanów, bożogrobcy miechowscy: Rokutów, Grodzisko, Sierszew, Modłowę i Janków Kuczkowski, a klasztor św. Wawrzyńca w Kościelnej Wsi posiadał Krzywosądów. Większej doniosłości wypadki dziejowe na obszarze powiatu wiążą się ściśle z historyą całego województwa kaliskiego, a w nowszych czasach z dziejami w. ks. poznańskiego. Między r. 1243—1279 istniała kasztelania w Wilkowyi; r. 1247, przy podziale Wielkopolski, dostał się księciu Bolesławowi kraj od rzeki Prosny ku zachodowi aż do Przemętu, a ztamtąd aż do Warty. W 1458 r. dostawiły pieszych żołnierzy na wyprawę malborską: Pleszew 12, Jarocin i Nowe Miasto po 10, Karmin i Potarzyca po jednym żołnierzu. W 1655 r. srożyło się powietrze morowe w powiecie; r. 1656 spotykamy Szwedów w Dębnie i okolicy Kalisza, po lewym brzegu Prosny; r. 1659 powtórzyła sie klęska powietrza morowego, r. 1697 spalono 4 t. zw. czarownice w Panience; r. 1703 goszczą Szwedzi w Brzeziu, a wylewy Neru znaczne wyrządzają szkody. W 1747 r. miały przechodzić wojska rossyjskie przez Gołuchów. W 1848 r. brał cały powiat udział w wypadkach poznańskich; pociągnięta dnia 26 kwietnia linia demarkacyjna przyznała pow. pleszewski części polskiej w. ks. poznańskiego. *E. Cal.*

Pleszewicze 1.) fol., pow. słucki, ma 29¹/₄ włók obszaru; należy do ordynacyi nieświeskiej. 2.) **P.**, wś nad rz. Wynią, pow. słucki, w 3 okr. polic. kopylskim, gm. pociejkowska, ma 46 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, bezleśna, grunta wyborne, szczerkowe. *A. Jel.*

Pleszewko al. *Ostrów*, jezioro pod Jeżewem, pow. świecki. Należało do biskupów kujawskich (ob. Majątki biskupie, przez ks. Kujota, str. 58).

Pleszkowce al. *Pleskowce*, wś, pow. tarnopolski; granice: wschod. Jankowce, płd. Czernichów, zach. Nesterowce, płn. Horodyszcze. Obszar dwor. 451 mr., włość. 811 mr. W 1870 r. 403 mk., 1880 r. w gm. 453, na obsz. dwor. 8. Rz.-katol. 9, par. Założce; gr.-katol. 333, par. Czernichów, sąd pow. Tarnopol, urz. poczt., st. kol. żel. Karola-Ludwika i st. tel. Hłuboczek Wielki. Należy wraz z Czernichowem i Horodyszczem do Modesty Czosnowskiej.

Pleszkuny, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Kuryłowicze, o 12 w. od gminy a 67 w. od Wilejki, ma 6 dm., 59 mk. katol. (28 dusz rewiz.); należy do b. dóbr skarbowych Zawlicze. Był tu wiatrak.

Plesznica, ob. *Pleszyniec.*

Pleszniszcze al. *Pleśniszcze*, także *Pleszyn*, przysiołek gm. Sergie, w pow. wyżnickim.

Pleszów, z przys. *Kujawami*, wś, pow. krakowski, przy gościńcu z Krakowa przez Cło na Nowe Brzesko do Koszyc, 11 klm. na wschód od Krakowa, na lew. brz. Wisły, graniczy od zach. z Mogiłą, od płn. z Luboczą, od wsch. z Branicami, od płd. z Brzegami (ostatnia wieś w pow. wielickim). Południ. granicę wsi, a zarazem pow. krakowskiego, tworzy Wisła. Wieś sama legła po płd. stronie gościńca. Na płd. od wsi rozpościerają się obszerne łąki moczarowate, Obrytki, poczynające się na obszarze Mogiły a kończące w Branicach. Od nich na płd. legły dalsze zabudowania wiejskie, a nad samą Wisłą przysiołek Kujawy. Wznies. wsi koło kościoła 217 mt., płn. granica 225 mt., płd. kraniec Obrytek 199 mt. npm. Na obszarze Kujaw i południowej części wsi leżą Kępa Kujawska, Kopaniny, Koło, nazwy poszczególnych grup domów włościańskich. Obszar dworski obejmuje roli orn. 425, łąk i ogr. 101, pastw. 14, lasu 198 mr. austr.; obszar zaś włościański roli or. 729, łąk

i ogr. 147, pastw. 167 mr. austr. (1869 r.). W r. 1869 było 881 mk. (męż. 439, kob. 442), z tego na Pleszów 553 (269 męż. i 284 kob.), na Kujawy 328 (170 m. i 158 k) przypadało; w r. 1880 zaś było mk. 908, z tego na obszarze dworskim 237, na obsz. włośc. 429, na Kujawy 242. W r. 1869 było 127 dm., z tego na P. przypada 67, na K. 60. Wznosi się tu kościół parafialny murowany p. w. św. Wincentego. Rok erygowania niewiadomy. Pierwotny kościół był drewniany. Według podania poświęcać go miał św. Stanisław Szczepanowski, bisk. krakowski. Dzisiejszy kościół murowany stanął r. 1806, poświęcony zaś r. 1865. Przy kościele istnieje arcybractwo różańca, założone r. 1868. Na cmentarzu kaplica p. w. św. Wincentego z Ferrary, w której kilka razy do roku odprawia się msza św. Do parafii tutejszej należą: Pleszów (667 dusz rz.-katol.), Kujawy (266), Lubocza (537), Grębałów (239), Krzesławice (576), w całej zatem parafii jest dusz rz.-katol. 2285, żydów 82. Należy do dekanatu bolechowickiego. Właściciel Pinkes Atteslaender; przed nim należał P. do Kirchmajerów. Wzorowa gorzelnia i wzorowe gospodarstwo. St. poczt. w miejscu. Najdawniejszą wzmiankę o tej wsi spotykamy pod r. 1366 w dokum. sprzedaży Tomaszowa (Domassow), wsi w woj. i pow. krakowskim (par. Wawrzeńczyce), uskutecznionej przez zakonnice zwierzynieckie na rzecz klasztoru cystersów w Mogile. Czytamy tutaj: „de hereditae... dicta Domassow iacente inter Mohylam et Plessow...“ W r. 1401 klasztor mogilski sprzedaje znowu tę wś Imramomowi, właścicielowi Pleszowa „...domino Imramo, heredi ibidem de Plessow“. W r. 1375 klasztor mogilski objął prawem zastawu część nadbrzeża pleszowskiego, oraz zbiór żołędzi w lesie tamecznym. W r. 1424 Jakub z Pleszowa przedał wś Pleszowski-Brzeg (dziś Kujawy) z trzema stawami zwanemi Nieciecza Wielka, Zaprzekopie i Klapecz Mikołajowi Wierzynkowi ze Śledziejowic za 400 grzywien communis monetae Cracoviensis. W r. 1442 Zbigniew Oleśnicki, bisk. krakowski, pozwolił księżom zakonnym w kościele parafialnym św. Bartłomieja w Mogile udzielać sakramentów chrztu i małżeństwa. Pozwolenie powyższe ponowił r. 1456 Tomasz Strzempiński, biskup krakowski, a Pius II papież 1460 r. potwierdził je z powodu sporu wszczętego w tej mierze przez Świętosława, plebana pleszowskiego, a załatwienie tego sporu z plebanem pleszowskim polecił Janowi z Pniowa, archidyakonowi krak. Z polecenia tedy Jana z Pniowa, Jan z Dąbrówki, profesor teologii, ponowił dawniejszy wyrok na rzecz klasztoru zapadły r. 1465. W połowie zatem XV w. istniał już tu kościół parafialny. Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś P., dzierżawiona przez Łyczkę, miała 26 półłanków, 1 chałupnik na czynszu, 8 zagr. bez roli, 2 kom. z byd., 6 kom. bez byd., ¾ roli karcz., 1 duda (Pawiński, Małop., str. 6). W 1631 r. Paweł Piasecki, bisk. kamieniecki i opat mogilski, zapozwał sądownie księcia Ostrogskiego, dziedzica dóbr P., wnuka Janusza księcia Ostrogskiego, kasztelana krak., a zarazem Bogusława Boxę Radoszowskiego, biskupa kijowskiego, Rafała Leszczyńskiego, wwodę bełzkiego, i Mikołaja Firleja z Dąbrowicy, sstę lubelskiego i kasztelana wojnickiego, jako opiekunów rzeczonego księcia, o szkody wyrządzone klasztorowi mogilskiemu na łąkach ostrowskich; szkodę tę podał klasztor na 2000 grzywien. Wyrok zapadł na zapłacenie 20 stogów siana po 20 zł. i trzech grzywien kary w r. 1640. W r. 1540 dziedzicem P. był Jan Kościelecki, podkomorzy krakowski, ssta brzeski i dobrzyński. *Br. G.*

Pleszów al. *Plezów*, podmokłe pastwisko (210 mt. wznies.), w płn.-wsch. stronie Radwaniec, pow. sokalski, na płn. krawędzi lasu „Wysoki Garb“.

Pleszowce, węg. *Pelsoecz*, niem. *Pleschnitz* al. *Pleissnitz*, mczko, hr. goemoerskie (Węgry). Ma st. węg. kol. północnej, st. poczt. i telegr., kośc. katol. filialny, ew. parafialny. Obszerne i urodzajne grunta miejskie, kopalnie i kuźnice, lasy, 1595 mk. Składa się z dwóch krzyżujących się ulic. Miasteczko wspominane już w 1242 r. w dyplomie króla Beli IV. W XIV w. otrzymało od króla Karola prawo miecza, a od Maryi-Teressy przywilej na jarmarki.

Pleszowce, mylnie (ob. t. V, 856) zamiast *Pleszkowce*.

Pleszowice, rus. *Pleszewyczi*, w dokum. z XIV w. *Pleseuich* a w XV *Plysziewicze*, wś, pow. przemyski, 13 klm. na płd.-wsch. od sądu pow. w Przemyślu, 3·75 klm. na płn.-zach. od urz. poczt. w Hussakowie, 8 klm. od st. kol. żel. i urz. tel. w Medyce. Na wschód leżą Nowosiółki, na płd. i zach. Popowice, na płn.-zach. Byków. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem małego potoku (Siarczyński, Rkp. Ossol. № 1829 zwie go Bulanówką), wchodzącego tu z Nowosiółek, a płynącego na płd.-zach. do Popowic i wpadającego tamże do Buchty (al. Popowic), dopływu Wiaru. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (230 m.). Na północ od nich wznosi się wzgórze, 281 mt. wys., na płn.-zach. do 275, na zachód do 290, na płd. do 265 mt. Własność większa (ks. Adama Lubomirskiego) ma roli or. 355, łąk i ogr. 88, pastw. 29, lasu 308 mr.; własn. mn. roli or. 349, łąk i ogr. 55, pastw. 90, lasu 9 mr. W r. 1880 było 65 dm. a 419 mk. (202 męż. i 217 kob.) w gminie, a 4 dm., 46 mk, na obsz. dwor.,

między tymi 76 wyzn. rz.-katol., 377 gr.-kat., 12 izr.; Polaków 88, Rusinów 375. Par. rz.-katol. w Hussakowie, gr.-katol. w Bykowie. We wsi jest szkoła etat. jednoklasowa, folwark i leśniczówka. W 1385 r. nadaje Marya, królowa węgierska, wś P. wraz z innemi Janowi, synowi Andrzeja de Pallugya (A. G. Z., t. VII, str. 33) a Emeryk Bebek, ssta ruski, opierając się na rozkazie tejże królowej wprowadza tegoż Jana w posiadanie tych wsi (l. c., str. 35). W dokumencie Władysława Jagiełły z r. 1407, zatwierdzającym uposażenie władyctwa przemyskiego, wymienione są P. jako wś należąca do biskupa gr.-katol. (A. G. Z., VII, str. 50). Następnie były własnością Fredrów (por. Frydrowce). Z zamku ich mieszkalnego, w którym urodził się znany pisarz-historyk Andrzej Maksymilian Fredro, wwda podolski, stoją jeszcze ruiny. Przeszło trzy wieki dom Fredrów posiadał P. (Siarczyński, l. c.). W drugiej połowie XVIII w. należą do Antoniego Krasickiego, starszego brata poety (ob. Lubowicze). Schnajder wspomina w zapiskach (Rkp. w Muzeum Ossol.), że była tu miejscowość zwana dawniej Łysą Górą i że tu znaleziono w kurhanie młot, ostrze dzidy i garnki gliniane. *Lu. Dz.*

Pleszyn, ob. *Pleszniszcze.*

Pleszyniec al. *Plesznica*, niem. *Pleschnitza*, przys. gm. Zielonowa (Zeleneu), pow. kocmański. *Br. G.*

Pleszyszki 1.) wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkarzyszki, o 16 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki. 2.) **P.**, mylnie podane pod art. Myssa zm. *Oleszyszki* (ob.).

Pleszywa al. *Surcyr*, potok górski, wypływa w obr. gm. Tekuczy, w pow. kołomyjskim, w zach.-płd obszarze, nieopodal granicy Mikuliczyna; płynie na płn.-wschód przez las Prepir, następnie przez Banię Świrską i Tekuczę, w obrębie której zlewa swe wody do Akrynu czyli Akreszorskiego potoku. Długość biegu 7 ½ klm. W Tekuczy tworzy obszerne kamieńce. *Br. G.*

Pleszywa, ob. *Pluszowa.*

Pleszywiec, szczyt w Małych Karpatach, w dziale zwanym Gołe góry (Nedze hory), ma 468 mt. wznies. (ob. t. III, 857).

Pletenice, wś, pow. przemyślański, nad pot. Maruszką, dopływem pot. Krodłówka (dopł. Zgniłej Lipy). Potok ten przepływa P. ze wschodu na zachód. P. leżą w okolicy górzystej i lesistej, odl. 12 klm. od Przemyśla. Gleba gliniasta nieprzepuszczalna. Granice: wschód Poluchów, płd. Podusów i Biłka, od których oddziela ją lesista góra Obroczówka (wznies. 223·8 mt.), zachod. Brykoń i Ładańce, płn. Pniatyn, oddzielony od P. lasami. Obszar dwor. gr. or. 270, łąk 28, pastw. 23, lasu 460 mr.; obsz. włośc. gr. or. 325, łąk 28, past. 35, lasu 34 mr. W 1870 r. 365 mk., w 1880 r. w gm. 435, na obsz. dwor. 50 mk. Wedle szematyzmów kośc. mk. rz.-katol. 93, par. Przemyślany, gr.-kat. 276, par. w miejscu, obejmuje filię Poluchów (190 dusz) razem 466 gr.-katol. Szkoła filialna w miejscu. Wś ta była pierwej zaściankiem szlacheckim; wedle popisu pospolitego ruszenia szlachty ziemi lwowskiej i żydaczowskiej z 1651 r. między szlachtą pieszą obecną z ziemi lwowskiej, byli z P.: Staś Banko, Iwan Winnicki, Piotr Medyński, Filip Witwicki z Brykonia (Akt. Gr. i Ziem., t. I, str. 65). Że zaś P. są dawną osadą wynika z dokumentu wystawionego we Lwowie 27 stycznia 1441 r., którym Piotr z Branic, sędzia i Jan z Wysokiego, podsędek lwowski, poświadczają, iż w księgach ziemskich lwowskich znajduje się układ podziału wsi Poluchowa, w którym Pletenice jako wś sąsiednia jest wymienioną (Akt. Gr. i Ziem., t. II, str. 106 i 107). We Lwowie 18 stycznia 1484 r. Gunter z Sieniawy, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek ziemi lwow., odsełają Stacha z Pletenicz, po wyczerpaniu wszelkich form prawnych, do starosty grodowego, aby go wprowadził w posiadanie sum przysądzonych mu na Filipie z Podusowa (tamże, t. III, str. 254—258). Stach Pletenicki podpisany jest jako świadek na dokumencie wystawionym na polu między Poczapami, Lahodyczami (teraz Łahodów) i Chylczycami 5 maja 1488 r., którym Paweł z Oleska i Złoczowa, podkomorzy lwowski, rozgranicza wś Poczapy i Lahodycze, należące do Jana Bełzeckiego, od wsi Chylczyce, należącej do Ihnata i Jacka Chylczyckich (tamże, t. IX, str. 133). We Lwowie 27 kwietnia 1547 r. Mikołaj Gołąbek, sędzia, i Daniel Wolwanowski, podsędek ziemski, poświadczają przebieg sporu toczącego się od 1546 r. przed sądem między Dorotą, córką Jerzego Pletenickiego, siostrą Andrzeja Jawora a Szymonem Olszowskim (Akt. gr., t. X, str. 50). W Piotrkowie 12 października 1547 r. Zygmunt I rozkazuje Mikołajowi Odnowskiemu z Fulsztyna, kaszt. przemyskiemu, ścisłe lwowskiemu, wprowadzić Szymona Olszowskiego w posiadanie Poluchowa i Pletenic (Akt. gr., t. X, str. 51). Józef z Romanowa Świrski i żona jego Zofia z Siemuszowa Czartoryska puszczają dobra Pletenice i Poluchów w posesyą Aleksandrowi Cetnerowi, kaszt. halick., za 3700 złp. (t. X, str. 308). W Kijowie 22 stycznia 1617 r. Jełysej Pletenicki, archimandryta, i czerńcy monasteru pieczarskiego zawierają polubowną ugodę z Emerencyanną Sulimowską i Eufrozyną Ostrowską w sprawie granicy między Batrachtami a Chaczbekowem (t. X, str. 203). *B. R.*

Pletki, jeden ze szczytów góry Makowiec, w pow. bohorodczańskim. Wznies. 890 mt.

Pletnica, rzeczka, ob. *Plitnica*.

Pletzendorf (niem.), wś, dawniej wieczysta dzierżawa, obecnie własność, pow. malborski, st. p. i par. ew. Nowydwór, kat. Tiegenhagen. Zawiera 12 posiadłości 18 włók 25 mr. obszaru. W 1868 r. 79 mk., 3 kat., 11 ew., 65 menon., 12 dm. Leży wśród wielkich żuław malborskich, $3^1/_2$ mili od Malborga.

Pletzitz (niem.), jezioro na obszarze wsi Będomina, pow. kościerski (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 80).

Pletzno (niem.), ob. *Plecno*.

Pleushagen (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. koszaliński, st. p. Henkenhagen, 6 klm. odl.; właściciel v. Blankenburg.

Plewa, os. młyn. nad rz. Świsliną, pow. iłżecki, gm. Rzepin, par. Pawłów, odl. od Iłży 28 w., ma 2 dm, 23 mr. ziemi dwor. Należy do dóbr Rzepin.

Plewacze, fol. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o $34^1/_2$ w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk.

Plewaki, zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. stańkowska, ma 14 os.; miejscowość bezleśna, nieco falista, grunta szczerkowe; własność Bohdaszewskich. *A. Jel.*

Plewencin 1.) os. do Koszyc Wielkich należąca, pow. tarnowski, na lew. brzegu Biały (205 mt. wznies.), odl. 3 klm. na zach. od Tarnowa, przy gościńcu do Wojnicza, składa się z karczmy i folwarku, ma 5 dm. i 11 mk. Od płn. graniczy z Plewencinem, przys. Dąbrówki Infułackiej, od zach. ze Zbyltowską Górą a od płd. z Koszycami. 2.) **P.**, przys. do Dąbrówki Infułackiej, położony w pow. tarnowskim, na płn. od poprzedniego, także nad brzegiem Biały, ma 18 dm. i 106 mk. (52 męż. i 54 kob.).

Plewica, wś, pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Lubiel. W 1827 r. było 6 dm., 50 mk.

Plewiny, łąka plebańska na Jutrkowie, pow. ostrzeszowski.

Plewiska, niem. *Plewisk*, wś, pow. poznański, odl. 8 klm. na płd. zach. od Poznania, przy starym trakcie stęszewskim, parafia i poczta w Komornikach, st. dr. żel. w Dąbrówce o 4 klm.; 61 dm., 598 mk. (572 kat., 26 prot.); fol. z obszarem 437 ha, gorzelnia i cegielnia. W r. 1243 przepisano w P. wobec biskupa poznańskiego i innych dostojników przywilej z d. 3 lipca 1237 r., mocą którego Władysław Odonicz różne nadaje przywileje kościołowi poznańskiemu. P. już wówczas był zapewne własnością biskupów poznańskich, którzy 1307 r. mieli tu poddanych swoich. W 1335 r. zaprowadza w P. biskup Jan prawo niemieckie. W 1564 r. składały się P. z 30 łanów, t. j. z 18 osiadłych i 12 pustych; z każdego łanu dawano biskupom 1 grzyw. 18 gr., 2 kapłony, 2 kury, 4 ćwiertnie owsa i 3 jaja. Między osiadłymi kmieciami było dwóch Zbrzeżnych, którzy w inny sposób byli opodatkowani; każdy z nich składał po 3 fertony, 2 ćwiertnie owsa, 2 kury i 30 jaj; karczmarz płacił z karczmy 18 gr. i stanowego po 4 den. od każdej beczki piwa. Było tu wówczas 2 sołtysów, z których jeden 4, a drugi 2 łany ziemi uprawiał. W 1580 r. było w P. 19 łanów, 5 komorników, 1 kowal, krawiec i budowniczy. Przy schyłku zeszłego stulecia istniało tam wójtostwo, które trzymał lub posiadał jeden z Nieżuchowskich. *E. Cal.*

Plewka, os. młyn., pow. kozienicki, gm. Oblassy, par. Janowiec, odl. od Kozienic 41 w., ma 1 dm., 6 mk., 2 mr. ziemi dwor. Należy do dóbr Janowiec.

Plewki 1.) al. *Tchórzew-Plewki*, w XVI w. *Tchórzew Plewki*, wś, pow. siedlecki, gm. Królowa Niwa, par. Zbuczyn, ma 22 dm., 157 mk., 532 mr. obszaru (ob. *Tchorzew*). Według reg. pobor. pow. łukowskiego z r. 1531 wś P. miała 1 łan. W r. 1580 mieszkali tu: Piotr Grochowski, daje poboru od 2 włók z dwu części, które sam orze, gr. 20; Mikołaj Ostoisky od trzeciej części z tych 2 włók, na której ma zagród 2 na rolach gr. 12; Zygmunt Wisok od 2 włók, które sam orze, fl. 1; Stanisław i Jan Boczkowscy od 2 włók, które sami orzą, fl. 1; Jarosz Krasuski od zagrody na roli gr. 6. Suma fl. 3 gr. 8 (Pawiński, Małop., 384, 396, 418). 2.) **P.**, wś szlach., pow. i gm. Wysokie-Mazowieckie, par. Dąbrowa Wielka. W 1827 r. było 13 dm., 74 mk. 3.) **P.**, wś, pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło. Wś P. wchodziła (jako wś zarobna) w skład klucza Pecyna, stanowiącego część dóbr biskupów płockich, a po zabraniu takowych na rzecz skarbu część ekonomii Brańszczyk a następnie Leszczydół. Podług pomiarów z czasów pruskich wieśniacy pańszczyźniani posiadali 128 mr., pustego gruntu 39 mr., strzelec 15 mr., czynszownik 135 mr., wspólny pastewnik całej wsi 288 mr. W 1821 r. czynszownik Grodziński wysiewa po korcu jarzyny i oziminy, płaci 30 złp. czynszu i 3 hyberny; 3 gospodarzy dwudniowych wysiewa po 2 korce 24 garnce jarzyny i tyleż owsa, odrabiają 52 dni sprzężajnych i tyleż pieszych, 20 dni tłoki; oddają do dworu każdy 24 gr. czynszu, 4 zł. 24 gr. hyberny i 33 złp. 22 gr. dziesięciny dworskiej, 2 kury, 2 kapłony, 20 jaj, 3 łokcie przędzy; 5 chałupników odrabia po 4 dni tłoki, 3 łokcie przędzy; dwóch płaciło po 4 zł. 24 gr. hyberny, jeden 2 złp., inni wolni od hyberny (jeden był wolny od wszelkich ciężarów), karczma. Razem 46 mk., 5 koni, 13 wołów, 13 krów, 7 jałowic, 7 świń, 1 owca. W 1827 r. 12 dm., 65 mk. 4.) **P.** al. *Plewkowo*, wś, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród. Wchodziła w skład dóbr rządo-

wych Nowogród, ma 297 mr. obszaru. W 1827 r. było 13 dm., 95 mk. *Br. Ch.*

Plewki, wś na pol.-prus. Mazurach, w płn.-wsch. części pow. margrabowskiego, niedaleko granicy królestwa polskiego, nad jeziorkiem, 5 klm. na płd. od st. p. Mieruniszek, nad traktem z Margrabowy do Mieruniszek. Wś pierwotnie polska, dostaje się r. 1562 Jerzemu v. Diebes z 66 włókami i 84 włók boru, na których powstały Biała i Drozdowo. W 1695 r. mieszka w Białej Gotard v. Buddenbrok, dziedzic na Kowalach, major wojsk polskich (ob. Kętrz., O ludn., 512). *Ad. N.*

Plewkowo, ob. *Plewki.*

Plewnia, w XVI w. *Plewien*, wś, kol., fol., pow. kaliski, gm. Ceków. par. Kosmów, odl. 18 w. od Kalisza. Wś ma 15 dm., 195 mk.; kol. 8 dm., 58 mk.; fol. 5 dm., 53 mk.; os. straż. drog. 1 dm., 9 mk. Według rog. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 wś P. w par. Kosmowo, była własnością Jana Grodzieczkiego, miała $^1/_4$ łana, 2 zagr. (Pawiński, Wielkop. I, str. 113). W 1885 r. fol. P. z wsią i kol. t. n., wsią Kuźnica i kol. Machroszczyzna miał rozl. dominialnej 568 mr: gr. or. i ogr. mr. 295, łąk mr. 103, past. mr. 20, lasu mr. 124, nieuż. mr. 26; bud. mur. 8, z drzewa 7; las nieurządzony. Wś P. os. 28, z gr. mr. 110; kol. P. os. 8. z gr. mr. 127; wś Kuźnica os. 27, z gr. mr. 296; kol. Machroszczyzna os. 8, z gr. mr. 86.

Plewniak, fol. i wś, pow. błoński, gm. Radzików, par. Leszno, ma 12 mk., 180 mr. rozl.; należy do dóbr Grądy. W 1827 r. było 7 dm., 83 mk. Wś ma 5 os. i 42 mr.

Plewnica, dok. *Pelveniza*, *Pelvenissa*, *Pelvenicze* i *Plevenissa*, struga pod Pogódkami, pow. kościerski, wspominana kilkakrotnie w dok. wydawanych przez Sambora i Mestwina.

Plewnik 1.) wś i fol., pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Tur, odl. od Łęczycy 16 w. Wś ma 3 dm., 55 mk., 14 mr. obszaru; fol. 1 dm., 10 mk.; należy do dóbr Nowa Wieś. Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., w par. Thur, należała w części do Stanisława, syna Michała Bissewskiego (1 łan). Część Jana Przerempskiego, syna Wincentego, wynosiła 2 łany, 1 łan pusty i pusta karczma. Część Andrzeja Dembowskiego, kaszt. sieradzkiego, miała 2 łany (Pawiński, Wielkop. II, 68). 2.) **P.** al. *Bronowo-Plewnik*, wś, pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga Wielka, odl. 15 w. od Przasnysza, ma 8 dm., 56 mk., 253 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Plewnina, rzka, pow. kolneński, ob. *Matlak.*

Plewo, przyległość dóbr Kowale, pow. wieluński.

Plewoki, ob. *Pleoki.*

Plewszynek, małe jezioro na obszarze dóbr Kadaryszki, w pow. suwalskim.

Plęsno, niem. *Plensno*, dok. 1291 *Planzno*, jezioro w pow. chojnickim, przez które płynie rz. Melnica. Zwano je też mylnie Pięsko. Zdaje się, że jez Plentz, wymienione w niem. dokum. z XIV w. w przywileju Konarzyn, jest Plęsnem (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 123). *Kś. Fr.*

Plęsno 1.) niem. *Plesno* i *Plensno*, fol. do W. Chełmów należący, pow. chojnicki, st. p. Szwornigace, par. kat. Brusy $1^3/_4$ odl., ew. Friedrichsbruch. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 18 mk. wyłącznie kat. W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 zowie się ta osada Stare Płęsno (str. 80). 2.) **P.**, niem. *Plesno*, kol. do Węglarek należąca, pow. świecki, st. p. i kol. Laskowice, par. kat Jeżewo $^3/_4$ mili odl., ew. Grupa. W 1868 r. 18 dm., 98 mk., 31 kat., 67 ew. W dok. z r. 1338 jest wymienione także leżące tu jez. Plęsno (ob. *Jeżewo*). *Kś. Fr.*

Plęsy, w wizyt. Rybińskiego z r. 1780 *Pląski*, niem. *Plense*, majątek prywatny nad jez. Wdzidzkiem, pow. kościerski, st. poczt. Dziemiany, 8 klm. odl., par. kat. Wiele, ew. i st. kol. Kościerzyna 15 klm. odl.; zawiera tylko jedno gburstwo obejmujące 61·21 ha ziemi or. i ogr., 14·5 łąk, 190·82 past., 72 73 lasu, 2·11 nieuż., 308·56 wody, razem 649·83 ha; czysty dochód z gruntu 496 mrk. W 1868 r. 3 dm., 30 mk. kat. Właśc. Ignacy Główczewski. Dobra zostały przez rząd wydane na własność w 1820 r. Leżą nad zach. brzegiem jeziora. R. 1710 pobierał ztąd proboszcz zamiast mesznego 60 szczupaków (unam sexagenariam luciorum; ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 16.

Plica, dobra, pow. wołkowyski, niedaleko Wołkowyska, własność Komajewskiego.

Plica *Barta*, nazywa Dusburg w swej kronice pewną część ziemi bartskiej, prawdopodobnie tę, która należała do biskupstwa warmińskiego. Znaczenia tej nazwy dotychczas niewytłumaczono; radca Neumann z Elbląga domyśla się, że zamiast „Plica“ ma stać „Licu“. Licu Barta byłoby w dosłownem tłumaczeniu „niższa bartska ziemia“ (ob. Toeppen, Hist. comp. Geogr. v. Preussen, p. 22). *A. Nap.*

Plich, karczma na obszarze dworskim Czerlan, pow. gródecki.

Plichów, dwie os., pow. wieluński, gmina Skrzynno, par. Rudlice, odl. od Wielunia 16 w., mają 2 dm., 31 mk.

Plichów al. *Plihów*, młyn w płn. stronie Wodnik, pow. bobrecki. Porusza go woda powstającego tu potoku Wodniki, który płynie do Dźwinogrodu. W dokum. XVI i XVII w. zwie się ta miejscowość Plichno, Plechow, Pliska i Płochów. Ob. *Wodniki.* *Lu. Dz.*

Plichów z *Wolicą*, wś, dow. brzeżański, nad rz. Lipą, przy gościńcu złoczowsko-brzeżańskim. Wś leży nad wsch. ramieniem rzeki, mającem źródła w górach pomorzańskich, na obszarze gm. Machnowiec. Rzeka ta płynie

pod P. w kierunku z półn. ku połud., tworząc od Bohutyna ogromne stawy: w Bohutynie, Pomorzanach, Rozhadowie i P. Stawy te wzmagały obronność zamku w Pomorzanach, wzniesionego na wyspie śród niezmierzonych okiem obszarów wodnych. Z początku zwano ten zamek Korabiem. Za czasów Sobieskiego odbywały się tu regaty wodne i zmyślone bitwy na cześć posłów weneckich, przybyłych na dwór polski, w Pomorzanach wówczas przebywający. Rybacy pomorzańscy i z sąsiednich włości występowali jako marynarze. Stawy te musiały być rozległe, kiedy już po zajęciu Galicyi przez Austryą oznaczono je na mapach jako pomorzańskie jezioro. Obecnie stawy te pospuszczano i pozamieniano na łąki a w suchszych miejscach na ogrody. Dolina rzeki mniej więcej 1 klm. szeroka, a wzdłuż niej ciągną się z obu stron góry pokryte miejscami lasem i poprzerzynane parowami. Obydwie te miejscowości leżą na zach. brzegu Złotej Lipy. P. rozrzucony na pochyłości pagórka, na którym wznosi się drewniana cerkiewka, a w środku wsi również na pagórku bieleją ściany dworku, z którego ganku roztacza się śliczny widok na dolinę i wijącą się wśród niej rzekę. Przys. Wolica wyziera z leśnego parowu, wychodzącego ku północnemu krańcowi urmańskiego stawu. Granice P. są: wsch. Koniuchy, połud. Urmań, zach. Potoczany, półn. Krasnopuszcza i Rozhadów. Obszar dwor. ról, łąk i past. 212, lasu 1187 mr.; włośc. 326 mr. W 1870 r. 417 mk.; w 1880 r. w gminie 406, na obszarze dwor. 71. Wedle szematyzmów kośc. rz.-kat. 256, par. w Buszczu, oddalonym 8 klm. na płd.; gr.-kat. w P. 174, par. w Krasnopuszczy. W tej ostatniej wsi znajduje się monaster oo. bazylianów, założony przez Jana III, i cerkiew pierwotna drewniana, w której ikonostas i carskie wrota malowane kosztem tegoż króla przez włoskich malarzy, składają się z kilkudziesięciu obrazów ujętych w drewniane przezroczysto rzeźbione, wytwornej roboty ramy, przedstawiające sploty gron i liści winnych. Obrazy te stanowią w środku cerkwi więcej niż do połowy wysokości sięgającą ścianę. Całość szacują rzeczoznawcy na 100,000 reńskich. W środku cerkwi pod chórem umieszczone są portrety króla Jana, królowej i wszystkich dzieci, sięgające prawdopodobnie czasów Jana III. Grunt zimny, wilgotny, lasowy. Majątek ten należy do dóbr Brzeżany Stanisława hr. Potockiego. Dzierżawi go rodzina Wiszniowskich już w czwartem pokoleniu. Pierwotny kontrakt zawarty był w 1780 r. między pradziadem Wiszniowskich i księciem Czartoryskim, ówczesnym właścicielem Brzeżan. *B. R.*

Plichta, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki nad bezim. dopływem Taborzy, w okolicy lesistej, 5 klm. na płd.-zach. od st. poczt. Łukty.

Plichtów, kol., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Skoszewy, ma 11 dm., 86 mk., 258 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 10 dm., 90 mk.

Plickball (niem.), dobra na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Sodehnen.

Plicken (niem.) 1.) al. *Prussen-Michel*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. o 16 klm. na płn.-zach. od Kłajpedy, dokąd trakt bity prowadzi. Poczta piesza ztąd do Kłajpedy. Wś ma 208 mk. Litwinów ewang. W okolicy gleba piaszczysto-gliniasta, kamienista. 2.) **P.** al. *Pliki*, wś, dobra i karczma na prus. Litwie, pow. gąbiński, st. p., tel. i kol. żel. Gąbin. Obszar 550 ha. 3.) **P.** al. *Pliki*, wś i leśn., pow. labiewski, st. p. Mehlauken. 4.) **P.** al. *Loeptuballen*, wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. p., tel. i kol. żel. Stołupiany. *Ad. N.*

Plicklauken, wś, ob. *Naujeningken* al. *Kruselauken*.

Plickurren (niem.), fol., pow. kłajpedzki, st. p. Saugen.

Pliczawki, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 10 w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk. kat.

Pliebiszken (niem.), wś, pow. welawski, st. p. Taplacken.

Plienen (niem.) al. *Scharkabude*, wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. p. i tel. Pilkały.

Pliesnitz, rzeka, wypływa niedaleko góry Kottmar i wpada pod Serbskim Osiekiem (Wendisch Ossig) do Nissy Łużyckiej. *Z. B.*

Plihawki, wś, pow. drysieński, należała do dóbr Kazulin, Justyniana Szczytta.

Plihówka 1.) al. *Plihówki*, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, o 8 w. od gminy a 16 w. od Dzisny, ma 9 dm., 90 mk. (w 1864 r. 32 dusz rew.); należy do dóbr Siemiażyn, Iwanowskich. 2.) **P.** (*Pligówka*), wś nad rz. Obol, pow. witebski, z kaplicą kat. par. Nieporoty, w 1799 r. kosztem Teresy Kossów wystawioną.

Plikajcie, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Pliki, ob. *Plicken*.

Pliki, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Żyrmuny, o 6 w. od gminy, 21 w. od Lidy a 43 w. od Wasiliszek, ma 9 dm., 97 mk. kat. (44 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Pliki.

Plikiany, wś włośc. i dobra skarbowe, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Ilgieniki, o 6 w. od gminy, 25 dusz rewiz. Przy wyliczeniu wsi wchodzących w skład okr. wiejskiego Ilgieniki mylnie podano Gikiany.

Plikiszki 1.) wś i fol. nad rz. Mussą, pow.

wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Izabelin, o 10 w. od gminy a 36 w. od Wilna; fol. ma 1 dm. i 40 mk. kat., wś zaś 14 dm. i 104 mk. kat. (79 dusz rew.); własność Walentynowiczów. Znajduje się tu kaplica kat. drewniana par. kiernowskiej. 2.) **P.**, wś, pow. rosieński, par. taurogowska, przy drodze bitej z Szawel do granicy pruskiej, o 103 w. od Szawel. 3.) **P.**, wś, pow. wiłkomierski, pow. Świadoście, własność niegdyś Żorawskiego. *J. Krz.*

Plikkendorf, wś, w okr., powiecie i par. goldyngskiej (Kurlandya), zamieszkała przez t. z. królików kurlandzkich (Kurische Koenige), t. j. wolnych oddawna chłopów łotyskich.

Plikowicze, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kurzeniec, o 4 w. od gminy a 11 w. od Wilejki, 10 dm., 97 mk. (47 dusz rewiz.); należy do dóbr Kurzeniec, Górczynów.

Plikówka, fol. dóbr Laskowicze, w pow. witebskim.

Plimballen (niem.) 1.) al. *Agoren*, wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. p. Mallwischken. 2.) **P.**, wś, pow. wystrucki, st. poczt. Nemmersdorf. 3.) **P.** al. *Wanneikitschken*, wś, pow. stołupiański, st. p. Bilderweitschen. 1.) **P.** *Gross*, wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken. 5.) **P.**, *Klein*, osada, tamże. *Ad N.*

Plingie 1.) wś, pow. rossieński, par. girdyska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Plinie 1.) wś, pow. kalwaryjski, gm. Podawinie, par. Dauksze, odl. od Kalwaryi 26 w., ma 23 dm., 118 mk. W 1827 r. było 12 dm., 100 mk. 2.) **P.**, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 24 w., ma 23 dm., 174 mk. W 1827 r. było 17 dm., 156 mk.

Plinis, trzęsawisko w pow. piłkałowskim, pod miasteczkiem Lasdehnen.

Plinkeim (niem.), 1.) dobra ryc., pow. rastemborski, st. p. Dryfort. Obszar 207 ha. 2.) **P.**, dobra i leśn., tamże. Obszar 122 ha.

Plinken, w dok. *Poplinken*, dobra, pow. rybacki, st. p. St. Lorenz. Obszar 276 ha.

Plinksze 1.) jezioro w pow. telszewskim, na płd.-wsch. od mka Siady, długie do 5½ w., szerokie ku północy ¼ w., ku południowi zaś do 2 w., do 5 w. kw. rozległości mające. Od brzegu wschodniego daje początek rzeczce Domii, dopł. Wardawy, uchodzącej do Windawy, od wschodu zaś przyjmuje Markiję, przepływającą przez dwa niewielkie jeziora Markiszki i Szyliszki. 2.) **P.**, wś w pow. szawelskim (?), podług taryfy księstwa żmujdzkiego z 1717 r. wchodziła w skład dóbr Kurszany, należących do Jakuba Grużewskiego, stolnika ks. żmujdzkiego i posiadała 150 dm.

Plino, dobra, pow, lepelski, gm. Uszacz, przy drodze z Uszacza do Sieliszcza, mają 1700 dzies. ziemi dwor. W 1556 r. własność Bohdana Korsaka, w 1578 r. przechodzi do syna jego Stefana, dalej należy do Tyszkiewiczów; w 1604 r. jest znowu własnością Korsaków (Jana a następnie syna jego Hrehorego), w 1629 r. nabyte przez Józefa Klonowskiego, który 1643 r. zapisuje wnukowi swemu po córce Kazimierzowi Frąckiewiczowi a od tego w 1687 r. przechodzi do Kacpra Frąckiewicza, od którego w 1714 nabywają Hieronim i Katarzyna z Protasewiczów Żabowie. Po nich dziedziczy syn ich Franciszek, który wespół z żoną Cecylią z Lipskich w 1772 r. sprzedaje Tadeuszowi Żabie. Następnie pozostają te dobra w dożywociu Ludwiki z Kiełpszów Żabiny, wwodziny połockiej, w 1812 r. w dziale pomiędzy jej córkami, w 1818 r. nabyte przez Wincentego Pylińskiego. Następnie były własnością Antoniego Krajskiego, od którego kupił obecny posiadacz Aleksander Hołowaczew. *A. K. Ł.*

Plinscheln (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls.

Plisa 1.) rzeka w pow. borysowskim, znaczny prawy dopływ Berezyny Dnieprowej, zaczyna się w podgórzu lesistem wsi Domoszany, płynąc w kierunku wsch.-półn., pomiędzy wsią Dynarówką i zaśc. Uborki zasila się paru bezimiennemi rzeczułkami; pod mkiem Smolewicze rozlewa się w jeziorko i ma młyn; o wiorstę dalej przecina linią dr. żel. moskiewsko-brzeskiej i płynie równolegle do niej prawie milę, około wsi Plisa (młyny na jeziorze), zaśc. Ostrów i Demidowa Żeść. Za folwarkiem Jałowica, przyjąwszy w siebie z praw. strony rzki: Czernicę, Turomieszkę i drobniejsze strugi, zwraca się bardziej na płn., przepływa koło zaśc. Pryborszczyzna i Poddubie, wsi: Sudobówka i Żodzin; tu zbliża się do toru drogi żel., przyjmuje w siebie z lew. strony rzkę Podżodzinkę (młyn), dalej zataczając zwolna koło na płn.-wsch., przepływa koło folw. Zarzecze i Zalesie, wsi: Pieresady, Upierowicze i Strupni; tu zasiliwszy się z lew. strony rzką Jelnicą, płynie koło wsi: Pieczy i Hory (Góra); pod Horami rozlewa się w jezioro na wiorstę długie, przecina drogę z Hlewina do Borysowa. Dalej w dwóch miejscach rozdzielona na dwa ramiona, tworzy dwie znaczne wyspy i wreszcie ma ujście w okolicy wsi Uszewicze (Uszkiewicze). Długość biegu około 65 wiorst. Podług podania P. dawniej była spławną od mka Smolewicz, teraz zaś spław poczyna się od Żodzina na przestrzeni 30 w. i to tylko w porze wiosennej. Z powodu wąskiego koryta drzewo z okolicznych puszcz spławia się sztukami, niepowiązane aż do wsi Uszewicz, tu się wiąże w tratwy i spławia dalej do Bere-

zyny. Rzeka to nieszeroka, ma brzegi i dno piaszczyste. Obraca 5 młynów (w Smolewiczach, 2 w Plisie, Żodzinie i 2 w Górze) i jeden tartak. Oprócz wymienionych przyjmuje jeszcze od praw. brzegu: Krywulkę i Sirsnicę, od lew. zaś Baraniówkę. 2.) **P.**, rzeczka w pow. nowogródzkim, lewy dopływ Niemna, bierze początek we wzgórzystej okolicy wsi Szapary, płynie w kierunku zachd. płn. około wsi Gierdówki, pod mkiem Wsielub, przyjąwszy w siebie z praw. strony rz. Szarówkę, rozlewa się w dwa z rzędu jeziorka i obraca młyny; pod Zieniewiczami, zasiliwszy się rzką Bieniną i strumieniami, porusza dwa młyny; dalej aż ku wsi P. płynie lesistą miejscowością, tu z praw. strony zasiliwszy się rzką Czerniawką, porusza dwa młyny i następnie przeciąwszy drożynę ze wsi Czereszli do Lachowicz ma ujście o 1 w. poniżej mka Mikołajewa. Długość jej biegu około 3-ch mil, dość bystra; znajdują się w niej podobno pstrągi. Oprócz wymienionych przybierą z praw. strony rzkę Leszczankę. *A. Jel.*

Plisa 1.) wś poradziwiłłowska w południ. stronie pow. borysowskiego, nad rzeką t. n., rozlaną tu w jezioro, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. smolewicka, ma 24 os. pełnonadziałowych; cerkiew na cmentarzu grzebalnym, młyny. Dawniej tędy przechodził trakt pocztowy mińsko-borysowski, teraz w pobliżu droga żelazna moskiewsko-brzeska, pomiędzy stacyami Żodzin i Wittgenstejnowska. Miejscowość poleska, grunta lekkie; w lasach znaczny wyrób smoły. 2.) **P.**, wś nad rzką Plisą, przy ujściu do niej Czerniawki, w płn.-zchd. stronie pow. nowogródzkiego, w I okr. pol. niechniewickim, gm. Lubcz, ma 7 os. pełnonadziałowych, dwa młyny; miejscowość dość leśna, grunta i łąki piękne. 3.) **P.**, awuls, pow. nowogródzki, par. Nowogródek, własność Umiastowskich. *A. Jel.*

Pliseckie, ob. *Pleseckie.*

Plisia, ob. *Pisia.*

Plisia, mały zaśc. nad szeroką lesisto-bagnistą kotliną rzeki Cny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, ma 3 osady; grunta lekkie, wzgórzyste. *A. Jel.*

Plisiczyno, wś, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. brodzka, ma 4 osady; miejscowość poleska, grunta lekkie. *A. Jel.*

Pliska, rzeczka w gub. czernihowskiej, lewy dopływ Borzny, lewego dopływu Desny dnieprowej.

Pliska, wś cerkiewna u źródeł rzki Buhłówki, pow. krzemieniecki, na płd. od mka Łanowicz; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 412.

Pliski, st. dr. żel. kursko-kijowskiej, w gub. czernihowskiej, pomiędzy st. Bahmaczem (o 24 w.) a Kruty (o 20 w.), o 286 w. od Kurska a 156 w. od Kijowa.

Plisków, pow. chełmski, ob. *Pliszków.*

Plisków, urz. *Płyskow*, mko nad rzką Rośką, pow. lipowiecki, o 5 w. poniżej Andruszówki, o 25 w. od Lipowca a 175 w. od Kijowa odl., ma 1148 mk. prawosławnych, 30 katol., 551 żydów; 4737 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. św. Parascewii, drewniana, wzniesiona w 1853 r. na miejsce dawnej; kośc. kat. fil. par. Pohrebyszcze (dek. berdyczowskiego).

Pliskowola, wś, pow. sandomierski, gm. i par. Osiek, odl. od Sandomierza 32 w., ma 176 dm., 1047 mk., 2 mr. ziemi dwor. i 2454 mr. włośc. W 1827 r. było 121 dm., 771 mk.

Pliśniany, ob. *Pleśniany.*

Plisów, ob. *Pleseckie.*

Plisówka, rzeczka w pow. dzisieńskim, przepływa pod fol. Grynwaldy, wsią Łuck al. Łucko i Mosty.

Plissa 1.) rzeczka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Bobra, lewego dopływu Berezyny Wielkiej. 2.) **P.**, jezioro w południowo-wschodniej części pow. dzisieńskiego, długie do $4^1/_2$ w., szerokie do $1^1/_2$ w., głębokie do 18 sążni. Przez Mniutę zlewa się do Dzisny. Leżą nad niem mko Plissa i Kazimierszczyzna.

Plissa, mko pryw. nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski w miejscu, o 210 w. od Wilna a 50 w. od Dzisny a 4 mile na wschód od Głębokiego, ma 75 dm., 651 mk. (313 męż. i 338 kob.), drewnianą kapl. pogrzebową, cerkiew paraf., żydowski dom modlitwy, zarząd gminny, szkołę gminną, młyn wodny na rzecce Mniucie, sąd gminny, fabrykę sukna. Fol. ma 1 dm. i 63 mk. Była tu gorzelnia i browar. Własność niegdyś Podbipiętów, dziś dziedzictwo Despot-Zenowiczów. Jako miasteczko zatwierdzone przywilejem Stanisława Augusta z 1788 r. Par. prawosławna, dek. (błahoczynia) głębockiego, ma 2038 wiernych (1022 męż. i 1016 kob.). W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko P. oraz wsie Gnilaki i Matiasy, wogóle podług spisu z 1864 r. 169 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. Gmina należy do 2 okr. pokoju do spraw włośc. oraz 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. dzisieńskiego w mku Głębokie i obejmuje 74 wsi, liczących 517 dm. i 7188 mk. włościan. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 1359 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 748 b. włościan skarbowych, 56 osadników w.-rossyjskich, 97 włościan nienadzielonych, 30 jednodworców i 90 żołnierzy urlopowanych. W skład gminy wchodzi 13 okręgów wiejskich: P., Mniuta 1, Hatowszczyzna, Sielce, Bohuszewicze, Horki (al. Górki), Justianowo al. Justynianów, Filipowszczyzna, Gołubicze (Hołubicze), Świła, Mniuta 2, Zadroże i Peredoły (Peredolie, Przedoły). *J. Krz.*

Plisy, wś, pow. sieński, gm. Ostrowno, ma 25 dm. i 156 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Pliszcza, jezioro w bagnistej kotlinie Prypeci z lewej strony, w pow. mozyrskim, w obrębie gm. turowskiej, przeszło 1 w. długie, 1/4 w. szerokie, bardzo rybne; łączy się za pomocą strug z innemi jeziorami oraz z rz. Prypecią. *A. Jel.*

Pliszczówka, wś, pow. owrucki, nad rz. Grozdawcem (dopł. Szestenia), do której od prawego brzegu wpada tu mały strumień, o 17 w. na płn. od mka Iskorości; posiada kaplicę katol. par. Wieledniki. Składową część gruntu stanowi gnejs i czerwony granit. Na powierzchni spotyka się wołynit w formie skał.

Pliszczyn, wś i fol nad rzką Dyską, pow. lubelski, gm. Wólka, par. Bystrzyca, odl. 8 w. od Lublina. Występuje tu opoka kredowa Na fol. gorzelnia, młyn amerykański, pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. było 76 dm., 584 mk. Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Plisczin i Baszki, w par. Bystrzyca, miały 7 1/2 łan., 1 młyn. Łysaków i Pliszczyn, należące do Żukowskiego, miały 3 1/2 łan., 2 młyny (Pawiński, Małop., str. 349, 450). Dobra Plisczyn składały się w 1885 r. z fol. P., awulsów Boduszyn i Zapowiedź, wsi: P., Łysaków, Łagiewniki i Zagrody. Rozl. dominialna 1626 mr.: gr. or. i ogr. 1195 mr., łąk 114 mr., pastw. 40 mr., lasu 235, nieuż. 42 mr.; bud. murow. 17, z drzewa 16; płodozmian 7, 11 i 13 polowy. Wś P. os. 40, z gr. 499 mr.; wś Łysaków os. 31, z gr. 469 mr.; wś Łagiewniki os. 15, z gr. 254 mr; wś Zagrody os. 11, z gr. 110 mr. *Br. Ch.*

Pliszka, os. młyn. nad strum. Pabianka, pow. łaski, gm. Widzew, par. Pabianice. Os. młyn. ma 2 dm., 18 mk., 43 mr. ziemi dwor.; os. ma 1 dm., 10 mk., 20 mr. ziemi włośc.

Pliszka 1.) góra i las w Karpatach wschodnich, dziale dukielsko skolskim, w gm. Majdan Żelazny, pow. drohobycki, na lewym brzegu Rybnika Majdańskiego, pod 40° 56′ wsch. dłg. g. F., a 49° 4′ 23″ płn. szer. g. Od płd. i wschod. opływa ją Rybnik a od płn. pot. Pliszka. Na zach. od niej wznosi się szczyt Mała Szebela (1170 mt.). Wznies. 1096 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **P.**, góra i las w gm. Tysowiec, pow. stryjski, na wschód od wsi, a na płn. wschód od Koziego Pasma. Leży pod 40° 59′ 25″ wsch. dłg. g. F., a 48° 59′ 58″ płn. szer. g. Wznies. 1073 mt. (szt. gen.). 3.) **P.**, góra lesista, w gm. Hołowiecko, pow. stryjski, między Hołowczanką pot. (od płn.) a Pszanicznym pot. (od wsch.), pod 41° 3′ wsch. dłg. g. F. a 48° 54′ 5″ płn. szer. Wznies. do 1019 mt.; miejsce znaku triang. 4.) **P.**, góra, w gm. Wołosianka, pow. stryjski, na praw. brzegu pot. Sławska, pod 41° 7′ 5″ wsch. dłg. g. F. a 48° 47′ płn. sz. g., wznosi się 1027 mt. szt. gen.). Ob. *Pliszki.* *Br. G.*

Pliszka, potok górski, wypływa z leśnego jaru górskiego między Małą Szebelą (1170 mt.) od zach., a Pliszką górą (1096 mt.) od wschodu, w gm. Majdan Żelazny, pow. drohobycki, płynie na północ a potem na wschód, zabierając od płd. ze stoków Pliszki, od płn.-zach. i płn. z lasu Dziłoka liczne strugi. Wpada do Rybnika majdańskiego od lew. brzegu. Długość biegu 3 3/4 kil. *Br. G.*

Pliszka, las we wsch. stronie Ilnika, pow. turczański, na praw. brzegu Frolicza, dopływu Zawadki.

Pliszka, niem. *Pleiske*, rzeczka jeziorna, dopływ Odry z prawej strony, płynie kręto obok Eilangu ze wschodu na zachód, wpada do Odry znacznie poniżej Frankfurtu. W kod. dypl. Wielkop. zwie się *Pilsga.* *Ks. Fr.*

Pliszki, wś, pow. siedlecki, gm. Tarków Wielki, par. Przesmyki, ma 12 dm., 73 mk., 397 mr. ziemi. W 1827 r. było 13 dm., 70 mk.

Pliszki, szczyt i góra lesista, na granicy Tarnawki i Sławska, pow. stryjski, na płd. brzegu Oporu, pod 41° 4′ 45″ wsch. dłg. g. F. a 48° 49′ 26″ płn. sz. g. Wznies. 1038 mt. npm. (szt. gen.). Por. *Pliszka.* *Br. G.*

Pliszków al. *Plisków*, wś i fol., pow. chełmski, gm. Rakołupy, par. rz. katol. Kumów, gr. obrz. Rakołupy, odl. 15 w. od Chełma, posiada pokłady kamienia wapiennego i budowlanego, wiatrak. W 1827 r. było 24 dm., 112 mk. Dobra P., oddzielone w 1885 r. od dóbr Rakołupy, składały się z fol.: Pliskow, Leśniowice i Wierzbica. Rozl. 2850 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. 411 mr., łąk 93 mr., pastw. 3 mr., lasu 234 mr., nieuż. 12 mr., razem 755 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 6; płodozmian 6 i 12 polowy; fol. Leśniowice gr. or. i ogr. 503 mr., łąk 66 mr., pastw. 2 mr., lasu 1316 mr., nieuż. 33 mr., razem 1920 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 11; płodozmian 7 polowy; fol. Wierzbica gr. or. i ogr 107 mr., łąk 63 mr., pastw. 1 mr., nieuż. 4 mr., razem 175 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 8; płodozmian 4 i 6 polowy; las urządzony. *Br. Ch.*

Plitczanka, wś nad rzką Zorą, dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Kiszczyno-Słoboda, przy drodze ze wsi Brodowki do fol. Tarasowa, ma 13 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, kamień narzutowy. *A. Jel.*

Plitczyn, fol., pow. borysowski, własność Odyńców, około 1 1/2 włóki. *A. Jel.*

Plitnica al. *Płytnica*, wś, pow. borysowski, o 4 w. na wschód od mka Dokszyc, w 3 okr. pol. i gm. Dokszyce, ma 8 osad; przed półwiekiem własność Hołowniów. Grunta faliste, lekkie, miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Plitnica al. *Pletnica, Plitwica, Plotnica, Potulica, Sypniewska Struga, Zippnower Fliess*, zwykle po niem. *Plietnicz*, rzeczka, prawy dopływ Głdy, w pow. wałeckim. Bierze początek pod Hutami, na południe Szczecinka w Pomeranii; oblewa Plitnicę Pomorską, Sypniewo i Budy, przyjmuje Samborkę i uchodzi pod Plitnicą Wałecką, między Jastrowiem i Piłą do Głdy (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 43 i Gesch. d. Dt. Croner Kreises von Schmitt, str. 7). *Kś. Fr.*

Plitnica 1.) al. *Pletnica, Plitwica, Plotnica, Plitwicz, Plytwicz, Neu-Plietnitz, Poln. Plietnitz*, dziś *Plietnitz*, wś z kośc. katol. i ew., przy ujściu Plitnicy do Głdy, na południe od Jastrowia, pow. wałecki, st. poczt. Krępa. Obejmuje 8325·61 mr. obszaru. W 1868 r. 140 bud., 50 dm., 495 mk., 78 katol., 413 ew.; katol. kośc. par. w Jastrowiu (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 43). Zamieszczona na mapie Wielkopolski z epoki piastowskiej, dołączonej do Kodeksu. Wielkopols. 2) **P.**, król. nadleśn. i leśn., tamże, 23,146·19 mr. obszaru. W 1868 r. 7 bud., 2 dm., 16 mk. ewang. 3.) **P.**, dobra ryc w Pomeranii, pow. szczecinkowski, st poczt. Knacksee. Obejmują 1579·69 ha obszaru, czysty dochód z gruntu wynosi 2154 mrk. 4.) **P.**, wś z ewang. kościołem, tamże. *Kś. Fr.*

Plitnicza, zaśc., pow. szawelski, należy do dóbr Minki, w gm. żagorskiej.

Plitwica, dok. *Plitviza* i *Plutwicza*, prawy dopływ Rokitki, która wpada do Noteci. Wypływa z jeziorka pod Krówką o 11 klm. na północ od Koronowa, w pobliżu ujścia Sępolny do Brdy, w pow bydgoskim; płynie od północy ku płd.-zachodowi na Buszkowo, Byszew, Wierzchocin Szlachecki, Słupowo, Słupówkę i Ostrów, tworząc długie, wąskie jezioro pod Wierzchocinem Szlacheckim i Słupowem, tudzież jeziorko pod Ostrowem; obraca młyny: Radzionkę, Grzmotny i Gogoliński. Z prawego brzegu przyjmuje pod Słupowem strumień z jeziora Wierzchocińskiego, a poniżej Drzewianowa strugę Tonińską; z lewego brzegu zasila się pod Byszewem strugą Koronowską. Minąwszy Słupowo, wpływa do pow. wyrzyskiego i ubiegłszy około 30 klm. uchodzi do Rokitki w pobliżu Drzążna, Krukówka i Mroczyn. Z nazwą P. spotykamy się po raz pierwszy w bulli Innocentego II z dnia 7 lipca r. 1136, potwierdzającej posiadłości arcybiskupów gnieźnieńskich i określającej granice tejże archidyecezyi. Później wspominana w rozgraniczaniu różnych osad klasztoru byszewskiego, kasztelanii nakielskiej i Krajny z ziemią wyszogrodzką. Stanowiła granicę między arcybiskupstwem gnieźnieńskim a bisk. kujawsko-pomorskiem. Wiadomo, że na południe Pomorza ustąpili arcybiskupi biskupstwu powyższemu, dla połączenia obu jego części, wązki skrawek, który się rozciągał między Wisłą a rzeczką Rokitką. Rzyszczewski i Muczk. mylą się utrzymując, że mowa tu o Plitnicy uchodzącej do Głdy (ob. Majątki biskupie, przez ks. Kujota, str. 1). *E. Cal.*

Pliwaki, wś, pow. czerkaski, par. praw. Bereźniaki, ma 440 mk. W 1746 r. było tu 20 chat. Należy do dóbr Kumejki, hr. Branickich.

Pliwka, rzka w pow. kozienickim, poczyna się pod wsią Załazy na wschód Zwolenia, płynie ku południowi przez Zamość, Okrężnicę, Przyłęg; tu przybiera kierunek wschodni. Za Rudkami przyjmuje z lewego brzegu strugę od Łaguszewa i Łagowa i pod Janowcem wpada z lew. brzegu do Wisły. Długa 18 wiorst. Na mapie hydr. zapewne przez omyłkę nazwana Iliwką, a w Enc. Org. więk. (XXIV, 42) Ilinką. *J. Bliz.*

Plobeczau (niem.), ob. *Pływaczewo.*

Ploca al. *Płoca*, szczyt w Beskidach Spiskich, na granicy gm. Łomnicy Małej i Jakubian, pow. popradzki, hr. spiskie (Węgry), pod 38° 18′ 50″ wsch. dłg. g. F. a 49° 12′ 36″ płn. sz. g.; wznosi się do 1201 mt. Na płn. Rzepiska (1250 m.), a na południe Banisko (1156 m.). *Br. G.*

Plochotschin *Neudorf* (niem.), pow. świecki, ob. *Nowa Wieś.*

Ploene (niem.), ob. *Płona.*

Ploenen 1.) rzka w Kurlandyi, w parafii Tukkum, uchodzi do zatoki ryskiej. 2.) **P.**, dobra prywatne, w okręgu, powiecie i parafii tukumskiej (Kurlandya). Do dóbr należą fol. Klein Ploenen i Grundsen.

Ploenhoefen (niem.), pol. *Plenowo*, wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. poczt. i tel. Reszel.

Ploenzig (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. pierzycki, st. poczt. Prilwitz, 4·5 klm. odległa.

Ploessen (niem.), pol. *Plesno* 1.), wś i młyn, pow. rastemborski, st. poczt., tel. i kol. żel. Korsze. 2.) **P.**, dobra, pow. morąski, st. poczt. Maldeuten. 3.) **P.**, wś, pow. świętosiekierski, st. poczt Zinten.

Ploessenhof (niem.), dobra, pow. rastemborski, st. poczt., tel. i kol. żel. Korsze.

Ploestwoehnen (niem.), wś, pow. królewiecki, st. poczt. Liska-Schaaken.

Ploetke, pow. chodzieski, ob. *Płociska.*

Ploetnick (niem.), dobra, młyn i leśn., pow. rastemborski. Należą do niego folwarki: Eberstein, Gross i Klein Altendorf i leśn. Schottwald. Odl. 2 klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. Tolksdorf.

Ploetz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. dymiński, st. poczt. Sternfeld.

Ploetzen-*Flies* (niem.), rzka, ob. *Płocica.*

Ploetzenfliess (niem.), król. leśn., pow. wałecki, st. poczt., par. katol. i ew. Człopa. W 1868 r. 2 bud., 6 mk. ew.

Ploetzenfliessmuehle, młyn nad Płocicą, pod Sieniawą, pow. wałecki, st. poczt. Czuchowo. W 1868 r. 7 bud., 2 dm., 16 mk. ew., par. katol. i ew. Człopa.

Ploetzenhof (niem.), fol. należący do dóbr ryc. Klebow, w Pomeranii, pow. Drawenburg, st. poczt. Worowo, odl. 3·5 klm.

Ploetzig (niem.) 1.) wraz z fol. *Vonzog*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. poczt. Miastko, 10 klm. odl. Własność króla pruskiego, ma 1164·8 ha obszaru, czysty dochód z gruntu 5900 mrk. 2.) **P.**, ob. *Płocicz.*

Ploetzno (niem.), ob. *Płecno.*

Plohe, 1384 *Plawenoy*, 1415 *Plowe*, wś, pow. strzeliński, par. ewang. Borek (Grossburg), katol. Brość. W 1842 r. 34 dm., zamek, fol., 219 mk. (39 katol.).

Plohnen (niem.), wś włośc. nad rz. Elszką, pow. elbląski, st. poczt., tel. i kol. żel. Gueldenboden, zawiera 10 gburskich posiadł. i 2 zagrody, 1778 mr. obszaru. W 1860 r. 250 mk. (1 katol., 245 ew. i 4 menonitów), 31 dm., szkoła; par. katolicka Elbląg, odl. 1½ mili, par. ew. Przesmark. Osada ta istniała już przed przybyciem Krzyżaków. *Kś. Fr.*

Plompen (niem.) 1.), dobra, pow. welawski, st. poczt. Gr. Schirrau. 2.) **P.**, wś, tamże, st. poczt. Mehlawischken. 3.) **P.**, leśn., pow. labiewski, st. poczt. Mehlawischken.

Plonszoewen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. poczt. Lasdehnen.

Plople, wś, pow. maryampolski, gm. Antoniowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 22 w., ma 25 dm., 156 mk. W 1828 r. było 9 dm., 110 mk.

Plorysze, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 16 w., ma 17 dm., 147 mk. W 1827 r. było 18 dm., 150 mk.

Plosa 1.) zaśc. na lew. brz. Wilii, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebiedziów, o 14 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; własność Strawińskich. 2.) **P.**, ob. *Plessa.*

Ploska, karczma na obsz. dworskim Chliwisk (Chliwestie), pow. kocmański. Ob. *Płoska.* *Br. G.*

Ploska 1.) *Prywatna* niem. *Privat-Ploska*, wś kośc., pow. wyżnicki, nad górnym biegiem Putyłówki, na płn.-zach. od Seletyna a na płd.-wschód od Putyłowa Storonieckiego (Putilla-Storoniec), w okolicy górskiej lesistej. Graniczy od zach. z Jabłonicą, od płn.-zach. i płn. z Putyłowem Storonieckim, od wsch. z Seletynem, a od płd. z Szypotem Kameralnym. Obszaru ma 8503 ha 12 ar.; w 1869 r. było 207 dm., 740 mk. (356 męż., 384 kob.). W 1880 r. 889 mk. Par. rz.-kat. w Wyżnicy, gr.-kat. w Putyłowie Storonieckim, gr.-orm. w miejscu. Cerkiew drewniana p. w. św. Piotra i Pawła, zbudowana w r. 1874 do 1877. Według szem. duch. dyecezyi bukowińskiej z r. 1885 było tu 226 rodzin, 890 dusz (432 męż., 458 kob.); dzieci obowiązanych do uczęszczania do szkoły 100 (53 chł., 47 dziew.). Własność Karola Goetza i spółki i Lajba Schaerfa (1880 r.). Należy do sądu pow. i urzędu poczt. w Putyłowie Storonieckim (7½ kil.), do urzędu podatk. w Wyżnicy. 2.) **P.** *Kameralna*, niem. *Cameral-Ploska*, przysiołek Seletyna, pow. radowiecki. *Br. G.*

Ploski, przys. gm. Karapczowa, nad Czeremoszem, pow. wyżnicki. Ob. *Płoski.* *Br. G.*

Ploskonowica, po węg. *Ploszkaufalva*, wś, hr. beregskie (Węgry), nad rzką Latorczą, 125 mk.

Płosków, wś, pow. złotowski, istniała w XVI w., obecnie zaginęła; ob. *Lipowe Budy.*

Ploskoweć, ob. *Płoskowiec.*

Plostyn, węg. *Plostin* al. *Plostin Illano* al. *Illanowa* (ob.), wś, hr. liptowskie (Węgry), pow. mikulaski, nad bezimiennym pot., lewym dopływem Wagu, 3 klm. na płd. od św. Mikulasza. Graniczy od płn. z Werbicami, od wschodu z Illanową, od zachodu z Demenową; wznies. wsi 636 mt. npm. (szt. gen.). Ma 42 dm., 399 mk., obszaru 1823 sążni kwadr. katastr. (1880 r.). Par. katol. należy do św. Mikulasza, w miejscu zaś wznosi się kościół ewang., filia par. ew. w św. Mikulaszu. Protestantów 375 (1880 r.). Szkoła ewangielicka, uczniów 44 (1880 r.). Urząd podatk. i sąd pow. w św. Mikulaszu. *Br. G.*

Plosy, dobra, pow. bobrujski, od lat prawie pięćdziesięciu własność rossyjskiej rodziny Waśkowych, mają 25 włók. *A. Jel.*

Ploszcze 1.) nazwa zabudowań wiejskich w Brodynie, przysiółku Szypotu Kameralnego, pow. radowiecki. 2.) **P.**, fol. i gorzelnia na obszarze dworskim Hlibokiej, w pow. sereckim. 3.) **P.**, nazwa zabudowań wiejskich w Baltynie, przysiołku Seletyna, pow. radowiecki. *Br. G.*

Ploszke, węg. *Lapis Patak*, wś, hr. szaryskie (Węgry), nad rz. Torysą, ma kościół katol. paraf., piękne łąki, 639 mk.

Plotele, ob. *Płociele* i *Płotele.*

Plothow, wś, pow. zielonogórski, par. ewang. Rothenbug (nad Odrą). W 1842 r. 86 dm., 614 mk. (2 katol.), szkoła ewang., młyn wodny.

Plotki, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 17 w. od Szczuczyna, 16 dm., 143 mk.

Plotnica, ob. *Płitnica.*

Plotonica al. *Plotynica*, ob. *Płotonycia.*

Plottnitz 1.) wś i dobra, pow. niemczyński, par. ewang. Ober Siegroth. Ludność przeważnie ewang. 2.) **P.** *Ober* i *Nieder*, także

Ploms, 1369 *Plotenetz*, wś, pow. ziębicki, par. katol. Gostitz. W 1842 r. 72 dm., 431 mk. (12 ewang.), dwa młyny wodne, łomy wapienia, piece wapienne, owczarnia na folwarku. Do 1810 r. własność klasztoru kamienieckiego.

Plowenz *Gross* i *Klein* (niem.), ob. *Płowęż* i *Płowężek*.

Plucice, w dok. *Pluczycze*, wś i fol. nad rz. Lucyanichą, pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, odl. 21 w. od Piotrkowa; wś ma 20 dm., 213 mk., 185 mr. ziemi włośc.; fol. 4 dm., 25 mk., 360 mr. ziemi dwor. Według Lib. Ben. Łask. (II, 218) łany folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Gorzkowicach, łany kmiece zaś kanonii i prebendzie w Kurzelowie. Według reg. pobor. pow. piotrkowskiego z r. 1552 wś Pnywczyce (Plucice), w par. Gorzkowice, w części kasztel. krakow. miała 6 osad; część Pawła dicti Bartoszek 1 łan; część Elżbiety Kotkowskiej 2 osad; część Sławka 1 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 254). W 1881 r. fol. P. z wsią P. i Bujniczek miał rozl. dwor. 539 mr: gr. or. 356 mr., łąk 56 mr., pastw. 53 mr., lasu 44 mr., nieuż. 30 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 11; pokłady torfu. Wś P. os. 34, z gr. 177; wś Bujniczek os. 17, z gr. 290 mr. *Br. Ch.*

Pludry, niem. *Pluder*, wś i kol., pow. lubliniecki, par. katol. Pawonków. W 1861 r. 60 dm., 448 mk. katol., szkoła katol. od 1830 r., smolarnia, okolica lesista, gleba piaszczysta, obszar wynosi 893 mr. roli, 123 mr. łąk i 8 mr. ogrodu.

Pludwiny, wś, ob. *Płudwiny*.

Pluecken-*Martin*, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt., tel. i kol. żel. Kłajpeda.

Plueggentin (niem.), dobra ryc., pow. Rugia, st. poczt. Samtens.

Pluemenhagen z *Datjowem*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. koszaliński, st. poczt. Koszalin, 7 klm. odl.

Pluemkenau (niem.), ob. *Blimkinów*.

Plugawice, pow. ostrzeszowski, ob. *Pługawice*.

Pluhany, wś, pow. orszański, gm. wysocka, ma 5 dm. i 30 mk., z których 2 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Plumbale al. *Plumbiany*, os., pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, par. Bartniki, odl. od Wyłkowyszek 23 w., ma 3 dm., 27 mk. W 1827 r. było 3 dm., 28 mk. Os. P. rozl. 407 mr.: gr. or. i ogr. 248 mr., łąk 75 mr., pastw. 77 mr., nieuż. 8 mr.; bud. z drzewa 12; pokłady torfu.

Plumidal (dok.) al. *Plumenwerder*, 1361 *Plumward*, 1510 *Plunharter*, dziś *Blumenwerder*, pol. *Blumward*, wś kośc. i dobra ryc., pow. szczecinkowski w Pomeranii, st. poczt. Falkenburg. Leży wśród odnóg jez. Drawska, jest wymieniona w podrobionym dok. z r. 1251, odgraniczającym Nową Marchią od Polski. R. 1361 nadał Herman de Werborge, generał kawalerów św. Jana Jeruzalemskiego, braciom Golcom wsie Blumward i Kerszebom, z których druga dziś już nie istnieje. Nazwy pierwotne tych osad nie są nam znane, ale ponieważ napływowi Niemcy tłumaczyli zwykle tego rodzaju nazwy, pochodzące od imion pospolitych, możnaby przypuszczać, że jedna z nich zwała się Kwiatkowem a druga Wiśniewem (ob. Callier, Powiat wałecki, str. 7 i Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVI, str. 114). Za czasów Rzpltej należała do pow. waleckiego. Tutejsze dobra obejmują 698·02 ha. *Ks. Fr.*

Plummendorf (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Franzburg, st. poczt. Damgarten, 2·6 klm. odl.

Plumpen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. poczt. Szilen.

Plune, rzka, ob. *Płonka*.

Plupy 1.) dwór, pow. rossieński, par. girdyska, własność Winczy. 2.) **P.**, wś, pow. wiłkomierski, par. Uciany, uwłaszczona od dóbr Uciany.

Plurren, fol. dóbr koronnych Kurssitten, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Pluschnitz (niem.), ob. *Płużniea* i *Płużniczka*.

Pluskau, wś, pow. wołowski, par. Piskorzyna. W 1842 r. 67 dm., fol., 483 mk. (9 katol.), szkoła ewang., młyn wodny. Do P. należy kol. Ostrawa.

Pluskawa, os. nad rz. Czarną, pow. sandomierski, gm. Rytwiany, par. Staszów, odl. 45 w. od Sandomierza, ma 1 dm., 4 mr.

Pluskawka, w dolnym biegu *Przeginia*, potok, powstaje w obr. gm. Kamionna, pow. bocheński, u półn. stóp Kamionny góry (805 mt.), na granicy tejże gminy z Rozdzielem Dolnem i Bełdnem. Płynie przez wieś Kamionnę a przyjąwszy od lew. brzegu strumień bezimienny, z Rybiego Nowego, zwraca się na płn.-zachód, wreszcie na zachód, zrosiwszy obszar wsi Rdzawy, przechodzi do obszaru Tarnawy, gdzie przybiera nazwę Przegini i uchodzi do Tarnawki od praw. brzegu. Długość biegu 10 klm. Źródła leżą na wys. 800 mt., ujście 255 mt. npm. Pędzi liczne młyny.

Pluski al. *Plušne*, niem. *Plautzig See*, dawniej *Pluczk*, jezioro w pow. olsztyńskim, 1 milę odl. od Olsztynka, w okolicy lesistej, ma 3500 mórg obszaru. Leży nad niem wś Pluski.

Pluski, niem. *Plautzig*, wś, leśn. i wybud. na pol. Warmii, pow. olsztyński, nad jeziorem t. n., na zrębie lasów olsztyńskich, 8 klm. na płn. od st. poczt. Kurki. W r. 1407 powierza kapituła 30 włók na założenie wsi Pluczk z sołectwem, na prawo chełm., Stefanowi Dawgel; ma on 3 wł. wolne, sądownictwo zwykłe;

każda z pozostałych włók płaci 14 sk. i 2 kurcz. bez szarwarku. Podług lustracyi z r. 1656 liczą P. 30 włók, mają 11 gbur., 1 sołt., 1 karcz., dają 54 kur, 27 gęsi. *Ad. N.*

Pluskie, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Pluskocin al. *Płoskocino*, wś włość., pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. o 13 w. od Płońska, ma 9 dm., 123 mk., 372 mr. obszaru, wiatrak. Wchodziła w skład dóbr rządowych donacyjnych Gumino.

Pluskoczewo, dawna nazwa błota pod Psarskiem, w pobliżu Szremu, na lewym brzegu Warty (Kod. Wielkop. pod r. 1279).

Pluskowęsy 1.) niem. *Pluskowenz*, dokum. *Pluskowands*, *Plewskewanz*, około r. 1400 *Pluskilbanz*, *Plawskewancz*, 1506 *Plewszkewantz*, dobra ryc., pow. toruński, st. p., tel. i kol., par. kat. i ew. Chełmża, 4 klm. odl., szkoła kat. w miejscu. W 1868 r. 23 bud., 12 dm., 227 mk. kat. Razem z fol. Obrąbem i Zaleśiem obejmują te dobra 897·36 ha roli or. i ogr., 82·16 łąk, 136·09 lasu, 14·67 nieuż., 19·94 wody, w ogóle 1150·22 ha; czysty dochód z gruntu 13,800 mrk; cegielnia, hodowla bydła. P. leżą nad długiem jeziorem. Na płn. od siedziby dworskiej, za jeziorem i w pobliżu wsi, rozkopano przed laty kilku grób, z którego wydobyto i ocalono trzy popielnice i szczypczyki bronzowe. Przedmioty te znajdują się w Muz. Tow. Nauk. w Toruniu (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. Ossowskiego, str. 29). Za czasów krzyżackich należały P. do komturstwa papowskiego. R. 1422 posiadał wś tutejszą Toruńczanin Dawid Rosenfeld (ob. Kętrz., O ludności pol., str. 172). Nadał mu ją w. mistrz Michał Kuechmeister za wierne usługi i za poniesione szkody wraz z 27 włók. na prawie magd., do tego dołączył sądownictwo, wyjąwszy drożne. Za to miał czynić jedną służbę w lekkiej zbroi, pomagać przy budowlach, płacić 1 funt wosku, 1 fenik koloński, 1 korzec pszenicy i 1 żyta od każdego pługa, oprócz tego stróżę i „Schalveskorn“ jak inni nasi poddani (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Kulm v. Schultz, II, str. 97). Później nadał Aleksander, król polski, cały powiat papowski, więc i P., bisk. chełmińskiemu Mikołajowi, który je dał w zastaw Mikołajowi Jod. Niedługo potem ofiarował kanonik Jan Szmolle, prob. przy kościele św. Jana w Toruniu, na wykupienie tej wsi 533 grzywien prusk. monety, do tych pieniędzy dołożył biskup jeszcze 500 węgierskich dukatów i wykupił za to wś, Szmollemu zaś i jego matce Dorocie przeznaczył połowę wszystkich dochodów z tej wsi aż do ich śmierci (ob. Urk. Buch des Bist. Culm v. Woelky, str. 620). R. 1509 zapisał tenże biskup Pluskowęsy kapitule (str. 64), ale połowę wsi zastrzegł swemu krewnemu, kanonikowi Mik. Crapitz. R. 1522 podaje biskup Jan do wiadomości, że kapituła chełmińska odstąpiła mu za Kończewice Pluskowęs i 2 kapitały po 400 grzywien, i że się nadto zobowiązała do odprawiania co rok aniwersarza za niego, jego rodziców i pokrewnych dusze (str. 686). W 1522 r. zamienia tenże biskup P. na Targowisko pod Lubawą, należące wówczas do jego brata Jerzego Konopackiego, kasztelana pomorskiego i ssty świeckiego (str. 688). W 1523 r. wyznacza kapituła kanonikowi Mikołajowi Crapitz za połowę Pluskowęs, nadaną mu przez bisk. Mikołaja, te same prowenta w Kończewicach (str. 689). Obecnie od kilku już pokoleń dobra te zostają w ręku Kalksteinów. 2.) **P.**, niem. *Pluskowenz*, dok. 1276 r. *Pluskowanzs*, *Plenskewanz*, *Pluskilbandz*, *Pluskewancz*, *Pluskafontzs*, dobra i wś z kat. kościołem par., pow. brodnicki, st. p., tel. i kol. i par. ew. Kowalewo 4 klm. odl., szkoła kat. w miejscu. W 1868 r. 37 bud., 17 dm., 214 mk., 169 kat., 45 ew., 550·6 ha roli or. i ogr., 49·73 łąk, 46·02 past., 7·67 nieuż., 1·28 wody, razem 655·3 ha; czysty dochód z gruntu 4762 mrk; hodowla bydła. Właścicielem już r. 1856 Moeller. Tutejszy kościół p. w. św. Jana Chrzciciela jest patronatu rządowego i został podobno r. 1311 zbudowany. Przy nim istnieje bractwo trzeźwości, założone r. 1858. W skład par. wchodzą: Pluskowęsy, Podpluskowęsy i Zapluskowęsy, Friederikenhof, Ottenrode (niem.), Napole, Kiełpin, Piątkowo i Dylewo-Zadylewo. Do filial. kościoła w Zieleniu należą: wś Zieleń, Zazieleń i fol. Zieleń. P. leżą nad szosą z Torunia do Brodnicy wiodącą, niedaleko rozległego jeziora Kowalewskiego. Za czasów krzyżackich były przyłączone do komturstwa golubskiego. W 1276 r. otrzymują Radoból, były sędzia sieradzki, oraz Szymon Galik, wojew. wrocławski, i Wojciech z Stwolna, kaszt. sycowski, między innemi dobrami i P. (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 109). Podług krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniósł kościół tutejszy stratę wynoszącą 20 grz., uprowadzono 14 koni wartości 40 grz. (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Kulm v. Schultz, II, str. 154). Z wizyt. Potockiego z r. 1706 dowiadujemy się, że tu jest kościół murowany o 3 ołtarzach. Już w 1311 r. wyznaczył komtur golubski Luter z Brunświku cztery włóki dla proboszcza, wystawiając dla wsi przywilej lokacyjny: „Nos volumus, quod praedicta Bona ad villam praescriptam pertinentia immensurata maneant ed eodem modo pacifice perseverent. Nos etiam ex toto cordis affectu cupimus, ita tamen, si postea Fratribus placuerit, ut in villa multoties nominata, aedificetur ecclesia et 4 liberis mansis donetur“. Datum Golubiae. Przywilej ten potwierdza Władysław IV w Królewcu d. 21 lutego r.

1636. Do parafii należały wówczas: wś i dwór P., własność Mik. Grudzińskiego, Napole, własność Orłowskich, i Piątkowo Łukowskich i Spławskich. Komunikantów było 176, proboszczem był Fr. Guzowski (str. 604—606).

Pluskowice, niem. *Plaszkowitz*, fol., pow. rybnicki, należy do Czuchowa. W 1861 r. 5 dm. i 23 mk. Polaków.

Pluskwa, łączka na Pomarzanach Kościelnych, pow. gnieźnieński.

Pluskwa, niem. *Plusquamuehle*, os. młyn., pow. olesiński, pod Olesinem.

Pluskwa, gajówka, w obrębie Sarzyny, pow. łańcucki. *Br. G.*

Plusna al. *Plusno*, bagnista rzeczka w pow. bobrujskim, płynie od płn. na płd. w obrębie gminy Osowiec. Bierze początak w lesistych moczarach pomiędzy wsiami Pasieka i Karmasy; przecina gościniec z Pasieki do Piotrowicz i Połażewicz, dalej w zakrętach płynie koło wsi Ruchowo i fol. Plusno i następnie niknie w głębokich rozlewach w okolicy wsi Wielki i Mały Jamińsk. Długość biegu około 4ch mil, posiada wiuny i inne ryby. Na wiosnę wzbiera, wysyłając swe wody w stronę kotliny Oressy. *A. Jel.*

Plusnitz (niem.), ob. *Płużnica.*

Plusno, dobrą nad rzką t. n., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. osowiecka, przy drożynie z Czabus do Prus. Dawniej własność radziwiłłowska, od drugiej ćwierci b. stulecia księcia Wittgensteina, ma 320¼ włók. Miejscowość odosobniona, ponura, poleska i nizinna, grunta piaszczyste, łąk błotnych wiele; w okolicy stanowiska grubego zwierza; w lasach smolarnie i dziegciarnie.

Plussa 1.) rzeka w pow. gdowskim gub. petersburskiej, prawy dopływ Narowy, spławna, długa 280 w., szeroka do 30 sażeni, na wiosnę rozlewa. 2.) **P.**, st. poczt. i dr. żel. warszawsko-petersburskiej, w gub. petersburskiej, pomiędzy st. Biała (Biełaja) o 21 w. a Serebrianka o 22 w., odl. o 171 w. od Petersburga a 874 w. od Warszawy.

Plusty, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Milkuny, o 5 w. od gminy a 28 w. od Oszmiany, ma 6 dm., 45 mk. katol. (w 1864 r. 31 dusz rewiz.); należy do dóbr Giełoże, Umiastowskich.

Plusy, pow. pułtuski, gm. i par. Obrytte.

Plusy, wś rząd. nad jeziorem t. n., pow. nowoaleksandrowski, par. Brasław, o 74 w. od Nowoaleksandrowska. Stanowiła niegdyś sstwo niegrodowe, będące w dzierżeniu Salmonowiczów, którzy tu wznieśli w 1770 r. murowany kościół kat. p. w. św. Trójcy, filialny brasławski, odrestaurowany w 1860 r. kosztem Siwickiej. W 1859 r. było tu 2 dm. i 15 mk.

Pluszcze, wś w gub. mohylewskiej; wchodziła w skład sstwa orszańskiego.

Pluszczyn, małe rybne jezioro w kotlinie Berezyny dnieprowej, w pow. ihumeńskim, naprzeciwko ujścia do Berezyny rzeki Klewy, w okolicy wsi i dóbr Niehonicze; długie prawie na pół wiorsty, na ⅛ w. szerokie, łączy się z Berezyną przez strugę od strony północnej wychodzącą. *A. Jel.*

Pluszki, fut., pow. latyczowski, par. Wołkowińce.

Plutełice, wś, pow. taraszczański, par. prawosł. Strzyżawka, w pobliżu wsi Torczyca leżąca, ma 220 mk. i 400 dzies. ziemi. Własność Dziatełowiczów.

Plutken (niem.), wś na Warmii, pow. olsztyński, st. poczt. Tuławki.

Plutki, nazwa grupy zabudowań wiejskich, w obrębie gm. Krządka, pow. kolbuszowski.

Pluttwinnen (niem.), dobra ryc., pow. rybacki, st. poczt. Laptau.

Pluty 1.) os., pow. sieradzki, gm. i par. Godynice, odl. od Sieradza 23 w., ma 4 dm. Ob. *Godynice.* 2.) **P.**, wś, pow. siedlecki, gm. Tarków Wielki, par. Paprotna, ma 20 dm., 135 mk., 514 mr. ziemi. W 1827 r. było 13 dm., 83 mk. 3.) **P.**, wś nad rz. Muchawką, pow. siedlecki. Ob. *Jastrzębie P.* Według reg. pobor. pow. łukowskiego z r. 1521 wś szlachecka Pluthy Jastrzębie, w par. Łuków, miała 1 łan (Pawiński, Małop.).

Pluty, os., pow. mielecki, w równinie nadwiślańskiej, nad Babulówką, dopływem Rowu, par. rzym.-kat. w Padwie, urząd poczt. w Mielcu (15·8 klm.). Graniczy od płn z kol. Josefsdorf, od zach. z Ogrodami, przys. Jaślan, od płd. z Mazurami, od wsch. z obszarem wsi Babuli. Ma 21 dm. i 113 mk. (48 męż., 65 kob.), z tych 110 rz.-kat. a 3 izrael. *Mac.*

Plutycze, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, dawniej w pow. brańskim. Wchodziła niegdyś w skład sstwa bielskiego i w 1662 r. nadaną została Kazimierzowi Doktorowicz Hrebnickiemu. *A. K. Ł.*

Pluty-Rogowo, wś szlach., pow. kolneński, gm. Kubra, par. Przytuły.

Plutzen-Claus (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda. Ob. *Oberhof.*

Płachcianka al. *Płachtianka*, wś, pow. kijowski, o 4 w. od Krasnogórki, par. prawosł. Andrzejówka (Andrejówka), ma 145 mk., gorzelnię, browar, cegielnię, zakład garncarski i 2 młyny wodne. Wś ta w 1839 r. nabytą została przez Sulimowę od Józefa Szymanowskiego, obecnie należy do dóbr Motyżyn gen. Sawickiego. W połowie zeszłego wieku należała do dóbr Makarów.

Płachetno al. *Ciosy*, wś nad jez. Krzywe, pow. łecki. Por. *Krzywe* (IV, 805).

Płachowa, ob. *Płachowa.*

Płachta, fol., pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna, ma 9 mk., 404 mr. ziemi.

Płachtejewka, *Płachciejówka* al. *Uśpieńskie*, sioło nad Dnieprem, w pow. wierchniednieprowskim gub. ekaterynosławskiej, na pograniczu gub. chersońskiej, naprzeciw mka Kołebordy (w pow. kremenczugskim), z cerkwią Uśpieńską; osada kozacka z pierwszej połowy XVII w., niegdyś szaniec w Nowej Serbii, w piątej rocie żółtego pułku huzarów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 702, 703.

Płachty, wś, pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha, odl. od Kozienic 18 w., ma 17 dm., 121 mk., 18 mr. ziemi dworskiej i 319 mr. włościańskiej.

Płachty, dobra szlach., pow. kościerski, st. dr. żel. i poczt. Liniewo 2·5 klm. odl., par. kat. Garczyn, ew. Nowy Barkocin. W 1868 r. 132 mk., 118 katol., 14 ew., 12 dm. Dobra te składają się z 3 działów i 1 zagrody i obejmują 297·7 ha roli or. i ogr., 45·96 łąk, 5·11 lasu, 8·94 nieużyt., 2 wody, razem 359·71 ha, czysty dochód z gruntu 2325 mrk; hodowla bydła holenderskiej rasy. W 1583 r. płaciły P. prob. w Garczynie 10 gr. mesznego (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, 205). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił tu Paweł Wiecki od $1^1/_2$ włóki folw. 1 fl. 15 gr., Maciej Węsierski od $1^1/_2$ wł. folw. 1 fl. 15 gr., Piotr Węsierski od $3^1/_4$ wł. fol. 3 flor. $7^1/_2$ gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Poznaniu z r. 1871, str. 173). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że mesznego pobierał ztad prob. $2^1/_2$ korca żyta i tyleż owsa (str. 158). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił tu Wiecki 4 gr., Michał Węsierski 3 gr. $13^1/_2$ den., Marcin Węsierski 1 gr. $11^1/_2$ den., Jakub Węsierski 2 gr. $11^1/_2$ den., Grz. Płachecki 3 gr. $13^1/_2$ den. (ob. Cod. Belnenis, str. 82). Relacya pruskiej komissyi katastrowej z r. 1772 podaje, że dobra te leżały w starostwie kiszewskiem, dzieliły się na 3 części, należące do trzech szlacheckich rodzin. Lewiński miał $3^1/_2$ wł., Wiecki $1^1/_2$, Węsierski 1 wł. Wszyscy trzej tu mieszkali i gospodarzyli sami. Chałupników było 5. Lewiński wysiewał 30 korcy żyta, 8 korcy jęczm., 12 korcy owsa, 3 grochu, 2 tatarki; Wiecki zaś 10 kr. żyta, 3 jęczm., 4 owsa, 1 grochu, 1 tatarki; Węsierski wreszcie 8 kr. żyta, 2 jęczm., 3 owsa, 1 grochu, 1 tatarki; zbierali ledwie trzecie ziarno. Zagłówne wynosiło 9 fl. 18 gr. (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 131). *Kś. Fr.*

Płachty, ob. *Pawłoczyny*.

Płaciszewko, kol. nad rz. Wkrą, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Przasnysz, odl. o 20 w. od Ciechanowa, ma 10 dm., 94 mk., 447 mr. obszaru. Mieszka tu drobna szlachta.

Płaciszewo, wś, i *P. Nowe*, os. nad rz. Wkrą, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Przasnysz, odl. o 20 mr. od Ciechanowa. Posiada ewang. dom modlitwy, szkołę ewang., młyn wodny, 13 dm., 105 mk., 656 mr. Mieszka tu drobna szlachta. W 1884 r. os. P. Nowe rozl. 113 mr.: gr. or. i ogr. 67 mr., łąk 37 mr., lasu 6 mr., nieuż. 4 mr.; bud. z drzewa 5. *Br. Ch.*

Płacuniszki al. *Płaciuniszki*, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra skarbowe Białuny, o 18 w. od gminy, 25 dusz rewiz. Porów. *Płócieniszki*.

Płaczczów, grupa zabudowań wiejskich w gm. Kwaczała, pow. chrzanowski. *Br. G.*

Płaczek, os. młyn., pow. lipnowski, gm. Oleszno, par. Szpetal, odl. o 21 w. od Lipna, ma młyn wodny, 1 dm., 2 mk., 15 mr. Należała do dóbr Fabianki.

Płaczewo, błoto w pow. wiłkomierskim, 22 wiorsty długie, od Dziewałtowa do Szat, rozciąga się pomiędzy parafiami siesicką, dziewałtowską i pogirską. Nadmiar wody spływa przez rz. Armonę do Świętej.

Płaczewo 1.) niem. *Seewalde*, fol. do Starogardu należący i jezioro t. n., pow. starogardzki, st. poczt., kol., par. katol. i ewang. Starogard, 8·4 klm. odl., obejmuje 77·49 ha roli or. i ogr., 1·74 łąk, 39·88 pastw., 13·56 lasu, 0·46 nieuż., 43·49 wody, razem 176·62 ha, czysty dochód z gruntu 176 mrk; cegielnia. W 1875 r. 2 dm., 3 dymy, 19 mk. P. leży nad rozległem jeziorem tejże nazwy. 2.) **P.** *Niemieckie*, niem. *Deutsch Plassow*, dobra ryc., pow. słupski, st. poczt. i kol. Słupsk, 5 klm. odl., 620 ha roli orn. i ogr., 29 łąk, 20 pastw., 70 lasu, razem 739 ha, czysty dochód z gruntu 5035 mrk. 3.) **P.** *Kaszubskie*, niem. *Wendisch-Plassow*, dobra ryc., pow. słupski, st. poczt. i tel. Quackenburg, 5·5 klm. odl., 435 ha roli orn. i ogr., 97 łąk, 93 pastw., 300 lasu, 3 wody, razem 928 ha, czysty dochód z gruntu 4249 mrk; gorzelnia parowa i młyn.

Płaczka, kol. w dobrach Prusicko, pow. noworadomski.

Płaczki 1.) os., pow. noworadomski, gm. Brzeźnica, par. Dworszowice, ma 4 dm., 20 mk., 131 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 2 dm., 16 mk. 2.) **P.**, pustk., pow. częstochowski, gm. Popów, par. Wąsosz. Nie zamieszczone w ostatnich spisach.

Płaczki, niem. *Platschki*, wś i domin., pow. średzki, między Środą i Zaniemyślem, o 5 klm., par. Śmieciska, poczta i st. dr. żel. w Środzie. W r. 1578 należały P. w jednej części do Jana Słupskiego, a w drugiej do Płaczkowskich, z których Łukasz siedział tam jeszcze w r. 1618 r. Przy schyłku zeszłego stulecia własność Korytowskich. Wś ma 8 dm., 58 mk. (50 katol. i 8 prot.). Dominium ma 6 dm., 92 mk. (69 katol. i 23 prot.), obszaru 291·76

ha, t. j. 287·57 roli i 4·19 nieużytk.; czysty doch. z gruntu 3625 mrk; gorzelnia parowa, owczarnia i uprawa buraków. *E. Cal.*

Płaczków, wś, pow. konecki, gm. Niekłań, par. Odrowąż, odl. od Końskich 22 w., ma 29 dm., 214 mk., 5 mr. ziemi dwor., 205 mr. ziemi włość. W 1827 r. było 18 dm., 142 mk.

Płaczkowice, w XV w. *Placzkowycze*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Mydłów, odl. od Sandomierza 27 w., ma 11 dm., 103 mk., 124 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 11 dm., 61 mk. W połowie XV wś P., w par. Mydłów, własność Mikołaja Płaczkowskiego h. Srzeniawa, miała łany kmiece, z których płacono dziesięcinę, wynoszącą kilka grzywien, prebendzie mydłowskiej w Sandomierzu a z karczmy i folwarku płacono proboszczowi w Mydłowie (Długosz, Lib. Ben., I, 384). Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1508, część Swojkowa, Płaczkowice, Wysokie, własność Stanisława Płaczkowskiego, płaciły gr. 32. Część Mydłowiec i Płaczkowice, własność Mikołaja Mydłowskiego, płaciły 11 gr. W r. 1578 wś Płaczkowice. własność Stanisława Sampricha miała 4 osad, 2 łan., 1 zagr. (Pawiński, Małop., 179, 460, 462). *Br. Ch.*

Płaczkówko, niem. *Platschkowko*, wś, pow. mogilnicki, o 3 klm. na południe od Wilatowa, nad jeziorem Szydłowskiem, par. Kamieniec, poczta w Wilatowie, st. dr. żel. o 8 klm. w Mogilnie, ma 5 dm., 55 mk. katol.

Płaczkowo 1.) niem. *Platschkowo*, wś, domin. i okr. domin., pow. krobski, o 5 klm. na płn.-zach. od Jutrosina, par. Jutrosin, poczta w Dłoni, st. dr. żel. o 19 klm. w Rawiczu i Zdunach. Z tego P. miał pisać się Piotrko w r. 1310 (Kod. Wielkop., № 934). Regestry pobor. z r. 1580 i 1618 nie wykazują tej wsi. Przy schyłku zeszłego wieku P. należała do Jaraczewskich. Wś ma 28 dm. i 203 mk. (14 katol. i 189 prot.). Dominium ma 57 mk., 4 dm., obszaru 246·47 ha. Okrąg domin., wraz z karczmą Śmieszkowo, ma 5 dm. i 69 mk. (27 katol. i 42 prot.). 2.) **P.** *Kossowskie* al. *Płaczkowo-Kossowo*, fol. do Kosowa należący, pow. krobski, o 7 klm. na zachód od Gostynia, w okolicy wznoszącej się 122·67 mt. npm., ma 1 dm., 22 mk., obszaru 149·52 ha; czysty dochód grunt. 1719 mrk; właśc. jest Bronisława Potworowska. 3.) **P.**, niem. *Platschkowo*, dominium, pow. mogilnicki, o 4 klm. na południe od Wilatowa, nad jeziorem Szydłowskiem, par. Kamieniec, poczta w Wilatowie, st. dr. żel. o 9 klm. w Mogilnie, 6 dm., 80 mk. (6 prot.)., obszaru 289 ha, t. j. 269·89 roli, 10·66 pastw., 6·70 nieuż. i 1·86 wody; czysty dochód z grunt. 2764 mrk. P. było własnością klasztoru trzemeszyńskiego. Według Lib. Ben. Łask. (I, 199), była to wś na prawie niemieckiem, łany kmiece i sołtysie dawały pleban. w Kamieńcu tylko kolędę po groszu z łanu. R. 1773 przekazał P. opat Kosmowski założonej przez siebie w Trzemesznie szkole. W r. 1847 jeszcze należało do szpitala trzemeszyńskiego. 4.) **P.**, pastwisko, w Garbach, pow. średzki. *E. Cal.*

Płaczkowo 1.) niem. *Platschow*, według Kętrz. miejscowość w pow. lęborskim w Pomeranii. W spisach urzędowych nie zapisana. 2.) **P.**, pow. chojnicki, znane Kętrzyńskiemu, nie podane w spisach urzędowych. *Ks. Fr.*

Płaczliwy al. *Płaczliwo*, jeden ze szczytów w Tatrach liptowskich. Stanowi on narożnik trzech dolin: Jamnickiej Smreczańskiej i Studzonej wody. Jestto właściwie Rohacz Wielki. Ob. *Rohacze.*

Płacznik, wzgórze, 287 mt. wznies. (znak triang), we wschod. stronie Zabłociec, pow. brodzki.

Płaczyszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat.

Płagiwski *potok*, pot. górski w Karpatach Wschodnich, w dziale czarnohorskim, wypływa w obr. gm. Hryniawy, w pow. kosowskim, w lesie Skupowej, w wschod. połaci tejże gminy, płynie zrazu na wschód popod południowe stopy góry Płaika (1229 mt.), następnie na płd., tworząc granicę wschodnią Hryniawy od obszaru gm. Hołowego. Uchodzi w obr. Hryniawy do Kekacza. Długość biegu 3000 mt. Przyjmuje tak z lasu Skupowej, jak z pod góry Płaika liczne strugi. *Br. G.*

Płaj, jedno z większych jezior w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, daje początek rzeczce Połowii, która uchodzi do Kaspli; leży na wschód od jez. Łososne.

Płaj 1.) szczycik w dziale Kozanowca w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskich, w grzbiecie odrywającym się od szczytu Czarnej Repy (1288 mt.), a tworzącym dział wodny między Sławskiem i Oporem (od zach.) a Różanką (od wsch.). Najwyższy punkt tego grzbietu tworzy Ostry Wierch al. Wysoki Wierch (1254 mt.); na płn. od niego wznosi się Kozanowiec (987 mt.); wreszcie dalej na płn. szczyt Płaj (876 mt.), u stóp którego od wchodu podąża górską doliną potok Kliwiński, lewy dopływ Różanki. Na wschód od niego Szpylak (839 mt.) a na płn.-wsch. Demkowiec (824 mt.). 2.) **P.**, góra na granicy gm. Hutara i Żupania, pow. stryjski, pod 40° 55′ 8″ wsch. sz. g. F. a 48° 49′ płn. szer. g., w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim. Ze stoków południ.-zach. spływają liczne strugi do Górnego-Stryja, a od płn.-wsch. wytryskują źródlane strugi Wądrówki. Na płn. wznosi się Berdo (1199 mt.), a na płd. Staneszcza (1158 mt.). Wznies. 1157 mt. (szt. gen.). 3.) **P.**, szczyt w granicznym paśmie

Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na płd. od wsi Iwaszkowiec, w pow. turczańskim, pod 40° 46′ 48″ wsch. dłg. g. F. a 48° 51′ 37″ płn. szer. Wznies. 836 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Płaj 1.) osada w Mikuliczynie, pow. nadworniański. 2.) **P.**, grupa domów w Rożance Niżnej, pow. stryjski. 3.) **P.** al. *Płay*, przysiołek Jabłonicy, pow. wyżnicki. *Lu. Dz.*

Płajek al. *Płaik*, góra i polana w Karpatach wschodnich, w obr. gm. Hołowego, pow. kosowski, w pobliży gm. Hryniawy i Jabłonicy, pod 42° 31′ 30″ wsch. dłg. g. F. a 48° 2′ 36″ płn. szer. g. Od strony płn. spływają strugi do pot. Białej, dopływu Czarnej (dorz. Czeremosza Czarnego), od wsch. spływa Jabłonicki potok do Czeremosza Białego, a od płd. Płagiwski potok do Kekaczy, dopływu Czeremosza Białego. Wznies. 1229 mt. (szt. gen.).

Płajek, potok górski, wypływa w gm. Jasień, pow. kałuski, z pod działu Pasiecznego Wierchu (1485 mt.); płynie na płn. jarem leśnym i ubiegłszy 5 klm. zlewa swe wody do Łomnicy z praw. brzegu. Po wschodniej stronie tego potoku, między nim (od zach.) a Szumleczym pot. (od wsch.) rozpościera się na północnych odnogach Pasiecznego Wierchu las *Płajek*, którego czubek płd. ma 921 mt., płn. 770 mt. *Br. G.*

Płak, dwa znaczniejsze wzgórza w płn.-wsch. stronie m. Przemyślan, pow. przemyślański, po wschodniej stronie doliny Gniłej Lipy; miejsca znaków triang.; szczycik płn. 375 mt., płd. 416 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Płakna, os. leśna, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Międzyrzecz, o 6 w. od gminy a 12 w. od Trok, ma 1 dm., 12 mk. prawosł. (6 dusz rewiz).

Płaksijówka, przedmieście mka Monasterzyska, w pow. lipowieckim.

Płaksówka (*Wiktorówka*), mała wioseczka, pow. uszycki, w 1 okr. pol., st. poczt. i par. kat. Dunajowce, praw. Hołozubińce, gm. Rachnówka, leży na drodze z Hołozubińiec do Dunajowiec. Założona przez Wiktora Skibniewskiego. Jest tu cegielnia i 10 chat. Należy do klucza hołozubinieckiego, Wiktora Skibniewskiego.

Płaksy, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski Smycz, o 4 w. od gminy a 61 w. od Wilejki, przy byłej dr. poczt. połockiej, ma 6 dm., 43 mk. prawosł. i 10 katol. (28 dusz rewiz.); należy do dóbr Smycz, Tyzenhauzów.

Płania, al. *Plania*, kol., wś, pow. raciborski, par. kat. Ostróg, odl. ćwierć mili od Raciborza. W 1842 r. 161 dm., 1237 mk. (3 ewang. i 2 żyd.), szkoła katol. W 1861 r. 1442 mk. (4 ewang.), Kolonie te powstały na obszarze leśnym, nadanym miastu Raciborzowi przez ks. Przemysława w 1290 r. Obszar ten lesisty został wykarczowany w XVI w. i podzielony na osady drobne, z których wytworzyła się dzisiejsza wieś, płacąca czynsze miastu do 1820 r., w którym takowe zostały spłacone.

Płaniszki 1 i 2, dwa zaśc. nad bezim. potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 4 w. od gminy a 30 w. od Święcian, mają 3 dm., 24 mk. katol. (w 1864 r. jeden z nich miał 6, drugi zaś 7 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Seniszki.

Płaska, wś, pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Lipsk, odl. od Augustowa 22 w., ma 42 dm., 269 mk. W 1827 r. było 12 dm., 76 mk.

Płaska al. *Płazanka*, strumyk, powstaje w obr. gm. Płazy, w pow. chrzanowskim, nieopodal dworu. Płynie na płd. przez wieś Płazę: w południ. stronie wsi zwraca się ku wsch., opływa od płn. skalisty las Lipowiecki i tu zabiera z praw. brzegu potok z pod Brogowca. Przy ujściu tej strugi ma P. $1^1/_2$ mt. szerokości, dno kamieniste; brzeg prawy niższy, lewy zaś wyższy i stromszy tworzą skały, na których mieszczą się zwaliska zamku Lipowca. We wsi Lipowcu brzegi się obniżają. Mijając Wygiełzów, wypływa na piaski, którymi przepływa gościniec, a dobiegłszy lasem do Dąbrówki, zmienia kierunek na płd.-wsch. Pomiędzy Wygiełzowem a Dąbrówką koryto płytkie. Od Dąbrówki do Wiśliska (na zach. Jankowic) płynie polami. Uchodzi do Wisły z lew. brz. Długość biegu 9 klm. *Br. G.*

Płaska Góra, wzgórze 351 mt. wznies., w płn. stronie Głęboki, wsi pow. samborskiego.

Płaskate, karczma na obszarze dwor. Czyżykowa, pow. lwowski.

Płaski, wś, pow. błoński, gm. Skuły, par. Lutkówka, ma 134 mk., 240 mr. ziemi dwors. W 1827 r. było 12 dm., 101 mk.

Płaski, os., pow. ostrzeszowski, o 10 klm. na zachód od Ostrzeszowa, pod Kuźnicą Myślniowską, par. Kobyla Góra. W 1843 r. było 32 mk. katol. i 3 dm. W nowszych skorowidzach nie wykazana.

Płaskie 1.) jezioro, w pow. sejneńskim, odl. o 6 w. na płn.-zach. Sejn, na obszarze dóbr Klejwy, śród całej grupy jezior, w okolicy lesistej, odl. 1 w. od Czarnej Hańczy; brzeg wschodni wzgórzysty, inne zaś bagniste; ma 40 mr. obszaru. 2.) **P.**, jezioro na granicy pow. augustowskiego i sejneńskiego, w gm. Pokrowsk, bardzo rybne i głębokie, ma 16 mr. obszaru i podobno do 100 st. głębokości.

Płaskie Pole, niwy w płn. stronie Stroniatyna, pow. lwowski.

Płaskocin, w XVI w. *Płaskoczyno*, wś, pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Kompina, odl. 4 w. na półn.-zachód od Łowicza, ma 267 mk., 853

mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 34 dm., 172 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 263—265) była to wś należąca do dóbr stołowych arcyb. gnieźnieńskich, w par. Łowicz. Gdy w 1445 r. Wincenty Kot, arcyb., założył parafią w Kompinie, wtedy P. z kilku wsiami sąsiedniemi odłączył od par. Łowicz, dla utworzenia nowej parafii. Łany kmiece dawały plebanowi tylko kolędę po korcu owsa, dziesięcinę zapewne na stół arcybiskupi, zaś łany wójtowskie po 5 gr. za dziesięcinę. W 1829 r., gdy z dóbr rządowych utworzono tak zwane księstwo łowickie, P. wszedł w skład tych dóbr i należał do klucza Jeziorko. *Br. Ch.*

Płasków, w XVI w. *Plasskow*, wś, pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk, odl. od Radomia 14 w., ma 19 dm., 141 mk., 293 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 12 dm., 100 mk. W XV wś P., w par. Goryń, był własnością Mikołaja Wosczyńskiego h. Habdank, miał kilka łanów kmiecych, z których płacono dziesięcinę snopową po cztery pęki konopi scholastryi sandomierskiej, lecz takową przywłaszczył sobie arcyb. gnieźnieński (Długosz L. B., I, 337). Według Lib. Ben. Łask. (I, 671) wś należała do par. Goryń. Był tu jeden łan z łąką nadany kościołowi w Lisowie przez Mikołaja Woszczyńskiego. Według reg. pobor. pow. radomskiego z 1569 r. wś P., w par. Jedleńsko, własność Stanisława Bębnowskiego, miała $2^1/_2$ łan 7 (Pawiński, Małop., str. 303). *Br. Ch.*

Płaskowce, wś nad Niemnem, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Hoża Sylwanowce, odl. od Augustowa 59 w. Część P. lit. A. ma 10 dm., 90 mk., pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. było 9 dm., 53 mk. Część 2-ga P. *Ławcewicza* ma 14 mk. Część 3-cia P. *Szymborskiego* ma 1 dm., 13 mk. W 1827 r. było 13 dm., 75 mk. W 1886 r. fol. P. lit. B. rozl. mr. 405: gr. or. i ogr. mr. 276, łąk mr. 10, pastw. mr. 11, lasu mr. 10, zarośli mr. 17, wody mr. 40, nieuż. mr. 41; bud. z drzewa 10; płodozmian 8 polowy. Wś P. os. 11, z gr. mr. 52. *Br. Ch.*

Płaskowicze, wś i fol. nad bezim. dopł. Łani, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. hrycewicka. Wś ma 15 osad i kapl. kat. par. kleckiej. Miejscowość dość równa, małoleśna, grunta urodzajne, łąk obficie; w pobliżu przechodzi dawna szosa bobrujsko-brzeska. *A. Jel.*

Płaskowiec, bagniste jeziorko w pow. bobrujskim, w kotlinie Berezyny, na przeciwko wsi Kasio, w gm. świsłockiej, ma około 3 mr.

Płaskunka, rzeczka w pow. święciańskim, przepływa pod fol. Lasunowo.

Płaskuńska Buda, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Domejkowo, 6 dusz rewiz.

Płaskuny 1.) wś, pow. trocki. w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kowale, o 42 w. od Trok, ma 6 dm., 85 mk., w tej liczbie 4 prawosł. os. wielkoross. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.); własność, Chrapowieckich. 2.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, o 41 w. od Trok, ma 1 dm., 19 mk. katol.

Płaśny Wierch, szczyt w połn. rozgałęzieniach Magóry spiskiej, pod 37° 59′ 50″ wsch. dłg. g. F., a 49° 18′ 15″ płn. sz. g., na obszarze gm. Jezierska, w pow. magórzańskim, w hr. spiskiem; wznies. 1043 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Płasówka, rzeczka w pow. trockim, przepływa pod fol. t. n. i okolicą szlach. Klidzie.

Płasówka 1.) fol. nad pot. t. n., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Butrymańce, o 56 w. od Trok, ma 2 dm. i 16 mk.; kapl., kat. par. Punie. Własność Porcyanków. W 1850 r. było 437 dzies. rozległości. 2.) **P.**, wś, pow. kowieński, w 1686 r., za przywilejem króla Jana III, nadana małżonkom Giejsztorom, w 1765 r. zaś Rejżowskiemu, Tatarowi; płaciła 100 złp. hyberny. *Giejsztor.*

Płasowniki, wś i dobra nad pot. Płasówką, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Butrymańce, par. Punie, o 2 w. od gminy a 56 w. od Trok, ma 29 dm., 257 mk., w tej liczbie 245 katol., 7 machomet. i 5 żydów (w 1864 r. 82 dusz rewiz.); własność Rejżewskich. W 1850 r. miały 498 dzies. rozl.

Płastok, wś poleska, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Osowiec, ma 22 osad pełnonadziałowych; miejscowość małoludna, ponura, grunta piaszczyste, włościanie hodują pszczoły po lasach. *A. Jel.*

Płastoniwszczyzna, uroczysko w mku Bohusławiu, w pow. kaniowskim (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 452).

Płastonowski, kureń w Zaporożu, wspomiany w dokum. ogłoszonych w Arch. J. Z. R. (cz. III, t. 3: 161, 162, 260, 261, 302, 380).

Płasza, al. *Plasza*, szczyt w granicznym grzbiecie Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na połudn.-wschodniej granicy gm. Smereka, w pow. lisieckim (Lisko), pod 49° 6′ 55″ płn. sz. g., a 40° 4′ 18″ wsch. dłg. g. F., wznies. 1163 m. (szt. gen.). W lasach pokrywających półn.-wschodni stok P. wytryskują liczne potoki, zasilające pot. Smerek i jego dopływ Chomiwski pot. *Br. G.*

Płaszczyce 1.) niem. *Platzig*, dobra nad rz. Brdą, pow. człuchowski, st. poczt. i par. kat. Przechlewo, 5 klm. odl., ew. Sampolno, najbliższa st. kol. Człuchowo 14·7 klm. odl.; 543·44 ha roli or. i ogr., 26·3 łąk, 6·13 łąk torfowych, 150 lasu, 9·19 nieuż., 71·23 wody, razem 806·29 ha; czysty dochód z gruntu 7275 mrk; hodowla świń. W 1868 r. było tu 14 bud., 6 dm., 97 mk., 40 kat., 57 ew. Według wizyt. Trebnica z r. 1653 P. należały do

filial. kośc. w Szczytnie, mesznego płacili gburzy po korcu żyta i tyleż owsa (ob. str. 59). 2.) **P.** *Stare*, niem. *Alt-Platzig*, fol., tamże, w 1868 r. 5 bud., 2 dm., 39 mk., 19 kat., 20 ew.

Płaszczymonka, pustk. w Psarach, pow. lubliniecki.

Płaszczyzna 1.) os., pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Włocławek. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kowal i w 1859 r. miała 4 os., 67 mr. Ob. *Kowal.* 2.) **P.**, wś nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Brzeźnica, par. Dworszowice, ma 6 dm., 27 mk., 134 mr. ziemi włość. Należy do dóbr Dworszowice. W 1827 r. było tu 4 dm., 26 mk. 3.) **P.**, os. leśna, pow. opatowski, gm. i par. Iwaniska, odl. od Opatowa 16 w., ma 1 dm., 7 mk., 1 morgą. 4.) **P.**, os. włośc. w dobrach Drwały, pow. płocki, gm. Rembowo. *Br. Ch.*

Płaszczyzna, wólka do Rycerki Górnej, pow. żywiecki, ma 2 dm. i 10 mk.

Płaszewo, dwie wsie, pow. miński, w gm. kojdanowskiej; Wielkie P. ma 9 osad, Małe P. 4 osady. *A. Jel.*

Płaszów Wielki, *P. Mały* i *Ugory*, wś, pow. wielicki, leży nad Wisłą z praw. brzegu. Rzeka tworzy silne wygięcie ku północy. Wś składa się z dwóch oddzielnych grup domostw. P. Wielki graniczy na zachód z Podgórzem, ma 127 dm., 750 mk. rz.-kat. (369 męż., 381 kob.) a P. Mały graniczy na wschód z Rybitwami, ma 22 dm. i 131 mk. (68 męż. i 63 kob.) rz.-kat.; Ugory, oznaczone na mapie Kummersberga i planie wojsk. okolic Krakowa nazwą Lasówka, leżą pomiędzy obu osadami nad Wisłą. W zachodniej części obszaru łączy się kolej państwowa: Podgórze-Płaszów-Oswiecim z koleją arcyks. Karola-Ludwika i tu znajduje się stacya. Południowa strona obszaru jest podmokłą, przecina ją pot. Drwina i tworzy łąki. Najwyższy punkt ma 203 mt. Teraz należy P. do par. rz.-kat. i urzędu poczt. w Podgórzu, odl. o 3 klm. i ma szkołę ludową. Z obszaru 1156 mr., ma pos. większa (A. Zdzieńskiego) 521 mr.: 271 mr. roli, 130 mr. łąk i ogr., 63 mr. pastw. i 57 mr. lasu; mniejsza 635 mr.: 330 mr. roli, 61 mr. łąk i ogr., 204 mr. pastw. i 40 mr. lasu. Zabudowania więk. pos., położone na półwyspie utworzonym przez Wisłę, składają się z dworu i 6 dm. z 80 mk. (32 męż., 48 kob.), a to 59 rz.-kat. i 21 izraelitów. Wś istniała już w XIII w., albowiem w dyplomie Bolesława Wstydliwego z 30 maja 1254 r., wydanym w Korczynie a uwalniającym wsie klasztoru zwierzynieckiego od ciężarów prawa książęcego, czytamy: mons ante Cracoviam cum ecclesia Sti Benedicti (istniejący dotąd na górze Lassocie) cum Plaszów, cum taberna, pratis et silva (Kod. katedr. krak. ed. Piekosiński, p. 53). W 1329 r. Segneus, dziedzic do Cossek et de Płaszów, zapisuje dominikanom krakowskim sumę 60 grzywien (Kod. Małop., II, 264). Za Długosza był P. wsią królewską i należał do par. Bożego Ciała na Kazimierzu, miał łany niewymierne, czyli niwy (L. B., I, 48). Według reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z 1581 r. wś Płaszów, w par. św. Jakuba, miała 10 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 6 kom. z byd., 8 kom. bez bydła (A. Pawiński, Małop., str. 40). P. graniczy na zachód z Ludwinowem, na wschód z Rybitwami a na płd. z Wolą Duchacką. *Mac.*

Płasztoka, jezioro w południ. części pow. wiłkomierskiego, na płn. od mka Bolniki i jez. Ławsze, z którym łączy się za pomocą strugi wodnej. Daje początek rzce t. n., uchodzącej do Cesarki (Sesarki), lew. dopł. rz. Świętej.

Płasztoka, dwór, pow. wiłkomierski, par. Bolniki, własność Butlerów.

Płaszyn, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicze, okr. wiejski Kościewicze, o 3 w. od gminy., 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Kościewicze, Abramowiczów. Była tu cerkiew prawosł. drewniana. Podług spisu z 1866 r. zaśc. miał 3 dm. i 32 mk. katol., zaś plebania prawosł. miała 1 dm. i 7 mk. prawosł.

Płatków al. *Płatkowo*, wś, pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów, ma 130 mk., 927 mr. ziemi dwors., 12 osad i 30 mr. włośc. W 1827 r. było 8 dm., 59 mk. P. wchodził w skład dóbr Dębinki.

Płatkowce, **w** pow. borszczowskim (ob. *Merlawa*), mylnie zamiast *Piłatkowce.*

Płatkowizna, os. włośc., pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Grabowiec, odl. od Opatowa 27 w., 3 dm., 19 mk., 13 mr. ziemi włośc.

Płatkownica, wś, pow. węgrowski, gm. Płatkownica, par. Brok, posiada szkołę początkową ogólną, 62 dm., 543 mk., 1743 mr. ziemi. W 1827 r. było 72 dm., 460 mk. Wchodziła w skład starostwa nurskiego a następnie kamieńczyckiego (ob. *Kamieńczyk*) a wreszcie w skład dóbr Kołodziąż. P. gm. graniczy z gm. Sadowno i Prostyń, ma 2069 mk., rozleg. 5210 mr., sąd gm. okr. I w Sadownie o 9 w., st. poczt. i st. dr. żel. warsz.-petersb. Małkinia. W skład gm. wchodzą: Kostrów, Ocięte, Płatkownica, Podbojany, Sadoleś, Sójkówek i Zajeziorze. *Br. Ch.*

Płatony, wś nad jez. Kiczyńskie, pow. sieński, gm. Moszkany, ma 25 dm. i 150 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 2 wyprawą skór, 2 bednarstwem.

Płatumy, zaśc. nad rzką Żejmianką, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Baranowo, o 19 w. od gminy a 80 w. od Wilna, ma 1 dm., 14 mk. katol. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr Baranowo, ks. Wittgensteina.

Płatustele, okolica szlach., pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Płatyńskie, jezioro w pow. olsztyńskiem, ob. *Płatyny*.

Płatyny, dobra ryc., os. i cegiel. na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, st. poczt. i tel. w Rychnowie, 7 klm. odl., nad jeziorem t. n., w okolicy lesistej, na połud.-wsch. od Ostródu, na półn.-zach. od Olsztynka. Obszar 959 ha. Istniały już w 1418 i miały 50 włók chełm; r. 1478 przywilej odnowiono. *Ad. N.*

Płauciszki, wś nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Syłguciszki, o 12 w. od gminy a 37½ w. od Święcian, ma 9 dm., 71 mk. kat. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.). należy do dóbr Sorokolnia Uziębłów.

Płaucza *Mała* i *P. Wielka* z *Cecorami* al. *Cycorami*, wś, pow. brzeżański; są to dwie części jednej gminy katastralnej, mające swe odrębne zarządy. P. Mała leży na wschod. brzegu Strypy, nad stawem należącym do Glinny, na wznies. około 200 mt. npm. W P. Wielkiej bierze początek pot. Hrebelka, który wpada w P. Małej do stawu. P. Wielka leży na półn.-wschód od P. Małej i ciągnie się wzdłuż potoku, który we wsi obraca młynek. Na półn.-wschód od P. Małej (o 5 klm.) leży przysiołek Cycory, na szczycie wysoczyzny stanowiącej dział między Strypą a pot. Wysuszka, który wpada do Strypy między Płotyczą a Denysowem. P. ma wydatny charakter wsi podolskiej; rozległe równiny z glebą czarnoziemną. Granice: wschód. Jeziorna, Pokropiwna i Kozłów, połudn.-wschód Taurów, połud. Kaplinie i Złoczówka, zachód Glinna, półn. Krasna. Obszar dworski ról, łąk i pastw. 1200 mr., lasu 154, włośc. 4960 mr. W 1870 r. 2117 mk., w 1880 r. w gminie P. Małej 913, P. Wielkiej z Cycorami 1332 mk., na obszarze dwor. P. Wielkiej 39; rz.-kat. w P. Małej 280, w P. Wiel. 188; Cycorach 18, par. Budyłów. Gr.-kat. w P. Wiel. z Cycorami 1038, w P. Małej 536; par. w P. Wiel., obejmuje oprócz P. Małej filie: Glinna (704) i Krasna (351), razem 2629 gr.-kat., dek. Brzeżany, dyec. Lwów. Szkoły: w P. Wielkiej etatowa, w P. Małej filialna. Przez P. Małą przechodzi gościniec bardzo uczęszczany z Kozowy do Zborowa, oraz i jego odnoga do Kozłowa prowadząca. Wś należy do klucza Kozłów, dóbr stołowych rz.-kat. arcyb. lwowskiego. *B. R.*

Pława, rzeczka w pow. zwinogródzkim, dopływ Tykicza, przepływa pod wsią Hnilec.

Pława, rzeczka w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, wpada do jez. Szczuczego.

Pławanice, wś i fol., pow. chełmski, gm. Turka, par. r. g. Pławanice, r. l. Świerze, odl. 12 w. od Chełma. Posiada cerkiew parafialną, niewiadomej erekcyi, wznowioną z drzewa w 1799 r. przez Stefana Baranowskiego, dziedzica wsi, a w 1828 na nowo z muru zbudowaną. Szkoła początkowa ogólna. W 1827 r. było 41 dm., 216 mk. W 1885 r. fol. i wś P. i wś Majdan Kołodno; ma rozl. domin. mr. 800: gr. or. i ogr. mr. 381, łąk mr. 152, pastwisk mr. 136, lasu mr. 116, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 18; las nieurządzony. Wś P. os. 40, z gr. mr. 773; wś Majdan Kołodno os. 6, z gr. mr. 80. *Br. Ch.*

Pławanów, wś nad jez. Karsnem al. Garsnem, przy młynie Chmielonko, pow. kartuski. Była to dosyć rozległa osada, która rozciągała się przez granice dzisiejszej wioski Lipowiec aż do Borzestowa. Oddawna posiadali ją cystersi z Oliwy. Norbertanki w Żukowie nabyły P. od cystersów w 1316 r. Później wś ta zaginęła, a w jej miejscu leży z jednej strony Chmielonka, z drugiej Lipowiec (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 56). W starych dok. zowie się Plavanow, Plavanowe, Plawonow i Plavonowe. *Ks. Fr.*

Pławce, właściwie *Płowce*, wś, pow. średzki, o 8 klm. na północ od Środy, przy trakcie kostrzyńskim, w okolicy wznoszącej się od 97 do 103 mt. npm., par., poczta i stacya dr. żel. w Środzie. Wś i domin. tworzą jedną gminę o 16 dm. i 145 mk. (121 kat. i 24 prot.); domin, ma obszaru 223·66 ha, t. j. 210·72 roli, 6·58 łąk, 1·54 lasu i 4·82 nieuż.; czysty doch grunt. 3134 mrk. W 1363 r. Jan, biskup poznański, zamienia dziesięcinę z Bożacina na takową z P.; r. 1371 Przecław, wwda kaliski, sprzedaje sołectwo miejscowe sołtysowi sokolnickiemu. W 1578 r. dzierżawi lub posiada P. Sebastyan Niwski, a sołectwo o 2 śladach osiadłych Piotr Żernicki. W 1618 r. płaci Piotr Łosicki 5 złp. 26 gr. podatku z 4 śladów osiadłych, od 2 kół korzecznych i 2 zagrodników. P. były królewszczyzną, którą 1771 r. dzierżawił Ignacy Malczewski, opłacając 297 złp. kwarty i 39 złp. hyberny. Zabrane przez rząd pruski, oddane były w wieczystą dzierżawę Kurowskiemu i odtąd przechodziły przez różne ręce. Wykopywano tu popielnice i łzawnice. *E. Cal.*

Pławce, pow. sanocki (ob. *Markowce* 1) mylnie zamiast *Płowce*.

Pławczynie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Pławginie 1.) dwór Billewicza i wś, pow. rossieński, par rossieńska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. szydłowska. 3.) **P.**, dwór, własność Łopattów, i wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Pławia, jezioro, ob. *Pławio*.

Pławidła, wś i fol., pow. noworadomski, gm. i par Żytno, ma 2 dm., 31 mk., 400 mr. ziemi dwors. Należy do dóbr Żytno.

Pławie, wś, pow. stryjski, 56 klm. na płd.-

zach. od Stryja, 30 na płd.-wschód od sądu pow. i urz. tel. w Skolem, 6·8 klm. na płd. od urz. poczt. w Koziowej. Na płn.-zach. leży Orawa, na płn.-wsch. Ryków, na wschód Hołowiecko, na płd.-wschód Tarnawka, na płd. Kalne i Hutar, na płd.-zach. i zach. Tucholka. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Hołowczanki (al. Ukiernika), dopływu Oporu, wpadającego do Stryja. Hołowczanka powstaje w Pławiu z połączenia dwóch pot.: Tucholki (al. Brynówki) i Wadrówki. Tucholka wchodzi tu ze wsi tej nazwy od płd.-zach i niedaleko granicy łączy się z Wadrówką, nadpływającą od płd. z Hutaru. Oba te potoki przyjmują w obrębie wsi liczne strugi od praw. i lew. brzegu. Rzeka, utworzona przez ich połączenie, płynie na płn.-wschód do Rykowa, gdzie przyjmuje nazwę Ukiernika, a od Hołowiecka nazwę Hołowczanki. Płd.-wschod. części wsi przepływa jedno z ramion pot. Pszenicznego, prawobocznego dopływu Hołowczanki, powstającego na płn.-wschod. narożniku wsi, na zach. stoku Trościana (wznies. 1235 mt., znak triang.) a płynącego do Hołowiecka. Tuż na połd.-zach. od tego potoku powstają małe strugi i płyną na płd.-zach. do Tarnowca, lewobocznego dopływu Oporu. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Tucholki (cerkiew 697 mk.) i Wadrówki (cerkiew 676 mk.). W płd.-wsch., lesistej stronie wsi wznoszą się na praw. brzegu Wadrówki: Czerteż (1080 mt.), a na półn. od niego Horby (869 mt.); na lew. brzegu Wadrówki Żomkła (800 mt.). Na płn. od Żomkły leżą niwy Wasiliwskie. W stronie płn.-zach. wznosi się na lew. brzegu Tucholki „Szczob,“ połd.-wschod. kończyna pasma górskiego Dauszki. Zach. krawędź wsi przerzyna gościniec wiodący ze Stryja na Skole do granicy węgierskiej. Własn. więk. (Eugeniusz hr. Kinski) ma roli orn. 2, łąk i ogr. 94, lasu 106; wł. mn. roli orn. 2227, łąk i ogr. 481, pastw. 970, lasu 135 mr. W 1880 r. było 254 dm. w gm., 1 na obsz. dwor. a 1335 mk. w gm., 6 na obsz. dwor., między nimi 1289 gr.-kat, a 52 izrael. Par. gr. kat. w miejscu, dek. skolski, par. rz.-kat. w Felicienthal. We wsi są dwie cerkwie pod w. św. Michała, szkoła etat. jednokl. i kasa pożycz. gminna z kapit. 3010 zł. Ludność tutejsza należy do górskiego rodu Tucholców. Gleba kamienista po części, sucha, sprzyja uprawie owsa. Kwitnie tu chów owiec i bydła rogatego. Znachodzą się tu ślady nafty (Jahrb. der geol. Reichsan., 1881, str. 157). Z hramoty Konstantego kniazia Ostrogskiego z r. 1552, danej sołtysowi Dmytrowi Kossowiczowi, wynika, że kniaź ten pozwolił na rzeczkach Pławie i Tucholce osiedlać się każdemu ktoby pragnął. Do tego też roku należy odnieść założenie lub rozszerzenie wsi. Według podania miał się znajdować niegdyś w pobliżu P. monaster bazyliański. Po Ostrogskich dziedziczyli P. Sieniawscy, a po nich Potoccy (ob. Literaturnyj Sbornyk, Lwów, 1870, str. 83). *Lu. Dz.*

Pławin, domin. w pow. inowrocławskim, o 5 klm. na wsch.-płn. od Pakości, par. Kościelec, poczta w Jaksicach, st. dr. żel. o 7 klm. w Inowrocławiu i Złotnikach; 4 dm., 113 mk. (89 kat., 24 prot.); obszaru 305·90 ha, czyli 294·40 roli, 8·60 łąk i 2·90 nieuż.; czysty doch. grun. 5430 mrk; chów owiec i bydła, uprawa buraków; właścicielem jest Edmund Mittelstaedt. W r. 1488 Piotr z Bnina, bisk. włocławski, nadał kolegiacie kościeleckiej dziesięciny z P. i innych osad. W 1583 r. siedział na P. Jan Pławiński. Wydawcy Kod. dypl. polsk. Muczk. i Rzyszcz. mylnie domyślają się P. we wsi Pławanów (ob.), wspomnianej w dok. z XIV w. (II, 157). *E. Cal.*

Pławinek, domin., pow. inowrocławski, o 8 klm. na wsch.-płd. od Inowrocławia, par. Góra, poczta i st. dr. żel. w Inowrocławiu, 10 dm., 147 mk. kat.; obszaru 427·45 ha, t. j. 391·66 roli, 14·30 łąk, 0·17 past., 5·75 lasu i 15·57 nieuż.; chów bydła holenderskiego; właścicielka Kazimiera Łyskowska. *E. Cal.*

Pławinka, rzeczka w pow. dzisieńskim, przepływa pod wsią Kozaczki.

Pławio, duże jezioro na granicy pow. borysowskiego i lepelskiego, łączy się od płn. z jez. Bobowije i Olszycą al. Olszanicą, od płd. zaś z jez. Maniec; przez wszystkie te trzy jeziora przepływa rz. Surgut i właściwie stanowią one rozlewy tej rzeki. Z jeziora P. wyprowadzony jest kanał spławny na wsch. ku jez. Bereszcza (Bereszta), na milę długi i posiadający aż trzy szluzy (ob. *Berezyński Kanał*). Jezioro P. na 3 w. długie i przeszło na 1 w. szerokie, jest bardzo płytkie, porosłe sitowiem i trzciną, więc dla spławu niedogodne i tylko w czasie przyboru wód odbywa się tędy żegluga. Ryb znajduje się w niem obfitość; okoliczne bagna dają dużo ostrego siana. Na jeziorze znajdują się dwie wyspy i ma ono rozgałęzione zatoki w stronie zachodniej.

Pławla, uroczysko około sioła Bużyna, pow. czehryński, przy przewozie przez Dniepr.

Pławna z *Zimnowódką*, wś, pow. grybowski, należąca do par. rz.-kat. w Zborowicach, 4·5 klm. na płd. od Ciężkowic, leży na lew. brzegu Biały, przy linii kolei państwowej Tarnów-Grybów, między stacyami Bragoniowice-Ciężkowice (37 klm.) a Bobową (48 klm.), w okolicy podgórskiej (377 mt. npm.) i lesistej. Sama wioska ma 54 dm. i 317 mk. (154 męż., 163 kob.) a nadto fol. 1 dm. i 26 mk. Na prawym brzegu Biały leży wólka Zimnawódka, która ma 3 dm., 29 mk. Pos. więk. (T. Fiericha) ma obszaru 194 roli, 9 łąk, 56 past. i 103 mr. lasu; pos. mn. 180 roli, 8 łąk,

49 past. i 38 mr. lasu. P. graniczy na płn. z Kąśną Dolną, na zach. i płd. z Brusnikiem; Zimnawódka na płn. i wsch. ze Zborowicami a na płd. z Sędziszawą. Według reg. pobor. pow. bieckiego z r. 1581 wś Pławna, w par. Zborowice, własność Buczyńskiego, miała 2 łan. km., 6 zagr. z rolą, 3 kom. z bydł., 3 kom. bez bydła, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 109).

Pławnica, miejscowość w Biernatkach pod Dębcem, pow. szremski.

Pławnie 1.) uroczysko pod wsią Lipowe, w pow. czehryńskim, wspomniane w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 231. 2.) **P.**, nadbrzeżne ługi nad Dnieprem, z zaroślami łozy i trzciny, pod mkiem Moszny, w pow. czerkaskim (ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 606).

Pławnik, wś, pow. gnieźnieński, par. i poczta w Gnieźnie; okr. wiejski Pustachowo; 3 dm. i 18 mk.

Pławniki, wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 38 dm. i 158 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem.

Pławniki, ob. *Plawneeken*.

Pławniowice, niem. *Plawniowitz*, wś i dobra ryc., pow. toszecko gliwicki, odl. 1 milę od Toszka, przy ujściu Dramy do Kłodnicy. W 1861 r. było 112 dm. i 1041 mk. Szkoła katolicka, zamek. Obszar większej posiadłości, majorat, składał się z fol. zamkowego Gwizdonia i Swidrowa, miał 1408 mr. roli, 170 mr. łąk, 119 mr. zarośli i 2000 mr. lasu; wś ma młyn, karczmę 19 osad gospodarskich, 31 zagr., 47 komor. Istniał tu niegdyś kościół, spalony w czasie 30 letniej wojny. Wś leży w niskiem położeniu nad rz. Kłodnicą, ujętą w kanał; gleba średnia.

Pławno, os. miejska, prob. i fol. nad rz. Wartą, pow. nowo-radomski, gm. Gidle, par. Pławno. Leży w nizinie nadrzecznej, przy drodze z Radomska do Włoszczowy, odl. 8 w. od Radomska, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 109 dm. (31 mur.), 1709 mk., 701 mr. ziemi do mieszczan należącej; prob. 1 dm., 8 mk., 6 mr.; fol. ma 9 dm., 136 mk. Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P., Strzała, Przyrębów, Borki i Bobry Szczepocice; nomenkl.: Wesoła al. Stare Pławno, Babieniec, Sobków, Mękwa, Nieszkodna i Zielonki; os. P.; wsi: Stanisławowice, Bobry, Gowarzewo, Ludwików, Wygwizdów al. Szyszków, Szczepocice i Zagórze. Rozl. dominialna mr. 3931, a mianowicie: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 153, past. mr. 17, lasu mr. 1948; w os. mr. 10, nieuż. mr. 43, razem mr. 2537; bud. mur. 13, z drzewa 11; płodozmian 6 i 7 polowy. Fol. Przyrębów gr. or. i ogr. mr. 139, łąk mr. 207, past. mr. 65, lasu mr. 27, nieuż. mr. 38, razem mr. 476; bud. z drzewa 5. Fol. Bobry Szczepocice gr. or. i ogr. mr. 81, łąk mr. 170, past. mr. 3, nieuż. mr. 67, razem mr. 321; bud. z drzewa 9. Fol. Strzała gr. or. or. i ogr. mr. 129, łąk mr. 53, past. mr. 32, nieuż. mr. 8, razem mr. 227; bud. z drzewa 4; płodozmian 5-polowy. Fol. Borki gr. or. i ogr. mr 100, łąk mr. 97, lasu mr. 10, nieuż. mr. 5, razem mr. 212; bud. z drzewa 4; nadto w nomenkl. i osadach mr. 162 i bud. mur. 6, z drzewa 5. Jest tu gorzelnia, z przeróbką dzienną 56 korcy kartofli i jęczmienia kor. 3¼; cegielnia, las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego i glinki ogniotrwałej. Os. P. os. 67, z gr. mr. 624; wś Stanisławice os. 7, z gr. mr. 109; wś Bobry os. 16, z gr. mr. 262; wś Gowarzewo os. 22, z gr. mr. 306; wś Ludwików os. 13, z gr. mr. 175; wś Wygwizdów v. Szyszków os. 7, z gr. mr. 27; wś Szczepocice os. 32, z gr. mr. 387; wś Zagórze os. 8, z gr. mr. 146. Domysł wydawcy Kod. Małopol. jakoby wś *Plavanou*, nadana klasztorowi zawichoskiemu w 1262 r. przez Bolesława Wstydliwego, miała oznaczać Pławno, nie ma silniejszych podstaw. Możnaby w dzisiejszym folw. Ławiany (pow. wieluński) upatrywać ówczesny Pławanów. Istnieją też i Pławowice w miechowskim. P. na początku XVI w. były wsią należącą do par. Gidle i dającą dziesięciny dla kanonii i prebendy gnieźnieńskiej, zaś plebanowi w Gidlach tylko kolędę po groszu z domu. Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1552 wś Pławno, w par. Gidle, należała do kasztelanii sieradzkiej. Był tu młyn dziedziczny (Pawiń., Wielkp., II, 279). W 1613 r. Wojciech Baranowski, arcyb. gnieźnieński, oddzielił od par. Gidle wsi: Pławno i Gowarzów i utworzył z nich nową parafią. Data założenia miasta nieznana. Według Dykc. Echarda w połowie XVIII w. P. było miastem i należało do Kraśnickich, którzy tu mieli „porządną rezydencyą". Według Geogr. Holsche'go jestto mała szlachecka mieścina w błotnistej okolicy, otoczonej wzgórzami. W 1820 r. dziedzic P. Buczyński wzniósł na miejscu starego nowy kościół drewniany. W ołtarzu kościoła znajduje się składany obozowy obraz, przedstawiający w płaskorzeźbie kolorowanej życie i cuda św. Stanisława. Ofiarował go dawny dziedzic P. Przerębski. W 1827 r. było tu 77 dm., 695 mk.; w 1862 r. 165 dm. i 1583 mk. Pożar w dniu 5 maja 1881 r. zniszczył całą osadę a mianowicie 326 budynków. Ostatni dziedzic dóbr P. (Gruszecki), miłośnik koni, urządził pod miastem na obszarze folwarku tor wyścigowy, na którym od kilku lat odbywają się w jesieni wyścigi konne, sprowadzające licznych uczestników i widzów. Obecnie wyścigami tymi zajmuje się zawiązane w tym celu Towarzystwo. P. par., dek. noworadomski, 1206 dusz. *Br. Ch.*

Pławno, jezioro, pow. sieński.

Pławno, zaśc. pryw. nad rz. Pławinką,

pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 32 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. katol.

Pławno, mylnie *Spławno*, wś nad jeziorem t. n., pow. obornicki, o 6 klm. na płd.-wsch. od Gośliny Murowanej; par. i poczta w Gośline, st. dr. żel. o 15 klm. w Pobiedziskach; 16 dm., 150 mk. (68 kat. i 82 prot.). W r. 1773—1775 Gurowski, proboszcz gnieźnieński, wiódł o P. spory graniczne z Gądkowskimi; przy schyłku zeszłego stulecia posiadał tę wieś Wincenty Gurowski.

Pławno 1.) niem. *Plauen*, leśn., $2^1/_2$ klm. na płn. od Alemborku, pow. welawski, st. p. i tel. Alembork. 2.) **P.** *Wielkie*, niem. *P. Gross*, dobra ryc. i młyn nad traktem bitym z Welawy do Alemborku, na zakręcie rz. Łyny, 4 klm. na płn. od Alemborku, gdzie st. p. i tel. Obszaru 747 ha. 2.) **P.** *Małe*, niem. *P. Klein*, fol. i cegielnia, tamże, 2 klm. na wsch. odl. od P. Wielkiego. *Ad. N.*

Pławo 1.) wś, pow. mielecki, w równinie (175 mt. npm.), na lew. brzegu Wisłoki, przy drodze z Mielca ku ujściu tej rzeki do Wisły, w granicznym pasie cłowym, par. rz.-kat. w Borowy a urz. poczt. w Czerminie (odl. o 6 klm.). Pos. więk. ma 11 mr., reszta została na początku b. stulecia oddaną na kolonią niemiecką Schoenanger. Pos. mn. ma 570 roli, 17 łąk i 134 mr. past. Wś składa się ze 112 dm. zbudowanych w długą ulicę wzdłuż gościńca, ma 635 mk. (318 męż., 317 kob.), z których 616 rz.-kat. i 19 izrael. Co do narodowości, to śród Polaków mieszka tu 12 Niemców. Wś jest starożytną osadą. Wisłoka oddziela ją od Brzyścia, na płn. graniczy P. a Borową Borowską, na zach. z częściami Borowy a na płd. z kol. Schoenanger. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś królewska P., w par. Borowa, miała 32 osad, $9^1/_2$ łan., 3 zagr. z rolą, 5 komor., 9 biednych (Pawiński, Małop., str. 203). 2.) **P.** z *Chyłami* i *Swołami*, wś, pow. niski, leży na lewym brzegu Sanu (179 mt. npm.), 3 klm. na płd. od Rozwadowa, przy gościńcu do Niska. Od zach. otaczają wś duże sosnowe bory, na płd. zaś graniczy z attynencyami Niska, do których przytykają obydwa przysiołki. Sama wś ma 151 dm. i 813 mk., Swoły 24 dm. i 142 mk. a Chyły 12 dm. i 58 mk. Pod względem wyznania 980 rz.-kat. i 33 izrael. Obszar więk. pos. stanowią głównie sosnowe bory, zajmujące więcej niż $^5/_6$ całego obszaru, z którego (7353 mr.) do więk. własności należy 5820 mr., (30 mr. roli, 9 łąk, 134 past. i 5647 mr. lasu); pos. mn. ma 1533 mr., w tem 1069 gleby piaszczystej, 102 łąk, 345 past. i 17 mr. lasu. Dawniej królewska wieś przeszła w b. stuleciu w ręce rodziny czeskiej Kinskych, którzy ją wraz z innemi dobrami sprzedali w grudniu 1886 innej rodzinie magnackiej czeskiej. Za Długosza (L. B., I, 350) należało P. do par. w Charzewicach i miało łany kmiece, sołtysie a nadto karczmę z rolą i zagrody. Królewskich łanów nie było, a kmiecie oddawali dziesięciny prebendzie turebskiej w katedrze krakowskiej. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś królewska Plaw, w par. Charzowycze, miała 17 osadn., $4^1/_2$ łan. km., 1 zagr. z rolą, 4 zagr., 2 komor. z bydłem, 2 rzem., 5 osadn. sołtysich, 1 łan, 2 venatores, 2 biednych komor. (Pawiński, Małopolska, str. 199). *Mac.*

Pławowice, wś, pow. miechowski, gm. Gruszów, par. Brzesko Stare, odl. 42 w od Miechowa, posiada młyn wodny. W 1827 r. było 30 dm., 265 mk. W połowie XV w. P. były własnością Stanisława Wątróbki, kaszt. sandeckiego, h. Oksza, miała 8 łanów kmiecych, karczmę z rolą, zagrodników z rolą. Płaciła dziesięcinę archidyakonowi krakowskiemu, wartości około 20 grzywien. Był także dwór szlachecki, z którego płacono dziesięcinę proboszczowi w Łopusznie (Długosz L. B., I, 75). Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Pławowice, w par. Brzesko Stare, własność Lanckorońskich, miała 5 łan. kmiec., 4 zagr. z rolą, 3 czynsz., 6 kom. z bydłem, 4 bez bydła, 1 rzem., $^1/_4$ roli karczm., 1 duda, 2 kół zakup., 1 koło stęp. (Pawiński, Małop., str. 8). W 1886 r. fol. P. rozl. 643 mr.: gr. or. i ogr. 412 mr., łąk 167 mr., pastw. 11 mr., lasu 20 mr., nieuż. 33 mr.; bud. mur. 15, z drzewa 11; płodozmian 16 polowy; las urządzony. Wś P. os. 29, z gr. 109 mr. *Br. Ch.*

Pławska *Wola*, wś, pow. mielecki, w pasie cłowym granicznym, na lewym brzegu Wisłoki (173 mt. npm.). Graniczy na płn. z Schoenanger, na zach. z Czerminem a na płd. z Rzędzianowicami. Stara osada, bo już za Długosza (L. B., II, 403) istniała i miała wówczas 5 łanów kmiecych. Obecnie ma 71 dm., 325 mk. (161 męż. i 164 kob.), z których 303 rzym.-katol. i 22 izraelitów. Par. w Czerminie. *Mac.*

Pławszynie, okolica szlach., pow. rossieński, par. girtakolska.

Pławty 1.) *Wielkie*, niem. *Gross Plauth*, dobra ryc. i wś, pow. suski, st. poczt. i tel. Kisielice, 4 klm. odl., st. kolei Susz, 11 klm. odl., par. katol. Iława, kościół ew. w miejscu. W 1868 r. 37 bud., 17 dm., 259 mk. (8 katol., 251 ew.), wś zaś miała 10 bud., 4 dm., 38 mk. ewang. Razem z fol. M. Pławtami obejmują te dobra 900·75 ha roli orn. i ogr., 170·57 łąk, 166·71 lasu, 24·24 nieuż., 6·74 wody, w ogóle 1269·01 ha, czysty dochód z gruntu 11,694 mrk; cegielnia, owczarnia, mlekarnia, hodowla świń. Właściciel Bernhard v. Puttkammer. W 1293 r. otrzymuje Teodoryk Stango od bisk. pomezańskiego 20 włók w Pławtach (ob. Kętrz., O ludności polsk., str. 182). Po wojnie

trzynastoletniej były P. jeszcze w środku XVI w. bez właścicieli i mieszkańców (tamże, str. 194). W 1530 r. nadaje ks. Albrecht wiernemu Jakubowi v. Auerswaldt puste dobra „Plauthe“, zawierające 60 włók wraz z większem i mniejszem sądownictwem z wyjątkiem, drożnego, za to winni mieszkańcy czynić jedną służbę (ob. Gesch. des Bist. Pomesanien von Cramer, 1885, str. 259). Dawniej był tu kośc. katolicki, należący jako filia najprzód do Kisielic a potem do Trumiejek (ob. „Utracone kościoły“, przez ks. Fankidejskiego, str. 154). Jeszcze r. 1717 odbywało się tu polskie nabożeństwo. 2.) **P** *Małe*, niem. *Klein Plauth* fol., należący do Wielkich Plawt. W 1856 r. 13 bud., 4 dm., 74 mk., 1 katol., 73 ew. *Ks. Fr.*

Pławy, wś, pow. błoński, gm. Młochów, par. Tarczyn, ma 39 mk., 153 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 6 dm., 65 mk.

Pławy, wś, pow. bialski, nad dopływem Wisły z praw. brzegu, przytyka do granicy szląskiej (239 mt. npm.), par. rzym.-katol. i urz. poczt. w Oświęcimie (odl. 6 klm.). Obszar wsi zajmuje równe i wązkie międzyrzecze Wisły i Soły. Część płn.-zach. gruntów, sięgającą do Wisły, pokrywają zarośla zwane Mydlacz, wschodnią zaś obszar należący do gm. Oświęcima z folw. Czernichowem. Wś ma 41 dm., 251 mk. (127 męż., 124 kob.) rz.-katol., Polaków. Cały obszar wynosi 452 mr., z których pos. większa ma 211 mr. (153 roli, 45 łąk, 9 past. i 4 lasu); mniejsza 241 mr. (113 roli, 30 łąk, 93 past. i 5 lasu). Od płn. wschodu otaczają tę wś Babice i Brzezinka, od południa Harmęże. *Mac.*

Płaza z *Oblaszkami*, wś, pow. chrzanowski, w dolinie pot. Płazianki, dopływu Wisły, w pobliżu ruiny zamku Lipowca, w okolicy pagórkowatej (406 mt. npm.), porosłej lasem. Odl. 3·8 klm. od urz. poczt. w Lipowcu. Wś ma 227 dm. i 1474 mk. (699 męż., 774 kob.), z których 1440 rz.-katol. i 34 izrael., nadto Oblaszki mają 2 dm. i 16 mk. a obszar więk. pos. (Jerzego hr. Rosenberg-Lipińskiego) 5 dm. i 41 mk. (16 żydów). Z obszaru 2331 mr. przypada 923 na pos. więk. (316 roli, 12 łąk i ogr., 51 pastw. i 544 lasu) a 1408 mr. na mniejszą własność (1148 mr. roli, 67 mr. łąk i ogr., 167 mr. past. i 26 mr. lasu). Jest tu kościół par. rz.-katol. (dek. nowogórski). Parafia obejmująca wsi: Piłę Kościelecką, Bolęcin, Siemiotę i Starzyny, z ogólną liczbą 2083 rz.-katol. i 63 izrael. Szkoła ludowa. Par. erygowana 1440 r., miała za Długosza (L. B., II, 202) drewniany kościół p. w. św. Krzyża. Owczesnym dziedzicem wsi był Jan Płaczsky h. Topor a obszar rozpadał się na trzy role szlacheckie, grunta plebańskie i łany kmiece. Teraźniejszy mały murowany kościół rozpoczął budować proboszcz miejscowy Bartłomiej, dokończył zaś Tomasz Żydok, kan. wiślicki, przy pomocy dziedziców Harmęskiego, Radeckiego i Płaskiego w 1526 r. (por. prof. Łepkowski w Roczn. Tow. nauk. Krak. z r. 1861, str. 118). P. graniczy na płn. z Bolęcinem, na wschód z Nieporażem i Kazimirówką, na połd. z Lipowcem a na zachód z Pogorzycami. *Mac.*

Płazanka, ob. *Płaska.*

Płazów, rus. *Płaziw*, niekiedy *Błażów*, miasteczko, pow. cieszanowski, pod 50° 17′ 30″ płn. szer. a 40° 52′ wschod. dłg., odl. 7·5 klm. na płd.-zach. od urzędu poczt. i tel. w Narolu. Uzupełniając szczegóły podane w art. Błażów (I, 246) dodajemy kilka nowych. Miasteczko leży w dorzeczu Wisły. Półn. wschod. granicę oblewa Tanew, płynąca od płd.-wschod. na płn. zach. Do Tanwi podążają też inne potoki, jako to: Lubówka i Piszczak, płynące od wschodu na zachód. Domy leżą na płd.-zach. (265 mt.). Na płn.-wschód od nich, wznosi się wzgórze Przepaśniska do 324 mt. (znak triang). W r. 1880 było 170 dm., 689 mk., a to: 194 rz.-katol., 455 gr.-katol., 40 izrael. Herb miasteczka ma św. Michała w białem polu. Zygmunt III, powziąwszy wiadomość od Jana Płazy ze Mstyczowa, wielkorządcy zamku krakowskiego, lubaczowskiego i niepołomickiego starosty, o dogodnem miejscu do założenia miasta w starostwie lubaczowskiem, blisko wsi królewskich Gorajecz i Żuków, tuż przy rzekach Lubella i Rożaniec, zezwolił przywilejem z d. 22 kwietnia 1614 r. na założenie miasta „które chcemy, aby nosiło nazwę Płazowa“ (ob. Star. Polska, II, 1222 i 1223). Lokacyą miasta zatwierdzili: Władysław IV w r. 1634, Jan Kazimierz w r. 1665, Jan III w r. 1682 i August w r. 1736. Lustratorowie w r. 1667, nie mając co pisać o P., przytaczają tylko szczegóły z przywileju erekcyjnego. W lustracyi z r. 1766 (Rkp. Ossol. № 2835, str. 95) czytamy: „W tem miasteczku jest kościół farny, drewniany, którego paroch JMć ks. Kazimierz Sikorski reproduxit przywilej approbationis Najj. Augusta II w Warszawie r. 1727 dany, fundacyą czyli erekcyą kościoła płazowskiego przez Najj. Władysława IV, za konsensem pospólstwa i mieszczan nastąpioną, aprobujący, którą to erekcyą Władysław IV zamiast dziesięciny ze snopa zł. 200 na święto Narodzenia Chrystusa Pana płacić naznaczył, wsie: Krupiec, Brusno, Gorajec, Żuków dla administrowania sakramentów przyłączył i zamiast dziesięciny snopowej z każdej pola ćwierci miarę żyta miarą bełzką na św. Michał oddawać naznaczył; sadzawki zastawienia na miejscu sposobnem gruntu płazowskiego pozwolił, a Najj. August II jako wyżej tę erekcyą przywilejem potwierdził. Mieszczanie i obywatele miasta P. reproduxerunt przywilej Najj. Zygmunta

III d. 22 kwietnia r. p. 1614 w Warszawie dany, którym miasto fundować pozwala, imię temu miastu Płazów i za osadzcę miasta Rycharda Leves nadaje, wójtem go miejskim za osobliwym przywilejem nastąpić mającym deklaruje, dla pomnożenia chwały Boskiej plac i prowenta na kościół wyznaczyć nakazuje, gruntu 150 ćwierci miastu nadaje, rozmiar placów i podział między mieszczany na wybudowanie domów w dyspozycyą tegoż wójta i osadzcy oddaje, pastwisk w lasach i wrębu na budowle i na wszelką potrzebę pozwala, podanie przywileju tego locationis do akt publicznych zaleca. Żydom w mieście handlów i i wszelkiego pomieszkania, bawienia się, konwersowania (oprócz na krótki czas za pozwoleniem Magistratu) zabrania, wałami dla bezpieczniejszego pomieszkania w mieście otoczyć miasto zaleca. Prowenta z ratusza, z łaźni, od miary i wagi, jatek i towarów różnych naznacza, propinacyi wina węgierskiego, wołoskiego, francuskiego, piwa, miodu, gorzałki mieszczanom w mieście mieszkającym, a zaś za miastem osiadłym samego tylko miodu i piwa pozwala, a do tych prowentów starostowie żadnego prawa mieć nie powinni, ostrzega. Prawo magdeburskie nadaje, wyjmując ich z wszelkiej jurysdykcyi; w wszelkich sprawach miejskich, kryminalnych, małych i wielkich rozsądzenie się w sądzie wójtowskim i miejskim zaleca. Wójt zaś i Magistrat przed królem lub sądem królewskim odpowiadać powinien, ostrzega. Obrania przez pospólstwo 12 Burmistrzów i 12 Ławników, z pomiędzy których dwom na rok od Burmistrzów wybranym każdemu po pół roku czasu prezydowania naznacza; pieczęci z wyobrażeniem św. Michała kopią smoka przebijającego używać; targu dwa razy na tydzień raz we środę, drugi raz w sobotę, i jarmarki dwa, jeden na Nawrócenie św. Pawła, drugi na święto św. Jana odprawiać, a podczas jarmarków wszelkich towarów, bydła wszelakiego przedaży, kupna, zamiany pozwala. Dla większego zaś i liczniejszego kupców konkursu na jarmarki, wszelkim kupcom krakowskim, elblągskim, poznańskim i innym postronnych nacyj tych samych wolności, które w Toruniu i Lublinie mieć zwykli pozwala. Dla zachęcenia zaś tem łatwiej mieszczan i kupców osadzenia, od wszelkich ciężarów podług kontrybucyi uwalnia, i we wszelkich prawach, przywilejach i wolnościach z miastami Sędomierzem i Lublinem porównywa. Ten przywilej locationis przez Władysława, Jana Kazimierza, Jana III, Augusta II i Augusta III potwierdzony. Osiadłość i powinności miasta: „Miasto to do osiadłości ma nadanych ćwierci 150. Powinności ich te: Z placów i ogrodów płacą ogółem złp. 52 gr. 22½. Żarnowego arendarzowi mający żarna po 2 korczyki hreczki, a którzy nie mają, po korczykowi dają. Z ćwierci wójtowskich do kościoła Płazowskiego za dziesięcinę oddają złp 100 a drugie 100 do zamku. Kołodzieje z rzemiosła po złp. 15 płacą. Intulerunt querelam ciż mieszczanie, iż żarnowe przeciwko prawu i przywilejom dawać są przymuszani za umyślnym nakazem na piśmie do mieszczan do date die 24 marca a. 1761 wyrażonym, ręką WJMPana Kłębowskiego, komisarza, podpisanym, tudzież powtórnym sub dato die 25 Aug. 1765 nastąpionym. Drew z lasu choćby leżących na przedaż do swego miasta wywozić, pól Krupieckich czynszowych na czynsz siać i łąk kosić pod konfiskacya nasienia, surową karą i grzywnami zakazano. Arenda w tem mieście do skarbu starościńskiego summę 1300 złp. importująca, ma: 1) browar w mieście; 2) młynów 2 po kamieniu 1, Grohow i Żuki nazwane, z wymiarem 2 miarek na arendarza, w których młynach mieszczanie Płazowscy i poddani Rudy Rożanieckiej mleć powinni; 3) żarnowe od mieszczan płazowskich, od tych, którzy mają żarna, po korcy 2, a którzy nie mają żarn, po korcu 1; 4) pola ćwierci dwie; 5) łąka zwana Czabaniec w Żukowie; 6) poddanych 3 pociężnych z Gorajca po 2 dni na tydzień, a za szarwarek po dni 29 na rok, tudzież zakos, obkos dni 3 odbywających; 7) myto od furmanów, od bryki po gr. 10, od kufy po gr. 4, od wozu towarów po gr. 3; 8) od mieszczan kurzących gorzałkę miara piętnasta we młynie z ostrzeżeniem, aby mieszczanin nie szynkował gorzałki, tylko spustem lub beczką sprzedawał; 9) mieszczanie schadzki w ratuszu expediować i trunki brać na wesele, chrzciny, pogrzeby, kontraktem opisano; tudzież muzyka grać w ratuszu powinna, a nie w innych domach; 10) płacenie od beczki soli sprzedanej. Reparacya i konserwacya budynków przez arendarza ostrzeżona. Prowent z miasta P. in a. 1764 (wymieniony szczegółowo) wynosił 1550 zł. 27½ gr., a onera et expensa fundi 148 zł. 6 gr.“ *Lu. Dz.*

Płazówka, mylnie *Płazowce* al. *Płażówka*, wioska, pow. lityński, na pograniczu winnickiego, okr. pol., gm. i par. Mężyrów, o 43 w. od Lityna, w pobliżu st. dr. żel. kijowsko-brzeskiej Żmerynka, ma 10 dm. Należy do klucza mężyrowskiego dawniej Orłowskich, obecnie Konstancyi z Orłowskich Czeremzinowej.

Płazówka, wś, pow. kolbuszowski, u ujścia pot. Zagrody do Przyrwy, dopływu Łęgu, w okolicy piaszczystej i lesistej (207 mt. npm.), ma 63 dm. i 313 mk. (152 męż. i 161 kob.), z których 297 rz.-katol. a 16 izrael. Na północ graniczy z Dymarką, tworząc wraz z nią wspólny korpus tabularny, na południe z Rudą i Lipnicą. Od wschodu i zachodu ota-

czają osadę szpilkowe bory. P. należy do par. rz.-katol. w Dzikowcu. Do P. należy przysiołek Kąty. *Mac.*

Płazówka, polana i grupa zabudowań, gm Witów, pow. nowotarski, na praw. brzegu Dunajca Czarnego. *Br. G.*

Płazowo, niem. *Plassowo*, wś, pow. tucholski, st. p. i par. kat. Bysław, ew. Tuchola; ma szkołę kat., 2386·08 mr. obszaru. W 1868 r. 49 bud., 25 dm., 229 mk., 181 kat., 39 ew. P. leży nad szosą z Tucholi do Terespola wiodącą. Nazwę otrzymała od Płazy, burmistrza tucholskiego (w 1782 r.), który wykarczował obszar leśny. W tucholskich bowiem aktach sądowych czytamy, że r. 1806 d. 23 kwiet. rząd 10 wł. 3 mr. i 126 kw. pręt. miary chełm. puścił w wieczystą dzierżawę: W 1842 byli tu posiedzicielami: Antoni Januszewski, Albrecht Jankowski, Paweł Główczewski, Jakub Poradczyński, Andrzej Schmalz, Jan Krause, Józef Jankowski, Michał Schmalz, Franciszek Jankowski, Tomasz Hermann, Maciej Kulczyk, Marcin Januszewski, Marcin Siegart i Paweł Figil. Rzeczywistymi właścicielami zaś byli: mieszczanin tucholski Jan Szukalski, protokólista Franciszek Frydrychowicz, nauczyciel Piotr. v. Rakowski i nauczyciel Teodor Ograbiszewski, którzy następnie posiadłość tę sprzedali. *Kś. Fr.*

Płąck, os. włośc., pow. makowski, gm. Sypniewo, ob. *Glinki* 11).

Płączyn, ob. *Płonczyn.*

Płąskowice al. *Płąskowizna*, wś (rumunki), pow. lipnowski, gm. i par. Czarne, stanowią część wsi Czarne (ob.). Os. P. al. Rumunki Polskie i Niemieckie rozl. mr. 92: gr. or. i ogr. mr. 75, łąk mr. 14, past. mr. 1, nieuż. mr. 2; budowli z drzewa 5.

Płąszczyn (*Płonszczyn*), wś, pow. sieński, gm. Zamoczek, ma 9 dm. i 42 mk., z których jeden zajmuje się krawiectwem.

Płecno, niem. *Pletzno*, os., pow. chojnicki, st. p. Rytel, par. kat. Czersk, $1\frac{1}{2}$ mili odl. Szematyzm z r. 1867 podaje tu 2 mk. kat.

Płoca, ob. *Ploca.*

Płochino, sioło nad rzeczką Domosławką, w pow. żyzdryńskim gub. kałuskiej, 1400 mk., cerkiew, st. poczt. *Z. B.*

Płochocin, wś i fol. nad rzeczką Mrową, pow. błoński, gm. Radzików, par. Rokitno, ma 382 mk. Gospodarstwo mleczne prowadzone na folwarku ze zbytem produktów w Warszawie. W 1827 r. było 27 dm., 251 mk. O starożytności osady świadczy sąsiadujące z nią cmentarzysko przedhistoryczne na obszarze wsi Domaniew (ob.) i wspólność nazwy z wsią w pow. świeckim, gdzie również znaleziono takie cmentarzysko. Dobra P. składały się w 1885 r. z folw. i wsi: P. i Wolica, oraz osady wieczysto-czynszowej Józefów. Obszar dworski mr. 1089: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 391, łąk mr. 194, past. mr. 5, nieuż. mr. 16, razem mr. 609; bud. mur. 5, z drzewa 17; płodozmian 8 polowy; fol. Wolica gr. or. i ogr. mr. 197, łąk mr. 144, past. mr. 4, lasu mr. 120, nieuż. mr. 16, razem mr. 481; bud. mur. 4, z drzewa 10; las nieurządzony. W os. Józefów cukrownia i wiatrak. Wś P. os. 55, z gr. mr. 529; wś Wolica os. 2, z gr. mr. 6. *Br. Ch.*

Płochocin, niem. *Gross Plochotschin*, dok. 1425 *Plochenczen*, dobra ryc., pow. świecki, st. poczt., tel. i kol. Warlubie, 2 klm. odl., ew. Nowe, kościół par. kat. i szkoła kat. w miejscu. W skład tych dóbr wchodzą: fol. Błądziejowo, Krzewiny i Borowy Młyn. Cały klucz obejmuje 705·87 ha roli or. i ogr. 179·18 łąk, 38·23 past., 1108·22 lasu, 52·34 nieuż., 210·67 wody, razem 2294·51 ha; czysty dochód z gruntu 2609 mrk; gorzelnia parowa, młyn wodny o 3 gankach i tartak w Borowym Młynie. Gleba gliniasta i urodzajna. P. leży między rzką Mątawą i linią kolei wschodniej. W pobliżu siedziby dworskiej znajdowano kilkakrotnie skrzynkowe groby kamienne, które jednak zniszczone zostały (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego, str. 39). Za czasów krzyżackich należał P. do wójtostwa tczewskiego. W 1350 r. nadaje w. mistrz Henryk Dusmer P. i Bąkowo wiernemu Henrykowi von Frischenbach na prawie magdeb. (ob. Ein Pomersches Herzogthum v. Wegner, II, 36). Około r. 1385 nadaje w. mistrz Konrad Zoellner v. Rothenstein dobra P. Bąkowo, i Krzewiny Henrykowi i Jaśkowi (Jeschke) v. Kiszenbach na prawie magd., z rzadkim bardzo przywilejem, że po wygaśnięciu męskich spadkobierców i linia żeńska miała prawo sukcesyi (tamże, str. 243). Zdaje się, że to rzeczywiście nastąpiło, bo w 1469 r. posiada połowę trzech wsi Barbara Schoffynen (Schoff) i sprzedaje je staroście nowskiemu Jasieńskiemu, który tegoż roku od Brygity z Bąkowa nabywa i drugą część (str. 243). W 1583 r. posiadał P. Stanisław Jan Jasiński. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płaciła tu p. Jasińska od 8 włók osiadł. i 8 ogr. 18 fl. 4 gr. P. należał wtedy do pow. nowskiego. W taryfie na symplę z r. 1717 czytamy, że na P. i Płochocinek przypadał 1 zł. i 20 gr. Obecny drewniany kościół p. w. św. Wawrzyńca, patronatu prywatnego, został zbudowany na miejscu dawnego 1701 r. przez Aleksandra Czapskiego i Aleksandra Jasińskiego. Przy nim istnieje bractwo Rożańcowe, założone r. 1717 i bractwo Trzeźwości, fundowane r. 1856 i szpital dla 4 ubogich. W skład par. wchodzą: P., Płochocinek, Bąkowo, Bąkowski Młyn, Lipinki, Stara Huta, Neuhuette, Borowy Młyn, Drogosław, Rybno, Hammer, Krzywin i Błą-

dziejewo. W 1867 r. było 930 komunikantów i 1531 dusz; zaś 1886 r. 1680 dusz. W wizytacyi Rozdrażewskiego z r. 1583 czytamy, że do tutejszej parafii należał tylko P., Bękowo i Krzywin. Do prob. należały 4 włóki, które dwór uprawiał. Księdza nie było, tylko komendarz z Bzowa dojeżdżał tu w trzecią niedzielę (str. 62). Wizytacya Szaniawskiego z r. 1710 zaznacza, że proboszcz posiadał wówczas 3 włóki w P. i 1 w Warlubiu, oprócz tego 2 domki w P. i 1 w Warlubiu; dusz było 300. Kościołem zawiadował Wawrzyniec Boehm, dziekan nowski (str. 191). Tutejsza parafia należy do dek. nowskiego. W „Cudownych Obrazach“ ks. Fankidejskiego czytamy, że tu w ołtarzu za zasuwą mieści się łaskawy obraz N. M. Panny, malowany na płótnie. Wota zawieszone na obrazie świadczyły o doznanych łaskach; w 1789 r. było ich 19. Jeszcze i dziś parafianie tutejsi mówią i mocno wierzą, że obraz N. M. Panny Płochocińskiej jest cudowny (str. 159—160). *Kś. Fr.*

Płochocinek, niem. *Klein Plochotschin*, wś włośc., pow. świecki, par. kat. Płochocin, par. ew. Nowe, ma szkołę ew. i 1897 91 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 61 bud., 37 dm., 268 mk., 150 kat., 117 ew. *Kś. Fr.*

Płochowo, wś, pow. szczuczyński, gm. Ruda, par. Białaszewo. W 1827 r. było 6 dm., 37 mk.

Płochowo, smolarnia pod Barcinem, pow. szubiński, liczyła w 1833 r. 12 mk. kat. Nowsze spisy urzędowe nie wykazują tej osady.

Płocica al. *Pleca*, niem. *Ploetzenfliess*, *Pleetzenfliess*, rzeczka, lewy dopł. Drawy, która wpada do Noteci, bierze początek pod Bronikowem, w pow. wałeckim, na płd.-wsch od Frydlądu Marchijskiego, płynie od płn. ku płd. Tworzyła w XVI w. granicę pow. wałeckiego aż poniżej Tuczna (ob. Powiat Wałecki przez Calliera, str. 44). Długa 5 mil (ob. Gesch. d. Dr. Croner Kr., von Schmitt, str. 9). *Kś. Fr.*

Płocice, niem. *Plotzitz* al. *Ploczyczen*, wś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Kalisz, par. kat. Lipusz, ew. Kościerzyna; zawiera 7 gburskich posiadłości i 4 zagrody, 2022·5 mr. obszaru. W 1869 r. 123 mk., 116 kat., 7 ew., 12 dm.; odl. od Kościerzyny $1^1/_2$ mili. Uwłaszczenie nastąpiło w 1820 r. Relacya pruskiej komisyi katastrowej z r. 1772 podaje P. jako dobra królewskie w emfiteutycznem posiadaniu, powstałe na gruncie wykarczowanym (Neusasserei). Dalej czytamy tamże, że ssta Michał Czapski dobra tutejsze nadał d. 31 paźdz. 1750 r. Piechowskiemu na lat 30 jure emphiteutico za zakupnem wynoszącem 350 fl. i za kanonem w kwocie 6 tal. 60 gr. Nie ma tu folw., lecz grunta są podzielone między 6 gburów, którzy jednak nie są właściwymi włościanami i rolę i zabudowania tylko dzierżawili. Rola nie jest jeszcze wymierzona, gleba licha. Każdy wysiewa 5 korcy żyta, 1 jęczmienia, 4 tatarki, $^1/_4$ grochu i zbiera drugie ziarno. Nie mają łąk i zimą pasą bydło słomą tatarczaną i wrzosem, który z pod śniegu wydobywają, siano kupują furę za 1 tal. Mają mało drzewa na opał, drzewo zaś budulcowe ma posiedziciel wolne w lesie pańskim. Z osadników płaci każdy 10 tal. czynszu, ale często się zmieniają i wychodzą; tłoki nie czynią żadnej. Stan inwentarza żywego: 6 krów, 30 owiec, 18 świń. Hyberny płaci posiedziciel 1 tal. 60 gr., pogłównego 1 talar, łanowego 60 gr.; osadnicy nic; są wszyscy katolikami (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 90). *Kś. Fr.*

Płocichy, jezioro na pol. Warmii, pow. olsztyński, dawniej należało do wójtostwa jezioraŕskiego, jak wskazuje lustracya z 1656 r.

Płocicz, w kod. Wielkop. *Płoczyce*, 1357 *Plocyce*, 1597 *Pletz*, 1673 *Płocież*, niem. *Ploetzig*, wś, pow. złotowski, st. poczt. i par. kat. Kamień, ew. Sępólno, szkoła w miejscu. Ma 8047·81 mr. magd. obszaru. W 1868 r. 306 bud., 125 dm., 842 mk., 673 kat., 169 ew. P. leży nad bitym traktem z Chojnic do Nakła wiodącym, pół mili na południe od Kamienia. W 1597 r. istniała tuż przy P. wś Stare-Lolowo. Zielona łąka pod borem dzieliła obie od Kamienia. W 1859 r. znaleziono na obszarze P. garnek z srebrnemi monetami, spinkami, zausznicami, srebrne sztaby i blachy, pochodzące z X i XI w. (ob. Der Kr. Flatow von Schmitt, str. 268 i Preuss. Prov., Bl. 1851, XI, str. 318). P. wymieniona już w 1357 r. w przywileju króla Kazimierza jako należąca do arcybisk. gnieźnieńskich (ob. Kod. dypl. Wielkopol., III, № 1354). Por. też *Kamień* (t. III, 739). *Kś. Fr.*

Płocicze, jezioro z grupy jezior przy ujściu Wiźnicy do Prypeci.

Płociczno 1.) wś włośc., pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Lubowidz, odl. o 18 w. od Rypina, posiada dom modlitwy, ewang. szkołę początkową ogólną, 2 wiatraki, 46 dm., 409 mk., 920 mr. obszaru. P. wchodziło w skład dóbr Okalewo. 2.) **P.**, wś i leś. os., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Suwałki, odl. od Suwałk 7 w.; wś ma 33 dm., 239 mk.; leś. os. 1 dm., 8 mk. W 1827 r. było 22 dm., 118 mk.

Płociczno, jezioro w par. Ostrowite, pow. lubawski, wymienione w wizytacyi Strzesza z 1667 r. *Kś. Fr.*

Płociczno, niem. *Gruenthal*, wś włośc., pow. kościerski. st. p. i kol. Frankifeld, par. kat. Stara Kiszewa, ew. Nowe Polaszki, odl. od Kościerzyny $3^3/_4$ mili na południe. Zawiera 10 gburs. posiadłości i 1 zagr., razem 760·31 mr. obszaru; szkoła ewang. W 1868 r. 120

mk., 18 kat., 102 ew., 11 dm. Wś ta została 1796 r. puszczona w wieczystą dzierżawę. Pruska komisya katastrowa podała o niej następną relacyą: P. należało do osad wydzierżawionych, powstałych na gruntach wykarczowanych (Neusassereien). Dzierżawca był bartnikiem luterskiego wyznania, przyjął tę osadę na 10 lat. Wysiewa 39 korcy żyta, 2 owsa, 2 grochu, 12 tatarki. Ponieważ gleba jest piaszczysta, zbiera tylko 1 ziarno nad wysiew. Bydło wypędza latem i zimą do boru, gdzie ma wolne pastwisko i drzewo. Płaci 20 tal., 1 gęś i 3 kury, zresztą jest całkiem wolny (ob. Zeitsch. des Westrp. Gesch. Ver., XV, str. 145). *Kś. Fr.*

Płociczno 1.) wś na pol. prus. Mazurach, pow. łecki, blisko granicy pow. margrabowskiego, nad traktem łączącym się przy Guzkach z drogą bitą z Ełku do Margrabowa, blisko jeziora tego samego nazwiska, st. p. i tel. Ełk. 2.) **P.** *Małe* al. *Młynik*, wś na połud. od P., tuż nad jeziorem. Wieś zdawna polska. Jan v. Beenhausen, komt. brandeburski, nadaje Pawłowi Pęckiemu na prawie chełm. 40 włók między jeziorem łeckim a rzeką Łeką z obowiązkiem podwójnej służby konnej. Dan w zamku leckim 1438 r. w wilią wywyższenia św. Krzyża. *Ad. N.*

Płociczny, młyn w Piścu, w dawnym pow. gnieźnieńskim, par. Strzyżewo Kościelne. Istniał jeszcze przy schyłku zeszłego stulecia; był własnością probostwa św. Jana w Gnieźnie.

Płocie, urzęd. *Płot*, wś nad os. Mołokiszem, pow. bałcki, okr. pol., gm. i st. poczt. Krute, par. kat. Kodyma, ma 310 osad, 1576 mk., 1959 dzies. ziemi włośc., 4402 dzies. dwors. i 281 nieużytków. Cerkiew pod w. św. Michała, wzniesiona w 1812 r. i uposażona 82 dzies. ziemi, ma 1793 parafian. Wś należała dawniej do Delfina Stanisława Komara, b. marszałka gub. podol., dziś ks. Trubeckiego. *Dr. M.*

Płociele 1.) al. *Płotele*, wś i fol., pow lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 10 w. od gminy; fol. w 1866 r. miał 30 mk., wś zaś w 1864 r. 55 dusz rewiz.; własność Romelingów. 2.) **P**, wś, tamże, 19 dusz rewiz.; należy do dóbr Lejnarowszczyzna, Wojewódzkich.

Płocienica, fol., pow. borysowski, od 1834 r. własność Kamińskich, ma 5 włók. *A. Jel.*

Płocieniszki, trzy wsie włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra skarbowe Białuny, o 18 w. od gminy a 9 w. od Wilna, w 1866 r. 12 dm. i 104 mk. (podług spisu z 1864 r. 8, 6 i 2 dusze rewiz.; porow. *Płacuniszki*).

Płociewiszcze, wś nad lesistą kotliną jeziora Dzikie (Dzikoje), pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze, ma 5 osad, grunta piaszczyste, miejscowość głucha, poleska. *A. Jel.*

Płociska, niem. *Ploetke* i *Ploettke*, na mapie Chrzanowskiego *Płotki*, domin., pow. chodzieski, o 3 klm. na wsch.-południe od Piły; par., poczta i st. dr. żel. w Pile; 9 dm, i 118 mk. (67 katol. i 51 prot), obszaru 584·26 ha, czyli 283·67 roli, 31·41 łąk, 242·38 lasu i 25·80 nieuż.; czysty doch. grunt. 1870 mrk, gorzelnia parowa, nabiał, chów bydła oldenbursko-holenderskiego. W 1260 r. (1277?) Bolesław, syn Władysława Odonicza, nadając Mikołajowi (Guntersberg), podkomorzemu swojemu, Wysoką z przyległościami, wymienia przy określaniu granic miejscowość Ploczicza, którą wydawca Kodeksu Wielkopolskiego (ob. mapę do tegoż kodeksu) uważa za Płocisko. Nadanie to potwierdził Guntersbergom król Kazimierz 1366 r. (?). Regestra poborowe z XVI w. nie wykazują Płocisk. *E. Cal.*

Płock, w dok. z 1240 *Ploczsk*, 1343 *Plozk*, w XVI w. we „Flisie“ *Płocko*, miasto na prawym brzegu Wisły, na krawędzi wyżyny dochodzącej do samego brzegu rzeki, na wzniesieniu 172 st. nad poziom Wisły, a 450 st. n. p. m. pod 52° 33′ płn. szer: i 37° 27′ wsch. dłg., odl. 119 w. od Warszawy, 46 w. od najbliższej stacyi kol. żel. warszawsko-bydgoskiej w Kutnie, stolica gubernii i powiatu t. n. P. jest starożytną osadą. Położony na krawędzi płaskowzgórza lesistego, późno zajętego pod uprawę, był on niewątpliwie ważnem stanowiskiem wojennem i politycznem, tudzież stacyą handlową w punkcie krzyżowania się drogi wodnej z drogą lądową handlową, idącą grzbietem wyżyny ku północy, do Bałtyku. Wisła opuściwszy szeroką dolinę rozścielającą się po obu jej brzegach od Wyszogrodu począwszy, podchodzi przy P. pod samą urwisto spadającą ścianę wyżyny środkowej, podczas gdy na przeciwległym lewym brzegu śród doliny nadbrzeżnej wznosi się wynioślejszy obszar (na którym leży wś Radziwie) stanowiący niegdyś zapewne wielką kępę oblaną przez Wisłę, której koryto rozdwajało się tu widocznie i tworzyło ramię czyli łachę przechodzącą między Radziwiem a Dzierżną. Nad doliną, pozostałą po tej odnodze, leży osada Mościska, świadcząca o kierunku ówczesnej przeprawy przez łachę. Płock był kluczem Mazowsza, warownią utrwalającą panowanie Piastów nad obszarami puszcz, których ludność żyjąca z przemysłu leśnego uległa wyższości cywilizacyjnej Wielkopolan. *Nazwa.* Szafarzyk porównał tę nazwę z Połockiem i zestawia z nazwą Łucka na Wołyniu (Staroż. Słowian., § 28, 5, przekład polski, II, str. 151—2). Szajnocha w Lechickim początku Polski (1858, str. 256) toż samo robi

zestawienie Płocka z Połockiem, ale w obu widzi „zwyczajną przemianę normańskiej nazwy Paltsk, Paltesk, Paltyska“. Cztery etymologie ks. Krzyżanowskiego (Katedra Płocka i jej Biskupi 1876 r. z nich dwie greckie (?) dają płot i płaca do wyboru. Zestawienie nazw: Połtowsk (dziś Pułtusk), Połock i Płock, w każdym razie pewną analogią fonetyczną ujawnia. Do porównania nastręczają się rzeka Pełtew, Płotycze jezioro w dobrach Wereszczyn (pow. włodawski). Ks. Wawrzyniec z Wzerecza, dr. medyc., teol. i prawa († 1614) autor rękopismu zawierającego rzecz o Mazowszu, spis biskupów, opis Płocka, zarazem sztukę dobrego umierania i spowiedzi, wywodzi Płock od *płoto* (navigium, płoty pływaki w sieciach), albo *płoki* (inclinatio), lub, że wymawiają Płotsko, od płotu (sepes por. Pisma histor. Gawareckiego 1824, str. 3 n. 6). *Historya* Płocka z kronik i roczników sięga zaledwo w czasy Władysława Hermana († 1102), który był wielce zamiłowany w „swojem Mazowszu“ (jak mówi t. z. Gallus) i stale w P. przebywał, w nim umarł i spadkiem Zbigniewowi ten gród przekazał. Wiadomo, że po śmierci Bolesława II i innych braci (Mieszka i Ottona), Władysław Herman „sam panował“. Łatwo sie domyśleć, że już 1058 r. po śmierci ojca P. wziął jako swój udział, o tyle podległym będąc Bolesławowi II, o ile wyższość uzdolnienia aż do 1138 r. decydowała o tem, kto będzie wyobrażał jedność kierunku działania całego państwa, mimo istnienia dzielnic samoistnych. W odtworzeniu dziejów P. za połowę XII w. nie sięgamy. Pobyt w nim Masława (Mojsława), wybranego panem Mazowsza po wygnaniu Piastów (1036), jest tylko prawdopodobną wielce, ale nieudowodnioną ściśle hypotezą. W kronice Gallusa (1138, 1146) P. nosi tytuł *urbs, civitas*, a nazwa jego przekształcona na Banklaja, dochodzi aż do Sycylii, gdzie geograf arabski Edrisi, na dworze Rogera II układał swój opis Europy (1139—1154). Drzwi katedry płockiej koło 1152 robione w Magdeburgu dla Płocka (Bloucich), a dokończone 1388—1390 dla W. Nowogrodu, świadczą o ile znanym był P. na zachodzie (Pol. wiek. śred. Lelewela, II, 366, IV, 369). Dzieje katedry z dokumentów i kronik nie dadzą dat wcześniejszych niż historya miasta. Najdawniejszy ślad kościoła zwanego jeszcze 1237 r. kościołem Wisława albo Wojsława (Kod. Maz. № 11) znajduje się w akcie bisk. płockiego Getka (Kod. Mazow. № 2), potomka jego fundatora. Druga żona jego pradziada Wisława albo Wojsława, bezdzietna, dała początek uposażeniu tej fundacyi mężowskiej. Synami Wisława, a dziadami Getka, są dwaj bracia: Trojan i Janusz. Pierwszy jest zarządcą majątków (procurator) ks. Bolesława IV 1155 r. (Kod. Wielkp. № 3) i ztąd wymieniony w akcie jego donacyi, w P. uczynionej na rzecz opactwa w Mogilnie, błędnie Bolesławowi II przypisanej. Obaj bracia napewno wymienieni są na akcie nadań trzemeszeńskich z 1145 r. (Kod. Wielkp., № 11). Komes Trojan posiada i darowywa Pilchutkowo i Grobowno z jazem na Wiśle (Pilchutkowo to jest Pikutkowem, jak chcą objaśniacze które darował Łokietek 1292 r. Brześciowi (Rzyszcz. Cod. dypl. Pol., I, str. 143, № 79). „Brat Trojana“ komes Janusz nadaje Trzemesznu Strzelno, a po zbudowaniu, z żoną Sulisławą, dał mu zamek Wyszogród, dzierżony z łaski książęcej. Ojciec Getka, imieniem Sasin (Rzyszcz., II, str. 23) jest może obecny poświęceniu kościoła w Łęczycy 1161 (Gawarecki, Pamięt. histor. Płocki 1828, str. 1), choć imię jedynym tu śladem, może niechronologicznym w stosunku do aktu 1145 r. Jestli Wojsław, *propinquus* Sieciecha (za Władysława Hermana) tylko powinowatym po kądzieli Toporczyków, trudno więcej, nad domysł stawić. Getko zaś biskup, zaliczany przez Paprockiego do Gryfów (Herby, str. 123), pochodzić może z tego rodu, bo jest kolatorem prebendy w Kijach z sukcesyi po Żyronie (Monum. Medii Aevi, I, str. 13; por. Kodeks Wielkp., № 34). Ten Żyron wojewoda „z Bożej łaski“ Mazowsza za Leszka († 1186) jest napewno dobrodziejem katedry płockiej w 1185 (Ledebur, Allgem. Archiv., XIV) jak rodzina Getka. Gdyby więc Wojsław pradziad Getka propinquus po kądzieli Sieciecha Toporczyka, a jako pradziad był tylko po mieczu Gryfitą, wówczas fundacya tego kościoła (Wojsława) w P., sięgałaby dość może głęboko w wiek XII, zbliżając się do daty pobytu tamże Władysława Hermana. Kościół zwany kościołem Wisława, w akcie Getka jest identyfikowanym z „kościołem N. Maryi w Płocku“, z czem praktyka późniejsza zupełnie się zgadza (Kod. Mazow., № 11, str. 327, № 176 i 253 z r. 1425 i 1485). Długosz, a za nim mylnie Gawarecki (Pisma histor., str. 42, lubo ks. Wawrzyniec przezeń cytowany, prawdziwie) i autorzy Staroż. Polski Baliński i Lipiński (wyd. 1885, I, str. 410) odnoszą jej fundacyą i biskupstwa do 966 r. i podają, iż była założona pierwotnie pod wez. św. Zygmunta burgundzkiego króla (Hist. pol., II, str. 118). Jakkolwiek jednak w 1345 r. bulla papieska daje katedrze wezwanie N. Maryi Panny i św. Zygmunta (Kod. Mazow. № 15), to faktycznie relikwie św. Henryka i Zygmunta koło 1165 r. (Monum. Germ. Pertzi, IV, str. 814—816) przywiózł dopiero biskup płocki Werner (zabity w 1172) do Płocka. Wcześniej więc imię św. Zygmunta do intytulacyi katedry stanowczo wejść nie mogło. Szereg biskupów u Długosza, jak Angelotus (966

—982), Marcyjalis (983 † 1005) niby za wpływem już Chrobrego mianowany, Albin († 1042), jakoby posuwa istnienie katedry i Płocka do połowy X w. Atoli wyraźne świadectwa Dytmara i innych źródeł spółczesnych, znają tylko biskupstwo polskie zrazu, a potem, oprócz arcybiskupstwa w Gnieźnie, wymieniają 1000 r. biskupstwa w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Kołobrzegu. Z urzędowań następnych biskupów, począwszy od Paschalisa, nawet z wersyi Długosza, już cośkolwiek prawdy dobywa się. Elekcya Paschalisa (lubo Włocha) z kanonika płockiego, poparcie go przez Kazimierza I, mają formy jakieś urzędowe, poprzednim wzmiankom obce. Miał on rządzić do 1067 r. Gdy zważymy, że Henryk opat wiltsburski czy wirceburski, zrazu legat Grzegorza VII w Polsce a potem arcybiskup gnieźnieński za Bolesława II, regulował dyecezye 1075 r. (Monum. Biel., I, str. 368; II, 34) i może z tego tytułu popadł w spór z bisk. Krakowa i wyklął go nawet (Kod. Wielkp., № 5), i że Bolesław II koronował się 1076 wobec 15-stu biskupów (Monum. Germ. Pertzii, V, str. 255): można byt ostatnich uważać za skutek regulacyi Henryka i w liczbie tych 15-stu odnaleść pierwszego biskupa płockiego. Wnioski pewne oparte na porządku hierarchicznym biskupa płockiego, co do czasu jego ustanowienia, nie dadzą się wysnuć z ordynku biskupów na synodach aż do XIV w., choć od 1569 r. płocki idzie po poznańskim (wileńskim) a ten po kujawskim i krakowskim, więc jego miejsce było określone przez ufundowanie dyecezyi płockiej po erekcyi kujawskiej (1088 ?) i po powrocie poznańskiego z pod supremacyi arcybpstwa magdeburskiego. Dzieje Marka, następnego biskupa płockiego, lubo w części tylko oparte na tradycyi piśmiennej katalogów, zdaje się czerwińskich, bardzo dawnych (Paprocki, Herby, str. 197) i na legendach czeskich, jakiś grunt realny zdają się zawierać, dozwalający w Marku widzieć niemal autentycznego biskupa Płocka. Ten Marek (wedle katalogów) miał faktycznie należeć do zabójców biskupa krakowskiego Stanisława. W celach pokutniczych, udawszy się do Rzymu, został notaryuszem papieskim i jako kortezan przybył na biskupa z Rzymu, z woli Aleksandra II. Wedle Długosza, ten następca Paschalisa był *natione lucanus vel lucensis* (III, str. 333, † 1087 str. 394—5) i dopiero Stefan, jego następca, pierwszym był krajowcem na dyecezyą z proboszcza płockiego wyznaczony, na prośbę Władysława II, przez papieża Wiktora III, który wolał Włocha († 1099, IV, str. 934) i tylko konieczności uległ, mianując Marka. Powieść katalogu (u Paprockiego) może da się pogodzić z powieścią Długosza, wykładem wyrazu lucensis lub lucanus, oznaczającym pochodzenie Marka, przez zepsucie wyrazu „łęczycanin". A punktem łączności będzie legenda czeska z XVII wieku, że polska rodzina Łaskich w łęczyckiem zamieszkała, „traci rok rocznie jednego członka rodu, który zamienia się w wilka, płacąc *tak karę za zabójstwo św. Stanisława, którego śmierci wspólniczką była*" (Maleho Bahorsky, III, 85; u Maciejowskiego, Pismien. Pol. I, str. 135). Legenda ta zgadzałaby się z powieścią katalogu (u Paprockiego) co do udziału Marka w zabójstwie 1079, wyjaśniałaby źródło wyrazu lucanus lub lucensis, i tylko obalałaby heraldyczne znamię Marka szreniawickie, przez Paprockiego mu dane, zastępując je Korabiem Łaskich. W takim razie prowizorycznie zyskalibyśmy dla dziejów Płocka cały okres rządów Marka; oczywiście, zgodnie z katalogiem, rozpoczętych dopiero po 1079 r. w lat kilka. Jeżeli tak jest, to biskupowania: Marka, Filipa „syna komesa Jana" (z katalogów Paprockiego, str. 236 † 1107), Szymona, głośnego z procesyi do współki z rządcą Mazowsza, Magnusem odbywanych, muszą opierać się o katedrę pierwotnej fundacyi Wojsława. Zniszczenie grobów książęcych w 1126—7 przez Pomorzan (Monum. Biel., II, str. 63) wyjaśnia rzekome fundatorstwo katedry przez bisk. Aleksandra „na górze" 1144 (Monum. Biel., II, str. 335, III, 119), które było właściwie tylko odbudową. Istnienie dyecezyi płockiej w 1133 r. w buli papieża Inocentego II (Kod. Wielkp., № 6) powyższy domysł zamienia na pewność. Następcą Aleksandra († 1156) jest Werner, zdaje się kapelan wdowy Krzywoustego, Salomei, przed 1144 r. (Kod. Wielkp. № 9). Przywozi on relikwie ś. Henryka i Zygmunta, obecny jest przy konsekracyi kościoła w Łęczycy,a zabity 1172. To zabójstwo dla Płocka dziejów o tyle jest ważne, że obecność przy zabójstwie biskupa, brata Benedykta, benedyktyna, świadczy, że wtedy już znajdował się ten zakon w Płocku (Monum. Biel. IV, str. 751). Tradycya przypisuje też Wernerowi sprowadzenie Benedyktynów (por. Opisy zabytków staroż. w gub. płockiej 1751—5, rękopism Sobieszczańskiego w Bibl. Uniwer. Warszaw.). Kś. Dłużniewski rektor szkół pułtuskich, wypowiedział zdanie oparte na wersyi Załaszowskiego z 1699 r., że fundatorem opactwa benedyktynów ś. Wojciecha w P. jest brat ś. Wojciecha Poraj po r. 1000, co ma popierać herb Róża, właściwy rodowi Poraja i opactwu (Gawarecki, Pisma hist., str. 55, nota 76). Za tem zdaniem poszli autorzy Starożytnej Polski (wyd. 2), Gawarecki, Pamiętnik religijno-moralny (1850, str. 300); Encykl. Kościelna (II, str. 158) i inni. Obok tego Gawarecki zwraca uwagę, że Getko biskup wspomina już o spro-

wadzeniu opata Berwolda przez Wernera a Fukolda przez Wita, i te wiadomości odnosi do benedyktynów płockich (Pisma, str. 55—57). To jednak się dotyczy opatów czerwińskich, żyjących za Bolesława IV i Kazimierza II (Rzyszcz. Kod. dyplom. Polski, I, str. 28). Ważniejszym dowodem bytu benedyktynów w Płocku, jest fakt ich obecności 1172 roku. W akcie z 1187 r. świadczącym o życiu biskupa płockiego Wita w tej epoce, mamy też dowód istnienia jakiejś kaplicy św. Benedykta, której proboszcz Barta zależy od kanoników „Niepokalanej Dziewicy“ t. j. od katedry Wojsława (Rzyszcz. I, str. 14). Nie umiemy powiedzieć, w jakim stosunku ta kaplica znajduje się do kościoła św. Benedykta (który w 1239 r. stoi naprzeciw katedry) i do klasztoru benedyktynów pod w. św. Wojciecha, na zamku płockim, którego ścianę południową zajmował, gdy katedra ma swą dzwonnicę w wieży południowo-wschodniej zamku. (Opisy z 1851). Być może, sądząc z sytuacyi, że kościół z 1239 i klasztor św. Wojciecha należą do siebie. Po 1185 r. przybyły św. Otto bisk. bamberski, swat trzeciej żony Władysława Hermana, nauczył się po polsku i uczył dzieci panów polskich. (Monum. Bielow., II, str. 32). Jestto może pierwszy zawiązek tak zwanego w XVII w. gymnasium castrense (Starow. i ks. Wawrzen w Pismach Gawareck., str. 79 n. 2), które kończyło edukacyą miejską, gdy niższa zaczynała się u św. Michała w kolegiacie, a średnia u św. Bartłomieja. W 1207 r. ksiądz Jan tytułuje się magistrem i posiada wieś Brzeźnicę villam magistratus, t. j. wieś mistrzowską czyli nauczycielską (Rzyszcz. I, str. 10). Jest on też zwany scholastykiem, co w połączeniu z nazwą „Mistrzewo“ wsi należącej (do 1322 r.) do scholasteryi płockiej (kod. Maz. № 57), świadczy, że szkoła katedralna na zamku istniała już za biskupa Getka (1207), jeżeli nie wcześniej, od czasów Ottona biskupa bamberskiego. Na czasy Getka przypada synod odprawiony w Płocku przez arcybiskupa Henryka i wyklęcie biskupa za ślub dany Konradowi I (Theiner Monumenta, 1, st. 8 — 9), przed 1218 r., a w tym roku już poznajemy proboszcza kolegiaty św. Michała, imieniem Alarda, znanego też i 1222 r. (Rzyszcz., II, str. 6, 7, I, str. 26, 28). Musiała już być przed tą datą ustanowiona. Po bisk. Getku, biskupem elektem na zjeździe gąsawskim tytułujący się bisk. Gunter był świadkiem uwięzienia Henryka Brodatego na zamku płockim przez Konrada I, który go porwał 1229 r. w Spytkowicach i niewypuścił aż za wstawieniem się Jadwigi z Meranu żony Henryka (Smolka, Henryk Brodaty, str. 41—42) Piotr I, biskup następca Guntera (1232? nie 1236 Rzyszcz., II, str. 15—16) bierze udział w fakcie doniosłym dla rozwoju Płocka. Mianowicie z wolą bisk. i ks. Konrada I, w 1237 r. (Kod. Maz. № 11) nastąpiło rozszerzenie miasta przez wcielenie części leżącej między t. z. kościołem Wisława (t. j. katedrą) a klasztorem i kościołem dominikanów, która obejmowała przestrzeń między cmentarzem na drodze czerwińskiej do studni katedralnej i żydowskiej, i sad koło dominikanów, kędy szła główna droga. Nowo wcielona dzielnica zyskała 5 lat swobodnego wyważu piwa i jego sprzedaży, po czem miasto miało płacić księciu 15 grzywien, czyli od każdej karczmy po grzywnie srebra, która to opłata nigdy zmienioną być nie miała. Katedra miała swobodnie posiadać 12 karczem. Do tej swobody propinacyjnej, wielce ważnej, bo jej monopol do księcia należał, Konrad I dodał Płocku prawo juryzdykcyi jego sołtysowi miejskiemu nad wszystkimi czy kupcami, czyto rycerzami, księżmi, wolnymi lub niewolnymi, w czasie targu. Tym sposobem handel płocki był zabezpieczony od mięszania się celników i sędziów książęcych. W związku z tem stoi przyrzeczenie księcia, że mincarze jego nie będą mieli prawa narzucać płoczczanom swej monety („obrazu“), to jest naznaczać biegu przymusowego a przez to wpływać na swobodną wymiany towarów. Jestto ubocznie przyznana swoboda nakładania ceny (oraz wagi i miary), służąca miastom fundowanym na prawie niemieckiem. Handel solny, narażony w Płocku na tak zwane jus stapulae, t. j. zabór w porcie przez księcia, o tyle został ułatwiony, że tylko korabie, po wyładowaniu soli, książę zabierać miał, ale pleniuski są od zaboru wolne. Od ceł lądowych mieszczanie są wolni, ale wodne płacą tak w ziemiach księcia jak i Bolesława (jego syna) na prawach rycerzy mazowieckich. Prócz opłaty od karczem znosi się wszelkie inne, a nawet i „krowę podworową“ dotąd płaconą. Skasowano też monopol sukienniczy, mocą którego sukna wyrobione przez rzemieślników zakupywał sam książę. Z posług państwowych, powóz, t. j. obsługę wozową księcia skasowano w mieście, a należącą do tej posługi eskortę więźniów ograniczono do Ostroga, Liskowa i Sestkowa. Za Wisłą taki powóz więźniów (rycerskim będący powozem), skasowano. Co do sądownictwa, to sołtys ma sąd nad Polakami i Niemcami zarówno, prócz walki na miecze, pobicia na ulicy i w domu, co należy do samego księcia. Kary pieniężne z osiedleńców sołtys pobiera, w sprawach wielkich książe bierze $^2/_3$, sołtys $^1/_3$ (stosunek pospolity jest odwrotny). Co do wymiaru kar, rycerze są porównani z osiedleńcami. Ogół tych praw okazuje, że Płock już przed 1237 r. miał prawo magdeburskie, a gdzie jeszcze było polskie, to już na warunkach rycerskich, zgodnie z aktami liber-

tacyi dla kleru płockiego, wydanemi 1231 r. (kod. Maz. № 7). Jeśli weźmiemy na uwagę, że pod 1235 r. Długosz opowiada o napaści krzyżaków pod wodzą margrabiego miśnijskiego Henryka na Płock, którego zamek uległ zniszczeniu a w katedrze reszta opierających się najeźdźców spłonęła, będziemy mieli pewne prawo sądzić, że to rozszerzenie miasta 1237, stoi w związku, jako wynagrodzenie klęsk, ze zniszczeniami 1235 r. Nowe to miasto, potwierdzone 1254 r. przez Ziemowita I, kapituła płocka uposażyła w rynek „kanoniczy“ wśród domów do siebie należących, a gdy później i handel chciała kapituła przenieść z dawnego miasta, wyrok asesorski 1731 r. zachcianki te umorzył (Gawarecki, Pisma, str. 73 n. 99). Jednocześnie z tym terytoryalnym wzrostem Płocka, otrzymujemy współczesne wskazówki o stanie jego wewnętrznym. Tak powieść o śmierci opłakanej kapelana i scholastyka Jana, (przez mylne odczytanie wyrazu capellanus nazwanego Czapla) daje nam wiadomość o kościele św. Benedykta nad brzegiem Wisły naprzeciw katedry (Monum. Biel., III, 8). Długosz zapisał wiadomość o sprowadzeniu dominikanów z klasztoru św. Trójcy w Krakowie, raz pod 1235 r., drugi raz pod 1244 (VI, 245, VII, 98), co potwierdza wiadomość o klasztorze i kościele dominikanów (w akcie fundacyjnym miasta) w 1237 r. Zgodnie z tem podaniem, w żywocie bisk. Wernera, zabitego 5 marca 1172 r. powiedziano, po 1245 r., jako dominikanie „przedtem nigdy do miasta płockiego nie weszli,“ czyli dopiero co nastali (Monum. Biel., IV, str. 752), bo 1243 r. już byli obdarowani wsią Siedlce (Rzyszcz. II, str. 37). Jeden klasztor był nad Wisłą, drugi za zamkiem, i o tem czytamy jako o klasztorze św. Trójcy 1440 (Kod. Mazow. № 185). W 1238 i 1249, Jakub był przeorem dominikanów płockich (Rzyszcz., Kod. dypl. Pol., II, str. 18, Kod. Maz. № 17). W tymże samym 1238 r. spotykamy franciszkanów: Mikołaja, Godfryda i Wincentego, niewątpliwie z Płocka pochodzących, bo w orszaku biskupa Piotra mazowieckiego, będących (Rzyszcz., II, str. 18). W 1240 r. jest opactwo pod wezwaniem św. Wojciecha, z opatem Janem (Kod. dypl. Pol., Rzyszcz., II, str. 24), wraz z kościołem tegoż wezwania na zamku płockim (Kod Maz., № 47, 179, 208). Na tradycyi oparty tekst fałszywego aktu z 1203 r. (Kod. Maz., str. 30), wspomina w XIII w. kościół norbertanek św. Maryi Magdaleny (Rzyszcz., II, 689, 277, 299). Imię ich proboszcza Klemensa, znane jest z czasów po 1245 r. (Mon. Biel., IV, 753). Akt z 1239 r. zapisuje powrót zakonnic z Promny do Płocka (Kod. Maz. № 12). Nową szkołę obok katedralnej w kolegiacie św. Michała przed 1249 r., wskazuje istnienie scholastyka tej katedry Witalisa w rzeczonym roku (Kod. Maz. № 17). Przed 1250 r. istniała może kaplica św. Jakuba nad Wisłą w Płocku (Kod. Maz. № 19). Taka obfitość szczegółów świadczy o ruchliwem wielce życiu kościelnem w Płocku, w pierwszej połowie XIII w. Piotr I, biskup żyjący w 1239 r. (Kod. Maz. № 13, 14) znajduje współzawodnika w osobie Jędrzeja z Brzeźnicy 1238 r. (Bart. III, 34, 57, 54, Bibl. Warsz., 1877, III, 459), który jednak „pierwszy raz“ na Mazowszu, jak z naciskiem podano, zjawia się w 1240 r. Byłżeby to dowód, że Henryk Brodaty, już dla Iwona, pozbawiwszy Jędrzeja katedry krakowskiej (Długosz, VI, 232, 256), czuł się w obowiązku wskazać go za życia Piotra na biskupa płockiego, a Konrad akceptował nominata? Godne uwagi, że to czas klątw rzuconych za zgon Jana kanonika na tegoż Konrada. Bądź jakbądź, Jędrzej znany 1241 (Kod. Wielkp., № 229) i 1244 r. d. 30 czerwca (M. M. Aevi, III, str. 32, № 27) ma następcą Piotra II, wybranego przez proboszcza, kanonika i kustosza, za poradą biskupa kujawskiego Michała, a potwierdzonego już 26 lipca 1245 r. (Tejner, Mon., I, str. 39; Mon. Biel., IV, 750). Piotr ten synem kantora (przed 1248 r. żonatego, więc prawnie) a żyje jeszcze 1252 r. (Kod. Maz., № 20; Mon. Biel., III, str. 14, 22, II, str. 565; Kod. Wielkop., № 274). Czasy jego następcy Jędrzeja II, znanego już 1254 r. (Monum. Biel., II, 592, III, 23; Bartosz. III, 64), są godne uwagi z tego tytułu, że w aktach raz pierwszy spotykamy ślady istnienia dworu biskupiego, urządzonego na wzór książęcych. Prócz włodarza, czyli rządcy dóbr biskupich, Mikołaja z 1254, znamy w 1257 kanonika Piotrka i cześnika Mikołaja. Ile na istnieniu dwu takich dworów miasto zyskiwało, zbyteczna wzmiankować. Podejrzenie otrucia, spadłe na Eufrozynę, drugą żonę Kazimierza kujawsko-łęczyckiego, za rzekome otrucie swych pasierbów, oraz śmierć samego biskupa Jędrzeja, zaszła w tydzień po wielkiejnocy 1261 r. (Mon. Biel. II, str. 387), może świadczyć o nadzwyczajnej sutości święconego, które też i Domarata sędzię Wielkopolskiego, także w przewodnią niedzielę uśmierciło (Mon. Biel., III, str. 24). Dzieje Płocka tak niespodzianie illustrujące się pod względem obyczajowym w tym szóstym dziesiątku XIII w., zyskują jeszcze jedno do tej epoki objaśnienie i charakterystykę. Mianowicie po 1245 r. dzieją się cuda w Płocku i jego okolicach, z tytułu relikwii Wernera biskupa, spoczywających w katedrze, i później znalezionych w niej ze zwłokami wojewody Krystyna, zabitego 1217 r. Trumny ich, zawierające jedną głowę z błąd włosami, w długich splotach (comae), a drugą bez włosów (sine crinibus), były drewniane, wedle

zwyczaju obite obręczami żelaznemi. Cudownego wyleczenia doznał Klemens proboszcz premonstrateński od Maryi Magdaleny, dziewczyna z zamku płockiego, „Pączka,“ opętana od dyabła, a uzdrowiona w obec pary książęcej, inna „Goszka“ z ręką uschłą (Mon. Biel., IV, str. 753). Imiona te, dają wskazówkę co do narodowości mieszczan płockich. Przekonywamy się też że nietylko klasztory, ale i domy prywatne znajdowały się na zamku płockim. Na czasy Jędrzeja II Ciołka, przypada w 1260 r. najazd trzydziestu tysięcy litwinów pod wodzą Mendoga. Pierwszą ich ofiarą padło miasto Płock (Mon. Biel., II, 586). Drugi pochód sięgnął aż do Jazdowa, rezydencyi Ziemowita ks. czerskiego; tam zginął ten książę 1262 r., za zdradą swego sekretarza Goszcza (Mon. Biel., II, 588, III, 362). Lubo kronika nie wspomina o zniszczeniu Płocka, musiało miasto wiele ucierpieć, bo w końcu września t. r. Bolesław Pobożny, wielkopolski, na prośbę wdowy po zabitym księciu (Gertrudy), wszedł z wojskiem do jego dzielnicy, odbudował i obwarował zrujnowany zamek płocki i oddał go rodzinie zabitego, bez żadnej pretensyi do podległości politycznej (II, 588). Już w tej epoce, Piotr III, był biskupem w Płocku, bo 1262 r. znajduje się na synodzie w Sieradzu (Kod. Wielkop., № 402). Czasy Bolesława, syna Ziemowita, kandydata do Krakowa, a współczesnego z bisk. Tomaszem (znanym 1282 — 1290) i Gostkiem (archidyjakon 1288 i 1289, a jako biskup, asystent koronacyi Przemysława II), sprowadziły nowe klęski na Płock. Litwini z Rusinami zawezwani przez Konrada czerskiego, spustoszyli Sochaczew i Płock. Łokietek ks. brzesko-łęczycki, odbił Gostynin i w połowie kwietnia 1286 r. w samo Wniebowzięcie zdobył zamek płocki (Mon. Biel., II, str. 851, Długosz, VII, 482 — 3). Śluby Bolesława płockiego z Zofią Litwinką, zmarłą wedle Długosza 1288 r., niepowstrzymały Litwinów od najazdów na ziemie mazowieckie. Mamy jednak ślady osiedlania się Litwinów i wychodźtwa Płoczczan. Tak np. 1326 r. w Brześciu kujawskim, zjawia się Mikołaj zwany Litwinem, w godności wójta i mieszczanin brzeski Teodoryk z Płocka, także pewno już dawniejszy mieszkaniec Brześcia (Kod. Wielkop., № 1091). Kilka lat wcześniejszy dokument z 1314 r., z czasów Jana biskupa (Kod. Wielkop., № 304 Kod. Maz., № 45, 51, r. 1300 i 1314, Rzyszcz, II, 150), wskazuje nam w Płocku samym ludność niemieckiego pochodzenia. Herman jest sołtysem płockim, ławnikami zaś jakiś Jesson i Konrad ze Strosberka (Strasburg, Brodnica?). Za bisk. Floryana, który z proboszcza na tę godność został wyniesiony, (Kod. Wielkop., № 989, 1061) i był obecnym na synodzie uniejowskim 1326, spotykamy się z faktem zagadkowym. Mianowicie w 1321 r. zjawia się Gunter, kanonik i pleban płocki (Kod. Maz., № 55), jakkolwiek parafialny kościół płocki św. Bartłomieja, tak jest tytułowany dopiero 1412 r. (Kodeks Mazowiecki № 150) i powstał dopiero 1356 roku (Monumenta Bielowskiego IV, 120). W 1322 roku nastąpiły nowe zmiany w juryzdykcyach miejskich, które wskazują zarazem granice obszaru Płocka. Rozciąga się on od ujść rzeczki Brzeźnicy do Wisły, i wzdłuż jej biegu, do kościoła św. Marcina, i łanu kmiecia Neglosa. Od tej do drugiej rzeczki Jaszczkownicy, do „Wielkiego Kamienia“, przez wielką drogę ku miastu idącą, do bagna książęcego. Przez bagno i wzgórki piaszczyste do sadzawki książęcej i rzeczki, wpadającej do Wisły. W obrębie tym istniał prócz kościoła św. Marcina (por. 1388, Kod. Maz., № 114), drugi kościół św. Filipa i Jakuba apostołów. Co do przedmieścia, obejmującego role kapituły, a leżącego między miastem i zamkiem, mieszkańcy tych roli mogą produkty swe sprzedawać w Płocku. Za to książę Wancko, ówczesny, niepozwala na tem przedmieściu mieszkać: karczmarzom, piekarzom, szewcom, kowalom, kuśnierzom i sukiennikom, i rzemiosła swego prowadzić (Kod. Maz., № 57). Wykaz ten pokazuje, jakie rzemiosła uprawiano w XIV w. w Płocku. Wykaz z 1323 r.? (Gawarecki, Pisma, str. 81), podaje bardzo poważny spis rzemieślników płockich: piekarzy katolików jest 19, żydów 10; rzeźników kat. 16, żydów 5; szewców 34 — 2; krawców 18—75; stolarzy 25, ślusarzy 15, kowali 11, zdunów 14, zegarmistrzów katol. 3, żyd. 1; puszkarz 1, mosiężników 3, złotników kat. 1, żyd. 2; tokarzy 2, mechanik 1, mydlarzy 4, kapeluszników 3 — 1, powroźników 4, kuśnierzy 2—7, bednarzy 5, iglarz 1, kołodziejów i stelmachów 4, kominiarzy 2, rękawiczników 2, kotlarz 1, blacharzy kat. 1, żyd. 2, garbarzy 1—3, sukienników początkowych 1 — 1, cyrulików 5—2, akuszerek 2 — 1, nożownik 1, ślufirzy 2, brukarzy 2, mularzy 20, cieśli 10, rybaków 21, młynarzy wodnych i wietrznych 19, szklarzy 1 — 3, perukarz 1, konwisarz 1, gwoździarzy 2, malarzy pokojowych 3, lakierników 3, grzebieniarz żyd 1, grabarzy 3. Gdyby data 1323 r. była prawdziwą, okazywałoby się ze spisu w t. r. dokonanego, że szewców katolików było najwięcej (34), a krawców żydów (75); z innych fachów najwięcej uprawiane byłoby stolarstwo, rzeźnictwo, ślusarstwo, zduństwo i t. d. Wojny z królem czeskim Janem, przyjacielom zakonu krzyżackiego i pretendentem do korony polskiej, zakończyły się dla Wancka hołdem jego Janowi z zamków: Płocka, Wyszogrodu, Gostynina i ziem podległych (Narusz., Historya pol., VIII, str. 207;

Kod. Mazow., № 59). Z aktu Jana opata płockiego z 1339 r. przedstawionego księciu Trojdenowi płockiemu, widać że w czasie napadu Litwinów w tym czasie i archiwa benedyktynów na zamku i klasztor sam z zamkiem spłonęły (Gawar., Pisma, str. 56, nota). Zwierzchnictwo czeskie utrwaliło się hołdem syna Wanckowego Bolesława 1341 r. w Poznaniu złożonym (Narusz., IX, str. 80). Śmierć (w sierpniu 1351 r.) oderwała go od wyprawy podjętej z Polską, Zakonem i Czechami przeciw Kiejstutowi (Pertzd Mon. Germ, XIX, str. 687) i sprowadziła Kazimierza W. w połowie września do Płocka, w towarzystwie biskupa Jarosława. Objął on po Bolku ziemię płocką, wizką i zakroczymską (Kod. Mazowiecki, № 72). Zobowiązał się jednocześnie, że starostami naznaczać będzie miejscowych ziemian, co potwierdza istnienie ekonomów płockich (w 1314 i 1340 r.), jako zastępców królewskich. Odtąd, choć czysto potem mazowieccy sstowie, już oni w hierarchii urzędniczej zostali np. Stefan z Jasieńca starosta 1377, 1381, 1385, 1397 (Kod. Wielkop., № 1735, 1784 — 5; Kod. Maz., № 111, 119, 127, 128). Dom ssty stał przy baszcie większej na zamku, i później (1461 r.) między nim a kościołem św. Wojciecha, benedyktyńskim, stanął dom kanclerza Racibora z Golejowa, przez nadanie książęce (Kod. Maz. № 208). Powtórna bytność 1353 r. Kazimierza W. przyniosła miastu nowe mury, które w fundamentach miały mieć 4 łokcie grubości, a wyżej do wysokości 17 łokci nad ziemię $3^1/_4$ grubości. Baszty występujące na zewnątrz na 4 łokcie, miały się wznosić na 60 łokci wysokości (Kod. Maz., № 73). Kiedy tak na zewnątrz miasto umacniało się, zarząd kościelny rozdwoił się 1360 r. w skutek rządu 2 biskupów, jednego z nominacyi papiezkiej Bernarda bpa. milkowieckiego, a drugiego z elekcyi kapituły, Imisława czyli Hejmona, proboszcza kolegiaty w 1350 i 1354 r. (Tejner I, № 801, 802, 827, 828, Przywileje Gawareckiego, str. 163). To rozdwojenie było powodem Imisławowi do zaciągnięcia licznych pożyczek na zastaw dóbr biskupich (Kod. Maz. № 83, 86, 88), ile że legalnych dochodów, z braku prekonizacyi niemógł pobierać. Pociągnęło to za sobą długotrwały nieład w kapitule płockiej, na cały czas zwierzchnictwa Kazimierza W. nad Płockiem. Bytność powtórną w Płocku w 1361 r. upamiętnił Kazimierz nabyciem 60 łanów podmiejskich, od bisk. Klemensa. Nowe granice objęły wieś kościelną Kostrzygaj do Trzepowa i rz. Brzeźnicy, z jednej strony miasta. Z drugiej zaś licząc od Długiego kamienia (z 1322 r.) do granic wsi Podolszyc, Ośnicy i do Wisły z powrotem. Nowa dzielnica poddaną została pod sądy wójta płockiego, z wszelkiemi prawami miejskiemi. Nadto dał im król prawo polowania na zające i ptaki oraz rybołóstwo. Po 6 letniej słobodzie mają płacić z łanu 12 gr. czeskich, i po 2 miary pszenicy, żyta i owsa, co św. Marcin, a 5 gr. czeskich dziesięciny (Gawarecki, Przywileje, str. 159 — 163, por. Rzyszcz. Cod. Pol., I, 216) Sądy przez Daćboga starostę płockiego i wojewodę mazowieckiego w imieniu króla odbywane na zamku płockim 1363 r. (Kod. Maz., № 83) o zwierzchnictwie Polski za życia Kazimierza W. nad Płockiem, świadczą wymownie. Pożyczki udzielane biskup. Imisławowi przez króla (№ 86) i darowane kapitule, sprowadziły 1369 r. nowy zysk miastu, bo bisk. Stanisław za zwrócone przez króla zastawy, z pominięciem długu, dał mieszczanom 58 łanów chełmińskich, 5 morgów podmiejskich, i 10 prętów kwadratowych pod bramą miejską z jedynym warunkiem opłaty dotychczasowej 32 groszy dla kapituły z tych prętów. Nadto mieszczanie zostali uwolnieni od składania w roku 4 dzbanów wina, z 2 pól przyległych, dworowi biskupiemu (Kod. Maz., № 86). Zyskujemy tu zarazem świadectwo o uprawie wina w Płocku, jeszcze 1369 r., zapewne do mszy ledwo mogącego służyć: winnice istnieją 1569 r., a zniszczone już 1655 r. W gruzach leżąca (od 1339 r.) katedra, z rozkazu umierającego monarchy miała być dźwigniętą. Po zgonie Kazimierza W., Ziemowit wziął tytuł księcia płockiego z dziedzictwem swej ziemi. W spisie uczniów akademii krakowskiej z 1400 r. prócz studentów z Sochaczewa (2), Warszawy, Białotarska, spotykamy Jędrzeja syna Wincentego de Plotsko i Jakuba syna Michała de Pleczsko (Album Studiosorum, str. 14). W końcu XIV w., rzemieślnicy płoccy napływają do innych miast. Tak np. Wojciech de Ploczko, krawiec, został przyjęty w poczet krakowskich mieszczan 1397 r. (M. M. Ae., IV, B. str. 171). W niecałe lat sto później w Przemyślu Stanisław Plebanek z Płocka, przedstawiał z innymi majstrami siodlarskimi, ustawy tego cechu do potwierdzenia magistratowi w Przemyślu 1472 r. (Akta Gr. i Z., VI, str. 152). W ciągu XV w. 1412, Aleksandra Olgierdówna żona Ziemowita IV, odbudowała klasztor dominikanów św. Trójcy (Pamięt. Relig. Moral., 1850, str. 303). Sołectwo czyli wójtostwo płockie, przeszło na własność miasta z dochodem 3-go denara od różnych czynszów i kar w 1435 r. (Gawarecki. Przywileje, str. 169). Obiór zaś wójta odtąd miał się odbywać w ten sposób, że z trzech kandydatów przez miasto przedstawionych co roku, książę obierał wójta. Prócz tego z 30 jatek rzeźniczych, ks. Władysław darował miastu dziesięć i pozwolił osobny budynek do rzezi wybudować (kutelhof). Z czynszu, który z ja-

tek sukienniczych, kramarskich, kupieckich, szewckich i z ogrodów, dotąd książęta sami pobierali, miasto od 1435 r. trzeci denar pobierać zaczęło. Z łaźni zaś wspólnym kosztem księcia i miasta zbudowanej, zysk zaczęto dzielić między skarb i magistrat. Po śmierci Władysława, jego siostra Katarzyna i tej połowy z łaźni się zrzekła w 1462 r., byleby miasto odbudowało zniszczoną. W 1484 r. na sejmie łęczyckim, na prośby księcia kupcy płoccy zostali uwolnieni od opłaty nowych ceł, i uiszczania cła powrotnego (w ciągu tygodnia) i od pustych wozów (Kod. Maz., № 200). W 1465 i 1466, szpital św. Katarzyny na przedmieściu płockiem, zyskał nowe uposażenie (Gołębiowski, Dzieje Polski, I, str. 194 i 180). Wystąpienie magistratu płockiego w 1471 r. daje nam ciekawą wskazówkę narodową (Kod. Maz., № 225), bo wśród polskich nazwisk burmistrza, wójta (Trzeboński), rajców (do których należy kotlarz) i ławników (krawiec, 2 kuśnierzy, sukiennik i kupiec), cudzoziemca trzeba było odróżnić charakterystycznem przezwiskiem (Mikołaj Niemiec). Swiadczy to o przewadze narodowego żywiołu po miastach polskich, w ciągu XV w. W 1474 r. dożywociem przekazany dochód książęcy z czynszów żydowskich w Płocku na osobę już znanego kanclerza Racibora z Golejowa (Kod. Mazow., № 228) dowodzi wzrostu i tej ludności w Płocku. W 1463 r., uczyniona mu darowizna dożywotnia 20 kóp groszy z opłaty cła wodnego w Płocku i 2 beczek soli, świadczy o rozwiniętym handlu solnym w XV w. (Kod. Maz., № 214). To też 1481 r. wynosiło to cło wodne 60 kóp groszy. (Lubomirski, Trzy rozdziały z hist. skarb., str. 85, n. 2). Uniwersytet krakowski kształci często w XV w. słuchaczów z Płocka. W 1404 r. Scibor kanonik płocki, a proboszcz w Bytomiu, jest studentem; 1405 r. Stefan syn Stanisława z Płocka, Mikołaj syn Jędrzeja, Bogusław syn Nedzelisona (?), 1411 Jakub syn Gotarda, 1412 Mikołaj z Płocka, 1414 i 1415 Jan syn Benedykta, 1416 Jakub syn Jana (z Plockow), 1420 roku Jan syn Piotra i drugi Jan syn Mikołaja, 1421 roku Mikołaj syn Jana, 1426 r. Świętosław syn Stanisława. W 1427 r. zjawia się student płoczczanin z niemiecką nazwą: Abraham syn Gyrszmana (Gerstman?), 1430 Piotr syn Falisława, 1431 Jakub syn Wawrzyńca z Płocka. Przed 1460 był magistrem promowany w Krakowie Maciej z Płocka (Monum. M. Ae., II, B., str. 338). Oprócz szkółki parafialnej u św. Bartłomieja, wyraźnie 1471 r. wspomnianej, 1483 powstaje zakład naukowy duchowny w Płocku, staraniem Piotra z Chotkowa, doktora medycyny († 1497 r.) i biskupa płockiego oraz Janusza ks. Mazowsza, w którym nietylko dla właściwych żaków (scolaribus) ale i dla osób świeckich z miasta (simplices personae ipsius civitatis), miano wykładać teologią i prawo kanoniczne (Kod. Mazow., № 249). Z zapisu kanclerza Racibora z Golejowa (1483) P. zyskał nową łaźnię, z której dochód miał iść na korzyść miasta. Jedynie żaki szkółki parafialnej u św. Bartłomieja miały z niej bezpłatnie korzystać (Kod. Maz., № 280). W 1494 r. już istnieje cech tkacki, potwierdzony 1577 i 1602. Wkrótce po przejściu miasta pod władzę króla polskiego w 1495 nastąpiły szybkie zmiany biskupów, bo po zmarłym Piotrze z Chotkowa 1497, kapituła lubo niechętnie, obrała Lubrańskiego, wobec umyślnie po to przybyłego arcybis. gnieźnieńskiego, kardynała i królewicza Fryderyka. Pierwszym wystąpem Lubrańskiego jako „biskupa wybranego i potwierdzonego płockiego“ w połowie maja 1498 r., jest obecność jego przy akcie wydanym w Krakowie, przez jaki nowa korzyść spadła na P., równie hygieniczna jak łaźnia z 1483 r., bo pozwolenie od króla Olbrachta i prawo zbudowania wodociągów czyli „rur“ w 1498 r. (Kod. Maz., № 268). Wiek XVI dla Płocka rozpoczął się znowu zmianą biskupów, bo po Przerębskim (1499) objął dyecezyą Erazm zwany Ciołkiem (1503—1522), który od 1505 probostwo katedralne płockie w Rzymie wyjednał do prezenty królewskiej. W 1506 r. 29 marca i 1514 r. (Akta Kapit. u ks. Korytkow., Prałaci, II, str. 5, 6) odbyły się w Płocku, pod prezydencyą Erazma dwa synody dyecezyalne. Pożar w 1511 r. wywołał ulgę na lat 9, przedłużoną 1512 na lat 12 od danin i ciężarów (Opisy z 1851). Za to pod naciskiem wojny, oraz biskupa i króla, zostały obmyślone nowe fundusze na restauracyą zamku, który był zaniedbany przez starostę Prokopa z Golczewa, i taż restauracya przeprowadzona z współudziałem starosty i biskupa 1513 i 1514 r. Nowy starosta złożył nawet przysięgę na rozkaz króla w ręce biskupa (Acta Tomiciana, II, № 306; III, № 91, 92; por. Trzy rozdziały z hist. skarbow. w Polsce, str. 44). Z czasów tegoż biskupa dochodzą nas wiadomości o obowiązkach wojennych mieszczan, które polegały na dostawie tak zwanego „currus bellicus“. Mieścił on zwykle mąkę pszenną dobrze przesianą, placki jęczmienne (pultes ordei), groch, sery, proso, masło, czasem mak, szafran, pigwy, mięso, ryby suszone, jaja, słoninę wędzoną i t. d. Oprócz tego zaprzęg bywał w 2, 3 do 6 koni. Ludzie w większej nieraz liczbie konni lub piesi byli uzbrojeni w broń białą, łuki, zbroję częściową. Na wozie były narzędzia właściwe saperom. Sam wóz bywał okryty namiotem (Mon. Med. Aevi,, III, str. 188; Ak. Gr. i Z., VII, str. 131; Cez. Biernacki, Re-

jestr wozów skarbowych 1886). P. dostarczał te wozy 1509 do 1511 r.; biskup Ciołek wykupił P. od tej posługi, dając do skarbu natomiast 50 fl. (po 30 groszy). W 1524 r. szedł także wóz taki z Płocka (Raczyński, Cod. Maj. Pol., str. 221). Z lustracyi 1616 (Star. Pol., wyd. 2, str. 409) widać że mieli Płocczanie dostarczać wóz wojenny z pieszym, za co w 1590 wystawili 218 fl. Po śmierci Erazma, ledwo że nie zasiadł na stolicy biskupów płockich z woli papieża Adryana VI, brandeburski margrabia Jan Albert. Utrzymał się Leszczyński Rafał, zrazu senator świecki, obrany 1522 lecz wyświęcony na biskupa dopiero 1524 r. (z Akt Tomic. i bisk. płock. ks. Korytk, II, 441—442). Zaraza morowa, która 1526 grasowała od lipca do Bożego Narodzenia daje wyobrażenie niejakie o ludności Płocka w tym czasie, bo przez pół roku zabrała 1100 ludzi. Następca Leszczyńskiego (1527) Krzycki, zasłużył się odbudową katedry 1530 r., którą pożar od piorunu zrujnował, oraz uregulowaniem sprawy handlu wodnego między Płockiem a Toruniem. W 1535 r. powołano go na arcybiskupa (Monum. Biel., III, str. 226). Dziwnym trafem, kiedy po Jakóbie Buczackim, Maciejowski obrany 1541 r. na biskupa płockiego przez kapitułę, miał wyjechać do Płocka, wybuchła zaraza i grasowała do Bożego Narodzenia. Tem się jego rządy w Płocku upamiętniły (Akta Kapit. u Korytkow., Prałaci, II, 559—560). Gdy i pożar miasto nawiedził, 1545 r. P. zyskał ulgi od opłat na lat 15. Przed zarazą 1572 r. Anna Jagielonka po śmierci brata zamieszkała w Płocku i doczekała się tu swatów od wojewodziny i starościny płockiej Gostomskiej, występującej w imieniu Firleja marszałka, który zamarzył o koronie z ręką Anny, mimo żony świeżo poślubionej. Rządy Gostomskiego wielkie spustoszenie sprowadziły w lasach starostwa płockiego (Korespon. Płocki, 1887, № 36). Zarzut niszczenia lasów biskupich oraz prowadzenia niemi handlu rzecznego czynią też i biskupowi płockiemu Noskowskiemu (1546 † 1567), który winy te naprawiał gorliwością ortodoksyjną, a ta mu zjednała w 1556 r. wizytę prymasa Dzierzgowskiego i legata Lipomana. Akta synodu dyecezyalnego odbytego w 1557 r. zaginęły (ks. Korytkowski, Prałaci, III, 102). W 1558 r. założył Noskowski bursę w Krakowie, celem kształcenia nauczycieli do szkół płockich i pułtuskich, tudzież sprowadził słynnego humanistę Górskiego do wykładu teologii i prawa kanonicznego w płockiej szkole katedralnej. Tu też Górski opracował pięć ksiąg swych „odczytów płockich“ (Praelectionum plocensium). W XVI w. spotykamy ciągłe zabiegi o podniesienie handlu Płocka, zwłaszcza rzecznego. Już Aleksander 1504 r. uwolnił statki płockie idące do Torunia od cła rzecznego. W 1519 r. Zygmunt zabronił wybierać takowego, a 1521 spór o to cło z Toruniem zawiesił do końca wojny z Prusami. W 1527 i 1537 r. potwierdził Zygmunt tę swobodę celną, 1540 nadał wolność od cła półgroszowego od towarów sprowadzanych. W 1523 pozwolił żydom sprzedawać tylko na rynku w dni targowe, przędzę i sukno postawami (nie na łokcie) a korzenie tylko na funty (talento). Chleb w poniedziałki dozwolił kupować gdziebądź; kiedy w inne dni sprzedaż była dozwoloną tylko tym, którzy mełli swe zboże w młynach królewskich. W sprawie przewozu istniejącego pod Płockiem, dla powiększenia dochodów, kazał jadącym na targi z Płocka lub przez Płock, do Gniezna, Poznania, Łęczycy, Wrocławia, jeśli mają wozy ładowne, koniecznie przewozić się pod Płockiem. Jadący bowiem z pieniędzmi lub wozy lekko ładowne, mogą przewozić się niżej lub wyżej Płocka. Wracający z targów muszą się przewozić pod Płockiem. W 1528 r. P. zyskał prawo zbudowania własnej piwnicy do wyszynku piwa pod ratuszem i od 1542 tylko w tej piwnicy było wolno obce piwa sprzedawać. Zygmunt III potwierdził wszelkie przywileje Płocka, a 1598 r. nadał im prawo kaduka po wszystkich obdarowanych przez króla. Co do kościołów, to wiemy o wzniesieniu kościoła św. Leonarda 1523 r. Katedra została odnowioną 1530 przez Krzyckiego a 1560 r. przez Noskowskiego. Dominikanie od Świętej Trójcy nie mogąc się utrzymać, 1570 r. przenieśli się do swych konfratrów, których klasztor odbudowano 1590 r. (Pam. R. M. 1850). Rachunki skarbowe z 1576 wykazują następne dochody skarbu Rzpltej z Płocka. Żydzi płacą 300 zł. rocznie, podatek koronacyjny, wynosił 80 fl., za podwody płacono do skarbu 72 fl. (Pawiński, Zródła dziejowe, IX, 30, 41, 43, 36, 173, 149). W 1580 r. obliczono, że ze starostwa płockiego było dochodów wykazanych 3816 fl. 26 gr., z tego kwarty 676 fl. 9 gr. W 1578 dupla szosu z Płocka wynosiła 192, a czopowego 491 fl. 13 gr. Ze stowarzyszeń w XVI w. istniały: bractwo literackie zatwierdzone 1549 r., cech prasołów (przedających sól) 1521r. i potwierdzony tkacki z 1494 w 1577 i 1612 r. Cech kuśnierski dostał potwierdzenie w 1619 r. swej ustawy z 1502 r. W 1600 utworzono cech rymarzy i siodlarzy. W XVII wieku kościół św. Bartłomieja zamieniony na kolegiatę, miał kaplice ufundowane przez cechy: kupców, złotników, sukienników, tkaczy, rymarzy, płócienników, mieczników, zdunów, krawców, szewców, kowali, rybaków i literatów. Zaraza 1603 r. wielkie zniszczenie sprawia. Pojawiwszy się w wiosce Radzikowie, przenie-

sioną została do Płocka i zaczęła grasować od ulicy Dobrzyńskiej. Szlachcic Mikołaj Zieliński, jako pocieszyciel, leczący, dostarczyciel żywności, tak się zasłużył dla P., jak Łukasz Drewno dla Warszawy (Pisma, Gawar., str. 29 n. 38). Z zarazą połączyła się klęska pożaru w 1616 r. Ślady jej odbiły się na mieście. Wybuchłszy z domu Wiklowa przy ulicy Sukienniczej (Zduńskiej) zniszczył kościół św. Ducha (№ 124 przy bramie Bielskiej), połać sąsiednią miasta, rynek do kościoła farnego, domy szkolne jezuitów sprowadzonych 1606 r., a także i kanonic. Zamek wedle lustracyi tegoż 1616 r. (tamże, str. 40, n. 58) obwiedziony 2 murami, dobrze się trzymał; mieszczanie z 29½ włók dawali 6 korcy (po 2 pszenicy, żyta i owsa), rybacy 4 fl., cło wodne przynosiło 900 fl., arenda przewozu 120. Żydów było 25 domków. Z jarmarcznej i targowej dzierżawy płacono 40 fl. rocznie. Z łopatek rzeźniczych zamek bierze 50 fl. Jest 38 gorzałczanych garnców, lubo nie wszystkie czynne. Rzeźników 4, piekarzy 20, szewców 18, prasołów 6. Dwie winnice, nad Wisłą i u bramy grodzkiej, czynią 30 fl. Postrzygacz płaci 4 flor. Mieszczanie podatku koronacyjnego 40 fl., podwodnych 72, wóz wojenny z pieszym. Ogólnego dochodu w 1616 r. było z miasta 1880 gr. 10. Liczba jarmarków zmalała na jeden w dzień św. Franciszka, a ten jeden przy tak wielkiem spustoszeniu daje ledwo 70 fl. dochodu. Zaarendowanie targowego wskazuje wzrost znaczenia żydów, którzy wedle układu ze sstą Wojciechem Krasińskim zaczęli płacić 60 fl. rocznie zamiast składanego dawniej pieprzu, a za to starosta na ich obronę dawał 2 żołnierzy. Wedle układu rady miejskiej z żydami w 1617 r., każden żyd nowoprzybywający miał płacić po 1 zł., ubogi po 15 groszy. Nadto ograniczono przyrost zabudowań żydowskich do 4 placów na żydowskiej i szewckiej ulicy. Energicznie biorąc się do tej sprawy, pomyślała rada i o porządkach w mieście. Ślad tego mamy w fakcie, że 1616 r. sejm pozwolił magistratowi płockiemu brać po pół groszka cła od furmanów i kupców, a to celem poprawy bruku. Zygmunt III w 1623 r. w końcu czerwca wyjechawszy z Warszawy Wisłą, wstąpił do Płocka i świetnie tam został przyjęty przez biskupa Henryka Firleja. W 1627 r. ledwo co obrany biskupem płockim Stanisław Łubieński, przyjmował mową Zygmunta III, który jadąc na wyprawę szwedzką do Prus, wstąpił do Płocka i ofiarował katedrze relikwiarz srebrny na głowę św. Zygmunta (ks. Korytkow., II, str. 539). Ten sam biskup w 1632 r. wyznaczył fundusz na 36 uczni przy ufundowanem przez się kolegium psałterzystów, oraz w końcu kwietnia tegoż 1632 r. odprawił synod dyecezyalny. W skutek pożaru który w tym roku dotknął miasto, Władysław IV 1638 dla ulgi pogorzelców zwolnił Płock od stacyi i podwód. W zastępstwie królewicza biskupa płockiego Karola Ferdynanda, kustosz ks. Szymon Kołudzki, odprawił 1643 r. synod prowincyonalny (ks. Koryt. Prałaci, II, 275). Gdy po śmierci Karola Ferdynanda został obrany biskupem Gembicki i miał zrobić ingres na katedrę, wojska Karola Gustawa spustoszyły miasto i dobra biskupie, a gdy biskup objął dyecezyą, nastąpiło ponowne zniszczenie (ks. Korytkowski, II, str. 61—62). Palatyn reński Sulzbach ze Szwedami pilnował mostu dla przeprawy ku Toruniowi — gdy inne załogi trzymały warowny Pułtusk i Łowicz. Austryjacy pod wodzą Hejstra we wrześniu 1657 r. podstąpili pod Płock, w celu zbadania miejscowości i urządzenia poczty polowej przez Rawę, Łowicz i Płock. W Październiku t. roku stał feldmarszałek austryacki Hatsfeld główną kwaterą w Płocku, kierując wyprawą na Szwedów w Toruniu, i 22 października ruszył ku Włocławkowi (Walewski, Hist. wyzwol. Polski, II, 113 — 117). Żydzi poniszczeni z resztą mieszczan Płockich przez najazd szwedzki, uzyskali od Jana Kazimierza 1658 r. w końcu września pozwolenie odbudowania szkoły, domów, a nadto wolny handel, rzeź bydła (Gawar., Przywileje, str. 175). Lustracya 1661 r. wykazuje zupełną ruinę zamku przez Szwedów, i zajęcie pustek przez wikaryuszy tumskich. Mury tak pochylone nad katedrą że trzeba je zwalić; kamieniczek w mieście było 8, domków 28, domów i placów szlacheckich i duchownych niedających nic do zamku, było 104, razem 140 domów. Dla poratowania miasta 1677 r. zapadła uchwała na sejmie uwalniająca Płock od wszelkich uciążliwości na rzecz wojska (Vol. leg.). Pożar w 1688 r. całą dzielnicę żydowską w perzynę obrócił. Katedra, jak zamek i miasto, chyliła się do upadku. Nowe pokrycia dachu to miedzią, to ołowiem, dają biskupi: Łubieński 1633, Gembicki 1655. Kolegiata św. Michała zupełnej ruinie uległa, została też przeniesioną do kościoła parafialnego św. Bartłomieja, w którym zrobiono wejście z rynku w ścianie od wielkiego ołtarza. Ruina św. Michała straciła nawet nazwę; podobnie jak ulica św. Michała, przybierając miano Jezuickiej od zgromadzenia które bisk. Szyszkowski (1606) sprowadził do Płocka i uposażył wsią biskupią Lutobrok i i dziesięciną sstwa łomżyńskiego, wraz z domami w samym Płocku, do których dodał Mostowski pisarz ziemski płocki, plac przy cmentarzu św. Michała. Kolegium jezuickie przez sstę wyszogrodzkiego Michała Karnkowskiego uposażone w ziemi, było zarazem szkołą z teologią i filozofią (Łukaszewicz, Hist. Szkół, t. III).

W 1730 r. nadał August II sześć jarmarków Płockowi, ale to nieożywiło miasta. Wiek XVIII przedstawia szereg klęsk dla miasta. Szwedzi zamknęli się w zamku t. j. w klasztorze benedyktynów. Oblegające wojska rossyjskie zdobyły w 1705 r. klasztor, spaliły budynki; złupiły ze srebra i aparatów tak kościół św. Wojciecha jak katedrę, zniszczyły ołtarze, spaliły archiwa grodzkie (Akta grodzkie, 25, str 411). W 1709 do 1711 r. panowała zaraza, aż resztę archiwów trzeba było do Bielska wywieść. Norbertanki z powodu obsuwania się brzegu Wisły przeniesiono (1622 do 1633) na nowe miejsce. Co do cechów, to 1600 dostały przywilej królewski cechy: siodlarzy i rymarzy, 1619 kuśnierzy, 1673 szewcki, 1682 piwowarski, którym zyski z propinacyi zastrzeżono miastu, 1760 zduński (potwierdzenie rajców), 1777 rzeźniczy, a 1786 utworzono cech wielki, obejmujący: stolarzy, cyrulików, złotników, zegarmistrzów, kotlarzy, ślusarzy, kowali i innych rzemieślników, którzy osobnych cechów nie mieli. W 1731 r. kolegiata św. michalska została połączona z jezuicką. W 1775 r. po kasacie jezuitów, w ich kolegium otworzono szkoły akademickie, a w klasztorze osiadły siostry miłosierdzia, dozorujące szpital założony 1784 r. na 16 chorych przez bisk. Poniatowskiego. Ks. Krzysztof Szembek 1786 r. nadal szpitalowi wyspę kapitulną, a ks. Żurawski wyznaczył fundusz na wychowanie 6 ubogich szlachcianek, co było niejako uzupełnieniem fundacyi (1606) schronienia dla wdów i panien ubogich, uczynionej przez Annę Gajnowską. Klasztor reformatów sprowadzonych 1753 r. przez Kanigowskiego bisk. archid. płockiego, stanął 1756 do 1758 na gruncie Kraśna Wola. W 1781 r. benedyktynów przeniesiono do Pułtuska, a ich miejsce zajęli misyonarze ufundowani 1770 r. przez biskupa Ludwika Załuskiego, przyczem objęli w zarząd nowo urządzone seminaryum, któremu synod 1733 r. oznaczył liczbę 12 kleryków. Wzmiankowani już biskupi (Załuski, Szembek), pokryli całą katedrę miedzią a Poniatowski 1784 r. zbudował nową fasadę. Klasztor dominikanek, istniejący koło dominikanów, w 1776 r. został skasowany. W 1768 r. bawi w P. kryjomo Sawa Caliński, marszałek konfederacyi zakroczymskiej, którego burmistrz Starogrodzki i żydzi (to w studni koszernej, to w postaci modlącego się szkólnika, to w szpitalu) ukrywali. W 1793 r. Płock został częścią Prus południowych, siedliskiem kamery i rejencyi płockiej, obejmującej 15 okręgów: Płock, Bielsk, Wyszogród, Sierpc, Szreńsk, Rypin, Dobrzyń, Lipno, Radziejów, Brześć, Łęczyca, Kowal, Gostynin, Orłów i Sochaczew. Za czasów pruskich zwalono mury obwodowe, które miały trzy bramy: wyszogrodzką, bielską i dobrzyńską. Ślady „dunajku“ t. j. fosy dzielącej zamek od rynku kanonicznego, zostały zatarte przez sąd misyonarski, gdy część fosy zamkowej jeszcze 1828 r. istniała przy bramie dobrzyńskiej. Wzniesiono dom rządowy dla władz pruskich 1802 r. z napisem na marmurze wyrytym: Justitiae et saluti publicae, sacravit Fredericus Guilhelmus; przed nim urządzono tak zwany plac Wilhelma, którego niwelacya kosztowała 634 talarów a zadrzewienie 228 tal. Na nim stanęło więzienie z napisem: Postrach rzuca na niecnych, dobrych ubezpiecza tym domem Fryderyk Wilhelm. Z kolegiaty św. Bartłomieja 1798 roku zdjęto wieżą zrujnowaną i dzwon 44 cetnarów ważący. Tegoż roku zniesiono kościół św. Marcina, położony o $^1/_4$ mili od Płocka i będący źródłem przysłowia: „tak blisko jak św. Marcin Płocka.“ Kościół św. Filipa i Jakuba na przedmieściu Jerozolimskiem (Dobrzyńskiem) idąc do bramy dobrzyńskiej, za kościołem św. Bartłomieja (gdzie № 140 dawnej numeracyi), także skasowano. Św. Ducha (№ 124), przy bramie bialskiej zniszczał w tychże czasach. Klasztor dominikanów św. Trójcy, rząd pruski zamienił na magazyn. Nowszy kościół dominikanów oddali prusacy 1803 r. zborowi kalwińskiemu. Holsche w swym Geograficznym opisie polskich prowincyi wcielonych do Prus (z 1800 r.), wylicza w P. następujące kościoły i klasztory w końcu XVIII w.: Katedra z kapitułą (9 prałatów i 21 członków), kollegiata (2 prałatów i 5 kanon.), klasztor dominikanów z kościołem (24 zakon.), klasztor reformatów z kościołem (19 zakon.), klasztor norbertanek z kościołem (38 zakonnic pod zarządem zakonnika z zakonu premonstratensów), klasztor siostr miłosiernych z kościołem, zgromadzenia misyonarzy z kościołem, zgromadzenie pijarów z kościołem i szkołą (6 profesorów, 130 uczniów), kościół parafialny, kościół św. Trójcy i kościół św. Marcina. Ogółem 11 kościołów i 8 zgromadzeń duchownych. Miasto miało 389 domów, z tych 27 murow., 20 drewn. krytych dachówką, pozostałe drewniane gontami lub słomą kryte. Brak wody był wielki, gdyż miasto miało 18 studzien. Niemcy osiedlający się wznosili murowane domy poza obrębem miasta. Ludność wynosiła 2578 dusz, w tem 731 żydów. Wojsko nie wchodziło w rachunek (Holsche, I, 501—505). Goedike, minist. oświaty, zwiedzał tutejsze szkoły i przemawiał do uczni po niemiecku. Lelewel Joachim, jak sam donosi, odpowiadał mu (jako uczeń) po francuzku, lubo język urzędowy znał dobrze. W 1807 r. Płock został stolicą departamentu księstwa warszawskiego. Do departamentu należał obwód mający 380 mil kwadr., 45 miast i miasteczek (19 szlacheckich 2 królewskie), 2,900 wsi (2394 szlacheckich),

80,000 dymów i 320,000 mk. Miał powiatów sześć: płocki, pułtuski, lipiński, mławski, przasnyski i ostrołęcki. P. w 1816 r. miał do 4,000 mk., (800 żydów), 889 budyn., z których pożar 1810 r. zniszczył 90 domów. Z klasztorów już tylko pozostało pięć. Ruina podominikańsa, św. Trójcy z lazaretem, została przerobiona na teatr, staraniem prefekta departamentu Rajmunda Rembielińskiego. Tu była przedstawioną tragedya H. Gawareckiego „Obrona Płocka“ z dziejów Konrada I. Szkoły od 1780 w ręku profesorów akademickich, z których Gawarecki wymienia Kuklińskiego Jacentego i Adama Kobyłeckiego, miały rektorów księży: Pęczkowskiego, Ossowskiego Jakuba, kanonika katedralnego płockiego Józefa Brzozowskiego. Fryderyk Roze, rektor 1804 — 1815 zasłużył sobie na pamiątkową tablicę miedzianą w gmachu szkolnym. W 1811 r. wydał on w Płocku w drukarni Lenteckiego „Mszę polską“ do śpiewania 4 głosami, do kompozycyi niemieckiej przystosowaną. Po Rozenie był rektorem ks. Łukasz Przyłuski, kanonik katedralny i Morykoni już po ogłoszeniu królestwa. W 1813 r. cesarz Aleksander I, odwiedził Płock. Dnia 16 stycznia 1816 r. ogłoszono P. miastem wojewódzkiem i rezydencyą komisyi i rady wojewódzkiej, komisyi obwodowej, sądu kryminalnego województw płockiego i augustowskiego, trybunału cywilnego województwa płockiego, sądu policyi poprawczej wydziału płockiego i sądu pokoju powiatu płockiego. W 1816 r. naznaczono tu sejmik szlachecki powiatu płockiego i zgromadzenia gminne, pierwsze miasta Płocka, drugie powiatów płockiego i pułtuskiego. Nowe województwo miało 6 obwodów: płocki, pułtuski, ostrołęcki, przasnyski, mławski i lipnowski, 712 gmin podzielonych na 4 okręgi elekcyjne do sejmu. Mieszkańców w 1824 r. liczono 440,323, miasteczek 43, wsi 3,900 Obwód płocki miał 9 miast i miasteczek, 419 wsi, 144 gmin, 79,309 mk. W 1818 r. biskup płocki Prażmowski, wydał odezwę do obywateli województwa, wzywającą do składki na odbudowanie grobowca Władysławowi Hermanowi i Bolesławowi Krzywoustemu, których szczątki wraz z resztami zwłok biskupów Wernera i Szymona, Stefana, Filipa i Aleksandra, biskup Noskowski umieścił w grobowcu u wejścia do chóru kanonicznego. Dnia 22 lipca 1825 r. o 6 wieczorem, odnaleziono w tym miejscu skrzynię drewnianą z resztkami zwłok. Głów było pięć, na jednej resztka włosów, na drugiej czepek z galonem srebrnym i plecionką jedwabną. Nogi i ręce nadzwyczaj długie. Dnia 12 września uroczyście pochowano te zwłoki, w kaplicy na lewo. Biskup Prażmowski odrestaurował katedrę a w 1820 r. zawiązał „Towarzystwo naukowe płockie“ dla pielęgnowania i zbierania zabytków narodowych, założenia muzeum i biblioteki. Tegoż roku utworzyło się Towarzystwo Miłosierdzia, staraniem Morykoniego, rektora szkoły wojewódzkiej i nauczycieli, którego celem było dopomaganie biednym uczniom. Wedle Gawareckiego w 1824 r. było tu 300 uczniów. W kościołach płockich zaszły zmiany. W 1818 r. norbertanki przeniesiono do Czerwińska, a ołtarz wielki z ich kościoła przeniesiono do Łęgu, we Włocławskiem. Kolegiata ostatecznie została skasowaną w 1829 r. Pałac biskupi, zabytek fundacyi biskupa Baranowskiego (1590—1606) obrócony zrazu na lazarety, po restauracyi 1820 do 1822 r. stał się siedliskiem władz sądowych. Na miejscu dawnego ratusza, z nizką wieżą, który 1816 r. rozebrano, postawiono nowy 1826 r. W 1818 roku wzniesiono łaźnię publiczną, jatki piekarskie i rzeźnicze przy rogu ulic Tumskiej i Kolegialnej, szlachtuz nad Wisłą. W myśl rozporządzenia ks. namiestnika 1816 r. wszyscy rzemieślnicy województwa prócz piekarzy, szewców i krawców należą do cechów płockich. Urząd starszych kupców w 1817 roku objął kupców Płocka (3 katol., 100 żydów) i 3 obwodów płockiego, lipnowskiego i mławskiego. W 1822 r. miał P. 6466 mk., w tem chrześcian 4219, żydów 2247, dm. 426 (171 mur., 135 z muru prus., 120 drewn.), placów pustych 130. Asekuracya w towarzystwie ogniowem wynosiła 275,100 złp. Dochodu w 1822 r. miało miasto 54,000 złp. W 1824 r. liczono 494 domów, z tych 327 murowanych, 7667 mk., z tego 2550 żydów. Wybrukowano do 1824 r. oba rynki oraz ulic 14 i drogę do Wisły prowadzącą. Drogę do katedry splantowano i wybrukowano. Ogród rządowy podominikański urządzono na sposób angielski. Sześć studni urządzono i sprawiono kilka sikawek. W 1821 r. na trakcie płońskim za miastem założono ogród spacerowy. W 1831 r. w d. 16 czerwca dywizya kozaków z rozkazu generała Tolla zlustrowała całą przestrzeń od Płocka do Mławy i przekonała się, że droga na Płock, Raciąż, Mławę ku Osiekowi i Nieszawie jest wolną. Gdy Dębiński po poddaniu się Warszawy wyruszył 20 września z Modlina do Płocka, tamże 22go udał się i Rybiński oraz sejm i rząd z Zakroczymia. Korpus Dembińskiego tymczasem pod Tokarami mostem łyżwowym powyżej Płocka przeprawił się na lewy brzeg Wisły do Gąbina. Po przywiezieniu przez generała Morawskiego z Nowego Dworu warunków poddania się, Rybiński na narady wyznaczył już nie P. ale wieś Słupno o dwie mile powyżej Płocka. Sesya sejmowa d. 23 września oddała wybór nowego wodza na zdanie oficerów znajdujących się w Płocku, którzy obrali Umińskiego, ale gdy

go wojsko nie przyjęło, on o północy wysłał dymisyą do Niemojewskiego. Wówczas prezes rządu oddał Rybińskiemu w Płocku kasę z 523,425 złp. i wyjechał do Prus. Teraz Rybiński cofał się drogą toruńską do Szpetalu. Generałowie Skarzyńscy (Ambroży i Kazimierz) podali się do dymisyi, a poeta gen. Morawski wysłany w delegacyi do Nowego Dworu do gen. Berga, pojechał do Warszawy do ks. feldmarszałka Paszkiewicza, z poddaniem się osobistem. W 1837 r. województwo płockie przemianowano na gubernią, obejmującą prawe porzecze Wisły, a lewe Bugu i Narwi. Powiatów było sześć: płocki, lipnowski, mławski, przasnyski, pułtuski, ostrołęcki. Rozległość wynosiła 303 mil kw. Ludności w końcu 1863 r. 590,485. Płock miał w 1863 r. 13,895 mk., 601 dm., przystań żeglugi parowej hr. Andrzeja Zamoyskiego, gimnazyum, trybunał cywilny, sąd kryminalny, sąd policyi poprawczej, sąd pokoju okręgu płockiego, dyrekcyą szczegółową towarzystwa kredytowego ziemsk., dom zleceń rolników płockich Obecnie Płock w skutek znacznego przyrostu ludności, wzniesienia nowych murowanych domów, pozakładanych ogrodów i starannego urządzenia wybrzeża, przedstawia się przybywającemu od strony Wisły malowniczo i poważnie. Do środka miasta prowadzi od brzegu ulica Mostowa, pnąca się pod górę, oraz kręte drożyny Tumskiej góry. Cała pochyłość góry obrosła ligustrem, zabezpieczającym od obrywania się stromych jej stoków. Na wybrzeżu miejskiem ciągnie się brukowany bulwark, szeroki 7·8 sąż., długi 398 sążni, a umocniony 5-cio łokciowym skosem, zbudowanym z polnego kamienia. Bulwark ten, przy średnim stanie wody w Wiśle stanowi przystań dogodną dla 6 kursujących w górę i w dół rzeki statków, oraz przepływających berlinek, które zwykle ładują tu zboże, przy pomocy 9 rynien spadowych, połączonych ze stojącymi na wzgórzu 8 spichlerzami. Na nieznacznem oddaleniu od brzegu, na ustępie góry, rozłożyło się 14 drewnianych i 13 murowanych parterowych domów, stanowiących jedyne przedmieście Płocka, zwane Rybaki, zamieszkałe przeważnie przez ludność wyrobniczą i rybacką. Miasto samo stanowi nieforemny czworobok. Grunt, na którym jest zbudowane, składa się z warstwy czarnoziemu i piasku. Warstwa ta posiada grubość niejednostajną. Niżej znajduje się warstwa piasku pomieszanego z gliną, a jeszcze niżej pokład nieprzepuszczalnej gliny. Pokład ten gliny składa się z dwóch warstw, jedna z nich, górna, zaczynając się od obrywu nad Wisłą w nieznacznej głębokości pod powierzchnią gruntu, ciągnie się pochyło ku środkowi miasta, gdzie znika; druga zaś warstwa, zaczynając się za okopami miejskiemi, dąży z przeciwnej strony również pochyło ku środkowi miasta, gdzie podchodzi pod warstwę górną i wychodzi nad brzegiem Wisły w wysokości od 20 do 30 stóp nad powierzchnią wody. Tym sposobem warstwy nieprzepuszczalnej gliny tworzą w samym środku miasta podziemną wklęsłość, której największa głębokość przypada w okolicach ulic Warszawskiej, Kolegialnej i Szerokiej. Następstwem takiego układu nieprzepuszczalnych warstw jest dotkliwa wilgoć w znacznej części domów, w pomieszkaniach parterowych i suterenach. Położenie wyniosłe i układ warstw wpływa na brak dobrej wody (10 studzien miejskich i 75 prywatnych) i utrudnia kanalizacyą P. posiada już wprawdzie 235 prętów głównych oraz 85 pręt. bocznych kanałów odpływowych, lecz te nie wystarczają jeszcze ani dla odprowadzania wody deszczowej w czasie ulewy, ani dla usuwania nieczystości ze ścieków miejskich, zwłaszcza, że wadliwa niwelacya utrudnia odpływ. Mimo to położenie miasta pod względem zdrowotnym jest nader korzystne. Wysokie położenie ułatwia ruch warstw powietrznych i odpływ wód zbytecznych, sprzyja też oczyszczaniu atmosfery. Wszystkie ulice są brukowane i po większej części zaopatrzone z obudwu stron w betonowe chodniki; jedno tylko miejsce przed cerkwią, przez całą szerokość ulicy wyłożone asfaltem. Główne ulice są dość szerokie, porządne, z wyjątkiem ulic jak Jerozolimska, Synagogalna i Niecała, przez ludność żydowską zaludnionych, ciasno zabudowanych. Ozdobą miasta są prywatne owocowe i warzywne ogrody; niektóre z nich porządnie utrzymane, służą do użytku publicznego jako miejsca spacerowe. Ogrody te zajmują głównie wschodnie stoki wyżyny płockiej, na których rozłożyły się tarasami, w miejscach gdzie dawniej istniały winnice. Środkowa jej część, zajęta pod młodą aleję spacerową (założoną w 1833 r.), z pięknym widokiem na rzekę i powiśle, jest ulubionem miejscem spacerowem. Na zachodniej części góry mieści się teatr, urządzony w pokościelnych zabudowaniach, a za nim ciągnie się szereg starodawnych spichrzy murowanych i parafialny kościół (Fara); ostatni wreszcie w tej stronie budynek stanowią pułkowe koszary. Dalej ku wsi Winiarom znajduje się przy brzegu Wisły 7 młynów-pływaków. Cały czworobok, jaki tworzy miasto, okala aleja miejska, wysadzona topolami i mająca trzy wiorsty długości; w jej obwodzie znajdują się cztery wjazdowe rogatki, a mianowicie: bielska od strony północnej, warszawska od strony południowo-wschodniej, dobrzyńska od zachodniej i płońska od północno-wschodniej. Granice obszaru miasta wraz z należącemi doń

gruntami są następujące: od strony wsch.-południ. rz. Wisła, od wschodu wś Ośnica i Podolszyce, na północ folw. Niegłosy i wś Kostrogaj, a wreszcie od strony półn.-zachodniej drobna struga Brzeźnica, do Wisły wpadająca, a oddzielająca grunta miejskie od wsi Trzepowa, Chełpowa i fol. Winiar. Rzeczka wspomniana płynie głębokim i malowniczym parowem („Parową“ zwanym), w którym porusza 3 młyny wodne. W tej że „Parowie“ znajduje się kilka pomniejszych cegielni. Obszar miasta wraz z gruntami t. z. miejskiemi wynosi włók 55 mr. 29 pr. 78. Z tego obszaru należy: do kasy miejskiej 26 mr. 57 pręt., gruntów skarbowych pod 3 fol. podmiejskiemi z b. osadą młynarską 506 mr., 43 pręt., do osób prywatnych 236 mr. 263 pręt, do dwóch cechów piekarskiego i stolarskiego 28 mr. 263 pręt., do szpitala św. Trójcy 259 mr. Katolickie cmentarze zajmują: stary 3 mr. 150 pręt. i nowy 7 mr. 25 pręt., cmentarz prawosławny 2 mr., ewangielicki 2 mr. 30 pręt, stary żydowski 1 mr. 150 pręt., nowy 2 mr. 235 pręt. i nakoniec pod świątyniami wszystkich wyznań 4 mr. 200 pręt. i pod drogą szosową 10 mr. Rozległość samego miasta, zamkniętego w przestrzeni obwodowej alei i brzegiem Wisły, wynosi 487,745 sąż. kward., z czego place miejskie, rządowe, duchowne, mieszczan, wojskowe i żydowskie zajmują 666 mr. 271 pręt.; pod brukowanemi ulicami sąż. kwadr. 32,000 a pod nowym rynkiem 6,050 sążni. Długość 32 ulic wynosi około 12 w. Ulice te noszą nazwy: Grodzka, Kanoniczny Rynek, Warszawska, Kolegialna i Aleksandryjska (równoległa z placem spacerowym tejże nazwy), są to główne; po nich idą: Stary Rynek, Tumska, Więzienna, Szeroka, Bielska, Dobrzyńska, Gimnazyalna, Piekarska, Płońska, Teatralna, Misionarska, Królewiecka, Jerozolimska, Ostatnia, Synagogalna, Zduńska, Niecała (al. Tylna), Jędrzejowska, Mostowa, Nowa, Aleja, Błonie, Rybaki i Parowa, po za miastem na wiejskich gruntach. W 1887 r. P. liczy 24,187 mk., a w tej liczbie 10,876 męż. i 13,311 kob. Podług wyznań: katolików stałych 4,486 męż. i 6139 kob., niestałych 745 męż. i 834 kob., prawosławnych stałych 80 męż. i 68 kat., niestałych 298 męż. i 210 kat., ewang. stał. 234 męż i 285 kob., niest. 76 męż. i 89 kob., żydów stał. 4,325 męż. i 5,066 kob., niest. 630 męż. i 622 kob. Według rezultatów spisu jednodniowego, dokonanego w 1883 r., obliczono 9,795 męż. i 10,844 kob., a w tem: katolików 11,363, prawosławnych 873, żydów 7,633 i protestantów 765, razem 20,639, wyłączając z rachunku przeszło 3,600 wojskowych. W 1820 r. było 6,350 ludn., w 1830 r.—10,913, w 1840 r. — 11,156, w 1860 r.—13,200. Domów w. P. 524, z których 467 murow. i 57 drewn., zabezpieczonych na sumę 1,561,860 rs. Z liczby domów murow. jest 19 skarbowych i 5 instytutowych; pałaców, domów większych, trzypiętrowych nie ma. Kości ołów katolickich 3 oraz kapliczka na cmentarzu, cerkiew 1 oraz kaplice w koszarach i na cmentarzu, kościół ewangielicki 1, bóżnic 2, domów modlitwy 34. Dochód kasy miejskiej w r. 1886 r. wynosił 59,324 rs., a w tej liczbie 36,011 rs. dochodów niestałych. Główniejsze pozycye: kwatorunkowe 16,912 rs., podymne główne z obudwu rat 12,665 rs., składka ogniowa z dopłatą 25% tejże składki 8,187 rs., szkolne 4,219 rs., podymne dodatkowe 4,642 rs., składka na szpitale 2,922 rs. (w tem 1,500 od żydów), kanon 1,864 rs., szarwark 1,173 rs., składka bóżnicza 520 rs., czynsz miejski 670 rs., dochód z dzierżawy szlachtuza 4,246 rs., z rogatek 4,069 rs., z dzierżawy bulwarku rzecznego 1,411 rs. W 1885 r. na urządzenie i porządki miejskie asygnowano 57,000 rs. Z zakładów dobroczynnych P. liczy: a) trzy szpitale pozostające pod zarządem rady opiekuńczej dobroczynności publicznej: szpital św. Trójcy, fundowany w 1405 r., posiadający 100 000 rs. własnego kapitału, 600 zapomogi rocznej od miasta i 180 od rządu oraz 3242 rs. dochodu od nieruchomości i czynszów, 40 łóżek etatowych i 4 pomieszczenia dla cierpiących umysłowo. Pomoc chorym niesie 5 sióstr miłosierdzia. Szpital św. Aleksego, założony w 1842 r., przeznaczony dla chorych syfilistycznych, funduszu nietykalnego 10,835 rs., zapomogi 2,157 rs., łóżek 20. Szpital żydowski, otworzony w 1872 r., kapitału 12,300 rs., oraz 1,500 rs. od gminy współwyznawców, łóżek 25; b) Tow. dobroczynności, założone 1881 r., pozostaje pod zwierzchnictwem i opieką rady gub. dobroczynności publicznej, członków 160, instytucya mało rozwinięta, posiada własnego kapitału 3,000 rs., oraz 2,000 rs. oszczędności zapasowych, głównie zaś czerpie zasiłki dochodów z widowisk publicznych i ofiarności ogółu; c) ochronkę na 36 dzieci płci obojga wyznania katolickiego; d) ochronkę dla 40 dzieci wyznania prawosławnego, mającą 7,525 rs. kapitału nietykalnego i zasilaną funduszami rządowymi; e) dom schronienia dla 28 starców i kalek, istnienie którego głównie oparte na procentach od 10,300 rs. funduszu zakładowego i f) tanią kuchnię od r. 1879, pod wspólnym dachem z domem schronienia starców i kalek (którego stanowi filią). W przeciągu roku wydała 30,550 obiadów bezpłatnych za sumę 1,469 rs. i sprzedała po 10 kop. 12,988, za sumę 1,298 rs. Niezależnie od tego działalność kuchni wykazuje 8,921 sprzedanych szklanek kawy i herbaty. Zasiłki w naturze i w gotowiźnie, jakie wpły-

nęły w przeciągu roku, dochodziły 600 rs. Handel miasta góruje nad jego produkcyą przemysłową a to dzięki wodnej komunikacyi. Corocznie przepływa około P. od 1,500 do 2,500 berlinek, z których znaczna część zatrzymuje się dla zabrania ładunku zboża, gromadzonego w miejscowych spichrzach. Niemało też zabierają berlinki i wełny. Towar spławny przywozowy stanowią: żelazo, węgiel kamienny, nafta, sól i śledzie. Produkt spławny wywozowy stanowią buraki do pobliskiej cukrowni (Duninów, gub. warszawska), niekiedy nawet parostatkami holowane oraz drzewo budulcowe i opałowe. Cały handel, tak zbożowy, prowadzony przez bankierskie firmy, i drobny, z wyłączeniem połowy handlów kolonialnych, prowadzą żydzi. Z rzemiosł w ich ręku głównie krawiectwo. Z zakładów fabrycznych istnieją w P. *a*) dwie fabryki narzędzi rolniczych, z których jedna komandytowa, z inicyatywy i przy współudziale płockich ziemian założona pod firmą Nitkowski, Born et Com. Obrót roczny fabryki dochodzi 65,000 rs., robotników 43. Druga takaż fabryka M. Sarny, dorównywa produkcyą pierwszej; *b*) fabryka wyrobów cementowych z prod. 6000 rs., 4 robot.; *c*) fabryka krochmalu z pszenicy z prod. 9000 rs.; *d*) fabryka mydła i świec z prod. 15,000 rs., 4 robotn. *e*) fabryka zapałek z obrotem do 16,000 rs., produkuje do 900,000 paczek siarkowanych zapałek, robot. 26; *f*) dystylarnia wódek, z obrotem do 40,000 rs., oraz kilka małych fabryk octu, midosytni i fabryka kafli. Na gruntach miejskich, w odległości 2 wiorst od miasta, w tak zw. Parowie, istnieje młyn parowy, w ruch puszczony w 1887 r., oraz browar Piotra Szefera, z którego nie tylko miasto lecz i znaczna część gubernii zaopatruje się w dobre piwo. Ogół produkcyi wynosi przeszło 300,000 wiader piwa oraz porteru, wartości 250,000 rs.; łącznie z administracyą zatrudnia browar 58 robot., nadto obsługuje go 45 koni. Ze stowarzyszeń istnieją w P.; straż ogniowa ochotnicza, resursa miejska założona 1878 r. (członków 162) i towarzystwo wioślarskie od r. 1885 (człon. 140), stowarzyszenie handlowe „Zgoda“ (112 człon.). Z zakładów naukowych: gimnazyum męskie klasyczne (496 ucz.), z biblioteką pojczuicką i gabinetem fizycznym; gimn. żeńskie (223 ucz.); 4-klas. szkoła (150 ucz.); 3 klas. miejska (120 ucz.); pryw. 6-klas. żeńska (124 ucz.); 4-klas. żeńska 1 i 2 klas 1; elementarna 2-klas. (167 ucz.) a przy niej niedzielno-rzemieślnicza; seminaryum (120 alumnów). Wychodzi w P. pismo peryodyczne „Korespondent Płocki“, liczące 12 rok istnienia, wychodzące w 420 egz. 2 razy na tydzień; kalendarz będący poniekąd organem potrzeb i życia miasta i gubernii; istnieją też 3 księgarnie, 2 drukarnie, z których jedna rządowa drukująca urzędowy organ gubernialny, 1 litografia, 5 domów bankiersko-handlowych 1 ej gildyi; 3 hotele pierwszorzędne, 2 drugorzędne; 5 handli win i towarów kolonialnych, większych, 13 pomniejszych; 3 apteki, skład materyałów aptecznych, 2 cukiernie, 4 restauracye (prócz hotelowych), 9 traktyerni i garkuchni, 1 gospoda chrześciańska, 6 magazynów modnych, 1 jubilerski, 2 sklepy z wyrobami platerowanymi, 5 składów wyrobów żelaznych, 4 szkła i porcelany, 1 narzędzi optycznych, 3 składy futer, 3 składy sukna i kortu, 5 płótna (hurtowych), 5 sklepów bławatnych znaczniejszych, 6 znaczniejszych dystrybucyi i składów cygar, 2 zakłady fotograficzne. Co do zajęć było w Płocku 13 lekarzy (oprócz wojskowych), 13 adwokatów przysięgłych, 5 rejentów przy sądzie okręgowym i 2 przy kancelaryach sędziów pokoju, 3 inżynierów i budowniczych (wszyscy w służbie rządowej), 8 geometrów, 3 aptekarzy, 21 felczerów, 9 akuszerek, 2 weterynarzy. W P. mieszczą się następujące władze, zarządy i instytucye: rząd gubernialny, komisya do spraw włościańskich, rada gub. dobroczynności publicznej, urząd powiatowy, magistrat z kasą miejską i oszczędności, archiwum, policmajster, naczelnik straży ziemskiej. Władze niezależne od gubernatora są: konsystorz generalny dyecezyi płockiej, sąd okręgowy, zjazd sędziów pokoju I okr., I i II okręgi sędziów pokoju w P., oddział banku państwa, izba skarbowa z kasą gubernialną, zarząd III okr. akcyzy (w Mławie IV), podległy głównemu zarządowi na trzy gubernie w Łomży, zarząd komunikacyi 4-tego dystansu rzeki Wisły, dyrekcya naukowa, kantor pocztowo-telegraficzny kl. 3-ej, dyrekcya szczegółowa towarz. kred. ziemskiego i dyrekcya towarz. kred. miasta Płocka, zatwierdzonego 16 paźdz. 1887 r. Z położoną na przeciwległym brzegu Wisły wielką wsią Radziwiem P. łączy most łyżwowy, mający 368 sążni długości i $8^1/_2$ szerokości, wybudowany w 1838 r. za sumę 434,489 zł. 10 gr. Most składa 25 tafli wspartych na 38 łyżwach i 2 przyczółki; każda łyżwa trzyma 30 łokci długości i 9 szerokości; taryfa mostu należy do kl. I-ej; rocznej dzierżawy 40,000 rs. Historyą Płocka zajmował się specyalnie Winc. Hip. Gawarecki, który wydał: „Wiadomości o mieście Płocku“, pomieszczone w „Pismach historycznych“ (Warszawa 1824 r.); „Groby królów polskich w Płocku“ (Warszawa 1827);; „Przywileje, nadania i swobody przez królów polskich, ks. mazowieckich i bisk. płockich udzielone miastom województwa płockiego“ (Warszawa 1828); „Pamiętnik historyczny płocki (t. I, Warszawa 1828;

t. II, 1830). Opisy P. i różnych jego zabytków wraz z rycinami podawał Tyg. Illustr.", t. II, 621; IV, 123; VII, 80; IX, 223; XI, 242; XIII, 81; „Kłosy" № 976 z 1884 r. Dość liczne artykuły odnoszące się do dziejów miasta i jego zabytków pomieszcza „Korespondent płocki". W 1824 r. wychodziło w P. pismo peryodyczne „Dziedzilija"; w 1815 r. „Dziennik Urzędowy departamentu płockiego"; od 1816 do 1837 „Dziennik województwa płockiego"; od 1838 do 1866 „Dziennik guber. płockiej"; odtąd w języku rossyjskim „Płockija gub. wiedomosti". (Dzieje Płocka i ustęp o nazwie opracował *Ernest Swieżawski*; opis obecnego stanu miasta i dane statystyczne podał *Maryan Kozarski*, redaktor Kalendarza płockiego, początek sam dodał *Br. Ch.*).

Płocki powiat utworzony w 1867 r. z 16 gmin dawnego powiatu t. n. i jednej gminy (Majki) pow. mławskiego ma 24 mil kw. obszaru i zajmuje sam środek południowej części gubernii płockiej. Południową i połud.-zachodnią granicę stanowi Wisła, od wschodu przytyka do pow. płońskiego, od północy graniczy z sierpeckim a od zachodu z lipnowskim. Obszar ten pod względem geologicznym nie został dotąd zbadany, w czem przeszkodą grube warstwy świeżych napływowych glin i piasków, utrudniające poszukiwania, gdyż nawet dość liczne jary i głęboko niekiedy wrzynające się doliny rzeczek nie odsłaniają dawniejszych pokładów. Robione w celach praktycznych poszukiwania wykazały formacyą węgla brunatnego ciągnącą się pasem wzdłuż prawego brzegu Wisły. Układ poziomy obszaru powiatu przedstawia dość wielką rozmaitość. Dolina Wisły między Wyszogrodem i Płockiem rozszerza się znacznie z prawego brzegu i ma do 4 ch wiorst średniej szerokości. Niezabezpieczona od zalewów przedstawia ona lesisty przeważnie obszar, na którym z brzegu rozsiadły się kolonie niemieckie głównie i dawniejsze drobne osady rybackie i wioski. Ta dolina nadrzeczna pomiędzy wsiami: Podgórze i Kępa Polska, łączy się z niziną wrzynającą się w głąb środkowego płaskowzgórza aż pod Bodzanów i tworzącą kotlinę o łagodnie podnoszących się brzegach i dnie pofalowanem wzgórzami. Ten obszar zapadły wznosi się 214 do 230 stóp npm., ma około 6 w. szerokości i do 9 w. długości w głąb wyżyny, która we wschodniej stronie ma 400 do 450 stóp a w zachodniej 300 przeszło stóp npm. Bezimienna rzeczka wpadająca do Wisły pod Podgórzem a zabierająca pod wsią Brody strumienie spływające z tego zagłębienia i Mołtawa płynąca od Bodzanowa a wpadająca pod Kępą Polską do Wisły, zakreślają w przybliżeniu wschodnią i zachodnią granicę tego zagłębienia i odprowadzają jego wody. Poza Kępą Polską (w dół Wisły) środkowa wyżyna odrzyna się stromą ścianą od doliny nadwiślańskiej górując nad nią 100 do 150 stóp. Pod wsią Słupno krawędź ta uległa zniszczeniu przez spływające z wyżyny wody, których śladem dziś jest mała rzeczka płynąca od Białkowa i Miszewa głębokim jarem. Wody te utworzywszy ze swych osadów wał wyniosły, ciągnący się brzegiem Wisły od Liszyna aż pod Ośnicę niemal, zatrzymały sobie swobodny odpływ i rozlały się w rozległe jezioro, którego ślady spostrzegamy w okolicy wsi Słupna. Zmniejszony napływ wód leśnych wyżyny osuszył jezioro i zamienił je w mokradle, śród których ginie płynąca głębokim jarem struga. Podobne, tylko mniejsze rozmiarami, ukształtowanie stosunków spotykamy nieco dalej pomiędzy wsią Ośnicą a Jemielnicą, gdzie wody z wyżyny spływały wielkim jarem z pod Boryszewa. Od Płocka począwszy, aż do ujścia Skrwy, Wisła płynie pod samą krawędzią wyżyny wznoszącej się 160 do 200 stóp nad poziom rzeki. Posuwając się od brzegow Wisły, w okolicy Płocka, ku środkowi powiatu poziom podnosi się w kierunku półn.-wschodnim i dosięga najwyższego wzniesienia w lesistym tarasie między Bodzanowem a Łubkami (530 stóp). Taras ten ku wschodowi dosięga w Nowej wsi 560 st. a ku północy w pobliżu Góry (na szosie z Płocka do Płońska) do 580 st. npm. Taras ów stanowi węzeł wodny, z którego rozchodzą się wody do Skrwy, Wkry i Wisły. Za wycięciem lasów znikły jeziora leśne i zmalały rzeczki. Powstrzymane przez ten taras w biegu ku Wiśle wody obszaru półn.-zachodniej części powiatu wytworzyły bagnistą dolinę, mającą około 1 w. szerok. i do 9 w. długości, dawny zbiornik wód w okolicy Bielska. Brak dolin rzecznych i liczniejszych zbiorników wodnych sprawił, iż pomimo starożytności i ważnej roli dziejowej samego Płocka, okolice miasta i dalsze strony dość późno i powolnie zostały zaludnione i wzięte pod uprawę. Ludność powiatu w 1867 r. wynosiła 67,549 dusz (razem z ludnością miast). W 1872 r. było (Załęski, Statyst. porówn. król. polskiego, str. 332 i nast.) ludności miejskiej w Płocku i Wyszogrodzie 24,105 (wraz z niestałą), ludności wiejskiej zaś 56,558 stałej i 1758 niestałej. Wogóle było 82,421 mk. Obecnie ludność pow. wynosi 71,361 mk. (34,599 męż. i 36,762 kob.) a Płocka około 24,000. Cyfry pewnej nie można podać bo niewiadomo czy wykazy ostatnie urzędowe podające 71361 mk. obejmują w tej cyfrze ludność Wyszogrodu gdyż, gdyby się takowa mieściła, to ogólna cyfra ludności wynosiłaby około 95,000 a więc blisko 4000 mk. na milę kwadr. W granicach powiatu znajduje się 83 wiorst dróg

bitych (szosowych) 1-go rzędu. Z tych przypada: na trakt mławski ze stacyą Bielskiem w. 38; na odnogę od Goślic w kierunku Płońska ze stacyą Starożreby w. 24; na odnogę od Bielska do Sierpca w. 12. Prócz tego jest jeszcze 7 wiorst szosy na trakcie poczt. od Płocka do msta Wyszogrodu, dokąd doprowadza droga gruntowa długa w. 32, oraz około 2 w. w kierunku msta Dobrzynia. Gleba przeważnie gliniasta, mocna, bielicowata, w niektórych miejscach ma warstwę pulchnego czarnoziemu, ztąd zdatna do uprawy pszenicy; $^3/_5$ obszaru przy racyonalnem gospodarstwie może iść pod zasiew pszenicy. Gatunki ziarna uprawiane: przeważnie sandomierka, w mniejszej ilości kostromka i zelandzka. Tutejsze grunta żytnie co do gatunku swego są szczerkowate; słabsze grunta, lekkie, żytnie położone są w zachodniej części powiatu, gdzie mała część tylko nadaje się pod pszenicę. Grunta włościańskie w większych osadach w połowie obsiewane są żytem probstajnoskiem, t. z. trzcinowem a w połowie pszenicą; rośliny okopowe, a zwłaszcza buraki, plantuje całe powiśle dla cukrowni w pow. ciechanowskim i Duninowa w pow. gostyńskim. Nader urodzajnemi są ziemie w okolicach Płocka, przeszło 250 włók obejmujące, oraz w okolicach Wyszogrodu, które i dziś jeszcze, pomimo tak znacznego obniżenia szacunku ziemi, od 2500 do 3200 rs. za włókę są cenione. W innych miejscowościach powiatu, w majątkach zagospodarowanych, cena włóki waha się obecnie od 1200 do 1500 rs. Kultura ziemi znacznych postępów nie czyni; większość rolników, zwłaszcza włościanie, według starego zwyczaju, trzymają się uporczywie trzypolowego systemu. W niektórych tylko miejscowościach zaprowadzono 4-polowy system, a w bardzo niewielu znajdujemy gospodarstwa płodozmienne. Łąk w powiecie mało; siano w wielu miejscowościach jest nader poszukiwane; w znacznej mierze zastępuje je uprawa traw pastewnych. Dla tej głównie przyczyny słabo jest rozwinięta hodowla inwentarza; zarodowych stad i chlewni nie napotykamy tu wcale. Ziemi ornej należy do dworów 155,612 mr. (kl. 1-ej 25,052 mr., 2-ej 83,418 mr., 3-ej 528 mr., 4-ej 8140 mr. i 5-ej 38,494 mr.) na które przypada podatku gruntowego głównego i dodatkowego 52,848 rs. i 62,489 mr. do włościan (klasy 1-ej 5841 mr., 2-ej 44,624 mr., 3-ej 2940 mr. i 4-ej 9,094 mr.) opłacających 20,026 rs. gruntowego i dodatkowego podatku. Osad z serwitutami 3862, w tej liczbie tylko przy pastwiskach 1217, przy paśnikach i serwitutach leśnych 2603; z ogólnej liczby odseperowano: z paśników 142, z paśników i lasów 758. Majątki donacyjne zajmują 10,521 mr., a mianowicie: fol. Brwilno, Trzepowo, i Draganie (sukcesorów Fuhrmana) 2406 mr.; Kowale i Wierzbie (Berdiajewa) 583 mr.; Mąkolin (gen. Chomętowskiego) 2431 mr.; Aleksandrów (gen. Hagemeistra) 1000 mr.; Dochturówka (jen. Dochturowa) 1001 mr.; Górki (Nabokowa) 1003 mr.; Gotowcewo (r. t. senatora Gotowcewa) 515 mr.; Młodochowo (r. s. Grygoryewa) 686 mr.; Szebrug-Wrogocin (r. t. Perel) 946 mr. Leśnictwo rządowe P. złożone z jednej tylko straży P. obejmuje 2815 mr. lasu. Ciężary, jakie w r. 1886 ponosiły gminy na utrzymanie zarządów, szkół, sądów, wydatki specyalne oraz poczynione z uchwał gminnych wyniosły: Brwilno podatku 2787 rs. z 26,203 mr.; Bielino 1306 rs., z 8827 mr.; Rogozino 2079 rs., z 18,582 mr.; Majki 1133 rs., z 13,020 mr.; Lelice 1585 rs., z 8754 mr.; Kleniewo 2118 rs., z 18,047 mr.; Zągoty 1183 rs., z 12,586 mr.; Góra 1304 rs., z 8736 mr.; Starożreby 1380 rs., z 14,146 mr.; Drobin 2157 rs., z 12,832 mr.; Łubki 1334 rs., z 11,452 mr.; Kleniewo 2219 rs., z 15,000 mr.; Ramutówko 1279 rs., z 13,596 mr.; Rębowo 1072 rs., z 7571 mr.; Święcice 2018 rs., z 17,852 mr. Ogółem 24,950 rs., z 207,204 mr. W r. 1885 wysiano: ozimin 62,562 czetw. a zebrano 400,143 czetw.; jarzyn 40,716 czetw., zebrano 274,946 czetw., kartofli 61,504 cz., zebrano 320,184 cz. Zbiór oziminy przewyższa znacznie ilością zbiory pozostałych powiatów, najrozleglejszy nawet pow. lipnowski ustępuje mu pod tym względem; natomiast pow. płocki ustępuje co do ilości zbioru kartofli pow. lipnowskiemu i mławskiemu. Produkty ziemne w surowym stanie są podstawą bytu ludności i handlu. Zboże z powiatu głównie dowożone do Płocka, zkąd je drogą wodną kierują do Prus lub też dostawiają do Włocławka, zkąd idzie koleją do Austryi unikając opłaty cła; małoznaczna część jego koncentruje się w Wyszogrodzie. Tylko w wschodniej części powiatu sąsiadującej z pow. płońskim, idzie do stacyi dr. nadwiślańskiej. Rozwój przemysłu nader słaby. To samo można powiedzieć o przemyśle drobnym domowym u włościan. W powiecie prócz browaru pod Płockiem i małoznacznego w m. Wyszogrodzie nie ma ani jednej gorzelni lub browaru; młynów wodnych o 4-ch gankach 4, przy których 26 robot., a 220,000 rs. obrotu, drobniejszych młynów wodnych 26, wiatraków 119, z których każdy w przybliżeniu może mieć 3000 rs. obrotu; olejarni 9 z produkcyą 16,000 rs.; cegielni 18 z prod. 130,000 rs. i fabryk kafli 2 z prod. 12000 rs.; zakładów handlowych i tych przemysłowych, w których więcej niż 2 pracowników 345. Produkcyą fabryczną w powiecie płockim wraz z mtem Płockiem obliczać można na 740,000 rs., co stanowi $^1/_8$ część ogółu produkcyi gubernii. Wyrazem oświaty

powiatu, wyłączając z rachunku zakłady naukowe w Płocku, są następne cyfry: 33 szkół początkowych gminnych i wiejskich z 2710 uczących się, 3 kantoraty ewangielickie z 76 ucz. i w m. Wyszogrodzie: 2-klas. szkoła męzka z 80 ucz., 1-klas. żeń. z 67 ucz., jedna wspólna w której 14 chłop. i 10 dziew. i niedzielno-rzemieślnicza a w niej 22 ucz. (co do szkół żydowskich brak ścisłych danych) ogółem 1767 chłopców i 943 dziewczyn, co do wyznań: 1957 katol., 69 praw., 365 ewang. i 319 żyd., co w zestawieniu z ogółem 16,944 uczniów w gubernii przedstawia $^1/_7$. Kasy oszczędności gminne istnieją w gminach: Brwilno, Drobin, Święcice, Rogozino, Ramutówko, Zągoty, Lelice, Mąkolin i Kleniewo. Trzy pierwsze utworzone z procentów od funduszów skarbowych posiadają 2645 rs., dwie zaś ostatnie otwarte z funduszów gminnych i posiadają 852 rs., łącznie 7381 rs., oprócz 28,159 rs. prywatnych kapitałów wkładowych. Z kas tych użytkować mogą włościanie danej gminy i jej bezrolni mieszkańcy. Wysokość pożyczki udzielanej na 1 mr. ziemi oznaczona w pow. płockim najwyższa, to jest 8 rs. 50 kop. Pod względem kościelnym dekanat płocki dyec. płockiej składa się z 33 parafii: Biała, Bielsk, Blichowo, Bodzanów, Bonisław, Brwilno, Bulkowo, Ciachcin, Daniszewo, Drobin, Góra, Imielnica, Kobylniki, Łęg, Łętowo, Miszewo Murowane, Miszewo Strzałkowskie, Orszymowo, Pilichowo, Płock, Proboszczowice, Radzanowo, Rogotworsk, Sikorz, Słupia, Słupno, Starożreby, Święcienice, Trzepowo, Woźniki, Wyszogród, Zagroba i Zakrzewo. Pod względem sądowym powiat stanowi 2 okręgi sądów pokoju dla Płocka: jeden dla Wyszogrodu i 4 okręgi sądów gminnych we wsiach: Niegłosy, Bielsk, Góra i Bodzanów. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 15 gmin: Zągoty (28 wsi i osad), Kleniewo (31), Lelice (18), Majki (33), Góra (24), Drobin (31), Łubki (24), Starożreby (30), Mąkolin (23), Ramutówko (28), Rębowo (16), Święcice (33), Brwilno (20) i Rogozino (34). Prócz tego są w powiecie dwa miasta: Płock i Wyszogród (218 dm. i 4300 mk.) i trzy osady: Drobin (112 dm. i 2415 mk.), Bielsk (92 dm. i 810 mk.) i Bodzanów (85 dm. i 1071 mk.).

Płocka gubernia utworzona została z dawniejszej gubernii t. n., której część (pow. ostrołęcki i pułtuski) weszła w 1867 r. wskład nowo utworzonej gub. łomżyńskiej. Zajmuje ona zachodnio-północną część królestwa polskiego, i obejmuje 197·55 mil kwadr., t. j. 9558·4 wiorst al. 10,187·7 klm. kwadr. Południową i południ.-zach. granicę gubernii stanowi Wisła, oddzielająca ją od gub. warszawskiej, ciągnącej się wzdłuż przeciwległego (lewego) brzegu tej rzeki. Od zachodu i północy graniczy gub. z Prusami (zachodnie i wschodnie Prussy), od których odgranicza na przestrzeni od Lubicza do ujścia Rypienicy rz. Drwęca. Od wschodu przytyka do gub. łomżyńskiej (pow. ostrołęcki, makowski, pułtuski). O układzie geologicznym tego obszaru niemamy dotąd wiadomości. Na mapie Puscha (Pam. Fizyogr., t. I), oznaczoną jest tylko wzdłuż brzegów Wisły formacya węgla brunatnego, której istnienie stwierdziły odkrycia pokładów tego węgla. Taż sama formacya zaznaczoną jest w półn. części gubernii w pasie między Mławą a Kolnem. Co do układu powierzchni, to przedstawia się obszar zajmowany przez gubernią, w ogólnym zarysie, jako równina pochylająca się od wyżyny pojezierza baltyckiego ku Wiśle i Narwi, od północy i płn.-zachodu ku wschodowi i płd.-wschodowi. Przy szczegółowszem rozpatrzeniu się odróżnimy tu kilka odrębnych części. W północnej części gubernii spotykamy się z odnogą wyżyny baltyckiej, zajmującą półn.-wschodnią i wschodnią część pow. mławskiego, większą połowę (zachodnią) pow. przasnyskiego i część pow. ciechanowskiego. Chorzele, Mława, Ciechanów mieszczą się na stokach tego tarasu i oznaczają w przybliżeniu jego krańcowe punkty. Taras ten, wzniesiony średnio 500 st. npm. i poprzerzynany licznemi zagłębieniami błotnistemi, dźwiga na sobie drugi taras, wzniesiony 1000 do 1150 stóp. To drugie piętro wyżyny przedstawia się w półn. części jako błotnista kotlina, zamknięta dokoła wysokimi brzegami i stanowiąca kiedyś dno rozległego jeziora, którego wody spłynęły korytem rzeki Orzyc, mającej tu swój początek. Kotlina ta znana jest jako błota Niemyje. Wyniosłe krawędzie otaczającej ją wyżyny sięgają koło Rud Szydłowskich (na prawo od drogi z Nosarzewa do Szydłowa) do 1150 st. npm.; inne punkty nadbrzeżne, jak Dębsk, Wola Dębska, mają do 1050 st. Ten wyniosły taras ciągnie się dalej jeszcze ku południowi na Stupsk i Krośnice (1033 st.) i dopiero w pobliżu Ciechanowa (w stronie zach.-półn.) obniża się szybko do 400 stóp. Rzeka Orzyc okrąża wielkim łukiem tę wyżynę, uprowadzając przez prawoboczne dopływy jej wody a Łydynia, biorąca początek w południ. części tegoż wyniosłego tarasu, z którego wypływa Orzyc, zaznacza w dolnym swym biegu jego południowo-zachodnią granicę w okolicy Ciechanowa. Niższe piętro tej wyżyny rozciąga się jako pagórkowata, piaszczysta, nieżyzna równina wzdłuż granicy pruskiej w północnej i półn.-wschodniej części pow. mławskiego i wschodniej części pow. przasnyskiego. Środkowa część obszaru gubernii, zawarta między rzekami: Wkrą i Skrwą (od zachodu), przedstawia równinę lekko pochylającą się w kie-

runku południ. ku Wiśle i mającą w swej krawędzi nad doliną Wisły 350 do 380 st. wznies., podczas gdy wznies. środkowej i północnej części dochodzi do 400 i 420 stóp. Śród tej równiny występują nieznaczne tarasy w okolicy Płocka i na północ od Wyszogrodu i Czerwińska, sięgające 420 do 500 stóp. Dolina Wisły od Wyszogrodu rozszerza się coraz więcej i i ciągnie się pasem o kilkowiorstowej szerokości aż pod Płock nieledwie, gdzie znowu środkowa wyżyna przybliża się do koryta Wisły. Dolina ta wznosi się 215 st. i więcej, podczas gdy poziom Wisły przy ujściu Skrwy, naprzeciw Duninowa, ma 168 st. Ten środkowy obszar gubernii, obejmujący pow. sierpecki, płocki i płoński, posiada glebę gliniasto-piaszczystą, średnio urodzajną. Położony po obu stronach dawnego traktu handlowego, idącego od Wisły do Bałtyku (Płock, Mława), zaludnił się za sprawą zarówno biskupów płockich, posiadających tu rozległe dobra, i klasztorów (jak Czerwińsk) jak też i staraniem książąt, ściągających do leśnych obszarów rolniczą ludność. Część zachodnią i północno-zachodnią zajmują dwa powiaty: lipnowski i rypiński, stanowiące dawniej głośną w dziejach ziemię Dobrzyńską. Obszar ten zamknięty między Wisłą a dwoma jej dopływami Skrwą i Drwęcą, przedstawia dalszy ciąg pojezierza wielkopolskiego, które łączy z wyżyną pojezierza bałtyckiego. Dolina Wisły i stoki wyżyny spadające ku Wiśle tworzą pas szeroki do 9 wiorst, nieżyzny i mało zaludniony. Dalsze części obszaru przedstawiają równinę urozmaiconą falisto układającemi się wzniesieniami i licznemi kotlinami, istniejących lub zanikłych już jezior. Te liczne, łagodnie zagłębiające się kotliny i doliny, sprzyjały osadzaniu przez wody warstw urodzajnych, którym obszar ten zawdzięcza swą wyborną glebę, sprzyjającą rozwiniętej tu uprawie pszenicy i buraków cukrowych. W tych kotlinach również wytwarzały się pokłady torfów, użytkowanych obecnie. Te same warunki a zwłaszcza liczniejsze niż obecnie jeziora, zachęcały osadników i przyczyniły się zarówno do wczesnego zaludnienia jak i uporczywości z jaką Krzyżacy, poznawszy naturalne bogactwa ziemi, starali się utrzymać w swym ręku te obszary. Wycięcie lasów zmniejszyło obfitość wód i przyczyniło się do osuszenia jezior, pozamienianych na łąki i pola uprawne. W dorzeczu Drwęcy, pod Lelitowem, Sitnem, Piotrkowem, spotykamy wiele takich pojeziornych niewątpliwie dolin. Istniejące dotąd jeziora skupiają się przeważnie w wynioślejszych tarasach wyżyny, utrudniających odpływ wód i dostarczających z przechowanych dotąd lasów zasobu wody. Spotykamy je w środkowej części obszaru między Lipnem, Kikołem i Skępem, w pow. lipnowskiem i we wschodniej, lesistej, połowie pow. rypińskiego. W powiecie lipnowskim znajdują się jeziora: Ostrowickie 330 mr. pow., 30 st. gł.; Wielkie (przy Skępem) 200 mr. pow., 15 — 30 st. gł.; Tupadłowskie 120 mr. pow., 15 st. gł.; Trembińskie 90 mr. pow., 60 st. gł.; Wólczyńskie 90 mr. pow., 6 — 12 st. gł.; Łońskie 60 mr. pow., 30 st. gł.; Swięte 60 mr. pow., 7 st. gł.; Rudniewskie 50 mr. pow., 24 st. gł.; Ossowskie 30 mr. pow., 80 st. gł.; Witkowskie 60 mr. pow., 12 st. gł; w pow. rypińskim: Urszulewskie 549 mr. pow., 80 st. gł.; Skrwilno 540 mr. pow., 10 st. gł.; Blizno 161 mr. pow., 18 st. gł.; Lipiec 100 mr. pow., 36 st. gł.; Ugoszcz 100 mr. pow., 16 st. gł. Oprócz rzeki Wisły, głównej arteryi spławnej, w gub. płockiej są następujące główniejsze rzeki: Narew, która wpada do Wisły przy twierdzy Nowogieorgiewsku i oddziela na przestrzeni 20 wiorst gub. płocką od gub. warszawskiej; Wkra lub Działdówka, płynie przez gubernią na przestrzeni 156 wiorst, wpadając przy wsi Pomiechowie do Narwi; Drwęca, na rozciągłości 50 wiorst, oddziela gub. płocką od granicy Prus, i Orzyc, który bierze swój początek w pow. przasnyskim i wpada do Narwi w gub. łomżyńskiej, płynąc na przestrzeni 62 wiorst. Gleba ziemi przedstawia wielką rozmaitość. Powiaty: płocki i płoński, uważane za najurodzajniejsze, mają grunt gliniasty, mocny, bielicowaty i ztąd $^3/_5$ obszaru roli ornej idzie pod uprawę pszenicy; pow. rypiński na $^2/_3$ obszaru ma dobre grunta, częścią gliniaste, częścią marglowe, a w $^1/_3$ piaski; w pow. lipnowskim połowa dobrych gruntów gliniastych marglowatych a zwłaszcza w okolicach Dobrzynia i w pasie koło Lubicza, w $^1/_4$ piaski lotne w okolicach Lipna i Skępego i $^1/_4$ sapy. Pow. mławski obfituje w łąki; sierpecki w $^1/_4$ ma glebę bielicowatą, zresztą piaski, sapy i szczerki, przeważnie obsiewane żytem; pow. ciechanowski ma wpołowie ciężkie iły czarne, zresztą sap i piasek. Stosunkowo gorsze grunta posiada pow. przasnyski. Całe powiśle, od Szpetala do Zakroczymia, bogate w grunta iłowate i czarnoziem, oraz ciechanowskie uprawiają buraki cukrowe. W 1886 r. wysiano w całej gubernii: ozimin 298,815 czetw. (cztw.=1·845 korca), zebrano 1,906,205 cz.; jarzyn wys. 230,748 cz., zebr. 1,305,827 cz.; kartofli wysadz. 493,800 cz., zebr. 2,557,226 cz. Z powyższej ilości, mniej więcej $^2/_5$ używane są na wyżywienie ludności oraz na zasiewy i potrzeby gorzelni, pozostałe zaś $^3/_5$ przedstawiają ilość ziarna wywożonego. Siana i traw pastewnych (koniczyna, rajgras, lucerna) przy miernym stosunkowo urodzaju zebrano z całego obszaru gubernii 5,239,439 pudów, która to ilość, za wyłączeniem 30 000 pudów, zużytkowaną została na potrzeby miej-

scowe. Biorąc cenę średnią 40 kop. za pud., siano to miało wartości 2,055,773 rs. W ogóle łąki naturalne zajmują coraz mniejszą część obszaru, gdyż, gdzie tylko jestto możebnem, zamieniane są na grunta orne. Stosunkowo bogatszymi w dwukośne łąki są powiaty: mławski i przasnyski. W mławskim ostatniemi czasy dokonywa się pomyślnie osuszanie bagnistych obszarów. Chów koni i bydła w niektórych tylko powiatach, gdzie jest obfitość łąk, rozwijać się może; brzegi Wkry, która przerzyna pow. mławski, okolice Bieżunia, Szreńska i Kuczborka posiadają stosunkowo większą ilość łąk; jednakże nie spotykamy tam ani znaczniejszych stad bydła, ani koni. W blizkości miast, gdzie prowadzi się gospodarstwo nabiałowe, bydło holenderskie ma przewagę, gdzie zaś chodzi głównie o wychów wołów, produkcya mleka prowadzoną jest w granicach potrzeb domowych. Po większej części rolnicy nie mają żadnego w hodowli wytkniętego celu i tylko w lepszych gospodarstwach hodują bydło szwajcarskie. Co do owiec to dwory hodują przeważnie angielskie rasowe, włościanie—dawną rasę polską. Ogólna liczba rogatego bydła dosięga 260,000 sztuk. Rozwój innych gałęzi przemysłu rolnego, jako to: uprawa lnu, konopi, chmielu, gospodarstwo nabiałowe i t. p., nie ma obecnie warunków szerszego rozwoju. Jedno pszczolnictwo w kilku miejscowościach pow. ciechanowskiego stanowi drobne źródło dochodów. Z obszaru gubernii, według wykazów urzędowych, większa część przypada na ziemię orną, t. j. 582,822 dziesięcin; łąki zajmują 100,117 dz., pod drogami, rzekami i błotami 47,400 dz., pod wygonami 34,777, pod budowlami 32,000 dz., zaroślami i krzakami 27,849 dz., nieużytków 17,003 dz. Pozostałe 107,553 dz. pokrywają lasy, zajmujące $^1/_9$ obszaru. Taki stosunek zalesienia stawia gub. płocką na jednem z ostatnich miejsc w królestwie polskiem. Główniejsze przestrzenie nielicznych w gub. lasów prywatnych rozciągają się dość wązkim szlakiem od prawego brzegu Wisły w pow. lipnowskim ku półn.-wschodowi, ponad granicą pruską, obejmując okolice Bieżunia, Mławy i Przasnysza, i łączą się w niektórych miejscach z lasami rządowymi. Do większych jeszcze obszarów prywatnych lasów należą pomiędzy innymi lasy skępskie, około 700 włók obejmujące, lasy okalewskie, skrwileńskie, wolskie, kikolskie, czermińskie, drążdżewskie, opinogórskie, dłuskie i inne. Większa część tych lasów jest nieurządzoną i poddana eksploatacyi nieprawidłowej, szybkim krokiem prowadzi do zupełnego wyniszczenia. Na wyróżnienie zasługują tu: leśnictwo przasnyskie, obszar lasów dłuskich, oraz lasy hr. Krasińskich w ciechanowskiem. Wszędzie przeważają lasy iglaste, już to czyste, albo podszyte, lub przetknięte dębem, grabem, brzozą, osiką i t. p. Drzewostany przeważnie liściaste na bardzo nieznacznych rozciągają się przestrzeniach. W tych ostatnich największą przestrzeń pokrywa olsza czarna (alnus glutinosa), rosnąca na moczarach i bagnach niezdatnych pod inną kulturę. Lasy rządowe dzielą się na 4 leśnictwa: płockie, lipnowskie, przasnyskie i zakroczymskie, a prócz tego jeden ogólny zarząd lasów miejskich: Mławy, Zakroczymia, Raciąża i Rypina. Cały handel i przemysł gubernii oparty jest na produkcyi rolnej. Dla stosunków handlowych z zagranicą służy 9 pogranicznych urzędów celnych: 1 komora 1-ej klasy w Mławie, 3 komory 3-ej klasy w Lubiczu, Zieluniu i Dobrzyniu nad Drwęcą oraz 5 przykomórków: chorzelski, pepłowski, mławski, osiecki i janowski. Wartości przywozu i wywozu z gub. płockiej nie wykazują sprawozdania urzędowe, ponieważ na komorach nie wyróżniają miejsc, z których pochodzą wywożone przedmioty, lecz podają ryczałtową sumę wywozu. Głównymi przedmiotami wywozu są nieprzerobione płody ziemne. Handel zbożem do niedawnego czasu skoncentrowany głównie w Płocku i drogą wodną kierowany, obecnie po przeprowadzeniu kolei nadwiślańskiej w znacznej części zwrócił się na Mławę. Po zbożu najwięcej wywozi się wełny, bydła i drzewa. Przedmiotami przywozu są: towary kolonialne, tkaniny, żelazo i skóry. Przemytnictwo, przeważnie okowity, kwitnie w pow. rypińskim i mławskim. Obecny stan przemysłu fabrycznego gubernii przedstawiają następujące cyfry: 18 gorzelni, z produkcyą 792,958 rs.; 3 cukrownie, z prod. 1,577,560 rs.; 27 browarów i miodosytni, z prod. 353,215 rs.; 2 fabryki żelaza (hamernie), z prod. 197,500 rs.; 89 cegielni, z prod. 432,097 rs.; 26 tartaków, z prod. 237,288 rs.; 25 młynów wodnych, z prod. 160,060 rs.; 4 młynów parowych, z prod. 74,000 rs., 600 wiatraków, z prod. 1,200,000 rs.; 6 fabryk mydła i świec, z prod. 31,636 rs.; 26 garbarni, z prod. 31,853 rs.; 2 fabryki zapałek, z prod. 28,600 rs.; 2 fabryki narzędzi rolniczych, z prod. 135,000 rs.; 4 odlewnie żelaza, z prod. 11,540 rs.; 2 huty szklanne, z prod. 12,000 rs.; 3 fabryki krochmalu, z prod. 9,690 rs; 1 fabryka wyrobów cementowych, z prod. 6,000 rs.; 28 olejarni, z prod. 13,137 rs.; 9 fabryk octu, z prod. 4,620 rs.; 4 fabryki kafli, z prod. 8,200 rs.; 3 smolarnie, z prod. 773 rs.; fabryka papieru (małoznaczna), z prod. 1,500 rs.; razem 885 zakładów przemysłowych i fabryk, z prod. 5,319,226 rs., przy 3,443 roboczych rąk. W gorzelniach wypędzono ogółem 18,435,604° okowity. Gorzelnie, browary i miodosytnie, z nielicznemi wyjątkami, prowadzone są dotąd na małą ska-

lę. Jednakże od czasu podniesienia akcyzy na spirytus i piwo, gałęź ta przemysłu rolnego coraz bardziej przybiera charakter fabrycznej produkcyi, gdy dotąd była tylko pomocniczą gałęzią gospodarstwa rolnego. Przodujące miejsce w przemyśle fabrycznym zajmują trzy akcyjne cukrownie w pow. ciechanowskim: „Ciechanów,“ z prod. roczną 377,560 rs., zatrudnia od 170 do 380 robotników; „Izabelin,“ z prod. 400,000 rs., robot. 305; „Krasiniec,“ z prod. 800,000 rs., zatrudnia do 450 robot. Wartość produkcyi wymienionych cukrowni wynosi 1,577,560 rs. (332,640 pud. cukru). Fabryki te zatrudniają łącznie z administracyą 1,130 osób, zapłaciły zaś akcyzy 197,092 rs. W „Krasińcu“ zaprowadzono oświetlenie elektryczne, „Ciechanów“ zaś połączony jest drutem telegraficznym ze stacyą kolei nadwiślańskiej tejże nazwy. Do ważniejszych zaliczyć także można: 2 fabryki narzędzi rolniczych w Płocku, browary w Maszewie pod Płockiem, oraz fabrykę odlewów żelaznych w pow. płońskim, w miejscowości zwan. Myza, prowadzoną od r. 1861, wyrabiającą specyalnie przyrządy i pociski artyleryjskie. Wartość wyrobów fabryki dochodzi do 250,000 rs., ludzi pracuje 155; w bieżącym roku dla braku obstalunków fabryka zawiesiła czynności. W r. 1886 wykupiono świadectw i biletów handlowych za 79,284 rs. (łącznie z 5000 rs. nowo ustanowionej opłaty rozkładowej od gildyjnych przedsiębierstw handlowych), w tej liczbie: świadectw I-ej gildyi 15, 2-ej gildyi kl. 4-ej 87, kl. 5-ej 249; świadectw na handel detaliczny w miejscowościach kl. 4-ej 530, kl. 5-ej 2036; na handel rozwozowy 9, na handel kramarski 51; przemysłowych świadectw 1-go rzędu kl. 5-ej 4, 2-go rzędu kl. 4 i 5-ej 485; świadectw bezpłatnych 194. Oprócz tego wykupiono biletów: 1-ej gildyi 38, 2-ej gildyi 4-ej kl. 98, 5-ej kl. 300; handlu drobnego 4-ej kl. 684 i 5-ej kl. 1592. Ogół produkcyi przemysłowo-fabrycznej wyniósł 5,319,226 rs. przy udziale 3540 robotników, w tej liczbie 77 cudzoziemców. Z przemysłu drobnego garncarstwo znacznie jest rozpowszechnione we wszystkich prawie powiatach; mieszkańcy Ciechanowa w piecach prostej konstrukcyi produkują rocznie wyrobów tego rodzaju za 40,000 rs. Również w pow. ciechanowskim, więcej niżeli w pozostałych powiatach, znajdujemy kołodziejów których wyroby warte są około 15,000 rs. Nadto w pow. płońskim i ciechanowskim znacznie rozwinięte jest bednarstwo (12,000); w mławskim widocznej przewagi nie ma żadne rzemiosło: wartość wyrobów bednarskich, stolarskich i garncarskich, razem wziętych obliczono tam w stosunku 6000 rs. Jarmarków w gubernii odbywa się przez rok 181, lecz ruch handlowy bywa bardzo słaby; nawet 4-dniowy jarmark w Płocku na św. Michał, przed kilku laty ustanowiony, nie przedstawia ważniejszych obrotów handlowych. Co do rozdziału własności gruntowej, to ziemie dworskie zajmują w powiecie płockim 155,612 a włościańskie 62,489 mr.; w pow. płońskim ziemie dwor. 150,327 i włośc. 71,562 mr.; w pow. lipnowskim dwor. 170,105, włośc. 86,403 mr.; w pow. rypińskim dwor. 138,384 i włośc. 69,895 mr.; w pow. mławskim dwor. 166,594 i włośc. 68,280 mr.; w pow. sierpeckim dwor. 128,601 i włośc. 51,293 mr.; w powiecie przasnyskim dwor. 94,542 i włośc. 63,674 mr. i w pow. ciechanowskim ziemie dwor. 156,037 i włośc. 51,349 mr.; ogółem 1,160,202 mr. ziemi dworskiej i 524,945 mr. ziemi włościańskiej. W gubernii przeważają majątki średniej wielkości; własności drobne przeważają w pow. mławskim, wielkie w pow. lipnowskim. Do najrozleglejszych zaliczają się: Chełmica z obszarem 9014 mr., oprócz służebności, Skępe (14 folw.) 7,995 mr. i Zbójno 2,939 mr., wszystkie w pow. lipnowskim. Majątków obciążonych pożyczką Towarzystwa kredyt. jest w gubernii 1138, na których ciąży pożyczki 12,589,950 rs. (seryi 1-ej 5,380,450, 2-ej 946,150, 3-ej 1,441,950, 4-ej 500,000 i 5-ej 4,321,200 rs.). Pożyczek na sumę od 100 do 1000 rs. udzielono 14, od 1000 do 5000 rs. 339, od 5000 do 10,000 rs. 324, od 10,000 do 20,000 rs. 301, od 20,000 do 40,000 rs. 139, od 40,000 do 60,000 rs. 12, od 60,000 do 80,000 rs. 2, 1 pożyczka na 90,000 rs. i 1 na 100,000 rs. Oprócz tego zastawionych było 21 osad włościańskich na sumę 58,400 rs. Państwowych podatków gubernia opłaca rocznie 704,903 rs., a mianowicie: dworskiego gruntowego głównego 210,775 rs., dodatkowego 96,321 rs., podymnego z budowli dworskich 89,871, głównego gruntowego z osad 3785 rs., dodatkowego 1801 rs., podymnego 105,883 rs., głównego gruntowego włościańskiego 102,048 rs., dodatkowego 50,117 rs., podymnego z miast 33,213 rs., kontyngensu liwerunkowego 978 rs., składki transportowej 8487 rs., opłaty od ubezpieczeń nieruchomości (przewyższających wartość 5000 rs.) 1618 rs. Akcyzy od trunków zapłacono 681,980 rs., od tytuniu 8127 rs. i od cukru 197,092 rs., razem 887,199 rs. Specyalnych podatków gubernia winna opłacić: *a*) od ubezpieczeń rs. 271,185, przypadających od sumy szacunk. 31,651,626 rs. ze wszystkich zabezpieczonych zubudowań. Szkody przez pożary zrządzone, w asekurowanych i nieasekurowanych budowlach obliczone w 1866 r. na 696,915 rs. Zapłacono tytułem strat pogorzelowych 257,792 rs. Bydło, w ilości 243,680 sztuk, ubezpieczone było na sumę 84,581 rs., za rzeź zaś podległego epidemiom wypłacono 1971 rs.. *b*) Podatku dro-

gowego powinno było wpłynąć 87,980 rs., oprócz 4,354 rs. zaległości i c) podatku kwaterunkowego: z zaległości 23,814 rs., z rozkładu bieżącego 59,312 rs. Ludność gubernii w 1886 r. wynosiła stałych mieszkańców łącznie z 3-ma pułkami wojska 574,132 osób, w tej liczbie 264,670 mężczyzn i 309,462 kobiet, co czyni 3060 mk. na milę kw. Według powiatów ludność rozkłada się tak: najludniejszy pow. lipnowski ma przeszło 80,000 mk., na płocki (bez miasta), mławski i płoński po 70,000, ciechanowski i rypiński blisko po 66,000, sierpecki 64,000 i na przasnyski najmniej ludny 60,700. Według stanów było: szlachty dziedzicznej 5865, osobistej 1366, księży świeckich 230, zakonników 17, zakonnic 30, dziedzicznych honorowych obywateli 9, mieszczan 97,747, kupców 3,314, włościan 400,009, kolonistów 16,439, szlachty cząstkowej 31,359, żołnierzy dymisyonowanych i rezerwistów 18,682, cudzoziemców 862. Podług wyznań było: katol. 465,761, prawosł. 1512, protest. 38,726, baptystów 563, menonitów 264, żydów 68,349. Urodziło się płci męz. 11,781, żeńs. 11,713 oraz dzieci nieprawych płci obojga 909, razem 24,403; zmarło 17,171 osób. Związków małżeńskich zawarto 4807. Zarządy wojskowe z liczby 6480 popisowych wybrały 1734 rekrutów (3 Rossyan, 1407 Polaków, 124 Niemców, 200 żydów), w liczbie których było 343 umiejących czytać i pisać lub tylko czytać, nieumiejących czytać było 1391. Stan oświaty przedstawia bardzo ubogie dane: na 574,132 mk. było 285 zakładów naukowych, w których pobierało naukę 16,944 uczniów (10,435 chłopców i 6509 dziewczyn), tak że w przybliżeniu 1 uczeń przypada na 33 mk. W ogólności, stosunek uczących się do cyfry ludności zmniejsza się stale od 10 lat. Gimnazyum męzkie liczyło 515 uczniów, gimn. żeńskie wraz ze szkołą przygotowawczą 268, seminaryum nauczycieli wiejskich w Wymyślinie 80 uczniów, przy nim szkoła wzorowa 44; szkółek elementarnych 233 (2-klas. 10 i 1-klas. 223), z których miejskich 75 i gminnych 124 a w nich kształcących się 13,389; 1 szkoła niedzielno-handlowa 15 ucz., 10 niedzielno-rzemieślniczych 531 ucz., 46 kantoratów przy kościołach ewangielickich 757 ucz., 9 szkółek żydowskich 3-ciorzędnych 423 ucz. Szkół prywatnych męz. 4, żeńs. 8, ogólnych 5, w tej liczbie: 6-klas. 1 (w Płocku, żeńs.); 4-klas. 4 (3 w P., z których 1 żeńs. i 1 w Lipnie męz. realna); 3-klas. 2 (1 w P. miejska męs. i 1 w Lipnie żeń.); 2-klas. 4 (w P., w Sierpcu, w Mławie i w Ciechanowie— wszystkie żeńskie). Szpitali liczy gubernia 6, z których 3 w P. i po jednym w Mławie, Przasnyszu i Lipnie. W szpitalach etatowych łóżek 185; leczyło się w przeciągu roku 2043 osób, z liczby których zmarło 175, co stanowi $8^1/_2$ %. W porównawczej statystyce śmiertelności szpitalnej w guberniach królestwa procent ten stawia gub. płocką na korzystniejszem miejscu. Szpitale posiadają własnych funduszów, bądź zdeponowanych w banku, bądź zabezpieczonych na majątkach 152,242 rs.; tytułem zapomogi od miast otrzymują 5325 rs., resztę utrzymania czerpią z 35-cio kop. opłat od chorych za pobyt dzienny, do której sumy szpitale z własnych funduszów dopłacają od 25—40 kop.; tylko osoby stanu wojskowego nie korzystają z tej ulgi. Za chorych, których niezamożność zaświadczą urzędy miejskie lub gminne, koszta lecznicze ponoszą miasta i gminy. Lekarzy w gubernii 45 (prócz wojskowych), felczerów 102, w tej liczbie 35 młodszych, akuszerek 27, babek wiejskich 24. Aptek 22: w Płocku 3 i po jednej w każdym z ośmiu powiatowych miast oraz w Zakroczymiu, Wyszogrodzie, Raciążu, Bielsku, Dobrzyniu nad Wisłą, Bodzanowie, Bieżuniu, Żurominie, Chorzelach, Drobinie, Szreńsku i w Nowem-mieście. Pod koniec 1886 r. istniały w gubernii: 1) 2 kasy oszczędności przy płockim i mławskim magistracie, z których pierwsza liczyła 1588 uczestników, posiadających 56,835 rs. kapitału dającego 4%; 2) 4 kasy zaliczkowo-wkładowe: przy rządzie gubernialnym, izbie skarbowej, komisyi włościańskiej i gimnazyum męzkiem. Kapitał obrotowy 1-ej z nich przenosi rs. 10000; 2-giej nie dochodzi 17,000 a 3-ciej rs. 6,000; 3) kasa oszczędności przy oddziale banku państwa, w której 230 uczestników w pierwszem półroczu istnienia kasy (utworzonej w marcu 1886 r.) posiadało przeszło 50,000 rs. i 4) 77 gminnych kas zaliczkowo-wkładowych w 110 gminach, których zasoby pieniężne wynosiły 62,000 rs. W pow. lipnowskim 9 kas, z kapitałem 9585 rs.; mławskim 10 kas, z kap. 6719 rs.; płockim 9 kas, z kap. 7383 rs.: płońskim 11 kas, z kap. 11,387 rs.; przasnyskim 8 kas, z kap. 9,499 rs.; rypińskim 10 kas, z kap. 7,273 rs.; sierpeckim 11 kas, z kap. 4782 rs.; ciechanowskim 9 kas, z kap. 5422 rs. Prawo pożyczki, niewiększej wszakże nad 200 rs., przysługuje wszystkim włościanom, zamieszkałym w obrębie gminy i posiadającym własność nieruchomą w gruntach, lub w budowlach, jak również bezrolnym, zaliczonym do rzędu robotników wiejskich, a także należącym do szlachty niewylegitymowanej lub wylegitymowenej, a posiadającej nie więcej jak 60 mr. Bezrolni otrzymują pożyczki za poręczeniem dwóch odpowiedzialnych gospodarzy. Pożyczka wydaje się na termin od 1 do 12 miesięcy, przy odliczeniu z góry $^2/_3$% na miesiąc. Wkłady dają 6%. Wysokość pożyczki udzielonej na 1 mr.

ziemi, oznaczona w pow. płockim na rs. 8 kop. 50, w rypińskim rs. 7 kop. 75, w lipnowskim rs. 7 kop. 70, płońskim rs. 7 kop. 35, ciechanowskim rs. 6, przasnyskim rs. 5, sierpeckim rs. 4 kop. 25 i w mławskim rs. 3 kop. 75. Co do środków komunikacyjnych to gubernia płocka posiada komunikacyą kolejową na linii drogi nadwiślańskiej, przerzynającej powiaty: płoński, ciechanowski i mławski i posiadającej na obszarze gubernii ośm stacyi: Mława, Konopki, Ciechanów, Gąsocin, Swiercz, Nasielsk i Modlin. Drogę wodną stanowi Wisła, po której pomimo nieuregulowania koryta płyną zbożem ładowne berlinki i przepływa rocznie do Prus od 1000 do 2000 tratew; w r. 1886 spławiono 1600 tratew. Począwszy od 1885 r., z powodu konkurencyi dwóch przedsiębierców i obniżenia cen przejazdu wzmógł się ruch osobowy i przewóz towarów na drodze wodnej, tak że obecnie na obu torach: warszawsko-płockim i płocko-włocławskim kursuje po 6 statków. Traktów gubernialnych bitych 1-go rzędu, zbudowanych i utrzymywanych z opłat podatku drogowego, jest 464¾ wiorst. Trakty te łączą P. z miastami powiatowemi, z wyłączeniem m. Rypina. Wspomniane trakty noszą nazwy: *a*) płocko-warszawski, najgłówniejszy, długi 81½ w., na nim 5 stacyj pocztowych Starożreby, Płońsk, Zakroczym, Modlin i Nowydwór; bieg poczty na trakcie 2 razy tygodniowo; *b*) mławsko-królewiecki, długi 86½ w.; *c*) mławsko-pułtuski 51 w.; *d*) lipnowsko-włocławski 21 w.; *e*) bielsko-sierpecki 22 w.; *f*) płocko-rypiński 24½ w., ze stacyami: Dobrzyń nad Wisłą, Lipno, Zbójno, Rypin; *g*) sierpecko-lipnowski 19 w., oraz od m. Ciechanowa do stacyi kolei 1 w. 189 sąż. i z m. Mławy do stacyi kolei 2 w. 100 sąż. Na utrzymanie tych traktów asygnowano w 1885 r. 47,769 rs. Trakty powiatowe i pozostałe zwykłe drogi liczą 1493½ w., a w tem 150½ w. szosy 2-go rzędu i 1333 w. zwyczajnych dróg. Urzędów (kantorów) pocztowo-telegraficznych jest 5 w gubernii (w Płocku 3 klasy, w Mławie 5-ej kl., w Przasnyszu, Lipnie i Ciechanowie 6-ej kl.); oddziałów poczt.-telegr. 7 (w Płońsku, Sierpcu, Rypinie, Lubiczu, Zakroczymiu tylko poczt., Dobrzyniu n. W. i Modlinie tylko telegr.); stacyi pocztowych 11 (w Wyszogrodzie, Raciążu, Bielsku, Bodzanowie, Bieżuniu, Szreńsku, Strzegowie, Zbójnie, Starożrebach, Chorzelach i Dobrzyniu nad Drwęcą. Pod względem kościelnym dyecezya płocka obejmuje 12 dekanatów (8 w gub. płockiej i 4 w gub. łomżyńskiej): ciechanowski (20 parafii), lipnowski (30), mławski (22), płoński (26), przasnyski (13), rypiński (17), sierpecki (18), ostrołęcki zaś (12), ostrowski (15), makowski (11) i pułtuski (20) w obrębie gub. łomżyńskiej. Konsystorzy dwa: płocki i pułtuski; ostatni stanowi zarząd 4 dekanatów położonych w gub. łomżyńskiej. W dyecezyi znajduje się 1 kościół katedralny, kolegialny (w Pułtusku), 234 kościołów parafialnych, 32 filialnych, 65 kaplic publicznych; klasztory: oo. kapucynów w Zakroczymiu (zakonników 8), oo. karmelitów we wsi Obory w pow. rypińskim (zakon. 7), siostr benedyktynek w Sierpcu (zakonnic 10), sióstr norbertanek w Czerwińsku (zakonnic 10) i felicyanek w Przasnyszu (zakonnic 11); seminaryum 1 w Płocku (alumnów 120). Księży świeckich 294, zakonników 25, braci zakonnych 3, zakonnic i sióstr miłosierdzia 41, ludności katolickiej 688,656. Ludność prawosławna należy do dyecezyi chełmsko-warszawskiej i tworzy 4 parafie: płocką, mławską, płońską i nowo-aleksandryjską, w których znajdują się 4 cerkwie. Kościołów ewangielickich w gubernii 7; synagog 29, domów modlitwy żydow. 118, do których należy 27 okręgów bożniczych a sprawuje obrządki 28 rabinów i kilku podrabinów. Pod względem sądowym gubernia dzieli się na dwa okręgi zjazdów sędziów pokoju: w Płocku (gdzie i sąd okręgowy) i Mławie. Do I-go okręgu należą pow. płocki, obejmujący 4 sądy gminne: we wsi Niegłosach, w m. Bielsku, we wsi Góra i w m. Bodzanowie; pow. sierpecki, obejmujący 3 sądy gminne: we wsi Żytowie, w m. Bieżuniu i w m. Raciążu; pow. lipnowski, obejmujący 5 sądów gminnych: we wsi Czernikowie, w os. Bobrownikach, we wsi Czarne, w Skępem i we wsi Płonne; pow. rypiński, obejmujący 5 sądów gminnych: w m. Dobrzyniu nad Drwęcą i we wsiach Strzygi, Okalewie, Niedrożu i Gujsku. Do II-go okręgu należą: pow. mławski, sądy: w os. Kuczborku, w os. Szreńsku, we wsi Żurominku i we wsi Wieczfnia-Kościelna; pow. ciechanowski, sądy we wsiach: Zeńboku, Opinogórze, Gumowie i Sońsku; pow. płoński, sądy we wsiach: Baboszewie, Potyrach, Gałachach i w os. Sochocinie; pow. przasnyski, sądy: w m. Przasnyszu, we wsiach Dzierzgowie i Jednorożcu i w os. Chorzelach. Adwokatów przysięgłych w gubernii 14, z których 13 zamieszkuje w Płocku i 1 w Mławie, pomocników adwokatów przysięgłych 3, adwokat prywatny 1, obrońców prywatnych upoważnionych przez zjazdy sędziów pokoju 29. Rejentów przy hypotece sądu okręgowego 5, przy kancelaryach sędziów pokoju 21. Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 8 powiatów, 110 gmin, 11 miast i 18 osad. Pow. płocki ma 15 gmin: Brwilno, Bielino, Góra, Drobin, Zongoty, Kleniewo, Lelice, Łubki, Majki, Mąkolin, Ramutówko, Rembowo, Rogozino, Swięcice i Starożreby. Pow. płoński 15 gmin: Błędówko, Wójty-Zamo-

ście, Wychodź, Dziektarzewo, Załuski, Kuchary, Modzele, Naruszewo, Pomiechowo, Sarbiewo, Sarnowo, Sielec, Sochocin, Strożęcin i Szumlin. Pow. przasnyski 9 gmin: Baranowo. Bugzy-Płoskie, Dzierżgowo, Jednorożec, Zaremby, Karwacz, Krzynowłoga-Wielka, Krzynowłoga-Mała, Chojnowo. Pow. sierpecki 12 gmin: Borkowo, Bieżuń, Białyszewo, Gradzanowo, Gutkowo, Żuromin, Koziebrody, Kossemin, Lisewo, Raciąż, Rościszewo i Stawiszyn. Pow. mławski 14 gmin: Dębsk, Dąbrowa, Zielona, Zieluń, Kosiny-Stare, Mława, Mostowo, Niechłonin, Ratowo, Rozwozin, Stupsk, Turza, Unierzysz i Szczepkowo. Pow. rypiński 15 gmin: Gujsk, Żałe, Wompielsk, Dzierżno, Okalewo, Osiek, Płonne, Pręczki, Rogowo, Skrwilno, Sokołowo, Staro-Rypin, Chrostkowo, Czermin i Szczutowo. Pow. lipnowski 18 gmin: Bobrowniki, Brudzeń, Dobrzejewice, Kikoł, Kłokock, Łąkie, Mazowsze, Nowogród, Obrowo, Oleszno, Ossówka, Osiek, Skempe, Tłuchowo, Chalin, Czarne, Jastrzębiec i Szpetal. Pow. ciechanowski 10 gmin: Bartołdy, Gołymin, Grudusk, Zalesie, Młock, Nużewo, Ojrzeń, Sońsk, Regimin i Opinogóra. (Opis statystyczny powiatu i gubernii opracował *M. Kozarski*, fizyczną charakterystykę dodał *Br. Ch.*).

Płock Mały, ob. *Mały Płock*.

Płocka, ob. *Płoska*.

Płocochowo, wś, pow. pułtuski, gm. Kleszewo, par. Pułtusk. W 1827 r. było 34 dm., 236 mk. Dawne wójtostwo w P., mające 610 mr. obszaru, jest własnością szpitala św. Wincentego w Pułtusku.

Płoczki, grupa zabudowań w obr. gm. Górka Trzebionka, pow. chrzanowski. *Br. G.*

Płoda, rzeczka w pow. dzisieńskim, dopływ rz. Drujki, do której uchodzi pod wsią Drujka; przepływa pod zaśc. Dziewiele.

Płodownica, rzka w pow. przasnyskim, wypływa ze źródeł śród łąk na wschód wsi Żelaznej, płynie w kierunku południ.-wsch. przez wsie: Ziomek, Orzeł, Baranowo, Budne, Zimną Wodę i pod Olkową Kępą, wpada z prawego brzegu do Omulewa. Długa około 14 wiorst. Odprowadza wody leśnego obszaru zwanego Puszczą Płodownicką.

Płodownicka Puszcza, obszar lasów rządowych w pow. przasnyskim, gm. Baranowo nad brzegami rzeczki Płodownicy. W 1880 r. obszar ten obejmował 8225 mr.

Płoki, nazwa dawna pot. *Kozibród* al. *Jaworznik*. Sprostować tu należy, że wsi Psary, Mysłachowice i Płoki, w obrębie których wypływa pomieniony potok, leżą w pow. chrzanowskim a nie będzińskim, jak to mylnie podano w art. Jaworznik, t. III, str. 532. *Br. G.*

Płoki, wś, pow. chrzanowski, w okolicy podgórskiej (428 mt. npm.) i lesistej, w pobliżu granicy królestwa polskiego, u źródłowisk potoku, który pod nazwą Strumienia lub Kozibrodu uchodzi do Przemszy. Posiada kościół paraf. i szkołę ludową. Do wsi, otoczonej lasami szpilkowymi, prowadzi gościniec z Trzebini (6·5 klm.), łączący się drożynami gminnemi z gościńcami do Olkusza i Sławkowa w królestwie polskiem. Na północ od wsi, w miejscowości zwanej Cylinami, znajdują się kopalnie galmanu (A. i J. Schoenbergów). Wś ma 112 dm. i 509 mk. (244 męż., 265 kob.), z tych 500 rz.-kat. i 9 izrael. Z obszaru 1569 mr. należy 1035 do pos. więk. (Artura hr. Potockiego), mianowicie: 236 roli, 3 łąk, 74 pastw. i 722 lasu; pos. mn. ma 534 mr., z tych 492 roli, 7 łąk, 16 pastw. i 19 lasu. Gleba piaszczysta, w skałach zaś znajduje się wiele skamieniałych muszli słodkowodnych. Starożytna osada miała już za Długosza (L. B., I, 27 i II, 46) murowany kościół; była wtedy w połowie własnością Jędrzeja Tęczyńskiego a w połowie Jana Płockiego. Znajdował się wtenczas w kościele starożytny, obraz przechowany dotychczas, lecz tak okryty srebrnemi blachami, że nic o nim powiedzieć się nie da (por. Łepkowski, Rocznik tow. nauk. krak., 1861, str. 129). Według reg. pobor. pow. proszowskiego z 1490 r. wś kośc. Płoki miała $3^1/_2$ łana. Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś P., w par. Płoki, własność Floryana i Pawła Płockich, miała $2^1/_2$ łan. kmiec., 3 zagr. z rolą (A. Pawiński, Małop., str. 36, 433). Teraźniejszy kościół wybudowano około 1811 r., gdyż dawniejszy wraz z aktami pogorzał. Ów starożytny obraz M. Boskiej, czczony jest jako cudowny, stąd odpust d. 8 września ściąga tłumy pobożnych. Parafia (dek. nowogorski) obejmuje: Czyżówkę, Psary, Lgotę i część Ostrężnicy, z ogólną liczbą 2170 rz.-katol. i 89 izraelitów. Najbliżej leżą na płn.-zachód Czyżówka (4 klm.), na wschód Lgota (5 klm.), na płd.-zachód Myślachowice a na płd.-wschód Ostrężnica (6 klm.). *Mac.*

Płomiany, w dok. *Plonyani*, wś i fol. nad rz. Makowicą, pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Dobrzyń, odl. o 26 w. od Lipna, ma 16 dm., 217 mk. W 1883 r. fol. P. rozl. 559 mr.: gr. or. i ogr. 528 mr., łąk 11 mr., nieuż. 20 mr.; bud. mur. 10, z drzewa 12; płodozmian 13-o polowy. Wś P. os. 55, z gr. 173 mr. P. *Soczewka*, fol. nad rz. Wisłą, przyległy powyższej wsi, ma 44 mr. obszaru, 8 mk., młyn wodny. Na akcie przysięgi wykonanej przez miasto Dobrzyń królowi Władysławowi 1425 r. podpisany jest najpierwszy wójt miejski „Alexius de Plonyani“ (Kod. dypl. Muczk. i Rzyszcz., II, 403). Według reg. pobor. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 wś Płomiany, w par. Dobrzyń, własność Marcina Chełmickiego, no-

taryusza ziemi dobrzyńskiej, miała 13 poddanych na pół łanie, płacono poboru 3 zł. 18 gr. 1 solid (Pawiński, Wielkop., 271). W 1789 r. właścicielem P. był Onufry Chełmicki.

Płomiany 1.) wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski Bobrówka, o 2 w. od gminy, ma 6 dm. i 43 mk. katol. (7 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 11 dusz b. ludzi wolnych i 1 jednodworców); należy do dóbr wieliczkowskich, Wasilewskich. 2.) **P.-Borkowszczyzna**, zaśc. rząd., tamże, o 3 w. od Trok, ma 1 dm., 20 mk. katol. 3.) **P.**, zaśc., tamże, o 2 w. od Trok, 11 dm. i 2 mk. prawosł.

Płomienice, wś i fol., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Jeruzal, ma 83 mk., 265 mr. ziemi włośc. Fol. wchodzi w skład dóbr Łukowiec. W 1827 r. było 10 dm., 82 mk.

Płomikówko i *Płomikowo*, ob. *Płonkówko* i *Płonkowo*.

Płomniany (czy *Płompiany?*), wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Ostrowiec, o 15 w. od gminy a 46 w. od Wilna, ma 8 dm., 61 mk., w tej liczbie 23 prawosł. i 38 katol. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.); należy do dóbr Ostrowiec, Ołtarzewskich.

Płomnice *Stare* i *Nowe*, niem. *Plomnitz Alt* i *Neu*, 1421 r. *Plomnicz*, wś, pow wojerecki. W 1842 r. 142 dm., zamek od 1775 r. niezamieszkany, 707 mk. katol. (par. Kieslingswalde), dwa młyny wodne, warsztaty tkackie. Zamek i park należały do ks. Brunszwickiego. W 1754 r. dnia 14 lutego wojska pruskie odniosły tu zwycięstwo nad Austryakami. P. Nowe, kol., miała 45 dm., 193 mk. katol.

Płompiany, ob. *Płomniany*.

Płona al. *Płynna*, niem. *Ploene*, rzeka, prawy dopływ Odry, wypływa pod mtem Berlinchen w Brandenburgii, wznies. 35 mt. npm., wchodzi do Pomeranii, wijąc się w zach.-płn. kierunku przez jez. Ploene (niem.), dalej zaś przez jez. Madue, $2^1/_4$ mili długie, sławne z sielaw (wznies. 17 mt.) i uchodzi pod mtem Damm do Damskiego jeziora a z niem do Odry. Nad tą rzeką leżał między Szczecinem a Starogardem Pomorskim stary klasztor cystersów Kolbacz, założony 1175 r. *Kś. Fr.*

Płonczyn al. *Płonczyno*, wś i fol., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Mokowo, odl. o 21 w. od Lipna, ma 13 dm., 156 mk. Według reg. pobor. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 we wsi Plonczyno Major, w par. Makowo, siedzieli kmiecie: Jan Głąb, Stefan Głąb, Jakub, Mikołaj Głąb, Jan Biernath, Stanisław Głąbowicz, Wincenty Cegiełka, Mateusz Litwin, Paweł Repa, Stanisław Siska, 2 zagrod. poddanych Bartłomieja Kielpińskiego na całych łanach. Płacono poboru 5 zł. 20 gr. i 2 sol. (Pawiński, Wielkop. I, 280). W połowie XVIII w. wchodzi w skład dóbr starostwa orłowskiego. W 1789 r. mieszkali tu Brochoccy. W 1885 r. fol. P. rozl. 522 mr.: gr. or. i ogr. 468 mr., łąk 25 mr., pastw. 5 mr., nieuż. 20 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 13; płodozmian 4-o polowy; pokłady torfu. Wś P. os. 24, z gr. 134 mr. *Br. Ch.*

Płonczynek al. *Płonczynko*, wś i fol., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Mokowo, odl. o 17 w. od Lipna, ma 4 dm., 108 mk. Według reg. pobor. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 wś Plonczyno Minor, w par. Makowo, własność Heleny Płonczyńskiej. Siedzi tu wdowa Glwina na półłanie, Paweł Płonczyński miał $^1/_2$ łana, Jakub Płonczyński Zaręba $^1/_2$ łana. Płacono pobor. 1 zł. (Pawiński, Wielkop, I, 280). W połowie XVIII w. wchodziło w skład dóbr sstwa orłowskiego. W 1789 r. mieszkają tu: Ośniałowski, Turski, Gajewscy. W 1876 r. fol. P. rozl. 349 mr.: gr. or. i ogr. 281 mr., łąk 30 mr., pastw. 22 mr., nieuż. 16 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 5. Wś P. os. 12, z gr. 24 mr. *Br. Ch.*

Płonczyńskie, jezioro we wsi Płonczyno, pow. lipnowski, o kilka wiorst na zachód od jez. Chudzewo a około 7 w. od Wisły. Według L. Wolskiego (Kalend. Obserw. Astron. Warsz. z 1859) ma 36 mr. obszaru i do 30 st. głębokości. Wody jego odprowadza do Wisły strumień uchodzący pod fol. Gołyszew. Na mapie wojennej topogr. oznaczone bardzo niewyraźnie (XVII C.); być może iż zostało już osuszone.

Płone, część Żabnicy, pow. żywiecki, nad pot. Żabnicą, uchodzącą z praw. brzegu do Soły, blisko granicy węgierskiej, ma 5 dm., 21 mk. rz.-katol.

Płongiany, ob. *Płungiany*.

Płonia (*Błonia*), niem. *Plonia*, także *Gołaszka*, kol., pow. kozielski, na obszarze Rossowic (Roschowitzdorf).

Płonianka, rzeczka w pow. poniewieskim i dobleńskim (Kurlandya), lewy dopływ rz. Islik al. Islic, stanowi część granicy gub. kowieńskiej i Kurlandyi; od lewego brzegu przyjmuje strugę Morginię. O P. znajdujemy wzmiankę w księgach ziemskich pow. upickiego spraw sądowych i wieczystych pod 1586 r., w którym Jerzy Adamowicz sprzedał Mleczce ludzi i grunta nazwane Sudziewicze i Narejmowicze, po obu brzegach rzki P., pomiędzy rzką nazwaną Islik a rzką Morginią, na pograniczu ks. kurlandzkiego, za 50 kóp groszy (karta 899 odwr.).

Płoniawy 1.) wś, pow. makowski, gm. i par. Płoniawy, odl. 12 w. od Makowa, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gminny, wiatrak, hodowlą drobiu. W 1827 r. należały do par. Podoś i miały 19 dm., 141

mk. Kościół i parafią erygował w 1376 r. Junosz, dziedzic Zaborowa i Płoniaw. W 1653 r. prob. P. a dziedzic bliskiej wsi Podosia przeniósł parafię z P. do kaplicy w Podosiu i tam była do 1828 r. W 1828 r. dziedzic P. Józef Młodzianowski wystawił w P. nowy kościół murowany. W 1853 r. we wsi Podosiu kaplicę murow. wystawiła Walentyna Łysińska. W tejże parafii, na górze mającej wysokości 80 stóp, należącej do wsi Krzyżewo Nadrzeczne, Waleryan Moszczyński postawił i zupełnie ukończył w 1883 roku murowany kościołek z trzema ołtarzami. P. par., dek. makowski, ma 3889 dusz. W 1884 r. dobra Płoniawy składały się z fol.: Płoniawy, Zblicha i Prace, wsi: Płoniawy i Zblicha. Rozl. dominialna 1922 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. 531 mr., łąk 27 mr., pastw. 16 mr., lasu 87 mr., nieuż. 23 mr., razem 684 mr.; bud. murow. 9, z drzewa 17; fol. Zblicha gr. or. i ogr. 488 mr., łąk 56 mr., pastw. 29 mr., lasu 267 mr., nieuż. 18 mr., razem 858 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 8; las nieurządzony, wiatak. Fol. Prace, od dóbr tych odłączony, ma 380 mr. Wś P. os. 49, z grunt. 157 mr.; wś Zblicha os. 34, z gr. 182 mr. P. gm. ma 4973 mk., rozległ. 19,144 mr., sąd gm. okr. II w os. Krasnosielc o 7 w. W gminie istnieje 1 gorzelnia, browar, kilka młynów i wiatraków, fryszerka, smolarnia i cegielnia. W skład gm. wchodzi 7 wsi szlacheckich: Babino-Wielkie, Budzino, Chodkowo, Kobylin, Krzyżewo, Obiecanowo i Rogowo oraz 14 wsi włościańskich: Cieciórki, Gołoniwy, Jaciążek, Łęg, Młodzianowo, Obłudzino, Płoniawy, Podoś, Retka, Somtrzaska, Szlasy-Łosino, Zacisze, Zawady i Zblicha. 2.) **P.-*Bramura***, powiat makowski, gmina i parafia Płoniawy. *Br. Ch.*

Płonica, właściwie *Błonica*, w 1260 r. *Villa Henrici*, 1317 r. *Ploniza*, niem. *Doerndorf*, wś, pow. ząbkowicki, odl. $1^7/_8$ mili od Ząbkowic. Posiada kaplicę katolicką, filią par. Maifriedsdorf, szkołę katol. od 1816 r. W 1842 r. było 104 dm. 566 mk. katol. Henryk Starszy, ks. szląski, nadał tę wś klasztorowi kamienieckiemu. Nadanie to potwierdzili: w 1260 r. Tomasz I i w 1316 r. Henryk, bisk. wrocławscy. W 1293 r. Mojko, syn Dzierżysława de Bicen, oddał prawem lennem wójtowi swemu Hermanowi de Luterbach kawał ziemi z części dziedzicznej w Błonicy. W 1317 r. biskup Henryk wciela do parafii B. dwie wsie pograniczne. Tegoż roku przekazuje Andrzej z B. posiadłość swoją klasztorowi kamienieckiemu. W 1339 r. stanęła ugoda między opatem rzeczonego klasztoru a Mikołajem-Kazimierzem (Kasmyr) co do części wsi, którą tenże odziedziczył. W 1424 r. opat kamieniecki sprzedaje sołtysowi z P. 5 mr. łąk pobliskich, a w r. 1478 zamienia klasztor z dziekanem kolegiaty św. Krzyża w Wrocławiu różne dziesięciny, między któremi także błonickie. *E. Cal.*

Płonka 1.) wś i fol., pow. krasnostawski, gm. Rudnik, par. Płonka, odl. 21 w. od Krasnegostawu, posiada kościół paraf. drewniany, mały browar, młyn wodny, cegielnią, pokłady kamienia wapiennego. Wś ma 64 osad i 729 mr. W 1827 r. było 38 dm., 307 mk. P. wchodziła w skład dóbr sstwa krasnostawskiego (ob. t. IV, 643). W 1885 r. fol. P. rozl. 1707 mr.: gr. or. i ogr. 829 mr., łąk 72 mr., pastw. 10 mr., lasu 584 mr., odpadki 183 mr., nieuż. 29 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 25; las nieurządzony. P. par., dek. krasnostawski, 2320 dusz. 2.) **P.**, okolica szlachecka w pow. mazowieckim, w gminach: Kowalewszczyzna i Sokoły. Wspominana w dok. z XV i XVI w. (Gloger, Ziemia bielska), mieści w swym obrębie wsie: a) *P. Wielka* al. *Kościelna*, wś, gm. Kowalewszczyzna, par. Płonka, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, wiatrak i 737 mr. obszaru. Istniał tu dom schronienia dla starców i kalek. W 1827 r. było 45 dm., 276 mk. Kościół i parafią erygowali 1502 r. dziedzice wsi Płońscy. Obecny drewniany z 1664 r., odnowiony w 1827 i 1857 r. Wś istniała już w XV w. Stary śpichlerz tutejszy opisał Zygm. Gloger („Kłosy", XVIII, 332). P. par., dek. mazowiecki (dawniej tykociński), ma 3712 dusz. b.) *P. Kozły*, wś szlach., gm. Sokoły, par. Płonka. W 1827 r. było 16 dm., 96 mk. c.) *P. Matyski*, wś szlach., gm. Sokoły, par. Płonka. W 1827 r. było 12 dm., 72 mk. d) *P. Strumianka*, wś szlach. i włośc., gm. Kowalewszczyzna, par. Płonka, ma 634 mr. obszaru. We wsi jest urząd gminny. W 1827 r. było 41 dm., 240 mk. 3.) **P.-*Pańska*** i ***P.-Szlachecka***, wś nad rz. Płonką, pow. płocki, gm. Starożreby, par. Góra, odl. o 33 w. od Płocka. P.-Pańska ma 5 dm., 74 mk., 274 mr., P.-Szlachecka zaś 10 dm., 74 mk., 351 mr. *Br. Ch.*

Płonka al. *Połonka*, także *Polanka*, potok, wypływa w obr. gm. Przybyszowa, w pow. sanockim, z pod działu wzgórzystego Kamieniem (698 mt. i 721 mt.) zwanego; płynie zrazu na płn.-zachód, potem na płn. przez wieś Przybyszów popod Kiczerkę (687 mt.), a dosięgnąwszy wschod. krańca wsi Karlikowa zwraca się na wschód. Od ujścia pot. Chorówki zmienia bieg swój na płd.-wsch. i wsch., uchodząc powyżej Wysoczan do Osławy z lew. brzegu. Długość biegu 11 klm. Przyjmuje jako dopływ pot. Łan. *Br. G.*

Płonka 1.) niem. *Plune*, rzeczka, prawy dopływ Baryczy (dopływu Odry), wypływa dwoma łączącemi się opodal korytami z jeziora Durzyńskiego, o $3^1/_2$ klm. na wschód-płn. od Krotoszyna; przyjmuje z lewego brzegu odpływ jeziorka Tomickiego i ubiegłszy $3^1/_2$ klm.

od północy ku południowi wpada do jeziora Smoszewskiego, zasilonego drugim jeszcze strumieniem, płynącym od Tomic. Następnie wypływa z jeziora Smoszewskiego i ubiegłszy $1^1/_2$ klm. wchodzi do pow. odolanowskiego; tu płynie na Chwaliszew, Błonie i Sulmierzyce, poniżej których wchodzi na obszar Szląska, gdzie oblewa Kolędę i Wrocławice, za któremi wije się między jeziorami i uchodzi do Baryczy, w lesie baryckim, o 7 klm. na płd.-zachód od Sulmierzyc, między Odolanowem i Mieliczem. Między Smoszewem a Sulmierzycami przyjmuje P. trzy strugi bezimienne z lewego i dwie z prawego brzegu. Brzegi P., zwłaszcza prawy, są błotniste; długość jej wynosi około 21 klm., t. j. 5 klm. w pow. krotoszyńskim, 9 w odolanowskim i 7 na Szląsku. 2.) **P.**, niem. *Blaenke*, łąki bagniste, w pow. obornickim, około 4 klm. kwadr. rozległe, wśród lasów, o 9 klm. na płn.-zachód od Obornik, składają się z Małej, Przedniej i Wielkiej P. Wśrodku Wielkiej P. roztaczają się bagna, zajmujące około 2 klm. obszaru, a na południowej krawędzi znajdują się os. Bagna i leśnictwo Lipka. Między Wielką i Małą P., na której stoi folw. Lipsko, ciągnie się wyniosłość lesista z drożyną, wiodącą do holendrów Ludomskich. P. Przednia, w lesie obornickim, na południe od Wielkiej P., zajmuje około $^1/_2$ klm. kwadr. *E. Cal.*

Płonka, niem. *Plonkowe*, os. leśna, pow. lubliniecki, należy do Łagiewnik.

Płonki, wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Kurów, par. Klementowice, ma 70 os. i 1226 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Kurów; istniała już na początku XV w. (por. Klementowice).

Płonko, wś i fol., pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. 15 w. od Rypina, ma 13 dm., 97 mk., pokłady wapna i torfu. We wsi, o 300 kroków od zabudowań, w nizinie nad strumieniem płynącym z przyległych wzgórz, wznosi się kopiec, około 50 łokci wysoki, otoczony ze wnątrz niższym wałem, mającym 374 kroki obwodu, gdy sam kopiec, zakleśnięty w środku, ma 152 kroki obwodu. Zagłębienie wynosi do 6 łokci i ma 48 kroków szerokości. Z kopca rozległy widok, aż pod Golub i Brodnicę w Prusach sięgający. W 1886 r. dobra P. składały się z fol. Szafarnia, atyn. Płonne, wsi Płonko i Szafarnia. Rozl. dominialna 793 mr.: gr. or. i ogr. 460 mr., łąk 53 mr., past. 2 mr., lasu 241 mr., nieuż. 37 mr.; budowli mur. 15, z drzewa 5; płodozmian 13 polowy; las urządzony. Wś P. os. 12, z gr. 258 mr.; wś Szafarnia os. 10, z gr. 20 mr. *Br. Ch.*

Płonkówko al. *Płomikówko* i *Płomykówko*, dominium, pow. inowrocławski, o $7^1/_2$ klm. na zachód od Gniewkowa, par. Płonkowo, poczta i st. dr. żel. w Gniewkowie, 12 dm., 154 mk. (92 katol. i 62 prot.), obszaru 533·20 ha, czyli 423·84 roli, 77·62 łąk, 4·85 pastw., 6·72 lasu, 16·60 nieuż. i 3·57 wody; czysty doch. grunt. 7687 mrk, cegielnia. P. połączone jest odnogą kolejową z cukrownią Wierzchosławicką i z drogą żelazną górno-szląską. Około 1580 r. należało P. do Jana Płomykowskiego. *E. Cal.*

Płonkowo al. *Płomikowo* i *Płomykowo*, kościół i domin., pow. inowrocławski, o $6^1/_2$ klm. na zachód od Gniewkowa, ma 9 dm., 143 mk. (1 prot.), wraz z probostwem 2 dm., 29 mk.; obszaru 377·80 ha, t. j. 326·22 roli, 20·33 łąk, 21·39 pastw., 9·62 nieuż. i 0·24 wody, czysty dochód 6968 mrk; właścicielem jest Feliks Goczkowski, dawniej Dąbscy. Z P. czyli raczej z Płomykowa pisali się Jarosław, kaszt. słoński, r. 1297 (Mosbach, Wiadom., 35) i Jan, wwoda brzesko-kujawski, około 1304 r. W dyplomacie z dnia 12 października 1314 r. (Rzyszcz., Kod. Dyp. II, 197) występuje między świadkami tenże lub inny Jan z P., jako kasztelan niegdyś wyszogrodzki. O komesie Janie z P., który trzymał w zastawie Białków, wspomina dokument z dnia 25 sierpnia 1357 r. (Kod. Wielkop., № 1364). Pod r. 1363 spotykamy Oswalda z P., kaszt. słońskiego (Rzyszcz., II, 739). Pod Grunwaldem odznaczyli się Jarosław i Bartosz z P. Około 1580 r. posiadał tę wś Jędrzej Kaczkowski. W 1638 r. Kasper Działyński, bisk. chełmiński, darował ją jezuitom w Bydgoszczy. Kościół tutejszy znajdował się przez pewien czas w ręku braci czeskich. Parafią składały: Dobiesławice, Glinno, Kaczkowo, Mirogoniewice, Płonkówko, Płonkowo, Rojewo, Sciborze, Topola i Wierzchosławice; później przybyły: Dąbie, Glinienko, Godzięba, Jańska Wieś, Jędrzejowo, Jezuicka Struga, Jurek, Kaczkowska Nowa Wieś, Kamienny Bród, Kępa, Łukaszewo, Racławice, Wolanów i Wybranowo. Par. P., w dek. gniewkowskim, obejmuje 1163 dusz (1873 r.). *E. Cal.*

Płonna, rus. *Połonne*, wś, pow. sanocki, w okolicy górskiej, w miejscu gdzie spływa do Płonki (dopływ Osławicy) z lew. brzegu kilka górskich potoków, z których największe są Bryt i Łan. Wznies. wsi sięga do 450 mt., na północ wznosi się szczyt Wyższy Las do 649 mt., na południe Rzepedz do 706 mt. Ku wschodowi podnosi się teren zwolna ku grzbietowi Bukowicy, stanowiącemu dział Wisłoka i Osławicy, ku zachodowi zaś spada nieznacznie w górską dolinę Osławicy, przez którą poprowadzono kolej państwową przemysko-łupkowską. Najbliższe stacye są Mokre (115 klm. od Przemyśla) i Szczawne (41 klm. od Mezö-Laborcz). Wieś ma 143 dm., tworzących ulicę nad potokiem płynącym z pod Rzepedza. Istnieje tu szkoła ludowa i cerkiew par. gr.-katol. Wś ma 950 mk. (464 męż. i 486 kob.),

z których 6 rz.-katol. a 939 gr.-katol.; obszar dworski ma 10 dm., 75 mk. i to 41 rz.-katol., 6 gr.-katol. i 28 izrael. Z 3197 mr. obszaru przypada na pos. większą 931 mr. (521 roli, 71 łąk, 110 pastw. i 229 nieuż.); mn. pos. ma 2266 mr. (1808 roli, 140 łąk i 319 mr. past.). Uposażenie proboszcza gr.-katol. składa się ze 133 mr. roli. Z powodu nieurodzajności gleby pobiera proboszcz dodatek do kongruy w kwocie 125 zł. Cerkiew gr.-katol. (dyecezya przemyska, dek. liski) murowana; parafia obejmuje dwie cerkwie drewniane w Wysoczanach i Kożusznem i wś Kamienne. Rz.-katol. należą do par. w Bukowsku. Wś graniczy na wschód z Wysoczanami, na płd. z Rzepedzem, na zach. z Karlikowem a na płn. z Kamiennem. *Mac.*

Płonne, wś i fol., pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. o 13 w od Rypina, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, kasę wkładowo-zaliczkową z funduszów rządowych, młyn wodny, cegielnią, karczmę, 32 dm., 391 mk. Według reg. pobor. pow. rypińskiego z r. 1564 wś Płonne Minor, w par. Płonne, własność Tomasza Białkowskiego, miała 1 łan (Pawiński, Wielkop., I, 298). W 1789 r. należy do Dziewanowskich, którzy wysiewają 150 kor. żyta, 12 pszen. i pobierają czynszu 2873 złp. Jestto starożytna osada. Kościół paraf. wzniesiony został w 1402 r. na miejscu dawnego, ale w XVI w. został na nowo przebudowany przez Erazma Kretkowskiego, kasztelana brzeskiego, a uposażony przez Samuela Maciejowskiego, bisk. płockiego. Kościół ten odnowiony w 1821 r., nosi jeszcze ślady pierwotnego ostrołuku. W kościele mieści się pomnik Jana Nep. Dziewanowskiego, legionisty, który odznaczył się i poległ w Hiszpanii pod Samo-Sierra 1809 r. Urodził się on w P. Pomnik ma kształt trójbocznego obelisku, pokrytego napisami, podającymi szczegóły życia zmarłego wojaka. P. par., dek. rypiński, ma 1774 dusz. W 1886 r. dobra Płonne składały się z fol. P., Łubki al. Juliomont i atyn. Rodzone, wsi Płonne, Rodzone i Łubki. Obszar dworski wynosił 2261 mr.: fol. P. z atyn. Rodzone gr. or. i ogr. 1009 mr., łąk 86 mr., past. 18 mr., lasu 782 mr., nieuż. 69 mr., razem 1964 mr.; bud. mur. 31, z drzewa 8; płodozmian 12-o polowy. Fol. Łubki al. Juliomont gr. or. i ogr. 271 mr., łąk 12 mr., nieuż. 14 mr., razem 297 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 10-o polowy. Wś P. os. 27, z gr. 52 mr.; wś Rodzone os. 18, z gr. 192 mr.; wś Łubki os. 15, z gr. 55 mr. P. gmina należy do sąd. gm. I okr. i st. poczt. Dobrzyń, ma 365 dm., 4160 mk., obszaru 17,612 mr., w tem nieuż. 425 mr. W gm. znajdują się: trzy kościoły, dwa domy modlitwy, dwie szkoły, 4 wiatraki, 2 młyny wodne, 5 cegielni, 3 karczmy. W skład gm. wchodzą: Bachorz, Bochenice, Dobre, Franciszkowo, Grabina, Gaj, Gulbiny, Jakubkowo, Kołat, Kierz, Kaszuba, Łubki, Łonczonek, Mościska, Ostrowite, Piórkowo, Płonko, Półwiesk Duży, Półwiesk Mały, Popielarz, Płonne, Psia Droga, Radomin, Rętwiny, Rodzone, Smolniki, Szafarnia, Szczutowo, Tomkowo, Trombin, Trombińskie rum., Torfniak, Wydmuchowo, Zduniec. *Br. Ch.*

Płonowo, okolica, pow. bielski, par. Dołubów. R. 1816 miała 103 mk. katol.

Płońsk, miasto powiatowe gub. płockiej, nad rz. Płonką, pod 52° 37′ szer. półn. i 20° 30′ dług. wschod. (od Greenwich), w nizinie nadrzecznej, przy drodze bitej z Zakroczymia do Płocka, odl. 62 w. od Warszawy, 48 w. od Płocka a 26 w. od Zakroczymia. Najbliższe stacye dr. żel. nadwiślańskiej w Modlinie (o 33 w.) i Nasielsku (o 32 w.). Miasto posiada kościół par. katolicki murowany, cerkiew murowaną (od 1886 r.), dom przytułku dla ubogich, obserwatoryum astronomiczne i meteorologiczne prywatne, dwie szkoły początkowe dla chrześcian (290 uczniów), jedną żydowską (80 uczniów) i cztery chedery żydowskie (do 400 uczniów); z władz rządowych znajduje się: sąd pokoju, sędzia śledczy urząd powiatowy, kasa powiatowa, komisarz do spraw włościańskich, urząd miejski, urząd poczt.-telegraficzny, dwóch rejentów, trzech obrońców, komisarz sądowy. Miasto ma obecnie 122 dm. murow., 241 dm. drewn., 7824 mk., w tej liczbie 6826 mk. stałych i 998 niestałych, 2930 katol., 304 prawosł. (14 stałych, 290 niestałych), 4500 żydów (350 niestałych) i 60 protestantów (18 niestałych). W 1806 r. miał P. do 1000 mk.; w 1830 r. 241 dm. (kilka murow.), 3618 mk. (1906 żydów); w 1862 r. 312 dm. i 4261 mk. Z zakładów fabrycznych istnieją w P. dystylarnia, mały browar piwa zwyczajnego, fabryka octu, fabryka miodu, olejarnia, cegielnia. Produkcya tych drobnych zakładów przedstawia małą bardzo wartość. Handel przeważnie w ręku żydów; tylko 7 sklepów należy do chrześcian. Domy również są przeważnie własnością żydów, którzy prócz drobnego handlu i rzemiosł trudnią się handlem zbożowym i mają swe spichrze. P. jest stosunkowo zamożnym miastem, gdyż ma 36,524 rs. kapitału miejskiego. W 1881 r. przychody miasta wynosiły 11,848 rs. Od 1880 r. istnieje straż ogniowa ochotnicza. Budynek służący na skład narzędzi ogniowych jest tak urządzony, że służy za teatr. Miasto ma chodniki asfaltowe i ulice główniejsze wysadzone drzewami. W 1886 r. utworzono i wybrukowano nowy rynek za miastem, również ukończono w części z funduszów miejskich budowę cerkwi. Na końcu miasta, na wzgórzu ponad łąkami, znajduje się od 1874 r. obserwatoryum astronomiczne i me-

teorologiczne, urządzone staraniem dr. Jędrzejewicza, lekarza miejscowego, który swoimi obserwacyami i pracami zdobył sobie zaszczytne stanowisko w nielicznem dziś gronie przedstawicieli polskiej nauki. Rezultaty dokonywanych tu obserwacyi pomieszczają specyalne czasopisma niemieckie i „Pamiętnik fizyograficzny“. Początkiem P. był niewątpliwie gród książęcy, zakładany zwykle śród leśnych obszarów, przy zagłębieniach stanowiących zbiorniki wód leśnych. Takim grodem było pierwotnie pobliskie Nowe-Miasto. Po grodzie książęcym pozostał w P. ślad w kopcu mającym u podstawy około 500 a u wierzchu do 260 stóp obwodu. Kopiec taki, sypany śród błot i wód, służył za podstawę drewnianego zwykle zamku, do którego książę zjeżdżał dla łowów i sądów. Kopiec płoński, zajęty obecnie przez ogrody mieszczan, leży we wschodniej stronie P., niedaleko rzeki i zwany bywa Łysą Górą albo Szwedzką. Przy grodzie skupiała się osada rolnicza i przemysłowa, dla której zakładano parafią, wznoszono kościół i nadawano w końcu prawo miejskie. Akt z 1155 r. sporządzony przez Bolesława Kędzierzawego ks. Mazowsza, wymienia P. w liczbie grodow książęcych (ob. *Mazowsze*). Przywilej fundacyjny wydany przez Ziemowita, ks. mazowieckiego i ruskiego, znany nam jest tylko z aktu potwierdzenia przez Zygmunta I w 1527 roku. Przywilej ten, wydany prawdopodobnie około 1400 roku, nadawał osadzie prawo chełmińskie i naznaczał 48 gr. czynszu z łanu. Zygmunt III przywilejem z 1612 r. zabezpieczył mieszczan od konkurencyi handlowej przybyszów z miast pobliskich, stanowiąc, iż w dnie niedzielne i świąteczne, jeżeli nie przypada targ lub jarmark, nie wolno wystawiać na sprzedaż towarów, zboża, chleba, mięsa i drzewa pod karą konfiskaty. Na targi zaś, odbywające się w soboty, nie wolno mieszczanom sąsiednich miast przywozić gorzałki, miodu, piwa, świec i innych wyrobów pod karą 3 grzywien. W trzeci dzień zielonych świątek nietylko trunki i wyroby rzemieślnicze, ale sukno, wełna i pierze nie mogły być przywożone i sprzedawane pod karą 3 grzywien. Według lustracyi z 1616 r. „Płońsko należy ku sstwu płockiemu, ma grunt dobry. Jest włók wszystkich, krom folwarkowych, $33^{3}/_{4}$, między którymi włók wójtowskich $3^{3}/_{4}$ i dom wolny, folwark, ogrody, łaźnia, z których wójt nic nie powinien płacić, jeno wojnę służyć. Z miasteczka czynszu na św. Marcin, z domów, ogrodów i od szynków, od rzemiosł, kramów, dawają wedle starodawnego zwyczaju fl. 59 gr. 6. Szewcy powiadają, iż nie powinni więcej dawać jeno fl. 3 gr. 10. Zdunowie płacą gr. 22. Mieszczanie owsa sepnego dają każdy z włóki per coretos 14. Dni targowe wtorek i sobota, jarmarki bywają 3 do roku, koni, bydła i innych wiele rzeczy bywa na targach i jarmarkach dosyć, od których biorą targowe do zamku płockiego, które uczyni do roku pożytku fl. 50. Jest też tam ten z dawna obyczaj, iż każdy ktokolwiek szynkuje śledzie, skoro beczkę pierwszą odbije, powinien dać do dworu rożen śledzi, t. j. 30. Rzeźnicy wiejscy i miejscy kiedykolwiek mięso przedawają, dawają łopatki od każdego bydlęcia wielkiego i małego a iż tam mięsa niemało bywa, mogą uczynić te łopatki pożytku do roku fl. 40. Jest cło ziemne, bo gościniec wielki ku Prusom. Arendy z niego dawa żyd fl. 30. Postrzygacz płaci fl. 1 gr. 15. Są domów żydowskich 4, którzy winni dać na każdy rok p. Staroście szafranu funt $1^{1}/_{2}$. Mostowe mieszczanie wybierają, według dawnych przywilejów swoich a za to powinni most i groblą naprawować. Zalewają piwowarowie, według starodawnego zwyczaju, po korcy 6, od których dawają wymiaru po pół korca. Ciż przy każdym słodzie dawają per gros. $^{1}/_{2}$ cechowego, uczyni to na stronę zamkową fl. 2. Gorzałki dla tego iż o drwa trudno mało palają, ale jednak z inszych przyległych miasteczek przywożną szynkują. Ukazali mieszczanie kwit p. Jana Krzyżanowskiego, który odebrał pieniądze koronacyi Krola JM. fl. 7 gr 17; ukazali i drugi p. Jakuba Zawadzkiego, pisarza skarbu koronacyi krolowej Anny, małżonki pierwszej krola dzisiejszego, fl. 7 gr 17. Przychodzi na rok pieniędzy podwodowych fl. 15“. Lustracya ta przedstawia nam P. jako osadę nie bardzo ludną, mającą główne zródła materyalnego bytu w dość ożywionym handlu, produkcyi piwa i uprawie ról miejskich. Przemysł rzemieślniczy stał bardzo nisko. Do zubożonego przez klęski ogólne miasta zaczynają się wciskać żydzi w połowie XVII w. Król Michał wydaje im w 1670 r. przywilej, jakoby odnowienie dawnego zatraconego, pozwalający im mieszkać, domy budować, palić gorzałkę, warzyć piwo, sycić miody, trunkami szynkować, bić bydło, handlem się trudnić, zbudować bóżnicę. Na zażalenia mieszczan Jan III w 1677 r. wydaje rozporządzenie zabraniające tych czynności wszystkich, prócz sprzedaży mięsa cielęcego, baraniego i koźlego w dni targowe. Verdum, podróżujący w końcu XVII wieku (Liske, Cudzoziemcy w Polsce, 192), zastał pół miasta spustoszone, dwa kościoły, z których jeden zniszczony. Data założenia parafii i budowy kościoła nieznana, prawdopodobnie istniał przy zakładaniu miasta. Już w końcu XVII wieku kościół farny był w smutnym stanie; ruina jego została rozebraną w 1819 roku. Klasztor karmelitów miała założyć w 1462 roku Anna, ks. mazowiecka. Przy kościele jest dzwon z 1499 roku. Kościół klasztorny, murowany, niewielki, miała wznieść królowa Bo-

na. Późniejsze przeróbki zmieniły charakter pierwotny ostrołukowej budowli. Obecnie kościół ten jest parafialnym. Dwa drewniane kościoły św. Anny i św. Piotra, jakie miały tu istnieć, były niewątpliwie kaplicami, z których jedna zapewne łączyła się ze szpitalem dla ubogich, który obecnie jest przytułkiem dla starców i kalek. P. parafia, w dekanacie t. n. ma 4380 dusz. *Płoński powiat* gub. płockiej, utworzony w 1867 r. z 15 gmin dawnego płockiego, 1 gminy mławskiego i 1 pułtuskiego powiatu, zajmuje południowo-wschodnią część gubernii i ma 26·01 mil kwadr. obszaru. Po łudniową granicę powiatu stanowi Wisła, oddzielająca go od pow. sochaczewskiego (gub. warszawskiej), część płd.-wschod. granicy tworzy Narew, uchodząca na granicy powiatu pod Modlinem do Wisły; od zachodu graniczy z pow. pułtuskim, od północy z ciechanowskim i w części z sierpeckim, od zachodu z płockim. Układ poziomy obszaru przedstawia płaszczyznę pochylającą się ku Narwi i Wiśle. Obniżenie się poziomu występuje daleko wybitniej w kierunku ku dolinie Narwi niż w stronę doliny Wisły. Ztąd to w płd.-wschodnim kierunku płynie zarówno główna rzeka, przerzynając powiat, Wkra (wpada do Narwi naprzeciw Nowego Dworu) jak i Płonka, najważniejszy jej dopływ na obszarze powiatu. Zachodnia połowa powiatu wznosi się średnio na 500 st. npm. a pojedyncze punkty dochodzą 560 st. Jestto dalszy ciąg płaskowzgórza ciągnącego się od Płocka przez okolice Bodzanowa i sięgającego aż pod Płońsk, który leży w zagłębieniu, jakie wytworzyła dolina rzeki Płonki (wznies. 328 st.), podczas gdy okolica miasta wznosi się 400 do 480 st. W miarę zbliżania się ku dolinie Wkry, poziom obniża się i wschodnia część powiatu przedstawia około 350 st. wznies. średniego. Wisła, której poziom pod wsią Wychodź sięga 216 st., płynie na obszarze powiatu prawie pod samą krawędzią dość nagle opadającej wyżyny, wznoszącej się 120 do 150 st. nad poziom rzeki. Najważniejszą rzeką w powiecie jest Wkra (Działdówka), która wchodzi tu z pow. ciechanowskiego we wsi Kępa (gm. Sochocin), płynie przez powiat w kierunku płd.-wschodnim i wpada do Narwi w gm. Pomiechowo. Po przyborach wiosennych i jesiennych jest ona spławną, ma dno piaszczyste, brzegi wysokie, prąd dość szybki. Dopływami Wkry w powiecie są: Płonka (we wsi Kołozab), Sona, biorąca początek we wsi Gościmin Zawady (gm. Modzele) i wpadająca we wsi Popielżyn-Dolny (gm. Szumlin), Narusz ewka, mały strumień, i Żurawianka, dopływ Płonki. Obszar powiatu obejmuje: ziemi ornej 5,326 włók i 26 mr., pod lasami 976 włók 20 mr., łąk 238 włók, pod budowlami 227 włók 18 mr., pod krzakami i zaroślami 594 włók 24 mr., paśników 182 włók 8 mr., ogrodów 13 włók 21 mr. i pod drogami, rzekami, błotami i wygonami, czyli tak zwanych nieużytków 228 włók 8 mr. Co do natury ziemi ornej, to powiat można podzielić na dwie części; północno wschodnią i południowo-zachodnią: w pierwszej gleba piaszczysta, przeważnie żytnia a w ostatniej znajduje się więcej czarnoziemu. W 1886 r. wysiano: pszenicy 19,760 korcy, zebrano 148,392 kor., żyta wys. 42,826 kor., zebr. 262,553 kor., owsa, jęczmienia i gryki wys. 43,445 kor., zebr. 446,182 kor., kartofli zasadzono 90,946 kor., zebr. 454,731 kor., innych jarych zbóż wysiano 4762 kor., zebr. 23,812 kor. Dla buraków ziemia nieodpowiednia, len zaś i konopie, jako też rośliny pastewne i trawy sztuczne siane są tylko dla użytku miejscowego. Lasy w powiecie są przeważnie iglaste i w ostatnich latach zostały bardzo podniszczone. Do większych należą lasy rządowe w gminach Sochocin i Pomiechowo. Zajmują one obszar 248 włók, lecz te dzisiaj, a mianowicie na Pomiechowie, są wycinane. Ilość łąk (238 włók) co rok się zmniejsza, ponieważ właściciele zamieniają je na ziemie orne. Łąki te dały w 1886 r. 592,800 pudów siana, co licząc po 37·5 kopiejek za pud, wynosi 222,300 rubli. W 1886 r. było w powiecie 178,427 sztuk inwentarza, a mianowicie: koni 11,201, bydła 35,011, owiec 97,115, świń 34,726 i kóz 374. Owiec zwyczajnej rasy 26,012 a rasy poprawnej 71,103. Hodowla owiec rasy poprawnej więcej jest rozwiniętą w stronie zachodniej powiatu. Ważniejsze owczarnie są w majątkach: Krysk, Kroczewo, Arcelin, Żeromin, Sielec, Poświętne, Radzymin i Jarocin. Poprawne rasy inwentarza mają: Nacpolsk (bydło), Krysk (bydło algawskie), Sielec (owczarnia zarodowa owiec Negretti). Hodowla koni nie przedstawia nic godnego uwagi. We wsiach Kroczewo i Smarzewo są stacye ogierów rządowych. Główne bogactwo powiatu przedstawia rolnictwo. W większych majątkach zaprowadzono system płodozmienny. Zbiory zboża nie tylko zaspakajają potrzeby miejscowej ludności, ale także stanowią produkt handlowy. Po zaspokojeniu miejscowych potrzeb oraz potrzeb gorzelni i browarów pozostaje się dość znaczna ilość do sprzedaży. Głównymi punktami sprzedaży zboża są miasta Płońsk i Zakroczym. Handel zbożem przeważnie znajduje się w rękach żydów. Drugi produkt stanowi wełna, handel której znajduje się także w ręku miejscowych żydów. W ostatnich kilku latach gospodarstwo rolne zaczęło upadać; w wielu majątkach właściciele nie widząc dla siebie drogi do wyjścia z długów, znoszą budowle i pozostawiają ziemię bez zasiewów. Cena ziemi najwyższą była około 1880 r.; wówczas za włókę ziemi

płacono do 5000 rubli. W ciągu zaś ostatnich trzech lat cena obniżyła się o połowę. Handel inwentarzem koncentruje się tylko w powiecie, z wyjątkiem trzody chlewnej, która w niewielkiej ilości wychodzi po za obręb powiatu. Przemysł fabryczny jest mały, ogólny obrót roczny wszystkich fabryk w powiecie i miastach wynosi 1,139,771 rs.; przytem w fabrykach pracuje 425 robotników. Największym zakładem w powiecie jest fabryka odlewów żelaznych (Kopelmana) w miejscowości zwanej Myza pod Zakroczymiem. Fabryka ta prowadzona była od 1861 r., wyrabiała specyalnie przyrządy i pociski artyleryjskie. Wartość wyrobów dochodziła do 250,000 rubli rocznie, pracujących było w niej 155. Fabryka ta obecnie od kilku miesięcy jest nieczynną. Gorzelni w powiecie jest 7, we wsiach Załuski, Smoszewo, Trębki, Kroczewo, Radzymin, Wrońska, Cieksyn i Gościmin. Największą jest gorzelnia parowa w Kroczewie, z roczną produkcyą na 220,000 rs. Oprócz tego w Kroczewie jest młyn parowy i browar, którego obrót roczny wynosi 30,000 rubli. Jest jeszcze jeden browar piwa zwyczajnego w Płońsku. Piwo bywa sprowadzane z Płocka i z Warszawy. Z innych zakładów przemysłowych jest kilka młynów wodnych, dystylarnia, kilka cegielni, fabryka cykoryi i kilka tartaków. Fabryka cykoryi w Zakroczymiu produkuje rocznie tylko za 1300 rs. W Płońsku jest także fabryka miodu, której obrót roczny wynosi 420 rubli i fabryka octu, której obrót roczny wynosi 600 rubli. Pszczelnictwo w powiecie bardzo mało rozwinięte. Z 1347 uli dochód roczny 5814 rubli. Przemysł rzemieślniczy nie zaspakaja miejscowych potrzeb. Z rzemiosł zasługuje na uwagę bednarstwo, które najwięcej jest rozwinięte w Płońsku i w Czerwińsku. Roczny wyrób wynosi około 3000 rs. Z innych rzemiosł większe znaczenie mają garncarstwo i szewctwo, które najwięcej jest rozwinięte w Płońsku, ale wyroby nie są przedmiotem handlu, a tylko zaspakajają potrzeby miejscowej ludności. Na jarmarkach tutejszych odbywa się przeważnie handel zbożem i inwentarzem, w zamian którego rolnicy kupują wyroby rzemieślnicze, narzędzia gospodarcze, odzież i produkty przerobione spożywcze. Co do środków komunikacyjnych powiat posiada: szosę z Płońska do Zakroczymia, idąca w kierunku płd.-wschodnim; z Zakroczymia zaś ta sama szosa prowadzi do Warszawy. Od szosy prowadzącej z Płońska do Zakroczymia w kierunku wschodnim od wsi Przyborowic oddziela się szosa do Nasielska. Oprócz tego z Płońska w kierunku zachodnim idzie szosa do Płocka. Do drugorzędnych dróg czyli traktów zwykłych należą: droga w kierunku północnym z Płońska przez Sochocin do Ciechanowa, trakt w kierunku płd.-zachodnim z Płońska do Wyszogrodu, trakt z Płońska do Nowego-Miasta i trakt z Płońska do Raciąża. Z Płońska chodzą codziennie karetki pocztowe do Płocka i Modlina. Zakroczym ma stacyę statków parowych chodzących między Warszawą a Płockiem. Mieszkańców powiat ma 80,609, w tej liczbie 74,923 stałych i 5686 niestałych. Co do wyznań: katolików stałych 55,970, niestałych 1686, razem 57,656, żydów stałych 13,436, niestałych 897, razem 14,333, protestantów stałych 4737 i 704 niestałych, razem 5441 i prawosławnych 780 stałych i 2399 niestałych, razem 3179. Jest w powiecie kilka wsi zamieszkałych przez żydów, a mianowicie Kuchary i Idzikowice nad rz. Wkrą w gm. Sochocin. We wsi Kuchary była dawniej fabr. sukna, obecnie budynek ten zajęty na koszary wojskowe. Ponieważ fabr. należała do żydów i handel był w ich rękach, więc potomkowie ich po zniesieniu fabryki zamieszkali w tych wsiach i wzięli się do uprawy roli. W Kucharach był urząd gminy Kuchary, która to gmina miała przywilej obierać z pomiędzy żydów wójta, obecnie gmina ta jest przyłączona do gminy Sochocin. W obecnym czasie, kiedy rolnictwo wskutek stagnacyi zaczyna upadać, większe majątki ziemskie, obciążone żydowskiemi długami, zaczynają przechodzić w ręce żydów. Niemcy osiedlili się po wsiach, są to po większej części koloniści i zajmują się uprawą roli. Prawosławna ludność mieszka w koloniach położonych w okolicy Modlina (Nowogieorgiewsk). Szkoły początkowe istnieją w następujących miejscowościach: Aleksandryjska kolonia, Boguszyn, Błonimo Jeże, kol. Boguszyn, Baboszewo, Biele Brzeźnickie, Cieksyn, Czarnowo, osada Czerwińsk (trzy szkoły), Dzierząźna, Garwolewo, Gałachy, Gaworowo, Gumino, Joniec, Karolinowo, Kroczewo, Krościn, Kossewo, Kikol, Nacpolsk, os. Nowe Miasto, Płońsk (trzy szkoły), Pomiechowo, Radzikowo, Szczypiorna, Sochocin, Zakroczym. Pod względem kościelnym płoński dekanat dyec. płockiej składa się z 27 parafii: Baboszewo, Cieksyn, Chociszewo, Czerwińsk, Dziektarzewo, Gralewo, Grodziec, Gumino, Joniec, Kamienica, Kroczewo, Królewo, Krysk, Kucice, Naruszewo, Nowemiasto, Płońsk, Pomiechowo, Radzikowo, Radzymin, Sarbiewo, Skołatowo, Sochocin, Wierzbowiec, Ukrna, Zakroczym i Żukowo. Z tych Kucice, Wierzbowiec, Żukowo leżą po za obrębem powiatu. Pod względem sądowym powiat dzieli się na 4 okręgi sądów gminnych. Do pierwszego należą gminy: Sarbiewo, Sarnowo i Strożencin, sąd gminny we wsi Baboszewo; do drugiego należą gm.: Wójty-Zamoście, Naruszewo, Sielec i Wychode, sąd we wsi Potyrach; do trzeciego gm.: Sochocin, Modzele i Szumlin, sąd

w os. Sochocin; do czwartego gm.: Załuski, Błędówko i Pomiechowo, sąd we wsi Gałachy. Pod względem administracyjnym powiat ma miasta: Płońsk, Zakroczym i fortecę Modlin (Nowogieorgiewsk), 13 gmin: Błędówko, Modzele z os. Nowe Miasto, Naruszewo, Pomiechowo, Sarbiewo, Sarnowo, Sielce z os. Czerwińsk, Stróżencin, Sochocin z os. t. n., Szumlin, Wójty Zamoście, Wychodź, Załuski. W gminach tych znajduje się 402 wsi. (Dane do opisu obecnego stanu miasta i statystyka powiatu dostarczone przez p. Jana Bryłowskiego z Płońska). *Br. Ch.*

Płonszowice al. *Płuszowice*, u Długosza *Plonyschowycze*, w XVI w. *Plonissovicze*, *Plowuszewice*, wś i dobra, pow. lubelski, gm. Jastkow, par. Lublin, odl. 10 w. od Lublina. W 1827 r. było tu 29 dm. i 231 mk.; obecnie wś P. ma 62 osad i 582 mr. Dobra P. zostały w 1884 r. rozdzielone na kilka części. Do dóbr tych należała wś Dąbrowica. Fol. P. rozl. 448 mr.: gr. or. i ogr. 367 mr., łąk 27 mr., lasu 42 mr., nieuż. 11 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 7. Kol. P. lit. A. rozl. 105 mr.: gr. or. i ogr. 82 mr., łąk 5 mr., lasu 16 mr., nieuż. 2 mr.; bud. z drzewa 4. Kol. P. lit. B. rozl. 116 mr.: gr. or. i ogr. 96 mr., łąk 1 mr., lasu 19 mr., nieuż. 1 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 4. Kol. P. lit. C. rozl. 95 mr.: gr. or. i ogr. 80 mr., łąk 3 mr., lasu 11 mr., nieuż. 1 mr.; bud. z drzewa 4. Kol. P. lit. D. rozl. 133 mr.: gr. or. i ogr. 115 mr., łąk 2 mr., lasu 15 mr., nieuż. 2 mr.; budowli z drzewa 11. Kol. P. lit. H. rozl. 72 mr.: gr. or. i ogr. 63 mr., lasu 6 mk., nieuż. 3 mr.; bud. z drzewa 9. W połowie XV w. dziedzicem P. był Piotr Firlej sędzia ziemski lubelski. We wsi było 20 łanów dających dziesięcinę archidyakonowi lubelskiemu po 6 gr. z łanu co czyniło 5 grzywien. Folwarku, karczmy i zagrodników nie było (Długosz L B., I, 201). Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531, wsie: Dambrowicze i Plonissouicze miały 8 łan., 1 młyn. (Pawiński, Małop., 348). *Br. Ch.*

Płontraki, wś, pow. rossieński, par. jurborska.

Płosina 1.) *Domaradzka*, przys. do Domaradza, pow. brzozowski, przy gościńcu z Domaradza do Miejsca. Okolica lesista i górska, wznies. sięga 302 mt. npm. 2.) **P.** *Jasienicka*, przysioł. do Jasienicy, pow. brzozowski, leży w pobliżu poprzedniego. *Mac.*

Płosk, wś, pow. kobryński, przy szosie brzesko-moskiewskiej, między Kobryniem a Berezą.

Płoska, rzeczka w gub. grodzieńskiej, lewy dopływ Supraśli (prawego dopł. Narwi), przybiera Swinobródkę.

Płoska 1.) urzęd. *Płoskaja*, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. mikulicka, przy drodze ze wsi Worocice do Rudakowa, ma 11 osad; grunta urodzajne, namułowe, miejscowość nieco falista i odkryta. 2.) **P.**, mały zaśc. w płn. stronie pow. słuckiego, w 3 okr. pol. kol. kopylskim, gm. Hrozów. 3.) **P.**, pow. brzesko-litewski, na płn.-wsch. od Brześcia Litewskiego i fortu Brzozowiec. 4.) **P.** (*Płoskaja*), st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, w pow. orszańskim, pomiędzy stacyami Rudnia (o 12 w.) a Hołynki (o 9 w.), o 77 w. od Witebska, 51 w. od Smoleńska a 411 od Orła. Por. *Płoskie Wielkie* 4).

Płoska, rzeczka w pow. proskurowskim, prawy dopływ Bohu; bierze początek pod podolskim grzbietem przy wsi Chomińcach, płynie z zachodu na wschód, tworząc w biegu sześć stawów, mija Czabany, Daniuki, Wodyczki, Wolicę, Milaszkowce (Maleszkowce), Maćkowce, Szaraweczkę, Hreczanę i pod miastem Proskurowem wpada do Bohu. Długa przeszło 3 mile. Od niej podobno pochodzi nazwa Płoskirowa, urzędownie zmieniona na Proskurów.

Płoska 1.) wś nad rz. Rakułową, dopł. Kodymy, pow. bałcki, okr. pol. Krzywe Jezioro, gm. Baksza, par. kat. i st. poczt. Bałta, ma 125 osad, 1260 mk. (wraz z Kajetanówką), 2955 dz. ziemi włośc., 2786 dz. dwor.; grunt górzysty i skalisty. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesiona w 1870 r. i uposażona 69 dz. ziemi, ma 2321 parafian. Należała do Józefa Jagiełłowicza, dziś Sobańskich. 2.) **P.** *Zabohska*, wś nad rz. Siniuchą, pow. bałcki, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol. i par. kat. Hołowaniewskie, gm. Trojanka, o 138 w. od Bałty, ma 90 osad, 760 mk., 1288 dz. ziemi włośc., 2282 dz. dwor. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1786 r. i uposażona 58 dz. ziemi, ma 1178 parafian. Należała niegdyś do Zofii Potockiej, dziś w części własność sukcesorów Ludwika Wyszyńskiego (864 dz. ziemi używalnej i 61 nieużytków), w części zaś małoletnich po Witalisie Wyszyńskim (wraz z Wilczą Bałką 1297 dz. używalnej i 70 nieuż.). 3.) **P.**, wś, pow. dubieński; znajdują się tu lochy podziemne. 4.) **P.** *Słoboda*, na gruntach monasteru kijowskiego św. Kiryła, obecnie płn.-zach. część Kijowa, położona pomiędzy tymże monasterem a Padołem. 5.) **P.** al. *Płocka*, niwa na miejscu opustoszałej wioski, w uroczysku Popkowcach, między rz. Syrcem i uroczyskiem Birkowcem, t. j. w pobliżu sioła Bielicze, w pow. kijowskim, własność niegdyś dominikanów kijowskich. 6.) **P.**, wś nad rz. Niemiją, dopływ. Dniestru, pow. mohylowski, gm. i par. katol. Łuczyniec, ma 150 osad, 624 mk., 650 dz. ziemi włośc., 1411 dz. dwor.; cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1849 r. i uposażona 49 dz. ziemi, z 884 parafianami. Należy do

dóbr Łuczyniec, dawniej Uruskich, następnie Sobańskich, dziś Laszkiewicza. 7.) **P.**, wś, pow. ostrogski, o 20 w. na zach. od Ostroga, położona na pochyłości i w dolinie okolonej wzgórzami i po części lasem. Posiada cerkiew parafialną. Gleba czarnoziemna; włościanie trudnią się rolnictwem, chodowlą koni, bydła rogatego i trzody chlewnej a nadto niektórzy tkaniem płótna i grubego sukna. Są w ogóle zamożni i moralni. Wś ta należała pierwotnie do dóbr ks. Ostrogskich, działu ks. Janusza, kasztelana krakowskiego. Na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w 1753 r. darowana przez ks. Janusza Sanguszkę w liczbie innych kanclerzowi w. koron. Małachowskiemu; w 1794 r. zajęta na skarb i przez cesarzowę Katarzynę darowana gen. Ferzenowi (za odznaczenie się przy wzięciu Pragi). Przez syna jego w 1802 r. sprzedana Józefowi hr. Ilińskiemu, od którego w 1825 r. nabyta przez ks. Czetwertyńskiego, przeszła w 1827 r. prawem sukcesyi do jego syna ks. Eustachego w ręku którego do dziś dnia pozostaje. Ks. Eustachy zbudował tu pałac nad stawem przy lesie, który został zamieniony na wielki park, gustownie urządzony. 8.) **P.**, urzęd. *Płosko*, wś nad bezim. dopł. rzki Ujście i ogromnym stawem, pow. ostrogski, o 40 w. na płn.-zachód od Ostroga, na samej granicy pow. zasławskiego, posiada cerkiew drewnianą, gorzelnię i karczmę. Położenie równe, gleba czarnoziem z przymieszką gliny, urodzajna. Włościanie zamożni, dobrze uposażeni ziemią, trudnią się rolnictwem, chodowlą bydła, koni, owiec, trzody chlewnej i drobiu. Wś ta należała niegdyś do ks. Ostrogskich, działu ks. Aleksandra, na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej darowana ks. Jabłonowskiemu, w 1822 r. drogą kupna przeszła do doktora Wysockiego, który dał ją w posagu za jedyną swą córką, wydaną za Hornowskiego, nabyta w końcu na publicznej licytacyi przez Myszlajewskiego, b. prezesa i sędziego pokoju pow. ostrogskiego. Ob. Arch. J. Z R., cz. I, t. 4: 307. 9.) **P.**, wś nad rzką Stubłem, dopł. Horynia, pow. równieński, pow. Klewań, ma kaplicę kat. par. klewańskiej. 10.) **P.**, wś nad rz. Rastawicą, pow. skwirski, o 6 w. poniżej mka Rużyna (par. kat.), na płaszczyźnie położona, otoczona od wschodu i południa lasami, ma 83 dm. i 685 mk. prawosł., 15 kat. i 12 żyd. Cerkiew Pokrowska, niewiadomej erekcyi, wzniesiona jednak po 1746 r., w 1811 r. odbudowana, uposażona 70 dz. ziemi z zapisu ks. Stanisława Lubomirskiego z 1761 r. W 1737 r. było w P. 20 chałup i zaliczała się wówczas do parafii w Jahniatynie. W pobliżu wsi ciągnie się starożytny wał, zaczynający się w Jahniatynie a kończący się w Nizgórcach. Należy do klucza rużyńskiego, dawniej Lubomirskich. 11.) **P.** *Ruda*, uroczysko w włości Słobodyszcze, t. j. w południowej części pow. żytomierskiego lub w przyległej części berdyczowskiego, wspomniane w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 228. 12.) **P.**, ob. *Płoskie*. 13.) **P.** *Dolina*, ob. *Płoskie*. *Dr. M.—Z. Róż.—J. Krz.*

Płoska 1.) góra w obr. Seletyna, pow. radowiecki, na granicy Płoski Prywatnej, pod 47° 53′ 25″ płn. szer. g. a 42° 51′ wsch. dłg. g. F. Miejsce znaku triang. Wznies. 1132 mt. npm. (szt. gen.). Od strony płn. rozpościera się las Wibczynka, w którym wytryska potok Lostyn, dopł. Putyłówki. 2.) **P.**, góra w gm. Siemakowce, pow. horodeński, na wschód od wsi, a na płd. od Dniestru, pod 43° 13′ 30″ wsch. dłg. g. F., a 48° 45′ płn. sz. g. Po zachodnim stoku ciągnie gościniec bity z Horodenki do Uścieczka, ponad dolinką pot. Deneczenki, dopływu Dniestru. Połud. czubek 333 mt., półn. 326 mt. (szt. gen.). 3.) **P.**, szczyt w granicznym paśmie Karpat wsch., w dziale skolsko-delatyńskim, w obr. gm. Zielonej, pow. nadworniański, pod 41° 57′ 7″ wsch. dłg. g. F. a 48° 24′ płn. sz. g. Od tego szczytu wybiega ku płn. dział górski, tworzący rozdział między pot. Douszyńcem (od wsch.) a Bystrzycą Nadworniańską (od zach.). Wznies. 1355 mt. npm., półn. zaś kończyna tego działu górskiego, nad ujściem Douszyńca do Bystrzycy, 928 mt. npm. (szt. gen.). Por. *Płoska* *Br. G.*

Płoska 1.) górski potok, mylnie *Płaszy potok* (Kummersberga mapa Galicyi, sekc. 48), wypływa w obr. gm. Kryczki, w pow. bohorodczańskim, z jaru leśnego, na północnym stoku grzbietu Czortki (1271 mt.); płynie na płn., tworząc granicę między Porohami i Kryczką, poczem zmieniwszy bieg na płn.-wsch. przechodzi na obszar Jabłonki, gdzie od praw. brzegu wpada do Bystrzycy Sołotwińskiej. Długość biegu 11 klm. Źródło leży na wys. 1100 mt., ujście 502 mt. W wodach jego żyje pstrąg. Po stronie zach. jego doliny wznoszą się działy górskie: Szczyworys (1078 mt.) i Lipniki, a od wsch Malinowiszcze (1059 mt.) i Worożny (823 mt.). 2.) **P.**, potok górski, w gm. Płoska Prywatna, pow. wyżnicki; płynie na płn.-wsch. i ubiegłszy $2^1/_2$ klm. wpada do Putyłówki z praw. brzegu w tejże wsi. Od płd.-zach. wznosi się dział górski Demeń (1105 mt.), a od płn.-wsch Płaj (1074 mt.). Nad pot. legły porozrzucane chaty wsi Płoski. Por. *Ploska*. *Br. G.*

Płoski, rozległe polne wzgórze w gm. Ciężów, pow. stanisławowski, pod 49° 45′ płn. sz. g. a 42° 18′ 41″ wsch. dłg. g. F.; miejsce znaku triang. Wznies. 353 mt. (szt. gen.).

Płoski, grupa domów koło Lubeczki Wołochowej, pow bóbrecki.

Płoski Las 1.) uroczysko w płn.-zach. stronie Kijowa, około monasteru św. Kiryła.

2.) **P.-Las** al. *Płoskie*, uroczysko w płn. części pow. aleksandryjskiego gub. chersońskiej, na pograniczu pow. czehryńskiego, stanowiące wschodnie zakończenie pasma leśnego, zwanego Czarny Las; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 607—609.

Płoski Lasek, uroczysko około mka Szpoły, pow zwinogródzki.

Płoski Potok 1.) potok górski, wypływa w gm. Porohy, pow. bohorodczański, w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, z pod gniazda górskiego, Stanimirem zwanego (1549 mt.); płynie na zachód jarem leśnym i łączy się z pot. Kińskim, dopływem Douszczyny, która w pobliżu uchodzi do Bystrzycy sołotwińskiej. Długość biegu 4 klm. 2.) **P. P.**, potok, powstaje w gm. Bilcz, pow. staromiejski, u południ. stóp góry Kobyły (753 mt.); płynie łąkami bilickiemi na półn. i powyżej kościoła uchodzi z praw. brzegu do Jabłonki. Długość biegu $3^1/_2$ klm. 3.) **P. P.**, potok, powstaje w gm. Czerteż, pow. żydaczowski, w płn.-wsch. obszarze wsi; tworzy półn.-wschodnią granicę Czerteża, oddzielając Czerteż od Tarnawki. Ubiegłszy $2^1/_4$ klm., zlewa swe wody do Lutynki z praw. brzegu. Por. *Płoski*. *Br. G.*

Płoskie, wś i dobra, pow. zamojski, gm. Mokre, par. Wielącza, okr. sądowy Żdanów. Leży przy trakcie bitym 2 rzędu (Uściług-Zawichost), odl. od Zamościa 5 w., od Szczebrzeszyna 16 w. Wś dzieli się na dwie części i przy nich dwa folwarki; ma 8 dm. dwor., 57 włośc., 665 mk., w tem 527 kat., 83 prawosł., 55 żyd.; obszaru 1285 mr., z których przypada na wieś część lit. A 1009, na kol. 243 i osadę poproboszcz. 33 mr. W 1827 r. było 55 dm., 382 mk. Fol. lit. A, leżący na końcu wsi od Zamościa i P. *Partykularz*, na drugim końcu od wsi Zawady, należą do dóbr ordynacyi Zamoyskich Białowola (ob. *Kąty*, t. III, 945). Wś zabudowana w rząd na przestrzeni 1 wiorsty, ma glebę gliniastą lecz urodzajną, łąk dostatek, lasu nie ma zupełnie. Przy obleganiu Zamościa poniosła ludność wiele strat.

Płoskie, jezioro, pow. czerykowski.

Płoskie 1.) fol., pow. miński, od 1852 r. własność Styczyńskich, $4^1/_2$ włók. 2.) **P.**, własność ziemska, pow. miński, należy od 1839 r. do Żukowskich, ma 21 włók; arendy i drobnych dzierżaw przynoszą przeszło 300 rubli. 3.) **P.**, fol. w pobliżu praw. brzegu Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. dernowicka; grunta wyborne, łąk obfitość, natura w ogóle bogata; na płn. i zachód leżą niezmierne przestrzenie leśne. 4.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. orszański, gm. Rudnia, ma 21 dm. i 146 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem. Por. *Płoska* 4). 5.) **P.**, fol., pow. sieński, posiada piec wapienny; własność Boguszewskiego Władysława. Występują tu obnażenia pokładów wapiennych.

Płoskie 1.) al. *Płoska Dolina*, wś śród błot położona, nad rzką Cycylią, pow. taraszczański, o 17 w. od Taraszczy, ma 964 mk. pł. ob., w tej liczbie większa połowa szlachty i 33 katol. Cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, wzniesiona w pierwszej połowie zeszłego wieku. Wś ta razem z sąsiednią Jasionówką stanowi jakby jednę osadę. Należy do klucza stawiszczańskiego hr. Branickich. Była tu kaplica katol. parafii Stawiszcze. 2.) **P.**, ob. *Płoski Las* 2.).

Płoskie 1.) al. *Płoska*, *Płoskwa*, sioło nad wielkiem błotem, pow. nieżyński gub. czernihowskiej, na zachód od Nieżyna, którego niegdyś stanowiło własność. 2.) **P.**, sioło nad rzką Smolanką, pow. osterski gub. czernihowskiej, na pograniczu pow. kozieleckiego, na płn.-wsch. od mka Hoholewa; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 575.

Płoskie 1.) niwa w półn.-zachod. stronie Ilemni, pow. doliński. 2.) **P.**, grupa domów w Hrehorowie, pow. rohatyński. 3.) **P.**, wś, pow. staromiejski, 24·9 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Staremmieście. Na płn. leży Nanczułka Mała, na płn.-wsch. Potok Wielki, na płd.-wsch. Wiciów, na płd.-zach. Mszaniec, na płn.-zach. Gałówka. Wieś leży w dorzeczu Dniestru. Wody z zach. połowy obszaru zabiera potok Płoskie, płynący na płd. do Mszańca, gdzie wpada do Mszańca, dopływu Dniestru. Wody ze wschod. połowy zabiera pot. Sokoł, również dopływ rz. Mszańca. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie pot. Płoskie (cerkiew 558 mt. npm.). Na płn.-wschód od wsi wznosi się wzgórze do 703 mt., a na płd. wzgórze Czerteny do 626 mt. Własność ma. ma roli or. 974, łąk i ogr. 80, past. 303, lasu 158 mr. Jeden dom osobno stojący zwie się „Ostrów“ a drugi „Na sołtyskim“. W 1880 r. było 91 dm. i 464 mk. (233 męż., 231 kob.), 452 wyzn. gr.-kat. a 12 izrael. Par. gr.-kat. w Gałówce. We wsi jest cerkiew drewniana p. w. św. Michała, zbudowana za bisk. Inocentego Winnickiego między 1690 a 1696 r. Cerkiew posiada metryki od r. 1784. Do r. 1873 była parafialną. W lwowskiej prokuraturze skarbowej znajduje się dokument erekcyjny dla cerkwi wsi Płoskie, wydany przez królowę Bonę w Krakowie w r. 1546: „Bona Dei gratia regina Poloniae etc. Quia nos volentes subditis nostris ritus ruthenici in villa Płoskie de Popone rit. ejusdem providere, eisdem nostris subditis in villa praedicta in poponem discretum Mathiam circa Sinagogam in eadem consistituendum duximus. Ei quidem Poponi pro ejus modi poponatu totam et integram Aream, cum omnibus attinentiis ad poponatum legitime spectantibus, in decem marcis pecu-

niae inscribimus, ita tamen, quia ipse Pop eandem aream, cum omni jure et libertate in pecunia praefata tenebit et possidebit, prout et alii popones Capitaneatus nostri Samboriensis suos poponatus tenent et possident. De qua quidem area dationes census et tributa quotannis solvere tenebitur, prout et alii popones eidem Capitaneatui solvere tenentur, quam quidem aream cum poponatu idem Mathias in 10 Marcis pecuniae tenebit et possidebit, ad beneplacitum nostrum. In cujus rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum". Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, do ekonomii samborskiej a krainy lipeckiej. W sumaryuszu dokumentów (rkp. Bibl. Ossol. № 2837) czytamy str. 64: „1529. Samboriae. Facultas Mgfci Odrowąż, locandi villam, appellandam Płoski circa rivulum dict. Płoski, cadentem in fluvium, dictum Mszaniec, inter villam Hołowiecki et villam Mszaniec usque ad granicies villae Livina (t. j. Lenina) data. In qua ad scultetiam unam integram aream, secundum emensurationem, aliorum scultetorum dimensurandam, cum tertia parte dationum, cum facultate in fluvio Ploski extruendi molendinum, cum taberna, ac eorum omnium emolumentis, cum duobus diebus, quotannis de subditis laboratilibus, scilicet arationis, et falcastrationis, cum tortis ac aliis utilitatibus dat. Ratione quorum Sculteti pro tempore existentes, unam sexagenam pecuniae dare et expeditionem bellicam subire obligantur. Quam Bona regina approbavit Varsaviae A. 1551. Quae utraque Sigismundus Augustus ratificavit in Crasnystaw 8 Julii A. 1558". str. 65: „1561 die 16 Julii, Vilnae. Sigismundus Augustus, Provido Ostasz per Magnficum de Mielec Capitaneum datam facultatem, in fundo et loco superiori ejusdem villae de cruda radice unius lanei agri extirpandi, nec non molendini, Folusz dicti, extruendi, in loco inferiori ejusdem villae, in fluvio Mszaniec, nen non ut Subditi dicto Sculteto, quotannis uno die segetes colligere teneantur, salvis contributionibus et oneribus Scultetorum, ad aerarium publicum per illos praestari solitis, confirmat. W lustracyi z r. 1686 (rkp. Ossol. 1255, str. 230) czytamy: Ta wieś ma łanów 20. Zosobna wójtowskich $2^1/_2$, popowski 1, hajducki 1. Czynsze na św. Michał. Kuchenne, stróżne, żyrowszczyznę, kopy hajduckie, za sądy zborowe dawają jako Łomna. Czynsze na św. Marcin. Czynszu głównego dają zł. 3; za wołu, kopy hajduckie z pustych koszonych łanów, owies, kury, gęsi, tak z każdego łanu płacą, jako Łomna. Myta gromada daje zł. 1. Od gorzałki gromada dawa ogółem zł. 10. Z wójtostwa dają ogółem czynszu zł. 20. Pop z łanu czynszu daje zł. 2 gr. 6. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, stróżne, kopy hajduckie, owies, gęsi, kury, barana kuchennego, za jagnię i jarząbki, baranka wielkanocnego, jajco, owcza dziesięcinę tak wszystko płacą jako Łomna. Drzewo tramowe i insze wszystkie, także robotników, ciesielszczyznę tak odprawują jako Łomna. Karczma do dalszej ordynacyi ze zamku Samborskiego zachowuje. Wójtostwo trzyma Bazyli i Hrehory Steckowiczowie, Alexander i Jacenty Huzelowiczowie za przywilejem J. Kr. M. z d. 20 czerwca r. 1680 i za cesyą Genarowi Mathai Wołoski de dat. 1676". W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossol. № 1632, str. 211 i 212) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach 20. Videlicet sianych łanów 4, koszonych 8, pustych 8. Zosobna kniazkich $2^1/_2$, hajducki seu sołtyski 1, popowski 1. Chlebnika ad praesens znajduje się in № 18. Sołtysi Ziemiańscy. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 199 zł. 26 gr. Wójtowstwa w tej wsi posessor Jm. Pan Jerzy Łopuszański prawo non produxit, ponieważ mu go Jm. Pan Grochowski zabrał, płaci z tego wójtostwa czynszu inkorporowanego do kasy ekonomicznej co rok 170 zł. Lasy tej wsi: Las od Wiciowa, nazwany Kaliński, w którym drzewa różne. Chaszcze od wsi Gałówki drobne. Po Potokach kawałkami laski drobne jodłowe i smerekowe. Żaliła się gromada tej wsi, że ksiądz Łopuszański trzyma łąkę gromadzką od granicy Mszanieckiej, a żadnego czynszu nie płaci". Rewizya praw i przywilejów Ekonomii Samborskiej z r. 1766 (Dodatek miesięczny do Gazety Lwow., 1872, t. II, str. 116) podaje następujące szczegóły: „Ta wieś ma gruntu łanów № 20; zosobna kniazkich $2^1/_2$, hayducki 1, cerkiewny 1, duchownych ad praesens 2, Popowiczów 2. Chlebnika gromadzkiego 16, hayduków ziemiańskich 4, wójtów prostych 8. Duchowni produkowali erekcyą Serenissimae Bonae Reginae super unam aream in villa Płoskie discreto Mathia, Cracoviae ipso die Sanctae Hedvigis A. D. 1546 pro Poponatu nadaną, deinde konfermacyą Serenissimi Sigismundi Regis Varsaviae die 22 mensis maji A. D. 1619, którą jus per Magnificum Daniłowicz die ultima maji w Samborze 1616 anno datum utwierdzone, mocą których praesentanei Praesbyteri possident łan z przydatkami. Na kniazkie półtrzecia łanu produkowany przywilej Serenissimi Augusti III w Warszawie d. 4 lutego R. P. 1762 Szlachetnemu Andrzejowi Łopuszańskiemu, Janowi Wołczkowiczowi, Grzegorzowi Missiewiczowi, Jędrzejowi Kalinowiczowi, Wasylowi Łuczkiewiczowi, Michałowi Cykowskiemu i Szczepanowi Cykowskiemu cum omnibus attinentiis et proventibus, ad vitae eorum tempora nadany, mocą którego posiadając, mają rocznego prowentu exclusis oneribus

fundi zł. 200. Łan sołtyski posiadają hajducy Ziemi Przemyskiej, na który produkowali przywilej Serenissimi Joannis Casimiri w Warszawie dnia 20 lutego R. P. 1650 uczciwym Paszanicom, Wybrańcom ze wsi Gałówki i Płoskiego (na łany wybranieckie wsiom Gałówki i Płoskiego) pod Zbarażem w oblężeniu będącym, nadany, mocą którego praesentanei superviventes posiadają. Ta wieś ma gruntu dosyć, ludzi bardzo mało". Wspomniany wyżej przywilej Augusta III na półtrzecia łanu kniazkiego podany jest w całej osnowie w rewizyi praw i przywilejów Ekonomii Samborskiej (l. c., str. 251). 4.) **P.** al. *Płoski*, część wsi Dworce, w pow. żółkiewskim, 1 klm. na płn.-wsch. od zabudowań wiejskich, na lewym brzegu Raty. *Lu. Dz.*

Płoskinie al. *Płoskino*, *Płoskin*, wś i dobra, pow. piński, w 1 okr. pol. Pohost, gm. Dobrosławka, par. kat. pińska, o 2 w. od st. poczt. Bobryk, przy gościńcu pocztowym z Nieświeża i Klecka do Pińska. Wś ma 30 osad pełnonadziałowych, cerkiewkę; dobra, dziedzictwo Skirmuntów, 5409 dz. ziemi; miejscowość poleska, dość samotna, grunta piaszczyste. Była tu kaplica katol. b. par. Horodyszcze, zniesiona po 1863 r. *A. Jel.*

Płoskinka, wś nad rz. Dobośnią, na wschodnim krańcu pow. bobrujskiego, przy samej granicy pow. rohaczewskiego, w 1 okr. pol. dokszyckim, gm. Turki, ma 15 osad; miejscowość lesista, grunta lekkie. *A. Jel.*

Płoskirów, ob. *Proskurów*.

Płoskirówka, ob. *Proskurówka*.

Płoskocino, wś, pow. płoński, ob. *Gumino* i *Pluskocin*.

Płosków, wś i fol., pow. konstantynowski, gm. Hołowczyce, par. Sarnaki, ma 11 dm., 181 mk., 340 mr. ziemi folw. i 357 mr. włośc. W 1827 r. było 12 dm., 90 mk. Wś ta należała do tak zwanego funduszu edukacyjnego.

Płoskowiec al. *Płoskoweć*, potok, lewy dopływ Chomczyna, wypływa w gm. Chomczyn, w pow. kosowskim, płynie na wsch. i po krótkim biegu ($3^1/_2$ klm.) wpada do Chomczyna.

Płoskowo, wś w pow. kadnikowskim, gub. wołogodzkiej, st. poczt. na trakcie z Kadnikowa do Wielska, o $23^1/_2$ w. od st. Dokukińskiej a 2 w. od Sijemskiej. *Z. B.*

Płoskwa, ob. *Płoskie*.

Płośnica, niem. *Heinrichsdorf*, wś kośc. na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, 13 klm. na płn.-zach. od Działdowa. Ma przeszło 1000 mk. ewang., Polaków, trudniących się przeważnie rolnictwem. Poczta w miejscu. Poczta piesza odchodzi do Koszelew, stacyi malborsko-mławskiej kol. żel. Wieś to zdawna polska. Paweł v. Rusdorf, w. mistrz, nadaje Jerzemu z P. 10 włók w Płośnicy na prawie magdeburskiem, oraz wyższe i niższe sądownictwo z obowiązkiem jednej służby. Dan w Wierzgubie, w dzień św. Bartłomieja r. 1426. W 1445 r. nadaje Konrad v. Erlichshausen sekretarzowi i pisarzowi swemu Marcinowi Rigwart Płośnicę, którą tenże od Mikołaja Dąbrowskiego (Niclas Domerow) nabył, to jest 100 włók na prawie magd. R. 1500 Jerzy Truchses, wójt działdowski, nadaje pani Katarzynie Sułkowskiej (Szulkoszkynne) karczmę w Płośnicy, a r. 1507 zostaje tamże Piotr Prus (Preusse) sołtysem. R. 1542 mieszkańcy Płośnicy, w liczbie siedmiu sami Polacy, (ob. Kętrz. O ludn., 321). *Ad. N.*

Płośnie, wzgórze, 795 mt. wys., w płd. stronie Butli, w pow. turczańskim. Na płn. jego stoku powstaje mały potok, dopływ pot. Hnyłego.

Płosnina, lesiste wzgórze, ze szczytem 714 mt. wys., na prawym brzegu Oporu, w płd. stronie Hrebenowa, w pow. styryjskim.

Płoszcz, grupa domów we wschod. stronie Szczerca, pow. Rawa Ruska.

Płoszcza, fol., pow. uszycki, gm. Rachnówka, par. Supruńkowce. Należy do klucza supruńkowieckiego Jaroszyńskich.

Płoszcza, wzgórze lesiste na wschod. granicy gm. Mikityniec, w pow. kosowskim, pod 48° 24'10" płn. sz. g. a 42° 46' 32" wsch. dłg. geogr. Las na stoku zachodnim się rozpościerający zwie się Tymków groń, sięga on po dolinę Pistyńki. Wznies. 450 mt. (szt. gen.).

Płoszczanka, strumień we wsi Buchajówka (pow. kijowski, par. prawosł. Kruszynka).

Płoszcze, folw. na obszarze dworskim Medwedowiec, pow. buczacki.

Płoszczewo, wś, pow. piński, nad maloniczą kotliną rz. Strumienia, w pobliżu ujścia do niej Jasiołdy, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. Lemieszewicze, ma 19 osad i 67 mk. Własność Ordy. Lud wyłącznie zajęty rybołóstwem i flisactwem; do koła miejscowość nizinna. Pod wsią znajduje się uroczysko Dobrohoszcz Ostrow (ob. Piscew. kniga starostwa pinskago 1561 r., II, 242; por. także art. Hoszcza, t. III, 166). *A. Jel.*

Płoszczonów al. *Zgoda*, wś, w dok. z XVI w. *Płoszczynow*, pow. łowicki, gm. Bielawy, par. Waliszew, odl. 26 w. od Łowicza, ma 19 dm., 56 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 425) łany folw. dawały dziesięcinę pleb. w Waliszewie, kmiece zaś kanonii i prebendzie łęczyckiej.

Płoszczówka, rzeczka w pow. lidzkim, przepływa pod wsią Gimbuty.

Płoszczyce, wś, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadka, par. Kadzidło, ma 1043 morg. obszaru. W 1827 r. było 25 dm., 167 mk.

Płoszczyna, polana z zabudowaniami wiejskimi, w obr. gm. Rycerki Górnej, pow. ży-

wiecki, na płn. pochyłości góry Jaworyny (1020 mt. szt. gen.). *Br. G.*

Płoszów 1.) folw. i os. karcz., pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk. Fol. ma 4 dm., 9 mk., 1078 morg. ziemi dwors. (327 uprawnej), os. karcz. 1 dm., 2 mk. W 1827 r. było 16 dm., 110 mk. 2.) **P.**, wś, pow. noworadomski, gm. Gosławice, par. Radomsk, ma 39 dm., 349 mk. Dom schronienia dla ubogich i kalek (?). W 1867 r. folw. i wś Płoszów i wś Ostoja miały rozl. dominial. mr. 1072: gr. or. i ogr. mr. 321, łąk mr. 153, lasu mr. 469, pastwisk mr. 109, nieuż. mr. 20. Wś P. osad 42, z gr. mr. 253; wś Ostoja os. 7, z gr. mr. 47. Według Lib. Ben. Łask. (I, 496) łany kmiece dawały dziesięcinę katedrze gnieznieńskiej, zaś łany folwarczne i osadzeni na nich kmiecie pleban. w Radomsku. Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1552 wś Płoszów, w par. Radomsko, należała do Stanisława Kietlińskiego, miała (r. 1552) 7 osad, r. 1553 $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkp., II, 272). *Br. Ch.*

Płot', ob. *Płocie.*

Płoteczno, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wołkołata, o 7 w. od gminy, 11 dusz rewiz.

Płotele, największe z jezior pow. telszewskiego, pod mkiem t. n., długie około $6^1/_2$ w., szerokie do 3 w., ma około 18 w. obwodu. Dno miejscami piaszczyste, miejscami ilaste. Brzegi ma wysokie, porosłe lasem. Roczny dochód z rybołóstwa przynosi około 500 rs. Wypływa z niego rzka Bobrunga, prawy dopł. Minii. O wschodnie brzegi jeziora opiera się główna gałęź wyniosłości telszewskich, na zachodnim zaś brzegu wznosi się mko Płotele. Pośród jeziora znajduje się niewielka wysepka, połączona prawdopodobnie niegdyś z lądem stałym za pośrednictwem mostu, śladem którego pozostały dębowe pale, widoczne podczas opadania wód. Na wysepce znajduje się znaczna ilość cegieł i rumowisk, będących pozostałością po istniejących tu niegdyś budowlach. Podług podania są to ruiny zamku wzniesionego przez królowę Bonę. W okolicach jest kilka nieznacznych jezior, mianowicie od północy jez. Małdyty, mające przeszło pół wiorsty średnicy, na płd.-zach. jez. Berżory pod mkiem t. n., równie półwiorstowej średnicy, na płd. zaś jezioro Ilgis, około $1^1/_2$ w. długie a do 1 w. szerokie. *J. Krz.*

Płotele 1.) po żm. *Płatelej*, mko na zachod. brzegu jez. t. n., pow. telszewski, o 35 w. od Telsz, ma 228 mk., st. telegr., szkołę gminną, do której w 1879 r. uczęszczało 32 dzieci (28 chłopców i 4 dziew.), kościół par. drewniany, pod w. śś. Piotra i Pawła, wzniesiony w 1564 r. przez Zygmunta Augusta (podług rubrycelli, podług zaś Balińskiego przez Zygmunta III między 1597 a 1612 r.). W 1859 r. było tu 35 dm. i 373 mk. Par. kat., dek. olsiadzkiego, ma 5190 wiernych i filie w Berżorach i Szatejkach. Jestto odwieczna osada, posiadająca niegdyś warownią drewnianą na wyspie jeziora, zbudowaną prawdopodobnie przez Skandynawów, chociaż miejscowe podanie przypisuje zbudowanie zamku królowej Bonie, w dzierżawie której pozostawało tutejsze stwo. Zamek dawno już zniszczał, gdyż w XVI w. zaledwo jego ślady widać było. Inwentarz stwa płotelskiego w 1585 r. d. 9 czerwca przez Józefa Janowicza Kozickiego, dworzanina JKMci. sporządzony, tak go opisuje. „Najpierwiey zamok Płotelski na Ostrowie mieży oziera Płotelskoho z dierewa zbudowany, ale wżo welmi stary, stieny pohnili i wywalili sie, bez pokrytia y wieży sie na doł pochylili y pohnili, żadnym sposobom naprawlen byt niemożet, y ni naszto dobroho wżo tot zamok sie niezhodit, iakoż wielikaia czast toho zamku horodem rozobrano. Odno miestce, albo znak ledwie iest, hdie horody byli“ (Akta ziemskie rossieńskie, ks. 45, str. 94). P. były głównem miejscem ptu płotelskiego; prawo miejskie otrzymało od Stanisława Augusta w 1792 r. Sstwo niegrodowe płotelskie podług spisów podskarbińskich z 1766 r. obejmowało w sobie mko P. i wś Styrbajcie z przyległemi dobrami. W 1771 r. posiadali je Ogińscy, opłacając zeń kwarty złp. 5900 gr. 13. Na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały to sstwo w posiadanie Andrzejowi Ogińskiemu, sekret. w. w. ks. lit., łącznie z sstwem kadaryskiem w wdztwie trockiem, zastrzegając dożywocie poprzednich posiadaczy tych dóbr narodowych. 2.) P., ob. *Płociele.* *J. Krs.*

Płotichino, st. poczt. w pow. pereasławskim gub. włodzimierskiej, o 30 w. na wschód od st. Dubna.

Płotnica 1.) al. *Dobra*, niewielka rzeczka na płd. odludnym krańcu pow. mozyrskiego, cała w obrębie gminy Lelczyce, dopływa z pr. str. do Uborcia; długość biegu około 2-ch mil, ma kierunek północny. 2.) **P.**, mała rzeczka w pow. pińskim, na t. zw. Zarzeczu. Bierze początek w lesistych moczarach w okolicy wsi Ruchcze, płynie w kierunku północnym koło okolicy Płotnicy i zasiliwszy się z lewej str. strugą płynącą od wsi Turwowicz, prawie o 3 w. poniżej uchodzi do Prypiatki, odnogi Prypeci. *A. Jel.*

Płotnica *Wielka*, 1.) okolica szlachecka nad rzką Płotnicą, dopł. Prypiatki (odnogi Prypeci), pow. piński, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. w miejscu, przy gościńcu z Pińska przez Orły do Dawidgródka, w pobliżu linii dr. żel. łączącej dr. żel. pińsko-rzeczycką z Wołyniem, o 6 mil od Pińska a 296 w. od Mińska. Ma 208 dm., 1277 mk. prawosł., szkółkę gminną, cerkiew paraf. pod w. Opieki N. M. P.,

słynną niegdyś z cudownego obrazu Bogarodzicy, który niewiadomo gdzie się obecnie znajduje. W 1659 r. ks. Marya Radziwiłłowa, żona ks. Janusza a córka hospodara wołoskiego, zapisała 500 złp. na mającą się wiecznie palić lampę przed tym obrazem. P. jest siedzibą zarządu gminnego, biura okręgu policyjnego oraz biura 4 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. pińskiego. Gmina płotnicka składa się z 7 okręgów wiejskich (starostw), obejmujących 24 wsie z 329 osadami, zamieszkałemi przez 1975 włościan, którym nadzielono 6006 dzies. ziemi. W skład gminy, między innemi, wchodzą wioski: Duboj, Berezna, Orły Wielkie, Orły Małe, Mohylna, Jastrzębla, Holcy, Płotnica, Brodcze, Osowa, Osowo, Stachów, Berezcy, Sytyck. Okrąg policyjny płotnicki zajmuje całą okolicę za rz. Piną, t. j. tak zwane Zarzecze, część płd.-wschodnią pow. pińskiego aż do granicy gub. wołyńskiej i obejmuje pięć gmin: Lemieszewicze, Płotnicę, Radczyce, Stolin i Terebież al. Cierebierz. Niegdyś P. należała do Skirmuntów; w pierwszej połowie XVIII w. nabyli ją od Michała Skirmunta, ssty wasylkowskiego, Jacyniczowie, lecz gdy sprzedający nieoddał nabywcom, według umowy, dokumentów odnośnych do miejscowości, Jacyniczowie wytoczyli mu proces w grodzie pińskim i uzyskali 11 grudnia 1768 r. wyrok, przysądzający im od Skirmunta 500 złp. grzywien. W 1793 r. P. była znowu w posiadaniu Skirmuntów, obecnie zaś stanowi własność drobnych właścicieli, z których największe części posiadają Chołyńscy (około 4 włók) i Zabaszewscy (około 3 włók). W ogóle tutejsza szlachta zagrodowa przedstawia wybitny typ, żywo opisany przez Kraszewskiego z wrażeń doznanych z podróży po Pińszczyźnie. Miejscowość poleska, nizinna i odosobniona, grunta bogate, łąki i lasy obfite, ryb dostatek. 2.) **P.** *Mała*, wś i dobra, pow. piński, na t. zw. Zahorodziu, w 1 okr. pol. pohostskim, gm. Dobrosławka, o 1 milę od st. poczt. Bobryk, na trakcie nieśwież.-pińskim. Wś ma 22 osad pełnonadziałowych i 67 mk.; dobra, dość dawna własność Zawadzkich, 4100 dzies. ziemi. Miejscowość odosobniona, poleska, grunta lekkie. Tutejsza huta szklana wyrabia rocznie około 4600 kóp szkła prostego z dochodem rocznym do 1000 rs. *A. Jel*

Płotnik, przyległ. Kownia, pow. żywiecki, ma 5 dm. i 26 mk.

Płotonycia al. *Plotonica*, *Plotynica*, przys. gm. Dorotei, pow. kimpoluński. *Br. G.*

Płotowo 1.) *Większe* al. *Pustkowie*, niem. *Gross Platenheim*, wś, pow. bytowski w Pomeranii, st. poczt. Tuchomie, par. katol. Niezabyszewo, $^3/_4$ mili odl. W 1867 r. 117 dusz katol. W wizyt. Rybińskiego czytamy, że P. należy do par. bytowskiej; dusz było w ogóle 59, komunikantów 40; lutrów nie było (str. 5). 2.) **P.** *Mniejsze*, niem. *Klein Platenheim*, wś, tamże, pół mili od Niezabyszewa. W 1867 r. było 161 dusz katol., zaś 1780 r. wogóle 59 (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 5). 3.) **P.**, ob. *Płutowo*. *Ks. Fr.*

Płotycza 1.) wś, pow. tarnopolski, odl. 9 klm. na płn. od Tarnopola, na wsch. brzegu Seretu, przy gościńcu tarnopolsko-załozieckim. Granice: wschod. Kurniki i Łozowa, płd. Czystyłów, zachod. Hłuboczek Wielki (st. kolei żel.), płn. Iwaczów Dolny. Jestto wś w podolskiej glebie z głębokiego czarnoziemu. Obszar dwor. 741, włośc. 1438 mr. W 1870 r. 865 mk., w 1880 r. w gm. 885, na obsz. dwor. 129. Gr.-katol. 390, par. Biała, rz.-katol. 655, par. w miejscu, utworzona z ekspozytury w 1868 r. Fundatorem Juliusz Mora Korytowski. Kościół murowany. Do par. należy Czernichów (49), Czystyłów (83), Hładkie (18), Ihrowica (400), Iwaszów Dolny (125), Iwaszów Górny (84), Jankowce (125), Małaszowce (45). Znajduje się tu piękny pałac. Właścicielem Płotycz i kilku sąsiednich wiosek jest Juliusz Mora Korytyński, poseł na sejm. Wszystkie urzędy pow. oraz st. poczt. i tel. w Tarnopolu. 2.) **P.**, wś, pow. brzeżański, na praw. brzegu Strypy, przy gościńcu podwołoczysko-tarnopolsko-brzezińsko-rohatyńskim, o 35 klm. na płn.-wschód od Brzeżan. Granice: wschod. Słobódka, Horodyszcze i Denysów, płd. Rosochowaciec i Słoboda, płd.-zachod. Teofipólka i Helenków, zachod. Olesin, płn.-zachod. Budyłów, płn. Taurów. Obszar dwor. gr. or. 591, łąk i pastw. 955 (z tego główną przestrzeń zajmuje ogromny staw); włośc. 1368 mr. W 1870 r. 851 mk., w 1880 r. w gm. 1002, na obsz. dwor. 55. Wedle szematyzmów: rz.-katol. 125, par. Budyłów, gr.-kat. 770, par. w miejscu, dek. Brzeżany. Jest tu ogromny staw na Strypie, która płynie z płn.-zach. ku płd.-zach.; staw ten ciągnie się po pod Budyłów aż do granicy Medowy i ma długości 7 klm., z tego $^3/_4$ części zajmuje czyste zwierciadło wody. Umieszczony w naturalnem zagłębieniu, zamknięty jest niewielką groblą, usypaną w miejscu gdzie się brzegi najbardziej do siebie zbliżają. Przy śluzie stoi młyn amerykański, a na pagórku dość wysokim tuż obok grobli wznosi się piękny dwór, otoczony obszernym ogrodem, dochodzącym do stawu. Do dóbr P. należy wś Budyłówka nad rz. Koropiec, odl. o 21 klm. W Budyłówce posiada dwór płotycki tylko las i stawisko którego część obrócono na chmielarnię, resztę na łąki. P. stanowiła przedtem wraz z Budyłowem, Medową i Kuropatnikami jedną całość, będącą własnością hr. Kuropatnickich. Z tych dóbr (wedle Geografii Gal. przez Kuropatnickiego) Kuropatniki przeszły na własność Sie-

niawskich, zaś Budyłów, Medowa i Płotycza na własność Bielskich, drogą małżeństwa zaś od Bielskich do hr. Dzieduszyckich. Przy podziale między rodzeństwem przypadła P. Maurycemu hrabi Dzieduszyckiemu, który ją sprzedał Andrzejowi Cywińskiemu. Glebę wsi stanowi czarnoziem głęboki; klimat ostry, z powodu wysokiego położenia i panujących wschodnich i północnych wiatrów. Liczne i duże stawy nad Strypą (Bohutkowce, Płotycza, Kaplińce, Glinna i Zborów) przyczyniają się do ochładzania powietrza. Właściciel utrzymuje tu stadninę koni wschodniej rasy, rozległe łąki tak w samej P. jak i na wierzchowinach stawu między Budyłowem i Medową dostarczają obficie siana. Jest także browar. Na stawie wśród szuwarów gnieżdżą się niezliczone roje dzikich kaczek i ptactwa wodnego, a na polach przebywają przez lato i gnieżdżą się dropie, które swą czujnością udaremniają zwykle zamiary myśliwych. *B. R.*

Płotycze 1.) jezioro w pow. włodawskim, na obszarze dóbr Wereszczyn, leży o wiorstę na płn. od wsi Dębowiec. Jest ono resztką rozleglejszego jeziora, którego pozostałością jest obszar błot okalających obecne jezioro. Dokoła błot ciągną się rozległe lasy. Jezioro to należy do całej grupy jezior otaczających Wolę Wereszczyńską. 2) **P.**, jezioro w pow. włodawskim, o 4 w. na płn. od wsi Stulno, leży śród rozległych błot łączących się z błotnistą doliną Bugu, od którego oddalane jest o 6 w. Obszar jeziora podawany jest na 36 m. *Br. Ch.*

Płotyczie, niewielkie jezioro w pow. pińskim, w gm. Chojno, ma około 7 mr. rozległości; wokoło lesiste moczary. *A. Jel.*

Płouszowice, ob. *Płonszowice.*

Płowce, w dok. *Plowcze, Plowecz, Plowce* al. *Blewo*, wś, pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Witowo, leży przy drodze z Brześcia Kujawskiego do Radziejowa, odl. 7 w. od Osięcin, 24 w. od Nieszawy, około 28 w. od Włocławka. Wś ma 365 mk. i 57 mr. włośc.; kol. 159 mk. i 559 mr. W 1827 r. 35 dm., 334 mk. Leży śród równiny, na krawędzi niżej położonego obszaru, który otoczony zewsząd przez wyniośleyszą pagórkowatą wyżynę (300 do 400 st. npm.), wznosi się zaledwo 260 st. (pod Osięcinami) a zapewne mniej jeszcze w samym środku tego naturalnego a dziś osuszonego zbiornika wód okolicznych. Ogołocony z lasów obszar tej części powiatu nieszawskiego nie posiada zbiorników wodnych ni rzek, prócz kilku drobnych jezior. P. są osadą sięgającą czasów przedhistorycznych, jak tego dowodzi znalezione tu cmentarzysko z urnami, wykopywane monety rzymskie i t. p. zabytki. Wś otacza cały łańcuch tak zwanych żalów. W dokumencie z 1143 r. (Kod. Wielkop., 33) przy oznaczeniu granic wsi Radziejowa wymienione są Płowce (cum Plaucis). Wś ta składała się z dwóch części P. Małe al. Blewo (w par. Chełmce) i P. Wielkie, później wś kościelna. Część pierwszą (P. Małe) w 1308 roku oddał Władysław Łokietek biskupowi kujawskiemu Gerwardowi w zastaw za pożyczoną od niego sumę 440 grzywien toruńskich. Oprócz P. były oddane wsie: Przypust i Polanowo. Termin wykupu był trzyletni (Kod. dypl. Muczk. i Rzysz., II, 184. Dokument ten nazywa wś P. alias Blewo). Prawdopodobnie wykup nienastąpił i wsie przeszły na własność biskupstwa. Położone przy starym trakcie prowadzącym od brzegów Gopła do Włocławka i przeprowadzonym przez suchą, równą okolicę, stały się P. dzięki dogodnym do działań wojennych warunkom, widownią pamiętnej walki i zwycięztwa, jakie tu odniósł Władysław Łokietek nad Krzyżakami w dniu 27 czerwca 1331 r. Współczesny rocznik, ogłoszony pod nazwiskiem Traski (Bielowski, Monum. Hist., II, 856), twierdzi jakoby z 40,000 Krzyżaków 20,000 padło na pobojowisku a Polacy mieli stracić tylko 12 z rycerstwa i 30 z pospolitego ludu. Inny rocznik (Sędziwoja) ocenia na 17 tysięcy stratę Krzyżaków. Mimo widocznej przesady tych cyfr nierówność strat musiała być uderzającą i możnaby ją przypisać jakimś nieznanym terytoryalnym czy strategicznej natury czynnikom. Długosz, który widocznie zwiedzał pobojowisko, gdyż opisuje szczegółowo położenie wsi, leżącej w otwartej bezleśnej równinie, nazywa P. lichą wsią i wspomina, że za jego czasów jeszcze można było widzieć wielkie kupy kości ludzkich. Dodaje, że Maciej, bisk. kujawski, wzniósł na miejscu, gdzie pochowano kości poległych, kaplicę. Czy założenie parafii i kościoła parafialnego miało miejsce przed bitwą czy też po niej, niewiadomo (Dzieje Polski, t. II, 136, 139, 143, 146). Mimo strat, jakie poniosła niewątpliwie wieś w tej walce, choć łupy mogły je zrównoważyć, zamożność ludności była dość znaczną, gdyż mamy dokument, którym w 1363 r. Oswald, kaszt. słoński, dziedzic P. (Wielkich), sprzedaje swemu kmieciowi Stefanowi Wojciechowiczowi sołtystwo w P. za 60 grzywien denarów toruńskich. Na akcie obok trzech mieszczan radziejowskich podpisany jest Jan, pleban w Płowcach. Ciekawy ten pod wielu względami dokument (Kod. dypl. Muczk. i Rzysz., I, 223) świadczy o rozwiniętej wówczas w tych stronach hodowli owiec, ku czemu sucha, lekko falista okolica, bogata w pastwiska, wielce się nadawała. W czasie łupieżczego napadu Krzyżaków w 1431 r. spłonęła wś a z nią i kościół. W 1454 r. P. Małe jako wś starostwa brzeskiego uskarża się na używanie jej podwód aż do Krakowa i na Litwę (Mucz. i Rzyszcz.,

II, 902). W 1499 r. Grzegorz z Lubrańca, podkanclerzy, otrzymuje za pożyczkę 1800 zł. węg., dochody dóbr królewskich z Radziejowa i P. Małych. Jan Olbracht oddał P. aż do zwrotu powyższej sumy Rafałowi z Leszna, kast. gnieźnieńskiemu, star. brzeskiemu (Rzysz., II, 968), a gdy Rafał zmarł, brat jego Kacper, podkomorzy kaliski i syn Rafał dopożyczyli znowu królowi 200 flor. węg i 62 grzyw. srebra i sumę tę zabezpieczono im na tych dobrach w 1502 r. (Rzysz., II, 970). Następnie starosta radziejowski Rafał Leszczyński, otrzymuje tę wieś na własność dziedziczną. Stefan Batory potwierdza akt sprzedaży P. przez Rafała Leszczyńskiego synowi jego Janowi w 1580 r. (Metr. Kor., ks. 121, fol. 78). Według reg. pobor. pow. radziejowskiego z r. 1557 do 1566 wś Blewo al. Minor Plowcze, w par. Chełmcze Major, miała 7¾ łana, zaś wś Plowcze, w parafii Płowce należąca do starostwa radziejowskiego miała 4 łany, 14 półłanków, 5 osadn. (Pawiński, Wielkop., t. II, str. 28, 31). Podług wizyty kościelnej kanonika i kanclerza katedry włocł. Józefa Glińskiego z d. 2 paźdz. 1779 r. kościół ten przez wwodę brzesko-kujawskiego i sstę radziejowskiego apostatę Rafała Leszczyńskiego skasowany, a grunta kościelne wcielone zostały do dworskich, parafia P. przyłączona została do par. Witowo. Proboszcz w P. posiadał 4 łany ziemi i na nich 2 kmieci (Borucki, Ziemia kujawska). W początku przeszłego wieku dobra P. przeszły w ręce Schliebenów; Jan Wilhelm hr. Schlieben, wojewodzic inflancki, dobra te sprzedał Michałowi Walewskiemu, kaszt. rozpierskiemu. W 1746 r., w trzecią niedzielę po Nawiedzeniu N. Panny Maryi, Paweł Dąbski de Lubraniec, ssta inowrocławski, wprowadzony został w posiadanie dóbr Płowce, Samszyce, Pilichowo, Broniszewek, Brylewo i Potołówek, które nabył od Michała Walewskiego (Recogn. Radziejow., ks. 17, z r. 1746, fol. 404). Od Dąbskich nabył dobra P. Jan Biesiekierski, podkomorzy inowrocławski w 1763 r. i odtąd nieprzerwanie zostają w posiadaniu tej rodziny, która zaprowadziła tu wzorowe gospodarstwo. Obszar dóbr zajmuje 1295 mr. ziemi folwarcznej, w najlepszej glebie, pszennej, kujawskiej, oprócz gruntów włościańskich dawnych gospodarzy rolnych i nowouwłaszczonych przez kom. włośc. mr. 584, na gruntach folwarcznych obdarowanych komorników i służących dworskich 55 morgów. O P. pisał W. Gawarecki (Pamiętnik Płocki, 1828 r., str. 18—28), Borucki (Ziemia kujawska), Tygodnik Illustrowany z 1863 r. (VII, 180). *Br. Ch.*

Płowce, wś, pow. sanocki, par. gr.-kat. w Przesieku a rzym.-kat. w Sanoku (odl. 5·6 klm.), leży na płn. stoku działu lesistego, tworzącego poboczny dział wodny Tarnawki i Sanoczka, dopływów Sanu z lew. brzegu, nad małym pot. uchodzącym do Sanu. Na obszarze tej wsi, podobnie jak w sąsiednim Przesieku, znajduje się źródło nafty w formacyi eoceniczne. Wś ma 31 dm. i 184 mk. (90 męż. i 94 kob.), 89 rzym.-kat., 80 gr.-kat. i 15 izrael., 132 Polaków, 52 Rusinów. Pos. więk, ma obsz. 101 morg. roli, 12 mr. łąk, 29 mr. past. i 137 mr. lasu; pos. mn. 104 mr. roli, 13 mr. łąk i 11 mr. past. P. graniczy na zach. z Sanoczkiem i Markowcami, na płd. z Strożami Małymi, na wsch. z Posadą Sanocką a na płn. z Dąbrówką Polską. W lustracyi starostwa sanockiego z r. 1665 (Rkp. Ossol., № 1834, str. 18) czytamy: „Posesorem tej wsi była ImPani Zofia Szczucka: urodzonego niegdy Jana Leszczyńskiego, pierwszego, urodzonego zaś Konstantego Bronickiego, wtórego małżeństwa, pozostała małżonka, za przywilejem Króla Imci., której wsi cesyą vigore consensus S. R. M. Joannis Casimiri (a tego przed nami nie produkowano), uczyniła na ImPana Mikołaja Bronickiego in castro Sanocensi a. 1664 una cum intromissione. Ta wieś siedzi na jednym łanie. Chałup jest w niej 4. We 3 chałupach jest poddanych 6, a w czwartej tylko 1. Tedy wszystkich poddanych 7. Czynszu każdy powinien dać po zł. 3, przychodzi 21 zł., kapłonów przychodzi 16, po gr. 6 = zł. 3 gr. 6, kur prostych 24, po groszu = 24 gr. Robota z chałupy albo z roli po dni 4 w tydzień, z młyna dają na rok każdy zł. 20. Karczma się szacuje na rok zł. 10. Urodzaj tej wsi nie szacuje się a to dla tego, że pan dzierżawca płagami swymi krescencyą zarabia, zaczem dni robocze w prowent się rachują, dzień każdy po gr. 2 den. 9, uczyni z jednej chałupy albo z roli zł. 10 gr. 12, a ze 4 chałup zł. 41 gr. 18. W tej wsi jest dwór, w którym jest izba biała z oknami, piecem i alkierzem, tamże izdebka mała, po prawej ręce piekarnia, stajnia, spiżarnia, komora, pod komorą piwnica, wozownia. To wszystko z drzewa budowano. Obora i stodoła. Summa prowentu i dochodu tej wsi, od którego kwarta do skarbu Rzpltej co rok wnoszona być ma, facit zł. 98". *Mac.—Lu. Dz.*

Płowce 1.) osada niegdyś istniejąca w kasztelanii gnieźnieńskiej, nadana r. 1277 klasztorowi mogilnickiemu przez Bolesława, syna Władysława Odonicza. 2.) **P.** ob. *Pławce*, pow. sredzki.

Płowce, wś na pol.-prus. Maznrach, pow. łecki, tuż nad granicą ptu leckiego, nad strugą, między dwoma jeziorkami, 5 klm. na płd.-zachód od os. poczt. N. Jucha. W 1475 r. nadaje Bernard v. Balzhofen Stańkowi, Iwaśkowi, Marcinowi i Janowi na prawie magdeburg. 8 włók pod Krzywem. W 1531 r. nabywają tamże 5 włók Michał i Marek Bogdanowicze.

Płowe, rus. *Połowe*, wś, pow. kamionecki, 28 klm. na płn.-wschód od Kamionki Strumiłowej, 6·5 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Radziechowie. Na płn. leży Suszno, na płn.-wsch. Wólka Suszańska, na wsch. Józefów, na płd. Stanin, na płd.-zach. Witków Nowy, na zach. Witków Stary. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem dopływów Bugu: Białegostoku i Buszkowa. Białystok płynie wzdłuż granicy płn.-wsch. i tworzy mały stawek; Buszków, lewoboczny dopływ Białegostoku, przepływa płd.-zach. krawędź obszaru, ze Stanina do Witkowa Starego. Zabudowania wiejskie leżą na płn., na lew. brzegu Białegostoku. W stronie płd.-zach. na granicy Witkowa wznosi się wzgórze „Witków“ do 237 mt. (znak triang). Własn. więk. (hr. Miera) ma roli or. 440, łąk i ogr. 85, pastw. 18, lasu 165; wł. mn. roli or. 1017, łąk i ogr. 175, pastw. 28 mr. W r. 1880 było 92 domów (z tego 3 na obsz. dwor.) a 585 mk. (z tego 39 na obsz. dwors.). Według wyznania było: 57 rz.-kat., 500 gr.-kat., 21 izr. Języka polskiego używało 41, ruskiego 544. Par. rz.-kat. w Radziechowie, gr.-kat. w miejscu, dek. chołojowski, archidyec. lwowska. Do par. należy Wólka Suszańska. We wsi jest cerkiew pod wezw. Zesłania Ducha św. i szkoła etat. jednoklasowa. *Lu. Dz.*

Płowęż, niem. *Plowenzer-See*, rozległe jezioro, należące w części do grudziądzkiego, a w części do brodnickiego powiatu. Od niego mają swe miano dobra i wś tejże nazwy. Jeszcze przed r. 1255 otrzymał Teodoryk Gąsior (Ganshorn) od Krzyżaków 100 włók nad jeziorem płowęzkim na prawie chełm. i założył tam wś Tymawę (Thiemau) w pow. grudziądzkim. W 1289 r. zatwierdza bisk. pomezański Henryk dobra te dzieciom i potomkom Teodoryka, mianowicie Tylowi Gąsiorowi, oraz Ucie, wdowie po jego bracie Piotrze i jej dzieciom Janowi, Małgorzacie i Elżbiecie, dodając im jeszcze 10 wł. Gąsiorów spotykamy później w ziemi saskiej, gdzie wś Gąsiorowo (Ganshorn) od nich otrzymała nazwisko (ob. Kętrz. O ludu pol., str. 184). W 1285 r. nadaje bisk. pomezański Heidenryk Teodorykowi Stangonowi dobra nad jez. płowęzkim od granic klasztoru mędrzyckiego (Mandelkowen) począwszy wzdłuż Osy na wschód (str. 181). R. 1376 nadaje bisk. Mikołaj I połowę jez. płowęzkiego Jakubowi, Sciborowi i Witkowi (Wicken); szósta ryba należy się zawsze biskupowi (ob. tamże, str. 186 i Gesch. d. Bist. Pomesanien von Cramer, str. 98). Por. *Łąkorz*. *Ks. Fr.*

Płowęż 1.) niem. *Gross Plowenz*, dok. łowicki *Plowenzo* 1222, *Plovis* 1287, *Plafoyza*, *Plafonse* 1516, *grosse Plowcze*, *Plowesze* 1531, wś z kat. kośc. par., pow. brodnicki, st. poczt. i par. ew. Lisnowo, st. tel. i kol. Ostrowite, ma 809·35 mr. obszaru. W 1868 r. 22 bud., 8 dm., 84 mk., 63 kat., 21 ew. P. leży w samym klinie pow., wsuwającym się między pow. lubawski i grudziądzki, ztąd wsie do tutejszej parafii przyłączone należą aż do trzech pow.: brodnickiego, lubawskiego i grudziądzkiego. Na północ od wsi ciągnie się duże jez. płowęzkie. Tutejszy kościół pod w. św. Małgorzaty, został poświęcony r. 1820 po gruntownej reparacyi. Kolatorem był dawniej bisk. chełmiński, dziś kolejno biskup i rząd. Przy kościele istnieje szpital dla 3 ubogich. Do parafii należą: Płowęż, Płowężek, Nowawieś, Rywałdzik, Mirakowo, Ostrów, Mierzynek, Zacharka, Partęcin, Kowalki, Lisnowo, Scharnhorst i Karlshof. W 1867 r. liczono 731 komunikantów a 1117 dusz, zaś 1886 r. 1323 dusz. Tutejsza par. liczy się do dek. radzyńskiego. Za czasów krzyżackich należał P. do komturstwa radzyńskiego. W 1516 r. nabył tę wś bisk. chełmiński drogą zamiany. W inwentarzu bisk. chełmińskiego z r. 1733 czytamy co następuje: Opisanie wsi: Michał Jarocki, owczarz, ma chałupę w szacholec nową, Szymon Jordański, wolny, ma chałupę w dyle starą. Karczma, izba w szachulec, gościniec w dyle stary. Jan Regelski, młynarz, za prawem wiecznym, daie żyta korcy 40, wieprzów dwóch karmi; staw jeden w nim. Jakub Cieśla wybudował sobie chałupę w szachulec dobrą y stodołkę w dyle; dani złotych 15, robocizny kosą, sierpem y grabiami dni 30 o swoiey strawie, tłoki o pańskiej strawie dni 3. Gnóy wozić, orać na jarzynę, oziminę, ugor dzień 1, powinien wywieść korcy 15. Michał Dannik ma budę bardzo złą, daie złotych 4. Jan Śnienski (?), dannik, ma chałupę starą, daie zł. 8. Jakub Kostecki, lemaństwo spalone, tylko stodółka w dyle. Wawrzyniec Witkowski, ratay, ma chałupę starą złą. Stanisław ma chałupę złą w słupy, daie zł. 4. Woyciech Słupski, dannik, ma chałupę dobrą, stodółka w słupy, nie bardzo dobra. Marcin Wierzbicki, szewc, ma chałupę pańską w szacholec dach zły, przy niey druga izba, w którey Maciey Wierzbicki, ratay. Wysiewu żyta korcy 175. Pszenicy korcy 30. NB. Kalk z dołu wzięto do kościoła (str. 32—33). 2.) **P.**, dobra ryc., tamże, obejmują 533 ha roli or. i ogr., 26·17 łąk, 19·67 pastw., 14·6 nieuż., 115·08 wody, razem 709·35 ha; czysty dochód z gruntu 8523 mrk; wodny młyn, hodowla świń i owiec. W 1868 r. 19 bud., 8 dm., 137 mk., 98 kat., 39 ew. W dok. z 1336 r. jest wymieniony Jeschko de Plouyz, t. j. Jaśko z Płowęża; w 1376 i 1380 r. Jacob Witke i Stibur v. d. Plauoyze, t. j. Jakub, Witek i Ścibor z P. Jakub nazywa się r. 1399 Jakuszem. W 1414 występuje Witeram de magna Plafoz, t. j. Wytręba z P. Jon, t. j. Jan z P., rycerz, dostaje r. 1346 wś Clemekow, t. j. Klimkowo

na prawie magdeb.; wś ta wkrótce utraciła nazwę i przyjęła miano Mierzyn, dziś Mierzynek. Na Mierzynku siedzi r. 1440 Hanusz (Hannos) z P., syn Jana (ob. Kętrz. „O ludn. pol." str. 122—123). W szkodowych księgach krzyżackich z r. 1414 czytamy, że Janowi z P. spalono 2 obory (Hoefe), a we wsi, obejmującej 40 włók, zabito 5 ludzi; cała szkoda wynosiła 2000 grz. Wytrębie z P. spalono jego gospodarstwo; szkodę oszacowano na 1000 grz. i kościół we wsi poniósł szkodę wynoszącą 100 grz. (ob. Gesch d. Stadt. u. d. Kr. Kulm v. Schultz, II, str. 150). R. 1516 zamienia Hewcke von Schmollung, t. j. Howiek ze Smoląga, chorąży chełmiński, z bisk. chełmińskim Janem Konopackim dobra P. i kilka innych na Wapcz, Bobrowo i Uść (ob. Kętrz. O ludu pol., str. 138 i Woelky: Urk B. des Bist. Culm, str. 669). Inwentarz majętności płowęskiej z r. 1697 wymienia między zabudowaniami folwarcznemi najprzód dwór, którego dwie części były gontami pobite, a trzecia słomą pokryta, dalej była tu gorzelnia, browar, śpichlerz, stajnia, obora o dwu chlewach i 2 szopy zrembiste, gumno w szacholec o 4 pasiekach, a o 3 klepiskach i owczarnia (porów. Akta peplińskie). *Ks. Fr.*

Płowężek al. *Płowężyk*, niem. *Klein Plowenz*, obecnie *Waldheim*, dok. *Klein Plovis*, *Plofoese* 1440, dobra ryc., pow. brodnicki, st. poczt., tel. i kol. Jabłonowo, 6·5 klm. odl., par. kat. Płowęż, ew. Lisnowo. 266·5 ha roli orn. i ogr., 48·9 łąk, 7·05 pastw., 7·9 nieuż., 3·37 wody, razem 333·72 ha; czysty dochód z gruntu 3827 mrk; hodowla bydła, sprzedaż masła, uprawa buraków dla cukrowni. W 1856 r. 155 mk. W 1868 r. 19 bud., 8 dm., 137 mk., 98 kat., 39 ew. Właścicielem w 1856 r. Donimierski, w 1885 r. Borris. P. należał za czasów krzyżackich do komturstwa radzyńskiego. Według rejestrów krzyżackich z XV w., gdzie się zowie Clemkau, obejmował 15 włók i płacił 7 grz. (ob. Gesch d. Stadt u. d. Kr. Kulm von Schultz, II, str. 110). Po bitwie pod Grunwaldem poniosły te dobra r. 1414 szkodę wynoszącą 600 grz., bo 2 gospodarstwa (Hoefe) zostały spalone a 6 ludzi uprowadzono (str. 150; tu zowie się P. Klinkau). R. 1430 nadaje w. m. Paweł v. Russdorf Janowi z Płowęża, który położone w komturstwie radzyńskiem dobra Klemkau, t. j. Klimkowo czyli Płowężek, kupił od Konrada Sanden, dobra te, obejmujące 14½ włók, na prawie magd., z tym przywilejem, że mają być dziedziczne i po kądzieli. Dodaje nadto sądownictwo mniejsze i większe, z wyjątkiem drożnego, dalej rybołóstwo w jez. płowązkim małemi narzędziami dla własnego stołu i w Osie, przy dobrach tych płynącej. Ale jazu nie wolno mu tam urządzać. Za to jest zobowiązany do służby w lekkiej zbroi (Platendienst) i do pomagania przy budowlach. Powinien także dawać rocznie 1 funt wosku i 1 fenik koloński. Dan w Radzynie (str. 93). Nadmieniamy jednak, że według Kętrz. owe Klimkau jest raczej dzisiejszym Mierzynkiem („O ludn. pol.", str. 123). R. 1440 występuje w dok. Bolke v. d. Kl. Plofoese, t. j. Bolko czyli Bolesław z Płowężka (Kętrz., tamże, str. 123). Ob. *Kowalki* 1.). *Ks. Fr.*

Płowienka, wś, ob. *Krosno* (IV, 708).

Płowitowo, wójtostwo (por. *Gorki* 43, t. II, str. 715), mylnie zamiast *Płocochowo*.

Płowki, wś, pow. nieszawski, gm. Radziejów, par. Broniewo, ma 151 mk., 879 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 19 dm., 140 mk.

Płowno al. *Pławno*, nazwa na mapie Osowskiego dana wsi Płowęż. Wydawca w objaśnieniach podaje, że tam się znajduje szaniec starożytny (str. 9).

Płowszynek al. *Plewszynek*, jezioro na obszarze dóbr Kadaryszki, w pow. suwalskim.

Płozy, ob. *Szyszki-Płozy*.

Płozy, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, 4½ klm. na płn.-wsch. od Szczytna, gdzie st. poczt. i tel. Wś polska zdawna. W 1571 r. był Jakub Jankowicz (Jankoitz) sołtysem.

Płożnica, ob. *Płużnica*.

Płuchów, ob. *Płuhów*.

Płucnik, niem. *Simsdorf*, pow. opolski, część wsi Ochoc.

Płudnica, wś, pow. iłżecki, gm. i par. Krzyżanowice. Odl. od Iłży 9 w., ma 32 dm., 208 mk., 698 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 11 dm., 56 mk. Wchodziła wskład dóbr Gaworzyna.

Płudwiny, *Pludwiny*, al. *Plugwiny*, w dok. *Pluvyny*, wś i fol., pow. brzoziński, gm. Biała, par. Koźle; wś ma 8 dm., 71 mk., 99 mr. ziemi włośc., fol. 5 dm., 42 mk., 505 mr. ziemi dwor. W 1827 r. było 10 dm., 109 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 421) wś P., w par. Koźle (Kozieł), dawała z łanów kmiecych dziesięcinę szpitalowi św. Ducha w Piątku, zaś z jednego łanu folw., na którym siedział pleban z Koźla, który też brał od kmieci kolędę. Według reg. pobor. pow. brzeskiego z r. 1557—1566 wś Plugwiny, w par. Koziel, należała w części do Jana i Jakuba Szadowskich (2 łany, 1 zagr., 1 os.). Część Andrzeja Thimińskiego miała 4 łan, 1 osad. Część Baltazara Milieskiego miała ½ łana, 3 osad. (Pawiński, Wielkp. II, 91). W 1875 r. folw. P. lit. ABCD. rozl. mr. 505: gr. or. i ogr. mr. 410, łąk mr. 77, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 13; płodozmian 11 polowy. Wś P. os. 14, z gr. mr. 116. *Br. Ch.*

Płudy 1.) os., pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Chotomów. Leży po za Pragą, na obszarze należącym dawniej do Tarchomina, ma 27 mk., 20 mr. ziemi dwors. Jest tu przy-

stanek dr. żel. nadwiślańskiej, odl. 5 1/2 w. od Warszawy. Przy stacyi wzniesiono liczne wille i domki, służące na letnie mieszkania dla ludności Warszawy. 2.) **P.**, wś, pow. łukowski, gm. Jakusze, par. Trzebieszów, 11 dm., 73 mk., 213 mr. ziemi. W 1827 r. było 10 dm., 49 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś Płody, w par. Trzebiessów, miała 1/2 łan. Marci Zambki 1/4 łan. W r. 1552 we wsi Płody miał Marcin Krasuski 1/4 łan., Mikołaj i Stanisław posiadali dwa pół łanki. W r. 1580 Paweł Krasuski i od sąsiadów swych z włóki, co sami orzą, płacił gr. 15, Leonard Plodowski od 2 włók co sami orzą fl. 1. Summa fl. 1 gr. 15. (Pawiński, Małop. str. 386, 393, 399, 421, 424). 3.) **P.**, wś i os., pow. radzyński, gm. Biała, par. Radzyń; wś ma 24 dm., 229 mk., 720 mr. ziemi; os. 1 dm., 2 mk., 1 mr. W 1827 r. było 19 dm., 175 mk. Według reg. pobor. pow. łukowskiego z r. 1552 wś Pludy miała 17 osad. W r. 1580, wś Pludy leżała w par. Kozirynek. 4.) **P.**, wś włośc., pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Barcice. Jako wieś zarobna wchodziły P. w skład dóbr Somianka, stanowiących część Biskupczyzny, a następnie dóbr narodowych Brańszczyk al. Leszczydół. Podług pomiarów z czasów pruskich było 1454 mr. gruntu, nie licząc 101 mr. nieuż. W 1819 r. znajdujemy jednę osadę czterodniową pustą; należało się z niej rocznie 104 dni sprzęż. i tyleż pieszych, 1 gęś, 32 jaj, 2 kapłony, 3 łokcie przędzy i 8 złp. hyberny; wysiew wynosił 3 1/2 korc. jarz. i tyleż ozim.; 9 osad trzydniowych, odrabiających po 78 dni sprzęż. i tyleż pieszych, oddających po 1 gęsi, 22 jaj, 2 kapłon., 5 łokci przędzy, 6 złp. hyberny; wysiewają po 3 korce jarzyny i tyleż oziminy. Czynszownik Wykowski płaci 60 złp. i wysiewa po 4 korce jarz. i tyleż oziminy; 1 zagrodnik płaci 4 złp., 3 chałupnik. razem 107 mk.; 3 konie, 31 wołów, 17 krów, 10 jałow., 31 świń, 41 owiec. W 1827 r. 19 dm., 200 mk. Włościanie płacili dziesięcinę wytyczną do Barcic. *Br. Ch.—L. Krz.*

Pługawice al. *Plugawice*, niem. *Plugawitz*, domin. i okr. dom., pow. ostrzeszowski, o 12 klm. na płd.-wschód od Grabowa, na lew. brz. Prosny, par. Wyszanów, poczta w Doruchowie, st. dr. żel. o 18 klm. w Ostrzeszowie; ma 5 dm., 109 mk.; obszaru, wraz z folw.: Zagórze i Niełacnowskie, 591·68 ha, t. j. 245·27 roli, 54·61 łąk, 51,06 pastw., 229·14 lasu i 11·60 nieuż.; czysty doch. grunt. 2,778 mrk; sprzedaż bydła do tuczu; właścicielem jest Ryszard Oświecimski. W skład okr. dom. wchodzi fol. Zagórze; cały okrąg ma 7 dm. i 124 mk. (94 kat. i 30 prot.). Przed 1868 r. w skład dóbr wchodziły: Skarydzew, Mieleszówka, Tonie i Wygoda Plugawska, z obszarem 6687 mr., w tem 3574 mr. roli ornej, 2372 lasu, 741 łąk, 26 dm.' Od r. 1868 po śmierci właściciela Oświecimskiego, podzielone na trzy osobne dominia między jego synów. *E. Cal.*

Pługawska Wygoda al. *Plugawska Wygoda*, wś, pow. ostrzeszowski, o 9 klm. na południe od Grabowa, par. Wyszanów, poczta w Doruchowie, st. dr. żel o 14 klm. w Ostrzeszowie; 16 dm., 146 mk. (132 kat. i 14 prot.).

Płuhów al. *Płuchów*, rus. *Płuhiw*. z *Płuchowczykiem* i *Bronisławówka* z *Kazimierówką*, dwie wsie, pow. złoczowski, 11 klm. na płd.-wsch. od sądu pow. w Złoczowie. Na płn. leżą Podlipce, na płn.-wsch. Wołczkowce, na wsch. Kubarowce, na płd.-wsch. Meteniów, na płd. Sławna, na płd.-zach. Ryków, na zach. Zarwanica. Płn.-zach. narożnik obszaru dotyka wsi Łuki. Środkiem wsi idzie w miejscu, gdzie się wznosi Kaniowa góra (409 mt.), dział wodny między dorzeczem Wisły i Dniestru. W dorzeczu Wisły leży płn.-zach. połowa obszaru, a to za pośrednictwem powstającej tu Złoczówki, dopływu Bugu. Na zach. stoku tego działu biją liczne źródła, a z nich powstają małe strumyki, które łączą się i tworzą Złoczówkę, płynącą na płn.-zach. do Zarwanicy, a zasiloną w obrębie wsi od praw. brzegu dopływami z Podlipiec, Trościańca i Łuki. Złoczówka obraca w obrębie P. 5 młynów (Chomów, Magalasów, Sławiański, Pod groblą i Iwaszków). Wody ze wschod. strony obszaru zabiera dopływ Dniestru: Strypa. Przez płn.-wsch. krawędź obszaru płynie jedno z ramion Strypy: Główna Strypa od płn. z Podlipia na płd.-wsch. do Meteniowa, a do niego podążają z płn.-wsch. części obszaru dwa małe dopływy, łączące się w Meteniowie i wpadające do Strypy. Zach. i płd. stronę obszaru zajmuje płd.-wsch. kraniec Woroniaków, pokryty lasem, przeważnie bukowym z domieszką grabu, brzozy i osiki, zakończony Kaniową górą. Na płn. od tych gór leży nizina złoczowska. Wschod. część obszaru zajmuje wyżyna podolska, która przedstawia się jako równina, wzniesiona na płd. do średniej wysokości 390 mt., na płn. 374 mt. (dolina potoku płynącego do Strypy 358 mt.). Zabudowania wiejskie P. leżą na płn.-wsch. stoku Woroniaków, na lew. brzegu Złoczówki. Grupa domów na zach., na granicy Zarwanicy, zwie się „Moczary.“ Na praw. brzegu Złoczówki leży część wsi Płuhowczyk i Aleksandrówka, dwor z kilkoma chatami. Na płn.-zachód od wzgórza „Kaniowa“ leży grupa domów Kaniowa, a na płd.-zach. od niej gajówka Dzula al. Żula. Płd.-wsch. kraniec obszaru zajmuje Bronisławówka z Kazimierówką, kolonie niemieckie, odl. o 7 klm. od urzędu poczt. w Zborowie a 4 klm. na płd.-wschód od stacyi kol. w Płuhowie. Przez płn. część obszaru idzie kolej żelazna Karola-Ludwika. Wchodzi ona tu z Zarwanicy, ma zaraz na wstępie przysta-

nek zwany Zarwanica a potem idzie na płd.-wsch. przez most żelazny, zbudowany na dwóch arkadach, do 100 mt. długi, ma stacyą Płuhów na płn.-wsch., odl. 85 klm. od Lwowa, a następnie wchodzi do Meleniowa. Gościniec złoczowsko-tanospolski wchodzi tu także z Zarwanicy i idzie zrazu równolegle z koleją, na płn. od niej, wśród wsi samej skręca na płd. po pod most kolejowy, a następnie, oddalając się od toru kolejowego, przebiega płd.-wsch. część obszaru i wchodzi do Meteniowa. Przy gościńcu są dwie karczmy: Zwarycka i Zielona. P. wraz z Bronisławówką i Kazimierówką tworzą jedną gminę katastralną. Własność więk. ma roli ornej 1021, łąk i ogr. 143, past. 119, lasu 49; własn. mn. roli ornej 1411, łąk i ogr. 286, pastw. 210, lasu 541 mr. W 1880 roku było w Płuhowie 152 dm. w gm., 34 na obsz. dwor., w Bronisławówce 18, w Kazimierówce 30 dm. Mieszkańców było w Płuhowie 936 w gm., 171 na obsz. dwor. (138 rzym. kat., 812 gr. kat., 155 izrelitów, 190 narod. polskiej, 902 ruś., 14 niem.), w Br. 92, w Kaz. 202 (6 wyzn. rzym.-kat., 10 gr.-kat., 30 izrael., 248 ewang.; 271 narodow. niemiec., 13 pols., 10 rusk.). Par. rzym.-kat. w Złoczowie, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski, archidyec. lwow. Ewangelicy z Br. i Kaz. należą do par. ew. we Lwowie. We wsi są dwie cerkwie: w Płuhowie i Płuhowczyku. W Płuhowie jest urząd poczt., st. kolejowa, szkoła etatowa jednoklasowa z jęz. wykł. ruskim, założona w 1856 r., z ogrodem o powierzchni 1·55 ha i z sadem śliwowym, kasa pożyczk. gm. z kapitałem 3290 zł., gorzelnia i kamieniołom. W Bronisławówce jest szkoła wyzn. ewang., założona w 1872 r., z językiem wykład. niemieckim. P. należał dawniej do dóbr Sobieskiego. W 1687 r., jadąc ze Złoczowa do Podhajec, zatrzymał się tutaj król Jan z całym dworem na obiad. Wieś, jak opisuje Dalerac w Anecdotes (t. II, str. 236) po niedawnem zniszczeniu przez Tatarów, miała wszystkiego kilkadziesiąt chat, skleconych na prędce z gałęzi, a rozproszonych po dolinie i przyległych pagórkach. Nad potokiem klekotało kilka młynków, a w środku, przy drodze, stała nędzna karczma. Zamieszkiwali ówczesny Płuhów Wołosi, których przesiedlił tam Sobieski z Baru i Międzyboża, gdy je odzyskał podczas kampanii w 1674 r. (ob. Tatomir, Ślady króla Jana III, Lwów, 1883, str. 79). Schneider wspomina w swoich zapiskach (Muzeum Ossolińskich), że na Hanczarowej górce widać ślady cmentarzyska i że wyorywano tam popielnice; że w lesie Lipnik są ślady mogiłek. Narzędzia kamienne i krzemienne wyorywują czasami i dziś jeszcze. *Lu. Dz.*

Płuksny, dwór, pow. rossieński, par. kołtyniańska, własność Norwiłły.

Płungiany 1.) wś, pow. rossieński, par. retowska. 2.) **P.**, po żmujdzku *Plungia*, mko nad rz. Bobrungą, prawym dopł. Minii al. Mingi, pow. telszewski, o 28 w. od Telsz a 214 w. od Kowna, w 3 okr. pol. Płungiany, gm. w miejscu, posiada zarząd okr. pol., urząd gminny, sąd pokoju dla 4 gmin, biuro inkwirenta sądowego, biuro 3-go rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. telszewskiego dla sześciu gmin, szkołę gminną (w 1879 r. 50 chłopców i 3 dziewczęta), aptekę, st. poczt. i telegr. W 1859 r. było tu 172 dm. i 3593 mk., kośc. paraf., dom przytułku dla 27 ubogich, synagoga, dom modlitwy żydowski, młyn wodny, gorzelnia, browar, cegielnia. Odbywają się dwa jarmarki: w 1 tygodniu wielkiego postu i d. 24 czerwca oraz targi co poniedziałek i piątek. Kościół katol. paraf. p. w. św. Jana, wzniesiony został z drzewa w 1797 r. przez parafian. Posiada 3 altarye: p. w. Niepokalanego poczęcia N. M. P., św. Anioła Stróża i św. Józefa. Na cmentarzu grzebalnym kaplica WW. ŚŚ., wzniesiona z drzewa 1858 r. przez mieszkańców. Par., dek. retowski, ma 8571 wiernych i kaplicę w Bukontyszkach. Gmina, należąca do 2 okr. pol. do spraw włośc., składa się z 5-ciu okr. wiejskich (starostw) i obejmuje 50 wsi i 4336 mk. włościan. W skład okręgu policyjnego wchodzi 6 miasteczek, 3 sioła, 170 wsi i 23 zaśc., liczących w ogóle 19138 mk. P. stanowiły niegdyś dziedzictwo wygasłego rodu Gasztoldów, następnie wchodziły w skład sstwa płungiańskiego, dziś są własnością ks. Michała Ogińskiogo. Sstwo niegrodowe płungiańskie mieściło się w ks. żmujdzkiem, pow. gondyńskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1766 powstało z ciwunostwa gondyńskiego przez oddzielenie z niego dóbr P. z przyległościami, które posiadała Karpiowa, opłacając łącznie z rzeczonem ciwunostwem kwarty 6426 złp. 18 gr. Na sejmie z 1773—75 r. stany Rzpltej dozwoliły zamienić te dobra narodowe na dziedziczne dla Ignacego ks. Massalskiego, bisk. wileńskiego, z powodu iż jego własne hrabstwo lachowickie, dla fortecy, którą posiadało, zabrano na potrzebę Rzpltej. *J. Krz.*

Płusy 1.) wś, pow. iłżecki, gm. Rzeczniów, par Iłża, odl. od Iłży 10 w., ma 47 dm., 310 mk., 679 mr. ziemi. 2.) **P.**, wś, pow. biłgorajski, gm. Księżpol, par. rz.-kat. Tarnogród. Posiada cerkiew pounicką, dawniej filią par. Księżpol. Wś P. wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich. W 1827 r. było 76 dm., 485 mk. *Br. Ch.*

Płuszcza, rzeczka w pow. rossieńskim, lewy dopływ Auczy, praw. dopływu Szeszuwy, przepływa pod wsią Płuszcze.

Płuszcze, wś i dobra nad rzką t. n., pow. rossieński, w pobliżu mka Kroż, którego część

znaczna do dóbr tych należy, o 38 w. od Rossień. Dobra P. stanowią dziedziczną majętność teraźniejszego marszałka pow. rossieńskiego Adolfa Przeciszewskiego, w posiadaniu rodu którego P. już od 1608 r. stale pozostają. Dokumenta familijne świadczą, iż Przeciszewscy, później w ks. żmujdzkiem i w. ks. litewskiem licznie rozrodzeni, za dzieła rycerskie z nadań monarszych dobra ziemskie dziedziczne od wieków posiadali. „Z tej to linii Przeciszewskich pochodzący rotmistrz wojsk polskich Jan Przeciszewski h. Grzymała, oddalony w czasie wojny szwedzkiej z majętności starodawnej Przeciszewa, w wwdztwie płockiem niegdyś leżącej, za mężną ojczyzny obronę otrzymał nadanie dóbr ziemskich po Janie, Łukaszu i Andrzeju Saugie ad fiscum skarbu Rzpltej przypadłych w pow. kremońskim i derpskim w Inflantach położonych, a otrzymał je według świadectwa listu Jana Karola Chodkiewicza, hetmana, w 1605 r. grudnia 29, we dwa miesiące po bitwie pod Kirchholmem czynionego i przywileju konfirmacyjnego króla Zygmunta III z d. 14 czerwca 1608 r. temuż Janowi Przeciszewskiemu konferowanego. Następnie losem wojny niepomyślnej wyzuty i z dóbr w kremońskiem i derpskiem mu nadanych, z wojskiem polskiem przeszedłszy do księstwa żmujdzkiego, wziął tam za żonę Elżbietę Siemaszkiewiczównę i dziedziczył z nią dobra P. i część Kroż. Z tych tylko P. przeszły na syna jego Piotra, który po żonie Bichniewiczównie wziął dobra Pojurze“. W ręku dalszych sukcesorów spotykamy obok P. inne dobra, jako to: Powierpiany, Pokrożencie, Gruzdziszki, Cytowiany i t. p., ale P. z tego rodu nie wychodzą. Obszar tej majętności wynosi ogółem 4394 dzies. Z nich 1556 dzies. we władaniu dworu, 1235 pod arendą, 712 pod nadziałem włościańskim, a 891 dzies. pastw. ogólnego. Na rozległości 4394 liczą tu zaledwie 122 dzies. nieużytków. W 1859 r. było tu 61 mk. i młyn wodny. P. należą do parafii krozkiej, dek. szydłowskiego; parafia ta 1881 r. liczyła 7000 wiernych. Plebania do 1832 r. posiadała majętność intratną Pojurze i 2226 rubli kapitału. Było to do r. 1832 najbogatsze probostwo na Zmudzi. Na gruntach dóbr P. znajduje się st. poczt. Carycyn. Oprócz tego w par. krozkiej znajduje się drugi dwór P., własność Burzyńskich. *G. M.*

Płutnica, niem. *Plutnitz*, dok. *Plutnitza*, *Putnizca*, rzeczka w pow. wejherowskim; powstaje na płn. od Mechowa i płynie w płn.-wsch. kierunku. Pod Werblinem skręca się nagle na płd.-wsch., płynie przez torfowiska między Pucką i Swarzewską kępą i uchodzi nieco na płn. od Pucka do zatoki Puckiej. Jej porzecze wynosi tylko około $1^1/_2$ mili kw. (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 4). Rzekę tę zamierza rząd zarybić na przestrzeni od jej ujścia wstecz aż do gnieździewskiego mostu. P. jako rzeka graniczna wspominana już r. 1385 (ob. Pom. U. B. v. Perlbach, str. 357).

Płutówka, wś cerkiewna, pow. kowelski, gm. Stare Jurkowicze, ma 148 dm. i 996 mk., z których 3 zajmuje się krawiectwem, 1 wyrobem uprzęży, 2 szewctwem, 3 stolarstwem, 1 bednarstwem; olejarnia, krupiarnia.

Płutowo, niem. *Plutowo*, dok. t. z. łowicki z r. 1222 *Ploth*, *Plotsch*, około r. 1400 *Plotau*, r. 1760 *Płotowo*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p. w miejscu, par. kat. Kijewo, pół mili odl., ew. i st. kol. Chełmno 9 klm., na płn. Dobra obejmują 435·4 ha roli or. i ogr., 85 łąk, 73·4 past., 19·9 lasu, 12·9 wody, razem 626·6 ha; czysty dochód z gruntu 10·188 mrk. Hodowla bydła holenderskiej rasy i owiec na strzyż. W 1868 r. 37 bud., 16 dm., 212 mk., 156 ew., 56 kat. Już w 1856 r. właściciel Niemiec. Według przywileju łowickiego z r. 1222 było P. grodem, według buli papiezkiej zaś, potwierdzającej ten dokument, należy do „possessiones“ (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 49), które Konrad mazowiecki nadał Krystynowi. R. 1223 potwierdza papież Honoryusz III darowiznę (ob. Preus. Urk. B., t. I, str. 33). W wizytacyi Potockiego z r. 1706 czytamy, że prob. w Kijewie pobierał z działu Jana Trebnica $1^1/_2$ korca żyta i tyleż owsa (str. 225). Do P. dojeżdża poczta z Chełmna i z Unisławia. *Ks. Fr.*

Płutyńce, grupa domów w Czerniechowie, pow. tarnopolski.

Płutyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 26 w. Posiada kościół paraf. drewniany, 30 dm., 257 mk. W 1827 r. P. należały do par. Preny, miały 7 dm., 79 mk. Kośc. fil. par. Preny, o 3 mile od Pren. W 1791 r. wzniesiono tu kaplicę, która od 1801 r. stała się filialnym kościołem par. Preny. W 1839 r. nowy kościół drewniany parafialny. P. par., dek. maryampolski (dawniej sapieżyski), 3085 dusz. *Br. Ch.*

Płuwie al. *Koniuchowskie*, jezioro w pow. kalwaryjskim, gm. Olita, odl. około 6 w. od Niemna, na obszarze dóbr Koniuchy i Oniszki, ciągnie się w kierunku od płd.-zach. ku płn.-wsch., na długości $3^1/_2$ w., przy szerokości od $^1/_3$ do 1 wiorsty. Brzegi bezleśne, pagórkowate. Na płn.-zach. mieszczą się folw. Oniszki, Kasperowszczyzna, Dusielniki. Obszar wynosi 216 mr., głębokość 12 do 18 stóp. Wody jeziora odprowadza do Niemna struga łącząca się z rzeką Pierczajką. W stronie zachodniej w odl. 1 w. leży jez. Gudele, w stronie południowej jez. Łuksniany. *Br. Ch.*

Płużnica, niem. *Plusnitz*, w dok. *Plotznitz*, 1400 *Pfeilsdorf*, 1706 *Płożnica*, dobra ryc.,

pow. chełmiński, st. kol. Kurnatowo, 8 klm. odl. Posiada kościół paraf. kat. i szkołę kat., cegielnię, wiatrak i agenturę poczt. W 1868 r. 20 bud., 8 dm., 132 mk., 112 kat., 20 ew., 598·31 ha roli or. i ogr., 63·78 łąk, 20·82 past., 10·56 nieuż., 38·5 wody, razem 731·97 ha; czysty dochód z gruntu 11099 mrk., hodowla bydła holenderskiej rasy. W skład dóbr wchodzi jeszcze folw. Augustynki (1909·97 mr.), Kotnowo (1134 mr.). P. leży nad bitym traktem z Wąbrzeźna do Chełmna; oprócz tego idzie ztąd nowa szosa do Zegartowic. Za czasów krzyżackich była P. przyłączona do wójtostwa lipińskiego. Przypuszczenie, jakoby wymienione w dok. z r. 1445 Heymsodt al. Heimsoth oznaczało Płużnicę, jest mylne; owo H. jest raczej Przeczno. Tutejszy kośc. p. w. św. Małgorzaty jest kolacyi prywatnej. Przy nim istnieje bractwo trzeźwości założone r. 1857. W skład parafii wchodzą: P., Orłowo, Ostrowo, Bartoszewice, Cholewice, Augustynki, Kotnowo, Dęby (niem. Josephsdorf), Mgoszcz i fol. Dębie. W 1867 r. było tu 678 komunikantów, dusz zaś 1094, r. 1886 liczono 1153 dusz. Tutejsza par. należy do dek. wąbrzeskiego. Z wizytacyi Potockiego z r. 1706 dowiadujemy się, że tu był kośc. murowany o 3 ołtarzach, tytułu św. Bartłomieja i św. Małgorzaty. Przy kościele stała nowa niska dzwonnica, z jednym ale pękniętym dzwonem. Do prob. należały 4 włóki w 3 polach, z których jedno zarosłe było krzakami. Rolę trzymał dwór, którego właściciel Piwnicki miał za to obowiązek utrzymywania kapelana. Przedtem dzierżył te dobra Franciszek Wolski, a dawniej Wypczyński, który legował 300 fl. zapisanych na Augustynkach, za to miała się za jego duszę odprawiać co tydzień msza św. Mesznego płacił dwór 2 korce żyta i tyleż owsa. Do parafii tutejszej należały: Płożnica, Ostrowo, Orłowo, Mgosze, Kotnowo, Augustonowice, Kwiatki, Cholewice i Bartoszewice. Komendarzem był Alan, ordinis Praedicatorum. Komunikantów liczono 338 (ob. str. 797—799). R. 1745 nabyła Płużnicę wraz z przyległymi folwarkami Kwiatkami i Cholewicami prawem zastawnem ksieni benedyktynek w Grudziądzu Ewa Radowicka od Józefa Pląskowskiego za 28,000 zł. Następnego r. 1746 puszczono te dobra gburom w dzierżawę na lat 40. Po 14 latach jednak zostały napowrót wykupione przez Jana Orłowskiego, stolnika parnawskiego (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 221). *Kś. Fr.*

Płużnica al. *Plusznica Wielka*, niem. *Gross-Pluschnitz*, 1302 *Plusnicz major*, wś kościelna, pow. strzelecki. Posiada kościół paraf. katolicki, murowany z wieżą, szkołę, młyn wodny. W 1842 r. 33 dm., fol., 269 mk. Fol. ma 2308 mr., wś 855 mr. W 1861 r. 362 mk. Parafia tutejsza jest bardzo starożytną. W 1298 r. występuje w dokum. Gerward, pleban miejscowy. W 1302 papież Bonifacy potwierdza dziesięciny z P. składane klasztorowi jemielnickiemu.

Płużniczka al. *Plusznica Mała*, niem. *Klein-Pluschwitz*, 1302 *Plusnicz minor*, wś w pow. gliwickim, par. Płużnica, ma dwa młyny wodne, piec wapienny. W 1842 r. 21 dm., 226 mk. (4 ew.); w 1861 r. 257 mk., 780 mr. obszaru folw. i we wsi 284 mr. W 1302 papież Bonifacy potwierdza dziesięciny z P. klasztorowi jemielańskiemu. Do P. należą pustkowia: Czerwona Grobla i Grabnia.

Płużno, urzęd *Płużnow*, wś, pow. ostrogski, w 3 okr. polic. lachowickim, par. ostrogskiej, ma kaplicę publiczną katolicką tejże parafii, cerkiew prawosławną, zarząd gminny i szkółkę wiejską; 1430 mk. włościan (709 męż. i 721 kob.), posiadających 1261 dzies. 219 saż. ziemi. Pokład gruntu stanowi glinka, pokryta warstwą czarnoziemu; gleba pszenna urodzajna, u gospodarzy wiejskich sady owocowe i obszerne ogrody. Odl. 30 w. od st. dr. żel. brzesko-kijowskiej Krzywin, o 24 w. od Lachowicz a 18 w. na płd. od Ostrogu. P. ze wsiami: Borysów, Dobryń, Miakoty, Majdan, Choteń, Dertka, Stójło, Radohoszcz Mała, Stronicze, Białotyn, Martynie, Siewierz, z osadami: Klonowiec Miakocki, Klonowiec Borysowski, Dańkówka, Piwniowa Góra, przez szlachtę i krajowych czynszowników zamieszkałemi, oraz z koloniami: Jadwinin, Michajłów, Książęcin i Fuerstenthal, założonemi przez czynszowników zagranicznych w lasach, obejmuje ziemi dworskiej: 2600 dzies. pod lasem, 2988 dzies. pod polem; leży w pięknej i wesołej miejscowości. Pałac na wzgórzu nad niewielkim stawem, niedawno wzniesiony w miejscu, gdzie przed laty stał stary dwór, z którego pozostały tylko lochy. W sąsiednim lesie dotąd widzialne są ślady starego horodyszcza, a na okolicznych polach mogiły, z których kilka zostało rozkopanych. Mają one cechę epoki krzemienia łupanego i obrabianego; w jednej odkopano grób skrzynkowy. Dobra płużańskie, wyżej wyszczególnione, wraz z kilku dziś od nich oderwanemi miejscowościami, stanowiły niegdyś własność Koniecpolskich, od których drogą spadku przeszły do ks. Jabłonowskich, od nich nabyte przez hr. Tyszkiewiczów, należą obecnie do ks. Ludgardy z hr. Tyszkiewiczów Jabłonowskiej. O P. znajduje się wzmianka w dokumencie ogłoszonym w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 418.

Płużyny, wś i fol. nad bezim. dopł. Mezawki, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, wś ma 17 osad; fol. od 1859 r. własność Sadowskich, około 5½ włók; miejscowość falista, dość leśna. *A. Jel.*

Płyćwia, w dok. *Płyczwa*, wś, pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Godzianów, ze st. dr. żel. warsz. wied., odl. 75 w. od Warszawy a 16 w. od Skierniewic, ma 188 mk., posiada 955 mr. ziemi włośc. i 30 mr. do osady stacyjnej. Kopalnia żwiru, odl. 1 w. od stacyi. W 1827 r. należała do par. Skierniewice, miała 15 dm., 129 mk. P. leży śród piaszczystego płaskowzgórza, sięgającego tu przeszło 700 st. npm. Jest to jakby wysunięty ku nizinom mazowieckim przylądek wyżyny ciągnącej się jako wał graniczny między Wielkopolską a Małopolską. Rozciągając się ze swemi odnogami w postaci piaszczystych gór, wyżyna ta w pow. skierniewickim, łowickim, brzezińskim i rawskim stanowi obszar pokryty niegdyś przez rozległe puszcze i nadany arcybiskupom gnieźnieńskim, którzy byli kolonizatorami tych przestrzeni. Przy ubogiej glebie, gospodarstwo rybne, młynarstwo i przemysł leśny mogły się tu najlepiej rozwijać, ztąd liczne młyny, wielkie stawy, cechują tę wyżynę, która dawniej obfitowała więcej w lasy i wodę, obecnie świeci obszarami ubogich w roślinność piasków i wyżłobionymi przez wody jarami. Przy uposażeniu kaznodziei kollegiaty łowickiej przez Zbigniewa Oleśnickiego w 1492 r. nadane mu zostały dziesięciny z P., wsi do stołu arcyb. należącej. Według Lib. Ben. Łask. (I, 246, 284, 285, 523, 525) była to wś na prawie niemieckiem; sołtysi dawali dziesięcinę pleban. w Godzianowie, kmiecie zaś altaryi św. Jakuba w Łowiczu, stanowiącej uposażenie kaznodziei. *Br. Ch.*

Płynaj, pot. w pow. brzezińskim, dopływ Złotej Lipy, na obszarze wsi Leśniki.

Płynna, ob. *Płona.*

Płyśce al. *Błyśce*, połoniny w Beskidzie lesistym, w dziale zwanym Gropa, na obszarze Perehińska, pow. doliński.

Płyski, al. *Pliski* 1.) wś nad bezim. strum., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Sitce, o 1 w. od gminy a 74 w. od Wilejki, 40 dusz rewiz.; należy do dóbr Dowydówka, Rudominów. 2.) **P.**, wś włośc., tamże, 9 dusz rewiz. Obie w 1866 r. miały 13 dm. i 89 mk. (73 prawosł i 13 katol.).

Płysków, ob. *Pliskow.*

Płyszowiszcze, wś nad odlewem Prypeci, pow. radomyski, o 1 w. od wsi Opaczycze (par. prawosł.), ma 65 mk. pł. ob. i 1622 dzies. ziemi. Dawniej własność Stanisława Andruszkiewicza, przeszła w spadku do Ulanickich.

Płyta, grupa domów w gm. Dołhopole, pow. wyżnicki. *Br. G.*

Płytka, szczyt górski w pow. kałuskim, na obszarze wsi Jasień, na granicy węgierskiej, wznies. 1282 mt.

Płytniki, fol., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, par. Kowale, o 46 w. od Trok, ma 1 dm., 28 mk., w tej liczbie 4 prawosł., 22 katol. i 2 żydów; gorzelnia (w 1866 roku). W 1850 r. dobra P., własność Orwidów, obejmowały trzy wsie (Wiłuńce, Krawczyszki, Domejkowo) i trzy fol. i miały 1646 dzies. rozległości. Dawniej własność rodziny Wawrzeckich, następnie do 1863 r. rodziny Orwidów. W Wiłuńcach nad jez. Kowelskim, Tadeusz Orwid, łowczy żmujdzki, fundował cerkiewkę unicką murowaną, w której były groby tej rodziny. *J. Krz.*

Pływaczewo, niem. *Pliwaczewo*, około 1400 r. *Plobitzau*, wś, pow. toruński, st. poczt., kol., par. kat i ew. Kowalewo, ¾ mili odl., ma 4004·81 ha roli or. i ogr. W 1864 r. 125 bud., 70 dm., 596 mk., 370 katol., 221 ew., szkoła katol. w miejscu. W starych niem. dokum. zowie się ta wś Plobitzau, Plobetzau, Pebisthau, Pebissau. Za czasów krzyżackich należała do komturstwa kowalskiego. Po bitwie pod Grunwaldem została spalona, szkodę oszacowano na 2000 grzywien (ob. Gesch. d. Stadt Kulm von Schultz. II, 153 i 162 i Kętrz., O ludn. pol., str. 78). Po r. 1415 wykazują tu księgi krzyżackie 54 włók, od których miano płacić po 20 skojców, osadzonych było tylko 52. Karczmarz dawał 3 wiardunki. W wizytacyi Potockiego z r. 1706 r. czytamy, że tu dawniej było około 16 włościan meszne płacących, wówczas tylko 3, którzy jednak wszystkie pola uprawiali i prob. w Kowalewie dawali, co byli winni (str. 780). *Ks. Fr.*

Pływuczy-Most, mały zaśc. nad jez. Usochy, uformowanem z rozlewu rzeki Kropiwny, pow. bobrujski, w 1 okr. polic. dobryckim, gm. Turki, ma 2 osady; miejscowość odosobniona, poleska, grunta lekkie, rybołówstwo znaczne.

Pnebabowe (dok. z r. 1260), jestto Knibawa, wś między Tczewem a Gorzędziejem, pow. starogardzki.

Pnekolt, dziś *Pnikuta*, powiat mościski (w dokumencie z r. 1385 r., A. G. Z., t. VII, str. 32, 33).

Pnewie, szczyt i góra w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, w obrębie gm. Hryniawy, w pow. kosowskim, na dziale wodnym między Czeremoszem Białym (od wsch.) a Czarnym (od płd.-zach.), pod 42° 31′ wsch. dłg. g. F., a 47° 52′ 25″ płn. sz. g. Od tego szczytu ku płd.-wsch. rozpościerają się rozległe połoniny, sięgające ku szczytowi Listowatemu (1525 mt.). Wznies. 1585 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. Od strony płn. wypływa pot. Hramitny Wielki, dopływ Probiny. Por. *Ludowa.* *Br. G.*

Pniaki, pustkowie, pow. częstochowski, gm. Wancerzów, par. Mstów.

Pniaki 1.) al. *Kopaniny*, przys. i fol. gm. Smykowa Wielkiego, pow. dąbrowski. 2.) **P.**,

grupa zabudowań w obr. gm. Dąbrówki Wisłockiej, pow. mielecki. 3.) **P.**, przys. Łętowni, pow. myślenicki. 4.) **P.**, karczma na obszarze dworskim Ocieki, pow. ropczycki. 5.) **P.**, przys. Jastrząbki Nowej, pow. tarnowski. 6.) **P.**, fol. i wiatrak na obszarze dworskim Kobyły, pow. zbaraski. 7.) **P.**, przys. do Wilczej Woli w powiecie kolbuszowskim, w piaszczystej i lesistej równinie, w pobliżu ujścia Przyrwy do Łęgu, przy gościńcu z Kolbuszowy do Niska, ma 23 dm. i 149 mk. (77 męż, 72 kob) rz.-kat. 8.) **P.**, wólka do Dąbrówki Wisłockiej, pow. mielecki, nad Breniem, ma 9 dm. i 45 mk. 9.) **P.**, do Jastrząbki Starej, pow. pilzneński, 13 dm. i 54 mk. (27 męż. i 27 kob.). 10.) **P.**, do Dąbrówki Nowej, pow. tarnowski, osada gminna i dworska, 9 dm. i 54 mk. *Br. G.*

Pniaki 1.) niem. *Pniacky*, kol., pow. bytomski, par. Łagiewniki Górne. 2.) **P.**, kol., pow. bytomski. Do 1842 r. stanowiła część Świętochłowic, następnie osobną gminę wiejską. Leży w pobliżu Bytomia i Królewskiej Huty. W 1861 r. było 278 mk. (3 ewang., 6 żyd.) i 139 mr. obszaru. 3.) **P.**, kol., pow. bytomski, na obszarze Dąbrówki Małej, okrąg katowicki.

Pniatyn, wś, pow. przemyślański, odl. 9·8 klm. na wsch. od Przemyślan, śród lasów, nad pot. Krudłówka. Granice: wschod. Ciemierzyńce i Biała; połud. Poluchów i Pletenice; zachod. Ładańce i Wypyski; półn. Lipowce i Pleników, Obszar dwor. roli or., łąk i pastw. 265, lasu 1500 mr.; włośc. 388 mr. W 1870 r. 301 mk.; w 1880 r. w gm. 310, na obsz. dwor. 29; gr.-kat. 136, par. Wypyski, rz.-kat. 194, par. Przemyślany. Na płn.-wsch. od wsi stoi znak triang., 209·7 mt. npm. W dokumencie wystawionym we Lwowie 27 stycz. 1441, dotyczącym podziału wsi Polochowa, między Drobyszem z Poluchowa stryjem a Jaczkiem i Juszkiem synowcami wymieniony jest Pniatyn jako sąsiadujący (Ak. grodz. i ziem., t. II, str. 106 i 107). *B. R.*

Pniew i *Pniewie*, ob. *Pniewo*.

Pniewek, ob. *Pniewko*.

Pniewiczewo al. *Wiszeńki*, mała wioska nad rz. Hać, dopł. Wołmy, pow. ihumeński, w gm. Hrebionka, ma 5 osad; grunta lekkie, łąk dużo, miejscowość dość odosobniona.

Pniewiec, wybudowanie należące do Żelazna, pow. kościański. Niewykazane w Spisie gmin i okręgów.

Pniewiski, wś szlach., pow. konstantynowski, gm. i par. Przesmyki, ma 40 dm., 211 mk., 803 mr. obszaru. W 1827 r. było 41 dm., 217 mk.

Pniewite, jezioro pod Grudziądzem, własność proboszcza grudziądzkiego (ob. Lustr. z r. 1664 i Strzesza wizytacyą z r. 1667, str. 173 *b*). *Kś. Fr.*

Pniewite, niem. *Pniewitten*, dok. *Pniewitt*, wś, pow. chełmiński, st. p. i par. kat. Lisewo, 1/3 mili odl., ew. W. Lunawy, szkoła kat. w miejscu. Wś ma 3272 mr. obszaru. W 1868 r. 185 bud., 77 dm., 619 mk., 404 kat., 211 ew. P. leżą na płn.-zach. od Lisewa, nad jeziorami (Szkockie i Gęsie, mają po 40 mr.), niedaleko szosy chełmińskiej. Krzyżacy wydali tę wieś wolnemu sołtysowi na prawie chełm. (ob. Gesch. d. Stadt u. Kreis Kulm von Schultz, I, str. 139 i 201). W wizyt. Potockiego z r. 1706 czytamy: Wś P. miała 12 włościan, wówczas posiadał ją sołtys, który mesznego płacił półtora korca żyta i tyleż owsa (str. 245). Tutejszy fol. nabył r. 1885 na subhaście kapitalista Schoeneich za 17,000 mrk.

Pniewka, rzka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Proni (praw. dopł. Soży).

Pniewko al. *Pniewek*, wś, pow. kutnowski, gm. i par. Krośniewice, ma 73 mk., 6 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Głaznów. W 1827 r. było 17 dm., 99 mk.

Pniewniczka, rzeczka w pow. radzymińskim, wypływa z lasów radoszyńskich, płynie w kierunku zach.-półn. pod Strachówką i naprost Piask wpada z prawego brzegu do Ossownicy. *J. Bliz.*

Pniewnik, wś i fol., pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Pniewnik, odl. 40 w. od Radzymina. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 332 mk., 345 mr. ziemi dwors., 238 mr. włośc. W 1827 r. było 25 dm., 173 mk. W 1875 r. fol. P. z wsiami: P., Zakrzew i Piękny Lasek miał rozl. dominialnej mr. 517: gr. or. i ogr. mr. 445, łąk mr. 3, lasu mr. 56, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 16; płodozmian 4-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 21, z gr. mr. 255; wś Zakrzew os. 26, z gr. mr. 462; wś Piękny Lasek os. 2, z gr. mr. 24. Kościół i parafią erygował w 1447 r. Maciej z Rożana, kanonik kollegiaty warszawskiej i płockiej. Obecny pochodzi z 1758 r. P. par., dek. radzymiński (dawniej stanisławowski), 2950 dusz. *Br. Ch.*

Pniewno, dok. około 1410 r. *Pnefin cleyn*, dobra ryc., pow. świecki, st. p., tel. i kol. Terespol 6·3 klm. odl., par. kat. Przysiersk, 1/4 mili odl., ew. Bukowiec. W 1868 r. 16 bud., 10 dm., 133 mk., 99 kat., 33 ew., 400·58 ha roli or. i ogr., 31·2 łąk, 43·82 lasu, 15 nieuż., 2·69 wody, razem 493·29 ha; czysty dochód z gruntu 3182 mrk. Hodowla bydła rasy holenderskiej i owiec rasy Rambouillet i Southdown. Do dóbr tych należy także fol. Julianowo, obejmujący 341·72 ha. Właśc. 1856 r. Płachecki, obecnie Maass. P. leży nad szosą z Tucholi do Terespola wiodącą. Za czasów krzyżackich należało do komturstwa świec-

kiego, jego właściciel był zobowiązany do służby zbrojnej (ob. Kr. Schwetz von Wegner, II, str. 52). Za czasów polskich przyłączone było P. po pow. świeckiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił tu Niewieściński 4 fl. 2 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. Nauk. w Poznaniu 1871, str. 180). Podług wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 dawało P. mesznego korzec żyta i tyleż owsa (str. 244). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło Pniewo (sic) 1 zł. 6 gr. (Codex Belnensis, str. 87). Wzmiankowany wyżej fol. Julianowo, powstał dopiero r. 1829 na włościach gburskich, które przy regulacyi od Biechowa zostały odłączone (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVIII, str. 220). *Ks. Fr.*

Pniewo al *Pniewie*, w XVI w. *Pnyewye*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Bedlno, posiada st. dr. żel. warsz.-bydgoskiej, odl. 107 w. od Warszawy, 25 w. od Łowicza i 18 w. od Kutna, 17 dm., 423 mk., 655 mr. ziemi fol. i 123 mr. (24 osad) ziemi włośc. Do dóbr P. należała wś Sleszyn (os. 17 i 254 mr.). We wsi jest szkoła początkowa ogólna, wiatrak. W okolicy znajdują się aż trzy cukrownie: Model, Żychlin, Dobrzelin. Ta ostatnia łączy się ze stacyą dr. żel. w Pniewie koleją boczną, długą 1·7 wiorst. Według Lib. Ben. Łask. (II, 493) były tu przeważnie szlacheckie łany, dające dziesięcinę plebanowi w Bedlnie. Kmieci w okolicy mało było a przeważnie drobne szlacheckie cząstki. Według reg. pobor. pow. orłowskiego z r. 1576 wś Pniewie, w par. Bedlno, własność Anny Tarnowskiej, wdowy po Janie, miała 10 łanów, 6 zagr., 1 karczmę, pół łanu pustego, 19 osadn. (Pawiński, Wielkop., II, 104). 2.) **P.**, w XVI w. *Pnyewo*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. i par. Krośniewice, ma 20 dm., 291 mk., 736 mr. ziemi dwor. (315 mr. roli, 120 lasu i 30 łąk), 271 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 20 dm., 142 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 472) były w tej wsi cztery części. P. Wielkie (majus), P. Zakowy, P. Jadamkowy, P. Ostholowskiego. Trzy pierwsze dawały dziesięcinę z łanów kmiecych na stół arcybiskupi a czwarta kustodyi łęczyckiej, łany folwarczne zaś dawały pleban. w Krośniewicach. Pniewo Ostalowo miało posiadaczy: Jakub Bielicki Głowka (¼ łanu), Jakub Ostalowski (½ łanu), Jan Ostalowski syn Mikołaja (½ łanu), Jan Golia (⅛ łanu, 1 zagr.), Krzysztof i Łukasz Ostalowscy (¼ łanu), Paweł Ostalowski syn Mikołaja (1½ łanu), Małgorzata wdowa po Ambrożym Ostalowskim (⅛ łanu). Pniewo Climunthowo miało posiadaczy: Mikołaj Bielicki Głowa (½ łanu), Jan Pniewski Pasko (½ łanu), Jakub Pniewski syn Marcina Rupika (1 łan), Stanisław i Adam Pniewscy Rupikowie (1 łan), Marcin Pniewski Jodamowicz (1 łan), Jakub Gąsiorowski (1 łan), Stanisław Pniewski ½ łanu), Stanisław Pniewski syn Tomasza (½ łanu). (Pawiński, Wielkp., t. II, 135, 136). Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi Pniewo, w par. Krośniewicze, Jan, Andrzej i Albert Pniewscy, synowie Jakuba, mieli jeden łan, Jan Boczkowski posiadał 3 łany. W 1878 r. fol. P. Wielkie, w r. 1877 oddzielony od dóbr Bielice Wojciechowo, rozl. mr. 567: gr. or. i ogr. mr. 415, łąk mr. 18, past. mr. 22, wody mr. 3, lasu mr. 90, nieuż. mr. 19; bud. mur. 5, z drzewa 3; płodozmian 13-polowy; pokłady torfu. 3.) **P.**, wś nad rz. Sliwką (dopł. Narwi), pow. pułtuski, gm. Zatory, par. Pniew, posiada kościół paraf. drewniany, szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 42 dm., 264 mk. Kościół i parafią erygował 1402 r. bisk. płocki Jakub Buczacki. Obecny drewniany wystawił Hieronim Szeptycki, bisk. płocki. P. jako wś czynszowna wchodziła w skład dóbr Obrytte, należących dawniej do bisk. płockich a następnie do dóbr narodowych Obrytte. W 1820 r. spotykamy tu 25 czynszowników, wysiewających 74 korcy oziminy, 112 jarziny i opłacających 1426 złp. 16 gr. czynszu rocznie; 4 chałupników, opłacających po 13 złp. rocznie; razem 157 mk.; 25 koni, 45 wołów, 39 krów, 64 jałowic, 77 świń, 98 owiec. W 1827 r. 42 dm., 264 mk. Na plebanii znajdowała się w 1820 r. szkółka. We wsi P. znajdowało się wójtostwo zwane Lemany i leżące poniżej wsi nad strugą Śliwką; biskup płocki Michał Poniatowski przywilejem z 18 czerwca 1776 r. oddaje go probostwu pniewskiemu za opłatą 20 złp. czynszu rocznie. P. par., dek. pułtuski (dawniej wyszkowski), 5000 dusz. W skład parafii wchodzą: Cieńsza, Cisk, Drwały, Komorowo, Łosiny, Lutobrok, Mystkowiec, Mystkowska Wola, Wielądki, Wypychy. 4.) **P.**, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk. W 1827 r. było 16 dm., 121 mk. 5.) **P.**, wś i dobra nad rz. Narew, pow. łomżyński, gm. i par. Puchały. W 1827 r. było 32 dm., 288 mk. W 1884 r. fol. P. lit. A z wsiami: P., Budy Pniewskie, Rybno i Gać, miał rozl. dominialnej mr. 3090: gr. or. i ogr. mr. 546, łąk mr. 597, past. mr. 121, lasu mr. 1721, wody mr. 74, nieuż. mr. 31; bud. mur. 4, z drzewa 33; płodozmian 7-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 28, z gr. mr. 452; wś Budy Pniewskie os. 4, z gr. mr. 39; wś Rybno A os. 9, z gr. mr. 111; wś Gać os. 2, z gr. mr. 3. Fol. P. lit. B rozl. mr. 1268: gr. or. i ogrody mr. 225, łąk mr. 245, past. mr. 33, lasu mr. 136, wody mr. 16, nieuż. mr. 13; bud. mur. 3; płodozmian 7-polowy; las nieurządzony. Fol. ten oddzielony został od dóbr Puchały. 6.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo odl. o 8 w. od

Ciechanowa, ma 23 dm., 136 mk., 486 mr., w tem 25 mr. nieuż. 7.) **P.** *Czeruchy*, wś i fol. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo, odl. o $8^1/_2$ w. od Ciechanowa, ma 16 dm., 131 mk. W 1885 r. fol. P. Czeruki z wsią Czeruki rozl. mr. 1042: gr. or. i ogr. mr. 771, łąk mr. 63, past. mr. 8, lasu mr. 177, nieuż. mr. 23; bud. mur. 1, z drzewa 15; las nieurządzony; cegielnia. Wś Czeruki os. 12, z gr. mr. 33. 8.) **P.** *Nowe*, os., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo, odl. o 8 w. od Ciechanowa, 1 dm., 8 mk., 3 mr. gruntu. 9.) **P.**, fol., pow. płoński, gm. Szumlin, par. Wrona, odl. o 16 w. od Płońska, ma 2 dm., 4 mk. Fol. P. rozl. mr. 168: gr. or. i ogr. mr. 161, lasu mr. 6, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 6; płodozmian 9-polowy. 10.) **P.**, wś i fol., pow. sierpecki, gm. i par. Koziebrody, odl. o 23 w. od Sierpca, ma 3 dm., 34 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 200: gr. or. i ogr. mr. 151, łąk mr. 20, past. mr. 26, bud. z drzewa 7. Wś P. os. 3, z gr. mr. 3. *Br. Ch.*

Pniewo 1.) zaśc. pryw. nad rz. Iłówką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 29 w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szlach. nad rz. Iłówką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 30 w. od Dzisny, 1 dm., 14 mk. kat. 3.) **P.**, wś, pow. mścisławski, gm. Soino, ma 43 dm. i 254 mk., z których 2-ch zajmuje się wyprawą skór.

Pniewo, jezioro w pow. szamotulskim, tuż pod Pniewami, ku zachodowi, nie ma odpływu; obszar dochodzi 1 klm. kwadr.

Pniewska Góra, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk.

Pniewskie 1.) jezioro w pow. szubińskim, pod Pniewami, w okolicy Gąsawy, spływa z innemi do Noteci. 2.) **P.**, por. *Pniewo.*

Pniewskie Budy, wś, pow. grójecki, gm. Konie, par. Jeziorka, ma 60 dm., 135 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 19 dm., 178 mk.

Pniewy 1.) wś i fol., pow. grójecki, gm. Konie, par. Jeziorko, odl. 9 w. od Grójca, ma 102 mk. W 1885 r. fol. P. z wsią P. i Wola Pniewska, rozl. dominialna mr. 604: gr. or. i ogr. mr. 410, łąk mr. 19, lasu mr. 166, nieuż. mr. 9; bud. mur. 6, z drzewa 10; płodozmian 12-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 11, z gr. mr. 15; wś Wola Pniewska os. 9, z gr. mr. 164. 2.) **P.**, wś nieistniejąca. Według reg. pobor. pow. brzesko-kujawskiego z 1557—1566 wś Pniewy, zupełnie pusta, leży w parafii Brześć. Byli tu młynarze (Pawiński, Wielkp., II, 3). *Br. Ch.*

Pniewy 1.) niem. *Pinne*, miasto i okrąg miejski, pow. szamotulski, dek. lwówecki, o 48 klm. na zachód-północ od Poznania i o 23 klm. od Szamotuł i od Buku, nad jez. Pniewem, przy trakcie bitym poznańsko-skwierzyńskim, w okolicy żyznej, wznoszącej się 100 do 123 mt. P. mają kościół parafialny katolicki, kościół protestancki, synagogę, towarzystwo agronomiczne i pożyczkowe (102 członków), 4 jarmarki do roku, aptekę i 2 lekarzy, młyn parowy i tartak, komisarza policyjnego, sąd okręgowy, st. telegr., urz. pocztowy i 2387 mk. Czysty dochód z hektaru roli oblicza się na 7·5 mrk. Herb miasta wyobraża dwa na krzyż złożone klucze, na których spoczywa pień sosnowy. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, handlem ziemiopłodów, tudzież wyrabianiem olejów i okowity. Przy schyłku zeszłego stulecia było 129 dm., 789 mk. (219 żyd.); w 1811 r. 136 dm. i 822 mk.; w 1837 r. 150 dm., 1850 mk. (707 żydów); 1843 r. 172 dm., 1990 mk. (2074 według innych), t. j. 853 kat., 440 prot. i 697 żyd. W 1848 r. liczono 1255 Niemców i 814 Polaków (Wuttke, Staedteb. d. L. Posen, 380); w 1858 r. 2314 mk.; w 1861 r. 2402 mk., a w 1871 r. 181 dm. i 2163 mk. Dzisiejszy kościół parafialny w P. jest zapewne zabytkiem XV w.; spłonąwszy na początku XVII w. i powtórnie w 1772 r., doznał różnych odmian, które zatarły kształt jego pierwotny. W akcie którym kapituła kujawska nadaje Stanisławowi Jarunowskiemu sołtystwo we wsi Niemczyn w 1475 r. podpisany jako świadek Piotr proboszcz „de Pniewy“ (Muczk. Rzyszcz., II, 560). Po pierwszym pożarze poświęcił go Jan Bajkowski, sufragan poznański, około 1630 r., pod w. św. Wawrzyńca. Bractwo ubogich, pod w. Wniebowzięcia N. M. Panny, zaprowadzone tu było przed 1641 r. a bractwo rożańcowe w 1650 r. W kościele tym znajduje się nagrobek z 1737 r., poświęcony pamięci Władysława Szołdrskiego, generała wielkopolskiego, ówczesnego dziedzica P. Księgi kościelne zaczynają się od 1767 r. Parafią pniewską składały w 1580 r.: Chełmno, Konin, Koninko, Linin, Lubocześnica, Zamorze, wieś i miasto Pniewy. W 1873 r. par. P. obejmowała 3416 dusz. Za miastem stoi kościołek św. Ducha, wymurowany 1785 r., w miejsce drewnianego, nakładem Wawrzyńca Kosińskiego, plebana miejscowego. Erekcyą posiada z 1450 r., wystawioną na mocy dotacyi Jana Pniewskiego, który równocześnie założył szpital przy tym kościołku. Nowy dom szpitalny na 7 ubogich wystawił proboszcz ówczesny. Wizyta kościelna Braneckiego z 1671 r. nie zastawszy w P. szkoły, zaleciła magistratowi wybudowanie takowej i wyszukanie nauczyciela, któryby ćwiczył dzieci w naukach; wizyta zaś z 1725 r. wspomina i o szkole i o nauczycielu, utrzymywanym przez magistrat. Synagoga żydowska i kościół protestancki powstały w nowszych dopiero czasach. P. są gniazdem rodzinnem Pniewskich h. Nałęcz. W 1256 r. pisał się z P. Janusz Dobieszowicz, jeden z zakładników

Przemysława ks. poznańskiego a w 1287 r. komes Wincenty. W 1327 r. wzywa papież Jan XXII różnych dostojników, ażeby przyczynili się do odzyskania wydartych Piotrowi, dziekanowi poznańskiemu, zamków: Bytyń, Pszczew i Pniewy. Między 1391—7 r. pisze się z P. Wincenty, kasztelan radzimski, 1450 r. posiadali P. częściowo Jan Pniewski, Wincenty z Sierakowa i Stanisław Ostroróg, wojewoda poznański. W 1479 występuje Piotr z P. (?), oficyał gnieźnieński. W 1458 r. dostarczyło miasto sześciu pieszych żołnierzy na wyprawę malborską. W 1505—7 r. sprzedają Jan Rombieński i Andrzej Grabski części swoje na P. Stanisławowi Potulickiemu, kaszt. międzyrzeckiemu. W 1580 r. Kacper Potulicki jest właścicielem całych, jak się zdaje, Pniew; było tam 6 sukienników, szewców i rzeźników, tudzież 4 piekarzy i tylu kramarzy; soszu płacono 60 złp. a czopowego 182 złp. 9 gr. 9 den. Po 1580 r. posiadali to miasto kolejno Rydzyńscy, Szołdrscy i Mielżyński, z których około 1793 r. Maksymilian, w. pisarz koronny. W skład dóbr pniewskich wchodziły wówczas: Jakubowo, Konin, Lubocześnica, Pniewy miasto i wieś, Rudki, Turowo, Turowskie Holendry i Zamorze. W 1771 r. płacili żydzi pniewscy 402 złp. pogłównego. Przy końcu zeszłego wieku było w P. 20 szewców, 9 garncarzy, 6 piekarzy i tylu gorzelników, 5 krawców, 4 oberżystów, po 3 młynarzy, kowali, kuśnierzy, stolarzy, murarzy i cieśli, po 2 rzeźników, muzykantów i golarzy, jeden malarz, fabrykant guzików, bednarz, powroźnik, kołodziej, płóciennik i sukiennik. Jarmarków odbywało się 8 do roku. Miasto utrzymywało stróża nocnego. W 1848 r. upominali się Niemcy pniewscy, z rabinem Caro na czele, o wcielenie miasta do Rzeszy niemieckiej. Po wkroczeniu dragonów pruskich do P. kazał major v. Schenkendorf biczować w rynku miasta kilku Polaków, między którymi dziedzica dóbr Otorowskich (Wuttke, 390). Między zamkiem a jeziorem znajdują się tak zw. okopy szwedzkie; na polu obywatela Raczkowskiego znaleziono w ziemi, pod kamieniami, garnek z gliny surowej, rodzaj popielnicy. W skład okręgu pniewskiego wchodzi domek poborcy szosowego z 6 mk. i różne wybudowania z 159 mk., w 17 dm. Cały okrąg liczył w 1867 r. 2347 mk. a 1871 r. 2328 mk., t. j. 1109 kat., 547 prot. i 672 żydów, 1114 męzcz. i 1214 kobiet. 2.) **P.**, niem. *Pinne*, wś, domin. i okr. domin., pow. szamotulski, tuż pod Pniewami. Wś ma 18 dm., 212 mk. (176 katol. i 36 prot.). Dominium ma 18 dm., 262 mk., obszaru 648·42 ha, czyli 374·08 roli, 94·54 łąk, 75·93 lasu, 14·51 nieuż. i 89·36 wody; gorzelnia parowa, młyn i cegielnia, nabiał, tucz bydła i owczarnia zarodowa. Właścicielem jest baron v. Massenbach. W r. 1580 r. posiadała tę wieś Katarzyna Przetocka. W skład okr. dom. wchodzi dominium Jakubowo i leśnictwo Dąbrowo; cały okrąg liczy 24 dm., 392 mk. (264 kat., 127 prot. i 1 żyda). 3.) **P.**, wś i okr. wiejski, pow. szubiński, o 6 klm. na północ-wschód od Gąsawy, nad jez. Pniewskiem, par. Wenecya, dawniej Ostroszce, poczta w Gąsawie, st. dr. żel. o 18 klm. w Mogilnie; 12 dm., 137 mk.; większa posiadłość ma obszaru 198·14 ha i czyst. doch. 2148 mrk. Bulla papieża Innocentego II z 1136 r. i przywilej króla Kazimierza z 1357 r. wymieniają te P. między posiadłościami arcybiskupów gnieźnieńskich. Według Lib. Ben. Łask. (I, 180), P. należały do nieistniejącej dziś par. Ostroszcze; łany kmiecie i sołtysie płaciły plebanowi tylko kolędę. Przy schyłku zeszłego wieku należały one do dóbr prymasowskich. W skład okręgu wchodzi młyn Folusz; cały okrąg ma 14 dm., 153 mk. (123 katol. i 30 prot.). *E. Cal.*

Pnieżycze, wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol. 21 wiorst od Oszmiany, 6 dm., 54 mk. katol.

Pnikut, rus. *Pnykit*, dok. z 1385 r. *Pnekolt*, wś, pow. mościski, 11·25 klm. na płd. od sądu pow., st. kol. i tel. w Mościskach, 4·2 klm. na płn.-zach. od urz. poczt. w Krukienicach. Na płn. leżą Hankowice i Buchowice, na płn.-wsch. Radenice, na płd.-wsch. Krukienice, na płd.-zach. Bolanowice, na zach. Lutków i Tomanowice. Przez wschod. część wsi płynie Siecza al. Podwolszyna, od płd. z Krukienic do Buchowic i zabiera w obrębie wsi z obu boków małe strugi. W dolinie Sieczy leżą zabudowania wiejskie, a mianowicie na płd. P. Górny z „dworem górnym“, w środku P. Średni z „dwor. średnim“, a na płn. P. Dolny z „dworem dolnym“. W stronie płn.-zach., lesistej, wznosi się wzgórze do 307 mt. wys. Własn. więk. (kapituły łacińskiej w Przemyślu) ma roli or. 750, łąk i ogr. 83, pastw. 104, lasu 321; wł. mn. roli or. 782, łąk i ogr. 146, pastw. 92, lasu 106 mr. W 1880 r. było 186 dm. w gminie, 10 na obsz. dwor., a 1066 mk. w gm., 47 na obsz. dwor. (między nimi 1055 wyzn. rzym.-kat., 17 gr.-kat., 41 izrael., 1111 narodowości polskiej, 2 ruskiej). Par. rzym.-kat. w miejscu, dek. mościski, dyec. przemyska. Dokument pierwotnej erekcyi tej parafii zaginął, nie ma jednakże wątpliwości, że początek jej sięga czasów z przed 1480 r., gdyż od tego roku począwszy znajdujemy o niej liczne wzmianki w aktach biskupstwa, sięgających 1470 r. W 1611 r. wznowili fundacyą Jakub Zapolski, dziekan, i księża: Jeremiasz Krasicki i Adam Łojecki, proboszcz pnikucki. Kościół drewniany wzniesiony w 1667 roku, konsekrowany 1767 r., przez bisk. Krzyżanowskiego, pod w. św. Mikołaja. Do par. należą: Bolanowice i Buchowice. Par. gr.-kat. w Kru-

kienicach. We wsi jest szkoła etat. jednokl. W 1366 r. kupuje Piotr Radziejowski dziedzictwo Pnekolt od Szulżyczów Chlipla i brata jego Zacharyasza ze wszystkim obwodem tej wsi i z miodosytnią, i ze studnią, i z lasem i z barciami i świepetami za rzeką i z łąkami, z ziemią tej wsi za sto grzywien ważnych" (A. G. Z., t. VII, str. 7, 8, dokument ruski). Dnia 8 maja 1385 r. poświadcza Emeryk Bobek, starosta ruski, że Piotr Stryjski zapisał wieś swą Pnekolt na rzecz biskupów przemyskich (A. G. Z., VII, str. 32, 33). Dnia 2 lipca 1402 poświadcza Maciej, biskup przemyski, iż Mikołaj syn Wiganda, dziekan, i Jan syn Wolmara, kantor kapituły przemyskiej, sprzedali sołtystwo we wsi Pnikut Maciejowi, synowi krawca z Kazimierza (A. G. Z., VIII, str. 48, 50). Dnia 29 paździer. 1408 r. uwalnia Władysław Jagiełło mieszkańców osiedlających się we wsi Pnikut i t. p., od wszelkich danin i ciężarów (A. G. Z., t. VIII, str. 58). Dnia 14 kwietnia 1417 r. poświadcza Iwo z Obuchowa, kaszt. szremski i starosta generalny ruski, że wdowa po Piotrze Fus sprzedała kapitule przemyskiej sołtystwo w Pnikucie za 212 grzywien (l. c., str. 67). D. 14 czerwca 1462 r. zatwierdza Jerzy z Humnisk, podkomorzy przemyski, rozgraniczenie wsi Pnikuta i Buchowic (l. c. str. 148), i rozgranicza wsie Pnikut i Bolanowice (l. c.). Dnia 7 października 1479 wyrokuje Jan de Ceretanis, biskup nuceryński, zastępca audytora papieskiego, w sporze pomiędzy dziekanem a proboszczem kapituły przemyskiej o prezentę w Pnikucie (l. c. str. 185). W 1672 r., gdy Mohamed IV w połączeniu z Kozakami i Tatarami, wpadł do Polski, a Tatarzy rozsypując się hordami po Rusi nawiedzili w październiku ziemię przemyską, rozłożyły się dnia 8 października trzy ordy, obciążone zdobyczą i licznymi jeńcami, obozem na polach między Kormanicami, Pnikutem i Podstolicami. Wówczas to ks. Krystyn Szykowski, gwardyan ks. reformatów przemyskich, wyruszył ze swoimi ochotnikami wieczorem z Przemyśla, napadł na Tatarów w śnie pogrążonych, zadał im klęskę i odbił łupy i jeńców. *Lu. Dz.*

Pniów, dok. *Pynnove*, miejscowość, pow. międzyrzecki, nad Obrą, w okolicy Bledzewa (dok. z 1312 r.). *E. Cal.*

Pniów z *Czekajem* i *Dąbrówką*, w dok. z XV w. *Pnyowy*, wś, pow. tarnobrzeski, leży w nizinie nadwiślańskiej, 148 mt. npm., na praw. brzegu Sanu, blisko ujścia do Wisły. Potok Przyrowa, wypływający w lasach na obszarze wsi, oddziela ją od sosnowych borów i tworzy dwa wielkie stawy. Osada Czekaj leży w kolanie Sanu, w środku Pniów a na północ, u samego ujścia, Dąbrówka. Z tych osada Dąbrówka ma 64 dm. i 352 mk., Pniów 41 dm. i 223 mk., Czekaj 18 dm. i 101 mk., ogółem 123 dm. i 676 mk. (309 męż., 367 kob.) a 654 rz.-kat. i 22 izrael. Na obszarze więk. pos. są 3 dm. i 27 mk. (13 męż., 14 kob. rz.-kat.). Pos. więk. (Brunona Trojackiego) ma 310 mr. roli, 41 mr. łąk i ogr. 139 mr. pastw. i 1707 mr. lasu; pos. mn. 552 mr. roli, 157 mr. łąk, 235 mr. pastw. i 20 mr. lasu. Długosz wspomina (L. B., II, 368), że był tu kościół parafialny drewniany, na nowo ufundowany i uposażony pod w. św. Zygmunta; wś stanowiła dziedzictwo Jana Habdanka Pnyowskiego. Według Siarczyńskiego (Rps. bibl. Ossol., 1826) miał być założony kościół w 1436 r., według szematyzmu dyec. przemyskiego zaś należała do par. w Wrzawach i dopiero 1464 r. Jan z Pniewa, archidyakon krak., chcąc ułatwić mieszkańcom nabożeństwo w czasie powodzi, wybudował kościół i założył parafią. Dzisiejszy drewniany kościół pochodzi z 1675 r. Par. (dyec. przemyska, dek. miechociński) obejmuje: Antoniów, Brzużę, Chwałowice, Czekaj, Dąbrówkę, Grudzę, Łążek, Orzechów, Popowice, Witkowice, część Woli Antoniowskiej i Zalesie, z ogólną liczbą 2756 rz.-kat. i 228 izraelitów. Po Habdankach Pniewskich posiadali Pniów Słupscy Grotowie. Z tąd pochodził głośny rycerz Piotr Grot na Pniowie i Wrzawach. W 1813 r. zniszczył P. wylew rzeki; w 1821 r. w piaszczystej górze odkryto w głębokości trzech łokci cmentarzysko z urnami, z których nawet większe wydobywano całe. Wś graniczy na południe z Nowinami, na wschód z Antoniowem, Wolą i Orzechowem, na półn. oddziela potok obszar P. od Witkowic. Lasy pniowskie ciągną się po granicę królestwa polskiego. *Mac.*

Pniów, wś, pow. nadworniański, odl. 2·9 klm. na płd.-zach. od Nadworny. Zach. część osady leży na wschodn. brzegu Bystrzycy, wschod. zaś dochodzi do pot. Strymba. Cała przestrzeń między rzką a potokiem poprzecinana licznymi potoczkami, dopływami Bystrzycy, płynącymi równie jak i ona w kierunku od płd.-zach. ku półn.-wschodowi. Na północ wsi wznoszą się ruiny zamku. Granice: wschód pot. Strymba, a za nim wś tegoż nazwiska, połud. góry i lasy należące do Delatyna, zachod. Bystrzyca, a za nią wś Bitków, półn. Nadwórna. Obszar dwor. ról, łąk i pastw. 248, lasu 1375, włośc. 8500 mr. W 1870 r. 3835 mk., wedle spisu w 1880 r. w gm. 3779, na obszarz. dwor. 68. Wedle szematyzmów kościel. rz.-kat. 142, par. Nadwórna, gr.-kat. 3630, par. w miejscu, dek. Nadwórna, szkoła etat. o 1 naucz. W Geografii Galicyi (Stupnickiego) czytamy: „P., z starożytnym krzyżem na jednym wzgórzu, jako pomnikiem na pamiątkę zamordowanego tam od Tatarów młodzieńca znako-

mitego rodu. Do 1781 r. czynną tu była warzelnia soli. Wś ta należy do dóbr Nadwórna, będących obecnie własnością Zakładu kredytowego ziemskiego w Wiedniu. *B. R.*

Pniów, niem. *Pinnow*, wś kośc. u źródeł Samborki, pow. szczecinkowski, na półn. zach. od Jastrowia. Należała (według mapy Zanoniego) do pow. wałeckiego (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 44), st. pocz. Brzeźnica. Miejscowości Pinnow zwane istnieją także w pow. gryfijskim, Randow i dymińskim.

Pniów, wś i dobra, pow. gliwicki, odl. $2^1/_2$ mili od mta pow. W 1861 r. 622 mk. (18 ewang.), dwa folw. mające 2668 mr. (2130 ornej roli) i wś mająca 632 mr. We wsi jest kościół katol., filialny par. w Pacynie Wielkiej, zbudowany w 1506 r. i pierwotnie parafialny, od 1735 r. filialny; szkoła katolicka. Ludność wiejska trudni się wyrobem desek i cegieł. Do dóbr P. należy Srocza Góra (Elsterberg).

Pniowe, wś, pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, par. Jeruzal, 86 mk., 217 mr. ziemi włośc.

Pniówek, wś i folw., w dolinie rz. Łabuńki, pow. zamojski, gm. i par. Zamość, odl. od Zamościa 6 w., ma 4 dm. dwor., 29 włośc., 104 mk. kat., 174 prawosł. Folw. P. należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich (ob. Horyszów), włośc. zajmują 688 mr. Gleba urodzajna, lasu niema. W 1827 r. należała do par. Lipsk, miała 30 dm., 208 mk.

Pniówek, kol., pow. pszczyński, odl. 3 mile od Pszczyny, par. Bzy Górne. Powstała w 1776 r. na obsz. dóbr Bzy Górne. W 1861 r. 206 mk. (67 ewang.) i 267 mr. Do P. należy os. Wysoka.

Pniowiec Wielki, niem. *Pniowitz Gross*, 1502 *Pniowecz*, wś, pow. bytomski, odl. $2^3/_4$ mile od Bytomia, a 1 m. od Tarnowic. Obszar dworski należy do dóbr Tarnowice Stare, obejmował w 1861 r. 1500 mr. lasu i 100 mr. łąk. Wś miała 283 mk., 450 mr. Gleba uboga, piaszczysta na wyniosłościach, torfiasta i bagnista w zagłębiach. *P. Mały*, kol., pow. bytomski, należy do gm. Piaseczna.

Pniowiec, kol., pow. rybnicki, utworzona na obszarze dóbr Słodoły (Stodoll). W 1861 r. 4 dm. i 27 mk. Polaków.

Pniówka, wś wymieniona w XVIII w. jako należąca do klucza dolskiego ks. Wiśniowieckich, położona przeto w dzisiejszym pow. kowelskim lub pińskim.

Pniowno, al. *Pniewno*, wś, pow. chełmski, gm. i par. Olchowiec, posiada cerkiew, dawniej unicką. Na obszarze wsi, śród łąk błotnistych, jezioro mające 24 mr. obszaru. W 1827 r. było 34 dm., 240 mk.

Pniowno, wś i dobra w pobliżu rz. Korostynki, dopł. jez. Lubiaź, w płdn.-zchd. str. pow. pińskiego, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Uhrynicze, o 3 mile od mka Lubieszowa. W XVI w. miejscowość ta należała do możnej rodziny kn. Dolskich i wchodziła w skład hrabstwa lubieszowskiego. W 1693 r. wraz ze wsiami: Wólka, Sosnówka i Sarynka nadana została pijarom lubieszowskim przez Jana Karola kn. Dolskiego, marszał. w. lit., z prawem wyderkafu za 90000 złot. W 1842 r. P. odebrane duchowieństwu, przeszło na skarb, a dobra, obejmujące prawie 93 włóki, zostały w 1875 r. nabyte prez gen. Mikołaja Szczytnikowa. We wsi znajduje się 32 osad pełnonadziałowych, a wraz z przyległemi wioskami 556 dusz męz.; cerkiew pounicka, p. wez. Przemienienia Pańskiego, z dawnych zapisów posiada 5 włók ziemi, około 1400 parafian pł. ob. Grunta lekkie, szczerkowe, urodzajne, łąk dużo, miejscowość równa, poleska. Szczegóły o Pniownie podaje ks. Moszyński w Kronice kolegium lubieszowskiego, Kraków 1876, str. 136—137. *A. Jel.*

Pniowo 1.) folw. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o $2^1/_2$ w. od Święcian, 1 dm., 19 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. szlach., pow. święciański, w 3 okr. pol., par. Komaje, o 40 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. katol. 3.) **P.**, ob. *Pierwieniszki*

Pniowska Wólka, ob. *Pniowno* i *Wólka* w Pińszczyźnie.

Pniska, wś, pow. bielski, gm. Zabłoć, par. Sławatycze; ma 5 dm., 47 mk., 97 mr. ziemi.

Pniwody, fol., pow. słucki, nabyty w 1871 r. przez urzędnika Witowicza, należy do domin. Zaułki, razem 50 włók.

Poabel 1.) żmujdzkie *Poabelej*, mko nad rzką Abelą, pow. szawelski, o 20 w. od Szawel, w 1859 r. 12 dm., 95 mk. i dwa wiatraki. 2.) **P.**, dwór nad rzką Abelą, pow. wiłkomierski, okr. pol. Pogiełoże, par. Pogiry, st. poczt. Szaty (o 10 w.), ma 80 włók w glebie pszennej; młyn wodny. Własność Downarowiczów.

Poakminie, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Poalsie, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Poałmaz, zaśc. nad jez. Ałmaz, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. miejski Antołkiena, o 7 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 3 dm., 20 mk. katol. (12 dusz rewiz.).

Poancze, dwór rządowy, pow. rossieński, par. skawdwilska.

Poaszucie, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Pobalcze 1.) wś, pow. rossieński, par. niemoksztyńska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. stulgiewska.

Pobale al. *Pobola* (Enc. Org. więk., II, 428), rzeczka w pow. maryampolskim, powstaje z strumieni płynących z północy od wsiów

Skujgi, Skiersobole, Dumiszki i Uliszki, i łączących się poniżej Kunigiszek; następnie płynie w kierunku wsch.-płdn. przez Medwiże i wpada z lew. brzegu do Niemna pod Balwierzyszkami od płnoc. strony. Długa około 8 w. Tuż przed ujściem przyjmuje z praw. brzegu rzkę Ryngis. *J. Bliz.*

Pobale, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki. Odl. od Maryampola 40 w., ma 3 dm., 18 mk. W 1827 r. należała do par. Preny, miała 1 dm., 21 mk.

Pobalgie, wś, pow. rossieński, par. niemoksztyńska.

Pobalinie 1.) os., pow. sejneński, gm. Święto-Jeziory, par. Łozdzieje, odl. od Sejn 26 w. 2.) **P.**, al. *Pobalino*, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 11 w., 1 dm., 5 mk. Wchodziła w skład dóbr królewskich Kalwarya, a następnie od 1836 r. majoratu rząd. Kalwarya (lit. B). *Br. Ch.*

Pobaliszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny. Odl. od Maryampola na półn.-wsch. 45 w., od Pren 7 1/2 w., ma 13 dm., 142 mk., 347 mr. obszaru. W 1827 r. było 10 dm., 82 mk. 2.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Wejwery. Odl. od Maryampola 32 w., ma 9 dm., 65 mk., 221 mr. Wchodziła w skład dóbr Freda. *Br. Ch.*

Pobałsupie, wś, pow. władysławowski, gm. Gryszkabuda, par. Pilwiszki. Odl. od Władysławowa 22 w., ma 6 dm., 49 mk. W 1827 r. należała do par. Gryszkabuda, miała 3 dm., 46 mk.

Pobanowszczyzna, zaśc. rząd. nad rzką Porudomino, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 20 w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. (3 prawosł., 9 katol.).

Pobanz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. bobolicki, st. p. Gr. Tychow; młyn wodny, tartak i cegielnia.

Pobaranie, zaśc. rząd. nad rzką t. n., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 58 w. od Trok, 3 dm., 64 mk. katol.

Pobartupie, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Godlewo. Odl. od Maryampola 41 w., ma 42 dm., 195 mk. W 1827 r. było 8 dm., 61 mk.

Pobebirwie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Pobelewszczyzna (*Pobelewszczyny*), wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Giedejki, o 3 1/2 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Święty Duch.

Pobelksnie, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 22 w., 1 dm., 11 mk.

Pobelksznie, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Skrawdzie. Nie zamieszczone w ostatnich spisach urzędowych. W 1827 r. było 3 dm., 12 mk.

Pobełdonie, dobra, pow. wiłkomierski, par. Bolniki, własność Sokołowskich.

Pobeń 1.) wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. Ościukowszczyzna, o 5 w. od gm. a 39 w. od Wilna, 8 dm., 90 mk. kat. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); należy do dóbr Grabowo, Mazurkiewiczów. 2.) **P.**, os. karcz., tamże, 1 dm. i 7 mk. żydów. 3.) **P.**, folw. szlach. nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 33 w. od Wilna, 1 dm., 13 mk. katol.

Pobereżany al. *Latoszyn* (Łotoszyn?), wś nad Bugiem, pow hrubieszowski, gm. i par. Hrubieszów. Stanowi prawie przedmieście Hrubieszowa. Wchodzi w skład Towarzystwa rolniczego hrubieszowskiego, założonego przez Staszyca. Istniała tu olejarnia znacznych rozmiarów, krochmalnia, a obecnie młyn parowy z prod. na 94,000 rs. (1880 r.). W 1827 r. było 37 dm., 233 mk. P. były wsią królewską i wchodziły w skład dóbr starostwa hrubieszowskiego. *Br. Ch.*

Pobereże, zowie się wąski pas wyniosłego kraju, stanowiący południową część dawnego województwa bracławskiego, a obecnie gub. podolskiej, należący do płaskowzgórza awratyńskiego, z którego wody spływają w dwóch przeciwległych prawie kierunkach, ku Dniestrowi i Bohowi. Krainę tę, wyciągniętą wąskim pomostem pomiędzy brzegami Dniestru i Bohu aż po rzeki Jahorlik i Kademę i sięgającą za czasów Rzpltej granic tatarskich, nazwano P., t. j. pobrzeże, pogranicze. Była ona niegdyś ważnem stanowiskiem militarnem, gdyż zasłaniała Rzplitę od Turcyi, Tatarów, a poniekąd i od Wołoszy. Od właściwego Podola dzieli krainę tę rzka Morachwa (Murafa). W dawniejszych czasach dwie możne rodziny dzieliły się P.: północna część należała do Potockich, siedzibę których Tulczyn spotyka się na wstępie, południową zaś władali Koniecpolscy, którzy na krańcach, w stepie bujną porastającym trawą, wznieśli Koniecpol. Dzisiejsze P. składają powiaty: bracławski, hajsyński, olhopolski i bałcki. Ziemia tu żyzna wszędzie, przeważnie czarnoziem, miejscami jednak spotyka się glinę i piasek. W pow. bracławskim znajdują się niezbyt wielkie lecz piękne dębowe lasy; znacznie ich mniej już w olhopolskim, hajsyński zaś i bałcki stanowią strony całkiem bezleśne, stepowe. Za czasów jeszcze Augustowskich dziedzina kilku zaledwie rodów, jak Lubomirskich, Potockich, Sieniawskich i Potockich, P. stopniowo się rozpadło na pojedyńcze włości, przechodząc w częściowe posiadanie. Obecnie obok magnackich fortun, sporo znajduje się majętności należących do ludzi średniej zamożności. Okolice tutejsze znacznym zwłaszcza uległy przeobraże-

niom w skutek rozwoju przemysłu cukrowniczego. Główniejsze cukrownie są: Sokołówka, Czeczelnik i Czarnomin. Opisy P. podał Tygodnik Ilustr. z 1861 r., t. III, str. 195 i Tyg. Powszechny z 1884 r., № 40. *J. Krz.*

Pobereże z *Branówką*, wś, pow. stanisławowski, na płd. brzegu Dniestru, o 4·7 klm. na płd.-wsch. od Jezupola. Granice: wschod. Stryhańce, południ. i zachod. Hanuszowce, płn. Dniestr a za nim Maryampol. Obszar dwor. 1288, włośc. 1985 mr. W 1870 r. 1582 mk.; w 1880 r. w gm. 1885, na obsz. dwor. 79. Rz.-kat. 78, par. Jezupol; gr.-kat. 1668, par. w miejscu, dek. Uście, dyec. Stanisławów; szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kapitałem 2875 złr. Sąd pow. i notar. Halicz, urz. poczt. Jezupol. Właśc. posiadł. dwor. Maryan Kozicki. Istnieją tu znaczne plantacye tytuniu. 2.) **P.**, fol. na obsz. dwor. Połowiec, w pow. czortkowskim. 3.) **P.**, część Swiętego Stanisława, wsi pow. stanisławowskiego. *B. R.*

Poberężka, wś na praw. brzegu rzki Bojarki, pow. kaniowski, naprzeciw Krasnogródki, na lew. brzegu Bojarki leżącej, której właściwie stanowi przysiółek. Ma 940 mk. i 480 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza bohusławskiego hr. Branickich.

Poberkłonie, królewszczyzna w dawnym pow. kowieńskim, ob. Vol. Leg., VI, 368.

Poberle, wś, pow. poniewieski, stanowiła niegdyś starostwo niegrodowe poberlańskie, położone w pow. upickim wwdztwa trockiego, płacące 180 złp. kwarty. Podług Dykc. Echarda było w posiadaniu emfiteutycznem gen. Schillinga. Należało niegdyś do Aleksandra Puciaty.

Poberniki, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Poberow 1.) *Gross* (niem.), dobra rycer. w Pomeranii, pow. kamieński, st. p. Gr. Justin. 2.) **P.**, dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. i kol. Techlipp.

Poberwałki, wś, pow. poniewieski.

Poberż, zaśc., pow. wileński, gm. Sołeczniki.

Poberże, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Niemenka.

Poberże, fol. nad rz. Poberżanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i par. Sołeczniki, okr. wiejski Karolinowo, o 44 w. od Wilna, ma 1 dm., 4 mk. kat., 101 dz. ziemi używalnej, 281 dz. lasu; własność Czyżów.

Poberżupie, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 8 w., ma 9 dm., 75 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Leśnictwo.

Poberżyszki, dwór rządowy, pow. rossieński, gm. lidowiańska.

Pobethen 1.) terytoryum do ziemi sambijskiej należące, którego mieszkańcy odznaczali się oporem, jaki Krzyżakom stawiali. Kraj był gęsto zaludniony, bo jedna wieś do 500 zbrojnych stawiała. Nazwa ta utrzymała się tylko przy wsi a jako nazwa prowincyi znikła. 2.) **P.** (niem.), wś, dobra, os. młyn., pow. rybacki, 31 klm. na płn.-wsch. od Królewca, 9 klm. na płd. od brzegu morskiego, w okolicy pagórkowatej. Mieszkańcy, w liczbie 536, trudnią się rolnictwem. Poczta i teleg. w miejscu. Za czasów krzyżackich znajdował się tu obronny zamek, z którego dziś nieco ruin jeszcze pozostało. *Ad. N.*

Pobiarże, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra Jasieńskich Narwidziszki, o 3 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Pobicz, ob. *Pobocz.*

Pobiedna, w XVI w. *Pobyedna*, wś nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. Góra, par. Nowe Miasto, leży na wyniosłym brzegu doliny rzeki, wznies. 300 st. nad poziom rzeki. Wś ma 40 dm., 414 mk.; 661 mr. ziemi włośc.; 250 mr. ziemi dwor.; os. młyn. 2 dm., 11 mk., należy do dóbr Góra. Wś P. wchodziła w skład dóbr Nowe Miasto. W 1827 r. było 26 dm., 226 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 308) kmiecie dawali plebanowi w Górze tylko kolędę, zaś dziesięcinę kościołowi w Łęgonicach.

Pobiednik *Wielki*, u Długosza *Pobyednyky*, wś i dobra, i *P. Mały*, wś nad rz. Wisłą, pow. miechowski, gm. Igołomia, par. Pobiednik Mały, odl. 40 w. od Miechowa. Wsie te leżą nad Wisłą, w najdalej na południe wysuniętym punkcie królestwa polskiego. Na obszarze wsi znajduje się małe jezioro (5 mr.), odpływające do Wisły. P. Mały ma kościół par. drewniany. W 1827 r. P. Wielki miał 24 dm., 219 mk. a P. Mały 18 dm., 117 mk. Kościół par. założony był podobno w XIV w. Znajduje się tu dzwon z datą 1327 r. (ob. Małop., t. VI, 69). Długosz podaje, iż wś należała do klasztoru zwierzynieckiego i posiadała kościół par. drewniany p. w. św. Wojciecha. Był tu folwark klasztorny, 8 łanów kmiecych, sołtystwo na 2 łanach, karczma z rolą, 6 ogrodziarzy z rolami. Dziesięcinę, wartości do 16 grzywien, pobierał pleban miejscowy. Pleban miał role i pastwiska, które oddawał na wypas wołów, biorąc po 6 denarów od wołu. Istniała już wtedy wś Pobiednik Mały, własność klasztoru; było w niej 8 ogrodziarzy płacących dziesięcinę plebanowi, który miał swego ogrodziarza, płacącego mu fertona czynszu i odrabiającego jeden dzień w tygodniu. Klasztorowi kmiecie dawali po 9 skotów czynszu, po 60 jaj, 4 koguty, 2 sery, prócz tego robociznę o ile tego była potrzeba, powabę, osepu 6 korcy owsa i 4 kor. żyta. Młyn dawał 4 grzywny czynszu, ogrodziarze płacili po grzywnie bez 6 groszy. Obszerne łąki klasztor wypusz-

czał w dzierżawę rzeźnikom krakowskim na wypas wołów. Prócz rozległych i wybornych łąk nadwiślańskich były tu gaje i lasy klasztorne, obszary bagniste i jeziora. Do sołtysa należało jezioro, które mu przynosiło 4 grzywien dzierżawy a pleban brał piątą (Długosz, Lib. Ben., II, 153, 154 i III, 64). Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 P. Mały i Wielki miały 12 półłanków, 1 czynszowy, 13 zagr. bez roli, 2 komor. z bydłem, 7 komor. bez bydła, 1 rybitwę, 3 rzemieśl., 1 piekarz, karczmę z $^1/_2$ łanem roli (Pawiński, Małop., 7). P. Mały par., dek. miechowski, ma 632 dusz. Dobra P. Wielki składały się w 1886 r. z fol. P. Wielki i Morgi, wsi: P. Wielki, Morgi i P. Mały, rozl. dominialna mr. 775: fol. P. Wielki gr. or. i ogr. mr. 422, łąk mr. 32, past. mr. 57, nieuż. mr. 20, razem mr. 531; bud. mur. 2, z drzewa 14; fol. Morgi gr. or. i ogr. mr. 60, łąk mr. 38, past. mr. 54, lasu mr. 83, nieuż. mr. 8, razem mr. 244; bud. z drzewa 3. *Br. Ch.*

Pobiedno, rus. *Pobydno*, wś, pow. sanocki, odl. 13·2 klm. od Sanoka, na lewym brzegu Sanoczka, przy drodze z Sanoka przez Dąbrówkę Ruską do Bukowska, 392 mt. npm., na dziale wodnym Sanoczka i Pielnicy (dopływa Wisłoka). Poziom podnosi się ku połd. w szczycie Bukowicy do 541 mt. Osada zbudowana nad małym dopływem Sanoczka, ma 74 dm. i 476 mk., nadto obszar dworski 1 dm. i 11 mk. Z ogólnej ludności 487 (246 męż., 241 kob.) jest 445 rz.-kat., 34 gr.-kat. i 8 izrael. Pos. wiek. ma 316 mr. roli, 34 mr. łąk i ogr., 11 mr. past. i 80 mr. lasu; mn. pos. 420 mr. roli, 24 mr. łąk i 88 mr. past. Należy do par. rzym.-kat. w Dudyńcach, a gr.-kat. w Pielni. P. stało się pamiętnem przez to, że jego dziedziczka Magdalena Pobiedzińska poślubiła Marcina Krowickiego proboszcza w Sądowej Wiszni 1550 r. Był to jeden z głośniejszych objawów postępu protestantyzmu. Przed tem był tu parafialny kościół, niewiadomej erekcyi, o którym wspominają akta biskupie 1529 r. Zapewne Krowicki zamienił go wówczas na zbór dysydencki i zabrał uposażenie, gdyż taki sam los spotkał w owym czasie kaplicę w Dudyńcach, oddaną katolikom przez Wojciecha z Leszna Leszczyńskiego dopiero 1677 r. (ob. Jędruszkowice). P. graniczy na płd. z Wolicą, na zach. z Dudyńcami, na płn. z Markowcami, a na wschód z Prusiekiem. *Mac.*

Pobiedr, ob. *Pobiódr.*

Pobiedzińska Wola, wś, pow. rawski, gm. Góra, par. Nowe-Miasto, ma 32 dm., 260 mk., ziemi włośc. 570 mr. Wchodziła w skład dóbr Nowe-Miasto.

Pobiedzińszczyzna, futor szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 12 w. od Oszmiany, 11 dm., 129 mk. katol.

Pobiedziska, mylnie *Pobiedzisko*, niem. *Pudewitz*, mto, okr. miejski i st. dr. żel. poznańsko-toruńsko-bydgoskiej, odl. 27 klm. od Poznania, pow. sredzki. Leży wśród równiny, nad jez. Piestrachowem i niedaleko jez. Lednickiego, między Główną i Cybiną, dopływami Warty, w okolicy pagórkowatej. Miasto ma 2255 mk., kościół paraf. katolicki, kościół protestancki, synagogę, urz. poczt. trzeciorzędny, telegr., sąd okręgowy, komisarza policyjnego, lekarza, aptekę i 4 jarmarki do roku. Pieczęć miasta z XVII w. przedstawia herb Łodzia (złotą łódź w czerwonem polu). Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i handlem ziemiopłodów. Czysty dochód z ha roli oblicza się na 9 mrk. Przy schyłku zeszłego stulecia liczyły P. 144 dm. i 796 mk. (84 żydów); w 1811 r. 194 dm., 1071 mk.; 1837 r. 1517 mk.; 1843 r. 140 dm., 1450 mk. (720 kat., 399 prot. i 331 żyd.); 1858 r. 1735 mk., a w 1871 r. 180 dm. i 1907 mk. Kościół paraf., p. w. św. Michała, istniał już przed r. 1331. W miejsce starego, drewnianego, stanął dzisiejszy kościół z cegły palonej, odnowiony po zgorzeniu i konsekrowany 1596 r. przez Jana Gniazdowskiego, sufrag. gnieźnieńskiego, opata mogilnickiego. Tenże dostojnik rekoncyliował też cmentarz pobiedziski, sprofanowany przez rozlew krwi. W ścianie, po lewej stronie ołtarza, umieszczony jest pomnik marmurowy Stanisława Grota, doktora obojga praw, kanonika gnieźnieńskiego, plebana miejscowego († 1634 r.). Altarya p. w. N. M. Panny i św. Jana, erygowana r. 1479 przez arcyb. Jakuba Sienieńskiego, uposażoną była dochodami z dóbr Zbąszyńskich; altarya p. w. św. Michała, uposażoną była, prawdopodobnie, przez dziedziców Prądna (Promno); prócz tego istniała w 1608 r. trzecia jeszcze altarya p. w. Wniebowzięcia N. M. Panny. W XVI w. składały parafią P.: Gołuń, Górka Kociałkowa, Jezierce, Nadrożny młyn, Pobiedziska, Polska Wieś, Pomarzanowice, Prądno, Sanniki, Wagowo i Zberkowo; prócz tych osad dostarczały jeszcze Pomarzany i Pomarzanki plebanowi różnych danin. W skład dzisiejszej parafii (dekanat św. Trójcy w Gnieźnie) wchodzą: Bociniec, Borówki, Czachórki, Główna, Główienka, Gołuń, Gołuńskie Holendry, Góreckie Holendry, Górka Kociałkowa, Gruenhof, Kaczyna, Kapalica, Kocanowa, Kuracz, Nadrożny młyn, Olszak, Pobiedziska, Polska Wieś, Pomarzanki, Pomarzanowice, Prądno, Sannickie Holendry, Sanniki, Wagowo, Wiśniewo, Wójtostwo, i Zberkowo czyli Zbierkowo. W 1873 r. par. miała 2373 dusz. Drugi kościół, p. w. św. Ducha, fundowany przez Władysława Jagiełłę, uposażony na nowo przez dziedziców Górki Kociałkowej i mieszczan pobiedziskich, po zgorzeniu odbudowany z drzewa i w r. 1596

konsekrowany przez wspomnianego Gniazdowskiego, już od dawna nie istnieje. Runęła także kaplica p. w. N. M. Panny, z cudownym obrazem, uposażona r. 1594 przez Agnieszkę Eburę, mieszczankę pobiedziską, i odbudowana z drzewa r. 1746. O szkole wspomina kronika z r. 1331, a szpital założył przy kościele św. Ducha król Jagiełło około 1423. P., których sama nazwa wskazuje na stoczoną tu niegdyś zwycięzką bitwę, są, według domysłu p. Maryana Sokołowskiego, grodem, który Kazimierz Odnowiciel zbudował na miejscu zwycięstwa odniesionego nad Masławem. Prawdopodobniej atoli stoczono tu bitwę nie z Masławem lecz z Pomorzanami. P. były zdawna dziedzictwem ks. wielkopolskich i miały zamczysko, w którem nieraz gościli panujący. W r. 1233 Władysław Odonicz, nadając klasztorowi lędzkiemu wieś dziedziczną Calpino, dorzucił do tego daru różne części swoje na P.; r. 1246 Przemysław I, wystawionym tu dnia 7 kwietnia przywilejem, pozwolił Boguchwałowi, bisk. poznańskiemu, osadzić wsie kościelne na prawie niemieckiem. Następnego roku (1247), w lutym, zwolnił poddanych klasztoru oborskiego od różnych ciężarów państwowych; roku 1251, w listopadzie, nadał przywilej lokacyjny miastu Kostrzynowi; r. 1253, wspólnie z bratem swoim Bolesławem, ułożył tu podobny dokument dla miasta Szrema, następnego roku (1254) potwierdził dawne przywileje, zwalniające od opłaty myta przybywających do Poznania kupców, a w lutym 1258 r. sprzedał wójtostwo pobiedziskie, nadając mu różne przywileje i przyłączając do niego młyn na Głównie, stojący poniżej młyna książęcego. W r. 1253, przy podziale ziem wielkopolskich, dostały się P. Bolesławowi, synowi Władysława Odonicza, który bawiąc tu w 1258 r. potwierdził klasztorowi kołbackiemu różne nadania; r. 1266 pozwala tenże Bolesław sprzedawać sukno w P. sołtysowi Antoniemu, któremu poleca osadzać Jerzyn, Jerzykowo i Siemionowo na prawie niemieckiem. W 1278 r. odbył się w P. zjazd dostojników, wobec których ks. Bolesław i Przemysław II pozwalają wwodzie Beniaminowi nowy klasztor zakładać w Wieleniu; r. 1294 potwierdza w P. Przemysław II zamianę Oczkowic na sołectwo krobskie. W r. 1306 poddała się Wielkopolska Henrykowi, księciu szląskiemu; r. 1312 dzielą się nią synowie jego; P. dostały się Bolesławowi i Konradowi, lecz niebawem wróciły do korony polskiej. W r. 1331 Krzyżacy, najeżdżając kraj, zburzyli kościół, zamczysko i całe prawie miasto; r. 1355 Przybigniew, kanonik poznański, proboszcz pobiedziski, poleca osadzać na prawie niemieckiem Wagowo, posiadłość kościoła pobiedziskiego. W 1410 r. bawił w P. król Władysław, a r. 1418 witał tu wspólnie z królową Elżbietą i całym dworem swoim biskupów wracających z soboru w Konstancyi. W 1419 r. dnia 1 sierpnia szedł z Mogilna pieszo do P. a dnia następnego stanął w Poznaniu; r. 1422, podczas podróży swej z Inowrocławia do Wolborza, gościł także w P. W r. 1425 składa miasto przysięgę wierności królowi. Około tego czasu zastawia król P. Dobrogostowi z Kolna; r. 1433 pozwala Wojciechowi z Tuliszowa (?) wykupić je z rąk tegoż Dobrogosta, a następnego roku (1434) dopisuje Wojciechowi 50 grzywien na P., które w 1442 r. wraz z przyległościami oddaje Władysław II w dożywocie Łukaszowi Górce, wwdzie poznańskiemu, a w dwa lata później (1444) dopisuje mu jeszcze 500 grzywien na P. W 1458 r. dostawiło miasto 25 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. W 1471 r. Łukasz Górka, nabywszy P. na wieczne czasy od króla Kazimierza za 4636 zł. węg., przyrzeka, że jeżeli król odda mu tę sumę na św. Jakub przyszłego roku, zrzecze się wieczystej własności, zastrzegając sobie wszelako posiadanie dóbr, obciążonych dawniejszemi sumami. W r. 1492—7 wracają P. do króla; w r. 1499—1500 zastawia je Jan Olbracht za 1800 zł. węg. Rafałowi Leszczyńskiemu; r. 1511 król Zygmunt I umorzywszy dawne długi, ciążące na P., zapisuje na nich 2020 złp. i 200 zł. węg. Łukaszowi Górce kasztel. poznańskiemu. W r. 1513 odnawia król nadane już dawniej miastu prawo niemieckie; mocą tego przywileju przypadały miastu dochody z jatek rzeźnickich, piekarskich i szewskich, z ustawionych w rynku bud, od łaźni i z pobliskich lasów, a mieszczanie uwolnieni byli od myt i opłat targowych w promieniu 7 mil; w zamian za te dobrodziejstwa musieli rocznie 3 dni kosić łąki i dostarczać podwód. Targi odbywały się co wtorek i jeden jarmark do roku. Przywilej ten potwierdzili: Zygmunt August r. 1561, Stefan Batory r. 1576 i Zygmunt III w r. 1598. Około r. 1580 zgorzało miasto do szczętu. Przy schyłku zeszłego stulecia było w P. 34 szewców, po 7 rzeźników i piwowarów, po 6 gorzelników i płócienników, 5 krawców, po 4 kuśnierzy i muzykantów, po 3 kołodziei, płócienników i kowali, 1 winiarz i 9 różnych innych rzemieślników. Starostwo niegrodowe pobiedziskie należało do pow. gnieźnieńskiego, wwództwa kaliskiego; składały je następujące osady: Bociniec, Borówko (Borowskie Holendry), Główna, Jerzyn, Kocanowo, Nadrożny Młyn, Olszak, Pobiedziska, Polska Wieś, Rybitwy, Węglewo i Wójtostwo; r. 1771 opłacało 1875 złp. 15 gr. kwarty, 608 złp. 18 gr. hyberny i 200 złp. łanowego. Trzymał je wówczas Felicyan Niegolewski; około 1773—5 r. dostał je prawem

emfiteutycznem Radzimiński, sędzia gnieźnieński. Okręg pobiedziski miał w 1871 r. 189 dm., 2002 mk. (1189 kat., 578 prot. i 235 żyd.), a co do płci 954 męzkiej. i 1048 żeńskiej. W skład okręgu wchodzą młyny Główienka i Kopalica, tudzież osady Gruenhof i Kaczyna. *E. Cal.*

Pobiedziszki, zaśc. szlach. nad jez. Dudajce, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 3 dm., 19 mk. kat.

Pobieg, w dok. *Pobeg*, nazwa dawnego koryta Warty pod Koziegłowami, na północ od Poznania (Kod. Wielkp. pod r. 1365).

Pobiegów, niem. *Pobiehof*, pow. raciborski. Nie istnieje obecnie. W 1415 r. pisał się Marcin z P.

Pobielno, pow. sanocki (ob. *Markowce* 1.), mylnie, zamiast *Pobiedno*.

Pobierz, ob. *Iłłukszta*.

Pobierże, rzeczka w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Nacze.

Pobieźniaki 1.) wś włośc. nad jeziorem t. n., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski i dobra skarbowe Jakańce, o 10 w. od gminy a 55 w. od Trok, ma 10 dm. i 59 mk. kat. (28 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś włośc., tamże, w 1 okr. pol., o 35 w. od Trok, 4 dm., 50 mk. kat.

Pobikry, mylnie *Pobikrów*, dawniej *Pobikrowy*, wś nad lewobocznym dopł. Nurca, pow. bielski gub. grodzieńskiej, o 13 w. od Grannego, przy drodze handlowej do Bielska. Posiada kościół par. p. w. św. Stanisława Biskupa, wzniesiony z drzewa w 1504 r., przez Pobikrowskich a w 1864 r. z muru, przebudowany przez dziedzica Stefana Ciecierskiego. Jest to piękna budowla w stylu gotyckim (ob. Tyg. Ilustr. z 1866 r., t. III, 195 r.). Par. kat., dekanatu bielskiego, ma 1301 wiernych. W par. zamieszkuje dużo szlachty zagonowej.

Pobiódr, w XV w. *Pobyodr*, wś kościelna, pow. wadowicki, dziś stanowi jednę całość z wsią Paszkówka (ob.).

Pobirża, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniszki, o 8 w. od gminy a 65 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. (2 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Białydwór.

Pobirże, zaśc. nad jez. Łuszą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antołkiena, o 7 w. od gminy a 29 w. od Święcian, 3 dm., 35 mk. kat. (22 dusz rewiz.).

Pobiś, dwór, pow. rossieński, par. teneńska, własność Wołłowicza.

Pobitna z *Załężem*, wś, pow. rzeszowski, leży na płn.-wsch. od Rzeszowa, na prawym brzegu Wisłoka, między gościńcem z Rzeszowa do Łańcutu i torami kolei arcyks. Karola Ludwika (st. Rzeszów i przyst. Strażów). Otoczona od wsch. lasem, od płn. łożyskiem starem Wisłoka, od płd. gościniec a od płd.-zach. miasto Rzeszów. Tory kolei rozdzielają wś od przysiołka. Jest tu szkoła ludowa niezorganizowana. Wś P. ma 117 dm., 666 mk. a Załęże 52 dm., 269 mk., z nich rz.-kat. 885, gr.-kat. 4 a izrael. 34. Par. rz.-kat. w Rzeszowie. P. ma w ogóle 603 mr. obszaru, z tych 94 mr. przypada na większą pos. (84 roli i 10 mr. past.) a 509 na pos. mniejszą (508 roli, 36 łąk i ogr., 62 past. i 3 lasu. Wś nazywała się pierwotnie *Powitna*, a zmiana nazwy nastąpiła podobno dopiero w r. 1769 po nieszczęśliwej utarczce konfederatów barskich pod wodzą ks. Marcina Lubomirskiego, Bojanieckiego i Chojnackiego, niosących pomoc Rzeszowowi, obleganemu przez 3000 piechoty, 3 sotnie kozaków i kilka armat pod wodzą Blomberga i majora Karmaszewa Solimaka. Tradycya miejscowa przypisuje zwycięztwo Rossyan zemście skrzywdzonego przez rządcę zamku rzeszowskiego młynarza, nazwiskiem Ludera, który miał w chwili natarcia konfederatów na most na Wisłoku spowodować zawalenie się mostu. Zginęło w utarczce 42 konfederatów i jeden wieśniak. Pochowano ich około kościoła parafialnego w Rzeszowie, o czem świadczy notatka w księdze „mortuorum“ parafii rzeszowskiej: „Anno Domini 1769 die 13 mensis Augusti ad radicem montis (dziś Na górce) versus Povitnam in certamine a Moscis occisi quidam; quidam gravissime vulnerati obierunt; milites confederati omnes catholici, numero quadraginta duo, ac unus rusticus laboriosus Kruczek de Słocina. Qui omnes sepulti sunt, non prope a turri triginta duo, reliqui vero undecim ex altera parte ecclesiae ad partem septemtrionalem versus Zakrystiam. Sunt sepulti magno cum dolore totius populi Christiani Ressoviensis“. Ciała poległych Rossyan pochowano nad Wisłokiem, gdzie jeszcze długo potem pokazywano ich mogiły. Na tle tego zdarzenia osnuł Szczęsny Morawski powieść: Pobitna pod Rzeszowem, Kraków 1864. *Mac.*

Poblin, dwie pobliskie wsie nad rz. Ptyczą, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i gm. hłuskiej. P. Górny ma 28 osad pełnonadziałowych, cerkiew par. p. w. Wniebowstąpienia Pańskiego, liczy przeszło 1080 parafian i ma z dawnych zapisów piękne uposażenie, mianowicie: 1 mr. ziemi ogrodowej, 5 włók i 27 mr. ziemi ornej i 10 mr. łąk. Do par. należą filie: św. Paraskiewii w Piacionce, fundacyi Józefa Tyszkiewicza 1835 r., Opieki N. P. w Usterkach, św. Mikołaja w Kosarzyczach, do której z dawnych zapisów należy 3 włóki i 11 mr. gruntu. P. Dolny, zwany inaczej Podłuże, ma 22 osad. Miejscowość poleska, bogata we wszystkie dary natury; łąk obfitość, rybołów-

stwo znaczue; lud trudni się rolnictwem, flisactwem, po lasach pszczelnictwem. *A. Jel.*

Poblindzie, jezioro w pow. sejneńskim, gm. Stara Hańcza, na granicy pruskiej, tylko połową należy do królestwa polskiego, ma 15 mr. obszaru.

Pobloth 1.) *Gross* (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Coerlin, tamże st. p., 8 klm. odl. 2.) **P.** *Klein*, dobra ryc, tamże, st p. Gr. Jestin.

Pobłocie al. *Pobłoty*, niem. *Poblotz*, dobra ryc., pow. wejherowski, zawierają 3 działy i 1 gburstwo. W skład tych dóbr wchodzą: Niedźwiadek (Baerenhof), fol. Carolinenhof, wyb. Idasrich, Silberhuette i Zazdrość. Cały ten obszar obejmuje 152 włók 21 mr. W 1868 r. było 298 mk., 243 kat, 55 ew., 23 dm.; st. poczt. i par. ew. Smażyn, 6 klm. odl., kat. Strzepcz o pół mili, szkoła Zęblewo, st. kol. Luzin 11 kil. odl. P. leży nad granicą Pomeranii, 3 mile na płd. od Wejherowa. Za czasów krzyżackich było przyłączone wójtostwo do pow. mirachowskiego. W gdańskich tablicach woskowych występuje r. 1407 Jeske v. Poblocz jako ręczyciel, roku zaś 1401 Marcin z P., 1412 Niczelosch; 1396 r. stawia Wojciech z P. (Woyzech), oskarżony o kradzież konia, 11 świadków na dowód że jest niewinny, między nimi także Henryka i Jeske z P.; r. 1409 jest wymieniony jako ręczyciel Wypech z P. (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XI, str. 55). W kopenhadzkich zaś tablicach napotykamy r. 1414 Wojciecha Dobrogasta z P. (Woiczek Dobrogast v. P.; ob. Zeitsch. d. W. Pr. Gesch. Ver., IV, str. 75). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacili tu possessores od 12 włók folw., 1 ogr. i karczmy 13 fl. 18 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 192). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu: Jan Lisewski 4 gr., Jan Pobłocki 4 gr., Jakub Pobłocki z karczmy 8 gr., Jakub Pobłocki młodszy 4 gr., Radojewscy 4 gr., Kozłowski i Stanisław Lewiński 10 gr., Jakub Detga 3 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 101). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1706 czytamy, że mesznego pobierał ztąd proboszcz w Stężycy 6 kor. żyta i tyleż owsa (str. 27). R. 1856 napotykamy tu właścicieli Ottona i Ludwika Żelewskiego, r. 1885 zaś Franciszka Dąbrowskiego i Aleksandra v. Wittke. *Kś. Fr.*

Pobłocie, niem. *Poblotz*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. poczt. i tel. Cecynowo, st. kol. Potęgowo; 1363 ha obszaru, młyn i cegielnia.

Pobłoty, ob. *Pobłocie.*

Pobocz, po rus. *Pobicz*, wś, pow. złoczowski, 13 klm. na płd.-wsch. od sądu pow. w Olesku, 13 klm. na płn.-wsch. od st. kol. żel. i urz. tel. w Złoczowie, a 3 klm. od urzędu pocztowego w Sassowie. Na półn. leżą: Hucisko Oleskie, Podhorce i Majdan (wś pow. brodzkiego), na wschód Huta Werhobuska, na płd. Sassów, na zach. Usznia. Zachodnim krańcem obszaru przechodzi gościniec rządowy złoczowsko-brodzki, wzdłuż doliny pot. zwanego Bużek Oleski, który płynie od Huciska Oleskiego wschodnią stroną gościńca. Na płd. obszarze łączy się dolina Bużka z doliną pot. Spinochy i sassowską doliną Bugu. Zabudowania wiejskie leżą w płd.-zach. stronie, w odl. 1 klm. od gościńca, na płd. stoku wzgórza Żołob al. Szczołup (367 mt., znak tryang.), otoczone od płn.-wsch. i zach. lesistemi odnogami Woroniaków. Najniższe położenie, przy ujściu Spinochy do Bugu (w str. płd. zabudowań) wynosi 269 mt. Najwyższe szczyty we wschodnim leśnym obszarze są: Łysa Góra (400 mt.) i Huke (455 mt.), na półn. od zabudowań Żołob (367 mt.) i Stawki las (384 mt.); w stronie zach., za doliną pot. Bużek, wznosi się szczyt Homiec al. Chomiec do 362 mt. npm. Wzgórza we wschodniej stronie zabudowań leżą na linii europejskiego działu wodnego, między zlewem Bałtyku a zlewem morza Czarnego, i na tę okolicę przypada również granica botaniczna sosny. Gdy bowiem na krańcach doliny Bugu, Bużka i Spinochy, w południ. części obszaru wsi, widzimy jeszcze samorodną sosnę, to na wzgórzach we wschodnim obszarze panują buczyny zmieszane z brzoziną, a sosna odsiewa się tylko sporadycznie. Własn. większa ma roli or. 60, łąk i ogr. 103, pastw. 15, lasu 1991 ha, z dochodem roczn. 1788 złr.; własn. mn. roli or. 206, łąk i ogr. 91, pastw. 11 ha, z dochodem 1305 złr. W 1880 r. było: 454 mk., z tych 141 na obsz. dworskim; rzym.-kat. 76, gr.-kat. 338, izraelitów 40. Par. obrz. rz.-kat. i gr.-kat. w Sassowie. We wsi jest cerkiew drewn. pod w. Zmartwychwstania Pańsk. i gm. kasa pożyczk. z kap. 202 złr. Pojedyńcze grupy domów, rozrzucone oddzielnie po wzgórzach, noszą nazwy: Chomiec, Dzwoniec, Grabowa, Mogiłki, Papiernia, Pasieka na Majdanie i Szczołup. Dzwoniec, także Sławki zwany, tworzy oddzielny folwark (własność Komarnickiego), przy którym znajduje się wzorowo prowadzony sad drzew owocowych. Na południowym krańcu obszaru wsi wznoszą się tuż przy gościńcu zabudowania fabryki papieru cygaretowego (ob. *Sassów*). Własn. większa przedtem Komarnickich, obecnie Zygmunta Weisera, właściciela fabryki. *Br. Sok.*

Pobodze-Tańskie, wś, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. o 26 w. od Przasnysza, ma 6 dm., 43 mk., 171 mr.

Poboiszcze, szereg pokrytych lasem wzgórków, ciągnących się nad błotami o pięć mil od Pińska. Tutaj książęta litewscy Skirmunt i Kukowojtys mieli odnieść w 1220 r. świetne zwycięztwo nad Mścisławem, ks włodzimierskim. W mnogich kurchanach P. znalazłoby

się niewątpliwie mnóstwo ciekawych rzeczy. P. leży na gruncie dóbr Stoszany.

Poboiszcze, uroczysko we wsi Karaszyn, pow. kijowski, ob. t. III, 831.

Pobójna, ob. *Pobujna*.

Pobojsk al. *Poboisko*, wś kościelna zwana mkiem, u zbiegu strumienia Wiktorki z Żyrnówką, pow. wiłkomierski, o 12 w. od Wiłkomierza a 73 w. od Kowna, w położeniu nierównem ale otwartem i przyjemnem, ma około 200 mk. W 1859 r. było tu 12 dm. i 129 mk. Kościół par, pod w. św. Trójcy, wzniesiony z muru w 1436 r. przez w. ks. Zygmunta Kiejstutowicza; na cmentarzu drewniana kaplica N. M. P., zbudowana w 1844 r. przez ks. Czapowicza. Parafia kat., dekanatu wiłkomierskiego, ma 4928 wiernych; filie w Wojtkuszkach i Chrzczeniszkah, kaplice w Antokolu i Dowmontyszkach. Dobra, własność Olszewskich, mają 1600 mr. rozległości, w glebie pszennej, w tej liczbie 400 mr. gr. ornego, 120 mr. lasu, 300 mr. dobrych łąk. P. pamiętna jest krwawą bitwą i walnem zwycięztwem, jakie dnia 1 września 1435 r. odniósł Michał, syn Zygmunta Kiejstutowicza, w. ks. litewskiego, dowodząc wojskiem polskiem i litewskiem, nad Swidrygiełłą, złączonym z Inflantczykami. Walka skończyła się zupełnem pogromem Niemców oraz śmiercią Franka Kirskorf, mistrza zakonu rycerzy mieczowych. Ks. Zygmunt na pamiątkę tak ważnego w dziejach Litwy wypadku, nazwawszy pole bitwy poboiskiem (pobojowiskiem) a małą rzeczkę Wiktoria, założył w 1436 r. kościół parafialny pod w. św. Trójcy. Po spaleniu się jego i zatraceniu aktu erekcyi, Zygmunt I odnowił w 1544 r. fundacyą, hojniej ją uposażywszy dziesięcinami (akt fundacyi podał Baliński w Historyi Wilna, t. II, str. 48). Dotychczas na polach P. znajdują podczas orki różny oręż kamienny i żelazny. *J. Krz.*

Pobok, potok, powstaje w lesie Zalesiu, na zachód od Drohobycza, z kilku strug, płynie na wschód i przepływa przez miasto Drohobycz, w kierunku wschodnim i minąwszy nasyp kolei żelaznej, wpada do Tyśmienicy z lewego brzegu. Długość biegu wynosi 8 klm.

Pobok, przys. na obszarze dóbr Kulczyce, pow. samborski.

Pobokowicze 1.) wś, pow. bobrujski, w 4 okr. poł. świsłockim, gm. Horbaczewicze, przy gośc. poczt. ze Świsłoczy do Bobrujska, ma 23 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, grunta piaszczyste. Cerkiew po-unicka z 1737 r., filia paniuszkiewicka. 2.) **P.**, wś, tamże, ma 21 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, nizinna, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Pobola, rz., lewy dopływ Niemna ob. *Pobale*.

Pobole 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki, okr. wiejski Winkszniany, o 53 w. od Oszmiany a 28 w. od Dziewieniszek, ma 4 dm., 32 mk. katol. (15 dusz rewiz.); należy do dóbr Jatołtowicze, Rymaszewskich. 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Podworańce, o 10 w. od gminy a 63 w. od Wilna, 4 dm., 28 mk. katol. (w 1864 r. 11 i 17 dusz rewiz.); należy w części do dóbr Michaliszki Brzostowskich, w części zaś do dóbr Goża, Hrehorowiczów. 3.) **P.**, wś rząd., pow. szawelski, o 55 w. od Szawel; w 1859 r. 4 dm., 20 mk., wiatrak. *J. Krz.*

Pobolewszczyzna, zaśc. rząd., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 12 w. od Oszmiany, 3 dm., 14 mk. katol.

Pobolniany, dwór pryw. nad jez. Balnis, pow. szawelski, o 48 w. od Szawel; w 1859 r. był tu 1 dm., 14 mk. i gorzelnia.

Pobołowice, wś, pow. chełmski, gm. Żmudź, par. obrz. rz.-kat. Kumów, gr.-kat. Pobołowice, posiada cerkiew par. po-unicką, szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 32 dm., 219 mk.

Pobołowo, mko i dobra nad rozlewem uformowanym z rzeki Dobośni, powiat bobrujski, niegdyś w powiecie rzeczyckim wwdztwa mińskiego w pobliżu granicy pow. rohaczewskiego, w 1 okr. pol., gm. Turki, o 46 w. od Bobrujska, o 8 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Krasny-Biereh, niegdyś dziedzictwo Zienkowiczów, następnie ks. Woronieckich (podług Echarda), później Żukowskich, Malinowskich, wreszcie Pelagii Malinowskiej. W 1865 r. nabyte na przymusowej sprzedaży przez obywatela honorowego Kutajewa. W czasie wojen kozackich mko uległo kilkakrotnemu zniszczeniu. Król Zygmunt III dnia 14 marca 1595 r. nadał miasteczku prawo na targi. Przywilej ten potwierdził Stanisław August d. 9 maja 1788 r. Obecnie P. ma przeszło 50 osad i około 1,000 mk. płci obojga; cerkiew po-unicka, pod w. śś. Piotra i Pawła, z zapisów Aleksandra Rutskiego i Michała Ułanowskiego, posiada 3 włóki ziemi i annuaty 236 rs. od dominium. Około 1400 parafian pł. ob., do których urzędownie są też zaliczeni i koloniści rozkolnicy, w liczbie do 70 dusz pł. ob. Filja w Kazimierowie pod w. Wniebowzięcia N. M. P., fundacyi Judyckich, z nadaniem około 1 wł. gruntu. Dobra mają 1500 dzies. ziemi dworskiej; młyny, propinacye i arendy przynoszą przeszło 1500 rubli. Miejscowość w okolicy poleska, grunta lekkie, łąk dostatek, rybołówstwo na rozlewie Dobośni. *A. Jel.*

Pobombie, wś, pow. rossieński, par. skawdwilska.

Pobondzie, jezioro pod wsią t. n., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, ma $1\frac{1}{2}$ w. długości a 250 sążni szerokości i 15 do 30 st. głębo-

kości i do 100 mr. obszaru. Dno piaszczysto-gliniaste. Jezioro to należy do łańcucha jezior spływających do rz. Szeszupy, który zaczyna się od jez. Gulbin i ciągnie się 7 w.

Pobondzie, wś nad jeziorem t. n., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo. Odl. od Suwałk 26 w., ma 32 dm., 283 mk. W 1827 było 19 dm., 209 mk. Wchodziła w skład dóbr rządow. Kadaryszki.

Poborce, ob. *Pobórka.*

Pobordzie, wś, pow. rossieński, par. stulgiewska.

Pobórka 1.) al. *Poborce*, wś, pow. hajsyński, okr. pol. Teplik, gm. Sobolówka, par. kat. Ładyżyn, ma 237 osad, 129 mk., 1479 dzies. ziemi włośc., młyn; cerkiew wzniesiona w 1763 r. i uposażona 69 dzies. ziemi, 1842 wiernych. Należy do klucza bubnowieckiego hr. Aleksandry Potockiej (ob. *Bubnówka*). 2.) **P.**, fol. dóbr Teplik, pow. hajsyński, 530 dzies. rozl. *Dr. M.*

Poborka 1.) *Mała*, niem. *Schoenheim*, dawniej *Klein Poburke*, wś, pow. wyrzyski, o 3 klm. na południe od Wysokiej (Wissek), przy trakcie bitym z Złotowa do Białośliwia, na wznies. 101·8 mt. npm.; par. Koszutowo (Koszutowo), poczta i st. dr. żel. w Białośliwiu o 5 klm.; 12 dm., 98 mk. (51 kat. i 47 prot.). 2.) **P.** *Wielka*, niem. *Gross Poburke*, wś, domin. i okr. dom., o 6 klm. na południe od Wysokiej, nad strumieniem, który w Wyrzysku wpada do Łobżonki, par. Koszutowo, poczta i st. dr. żel. o 4 klm. w Białośliwiu. Wś, przezwana w nowszych czasach *Augustfelde*, składa się z 2 dm. i 28 mk. (5 kat. i 23 prot.). Dominium ma 8 dm., 175 mk. obszaru, wraz z fol. Józefowo i młynem Koczyk, 858·57 ha, czyli 705·39 roli, 106·53 łąk, 14·29 pastw., 22·00 nieuż. i 10·36 wody; cegielnia; właścicielem jest Tadeusz Kierski. W skład okr. domin. wchodzą wspomniane Józefowo i Koczyk; cały okrąg ma 12 dm. i 229 mk. (177 kat. i 52 prot.).

Poborowice, wś, pow. miechowski, gm. Kowala, par. Poborowice. Leży na prawo od drogi z Miechowa do Brzeska Nowego, posiada kościół par. drewniany, istniejący już w początku XV w. P. stanowią jedną całość dóbr ze wsią Dobranowice (ob.). P. par., dek. miechowski, 1093 dusz.

Poborszowe, niem. *Poborschau*, 1532 r. *Pobaschwitz* i *Poborissau*, wś, pow. kozielski, odl. 1 milę od Koźla, par. Mechnice. W 1861 r. było tu 108 osad, 113 dm., 701 mk. katol., 1869 mr. (1302 mr. roli). Pożar zniszczył zupełnie wś w 1859 r., poczem została nanowo odbudowana.

Poborynie, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katolików.

Poborz, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Trębki, odl. 12 w. od Kutna, ma 11 dm., 288 mk. Owczarnia (negretti), mająca do 2000 sztuk. W 1827 r. było 17 dm., 236 mk. W 1870 r. fol. P. rozl. mr. 969: gr. or. i ogr. mr. 638, łąk mr. 32, lasu mr. 200, zarośli mr. 45, wody mr. 2, nieuż. mr. 52; bud. mur. 9, z drzewa 11; płodozmian 5 polowy; las nieurządzony, wiatrak. Wieś P. osad 13, z gr. mr. 13; kol. Skarzyn os. 11, z gr. mr. 171. *Br. Ch.*

Poborzany, nazwa dawana przez ludność okoliczną mieszkańcom wyżyny zajmującej półn.-wschodnią część pow. mławskiego i półn.-zach. pow. przasnyskiego. Gleba urodzajna, obfitość źródeł, strumieni i obszernych zbiorników wód (nieistniejących dziś jezior), ściągnęła tu zdawna mieszkańców. O dawnem zaludnieniu świadczą dość często cmentarzyska z urnami. Przemysł leśny stanowił niewątpliwie główne zatrudnienie ludności. Dziś mieszkańcy tych okolic wyróżniają się swoim konserwatyzmem w pojęciach, obyczajach i zajęciach. *Br. Ch.*

Poborze, góra lesista w Karpatach dukielsko-skolskich, na płd. od wsi Radoszyc, w pow. sanockim, nad granicą węgierską. Południowo-wschodni stok opływa pot. Bystry, lewy dopływ Osławicy. Las na płd. od szczytu położony, zwie się Baranie. Wznies. 716 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Pobórze, niem. *Poburzen*, wś na pol. prus. Mazurach, na połud. od Ostródu, śród zajączkowskich lasów, 4 klm. od st. poczt. Brzydowa. Wś zdawna polska, istniała już w 1437 r. Melchior Kechler v. Schwansdorf, komt. ostródzki, nadaje Michałowi z Pobórza 7 wł. tamże. Dan 1 stycznia 1500 r. P. ma w 1621 r. tylko polskich mieszkańców. *Ad. N.*

Pobręczyn, w dok. *Pobranschin*, *Pobrancin* i *Pobrzanczyn*, attyn. Góry św. Jana, pow. limanowski. Należała w XV w. (L. B., II, 115) do par. w Górze św. Jana i składała się z 2 łanów kmiecych, karczmy i zagrody, z których oddawano dziesięcinę klasztor. szczyrzyckiemu. Wzmianki o tej osadzie mamy w dyplomie Klemensa i Marka, synów Marka, wwody krakowskiego, potwierdzającym nadanie dóbr cystersom szczyrzyckim przez stryja ich Teodora, za pozwoleniem Bolesława Wstydliwego z 10 maja 1254 r. (Kod. Małop. wyd. Piekosińskiego, str. 44) i w dyplomie Kazimierza Wielkiego z 19 czerwca 1368 r. (ibid., str. 354). Według reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z 1581 r. wś Pobrenczin, należąca do klasztoru szczyrzyckiego, miała $2^1/_2$ łan. km., 2 komor. bez bydła, 1 rzem. (Pawiński, Małop., str. 52). Obecnie liczy ta osada 16 dm. i 162 mk. (89 męż., 73 kob.) rz.-kat. Graniczy na płd. z Abramowicami, na wschód ze Mstowem a na półn. z Krasnem. *Mac.*

Pobroszyn, w XVI w. *Pobrosszyn*, wś i fol. nad rz. Karwówką al. Opatówką, pow. opatowski, gm. i par. Opatów, ma 8 dm., 50 mk., młyn wodny, pokłady kamienia wapiennego i piec do wypalania wapna. W 1827 r. było 7 dm., 24 mk. W połowie XV w. P., w par. Opatów, ma łan folwarczny szlachecki, z którego szła dziesięcina snopowa, wartości około dwóch grzywien, prebendzie opatowskiej (Długosz, L. B., I, 589). Według Lib. Ben. Łask. (I, 685) P. należał w XVI w. do par. Wysoka, zaś łany folwarczne obowiązane były dawać dziesięcinę kościołowi paraf. i altaryi św. Mikołaja we Wrzosie. Obowiązek ten wstrzymywał właścicieli od uprawy, ubogiej widocznie roli, tak że wartość dziesięciny wynosiła 5 groszy. Według reg. pob. pow. radomskiego z 1508 r. wś Pobroszyn wraz z Wysockiem, Jankowicami i innymi posiadłościami Mikołaja Zdziechowskiego, płaciły poboru 1 grzyw. 9 denar. (Pawiński, Małop., str. 473). Według reg. pobor. pow. radomskiego, z 1569 r. wś P. Siczinski, w par. Wysoka, własność Floryana Zborzeńskiego, miała trzy pół łany. Część Orlikowej $2^1/_2$ łan. Część Anny Siczinskiej 1 łan, 1 zagr. Druga część, zwana P. Kozicki, własność Bartosza Kozickiego, miała 1 łan, 1 zagr., 1 kom. (Pawiński, Małop., str. 309). W 1578 r. wś Pobroszin, w par. Opatów, dzierżawiona przez Nieczujską, miała 1 łan, 1 zagr., 1 bied. kom. (Pawiński, Małop., str. 187). W 1881 r. fol. P., oddzielony od dóbr Karwów, rozl. mr. 223: gr. or. i ogr. mr. 191, łąk mr. 5, pastw. mr. 19, nieużyt. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 3; młyn. *Br. Ch.*

Pobrojć, rzeczka w pow. lidzkim, przepływa pod wsią Kiemele.

Pobromeny, wś, pow. rossieński, par. girdyska.

Pobrzeście, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki, odl. od Maryampola 37 w., 1 dm., 27 mk.

Pobrzycze (Pobrzeże), wś należąca do Melsztyna w XV w. (t. VI, 250).

Pobudeńki, mały fol. nad bezim. dopł. Jatry, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim; grunta dobre, miejscowość falista.

Pobudkalnie, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Pobujanka, rzeka w pow. uszyckim, prawy dopływ Uszycy, zaczyna się powyżej wsi Siworóg, mija tę wś, Pobujankę, Horodyska i pod wioską Zarzeczem uchodzi do Uszycy.

Pobujanka al. *Pobujna Mała*, wś rząd. nad rzką Pobujanką, dopł. Uszycy, pow. uszycki, w 1 okr. pol. Dunajowce, gm., par. katol. i st. poczt. Minkowce, ma 107 osad, 580 mk., cerkiew pod w. św. Dymitra, wzniesioną w 1867 r. i uposażoną 45 dzies. ziemi z 843 wiernemi Należała do Marchockich, którym została skonfiskowaną.

Pobujna, *Pobójna* 1.) wś na lewym brz. rzki Burty, dopł. Tykicza Uhorskiego, pow. humański, na pograniczu taraszczańskiego, o 8 w. od Ochmatowa, par. kat. Stawiszcze; ma 61 dm., 508 mk. prawosł., 21 katol., 2742 dzies. ziemi. Cerkiew pod w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1748 r. przez ówczesnego dziedzica Józefa Towkacza, zgorzała w 1830 r. i w 1836 r. przebudowana z dawnej dzwonnicy. Do par. praw. należy wś pow. taraszczańskiego Nagórna al. Glinka. P. należy do Piątkowskich. 2.) **P.** *Wielka*, wś niedaleko źródeł Młynówki, dopł. Uszycy, pow. uszycki, w 1 okr. pol. Dunajowce, gm., par. kat. i st. poczt. Mińkowce, o 15 w. od Dunajowiec, ma 215 osad, 1264 mk., w tej liczbie 74 jednodworców, 1688 dzies. ziemi włośc. Cerkiew murowana pod w. św. Michała, wzniesiona w 1857 r. i uposażona 58 dzies. ziemi, ma 1338 parafian. Należy do klucza mińkowieckiego, skonfiskowanego Marchockim. 3.) **P.** *Mała*, ob. *Pobujanka.* *J. Krz.—Dr. M.*

Pobuk, wś, pow. stryjski, 27 klm. na półn.-zach od Stryja, 9·37 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Skolem. Na wschód leży Truchanów, na płn. i płn.-wsch. Synowódzko Niżne, na płn.-zach. Synowódzko Wyżne, na płd.-zach. Skole, na płd. Kamionka (pow. doliński). Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem dopływów Stryja: Oporu i Tyszownicy. Opór płynie wzdłuż granicy płn.-zach. i przyjmuje w obrębie wsi kilka dopływów od praw. brzegu z których najznaczniejszy pot. Kamionka, wchodzący tu od płd. z Kamionki. Tyszownica dotyka na małej przestrzeni płn.-wsch. granicy wsi a zabiera wody ze wsch., większej połowy obszaru, które spływają licznymi strugami, powstającymi w płd.-wsch., lesistej stronie (las Hemszczyce). Najznaczniejszą z tych strug jest Tesawinka, z dopływem Czernin od lew. brzegu. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wsch. (494 mt.) nad Tesawinką i Czerninem, w miejscu, gdzie się oba te potoki łączą ze sobą. Na płd.-zach. leżą nad Oporem: „Dembina,“ hamernia żelaza i karczma, i „Demnia Niżna,“ młyn, hamernia i huta żelaza. W płd. stronie obszaru wznosi się „Doszyna“ do 814 mt., a na wsch. od niej dochodzi jedno wzgórze 897 mt. Własność więk. ma roli or. 19, łąk i ogr. 33, pastw. 26, lasu 1918 mr.; wł. mn. roli or. 524, łąk i ogr. 632, pastw. 332, lasu 180 mórg. W 1880 r. było 69 dm. w gm., 15 na obsz. dwor., a 403 mk. w gm., 140 na obsz. dwor., między nimi 83 wyzn. rz.-kat., 424 gr.-kat., 36 izrael., 102 narodowości polskiej, 421 ruskiej, 6 niemieckiej. Par. rz.-kat. w Skolem, gr.-kat. w miejscu, dek. bolechowski. Do tej

par. należą: Tyszownica i Międzybrody. We wsi jest cerkiew pod w. św. Michała i szkoła etat. jednokl. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do starostwa stryjskiego. *Lu. Dz.*

Pobule, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Międzyrzecz, o 8 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Poburzany al. *Pobużany*, wś, pow. kamionecki, 19 klm. na płd.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, 8 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Busku. Na płn. i płn.-wschód leży Grabowa, na wschód Jabłonówka, na płd.-wsch. Jabłonowski folwark i grupa domów „Niwy“, należące do Buska, na płd. Lanerówka, na zach. Rakobuty, Derewlany i Wolica Derewlańska. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu, płynącego wzdłuż granicy zachod. od płd. na płn. a zasilonego w obrębie wsi jednym znaczniejszym dopływem od praw. brzegu a mianowicie Jabłonówką, która płynie wzdłuż granicy Jabłonówki, a potem skręca na zachód i płynąc prawie środkiem obszaru w tym kierunku, tworzy podługowate stawisko, poczem wpada do Bugu. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach., nad Bugiem i na płn. wybrzeżu owego stawiska, w miejscu, gdzie Jabłonówka wypływa ze stawu, stoi młyn. Wznieś. płd. części wsi wynosi średnio 231 mt. W płn. stronie wsi, o 2 klm. na płn. od zabudowań wiejskich, leży grupa domów i leśniczówka „Wałki,“ blisko granicy Wolicy Derewlańskiej, a dalej na płn. las Boduhutosz al. Budyhołosz (224 mt.). Własn. większa (hr. Kazimierza Badeniego) ma roli or. 340, łąk i ogr. 163, pastw. 35, lasu 1366 mr.; wł. mn. roli or. 1007, łąk i ogr. 482, pastw. 196, lasu 50 mr. W 1880 r. było 183 dm. w gm., 5 na obsz. dwor., a 1015 mk. w gm., 55 na obsz. dwor., między nimi 106 rz.-kat., 898 gr.-kat., 66 izrael., 43 narodow. polskiej, 1027 ruskiej. Par. rz.-kat. w Busku, gr.-kat. w miejscu, dek. buski. Do tej parafii należą: Romanówka i Lanerówka. We wsi jest cerkiew pod w. Zmartwychwstania Pańskiego, szk. etat. 1-kl. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Pobus al. *Bobus* i *Boburse* (dok. 1249), miejscowość w Pomeranii, leżała w pobliżu Starego Kiszporka i nazywała się po pol. pewnie Pobórze (ob. Kętrz.: O ludn. pol., str. 28).

Pobuschen, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. erwaleńska (Kurlandya).

Pobyłkowo al. *Pobyłków* (Duże i Małe), wś i dobra, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Dzierżenin. Leżą przy drodze bitej warszawsko-petersburskiej, odl. 5 mil. od Warszawy. Młyn wodny, kuźnia, karczma. W 1827 r. P. Duże miało 14 dm., 102 mk. a P. Małe 12 dm., 83 mk. Klucz P., składający się z fol. P. Duże i Małe i Trzepowo, wsi zarobnych: P. Duże i Małe, Pobyłkowskie i Trzepowskie Budy, Trzepowo i młyn Klusek, wchodził niegdyś w skład dóbr bisk płock., a następnie, za czasów pruskich, przeszedł na własność skarbu i został wcielony do ekonomii Golędkowo. We wsi P. Duże za czasów pańszczyznianych każda osada rolna odrabiała 4 dni tłuki w żniwa i 16 dni stacyi w inne czasy, po 1 dniu sprzężajnym i 1 pieszym przez cały rok, nadto po 1 dniu pieszym przez 20 tygodni od św. Jana; opłacała zaś 6 złp. hyberny, 15 gr. „czynsiku,“ 31 złp. dziesięciny do dworu (uiszczanej za czasów duchownych do seminaryum w Pułtusku), 3 łokcie przędzy z włókna dwors. (lub 36 gr.), gęś, kapłon, kurę i 15 jaj. W 1821 r. spotykamy gospodarstwo dwupolowe i znajdujemy 1 czynszownika wysiewającego po 4 korce jarz. i ozim. i opłacającego 12 złp. dziesięciny dworskiej, 2 złp. 12 gr. hyberny, 20 złp. czynszu i gruntu (zamiast pańszczyzny osada ta płaciła czynsz od czasów pruskich, choć nie posiada w 1821 r. żadnego dowodu na tę ulgę) 6 pańszczyznianych, ich ciężary podaliśmy powyżej; 6 chałupników, odrabiających z chałup po 4 dni tłuki (2 chał. siedzi na gruntach leśnych i opłaca daninę do urzędu leśnego z tych gruntów); chałupnik szewc, karczma. Razem we wsi 42 męż, 35 kob. (w tej liczbie starszych nad 12 lat: 26 męż., 23 kob.), 14 koni, 12 wołów, 21 krów, 7 jałow., 24 świń. Na fol. w 1821 r. wysiewano 4 korce pszen., 70 żyta, 4 jęczm., 40 owsa, 12 gryki, 9 jarki, 18 garn. konopi, lnu, prosa etc. i zbierano 30—40 fur siana. Na fol. było wtedy 3 fornali, 3 parobków, 3 pasterzy, 4 dziewki, 2 dm., 12 koni, 6 wołów, 16 krów, 20 jałow., 20 świń, 300 owiec. Na P. Małym znajdowało się kiedyś wójtostwo, ostatnim jego emfiteutycznym posiadaczem był niejaki Długołęcki, po jego śmierci grunta wójtostwa (zwane niekiedy folw. na Pobyłkowie Małym) wcielono do gruntów folwarcznych P. Dużego. Osady pańszczyzniane w P. Małym liczyły po 30 mr., na których w 1821 r. wysiewano po 4 korce, jarz. i tyleż ozim. i zbierano 6 fur siana; pańszczyzna z osady wynosiła: 1 dzień pieszo i 1 sprzężajem tygodniowo przez cały rok, nadto jeszcze po 1 dniu pieszo przez 14 tyg. od św. Jana; czynsze zaś i prestacye wynosiły rocznie 3 złp. hyberny, 23 złp. 6 gr. dziesięciny dworskiej, 3 łokcie przędzy z włókna dworskiego. W 1821 r. znajdujemy 5 takich osad pańszczyzn., nadto 7 kopiarzy i kowala dworsk., razem 35 męż., 33 kob. (starszych nad lat 12: męż. 23, kob. 23); 11 koni, 10 wołów, 20 krów, 7 jałow., 22 świń. Gospodarstwo trzypolowe; włościanie posyłali swe dzieci do szkółki w Dzierżeninie. O ćwierć mili od P. Małego znajduje się młyn Klusek w 1821 r.

był tu młynarz i gajowy, 5 męż., 5 kob., 4 krów, 2 konie, 7 wołów, 9 świń. W 1827 r. 1 dom, 18 mieszkańców. Pobyłkowskie Budy utworzono za czasów pruskich, osadzając kolonistów niemieckich. Po utworzeniu królestwa w 1815 roku prusacy wynieśli się, odsprzedając swe kolonie krajowcom. Na początku obecnego stulecia znajdujemy 2 osady rolne po 50 mr., opłacające po 70 złp. czynszu z grunt., 5 złp. 7 gr. hyberny i 30 złp. dziesięciny dwor. W 1821 r. oprócz tych 2 osad znajdował się chałupnik, wysiewający po korcu jarz. i tyleż ozim. na grunt. fol. Same osady wysiewały wtedy po 8 korcy ozim. i po 4 jarz., mieszkańców zaś było 11 męz., 8 kob. (w tej liczbie starszych nad 12 lat: 7 męż., 5 kob.), 5 koni, 4 woły, 10 krów, 5 jał., 9 świń. W 1829 r. 3 dm., 20 mk. Wszystkie te wsie odrabiały pańszczyznę do fol. P. Duży, a czynsze i naturalia oddawały w 1821 r. do dworu w Goląd-kowie. Dobra Pobyłkowo i Trzepowo składały się w 1875 r. z fol. P. i Trzepowo, wsi: P. Duże, P. Małe, Trzepów, Budy Pobyłkowskie, Kacapy, Klusek, Grabino, Murowanka, Gaik i Budy Trzepowskie, os. Kierz i Leśnika; rozl. dominialna mr. 2784; fol. P. gr. or. i ogr. mr. 825, łąk mr. 142, pastw. mr. 21, lasu mr. 1329, nieuż. mr. 41, razem mr. 2358; bud. mur. 5, z drzewa 29; fol. Trzepowo: gr. or. i ogr. mr. 331, łąk mr. 15, pastw. mr. 28, lasu mr. 46, nieuż mr. 6, razem mr. 426; bud. z drzewa 7, las nieurządzony. Wś P. Duże os. 14, z gr. mr. 249; wś P. Małe os. 39, z gr. mr. 221; wś Trzepów os. 13, z gr. mr. 227; wś Budy Pobyłkowskie os. 4, z gr. mr. 76; wś Kacapy os. 4, z gr. mr. 17; wś Klusek os. 5, z gr. mr. 29; wś Grabino os. 8, z gr. mr. 49; wś Murowanka os. 3, z gr. mr. 59; wś Gaik os. 3, z gr. mr. 13; wś Budy Trzepowskie os. 5, z gr. mr. 67; os. Kierz gr. mr. 15; os. Leśnika gr. mr. 25. *Lu. Krz.*

Pobytówka, wioska nad bezim. dopł. Teterowa, pow. żytomierski, par. Żytomierz.

Pocarben (niem.), dobra ryc. z fol. Albehnen, Friedrichshof, Schakuhnen, pow. świętosiekierski, 3 klm. od st. poczt i tel. Brandenburg Ost-Pr. Obszaru 790 ha. Podług Dusburga stał tutaj już przed przyjściem Krzyżaków obronny zamek, jak w pobliskim Brandenburgu.

Pocewicze, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 16 w. od Oszmiany, 9 dm., 68 mk. katol.

Poch, ob. *Gauja.*

Pochabowszczyzna, w narzeczu ludowem *Pachabouszczyna*, wś i folw. nad rzką Uszą, w zachodniej stronie powiatu słuckiego, w 2 okr. pol. kopylskim, gm. Łań, o 4 wior. od Nieświeża, pomiędzy Albą i Malewem; ma 20 osad pełnonadziałowych; grunta i łąki dobre, miejscowość małoleśna. Folw., własność Radziwiłłowska, należy do ordynacyi nieświeskiej; ma $8^1/_2$ włóki. Osiadła tu szlachta miała proces z administracyą ordynacyi o prawo czynszowe. D. 11 listopada 1883 r. zapadł wyrok senatu, zapewniający czynszownikom lennym wieczystość dzierżawy i niezmienność opłacanej przez nich kwoty (ob. Gazetę Warszawską z 1886 r., № 96). *A. Jel.*

Pochilów, wś rząd. nad rz. Borszczahówką, pow. kijowski, ma 97 mk., 2 duże karczmy, młyn, st. pocztową.

Pochnia 1.) mor. *Pocheń*, niem. *Pochmuehle*, wś, pow. i obw. sąd. karniowski, na Szląsku austr., gm. Gębła (Hublo, Aubeln), ma 29 dm., 142 mk. rz.-kat. i niemców. Na płd. od wsi wznosi się rozległa góra zamkowa, Ulrichsberg (422 mt.), na szczycie której znajduje się stożek skalisty i szczątki murów dawnej obronnej twierdzy, Wartenau zwanej. Stok płn. tej góry pokrywa las (Schwarzwald), sięgający doliny rzeki Czyczyny. Według podania, u stóp góry w dolinie leżała wieś Wartenau. Łąki nadrzeczne do dnia dzisiejszego zowią się Warten i Wartenwiesen. Ze szczytu góry rozpościera się widok sięgający na wschód aż po dolinę Opawicy, a na płn. po Karniów. Zamek tutejszy uległ prawdopodobnie temu samemu losowi, co zamek w Uwalnie (niem. Lobenstein). Strzały, lance i t. p. obficie znajdowane przedmioty, pozwalają przypuszczać, że Tatarzy w r. 1241 tenże zamek zburzyli. Później odbudowany uległ prawdopodobnie wraz z innymi zniszczeniu przez króla Macieja 1474 r.; kule kamienne i metalowe, podwójne hakownice i t. d. tam znajdowane, świadczą o staczanych tu bojach. 2.) **P.**, niem. *Pochmuehle*, wś, pow. i obw. sąd. bruntalski, na Szląsku austr., na lewym brzegu Opawicy, na płn.-zach. od wsi Bretnowy (Breitenau), z którą tworzy jedną gminę. W 1880 r. było 19 dm., 235 mk. (męż. 112, kob. 123); co do wyznania rz.-kat. 206, protest. 29; co do narodowości 230 niemców. Jest tu fabryka nici lnianych. Parafia łać. w Bretnowie. W uzupełnieniu szczegółów, tyczących się wsi Bretnowy a podanych mylnie p. n. Bruntal (t. I, 389), dodajemy, że w 1880 r. było w całej gm. Br. 160 dm., 1258 mk. (m. 600, ż. 658); w tem rz.-kat. 1200, protest. 58; z tego na wś B. przypada 141 dm., 1023 mk. (m. 488, ż. 535), rz.-kat. 994, protest. 29; niemców 1011. Reszta dm. i mk. przypada na Pochnię. Wznies. wsi B. 483 mt. (szt. gen.). Okolica górzysta.

Pochodowicze, wś, pow. czerykowski, gm. Łobanówka, ma 63 dm. i 418 mk., z których 3 zajmuje się bednarstwem.

Pochodyłów Okop, pasieka w Tokach, pow. zbaraski.

Pocholszczyzna, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Buniany, o 6 w. od gminy, ma wraz ze wsią Kozarezy 27 dusz rew.; należy do dóbr Wielbutowo, Śniadeckich.

Pochomowo, dobra w płn. str. pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, własność Wańkowiczów, mają razem z folw. Wielkie-Dolce 303¼ włóki. Młyny, propinacye, folusze i tartak czynią znaczny dochód.

Pochomowo, ob. *Pachomowo.*

Pochów, przys. do Podhybia, w pow. wadowickim, leży na praw. brzegu Cedronu (Skawinki), u stóp góry tegoż nazwiska, 397 mt. npm. Od Izdebnika 3·7 klm. *Mac.*

Pochówka, strumień, bierze początek na Horocholińskich polach (347 mt.), w półn stronie gm. Horocholiny, w pow. bohorodczańskim. Wkrótce przechodzi na obszar gm. Pochówki, od której bierze swoją nazwę, i płynie w kierunku płn.-wsch., przez wieś Pochówkę, Iwanikówkę i Radczę; w końcu przeszedłszy na obszar Czukałówki, wpada do Horocholiny z lew. brz. Z lewego brzegu przyjmuje w Iwanikówce strumień bezimienny. Długość biegu 16 klm. Bieg nader kręty.

Pochówka, wś, pow. bohorodczański, odl. 5 klm. na wsch. od Bohorodczan, nad pot. Pochówką, dopł. pot. Horocholina (dopł. Bystrzycy Czarnej). Granice: wsch. Zabereże, połud. Horocholina, zach. Bohorodczany, półn. Iwanikówka. Obszar dwor. 518 mr., włośc. 948 mr. W 1870 r. 703 mk., w 1880 r. w gm. 651, na obsz. dwor. 16, w tem rz.-kat. 8, gr.-kat. 650, szkoła fil. o 1 naucz. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 600 zł. Wszystkie urzęda i obydwie parafie w Bohorodczanach. Wś należy do dóbr Bohorodczany, własność Rudolfa hr. Stadiona. *B. R.*

Pochreptina, szczyt górski, wznies. 1312 mt., w pow. kossowskim, nad pot. Mihailewa i pot. Odzirny.

Pochury, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Posopowo, o 8 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Posopowo, hr. Tyzenhauza.

Pocie 1.) wś nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski Wieronie, o 3 w. od gminy a 43 w. od Oszmiany, ma 10 dm., 96 mk., w tej liczbie 34 prawosł. i 62 katol. (43 dusz rewiz.); należy do dóbr Wiszniów, hr. Chreptowiczów. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. szwekszniańska.

Pociecha 1.) os. leś., pow. warszawski, gm. Zaborów, par. Borzęcin. W 1827 r. w par. Łomna, ma 1 dm., 15 mk. 2.) **P.**, os., pow. konecki, gm. i par. Niekłań, odl. od Końskich 25 w., ma 11 dm., 72 mk., 9 mr. ziemi dwors., 9 mr. włośc. 3.) **P.**, pow. sandomierski, gm. Samborzec, par. Skotniki. Nie zamieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Pociecha, rzeczka w pow. ihumeńskim i bobrujskim, niewielki lewy dopływ Świsłoczy; bierze początek w pow. ihumeńskim, w lesistych moczarach pod wsią Łozowicze; płynie w kierunku płd.-wschd. koło zaśc.: Kazimierówka i Bozak (młyn), dalej koło wsi Bozak, kędy się zasila małą rzeczułką z prawej strony, dosięga wsi Wiazownicy i zaśc. Wiazownicy, tu rozlew na jeziorze obraca młyn; dalej płynie koło wsi Siemierowicze i za zaśc. Starzynki wpływa w pow. bobrujski pod wsią Wiaziczyn, i tu ma dwa młyny na rozlewie; następnie, ubiegłszy około 3-ch w., ma ujście w poblizu mka Świsłoczy. Długość około 3 mil; brzegi na przemian piaszczyste i bagniste, prawie wszędy lasem pokryte. *A. Jel.*

Pociecha 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Dzisny, 1 dm. 7 mk. 2.) **P.**, karczma w pow. nowogródzkim, w 1 okr. pol. niehniewickim, przy drodze z Brycianki do Niedosiewicz.

Pociecha, fol., pow. opolski, należy do dóbr Bierdzan.

Pocieczoło, folw., pow. ihumeński, przy gościńcu z Szypian do Słobody-Rawanickiej; niegdyś własność Kieżgajłłów, z kolei Zawiszów, Ogińskich i Moniuszków; przez wiano Pauliny Moniuszkówny przechodzi do rodziny Wańkowiczów. Razem z folw. Szypiany ma 7263 dzies. rozległości, w glebie lekkiej, w miejscowości lesistej. W latach 1820 do 1840 r. kwitła tu szkoła ludowa, fundowana przez filantropa Dominika Moniuszkę, według systemu pedagogicznego Pestalozzi'ego, w której wykształciło się wielu włościan na prawdziwych obywateli kraju. W odległej o 25 w. ztąd Radkowszczyznie istniała podobnaż szkoła ludowa, założona przez tegoż Moniuszkę podług systemu Lankastra. Opis pociczolskiego zakładu naukowego umieszczony był w „Tygodniku Petersburskim" za rok 1840, str. 535. Por. także art. Radkowszczyzna. Istnieje starożytna pieśń ludowa o tej miejscowości, dotychczas śpiewana, dająca niejakie wskazówki o zajęciach mieszkańców w przeszłości (ob. Zbiór pieśni białoruskich Bezsonowa, t. I, 154): „A usie stralcy, a usie łaucy, Pociczolskije małajcy; A uławili, zabili dziewiać babrou na mory — Dziasiatuju pannu u kamory" i t. d., t. j. Wszyscy pocieczolscy młojcy są strzelcami i łowcami, złowili oni i zabili dziewięć bobrów na morzu (na wodzie, na błocie) i dziesiątą pannę w komorze. *A. Jel.*

Pociejki, dwie pobliskie wioski i dwa folwarki radziwiłłowskie, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. w miejscu, o 3 mile od Słucka, przy drodze z Kopyla do Nieświeża, do 1874 r. należały do ordynacyi kleckiej,

odtąd do nieświeskiej. Niegdyś ks. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł zwany Sierotka, oddał był P. razem ze Stołowiczami kawalerom maltańskim i ustanowił tu komandoryą (ob. Galerya Nieświeska Kotłubaja, str. 318 i 332). W obu wsiach jest 42 osad pełnonadziałowych, zarząd gminny, szkoła ludowa. Cerkiew paraf. pounicka p. w. Opieki N. M. P., fundacyi radziwiłłowskiej z 1795 r., ma z dawnych zapisów 4 włóki ziemi, około 1800 parafian pł. ob. Gmina pociejkowska składa się z 11 okręgów wiejskich (starostw), ma 629 osad i 3512 włościan, mających 5030 dz. gruntu. Jeden fol. ma około 7½ włók, drugi razem z fol. Maliniak 60 włók; miejscowość małoleśna, grunta równe, wyborne. W P. urodził się w 1788 r. Michał Oczapowski, znany agronom, dyrektor b. instytutu w Marymoncie.

Pociejkinie 1.) 1-szc, zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol, o 16 w. od Święcian, 3 dm., 24 mk. kat. 2.) **P.** 2-gie, zaśc. szlach. nad jez. Bludelna, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 16 w. od Święciany, 1 dm., 10 mk. kat.

Pociejówka, ob. *Potijówka.*

Pociejowo, fol., pow. borysowski, 20½ włók, własność Niewiadomskich. *A. Jel.*

Pocielce, zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Łogumowicze, okr. wiejski Mikołajów, o 5 w. od gminy; należy do dóbr Mikołajów, hr. Zamoyskich.

Pocierzyn, wś, pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Kościelna. Wieś, odl. 17 w. od Nieszawy, ma 122 mk. W 1827 r. było 6 dm., 68 mk. Fol. Pocierzyn w r. 1882 oddzielony od dóbr Ruszki, rozl. mr. 348: gr. or. i ogr. mr. 289, łąk. mr. 3, pastw., mr. 39, lasu mr. 5, nieuż. mr. 12; bud. murow. 8, z drzewa 3.

Pocierzyszki, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Pocieszaliszki, wś, pow. rossieński, par. ejragolska.

Pocieszka, os. leś., pow. sandomierski, gm. i par. Wiśniowa, odl. od Sandomierza 37 w., ma 1 dm, 5 mk., 2 mr. ziemi. Jest tu smolarnia.

Pocieszka, karczma w Sulechowie, pow. krakowski, na granicy królestwa polskiego, ma 2 dm. i 15 mk. *Mac.*

Pocieszna Górka 1.) pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bęczkowice, ma 2 dm., 66 mk., 38 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, os., pow. piotrkowski, gm. Gorzkowice, par. Mierzyn.

Pocigryna, zaśc. włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski Broskowszczyzna, o 2½ w. od gminy a 18 w. od Wilna, 2 dm., 21 mk., w tej liczbie 2 prawosł. i 12 kat. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Swirany.

Pocilty, zaśc. rząd. nad jez. iłgielskiem, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 12 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. kat.

Pocin i *Pocinolas*, mylnie, zamiast *Pcin* i *Pcinolas.*

Pociszki 1.) wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Kowalciszki, o 28 w. od Święcian, ma 12 dm., 105 mk., w tej liczbie 100 kat. i 5 żyd. (48 dusz rewiz.). 2.) **P.**, os. karcz. nad rz. Swiłką, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 30 w. od Święcian, 1 dm., 2 mk. żyd. 3.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Kazimierzowo, o 10 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Białydwór.

Pociuny, ob. *Paciuny.*

Poćkuny, wś, pow. sejneński, gm. i par. Berżniki, odl. od Sejn 4 w., ma 17 dm., 95 mk. W 1827 r. było 7 dm., 73 mk.

Pocuny, wś nad Niemnem, pow. maryampolski, gmina Pogiermoń, parafia Preny, leży w stronie półn.-wschod. od Maryampola, od m. Preny (stacyi poczt.) 8 w., ma 17 dm., 183 mk., 896 mr.

Poćwiardówka, w XVI w. *Poczwyardowka*, wś i os. leś. nad rz. Mrożycą, pow. brzeziński, gm. i par. Niesułków. Wś ma 25 dm., 257 mk., 695 mr. ziemi włośc., leś. os. 1 dm., 10 mk., 15 mr. roli dwors. W 1827 r. było 17 dm., 174 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 404) była to wś na prawie niemieckiem, łany kmiece dawały dziesięcinę pleban. w Brzezinach, zaś obszar roli dworskiej stanowiło jedno pole zwane Koło, i szła ztąd dziesięcina dla plebana w Niesułkowie. Według reg. pobor. pow. brzeskiego z 1557 r. wś Poczwiardówka, w par. Niesułków, należała do bisk. kujawskiego, miała 11½ łan., 3 zagr., karczmę, młyn o 3 kołach, 2½ pust. łan., 22 osadn. (A. Pawiński, Wielkop., 22, 90). *Br. Ch.*

Poćwiardowo, niem. *Bergheim*, folw. do Ostrowitego należący, pow. brodnicki, st. p. i par. ew. Golub, kol. Ostrowite, szkoła Skępsk. W 1868 r. 17 bud., 5 dm., 55 mk., 41 kat., 14 ew. *Kś. Fr.*

Poczajewicze, wś i dobra nad rz. Łukomką, pow. sieński, gm. Łukoml, o 3 w. od granicy pow. lepelskiego, przy drodze z Łukomli do Czasznik. Wś ma cerkiew murowaną, 26 dm. i 120 mk., z których jeden zajmuje się wyrobem uprzęży, 1 krawiectwem, 2 wyrobem wozów, sań i t. d. Na fol. znajduje się gorzelnia, zatrudniająca 4 ludzi, przerabiająca w ciągu 114 dni po 42 pudy mąki dziennie, produkując 195527 st. spirytusu i dając 711 rs. dochodu. P. należały niegdyś do księstwa łukomlańskiego, następnie dobra jezuickie, potem własność komisyi edukacyjnej, następnie Joachima Chreptowicza, podkanclerza litews.,

jednego z najczynniejszych tej komisyi członków, obecnie Michała hr. Chreptowicza. Do P. należą folw.: Łusznowicze, Hańkowicze i Oksieńce. Gleba urodzajna, gospodarstwo postępowe, chów pięknego bydła rasy tyrolskiej, ziemi używalnej 3364 dzies., nieużytków 1330 dzies. *A. Ch.*

Poczajna, obecnie także *Piczania*, rzeczka pod Kijowem, dopływ prawy Dniepru, czerpie swe źródło na mokrych tejże rzeki błoniach (obołoń), w północnej stronie od Kijowa, z jeziorka czyli łachy, odległej od Padołu o 3½, a od słobody Kureniówki o ½ w. Ruczaj ten płynie w prostym kierunku od północy ku południowi i o ½ w. przed Padołem wpada do Dniepru. Zwyczajna szerokość jego wynosi od 5 do 15 sążni. Ale ta dzisiejsza P. jest tylko górną częścią czyli wierzchowiskiem pierwotnej. Rzeczka tu w przedwieku oblewała dokoła Padoł kijowski, wonczas jeszcze całkiem zarosły lasem; dalej zaś, opłukując wschodnie stopy góry Starokijowskiej, wpadała do Dniepru, naprzeciwko tego miejsca, gdzie dziś wznosi się pomnik św. Włodzimierza. A więc właściwie w tych odległych wiekach Kijów nie był położony bezpośrednio nad Dnieprem, ale raczej nad Poczajną, która wtenczas była od Dniepru wązkim klinem ziemi oddzieloną. Ta dawna P. była żeglowną nawet. Ale przedewszystkiem rzeczka ta pamiętną jest w dziejach Kijowa i Rusi, jako miejsce, w którem Kijowianie z rozkazu Włodzimierza w 988 r. przyjęli gromadnie chrzest św. Całe tłumy wstąpiły w rzeczkę „i stali owi— mówi Nestor— po szyję, a drudzy po piersi, młodzi zaś z brzegu, drudzy dzieci trzymając, dorośli zaś brnęli, a kapłani stojąc odprawiali modlitwy“ (Bielowski, Monum., t. I, str. 663). O P. znajdujemy też wzmiankę w hramocie Aleksandra Jagiellończyka z 1499 r., jako o rzeczce, przez którą, aby się dostać na lewy brzeg Dniepru, należało wprzódy przeprawić się, a potem przez Dniepr. Z czasem atoli bystry nurt Dniepru przerwał w końcu dzielącą go od P. zaporę, t. j. ów przedziałowy wązki szlak ziemny i odmieniwszy swe koryto na miejscu P., podsunął się pod sam Padoł Kijowski. W ten sposób P. dolną Dniepr całkiem niejako wchłonął w siebie. Mieszkańcy z powieści przodków utrzymują, że jeszcze w 1711 r. widać było maluczki piaszczysty wysep, jako szczątek dawnego owego lądu, który odgradzał Dniepr od Poczajny. Ale i ten ostrówek z czasem Dniepr zmył i zniszczył (ob. o Poczajnie w opisie Kijowa Zakrewskiego, str 718). *Edward Rulikowski.*

Poczajów, mko, pow. krzemieniecki, okr. pol. i gm. Poczajów, o 22 w. na płd. zach. od Krzemieńca, 21 w. od Wiszniowca, 26 w. od Radziwiłłowa a 25 w. od Podkamienia (w Galicyi), w okolicy lesistej, górzystej i w wodę obfitej, w miejscowości bardzo malowniczej. W 1870 r. miał 109 dm., 922 mk., w tej liczbie 47% żydów, słynny kościół i klasztor (ławra Uspeńska), 7 cerkwi, synagogę, dom modlitwy żydowski, fabrykę swiec woskowych, cegielnię, piec wapienny, garbarnię, 15 sklepów, 19 rzemieślników, 1 jarmark, st. pocztową. Okręg policyjny poczajowski obejmuje gminy: Bereźce (al. Podbereźce), Radziwiłłów, Poczajów i Stary Oleksiniec. Miasteczko to, niegdyś handlowe, słynne jest ze starożytnego klasztoru i wspaniałego kościoła z cudownym obrazem Bogarodzicy. Sam klasztor i kościół wznoszą się na przodzie stromej góry. Klasztor głębokiej sięga starożytności, podług podania bowiem już w XIII w. zakonnicy reguły św. Bazylego mieli na tej górze małą kapliczkę w pieczarze która dotąd istnieje i w której znajduje się ślad stopy na skale wyrytej. Podług podania jest to ślad stopki N. M. P., która w tem miejscu miała się objawić jednemu z zakonników i zniknąć za zbliżeniem się, pozostawiwszy ślad swojej stopy na kamieniu. Taka sama stopka znajduje się w klasztorze dominikanów w Podkamieniu. Późniejsze badania wykazały, że to były znaki, któremi przedchrześcijańscy Słowianie oznaczali granice czyli opola. Pierwszy ślad piśmienny o tutejszej górze i klasztorze znajduje się 1527 r. w liście upominalnym Zygmunta I do ssty krzemienieckiego, aby nie mieszał się do jarmarków na Wniebowzięcie N. M. P., przy górze Poczajowskiej odbywających się, danin nie wybierał i sądów nie składał (Star. Polska, t. II, str. 902). Ponowił to Zygmunt August 1557 r. na prośbę Bazylego Bogdanowicza Gojskiego, dziedzica Poczajowa. W opisie zamku krzemienieckiego z 1545 r. wspomniana jest horodnia Hawryła i Jerafieja Gojskich (Hostskich, ob Pamiat. wrem. kom., t. IV, str. 39). Pod d. 18 grudnia 1564 r. rotmistrz wojsk królewskich Jerofiej Hostski zapisuje żonie swej Hannie „imienia Poczajow, Sawczyny i Komnatków“ (Opis Kijow. centr. archiwa, № 2039, str. 26). W 1578 r. P., Kumnatka, Swieszyce, Lachochwijów, część w Leduchowie i Berezcach należały do Jerophieja Hosckiego, który w tymże roku zapisuje żonie swej Annie z Kozińskich zamek Krupa i miasteczko, zamek nad Horynią leżący, z armatami, wszelką strzelbę i przysiołkami, mianowicie; Kalin, Rasniki, połowicę Kotowa, Lubarze z Rudą (sumaryusz arch. Lachowieckiego w zbiorze Zygmunta Radzimińskiego). Wspomniana Anna z Kozińskich Gojska, otrzymawszy od metropolity z Carogrodu jadącego, obrazek wielkości ćwiartki papieru, wyobra-

żający N. M. P. trzymającą na prawej ręce Zbawiciela, po bokach zaś 7 świętych z napisami słowiańskiemi, złożyła ten upominek w cerkwi, gdzie wkrótce cudami słynąć począł; przyczem nadała klasztorowi pola i licznych poddanych. W 1602 r. zeznała w ziemstwie krzemienieckim zapis P., Orli (Urli) i Kozina na rzecz swych siostrzeńców Jana i Jędrzeja Firlejów. Wkrótce potem umarła Gojska a Jędrzej Firlej, kaszt. bełski, odziedziczywszy dobra, różne uszczerbki funduszom zadawał, wskutek czego bazylianie o krzywdy swoje rozpoczęli proces. Obrażony Firlej nasyła w 1623 r. zbrojnych ludzi a zabrawszy ozdoby kościelne, przeniósł nawet obraz N. M. P. do Kozina; odebrał je dopiero na mocy wyroku trybunału 1647 r. Jan Żelizo, przełożony klasztoru. Około 1650 r. Teodor i Ewa z Bereżeckich Domaszewscy wymurowali okazalszą cerkiew z ciosu. W instrukcyi danej posłom kijowskim, jadącym na sejm 1701 r., czytamy, aby, pomiędzy innemi, monaster ritus graeci Poczajowski, na gruntach szlacheckich ziemskich ufundowany, był deklarowany wolny od hyberny (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 397). W 1720 r. bazylianie uniaci zajęli klasztor i tu rezydował prowincyał czyli protoarchimandryta prowincyi polskiej. Wspaniały kościół i klasztor wybudowany został przez Mikołaja Potockiego, sstę kanionskiego, który tu zmarł jako pokutnik w 76 roku życia i z wielką okazałością 13 kwietnia 1782 r. był pochowany. Kamień węgielny pod świątynię, podług planu szlązaka Godfryda Hofmana, położony został d. 3 lipca 1771 r. Biskup łucki Lubieniecki Rudnicki ukoronował nakładem Potockiego cudowny obraz d. 8 września 1773 r. w kaplicy z drzewa przez Jana de Witte, komendanta twierdzy Kamieńca zbudowanej. Budowę kościoła ukończono dopiero w 1791 r.; jest on w kształcie krzyża, długość wynosi 84, szerokość 50 łokci wiedeńskich; fronton ozdobiony dwoma wieżami, pośrodku zaś sklepiona kopuła; pod ołtarzem z prawej strony, szklanne antepedyum mającem, znajduje się skała ze stópką N. M. P. i naczynia, któremi wodę udzielają pobożnym. W wielkim ołtarzu wizerunek Bogarodzicy, po prawej stronie zakrystya, po lewej bogaty skarbiec. Opodal stoi stara cerkiew, przy niej kaplica ze szklanną trumną Żelizy, w 1651 r. zmarłego, a za nią mała pieczara, jego niegdyś mieszkanie. Od Firlejów P. przeszedł do Wiszniowieckich a następnie od 1740 r. do Radziwiłłów, jako posagowe ks. Urszuli Wiszniowieckiej, zaślubionej Michałowi Radziwiłłowi, hetm. pol. lit. W 1774 r. P. znajduje się w posiadaniu hr. Jana Amora Tarnowskiego, kasztelana konarsko-łęczyckiego, i w rodzinie tej pozostaje do ostatnich prawie czasów; dziś należy do skarbu państwa. D. 16 lutego 1832 r. zwinięto urząd prowincyałów bazyliańskich, niedługo potem rozkazano zamknąć wszystkie nowicyaty i rozpuścić nowicyuszów a d. 17 lipca 1833 r. rozwiązano cały zakon bazyliański i zabrano na rzecz skarbu jego dobra. Wtedy i klasztor bazylianów w P. przestał istnieć. Już w 1618 roku była w P. drukarnia, w której wyszło wiele ważnych dzieł religijnych i historycznych. W dzisiejszym monasterze poczajowskim znajduje się ciekawe archiwum pobazyliańskie (indulgentiae, breve, dekreta, codex constitutionem 1791, cyrkularze, encykliki, akta odnoszące się do kapituł brzeskiej, uniejowskiej i in.). Opisy P. i cudownego obrazu są liczne, między innemi: Gałatowskiego, Nowe Niebo i t. d. (Lwów 1665); Góra Poczajowska i t. d. (1757); Przesławna Góra Poczajowska (1773); Baliński i Lipiński, Starożytna Polska (t. II, 902—906 i 1422—4); Stecki, Wołyń (t. II, 360—386); Pieregowski w Wiestniku Zap. Rusi; Poczajewskaja ławra i jeja drewniaja światynia (Chołmski Kalendar, 1887 r.); Kijewskaja Staryna (z 1882 r.); Tygodnik Ilustr (z 1862 r., str. 60; z 1866 r., t. XII, str. 49).

Poczajowice, po rus. *Poczajewyczi*, wś, pow. drohobycki, 6 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., urz. poczt., tel. i st. kol. w Drohobyczu. Na płn.-zach. i płn. leżą Rychcice, na płn.-wsch. Michałowice, na wsch. Marcinpol (część Michałowic), na płd. Raniowice, na zachód Drohobycz. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Tyśmienicy. Wychodzi ona tu z Drohobycza, a płynie środkiem obszaru na płn.-wsch. do Michałowic. W jej dolinie leżą zabudowania wiejskie. W północnej stronie obszaru najwyższe wzniesienie sięga 279 mt. Południową część wsi przebiega gościniec drohobycko-stryjski. Przy nim stoi karczma „Wygoda“. Własn. więk. (Juliusza Bielskiego) ma roli or. 42, łąk i ogr. 88, past. 4 mr.; własn. mn. roli or. 450, łąk i ogr. 211, past. 77, lasu 7 mr. W r. 1880 było 80 domów w gminie, 3 na obszarze dwor.; 452 mk. w gminie, 19 na obszarze dworskim, między nimi 71 rz.-kat., 378 gr.-kat., 22 izrael., jeden narod. polskiej, 452 ruskiej, 18 niemiec. Par. rz.-kat. w Rychcicach, gr.-kat. w Michałowicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała Archanioła. W r. 1409 nadaje Władysław Jagiełło Stanisławowi Korytce wsie Poczajowice i Gaje na własność z prawem dziedzicznem (A. G. Z., t. IV, str. 73), a w r. 1462 potwierdza Kazimierz Jagiellończyk, na prośbę Jana Korytki z Rychcic, tę darowiznę (l. c., str. 180). W Summarium documentorum etc. (rkp. Ossol. № 2837, str. 129) czytamy: „A. 1517. Vilnae. Confirmat Sigismundus Rex actum dislimitationis granitialis bonorum scilicet ci-

vitatis S. R. Mtis Drohobycz atque villae Rychcice terrestris, accedente collateralitate bonorum Poczajowice, Wączowice et binos Gaje terrestrium, in loco Campestri differentiarum A. 1516 expeditum". Siarczyński (rkp. Ossol. № 1829) wspomina, że ztąd pochodzili Korytkowscy h. Jelita. *Lu. Dz.*

Poczałkowo, wś i dobra, pow. nieszawski, gm. Służewo, par. Straszewo, odl. 16 w. od Nieszawy, ma 196 mk., pokłady torfu. W 1827 r. było 17 dm., 174 mk. Według reg. pobor. pow. brzeskiego z r. 1587 wś Poczałkowo, w par. Straszewo, własność Tadeusza Giemielskiego miała 9 półłanów i 2 rzemieśl. (Pawiński, Wielkp., II, 5). Fol. P., z wsią Poczałkowo i Pinino al. Suć rozl. dominialna mr. 551: gr. or. i ogr. mr. 445, łąk mr. 50, past. mr. 28, nieuż. mr. 28; bud. mr. 15, z drzewa 3; płodozmian 5 i 11-polowy; pokłady torfu. Wś P. os. 18, z gr, mr. 19; wś Pinino al. Suć os. 22, z gr. mr. 256. *Br. Ch.*

Poczałkowo, ob. *Stanisławowo.*

Poczapińce 1.) mylnie *Poczaplińce*, wieś u zbiegu Jampolczyka ze Żwańcem, pow. kamieniecki, gm. i st. p. Lanckoroń, par. kat. Czercze, ma 120 osad, 817 mk., 555 dz. ziemi włośc., 581 dz. dworskiej w części Strojnowskich, 578 dz. w części Serwińskich. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1868 r. i uposażona 40 dz. ziemi, ma 1148 parafian. P. należały dawniej do Miaskowskich. Wojciech Miaskowski, chorąży podolski, nadał je w 1772 r. kapitule kamienieckiej; cesarzowa Katarzyna darowała znów Al. Branickiej, hetmanowej i Littowej, które je sprzedały. 2.) **P.**, wś rząd., pow. lityński, gm. Owsianiki, par. kat. Brahiłów (o $15^1/_2$ w.), o 20 w. od mta Lityna, ma wraz z Majdanem Poczapińskim 171 osad, 1534 mk., 1694 dz. ziemi. Cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona w 1881 r. i uposażona 75 dz. ziemi, ma 2078 parafian. Jestto bardzo stara osada, nadana jeszcze przez Witolda Bohdanowi Mikulińskiemu wraz z Mikulińcami, Nowosielicą i Bohem (nie istnieje). Bohdan wkrótce poległ w bitwie z Tatarami pod Bracławiem a żona jego i syn Iwan dostali się do niewoli. Swidrygiełło wykupił go z niewoli i potwierdził nadania, a syn tego Iwana Suprun otrzymał jeszcze Suprunowce, zapewne przez niego założone, i połowę Miziakowa. W ostatnich czasach skonfiskowano P. sukcessorom Hieronima hr. Strutyńskiego. Była tu kaplica kat. par. Brahiłów. 3.) **P.**, wś, pow. starokonstantynowski, niegdyś we włości zbaraskiej, pow. krzemienieckiego. Należała dawniej do klucza czechowieckiego ks. Wiszniowieckich, następnie drogą spadku przeszła do Wielhorskich, od których nabył ją Ignacy Centner, ostatni wwda bełski i w 1764 r. sprzedał Janowi Antoniemu hr. na Dolsku Czarneckiemu, chorążemu w. lit. O P. znajduje się wzmianka w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 234—6. 4.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Gniłego Tykicza, pow. zwinogródzki, o 5 w. od Łysianki (par. kat.) a 22 w. od Zwinogródki (st. poczt. i telegr.), na pograniczu pow. kaniowskiego, ma 1200 mk. i 2072 dz. ziemi. Cerkiew p. w. św. Parascewii, wzniesiona w 1726 r., uposażona jest 36 dz. ziemi. Podług wizytacyi dziekana korsuńskiego z 1741 r. do parafii należało w P. 40 osad oraz 15 osad we wsi Wereszczaki. W połowie XVII w. P. należały do Konstantego Wyhowskiego, następnie wchodziły w skład sstwa korsuńskiego i łysiańskiego, obecnie są własnością Filipa Czetwierykowa. Tu w 1836 r. założona była druga (po Orłowcu) cukrownia na Ukrainie (Wojejkow mylnie podaje r. 1848). Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 387, 782). *J. Krz.*

Poczapińce, wś, pow. tarnopolski, nad pot. b. n., który między Kozłowem, Pokropiwną i Domamoryczem ma swe źródła, a pod Buczniowem wpada do Seretu. Granice: wschod. Draganówka, połud. Chodaczków Wielki, zachodnia Zabójki, półn. Dołżanka i Janówka. Obszar dwor. 7, włośc. 1006 mr. W 1870 r. 780 mk.; w 1880 r. w gm. 898, na obszarze dwor. 54 mk., rz.-kat. 774, gr.-kat. 104. Obydwie parafie w Draganówce. Przez P. przechodzi gościniec łączący Podwołoczyska ze st. kolei lwow.-czerniow. w Chodorowie. We wsi jest szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gminna z kapit. 535 złr., wszystkie urzędy oraz st. poczt. i tel. w Tarnopolu, odl. o 9·8 klm. Posiadłość dwor. należy wraz z Draganówką do spadkobierców Parnasa. *B. R.*

Poczapiniecki Majdan, wś, pow. lityński, par. rz.-kat. Brahiłów, gm. Poczapińce; należała do wsi Poczapiniec (ob.). W 1868 r. było tu 86 dm.

Poczapów al. *Poczapowo*, wś i fol. nad zatoką rz. Piny, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Pieńkowicze, o 4 wiorsty od Pińska, wyniosłem malowniczem wzgórzu, ma 15 osad, 48 mk., 2297 dz. ziemi; miejscowość bogata w łąki i rybę; grunta w wysokiej kulturze; lud flisacki i rybacki, mniej się trudni rolnictwem. Własność Swieżyńskiego. *A. Jel.*

Poczapy, wś, pow. złoczowski, 9·5 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Złoczowie, 6 klm. na płd. od urz. poczt. i par. rz.-kat. w Białymkamieniu, 6 klm. od st. kolei w Kniażu. Na płn. leży Białykamień, na płn.-wsch. Żulice, na płd.-wsch. Chilczyce, na płd. Boniszyn, na płd.-zach. Kniaże, na płn.-zach. Bełzec. Środkiem obszaru płynie z płd.-wsch. ku płn.-zach. Złoczówka, dopływ Bugu, rozlewająca się na wsch. krańcu zabudowań w staw. Z moczarów leżących na płd. wsi Żulic powstaje kilka strug, których wody zlewają się w obrębie

Poczap w jedno koryto, wlewając się w płn. stronie zabudowań wiejskich z praw. brzegu do Złoczówki. Zabudowania leżą wzdłuż lew. brzegu potoku. Najwyższe wznies. na płd. obszarze 260 mt. npm. P. położone w dorzeczu górnego Bugu, znajdują się na linii zetknięcia się czarnoziemu z piaskami i rumoszami. I tak, gdy cała połać zachodnia obszaru P. jest okryta żyznym czarnoziemem z pokładem piaszczystym, to część płn.-wschodnią, tuż za korytem Złoczówki, okrywają piaski, za którym i dalej ku płn. na garbach przed Białymkamieniem, ścielą się rumosze (W. Pol, Północny wschód Europy, str. 77). Własn. więk. ma roli 152, łąk i ogr. 67, past. 40, lasu 103 ha, z dochodem 1374 złr.; własn. mn. roli 325, łąk i ogr. 153, past. 116 ha, z dochodem 3151 złr. W r. 1880 było 747 mk., z tych 72 na obsz. dwor. Rz.-kat. 142, gr.-kat. obrz. 598, izr. 7. Par. obrz. rz.-kat. w Białymkamieniu, gr.-kat. w miejscu. Do par. gr.-kat. należą Chilczyce i Boniszyn, mieszkanie parocha w Chilczycach. We wsi jest cerkiew drewn. p. w. Nar. N. P. M. (obecnie rozpoczęto budowę cerkwi murowanej), szkoła etatowa o 1 nauczycielu (od r. 1856) i młyn wodny o 2 kamieniach. Dnia 5 maja 1488 r. rozgranicza Paweł z Oleszka i Złoczowa, podkomorzy lwowski, wsie Podczapy i Lahodzycze (prawdopodobnie dzisiejszy Łahodów) należące do Jana Bełzeckiego, od wsi Chylczyce, należącej do Ihnata i Jacka Chylczyckich (A. G. Z., t. IX, str. 132 nn). *B. S.*

Poczdam, os. nad jeziorem Wielkie Brodno, w pow. kartuskim. Powstała za czasów pruskich r. 1806, w części wykarczowanego klasztornego lasu panien norbertanek w Żukowie (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 56). W spisach urzędowych osada ta nie jest wymieniona.

Pocze 1 i 2, dwa fol., pow. święciański, w 1 okr. pol.; oba mają 2 dm., 23 mk. kat.

Poczehajłówka, osada na obszarze dwor. Trzcianiec, w powiecie dobromilskim.

Poczekaj, pustkowie nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Huta Stara, par. Częstochowa, ma 3 dm., 29 mk., 3 mr. ziemi dwor. W 1827 r. było 3 dm., 17 mk.

Poczekaj, karczma w pow. mogilańskim, o 4 klm. na płn. od Mogilna, okr. dominialny Twierdzyń, 1 dm., 12 mk.

Poczekajka 1.) pow. lubelski, gm. Zemborzyce. 2.) **P.**, pow. janowski, gm. Trzydnik, par. Kraśnik.

Poczekajka 1.) fol. i karczma na obszarze dwor. Srodopolec, pow. Kamionka Strumiłowa. 2.) **P.**, karczma na obszarze dwor. Liwcza, pow. sokalski.

Poczekołówka, ob. *Gocizna.*

Poczep, w dokum. *Poczepow*, mto w pow. mglińskim gub. czernihowskiej, nad rz. Sudostą, o 286 w. od Czernihowa, ma 9 cerkwi, 5285 mk., papiernią, prowadzi znaczny handel, zwłaszcza konopiami; ożywione jarmarki; st. poczt. Osada starożytna, w XV w. i później pograniczna z Litwą, zdobyta przez Filona Kmitę, następnie głośna w historyi Kozaczyzny, miasto sotnicze.

Poczepino, rzeczka w pow. kijowskim, bierze początek pod wsią Nalewajkówką, snuje się leniwie śród bagnisk i mokradeł i wpada do Zdwiża pod wsią Łozówek.

Poczepowo, małe mko nad rz. Sworotwą dopływem Mołczadki, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, z zarządem gminnym, o 3 mile od Nowogródka, ma około 30 osad; mieszkańcy przeważnie żydzi. Cerkiew pounicka z 1770 r., fundacyi Korsaków, z dawnych zapisów ma 78 mr. ziemi, około 2200 parafian płci obojga; szkółka gminna. Gmina składa się z 4 okręgów wiejskich (starostw), ma 728 osad, zamieszkałych przez 3737 włościan, którym nadzielono 5722 mr. gruntu wybornego gatunku. Miejscowość falista, małoleśna. *A. Jel.*

Poczepy, wś, pow. czerykowski, gm. Krasnopol, ma 70 dm. i 414 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 2 bednarstwem. W uroczysku Rudnia znajduje się pokład rudy żelaznej.

Poczerń, okolica szlach. i fol., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniszki, okr. wiejski Zabłocie, o 52 w. od Oszmiany a 21 w. od Dziewieniszek; okolica ma 25 mk. kat., fol. zaś, własność Eliaszewiczów, 10 mk. kat. i 3 machometanów.

Poczernin, 1648 *Poczernino*, 1706 *Pocernino*, niem. *Podscharnin* al. *Podschernin*, teraz *Hohensee* (dok. *Podczernemin*, *Podcermin*), dobra ryc. na Kaszubach, nad Baltykiem, pow. wejherowski, składają się z majętności szlach. i 1 zagrody. Szematyzm dyec. z r. 1867 rozróżnia Gross i Klein P. St. p. i tel. Wielka Wieś, st. kol. Reda 22 klm. odl., par. kat. Strzelno $^3/_4$ mili odl., ew. Puck. W 1858 r. 92 mk.; 1863 r. 106 mk., 74 kat., 32 ew., 9 dm.; 1871 r. 9 dm., 16 dymów, 113 mk., 311·28 ha roli or. i ogr., 12·77 łąk, 51·23 past., 3·83 lasu, 22·16 nieuż., razem 401·27 ha; czysty dochód z gruntu 1878 mrk. wiatrak, mlekarnia, fabrykacya masła, hodowla owiec i rybołóstwo w Baltyku. Właśc. już r. 1858 Hannemann. Za czasów Rzpltej należał P. do pow. puckiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu Bartosz Sulicki od $4^1/_2$ włók fol. 4 fl. 15 gr., Poczernicki od 1 włóki fol. 1 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Poznaniu 1871, str. 194). W wizytacyi Gniewosza z r. 1649 czytamy: Curiae Nobilium quatuor dant in universum omnes simul tres sexagenas siliginis manipulares et

duas sexagenas avenae (str. 87 *b*). W wizyt. zaś Szaniawskiego r. 1706 stoi: Pocernino olim villa Nobilium, nunc praedium Seren. Principis Alexandri, solvit siliginis modios 4 et avenae totidem (str. 56). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacił tu Krysztof Bonin 4 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 102). Niespełna 1 klm. na płn.-wschód od dworu właścicieli, w pobliżu już brzegów morskich, odkopano groby skrzynkowe, które jednak zburzone zostały (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus zachodnich przez Ossowskiego, str. 66). *Ks. Fr.*

Poczernino 1.) al. *Poczermino*, wś i dobra, pow. płoński, gm. Wójty Zamoście, par. Krysk, odl. o 7 w. od Płońska, ma 34 dm., 337 mk. Wiatrak i cegielnia. Dobra Poczernino składały się w 1870 r. z fol. P. i Budy Poczernińskie, wsi P.; rozl. dominialna mr. 1269: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 623, łąk mr. 120, lasu mr. 230, zarośli mr. 10, wody mr. 4, nieuż. mr. 4, razem mr. 991; fol. Budy Poczernińskie gr. or. i ogr. mr. 256, past. mr. 20, nieuż. mr. 2, razem mr. 278; bud. murow. 1, z drzewa 24; płodozmian 9 i 11-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 23, z gr. mr. 29. 2.) **P.**, wś nieistniejąca dziś. Według reg. pobor. pow. brzeskiego z r. 1557 wś Poczernino, własność Jana Gostomskiego, miała 2 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 13). *Br. Ch.*

Poczesna, fol., wś, os. prob., os. włośc. i os. karcz. nad rz. Wartą z lew. brzegu, pow. częstochowski, gm. Kamienica Polska, par. Poczesna, odl. 11 w. na płd. od Częstochowy, posiada kościół par. murowany. Wś ma 96 dm., 663 mk., 1247 mr. ziemi włośc. (563 ornej); os. prob. 3 dm., 7 mk., 6 mr.; fol. 3 dm., 21 mk. 1445 mr. (229 roli); os. karcz. 2 dm., 4 mk., $4^1/_3$ mr. ziemi dwor. P. Poduchowna, os. włośc., ma 5 dm., 47 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było w ogóle 56 dm., 386 mk. Wś P. należała dawniej do starostwa olsztyńskiego, dziś donacya Sobolewa. Kościół fundowany 1606 r. Teraźniejszy murowany wznieśli 1870—1877 parafianie. P. par., dek. częstochowski, 3550 dusz. Dobra rządowe Poczesna lit. A składały się w 1854 r. z folw.: Łysice (mr. 350), Rękawice (414), Hutki (147), Mirów (726), Joachimów (377), Siedlce (347), Mstów (108), Staropole (481), Klepaczka (444); części fol.: Lepisz (5), Borowe (47), Skrajnice (16), Poczesna (60). Lasy mr. 8787. Wsie: Zawitna (893 mr.), Jamki (875), Zawada (414), Nieradza (1813), Łazia (554), Wąsosz (710), Własna (429), Starcza (1432), Łysice (350), Hutki (430), Mirów (2019), Kusięta (1311), Siedlce (347), Brzyczów (447), Srocko (604), Małusze Małe (265), Sygątka (518), Sieraków (801), Klepaczka (252), Rękoszewice (1760), Luszczyn (511); części wsi: Zawodzie (1), Poczesna (60), Kowackie (17), Osiny (4), Wilki (1); kol.: Dębowiec (133), Staropole (1107); młyny: Zawada (23), Małusze Małe, Wiercica; pustkowia, których rozległość niewykazana: Leśniaki, Kukuły, Mazur, Pilawka, Skłudzie, Borek, Zimna Woda, Bodary, Grzybów al. Kozery, Kobyłka, Bugaj, Zdechlaki, Waloszczyk, Pestrzak, Patys, Wygoda, Kuźnica, Królik, miasto Mstów, wójtostwo Siedlce, sołectwo Wiercica, wójtostwo Przyrów (75). Ogólna rozległość dóbr rząd. Poczesna lit. A wynosiła mr. 30,822. Dobra P. lit. B, oddzielone od dóbr rząd. P. lit. A i ukazem z r. 1841 nadane prawem majoratu generał-lejtnantowi Sobolew, składały się w 1854 r. z folw.: P. (287 mr.), Karolina (106), Adamów (89), Osiny al. Borek (402), Młynek (600), Lepisz (54); lasy mr. 1663. Wś Poczesna os. 78, z gr. mr. 1252; wś Bargły os. 27, z gr. mr. 634; wś Wanaty os. 31, z gr. mr. 648; wś Osiny os. 31, z gr. mr. 604. Nadto pustkowia: Zawodzie, Rogaj al. Rogacz, Szymczyki, Kowackie, Wilki i Całka.

Poczesne al. *Pocześnie*, przyległość dóbr Nieszawa, w pow. nowoaleksandryjskim (puławskim).

Poczkiu, szczyt w Karpatach bukowińskich, w obrębie gm. Uścia Putyłowskiego (Uście Putilla), w pow. wyżnickim, tuż nad wschodnią granicą tejże gminy z Roztokami. Z zach. stoków spływa potok Biały, podążający w kierunku płn. do Towarnicy, prawego dopł. Czeremoszu. Z płd. zaś stoczystości spływają liczne strugi w kierunku płd. do Biskowa Wielkiego, który z Biskowem Małym tworzy pot. Bisków, prawy dopł. Putyłówki. Grzbiet tej rozłożystej góry pokrywają obszerne połoniny, tak w kierunku płn. jak zach., z licznemi osadami halnemi, jak: Poczkiu, Przysłop, Jemka, Wołoseniste, Kiczera i Rizy, należące do Uścia Putyłowskiego. Wznies. szczytu 1240 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Poczobuty, wś nad rz. Solczą, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 49 w. od Wilna, 6 dm., 124 mk. kat.

Poczołków, niem. *Poczolkau*, wś i fol., pow. olesiński, par. Zębowice, odl. $1^1/_2$ mili od Olesina. Fol. i lasy należą do dóbr Zębowice. W 1861 r. 161 mk. Gleba piaszczysta.

Pocztaryszki, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 17 w., ma 3 dm., 39 mk. W 1827 r. był 1 dm., 11 mk.

Poczta *Stara*, wś, pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów, ma 46 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Krześlów.

Pocztonka 1.) wś szlach., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 16 w. od Wilna, 3 dm., 24 mk. kat. 2.) **P.**, os. karcz., pow. wileński,

w 1 okr. pol. o 16½ w. od Wilna, 1 dm., 3 mk. żydów.

Pocztowa Glinka, wś nad Sożą, pow. bychowski, gm. Bycz, ma 26 dm. i 121 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem; przeprawa promem.

Pocztowo, była st. poczt. nad Niemnem, pow. kowieński, okr. pol. Wilkija. o 23½ w. od Kowna.

Poczujki, wś na praw brzegu rz. Kamionki, pow. skwirski, o 3 w. od Romanówki a 4 w. od Stawiszcz, na płn.-wsch. od Pawołoczy, ma 1287 mk., cerkiew p. w. św. Jerzego, drewnianą, uposażoną 43 dz. ziemi; istniała ona już podczas wizyt. z 1746 r. Wś ta należała zdawna do Pawołoczy, od drugiej połowy zeszłego wieku stanowiła własność Rylskich, do których obecnie należy tylko połowa wsi, druga zaś połowa, z 1317 dz. ziemi, drogą wiana przeszła do Jotejków. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki 153. *J. Krz.*

Poczuliszcze, mały zaśc. nad rzką Myszanicą, dopł. Ilii, w zachodniej stronie pow. borysowskiego, w 2 okr. łohojskim; miejscowość dość lesista. *A. Jel.*

Poczunicze, sioło, pow. klimowicki, gm. Zahustyn, ma 65 dm. i 390 mk.

Poczynek, wś w pow. jelenieńskim gub. smoleńskiej, st. p. i st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, pomiędzy st. Perespa (o 12 w.) a Waśkowo (o 16 w.), o 184 w. od Witebska, 56 w. od Smoleńska a 304 od Orła.

Poczynki, wś w płn. stronie pow. newelskiego, w pobliżu granicy gub. smoleńskiej; w okolicy ciągną się wzgórza.

Poczynki, mto nadet. pow. łukojanowskiego, gub. niżegorodzkiej, przy ujściu rz. Pomołatki do Rudni, o 214 w. od Niżnego Nowogrodu, ma 7435 mk.; st. poczt.

Poczyśle, fol., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. i par. Józefów. Należy do dóbr Kiełczewice, ma 1314 mr. obszaru.

Pod Adamicą, nazwa wschodniego boku doliny kościeliskiej, w części zwanej Staremi Kościeliskami; Adamica zaś oznacza lesisty czubek cokolwiek ku wsch. położony. Ob. *Kościeliska dolina*, t. IV, 449. *Br. G.*

Podagle, os., pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 64 w., 1 dm., 7 mk.

Podajnie, pow. władysławowski, gmina Świątoszyn, par. Poniemoń Fergisa. Niezamieszczona w ostatnich spisach.

Podalany, ob. *Podolany*.

Podangen (niem.). dobra ryc., pow. pr. holądzki, 10 klm. od st. poczt. Goettchendorf. Obszaru 493 ha.

Podanin 1.) wś, okr. wiej., domin., okr. domin. i leśnictwo, pow. chodzieski, o 5 klm. od Chodzieża, na trakcie rogozińskim, przy drodze żel. poznańsko-pilskiej; par., poczta i st. dr. żel. w Chodzieżu. P. był niegdyś królewszczyzną, wchodzącą w skład ststwa ujskiego (budzyńskiego). W r. 1430 król Władysław pozwala Marcinowi z Sławska, kaszt. poznańskiemu, wykupić P. (*Polanino* w Inwentarzu Rykaczewskiego) i inne osady z rąk Piotra Korzboga, podkomorzego poznańskiego. W 1580 r. trzymał tę wieś Stanisław Górka, wojew. poznański, a przy schyłku zeszłego stulecia wcielono ją do utworzonego przez rząd pruski tak zw. amtu podstolickiego (ob. *Polanowo*). Na polach P., w porośniętych drzewami wzgórzach, nad Białemi Moczarami, które przed 50 laty jeszcze były jeziorem, odkopano kilka grobowisk skrzynkowatych z popielnicami, różnemi naczyniami glinianemi, szczątkami drutu bronzowego i koralami szklanemi. Dawniej odkryto tam trzy podobne groby; w jednej z nich znajdować się miały dwie popielnice, z których jedna wyobrażała twarz ludzką. Na innem miejscu, również wzgórzystem, napotkano rodzaj ganku podziemnego, wykładanego kamieniami, przed którym leżał okrągły głaz granitowy z śladami rzeźby. W trzecim pagórku znajdował się stos kamieni, a wśród nich spalone kości i nietknięte kły jakiegoś zwierzęcia, prawdopodobnie tura. W pobliżu wsi znaleziono wreszcie mnóstwo skorup glinianych z ozdobami, toporzysko serpentynowe, nożyce i groty żelazne. Wś ma 40 dm., 490 mk. i 3 znaczniejsze posiadłości: Juliusza Sehmsdorf'a z obszarem 391·37 ha i czystym doch. grunt. 3676 mrk; Wilhelma Milbradt'a z obsz. 166·74 ha, dochód grunt. 1454 mrk. i Juliusza Harmel'a z 84·77 ha i 773 mrk. W skład okr. wiejskiego wchodzi osada Pawłów; cały okrąg liczy 41 dm. i 504 mk. (67 kat., 431 prot. i 6 żyd.). Dominium czyli raczej nadleśnictwo królewskie Podanin ma 1 dm. i 10 mk.; obszaru 7268·83 ha, t. j. 101·44 roli, 109·21 łąk, 114·24 past., 6886·32 lasu i 57·62 nieuż; czyst. doch. grun. 18731 mrk. Do nadleśnictwa tego należy leśnictwo Frymark, w pow. wągrowieckim. W skład okr. domin. wchodzą osady leśne: Podanin z 11 mk., Podstolice, Koenigsberg i Stangenforth; cały okrąg liczy 5 dm. i 46 mk. (6 kat. i 40 prot.). 2.) **P**, posiadłość w par. Tulce, w pow. niegdyś poznańskim, w okolicy Kostrzyna, Swarzędza, Poznania i Kurnika, istniało w r. 1580 (Pawiński. Wielkp., I, 37). *E. Cal.*

Podaniszki, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Podarek, kol., pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Tokary, odl. od Turka w. 9, dm. 7; ob. *Maryanów* 16.

Podarki, zaśc. pryw., pow dzisieński, w 1 okr. pol., o 47 w. od Dzisny, 1 dm, 9 mk. kat.

Podarta, karczma na obszarze dwor. miasta Przemyślany.

Podarz, pow. garwoliński, ob. *Padarz*.

Podarzewo al. *Padarzewo*, wś, pow. średzki, odl. 6 klm. na płn. od Pobiedzisk, par. Węglewo, poczta i st. dr. żel. w Pobiedziskach, 17 dm., 144 mk. (52 kat. i 92 prot.). Większa własność ma 177·12 ha i czyst. doch. grunt. 2154 mrk; właściciel H. Szczaniecki. P. było niegdyś królewszczyzną i należało do pow. gnieźnieńskiego, woj. kaliskiego. W r. 1401 król Władysław pozwala Franciszkowi Szrebrowiczowi wieś tę, zastawioną mu za 100 grzywien, odstąpić za tęż sumę Januszowi z Łagiewnik, pod warunkiem atoli, że Szrebrowicz nabędzie w granicach królestwa polskiego jakąkolwiek posiadłość za cenę 300 grzywien. Według Lib. Ben. Łask. (I, 56) część wsi, będąca własnością królewską, była w zastawie i dla tego nie było tu folwarku lecz dwór (curia) trzymał (w dzierżawie widocznie) część łanów sołtysich, które stanowiły folwark. Z łanów kmiecych i sołtysich dawano mesne po 2 korce żyta i 2 korce owsa a karczmarze po jednym korcu, zaś dzierżawca części roli sołtysich dawał po fertonie plebanowi. W 1771 r. P. opłacało kwarty 100 złp. 15 gr. i hyberny 70 złp. 11 gr.; trzymał je wówczas Karol Ulatowski. 2.) **P.**, ob. *Podarzewskie Holendry*. *E. Cal.*

Podarzewskie Holendry, niem. *Podarzewo Hauland*, pow. średzki, graniczą z Podarzewem, mają 9 dm., 67 mk. (2 kat. i 65 prot.).

Podaugawa 1.) *Podawgowo*, żmujdzkie *Podawguwa*, *Podawgowos*, fol. pryw. nad Niewiażą, pow. kowieński, okr. pol. Wilkija, o 29 w. od Kowna, ma 1 dm., 19 mk. (w 1859 r.). 2.) **P.**, wś, tamże, o 28 w. od Kowna, 22 dm., 81 mk. (1859).

Podaugi, wś włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Hejdukany, o 8 w. od gminy a 49 w. od Trok, 8 dm., 51 mk. kat. (22 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Daugi.

Podauta, fol. pryw. nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 42 w. od Dzisny, 1 dm., 4 mk. kat.

Podawacz, pust. i os. karcz., pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wójków, odl. od Sieradza 21 w.; pust. ma 4 dm.; os. karcz. 1 dm., 2 mk.; os. leś. 1 dm., 4 mk. Należą do dóbr Brąszewice.

Podawce *Paprotna*, ob. *Paprotna Kościelna*.

Podawinie, wś, pow. kalwaryjski, gm. Podawinie, par. Dauksze, odl. od Kalwaryi 20 w., od Maryampola 10 w., ma 84 dm., 509 mk., 1783 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr rządowych Ludwinów. W 1827 r. było 49 dm., 402 mk. P. gmina należy do s. gm. okr. II w Ludwinowie, ma 3317 mk., rozl. 11703 mr. W skład gminy wchodzą: Amalwiszki, Bawardyszki, Danieliszki, Daukszcie, Dwiratynie, Giwiszki, Gudupy, Kumiecie, Luliszki, Łaunice, Norbertowo, Nowopol, Piotrowszczyzna, Plinie, Podawinie, Ponaumpie, Putryszki, Wamupiany, Widgirele, Wiszniełówka i Żelazna-Góra. *Br. Ch.*

Podbagnie 1.) przys. gm. Jadownik Podgórnych w pow. brzeskim, ma 11 dm. i 51 mk. rz.-kat. 2.) **P.**, grupa zabudowań wiejskich w Babicach, w pow. chrzanowskim. 3.) **P.**, grupa zabudowań wiejskich, w obrębie gminy Kwaczały, w pow. chrzanowskim.

Podbakszta, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Leoniszki, o 7 w. od gminy a 58 w. od Wilna, 3 dm., 21 mk. kat. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr Leoniszki, Malewskich.

Podbale, wś, pow. radzymiński, gm. i par. Jadów, ma 16 os., 58 mk., 388 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Jadów (dawniej starostwo).

Pod Bałkami 1.) karczma w Korczynie, pow. stryjski. 2.) **P. B.** al. *Bałki*, karczma na obsz. dwor. Lubieniec, pow. stryjski.

Pod Banią, część Łanczyna, pod nadworniański.

Podbaraje, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Czepielunie (Czepieluny), o 16 w. od gminy, 17 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Orany.

Podbaranów, pow. ostrzeszowski, ob. *Trzcianka*.

Pod Baranówką, grupa zabudowań wiejskich w obrębie gm. Przyhojca, w pow. łańcuckim. *Br. G.*

Podbarcie, fol., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, należy do dóbr Jaworów.

Podbarczanie, wś rząd. na praw. brzegu Wilii, pow. kowieński, poniżej Stasańców.

Podbarupie, wś i fol. nad rzką Barupis, pow. kowieński, par. Żejmy, okr. pol. w Janowie (o 2 mile), o 2 w. od st. dr. żel. lipawskiej Żejmy, własność Pankiewiczów.

Podbeniówka, grupa domów w Suchodole, pow. bóbrecki.

Pod Berehem, os. w Libochorze, pow. turczański.

Pod Berestawem, osada leśna i karczma, w Bryńcach Zagórnych, pow. bóbrecki.

Pod Berestyną, os. leś., wśród lasu Czarnego w Ponikowicy Małej, pow. brodzki.

Podbereza, potok, wypływa ze źródeł łącznych na granicy gmin Łyskowa i Czertezia, w pow. żydaczowskim, płynie tąż granicą na półn., poczem zwraca się na wsch., tworząc granicę między Lachowicami zarzecznemi a Czerteziem i wreszcie na granicy Tarnawki z Czerteziem uchodzi do Lutynki (ob.) z lew. brzegu, ubiegłszy $5^1/_2$ klm. *Br. G.*

Podbereż al. *Podbereże*, rus. *Pidbereż*, wś, pow. doliński, 12 klm. na płn.-zach. od Doliny, 7·5 klm. na płd.-wsch. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Bolechowie. Na płn. leżą Czołhany, na wsch. Jakubów i Sołuków, na płd. Tiapcze, na płd.-zach. Hoszów, na zach. Huziejów. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Świcy. Wchodzi ona tu od płd.-zach. z Hoszowa, a podzielona na liczne ramiona, rozlewa się szeroko w zach. stronie obszaru i płynie na płn. do Czołhan, przyjmując w obrębie wsi od praw. brzegu Sadzawę, nadpływającą z Tiapcza. Wzdłuż granicy wschod. płynie pot. Łuszczawa, również prawoboczny dopływ Świcy. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach., na płd.-wsch. od nich podmokłe pastwisko, a na płn.-wsch. las Wielka-Dąbrowa. W płn. stronie wsi wznosi się wzgórze do 374 mt. Własn. większa (rządowa) ma roli or. 1; wł. mn. roli or. 429, łąk i ogr. 1010, past. 952, lasu 14 mr. W r. 1880 było 106 dm. a 630 mk., 14 rz.-kat., 594 gr.-kat., 22 izrael.; 25 narod. niemiec., 10 polskiej, i 595 ruskiej. Par. rz.-kat. w Bolechowie, gr.-kat. w miejscu, dek. bolechowski, archidyec. lwowska; do tej par. należy wś Tiapcze. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy i szkoła jednokl. Za czasów Rzpltej wś należała do ststwa dolińskiego. W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol., № 137) czytamy: „Ta wieś zasiadła na łanach 12, teraz osiadły tylko łan jeden. Poddanych bywało 100, teraz tylko 7. Czynszu z łanu dają zł. 40, owsa z łanu po mac 2 à 15 gr. = 1 zł., gęsi z łanu po 2 à gr. 6 = 12 gr., trzecia na pana Podstarościego. Kur z łanu po 4, dwie z osobna na pana Podstarościego. Jajec z łanu po kopie. Drew wozów z łanu 6. Za stróża i hajduka zł. 30. Dziesięciny owczej dziesiątą owcę dawać powinni; teraz owiec nie mieli. Pszczół też nie mieli. Dziesięciny świnnej od świń 9 po gr. 3 = 27 gr. Sarnę jedną dać powinni. Kolendę z łanu po gr. 24. Stóg siana ze wsią Huziejowem zrabiać powinni. Pop na półłanku siedzi, daje zł. 2. Summa prowentu tej wsi facit 75 zł. 3 gr.“ W lustracyi z r. 1727 (Rkp. Ossol., № 1420, str. 38) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach $2^1/_2$. Osiadłych poddanych wymieniono po nazwisku 33, a mianowicie 18 wołowych i 15 pieszych. Oto nazwiska niektóre: Dyczkow, Dziakow, Kusik, Puhaczow, Kułabow, Korpanow, Prystajko, Raczkow. W tej wsi jest wielka nowopostawiona karczma wjezdna, z oknami w ołów oprawionymi, komorą tak przy izbie jako i w sieni dla trzymania likworów. Tamże młyn nowy ze wszystkiem funditur erygowany, winiarnia i folusz, do arendy zamkowej wszystko należące. Powinności poddanych tej wsi: Pieniędzy czynszowych z łanów $2^1/_2$ złp. 100, owsa mac 5, gęsi 5, kur 10, jajec $2^1/_2$ kopy; osobliwie p. Podstarościemu na sustentament z łanu jednego gęś 1, kur 2 i drew na opał, co potrzeba. Item drew wozów 10. Za stróża i hajduka zł. 60. Za stóg siana zł. 60 albo go zrobić powinni. Osobliwie na rozchód dworski stóg siana. Za dwie sarny zł. 4. Rybackich pieniędzy zł. 10. Kolendnych pieniędzy zł. 2 gr. 14. Z gruntu do cerkwi należącego zł. 12. Spisnego ogółem 2 zł. 15 gr. Z pustych pól płacą 180 zł. Osobliwie ta wieś za robociznę płaci 120 zł.“ W lustr. z r. 1758 (Rkp. Ossol., № 1419) wymienieni są na str. 27 i 28 poddani tej wsi po nazwisku w liczbie 36. Ci mieli wołów 34, byków 7, krów 29, jałówek 7, koni 7, świń 6. Według tabeli intrat i powinności (str. 34, 35) przynosiły czynsze zł. 300 gr. 24, hiberna zł. 80, pogłówne zł. 22, smolackie zł. 44 gr. 15, świątoczne zł. 23, wieprzowe zł. 12; owsa należało się 15 osmaczek, soli wywozili do Lwowa beczek furnych 180. Podług dawnego zwyczaju powinni nadto do sadzawki pańskiej dawać pstrągów kopę jedną. Młyn jest o dwóch kamieniach i stęp dwoje do tłuczenia prosa. Karczma wjezdna, gontami pobita. Na str. 46 podany jest kontrakt na arendę tej wsi, dany w r. 1758 starozakonnemu Markowiczowi na rok jeden, za sumę złp. 1300, którą to sumę dwoma ratami wypłacić powinien. Kontrakt ten dano z tym dodatkiem, aby arendarz przepojami gromady nie obciążał, ani wołów za długi sobie od gromady należne nie zabierał, przepitek zaś gromadzki u arendarza pomienionego ma być karbowany, a drugi u atamana gromadzkiego karbowany być powinien. Przykazuje się także w tym kontrakcie, aby ataman do odbierania myta arendarzowi był pomocny, tudzież pomoc dworska do odbierania długów. Pozwala się wartownika do pilnowania karczmy jednego, który żadnych innych robót czynić nie ma“. Pod koniec wieku XV nazywano tę wś „Poberezie“ (ob. Summaryusz dokumentow, Rkp. w Bib. Ossol., № 2837, str. 133 i 147). *Lu. Dz.*

Podbereże z *Adamówką*, wś, pow. żydaczowski na praw. brzegu Dniestru, odl. 1·5 klm. na płn. od Żurawna. Granice: wschd. Dniestr, płd. Żurawno, zchd. Mazurówka i Lubrza, płn. Dniestr i wś Smuhów. P. stanowi z Żurawnem jedną gminę katastralną. W 1870 r. 791 mk.; w 1880 r. w gm. 789 (w P. 489, w Adamówce 300), na obsz. dwor. 4. Wedle szemat. kośc. rz.-kat. w Adamówce 21, w P. 19; gr.-kat. w P. 486, w Adamówce 207. Obydwie par. w Żurawnie; tamże sąd pow., st. poczt. i tel. P. należy do klucza żurawieńskiego. *B. R.*

Podbereżce al. przez skrócenie *Bereźce*, mko nad wielkim stawem, pow. krzemieniecki, o 5 w. od Krzemieńca ku Radziwiłłowowi, w glebie

piaszczystej, śród dobrze zachowanych lasów sosnowych, porządnie zabudowane, ma nową kapl. katol., par. Krzemieniec, papiernię, pałac i ogród przez hr. Marcina Tarnowskiego wzniesiony. Uboga mieścina, z kilkudziesięciu drewnianych domów żydowskich złożona, ze wspaniałym ratuszem. Niewiadomo w którym roku i za czyim staraniem osada ta otrzymała przywilej na targi i miasteczko. Dziedzictwo niegdyś kniaziów Podberezkich, którym zawdzięcza swe założenie i nazwisko, następnie z ręką Elżbiety Katarzyny, córki Jerzego, marszałka bracławskiego, zaślubionej Teodorowi Karolowi hr. Tarnowskiemu, ście krzepickiemu, przeszła na początku XVII w. do domu hr. Tarnowskich, którzy miasteczko odtąd nieprzerwanie posiadają. W bieżącym stuleciu było rezydencyą hr. Marcina Tarnowskiego, pułkownika b. wojsk polskich, znanego z zacności i gościnności, zmarłego w Krakowie w listopadzie 1862 r. Obszerniejszy opis pałacu podał Stecki (Wołyń, II, 178—189). Por. także *Berezny* (t. I, 142). *J. Krz.*

Podbereżce 1.) rus. *Pidbereźci*, i *Unterbergen*, wś, pow. lwowski, 14 klm. na płd.-wsch. ode Lwowa, 4·5 klm. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Winnikach. Na płn. leży Mikłaszów, na wsch. Biłka Szlachecka, na płd. Czyżyków i Czyszki, na zach. Winniki. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Maruńki, wpadającej do Kabanówki (dopływu Pełtwi). Maruńka płynie wzdłuż granicy płd., zbiera wodę z płd., moczarzystej przestrzeni, i wpada do Kabanówki, dotykającej płd.-zach. granicy P. Na płn. od moczarów leżą zabudowania wiejskie (253 m.), a na płn. od nich kol. niemiecka Unterbergen, założona za czasów Józefa II. Przez płn. część obszaru idzie gościniec lwowsko-złoczowski. Obie wsie należą do fundacyi stypendyalnej Głowińskiego. Wł. mn. ma roli or. 1261, łąk i ogr. 471, past. 83 mr. W r. 1880 było w P. 144 dm., 915 mk. (26 wyzn. rz.-kat., 880 gr.-kat., 9 izrael.; 20 narod. pols., 895 rusk.), a w Unterbergen 12 dm. i 100 mk. (4 wyzn. rz.-kat., 7 gr.-kat., 89 izrael.; 82 narod. niem., 3 pol., 15 ruskiej). Par. rz.-kat. w Winnikach, gr.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała, szk. ctat. dwuklasowa i olejarnia. Dokumentem z r. 1454 (A. G. Z., t. II, str. 141 i dod. do Gaz. lwow., 1853, № 8 i 9) potwierdza Grzegorz z Sanoka, arcyb. lwowski, nadanie Hrycka z Pomorzan, woj. podolskiego, dla kościoła w Biłce Szlacheckiej. Nadano mianowicie dziesięcinę snopową ze wszystkich plonów i niw na folwarkach jego w siole Podbrzeźce (Podbrzeszce), z dawna od poprzednich dziedziców uprawianych; dał nadto łan z folwarku wydzielony z sianożęcią, na której 16 wozów siana kosić i zbierać można, w stronie ciągnącej się ku Winnikom. Obdarzył także zupełną wolnością ścinania i zwożenia tramów dębowych na sprzęty i budowle tak kościelne jako i gospodarskie przydatnych, tudzież zarośli czyli chrustów na potrzebę tegoż zarządcy i gospodarstwa jego, a to z gajów i borów w majętności podbrzezieckiej istniejących. Nareszcie zapisał i wcielił wiecznymi czasy stołowe kleryczne, wedle zwyczaju innych siół ziemi ruskiej, na prawie teutońskiem osadzonych, tudzież inne należytości parafialne, z których wszyscy mieszkańcy obojej płci sioła przerzeczonego zarządcy i klerykowi, czyli słudze kościelnemu, teraz i na potem będącym, uiszczać się mają. 2.) **P.**, rus. *Poberezci*, wś, pow. brodzki, 33 klm. na płd.-wsch. od Brodów, 8 klm. na płn. od urz. poczt. i sądu pow. w Załoźcach. Na płn. leży Jaśniszcze (oddzielone od P. stawem), na wsch. Seretec al. Seretce, na płd.-wsch. i płd. Gaje za Rudą (przys. Załoziec), na zach. Ratyszcze i Orzechowczyk. Wzdłuż granicy płn. płynie od wsch. ku zach. dopływ górn. Seretu (źródła w Panasówce), także Seretem zwany, do którego na płn.-wsch. krańcu obszaru wpływa od płn. pot. Siorta al. Berehiwka, powstający w Palikrowach. Wody tych potoków rozlewają się na wznies. 328 mt. npm. w staw, a płynąc stąd do Orzechowczyka, uchodzą na płd. tegoż do stawu pod Ratyszczem, gdzie się łączą wszystkie ramiona górnego Seretu. Na płd. od stawu leżą zabudowania wiejskie, a nieco dalej ku płd. folw. Okopy. Najwyższe wznies. w str. zach. na gr. P. i Seretca, wzgórze Jeziora, sięga 388 mt. Płd. obszar wsi, grunta zwane „Za Olejnikowem“, leżą 379 do 381 mt. Par. rz.-kat. w Załoźcach, gr.-kat. w Seretcu. We wsi niema ani cerkwi ani szkoły. Własn. większa (Seweryna z Turkułów Garapich i Zofia Biesiadecka) ma 628 mr. ziemi; dochód obliczony na 1022 złr.; własn. mn. ma 571 mr. ziemi, dochód 1010 złr. W r. 1880 było 444 mk., 295 gr.-kat., 129 rz.-kat. *Lu. Dz.*

Podberezie 1.) zaśc. szlach. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 14 w. od Dzisny, 1 dm., 3 mk. prawosł. 2.) **P.**, wś rządowa, pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 32 w. od m. Wilejki, 8 dm., 51 mk. prawosł. 3.) **P.**, wś poleska, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, w okolicy wsi Kociuchy, ma 6 osad; grunta lekkie. 4.) **P.**, wś poleska, pow. borysowski, gm. Bytcza, w 1 okr. pol. chołopienickim, ma 12 os. pełnonadziałowych; grunta lekkie, nieco faliste, miejscowość małowodna. 5.) **P.**, fol., pow. orszański, własność Stanisława Ungern-Sternberg; młyn wodny, krupiarnia, folusz. 6.) **P.**, sioło, pow. orszański, gm. Kochanowo, ma 18 dm. i 107 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem. 7.) **P.**, dobra, pow. witebski, 2696 dzies. ziemi dwor-

skiej, własność dawniej Chrapowickich, dziś Maryi Lenkiewiczowej. *J. Krz.—A. Jel.*

Podberezie, wś nad dopł. rzki Połonki, pow. łucki, na płd.-wschd od Łucka, niegdyś własność biskupów łuckich; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1, 202.

Podberezie, leśniczówka i pasieka koło Czystyłowa, na obsz. dwor. Płotycza, w pow. tarnopolskim.

Podberezina, zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 36 w. od Lidy, ½ w. od Wasiliszek, ma 2 dm., 10 mk. katol.; własn. Popławskich.

Podberezy, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Zajeziorce, o 6 w. od gminy; należy do dóbr Bonifacowo, Benisławskich.

Podberezy, wś, pow. włodzimierski, okr. pol. horochowski, gm. P., o 10 w. od Horochowa.

Podberżanka, rzeczka w pow. lidzkim, przepływa pod wsią Kowale.

Podberżanka, dwa fol. nad rz. Berżanką, pow. kowieński, okr. pol., parafia, st. poczt. i st. dr. żel. lipawskiej w Janowie (o 5 w.).

Podberzniki, fol., pow. sejneński, ob. *Otkieńszczyzna.*

Podberżupie, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 29 w., 1 dm., 4 mk.

Podberżynie, ob. *Podbierzyny.*

Podbiała, os. (fol.) na obszarze dóbr Ruda (Rauden Gross).

Podbiała Krynica, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 9 w., 2 dm., 8 mk. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk.

Podbiałobrzegi, pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Augustów. Nie zamieszczone w ostatnich spisach urzędowych.

Pod Białym Kamieniem, gajówka na obsz. dwor. Podhajce, i niwa w pow. borszczowskim, na obszarze Łanowiec.

Podbiel 1.) fol. i P. al. *Urbanek*, fol., w XVI w. *Podbyelye*, nad strum. Białą, pow. koniński, gm. i par. Rzgów, odl. od Konina 19 w., ma 3 dm., należy do dóbr Biskupice. W XVI w. była to wś (Łaski L. Ben., I, 284), która z kmiecych i folwarcz. łanów dawała dziesięcinę plebanowi w Rzgowie. Według reg. pobor. pow. konińskiego z 1579 r. we wsi Podbiele, par. Rzgowo, posiadali: Tomasz i Bartłomiej Podbielscy, Laurenty Psarski ¾ łan., Stanisław Podbielski miał ¼ łan., 3 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkop., I, 237). W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 1013: gr. or. i ogr. mr. 505, łąk mr. 158, pastw. mr. 31, lasu mr. 255, nieuż. mr. 64; bud. mur. 9, z drzewa 11; płodozmian 10 polowy; las urządzony. Należały wsie: Podbiele i Szetlewo. 2.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Warszewice, ma 59 dm., 408 mk., 947 mr. ziemi. W 1827 r. było 12 dm., 73 mk. *Br. Ch.*

Podbiel al. *Podbjel*, wś, hr. orawskie (Węgry), w pow. podzameckim al. warskim, na lew. brzegu Orawy, w pobliżu ujścia Studzieńca do Orawy. Na płd. od wsi nad Studzieńcem rozciąga się os. młyn. Nadomłyn; nad nią od płd.-wsch. góra Biała al. Biela (751 mt.). W 1880 r. było 16 dm., 951 mk., obszar zaś obejmuje 3352 kw. sążni katastr. Par. łaciń. w Niżnej. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 dusz rz.-kat. 936, nieun. 98, żyd. 15, razem 1049. W miejscu jest kościół fil. p. w. Zwiastowania N. M. P. Należy do sądu pow. w Trzcianie, a urzędu podatk. w Twardoszynie. St. p. w miejscu. Wznies. wsi 560 mt. (Sydow), 546 mt. (Wahlenberg). *Br. G.*

Podbiele 1.) *Wielkie*, wś szlach., pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń, wiatrak, 935 mr. obszaru. W 1827 r. było 12 dm., 66 mk. 2.) **P.**, pow. łomżyński, ob. *Chmielewo-P.*

Podbielko, wś szlach. nad rz. Orz., pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń. W 1827 r. 28 dm., 166 mk.

Podbierzyny, właśc. *Podberżynie* al. *Malenie*, wś, pow. wyłkowyski, ma 10 os., 74 mr. Wchodziła w skład dóbr Kopsodzie.

Podbirze 1.) al. *Rostowsk*, po żmujdzku *Podbirzaj* al. *Rastauckinia*, mko rząd. nad rzką Totołą i Jodupką, pow. poniewieski, o 56 w. od Poniewieża, gm. w miejscu, ma do 100 mk., szkołę ludową, dom schronienia, kościół par. p. w. św. Trójcy, w 1777 r. z muru wzniesiony przez ks. Szarkiewicza. W 1859 r. było tu 10 dm. i 74 mk. Par. kat., dek. poniewieskiego, 6525 wiernych; filia w Sostach i kaplice w Smilgach i Dowmianach. Gmina składa się z 13 okr. wiejskich i obejmuje 110 wsi, zamieszkałych przez 3309 włościan. P. należały niegdyś do Stanisława Białłozora, ssty bystrzyckiego. 2.) **P.**, dwór, pow. poniewieski, okr. pol. nowomiejski, o 24 w. od Poniewieża. W 1859 r. była tu gorzelnia. *J. Krz.*

Podbłocie, *Podbołotje*, wś, pow. wołkowyski, okr. pol. piasecki, o 17 w. od Piasek, o 22 od Wołkowyska a 84 od Grodna. Jest tu zarząd gminy samarowickiej.

Podbłocie, nazwa moczarów w płn.-wsch. stronie Oleska, pow. złoczowski.

Podbłoń, piękne dobra w pobliżu rzki Citewki, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gmina nowosielska, o parę wiorst od stacyi Maryna Górka (Maryi Góra) dr. żel. lipawo-romeńskiej; dawniej dziedzictwo starej rodziny Burzyńskich, z kolei Ratyńskich, nabyte przez radcę tajnego Makowa w 1870 r. razem z Maryną Górką, ma 54 włók i 3 mr. Grunta piękne, łąk dużo, rezydencya wygodna. Niegdyś za Burzyńskich i Ratyńskich należał Podbłoń do domin. Nowosiołki. Młyny wodne na Citewce. *A. Jel.*

Pod Błoniem 1.) al. *Błonie*, grupa domów

w Krakowcu, pow. jaworowski. 2.) **P. B.**, fol. w Semerówce, pow. jaworowski.

Podbłyndzie, zaśc. włośc, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilua, 3 dm., 28 mk. katol.

Podbobry, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Różanka, o 59 w. od Lidy, ma 6 dm., 63 mk. (36 dusz rewiz.).

Podbojany, wś, pow. węgrowski, gm. Płatkownica, par. Brok, ma 4 os., 119 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Kołodziąż.

Podbolesławiec al. *Bolesławiec*, mylnie *Bolesławice*, przedmieście Bolesławca, na lew. brzegu Prosny, pow. ostrzeszowski, parafia Opatów.

Podbołoć, *Podbłoć*, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Wołożyn, o 51 w. od Oszmiany, ma 10 dm., 115 mk., w tej liczbie 105 prawosł. i 10 katol. (68 dusz rewiz.).

Podbołocie 1.) *Podbłocie*, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Soły, o 3 w. od gm.. należy do dóbr Narbutowszczyzna Klukowskich. 2.) **P.**, wś, powiat piński, nad kotliną Jasiołdy, przy gościńcu pocztowym pińskim, gm. Stawek, w 1 okr. pol. w Pohoście Zahorodnym, ma 17 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, łąki niezmiernie obfite, miejscowość bezleśna, lud rolniczy i flisaczy. Własność Pusłowskich. *A. Jel.*

Podbołwaniszki, futor szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 8 w. od Oszmiany, 1 dm., 8 mk. katol.

Podbór 1.) fol., pow. radomski, gm. Wieniawa, par. Mniszek, odl. od Radomia 22 w., 2 dm., 2 mk., 72 mr. obszaru. W 1827 r. 3 dm., 9 mk. Fol. ten został oddzielony w 1883 r. od dóbr Koryciska. 2.) **P.**, wś, pow. tomaszowski, gm. i par. Tyszowce, odl. 5 w. od Tyszowiec, ma 29 dm., 179 mk. (81 rz.-kat.), 272 mr. gruntu; gleba popielatka, ludność rolnicza. W 1827 r. 27 dm., 146 mk.

Podbór 1.) grupa domów, dwór i folw. w Bałuczynie, pow. złoczowski. 2.) **P.**, dwór w Kutkorzu, pow. złoczowski.

Podbór, wólka, w obrębie gm. Pruchny, pow. bielski, obwód sąd. strumieński. W 1880 r. 3 dm., 28 mk. Ob. *Pruchna*. *Br. G.*

Podbor, fol., pow. wielko-strzelecki, należy do dóbr Żyrowa.

Podborce, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszki, okr. wiejski Dobrowlany, o 2 w. od gm., 40 dusz rewiz.; należy do dóbr Dobrowlany, Chomińskich.

Podborce, rus. *Pidbirci*, wś, pow. lwowski, 10 klm. na wschód od Lwowa, 6·6 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Winnikach. Na płn. leży Kamienopol, na wsch. Mikłaszów, na płd. Winniki, na zach. Lesienice. Wś leży w dorzeczu Wisły. Wody podążają strugami do Pełtwi. Na płn.-zach. leżą zabudowania wiejskie i fol. „Dworzysko.“ Na płn. od nich wznosi się punkt jeden do 246 mt., na płn.-wsch. do 255 mt., na płd.-zach. do 267 mt., na płd.-wsch. do 273 mt. Płn. część wsi przebiega kolej Karola Ludwika od zach. z Lesienic na wschód. Własność wiek. (Edwarda Ubysza) ma roli or. 132, łąk i ogr. 37, pastw. 10 mr.; własn. mn. roli or. 1071, łąk i ogr. 193, pastw. 176 mr. W 1886 r. 130 dm., 746 mk. w gm., 4 dm., 17 mk. na obsz. dwor.; 225 rz.-kat., 522 gr.-k., 16 izr.; 88 narod. pols., 659 rusk. a 18 niemiec. Par. rz.-kat. w Winnikach, gr.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. Do par. należy Kamienopol. We wsi jest cerkiew pod w. św. Mikołaja i szkoła etat. jednokl. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, do sstwa lwowskiego. W 1464 r. Piotr z Branic, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek, ziemscy lwowscy, na mocy wyroku komisarzów królewskich orzekają, że Abrahamowi Chochłowskiemu nie wolno w P. pobierać żadnego cła (A. G. Z., t. VI, str. 84). W 1537 r. oznacza Sebastyan Branicki, bisk. kamieniecki i referendarz kor., obowiązki wsi król. Podborcze i Kamienopole względem dzierżawcy tychże wsi Kazimierza Hinka (Arch. Bernard. C., t., 328, str. 876). W 1585 r. był dzierżawcą P. Jakub Ponętowski, kaszt. brzeski (Arch. Bern. C., t. 344, str. 561); w 1603 r. był dzierżawcą Wojciech Ponętowski (ib., C., t. 356, str. 344). W 1644 r. mianuje Władysław IV sędziów, celem załatwienia sporów granicznych między dobrami królewskimi Kamienopolem, Podborcami a Lisienicami, własnością benedyktynek lwowskich (ib., T., t. 70, str. 1973, 1979, 1983 i C., t. 358, str. 1246, 1253). W lustracyi sstwa lwowskiego z 1661 r. i 1662 (Rkp. Ossol., № 2834, str. 74) czytamy: „Wieś Podborce, która robi do fol. Kamionopolskiego, zasiadła z dawna na półpiętu łanach. Poddanych w tej wsi bywało 30, teraz tylko 8, którzy na połowicy dworzyska, każdy z nich, siedzi, albo na pół dworzysku. Czynszu płacić powinni po gr. 8=2 zł. 4 gr., kapłonów przychodzi 16 po gr. 8=4 zł. 8 gr., kur prostych 16 po gr. 3=1 zł. 18 gr., jajec kop. 2 po gr. 10=20 gr., owsa półmiarków 16 po gr. 15=8 zł., stróżnego po gr. 20=5 zł. 10 gr. Zagrodników w tej wsi bywało 10, teraz ich tylko 2. Robić powinni w tydzień po dniu. Czynszu nie dają. Robić poddani podciągli powinni tak, jako i w Kamieniopolu. Dziesięciny pszczelnej dostało się pniów 1=2 zł. Karczma i z młynem Podboreckim czyni na rok arendy zł. 100. Wybraństwo jest w tej wsi na łanie roli, które teraz pusto leży, injungimur przeto JMPanom dzierżaw-

com, aby to wybraństwo osadzili, żeby służba wojenna odprawowana z niego była. Summa prowentu z tej wsi facit 124 zł.“ W 1663 r. nadaje Jan Kazimierz Tomaszowi Łużeckiemu, mężowi Zofii z Rzewuskich 1-mo v. Morawicy, dożywocie na Kamienopolu i Podborcu (Arch. Bern., C., t. 411, str. 955). W 1689 r. pozwala Jan III, Zofii Rzewuskiej, wdowie po Tomaszu Łużeckim, podkomorzym wendeńskim, zrzec się dożywocia na wsi Kamienopole i Podborce na rzecz Jana Berendsa, miecznika nowogrodzkiego (ib., C., t. 458, str. 1776). W 1694 r. pozwala Jan III Janowi Berendsowi, pułkownikowi, na ustąpienie dożywocia Kamienopola i Podborzec na rzecz Atanazego Miączyńskiego (ib., C., t. 177 str. 571). W r. 1711 pozwala August II Atanazemu Miączyńskiemu, podskarbiemu nadwornemu, przelać swe prawa do Kamienopola i Podborzec na syna Piotra (ib., C., t. 514, str. 805). W 1748 r. pozwala August III Antoniemu Jaworskiemu i Zofii ze Zbojanowskich, małżonkom, ustąpić prawa dożywotniego na sołtystwie Podborzec na rzecz Benedykta Horodeckiego i Katarzyny z Cisowskich (ib., C., t. 199, str. 3545). W 1769 r. nadaje Stanisław August Kasprowi Strumieńskiemu sołtystwo alias wybraniectwo w Podborcach, w sstwie kamienopolskim (ib., C., t. 607, str. 581). *Lu. Dz.*

Podborcianki, fol. na pr. brzegu Wilii, pow. kowieński, okr. pol., par. i st. poczt. Janów (o 8 w.), grunta piaszczyste; własność Dobrowolskich.

Podborcze 1.) os. leś., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwoleń. 2.) **P.**, wś i fol., pow. zamojski, gm. Radecznica, par. Mokrelipie, odl. od Zamościa 42 w., od gm. 5 w., ma 12 os., 297 mr. urodzajnej ziemi i 98 mk. kat.; fol. należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich, Gorajec (ob.). 3.) **P.**, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm.

Podborcze, wś nad bezim. dopł. Szczary, w zachodniej stronie pow. słuckiego, w 2 okr. pol. kleckim. gm. Niedźwiedzica, ma 18 osad pełnonadziałowych; miejscowość od wschodu wzgórzysta, od zachodu nizinna i dość lesista.

Podborek, fol. nad rz. Bredejką, pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 15 w., ma 4 dm., 54 mk., 549 mr. W 1827 r. 1 dm., 15 mk. Fol. ten wchodzi w skład dóbr rząd. (majoratu) Królowe-Krzesło.

Podborek, fol., pow. pleszewski, powstał w nowszych czasach.

Podborem, pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Pod Borem 1.) karczma przy Pogwizdowie, na obszarze dworskim Przewrotnego; w pow. rzeszowskim. 2.) **P. B.**, karczma i leśniczówka przy Budkach, na obsz. dworskim Budny Wielkiej, pow. rzeszowski. 3.) **P. B.**, podmokłe pastwisko w płd.-wsch. stronie mta Doliny, wznies. średnio do 416 mt. 4.) **P. B.** al. *Brzezina*, gajówka na obsz. dwor. Żołtaniec, pow. żółkiewski.

Podborkowice, pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklasztor. Nie zamieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Podborne al. *Młyn*, os. młyn. nad rz. Białką, pow. rawski, gm. Maryanów, par. Biała, ma 2 dm., 10 mk., 48 mr. ziemi dworskiej.

Podborny, karczma, do Przybysławia należąca, pow. wrzesiński, w okolicy Żerkowa. Nie wykazana w nowszych skorowidzach urzędowych.

Podborowe, os. i dom dozorcy drogowego, pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk; os. ma 2 dm., 3 mk., 3 mr. ziemi włośc., os. dozorcy 1 dm., 2 mk., 1 mr. W 1827 r. było 2 dm., 10 mk.

Podborowem, grupa domów w Kuhajowie, pow. lwowski.

Podborowice, *Podborowicze*, wś szlachecka, w par. Janina (pow. stopnicki), dziś nie istnieje. W XV w. miała 6 kmiecych łanów, z których szła dziesięcina dla wikaryusza wiślickiego, wartości około 6 grzywien (Długosz, L. B., I, 426).

Podborowina, wólka należąca do Przędzela, pow. niski, u ujścia pot. Olszynki do Sanu z praw. brzegu. Leży śród lasu, na zachód od wsi, ma 8 dm., 47 mk.

Podborowo 1.) wś i fol., pow. krobski, o 6 klm. na płd.-wschód od Górki Miejskiej; par. Golejewko, poczta w Słupi Krobskiej, st. dr. żel. o 9 klm. w Rawiczu. W końcu zeszłego wieku należało P. do dóbr Stwolno (Gajewskich). Wś ma 8 dm., 42 mk. katol. Fol. 2 dm. i 35 mk., wchodzi w skład dóbr Golejewko al. Chojno, właścicielem jest hr. Czarnecki. 2.) **P.**, niem., *Treibe*, karczma do Dupinka, pow. krobski, o $1^1/_2$ klm. na wschód od Dupina; par. i poczta w Dupinie, st. dr. żel. o 12 klm. w Mieliczu na Szląsku; 1 dm., 8 mk. 3.) **P.**, niem. *Rodewald*, fol., pow. babimoski, o 3 klm. na północ od Kopanicy, par. i poczta w Kopanicy, st. dr. ż. o 21 klm. w Cylichowie, okr. domin. Jaromirz; 1 dm., 17 mk.; należy do dóbr jaromirskich, trzymanych około 1793 r. przez Ignacego Bnińskiego, starostę średzkiego, a następnie przez rząd pruski. 4.) **P.**, fol., pow. szamotulski, o 8 klm. na zach.-połd. od Ostroroga, par. Psarskie, okr. domin. Zajączkowo, poczta w Nojewie, st. dr. żel. o 13 klm. w Wronkach; własność Zółtowskich; ma 5 dm., 77 mk. *E. Cal.*

Podborsukinie, os., pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Giże, odl. od Maryampola 7 w., 1 dm., 3 mk.

Podbory 1.) zaśc. szlach., pow. trocki, w 2

okr. pol., o 50 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. katol. 2.) **P.**, wś, pow. nowogródzki, gm. Poczepowo, przy drożynie ze wsi Kudowicz do mka Walówki, ma 4 osady; grunta urodzajne, miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Podbory, grupa chat w obr. Skawiny, w pow. wielickim. *Br. G.*

Podboryca, wś, pow. sieński, gm. kokorczyńska, ma 8 dm. i 31 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Podbórz, fol. i os. nad rzką Kurówką i Bielkową, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. i par. Kurów. Należy do dóbr Kurów. Na obszarze Podborza są w górach bogate pokłady dobrego zwiru.

Podbórz, os., pow. frysztacki, w gm. Ostrawa Polska, obw. sąd. bogumińskim. W 1880 r. 15 dm., 201 mk. (103 męż. i 98 kob.). Ob. *Ostrawa Polska.* *Br. G.*

Podborzany, niem. *Waldhaeuser*, kol., pow. wielkostrzelecki. Powstała na gruntach miejskich do Wielkich Strzelc należących, odl. ½ m. od miasta. W 1861 r. było tu 50 małych osad, zajętych przez ludność wyrobniczą.

Podborze 1.) pust., pow. częstochowski, gm. Hutta Stara, par. Częstochowa. Pominięte w najnowszych spisach. 2.) **P.**, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Godów, par. Chodel. 3.) **P.** al. *Leśniczówka*, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Wronów. 4.) **P.**, wś, pow. węgrowski, gm. i par. Sadowne, ma 13 dm., 125 mk., 280 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Kołodziąż. 5.) **P.**, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór. Nie pomieszczone w ostatnich spisach urzędowych. W 1827 r. był 1 dm., 4 mk. 6.) **P.**, ob. *Lebiedzin-P.* *Br. Ch.*

Podborze 1.) wś i fol. nad rz. Kukawką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski P., o 14 w. od gm. a 52 w. od Lidy, ma 6 dm, 44 mk. katol. (15 dusz rewiz.), własność Jundziłów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Bujwidy, Dzwiniszki, Porzeczkowszczyzna, Nowokuńce, Czurańce, Gąskiewicze, przysiołek Kormaniszki, zaśc. Kłonina i okolice szlach. Tetiańce, Wołochowicze, Niewojniańce, Mieżańce, Gąskiewicze, Gąscewicze i Górmany, w ogóle 137 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 137 jednodworców. 2.) **P.**, zaśc., pow. wiłkomierski, parafia Uciany, należy do dóbr Syrutany. *J. Krz.*

Podborze 1.) wś, dawniej wólka, część gm. Chróść, pow. bocheński, na krańcu zach. puszczy niepołomskiej, na wschód od zabudowań klasztoru benedyktynek w Staniątkach, dotyka z północy toru kolei Karola Ludwika między st. Podłęże i Kłaj, na południe zaś gościńca z Podgórza do Bochni. Liczy 24 dm. i 123 mk. rzym.-kat. 2.) **P.**, wś, pow. dąbrowski, odl. 3·2 klm. od Dąbrowy, leży w równinie, na prawym brzegu Brenia, zasłonięta od wschodu wielkim borem a graniczącą na zach. z wsią Breń Konopka, par.-rzym. kat. w Oleśnie. Ma 63 dm. i 343 mk. (336 rzym.-kat. i 7 izrael.). Na obszarze więk. pos., należącej do Brenia, jest 8 dm. i 95 mk., a między niemi 91 rzym.-kat. i 4 izrael. Korpus tabularny stanowi P. wraz z Breniem. 3.) **P.**, wś, pow. mielecki, leży w piaszczystej równinie, na prawym brzegu Brenia, tworzącego obszerny staw. Z Podlesiem, Giełdą, Zgórskiem, Wilczą Wolą i Podkościelem tworzy wspólną gminę, chociaż każda z tych osad leży osobno, Podlesie na lewym brzegu Brenia a Zgórsko na zachód, u ujścia do tej rzeczki pot. Partyńskiego. Prócz tego kilka domów, należących do P., leży na północ, bliżej dużego boru, zwanego Wychylówką i wsi Piątkowic. Par. rzym.-kat. w Zgórsku. Samo P. ma 65 dm. i 248 mk. rz.-kat. a wraz z wólkami 203 dm., 828 mk. (418 mr., 410 kob.), z tych zaś 822 rz.-kat. i 6 izraelitów. Na obszarze więk. pos. jest 4 dm., 43 mk. (w tem 28 izrael.). Pos. więk. w P. należy do Zakładu Ossolińskich we Lwowie i składa się z 62 mr. roli, 3 mr. łąk i 2 mr. pastw.; mn. pos. ma 454 mr. roli, 96 mr. łąk i 123 mr. pastw. Kasa pożyczk. gminna ma 767 zł. w. a. Regestra pobor. z 1578 r. podają tę wś w par. Zgórsko (Pawiński, Małop., 204). *Mac.*

Podborze, wś, pow. rohatyński nad bezimiennym dopływem Dniestru. Granice: wsch. Dziczki, połud. Fraga, zachód Hrusiatycze, półn. Lubsza i Wyspa. Obszar dwor. 526, włośc. 364 mr. W 1870 r. 231 mk.; w 1880 r. w gm. 238, na obsz. dwor. 48; rz.-kat. 28, par. Podkamień o 6 klm. na płd.-wschód, gr.-kat. 203, par. Fraga; kasa poż. gm. z kapit. 321 zł. Wszystkie urzędy w Rohatynie, st. poczt. Podkamień. Właśc. pos. dwor. Tadeusz Madejski. *B. R.*

Podbóż, ob. *Podbuż.*

Podbrecza, zaśc. szlach. nad rzką Łomianą, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 42 w. od Trok, 1 dm., 18 mk. osadników wielkoross.

Podbreziszcze, fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 8 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Podbrodcze 1.) zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 35 w. od Trok 1 dm., 2 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc., tamże, 2 dm., 11 mk. katol.

Podbrodź 1.) zaśc. szlach., nad rz. Żejmianą, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Wilna, 4 dm., 30 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, ma 1 dm., 9 mk. katol.

Podbrodzie 1.) zaśc., pow. święciański, par. Komaje. 2.) **P.**, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Jurewicze, o 8 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Jurewicze, Wasilewskich. 3.)

P. (*Podborodzie*), wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Izabelin, o 8 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Plikiszki, Walentynowiczów. 4.) **P.**, mko przy ujściu rzki Dubinki do Żejmiany, w pow. wileńskim i święciańskim, w 3 okr. pol. pow. wileńskiego i w 1 okr. pol. pow. święciańskiego, o 45 w. od Wilna a 28 w. od Święcian. Część mka w pow. wileńskim należy do Ornian, majątku hr. Jana Tyszkiewicza, część zaś w pow. święciańskim do skarbu i obywatela Łappy. Podbrodzie Tyszkiewicza łączy się z Łappowskiem przez most na Dubince, ze skarbowem zaś przez most na Żejmianie (dopływ Wilii). O 1 w. od mka leży st. drogi żel. warsz.-petersburskiej t. n., między Drużyłami a Święcianami, o 48 w. od Wilna ku Petersburgowi. W P. Święciańskiem w 1881 r. było 115 mk. (56 męż. i 59 kob.); teraz szybko się zabudowuje i zaludnia. Podług spisu z 1866 r. było tu 12 dm. i 92 mk. katol. i 59 żydów. W części skarbowej przebywa sędzia pokoju; tamże są 2 sklepiki kolonialne żydowskie i 2 szynki. W części Łappowskiej znajduje się synagoga żydowska nad Dubinką. Część Tyszkiewiczowska zawierała w 1887 r. 28 dm., 36 placów starych, w tej liczbie 26 pod zabudowaniem, oraz 8 placów nowych po wyrąbaniu lasu. Place dzierżawione są w połowie przez żydów, w połowie przez włościan. Przechodzi przez nią droga wojskowo-komunikacyjna z Wilna na Święciany do Dyneburga i gościniec na Inturki do Malat. Przy drodze wojskowo-komunikacyjnej znajduje się dom pocztowy i wielka karczma dworska murowana. Była tu st. poczt. między Niemenczynem a Uszworojściami. Mieszkańcy zajmują się zwózką i spławem drzewa z lasów Orniańskich. Część P. Tyszkiewiczowska nabytą została w 1859 r. od Kostrowickich, którzy nią władali od 1792 r., w tym bowiem roku nabył P. (wtedy jeszcze folwark) Michał Kostrowicki, sstа grzybiański, od Ignacego Jakuba Massalskiego, biskupa wileńskiego. Dawniej P. należało do Andrzeja i Jerzego, synów Wojciecha, braci Nosiłowskich, którzy części ojczyste w P. sprzedali d. 17 czerwca 1528 r. ks. Jerzemu Radziwiłłowi, kasztelanowi wileńskiemu. Później P. przechodzi do syna jego Mikołaja Rudego Radziwiłła a d. 8 czerwca 1582 r. darowane zostało przez niego prawem wieczystem Janowi Szwykowskiemu. Jan Kazimierz przywilejem wydanym d. 22 czerwca 1664 r. w Wilnie dozwala Janowi Szwykowskiemu, podstolemu mścisławskiemu, zbudować most na Dubince i pobierać myto mostowe od ludzi kupieckich i furmańskich: po 2 szelągi od konia, po szelągu od bydła wielkiego, po jednym pieniądzu od bydła małego. W 1670 r. przechodzi P., po śmierci Jana Szwykowskiego, do żony jego Zofii z Jodkowskich, która w 1672 r. zapisuje majętność drugiemu mężowi swemu Michałowi Tyzenhauzowi, starościcowi rzeczyckiemu, a ten w 1373 r. synowcowi swemu, również Michałowi. Później przechodzi P. kolejno do Hieronima Tyzenhauza, potem do Michała, podkomorzego wileńskiego, nakoniec do Franciszka, ssty inturskiego, który w 1751 r. sprzedaje dobra podbrodzkie Franciszkowi Abramowiczowi, stolnikowi starodubskiemu, za sumę 3100 talarów bitych. Po nim dziedziczy Ludwik Abramowicz, od którego w 1756 r. nabywa ks. Michał Massalski, kaszt. wileński, za 24,000 złp. W końcu włada P. Ignacy Jakub ks. Massalski, bisk. wileński. Do P. należały dawniej Małakienie i Miłaniszki, teraz zwane Matakiemie i Milaniszki, wioski nad rz. Dubinką, w 1740 r. nie osiadłe. *Luc. Uziębło.*

Pod Browarem, dwór w Dobrowlanach, pow. stryjski.

Podbrowarze, os., pow. będziński. Należy do wsi Klimontów.

Podbrowarze, wólka do Brenia Osuchowskiego, pow. mielecki, na płn.-wsch. od tej wsi, ma 22 dm., 105 mk. rz.-kat. *Mac.*

Podbrusy, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołosewicze, przy drodze z Wołosewicz do wsi Swiada, 4 osady; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunta lekkie. *A. Jel.*

Podbrykuła 1.) al. *Chatki*, rus. *Pidbrykula*, grupa domów w Burkanowie, pow. podhajecki. 2.) **P.** al. *Wórdzelka*, fol. na obszarze dwor. Burkanowa.

Podbrzescze, nazwa Podbereziec, wsi pow. lwowskiego, w dok. z r. 1454 (A. G. Z., t. II, str. 141).

Podbrzeż 1.) *Podbrzezie*, urzęd. *Podberezie*, mko nad pot. Dawle, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Podbrzeź, o 29 w. na płd. od Wilna, przy drodze bocznej z Wilna do Wiłkomierza, ma 67 dm., 1119 mk., w tej liczbie 129 prawosł., 432 kat. i 558 żyd.; cerkiew paraf. drewniana, poprzednio kościół kat., kapl. na cmentarzu grzebalnym, szkoła ludowa, szkoła żydowska, targi w każdą niedzielę i 2 jarmarki doroczne. Kościół katolicki był tu wzniesiony w 1484 r., od 1503 r. przeznaczony na parafialny, przebudowany przed 1713 i następnie trzykrotnie odnawiany. Parafia należała do dekanatu giedrojckiego i posiadała kaplicę w Glinciszkach. Par. praw. ma 1934 wiernych (1030 męż. i 904 kob.). W skład okr. wiejskiego wchodzi mko P., wsie Podębie, Krowiele, Ciechanowo, Gawryliszki, Mitkuszki, Pokalniszki, Sawki, Gierwiaty, Miegucie i zaśc. Szuniele, Bliżyszki, Nugary i Worówka, w ogóle 339 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 12 b. włośc. skarbo-

wych. Gmina Podbrzeź należy do 1 okr. pok. do spraw. włośc. i 3 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. wileńskiego, składa się z 4-ch okr. wiejskich. P., Wiżulany, Glinciszki i Adamajciszki, obejmuje 131 wsi, 538 dm., zamieszkałych przez 4693 włościan płci obojga. W 1864 r. było w gminie 1080 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 618 włośc. skarb. i 50 osadników w. rossyj. w ogóle 1748 dusz rewiz. 2.) **P.**, kol. żydowska, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. i okr. wiejski Góry, o 35 w. od gminy, 36 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Pacuny. 3.) **P.**, fol. szlach. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 1 dm., 30 mk. (4 prawosł., 26 katol.). 4.) **P.**, wś, pow. poniewieski, okr. pol. nowomiejski, o 41 w. od Poniewieża, 26 mk., kościół kat. fil. par. Surwiliszki, p. w. N. M. P., wzniesiony z drzewa w 1788 r. *J. Krz.*

Podbrzezie, wś, pow. sochaczewski, gm. Iłów, par. Jamno, ma 21 mk., 93 mr. ziemi włościańskiej.

Podbrzezie 1.) al. *Podberezie*, zaśc. rząd., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm, Serwecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Kościenieiwicze, o 5 w. od gminy a 29 w. od Wilejki, ma 5 dm., 59 mk. (24 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś i fol., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Kniahinin, okr. wiejski Podbrzezie, o 4 w. od gminy, w 1864 r. 26 dusz rewiz. włośc., 1 jednodw. i 1 szlachcic zagrodowy; własność Haudukowiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Podbrzezie i Wygołowicze. W ogóle 47 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 3.) **P.**, po białorusku *Padbierezje*, zaśc. w pobliżu Świsłoczy, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Puchowicze, w pobliżu gościńca z Puchowicz do Łapicz, ma 3 osady; miejscowość lesista, grunta lekkie. 4.) **P.**, fol., pow. kowieński, własność Melchiora Pietrusiewicza. *J. Krz.*

Podbrzezie 1.) wólka do Wesołowa należąca, pow. brzeski, na praw. brzegu Dunajca, wznies. 234 mt. npm. Leży między Filipowicami (od płd.) a Stróżami (od wsch.). Od zach. i płn. oblewa tę osadę Dunajec, dzielący się na ramiona i tworzący ostrowy. Osada ma 27 dm. i 172 mk. rz.-kat. Według reg. pobor. pow. sandeckiego z r. 1581 wieś Pobrzeże, w par. Olszyny, należała w części do Błońskiego, który miał 1 zagr. z rolą. Część należąca do Gierałta, zwana Słowniska, miała 3 zagr. z rolą, 1 kom. z bydłem, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 145). 2.) **P.** *Stadnickie*, fol. do Janowic, pow. tarnowski, na praw. brzegu Dunajca, na płn. od Janowic. Role zajmują namuliste porzecze, otoczone od wsch. lasami pokrywającymi wzgórza, wznies. do 408 mt. P. wznosi się 206 mt. w miejscu najniższem. 3.) **P.** część wsi Pstrągowy, pow. ropczycki, leży u źródeł pot. Strachotyny uchodzącego z praw. brzegu do Pstrągowy, a z nią z lew. brzegu do Wisłoka. Na zach. granicy ze wsią Zawadką, na płd. z Grodziskiem, na płn. z Górną Wsią i Piaseczyzną a na wsch. z Tymowszczyzną i Okopami, częściami Pstrągowy. Okolica jest górska, ma 393 mt. wznies. Osada obejmuje 20 dm. i 115 mk. *Mac.*

Podbrzezie al. *Tadanie*, grupa domów w Podborzu, pow. rohatyński.

Podbrzezina 1.) grupa domów w Zalesiu, pow. czortkowski. 2.) **P.**, część Błażowa, pow. samborski. 3.) **P.**, część Chlewisk, pow. samborski.

Pod Brzeziną 1.) grupa zabudowań w obr. gm. Koszyc Wielkich, pow. tarnowski. 2.) **P. B.**, fol. na obszarze dwor. Krysowic, pow. mościski. *Br. G.*

Podbrzeziny, pole na Biskupicach Zaborycznych, pow. ostrzeszowski.

Podbrzeże, pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki.

Podbrzeże, potok podgórski, wytryska w obrębie gm. Pstrągowej, w pow. ropczyckim, z pod Białej Góry (413 mt.), nieopodal granicy wsi Tropia; płynie na płn., a przyjąwszy z lew. brzegu Graniczny potok, zwraca się na wschód i poniżej Okopów, przys. Pstrągowej, wpada do Pstrągówki, dopł. Wisłoka. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Pod Brzyskiem, grupa domów w Potyliczu, pow. Rawa Ruska.

Podbuchta, fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 13 w., ma 13 dm., 28 mk. W 1827 r. był 1 dm., 13 mk.

Podbucze, niem. *Friedrichsthal*, kol., pow. rybnicki, par. Wodzisław, odl. $2^1/_2$ mil od Rybnika na płd.-wsch., na stokach doliny rzeczki Wodzisławki. Graniczy z Krostoszowicami, ma 176 mr. obszaru. W 1861 r. było tu 32 dm. i 174 mk. Polaków. Ludność trudni się rolnictwem i wyrobkiem.

Pod Buczkiem, grupa domów w Mokrotynie, pow. żółkiewski.

Pod Buczyną 1.) al. *Buczyna*, część Mignów, pow. jaworowski. 2.) **P. B.** al. *Za Korczowem*, *Zapuście*, grupa domów w Woli Gnojnickiej, pow. jaworowski.

Podbudele, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 31 w., 1 dm., 7 mk.

Podbudwiecie, os., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 15 w., 1 dm., 8 mk.

Podbudzie 1.) fol., pow. miński, własność Samotyjów, około $5^3/_4$ włóki. 2.) **P.**, własność ziemska, pow. miński, od 1864 r. należy do Iwanowskich, około 5 włók. *A. Jel.*

Podbudzyń, przys. do Wampierzowa, pow. mielecki, leży na prawym brzegu Brenia, na

płn.-zach. od wsi, w równinie 171 mt. wzniesionej i składa się z 57 dm. i 376 mk. (176 męż., 200 kob.) rz.-kat. *Mac.*

Pod Bujakiem, os. karcz., pow. iłżecki, gm. i par. Krzyżanowice, odl. od Iłży 9 w., ma 3 dm., 45 mr. ziemi dwor.

Pod Bukowicą, dział górski i lesisty, stanowi północne przedłużenie Gorganu Jaworzyckiego (ob. t. II, 707, nr. 6), po wschodniej stronie pot. Zielenicy, z szczytami 1227, 1035, 1183 mt. Grzbiet sam pokrywają połoniny śródleśne z zabudowaniami halnemi. Na wschodnich lesistych stokach tego działu bierze początek, wraz z licznymi krótkimi dopływami, pot. Żonka, dopływ pobliskiego Prutu. *Br. G.*

Podbukowina, wś, pow. brzozowski, par. rz.-kat. w Bachorzcu a gr.-kat. w Ruskiej Wsi, odl. 3 klm. na zach. od Dubiecka, na południ. stronie gościńca z Dubiecka do Dynowa, na praw. brzegu Sanu, tworzącego tutaj silnie ku południowi wygięte koło. Wś składa się z 3-ch większych i 2-ch mniejszych osad, liczących razem 91 dm. i 552 mk. (264 męż., 288 kob.), mianowicie 34 rz.-kat., 507 gr.-kat. i 11 izrael.; co do narodowości 50 Polaków a 502 Rusinów. Obszar więk. pos. ma 8 dm. i 29 mk. na obszarze gm. Bachórzca. Las oddziela te osady; leżąca na północ Podbukowina ma 24 dm., 155 mk. (10 rz.-kat., 142 gr.-kat., 3 izrael.); środkowa: Słonne, na półwyspie utworzonym przez San, ma 35 dm., 205 mk. (13 rz.-kat., 188 gr.-kat., 4 izrael.) i Polchowa, na prawym brzegu Sanu, 32 dm., 192 mk. (11 rz.-kat., 177 gr.-kat. i 4 izrael.). Obszar więk. pos. ma 259 roli, 45 łąk, 89 past. i 173 mr. lasu; mn. pos. 108 roli, 22 łąk i 19 mr. past. O ile tej wsi nie oblewa San, to na północ graniczy z Bachórzcem, Przedmieściem i Dubieckiem.

Podbuż, potok górski, wypływa w obrębie gm. Zwora, w pow. samborskim, ze źródeł leśnych, u płn. stóp góry Kilczyna Horba (819 mt.); płynie leśnym jarem na płn. a skręciwszy się na zach. zrasza obszar Łużka Górnego (pow. staromiejski) i poniżej pomienionej wsi zlewa swe wody do Dniestru z praw. brzegu. Długość biegu 7 klm. Źródła leżą 600 mt., ujście 391 mt. npm. *Br. G.*

Podbuż, rus. *Pidbuż*, wś, pow. drohobycki, 20 klm. na zach. od Drohobycza, pod 49° 17′ 40″ płn. szer. i 40° 52′ 30″ wsch. dłg. Na płn. leży Podmanastyrek i Uroż, na płn.-wsch. Nahujowice, na wsch. Jasienica Solna, na płd.-wsch. Opaka, na płd. Załokieć, na zach. Stronna. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Bystrzycy Tyśmienickiej. Wchodzi ona tu od płd. z Załokcia a płynie wąskiem korytem i krętym biegiem środkiem obszaru do Podmanastyrka. W obrębie wsi zasilają ją od praw. brzegu potoki: Wielki, Ciasny, Werchowy; od lew. brzegu: Stronawka, wchodząca tu ze Stronny i zasilona od praw. brzegu pot. Babinem, powstającym w płd.-zach., lesistej stronie obszaru, z kilku strug. Zabudowania wiejskie leżą nad dolnym biegiem pot. Wielkiego, a ztąd począwszy w dolinie Bystrzycy (397 do 387 mt.) aż do granicy Podmanastyrka. Na praw. brzegu Bystrzycy, we wschod. stronie obszaru wznoszą się wzgórza: Na Hreble 551 mt., Magura (735 mt., znak triang.), Szepelnik (649 mt.); na lew. brzegu Bystrzycy: lesiste wzgórze Dumianka (737 mt.) i lasy: Terebuch 525 mt., Rubany 585 mt. na płd.-zach., a na płn. od nich Wołczyn 528 mt. Własn. więk. ma roli or. 24, łąk i ogr. 9, past. 7, lasu 881 mr.; wł. mn. roli or. 1854, łąk i ogr. 242, past. 1582, lasu 2 mr. W 1880 r. było w gminie 263 dm. a 1461 mk.; na obszarze dwor. 7 dm., 74 mk. Między mieszkańcami było 131 rz.-kat., 1192 gr.-kat., 206 izrael.; 346 narodow. polskiej, 1176 ruskiej, 3 niemieckiej. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. drohobycki, dyec. przemyska. Do par. należą: Bystrzyca, Dołhe, Kropiwnik, Majdan, Nahujowice, Opaka, Podmanasterz, Smolna, Uroż, Winniki, Załokieć i Rybniki. We wsi jest kościół nowy, murowany, w r. 1869 wzniesiony, p. w. św Jana Chrzciciela. Parafia gr.-kat. w miejscu, dek. mokrzański, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew drewniana p. w. ś. Jana Chrzciciela, szkoła etat. 1-klas., fundusz ubogich z kapit. 479 złr., sąd powiat., urząd poczt. i telegr., cegielnia i tartak parowy o sile 40 koni, o 5 gatrach. Tartak ten spotrzebowuje rocznie 18,000 mt. kub. drzewa świerkowego i jodłowego, a produkuje 11,500 mt. kub. tarcic, łat i rygli. W r. 1868 istniała tu fabryka wyrobów parafinowych, siłą pary poruszana; dziennie przerabiała 5 ctn. surowego wosku i wyrabiała tygodniowo 2 ctn. świec parafinowych. W fabryce pracowało 16 robotn. (Dod. do Gaz. Lwow. 1868, str. 234). Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do krainy podbuskiej w ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. W lustracyi z r. 1686 (rkp. Os. № 1255, str. 160) czytamy: „Ta wieś ma łanów 25, zosobna wójtowskich 3, popowskich 2, wolniczy 1, hajducki 1. Z tych tedy łanów osiadłych płacą czynszu na św. Marcin zł. 30 gr. 12, żyrowszczyzny z każdego łanu zł. 1 gr. 10, hajduczyzny płacą ogółem zł. 15. Owsa dają z każdego łanu po 2 półmiarki, gęsi 2, kury 4, jajec z łanu każdego 16. Za sądy zborowe płacą zł. 5. Także drugą ratą tyleż płacą na św. Wojciech. Z łanów pustych koszonych $3^1/_2$, z każdego płacą po zł. 6. Wolnicy z łanów tymienieckich służbę winną służą. Z popostwa czynszu płacą zł. 2 gr. 20. Z gruntu mielniczego, Łazek nazwanego, płaci, kto najmuje, zł. 6. Czynsze na św. Wojciech: kuchennego z chlebników

dają po gr. $2^1/_2$. Za jagnię wielkanocne daje gromada zł. 1. Za sądy zborowe dają drugą ratę zł. 5. Jeśli owce mieć będą dziesięcinę owczą dawać będą od dwudziestej owcy, barana, albo od każdej owcy po gr. 4. Powinności: Robotników dają z łanu jednego po 6 na dzień jeden, a jeśli koszą, to tylko 3 posyłają z łanu do roku. Drzewo i robociznę także oddają i posyłają z każdego łanu jako w Ilniku. Ale że ta wieś, jako cała kraina zeznała, spustoszała i nie masz nad dwie chałupy, w których ludzie mieszkają, tedy mały na ten rok uczynić może prowent; jak jednak do swojej dawnej przyjdzie pory, równo z innymi tej krainy wsiami powinności pełnić będzie". W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossol. № 1632, str. 55 nn.) czytamy: „Ta wieś ma łanów 25. Videlicet sianych $8^1/_2$, koszonych $10^1/_2$, pustych 6. Zosobna kniazkich 3, wolniczy 1, sołtyski 1, popowskich 2. Chlebnika ad praesens znajduje się in № 96. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 484 zł. $7^1/_2$ gr. Ad haec z wolniczego łanu privilegiatus posessor Jm. Pan Antoni Tatomirz 22 zł. 15 gr., który prawo produxit, hibernę i expenszczyznę tenże Jm. Pan Tatomirz według dyspertymentu zamkowego płacić powinien. Wójtostwa w tej wsi posesorami Jm. PP. Bazyli i Jerzy Tatomirzowie, na które prawo produxerunt, vigore którego tak z gruntu jako z arendy oraz młynków płacić powinni corocznie do kasy ekonomicznej po zł. 740. Od płacenia zaś hyberny na Gardekurów J. K. M. vigore tegoż przywileju wolni. Powinności tej gromady do skarbu: Reparacyą do wszystkich żup równo z innymi wsiami podejmują (oprócz Nahujowic i Spryni). Materyą potrzebną do budynków wożą. Parkany w Kotowie równo z drugimi wsiami według dawnego dyspartymentu na każdą wieś stawiają i dyle na nich wożą. Pastewnik w Kotowie także z drugimi wsiami obsadzają. Rowy z innymi wsiami wraz koło żupy okopują. Drzewa rokowego z łanu sianego każdego dają i odwożą, gdzie ordynans zajdzie, to jest łupanego sztuk dwie, gontów kop 2. Koła wodne do młynów, kieratne do żup wszystkich odwożą. Drwa, górny koniec do żupy Nahujowskiej, a dolny do Kotowskiej po fur 2 wozić powinni, za sprawiedliwą jednak zapłatą. Na wiosnę zaś miesiąc, dla żniw drugi miesiąc od wożenia wolni być mają. Elekcyonalne od przysiężnego płacą wedle zwyczaju. Lasy: las bukowy i jodłowy od wsi Stronny. Chaszcze drobne od wschodu słońca. Chaszcze takież od Monasterka. Chaszcze podobneż od Nahujowic. W P. 1804 r. urodził się Józef Dietl, zasłużony lekarz, profesor i obywatel. Tak zwana „Kraina Podbuska" należała do ekonomii samborskiej. Według lustracyi z r. 1686 (rkp. Os. 1255, str. 160) należały do niej wsie: Podbuż, Rosochacz, Myta, Dołżki, Stronna, Sprynia i Sprynka, Nahujowice, Łukawica, Smolica, Załokieć, Opaka, Jasienica i Bystrzyca. Według inwentarza z r. 1760 (rkp. Os. 1632, str. 55 i nn.) należały wsie: Podbuż, Stronna, Sprynia i Sprynka, Nahujowice, Łukawica, Smólna, Załokieć, Opaka, Bystrzyca i Jasienica Zwarycka. Intrata roczna z tej krainy wynosiła: czynszu 4958 zł. 22 gr.; elekcyonalnego od urzędów 24 zł. 24 gr.; z łanów sianych $74^1/_2$ owsa półmiarków $71^1/_2$. Nadto z wójtostwa podbuskiego płacili PP. Tatomirowie 740 zł., arenda we wsi Jasienicy w Kotowie przynosiła 1200 zł., owczej daniny płaciła gromada cała 290 zł. Praeter tego cała Kraina Podbuska hybernę i expenszczyznę do kasy ekonomicznej samborskiej podług dyspartymentu zamkowego płacić powinna oraz uniwersałom zamkowym zadosyć czynić, tudzież elekcyonalnego od urzędu i przysiężnych dawać podług wyż specyfikacyi podczas sądów zborowych. Tamże i grzywny przysądzone komportować powinni, excepto jednak wsi Nahujowic. Pasiek, alias kopań po lasach czynić wsie z tej Krainy nie powinny dla konserwacyi lasów". W tymże inwentarzu czytamy na str. 244; „Ponieważ nam do wiadomości doszło, że sołtysi i popowicze w lasach JKr. M. ekonomicznych skale robią i one potem extra fundum oeconomicum wywożą i przedają, więc się nakazuje p. Krajnikowi Podbuskiemu i leśniczemu lasów krainy tejże, aby w lasach wszystkich wsiów w tejże krainie tymże sołtysom i popowiczom zabronił tak skałów, desek, jako też i gont robić, ponieważ przez to lasy ekonomiczne tak deteriorantur, że ich na potrzebę skarbową w krótkim czasie brakować będzie. Także zalecamy p. Krajnikowi tej krainy, aby poddanym zabronił lasów wycinać i na cudze piły wywozić, tudzież extra fundum oeconomicum aby nigdzie drzew nie wywożono. Jeśliby się to działo, winni Krajnik, leśniczy i leśni donosić o tem zwierzchności zamku Samborskiego pod utratą służby. Także się nakazuje poddanym, aby drzewo, gdy je będą mieli na sprzedaż, nie gdzie indziej tylko żupom skarbowym ekon. Sambor. sprzedawali, a to pod zagrożeniem konfiskaty. Las zaś Czarnym zwany, Nahujowski, zdawna zapuszczony i gęsty, niewycięty, tudzież chaszcze przy nim od granicy Podbuskiej i jasienickiej, te się rezerwują, aby nietykane były. Drogi do tych chaszczów zakopać i zagubić nakazujemy, zaś chaszcze jeden od granicy urozkiej, drugi dolny nazwany, między granicami Niedźwiedziańską i Uniatycką leżące, te do używania żupnego, jednak skromnie, tudzież poddanym nahujowskim na ogrodzenie nie mają być zbronne, lecz żeby się w nich

szkoda zbyteczna nie działa". Rząd austryacki utworzył po zaborze państwo kameralne podbuskie, obejmujące: *a*) z krainy podbuskiej wsie: Podbuż z wójt., Bystrzycę z wójt., Opakę, Smolnę, Stronnę, Załokieć i Zdziannę (wsie: Jasienicę Zwarycką i Nahujowice, które też do tej krainy należały, przyłączono do dóbr drohobyckich); *b*) krainę wołosiańską, z wsiami: Wołosianka Wielka i Mała, Isaje, Jasionka Masiowa i Steciowa, Kondratów, Lastówki i Świdnik; *c*) z dóbr Dołhe wsie przyłączone 1 listopada 1789 r.: Dołhe z przyległościami, Rybnik, Majdan i Łokieć; Hołowsko z przyl. Krętial i Zubrzycę. Obszar tego państwa wynosił 42,252 mr. 84 sążni kw. Z dóbr tych sprzedano folwark Dołhe gminie w r. 1866; wieś Stronnę w skutek dekretu z r. 1866 Kornelii z Augustynowiczów Porceri za 8.534 zł.; resztę zaś spółce w r. 1868 w skutek ustawy z 20 czerwca 1868 r. *Lu. Dz.*

Podbużyns, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 10 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Stachowszczyzna, Izmajłowych.

Pod Byczkiem 1.) karczma w Boryni, pow. turczański. 2.) **P. B.**, osada w Butelce Wyżnej, pow. turczański.

Podbyczów, błoto we wsi Kamień, pow. kaliski.

Podcegielnia, osada, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny. Niezamieszczona w ostatnich spisach.

Pod Cegielnią, gajówka w Woli Zarzyckiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podcejkinie 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkin, o 7 w. od gminy, ma wraz z zaśc. Paragiszki 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Zacisze, dawniej Konstantynowiczów, następnie Świąteckich. 2.) **P.** al. *Zacisze*, fol. szlach., nad jez. Ożykas, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 16 w. od Święcian, 3 dm., 29 mk. kat.

Pod Cewkowem, gajówka tuż pod Majdanem Sieniawskim, na obszarze dwor. Sieniawy, pow. jarosławski. *Br. G.*

Podchedereczyzna z *Michałoszczyzną*, fol., gm. Frydrychowice, pow. wadowicki. *Br. G.*

Podchoinki, os. młyn., pow. opatowski, gm. Chmielów, par. Ptkanów, odl. od Opatowa 8 w., 1 dm., 3 mk., 2 mr. ziemi dwor.

Podchruście, fol. i zabud. wiejskie w Modlnicy, pow. krakowski, 282 mt. npm. *Br. G.*

Podchwojna, os. karczemna, pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 3 w. od Wasiliszek, ma 1 dm., 4 mk. żydów; własność Tabeńskiego.

Podchybie 1.) z *Pochowem*, wś, pow. wadowicki, na lewym brzegu pot. Cedronu (dopł. Skawiny), na płn.-zach. od gościńca podgórsko-izdebnickiego, na granicy pow. myślenickiego. Obszar większej pos. obejmuje roli or. 79, łąk i ogr. 11, past. 12, lasu 58; mn. pos. roli or. 49, łąk i ogr. 5, past 6, lasu 1 mr. (1870 r.). W 1870 r. było 19 dm., 119 mk. (m. 52, kob. 67). W 1880 r. 147 mk. Należy do par. łać., i st. poczt. w Izdebniku. 2.) **P.**, grupa chat w gm. Zdynia, pow. brzeski. *Br. G.*

Podchyby, pow. kielecki, gm. i par. Mniów. W 1827 r. było 9 dm., 42 mk.

Podchynówek, os. włośc., pow. grójecki, gm. Czersk, par. Chynów, ma 6 mk., 12 mr. Należała do Chynowskiej Woli.

Podcibórz, wś i fol., pow. brodnicki, pod Lidzbarkiem, 754,53 magdeb. mrg. obszaru. W 1868 r. 19 bud., 7 dm., 58 mk., 56 kat., 2 ew. W wizyt. Potockiego z r. 1706 zowie się ta miejscowość Podciborze; tutejszy fol. należał wówczas do sstwa lidzbarskiego (ad aulam Lautemburgensem, str. 627). *Ks. Fr.*

Podciemne 1.) leśniczówka i karczma w Romanowie, pow. bóbrecki. 2.) **P.**, ob. *Podciemno*.

Podciemno al. *Podciemne*, rus. *Pidtemne*, wś, pow. lwowski, 20 klm. na płd. Lwowa, 17 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Winnikach. Na płd leżą Nowosiółki, na zach. Rakowiec, na płn.-zach. Kuhajów, na płn.-wsch. Milatycze, na wsch. Siedliska, na płd.-wsch. Łopuszna (pow. bóbrecki). Wś leży w dorzeczu Dniestru, za pośrednictwem pot. Zubrzy. Wchodzi on tu z Kuhajowa a płynie przez płn.-zach. narożnik wsi do Rakowca. W obrębie wsi zasila go od lewego brzegu struga, powstająca na płd.-wsch., w lesie Podciemniańskim a płynąca środkiem obszaru, i druga struga z lesistej części obszaru, płynąca na zach. aż do ujścia. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-zach. nad Zubrzą (292 mt.). Na wsch. od nich leży las Tołszczowski (343 mt.), a na płd. od niego Wapniarka (341 mt.). Płd. część obszaru zajmuje las Podciemniański, wznies. 386 mt. w środkowej swej części. W płn.-zach. jego stronie wznosi się na samej granicy Rakowca „Smereczna" do 376 mt. Własn. więk. (Alfreda hr. Potockiego) ma roli or. 16, łąk i ogr. 76, past. 5, lasu 3292; wł. mn. roli or. 270, łąk i ogr. 71, past. 121, lasu 38 mr. W r. 1880 było w gm. 68 dm., 370 mk., a na obsz. dwor. 3 dm., 23 mk.; 135 rz.-kat., 211 gr.-kat., 17 izracl., 30 innych wyznań; 141 narod. polskiej, 212 rusk., 40 niem. Par. rz.-kat. w Rakowcu, gr.-kat. w Tołszczowic. We wsi jest cerkiew p. w. Uspienia N. M. P. W 1603 r. rozgraniczają Stanisław Włodek z Hermanowa, woj. bełski, Stanisław Żółkiewski, kaszt. lwowski, hetm. polny, Jan Zapolski, podkomorzy ziemi lwowskiej, i inni komisarze królewscy, dobra królewskie Krasów i Porszna, dzierżawy Jerzego z Wielkich Kuńczyc Mniszcha, woj. sandomierskiego, od dóbr Młynowce, Podciemne i Manasterz Mikołaja Narajowskiego, miecznika ziemi lwow.,

tudzież Staregosioła i Łopuszny, wsi księcia na Ostrogu (Arch. Bernard. we Lwowie, T., t. 99, str. 1299 do 1318). Wś P. z częścią miasteczka Rakowiec (Młynowce), własność jezuitów na mocy donacyi Elżbiety z Leśniowskich Humnickiej z r. 1623, przyłączono w r. 1774 do administracyi rządowej (Czemeryński, O dobrach koronnych, str. 157). *Lu. Dz.*

Podcisówek, wś, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 14 w., ma 22 dm., 114 mk.

Podciświca, os. leś., pow. kaliski, gm. i par. Brudzew Kaliski, odl. od Kalisza 29 w., ma 1 dm., 7 mk.

Podciszówka, pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Mrzygłód. Nie zamieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Podcykokalnie, os., pow. maryampolski, gm. i par. Szumsk, odl. od Maryampola 5 w., ma 1 dm., 6 mk.

Podczachy 1.) w XVI w. *Pothszachy*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Krośniewice, par. Nowe, ma 16 dm., 205 mk., 212 mr. ziemi dwor., 170 mr. włośc. W 1827 r. było 13 dm., 101 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 474) wś Pothczachy duplex dawała z łanów kmiecych dziesięcinę pleban. w Chodowie Wielkim, zaś z łanów fol. pleban. w Nowem. 2.) **P.**, wś i fol., pow. gostyński, gm. i par. Pacyna, ma 10 dm., 140 mk., 569 mr. ziemi dwor., 126 mr. włośc., wiatrak. W 1827 r. było 23 dm., 148 mk. *Br. Ch.*

Podczacze, os., pow. limanowski, ma 2 dm. i 13 mk.; należy do wsi Rzeki-Lipie-Sadek.

Podczajce, wś rządowa, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 82 w. od Dzisny, ma 9 dm., 108 mk. różnych wyznań.

Podczaje, zaśc. szlach., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 9 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. katol.

Podczarnucha, os., pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Studzieniczna. Nie zamieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Podczask, karczma w Bierzanowie, pow. wielicki.

Podczasza Wola, wś i fol., pow. opoczyński, gm. i par. Klwów, odl. od Opoczna 34 w., ma 17 dm., 176 mk. W 1827 r. było 13 dm., 114 mk. W 1880 r. fol. P. Wola z wsiami: P. Wola, Kłódno, Głuszyna i Kadź miał rozl. dominalnej 1129 mr.; gr. or. i ogr. 561 mr., łąk 56 mr., past. 10 mr., lasu 448 mr., nieuż. 54 mr.; bud. mur. 6, z drzewa 14; płodozmian 5 i 11 polowy, las nieurządzony, pokłady torfu. Wś P. Wola os. 20, z gr. 135 mr.; wś Kłódno os. 11, z gr. 34 mr.; wś Głuszyna os. 21, z gr. mr. 485; wś Kadź os. 21, z gr. 267 mr.

Podcze, wś rząd. nad jez. Pojedzie, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 36 w. od Trok, 8 dm., 95 mk. katol.

Podczechy, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Pod Czekajem, grupa chat w Osieku, pow. jasielski.

Podczerwone z przys. *Koniówką*, wś, pow. nowotarski, nad Czarnym Dunajcem, przy gościńcu z Nowegotargu do Witowa, odl. 4½ klm. od Czarnego Dunajca a 20 od Nowegotargu, graniczy od płn. z Czarnym Dunajcem, od wsch. z Cichem, od płd. z Chochołowem a od zach. z Piekielnikiem i Hladówką, wsiami orawskiemi. Zabudowania wsi legły na brzegu Czarnego Dunajca, Koniówka zaś leży na wsch. brzegu Dunajca, w płd. części obszaru. Most na Czarnym Dunajcu między Podczerwonem a Koniówką, 729 mt. npm.; wschodnie brzegowisko Dunajca 750 mt.; granica nowotarsko-orawska 704 i 751 mt. npm. W płn. stronie rozpościera się obszerny bór, ciągnący się na obszarze wsi Czarnego Dunajca; dwa mniejsze torfiska rozłożyły się w płd. stronie obszaru. Posiadłości dworskiej niema, włościańska zaś obejmuje roli or. 1477 mr., łąk i ogr. 97, past. 223 mr. W 1777 r. było 77 dm., 366 mk.; w 1779 r. 100 dm., 555 mk.; w 1824 r. 113 dm., 624 mk.; w 1869 r. 157 dm., z czego na P. przypada 122 a 35 na Kaniówkę, 868 mk., z czego na P. wypada 657, a na K. 211 (m. 106, kob. 105). W 1880 r. było 942 mk. W 1777 r. posiadali włościanie wołów 82, koni 53, źrebiąt 22; w 1799 r. wołów 104, koni 141, źrebiąt 4; w 1824 r. wołów 167, krów 338, koni 169, owiec 224. Należała do sstwa nowotarskiego. Według lustracyi tego starostwa z r. 1636 wś ta zwie się Podczerwone al. Kaniówka; liczyła zarębników 11, którzy opłacali czynszu złp. 82; zagrodnicy złp. 1 gr. 28; od polany złp. 2; sołtys, który ma młyn, złp. 11. Cały dochód czynił złp. 96 gr. 28. W lustracyi z 1660 r. czytamy: „Ta wieś chałupami zasiadła, których jest numerów 6, chałupnicy tameczni płacą czynszu dorocznego z chałup swoich złp. 53 gr. 17; czynszu kwartalnego dają wszyscy na kwartał per florenos quattuor, co facit annuatim florenos 16; spy dorocznej dają wszyscy owsa korcy 2, co czyni groszy 24; oprawy łokci 6, łokieć po 2½ groszy, co czyni gr. 15; gontów ani tramów nie dają; robią pieszo dni 12 do roku. Sołtys tej wsi arenduje młyn nad Dunajcem, który z niego daje złp. 12“. Posesorem sołtystwa tutejszego był wówczas Wawrzyniec Podczerwieński, syn Władysława Podczerwieńskiego, sołtysa. Pierwszymi posiadaczami tutejszego sołtystwa byli: Szymon i Barbara Podczerwieńscy na mocy przywileju Zygmunta III, datowanego w Krakowie 4 lipca 1604 r. Przywilej ten dawał prawo używania i posiadania ról, łąk, pastwisk „in montibus Jaworzyna, Kryga, Palenica, Biały Potok“, nadawał młyn, karczmę

i wolną propinacyę, używalność lasu na stawianie budynków. Jan Kazimierz przywilejem z dnia 20 grudnia 1660 r. zatwierdził Wawrzyńca Podczerwieńskiego w posiadaniu tego sołtystwa. „Sołtys ten przy rozkazywaniu robót i rządu należytego, więc i przy zwykłych podróżach powinien dawać czynszu dorocznego do dworu florenos 12“. Całkowity dochód czynił więc złp. 94 gr. 26. Według lustracyi z 1765 r. było zagród 11, młyn 1. Płacono rozmaitego podatku złp. 614 gr. 27 den. 9. Sołtystwo było w posiadaniu Jana Podczerwieńskiego i Jakuba Szlachciaka za przywilejem Augusta III z d. 3 lutego 1749 r. Płacili do dworu złp. 62 gr. 24, wliczonych w ogólny powyżej podany dochód z tej wsi. Wś należy do par. łacińskiej w Czarnym Dunajcu, sądu pow. i urzędu podat. w Nowymtargu. St. poczt. Czarny Dunajec. *Br. G.*

Podczudyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 40 w., ma 2 dm., 16 mk.

Podczykowki, zaśc., pow. miński, w gm. starosielskiej, przy drodze z Czyków do Piszczałowskiego Horodyszcza, ma 3 osady; miejscowość dość leśna, nieco falista. *A. Jel.*

Poddańce, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra dawniej hr. Czapskich, dziś Zyberg-Platerów, Łużki, o 3 w. od gminy a 36 w. od Dzisny, ma 4 dm. i 67 mk. (30 dusz rewiz.).

Poddańdówka, przyl. wsi Klimontów, pow. będziński.

Poddaństwo, część wsi Łużny, pow. gorlicki.

Poddany, przysiołek Strumienia (Schwarzwasser), pow. bielski, obw. sąd. strumieński. W 1880 r. 14 dm., 89 mk.

Pod Dąbrową 1.) os. leśn. na obszarze dwor. Grabownicy, pow. dobromilski. 2.) **P. D.**, fol. na obsz. dwor. Pawłowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Pod Demnią, młyn w Lipicy Górnej, pow. rohatyński.

Pod Derewenko, część Dobrosina, pow. żółkiewski.

Poddębe, wś, pow. warszawski, gm. Nieporęt, par. Wieliszew, ma 93 mk., 104 mr. ziemi dwor., 243 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 10 dm., 106 mk.

Pod Dębem 1.) dwór i fol. w Szklarach, pow. rzeszowski. 2.) **P. D.**, karczma koło Porudeńka, na obszarze Porudna, pow. jaworowski.

Poddębice 1.) osada, dawniej miasteczko, nad rz. Ner, pow. łęczycki, gm. i par. Poddębice. Odl. 24 w. od Łęczycy a 35 w. od Łodzi. Leży w nizinie nadrzecznej. Posiada kościół par. murowany, kościół ewangielicki filialny murowany (par. w Konstantynowie), dwie synagogi murowane, szkołę początkową, sąd gminny okr. V, urząd gminny, kasę wkładowo-zaliczkową gminną, st. pocztową, fabrykę narzędzi rolniczych z prod. na 20,000 rs. i drugą takąż mniejszą, browar, dwie olejarnie, fabrykę octu i miodu. Co do rzemiosł jest: 37 szewców, 27 krawców, 14 bednarzy, 7 stolarzy, 7 tkaczów, 13 piekarzów, 16 rzeźników, 4 garbarzy, 3 farbiarzów, 2 nożowników, 2 introligatorów, 4 młynarzy, 2 garncarzy, 2 rymarzów, 3 cieślów, 3 stelmachów, 2 ślusarzy, 3 kowali, kotlarz, tokarz, 2 powroźników, zegarmistrz, 7 szklarzy, 3 malarzy pokojowych. W osadzie jest 64 sklepów i kramów, zajazd, cukiernia, handel win, 7 szynków, 15 kupców zbożowych. Mieszka tu stale lekarz, 3 felczerów i akuszerka. W 1882 r. było 157 dm., 3024 mk., w tem 1197 żydów i 83 ewang. Obszar osady z ogrodami i polami wynosi 654 morg., w tem 507 mr. roli, 80 mr. łąk, 66 mr. pastwisk. Na obszarze tym są pokłady kamienia wapiennego i budowlanego. Jestto starożytna osada. W poblizkiej, też nad Nerem położonej wsi Bałdrzychowie znajduje się obszerne cmentarzysko przedhistoryczne, a drugie mniejsze we wsi Wilczycy (odl. 7 w.). Pierwotnie należała do par. Tur. W XIV w. jest własnością wielkopolskiej rodziny Chebdów (Pomianów), którzy posiadają w tych stronach dość liczne dobra i są fundatorami kościołów w Grodzisku i Niewieszu. Główną siedzibą tego rodu jest Niewiesz (odl. 5 w. od Poddębia). Ostatnim z tego rodu dziedzicem P. był Jan Chebda, protonotaryusz apostolski, dziekan gnieźnieński, zabity w 1400 r. przez własnego brata Lastka Chebdę z Grabia (Paprocki, Herby, 536—538, na podstawie Długosza). Następnie P. przeszły na inną gałęź tego rodu (po siostrze zmarłego zapewne), która się pisała z Poddębic. Prawdopodobnie ów zabity dziekan gnieźnieński Jan (Jarandus) był fundatorem kościoła i parafii. Zostawił on zapis na utworzenie altaryi przy tem kościele i wykonanie tego polecił krewnym. Sukcesorowie nie spieszyli się z wykonaniem woli zmarłego i dopiero w 1461 r. Jan Odrowąż ze Sprowy, arcyb. gnieźn., zatwierdza erekcyą tej altaryi. Już w akcie tej erekcyi, przechowanej przy kościele, P. są nazwane miastem (oppidum). Na początku XVI wieku (Lib. Ben. Łask., II, 370) P. są własnością małoletniego Jana Poddębskiego a jego opiekunem Jan Niewieski. Z innych szczegółów opisu wnosić można, iż założenie miasta było współczesnem z fundacyą kościoła, ponieważ czytamy, iż dziedzic P. obowiązany jest płacić plebanowi („ex dotatione fundationis“) trzy grzywny z czynszów miejskich. Miasto samo osadzone było na 16 łanach, prócz wójtostwa. Każdy łan płacił plebanowi zamiast dziesięciny po 6 gr. i po

groszu kolędy. Folwark płacił pierwotnie dziesięcinę pleban. w Turze i ztąd później pleban w Poddębicach obowiązany był dawać pół grz. rocznie pleb. w Turze. Przy kościele była szkoła. Uposażenie plebana było szczupłe, dochody z ubogiego miasta małe, tak że niema z czego utrzymywać wikaryusza. W początku XVI w. do par. należą: Łężki, Góra Bałdrzychowska, Łęczyno, Zagórzyce, Byczyna, Chropy. Według regestr. pobor. z 1576 r. P. dają dawnego poboru 1 grzyw., nowego 2 grzyw. Trzech rzemieśln. po 4 gr., karczma 12 gr., młyn o 2 kołach 12 gr., z $3^1/_2$ łanów po 20 gr. Ogółem fl. 7 gr. 4 (Pawiński, Wielkop., II, 114). W początku XVII w. P. przeszły w posiadanie Grudzińskich. Matka Stefana Grudzińskiego, starosty ujskiego i pilskiego, z domu Karśnicka, podkomorzanka łęczycka, wystawiła w 1610 r. na miejsce starego drewnianego kościoła, nowy murowany, dotąd trwający. Grudzińscy zapewne wznieśli tu dla siebie oryginalnej budowy zameczek, dotąd stojący, piętrowy z wieżą. Miasteczko samo tak upadło iż przybrało charakter wsi. W końcu XVIII w. mieszkało tu 24 gospodarzy odrabiających pańszczyznę i za rządu pruskiego P. wpisane zostały w poczet wsi. Dopiero w 1822 r. dziedzic P. Klemens Zakrzewski wyjednał u rządu królestwa przywilej podnoszący P. na miasto które miało stać się osadą fabryczną. Sprowadzono i osiedlono w tym celu niemieckich sukienników. W 1824 r. było 57 dm., 1112 mk., 67 sukienników i 4 postrzygaczy. Koło 1830 r. liczba warsztatów doszła do 100. Wypadki 1831 r. powstrzymały rozwój tego przemysłu. Szybki wzrost Łodzi przyczynił się do powolnego rozwoju sąsiednich osad. Pożar w 1879 r. zniszczył w P. 52 domy i sprowadził strat na 100,000 rs. Mimo to osada znowu się zabudowała, mając w pobliżu kamień wapienny zdatny do budowy. P. par., dek. łęczycki, 1794 dusz. P. gmina ma 13353 mr. obszaru i 7663 mk. W skład gminy wchodzą między innymi dobra Poddębice, majorat Bałdrzychów i dobra Golice. W gminie są 2 szkoły. Opis P. z rysunkami podał Tyg. Illustr. (t. II, 377). Dobra P. składały się w 1883 r. z fol.: Byczyna, Łężki i Chropy, os. Poddębice, wsi: Byczyna, Łężki, Chropy, Klementów i Praga. Rozl. dominialna mr. 2599. Fol. Byczyna gr. or. i ogr. mr. 503, łąk mr. 120, past. mr. 8, lasu mr. 78, nieuż. mr. 59, razem mr. 768; bud. mur. 8, z drzewa 16; płodozmian 9 i 12-polowy; fol. Łężki gr. or. i ogr. mr. 444, łąk mr. 11, lasu mr. 13, nieuż. mr. 17, razem mr. 485; bud. mur. 2, z drzewa 3; płodozmian 8 i 14-polowy; fol. Chropy gr. or. i ogr. mr. 230, łąk mr. 77, past. mr. 3, lasu mr. 49, nieuż. mr. 24, razem mr. 383; bud. z drzewa 10; płodozmian 12-polowy. Nadto należy do dóbr Poddębice 954 mr. lasu i 9 mr. nieuż., razem 963 mr.; las urządzony, 2 młyny na prawach wieczystych dzierżaw. Os. P. osad 174, z gr. mr. 412; wś Byczyna os. 10, z gr. mr. 142; wś Łężki os. 13, z gr. mr. 91; wś Chropy os. 31, z gr. mr. 444; wś Klementów os. 15, z gr. mr. 128; wś Praga os. 29, z gr. mr. 110. 2.) **P.**, wś, pow. włocławski, gm. Smiłowice, par. Kruszyn, ma 176 mk., 493 mr. ziemi dwor., 77 mr. włośc. W 1827 r. było 11 dm., 100 mk. Według reg. pobor. pow. brzeskiego z roku 1557—1566 we wsi P. (par. Crossino, 1582 r. Kruszino) miał Jakub Podbielski 6 łan., 4 zagr.; Stefan Dambski 5 łan., 6 zagr. Część Dąmskiego 1 łan. Prócz tego Gosławski miał 3 łany (bez kmieci) i 2 zagr. (A. Pawiński, Wielkop., II, 8 i 14). *Br. Ch.*

Poddębice, ob. *Poddubce.*

Poddębie, urzęd. *Poddubie* 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski Sielce, o 5 w. od gminy a 49 od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 8 dm., 84 mk. prawosł. (41 dusz rewiz.); należy do dóbr Sielce, Kurowskich. 2.) **P.** al. *Poddęble*, wś włośc. nad jez. Podumble, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Koniawa, o 3 w. od gminy, 49 od Lidy a 23 od Ejszyszek, ma 19 dm., 194 mk. katol. (w 1864 r. 50 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Poddębie, fol. przy Kawęczynie, na obszarze Dębicy, pow. ropczycki.

Poddębie, fol., pow. toszecko-gliwicki, na obszarze dóbr Dzierżno Górne.

Poddębina 1.) fol., pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Luszyn, ma 260 mr.; należy do dóbr Luszyn. 2.) **P.**, os., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Dębe, odl. od Kalisza 7 w., ma 2 dm., 5 mk. 3.) **P.**, wś, pow. turecki, gm. Ostrów Warcki, par. Jeziorsko, odl. od Turka 28 w., ma 4 dm. 4.) **P.** al. *Poddębszczyzna*, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 37 w., ma 3 dm., 19 mk. 5.) **P.**, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 16 w., 1 dm., 5 mk., 21 mr. Należy do dóbr Ludwinów. *Br. Ch.*

Poddębina, wólka do Kopciów, pow. kolbuszowski, leży na północ od tej wsi i składa się z 8 dm. i 53 mk. Od północy otacza tę osadę wzgórze Wąsacz, pokryte lasem. Nieoznaczona na mapie Kummersberga, ni wojskowej.

Pod dębiną, wzgórze 242 mt. wys., miejsce znaku triang, w płd.-zach. stronie Stojanowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Pod Dębiną 1.) grupa zabudowań, gm. Kwaczała, pow. chrzanowski. 2.) **P. D.**, fol. przy Mytarce, na obsz. dworskim Kąt, pow. jasielski. 3.) **P. D.**, karczma na obszarze dworskim Osieka i Kąt, pow. jasielski. 4.) **P. D.**, fol. w Mostach Małych, pow. Rawa Ruska. *Br. G.*

Poddębnik, os., pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Kossów.

Poddębniki 1.) zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 77 w. od Dzisny, 1 dm., 2 mk. staroz. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 48 w. od Dzisny, 1 dm., 2 mk. prawosł.

Pod Dębniki, karczma w Telaczu, pow. podhajecki.

Poddębowo, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol, odl. od Maryampola 15 w., ma 2 dm., 7 mk.

Poddębszczyzna, ob. *Poddębina*.

Poddęby (*Podduby*) 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Pokrowo, okr. wiejski Chodziłonie, o 5 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostryno. 2.) **P.**, wś, tamże, o 4 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Hajkowce. Szulców.

Pod Diłkom, część Bryliniec, pow. przemyski.

Pod Doboszczanką al. *Doboczanką*, szczyt w Karpatach wschodnich, dziale skolsko delatyńskim, w paśmie Gorganu Kizieskiego (ob. t. II, 707), rozciągającym się w obr. gm. Zielonej (pow. nadworniański), na dziale Zielenicy i Douszyńca, dopływów Bystrzycy Nadworniańskiej. Najwyższym szczytem tego pasma jest Doboszczanka (1757 mt.). Od tegoż na wschód mamy czubek lesisty Pod Doboszczanką. Wznies. 1424 mt. npm. (szt. gen.).

Poddobrianka, słoboda nad rzką Milią, pow. homelski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Homla, ma 1 dm. murowany i 146 drewnianych, 635 mk. (315 męż. i 320 kob.), wyłącznie żydów; 19 sklepów i 2 domy modlitwy drewniane. W P. znajduje się garbarnia i 2 krupiarnie. Założona w 1809 r.; należy do dóbr homelskich ks. Paskiewicza. Rzka Milia tworzy tu granicę pomiędzy gub. mohylewską i czernihowską. Po drugiej stronie rzki (w gub. czernihowskiej) znajduje się słoboda Dobrianka.

Pod Dolinami al. *Doliną*, część Nowej Wsi, pow. rudecki.

Pod Dołhem, grupa domów w mieście Bóbrce.

Poddomoradz, dwór w Lutczy, pow. rzeszowski.

Poddoroż, zaśc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Naliboki, okr. wiejski Prudy, o 15 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Pieszkury, hr. Tyszkiewiczów.

Poddubce 1.) wś cerkiewna, pow. łucki, na wsch. od Łucka. 2.) **P.**, w dokum. *Poddubcy, Poddubice Małe*, wś nad rz. Korczykiem, pow. nowogradwołyński, w pobliżu granicy pow. ostrogskiego, na płd.-zach. od mka Korca, gm. berezdowska, ma 144 dusz włościan, ziemi włośc. 745 dzies.; cerkiew Uspieńska. Należy do dóbr Zabaro-Koreckich, niegdyś własność Czartoryskich, Lubomirskich, obecnie Małyńskich. *L. R.*

Poddubce, rus. *Piddubci*, *Josefinendorf* al. *Józefina*, *Józefówka* i *Michałówka*, wsie, pow. rawski, 18 klm. na płn. wschód od Rawy Ruskiej, 6 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i st. kol. jarosławsko-sokalskiej w Uhnowie. Na zach. leży Zielona Machnówka (st. kol. jarosł.-sokal.) i Wierzbica, na płn.-wsch. Uhnów, na wschód Uhnów i Karów, na płd. Zaborze. Płn.-zach. część obszaru przepływa Sołokija od płd.-zach. z Wierzbicy na płn.-wsch. do Uhnowa. Na praw. brzegu Sołokii leżą zabudowania wiejskie, na wschód od nich gorzelnia i fol. Część wsi zwie się Zabiezanką. Płd. część obszaru zajmuje kol. niem. Michałówka, część płn.-wsch. kol. Josefinendorf. Płd. część obszaru lesista, wznies. do 228 mt. na płn. w lesie Pleśniawka, a do 235 mt. na płd.-wsch. w lesie Smereki. Do obszaru dwor. P. należy kol. niem. Leopoldówka. Własn. więk. ma roli or. 315, łąk i ogr. 241, past. 96, lasu 1872; wł. mn. roli or. 1091, łąk i ogr. 737, past. 316 mr. W 1880 r. było w P. 147 dm. w gminie, 6 na obsz. dwor., a 897 mk. w gm., 62 na obsz. dwor. (78 wyzn. rz.-kat., 824 gr.-kat., 56 izr.; 30 narodowości polskiej, 873 rusk., 56 niem.) w Josefinendorf 18 dm., 114 mk. (101 wyznania rz. kat., 10 gr.-kat., 3 izrael.; 101 narodowości pols., 4 niem., 9 rusk.), a w Michałówce 37 dm., 195 mk. (181 wyzn. rz.-kat., 4 gr.-kat., 10 izrael.; 194 nar. niem., 1 rusk.). Par. rz.-kat. w Uhnowie, gr.-kat. w miejscu, dek. uhnowski, dyec. przemyska. Dokumenta erekcyjne zniszczył pożar w r. 1837. We wsi jest cerkiew, założona w r. 1722, jak świadczy napis nad drzwiami, szkoła filialna i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Poddubeczno, pow. włodawski, gm. i par. grec. obrz. Hańsk. Nie zamieszczone w ostatnich spisach urzędowych.

Poddubie 1.) mały fol., pow. bobrujski, od 1851 r. własność Hryniewiczów, ma 3 włóki. 2.) **P.**, dwa pobliskie małe zaśc. nad rz. Plisą, na płd. krańcu pow. borysowskiego, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Smolewicze, każdy ma po 2 osady; grunta lekkie, łąk dostatek. 3.) **P.** al. *Kożewo*, wś, pow. borysowski, w 3 okr. pol. i gm. dokszyckiej, ma 4 osady; grunta lekkie, nieco faliste, w okolicy lasy. 4.) **P.**, wś nad rz. Usą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Kojdanów, ma 5 osad; miejscowość falista, grunta i łąki bardzo dobre, lasu mało. 5.) **P.**, wś cerkiewna nad rz. Wielką, w gub. witebskiej; most drewniany. 6.) **P.**, wś nad Dźwiną, pow. drysieński, ob. *Szczęsnopol.*

Poddubiec, ob. *Poddubce*.

Poddubne, wś, pow. prużański, o $^1/_2$ mili od Horodeczna; było tu największe starcie

w bitwie Tormasowa z Austryakami i Sasami d. 31 lipca 1812 r.

Poddubówek, wś, pow. suwalski, gm. Kuków, par. Suwałki, odl. od Suwałk 4 w., od Raczek 13 w., ma 46 dm., 292 mk. Przez wś przechodzi świeżo budowana droga bita z Suwałk do Raczek. W 1827 r. było 27 dm., 176 mk. Por. *Bród*.

Poddulsk, wś włość., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże, odl. o 19 w. od Rypina, ma 9 dm., 45 mk., 178 mr.

Poddumiszki, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 36 w., ma 1 dm., 3 mk.

Pod Duniowem, gajówka w Kozłowie, pow. Kamionka Strumiłowa.

Pod Dworem 1.) wólka do Markowizny, pow. kolbuszowski, leży na południu od wsi i składa się z 8 dm. i 35 mk. 2.) **P. D.**, wólka do Wołowic, pow. krakowski, na lewym brzegu Wisły, 3·8 klm. na wschód od st. poczt. w Czernichowie, ma 12 dm. i 35 mk. 3.) **P. D.**, fol. w Dobrowlanach, pow. stryjski. 4.) **P. D.**, młyn w Rohatynie.

Poddylewo, kol. do Sokolejgóry należąca, pow. brodnicki, st. poczt. Golub, par. katol. Pluskowęsy. W 1868 r. było 6 bud., 2 dm., 15 mk., 6 kat., 9 ew.

Poddzielec (mylnie *Podilec*), część wsi Lipowy, pow. żywiecki, leży nad pot. Kalonką, dopływem Soły z lew. brzegu, na zach. od fol. Lipowskiego i składa się z 35 dm., 235 mk.

Poddziermieniszki, os., pow. sejneński, gm. i par. Mirosław, odl. od Sejn 51 w.

Poddzięciołówka, os., pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 8 w., ma 1 dm.

Podebeńszczyzna, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Daukszyszki, o 8 w. od gminy; należy do dóbr Daukszyszki, Piotrowiczów.

Podedworne-Chociszew, os., pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Ozorków, odl. od Łęczycy 16 w., 1 dm., 8 mk.

Podedworze 1.) z *Wójtostwem*, wś, pow. bocheński, odl. 0·7 klm. na płd.-wsch. od Bochni, leży na pagórkach o urodzajnej glince. Była to pierwotnie kolonia niemiecka, założona w końcu XVIII w. Obecnie domy schludne, lecz nie noszące cechy niemieckiej, leżą przy drodze do Brzeźnicy. Część zwana Wójtostwem założona na dawnych wójtowskich łanach (miejskich). Graniczy na zachód z Bochnią, na północ z Podkaroliną (Karolinenhof), od której oddziela ją gościniec z Bochni do Brzeska, na zachód z Brzeźnicą a na południe z Dołuszycami. Pos. większa należy do m. Bochni i wynosi 26 mr. roli i 10 mr. past.; pos. mn. 282 mr. roli, 10 mr. łąk, 37 mr. past. i 4 mr. lasu. Osady obydwie mają 42 dm. i 370 mk. (166 męż., 204 kob.), mianowicie 282 rz.-kat., 55 protest. i 33 izrael. Nazwiskami i strojem odmiennym różnią się koloniści od reszty mieszkańców, zatracili zaś język i zwyczaje niemieckie. Special. Orts-Repertorium zalicza wszystkich do narodowości polskiej. Jeszcze w 1860 r. była tu liczna osada protestancka: odprawiano nabożeństwo w szkole ludowej w Bochni. 2.) **P.**, przys. do Wadowic Górnych, pow. mielecki, na zachodnim krańcu wsi, ma 15 dm. i 74 mk. 3.) **P.** al. *Brodzkie*, wólka do Jastrząbki Nowej, pow. tarnowski, ma 34 dm. i 221 mk. (106 męż., 115 kob.) rz.-kat., narodowości polskiej. 3.) **P.**, grupa zabudowań w Młynce, pow. chrzanowski. 5.) **P.**, grupa zabudowań w Luszowicach, pow. dąbrowski. *Mac.*

Podegrodzie 1.) z *Wieńcem*, wś, pow. bocheński, na prawym brzegu Raby, 216 mt. npm. Par. rz.-kat. w Niegowieci a urz. poczt. w Łapaczowie. Właściwie są to dwie odrębne osady, przedzielone obszarem Dąbrowicy i dla tego w Szem. duch. oznaczono Wieniec jako część Dąbrowicy a P. jako osobną wieś. Special. Orts-Repertorium zaś pomija P., podając w Wieńcu 41 dm. i 238 mk. (111 męż., 127 kob.) rz.-kat. P. graniczy na zach. z Niewiarowem, na płd. z lesistemi wzgórzami (355 mt. npm.); Wieniec na zach. i płdn. z Dąbrowicą a na północny-wschód ze Stradomką. 2.) **P.**, wś, pow. nowosądecki, w dolinie sądeckiej, 340 mt. npm., na lewym brzegu Dunajca, niedaleko ujścia pot. Słomki. Północną granicę od Stadła tworzy pot. Barczynka, na zachód graniczy z Juraszową a na południe z Nasaczowicami. Ta ostatnia osada miała powstać na miejscu pierwotnego grodu Sącza (Nasączowice), zkąd i nazwa Podegrodzia zapewne pochodzi. Ku zachodowi i południowi podnosi się poziom do 450 mt. (Łazy) i 479 mt. Kilka małych potoków przecina obszar wsi, zabudowanej w kilka ulic. O geologicznej formacyi podaje H. Walter i E. Dunikowski (Kosmos, 451, r. 1882), iż ściany dolin potoków ukazują sine iły i piaski mocno iłami zanieczyszczone. Wśród tych iłów i piasków leżą lignity i lichy węgiel brunatny w mniejszych odłamach i warstwach. Te lignity są podstawą drobnego górnictwa, które tu przed laty istniało, ale zostało zaniechane. Miąższość warstewek węgla i lignitu dosięga zaledwie kilkunastu cali, a domieszka obniża wartość tych produktów. Iły te leżą pomiędzy warstwami eocenu. Z całego obszaru 1099 mt. ma pos. większa (funduszu religijnego) 58 mr. (50 roli, 6 łąk); pos. mn. 1041 mr. (594 roli, 24 łąk i ogr., 311 past., 112 lasu). Wieś liczy 133 dm. i 865 mk. (421 męż. i 444 kob.) a to 839 rz.-kat. i 26 izrael. Jest tu par. rz.-kat., szkoła etatowa i kasa pożyczkowa gminna

z kapitałem 1705 złr. Parafia powstała w 1014 r. i miała drewniany kościół, ale w r. 1448 zniósł ją bisk. krak. Zbigniew Oleśnicki, przeznaczając wieś kolegiacie nowosądeckiej, która utrzymywała tu expozyturę. Po zniesieniu kolegiaty utworzył rząd austryacki na nowo parafią, poczem w 1814 r. wybudowano istniejący obecnie murowany kościół, w miejscu dawnego drewnianego (Morawski, Sądecz., I, 100, II, 195). Oprócz kościoła parafialnego znajdują się tu cztery kaplice, a w jednej z nich (św. Anny) odprawia się nabożeństwo kilka razy w roku. W P. urodził się 1631 r. Jan Papiec (Papciński), założyciel zakonu maryanów (kleryków regularnych Niepokalanego Poczęcia P. M.). Wstąpiwszy do zakonu pijarów w Podolińcu 19 listopada 1662 r., został wraz z kilku towarzyszami uwolnionym od ślubów zakonnych przez Klemensa X i udał się do Korabiewskiej puszczy w celu założenia nowego zakonu. Regułę tego zakonu spisał Szczepan Wierzbowski, bisk. poznański, zatwierdził zaś Innocenty XII bulą z 3 września 1723 r. Jan Papciński niedożył tego, zakończył bowiem życie 17 października 1701 r. „in odore sanctitatis“ w Górze Kalwaryi. Do parafii należy 19 miejscowości: Biczyce z Krasnem, Brzeźna, Chochorowice, Gaboń z Praczką, Gołkowice, Gostowica, Juraszowa, Mokra Wieś, Naszacowice, Nieszkowa, Olszanka, Podrzyce, Rogi, Trzetrzewina, Skrudzina, Stadle, Szymanowice i Wyglaszowice. Ogólna liczba parafian: 7870 rz.-kat., 862 ewang., 120 izr.; dyec. tarnowska, dek. łącki. *Mac.*

Podegrodzie *Spiskie*, *Podhradź* al. *Podzamcze*, słow. *Podhrad*, niem. *Kirchdrauf*, węg. *Szepes-Váralya*, miasto w hr. spiskiem (Węgr.), w pow. i dystrykcie spiskim, przy gościńcu z hr. szaryskiego (z Szerokiej) do Lewoczy i Czwartku (Donnersmarkt), pod 49° płn. sz. g. a 38° 25′ 20″ wsch. dłg., w pięknej dolinie, wznies. 435 mt. npm. Niem. Kirchdrauf powstało z przekręcenia nazwy Kirchdorf; węgierska Szepes-Váralya oznacza Podzamcze. Szepes Varalya, w dawnych dokumentach *Subarx* podane, oznaczało w odległych czasach gromadę domów, które legły na zach. zboczu góry zamkowej, gdzie dzisiaj ciągnie się ulica Podzamcze. W tej to części miasta mieszkali ongi urzędnicy i czeladź zamkowa. To Podzamcze stanowiło bardzo ważny punkt w hr. spiskiem. Tu odbywali urzędnicy hrabstwa swoje zgromadzenia, naradzając się nad sprawami sądowemi i politycznemi swego kraju (Analecta Scep., III, 296). Później odbywano zgromadzenia jużto w Kieżmarku, jużteż w Lewoczy naprzemian. W skutek przybycia saskich osadników, którzy zamieszkali pod zamkiem, zwiększyło się Podzamcze i utworzyło osobną niemiecką gminę Kirchdrauf (Supp. Anal. Scep., I, 61). P. należało do 1 stycznia 1876 do związku 16 miast spiskich, na czele którego stała Nowa Wieś Spiska (Iglô). Po rozwiązaniu tego związku przeszło pod zarząd hrabstwa spiskiego, podobnie jak pozostałe i uzyskało własny magistrat. W 1880 r. było 3256 mk., z których większa część mówi słowackim, mniejsza niemieckim językiem. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było dusz rz.-kat. 2634, gr.-kat. 34, prot. 700, nieun. 373, żyd. 217, razem 3958. Par. rz.-kat. założona r. 1174. Posiada metryki chrztu od r. 1662, ślubów i zmarłych z r. 1723. Kościół p. w. Narodzenia N. P. M. Do par. należą: Kolbach z kośc. fil. p. w. św. Józefa, dwa młyny Kolbach, młyn Rybniczek i domy Haj powyżej miasta i za Hornadem. W całej parafii było r. 1878 rz.-kat 3091, gr.-kat. 35, prot. 700, nieun. 432, żyd. 220, razem 4478. Oprócz tego jest tu także kościół z klasztorem braci miłosierdzia p. w. św. Jana, a na cmentarzu kaplica p. w. św. Krzyża. Protestanci mają swój kościół a żydzi synagogę. Dla każdego z trzech wyznań są oddzielne szkoły. Szkoła katolicka stanęła dopiero r. 1879. Miasto liczy 541 dm. a obszar gminy wynosi 3543 katastr. sążni kw. Mieszkańcy trudnią się handlem. Jarmarki tygodniowe, nadane miastu r. 1456 przez króla Władysława, należą do najświetniejszych na całym Spiżu. Najstarsze domy, dziś jeszcze istniejące, pochodzą z XV i XVI w. Na rynku wznosi się statua Matki Boskiej postawiona przez Teodora Lubomirskiego, starostę spiskiego. Istniały tu także klasztory, później zniesione (Anal. Scep., I, 416). Dziś jest tylko klasztor braci miłosierdzia, najstarszy tego zakonu klasztor na Węgrzech, założony r. 1650 przez Stanisława Herakliusza Lubomirskiego. Jakkolwiek miasto w skutek bojów, u stóp zamku staczanych, wiele ucierpiało, przecież należy dziś do najpiękniejszych miast spiskich. Na wschód od miasta, na wysokiej górze (634 mt., a więc niemal 200 mt. nad miastem), wznosi się zamek, który hrabstwu temu nadał nazwę. W dokumentach mianują go Cips, Zips, Cepus, Scepus i t. p.; Niemcy zowią go Zipserhaus, Węgrzy Szepesvar, a Słowacy Spiski Zamek. Według jednych zgorzał od pioruna, według drugich od ognia, powstałego w karczmie zamkowej r. 1780. Również nie wiele wiadomo o założeniu jego; wszelako już istniał r. 1120, gdyż dokumenta wspominają Borysa, burgrabiego zamku. Dokładny topograficzny opis zamku wraz z historycznemi uwagami podał Józef Hradszky (Jahrb. des Ung. Karpathen-Verein. z 1883 r., t. X; ob. też Weber, Zipser Geschichts- und Zeitbilder, Leutschau, 1880). W miejscu jest sąd powiat., st. poczt., urząd tel. i st. kol. żel, W okolicy miasta ciągnie

się w kierunku płn.-płd. dział górski, dziko poszarpany, składający się z dyluwialnego tufu wapiennego, z licznemi szczelinami i jamami. W płd. krańcu tegoż działu wznosi się skała Drevenik, w starych dokumentach Durnik zwana, pod względem botanicznym bardzo ważne stanowisko. W niej mieści się piękna grota lodowa Podegrodzką zwana, którą w nowszych czasach zbadał prof. dr. Samuel Roth (ob. Einige Hochlen Ober-Ungarns w VIII t. Jahrb. des ungarischen Karpathen-Vereines, 1881, str. 417—421). *Br. G.*

Podegucie, ob. *Degucizna.*

Podejki 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zabłocie, o 3 w. od gminy, 38 od Lidy a 17 w. od Wasiliszek, ma 8 dm., 89 mk. kat. (w 1864 r. 27 dusz rew.); należy do dóbr Przewoża, hr. Potockich. 2.) **P.**, wś na praw. brzegu Wilii, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Kiejżany, o 19 w. od gminy, 46 dusz rewiz.; należy do dóbr Rukla, hr. Kossakowskich.

Podejma, wś przy ujściu od lew. brzegu rzki t. n. do Dniestru, pow. olhopolski, okr. pol. Pieszczanka, gm. Kamionka, par. kat. i st. p. Raszków, o 62 w. od Olhopola, w głębokim jarze położona, ma 131 os., 664 mk., 1670 dz. ziemi włośc., 700 dz. dwor., cerkiew p. w. św. Trójcy, uposażoną 86 dz. ziemi. Należała do Antoniego Urbanowskiego, dziś Starzyńskich. *Dr. M.*

Podejmica, wś nad rzką t. n., do Dniepru wpadającą, pow. olhopolski, okr. pol. Pieszczanka, gm. Kamionka, par. kat. i st. p. Raszków, par. prawosł. Podejma, o 64 w. od Olhopola, ma 171 os., 842 mk., 2146 dz. ziemi włośc., 600 dz. dwor., cerkiew p. w. N. Maryi P., wzniesioną w 1869 r. i uposażoną 33 dz. ziemi. Należała do Krzysztofa Urbanowskiego, dziś Starzyńskich. *Dr. M.*

Podejmupie, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, odl. 40 w. od Maryampola, ma 32 dm., 290 mk.; w 1827 r. 7 dm., 115 mk.

Podejsiata, zaśc. szlach. nad jez. Ejsiata, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 40 w. od Święcian, 2 dm., 16 mk. kat.

Podejuch (niem.), wś w Pomeranii, pow. Randow, nad praw. brzegiem Ryglicy, odnogi Odry, 7 klm. na płd.-wsch. od Szczecina. St. poczt. i kol. na przestrzeni od Szczecina na Kostrzyn do Wrocławia. Gleba piaszczysta; na wschód ciągną się wzgórza, bukami zarosłe. W 1877 r. 1991 mk. ew. *Ks. Fr.*

Podeksnie, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, 2 dm., 12 mk.

Podeksnie-Cytowiany, dwór, pow. rossieński, par. cytowiańska, własność Ugiańskiego.

Podel *Gross* i *Klein* (niem.), ob. *Padole* i *Padołek.*

Podelinis, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkarzyszki, o 10 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Podemsy, wś, pow. kowelski, smolarnia.

Podemszczyzna, rus. *Podemszczyna* z *Puhaczami*, wś, pow. cieszanowski, 12 klm. na płd.-wsch. od Cieszanowa, 8 klm. na płd.-zach. od urz. poczt. i st. kolei jarosławsko-sokalskiej w Horyńcu. Ma płn.-wsch. leży Chotylub, na płn.-zach. Brusno Nowe, na wsch. Horyniec (część wsi Świednica), na płd. Wólka Horyniecka, Krzywe i Basznia Dolna (część wsi Tymce), na zach. Nowesioło (grupa domów Hrymąki). Płd. wsch. część wsi przepływa pot. Świednica al. Dubleu dopływ Sołotwy, od płn.-wsch. na płd.-zach. i tworzy w połowie swego biegu mały stawek. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Świednicy. Na lew. brzegu część wsi Puhacze (wznies. do 269 mt.). Zach. część obszaru lesista. Tu leży na płn.-zach. (wznies. do 256 mt.) grupa domów Kłosowskie. Własn. więk. tu oraz w Bachorach (al. Bohurach), Czetyrobokach, Ignatynie i Onyszkach, ma roli or. 306, łąk i ogr. 145, past. 37, lasu 685 mr.; wł. mn. roli or. 1062, łąk i ogr. 384, past. 517, lasu 33 mr. W r. 1880 było 148 dm. w gminie, 5 na obsz. dwor. a 768 mk. w gminie, 23 na obsz. dwor. (73 wyznania rz.-kat., 66) gr.-kat., 40 izrael, 9 innych wyznań; 99 narod. pols., 654 rusk., 38 niem.). Par. rz.-kat. w Cieszanowie, gr.-kat. w miejscu, dek. lubaczowski, Do par. należą: Chotylub i Krzywe. We wsi jest cerkiew, szkoła fil., cegielnia i gorzelnia. Wyrabiają tu smołę, terpentynę, węgle drzewne i potaż. *Lu. Dz.*

Podepidemia, os., pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol, odl. od Sejn 7 w., 1 dm., 3 mk.

Podereczyzna, dwór w Frydrychowicach, pow. wadowicki. *Br. G.*

Poderyszki, wś nad Niemnem, wprost ujścia Niewiaży, pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo, odl. od Maryampola 52 w., ma 48 dm., 401 mk. i 1145 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Freda Dolna. W 1827 r. było 24 dm., 150 mk.

Podewils (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. poczt.

Podewils (niem.), pow. opolski, ob. *Kały.*

Podewitten (niem.), dobra ryc. z fol. Waldburg, pow. welawski, 3 klm. od st. p. Eiden. Obszar 441 ha.

Podewitz (niem.), ob *Podwidz.*

Podewojcie, wś, pow. rossieński, par. chwejdańska.

Podewsie, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Łopuszno. W 1827 r. było 13 dm., 82 mk.

Podębie, urzęd. *Podubie* 1.) zaśc., pow.

trocki, w 4 okr. pol., o 46 w. od Trok, 1 dm., 7 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Bortkuszki, o 6 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Bortkuszki, hr. Platerów. 3.) **P.**, wś. pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Podbrzeź (Podberezie), o 2 w. od gminy a 28 w. od Wilna, ma 9 dm., 134 mk., w tej liczbie 15 prawosł. i 119 kat. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należy do dóbr Podbrzezie, Hurczynów. 4.) **P.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 5 mk. kat. 5.) **P.**, zaśc. szlach. nad bezim. rzeczką, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat. *J. Krz.*

Podębnie, zaśc rząd. nad jez. Zwingelis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 49 w. od Święcian, 4 dm., 30 mk. kat.

Podfilipie, wś, po obu stronach rz. Zbrucza, pow. kamieniecki, gm. Orynin, par. kat. Czarnokozińce, ma 160 os., 686 mk., 410 dz. ziemi włośc., 926 dwors. wraz z Dobrowolą, grunt skalisty, młyn wodny. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1840 r. i uposażona 35 dz. ziemi, ma 920 parafian. Istniała tu kapl. kat. dek. zinkowickiego. W 1493 r. było tu 19 dm. P. było niegdyś miasteczkiem, jak to okazuje przywilej z 1510 r. Zygmunta I, który wynagradzając wierne służby Jakuba Podfilipskiego, kaszt. kamien. (u Niesieckiego go nie ma), nadaje prawo magdeb. miasteczku jego dziedzicznemu Podphilipye, o ile takowe nie należy do dóbr stołu królewskiego (oppido ejus heriditario, in quantum ipsius hereditarium est, et non nostri mense regalis). Jan Zamoyski, hetm. w. kor., ciągnąc z wojskiem na wyprawę wołoską w 1600 r., połączył tu obozy swoje z obozem Stan. Żółkiewskiego. Kazawszy Zamoyski wszystkim szykom w wieniec stanąć, sam w pośrodku, na dzielnym siedząc koniu, miał mowę, z radością przyjętą okrzykami. Hetman zsiadł z konia, toż uczyniły hufce, a padłszy na kolana wzywano niebios pomocy (Baliński, Star. Pol., t. II, 591). Połowa tej wsi należała jeszcze w 1794 r. do Podfilipskich, druga połowa, za rzeką leżąca, miała innego właściciela. Następnie władali nią Horodyńscy, obecnie Ochoccy. *Dr. M.*

Podfilipie, ws, pow. borszszczowski, na prawym brzegu Zbrucza, odl. 13·5 klm. na płd. od Skały. Granice: wsch. rz. Zbrucz a za nią druga część wsi, należąca do gub. podolskiej; połud. Załucze i Wierzbówka; zach. Turylcze i Słobódka; półn. Puklaki. Na płd. od wsi, tuż przy granicy od Wierzbówka, znak triang., wznies. 136·2 mt. npm. Obszar dwor. 163, włośc. 380 mr. W 1870 r. 373 mk.; w 1880 r. w gm. 337; rz.-kat. 27, par. Skała, gr.-kat. par. Turylcze. Kasa pożycz. gm. z kapit. 303 złr. Sąd pow. Borszczów, st. p. i tel. Skała.

Podgać, wś, pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk, ma 22 mk., 60 mr. ziemi włośc. Należała do dóbr Jadów.

Podgać, rus. *Podhat'*, wś, pow. mościski, 4·6 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., urzędu poczt., tel. i st. kol. w Mościskach. Na płn. leży Sokola, na wsch. Arłamowska Wola i Laszki Gościńcowe, na płd. i zach. Rudniki. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wiszni, dopływu Sanu. Płynie ona wzdłuż granicy płd. Na praw. brzegu leżą zabudowania wiejskie. Płn. część obszaru przebiega kolej Karola Ludwika. Wł. mn. ma roli or. 233, łąk i ogr. 36, past. 100 mr. W r. 1880 było 82 dm. a 347 mk. (między nimi 6 wyzn. rz.-kat., 320 gr.-kat., 21 izrael.; 6 narod. pols. a 341 rus.). Par rz.-kat. w Mościskach, gr.-kat. w Sokoli. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Podgaj 1.) wś, pow. nieszawski, gm. i par. Służewo, ma 89 mk., 18 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, os., pow. jędrzejowski, gm. Prząsław, par. Jędrzejów. 3.) **P.**, pow. krasnostawski, gm. Zakrzów, par. Targowisko.

Podgaj 1.) zaśc. rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 11 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 26 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. kat. 3.) **P.** al. *Olesin*, zaśc. nad rz. Naczą, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. kat. chołopienickiej, ma 1 osadę; grunta wzgórzyste, szczerkowe. 4.) **P.**, mały fol. nad rzką Uszaczą, w płn.-wsch. stronie pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Dolce, par. kat. berezyńska, w okolicy Puciłowicz; grunta lekkie, miejscowość nieco falista, dość leśna. 5.) **P.**, dwór nad Dubissą, przy ujściu Kierszniawy, pow. kowieński, okr. pol. ejragolski, o 61 w. od Kowna; w 1859 r. 1 dm., 33 mk. Własność zamożnego niegdyś rodu Kęstortów, potem Chlewińskich, dziś rządowy. 6.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. betygolska. 7.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. kielmeńska, własność Iwanowicza. 8.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. lalska. 9.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. niemokształyńska, własność Burnejki. 10.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. szydłowska 11.) **P.** al. *Pokój*, fol., pow. telszewski, 128 dz. rozl., własność W. Kuczyńskiego. *J. Krz.*

Podgaj 1.) przedm. miasta pow. Gródka. 2.) **P.**, część Pomorzan, w pow. złoczowskim. 3.) **P.** al. *Folwark pod Gajem*, fol. i gajówka na obsz. dwor. Tustogłów, w pow. złoczowskim.

Podgaj 1.) posiadłość z młynem na Kwieciszewce, pow. mogilański, o 2 klm. na zach. od Kwieciszewa, par. i st. dr. żel. w Mogilnie, poczta w Kwieciszewie, 4 dm., 53 mk. (46 kat. i 7 prot.); ma obszaru 117·98 ha, z czystym doch. grun. 1369 mrk; chów bydła holenderskiego. 2.) **P.**, fol., pow. poznański, o 4 klm. na płn. od Stęszewa, par. Konarzewo, okr.

dom. Trzcielino, poczta w Stęszewie, st. dr. żel. o 13 klm. w Buku, 1 dm., 15 mk. 3.) **P.**, karczma (leśnictwo ?), pow. średzki, o 4 klm. na wsch.-płd. od Kostrzyna, par. i okr. domin. Iwno, 1 dm., 12 mk. (w opisie Iwna, mylnie Podgar zwany). 4.) **P.**, karczma, pow. inowrocławski, o 13 klm. na płd.-wsch. od Kruszwicy, pod Rzeczycą, w pobliżu granicy królestwa polskiego i Piotrkowa Kujawskiego. Niewykazana w Spisach urzędowych. 5.) **P.**, pow. inowrocławski, ob. *Podlesie*.

Pod Gajami, część Dźwinogrodu, pow. bobrecki.

Podgajcze, fol., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Mikułowice, odl. od Opatowa 15 w., ma 4 dm., 64 mk., 417 mr., młyn i wiatrak. W 1827 r. należał do par. Wojciechowice, miał 9 dm., 53 mk. W 1879 r. fol. P. z wsią Drygulec rozl. mr. 526: gr. or. i ogr. mr. 368, łąk mr. 25, lasu mr. 102, nieuż. mr. 31; bud. z drzewa 20. Wś Drygulec os. 17, z gr. mr. 96. *Br. Ch.*

Podgaje 1.) al. *Podgajew*, kol., pow. kutnowski, gm. i par. Rdutów, ma 10 dm., 69 mk., 79 mr. ziemi. 2.) **P.**, fol., pow. opatowski, gm. Czyżów Szlachecki, par. Ożarów, odl. od Opatowa 27 w., 1 dm., 4 mk., 583 mr. ziemi dwors. 3.) **P.**, fol. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Włostów, odl. od Sandomierza 5 w., ma 2 dm., 4 mk., 112 mr. ziemi dwor. W 1827 r. 1 dm., 4 mk. 4.) **P.**, fol., pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Sandomierz (odl. 4 w.). Fol. ten w 1879 r. oddzielony od dóbr Kamień Mściowski; rozl. mr. 229: gr. or. i ogr. mr. 195, łąk mr. 8, past. mr. 9, nieuż. mr. 17; bud. mur. 1, z drzewa 6; płodozmian 4 i 8-polowy. 5.) **P.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Szaniec. W 1827 r. było 10 dm., 62 mk. 6.) **P.** al. *Zagaje*, os. włośc., pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Książnice Wielkie. Należy do wsi Łapszów, ma 10 mr. 7.) **P.**, wś, pow. pińczowski, gm. i par. Sancygniów. W 1827 r. było 14 dm., 66 mk. 8.) **P.**, wś i fol. nad rz. Nidzicą, pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Działoszyce, odl. 25 w. od Miechowa, posiada pokłady gipsu, gorzelnię (1871 r.). W 1827 r. było tu 28 dm., 179 mk. W 1871 r. fol. P. rozl. mr. 523. Wś P. os. 29, z gr. mr. 130. 9.) **P.**, wś, pow. pińczowski. W XV w. własność Morawca h. Powała, ma 14 łan., 4 zagr., młyn, folw., karczma. Par. w Skalmierzu. Dziesięcina (do 15 grzyw.) ze wsi dla kustosza sandom., z fol. pleb. w Działoszycach (Dług. L. B., I, 528). W r. 1508 wś P., własność Mikołaja Morawca, płaciła poboru 1 grzywnę. W 1579 r. wś P., w par. Kobelniki al. Skarmierz, drzierżawiona przez p. Morawca i Marcina Dąbskiego, miała 7 os., $3^1/_2$ łan., 4 zagr. z rolą, 4 kom., 7 ubogich (A. Pawiński, Małop., str. 221, 488). 10.) **P.**, fol., pow. jędrzejowski, gm. Nagłowice, par. Sędziszów, odl. 16 w. od Jędrzejowa. W 1881 r., fol. P., oddzielony od dóbr Sieńsko, rozl. mr. 242, gr. or. mr. 233, past. mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 6. 11.) **P.**, pow. włoszczowski, gm. Irządze, par. Nakło. 12.) **P.**, os. leś., pow. miechowski, gm. i par. Pałecznica; należy do dóbr Gruszów 13). **P.**, fol., pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki.

Podgaje 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski żukowski, o 5 w. od Głębokiego a 70 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 10 dm. i 64 mk. (w 1864 r. 69 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Wojszuaryszki, o 8 w. od Oszmiany a 20 od Dziewieniszek, ma 10 dm., 39 mk. katol. (20 dusz rewiz.); należy do dóbr Dorże, Laudańskich. 3.) **P.**, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Oszmiana, 2 dusze rewiz. 4.) **P.**, fol. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 15 w. od Oszmiany, 1 dm., 10 mk. katol. 5.) **P.**, zaśc. włośc. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 3 dm., 16 mk. katol. 6.) **P.**, fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 58 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. 7.) **P.**, fol., pow. wiłkomierski, par. lelúńska; własność Butlera. *J. Krz.*

Podgaje, wzgórze polne w obrębie Łękawicy, pow. wadowiecki, nad bezim. dopływem Skawy, wznies. 378 mt. npm. (szt. gen.).

Podgajek, fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Przytyk, odl. od Radomia 19 w., ma 10 dm., 129 mk., 600 mr. ziemi dwor., 1 mr. włośc., młyn wodny. W 1827 r. było 13 dm., 126 mk.

Pod Gajem, fol. na obszarze Biały, pow. tarnopolski.

Podgajew, ob. *Podgaje*.

Podgajniki 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Różanka, okr. wiejski Rakowica, 1 dusza rewiz. 2.) **P.**, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szczuczyn, 3 dusze rewiz. żydów rolników; należy do dóbr skarbowych Rozdziewicze.

Podgajsk, zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Zamoyskich Iwie, o 5 w. od gminy, ma wraz ze wsią Helenówką 41 dusz rewiz.

Podgałanpol, okolica szlach., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Naszkuny, o 8 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Podgile, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Czyżuny, o 6 w. od gminy, 17 dusz rewiz.; należy do dóbr Radziewszczyzna Mańkowskich.

Podgar, leśnictwo dóbr Iwno, pow. średzki.

Podgarbie al. *Podgarb*, fol. na obszarze Wołoszczy, pow. samborski.

Podgawieniańce, wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, pow. Sejny, odl. od Sejn 4 w., ma 7 dm., 40 mk., 217 mr.; wchodziła w skład dóbr Krasnogruda.

Podgirełka, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 58 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat.

Podglinik, przys. Podola, pow. nowosądecki, leży na płd. od wsi, nad pot. Przydonicą. Od zachodu i wschodu otoczony lesistemi wzgórzami. *Mac.*

Podglinka, część Naszacowic, pow. nowosądecki. *Br. G.*

Pod Glinką, dom zajezdny, urz. pocztowy i pobór myta rogatkowego w gm. Porąbki, pow. bialski. *Br. G.*

Podgłęboka, przys. dóbr Kulczyce, pow. samborski.

Podgołębiszki, wś, pow. maryampolski, gm. Kwiecziszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 13 w., ma 77 dm., 327 mk.

Podgóra 1.) wś, pow. grójecki, gm. i par. Czersk, ma 164 mk., 225 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, wś nie istniejąca obecnie, w pow. konińskim, par. Kramsk. Według reg. pobor. pow. konińskiego z r. 1579 była własnością Wysockich; miała 3 łany, 2 zagr. z rolą, 2 kom. bez bydła (Pawiński, Wielkop., I, 232). 3.) **P.**, pow. radomski, gm. Kuczki, par. Skaryszew, odl. od Radomia 20 w., ma 17 dm., 111 mk., 242 mr. ziemi włośc. *Br. Ch.*

Pod Górami, grupa domów w Ulicku Seredkiewicz, pow. Rawa Ruska.

Pod Górą i *Pod Sowiarką*, dwie wólki przyległe do Sciejowic, pow. krakowski, na lew. brzegu Wisły, na przeciw Tyńca, liczą 38 dm. i 227 mk. rz.-kat. *Mac.*

Pod Górą 1.) grupa domów w Wacowicach, pow. drohobycki. 2.) **P. G.**, grupa domów w Nowosiółce Liskiej, pow. Kamionka Strumiłowa. 3.) **P. G.**, grupa domów w Piaskach, pow. lwowski. 4.) **P. G.**, część Huty Obedyńskiej, pow. Rawa Ruska. 5.) **P. G.** al. *Podgórnia*, karczma na obszarze dwor. Nowoszyc, pow. samborski. 6.) **P. G.**, karczma na obszarze dwor. Dubowiec, pow. stanisławowski. 7.) **P G.**, karczma na obsza. dwor. Ożydowa, pow. złoczowski. 8.) **P. G.**, karczma w Podlesiu, pow. złoczowski. 9.) **P. G.**, gajówka i młyn koło Rudnik, w Krynicy, pow. żydaczowski. 10.) **P. G.** *Oleską*, karczma i młyn na obszarze Juśkowic, pow. złoczowski.

Podgórcze, fol., pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Bałdrzychów, odl. od Łęczycy 28 w., ma 10 dm., 108 mk.

Pod Górkami 1.) wólka do Czernichowa, pow. krakowski, na lewym brzegu Wisły, ma 10 dm. i 53 mk. 2.) **P. G.**, wólka do Kamienia, pow. krakowski, 3 dm. 28 mk. *Mac.*

Podgórki, wś i fol. majorat., pow. radomski, gm. Zalesice, par. Wierzbice, odl. od Radomia 16 w., ma 14 dm., 137 mk., 330 mr. ziemi dwor., 175 mr. włośc. W 1827 r. było 11 dm., 90 mk.

Podgórki, część Rzuchowy, pow. tarnowski, leży na lewym brzegu Biały, ma 12 dm., 78 mk. rz.-kat. 2.) **P.**, os. do Tyńca, pow. wielicki, na południowy-wschód od Tyńca, przy drodze gminnej do Sidziny. Zabudowania ciągną się u stóp wzgórza (287 mt.), od wschodu zaś mają obszerne podmokłe łąki na prawym brzegu Wisły. To wzgórze i łąki oddzielają tę osadę od Tyńca. *Mac.*

Podgórki, łąka na Topoli Wielkiej, pow. odolanowski.

Podgórna *Nowawieś*, ob. *Nowawieś* 21.).

Podgórna 1.) wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Petesza, o $1^1/_2$ w. od gminy a 12 w. od Wilna, ma 3 dm., 25 mk. katol. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr Petesza, Wańkowiczów. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 6 w. od Wilna, 2 dm., 18 mk. katol. *J. Krz.*

Podgórne, wś kurpiowska, pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Turośl, na lewym brzegu dawnego kanału pruskiego, w odl. 15 w. od Kolna, 43 od Łomży. Osada założona obok wsi Popiołek w początkach obecnego stulecia przez kurpia Banacha. W 1819 r. 3 gospodarzy i 2 chałupn., 26 mk. (wszyscy Banachowie). Gospodarze płacili 28 złp. 14 gr. $2^1/_2$ szel. czynszu, nadto płacili dziesięcinę do dworu razem ze wsią Popiołkami; chałupnicy po 3 złp. trzydniówki. W 1827 r. 5 dm., 31 mk. W 1878 r. 145 mr. (w tem 55 mr. orn.). Obręb leśny P. wchodzi w skład straży leśnej Nowa Ruda; rozległości 1171 mr. sosn. lasu. *L. Krz.*

Podgórne 1.) zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, 2 dm., 29 mk. starowier. 2.) **P.**, wś, pow. orszański, gm. wysoczańska, ma 15 dm. i 69 mk., z których 4 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych.

Podgórne, część Lipnika Kamienieckiego w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Podgórnik al. *Górny Młyn*, niem. *Obermuehle*, os. młyn. nad rz. Główną, pow. poznański, odl. 3 klm. na płn.-wsch. od Poznania, par. św. Wojciecha w Poznaniu, ma 1 dm., 9 mk.; własność mta Poznania.

Podgórny, potok, wypływa w obrębie gm. Żmigroda, w pow. krośnieńskim, płynie zrazu na płn. a potem na płn.-zach. i przerżnąwszy gościniec uchodzi do Wisłoki z praw. brzegu. Długość biegu blisko 3 klm. *Br. G.*

Podgórny Młyn al. *Górski Młyn*, na rzece Prośnie, pow. odolanowski, o 9 klm. na płn. od Grabowa, par. i poczta w Grabowie; należy do dóbr raduchowskich; 3 dm., 18 mk. kat.

Podgóry 1.) kol., pow. radomski, gm. i par. Potworów, powstała na gruntach Potwo-

rowa, ma 1 dm., 33 mr. 2.) **P.**, pow. siedlecki, gm. i par. Domanice.

Podgóry, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. starow.

Podgórz 1.) w XVI w. *Podgór* i *Podgorze*, wś i os., pow. koniński, gm. Wysokie, par. Kramsk, odl. od Konina 16 w.; wś ma 14 dm., 162 mk.; os. 1 dm., 6 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 223) dziesięcina snopowa i konopna (po 2 gr. z łanu) szła dla plebana w Kramsku z łanów kmiecych i folwarcznych. 2.) **P.**, wś i fol., pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gm. Rogów, par. Wilków. Wś ma 26 os. i 279 mr.; fol. 9 bud., 568 mr. Należy do dóbr Dobre. Są tu pokłady marglu i kamienia wapiennego; wiatrak. 3.) **P.**, ob. *Podgórze*. *Br. Ch.*

Podgórzanie, grupa zabudowań w gm. Międzybrodzie Lipnickie, pow. bialski.

Podgórzański, potok podtatrzański, wypływa w obr. gm. Bukowiny, w pow. nowotarskim, zpod Faraszego wierchu (967 mt.); płynie na płn.-wsch. przez obszar Bukowiny i uchodzi do Odewsiańskiego pot. (ob.) z praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. Ch.*

Podgórzany, właściwie *Pogórzany* ze *Smykaniem*, wś, pow. limanowski, przy drodze z Góry św. Jana do Dobry, położona na wschodnim stoku Księżej Góry (649 mt.) i Czeczenia (835 mt.). Te wzgórza, pokryte świerkowemi lasami, stanowią dział dwóch dopływów Raby z prawego brzegu: Krzyworzeki i Stradomki. Główna grupa chat z fol. leży na zachód od klasztoru cystersów w Szczyrzycu, reszta rozrzucona w stronie północnej nosi nazwę Smykanie. Obydwie części mają 70 dm., 546 mk. (245 męż., 301 kob.), a mianowicie 542 rz.-kat. i 4 izrael. Na obszarze więk. pos. (ks. cystersów) są 2 dm. i 21 mk. (9 męż., 12 kob.) rz.-kat. Obszar więk. pos. wynosi 143 mr. roli, 2 mr. łąk, 26 mr. past. i 588 mr. lasu; mn. pos. 309 mr. roli, 67 mr. łąk, 46 mr. past. i 20 mr. lasu. Wś graniczy na południe z Goduszą, na płn. z Abramowicami, należy do par. rz.-kat. w Szczyrzycu; odl. 3·7 klm. od urz. poczt. w Skrzydlny. Kasa pożyczk. gminna ma kapitału 166 złr. Szkoły niema, lecz młodzież pobiera naukę w klasztorze szczyrzyckim, gdzie ks. cystersi utrzymują czteroklasową szkołę ludową. *Mac.*

Podgórzany z *Zieleńczem*, wś, pow. trębowelski, na lewym brzegu Seretu, o 4·5 klm. od Trębowli, P. wciśnięte są między Seret a stromą i urwistą górą, na której wznoszą się ruiny monasteru pobazyliańskiego, należącego do Trębowli, zaś Zieleńcze leży przy ujściu Gniezny do Seretu; przez Zieleńcze przechodzi gościniec łączący Trębowlę ze stacyą kolei transwersalnej w Białobożnicy. W Zieleńczu jest most gościńcowy na Serecie i myto drogowo-mostowe. Granice: wsch. rz. Gniezna i grunta należące do Plebanówki, płd. Załawie i Podhajczyki, zach. Semenów, płn. Trębowla. Obszar dwor. 322, włośc. 202 mr. W 1870 r 119 mk., w 1880 r. w gm. 140 mk. Wszystkie urzędy oraz st. poczt. i tel. w Trębowli. Posiadłość dwor. należy wraz z Semenowem, Malowem, Humniskami i Zastinoczem do Florentyny z hr. Dzieduszyckich ks. Romanowej Czartoryskiej. *B R.*

Podgórze 1.) przyległ. dóbr Lesznowola, pow. warszawski, gm. Iwiczna. 2.) **P.**, wś, pow. błoński, gm. i par. Radziejowice, 21 mk., 39 mr. ziemi włośc. 3.) **P.**, os., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, ma 10 mk. 4.) **P.**, wś, pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka, 5 dm., 53 mk., 112 mr. ziemi piaszczystej; wchodziła w skład dóbr Kłóbka. 5.) **P.**, wś nad rz. Brenicą, pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek, 2 dm., 15 mk., 29 mr. ziemi wł.; wchodziła w skład dóbr Łochów. 6.) **P.**, wś i fol. nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Widawa, odl. 2 w. od Widawy, przy trakcie do Zduńskiej Woli; wś ma 9 dm., 170 mk., młyn wodny; fol. 5 dm., 38 mk. W 1827 r. było 13 dm., 136 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 470) dziesięciny z łanów kmiecych i folwarcznych szły dla plebana w Widawie. Według reg. pob. pow. sieradzkiego z r. 1496 wś P., w par. Widawa, miała $5^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 170). W 1878 r. fol. P. rozl. mr. 357: gr. or. i ogr. mr. 224, łąk mr. 40, past. mr. 14; bud. mur. 10, z drzewa 5; las nieurządzony. Wś P. os. 17, z gr. mr. 42. 7.) **P.**, tak się zwała wś Czaszki pod Kaliszem, gdy r. 1285 Przemysław II ks. wielkopolski nadał żydom kaliskim przywilej założenia cmentarza na jej gruntach. 8.) **P.**, fol. i os. włośc. nad rz. Ner, pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Grodzisko, odl. od Turka 29 w.; os. włośc. ma 1 dm. (ob. Zbylczyce); fol. 2 dm., 41 mk. 9.) **P.**, wś, pow. radomski, gm. Gębarzew, par. Radom, odl. od Radomia 8 w., ma 8 dm., 50 mk., 69 mr. ziemi włośc.; wchodziła w skład dóbr Maliszew. 10.) **P.**, wś, pow. radomski, gm. Kuczki, ma 11 os., 184 mr.; wchodziła w skład dóbr Kuczki. 11.) **P.**, os. młyn., pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 43 w., ma 17 mr. obszaru. 12.) **P.**, leś. os., pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha, odl. od Kozienic 28 w., 15 mr. ziemi dwors. 13.) **P.**, wś, pow. iłżecki, gm. Łaziska, par. Wielgie, odl. od Iłży 14 w., ma 19 dm., 116 mk., 2 mr. ziemi dwor. i 291 mr. włośc.; wchodziła w skład dóbr Czerwona. 14.) **P.**, fol., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, odl. od Sandomierza 22 w., ma 1 dm., 11 mk., 122 mr. ziemi dwor. 15.) **P.**, fol. przy os. Jędrzejów, pow. jędrzejowski, 2 dm.,

70 mr. ziemi. 16.) **P.**, fol. dóbr Przemenczany, pow. miechowski. 17.) **P.**, wś nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Rogów, par. Wilków, odl. 16 w. od Puław, ma 131 mk. Na obszarze tej wsi wody jezior Kłodnickiego, Rybackiego i Szczekarkowskiego spływają do rz. Chodel, uchodzącej w pobliżu do Wisły. Są tu pokłady kamienia wapiennego. W XV w. P., w par. Wylków, własność Mateusza i Jana h. Lewarth i Stanisława Obeczyalya, miała 4 łany kmiece, z których szła dziesięcina, wartości około 2 grzyw., dla klasztoru św. Krzyża. Dwa fol. szlacheckie płaciły dziesięcinę plebanowi w Wilkowie (Długosz, L. B., III, 248). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś P., w par. Wilków i Mączinyerz (Mięcmierz), miały 2 łany; Jan Grabionka posiadał 1 łan (Pawiński, Małop., 357, 368). W 1880 r. fol. P. i Dąbrówka, oddzielone od dóbr Polanówka, rozl. mr. 1809: gr. or. i ogr. mr. 821, łąk mr. 91, past. mr. 36, wody mr. 154, lasu mr. 640, nieuż. mr. 78; bud. mur. 5, z drzewa 11. 18.) **P.**, wś, pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gm. Wola Czołnowska, par. Baranów. 20.) **P.**, pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Rudno. 20.) **P.**, fol., pow. chełmski, gm. Żmudź, par. rz.-kat. Kumów, gr.-kat. Żmudź. W 1827 r. było 3 dm., 18 mk. 21.) **P.**, przedmieście Hrubieszowa. 22.) **P.**, wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. płocki, gm. Rembowo, par. Mąkolin, odl. o 24 w. od Płocka, ma 36 dm., 305 mk. Przy wsi jest młyn Rychlik. W 1885 r. fol. P. z nomenklaturą Wójtostwo rozl. mr. 2013: gr. or. i ogr. mr. 733, łąk mr. 71, past. mr. 78, lasu mr. 1017, nieuż. mr. 114; bud. mur. 5, z drzewa 25; las nieurządzony. Wś P. os. 42, z gr. mr. 734. 23.) **P.** *Wójtowstwo*, fol., pow. płocki, ob. *Kupisze*. 24.) **P.** al. *Podgórz*, wś, pow. łomżyński, gm. Kupiski, par. Łomża, o $7^1/_2$ w. od Łomży, ma osad 28. W 1876 r. P. liczył 119 męż., w tej liczbie 4 żyd., gruntu 818 mr., w tej liczbie 560 ornego. Włościanie posiadają 782 mr., w tem 67 mr. nieuż., reszta należy do majoratu Giełczyn. P. wchodził w skład dóbr narodowych Łomża, następnie należał do majoratu Giełczyn; odpadł przy uwłaszczeniu. 25.) **P.** *Gozdy*, wś nad rz. Bug, pow. ostrowski, gm. Zaremby Kościelne, par. Zuzel, ma 8 dm., 53 mk. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 6 dm., 44 mk. 26.) **P**, pow. ostrołęcki, gm. Myszyniec, par. Kadzidło. 27.) **P.**, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 20 w., ma 3 dm., 28 mk. 28.) **P.**, wś i fol., pow. suwalski, gm. Kuków, par. Przerośl, odl. od Suwałk 14 w.; wś ma 5 dm., 45 mk.; fol. 4 dm., 45 mk. W 1884 r. fol. P., odłączony od dóbr Kukowo, rozl. mr. 414: gruntu ornego i ogrodu mr. 214, łąk mr. 119, pastwisk mr. 69, nieużytku mr. 12; budowli z drzewa 7; pokłady torfu. *Br. Ch.*

Podgórze 1.) w narzeczu ludowem i urzęd. *Podhorje*, wś nad rzką Wołmą, pow. ihumeński, gm. Śmiłowicze, o 4 w. na wschód od mka Śmiłowicz, ma 16 osad; grunta szczerkowe, dobre, łąki obfite. 2.) **P.**, fol., pow. miński, przeszło $18^1/_4$ włók; własność Małyszewiczów. Darowany niegdyś przez K. Oborskiego, kanonika piltyńskiego, jezuitom mińskim, a przez tych pod koniec XVII w. sprzedany niejakiemu Filipowiczowi za 8000 złp.; pieniądze ulokowali żydom na lichwę (ob. Syrokomla, w Tece wileńskiej, 1857 r., str. 173 i 178). 3.) **P.**, mały fol., pow. miński, około $3^3/_4$ wł.; własność Rozsudowskich. 4.) **P.**, wś, pow. nowogródzki, przy gośc. z mka Korelicz do Niehniewicz, w 1 okr. pol. niehniewickim, ma 20 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowo-gliniaste, wyborne; miejscowość falista i bezleśna. 5.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. szydłowska; własność Korewy. 6.) **P.**, po łotew. *Zamkolni*, wś w pow. dyneburskim, par. indryckiej; własność Anny Sawickiej. 7.) **P.**, po łotew. *Zamkolny*, wś w pow. dynaburskim; należy do dóbr Nidermujży. *A. Jel.—J. Krz.*

Podgórze, urzęd. *Podgurie*, wś nad Bohem, pow. bałcki, okr. pol. i gm. Bohopol, par. katol. Hołowaniewskie, ma 60 osad, 323 mk., 797 dzies. ziemi włościańskiej, 1201 dworskiej. Była tu kaplica kat. dek. bałckiego. Własność niegdyś Potockich, dziś w części Marasli i Długoborskich. *Dr. M.*

Podgórze, niem. *Josefsstadt*, miasto w pow. wielickim, na praw. brzegu Wisły, naprzeciw Krakowa, z którego przedmieściem (Kazimierzem) łączy się murowanym mostem. Założone po zaborze Galicyi w celu utrzymania komory cłowej (na gruntach wsi Ludwinowa), zabudowało się dość szybko, gdyż jak podaje E. Kuropatnicki (w Geografii Galicyi) przebywali tamże po kilka miesięcy w roku ci obywatele, którzy mieli spółcześnie obywatelstwo austryackie i polskie. Od południa panuje nad P. wapniste wzgórze zwane Lassotą, w skutek czego miasto ciągnie się przeważnie długą ulicą wzdłuż Wisły, zabudowaną pięknemi kamienicami, rynek zaś, mający silny spad ku północy, z kościołem kończy miasto od strony południowej. Ponieważ od mostu na Wiśle rozpoczyna się linia tramwaju w Krakowie, przeto wiele rodzin krakowskich mieszka tu dla tańszych pomieszkań, tak iż P. stało się przedmieściem Krakowa. Ponieważ tu znajduje się zakład gazowy krakowski, przeto P. jest także gazem oświetlone. W 1880 r. liczyło P. 263 dm., 7672 mk. (4108 męż., 3564 kob.) a to 5136 rz.-kat., 8 gr.-kat., 2506 izr.; pod względem narodowości: 998 Niemców, 6332 Polaków i 32 innych narodowości. Nad-

to 816 wojskowych. Oprócz par. rz.-kat., erygowanej w 1784 r., jest w P. sąd powiat., obejmujący 18 gmin i 18,518 ludności, urząd poczt., 3 szkoły ludowe, mianowicie: 4-klas. męska, 4-klas. żeńska i prywatna żeńska. Obecnie przedstawiła rada szkolna do ministeryum oświaty wniosek o otwarcie gimnazyum. Z zakładów przemysłowych istnieją tu: fabryka gazu, fabryka kafli i naczyń kamiennych, fabryka prasowanych cegieł, piec do wypalania gipsu i wapna, fabryka kożuchów. Towarzystwo zaliczkowe miało w r. 1884 funduszu rezerwowego 124,540 złr., wykazało zysku 3220 zł., udzieliło pożyczek w kwocie 121,351 zł. a obrotu kasowego 604,772 złr. Ponieważ P. jest objęte rejonem fortyfikacyjnym krakowskim, przeto znajdują się tu magazyny wojskowe. Nad miastem panuje fort zbudowany około mogiły Krakusa. Góry okoliczne (Krzemionki) wapniste, ze skamieniałościami szczególniej muszli, są nagie i nieurodzajne. Znajdują się w nich pieczary z małymi naciekami (grota Twardowskiego). Stacya kolei rząd. odl. o 3 klm. na wsch. od miasta, na gruntach wsi Płaszowa. Kościół murowany bez stylu, z wieżą, zbudował rząd w r. 1832. Parafia obejmuje: Dębniki, Kapelankę, Kobierzyn, Łagiewniki, Ludwinów, Płaszów, Pychowiec, Wolę Duchacką i Zakrzówek, z ogólną liczbą 5938 rz.-kat., 40 akat. i 2800 żyd. Za miastem znajdują się dwie obszerniejsze kaplice: św. Benedykta na Lassocie i na cmentarzu. 2.) **P.**, os. w Dąbrówce Infułackiej, pow. tarnowski, w międzyrzeczu Dunajca i Biały, liczy 17 dm. i 90 mk. (42 męż., 48 kob.) rz.-kat. 3.) **P.**, os. do Zaczernia, pow. tarnowski, na płn.-wsch. od Tarnowa, z 8 dm. i 43 mk. (21 męż., 22 kob.) rz.-kat. 4.) **P.**, os. do Zbyltowskiej Góry, pow. tarnowski, przy gościńcu z Tarnowa (3 klm.) do Wojnicza, ma 23 dm. i 127 mk. (58 męż., 69 kob.) rz.-kat. 5.) **P.**, os. do Borka Starego, pow. rzeszowski, nad Strugiem, przy gościńcu z Dynowa do Błażowy, 19 dm., 121 mk. (60 męż., 61 kob.) rz.-kat. 6.) **P.**, część Zbydniowa, pow. bocheński. 7.) **P.**, chaty w Wielkiej Wsi, pow. brzeski. 8.) **P.**, karczma w Słopnicach Szlacheckich, pow. limanowski. 9.) **P.**, zabudowania w Przecławie, pow. mielecki. 10.) **P.**, przedmieście Starego Sącza, pow. nowosądecki. 11.) **P.**, część wsi Jeżowego, w pow. Nisko. 12.) **P.**, grupa zabud. w Łączkach Brzeskich, pow. mielecki. *Mac.—Br. G.*

Podgórze 1.) rus. *Pidhirie*, część lwowskiego przedmieścia i fol. w Przemyślu. 2.) **P.**, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska. 3.) **P.**, część Potylicza, pow. Rawa Ruska. 4.) **P.**, część Żurawiec, pow. Rawa Ruska. 5.) **P.**, wzgórze, 236 mt. wys., w płn. zach. stronie Suszna, pow. Kamionka Strumiłowa. 6.) **P.**, wzgórze, 224 mt. wys., w płn. stronie Wolicy Komarowej, pow. sokalski. 7.) **P.**, nazwa niw w płn. stronie Krystynopola, pow. sokalski. *Lu. Dz.*

Podgórze 1.) niem. *Podgurz*, fol., pow. wyrzyski, okr. domin. Izabela, poczta w Dębionku (Debenke), 1 dm., 33 mk. 2.) **P.**, pod Pakosławiem, pow. krobski, ob. *Góry* 4.).

Podgórze, także *Podgórz*, dok. 1414 *Podetke*, niem. *Podgorz*, targowisko w Prusach zachodnich, pow. toruński, niedaleko od lewego brzegu Wisły, naprzeciwko Torunia, 2 klm. na płd.; ma agenturę poczt., szkołę i kościół par. kat., par. ew. Toruń, 2867·91 mr. obszaru. W 1868 r. 167 bud., 79 dm., 872 mk., 389 kat., 422 ew.; w 1855 r. było tu 500 mk. Ludność trudni się rolnictwem i drobnym handlem. Tutejsza par. kat. należy do archid. gnieźnieńskiej, dek. gniewkowskiego, ma 817 dusz. W 1876 r. znaleziono tu starożytny toporek (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus zachod. przez Ossowskiego, str. 98). P. istniał już około r. 1400, jest bowiem wymieniony w krzyżackich księgach szkodowych pod nazwą Podetke. W połowie XV w. przenieśli się tu mieszkańcy Nieszawy, którą na żądanie Toruńczan, ze względów handlowych, król Kazimierz Jagiellończyk znieść rozkazał. W 1661 r. miasto P. wchodzi w skład ststwa inowrocławskiego. W 1813 r. zburzyli to miasteczko Francuzi, którymi dowodził Davoust (ob. Die Weichsel von Brandstaeter, str. 334). Stowarzyszenie Gustawa Adolfa zamierza tu wystawić nową szkołę ew. Borck donosi w swojem „Echo sepulchralis“, że w P. był dawniej klasztor reformatów. Pierwotnie osadził ich r. 1641 biskup chełmiński Kasper Działyński w Toruniu i wyznaczył im kościół św. Wawrzyńca, który dawniej posiadały panny benedyktynki. Lecz nagabywani przez innowierców przenieśli się już r. 1644 do Podgórza, gdzie im w 1641 r. Stanisław Sokołowski, kasztelan bydgoski i ststa dybowski, własnym kosztem wystawił klasztor i kościół p. w. św. Piotra i Pawła. Ale jeszcze przed ukończeniem dzieła umarł fundator. Wykończoną została budowla staraniem Zygmunta Tarły, kaszt. przemyskiego, Szymona Blewskiego, kanonika kruświckiego, Stanisława Kołpińskiego i Doroty Rychlickiej (ob. II, str. 747—757). Po zabraniu Inowrocławia przez Prusy w 1773 r. konstytucyą r. 1776 zostało P. miastem grodowem dla ststwa i ziemstwa inowrocławskiego. Por. *Dybowo*. *Ks. Fr.*

Podgórzno, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, ma 83 mk., 238 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 4 dm., 25 mk. P. należało do dóbr Rudno.

Podgórzyce 1.) wś nad rz. Wisłą, pow grójecki, gm. i par. Konary, ma 169 mk., 433

mr. ziemi włośc.; wchodziła w skład dóbr Konary. W 1827 roku było 20 dm., 167 mk. 2.) **P.**, w XVI wieku *Pothgorzyce*, wś i folw. nad rzeką Bzurą, pow. łęczycki, gm. Tum, par. Góra św. Małgorzaty, odl. 8 w. od Łęczycy, leży w pobliżu traktu z Łęczycy do Piątku, u podnóża wyniosłości na której mieści się kościół w Górze. Wś urządzona kolonialnie, ma 40 dm., 423 mk. i 270 mr. ziemi. Fol. P., w r. 1869 oddzielony od dóbr rząd. Brysk, rozl. mr. 391: gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 51, past. mr. 56, lasu mr. 3, nieuż. mr. 23; budowli z drzewa 12; płodozmian 8-polowy; pokłady torfu. Według Lib. Ben. Łask. (II, 416) P. wchodziły w skład dóbr stołu arcybiskupiego, łany sołtysie dawały dziesięcinę pieniężną po 6 gr. z łanu plebanowi w Górze, zaś łany kmiece i folwarczne na stół arcybiskupi. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Podgorzicze, należąca do arcyb. gnieźnieńskiego, miała 16 łan., 2 zag. 2 komor., 1 karczmę, advocatus ibidem 3 łany, propinator cremati 1, laniator 1 (Pawiński, Wielkp., II, 51). W ostatnich czasach, przeszedłszy na własność rządu, były nadane za zasługi gener. Tuchołko, który zamienił je z hr. Prozorem na dobra na Litwie położone. Obecnie fol. P. wchodzi w skład dóbr Konarzew. 3.) **P.**, os. fol., pow. łęczycki, gm. i par. Piątek, odl. od Łęczycy w. 25. Os. 1 dm., 13 mk.; fol. 1 dm., 6 mk. *Br. Ch.*

Podgórzyn, wś, pow. szubiński, o $1^1/_2$ klm. na płd.-wsch. od Żnina, par. Góra Arcybiskupia, poczta w Żninie, st. dr. żel. o 24 klm. w Mogilnie; 22 dm., 240 mk. (226 kat. i 14 prot.); większą własn. (139 ha) posiada Franciszek Kokocha. P. był odwieczną posiadłością arcyb. gnieźnieńskich, potwierdzoną w r. 1136 bullą papieża Innocentego II i przywilejem króla Kazimierza z r. 1357. Krzyżacy zburzyli tę wieś w r. 1331. *E. Cal.*

Podgoszcza al. *Tarczanka*, rzeczka, lewy dopływ Jeziornej, lewego dopływy Wisły. Ob. *Tarczanka*.

Podgoździe, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno.

Podgrabie, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Olkusz.

Podgrabie, wólka do Niepołomic, pow. bocheński, na praw. brzegu Wisły, na zach. od Niepołomic, par. rz.-kat. w Grabiu, składa się z 50 dm, 328 mk. (174 męż., 164 kob.), 330 rz.-kat. i 8 izrael. *Mac.*

Podgrabniak, os., pow. garwoliński, gm. Wola Rębkowska, par. Garwolin.

Podgrabów, wś, fol. i os. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. Skrzynki, par. Giżyce, odl. od Wielunia 45 w. Wś stanowi jednę całość z wsią Pałaty; fol. ma 4 bud., 3 mk.; os. 2 dm., 6 mk. Na obszarze wsi znajduje się rogatka celna od granicy pruskiej.

Podgradowice, niem. *Podgradowitz*, wś, pow. babimoski, o 5 klm. na wsch-płn. od Rakoniewic, gdzie jest par. i poczta, st. dr. żel. o 20 klm. w Starem Bojanowie, 22 dm., 148 mk. (16 kat., 132 prot.). Przy schyłku XVIII w. należała do dóbr Rakoniewice, własność Zakrzewskiego, łowczego poznańskiego. *E. Cal.*

Podgranicznik, fol., pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Piaski, ma 785 mr. obszaru; należy do dóbr Gardzienice.

Podgrapi al. *Pod Gropami*, część Kameszniey, pow. żywiecki, liczy 8 dm., 30 mk. Leży na granicy szląskiej, na płn. od gościńca z Milówki do Jabłonkowa na Szląsku. *Mac.*

Pod Groblą 1.) młyn i karczma w Demianowie, pow. rohatyński. 2.) **P. G.**, młyn w Lipicy Górnej, pow. rohatyński. 3.) **P. G.**, młyn w Płuhowie, pow. złoczowski.

Podgrochowo, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 18 w., 1 dm., 10 mk.

Podgrodzie, wś nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Ruda Kościelna, par. Ćmielów, odl. od Opatowa 18 w., ma 19 dm., 138 mk., 364 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 14 dm., 113 mk. Wś ta leży niedaleko Ćmielowa; na obszarze jej znajdują się szczątki grodu, na górze do której wiążą się rozliczne podania. Wś ta wchodziła w skład dóbr Ćmielów. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. Sczmielów (Ćmielów), należąca do ks. Ostrogskiego, miała 2 osad., $^1/_2$ łana, 4 zagr. z rolą, 2 bied. komor., 2 rzem. (Pawiński, Małop., 189). *Br. Ch.*

Podgrodzie 1.) wólka należąca do Kobiernic, pow. bialski, na lew. brzegu Soły, składa się z 10 dm. i 52 mk. (19 męż., 32 kob.) rz.-kat. 2.) **P.** z *Grabówkami*, wś, pow. ropczycki, odl. o 0·7 klm. od par. i urz. poczt. w Dębicy, na praw. brzegu Wisłoki, w okolicy pagórkowatej, na płn.-zach. stoku wzgórza Wielki Las (347 mt.), przy drodze z Dębicy do Pilzna. Z lasu płynie przez obszar wsi potok, u którego źródłowisk leżą Grabówki, na płd.-wsch. Wś graniczy na płd. z Parkoszem i Gołęczyną, na wsch. z Gumniskami Fox i kąpielowym zakładem Latoszynem a na płn. ze wsią Latoszynem. Z całego obszaru wsi (1423 mr.) przypada pos. większej (Teod. Christiani bar. Kronwald) 981 mr. (305 roli, 14 łąk, 58 past. i 604 mr. lasu); mn. pos. 442 mr. (315 roli, 31 łąk i 96 mr. past.). Wś ma 138 dm. (obszar dworski 9, Grabówki 20) i 819 mk. (404 męż., 415 kob.); pod względem wyznania: 805 rz.-kat. i 14 izral. 3.) **P.**, przys. wsi Niewiarów, pow. wielicki. *Mac.*

Podgrodzie 1.) rus. *Pidhorodie*, część Tu-

rylcza, pow. borszczowski. 2.) **P.**, część Kryłosa, pow. stanisławowski.

Podgrodzie 1.) z *Hołodówką*, wś, pow. rohatyński, odl. 4·5 klm. na płn. od Rohatyna, przy gościńcu ze Lwowa na Podhajczyki do Bursztyna. Granice: wsch. lasy należące do różnych dóbr, a za nimi Stratyn i Dubryniów, płd. Rohatyn, zach. Zalipie, Czercze i Załanów, płn. Ruda. Obszar dwor. ról, łąk i past. 150, lasu 2802 mr.; włośc. 1067 mr. W 1870 r. 931 mk., w 1880 r. w gm. 937. Wedle szematyzmów kościel. rz.-kat. 31, par. Rohatyn, gr.-kat. wraz z Perenówką 866, par. w miejscu, dek. Rohatyn, szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. gm. z kapit. 300 złr. Właśc. pos dwor. siostry miłosierdzia. W „Starożytnej Polsce" Balińskiego czytamy (str. 705): „Podgrodzie nad Gniłą Lipą. Wieś tę, do sstwa rohatyńskiego należącą, począł około 1560 r. przeistaczać na miasto sstа Jędrzej Tęczyński, wwda lubelski, z nadaniem wolności na lat 24. Potwierdzając takową lokacyą, Zygmunt August 1566 r. oznacza granice gruntów, pozwala je karczować, łąki urządzać, ogrody zakładać, stawy kopać; z łanu połowicznego dawać mają mieszczanie 12 groszy, 2 kapłony i gęś, a od stogu (acervo feni) po groszu; w czasie żniwa wszyscy dzień jeden odbywać mają tłokę, w folwarku Potok zwanym; obowiązani też będą drogi dokoła miasta naprawiać, zbudować i w należytym utrzymywać stanie 2 mosty, jeden na rzece Lipie pod zamkiem, drugi na Uślance przez miasto płynącej; obdarza nakoniec prawem magdeb., zaprowadza targ we czwartek, jarmarki zaś na Ziel. Św. i św. Bartłomiej. Lustracye żadnych szczegółów o P. nie podają; ostatnia z 1765 r. powiada, że znajduje się tu cerkiew i 106 osad. W Aktach grodz. i ziem. (t. X) następujące znachodzimy wzmianki o P.: W Szydłowie 12 czerwca 1533 r. Zygmunt I uwiadamia, że uznał za wiarygodne zapisy swoich poprzedników na rzecz przodków Ottona z Chodcza na wsiach Korlyązycze, Jarczin, Podgrodzie, Matheyów i Ruda (C., t. 14, str. 291—292). W Jaworowie 4 stycznia 1685 r. Jan III nadaje Mikołajowi Stanisławskiemu i żonie jego Annie wójtostwo w miasteczku Podgrodziu (C., t. 451, str. 476—478). W Dreźnie 17 listopada 1753 r. August III poleca Samuelowi Ożdze, bisk. kijow., Stanisławowi Potockiemu wojew. kijow., Nikodemowi Woroniczowi, kijow., Jerzemu Łączyńskiemu, lwow., Michałowi Łosiowi, kamienieckiemu, Piotrowi Branickiemu, bracławskiemu, Antoniemu Morskiemu, przemyskiemu, Antoniemu Rozwadowskiemu, halickiemu, Pawłowi Benoe, warszawskiemu, kasztelanom, i innym rozgraniczyć wś Dusanów, własność Stanisława Łosia, podstolego żydaczowskiego, od dóbr królewskich: Jańczyn, Korlezyce (teraz Korzelice), Ulków, Firlejów, Kleszczowice (teraz Kleszczówna) i Podgrodzie w rohatyńskiem (C., t. 573, str. 511—515). 2.) **P.**, pow. stanisławowski, przys. do Kryłosa, leżącego na miejscu, gdzie dawniej stało miasto Halicz, stąd i nazwa tej miejscowości. Leżała ona tuż pod murami grodu, którego zapewne była przedmieściem. Od Kryłosa oddziela rz. Łukiew. Własność gr.-kat. biskupstwa lwowskiego. *B. R.*

Pod Gropami, polana w Kamesznicy, pow żywiecki. *Br. G.*

Podgrusze 1.) zaśc. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 6 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. kat. 2) **P.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 11 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Podgruszówka, dwa małe pobliskie zaśc., pow. miński, o 3 w. od Mińska w stronę Zasławia, tuż przy linii dr. żel. lipawo romeńskiej; oba mają 4 osady; grunta wyborne, miejscowość mocno falista. *A. Jel.*

Podgubie, mały zaśc., pow. borysowski, przy gośc. z mka Pleszczenice do mka Okołowa, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. okołowska; miejscowość nieco falista, dość leśna, grunta lekkie. *A. Jel.*

Podgunie, wś nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Kiejżany, o 12 w. od gminy a 74 w. od Wilna, ma 3 dm., 26 mk. kat. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.); należy do dóbr Kiejżany, hr. Kossakowskich.

Podhacie 1.) mały zaśc. nad rz. Ptyczą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze, par. kat. do niedawna annopolska, teraz kalwaryjska, przy drodze z Bacharewicz do Bałamutowicz, ma dwie osady; grunta szczerkowe, urodzajne, łąki dobre. Należy do domin. Samuelowo, niegdyś własność radziwiłłowska, następnie ks. Wittgensteina, a od lat kilku Czapskiego. 2.) **P.**, fol., pow. piński, nad wspaniałą kotliną Jasiołdy, przy gośc. poczt. pińskim, w 1 okr. pol., gm. Stawek, par. kat. Pińsk, niegdyś własność jezuitów pińskich, teraz Pusłowskich, ma 2160 dz. i z przyległemi wsiami 191 mk. Grunta lekkie, w wysokiej kulturze, łąki niezmiernie obfite, propinacya, rybołóstwo; miejscowość ta bezleśna, lekko falowata. Do niedawna był tu kościół kat. fil. parafii Pińsk. *A. Jel*

Podhaj, pot. górski, w hr. spiskiem (Węg.), wypływa z działu Widernego wierchu, w obr. gm. Folwarku (pow. magórzański), płynie na płn., oddzielając obszar Folwarku od Lipnika Wielkiego i ubiegłszy 4 klm. uchodzi do Lipnickiego potoku z lew. brzegu w obrębie Folwarku. Nad górnym biegiem od zach. wznosi się Kwaśna Góra (1020 mt.), a od wsch. Uboc (957 mt.). *Br. G.*

Podhajce, wś i fol., pow. tomaszowski,

gm. Czerkasy, par. Łaszczów, leży pod Łaszczowem. Wś ciągnie się wzdłuż stawu, który dzieli ją od Łaszczowa, ma 30 dm., 296 mk., z nich 131 rz.-kat.; gleba piasek z popielatką; obszar włośc. ma 260 mr. roli i 80 mr. łąk, obszar dwor. 428 mr. roli, 144 mr. łąk, 31 mr. wody i 43 mr. past. i lasu. W 1827 r. było tu 11 dm., 87 mk. Fol. P. należy do dóbr Łaszczów. *S. S.*

Podhajce 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (ks. Radziwiłłów) Czeress, o 4 w. od gminy a 37 w. od Dzisny, ma 5 dm., 39 mk. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski Hustata, o 17 w. od gminy, 34 dusz rewiz. 3.) **P.**, wś, pow. horecki, gm. Niczyporowicze, ma 39 dm. i 218 mk., z których 1 zajmuje się bednarstwem. 4.) **P.**, wś, pow. lepelski, cerkiew p. w. św. Piotra i Pawła, w 1770 r. wzniesiona przez Hrebnickiego. *J. Krz.*

Podhajce 1.) wś nad rz. Ikwą, pow. dubieński, na płn.-zach. od Dubna; ob. Pamiętniki kn. Kurbskiego, t. I: 186. 2.) **P.**, wś nad Styrem, pow. dubieński, na płd.-zach. od mka Ostrożca, niegdyś własność monasteru żydoczyńskiego. 3.) **P.**, wś nad rz. Horynką, pow. krzemieniecki, na płn.-wsch. od Wiszniewa. 4.) **P.**, wś nad Styrem, pow. łucki, na płd. wsch. od Łucka, stanowi przys. Hnidawy, niegdyś włość zamkowa łucka. Ma kaplicę kat., par. Łuck. Uroczyska noszą nazwy Dubowica i Mikalina Hać. 5.) **P.**, wś, pow. włodzimierski, na płd.-wsch. od Włodzimierza, niegdyś własność monasteru Spaskiego w Włodzimierzu. *J. Krz.*

Podhajce, miasto powiatowe Galicyi wschodniej, odl. 117 klm. od Lwowa, nad rz. Koropiec (dopływem Dniestru), z przedmieściami: Siółko (od wsch.), Nowa Grobla (od płd.), Halicz i Holendry (od zach.), Staremiasto i Zahajce (od płn.); granice: wsch. Biołokiernica, Michałówka, płd. Mądzielówka i Wierzbów, płd.-zach. Uhrynów, zach. Rudniki, płn. Mużyłów i fol. Justynówka. Dawniej były tu trzy stawy: jeden na wschód od Zahajec, drugi na płd. od Zahajec, trzeci na płd. od samego miasta, między przedmieściami Siółko i Halicz. P. leżą w kotlinie mokrej, śród jednego z wyniosłych tarasów wyżyny podolskiej, na wzn. 196·5 mt. npm., ztąd klimat ostry cechuje tę miejscowość i ztąd nazywano miasto „zimne Podhajce“. Dokoła otaczają miasto wysokie wzgórza, a właściwie krawędzie wyżyny; gleba wprawdzie czarnoziemna, ale i wilgotna, rodzi więcej słomy jak ziarna. Śnieg dłużej tu leży, niż w pobliskich Brzeżanach lub Manasterzyskach. Nazwisko miasta pochodzi od znacznych lasów (gajów), które obecnie powycinane, tylko od strony Rudnik, Litwinowa i Zawałowa pozostały jeszcze znaczne obszary lasu, a i w tym już fol. Uhrynów, głównie z karczunków powstały, znaczny zrobił uszczerbek. Z powodu stromych spadków przyległej wyżyny, ulewy robią znaczne szkody w polach, woda bowiem gwałtownie spływająca zabiera całą warstwę urodzajnej ziemi; odnosi się to jednak do gruntów leżących w obrębie gm. kat. Podhajce z fol. tamże znajdującymi się, bo fol. na wschód i południe położone mają glebę podolską urodzajną i klimat łagodniejszy. Obszar dwor. 2742 mr., gminny 4036 mr. Wedle urzędowych danych miasto zajmuje powierzchni 2322 ha 37 arów. W 1870 r. było 4570 mk.; w 1880 r. 5943 mk., z tych 900 rz.-kat., 1031 gr.-kat., 4012 izrael. Stan czynny majątku miejskiego wynosi 38220 złr. 38 ct., bierny 12828 złr.; dochód w 1885 r. 5075 złr. 42 ct. Obie parafie w miejscu, rz.-kat. fundowana w 1463 r. przez Jakuba z Buczacza, wojew. podolskiego, ma kościół murowany p. w. św. Trójcy. Należy do parafii: Bekersdorf (610 dusz), Białokiernica (825), Bożyków (104), Gniłowody (382), przedmieście Holendry (215), Justynówka (165), Mądzelówka (25), Michałówka (160), Mużyłów (115), Nowosiółka (435), Siółko (115), Staremiasto (275), Uhrynów (140), Wierzbów (115), Zahajce (370). W całej parafii, należącej do dek. konkolnickiego, jest katol. 5066, izrael. 4345. W obrębie parafii istnieje 6 szkół ludowych, a na cmentarzu w Podhajcach i we wsi Beckersdorf kaplice publiczne. W kościele podhajeckim pochowany jest Stanisław Rewera Potocki, hetman w. kor., wojew. krakowski (ur. 1579 r.), głośny wódz i rycerz, syn Andrzeja, kasztelana kamienieckiego. Pierwszy raz walczył pod Guzowem w 1607 r., odtąd w każdej potrzebie wojennej służąc krajowi przez lat 60, ni zdrowia, ni majątku swego dla niego nie szczędził; w 46 bitwach przeciw Szwedom, Rosyanom, Wołochom, Turkom, Tatarom i Kozakom pod trzema królami walczył lub dowodził. Był z kolei podkomorzym podolskim, kasztelanem kamienieckim, 1631 r. wojewodą bracławskim, 1636 r. podolskim, 1652 r. hetmanem pol. kor., 1654 r. hetmanem w. kor., 1655 r. wojewodą kijow., a 1658 r. krakowskim. Otrzymał starostwa: halickie, barskie, grodeckie, kołomyjskie, mościckie, drohimskie, radomskie, dolińskie, kamienieckie i latyczowskie. Dla częstego powtarzania łacińskiego re vera (zaiste), zwykle „Rewerą“ zwany; zmarł 1667 r. w Podhajcach. Pierwszą żoną jego była Zofia Kalinowska, starościanka podolska, z której córki Elżbieta i Anna oraz synowie Jędrzej, Prokop i Szczęsny (Feliks). Powtórnie pojął wojewodziankę wołoską Annę Mohylankę, wdowę po Władysławie Myszkowskim, woje-

wodzie krakowskim. Gr.-kat. paraf. w P. obejmuje w mieście 1955 dusz, w filii: Staremiasto 844, Halicz z Holendrami 635, Siółko 859, Tudynka i Zahajce 205, razem 3598 gr.-kat. Dekanat gr.-kat. podhajecki obejmuje 27 par.: Boków, Bożyków z fil. Wołoszczyzna, Dryszczów z fil. Byszów, Dytiatyn z fil. Chochoniów i Bybło, Hnilcze, Hołhocze z fil. Zastawce i Wolica, Horożanka, Kalne z fil. Szczepanów, Kotuzów z fil. Michałówka, Litwinów z fil. Rudniki, Markowa z fil. Zaturzyn i Huta, Mądzelówka z fil. Gniłowody, Mużyłów, Nossów z fil. Łysa, Nowosiółka Kąt z fil. Białokiernica, Nowosiółka Łęcz z fil. Tessarówka i Justynówka, Podhajce, Rybniki z fil. Kotów, Sarańczuki z Baźnikówką, Sosnów z Rakowcem i fil. Siemikowce, Szwejków z Czeremchowem i fil. Dobrowody, Telacze z przysiół. Obozowisko Król., Toustobaby z fil. Korżowa i Zawodówka, Trościanie, Uwsie z Małowodami i przysiół.: Wydra, Mohyła, Makowysko i Pasowysko, Wierzbów, Zawałów z przysiółkami: Kamienna Góra, Seredne, Zastawce i Jabłonówka. Cały dekanat liczy 38811 gr.-kat. W P. jest szkoła etatowa męska 4-kl. o 7 nauczycielach, szpital założony z funduszów wydziału powiatowego i datków dobroczynnych, na 40 łóżek, a w 1873 r. uznany jako zakład powszechny. W 1875 r. powiększony na 60 łóżek. Stan czynny majątku 25874 złr. 46 ct., bierny 696 złr., dochód w 1883 r. 7660 złr. 60 ct. W czasie między 1876—1881 r. było w P. szklarzy 2, cieśli 2, kołodziejów 2, zegarmistrz 1, handlarzy żelazem 4, kowali 6, garncarzy 4, cegielnik 1, rzeźników 8, piekarzy 3, kupców zbożowych 2, gorzelnia 1, kupców gorzałką 1, oberżystów 2, dzierżawca propinacyi 1, szynkarzy 17, kupiec płótnem 1, krawców 10, handlarz skórami 1, szewców 13, kuśnierzy 30, bednarzy 33, stolarzy 9, agent 1, aptekarzy 2, balwierzy 6, notaryusz 1, furmanów 3, kramarzy 3, faktorów 5. Przez miasto przechodzi gościniec rządowy ze Lwowa na Przemyślany, Brzeżany, Podhajce, Manasterzyska do Stanisławowa. Żydzi podhajeccy słyną ze sprytu do handlu i nieuczciwości. Przedmieścia zamieszkuje ludność rolnicza. Na przedmieściu Staremiasto znajduje się szpital; na przedmieściu Siółko stoi dotąd zamek, siedziba Rewery, sławny zwycięstwem (1665 r.) Jana Sobieskiego, które odniósł jako hetman pol. kor. z 12000 wojska nad 80000 Tatarów pod dowództwem Nuradyna i 24000 Kozaków pod Doroszeńkiem, przy czem padło do 20000 nieprzyjaciół i do 40000 jeńców odbito. Zamek obecnie został przerobiony na gorzelnię. P. wraz z całym kluczem: Rudniki, Łysa, Uhrynów, Kotuzów i Wiśniowczyk oraz fol.: Zahajce, Holendry i Siółko stanowi własność Marceliny ks. Czartoryskiej. Letnią rezydencyą dla właścicielki niedawno wzniesiono w Łysej. Bielski pod 1516 r. pisze: „Marcin Kamieniecki, wwda podolski, z Stan. Lanckorońskim i Janem Tworowskim złączywszy się, na pięćset Tatarów u Podhaic natrafili, którzy widząc, iż im przyszło gardło dać, mężnie się bili, siekli, a potym od naszych są pobici“. Dziedzic P. Jakub Buczacki, bisk. chełmski, wyjednał u króla 1519 r. przywilej, zaprowadzający w mieście Podhaycze jarmark na św. Aleksy. Wkrótce potem P. stały się własnością Wolskich, z tych Mikołaj, kaszt. sandom., na mocy przywileju Zygmunta 1536 r., ustanawia jarmark na św. Marcin. Tenże monarcha, wynadgradzając zasługi Wolskiego, przenosi w 1539 r. mieszkańców z prawa polskiego i ruskiego na niemieckie. Zygmunt III pozwala 1590 r., ażeby Marcin Wolski, komandor (comendator) poznański, ssta krzepicki, przeniósł jarmark na Wniebowz. N. P., jako na dzień dogodniejszy, targ zaś w sobotę ma się odbywać. Około 1630 r. Potoccy odziedziczywszy tę majętność, pisać się zaczęli na Podhajcach. Jan Kazimierz, wyprawiwszy hetmanów na Ukrainę, dążył za nimi 1663 r. z oddziałem wojska i dni kilka tu się zatrzymał, oczekując na piesze pułki. Gdy hordy tatarskie w 1667 r. rozpostarły swoje zagony aż po granice Podola, król znalazł się zupełnie bezradnym w obec grożącego niebezpieczeństwa, bez pieniędzy, bez wojska. W tej stanowczej chwili zastąpił Sobieski, wówczas marszałek i hetman w. kr., nieszczęśliwej ojczyźnie i skarb i armią. Nie szczędząc, jak zawsze, własnego grosza na potrzeby Rzpltej, zapożyczył się na żołd i uzbrojenie, bo szlachta, zaniepokojona projektem elekcyi za życia Jana Kazimierza, nie chciała wierzyć w niebezpieczeństwo od granicy tatarsko-kozackiej, i obawiała się więcej Kondeusza niż Tatarów, a rada senatu poleciła Sobieskiemu „niech hetman sam sobie radzi, żeby było dobrze, bo tu nie masz ani pieniędzy, ani sukursu żadnego, którego niech się pewnie nie spodziewa“. Rozdawszy między żołnierzy całą gotówkę, zaciągał Sobieski pożyczki na starostwa swoje, zbierał na zastaw, co mógł dostać od Ormian lwowskich i od miast pruskich, kupował mundury i rynsztunki, zaopatrywał zapasami i armatą zamki, żywił wojsko z szpichlerzy swoich dóbr. Zebrał w ten sposób 12 tysięcy wojska, i rozdzielił tę maleńką armię na drobne hufce, którymi wzmocnił załogi miejsc obronnych, i poobsadzał główne szlaki i przeprawy przez rzeki, aby tak bronić Tatarom łupieży i rozrywać ich siły; sam zaś, zostawiając sobie 3000 żołnierzy, przerzucił obóz pośpiesznymi marszami z pod Glinian pod Tarnopol, i zatrzymawszy się tu dłuższy czas, ruszył na południe i rozłożył się pod zasłoną murów Ka-

mieńca, zamierzając spędzić tam podjazdami całą ordę i ściągnąwszy nagle wszystkie siły, zgnieść ją u progu Rzpltej. Tymczasem Tatarzy, zamiast na Kamieniec, zwrócili się nagle na północ i spustoszywszy zborowskie i złoczowskie dobra Sobieskiego, zapędzili się aż pod Pomorzany. O tem spustoszeniu pisze Sobieski do siostry swojej ks. Katarzyny Radziwiłłowej; „Mój Zborów, Jeziorno, Pomorzany, i wszystko, prócz samego Złoczowa, tak siadły, że znaku, gdzie co było, nie znajduję, a chłopa i na lekarstwo. Wszystko to od P. Boga za wdzięczne trzeba przyjąć. Dziedziłów tak szczęśliwy, że i kura w nim nie zginęła“ (Klucz. Pisma, I, c. 1, str. 323). Zawiadomiony o zmianie kierunku zagonów tatarskich, przebiegł Sobieski jak błyskawica z jednego końca Podola na drugi i okopał się pod Podhajcami. Dnia 28 września pisał jeszcze z pod Kamieńca do żony, a dnia 4 października donosił jej już o szczęśliwem przybyciu pod Podhajce (Helcel, Listy, 123) i równocześnie wydał uniwersał do szlachty, którym zawiadamia o tem co zaszło. Dnia 5 października obległo obóz podhajecki 150000 Tatarów i 20000 Kozaków. Przez 16 dni wytrzymywał Sobieski szturmy i nużył nieprzyjaciół śmiałymi wycieczkami. Chłopi z okolicy, ściągnięci do obozu, dzielnie wspierali panów. Ci siermiężni rycerze, pod wodzą Sobieskiego, tak się wprawili w wojenne fortele, że w nocy brali Tatarom po kilkaset koni, a i samych łapali jak wilków, napadając na śpiących i naprowadzając ich na wądoły, poprzykrywane słomą i chrustem. Nakoniec znużone Tatarstwo skłoniło się do układów. „Jedyna duszy i serca pociecho, najśliczniejsza i najwdzięczniejsza Marysieńko, dobrodziejko moja!— pisał Sobieski dnia 21 paźdz. z oswobodzonego obozu pod Podhajcami. — Siedemnaście dni nie przyszło mi z moim się Wci sercu memu odezwać pokłonem, a to dla tego, żem tyle dni w oblężeniu zostawał od wojsk tatarskich i kozackich, z którego, jak skoro mię P. Bóg uwolnił, tak tejże godziny zaraz oznajmuję Wci sercu memu, że wszystko za łaską Bożą dobrze się stało. Nieprzyjaciół nabito siła; nabrano tak wiele więźniów, jako nigdy więcej, jako Polska Polską. Naostatek uczynił się taki pokój, jaki nie mógł być na świecie lepszy na stronę króla JMć i Rzpltej“ (H. Listy, str. 125). Do 20000 Tatarów i Kozaków poległo w tych dniach pod Podhajcami, sułtan tatarski zawarł przymierze z Rzpltą, którą przed kilku tygodniami spodziewał się zetrzeć na proch kopytami swej hordy, a Doroszeńko poddał się i zaprzysiągł wierność królowi. Było to pierwsze ze zwycięstw, które zjednały Sobieskiemu sławę największego swojego czasu wodza. Cała Europa zabrzmiała podziwem genialnego wodza, „stokroć większego głową, niż ramieniem“, a on tymczasem, dopełniając miary poświęcenia, gdy sejm rozszedł się, nie potwierdziwszy ugody podhajeckiej, posłał ostatnią „miednicę i nalewkę“ ze sreber domowych, baszy Sylistryi, zastawił „pętlice dyamentowe“, aby potwierdzenie jej u Porty wyjednać, zapłacić wojsko i na nową, w razie potrzeby, wyekwipować się wyprawę (H. Listy z roku 1667; Klucz. Pisma, t. I, c. 1, str. 264 i nast.; Kochowski, Historya panowania Jana Kazim., t. III, str. 124 i na.; Jonsac, t. I, str. 61 i na.; Jemiołowski, str. 206). W 1687 r. ciągnął Sobieski na P. do Jazłowca i jako król oglądał to pobojowisko, na którem, jako hetman, założył sławy swej początki. P. były jednem z większych i okazalszych miast ruskich, miały murowane domy, brukowane ulice, pięć kościołów, obronne mury, stary zamek z potężnymi wieżami i wałami i liczną ludność, złożoną z Żydów, Wołochów, Ormian i Polaków. Ale wówczas, skutkiem częstych najazdów tatarskich, które o nie uderzały, były zniszczone: mury zburzone zastąpiono miejscami ostrokołem, zamek popadł częścią w ruinę, i wiele domów stało pustką. Król rozłożył obóz powyżej miasta i wypocząwszy dzień jeden ruszył dnia 19 sierpnia dalej w drogę do Buczacza (Anecdotes, t. II, str. 237). Ibrahim Basza obległ 1675 P., które gdy mu się poddały, spustoszył je, uprowadzając w więzach mieszkańców, załogę i jej dowódcę Makowieckiego. Uchwała sejmu 1677 r. stanowi: „życząc, aby państwa nasze ad pristinum florem po zrujnowaniu od nieprzyjaciela przyjść mogły, mając przytem przed oczema zasługi i straty W. Szczęsnego Potockiego, wwody sieradz., miastu jego Podhajcom zrujnowanemu, libertacyę dajemy, uwalniając na lat 12 od wszelkich podatków quocumque nomine nazwanych. Ea tamen conditione, aby zbiegłych tam poddanych ad requisitionem każdego wydano“. Około tegoż czasu Dallerac, dworzanin Jana III, taki daje opis miasta: Dawniej jedno ze znakomitszych na Rusi, jak to poświadczają zwaliska murów, bruki, bramy okryte napisami, kamienice z ozdobami architektonicznemi, pięć murowanych świątyń, zamek staroświeckiej budowy, mający potężne baszty i wysokie tarasy, otoczony wałem. Ludność miasta składają żydzi, Wołosi, Ormianie i krajowcy. Feliks Potocki, wwoda krak., het. pol. kor., ścigany od 40,000 Tatarów, oparł się o mury tutejszego zamku 1698 r. Po czterogodzinnym boju, utraciwszy wiele ludu, uchodzą Tatarzy, palą przedmieścia a nawet i swą zdobycz, nie będąc w stanie jej uprowadzić. P. są miejscem urodzenia zasłużonego na polu politycznem Ignacego Potockiego. W połowie XVIII w. dobra te nabyli

Bielscy, a od nich Kasper Rogaliński, wwoda inflancki, około 1782 r. Na płn. od rynku, jeszcze w śródmieściu, stoi cerkiew murowana, której oryginalna budowa wskazuje, iż miała służyć także za miejsce obronne. *Podhajecki powiat*, Galicyi wschodniej, należy do nielicznej grupy środkowych powiatów niedotykających granic prowincyi. Granice jego są: od wsch. pow. tarnopolski i trębowelski, połudn. buczacki i stanisławowski, od zach. rohatyński i brzeżański, z półn. brzeżański i tarnopolski. Obszar powiatu, obejmujący 18·34 mil kwadr. austr. albo 10·1844 miriametrów kwadr., przedstawia płaskowzgórze pochylające się w kierunku z półn. ku połudn., ku dolinie Dniestru. Płaskowzgórze tu dochodzi w najwyższym swym tarasie do 196 mt. (pod Mużyłowem). Przerzynające go rzeki płyną głęboko wyżłobionymi, rozległymi jarami, w których rozsiadły się wioski. Doliny rzek mają klimat o wiele łagodniejszy niż wyżyna stepowa, wystawiona na wiatry północnowschodnie. Wyżyny te mają zwykle spodnie warstwy gliniaste, nieprzepuszczalne, doliny zaś i stoki mają spodem wapień przepuszczający, stąd są o wiele suchsze. Gdy w dolinach rośnie i udaje się tytoń, to na płaskowzgórzach plony bywają dość ubogie w ziarno, choć bujne w słomę. Glebę w tym powiecie stanowi przeważnie głęboki czarnoziem, częścią na wapiennym, częścią na gliniastym podkładzie. Do Podola jednak tylko wschodnie brzegi Strypy zaliczane bywają, chociaż i one są częściowo zimnym stepowym gruntem, po którym północne i wschodnie wiatry bez przeszkody hulają. Obszar powiatu przepływają w kierunku z półn. ku połudn. trzy rzeki: Strypa, Koropiec i Złota Lipa, dopływy Dniestru. Tworzyły one dawniej mnóstwo stawów, można powiedzieć, że każda z nich była jednym łańcuchem stawów. Pod groblą i śluzą wyższego zaczynały się wierzchowiny niższego. Stawy te w czasie gdy ludność była o wiele rzadszą, stanowiły jednę z główniejszych gałęzi dochodów; role, chociaż urodzajne, nie przynosiły wiele, bo i nie było ich komu uprawiać, i Tatarzy, Wołosi, Turcy lub Kozacy niszczyli plony jeszcze na pniu stojące lub też już zebrane, a przytem dla złych dróg, wielkiej odległości od miast zboże nie miało pokupu. Tak było jeszcze i w czasach spokojnych w XVIII a nawet i pierwszej połowie obecnego stulecia. Ryba zaś w stawach mnożyła się sama, rąk trzeba było tylko do naprawy grobel, nieprzyjaciel ryby nie zabrał ani spalił, a przy ściśle zachowywanych postach, zawsze znajdywała kupca. Obok tego stawy miały znaczenie jako środek obronny; leniwo płynące rzeczki, powstrzymane groblami, rozlewały swe wody na szerokich przestrzeniach i były naturalną obroną licznych zameczków, które broniły przepraw przez wąskie, kręte i błotniste grobelki. Takimi zamkami były nad Strypą: Zborów, Glinna, Kaplińce; nad Koropcem: Kozowa, Podhajce, Monasterzyska; nad Złotą Lipą: Buszcze, Kotów, Zawałów. Budowano niekiedy zamki na ostrowach czyli wyspach, wznoszących się w środku ogromnych stawów, jak Pomorzany, z początku Korabiem zwane, właśnie z powodu położenia na wyspie, Toki na środku stawu u źródeł Zbrucza. Jeżeli zaś układ gruntu na to pozwalał, to otaczano zamki z 2-ch lub 3-ch stron stawami, jak Zbaraż, Brzeżany, Podhajce i w. i. Obecnie, z wyjątkiem ogromnego stawu w Bohatkowcach, wszystkie inne w powiecie podhajeckim zostały pospuszczane i przemienione częścią na sianożęcia, częścią na orne pola. Pow. podhajecki obejmuje 2 sądy powiatowe: Podhajce i Wiśniowczyk, 65 osad, 58 gmin katastralnych i 61 obszarów dwors. Ludność wynosi 71,784 głów, w tem 35,675 męż., 36,109 kob; rz.-kat. 18,469, gr.-kat. 45,859, ewan. 17, izrael. 7431. Wedle zatrudnienia: kupców 400, rękodzielników 1281, gospodarzy 9018, sług 32,955. Dwa gościńce przecinają ten powiat; jeden rządowy, łączący Brzeżany ze Stanisławowem, drugi krajowy, z Podhajec na Zawałów do st. kolei żel. lwow.-czerniow.-jasskiej w Haliczu. Rz.-kat. parafii jest 8, mianowicie: Horożanka, Markowa, P., Toustobaby, Zawałów, Wiśniowczyk, Złotniki i Rosochowaciec; gr.-kat. parafie wyliczono powyżej (ob. *Podhajce*). Szkoły: etatowe męskie 4-klas. w Podhajcach, 2-klas. w Nowosiółkach, 1-klas.: Beckersdorf, Bieniawa, Bohatkowce, Burkanów, Dobrowody, Hajworonka, Hnilcze, Horożanka, Iszczków, Kotuzów, Mużyłów, Rosochowaciec, Siemikowce, Sławentyn, Sokołów, Sosnów, Wierzbów, Wiśniowczyk, Zarwanica, Zawałów, Złotniki. Filialne: Białokiernica, Litwinów, Małowody, Rakowiec, Szmulany. Należą wszystkie do rady szkolnej okręgowej w Brzeżanach. Kasy pożyczkowe gminne istnieją w 51 gminach. Zakłady dobroczynne: szpital w Podhajcach, fundusz i dom ubogich w Telaczu. Wedle sprawozdania izby handlowo-przemysłowej w Brodach za lata 1876—81 było w pow. podhajeckim kupców i przemysłowców: szklarzy 5, cieśli 3, zegarmistrz 1, kupców żelaza 4, kowali 17, garncarzy 7, cegielnik 1, sprzedających sól 12, rzeźników 20, wypasających woły 3, piekarzy 4, graizlerów 2, dzierżawców młynów 21, mielników 6, palących gorzałkę 17, handlarz gorzałką 1, restauratorów 9, dzierżawców propin. 78, handlarz płótnem 1, krawców 12, szewców 16, kuśnierzy 5, bednarzy 2, stolarzy 13, agent 1, aptekarz 1, utrzymujący łazienki 1 (w Zawałowie był

zakład wodoleczniczy, obecnie już zwinięty i przeniesiony do Morszyna, pow. stryjski), notaryusz 1, furmanów 5, faktorów 7, zakupujący lasy na wycięcie 1, balwierzy i chirurgów 10, właściciel browaru 1, właścicieli gorzelń 13, szynkarzy piwa i gorzałki 50, dzierżawców dóbr i spekulantów 27, kupczących drzewem 3, właścicieli pieców wapiennych, gipsowych i cegielni 3, drobnych kupców i kramarzy 59, kupczących skórami i futrami 13, mechaników i optyków 2, handlarzy mąką i krupami 9, właścicieli młynów 26, robiących pługi i koła 18, kupców ubraniami kobiecemi 2, kominiarz 1, handlarzy surowymi produktami i zbożem 42, handlarzy suknem i materyami jedwabnemi 5, handlarzy korzennych 5, pończosznik i sitarz 1, handlarzy dziegciem 3, handlujących naczyniami glinianemi 3, tandeciarzy 2, robiących i strzyżących sukno 1, handlarzy bydłem 3, handlarzy smarowidłem do wozów 3, kołodziejów 3, robiących i drukujących płótna 3. Co do inwentarza, było: ogierów 273, klaczy 5878, wałachów 5717, źrebiąt 1932, mułów 63, osłów 10, buhajów 228, krów 9582, wołów 4943, cieląt 3519, owiec 10477, kóz 100, świń 10309, ulów z pszczołami 13470. Zakłady przemysłowe: browar piwny 1 w Podhajcach, gorzelni 16: Białokiernica, Bożyków, Hołhocze, Litwinów, Mużyłów, Nowosiółka, Podhajce, Sławentyn, Sosnów, Szumlany, Szwejków, Toustobaby, Zarwanica, Zastawce, Zawałów, Złotniki; pieców wapiennych 3: Szwejków, Tłuste W. i Wolica; fabryka maszyn rolniczych 1 w Siółku; garncarni 8 w Podhajcach, 1 w Wiśniowczyku; młynów wodnych 34. Jarmarki i targi odbywają się w Podhajcach i Zawałowie. *B. R.*

Podhajczyki al. *Podgajczyki*, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Dołhobyczów, par. Oszczów, odl. milę od Dołhobyczowa. Wś ma 17 dm., 155 mk., z nich 48 rz.-kat., 209 mr. gruntu, 10 mr. lasu. Gleba czarnoziem. Fol. należy do dóbr Hołubie, Eust. Swieżawskiego. W 1827 r. 15 dm., 68 mk.

Podhajczyki 1.) wś, pow. rudecki, 3 6 klm. na płd.-wschód od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Rudkach. Na płn.-zachód leży Bieńkowa Wisznia, na płn. Dubaniowice i Hoszany, na płn.-wschód Koropuż, na wschód Romanówka, na płd. Ostrów Pohorecki, Czajkowice i Kołbajowice, na zach. Rudki. Wody z płd.-zach. strony obszaru płyną strugami na połud. do Dniestru. W stronie płn.-wsch. powstaje pot. Podłużny, zwany w dalszym biegu Smotryce, dopływ Wereszycy. Z zach. strony wsi płyną dwie małe strugi na płd., a złączywszy się wpadają do Wiszenki, dotykającej płd.-zach. granicy wsi. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach. W stronie płn. wznosi się wzgórze Łysa Góra al. Podhajczyki do 318 mt. Własn. wiek. (Jana Aleksandra hr. Fredry) ma roli or. 687, łąk i ogr. 147, past. 15, lasu 53 mr.; wł. mn. roli or. 1161, łąk i ogr. 237, past. 13 mr. W r. 1880 było 247 dm. w gminie, 11 na obsz. dwor.; 1182 mk. w gminie, 60 na obsz. dwor., między nimi 750 rz.-kat., 465 gr.-kat., 27 izrael, 1125 narodowości polskiej, 117 ruskiej. Parafia rz.-kat. w Rudkach, gr.-kat. w miejscu, dek. komarniański. Do parafii należą Kołbajowice. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jakuba Ap., szkoła filialna i gorzelnia. W płd.-wsch. stronie wsi, obok dworu, są dwa kopce, a w ogrodzie, w oddaleniu 150 sążni od nich trzeci kopiec, cokolwiek większy, ze szczątkami szańców w pobliżu. Lud nazywa tę część wsi Zamkiem. W odległości 200 sążni od kopców znajduje się pagórek, dębami porośnięty, zwany przez ludność Ostrowem albo Gawrończem. 2.) **P.** z *Wołosówką*, rus. *Pidhajczyki*, wś, pow. złoczowski, 32 klm. na płd.-wsch. od Złoczowa, 6 klm. od urz. poczt., st. kol. i sądu pow. w Zborowie. Na płn. leżą Kudynowce, na wsch. Wołosówka, na płd.-wsch. Jarczowce, na zach. Toustogłowy. Zabudowania wsi leżą w dolinie pot. Gniła (al. Rzyczka, dopł. Strypy), który płynie od Wołosówki do Toustogłów. Źródła Gniłej leżą w płn.-wsch. stronie P. na gruntach gm. Mszany i Żukowiec. Na granicy Wołosówki i Jarczowiec wpływa z płd. struga powstająca w Jarczowcach. Okolica bezleśna, równa, położenie wysokie, zimne. Południowym krańcem obszaru bieży kolej żelazna Karola Ludwika między stacyami Zborów i Jezierna. W północnej części obszaru wznosi się Popowa góra do 386 mt., podczas gdy dolina potoku leży na 358 mt. Własn. wiek. w Podhajczykach ma roli or. 225, łąk i ogr. 28, past. 1 mr.; wł. mn. roli or. 587, łąk i ogr. 18, past. 22 mr. a w Wołosówce wł. wiek. roli or. 93, łąk i ogr. 23 mr.; wł. mn. roli or. 843, łąk i ogr. 119, past. 37 mr. W r. 1880 było w P. 59 dm., 363 mk. (35 wyzn. rz.-kat., 311 gr.-kat., 17 izrael.; 29 narodow. polskiej, 334 ruskiej) a w Wołosówce 79 dm., 466 mk. (8 wyznania rz.-kat., 427 gr.-kat., 31 izrael.; 33 narodow. polskiej, 433 ruskiej). Par. rz.-kat. w Zborowie, gr.-kat. w miejscu. W P. jest cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja a w Wołosówce p. w. św. Michała. Szkoła etat. jednoklas., od 1865 r. posiada ogród szkolny z obszarem 48·73 ara. *Lu. Dz.—Br. Sok.*

Podhajczyki 1.) z *Dworzyskiem*, wś, pow. przemyślański, odl. 13·65 klm. na płn.-zach. od Przemyślan, przy gościńcu rządowym lwowsko-złoczowskim, z którego u płn.-zach. krańca tej włości wychodzi gościniec Podhajczyki-Bursztyn, a od tego znów w Brzuchowicach na płd. od Przemyślan oddziela się gościniec na Janczyn, Narajów do Brzeżan i Manaste-

rzysk. Granice: wschodnia Jaktorów, południ. Łahodów i Pohorylce, zachod. Stanimirz, Torkocin i Kurowice, półn. Alfredówka i Unterwalden. Obszaru razem z niemiecką kol. Unterwalden: dwors. 47 mr., włośc. 1245 mr. W 1880 r. 748 mk., mianowicie: Dworzyska 472, Podhajczyki 276; rz.-kat. 156, par. Wyżniany 8 klm. na płn.-zach., gr.-kat. 592, par. w miejscu, z filią Pohorylce (364), razem 956 mk., dek. Uniów. Szkoła etat. o 1 naucz. Sąd pow. Gliniany, urz. poczt. w miejscu, telegr. Przemyślany. W 1885 r. było kołodziejów 3, szewców 3, rzeźnik 1, kowali 4, stolarz 1, handlarzy zbożem 2, handlarzy końmi 4, dzierżawca prop. 1, kramarz korzenny 1, oberżysta 1. Dawniej należały P. z Dworzyskiem do Łahodowa. We Lwowie 9 stycznia 1609 r. Jan Zamoyski, arcyb. lwow., opat płocki, kupił od Andrzeja Łahodowskiego i żony jego Zofii z Przezwok miasteczko i wieś Pohorelcze (Pohorylce) z Torkoczynem, Stanimierzem, Dworzyszczami, Podhajczykami i Załuką za 33,000 złp. (Ak. gr. i ziem., t. X, str. 197, ust. 3103). Obecnie należą P. i Dworzysko do dóbr Kurowice i Przemyślany, własność Alfreda hr. Potockiego. 2.) **P.**, pow. kołomyjski, odl. 8·44 klm. na płn.-wsch. od Kołomyi, przy gościńcu z Kołomyi na Gwoździec do Horodenki. Przez środek wsi przepływa pot. Turka w kierunku z płn.-zach. ku płd.-wsch. Granice: wschod. Gwoździec, południ. Zahajpol i Cieniawa, zachod. Turka, półn. Pruchniszcze. Obszar dwor. 1326 mr., włośc. 2136 mr. W 1870 r. 1533 mk.; w 1880 w gm. 1581, na obsz. dwor. 102 mk.; rz.-kat. 194, par. Kołomyja, gr.-kat. 1470, par. w miejscu, dek. Kołomyja; szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. gm. z kapit. 3565 złr. Właśc. posiadł. dworskiej Rozalia Prunkuł i spadkobiercy po Ignacym Łukasiewiczu. 3.) **P.** z *Wybranówką*, wś, pow. trębowelski, 7 klm. na płd. od Trębowli, na zachod. brzegu Seretu. Granice: wschod. rz. Seret a za nią wś Załawie, południ. Janów i Mogilnica, zachod. Romanówka, Wieniawka (obecnie Chmielówką przezwana) i Brykula Stara, półn. Humniska, Semenów i Zieleńcze. Obszar dwor.: gr. or. 882, łąk i ogr. 39, past. 78, lasu 148 mr.; włośc. gr. or. 1308, łąk i ogr. 104, past. 35 mr. W 1870 r. 967 mk.; w 1880 r. w gm. 1138, na obsz. dwors. 83; rz.-kat. 960, gr.-kat. 84, obydwie parafie w Janowie. Przez tę wieś przechodzi gościniec powiatowy z Trębowli na Janów, Budzanów do kolei transwersalnej; szkoła fil. o 1 naucz. Cegielnia dworska wyrabia cegły i dachówkę. Właściciel dóbr P. z W., Dołhe, Załawie i Dereniówka Justyn hr. Koziebrodzki, nabywszy takowe w opuszczonym stanie, pobudował prawie wszystkie budynki na folwarkach i dom mieszkalny w P. z cegły i kamienia, podniósł gospodarstwo, upiększył ogród, zaprowadził chów poprawnej rasy koni i bydła. Jego głównie staraniem wybudował powiat wspomnianą drogę powiatową z mostem murowanym na Serecie w Janowie. Włościanie za przykładem dworu prowadzą racyonalniejsze gospodarstwo rolne, a wszystkie obejścia otoczyli zamiast płotów murami z kamieni, dostarczanych, przez miejscowe kamieniołomy, tak, że P. stanowią jednę z rzadkich na Podolu wsi porządnie zabudowanych. W 1878 r. Kirkor odkrył na pagórku, wznoszącym się w północnej stronie pól tej włości od granicy Semenowa, groby przedhistoryczne. W 1508 r. Tatarzy i Wołosi wymordowali tu jeńców zabranych w Trębowli. *B. R.*

Podhaje, część Korczowa, pow. Rawa Ruska.

Podhajki al. *Kończaki*, grupa domów w Tatarach, pow. samborski.

Podhajno al. *Podgajno*, ob. *Tuhanowicze*, pow. nowogródzki.

Podhale, zaśc. na odludnym płdn. krańcu pow. bobrujskiego, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. laskowicka, ma 3 osady; grunta piaszczyste; zapadłe Polesie. *A. Jel.*

Podhale, jestto nazwa ogólna rozległego tarasu pagórkowatego, potokami i górskiemi rzekami poprzerzynanego, który rozciąga się od północnych stoków Tatr do południowych stoków Beskidów, od brzegów Czarnej Orawy aż do Białki. Taras ten zwany bywa Wyżyną Nowotarską al. Podhalem Nowotarskiem. Szerokość jego od płd. ku półn. wynosi 18 klm., długość od zachodu na wschód, od Twardoszyna na Orawie do Białej nad Popradem na Śpiżu, 60 klm. P. Nowotarskie odgranicza na zachód do Podhala orawskiego czyli doliny orawskiej nieznaczny, niespełna 15 klm. długi garb, ciągnący się zpoza Odrowąża do stóp Beskidów, przez tak zwane Bory, między Czarnym Dunajcem a Jabłonką (na Orawie), ku Suchej Horze na granicy orawskiej. Najwyższe wzniesienie jego nad drogą z Czarnego Dunajca do Jabłonki 651 mt. Garb ten należy do głównych działów wodnych europejskich; rzeki bowiem biorące swój początek na zachod. jego stronie w Orawie, zlewają swe wody do Dunaju, a na wschod. stronie tego działu, na Podhalu nowotarskiem i spiskiem, płyną ku płn. i należą do wodnego systemu Baltyku. Północną granicę P. tworzy, od Długopola począwszy, Dunajec, płynący u samego południ. podnóża Beskidów, a od granicy orawskiej aż do Długopola pot. Piekielnik; wschodnią stanowią wzgórza po wschodnim brzegu Białki, należące do systemu Magóry spiskiej. Nazwa P., przywiązana właściwie do doliny nowotarskiej, przeniosła się również na trzy doliny otaczające Tatry, t. j. na oraw-

ską, liptowską i spiską. Bacząc na bieg rzek, płynących spodem dolin nowotarskiej, orawskiej, liptowskiej i spiskiej, przychodzimy łatwo do przekonania, że one nie przedstawiają się oku jednakowo. Jakoż P. nowotarskie z podwójnem pochyleniem, zrazu od płd. ku płn., t. j. od Tatr ku Gorcom, a potem ku wschodowi za Dunajcem, nie jest wcale płaszczyzną, lecz po wielkiej części mocno pagórkowatą krainą. Mianowicie ku południu i wschodowi wzgórza te są i wyższe i rozleglejsze i bliżej ku sobie pozsuwane, tak, iż stopy Tatr dla zbliżającego się ku nim od Nowegotargu zupełnie zasłaniają. Tylko od Nowegotargu ku Zaskalu, a ku zach. ku Czarnemu Dunajcowi (wsi) wzdłuż tej rzeki rozległ się kraj równiejszy, nieznacznie na Orawę przechylony. Poglądając wszakże na P. nowotarskie z wyżej położonego miejsca, ze stoków Gorców lub z samych Tatr, nie dostrzegamy tych pagórków a P. wydaje się płaszczyzną. Pod Gorcami, wzdłuż Czarnego Dunajca i Piekielnika i dalej na zachód w Orawę rozpostarły się bory czyli pustaci, t. j. rozległe, podmokłe torfiska, pokryte niegdyś przez ogromne bory sosnowe. Trudno do przebycia w czasie słotnym, w suche lata z okolicznych wzgórzy ciekawy przedstawiają widok, gdy od ogniów pozapuszczanych od pasterzy i górali, kopiących torf na całej przestrzeni tych borów, liczne wznoszą się słupy dymu. Rosnąca na tych pustaciach kosodrzewina (Pinus Mughus Scop. w odmianie uliginosa Neum.), zapowiada zwiedzającemu je, że to kraina podalpejska. Na Orawie największy bór, od 1 do $2^1/_2$ mt. głęboki, rozpostarł się między Piekielnikiem, Jabłonką, Chyżnem, Hładówką i Suchą Horą, na wysokości 638 mt.; pomniejszy zaś nad Uściem i Słanicą nieopodal połączenia się obu Oraw. Rogi danieli (Cervus Dama), łosiów (C. Alces) i zaginionego już olbrzymiego gatunku jeleni (C. megaceros), które się w tych borach orawskich nachodzą, świadczą o zaginionej faunie tych stron, a nazwy miejscowe Bobrów (na Orawie), Bobrowiec Wielki i Mały, Bobrownik (na Liptowie), Żubrohława (na Orawie), pozwalają domyślać się, że i bobrów i żubrów tutaj kiedyś nie brakowało. Nieco odmienne wejrzenie ma *P. Liptowskie*. Środkowa jego część jest kotliną większymi i mniejszymi osadami gęsto zasianą. Część górna, t. j. wschodnia, dwoma ramieniami Wagu, Białym, płynącym z Tatr, Czarnym, przybywającym zpod Królewskiej Hali, rozłupana jest na dwie połaci odmiennego lica, południową więcej górzystą i lesistą, północną czyli podtatrzańską, położystą i gołą, wznoszącą się zwolna ku wierzchowinie szczyrbskiej; obie rzadko zaludnione, bo jałowe. Jak P. nowotarskie oba Dunajce, Białka, Rogoźnik i Leśnica, płynące od południa ku północy, tak na południowej stronie Tatr rzeki i potoki bieżące z nich i od nich do Wagu, popruły przypierającą do podnóża Tatr część P. Liptowskiego na podłużne działy. Jest tu wszakże ta różnica, że na północy działy te są wyższe, ku otaczającym je rzekom i potokom spadziste, na południowej stronie Tatr zaś międzyrzecza są połogie, rozłożyste, miejscami prawie zupełnie równe, przypierające w kształcie pochyłych płaszczyzn do stóp Tatr, których nie zasłaniają. Wzniesienie wierzchowiny liptowsko-śpiskiej wynosi 916 mt. a grzbiet między Poroninem a Witowem z Gubałówką 1123 mt. (szt. gen.), na Palenicy 1198 mt. (szt. gen.). Prócz tego na P. Nowotarskiem wiele pomniejszych potoczków poszarpało te działy jeszcze na poprzek, a wapienie, występujące na północnej krawędzi tych pagorów, niemało przyczyniły się do urozmaicenia rzeźby jego naziomu. P. Nowotarskie i Śpiskie spada ku półn.-wschodowi, Orawskie i Liptowskie ku południowemu-zachodowi, a dział wodny, przypadający na przekatnią tego nachylenia, sprawia, że wody zbierające się w czterech głównych dolinach, otaczających Tatry, należą do dwóch oddzielnych dorzeczy, Wisły i Dunaju, i do dwóch przeciwnych zlewisk morskich, Bałtyku i Czarnego morza. Albowiem dział wodny, który zrazu trzyma się głównego grzbietu Beskidu, dochodzi po tej drodze aż na Żeleźnicę (913 mt., szt. gen.), narożnik między P. Nowotarskiem i Orawskiem, z zachwycającym widokiem na obie doliny i całe pasmo Tatr aż po Chocz. Spuściwszy się z tego wierchu ku południu, przebiera się dział wodny wierzchowiną nowotarsko-orawską ku Tatrom i wdarłszy się po poprzecznym ich dziale na Wołowiec (2065 mt., szt. gen.), granicznik między Nowotarżczyzną, Orawą i Liptowem, zwraca się ku wschodowi, trzymając się granicy głównego grzbietu Tatr aż po szczyt Mięguszowiecki; spuściwszy się od niego graniami ku Szczyrbskiemu stawowi i na wierzchowinę liptowsko-spiską czyli szczyrbską, podbija się ku źródłom Hornadu. Stąd zwraca się ku wschodowi, a dalej ku północy po wierzchach tworzących wschodni bok północnej połaci doliny spiskiej czyli Popradu, aż naprzeciw skrętu Popradu ku wnętrzu Beskidu pod Leluchowem znowu wchodzi na grzbiet Beskidu. Poprad ma się zatym ku Dunajcowi, a Orawa ku Wagowi, Dunajec wpada do Wisły, Wag do Dunaju. Wprzód atoli, nim wody Dunajca i Popradu przedarły się przez Beskidy ku północy, a Orawa i Wag przez Magórę i Fatrę ku południowi, Tatry istotną były wyspą oblaną wielkiem międzygórskiem jeziorem. Wyłomami opadłe wody utworzyły te cztery doliny u podnóży Tatr, a tylko tymi dwoma wyło-

mami łączy się kraina Tatr z nizinami Polski i wielką kotliną węgierską. Doliny zaś, które pomienione cztery główne rzeki tatrzańskie potworzyły u podnóża gór, usławszy dno rumowiskiem skał i cienką warstwą ziemi, są w istocie wielkimi kotlinami z pochyłem w przeciwne strony dnem, jeżeli je weźmiemy parą po tej samej stronie Tatr (doliny Dunajca i Orawy, potem Wagu i Popradu), a nachylonymi w tę samą stronę, jeżeli je weźmiemy parą po przeciwnych stronach Tatr (doliny Dunajca i Popradu, potem Orawy i Wagu). Wznies. tych dolin nad poziom morza, oraz spadek ich następujące wykażą cyfry. *P. Nowotarskie*: Zakopane, wś, 826·9 mt. Ln., Witów, 768·1 mt. Ln., Nowytarg 593 mt., Maniowy, kościół, 527 mt.; średnia 678·75 mt. Gdyby zaś zamiast Maniów wzięto w rachunek wznies. Czerwonego Klasztoru 435·6 mt., jako średnia wypadnie 655·9 mt. *P. Liptowskie* czyli dolina Wagu: Wilcza Jama na dziale wodnym i wierzchowinie między Wagiem a Popradem, 926 mt., Werbice, miasteczko nad Wagiem, 580 mt., Kralowiany 412 mt.; średnia 639 mt. *P. Orawskie:* Dział wodny między Czarnym Dunajcem a Jabłonką (wsiami), na granicy, 651 mt., Sucha Hora 796·6 mt., Uście, 588 mt., Kralowiany 412 mt.; średnia 611·9 mt. Dolina Spiska al. Popradu: Wilcza Jama na wierzchowinie między Popradem a Wagiem 926 mt., Kieżmarek 626 mt., Podoliniec 570 mt., Lubownia Stara, most na Popradzie, 523 mt.; średnie wznies. 661·25 mt. Widzimy zatem, że P. Nowotarskie i Spiskie są bez wątpienia najwyżej wzniesione; poczem następuje P. Liptowskie, najniżej leży dolina orawska. Co do gleby i roślinności północno-wschodnia część Orawy, P. Nowotarskie z wyjątkiem rozłożystych łęgów od Czarnego Dunajca i Szaflar i górna część Liptowa od Hib po wierzchowinę szczyrbską (Wilcza Jama) nie mają sobie czego zazdrościć, chyba że trawy i pasze na południowych stokach Tatr są bujniejsze. Dolna część Liptowa, a więcej jeszcze Spiż, są w tym względzie lepiej uposażone. Dereń (Cornus sanguinea L.) i dąb zwyczajny rosną jeszcze koło Kieżmarku, Hradka i Podegrodzia Spiskiego. Dąb jest wprawdzie także w Zakopanem (na Bystrem), ale sadzony. „Obrazowo przedstawiając rzecz", powiada Pol, „możnaby porównać sam skalisty rdzeń Tatr do wielkiej twierdzy przyrodzenia; obiedwie Magóry, na jej podnóżu położone, do dwóch przedwarownych szańców; cztery główne doliny do olbrzymich rowów opasujących tę twierdzę do koła; pasma lesiste gór, za obrębem dolin, do wielkiego wału, a obadwa wyłomy Dunajca i Wagu przez grzbiet Beskidu i Tatry (z Magórą Orawsko-Turczańską) do dwóch bram prowadzących do tej twierdzy". O P. pisał L. Zejszner: „Podhale i Tatry polskie" (Bibl. Warsz., 1851 r., t. IV i 1852 r., t. II); Dr. Stan. Zaręczny: „Wiadomości ogólne o skałach ryfowych na Podhalu tatrzańskiem" (Sprawozd. kom. fizyogr., t. X). *Br. G.*

Podhaliszki, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Pokrowo, okr. wiejski Chodziłonie, o 7 w. od gminy, o 49 w. od Lidy a 11 w. od Wasiliszek, ma 7 dm., 3 mk. prawosł., 129 katol. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.); należała w części do Narbutów, w części zaś do Żurawskich.

Podhanczarów, grupa domów w Bóbrce.

Podhaniaki, grupa domów w Byble, pow. przemyski.

Podhaszcze, wś nad rzeką Ptyczem, pow. miński, w gm. samochwałowickiej, ma 16 os.; grunta i łąki piękne, miejscowość malownicza.

Podhelenowo, os., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 20 w., ma 2 dm., 24 mk.; wchodzi w skład dóbr Justyanów.

Pod Helmanem, gajówka w Wierzchosławicach, pow. tarnowski. *Br. G.*

Podherecze, część Bolestraszyc i fol., pow. przemyski.

Pod Horajem, nazwa niw w zach. stronie Kobylnicy Ruskiej, na płn. od zabudowań kol. niem. Fehlbach, w pow. cieszanowskim. Najwyższe wznies. czyni 229 mt. *Lu. Dz.*

Podhorce 1.) wś i dwór nad rz. Huczwą, pow. hrubieszowski, gm. Werbkowice, par. Podhorce (obrz. wschod.), odl. 17 w. od Hrubieszowa, posiada cerkiew parafialną pounicką, gorzelnię z prod. roczną na 36,000 rs., dwa młyny wodne. W 1827 r. należy do par. Hrubieszów, ma 78 dm., 436 mk. Cerkiew i parafią gr. unicką założył tu 1641 r. Stanisław Góźdź, dziedzic, i osadził bazylianów. Obecna pochodzi z XIX w., drewniana; należała do niej filia w Gozdowie. Dobra P. były własnością Wojciechowskich, a następnie Wydżgów. W 1885 r. składały się z fol. P. i Leopoldów, nomenkl. Wygoda, wsi P.; rozl. mr. 1641: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 367, łąk mr. 189, past. mr. 27, lasu mr. 369, nieuż. mr. 41, razem mr. 993; bud. mur. 4, z drzewa 33; płodozm. 9 i 13-polowy; fol. Leopoldów gr. or. i ogr. mr. 538, łąk mr. 41, lasu mr. 59, nieuż. mr. 10, razem mr. 648; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozm. 9-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 78, z gr. mr. 1196. 2.) **P.**, wś, kol. i fol., pow. tomaszowski, gm. Majdan Górno, par. rz.-kat. Gródek, wsch. obrz. Podhorce, odl. 9 w. na wsch. od Tomaszowa, leży śród najwyższego tarasu wyżyny tomaszowskiej, nad rz. Huczwą mającą wpobliżu swe źródła. Do wzgórza Medno (wzn. 800 st.) jest przywiązane podanie, że tam było niegdyś miasto i zamek, do szczętu zniszczone przez Tatarów w XIII w. Ma 73 dm.,

600 mk., w tem 401 rz.-kat., 6 izr. Cerkiew parafialna pounicka, dawniej filia par. Typin, istniała już w 1725 r. W 1870 r. fol. P. rozl. mr. 1487: gr. or. i ogr. mr. 525, łąk mr. 81, lasu mr. 856, zarośli mr. 14, nieuż. mr. 12; las nieurządzony. Wś P. os. 96, z gr. mr. 942. W 1874 r. założoną została na obszarze dóbr P. kolonia przez ludność przybyłą z Galicyi, ma ona 156 dm., 1047 mr. gruntu, 190 mr. lasu. We wsi i kol. mieszka: 6 cieśli, 30 tkaczy, 4 kołodziei, 4 szewców, 1 rymarz, 6 stolarzy, 1 garncarz, 6 stelmachów, 6 traczy, 6 bednarzy, 2 kowali. Włościanie mają 10 pasiek, do 100 uli. Lud więcej przemysłowy niż rolniczy, ziemia żyzna. W 1827 roku było 84 domów, 519 mieszkańców; wś należała do parafii Typin. *F. S.—Br. Ch.*

Podhorce 1.) wś, pow. kijowski, odl. o 24 w. od Kijowa a o 4 w. od Chodosówki, rozłożona na stokach gór Kozich, ciągnących się od Kijowa do Trypola. Jedna z nich, nazywająca się Winnica i sterczącа przy samej wiosce, obfituje w glinę, z której mieszkańcy wypalają garnki i cegłę; często także przy wydobywaniu gliny trafia się bursztyn kopalny. Ma 1215 mk., z nich 15 żydów. Cerkiew parafialna p. w. sw. Michała, drewniana, wzniesiona w 1742 r., szkółka, magazyn zapasowy. Pola nadzwyczaj górzyste, rozmaitej urodzajności. Między górami wiele ogrodów, najwięcej czereśniowych. Góry wznoszące się pod wsią noszą nazwy: Krucza, Tkaczewa Góra, Wysoki Garb, Winnica. 2.) **P.**, wś nad Stubłą, pow. rówieński, na zachd od Równa; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 55, 56.

Podhorce, nazwa rzeki Zbrucza.

Podhorce 1.) rus. *Pidhirci*, wś, pow. bobrecki, 24 klm. na płd.-zach. od Bóbrki, 15 klm. na płn.-zach. od sądu pow. i st. kol. w Chodorowie, 4 klm. od urz. poczt. w Brzozdowcach. Wsch. i płd. część wsi przypiera do Turzanowiec, część zach. do Brzeziny (pow. żydaczowski). Zabudowania wiejskie leżą na lew. brzegu Dniestru. W 1880 r. było 27 dm., 212 mk. (36 rz.-kat., 172 gr.-kat., 4 izrael.); 4 Niemc., 208 Rusinów. Par. rz.-kat. w Brzozdowcach, gr.-kat. w Stańkowcach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja. Siarczyński (Rkp. Ossol., № 1829) wspomina, że Lew, ks. ruski, nadał tę wieś Iwanowi Czaplicowi, a dar ten zatwierdził Jagiełło w 1421 r. Z P. pochodzili Korytkowscy herbu Jelita (ob. Brzozdowcc). 2.) **P.**, wś, pow. stryjski, 8 klm. na wschód od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Stryju. Na płn. leży Tatarsko, na płn.-wschód Komarów, na wschód Oleksice Stare i Nowe i Jaroczyce, na płd.-wschód Lotatniki, na płd. i płd.-zach. Strzałków, na zach. Wierczany. Wody zabiera pot. Żyżawa, płynąca przez płn.-zach. część obszaru. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Na wschód od nich leży las Królewszczyzna, na płd. las Kopań, a na płn. wznosi się wzgórze do 322 mt. Własn. więk. (br. Brunickich) ma roli or. 119, łąk i ogr. 217, past. 90, lasu 516; wł. mn. roli or. 238, łąk i ogr. 151, past. 122, lasu 211 mr. W 1880 r. było 81 dm., 488 mk. (42 rz.-kat., 409 gr.-kat., 24 izrael., 13 innych; 26 Niemców, 28 Polaków, 427 Rusinów, 5 innej narodow.). Par. rz.-kat. w Żulinie, gr.-kat. w miejscu, dek. stryjski. Do tej par. należą Wierczany. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy, kaplica, w której się niekiedy msza św. odprawia, i szkoła filialna. Niegdyś był tu zamek warowny, a Andrzej Krzeczowski, stolnik przemyski, ze swą żoną Anną Kazanowską założyli byli w 1637 r. kościół łaciński, którego dotacyą przeniesiono w 1802 r. do kościoła w Żulinie (Lit. Sbornyk, 1872—1873, str. 490). 3.) **P.**, wś, pow. złoczowski, 17 klm. na płn.-wsch. od Złoczowa, 8 klm. od Oleska, 15 klm. od kol. i urz. tel. w Ożydowie, około 17 klm. od Brodów, urz. poczt. w miejscu. Na płn. leży Pobocz, na zach. Hucisko Oleskie, Olesko, Chwałów i Zahorce, na płn. Czechy i Kadłubiska, na wsch. Jasionów i Majdan (5 ostatnie w pow. brodzkim). Płn. część wsi leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Łahodowa al. Łahodówki, dopływu Styru. Płd. część wsi leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem jednego z ramion Bużka Oleskiego, dopływu Bugu. Ramię to powstaje u stóp wzgórza na t. zw. Pleśnisku, obok monasteru bazyliańskiego, a płynie wąską doliną wzdłuż gościńca złoczowskiego w kierunku płd.-zach. do Huciska Oleskiego, gdzie się łączy z ramieniem, nadpływającem od płn.-zach. z pod stóp wzgórza Olesko. Wodę z płd.-wsch. krańca zabiera jedno z ramion Seretu, dopływu Dniestru. Środkiem wsi prawie wije się główny dział wodny europejski. Tworzy go część pasma Woroniaków, wznosząca się do 403 mt. Zabudowania wiejskie leżą częścią na szczycie góry (399 metrów), tworzącej obszerne płaskowzgórze, częścią na płn. jej stoku. Na krawędzi płn. stoku płaskowzgórza leży zamek, a naprzeciw niego w stronie płd. kościół. W odl. 2 klm. na płd.-zach. od zabudowań wiejskich wznosi się wśród lasów murowana cerkiew i monaster bazyliański, otoczony z trzech stron wyższymi wzgórzami, a zwany pospolicie „monastyrem podhoreckim na Pleśnisku“. Części wsi zowią się: Lasowiki, Monasterek, Na Klasztornym, Na Białej, Pleśnisko, Zwierzyniec, Zatrudy al. Stawki. Lasy zajmują płd.-wsch. i płd.-zach. część obszaru. Są one przeważnie bukowe, starannie utrzymane. Własn. więk. tu i w Hucisku Oleskiem, tworzącem wraz z Podhorcami jedną gminę katastralną, ma roli or. 586, łąk i ogr.

168, past. 162, lasu 1699; własn. mn. roli or. 1084, łąk i ogr. 701, past. 172, lasu 1 mr. W 1880 r. było 319 dm., 1709 mk. w gm., 21 dm., 131 mk. na obsz. dwor. W tej liczbie 655 rz.-kat., 1097 gr.-kat., 88 izracl.; 664 Polaków, 1099 Rusinów, 76 Niem. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. brodzki, archidyec. lwowska. Fundował ją Leon hr. Rzewuski w 1861 roku. Należy do niej: Chwałów, Hucisko Oleskie, Jasionów, Majdan Pieniacki, Zahorce i Żarków. Kościół paraf. p. w. Podwyższenia św. Krzyża stoi naprzeciw zamku, oddzielony od niego obszernym dziedzińcem i gościńcem. Zbudowany z ciosowego kamienia, wśród drzew, mały, ale nader ozdobny. Jestto budowla w stylu klasycznym, z kopułą zakończoną latarnią i krzyżem. Kopuła wznosi się na bębnie, opatrzonym w okna półokrągłe. Wystawę główną zdobi szereg podwójnych kolumn, a nad tymi wznosi się belkowanie o frontonie trójkątnym, na atyce zaś stoi ośmiu świętych, patronów rodziny Rzewuskich. Wnętrze malowane i bogato ornamentowane. W ołtarzu głównym obraz Czechowicza, przedstawiający św. Józefa i Podwyższenie św. Krzyża. Wedle napisów z zewnątrz kościoła, założono fundamenta w 1756 r. a budowę ukończono w 1763 r. Wedle kroniki podhoreckiej, spisanej przez Leona hr. Rzewuskiego, wykonał plany na ten przybytek hr. Wacław Rzewuski. On również prowadził całą budowę, używając miejscowych robotników; do przyozdobienia zaprosił polskich malarzy: Czechowicza i Smuglewicza. Do dziś znachodzą się w archiwum podhoreckiem kosztorysy i rachunki tej budowy (Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec i t. d. Lwów 1886, str. 226). Par. gr.-kat. w miejscu, dek. oleski. Do par. należą Zahorce. Cerkiew parafialna drewniana, p. w. św. Michała. Pierwotne założenie monasteru bazyliańskiego przypisują księżnej Helenie, córce Wszewołoda, ks. bełskiego, a żonie Kazimierza Sprawiedliwego. Miała ona około r. 1180 pobudować cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego i osadzić przy niej bazylianów. Monaster ten zburzyli Tatarzy wraz z starożytnem Pleśniskiem w 1241 r.; ocalała tylko cerkiew drewniana w lesie, a przy niej przebywali czasami mnisi pielgrzymujący. Wieść niesie, że około 1583 r. starzec niejaki Szymon, rodem z Białego Kamienia, po odbytej podróży do góry Athos, gdzie został mnichem, osiadł przy dawnej cerkwi na Pleśnisku i tu przeżywszy lat 42, umarł d. 23 września 1625 r., przeznaczając całe swe mienie na budowę nowej cerkwi, bo stara dłużej trwać nie mogła. W 1659 r. przybył tu w celu założenia stałej siedziby zakonnej o. Eliasz Hostysławski z Sozontym Łomikowskim, dyakonem ze Skitu Maniawskiego, a otrzymawszy z łatwością pozwolenie od ówczesnego dziedzica Podhorzec Stanisława Koniecpolskiego, starosty dolińskiego, wzniósł klasztor i cerkiew. Przywilej ten, wydany w Mikulińcach d. 16 października 1663 r., zapisany w kronice klasztornej podhoreckiej, ogłosił Stanisław Przyłęcki w „Opisaniu pałacu w Podhorcach“ (Dniestrzanka, Lwów, 1841, str. 31) i w „Pamiętnikach o Koniecpolskich“ (Lwów, 1842, str. 364); ks. Petruszewicz w Literat. sbornyku (Lwów, 1872, 1873, str. 136), a ks. Barącz w artykule „Monaster oo. bazylianów w P.“ (Przegląd bibliograficzno-archeologiczny, Warszawa, 1881, t. I, str. 190). Dnia 10 grudnia 1663 r. potwierdził Gedeon Stopołk, bisk. łucki i ostrogski, o. Eliasza na przełożeństwie i wydał ustawy dla monasteru. O. Eliasz umarł d. 15 gr. 1666 r. Po nim rządy monasteru objął Jow, a z kolei po nim następowali: Joil Baczyński, Bartłomiej Wyszobrawka, Gedeon Hoszowski i Atanazy Bereza. Za rządów tego ostatniego Doroszenko zburzył monaster w r. 1675 i rozpędził mnichów. Przy końcu 1676 r. wrócili jednakże, a biskup Gedeon polecił im starca Sozona na ihumena. Za jego przełożeństwa wstąpił do zakonu w r. 1677 Paweł Łomikowski, rodem z Czyrzek z pod Oleska, przyjąwszy imię Parteniusza. Za jego czasów odwiedził cerkiew klasztorną Jan III z synami: Jakubem, Aleksandrem i Konstantynem, tudzież z wieloma senatorami. Król dziwił się, że ta cerkiew wśród wojen tyle wieków przetrwała, a aktem, wydanym w Złoczowie dnia 15 października 1687 r., zatwierdził przywilej Koniecpolskiego, a nadto pozwolił monaster restaurować i trzecią cerkiew p. w. św. Jana Chrzciciela pobudować i przyłączył do monasteru podhoreckiego cerkiew w Hołubicy wraz z dworzyszczem, gruntami i parochią (Barącz, l. c., str. 192 i 193, Petruszewicz, l. c., str. 217). W 1689 r. wyprawiony został o. Łomikowski w poselstwie do Jana i Piotra Aleksiejewiczów i do carówny Zofii, tudzież do Joachima, patryarchy moskiewskiego. Po powrocie z tej podróży zajął się wybudowaniem monasteru. Dopomógł mu w tem Michał Demkowicz, mielnik z Suchodół, który drzewo na budowę cerkwi Bogarodzicy darował. D. 12 lipca 1690 r. pozwolił Atanazy Szumlański, biskup łucki i ostrogski, budować dwie cerkwie, pod warunkiem, żeby i stara cerkiew, wzniesiona przez księżnę Helenę, w całości została i żeby w niej także nabożeństwo odprawiano. Eustachy Bonakiewicz z Bełza i bracia jego Stefan i Michał darowali drzewo na budowę. W 1692 r. odprawiono już w obu cerkwiach pierwszą mszę soborną. D. 17 kwietnia 1694 r. przeniesiono słynący cudami obraz Najświętszej Panny z cerkwi hołubickiej do Podhorzec, co wpłynęło tak dalece na zamożność mona-

steru, że już w r. 1699 przebywało w P. 24 bazylianów. Stara cerkiewka, wzniesiona przez ks. Helenę, runęła w 1706 r., a bazylianie zaczęli myśleć o wzniesieniu jednej, okazalszej cerkwi. O. Łomikowski dołożył starań, a Konstanty Sobieski dopomógł mu przywilejem, wydanym w Żółkwi d. 6 czerwca 1718 r. (Barącz, l. c., str. 195 do 197). Do fundacyi przyczynił się także Stefan Mokrzycki, który w 1720 r. dworek swój w Złoczowie zapisał monasterowi, a w 1724 r. otrzymali oo. bazylianie dwa korzystne przywileje, wydane przez królewicza Jakuba Sobieskiego w Olawie dnia 5 sierpnia, którym i pomnożenie funduszu i uwolnienie od ciężarów publicznych zawdzięczali (Barącz, l. c., str. 230 do 232). Dnia 10 czerwca 1726 r. Atanazy Szeptycki, biskup lwowski, wydał konsens na murowanie cerkwi podhoreckiej. Staraniem o. Łomikowskiego stanęła dość obszerna cerkiew w stylu odrodzenia, z kopułą pośrodku. W 1780 r. wybudował ihumen Anatoli Wodziński jednopiętrowe skrzydło monasteru przy cerkwi. W r. 1785 rząd austryacki chciał skasować klasztor, lecz dzięki zabiegom dziekana złoczowskiego odstąpiono od tego zamiaru. Dziś klasztor tak zubożał, iż ledwo 3 zakonników przy nim może się utrzymać. W cerkwi znajduje się 9 ołtarzy. Po lewej stronie carskich drzwi na ścianie znajduje się napis: „Celsissima Princeps Helena ducis Wschowoldi filia anno 1180 hoc monasterium primo fundavit, quod post modum Illustrissimus Stanislaus Koniecpolski Palatinus Sandomiriensis resuscitavit, ac tandem Serenissimus Joannes III Poloniarum Rex amplissimis beneficiis ditavit, confirmavit, privilegiis instruxit, idemque fecerunt Regii Principes Constantinus et Jacobus, unde monachi hujus monasterii memores tantorum beneficiorum hoc monumentum posuere“ (Barącz, l. c., str. 233). Na prawej ręce znajduje się napis: „Ecclesiam hanc Christo Salvatori et Virgini ab Angelo salutatae dicatam sub tutela divorum Joannis Baptistae et Onuphrius Anachoretae, Vir insignis in deum pietatis Parthenius Łomikowski Ordinis Sncti Basilii Magni Archidiaconus Cathedralis Leopoliensis et hujus Monasterii Superior erexit, sacraque suppellectili abornavit“ (Przyłęcki, l. c., Dniestrzanka, str. 33). W cerkwi są też portrety: Karola ks. Radziwiłła, Wacława Rzewuskiego i małżonki jego Anny; obok ołtarza św. Onufrego znajduje się wizerunek Jana Sobieskiego i Stanisława Koniecpolskiego; przechowuje się także portret Parteniusza Łomikowskiego. Nad drzwiami cerkwi umieszczone jest fantazyjne wyobrażenie ks. Heleny, pierwotnej fundatorki. W podziemiach mają się znajdować groby rycerzów, którzy polegli podczas najazdów tatarskich w obronie monasteru. Na uwagę zasługuje niewielki księgozbiór klasztorny. Są tu dwie ewangelie, pisane na grubym papierze, z których jedna ozdobiona złotemi literami; są myneje pisane, jermołojów pisanych siedm, prołohów dwa; jest dziełko wierszem pisane o rewolucyi szwedzkiej, z którego mały ustęp podano w „Przyjacielu Ludu“ (Leszno, 1849). Ma też monaster dwie księgi pisane in folio, częścią po polsku, częścią dawniejszym skoropisem ruskim, obejmujące wszystkie prawa klasztorne i wiele podań, tyczących się tego miejsca. W 1859 r. wykrył o. Jereny Jaworski rękopism pod napisem: „Żyźn prepodobnaho Otca Jowa osnowiatela stauropigianoi Skitskoi obiteli czyna światoho Wasyłyja spysana sowremennykom Jeromonachom Ihnatiem z Lubarowa“. Żywot ten Jowa Knihinickiego, zmarłego w 1621 r., ogłosił drukiem ks. kanonik Antoni Petruszewicz w Zorii halickiej, jako Album za rok 1860. Wspomina także ks. Barącz (l. c., str. 233 i w kronice Oleska, 425), że w monasterze bazyliańskim pokazują mszał, oprawny w gruby biały pergamin, wykładany srebrną blachą (czy też złotą), w którym zapisano: „Jan III król polski, Europy słońce, księżyca otomańskiego zaćmienie, piorun wschodnich krajów, urodził się w zamku Olesku 1624 r. d. 2 czerwca w wigilią św. Trójcy“ z przydatkiem podania o stole podczas chrztu pękniętym. Sokalski wspomina (Rys geogr.-statyst. złoczowskiego okręgu szkolnego. Złoczów, 1885, str. 156, uwaga), że mszał ten zaginął (ob. t. VII, str. 468). O monasterze bazyliańskim prócz cytowanych opisów podaje wiadomości: Synopsys iły kratkoje sobranyje Jestoryi i Sozerzdania światyja obiteli obszczeżetelnia Podhoreckija drewii imienujewsia Pliśneckija i t. d... w toje że światoje obiteli spysana Roku Bożyjega 1699, in fol., str. 120 (rękop., własność bazylianów podhoreckich); Szematyzm prowincyi św. Spasytela (Lwów, 1867, str. 17); Przyjaciel ludu z 1849 r. (str. 46, z ryciną cerkwi i klasztoru, wykonaną wedle rysunku z r. 1848); Przyjaciel domowy (Lwów, 1854, str. 340 i 1857, str. 309); Rkp. Ossolińskich (№ 1087, str. 249 i № 2389, str. 67). We wsi jest szkoła etatowa dwuklasowa, umieszczona w dwóch osobnych budynkach: na górze z jęz. wykł. polskim, na dole, obok Zahorzec, z jęz. ruskim. Powierzchnia ogrodu szkolnego wynosi 384·21 ara. Gmina posiada kasę pożyczkową z kapitał. (w r. 1886) 5561 zł., a we wsi jest browar i 6 małych młynów. O początkach P. nie mamy pewnych wiadomości. Po zniszczeniu przez Tatarów starożytnego Pleśniska, nie słychać długo o jakiejkolwiek osadzie na tem miejscu. Jednakże przed r. 1400 istniała już osada pod nazwą Podhorzec, bo znajdujemy w summaryuszu dokumentów do dóbr P.,

Zahorzec i innych, spisanym w 1765 r., treść przywileju z 1440 r., według którego Władysław Jagiełło nadał ponownie urodzonemu Januszowi Podhoreckiemu dobra Podhorce i Zahorce, których tenże przed tem był dziedzicem, a od których odpadł. Następnie nie mamy znowu czas długi żadnej wiadomości o P. W 1637 r. dopiero znajdujemy wzmiankę, że Stanisław Koniecpolski, hetman w. kor., zyskawszy w uchwale sejmowej z r. 1633 pochwałę za zbudowanie w swoich Brodach „potężnej fortecy przeciw insultom pogańskim", wzniósł także w P. sliczny zamek. Kiedy i w jaki sposób przeszły P. w posiadanie Koniecpolskich, nie umiemy powiedzieć. Za owych czasów słynęły P. winem, jak się to pokazuje z wiersza Andrzeja Morsztyna, napisanego do Stanisława (najpewniej Oświecima), rotmistrza Władysława IV, gdzie mówi: „Powiedz mi bracie, boś ty zwiedzał smaki, Trunków, i napój piłeś niejednaki, I własnej nie chcąc zawstydzać ojczyzny, Piłeś te wina, które daje żyzny Grunt brodzki, kędy zawiesił proporce Hetman, i wszczęły dobrą myśl Podhorce". Przyjemności doznane w P. natchnęły Jakubowi Sobieskiemu, wojewodzie naówczas bełzkiemu, a bliskiemu krewnemu i przyjacielowi Koniecpolskiego, pochwalną „Pieśń o Podhorcach", świadectwo, jeżeli nie talentu poetyckiego, to serdecznej zażyłości sąsiedzkiej. Kilkanaście początkowych wierszy tej pieśni podał Szajnocha w „Opowiadaniu o Janie III" (str. 101); w całości znajduje się ona w Rkp. Bibl. Ossol., № 400, str. 253 i 254. W r. 1659 umarł w zamku podhoreckim Aleksander Koniecpolski, wojew. sandomierski, chorąży w. kor. (Przyłęcki, Pamiętniki o Koniecpolskich, Lwów, 1842, str. 315 i 357). Werdum, podróżujący po Polsce w r. 1671 i 1672, podaje o P. następującą krótką wzmiankę: „Pozostawiając po lewej ręce na widoku piękny pałac (Lusthaus) pana Koniecpolskiego, nazwany „Podhora", coby Polacy wymawiali „Podguri", znaczy tyle, co niemieckie „untern Berge" i t. d." (Liske, Cudzoziemcy w Polsce, str. 168). W 1682 r. zapisał Stanisław Koniecpolski, wnuk hetmana, kaszt. krakowski, królewiczowi Jakubowi Sobieskiemu „Brody, fortecę vetustate czasu nadwerężoną i nie małej jeszcze restauracyi podległą, z miastem, ze wsią Staremi Brodami i stawem Łahodowskim... cum hoc jednak onere perpetuo, aby póki królewicz Jmc. do lat zupełnych i stanu należytego maturiarum curarum nieprzyjdzie, sam Jego Królewska Mość pomienioną fortecę dźwigał, opatrywał... i toż potem królewicz Jmść czynił, w nadgrodę których kosztów et in levamentum regiarum koło tej fortecy solicitudinum, wszystkiemu najjaśniejszemu potomstwu i ich własnym sukcessorom przyrodzonym, pałac swój podhorecki, ze wsiami Podhorce i Zahorce nazwanemi, pro conservatione et reparatione fabryki, jako na własnym dziedzicznym króla Jmści gruncie do Złoczowszczyzny należącym, wystawione ze wszystkiemi strukturami, ozdobami i ze wszystkiem tych dóbr według starych i dawnych granic ograniczeniem, wiecznemi także czasy daję, daruję i zapisuję" (Barącz, Wolne miasto handlowe Brody, Lwów, 1865, str. 58). Wtedy to nastał najświetniejszy okres w dziejach zamku. Przerobiono go, zapełniono wytwornymi sprzętami i założono piękny ogród. Dalerac, dworzanin Jana III, zostawił następujący opis ówczesnych P: „P. dają doskonałe wyobrażenie o dawnej wspaniałości polskiej. Zamek podhorecki jest niewątpliwie najpiękniejszym domem w tym kraju i chociaż nie jest wielki, uchodziłby za bardzo piękny i w każdym innym. Architektura jest w dobrym smaku; wykonanie zręcznej ręki. Główny gmach mieszkalny ma dwa małe pawiliony z wieżyczką śpiczastą w środku i z dwoma kopułami, co razem tworzy wspaniałą całość. Zbudowany jest z cegieł, a ozdoby ma z kamienia. Wszystko jest miernych rozmiarów i małej wysokości, tak że nie wydaje się rezydencyą pańską, chyba tylko pięknością struktury i ozdobną ornamentyką. Położony na stoku wysokiej góry, a cztery bastyoniki ceglane i kurtyna z fosą i kontrskarpą kamienną opasują całe zabudowanie, które jest miniaturą fortecy. Podwórzec zamku bardzo mały, ale upiększony galeryami z balustradami, brukiem kamiennym, portykami wspaniałymi na kolumnach i schodami na peronach, pokrytych kopułami. Pokoje są i rozkładne i ozdobne. Wszystko tam jest wspaniałe: posadzki, kominki, odrzwia marmurowe, stropy malowane i złocone. Rozkład przedstawia podwójną amfiladę na sposób włoski, zakończoną obszernym salonem, który równa się dwom przyległym apartamentom i z którego prowadzi dwoje drzwi na balkon, wychodzący na bastyony i kurtyny i tworzący wyłożoną kamieniami terasę. Kaplica znajduje się w środku apartamentów i tworząc wyniosłą kopułę, jest prawdziwym klejnotem, tak ze względu na architekturę i szczęśliwo wymiary, jak ze względu na zdobiące ją malowidła, marmury i złocenia. Z pałacu rozpościera się widok na rozległą równinę, która poczyna się u stóp góry i na szereg terasów opatrzonych balustradami, które tworzą tyleż ogrodów, wznoszących się stopniami, jeden na drugim. Ogrody te ozdobione są grotami, pawilonami, wzniesionymi na podmurowaniach z cegły, parapetami kamiennymi z balustradami i ze schodami, rozchodzącymi się na dwie strony, a służącymi do przechodzenia z jednej terasy na drugą".

W r. 1687 bawił w P. Jan III z Maryą Kazimierą w gościnie u syna Jakuba, który na ich przyjęcie świetną wyprawił ucztę. W tymże samym roku podejmował on swą ciotkę, margrabinę de Bethune, przebywającą podówczas w Olesku. Po śmierci Jana III otrzymał P. wraz z Oleskiem syn jego Konstanty. Od niego nabył te dobra drogą kupna w r 1725 Stanisław Rzewuski, hetman w. kor. Po śmierci hetmana otrzymał Olesko starszy syn Józef Seweryn, a Podhorce młodszy Wacław, późniejszy hetman w. kor. Wacław przyczynił się najbardziej do upiększenia miejscowości i zamku. Mieszkając w P. 1767 r., gromadził on w zamku arcydzieła sztuki, cenne księgi, założył zbrojownię, a odziedziczywszy po bracie Olesko, przeniósł z tamtejszego zamku wszystko, co miało większą wartość, a w ten sposób stworzył prawdziwy przybytek nauk, sztuk i cennych pamiątek narodowych. Dwór hetmana składał się z księdza teologa, z kilku dworzan, z dosyć licznej kapeli i z trupy dramatycznej, która odgrywała w teatrze zamkowym tragedye i komedye, przez hetmana pod imieniem syna Józefa pisane. W bramie zamkowej stała warta, wkoło zamku były dworki jenerał-adjutantów i oficerów, po wsiach żołnierskie kwatery. Przed zamkiem stały działa śpiżowe w dość znacznej liczbie i kilka żelaznych. Inne ustawione były na terasie od strony północnej; z nich witano przybycie znaczniejszych gości. Po wyjeździe Wacława na sejm do Warszawy w r. 1767 zkąd go wraz z synem i innymi senatorami wywieziono do Kaługi, podupadł zamek. Część majętności przeszła w obce ręce, P. jednak pozostały w ręku Rzewuskich. Ale gdy ostatni potomek hetmana Leon hr. Rzewuski, zmuszony był opuścić kraj i lat kilka tułać się za granicą, opustoszał zamek, oddany na łaskę rządcy, który sprzedawał nagromadzone skarby. Leon Rzewuski powróciwszy z emigracyi zajął się ratowaniem od ruiny rezydencyi przodków. Zatarł, ile się dało, ślady zniszczenia, odzyskał co mógł z rozkradzionych przedmiotów i przeistoczył zamek w bogate muzeum pamiątek narodowych. Umierając bezdzietnie przekazał zamek podhorecki i należące do niego włości księciu Eustachemu Sanguszce, z obowiązkiem utrzymania zamku i pomnażania zbiorów z dochodów całego majątku podhoreckiego. Dzięki temu rozporządzeniu, które dziedzic P. ks. E. Sanguszko wiernie wykonywa, jaśnieje zamek podhorecki do dzisiaj dawnym blaskiem, jako świetny pomnik przeszłości. Zamek stoi na płn. stoku płaskowzgórza, wzniesionego 399 mt. npm., u stóp którego ściele się ku płn. nieprzejrzana równina doliny Styru. Przed zamkiem rozciąga się wspaniały ogród, a w nim zasługują na uwagę aleje lipowe, których drzewa mają więcej niż 300 lat. Zamek, dwupiętrowy budynek, zbudowany w późniejszym stylu odrodzenia, tworzy prostokąt o dwóch bocznych pawilonach. Dach pokryty niegdyś cegłą, jest obecnie blaszany i polakierowany na czerwono. Boczne pawilony, o stromych dachach, zakończone są koronami, z których występują figury, trzymające globy. Obramienia okien są naprzemian o łukowych i trójkątnych obdasznicach; między oknami są pilastry, a wszelkie narożniki bronzowane. Część środkowa występuje jako pół sześcioboku, tworzy przepiętrze użyte na kaplicę zamkową i jest ozdobiona starym obrazem i zegarem słonecznym. Wracając do wejścia na dziedziniec, znajdujemy obwarowanie forteczne, które otacza cały zamek jako mur silny, wykonany z ciosu. W murze tym jest pomieszczona główna brama, przy której był most. Z mostu pozostały balustrady; fosę dawną tuż przed bramą zasypano zupełnie. Przed bramą poustawiane są posągi, słupy, głowice tychże i inne odłamy, wykonane z piaskowca, służące niegdyś do ozdobienia terasów. Główna brama wjazdowa, wykonana z kamienia w stylu odrodzenia, jest przesklepiona płaskim łukiem. Z bramy wchodzi się w dziedziniec czworoboczny, wyłożony płytami. Tu zasługuje na uwagę po prawej stronie staroświecka studnia, 36 mt. głęboka, z której się wodę wydobywa za pomocą kołowrotu. Widok tej studni, według rysunku, zdjętego z natury przez Gryglewskiego, podały „Kłosy“ w t. XV, str. 249. Dokoła dziedzińca wznoszą się budowle mieszkalne parterowe, sklepione i pokryte zamiast dachu otwartym tarasem, wyłożonym płytami. Trzy ramiona tego tarasu tworząc podkowę, schodzą się z loggiami zamku, do których prowadzą z dziedzińca szerokie, otwarte schody. Tak balustradę schodów, jako też i balustradę na tarasach, wykonano w ostatnich czasach z piaskowca. Obszerne tarasy, które wznoszą się na zewnątrz nad głębokimi okopami, dziś prawie zupełnie zarosłymi, mają po rogach strażnicze wieżyczki t. z. blanki (widok takiej blanki, zdjęty przez Gryglewskiego, podały „Kłosy“ w t. XV, str. 240). Parter mieści prywatne mieszkanie księcia i kilka izb gościnnych. Mieszkanie księcia mieści drogocenne pamiątki. Są tu zdobycze Jana III z pod Wiednia, a między nimi także namiot Kara Mustafy (ob. rycinę w „Kłosach“ z r. 1883, str. 951). Ściany, o ile nie są pokryte dywanami i makatami, obwieszone są obrazami włoskich, francuskich i holenderskich malarzy. U wnijścia do sieni rozłożone są moździerze wałowe, kolubryny i działa żelazne. W r. 1768 było na dole ośmnaście pokojów mieszkalnych, sklepionych. Schodami po lewej stronie dostać

się można do loggii pierwszego piętra a stąd do wnętrza zamku. Spotykamy tu naprzód przedpokój, zwany dawniej pokojem warty. Na suficie znajduje się olejne malowidło, przedstawiające wpośrodku Armidę i Rynalda, po bokach zaś Herkulesa u stóp Omfalii i bawiące się dzieci. Na ścianach wiszą portrety familijne tudzież wizerunki wybitniejszych osobistości (Koniecpolskich, Sobieskich, Sanguszków, Augusta III i jego żony, Sapiehów, Czartoryskich i t. d.) i kilka obrazów treści religijnej. Z tego pokoju drzwi z herbem Koniecpolskich prowadzą do sali rycerskiej, zwanej dawniej izbą jadalną. Obszerna ta sala o zdobnym stropie, w kasetony, bogato złoconym, zajmuje całą zachodnią część pałacu i ma 8 okien wychodzących na zachód, północ i wschód. Tu ustawiono 40 postaci rycerskich w pełnym rynsztunku hussaryi, pancerze, hełmy, proporce, buławy hetmańskie, łuki w srebro oprawne, miecze, kolczugi, sztandary szwedzkie, tatarskie i tureckie, buńczuki, znaki które noszono przed wezyrem i wiele innych zdobyczy z pod Wiednia. Ściany pokryte adamaszkiem i obwieszone portretami sławnych wojowników i członków rodziny. Sufit ozdobiony w środku malowidłem, przedstawiającem Stanisława Koniecpolskiego, a boczne pola wypełnione scenami z jego życia. Odrzwia i kominy zdobne w herby Koniecpolskich, wykonane są z czarnego marmuru, podobnież i posadzka. Z tej sali idąc na wschód wchodzimy do sali karmazynowej, o 3 oknach. Tu ustawiono meble w stylu rococo, dobrze zachowane, przysłane w darze królowej Maryi Kazimierze z Francyi. Ściany zawieszone obrazami. Fryz cały w gzymsie podstropowym ozdobiony jest malowidłami, znacznie uszkodzonymi. W środku sufitu jest obraz, przedstawiający Dyanę i Endymiona, boczne zaś pola wypełniają: Porwanie Prozerpiny, Dzieci z barankiem, Kuźnia Wulkana, Porwanie Heleny, Dzieci z lwem i Dyana z Akteonem. W sali tej stoi ogromny piec kaflowy z herbami Rzewuskich. Kafle robiono umyślnie w Gdańsku. Posadzka ułożona z płyt marmurowych w trzech kolorach. U stropu zawieszono kilka pięknych luster weneckich. Drzwi wiodące do sali bocznej pokryte są kotarą, którą Jan III przywiózł z pod Wiednia. Z okien sali otwiera się widok na równinę, zasianą licznymi włościami (rycinę tej sali, według rysunku Gryglewskiego, podały „Kłosy“ w t. XV, str. 237). Idąc z tej sali dalej na wschód, wchodzimy drzwiami zdobnemi w freski do pokoju chińskiego o 3-ch oknach. Jestto niewielki pokoik, okrągły z posadzką w szachownicę z marmuru. Ściany podzielone są na pola i przystrojone złoconemi malowidłami chińskiemi, na tle czarnem, lakierowanem, jak niemniej kilkoma obrazami. Sufit, olejno malowany, wyobraża w środku Junonę, po bokach zaś, w pojedynczych wnękach: Zazdrość, Sprawiedliwość, Wenerę i Minerwę. Dalej następuje sala złota o trzech oknach. Posadzka tejże ze stiuku, o deseniach w kilku kolorach. Ściany ozdobione są obrazami. Bogate obramienia drzwi i kominków w marmurze, sofy, krzesła, taburety, obite materyą przetykaną złotem, stoły o oryginalnie wyginanych i w złocie ornamentowanych nogach. Jest tu wiele obrazów, jak np. Matka Boża z Dzieciątkiem i św. Jan, Zuzanna i Starcy, Judyta i Holofernes i t. d. Środek stropu wypełniony amorkami w kwiatach, inne pola obrazami biblijnymi (rycinę podały „Kłosy“ w t. XV, str. 204). Dalej na wschód od sali złotej leży sala zwierciadlana, o 2-ch oknach, nazwana od rozwieszonych zwierciadeł weneckich, o delikatnych w barwnem szkle wykonanych ozdobach, równających się prawie tkaninie pajęczej. Z obrazów zasługują na uwagę: Promoteusz przykuty do skały, Rubensa Polowanie na dziki; Pawła Veronesa Samson i Dalilla; Dyanna w kąpieli. Przez drzwi na lewo wchodzimy do sypialni króla Jana III, zwanej także pokojem mozajkowym. Jestto pokój o 2-ch oknach, o posadzce z marmuru czerwonego i białego. Wprost drzwi stoi łoże królewskie, okryte oponami z bogatych materyj, na lewo fotel i otomana pokryta skórą. Umeblowanie uzupełnia skromny stolik, polowe biurko Jana III (rycinę przedstawiającą łóżko, fotel i biórko Jana III podały „Kłosy“ z r. 1883, str. 953). Z tego pokoju wychodzimy na taras trójkątny i tuż koło drzwi, po prawej ręce, znajduje się orzech włoski, który miał zasadzić Jan III. Na prawo od sali zwierciadlanej przedpokój sali żółtej, ze szafami mieszczącemi bogate porcelany i szkła (puhary) wielkiej wartości. Z tego pokoju na prawo wiodą drzwi do sali żółtej. W niej okien trzy na południe, czyli na dziedziniec. Odrzwia marmurowe, strop pokryty materyą. Na stołach leżą księgi, mapy i plany. Idąc z tego pokoju ku zachodowi wchodzimy do kaplicy domowej. Wysokość jej sięga przez dwa piętra, pokryta banią sklepioną. Posadzka marmurowa w szachownicę ułożona. Ściany zawieszone obrazami treści religijnej i portretami (Jana III, Maryi Kazimiery, Augusta II, Augusta III i t. d.). Naprzeciw ołtarza, nad którym zawieszono Zmartwychwstanie Pańskie i Ecce Homo, jest galerya, na której przegrywała w czasie nabożeństwa kapela zamkowa. Obok ołtarza stoi po prawej ręce stół marmurowy, na którym chrzczono Jana III, a który to stół, wedle podania, w czasie chrztu niemowlęcia przepękł na dwoje. Pod galeryą są dwie nisze,

z tych jedna, prawa, urządzona była jako klęcznik dla Jana III, i pozostaje dodziśdnia nietkniętą. Z kaplicy prowadzą drzwi do sali zielonej, o trzech oknach, mieszczącej w sobie utwory i kopie obrazów treści religijnej, malowane przeważnie przez Szymona Czechowicza. Malarz ten, urodzony w Krakowie w r. 1695, zamieszkał stale w Podhorcach w r. 1762 i pozostawił tu wiele utworów. Przyłęcki (Opisanie pałacu w P., Dniestrzanka, Lwów 1841, str. 14 do 17) wymienia 106 obrazów pędzla Czechowicza, znajdujących się w tej sali. Drugie piętro składało się z tyluż pokojów co i pierwsze i przeznaczone było dawnemi czasy na mieszkania dla domowników. Obecnie dokonywa się odbudowa tego piętra. Znajduje się tu sala teatralna z resztkami dekoracyi i maszyneryi; dalej sala z resztkami dawnego muzeum fizyczno-chemicznego, w której była pracownia alchemiczna i laboratoryum hetmana Seweryna Rzewuskiego. W pałacu jest też i biblioteka, z której korzystał niegdyś Przyłęcki i w opisie pałacu (l. c. str 17 do 29) podał o niej dosyć dokładną wiadomość. Dzieła drukowane znajdujące się tutaj, odnoszą się prawie wyłącznie do sztuki wojskowej. Zpośród rękopisów wymienia Przyłęcki kilkanaście bardzo ważnych. Bardzo bogate jest archiwum. Było ono już za czasów Przyłęckiego (w r. 1834) zupełnie uporządkowane, a zawiera między innemi listy Jana Mazepy do Rzewuskiego z r. 1705 i 1706, listy Jana Kazimierza, Jana III, Augustów, inwentarz zamku kijowskiego, spisany r. 1616 po polsku i t. d. W Podhorcach była także drukarnia pałacowa, przez Wacława Rzewuskiego założona, która później dostała się w ręce Pillera we Lwowie. Źródła: Rozmaitości z r. 1819, Nr. 113, 114 i 115; z r. 1828, Nr. 279 i 280 i z r. 1857 Nr. 70 i 71; Lwowianin z r. 1838, t. III, str. 27 do 29; Przyjaciel ludu z r. 1849, str. 53 i 54, z rycina zamku według rysunku z r. 1847; „Bilder aus Galizien“ w czasop. „Galizia“, Lemberg 1841, Nr. 41; Przyjaciel domowy z r. 1857, z rycina kościołka; Postęp, Wiedeń 1861, Nr. 1; Tygodnik illustr. z 1867 r., str. 86 i 1871 r., Nr. 199; Kłosy, t. IV, str. 206 i nast.; Zamek w P., z rycinami przedstawiającemi zamek i kościołek; Okolice Galicyi p. Stęczyńskiego, Lwów 1847, str. 125 i 1848, str. 5, z rycinami przedstawiającemi mogiły na Pleśnisku i zamek; Podhorce, skreślone wierszem p. W. J., Lwów 1856, str. 14, z rycinami zamku i kościołka; Kalendarz Wildta z r. 1862, str. 38, z rycina zamku; Projizdka do P., Słowo, Lwów 1867, Nr. 48; Szkoła, Lwów 1879, str. 234 i 255; Tatomir, Ślady Jana III, Lwów 1883, str. 83; Podhorce p. Zygmunta L. w fejletonie Gazety Narodowej z r. 1883, Nr. 205 i w Wieku warszawskim 1883, Nr. 202; Podhorce p. Świątkowskiego w Przewodniku z Krakowa do Lwowa, Lwów 1886, str. 211 do 228, z fotodrukiem zamku; Sokalski, Rys geogr.-statyst. okręgu szkolnego złoczowskiego, Złoczów 1885, str. 153 do 159. Z rycin wymieniamy: Album fotografii wydane p. Trzemeskiego we Lwowie, a obejmujące 20 kartonów (ob. Dr. Władysław Wisłocki, Sobiesciana, Lwów 1884, str. 52); Album widoków N. Ordy, ser. 6, Nr. 171; Galicya w obrazach, zesz. V, widok zamku i kaplicy; Widoki Galicyi w Muzeum Ossolińskich Nr. 5167; Zbiór rycin Pawlikowskiego Nr. 4559 do 4571 i Nr. 4546 do 4549. Pamiątki po Janie III znajdujące się w P. wymienił Kołaczkowski w artykule: „Pamiątki po Sobieskim“, Przewodnik naukowy i literacki, Lwów 1883, str. 225 i nast. *Lu. Dz.*

Podhoreckie, zwane też *Korolewo* al. *Żydowskie*, błoto w pow. rohaczewskim, o 2 w. od wsi Babicz, w gm. pokockiej. Długie około 10 w. a szerokie do 2 w., ma 2080 dzies. obszaru. Wypływa z niego rzka Czemerka. Pokryte mchem i drobnemi zaroślami.

Podhorki, rus. *Pidhorki*, wś, pow. kałuski, 4·7 klm. na wschód od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Kałuszu. Na płn.-wschód leży Studzianka, na wschód Wistowa, na płd. Podmichale i Chocin, na zach. i płn.-zach. Kałusz. Płd.-wsch. narożnika wsi dotyka dopływ Dniestru Łomnica, płynąca od płd.-zach na płn.-wsch., a płd. część obszaru przepływa jedno z jej ramion, t. zw. Słona Rzeka, od zach. z Kałusza, na wschód do Studzianki. Zabudowania wiejskie leżą w płd. stronie (266 mt.). Na płd.-zach. leży cegielnia i karczma Dumka al. Młynki. Płn. część obszaru zajmuje las Kopań (333 mt.). Przez wś przechodzi gościniec z Kałusza do Studzianki, Wojniłowa i Bursztyna. Od tego gościńca wybiega ramię na płd.-wsch. do Wistowy i Stanisławowa. Własn. większa (Karola Soboty) ma roli or. 260, łąk i ogr. 80, past. 104, lasu 872; wł. mn. roli or. 493, łąk i ogrodów 670, past. 24 mr. W 1880 r. było 140 dm. w gm. a 11 na obsz. dwor., 1060 mk. w gm. a 50 na obsz. dwor. (44 wyzn. rz.-kat., 1015 gr.-kat., 48 izrael., 3 innych wyznań; 1060 Rusinów, 20 Polak., 30 Niemc.). Par. rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w miejscu, dek. kałuski, archidyec. lwowska. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl., kasa pożyczk. gmin. z kapit. 45 zł. i młyny. W metryce koronnej (Z. O., fol. 219, str. 1551—1552) znajduje się „confirmatio litterarum super locationem villae Posthorki in terra Haliciensi sitae“. *Lu. Dz.*

Podhorodce, rus. *Pidhorodci*, wieś, powiat stryjski, 33 klm. na płd.-zach. od Stryja, 18·75 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Skolem. Na płn.-zachód leży

Urycz, na wsch. Jamielnica, na płd. Kruszelnica, na zach. Sopot i Dołhe (pow. drohobycki). Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Stryja. Płynie on prawie środkiem obszaru z Dołhego, na płd.-wsch. do Kruszelnicy i zabiera w obrębie wsi z obu boków liczne dopływy, z których najznaczniejsze są od prawego brzegu: pot. Dolanowski, powstający na płd. granicy z lesistych gór Kizia i Jasieńca (885 mt.), i pot. Zarzecze, płynący wzdłuż granicy płd.-wsch., a od lew. brzegu: Zeniów, płynący wzdłuż granicy Dołhego od płn. na płd.; Urycz, płynący od płn.-zach., zasilony od lew. brzegu wodami pot. Hatnego i pot. Sokolego, a wpadający do Stryja w samym środku obszaru, i Jamielnica, płynąca od płn. na płd. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru, na lew. brzegu Stryja i w dolinie Urycza. Na płn.-wsch. leży las z wznies. 666 mt. Na lewym brzegu Stryja wznoszą się na praw. brzegu pot. Dalnowskiego, Leszkin werch do 751 mt., a na wsch. od niego na lew. brzegu pot. Dalnowskiego, Kluczyna werch do 734 mt. Własn. więk. ma roli or. 301, łąk i ogr. 236, past. 242, lasu 1544; własn. mn. roli or. 1143, łąk i ogr. 1658, past. 337, lasu 132 mr. Las składa się z drzew bukowych, jodłowych i smerckowych. Dawny właściciel wsi Konstanty Stanisław Pietruski, znany naturalista, założył w r. 1835 sad, zawierający 200 gatunków jabłoni, 80 gatunków grusz, 45 gatunków drzew śliwowych, 20 gatunków czerech i wisień i 75 gatunków angielskich agrestów, z których wyrabiał dobre i długotrwałe wino. Hodował on także jedwabniki. Swojego czasu słynęły jego zbiory krajowych zwierząt, ptactwa i owadów w żywych i zachowanych egzemplarzach (Muzeum natury we Lwowie, Pol W. Pisma, wydanie zbiorowe, t. X, str. 257 i 264). W P. znajduje się glina na cegłę przydatna, wapno, margiel i ruda żelazna. W 1880 r. było tu 295 dm. w gm. a 5 na obszarze dwor.; 1364 mk. w gm., 47 na obsz. dwor., między nimi: 21 wyzn. rz. kat., 1328 gr.-kat., 35 izrael., 27 innych wyznań; 30 Polaków, 1349 Rusin., 32 Niemc. Ludność należy do górskiego rodu Bojków. Par. rz.-kat. w Skolem, gr. kat. w miejscu, dek. skolski, archidyec. lwowska. We wsi jest cerkiew p. w. św. Dymitra, szkoła etat. jednokl., gorzelnia, browar, młyn i tartak. Zdaniem Bielowskiego (Rkp. Ossol., № 2410, t. II, str. 75) pochodzi nazwa Podhorodec stąd, iż leżały one pod grodem Tustaniem (dzis. Urycz, dawniej Łowczowo). O tej wsi spotykamy wzmianki w dokumentach: Władysław Jagiełło darował w r. 1397 wieś Podhorodeczce Iwanowi Frankowiczowi i Iwanowi Stawiszczycowi, a darowiznę tę potwierdził Kazimierz IV w r. 1469 (dyplomataryusz Stadnickiego, Rkp. Ossol., № 2264, str. 345). Zygmunt I potwierdza w r. 1535 donacyą wsi Podhorodcze, zrobioną poprzednio na rzecz Piotra Kmity, jako ważną i prawną (l. c., str. 336). Błyszczyński darował w r. 1541 Podhorodce wraz z zamkiem Tustany (dzisiejszym Uryczem) Janowi, panu na Tarnowie, a to mocą zapisu, datowanego w Przemyślu po św. Stanisławie (Rkp. Oss., № 2410, t. II, str. 75). Siarczyński wspomina (Rkp. Ossol., № 1829), że pokazują tu pieczarę, która miała być niegdyś pustelniczem mieszkaniem. Por. „Opis gospodarstw galicyjskich w zastosowaniu do pasma gór Karpackich, a mianowicie do Podhorodec, p. K. St. Pietruskiego“ w Rozpr. galicyj. tow. gosp., Lwów, t. II, 1847, str. 128 do 162 i „Skutki mrozu, czyli spostrzeżenia, robione na drzewach owocowych, uszkodzonych przez nadzwyczajne mrozy w dniach 11, 20 i 29 grudnia 1885 r., p. St. K. Pietruskiego“ w Rozpr. tow. gosp., 1858, t. 23, str. 109 do 115. *Lu. Dz.*

Podhorodno, wś cerkiewna nad rz. Wyżwą, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, pow. włodzimierski, odl. 11 w. na wschód od Lubomli, st dr. żel. nadwiślańskiej; ob. Arch. J. Z R., cz. VI, t. 1: 214.

Podhorodyszcze, rus. *Pidhorodyszcze*, wś, pow. bobrecki, 11·4 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. i urz. tel. w Bóbrce, 1 klm. od urz. poczt. w Romanowie, 10 klm. na wschód od st. kol. w Starem Siole. Na płn.-wsch. i wsch. leży Romanów, na płd. Wołowe, na zachód Hryniów i Kocurów, na płn. Kocurów. Wzdłuż granicy płd.-wsch. płynie Biały Potok, dopływ Boberki. Wody z płn. części obszaru zabiera pot. Kocurowski. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wschód; na płn.-zach. grupa domów i młyn Panczyna. W płd.-zach. stronie wsi leży osada Monasterek al. Monaster. Płd. część wsi zajmuje las Podhorodyszcze, ze szczytem 461 mt. Wś leży na płn. stokach Gołogór. Własn. więk. (Alfreda hr. Potockiego) ma roli or. 2, łąk i ogr. 1, lasu 1047; wł. mn. roli or. 798, łąk i ogr. 240, pastwisk 112 mr. W r. 1880 było 165 dm. w gm. a 3 na obsz. dwor., 963 mk. w gminie, 17 na obsz. dwor. (20 wyzn. rz.-kat., 773 gr.-kat., 181 izrael., 6 innych wyznań; 204 Polak., 766 Rusin., 10 Niemc.). Par. rzym.-kat. w Bóbrce, gr.-kat. w Romanowie. We wsi jest cerkiew pod w. Wzniesienia św. Krzyża, szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 2485 zł. Dawniej był tu monaster bazyliański. Ihumen tutejszy był na soborze w Uniowie w r. 1711. Rewizya ihumenów z r. 1724 pisze. „Monaster podhorodyski za prawami JWP. Sieniawskiego, hetm. w. kor., ihumen o. Isaja Dunajewski za patentem JW. o. At. Szeptyckiego E. L. Zakonników 5, tamtejsi postrzyżeńcy, okrom Teofila z Trembowli“. Monaster ten przyłączono

w r. 1744 do monasteru dobrzańskiego, ale mimo to znajdujemy o nim jeszcze później wzmiankę. Ostatni jego ihumen o. Arseni Sienicki wyjechał stąd w r. 1756 (Regestra przychodu monasteru podhorodyskiego 1748—1756, w bibl. klasztoru bazyl. we Lwowie). *Lu. Dz.*

Podhorodzie, mały folw. na płd. krańcu pow. pińskiego, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Kuchecka-Wola; zapadłe polesie. *A. Jel.*

Podhorówka, część Kokorzyniec, pow. skałecki.

Podhorylce, ob. *Pohorylce.*

Podhrad, *Podhradź*, ob. *Podegrodzie spiskie.*

Podhuk, rus. *Pid-hukom*, tracz pod Rewną, pow. wyżnicki, na obszarze Wyżnicy, nad Czeremoszem. *Br. G.*

Podhuskowo, wś, pow. sieński, gm. kokowczyńska, ma 6 dm., 20 mk., z których 2 zajmuje się garncarstwem.

Podhuszczka, wś i fol., pow. zamojski, gm. i par. Skierbieszów, leży w płn. stronie powiatu, śród lasów, odl. od Zamościa 20 w., ma 3 dm. dwor., 7 włośc.; ludn. kat. 68, prawosł. 21. Fol. P. w 1880 r. oddzielony od dóbr Skierbieszów; rozl. mr. 788: gr. or. i ogr. mr. 264, łąk mr. 69, past. mr. 3, lasu mr. 386, wody mr. 56, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 12; las urządzony. Do włościan należy 83 mr. Własność Joszta. W 1827 r. było 20 dm., 71 mk. Por. *Majdan Podhuszczka* i *Huszczka Wielka* i *Mała.* *Żuk.*

Podhybie, ob. *Podchybie.*

Podiebradt (Ober, Mittel, Nieder), kol., pow. strzeliński, powstały na obszarze fol. Mehltheuer. W 1842 r. P. Ober 47 dm., 335 mk. (2 kat.); P. Mittel 60 dm., 476 mk. (15 kat.); P. Nieder 35 dm., 255 mk. (16 kat.). Ludność trudni się tkactwem bawełnianem.

Podihruszje, wś w płd. stronie pow. borysowskiego, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Smolewicze, o 5 w. od przyst. Wittgenstejnowskiego dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, ma 6 osad; miejscowość wzgórzysta, grunta lekkie. Własność niegdyś Radziwiłłów, w 1794 r. był w zastawie u Szymańskiego i liczył 37 poddanych płci męz. *A. Jel.*

Pod Ilmą, dom myśliwski koło Zielonej, na obsz. dwor. Nadwórny.

Podina, grupa domów w Pasiecznej, w pow. nadwórniańskim.

Poditan, 1482 *Podetin*, wś i dobra, pow. kładzki, par. Kładzko; zamek, folw.; ludność katolicka.

Pod Iwaczowem, fol. w Hłuboczku Wielkim, pow. tarnopolski.

Podizdebno, fol., pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice. Wchodzi w skład dóbr Częstoborowice.

Podjabłonie, wś włośc. i rum., pow. rypiński, gm. i par. Chrostkowo, odl. o 18 w. od Rypina, ma 8 dm., 73 mk., 209 mr., w tem 29 mr. nieuż.

Pod Jacią, karczma w Krajowicach, pow. jasielski. *Br. G.*

Pod-Jackowszczyzna 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 74 w. od Dzisny, 2 dm., 9 mk. starowierców. 2.) **P.-J.**, zaśc., pow. dzisieński, o 74 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. starowierców.

Podjakubowicze, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. korzeńska, ma 3 osady; miejscowość nieco falista, poleska, grunta lekkie. *A. Jel.*

Podjamna, nazwa wschodniego lesistego zbocza skalistej grupy Gorganu Kizieskiego, najwyższego szczytu w pasmie tejże nazwy, opadającego do doliny pot. Sitneja, lew. dopływu Zielenicy. Ob. *Gorgan Kizieski.*

Podjanczule, os., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 28 w., ma 3 dm., 17 mk., 16 mr. Wchodziła w skład dóbr Justyanów.

Pod Jandą, gajówka w Sarzynie, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podjanowie, pow. ostrowski, gm. Jasienica, par. Andrzejowo.

Podjarków z *Wańkowcami*, rus. *Pidjarkiw*, wś, pow. bobrecki, 17 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. i urz. tel. w Bóbrce, 4 klm. od urz. poczt. w Romanowie, 14 klm. od st. kol. w Starem Siole. Na płn. leży Podsosnów, na zach. Horodysławice i Romanów, na płd. Romanów i Siedliska, na wschód Hanaczów, na płn.-wsch. Sołowa (dwie ostatnie w pow. przemyślańskim). Zabudowania wiejskie leżą na na płn.-zach. (304 mt.), na płd. od nich część wsi Wańkowce (Wankiwci). Na płd.-zach. wznosi się jedno wzgórze do 402 mt. (znak triang). Płn.-wschod. moczarzysty, wzniesiony średnio do 247 mt. Własn. wiek. (Alfreda hr. Potockiego) ma roli or. 74, łąk i ogr. 6, past. 123, lasu 15; wł. mn. roli or. 1048, łąk i ogr. 377, past. 103 mr. W 1880 r. było 166 dm., 908 mk. w gm. a 1 dm., 5 mk. na obsz. dwor. Między mieszkańcami 834 wyzn. gr.-kat., 3 rz.-kat., 71 mojżesz.; 833 Rusin. a 75 Polaków. Par. rz.-kat. w Hanaczowie, gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki. We wsi jest cerkiew p. w. śś. Romana i Dawida, kaplica p. w. M. Bolesnej, szkoła etat. jednokl. i kasa pożycz. gmin. z kapit. 702 zł. *Lu. Dz.*

Podjasień 1.) fol. i os., pow. bocheński, par. rz.-kat. Brzeźnica; leży na wsch. od Łazów a na zach. od Jasienia, składa się z 4 dm. i 21 mk. rz.-kat. Pos. wiek. należy do konwentu pp. benedyktynek w Staniątkach. Gleba żytnia. Na płn. odgranicza obszar tej osady gościniec z Bochni do Brzeska, na płd. lasy przeważnie jodłowe, pokrywające wzgórza (Porębska góra 345 mt. npm.) i przysiołek

brzeźnicki Kiebło. 2.) **P.**, wólka do Jodłówki, pow. bocheński, leży na płn. od poprzedniego, na północnej stronie torów kolei arcyks. Karola Ludwika, ma 5 dm. i 19 mk. *Mac.*

Podjasionka al. *Potasznia*, wś i fol., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 6 dm., 42 mk. katol.

Podjaski, grupa domów i przewóz na Wiśle, gm. Podolsze, pow. wadowicki. *Br. G.*

Podjaskółcze, os. młyn. pow. noworadomski, ob. *Jaskółka.*

Podjasy, ob. *Podjazy.*

Podjatło, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Grzebienie, o 34 w. od Sokółki.

Podjawor, grupa zabudowań w Libiążu Małym, pow. chrzanowski. *Br. G.*

Podjaworka 1.) uroczysko, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 52 w. od Słonima. 2.) **P.**, chutor, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 40 w. od Słonima.

Podjawy, wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Przebrodź, o 12 w. od gminy, 45 dusz rewiz.

Pod Jazową górą, część wsi Zamku, pow. Rawa Ruska.

Podjazowle, wś w zach. stronie pow. słuckiego, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Niedźwiedzica, ma 23 osad. *A. Jel.*

Podjazy, niem. *Podjass*, dok. 1409 *Podyes*, *Podies*, *Podias*, teraz *Amalienthal*, dobra ryc. na Kaszubach, nad jez. Gowidlińskiem, pow. kartuski, st. p., par. kat. i ew. Sulęcin, 6 klm. odl., st. kol. Kościerzyna 23 klm. odl., szkoła kat. w miejscu. Dobra te zawierają 7 działów, 1 os. młyn., 28 gburskich posiadłości i 19 zagród, 165·06 ha roli or. i ogr., 40·86 łąk, około 5 nieuż., 310 wody, razem 520·92 ha; czysty dochód z gruntu 1245 mrk. Według innego źródła obejmował ten majątek w 1868 r. 6603 mr. włącznie z 1721 mr. wody (jezioro). Tegoż roku było tu 644 mk., 378 kat., 266 ew., 61 dm.; jest tu piec wapienny. Dawniej należały jeszcze wyb. Grodzisko i Zamkowisko (ob. Adress-Buch von West-Pr. 1858, str. 101). P. leżą nad wschodnim brzegiem jez. Gowidlińskiego, $4^1/_4$ klm. na zach. od Kartuz. Za czasów krzyżackich należały do wójtostwa mirachowskiego i płaciły 1 grz. (ob. Zeitsch. d. Westpr. G. Ver., VI, str. 56). R. 1409 występuje w gdańskich tablicach woskowych Grzegorz z P. (Gregur v. Podyes). Około tegoż czasu jest tam wymieniony Hans Czappe i Jan z P. W 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny, płacili tu: Żuromski i Gęska od $1^3/_4$ wł. fol. 1 fl. $22^1/_2$ gr., Rybińscy od $1^1/_2$ wł. fol. 1 fl. 15 gr., Chmurska od młyna 24 gr., Mach od 1 wł. fol. i ogr. 1 fl. 8 gr., Malik od 1 wł. fol. i ogr. 1 fl. 8 gr, Podjascy od $2^1/_2$ wł. fol. i 2 ogr. 3 fl. 1 gr. (ob. Roczn. T. P. Nauk w Poznaniu, 1871, str. 192), P. należały wówczas do pow. mirachowskiego. W 1706 r. pobierał ztąd proboszcz w Sulęcinie 9 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 72). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu: Maciej Węsierski 8 gr., Jan Mach 3 gr., Rybiński 3 gr., młynarz Podjazki 15 gr., Frydrych Mach 4 gr., Gęsk 4 gr., Dąbrowski 3 gr., Rybińska wdowa 2 gr., Jan Mach 3 gr., Jan Kostka 4 gr. i Wojciech i Zygmunt Malek 4 gr. 9 den. (ob. Cod. Belnensis, str. 98). W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy wreszcie, że wś Podjazy posiadali wówczas nobiles: A. Dułak, wdowa Malekowa, Michał Kręcki, Józef Malek, Jan Pobłocki, Wojciech Gruchałła, Wojciech Rybiński i Piotr Bronk; dusz kat. było 16, komunikantów 72, inowierców 6 (str. 55). Na lewem wybrzeżu rzeczki Słupy, na płd. od wsi tutejszej, w kącie gdzie się stykają dwa najznaczniejsze w tej okolicy wąwozy, idące od strony osady Karłowa i spadające ztąd wspólnym już korytem w dolinę rz. Słupy, wznosi się na posiadłości włościanina Bronka stożkowate wzgórze. Na jego szczycie leży szaniec, mający długości 80 a szerokości 30 mt. Wał tego szańca pokryty jest aż do głębokości 0·30 — 0·40 mt. warstwą popiołu, pochodzącego prawdopodobnie ze zgliszcz jakichś budynków drewnianych z nowszych czasów. Popiół ten zbierają dziś jako nawóz dla pól i łąk. Wewnątrz szańca miała się znajdować głęboka studnia, dziś zasypana. Podanie miejscowe głosi, że wewnątrz tych wałów miała istnieć kaplica. Nieznaleziono tu żadnych przedhistorycznych narzędzi lub przedmiotów. Oprócz tego szaniec ten jest odosobniony i znajduje się bez związku z grupami innych szańców w kraju. Dlatego zachodzi wątpliwość co do jego dawności (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus zach. przez Ossowskiego, str. 12). *Kś. Fr.*

Podjeczoro, wś szlach. nad jez. Luknie, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 11 w. od Trok, 2 dm., 14 mk. kat.

Pod Jedliną, nazwa chat w Kunowej, pow. jasielski. *Br. G.*

Podjelce 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 42 w. od Dzisny, 2 dm., 20 mk. 2.) **P.**, wś nad jez. Miorskiem, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski i dobra Miory 2-gie Doboszyńskich, o 3 w. od gminy, $34^1/_2$ w. od Dzisny a 35 w. od Balbinowa, ma 17 dm., 110 mk. kat. (w 1864 r. 56 dusz rewiz.). Włościanie mają 421 mr. ziemi.

Podjelniak, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 61 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Podjelniaki 1.) dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Podjelniaki. Stanowiły całość z majętnością Po-

lesie. Kupione były przez Wincentego Bortkiewicza i żonę jego Rozalią z Sulistrowskich, następnie przeszły do Hrehorowiczów, obecnie Zygmunta Zdziechowskiego. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Szczerbiszki, Pietrucie i Bielaniszki, w ogóle 79 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 2) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Niemież, o 7 w. od gminy a 4 w. od Wilna, ma 1 dm., 11 mk. kat. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Góry. *J. Krz.*

Podjelskie, zaśc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czapskich Łużki, o 6 w. od gminy, 9 dusz rewiz.

Podjelsna, dobra, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Michałów, o 10 w. od Prużany.

Podjerancie, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Podjezierze, dobra, pow. lepelski, własność dawniej Józefa Leopolda Reutta, dziś Korsaków, mają 580 dz. ziemi dworskiej.

Podjezierze al. *Podjeziorze*, wś, pow. wągrowiecki, o 3 klm. na płd.-zach. od Gołańczy, nad jeziorkiem, które z innemi spływa do Wełny; par. i poczta w Gołańczy, st. dr. żel. o 19 klm. w Budzyniu; 5 dm., 37 mk. (21 kat. i 16 prot.). *E. Cal.*

Podjeziorany (*Podozierany*), wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Juszków, o 49 w. od Wołkowyska.

Podjeziorce (*Podozercy*) 1.) zaśc. nad jez. Niemenczynek, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Korwie, o 4 w. od gminy a 21 w. od Wilna, ma 4 dm., 32 mk., w tej liczbie 12 prawosł. i 20 katol. (22 dusz rewiz.); należy do dóbr Antoninowo ks. Giedrojców. 2.) **P.**, zaśc. rząd. nad jez. Warniszki, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Pod Jeziorem, grupa domów w Ponikowicy, pow. brodzki.

Podjeziorki 1.) zaśc. włośc. nad jeziorem, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 2 dm., 10 mk., w tej liczbie 3 prawosł., 7 kat. 2.) **P.**, urzęd. *Podozierki*, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Rubno, o 15 w. od gminy, 19 dusz rewiz.; należy do dóbr Rubno Daukszów. 3.) **P.**, zaśc. włośc., tamże, o 14 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Dubienki. *J. Krz.*

Podjeziorko, wś nad jez. Masłowo, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Trok, 2 dm., 11 mk. kat.

Podjezioro al. *Podłąki*, kol., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Kamieńsk, 1 dm., 3 mk., 15 mr. ziemi dwor. W 1868 r. wś P., która wchodziła poprzednio w skład dóbr Gałkowice, miała 31 osad i 379 mr.

Podjeziorze, zaśc. pryw. nad jez. Jezioro, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 23 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat.

Podjodupiany, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Niezamieszczone w ostatnich spisach urzędowych.

Podjołka, fol. szlach. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 12 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat.

Podjózefowo, leś. os., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, odl. od Augustowa 13 wiorst.

Podjurgielaniszki, wś rząd., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 30 w. od Oszmiany a 5 w. od Dziewieniszek, 3 dm., 14 mk. kat.

Podkalinka, zaśc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Chreptowiczów Wiszniów, o 10 w. od gminy.

Podkaluga, uroczysko, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 21 wiorst od Słonima.

Podkalwarye, zaśc., pow. miński, pod Mińskiem Litewskim, w stronie Kalwaryi, ma 5 osad; grunta w wysokiej kulturze. *A. Jel.*

Podkamień 1.) zaśc. nad rz. Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Orany, okr. wiejski Girajcie, o 7 w. od gminy a 46 w. od Trok, ma 1 dm., 12 mk. kat. (4 dusze rewiz.). 2.) **P.**, zaśc., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. puchowickiej, przy drożynie z zaśc. Bierazianka do Rowczaka. Mają tu dziedzictwo: Starzyńscy od 1836 r. 6 włók i Taturowie 5 włók. Grunta lekkie, kamieniste; miejscowość lesista, dość ponura i nizinna. *A. Jel.*

Podkamień, potok, biorący początek w południ.-wschodniej części obszaru Podkamienia, pow. rohatyński, z pod wzgórza „Na batogach“ (328 mt.). Płynie na zachód i wpada do Świrza z lewego brzegu. Długość 3 klm.; ujście błotniste. *Br. G.*

Podkamień, rus. *Pidkamień*, miasteczko, pow. brodzki, pod 49° 54′ 30″ płn. szer. i 42° 57′ wsch. dłg., 24 klm. na płd.-wsch. od urz. tel. w Brodach a 18 klm. na płn.-zach. od sądu powiat. w Załoźcach, urząd pocztowy w miejscu (Podkamień koło Brodów). Na płn. leżą Nakwasza i Tetylkowce, na wsch. Popowce, na płd.-wsch. Niemiacz, na płd. Palikrowy i Styberówka, na zachód Pańkowce. Przez płd. część miasteczka przechodzi dział wodny między dorzeczem Dniepru a Dniestru. Ikwa wchodzi tu od zach. z Pańkowic i płynie przez płn. krawędź miasteczka na wschód, rozlewając się w małe stawki, poczem skręca na płn.-wsch. i wchodzi do Nakwaszy. Do Ikwy dążą strugi z płn. części obszaru, z których najznaczniejsza powstaje w środku ob-

szaru na płn. stoku t. zw. Rożańcowej góry (446 mt.), a płynie na płn.-wsch. od Tetylkowic. Na płd. stoku działu wodnego powstają dwa dopływy Seretu, a mianowicie Samec na płd.-zach. i Siorła na płd.-wsch. i oba płyną na płd.-wschód do Palikrów. Zabudowania miejskie leżą prawie w środku obszaru, u stóp góry Rożańcowej. Na płn. od nich fol. Albertówka, na płd. gajówka Szumka. Na płn.-zach. leży las Kotysz, pod którym znajduje się piękny pałac z rozległym parkiem; na płd. od niego las Jaśniski z zagrodami: Maliniszcze, Kierniczki, Terebiż. Płn.-wsch. cześć obszaru zajmuje Czarnylas (wznies. 374 do 401 mt.). Własn. więk. (Alberta hr. Cetnera) ma roli or. 472, łąk i ogr. 186, past. 62, lasu 1271 mr.; wł. mn. roli or. 1364, łąk i ogr. 807, past. 141, lasu 321 mr. Gleba gliniasta, zimna; najlepiej udają się owsy i jęczmiona. W r. 1880 było 563 dm. w gminie, 16 na obsz. dwors., a mieszkańców 3199 w gm., 113 na obsz. dwor. (968 obrz. rz.-kat., 799 gr.-kat., 1545 wyzn. izrael.; 1519 Polaków, 808 Rusinów, 1001 Niemców, 5 innej narodowości). Ludność trudni się gospodarstwem, handlem i przemysłem rękodzielniczym. W miejscu jest 44 sklepów i kramów, bednarz, cieśla, garbarz, 5 kowali, 2 krawców, kotlarz, 6 murarzy, 10 rzeźników, 11 szewców, piekarz, szklarz, snycerz, tkacz, złotnik, warsztat wyrobu srebrnych haftów na tałesy. Ludność trudni się szewstwem, tkactwem, murarstwem, kuśnierstwem i garbarstwem. W pobliskich górach są obfite kamieniołomy. Gospodarstwo rolne w gminie 5-polowe, we dworze 3-polowe postępowe Pszczelnictwo i sadownictwo stanowią gałęź przemysłu. Sady tutejsze dostarczają najwięcej orzechów włoskich i śliwek. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. załoziecki. Do par. należą: Palikrowy. We wsi jest cerkiew. Par. rz.-kat. w miejscu, dek brodzki. Do par. należą: Czernica, Dudyn, Jaśniszcze, Kutyszcze, Maliniska, Nakwasza, Niemiacz, Orzechowczyk, Palikrowy, Pańkowce, Popowce, Styberówka, Tetylkowce i Wierzbowczyk. Parafią tą zawiadują ks. dominikanie, którzy tutaj mają swój klasztor. Dzieje tego klasztoru skreślił ks. Sadok Barącz w dziele: „Dzieje klasztoru oo. dominikanów w P.“ (Tarnopol, 1870, str. 348). Według podania przebywali niegdyś w tych stronach Połowcy, a na miejscu, gdzie dziś kościół stoi, miało stać ich pogańskie bożyszcze. W XIII w. pojawiła się w tej okolicy drużyna pielgrzymujących dominikanów, obaliła ołtarze bogów i osiedliwszy się, nazwała wzgórze „Górą Rożańcową“. Trwało to niedługo, gdyż około r. 1245 wdarli się w te strony Tatarzy, zamordowali przeora Urbana i dwunastu braci. Pamiątkę tego zdarzenia przechowuje duży obraz na kurytarzu klasztornym umieszczony. Obraz ten, na płótnie malowany, niebardzo starożytny, przedstawia męczenników z palmami w rękach, śpieszących na śmierć. Z przeciwnej strony Tatarzy na koniach oblegają wzgórze. Odtąd przez lat 200 przeszło nie było tu dominikanów. W drugiej połowie XV w. Piotr z Żabokruk Cebrowski, otrzymawszy w posiadanie spustoszały obszar, założył u płn. podnóża góry miasteczko Podkamień, a na górze zbudował zamek, na tem miejscu, gdzie teraz stoi alumnat. Przy zamku wystawił czy też odbudował tylko kościół. Wiedząc z podania, że niegdyś byli tu dominikanie, udał się do klasztoru lwowskiego z prośbą, by przysłał tu braci. Dominikanie zgodzili się na to; arcyb. lwowski Grzegorz z Sanoka zezwolił, sam zjechał do Podkamienia i w dzień Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny 1464 r. sprowadził dominikanów do kościoła p. t. Wniebowzięcia Maryi, Krzyża św., Piotra i Pawła Apost. i Wszystkich Świętych. Arcybiskup stwierdził też własnoręcznym podpisem akt fundacyjny spisany na pargaminie (ob. Barącz, l. c., str. 330 i Barącz, Tow. duchow. katol., t. I, str. 499). W akcie tym zapisał fundator na utrzymanie klasztoru dobra: Popowce i Niemiacz, dziesięcinę ze wszystkich gatunków zboża w Podkamieniu, tudzież dziesiątą część targowego, wyszynku, soli, jednę grzywnę pieniędzy, wolne pastwisko bydła i rybołówstwo w stawach i rzekach do klucza podkamienieckiego należących. Otrzymawszy tak chojne uposażenie, dołożyli dominikanie starania, aby obowiązki swoje spełniać jak najgorliwiej. A ponieważ wtedy ani w Olesku, ani w Brodach, ani w Wiszniowcu nie było kościoła katolickiego, przeto lud okoliczny garnął się do Podkamienia, a kościół tutejszy zaczął słynąć szeroko. Fundator udał się w lat kilka później do Rzymu i postarał się tam o odpust dla swej fundacyi, przyznany aktem z d. 10 grudnia r. 1475. W 1477 r. ojcowie zebrani na kapitułę w Sandomierzu, klasztor tutejszy do prowincyi polskiej wcielili. Około r. 1498 umiera fundator. Po zgonie Piotra pozostała wdowa Anna de Dolina Brzeżańska objęła opiekę nad pozostałym synem Wincentym i córką Zuzanną. Równocześnie zaczęli Tatarzy nawiedzać okolicę coraz częściej. W 1519 r. zburzywszy wiele miast, zamków i kościołów, zniszczyli także podkamieniecki klasztor wraz z kościołem. Zakonnicy w części pomordowani, w części dostali się w niewolę. Z nieszczęścia tego skorzystał Marcin Kamieniecki, wojewoda podolski, który już oddawna pragnął posiąść Podkamień. Wiedząc, że dominikanie nie mogą tak prędko wrócić na miejsce opustoszałe, począł przedstawiać Wincentemu Cebrowskiemu, że P. nie był dziedzictwem,

jeno królewszczyzną i obiecał mu wyrobić u króla przywilej na dalszy zastaw. Cebrowski wyprawił prośbę do króla, a Zygmunt I zezwolił w r. 1519 na zastaw do lat ośmnastu. Kamieniecki nie poprzestając na tem, tak zawikłał nieszczęsnego Cebrowskiego, że tenże po 4 latach nie tylko dobra podkamienieckie, ale nawet ostatek pozostałych majętności swoich i klasztornych do tegoż wojewody przefrymarczył w r. 1524. Dominikanie, dowiedziawszy się o tem, wysłali do Kamienieckiego dwóch braci. Rozgniewany wojewoda kazał obu utopić w stawie popowieckim. Mimo to jednak dokazali dominikanie, że na tem miejscu, gdzie był kościół, zbudowano drewnianą kaplicę. Około r. 1530 umarł Marcin Kamieniecki, ale pozostali synowie poszli śladami ojca i usiłowali wszelkimi sposobami zatrzeć pamiątkę zakonnego siedliska. Dla odstręczenia ludu od tego świętego miejsca, matka ich Jadwiga zbudowała około r. 1545 w Olesku kościół, a synowie wystawili kościół w Załoźcach w r. 1547. Nareszcie mieszkańcy P. przesiedlili się bliżej wody, a wzgórze, na którem stał niegdyś kościół zakonny, spustoszało. W późniejszych latach przeszedł P. w ręce Cetnerów, a w r. 1607 przybyli na prośbę Baltazara Cetnera trzej dominikanie; w r. 1612 zaś sprowadzono więcej zakonników i poczęto budować klasztor wraz z kościołem. Cetner oddał dominikanom zapis funduszu Cebrowskiego w oryginale i przeznaczył pewną kwotę pieniężną na ich utrzymanie. Nie można było tylko odzyskać funduszu Cebrowskiego. Mimo to pełnili dominikanie obowiązki pasterskie, a liczni pielgrzymi i dobrodzieje zasilali ich hojnemi jałmużnami. Mając tylu życzliwych, postanowili ojcowie w r. 1635 wznieść gmach zakonny okazały, w miejscu budynku niedawnego wprawdzie, ale chylącego się już do upadku. W sierpniu tegoż roku rozpoczęli budowę. Klasztor budowano w czworobok od strony zachodniej; tuż przy klasztorze stawiano kościół wielkim ołtarzem do wschodu obrócony. Budowa postępowała powoli, w miarę jak nadpływały datki. Jeszcze jej nieskończono, gdy nadszedł rok 1648. Na wiadomość, że hordy kozackotatarskie wtargnęły już na Ruś Czerwoną, wyprawili przerażeni ojcowie d. 12 czerwca obraz Matki Boskiej z klejnotami, srebrem i innymi sprzętami kosztownymi do klasztoru lwowskiego, murarzów rozpuścili a sami przenieśli się do innych klasztorów. Pozostał tylko Maryan braciszek dla dozorowania sprzętów, których nie można było wywieźć. We wrześniu stanął Chmielnicki w P. a nie zastawszy nic prócz murów niedokończonych, wywarł zemstę na braciszku Maryanie, którego umęczono. Do opuszczonego klasztoru przybył dopiero d. 8 marca 1650 r. o. Felicyan Folta, przeor, z braćmi i przywiózł ze sobą obraz Matki Boskiej, zostawiając srebro kościelne we Lwowie. Pomni obowiązków wyprawili dominikanie d. 29 grudnia do obozu polskiego o. Piotra Wrzeszcza, ażeby rycerstwu udzielał pociechy duchownej. Garnęła się też szlachta okoliczna do klasztoru, by ukryć mienie swoje. Pracowano dalej nad wykończeniem budowy, zaledwie jednak stanęły mury, sklepienie zaczęło rysować się w niektórych miejscach a nareszcie runęło pewnej nocy r. 1687. Wtedy Jan Sobieski kazał swoim kosztem zbudować trwałe sklepienie a wpisawszy się sam do bractwa różańcowego, niektóre bogate materye na Turkach zdobyte na ornaty ofiarował. Niebawem przyszli dominikanie do posiadania wsi, gdyż d. 8 stycznia 1688 r., po śmierci Anny Marchowskiej, przeszły dobra Czechy na własność klasztoru. Gdy jednak w marcu 40,000 Tatarów wpadło na Wołyń, przenieśli się ojcowie z obrazem Matki Boskiej, z klejnotami i sprzętami kościelnymi do Brodów, jako do miejsca bezpieczniejszego, skąd dopiero dnia 1 lipca wrócili do Podkamienia. Za powrotem podjęto znowu budowę kościoła, a d. 15 maja 1695 r. konsekrował świątynię wraz z 4 głównymi ołtarzami ks. Amand Wiktoryn Czeszejko, biskup bakowski, za zezwoleniem kapituły łuckiej. Na pamiątkę konsekracyi wprawiono w kościele po lewej stronie obok drzwi od zakrystyi płytę marmurową, na której wyryto złotymi literami napis odpowiedni (Barącz, l. c., str. 112 i 113). W 1700 r. rozpoczęto budowę wielkiego ołtarza, powierzając ją snycerzowi Wawrzyńcowi Sarnowiczowi. Funduszów na budowę dostarczyła Anna Wielhorska, kasztelanowa wołyńska. Powzięto też zamiar otoczenia całego klasztoru murem fortecznym, a równocześnie pracowano nad wykuciem studni i dokonano dzieła w r. 1708. Studnia ta, 52 sążni głęboka, kosztowała 30000 złp. W tymże roku wykończono pierwszy czworobok klasztoru o piętrze, mieszczącem w sobie nowicyat i studium materiale. W 1713 r. wystawiono na wieży kościelnej żelazny zegar, istniejący dotąd. W 1724 r. postanowił przeor o. Tomasz Nowomiejski wyprawić uroczystą koronacyą wizerunkowi Matki Boskiej podkamienieckiej. Dopomógł mu w tem Antoni Cetner, kasztelanic wołyński a później starosta korytnicki, który wyjednał w Rzymie dyplom na koronacyą. Do przyśpieszenia koronacyi przyczyniła się także Klementyna Sobieska. Dnia 14 maja 1725 r. wyprawił Cetner z Rzymu pozwolenie rzymskiej kapituły dla ks. Jana Skarbka, arcybiskupa lwowskiego, odprawienia aktu koronacyi, a oraz złote korony i 2200 medalików poświęcanych. Gdy się je-

dnak ks. Skarbek wymówił słabością, wydała kapituła rzymska d. 26 maja 1726 r. drugi dyplom na osobę ks. Jana Rupniewskiego, biskupa łuckiego, aby koronacyą w P. odprawił. Uroczystość odbyła się d. 15 sierpnia 1727 r. Dokładny jej opis podał ks. Barącz (ob. także: „Opisanie koronacyi cudownego obrazu M. B. podkamienieckiej“ p. Karwickiego, Szkice obyczajowe i historyczne, Warszawa, 1882, str. 136 do 144 i „Dyaryusz koronacyi obrazu podkamienieckiego M. N. 15 Aug. 1727 odprawionej“, Rkp. Ossol., № 305, str. 269). Uroczystości koronacyjne trwały do 24 sierpnia. Przez cały czas odprawiło się, oprócz ruskich, samych tylko łacińskich mszy 4169, a do komunii łacińskiej przystąpiło 107880 osób. Odprawiło się też 20 dysput filozoficznych i teologicznych. Lamp spaliło się 28000. Prochu wystrzelano 180 cetnarów, prócz tego, którego użyto na sztuczne ognie. Na pamiątkę tej uroczystości rozrzucono między lud medaliki złote, srebrne, miedziane, mosiężne w 3 gatunkach: pierwsze podobne do szóstaków bitych, drugie większe, a trzecie wielkości talara. Jeden z takich medalików, mosiężny, wielkości talara, znaleziono wpobliżu Podkamienia. Strona główna wyobraża M. B. siedzącą i piastującą Jezusa na lewej ręce, w prawej trzymającą berło. W otoku napis: „B. V. Mariae in monte Rosar. Ord. Praed.“, pod spodem: „Roma“. Strona odwrotna przedstawia 6 świętych zakonu kaznodziejskiego. U dołu znowu napis: „Roma“ (Przegląd bibliogr.-archeolog., t. I, str. 212). Rok 1730 pamiętny jest pomyślnem załatwieniem sprawy alumnatu. Ojcowie dominikanie podkamienieccy trudnili się wprawdzie już dawniej kształceniem ubogiej młodzieży szlacheckiej, mieli nawet budynek piętrowy na miejscu, gdzie stał niegdyś zamek Cebrowskich, lecz brakowało stałego funduszu. Dopiero w 1730 r. uczynił na ten cel odpowiedni zapis Rafał Józef z Worochty Russyan (Barącz, l. c., str. 190). O powinnościach dyrektora, inspektora alumnatu, tudzież każdego alumna, podaje szczegóły ks. Barącz, str. 197. Wśród tych sprzyjających okoliczności wojska rossyjskie wkroczyły do kraju i stanęły obozem pod górą rożańcową; naczelnik zaś, książe Hessenburgski, wjechał do klasztoru i zajął tam mieszkanie. Dnia 7 czerwca ruszyło całe wojsko pod Brody, którą to fortecę odebrano bez wystrzału; osadziwszy załogę swoją, znowu przez Podkamień zwrócił się korpus do Zbaraża. Po ustąpieniu wojska zaprowadzili dominikanie bractwo militiae angelicae cinguli s. Thomae Aquinatis, którego celem było czuwać nad własnem i współbraci zbawieniem. Papież Klemens XII d. 21 listopada 1737 r. udzielił temu bractwu odpustu zupełnego wiecznymi czasy. W 1739 r. murowali zakonnicy własnym kosztem kaplicę stopek Maryi. Kaplica ta, prócz materyałów, kosztowała 26000 złp. Po spaleniu cerkwi, oddano takową Rusinom. Klasztorowi pozwolono tylko wyjąć stopki Maryi. Po wykończeniu kapliczki zabrano się gorliwie do fortyfikacyi klasztoru. Zbudowano liczne chodniki i kryjówki podziemne, wzniesiono mury warowni podług planu pułkownika artyleryi Dalkego, któremu za to zapłacono 110 dukatów. Fortyfikacyi jednak nie skończono, a te mury, które dzisiaj widzieć można, są znacznie zniżone. W 1746 r. Michał Potocki, starosta trembowelski, założył kamień węgielny dla nowej części klasztoru, na szczęśliwy zaś początek rzucił na tacę 100 dukatów, a kościół bogatymi przyozdobił aparatami. Rozprzestrzenienie gmachu klasztornego było wtedy potrzebne, gdyż i liczba zakonników z dniem każdym wzrastała i studyum generalne d. 13 sierpnia 1746 r. zostało potwierdzone. W 1760 r. wybudowano chór, czyli modlitewnik zakonny, a Mikołaj Potocki, starosta kaniowski, dał 60000 złp. na pokrycie kościoła i wieży blachą z miedzi w roku 1762. Założono bibliotekę razem z czytelnią. Biblioteka ta zawiera dzieła teologiczne, matematyczne, geograficzne, historyczne i medyczne. Wszystkich dzieł jest 5000, rękopisów 500. Naprzeciw czytelni przygotowano obszerny lokal na drukarnię, którą za staraniem Henryka Russyana, exprowincyała, August III d. 16 lutego otworzyć pozwolił (Barącz, l. c., str. 346). Drukarnia ta nie była jednak czynną. Do 150 zakonników mieszkało tu podówczas. Jedni ojcowie nauką, drudzy dusz pasterstwem byli zajęci, inni bracia rzemiosłami: szewskiem, krawieckiem, stolarskiem, ślusarskiem; ćwiczyli się w kunszcie malarstwa, rytownictwa i snycerstwa. Przez wzorową gospodarność dobił się klasztor kapitału 660000 złp. Dnia 12 sierpnia 1769 r. został klasztor zamknięty z powodu szerzącego się w mieście powietrza. Dwaj tylko ojcowie: Buckiewicz i Koncewicz ofiarowali się służyć zapowietrzonym. Mieszkali oni w oficynie, przy samym murze klasztornym, i dostarczali ubogim pożywienia z klasztoru. Dnia 11 maja 1771 r. otworzono znowu bramy klasztoru. Dnia 5 sierpnia 1772 r. wkroczyło wojsko austryackie do miasta, a w 1773 r. przybył do Podkamienia cesarz Józef II w asystencyi jenerałów, między którymi był także sławny Laudon, i oglądał kościół, klasztor i fortyfikacye. W r. 1774 wystawiono w kościele nowe organy. Odtąd zaczyna się upadek stopniowy. W 1784 r. zniesiono alumnat. W tymże roku wymurowano obok kaplicy Stopek Maryi szpital, jak to poświadcza istniejący dotąd napis: „Charitatis proximi ergo cura Conventus regnante

Josepho II opus erectum. A. D. 1784". W r. 1788 zabrano z klasztoru broń klasztorną, a mianowicie 7 armat, 79 hakownic i 22 bagnetów, zabrano suknie z Matki Najśw., Pana Jezusa, św. Józefa, św. Barbary i t. d., razem 516 grzyw. srebra ważące. Zniesiono bractwa i majątek ich zabrano. Kaplicę Stopek Maryi oddano Rusinom uniatom za rozebraną cerkiew Spasa, która stała obok dużego kamienia. Aptekę klasztorną przeniesiono z woli rządu do Złoczowa. W obec tego przenieśli ojcowie studyum generalne do Pińczowa; liczba zakonników zmniejszała się z dniem każdym. Obawiano się nawet zniesienia klasztoru. Gdy jednak po śmierci Józefa II obawa ta minęła, zabrano się znowu do odnowienia i ozdabiania kościoła i klasztoru. W r. 1791 i 1792 przyprowadzono do skutku zakupno dóbr Gołogór, Zarudzia i Ponikowicy. W r. 1831 założono nowicyat zakonny, w którym po 10 a czasem i więcej bywało kleryków. Dnia 14 sierpnia 1855 r. odwiedził Podkamień arcyksiążę Karol Ludwik i nocował w klasztorze. W 1865 r. sprowadzono malarza Marcina Jabłońskiego, by odnowił obrazy kościelne i klasztorne. Na ścianach kościoła namalował on wodnymi farbami 8 dużych obrazów, przedstawiających tajemnice rożańcowe. Odnawiał też wizerunki ojców kościoła, kilkanaście starych obrazów i portretował wszystkich księży wraz z przeorem na jednym obrazie. W 1866 r. pokryto cynkiem jedną część klasztoru od zachodu. W r. 1878 przyozdobiono kościół i klasztor kolorowymi oknami. Kościół podkamieniecki z cudownym obrazem Matki Boskiej jest zawsze celem nabożeństwa licznych pielgrzymów. W P. jest szkoła etatowa dwuklasowa z językiem wykładowym polskim, założona w 1860 r. Dodatek do Gaz. lwow. z r. 1857, № 47 i 49 podaje przywilej Zygmunta III z r. 1626, którym tenże król potwierdza przywilej Zygmunta I z r. 1528, znaleziony w aktach kancelaryi a nadający Marcinowi z Kamieńca, wojewodzie podolskiemu, ze względu na usługi jego, w dożywocie dobra królewskie: Podkamień, Narzecze czyli Nakwaszę, Popowce, Bydyń (przysiołek Popowiec), Niemiacz, Palikrowy, Jaczymiska (dziś Jaśniska), Sokolniki, Ściborowce, Wieleń i Łokotkowce. Dokumentem wydanym w Warszawie dnia 25 marca 1758 r. zezwala August III na odbywanie dwóch rocznych jarmarków w P. (Archiwum Bernardyńskie we Lwowie, C., t. 579, str. 981 do 983). Por. „Opis P. z ryciną", Lwowianin, 1841, str. 114; „Klasztor OO. Dominikanów w P." z ryciną, przedstawiającą klasztor od strony zachodniej w dziele Stęczyńskiego „Okolice Galicyi", Lwów, 1847, str. 34; „Kościół i klasztor ks. dominikanów w P." p. L. K., z ryciną, Przyjaciel Ludu, Leszno, 1849, str. 130 i 142; „Zamek w P." z ryciną, Przyjaciel domowy, Lwów, 1859, str. 340; „P. w Galicyi", z ryciną. p. Wieniarskiego, Tygodnik ilustrowany, 1862, t. IV, str. 15, i 1866 r., t. XIV, 196; „Kościół i klasztor dominikanów" z ryciną, Strzecha, Lwów, 1872; „P." z ryciną, Kłosy, 1873, t. 16, str. 311 i 316. Obacz także zbiór rycin Pawlikowskiego we Lwowie, № 4572, 4573 i 4574. *Lu. Dz.*

Podkamień z *Prybeniem*, mczko, pow. rohatyński, odl. 11 klm. na płn.-zach. od Rohatyna, przy gościńcu z Bóbrki do Rohatyna, w tak zwanych górach brzeżańskich. Granice: wsch. Załanów i Czercze, południ. Dechowa i Bieńkowce, zachod. Duliby, półn. Fraga i Dziczki. Na zachod. krańcu obszaru rozlewa się staw na rzece Świerz a na stromej górze wznosi się stary zamek, wyrestaurowany przez Leopolda hr. Starzeńskiego i zamieszkały. P. ma stacyą poczt. w miejscu a należy do sądu pow. w Rohatynie. Obszar dwor. 629 mr., gmin. 1440 mr. W 1870 r. 1052 mk.; w 1880 r. w gm. 1031 mk., na obsz. dwor. 94, razem 1125; rz.-kat. 527, gr.-kat. 648, obydwie parafie w miejscu; rzym.-katolickiej początek nieznany, jednak pewną jest rzeczą, że już przed 1615 r. istniała, choć uposażył ją dopiero 1772 r. Jan Jabłonowski, wojewoda ruski. Kościół murowany, poświęcony 1829 r., p. w. Narodzenia N. P. M. Do tej par. należą: Bieńkowce (2 katol.), Dechowa (69), Doliniany (28), Duliby (8), Dziczki (7), Fraga (85), Jahłuż (22), Kalinówka (6), Kniesioło (211), Knihinicze (58), Leszczy (21), Lubrza (35), Mełna (9), Oryszkowce (47), Podborze (28), Pomonięta (8), Psary (108), Rusiatycze (27), miasto Strzeliska (63), wś Strzeliska (42), Wyspa (21), Zagórze (29), razem katol. 1461, izrael. 2000; w Psarach jest kaplica. Greko-katol. paraf., dek. Chodorów, obejmuje filię w Jahłużu 255 dusz, razem 903 gr.-kat.; szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. z kapit. 839 zł. 90 ct., instytut ubogich, założony przez ks. Jabłonowskich, na 8 ubogich miejscowych. Przełożony każdoczesny rzym.-kat. proboszcz miejscowy. Kuropatnicki w Geogr. Galicyi (z 1786 r.) pisze: Podkamień miasto z pałacem ks. Dymitra Jabłonowskiego, starosty kowelskiego, kawalera orderów polskich i św. Huberta, Stupnicki zaś podaje w P. 1130 mk. Starożytna Polska podaje treść aktu fundacyi. Zygmunt I przywilejem 1515 r. pozwala: ażeby Fryderyk Herburt przy zamku swoim Podkamyencze zwanym, który świeżo z muru i cegły wystawił, założył miasto, podobnież zwać się mające. Osiadających obdarza król prawem niemieckiem, uchylając przeciwne temuż prawa i zwyczaje ziemskie polskie i ruskie; ustanawia targ we czwartek, jarmarki zaś na Zielone Św. i Podwyższenie św. Krzyża. Później-

szymi czasy przeistoczone zostało stare zamczysko na pałac. *B. R.*

Pod-Kamieniem, potok, ob. *Hliźnik.*

Pod Kamieniem 1.) karczma w Lisku, pow. Lisko. 2.) **P. K.**, os. w Mikuliczynie, pow. nadwórniański. 3.) **P. K.**, grupa domów w Bratyszowie, pow. tłumacki.

Pod Kamieniskiem, młyn w Grochowcach, pow. przemyski.

Podkamienna 1.) grupa domów w Hanaczowie, pow. przemyślański. 2.) **P.**, niwy, ze szczytem 365 mt. wznies., w Suchodole, pow. bóbrecki. 3.) **P.**, gajówka koło Stawek, pow. gródecki.

Podkamionka, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 9 w. od Sokółki.

Pod Kamionką, karczma na obsz. Myczkowiec, pow. Lisko. *Br. G.*

Podkamycze, os. do Balic, pow. krakowski, na obszarze większej pos., na wschód od tej wsi, na lewym brzegu Rudawy. Od płd. ma rozległe podmokłe łąki, otoczone od płd. wzgórzem zw. Młyńską Górą (262 mt.). *Mac.*

Podkanie, karczma w Pustkowie, pow. ropczycki. *Br. G.*

Podkaniuczo, grupa domów w Trościańcu Małym, pow. złoczowski.

Podkantaliszki, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 10 w., ma 3 dm., 13 mk. W 1827 r. było 2 dm., 7 mk.

Pod Kapeluchem al. *Kapeluchą*, grupa domów w Potyliczu, pow. Rawa Ruska.

Podkaplice 1.) zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o $65^1/_2$ w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. katol. 2) **P.**, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Podkaranie, część Chołojowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Podkarczewo, dawniejsza nazwa wsi Tokary, w pow. brodnickim.

Pod Karczmą, przys. do Kawęczyna, pow. mielecki, ma 34 dm. i 178 mk. (Special Orts-Repertorium z r. 1886). *Mac.*

Podkarczmisko, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 28 w. od Sokółki.

Podkarkliny, pow. suwalski, gm. Kuków, odl. od Suwałk 7 w., 1 dm., 6 mk.

Pod Karoliną, niem. *Karolinenhof*, wólka do Trinitatis (przys. Chodenic), pow. bocheński, leży w równinie, nad Babicą, przy gościńcu z Bochni do Ujścia, 3 klm. na północny wschód od Bochni. Dawniej kol. niemiecka, liczy obecnie 10 dm., 61 mk. rz.-kat., narodowości polskiej. *Mac.*

Podkaroliszki, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 30 w., 1 dm.

Podkarużyszki, os., pow. maryampolski, gm. i par. Szumsk, odl. od Maryampola 5 w., 1 dm.

Podkawce, os. do Zagórza, pow. wielicki, nie oznaczona na mapach szczegółowych, ma 8 dm., 32 mk. rz.-kat.

Podkawcze, uroczysko we wsi Paszyny, pow. owrucki.

Podkępie, grupa zabudowań w Bestwini, pow. bialski. *Br. G.*

Pod Kępką, zabudowania w Puszczy Dużej, przysiołku Porąbki, pow. bialski.

Podkiepszty, pow. maryampolski, gmina Szyłgale, par. Szaki. Nie zamieszczone w ostatnich spisach.

Podkieranik, zaśc. szlach. nad jez. Kuprinis, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 70 w. od Wilna, 2 dm., 17 mk. katol.

Pod Kijankami, nazwa chat w Krządce, pow. kolbuszowski. *Br. G.*

Podkirsna, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 4 w., 2 dm., 10 mk. W 1827 r. należała do par. Puńsk, miała 2 dm., 9 mk.

Pod-Kizią, rus. *Pid-Kiziom*, młyn wodny, w gm. Brodok, pow. kocmański. *Br. G.*

Podkiżyszki, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 21 w., ma 5 dm., 34 mk.

Podklasztor 1.) *Sulejowski*, wś, pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklasztor Sulejów, odl. od Opoczna 25 w., posiada kościół i ruiny klasztoru cystersów (ob. Sulejów), browar, 19 dm., 172 mk., 1 mr. ziemi dwor., 180 mr. włośc. Kościół ten, założony współcześnie z klasztorem w XIII w., po zniesieniu klasztoru w 1819 r. został parafialnym; w 1790 i 1847 uległ pożarowi (ob. Sulejów). 2.) **P.**, os. leś., pow. sandomierski, gm. Rytwiany, par. Staszów, odl. od Sandomierza 43 w., ma 4 dm., 13 mr. ziemi dwors. 3.) **P.**, wś nad rz. Wieprzem, śród lesistej wyżyny na płd.-wsch. granicy pow. zamojskiego, gm. i par. Krasnobród, odl. 1 w. od Krasnobrodu a 21 w. od st. p.-tel. Zamość, ma 237 mk., kat. 231, prawosł. 6. W 1827 r. było 31 dm., 179 mk. P. wraz z wsią Ruskie do 1864 r. stanowiły majętność klasztoru dominikanów w Krasnobrodzie, obecnie dzieli się na: P. poklasztorny, wś, 26 os., gruntu 325 mr.; P., os. młyńska, 11 mr. i P., karczma, 2 mr. Na terytoryum P., w miejscowości zwanej pierwotnie „Borek“, śród lasu, przy wytryskujących w różnych punktach pięknych zdrojach, uznanych przez pobożnych za uzdrawiające (zdrój przy kaplicy św. Rocha), stoi kościół paraf. i były klasztor (ob. Krasnobród), oraz 8 kapliczek rozrzuconych po różnych punktach Borku. Do par. Krasnobród w P. (dek. zamojski), oprócz os. Krasnobród, należą: P., Adamów, Boża-

Wola, Bondyrz, Bliżów, Feliksówka, Guciów, Husiny, Huta-Stara, Hucisko, Hutki, Hutków, Jacnia, Kaczorki, Malewszczyzna, Potoczek, P. Rachodoszcze, Ruskie, Suchowola, Szewnia i Trzepieciny, wsie pow. zamojskiego; ościenne wsi pow. tomaszowskiego: Antoniówka, Ciotusza, Huta-Tarnawacka, Łuszczacz, Majdan Wielki, Majdanek Zielony, Niemirówek, Pańków, Szur, Tarnawatka, Wólka-Husiny i Zaborcze, razem 8429 wiernych. Ostatnim przeorem klasztoru był o. Ludwik Turzyniecki, dominikanin († 1876). Podklasztor jest siedliskiem urzędu wójta gminy Krasnobród, skutkiem czego nazwa gminy Krasnobród zamieniona na „Podklasztor“, lecz to pierwotne miano znów przywróconem zostało w końcu 1883 roku. W skład obecnej gminy Krasnobród w P. wchodzą: os. Krasnobród, włączona do tej gm. z mocy postanowienia komitetu urządzającego w królestwie polskiem z d. 19 (31) grudnia 1869 r. i wsi: Brudek, Hucisko, Hutki, Huta-Stara, Górniki, Jacnia, Kaczorki, Malewszczyzna, Majdan Nepryski, Nowawieś, P., Potok Senderki al. Senderki, Ruskie, Szopowe, Turzyniec i Wólka-Husińska, które należą do sądu gm. III okr. w Zwierzyńcu. Gm. Krasnobród ma kasę pożyczkowo-wkładową, kościół, cerkiew i aptekę w Krasnobrodzie, dom przytułku dla starców i kalek w P., 2 szkółki elementarne w Krasnobrodzie i Majdanie Niepryskim, 20 tkaczy i 8 kowali, oraz w Potoku-Senderki i Górniki są łomy kamienne piaskowca i wapiennika. Obszar gm. Krasnobród wynosi 17256 mr., t. j. ziemi ornej 8454 mr., łąk 962 mr., nieużytki zajmują 72 mr., pod budowlami 254 mr., rzeki i błota 386 mr. i lasu 7128 mr. Gleba ziemi przeważnie piaszczysta, sadów niewiele, pszczół pni 325. Na polach P. Wilczkowski Władysław, starosta widzki i zwinogrodzki, za Jana Kazimierza w r. 1672 wsławił się zwycięstwem Tatarów, gdyż na czele dwóch husarskich chorągwi uderzył na wroga, a obskoczony od hordy, stoczył walną bitwę i odebrał zrabowane łupy. Stąd też Jan Sobieski, wówczas marszałek i wielki hetman koronny, w 7000 konnicy, dnia 6 października 1672 r., rozpoczął jedną z najświetniejszych kampanii, goniąc Tatarów ku Narolowi, o której i przebytych już potyczkach zawiadomił króla krótkim listem, przepraszając, „że na takim pisze papierze, bo to się dzieje w polu (Borek) na bębnie, bez taboru i pod nieprzyjacielem“. Baliński w Starożytnej Polsce, (t. 2, str. 1130), opierając się na Geografii Kuropatnickiego, pisze: że królowa Marya Kazimiera, wracając z Zołkwi do Warszawy, zaskoczona niespodziewanie przyspieszonem rozwiązaniem, w oberży pod klasztorem dominikańskim miała powić królewicza Konstantego-Władysława w 1680 roku, i że w tej karczmie czas swej słabości przebyła. *T. Z.*

Podklasztor 1.) grupa zabudowań w Mogile, pow. krakowski. 2.) **P.**, przedmieście Leżajska, pow. łańcucki, odl. 2 klm. od miasta, rozciąga się około klasztoru oo. bernardynów, na północ od Leżajska, przy drodze do Rudy, ma 119 dm., 720 mk. (349 męż. i 371 kob.). Od zach. i północy otacza je bór sosnowy. *Mac.*

Pod Klasztorem, karczma przy Borku Starym, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Podklasztorze, os., pow. jędrzejowski, gm. Prząsław, par. Jędrzejów.

Podklasztorze, w Lib. Ben. Łask. *Clausthorek*, wś tuż pod Wągrowcem, pow. wągrowiecki, istniała przed 1523 r. i należała do par. Tarnowa. Była to posiadłość klasztoru cystersów w Wągrowcu. Tworzyła oddzielną całość jeszcze około 1833 r.; miała wówczas 16 dm. i 85 mk. (6 protest.). Następnie zlała się z miastem Wągrowcem. *E. Cal.*

Podklewinie, os., pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 12 w., ma 2 dm., 13 mk.

Podklonie, ob. *Podkluny*.

Podklonowo, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 15 w., 1 dm., 4 mk.

Podkluny al. *Podklunie*, *Podklonie*, zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wojstom, okr. wiejski Hanuta, o 11 w. od gminy a 78 w. od Święcian, ma 1 dm., 8 mk. prawosł. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr Hanuta, Stefanowskich. Za czasów poddaństwa należała do dóbr Hruździenica, w 1832 r. oddzielonych od dóbr Hanuta.

Podkłokock, fol., pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Ostrowite, odl. o 9 w. od Lipna, ma 6 dm., 27 mk., 137 mr. Wchodzi w skład dóbr Ostrowite.

Pod Kływą, część Zawadki, pow. turczański.

Pod Kniaziom, część Słobody Rungurskiej, pow. kołomyjski.

Podkobierne, os., pow. nowomiński, gm. Glinianka, par. Mińsk, ma 23 mk. W 1827 r. 1 dm., 3 mk.

Pod Kobłem, las w płn.-zach. stronie Korczyna, w pow. sokalskim.

Podkoce, dominium, pow. odolanowski, odl. 15 klm. od Ostrowa, na trakcie kaliskim, przy granicy królestwa polskiego, parafia i poczta w Skalmierzycach, st. dr. żel. w Ostrowie; 8 dm., 96 mk. (85 kat. i 11 protest.). Tworzy z Mącznikami jedną majętność, której dziedziczką jest Joanna z Ponińskich Niemojowska. Gleba wapienno-marglowa; istnieje tu browar i wiatrak. Między najezdnikami dóbr arcybiskupich wymienia Przemysław II w dyplomacie z r. 1294 Wacława i Chwaliboga

z P.; r. 1326 pisze się Jan z P. W 1579 r. posiadają tę osadę różni Podkoccy i Daniel Prusliński, a w r. 1618 Jan Sławoszewski, Wojciech Małachowski i Sebastyan Jaskólski.

Podkoczergi, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Niekazieck, o 7 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Przegrodzie.

Podkoczergiszki al. *Ławrynczukiszki*, wś włośc. nad rzką Ringą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 5 w. od gminy a 30½ w. od Święcian, ma 4 dm., 29 mk. katol. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.).

Pod Koleją al. *Leiserhof*, fol., pow. gródecki.

Podkół, staw tatrzański, najwyżej leżący z pięciu stawów polskich (ob. *Roztoka*), zwany powszechnie *Zadnim* al. *Zmarzłym*. Ob. *Zadni staw*. *Br. G.*

Podkomaje, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., par. kat., okr. wiejski i dobra skarbowe Komaje, o 1 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Podkomórek 1.) wólka do Bobrka, pow. chrzanowski, w pobliżu ujścia Soły do Wisły, przy gościńcu do Pszczyny na Szląsku pruskim i kolei ces. Ferdynanda. W pobliżu jest komora celna. Liczy 5 dm. i 21 mk. (9 męż., 12 kob.). 2.) **P.**, wólka do Gorzowa, pow. chrzanowski, leży na północ od poprzedniego, na lewym brzegu Przemszy, przy gościńcu z Krakowa do Berunia w Szląsku pruskim; liczy 5 dm., 21 mk. (9 męż., 12 kob.) rz.-kat.

Podkomorze, wś, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Preny, odl. od Maryampola, 28 w., ma 10 dm., 64 mk. W 1827 r. było 4 dm., 31 mk.

Podkomorze (urzęd. *Podkomorje*), fol., pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Dywin, o 37 w. od Kobrynia.

Pod Komuchy, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Podkończe, wś włośc., pow. iłżecki, gm. Rzeczniów, par. Iłża, odl. od Iłży 10 w., ma 70 mk., 439 mk., 969 mr. ziemi.

Podkonice 1.) *Duże*, w XVI w. *Pothkonycze*, wś i fol. nad rz. Krzemionką, pow. rawski, gm. Boguszyce, par. Krzemienica, odl. 7 w. od Rawy; wś ma 8 dm., 82 mk.; fol. 1 dm., 11 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 12 dm., 92 mk. Według Lib. Ben. Łask. w początku XVI w. była to mała wioska, siedział tu jeden tylko kmieć nazwiskiem Sothkowicz; dziesięcinę dawano plebanowi w Krzemienicy. Wś ta zapewne była pierwotnie przyległością sąsiedniej wsi Kanice (Konice?). W 1871 r. fol. P. Wielkie rozl. mr. 253: gr. or. i ogr. mr. 218, łąk mr. 12, pastw. mr. 6, wody mr. 8, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 5. Wś P. Wielkie os. 9, z gr. mr. 158. 2.) **P.** *Małe*, wś i fol. nad rz. Krzemionką, pow. rawski, gm. Boguszyce, par. Krzemienica; wś ma 11 dm., 123 mk.; fol. 2 dm., 14 mk. W 1827 r. było 5 dm., 77 mk. W 1870 r. fol. P. Małe rozl. mr. 343: gr. or. i ogr. mr. 273, łąk mr. 53, past. mr. 7, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 8. Wś P. Małe os. 13, z gr. mr. 181. 3.) **P.** *Miejskie*, trzecia część tejże wsi, weszła w skład posiadłości miasta Rawy. *Br. Ch.*

Podkonie, część Bączalki, pow. pilzneński, ma 12 dm., 64 mk. rz.-kat.

Podkoniuchy, zaśc. nad pot. Podwisze, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Galiniszki, o 22 w. od gminy a 70 w. od Święcian, ma 1 dm., 5 mk. katol. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr Skoduciszki, Broniszów.

Podkopanica, os., pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Studzieniczna, odl. od Augustowa 12 w., 1 dm., 12 mk.

Podkopanka, część wsi Majnicz, w pow. samborskim.

Podkordaki, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 48 w., ma 7 dm., 28 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Leśnictwo.

Podkirklewo, pow. kalwaryjski, gm. Janowo, par. Ludwinów. Nie zamieszczone w ostatnich spisach. W 1827 r. 1 dm., 10 mk.

Podkorzeń, os. karcz. na obszarze Durd, pow. tarnobrzeski, na wschód od wsi, u wejścia do rozległych borów, których część stykająca się z wsią nosi nazwę Korzeń, ma 1 dm., 5 mk. Przez Durdy prowadzi droga z Baranowa nad Wisłą do Kolbuszowy. *Mac.*

Podkosarzysko, szczyt w Tatrach wapiennych, w północnych rozgałęzieniach, nad doliną Biały Spiskiej. Wznies. 1227 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Podkościele 1.) os., pow. iłżecki, gm. i par. Cmielów, 6 dm., 61 mk., 55 mr. obszaru. 2.) **P.**, os. włośc., pow. radomski, gm. i par. Przytyk, odl. od Radomia 19 w., ma 3 dm., 14 mk., 1 mr.

Podkościele 1.) wś, pow. dąbrowski, stanowi niejako przedmieście mta Dąbrowy, ma 95 dm., 609 mk. (297 męż., 312 kob.), z tych 574 rz.-kat. a 35 izrael.; par. rz.-kat. w Dąbrowy. 2.) **P.** al. *Podborza-Zgórska*, os., pow mielecki, ma 14 dm. i 67 mk. 3.) **P.**, os. do Gromnika, pow. tarnowski, w pobliżu kościoła i przystanku kolei państwowej (dawniej tarnowsko-leluchowskiej), ma 15 dm., 81 mk. 4.) **P.**, os. do Piotrkowic, pow. tarnowski, ma 11 dm., 83 mk. 5.) **P.**, wólka do Ryglic, mtka w pow. tarnowskim, przy gościńcu z Tuchowa do Brzostka, ma 13 dm., 73 mk. 6.) **P.**, część wsi Pysznicy, pow. Nisko. 7.) **P.**, część

Siedlisk, pow. pilzeński. 8.) **P.**, przysiołek Nagoszyna, pow. ropczycki. *Mac.—Br. G.*

Podkościele, grupa domów w Jankowicach, pow. rybnicki.

Podkościelne 1.) ob. *Dąbrowica*, wś, pow. dąbrowski. 2.) **P.**, leśniczówka w Gosprzydowej, pow. brzeski.

Podkościelny, grupa zabudowań w Czańcu, pow. bialski. *Br. G.*

Podkościelski *Młyn*, młyn w Wieprzu pod Andrychowem, pow. wadowicki. *Br. G.*

Podkościołek (*Podkastelok*), zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Stracza, o 5 w. od gminy a 47 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. katol. (w 1864 r. 1 dusza rewiz.); należy do dóbr Sidoryszki Paszkiewiczów.

Pod Kościołem 1.) młyn w Giedlarowej, pow. łańcucki. 2.) **P. K.**, karczma w Dobrej, pow. limanowski. *Br. G.*

Pod Kościuszką (al. *Kościuszkiem*), grupa domów w Krządce, pow. kolbuszowski.

Podkosie, okolica szlach. nad rzeczką Bołoczanką, niekiedy zwaną Ihumenką, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. puchowicka, par. katol. błońska, 19 osad. Grunta dobre, szczerkowe, łąk obfitość, lasy znaczne dębowe i jesionowe, pastwiska obszerne, dużo zwierzyny i ryby, miejscowość bardzo dogodna. Tu mają dziedzictwa: Juszkiewicz $3^1/_2$ włók, Kolenda $^1/_4$ włóki. *A. Jel.*

Podkosowie, wś, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niechniewickim, gm. Szczorse, niegdyś własność Chreptowiczów, ma 40 osad pełnonadziałowych. Grunta szczerkowo-gliniaste, wyborne; miejscowość falista i całkiem bezleśna. *A. Jel.*

Podkowa 1.) kol., pow. turecki, gm. Tokary, par. Goszczanów, odl. od Turka 23 w., ma 15 dm., 113 mk., 189 mr. Wchodziła w skład dóbr Lipicze. 2.) **P.**, pow. ostrołęcki, ob. *Dąbek P.*

Podkówka, rus. *Pidkiwki*, grupa domów i młyn w Uniowie, pow. przemyślański.

Podkoziele, mały fol. nad rzką Szaczą, nieopodal ujścia do niej rzeczki Kowalówki, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. szacka; niegdyś należał do dominium Szack, dziedzictwa Oskierków, teraz do rodziny szlacheckiej Leniewiczów, ma przeszło 2 włóki. Grunta lekkie, łąki dwukośne, bardzo obfite; osada odosobniona, bardzo wygodna pod względem pastwisk, rybołóstwa i polowania, nawet na wydry i bobry, które w błotnistej i niedostępnej Saczy mają swe gniazda. *A. Jel.*

Podkrajcze, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Malecz, o 21 w. od Prużany, należała do ekonomii prużańskiej, darowanej przez ces. Katarzynę Rumiancowowi, sprzedanej przez tegoż Jagminowi; wkrótce potem przeszła w ręce Włodków; ob. *Kabaki.*

Podkraje, kol., pow. opolski, należy do Budkowic Starych.

Podkrajewo, wś, pow. mławski, gm. Kosiny-Stare, par. Mława, odl. o 6 w. od Mławy, ma 38 dm., 464 mk.; cegielnia, pokłady torfu. Dobra P. składały się w 1877 r. z fol.: P. i Łazy, wsi: P. i Wojnówka; rozl. dominalna 1976 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 360, łąk mr. 86, past. mr. 204, lasu mr. 1030, nieuż. mr. 31, razem mr. 1712; bud. mur. 5, z drzewa 11; fol. Łazy gr. or. i ogr. mr. 133, łąk mr. 123, past. mr. 5, nieuż. mr. 3, razem mr. 264; bud. z drzewa 5; las nieurządzony. Wś P. os. 30, z gr. mr. 574; wś Wojnówka os. 13, z gr. mr. 294. *Br. Ch.*

Podkrajewszczyzna, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Norzyca, okrąg wiejski i dobra skarbowe Chrystowo, o 2 w. od gminy a 72 w. od Wilejki, ma 9 dm., 81 mk. prawosł. (w 1864 r. 34 dusz rewiz.).

Pod Krasną, młyn w Kościelnikach, pow. buczacki.

Podkrasne, fol. w Krasnem Potockiem, pow. nowosądecki. *Br. G.*

Podkrauszunia, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., par. Komaje.

Pod Krąglicą al. *Krąglica*, fol. w Stratyniu, pow. rohatyński.

Podkrólówek, wś, pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Olszanka, odl. od Augustowa 17 w., ma 11 dm., 107 mk. Mieszkają tu osadnicy rossyjscy, starowiercy.

Pod Kruszyną, wzgórze, na wschód od Kobła Starego, w pow. staromiejskim, na wschod. granicy tejże wsi, pod 40° 48′ 25″ wsch. dłg. g. F. a 49° 26′ 24″ płn. sz. g. Wschodni stok pokrywa las jodłowy, należący do obszaru gm. Czukwi, z którego wypływa potok Oreb, łączący się ze Słonicą, mającą swój początek u płn. podnóża tegoż wzgórza, a wpadający do Dniestru od prawego brzegu. Wznies. 400 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Podkrzynice, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Bortkuszki, o 8 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Bortkuszki, hr. Platerów.

Podkrzyzie, przysiołek Nieszkowic Małych, pow. bocheński. *Br. G.*

Podkrzyż, fol. i wś nad rz. Niemenczą, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 5 w. od gminy a 28 w. od Wilna. Fol. ma 1 dm., 27 mk. kat., wś zaś 9 dm., 95 mk. kat. (w 1864 r. tylko 14 dusz rewiz.); własność hr. Tyzenhauzów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Tatarańce, Kałnobrydzie, Raguny, Mielany, Paszkajcie, Bezdany, Sakiszki i zaśc. Prudaliszki,

Pupieniszki, Aleksandrzyszki, Kumszyszki, Japokuniszki, Pokirnia, Sybirka, Dejlidziszki, Wilniszki, Bezdanosiele, Użalina, Balszyszki, Czarnojele, Miesina, Bielkiszki, w ogóle 466 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Podkrzyże 1.) fol. szlach. nad potokiem Styrniełką, pow. święciański, w 2 okr. pol. o 45 w. od Święcian, 2 dm., 18 mk. starow. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 5 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Roupiszki.

Podksiężanie, część miasta Suchy, pow. żywiecki, ma 29 dm., 277 mk. (112 mt., 115 kob.) rz.-kat.

Podkujawa, pustkowie, pow. brodnicki, należała do młyna Kujawy. W spisach nowszych niewymienione.

Podkukle, os. leś., pow. sejneński, gm. i par. Berzniki, odl. od Sejn 7 w., ma 2 dm., 3 mk.

Podkulinga, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 18 w., 1 dm., 5 mk.

Podkumiecie, os., pow. kalwaryjski, gm. Podawinie, par. Dauksze. Niepomieszczone w spisach.

Podkumsza 1.) os. nad błotem Kumsza, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 7 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **P.** al. *Gielianowo*, zaśc. szlach. nad błotem Kumsza, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 9 w. od Święcian, 1 dm., 10 mk. kat.

Podkurnędz, pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Sulejów. Niepomieszczony w ostatnich spisach. W 1827 r. było 4 dm., 15 mk.

Podkużmicze, własność ziemska w pow. mozyrskim, od 1871 r. własność urzędnika Maryanowicza, ma 10 włók. *A. Jel.*

Podlache, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Swirany, o 15 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Podlacken (niem.), dobra ryc. z fol. Neu-Mickelnick, Seelack i N. Galbuhnen, odl. 8 klm. od miasta powiat. Rastemborku, gdzie st. p., tel. i kol. żel. Obszar 708 ha.

Podladzie, dwa małe zaśc. w zach. stronie pow. ihumeńskiego, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze; należą do dominium Samuelów, dawniej Radziwiłłów, później ks. Wittgensteina, a odniedawna Czapskich. Oba zaścianki mają po 3 osady. Grunta szczerkowe dobre; miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Podlajki, wś na pols. Warmii, tuż nad granicą ostródzkiego i olsztyńskiego powiatu, 4 klm. od Gietrzwałdu, 1 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Biesalu.

Podlas 1.) os. do Lipowy, pow. żywiecki, ma 12 dm. i 66 mk. 2.) **P.**, nazwa grupy chat w Gliniku Polskim, pow. jasielski. 3.) **P.**, nazwa chat w Kopytowej, pow. krośnieński.

Pod Lasami, grupa chat w Sidzinie, pow. myślenicki. *Br. G.*

Podlasek, fol., pow. stopnicki, gm. i par. Stopnica.

Podlasek, dobra, pow. kobryński, w 2 okr. pol. Błoto, o 2 w. od Kobrynia.

Podlasek al. *Podlesne*, os do Przedmieścia, pow. ropczycki, nad dopływem Wisłoka, wśród zgłobieńskiego lasu. 2.) **P.**, os. do Wyżnego, pow. rzeszowski, nad Gwoźnicą, dopływem Wisłoka z praw. brzegu. 3.) **P.**, fol. w Gruszowie Wielkim, pow. dąbrowski. 4.) **P.**, nazwa chat w Łazach, pow. jarosławski.

Pod Lasem 1.) al. *Rączna Mała*, wólka do Rączny, pow. krakowski, ma 19 dm. i 119 mk. 2.) **P. L.**, wólka do Jaszczewi, pow. krośnieński, przy drodze z Krośna do Jasła, ma 14 dm. i 53 mk. 3.) **P. L.**, os. w Koziej Woli, przys. Lipin, pow. pilzneński, leży na płn. od Pilzna; ma 14 dm., 53 mk. 4.) **P. L.**, os. do Godowy, pow. rzeszowski. 5.) **P. L.**, grupa zabudowań w Sieklówce Dolnej, pow. jasielski. 6.) **P. L.**, nazwa chat w Łężynach, pow. jasielski. 7.) **P. L.**, gajówka na obszarze Gnojnicy, pow. ropczycki. 8.) **P. L.**, gajówka, na obszarze Glinika Charzewskiego, pow. rzeszowski. 9.) **P. L.**, nazwa chat w Zaborowie, pow. rzeszowski. *Lu. Dz.—Br. G.*

Podlasie. I. *Nazwisko*. U polskich kronikarzy i w bullach papieskich XIII w. brzmi *Pollexia*, później *Podlachia*. Szafarzyk wywodzi nazwę tę z Pod-lachy, na wzór nazw: Pod-czechy, Podlitowie (w nowogrodzkiem). II. *Granice i obszar*. Najdawniejszą granicę Mazowsza i Litwy, a względnie Podlasia, podaje akt graniczny spisany między delegatami Kiejstuta litewskiego i Ziemowita mazowieckiego w 1358 r., a odnowiony w czasie zatargów o Podlasie 1434 r. (Kod. Mazow., № 80). Dział ten ma wytykać kresy powiatu grodzieńskiego od strony Litwy a wiskiego i goniądzkiego (ze strony Mazowsza). Stanowiły je rzeki, których bieg, porównany z dzisiejszym, okazuje różnice. Granice te zaczynają się od Kamiennego brodu prosto na Rajgród, a od niego „przez rzekę Mietę“, to się znaczy jej korytem aż do Biebrzy, i tej korytem aż do „Targowiska“ (dziś Targonie, które 1413 r. leżały nad Śliną, dzielącą wedle aktu 1499 r. Mazowsze od Litwy (Kapica, Herbarz, 415, 270, 180). Od Targowiska szła do „ujścia wielkiej strugi“, jej biegiem do źródeł „małej Suchołdy“ a posuwając się jej korytem aż do rzeki „Sprząśla“ (Supraśl, dopływ Narwi, wpadający do niej pod Złotoryą), a tej korytem do „Popielowego siedliska“, od którego granice dochodzą do „Niewotyńca ujścia“ (dziś Niewodnica pod Topielcem łącząca się z Narwią). Dla granicy północnej od zach. ściany w 1607

r. za punkt wyjścia wskazano słup murowany między Prostkami i Boguszami „na granicy podlaskiej“ (około rz. Łyk i dzisiejszej granicy pruskiej). Zestawiwszy z tem zagarnięcie Węgrowa na stałe w 1444 r. przez Kazimierza Jagiellończyka, widzimy że w XVI w. granice Podlasia są bardzo na zachód wysunięte ku Mazowszu i Lubelskiemu. Wykaz skarbowy poborów z 1578 (Pawiński, Źródła dziejowe, IV, 279) wymienia w woj. podlaskiem następne miasta: Bielsk, Narew, Knyszyn, Augustów, Kleszczele, Suraż, Tykocin, Goniądz, Rajgród (w pow. bielskim), Drohiczyn, Mokobody, Węgrów, Mordy, Sokołów, Międzylesie, Ciechanowiec, Siemiatycze, Wysokie (Litewskie), Mielnik i Łosice (w pow. drohickim i mielnickim). Gwagnin w opisie z 1578 r. wymienił tylko Bielsko nad Białą, graniczną od Litwy, Brańsk, Suraż, Tykocin, Knyszyn, Narew, Augustów i nieznany w powyższym spisie Wasilków. Dwoma laty wcześniej, na sejmie toruńskim 1576 r. wynikły spory o granice woj. brzeskiego i podlaskiego. Widno z nich, że trakty „wohyński, łomaski i kodemarski“ zaliczały się do Korony nie do Litwy, o co właśnie był spór (Pawiński, Źródła dziejowe, XI, 304). W 1690 r. gdy szło o rozgraniczenie dóbr Wohyń z Radzyniem w ziemi łukowskiej, zastrzegano utrzymanie granic pow. mielnickiego wojew. podlaskiego (Vol. Leg.). O utworzeniu województwa podlaskiego, spotykamy sprzeczne dane. Naruszewicz (Hist. nar. pol. pod r. 1192) zna akt Zygmunta I z 1520 r. w Toruniu wydany dla Jana Chodkiewicza wwody witebskiego, na wojew. podlaskie. Wolf (Senator. i Dygn. lit., str. 427) fałszywie cytując Staroż. Polskę, która z Naruszewiczem zgodną jest, dowodzi, że erekcya województwa nastąpiła 1513—1514, a pierwszym wojewodą miał być 1514 r. Iwan Siemionowicz Sapieha, a drugim od 1517 Janusz Kostewicz. Chodkiewicza nie zna on zupełnie. Akt w Skarbcu Daniłł. z Kostewiczem wwodą podlaskim 1507 jest późniejszy od 1511 r. (№№ 2193, 2228 i 2229). Czacki utworzenie województwa kładzie na 1522 r. (O lit. i pol. prawach, I, str. 264 n. 2). Akt z 1528 r. zna ś. p. Jana Sapiehę wojewodę podlaskiego (Starożytna Polska, III, 409).

III. *Historya.* W 1132 r. Drohiczyn stanowi jedną całość z Pińskiem, Mińskiem i Turowem, w ręku Iziasława Mścisławicza, a 1142 trzymał go Wsiewołod Olgowicz (teść syna Władysława II syna Krzywoustego) z Brześciem Litewskim, Kleckiem, Rohaczewem i Gródkiem (Połn. sobr. rusk. ljet., I, str. 104, II, 19). W drugiej połowie XIII w. Drohiczynem władał syn Jaropełka Wasilko, a pokłóciwszy się z Włodzimierzem synem Wołodarka, a panem Mińska, uciekł się po pomoc do Leszka, syna Bolesława IV Kędzierzawego, pana Mazowsza i Kujaw (1173 † 1186) a swego szwagra i na jego rzecz „Podlaszie obłast“ Wasilko stracił (Bielowski, Monum., II, 398). Ze zgonem Leszka, Drohiczyn z okręgiem (podobnie jak Brześć) przeszły w ręce Kazimierza II, jego stryja († 1192). Konrad I, syn Kazimierza, posiadał te okolice jeszcze w 1237 r., w którym 8 marca „oddał zamku Drohiczyn i cały okręg leżący z tamtej strony zamku, od połowy rzeki Bugu i Nuru aż do granic ruskich“, zakonowi „rycerzy Chrystusa“ (Nasselbach, Codex Pomeraniae, I, str. 556). W 1248 Wasilko Rościsławicz pogonił za pustoszącymi Jadźwingami aż do bram Drohiczyna, pod któremi się rozpierzchli. W 1251 r. na takąż samą przeciw Jadźwingom wyprawę Daniło i inni książęta zebrali się w Drohiczynie; przeszedłszy błota, weszli w ich ziemie (Połn. sobr. rus. ljet., II, 182, 185). Wśród wojen z Mendogiem, królem litewskim, Daniło 1253 r. posłał brata Wasilka i swego syna Romana na zdobycie Grodna, a sam się wrócił z Bielska (II, 188). Koronacya Daniła 1255 r. odbyta w Drohiczymie, wobec Opisona legata papieskiego i Ziemowita księcia Mazowsza, w przededniu wyprawy na Jadźwingów, świadczy wraz z poprzedniemi faktami, że Daniło władał już Bielskiem, oprócz Drohiczyna. Pod 1255 i 1257 r. jest mowa o ziemi Polexia w bullach papieża i układach Kazimierza kujawsko-łęczyckiego i Zakonu (Voigt, Codex dipl. Prus., I, 98, 105), co zapewne ma oznaczać nie Drohickie ziemie, lecz części przez Daniła na Jadźwingach zdobyte (Rajgród 1255 i nad rz. Łyk 1251 r.). W 1260 r. kiedy Burundaj z Tatary najechał ziemie Daniła i Wasilka, Wasilko za brata przewodniczył Tatarom do Brześcia a Daniło modlił się w cerkwi Matki Boskiej w Mielniku i ślubował ją upiększyć. Zdobył on i Wołkowysk a potem przebywał w Drohiczynie do powrotu Tatarów z napadu dalszego. W 1262 r. wojska Mendoga poszły na Wasilka i wojowały koło Kamieńca, ale rozbił je Wasilko i gonił aż do Jasiołdy. Inny też oddział Litwinów łupiący okolice Mielnika, w czasie nieobecności Daniła (bawiącego w Węgrzech) rozbił także Wasilko i gonił aż do Newla. W 1274 Trojden (następca Mendoga i Wojsiełka) posłał swe oddziały grodzieńskie na Drohiczyn, zostający w ręku Lwa Daniłowicza i zdobył Drohiczyn w samą wielkanoc. Lew wezwał na pomoc Ruś i Tatarów. W 1277 r. Lew tylko Jerzego swego syna posłał z Tatarami na Litwę i Prusaków, podobnie jak 1282 r., gdy rabowano dwukrotnie Mazowsze po Wyszogród i Sochaczew, Lew został w Mielniku, wyprawiwszy tylko syna Jerzego (Połn. sobr. rus. ljet., II). Dopiero układy Kazimierza W. z Kiejstutem

w 1366 r. prowadzone (Hist. Naruszewicza, pod tym r. akt) ujawniają fakt, że Kiejstut zagarnął kiedyś „Brześć, Kamieniec, Drohiczyn, Mielnik, Bielsk“ i że król polski nie ma mieć do nich żadnych protensyi. Prawdopodobnie chodziło tu o spadek w linii zstępnej Lwa i jego syna Jerzego I (Andrzej I i Lew przed 1316, Andrzej II 1320 i Jerzy II 1324—1339), lubo w ich tytułach głównie Włodzimierz występuje. Tak Podlasie (między 1340—1349) wpadło w ręce Kiejstuta, kiedy Kazimierz W. zabierał Chełm, Lwów, Brześć, Włodzimierz. W 1366 r. P. przyznane było Litwie. W sierpniu 1379 Krzyżacy całe pobrzeże Bugu i Narwi od Brześcia do Grodna spustoszyli a choć w dwukrotnem oblężeniu nie zdobyli Mielnika i Brześcia, złupili ziemie kamieniecką i bielską i zabrali 400 jeńców. W końcu września 1379 r. zawarty pokój z zakonem przez Jagiełłę i Kiejstuta zabezpieczył „Kamieniec, Suraż, Drohiczyn, Mielnik, Bielsk“ na lat dziesięć od najazdów krzyżackich (Script. Rer. Prussic., II, 543; Voigt, Cod. Pruss., III, 80; Kron. litew., wyd. Daniłłowicza, str. 52). Zdaje się, że Witold miał te ziemie dane w udziale, bo w styczniu 1380 r. rozdaje włości w ziemi kamienieckiej (Cod. epistol. Vitoldi, № 2) i w czasie zatargów Jagiełły z ojcem, stale bawił w Drohiczynie i dopiero w Grodnie zjechał się z Kiejstutem. Gdy Kiejstut zginął (1382) zięć jego Janusz ks. Mazowsza, zamiast dać mu pomoc, której się spodziewał, zagarnął Drohiczyn, Mielnik, Suraż, Kamieniec. W Brześciu zostawił Birutę Kiejstutową (Kron. lit., wyd. Narbuta, str. 25; Somersb., Script. Rer. Siles., II, 136—137). Sasin, marszałek dworu Janusza mazowieckiego, mimo dzielnej obrony Drohiczyna, którego był namiestnikiem, nie dotrzymał Podlasia dla Mazurów i musiał przed Jagiełłą ustąpić, w którego ręce wpadł cały udział Kiejstuta i Witolda. Gdy Witold po chwilowym pobycie na Mazowszu i u zakonu (1384 Cod. epistol. Vitoldi, № 13, 15; Cod. sec. XV, № 1; Kron. litew. Daniłłowicza, 198) pogodził się z Jagiełłą, uzyskał od niego dział ojca: Brześć, Wołkowysk, Grodno i Podlasie, t. j. „Drohiczyn, Mielnik, Bielsk, Suraż, Kamieniec“ (Skarbiec Daniłł., № 498) zapewne po sierpniu 1384 r. (Baliński, Hist. Wilna, I, 188 i 52). Od 1385—1390 r. Witołd w swych tytułach bądź wymienia Drohiczyn, bądź czyni nadania w drohiczyńskiem i odpowiada za spokój publiczny, gdy starosta kamieniecki 1390 r. uwięził i zrabował kupca wrocławskiego, żyda Klemensa (Cod. epist. Vit., № 42; Skarbiec, № 438, 558, 559). Już jednak tego 1390 r. Jagiełło znów zagarnął dzielnicę Witołda (Długosz, Lindenblat) i 1391 dał wtenczas ziemię drohicką z Drohiczynem, Mielnikiem, Surażem i Bielskiem, chwilowemu jej posiadaczowi z 1382—3 r., Januszowi Mazowieckiemu (Kod. Mazow., № 120). Mimo tego nadania, Witołd przez stosunki z Krzyżakami, utrzymał się na Podlasiu, i gdy przez nową zgodę z Jagiełłą i Skirgiełłą 1392, oburzył na się Krzyżaków, ci najechali Podlasie, i ledwo niepojmali w Surażu, byłego biskupa płockiego, Henryka, żonatego z Ryngałłą córką Witolda. W 1408 r., wydając akt swobód żydom, Witold pisze się drohickim panem, i władzę tę wykonywa 1418 r., gdy ujmuje się za zabitymi w Kurszanach przez Krzyżaków trzema podlasiakami; a zwłaszcza za byłym wójtem Drohiczyna. W 1426 r. nadawał prawo niemieckie Tykocinowi, i oponował przeciw rozdawnictwu ziem w drohickiem i mielnickiem przez Janusza Mazowieckiego. W 1430 r. nadał prawo niemieckie Bielskowi, a wtedy u jego boku występuje „wojewoda drohicki“ Nasuta (Cod. Vitoldi i Skarbiec, № 1427, 1491). Posłowie do Jagiełły w sprawie koronacyi królewskiej Witolda, zdaje się mieli w Drohiczynie zdawać mu sprawę z swej misyi (Cod. Vitoldi, № 1364). W razie wybuchu wojny w końcu września 1430 r. spodziewanej, miał być Drohiczyn z woli Witolda spalony, a natomiast obwarowane Pobrecicze (№ 1653). Kiedy Swidrygiełło wszedł w zmowę z zakonem, Drohiczyn w połowie maja 1432 r. trzymał jego stronę (Skarbiec, № 1603). Gdy na miejsce Swidrygiełły, obrano Zygmunta Kiejstutowicza wielkim księciem, od Drohiczyna i Tykocina spieszono na pomoc (Skarbiec, № 1623). W 1434 r. w drohickiem, może dawny wwoda drohicki Witolda, Mikołaj Nasuta Wyszyński, otrzymał od owego Zygmunta wielką przestrzeń (Krzemień, Osnówkę, Pełch, z obu brzegami Buga, Czortkowice i Niemojki—Niesiecki, Korona, IV, str. 620). W 1437 r. w Tykocinie funduje kościół Jan Gasztold, namiestnik smoleński (Kapica, Herbarz, str. 493), zwolennik Zygmunta i jego poseł do Polski z żądaniem pomocy 1432 r. (Skarbiec, № 1639). Pierwszy raz wówczas spotykamy Pietkę, wojewodę bielskiego. Gdy Zygmunta ubili Czartoryscy, Bolesław IV mazowiecki, powołując się na zapis zabitego, zagarnął Podlasie, i znalazł nietylko poparcie w Zbigniewie Oleśnickim (Mon. med. aevi, II, 139), który pisał do Kazimierza, by nie rabował Mazowsza i Drohiczyna i nastręczał się na rozjemcę. Nadto Wincenty arcybiskup i Jan Oleśnicki (wedle Długosza), wyznaczeni na pośredników w tej sprawie, potwierdzili w Warszawie 1444 r. dokument Jagiełły z 1391 r., nadający Podlasie Mazowszu. Wszakże za 6000 kóp Bolesław odstąpił Drohiczyn, z warunkiem odstąpienia mu Węgrowa, ale Kazimierz tego warunku niedotrzymał (Długosz, XII, 711—713). Jan

Gasztold, wysłany przez Kazimierza, usunął z Drohiczyna i Mielnika namiestnika Bolesławowego, mazura Jerzego Nasutę (Stryjkowski). W 1448 r. Drohiczanie pod wodzą Kazimierza, jako w. ks. Litwy, bili się przeciw najazdowi Tatarów (Mon. m. aevi, II, B, str. 45). 1450 r. Kazimierz Jagiel. oddał Brańsk Iwanowi Możajskiemu (Akty... zapad. Rusi, I, str. 67, № 52). Pod tę porę jest już wojewoda bielski Pietko, Arkwist podsędek suraski (Kapica, Herbarz, 177) i chorąży drohicki Boruta (Jus polonic. Bandtke, str. 957). O ile te tytuły świadczą o zupełnej już administracyi i organizacyi sądowej na Podlasiu, o tyle zadziwia obecność chorążego w Warszawie u boku Bolesława IV mazowieckiego, elekta do korony polskiej. W 1491 r. Polacy spustoszyli Drohiczyn, na co Mikołaj Radziwiłł, krajczy Aleksandra w. ks. Litwy 1492 r. skarżył się królowi Olbrachtowi (Akty zap. Rusi, I, str. 122, № 104). W 1495 r. Bielsk w „ziemi drohickiej“ dostaje prawo niemieckie od w. ks. Litwy Aleksandra a Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł jest starostą bielskim i podczaszym litewskim, który to urząd piastuje i 1499 r. i wówczas na akcie odnowienia unii Litwy z Koroną, figuruje starosta bielski Radziwiłł, Jakób Dowojnowicz drohicki i Niemira Grzymałowicz mielnicki (Skarbiec, № 2091, 2111). W Mielniku, obrany królem Aleksander, wydał sławny akt z 1501 r., stanowiący rząd możnowładczy w koronie (№ 2140). Stąd wysłał posłów do Moskwy po rozejm sześcioletni (Akty zapadnoj Rusi, I, str. 320, № 192). Z Mielnika też pierwszy podatek koronacyjny wysłano Zygmuntowi I nowoobranemu (Ks. Lubomirski, Trzy Rozdziały). Helena, wdowa po Aleksandrze, 1507 r. uzyskała dożywociem Bielsk, Suraż i Brańsk (Skarbiec, № 2239; Akty, II, str. 6), a 1511 r. określono władzę i juryzdykcyą starostów drohickich (№ 2227). W 1516 r. „powiat drohicki“ w myśl przywilei Kazimierza i Aleksandra, na żądanie ziemian, otrzymał w Wilnie od Zygmunta, jako w. księcia, prawo polskie, zniesienie „dzieckich“ nadal utrzymano, pozwy po rusku, elekcya sędziów ziemskiego i grodzkiego, z ziemian miejscowych, ale katolików i t. d. Pieczęć nadana „koń z jeźdzcem zbrojnym“ (Vol. leg., I, str. 174—175). Wcześniejszą musi być sprawa Litawora z drohickiemi ziemianami w kwestyi stosowania praw, nadanych przez Kazimierza i Aleksandra (Skarbiec, № 2320 niby 1523). W 1516 r. dla ułatwienia sobie drogi Zygmunt założył Milejczyce między Mielnikiem a Bielskiem (Skarbiec, № 2270), na prawie niemieckiem, jak Bielsk i Mielnik. Olbracht Martynowicz Gasztold, wojewoda wileński, kanclerz i starosta bielski († 1539), z polecenia królewskiego kolonizował te strony, jak Kleszczele (1523 r., Skarbiec, № 2296). Zamęt i zmiany, jakie stąd powstały, umorzył Zygmunt August 1569 r., zatwierdzając stan istniejący (Vol. leg., II, str. 79, § 6). Księgi wszelako, chowane w Rajgrodzie, Tykocinie i Goniądzu, a zawierające akta z czasów Gasztolda, dopiero 1607 r. odesłano do sądu ziemskiego ziemi bielskiej (Vol. leg., II, 444, § 47). Tę działalność Gasztolda, Czacki zestawia z podobnem rozdawnictwem ziem królewskich osobom prywatnym przez Konstantego ks. Ostrogskiego na Wołyniu, a przez Siemiona ks. Słuckiego w Kijowszczyźnie, też za Zygmunta I (O lit. pol. prawach, I, str. 265). Za panowania tegoż króla przed 1531 r., Wodzyński Jan założył Międzylesie (Star. Polska, III, 416), wyszedłszy z Mniszewa i Kołozęba na Mazowszu. Była to puszcza—za Paprockiego „gdy lasy rozkopano, było do samych Wodyń lepiej niż 20 wsi, oprócz folwarków“ (Herby, str. 390). Stała się głośną sprawa Feliksa Zielińskiego, awanturnika, przeciw któremu powołano miejscowe pospolite ruszenie. Drugą sprawą podlaską, w której o też zasady chodziło co w sprawie Halszki z Ostroga, było wydanie starszej córki podskarbiny ziemskiej litewskiej Bohuszyny (wdowy po Bohuszu Bohowitynowiczu † 1530 r.) przez matkę za Tęczyńskiego, wbrew woli męża i opiekunów. Sprowadziło to zabór jej dóbr podlaskich i Siemiatycz dla zamku królewskiego Mielnika, a Koszeli do Bielska (innych do Brześcia, Słowisznia i Puń. Skarbiec, № 2326; St. Polska, III, 422—3). W 1539 r. Siemiatycze zwrócono Bohuszowej, a w 1546 r., na prośby jej zięcia, Zygmunt I wcielił ich majątek Siemiatycze do ptu drohickiego, przenosząc z mielnickiego. Jednocześnie, t. j. 1538 r., skarżył się Nikodem, starosta mielnicki, że wojewoda lubelski zostawszy opiekunem dzieci Niemiry (Grzymały, b. ssty mielnickiego z 1529 r.?), wbrew prawu, zajął wiele ziem w powiecie mielnickim, po za juryzdykcyą praw litewskich. Uważano to za anektowanie do Korony ziem litewskich. Żalono się dalej, na pozywanie ziemian P. do sądów polskich zamiast litewskich. Odwrotnie Jan Mikołajewicz Radziwiłł, ssta żmudzki, skarżył się, iż go pozywał Mikołaj Korycki, namiestnik brański i suraski, do prawa bielskiego. Te zatargi o juryzdykcyą świadczą o niejasnym stosunku Podlasia do obu połów Rzpltej. Ekonomia bielska nadana została jako oprawa Bonie, która 1544 r. w Kleszczelach założyła kościół. Na jesieni 1553 r. z nową żoną, Katarzyną rakuską, Zygmunt August przybył do Knyszyna i zaprosił do siebie Radziwiłła, wojewodę trockiego (Przeźdz., Jagiell. polski, II, 29). Bawili tu jeszcze oboje w styczniu 1554 r., i król z radą senatu rozważał

sprawę zabicia Dymitra Sanguszki, męża Halszki z Ostroga (V, str. LXXXIV, CXXXVII). Zakończyła się ona nakazem pojmania Dymitra (1554 r.). Jednocześnie w Tykocinie traktowała się sprawa Izabelli, królowy węgierskiej, siostry królewskiej. W 1564 r. odbył się sejm w Bielsku litewskim w obec niektórych panów rad koronnych, celem unii z Koroną. Obrady przeciągnęły się aż na sejmie w Parczewie (Kron. Joach. Bielsk.). W 1569 r. wcielono Podlasie do Korony, z przyznaniem tej ziemi praw koronnych, prócz stosowania statutu o dobrach królewskich z sejmu piotrkowskiego 1504 r., oraz ponowień tego statutu z czasów następnych. Urzędnicy podlascy w sejmie po mazowieckich siedzą. Przyznano P. wszystkie sądy (grodzkie, ziemskie, komisarskie i podkomorskie). Roki ziemskie potrójne 2-tygodniowe naznaczono w Drohiczynie i Mielniku (terminy ich zmieniano 1581, 1588 i 1611 r.). W ruchu religijnym reformatorskim P. uczestniczy przez swego przedstawiciela Piotra Gieczka z Goniądza, który w 1549 r. w Krakowie występuje przeciw Stankarowi co do jego negacyi obcowania śś., a 1556 r. w Secemine głosi jego zasady antytrynitarskie. Umarł proboszczem w Węgrowie, dziedzictwie Kiszków w 1581 r. W Mordach 1565 r. odbył się synod antytrynitarski (Łukaszewicz, Hist. wyzn. Helweck. w Litwie, II). W Knyszynie 1572 r. zmarł Zygmunt August. Dla zarazy grasującej w tem mieście, zwłoki przeniesiono do Tykocina, wnętrzności pogrzebiono w Knyszynie. Kozacy litewscy, przez Zygmunta Augusta rozstawieni na stacyach leśnych od Ostroga do Wasylkowa, zabierali wszystko co iść miało na dwór. Litwini postanowili dochody z Podlasia zabierać do swego skarbu wbrew unii 1569 r. Po ucieczce Henryka, wśród ogólnego zamętu, 1574 r. Stefan Bielawski zabrał Zabiele ze sstwa knyszyńskiego. Stefan Batory po koronacyi przybył do Knyszyna i Tykocina po skarbiec i na naradę z Litwą. Poczem przez Bielsk wrócił do Warszawy (Hejdenstejn). Na zjazd koronacyjny i toruński przybyłym 5 i 6 posłom podlaskim wypłacono ze skarbca po 48 fl. dyjet na głowę (Pawiński, Źródła, IX, str. 92, 93). Wiece ziemskie 1578 r. naznaczono w Drohiczynie, a do trybunału tamże z Podlasia nakazano wybierać dwu posłów. Z dygnitarzy ziemskich ustanowiono podczaszego, stolnika, cześnika i podstolego. W Drohiczynie też Stefan Batory wydał urządzenia dla Rygi, które zaprzysięgli posłowie w Sokołowie (Solikowski, Comentarii). W 1581 r. nowe wiece w Tykocinie ustanowiono za Zygmunta III, co 1588 r. tak zmieniono, że roki ziemskie bielskie odbywały się w Brańsku i Surażu, a potem w Tykocinie sądziły parafie rajgrodzką, goniądzką i tykocińską. W 1590 r. Zygmunt III na sejmie odebrał Sapiehom Suraż, dany im przez Zygmunta Augusta, w zamian innych dóbr. Po kilku zmianach w sądowych kadencyach 1601, 1611, w r. 1616 odłączono od Suraża parafię kobylnicką, i sądy z niej odbywano w Tykocinie, dla trudnej przeprawy przez rz. Łyzę. Mimo ogólnej represyi katolickiej za Zygmunta III, odbył się w Orli podlaskiej 1626 r. zjazd kalwiński w sprawie przekładu biblii t. z. gdańskiej (Łukaszewicz, Dz. kośc. belw. w Małopolsce, str. 272). Puszcza trzebiona 1531 r. przez Wodyńskich tak się zaludniła, że dla nowych osad 1631 r. (potem 1678) nowe sądy ziemskie „dla Zabużan“ ustanowiono w Miedznej i Międzylesiu. W r. 1630 w grudniu schronił się Zygmunt III do Tykocina z rodziną przed zarazą, używszy 1610 dział miejscowych pod Smoleńskiem. 1633 (1638) Wiesiołowski, sstа knyszyński, założył w Tykocinie szpital żołnierski, i jak Zygmunta III tak Władysława IV 1633 r. podejmował. 1644 r. nowy zjazd kalwiński odbył się w Orli (Łukasz.). W 1645 r. wojsko najemne zwane Lisowczykami łupieżyło Podlasie i spaliło Rososze. W 1648 r. podlasiacy, biorący udział na wyprawie, zostali uwolnieni od podatków. W 1653 r. grasowała na P. zaraza, i księgi sądowe dla tego przeniesiono z Brańska do Suraża, a potem do Chojewa. W 1655 r. Bogusław Radziwiłł z nadania Gustawa Karola Szwedzkiego miał posiąść Podlasie dziedzictwem. Dumne plany skończyły się klęską pod Prostkami, w której Tatarzyn syn Gnazyagi wziął arkanem Bogusława. W 1657 r. Gosiewski hetman i Paweł Sapieha odbili Szwedom Tykocin. W kwietniu i maju tegoż roku Karol Gustaw z wojskiem bawił między Krzemieniem a Węgrowem. Po ugodzie welawskiej, Bogusław Radziwiłł był sstą brańskim 1659 r., a 1661 posłem do Warszawy, mimo że jako namiestnik brandeburski rządził Prusami królewieckiemi (Kulicki, Walewski). W 1660 r. Czarnecki w Konstantynowie szedł na Rosyę, a 1661 r. za zasługi dostał dziedzictwem sstwo tykocińskie wraz z Białymstokiem (po † Wiesiołowskiego 1637 wcielonym do sstwa). Po śmierci Glińskiego, władyki włodzimierskiego i brześciańskiego, zaszły niepokoje o zmianę cerkwi unickich na Podlasiu (w Drohiczynie) 1676 r., co odłożono do 1678 r. mimo żądań posłów i nowego władyki ks. Zaleskiego. Ciągłe zrywanie sejmików „dla niesforności i zawziętości niechętnych między sobą (podlaskich) obywateli“, wywołało zaprowadzenie głosowania większością głosów, 1678 r., i urządzenia alternaty w wyborze drugiego deputata trybunalskiego 1699. W r. 1702 w Tykocinie toczyły się układy delegatów Karola XII i Augusta II (Załuski,

Epist. hist. fam., III, 175), a 1704 r. Podlasie przez usta swego posła Jeruzalskiego zaprotestowało przeciw elekcyi Leszczyńskiego (IV, 319). W tym roku przez Węgrów szedł Karol IV pod Pułtusk przeciw Augustowi II. W 1705 roku na Podlasiu pod Tykocinem schroniła się konfederacya sandomierska Denhofa pod opiekę nadchodzącego Piotra W. W ogóle częsty na Podlasiu jest ruch Szwedów i Rosyan w tej epoce. W 1706 r. Rosyanie zajmują Tykocin, Karol XII przechodził ku Grodnu i Polesiu. Na jesieni 1707 r. wraca Piotr W. Konfederacya tarnogrodzka w październiku 1716 r. staje w Węgrowie, chcąc się bić z Sasami, zdobyć Tykocin i t. d. Doczekała się tu sejmu niemego. W 1726 i 1729 r., jadąc do Grodna, stanął August II w Białymstoku, już własności zięcia Czarneckiego, J. Kaź. Branickiego, chorąż. w. kor. W 1733 r. zwolennicy Augusta III cofnęli się przed stronnikami Leszczyńskiego z Warszawy do Węgrowa i doczekali się wejścia jenerała Lascy z Rosyanami do Tykocina (tegoż roku). W 1736 r. ustanowiono alternatę obioru drugiego deputata z Podlasia. W 1744, 1752 i 1755 r. August III bawi w Białymstoku, a 1759 r. królewicz Karol, jadąc do Kurlandyi. Miasto zyskuje miano „Wersalu podlaskiego“, albo „małego Wersalu (Verdum). Od 1761—1786 r. dokonywają się ważne reformy włościańskie w Siemiatyczach Jabłonowskich, co daje początek wierszom: „Wszystkim chłopom i mieszczanom tego losu życzę, jaki mają Wysokie, Kock i Siemiatycze“ (Krasicki). W 1767 r. hetmani Jan Kl. Branicki i Wacław Rzewuski protestują w Brańsku przeciw konfederacyi radomskiej. W 1768 r. nastąpiły zmiany w miejscach obioru deputatów trybunalskich z Podlasia, oraz sędziów ziemskich. Józef Pułaski z Pułaź należy do konfederacyi barskiej. Wiktor Sadkowski, episkop perejasławski i boryspolski wizytuje monastyry greckie na Podlasiu (Aneksa do relacyi w materyi o buntach 1790 r., str. 103, por. Lelewel Considerations). W 1780 r. w Węgrowie odbył się synod ewangielicki pod dyrekcyą A. St. Golcza z Golczewa, jen. lejtn. W tymże roku pod nazwą hr. Fulkenstejn przejeżdżał cesarz Józef II z Petersburga przez Białystok, kędy bawił Stanisław August. Po trzecim rozbiorze Rzpltej w 1795 r., przeważna część P. przeszła pod panowanie pruskie i weszła wraz z częścią Żmudzi, wojew. trockiego i Mazowsza, w skład departamentu białostockiego. Departament ten miał w przybliżeniu 550 mil kwadr. obszaru i dzielił się na 11 powiatów (okręgów): Maryampol, Kalwarya, Wigry, Dąbrowa, Białystok, Bielsk, Drohiczyn, Suraż, Goniądz, Łomża. Stolicą był Białystok, mający w 1800 r. 459 dm., 3370 mk., gimnazyum z 50 uczniami, szpital, garnizon wojskowy i władze miejscowe z personelem złożonym z 200 przeszło osób. Powiaty wchodzące w skład dawnego Podlasia były: białostocki, mający do 60 mil kwadr., 10599 dymów i 55712 mk. Dobra królewskie dzieliły się na 5 ekonomii (amtów), obejmujących 50 fol., 194 wsi, 4376 dymów i 20723 mk., dobra zaś szlacheckie 4023 dm., 23649 mk. Miasta królewskie miały 1085 dm. i 4973 mk., szlacheckie zaś 1025 dm., 6368 mk. W pow. bielskim na 36 mil kwadr. były 3 ekonomie królew. z 25 fol., 112 wsiami, mające 4651 dm., 20974 mk., zaś wsie szlacheckie 2450 dm., 9980 dusz przeważnie drobnej szlachty; 691 dm. miejskich król. i 3296 mk. a 464 dm. szlacheckich i 1948 mk.; w ogóle w powiecie 8256 dm. i 36148 mk. Powiat drohiczyński miał 50 mil kwadr., 1 ekon. dóbr król. z 9 fol. i 18 wsiami, w których 399 dm., 2162 dusz, zaś w szlacheckich 7058 dm., 39434 mk.; w miastach królewskich 314 dm., 1806 mk., w szlach. 793 dm., 6249 mk.; w ogóle 8564 dm., 49651 mk. Powiat suraski na 25 mil kwadr. 2 ekon. król. z 15 fol., 54 wsiami, 1259 dm., 6442 mk., w szlachec. wsiach 5962 dm., 30203 mk., z tych 271 wsi drobnej szlachty mających często od 80 do 100 posiadaczy częściowych. W miastach król. 317 dm. i 1735 mk., w szlach. 372 dm., 2783 mk.; w ogóle w pow. 7910 dm., 41163 mk. Powiat goniądzki miał 60 mil kwadr., 3 ekon. królew. 33 fol., 82 wsi, 1706 dm., 11410 mk.; szlach. 5789 dm. i 25973 mk.; w miastach król. 1158 dm., 6513 mk. i 374 dm. szlach., 2760 mk.; w ogóle 9027 dm., 46650 mk. (Por. Geografią Holsche'go). Przy utworzeniu księstwa warszawskiego w 1807 r. departament białostocki został rozdzielony. Z większej połowy utworzony został departament łomżyński ze stolicą w Łomży, rozdzielony na 7 powiatów (Łomża, Tykocin, Biebrza, Wigry, Kalwarya, Maryampol, Dąbrowa), z drugiej połowy utworzony został obwód białostocki (4 powiaty: Białystok, Bielsk, Sokółka, Drohiczyn). W 1842 r. obwód białostocki włączony został do gubernii grodzieńskiej. Część Podlasia zostająca pod panowaniem Austryi została także wcieloną do księstwa warszawskiego w 1809 r., jako nowy departament siedlecki. Departament ten obejmował dwa austryackie cyrkuły: bialski i siedlecki, utworzone z części dawnego wojew. podlaskiego, miał 214 mil kwadr. Po utworzeniu królestwa kongresowego powstało województwo podlaskie, które w 1840 r. otrzymało nazwę gubernii a w 1844 r. wcielone zostało w skład gubernii lubelskiej. Województwo to w 1836 r. miało trzy obwody (łukowski, bialski, radzyński), 9 powiatów, 466 gmin, 13 miast rząd., 32 prywat., 253 wsi rząd., 1425 prywat. i 397944 mk. W 1867 r. z powiatów

dawnego Podlasia utworzono gub. siedlecką. IV. *Pod względem kościelnym* P. należało dawniej do dyecezyi łuckiej. W 1818 r. utworzoną została podlaska dyecezya, którą w 1866 r. wcielono do lubelskiej. Dzieliła się na 10 dekanatów: bialski, garwoliński, janowski, łaskarzewski, łukowski, międzyrzecki, parczowski, siedlecki, stężycki i węgrowski. Katedra i siedziba biskupa była w Janowie. V. *Szkoły na Podlasiu.* Za Kiszki Jana, krajczego w. kor. była aryańska w Węgrowie koło 1570. W 1734 mieli tam szkoły księża komuniści. Jako podwydziałowe miały 1782/3 r. uczni 250. W 1576 były szkoły w Tykocinie, 1581 r. w Drohiczynie (Pawiński, Źródła, IX, cz. 1, str. 53; cz. 2, str. 43). Od 1661 r. jezuici otworzyli w Drohiczynie swoje kolegium wyższe z teologią i filozofią, które komisya edukacyjna oddała pijarom, z konwiktem na 15 uczni, na co 1200 fl. przeznaczone było. W 1782/3 r. liczyły drohickie szkoły 258 uczni. W Biały były akademickie od 1628—1633, a komisya edukacyjna utworzyła szkoły podwydziałowe 3-klasowe (Łukaszewicz, Hist. szkół). W Białymstoku istniała szkoła podwydziałowa od 1777 r. VI. *Dochody.* W 1529 r. (Skarbiec, № 2309) nakazano złożyć na wyprawę wojenną z Bielska, Drohiczyna, po 100 kóp groszy; z Suraża, Mielnika po 20 kóp; z Łosic 15; z Brańska, Kleszczel, Milejczyc po 10; z Narwy 5 kóp. Za podwody co roku płacono z Bielska 37 fl. 15 gr., z Mielnika 14 fl. 12 gr., Drohiczyna 9 fl. 9 gr. 13 den. (Pawiński, (Źródła dziej., IX) w 1577 r. i 1590 więc może i poprzednio. W 1570 i 1573 drohicki i mielnicki powiat dopłaciły 557 fl. W 1576 r. z powiatu bielskiego (2128 fl. 20 gr.) i leśnictwa (250 fl.) było 2378 fl. 20 gr. dochodu; z drohickiego i mielnickiego 2730 fl. W 1577 r. z bielskiego, jeszcze za 1576 dopłacono 731, a w 1578 za ten sam rok 1576 dopłaty jeszcze wniesiono 837, tak, że za 1576 r. powiat bielski przyniósł rzeczywiście 3795 fl. 20 gr. W 1577 r. bielski i brański powiaty dały 3165 fl. 6 gr. a drohicki i mielnicki 812 fl. 4 gr. W końcu 1579 r. z 3-ch powiatów bielskiego, brańskiego i suraskiego było 8530 fl 11 gr. z drohickiego i mielnickiego 8671 fl. 10 gr. Cło od ryb 1580 r. dało 59 fl. 25 gr. Cło podlaskie 1582 dało 1600 fl. Podymne od 1569 r. spłacane 1580 i 1581 r. dało 1795 fl. 1580 r. z bielskiego dało 1642, mielnickiego i drohickiego 1503 fl. 28 gr. Przykomórek celny 1613 r. był w Drohiczynie, a drugi ustanowiono 1616 r. w Ninicach pow. mielnickiego. W 1623 r. w Nurze urządzono skład soli dla Podlasia w ilości 1000 beczek, po 4 fl. za beczkę. Nadto od 1631 r. w Skaryszewie pod Warszawą (dziś ulica Skaryszewska na Pradze) był trzeci, za beczkę soli płacono cenę mazowiecką, t. j. po 2 fl. 10 gr. Obok tych dochodów skarbowych, król miał własne źródło dochodów w starostwach i ekonomiach. Na Podlasiu w 1578 r. wykazano do dochodów królewskich następne starostwa: łosickie, bielskie, mielnickie, knyszyńskie, goniądzkie, drohickie, rajgrodzkie, augustowskie (od Augustowa, założonego przez Zygmunta Augusta), oraz dzierżawy: Kleszczele, Łomazy i Wohyn, nadto wójtostwo bielskie i leśnictwo knyszyńskie, tykocińskie i bielskie. Znany w literaturze Górnicki († 1603) był starostą niegrodowym w Tykocinie od 1571 r. a od 1586 miał jeszcze ststwo wasilkowskie, ufundowane dopiero 1567 r. nad Supraślą „pod puszczą Kryńską w uroczysku Wasilków". Jan Zamoyski († 1605) był starostą knyszyńskim i goniądzkim. Za Zygmunta III dla Anny Austryackiej wyznaczono na gwarancyą oprawy, między innemi, bielskie i rajgrodzkie starostwo 1593 r. Zapis dla Cecylii Renaty na starostwach suraskiem i tykocińskiem zniesiono 1647 r. Stefan Czarniecki bohater wojen szwedzkich, dostał ststwo tykocińskie 1658 r. dziedzictwem. Orsettowie trzymali goniądzkie i knyszyńskie 1664 r. w 553,444 fl. 21 gr. 9 den. Gniński, wojewoda chełmiński wykupił oba 1676 r. i darowawszy Rzpltej 100,000, trzymać je miał „ośmiorgiem dożywociem" z wypłatą kwarty. Bielskie i rajgrodzkie 1664 r. było uposażeniem Maryi Ludwiki, jako ekonomia z obwodem 359 włók i leśnictwo. W 1775 r. nastąpiło rozdanie starostw; kasztelanowa krakowska Branicka Gryfowa, wzięła „nagrodą" ststwo bielskie; Czarnocki Kleszczele; Karwowski augustowskie i narewskie; Molski brygadyer, grunta w Kobylinie; Ożarowski pisarz w. kor. suraskie; Ossoliński drohickie; Rydzewski rajgrodzkie; Szydłowski mielnickie. Wedle wykazu z 1588 r. (taksacyjnego), miało dawać dochodu ststwo łosickie 2278 fl. 8 gr. (kwarty 255 fl. 19 gr.). Wedle lustracyi z 1664 r. miało być utworzone z części mielnickiego i dawało kwarty 4401 fl. 36 gr., hyberny 3033 fl. 10 gr. Bielskiego w 1580 r. otaksowano dochód 8562 fl. 21 gr., kwarta 1712 fl. 16 gr.; w 1775 r. płaciło kwarty 13916 fl. 11 gr. Kleszczele 1580 r. także 1804 fl. 28 gr., kwarta 360 fl. 29 gr.; w 1664 r. z kwartą 1158 fl. i hyberną 3626 fl. 29 gr. Dochody knyszyńskie i goniądzkie 1580 r. otaksowano 6613 fl. 22 gr. (kwarta 1322 fl. 22 gr.; w 1771 płaciły kwarty 12627 fl. 25 gr., hyberny 4221 gr. 22. Tykocińskie 1580 r. taksa 2263 fl. 12 gr. (kwarta 452 fl. 20 gr.). Drohickie t. s. r. taks. 1346 fl. 10 gr., kwarta 269 fl. 6 gr.; w 1771 r. płaciło kwarty 637 fl. 21 gr., hyberny 2413 fl. 5 gr. Tenuta augustowska i rajgrodzka 1580 r. taksa 2967 fl. 25 gr., da-

wały kwarty 593 fl. 17 gr. Augustowska płaciła 1771 r. kwarty 3003 fl. 5 gr. Rajgrodzka t. s. r. 1771 przynosiła kwarty 1298 fl. 18 gr. a hyberny 1096 fl. 29 gr. Ststwo suraskie dawało 1771 r. kwarty 5053 fl. 27 gr. Mielnickie 1580 r. taksa 2743 fl. 5 gr., z tego kwarta 578 fl. 19 gr.; w 1771 kwarta wynosiła 3404 fl. 12 gr., hyberna 2830 fl. Lasy bielskie 1580 r. taksa 1297 fl. 15 gr., kwarta 255 fl. 15 gr. Tykocińskie i goniądzkie taksa 574 fl. 10, kwarta 114 fl. 26 gr. Krzywa w ststwie knyszyńskiem 159 fl. 19 gr., kwarta 31 fl. 27 gr. W ciągu XVII w. zaległości się tworzyły podatkowe. Tak podymne (po 16 gr. od dymu szlacheckiego) należne 1611 r. z okolic Rajgroda i Augustowa, było nieoddane 1616, 1638, 1641 i 1647 r. mimo przypominań sejmowych. W 1643 r. drohicka ziemia zapłaciła z 1626 r. 3106 fl. 5 gr.; z 1628 r. dwojga podymnego 2166 fl.; z 1640 r. 3956 fl.; z 1642 r. 700 fl. Z podatków 1635 r. na żołnierza powiatowego do Prus uchwalonego, zostało 9200 fl., czego nie spłacono jeszcze 1643 r. W 1636 (u Niemcewicza: Dzieje panowania Zygmunta III, I, str. XIX) z ziemi drohickiej obliczono za jeden pobór 3888 fl., za symplę podymnego 5560 fl., za czopowe rocznie 2000 fl.,; z mielnickiej pobór 2148 fl., podymne 3593 fl., czopowe 1000 fl.; z bielskiej 728, 3008, 3000 fl. R. 1648 z uchwał bezkrólewia winien powiat drohicki 2838 fl., mielnicki 1876 fl., bielski czworo podymnego. W 1650 uchwaliło podlaskie podatek w sumie 8 poborów, ale do 1653 r. nieopłaciło i uchwaliło nowy w ilości 17 poborów. W 1654 na pokrycie starego długu wojskom, uchwalono sumę odpowiednią 24 poborom. Jeszcze zalegano 1655, ale z powodu, że „summe agravatur nobilitas i dobra królewskie od poborców wymyślonemi ekspedycyami“, za podstawę wzięto „najdoskonalsze“ kwity ur. Skiwskiego, pisarza grodzkiego brańskiego, do opłaty z włóki po 30 gr. a z czynszowej po 10 gr. według sympli z 1629 r. Miano to opłacić 1657 r. W 1678 według taryfy 1673 r. od godności i osoby podatek stanowiącej, zgodzono się płacić z ziemi drohickiej $2^1/_2$, a z dwu innych po 4 pogłównego. W 1683 r. z sumy 125000 deklarowanej z całego województwa, drohickie 44000, mielnickie 28000 a bielskie 53000 wzięło na siebie. W 1685 r. niemając taryfy sprawiedliwej deklarowało P. 160000; ziemia drohicka na dwa lata pozwala po 58000; mielnicka niemogąc podołać taryfie 1661 r. ofiaruje 34700, bielska 66600 fl. W 1690 r. gdy posłów nie było od podlaskiego, sejm sumę 140000 rozłożył tak: na drohicką 50000, na mielnicką 30000, bielską 60000 fl. W r. 1717 na wojsko wyznaczono licząc 1 lutego na pół roku; z ziemi drohickiej 62616 gr. 23, mielnickiej 15034 gr. 22, bielskiej fl. 45683 gr. 17. *E. S. S.*

Podlasie 1.) wś włośc., pow. błoński, gm. i par. Radziejowice, ma 72 mk., 43 mr. ziemi włośc. 2.) **P**, fol. dóbr Kałkowa Wola, pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Sobota, odl. 3 w. od Soboty, ma 28 mk. 3.) **P.**, wś, pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Bądkowo, odl. o 29 w. od Lipna, ma 3 dm., 42 mk. Stanowi jedną całość ze wsią Krojczyn (ob.). 4.) **P.**, os., pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. od Wyłkowyszek 8 w., 1 dm., 2 mk.

Podlasie 1.) zaśc. szl. nad jez. Waże, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Dzisny, 1 dm., 4 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. pryw. nad jez. Kołowo, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, o 80 w. od Wilejki, ma 4 dm., 29 mk. katol.

Podlasie, grupa zabudowań w Bączalu Górnym, pow. jasielski. *Br. G.*

Podlaski, kol. nad rz. Grabówką, pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice, ma 2 dm., 11 mk., 30 mr. ziemi włośc. Należała do dóbr Grabica.

Podlaski, część Mokrotyna w, pow. żółkiewskim. W 1530 r. nadaje Zygmunt I wsie Podlaszki i Wisłoboki, w ziemi lwowskiej położone, Andrzejowi Nieprzeskiemu, odbierając je Mikołajowi i Michałowi Chomatowskim (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 14, str. 91). W 1735 r. nadaje August III Marcinowi Wieniawskiemu, chorążemu przemyskiemu, tudzież żonie jego Barbarze Ratowskiej sołtystwo w Podlaskach, ziemi lwowskiej (ib., C., t. 534, str. 634). *Lu. Dz.*

Podlaski, niem. *Podlask*, os., pow. szubiński, pod Rynarzewem, nad Notecią; par. i poczta w Rynarzewie, st. dr. żel. w Strzelewie, okr. wiejski Rynarzewska Osada (Rohrbruch), ma 6 dm, 49 mk.

Podlaskowo, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Derewno, o 3 w. od gminy a 101 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 44 mk. katol. (w 1864 r. 32 dusz rewiz.); należy do dóbr Derewno, hr. Czapskich.

Podlasówka, urzęd. *Podlesowka*, wś przy ujściu rz. Jałańca do Szumiłówki (Markówki), pow. jampolski, okr. pol. Tomaszpol, gm. Jampol, par. kat. Dzygówka, o 15 w. od st. Rachny, 17 w. od Jampola, 40 w. od Krzyżopola, ma 90 osad, 470 mk., 554 dzies. ziemi włośc., 1314 dzies. dworskiej, cerkiew, dwa młyny. Należała do Koniecpolskich, obecnie Cybulskich. W wykazie dóbr Koniecpolskich nazwana Podlesieckie. *Dr. M.*

Podlasy al. *Podłazy*, niem. *Podlassen*, dobra ryc. na pol. Warmii, pow. olsztyński, 7 klm. od st. p. Purdy; obszaru 423 ha. Biskup Hozyusz nadaje tu 6 włók i 6 mr. w 1569 r. na

prawie chełmińskiem. Wś należała wtedy do Cichowskich.

Podlaszcze 1.) pow. olkuski, gm. Kroczyce, par. Kroczyce. 2.) **P.**, os., pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże. Nie zamieszczona w ostatnich spisach.

Podlaszyszki, pow. wyłkowyski, gm. Olwita, par. Łankieliszki, odl. od Wylkowyszek 11 w., 1 dm., 6 mk.

Podlebiedzin, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 15 w. od Sokółki.

Podlechy 1.) wś i fol., pow. rastemborski, st. poczt., tel. i st. kol. żel. Korsze. 2.) **P.**, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. p. i tel. Packhausen.

Podleck *Wielki*, wś i fol. nad rzeczką b. n., pow. płocki, gm. Łubki, par. Łętowo, odl. o 42 w. od Płocka, ma 29 dm., 268 mk. W 1885 r. fol. P. Wielki z attyn. P. Mały, Dmosin i młyn Sierakowo miał rozl. dominial. mr. 737: gr. or. i ogr. mr. 553, łąk mr. 31, past. mr. 12, lasu mr. 121, nieużytków mr. 20; bud. mur. 6, z drzewa 15; las nieurządzony. Wś P. os. 31, z gr. mr. 147. *Br. Ch.*

Podledełka al. *Peledełka*, zaśc. rząd. nad jez. Ledełką, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 21 w. od Święcian, 2 dm., 14 mk. katol.

Podlejpunka, os., pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny.

Podlelowie, pow. włoszczowski, gm. i par. Lelów.

Podlenarty, oś., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 14 w., 1 dm., 7 mk., 46 mr. Wchodziła w skład majoratu Ludwinów B.

Podleonowicze, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Słowiki (Sołowie), o 5 w. od gminy, ma 16 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Zahacz.

Podleonpol, fol. nad rz. Świętą, pow. wiłkomierski, par. Dziewałtów, o 4 w. od Wiłkomierza; własność Michałowskich.

Podleś, grupa domów w gm. Radwańce, pow. frysztacki, obw. sąd. bogumiński. Ob. *Radwańce*. *Br. G.*

Podleśce 1.) w dokum. *Podleszczanie*, sioło w pobliżu rz. Ikwy, pow. krzemieniecki, na zachd od Krzemieńca. Pod siołem, tuż nad samą Ikwą, znajduje się wś Młynowce, zwana dawniej Podlesieckim Młynem; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 214, 218; Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 4. 2.) **P.**, wś, pow. latyczowski, par. Międzybóż; należała do ks. Adama Czartoryskiego, wojewody.

Podlesice 1.) pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce. Według reg. pobor. pow. lelowskiego z r. 1581 wś Podlieszicze, w par. Kroczicze, należąca do wojew. krakowskiego, miała 4 łan. km., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 76). 2.) **P.**, pow. miechowski, par. Szreniawa; ob. *Podlesie*.

Podlesie 1.) pow. warszawski, gm. Cząstków, par. Kazuń. Nie zamieszczone w ostatnich spisach. 2.) **P.**, wś, pow. skierniewicki, gm. Grzymkowice, par. Biała, ma 82 mk. W 1827 r. było 9 dm., 55 mk. W 1866 r. fol. P. z wsiami: P., Niemirowice i Julianów miał rozl. dominialnej mr. 432: gr. or. i ogr. mr. 283, łąk mr. 11, lasu mr. 129, nieuż. mr. 9. Wś P. os. 12, z gr. mr. 73; wś Niemirowice os. 3, z gr. mr. 44; wś Julianów os. 4, z gr. mr. 27. 3.) **P.**, fol., pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Sobota, ma 1 dm., 16 mk., gruntu 130 mr. 4.) **P.**, wś, pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów, ma 9 dm., 105 mk., 91 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 6 dm., 44 mk. 5.) **P.**, fol. nad rz. Plisią, pow. łaski, gm. Wodzierady, ma 3 dm., 64 mk., 769 mr. ziemi dwor., w tem 308 mr. ornej. 6.) **P.**, leś. os., pow. słupecki, gm. i par. Grodziec, odl. od Słupcy 32 w., 1 dm., 4 mk. 7.) **P.**, w XVI w. *Polyeszye* i *Podliessie*, wś, pow. kolski, gm. Czołowo, par. Osiek Wielki, odl. od Koła 4 w., ma 209 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 221) kmiecie i sołtysi dawali plebanowi w Osieku tylko kolędę po 3 gr. z łanu. Według reg. pob. pow. konińskiego z roku 1579 wś Podlessie, w par. Ossiek Majus, własność Stanisława Wysockiego, miała 7 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkop., I, 235). 8.) **P.**, wś, pow. radomski, gm. i par. Zakrzew, odl. od Radomia 7 w., ma 9 dm., 16 mk., 285 mr. ziemi dwors. 9.) **P.**, w XVI w. *Podlessye*, wś, pow. opoczyński, gm. Opoczno, par. Libiszew, odl. od Opoczna 8 w., ma 6 dm., 43 mk., 68 mr. ziemi włośc. Według Lib. Ben. Łask. (I, 645) dziesięcina ze wszystkich ról, wartości 1 grzywny, szła do kościoła w Libiszowie. 10.) **P.**, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Szczeglice, odl. od Sandomierza 34 w., ma 13 dm., 68 mk. W 1827 r. było 8 dm., 62 mk. W 1884 r. fol. P. rozl. mr. 420: gr. or. i ogr. mr. 134, łąk mr. 29, past. mr. 46, lasu mr. 207, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 12; las nieurządzony. Wś P. os. 10, z gr. mr. 42. 11.) **P.**, pow. sandomierski, gm. Łoniów, par. Sulisławice. Nie pomieszczone w ostatnich spisach. Jestto zapewne ta sama wś, która według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 leżała w par. Zgórsko (Pawiński, Małop., 204). 12.) **P.**, fol., pow. opatowski, gm. i par. Modliborzyce, odl. 7 w. od Opatowa. W 1886 r. fol. P. oddzielony od dóbr Rudniki, rozl. mr. 240: gr. or. i ogr. mr. 195, łąk mr. 41, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 4. 13.) **P.**, fol., pow. opatowski, gm. Ożarów, par. Janików, odl. od Opatowa 25 w., 1 dm., 15 mk., 190 mr. ziemi. 14.) **P.**, pust., pow. będziński, gm. Rokitno Szlacheckie, par. Chruszczobród. 15.) **P.**,

pow. olkuski, gmina Bolesław, par. Olkusz. 16.) **P.**, wś, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Gołaczowy. W 1827 r. było 30 dm., 249 mk. 17.) **P.**, fol., pow. pińczowski, gm. Góry, par. Michałów. 18.) **P.**, pow. pińczowski, gm. i par. Czarnocin. 19.) **P.**, pow. stopnicki, gm. i par. Tuczępy. 20.) **P.**, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Oleśnica, odl. 10 w. od Oleśnicy. W 1827 r. było 31 dm., 139 mk. Według Lib. Ben. Długosza (II, 440) były łany kmiece, karczma, zagrod., folwark, z których dziesięcinę snopową i konopną płacono w Oleśnicy. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 we wsi Podlieszie miała swą część Katarzyna Podleska i płaciła poboru gr. 12. W 1579 r. wś P., w par. Baschowa (Beszowa), miała 11 osadn. (Pawiński, Małop., str. 226, 487). W 1870 r. fol. P. rozl. mr. 572: gr. or. i ogr. mr. 427, łąk mr. 61, lasu mr. 31, past. mr. 23, nieuż. mr. 30. Wś P. os. 26, z gr. mr. 206. 21.) **P.**, pow. stopnicki, gm. Drugnia, par. Pierzchnica. 22.) **P.**, wś, fol. i dobra, pow. włoszczowski, gm. Drochlin, par. Podlesie, odl. 28 wiorst od Włoszczowy, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową ogólną, gorzelnię. W 1827 r. było 44 dm., 317 mk. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś P., w par. Podleszie, własność Klemensa Korzeńskiego, miała 16 łan. km., 1 zagr. z rolą, 3 kom. z byd., 9 kom. bez byd., 1 chałupnik (Pawiński, Małop., str. 72). W XV w. istniał tu już kościół parafialny p. w. św. Idziego, wieś zaś była własnością Jakuba Koniecpolskiego i Klemensa Korzeńskiego; miała 23 łany kmiece, z których dziesięcinę, wartości do 20 grzyw., płacono do Lelowa. Z dwóch folwarków płacono dziesięcinę w Podlesiu. Były tam 3 karczmy: z karczmy proboszczowskiej płacono 3 fertony czynszu (Długosz, Lib Ben., t. II, str. 213). Obecny kościół wystawił w 1782 roku proboszcz Aniołkiewicz z pomocą dziedzica Aleksandra Potockiego. Dobra P. składały się w 1885 r. z folw.: P., Skrajniwa, Ostrów, wsi: P., Celiny, Konstantynów i Teodorów. Rozl. dominialna mr. 3042: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 295, łąk mr. 166, past. mr. 296, lasu mr. 1459, odpadki mr. 38, nieuż. mr. 53, razem mr. 2306; bud. mur. 5, z drzewa 12; płodozmian 11-polowy; fol. Skrajniwa gr. or. i ogr. mr. 461, lasu mr. 25, nieuż. mr. 16, razem mr. 502; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozmian 15-polowy; fol. Ostrów gr. or. i ogr. mr. 226, nieuż. mr. 7, razem mr. 233; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 50, z gr. mr. 568; wś Celiny os. 10, z gr. mr. 92; wś Konstantynów os. 18, z gr. mr. 316; wś Teodorów os. 30, z gr. mr. 188. 23.) **P.**, pow. miechowski, gm. i par. Niedźwiedź. 24.) **P.** al. *Podlesice*, fol., pow. miechowski, gm. Tczyca, par. Szreniawa, odl. 14 w. od Miechowa. Folw. ten, w r. 1880 oddzielony od dóbr Sulisławice, rozl. mr. 262: gr. or. i ogr. mr. 250, lasu mr. 9, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 8. W XV wieku Podleszyce, w par. Szreniawa, własność Marcina Sulisławskiego, miały łany kmiece, z których dziesięcinę płacono prob. w Szreniawie, prócz 4 łanów, z których dziesięcinę pobierała prebenda krakowska, zwana krzeszowska (Długosz, Lib. Ben., t. II, 37). 25.) **P.**, pow. janowski, gm. Annopol, par. Kraśnik. Jestto przedmieście Kraśnika. 26.) **P.**, wś i fol., pow. zamojski, gm. Radecznica, par. Mokrelipie, odl. 39 w. od Zamościa, leży na płn.-zach. granicy powiatu, w lesistej okolicy, przy strumyku, dopływie rzeki Por (Pur), na którym ma młyn wodny o 1 kamieniu, ma 4 dm. dwor., 38 włośc., ludn. katol. 355, prawosł. 4, żyd. 4, ziemi 670 mr. Fol. należ. do dóbr Gorajec (ob. t. II, 692). W 1827 r. było tu 28 dm., 196 mk. 27.) **P.**, pow. chełmski, gm. Żmudź, par. rz.-kat. Kumów, gr. obrz. Żmudź. 28.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Brzeziny, ma 8 dm., 62 mk., 230 mr. ziemi. 29.) **P.**, wś i fol., pow. rypiński, gm. Rogowo, par. Gujsk, odl. o 14 w. od Rypina, ma 22 dm., 223 mk. Fol. P. rozl. mr. 964: gr. or. i ogr. mr. 631, łąk mr. 221, past. mr. 56, nieuż. mr. 29; bud. mr. 7, z drzewa 9. Do dóbr P. należały wsie: P. os. 34, z gr. mr. 293; Grądy Stare os. 6, z gr. mr. 110; Grądy Nowe os. 18, z gr. mr. 99 i os. Łazy os. 1, z gr. mr. 42. 30.) **P.**, fol., pow. ciechanówski, gm. Opinogóra, par. Koziczynek, odl. o 14 w. od Ciechanowa, 1 dm., 24 mk., 130 mr. 31.) **P.**, os., pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Preny, odl. od Maryampola 36 w., 1 dm., 9 mk. W 1827 r. był 1 dm., 15 mk. 32.) **P.** al. *Fogieliszki*, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki, odl. od Maryampola 36 w., ma 4 dm., 29 mk. 33.) **P.**, os., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łozdzieje, odl. od Sejn 21 w., ma 1 dm. *Br. Ch.*

Podlesie 1.) zaśc. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 85 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. katol. 2.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Norzyca. 3.) **P.**, przys., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Turgiele, o 5 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Wiktoryszki. 4.) **P.**, fol., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, przy drodze ze wsi Kimia do Zawidna, należy do domin. Skoplin, od 1843 r. dziedzictwo Jodków; dawniej P. należało do Rodziewiczów. Miejscowość poleska, grunta lekkie, w okolicy dużo grubego zwierza. 5.) **P.**, mały fol. nad rz. Swisłoczą, pow. miński, w 1 okr. pol. drażniańskim, gm. siennicka, o 8 w. od Mińska, własność Worotnickich; razem z fol. Zameczek około 3 włók; grunta

i łąki wyborne. 6.) **P.**, wś, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Darewo, przy gościńcu z mka Wiedźmy do Darewa, ma 40 osad pełnonadziałowych; miejscowość bezleśna, nieco falista, grunta dobre. 7.) **P.**, dwa fol. w pow. nowogródzkim, jeden z nich własność Bykowskich, ma 8¾ włók, drugi zaś Kowalewskich, około 10 włók. 8.) **P.**, wś, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. horodziejska, 26 osad pełnonadziałowych; miejscowość małoleśna, grunta urodzajne. 9.) **P.**, fol. dóbr Dochtorowicze, pow. słucki, własność ks. Wittgensteina. 10.) **P.**, wś i folw., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Romanów, ma 34 osad; miejscowość równa, grunta lekkie, szczerkowe, dość urodzajne. 11.) **P.**, duża wś nad bezim. rzką, pow. słucki, gm. lachowicka, ma 76 osad pełnonadziałowych, cerkiew; grunta szczerkowe, urodzajne, miejscowość równa, całkiem bezleśna. 12.) **P.**, ob. *Worociszcze* al. *Worotyszcze*. 13.) **P.**, wś, powiat brzeski gubernii grodzieńskiej, w 2 okręgu pol., gmina Radwanicze, o 16 wiorst od Brześcia. 14.) **P.**, wś, tamże, w 2 okr. pol., gm. Kamienica Zyrowicka, o 15 wiorst od Brześcia. 15.) **P.**, dobra, tamże, w 3 okr. pol., gm. Turna, o 28 w. od Brześcia. 16.) **P.**, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Antopol, o 33 w. od Kobrynia. 17.) **P.**, ferma, tamże, o 26 w. od Kobrynia. 18.) **P.**, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. maryańska, o 24 w. od Słonima. 19.) **P.**, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 19½ w. od Słonima. *J. Krz.—A. Jel.*

Podlesie, w dokum. *Podlasy*, wś, pow. kowelski, na wschód od mka Mielnicy; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 216.

Podlesie, potok podgórski, powstaje w obr. gm. Łęki, w pow. nowosądeckim, płynie na wschód, popod Trzycierski las, w obr. gm. Trzycierza, następnie przechodzi na obszar Korzenny (w pow. grybowskim), gdzie zwraca się na płn. i uchodzi do Spólnika pot., dopływu Jasienny. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Podlesie 1.) wólka do Bestwiny, pow. bialski, 28 dm., 170 mk. (78 m., 92 k.) rz.-kat. 2.) **P.** *Nideckie*, wólka do Bulowic, pow. bialski, 2·5 klm. na płd.-wsch. od wsi, na stoku lesistego wzgórza, nad pot. maleckim (dopływ Soły), ma 22 dm. i 116 mk. (57 m., 59 k.) rz.-kat. 3.) **P.** *Dankowskie*, wólka do Dankowic, pow. bialski, przy gościńcu z Oświęcima do Biały. 4.) **P.**, część Janowic, pow. bialski. 5.) **P.**, grupa domów w Kętach, pow. bialski. 6.) **P.**, wólka do Niedar, pow. bocheński, 2 klm. na zach. od wsi, w pobliżu ujścia Drwinki do Wisły z praw. brzegu. Składa się z 21 dm. i 113 mk. rz.-kat. 7.) **P.**, wólka i fol. do Zbydniowa, tenże powiat, ma, prócz folwarku, 33 dm. i 206 mk. (111 m., 95 k.) rz.-kat. Na mapie Kumersberga (sek. 17) mylnie oznaczono jako „Podjasień". 8.) **P.**, część Bratucic, część Bełdna, część Kamionny, część Rzegociny, Damienic i Łapczycy, tenże powiat. 9.) **P.**, os. do Lipnicy Murowanej, pow. bocheński, na płd.-wschód od miasteczka, ma 4 dm. i 19 mk. 10.) **P.**, osada do Woli Wieruszyckiej, tenże powiat, nad Stradomką, ma 2 dm., 16 mk. 11.) **P.**, grupa chat w Nidku, pow. wadowicki. 12.) **P.**, grupa chat w Głębowicach, część Przeciszewa, grupy chat w Frydrychowicach i Kalwaryi, tenże powiat. 13.) **P.**, grupa chat w Gołkowicach i część Rzeszotar, pow. wielicki. 14.) **P.**, grupy domów w Rakszowie, Żółtyni, fol. i wólka w Podborzu, leśniczówka w Przecławiu, pow. łańcucki. 15.) **P.**, grupy chat: w Brzezinach, Wolicy Piaskowej i część Pustkowa, pow. ropczycki. 16.) **P.**, część Siekierczyny, pow. limanowski. 17.) **P.**, część wsi Kamienia, pow. niski. 18.) **P.**, fol. w Kalnikówce, pow. mościski. 19.) **P.**, grupa chat w Trzycieżu, pow nowosądecki. 20.) **P.**, część Maszkienic i część Wojnicza, pow. brzeski. 21.) **P.**, część wsi Szerzyn i grupa zabudowań w Ołpinach, pow. jasielski. 22.) **P.** i *Dąbrówki*, pow. dąbrowski, par. rz.-kat. Oleśno, na obszarze Pilcza-Niwki. Nazwę tę podaje Szematyzm duch. dyec. tarnowskiej, lecz mapy i spisy urzędowe nie zamieszczają. 23.) **P.**, wólka do Radgoszczy, pow. dąbrowski, w lesie na płd.-wsch. (2·5 klm.) od wsi Radgoszczy, ma 96 dm. i 447 mk. (215 m., 232 k.) rz.-kat. 24.) **P.**, część wsi Odporyszowa i Szarwarku, w tymże powiecie. 25.) **P.**, fol. i os. karcz. w Gruszowie Wielkim, pow. dąbrowski. 26.) **P.**, przys. do Łużny i grupa chat w Dominikowicach, pow. gorlicki. 27.) **P.**, wólka do Brzany Górnej, pow. grybowski, na wschód od wsi, ma 18 dm. i 105 mk. (55 m., 50 k.) rz. kat. 28.) **P.**, wólka do Siedzisk, pow. grybowski, na płn. od m. Bobowy, przy gościńcu do Biecza, ma 13 dm., 67 mk. 29.) **P.**, os. do wsi Staniszewskie, pow. kolbuszowski, składa się z leśniczówki i kilku domów. 30.) **P.**, wólka do Przyłęk, pow. kolbuszowski, 13 klm. na zachód od Kolbuszowy, przy gościńcu do Mielca, śród boru, na wschód od Przyłęka, ma 35 dm. i 206 mk. (101 m. 105 k.) rz.-kat. 31.) **P.** al. *Poręby*, wólka do Niwisk, pow. kolbuszowski, nieoznaczona ani na mapie Kummersberga (sek. 9), ani wojskowej (Z. 5, col. 25). Składa się z 5 dm. i 35 mk. 32.) **P.**, wólka do Trzebosi, pow. kolbuszowski, leży na krańcu boru, na płd.-wsch. od wsi, ma 52 dm., 245 mk. (119 m., 126 kob.) rz.-kat. 33.) **P.**, wólka do Ustrobny, pow. krośnieński, na lew. brzegu Wisłoka, w widłach utworzonych przez gościńce z Krosna do Jasła i ramię oddzielające się w Turaszów-

ce (3·5 klm. na płn.-zach. od Krosna) do Fryszstaku, ma 15 dm. i 74 mk. 34.) **P.**, wólka do Dulczy Wielkiej, pow. mielecki, na wsch. od Radomyśla, ma 20 dm., 102 mk. W opisie Dulczy mylnie podano, iż leży w pow. pilzneńskim, o 4·5 klm. od Radomyśla, gdyż znajduje się w pow. mieleckim, odl. 2·5 klm. od Radomyśla. 35.) **P.** al. *Zofijówki*, przys. do Kawęczyna, pow. mielecki, na płn.-zach. krańcu lasu Wychylówki, ma 18 dm. i 87 mk. 36.) **P.**, wólka do Wampierzowa, pow. mielecki, na płd. od poprzedniej, ma 40 dm., 221 mk. (106 m., 115 k.) rz.-kat. Polaków; graniczy na płd. z kolonią niem. Przebendowem, na zach. z Wadowicami Dolnemi i Wampierzowem. 37.) **P.**, wś, pow. mielecki, tworzy długą ulicę po lew. brzegu Brenia, naprzeciw Podborza, z którym i Zgórskiem tworzy wspólną gminę. Leży w piaszczystej równinie (191 mt.), ma 65 dm., 248 mk. (128 m., 120 k.) rz.-kat. Większa posiadłość (własność Zakładu Ossolińskich we Lwowie) ma 613 roli, 62 łąk, 162 past. i 24 mr. lasu; pos. mn. 429 roli, 56 łąk i 90 mr. past. Do obszaru zaliczony też rozległy staw, utworzony przez Breń. 38.) **P.**, os. do Trzciany, pow. mielecki, na wsch. krańcu boru Wychylówki, na płd. od Trzciany, ma 3 dm., 17 mk. 39.) **P.**, grupy chat w Cyrance i Jamach, tenże powiat. 40.) **P.**, wólka do Wadowic Górnych, pow. mielecki, ma 3 dm., 14 mk. 41.) **P.**, wólka do Żarówki, pow. mielecki, przy drodze z Czarny, st. kolei arcyks. Karola Ludwika, do Radomyśla, ma 57 dm., 301 mk. (145 m., 156 k.) rz.-kat. Przysiołek leży na zach. od wsi, wciskając się w duży bór. Domy stoją nad pot. uchodzącym do pot. Radgoszczy (dopływu Brenia). 42.) **P.**, część wsi Łęki Górne i leśniczówka, pow. pilzneński. 43.) **P.**, os. domin. w Januszkowcach, tenże powiat. 44.) **P.**, wólka do Chotowy, tenże powiat, na wschód od wsi, w pobliżu dużego lasu, nad pot. Chotowym, uchodzącym z lew. brzegu do Wisłoki, ma 10 dm., 35 mk. 45.) **P.**, wólka do Jastrząbki Starej, pow. pilzneński, na krańcu boru zwanego Kozłówką, na zach. od wsi, ma 40 dm. a 183 mk. rz.-kat. 46.) **P.**, pow. rzeszowski, kilka osad tej nazwy przy wsiach Białce, Błędowy, Brzeżance, Gwoźnicy Dolnej, Konieczkowej, Lutczy, Połomyi, Sołonce, przy Wyżnem (Podlesie Zamkowe) i przy Żyznowie. 47.) **P.**, os. do Jastrząbki Nowej, pow. tarnowski, ma 9 dm., 45 mk. 48.) **P.**, wólka do Rzuchowy, pow. tarnowski, na płd. od wsi, nad Białą, w pobliżu torów kolei państwowej, na płn. od st. Pleśna, ma 16 dm., 96 mk. (49 m., 47 k.) rz.-kat. 49.) **P.**, wólka do Zaczernia, pow. tarnowski, na wsch. od wsi, na północnym brzegu lasu zw. Okrąglikiem. Część północną zajmuje karczma Czekaj; wólka ma 26 dm., 133 mk. (75 m., 58 k.). 50.) **P.** *Burzyńskie*, przys. do Burzyna, pow. tarnowski, na praw. brzegu Biały, na płd. od Tuchowa, ma 12 dm., 77 mk. 51.) **P.**, os. domin. do Meszny Szlacheckiej, pow. tarnowski. 52.) **P.**, os. domin. do Karwodrzy, pow. tarnowski. 53.) **P.** *Księże*, wólka do Ryglic, pow. tarnowski, przy gościńcu z Tuchowa do Brzostka, na płd. od tego miasteczka, ma 16 dm. i 106 mk. (50 m., 56 k.) rz.-kat. 54.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. tarnowski, par. rz.-kat. w Ryglicach, jest również częścią Ryglic, ma 37 dm., 214 mk. (107 m., 107 k.) rz.-kat. 55.) **P.**, wólka do Zabłędzy, pow. tarnowski, na płn. od wsi, przy drodze z Tuchowa do Tarnowa, nad potokiem, ma 21 dm. i 118 mk. (61 m., 57 kob.). 56.) **P.** al. *Sośnina*, wólka do Zalasowy, pow. tarnowski, pod lasem, na wschód od wsi, ma 42 dm., 214 mk. (103 m., 111 k.) rz.-kat. 57.) **P.**, wólka do Wierzchosławic, pow. tarnowski, zajmuje półn. część wsi, tworzy długą ulicę w stronę Radłowa. Oznaczona na mapach, niewymieniona zaś w Special-Orts-Repertorium. 58.) **P.** *Dębowe*, dawniej część Odporyszowa, pow. tarnowski, teraz osobna wieś, leży w równinie 195 mt. npm., na lew. brzegu Żabnicy, przy gościńcu z Żabna (0·3 klm.) do Uścia Jezuickiego. Na zach. graniczy z Czyżowem i Niecieczą, na płn. z Gorzycami, na wsch. z przys. Odporyszowa Podwalcem i Zakirchalem a na płd. z Żabnem. Wś ma tylko 17 dm. (z tych 3 na obszarze więk. pos. zw. Czarne Niwy) i 73 mk. (39 m., 34 k.); 58 rz.-kat. i 15 izrael. Ostatni mieszkają, z wyjątkiem 2, na obszarze więk. pos. Obszar wynosi 659 mr., z czego pos. więk. 454 mr. (390 roli, 29 łąk i 35 past.); pos. mn. 205 mr. (93 roli, 24 łąk i 88 past.). 59.) **P.**, część wsi Uniszowy i Jodłówki, tenże powiat. *Mac.*

Podlesie, rus. *Pidlisie* 1.) fabryka terpentyny i karczma w Wiszence Małej, pow. gródecki. 2.) **P.**, część Białej, pow. Rawa Ruska. 3.) **P.**, karczma w Głębokiej, pow. samborski. 4.) **P.**, gajówka w Kłodnie, pow. żółkiewski. 5.) **P.**, część wsi Mikołajowa, pow. żydaczowski. 6.) **P.** al. *Zalesie*, fol. i grupa domów w Czernicy, pow. brodzki. 7.) **P.**, rus. *Pidlisie*, wś, pow. złoczowski, 19 klm. na płn.-zach. od Złoczowa, 4 klm. od urz. poczt. w Białymkamieniu, 9 klm. od Oleska. Na płn. leży Ożydów, na wsch. Juśkowice, na płd. Bużek, na płn.-zach. Zakomarze. Zabudowania wiejskie leżą w nizinie, u zachodn. podnóża kończących się tu Woroniaków, które wysuwając się wzdłuż doliny górnego Bugu ku zachodowi, kończą się nagle w okolicy Białegokamienia, Podlesia i Oleska wzgórzami do 350 mt. wysokimi. Wzgórze we wschodniej części obszaru Podlesia i na wsch. od zabudowań sięga 377 mt. (zn. triang.). W stronie półn.

zabudowań leżą moczary (226 mt.), w zach. piaski i las mieszany liściasty, miejscami na piaskach sosny, we wsch. grunta orne (247 mt.). Od zachodn. krańca Woroniaków przewija się wchodnim krańcem obszaru wsi linia głównego europejskiego działu wodnego. Za wytyczną linii tej przyjąć można drogę wiodącą od tegoż wzgórza w kierunku płn.-wsch. po karczmę Ożydowską, a stąd na płn.-zach. granicą Podlesia i Juśkowiec, a następnie obszarem wsi Ożydowa ku stacyi kolei żel. w Ożydowie. Garby bowiem, którymi bieży droga powyższa, wznoszą się od 243 do 246 mt. npm. i dzielą wody Bugu od wód Styru, a tem samem zlewisko Baltyku od morza Czarnego. Wody, które zbierają się w płd.-zach. stronie od powyższych garbów, ujęte w rowy, wpływają do pot. Sołotwy, która powstaje na gruntach dworskich Ożydowa, a niemając ani należytego spadku, ani uregulowanego koryta, rozlewa się w lasach ożydowskich, podliskich i zakomarskich, a wreszcie na zach. gminy Ożydowa wchodzi w pow. kamionecki, gdzie płynie w kierunku zachod. przez Humniska i Czuczmany, wlewając się w Busku do Bugu. Wody zaś na stoku płn.-wsch. owych działowych garbów, łączą się na błotach i moczarach juśkowieckich ze Styrem. Własność więk. dwór w Juśkowicach, ma 30 ha ziemi or. i 247 ha lasu, dochód roczny 360 złr.; własn. mniej. 453 ha ziemi urodzajnej, z dochodem 1681 złr. W r. 1880 było we wsi 432 mk., z tych 401 obrz. gr.-kat., 16 rz.-kat., 15 izr. Par. gr.-kat. w miejscu, rz.-kat. w Olesku. We wsi jest cerkiew drewniana p. w. Przemienienia Pańsk., szkoła filialna od r. 1866 i gminna kasa pożyczk. z kapit. 116 złr. Do par. gr.-kat. należy wś Rozważ. W Podlesiu a nie w Kniażu, jak dotąd utrzymywano, urodził się w r. 1811 poeta ruski Markian Szaszkiewicz (ob. rozprawę dra Ogonowskiego w Zorii z r. 1886). 8.) **P.**, wś, pow. buczacki, odl. 2 klm. na wsch. od Buczacza. Granice: wschod. Pyszkowce, południ. gościniec prowadzący do Trybuchowiec i lasy buczackie, zachod. Buczacz, półn. Podzameczek i Dzwinogród. Maleńka ta wioseczka jest jakby przedmieściem Buczacza. Obszar dworski 4 mr., włośc. 164 mr. W 1870 r. 231 mk.; w 1880 r. 318 mk., należących do gminy Medwedowce Rz.-kat. 292, par. Buczacz; gr.-kat. 21, par. Medwedowce. Należy wraz z Medwedowcami do Władysława Czajkowskiego. 2.) **P.**, wś, pow. skałacki, odl. 3 klm. na zachód od Grzymałowa, którego jest przysiółkiem. W 1880 r. 573 mk. Własność wraz z Grzymałowem spadkobierców Leonarda hr. Pinińskiego. *Br. Sok.—B. R.*

Podlesie 1.) grupa zabudowań wiejskich w obrębie gm. Rychwałdu, w pow. frysztackim, obw. sąd. bogumińskim. Ob. *Rychwald.* 2.) **P.**, os. w obrębie gm. Kaczyc, w pow. i obw. sąd. frysztackim; ma według obliczenia z 1880 r. 13 dm., 40 mk. (22 męż., 18 kob.).

Podlesie 1.) al. *Podgaj*, niem. *Unterwalde*, fol. i okr. domin., pow. inowrocławski, o 2 klm. na płn. od Gniewkowa; par., poczta i przyst. dr. żel. w Gniewkowie; obszaru 165 ha; dochodu grunt. 1221 mrk; owczarnia Negretti. P. należało dawniej do ststwa gniewkowskiego. W skład okręgu wchodzi Krzyska karczma; cały okr. ma 2 dm. i 8 mk. (4 kat. i 4 prot.). 2.) **P.**, fol., pow. mogilański, okr. domin. i poczta w Orchowie; 2 dm. i 19 mk. 3.) **P.**, wś i holendry, pow. obornicki, o 11 klm. na wsch.-płn. od Obrzycka, par. Stobnica, pocz. w Boryszynie, st. dr. żel. w Obornikach; 24 dm., 217 mk. (12 kat. i 205 prot.); należała dawniej do dóbr obrzyckich. 4.) **P.**, wś, pow. pleszewski, o 18 klm., na płd.-wsch. od Pleszewa, na lew. brzegu Prosny, w pobliżu Kalisza; par., okr. wiejski i poczta w Kucharach, st. dr. żel. o 13 klm. w Biniewie; 12 dm., 89 mk. Powstała po r. 1618. Sejm z r. 1773—5 wyznaczył komisyą do rozsądzenia sprawy Radońskiego, cześnika nowogródzkiego, z Radolińskim, wojskim poznańskim, o rozgraniczenie dóbr Pamięcina, Podlesia i przyległych. P. wraz z Kucharami, zabrane przez rząd pruski r. 1794—98, nadane zostały hr. v. Luettichau. 5.) **P.**, wybud., pow. szremski, poczta w Dolsku; niewykazane w Spisie gmin i okręgów. 6.) **P.** al. *Świerk*, niem. *Karlsfelde*, wś nad rz. Gąsawką, pow. szubiński. o 4 klm. na płd. od Rynarzewa, par. i poczta w Szubinie, st. dr. żel. o 17 klm. w Chmielnikach i Bydgoszczy, 3 dm., 23 mk. (1 kat. i 22 prot.). 7.) **P.**, tak zwane są Majdany (ob.), część Zazdrości, pow. szubiński. 8.) **P.** *Kościelne*, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na zach. od Mieściska; par. w miejscu, poczta w Mieścisku, st. dr. żel. o 19 klm. w Rogoźnie. Kościół miejscowy, p. w. św. Anny, istniał już przed r. 1426; w r. 1608 sprofanowany był przez heretyków i tylko za indultem odbywało się w nim nabożeństwo parafialne. W 1712 r. wystawił Jan Rydzyński, stolnik poznański, nowy kościół z drzewa w miejsce starego; w skład parafii wchodzą: Podlesie Kościelne, Zbietka i połowa Sarbii. P. to posiadali: Jan Sępiński około 1523 r., Wacław Węgorzewski r. 1580, a następnie Rydzyńscy, z których Franciszek, stolnikiewicz poznański, był tu dziedzicem w końcu zeszłego wieku; do majętności tej należała Zbietka. Pod P. odkopano kilka grobowisk skrzynkowatych z naczyniami glinianemi i popielnicami, między któremi jedna z twarzą ludzką, tudzież różne przedmioty żelazne, ułamki bronzowe i perłę bursztynową, średnicy 2 centm.

Wś ma 7 dm. i 62 mk. (1 prot.). Dominium ma 9 dm. i 141 mk. kat.; obszaru 594·12 ha, t. j. 486·39 roli, 32·83 łąk, 69·30 lasu, 4·74 nieuż. i 0·86 wody; dochód grunt. 4144 mrk; cegielnia i chów bydła oldenburskiego; właścicielem jest Mieczysław Rutkowski, dawniej Janicki. 9.) **P.** *Wysokie* (*Górne*), niem. *Sand-Podlesie*, wś, domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, o 6 klm. na zach.-płd. od Mieściska, par. Popowo Kościelne, poczta w Mieścisku, st. dr. żel. o 17 klm. w Rogoźnie. P. to istniało już przed r. 1523; około r. 1579 posiadali je częściowo Sylwester Czekanowski, Jerzy Podleski i jeden z Wyszczelskich; roku 1773—75 zachodziły spory graniczne między dziedzicami Sarbii i Podlesia, które przy schyłku zeszłego stulecia należało do Stanisława Brodzińskiego, pisarza grodzkiego poznańskiego. Wś ma 19 dm. i 169 mk. (7 prot.). Dominium, przezwane *Hohenwalde*, ma 8 dm. i 146 mk.; obszaru 504·71 ha, t. j. 220·96 roli, 17·98 łąk, 81·12 past., 170·58 lasu, 13·53 nieuż. i 0·54 wody; dochód grunt. 3092 mrk; wiatrak i chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Konstanty Dziembowski. Z folw. domin. składano niegdyś dziesięcinę kościołowi św. Michała w Gnieźnie. W skład okr. domin. wchodzi fol. Auenstein; cały okrąg ma 9 dm., 154 mk. (129 kat. i 25 prot.). 10.) **P.** *Stare*, niem. *Alt-Podlesie*, fol., pow. wrzesiński, o 4 klm. na wsch. od Żerkowa nad Lutynią, par. Żółków, dawniej Żerków, okr. domin. Kretków, poczta i dr. żel. w Żerkowie; 6 dm., 134 mk.; należy do dóbr Kretków, własność Hipolita Skórzewskiego. W r. 1363 pisał się Janusz z P.; r. 1578 posiadały je częściowo Katarzyna Podleska i Piotrowa Poturzyńska; w r. zaś 1618 należało całe P. do Jana Podleskiego. 11.) **P.** *Nowe*, niem. *Neu Podlesie*, wybud., pow. wrzesiński, poczta w Robakowie; powstało w nowszych czasach. 12.) **P.**, pole na Drawsku (Dratzig), w pow. czarnkowskim. 13.) **P.**, ob. *Podlesisko*, w pow. bukowskim. *E. Cal.*

Podlesie 1.) grupa domów w Czernicach, pow. rybnicki. 2.) **P.**, fol. i grupa domów w Gołkowicach, tamże. 3.) **P.**, fol. i grupa domów w Pstrążny, tamże. 4.) **P.** al. *Neuhof*, fol., pow. toszecko-gliwicki, należy do Kozłowa. 5.) **P.**, wś, pow. pszczyński, $3^1/_4$ mili od Pszczyny, posiada szkołę 2-klasową, par. Mikułow. W 1861 r. 763 mk. (1 ew., 4 żyd.), 1 sołtystwo, 6 gospodarzy, 2 zagrodn., 21 komorn. i 54 wyrobników. Wś miała 1796 mr. roli, 14 mr. ogrodu, 248 mr. łąk, 597 mr. lasu, 19 mr. wody, 55 mr. zarośli i 34 mr. nieuż. Do większej posiadłości należała osada włośc., mająca 104 mr. i druga 110 mr. 6.) **P.**, niem. *Podlesch*, 1532 *Podlessny*, wś i fol., pow. kozielski, nad Odrą, $2^1/_3$ mili od Koźla. Wś składa się z rozrzuconych w różnych grupach zabudowań, ma 773 mr. Fol. ma 358 mr i należy do dóbr Roszowice. W 1861 r. 465 mk. kat., par. w Lonowie. *Br. Ch.*

Podlesie 1.) *Wielkie*, niem. *Gross Podles* al. *Podless*, dobra ryc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. poczt., tel. i kol., par. ew. Kościerzyna 7 klm. odl., bliżej jeszcze jest Wielki Klińcz, 4 klm. odl., par. kat. Niedamowo $^1/_2$ mili odl., szkoła Sarnowo. W 1869 r. 156 mk. (62 kat., 94 ew.), 13 dm.; w miejscu jest gorzelnia i młyn parowy; 342·72 ha roli orn. i ogr., 22·6 łąk, 81·8 past., 12·33 lasu, 6·78 nieuż., 122·56 wody, razem 588·79 ha; czysty dochód z gruntu 3451 mrk. Do tych dóbr należy także fol. Sarnowo, obejmujący 373·28 ha i przynoszący 1850 mrk czystego dochodu. Właśc. już r. 1858 Schnee. Na południe od P. ciągnie się duże jez. Zagnanie. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną płacił w Polesiach obojgu wojew. pomorski summatim 25 fl. 26 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). P. należało wtedy do tczewsko gdańskiego powiatu. R. 1649 dzierżył te dobra Thesmer (ob. Wizyt. Gniewosza, str. 356). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciło W. P. 1 zł. 20 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 82). W. P. należało do dóbr sstwa kościerskiego. Pruska komisya katastrowa zdała z nich r. 1772 następującą relacyą: Właśc. jest Józef Pawłowski na Blumfeldzie, któremu je wniosła żona jego Olszewska. Tu mieszka na folw. arendarz i 10 zagrodników (Instleute), wszyscy katolicy. Rola nie jest jeszcze wymierzona, wielka część leży od 15—18 lat odłogiem, bo nie przynosi tyle co wysiew. Wysiewają 109 korcy żyta, $17^1/_2$ k. jęcz., $41^1/_2$ owsa, $5^3/_4$ tatarki, $7^1/_4$ grochu, $^1/_2$ siemienia lnianego; zbierają 2—$2^1/_2$ ziarna. Z sianożęcia mają tylko 4 fury lichego siana, dla tego trzymają mały i lichy żywy inwentarz. Bydło musi przez zimę żywić się słomą, bo w okolicy niepodobna kupić siana. Niema też żadnego lasu, tylko trochę zarośli, dla tego kupują drzewo opałowe i budulcowe z pańskiego boru. Za pierwsze dawano dotąd rocznie 5 korcy owsa i 5 kur, za to mieli drzewa tyle ile było potrzeba. Niema tu też żadnej karczmy, ale poprzedni właściciel warzył tyle piwa i gorzałki, ile potrzebował. Rybołóstwo w jez. Zagnaniu dostarcza ryb lodwie dla własnego stołu. Arendarz płaci 800 fl. lekkiej gdańskiej monety. Zagrodnicy nie płacą nic, czynią jednak tłokę 3 dni w tygodniu, posyłając każdy 1 osobę. Pogłównego płacą 18 fl., zagrodnicy nic; bydła było 6 krów, 100 owiec, 6 świń (ob. Zeitschrift der Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 84). 2.) **P.** *Małe*, niem. *Klein Podless*, dobra ryc. tamże, 5 klm. na połud. od Kościerzyny; 237 ha roli

orn. i ogr., 22 łąk, 2 past., 1 nieuż., razem 262 ha; czysty dochód z gruntu 1400 mrk; hodowla świń angielskiej rasy. Majętność tę stanowią dobra ryc., składające się z 2 działów i wsi szlach., obejmującej 10 gburskich posiadłości i 3 zagrody. W 1869 r. 216 mk. (146 kat., 70 ew.), 21 dm. Właśc. już r. 1858 Engler. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili w M. P. Zakrzewski i Ustarbowski od 5 wł. folw. i 2 ogr. 5 fl. 16 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Z Wizyt. Gniewosza z r. 1649 dowiadujemy się, że dobra tutejsze należały wtedy do 7 szl. właścicieli (str. 36). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu Trębecki 4 gr., Ustarbowski 3 gr. 13½ den., Sarnowski 1 gr. 2½ den. (ob. Cod. Belnensis, str. 82). Ciekawe szczegóły zawiera lustracya pruskiej komisyi katastrowej z r. 1772 M. P. składa się z 3 działów: Łukasz Piechowski ma ³/₆, Józef Pawłowski w Blumfeldzie ²/₆, Mikołaj Grabski ¹/₆; ziemię tę sami sobie wymierzyli prętem chełm., 15 stóp zawierającym. Każdy dział można uważać za folwarczek. Wielka część leży odłogiem, bo nie można do niczego użyć. Cały wysiew wynosi 62 korcy żyta, 17½ jęczmienia, 25½ owsa, 7½ tatarki, 7½ grochu i 1 siemienia lnianego; zbierają 2—2½ ziarna, siana zaś razem 24 fur. Niema żadnego lasu, ale na roli ornej stoją stare dęby, których nie wycinają. Drzewo budulcowe kupują w królew. boru, za drzewo opałowe dawali rocznie wszyscy razem 15 korcy owsa do zamku. Szlachta tutejsza jest polska, katolicka, mieszkańcy zaś najwięcej protestantami i Niemcami. Piechowski ma 1 arendarza i 6 zagrodników; arendarz płaci 200 fl. dobrej monety, włącznie z 50 fl. dzierżawy za mieszkanie i rolę od zagrodników. Pawłowski trzyma także 1 arendarza i 3 zagrodników, i dostaje od niego 100 fl. gdańskiej monety, włącznie z 4 tal. dzierżawy od zagrodników. Grabski gospodarzy sam i ma 1 zagrodnika i owczarza. Zagrodnicy mają tylko przysiewek, według ugody z panem, i czynią tylko parę dni w roku tłokę. Pogłównego zapłacono tu w ogóle 5 fl. 20 gr., floren po 30 groszy biorąc. Zagrodnicy do tego nic nie dają (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 84). *Kś. Fr.*

Podlesina 1.) grupa domów w Kadłubiskach, pow. cieszanowski. 2.) **P.**, ob. *Polana Podleśna.*

Podlesisko al. *Podlesie*, fol., pow. bukowski, o 4 klm. na południe od Pniew, paraf. i poczta w Brodach, okr. domin. Zgierzynka.

Podlesko, wś włośc., pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin, ma 12 os., 110 mr. Wchodziła w skład dóbr Gruszczyn.

Podleśna, os., pow. konstantynowski, gm. Witulin, par. Bordziłówka.

Podleśna, rzeczka w gub. grodzieńskiej, dopływ Leśny, prawego dopływu Bugu.

Podleśna 1.) gajówka na obsz. dwor. Mikuliniec, pow. tarnopolski. 2.) **P.**, część Kołodzienka, pow. żółkiewski.

Podleśne *Ośno*, ob. *Ośno* 4.).

Podleśne *Supie*, pow. mazowiecki, ob. *Supie.*

Podleśne, ob. *Popowo Podleśne*, pow. gnieźnieński.

Podleśne *Wola*, wś, pow. miechowski, gm. Wielko Zagórze, par. Miechów. Według Lib. Ben. Długosza (t. III, 19) wś Podleśna Wola, w par. Miechów, własność klasztoru miechowskiego, miała łany kmiece, z których płacono po pół seksageny, 30 jaj, 4 koguty, 2 sery, odrabiano jeden dzień w tygodniu, kmieci obowiązywała powaba i osep. Z karczmy z rolą płacono 1 seksagenę. Zagrodnik z roli płacił 1 fertona i pracował dzień w tygodniu. Wszystkie role płaciły dziesięcinę, wartości 12 grzyw., klasztorowi. Klasztor nałożył też na ludność opłatę na utrzymanie mistrza szkoły miechowskiej. Według regestr. pobor. z 1581 r. było tu 7 łan. kmiec., 1 zagr. bez roli, 2 komor. z bydłem i pół łana karcz.

Podleśniaki, os. dom. do Stobierny, pow. rzeszowski, przy gościńcu z Rzeszowa do Sokołowa (Spec.-Orts-Repert.).

Podleśnica, pow. jędrzejowski, gm. Małogoszcz, par. Kozłów.

Podleśny, os. młyn., pow. stopnicki; należy do dóbr Maleszowa.

Podleśny 1.) *Jołtuszków*, ob. *Jołtuszków Podleśny* 2.) **P.** *Mukarów*, ob. *Mukarów Podleśny.* 3.) **P.** *Oleksiniec*, ob. *Oleksiniec Podleśny.*

Podlesowiecka *Słobódka*, nad rz. Szumiłówką (Markówką), dopływem Dniestru, pow. jampolski, okr. pol. Tomaszpol, gm. Jampol, par. rz.-kat. Dzygówka, gr. Podlesówka. Należy do wsi Podleśniki, od której odległa o 3 w.

Podleszany 1.) wś nie istniejąca obecnie (pow. opatowski). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 część Podleszan, Konin i Skoszyn, wsie należące do Daniela z Konina, płaciły poboru gr. 29. W r. 1578 wś Podleszany, w par. Stara Słupia, własność Krzysztofa Miekiczkiego, miała 4 osad., 1½ łan., 1 zagr., 1 biedny kom. (Pawiński, Małp., str. 194, 459). 2.) **P.**, fol. nie istniejący obecnie (pow. będziński). W XV w. leżał w par. Włodowice i był własnością Salomona h. Łabędź, rajcy krakowskiego. Płaci on dziesięcinę, wartości 5 grzywien, probostwu we Włodowicach (Długosz, L. B., II, 216). Ob. *Podleszczyny.* *Br. Ch.*

Podleszany z *Zawierzbiem*, wś, pow. mielecki, par. rz.-kat. w Książnicach, leży w równinie lesistej, na lew. brzegu Wisłoki, na-

przeciw Mielca, w odl. 3 klm. Wieś przecinają drogi z Przecławia do Borowy i z Mielca do Zassowa. Na połudn.-wschód od wsi ciągnie się obszerny bór, zwany lasem Podleszańskim (847 mr.) a łączący się z Wychylówką na północy i Przecławskim lasem na płd. Przys. leży na wschód od wsi, na brzegu Wisłoki. Obszar więk. pos. ma dwie osady: Kanonia i Tarnowiec. Jest tu przewóz na Wisłoce. Wieś posiada kasę pożyczk. gminną z kap. 288 złr., lecz niema szkoły; jest tu 76 dm., 404 mk. (189 męż., 215 kob.), z tych 393 rz.-kat. a 11 izrel. Na Zawierzbie przypada 9 dm. i 56 mk.; na obszarze więk. pos. jest 6 dm., 97 mk., z tych zaś 89 rz.-kat. i 8 izrael. Z obszaru 2137 mr. należy do więk. własn. (Michała Toczyskiego) 1692 mr. (689 roli, 90 łąk, 69 past. i 844 lasu) a 445 do pos. mn., t. j. 388 mr. roli, 41 mr. łąk i 16 mr. pastw. P. graniczą na płn. z Wolą Mielecką, na płd. z Książnicami i Goleszowem. W XIII w. już należały do Cystersów w Pokrzywnicy (Kod. Małop., I, 109). W XV w. Podleszany, w par. Mielec, były własnością klasztoru koprzywnickiego. Z 10 łan. km. płacono po pół grzyw., 20 jaj, 4 koguty, 2 sery. Były tam 2 łany sołtysie wolne, dające osep, 3 kor. owsa klasztorowi. Wś tę Piotr, opat koprzywnicki, kupił od Pawła z Podleszczan za 200 grzywien szerokich groszy w Opatowie w XV w. (Długosz, L. B., III, 394). Według reg. pobor. pow. pilzneńskiego z r. 1508 wś Podlieszany należała wraz z innemi folwarkami do Stanisława z Tarnowa, dziedzica Żochowa, który płacił poboru 26 grzyw. W r. 1536 własność Stanisława Tarnowskiego, kaszt. sandomierskiego, miała 9 kmieci, płacących po ½ marki, karczmę, 5 zagr. płacących razem 5½ grzywny, 46 korcy owsa, kapłony, sery i jaja. Folwark dość biedny (Pawiński, Małp., str. 254, 468, 503). *Mac.*

Podleszczanka, wś na wschodnim krańcu pow. bobrujskiego, przy granicy pow. rohaczewskiego, w 1 okr. pol., gm. Starcy, przy drożynie z Leszczanki do Hłybkowicz, ma 30 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, lasu dużo. *A. Jel.*

Podleszcze, pow. będziński, gm. Wojkowice Kościelne, par. Wojkowice. Nie zamieszczona w ostatnich spisach.

Podleszczyny, os. młyn., pow. będziński, gm. Niegowa, 1 dm., 5 mk., 36 mr. ziemi dwors. Być może, iż jestto szczątek dawnego folwarku, istniejącego w XV w. w pow. Włodowice, pod nazwą Podleszany (ob.).

Podleszewo, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Suwałki, odl. od Suwałk 6 w., ma 2 dm.

Podleta, przedmieście Rozdołu, pow. żydaczowski.

Podlewkowie, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 70 w. od Prużany.

Podlębowo, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, odl. od Maryampola 15 w., 2 dm., 7 mk.

Podligojnie, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Międzyrzecz, o 4 w. od gminy, 2 dusze rewiz.

Podligumy, zaśc. włośc., pow. święciański, w okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, o 5 w. od gminy, ma 3 dm., 25 mk. katol. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Konciarzyn-Kochanówka.

Podlinia, własność ziemska w pow. borysowskim, należy od 1844 r. do rodziny mieszczańskiej Antich, ma wraz z osadami: Sołodzieniewicze, Wintołazy i Zaleskowszczyzna 10 włók i 6 mr. *A. Jel.*

Podlinków, dwór, pow. poniewieski, okr. pol. kławański, o 42 w. od Poniewieża, gorzelnia (1859).

Pod Lipami, część wsi Kupiski, pow. łomżyński.

Pod Lipami, osada w Zabłotcach, pow. brodzki.

Podliparty, pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów. Nie zamieszczone w ostatnich spisach. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk.

Podlipą, os. pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 26 w., 1 dm., 5 mk.

Podlipce rus. *Pidłypci* 1.) wś, pow. złoczowski, 13 klm. na płd.-wschód od sądu pow. i urz. tel. w Złoczowie, 3 klm. od st. kol. i urz. poczt. w Płuchowie. Na płn. leży Trościaniec Mały, na płd.-wschód Iwaczów, na wschód Wołczkowce, na płd. Płuchów, na zach. Łuka. Przez wieś idzie główny dział wodny między dorzeczem Dniestru a Wisły. Do dorzecza Wisły należy zach. część wsi za pośrednictwem Złoczówki (dopływu Bugu). Potok ten dotyka płd.-zach. granicy wsi a z obszaru wiejskiego zabiera pot. Bużek Mały, powstający z kilku źródeł w środku obszaru. Wschodnią część obszaru przepływa jedno z ramion Strypy, t. zw. „Główna Strypa“, wchodząca tu od płn. z Iwaczowa a płynąca na płd. do Płuchowa. Przeważna część zabudowań wiejskich leży w środku obszaru (cerkiew 353 mt.). Jedna część wsi zwie się „Pod lasem“, druga „Na górze“ (Na hori). Na płd. od głównej części wsi leży karczma „Potrzeba“, a na płd. od niej grupa domów „Serwatka“. Na płd. od wsi leży grupa domów „Czułażyna“ a na płn.-zach. od niej, wśród lasu, zajmującego płn.-zach. część obszaru, grupa domów „Buczyna“. Na krańcu zach., moczarzystym, leży na granicy Łuki grupa domów „Na Kierzkowej“. Jedna osada zwie się „Babiczowa Kopań“. Na płn.-wsch. wznosi się

wzgórze „Mohiła“ do 417 mt. (znak triang). Własn. większa (Konstantego Tretera) ma roli or. 383, łąk i ogr. 64, past. 57, lasu 539; wł. mn. roli or. 1141, łąk i ogr. 249, past. 64, lasu 5 mr. W 1880 r. było 143 dm., 747 mk. w gminie, 9 dm., 79 mk. na obsz. dworskim z fol. Podlipce Januszczowskie i Podlipce Morawskie. Co do wyznania jest 180 rz.-kat., 606 gr.-kat., 40 izrael.; 204 Polaków, 622 Rusinów. Par. rzym.-kat. w Złoczowie, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Gleba częścią czarnoziemna, glinka, piasek i romusz. Chów bydła i sadownictwo zaniedbane; pszczelnictwem zajmuje się kilku gospodarzy. Mieszkańcy trudnią się obok rolnictwa tkactwem, szewstwem i kołodziejstwem. We wsi jest szkoła filialna (od 1856 r.) z językiem wykładowym ruskim. Podanie ludu głosi o napadzie Tatarów i zupełnem zniszczeniu pierwotnej osady, leżącej na płd. od wsi dzisiejszej. Mieszkańcy dawnej osady mieli się schronić w lasach, a wykarczowawszy część tychże, założyli wieś dzisiejszą. Przy rozszerzaniu dworu, leżącego na zach. stronie wsi, pod lasem, skopano ścianę wzgórza i odkryto dwa grobowce, w których znaleziono kości i dwie strzałki zębiaste z krzemienia. Na Czułażynie znaleziono przy karczowaniu wiele kości ludzkich, a przy nich narzędzia kamienne. Na górze od granicy trościanieckiej jest większa mogiła (znak triang) a przy niej ślady mogiłek mniejszych, dziś zaoranych. Kirkor, badając tę okolicę w r. 1881, znalazł na niwie zwanej Łoskotów ogromną płytę kamienną, pokrywającą grób. Płyta miała długości 222 ctm., szerokości 111 ctm., grubości 22 ctm. Na głębokości 50 ctm. pod poziomem leżał szkielet, przy którym jednakże nic nie było. Nóż krzemienny i strzałę, znalezione w P., złożył p. Treter w muzeum akademii krakowskiej i w muzeum Ossolińskich. 2.) **P.**, grupa domów Sobolówce, pow. złoczowski. *Lu. Dz.*

Podlipcy, wś nad rzką Łoknieją, dopł. Słuczy, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Słuck, ma 51 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne pszenne, łąki dobre, lasu mało, miejscowość nieco falista od wschodu.

Podlipcze, grupa domów w Kamiennej Górze, pow. Rawa Ruska.

Podlipiany 1.) wś rządowa, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 30 w. od Święcian, ma 184 mk. katol., 7 żydów. 2.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Rytenie, o 5 w. od gminy, 76 dusz rewiz.

Podlipie, rzeczka, bierze początek w pow. janowskim, w gm. Urzędów (ob. t. III, 417).

Podlipie 1.) fol., pow. noworadomski; wchodzi w skład dóbr Jedlno. 2.) **P.**, pow. sandomierski, gm. Górki, par. Szczeglice. Nie zamieszczone w ostatnich spisach. 3.) **P.**, pow. włoszczowski, gm. i par. Włoszczowa. 4.) **P.**, pow. lubelski, gm. Wólka Tatarska, par. Kijany. W 1827 r. należało do par. Mełgiew, miało 8 dm., 48 mk. 5.) **P.**, przyległość dóbr Krzesimów, w pow. lubelskim. 6.) **P.**, fol., pow. ciechanowski, gm. Opinogóra, par. Koziczynek, odl. o 14 w. od Ciechanowa, ma 1 dm., 6 mk., 119 mr. *Br. Ch.*

Podlipie 1.) fol. nad jez. Sorocze al. Tumki, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Podolce, parafia i st. poczt. Świr, o 12 w. od Świru, 35 w. od Święcian a 70 w. od Wilna; ma grunta pagórkowate, gliniaste. Własność Szwańskich. W lesie znajdują się mogiły, podług miejscowego podania pochodzące z czasów wojen szwedzkich. 2.) **P.**, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 55 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. katol. 3.) **P.**, mały zaśc. we wschodniej str. pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Berezyna, par. kat. berezyńska, przy drożynie ze Słobody do Osieciszcza, ma 1 osadę; grunta faliste, lekkie, okolica lesista. O 1½ w. na wschód leży duże jezioro Mańce, wchodzące w system berezyński. 4.) **P.**, wś, pow. ihumeński, w gm. wierchmieńskiej, przy drodze z Czernowej Rudni do Szypian, ma 6 osad; grunta lekkie, miejscowość bezwodna. 5.) **P.**, wś, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 3 osady; miejscowość mocno wzgórzysta, malownicza.

Podlipie 1.) wś, pow. dąbrowski, par. rz.-kat. w Bolesławie (odl. 14 klm.), leży w nizinie nadwiślańskiej (174 mt.), w odl. 1·5 klm. od Wisły. Północna i wschodnia strona obszaru wsi jest trochę niżej położona i tworzy podmokłe pastwiska, które tę wieś oddzielają na wschód od Kozierowki (przys. Swiebodzina) a na płn. od Samocic. Również niżej położone łąki rozgraniczają P. od Hubenic (na zachód). Na płd. styka się wieś z Zalipiem i wólką należącą do Samocic. W P. niema więk. posiadłości. Z obszaru 653 mr., należącego do włościan, zajmuje rola 293 mr., łąki 54 mr. a past. 301 mr. Wś ma 70 dm. a 373 mk. (193 męż., 180 kob.), między nimi 353 rz.-kat. a 20 izrael. Ludność polska. 2.) **P.**, fol. na obszarze Sokolnik, pow. tarnobrzeski, ma 1 dm. i 7 mk. *Mac.*

Podlipie, część Złotnik, pow. podhajecki.

Podlipina, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 11 w. od Sokółki.

Podlipka, rzka w gub. grodzieńskiej, prawy dopł. rz. Łosośny (lewego dopł. Niemna)

Pod Lipkami, grupa domów w Żabokrukach, pow. horodeński.

Podlipki 1.) wś, pow. sejneński, gm. Kopciowo, par. Lejpuny, odl. od Sejn 33 w., ma

16 dm., 169 mk. W 1827 r. było 12 dm., 136 mk. 2.) **P.**, straż leśna w leśnictwie Hańcza.

Podlipki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czackich Łużki, o 2 w. od gminy a 33 w. od Dzisny, ma 5 dm., 41 mk. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Miory, okr. wiejski i dobra Mirskich Kamieńpol, o 5 w. od gminy, 45 w. od Dzisny a 31 w. od st. dr. żel. dynebursko witebskiej Balbinowo, ma 4 dm., 44 mk., t. j. 20 męż. i 24 kob. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.). Do wsi należy 101 mr. i 120 pręt. ziemi. 3.) **P.**, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 83 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat. 4.) **P.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski i dobra skarbowe Ugolniki, o 24 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 4 dm., 35 mk. (15 dusz rewiz.). 5.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Niemież, o 8 w. od gminy a 11 w. od Wilna, ma 5 dm., 48 mk. katol. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr Niemież, hr. Benedykta Tyszkiewicza. 6.) **P.**, wś i dobra, pow. sokólski, gm. Kruglany, o 19 w. od Sokółki. 7.) **P.**, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 24 w. od Sokółki. *J. Krz.*

Podlipki, fol. w Zatorze, pow. wadowicki.

Podlipki 1.) osada w mieście Gródku. 2.) **P.**, karczma w Chocimierzu, pow. horodeński. 3.) **P.**, os. w Mikołajowie, pow. żydaczowski.

Podlipne, uroczysko, las w pow. latyczowskim, przy dawnej drodze z Latyczowa do Baru; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 139.

Podlipne, sioło nad rzką Lipką, pow. konotopski gub. czernihowskiej, na południe od Konotopu, wspomniane w kronice Wieliczki (t. I. 119).

Podlipnie, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Podlipnik, grupa domów w Horocholinej, pow. bohorodczański.

Pod Lipnikami, niwy w Tartakowie, pow. sokalski. Na zach. przytykają one do lasu Lipniki.

Podlipowa, os. karcz. w Jaśniskach, pow. gródecki.

Pod Lipowem, rus. *Pid Łypowem*, grupa domów i młyn nad Świrzem, w Tucznej, pow. przemyślański.

Podlipówka, fol., pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Raczki, odl. od Augustowa 24 w., 1 dm. W 1827 r. był 1 dm., 7 mk.

Podlisce, wś i fol., pow. zasławski; folw. należy do białogródeckiego klucza dóbr sławuckich.

Podlisie, uroczysko około sioła Cminy, w pow. łuckim.

Podlisie, rus. *Podlisia* al. *Wyszyska*, grupa domów w Starzyskach, pow. jaworowski.

Podlisiejki, wś i fol., pow. nowogródzki, w gm. czernichowskiej. Wś ma 40 osad pełnonadziałowych; fol., od 1862 r. własność Sokołowiczów, 16¼ włók; grunta dobre, miejscowość małoleśna. *A. Jel.*

Podliska, karczma w Juśkowicach, pow. złoczowski.

Podliski 1.) wś, pow. ostrogski, o 35 w. na płn. od Ostroga, na pograniczu pow. równieńskiego, od północy i zachodu otoczona ogromnemi lasami, od południa zasłonięta górami Tajkurskiemi, posiada cerkiew parafialną, piętrowy pałacyk dziedziców, obecnie w ruinach zostający, piękny park i ogród owocowy. Ziemia glinkowata i czarnoziem 5-ej klasy. Włościanie zamożni, trudnią się rolnictwem i wyrobem materyałów leśnych w okolicznych lasach. Wś należała niegdyś do Kierdejów Tajkurskich, w bieżącym stuleciu przeszła na własność Załęskich, w ręku których dotąd zostaje. 2.) **P.**, wś, pow. ostrogski, o 50 w. na płn. od Ostrogu, przy szosie brzesko-kijowskiej, w położeniu górzystem, otoczona lasami. Glebę stanowi czarnoziem 3 klasy. Włościanie trudnią się rolnictwem, chowem koni, bydła, owiec i trzody chlewnej; mówią narzeczem małoruskim z przymieszką polskiego. Wś należała niegdyś do Hulewiczów, następnie przeszła do Załęskich, w posiadaniu których do dziś pozostaje. 3.) **P.**, uroczysko około Bohuryna al. Buhryna, w pow. ostrogskim. *Z. Róż.*

Podliski 1.) rus. *Pidliski*, wś, pow. bobrecki, 33 klm. na płd.-wschód od Bóbrki, 6·8 klm. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Chodorowie. Na płn.-zach. leżą Dobrowlany, na płn.-wsch. Suchrów, na płd.-wsch. Nowosielce, na płd. Czeremichów, na płd.-zach. Mołodyńce, na zach. Bortniki (st. kolei lwowsko-czerniowieckiej). W środku obszaru powstają dwie strugi, które po złączeniu się wchodzą do Nowosielec i tworzą jeden z prawobocznych dopływów Swirza (dopływu Dniestru). Zabudowania wiejskie leżą we wsch. stronie obszaru. Na zachód wznosi się wzgórze do 344 mt. Własność więk. (baronowej Elżbiety de Veaux) ma roli or. 248, łąk i ogr. 35, past. 26, lasu 162; wł. mn. roli or. 221, łąk i ogr. 41, past. 24 mr. W 1880 r. było 42 dm., 225 mk. w gminie, 5 dm., 49 mk. na obsz. dwors. Co do wyznania: 189 rz.-kat., 74 gr.-kat., 11 izrael.; 190 Polaków, 73 Rusinów, 11 Niemców. Par. rzym.-kat. w Chodorowie, gr.-kat. w Nowosielcach, dek. chodorowski. We wsi jest cerkiew i folwark. 2.) **P.**, karczma w Chodorowie, powiat bobrecki. 3.) **P.**, część Milna, pow. brodzki. 4.) **P.** al. *Podliska, Pidliska*, wś, pow. mościski, 13 klm. na płd.-wsch.

od urz. poczt., st. kol. i tel. w Mościskach, 17 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Sądowej Wiszni. Na płd. i płd.-zach. leży Wiszenka, na zach. Radenice, na płn.-zach. Czyszowice, na płn. Sanniki i Mistycze, na wsch. Wołczyszczowice i Mokrzany Wielkie. Z płd. obszaru płynie struga do Sannik i wpada tam do pot. tejże nazwy, podążającego do Wiszni (dopł. Sanu). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie potoku, a na płn.-wsch. od nich fol.: Chyszkowszczyzna, Sikorszczyzna i Bobrowszczyzna. Środek obszaru wznosi się do 236 mt. Na płd.-zach. wzgórze „Za brodzkiem“ do 317 mt. Na płd.-wschód leży las Czerniawa ze szczytem 310 mt. Własn. więk. (Felicyi hr. Fredrowej) ma roli ornej 486, łąk i ogr. 157, past. 6, lasu 416; wł. mn. roli or. 357, łąk i ogr. 165, past. 29 mr. W 1880 r. było 171 dm., 974 mk. w gminie, 10 dm., 41 mk. na obsz. dwors. W tej liczbie 305 rz.-kat., 679 gr.-kat., 28 izrael.; 311 Polaków, 700 Rusin., 1 Niemiec. Par. rzym. i gr.-kat. w Radenicach. We wsi jest cerkiew p. w. Narodzenia Najświętszej M. P. i kaplica, oraz szkoła etatowa jednoklasowa. Są tu także ślady zamku z XVI wieku. 5.) **P.** *Małe* z *Obydrą*, wś, pow. lwowski, 13 klm. na płn.-wschód od sądu pow. we Lwowie, 12 klm. od urz. poczt. w Kulikowie. Na płn. leży Stroniatyn, na wsch. Zapytów, na płd. Żydatycze, na płd.-zach. Dublany, na zach. Sieciechów. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem dopływów Pełtwi: Kąpielówki i Niedzielczyny, zwanej w dolnym biegu Pikułówką, płynącej środkiem obszaru a wpływającej za pośrednictwem kanału rządowego do Jaryczówki. Płd. część obszaru moczarzysta; część płn. wznosi się cokolwiek wyżej. Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru i zajmują część jego płd.-wsch. (255 mt.), a na płn.-wsch. leży grupa domów Obydra. Na płn.-zach. leży las dworski i wznosi się wzgórze Podliski do 273 mt. (znak triang). Własność więk. ma roli or. 173, łąk i ogr. 287, past. 23, lasu 105; własn. mn. roli or. 175, łąk i ogr. 382, past. 8, lasu 19 mr. W 1880 r. było 48 dm., 280 mk. w gminie, 4 dm., 29 mk. na obsz. dwors. W tej liczbie 28 rz. kat., 277 gr.-kat., 4 innego wyznania; 28 Polaków, 277 Rusinów, 2 Niemców. Par. rz.-kat. w Kulikowie, gr.-kat. w Stroniatynie. We wsi jest cerkiew zbudowana w r. 1875, szkoła filialna, kasa pożycz. gm. z kapit. 1171 zł. w. a., folwark i młyn. Za czasów Rzpltej należała wieś do ststwa gliniańskiego, ziemi lwowskiej. W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol., № 2834, str. 39) czytamy: „Tej wsi posesorem Jmć Pan Zdzisław Zamoyski, kast. czernichowski z Jmć Panią Zofią z Brzezia, małżonką swą. Ta wieś na zagrodach dawno zasiadła, w której bywało zagrodników 9, a teraz ich tylko 5. Czynszu każdy z nich daje po gr. 15, co czyni 2 zł. 15 gr. Robota: Ciż zagrodnicy dwa dni tylko w tydzień od południa robić powinni i stróżę nocną odprawiać. Ciwon jest w tej wsi, na zagrodzie siedzi, roboty pilnować powinien. Młynek był przy tej wsi, teraz podczas tej wojny spustoszał. Granicę ta wieś ma ze wsią Sieciechowem z jednej, z Zapytowem z drugiej strony. Folwark podleski: Przy tym folwarku niemasz budynków więcej, tylko piekarnia a stajnia. Urodzaj folwarkowy: żyta kłod 4, pszenica tu się nie rodzi, jęczmienia kłod 2, owsa kłod 2, grochu półmiarków 3. Prosa nie siewają, bo się nie rodzi. Siana sterta jedna rudowego. Czeladź folwarkowa: Urzędnikowi salarium zł. 16. Summa prowentu z wsi i folwarku defalcatis salariis facit 143 zł. 10 gr.“ W lustracyi województwa ruskiego (Dod. do Gaz. lwow., 1864, № 8) czytamy: „Ta wieś przedtem osobnem prawem i przywilejem chodziła, do której należały wsie: Koszelów i Stroniatyn; teraz na gruntach tej wsi osiadła od lat kilkunastu słoboda Obydra, posesorem których wsi Jm Pan Potulicki, ssta borzechowski, ale podobnie jak i do Nowegosioła przywileju nie pokazał. Osiadłość wsi Podlisek i Obydry: ma teraz osiadłości swej, podług zeznania gromady, ćwierć łanu i zagród $16^1/_2$, oprócz obszarów dworskich i cerkiewnego gruntu. Cerkiew pod tyt. Przemienienia Pańskiego, dawnych przywilejów i fundacyi niema, tylko przyznanie supplendo defectum erekcyi przez JmPana Ignacego Potockiego de data we dworze podlisieckim die 24 januarii 1755 dane, w którem wyraża w 5 miejscach pole na dni orania $9^1/_2$ i sianożęć na kosarzów 15, co podług zeznania gromady czyni zagrodę całą. Poddanych gruntowych, na półzagrodach siedzących, 29, ogrodników 4, chałupnik 1, mielników 4; na Obydrze nowoosiadłych poddanych 3. Prowent roczny Podlisek (wymieniono szczegółowo) 2069 zł. 22 gr.; prowent roczny z Obydry 303 zł. 12 gr. Onera et expensa fundi 476 zł. 10 gr. Demptis expensis należy kwarty z Podlisek i Obydry 474 zł. 6 gr.“ W 1518 r. nakazuje Zygmunt I Stanisławowi z Chodcza, marszałkowi kor. i staroście lwowskiemu, aby zyski prawne, które Daszkowa ma na dobrach Wisłoboki i „Podlyeski“, należących do Andrzeja Wisłobockiego, dla niej wyegzekwował (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 10, str. 500). W 1571 r. rozstrzygają lustratorowie królewscy spór o łąki, ciągnące się do połowy Błota i rz. Brzuchowicy, między właścicielem Sieciechowa a Podlisek (ib., C., t. 334, str. 475). W 1684 r. naznacza Jan na Jabłonowie Jabłonowski, wojew. i generał ziem ruskich, hetm. w. kor., chorągwi pancernej Białogłowskiego, na rachunek należnych jej 8693 zł.

10 gr. kwarty na łanie w Winnikach, Podliskach i t. d. (ib., T., t. 83, str. 1046). W r. 1691 odnawia Jan III Janowi Kazimierzowi Zamoyskiemu, wojew. bełzkiemu, i Urszuli Kalińskiej, żonie jego, przywilej na dzierżawę wsi Podliski, Koszelów i Stroniatyn (ib., C., t. 465, str. 1367). W 1695 r. pozwala Jan III Urszuli Zamoyskiej, wojewodzinie bełzkiej, ustąpić praw swych dożywotnich na dobrach Podliski, Stroniatyn, Koszelów, w wojew. ruskiem a ziemi lwowskiej położonych, na rzecz Franciszka Michała Denhoffa, wielk. łowczego litewskiego, i Ludwiki Dąbskiej, małżonków (ib., C., t. 178, str. 793). W 1704 r. pozwala August II Ludwice Dąbskiej, żonie z 3-go małżeństwa Piotra Potockiego, starosty czerkaskiego, przenieść swe prawa do wsi Podliski, Stroniatyn, Koszelów, na rzecz męża swego (ib., C., t. 482, str. 769). W 1709 r. rozszerza August II prawo przysługujące Piotrowi Potockiemu do wsi Podliski i t. d. na żonę jego Katarzynę z Chodorostawu 1-o v Stamirowską (ib., C., t. 493, str. 202). W 1727 r. nadaje August II Stefanowi Potockiemu, marszałkowi nadwornemu, generalnemu staroście lwowskiemu, i żonie jego Teresie wsi Podliski i t. d. (ib., C., t. 518, str. 871). 6.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. lwowski, 25 klm. na płn.-wsch. od Lwowa, 4·7 klm. na wschód od urz. poczt. w Jaryczowie Nowym, 12 klm. od st. kol. i tel. w Zadwórzu. Na płd. leżą Cepuchy i Folwarki miejskie al. Piaski, grupy domów należące do Jaryczowa Nowego, na zachód Jaryczów Nowy i Ceperów, na płn. Dziedziłów, na wschód Chreniów (obie w pow. kamioneckim). Wieś leży w dorzeczu Wisły. Wody z płd., moczarzystej części obszaru zabiera potok, uregulowany kanałem rządowym i t. zw. kanałem Jaryczowskim, a zwany tu także Jomkowicą a w dolnym biegu Jaryczówką (dopływ Pełtwi). Na płd.-wschód leży pastwisko „Podrzeczne“ (229 mt.), na płd.-zach. „Żabne pole“ (230 mt.). Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru, wznoszącej się na płn.-zach. do 250 i 268 mt. Własn. większa (Krzeczunowiczów) ma roli or. 340, łąk i ogr. 182, past. 3; własn. mn. roli ornej 359, łąk i ogr. 772, past. 201, lasu 111 mr. W 1880 roku było 82 dm., 478 mk. w gminie, 3 dm., 17 mk. na obszarze dwors. Co do wyznania 9 rz.-kat., 441 gr.-kat., 45 izrael.; 16 Polaków, 477 Rusinów, 2 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Jaryczowie Nowym. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej M. P., szkoła etatowa jednoklasowa i folwark. *Lu. Dz.*

Pod Liśniem, las w płd.-wsch. stronie Stebnika, pow. drohobycki. Na płd. od niego leży las Pohar, na płn.-zach. las Baranica, a wody tego obszaru prowadzą małe strugi i tworzą pot. Woronę, dopływ w Słonicy, wpadającej do Tyśmienicy.

Podliszany, grupa domów w Jasionowie, w pow. brodzkim.

Podliszewo, fol. i dobra nad jeziorami Rajgród i Dręstwo, pow. szczuczyński, gm. Przestrzele (Bełda), par. Rajgród, odl. 34 w. od Szczuczyna, leży na granicy od Prus. W r. 1827 fol. miał 2 dm. i 14 mk. Młyn wodny daje do 5000 rs. rocznego dochodu; na jeziorach urządzone rybołóstwo. Dobra P. składały się w 1884 r. z fol. P. i Lepianki, attyn. Łąki Biebrzańskie, jezior Dręstwo i Rajgrodzkie. Rozl. dominialna 4225 mr. Fol. P. gr. or. i ogr. mr. 400, łąk mr. 119, past. mr. 99, wody mr. 1554, nieuż. mr. 27, razem mr. 2199; bud. mur. 4, z drzewa 9; fol. Lepianki gr. or. i ogr. mr. 114, łąk mr. 45, past. mr. 9, wody mr. 471, nieuż. mr. 9, razem mr. 649; bud. z drzewa 3; attyn. Łąki Biebrzańskie łąk mr. 1118, past. mr. 34, lasu mr. 208, nieuż. mr. 6, przestrzenie sporne mr. 12, razem mr. 1378; bud. z drzewa 3. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś Dręstwo os. 42, z gr. mr. 639; wś Kosiły os. 20, z gr. mr. 269; wś Czarna Wieś os. 28, z gr. mr. 373; wś Judziki os. 10, z gr. mr. 106; wś Krotówka os. 18, z gr. mr. 595; wś Barszcze os. 18, z gr. mr. 379; wś Budy os. 4, z gr. mr. 28; wś Rybczyzna os. 5, z gr. mr. 50; wś Przebród os. 2, z gr. mr. 7; os. Panczykowo os. 1, z gr. mr. 12; os. Bełda os. 1, z gr. mr. 1. *Br. Ch.—A. Pal.*

Podliwek, strumyk, powstaje w lesie Liwku, w gm. Szufnarowej, pow. ropczyckim; wkrótce przechodzi na obszar Nawsia a następnie Wielopola, gdzie uchodzi z lew. brzegu do Wielopolki. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Podlodów 1.) wś, pow. opatowski, par. Wszechświęte. Długosz (Lib. Ben., I, 590 i II, 507) wymienia Podlodowskich h. Janina jako dziedziców wsi: Rzuchów i Malocha (Małoszyce) w par. Wszechświęte (Grocholice), o Podlodowie nie wspomina. Dopiero spotykamy tę wieś w reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578. Jest ona własnością Borzywoja Podlodowskiego, miała 5 osad, 3½ łan., 1 zagr. z rolą, 1 kom., 2 biednych (Pawiński, Małop., str. 184). W 1827 r. było tu 7 dm., 32 mk.; obecnie nie istnieje widocznie, gdyż nie pomieszczona w spisach urzędowych. 2.) **P.**, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Czerkasy, par. Gródek, odl. 16 w. od Tomaszowa, przy granicy galicyjskiej, na wyniosłem płaskowzgórzu, ma 54 dm., 301 mk., w tem 119 r. l. W 1827 r. było 43 dm., 312 mk. Cerkiew drewniana. Szkółka początkowa. Ludność rolnicza, 1 stolarz, 1 mularz, 2 kowali, 3 tkaczy, 1 cieśla. Obok folw. nasypy, mówią że to były wały opasujące kościół aryański. Według tradycyi, odkopano tu niegdyś trumnę meta-

lową (?) i cynowe naczynia. Od r. 1878 jest w P. fabryka mączki i krochmalu z kartofli, produkująca rocznie 20000 pudów mączki; w 1880 r. wartość produkcyi 34.200 rs. Przy fabryce młocarnia. Gleba żyzna, na folwarku owczarnia zarodowa; lasu brak. Cerkiew tutejsza, filia par. Pieniany, zbudowana 1752 r. Dobra P. składały się w 1874 r. z fol. i wsi: P. lit. A i P. lit. CD. Rozl. dominialna 817 mr. Fol. P. lit. A gr. or. i ogr. mr. 400, łąk mr. 102, lasu mr. 7, nieuż. mr. 8, razem mr. 517; bud. z drzewa 4; płodozmian 8-polowy; fol. P. lit. CD gr. or. i ogr. mr. 203, łąk mr. 92, nieuż. mr. 5, razem mr. 300; bud. z drzewa 23; płodozmian 8 polowy; są pokłady torfu. Wś P. lit. A os. 23, z gr. mr. 208; wś P. lit. B os. 12, z gr. mr. 171; wś P. lit. CD os. 12, z gr. mr. 130. 3.) **P.**, wś i fol. nad rz. Wieprzem, pow. łukowski, gm. Serokomla, par. Łysobyki, odl. 35 w. od Łukowa, ma 10 dm., 133 mk.; browar i dwa młyny wodne. W 1827 r. należy do par. Drążgów, ma 8 dm., 82 mk. Według reg. pob. pow. stężyckiego z 1569 r. wś Podliodów, w par. Przethoczno al. Łysobyki, własność Grzegorza Podlodowskiego, miała 13 półłanków i 1 zagr. (Pawiński, Małop., 333). Według akt. ziem. stężyc. w 1648 r. właśc. Stefan Podlodowski (18—12); umiera w Podlodowie 1653 r. Pozostała po nim wdowa Helena Teresa z Rusieckich skarży się na Jerzego Kochanowskiego i jego żonę Zofię a córkę tegoż Stefana Podlodowskiego, że przyjechawszy w chwili jego śmierci, zabrali wszystkie ruchomości i zostawili ją tylko przy dożywociu Blizocina (20—214). W 1664 r. właśc. Jakub Krassowski, kaszt. podlaski, i brat jego Mateusz (22—220). Według reg. pobor. we dworze i we wsi 81 poddanych (Akt. stęż., 22—202). Na sejmie warsz. 1775 r. wysadzona została komisya dla ostatecznego zakończenia sprawy między Sobieszynem i Podlodowem (Vol. leg., VIII, 384). Fol. P. z wsiami: P., Podlodówek i Wola Blizocka miał w 1885 r. rozl. dominialnej 1470 mr.: gr. or. i ogr. mr. 750, łąk mr. 123, past. mr. 86, lasu mr. 284, wody mr. 53, nieuż. mr. 47, przestrzenie sporne mr. 127; bud. murow. 6, z drzewa 35; płodozmian 13-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 6, z gr. mr. 3; wś Podlodówek os. 21, z gr. mr. 279; wś Wola Blizocka os. 48, z gr. mr. 751. *Br. Ch.*

Podlodowa, ob. *Krusza Podlodowa*, pow inowrocławski.

Podlodówek 1.) wś, pow. łukowski, gm Serokomla, par. Łysobyki, ma 12 dm., 130 mk., 282 mr. ziemi. W 1827 r. należała do par. Drążgów, miała 13 dm., 105 mk. 2.) **P.** al. *Podlodówka*, wś, pow. lubartowski, gm. i par. Rudno, ma 4 os., 84 mr. Wchodziła w skład dóbr Lubartów.

Podlodowo, ob. *Poladowo*, pow. kościański.

Podlubianków al. *Pod Lubiankowem*, os. leś., pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Dmosin, odl. 16 w. od Łowicza, 2 dm., 9 mk., 56 mr. ziemi dworskiej.

Podlubiszki, os., pow. wyłkowyski, gm. i par. Pojewoń, odl. od Wyłkowyszek 15 w., ma 3 dm., 34 mk.

Podlubomierz, część Żerosławic, pow. wielicki. *Br. G.*

Podlubówek, wś, pow. kalwaryjski, gm. Lubów, par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 17 w., ma 5 dm., 16 mk. W 1827 r. było 3 dm., 12 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kadaryszki.

Podlukiszki, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Szaki. Niezamieszczone w ostatnich spisach.

Podluta, os., pow. włodawski, gm. Hańsk, par. rz.-kat. Sawin, gr. obrządku Hańsk. Niezamieszczona w ostatnich spisach.

Podluty, zakład kąpielowy, część Perehińska, pow. doliński, odl. 20 klm. na płd. od zabudowań wiejskich, na lew. brzegu Łomnicy, u stóp wschod. stoku lesistej góry „Luty“, na granicy Jasienia, wsi pow. kałuskiego, w malowniczem położeniu (ob. *Łomnica*, t. V, 695). Są tu źródła mineralne, odkryte już dawno, ale dotąd małe znane i odwiedzane. Według rozbioru dra Wolana zawiera woda tutejsza jod i brom i podobna jest swym składem do wody iwonickiej. O źródle podał wiadomość „Hałyczanyn“ (Lwów 1862, I, 172). Z rozkazu ks. arcybiskupa Lewickiego robiono w P. przez kilka lat w miesiącach letnich obserwacye meteorologiczne. Wspomina o tem W. Pol w rozprawie: „Muzeum natury we Lwowie“ (ob. Pisma, t. X, 260). *Lu. Dz.*

Podlwica, wś nad rzeczką Łoknieją, pow. słucki.

Podłabienie, pow. augustowski, gm. Łabno, par. Adamowicze, odl. od Augustowa 55 w., leży przy trakcie z Suwałk do Grodna, ma 12 dm., 91 mk. W 1827 r. było 14 dm., 80 mk.

Podłagóra, ob. *Padłagóra*, w pow. świebodzińskim.

Podłanie, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Poporcie, o 11 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Podłapoje, jezioro w pow. trockim w dobrach Dowcielany (Owsianiszki); porów. Mergażerys i Olosa.

Podłapoje, zaśc. rząd. nad rzeczką Łapoj, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 28 w. od Trok, 1 dm., 21 mk. kat.

Podłatki-Leśniewo i *P. Małe*, wsie szlach., pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Kołaki. W 1827 r. P. Leśniewo 23 dm., 241 mk. a P. Małe 5 dm., 31 mk.

Podłazie 1.) os., pow. noworadomski, gm. Dmenin, par. Radomsk, 1 dm., 8 mk., 30 mr. ziemi dworskiej. 2.) **P.**, fol. nad rz. Nidą, pow. jędrzejowski, gm. i par. Węgleszyn, odl. 21 w. od Jędrzejowa. W 1871 r. fol. P. oddzielony został od dóbr Kossów, rozl. mr. 177: gr. or. i ogr. mr. 78, łąk mr. 31, past. mr. 61, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 7. Stanowił dawniej całość z wsią Podłazie Kossowskie. 3.) **P.** *Kossowskie*, wś, pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Kossów, ma 7 os., 42 mr.; należało do dóbr Kossów. W 1827 r. należało do par. Bebelno, miało 5 dm., 25 mk.

Podłazie, nazwa chat w Rzepienniku Strzyżewskim, pow. gorlicki. *Br. G.*

Podłaźnie, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 28 w. od Sokółki.

Podłącze, os. włośc., pow. będziński, gm. olkusko-siewierska, 1 dm., 3 mk., 3 mr.

Podłęcze, pow. skierniewicki, gm. Słupia, par. Lipce. Nie zamieszczone w ostatnich spisach.

Pod Łęgiem al. *Za Łęgiem*, fol. i gajówka koło wsi Prusie, na obszarze dwor. Potylicz, pow. Rawa Ruska.

Pod Łętownią, gajówka w Sarzynie, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podłęże 1.) wś i fol., pow. radzymiński, gm. i par. Jadów, ma 75 mk., 675 mr. ziemi dwor.; wchodzi w skład dóbr Jadów. 2.) **P.** i *P. Wólczyńskie*, wś włośc., pow. grójecki, gm. Kąty, par. Słomczyn. P. ma 221 mk., 174 mr. a P. Wólczyńskie 53 mk., 15 mr. W 1827 r. było 9 dm., 95 mk. 3.) **P.**, wś, pow. turecki, gm. Wola Świniecka, par. Leźnica Mała, odl. od Turka 32 w., ma 20 dm., 129 mk., 41 os., 274 mr. Wchodziło w skład dóbr Łyków. W r. 1531 w rękach Krzysztofa z Leźnicy Leźnickiego (Actum in Castro Lancic. z 1531). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Podłęże, w par. Lieznicza minor, własność Jana Lieznickiego, miała $^1/_2$ łana, 2 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 71). Od tych w XVII w. przeszło P. w ręce Łykowskich. W r. 1759 razem z Łykowem w ręce Pstrokońskich, a w 1774 r. nabył P. Michał Korab' Kobierzycki, podówczas burgrabia łęczycki. Bracia Łukasz i Józef Kobierzyccy odprzedali P. razem z Łykowem w r. 1810. 4.) **P.**, wś nieistniejąca obecnie. W XVI w. należała do par. Dąbie (pow. kolski), leżała prawdopodobnie nad Nerem, miała łany kmiece, z których dziesięcina szła na stół arcybiskupi i łany dworskie, dające dziesięcinę plebanowi w Dąbiu (Łaski, Lib. Ben., II, 442). Zdaje się że ta sama wieś przyłączoną została do par. Unienie, gdyż według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Podłęże, w par. Unienye, własność Stanisława Sokołowskiego wspólnie z bratem, miała $3^1/_2$ łan., 3 zagr., 1 rzemieśl., 7 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 76). 5.) **P.** *Szlacheckie*, wś nad rz. Lizwartą, pow. częstochowski, gm. i par. Przystajń, odl. 28 w. na płn.-zach. od Częstochowy. Wś ma 27 dm., 229 mk., 332 mr., os. dwor. 2 dm., 12 mr. i 2 dm. straży pogranicznej z 10 mr.; fol. P. ma 295 mr. i należy do dóbr Kuźnica Nowa. W 1827 r. było 16 dm., 243 mk. 6.) **P.** *Królewskie*, kol. i młyn nad rz. Lizwartą, pow. częstochowski, gm. Kuźniczka, par. Starokrzepice, odl. 30 w. na płn.-zach. od Częstochowy, nad granicą Szląska pruskiego, na lewo od drogi z Krzepic do Staro-Krzepic. W 1838 r. kol. P. należała do dóbr rząd. Krzepice. Obecnie kol. ma 20 dm., 150 mk., 628 mr. ziemi (320 ornej); os. młyn. 1 dm., 13 mk., 4 mr. W 1827 r. było 21 dm., 137 mk. 7.) **P.** *Górne*, fol., pow. częstochowski, gm. Kuźniczka, 90 mr. ziemi dwor. 8.) **P.**, u Długosza *Podlansze*, wś nad Wisłą, w par. Skotniki, pow. sandomierski, obecnie nie istnieje. Długosz opowiada (Lib. Ben. I, 328), iż Wisła podrywa ciągle brzegi i zabiera części kmiecych posiadłości. Trzecia część wsi, mająca około 3 łanów kmiecych, dawała dziesięcinę wicekantoryi sandomierskiej, dwie trzecie zaś i łany folwarczne pleban. w Skotnikach. Dziesięcinę konopną (po 4 pęki konopi) brali kolejno pleban przez dwa lata a co trzeci rok wicekantor. Dziedzicami wsi byli Marcin i Paweł ze Skotnik. 9.) **P.**, wś nad rz. Nidą, pow. pińczowski, gm. i par. Pińczów, ma młyn wodny. W 1827 r. było 40 dm., 255 mk. W XV w. należało do klasztoru pińczowskiego. Było tu 5 łanów kmiecych dających klasztorowi czynsz pieniężny, tudzież jaja, koguty, sery, robociznę, powabę i osep, młyn i karczma bez roli, płacące czynsz. Klasztor miał tu cztery sadzawki, folwark, z którego dziesięcina szła poprzednio do plebana w Pińczowie, ale już za Długosza, gdy parafia przeszła pod zarząd klasztoru, i dziesięcinę sam klasztor bierze. Łany kmiece zaś dawały prebendzie Żydowskiej w Kielcach, wartości 5 grzyw. (Długosz, L. B. III, 130—137). Według reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Podlecze, w par. Pińczów, własność Alberta Czeskiego, miała 9 osad., $4^1/_2$ łan., 1 zagr., 1 komor., 1 ubogi, 1 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 220). 10.) **P.** al. *Podłęż*, wś i fol., pow. garwoliński, gm. Podłęż, par. Samogoszcz, odl. 23 w. od Garwolina; ma 24 dm., 301 mk., 956 mr. ziemi. W 1827 r. było 34 dm., 232 mk. Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508 wś Podłęże, należąca w części do Rafała i Jakuba z Podłęża, płaciła poboru gr. 17 den. 3. W r. 1569 wś Podłęże, w pow. stężyckim, par. Samogoszcza, własność Adama Podleskiego, miała 5 półłanków (Pawiński, Małop., 477, 338). W 1575 r. Jan Leśniowolski in Podłęże haeres (Ak. ziem. Stęż., 1—508). W 1648 r. do

dóbr Kłoczów Prokopa Leśniowolskiego, kaszt. podlask., list Firleja zabraniający nadużyć (wypisy 536). W regestrze łanowego 1658: od p. Jana Jawornickiego z Podłęzkiej dzierżawy i innych z łanów $9^1/_2$ złożono 85 złp. 15 gr. (655). Według regestru podymnego 1661 r. domów włościańskich 11, z nich podymnego 5 fl. (tamże, 300). W regestrze poborowym 1664 r. Curia gen. Laurentii Swierczowski, żona Elżbieta Bielska i rodzina osób 5, służby osób 5 plebej., poddanych 36. Curia Andreae Zagorowski, żona Jadwiga Jawornicka i krewny 1; służby osób 6, poddany utr. sexus 19, we młynie 9 (Akta gr. Stęż., 22—198). P. gmina należy do sądu gm. okr. III w Maciejowicach, ma 2688 mk., rozl. 14652 mr., st. poczt. Gończyce. W skład gm. wchodzą: Bączki, Celinów, Domaszew, Krępa, Krępskie-Budy, Leonów, Lewików, Lipniki, Ostrów, Podłęż, Podłęzkie-Budy, Podwierzbie, Podwierzbiańska Kępa, Pogorzelec, Samogoszcz, Tarnówek i Tarnowska Ruda. *Br. Ch.*

Podłęże, potok, powstaje na polach Bodzanowa, w pow. wielickim, w płd. części obszaru; płynie na wschód, potem wygina się na północ, mija Zakrzowiec i wchodzi na obszar Podłęża (pow. bocheński). Po stronie południ. Podłęża zasila się od praw. brzegu wodami pot. bezimiennego, płynącego od Staniątek, a po stronie półn. przyjmuje strugę od Ochmanowa. Przeciąwszy tor kolei żelaznej Karola Ludwika, dostaje się na obszar Grabia, wśród którego zlewa swe wody do Wisły od prawego brzegu. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Podłęże 1.) wś, pow. bocheński, par. rz.-kat. w Niepołomicach, st. kolei arcyks. Karola Ludwika (19 klm. od Krakowa i tyleż od Bochni), urząd poczt. i telegr., szkoła ludowa 1-klas. w miejscu. Wznies. 192·82 mt. npm. Ze stacyi P. wychodzi boczna odnoga kolei do Niepołomic (5.2 klm.). Po tej odnodze chodzą tylko pociągi towarowe ze solą, którą następnie rozwożą końmi ku granicy królestwa polskiego. W stronie południ. od P., 2·5 klm. od dworca, leży wś Staniątki, z klasztorem pp. benedyktynek i Zakrzów, w stronie półn. Grabie i Niepołomice, wsch. Podborze, zach. Kokotów. Wś ma 94 dm., 553 mk. (269 męż., 284 kob.), z nich 556 rz.-kat., 7 izrael. Z obszaru 819 mr. przypada pos. więk. mianowicie klasztorowi staniąteckiemu 133 mr. (20 roli, 47 łąk, 3 past. i 63 lasu) a 686 mr. pos mn. (476 roli, 188 łąk i 22 past.). Przez tę wieś idzie gościniec z Podgórza do Bochni i odnoga jego do Niepołomic. Według reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z r. 1581 wś Podlęże, w par. Niepołomicze, własność klasztoru w Staniątkach, miała 20 półłan. km., 2 zagr. z rolą, 3 komor. z bydłem, 2 komor. bez bydła, $^1/_2$ karczemnego łanu (Pawiński, Małop., 63). 2.) **P.**, dawniej część Mirowa, teraz osobna wieś w pow. chrzanowskim, par. rz.-kat. w Porębie Żegota, odl. o 9·1 klm. od urzędu poczt. w Alwerni. Leży na lew. brzegu Wisły, na płd. on Mirowa, na zach. krańcu lasu zwanego Ratową. Brzeg Wisły jest tu płaski i tworzący podmokłe łąki. P. graniczy na płn.-zach. z Okleśną, na płd.-wsch. z Kamieniem, ma 52 dm. i 286 mk. (133 męż., 153 kob.), w których 280 rz.-kat. a 6 izrael. 3.) **P.**, os. dom. do Jelenia, pow. chrzanowski, i druga os. należąca do Dąbrowy, leżą na zach. od tych wsi, na granicy Szląska pruskiego, nad Przemszą, a od wsch. są otoczone lasami. 4.) **P.**, os. do Dzikowa, pow. tarnobrzeski, leży na prawym brzegu Wisły, na płn. od Dzikowa i Tarnobrzegu, od których oddziela ją fol. Wymysłów. Wznies. 153 mt. npm., na płn. od osady brzeg płaski tworzy podmokłe łąki. Na wsch. od P. ciągnie się gościniec do Trześni, wzdłuż którego przeprowadzają teraz linią kolei z Dębicy przez Tarnobrzeg, Mokrzyszów do Nadbrzezia. Będzie to odnoga kolei Karola Ludwika. Osada ta ma 10 dm. i 63 mk. *Mac.*

Podłęże 1.) część Głęboki, pow. samborski. 2.) **P.**, moczarzyste pastwisko w Rzesny Polskiej, pow. lwowski.

Podłężna Wola, wś i fol., pow. koniński, gm. Gosławice, par. Morzysław, odl. 9 w. od Konina. Wś ma 22 dm., 250 mk., 46 osad i 197 mr. obszaru; fol. nad jeziorem Lubstowskiem, ma 6 dm., 63 mk., 1387 mr.; należy do dóbr Gosławice.

Podłężyce, fol. nad rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. i par. Męka, odl. od Sieradza 7 w., ma 12 dm., 182 mk.; wzorowe gospodarstwo rolne, prowadzone od wielu lat przez zasłużonego na polu agronomicznem i piśmienniczem właściciela dóbr Edmunda Stawiskiego. W r. 1868 fol. Podłężyce z wsią Rzechta, miał rozl. dominialnej mr. 1912: gr. or. i ogr. mr. 763, łąk mr. 210, past. mr. 122, lasu mr. 740, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 71. Wś Rzechta os. 49, z gr. mr. 407. Według Lib. Ben. Łask. (I, 392) była to wś częściowej szlachty. Dwory i folwarki szlacheckie i łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Męce tudzież kolędę po groszu z łanu, podobnież i pole zwane Rzekta (dziś wieś). Według reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552 wieś Podlążyce, w par. Męka, własność Benedykta Podłęskiego, miała 2 łany, 2 osad. Część Piotra Podłęskiego 1 os., część Alberta Popławskiego 1 os. (Pawiński, Wielkop., II, 244). *Br. Ch.*

Podłokaje 1.) zaśc. włośc. nad jez. Ołdynie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat. 2) **P.**, zaśc. włośc. nad jez. Łokaje, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 65 w. od Wilna, 1 dm., 16 mk. kat.

Podłokie, fol. należący do dóbr Markunisz-

ki, w pow. wiłkomierskim, własność Adamowiczów.

Podłonie, dwa zaśc. nad rzką Łokią, pow. kowieński, okr. pol., par. i st. p. w Janowie o 6 w., w pobliżu szosy petersburskiej.

Podłopacie, las w płd. części Brześcian i płn.-zachod. części Wykot, pow. samborski. W Brześcianach dochodzi wznies. 348 mt., w płd.-wsch. części, w Wykotach, 334 mt. Na wschod. stoku w Wykotach powstaje struga, dopływ do Strwiąża. W stronie północnej, w Brześcianach, małe strugi podążają na płn. do Błożewki.

Podłopień, część Jasny, pow. limanowski.

Podłowiectwo *Starobińskie*, os. nad odnogą rz. Słuczy, pow. słucki, w 3 okr. pol. starobińskim, gm. Starobin, przy gościńcu z miasteczka Starobina do Morocza, o 2 w. na płd. od Starobina. Tu się mieści zarząd obrębu leśnego starobińskiego; własn. niegdyś radziwiłłowska, teraz ks. Wittgensteina. Miejscowość bogata w łąki, rybę i lasy dębowe.

Podłowmiana, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Traszkuny, o 12 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Giejany.

Podłowocie, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Kaletnik, odl. od Suwałk 17 w., ma 8 dm., 60 mk.

Podłozcy, wś nad rz. Styrem, pow. dubieński, w stronie płn.-zach. Targowicy; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 76, 90, 108 i 185.

Podłoziane, wś nad Mołczadką, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 36 w. od Słonima.

Podłozinki al. *Podłożynki*, wś, pow. poznański, o 10½ klm. na płn. od Stęszewa, par. Konarzewo, poczta i przyst. dr. żel. o 6 klm. w Dąbrówce, 3 dm., 25 mk. kat.

Podłoziny al. *Podłożyny*, fol., pow. poznański, o 8 klm. na wsch.-płd. od Buku, nad Samicą, która tu łączy jezioro Niepruszewskie z Tomickiem, w okolicy wzgórzystej, przy drodze poznańsko-zbąszyńskiej; par. Konarzewo, okr. domin. Dupiewiec (Dopiewiec), poczta i st. dr. żel. o 3 klm. w Otuszu; 6 dm., 74 mk., obszaru 200 ha. Należy do dóbr konarzewskich; własność hr. Dzieduszyckich, dawniej Anny Gurowskiej. W P. znaleziono ozdobę złotą z drutu; ułamek jej ma w swym zbiorze dr. Koehler w Poznaniu, a główna część znajduje się w muzeum jagiellońskiem w Krakowie. *A. Jel.*

Podłozy, rus. *Pidlizy*, grupa domów w Kobylnicy Wołoskiej, pow. cieszanowski.

Podłożniki, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 13 w. od Prużany.

Podłożynki i *Podłożyny*, ob. *Podłozinki* i *Podłoziny*.

Podłubecka, osada, pow. nowogradwołyński, gm. Emilczyn, ma 39 dusz włośc., ziemi włośc. 235 dzies. Należy do klucza emilczyńskiego, własność Uwarowych. *L. R.*

Podłubianka, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 22 w. od Sokółki.

Podłubieckie Niemcy, ob. *Mosberg*.

Podłubiska, część wsi Kamionny, pow. bocheński. *Br. G.*

Podłuby, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Emilczyn, ma 356 dusz włościan, ziemi włośc. 3061 dzies. Jest tu smolarnia o 6 kotłach. Należy do dóbr emilczyńskich, własność Uwarowych. *L. R.*

Podłuby 1.) grupa domów w Lipowcu, pow. cieszanowski. 2.) **P.**, część Drohomyśla, pow. jaworowski. 3.) **P.** *Małe* al. *Podłubki*, rus. *Pidłuby Małyi*, część Podłubów Wielkich. 4.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. jaworowski, 13·3 klm. na płd.-wsch. od sądu pow. i urz. poczt. i tel. w Jaworowie, 14 klm. od st. kol. w Kamienobrodzie. Na płn. leżą Bruchnal i Mosberg, na wsch. Berdychów, na płd. Mużyłowice, na zach. Przyłbice. Płn. część wsi przepływa pot. Hnojeniec, a wzdłuż granicy zachodniej płynie dopływ Hnojeńca. Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru, na lew. brzegu Hnojeńca, a mianowicie P. Wielkie na płn.-wsch. a P. Małe na płn.-zach. W środku obszaru wznosi się punkt jeden do 295 mt. Własn. mniejsza (wraz z Mosbergiem) roli or. 490, łąk i ogr. 199, past. 98 mr.; własn. większą podano przy opisie Bruchnalu. W 1880 r. 78 dm., 455 mk. w gminie (22 dm., 139 mk. w P. Małych a 56 dm., 316 mk. w P. Wielkich). Między mieszkańcami 16 rz.-kat., 424 gr.-kat., 6 izrael., 9 innych wyznań; 11 Polaków, 435 Rusinów, 9 Niemców. Par. rz.-kat. i gr. kat. w Bruchnalu. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja. W r. 1587 potwierdza Zygmunt III sprzedaż miasta Bruchnala i wsi Przyłbic, Czołhynie i części w Podłubach, uczynioną przez Jana Herburta z Fulsztyna, chorążego ziemi lwowskiej, na rzecz Jana Dulskiego, podskarbiego koron. (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 346, str. 518). W r. 1604 zapisuje Stanisław Stadnicki ze Żmigroda jezuitom lwowskim dobra swe Muziłowice (Mużyłowice), Podłuby i inne (ib., T., t. 41, str. 322). W r. 1626 uwiadamia Zygmunt III jezuitów lwowskich, właścicieli Berdechów i części w Podłubach, o wysłaniu komisarzy celem rozgraniczenia miasta Bruchnala od Czołhyni i Przyłbic (ib. C. t. 378, str. 1870). Po zniesieniu jezuitów zajęto P. i wcielono do klucza jaworowskiego. *Lu. Dz.*

Podług al. *Podłuh*, część Dąbrowicy, pow. jarosławski. *Br. G.*

Podługowaty Staw, w Tatrach spiskich, ob. *Długi Staw.*

Podłukna, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat.

Podłuże 1.) fol. pryw. nad Niemnem, pow. lidzki, w 2 okr. pol., 1 dm., 10 mk. 2.) **P.**, wś na płd. krańcu pow. ihumeńskiego, przy granicy pow. słuckiego, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. pukowska, ma 24 osad pełnonadziałowych; miejscowość dość leśna, nieco falista, grunta szczerkowe, dość urodzajne, w okolicy kamień narzutowy. 3.) **P.** (*Podłużie*), wś cerkiewna i fol. nad Sożą, pow. mścisławski, na płd.-wsch. od Mścisławia. Posiada gorzelnią, zatrudniającą 11 ludzi, przerabiającą w ciągu 182 dni po 108 pud. mąki dziennie, z czego produkuje 817,944 st. spirytusu i daje 3677 rs. dochodu; własność Alfonsa Komara. Przeprawa promem przez Sożę. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 450. 4.) **P.**, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Domaczew, o 52 w. od Brześcia. 5.) **P.**, dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 4 w. od Słonima. *J. Krz.*

Podłuże, uroczysko około sioła Cminy, w pow. łuckim.

Podłuże, góra lesista w południ. rozgałęzieniach Gołogór, w gm. Jachlusza, pow. rohatyński, na wsch. (lewym) brzegu Swirza. Wznies. 337 mt. (szt. gen.). Od płn. opływa ją potok bezimienny, wpadający do Swirza.

Podłuże, wś, pow. stanisławowski, o 7·5 klm. na wsch. od Stanisławowa, nad Bystrzycą Czarną. Granice: wsch. Podpieczary, południ. Uhorniki, zachod. Bystrzyca a za nią Stanisławów i Knyhinin, półn. Wołczyniec i Kołodziejówka Obszar dwor. 588 mr., włośc. 1631 mr. W 1870 r. 904 mk.; w 1880 r. 1041 mk.; rz.-kat. 6, par. Tyśmienica, gr.-kat. 1030, par. w miejscu, dek. i dyec. Stanisławów. Szkoła etat. o 1 naucz. Wszystkie urzędy, poczta i tel. w Stanisławowie. Właściciel posiadłości większej Alfred Mysłowski. *B. R.*

Podłuże, folw. dóbr Chełm Wielki, pow. pszczyński.

Podłużeczno al. *Podłużyszko*, opustoszała wś w pow. krzemienieckim, należała do jednych dóbr ze wsią Lepieszówką, znajdowała się więc w zachodniej części powiatu, w pobliżu mka Jampola i granicy pow. ostrogskiego; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 199, 207.

Podłużne, urzęd. *Podłużie*, wś nad Horyniem, pow. rówieński, okr. pol. Berezne, gm. P., o 19 w. Deraźnego, 20 w. od Stepania a 15 od Pieczałówki, posiada kościół fil. kat., par. Deraźne; piękny i bogaty ogród. Własność ks. Radziwiłłów.

Podłużny potok al. *Smotrycz*, płynie w powiecie rudeckim, przez wś Hoszany, wpada do Wereszycy; przyjmuje od lew. brzegu kilka małych dopływów, z których jeden we wsi Koropuż tworzy staw. *Z. B.*

Podłużyce, wś nad Starą rzeką, pow. kolski, gm. Koźmin, par. Dobrów, odl. od Koła 16 w., ma 16 dm., 104 mk., 21 osad, 249 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Janiszew. Według Lib. Ben. Łask. (I, 363) wś ta w początku XVI w. należała par. Wilamów, lecz wkrótce potem przyłączono ją do par. Janiszewo. Według reg. pobor. pow. konińskiego z r. 1579, wś Podłużycze, w par. Janissewo, własność Wysockiego, miała 2 rybak., w części Grzegorza Rusockiego 4 zagrod. bez roli (Pawiński, Wielkop., I, 229). *Br. Ch.*

Podłychów, fol., pow. janowski, gm. Zaklików, par. Potok Wielki, ma 1 dm., 3 budynki. 128 mr. Należy do dóbr Zdziechowice.

Pod-Łysą 1.) wzgórze na płn. od wsi Paryps, pow. Rawa Ruska; wznies. 379 mt. (szt. gen.). 2.) **P.-Ł.**, tracz i gajówka przy Bukowinie, pow. nowotarski. 3.) **P. Ł.**, nazwa niw u stóp wzgórza 257 mt. wysokiego, we wsch. stronie Artasowa, w pow. żółkiewskim. 4.) **P. Ł.**, grupa domów w Lackiem Wielkiem, w pow. złoczowskim. *Br. G.—Lu. Dz.*

Podłysów, pow. kielecki, gm. Snochowice, par Łopuszno.

Podmaczuliszki, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola, 18 w., 1 dm., 26 mk.

Pod Magórą, grupa domów w Mikuliczynie, w części zwanej Tartarowem, w pow. nadworniańskim.

Pod Magórką, grupa zabudowań w Międzybrodziu Lipnickim, pow. bialski. *Br. G.*

Podmajdan, os., pow. biłgorajski, gm. Wola Rożaniecka, par. Tarnogród. Jestto przysiołek Tarnogrodu, mieszczący rogatkę celną na granicy od Galicyi.

Podmajerz, grupa zabudowań w Wierchomli Wielkiej, pow. nowosądecki. *Br. G.*

Podmalec al. *Podmalec*, część Radgoszczy, pow. dąbrowski.

Podmalewo, os., pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 14 w. od Słonima.

Podmalownica, os., pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, odl. od Sandomierza 20 w., ma 7 mr. dwor.

Pod-Manaster, węg. *Klastrom-Allya*, wś, hr. beregskie, nad rz. Latorczą. Własność klasztoru bazylianów z góry Czernek, ma 268 mk. Na pobliskiej górze znajduje się klasztor i kościół bazylianów, w którym spoczywa założyciel Teodor Koryatowicz i wskrzesiciel zakonu bazylianów Demetryusz.

Podmanasterek 1.) z *Wygodą*, rus. *Pidmanastyrok*, wś, pow. drohobycki, 20 klm. na zach. od Drohobycza, 5·6 klm. na płn.-zach.

od sądu pow., urz. poczt. i telegr. w Podbużu. Na zach. i płn.-zach. leży Łopuszna, na płn. i płn.-wsch. Uroż, na wsch. i płd.-wsch. Podbuż, na płd.-zach. Stronna. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Bystrzycy. Wchodzi ona tu od płd. z Podbuża i płynie środkiem wsi do Uroża. W jej dolinie, przeważnie na prawym brzegu, leżą zabudowania wiejskie. Na wschodnim i zachod. krańcu wsi leżą lasy. Własn. więk. (Leokadyi Sowińskiej) ma roli or. 78, łąk i ogr. 8, past. 27, lasu 299 mr.; wł. mn. roli or. 171, łąk i ogr. 15, past. 68 mr. W r. 1880 było 45 dm., 244 mk. w gminie, 1 dm., 10 mk. na obsz. dwor. Co do wyznania 6 rz.-kat., 229 gr.-kat., 19 izrael.; 29 narod. polskiej, 225 ruskiej. Par. rz.-kat. w Podbużu, gr.-kat. w Urożu. We wsi jest cerkiew i fundusz ubogich z kapit. 11 zł. w. a. Niegdyś był tu klasztor bazyliański, zwany urożskim. Czas zniesienia klasztoru niewiadomy (Szematyzm prowincyi św. Spasytela czyna św. Wasylia, Lwów 1867, str. 187). W r. 1881 założył tu z polecenia wydziału krajowego dr. Tomasz Stanecki, prof. uniw. lwowskiego stacyą meteorologiczną. Zapisywanie spostrzeżeń na tej stacyi rozpoczęło się d. 1 października 1881 r. Zebrane dane za czas od 1 paździer. 1881 po koniec grudnia 1882 r. podano w artykule „Stacye meteorologiczne w dorzeczu górnego Dniestru", Kosmos 1883, str. 73 i 187. 2.) **P.** *Łopatyński*, południ. część Hrycowoli, w pow. brodzkim, tuż nad Styrem.

Podmanasterz, rus. *Pidmanaster*, wś, pow. bobrecki, 6·5 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt., tel. i st. kol. w Bóbrce. Na zach. leży Budków, na płn. Budków i Wodniki, na płn.-wsch. Hryniów, na wsch. Bóbrka, na płd. Chlebowice. Przez wieś płynie dopływ Boberki: Krywula. Wchodzi ona tu od zachodu z Budkowa, rozlewa się w stawisko, z którego wypłynąwszy skręca na płd. i płynie do Chlebowic. W obrębie wsi wpadają do niej małe strugi. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Krywuli. Wschodnia i zach. część obszaru lesista (385 mt.). Przez wieś idzie doliną Krywuli kolej żelazna. Stacya Staresioło leży w odl. 3 klm. na płn.-zach. Własn. więk. (Alfred hr. Potocki) ma roli or. 2, łąk i ogr. 144, past. 43, lasu 1092 mr.; wł. mn. roli or. 413, łąk i ogr. 144, past. 87, lasu 26 mr. W r. 1880 było 75 dm., 470 mk. w gminie i 2 dm., 12 mk. na obsz. dwor. Co do wyznania 27 rz.-kat., 418 gr.-kat., 19 izrael., 18 innych wyznań; 54 Polaków, 428 Rusinów. Par. rz.-kat. w Staremsiole, gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki, archidyec. lwowska. Do par. należy Budków. We wsi jest cerkiew p. w. Zwiastowania N. M. P., kasa pożycz. gm. z kapit. 1419 zł. i szkoła filialna. Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od istniejącego tu niegdyś klasztoru bazyliańskiego (Szematyzm prowincyi Spasytela czyna św. Wasylia, Lwów 1867, str. 162). *Lu. Dz.*

Podmaniówek, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Kaletnik. Niezamieszczony w ostatnich spisach.

Podmankuny, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Niezamieszczone w ostatnich spisach.

Pod Marancową, grupa domów w Białej, pow. przemyślański.

Podmarszczyn, wś, pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Daniszewo, odl. o 18 w. od Płońska; wiatrak, 26 dm., 248 mk., 752 mr. obszaru.

Podmarzysz, pow. kielecki, gm. Dyminy, par. Kielce.

Podmasłońskie, pow. będziński, gm. Choroń, par. Przybyszów. Niezamieszczone w ostatnich spisach.

Podmełdabudzie, pow. maryampolski, gm. i par. Michaliszki, odl. od Maryampola 26 w., ma 2 dm., 14 mk.

Podmerecz, wś i os., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 59 w., ma 6 dm., 87 mk. Wchodziła w skład dóbr Kudrany.

Podmerecz 1.) wś włośc. nad Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Turgiele, o 4 w. od gminy a 11 w. od Wilna, ma 3 dm., 31 mk. kat. (13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbow. Puzyryszki. 2.) **P.**, przys., tamże, o 5 w. od gminy, 3 dusze rew.

Podmety, mylnie *Podmiety*, przys. wsi Sutkowice, w pow. latyczowskim, nad rz. Uszycą, okr. pol. Zinków, gm. Werbka, par. rz.-kat. Jarmolińce, grec. Sutkowce. Należała do Grabianczyny Teresy, dziś Zaleskich. W 1868 r. było tu 87 dm.

Podmichale al. *Podmichajle*, rus. *Pidmichajlie*, wś, pow. kałuski, 5·6 klm., na płd.-wsch. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Kałuszu. Na płn.-zach. leży Chocin, na płn. Podhorki, na płn.-wsch. Wistowa, na wsch. Rypianka, na płd.-wsch. Jaworówka, na płd. Bereźnica Szlachecka, na zach. Dobrowlany. Wś leży w dorzeczu Dniestru. Płn.-zach. narożnik wsi przepływa Łomnica. Środkiem wsi płynie od płd. z Bereźnicy na płn.-wsch. dopływ Łomnicy: Bereźnica i łączy się niedaleko płn. granicy z ramieniem Łomnicy, zwanem Selanką, płynącą od płd. z Dobrowlan. Między Selanką a Bereźnicą leżą zabudowania wiejskie. Część wsi na płn.-zach. zwie się Iwankowce al. Iwanków. W stronie płn.-wsch. leży fol. a na wsch. od niego lesista góra Sussakowa (380 do 397 mt.). Na płd.-wsch. dochodzi jedno wzgórze 406 mt. (znak triang.). Własn. więk. ma roli or. 237, łąk i ogr. 177, past. 59, lasu 1083 mr.; wł. mn. roli or. 607, łąk i ogr. 1134, past. 320, lasu 107 mr. W r. 1880 było 455 dm., 1995 mk. w gminie (443

dm., 1940 mk. we wsi, a 12 dm., 55 mk. w przysiołku Iwankowie) i 13 dm. 61 mk., na obszarze dwor. Co do wyznania: 359 rz.-kat., 1628 gr.-kat., 69 izrael.; 107 narodow. pols,, 1928 rusiń., 21 niemiec. Par. rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w miejscu, dek. kałuski. Do par. należą: Dobrowlany. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała, szkoła etat. 1-klas., kasa pożyczk. z kapit. 560 zł., gorzelnia, młyn amerykański i leśniczówka. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr kor. ststwa kałuskiego, ziemi halickiej. W lustracyi z r. 1556 (rkp. Ossol. № 2127, str. 75 i 76) czytamy: „Wsi połowica, nad rzeką Łomnicą leżąca, w niej kmieci osiadłych jest 14, którzy czynszu na św. Marcin po groszy 6, furowczyzny po gr. 12, owsa mac po 8, każda valoris gr. 6, chmielu po jednej macy valoris gr. 16, konopnej przędzy po 3 łokcie, valoris gr. 4. To wszystko uczyni zł. 40 i gr. 4. A imiona ich te są: Wasil Hrybalko, Fedor Lechowicz, Klim Pacilewicz, Dobryszewicz, Kuźma Lewkowicz, Iwan Raniuczyc, Michaiło Hołowienka, Iwan Drobicz, Jacko Nehit, Jan Hrysowicz, Steć Hrysewicz, Kalin Hoholicz, Kość' wataman liber dawa woły i wieprze. Dań wieprzowa: Przerzeczeni kmiecie i wataman dawa każdy wieprza na każdy rok, valoris gr. 46, to wszystko czyni złp. 18. Tamże każdy z nich dawa po 2 ule próżne do pasieki pańskiej. Tamże 4 gospodarze składają się na wóz jeden; takich wozów przyjdzie od nich półczwarta, każdy wóz valoris za gr. 12, to uczyni zł. 1 gr. 12. Pop ruski dawa co rok gr. 30 i owsa mac 4, valoris każda za gr. 6, to wszystko uczyni zł. 1 gr. 24. Dziesięciny pszczelnej roku niniejszego dostało się pniów 6, każdy valoris gr. 20, to czyni zł. 4. Powołowszczyznę roku siódmego biorą, której się dostanie od nich wołów 15, każdy valoris za zł. 4, to uczyni zł. 60, a wyrachowawszy szóstą część na rok jeden, to uczyni zł. 10. Summa z części Podmichala pożytków czyni zł. 75 gr. 10". W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol. № 1892, str. 15) czytamy: „Wś ta według produkowanego nam ad praesens inwentarza czyni intraty na rok jeden 2004 zł. 9 den. Arendy karczemnej na rok (do której co do pańszczyzny poddanych trzech należy) z porękawicznem wypłaca się zł. 910, która suma w generalną sumę 2004 zł. 9 den. wchodzi. Połowa tej wsi jest juris terrestris. W tej wsi jest Demnia (dymarka ?), rudy zdatnej niemająca, lecz kupująca w Żydaczewie, z której według kontraktu arendowego przypada na rok sumy 3733 zł. 10 gr. Całą pańszczyznę podmichalecką robi do tej Demni, niektóre wsie stosy (siągi drzewa) wymierzone stawić powinne". *Lu. Dz.*

Podmichałowce, wś, pow. rohatyński, odl. 4 klm. na płn. od st. poczt. w Żurowie a o 15 klm. na płn.-zach. od st. kol. żel. lwowsko-czerniowieckiej w Bukaczowcach. Granice: wschod. Wasiuczyn, połud. Żurów, zachod. Hrehorów, półn. Wasiuczyn. Obszar dwors. 208, włośc. 597 mr. W 1870 r. 417 mk.; w 1880 r. w gminie 453, na obsz. dwors. 6 mk.; rz.-kat. 42, gr.-kat. 417; obydwie parafie w Żurowie. Właściciel obszaru dwors. Juliusz Tustanowski. *B. R.*

Podmiejłuny, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra hr. Platerów Bortkuszki, o 6 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.).

Podmiejska *Wola*, wś, pow. miechowski, gm. Wielko Zagórze, par. Miechów, odl. 1 w. od Miechowa. W 1827 r. wś poduchowna, 35 dm., 215 mk. W XV w. wś Podmiejska Wola, w par. Miechów, jest własnością klasztoru miechowskiego. Z 9 łanów kmiecych płacono 14 skotów, 30 jaj, 4 koguty, 2 sery, odrabiano jutrzyny, powabę, dawano osep. Były tam dwa młyny nad rzeką Cichą. Ze wszystkich ról płacono dziesięcinę, wartości 10 grzywien, klasztorowi miechowskiemu (Długosz, Lib. Ben., III, 21, 25). *Br. Ch.*

Podmiejpolna, pow. mazowiecki, gm. Piekuty, par. Wyszonki.

Podmieście, mały fol. nad rozlewem rzeki Odcedy, pow. miński, o 1 w. od mka Stołpców, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stołpce.

Podmirańce, fol. nad rz. Miorą, pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 2 dm., 21 mk. katol.

Podmłyn al. *Podmłynie*, wś nad rz. Niedzingą, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Niedzingi, o ¼ w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 5 dm., 22 mk., w tej liczbie 17 katol. i 5 żydów (12 dusz rewiz.), młyn wodny murowany; własność Żylińskich.

Podmłynarek al. *Podmłynarskie*, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinowo, odl. od Kalwaryi 14 w., 2 dm., 21 mk. W 1827 r. był 1 dm., 7 mk.

Podmłynek, os. leś., pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Pyzdry, odl. od Słupcy 25 w., 1 dm.

Podmłynek, zaśc. szl. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Wilna, 1 dm., 3 mk. katol.

Pod Młynem, karczma koło Lisich Jam, w Lubaczowie, pow. cieszanowski.

Podmłynie 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Haucewicze, o 6 w. od gminy a 20 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 39 mk., w tej liczbie 7 prawosł. i 32 katol. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Smorgonie. 2.) **P.**, zaśc. rząd. nad rz. Gruszą, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 104 w. od Trok, 2 dm., 11 mk. (7 kat.,

4 żydów); młyn wodny drewniany. 3.) **P.** al. *Podmłynek*, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Czyżuny, o 7 w. od gminy a 75 w. od Trok, ma 5 dm., 84 mk., w tej liczbie 75 kat. i 9 żydów (w 1864 r. 20 dusz rewiz.); należy do dóbr Radziewszczyzna, Mańkowskich. Posiada młyn wodny drewniany.

Podmoczydły, os., pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 24 w.

Pod Mogiłami, os. w Ottynie, w pow. tłumackim.

Pod Mogiłą, karczma i dom strażnika polnego w Janowie, pow. trembowelski.

Podmojsce al. *Podmoście*, rus. *Pidmostie*, wś, pow. przemyski, 15 klm. na płd.-wschód od Przemyśla, 3 klm. na płd. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Niżankowicach. Na płn.-zach. leżą Sierakośce, na płn.-wsch. Niżankowice, na płd.-wsch. Przedzielnica, na płd.-zach. Truszowice (obie w pow. dobromilskim). Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wiaru, płynącego wzdłuż granicy płn.-zach. Zabudowania wiejskie na zach. wysunięte. Wzniesienie cerkwi wynosi 260 mt. Własn. większa (Stanisława Skalskiego) ma roli or. 159, łąk i ogr. 17, past. 11, lasu 2; wł. mn. roli or. 186, łąk i ogr. 10, past. 6 mr. W 1880 r. 42 dm., 213 mk. w gminie, 3 dm., 20 mk. na obsz. dwors. Co do wyznania: 19 rz.-kat., 206 gr.-kat., 8 izracl.; 20 Polak., 213 Rusinów. Par. rz.-kat. w Niżankowicach, gr.-kat. w Przedzielnicy. Do 1807 r. była tu osobna parafia gr.-kat.; rozporządzeniem z r. 1814 przyłączono ją do Przedzielnicy. We wsi jest cerkiew p. w. św. Bazylego W., zbudowana na wzór kaplicy okrągłej w 1853 r. kosztem Wincentego i Anieli Gadomskich, dawniejszych właścicieli wsi. Pod cerkwią jest grób murowany, w którym spoczywają zwłoki członków rodziny Gadomskiego. Szkoła filialna założona w 1874 r. *Lu. Dz.*

Podmokle al. *Podmokłe*, niem. *Posemukel*, wś, pow. babimoski, po obu brzegach Zgniłej Obry, o 4 klm. na północ od Babimostu, gdzie jest par., poczta i st. dr. żel. Należała niegdyś do starostwa babimoskiego. W 1334 r. Mikołaj, syn Bodzanty z Kębłowa, nadał w P. Benczy z Nobliżyc wś Kręsko. W 1771 r. opłacało P. wraz z Obornikami, Rogoźnem i Grójcami 250 złp. łanowego. Zabrane przez rząd pruski, dane było w 1797 r. radcy v. Unruh. P. składa się z Małego i Wielkiego P. P. Małe, niem. Klein Posemukel, na prawym brzegu Zgniłej Obry, ma 74 dm. i 517 mk. (341 katol. i 176 prot.). Około 1564 r. składało biskupom poznańskim po fertonie z 13 łanów; w 1580 r. było tu 11 zagrodników, 4 komorników, sołectwo z 2 łanami ziemi, młyn i 80 owiec. Wykopano pod wsią kilka pojedyńczo stojących popielnic. P. Wielkie, niem. Gross Posemukel, na lewym brzegu Zgniłej Obry, ma 43 dm., 287 mk. (227 kat., 56 prot. i 4 żydów). Około 1564 r. składało biskupom poznańskim fertony z 18 łanów, po 3 gr. od łanu; w 1580 r. było 17 łanów osiadłych, 2 puste, 12 zagrodników, jeden komornik i rzemieślnik; sołectwo z 2 łanami i 3 zagrodnikami należało wówczas do Walentego Klempskiego. Wójtostwo miejscowe opłacało w 1771 r. 89 złp. 15 gr. kwarty; trzymał je Marcin Sypniewski. *E. Cal.*

Podmokłe, dobra, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 64 w. od Brześcia.

Podmonaster, część Swaryczowa i karczma w płd. stronie wsi, nad Czeczwą, pow. doliński.

Podmorożyszki, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Igłówka. Nie zamieszczone w ostatnich spisach.

Podmoście, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Grudzyny.

Podmoście, fol., pow. wiłkomierski, par. Leluny, własność Pomarnackich.

Pod Moskalem, gajówka w Choronowie, pow. Rawa Ruska.

Pod Mosteszczyzną, las w Mostach Wielkich i Kupiczwoli, pow. żółkiewski.

Podmostki 1.) wś, pow. radomski, gm. Kuczki, par. Skaryszew, odl. od Radomia 20 w., ma 11 dm., 104 mk., 197 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, wś i fol., pow. sandomierski, gm. i par. Wiśniowa, odl. od Sandomierza 37 w., ma 6 dm., 22 mk., 260 mr. ziemi dwors., 15 mr. włośc. 3.) **P.**, os., pow. kozienicki, gmina Tczów, par. Zwoleń. Niezamieszczone w ostatnich spisach. *Br. Ch.*

Podmosz, rz., lewy dopływ Wilii, uchodzi poniżej Bystrzyczanki.

Podmosze 1.) urzęd. *Podmoszje*, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 17 w. od Słonima.

Podmoże, wś nad rzeką Możą, powiat słucki, gm. kijowicka, pod samem miasteczkiem Siemieżewem, ma 34 osad; grunta i łąki wyborne, miejscowość równa, lasu mało. Należała do ordynacyi nieświeskiej ks. Radziwiłłów. 2.) **P.**, wś, pow. sieński, gm. wysoko-horodecka, ma 17 dm. i 158 mk., z których 2 zajmuje się wyrobem wozów, sani i t. p., 1 stolarstwem, 4 bednarstwem, 1 tokarstwem.

Podmrasznice, potok, wypływający z pod Mostownicy, szczytu w Gorcach (1244 mt.), gm. Konina, pow. limanowski, płynie na płn. i po krótkim biegu ($2^1/_2$ klm.) łączy się od lewego brzegu z Mostownicą, tworząc strumień górski Koninę, dopływ Poręby. *Br. G.*

Pod-Murani, węg. *Murany alja*, wś, hr. goemoerskie, u stóp ruin zamku tejże nazwy, ko-

ściół katol. paraf., chów owiec, uprawa lnu i konopi, wyrób desek i gontów, wielka papiernia. Ludność trudni się wywozem produktów pobliskich kopalni i kuźnic żelaza. Dobywają tu granaty i inne kryształy. W 1562 r. miejscowość ta została przez Turków zupełnie zniszczoną. Dziś wś ma 1277 mk.; dobra należą do ks. Koburg-Kohary.

Podmurny, młyn w Moleszowy, pow. stopnicki.

Podmurowany Most, os., pow. sejneński, gm. Krasnopol, odl. od Sejn 10 w., 1 dm., 6 mk.

Podmurze, część Burkanowa, pow. podhajecki.

Pod Mużynią, część Krządki, pow. kolbuszowski. *Br. G.*

Pod Mysłowem, karczma w Bednarowie, pow. stanisławowski.

Podmyszadła, wś, pow. radzymiński, gm. i par. Jadów, ma 211 mk., 210 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Jadów.

Pod Myszą Górą, niwy u stóp wzgórza 344 mt. wys., w płd.-zach. stronie Wielkopola, pow. gródecki.

Podnacztis, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 10 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr Stachowszczyzna, Izmajłowych.

Podnartoczki, zaśc. szl. nad jez. t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 57½ w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol.

Podniebyle, wś, pow. krośnieński, par. Lubienka, st. poczt. Jedlicze, odl. 5·4 klm. Graniczy z Kopytkowem.

Podniedźwiedziszki, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, odl. od Władysławowa 30 w., 1 dm., 4 mk.

Podniemcowizna, os. leś., pow. suwalski, gm. Kuków, par. Suwałki, odl. od Suwałk 7 w., 1 dm., 6 mk.

Podnieśno, wś, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Suchożebry, ma 30 dm., 251 mk., 1205 mr. ziemi. W 1827 r. 22 dm., 148 mk.

Podniestrze, okolica w dorzeczu Dniestru, po lewym jego brzegu, mianowicie poczynając od Kamieńca w dół do dawnej granicy tatarskiej. Nazwa ta jest prawie równobrzmiąca z Pobereżem (ob.). Jeden z pułków kozackich nosił nazwę podniestrzańskiego (ob. Kronika Grabianki, str. 133).

Podniestrzany, rus. *Pidnistriany*, wś, pow. bóbrecki, 24 klm. na płd.-zach. od Bóbrki, 9 klm. na płn.-zach. od sądu pow., st. kol. i tel. w Chodorowie, 7 klm. od urz. poczt. w Brzozdowcach. Na płd. i wsch. leży Czartorya, na płn.-wsch. Ruda, na zach. Stańkowce i Międzyrzyce (pow. żydaczowski). Płd. część wsi przepływa Dniestr od płn.-zach. i przyjmuje w obrębie wsi od lew. brzegu małe strugi. Zabudowania wiejskie leżą w płd. stronie obszaru (304 mt.). W płn. stronie obszaru leży fol. Aleksandrya al. Aleksandrówka, obok którego stoi gorzelnia, a na płn.-wsch. od nich wznosi się wzgórze Stańkowce do 341 mt. We wsi jest folwark Sielsk al. Silskie z młynem i karczmy: Krużki, Grabów, Wygoda. Własn. większa (Karola Jaźwińskiego) ma roli or. 290, łąk i ogr. 105, past. 25, lasu 45; wł. mn. roli or. 377, łąk i ogr. 88, past. 167, lasu 3 mr. W 1880 r. było 82 dm., 551 mk. w gminie, 12 dm., 71 mk. na obsz. dwors. Co do wyznania: 69 rz.-kat., 530 gr.-kat., 23 izrael.; 58 Polaków, 541 Rusinów, 23 Niemców. Par. rz.-kat. w Brzozdowcach, gr.-kat. w miejscu, dek. chodorowski. Do tej parafii należy Czartorya. We wsi jest cerkiew p. w. śś. Konstantyna i Heleny, i szkoła etat. jednokl. *Lu. Dz.*

Podnietrzeba, fol., pow. rypiński, gm. i par. Chrostkowo, odl. o 19 w. od Rypina, ma 2 dm., 8 mk. W 1886 r. rozl. mr. 273: gr. or. i ogr. mr. 212, łąk mr. 44, lasu mr. 12, nieuż. mr. 6; bud. mur. 2, z drzewa 5; płodozmian 7-polowy, pokłady torfu.

Podnietupa, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 37 w. od Sokółki.

Podniwka, zaśc. nad Wiejnicą, małym lew. dopł. Berczyny, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, ma 5 osad; grunta piaszczyste, miejscowość w okolicy poleska.

Podnowinka, leś. os. i fol., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, odl. od Augustowa 12 w., ma 3 dm., 12 mk.

Podnowosady, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, odl. od Maryampola 13 w., ma 1 dm., 8 mk.

Podnowosiołki, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki, odl. od Maryampola 37 w., 1 dm., 6 mk.

Podnowydwór, os., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo. Nie zamieszczona w ostatnich spisach.

Podoba *Prywatna* i *P. Księża*, dwie osady nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Unewel, par. Białobrzegi, odl. od Opoczna 29 w. P. Prywatna ma 1 dm., 23 mk., 43 mr. ziemi włośc.; P. Księża 3 dm., 22 mk., 20 mr. włośc. W 1827 r. 2 dm., 31 mk.

Podobce, wś nad rz. Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Bujwidze (Bujwidy), o 12 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 5 dm., 41 mk. katol. (15 dusz rewiz.); należy do dóbr Punokony, Turcewiczów.

Podobie, fol. nad rzką Barupią, pow. kowieński, par. Żejmy, przy gościńcu z Janowa do Kiejdan; własność Regnowieckich.

Podobin, ob. *Podolin.*

Podoble, pow. maryampolski, gm. Balwie-

rzyszki, par. Preny, odl. od Maryampola 43 w., ma 7 dm., 35 mk. W 1827 r. 1 dm., 24 mk.

Pod-Obłazki, dolina podgórska nad rzeką Kowniną, w płn. rozgałęzieniach Magóry Spiskiej, w hr. spiskiem (Węgry). W dolinie leżą osady: Gaje (Hagy), Hanuszowce, Matyaszowce i Starawieś. Długość doliny 12 klm. Tędy wiedzie gościniec z Kierzmarku przez Starąwieś i Niedzicę do Galicyi (na Czorsztyn).

Podobłocie, fol. i wś, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Brzeziny, odl. 20 w. od Garwolina, ma 32 dm., 329 mk., 465 mr. ziemi włośc. Fol. P., oddzielony od dóbr Życzyn, w 1877 r. rozl. 2609 mr.: gr. or. i ogr. mr. 348, łąk mr. 132, past. mr. 272, wody mr. 2, lasu mr. 1782, zarośli mr. 4, nieuż. mr. 69; bud. z drzewa 12, las nieurządzony.

Podobna al. *Podobne*, wś, pow. humański, na równinie położona, o 5 w. od wsi Pomojnika (par. prawosł.), ma 1163 mk.; cerkiew filialna, drewniana, p. w. św. Michała, wzniesiona w 1759 r. do 1842 r. parafialna. Są tu stajnie murowane dla kawaleryi. Należała dawniej do klucza humańskiego, od 1830 r. rządowa. *J. Krz.*

Podobora, wś, pow. cieszyński, na Szląsku austr., ma 105 mk. i 386 mr. Par. kat. i ewang. Cieszyn.

Podobowice, niem. *Podobowitz*, mylnie *Pobojewice*, w XVI w. *Podowoycze*, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 9 klm. na zachód-półn. od Żnina, par. Cerekwica, poczta w Żninie, st. dr. żel. o 32 klm. w Nakle i Mogilnie. P. istniały już przed r. 1430. Według Lib. Ben. Łask. (I, 161) były tu łany kmiece i folwarczne, dające dziesięcinę pleb. w Cerekwicy. Kmiecie prócz tego dawali za dziesięcinę lnianą po 2 gr. z łanu, a karczmarze i zagrodnicy po korcu owsa na kolędę. Przy schyłku zeszłego wieku należały do Sicińskich, Otuskich i Goczkowskich. Wś ma 4 dm. i 45 mk. (32 katol., 9 prot. i 4 żyd.); domin. 6 dm., 138 mk. (119 kat. i 19 prot.); obszaru ma 299 ha, czyli 269·81 roli, 22·85 łąk, 6·06 nieuż. i 0·28 wody; czysty dochód 5010 mrk; chów bydła i koni; właścicielem jest Fritz Freytag, dawniej Józef Lipski. *E. Cal.*

Podobużis, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 61 w. od Wilna, ma 1 dm., 13 mk. katol.

Podoby, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Łopacińskich Jody, o 1 w. od Jod a 78 w. od Dzisny, ma 10 dm., 117 mk. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); była tu kapl. prawosł. drewniana.

Pod Odają, grupa domów w Markowcach, pow. tłumacki.

Podokrąglak, wzgórze w wschodnich stokach Miodoborów, na płd. od wsi Iwanówki, w pow. skałackim. U płn. stóp, w dolinie potoku Stawka, leży wś Iwanówka. Z połdn. stoku spływają strugi do pot. Turówki. Wznies. 340 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Podol, dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 24 w. od Słonima.

Podol, po łotew. *Karlmujża*, wś, pow. rzeżycki, par. Berzygal, o 23 w. od Rzeżycy, 20 w. od Lucyna a 3 w. od toru dr. żel. warszawsko-petersburskiej; własność Boufałów. Odkryto tu w 1859 r., w czasie posuchy, wody mineralne. Woda w źródle przezroczysta, smaku trochę ściągającego, bezwonna, temperatury +5 R. Są to wody żelaziste, działają wyłącznie tlenkiem żelaza, rozpuszczalnym w kwasie węglanym, w sposób silnie wzmacniający i lekko pobudzający.

Podolanka, st. poczt. w pow. mińskim, na byłym trakcie poczt. wileńsko-mińskim, o 18¼ w. od Mińska a 4 w. za Gródkiem-Chmarzyńskim w stronę Wilna, w obrębie gm. Siemkowo. Z przeprowadzeniem dr. żel. lipawo-romeńskiej trakt ten został zamknięty *A. Jel.*

Podolany 1.) wś, pow, iłżecki, gm. Wierzchowiska, par. Krępa, odl. od Iłży 18 w., ma 25 dm., 151 mk., 3 mr. ziemi dwors., 376 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Jawór Solecki. 2.) **P.**, wś i dobra, pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Kazimierza Wielka, odl. 25 w. od Pińczowa. W 1827 r. było 30 dm., 245 mk. W XV w. P. (par. Kazimierza Wielka) były własnością Andrzeja Pyandzyczowskiego h. Dambno (Andrzeja Oleśnickiego, dziedzica Pińczowa), miały 12 łanów, 2 karczmy nad Nidzicą wraz z rolą, z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 2 grzywien, bisk. krakowskiemu. Z folwarku rycerskiego płacono dziesięcinę do Kazimierzy Wielkiej (Długosz, L. B, II, 143, 420). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1490 wś Podolany płaciła 4 grzywny. W 1581 r., dzierżawione przez Jana Pilata, miały 19 półłanków, 2 zagr. z rolą, 1 kom. z byd., 3 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 13, 442). Dobra Podolany składały się w 1886 r. z fol.: P., Lolin i Stojanowice, wsi: Podolany i Stojanowice. Rozl. dominialna mr. 927: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 391, łąk mr. 112, past. mr. 44, nieuż. mr. 25, razem mr. 572; bud. mur. 8, z drzewa 7; płodozmian 7 i 8-polowy; fol. Lolin gr. or. i ogr. mr. 128, nieuż. mr. 3, razem mr. 131; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 8-polowy; fol. Stojanowice gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 13, past. mr. 3, nieuż. mr. 5, razem mr. 269; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 8 i 12-polowy. Wś P. os. 57, z gr. mr. 202; wś Stojanowice os. 10, z gr. mr. 48. *Br. Ch.*

Podolany, wś nad jez. Czetwierć, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylnik, okr. wiejski Wierenki, o 8 w. od gminy a 53 w. od

Święcian, ma 4 dm., 23 mk. katol. (14 dusz rewiz.); należy do dóbr Czetwieró, Dowieczłów.

Podolany, wś, pow. ostrogski, o 30 w. na północ od Ostroga, niegdyś własność Wigurów, później kupiona przez Walewskiego, wojewodę sieradzkiego, dostała się w spadku do jego syna Józefa i sprzedaną została Zawiszy, od którego drogą spadku przeszła w posiadanie Ksawerego Jodko, rotmistrza i b. marszałka pow. ostrogskiego, i w jego ręku dotąd zostaje. Jodko jeszcze za poddaństwa zaprowadził tu wzorowe gospodarstwo, włościan uposażył dostatecznie ziemią i podniósł ich byt. Byt włościan bardzo dobry, zamożny, każden gospodarz ma kilkanaście roboczych koni, kilka krów, kilkadziesiąt owiec i dostatecznie trzody chlewnej, a że ziemia pszenna, to po większej części sieją pszenicę, a żyto tylko na chleb i na zasiew. Kobiety trudnią się uprawą lnu i konopi, jako też tkactwem własnej przędzy. Cała ludność jest trzeźwa i wysoce moralna. *Z. Róż.*

Podolany 1.) wś, pow. wielicki, par. kat. i urz. poczt. w Gdowie. 2.) **P.**, wś, pow. wadowicki, par. Łęcze górne, urz. poczt. w Izdebniku.

Podolany 1.) na mapie Chrzanowskiego *Padolany*, mylnie *Podalany*, fol., pow. poznański, o 5 klm. na półn.-zach. od Poznania, nad Wierzbakiem, w okolicy wzgórzystej; par. św. Wojciecha w Poznaniu, okr. domin. Gołęcin, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu, ma 1 dm., 8 mk. Należy do dóbr Gołęcin. 2.) **P.**, niem. *Schoenherrnhausen*, holendry, pow. poznański, o 6 klm. na płn.-zach. od Poznania, graniczy z Piątkowem, par. św. Wojciech, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu, ma 5 dm., 74 mk. (63 katol. i 11 prot.). *E. Cal.*

Podolce, wś i dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Podolce, o 4 w. od gminy a 35 w. od Święcian. Folw. ma 1 dm., 30 mk. katol. i 4 żydów, wś zaś 3 mk. prawosł., 134 katolików i 4 żydów (w 1864 r. 57 dusz rewiz.); własność Kurkowskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Borowe, Tałucie, Wierebie, Barany, Biała Woda, Jasień, Pilwiny, Czereniszki, Gliniszcze, Nowosiołki, Gorszewicze, Bujki i zaśc. Akwartel, razem 395 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. *J. Krz.*

Podolce, rus. *Podilci*, wś, pow. rudecki, 13 klm. na płd.-wschód od Rudek, 12 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i telegr. w Komarnie. Na zach leżą Pohorce, na płn. Hołodówka, na wschód Małpa, na płd.-wsch. Susułów, na płd. Wołoszcza i Majnicz (obie w pow. samborskim). Płn. część wsi przepływa Dniestr, krętym biegiem od zach. z Pohorzec. Na lew. brzegu leżą zabudowania wiejskie. Płn.-wschod. część obszaru zajmuje las. Płd. część wsi (266 mt.) leży w podmokłej dolinie Dniestru. Własn. większa (lwowskiej kapituły łacińskiej) ma roli or. 6, łąk i ogr. 991, past. 8, lasu 246; własn. mn. roli or. 178, łąk i ogr. 139, past. 63, lasu 11 mr. W 1880 r. było 59 dm., 322 mk. w gminie; 26 rz.-kat., 280 gr. kat., 16 izrael.; 16 Polak., 306 Rusin. Par. rz.-kat. w Tuligłowach, gr.-kat. w miejscu, dek. komarniański, dyec. przemyska. Do parafii należą: Pohorce, Hołodówka i Susułów. We wsi jest cerkiew i szkoła nieetat. jednokl.

Pod Olchówka, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Pohost, o 51 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. (4 kat., 1 praw.).

Podolczaki, grupa chat w Krowicy Hołodowskiej, pow. cieszanowski.

Podole 1.) fol., i *P. Kopiec*, os. młyn., pow. słupecki, gm. Wilczagóra, par. Wilczyn, odl. od Słupcy 29 w. Fol. ma 4 dm., 60 mk.; os. młyn. 1 dm., 6 mk. 2.) **P.** z *Zalesiem*, wś nie istniejąca obecnie, w par. Stara Rawa, pow. skierniewicki. W początku XVI w. była to wieś królewska, z dwóch części złożona. Folw. królewski dawał dziesięcinę pleban. w Starej Rawie, kmiecie zaś tylko kolędę po groszu z łanu, zaś dziesięcinę na stół biskupi (Lib. Ben. Łask., I, 289). 3.) **P.** wś, pow. brzeziński, gm. i par. Dobra, ma 6 dm., 39 mk., 172 mr. ziemi włośc. 4.) **P.** al. *Komorowo*, fol. majorat, pow. piotrkowski, gm. Podolin, par. Srocko, ma 4 dm., 22 mk., 430 mr. ziemi dwors. 5.) **P.**, pow. łaski, ob. *Podule*. 6.) **P.**, wś i fol. nad rz. Opatówką, pow. opatowski, gm. Opatów, par. Ptkanów, odl. 4 w. od Opatowa, ma pokłady kamienia wapiennego, 22 dm., 259 mk. W 1827 r. było 20 dm., 124 mk. W 1875 r. fol. P. rozl. mr. 560: gr. or. i ogr. mr. 396, łąk mr. 48, past. mr. 41, lasu mr. 41, nieuż. mr. 34; bud. mur. 6, z drzewa 7; las nieurządzony. Wś P. osad 29, z gr. mr. 208. W XV w. wś Podole, w par. Ptkanów, własność Domarata h. Grzymała. Z czterech łanów kmiecych płacono dziesięcinę, wartości jednej sexageny, probostwu w Ptkanowie. Była tam karczma, zagrodnicy, folwark rycerski, z którego dziesięcinę płacono w Ptkanowie. Do właściciela P. należała połowa Ptkanowa (Długosz, L. B., t. II, str. 498, 499). Według reg. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. Pkanów, własność Pawła Oszkowskiego, miała 3 osad., $^3/_4$ łan., 2 zagr., 1 kom.; Jan Domarath posiadał 3 osad., $1^1/_2$ łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 182). 7.) **P.**, wś nieistniejąca obecnie, w par. Waśniów, pow. opatowski, miała 3 łany kmiece, z których płacono rocznie 1 grzywnę i odrabiano 1 dzień w tygodniu. Była tam łąka, należąca do wsi Zajączkowice (Długosz, L. B., I, 354). 8.) **P.**, kol., pow. lubelski, gm. Bełżyce, odl. 24 w. od Lublina. W 1886 r. utworzono na terytoryum dóbr Bełżyce 24 kolonii, noszących je-

dną wspólną nazwę. 9.) **P.** *Stare*, wś i fol., pow. garwoliński, gm. Wilga, par. Mniszew, ma 24 dm., 221 mk., 387 mr. W 1827 r. było 26 dm., 228 mk. 10.) **P.** *Nowe*, wś, pow. garwoliński, gm. Wilga, par. Pilica, ma 29 dm., 285 mk., 439 mr. 11.) **P.**, wś, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Rypin, odl. o 4 w. od Rypina, ma 5 dm., 71 mk., 34 mr. Por. *Maryanki* 10.). 12.) **P.**, wś i fol., pow. lipnowski, gm. Skępe, par. Tłuchowo, odl. o 19 w. od Lipna, ma 2 dm., 63 mk., 241 mr. obszaru. Fol. ten graniczy z Mysłakowem, Obozem, Źródłami i Suminkiem, ma 2 włók lasu, grunta średnie, położenie równe, bagna torfiaste, dwór murowany. *Br. Ch.*

Podole 1.) al. *Podolec*, wś na lew. brzegu Wilii, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Ksaweryn (Ksawerynowo), o 12 w. od gminy a 57 w. od Wilna, ma 8 dm., 68 mk. katol. (30 dusz rewiz.); należy do dóbr Ksawerynowo, dawniej Montwiłów, obecnie Piłsudzkich. 2.) **P.**, zaśc. poleski nad rz. Ołą, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Starcy, w pobliżu drogi ze wsi Chomicz do Ochotycz, ma 4 osady; grunta lekkie. 3.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. Kielmy; własność Iwanowicza. 4.) **P.**, dobra w gub. grodzieńskiej, posagowe Kazimiery z Kostrowickich Roemerowej Ryszardowej, ten sprzedał Izwiekowowi. 5.) **P.**, ob. *Kozłowszczyzna*, mko w pow. słonimskim. *J. Krz.*

Podole 1.) przedm. Niemirowa, w pow. bracławskim. 2.) **P.**, dawna nazwa wsi Bucniowej, w pow. latyczowskim.

Podole, jestto starożytna nazwa obszaru ziem zalegających środkową część dorzeczy: Dniestru i Bohu. Późne stosunkowo zaludnienie tych okolic, wystawionych na ciągłe najazdy tatarskie i wołoskie, stąd też i późne zorganizowanie urządzeń państwowych, było powodem, iż granice tej prowincyi zostały ustalone dopiero po wcieleniu P. w skład Rzeczypospolitej. Dziś obszar ten rozpadł się na dwie części: większa weszła w skład gubernii podolskiej, mniejsza zaś (dawny powiat czerwonogródzki) stanowi część Galicyi.

Podolska gubernia leży między 44° i 48°·41′ wsch. długości a 47°·25′ i 49°45′ północ. szerokości geogr. Granice: na północ gub. wołyńska, na wschód gub. kijowska, na południe gub. chersońska, od której oddzielona rzekami: Siniuchą, Kodymą i Jahorłykiem, na południo-zachód rz. Dniestr oddziela ją od gub. bessarabskiej, a od zachodu rz. Zbrucz od Galicyi. Gub. podolska utworzoną została z dawnego wwdztwa podolskiego, oprócz pow. czerwonogródzkiego, który przyłączono do Galicyi i z wwdztwa bracławskiego, oprócz pow. zwinogródzkiego, należącego dziś do gub. kijowskiej. Rzeczywista przestrzeń podolskiej gub. nie jest dotąd ostatecznie ustaloną, ogólnego bowiem pomiaru nie było, a wyliczenia w różnych czasach z materyału zebranego przez policyą i geometrów powiatowych, różnią się znacznie w cyfrach. Tak Marczyński w swojej statystyce w 1823 r. oblicza przestrzeń gubernii na 780 mil kw. czyli 38,220 w., t. j. 3,974,900 dzies., rozległość zaś od wschodu do zachodu 350 w., szerokość 180 w. Następcy jego podają: Kempen 37,926 w., Schweizer (1843 r.) 37,443 w., sztab generalny (1848 r.) 36,940 w., pułkow. Strzelbicki (1874 r.) 763·08 m. kw. czyli 36,921 w. Tak więc według nich powierzchnia podolskiej gub. ciągle się zmniejsza. Przyjmujemy w naszych wykazach obliczenie miejscowego statyst. komitetu, t. j. 748·1394 m. kw. czyli 3,770,692 dzies. Porównywając te cyfry, widzimy, że podolska gub. o połowę prawie mniejsza od Galicyi (1424 m. kw.), stanowi prawie trzecią część król. polskiego (2220 m. kw.), cokolwiek większa jak połowa Wołynia (1300 m.) i o niecałe 200 mil kw. mniejsza od gub. kijowskiej. W ogólnej przestrzeni znajduje się 2,177,055 dzies., t. j. 50% pod ornemi polami, 282,959 dz., t. j. 7% pod sadybami i wygonami, 403,730 dz., t. j. 18% pod łąkami i sianożęciami, 713,805 dzies. czyli 18% pod lasami, 6,660 dz. pod miastami, 102,280 dz. czyli 2% pod rzekami i stawami, 84,201 dz. czyli 2·3% pod nieużytkami. Według obliczeń miejscowego komit. stat. ludność gub. podolskiej wynosi 2,242,619 głów, w tej liczbie 1,134,007 męż., 1,108,612 kob. W 1822 r. było 1,143,067 mk., a zatem w ciągu 60 lat ludność Podola podwoiła się. Na milę kwadr. przypada 2860 mk. Z powiatów najludniejszy jest kamieniecki (na 1 m. 3835 mk.), uszycki (3665 mk.), mohylowski (3521 mk.), proskurowski (3390 mk.), najmniej ludny bałcki (1733 mk.). Według wyznania: prawosławnych jest 1,567,462 czyli 70% ogólnej ludności, katolików 228,174 czyli 10·15%, żydów 250,225 czyli 11·14%, sekciarzy (rozkolników) 14,254 czyli 0·61%, protestantów 3,418 czyli 0·2%, mahometan 87. Pod względem stanów: szlachty w miastach 8,302, po wsiach 14,348, razem 22,650. W 1822 r. szlachty w gub. podolskiej liczyło się 93,064 głów; takie raptowne zmniejszenie się jest skutkiem przyłączenia jednodworców do włościan. Duchowieństwa: w miastach 1,146, po wsiach 17,995, razem 19,121 (mężczyzn i kobiet). Według plemiennego pochodzenia: ludu rusińskiego, zamieszkującego Podole, mówiącego językiem małoruskim, będącym pośrednim między polskim a rossyjskim, jest do $1^1/_2$ miliona, t. j. 70%; Polaków wyznania katolickiego, według ostatniej rubryceli, 228,174 (10%). Wykazy urzędowe wszystkich prawosławnych zaliczają do Ros-

syan, chociaż między niemi dużo jest Polaków, dawnych kolonistów z Mazowsza i Litwy, a także wielka liczba szlachty drobnej (jednodworców), którzy skutkiem małżeństw mieszanych należą do wyznania prawosławnego. Wielkorossyan 19,000, w tej liczbie urzędnicy, właściciele ziemscy, kupcy i starowiercy. Żydzi zamieszkują miasta i w ich ręku, jak i wszędzie handel. Niemców do 3,000 w mku Dunajowcach (pow. uszycki); posiadają tu oni fabryki sukna. Mołdawian, dawnych osadników z Mołdawii i Wołoszczyzny, w pow. olhopolskim do 8,000, w bałckim 2,700; zachowali dotąd swój język rodzinny i zwyczaje. Ormianie, licznie tu dawniej zamieszkali, zleli się zupełnie z miejscową katolicką ludnością i dziś rozróżnić ich tylko można po nazwiskach i wschodnich rysach twarzy. Gub. podolska przedstawia płaskowzgórze, zniżające się ku południowo-wschodowi, wznoszące się od 1000 do 2000 st. nad pow. m. Baltyckiego. Płaszczyzna ta przerznięta jest głębokimi jarami, które tworzą rzeczki wpadające do Dniestru i sama rz. Dniestr. Najwyższa wysokość tego płaskowzgórza jest w płn.-zach. części pow. proskurowskiego, na pograniczu Wołynia i Galicyi, przez geografów nazwana płaskowzgórzem Awratyńskiem. Jest to rzeczywiście gałęź gór Karpackich, która wchodzi na Podole i dzieli się na 2 części, jedna wypełnia wzgórzami pow. proskurowski, ciągnie się północną granicą gubernii i przechodzi do gub. kijowskiej, zasłaniając Podole od północnych i północno-wschod. wiatrów. Druga gałęź wzgórz przecina Podole prawie pośrodku, stopniowo obniżając się ku Bałcie. Najwyższe wyniosłości spotykamy pod Aleksandrówką (pow. proskurowski, 1298 st. ang.), Felsztyn (1155 st.), Bebechy, Jołtuszków, Stanisławczyk, Szpików, Popieluchy, Krute, Kodyma, Księdzówka pod Bałtą, gdzie nikną (Eichwald). Oprócz tego wchodzi na Podole z Galicyi druga gałęź Karpackich gór, zwanych tu górami Miodoborskiemi, między wsią Olchowcem i mkiem Satanowem, podnosi się najwyżej pod wsią Uwsiem w pow. kamienieckiem, ciągnie prześlicznemi wzgórzami obok wsi Iwachnowiec, Lanckorońia, Białej, Nihina do Przewrocia. Wierzchołki tych gór miejscami złożone są z obnażonych skał i pokryte lasami. Okalają one Kamieniec od północy, ciągną dalej obok Huminiec, Supruńkowiec i Boruszkowiec, skąd jedna część ginie pod Suboczą, a druga tworzy wyniosły brzeg Dniestru i w pow. jampolskim przechodzi do Bessarabii. Dla tego to rzeki wpadające do Dniestru wyżłobiły sobie tak głębokie i spadziste jary, są nadzwyczaj bystre a brzegi ich wznoszą się miejscami od 560 do 700 st. ang. Od Jampola brzeg Dniestru znacznie się obniża, tak że już pod Raszkowem, gdzie Dniestr przyjmuje południowy kierunek, wysokość brzegu wynosi tylko 420 st., a poniżej Jahorłyka od 210 do 140 st. Prawie równolegle do Dniestru płynie rz. Boh i jej łoże ciągle się obniża, tak że przy źródle ma do 1160 st., w pow. lityńskim do 1000 st. a około Koniecpola, w pow. bałckim, zaledwie 500 st. Gub. podolska jest krajem bardzo pięknym i bogatym. Wjeżdżając do niego od północy, już w południowych częściach Wołynia rozstajemy się z piaskami, sosnowemi lasami i poleskiemi błotami. Miejscowość staje się coraz więcej urozmaicona, pagórkowata, z dębowemi lub grabowemi lasami, ogromnemi łanami pól z czarną, żyzną ziemią. W miejsce szeroko i wolno toczących się rzek, płyną bystre, o wysokich brzegach rzeki, z czystą i przezroczystą wodą. Nad brzegami rozrzucone wioski, okolone ogrodami i drzewami. Pięknością odznaczają się szczególniej południowe powiaty, nad Dniestrem leżące, osobliwie uszycki i mohylowski, nieustępujące górskim okolicom. Czem więcej jednak zbliżamy się ku gub. chersońskiej, tem więcej kraj staje się stepowy, równiejszy i mniej osiedlony. Pod względem fizycznym Podole dzielą na leśną równinę w kierunku Bohu, na leśno-górzystą w kierunku Dniestru i na stepową w południowo-wschodnich powiatach. Przez Podole płyną dwie główne rzeki, prawie równoległe do siebie od zachodu ku południowi: rz. Boh, prawie pośrodku gubernii, na przestrzeni 508 w., i Dniestr w granicach gubernii na przestrzeni 415 w. Z dopływów Bohu od prawej strony znaczniejsze są: Płoska, Wołk, Tesówka, Bobka, Zhar, Zharek, Wisznia, Rowiec, Rów, Baran, Kraśnianka, Szpikówka, Jazowiec, Sielnica, Trościaniec, Dochna, Sawranka i Kodyma. Od lewej strony: Dzwonicha, Bożek, Tyrychwa, Kudynka, Ikwa, Domacha, Śniwoda, Pustułowa, Desna, Strzyżawka, Sob, Udycz, Sinica, Mołdawka i Siniucha. Dopływy Dniestru: Zbrucz, Żwaniec, Muksza, Bahowica, Tarnawa, Studenica, Rudka, Uszyca, Tarłowa, Daniłówka, Kalusik, Zwan, Karajec, Ladawa, Serebryja, Niemija, Derła, Bronica, Morachwa, Rusawa, Markówka, Oknica, Kamionka, Biłocz, Mołokisz, Rybnica i Jahorłyk. Jezior w gubernii niema, są tylko duże stawy, zwane jeziorami, utworzone na Bohu i jego dopływach: Rakowa pod Proskurowem na Bohu, Dubawa na rz. Samiec, jezioro Mołomolińskie na rz. Bożku i Opatówce, obok wsi Jarosławki, w pow. latyczowskim. Pod względem geologicznym Podole jest bardzo mało zbadane. W ogóle geologowie dzielą Podole na 2 części: północno-zachodnią, gdzie spostrzegać się dają formacye osadowe a przeważnie wapniaki, i północno-wschodnią, ograniczoną rz. Bohem, gdzie wapno nie znajduje się, a brzegi rzek

odsłaniają różne gatunki granitu. Inni zaś uczeni (Prace kijowsk. naukowego okręgu) całą gub. podolską zaliczają do formacyi krystalicznej, na tej zasadzie, że w wielu miejscach pod wapniami znajduje się także granit. W ogóle granicą granitu jest rz. Boh, zacząwszy od mka Międzyboża (w pow. latyczowskim), chociaż i tu miejscami znajduje się jeszcze wapno, dalej przez Starą Sieniawę, Nowy-Konstantynów, Brahiłów, Krasne, Zabokrzycz, Olhopol, Bałtę, od tej linii na wschód wapno nigdzie się nieznajduje, a wszędzie znaczne pokłady granitu. Eichwald wprawdzie wskazuje niektóre punkta i po lewej stronie Bohu, gdzie jest granit, i utrzymuje, że osobna granitowa żyła przechodzi od progów jampolskich do mka Morachwy i dalej przez Brahiłów, Ułanów ku Berdyczowowi. Okolica Bohu obfituje w czerwony granit: w Międzybożu, w Winnicy, około Koniecpola, Sawrania i wsi Krasneńkie. Granit Jampola, Chomenek gruboziarnisty i w nim znajdują się żyły diorytu (Blede); z granitu tego zrobione są kolumny pałacu w Tulczynie, złożone z kawałków od 2 do 3 sążni długości. Z tegoż granitu w Dżygówce piękna kolumna z obrazem N. P. Słynny jest także granit kuryłowiecki, lecz ten w wierzchnich słojach już się wyczerpał. Kredowe pokłady spotykają się na całej przestrzeni Dniestru i leżą najczęściej wyżej wapniaków i słojów gliniastych; pokłady te są w wierzchnich warstwach białe, niżej żółtawe i zielonkowate, zawierające dosyć kwarcu i piasku. Gips znajduje się głównie w Czarnokozienicach, mniej dobry w Milowcach i Kudryńcach (pow. kamieniecki). W Czarnokozienicach słoje dochodzą do 150 stóp głębokości, koloru szarawo-białego, przechodzącego w żółty, miejscami przezroczysty, twardy, na przełomie nierówny, listowaty. Jest on tu w takiej ilości, że może wystarczyć dla całej południowej Rossyi i królestwa. W Milowcach pomieszany z wapnem marglowem. W Kudryńcach skała gipsowa na 200 st. występuje nad powierzchnię i leży na pokładach gipsowych. Pod wierzchniemi słojami znajduje się słój alabastru, od 3 do 10 stóp grubości, mniej więcej biały, prawie nieprzezroczysty, poprzerzynany przezroczystemi żyłami. Poniżej alabastru leży znowu słój gipsu, lecz już niższej wartości. Gips i alabaster wydobywają się na potrzeby okolicy, dotąd jednak w niezbyt wielkiej ilości. Według Andrzejewskiego gips daje się spostrzegać także w Załuczu, Niwerce i Szustowcach (pow. kamieniecki), w kawałkach różnej wielkości lub w cienkim słoju. Marczyński utrzymuje, że znajduje się także we wsi Topolu. Wapniaki i piaskowce używają się do murowania domów i zabudowań gospodarczych, na kolumny, krzyże, kamień młyński i t. p. Osobliwie znane miejscowości są: Winoże, Niemircze, Zerebiłówka, Olczydajów, Popieluchy, Kotiużany, Dżygówka, Kuryłowce Murowane i inne. Drugi gatunek piaskowca, podobny do powyższego, spotyka się w dolinie Zbrucza, między wsiami Szustowcami i Niwerką, a także w Kniażopolu, Derewianach, Kitajgrodzie, Kudryńcach, Zawalu i innych. Jest on koloru światło-żółtego, średnio ziarnisty, leży na pokładach marglu i służy za podstawę dla gipsu. Piaskowiec czerwony drobno ziarnisty, zdatny na toczydła, znajduje się nad Dniestrem w Demszynie, Wróblowcach i w okolicach Mohylowa. Zechsztejn, al. clicart, wyborny ciosowy kamień, spotyka się także nad Zbruczem, lecz w małej ilości. Gatunek ciosu w Malejowcach (pow. uszycki), z którego zbudowany tamtejszy pałac, jest zbyt kruchy, z nierównem i nieregularnem ziarnem. Daleko lepszy ciosowy kamień, prawdziwy oolit, znajduje się w mku Kalusie nad Dniestrem (pow. uszycki) i we wsi Rutkowcach. Obok tej wsi wznosi się oddzielna skała oolitowa, wysokości do 60 stóp, białego i czystego koloru, drobno ziarnista, twarda, dająca się wybornie obrabiać i polerować; z niej wypala się również dobre wapno. Podobne słoje ciągną się do wsi Łojowiec i Starej Huty. Nakoniec piaskowce z gatunku wapniaków spotykają się w całej okolicy naddniestrzańskiej, służą do budowy i wypalania wapna. Najlepszy, drobno ziarnisty, spotyka się w dolinie rz. Tarnawki, Studenicy, Mukszy; w nim znajdują się liczne muszelki. Z tego kamienia wyrabiają także w Makowie, Humińcach, Kruszanowie: krzyże, posadzki do kościołów, lecz jest on bardzo nietrwały. Kamienie młyńskie najlepszego gatunku wyrabiają się w Winożu i Niemirczu (pow. mohylewski), skąd rozwożą się po Podolu i Wołyniu. W gorszym gatunku w Mierzwińcach, Bandyszowie, Buszy, Babczyńcach, około Jampola, w Hlebowie i w Kuźminie. Ks. Marczyński w swojej Statystyce zalicza jeszcze do miejscowości mających dobry kamień na toczydła i żarna: Miastkówkę, Raszków, Husiatyn, Nową-Sobotówkę, Szczodrowę, Czereszenkę; ciosowy kamień: w Czerczu, Kutkowcach, Satanowie, Czemerowcach, Gródku, Zińkowie, Przewrociu, Kitajgrodzie i Demszynie. Kamień litograficzny spotyka się nad Dniestrem, koloru żółtawego, drobno-ziarnisty, twardy, równy, słojami od 4 do 6 stóp, lecz w ogóle dobywa się z wielką trudnością, gdyż pokryty skałą; tylko w Hałajkowcach łatwo może być dobywany cienkiemi tabliczkami. Ma być podobny kamień w Tarnorudzie, Chońkowcach, Malejowcach, lecz mniej dobry, a także piękne okazy tegoż kamienia mają się znajdować w Krzemiennej (pow. proskurowski).

Skały, na których wsniesiony jest Kamieniec i z nich zbudowany, należą do formacyi syluryjskiej, przedstawiają wapienie zbite, barwy ciemno-szarej. W tym to wapieniu odkryto wapień drobno krystaliczny i przyjmujący bardzo piękną politurę po odszlifowaniu, i dla tego poczęto go eksploatować jako marmur. Rzeźbiarz Stelik z Krakowa a obecnie Bertolini, mający swoją pracownię w Kamieńcu, wyrabia z niego wielkiej wartości rzeźby, pomniki i różne cenne przedmioty. Marmur ten spotyka się także w rzeczkach wpadających do Dniestru, koloru zwykle ciemnego lub żółtawego. Margiel spotyka się w wielkiej ilości między słojami kredy i niżej, nie ma znaczenia w przemyśle; w pow. winnickim, za Bohem, używają go w miejsce wapna, robią z niego także cegłę, lecz jej nie wypalają. Piasek do fabrykacyi szkła wydostaje się w okolicy Jarmoliniec, we wsi Nowym-Świecie i w innych miejscowościach nad brzegami Uszycy. Glina jest podstawą czarnoziemiu, a także leży pod formacyami wapiennemi, bywa różnych kolorów: żółta, biała. Glina biała, zwana kaolinem, znajduje się we wsi Pałana w pow. bałckim. Glina biało-żółtego koloru w mku Zińkowie (pow. latyczowski) używa się do wyrobów garncarskich, znanych w całej okolicy i sąsiednich guberniach. Żółta i czerwonawa służy do ubijania podłóg; używają ją także włościanie do murowania zamiast wapna (z piaskiem). W Sitkowcach, w Berlińcach-Lasowych wyrabiają włościanie różne, nawet dosyć piękne przedmioty z gliny. Glina fajansowa ma się znajdywać w Olczydajowie (pow. mohylowski), a także w Meczetnej (pow. bałcki), w Wapniarce i w innych miejscowościach. Glina zdatna do mycia, zwana górne mydło, według Marczyńskiego znajduje się w Iwanowcach, Serwatyńcach, Kuzelowie i Łuczyńcu. Torf znajduje się w wielu miejscowościach w pow. proskurowskim, także w winnickim i hajsyńskim, dotąd jednak nie ma zastosowania. Rudy żelazne, według Andrzejewskiego, mają się znajdywać także na Podolu. Siarka daje się czuć w niektórych wodach, chociaż właściwych wód siarczanych, jak również i słonych na Podolu nie ma. Marczyński wspomina, że koło Jahorłyka jest węgiel kamienny, dotąd jednak próby robione w różnych miejscowościach, nie odkryły go. Barbot de Marny miał znajdywać węgiel kamienny brunatny na powierzchni prawie, warstwami dość cienkiemi, rozrzucony na polach wsi Humińce w pow. kamienieckim i u podnóża gór Miodoborskich. Inżynier Żebrowski przed kilku laty miał to stwierdzić, dotąd jednak niepostarano się to gruntowniej zbadać. Według Marczyńskiego mają być także na Podolu rudy ołowiu i cynku w Topale, w pow. bałckim, w Windyczanach, Czarnokozienicach, Wyswarowcach i Krzyczanowej. Fosforyty podolskie mają zawierać największy procent fosforu w Europie (72%). W ciągu ostatnich 10 lat stały się przedmiotem handlu wywozowego i eksploatacya ich do 1886 roku, to jest do czasu nałożenia cła po 10 kopiejek w złocie, przybierała coraz większe rozmiary. Znajdują się one nad brzegami Dniestru, a przeważnie na brzegach rz. Uszycy (dopł. Dniestru) i rzeczek do niej wpadających, leżą na pokładach szarego łupku w postaci kul różnej wielkości, do 22 fun. wagi. Największa kopalnia w Dżurdzówce (Zurzówka) w pow. uszyckim, następnie w Borbuchach, Bednarówce (pow. proskurowski), w Sutkowcach, Otrokowie, Hrehorówce, Werbie-Murowanej, w Nagórzanach, Ladawie i innych. Fosforyty wywożone są albo wodą do Anglii, albo drogą żelazną do Niemiec, gdzie przerabiają się na superfosfaty; na miejscu zaś, z przyczyny wysokiego cła od kwasu siarczanego, żadna fabryka utrzymać się nie może. Właściciele na miejscu sprzedawali po 10 do 13 kop. za pud, dziś cena spadła o połowę. W Dżurdzówce rocznie wywożono do 200,000 pudów, w Borbuchach do 100,000, w Bednarówce do 20,000, w Werbie do 50,000 pudów. Skamieniałości znajdują się w wielkiej ilości: kości przedpotopowych zwierząt, drzewa, osobliwie w Żerebiłówce, Jurkowcach, Demszynie, Krzywczyku i innych. Kości mamuta znalezione były we wsi Czarnej i Chrzanówce. Do zjawisk natury należy zaliczyć trzęsienia ziemi w 1738, 1753, 1830 i w 1869 lekkie w Kamieńcu. We wsi Uwsiu znajdują się ślady wulkanów (Marczyński). Klimat Podola umiarkowanie ciepły, sprzyjający rolnictwu, ogrodownictwu, jedwabnictwu, częste tylko posuchy i suche południowo-zachodnie wiatry duże szkody przynoszą. Brzoza rośnie tu przeważnie w północnych i środkowych powiatach, poniżej dąb. Sosna pielęgnuje się tylko w ogrodach i szkółkach (w Szarogrodzie u ks. Sanguszki). Buk, przeniesiony z górnej Bessarabii, łatwo się chowa na Podniestrzu. Na pochyłościach zwróconych ku południowi dojrzewa winograd, osobliwie nad Dniestrem, a także morele i brzoskwinie. Szczegółowych badań meteorologicznych o klimacie Podola nie mamy; założone obecnie stacye meteorologiczne w Sokołówce, Tarasówce, przy fabrykach cukru, i Kamieńcu pod opieką dra Rollego, zbiorą potrzebny materyał. W ogóle zima zaczyna się od listopada, trwa do marca, wyjątkowo bywa krótsza. Mrozy dochodzą od 15 do 27° R. a w 1870 r. przewyższały 30° R. Zima zwykle niestała, przerywana odwilżami; śnieg i sanna rzadko trwają całą zimę. W lutym zdarzają się ostre wiatry i

burze. Wiosna zaczyna się w marcu a czasami w lutym i trwa do końca maja, czasami dżdżysta, czasami sucha, najczęściej z silnemi wiatrami, dla tego też tutejsza ziemia szybko oczyszcza się ze śniegów i wysycha. Wiosenne przymrozki w kwietniu, a nawet w początkach maja, niszczą często kwiat owocowy na drzewach. Siejba następuje zaraz po ustąpieniu śniegów; tutejsi rolnicy trzymają się dawnego przysłowia: „Siej w błoto, będzie złoto“. Lato od maja trwa do połowy września; gorąca dochodzą do 27° R. w cieniu, a do 35° R. na słońcu; czasami bywa dżdżyste, zwykle suche. Żniwa zaczynają się w końcu czerwca, w powiatach północnych później. Jesień często bywa sucha i pogodna, nawet czasami do połowy listopada ciepło i pogoda. W miejscowościach położonych nad Dniestrem, a także osłoniętych górami Miodoborskiemi, zwykle o parę tygodni wiosna bywa wcześniejsza i ciepło trwa dłużej; dla tego tu na polach łatwiej dojrzewa kukurudza, kawony, melony, winograd; rodzi się wyborny tytuń turecki, owoce dojrzewają daleko wcześniej jak w powiatach północnych. Własność powierzchni ziemi także ma wielki wpływ na klimat Podola; w lesistych miejscowościach, mających dużo wilgoci, temperatura latem bywa daleko chłodniejsza niż w powiatach stepowych, roślinność rozwija się wolniej; posuchy bywają rzadsze i częste wiatry roślinności nie szkodzą. Na stepach zaś, na Pobereżu, roślinność rozwija się wcześniej, lecz posuchy i południowe wiatry są przyczyną częstych nieurodzajów. Pamiętne są posuchy w 1857, 1858 r., w których ziemia prawie do 2 łokci nie miała wilgoci. Według obliczeń najwięcej dni deszczowych bywa w kwietniu i czerwcu, najmniej we wrześniu; wyjątkowo tylko panują długotrwałe deszcze, jak w 1885 r.; w roku tym zboża na pniu porosły. Wiatry południowo-zachodnie najczęściej sprowadzają deszcze; zamiecie śnieżne częste i silne w stepowych powiatach; burze i grady dosyć częste. Średnia temperatura Podola wynosi: zima — 0·4° R., wiosna + 9·2° R., lato + 15·8° R., jesień + 6·1° R. Średnia roczna temperatura dla Kamieńca + 7·7° R. W ogóle klimat podolski jest bardzo zdrowy, miejscowość dość wysoko położona, pagórkowata, odświeżana częstymi różnostronnymi wiatrami; lasy rozrzucone proporcyonalnie; wody płynące czyste i zdrowe. Są wprawdzie miejscowości nisko położone, błotniste nad Bohem, Kodymą i Jahorłykiem, ale tych stosunkowo bardzo mało. Jeżeli więc śmiertelność bywa tu czasami znaczna, pochodzi to z ciemnoty ludu i braku pomocy lekarskiej. W całej gubernii podolskiej glebę stanowi czarnoziem bardzo urodzajny, miejscami z domieszką większej lub mniejszej ilości piasku i gliny. W ogóle P. można rozdzielić na dwie części: południową, do której należą powiaty stepowe: bałcki i olhopolski, posiadające glebę czarną, tłustą, bez dodatku piasku lub też z domieszką takowego; urodzaje tu bywają wielkie w czasie lat wilgotnych, ale też często ulegają posuchom. Druga część gubernii pagórkowata, poprzerzynana rzeczkami i strumieniami, pokryta lasami, posiada albo czysty czarnoziem albo też z domieszką piasku lub gliny. Czysty czarnoziem po lewej stronie Bohu i w powiatach zachodnich i południowo-zachodnich, a także nad Dniestrem, gliniasty zaś po prawej stronie Bohu, szczególniej w pow. latyczowskim i lityńskim. Piaski spotykają się tylko około Winnicy i Sawrania. Najwięcej tłusty i żyzny czarnoziem zajmuje pas ziemi prawie pośrodku pow. jampolskiego, mohylowskiego i uszyckiego, a także cały kamieniecki i proskurowski. Gospodarstwo rolne stanowi główny przedmiot zajęcia mieszkańców Podola. Wyborna gleba, przy sprzyjających warunkach klimatycznych, obficie opłaca trudy rolnika. To też P. z dawiendawna uważane było za szpichlerz Polski, a nawet Europy. Już w XVI w. Gwagnin pisze, że kraj ten tak urodzajny i obfity we wszystko, że dostatecznie tylko rzucić ziarno, aby odnieść stokrotny pożytek. Pola i łąki miały być tak urodzajne, że w trawach zaledwie można było zobaczyć rogi podolskiego wołu. Opowiadano dziwy, mówi Szajnocha, o przepychu roślinności Podola, o bujających tu chmurach pszczół; gdziekolwiek stąpiłeś nogą, wszędy tryskały zdroje miodu pod stopą, nie mogąc się pomieścić w starych pniach, roiły się pszczoły w ziemi, w lada zakącie. Również obficie, 500-krotne wychodziło ziarno z ziemi; zasiew 50 korcy pszenicy przynosił niekiedy do 1500 kor. zbioru; bez pognoju zdarzały się dwa żniwa, jedno z zasiewu umyślnego, drugie z przypadkowego rozsypania ziarna (Szajnocha, Jadwiga i Jagiełło, str. 109). Chociaż zmieniły się czasy i ziemia długotrwałem używaniem znacznie się wyniszczyła, jednak dziś jeszcze w wielu miejscach nie potrzebuje nawozu i daje znaczne rezultaty. Dotąd prowadzi się system trzypolowego gospodarstwa, w niewielu tylko majątkach, osobliwie przy fabrykach cukru, zaprowadzono postępowe gospodarstwo i to coraz więcej się rozszerza. Ziemi ornej na Podolu liczy się 2,177,000 dzies., chociaż rzeczywiście jest daleko więcej, skutkiem wykarczowania lasów, tak że dziś zajmuje ona do 60% ogólnej przestrzeni. W królestwie polskiem pola orne zajmują 50%, w Galicyi 48% , na Litwie 41%. Najwięcej uprawnego pola w pow. kamienieckim (75%), w mohylowskim (74%), najmniej w hajsyńskim i bra-

cławskim (38%). Według wykazów urzędowych zajmuje się rolnictwem 811,000 męż. i 825,000 kob., razem 1,636,000 mk. Najwięcej wysiewa się pszenicy 28½, żyta 23½, owsa 17, jęczmienia 12, hreczki 0·8%; oprócz tego w południowych powiatach sieją kukurydzę, buraki, kartofle i inne. Stopień urodzajności bywa rozmaity, zależy to od kultury, miejscowości i sprzyjających warunków klimatycznych. W ogóle w pow. proskurowskim ozimina daje średnio 6 do 10 ziarn, owies 8, jęczmień 6, hreczka od 5—6, groch 6, proso 12—20; w lityńskim: pszenica 5, żyto 7, owies 4, jęczmień 5: w winnickim: pszenica 6—7, owies 4, żyto 5—6; w hajsyńskim: ozimina 5—10, jarzyna 4—7; w olhopolskim: pszenica 6—7, kukurydza 25, żyto 3, owies 10; w bałckim ozimina 3—5, jarzyna 5—10, owies 4, jęczmień 4, kukurydza 40; w mohylowskim: ozimina 5½, jarzyna 3; w uszyckim: ozimina 4, hreczka 4, jęczmień 6, proso 4; w kamienieckim: ozimina do 6½, jarzyna 5—7½, kartofle 5—7; w latyczowskim: ozimina 6½ do 8, jarzyna od 4½ do 6. Cyfry te, chociaż urzędowe, są w rzeczywistości daleko niższe. W 1881 r. było pod zasiewami 1,803,464 dz., wysiano różnego ziarna 1,679,376 czetw., zebrano 8,839,790 czetw. Oprócz tego posadzono kartofli 231,417 czetw., zebrano 1,207,147 czetw.. Urodzaj więc w tym roku dla oziminy był 5¾, dla jarzyny 5½, dla kartofli 5¼. Rok ten jednak nie odznaczał się urodzajnością. Buraków w 1884 r. zasiano na 63,944 dz., zebrano 5,948,846 berkowców. Po potrąceniu miejscowych potrzeb, P. sprzedaje średnio od 1,500,000 do 2 mil. czetw. Tytoniu w 1880 r. było 711 plantacyi większych; ziemi pod niemi 263 dz., zebrano 15,377 pudów. Tytoń rodzi się wybornie tam, gdzie kukurydza, t. j, w południowych powiatach, poniżej gór Miodoborskich. Z miejscowości znanych z dobrego tytoniu są: Mukarów, Hołubecze, Owsijówka, Żerebiłówka, Lewada, Piszczanka i inne. Najwięcej plantują się gatunki proste, niewymagające inspektów, a plantacyami zajmują się zwykle włościanie. W ostatnich czasach założono w niektórych miejscowościach znaczne plantacye chmielu (Malejowce w pow. uszyckim). Anyż zbiera się szczególniej w powiecie uszyckim, miedzy Kitajgrodem, Dunajowcami, Zamiechowem, Strugą i Kalusem; w Minkowcach jest fabryka olejku anyżowego. Własność rządowa w gubernii podolskiej zajmuje 90,629 dzies., to jest 2% całego obszaru (Janson), w tej liczbie 1% ziemi ornej, 93% lasów i 5% nieużytków. Własność rządowa powstała z dawnych starostw i królewszczyzn, dóbr poklasztornych, biskupich i skonfiskowanych. W ostatnich czasach majątki rządowe w znacznej części zostały sprzedane lub darowane urzędnikom i wojskowym. Udiely (apanaże) obejmują 64,091 dz. Własność prywatna, według prof. Jansona, zajmuje 1,722,349 dz. czyli 45%. Według narodowości własność w obecnych czasach nie da się określić skutkiem skasowania długoletnich dzierżaw i zastawów. Według „Kraju“ w 1866 r. 5,947,000 dz., w 1881 zaś mieli Polacy w guberniach płd.-zach. tylko 3.962,311 dz., w ciągu więc 15 lat narodowość polska utraciła 1 956,000 dz. Do żydów należy 53,000 dz., do włościan, którzy przeszli na wykup, 1,262,003 dz., do włościan skarbowych 478,665 dz. P. sławne niegdyś było ze swych lasów, pokrywały one szczególniej północne powiaty. Miodoborskie góry także pokryte były ogromnemi borami; puszcze ststwa barskiego ciągnęły się aż do Dniestru; w ststwach: lityńskiem, latyczowskiem, chmielnickiem zajmowały olbrzymie przestrzenie. W kamienieckiem starostwie w XVI wieku liczono do 30 pięknych i obszernych lasów. Brak jednak racyonalnego gospodarstwa leśnego, huty szklanne, których tu dawniej było wiele, gorzelnie, fabryki cukru, koleje a ostatecznie smutne położenie finansowe właścicieli ziemskich po 1863 r. były przyczyną stopniowego wyniszczania lasów. Według obliczenia komitetu statystycznego w 1867 r. było pod lasami 713,805 dz., t. j. 18% ogólnej przestrzeni; wkrótce jednak ilość ta znacznie zmniejszyła się i w 1871 r. pozostało 477,000, t. j. 12%, dziś, wedle przybliżonego obliczenia, podają cyfrę 390,000, t. j. zaledwie 10·3% ogólnej przestrzeni. Lasów więc na Podolu bardzo mało, daleko mniej jak w sąsiednim Wołyniu, tu bowiem jest 27% ogólnej przestrzeni, w Poznańskiem i w kijowskiej gubernii 18%, w Litwie 21%, w królestwie 22%, w Galicyi 28%. Z ogólnej ilości lasów 73,462 dz. należy do rządu; lasy te najlepiej są prowadzone. Włościanie posiadali w 1881 r. 2874 dz., reszta należy do właścicieli ziemskich. Najwięcej posiada pow. olhopolski (17·52), dalej lityński (17·31), uszycki (17·32), winnicki (16·64), latyczow. (16·12), mohylowski (15·94), bracławski (13·62), jampolski (12·89), kamieniecki (12·81), hajsyński (11·81), bałcki (8·88), najmniej proskurowski (6·85). W lasach rośnie dębina, grabina, jesion, jawor, lipa, olcha i inne. Ogrodownictwo znacznie upadło od czasu uwłaszczenia włościan. Dawniejsi wielcy właściciele, jak Czartoryscy, Potoccy, zakładali ogromne fruktowe sady. Za ich przykładem szli i mniejsi właściciele a także włościanie. W majątkach Szczęsnego Potockiego żaden włościanin nie mógł się ożenić, dopóki nie posadził kilkunastu szczepów w swoim ogrodzie. Dziś jeszcze znane są ogrody w Malejowcach Orłowskich, w Daszkowcach Czarneckich, w Kuryłowcach

Komarów, dziś Czyczagowa, w Hołodkach dawniej Sarneckich, w Chrzanówce i w Jurkowcach Sulatyckich, w Makowie Raciborskich, w Kamionce Witgenszteina, w Czerniatynie Witosławskich, dziś Lwowa, w Kniaźpolu Jełowickich, dziś Baumgartena, w Niemii Krasowskich, w Henrykowie pod Szarogrodem Józefa Rollego, mający około 20,000 drzew owocowych i inne. Na Podniestrzu szczególnie rozwinięta kultura śliw, które suszą. Powiat uszycki sprzedaje ich rocznie 300,000 pudów, z których jedna Studenica na 100 dz. produkuje 10,000 pud., Stara Uszyca i jej okolica 7,700 beczek, t. j. 77,500 pud. W 1885 r. było tu 1200 suszarni, które spotrzebowały 400 sążni drzewa. Pud w miejscu kosztuje 75 kop. Handlem owocami trudnią się miejscowi żydzi; suszone śliwki podolskie rozwożone są po całej Rossyi. Oprócz fruktowych drzew rosną tu orzechy włoskie, różne gatunki kasztanów, biała i czerwona akacya, drzewo morwowe w różnych gatunkach. Plantacye winogradu są dość znaczne w gub. podolskiej, osobliwie w pow. jampolskim, bałckim i olhopolskim a także w części mohylowskiego. Ogólna ilość plantacyi obejmuje 300 dzies., z których $^2/_3$ w pow. olhopolskim, w mku Kamionce nad Dniestrem, założone przez feldmarszałka ks. Witgenszteina w 1820 r., osobliwie burgundzkie i reńskie gatunki. Wino miejscowe sprzedaje się od 2 do 16 rs. za wiadro i ma ono tę tylko wadę, że długo konserwować się nie daje, najwyżej lat 6, jak wszystkie wina besarabskie. Miejscowe statystyczne wiadomości podają ilość wina wyciśniętego na Podolu do 16,314 wiader (w 8 miejscowościach), które rozsprzedaje się w sąsiednich guberniach. Gwagnin wspomina, że P. obfitowało w pasieki, że w Miodoborskich górach i w innych miejscowościach chmury pszczół nie mogąc się pomieścić w ulach, składały miód w skałach, w ziemi i w drzewach. P. nazywano krainą miodem płynącą; miody podolskie sławne były. Kromer wspomina, że Tatarzy w 1489 r. pod Kopesterzynem popili się znalezionym miodem, a napadnięci przez Polaków, w pień wycięci zostali. Dziś pszczolnictwo z każdym rokiem upada, czego najważniejszą przyczyną zoranie stepów i wycięcie lasów. Najwięcej zajmuje się pszczolnictwem duchowieństwo; w wielu miejscach zaprowadzono ramowe ule. Wosk i miód sprzedaje się na okolicznych jarmarkach. W 1885 r. liczono w gubernii zaledwo 98,000 pni, dały one do 142 pudów miodu i 8000 pudów wosku. Pud miodu sprzedaje się od 3 do 5 rs., wosku zaś od 18 do 30 rs. Jedwabnictwo zupełnie w upadku; jedwabniki hodują się jeszcze w bardzo małej ilości w Mohylowie nad Dniestrem. Przemysł w gub. podolskiej na bardzo niskim stopniu; w ostatnich 10-ciu latach rozwinęło się tylko cukrownictwo, lecz i to skutkiem nadprodukcyi i niskich cen bardzo obecnie zagrożone. W ogóle wszystkich fabryk na Podolu w 1862 r. było 657, z produk. 4,147,552 rubli; w 1881 r. ilość fabryk wzrosła do 740, z produk. 16,163,634 rubli; tak więc w ciągu 21 lat wzrosła o 4 razy i zatrudnia 13,560 ludzi rocznie. Fabryki te są następujące: 48 fabryk świec, zatrudniają 55 ludzi i produkują na 37,907 rub.; 12 fabryk mydła, zatrud. 132 ludzi, z produk. 25,329 rub.; 63 garbarni, zatrud. 132 ludzi, z prod. 26,259 rub.; 3 potażnie, zatrud. 1331 ludzi; fabryka oleju anyżowego w Mińkowcach; 1 fabryka wód mineralnych z produk. 9,865 rub.; 1 huta szklana w Hucie Czernielowieckiej, w pow. lityńskim, zatrud. 21 ludzi, wyrabia za 9,675 rub.; 321 cegielni, z prod. 56,423 rub.; 76 pieców do wypalania wapna, wyrabia 25,000 pud., na 20,000 rub.; 12 fabryk tytuniu przerab. tytuń miejscowy i zagraniczny; 99 młynów krupczatnych, 32 parowych, zatrud. 721 ludzi, z prod. 100,000 rub. W ogóle młynarstwo w ostatnich czasach bardzo się rozwija; w wielu młynach zaprowadzono walce, turbiny i wyrabiają wyborowe gatunki mąki. Z młynów znane są: w Wróblowcach, Piasecznej, Sokołówce, Baranówce, Borszczyjówce, Gródku i in. W podolskiej gub. w 1886 r. było czynnych 50 fabryk cukru; w 1862 r. zaś tylko 39, przybyło więc 11 w ciągu ostatnich dwudziestu kilku lat. Z fabryk cukru ważniejsze w pow. kamienieckim: w Gródku, Lewadzie (rafinerya) i Wiśniowczyku; w proskurowskim: w Czarnym Ostrowie; w latyczowskim: w Derażni, Bucniowie, Szczodrowie; w lityńskim: w Uładówce, Brahiłówce, Kordyłówce i Gniewaniu; w bracławskim: w Szpikowie, Trościance, Kapuścianach, Woronowicy, w Stepanówce i Kowalówce; w hajsyńskim: w Krasnopolu, Sobolówce i Mohylnej; w olhopolskim: w Berszadzie, Czarnominie, Ujściu, Sokołówce, Zahnitkowie i Obwodówce; w bałckim. w Borszczach; w jampolskim: w Mojówce, Borówce, Tomaszpolu, Dżurynie, Honorówce, Łopatyńcach i Derebczynie; w mohylowskim: w Serebryńcach, Jołtuszkowie, Chrzanówce, Szostakowie (Sosnowicki) i Jurkówce; w uszyckim: w Kuryłowcach Murowanych i w Strychowcach (w Tarasówce). W powyższych fabrykach pracowało ogółem 15,846 ludzi; przerobiono w 1884/5 r. 5,948,846 berkowców, z czego wyprodukowano 4,302,291 pud. piasku. Na rafinadę przerobiono 714,561 pud. Pod plantacyami buraków było 63,944 dzies., z tych 40,734 wyprodukowali prywatni właściciele, 23,210 fabryki. Cena puda piasku w 1885 r. wynosiła od 3 rub. 20 kop. do 3 rub. 50 k.; rafinady od 5 rub. do 5 rub. 50

kop. Fabryki rafinadu znajdują się w Lewadzie Karabczyjowickiej, w Gniewaniu (Hniewań), Uładówce, Sobolówce i w Czarnominie. W fabrykach tych zużyto 74,826 sążni drzewa i 90,000 pudów węgla kamiennego. W gubernii jest 13 browarów większych i 19 mniejszych z produkcyą roczną 158,080 rub., zatrudniały 128 ludzi. Znane browary w Porzeczu Nowym (w pow. kamienieckim), majątku hr. Ignatiewa i w Czerniatynie, o kilka wiorst od stacyi kolei odesko-wołoczyskiej Sewerynówki, wyrabiają wyborne gatunki piwa i porteru. Browar w Porzeczu przerabia do 10,000 pud. słodu i 120 pud. chmielu, po większej części sprowadzanego z za granicy. Browar w Kamieńcu przerabia do 5,000 pud. słodu i 80 pud. chmielu. Browary w Proskurowie, Winnicy i Bracławiu przerabiają do 5,000 pud. słodu. W 1862 r. było 215 gorzelni; w 1885 r. pozostało tylko 97 czynnych, ubyło więc 118, pomimo to produkcya z 2,019,931 rub. wzrosła do 6,128,006 rub.; robotników zajętych było 1435. Przerobiono w ciągu roku 5,000,000 pudów produktów krochmalnych i do 800,000 melasy. Otrzymano do 200 milionów stopni spirytusu; z tej ilości do 7 milionów wywieziono za granicę. Z powyższej liczby dwie gorzelnie należały do towarzystw akcyjnych, 15-stoma władali sami właściciele, a resztę trzymali żydzi. Fabryk drożdży było 3: w Bracławiu, Granowie i Tepliku, z produkcyą od 50 do 80 wiader, na sumę 900 rub. Fabryka octu w Uładówce wyrabia do 3000 wiader, należy do spółki uładowieckiej; oprócz tego znajduje się w Kamieńcu fabryka octu z wina. Fabryk tytoniu jest w gubernii 16 większych; z tych 1 w Kamieńcu; wyrobiono 13,121 pud. tytoniu i 2,149,000 cygar i papierosów na summę 250,667 rub.; po większej części są w rękach żydów i zatrudniają 180 ludzi. Fabryk świec woskowych 4, zajmują 12 ludzi, wyrabiają 1420 pud., na sumę 18,918 rub. Fabryk sukna i kortów było w 1862 r. 65, obecnie 54. Znane są w kraju fabryki dunajowieckie (pow. uszycki), zatrudniające 562 ludzi. Większych fabryk parowych 10; wyrabiają korty, sukna, flanele, w doskonałych gatunkach, na sumę do 600,000 rub. Skutkiem obecnego zastoju w przemyśle, wiele z tych fabryk zawiesiło czynności. Są one po większej części w rękach Niemców. Fabryka papieru jest tylko jedna w Proskirówce (pow. uszycki), własność Narcyza Makowieckiego, zajmuje 20 ludzi, wyrabia 13,708 ryz różnych gatunków papieru (oprócz listowego), na sumę 40,488 rubli. Fabryk odlewów miedzianych i żelaznych 7, zajmują 35 ludzi i produkują na sumę 16,730 rs. Fabryk bryczek i powozów jest kilka; większe w Kamieńcu i Proskurowie; fabryka sani w Litynie, z produk. do 60,000 rub. Co się tyczy przemysłu domowego, to każda prawie wieś posiada rzemieślników włościan, którzy zaspakajają potrzeby mieszkańców; są jednak znane niektóre miejscowości, w których mieszkańcy wyrabiają i na sprzedaż. Tak w Satanowie, Mikołajowie, Proskurowie, Barze wyprawiają skóry owcze, wyrabiają kożuchy i szyją buty; skóry kupują na okolicznych jarmarkach; kożuchy sprzedają po 15 do 16 rub. za sztukę, a 2 do 5 rub. za buty. We wsi Olszance i Iwankowcach (pow. proskurowski) włościanie zajmują się tkactwem. W Litynie starowiercy (filiponi) robią doskonałe sanie, zwane w gubernii lityńskiemi. W Huszczyńcach, Sosence i Ostróżku, osobliwie w Zinkowie, rozwinęło się garncarstwo; wyroby zinkowskie znane są w całej okolicy i sąsiedniej Bessarabii a nawet Galicyi. W Raszkowie robią także kożuchy i szyją obuwie; przemysł ten prowadzi się oddawna, pozostał po mieszkających tu Ormianach. We wsi Ługu (Łuh), w pow. olhopolskim, bednarką zajmuje się do 140 ludzi; wyrabiają beczki, koła, wozy, sanie i t. p. Tenże sam przemysł kwitnie we wsi Iwaszkowcach, Brytawce, Popowej Grobli, Pawłówce i in. W Berszadzie żydzi zajmują się szyciem obuwia, czapek, odzienia; materyał sprowadzają z Odessy i Kijowa. We Florynie i Małej Kiryjówce (w pow. olhopolskim) zajmują się garncarstwem; w Mierzwińcach, Bondyszówce, Niemirczu przygotowują koła młyńskie. W Dzygówce, Rusawie, Derewianach, Kamieńcu nagrobki, kamienie do toczenia, osełki i t. p. Na Podniestrzu włościanki wyrabiają piękne różnobarwne dywany, obszywki do koszul, serwety mające wielki odbyt i cenione dość drogo. Hodowla bydła i koni mało rozwinięta i służy tylko dla potrzeb gospodarstwa, z wyjątkiem pow. bałckiego, gdzie prowadzi się dla celów przemysłowych. Częste epidemiczne choroby bydła, osobliwie w ciągu ostatnich 10-ciu lat, w których padło do 82,000 sztuk, przy braku instytucyi ubezpieczających, jest przyczyną, że bardzo mało gospodarstw stara się o poprawienie rasy. W ogóle liczą w gub. podolskiej 41,712 (?) sztuk bydła, z tego 33,499 w posiadaniu włościan. Najwięcej hoduje bydła pow. bałcki, ma bowiem na stepach dostateczne wypasy. Owiec w 1880 r. było zaledwie 934,131 sztuk, w tej liczbie 79,824 należy do włościan a 854,307 do większych właścicieli. Najwięcej rozpowszechniona rasa prosta; owiec rasy poprawnej liczą 57,429 sztuk. Najwięcej owiec posiada pow. olhopolski i bałcki, najmniej mohylowski. Hodowla koni słabo jest rozwiniętą w gubernii; rządowa stajnia rozpłodowa znajduje się w mku Balinie pod Kamieńcem. Konie włościan są małe i słabe, niektórzy tylko

właściciele więksi hodują poprawne rasy, mianowicie: Sadowscy, w powiecie kamienieckim, Mańkowscy, Starorypińscy, Giżyccy i inni. W całej gubernii liczy się w ogóle 114,628 koni; z tej liczby 10,531 w miastach. Najwięcej posiada pow. bałcki (15,868), proskurowski (12,016), kamieniecki (11,115 w 1885 r. matek rozpłodowych liczono w tym powiecie 460 sztuk), jampolski (10,755), hajsyński (9,752), lityński (9,741), winnicki (9,127), olhopolski (8,760), mohylowski (7,425), uszycki (7,317), bracławski (7,005), latyczowski (5,804). Porównywając obszar gubernii z ilością koni, wypada bardzo mały stosunkowy procent. Stryjkowski wspomina, że za czasów Koryatowiczów w lasach Podola znajdowały się żubry, jelenie, dzikie konie i kozy, bobry, osobliwie w powiecie uszyckim, koło Studenicy. W pow. latyczowskim około Bilikowiec w XV wieku znajdywano jeszcze gony bobrowe. Dziś dzikie zwierzęta spotykają sią bardzo rzadko; dzikie kozy widywane do niedawna w pow. hajsyńskim, borsuki w lasach nad wodami; w kamienieckim i latyczowskim dziki i kozy; wilki są w całej gubernii i znaczne robią szkody; są także lisy, kuny, zające i inne. Z ptastwa znajdują się: puhacze, kuropatwy, czaple, toruhtany (tringa pugnax) około Jahorłyka, cietrzewie, dropie i inne gatunki. Płazy i gady spotykają się rzadko; o żmii połozie pozostało tylko podanie ludowe. Jaszczurek, węży, osobliwie w południowych powiatach, jest dosyć, po większej części nieszkodliwe. Rzadkie także węże czarne, zwane przez włościan hadiuki. W rzekach znajdują się różne gatunki ryb; z mniej pospolitych połławiają się pstrągi w pow. uszyckim w Kurzelowy i sterlety w Dniestrze. Głównym przedmiotem handlu wywozowego są produkty rolne, przedewszystkiem pszenica, oraz cukier i t. p. Największym rynkiem zbożowym dla Podola jest Odessa, dokąd transporty dostają się albo Dniestrem, albo też koleją żelazną. Dużo zboża przewozi się przez komory celne pograniczne: Husiatyn, Isakowce, Wołoczyska, osobliwie z powiatów bliżej leżących. Tak w 1878 r. przez Wołoczyska przewieziono ze stacyj kolei odesko-wołoczyskiej za granicę 10,337,000 pud., chociaż w ilość tę wchodzą i pograniczne powiaty gubernii wołyńskiej. W ogóle wykazy urzędowe podają ilość zboża wyprodukowanego na Podolu i wywiezionego za granicę na $1^1/_2$ do 2 milionów berkowców. Tą samą drogą wywozi się spirytus, najczęściej do Hiszpanii. W $188^1/_2$ r. wydano biletów na prawo handlu wewnętrznego 27,508 sztuk, na sumę 217,641 rs, z tej liczby na mto Kamieniec 1875, reszta dla gubernii. Na prawo sprzedaży wódki wydano 4736 biletów; w ogóle na Podolu 1 szynk wypada na 473 mk. Szynki po większej części znajdują się w rękach żydów, co zgubnie oddziaływa na moralność włościan. Wewnętrzny handel skupia się najwięcej w miejscowościach mających znane w kraju jarmarki, osobliwie w Bałcie i Jarmolińcach. W Bałcie na św. Trójcę w 1881 r. przywieziono różnych towarów za 2,196,160, sprzedano za 1,209,011 rs.; w Jarmolińcach na św. Piotra i Pawła przywieziono za 1,903,150, sprzedano za 883,000 rs. (wykazy urzędowe). Handel znajduje się po większej części w rękach żydów, chociaż na powyższe jarmarki zjeżdżają się kupcy z Moskwy, z Łodzi, z Galicyi i innych miejscowości. Sprzedaje się tu dużo koni, bydła stepowego z Bessarabii i południowej Rossyi. Handel bydłem znacznie w ostatnich latach upadł skutkiem zorania stepów, tak że gdy w 1862 r. przepędzono przez komorę Husiatyn bydła i koni 83,300 sztuk, w 1874 r. zaledwie 35,000, a w ostatnich latach jeszcze mniej. W ogóle handel bydłem, skórami i szerścią oceniają rocznie na 700,000 rs. Pod względem oświaty gub. podolska należy do okręgu naukowego kijowskiego i dla szkół ludowych posiada 4 inspektorów, mających nadzór nad wychowaniem włościan. W 1881 r. gubernia posiadała 797 zakładów naukowych, w których kształciło się 23,335 dzieci, stąd wypada 1 uczący się na 110 mk. Z wyższych zakładów gubernia nie posiada żadnego, ze średnich znajdują się: gimnazya 8-klas. w Kamieńcu i Niemirowie, pobierało w nich w 1881 r. naukę 1193 uczniów, w 1885 r. 1217; dalej gimnazyum żeńskie z 306 uczennicami, gimnazyum realne w Mohylewie nad Dniestrem 4 kl., otwarte w 1886 r., seminaryum duchowno-prawosł. z 427 uczniami, niższe szkoły duchowne z 625 uczącymi się; 2 szkoły duchowne prawosł. żeńskie 244 uczen.; 13 szkół 2-kl. powiatowych, w których pobierało naukę w 1881 r. 1385 chłopców i 692 dziewcząt; 186 szkółek jednoklasowych, w których kształciło się 916 dziewcząt i 7855 chłopców; 574 szkółek elementarnych przy cerkwiach, w których było uczących się 8160 chłopców i 434 dziewcząt; szkoła żydowska 1-klas. z 90 uczącymi się; szkoła prywatna żydow. z 343 ucz.; szkoła ewangielicka 3-klas. z 203 uczniami; szkoła akuszerek w Kamieńcu z 23 uczen.; szkoła rzemieślnicza i kilka prywatnych pensyi męz. i żeńs. Według raportu ober prokuratora synodu w 1883 r. liczba szkół cerkiewnych wzrosła do 793 z 17,772 uczącymi się, a w 1884 r. było już 854 szkółek. W 1885 r. miało być uczących się w całej gubernii 4915 dziewcząt i 41598 chłopców, stosunek więc uczących się do ogólnej ilości mieszkańców byłby nierównie korzystniejszy. Pod względem wyznania katol. uczyło się w 1881 r. zaledwie 1323, ewangie-

lików 95, żydów 1505, reszta prawosławni. Muzeów i towarzystw uczonych gub. nieposiada, prócz towarzystwa lekarzy podolskich. Jeszcze przed ćwierć wiekiem Podole posiadało kilka bibliotek. Tulczyńska, z ogromnem archiwum, nieocenionem dla dziejów przeszłości, po sprzedaży Tulczyna wywieziona do Francyi; w Rychtach Karola Podwysockiego, w Śledziach Władysława Górskiego, sprzedane częściami. Została jeszcze w Trojanie (w pow. bałckim), należąca do Rusieckich i w Zahińcach — Starzyńskich, zebrana przez Urbanowskich i tu z Wołynia sprowadzona. Ta ostatnia największa w gubernii. Obecnie w Kamieńcu znajduje się biblioteka publiczna, licząca 7682 tomów; przy gimnazyum męzkim 4800 tomów, przy seminaryum duchownem prawosł. 7000 tomów. Biblioteka przy gimnazyum w Niemirowie ma 8000 tom. (weszła tu część bibliot. Potockich). Z prywatnych większe zbiory są jeszcze: w Malejowcach Orłowskich, hr. Stadnickiego w Otrokowie, Pułaskiego w Zawodyńcach, d-ra Rollego w Kamieńcu, Juriewicza w Berszadzie, Steckiego w Buszynie, Przeździeckich w Czarnym Ostrowie, Russanowskich w Jakuszyńcach, Chołoniewskich w Janowie (po ks. Chołoniewskim), Drzewieckich w Kunce, Sobańskich w Obodówce, Grocholskich w Pietniczanach i inne. Pod względem opieki sanitarnej czuć się daje wielki niedostatek. Według urzędowych wykazów w 1885 r. było 44 lekarzy rządowych i 118 wolnopraktykujących, wypada więc 1 lekarz na 14000 mieszkańców, a ponieważ lekarze zamieszkują po większej części w miastach, ludność więc wiejska zostaje często bez pomocy. Oprócz tego jest 360 felczerów, 190 akuszerek, 203 cyrulików, 14 weterynarzy i 84 ich pomocników. W 1881 r. zachorowało na dyfteryt 10627 dzieci, zmarło 3249; na tyfus zachorowało 1572 osób, zmarło 226; na ospę zach. 7368, zmarło 1726, procent więc śmiertelności znaczny. Syfilis między ludnością wiejską znacznie się rozszerzył. Ospę ochronną zaszczepiono 58716 dzieciom. W ogóle walka z epidemiami nadzwyczaj tu trudna, z przyczyny braku oświaty i zabobonów ludu wiejskiego. W gubernii jest 12 szpitali miejskich, 12 więziennych, 4 żydowskie, oprócz tego przy każdej fabryce cukru szpital na kilku chorych. W szpitalach tych leczyło się w ciągu roku 8818 ludzi, umarło 322, to jest 3·65%. W Kamieńcu jest także szpital dla obłąkanych, gdzie znajduje przytułek do 30) osób i ambulatorium dla przychodzących chorych, założone przez towarzystwo dobroczynności 1 września 1884 r., dające bezpłatnie poradę i lekarstwa; rocznie bywa do 8000 chorych. W Kamieńcu jest także dom dobroczynności, a raczej schronienie dla biednych, utrzymywany kosztem rządu, na 150 osób. W 1881 r. było tu 98 mężczyzn i 70 kobiet, z których 104 z małą opłatą, a 64 na utrzymaniu rządowem; są to po większej części urzędnicy, lub ich rodziny. Aptek znajduje się 102 w gubernii, mianowicie 75 t. zw. normalnych, 2 filialne i 25 wiejskich. Nadto przy szpitalach rządowych i więziennych są także apteckki podręczne, razem więc znajduje się 120 aptek. Podolska gub. należy do generał-gubernatorstwa kijowskiego, na czele zaś zarządu miejscowego stoi gubernator podolski, z siedzibą w Kamieńcu Podolskim. Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 12 powiatów, w których jest 45 okręgów policyjnych (stanów) i 145 gmin. Miast i miasteczek 135, z tych 17 należy do rządu. Oprócz tego znajduje się w gubernii 1917 wsi większych i mniejszych wraz z przysiółkami, 63 słobód, 45 kolonii, 102 futorów, razem więc 2237 punktów zaludnionych (Statys. swiedienia o podols. gub.). Wypada więc na 1 milę kw. 3 miejsca zaludnione; stosunek takiż sam jest i na Wołyniu, w gub. kijowskiej $2^1/_2$, w królestwie zaś polskim 15 osad na 1 milę kw., 1 więc osada gub. podolskiej przypada na 5 w królestwie (Załęski). Pow. bałcki jest najrozleglejszy, zajmuje bowiem 140 mil kwadr., t. j. 21% ogólnej przestrzeni, olhopolski 73·60 (8%), jampolski 65·90 (10%), hajsyński 61·44, lityński 60·51 uszycki 51·31, mohylowski 46·66, latyczowski 49·58, bracławski 55·93, winnicki 54·13, kamieniecki 52·51, proskurowski 48·48 mil kw. Z miast: Kamieniec liczy do 40000 mk. (1885 r.), Winnica 19755, Mohylów do 30000 (1883 r.), Bałta 24014, Proskurów 14554, Hajsyn 9908, Lityn 7148, Olhopol 6698, Latyczów 7549, Nowa-Uszyca (Letniowce) 4569, Jampol 4559, Bracław 7910. Miast nadetatowych jest 5: Bar 17566 mk., Stara Uszyca 4164, Wierzbowiec 1678, Salnica 2438, Chmielnik 8136 mk. Z powiatów najludniejszy jest kamieniecki, posiada bowiem 207314 mk., wypada więc na 1 milę kw. 3947 mk., na 1 mieszk. 1·27 dz.; dalej idzie proskurowski 170067 mk., na 1 milę 3507, na 1 mieszk. 1·41 dz.; mohylowski 168576 mk., na 1 milę 3395, na 1 mk. 1·48 dz.; uszycki 173912 mk., na 1 milę 3389, na 1 mk. 1·49 dz.; hajsyński 199817 mk., na 1 milę 3256, na 1 mk. 1·55 dz.; bracławski 180343 mk., na 1 milę 3224 mk., na 1 mk. 1·56 dz.; jampolski 208423 mk., na 1 milę 2989, na 1 mk. 1·68 dz.; winnicki 158573 mk., na 1 milę 2929, na 1 mk. 1·82 dz.; latyczowski 128727 mk., na 1 milę 2596 mk., na 1 mk. 1·94 dz.; bałcki 259519 mk., na 1 milę 1850 mk., na 1 mk. 2·72 dz. Podział powiatów na okręgi policyjne i gminy podany jest przy opisie pojedynczych powiatów. Pod względem sądowym gub. podolska należy do

sądu okręgowego odeskiego. Sądy pokoju znajdują się po dwa w każdym powiecie. Co się tyczy środków komunikacyi, to prawie przez środek gub. przechodzi droga żelazna odesko-kijowska, z odnogą ze Żmerynki do Wołoczysk, długości 405 w. Droga ta jednak niedostateczna dla handlu, z przyczyny złego stanu dróg pobocznych. Żadnej drogi bitej gubernia nieposiada, projektowana kolej ze Żmerynki do Mohylowa nad Dniestrem, a także droga bita z Proskurowa do Kamieńca, dotąd są nierozpoczęte. Dogodną będzie droga transportowa po Dniestrze, po zupełnem oczyszczeniu łoża kamiennego (porohów) i pogłębieniu go, nad czem od paru lat pracują. Drogi pocztowe, zwane traktami, zajmują 1128½ w., a chociaż są ciągle poprawiane, skutkiem jednak własności gruntu, jesienią i na wiosnę, przy najmniejszym deszczu, są niedoprzebycia. Stacyj pocztowych jest 64 (1885 r.) w gubernii, na których utrzymywano 1154 koni pocztowych. Oprócz tego przy urzędach gminnych znajdują się stacye pocztowe dla przewożenia urzędników i korespondencyi. Gub. podolską przyłączono w 1885 r. do okręgu pocztowego kiszyniewskiego (Bessarabia) i w tym roku nastąpiło połączenie poczt i telegrafów. W Kamieńcu jest kantor gubernialny, w Bałcie, Winnicy i Mohylowie nad Dniestrem kantory 1 klas., w Bracławiu, Hajsynie, Olhopolu, Proskurowie i Tulczynie kantory 2 klasy, w Latyczowie, Międzybożu, Niemirowie, Nowej Uszycy i Jampolu 3 klasy, w Barze, Husiatynie, Dżurynie, Isakowcach, Litynie, Rachnach Lasowych, Jarmolińcach i Popieluchach kantory 4 klasy. Oddziały pocztowe znajdują się: w Wierzchówce, Hołowaniewsku, Dunajowcach, Żmerynce, Krzywem Jeziorze, Chmielniku i Krutem. Oprócz tego jest 44 stacyi, gdzie przyjmują i wydają korespondencye i ilość tych stacyi z każdym rokiem się powiększa. Stacyi telegraficznych liczy się 44; oprócz tego każda stacya kolei żelaznej przyjmuje prywatne depesze. Ruch korespondencyi był następujący: pieniężnych listów, tak rządowych, jak i prywatnych z wewnątrz kraju odebrano w gubernii 133162, posyłek 57934, listów zwyczajnych 1843846, gazet krajowych 1172325, pieniędzy prywatnych i rządowych 29599234 rs. Z zagranicy odebrano 76655 listów, rekomendowanych 8284, listów pieniężnych 876, posyłek 749, pieniędzy 1256622 rs., gazet 4546. Wyprawiono wewnątrz kraju listów pieniężnych prywatnych i rządowych 180675, posyłek 18101, gazet 139443, pieniędzy pryw. 14528912, rząd. 20549303 rs., listów zagranicę wyprawiono 65289, rekomendowanych 6880, pieniężnych 7473, posyłek 256, pieniędzy 928476 rs. Pożarów w 1881 r. było 434 w miastach, 5936 po wsiach, razem w całej gub. 6372; spaliło się 9804 domów, zabezpieczonych na sumę 7234038 rs.; straż ogniowa, oprócz większych miast, nieistnieje. Przestępstw kryminalnych popełniono 4438, osądzono 617 osób, w tej liczbie 38 kobiet. Najwięcej przestępstw między włościanami (50%), między mieszczanami 30%, między szlachtą 1⅓%, między wojskowemi 13. Nadto zmarło skutkiem wypadków i gwałtu 677 mężczyzn i 301 kobiet, w tej liczbie od zabójstw 65 męż. i 32 kob. Odebrało sobie życie 72 męż. i 25 kob. Podatku pogłównego wniesiono od włościan skarbowych 314449 rs., od włościan uwłaszczonych 1364240 rs., razem 1678689 rs. Wykupu za ziemię od b. włościan skarbowych 497451 rs., od włościan uwłaszczon. 2049908 rs., razem 2547359 rs. Oprócz tego właściciele polskiego pochodzenia płacą od 1863 r. kontrybucyą z majątków swoich. Akcyza od cukru przyniosła rządowi (1883/4 r.) 2423745 rs., od wódki (1880 r.) 5967993 rs., od tytuniu 115911 rs., od piwa 26166 rs. Dochód z poczt 191889 rs. (Kamieniec 39844 rs.). Pod względem kościelnym gub. podolska posiadała osobną dyecezyę katolicką Kamieniec-Podolską, która przetrwała 491 lat. W 1866 r. ukazem cesarskim dyecezya podolska przyłączona została do łucko-żytomierskiej, a ostatni jej biskup, Fijałkowski, wyjechał na mieszkanie do Symferopola, a następnie zajął miejsce metropolity mohylewskiego. Obecnie gubernia dzieli się na 10 dekanatów, mianowicie: kamieniecki z 14 parafiami: 4 w Kamieńcu (pokatedralna, podominikańska, potrynitarska i ormiańsko-katol.), w Czarnokozienicach, Gródku, Żwańcu, Czerczu, Smotryczu, Zaleścach, Zińkowcach, Kutkowcach, Oryninie i Zbrzyziu; dekanat proskurowski z 12 parafiami: w Proskurowie, Felsztynie, Czarnym Ostrowie, Mikołajewie, Jarmolińcach, Skazińcach, Szarawce, Kumanowie, Michałkowcach, Zawalijce, Satanowie i Tarnorudzie; dekanat latyczowski z 6 parafiami: Zińków, Latyczów, Derażnia, Michałpol, Nowosiółka i Międzyboż; dekanat lityński z 8 parafiami: Lityń, Stara Sieniawa, Chmielnik, Kumanowce, Manikowce, Mezyrów, Nowy Konstantynów i Ułanów; dekanat winnicki również z 8 parafiami: Winnica, Strzyżawka, Janów, Tywrów, Brahiłów, Pików, Ostrożek i Woroszyłówka; dekanat bałcki z 9 parafiami: Czeczelnik, Bałta, Hołowaniewskie, Kodyma, Krzywejezioro, Rybnica, Miastkówka, Obodówka i Raszków; dekanat jampolski z 7 parafiami: Czerniejowce, Dzygówka, Krasne, Jampol, Morachwa, Mołczany i Tomaszpol; dekanat mohylowski z 9 parafiami: Szarogród, Bar, Ozarzyńce, Jaryszów, Jołtuszków, Kopajgród, Łuczyniec, Mohylów i Snitków; dekanat uszycki z 15 para-

fiami: Dunajowce, Wańkowce, Mukarów, Sołobkowce, Struga, Nowa Uszyca (Letniowce), Kitajgród, Mińkowce, Sokulec, Supruńkowce, Tynna, Wierzbowiec, Zamiechów, Żwańczyk i Stara Uszyca; dekanat hajsyńsko-bracławski z 9 parafiami: Bracław, Niemirów, Tulczyn, Woronowica, Granów, Kuna, Ładyżyn, Kopijówka i Ternawka. Podług ostatniej rubryceli podolska gub. ma 223576 parafian katolików, 97 kościołów, w tej liczbie jeden tylko pozostał klasztor kapucynów w Winnicy. Dyecezya podolska miała początkowo należeć do dyecezyi krakowskiej i dopiero Ludwik, król polski i węgierski, wyrobił u Grzegorza XII potwierdzenie biskupstwa kamienieckiego około 1374 r. Inni zaś utrzymują, że Kazimierz W. otrzymał go od papieża Urbana między 1361—1364 r., poczet jednak biskupów zaczyna się od 1375 r. Podług rubryceli pierwszym biskupem kamienieckim był Wilhelm, dominikanin, chociaż według Chwałkowskiego pierwszym biskupem miał być Dereszniak. Poczet biskupów kamienieckich podany został w art. Kamieniec (ob. t. III, str. 761). Granice dyecezyi kamienieckiej nie przekraczały granic wwdztwa podolskiego. Podział na dekanaty nie zawsze był jednakowy. Po zaborze tureckim biskup Rupniewski podzielił ją na 4 dek.: dunajowiecki, satanowski, międzyboski i jazłowiecki; było wtedy 40 kościołów, oprócz 16 zgromadzeń zakonnych. W 1751 r. za biskupa Sierakowskiego było już 60 kościołów i 2 nowe dekanaty: szarogrodzki i czarnokozienicki. Po pierwszym rozbiorze kraju odpadł do Austryi dekanat jazłowiecki i część satanowskiego. W 1793 r. cesarzowa Katarzyna zniosła dyecezyą kamieniecką i łucką, a natomiast utworzyła latyczowską i pińską, do pierwszej weszła gub. podolska a biskupem mianowany został Roman hr. Sierakowski, sufragan przemyski, proboszcz kumański, któremu Zofia Potocka, żona Szczęsnego, przysłała infułę z kart zrobioną. Cesarz Paweł I przywrócił biskupstwo kamienieckie i przyłączył do niego 11 parafii b. wwdztwa bracławskiego i 4 parafie w Bessarabii. Te ostatnie w 1849 r. odłączono do dyecezyi tyraspolskiej. W czasie przyłączenia do Rossyi było w dzisiejszej dyecezyi 132 kościołów, 100 parafij, 28 kościołów przy klasztorach, 4 kościoły ormiano-katol. (Kamieniec, Raszkow, Mohylów i Bałta). Początkowe uposażenie biskupów kamienieckich, według Ruggieri, wynosiło 20000 złp., dla tego Batory nadał im prawo kollacyi (1578 r.) do parafii Zambrów (pod Łomżą) i do prebendy łosickiej. Oprócz tego darami królów i osób prywatnych posiadali wsie: Czercze, Stefanówkę, Chropotowę, Dymkowce, Zińkowce, Czarnokozienice, Szustowce, Niwerkę, po drugiej stronie Zbrucza: Ujście Biskupie, Zalesie, Młynówkę, Nowosiółkę i część Kapustiany. Praga pod Warszawą była także w posiadaniu biskupów kamienieckich do 1794 r. Dobra po tamtej stronie Zbrucza odpadły do Austryi, tutejsze zaś, w granicach gubernii podolskiej, cesarzowa Katarzyna darowała hetmanowej Branickiej i jej siostrze Skowrońskiej 2⁰ voto Littowej, z domu Engelhardt, a te zaraz je częściami rozsprzedały. Nowo mianowanemu biskupowi Sierakowskiemu naznaczono pensyi 3000 rs., a następnie powiększono do 6000 rs. Biskup Mackiewicz wyjednał sobie w dożywocie starostwo mukarowskie. Cesarz Mikołaj I naznaczył biskupowi kamienieckiemu 4480 rs. W czasie przyłączenia kraju było tu 12 klasztorów dominikanów (11 męz. i 1 żeńs.), z majątkiem liczącym 1720 poddanych, 4 klasztory franciszkanów ze 167 poddanymi, 2 klasztory karmelitów z 21 poddanymi, 2 klasztory trynitarzy, klasztor sióstr miłosierdzia w Gródku z 2 wioskami i 250 poddanymi, 2 klasztory bernardynów i 4 klasztory kapucynów. Majątki klasztorne przez rząd zostały zabrane. Cerkwi prawosławnych i sobornych, przy których są księża, jest w gub. podolskiej 1345, cerkwi bez księży 168, cerkwi cmentarnych 33, domowych 5, razem więc w gubernii 1551 cerkwi, należących do eparchii podolsko bracławskiej. Eparchia ta dzieli się na 71 dekanatów (błahoczynii), mianowicie: 7 w pow. kamienieckim, 5 w proskurowskim, 5 w latyczowskim, 6 w lityńskim, 6 w winnickim, 9 w bałckim, 5 w hajsyńskim, 6 w bracławskim, 5 w olhopolskim, 7 w jampolskim, 5 w mohylowskim, 5 w uszyckim. Podolska eparchia nosi tytuł podolsko bracławskiej, z siedzibą arcybiskupa (archireja) i jego pomocnika w Kamieńcu, gdzie jest soborna katedra pod wezwaniem N. M. P., przerobiona w 1878 r. z klasztoru karmelickiego; przed tem katedra soborna była u św. Jana, zbudowana jeszcze przez ks. Koryatowicza w XVI w., po zniesieniu unii zamieniona na cerkiew. Kościół wschodni prawosławny za rządów Rzpltej, do wprowadzenia unii, był zależnym od metropolii kijowskiej, następnie halickiej, w końcu od lwowskiej. Po wprowadzeniu unii w 1595 r. Rusini prawosławni uznawali albo metropolitę kijowskiego, jeżeli nie był unitą, albo udawali się do biskupów perejasławskich, czernihowskich i łuckich; prawosławnych w końcu zeszłego stulecia było bardzo mało. Unici zależeli od władyków lwowskich, którzy początkowo od Makarego Tupczańskiego zaczęli się zwać biskupami halickiemi i kamienieckiemi, rządzili zaś Podolem za pomocą oficyałów, którzy stali na czele kapituły i konsystorza i byli proboszczami cerkwi św. Trójcy w Kamieńcu. W czasie zaboru tureckiego

oficyałem był ks. Krakowiecki (1670—1722). Do oficyała podolskiego należały 2 dekanaty: kamieniecki i bracławski, ten ostatni w 1720 r. przyłączony do metropolii kijowskiej. Po upadku Rzpltej cesarzowa Katarzyna oddała unitów pod zarząd arcybiskupa połockiego Lisowskiego, a następnie w 1798 r. pod opiekę biskupów łuckich z rezydencyą w Żydaczewie na Wołyniu. Protooficyał mieszkał w Jampolu, 3 surrogatów w Kamieńcu, Mohylowie i w Winnicy. Dekanatów było 5: latyczowski, uszycki, proskurowski, hajsyński i bałcki. Unia ostatecznie zniesiona w 1839 r. Początkowo prawosławni objęci zaborem i unici przyjmujący prawosławie oddani byli pod opiekę duchowną Wiktora Sadkowskiego, noszącego tytuł: „archiepiskop miński, iziasławski, bracławski, koadjutor metropolii kijowskiej i słuckiego monasteru archimandryta“. Tytułu tego używał do końca 1797 r. Zwiększająca się liczba prawosławnych spowodowała podział eparchii i wówczas ukazem cesarskim 12 kwietnia 1795 r. powstała podolska i bracławska. Pierwszy jej archirej Joaniciusz Połoński osiadł najprzód w Szarogrodzie, a po ustanowieniu gub. podolskiej przeniósł się w 1797 r. do Kamieńca i zaczął się tytułować biskupem kamienieckim i bracławskim. W 1866 r. dodano wikarego z tytułem biskupa bałckiego. Dołączamy poczet biskupów prawosławnych, którzy rządzili dyecezyą podolską: Joaniciusz (1799—819), Antonii (1819—20), Ksenofont (1820—31), Cyryl (1831—41), Arsenii (1841—49), Elpidofor (1849—51), Ewsenii (1851—58), Irinarch (1858), następnie Leontij, Feognost, Marceli Popiel, Wiktoryn, obecnie Justyn. Ewangielickich kościołów jest dwa w guberni: w Niemirowie i w Dunajowcach, przy pierwszym z nich znajduje się pastor, zależny od superintendenta w Petersburgu. Wszystkich ewangielików jest 3000 w gub. podolskiej. Dla dopełnienia opisu Podola należy wspomnieć, że od najdawniejszych czasów Podole było miejscem krwawych starć. Tutaj sięgały podboje różnych narodów: Rzymian, Greków, Wołochów, Tatarów, Turków, Węgrów i Polaków, nielicząc dawniejszych: Scytów, Pieczeniegów, Połowców i innych plemion. Rzym rozszerzał tu swoją cywilizacyę przez kolonizacye, handel i wojny z plemionami koczującemi. Osobliwie w pierwszych wiekach chrześciaństwa legiony rzymskie odgradzały swoją ojczyznę wałami; Grecy zaprowadzali osady nad brzegami Dniestru, w miejscowościach sprzyjających zaprowadzeniu ogrodów i winnic, Ormianie i Żydzi z towarami, misyonarze chrześciańscy z pismem św. wdzierali się do wnętrza barbarzyńskiej ziemi. Jednocześnie osiadły tu plemiona słowiańskie, a dla ubezpieczenia się od napadów i grabieży koczowników budowały zameczki i ziemne wały, które nie dały dostatecznego oporu przed nowemi napadami z południowo-wschodnich stepów i z Azyi. Z zameczków tych i wałów do dziś pozostały jeszcze szczątki. Żadnej prowincyi nie pokrywa tyle kości wojowników, co Podola, to też mogiły sterczą w ogromnej ilości, osobliwie w pow. bałckim, olhopolskim i kamienieckim. Służyły one albo do chowania zwłok, lub też dla oznaczenia dróg, dla oryentowania się w czasie pochodu, dla obserwacyi w czasach napadów Tatarów i dla dawania z nich sygnałów o zbliżaniu się wrogów. W niektórych mogiłach znajdują się szczątki ludzkie, urny, pozostałości broni, siodeł, zbroi i t. p. Około Małej Meczetnej w rozkopanej mogile znaleziono turecką halabardę, strzały i tureckie monety. Około Kozawczyna (pow. bałcki) znajdowano także groby tureckie i napisy na skałach. Nad Bohem, koło Ładyżyna, znaleziono kamienne przedmioty, również w Somowie i Kropiwnie krzemienne dłuta, siekiery i inne. Nad Dniestrem około Sopenek odkryto przedchrześciańskie cmentarzysko. W ogóle mogiły podolskie dotąd prawie zupełnie nie są zbadane. Starożytne monety rzymskie, tureckie, polskie, znajdują się w wielkiej ilości, rzymskie osobliwie około wału Trajana, a także nad rz. Siniuchą. Najwięcej jednak monet znaleziono w początkach teraźniejszego stulecia pod wsią Perejmą, między Bałtą i Olhopolem. Tam przy urządzaniu drogi pocztowej wykopano 11 dzbanków z rzymską srebrną monetą i dzbanek ze srebrnemi pręcikami. Wiele rzymskich monet, zwanych asami (z wizerunkiem cesarzy), lud miejscowy nosi na szyi, w miejsce medalików, nazywając je główkami św. Jana, skrobią je także na proszek, używając jako lekarstwo od febry. Pieczary i lochy służyły za schronienia w czasach napadów tatarskich, a często były grobami ukrywających się. Znaczniejsze są: pieczary w Czerczu pod Kamieńcem, mają się ciągnąć aż ku Nihinowi, a nawet pod rz. Smotryczem. Wchód do niej w połowie skały nad rzeką, wejście tworzy kapliczkę napełnioną kośćmi ludzkiemi. Pieczara w Sokolcu, gdzie, podług podań, mieli żyć pustelnicy, w jednej z nich zachował się kamienny stół i ławka; w Bakocie pieczara, gdzie mieli się kryć mieszkańcy od Tatarów i tam wyduszeni dymem; pieczara w Ormianach ma ciągnąć się bardzo daleko i ma mieć własność konserwowania ciał ludzkich; w Studenicy (pow. uszycki), pod tak zw. Białą Górą, mają być obszerne pieczary, gdzie do 15000 ludzi z żywnością mogło znaleźć schronienie, a także na górze Monasterskiej, gdzie był starożytny monaster w skale wykuty. Pieczary w Raszkowie podobno do dziś

służą za wyborne owczarnie; w Ladawie (pow. mohylowski), wykuto w skale cerkiew i 3 cele dla mnichów, niegdyś tu mieszkających; wchód do niej w pół skały, nad Dniestrem. W ścianie około Tomaszpola znajdują się długie pieczary, tamże ruiny podziemnej greckiej cerkwi. W Buszy (pow. jampolski) jest kilka niezbyt wielkich pieczar. W życiu Stefana Czarneckiego przez ks. Krajewskiego znajduje się wzmianka, że kiedy wódz ten wziął szturmem miasto, to na drugi dzień Polacy odkryli schronienie 70 mieszkańców, w jednej z tych pieczar, którzy, gdy wyjść niechcieli, wszyscy tam wyginęli. Po większej części te pieczary znajdują się w miejscach niedostępnych, na urwiskach gór. Z ruin zamków, które dotąd pozostały, ważniejsze: w Kamieńcu forteca, dosyć dobrze dotąd zachowana; przestała być miejscem obronnem dopiero w początkach bieżącego stulecia. Zamek w Satanowie, niegdyś Sieniawskich i Czartoryskich, w Sutkowcach ruiny zamku Bałabanów, w Czarnokozienicach po biskupach kamienieckich piękne ruiny, w Paniowcach Potockich, w Żwańcu Lanckorońskich, w Barze Lubomirskich a może jeszcze królowej Bony, w Szarogrodzie Zamoyskich, dotąd mieszkalne, w Rychtach Humieckich, w Międzybożu zameczek przerobiony na dworzec cesarski i wiele innych. Tak zwany wał Trajana wchodzi w granicę gub. podolskiej z Galicyi około mka Satanowa, ciągnie się obok wsi Krzemiennej i Łysowód, przez lasy karabczyjowieckie, dalej między wsiami Michałówką i Worobijówką, około Boruszkowiec, Kalinia, Helenówki, Paniowiec, nawet przechodzi do Bessarabii na pola Woronowicy. Wał ten miejscami nieznaczny, w innych miejscach przerwany. W miejscach dobrze zachowanych wznosi się nad poziomem od 3 do 4 łokci wysokości, a obok niego rów także nieznaczny. Na gruntach wsi Krzemiennej, w pewnej odległości, są występy, nakształt rondelów fortyfikacyjnych. Pewnych dowodów, że on miał być granicą państwa rzymskiego, niema, są tylko podania, że wały rzymskie ciągnęły się od morza Czarnego w głąb Europy, jak to widać ze starej mapy (Cartha totius Danubii), gdzie wał pokazany od morza Greckiego ku Adryanopolowi i dalej ku Polsce, a w niektórych miejscach oznaczony napisem „Porta Trajani“ (Marczyński, Statystyka). Przytem bardzo często obok tego wału znajdują się monety rzymskie z czasów Trajana i Antoninów. W pow. bałckim godzien wspomnienia tak zwany Żmija Wał al. Żmijowina, który ciągnie się przez wschodnią część pow. bałckiego od południa ku północy, od rz. Kodymy ku wsi Holmie, gdzie przecina drogę pocztową, dalej między wsią Niedziałkową, Hetmanówką, około mka Sawrania i dalej na północ. Niektórzy utrzymują, że jeden jego koniec dotyka morza Czarnego, a drugi dochodzi do Kijowa. Wał ten, jak i Trajana, w wielu miejscach zorany i uszkodzony przez wody, tak, że dziś bardzo mało wznosi się nad poziom; koło niego jest rów szerokości do 4 sążni. O wale tym między ludem krąży podanie, że przed wiekami w tym kraju miał się zjawić żmij, potwór ogromnych rozmiarów. Razu jednego żmij ten przypełzł do zamkniętych drzwi kowala i zrobiwszy w nich otwór, wsunął swój ogromny język do kuźni. Kowal schwycił go kleszczami tak silnie, że obezwładnił żmija i mógł nim rozporządzać. Zaprzągł więc go do ogromnego pługa i wyorał wał, który przetrwał do dziś dnia. Początkowe dzieje Podola nie są dotychczas rozjaśnione. Nazwa „Podole“ czysto słowiańska, oznacza kraj leżący niżej, bez wątpienia dla odróżnienia Rusi dolnej od górnej. W ogóle nazwa ta nie jest dostatecznie określoną i ograniczoną i, stosownie do epoki, stosowaną jest do mniej lub więcej przestronnego obszaru ziemi. W rozleglejszem znaczeniu rozumiano przez nią całą krainę spływającą z biegiem Dniestru i Bohu, od granic Rusi Czerwonej aż nieraz do morza, więc nietylko wyższą dzielnicę kamieniecką, lecz także Bracławszczyznę. W ściślejszem zaś tylko właściwe Podole bez Pobereża i średniego Poboża. Ustaliło nazwę tę dla określonego pewnemi granicami terytoryum dopiero utworzenie województwa podolskiego, do tego zaś czasu miała ona znaczenie bardziej topograficzne i historyczne. Zdaje się, że nazwa Podola weszła w użycie przy książętach litewskich, u Kromera bowiem pod r. 1351 znajduje się wzmianka, że Tatarzy za Olgierda pustoszyli Ruś niższą, zwaną Podolem. Następnie Koryatowicze w 1375 r. podpisali hramotę dla kościoła w Smotrycku jako książęta podolscy. Poprzednio krainy te zwano prawdopodobnie Poniżem (Poniżiem). Podług Stryjkowskiego pierwotnymi mieszkańcami tych okolic byli Alanie, Gotowie, Kumani, Połowcy; Rzymianie mieli tu bez wątpienia liczne kolonie, śladem czego pozostał t. z. wał Trajana oraz licznie znajdowane monety cezarów rzymskich. Następnie Nestor sadowi tu Tywerów, plemię potężne, co się rozsiadło po całem dorzeczu Dniestru aż do morza w licznych „grodach“. Koło nich zaś siedzieli zagadkowi Uhlicze. Ostatni raz nazwa tych ludów wspomnianą jest pod r. 994, poczem znikają nazawsze z widowni dziejów, być może wyparci zostali ku północy i zachodowi przez Pieczyngów i Połowców. W pierwotnej dobie powstania i rozrostu państwa Rurykowiczów Podole stoi prawie na uboczu. Widocznie nie zależy od Kijowa. W połowie XII w. spotyka się w latopisie ha-

licko-włodzimierskim wzmianka o kilku jego miejscowościach. W jakim czasie i w jakich okolicznościach późniejsze Podole zagarniętem zostało w szeroki splot rzeszy Ruryka, niepodobna dowodnie oznaczyć. W połowie XII w. wszakże już średnie Podniestrze należy do Rusi Czerwonej (halickiej), niestanowiąc wszakże żadnej oddzielnej dzielnicy. Widocznie jednak niesprzyja, podnoszonej przez tamecznych książąt idei mocniejszej centralizacyi państwowej, i przy każdej sposobności przechyla się na stronę ich wrogów, grozą tylko w posłuszeństwie trzymane, chociaż ciągnie ono bardziej ku Wołyniowi, ku dzielnicy łuckiej. W ogóle bardzo mało znajdujemy w kronikach danych o dziejach tych krain przed przyjściem Tatarów (1223 r.). W pierwszym groźnym pochodzie na zachód 1240 r. Batu-chan, podług wszelkiego prawdopodobieństwa, pominął Poniże, posuwając się od Kijowa przestworami Wołynia. Przy pierwszem zjawieniu się Tatarów występuje w państwie Daniela halickiego otwarta opozycya przeciwko nowemu porządkowi państwowemu, jaki on usiłował zaprowadzić i utrwalić. Opozycya ta gnieździła się głównie na Wołyniu. W tym też czasie odpadło od Daniela i poddało się Tatarom dolne Pobože. Co się zaś tyczy Poniża, to niema żadnych wskazówek, w jakim stosunku stanęło względem Tatarów, aż do do czasu poddania się im Bakoty (1260 r.) Potem już aż do drugiej połowy XIV w. wiadomości kronikarskie zupełnie się przerywają. To tylko napewno wiemy, że powoli cały ten obszar kraju, nigdy za Rurykowiczów nie stanowiący osobnej ziemi, odrębnej dzielnicy książęcej, zjednoczyli teraz Tatarzy, i poddany jednej władzy zwierzchniczej i jednostajnemu zarządowi, począł nosić miano Ziemi Podolskiej. Słusznie można wnosić, że panowanie Tatarów było tutaj względnie łagodnem i wcale nieuciążliwem dla mieszkańców, którzy, widocznie bez oporu, poddali się im i nie myśleli o wyswobodzeniu. Na właściwem też Podolu, t. j. Poniżu i Pobożu górnem, Tatarzy wcale nieosiedlili się, czemu za dowód służyć może, iż nazwy tatarskie miejscowości kończą się prawie na Pobereżu; przedewszystkiem bowiem chodziło im tylko o porządne i ścisłe składanie nałożonej na kraj daniny. Zagarnąwszy Podole, naprowadzili tu Tatarzy znany skądinąd a surowo wykonywany porządek poborowy. Opierał się on na ścisłym i często powtarzanym popisie ludności. Podole tedy podzielonem zostało na „tmy“ (od tume, tumen — tyle co 10-tysięcy), czyli obwody podatkowe do koła miast ważniejszych. Na czele tych obwodów stali „atamani“, przedstawiciele opodatkowanej ludności, którzy zebraną daninę składali przyjeżdżającym z hordy „baskakom“. Ale pomimo wszystkiego, kraina ta musiała miewać zbyt ciężkie przejścia, zwłaszcza śród domowych walk Tatarów, aby nakoniec niezapragnąć zupełnego uwolnienia się z pod ich mocy. Tymczasem pod koniec pierwszej połowy XIV w., w najbliższem sąsiedztwie Podola zachodzą radykalne zmiany, nadające zupełnie nową postać rzeczom, nowy kierunek wypadkom. Królestwo Daniela, po śmierci (1340 r.) prawnuka jego, księcia mazowieckiego Bolesława, rozpada się ostatecznie na swe części składowe: dzielnicę halicką zagarnia na rzecz potężniejszej Polski Kazimierz W., wołyńska zaś przez Lubarta dostaje się Litwie, wchodząc w skład rzeszy Giedyminowiczów. Na dwóch ścianach podolskich występują jako sąsiady dwa pełne siły żywotnej państwa. W obec tego zwierzchnicy Podola, Tatarzy, trwonią swe siły w walkach wewnętrznych, sprowadzających powszechne rozprężenie i bezwład, które podnosiły serca podwładnych i dawały im otuchę zrzucenia jarzma, choćby mniej uciążliwego nawet. Dzieje wydobycia się Podola z pod przemocy tatarskiej oraz początkowego gospodarowania w niem książąt litewskich z rodu Giedymina są dość zagmatwane. W ogóle jednak główna osnowa faktów dość wyraźnie występuje. Zwierzchnictwo ordyńców na Podolu słabnie a atamanom nie brak powodów do niezadowolenia i gotowi zerwać więzy ich krępujące, byle się oprzeć na kim znalazło. Polska zbyt zajęta urządzeniem się na właściwej Czerwonej Rusi, wreszcie dla kultury swej zachodniej bardziej oddalona. Litwa Olgierdowa, ruska, przedstawia więcej rękojmi i po zagarnięciu Wołynia, sięgając po Kijów, musi ostatecznie rozprawić się z Tatarstwem. Istotnie, starcie się Litwy, mającej na widoku zagarnięcie pod swą moc wszystkich ziem starej Rusi słowiańskiej, z Tatarami, uważającemi je za sobie wyłącznie podwładne, było nieuniknionem. Póki jeszcze groźnemi zdawały się być roszczenia Kazimierza W. do tej ziemi, jako dawnej przynależności Halicza, Olgierd nietylko zachował się względem władców Podola spokojnie, lecz owszem poduszczał ich jeszcze (1351 r.) przeciw Polsce. Lecz gdy Tatarzy w 1356 r. przechylili się na stronę Kazimierza, w. ks. litewski rozpoczął z nimi długoletnią wojnę, która nakoniec została uwieńczoną świetnym jego (koło 1362 r.) u Sinych Wód (Siniuchy) zwycięstwem. Trzej książęta tatarscy, podług podania Choczubej, Kutłubuha i Dmitrej, zniesieni zostali doszczętnie i kraj im podwładny uwolniony, poczem Tatarowie wyrugowani za Dunaj (dzisiejsza Dobrudża) w kilka wieków jeszcze później mówili językiem słowiańskim (Stryjkowski). Olgierd oddał Podole swoim synowcom, synom Koryata,

ks. nowogródzkiego, ci zaś rządzili Podolem z ręki książąt litewskich i dali początek rodzinie ks. Koryatowiczów. Oni to są prawdziwie pierwsi kolonizatorowie tego kraju, pierwsi jego dobrodzieje; przy nich powstało wiele miast i zamków, jako też stare odbudowano: Smotrycz, Bakota, Krzemieniec, zwany przez kronikarzy mocnym podolskim zamkiem, Sokulec, Skała, wreszcie Kamieniec, otrzymały silne fortyfikacye, niektórzy nawet utrzymują, że Kamieniec przez nich założony, zdaje się jednak, że dawniejszych sięga czasów. Wiele kościołów, zameczków, do dziś istniejących, powstało za ich rządów. Czterech było braci Koryatowiczów: Teodor, po śmierci ojca, rządził ks. nowogródzkim, Jerzy powołany został do Multan, Konstanty i Aleksander rządzili Podolem, pierwszy w Kamieńcu, drugi w Smotryczu. W 1340 r. Kazimierz W., przyłączywszy Ruś Czerwoną do Polski, rozciągnął panowanie swoje i nad częścią Podola. Po śmierci Konstantego i Aleksandra Koryatowiczów (1392 r.), brat ich Teodor został dziedzicem Podola, lecz niechciał być lennikiem Litwy, zamyślał o udzielnem księstwie, i wezwał na pomoc Węgrów. Rozgniewany Witold, ówczesny ks. litewski, wszedł na Podole z wojskiem w 1395 roku, opanował wszystkie miasta, a w końcu i Kamieniec, gdzie ukrył się Teodor, który wysłany jako jeniec do Wilna, przebywał tam do 1404 r. Witold przyłączył Podole do Litwy, oddawszy hołd, jako lennik, królowi polskiemu Władysławowi Jagielle. Wkrótce jednak, na mocy dobrowolnego porozumienia, Kamieniec, Smotrycz, Skała, Czerwonygród i Bakota, przyłączone zostały do Polski; Bracław zaś, Sokulec i Winnica do Litwy. Z ramienia Litwy został rządcą Gasztold, ożeniony z Buczacką, polskie zaś grody Władysław Jagiełło, oceniając zasługi Spytka z Melsztyna, wojewody krakowskiego, oddał mu w 1396 r. na wieczne czasy, prawem feodalnem. Wkrótce jednak Spytko zginął w bitwie nad Worskłą, Władysław więc odkupił Podole od synów jego za 5000 grzywien czeskich i oddał je bratu swemu Świdrygielle. Gdy jednak Świdrygiełło zaczął wichrzeć z Krzyżakami przeciwko Litwie, Jagiełło wszedł na Podole, zajął Kamieniec i inne miasta, a namiestnikiem swoim zostawił Piotra Szafrańca w 1404 r., a następnie Włodka Włostowskiego, nazywającego się starostą podolskim. Po bitwie grunwaldzkiej, w której walczyły dwie chorągwie podolskie, Władysław znowu oddał Podole Witoldowi, co wywołało nowe nieporozumienie Litwy z Polską. Po śmierci Witolda (1430 r.) Świdrygiełło, zostawszy w. ks. litewskim, i dowiedziawszy się o zajęciu Kamieńca przez Buczackiego na rzecz Polski, wywołał zbrojne zatargi, a nawet zatrzymał króla chwilowo w Wilnie, chcąc go zmusić do zrzeczenia się tego kraju, polskie wojska jednak pod wodzą Wincentego z Szamotuł, rozbiły pod Kopesterzynem (w pow. jampolskim) wojska litewskie pod dowództwem Fedka z Ostroga, a król, karząc wiarołomstwo Świdrygiełły, usunął go od w. księstwa, mianując na jego miejsce Zygmunta Kiejstutowicza, brata dzielnego Witolda, który ustąpił Podole Polsce. Pod władzą więc w. ks. litewskich Podole było przeszło 100 lat. W 1434 r. Władysław III porównał szlachtę podolską w prawach ze szlachtą polską na sejmie koronacyjnym i naznaczył pierwszym wojewodą Piotra ze Sprowy Odrowąża. Rządy Kazimierza Jagiellończyka smutną zostawiły pamiątkę dla Podola przez coraz częstsze napady Tatarów i ciągłe spory o ten kraj z Litwą; spory te ostatecznie zakończyła unia lubelska. Nieszczęśliwy ten kraj ciągle był niszczony przez Tatarów, którzy puste pole po sobie zostawiali, a ludność uprowadzali w jassyr. W ogóle liczą 91 strasznych napadów tatarskich zacząwszy od Bolesława Wstydliwego aż do Augusta II. Za Aleksandra było ich 5, za Zygmunta I 18, za Zygmunta Augusta 6, za Henryka 1, za Batorego 3, za Zygmunta III 14, za Władysława IV 4, za Jana Kazimierza 5, za Michała 2, za Jana Sobieskiego 4, za Augusta II 2. Za panowania Zygmuntów i Batorego ustanowiony żołnierz kwarciany, stale na Podolu straż trzymający. Pod opieką tego wojska i licznych zamków, przy dzielności Buczackich, Kamienieckich, Pretficzów, Jazłowieckich, Ostrogskich i innych rycerzy kresowych, kolonizacya wzmagała się, przybywały zamki, wsie, miasta, rolnictwo wzrastało, pszenica podolska szła do Cypru a kardynał Comendoni za Zygmunta Augusta zwiedzał porohy dniestrzańskie i podał projekt prowadzenia handlu z Wenecyą. Każde starostwo posiadało od napadów zamek obronny; na szlakach tatarskich rozstawione czaty, dawały znać o najściu nieprzyjaciela, który ciągle rozlewał się po kraju, wszystko niszcząc i burząc. Tak trwało do połowy XVII w., t. j. do śmierci Władysława IV. Nastały jeszcze straszniejsze czasy wojen domowych— kozackich za Jana Kazimierza; następnie wojny tureckie, które zniszczyły zupełnie tyloletnią pracę cywilizacyjną Polski i z kraju zrobiły zupełną pustynię. Lud słusznie zwał czasy te ruiną. Za Michała Korybuta traktatem Buczackim 16 październ. 1672 r. niezwyciężona forteca kresowa Kamieniec z częścią Podola oddany został w posiadanie Turcyi. Pomimo męstwa Sobieskiego, oblężenia Kamieńca przez syna jego Jakuba, dopiero po 27 latach jarzma tureckiego, Kamieniec z częścią Podola zwrócony został Polsce traktatem Karłowickim

26 stycz. 1699 r., podpisanym przez wwodę poznańskiego Stanisława Małachowskiego za Augusta II. Za Stanisł. Augusta 29 lutego 1768 r. zawiązała się tu konfederacya w Barze, następnie liczne utarczki wojsk rossyjskich i polskich z konfederatami a 1792 r. cała prowincya zajęta została przez wojska rossyjskie, a dowódca sił zbrojnych generał en cheff Kreczetnikow 27 marca (8 kwietnia) ogłosił manifest o wcieleniu południowych województw do Rossyi. Nowo wcielone prowincye podzielone zostały na gubernie: mińską, z gubernatorem Neplujewem, bracławską, z guber. Bergmanem, i iziasławską, z guber. Szeremietiewem. W skład ostatniej weszło wwództwo podolskie; stolicą zaś owej gubernii naznaczony został Zasław na Wołyniu (stąd nazwa). Nad trzema nowo utworzonemi guberniami stał Kreczetnikow a po nim Tutolmin. W 1795 r. po upadku powstania Kościuszki, ukazem 22 maja południowe prowincye rozdzielono na dwa namiestnictwa: podolskie i bracławskie; dopiero cesarz Paweł połączył oba w jedną gubernię (1796) pod nazwą gubernii podolskiej, ze stolicą Kamieńcem. Podług ukazu cesarzowej Katarzyny II zaprowadzone zostały powiaty: kamieniecki, bazalijski, dubieński, jampolski, krzemieniecki, latyczowski, proskurowski, starokonstantynowski, uszycki, wierzbowiecki, zińkowski. Do namiestnictwa bracławskiego należały powiaty: bracławski, berszadzki, hajsyński, lipowiecki, lityński, machnowiecki, mohylowski, piatyhorski, skwirski, tulczyński, chmielnicki i winnicki. Cesarz Paweł ustanawiając dzisiejszą gubernią, ustanowił także podział na 12 powiatów, który przetrwał do naszych czasów. Po Tutolminie wielkorządcą został Gudowicz, następnie Rozenberg, Essen-St. Priest (zastępca). Po przyłączeniu Bessarabii do Rossyi, gubernia podolska wraz z nowym nabytkiem stanowiła osobne generał-gubernatorstwo, na czele którego stał Bachmetiew aż do 1820 r., w którym Podole przeszło pod bezpośrednie zwierzchnictwo namiestnika królestwa polskiego, w. ks. Konstantego Pawłowicza. Od 1831 roku wchodzi w skład generał-guber. kijowskiego; wielkorządcami jego byli: Gurjew, Lewaszow, Bibikow, Wasilczykow, Anenkow, Bezak, Dundukow Korsakow, Czortkow i Drenteln. Gubernatorami zaś podolskimi byli: Wenderewski (namiestnictwa), Józefowicz, Czewkin, Litwinow, St. Priest, Pawłowski, Grocholski, Łubianowski, Łaszkarew, Turczaninow, Łaszkarew (powtórnie), Petrow, Fligo, Radyszczew, Sotnikow, Anenkow, Wiazemski, Stepanow, Pfeler, Braunschweig, Suchotin, Goremykin, Meszczerski, Muchanow, Hudyma-Lewkowicz, Miłoradowicz, Batiuszkow, Wal i dzisiejszy Glinka. Za czasów Rzpltej Podole składało się z 3-ch powiatów: kamienieckiego, latyczowskiego i czerwonogrodzkiego, miało za herb słońce złote, okrążone 12 gwiazdami w polu białem; graniczyło na północ z Wołyniem, od wschodu oddzielała go rz. Murachwa od wwództwa bracławskiego. W 1772 r. powiat czerwonogródzki przyłączony do Austryi a granicą została rz. Zbrucz, zwana Podhorcem przez Austryaków. Mundur województwa był kontusz papużasty czyli żółtozielony, z wyłogami czarnemi i żupan biały. Ziemia podolska miała 3-ch senatorów, t. j. biskupa kamienieckiego, wojewodę podolskiego i kasztelana kamienieckiego. Sejmiki odbywały się w Kamieńcu, gdzie obierano 6 posłów i 2 deputatów. Popis, czyli zbrojne okazywanie szlachty, uchwałą sejmu z 1563 r. naznaczono w m. Balinie (20 w. od Kamieńca). W 1772 r. wwództwo podolskie liczyło 25 starostw, na które składało się 12 miasteczek i 112 osad wiejskich, a które dawały rocznego dochodu 567,571 złp. Starostwa były następujące: dłużeckie czyli kamienieckie, latyczowskie, Bakota, uszyckie, bachtyńskie z Laskowcami, proskurowskie, mukarowskie, smotryckie, karaczkowieckie, balińskie, czerwonogródzkie, jezierzańskie, skalskie, dźwinogródzkie, salnickie, ułanowskie, chmielnickie, werbeckie, barskie, letniowieckie, olchowieckie, matwiejkowieckie, wierzbowieckie, kopajgrodzkie i szarawieckie, darowane Pretficzom. Wszystkie te starostwa po większej części zostały rozdarowane przez cesarzowę Katarzynę II zasłużonym generałom i urzędnikom rossyjskim. Ststwo kamienieckie otrzymał generał Herakliusz hr. Morkow; latyczowskie brat poprzedzającego hr. Arkadiusz Morkow; chreptyjowieckie i wierzbowieckie Troszczyński; chmielnickie Kuszelew Bezborodko; uszyckie i bakockie Szeremetiew; lityńskie Andrzej Altesti; laszkowieckie i kuckie Strekałow, gorczyczańskie Kaczerynow; cykowskie Czetwerykow. Szczęsny Potocki pozostał przy olchowieckiem i hajsyńskiem. Grodów w województwie podolskiem z jurysdykcyą sądową do XVI w. było dwa: w Kamieńcu i Trębowli; w 1581 r. powstał za Stefana Batorego trzeci w Latyczowie, starosta jednak kamieniecki w latyczowskim sądy sprawował i zwał się generałem ziem podolskich. Szereg starostów kamienieckich od końca XIV w. był następujący: Michał Buczacki, pierwszy według Kromera z ramienia polskiego starosta na Podolu. Teodoryk Buczacki za Władysława Warneńczyka, zginął 1450 r. Bartłomiej Buczacki od 1457 r. Jan Fredro, założyciel Fredrowiec pod Kamieńcem, † 1496. Stanisław Lanckoroński, wwoda sandomierski, † 1505. Maciej Włodek, za Zygmunta Augusta, bramę obronną w Kamieńcu wystawił. Brzeski h. Ciołek, za

rządów Stefana Batorego. Po nim idą generałowie ziem podolskich: Mikołaj Potocki, regimentarz koronny, na początku XVII w. Jan Potocki, wwoda bracł., † 1611 pod Smoleńskiem. Jakub Potocki, wwoda bracł., † w 1613 pod Smoleńskiem. Wincenty Aleksander Kalinowski, założyciel zamku w Żwańcu. Stefan Potocki, wwoda bracł., syn Mikołaja, † 1631. Mikołaj Potocki, wwoda bracł., syn Jakuba, hetman w. kor., † 1651. Piotr Potocki, wwoda bracł., syn poprzedzającego, do 1658. Stanisław Rewera Potocki, wwoda bracł., hetman polny, wwoda kijow., do 1667. Po usunięciu zaboru tureckiego w XVIII stuleciu: Marcin Kątski, gen. artyl., wwoda krak., † 1710. Jan Stanisław Kątski, gen. artyl., † 1720. Jan Tarło h. Topor, wwoda sandom., gen. podolski, 1726—1750. August Aleksander ks. Czartoryski, wwoda ruski, w 1758 r. ustąpił generalstwo synowi, † 1782. Adam Kazimierz ks. Czartoryski, gen ziem podol., 35 lat starostował do 2-go zaboru. Poczet wojewodów podolskich: 1. Piotr ze Sprowy Odrowąż, wstąpił na wojew. ruskie 1437 r. 2. Michał Buczacki h. Abdank, zginął 1438. 3. Hryćko z Pomorzan h. Kierdej, † 1461. 4. Jan Mużył Buczacki h. Abdank, † 1469. 5. Wacław Jazłowiecki h. Abdank, ustąpił 1477. 6. Jan ze Sprowy Odrowąż, wstąpił na wojew. ruskie 1479. 7. Jakub Buczacki h. Abdank, 1485. 8. Jędrzej Fredro h. Bończa, † 1496. 9. Paweł Koło z Dalejowa h. Junosza, † 1507. 10. Otto z Chodcza h. Poraj, wstąpił na wojew. ruskie 1515. 11. Marcin Kamieniecki h. Pilawa, † 1530. 12. Stanisław ze Sprowy Odrowąż. 13. Jan Tworowski h. Pilawa, † 1547. 14. Jan Mielecki h. Gryff, † 1561. 15 Jan Starzechowski h. Nieczuja, † 1567. 16. Jerzy Jazłowiecki h. Abdank, wstąpił na wojew. ruskie 1569. 17. Mikołaj Mielecki h. Gryff, † 1585. 18. Piotr Herburt h. Pawęża, † 1588. 19. Jan Sieniński h. Dębno, † 1597. 20. Stanisław Golski h. Rolicz, wstąpił na wojew. ruskie 1603. 21. Mikołaj Jazłowiecki h. Abdank, † 1607. 22. Jakub Pretficz h. Wczele, † 1613. 23. Stanisław Lanckoroński h. Zadora, † 1617. 24. Tomasz Zamoyski h. Jelita, wstąpił na wojew. kijow. 1618. 25. Adam ks. Sanguszko h. Pogonia, wstąpił na wojew. wołyńskie 1629. 26. Mikołaj Krasicki h. Rogala, † 1632. 27. Marcin Kazanowski h. Grzymała, † 1632. 28. Stanisław Potocki h. Pilawa, wstąpił na wojew. kijow. 1655. 29. Mikołaj ks. Czartoryski, wstąpił na wojew. wołyń. 1657. 30. Aleksander Stanisław Bełżecki h. Jastrzębiec, † 1677. 31. Maksymilian Fredro h. Bończa, † 1679. 32. Stanisław Koniecpolski h. Pobóg, wstąpił na kaszt. krak. 1682. 33 Stanisław Karol Łużecki h. Lubicz, zginął pod Budziakami 1686. 34. Mikołaj Daniłowicz h. Sas, † 1688. 35. Franciszek Dzieduszycki h. Sas, † 1704. 36. Nikodem Żaboklicki h. Roch, † 1706. 37. Stefan Humiecki h. Junosza, † 1736. 38. Wacław Rzewuski h. Krzywda, wstąpił na wojew. wołyńskie 1737. 39. Michał Rzewuski h. Krzywda, w 1762. 40. Jan ordynat Zamoyski h. Jelita, 1770—1789. 41. Leonard Swiejkowski. Poczet kasztelanów kamienieckich, marszałków gubernialnych podolskich oraz znakomitych ludzi urodzonych na Podolu podany został w artykule *Kamieniec*. Opisy Podola i dziejów jego są liczne, pomiędzy innemi: Marczyńskiego: Stat., topogr. i histor. opisanie gub. podolskiej (3 t., Wilno 1820—22); Jana hr. Potockiego: Histoire ancienne du gouvernement de Podolie (St.-Petersburg 1805); Józef Kalasanty Radziejowski: Podole, stan obecny i t. d. (Kijów 1859); Józef Rolle: Szkic hygieny Podola oparty na jego statystyce (Warszawa 1864); Materyały do topografii, statystyki lekarskiej i hygieny Podola (2 t., Warszawa 1864—65); Mater. dla izslied. podolskoj gub. w statist. i choziajstw. otnoszenijach (Kamieniec 1873); Tweritinow: Podolskaja gubernija (Petersburg 1849); N. Danilczenko: Etnograficzeskija swiedenija o podolskoj gub. (Kamieniec 1869); Baraniecki: O materyałach do topografii i statystyki lekarskiej Podola (Petersburg 1862); Wilibalda Bessera: Rzut oka na geografią fizyczną Wołynia i Podola (Wilno 1828); Gotl. Bloede: Bemerkungen zur geognostische Karte von Podolien und Bessarabien (Moskwa 1842); Simaszkiewicz: Istor., geogr. i etnogr. oczerk Podolii (Kamieniec 1877); Mołczanowskij: Oczerk izwiestij o podolskoj ziemle do 1432 goda (Kijów, 1885), streszczone przez Al. Jabłonowskiego (Ateneum z 1887, zeszyt za marzec i kwiecień); Jabłonowski: Zarys stanu Podola u schyłku XV w. (Ateneum 1882 r., II, 526 i III, 87, 328). i w. in.

Podole galicyjskie obejmuje, jako nazwa geograficzna, nietylko część dawnego województwa podolskiego (pow. czerwonogródzki), która weszła w skład Galicyi i tworzy dziś powiaty: borszczowski, zaleszczycki, czortkowski i husiatyński, ale w ogóle cały obszar lew. dorzecza Dniestru, między liniami łączącymi Lwów z Brodami, Lwów z Dniestrem (w kier. południ.) a Zbruczem. Zachodnio-północna część wchodziła w skład Czerwonej Rusi; obejmuje ona powiaty: buczacki, podhajecki, brzeżański (w części), tarnopolski, trębowelski, skałacki, zbaraski. Ogólną charakterystykę tego obszaru podano w opisie Galicyi, szczegóły pod wymienionymi powiatami. Ob. Dr. A. Rehman, O florze P. (Sprawozd. komisyi fizyogr., t. X); M. Łomnicki: „Zapiski z wycieczki podolskiej, odbytej w 1869 r.“, Kraków, 1869

r.; St. Olszewski: Rys geologiczny półn.-wsch. części Podola austryackiego (Sprawozd. komisyi fizyogr., t. X). *Dr. Maryański.*

Podole 1.) z *Gurową* i *Podglinikiem*, wś, pow. nowosądecki, posiada kościół par. rz.-kat., st. poczt. w Gródku nad Dunajcem (odl. 5·3 klm.). ma 75 dm., 449 mk , 1817 morg. (1216 m. lasu), w tem do gminy 615 mr. Par. (dek. bobowski) ma 1638 dusz. Według Długosza (L. B., II, 141) był tu kościół drewniany p. w. Wszystkich Św. Wieś w posagu za żoną otrzymał Stanisław Tęczyński. Łanów kmiecych nie było wcale. Był tu młyn należący do sołtysa zPosadowa, dający klasztorowi dziesięcinę wartości grzywny. Pleban miał karczmę, płacącą mu grzywnę czynszu, w której sprzedawał piwo własnego wyrobu i posiadał też rolę i łąki. Według reg. pob. pow. sandeckiego z 1591 r. wś P , w par. Podolie, własność ks. Konstantego (Ostrogskiego), dzierżawiona przez Lichnowskiego, miała 2 zagr. z rolą i ćwierć łana (Pawiński, Małop., 136). 2.) **P.** z *Podolską Wólką*, wś, pow. mielecki, par. Przecław, st. poczt. Radomyśl, odl. 17·2 klm. Leży na lew. brzegu Wisłoki, wznies. 201 mt. npm., ma 133 dm., 724 mk., 371 mr. dwors. i 756 mr. do gminy. Kasa pożyczkowa. W XV w. P., w par. Przecław, własność Stanisława Ligenzy h. Półkozic, miała łany kmiece, karczmę, zagrod., z których dziesięcinę płacono do Przecławia (Długosz, L. B., t. II, 296). Według reg. pob. pow. pilzneńskiego z 1536 r. wś P., w par. Przecław, należy do Mikołaja Ligęzy, dziedzica Przecławia. Jest tu 19 kmieci, mających różnej wielkości części (od $^1/_2$ do $1^1/_2$ łanu) i dających stąd różnej wysokości czynsze (grzywna z łanu), sery, jaja, ogółem $15^1/_2$ grzyw. 9 groszy, 34 kapłony, tyleż serów, 184 jaj, $44^1/_2$ korcy owsa. Las wspólny z Przecławiem. W 1581 r. było 13 osadn., $8^3/_4$ łanów, 3 zagr. z rolą, 4 osadn., 3 ubogich, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 248, 500).

Podole, mor. *Podoly*, wś na lewym brzegu Morawy, pow. i obw. sąd. opawski, przy gościńcu opawskim, 7 klm. na płd. od Opawy, naprzeciwko Hradca (Graetz). W 1880 r. 151 dm., 1311 mk. (męż. 602, kob. 709); rz.-kat. 1282, prot. 8, żyd. 21; Czecho-szlązaków 1044, Niemców 225. Par. łac. i st. poczt. Hradec.

Podolesie 1.) wś przy ujściu strum. Olosa do Wilii, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Białolesie, o 5 w. od gminy a 19 w. od Trok, ma 6 dm., 40 mk. kat. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr Popory Roemerów. 2.) **P.**, fol., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 21 w. od Trok, 1 dm., 9 mk. kat. 3.) **P.**, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Podolesie, o $11^1/_2$ w. od Kobrynia.

Podolin, wś, pow. piotrkowski, gm. Podolin, par. Srocko, odl. 20 w. od Piotrkowa, ma 44 dm., 442 mk., 1617 mr. ziemi włościan. W 1827 r. było 42 dm., 291 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 173) P. dawał dziesięcinę scholastykowi kollegiaty łęczyckiej, zaś plebanowi w Srocku tylko kolędę po groszu z łanu. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553 wś P., w par. Sroczkye, należąca do biskupa kujawskiego, miała 30 osadników, 10 łanów. Część wójtowska wynosiła 3 łany (Pawiński, Wielkop., II, 263). P. gm. należy do sądu gm. okr. I w os. Wolbórz, st. p. Tuszyn; ma 8093 mr. obszaru i 3,397 mk.

Podolin, dok. *Potulino*, *Podolino*, domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, o 10 klm. na płd. od Kcyni, graniczy z Wapnem, parafia Srebrna Góra (Srebrnagórka), poczta w Wapnie, 11 dm., 167 mk., obszaru 508·04 ha, t. j. 372·38 roli, 99·25 łąk, 20·22 past., 6·66 lasu, 8· 39 nieuż. i 1·14 wody; czysty dochód 7031 mrk. Cegielnia i chów tryków. Bulla papieża Innocentego II z 1136 r. wymienia P. między posiadłościami arcybiskupów gnieźnieńskich. W 1335 r. zamienia kapituła gnieźnieńska wieś tę na Niestronno, dziedzictwo Kiełcza, syna Piotra. Według Lib. Ben. Łask. (I, 139) był tu folwark i sołtystwo, dające dziesięcinę plebanowi w Srebrnejgórce; kmiecie dawali meszne po groszu z łanu a zagrodnicy po korcu owsa. W 1578 r. posiadali ją częściowo Podolscy, Krzywosądzcy i Smoszewscy; w 1618 r. Grabscy, Podolscy i Krzywosądzcy, a w końcu zeszłego wieku Józef Radzimiński, wwoda gnieźnieński; P. należał wówczas do dóbr dziewierzewskich. W skład okręgu wchodzi cegielnia z 7 mk.; okrąg ma 12 dm. i 174 mk. (137 kat. i 37 prot.). *E. Cal.*

Podolin, ob. *Podoliniec.*

Podolin al. *Podobin* z *Zawodą*, dawniej *Podobiny*, wś, pow. limanowski, par. Niedźwiedź, st. poczt. Mszana Dolna, odl. 3 klm. Wś górska wznies. 697 mt., ma 124 dm., 786 mk., 1555 mr. obszaru (1097 mr. roli). Lud ze szczepu Kliszczaków. W XIV w. wś ta należała do posiadłości klaszt. szczyrzyckiego (ob. t. VII, 308). Według reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z r. 1581, wś Podobiny i Niedźwiedź, własność Jana Pieniążka, w par. Mszana, miały 4 łany km., 4 zagr. z rolą, 2 kom. z bydł., 3 kom. bez byd., 2 rzem., 1 łan sołtysi (Pawiń., Małop. 49).

Podolina al. *Podolino*, wś i fol., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Działyń, odl. o 23 w. od Rypina, ma 4 dm., 50 mk. Fol. P. należy do dóbr Zbójno. W 1789 r. arenda od włościan i czynsz do dóbr Działyń wynosił 204 złp. W 1872 r. fol. P., oddzielony od dóbr Kawno, rozl. mr. 333.

Podolinczy, potok górski, powstaje w obrębie gm. Oporca, pow. stryjski, na granicy węgierskiej, z pod granicznego grzbietu Karpat wschodnich; płynie przez obszar tej gminy na

północ, zasilając się licznemi strugami. Powyżej kościoła uchodzi z prawego brzegu do Opora. Długi $3^3/_4$ klm. *Br. G.*

Podoliniec, łaciń. *Podolinum*, niem. *Pudlein*, węg. *Podolin*, miasto w hrabstwie i powiecie spiskim, dystrykcie lubowelskim, w dolinie Popradu, na lew. jego brzegu, pod 38° 12′ 8″ wsch. dług. a 49° 15′ 30″ półn. szer., przy gościńcu nadpopradzkim, z Kieżmarku do Lubowni. Za wierne usługi podczas pierwszego napadu tatarskiego Bolesław Wstydliwy, książę krakowski i sandomierski, nadał roku 1244 sołtystwo Podolin, wykarczowane i osadzone, lecz spustoszone, sołtysowi Henrykowi (Fejer, IV, cz. 1, 353). Ten ściągnął nowych osadników na prawie niemieckiem; wzniesiono także kościół. Zdaje się, że przy powtórnym napadzie Tatarów (1287) osada ta uległa zupełnemu spustoszeniu, przyczem i kościół zgorzał z wszystkiem, co do niego schroniono. Zatem r. 1289 księżna Kunegunda ponowiła sołtysowi Henrykowi dawniejsze nadania (Fejer, t. V, cz. 3, str. 463) i dodała mu (1288) las między Podolińcem a Gniazdami (Fejer, t. V, cz. 3, str. 425). Cztery lata później (1292) Wacław, król czeski, ks. krakowski i sandomierski, obdarzył wójta Henryka nowemi swobodami (Fejer, t. VI, cz. 1, str. 230), jak dochodem z jatek, szlachtuza, łaźni i z młynów na przestrzeni pół mili. Ormiański arcybiskup jerozolimski Bazyli 1298 r. wszystkim tym, coby się przyczynili do budowy kościoła N. P. Maryi w Podolińcu, nadał odpusty. Nadanie to zatwierdził Jan Muskata, bisk. krakowski (Fejer, t. VI, cz. 2, str. 172). Bela IV wraz z swoją córką Kunegundą i jej mężem Bolesławem Wstydliwym wystawił tu zamek. Według podania Kunegunda miała krokami wyznaczać obszar, jaki zająć ma miasto i w miejscach, którędy szła, wyschła pod jej stopami trawa. Rowy i reszt ki murów miejskich i zamku Kunegundy świadczą jeszcze dziś o starożytności miasta. Dziś jeszcze wskazują okno skierowane ku Lubowni, przy którem siadywała Kinga, zajęta robotą, podczas pierwszego napadu tatarskiego. Zygmunt r. 1412 podnosi P. do rzędu uprzywilejowanych królewskich miast, z prawem miecza (jus gladii). Kary śmierci wykonywano tu jeszcze r. 1692. W r. 1442 otrzymuje P. od Władysława Warneńczyka prawo składu towarów, które to nadanie zatwierdza Zygmunt I, król polski, z dodatkiem: że wszyscy kupcy z jakiemikolwiek towarami, mogą zakładać składy i sprzedawać. Lustracya z r. 1569 mówi: „w thim mieszczie y zamku, prze wielkie zapowiethrzenie revisorowie bicz nie mogli, alye na sprawe P. Wacława Gnoyenskiego Podstharoszczego y pathrząc na inwentarz po nieboszczyku Bonerze Caszt. Bieczkim de an. 1562, dochodi thego miasta popysali". Podług tejże lustracyi znajdowali się w zamku urzędnicy i czeladź: podstarosta, burgrabia, pisarz, puszkarz, klucznik, kucharz, piekarz, piwowar, trębacz, glaznych nocnych 2, drabów 30. Lustratorowie zaś 1569 r. podają: „dawali sprawe Richtarz z Burgrafamy pod przisiegamy isz placą na kaszdy rok czinszu myesczanye na Swyąthky flor. 63 gr. 2, a na s. Marczyn takze flor. 63 gr. 2. W zamku wszythkye drewyane pokoye byl wyatr polamal y muru czescz. The sthrone obalyoną dal p. starostha wymurowacz. Druga strona stoy nienaruszona z drzewyanym zlym budowanym, ktoraby tesz thymze sposobem potrzeba zbudowacz. Brama w zyemye wlyaszla y ktemu z drzewa budowana y zgnyla". Ruiny zamku wznoszą się za miastem. W XVII w. sławę P. rozszerzało kollegium pijarskie, założone przez Stanisława Lubomirskiego, z godłem: Religioni et litteris sacrum 1642". Początkowo 13 księży udzielało naukę szlacheckiej młodzieży, później korzystała z nauk także młodzież nieszlachecka. Przy wejściu do kościoła p. w. św. Stanisława, nad bramą, znajduje się dość dobrze zachowany portret założyciela. W korytarzach obszernego budynku porozwieszane są portrety papieży, kardynałów i przełożonych pijarskich. Jest tu także cenna biblioteka. Szkołą pijarską w latach 1642—1782 kierowali polscy i węgierscy pijarzy. Tu był nauczycielem (1717—1721) Stanisław Konarski, reformator wychowania w Polsce. Język wykładowy polski zniosła Marya Teresa i wprowadziła niemiecki. W r. 1848 liczyło to pijarskie gimnazyum 6 klas i kształciło licznie napływającą młodzież; samych Polaków było 600. Po r. 1848 szkoła upadła z powodu zniesienia dochodów i dziesięcin. Dopiero r. 1866 utworzono zakład z pierwszą klasą; w r. 1869 było klas cztery z 6 profesorami pijarskimi i jednym świeckim profesorem rysunków i gimnastyki. Miasto prowadziło znaczny handel. Na mocy przywilejów, dysydenci nie tylko nie mogli żadnego urzędu miejskiego sprawować, ale nawet chwilowy pobyt był im wzbroniony. W 1880 r. liczył P. 268 dm., 1535 mk. narodowości niemieckiej i słowiańskiej; obszar zaś gm. podolinieckiej obejmował 5878 katastr. sążni kwadr. Urząd podatk. i sąd pow. w Lubowni Starej, st. p. w miejscu. Kościół paraf. z r. 1295, p. w. Wniebowstąpienia N. M. P., posiada metryki od r. 1648. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 liczyła parafia dusz rz.-kat. 1622, gr.-kat. 6, prot. 7, nieun. 182, żyd. 28, razem 1845. Na cmentarzu kaplica p. w. św. Anny. *Br. G.*

Podoliszki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugie-

liszki, okr. wiejski Seniszki, o 8 w. od gminy a 31 w. od Święcian, ma 2 dm., 14 mk. kat. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.).

Podollen (niem.), dobra ryc., pow. welawski, st. p. Goldadler.

Podolna Kiczerka, grupa chat w Kobelli, przys. Szypotu Kameralnego, pow. wadowicki.

Podolna Ruta, wś nad bezim. dopł. Ruty, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Horodeczno, ma 17 osad pełnonadziałowych; miejscowość górzysta, bezleśna, grunta wyborne, szczerkowo-gliniaste. *A. Jel.*

Podolon, uroczysko nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. i par. Działoszyn, odl. od Wielunia w. 30, ma 2 dm.

Podolski, fol. i cegielnia, pow. szamotulski, st. p. w Wronkach; powstał w nowszych czasach.

Podolszczyzna, fol. nad rz. Bereżą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Nowy Pohost, okr. wiejski Jundziłowo, o 42 w. od Dzisny, ma 1 dm., 25 mk. (2 prawosł., 21 kat., 2 żyd.), 1846 dz.. Niegdyś attyn. Hermanowicz, własność Jana Szyryna, dziś syna jego Włodzimierza. Do dóbr należy wś Szyszki (o 15 w. od gminy) mająca 116 dusz rewiz.

Podolsze, wś, pow. wadowicki, par. Zator, st. poczt. Zator (odl. 2 2 klm.). Leży na prawym brzegu Skawy, wznies. 233 mt., ma 154 dm., 752 mk. Obszar dwor. ma 741 mr.; gmina 870 mr. Szkoła ludowa; kopalnie rudy żelaznej w lasach na lew. brz. Wisły. W XV w. należy do par. Zator, jest własnością Mikołaja Myszkowskiego h. Jastrzębiec. Były tu łany folwarczne, karczmy, zagrodnicy (?). Łany kmiece dawały dziesięcinę scholastryi krakowskiej, snopową początkowo, później pieniężną w ilości 3-ch grzywien szerokich groszy (Lib. Ben. Długosza, II, 229). Według reg. pobor. pow. szląskiego z r. 1581 wś P., w par. Przeczyczów (Przeciszów), własność kapituły oświecimskiej, miała 4 łany kmiece, 5 zagr. bez roli, 5 kom. z bydł., 6 kom. bez bydła, 1 kijak (Pawiński, Małop , 99).

Podolszyce, wś, pow. płocki, gm. Rogozino, par. Imielnica, odl. o 2 w. od Płocka, ma szkołę początkową ogólną, 60 dm., 594 mk., 1087 mr. obszaru, dwa wiatraki, karczmę.

Podolszynie al. *Podolszyn*, wś, pow. warszawski, gm. Falenty, par. Raszyn, ma 112 mk., 240 mr. ziemi dwors., 367 mr. włośc. W 1827 r. było 10 dm., 82 mk.

Podolszynka, wś i fol., pow. biłgorajski, gm. i par. Krzeszów. Należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Podolszyny, os. należąca do par. świerczyńskiej, pow. toruński. W 1848 r. było 5 mk. kat. W nowszych spisach niewykazana.

Podoł al. *Fruzinówka*, wś nad Teterowem, pow. radomyski, o 2 w. poniżej Oranego (par. prawosł.), ma 281 mk. prawosł. i 10 katol.; rezydencya właścicielki Eufrozyny Iskry. Na polach tej wsi znajduje się 35 starożytnych mogił, bardzo małych i po części już zaoranych.

Podoława, wś włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Mieluny, o 3 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Daugi.

Podołek, fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Wieniawa, odl. 23 w. od Radomia, ma 2 dm., 23 mk., 281 mr.

Podołhe, przys., ob. *Chlewczany*.

Podołobocze, miejscowość na Rososzycy, pow. odolanowski.

Podoły, grupa zabudowań w Krzeszowie, pow. żywiecki. *Br. G.*

Podomchy 1.) wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, okr. wiejski Dokszyce-Borsuki, o 10 w. od gminy a 86 w. od Wilejki, ma 34 dusz rewiz.; należy do dóbr Dokszyce, Mikulskich. 2.) **P.**, wś, tamże, okr. wiejski Dokszyce-Podomchy, o 10 w. od gminy, ma 17 dusz rewiz.; należy do dóbr Dokszyce-Podomchy, Dłużniewskich. *J. Krz.*

Podominikański, fol., pow. płocki, gm. Trzepowo, par. Płock, odl. 1 w. od Płocka. Folw. ten w 1874 r. oddzielony od dóbr Trzepowo, rozl. mr. 112: gr. or. i ogr. mr. 100, łąk mr. 9, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 11.

Podomsza, wś, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Dmitrowicze, o 46 w. od Brześcia.

Podonikszta 1.) zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Wackiszki, o 5 wiorst od gminy, 3 dusze rewiz. 2.) **P.**, zaśc., w tymże pow., ob. *Onikszta*.

Podonki, wś w płdn. str. pow. borysowskiego, w 2 okr. pol. łohojskim, gminie Łohojsk, ma 15 osad; grunta lekkie, miejscowość falista i lesista. *A. Jel.*

Pod Opałem, część Rogoźnika, pow. nowotarski. *Br. G.*

Podorbie, wś i fol., pow. szawelski, po uwłaszczeniu włościan ma 16 włók ziemi dworskiej; należy do dóbr Liżyki, Godlewskich.

Podoresie, wś i dobra u źródeł rz. Oressy, w płn.-zach. str. pow. borysowskiego, o 7—10 w. od granicy pow. ihumeńskiego i słuckiego, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Horki; wś ma 70 osad pełnonadziałowych, cerkiewka. Dobra, niegdyś dziedzictwo kn. Olelkowiczów, z kolei Radziwiłłów, a przez wiano ks. Wittgensteina, mają około 395 włók. Grunta piaszczyste, łąk obfitość; miejscowość całkiem odosobniona, poleska; dużo zwierzyny, grzybów, miodu i jagód; wyrób smoły w puszczach.

Podoreszowem, tracz w Uściu Ruskiem, pow. gorlicki. *Br. G.*

Podoręba, część Pysznicy, pow. Nisko.

Podorowaty, potok górski, wytryska w lesie Skorusznym, na zachod. stoku Skorusznego szczytu (1566 mt.), w dziale czarnohorskich Karpat, w gm. Żabie, pow. kosowski, płynie górskim wąwozem na płd. i na Jaworniku, pod traczem, uchodzi z lew. brzegu do Czeremoszu Czarnego. Długi $5^1/_4$ klm. *Br. G.*

Podorożna, rzeczka w pow. olhopolskim, ma źródła przy wsi Rybkach, mija wsie: Pirożnę i Iwaszkowę, uchodzi do Brytawki od prawego brzegu.

Podorożna, wś, pow. lityński, gm., par. katol. i st. poczt. Ułanów, przy trakcie z Ułanowa do Berdyczowa, o 60 w. od Lityna, ma 75 osad, 478 mk., 511 dzies. ziemi włośc., 395 dworskiej; cerkiew pod w. N. M. P. Kazańskiej, wzniesiona w 1860 r. i uposażona 35 dzies. ziemi, ma 669 parafian. Glebę stanowi czarnoziem. Wś ta wchodziła dawniej w skład sstwa ułanowskiego, następnie posiadali ją Edlerowie, Młyńscy, dziś Jana Przesmyckiego.

Podorosk 1.) al. *Podorsk*, wś cerkiewna nad Zelwianką, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Podorosk, o 24 w. od Wołkowyska, przy drodze z Wołkowyska do Różany, o 14 w. od Izabelina a 100 w. od Grodna, ma 300 mk., cerkiew, st. poczt., zarząd gminy. Parafia praw., dek. (błahoczynia) t. n., ma 1609 wiernych. Dekanat podoroski obejmuje 14 parafii, mających 29462 wiernych. 2.) **P.**, ferma, tamże, o 34 w. od Wołkowyska. *J. Krz.*

Podorożne, wś rząd., pow. czehryński, o 3 w. od Dniepru, a 8 w. od sioła Lipowego i Kałabarki, powstała z hutorów dawniejszego mka Woronówki, leżących około t. zw. drogi tatarskiej. Wraz z hutorami Ustimówką, Samusówką i Kłoczkowem ma 1986 mk. płci ob. W 1808 r. było w 81 chatach 919 mk. Cerkiew p. w. św. Michała Archanioła, drewniana, uposażona 41 dzies. ziemi, wzniesioną została w 1764 r., po spaleniu się zaś w 1858 r. na nowo wybudowana w 1860 r. Do par. prawosł. należą wsie: Woronówka, Samusówka i Kłoczków. P. wchodziło dawniej w skład sstwa czehryńskiego, obecnie należy do dóbr państwa. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 256, 349. *J. Krz.*

Podoś, wś i fol. nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. i par. Płoniawy, odl. o 11 w. od Makowa, posiada smolarnię o trzech piecach, tartak. W 1827 r. było 27 dm., 188 mk. Jest to dawne gniazdo rodziny Podoskich, wspominane w dokum. z 1440 r. (Gloger, Ziemia łomżyńska). W 1606 r. właścicielka P. Petronela Podoska, uczyniła bardzo znaczny zapis dla bernardynek w Przasnyszu. Folw. P. z wsią Podoś i Gołoniwy w 1885 r. miał rozl. domin. mr. 1978: gr. or. i ogr. mr. 777, łąk mr. 177, past. mr. 50, lasu mr. 877, nieuż. mr. 97; bud. mur. 3, z drzewa 23; las nieurządzony. Wś P. os. 40, z gr. mr. 94; wś Gołoniwy os. 11, z gr. mr. 220. *Br. Ch.*

Podosie 1.) wś włośc., pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyska, ma 29 dm., 261 mk., 454 morg. Wchodziła w skład dóbr Jarczew. 2.) **P.**, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Miastkowo. W 1827 r. było 6 dm. 52 mk. 3.) **P.**, pow. łomżyński, gm. i par. Szczepankowo.

Podosie, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Rewiatycze, o 35 w. od Prużany, przy drodze z Berezy Kartuskiej do Siechniewicz.

Podosiek, pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Podosinowa *Góra*, fol., pow. borysowski, o 4 w. na płn.-zach. od mka Chołopienicz, w 1 okr. pol. i par. kat. chołopienickiej; grunta lekkie, szczerkowe, miejscowość nieco falista.

Podoskiewicze, os., pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 9 w. od Słonima.

Podosobień, folw., przyległ. Monasterza, pow. Lisko.

Podosobnia, przedmieście Kolbuszowy.

Podosowek, fol., pow. ihumeński, od 1858 r. własność Gedyminów, około 6 włók. *A. Jel.*

Podosowie, okolica, pow. rohaczewski, gm. Pokot', ma 20 dm., 150 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Podostaje, ob. *Podstaje*.

Pod Ostrem 1.) karczma koło Isajów Zarzecznych, pow. turczański. 2.) **P. O.**, karczma u stóp wzgórza 725 mt. wznies. w zach. stronie Lipia, w pow. turczańskim, przy gościńcu z Ustrzyk Dolnych do Lutowisk.

Podostrówce, okolica szlach., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Pruska, o 7 w. od Kobrynia.

Podostrówek, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Bagno, o 41 w. od Sokółki.

Podostrowie 1.) wś poleska nad rzką Zinówką, dopł. Wiejny, pow. borysowski, gm. prusewicka, w 2 okr. pol. łohojskim, ma 5 osad. 2.) **P.** al. *Prudok*, zaśc. poleski nad rzką Mokonią, dopł. Uszy, pow ihumeński, w 3 okr. pol., gm. bieliczańska, ma 8 osad; grunta lekkie; młyn 3.) **P.**, okolica szlach., w płd. stronie pow. słuckiego, w 1 okr. pol. i gm. starobińskiej, w par. katol. słuckiej, niegdyś dziedzictwo ks. Radziwiłłów, obecnie ks. Wittgensteina, ma 3 osady; głuche, odludne Polesie, grunta lekkie wzgórzyste, wśród okolicznych nizin lesistych. *A. Jel.*

Pod Ostrowszczyzną, gajówka w Zagrobeli, pow. tarnopolski.

Podoszczyzna, fol. w Przyszowej Wyżniej, pow. limanowski. *Br. G.*

Podoszeryna, zaśc. szlach. nad jez. Aszerinis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 45 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat.

Podoszusta (mylnie *Podszusta*), dopływ

Hibicy Pańskiej, wpadającej do Hibicy. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Pod Otoką, grupa chat w Mrówli, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Podowciany 1.) wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Korwie, o 9 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Mielki, Toczyłowskich. 2.) **P.**, zaśc. włośc., tamże, o 7 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Mielki.

Podówka, nazwa chat w Pewli Wielkiej, pow. żywiecki. *Br. G.*

Podowojka al. *Podowojnie*, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Tupalszczyzna, o 10 w. od gminy a 55 w. od Święcian, ma 4 dm., 27 mk. kat. (12 dusz rewiz.); należy do dóbr Wasilewszczyzna Bokszańskich.

Podozierie, wś nad jez. Zaozierskiem, pow. orszański, gm. Dobromyśl.

Podozieryszcze, jezioro na głuchem Polesiu pow. ihumeńskiego, w obrębie gminy Pohost, o 5 w. na wschód od wsi Duleby, ma przeszło 30 mr. obszaru; mało rybne. W pobliżu przechodzi drożyna przez brody i moczary z Bruśniewicz do Duleby. *A. Jel.*

Podozierze, wś, pow. witebski, z kaplicą katol. parafii nieporockiej, w 1750 r. wystawioną kosztem małżonków Rekieciów.

Pod Ożanną, gajówka przy Woli Brzeskiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podpale 1.) os. leś., pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna. Por. *Ludwinów* (t. V, 476). 2.) **P.** al. *Podpaliszki*, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 24 w., ma 1 dm., 7 mk. W 1827 r. 1 dm, 10 mk.; należy do par. Preny.

Podpaliszki, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, odl. od Maryampola 24 w., 1 dm., 7 mk.

Podpałecznica, pow. lubartowski, gm. Tarło, pow. Syrniki. W 1827 r. było 5 dm., 27 mk.

Pod Pasem, moczarzyste pastwisko w płn. stronie Sielca, w pow. sokalskim, na lewym brzegu Raty.

Podpedziszki, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna. Niezamieszczona w ostatnich spisach. W 1827 r. był 1 dm., 8 mk.

Podpelany, os. leś., pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasne, odl. od Kalwaryi 21 w., 1 dm., 8 mk.

Pod Perlakami, gajówka w Woli Zarczyckiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podpieczary, wś, pow. tłumacki, nad rz. Woroną, dopływem Bystrzycy Czarnej, o 5 klm. na płn.-wsch. od Stanisławowa, o 5·6 klm. na płn.-zach. od st. poczt. i tel. w Tyśmienicy. Obszar dwor. 975 mr., w tem lasu 409 mr.; włośc. 2048 mr., razem 3023 mr. W 1857 r. 1455 mk.; w 1880 r. w gminie 1655, na obszarze dwor. 49 mk., rz.-kat. 32, par. Tyśmienica; gr.-kat. 1615, par. w miejscu, dek. Tyśmienica, dyec. Stanisławów. Szkoła etat. o 1 naucz. Właśc. posiadł. dwor. spadkobiercy hr. Miączyńskiego. *B. R.*

Pod Piekłem, karczma w Wysokiej, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Podpierszokszna, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra Baranowo, o 19 w. od gminy, 5 dusz rewiz. W wyliczeniu wsi wchodzących w skład okr. wiejskiego Baranowo podano mylnie Podpierciskiszna.

Podpijawno, os. dozorcy drogow., pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Suwałki. Niezamieszczona w ostatnich spisach.

Podpilokalnie, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 10 w., ma 7 dm., 50 mk. W 1827 r. 5 dm., 47 mk. Wchodziła w skład dóbr rządow. Kalwarya. W 1886 r. fol. P. powstały z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 107: gr. or. i ogr. mr. 58, łąk mr. 27, past. mr. 19, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 6; pokłady torfu. *Br. Ch.*

Podpilona, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 58 w., ma 2 dm., 44 mk.

Podpilwiszki, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, Niepomieszczone w ostatnich spisach.

Podpińsk, dwór i fol., pow. piński, o 2 w. od Pińska, ma 113 dz. ziemi; własność Osmołowskiego. *Ks. M.*

Podpiotrowszczyzna, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinowo, odl. od Kalwaryi 17 w., 1 dm., 12 mk.

Podpluskowęsy, niem. *Pod-Pluskowenz*, wś szlach., pow. brodnicki, st. p. i par. ew. Kowalewo, kat. Pluskowęsy, $^1/_4$ mili odl., 185·57 mr. obszaru. W 1868 r. 9 bud., 5 dm., 41 mk., 27 kat., 14 ew. Należy do Pluskowęs.

Podpłaskuny, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kowale; należy do dóbr Kowale, Chrapowickich.

Podpławy, fol. w Pysznicy, pow. Nisko.

Podpłociczno, os. leś., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Suwałki. Niepodana w ostatnich spisach.

Podpłutyszki, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 26 w., 1 dm., 13 mk.

Podpniewki, wś, pow. szamotulski, o 3 klm. na płn.-wsch. od Pniew; st. dr. żel. o 24 klm. w Wronkach i w Buku; 19 dm., 153 mk. (106 kat. i 47 prot.).

Podpoborze, wś, pow. stanisławowski, ob. *Mykityńce*.

Podpodgrabów, os., pow. wieluński, gm.

Skrzynki, par. Giżyce, odl. od Wielunia 45 w., ma 1 dm.

Podpogorzelec, os. leś., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, odl. od Sejn 9 w.

Podpojesie, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 16 w., ma 6 dm., 59 mk. W 1827 r. było 2 dm., 17 mk.

Podpokrzywnica, os. do Pokrzydowa należąca, pow. brodnicki.

Podpokuszyn, wś, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Giże, odl. od Maryampola 4 w., ma 24 dm., 178 mk.

Podpolec, grupa zabudowań w Bestwince, pow. bialski. *Br. G.*

Podpolice 1.) część wsi Skawicy. 2.) **P.** część wsi Zawoi, w pow. myślenickim. *Br. G.*

Podpolichno, wś, pow. kielecki, gm. Zajączków, par. Chęciny; posiada młyn wodny. W 1827 r. było 8 dm., 39 mk.

Podpolichno, pow. janowski, gm. Trzydnik, par. Rzeczyca Ziemiańska.

Podpolis, pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Podpolna 1.) rzeka, prawy dopływ Dniepru, pow. ekaterynosławski, w pobliżu granicy gub. chersońskiej, wpadająca powyżej ujścia rz. Bazawłuku. Nad nią, w miejscu gdzie dziś wieś Pokrowskoje, w 1733 r. zbudowano stanicę zaporoską Nową Sicz, przeniesioną z Aleszek. Pozostawała ona w tem miejscu aż do ostatecznego jej zburzenia przez gen. Tekielego z rozkazu Katarzyny II w 1775 r. 2.) **P.**, rzeka w pow. chersońskim, prawy dopływ Dniepru, wpada powyżej mka Berysława.

Podpołozdzieje, os., pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, odl. od Sejn 16 w., ma 1 dm., 5 mk.

Podpołudnik, os. do Gębiczyny należąca, pow. pilzneński. Leży wśród lasów na północ od tej wsi, w odl. 2 klm., na północnym stoku góry Gębiczyny (355 mt.) i składa się z 8 dm. i 53 mk. Dalej ku północy znajduje się wólka Południk, należąca do Braciejowy, w pow. ropczyckim. *Mac.*

Podpospierza, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra hr. Platerów Bortkuszki, o 5 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Podpożelstwo, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinowo, odl. od Kalwaryi 16 w., ma 1 dm., 11 mk. W 1827 r. był 1 dm., 7 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Ludwinów, do których należały wsie: Żelstwo i Pożelstwo.

Podpresk, ob. *Mały Winnik.*

Podprobowdzie, dwór Piłsudzkiego i okolica szlach., pow. rossieński, par. rossieńska.

Podprocz, węg. *Podprocs*, wś, hr. spiskie (Węgry), pow. lewocki, dystrykt właski, w okolicy podgórskiej, na płn. od Podegrodzia Spiskiego (odl. 7 klm.), na płd. od Brutowiec. W 1880 r. miała obszaru 391 katastr. sążni kwadr., 13 dm., 89 mk. Rusinów. Należy do par. gr.-kat. w Olszawicy, st. poczt. Podegrodzie Spiskie. *Br. G.*

Podprodobole, fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinowo, odl. od Kalwaryi 11 w., ma 1 dm., 8 mk. W 1827 r. był 1 dm., 9 mk. Wchodził w skład dóbr rządowych Ludwinów.

Podpronia (*Podprenie?*), wś włośc. nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Birsztany, o 5 w. od gminy a $68^1/_2$ w. od Trok, ma 4 dm., 24 mk. katol. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szkiewany.

Podprzewoźniki, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Nie podane w ostatnich spisach.

Pod Przylaskiem, grupa chat w Żrencinie, pow. krośnieński. *Br. G.*

Pod Pustelnikiem, karczma w Poznachowicach Górnych, pow. wielicki. *Br. G.*

Podpuszkiepury, os., pow. maryampolski, gm. i par. Szumsk, odl. od Maryampola 8 w., ma 1 dm.

Podrabolino, os. ks., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 10 w., ma 1 dm.

Podracki, ob. *Imościowo.*

Pod Radczem, leśniczówka koło Posady Nowomiejskiej, pow. dobromilski.

Podradwanie, część wsi Radwana, pow. dąbrowski, na północn. stoku lesistego wzgórza Gruszów (178 mt.). Ma 35 dm. i 195 mk. (100 męż., 95 kob.) rz.-kat. *Mac.*

Podraje, wś, pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Nowe-Miasto Korczyn. W 1827 r. było 13 dm., 118 mk.

Podrakowce, zaśc. poleski, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, przy drodze z Kiszynej-Słobody przez Rakowce do Brodówki, ma 3 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Podratowiec, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 28 w. od Sokółki.

Podratwinie 1.) dwór, własność Sipowicza, i wś, pow. rossieński, par. lalska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Podraustynie, os., pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 19 w., ma 1 dm., 12 mk., 91 morg. W 1827 r. należała do par. Sudargi, miała 2 dm., 25 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kidule.

Podrazowo, uroczysko, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Koziszcze, o 16 w. od Kobrynia.

Podrecze, wś nad bezim. dopł. Berezyny, pow. bobrujski, w gm. lubonickiej, przy goś-

cińcu z mka Lubonicz do Dumanowszczyzny, ma 18 osad; grunta piaszczyste, miejscowość poleska. *A. Jel.*

Podrepiszcze, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Pohost, o 58 w. od Dzisny, ma 1 dm., 13 mk. (12 prawosł., 1 kat.).

Podrezy, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 10 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Ostrów, Rodziewiczów.

Podrodze, leś. os., pow. sieradzki, gm. i par. Męka, odl. od Sieradza 7 w., ma 1 dm., 2 mk.

Podrogowo (dok. 1336), ob. *Potęgowo*, pow. starogardzki.

Podrojen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. wystrucki, st. p. Berschkallen.

Pod Rokietą, południ.-wschodni czubek grzbietu górskiego Karmatury, wznoszący się na zach. od wsi Reszor, na lewym brzegu Pistyńki. Wznies. 775 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Podromaniuki, pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Lubowo. Nie podane w ostatnich spisach. W 1827 r. należały do parafii Puńsk, miały 2 dm., 27 mk.

Podroś, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Roś, o 8 w. od Wołkowyska.

Podrossienie, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska, własność Wołłowicza.

Podrosze, zaśc. włośc. nad jez. Rosze, pow. święciański, w 2 okr. pol., o $44^1/_4$ w. od Święcian, ma 1 dm., 5 mk. katol.

Pod Równią, młyn w Krasnej, pow. kałuski.

Podróżanka, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Różanka, o 58 w. od Lidy, ma 11 dm., 122 mk. (61 dusz rewiz.).

Podroże, niem. *Podrosche*, wś, poprzednio targowisko, pow. rozborski. Do 1815 r. należało do Saskich Łużyc, pow. zgorzelickiego. Posiada kościół par. ewang., wzniesiony w 1690 r. Do 1744 r. do par. tej należało miasto Przewoz (Priebus) i około 25 wsi szląskich. W 1744 r. wzniesiono w Przewozie kościół i nową parafię a w 1806 r. w Lipie, przez co uszczuplony został obszar pierwotnej parafii. Szkoła ewang. od 1668 r. Odbywające się tu targi przeniesiono od 1831 r. do Przewozu. W 1842 r. było 37 dm., 258 mk. (40 kat.).

Podróżec, karczma w par. Nieszawa. W r. 1789 dawała czynszu biskupowi kujawskiemu 256 złp.

Podrożele, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 46 w.; wś ma 3 dm., 50 mk.; fol. 2 dm.

Podróżno al. *Podróżna* (Kętrz.), niem. *Podrusen*, dobra, wś i jezioro, pow. złotowski, st. p. i kol. i par. ew. Krajenka, katol. Blugowo. Dobra obejmują 1948·33 mr., wś 2091·7 mr. W 1868 r. było tu 127 bud., 52 dm., 465 mk., 339 kat., 123 ew. P. leży na południe od Krajenki, nad granicą w. ks. poznańskiego. Nad jeziorem ciągnęła się granica księstwa warszawskiego (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 89). W 1887 r. urządzono tu pomocniczą agenturę pocztową. *Ks. Fr.*

Podrożyszki, wś włośc. i dobra skarbowe nad rz. Wierzchnią, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Pokrowsk, o 5 w. od gminy a 54 w. od Trok, ma 24 dm., 269 mk. katol. i 3 żydów (w 1864 r. 83 dusz rew. włośc. i 1 jednodwor).

Podrubie, część Łapczycy, pow. bocheński.

Pod Rudą, karczma w Rażniowie, pow. brodzki.

Podrudnia, wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Naliboki, okr. wiejski Prudy, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Bakszty.

Podrudomino, fol. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 11 w. od Wilna, ma 1 dm., 9 mk. (2 prawosł., 7 katol.).

Podrudziany, os., pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Gudele. Nie podana w ostatnich spisach.

Podrudzie, fol. i os. młyn., pow. nowo-miński, gm. Glinianka, par. Mińsk, odl. 4 w. od Mińska. W 1827 roku było 10 dm., 95 mk. W 1883 r. fol. P. oddzielony od dóbr Rudzienko, rozl. mr. 425: gr. or. i ogr. mr. 11, łąk mr. 43, past. mr. 29, wody mr. 4, lasu mr. 326, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 8; las nieurządzony; młyn wodny systemu amerykańskiego. *Br. Ch.*

Podruksze, dobra, pow. nowoaleksandrowski, par. Widze, 251 dzies. ziemi dworskiej, kapl. katol. par. Widze. Dawna własność ks. Giedrojciów, później Łopacińskich, około 1830 r. Piotra Łopacińskiego, wice-marszałka brasławskiego, dziś sukcesorów Adolfa Łopacińskiego. *A. K. Ł.*

Podrumeli, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniszki, o 8 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Białydwór.

Podrupie, zaśc. włośc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o $1^1/_2$ w. od gminy a 18 w. od Wilna, ma 2 dm., 18 mk. katol. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ławaryszki.

Podrusen, niem., ob. *Podróżno*.

Podrusinów, wólka do wsi Krządka, pow. kolbuszowski, w stronie wsi Rusinowa, ma 13 dm. i 99 mk.

Podrusów, wś, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. rz.-kat. Józefów, gr. obrz.

Majdan Sopocki. Należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Podrutupie, wś, pow. rossieński, par. gawrańska.

Podrwinów, fol., pow. wieluński, gm. i par. Siemkowice, odl. od Wielunia 29 w., ma 2 dm., 6 mk. W 1879 r. fol. P. rozl. mr. 98: gr. or. i ogr. mr. 91, lasu mr. 5, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 19; huta szklanna.

Podrybiny, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Orle.

Podryń, kol., pow. nieszawski, gm. Wierzbie, par. Lubotyń. W 1827 r. należała do par. Mąkoszyn, miała 1 dm., 7 mk.

Pod Rypkami, os. w Jamnej, pow. nadworniański.

Podrysie al. *Podrysień*, dawna nazwa dóbr *Janin* (ob.), w pow. drysieńskim. Porów. też *Kosarzewo*. W opisie dóbr Janin mylnie podano, że były niegdyś własnością Konarzewskich zamiast Kosarzewskich.

Podryże, wś cerkiewna nad Stochodem, pow. kowelski, na półn.-zachd. od mka Kaszówki.

Podrzechta al. *Podrzekta*, mylnie *Podrzekła*, wś, pow. szremski, pod Dolskiem, nad jeziorem, ma 4 dm., 51 mk. katol. Większa własność z obszarem 136 ha, czysty dochód 1272 mrk; właściciel Feliks Latanowicz. *E. Cal.*

Podrzeczany 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Kleniki, o 11 w. od Bielska. 2.) **P.** (*Podrjeczany*), wś, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Dworce, o 43 w. od Brześcia.

Podrzeczany al. *Nadbrzeżany*, posiadłość, pow. pleszewski, o 12 klm. od Pleszewa, pod Turskiem, przy ujściu Sowinki do Prosny. Nie wykazana w spisach urzędowych.

Podrzecze, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Godlewo, odl. 36 w. od Maryampola, ma 31 dm., 281 mk.

Podrzecze (*Podrieczje*) 1.) wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowicze, o 28 w. od Kobrynia. 2.) **P.**, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Imienin, o 56 w. od Kobrynia. 3.) **P.**, dobra, tamże, gm. Iłosk, o 15 w. od Kobrynia.

Podrzecze (urzęd. *Podrieczje*), wś cerkiewna nad Turyą, pow. kowelski, na płd. od mka Michnówki.

Podrzecze al. *Podrzyce*, wś, domin. i okr domin., pow. krobski, o 3 klm. na południe od Gostynia, nad Bukownicą, par. Wielkie Strzelce, poczta w Gostyniu, st. dr. żel. o 20 klm. w Bojanowie. W 1284 r. pozwala Przemysław II Stefanowi, kaszt. krobskiemu, osadzać na prawie niemieckiem dziedzictwa jego Górkę, Sowy i Podrzecze. W 1337 r. pisali się Floryan, Wit i Mikołaj z P., a w 1434 r. Wojciech, burgrabia kaliski. Około 1580 r. posiadali tę wieś Anna i Mikołaj Gostyńscy, a przy schyłku zeszłego wieku Chłapowscy i Mycielscy. W 1839 r. znaleziono na P., przy urwisku żwirowego rozdołu, popielnicę obstawioną kamieniami, której opis i rycinę podaje „Przyjaciel ludu“ (VIII, 359). Wieś liczy 13 dm., 142 mk. katol. Dominium ma 7 dm., 120 mk.; obszaru 342·43 ha, t. j. 221·39 roli, 82·51 łąk, 20·70 past., 7·49 lasu i 10·34 nieuż.; dochód 4781 mrk; cegielnia. Właścicielem jest Kazimierz Węsierski. W skład okręgu wchodzi fol. Bogusławki; cały okr. ma 8 dm., 165 mk. (150 kat. i 15 prot.). *E. Cal.*

Podrzekta, ob. *Podrzechta*.

Podrzewie, wś, pow. szamotulski, o 8 klm. na wschód-południ. od Pniew, na trakcie bitym poznańsko-berlińskim, wznies. 108·6 mt. npm., w okolicy wznoszącej się średnio 95 mt. Należy do par. Wilczyna, st. dr. żel. o 16 klm. w Buku, w miejscu agencya pocztowa, ma 12 dm., 963 mk. (784 kat., 171 prot. i 8 żyd.); większą własność, z obszarem 75 ha, posiada Ignacy Wessel; mieszkańcy trudnią się rolnictwem i chowem bydła; czysty dochód z hektaru roli oblicza się na 10·5 mrk. P. należało do klucza bukowskiego biskupów poznańskich; około 1564 r. składało się z 25 łanów, t. j. 19 osiadłych, 4 sołeckich i 2 pustych; od łanu składano biskupom po 1 grzywnie i 6 gr., 4 ćwiartki owsa, 2 kapłony i 30 jaj; sołtys płacił 1 złotówkę (aureum); 4 karczmarzy płaciło po 24 gr.; 3 ogrody, z których 2 osiadłe, po 4 gr., a jeden ogród był do użytku fol. biskupiego; istniały tam wówczas lasy, gaje i zarośla, których strzegli sołtysi miejscowi i rządzcy Młynkowa i Dusznik. Regestra poborowe z r. 1580 wykazują, prócz wspomnianych łanów, jednego krawca, kowala i 7 komorników. *E. Cal.*

Podrzezowszczyzna, zaśc. pryw. nad rz. Janką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 80 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. starowierców.

Podrzęsną, część Karaczynowa, pow. gródecki, przylega do Rzęsny Ruskiej, wsi pow. lwowskiego.

Podrzyce al. *Podrzecze*, niem. *Podritz*, wś, pow. nowosądecki, leży w równinie, na lewym brzegu Dunajca, na przeciw ujścia Popradu. Należy do par. rz.-kat. w Podegrodziu a urz. poczt. w Starym Sączu, odl. o 5 klm., par. ewang. w Stadle. Składa się z 56 dm. i 371 mk. (173 męż. i 198 kob.), z których jest 182 rz.-kat., 180 protest. i 9 izraelitów. Special-Orts-Repert. zalicza wszystkich do narodowości polskiej. Osada zewnętrznie ma cechy wsi niemieckiej. Fundusz religijny ma jedynie 2 mr. roli; pos. mn. zaś 253 mr. roli, 3 mr. łąk i 33 mr. past. P. graniczy na płn. ze Świniarkiem, na płn.-zachód z Chochorowicami, na zachód z Brzezną a na płd. z Wyglanowicami

i Stadlem. Jest to starożytna osada, wspomniana pod nazwą *Podrechne* w dokum. pap. Marcina IV z 5 lipca 1283 r., potwierdzającym włości klasztoru sandeckiego pp. klarysek. Długosz (L. B., III, 259) zna Podrzecze, małą wioskę, należącą do klasztoru starosandeckiego. Według reg. pob. pow. sandeckiego z 1581 r. wś Podrzecze, w par. Podgrodzie, należąca do klasztoru w Starym Sączu, miała 4 łany kmiece. (Pawiński, Małop., str. 128). Za czasów Józefa II założono tu kolonią niemiecką. *Mac.*

Podrzyce, ob. *Podrzecze.*

Pod Rzyszczowem, niwy w Stojanowie, pow. Kamionka Strumiłowa.

Podsadek, fol., pow. jędrzejowski, gm. i par. Mstyczów. Należy do dóbr Mstyczów.

Podsadki, rus. *Pidsadki*, wś, pow. lwowski, 18 klm. na płd.-zach. od Lwowa, 9 klm. od sądu pow. w Szczercu, 7 klm. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Nawaryi. Na płn. i wschód leży Porszna, na płd. Miłoszowice, na zach. Pustomyty. Wzdłuż granicy zach. płynie Szczerek, dopływ Dniestru, od płn. na płd. i zabiera w obrębie wsi małą strugę z Porsznej. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu tej strugi. Płd.-wschod. część obszaru zajmuje las. Na płn. wznosi się punkt jeden do 355 mt. Własn. większa (księdza Franciszka Skrzyńskiego) ma roli or. 126, łąk i ogr. 2, past. 28, lasu 104; wł. mn. roli or. 176, łąk i ogr. 14, past. 11, lasu 3 mr. W 1880 r. było 58 dm., 298 mk. w gm., 7 dm., 50 mk. na obsz. dworskim, w tej liczbie: 44 rz.-kat., 288 gr.-kat., 6 izrael., 10 innych wyznań; 38 narodow. polskiej, 300 ruskiej, 10 niemiec. Par. rz.-kat. w Nawaryi, gr.-kat. w Porsznej. We wsi jest folwark i młyn amerykański. *Lu. Dz.*

Podsadki *Górne*, grupa domów w Miłoszowicach, pow. lwowski.

Podsadocze, las w Juszkowcach i płd.-wsch. części Czyżyc, w pow. bobreckim. Wznosi się on do 339 mt. w Juszkowcach, a do 364 mt. w Czyżycach.

Podsadoczka, wzgórze lesiste na wschodniej granicy gm. Miłoszowic, pow. lwowski; las od płd. się rozciągający zwie się Derewacz. Wznies. 366 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Podsadzie, przys. do Skowierzyna, pow. tarnobrzeski, w pobliżu Sanu, ma folwark i kilka chat. *Mac.*

Podsadzie, fol., pow. lepelski, należy do dóbr Kublicze.

Podsadzkie, wś nad rz. Usą, w płd.-zach. str. pow. ihumeńskiego, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Uzda; przed uwłaszczeniem włościan własność Wyszomirskich, należała do domin. Łastowszczyzna; ma 45 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, lecz w kulturze z powodu bardzo obfitych łąk, dla tego też i lud ma się tu dobrze. Do niedawna była w P. kaplica katolicka par. uździeńskiej. *A. Jel.*

Podsamsoniszki, os., pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Giże, odl. od Maryampola 5 w., ma 4 dm., 34 mk.

Podscharnin (niem.), ob. *Poczernin.*

Podścichawa, os. nad strum. Morygus, pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno, ma 4 dm., 15 mk., 30 mr. ziemi włośc.

Podsejny, ob. *Grudziewszczyzna.*

Podsejwy, kol., pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk, odl. od Suwałk 22 w., ma 1 dm., 8 mk.

Podserwy, kol., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Studzieniczna, odl. od Augustowa 19 w., ma 1 dm., 11 mk. W r. 1827 należy do par. Szczebra, ma 3 dm., 17 mk.

Podsędkowice, wś i fol. nad rz. Białką, pow. rawski, gm. Starawieś, par. Biała, odl. 20 w. od Rawy; wś 2 dm., 66 mk.; fol. 3 dm., 5 mk., wchodził w skład dóbr Chojnata Wola. W 1827 r. było 10 dm., 53 mk. W 1886 r. P. rozl. mr. 330: gr. or. i ogr. mr. 259, łąk mr. 38, pastw. mr. 2, lasu mr. 16, nieuż. mr. 16; bud. mur. 4, z drzewa 9; płodozmian 10-polowy, pokłady torfu. Wś P. os. 7, z gr. mr. 15.

Podsędkowięta, os. szlach., pow. mazowiecki, ob. *Kostry.*

Podsianożatki, własność ziemska w pow. ihumeńskim, w 1 okr. pol. i par. katol. uździeńskiej, od dość dawna należy do szlachcica Byliny, ma około $2^1/_2$ włók; grunta lekkie, szczerkowe, dość urodzajne; w pobliżu źródła rzeki Niemna za Huszczynem. *A. Jel.*

Podsidorówka, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 15 w., ma 2 dm., 19 mk.

Pod Siedlaczynem, gajówka przy Brzozie Królewskiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podsiedliska, rus. *Pidseliska*, fol. i leśniczówka w Miżyńcu, pow. przemyski.

Podsielatki, zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szemiotowo, o 5 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Szemiotowo, dawniej Sulistrowskiej, następnie drogą spadku Skirmuntów.

Podsieleniki, leś. os., pow. sejneński, gm. Kudrany, odl. od Sejn 65 w.

Podsieł, jezioro, pow. czerykowski.

Podsiały, wś nad Drucią, pow. rohaczewski, gm. Tichinicze, ma 79 dm. i 530 mk., z których jeden zajmuje się kowalstwem; przystań.

Podsiemnice al. *Posiemnicze*, os. leś., pow. kalwaryjski, ob. *Ludwinów* (V, 476).

Podsiołki, jezioro w pow. rohaczewskim; rocznie poławia się około 50 pudów szczupaków, karasi, płoci, okoni, linów i leszczów.

Podsieniczno, pow. olkuski, gm. Bolesław, par. Przeginia.

Podsiwie, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 83 w. od Wilejki, gm. łuczajska, ma 1 dm., 8 mk. katol.

Podskałany, wólka do Tomaszowic należąca, pow. krakowski. Leży na płn. od wsi, na samej granicy królestwa polskiego, na południowym stoku Łysej Góry (348 mt.), między Modlnicą a Tomaszowicami. Składa się z 4 dm. i 35 mk. Miejscowość ta za Długosza (L. B., II, 7) już należała do par. w Modlnicy. Była własnością plebana WW. Świętych, który tam miał łany, role i łąki. Było wówczas w tej osadzie trzech zagrodników, z których każdy odrabiał pańszczyzny dzień pieszy w tygodniu a nadto za czynsz opłacał ferton. Dziesięcin nie płacono nikomu. Według reg. pob. pow. proszowskiego z 1581 r. wś Podskałany i Tomaszewice, w par. Modlnicza, własność Krzysztofa Gosławskiego, miały 3 łany km., 8 zagr. z rolą, 3 kom. z byd., 3 kom. bez byd., 1 rzem., 2 czynsz. (Pawiński, Małp., 28). Skały tutejsze mają jaskinie, które opisał A. H. Kirkor. *Mac.*

Podskale 1.) pow. będziński, gm. i par. Wojkowice Kościelne. Nie pomieszczone w ostatnich spisach. 2.) **P.** *Przedmiejskie*, nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec, odl. od Sandomierza 41 w. a 2 w. od os. Połaniec; ma 4 dm., 33 mk., 95 mr. włośc. W 1827 r. 3 dm., 13 mk. 3.) **P.**, pow. pińczowski, gm. i par. Opatowiec. *Br. Ch.*

Podskale 1.) fol. w Grudnie Kępskiej, pow. jasielski. 2.) **P.**, część lwowskiego przedmieścia w Przemyślu.

Pod Skałą 1.) gajówka w Dobczycach, pow. wielicki. 2.) **P. S.**, karczma w Niezdowie, tamże. 3.) **P. S.**, karczma na obszarze Kretowiec, pow. zbaraski. *Br. G.*

Pod Skałą, wólka do Ściejowic, pow. krakowski, na lewym brzegu Wisły, ma 5 dm. i 14 mk.

Pod Skałami, os. należąca do Dziekanowic, pow. wielicki, ma 4 dm., 12 mk.

Podskałki, chaty wiejskie w Rabie Niżniej, w pow. limanowskim. *Br. G.*

Podskałny, młyn na obszarze Sarnek Dolnych, pow. rohatyński.

Podskarbice *Szlacheckie* i *Królewskie*, dwie wsie i fol., pow. rawski, gm. Regnów, par. Cielądz, odl. 5 w. od Rawy. P. Królewskie mają 14 dm., 98 mk., 332 mr. ziemi włośc.; P. Szlacheckie wś, 8 dm., 66 mk., fol. 6 dm., 30 mk. W 1827 r. P. Królewskie miały 10 dm., 64 mk. a P. Szlach. 11 dm., 64 mk. W 1870 r. fol. P. Szlacheckie rozl. mr. 670: gr. or. i ogr. mr. 560, łąk mr. 44, past. mr. 10, wody mr. 2, lasu mr. 43, nieuż. mr. 21; bud. z drzewa 20; płodozmian 10-polowy. Wś P. Szlacheckie os. 9, z gr. mr. 16.

Podskarbiszki 1.) wś pryw., pow. rossieński, par. chwejdańska, o 90 w. od Rossień, z filialnym kościołem drewn. św. Ignacego, fundacyi obywatela Sylwestrowicza z 1787 r. W 1859 r. 3 dm., 13 mk. Własność Konarskich. 2.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. widuklewska. Własność Konarskich.

Pod Skepetowym, nazwa niw w Olszanicy, pow. jaworowski.

Podskrzynupie, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 25 w., 2 dm., 33 mk.

Pod Skupową, grupa domów w Krzyworówni, pow. kossowski.

Podsmereczek, szczyt górski nad pot. Czernohorczyk, w pow. nadworniańskim, na granicy gmin: Pasiecznej i Zielonej. Wznies. 1276 mt.

Podśmigiel 1.) niem. *Podschmiegel*, folw., pow. kościański, o 4 klm. na płd.-zach. od Szmigla, par. i poczta w Szmiglu, okr. domin. i st. dr. żel. w Starym Bojanowie; 1 dm. i 9 mk. 2.) **P.**, fol. do Bronikowa, tamże, 4 dm. i 31 mk. *E. Cal.*

Podśmilgie, pow. maryampolski, gmina Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 11 w., 1 dm., 22 mk.

Podsmole, os. leśnika w pow. ihumeńskim, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. dudzicka; należy do domin. Zamość Jelskich, przy drodze z Dudzicz do Terabeli. *A. Jel.*

Podsmolewce, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Nowy Pohost, okr. wiejski Jundziłowo, o 6 w. od gminy a 54 w. od Dzisny, ma 1 dm., 5 mk. prawosł. (2 dusze rewiz.); należy do dóbr Jundziłowo, dawniej Szyrynów, dziś Sobolewskich.

Podsmolnica, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kirsna Wielka, par. Krasna, odl. od Kalwaryi 21 w., ma 2 dm., 10 mk.

Podsmuże al. *Lipie*, kol., pow. będziński, ob. *Lipie* 7.).

Pod Smyczami, gajówka w Woli Zarzyckiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podsmykowce, rus. *Pidsmykiwci*, grupa domów, fol. i karczma w Dyczkowie, pow. tarnopolski.

Podsmykowie, os. do Jastrząbki Nowej, pow. tarnowski, na płn. od tej wsi, w stronę Smykowa, ma 26 dm. i 136 mk. rz.-kat.

Pod Snożą, grupa zabudowań w Puszczy Dużej, części wsi Porąbki, pow. bialski.

Podsobień, folw. na obsz. Manasterca, pow. liski, na lewym brzegu Sanu, który tworząc w tem miejscu silne zagięcie ku zachodowi, oblewa obszar jego od wschodu i północy. Od zach. oddziela go duży las od wsi Zastawia. Na płd. graniczy z Postołowem. Wznies. 310

mt. npm. Kolej transwersalna łączy się w Zastawiu z koleją państwową Przemyśl-Łupków, która znów w pobliżu ma stacyę Lisko-Łukawica. *Mac.*

Podsobina, część Kolbuszowej, fol. i gorzelnia, pow. kolbuszowski. *Br. G.*

Podsobojnik, młyn w Liwczu, pow. sokalski.

Podsobolowice, przys. do Buczyny, pow. bocheński, na południe od Buczyny a płn. od Sobolowa, nad dopływem Stradomki z praw. brzegu. Wznies. 246 mt. npm. Od Buczyny oddziela go lesiste wzgórze Malachowiec czyli Dział (322 mt.). Odl. od Bochni 9·8 klm. Składa się z 21 dm. i 127 mk. *Mac.*

Podsokolagóra, kol. należąca do Sokolejgóry, pow. brodnicki, par. katol., ewang. i st. poczt. Golub. W 1868 r. było 5 bud., 2 dm., 13 mk. ewang.

Podsokolne, pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra, odl. od Augustowa 13 w., ma 6 dm., 50 mk. W 1827 r. było 6 dm., 35 mk.

Podsokołda, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 29 w. od Sokółki.

Pod Sokółką, koszary, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamionka, o 1 w. od Sokółki.

Podsoleniki, os. leś., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 65 w.

Podsołtanówka, wś rząd. nad rz. Stuhną, pow. wasylkowski, o 4 w. od Plesieckiego (par. prawosł.), ma 26 mk. płci obojga.

Podsosienka, zaśc. szl., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 5 w. od Wilna, 4 dm., 35 mk. kat.

Podsosna 1.) zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. starowier. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 6 w. od Wilna, 2 dm., 18 mk. katol.

Podsośnia, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Dzisny, 1 dm., 3 mk. prawosł.

Pod Sośnicą 1.) nazwa chat wiejskich w Wójtowej, pow. gorlicki. 2.) **P.**, karczma w Gliniku Marzewskim, pow. rzeszowski.

Podsosnów, rus. *Pidsosniw*, wś, pow. bobrecki, 17 klm. na płn.-płn.-wsch. od sądu pow., st. kol. i urz. tel. w Bóbrce, 6 klm. od urzędu poczt. w Romanowie. Na płn. leży Mikołajów, na zach. Horodysławice i Podjarków, na płd. Podjarków, na wsch. Sołowa, na płn.-wsch. Peczenia (obie w pow. przemyślańskim). W południ.-zach. stronie wsi powstaje struga i płynie na zach. do Horodysławic, gdzie wpada do Kiszczyc, dopływu Kabanówki. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-zach. Własn. więk. (Alfreda hr. Potockiego) ma roli or. 270, łąk i ogr. 32, past. 198 mr.; wł. mn. roli or. 608, łąk i ogr. 165, past. 181 mr. W r. 1880 było 98 dm., 612 mk. w gminie, 2 dm., 18 mk. na obsz. dwor. Co do wyznania: 10 rz.-kat., 567 gr.-kat., 53 izrael., 63 narod. polskiej, 567 ruskiej. Par. rz.-kat. w Hanaczowie, gr.-kat. w Mikołajowie. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Podsosonie 1.) mały fol. w pow. ihumeńskim, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Puków, nad strugą wodną rozlaną ku wsi Pukowu. 2.) **P.**, zaśc. w pow. mińskim, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Kojdanów, o 1 w. od linii dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, ma 7 os.; miejscowość bezleśna, grunta szczerkowe. Własność Bondarzewskich; należy do domin. Fanipol.

Podsosoniszcze, obręb leśny w płd. stronie pow. nowogródzkiego, w gm. Ostrów, o 3 w. na płd. od miasteczka Ostrów, własność hr. Potockich. *A. Jel.*

Podspady, węg. *Podspad* al. *Potspakt*, os. na obszarze gm. Jaworzyny Spiskiej, hr. spiskie (Węg.), pow. magórzański, na lew. brzegu pot. Jaworzynki, w miejscu rozdziału drogi wiodącej z Nowegotargu przez Czarnągórę, wś spiską pograniczną. Jedno ramię na wschód prowadzi wprost przez kryty most nad Jaworzynką pot. na przełęcz Żarską (Żdżarską) ku Kieżmarkowi, drugie na zachód ku Tatrom. Osadę tę tworzą: karczma, leśniczówka i tracz. Od południa piętrzą się turnie Murania (1827 mt.) i Nowego Wierchu (1999 mt.), od zachodu rozpościera się lesiste wzgórze Chowańców wierch (1037 mt.) z polanami, a od wschodu szczyty Magóry spiskiej, między nimi Kotliński wierch (1079 mt.). Wzniesienia: leśniczówka 925 mt. (Fuchs), karczma 909 mt. (Korzistka), tracz 901 mt. (C. Rothe). Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było dusz rz.-kat. 13, żyd. 3; razem 16 mk. Należy do par. łac. w Jurgowie. Przez P. jeżdżą zwykle podróżni udający się wózkami z Zakopanego do Morskiego Oka. *Br. G.*

Podstaje al. *Podostaje*, wś, pow. kołomyjski, przys. do Gwoździca Starego. W 1880 r. 364 mk.; rz.-kat 29, par. Gwoździec, gr.-kat. 327, par. Gwoździec Stary. Właściciel Stanisław hr. Dzieduszycki.

Podstarokiń, wś rząd., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 60 w. od Święcian, 27 dm., 215 mk. kat.

Podstary Zamość, fol., pow. zamojski, gm. Nielisz, par. Stary Zamość.

Podstarzyn 1.) fol. i wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Tupalszczyzna, o 11 w. od gminy a 61 w. od Święcian; folw. ma 1 dm. i 19 mk. kat., wś zaś w 1864 r. miała 27 dusz rewiz.; własność Kurkowskich. Na folwarku znajduje się kaplica kat. par. Żodziszki. 2.) **P.**, dwie wsie włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wiszniewo, o 3 w. od gminy, jedna z nich ma 93, druga zaś 103 dusz rewiz;

należą do dóbr skarbowych Świr. 3.) **P.**, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Giczyny, o 42 w. od Słonima, na płn.-wsch. od Kosowa. 4.) **P.**, straż leśna, tamże, o 41 w. od Słonima.

Podstarzynki, duża wś, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. Nowa-Mysz, gm. Stołowicze, przy gościńcu z mka Horodyszcza do mka Nowa-Mysz, w pobliżu toru dr. żel. baranowicko-białostockiej, ma 70 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista i bezleśna; grunta urodzajne. *A. Jel.*

Podstawie, wś włośc. nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Bodzechów, par. Denków, odl. od Opatowa 15 w., ma 7 dm., 29 mk., 48 mr.

Podstawie 1.) część dóbr Hańsk, w pow. włodawskim, oddzielona z całości w 1879 r. Ob. *Hańsk.* 2.) **P.**, pow. chełmski, gm. i par. Wojsławice.

Podstawie, potok, powstaje w gm. Majdan Sieniawski, pow. jarosławski, w lesie Małą Doliną zwanym; płynie na płn.-wsch., poczem zabrawszy z płn. obszaru tego lasu liczne strugi, zwraca się na płd.-wsch. i przechodzi na obszar Moszczanicy (pow. cieszanowski), płynąc śródleśną łączką. Następnie zrasza łąki Cewkowa, gdzie od praw. brzegu zabiera strugę leśną napływającą z Majdanu z pod wzgórza lesistego Nimkowa (253 mt.) i na granicy Cewkowa z Moszczanicą i Ułazowa wpada do Neteczy z lew. brzegu. Koryto błotne; spad nader powolny. Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Podstawie, os. do Dąbrówki Infułackiej al. Ankwicz, pow. tarnowski, leży na płn. od tej wsi, po północnej stronie torów kolei arc. Karola Ludwika, ma 16 dm. i 93 mk. *Mac.*

Podstawie, część wsi Laszek, pow. jarosławski. *Br. G.*

Podstawie, niem. *Potstawie*, kol. dóbr Pawłowice, pow. olesiński.

Podstawiszne, grupa domów i fabryka terpentyny w Lubyczy Kameralnej, pow. Rawa Ruska.

Podstawy, część Siekierczyny, pow. limanowski. *Br. G.*

Pod Stojłem, leśniczówka na obsz. dwor. Kozłowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Podstola, *Potstola*, wś nieistniejąca obecnie. Wspomina ją akt rozgraniczenia biskupstwa kujawskiego i płockiego w 1321 r. razem z wsiami Zamniewo i Rybitwy (Kod. dypl. Muczk. i Rzysz., II, 232).

Podstole, w XVI w. *Pothstholye*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bęczkowice, odl. 25 w. od Piotrkowa, ma 17 dm., 188 mk. W 1827 r. było 14 dm., 106 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 196) łany folwarczne i kmiece dawały dziesięcinę zbożową i kolędę plebanowi w Bęczkowicach, konopnej zaś nie dawały. Według reg. pobor. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553 we wsi Podstolye, par. Banczkowicze, miał Tomasz Żegota 1 łan, Stefan Żegota 1 łan, Mrowieński 1 łan, Jan Groth 1 osadn., Trzepieńscy 1 osadn. (Pawiński, Wielkop., II, 256). Dobra P. i Cieśle, z wsią P., Cieśle, Gać i Dębe w 1886 r. miały rozl. dominialnej mr. 1562: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 219, łąk mr. 62, past. mr. 69, lasu mr. 193, nieuż. mr. 10, razem mr. 553; bud. z drzewa 6; płodozmian 10-polowy; fol. Cieśle gr. or. i ogr. mr. 361, łąk mr. 120, past. mr. 144, lasu mr. 358, nieuż. mr. 26, razem mr. 1009; bud. mur. 7, z drzewa 11; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 13, z gr. mr. 212; wś Cieśle os. 32, z gr. mr. 226; wś Gać os. 2, z gr. mr. 11; wś Dębe os. 5, z gr. mr. 38. *Br. Ch.*

Podstolewo (dok.), ob. *Postałowo.*

Podstolice, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice, ma 6 dm., 78 mk., 50 mr. ziemi. W XV w. wś Podstolycze, w par. Kochów, własność Marcina, Jana i Stanis. h. Ciołek, miała łany kmiece, z których dziesięcinę snopkową i konopną oddawano w Samogoszczy. Z folwarku dziesięcinę płacono do Kochowa (Długosz, Lib. Ben., III, 179). Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508 wieś Podstholicze należała w części do Abrahama, płaciła poboru gr. 3 (Pawiński, Małop., str. 477, 334). W 1571 r. należą P. do Jakuba Podstolskiego (stryja) i Krzysztofa Podstolskiego (synowca): miały 11 ćwierć łanków, należały do par. Kochów. W 1650 r. do sukcesorów Piotra Szyszkowskiego, kaszt. wojnickiego, Krystyny za Michałem Stanisławskim i Anny za Stanisławem Lanckorońskim, ststą małogoskim; w tymże roku taż Krystyna Stanisławska oddaje Zakrzew w zastaw Paprockim (Akta ziem. Stężyc., 1—398, 19—18). W regestrze łanowego 1653 r. od Adama Paprockiego, pisarza ziems stęż., z Podstolic z łanu 1-go złp. 9 (wypisy 655). W regestrze pobor. z r. 1664 zapisano: Curia gen. Adami Paprocki subjudicis tris Stężyc., żona Katarzyna, syn Józef, dwie córki Barbara i Ewa, ze służbą osób 9. Poddanych we wsi 14. (Akta grodz. Stęż., 22—196). Według regestru podymnego 1661 domów włościańskich 3, z nich podymnego 1 fl 15 gr. (tamże, 299).

Podstolice z *Polankami* i *Zamłyniem*, wś, pow. wielicki, na lewym brzegu Wilgi, przy drodze z Wieliczki do Świątnik Górnych. Sama wieś leży na wzgórku na około kościoła. Przys. Polanki (na mapie Kummersberga: Podpołonki) na południe od wsi, na prawym brzegu Wilgi, a Zamłynie (na mapie okolic Krakowa „Na Zalesiu“) na zachód od wsi. P. liczą w ogóle 80 dm. i 598 mk. (273 męż., 325 kob.) rz.-kat., z czego jednak przypada na Polanki

8 dm. i 90 mk., na Zamłynie 12 dm., 89 mk. a na obszar więk. pos. 1 dm. i 5 mk. Posiadł. więk. (Br. Zawadzkiej) ma 83 mr. roli, 5 mr. ogr., 12 mr. łąk i past. i 2 mr. lasu; pos. mn. 290 mr. roli, 39 mr. łąk i ogr., 39 mr. pastw. i 1 mr. lasu. Gleba glinkowa, urodzajna a gaje liściowe. Łąki ciągną się nad Wilgą, otaczając wieś z dwóch stron: od wschodu i północy. Kościół drewniany jest zupełnie nowy, został bowiem zbudowany w 1827 r. Erekcya jednak pochodzi z 1292 r. Długosz (L. B., III, 144) wymienia tę wieś jako Podstholycze. Darował je w 1407 r. Jan Szafraniec, biskup kujawski, ołtarzowi św. Bartłomieja w katedrze krak. Następnie oddana kolegium prawniczemu, należała aż do 1773 r. do akademii, która to beneficium nadawała zawsze jednemu z profesorów, celem podwyższenia jego dochodów. Rząd austryacki wcielił P. najprzód do dóbr funduszu naukowego a następnie sprzedał, zatrzymując jednak prawo patronatu. Parafia, dyec. krak., dek. wielickiego, obejmuje Ochojno i Rzeszotary, z ogólną liczbą 2074 rz.-kat. i 21 izraelit. Graniczą P. na płn. z Sygnieczowem, na zachóh z Ochojnem, na płd. z Rzeszotarami a na wsch. z Janowicami. *Mac.*

Podstolice 1.) niem. *Podstolitz* i *Deutschendorf*, wś, okr. wiejski, wybud. i domin., pow. chodzieski, o 5 klm. na północ od Budzynia, przy trakcie pilskim; par. Chodzież, poczta i st. dr. żel. w Budzyniu. P. były niegdyś królewszczyzną, leżały w granicach pow. kcyńskiego i wchodziły w skład starostwa budzyńskiego. W 1430 r. król Władysław pozwala Jędrzejowi z Danaborza, wojew. kaliskiemu, wykupić tę wieś z rąk Piotra i Pawła Schafgotschów z Sobieszowic (Muczk. Rzysz., I, 305); w 1431 r. zapisuje mu na P. 100 grzywien polskich; w 1440 r. i w następnych latach obciąża Władysław III te dobra różnemi sumami na rzecz Władysława z Danaborza (Rykaczewski, Inwent.). W 1470 r. Łukasz Górka, woj. poznański, opiekun Jana i Władysława z Danaborza, odstępuje P. Mikołajowi Działyńskiemu, wojewodzie inowrocławskiemu, który następnego roku zaciąga 1600 zł. węg. od Przecława z Potulic. W 1580 r. trzymał tę wieś Krzysztof Sokołowski. Z zabranych dóbr starościńskich utworzył rząd pruski t. zw. Amt Podstolitz, w skład którego wchodziły: Brakonice, Budy Nowe, Budzyń, Kąkolewo, Podanin, Podstolice, Popielec (Aschenforth), Rataje, Sokołowo, Stangenforth i Trzy Domy (Dreihaus). W 1807 r. cesarz Napoleon I darował generałowi Lariboissiere te dobra, które następnie wróciły do rządu pruskiego. Wś P. ma 24 dm., 184 mk.; wybudowania P. liczą 17 dm., 117 mk.; w skład okręgu wiejskiego wchodzą nadto Trzy Domy z 2 dm. i 24 mk.; cały okręg ma 43 dm., 325 mk. (37 kat. i 288 prot.). Dominium liczy 5 dm., 101 mk. (19 kat. i 82 prot.); obszaru ma 325·48 ha, czyli 285·00 roli, 13·05 łąk, 6·41 past., 1·67 lasu, 10·46 nieuż., 8·89 wody; czysty dochód 2399 mrk; gorzelnia i chów bydła fryzyjskiego; właścicielem jest rząd pruski. Pierwotnie zwali Niemcy tę osadę „Podstolitz“ a leśnictwo „Deutschendorf“, którą to nazwę przenoszą obecnie na całe Podstolice, dla rozróżnienia zaś wsi od folwarku, zowią go „Deutschenhof“. 2.) **P.**, niem. *Deutschendorf*, leśnictwo, tamże, okr. domin. Podanin, ma 1 dm., 9 mk. 3.) **P.**, niem. *Tischdorf*, dawniej *Podstolitz*, domin. i okr. domin., w pow. średzkim, o 7 klm. na zachód od Września, par. Opatówko, poczta i st. dr. żel. w Września, ma 14 dm., 214 mk.; obszaru wraz z Stępocina ma 1220·00 ha, czyli 1037·97 roli, 114·40 łąk, 10·06 pastw., 25·46 lasu, 7·71 nieuż. i 24·40 wody; czysty dochód gr. 12233 mrk; młyn parowy i gorzelnia, tucz bydła, nabiał, torf, glina i margiel biały; właścicielem jest król pruski. Według Lib. Ben. Łaskiego składały P. pewne daniny proboszczom czerniejewskim. Właścicielami tego majątku byli: Piotr Potulicki, woj. kaliski, około 1578 r., Maruszka Czyżewska 1618 r., Ludwika Lipska około 1793 r., następnie Suchorzewscy, Brudzewscy i Kierscy. Przy schyłku zeszłego wieku należały do dóbr podstolickich: Chwałczyce, Gąsiorowo, Laski i Zasułtowo. W skład okręgu domin. wchodzą Chwałczyce z 7 dm. i 101 mk.; cały okrąg ma 21 dm., 315 mk. (304 katol. i 11 protest.). *E. Cal.*

Podstoliska, ob. *Postoliska.*

Podstoliszki 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol. Iwie, okr. wiejski Urciszki, o 5 w. od gminy, 16 dusz rewiz.; należy do dóbr Iwie, hr. Zamoyskich. 2.) **P.**, futor nad rz. Mitwą, pgw. kowieński, okr. pol. wilkijski, o 88 w. od Kowna, ma 1 dm., 20 mk.; młyn wodny (1859 r.).

Podstoła 1.) al. *Podstoły*, kol., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Dłutów, ma 20 dm., 237 mk., 807 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Grabica. 2.) **P.** al. *Podstoły*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Drugnia. W 1827 r. było 23 dm., 164 mk. Według reg. pob. pow. wiślickiego z 1579 r. wś Podstoły, w par. Drugnia, własność Stanisława Dembińskiego, miała 8 osad, 4 łany, 2 biednych (Pawiński, Małop., 224). *Br. Ch.*

Podstoły, ob. *Podstoła.*

Podstroga, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 30 w., ma 1 dm. W 1827 r. 1 dm., 9 mk.

Pod Stromem, grupa domów w Mikuliczynie, w pow. nadworniańskim.

Podstronie, grupa domów w Wielopolu, pow. ropczycki. *Br. G.*

Pod Stropem, karczma pod Zahoczewiem, pow. Lisko. *Br. G.*

Podstrzeże, *Postrzeże* al. *Kwietcze*, fol., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim; miejscowość całkiem odludna, nizinna, poleska; komunikacya przez głębokie brody i moczary. Od 1819 r. własność Połubińskich, ma około 24 włók. *A. Jel.*

Podstrunojcie, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Symoniszki, o 5 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Podsubacze, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 36 w. od m. Wilejki, przy b. drodze pocztowej koweniowskiej, ma 2 dm., 10 mk. katol.

Podsucha, wś, w której istniała przed 1863 r. kaplica katolicka. Ob. *Mińsk* (t. VI, 479).

Podsuche al. *Podsuchy*, wś, pow. doliński, par. gr.-kat. Spas, st. poczt. Dolina, odl. 19 klm. Obszar dworski własność rz.-kat. probostwa w Dolinie.

Pod Suchem, os. do Szczyrka, w lasach, blisko granicy szląskiej, pow. bialski, ma 5 dm., 42 mk. *Mac.*

Podsudargi 1.) os., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi. Nie zamieszczona w ostatnich spisach. 2.) **P.**, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Nie podane w ostatnich spisach.

Podsudki, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 21 w. od Sokółki.

Podsumowo, wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. 16 w. od Suwałk. Składa się z następujących odrębnych części: P. Hultajewo, ma 12 dm., 107 mk. W 1827 r. było tu 7 dm., 49 mk. P. Jabłońskiego, fol., ma 1 dm. W 1883 r. fol. P. oddzielony od dóbr rządowych Kuków, rol. mr. 143: gr. or. i ogr. mr. 87, łąk mr. 46, past. mr. 7, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 2; są pokłady torfu. P. Kutyły, ma 2 dm., 18 mk. W 1827 r. 1 dm. 7 mk. P. Makarewicza, os., ma 1 dm., 10 mk. P. Michalewicza, ma 2 dm., 21 mk. W 1827 r. 3 dm., 17 mk. P. Nikity, ma 2 dm., 14 mk. W 1827 r. 2 dm., 15 mk.

Podsupraśl, kol., pow. sokólski, w 3 okr. pol, gm. Nowa Wieś, o 35 w. od Sokółki.

Podsusze, wś i fol. nad rz. Smierdziuchą, pow. węgrowski, gm. i par. Grębków, odl. 16 w. od Grębkowa, ma 23 dm., 184 mk. Dobra P. i Grębków składały się w 1877 r. z folw. i wsi P. i Grębków, rozl. dominialna mr. 1394: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 502, łąk mr. 72, past. mr. 29, wody mr. 24, lasu mr. 209, razem mr. 836; bud. z drzewa 15; fol. Grębków gr. or. i ogr. mr. 450, łąk mr. 89, past. mr. 3, lasu mr. 16, razem mr. 558; bud. z drzewa 10. Wś P. os. 28, z gr. mr. 309; wś Grębków os. 21, z gr. mr. 212. *Br. Ch.*

Podświdry, os., pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Chotomów, ma 22 mk., 20 mr. ziemi dwors. Istnieje tu fabryka wyrobów chemicznych (octu, laku i mączki kościanej), z maszyną parową o sile 6 koni, zatrudniająca 15 robotników. Roczna produkcya do 73,300 rs. (w 1879 r.).

Podświdziłówka, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 22 w. od Sokółki.

Podświerk, wś i fol., pow. nowo-radomski, gm. i par. Kobiele Wielkie. Wś ma 12 dm., 102 mk., 10 mr. ziemi włośc.; fol. 6 dm., 10 mk., 1380 mr., w tem 272 uprawnej. W 1827 r. było 7 dm., 47 mk. Wchodził w skład dóbr Cadów.

Podświęcie, os., pow. kozielski, należy do Dzierzgowic.

Podświęciszki, os., pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 26 w., ma 1 dm., 12 mk.

Podświęte (czy *Podświętnie?*), urzęd. *Podświatyje*, zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Szejbakpol, o $7^1/_2$ w. od Wasiliszek a 42 w. od Lidy, ma 47 mk. katol. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.).

Podświętne, wś, pow. inowrocławski, poczta w Kruszwicy, ma 4 dm. i 36 mk. katol.

Podsyhlos, góra w pow. doliniańskim, ob. *Jasielniki*.

Podsynówka, wś nad rz. Turyą, pow. kowelski, na płn. od mka Milce, niegdyś własność monasteru mileckiego; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 6, 370.

Podszacie, wś nad Abelą, pow. wiłkomierski, par. i st. poczt. Szaty, o 58 w. od Kowna, o 35 w. od Wiłkomierza, o 17 w. od st. dr. ż. Żejmy a 4 w. od Szat; własność niegdyś Bohuszów, od 1572 r. Hopperrów, od 1856 r. Roubów. Gleba pszenna, gruntu ornego 720 mr., lasu 60 mr., łąk 260 mr. W pobliżu znajdują się dwa inne folw. t. n., z których jeden należy do hr. Tyszkiewicza, drugi zaś do Gintowtów. *J. Krz.*

Podszaciły, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 38 w. od Sokółki.

Podszakaryszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 6 w. od gminy a 30 w. od Święcian, ma 1 dm., 12 mk. katol. (2 dusze rewiz. w 1864 r.).

Podszapka, mały zaśc. i os. karcz., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze; zaśc. ma 3 osady, należy do domin. Samuelów, Czapskich; zaś os. karcz. na drodze wojenno-komunikacyjnej z Dudzicz do Uzdy, należy do dominium Ciepleń, Uniechowskich; miejscowość lesista, grunta piaszczyste.

Podszarnin, ob. *Poczernin*.

Podszarsznie, os., pow. maryampolski, gm.

Michaliszki, odl. od Maryampola 28 w., ma 2 dm.

Podszczepie al. *Podszczypie*, młyn w Kunicach, pow. wielicki. *Br. G.*

Podszeit-Stankus (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen.

Podszerańce, zaśc. pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sorokpol-Zułowo, o 16 w. od gminy, 2 dusz rewiz.; należy do dóbr Zułowo, Piłsudzkich.

Podszkle, przys wsi orawskiej Bukowiny.

Podszkodzie, wś, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Szewna, odl. od Opatowa 15 w., ma 8 dm., 115 mk., 611 mr. ziemi dwors., 22 mr. włośc.; kopalnia rudy żelaznej. W 1827 r. był 1 dm., 4 mk.

Podszohnen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. p. Pillupoenen.

Podsztyluk, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 9 w. od gminy, 5 dusz rew.; należy do dóbr Stachowszczyzna, Izmajłowych.

Podszuhnen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. p. Szilen.

Podszumlańce, wś, pow. rohatyński, nad pot. Narajówką, o 14 klm. na półn. od st. tel. w Bołszowcu. Granice: wsch. Szumlany Wielkie i Boków, połud. Skomorochy Nowe i Stare, zachod. Sarnki Dolne, półn. Świstelniki, urz. poczt. w Lipicy Dolnej, odl. 3·7 klm. na na półn. Obszar dwors. 357 mr., włośc. 688 razem 1045 mr. W 1857 r. 444 mk.; w 1880 r. w gm. 533, na obsz. dwors. 13; rz.-kat. 159, par. Bołszowiec, gr.-kat. 370, par. Skomorochy Stare. Właściciel dwor. posiadł. Jan Bukowski. *B. R.*

Podszusta, potok, dopływ Hibicy, w pow. liptowskim.

Podszyki, zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Albinowo, o 18 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Podszyliniki, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Nie zamieszczone w ostatnich spisach.

Podszynkowiszki al. *Rufinek*, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 21 w., ma 11 dm. 94 mk.

Podszyrwincie, zaśc. szl. nad rz. Szyrwinczą, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 52 w. od Wilna, ma 1 dm., 5 mk. katol.

Podszyszka, pow. błoński, gm. Guzów, par. Wiskitki.

Pod Toumatykiem, szczyt w płd.-zach. rozgałęzieniach Gorganu Sinego, nad doliną Prutca, po półn. jej stronie. Od wschodu opływa stopy tej góry pot. Bogdan, dopływ Prutca, na wschód od niego wznosi się skalisty Chomiak (1544 mt.), a na płn.-zach. Senik (1664 mt.). Wznies. 1193 mt. (szt. gen.).

Podtopieliszki, os., pow. maryampolski, gm Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 10 w., ma 1 dm., 7 mk.

Podtopiłówka, os. leś., pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 9 w., ma 1 dm.

Podtopole, wś i fol. nad rz. Łabuńką, przy ujściu do rz. Topornicy, pow. zamojski, gm. i par. Zamość, odl. od Zamościa 3 w., od os. Nowy Zamość 1 w., ma 4 dm. dwor., 7 włośc., 102 mk. katol.; młyn wodny o 2 kamieniach od r. 1846; gruntów dwor. 235 mr., włośc. 45 mr. Gleba urodzajna, łąki obfite. P. należało niegdyś do ks. franciszkanów zamojskich, następnie przeszło na rzecz skarbu w wieczystą dzierżawę, obecnie stanowi własność sukcesorów generała Szrejdera. *T. Z.*

Pod Topole, grupa zabudowań wiejskich w Mętkowie, pow. chrzanowski. *Br. G.*

Pod Trąbą, góra, wznies. 554 mt., na obszarze wsi Dominikowic, nad pot. Kobylanką, pow. gorlicki. Z pod stóp tej góry wypływają potoki: Kotlanka i Męcinka.

Podtrzebierz, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o $7^1/_2$ w. od Święcian, ma 1 dm., 6 mk. katol.

Pod Turkiem, ob. *Maksymówka* (t. V, 937).

Podturupie, wś włośc., pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 10 w., ma 21 dm., 38 mk., 65 morg. Wchodziła w skład dobr rząd. Ludwinów.

Podturycze, część Łoziny, i karczma, pow. gródecki.

Podturza al. *Podturzy*, fryszerka w Makowczycach, pow. lubliniecki.

Pod Turzą, wólka do Markowizny, pow. kolbuszowski, wśród lasów sosnowych, na płd. od tej wsi a na płnc. od wsi Turzy, na prawym brzegu Turki, dopływu Łęgu, ma 8 dm., 37 mk. rz.-kat. *Mac.*

Podtyniewicze, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Kleniki, o 18 w. od Bielska.

Podtyszcze, wś szlach., pow. mławski, ob. *Olszewo P.*

Podubce, ob. *Poddubce.*

Podubicze, okolica szlachecka nad jez. Tobole, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Lidy a 22 w. od Ejszyszek, ma 3 dm. 23 mk.

Podubie 1.) zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Janowo, o 10 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Janowo, hr. Tyszkiewiczów. 2.) **P.**, zaśc. wł., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 41 w. od Wilna, ma 1 dm., 15 mk. katol. 3.) **P.**, dwie wsie w pow. dzisieńskim, jedna z nich należała do dóbr Szczęsnopol, Michała Szczypta, druga zaś do Kazulina, Justyniana Szczypta.

Podubilce, wś, pow. wiłkomierski.

Podubinka 1.) wś nad rzką t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i do-

bra Janiszki, o 9 w. od gminy a 49 w. od Wilna, ma 9 dm., 128 mk. katol. (w 1864 r. 45 dusz rewiz.); własność hr. Tyszkiewiczów. 2.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, ma 3 dm., i 28 mk. katol. W pobliżu zaśc. znajduje się karczma, mająca 1 dm. i 9 mk. katol.

Podubinki, potok w pow. wileńskim, przepływa pod wsią i zaśc. t. n. oraz zaśc. Matakinie.

Podubiś, nazwa kilku wsi, dworów i folw. nad rz. Dubissą, w pow. szawelskim, rossieńskim i kowieńskim. Ważniejsze z nich idąc z góry rzeki ku jej ujściu: 1.) **P.**, o 6 w. za Bubiami, własność niegdyś Mirskich, następnie Górskich (ob. Kiereży). Pod folw. tym Dubissa nagle się zniża. 2.) **P.** *Bazyliański* al. *Bazyliany*, o 1 w. od Dubissy, mko bardzo nędzne (w 1859 r. 5 dm. i 46 mk.), posiadało od 1749 r. do 1832 r. kościół, klasztor, i szkołę bazylianów, których tu w 1749 r. sprowadzili bracia Bejnarowie i zapisali im włókę ziemi a także osiadłą wś Mekie. W ostatnich czasach istnienia bazylianów utrzymywaną przez nich szkołę podniesiono do sześciu klas i uzyskała tytuł szkoły powiatowej szawelskiej. Miewała do 300 uczniów z górą, zwłaszcza za rektorstwa ks. Wiktora Buczyńskiego. Po 1836 r. kościół i klasztor oddano duchowieństwu prawosł. świeckiemu i cerkiew otrzymała tytuł parafialnej. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) szawelskiego, ma 251 wiernych (156 męż. i 95 kob.). 3.) **P.**, dobra przy ujściu rzeki Szwent-upis do Dubissy, o 3 w. poniżej Gord, własność niegdyś Hryniewickich, następnie Jeleńskich, ma 392 dzies. ziemi dwors. 4.) **P.**, o 6 w. poniżej poprzednich, przy ujściu Krożenty, od dawna własność Grużewskich, posiada młyn wodny o 4 kamieniach i folusz. Jestto dawna siedziba obywatelska, bo już 1570 r. znaną była jako własność Kazimierza i Anny z Billewiczów Orwidów, od których wkrótce nabył tę majętność łącznie z Kielmami ks. Bohdan Janowicz Sołomerecki, dzierżawca krzyczewski, lecz niedługo posiadając, sprzedał ją w 1591 r. Janowi Grużewskiemu, namiestnikowi szawelskiemu. 5.) **P.** rządowy, o 2 w. powyżej Lidowian, do 1831 r. własność Ezechiela Staniewicza, marszałka szlachty pow. rossieńskiego, ze stromą górą, zwaną Waltornia. 6.) **P.**, na prawym brzegu Dubissy, pomiędzy Kotowszczyzną a Paszkajciami, z mostem na wiązaniu bez podpór i pięknemi zabudowaniami. Jest to stara osada, przed 1500 r. należała do Jana Stankiewicza Billewicza. Stankiewiczowie władali P. w ciągu 300 lat, poczem zbyli go Słowaczyńskim, od których nabył Suchodolski a w 1845 r. Iwanowski. 7.) **P.**, między Czekiszkami a Średnikiem, własność niegdyś Tyszkiewiczów, potem sukcesorów marszałka Burby, z pięknym pałacykiem obywatela, zwanym Belweder. *J. Krz.*

Podubnie, zaśc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Przepierzyce, o $8^1/_2$ w. od Lidy, w 1866 r. miała 27 mk., w 1864 r. 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Lida.

Podubowo, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Traszkuny, o 10 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 3 dm., 33 mk. katol. (w 1864 r. 5 dusz rew.); należy do dóbr skarbowych Giejany.

Podubrynie, dwór, pow. rossieński, par. szwekszniańska, własność hr. Platera.

Podubużys, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 2 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Malaty, hr. Czapskich.

Poduby, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 51 w. od Lidy a 13 w. od Wasiliszek, ma 3 dm., 11 mk. prawosł. i 12 katol.

Podudrya, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya, odl. od Kalwaryi 49 w., ma 6 dm., 23 mk.

Poduhren (niem.) 1.) dobra ryc., pow. królewiecki, 4 klm. od st. p. i tel. Waldau. Obsz. 340 ha. 2.) **P.**, leśn., tamże, st. poczt. Wulfshoefen.

Podukszcze, zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Trok, ma 1 dm., 5 mk. katol.

Podule al. *Podole*, w XVI w. *Podolye*, *Podolie inferior* i *superior*, wś i fol. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Grabno. Leży na połowie drogi przy trakcie z Widawy do Zduńskiej Woli (odl. 9 w.), ma 20 dm., 152 mk. Tutejsze cmentarzysko przedchrześciańskie rozkopywał Ed. Stawiski. Według Lib. Ben. Łask. (II, 469) wś P. duplex, w par. Grabno, dawała plebanowi tylko kolędę po groszu z łanu, zaś dziesięcinę z ról kmiecych plebanowi w Marzeninie. Folw. dawał do Grabna. Według reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552 wś Podolie inferior, w par. Grabno, miała 3 osad., $1^1/_4$ łan. Część Andrzeja Wązika wynosiła 1 łan. Podolie superior, w par. Grabno miało 5 osad., $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 241). W 1886 r. fol. P. Górne i Dolne rozl. mr. 881: gr. or. i ogr. mr. 479, łąk mr. 60, past. mr. 286, lasu mr. 12, nieuż. mr. 44; bud. mur. 2, z drzewa 6. Wś P. os. 34, z gr. mr. 198. *Br. Ch.*

Podulek, fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Wieniawa, odl. od Radomia 23 w., 2 dm., 23 mk., 281 mr. ziemi dwor.

Poduliczna, os. nad rz. Moszczenicą, pow. łęczycki, gm. i par. Piątek, odl. od Łęczycy 18 w., 1 dm., 4 mk.

Poduliczny, os. młyn. w dobrach Krzyszkowice, pow. łęczycki.

Podulina, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 24 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. prawosł. Była tu drewniana kaplica pogrzebowa.

Podulinka, os. karcz., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 24 w. od m. Dzisny, 1 dm., 7 mk. żydów.

Podumble, wś włośc., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 24 w., ma 19 dm., 215 mk., 845 mr. Wchodziła w skład dóbr Justyanów.

Podumble 1.) zaśc. nad jez. Dumble, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Puczkarzyszki, o 4 w. od gminy a 39 w. od Święcian, 3 dm., 19 mk. katol. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.). 2.) **P.** 1 i 2, dwa zaśc. nad rzką Dumblą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 2 w. od gminy a 35 w. od Święcian; jeden z nich ma 2 dm., 17 mk. kat., drugi zaś 1 dm. i 14 mk. kat. (oba w 1864 r. miały 11 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Łyngmiany. 3.) **P.**, dwór nad jez. Wiryntą, pow. święciański, w 2 okr. pol, o 65 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat. 4.) **P.** al. *Mańkowszczyzna*, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 8 w. od Trok, 1 dm., 7 mk. kat. 5.) **P.**, zaśc. szl. nad jez. Wiesy, pow. trocki, 1 dm., 11 mk. kat. 6.) **P.**, wś nad jez. Trockiem, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Landwarowo, o 15 w. od gminy a 8 w. od Trok, ma 8 dm. i 74 mk. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.); należy do dóbr Karaciszki, dawniej Wrotnowskich i Dąbrowskich, obecnie hr. Tyszkiewicza. *J. Krz.*

Podumbłupie, wś pryw. nad rz. Dumbłupis, pow. szawelski, okr. pol. Kurtowiany, o 35 w. od Szawel, w 1859 r. 4 dm., 15 mk., młyn wodny, gorzelnia.

Podunaj, po łotew. *Dunawas Mujża*, wś w okr. zelburskim, pow. iłłuksztеńskim, par. dyneburska (Kurlandya), z przys. Zajkiszki (Saikischekk), posiada kościół katol. ś. Józefa, wzniesiony 1787 r. przez hr. Jana Zyberga, filialny par. Dweta.

Podupiska, wólka do Kamionnej, pow. bocheński, na płd. od wsi, na płn.-zachodnim stoku Pasierbickiej Góry. Mapa Kummersberga (sekc. 17) podaje Podlapiska. *Mac.*

Podupłazki potok. Tak mianują niektórzy piszący o Tatrach Białą Wodę, potok tworzący jednę z piękniejszych dolin, zwaną Białej Wody albo pod Wysoką. Dolina ta poczyna się w górnych swych krańcach u stóp Garłucha, Żelaznych Wrot, Wysokiej, Ganku i Rysów. Od wschodu przedziela ją rozległy grzbiet Szerokiej Jaworzyńskiej od doliny Jaworowej pod Lodowym, następnie od Staroleśnej turni tejże nazwy. Od zachodu przedziela ją od doliny Morskiego Pka grzbiet Żabiego i Młynarza. Dolina Białej Wody rozgałęzia się w kilku kierunkach, tworząc nowe górskie doliny, jakby górne terasy swoje, którymi dociera głównego grzbietu Tatr (por. t. I, 183). *Br. G.*

Podusiacie 1.) fol. rząd., pow. nowoaleksandrowski, pow. Dusiaty, rozkolonizowany pomiędzy włościan. 2.) **P.**, dobra, tamże, własność niegdyś karmelitów antolepskich, zajęte na skarb i rozkolonizowane pomiędzy włościan.

Podusie 1.) fol., pow. sejneński, gm. i par. Łoździeje, w pagórkowatem położeniu, nad zachodnim brzegiem jez. Duś, odl. 33 w. od Kalwaryi, ma 7 dm., 25 mk.; w 1827 r. było 2 dm., 18 mk. W 1644 r. jako „zaścianek“ nosił nazwę Krasnowo-Podusie i wchodził w skład ststwa łoździejskiego, nadanego Krzysztofowi Witanowskiemu h. Rawicz przez króla Władysława IV (ob. *Łoździeje*). Jeszcze w r. 1717 P. płaci kwarty złp. 10 (Vol. Leg., VI, 194). 2.) **P.**, fol., pow. kalwaryjski, gm. Simno, par. Metele, odl. 35 w. od Kalwaryi. Ma pokłady kamienia wapiennego i torfu. Fol. P. miał w 1886 r. rozl. mr. 271: gr. or. i ogr. mr. 133, łąk mr. 48, lasu mr. 85, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 7; las nieurządzony. Wś Dusiele os. 4, z grun. mr. 2. *M. Wit.—Br. Ch.*

Podusilna, wś, pow. przemyślański, odl. 15 klm. na płd. od Przemyślan, nad pot. bez nazwy, dopływem Gniłej Lipy, w górach brzeżańsko-przemyślańskich, śród lasów przetrzebionych obecnie przez kolonistów Niemców. Gleba gliniasta i zimna. Granice: wschodnia Narajów, południ. Stratyn, zachod. lasy a za nimi Firlejów i Dusanów, półn. Baczów i Błotnia. W 1857 r. 403 mk.; w 1880 r. w gminie 570, na obszarze dwor. 106, razem 676 mk.; rz.-kat. 10, par. Firlejów, gr.-kat. 478, par. Baczów, reszta Niemcy menonici. Sąd powiatowy Przemyślany, urząd poczt. Janczyn. Właściciel Józef Feigelbaum, Henryk Bachman i wspólnicy. *B. R.*

Podusów, wś, pow. przemyślański, odl. 7·4 klm. na płn.-wsch. od st. poczt. Janczyn a o 15 klm. na płd.-wsch. od starostwa, sądu pow. i st. tel. Przemyślany. Granice: wschod. Nowosiołka, połud. Błotnia, zachod. Janczyn i Kosteniów, półn. Biłka i Pletenice. Obszar dwor. ról, łąk i ogr. 170, past. 101, lasu 385 mr.; włośc. 1470 mr. Miejscowość ta leży w górach przemyślańskich, lesistych, błotnistych, gleba gliniasta nieprzepuszczalna. Rz.-kat. 58, par. Dunajów; gr.-kat. 810, par. w miejscu, dek. Narajów. W 1857 r. 662 mk., w 1870 r. 708, w 1880 r. w gminie 706 mk.; szkoła fil. o 1 naucz. Dokumentem 1 października 1389 r. nadał Władysław Jagiełło wś P. Pawłowi Czechowi z Zahradyszcza na wieczystą własność, wypisując zarazem warunki, pod jakimi wieś ta na przyszłość do niego i spadkobierców jego ma należeć (Ak. gr. i z.,

t. II, str. 30). W dokumencie z 27 stycznia 1441 r., którym poświadczają Piotr z Branic, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek ziemski lwowski, z czasów urzędowania Stanisława z Dawidowa i Jana z Zimnejwody, znajduje się podział wsi Poluchowa między Drobyszem z Poluchowa stryjem a Jackiem i Jóźkiem synowcami jego; część Poluchowa od strony wsi Podusów odstąpili synowcy stryjowi (Ak. gr. i z., t. II, str. 106 i 107). Dokumentem wystawionym we Lwowie 21 kwietnia 1475 r. Piotr z Branic, sędzia i Jan z Wysokiego, podsędek ziem. lwow., poświadczają, że Mikołaj i Andrzej z Podusowa, bracia rodzeni, sprzedali swą dzielnicę w P. za 160 grzywien zwykłej monety Grzegorzowi z Sanoka, arcybisk. lwow. (Ak. gr. i z., t. II, str. 213). Na dokumencie wystawionym w Czarnuszowicach 26 czerwca 1454, którym Grzegorz, arcyb. lwow., potwierdza uposażenie kościoła paraf. w Biłce, podpisanym jest także Stanisław z Podusowa. W Wilnie 23 lipca 1540 r. Zygmunt I zakazuje Mikołajowi Narajowskiemu Sperce odbierać przed wyrokiem arcyb. lwow. Piotrowi dobra Błotnia, Podusów i Uszyelne (tamże, t. X, str. 41, ustęp 618). Od r. 1475 należy ta wioska do dóbr stołowych rz.-kat. arcybiskupów we Lwowie. *B. R.*

Pod Wadową, os. leś. w Porchowie, pow. buczacki.

Pod Wakulcem, przedm. Peczeniżyna, powiat kołomyjski.

Podwale, pow. radzymiński, gm. i par. Jadów. Niepomieszczone w ostatnich spisach. 2.) **P.**, kol., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, odl. od Końskich 30 w., 1 dm., 4 mk., 90 mr. ziemi. 3.) **P.**, pow. stopnicki, gm. Wojcza, par. Biechów.

Podwale al. *Podwał*, wólka do Zabawy, pow. brzeski, leży w równinie (189 mt.), w międzyrzeczu pot. Kisieliny i Dunajca, do którego ten potok z lew. brzegu uchodzi. Nazwa pochodzi od sąsiedniej wsi Wał. Graniczy na płd. z Zabawą, na płn. ze Zdrochcem, na wsch. zaś aż po Dunajec ciągną się dosyć urodzajne role. Osada należy do par. rz.-kat. w Radłowie (odl. 6 klm. na płd.-zach.). Składa się z 35 dm. i 160 mk., 153 rz.-kat. a 7 izrael. 2.) **P.**, fol. pod Tarnowem, pow. tarnowski. 3.) **P.**, nazwa chat w Liplasie, pow. wielicki.

Podwale, przedmieście Borszczowa.

Podwalina, fol. i kol., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Jankowice, odl od Radomia 21 w. Fol. ma 3 dm., 30 mk., 383 mr. ziemi dwor. W 1872 r. oddzielony został od dóbr Zameczek Ostrów. Kol. P. lit. B ma 65 mr. obszaru i 3 budynki drewn.

Podwalno, os. leś., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Wigry, odl. od Augustowa 17 w., 1 dm.

Podwałcze, nazwa chat w Podlesie, pow. tarnowski. *Br. G.*

Podwarańce 1.) wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Żyrmuny, o 9 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Paszkowszczyzna, Laskowiczów. 2.) **P.**, wś nad rz. Osówką, tamże, okr. wiejski Horodenka, o 9 w. od gminy a 21 w. od Lidy, ma 15 dm., 123 mk. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.); należy do dóbr Holmonciszki, Kobylińskich. 3.) **P.**, wś nad rz. Wersoką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Hornostaiszki, o 2 w. od gminy a 39 w. od Lidy, 12 dm., 54 mk. kat. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należy do dóbr Hornostaiszki, Siekluckich. 4.) **P.**, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Nerowy, o 14 w. od gminy a 35 w. od Trok, ma 4 dm., 67 mk., w tej liczbie 62 kat. i 5 żyd. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr Naszlany, Żylińskich. 5.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 9½ w. od gminy a 53 w. od Wilna, ma 4 dm. i 44 mk. kat. (18 dusz rewiz.); należy do dóbr Rostyniany, Izmailskich. 6.) **P.**, ob. *Podworańce* i *Podworzańce*. *J. Krz.*

Podwarężyn, pow. będziński, gm. i par. Wojkowice. Niepomieszczony w ostatnich spisach.

Podwarna Buda, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka. Niepomieszczona w ostatnich spisach.

Podwartele, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wisztyniec, odl. od Wyłkowyszek 32 w., ma 6 dm., 69 mk.

Podwarty, os. leś., pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna, odl. od Kalwaryi 18 w., 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 1 dm., 19 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinów.

Podwaryszki 1.) fol. i wś nad rz. Gruzówką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Bieniakonie, okr. wiejski Giejcieniszki, o 1 w. od gminy, 40 w. od Lidy a 25 w. od Ejszyszek; fol. ma 38 mk. kat. i 5 żyd., wś zaś 5 dm. i 56 mk. kat. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr Giejcieniszki, Rymszów. 4.) **P.**, ob. *Podworyszki* i *Podworzyszki*.

Podwaśki, uroczysko, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 30 w. od Bielska.

Podweiken (niem.), majątek chełm., pow. morąski, 2 klm. od st. p. Miswalde.

Podwejno al. *Kiertukaje*, osada nad rz. Rudzianką, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 9 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat.

Podwerbce z *Wojniczem*, wś, pow. Horodenka, o 5 klm. na płn.-zach. od st. poczt. w Nieźwiskach, na prawym brzegu Dniestru. Granice: wschod. Dniestr, za nim w północnym kierunku Monaster, w południ. Łuka,

połud. Harasymów, zachod. Żywaczów, półn. Issaków. Gleba urodzajna, okolica bezleśna, dopływami Dniestru poprzerzynana. Obszar dwor. 575, włośc. 1129 mr. W 1857 r. 604 mk., w 1870 r. 738, w 1880 w gm. 729, na obsz. dwor. 16 mk.; rz.-kat. 15, par. Chocimierz, gr.-kat. 712, par. w miejscu, filia Issaków (735), razem 1446 dusz. Kasa pożyczk. gm. z 300 zł. Właśc. posiadł. dwor. Maryan Łukaszewicz. *B. R.*

Pod Wesołą, os. do Jastrząbki Nowej należąca, pow. tarnowski, ma 8 dm., 49 mk.; leży na północ od tej wsi, w stronie Smykowa Małego. *Mac.*

Podwesołeoko, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Igłówka, odl. od Maryampola 18 w., 2 dm., 11 mk.

Podwęglisko, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, odl. od Maryampola 12 w., ma 35 dm., 103 mk.

Podwęzów, niem. *Lange*, wś, pow. olawski, par. ew. Laskowice, kat. w Bobrowicach (Margareth). Ludność przeważnie ewangielicka.

Podwicha, góra lesista w północnych rozgałęzieniach Gołogór, na płn. od wsi Romanowa, a na płd. od Wańkowiec, w pow. bobreckim. Wznies. 402 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Podwidlino, niem. *Podfidlin*, wyb., pow. kartuski, st. p. Lublewo; należy do Górnej Kolbudy.

Podwidowie, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Podwidz al. *Podwiejsk*, 1706 r. *Podwiesk*, niem. *Podwitz*, wś, pow. chełmiński, st. p. i par. kat. Chełmno, $1^1/_2$ mili odl., par. ew. W. Lunawy; 1998·32 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 83 bud., 63 dm., 400 mk., 20 kat., 314 ew. P. leży w nizinach nadwiślańskich, na płn.-wsch. od Chełmna. Powódź nieraz wielkie tu wyrządzała szkody. W dokum. zowie się około r. 1400 Podigest, Podegest, Pojesib, Pojesch (ob. Zeitsch. des Westpreuss. Gesch. Ver., XVI, str. 31). Wspominana w przywileju t. z. łowickim z r. 1222 pod nazwą Poyesch (ob. O narod. pol. przez Kętrz., str. 57), który jednak wś tę tu wymienia jako zaginioną. Za czasów krzyżackich należał P. do komturstwa starogrodzkiego i był własnością m. Chełmna (ob. Gesch. d. Kreis und d. Stadt Culm, von Schultz, I. 193). R. 1385 był tu karczmarzem Niczko Stak (ob. Kętrz. l. c., str. 68). Około r. 1872 odkryto przypadkowo wielkie cmentarzysko urn odosobnionych. Wydobyto 30, z których każda przykryta była kamykiem. Z urn tych wyjęto 2 fibule, części naczynia bronzowego wyrobu rzymskiego, ostrogi bronzowe i inne przedmioty (ob. Objaśn. do mapy arch. p. Ossowskiego, str. 93).

Podwiejna, mały zaśc. w pobliżu rz. Wiejny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. okołowska, przy drodze z mka Okołowa do Omniszewa; miejscowość poleska, grunta lekkie. *A. Jel.*

Podwiejsieje, jezioro, ob. *Wiejsieje*.

Podwiejsiejki, fol., pow. sejneński, gm. Wiejsieje, par. Berżniki, odl. od Sejn 18 w., ma 6 dm., 33 mk, gorzelnia. W 1827 r. należał do par. Wiejsieje, miał 2 dm., 18 mk.

Podwiejsk, ob. *Podwidz*.

Podwiekowo al. *Podwiekówko*, fol., pow. gnieźnieński, o 4 klm. na wsch.-płd. od st. p. w Witkowie, par. Powidz, okr. domin. Wiekowo, st. dr. żel. o 14 klm. w Trzemesznie; 1 dm. i 4 mk. Należał przy schyłku zeszłego stulecia do Franciszka Kosińskiego.

Podwielkie (*Podwielkie*), wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 28 w. od Słonima.

Podwienczyn, ob. *Podwięczyn*.

Podwieniec, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Nikitycze, o 14 w. od Prużany.

Podwierchem, niwy w płn.-zach. stronie Szkła, pow. jaworowski. Na płn.-wsch. od nich wznosi się lesiste wzgórze Paraszka do 275 mt. i tu powstaje jedno z ramion Szkła (ob. VII, 859).

Podwierzbie 1.) wś i folw. nad rz. Wieprzem, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Irena, par. Bobrowniki. Leży tuż pod Bobrownikami. Wś ma 12 osad po 20 mr.; fol. P. należy do dóbr Dęblin, ma 360 mr. W 1827 r. było 15 dm., 110 mk. 2.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. Podłęż, par. Samogoszcz, ma 31 dm., 361 mk., 618 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Maciejowice. W pobliżu P. leży nad Wisłą Kępa Podwierzbiańska. W 1827 r. było 35 dm., 277 mk. W reg. pobor. z 1597 r. podani częściowi posiadacze: Sebastyan Ciołek, Jan Łączyński i Trzciński (Ak. ziem. Stężyckie, 3—36). Według reg. podymnego 1661 r. domów włościańskich 10, z nich podymnego fl. 5 (tamże 299). W reg. pobor. z r. 1664 zapisano: Curia Nobil. Joannis Podstolski, żona Jadwiga Bogusławska, córki Zofia i Katarzyna, tamże mieszka Stanisław Bogusławski, służby osób 5, poddanych 18. In sorte Stephani Sieklucki, siostra Jadwiga Chotecka wdowa, dwie służące, poddanych obojej płci z dziećmi 27. In sorte Andreae Smarzewski, żona Agnieszka i krewni, razem osób 5, poddanych 32. In sorte Swierczowski poddanych 36. In sorte Zagórowski poddanych 25 (Akta gr. Stęż., 22—196). Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508 wś Podwierzbie należała do starostwa radomskiego. W r. 1569 we wsi Podwierzbie Maciejowskie albo Wierzbiny, w par. Samogoszcza, bisk. poznański miał 2 łany, Jakub Podstolski miał $1^1/_2$ łan., Bartłomiej Riskowski $^1/_2$ łan., Jan Tarnowski $^1/_2$

łan. Jan Łączyński $^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 338, 678). 3.) **P.**, fol., pow. rypiński, gm. Gujsk, par. Ligowo, odl. o 28 w. od Rypina, ma 3 dm., 25 mk., 264 mr. *Br. Ch.*

Podwierzchowiec, os. młyn., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno, 2 dm., 13 mk., 47 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Kluki.

Podwietka al. *Słobódka*, wś nad bezim. dopł. jeziora Tremla, uformowanego z rozlewu rzeki t. n., pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. karpiłowska, ma 2 osady; tędy przechodzi drożyna z Wołosewicz do Iwaniszewicz. Grunta lekkie, piaszczyste, łąk dużo.

Podwięczyn al. *Podwienczyn*, kol. i os. leś., pow. łódzki, gm. i par. Nowosolna. Kol. ma 19 dm., 173 mk., 311 mr. ziemi włośc.; os. leś. 2 dm., 30 mr. dwor. Wchodził w skład dóbr rząd. Chorzęcin.

Podwigry, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry. Nie podane w ostatnich spisach.

Podwihów, niem. *Podwihof*, wś, pow. i obw. sąd. opawski, na Szląsku austryackim, na płd.-wschód od Opawy (8 klm.), przy gościńcu opawsko-klinkowieckim. Graniczy od płn. ze Suchemi Łaźcami, od zach. z Raduniem i Boguczowicami, od płd. z Głęboczcem a od wsch. z Połomem Pustym. Płd. i płd.-wsch. obszar lesisty. Stąd wschodnim obszarem płynie pot. Selinka ku płn. do Opawicy; wzdłuż zachod. granicy w południ. jej części płynie pot. Radunka, prawy dopływ Morawy. Okolica pagórkowata; wznies. wsi 403 mt. Na połud. granicy szczyt Horki (Hurky), wznies. 531 mt. Przy tak zwanej Kamiennej karczmie gościniec opawski rozdziela się na dwa ramiona, wschodnie do Klinkowca (Koenigsberg), zachod. do Bielowca (Wagstadt). Liczne wiatraki. W 1880 r. 61 dm., 326 mk., wszyscy rel. rz.-kat. Co do narodowości jest Czechoszlązaków 317, Niemców 4. Kościół paraf. i szkoła ludowa w miejscu; st. p. Połom Pusty.

Podwikonia, fol., pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 11 w. od Słonima.

Podwilańce 1.) wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Bukiszki, o 8 w. od gminy i tyleż od Wilna, ma 5 dm., 41 mk. kat. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.); należy do dóbr Bukiszki, Radziwiłłowiczów. 2) **P.**, wś włośc., tamże, o 8 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc. włośc. tamże, o 8 w. od Wilna, 2 dm., 14 mk. kat. 4.) **P.**, ob. *Podwilany*. *J. Krz.*

Podwilany al. *Podwilańce*, wś nad rz. Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Podworańce, o 13 w. od gminy a $63^1/_2$ w. od Wilna, ma 6 dm., 32 mk. kat. (w 1861 r. 24 dusz rewiz.); należy do dóbr Michaliszki, Brzostowskich.

Podwilejcie al. *Jakubiszki*, zaśc. szlach. nad rz. Wilią, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 26 w. od Święcian, ma 3 dm., 29 mk. kat.

Podwilk, węg. *Podvilk*, wś, hr. orawskie (Węg.), pow. trzciański, na pograniczu Orawy z Galicyą. Od płn. graniczy z Sidziną a od wsch. z Spytkowicami (obie w Galicyi), z Sarnią i Podszklem, przys. Bukowiny orawskiej, od płd. z Orawką, a od zach. z Zubrzycą Dolną; w tych granicach obejmuje 5467 katastr. sążni kw. Rzeka Czarna Orawa rozdziela ten obszar na dwie nierówne połaci, mniejszą płd.-wschodnią i większą płn. zachodnią. Chaty i zabudowania legły przeważnie po prawym brzegu Orawy Czarnej. Od płdwsch. wpływa pot. Bukowiński, uchodzący tu do Czarnej Orawy. Na płd.-wschodnim obszarze wznosi się Kuligowa góra (755 mt.); od niej na płd.-wsch. szczyt bezimienny 860 mt., na którego południowym stoku legły zabudowania Danielki. Daleko wyżej wzbił się obszar płn.-wsch. Najwyższy punkt na płn. granicy z Sidziną, wznosi się 794 mt. Potoki z tego obszaru spływają ku płd.-wsch. do Czarnej Orawy, między nimi najznaczniejszy Bębeński. Wśród lasów tu się rozpościerających polany z zabudowaniami halnemi. Wznies. wsi koło kościoła 678 mt. (szt. gen.), koło karczmy 686 (Zejszner). Piaskowiec karpacki Jura. Liczy dm. 314, mk. 1462 Słowaków (po części Polaków). Należy do sądu pow. w Trzcianie, urzędu podatk. w Twardoszynie, st. p. w Jabłonce. W miejscu kościół rz.-kat. p. w. św. Marcina biskupa. Parafia istniała już przed r. 1618. Metryki pochodzą z r. 1687. Do par. należą: Sarnia, Harkabuz i os. Danielki. Według szem. dyec. spis. z r. 1878 dusz rz.-kat. 2147, nieun. 238, żyd. 85, razem 2470; z czego na P. przypada rz.-kat. 1291, nieun. 146, żyd. 71, razem 1508. *Br. G.*

Podwincze, dobra, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Worocewicze, o 62 w. od Kobrynia.

Podwinek, os., pow. piotrkowski, gm. i par. Chabielice, ma 6 dm., 56 mk., 47 mr. ziemi włośc.

Podwinie 1.) (*Podźwinie?*), wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Łąka, o 11 w. od gminy, 23 dusz rewiz.; należy do dóbr Łąka, generała Frołowa. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Bujwidze (Bujwidy), o 14 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Bohinpol, Dowojnów. *J. Krz.*

Podwinie, wś, pow. rohatyński, odl. 5 klm. na wschód od Rohatyna. Od półn.-wschodu dotyka szerokiego pasma lasów, rozdzielających Rohatyn od Brzeżan. Granice: wschod. lasy należące do Stratyna i Dubryniowa, połud.-wschod. Puków, połud. i zach. Rohatyn, półn. lasy należące do Podgrodzia i Stratyna.

Obszar dwor. 357, włośc. 415 mr. W 1870 r. 298 mk.; w 1880 r. w gminie 301, na obsz. dwor. 15 mk. Rz.-kat. 48, par. Rohatyn; gr.-kat. 253, par. Babińce Dolne. Właśc. dwor. probostwo rz.-kat. w Rohatynie. *B. R.*

Podwinksznobrość, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra Zawadzkich i Urbanowiczów Poszyrwińce, o 5 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Podwinogradem, młyn w Michalczu, pow. horodecki.

Podwiński, osada w Dunajowie, pow. przemyślański.

Podwiszeń, mały zaśc. poleski nad rzeką Bołoczanką, lew. dopł. Swisłoczy, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. puchowickiej, ma 2 osady; grunta lekkie, szczerkowe; łąk obfitość. *A. Jel.*

Podwiszniaki, zaśc., pow. święciański, par. Komaje.

Podwiteradów, pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Podwitkowizna, os., pow. nowomiński, gm. Jakubów. Oddzielona od dóbr Łaziska w 1861 r., ma 60 mr. gruntu.

Podwitówka, os., pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Raczki, odl. od Augustowa 21 w., ma 1 dm., 5 mk.

Podwizdów, wólka należąca do Korzenny, pow. grybowski, ma 13 dm., 104 mk.

Podwiżulany, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 30 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol.

Podwódka, os. włośc. i os. leś., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice; os. włośc. ma 4 dm, 6 mk., 31 mr.; os. leś. 1 dm., 3 mk., 5 mr. dwors. W 1827 r. należała do par. Parzno, miała 3 dm., 13 mk.

Podwody, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice, odl. 21 w. od Piotrkowa; wś ma 48 dm., 327 mk.; fol. 6 dm., 8 mk. Według reg. pobor. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553 wś P. w części Mikołaja Zagajowskiego miała 4 osad., 3 łany. Część Marcina i Katarzyny Ostrowskiej 4 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 259). Według Lib. Ben. Łask. (I, 453) z łanów kmiecych szła dziesięcina na stół arcybiskupi, zaś z dwóch łanów niegdyś sołtysich dla plebana w Łobudzicach. W 1886 r. fol. P. z przyległościami: Budy, Wygoda i Wizytka rozl. mr. 764: gr. or. i ogr. mr. 285, łąk mr. 30, past. mr. 50, lasu mr. 367, nieuż. mr. 32; bud. mur. 1, z drzewa 11; płodozmian 7-polowy; las nieurządzony. Wś P. osad 33, z gr. mr. 159. *Br. Ch.*

Podwójcie, przedmieście Złoczowa.

Podwojponie, wś, pow. suwalski, gm. Andrzejowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 24 w., ma 19 dm., 133 mk.

Podwójtowstwo 1.) os., pow. opatowski, gm. i par. Cmielów, odl. od Opatowa 14 w., ma 11 dm., 92 mk., 9 mr. ziemi dwors. i 82 mr. włośc. Jest tu fabryka naczyń fajansowych. 2.) **P.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, odl. od Wyłkowyszek 14 w., ma 2 dm., 4 mk. *Br. Ch.*

Podwólczanka, wś, pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 12 w., ma 8 dm., 65 mk. W 1827 r. było 4 dm., 23 mk.

Podwole al. *Podwola*, wś, pow. kielecki, gm. Morawica, par. Brzeziny. W 1827 r. wś rząd., 7 dm., 77 mk.

Podwolina, os. należąca do mta pow. Nisko, na płd.-wschód od os. Woliny, przy gościńcu z Niska do Rudnika. Na zachód przypiera do rozległych borów, będących częścią puszczy sandomierskiej. Należy do par. rzym.-kat. w Racławicach i składa się z 43 dm. i 243 mk. (115 męż., 128 kob.) rz.-kat. *Mac.*

Podwólka, os. leś., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 15 w., ma 1 dm., 3 mk.

Podwolszyna, potok, ob. *Krukienice* i *Siecza*.

Pod Wołczym, wzgórze (441 mt.), na płn.-zach. od Strutyna Niżnego, na lew. brz. Czeczwy, pow. doliński.

Podwołoczyska, mczko, pow. skałacki. Leży na granicy między Galicyą a gub. podolską, odl. 185 klm. od Lwowa a 532 od Krakowa. Granice: wschd. Zbrucz a za nim Wołoczyska w gub. podolskiej, połud. Zadnieszówka, zach. Supranówka, półn. Staromiejszczyzna i wielki staw. W 1857 r. P. były przysiółkiem do Staromiejszczyzny. Dopiero po wybudowaniu kolei żelaznej z Tarnopola do Wołoczysk i utworzeniu tu stacyi pogranicznej, na gruntach gminy Zadnieszówka, tudzież obszaru dworskiego Staromiejszczyzny, powstało miasteczko, handlowe, ożywione i szybko wzrastające. Wszakże stosunki odrębne, a mianowicie zależność jednej części tej miejscowości od gminy wiejskiej a drugiej od obszaru dworskiego, stworzyły tam wielce zawikłane stosunki i uniemożliwiały administracyą osady. Była faktycznie gmina, ale bez organizacyi gminnej, bez właściwej reprezentacyi i zwierzchności. To spowodowało mieszkańców osady do wniesienia petycyi o utworzenie osobnej gminy. Sejm zaś wydał odpowiednią ustawę, która uzyskała sankcyę cesarską. Art. I tej ustawy opiewa: a) Wyłącza się osadę Zagrobela Zadnieszowiecka ze związku gminy Zadnieszówka, b) osada Podwołoczyska z obszaru dworskiego Staromiejszczyzna. Te wyłączone osady mają tworzyć jedną gminę miejską (miasteczko) pod nazwą „Podwołoczyska“. P. są obecnie głównem rynkiem dla zbytu zboża z przyległych gubernii cesarstwa rossyjskiego. Tu się kończy gości-

niec Rohatyn-Brzeżany-Tarnopol-Podwołoczyska. Znajduje się tu pograniczna stacya kolei Karola Ludwika, główny urząd cłowy II klasy. Gdy ruch kolejowy się rozwinął, zaczęli się osiedlać kupcy i przemysłowcy; na środku pola, obok dworca kolei, pobudowano hotele. Domy mieszkalne jakby wyrastały z ziemi, i w kilka lat powstało miasteczko, liczące w 1880 r. 1874 mk. stałych, prócz napływowej i ciągle zmieniającej się ludności, złożonej z kupców i komisantów. Szwajcarya, Francya, Anglia, Niemcy mają tu swoich agentów handlowych. Hotele pełne gości, telegraf w ciągłym ruchu, listonosze nie mogą nadążyć z doręczaniem przesyłek, na dworcu ruch gorączkowy. Żydzi tu panami sytuacyi, bo mają w ręku cały handel po obydwóch brzegach Zbrucza. Po otworzeniu innych linij kolejowych w Rossyi, zmniejszył się znacznie ruch zbożowy a razem i ruch handlowy. Jest tu parafia łac.; w 1879 r. należeli rz.-kat., w liczbie 441, do par. Toki, obecnie wznosi się kościół postawiony z dobrowolnych składek; szkoła etatowa o 2 nauczycielach. W miejscu znajdują się 2 fabryki albuminu, w 1881—1885 r. były: 2 cegielnie, 2 szewców, 2 krawców, 4 chirurgów, 5 piekarzy, 1 aptekarz, 2 akuszerki, 1 murarz, 1 kupiec mieszanymi towarami, 43 kupców zbożowych, 7 handlarzy drzewem, 4 kupców mąki i krup, 1 dzierżawca propin., 2 kupców bławatnych, 1 sklep korzenny, 3 handlarzy suknem, 9 kupców i szynkarzy wina, 6 spekulantów, 3 wekslarzy, 10 faktorów, 25 spedytorów i komisyonerów, 8 oberżystów, 1 kawiarz, 17 szynkarzy. O ruchu handlowym dać mogą pojęcie następujące cyfry: kawy przewieziono w 1881 r. 890, w 1883 r. 636, w 1885 r. 703 klgr. Korzeni: 593, 1410 i 1664 klgr. Owoców połud. 954, 3764 i 662 klgr. Cygar i papierosów w 1884 r. 2315, w 1885 r. 1725 klgr. Pszenicy przywiezono do Galicyi w 1881 r. 30 775,300, w 1882 r. 276,698, w 1883 r. 157,104, w 1884 r. 212,426, w 1885 roku 409,263 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1881 r. 9,000, w 1883 r. 1,946,902, w 1884 r 10,800, w 1885 r. 72,353 klgr. Żyta przywieziono do Galicyi w 1881 r. 4,337,600, w 1882 r. 298,554, w 1883 r. 5,714,715, w 1884 r. 7,165,659, w 1885 r. 5,286,829 klgr. Jęczmienia przywieziono do Galicyi w 1881 r. 3,102,700, w 1882 r. 98,091, w 1883 roku 532,100, w 1884 roku 1,228,265, w 1885 r. 1,585,185 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1883 r. 9,080, w 1884 r. 6,222 klgr. Owsa przywieziono do Galicyi w 1881 r. 2,078,100, w 1882 r. 885,272, w 1883 r. 6,603,106, w 1884 r. 2,407,287, w 1885 r. 1,815,180 klgr. Kukurydzy przywieziono do Galicyi w 1881 r. 2,682,800, w 1882 r. 55,803, w 1883 r. 45,700, w 1884 r. 46,270, w 1885 r. 724,259 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1881 roku 169,400, w 1883 r. 10,254, w 1884 r. 13,669 klgr. Tatarki (hreczki) przywieziono w 1881 r. 593,800, w 1882 r. 360,038, w 1883 r. 1,325,780, w 1885 r. 490,105, w 1885 r. 573,990 klgr.; wywieziono w 1883 r. 610, w 1885 r. 30,000 klgr. Prosa przywieziono w 1881 roku 101,600, w 1882 r. 717,465, w 1883 r. 404,082, w 1885 r. 196,540 klgr.; wywieziono w 1881 r. 600, w 1883 r. 2,258, w 1884 r. 2,900 klgr. Grochu, bobu i soczewicy przywieziono w 1881 r. 1,563,300, w 1882 r. 2,108,016, w 1883 r. 804,428, w 1884 r. 412,751, w 1885 r. 991,465 klgr.; wywieziono w 1881 r. 40,000, w 1883 r. 10,903, w 1884 r. 60,509 klgr. Mąki przywieziono w 1881 r. 2,276,389, w 1882 r. 1,132,208, w 1883 r. 89,319, w 1884 r. 87,134, w 1885 r. 816 klgr.; wywieziono w 1881 r. 97,466, w 1883 r. 23,054 klgr. Ogrodowizn przywieziono w 1881 r. 69,500, w 1882 r. 50,000 klgr.; wywieziono w 1881 r. 580,038 klgr. Owoców przywieziono w 1881 r. 75,600, w 1882 r. 21,005, w 1883 r. 12,372, w 1884 r. 5,593, w 1875 r. 7,648 klgr. Kminku i kopru włosk. przywiez. do Gal. w 1881 r. 600, w 1882 r. 3,410, w 1883 r. 8,354, w 1884 r. 1,961, w 1885 r. 3,220 klgr. a przewieziono transito przez komorę w 1883 r. 453,530, w 1885 r. 105,197 klgr. Nasion olejnych i rzepaku przywieziono w 1881 r. 1,972,400, w 1882 roku 1,062,495, w 1883 roku 117,109, w 1884 r. 111,478, w 1885 r. 98,772 klgr.; wywieziono w 1881 r. 96,500, w 1883 r. 17,724, w 1884 r. 351,334, w 1885 r. 70,311 klgr.; przewieziono transito w 1883 r. 419,359, w 1884 r. 46,461 klgr. Nasienia koniczyny przywieziono w 1881 r. 15,400, w 1882 r. 30,700, w 1883 r. 8,000, w 1884 r. 227, w 1885 r. 6,555 klgr.; wywiez. w 1881 r. 2,100, w 1883 r. 313, w 1884 r. 3,624, w 1885 r. 688 klgr. Owoców przyrządzonych przywiez. w 1881 r. 23,733 klgr.; przewieziono transito w 1882 r. 50.963 klgr. Przędzy konopnej przywieziono w 1881 r. 429,196, w 1882 r. 611,117, w 1883 r. 490,616, w 1884 r. 814,915 klgr. Jarzyn przyw. w 1881 r. 31,342, w 1883 r. 63,442, w 1884 r. 160,974, w 1885 r. 178,594 klgr.; wywiez. w 1883 r. 5,323, w 1884 r. 36,885, w 1885 r. 25,124 klgr. Roślin i części roślin przywiez. w 1882 r. 42,300 klgr.; wywieziono w 1881 r. 24,958, w 1884 r. 1,570 klgr.; przewieziono transito w 1881 r. 146,900, w 1882 r. 192,300, w 1884 r. 1,860, w 1885 r. 3,511 klgr. Chmielu przewieziono transito w 1882 r. 31,227, w 1883 r. 43,574, w 1884 r. 40,353, w 1885 r. 47,593 klgr. Ryb, raków i ślimaków przyw. do Gal. w 1881 r. 81,754, w 1882 roku 145,527, w 1883 roku 150,664,

w 1884 r. 110,628, w 1885 r. 44,403 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1885 r. 8,370 klgr. Owiec przywiez. do Galicyi w 1881 r. 1,825, w 1882 roku 187,265, w 1883 roku 335,028, w 1884 r. 118,207, w 1885 roku tylko 157 sztuk. Świń przywiez. do Galicyi w 1881 r. 1,659, w 1882 roku 1,612, w 1883 r. 1,701, w 1884 r. 3,459, w 1885 r. 10,814 sztuk. Koni przyw. do Galicyi w 1881 r. 111, w 1882 r. 515, w 1883 r. 250, w 1884 r. 395, w 1885 r. 620 sztuk. Kóz przyw. do Galicyi w 1883 r. 550, w 1884 r. 231, w 1885 r. 168 sztuk. Śledzi przyw. do Gal. w 1881 r. 364, w 1882 r. 323, w 1883 r. 390, w 1884 r. 274, w 1885 r. 1,189 klgr. Kawioru przyw. do Gal. w 1881 r. 50, w 1882 r. 101, w 1883 r. 205, w 1884 r. 137, w 1885 r. 133 klgr. Skórek cielęcych przyw. do Gal. w 1881 r. 336, w 1882 r. 404, w 1885 r. 15,348 klgr. Skór przyw. do Gal. w 1881 r. 220,377, w 1882 r. 24,088, w 1883 r. 122,835, w 1884 r. 200,131, w 1885 r. 10,849 klgr.; przewieziono transito w 1883 r. 10,878, w 1885 r. 688 klgr. Skórek zajęczych i króliczych przywiez. do Gal. w 1883 r. 5865 klgr. Skór baranich i kozich przywiez. do Galicyi w 1882 roku 347,847, w 1883 roku 276,471, w 1884 r. 211,457, w 1885 r. 160,600 klgr. Włosia końskiego przyw. do Gal. w 1881 r. 2,836, w 1882 r. 6,449, w 1883 r. 9,639, w 1884 r. 27,900, w 1885 r. 22,873 klgr. Szczeciny przyw. do Gal. w 1881 r. 6,733, w 1882 r. 9,530, w 1883 roku 10,506, w 1884 r. 3,150 w 1885 r. 2,773 klgr. Pierza przyw. do Galicyi w 1881 r. 70,466, w 1882 r. 74,883, w 1883 r. 40,310, w 1884 r. 34,320, w 1885 r. 25,070 klgr. Wosku wywieziono do Rossyi w 1881 r. 17,624, w 1883 r. 6,315 klgr. Jaj przyw. do Galicyi w 1881 r. 19,237, w 1882 r. 26,863, w 1883 r. 2,744, w 1885 r. 11,078 klgr.; wywiez. do Rossyi w 1883 r. 16,385, w 1884 r. 32,123, w 1885 r. 14,999 klgr. Rogów bydlęcych przywieziono do Gal. w 1881 r. 1,998, w 1885 r. 17,784 klgr. Tranu rybiego przywieziono do Gal. w 1871 r. 43,056, w 1882 r. 32,304, w 1883 r. 30,346, w 1884 r. 11,947, w 1885 r. 6,368 klgr. Wina przyw. do Gal. w 1881 r. 2,986, w 1882 r. 3,605, w 1883 r. 1,126, w 1884 r. 321, w 1885 r. 97 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1881 r. 11,724, w 1883 r. 18,862, w 1884 r. 20,716, w 1885 r. 20,188 klgr.; przewieziono transito w 1881 r. 13,430, w 1882 r. 10,592, w 1883 r. 7,103, w 1884 r. 8,881, w 1885 r. 5,356 klgr. Drzewa opałowego przywieziono do Gal. w 1881 r. 79,200, w 1882 r. 1,600,095, w 1883 roku 2,098,688, w 1884 r. 816,798, w 1885 r. 209 klgr. Drzewa materyałowego wywieziono do Rossyi w 1881 r. 83,200, w 1883 r. 270,737, w 1884 r. 177,303, w 1885 r. 5,798,643 klgr. Węgli kamiennych, drzewnych i koksu wywiez. do Rossyi w 1881 r. 129,348, w 1883 r. 3,368,320, w 1884 r. 287,060, w 1885 roku 245,000 klgr. Kamieni przywiez. do Galicyi w 1882 r. 302,159, w 1883 r. 388,804 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1883 r. 115,625, w 1884 r. 30,050, w 1885 r. 6,232 klgr. Minerałów przyw. do Gal. w 1883 r. 6,209.322, w 1884 r. 8,387,847, w 1885 r. 10,186,607 klgr.; wywieziono do Rossyi w 1883 r. 23,910 klgr.; przewieziono transito w 1881 r. 38,400, w 1882 r. 1,500, w 1883 r. 22,050, w 1884 r. 11,701, w 1885 r. 38,236. Gipsu wywiez. do Rossyi w 1883 r. 30,000, w 1884 r. 8,824, w 1885 r. 10,851 klgr. Wapna hydraulicznego przyw. do Gal. w 1883 r. 3,720 klgr. Materyałów farbiarskich i garbarskich wywieziono do Rossyi w 1883 r. 357, w 1884 r. 530, w 1885 r. 10,679; przewieziono transito w 1882 r. 34,702, w 1884 r. 213,080 klgr. Drożdży prasowanych wyw. do Rossyi w 1881 r. 37,910, w 1883 r. 3,817, w 1884 roku 318, w 1885 r. 1,056 klgr., przewieziono transito w 1882 r. 51,507 klgr. Materyałów aptecznych wyw. do Rossyi w 1881 r. 763, w 1885 r. 11,773 klgr.; przewieziono transito w 1881 r. 32,665, w 1882 r. 1,375, w 1883 r. 176,664, w 1885 r. 137,222 klgr. Wód mineralnych wyw. do Rossyi w 1881 r. 52,007, w 1883 r. 68,069, w 1884 r. 52,940, w 1885 r. 59,908 klgr.; przewieziono transito w 1882 r. 759, w 1883 r. 42,697, w 1884 r. 19,129, w 1885 r. 14,683 klgr. Perfumeryi wywiez. do Rossyi w 1881 r. 24, w 1883 r. 8,132, w 1884 r. 10, w 1885 r. 10,599 klgr.; przewieziono transito w 1881 r. 72,778, w 1882 r. 91,331, w 1885 r. 200,496 klgr. Saletry wywieziono do Rossyi w 1881 r. 958, w 1883 r. 20,020, w 1884 r. 6,065, w 1885 r. 8,414 klgr. Kwasu siarczanego wywieziono do Rossyi w 1881 r. 1,442, w 1883 r. 22,928, w 1884 r. 37,216, w 1885 r. 4,311 klgr. Soli kuchennej wywiez. do Rossyi w 1881 r. 2,613,818, w 1883 r. 2,298,403 w 1884 r. 1,636,487, w 1885 r. 1,266,631 klgr. Chemicznych przetworów wywiez. do Rossyi w 1883 r. 4,580, w 1885 r. 11,725 klg.; przewiez. transito w 1882 r. 1,375, w 1883 r. 176,155, w 1884 r. 86,098, w 1885 r. 237,194 klgr. Blachy żelaznej i stalowej wywiez. do Rossyi w 1881 r. 3,811, w 1883 r. 14,947, w 1885 r. 4,023; przewiez. transito w 1881 r. 2,520,248 klgr. Miedzi, niklu i mosiądzu przew. w 1885 r. 24,171 klgr. Żelaza, lanego żelaza i stali wywiez. do Rossyi w 1883 r. 54,846, w 1884 r. 35,497 klgr.; przewiez. transito w 1882 r. 2,916,904, w 1883 r. 2,812,735, w 1884 r. 1,947,677, w 1885 r. 487,559 klgr. Blachy i drutu przewiez. transito w 1882 r. 857,523, w 1883 r. 412,672, w 1885 r. 129,253 klgr. Srebra przewiez. transito w 1884 r. 433,096 klgr. Cynku i cyny wywiez. do Ros-

syi w 1883 r. 7,040, w 1883 r. 12,182, w 1885 r. 624 klgr.; przew. transito w 1882 r. 91,004, w 1883 r. 132,092, w 1884 r. 146,221 klgr. Papieru wywiez. do Rossyi w 1881 r. 76,902, w 1883 r. 32,489, w 1885 r. 34,073 klgr.; przewiez. transito w 1881 r. 176,591, w 1883 r. 11,138, w 1884 r. 22,971, w 1885 r. 57,342 klgr. Wyrobów skórzanych zwyczajnych wywiez. do Rossyi w 1881 r. 12,254, w 1883 r. 12,464, w 1884 r. 11,960, w 1885 r. 215 klgr.; przewiez. transito w 1881 r. 15,292, w 1884 r. 13,052 klgr. Wyrobów kauczukowych i ceraty wywiez. do Rossyi w 1885 r. 14,787, przewiez. transito w 1884 r. 10,521, w 1885 r. 12,391 klgr. Wyrobów z cienkiego szkła wywiez. do Rossyi w 1883 r. 692,617 klgr.; przewiez. transito w 1885 r. 15,117 klgr. Wyrobów z drzewa wywiez. do Rossyi w 1885 r. 73,264; przewiez. transito w 1881 r. 64,879, w 1883 r. 38,581, w 1884 r. 26,261, w 1885 r. 32,276 klgr. Szkła wyw. w 1881 r. 649,563, w 1883 r. 38,096, w 1884 r. 637,979, w 1885 r. 494,466 klgr.; przewiez. transito w 1881 r. 27,928, w 1883 r. 47,385, w 1884 r. 87,364, w 1885 r. 4,383 klgr. Wyrobów glinianych wywiez. do Rossyi w 1881 r. 19,880, w 1885 r. 8,337 klgr.; przewiez. transito w 1881 r. 84,450, w 1882 r. 27,942, w 1883 r. 41,544, w 1884 r. 18,417, w 1885 r. 53,530 klgr. Fajansu i porcelany wyw. do Rossyi w 1881 r. 108,818, w 1883 r. 525,287, w 1884 r. 1,176,815, w 1885 r. 924,904 klgr.; przewiez. transito w 1881 r. 16,097, w 1882 r. 24,484, w 1883 r. 64,601, w 1884 r. 65,435, w 1885 r. 20,026 klgr. Delikatnych wyrobów kamiennych wywiez. do Rossyi w 1884 r. 17,720, przew. transito w 1885 r. 24,087 klgr. Przędzy wełnianej wywiez. do Rossyi w 1881 r. 4,536, w 1885 r. 1,470 klgr.; przewiez. transito w 1881 r. 10,543, w 1882 r. 11,770; w 1883 r. 40,882, w 1884 r. 4,976, w 1885 r. 2,991 klgr. Wełny surowej i pranej przywiez. do Galicyi w 1881 r. 3,248,255, w 1882 r. 5,520,559, w 1883 r. 4.549,903, 1884 r. 3,584,936, w 1885 r. 2,523,322 klgr. Wyrobów bawełn. przewiez. transito w 1881 r. 56,272, w 1882 r. 43,089, w 1883 r. 44,319, w 1884 r. 121,551, w 1885 r. 26,796 klgr. Worków przyszło z Rossyi w 1881 r. 173,196, w 1882 r. 498,496, w 1883 r. 262,899, w 1884 r. 208,058, w 1885 r. 277,426 klgr.; poszło do Rossyi w 1883 r. 143,256, w 1885 r. 6,509 klgr.; przeszło tran. w 1882 r. 26,536, w 1883 r. 29,125, w 1884 r. 6,358, w 1885 r. 134 klgr. Wyrobów lnianych i jutowych wywiez. do Rossyi w 1881 r. 129.737; przeszło transito w 1881 r. 20,663, w 1882 r. 205,915, w 1885 r. 5,369 klgr. Wyrobów wełnianych wywiez. do Rossyi w 1881 r. 52,675, w 1882 r. 49,675, w 1884 r. 58,183, w 1885 r. 45,486 klgr. Rozmaitych towarów przeszlo transito w 1881 r. 138,063, w 1885 r. 444 klgr. Wyrobów żelaznych wywiez. do Rossyi w 1881 r. 214,450, w 1885 r. 10,039 klgr.; przewiez. transito w 1882 r. 525,520, w 1883 r. 1,733,884, w 1884 r. 1,999,616, w 1885 r. 782,730 klgr. Wyrobów metalowych wywiez. do Rossyi w 1883 r. 33,064, w 1884 r. 28,688, w 1885 r. 18,745 klgr.; przeszło transito w 1881 r. 187,967, w 1882 r. 20,042, w 1883 r. 97,457, w 1884 r. 76,414, w 1885 r. 32,677 klgr. Wyrobów stalowych przeszło transito w 1881 r. 261,136 klgr. Kos wywieziono do Rossyi w 1883 r. 36,842, w 1884 r. 22,692, w 1885 r. 29,495 klgr. Instrumentów chirurgicznych przeszło w 1881 r. 114,245, w 1882 r. 56,996 klgr. Instrumentów muzycznych wyszło do Rossyi w 1885 r. 4,678; przeszło w 1885 r. 49,512 klgr. Maszyn do szycia wywiez. do Rossyi w 1881 r. 353,317 klgr.; przeszło w 1881 r. 788,739, w 1882 r. 15,294, w 1883 r. 22,213, w 1884 r. 13,257, w 1885 r. 14,973 klgr. Lokomobil przeszło w 1882 r. 43,770, w 1883 r. 76,724, w 1884 r. 47,181, w 1885 r. 47,013 klgr. Rozmaitych maszyn wyszło do Rossyi w 1884 r. 1,466,427, w 1885 r. 757,885 klgr.; przeszło w 1882 r. 988,780, w 1883 r. 846,465, w 1884 r. 816,197, w 1885 r. 912,550 klgr. Zabawek dziecinnych wyszło do Rossyi w 1885 r. 3,272 klgr.; przeszło w 1881 r. 21,573, w 1885 r. 17,276 klgr. Materyj wybuchowych wyszło do Rossyi w 1881 r. 8,400, w 1884 r. 241,155, w 1885 r. 84,253 klgr. Parafiny wyszło do Rossyi w 1881 roku 132,490, w 1883 r. 296,942, w 1884 r. 31,065, w 1885 r. 4,368 klgr. Świec wyszło w 1881 r. 182,315 klgr. Zapałek wyszło do Rossyi w 1883 r. 335,312, w 1885 r. 152,281 klgr. Książek i druków przew. w 1883 r. 52,439, w 1884 r. 41,219, w 1885 r. 44,743 klgr. Obrazów i map geograficz. wywiez. do Rossyi w 1884 r. 1,155, w 1875 r. 4,394 klgr.; przewieziono w 1881 r. 48,770, w 1882 r. 78,624, w 1885 r. 1242 klgr. Węgli kościanych przywiez. do Galicyi w 1881 r. 705,199, w 1882 r. 442,814, w 1883 r. 52,354, w 1884 r. 30,000, w 1885 r. 279,370 klgr. Otrąb i osypki przywiez. do Galicyi w 1885 r. 30,000; przew. w 1881 r. 10,000 klgr. Obecnie budują gościniec pow. z Podwołoczysk do Toustego. Właśc. posiadł. dworskiej dawniej hr. Rzyszczewscy, obecnie Wacław hr. Baworowski. *B. R.*

Podwołoszka, rzeczka w pow. ihumeńskim, mały lewy dopływ rz. Usy Berezyńskiej. Zaczyna się pod wsią Marcinówką, płynie lasami w kierunku południowym około mili i pod zaśc. t. naz. ma ujście. *A. Jel.*

Podwołoszka 1.) mały zaśc. poleski nad rzką t. n., dopływem Usy, pow. ihumeński,

w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze, przy drożynie z Budkowa do Bohuszewicz; do 1863 r. własność Świętorzeckich, ma 1 os.; grunta lekkie, dużo łąk i pastwisk. 2.) **P.**, wś nad rzką t. n., pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze, przy gościńcu wiodącym ze wsi Mikulicze do mka Bohuszewicz, ma 8 osad; miejscowość odosobniona, grunta lekkie, łąk i pastwisk dostatek. *A. Jel.*

Podworańce 1.) wś i zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Szudojnie, o $8^1/_2$ w. od gminy, w 1864 r. miały razem 35 dusz rewiz.; należą do dóbr Ludwinowo, Umiastowskich. 2.) **P.**, wś nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Huta, o 5 w. od gminy, 36 dusz rewiz.; należy do dóbr Żemłosław, Umiastowskich. Obie te wsie podług spisu z 1866 r. miały 10 dm. i 160 mk. katol. 3.) **P.** al. *Podworyszki*, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Dziewieniszki, o 35 w. od Oszmiany a 1 w. od Dziewieniszek, ma 4 dm., 36 mk. katol. (16 dusz rewiz.). 4.) **P.**, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski P., o 10 w. od Trok, ma 17 dm., 204 mk. katol. (w 1864 r. 89 dusz rewiz. włośc. i 3 dusze jednodworców); należy do dóbr Podworańce, Chmielewskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Glity, Mejłuszki, Lebioda al. Lebiedzie, Wizgirdy i zaśc. Staskuniszki i Obale, w ogóle 16 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych, 168 włośc. uwłaszcz., 5 jednodworców, 37 b. ludzi wolnych i 1 żołnierz dymisyonowany. 5.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 17 w. od Wilna, 4 dm., 28 mk. katol. 6.) **P.**, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, o 4 w. od gminy a 49 w. od Wilna, ma 8 dm., 123 mk. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.); należy do dóbr Jodzieniany, Ruszczyców. 7.) **P.**, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski P., o 11 w. od gminy a 61 w. od Wilna, ma 9 dm., 75 mk., w tej liczbie 71 katol. i 4 żydów (32 dusz rewiz.); należy do dóbr Michaliszki, Brzostowskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Podwilany, Zaborze, Pobole, Milejszuny, Skirdziuny, Kacianowicze, Maćkiele, Mieślany, Mielniki, Zabieliszki, mczko Michaliszki, oraz zaśc. Łazowo, Raudaniszki, Narejszyszki, Rudziszki, Miedzieniszki (Medeniszki), Wada, w ogóle 370 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. 8.) **P.**, wś nad rzką Świnką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, okr. wiejski Karolinówo, o 13 w. od gminy a 37 w. od Wilna, ma 2 dm., 10 mk. katol. (5 dusz rewiz.); należy do dóbr Poberże, Czyżów. 9.) **P.**, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Haraburdziszki, o 10 w. od gminy a 27 w. od Wilna, ma 11 dm., 93 mk., w tej liczbie 18 prawosł. i 75 katol. (56 dusz rewiz.); należy do dóbr Haraburdziszki, Rymaszewskich. *J. Krz.*

Podworczany, wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Horodno, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Narkuszki, o 6 w. od gminy, 33 dusz rewiz.

Podworie, zaśc., w zach. str. pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, par. katol. Kamień; miejscowość nieco falista, małoleśna. *A. Jel.*

Podworminie, wś, pow. rossieński, par. girdyska.

Podwornia, zaśc. szlach. nad rz. Degutką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 44 w. od Lidy, 30 w. od Ejszyszek, ma 10 mk. katol.

Podwornie, wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Galiniszki, o 20 w. od gminy a 68 w. od Święcian, ma 10 dm. i 96 mk. katol. (50 dusz rewiz.); należy do dóbr Naniszki, Broniszów. 2.) **P.**, zaśc. nad rz. Szwaczyną, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Przyjaźń, o 15 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 1 dm. i 12 mk. katol. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr Przyjaźń, Kamińskich. 3.) **P.**, zaśc. szl. nad jez. Ringą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 26 w. od Święcian, ma 2 dm., 12 mk. katol. 4.) **P.** I, zaśc. szl. nad jez. Styrnie, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 49 w. od Święcian, ma 2 dm., 13 mk. katol. 5.) **P.** II, zaśc. szl. nad jez. Styrnię, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 49 w. od Święcian, ma 2 dm., 15 mk. starow. *J. Krz.*

Podworniki 1.) al. *Podworaniki*, wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski Broskowszczyzna, o $5^1/_2$ w. od gminy a 22 w. od Wilna, ma 2 dm., 10 mk. katol. (w 1864 r. wraz ze wsią Trybiły miała 44 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Świrany. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. botocka. 3.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. chwejdańska. 4.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. erżwiłkowska. 5.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. girdyska. 6.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska. 7.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. kroska. 8.) **P.**) wś, pow. rossieński, par. lalska. 9.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. skawdwilska. 10.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Podworniszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Kopsodzie, par. Pojewoń, odl. od Wyłkowyszek 24 w., ma 22 dm., 167 mk.

Podworońce, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Buki.

Podworów al. *Potworów*, dawna nazwa wsi Riegersdorf, w pow. ziębickim.

Podworszczyzna, zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajławska, okr.

wiejski Sorokpol-Zułowo, o 15 w. od gminy, 6 dusz rewiz.

Podworyszki 1.) al. *Podwaryszki*, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź (Podberezie), okr. wiejski Wiżulany, o $1^1/_2$ w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 2 dm., 28 mk., w tej liczbie 9 prawosł. i 19 katol. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.); należy do dóbr Kowszadoła, Pisanków. 2.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, o 25 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. katol. 3.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, o 26 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol. 4.) **P.**, wś, pow. wiłkomierski, par. Siesiki. 5.) **P.**, ob. *Podworańce*.

Podworzańce 1.) wś nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 7 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 6 dm., 71 mk. katol. (32 dusz rewiz.); należy do dóbr Kiernówka, Rusieckich. 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Narwidziszki, o 7 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Lewkiszki, Piłsudzkich. *J. Krz.*

Podworzany al. *Podworzyny*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Daszki, o 8 w. od gminy a 47 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 3 dm., 22 mk. prawosł. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.); należy do dóbr Biesiady, Czechowiczów.

Podworzyszki 1.) al. *Podworyszki*, wś, pow. wyłkowyski, gm. Bartniki, par. Łankieliszki, odl. od Wołkowyszek 10 w., ma 22 dm., 105 mk., 245 mr., 20 osad. Wchodziła w skład dóbr Kopsodzie. 2.) **P.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya. W 1827 r. było 15 dm., 104 mk. 3.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 19 w., ma 11 dm., 123 mk. W 1827 r. było 10 dm., 92 mk. *Br. Ch.*

Podworzyszki 1.) wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkin, o 10 w. od gminy, ma wraz ze wsią Cycaniszki 17 dusz rewiz.; należy do dóbr Porynga, dawniej Kwintów, następnię Cywińskich. 2.) **P.**, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Wieżańce, o 5 w. od gminy a 67 w. od Trok, ma 2 dm., 12 mk. katol. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Buczuny. 3.) **P.**, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Skrejciany, o 14 w. od gminy a 67 w. od Trok, ma 19 dm., 135 mk. katol. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Punie. 4.) **P.**, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Rubno, o 4 w. od gminy a 43 w. od Wilna, ma 4 dm., 42 mk., w tej liczbie 5 prawosł. i 37 katol. (18 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 9 b. ludzi dworskich); należy do dóbr Piotropol, Tomaszewiczów.

Podwrońce, własn. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Dzisny, ma 1 dm., 5 mk. katol.

Podwugły al. *Rutkowszczyzna*, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Bagno, o 43 w. od Sokółki.

Podwygoda, os., przyległość dóbr Kazimierz, w pow. słupeckim

Podwysockie, wś nad rzką Kondarewą, o 3 w. od ujścia jej do Siniuchy, pow. humański, o 43 w. od Humania (par. katol.), ma 2244 mk. prawosł., 55 katol., 10 żydów, 6271 dzies. ziemi. Część wsi ciągnąca się do rz. Siniuchy nazywa się Burakówką al. Władymirką. We wsi znajduje się cerkiew N. M. P., drewniana, wzniesiona w 1765 r. i uposażona 98 dzies. ziemi. Dawniej była tu kapl. katol. par. Humań. W pobliżu wsi przechodzi t. z. Wał Żmijowy, który zaczyna się niedaleko mka Ekaterynopola, w pow. zwinogrodzkim, wstępuje do pow. humańskiego pod wsią Nerubajką, ciągnie się polami a następnie lasem podwysoczańskim ku wsi Kupenkowata, Tabanówka i dalej ku rz. Kodymie, w gub. podolskiej. Na polach wsi, ciągnących się ku rz. Siniusze, znajduje się wiele dawnych mogił, niezbadanych dotychczas. Klucz podwysoczański składa się z 9 wsi: P., Nerubajka, Oksanina, Nebelówka, Ostrowiec, Teklijówka, Lewkówka, Perehonówka i Kupenkowata, położonych w najżyzniejszej okolicy. Za czasów poddaństwa obejmował 34072 dzies. ziemi i 4133 dusz rewiz., po uwłaszczeniu zaś przeszło 21000 dzies. ziemi dworskiej. Stanowił niegdyś własność hr. Stanisława Potockiego, syna pułkownika Włodzimierza Potockiego, zmarłego w 1812 r. w Krakowie z ran, a wnuka Szczęsnego. Po bezdzietnej śmierci hr. Stanisława dobra przeszły w ręce jego brata Włodzimierza, a po nim do córki jego ks. Czetwertyńskiej, 1° voto Rzewuskiej. W 1768 r. P. było już ludną osadą i odparło napad oddziału hajdamaków, którzy chcieli je zająć i pociągnąć mieszkańców za sobą do Humania. W nagrodę za tak rzadki w owych czasach przykład poświęcenia ze strony ludu, właściciel P., Franciszek Salezy Potocki, wwoda kijowski, a ojciec Szczęsnego, nadał osadzie wyłączne prawa i przywileje, które przez długi czas przez jego spadkobierców były szanowane i dopiero przez fałszywą gorliwość i złą wolę rządców około 1820 r. zostały naruszone i zniweczone a włościanie podciągnięci pod wszelkie obowiązki pańszczyźniane. *J. Krz.*

Podwysoka, os., pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 13 w., ma 1 dm., 10 mk.

Podwysokie 1.) wś i fol., pow. zamojski, gm. i par. Skierbieszów, leży na płn.-wschod. granicy powiatu, nad strumykiem Ołyką, odl.

od Zamościa 26 w., ma 5 dm. dwor., 21 włośc., 138 mk. katol., 42 prawosł.; młyn wodny. Obszaru włośc. 252 mr., dwor. (własność Poplewskiego) 602 mr., w tem 339 mr. roli, 169 mr. lasu, 54 mr. łąk. W 1827 r. 19 dm., 124 mk. Położenie faliste, okolica lesista, ziemia urodzajna, pokłady kamienia wapiennego; st. poczt. Chomęciska. Fol. P. oddzielony został w 1880 r. od dóbr Wysokie. 2.) **P.**, wś nad Hańczą Czarną, pow. suwalski, gm. Wólka, par. Raczki. Nie pomieszczone w ostatnich spisach. W 1827 r. było 14 dm., 87 mk. 3.) **P.** *Jeleniewskie*, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Jeleniewo. Nie pomieszczone w ostatnich spisach. W 1827 r. było 17 dm., 96 mk. *Żuk.—Br. Ch.*

Podwysokie 1.) wś rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 5 w. od Wilna, ma 9 dm., 52 mk. (8 prawosł., 44 katol.). 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 2 w. od Wilna, ma 21 dm., 310 mk. (80 prawosł., 200 katol., 30 żydów); własność mta Wilna. 3.) **P.**, wś rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 3 w. od Wilna, ma 4 dm., 34 mk. katol.

Podwysokie, wś, pow. lipowiecki, o 40 w. od Lipowca, 60 w. od Humania, ma 1350 mk. prawosł. (650 męż., 700 kob.), 12 katol., ziemi dworskiej 1570 dzies. tłustego czarnoziemu, lasu młodego czarnego 224 dzies., ziemi włośc. 1360 dzies. Cerkiew p. w. św. Dymitra, dawniej unicka, drewniana, wzniesiona w 1764 r., ma 60 dzies. ziemi. Zarząd pol. w Monasterzyszczach, gminny w miejscu. Szkółka ludowa; gorzelnia murowana, dziś nieczynna, młyn wietrzny o 2 kamieniach. Dom dziedzica murowany w kształcie pałacyku, ogród i park przyległy. Parafia katol. w Oratowie, dekanatu lipowiecko-berdyczowskiego. Po 1783 r. były gubernator generalny Humańszczyzny Kloszowski, zaplątany w sprawę ścięcia opryszka zaporoskiego, przed ferowanym dekretem sądu magdeburskiego, ukrywał się czas jakiś w obawie odpowiedzialności przed sądem wojennym, zdawszy rządy Humańszczyzny Dunajewskiemu. Później nieco kupił wś P., stale tu zamieszkał i tu umarł, pochowany w murowanym grobie obok domu, na placu między sosnami. Od sukcesorów jego kupiła tę wieś w 1830 r. Genowefa Dachowska, od której nabył w 1849 r. Feliks Wrzeszcz, b. sędzia pow. lipowieckiego, a po śmierci tego ostatniego w 1874 r. drogą spadku odziedziczył syn jego Mikołaj Wrzeszcz, obecny posiadacz. *Ks. Sz.*

Podwysokie 1.) grupa domów w Chlebowicach Świrskich, pow. przemyślański. 2.) **P.**, grupa domów w Świrzu, pow. przemyślański. 3.) **P.**, wś, pow. rudecki, 28 klm. na płdn.-wsch. od Rudek, 15 klm. od sądu pow. w Komarnie, 12 klm. od urz. poczt., st. kolej. i urz. tel. w Mikołajowie. Na płn.-zach. i płn. leży Horożana Wielka, na płn.-wsch. Ryczyhów, na wsch. Nowosiółki Oparskie i Saska Dominikalna, na płd. i płd.-zach. Kołodruby. Płd.-zach. część wsi przepływa pot. Kożuszny, dopływ Dniestru. Płn. część wsi przepływa mały dopływ pot. Kożusznego, płynący z Nowosiółek. W dolinie tego potoku leżą zabudowania wiejskie, na płn. od nich folwark, na płn. od folwarku stawisko, resztki obszernego niegdyś stawu, a na płd.-zach. leśniczówka (228 mt.). Płd. część obszaru lesista. Zajmuje ją las Podwysocki z gajówką Gizów i folwark Pasieka na płd.-wsch., na granicy Saskiej Dominikalnej. Własn. więk. (Józefa Gizowskiego) ma roli or. 617, łąk i ogr. 71, past. 29, lasu 1011; wł. mn. roli or. 516, łąk i ogr. 203, past. 51 mr. W 1880 r. było 39 dm., 252 mk. w gminie, 4 dm., 34 mk. na obsz. dwor. Między mieszkańcami było 12 wyzn. rz.-kat., 265 gr.-kat., 9 izrael.; 26 narodow. polskiej, 260 ruskiej. Par. rzym.-kat. w Rumnie, gr.-kat. w Ryczyhowie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja. Przechował się wyrok sądowy w sprawie Kalieczów i Kołodrubów z Podwysockimi o wieś Podwysokie (Archiw. Bernard. we Lwowie, C., t. 330, str. 299). W 1690 r poświadcza Jan III, że Jan Stanisław Jabłonowski ustąpił na rzecz Jana Karola Dolskiego wsie: Kołodruby, Podwysokie i t. d. (ib., C., t. 458, str. 1712—1717). 4.) **P.**, wś, pow. śniatyński, odl. 15 klm. na półn. od Śniatyna, na granicy bukowińsko-galicyjskiej. Granice: wschod. Bukowina, połd. Stecowa, zach. Krasnostawce i Toporowce, półn. Jasienów Polny. Obszar dworski 1283 mr., włośc. 2199 mr. W 1870 r. 1507 mk.; w 1880 r. w gminie 1654, na obsz. dwor. 35 mk.; rz.-kat. 50, par. Śniatyn, gr.-kat. 1501, par. Toporowce; szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kap. 830 złr. Właśc. pos. dwor. Dawid Abrahamowicz. W XVII w. należało do klucza Komarno. 5.) **P.** z *Demnią*, wś, pow. brzeżański, leży przy gościńcu brzeżańsko-ratyńskim, nad pot. Narajówką, w odl. 12·8 na połud.-zach. od Brzeżan, w górach brzeżańskich. Granice: wschod. Hucisko, połud. Łopuszna, zachod. Cześniki, półn. Demnia a za nią Kurzany. Obszar dwors. ról, łąk i past. 250, lasu 902 mr.; włośc. 600 mr. W 1870 r. 314, w 1880 r. 331 mk.; rzym.-kat. 175, par. w miejscu, gr.-kat. 125, par. Kurzany. Par. rz.-kat., właściwie kapelania, fundowana pierwotnie w 1618 r. przez Jana Wysockiego, dziedzica na Kurzanach, zamknięta około 1630 r., na nowo wskrzeszona 1853 r. Kościół murowany, zbudowany w 1869 r. p. w. Narodzenia Najśw. Panny Maryi. Do tej parafii należą: Cześniki (65 dusz), Danilcze (94), Demnia (133), Honoratówka (88), Hucisko (365), Kurzany (283), Lipica Dolna (97), Lipica Górna (100), Ło-

puszna (146), Sarnki Górne (38), Wólka (54), Żołczów (49). W obrębie całej parafii 1683 katol., 432 izrael., dek. Brzeżany. W Krasnymstawie (11 lipca 1558 r.) Zygmunt August wydał wyrok przeciw Podwysockiemu o wieś Podwysokie (Ak. gr. i ziem., t. X, 77, ust. 1156). W Krakowie 1595 r. Zygmunt III pozwala Janowi Wysockiemu założyć miasteczko Podwysokie na prawie niemieckiem (str. 171, ust. 2053). W Warszawie 31 grudnia 1626 r. Zygmunt III potwierdza miasteczku Podwysokie powyższy przywilej (str. 217, ust. 3474). W Warszawie 26 maja 1690 r. Jan III poświadcza, że Jan Stanisław Jabłonowski ustąpił na rzecz Jana Karola Dolskiego następujących wsi: Ostroróg, Kołodruby, Tatarynów, Powerchów, Podwysokie, Nowosiółka Saska al. Bartoszówka, Kurzany, Zwierzyniec (str. 362, ust. 6064). Obecnie jest to mała wioseczka, malowniczo położona śród gór i lasów nad rzeczką. Kościołek wznosi się na wzgórku tuż przy gościńcu. Jest tu szkoła etatowa o 1 naucz. Wszystkie urzędy w Brzeżanach; st. poczt. Kurzany. Pos. większa należy do dóbr Kurzany, własność Franciszka Wolfartha, który pierwszy odkrył znaczne źródła nafty w Słobodzie Rungurskiej, koło Kołomyi, za dochód z tych kopalni kupił klucz Kurzany od spadkobierców Józefa i Hortensyi Jakubowiczów i wybudował w Kurzanach rafineryą nafty. *B. R.—Lu. Dz.*

Podwyszniki, gajówka w Janowie, pow. gródecki.

Pod-Zady, szczyt 409 mt. wznies., w Gołogórach, dziale łahodowsko-gołogórskim.

Podzagacie, wólka należąca do Wołowic, pow. krakowski, na półn. stoku wzgórza Krzemień (241 mt. npm.), na południ. stronie gościńca z Liszek do Czernichowa. Na płn.-zach. graniczy ze wsią Zagacie, na płd. z Wołowicami; składa się z 14 dm. i 78 mk. rz.-kat.

Pod Zagajami, gajówka w Woli Zarczyckiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Podzagaje, fol., pow. jędrzejowski, gm. i par. Mierzwin, odl. 9 w. od Jędrzejowa. Fol. P. w 1881 r. oddzielony od dóbr Opatkowice, rozl. mr. 150: gr. or. i ogr. mr. 147, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 1.

Podzagórnie, przys. do Chełmka, pow. chrzanowski, leży śród lasów, na półn. od wsi, w pobliżu granicy szląskiej. Granice osady stanowią na płd. Chełmek, na zach. Wisła, na płn. obszerny staw i las Górny, na wschód tory kolei ces. Ferdynanda, między st. Libiąż i przyst. Chełmek. *Mac.*

Pod Zagórzem, grupa domów w Trościańcu Małym, pow. złoczowski.

Podzagroby, pow. warszawski, gm. Nieporęt, par. Wieliszew. Nie podane w ostatnich spisach.

Podzaharycz al. *Zacharycz*, wś parafialna, pow. wyżnicki, na prawym brzegu Czeremoszu, graniczy od zach. z Rożeniem Wielkim i Rostokami w Galicyi (pow. kossowski), od płn. i wschodu z Wyżnicą a od płd.-zachodu z Rostokami. Zach. granicę tworzy Czeremosz a płd. zach. potok Smuchar, dopływ Czeremoszu. Płn. część wsi zowie się Zołotny, a w płd. obszarze leżą grupy chat Charowy i Smuchar. W 1869 r. było 1095 ha, 185 dm., 797 mk. (392 męż., 405 kob.); w 1880 r. 887 mk. Należy do sądu pow. i urz. podatk. w Wyżnicy; st. poczt. w Rostokach. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Wyżnicy, zaś gr.-ormiańska w miejscu. Cerkiew p. w. św. Wasyla, drewniana, zbudowana staraniem gminy w 1865 i 1866 r. Według szem. dyecezyi gr.-orm. bukowińskiej z 1885 r. było 291 rodzin, 1048 mk. (502 m., 546 kob.); 117 dzieci obowiązanych chodzić do szkoły (56 chł., 61 dziew.). Własność Narcyza Aywasa i Zofii Krzysztofowicz. *Br. G.*

Podzajączkowo, os. leś., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 12 w. W 1827 r. 1 dm., 6 mk.

Podzałuki, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 40 w. od Sokółki.

Podzamcze 1.) wś i kol., pow. nieszawski, gm. i par. Raciążek, odl. 3 w. od Nieszawy. Wś ma 63 mk., 293 mr. ziemi włośc.; kol. 71 mk. W 1827 r. było 12 dm., 98 mk. Kolonia Podzamcze powstała z uwłaszczonej osady № 7, rozl. mr. 90: gr. or. i ogr. mr. 83, łąk mr. 5, nieuż. mr. 2; bud. mur. 5, z drzewa 1. P. wchodziło w skład dóbr biskupów kujawskich, w kluczu Raciążek. 2.) **P.**, os. karcz. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Bolesławiec, odl. od Wielunia 27 w.; os. ma 3 dm., 48 mk.; karcz. 1 dm., 4 mk. 3) **P.**, os. nad strum. Wyszyńskim, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. od Konina 13 w., ma 1 dm., 5 mk. 4.) **P.**, wś, pow. olkuski, gm. i par. Ogrodzieniec, leży przy os. Ogrodzieniec, śród wyżyny sięgającej tu w górze zwanej Podzamcze do 1473 st. ang. Na obszarze tej wsi stał zamek Ogrodzieniec, którego ruiny dotąd przetrwały. W 1827 r. było 32 dm., 264 mk. 5.) **P.** *Ojcowskie* al. *Kolęcin*, fol., pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Smardzewice, odl. 18 w. od Olkusza. Wchodził w skład dóbr starostwa ojcowskiego. W 1885 r. rozl. mr. 444: gr. or. i ogr. mr. 191, lasu mr. 250, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 16-polowy, las nieurządzony; są pokłady wapna. 6.) **P.** i *P. Szydłowieckie*, wś i fol., pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 43 w. P. ma 3 dm., 22 mk., 55 mr. włośc., zaś P. Szydłowieckie ma 9 dm., 62 mk., 367 mr. ziemi dwor. i 12 mr. włośc. Fol. stanowi majorat rządowy. W 1827 r. 6 dm., 88 mk. Browar piwa zwyczajnego i bawar-

skiego, produkujący po 140,000 wiader i młyn wodny. 7.) **P.**, wś i fol., pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Fałków. Nie zamieszczone w ostatnich spisach. 8.) **P.** al. *P. Piekoszewskie*, wś i fol., pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów, odl. 10 w. od Kielc. W 1827 r. było 7 dm., 45 mk. W 1882 r. fol. P. z wsiami: P., Dobromyśl, Szczukowice i Janów miał rozl. dominialnej mr. 140: gr. or. i ogr. mr. 42, łąk mr. 61, past. mr. 28, wody mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 2. Wś P. os. 19, z gr. mr. 213; wś Dobromyśl os. 3, z gr. mr. 64; wś Szczukowice os. 28, z gr. mr. 189; wś Janów os. 11, z gr. mr. 34. 9.) **P.**, wś i fol., pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny, leży na południe od Chęcin, przy drodze bitej z Kielc do Krakowa. Posiada łomy marmuru wiśniowego z odcieniem różowym, gorzelnią, browar, młyn wodny amerykański i kilka młynów zwyczajnych. Była tu stacya pocztowa, obecnie zniesiona. Na folwarku starożytny dwór. Fol. P. wchodził w skład starostwa chęcińskiego. W 1827 r. było 77 dm., 475 mk. 10.) **P.**, wś, pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Nowe-Miasto Korczyn. Wchodziła w skład majoratu Grotniki. W 1827 r. było 17 dm., 113 mk. 11.) **P.**, wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Włoszczowa, ma browar. 12.) **P.**, fol., pow. lubelski, gm. i par. Bychawa. 13.) **P.**, wś i fol., pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Łęczna. Leży pod Łęczną, ma szkołę początkową prywatną. Fol. należy do dóbr Łęczna. W 1827 r. było 17 dm., 96 mk. 14.) **P.**, os. należąca do dóbr starostwa hrubieszowskiego (ob. tom III, 185). 15.) **P.**, wś i fol. nad rz. Okrzeją, pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice, leży w stronie wschodniej od Maciejowic, posiada rezydencyą właścicieli dóbr Maciejowice, 21 dm., 237 mk., 136 mr. ziemi. Jest tu szkoła wyrobów z drzewa, którymi zajmuje się ludność miejscowa; na folwarku hodowla koni roboczych. W 1827 roku było 6 dm., 179 mk. 16.) **P.**, kol. fabr., pow. zamojski, odl. od Zamościa 21 w. Jest tu fabryka kafli porcelanowych trzech gatunków, z prod. roczną na 8,550 rs., obecnie (1886 r.) nieczynna; fabryka gontów, wyrób patyczków do zapałek i fabryka mebli giętych (uprzywilejowanego wynalazku Żarskiego) i posadzek. Wchodzi w skład dóbr Krasnobród. *Br. Ch.—T. Ż.*

Podzamcze 1.) wś włośc. nad rz. Turejką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Różanka, o 57 w. od Lidy, ma 10 dm., 91 mk. (46 dusz rewiz.) 2.) **P.**, fol. nad Ptyczą, pow. bobrujski, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Hłusk, o kilka wiorst na płd. od mka Hłuska, od dość dawna własność Nerezyuszów, należy do dominium Zarzecze; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dużo. 3.) **P.**, fol., pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kossów, o 45 w. od Słonima.

Podzamcze 1.) wś nad samym Kamieńcem, właściwie przedmieście Kamieńca, pow. kamieniecki, okr. pol. Żwaniec, gm. Dłużek, par. Kamieniec (potrynitarski), ma 95 osad, 38 dzies. ziemi. Należała do sstwa kamienieckiego, darowanego w 1795 r. hr. Arkadyuszowi Morkowowi, dziś należy do ks. z Oboleńskich Chiłkowej. Ob. *Dłużek*. 2.) **P.**, część wsi Kowalówki, w pow. bracławskim. *Dr. M.*

Podzamcze 1.) fol. i część mta Wiśnicza Nowego, pow. bocheński. Folwark ten leży na wschodniej stronie rozległych ruin sławnego zamku ks. Lubomirskich a przedtem Kmitów, imponujących architekturą w stylu włoskim. Zamek ten wraz z kluczem wiśnickiem przeszedł później na hr. Potockich a obecnie jest własnością hr. ordynatowej Zamoyskiej. Leży w glebie żytniej, urodzajnej. W 1863 r. wraz z większą częścią mta uległ zupełnemu pożarowi, poczem został odbudowany na nowo. Graniczy na wschód z Wiśniczem Starym. 2.) **P.**, trzy przysiołki otaczające ruiny zamków zw. Kamieńcem (Ehremberg), znajdujących się na gruntach wsi Odrzykonia, Korczyny i Czarnorzek, w pow. krośnieńskim. Przys. zachodni, należący do Odrzykonia, liczy 49 dm. i 277 mk., południowy należy do Korczyny i składa się z 39 dm. i 248 mk., zachodni, czarnorzecki, ma 18 dm. i 81 mk. Ludność trudni się tkactwem, jako przemysłem domowym. 3.) **P.**, grupa zabudowań w Babicach, pow. chrzanowski. 4.) **P.**, grupa zabudowań w Rudnie, u stóp zamku tęczyńskiego, pow. chrzanowski. 5.) **P.**, część wsi Krajowic i leśniczówka, pow. jasielski. 6.) **P.**, grupa domów w Żmigrodzie, tamże. 7.) **P.**, część wsi Trzęsówki, pow. kolbuszowski. 8.) **P.**, fol., gorzelnia i młyn parowy w Budach Przeworskich, pow. łańcucki. 9.) **P.**, fol. w Przecławiu, pow. mielecki. 10.) **P.**, część Staroniw, tudzież fol. i dwór w Staroniwie, pow. rzeszowski. 11.) **P.** al. *Zamek*, fol. w Przybrodziu, pow. wadowicki. 12.) **P.**, wzgórze na obszarze wsi Nawsie, pow. jasielski (ob. t. VI, 941). 13.) **P.**, nazwa części góry Łysej, w pow. krośnieńskim (ob. t. V, 885). *Mac.*

Podzamcze 1.) część Starego Sioła, pow. bóbrecki. 2.) **P.**, dom w Jazłowcu, pow. buczacki. 3.) **P.**, przedmieście, fol., browar i cegielnia w Busku, pow. Kamionka Strumiłowa. 4.) **P.** *Kamioneckie*, przedmieście Kamionki Strumiłowej. Leży ono na płd.-zach. od miasta, na lew. brzegu Kamionki (al. Sosnowca), dopływu Bugu. 5.) **P.**, część żółkiewskiego przedmieścia we Lwowie, st. kolei Karola Ludwika z urz. pocztowym. W 1694 r. poleca Jan III magistratowi lwowskiemu przestrzegać, aby poddanych królewskich z Pod-

zamcza cechy do swej juryzdykcyi nie pociągały (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 469, str. 1653). 6.) **P.**, przedm. mta, pow. Przemyśla. 7.) **P.**, przedmieście Stryja. 8.) **P.**, fol. w Tarnopolu. 9.) **P.**, część Pomorzan, w pow. złoczowskim. *Lu. Dz.*

Podzamcze, ob. *Podegrodzie Spiskie.*

Podzamcze *Orawskie*, słow. *Podzamok*, niem. *Unterschloss*, węg. *Arva Varalya*, wś i zamek, w hr. orawskiem (Węg.), pow. warski (podzamecki), na praw. brzegu Orawy, przy ujściu pot. Raczowy do Orawy, u płd. stóp Magóry orawskiej. W 1880 r. było 40 dm., 355 mk. a obszaru dwors. 4510 kw. sążni katastr. Par. łaciń. i st. p. w miejscu. Sąd pow. i urząd podatk. w Kubinie Niźnim. W tej osadzie między rzeką Orawą a pot. Raczową, na stromej skale wznosi się *Orawski Zamek* (niem. *Arvaez Schloss*, węg. *Arvaráz*, po wschodniej stronie wsi, dostępny jedynie od strony zachodniej. Wschodni i południowy bok skały zamkowej oblewa Orawa, a zachodni okrąża Raczowa. U płd. stoku most na Orawie, wsparty na ciosowych słupcach, pozwala okrążyć zamek zewsząd i przypatrzeć się mu z każdej strony. Budowla ta składa się z trzech oddzielnych części, noszących w aktach miejscowych nazwę zamku „górnego“, „pośredniego“ i „dolnego“. Górny jest najdawniejszą budowlą, chociaż nie brak w nim dobudowań późniejszych. Z kształtu jego, a głównie z okrągłej wieży, wznoszącej się w zach.-płn. narożniku, sądzić należy, że pochodzi z XIII w. Pośredni zamek z śladami ostrołuku, sięga XIV w.; przerabiany był w XV a w XVI w. doczekał się uzupełnienia. Dolny pochodzi z XVI i XVII w. Początek jego nie sięga przed r. 1561. Mostek na Raczowej prowadzi na dość stromą drogę pod górę, w cieniu drzew ku bramie wiodącą. Stały most, w miejscu zwodzonego, wiedzie przez drzwi, żelazną blachą okute, na dziedzińczyk, zewsząd obmurowany. Postępując w górę, przez drugą bramę wchodzimy do ciemnego kurytarza, do którego światło przedziera się przez kilka otworów w sklepieniu. Ściany jego murowane stykają się ze skałą, służącą za fundament zamku. Kurytarz ten wyginając się do środka zamku, w kształcie łuku, wyprowadza na główny dziedziniec, skąd w lewo po schodach wstępuje się na wspaniały teras, wyłożony płytami z ciosowego kamienia. W południowym narożniku jego piękna renesansowa gloryetta, z kamienia wykuta, z kolumnami, balustradą i kopułką, pokrytą blachą; piękny z niej widok na dolinę Orawy. Dziedziniec ten otaczają zabudowania. Schodki w lewym boku dziedzińca prowadzą do okrągłej baszty z małemi celkami. Obok kaplica p. w. św. Michała, z wieżą zegarową. Ołtarz i chór z r. 1776; pomniki z początku XVII w. Jerzego Thurzy, żony jego Elżbiety i syna Emeryka, których zwłoki tu spoczywają. Kaplicę tę posiadali przez pewien czas protestanci; w 1782 r. oddano ją katolikom. Do kaplicy z drugiej strony przytyka piękniejsza część dolnego zamku, którą zamieszkiwali dziedzice. Jest tu obszerna sala, ozdobiona portretami dyrektorów orawskich, które dawniej znajdowały się w sali jadalnej pałacu Thurzów w Wielicznej, skąd je przeniósł tu obecny dyrektor hrabstwa orawskiego hr. Edmund Zichy. Z sali tej prowadziły drzwi, dziś zamurowane, do kaplicy. W następnym małym pokoiku wiszą dwa olejne obrazy, jeden przedstawiający na marach hr. Jerzego Thurzę, a drugi żonę jego Elżbietę Czoborównę na śmiertelnem łożu. Tu mieści się też muzeum przyrodnicze i przemysłowe hr. orawskiego. Szereg komnat zakończa sala okrągła w baszcie, z bardzo grubymi murami i ozdobnym pułapem przeznaczona na zbrojownią. Reszta broni palnej i siecznej, oraz różnych uzbrojeń z XVII w. wisi po ścianach. Naprzeciw głównego pawilonu widać zabudowania, po części zamieszkałe, po części pustką będące. Tu w r. 1880 wybuchnął pożar, który pochłonął górne zamki. Wodę prowadził wodociąg z Raczowego potoku, zbudowany w drugiej połowie XVI w. Obszerne schody kamienne, ozdobione balustradą, wiodą do zamku pośredniego. Do wnętrza budowli wchodzi się po stromo prowadzonych schodach, w których miejscu istniał dawniej most zwodzony. Odtąd zwiedza się nagie, przepalone ogniem mury, w których tkwią jeszcze odrzwia ozdobne, futryny kamienne, z czego można sobie wyobrazić rozległość, kształt komnat i ich przeznaczenie. Drewniane schody z mocnemi poręczami wyprowadzają turystę na górne piętra. Dachy gontowe chronią zamki pośrodni i górny od ruiny. Minąwszy czworoboczną wieżę, którą, jak świadczy napis na ścianie, zajmował od r. 1539—1543 Jan z Dubowy, dziedzic Orawy, wchodzi się na mały dziedzińczyk, gdzie pod dachem jest studnia wykuta w skale, 288 stóp głęboka, której dno leży o 34 stóp niżej powierzchni Orawy. Studnię tę kazał wykuć dziedzic zamku Franciszek Turzy; pracowano dwa lata; nakład wynosił 2000 fl. Wyszedłszy na najwyższe piętro zamku pośredniego wstępuje się do wnętrza krytego ganku, a z niego na schody, wykute w skale pod gołem niebem, po których dostać się można do zamku górnego. Tu spotykamy zbiornik, z grubych głazów wymurowany, na wodę deszczową, spływającą z dachów. Do górnych piąter prowadzą schody drewniane prowizoryczne. W narożnej wieży, na zewnętrznej ścianie, zrobiono ganek żelazny dla widoku. Tajemni-

cze zaułki, schody kamienne kręcone, obszerne izby, wreszcie napowietrzny kurytarz drewniany budzą jużto podziw, już też grozę w zwiedzającym. Trzy zamki takie względem siebie zajmują położenie, że gdy dolny szczytem dosięga parteru pośredniego, to ostatni wierzchołkiem swym zaledwie dochodzi do fundamentów górnego. Nieznane są początkowe dzieje zamku. Autorowie węgierskich i niemieckich opisów Węgier uważają go za słowiańskie grodzisko. Podanie o założeniu zamku przez templaryuszów nie ma żadnej podstawy. Jako twierdza nadgraniczna był własnością królewską i w miarę, jak władza króla upadała w Węgrzech, zamek przechodził w ręce prywatnych właścicieli, a gdy się znowu podniosła, wracał w posiadanie króla. W r. 1267 należał zamek do Piotra, nadżupana, i do braci jego Othouch i Mikou, synów Detrego, przodków rodziny Balaszów. Ów Detre w dokum. z r. 1229 występuje jako prokurator zwoleński. Do XIV w. nie było żupaństwa orawskiego a ziemie jego należały częścią do zwoleńskiego, częścią do liptowskiego. Król Bela IV odebrał go z rąk Balaszów, dając im za to trzy zamki w Trenczyńskiem i oddał pod zarząd żupana zwoleńskiego. Po wygaśnięciu dynastyi Arpadów, podczas bezkrólewia, zamek należał do mistrza Doncha (Tomasza), który stanąwszy po stronie Karola Roberta w wojnie o sukcesyą tronu, wraz z bratem swoim i ojcem walczył mężnie w jego obronie, za to dostał wśród innych dóbr także Orawę. W 1320 r. Karol I, dając mistrzowi Donchowi dwa inne zamki, wziął Orawę dla siebie. W r. 1322 orawskim żupanem był mistrz Lampert, a r. 1335 Hipolit hr. z Kremnicy otrzymuje go w darowiźnie od króla i dzierżył go aż do czasu króla Ludwika, który, dla ułatwienia przejazdu do Polski, urządził zamek tak, aby w nim sam mieszkać i gości polskich mógł podejmować. Bawił on tu nie raz, podobnie jak i Kazimierz Wielki. W następnych latach spotykamy w dokumentach kilku kasztelanów orawskich: r. 1355 mistrz Stefan Kathy, 1379 r. Detryk Bebek (Bubek), r. 1380 jako dziedzice bracia Władysław i Jan Kokosz, 1382 niejaki comes Nicolaus. W 1395 r. dzierżyć go miał Władysław Biały, książę opolski. W r. 1398 należała Orawa do „pana nad Wagiem“, t. j. do wojewody Ścibora ze Sciborzyc, szlachcica polskiego, h. Ostoja, który broniąc mężnie króla Zygmunta I, służąc mu wiernie, nawet na szkodę ojczyzny swojej, otrzymał od niego różne posiadłości nad Wagiem, zamek orawski i dochody celne z Twardoszyna. Później zastawia Zygmunt węgierski ten zamek dwom braciom Balickim: Mikołajowi, nadżupanowi orawskiemu, i Andrzejowi. Po śmierci wojewody Ścibora, córka jego Katarzyna w roku 1434 roszcząc sobie do Orawy spadkowe prawa, chciała zatrzymać zamek, lecz jej się to nie udało, bo Balicki nadżupan go dzierżył i z niego bronił ziemi okolicznej przed napadami husytów i stronników Elżbiety, matki Władysława Pogrobowca, którymi dowodzili Giskra, Pongracz i inni. W r. 1442 starostą na Orawie był niejaki Jakub Cruder, stronnik Elżbiety, który schwytanego zdradą na Śpiżu Piotra Odrowąża, woj. ruskiego, przez Telefusa, naczelnika bandy husyckiej, trzymał w zamku orawskim. Gdy Władysław Warneńczyk został królem węgierskim, ów Cruder, z obawy przed karą, zawiózł Piotra Odrowąża królowi do Budzynia i tem go przebłagał. W 1449 r. nadżupanem orawskim był Piotr Komorowski, który dzierżył siedm zamków w górnych Węgrzech: Rożeń, Likawę, Hradek, Żabiniec, Starogród, Św. Mikułasz i Orawę. Popierając Kazimierza Jagiellończyka, królewicza węgierskiego, podejmował go w swoich zamkach Komorowski r. 1472, gdy tenże wracał do Polski. W r. 1474 Maciej Korwin zabrał mu wszystkie zamki, oprócz orawskiego, w którym Komorowski z żoną i resztą rycerstwa się zamknął. W skutek ugody, po odebraniu 8000 florenów w złocie od Macieja Korwina, ustąpił Komorowski z swoim dworem i całem mieniem ruchomem z Orawy do Polski. Umarł r. 1476. Do zamku orawskiego przywiązana jest legenda o uwięzieniu w jego murach arcybiskupa kolocząńskiego Piotra Vardaya, przez Macieja Korwina, co nie zgadza się z prawdą historyczną. Po ustąpieniu Komorowskiego 1474 r. zajął zamek król Maciej. Po nim przeszła Orawa w posiadanie jego syna naturalnego Jana Korwina. Krol Władysław II kazał r. 1495 zająć zamek Stefanowi Zapolyi, palatynowi Węgier, który go jednak z dobrami zwrócił Korwinowi. Poczem się obaj pogodzili. W r. 1505 po bezpotomnej śmierci Krzysztofa Korwina dobra orawskie, w skutek przedślubnej ugody, weszły w ręce Zapolyich. Podczas wojen między Janem Zapolyą a Ferdynandem o koronę węgierską, dowódcą wojsk Zapolyego był Piotr Kostka z Siedlec, który w jego imieniu dzierżył Orawę tak dzielnie, że jej Katzianer, naczelnik wojsk Ferdynanda, zdobyć nie zdołał. Tenże Kostka i brat jego Mikołaj otrzymali za wierność w obronie Orawy od Zapolyi w r. 1529 dwa zamki nad Wagiem. W r. 1534 oddał Ferdynand Janowi z Dubowy, Polakowi, wnukowi siostry Mikołaja Kostki, zamek orawski z godnością nadżupana orawskiego. Tenże go naprawił, powiększył i obwarował. Średni zamek głównie jemu zawdzięczył swoją okazałość. Uzbroił go w 11 dział i powierzył obronę przeciw

zwolennikom Zapolyi dwom Szlązakom: Wacławowi Sedlnickiemu i Wacławowi Zmeskalowi. Tymczasem zapaśnicy o koronę węgierską pogodzili się i rządami podzielili. Jan z Dubowy rządził Orawą do r. 1545, w którym zszedł bezpotomnie. Przekazał on zamek swemu rządcy Sedlnickiemu, pod warunkiem wypłaty 9000 flor. dworzanom jego. Teraz chciał zająć Orawę Mikołaj Kostka, jako darowiznę od Ferdynanda, ale chodziło o zaspokojenie pretensyi Sedlnickiego za owe 9000 flor., wypłacone służbie Jana z Dubowy wedle testamentu, oraz za uzbrojenie zamku i t. p. W r. 1556 w córce Mikołaja Kostki zakochał się Franciszek Thurzo, biskup nitrański; przyjmuje więc protestantyzm, żeni się z Barbarą, spłaca wszelkie pretensye Sedlnickiego do Orawy i w zamku się osiedla. Odtąd rozpoczyna się nowa epoka dla zamku. Thurzo zbudował nowy zamek dolny z kaplicą i przebudował dwa górne zamki tak, iż stały się one pańską stolicą rozległych dóbr Orawy, oraz warownią, zdolną wytrzymać długie oblężenie. Z jego rozkazu wykuto ową studnię w skale obok zamku pośredniego, zrobiono cysternę w górnym zamku, a w dolnym wodociąg. Pomalować dał górną kaplicę, a nawet zewnętrzne ściany, ubarwione wtedy, do dziś przechowały ślady zamiłowania dziedzica. Nawet dachy były czerwono malowane. W r. 1566 traci żonę swą i wkrótce żeni się z Katarzyną Zrinyi, córką sławnego bohatera Szygetu; z niej doczekał się 4 córek i 2 synów, Jerzego i Franciszka. W r. 1574 umarł, przeznaczywszy testamentem starszego syna na dziedzica Orawy, z obowiązkiem utrzymywania młodszego brata i rodziny całej. Jerzy Thurzo uzyskuje r. 1606 od Rudolfa za wierność zupaństwo orawskie dziedzicznie, na obie linie, t. j. męskie i żeńskie potomstwo, a do herbu rodzinnego otrzymał czarnego orła dwugłowego. Sterawszy zdrowie na wojnach tureckich, usunął się z widowni publicznej, zamieszkał w zamku i zajął się wykończeniem lub upiększeniem tego, co tu ojciec zostawił. W r. 1616 umarł, pochowany w zamku. Zostawił syna Emeryka; żonę swą Elżbietę Czoborównę testamentem uczynił dziedziczką całego mienia, z dodatkiem, aby synowi, gdy się ożeni, majątek jaki na utrzymanie przeznaczyła. Oznaczył dokładnie prawo dalszego dziedzictwa tak, że wszystkie domy, które się z następcami spokrewniły, wchodziły do uczestnictwa dochodów z ogólnego majątku. Winni byli obierać z pośród siebie dyrektorów do zarządu dóbr, a ci, wedle części przypadającej na głowę zjednoczonej rodziny, dzielić mieli dochody. Utrzymał się ten rodzaj majoratu do dziś dnia. W r. 1620 umarł nagle Emeryk Thurzo. Po jego śmierci nadżupaństwo orawskie przeszło na matkę jego Elżbietę, która złożyła przysięgę przy objęciu urzędu i do śmierci (1626) piastowała tę godność. Pierwszym dyrektorem dóbr orawskich był Illeshazy Gaspar, mąż starszej córki Jerzego Thurzy, który był zarazem nadżupanem orawskim; w r. 1652 następcą był drugi zięć Thurzy, Stefan Tököly, który miał za żonę Katarzynę, młodszą córkę Jerzego. Bronił on dzielnie zamku przeciw generałowi Heisterowi r. 1670. Po jego zgonie poddała się załoga i otwarła dla Austryaków bramy zamku orawskiego. Ukryte skarby rodzinne w złocie, srebrze, klejnotach, dywanach i namiotach na sześciu wozach i wraz z 13-stu pięknymi końmi odesłano do Wiednia. Córki Tököly'ego wziął pod opiekę Esterhazy i młodszą z nich, Ewę, w kilka lat później zaślubił. Z rąk cesarskich odebrał zamek Gaspar Pika na czele Słowaków; gdy jednak do załogi zamkowej wcielił 30-stu żołnierzy cesarskich, wziętych w niewolę, ci porozumieli się z generałem austryackim Sporkiem i zdradziecko w nocy otwarli bramę, przez którą oddział Niemców dostał się do wnętrza. Było to pod koniec r. 1672. Generał Spork kazał komendanta Pikę powiesić. Gdy Emeryk Tököly, który r. 1671 uciekł z zamku, wzmógł się na siłach, pobił cesarskich, pośpieszył przez Trenczyn i Liptów odebrać swoje dobra na Orawie. Oddział wojska jego, w którym byli Polacy, zajął Likawę, a potem zamek orawski, z którego bez oporu wyniósł się generał Lesslie r. 1678. Emeryk Tököly wszedł zwycięsko do zamku. Ale po r. 1684 zamek przeszedł znowu w ręce cesarskie i został do r. 1703. Ówczesnym komendantem był Ludwik Schaefler. Pod zamek podstąpił Rakoczy II i z łatwością go zdobył; załoga głodem przyciśniona poddała się. Po klęsce Rakoczego r. 1708 pod Trenczynem, cesarscy usiłowali odebrać zamek, ale napróżno. Dopiero r. 1709, po kilku miesiącach oblężenia, komendant kapitulował 11 kwietnia 1709 r. To było ostatnie oblężenie jakie przebył zamek. Rządcy Orawy, zajmujący się administracyą dóbr bez wpływu na sprawy publiczne, zmieniali się jeden po drugim. W r. 1713 odjął rząd dziedziczną godność nadżupana orawskiego dziedzicom Orawy. Stosownie do osobistej wartości obieranych przez radę familijną dyrektorów, którymi byli magnaci węgierscy, spokrewnieni z wygasłym rodem Thurzów, Orawa podnosiła się lub upadała. Byli nimi do r. 1861: Jan Draskowitz, Jerzy Illeshazy, Jerzy Erdödy, Franciszek Zichy. Od r. 1861 rządzi Orawą hr. Edmund Zichy. Ojciec jego Franciszek Zichy po spaleniu zamku r. 1800 kazał wyrestaurować dolny zamek, górne zaś, wymagające wielkiego nakładu, przedstawił radzie familijnej do odbudo-

wania, która się na to nic zgodziła. Mimo to hr. Zichy dla zabezpieczenia walących się murów kazał ruiny pokryć dachem. Dzisiejszy rządca hr. Edmund Zichy pobudował wewnątrz wszędzie schody, ganki, ponaprawiał dachy. W r. 1852 odwiedził zamek cesarz Franciszek Józef, którego tu podejmował i oprowadzał sędziwy (82 letni) zwierzchnik hr. orawskiego Franciszek Zichy. Dokładny opis zamku, wraz z rysunkami widoku jego z rozmaitych stron, znajduje się w Kłosach z r. 1886. *Br. G.*

Podzamcze 1.) al. *P. Wieruszowskie*, niem. *Podsamtsche* i *Wilhelmsbrueck*, wś, okr. wiejski, domin., okr. domin., st. dr. żelaznej, siedziba komisarza okręgowego i komora celna, w pow. ostrzeszowskim, o 10 klm. na wschód od Kępna, na lew. brzegu Prosny, naprzeciw Wieruszowa, na wznies. 174 mt. npm., w okolicy wznoszącej się od 152 do 171 mt., par. Olszowa, poczta w miejscu. Wś ma 2 piły parowe, 59 dm. i 572 mk.; w skład okr. wiejskiego wchodzi dworzec kolei żelaznej z 126 mk.; cały okręg ma 60 dm., 698 mk. (340 kat., 268 prot. i 90 żydów). Dominium liczy 117 mk., 6 dm., obszaru wraz z Suśnią (Eduardshof) ma 427·85 ha, t. j. 245·75 roli, 34·58 łąk, 26·36 past., 96·72 lasu, 13·04 nieuż. i 11·40 wody; dochód 2554 mrk; cegielnia, nabiał i chów bydła. W skład okr. domin. wchodzą fol. Teklinów II, Teklinów III, Gruchot, Hupka i Suśnia, tudzież osady: Dobrydział, Dobrygoszcz, Kunzenruh, Wilhelmshof i Skakawa; cały okrąg ma 22 dm., 365 mk. (274 kat., 85 prot. i 6 żydów). Nazwa niemiecka Wilhelmsbrueck odnosi się tylko do st. drogi żel. i komory celnej, niewłaściwie więc rozciąganą bywa na całą osadę. Urząd pocztowy trzeciorzędny. W 1876 r. wprowadzono przez tą komorę celną z królestwa polskiego 310 centn. gałganów, 470 centn. szczeciny, włosia i pierza, 1992 centn. surowych skór i futer, 490 centn. odpadków z wyrobu olejów, 802 centn. smoły, 66 centn. skór wyprawionych, 2910 centn. wyrobów bednarskich, 5912 hektol. pszenicy, 11433 hektol. żyta, 1696 hektol. jęczmienia, 1789 hektol. owsa, 2605 hektolitrów owoców strączkowych, 744 centn. nasion rzepaku, buraków i siemienia lnianego, 2194 centn. ciemierzycy, 2729 centn słomy i siana, 18500 metr. kubiczn. drzewa opałowego, 37611 metr. kub. drzewa budowlanego i użytkowego, 133034 belek i desek, 3512 centn. jaj, 7479 sztuk drobiu, 12442 świń, 165 koni, 160 owiec i 1666 centn. wełny. 2.) **P.**, ob. *Zamczysko*, pow. bydgoski. 3.) **P.** *Nieruszowskie* (ob. t. VII, str. 736) mylnie, za Podzamcze Wieruszowskie, w pow. ostrzeszowskim. *E. Cal.*

Podzamcze 1.) niem. *Podzamek*, wś tuż pod Wąbrzeźnem, pow. chełmski, obejmuje 148·61 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 12 bud., 8 dm., 96 mk. (46 kat., 50 ew.). Dawniej był tu fol. biskupi, o którym w inwentarzu biskupstwa chełmińskiego z 1733 r. czytamy: „Na Podzamczu w Wąbrzeźnie mieszkający Bartłomiej Konarzecki, za kontraktem od Pana Brezy na lat 3 (an. 1730 d. 23 Junii), trzyma folw. wąbrzeski. Budynki ma pańskie, płaci czynszu 60 zł., połowę na św. Jan, a drugą na św. Marcin. Piwo mu się robi w pańskim browarze z jego jęczmienia na żniwa beczek 2 co rok. Roli niema wymierzonej, szarwarku żadnego nie robi. 2) Michał Dobracki, kołodziej, siedzi za kontraktem na lat 3, aprobowany od P. Brezy 1729 r. Chałupę sobie postawił, ma ogrodów dwa, roli morgów 2. Płaci czynszu corocznie na św. Marcin 10 zł. Szarwarkuje w żniwa o swej strawie tydzień. Tłokę zaś czyni o pańskiej strawie tydzień. Wóz nowy na folwark co rok zrobić powinien dobry, należyty. 3) Kazimierz Jasiński ma za kontraktem budę na Sitnie, w ogrodzie pańskim zagonów ma 3, za to szarwarkuje w żniwa o swej strawie dni 3. 4) Marcin karczmarz, za kontraktem w pańskiej karczmie, budynki według inwentarza opisane, ma morgów z ogrodem 3, należące do szynku, na Sitnie ma morgów dwa, z nich płaci czynszu 5 zł. Szarwarkuje w żniwa i czyni tłokę dni 14“ (str. 31—32). Jeszcze dziś widać tu ruiny zamku starożytnego. 2.) **P.** *Sztumskie*, niem. *Vorschloss Stuhm*, wś, pow. sztumski, st. p., par. kat. i ew. Sztum, szkoła, 412·14 magd. mr. W 1868 r. 79 bud., 41 dm., 407 mk. (257 kat., 136 ew.). 3.) **P.**, niem. *Unterberg*, wś, pow. kwidzyński, st. p. i par. ew. Kwidzyn, kat. Tychnowy, 434·78 magd. mr. W 1868 r. 40 bud., 26 dm., 161 mk. (74 kat., 80 ew.). Wś ta leży po prawej stronie Wisły, nad Starym Nogatem. 4.) **P.**, niem. *Unterschloss*, wś pod Gniewem, $^1/_{16}$ mili od miasta, pow. kwidzyński, obejmuje 3 włóki. W 1868 r. 487 mk. 5.) **P.**, pow. lubawski, ob. *Fijewo*. *Ks. Fr.*

Pod Zamczyskiem, nadleśniczówka na obszarze Peczeniżyna, w pow. kołomyjskim.

Podzamczysko, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 28 w. od Sokółki.

Podzameczek, wś, pow. buczacki, odl. 3 klm. na półn. od Buczacza, od którego dzieli go dolina rz. Strypy. Granice: wschod. Pyszkowce, połud. Podlesie i Buczacz, zach. Strypa a za nią Buczacz, półn. Dzwinogród. Na wschód od wsi stoi znak triang., wznies. 195·8 mt. npm. Obszar dwor. 133, włośc. 575 mr. W 1870 r. 1203 mk.; w 1880 r. w gm. 1468 mk., na obszarze dwor. 19; rz.-kat. 1362, par. Buczacz; tamże urz. poczt. i tel. Właśc. obszaru dwor. hr. Potoccy. *B. R.*

Podzamek, ob. *Podzamcze*.

Pod Zamkiem, karczma na obszarze Lubaczowa, pow. cieszanowski.

Podzamkowskie, grupa chat w Zaborowie, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Pod Zapustem, pagórkowate niwy ze szczytem 283 mt. wys., w płn. stronie Laszek, pow. lwowski.

Podzarowie, mała wioseczka w pow. borysowskim, przy granicy pow. sieńskiego, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołosewicze, ma 2 osady; miejscowość wzgórzysta, dość leśna. *A. Jel.*

Pod Zastupką, lesiste góry, ze szczytem 863 mt. wys., w Perehińsku, w pow. dolińskim. Wznoszą się one na płd.-zach. od zabudowań wiejskich, między Łomnicą a jej dopływem Radową. *Lu. Dz.*

Podzatoka, os. do Borek, pow. bocheński, na płn. od wsi, na praw. brzegu pot. Gróbki, dopływu Wisły z praw. brzegu. Leży w równinie, 195 mt. wznies., zasłonięta od wsch. lasami, dzielącemi ją od wsi Dąbrówki. Na płn. graniczy z Okulicami, na zach. z Zatoką; ma 13 dm. i 60 mk. rz.-kat. *Mac.*

Podzawada, kolonia pod Golubiem, pow. brodnicki, st. p., par. kat. i ew. Golub. Należy do Mokrego Lasu. W 1868 r. 16 bud., 10 dm., 89 mk., 71 kat., 18 ew. *Kś. Fr.*

Pod Zawidczem, gajówka w Smarzowie, pow. brodzki.

Pod Zbirami, grupa chat w Uściu Ruskiem, pow. gorlicki. *Br. G.*

Podzborów, wś i fol., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Dębe, odl. od Kalisza w. 16. Wś P. stanowi jednę całość z wsią Morawin a fol. wchodzi w skład dóbr Morawin.

Podzdręby, wś, pow. suwalski, gm. Czostków, ma 57 mr.; wchodziła w skład dóbr Czostków.

Podze, wś nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Potockich Horodno, o 13 w. od gminy, 19 od Lidy a 14 w. od Ejszyszek, ma 11 dm., 118 mk. kat. (50 dusz rewiz.).

Podzemen, lesista góra ze szczytem 821 mt. wys. (znak triang.), w płn.-zach. stronie Isajów, w pow. turczańskim, na granicy Wołosianki Wielkiej i Turzego, pow. staromiejski.

Podziacz, ob. *Poździacz.*

Podziały, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 63 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. kat.

Podziawy, urzęd. *Podjawy* 1.) wś rząd., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Przebrodź, o 12 w. od gminy a 57 w. od Dzisny, ma 14 dm., 87 mk., w tej liczbie 12 prawosł., 71 katol. i 4 żyd. Kaplica kat. par. Ikaźn, fundacyi ks. dominikanów drujskich. Własność niegdyś Kaczanowskich, z których Piotr, podczaszy bracławski, zapisał wieś w r. 1716 ks. dominikanom drujskim. 2.) **P.** al. *Dziedzinka*, własność ziemska nad jez. Podziawy, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, o 55 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. kat.; własność cerkwi przebrodzkiej.

Podzie, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łoździeje, odl. od Sejn 20 w., ma 4 dm, 30 mk. W 1827 r. 1 dm., 21 mk.

Podzie 1.) wś włośc. nad pot. Kruta, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 60 w. od Święcian, 21 dm., 156 mk. kat. 2.) **P.**, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Olkieniki, okr. wiejski Podzie, 51 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Strzelciszki, Aukszotokalnia i Werdakiemia, w ogóle 189 dusz rewiz.

Podziekaniszki, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra skarbowe Biełuny, o 18 w. od gminy a 7 w. od Wilna, ma 3 dm., 29 mk. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.).

Podziele al. *Barbarów*, wś poleska, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i gm. Hłusk, przy drożynie ze wsi Straży do Bojanowa, ma 8 osad pełnonadziałowych; grunta nizinne, piaszczyste, łąk błotnych dużo. *A. Jel.*

Podzielonka, pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Mikułowice. Niezamieszczona w ostatnich spisach.

Podziemenie, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Iłosk, o 56 w. od Kobrynia.

Podzienięta, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Iwie, okr. wiejski Łukoszyna, o 5 w. od gminy, 67 w. od Oszmiany a 37 w. od Dziewieniszek, ma 17 dm., 131 mk. kat. (65 dusz rewiz.); należy do dóbr Iwie, hr. Zamoyskich.

Podziensienie, wś, pow. prużański, należy do dóbr Linowa, wchodzących niegdyś w skład ekonomii prużańskiej.

Podzierie, zaśc., pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Zaostrowiecze, przy drożynie z Kumlewszczyzny do Rubież, ma 2 osady; miejscowość dość leśna, grunta lekkie lecz urodzajne. *A. Jel.*

Podziermieniszki, ob. *Poddziermieniszki.*

Podzięciołówka, os., pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 8 w., 1 dm.

Podzisienie, fol. pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o $5^1/_2$ w. od Dzisny, 1 dm., 13 mk. kat.

Podzisieniki, wś nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Hołowsk (Główsk), o 19 w. od gminy a 88 w. od Dzisny, 4 dm., 62 mk. (w 1864 r. 28 dusz rewiz.); należy do dóbr Hołowsk, hr. Platerów.

Podzisna, rzeczka w gub. wileńskiej, prawy dopływ Dzisny, powstaje z połączenia się rzki Orżwiety (Orzwenty) z Komajką. Oprócz tego łączy się z nią rzka Miadziołka, wypły-

wająca z jez. Miadzioł w pow. święciańskim. Od prawego brzegu przybiera rzkę Łuczajkę, powstającą z błot około wsi Gruzdowa. Długa do 35 w., szeroka od 3 do 7 sażeni, brzegi ma płaskie i błotniste.

Podzisna 1.) al. *Podziśnie*, fol., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Ożany. W 1621 r. własność Jana Kościałkowskiego, następnie Rudominów, Rymszów, obecnie ks. Mirskich. 2.) **P.**, wś włość., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Twerecz, o 1 w. od gminy, ma 28 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Dzisna 3.) **P.**, os. karcz. rząd. nad rz. Dzisną, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 38 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. żyd. 4.) **P.**, zaśc. rząd. nad jez. Dzisna, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 38 w. od Swięcian, 4 dm., 62 mk. (53 kat., 9 mahom.). *J. Krz.*

Podziśnie, dobra, pow. nowoaleksandrowski, 631 dz. ziemi dworskiej. Własność niegdyś Czapińskich, których Aleksander wraz z żoną Eleonorą z Rudnickich w 1767 r. sprzedają Dominikowi Salmonowiczowi, strukczaszemu bracławskiemu; dziś Zygmunta Salmonowicza.

Podziszki 1.) pow. maryampelski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 17 w., ma 4 dm., 45 mk. W 1827 r. 2 dm., 23 mk, 2.) **P.**, fol., pow. wyłkowyski, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 14 w., ma 5 dm., 45 mk. *Br. Ch.*

Podziszki, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 114 w. od Dzisny, 1 dm., 24 mk.

Podzitwa 1.) wś nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Bratomierz, o 7 w. od gminy, o 43 w. od Lidy a 38 od Wasiliszek, ma 15 dm., 138 mk. kat. (56 dusz rewiz.); należy do dóbr Bratomierz Karłowiczów. Niegdyś własność Mateusza Roemera, ststy sumieliskiego, prawnuk którego Aleksander Roemer sprzedał Ludwikowi Karłowiczowi, ście lubartowickiemu; obecnie wnuka jego Jana, znanego w literaturze naukowej. 2.) **P.**, wś i fol. nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Możejki, o 15 w. od gminy, 27 w. od Lidy a 10 w. od Ejszyszek; fol. ma 3 mk. prawosł., 9 kat. i 5 żyd., kaplicę drewnianą par. Ejszyszki, wś zaś 15 dm., 101 mk. kat. i 10 żyd. (52 dusz rewiz.); należy do dóbr Wołdaciszki, Henszlów. 3.) **P.**, dobra, pow. lidzki, ob. *Dziczkańce*. *J. Krz.*

Podzręby, os., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 15 w., ma 2 dm., 11 mk. W 1827 r. 1 dm., 17 mk.; należy do par. Przerośl.

Podzdrój, pow. siedlecki, gm. i par. Domanice. Niezamieszczony w ostatnich spisach.

Pod Zwaliskiem, grupa chat w Szczyrku, pow. bialski. *Br. G.*

Pod Zwierzniem, gorzelnia w Krościenku Wyżniem, pow. krośnieńskim. *Br. G.*

Podzwierzyniec, wś, pow. łańcucki, na płn. od Łańcuta (3 klm.), na północnej stronie torów kolei żelaznej arcyks. Karola Ludwika a na wsch. od gościńca z Łańcuta do Żołyni. Wś leży nad starem korytem Wisłoki, a południową jej stronę zajmuje piękny zwierzyniec hr. Alfreda Potockiego. Na północ graniczy z Wolą Bliższą al. Małą, na wsch. z Wolą Dalszą i Dębiną. Wś ma 95 dm. (17 na obszarze więk. posiadł.) i 630 mk. (120 na obszarze więk. posiadł.); pod względem narodowości: 457 Polak., 44 Rus. i 7 Niem. Obszar więk. pos. należy do ordynacyi hr. Potockich, liczącej ogółem 34,647 mr. i wynosi: 594 mr. (435 roli, 68 łąk i ogr. 44 past. i 27 mr. lasu); pos. mn. 320 mr. (228 roli, 43 łąk i 59 mr. past.). Wś należy po par. rz.-kat. w Łańcucie. Gleba żytnia, urodzajna i starannie uprawiana. *Mac.*

Podzwierzyniec, rus. *Pidzwiryneć*, z *Grabownem*, *Hołodówką* i *Małym Potokiem*, wś, pow. rudecki, 20 klm. na płd.-wsch. od Rudek, 7 klm. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Komarnie. Na płn. leżą Łówczyce, na wsch. i płd. Tatarynów, na zach. Mielniczne (część Nowej Wsi), Rybołówka (fol. należący do Nowej Wsi) i Brzeziec. Wody z całego obszaru płyną na płd. do Wereszycy za pośrednictwem Młynówki i jej dopływu Małego Potoku, płynącego z Tatarynowa. Na praw. brzegu Małego Potoku leżą zabudowania wiejskie. Płd. część obszaru moczarzysta. Własn. więk. (hr. Karola Lanckorońskiego) ma roli or. 105, łąk i ogr. 192, past. 31 mr.; własn. mn. roli or. 440, łąk i ogr. 69, past. 177 mr. W r. 1880 było 147 dm., 980 mk. w gminie; między mieszkańcami 8 wyzn. rz.-kat., 960 gr.-kat., 12 izrael.; 12 narodowości niemieckiej, 3 polskiej, 965 ruskiej. Par. rz.-kat. w Komarnie, gr.-kat. w Łówczycach. *Lu. Dz.*

Podźwinie, wś nad Dźwiną, pow. witebski, pomiędzy Witebskiem a Bieszenkowiczami.

Podżadzie, wś, pow. dzisieński, niedaleko jez. Żado, w okolicy błotnistej.

Podżaga, także *Pożega*, potok podgórski, powstaje w lesie Wielkim, w obrębie gm. Toporzyska, w pow. myślenickim, z połączenia kilku strug leśnych; płynie na płd.-wschód przez obszar Wysokiej i w obrębie Spytkowic uchodzi do Skawy z lew. brzegu. Liczne strugi zasilają go swemi wodami. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Podżejmana, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra Baranowo, o 18 w. od gminy, 23 dusz rewiz.; własność ks. Wittgensteina. W wyliczeniu wsi wchodzących w skład okr. wiejskiego Baranowo (I: 104) podana mylnie Podnejmana.

Podżejmiany, wś włość., pow. święciański,

w 1 okr. pol., gm. Kiemieliszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Korkorzyszki, o 14 w. od gminy, 10 dusz rewiz. żydów rolników.

Podżelstwo al. *Pożelstwo*, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 14 w. Wś ma 19 dm., 201 mk.; fol. 11 dm., 42 mk. W 1827 r. 1 dm., 6 mk.

Pod Żmijami, część Suchy, pow. żywiecki.

Podżoczki, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o $45^1/_2$ w. od Dzisny, ma 1 dm., 6 mk. starow.

Podżodzinka, rzeczka w pow. borysowskim, mały lewy dopływ Plisy, ma początek w lesistych moczarach za wsią Żodzin, ubiegłszy 3 w. w kierunku wschod.-płd., przecina linią dr. żel. moskiewsko-brzeskiej przy samej st. Żodzin i zaraz ma ujście. *A. Jel.*

Podżukówka, własność ziemska w pow. mińskim, od 1820 r. należy do Konopackich, ma przeszło $3^1/_4$ włóki. *A. Jel.*

Podżyliny *Szpuntowe*, os., pow. suwalski, gm. Kuków, par. Raczki, odl. od Suwałk 7 w., ma 3 dm., 31 mk.

Poechersdorf, kol. niemiecka, w pow. dolińskim. Zajmuje płd. część Niniowa. Od płd.-wschodu opływa ją pot. Bereźnica, od płd.-zach. na płn.-wsch. Ob. *Niniów*.

Poedde al. *Poedja*, rz. w gub. estońskiej i inflanckiej, dopływ Wielkiego Embachu. Bierze początek w par. St. Simonis w Estonii, wstępuje w granice Liwonii w par. Lais, gdzie przybiera nazwę potoku Lais-Holm al. Painkuell, dalej przepływa pod nazwą potoku Talkhof przez parafią t. n., przybiera potok kerroszeński, nadpływającay z Estonii, i połączywszy się ze strum. Ober pahleńskim, uchodzi do Wielkiego Embachu w pobliżu wyjścia jego z jez. Wirzjaerw. Długość biegu około 80 w., szeroka od 8 do 16 sążni, ma niewielką głębokość i łożysko kamieniste, dla tego tylko podczas przyboru wiosennego w dolnym biegu zdolna do spławu drzewa.

Poedja, ob. *Poedde*.

Poeglesie, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Poeglitz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Franzburg.

Poehlen (niem.), dobra ryc., pow. frydlądzki, o 2 klm. od st. p. Schoenbruch. Obszaru $364^1/_2$ ha.

Poehlen (niem.), ob. *Piła*.

Poehlenwalde (niem.), os., pow. frydlądzki, st. p. i tel. Domnau.

Poehnen (niem.), fol., pow. frydlądzki, st. p. Woeterkeim.

Poejsiacie, zaśc. szl. nad rz. Ejsiatą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 32 w. od Święcian, ma 6 dm., 41 mk. katol.

Poejsiata, zaśc. nad jeziorem Ejsiaty, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 7 w. od gminy, podług spisu z 1864 r. 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Stachowszczyzna, Izmajłowych. Podług spisu z 1866 r. zaśc. P. I, o 35 w. od Święcian, ma 2 dm. i 16 mk. katol.; zaśc. P. II, o 36 w. od Święcian, 3 dm. i 21 mk. katol.

Poelitz, polskie *Pelica*, miasto w Pomeranii, pow. Randow, nad lew. brzegiem rz. Larpe, uchodzącej do Odry, o 17 klm. na północ od Szczecina. Gleba piaszczysta z gliną zmieszana. W 1885 r. było 4146 mk., przeważnie ewangielików, trudniących się rolnictwem. Hodują także chmiel, którego roczny zbiór wynosi około 40000 kilogr., za co dostają około 60000 mrk. Jest tu seminaryum nauczycielskie, sąd, st. p., cegielnia, około 15 garncarzy i fabryka cygar. Do Szczecina dojeżdża parowiec. *Ks. Fr.*

Poelken, ob. *Pelki*.

Poelplin, ob. *Peplin*.

Poenau, rzeczka w Kurlandyi, dopływ rzki Behrse, najważniejszego lew. dopływu rz. Aa.

Poenau 1.) *Gross*, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. i par. dobleńska (Kurlandya); do dóbr należy fol. Konzhof. 2.) **P.** *Klein* al. *Friedrichslust*, dobra koronne, tamże; do dóbr należy fol. Feldhof.

Poeppelhof (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. Treten.

Poeppeln 1.) *Gross* (niem.) wś, pow. labiewski. 2.) **P.** *Klein*, leśn. król., tamże, o 8 klm. od st. p. i tel. Labiewa.

Poerschen, wś paraf., ob. *Honeda*.

Poerschkau (niem.), wybud. na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. p., tel. i kol. żel. Olsztyn.

Poerschken (niem.) 1.) wś, pow. świętosiekierski, st. p. i tel. Ludwigsort. 2.) **P.**, wś, pow. morąski, st. p., tel. i kol. żel. Morąg.

Poeszucken al. *Poeszeiten*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Aglonen.

Poetischen, ob. *Petischken*.

Poetkallen al. *Krebschen* (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Neu Eggleninghen.

Poetscheln (niem.) al. *Malenuppen*, wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. poczt. i tel. Darkiejmy.

Poetschendorf (niem.), dobra ryc., pow. rastemborski, o 8 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Rastemborku; obszar 911 ha.

Poetschenwalde (niem.), fol., pow. rastemborski, st. p. i tel. Reszel.

Poetschkehmen (niem.) 1.) wś i leśn., pow. gąbiński, st. p. i tel. Gerwischkehmen. 2.) **P.**, dobra ryc., tamże, o 3 klm. od Gerwischkehmen. Obszar 230 ha.

Poetschlauken (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. p. i tel. Pillupoenen. 2.) **P.** al. *Czepin*, wś, tamże, pow. piłkałowski, st. p. Willuhnen. *A. Nap.*

Poetzdorf, ob. *Pacółtowo*.

Poewgallen (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Tollmingkehmen.

Pofile, fol., pow. kolski, gm. Karszew, par. Pieczew, odl. od Koła 18 w., ma 1 dm., 16 mk.

Pogacz, pow. konstantynowski, gm. Łysów, par. Niemojki. Niepomieszczony w ostatnich spisach.

Pogajgalis 1.) zaśc. nad rzką Gajgalis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gmina i okr. wiejski Łabonary, o 1 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Łabonary, Chrystyniczów. 2.) **P.**, zaśc., tamże, o 1 w. od gminy a 37 w. od Święcian, ma 2 dm., 16 mk. katol. (7 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łyngmiany. *J. Krz.*

Pogalewo al. *Pogałów*, niem. *Pogel*, nad Odrą, pow. wołowski. Składa się obecnie z Małego i Wielkiego P. W 1842 r. P. Wielkie, wś poduchowna rządowa, ma szkołę, sołtystwo, 31 dm., 190 mk. (22 ewang.); P. Małe, kopalnie gliny, królewskie podleśnictwo, sołtystwo, 41 dm., 275 mk. (79 ewang.). Par. katol. Stobno (Stuben). W 1248 r. Bolesław, książe szląski, zamienia P. na Golę i Strupinę, wsie klasztoru lubiąskiego, a następnego roku przekazuje biskupowi wrocławskiemu cząstkę P. pozostałą po rozmierzeniu 30 łanów dla klasztoru, któremu w 1251 r. książe Konrad udziela wyłączne prawo łowienia bobrów na Odrze pod P. W 1253 r. potwierdza papież Innocenty IV tą posiadłość, która następnie znów wróciła do książąt; w 1259 r. poleca ks. Konrad sołtysowi swemu Henrykowi osadzać P. na prawie flamandzkiem, a w 1262 r. zamienia ją na inne wsie biskupie. *E. Cal.*

Pogalinie, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Lemiany, 9 dusz rewiz.

Pogańce, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Narwidziszki, o 4 w. od gminy, 20 dusz rewiz.; należy do dóbr Pomusze, Kwiatkowskich.

Pogańce, niem. *Poganitz*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p., tel. i kol. Potęgowo 5 klm. odl., zawiera 667 ha roli orn. i ogr., 38 łąk, 79 past., 125 lasu, 29 wody, razem 938 ha; czysty dochód z gruntu 5469 mrk; gorzelnia i młyn wodny. *Kś. Fr.*

Poganica, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 10 w. od Sokółki.

Poganka, karczma rząd. nad rz. Rotniczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 114 w. od Trok, ma 1 dm., 4 mk. prawosł.

Poganka, uroczysko pod Wabczem, pow. brodnicki. Istnieje tu szaniec dobrze zachowany (ob. „Objaśn. do mapy arch. Prus Zach." przez Ossowskiego, str. 8).

Poganten (niem.), wybud. na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p., tel. i kol. ż. Lec.

Pogar, miasto nadetatowe, pow. starodubski gub. czernihowskiej, ob. *Pohar.*

Pogarblauken (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Gr. Baum.

Pogarce 1.) wś nad rzką Jelnianką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski Jelno, o 4 w. od gminy a 18 w. od Dzisny, ma 7 dm., 44 mk. prawosł. (20 dusz rewiz.); należy do dóbr Jelno, Jakowickich. 2.) **P.** al. *Chwiedosowo 3-cie*, zaśc. szlach. nad rzką Jelnianką, tamże, o 20½ w. od Dzisny, ma 1 dm., 4 mk. katol. 3) **P.**, wś rządowa, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 78 w. od Wilejki, gm. Mańkowicze, ma 15 dm., 158 mk.

Pogardichen, ob. *Neukirch-Hoehe.*

Pogarell, ob. *Pogorzela.*

Pogarszwie, wś, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny, odl. od Maryampola 48 w., od Pren 8 w., ma 17 dm., 141 mk., 555 morg. W 1827 r. 13 dm., 127 mk.

Pogarth, 1368 *Pogoroth*, wś, pow. strzeliński, par. ewang. Steinkirch. W 1842 r. zamek, folwark, 21 dm., 139 mk. (16 katol.); młyn wodny, gorzelnia, królewskie podleśnictwo.

Pogary 1.) wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski Krasnagóra, o 4½ w. od gminy, 30 dusz rewiz.; należy do dóbr Krasnagóra, Wazgirdów. 2.) **P.**, fol., tamże, o 18 w. od Dzisny, ma 1 dm., 3 mk. prawosł. 3.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, o 19 w. od Dzisny, 1 dm., 3 mk. katol. 4.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, ob. *Maryanówka.* *J. Krz.*

Pogauen (niem.), wś, pow. królewiecki, st. p. Waldau.

Pogausztwinie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Pogawiany, wś włośc. nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Girdziuny, o 7 w. od Dziewieniszek a 30 w. od Oszmiany, ma 10 dm., 105 mk. katol. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dziewieniszki.

Pogawie 1.) fol. nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Subotniki, o 46 w. od Oszmiany a 18 w. od Dziewieniszek, ma 6 mk. katol.; własność Tabeńskich. 2.) **P.**, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 10 w. od gminy a 31 w. od Święcian, ma 4 dm., 34 mk. katol. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.).

Pogawis, zaśc. szl. nad jez. Gawis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 27 w. od Święcian, ma 1 dm., 12 mk.

Pogąsty-Łyczki, wś nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. o 11 w. od Ciechanowa, ma 10 dm., 105 mk., 160 mr. Wchodziła w skład dóbr Gołotczyzna.

Pogdanzig (niem.), ob. *Pakotolsk.*

Pogedocie, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska; własność Stankiewicza.

Pogeg, jezioro w pow. tylżyckim, po prawym brzegu Niemna, o 2 klm. odl. od niego, naprzeciw Tylży, wśród grupy mniejszych jezior. Wąskie a długie, ciągnie się ze wschodu na zachód; wody jego strugami uchodzą do innych jezior, najgłówniej zaś rzką Jegą do Rusy. Obszar około 200 mr. *Ad. N.*

Pogegen (niem.), wś, pow. tylżycki, o 5 klm. na półn. od Tylży, posiada st. poczt. i st. kolei z Tylży do Kłajpedy, 662 mk. ewang. Gleba urodzajna gliniasta, dobre łąki i torfiska. Mieszkańcy, prawie wyłącznie po litewsku mówiący, trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni. Prócz tego mają znaczny dochód z masła i rybołóstwa na jeziorze, tuż przy wsi leżącem. *Ad. N.*

Pogel, ob. *Pogalewo*.

Pogełupie, fol. dóbr Powermeń, pow. poniewieski.

Pogen (niem.), wś w granicach pow. wałeckiego na mapie Zannoniego; odpowiada położeniem swojem dzisiejszej Urazie, z niemiecka Calenberg zwanej (ob. Pow. wałecki, przez Calliera, 1886, str. 44).

Pogensee (niem.), ob. *Pigrza*.

Pogenze (niem.), ob. *Grueben*.

Pogezania. Kraj tak zwany leżał, wedle mniemania rozpowszechnionego przez Dusburga, między Pomezanią a Warmią. Wprawdzie dokument Otokara z 1268 r. wspomina prócz Pogezanii jeszcze dwie inne prowincye: Lansanią i Pazluk, także książka oboźna Waldemara wymienia Lansanią (Laulanią), a bula papieska z 1231 r. Pazluk jako osobne kraje, lecz te sprzeczności dadzą się pogodzić, gdy się zważy, że w Pogezanii leżało terytoryum tego samego nazwiska po obu brzegach Pasaryi, a wymienione źródła oczywiście odnoszą się do tegoż terytoryum, nie zaś do całej prowincyi. Miejscowość Pogyzonia leżała, jak świadczą księgi komtura elbląskiego, na lewym brzegu Pasaryi, blisko Dobregomiasta; do niej należało jeszcze na prawym brzegu, tam gdzie Drwęca wpada, kilka pól po obu brzegach tejże. Także Lansania, dzisiejsze Łęcze (niem. Lenzen), na półn.-wschód od Elbląga i Pazluk, gdzie założono później miasto Pruski Holąd, są prowincyami Pogezanii. Prócz nich znaną jest jeszcze prowincya Zambroch, dzisiejsze Samrodt, wieś między Pr. Holądem a Zalewem (Saalfeld). Tutaj leżały obronne zamki, założone niewiadomo kiedy przez Pomorzan nad drużyńskiem jeziorem: Osiek, między strugą Rogową (Rogow, Rogouwe) i Wysoką (Weseca, Weiske), w tem miejscu, gdzie Wysoka wpada do jeziora, również gród Weklitze nad Rogową; wszystkie te grody zburzyli Prusacy około 1261 r. Tutaj leżało także słynne targowisko, znane nawet obcym narodom, Truso, mniej więcej w tem miejscu, gdzie dziś wieś Pruskitarg albo Przezmark (Preuss. Markt). Granica Pogezanii sięgała w każdym razie poza Pasaryą, zwaną także Seryą. W kronice gdańskiej Eberta Ferbersa i w innych, które wedle tej kroniki historyą 13-letniej wojny podają, znajduje się jeszcze inna nazwa na Pogezanią, czy też tylko pewną jej część, a mianowicie „Hockerland“. Jest to pospolite wyrażenie z XV i XVI w., oznaczające wyżej położone miejsca w przeciwieństwie do nizin przy Elblągu i Malborku. Grunau wywodzi nazwę tę od jakiegoś protoplasty „Hoggo“, czemu jednak trudno uwierzyć, tem więcej, że dwóch pisarzy z XVI w. objaśnia nazwę, jak wyżej powiedziano. Falk mówi w swym wierszu, Elbląg sławiącym: So wollen wir ohn alle sorgen, Auch schawen da die grossen Bergk, die da stehen in grosser sterck, Das Idermann „Hockerlands“ nennt, a Greg. Hese w swych „Libri V rerum in Prussia gestarum“ mówi: (Pogesania) ea a montibus sinui maris obiectis „Hoggerlandiae“ sive excelsae terrae apud Germanos nomen acquisivit“. Podług dzisiejszego podziału obejmowała Pogezania część wschodnią pow. elbląskiego, cały prusko-holądzki, prawie cały moląski, północną część ostródzkiego i olsztyńskiego i zachodnio-południową brunsberskiego. Jako osobna prowincya występuje tylko aż do zajęcia przez Krzyżaków. W skutek podziału na dyecezye (część Pogezanii przypadła pomezańskiej, część warmińskiej) i na komturye zaciera się ta nazwa coraz więcej, a dziś znikła zupełnie. Ob. Kętrzyński, O ludności pols. w Prus. Krzyż. i Toeppen, Hist. comp. Geogr. v. Preussen. *Ad. N.*

Pogge, w języku niemieckim znaczy żaba; można więc przypuszczać, że miejscowości, z tym wyrazem złożone, powstały w błotnistych okolicach.

Poggendorf 1.) fol. ze st. p. w Pomeranii, pow. Grimmen, o 18 klm. na zach. od Gryfii, w 1877 r. 208 mk. ewang. 2.) **P.** *Klein*, las fiskalny w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Kl. Rackow. 3.) **P.** (niem.), domena fiskalna w Pomeranii, pow. Grimmen, st. poczt. Kl. Rackow.

Poggenhof (niem.), fol. na Rugii, należy do dóbr Retelitz, st. p. Schaprode.

Poggenkrug 1.) (niem.), ob. *Żabionka*. 2.) **P.** (niem.), wyb. do Gletkowa należące, pow. gdański, st. p. Oliwa.

Poggenkrug al. *Gehlweiden*, ob. *Warlin*.

Poggenmuehle, młyn, pow. międzyrzecki.

Poggenpfuhl (niem.), wś, pow. królewiecki, st. p. Kuggen.

Poggenpfuhl (niem.), ob. *Chwaszczyńskie Pustkowie*.

Pogibło, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 19 w. od Sokółki.

Pogidocie, wś, pow. rossieński. par. widuklewska.

Pogie, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Pogiegoła, fol., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża, 166 dzies. rozl.

Pogieguże, wś, pow. rossieński, par. stulgiewska.

Pogiełoże, po żm. *Pagiałożej*, wś nad rz. Giełożą, pow. wiłkomierski, gm. i par. Wieprze (o 3 w.), o 17 w. od Wiłkomierza i tyleż od Janowa, przy szosie petersburskiej, z zarządem 1-go okr. pol. (stanu). W 1859 r. 11 dm. i 140 mk. W pobliżu st. poczt. t. n., mająca w 1859 r. 1 dm. i 53 mk. Wieś uwłaszczoną została od dóbr Wieprze. Zaczyna się tu puszcza Wieprzowska. *J. Krz.*

Pogiermoń, wś, fol. i zaśc., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 52 w., od Pren 14 w. Wś ma 8 dm., 79 mk.; fol. 5 dm., 133 mk. W 1827 r. było 6 dm., 64 mk. W 1877 r. fol. P., z wsiami: Pokojnie, Wojnotroki, Morgieniki Pogiermońskie, Dobyla i Zaścianek Pogiermoń, miał rozl. dominialnej mr. 680: gr. or. i ogr. mr. 545, łąk mr. 108, nieuż. mr. 26; bud. mur. 15, z drzewa 3; płodozmian 15-polowy; pokłady torfu. Wś Pokojnie os. 23, z gr. mr. 435; wś Wojnotroki os. 44, z gr. mr. 679; wś Morgieniki Pogiermońskie os. 51, z gr. mr. 486; wś Dobyla os 24, z gr. mr. 625; wś Zaścianek Pogiermoń os. 10, z gr. mr. 35. P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Prenach, ma 8078 mk., po większej części Litwinów, rozl. 25,725 mr., st. p. w os. Preny, urz. gminny, kasa wkładowo-zaliczkowa we wsi Pokojnia. W gminie są 3 gorzelnie, 2 cegielnie, 3 młyny, wiatrak i szkoła początkowa. W skład gm. wchodzą: Antokalnie, Armoniszki, Asztonele, Baraginie, Boczkienikiele, Boczkienikiele-Górne, Boczkieniki, Buczkiemie, Daukszegiry, Delarzyszki, Dewajbole, Dwiliki, Elizental, Elksnokiemie, Girmoń, Girniki wś i młyn, Isłauż fol., Jadwigów, Jakimiszki, Kazuliszki, Kiebliszki, Kowalki, Linkiemokalnie, Łapunie, Łuczkowo, Malinowo, Meszkabudzie, Nowiniki, Nowydwór fol., Opuszata, Oszminta wś i fol., Pobaliszki, Pocuny, Pogarszczwie, Pogiermoń wś i fol., Pogiermonka, Pokojnie wś i fol., Pokojnie Nowe, Pokumpry, Pomatery, Poświęcie, Poświętupie, Potomulsze wś i fol., Potrakiany, Purwiniki, Rudupie fol., Rudupie-Nowe, Samobol, Sobolany, Sadyby, Szałtupie, Szałtupie, Szałtupie-Nowe, Szmytyszki, Wangi, Wożatkiemie i Żuwinta. *Br. Ch.*

Pogiermonka, fol., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 52 w. a 15 w. od Pren, ma 3 dm., 79 mk. W 1827 r. 2 dm., 39 mk. W 1877 r. fol. P., oddzielony od dóbr Pogiermoń, rozl. mr. 542: gr. or. i ogr. mr. 336, łąk mr. 41, past. mr. 153, nieuż. mr. 12; bud. mur. 2, z drzewa 11; płodoz. 8-polowy; pokłady torfu.

Pogierniewo, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Bartniki, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 11 w.; fol. ma 5 dm., 108 mk.; wś 21 dm., 144 mk. W 1827 r. 7 dm., 61 mk.

Pogierniówek, fol., pow. wyłkowyski, nad rz. Eistą, gm. Bartniki, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 12 w., 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 4 dm., 17 mk.; należał do par. Bartniki.

Pogiersanka, zaśc. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 21 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol.

Pogierwadzie, dwór, pow. rossieński, par. girtakolska, własność Billewiczowej.

Pogierwianka *Górna* i *Dolna*, dwie rzeczki w gub. kowieńskiej, prawe dopływy rz. Oposzczy, lewego dopływu Niemenka.

Pogilbis, zaśc. nad jez. Łaukinis, pow, święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Puczkarzyszki, o $6^1/_2$ w. od gminy a 44 w. od Święcian, ma 2 dm., 15 mk. kat. (5 dusz rewiz.).

Pogilbiszki, wieś włośc. nad pot. Gilba, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Puczkarzyszki, o 6 w. od gminy a 46 w. od Święcian, 9 dm., 69 mk. kat. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.).

Pogile, wś nad jez. Gilus, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Czyżuny, o 6 w. od gminy a 75 w. od Wilna, ma 6 dm., 75 mk. kat. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.); należy do dóbr Radziejewszczyzna, Mańkowskich. *J. Krz.*

Pogilsze, wś nad jez. t. n., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski i dobra Massaliszki, o 9 w. od gminy a 72 w. od Trok, 2 dm., 13 mk. kat. (7 dusz rewiz.); własność Łukaszewiczów.

Poginckiszki, dwór, pow. rossieński, par. kroska, własność Kuczyńskich.

Poginiawie 1.) kilka zaśc. nad Giniawą, pow. kowieński, między Ejragołą a Skinderyszkami, tudzież na wschód od Butkiszek. 2.) **P.**, wś i dwór (Witkiewicza), pow. rossieński, par. betygolska.

Poginie 1.) zaśc. rząd., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 31 w. od Oszmiany, a 6 w. od Dziewieniszek, ma 4 dm., 41 mk. kat. 2.) **P.**, dwór nad rz. Ginią, pow. kowieński, okr. pol. kiejdański, o 25 w. od Kowna, 14 mk.; młyn wodny i gorzelnia (1859).

Pogirdanie, wś, pow. rossieński, par. gorżdowska.

Pogirejki, zaśc. rząd., pow. święciański, ob. *Januszyszki*.

Pogirele, dobra, pow. wiłkomierski, par. pogirska, własność Rudominy.

Pogirmen *Gross*, dobra ryc., pow. welawski, z łąkami Vogelsang i Schoenwiese w pow. królewieckim, st. p. Goldadler; obszar z łąkami 670 ha. 2.) **P.** *Klein*, fol., tamże.

Pogirupie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Pogiry, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna, odległa od Kalwaryi 27 w., 12 dm., 335 mk.

Pogiry 1.) okolica szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 15 w. od Oszmiany, 7 dm., 70 mk. (59 kat. i 11 prawosł.). 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Olany, o 10 w. od gminy a 57 w. od Wilna, ma 6 dm., 80 mk. kat. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr Olany, Jasieńskich. 3.) **P.**, dobra, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Biała Waka, własność Kundziczów. 4.) **P.** *Bojary*, wś, tamże, o 12 w. od gminy, 23 dusz rewiz. 5.) **P.**, żm. *Pagiris*, mko pryw. nad rzką Rudekszną, pow. wiłkomierski, okr. pol. Pogiełoże, gm. Pogiry, st. poczt. Szaty (o 12 w.), o 28 w. od Wiłkomierza, ma około 200 mk., kościół katol. paraf., szkołę gminną, dom przytułku dla 6 biednych. W 1859 r. było 43 dm., 174 mk. Kościół paraf. drewn., p. w. N. Maryi P., wzniesiony początkowo w 1626 r. przez braci Gabryela i Krzysztofa oraz Jana Karola, kanonika katedralnego wileńskiego, Białłozorów, spalony za czasów Augusta II i w 1742 r. odbudowany na tem samem miejscu przez Bartłomieja Pakoszewskiego, za czasów biskupa Zienkowicza, z powodu chylenia się do upadku na nowo wybudowany przez ks. Szymkiewicza i parafian. Par. kat., dek. wiłkomierskiego, 4097 wiernych, ma 2 kaplice w P., obie p. w. N. M. P., jedna murowana, wzniesiona w 1849 r. przez Downarewicza, druga zaś cmentarna, wystawiona w 1827 r. przez ks. Pietraszkę, oraz kaplicę domową w Kietrakach, fundacyi Rudominy. Gmina P. składa się z 7 okręgów wiejskich i obejmuje 34 wsie, zamieszkałe przez 1119 włościan (w 1879 r.). P. należały niegdyś do Białłozorów, w 1629 r. z działu familijnego otrzymał je Gabryel Białłozor, obecnie własność Downarowiczów. 6.) **P.**, wieś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 60 w. od Słonima, na płn. od mczka Zdzięcioł. *J. Krz.*

Pogirżducie, kilka wsi w pow. szawelskim nosi to nazwisko od góry Girżduty (ob.).

Pogirze, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Pogiwiszki, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 19 w., mają 6 dm., 56 mk. W 1827 r. 4 dm., 35 mk.

Pogłodów, pow. kielecki, gm. i parafia Mniów. W 1827 r. 1 dm., 12 mk.

Pogłusze, zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Wójtostwo Sudaty, o 16 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Antesary.

Pognojki, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. starow.

Pogóbie, niem. *Pogobien* al. *Pogabien*, 1.) **P.** *Przednie*, niem. *Vorder-P.*, maj, chełm. na pols.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, nad rozległem jeziorem tego nazwiska, w okolicy lesistej i bagnistej, 6 klm. na płd.-zach. od Jańsborka, gdzie poczta i tel. Obszaru 180 ha. 2.) **P.** *Średnie*, niem. *Mittel P.*, wś, tamże. Leży również nad jeziorem długiem, wąskiem, ciągnącem się wężowato, wzdłuż brzegów jez. Pogobia Przedniego, sięgając prawie do połowy tegoż. Mniej więcej $1^1/_2$ klm. od południowego końca tego samego jeziora leży. 3.) **P.** *Tylne*, niem. *Hinter P.*, wś. *Ad. N.*

Pogóbskie *Przednie* i *Średnie*, jeziora w powiecie jańsborskim, leżą około 7 klm. od granicy królestwa polskiego, śród gęstych nowojańsborskich lasów. Przednie jest większe, okrągłe; Średnie długie i wąskie. Połączone są od początku tego stulecia kanałem, ciągnącym się dalej na południe przez jezioro Piskorzewskie, Wędolski staw i za granicą już przez jezioro Lachę do rzeki Pisek. Wody jeziora Przednio-Pogóbskiego odpływają prócz tego strugą pod Szastem również do tej samej rzeki, lecz już 10 klm. od granicy. *Ad. N.*

Pogódki, także *Pogutki* albo *Pogutkowy*, niem. *Pogutken*, dok. *Pogotechow*, *Pogothkow*, *Pogothkowe 1258*, *Pogotkow*, *Pogotkowe 1282*, wieś z kat. kościołem paraf. nad Wierzycą, 13 klm. na płn.-zach. od Starogardu, leży w pow. kościerskim. Gleba piasczysta, z gliną zmieszana; mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem. W 1869 r. było 535 mk. i to: 391 kat., 141 ew. i 3 żyd., dm. zaś 49. Do P. należy królewska domena i wś składająca się z 5 ciu gburskich posiadłości i 19 zagród. Oprócz tego liczy się do tutejszej gminy gburskie wybudowanie Scheffelplatz. Cały ten obszar obejmuje 2382·59 mr. W P. jest st. poczt., szkoła ew., 2 młyny, 2 karczmy i gorzelnia. We wsi z najduje się niedaleko kościoła na zachód jeziorko Popówko, przez które płynie Wierzyca. Jest ono dziś już bardzo zarosłe, ale przytem rybne. Swym wschodnim brzegiem dotyka roli plebańskiej, toteż proboszcz oddawna w niem ma wolne rybołóstwo. Tuż za wsią na wschód leży nad drogą do Deki wiodącą, po prawej stronie jez. Staw, na lewo zaś jez. Staruch, dziś już nieomal zupełnie trzciną zarosłe czy też spuszczone; obydwa te jeziora należą do tutejszej domeny królewskiej. Tutejszy murowany kościół kat. p. w. św. Piotra i Pawła został ukończony r. 1723, a r. 1767 konsekrowany; jest kollacyi biskupiej. W 1886

r. dostał nową wieżę. Przy nim istnieje bractwo trzeźwości, założone w 1856 r., bractwo Aniołów Stróżów, założone w 1637 r. Przedtem był tu tylko drewniany kościół, który opat Skoraszewski kazał rozebrać. Założył on też i fundamenta pod nowy kościół, ale umarł niedokończywszy dzieła. Uczynił to dopiero Tomasz Czapski, który urzędował od r. 1702—1730. Według wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 wchodziły w skład parafii następne wsie i folw.: Kobyle, Czernichowo, Malikowy (dzisiejsze Dolne Malkowy), Głodowo, Junkrowy, Więckowy, Reszka czyli Bara al. Czysta Woda, Jaroszewy, Wałdówko, Kleszczewo, Jezierce, Kosminko (pewnie dzisiejszy Kozmin), Pogutkowy (dzisiejsze Pogódki), Malarek i Deka. Dusz było około 600 (ob. str. 106—107). Dziś należą do parafii, przyłączonej do dekanatu starogardzkiego, oprócz wymienionych, jeszcze: Malarki, Bukowiec, Zawada, Białe Błoto, Tomaszewo, Janowo, Szczepanowo, Lisewko, Lipia Góra, Thiloshain, Ryłła, Brzęczek i Milonki. W 1867 r. liczyła tutejsza parafia 1785 komunikantów, dusz zaś 2943, zaś w 1886 r. 3570 dusz. Z proboszczów pogódzkich są nam znani: Stanisław Mioduszewski roku 1630, Bielicki, Jakub Bernard Krolau 1710, Michał Rapczyński około roku 1722, Józef Pohl 1748, Białachowski 1749, Ignacy Lamperski administrator 1848, Stefan Keller 1865—1872, założyciel wielce zasłużonego „Pielgrzyma“, najwięcej między ludem w Prusach zachod. rozpowszechnionego czasopisma, Robert Kochanke 1872—1883. P. należą do najstarszych osad tutejszej okolicy. W dokum. napotykamy je jako wś graniczną już 1198 r. (ob. Perlbach, P. U. B., str. 7). Do jakiego zaś wieku odnieść znajdujący się tu szaniec, trudno rozstrzygnąć; lud zowie go szwedzkim. Szaniec ten jeszcze dziś, z dwóch stron, mianowicie od zachodu i północy po dwójnym rowem i wałem dosyć znacznie się odznacza, podczas kiedy przeciwległe strony, na rolę uprawiane, więcej są zrównane. Pierwsze dwie strony są lasem zarosłe, zachodnia sosnowym, północna bukowym i dębowym. Tu brzeg jest stromy i spada do Wierzycy i łąkom, które dawniej były pewnie topieliskami. Wnętrze szańca jest około 100 kroków długie i tyleż szerokie. Na wałach do dziś dnia pług dużo kamieni napotyka. W południowo-zachodniej części tego szańca wyorano r. 1885 starożytną siekierkę wraz z kością podłużną, prawdopodobnie ludzką. Siekierka ta przechowuje się obecnie w Peplinie, zostanie jednak umieszczona w muzeum polskiem w Toruniu. Rzączyński donosi oprócz tego, że tu dawniej natrafiano także na bursztyn. W historyi Pomorza P. niepoślednie zajmują miejsce, tu bowiem istniał od r. 1258 aż do r. 1276 klasztor cystersów, którzy się potem przenieśli do Peplina. Sprowadził ich ks. Sambor II z Doberanu w Meklenburgii, dlatego nowy ten klasztor z początku Samburyą i Nowym Doberanem nazywano. Skoro we wsi stanął kościołek drewniany przybyli 20 czerwca r. 1258 pierwsi zakonnicy, opat doberański Konrad, 5 ciu księży: Jan z Rugii, Żegebod, Bonifacy, Mikołaj i Rudolf i 4-ch braciszków: Konrad, Hermann, Wolborz i Albert. W samą uroczystość Piotra i Pawła dokonał Sambor aktu darowizny. W otoczeniu jego znajdowała się małżonka jego Mechtylda, pochodząca też z Meklenburgii, i trzy córki, Eufemia, co poszła na Szląsk za Bolesława Łysego, Salomea, która została księżniczką kujawską, i Gertruda, która żyła panną na ziemi Piersznej. Najprzód wysłuchała książęca rodzina, otoczona gronem dostojnych mężów, po części Niemców, wszystkich pięć mszy św. Podczas szóstej, którą odprawił sam opat doberański, stanął książę wzruszony przy ołtarzu, a gdy już wino ofiarowane być miało, dotknął się przez oponę kielicha, żona i córki także, i ofiarowali zakonnikom zamiast przyrzeczonych trzechset, sześćset włók roli koło klasztoru, t. j. dzisiejsze Pogódki i Koźmin z przyległościami. Scenę tę przedstawia obraz umieszczony w południowem ramieniu katedry peplińskiej, tuż obok zakrystyi. Wspaniałomyślność księcia zagrzała też grono szlachty. Wysunął się naprzód Jan z Weissenburga, niemiecki rycerz, obdarzony pomorskiemi dobrami, i przyłączył do ofiary książęcej Malinin pod Tczewem i Godziszewo, Gotschalk zaś ze Starogardu dołączył znaczną daniną pszennej mąki, zapisując ją na swej posiadłości Rukocinie (ob. Opactwo peplińskie ks. Kujota, str. 42). Dnia 10 lipca tegoż roku wystawił książę na tę darowiznę w Tczewie przywilej. Granice ciągnęły się od wody Plewnicy między Garczynem a Pogódkami aż do Wietcisy (niem. Fietze), to jest jedna granica; dalszą granicę stanowi Wietcisa aż do okopu Panieńskiego (są to dzisiejsze Junkrowy); stąd szła trzecia do granic Czarnocina, odtąd zaś posuwała się ta sama granica dalej do Zemlina; czwartą granicą była wś Koźmin ze swemi granicami i Pelowe. Wś ta dziś już nie istnieje, może ją przypomina drobna osada Piłła na dawniejszym obszarze Koźmina. Następnie uwalnia książę poddanych klasztoru od wszelkich ciężarów, robocizn i podatków państwowych, nawet od stawania do broni, z jedynym wyjątkiem gdyby nieprzyjaciele wtargnęli aż do majątku klasztornego; w tym przypadku mieli poddani się przyłączyć do wojska, lecz tylko na 3 dni. Władzę sądownictwa w obwodzie darowizny zdaje Sambor zupełnie klasztorowi. Przywilej ten przechowuje się jeszcze dziś w archiwum

peplińskiem. Do tej darowizny dołączył książę niebawem nowe, nadając zakonnikom młyn, wystawiony na Spęgawie wpadającej do Motławy, oraz rybitwę w rzece pomiędzy Dobkowem a Dąbrowicami i pół wsi Golubia nad Raduńskiem jeziorem. Nadto uzyskali księża rybitwę jedną siecią w Wiśle na granicach Mieściny, dalej zachodnią część Wdzidzkiego jeziora Gołąb zwaną, pomiędzy Lelekowicą i Zabrodą. Także w ziemi gniewskiej nadał im książę 12 włók pod Szprudowem. R. 1260 dostali zakonnicy jeszcze wś Dobkowy pod Spęgawami. Wś ta obejmująca 9 starych włók, obecnie już nie istnieje, zlała się bowiem ze Spęgawami. Ostatnią darowizną księcia była wś Kobyłów, do której należała druga Czarników (Opactwo, str. 49). Także Świętopełk pokazał się przychylny tej nowej osadzie zakonu cysterskiego. R. 1267 zostały P. wyniesione na stopień opactwa. Pierwszym opatem był Gerhard, drugim Ludolf, który około 1276 umarł. Ponieważ miejsce na klasztor obrane pokazało się niedogodne, już to dla niezdrowego powietrza, już to dla gleby nieurodzajnej, jak powiada późniejszy kronikarz, dla tego przenieśli się zakonnicy r. 1276 do Peplina. P. zaś zostawił klasztor w pierwszem urządzeniu jako folwark czyli „karwanią". Skąd zakonnicy przyjęli ten wyraz, który się też powtarza jako karwanga i kwersang, nie wiadomo, ale używali go stale na oznaczenie folwarków w Pogódkach i Peplinie. Wypada tu jeszcze nadmienić, że już przed r. 1287 mieli nasi zakonnicy spory graniczne z joanitami w Starogardzie. Chodziło o granicę wsi klasztornych Junkrów, Więcków i Jaroszew, których pierwotny przywilej wcale bliżej nie określił. Obrany na rozjemcę w. mistrz krzyżacki Lotar z Brunświku, rozstrzygnął spór na korzyść cystersów, ale zdaje się, że joanici na ten sąd nie przystali (ob. Opactwo peplińskie ks. Kujota, str. 389). R. 1371 urządził opat Piotr z Rogowa karczmę w pobliżu kościoła, dając jej pół morga na ogród, 10 mr. w polu i 2 mr. łąk, za 7 wiardunków chełmińskich denarów (27 mrk 55 fen.). Pod r. 1407 dowiadujemy się, że na 4 włókach folwarcznych, które Piotr Honigfeld chciał zamienić na plebankę w Kleszczewie, siedział Konik (Kuniko). R. 1583 puścił opat Leonard Rembowski P. z przyległemi wsiami powtórnie Krzysztofowi Bąkowskiemu na lat 30 za 700 mrk pruskich, przekonawszy się o starannem gospodarstwie dzierżawcy. Klasztorowi zastrzegł opat tylko prawo miecza i własności, zrzekając się wszystkich praw na inne pożytki z pomienionych dóbr, pókiby Bąkowski trzymał P. Rodzina Bąkowskich h. Ryś jest tą samą, która nosi też nazwisko Jackowskich, bo pierwotnie ich nazwiskiem się pisała, nim od Bąkowa pod Lęborkiem drugie sobie przybrała. Po śmierci opata Rembowskiego zastajemy w P. wdowę po Bąkowskim, którą opat Kostka pozwał przed trybunał o nieprawne posiadanie dzierżawy. Sąd rozstrzygnął na korzyść opata, który jednak miał ustępującej pani zapłacić 1900 zł. odstępnego. R. 1625 był w P. dzierżawcą Jan Augustynowski h. Ogończyk, z pomorskiej rodziny. Potem przejął opat folwark na własne gospodarstwo. R. 1633 puścił opat P., Jezierze i pięć wsi przyległych bratu swemu Krzysztofowi z Rukocina pod Libiszewem, którego żoną była Bystramówna, w dzierżawę, za czynsz wynoszący 900 zł., t. j. 1359 mrk. W 1660 r. wydzierżawił opat Czarliński po wojnach szwedzkich cały klucz pogódzki Janowi a Lerchenfeld, sekretarzowi królewsk. i adwokatowi z Hoppenbruch, na 9 lat, z wszystkim pożytkiem, wyjąwszy tylko cegielnię. Za pierwsze trzy lata miał zapłacić przy odebraniu majątku 3000 zł.; w 4tym roku miał tylko sprawić inwentarz i to: 8 wołów, 6 krów, 6 koni, 6 wieprzów, 10 gęsi, 20 kur i 10 kaczek. Za następne pięć lat zawarował sobie opat po 2000 zł. Na strzeżenie lasów miał opat utrzymywać borowego, a dzierżawca drugiego we Wałdówku. Do klucza pogódzkiego zaś należały oprócz folwarku w P. wsie: Kleszczewo, Jezierze, Wałdowo i Wałdówko, Więckowy, Głodowo, Jaroszewy, Kobyłów, Junkrowy, Koźmin, Kowalikowo, Czernichowo i pustkowia: Malarki, Brzęczek, Ryle i Deka. Już r. 1661 ustąpił Lerchenfeld swej dzierżawy von Ambstelowi z Gdańska, który ją oddał r. 1664 wojewodzie pomorskiemu Janowi Ignacemu Bąkowskiemu. Ten zawarł z opatem Ciecholewskim w lipcu 1665 dokładną ugodę o dalszą dzierżawę, ale już po upływie roku zrzekł się pretensyi na rzecz klasztoru. Tylko Krzysztofa Stańczykiewicza h. Trzy Róże, z rodziny litewskiej, prosił zostawić na dzierżawie dochodów Kleszczewa i Jezierza. W skutek tego zawarł opat krótko potem nową ugodę z Piotrem Zelenckim h. Doliwa i żoną jego Elżbietą z Boguckich. Za trzy lata dzierżawy miał opat wziąć 5000 zł. ratami, ale jeden tysiąc przyrzekł Zelencki obrócić na inwentarz. Odtąd pewnie opaci gospodarzyli w P. przez ekonomów, przebywając też często osobiście w tej kolebce klasztoru (ob. Opactwo peplińskie ks. Kujota, str. 390—393). Około r. 1749 kupił Stanisław Glick od wdowy Maryanny Bartsch młyn w P. Opat Ignacy Franciszek Czapski nadaje mu go d. 27 paźdz. powyższego roku na prawie dziedzicznem wraz z 2 włókami w Koźminie położonemi i z łąką przy moście niedaleko kościoła. Prawo sukcesyi przysługuje także jego małżonce Konstancyi Henning i ich spadkobiercom w pro-

stej linii, ale tylko prawowitym katolikom. Glich ma być wolny od tłoki i czynszu, powinien jednak wszystko zboże dla folwarku w P. i w Koźminie darmo i bez mierzenia na mace dobrze mleć, meszne zaś i kontrybucyą według zwyczaju i tenoru starych przywilejów dawać. Na św. Marcin ma odstawiać 1 łaszt żyta i 10 korcy owsa; powinien dalej strzedz grobli; gdyby ją z jego winy woda miała przerwać, musi ją własnym kosztem naprawić. Sluzę będzie utrzymywał w dobrym stanie; jeżeli potrzeba, powinien nową wystawić, do czego dostarczymy ludzi, będzie też strzegł, pod karą, kraty, aby ryby nie odpłynęły. Na opał dostanie 2 obalone buki, drzewo zaś budulcowe powinien sobie sam kupić, gdyż mamy tylko mało lasów. W młynie nie wolno mu sprzedawać ani piwa, ani gorzałki, nie powinien też dozwalać aby to czynili ci, co przychodzą z mieliwem. Wszyscy ludzie mieszkający w kluczu pogódzkim, są zobowiązani u niego dać mleć, dopóki ma wodę; gdy mu jej zabraknie, powinien nam o tem dać znać. Może swą posiadłość także sprzedać za naszem zezwoleniem i za opłatą dziesiątego grosza (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 167). Tutejszą karczmę posiadał krótko przed r. 1758 Jakób Mierzwicki, lecz ponieważ nie mógł swoich długów zapłacić, odebrał mu ją opat Ignacy Czapski i nadał ją na dożywocie Mikołajewskiemu. Ale ponieważ syn Mierzwickiego zebrał tyle pieniędzy, ile starczyło na zapłacenie długów i kupienie karczmy, dla tego wyznaczył komisyą celem zbadania praw obu do karczmy. Komisya orzekła, że Mierzwicki powinien wprzód Mikołajewskiemu zwrócić te 100 fl, które tenże za ów zapis dożywotni klasztorowi był zapłacił. Wtedy opat Hieronim Turno wystawił Mierzwickiemu dnia 16 grudnia 1758 r. nowy przywilej na karczmę dla niego i jego spadkobierców po mieczu i kądzieli. Wolno mu też szynkować pańskie piwo i gorzałkę ale na dobrą miarę, obcych zaś trunków nie wolno mu szynkować. Może też chleb piec i wszystko mieć co dla swej wygody potrzebują podróżnicy. Na św. Marcin będzie płacił 6 fl., 1 parę kur i według zwyczaju dziesiątą gęś; będzie przez 2 dni siano kosił, 2 dni zboże; przez jeden dzień zaś pomagać powinien przy zwózce, nadto dwa razy do Gdańska jechać; do innych prac nie jest zobowiązany, chyba z własnej woli. Każda 18-ta beczka piwa do niego się należy. Podatki i meszne będzie płacił tak jak inni, tak samo przy naprawianiu mostów, do ponoszenia innych ciężarów gminy i do płacenia podatków za swoje bydło, będzie zobowiązany jako i drudzy. Budynki powinien czysto i w dobrym stanie utrzymywać; drzewo ku temu potrzebne od nas dostanie. Za naszem zezwoleniem może karczmę także sprzedać (ob. Zeitsch. d. Westpr. G. V., 1886, str. 168). R. 1765 pozwolił opat Tokarzewski słudze swemu Wojtkowi Krzyżyńskiemu wykarczować sobie półtora morga zarośli nad stawem, by miał na starość gdzie głowę skłonić. Czynszu powinien był płacić 1 zł. 15 gr. (ob. Opactwo pelplińskie, str. 393). Relacya pruskiej komisyi katastrowej z r. 1772 opiewa, że tu oprócz folwarku są tylko chałupnicy, którzy mieszkają w pańskich strzechach i są wszyscy katolicy. Mają każdy ogródek i 3—6 mr. roli. Oprócz tego jest tu młynarz, posiadający 2 włóki i karczmarz z 1 włóką. Młynarz wysiewa 20 korcy żyta, 2 jęczmienia, 10 owsa, karczmarz połowę tego; zbierają tylko drugie ziarno. Wiele roli leży co rok dla nieurodzajnej gleby odłogiem. Czynszu płaci młynarz 3 fl. i 60 korcy żyta, 10 owsa i 7 fl. kontrybucyi; karczmarz zaś czynszu 6 fl., ale ani mesznego, ani kontrybucyi (ob. Zeitschrift d. W. G. V., 1886, str. 167). Po kasacie klasztorów zamienił rząd tutejszy folwark na domenę. 2.) **P.** *Nowe*, niem. *Neu Pogutken* (Kętrz.), wś zaginiona, zwała się pierwotnie Kowalki, albo według Kętrz. Kowalikowo. Leżała w pow. kościerskim pomiędzy Pogódkami a Garczynem, przy lesie, na prawo od drogi wsie te łączącej. Przed kilku laty przeniósł dzierżawca pogódzkiej domeny ostatnią chałupę, przypominającą tę dużą wś do Pogódek, bo ziemia na której wś ta stała, należy do domeny. Powiadają, że Kowalki zostały spalone przez Szwedów, resztę później ogień zniszczył (według relacyi z miejsca zaczerpniętych). *Ks. Fr.*

Pogolnie, pow. święciański, ob. *Natritis* 2).

Pogolonie, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciszki, o 8 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Prusakiszki, Jałowieckich.

Pogolsza, fol. szl. nad rzką Olesznicą, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 13 w. od Oszmiany, 1 dm., 25 mk. kat.

Pogołonie, fol. szl. nad jez. Gołona, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 67 mk. od Wilna, 1 dm., 24 mk. kat.

Pogoń 1.) wś nad jez. Lichońskiem i os. leś., pow. koniński, gm. Gosławice, par. Licheń, odl. od Konina 25 w.; ma 7 dm., 115 mk., 12 os., 252 mr. Wchodziła w skład dóbr Gosławice. Os. leś. 1 dm., 8 mk. 2.) **P.**, kol., pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Lubstów, odl. od Koła 28 w., ma 10 dm., 88 mk., 81 mr. Powstała na obszarze dobr Lubstów. 3.) **P.**, fol., pow. wieluński, gm. Konopnica, par. Osiaków, odl. od Wielunia 19 w., 1 dm., 7 mk. Wchodzi w skład dóbr Bębnów. 4.) **P.**, młyn, pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wójków, odl. od Sieradza 18 w., 1 dm., 1 mk. *Br. Ch.*

Pogoń, os. na obszarze więk. pos. wsi Sokolnik, pow. tarnobrzeski, w równinie, na lew. brzegu Łęgu, na półn. krańcu boru zwanego Wycielówką. Najbliżej na płn. leży os. Orlińska. P. ma 5 dm. i 24 mk. *Mac.*

Pogona, rzeczka, lewy dopływ Obry, bierze początek w półn. stronie miasta Pogorzeli, w pow. krotoszyńskim; płynie od południa ku półn., oblewa Siedmiorogów, Cielmice, Zdzież, Skoków, Skokówko i Stawiszyn; uchodzi do Obry między Jaworami a Niedźwiadami, o $7\frac{1}{2}$ klm. na zach. od Jaraczewa; z prawego brzegu przyjmuje pod Cielmicami strugę płynącą od Zimnej Wody, a z lewego, w Stawiszynie, strumyk jeżewski. Długość biegu jej około 20 klm. *E. Cal.*

Pogonia al. *Pogoń*, wś i fol. nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Gzichów, par. Czeladź. Wś część I ma 49 dm., 1063 mk., 342 mr. ziemi włośc.; część II 29 dm., 288 mk., 185 mr.; fol. I 3 dm., 25 mk., 250 mr. dwors.; fol. II 1 dm., 43 mk., 68 mr. W 1827 r. było 72 dm., 378 mk. P. wchodziła w skład dóbr Gzichów. Wś Pogonia, w par. Mysłowice, własność Kowacza h. Wąż, płaciła z łanów kmiecych po 8 groszy plebanowi w Mysłowicach (Długosz, L. B., II, 190). Według reg. pobor. księstwa siewierskiego z r. 1667 wś Pogoń al. Pogonia miała 6 kmiecі (Pawiński, Małop., 453). Część obszaru P. weszła w skład osady Sosnowice. *Br. Ch.*

Pogonów 1.) wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Baranów, par. Żyżyn. W 1827 r. było 29 dm. 239 mk. Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Pogonów, w parafii Końskowola, wraz z Niebrzegowem, Boryszowem i Żyrzynem, miały 20 łanów i młyn (Pawiński, Małop. 359). 2.) **P.**, wś, pow. siedlecki, gm. Królowa Niwa, par. Zbuczyn, ma 30 dm., 148 mk., 326 mr. ziemi. W 1827 r. było 31 dm., 161 mk. Według reg. pobor. pow. łukowskiego z r. 1531, wś szlach. P. miała 1 łan. W r. 1580 ze wsi Pogonów, w par. Zbuczyn, płacił Wawrzyniec Pogonowski wraz z sąsiadami z 8 włók, które sami orzą, 4 flor., od 4 zagrod. bez roli gr. 16, od komornicy bez bydła gr. 2, od 2 włók Jakub Liskowicz i Jakub Plewka z uczestniki swymi fl. 1, od 2 zagród bez ról gr. 8. Summa fl. 5 gr. 26. (Pawiński, Małop., str. 383, 418). *Br. Ch.*

Pogórce, wś, pow. lityński, ma 350 dusz męs., ziemi włośc. 907 dz., ziemi dwors. 737 dz.; należała do Gnatowskich, dziś Obedzińskich.

Pogorenda, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 59 w. od Grodna.

Pogórniki, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rogotna, o 37 w. od Słonima.

Pogorsch, niem., ob. *Pogórze*.

Pogórska al. *Podgórska Wola* z *Pośklem* i *Wielkiem Polem*, w XVI w. *Pogorza*, wś, pow. tarnowski, ma kościół drewniany fil. par. Skrzyszów, zbudowany w 1778 r. przez Mikołaja i Józefa Siedleckich. Wieś rozciąga się przy gościńcu z Tarnowa do Pilzna (236 mt. npm.), na półn. stoku lesistego wzgórza Górski-Las (256 mt.). Przys. Pośkle leży na płd. od wsi a Wielkie Pole na płn., między borem Wyrębiskami a Gołębinem. Potok Chotowski, dopływ Wisłoki z lewego brzegu, przecina wieś. We wsi jest szkoła ludowa, st. poczt. między Tarnowem a Pilznem, 266 dm., 1427 mk. (707 męż., 720 kob.), 1401 rz.-kat. i 26 izrael. Z tego przypada na Pośkle 54 dm. i 258 mk., a na Wielkie Pole 96 dm. i 515 mk. Obszar więk. pos. dzieli się na dwa fol.: Wolę Pogórską i Żurawenice, ma 4 dm., 49 mk. (27 męż., 22 kob.). Z całego obszaru 3459 mr. ma pos. większa (Aleksander Łysek) 1137 mr. (432 mr. roli, 255 mr. łąk i ogr., 73 mr. past. i 365 mr. lasu); pos. mn. 2322 mr. (1350 mr. roli, 446 mr. łąk i ogr., 359 mr. past. i 167 mr. lasu). Okolica jest równa, z niewielkiemi wzniesieniami, gleba piaszczysta. Lasy sosnowe przecina tor kolei Karola Ludwika między st. Czarna i Tarnów. P. graniczy na zachód z Ładną i Skrzyszowem, na płd. z Szynwałdem i Łękami Górnemi, na wschód z Machową a na północ z Jodłówką. Wś ta zapewne objęła w swoim obszarze dawniejszą wś Pogorze al. Pogorza, która według reg. pob. pow. pilzeńskiego z r. 1508 należała wraz z innemi do Hieronima Dambickiego, płaciła poboru 2 grzyw. 37 gr. W r. 1536 wś szlach. Pogorza, w par. Skrzyszów, własność Hieronima Dambickiego i Reginy Bidlowskiej, miała 6 kmieci, płacących 2 grzyw. a z pasiek 12 gr. (Pawiński, Małop., 465, 545). *Mac.*

Pogorszewo, niem. *Puggerschow*, dok. 1411 *Pogrisschow*, dobra ryc., pow. lęborski, st. p. i tel. Wielki Janowiec 3·2 klm. odl., st. kol. Lębork 7·5 klm. odl.; 625·73 ha roli orn. i ogr., 15·58 łąk, 34·35 past., 57·58 lasu, 1·73 wody, razem 734·97 ha; czysty dochód z gruntu 5953 mrk. W 1363 r. nadaje komtur gdański Giselbrecht von Dudelsheim wiernemu Wojciechowi (Woiczech) Pizen połowę Pogorszewa (Pogrisschow) z 21 wł. na prawie magd. Zato ma czynić zbrojną służbę w lekkiej zbroi, pomagać przy budowli zamków i zamiast dotychczasowych pol. ciężarów na św. Marcin płacić 2 grzywny (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, 233). Ale r. 1437 mają te dobra znów pol. prawo i od połowy dostawiano stąd, jako podatki, krowę, prowod i kozę od $1\frac{1}{2}$ włóki (hoken; tamże, str. 292). W 1392 r. występuje w kopenhadzkich tablicach woskowych Woiczech von Pogrisschow, zaś w 1411 r. Jeskow v. P. (ob. Zeitschr. d. W. Pr. G. Ver., IV, 75). Za czasów Rzpltej

należało P. do pow. lęborskiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu: Sieczkowa od 2 wł. folw., 2 ogrod. 2 fl. 16 gr.; Jan Pogorszewski od 4 wł. folw., 3 ogrod. 4 fl. 24 gr.; Sieczk od $^3/_4$ włók folw. 23 gr.; Zerzewski od $1^3/_4$ wł. folw., 2 ogrod. 2 fl. 11 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Poznaniu, 1871, str. 198). *Kś. Fr.*

Pogóry 1.) wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Szwabiszki, o 4 w. od gminy a 71 w. od Trok, ma 3 dm., 37 mk. katol. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.); należy do dóbr Oława, Sokołowskich. 2.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Łajbiszki, o 7 w. od gminy a 28 w. od Wilna, w 1864 r. 10 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Świrany. *J. Krz.*

Pogorya (Bogorya), os. nad r. Bogoryą al. Strachowiec, pow. będziński, gm. Olkusko-Siewierska, par. Siewierz, ma 1 dm., 4 mk., 48 mr. ziemi dwors.

Pogorzała, góra na płd. od Szydłowca, koło szosy kielecko-radomskiej.

Pogorzała, os. leś. nad rz. Prosną, pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. od Słupcy 28 w., ma 1 dm., 2 mk.

Pogorzała *Wieś*, niem. *Wernersdorf*, wś, pow. malborski, wś z kat. i ew. kościołem, st. p. Malbork, $1^1/_2$ mili odl. Zawiera 22 chełmskich posiadłości i 6 zagród, razem 136 prusk. wł. i 24 mr. obszaru. W 1869 r. 635 mk., 427 kat., 139 ew., 69 menonitów, 49 dm.; ma szkołę kat. i ew. Tutejszy kościół kat., p. w. św. Mikołaja, jest patronatu rządowego, par. zaś tutejsza należy do dekanatu malborskiego; w 1884 r. 755 komunik. P. Wieś leży w żuławach, tuż nad lewym brzegiem Nogatu. W r. 1340 wystawił jej w. m. Dyteryk v. Altenburg przywilej lokacyjny. Pierwszym ew. pastorem był tu Hellwig około 1575 r. Podczas 13-letniej wojny, kiedy król obozował pod Malborkiem, wyświadczył jeden z tutejszych właścicieli Jan (Hans) Conrad Polakom wielkie usługi. Za to uwolnił go król Kazimierz, mocą przywileju w obozie malborskim wystawionego, od czynszu i tłoki (ob. Gesch. der Kreis, Marienburg, von Eckerdt, str. 113). Dawniej ciągnął się od wsi tutejszej aż do Gniewu gęsty las dębowy. *Kś. Fr.*

Pogorzałe 1.) os., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, ma 6 dm., 41 mr. ziemi włośc. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk. 2.) **P.**, w XV w. *Pogorzały*, wś, pow. konecki, gmina Blizin, par. Skarzysko, odl. od Końskich 36 w., ma 75 dm., 408 mk., 3 mr. ziemi dwors., 494 mr. włośc. W 1827 r. było 24 dm., 213 mk. Według Długosza (L. B., II, 519) wś Pogorzały, w par. Chlewiska, własność Mikołaja Szydłowieckiego i Roskowskiego (Odrowążów), miała łany kmiece, z których dziesięcinę płacono w Chlewiskach. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś Pogorzale należała do starosty radomskiego. W 1569 r. P. wraz ze Skarzyskiem, w par. Chlewiska, własność Jana Kieskowskiego im. ks. bisk. krakowskiego, miała 4 łany (Pawiński, Małop., 314, 478). 3.) **P.**, os., pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 22 w., ma 1 dm., 8 mk. W 1827 r. był 1 dm., 4 mk. 4.) **P.** *Ługi*, kol., pow. brzeziński, gm. Mikołajew, ma 7 dm., 38 mk., 201 mr. ziemi dwors. *Br. Ch.*

Pogorzałe (urzęd. *Pogorjełoje*), straż leśna, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Różany, o 61 w. od Słonima.

Pogorzałek, jezioro w pow. sejneńskim, koło Starej Hańczy, rozległe 20 mr.

Pogorzałka 1.) grupa chat w Roździelu Dolnym, pow. bocheński. 2.) **P.**, wólka należąca do Cholewianej Góry, pow. niski, w okolicy równej (wznies. 194 do 215 mt.), lesistej, na północny-zachód od wsi. W poliżu osady gościńce z Sokołowa do Niska i z Cholewianej Góry do Kolbuszowy. Gleba piaszczysta; sosnowe bory. Os. ma 53 dm. i 290 mk. (133 męż., 157 kob.) rz.-kat.; narod. polskiej.

Pogorzałki al. *Kobylino P.*, wś szlach., pow. mazowiecki, gm. Piszczaty, par. Kobylin. Sąsiadowała z wsiami starostwa tykocińskiego. Z. Gloger odnalazł tu krzemienne zabytki. Por. *Jeżewo* 7.), *Kobylino* 8.) i *Narew* (t. VI, 909). 2.) **P.**, kol. nad rz. Wiercicą, pow. koniński, gm. Wysokie, par. Krzymów, odl. od Konina 14 w., ma 21 dm., 154 mk. *Br. Ch.*

Pogorzałki (*Pogorjełki*), wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrubniki, o 18 w. od Białegostoku.

Pogorzałki *Małe* i *Wielkie*, huby, pow. krotoszyński. Powstały po separacyi z odbudowanych gospodarzy wsi Borzęciczek i tworzą okręg wiejski; par. i poczta w Borzęciczkach. P. Małe mają 26 dm. i 151 mk. a Wielkie 11 dm. i 118 mk.; cały okrąg 269 mk. (254 kat. i 15 prot.). Probostwo borzęcickie posiada na P. 69 ha ziemi.

Pogorzały *Staw*, wś nieistniejąca obecnie, w pow. lubelskim. Weszła w skład os. Piaski Wielkie. Wspomina ją Długosz (L. B., II, 548). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Pogorzałystaw, Camblów (Kębłów), Gelczew, Siedliska, w par. Piasek, miały 3 łany; młyn o 2 kołach (Pawiński, Małop., str. 353).

Pogorzany 1.) urzęd. *Pogoriany*, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Gornica, o $5^1/_2$ w. od Grodna. 2.) **P.**, wś, tamże, w 2 okr. pol., gm. Indura, o 15 w. od Grodna. 3.) **P.**, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 20 w. od Sokółki. *J. Krz.*

Pogorzany al. *Podgórzany*, wś, pow. limanowski. Uzupełniając podane powyżej (ob. Podgórzany), dodajemy, że w dok. Bolesława V z 10 maja 1254 r., zatwierdzającym posiadłości cystersów szczyrzyckich, wymieniono tę wieś jako Pogorsany, nadaną klasztorowi przez comesa Teodora. W dok. Bolesława Wstydliwego z 1255 r. (podrobionym), między wsiami wyjętemi od wszelakich dziesięcin, podano: Pogorzanj (Kod. małopolski Piekosiń., str. 44, 49 i 354). Za Długosza (L. B., II, 116) należały P. do klasztoru szczyrzyckiego i składały się z dwóch łanów kmiecych, karczem i zagród, dających dziesięcinę snopową, cenioną na trzy grzywny, częścią klasztorowi w Szczyrzycu a częścią w Sieciechowie. Należały do par. w Górze. Według reg. pob. pow. szczyrzyckiego z r. 1581 wś P., własność klasztoru szczyrzyckiego, miała 3 łany kmiece, 1 zagr. z rolą, 1 kom. z byd., 2 kom. bez byd., 1 duda (Pawiński, Małop., 52). *Mac.*

Pogórze, przedmieście Hrubieszowa (ob.).

Pogórze, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 27 w. od Słonima.

Pogórze al. *Pogórz*, przysiołek Pogórskiej Woli i leśniczówka, w pow. tarnowskim.

Pogórze al. *Pogórz*, wś, pow. bielski, obw. sąd. skoczowski, na wschód od Skoczowa, przy gościńcu skoczowsko-bielskim. Graniczy od zach. ze Skoczowem, od płn. z Kowalami i Bielowiczkiem (Bielowitzko), od wschodu z Grodźcem a od płd. z Górkami Wielkiemi i Małemi. Przez płd. i zach. obszar płynie potok Kowali. Zabudowania wiejskie porozrzucane; stąd nazwy części wsi: Dembina, Bajerka. Wznies. zach. obszaru 297 mt., wsch. 354 mt. W 1880 r. 103 dm., 890 mk. (415 męż., 475 kob.), z których 650 rz.-kat., 232 prot., 8 żyd.; co do narodowości 848 Polak., 42 Niemc. Obszar wynosi 1488 mr. Należy do par. łac. w Skoczowie. Szkoła ludowa w miejscu. Zamek na obszarze dworskim. St. p. Skoczów. *Br. G.*

Pogórze, niem. *Pogorsch*, 1534 *Pogortze*, 1408 *Pogros*, wś, pow. prądnicki. W 1842 r. 78 dm., sołtystwo dziedziczne, 839 mk. (10 ewang.), par. kat. Łącznik, szkoła katol. od 1828 r., królewskie podleśnictwo. W 1383 r. przy podziale księstwa niemodlińskiego po śmierci Henryka, dostało się P. Władysławowi, ks. opolskiemu.

Pogórze, niem. *Pogorz* al. *Pogorsz*, dok. *Pogore* 1245, *Pogors*, *Pogoze* 1253, wś włośc., powiat wejherowski, zawiera 9 gburs. posiadłości, 5 zagród, 72 włók i 6 mr., st. p. Chylonia, szkoła w miejscu, par. kat. Oksywie $^3/_4$ mili odl., ew. Rumia. W 1869 r. 276 mk. (256 kat., 20 ew.), 24 dm.; w 1871 r. 289 mk. P. leży mniej więcej w środku oksywskiej kępy, niedaleko zatoki Puckiej, $2^1/_2$ mili na wschód od Wejherowa. Jest to jedna z najstarszych osad w okolicy. W półn. stronie wsi na jednym z pagórków piaszczystych natrafiono na groby skrzynkowe. Trzy urny tu znalezione mieszczą się w dziale antropologicznym w muzeum przyrodników w Gdańsku (ob. Objaśn. do mapy archeolog. Prus Zach., przez Ossowskiego, str. 62). P. należy do tych wsi, które już w r. 1210 księżniczka Świnisława zapisała pannom norbertankom w Żukowie. Kiedy później powstały spory między Oliwą a Żukowem o oksywską kępę, stanęła r. 1316 ostateczna ugoda, według której Oliwa zabrała większą część północną, zostawując pannom tylko 3 wioski na południu, Oksywie, Obluż i Pogórze. Granica między północną oliwską a południową żukowską częścią poczynała się od Kochowy nad morzem i szła środkiem przez kępę aż do drogi, wiodącej z Rumii do Pogórza (ob. Klasztory żeńskie, przez ks. Fankidejskiego, str. 56). Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1706 pobierał stąd prob. oksywski $7^1/_2$ k. żyta i tyleż owsa (str. 42). *Kś. Fr.*

Pogorzel 1.) wś i fol., pow. nowo-miński, gm. i par. Siennica, odl. 6 w. od Mińska, ma 243 mk. W 1827 r. było 21 dm., 161 mk. W 1883 r. fol. P. rozl. mr. 435: gr. or. i ogr. mr. 215, łąk mr. 14, lasu mr. 167, nieuż. mr. 39; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozmian 15-polowy; pokłady torfu; las nieurządzony. Wś P. os. 36, z gr. mr. 349; wś Teklin os. 4, z gr. mr. 52. 2.) **P.**, fol. i wś, pow. nowo-miński, gm. Otwock, par. Karczew, odl. 14 w. od Mińska. Posiada kopalnią torfu. W 1827 r. 9 dm., 78 mk. W 1875 r. fol. P., oddzielony od dóbr Otwock, rozl. mr. 3457: gr. or. i ogr. mr. 590, łąk mr. 12, past. mr. 99, lasu mr. 676, zarośli mr. 2025, wody mr. 2, nieuż. mr. 55; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 4-polowy; las nieurządzony; cegielnia i smolarnia; pokłady torfu. 3.) **P.** al. *Pogorzele*, kol., pow. kolski, gmina Piotrkowice, par. Lubstów, odl. od Koła 25 w., ma 10 dm., 94 mk., 211 mr. Powstała na obszarze dóbr Lubstów. 4.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Osieck, ma 48 dm., 480 mk., 68 osad, 944 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 41 dm., 228 mk. Wchodziła w skład dóbr Osieck. 5.) **P.**, wś, pow. sokołowski, gm. Dębe Nowe, par. Skibniew, ma 32 dm., 213 mk., 945 mr. ziemi. W 1827 r. należy do par. Kopcie, ma 18 dm., 141 mk. 6.) **P.**, wś nad rz. Orzyc, pow. mławski, gm. Mława, par. Wieczfnia-Kościelna, odl. o 14 w. od Mławy, ma 15 dm., 167 mk., 589 mr. 7.) **P.**, pow. łomżyński, ob. *Grochy P.* *Br. Ch.*

Pogorzel 1.) pole na Kaliszkowicach Ołobockich, pow. ostrzeszowski. 2.) **P.**, ob. *Pogorzela.*

Pogorzel 1.) *Wielka* i *P. Mała*, niem. *Pogorzelszken*, *Pogerzel*, dwie wsie i młyn na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski. Wszystkie

trzy miejscowości należą do st. poczt. Drygałów. Ludność polska. Ulryk v. Ottenberg, wójt piski i łecki, nadaje Grzegorzowi Lankhemde i Wacławowi (Wentzel), braciom, synom Marcina z Ryna, na prawie chełm., 40 włók wolnych od tłoki, położonych między Drygałami, Jęczykami (Jenzick). Pomianami, Zalesiem i Lipińskiemi wraz z niższem sądownictwem. Gdyby bez wiedzy i woli zakonu kraj opuścili, przywilej utraci walor. Dan w Ełku 1465 r. Erazm v. Reizenstein, komtur baldzki, nadaje Grzegorzowi Langhemde, na prawie magdeburskiem, kilka włók nadwyżki w Pogorzelu w dąbrowie zapiskiej, położonych między Drygałami, Zalesiem a majątkiem Zgierskiego, oraz łąki pod Falęcinem i rybołóstwo w jeziorze święckiem, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. Dan w Piszu r. 1484. Jerzy v. Kolbitz, wójt piski, pozwala Maciejowi, Węcesławowi (Wenzlaf), Jędrzejowi, Mikołajowi, Józefowi, Łukaszowi, Piotrowi, Serafinowi, Rafałowi, Daczbogowi, Jachimowi, Pawłowi Grabowskiemu, Maciejowi Grabowskiemu i Pawłowi postawić młyn w dobrach ich w Pogorzelu. Dan w Piszu w dzień św. Antoniego 1519 roku. W 1558 r. mieszka w Pogorzelu Rafał Pogorzelski (Kętrzyński, O ludn., 428). *Ad. N.*

Pogorzel, pow. łecki, ob. *Kawęczyn.*

Pogorzela, rzeczka, lewy dopływ Porajówki, wpadającej do Prosny. Powstaje pod Kamołą, w pobliżu Zajączek, o 6 klm. na półn.-wschód od Ostrzeszowa, płynie od zachodu ku wschodowi, oblewa Bukownicę, mija Marszałki, i uchodząc tworzy staw w Siekierzynie. Długość biegu około 8 klm.

Pogorzela, mylnie *Pogorzel*, miasto, domin. i okr. domin., w pow. krotoszyńskim, dek. koźmińskim, o 21 klm. na półn.-wschód od Krotoszyna i 69 klm. na południ.-wschód od Poznania, przy krzyżujących się tu bitych traktach pleszewsko-leszczyńskim i kuklinowsko-piaskowskim. P. leży na płaskowzgórzu, wznoszącem się 131 do 134 mt. npm., otoczona z trzech stron lasami, nad Ochlą, która płynie ku południowi, i u źródeł Pogony, która toczy się ku północy. Posiada kościół parafialny katolicki, protestancki i synagogę, urząd poczt. trzeciorzędny z 2 odchodzącemi dziennie i przychodzącemi pocztami, komisarza okręgowego, 4 jarmarki do roku, polskie towarzystwo pożyczkowe, złożone z 67 członków, i 1686 mk., trudniących się rolnictwem i chowem bydła. Czysty dochód gruntowy oblicza się na 10·5 mrk z ha roli. Probostwo obejmuje 71 ha ziemi a miasto posiada 203 ha. Herb miasta wyobraża wieżę o 2 strzelnicach, z 2 oknami, poza którą kroczy lew. Miasto składa składa się z 2 rynków i kilku uliczek pobocznych; domy są po części drewniane. Za Stanisława Augusta było tu 106 dm. i 70 stodół, a przy schyłku zeszłego wieku 122 dm., 6 młynów i 4 folwarki; mieszkańców było 826, między którymi 6 żydów; w 1811 r. 142 dm., 769 mk.; w 1816 r. 825 mk. (710 według innych źródeł); w 1841 r. 1301 mk. (1014 kat., 243 protest. i 44 żyd.); w 1858 r. 1247 mk.; w 1867 r. 1352 mk.; w 1871 r. 185 dm., 1511 mk. (1081 kat., 379 prot. i 51 żyd.). W 1578 r. było w obu częściach miasta po 11 rzemieślników, którzy w jednej części płacili 4 złp. 24 gr., a w drugiej 4 złp. soszu. W 1618 r. płaciła część Macieja Pogorzelskiego soszu in duplo 3 złp. 18 gr., od 3 rzemieślników po 15 gr., z 3 śladów roli i z kwarty po złotemu, od wiatraka dorocznego 5 gr., ogółem 8 złp. 15 gr. 9 den.; część zaś Andrzeja Pogorzelskiego soszu in duplo 3 złp. 6 gr., z 3 śladów roli i z kwarty po złotemu, od 2 rzemieślników po 15 gr., od wiatraka dorocznego 5 gr., ogółem 7 złp. 18 gr. 9 den. W 1661 r. było w całej mieścinie tylko 4 rzemieślników. Około 1771 r. opłacali żydzi miejscowi 64 złp. pogłównego; przy końcu zeszłego wieku było tu 9 młynarzy, 8 szewców, 6 gorzelników, po 5 płócienników, krawców i kołodziei, 4 bednarzy, po trzech cieśli, golarzy i kowali, po 2 oberżystów, olejarzy i stolarzy, jeden mielcarz, ogrodnik, murarz, ślusarz, muzykant i farbiarz. Dawnemi czasy istniały tu cechy szewski, płócienniczy, bednarski i młynarski, tudzież bractwo strzeleckie, ustanowione na prośbę dziedzica Rocha Zbijewskiego, przywilejem Stanisława Augusta z 1766 r. Na targi i jarmarki posiada P. przywileje Zygmunta Augusta z 1566 r., Zygmunta III z 1617 r., Władysława IV z 1639 r. i Stanisława Augusta z 1766 r., na mocy którego miasto zamiast 3, otrzymało 6 jarmarków dorocznych. P. rządziła się prawem niemieckiem od niepamiętnych czasów; pomimo to otrzymała w 1601 r. osobną konstytucyą od Pogorzelskich, dziedziców ówczesnych. W 1458 r. dostawiło miasto 4 pieszych żołnierzy na wyprawę malborską. Około 1564 r. płaciło biskupom poznańskim z 12 łanów po 6 gr. fertonów. Przed 1793 r. należało do pow. pyzdrskiego woj. kaliskiego. Kościół parafialny, p. w. św. Michała, istniał w P. już przed r. 1450; istniejące dotąd podanie, jakoby Przecław, biskup wrocławski, założył ten kościół w 1341 r., polega na mieszaniu Pogorzeli wielkopolskiej z szląską, dziedzictwem tegoż biskupa, pieczętującego się h. Grzymała. W 1505 r. Jan Pogorzelski h. Wczele, dziedzic P. wielkopolskiej, nadał obszerny ogród kościołowi miejscowemu; Stanisław Pogorzelski, podsędek kaliski, przyjąwszy protestantyzm około 1562 r., oddał kościół ten współwyznawcom, w których ręku pozostawał aż do 1608 r. Przywrócił go katolikom Maciej Po-

gorzelski, dziedzic połowy P., nakłoniony przez żonę swoją z Ujejskich, ale brat jego Andrzej, dziedzic drugiej połowy miasta, trzymał się protestantyzmu. Gdy w 1620 r. zmarła jego krewna Górecka, także protestantka, a proboszcz wzbraniał się jej w grobie familijnym w tymże kościele złożyć, wtedy Andrzej rozkazał sługom swoim kościół gwałtem otworzyć i wprowadzić zwłoki Góreckiej. Kościół sprofanowany, zamkniętym został z rozkazu władzy duchownej. Jak ten spór się zakończył nie wiadomo. Wizyta z r. 1684 zastała ten kościół poświęcony już i murowany, lecz wymagający naprawy; kolatorami jego byli wówczas Jan z Bnina Radzewski i Marcin Bielicki. W 1785 r. wystawił w miejsce starego nowy kościół, także z cegły palonej, Roch Zbijewski, woj. kaliski, zachowawszy w nim jeden tylko nagrobek, wyobrażający niewiastę w sukni zakonnej i poświęcony pamięci Jadwigi z Kąkolewa Pogorzelskiej († 1588). Zwłoki Zbijewskiego, w czerwonym żupanie i niebieskim kuntuszu, z wstęgą i gwiazdą orderu orła białego, i żony jego Anny z Konarzewskich, w ubiorze zakonnym, spoczywają w sklepieniach kościoła. W kościele tym były niegdyś dwa bractwa, t. j. Anioła Stróża od 1650 r. i św. Anny od 1658 r. Księgi kościelne sięgają 1674 r. i zawierają różne zapiski wypadków współczesnych, jak np. opowieść pod r. 1702 o pewnym protestancie, który przystąpił do ołtarza w chwili, gdy ksiądz udzielał komunii; skoro przyszła kolej na niego, podniósł się nagle, a św. Michał zstąpił z ołtarza i tak machnął mieczem obosiecznym nad głową „indigni maledicti haeretici“, że ten zaniewidział natychmiast i rozum stracił. Parafią pogorzelską składały Gumienice, Pogorzela i Głuchów, gdzie niegdyś stał kościół filialny. Szkoła istniała przy kościele aż do końca zeszłego wieku. Szpital uposażony był ćwiercią łanu, kilkoma ogrodami i łączkami, tudzież kapitałem, którego większa część, 500 złp., pochodziła od Stanisława Pogorzelskiego († 1658). Synagoga i kościół protestancki stanęły w nowszych dopiero czasach. Od schyłku XVI w. istniały w P. dwa dwory drewniane dziedziców miejscowych. Jeden w pobliżu kościoła runął z czasem, a drugi, otoczony fosą i wałem, w miejscu dzisiejszego dworu, służy dotąd za mieszkanie właścicielom. Miasteczko to jest gniazdem Pogorzelskich h. Wczele, z których Dorota, wdowa po Januszu, załatwia w 1419 r. pewną czynność w grodzie kaliskim. W ręku tej rodziny, o której różne drobne szczegóły podaje J. Łukaszewicz w „Opisie powiatu krotoszyńskiego“ (II, 109), pozostawała P. aż po za r. 1658. Około czasu tego dostała się prawem spadku Krystynie z Pogorzelskich Bielickiej połowa P., zwana zamkową, z połową wsi Gumienic i Głuchowa i z prawem kolatorstwa, a druga połowa, zwana folwarkową na wale, siostrze jej Maryi z Bnina Radzewskiej; Adam zaś Konarzewski, syn Melchiora i trzeciej Pogorzelskiej, otrzymał Wziąchów i Małgowo. W 1721 r. posiada P. Franciszek Radzewski, podkomorzy poznański, a nieco później Tomasz Olewiński h. Ostoja. Wdowa po nim Maryanna z Grudzińskich, wyszedłszy za Rocha-Nepomucena Zbijewskiego herbu Rola, wniosła P. w dom Zbijewskich. Około 1793 r. rozdrabnia się ta majętność znów na kilka części; spotykamy tu bowiem równocześnie Drwęskich, Koszutskich, Szczytnickich i Taczanowskich, z których Mikołaj, a w nowszych czasach Maksymilian, byli dziedzicami całej P.; Mikołaj posiadał prócz tego Głuchów i Gumienice; za czasów Maksymiliana należały nadto do dóbr folwarki: Bielawy, Felicyanów i Maksymilianów. Bolesław Taczanowski (syn Feliksa) sprzedał tę majętność hr. Arco za 150000 tal., a ten odstąpił ją Rohrmanowi za 163000 tal. Dominium P. ma 4 dm. i 162 mk., obszaru wraz z fol. Elisenhof i Taczanów, tudzież leśnictwem Lilienhain, ma 1195·13 ha, t. j. 860·38 roli, 68·01 łąk, 230·92 lasu przeważnie liściowego i 35·82 nieuż.; czysty dochód 10659 mrk; młyn parowy i gorzelnia, folusz i cegielnia; glina i margiel siny. Właścicielem jest Robert Rohrmann. Prócz zwykłej zwierzyny znajdują się tu słomki i cietrzewie. W skład okręgu dominialnego wchodzą folw.: Buchwald (Pogorzela na mapie Chrzanowskiego) z 77 mk. w 3 dm., Elisenhof z 86 mk. w 3 dm., Taczanów z 21 mk., cegielnia z 20 mk. i leśnictwo Lilienhain z 6 mk. Cały okrąg ma 13 dm., 372 dm. (215 katol. i 157 protest.). P. par., dekan. kozmińskiego, ma 1777 dusz (1873 r.). *E. Cal.*

Pogorzela, niem. *Pogarell*, 1315 *Pogrella*, wś, pow. brzeski (Brzeg) na Szląsku. W 1842 r. kościół par. ewang. od 1535 r., przedtem katolicki, 112 dm., 534 mk. (18 katol., par. Lossen), szkoła ewang., warsztaty płócienne. P. jest gniazdem rodzinnem Pogorzelskich h. Grzymała; pisali się stąd Wincenty, proboszcz kamieniecki, w 1210 r., Moroczko 1244 r., Przecław, biskup wrocławski, 1320 r. i inni. W 1273 r. żona komesa Przecława z Michałowa przekazuje plebanowi pogorzelskiemu Arnoldowi, między innemi, dwa łany ziemi w P.; w 1315 i 1316 r. potwierdza Henryk, biskup wrocławski, nadane już dawniej klasztorowi kamienieckiemu dziesięciny z P. W 1333 r. książe Bolesław na Lignicy oddaje Przecławowi i bratu jego tę wieś z przyległościami, a 1349 r. odstępuje Pogorzelskim swe prawa książęce. W 1344 r. przekazuje biskup wrocławski Przecław klasztorowi kamienieckiemu różne dochody z P.; w 1346 r. sprzedał 2

ogrody Janusz z P.; w 1376 r. występuje altarzysta miejscowy. W 1385 r. Raczko z Michałowa sprzedaje 2 grzywny rocznego czynszu z P. (Cod. Dipl. Sil.). W 1394 r. istnieje tu sołectwo, które z biegiem czasu przechodzi z jednych ręku do drugich. W 1413 r. Zygmunt z P. z bratem swoim sprzedają roczny czynsz z swych dóbr pogorzelskich kapitule wrocławskiej, a chłopi miejscowi poddają się juryzdykcyi oficyała. *E. Cal.*

Pogorzelce 1.) uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gmina Berszty, o 77 w. od Grodna. 2.) **P.**, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowisko-aleksandrowska, o 52 w. od Prużany.

Pogorzele 1) pow. ostrowski, ob. *Chmiele P.* 2.) **P.**, ob. *Pogorzel.*

Pogorzele (*Pogorelie*), wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Tupalszczyzna, o 12 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Tupalszczyzna, Bokszańskich.

Pogorzele, wś, pow. gołdapski, odl. 3 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Kowali. Obszar 348 ha.

Pogorzelec 1.) wś, pow. radzymiński, gm. Jadów, par. Kamieńczyk, odl. 28 w. od Radzymina, ma 280 mk., 650 mr. ziemi dwors., 176 mr. włośc. W 1827 r. było 26 dm., 200 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 419: gr. or. i ogr. mr. 268, łąk mr. 32, past. mr. 37, lasu mr. 33, nieuż. mr. 49; bud. z drzewa 14. Wś P. os. 23, z gr. mr. 167. 2.) **P.**, wś (osada?) nad rz. Tążyną (dopływem Wisły z lewego brzegu), w dawnem wojew. inowrocławskiem. Wspomina ją akt sprzedaży pewnej części rz. Tążyny i sadzawki przez Mateusza Bronisza bisk. kujawskiemu Zbigniewowi w 1474 r. (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., II, 554). 3.) **P.**, pow. olkuski, gm. i par. Żarnowiec. 4.) **P.**, wś i fol. nad rz. Narew, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Dzierżenin, odl. 15 wiorst od Pułtuska. W 1827 r. było 3 dm., 83 mk. W 1873 r. fol. P. rozl. mr. 668. Wś P. ma os. 29, z gr. mr. 98. 5.) **P.**, wś i fol., pow. garwoliński, gm. Podłęż, par. Maciejowice, ma 16 dm., 132 mk., 672 mr. ziemi, w tem 299 mr. włośc. Fol. należy do dóbr Krępa. W 1827 r. było 18 dm., 118 mk. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś P., w par. Macziewicze (Maciejowice), własność Ciołka, miała 3 łany (Pawiński, Małop., 336). 6.) **P.** al. *Pohorelec*, wś nad jeziorem t. n., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Krasnopol, odl. 72 w. od Sejn posiada dom modlitwy filiponów, 72 dm., 544 mk. filiponów. W 1827 r. 26 dm., 367 mk. *Br. Ch.*

Pogorzelec (*Pohorelec*), jezioro w pow. homelskim, rocznie poławia się około 30 pud. ryb.

Pogorzelec, wś, pow. dubieński, ma 2206 m. ross. przestrzeni. Należała do ks. Jadwigi Lubomirskiej, sprzedana za 80000 rs. dyrektorowi banku przemysłowego Rubinsteinowi.

Pogorzelec, *Pogorzel*, niem. *Pogorzelletz*, wś, pow. kozielski, par. Koźle. W 1842 r. 42 dm., 365 mk. (9 ewang.). Do P. należą: os. Kędzierzyn i fol. Owczarnia.

Pogorzelica, urzęd. *Pogorzelice*, wś kośc. i główna komora celna, pow. wrzesiński, nad Wartą, przy ujściu wschodniego ramienia Lutyni, w okolicy wzgórzystej i lesistej, o 8 klm. na płn.-wschód od Żerkowa i o 4 klm. od granicy królestwa polskiego. Ma agencyą pocztową i parafią w miejscu, st. dr. żel. w Żerkowie; 7 dm. i 79 mk. katol., prócz komory celnej. Probostwo posiada 269 ha ziemi z czystym doch. grunt. 2070 mkr. Kościół drewniany, p. w. św. Wojciecha, groził już upadkiem przed r. 1679, podtrzymywany do najnowszych czasów. Niebawem stanie nowy kościół murowany. W starym kościele znajduje się nagrobek Jana Rutkiewicza, pleb. miejscowego († 1695), i siedm portretów, między któremi Wojciecha Domiechowskiego, protonotaryusza apostolskiego († 1693), i wieśniaczki Anny Rudziny czy Siudziny († 1704), tudzież portret sławnego jezuity Kacpra Drużbickiego. Napisy podaje J. Łukaszewicz (Opis kościołów parafialnych, II, 208). Par. pogorzelicką składały w XVI w.: Chwałów, Komorze, Nowa Wieś, Paruchowo, Przybysław, Rogaszyca, Ruda Komorska i Szczonów. Księgi kościelne sięgają r. 1683. Szkoła istniała w P. w 1610 i 1683 r., a szpital w 1683 r. W 1238 r. Władysław Odonicz, potwierdzając posiadłości, które dziad jego i stryj byli nadali szpitalowi św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu, wymienia między niemi Pogorzelicę, która po dziś dzień jeszcze mieni się maltańską. W 1253 r. w maju bawią tu książęta Bolesław i Przemysław; r. 1256 Bolesław, syn Władysława Odonicza, nadaje różne przywileje Pogorzelicy, a w 1394 r. zwalnia ją od wszelkich ciężarów państwowych król Władysław. W 1578 r. dzierżawił P. Stanisław Bobolecki, podstoli pyzdrski. P. par., w dek. nowomiejskim, ma 1943 dusz. Komora celna składa się z 7 dm. i 53 mk. i należy do okręgu wiejskiego Szczodrzejewo; komory pomocnicze znajdują się w Borzykowie i Robakowie. W 1876 r. wywieziono z królestwa polskiego na komorę pogorzelicką do w. ks. poznańskiego 10,133 hektolitrów pszenicy, 19,522 hektl. żyta, 146 hektl. owsa, 3000 centn. rzepaku, 1417 metr. kub. drzewa opałowego, 259,046 sztuk drzewa budowlanego i użytkowego, 556,364 belek i desek, tudzież 1319 centn. smoły. Pod P. płynęło Wartą 207 tratew i 172 szkut żaglowych, z ciężarem 310,248 centnarów. *E. Cal.*

Pogorzelisko al. *Zgorzelisko*, rozłożysta gó-

ra w obrębie gm. Bukowiny, w pow. nowotarskim, rozpościera się w płd. części tej gminy. Od zachodu płynie górski potok Filipka, a od wsch. Poroniec. Na płd. las Brzanówka, a na płd.-wsch. stronie polana Poroniec. Wznies. 1105 mt. npm. (sztab gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Pogorzelisko, pow. olkuski, gm. i par. Minoga. W 1827 r. było 3 dm., 20 mk.

Pogorzelisko 1.) al. *Pogorzeliska*, rus. *Poharysko*, wś, pow. rawski, 11·7 klm. na płd.-wsch. od sądu pow., st. kol. i tel. w Rawie Ruskiej, 10 klm. od urz. poczt. w Magierowie. Na płn. leży Kamionka Wołoska, na płd. Magierów, na zach. Ruda Monasterska, na wsch. Ruda Magierowska. Wieś składa się z licznych przysiołków, jak np.: Konoplisko, Kichy, Barbaryczy, Pawliki (Pawłyki), Brzezina Magierowska (Berezyna), Zubejki, Szałaputy, Wołosy, Niżniki. Wody z całego obszaru uchodzą do Raty za pośrednictwem Moszczany i jej dopływu pot. Pogorzelisko, płynącego na płd. od Moszczany w tym samym co i ona kierunku. Granicy płd. dotyka pot. Bieleńska al. Biała, również dopływ Raty (ob. Ruda Magierowska). W 1880 r. było 208 dm., 1055 mk. w gminie, 6 dm., 26 mk. na obsz. dwor. Między mieszkańcami było 55 rz.-kat., 964 gr.-kat., 57 izrael., 5 innych wyznań; 92 narodow. polskiej, 983 ruskiej, 6 niemieckiej. Par. rz. kat. w Magierowie, gr.-kat. w Rudzie Lasowej. 2.) **P.**, część Suszczyna, pow. tarnopolski. *Lu. Dz.*

Pogorzelsk, ob. *Pogorzełek*.

Pogorzelszczyzna 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **P.**, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Kobylczyce, par. Zabrzeź, o 5 w. od gminy a 41 w. od Oszmiany, ma 3 dm., 38 mk. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.); należy do dóbr Pieńkowszczyzna, Rodziewiczów. Około 1726 r. własność Michała Kopcia, pisarza w. ks. lit.., następnie żony jego Anny z Naramowskich, zmarłej w 1739 r. i pochowanej obok męża w Wilnie w kościele św. Kazimierza 3.) **P.**, wś, przysiołek i dobra skarbowe, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wojstom, o 2 w. od gminy, wś ma 1 duszę rewiz., przysiołek zaś 11 osadników w. ross. 4.) **P.**, wś, pow. wilejski, par. Krasnosioło. *J. Krz.*

Pogorzełek 1.) al. *Pogorzelsk*, wś, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Wiżajny, odl. od Suwałk 23 w., ma 2 dm., 19 mk., 50 morg. Wchodziła w skład dóbr Hańcza. W 1827 r. było 6 dm., 45 mk. 2.) **P.**, fol. nad rz. Jaczną, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. 21 w. od Suwałk. Na obszarze folw. jest jezioro, młyn wodny, folusz, 2 dm., 23 mk. W 1827 r. 1 dm., 20 mk. W 1870 r. fol. ten oddzielony od dóbr Hańcza, rozl. mr. 650: gr. or. i ogr. mr. 140, łąk mr. 100, past. mr. 123, wody mr. 98, lasu mr. 175, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 12; las nieurządzony. *Br. Ch.*

Pogorzewo al. *Jagminówka*, dobra, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Dywin, o 27 w. od Kobrynia.

Pogorzyce z *Borowcem* i *Źrebiem*, wś, pow. chrzanowski, składa się z trzech osad, położonych w okolicy pagórkowatej i piaszczystej, pokrytej lasami, odl. 5 klm. na płd.-wschód od Chrzanowa. Z tych osad: Pogorzyce liczą 53 dm. i 336 mk., Borowiec 21 dm. i 140 mk. a Źrebie 12 dm. i 88 mk Wraz z obszarem więk. pos. jest 88 dm. i 573 mk. (292 męż., 281 kob.), 563 rzym.-kat., 10 izrael. We wsi znajduje się kaplica, w której cztery razy do roku odprawia się nabożeństwo; kopalnie galmanu Gust. Kramsta spadkobierców. Par. rz.-kat. w Kościelcu Szląskim. Z obszaru 1500 mr. przypada na więk. pos. 1140 mr. (274 mr. roli, 40 mr. łąk i ogr., 63 mr. past. i 763 mr. lasu); pos. mn. 360 mr. (267 mr. roli, 15 łąk, 74 past. i 4 lasu). P. graniczą na północ z Piłą i Kościelcem, na wschód z Płazą, na płd. z Babicami i Zagórzem a na zachód z lasami ciągnącymi się po Żarki i Libiąż. W XV w. dziedziczył tę wieś Stefan Pogorski a kmiecie dawali dziesięciny biskup. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 203). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś P. miała 2 łany. W 1581 r. wś P., w pow. proszowskim, par. Kościelec Sliaski, własność Jakuba Bełkackiego, miała 3 łany kmiece, 3 zagr. z rolą, 1 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 32, 433). *Mac.*

Pogost, ob. *Pohost*.

Pogoszcza, al. *Poszcze*, wś, pow. nowoaleksandrowski, par. Brasław, posiada kaplicę murowaną par. Brasław, fundacyi Michała Ogińskiego, kasztelana brasławskiego; 1247 dzies. ziemi dworskiej. Dziedzictwo niegdyś Pietkiewiczów, z których Stanisław Janowicz w 1529 r. sprzedaje Pawłowi Sapiesze dwóch ludzi służebnych w pow. brasławskim nad jez. Poszcze, za 30 kop gr. lit. Około 1600 r. przechodzi na własność kniaziów z Kozielska Ogińskich, dziś Bohdana Ogińskiego. *A. K. Ł.*

Pogowsantys, dwa zaśc. nad rz. Gowsantys, niedaleko Dubissy.

Pograboście, wś nad pot. Grabostą, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniszki, o 6 w. od gminy a 70 w. od Wilna, w 1864 r. miał 36 dusz rewiz.; należy do dóbr Widziniszki, ks. Giedrojciów.

Pogramdy 1.) al. *Pograndy*, os., pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. od Wyłkowyszek 14 w., ma 1 dm., 2 mk. 2.) **P.**, os., pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, odl. od

Wyłkowyszek 5 w., ma 3 dm., 28 mk. W 1827 r. było 3 dm., 15 mk.

Pogramdyszki al. *Pograndyszki*, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 4 w., ma 2 dm., 29 mk. W 1827 r. było 3 dm., 15 mk.

Pogramełła, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., odl. 5 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. katol.

Pogramońcie, ob. *Pogromońcie*.

Pograndynie, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Wejwery, odl. od Maryampola 37 w., ma 9 dm., 70 mk.

Pograndyszki al. *Pograudyszki*, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 10 w., ma 17 dm., 42 mk. W 1827 r. 5 dm., 46 mk. Wchodziły w skład dóbr rząd. i majoratu Kalwarya B.

Pogranica, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, ma 1 dm., 9 mk. katol.

Pogranicze, przyległ. dóbr Dorohusk.

Pogranicze 1.) zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Deksznie, o 17 w. od Trok, ma 1 dm., 9 mk. katol. (4 dusze rewiz.). 2) **P.**, zaśc., tamże, o 12 w. od Trok, 1 dm. i 5 mk. katol. 3.) **P.**, zaśc., tamże, w 4 okr. pol., o 69 w. od Trok, 1 dm., 8 mk. katol.

Pograniczne 1.) część Biłki Szlacheckiej, pow. lwowski. 2.) **P.** al. *Na pograniczu*, grupa domów i młyn w Puchowie, pow. rohatyński. 3.) **P.**, grupa domów w Biskowicach, pow. samborski.

Pogranicznik 1.) kol., pow. chełmski, gm. Turka, par. ew. Lublin. 2.) **P.**, pow. kalwaryjski, gm. Lubów, par. Lubowo.

Pograumele, wś, powiat rossieński, par. szwekszniańska.

Pograumenie, wś nad rzką Graumeną, pow. rossieński, należy do dóbr Judrany.

Pograuże, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów, odl. 14 w. od Kalwaryi. Ma pokłady kamienia wapiennego i torfu. Wś ma 4 dm., 42 mk.; fol. 7 dm., 30 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 562: gr. or. i ogr. mr. 402, łąk mr. 115, past. mr. 21, nieuż. mr. 24; bud. mur. 18, z drzewa 8; płodozmian 5-polowy. Wś P. os. 3, z gr. mr. 107; wś Epidemia os. 17, z gr. mr. 34.

Pograuże, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Pograużupie, wś nad pot. Graużupie, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Olkieniki, okr. wiejski Mosty, o 20 w. od Trok, 2 dm., 34 mk. katol. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.).

Pogrebieńce, ob. *Pogreby*.

Pogrebiówka, fol. dóbr Krynki, pow. orszański.

Pogreby, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 24 w. od Bielska.

Pogreby al. *Pogrebieńce*, wioska, pow. bałcki, gm. Baksza, par. prawosł. do wsi Płoski, o 29 w. od Bałty, ma 75 dusz męskich, 530 dzies. ziemi, osiedlona przez jednodworców; własność Sobańskich.

Pogrejże, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 40 w., ma 2 dm., 16 mk. W 1827 r. należał do par. Preny, miał 1 dm., 19 mk.

Pogrejże al. *Juliszki*, dobra, pow. wiłkomierski, par. Sudejki, własność Józefa Drozdowskiego.

Pogręda, wś rząd. nad pot. Skierż, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 21 w. od Trok, 7 dm., 69 mk. katol.

Pogrimmen (niem) 1.) dobra ryc. na prus. Litwie, pow. darkiejmski, o 7 klm. od st. p., tel. i kol. ż. Darkiejmy. Obszar 403 ha. 2.) **P.**, wś, tamże, st. p. Kleszczewo.

Pogrobicie, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Pogrobiska, las na obszarze Korczyna, w pow. sokalskim. Są tu liczne kurhany (ob. t. V, 397).

Pogromoncie, po żm. *Pagromontis* al. *Pagermants*, mko przy ujściu Okmiany do Jury, pow. rossieński, o 63 w. od Rossień a 19 w. od Taurog, w 1879 r. miało 7 dm., 109 mk. i szkołę wiejską. Tutejszy kościół paraf. p. w. N. M. P., wzniesiony został z drzewa w 1774 r. przez bisk. żmujdzkiego Jana Łopacińskiego i uposażony 2 włók. i 3 morgami ziemi oraz 6 duszami rewizyjnemi. Par. katol., dek. botockiego, ma 2756 wiernych. W pobliżu mka płynie rzeka Germonta, od której P. wzięły nazwę. *J. Krz.*

Pogroszew al. *Pogroszewo*, wś i fol., pow. błoński, gm. Radzików, par. Borzęcin, odl. 14 w. od Grodziska, st. dr. żel. warsz.-wied., ma 176 mk. W 1827 r. należał do par. Zbików, miał 7 dm., 80 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 426: gr. or. i ogr. mr. 347, łąk mr. 65, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 15; płodozmian 12-polowy. Wś P. os. 18, z gr. mr. 297. *Br. Ch.*

Pogroszewska *Wola*, wś i fol., pow. grójecki, gm. Lipie, par. Belsk, ma 94 mk., 750 mr. ziemi dwors., 19 mr. włośc.

Pogroszyn, wś i fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wieniawa, par. Wysoka, odl. od Radomia 25 w.; pokłady kamienia piaskowca, 19 dm., 140 mk. W 1827 r. było 9 dm., 45 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 656: gr. or. i ogr. mr. 486, łąk mr. 60, past. mr. 21, lasu mr. 74, nieuż. mr. 15; bud. mur. 3, z drzewa 4; płodozmian 13 polowy; las nieurządzony. Wś P. ma os. 23, z gr. mr. 185.

Pogrudy, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 16 w., ma 45 dm., 223 mk., 359 mr. W 1827 r. było 13 dm., 120 mk. Wchodziła w skład dóbr Kirsna-Ostrów.

Pogrunda, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Biełuny, o 16 w. od gminy a 10 w. od Wilna, ma 3 dm., 16 mk. katol. (7 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Zakret.

Pogrundziszki, os. włośc. nad rz. Pogrundą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 44 w. od Święcian, ma 1 dm., 3 mk. katol.

Pogruszowno, wś nieistniejąca obecnie, w połud.-wschod. części pow. kowelskiego, pomiędzy Kowlem a Mielnicą, należała do dóbr Radoszyn; ob Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 38.

Pogryżów, żm. *Pagrižuwis*, dwór nad rzką Gryżową, pow. rossieński, o 29 w. od Rossień, par. kat. Cytowiany, w okolicy górzystej, niedaleko rz. Dubissy. W 1859 r. był tu 1 dm., 30 mk., młyn wodny. Posiada piękny pałacyk, wzniesiony przez byłego dziedzica Hieronima Przeciszewskiego, według planu znanego na Żmujdzi budowniczego Fulgentego Rymgajły. Znajduje się tu wylęgarnia dla ryb łososiowatych do zarybiania trzech stawów, pstrągarni i jezior; dwa tarliska dla karpiów. Cztery jeziora: Gilis, Apuszis, Gaustwinis i Żerbówka, o przestrzeni 390 mr. n. p. Największa głębokość w jezorze Gilis dochodzi do 10 sążni $5^3/_4$ st. (19 metrów). Własność dawniej Hieronima Przeciszewskiego, który w 1867 roku, w skutek ukazu z 1865 roku, zmuszony był sprzedać, należy dziś do Chrystyanowicza. *J. Krz.*

Pogrzebiec, fol., pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno.

Pogrzebin, 1264 r. *Pogrebyna*, 1532 r. *Pohrebin*, wś i dobra ryc. na wyniosłym prawym brzegu Odry, pow. raciborski, odl. 1 milę od Raciborza. W 1861 r. 53 dm. i 418 mk. katol. Kościół par., szkoła katol. Dobra ryc. i fol. Koniatki mają 1910 mr. obszaru (1425 roli); gmina z kol. Patoki obejmuje 5 całych łanów, 4 os. półłanowe, 26 zagrodn., 19 komorn. i 600 mr. Klasztor rudzki posiadał tu przed r. 1258 kilka łanów wolnych. W 1264 r. Tomasz, biskup wrocławski, nadał klasztorowi temu dziesięciny z P. w zamian za inne. W 1313 r. Leszek, książe na Raciborzu, przekazał siostrze swojej Eufemii (Ofce) wieś tę w dożywocie, a po śmierci jej klasztorowi raciborowskiemu na własność; nadanie to potwierdza Eufemia testamentem swoim z r. 1358. Par. P., w. dek. t. n., w 1869 r. miała 2902 katol., 8 ewang., 3 izr. Dek. pogrzebiński, dyec. wrocławskiej, miał tegoż roku 21165 katol., 132 ewang., 32 izrael. w 7 parafiach: Lissek, Lubom, Markowice, Raciborskie Hamry, Pogrzebin, Pstrążna, Rogów.

Pogrzebiska 1.) las we wschodn. stronie Poździmierza, pow. sokalski. 2.) **P.**, fol. na obszarze dóbr Korczyn, w pow. sokalskim.

Pogrzebiszcze 1.) urzęd. *Pohrebiszcze*, fol. i zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zaborze, o 6 w. od gminy a 35 w. od Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Ilii do Radoszkowicz; fol. ma 1 dm. i 17 mk., zaśc. zaś w 1864 r. miał 1 duszę rewiz.; fol. i dobra należały do Paszkowskich. 2.) **P.**, zaśc., tamże, okr. wiejski Zalesie, o 7 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Zalesie, Waśniewskich. 3.) **P.**, karczma pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, o 88 w. od Wilejki, ma 1 dm., 5 mk. katol.

Pogrzybie, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Pogrzybów, dawniej *Pogrzybowo*, wś, domin. i okr. domin., pow. odolanowski, odl. $1^1/_4$ klm. na południe od Raszkowa, przy bitym trakcie ostrowskim, parafia w miejscu, poczta w Raszkowie, st. dr. żel. w Biniewie o 7 klm. i w Ostrowie o 9 klm. Kościół w P. p. w. św. Katarzyny istniał już w początkach XVI w.; były w nim groby i wizerunki Karnkowskich. W 1806 r. wzniesiono w miejsce starego nowy kościół murowany z 5 ołtarzami. Bractwo szkaplerza zaprowadzono w 1775 r. Par. pogrzybowską składały w XVI w. Jaskółki, Jelitów, Ociążek, Przybysławice, Rąbczyn, Radłów, Raszkówek i Pogrzybów. Szkoła istniała tu w 1684 r. Władysław Odonicz, nadając w 1213 r. klasztorowi ołobockiemu różne włości, wymienia między niemi Grzybowo, które wydawca Kodeksu wielkopolskiego uważa za Pogrzybowo. W 1579 r. P. jest w ręku Pogrzybowskich, ma $2^1/_2$ łany kmiece, 4 zagr., 1 komor., 1 rzem. (Pawiński, Wielkp., I, 125). Właścicielami P. byli sukcesorowie Daćboga Karnkowskiego w 1618 r., Adam Karnkowski, kasztelanic rogoziński 1684 r., Sylwester Karnkowski, łowczy sierpecki, 1784 r. i Rafał Karnkowski około 1806 r. W pobliżu wsi znajdują się t. zw. okopy szwedzkie. Wś liczy 254 mk. katol. i 26 dm. Dominium ma piękny pałac, 12 dm., 172 mk. i obszaru wraz z folw. i osad: Dębina, Dziekan, Jelitów, Rąbczyn i Sulisław 2433·44 ha, t. j. 1329·31 roli, 134·81 łąk, 232·14 past., 660·40 lasu, 75·14 nieuż. i 1·64 wody; czysty dochód 21084 mrk, cegielnia; właścicielem jest Nepomucen Niemojowski. Parafia P., w dek. koźmińskim, ma 2170 dusz (1873 r.). W skład okręgu wchodzą fol. Jelitów (7 dm., 143 mk.), Rąbczyn (3 dm., 32 mk.) i Sulisław (2 dm., 87 mk.); domy leśne: pogrzybowski z 12 mk., rąbczyński (4 dm., 53 mk.) i sulisławski (6 mk.); karczma Bykownia (9 mk.); cegielnia Jelitów (5 mk.) i Potażnia (23 mk.); cały okręg ma 33 dm. i 542 mk. (2 prot.). *E. Cal.*

Poguba, wś włośc. nad jez. Bejsticha, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra skarbowe Krzyżaki, o 6 w. od

gminy a 14 w. od Wilna, ma 3 dm., 23 mk., w tej liczbie 13 kat. i 10 żyd. (11 dusz rewiz.).

Pogubiatycze, wś, pow. brzeski, w 3 okr. pol., gm. Łyszczyce, o 30 w. od Brześcia.

Pogudoniszki, zaśc. nad jez. Gudoniszki, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Baranowo, o 18 w. od gminy a 64 w. od Wilna, ma 1 dm., 11 mk. kat. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr Baranowo, ks. Wittgensteina. *J. Krz.*

Pogulbino lub *Gulbino*, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. bachmacka.

Pogumercie, dwór, pow. rossieński, par. szydłowska, własność Buszyńskich.

Pogumianko, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 44 w. od Trok, 4 dm., 47 mk. kat.

Pogur (*Pohar*?), szczyt górski w pow. nadworniańskim, na obszarze gm. Dora, wznies. 1225 mt. Stanowi dział wodny między pot. Kamionką a Czernohorczykiem.

Pogurbie, wś włośc. nad jez. Dzisna, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra Daugieliszki, okr. wiejski Seniszki, o 11 w. od gminy a 38 w. od Święcian, ma 3 dm., 21 mk. kat. (9 dusz rewiz.).

Pogutken (niem.), ob. *Pogódki.*

Pogutkowy, ob. *Pogódki.*

Pogwizdołki, niem. *Louisenthal*, folw. do Klęki, pow. pleszowski, z pocztą w Nowem Mieście; 5 dm., 72 mk.

Pogwizdów 1.) fol., pow. miechowski, gm. Tczyca, par. Uniejów, odl. 10 w. od Miechowa. W 1827 r. było 12 dm., 67 mk. Fol. ten w 1869 r. oddzielony od dóbr Kępie, rozl. mr. 621: gr. or. i ogr. mr. 426, łąk mr. 21, lasu mr. 143, nieuż. mr. 31; bud. mur. 5, z drzewa 15; płodozmian 8 i 10-polowy; las nieurządzony. Według reg. pobor. pow. ksiąskiego z r. 1581 wś Pogwizdów, w par. Uniejów, własność Młoszowskiego, miała $3^1/_2$ łanów kmiec., 1 zagr. na karczmisku (Pawiński, Małop., 91). 2.) **P.** al. *Pojzdów*, *Poiżdów*, wś, pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Kock, odl. 30 w. od Łukowa, ma 42 dm., 369 mk. W 1827 r. było 49 dm., 299 mk. Wchodziła w skład dóbr Kock. Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1568, wsie: Pogwizdów, Białobrzegi, Boczkowice i Stoczek, własność Dobiesława z Białobrzeg, płaciły poboru 1 grzyw., 30 gr. W r. 1569 wieś Pogwizdów (Poizdów), w par. Koczko, własność Stanisława Zerzyńskiego, miała pół łana. Część Andrzeja Zerzyńskiego pół łana (Pawiński, Małop., 333, 477). W 1885 r. fol. Poizdów z przyl. Pysznyług, wsiami: P., Stoczek i Skarbicierz, miał rozl. domin. mr. 1039: gr. or. i ogr. mr. 709, łąk mr. 264, lasu mr. 53, nieuż. mr. 13, budowli z drzewa 26; płodozmian 11-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 53, z gr. mr. 649; wś Stoczek os. 36, z gr. mr. 498; wś Skarbicierz os. 14, z gr. mr. 316. *Br. Ch.*

Pogwizdów 1.) wś, pow. rzeszowski, par. rz.-kat. w Przewrotnem; leży w piaszczystej i lesistej równinie, 222 mt. npm. wznies., przy drodze z Głogowa do Raniżowa (2 klm.) i zwie też Gwizdowem. Terytoryum wsi otaczają dwa potoki, zlewające się pod Raniżowem: Zyzoga i Gądka, dopływy Łęgu. Na płd. graniczy z Przewrotnem, na zach. ma bór Zembrzę, a na wsch. Turzę. Wieś ciągnie się długą ulicą od zachodu ku wschodowi. Ma 114 dm., 555 mk., mianowicie 551 rzym.-kat. i 4 izrael. Ludność cała polska. Posiadł. większej nie ma; mniejsza ma 526 roli, 103 łąk, 75 past. i 2 mr. lasu. Kasa pożyczk. gm. posiada kapitału 1915 zł. w. a. 2.) **P.** z *Zofiówką*, wś, pow. łańcucki, par. rz.-kat. w Medyni. Leży w równinie piaszczystej, pokrytej szpilkowymi lasami, na lew. brzegu Wisłoka, wzdłuż małego dopływu tej rzeki. Fol. Zofiówka leży na płn. blisko Stobierny a od P. i Medyni jest oddzielony lasem. Wś liczy 123 dm. i 659 mk., z których 651 rz.-kat. i 8 izrael. Na obszarze więk. pos. jest 8 dm. i 46 mk. (23 męż., 23 kob.) rz.-kat. Z całego obszaru 2291 mr. należy 1665 mr. do łańcuckiej ordynacyi hr. Potockich, mianowicie 264 roli, 94 łąk, 149 past. i 1158 mr. lasu, a 626 do mniej. posiadł., mianowicie 385 roli, 42 łąk, 196 past. i 3 mr. lasu. Wieś ta graniczy na płd. z Wólką pod Lasem, na zach. ze Stobierną, na wsch. z Medynią Tanowską a na płn. z Medynią. 3.) **P.**, wymienia Długosz (L. B., II, 120) jako pole w Jawczycach, par. Biskupice, w pow. wielickim. Dodaje nadto, że rola ta należała pierwej do wsi Zborowa a dziesięcinę z tejże roli, cenioną na dwie grzywny, pobiera klasztor św. Krzyża w Krakowie. Miejscowości tej nie wskazują mapy. Nie ma również teraz w pobliżu wsi Zborowa, są zaś na płn.-wsch. Zborczyce a na płn. Zborówek. 4.) **P.**, przedm. miasta pow. Tarnowa, odgraniczone od zach. gościńcem do Żabna a od wsch. gościńcem do Dąbrowy. Na płn. graniczy ze wsiami: Klikową i Krzyszem a na wsch. z przedm. Grabówką, odl. od Tarnowa 0·3 klm. Ma 86 dm. i 1263 mk. (564 męż i 699 kob.). Według reg. pobor. pow. pilzeńskiego z r. 1581 wś P., w par. Tarnów, własność ks. Ostrogskiego, miała 25 zagr. z rolą, 2 komor., 4 biednych, 3 rzem. (Pawiński, Małop., 258). 5.) **P.**, przys. do Brzezin, pow. ropczycki, ma 53 dm. i 368 mk. (193 męż. i 175 kob.) rz.-kat. Do podanych już szczegółów w opisie wsi Brzeziny Dolne, Górne i Średnie (t. I, 417) tu dodajemy, że leżą nad potokiem uchodzącym z lew. brzegu do Wielopólki. Brzeziny Średnie, wznies. 258 mt.; Brzeziny Górne 352 do 367 mt.; na wschód zaś za biegiem potoku Brzeziny Dolne, stykające się

chatami za wsią Rzegocinem nad Wielopolką. Na płn. od wsi wznosi się wzgórze Brzeziny (386 mt.). Brzeziny graniczą na płn. z Małą, na zach. z Grudną Górną, na płd. z Jaszczurową a na wsch. z Sośnicami i Rzegocinem. Cała osada ma 402 dm. i 2412 mk. (1188 męż. i 1224 kob.) narodowości polskiej. Pod względem wyznania jest 2346 rz.-kat. i 66 izrael. Na obszarze więk. pos., dzielącej się na trzy części: Brzeziny Zasadne, Górne i Średnie, znajduje się 12 dm., 166 mk. (79 męż., 87 kob.), 137 rz.-kat. a 29 izrael. Ludność polska. Posiadłość większa wynosi 1467 mr. (234 roli, 124 łąk, 110 past. i 999 lasu); pos. mniej. 4134 mr. (2502 roli, 164 łąk, 275 past. i 293 lasu). Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. wielopolskiego, i obejmuje Jaszczurową. 6.) **P.**, wś, pow. bocheński, w okolicy pagórkowatej, lesistej, odl. 6·8 klm. na płd. od Bochni, ma przysiołki: Bendychów (15 dm., 75 mk.), Potoki (2 dm., 17 mk.) i Przymiarki (17 dm., 100 mk.). W ogóle jest 122 dm., 619 mk., z tych 604 rz.-kat. a 15 izrael. Pos. więk. (Anton. Neussera) wynosi 104 roli, 18 łąk, 11 past. i 58 mr. lasu; pos. mniej. 371 roli, 60 łąk, 51 past. i 228 mr. lasu. Od płn. otaczają wś lasy skarbowe i wś Kolanów, od zach. wś Dąbrowice, od płd. Nieprześnia i Nieszkowice Wielkie a od wsch. Olchawa. Kościół drewniany niewiadomej erekcyi, przechowuje metryki od r. 1777. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. bocheńskiego, i obejmuje Nieszkowice Wielkie, Wolę Nieszkowską i Zawadę. Za Długosza (L. B., II, 135) był już drewniany kościół. Wś była klasztorną, należała bowiem do benedyktynów tynieckich; składała się z dziesięciu łanów kmiecych, z których oddawano dziesięciny do kościoła św. Piotra i Pawła w Krakowie, wartości 3 grzywien. Z obszaru większego (praedium) oddawano dziesięciny plebanowi w Pogwizdowie, który miał własną rolę i łąki. Według reg. pobor. pow. szczyrzyckiego z r. 1583, wś Pogwizdów należąca do opactwa tynieckiego, dzierżawiona przez Gruszczyńskiego, miała 3 łany km., 3 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 2 komor. z bydłem, 1 komor. bez bydła, 1 łan sołtysi (Pawiński, Małop., 60). 7.) **P.**, przys. do Łużny, pow. gorlicki. 8.) **P.**, przys. Rudny Wielkiej, pow. rzeszowski, składa się z 111 dm. i 503 mk. (256 męż., 249 kob.) rzym.-kat. 9.) **P.**, przys. do Łęgu koło Partynia, pow. tarnowski, leży na płn. od wsi, w równinie, na prawym brzegu Dunajca, nad pot. Kozinówką, uchodzącą tu do Żabnicy, składa się z folwarku (3 dm. i 37 mk.) i osady nad Żabnicą (41 dm. i 222 mk.). 10.) **P.**, wś nieistniejąca obecnie. W XVI w. leżała w pobliżu dzisiejszej wsi Złotniki, w pow. mieleckim, par. Mielec. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Pogwizdowa i Złotniki, własność Hieronima z Mielca, miały 21 osad, 17 łan., 3 zagr. z rolą, 2 biednych komor. (Pawiński, Małop., str. 202). *Mac.*

Pogwizdów, mor. *Pohvizdov*, niem. *Pogwizdau*, wś, pow. i obw. sąd. cieszyński, na praw. brzegowisku Olszy, przy gościńcu cieszyńsko-frysztackim, wznies. 279 mt. W płd. stronie leży przys. Marklowice, w płn. zaś fol. Mały Dwór (niem. Kleinhof). Graniczy od wsch. z Brzezówką, od płd. z Pastwiskami, od zach. z Chociebądziem (niem. Kotzobedz) i Łąką (niem. Lonkau) a od płn. z Kaczycami (dwie ostatnie wsi w pow. frysztackim). Ma 73 dm., 546 mk. (męż. 254, kob. 292), rz.-kat. 414, prot. 123, żyd. 9; Polaków 522, Czecho-Szląz. 1, Niemców 17. Z tej liczby przypada na Marklowice 17 dm., 142 mk., rzym.-kat. 55, prot. 87; Polaków 142. W miejscu par. łac. Kościół nowozałożony, p. w. św. Jana Nepomucena. Do par. należą wsi i osady: Pogwizdów, Marklowice, Brzezówka, Kaczyce i Otrębów. W parafii jest dusz rz.-kat. 1896, prot. 310, żyd. 8. St. p. Cieszyn. *Br. G.*

Pogwizdów 1.) grupa domów w Brzeziu, pow. raciborski. 2.) **P.**, część wsi Goszowice i część wsi Obszary, pow. rybnicki.

Pohań al. *Zubry*, ruczaj w pow. czerkaskim, bierze początek pod wsią Walawa, uchodzi do rzeczki Olszany.

Pohana, mogiła wśród błot, na gruntach wsi Olszanka, w pow. wasylkowskim.

Pohańcy, wś poleska, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. paryckiej, ma 10 osad; grunta piaszczyste, nizinne, miejscowość odosobniona, ponura. *A. Jel.*

Pohanka 1.) rzeczka w pow. lipowieckim, lewy dopływ rz. Sobi, bierze początek pod wsią Rososzą, przepływa pod wsią Skitek, Chorosza i Teklanówka; przybiera strugi Jaśkowę i Niemenkę. 2.) **P.** al. *Poganka*, rzeczka w pow. zasławskim, lewy dopływ Chomora, lew. dopływu Słuczy. Wpada pod Łabuniem.

Pohański, strumień w pow. kaniowskim, uchodzi do Rosi pod wsią Listwin.

Pohar, *Pogar*, miasto nadetatowe pow. starodubskiego gub. czernihowskiej, nad rz. Sudostą, na wsch. od Starodubu, ma 4487 mk., 4 cerkwie, szkoła pow. i miejska, 3 zakłady przemysłowe, fabryka łoju i skór, targi i jarmarki. Starożytne, pierwotnie zwane Radoncz al. Radohoszcz, wspomniane w kronice Ipatiewskiej pod 1155 r., zburzone przez Litwinów, odbudowane pod teraźniejszą nazwą. Do 1618 r. należało do Polski, za czasów kozaczyzny sotnicze, od 1789—1793 r. powiatowe, niegdyś warowne, jak świadczą pozostałe dotąd ruiny twierdzy. Z wójtów miejskich wymienieni są w dokumentach: Konstanty Iwanów i Grzegorz Kropiwa, z liczby zaś sotni-

ków poharskiej sotni: Gawryło Jeremejenko i Łazarz Timofiejew.

Pohar, szczyt na lew. brzegu Oporu, na płn. od Tarnawki, w pow. stryjskim. Od zach. płynie potok z pod Kiczerki (889 mt.), Ternowiec zwany, wpadający do Oporu. Na płn. wznoszą się: Orszowiec (1134 mt.), Trościan (1235 mt.), Czerteż (1080 mt.) i Pliszka (1019 mt.), wszystkie w dziale górskim, ciągnącym się z płn. na płd. od doliny Hołowczanki aż do doliny Oporu, kończąc się wspomnianym Poharem. Wznies. 889 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **P.**, szczyt na lew. brzegu pot. Sławska, na płn. od wsi Wołosianki, w pow. stryjskim, w dziale wodnym, rozpościerającym się między Oporem a Sławskiem, którego najwyższym szczytem jest Ilsa albo Mohiła (1066 mt.). 3.) **P.**, wzgórze skaliste na zachód od mta Kosowa, na płn. od doliny pot. Rybnicy, wznies. 666 mt. 4.) **P.**, szczyt w Karpatach bukowińskich, na lew. brzegu Suczawy, tworzący wschodni czubek działu górskiego Stiwiorami al. Szczywiorami zwanego, a ciągnącego się od źródeł Putyłówki, aż do doliny Suczawy; wznies. 1266 mt. 5.) **P.** *Wielki* (Wełyki) i *Mały*, dwa szczyty lesiste w obrębie gm. Żabiego, w pow. kosowskim, po stronie półn. Czeremoszu Czarnego, między pot. Hrabowcem (ob.) od wsch. a Ilcią (ob.) od zach. Po stokach zach., płd. i wsch. legły porozrzucane chaty jednej części wsi Żabiego. Liczne strugi, spływające z tych stoków, podążają na płd.-zach. do Ilci, a na płd. do Czeremoszu Wznies. P. Małego 1124, Wielkiego 1314 mt. 6.) **P.** *Małaczyński*, wzgórze w obrębie gm. Pasiecznej, w pow. nadworniańskim, na płn. granicy tejże gminy z Maniawą, w pow. bohorodczańskim, po półn. stronie doliny Buchtowca. Wznies. 949 i 967 mt. Por. *Pohary*. *Br. G.*

Pohar 1.) grupa domów w Hoszowie, pow. doliński. 2.) **P.**, grupa domów w Żabiu, pow. kossowski. 3.) **P.**, grupa domów w Jamnej, pow. nadworniański. 4.) **P.**, grupa domów w Mikuliczynie, pow. nadworniański. 5.) **P.**, osada w Mszańcu, pow. staromiejski. 6.) **P.**, wś, pow. stryjski, 57 klm. na płd.-zach. od Stryja, 26 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Skolem, 11 klm. na zach. od urzędu poczt. w Koziowej. Na płn.-wsch. leży Orawczyk, na płd.-wsch. Orawa, na płd.-zach. Smorze, na płn.-zach. Krzywe (pow. turczański). Środkiem obszaru płynie pot. Kwiecin al. Kwiecen, lewoboczny dopływ Orawy. Powstaje on w płd.-zach. stronie wsi z kilku strug, tryskających na płd.-zach. stoku Zwinina i na wsch. stoku Chochanówki (824 mt.), wznoszącej się na zach. granicy, i płynie na płd.-wsch. do Orawy, zabierając w obrębie wsi małe dopływy z obu boków. Zwinin jest to łańcuch górski ciągnący się wzdłuż granicy płn.-wsch., wznosi się szczytem do 1038 mt. Na płd.-zach. opada ku dolinie Kwiecina i pokryty jest lasem przerzedzonym. Na płd.-wsch. leży las Pohar (797 mt.). Na granicy płd.-zach. wznoszą się: Dauszki (1037 mt.) na płn. a Swinarka (1014 mt.) na płd. Zach. część obszaru zajmuje las Haj, przez który płynie pot. Ropianka, dopływ Kwiecina. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Kwiecina (cerkiew na wzgórzu 725 mt.). Na praw. brzegu Kwiecina, blisko granicy Orawy, leży młyn wodny Dolisznyj (Dolny), a niedaleko źródeł młyn Horisznyj (Górny). Własn. więk. (Eugeniusza hr. Kinskyego) ma roli or. 6, łąk i ogr. 8, past. 6, lasu 547 mr.; wł. mn. roli or. 683, łąk i ogr. 183, past. 460, lasu 681 mr. W r. 1880 było 95 dm., 512 mk. w gminie, 5 dm., 20 mk. na obszarze dworskim Pohar-Ropianka. Między mieszkańcami było 18 rz.-kat., 501 gr.-kat., 13 izrael.; 17 narodow. polskiej, 510 ruskiej. Ludność wiejska należy do górskiego rodu Tucholców. Par. rz.-kat. w Skolem, gr.-kat. w Orawie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Jest tu także kopalnia nafty. Właściwy teren naftowy leży w lesie Haj nad pot. Ropianką, około 400 mt. po nad ujściem tego potoku do Kwiecina. Jest on oddalony 8 klm. od szosy prowadzącej do Węgier, wzdłuż której idzie kolej stryjsko-munkacka. W szybach Poharu okazała się nafta już w głębokosci 30 sążni. Najgłębszy szyb dosięgał przed kilku laty 50 mt. Roczna produkcya wynosi 2600 ctn. metr. 7.) **P.**, grupa domów w Tuchli, pow. stryjski. 8.) **P.** *Borakiwski*, część Mikuliczyna, pow. nadworniański. *Lu. Dz.*

Pohar, grupa zabudowań w obrębie gminy Szypotu Kameralnego, w pow. radowieckim, wśród polany leśnej, na stoku góry tejże nazwy (1266 mt.). *Br. G.*

Poharcy, grupa domów koło Seneczowa, na obszarze dwor. Wełdzirza, pow. doliński.

Poharczyna, grupa domów w Jamnej, powiat nadworniański.

Poharczyński, potok górski, w obr. gm. Pasiecznej, pow. nadworniański, płynie z płn.-wsch. na płd.-zach. i ubiegłszy 3 klm. uchodzi do Buchtowca. *Br. G.*

Poharecka rzeka, nazwa górnego biegu rz. górskiej Mołody. *Br. G.*

Poharecki potok al. *Pohorecka woda*, powstaje w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, w obrębie gm. Ilemni, w pow. doliniańskim, u płn.-wsch. podnóża góry Rozkoliska (1060 mt.), z dwóch strug leśnych. Płynie na płn.-wsch. jarem górskim i ubiegłszy 5 klm. uchodzi do Ilemki z lewego brzegu. Od zach. wznoszą się szczyty Rozkoliszcze (953 mt.), Sokołów (927 mt.), od płn. potężny Niagryn (1191 mt.), a od płd. Magóra (1137 mt.). Las na średnim biegu pot. od

praw. brzegu zwie się Poharce (702 mt.) a las nad ujściem od lew. brzegu Kiernorohaj.

Poharek, rozłożysta góra w płd. stronie wsi Jabłonicy, w pow. kosowskim, tuż nad granicą węgierską. Z pod niej wypływa ku wsch. pot. Paradczyn, lewy dopływ Prutu: ku płn. zaś spływają strugi do Jabłonicy, praw. dopływu Prutka. Po stokach porozrzucane liczne zabudowania jabłonickie. Wznies. 952 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Pohary 1.) al. *Puhary*, las w obr. gm. Horyńca, pow. cieszanowski, na wsch. od potoku Sołotwiny, wznies. 284 mt. (szt. gen.). 2.) **P.**, szczyt lesisty w pasmie Wysokiego Działu, ciągnącego się na granicy pow. sanockiego i lisieckiego (Lisko), na wsch. granicy gm. Prełuk. Na zachód od niego szczyt Prełuki (779 mt.); od strony płn.-zach. biją źródła potoku Kołodzialnego, dopł. Osławy, a od strony płn.-wsch. nastaje pot. Kamionka (ob.). Wznies. 836 mt. (szt. gen.). 3.) **P.**, szczyt na tejże samej granicy, 8 klm. dalej na płn. położony, na granicy gm. Kulasznego a Seredniego Wielkiego, na dziale wodnym Osławy, (od zach.) a Tarnawki (od wsch.), dopł. Osławy. Wznies. 641 mt. 4.) **P.**, pagórki i wądoły w obrębie gm. Spasa, w pow. doliniańskim, w płd.-wsch. części obszaru tej gminy, na granicy z Janówką, z Kniażowskiem i Dubszarą. U zach. stóp płynie potok bezimienny ku płn. i pod Spasem na Dudnawce wpada do Czeczwy z prawego brzegu. *Br. G.*

Pohary 1.) al. *Puhary*, część Młodiatyna, pow. kołomyjski. 2.) **P.**, młyn w Słochyni, pow. staromiejski.

Poharyla, góra na obszarze gmin Kisłoczka i Tarnawki, w pow. sanockim, po płn. stronie pot. Wisłoczka, lew. dopływu Wisłoku. Wznies. 604 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Poharzysko al. *Poharysko*, las zajmujący płn.-zach. obszar gminy Witryłowa, w pow. brzozowskim, na płn. stoku góry Towarzyskiej (447 mt.). *Br. G.*

Pohibels (niem.), 1.) dobra ryc., pow. frydlądzki, $8^1/_2$ klm. od st. p. Schoenbruch; obszaru $311^1/_2$ ha. 2.) **P.**, dobra ryc. i wś, pow. rastemborski, 8 klm. od st. p., tel. i kol. żel. w Rastemborku. Obszar 615 ha.

Pohibiełka, zaśc., pow. mozyrski, w 4 okr. pol. leninskim, w pobliżu linii drogi żel. pińsko-rzeczyckiej, ma 2 osady. *A. Jel.*

Pohiboliwskie, las w Wacowicach, i płn.-wschodni narożnik Sniatynki, w pow. drohobyckim.

Pohlach, 1518 *Polach*, wś, pow. lubijski, par. w Rudny (Raudten). W 1842 r. 25 dm., 166 mk. (13 kat.), młyn wodny.

Pohldorf, wś, pow. bystrzycki, par. kat. Łomnica Stara. W 1842 r. szkoła kat., 4 młyny wodne, 114 dm., 651 mk. kat. Składała się z 2-ch części: królewskiej (97 dm.) i prywatnej (17 dm.).

Pohlenpuehlen (niem.), ob. *Piła*, pow. szczecinkowski.

Pohlom, *Gross-*, *Klein-*, ob. *Połom*.

Pohlschildern al. *Schildern Polnisch*, 1413 *Grossen Schildern*, wś nad rz. Kacbachą, pow. lignicki, par. ew. Bienowice. W 1842 r. 78 dm., 478 mk. (3 kat.), dwa młyny wodne, tartak, fabryka krochmalu i syropu, folwark, zamek.

Pohlsdorf 1.) *Ober*, *Nieder* i *Mittel*, 1335 *Paulisdorf*, 1360 *Pawilsdorf*, wś, pow. nowotarski na Szląsku. Posiada kaplicę katolicką, filią Piotrowic Wielkich. W 1842 roku zamek, folwark, 74 dm., 507 mk. (139 ewang.), szkoła katol., wiatrak, cegielnia, owczarnia. 2.) **P.**, 1362 *Pawlsdorf*, wś, pow. złotoryjsko-hajnowski. W 1842 r. zamek, folwark, 31 dm., 256 mk. (1 kat.), młyn wodny.

Pohlswinkel, wś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. ewang. Kreibau. W 1842 r. 64 dm., 330 mk. ewang.

Pohlwitz *Gross* i *Klein*, 1217 r. *Paulovici*, 1414 *Polewicz*, 1425 *Grossin Polewicz*, wś, pow. lignicki, par. ew. Wahlstatt. W 1842 r. 47 dm., 316 mk. (15 kat.), 3 folwarki, gorzelnia i browar, wiatrak, owczarnia, łomy łupku. Osada młyn. Hintermuehle. Na obszarze wsi znaleziono grobowisko przedhistoryczne.

Pohodaji, ob. *Pochodaje*.

Pohodzica, wś nad bezim. dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Łosznica, ma 35 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, nieco wzgórkowata, grunta lekkie. *A. Jel.*

Poholsze, fol., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Rogiczynięta, własność Pławskich.

Pohoń 1.) al. *Pohonie*, fol., pow. uszycki, gm. i par. Sołodkowce, w 1 okr. pol. Dunajowce, st. p. Jarmolińce, leży przy drodze z Sołodkowiec do Skaziniec. Należał do Rożnieckich, dziś Harsdorfów. 2.) **P.**, fol., pow. winnicki, w 1866 r. oddzielony od dóbr Machnówka, należy do Józefy z Wróblewskich Poziomskiej. *X M. O.*

Pohonia, wś, pow. tłumacki, odl. o 5·62 klm. na płd. od st. poczt. i tel. w Tyśmienicy. Granice: wschod. Nadrożna, połud. Przeniczniki, zachod. i półn. Tyśmienica. Obszar dwor.: gr. or., łąk i past. 75, lasu 111 mr.; włośc. 23 mr. W 1857 r. 129, w 1870 r. 113 mk., w 1880 r. w gminie 101, na obszarze dwor. 13 mk., rz.-kat. 4, par. Tyśmienica, reszta gr. kat., par. w miejscu, dek. Tyśmienica. Jest tu monaster bazylianów, fundowany przez Jakuba Potockiego w 1659 r.; zakonnicy pełnią tu funkcye duchowieństwa parafialnego, a monaster jest właścicielem posiadłości większej.

W 1885 r. było 3 zakonników, 1 ihumen będący zarazem proboszczem, 1 wikary i 1 spowiednik; wedle szematyzmu z 1885 r. należało do parafii 135 gr. kat. *B. R.*

Pohonicze al. *Pohonicz*, dawna nazwa miasta Sambora. W bibliotece gr.-kat. kapituły w Przemyślu, znajduje się pod syg. B. 2 oryginalny pergaminowy dokument z d. 21 stycznia 1422 r., w którym Staszko z Dawidowa, ssta samborski, rozgranicza dobra „Strikowce“ (prawdopodobnie dzisiejsze Strzyłki w powiecie staromiejskim) od dóbr władyctwa przemyskiego. Dokument ten pisany po rusku, a przy końcu czytamy: „A pysana hramota u Pohonyczych“ i t. d. (A. G. Z., t. VII, str. 63 do 65). W Arch. Metr. Lit. № 142 znajduje się dokument z r. 1438, z którego wynika, że Władysław Jagiełło zaciągnął 1000 grzywien pożyczki u Piotra Odrowąża ze Sprowy, ssty samborskiego, i zabezpieczył tę sumę na „Starym Samborze (dzisiejsze Staremiasto), Nowym Samborze i Pohoniczu“. Nazwy tej używano jeszcze w r. 1447 (Liske, Akta grodz. i ziems., t. XI, № 2399). *Lu. Dz.*

Pohoniszczów al. *Pohanestie*, przys. Szypotu Kameralnego, w pow. radowieckim, u płn. stóp Hrebenia Izwora (1215 mt.), na praw. brzegu pot. Izwora. *Br. G.*

Pohonne, urzęd. *Pogonnoje*, w dokum. także *Podgonne*, wś i fol., pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. dernowicka, przy drodze ze wsi Radzice do Druńki. Wś ma 21 osad pełnonadziałowych; fol., w 1870 r. nadany w nagrodę urzędnikowi Jelnickiemu, $6^1/_4$ włók. Miejscowość odosobniona, nizinna, grunta urodzajne, łąk dużo. Dawniej w pow. owruckim, należała do dóbr monasteru Michajłowskiego w Kijowie; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 79; cz. III, t. 2: 690. *A. Jel.*

Pohorce z *Ostrowem Pohoreckim*, rus. *Pohirci*, wś, pow. rudecki, 10 klm. na płd.-wsch. od urz. poczt. i tel. w Rudkach, 11 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Komarnie. Na zach. leżą Czajkowice, na płn. Podhajczyki i Romanówka, na płn.-wsch. Koniuszki Tuligłowskie, na wsch. Koniuszki Królewskie, Hołodówka i Podolce, na płd. Majnicz i Bilina Wielka (obie w pow. samborskim). Południową część wsi przepływa krętym biegiem Dniestr, od zach. z Czajkowic, na wsch. do Podolec. W półn. stronie wsi powstaje pot. Łukacz, dopływ Wereszycy. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (314 mt., znak triang.); na zach. od nich las i cegielnia. Północną część obszaru zajmuje przys. Ostrów Pohorecki (302 mt.); nad samym Dniestrem leży las; południ. część obszaru zajmują błota naddniestrzańskie. Własność wiek. (hr. Zofii Dzieduszyckiej) ma roli or. 738, łąk i ogr. 728, past. 27, lasu 285 mr.; wł. mn. roli or. 1278, łąk i ogr. 871, past. 77, lasu 5 mr. W r. 1880 było 225 dm., 1204 mk. w gminie (w P. 197 dm. 1055 mk., a w Ostrowie 28 dm., 149 mk.) a 20 dm., 98 mk. na obszarze dwor. Co do wyznania 581 rz.-kat., 690 gr.-kat., 28 izrael., 3 innych wyznań; 581 narod. polskiej, 718 ruskiej. Par. rz.-kat. w Tuligłowach; gr.-kat. w Podolcach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. W r. 1357 nadaje Kazimierz Wielki Andrzejowi Czaplicowi 4 dworzyska we wsi Pohorce (Archiw. Bernard. we Lwowie, C., t. 464, str. 1016). W r. 1570 zapadł wyrok sądu królewskiego w sprawie Pawła Korytki, dziedzica z Pohorcza, z Anną z Glinki, kasztelanową sandomierską, o zbiega Lucyana z Pohorcza (ib., C., t. 334, str. 1 do 4). *Lu. Dz.*

Pohorczyna, szczyt w Karpatach bukowińskich, w grzbiecie górskim zwanym Długim Groniem (Douhy Gruń), odrywającym się ku płd. od Lungula Nowego. Szczyt ten stanowi płd. czubek tego górskiego ramienia i wznosi się do 400 mt. po nad dolinę Suczawy, płynącej tutaj od strony południ. Od płn. opływa pot. Zubry, od płn.-zach. pot. Roszyszny, a od zach. pot. Ruska. Wznies. czubka półn. 1110, a południ. 1082 mt. npm. *Br. G.*

Pohorecka Woda, ob. *Poharecki Potok*.

Pohoreczyzna, folw. na obszarze Uherce Zapłatyńskich, w pow. samborskim.

Pohorelce, urzęd. *Pogorzelcy*, wś nad rz. Taśminą, pow. czehryński, na piaszczystej równinie, na wprost wsi Nowosielicy, o 3 w. od wsi cerkiewnej Mordwa (par. prawosł.), na wsch. od mka Medwedówki, ma 560 mk. Była tu dawniej cerkiew par., przeniesiona w 1831 r. do Mordwy, podług wizytacyi z 1741 r. wzniesiona w 1739 r. Do parafii należało wówczas 25 osad w P. i 30 we wsi Rososzeńcach. Wś ta wchodziła niegdyś w skład starostwa czehryńskiego, obecnie należy do dóbr państwa. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 2: 146.

Pohorelcy (*Pogorzelce*) 1.) wś, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. i gminie snowskiej, tuż przy linii dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, o $^1/_2$ w. od st. dr. żel. t. n., ma 25 osad; miejscowość bezleśna, grunta urodzajne, szczerkowe. 2.) **P.**, stacya dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, w pow. nowogródzkim, pomiędzy st. Horodzieja (o 19 w.) i Baranowicze (o 22 w.), o 111 w. od Mińska, 210 od Brześcia a 213 od Moskwy.

Pohorelec, wś nad rz. Usiażą, dopływem Dubrawki, pow. miński, w 1 okr. pol. derażańskim, gm. Ostrożyce, ma 12 osad pełnonadziałowych, miejscowość falista, łąki dobre.

Pohorelica, mały zaśc., pow. miński, w pobliżu Mińska litewskiego, o parę wiorst za przedmieściem Perespa. *A. Jel.*

Pohoreliwka al. *Pohoriłci*, ob. *Pohoryłówka*.

Pohoreła-Słoboda, wś nad rz. Tremlą, lew. dopł. Ptyczy, w płn.-zach. str. pow. rze-

czyckiego, w 3 okr. pol. wasilewickim, w gm. krukowickiej, przy lichej drożynie z Michałówki do Muszycz, ma 12 osad; miejscowość poleska, odosobniona, grunta lekkie, łąk dużo.

Pohorełe 1.) wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Krasne-Łuki, ma 26 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, miejscowość poleska. 2.) **P.**, wś z zarządem gminnym, w pow. ihumeńskim, nad strugą wodną, ciekącą z okolicznych nizin lesistych, przy gośc. z mka Łapicz do Swisłoczy w bobrujskiem, o 35 w. od Ihumenia, ma 30 osad pełnonadziałowych. Cerkiew pounicka p. w. Opieki N. M. P., wzniesiona w 1806 r. kosztem Zawiszów, opatrzona zapisem przeszło 2 włók ziemi przez Annę Okólską, około 1100 parafian pł. ob. Filia p. w. św. Trójcy w Ladach. Gmina pohorelska składa się z 5 okr. (starostw) wiejskich, 882 osad, zasiedlonych przez 3407 włościan, którym przy uwolnieniu nadzielono 9051 dziesięcin gruntów; należy do 1 okręgu sądowego i 2 rewiru wojennego. Szkoła gminna w Pohorełem, a oprócz tego istnieją w obrębie gminy szkółki parafialne: w Łapiczach, Zborsku i Chołuju. Miejscowość całkiem poleska, ponura, odosobniona; grunta lekkie, leśnych pastwisk i błotnych łąk dużo; w okolicy stanowiska grubego zwierza. *A. Jel.*

Pohorełe-Sioło, wś nad rz. Kunoską, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiezna, przy gościńcu wiodącym z mka Bobowni do mka Swierżnia, ma 26 osad pełnonadziałowych; grunta i łąki dobre, okolica dość leśna od północy. Niegdyś własność radziwiłłowska. *A. Jel.*

Pohorełka, duża wś nad kotliną Niemna, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, przy drodze z mka Jeremicz do mka Szczorsz przez Poniemuń, ma 66 osad; grunta wyborne, łąki i pastwiska obfite, miejscowość lekko falista, bezleśna; niegdyś własność radziwiłłowska. *A. Jel.*

Pohoreło al. *Ostrowlany, Dzienikiszki, Hołoszówka* lub słoboda *Łupicz*, dobra, pow. lepelski, graniczyły z Swieczą (dawniej własność Łuszczyków), Czołnyszkami i Horowatką. Dziedzictwo niegdyś Kaspra i Zofii z Sołtanów Stabrowskich, później Michała i Katarzyny Łyskowskich, którzy sprzedają w 1701 r. Kazimierzowi Michałowi Żabie, wwdzie połockiemu. *A. K. Ł.*

Pohorely 1.) grupa osad na płdn. krańcu pow. mozyrskiego, w gm. Skorodno. 2.) **P.**, zaśc. poleski w pow. bobrujskim, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. laskowicka, ma 1 osadę; miejscowość odosobniona, nizinna, głucha, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Pohorely-Ostrow, fol. w pow. bobrujskim, od 1860 r. własność Korbutów, około 6 włók.

Pohorleutz al. *Poholoutz*, ob. *Pohoryłówka.*

Pohorodenka, rzeczka w pow. lidzkim, w gm. Aleksandrowo, przepływa w pobliżu wsi Osowo.

Pohorodno, wś nad rz. Horodeńką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Horodno, o 10 w. od gminy, 24 w. od Lidy a 13 w. od Ejszyszek, ma 10 dm., 86 mk. katol. i 7 żydów (w 1864 r. 39 dusz rewiz.), młyn wodny; należy do dóbr Horodno, hr. Potockich.

Pohorołowce, ob. *Pohoryłówka.*

Pohorya, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 28 w., ma 9 dm., 53 mk. W 1827 r. było 6 dm., 36 mk.

Pohorylce, wś, pow. przemyślański, przy gościńcu rządowym Podhajczyki-Bursztyn, odl. 12 klm. na półn.-zach. od Przemyślan. Granice: wschod. Łahodów, połud. Hanaczówka, zachod. Stanimirz, półn. Dworzyska i Podhajczyki. Obszar dwor. 267, włośc. 548 mr. W 1857 r. 483 mk.; w 1870 r. 608; w 1880 r. w gm. 555, na obsz. dwor. 59; rz.-kat. 169, par. Wyżniany, gr.-kat. 364, par. Podhajczyki; szkoła filialna. W aktach grodz. i ziem. Archiwum kraj. we Lwowie znachodzą się wzmianki o tej wsi: We Lwowie 1464 r. Dymitr Łahodowski z Pohorylec podpisał konferacyą zawartą między szlachtą ziemi lwowskiej i powiatu żydaczowskiego a miastem Lwowem, celem ochrony wspólnych interesów (t. VII, str. 105). We Lwowie 9 stycznia 1609 r. Jan Zamoyski, arcyb. lwowski, opat płocki, kupuje od Andrzeja Łahodowskiego i żony jego Zofii z Przezwok miasteczko i wieś Pohorelcze z Torkoczynem, Stanimierzem, Dworzyszczami, Podhajczykami i Załuką za 33000 zł. (t. X, str. 197, ustęp 3103). Dnia 6 września 1627 r. Walenty Stącel, zaprzysiężony geometra i ławnik m. Lwowa, przeprowadza podział zamku i miasta Pohorylec na żądanie Agaty Kniehinickiej, przeoryszy klasztoru lwowskiego reguły św. Franciszka u kościoła Poczęcia N. P. M., na halickiem przedmieściu położonego, tudzież Macieja Kłodkowskiego i Kaspra Każyńskiego, właścicieli dóbr Pohorylec (t. X, str. 218, ustęp 3499). W Łucku 3 marca 1706 r. Stanisław Chomętowski, marszałek wojsk koronnych z Rzczpltą skonfederowanych, wydaje powtórny ordynans do chorągwi wołoskiej miecznika koronnego, aby ustąpiła z dóbr Pohorylec do Bukaczowiec (t. X, str. 388, ustęp 6529). Obecny właśc. pos. dwor. Marya Tchórznicka. *B. R.*

Pohoryle, *Pohorylec* al. *Pohorylce*, wś, pow. włodawski, gm. Romanów, par. Wisznice, ma 41 dm., 383 mk., 890 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Motwice.

Pohoryle, wzgórze i las na granicy Hołoska Wielkiego i Brzuchowic, w pow. lwowskim. Wznies. 388 mt. npm. (szt. gen.).

Pohorylec, strumień górski, powstaje w obrębie gminy Żabiego, w pow. kosowskim, w paśmie Czarnohory, w głębokim jarze nad granicą węgierską, na wysokości 1650 mt., po płn.-wsch. stronie Czarnejhory (2026 mt.), między nią (od płd.) a Smotrežem (od płn., 1901 mt.). Płynie głębokim jarem leśnym ku płd., a przyjąwszy z praw. brzegu pot. Szuzeń wpada z lew. brz. do Szybenego potoku. Ujście leży 925 mt. Długość biegu 9 klm. *Br. G.*

Pohorylec 1.) wzgórze nad rz. Maniówką, w pow. bohorodczańskim, na obszarze gm. Maniawy, wznies. 483 mt. 2.) **P.**, szczyt górski w pow. dolińskim, nad pot. Czutą, wznies. 867 mt. Por. *Pohar.*

Pohoryła 1.) urzęd. *Pohorełoje*, dawniej *Romówka*, wś nad dopływem rz. Udycza, pow. humański, na pograniczu gub. podolskiej, o 25 w. na zachód od Humania, par. kat. Humań, ma 194 osad, 1091 mk. prawosł, 24 katol., 41 żydów, 3128 dzies. ziemi. Większą połowę mieszkańców stanowi dawna szlachta polska. We wsi jest cerkiew drewniana Pokrowska, wzniesiona w 1769 r. i uposażona 114 dzies. ziemi. Własność Lipkowskich. 2.) **P.**, mylnie *Pohoreła*, wś nad rz. Jesówką, dopł. Bohu, pow. lityński, okr. pol., gm. i par. kat. Nowy Konstantynów, st. poczt. Latyczów, o 24 w. od Lityna, ma 40 osad, i wraz z wioską Berezówką 468 mk., 779 dzies. ziemi włośc.; cerkiew wzniesiona w 1877 r. i uposażona 57 dzies. ziemi, ma 777 parafian. Własność niegdyś Czesława Jankowskiego, b. marszałka pow. winnickiego, dziś należy do klucza konstantynowskiego, hr. Koczubejów. 3.) **P.**, wś nad rz. Krajcem (Karajcem), dopł. Dniestru, pow. mohylowski, gm. Kukawka, par. Jaryszów, o 33 w. od Mohylowa, ma 178 osad, 844 mk., 1185 dzies. ziemi włośc., 700 dzies. dworskiej. Cerkiew wzniesiona w 1730 r. i uposażona 39 dzies. ziemi, ma 1070 par. Grunt suchy, miejscami kamienisty, posiada kamień wapienny. Należała do Iżyckich, dziś Sierakowskich. 4.) **P.**, *Pogoreła* osada, pow. nowogradwołyński, gm. Baranówka, ma 23 dusz włośc.; była tu huta szklana. Należy do dóbr baranowieckich, niegdyś Lubomirskich, później Walewskich, Gagarynów, obecnie Strogonowych. 5.) **P.** *Wyższa* i *Niższa*, sioło i wś nad rz. Ikwą (Ikawą), pow. starokonstantynowski, na płd. od St. Konstantynowa a na płd.-wschód od mka Kuźmina, par. kat. St. Konstantynów, dawniej we włości kuźmińskiej, następnie konstantynowskiej; należały do ordynacyi Ostrogskiej. Obydwie mają cerkwie; w 1867 r. było w P. Wyższej 63, a w P. Niższej 110 dm. Ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2. 228; Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 703, 704; cz. VI, t. 1: 290. 6.) **P.**, wś, pow. uszycki, w 2 okr. pol. Zwańczyk, gm. i par. kat. Kitajgród, praw. Wychwatniowce, leży przy drodze z Wychwatniowiec do Huty Czarnej (Słobódki Jackowieckiej), ma 12 dm., 62 dusz męz., 40 dzies. ziemi włośc. i 67 dzies. dworskiej. Własność Zalcskich. Do P. należy część wielkiego lasu Gnilaki. 7.) **P.**, wś nad rz. Rudą, dopł. Wytekły, pow. winnicki, gm. Kutyszcze, par. katol. Ostróżek, prawosł. Kropiwna, ma 46 osad, 146 dusz męz., 332 dzies. ziemi włośc., 1214 dzies. dworskiej wraz ze wsią Stupnik. Należała do klucza glińskiego, dawniej Seweryna Orłowskiego, później Rzewuskich, dziś Kornelowskich. *Dr. M.—J. Krz.*

Pohoryłówka, wś, pow. rówieński. Podług taryfy podymnego z r. 1629 należała do dóbr Hubków (ob.) Stanisława Daniłowicza, ssty czerwonogródzkiego, i miała 97 dymów; w 1683 r. wraz z Mokwinem (ob.) należy do Anny z Daniłowiczów 1° voto Centnerowej, ssciny lwowskiej, 2° voto Dąbskiej, wwodziny brzeskiej; przy końcu zeszłego wieku należała do dóbr Niewirków al. Niewierków.

Pohoryłówka al. *Pohorołowce*, niem. *Pohorloutz* al. *Pohorleutz*, *Pohoriloutz*, rus. *Pohoreliwka*, *Pohoriłki*, wś parafialna w pow. kocmańskim, graniczy od płn.-wsch. z Oknami i Czarnym Potokiem, od wsch. z Dobronowcami, od płd. z Jurkowcami, Bojanczukiem i Horoszowcami a od zach z Doroszowcami. W 1869 r. było 316 dm., 1573 mk. (795 męż., 778 kob.); w 1880 r. 1678 mk. Obszar wynosił 1531 ha. Z płd.-wschodniego obszaru, Pryhnyj zwanego, i z płn.-zach. spływają wody do rozległych stawów, na płd.-wsch. krańcu wsi rozlanych. Z nich wypływa potężny strumień Czarny Potok, który podąża na płn.-wsch. i na obsz. gm. Czarnego Potoku łączy się z Białym Pot., tworząc rz. Onut, prawy dopływ Dniestru. Nad wsią od strony płn. wznosi się góra Sobtura (279 mt.), na zach. granicy góra Koło (283 mt.). W okolicznych wzgórzach, według Bendelli'ego, dobywają alabaster. Mieszkańcy wyzn. rz.-kat. mają swą parafię w Zastawnie, jest ich 150 (szem. dyec. łac. lwowskiej, 1884). W miejscu znajduje się cerkiew par. gr.-kat. p. w. św. Mikołaja, licząca w miejscu 1201 dusz (szem. dyec. gr.-kat. lwowskiej z r. 1885), oprócz tego cerkiew murowana gr.-orm. p. w. św. Mikołaja, zbudowana w 1870—1881 r. staraniem gminy, liczy 311 rodzin, 1098 dusz (551 męż., 547 kob.). Szkoła ludowa jednoklasowa o jednym naucz. Należy do sądu pow. w Zastawnie; st. p. Okna (odl. 3·7 klm.), st. tel. Zastawna. Gospodarstwo dworskie wzorowe; folwark, leśniczówka i młyny. Właścicielka Helena bar. Szymonowicz (1880). *Br. G.*

Pohorynie, *Pohoryń* al. *Pohoryńszczyzna*, miejscowość wzdłuż biegu Horynia, mianowicie w średniej jego części, t. j. w pow. łuckim; ob. Pamiat. Kij Arch. Kom., t. I, cz. 3: 190;

t. IV, cz. 2: 90, 103, 112; Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 347.

Pohost, *Pogost*, w peryodzie książąt na Rusi pewien okrąg administracyjny. Nestor w kronice swej (wyd. Bielowskiego, str. 602) powiada: „Szła Olga do Nowogrodu, ustanowiła nad Mstą pogosty i danie a nad Ługą pogosty, obroki i danie, łowiska jej są po całym kraju, znamiona i miasta i pogosty". Początkowo książe objeżdżając państwo swe, dla sprawowania sądów i t. p., zatrzymywał się w pewnych miejscowościach i zwoływał tam okolicznych mieszkańców. Dla większej dogodności miejsca te postoju, „goszczenia" książąt, skąd „pogosty", zostały raz na zawsze oznaczone; wzniesiono w nich niewielkie dwory, przy których osadzono ciwunów i tym sposobem pogosty otrzymały znaczenie określonych ognisk administracyjnych i nadały swą nazwę otaczającym je okręgom. W następstwie w pogostach wzniesiono cerkwie, około których skupiały się interesa handlowe okolicy. W późniejszych czasach pogosty stanowiły podział kościelny i obejmowały cerkiew z plebanią i parafią. Podług Siergiejewicza (Kniaź i wiece) księstwa dzieliły się na: wołosti (ujezdy i stany) i na goroda, t. j. miasto z okręgiem. Wołosti i goroda dzieliły się na sotnie, potugi i pogosty, zostające pod zarządem sockich i starostów. W Nowogrodzie tylko miasto dzieliło się na sotnie a wołost' na potugi i pogosty. Podług Czyczeryna (Obłastnyja uczreżdenija w Rossii) w Nowogrodzie znajdujemy podział na pogosty, a w Pskowie na guby. Rulikowski (Słow. geogr., III: 166) słusznie zestawia nazwę Pohost z Hoszczą i oba te wyrazy od jednego wywodzi źródłosłowu, dodając przytem, ze nazwa P. spotyka się przeważnie w ziemiach dawnych krzywiczańskich.

Pohost al. *Pohoskie*, duże jezioro w pow. pińskim, na t. zw. Zahorodziu, rozciąga się wzdłuż od zachodu na wschód 7 wiorst, szerokie od $^1/_2$ do 2 w. Brzegi ma po większej części nieco podniesione wśród okolicznych nizin poleskich. Od strony zachodniej przybiera rzkę Wiślicę, od wschodu zaś jezioro ma szeroki odpływ, który o $1^1/_2$ w. poniżej łączy się z rzeką Bobryk a przez nią z Prypecią. Na zachodnim krańcu leży duża wieś Nowy-Dwór, a na brzegu północnym starożytne mko Pohost-Zahorodny. Cała okolica wraz z jeziorem należy od dawna do ks. Lubeckich. Rybołóstwo znaczne; wysep na jeziorze niema, dno od strony północnej dość twarde, od południa bardziej bagniste. W ogóle miejscowość nad jeziorem malownicza i bogata w dary natury. Większa część jeziora leży w gminie Pohost, część zaś zachodnia ($^1/_6$ całego obszaru) w gm. Dobrosławka. Na jeziorze tem rosną orzechy wodne, jadalne, rzadko gdzieindziej pojawiające się. *A. Jel.*

Pohost 1.) *Nowy*, mko pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. w miejscu, o 210 w. od Wilna a 56 w. od Dzisny, ma 466 mk. (219 męż. i 247 kob.), zarząd gminny, szkołę gminną, do której w 1886 r. uczęszczało 56 dzieci (54 chłop. i 2 dziew.), cerkiew paraf. drewnianą i cerkiew fil. murowaną, kościół paraf. katolicki. W 1859 r. było tu 32 dm. i 199 mk.; w 1866 r. 52 dm. i 409 mk., w tej liczbie 102 prawosł., 257 kat. i 50 żydów. Kościół katol. p. w. św. Trójcy, drewniany, na murowanym fundamencie, wzniesiony został w 1593 r. kosztem ks. Leona Sapiehy, odnowiony w 1853 r. Parafia katol., dek. dzisieńskiego, ma 3569 wiernych i kaplice: w Szarkowszczyźnie, wzniesioną z muru w 1770 r. przez Jana Nikodema Łopacińskiego, sstę mścisławskiego; w Stefanowie, fundacyi Szaumanów, i na cmentarzu grzebalnym w Pohoście, dawniej była także kaplica w Zaborzu, fundacyi Konoplańskich. Cerkiew paraf. p. w. św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona w 1775 r. kosztem parafian, za staraniem miejscowego parocha Rajkowskiego. Cerkiew filialna wzniesiona została z muru kosztem skarbu przed niedawnemi czasy. Par. prawosł., dek. (błahoczynia) drujskiego, ma 2968 wiernych (1504 męż. i 1464 kob.). Na utrzymanie szkoły ludowej w P. asygnuje rocznie rząd 200 rs. i gmina 23 rs. Nadto w gminie znajdują się szkółki t. z. parafialne: w St. Pohoście (22 dzieci) i w Koszelewszczyźnie (12 dzieci). Gmina należy do 2 okr. pokojowego do spraw włośc. oraz do 4 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. dzisieńskiego, obejmuje 63 wsi, 379 osad, zamieszkałych przez 5308 włościan pł. ob. Podług wykazu z 1864 r. było w gminie 1441 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 318 b. włośc. skarbowych, 50 ludzi dworskich i bezrolnych, 5 jednodworców, 11 osadn. w. rossyjskich i 96 żołnierzy urlopowanych, w ogóle 1921 dusz rewiz. Gmina składa się z 5 okr. polic.: Kupczelewo, dawniej Jundziłów, dziś Konstantego Szaumana; Biruki, dawniej Ukolskich, dziś Konstantego Wołosowskiego; Jundziłowo, dawniej Jundziłów, następnie Szyrynów, dziś Sobolewskich; Helenów, dawniej Łopacińskich, później Śliźniów, dziś Szyrynów i Nowy Pohost, stanowiący część okręgu skarbowego Linkowszczyzna. Okręg wiejski N. Pohost, w gminie t. n., obejmuje mko N. P., wsie Koleśniki, Denisy, Radziwonowszczyzna, Zmitroki, Katkowszczyzna, Girnuty, Janiszki, Kulniewce, Malinowo, Piłaty, Dubówka, Łuczki, Grzybowszczyzna, Kubelewszczyzna i Romanowszczyzna, oraz zaśc. Czyżewszczyzna, Chibowszczyzna, Zaborze, Petkunowszczyzna, w ogóle podług spisu z 1864 r. 318 dusz rew. b. włośc. skarbowych, 11 osadn. w. ross. i 20 żołn. urlopowanych. Oprócz tego okr. wiejski P., w gminie Przebrodzie, obejmuje wsie: Krasne, Garbaczenki, Koriukowszczyzna, Frołowszczyzna, Romanowszczyzna, Kubelszczyzna, Janiszki, Piłaty, Zmitroki, w ogóle 107 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych, 2 jednodworców, 12 żydów rolników i 16 osadników w. rossyjskich. P. stanowił dawne dziedzictwo ks. Sapiehów. W 1499 r. w. ks. lit. Aleksander nadaje P. z attynencyami Janowi Sapiesie; w 1600 r. nabywa P. Jerzy Holeniszcz-

w 1614 r. Wasilisa Chrołowna Doroszkowska Juriewa Holeniszczewa sprzedaje P. Leonowi Sapiesie, kanclerzowi w. lit.; w 1711 r. P. był w zastawie u Stanisława Bienieckiego. Od Sapiehy przechodzi P. do Stanisława Burzyńskiego, kasztelana smoleńskiego, następnie drogą wiana przechodzi do Franciszka Jundziła, podkomorzego grodzieńskiego. Około 1818 r., w skutek eksdywizyi, rozpada się na części. 2.) **P.** *Stary*, wś nad jez. Pohost, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Nowy Pohost, okr. wiejski Jundziłowo, o 7. w. od gminy a 47 w. od Dzisny, ma 31 dm., 284 mk., w tej liczbie 194 prawosł. i 90 katol. (140 dusz rewiz.); należy do dóbr Jundziłowo, dawniej Szyrynów, dziś Sobolewskiego. 3.) **P.**, wś nad rz. Wilią, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Dołhinów, okr. wiejski Izabelin, o 6 w. od gminy a 50 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. borysowskiej, ma 29 dm. i 335 mk. (153 dusz rewiz.); należy do dóbr Karolin, Kamińskich. 4.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Zarudecznej, pow. bobrujski, w gm. hłuskiej, o 6 w. na płn. od Hłuska, ma 28 osad; miejscowość poleska, grunta lekkie. 5.) **P.**, dobra, pow. bobrujski, własność Kozłowskich, razem z fol. Turyń i Zahalie około 44 włók. 6.) **P.**, starożytna osada, teraz do rzędu miasteczek zaliczona, nad rzeką Klewicą, lew. dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. i par. berezyńskiej, o 52 w. od Ihumenia, przy drodze z Ihumenia do Mohylewa; posiada zarząd gminny, szkółkę ludową, 161 osad, wyłącznie drewnianych, 1308 mk., w tej liczbie 574 chrześcian i 734 żydów; Cerkiew parafialna pounicka z 1810 r., p. w. św. Piotra i Pawła. Benefaktorami świątyni byli Naruszewiczowie; z dawnych zapisów cerkiew posiada 3 włóki ziemi; około 1600 parafian płci obojga. Kaplice filialne w Kozłowym-Brzegu i w Przyborkach. Bożnica żydowska. Gmina Pohost składa się z 13 okręgów wiejskich (starostw), 913 dym.; liczy 4430 włościan pł. męz., nadzielonych 13981 dzies. ziemi. Gmina należy do 2 okr. sądowego, 4 rewiru powołanych do służby wojskowej. Mieszkańcy trudnią się drobnym handlem i rolnictwem; mieszkają oni na prawach czynszowych, płacąc rocznie czynszu do administracyi hr. Potockiego po 1 gr. z każdego sążnia kw. Miasteczko przywilejów niema. Miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dużo, w okolicznych lasach wiele dzikich zwierząt. Za czasów Rzpltej P. był starostwem i wraz z mkiem Berezyną w końcu zeszłego i na początku b. wieku zostawał w posiadaniu Ludwika Tyszkiewicza, marszałka w. ks. lit. Liczył 2891 poddanych włościan pł. męz. Po podziale kraju w 1794 r. dano stąd po raz pierwszy 29 rekrutów. Następnie P. przeszedł na własność Potockich. O 7 w. na płn.-wschód od P., śród głębokich lasów, nad brzegiem Klewicy, leży wś Kukarewo (ob.). 7.) **P.**, wś w pobliżu ujścia Mostwy do Prypeci, pow. mozyrski, w gm. turowskiej. Cerkiew parafialna p. w. św. Stefana, wzniesiona w 1784 r., pounicka, fundacyi Jana Sołohuba, ma z dawnych zapisów $1\frac{3}{4}$ włóki gruntu; około 900 parafian płci obojga. Miejscowość bardzo nizinna, niezmiernie obfita w rybę i łąki; lud flisaczy i rybaczy; młyn na rozlewie Mostwy. 8.) **P.** *Zahorodny*, starożytne miasteczko i znaczne dobra nad jeziorem t. n., pow. piński, okr. pol. i gm. w miejscu, par. katol. pińska, filia łunińska, o 5 mil od Pińska, dawne dziedzictwo książąt Druckich-Lubeckich. Miasteczko posiada zarz. okręgu policyjnego, zarząd gminy, do 100 dm., 408 mk., szkółkę gminną, cerkiew pounicką z 1769 r., fundacyi ks. Lubeckich, p. w. Opieki N. M. P., uposażoną z dawnych zapisów 2 włókami i 13 morgami gruntu i łąk; około 1200 parafian. Kaplice w Botowie i Borkach. Gmina składa się z 10 okręgów wiejskich, 454 osad, liczy 2316 włościan, którym nadzielono przy uwłaszczeniu 7659 dzies. gruntu; należy ona do 1 okręgu sądowego z biurem w miejscu, oraz do 2 rewiru powołanych do służby wojskowej, z biurem również w miejscu. Przed kilkunastu laty była w P. murowana kapl. katol., z osobnym kapłanem, filialna par. horodyskiej, zamknięta po 1863 r. W skład gminy oprócz P. wchodzą wsie: Kamień, Bokinicze, Starosiele, Botowo, Bohdanówka, Borki, Dubowicze, Sieliszcze, Porochońsk i Soszno. Lud trudni się rolnictwem i rybactwem, mieszczanie, przeważnie żydzi, zajmują się drobnym handlem i sprzedażą ryby. Okrąg policyjny pohoski składają gminy: pohoska, stawkowska, dobrosławska, chotynicka, łunińska i kożangródzka. Dobra mają 10840 dzies., w glebie lekkiej, namułowej, urodzajnej, łąk obfitość; miejscowość poleska, małoludna, pełna dzikiego zwierza; znaczny dochód z młynów, propinacyi, arend i rybołówstwa; komunikacye bardzo liche. W P. urodził się 13 października 1773 r. z niezamożnych rodziców Łukasz Gołębiowski, historyk, bibliotekarz w Porycku, a następnie w Puławach. 9.) **P.** *Zarzeczny*, starożytne mko i dobra nad odnogami rz. Styru, w pobliżu ujścia jej do Prypeci, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Moroczno, o 42 w. na płd. od Pińska. Ma około 350 mk., przeważnie żydów, cerkiew i synagogę. Znajdują się tu ślady starożytnych okopisk, pochodzących może z czasów zcierających się tu w X w. i później o władzę kniaziów Waregskich. Następnie za wojen kozackich mko kilkakrotnie było spustoszone i dla podniesienia się obdarzane rozmaitemi nadaniami, mianowicie: w 1655 r. przez Jana Kazimierza, w 1672 r. przez Micha-

ła Wiśniowieckiego i w 1761 r. przez Augusta III. W XVI w. P. należał do ks. Zbaraskich, potem do Nielubowiczów. Po podziale Rzpltej zajęty na własność skarbu, a w 1802 r. d. 18 października przez cesarza Aleksandra I nadany feldmarszałkowi ks. Mikołajowi Repninowi-Wołkońskiemu, ale wkrótce drogą kupna przeszedł do Cierpickich. Dobra P. wraz z fol. Gubin mają 3037 dzies. gruntu; młyny, propinacya, rybołóstwo. Okolica P. na kilka wiorst kwadratowych nieco podniosła, śród nizin lesistych i niedostępnych; grunta wyborne, łąk niezmierna ilość; lud trudni się, oprócz rolnictwa, flisactwem i rybactwem. O P. znajdujemy wzmianki w dokum. ogłoszonych w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 130, 143. 10.) **P.**, mko z zarządem gminnym, wś i dobra nad rz. Słuczą, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, par. kat. Słuck (o 35 w.). Niegdyś dziedzictwo ks. Słuckich Olelkowiczów, od 1617 r. przez wiano ostatniej z rodu ks. Zofii własność ks. Radziwiłłów, a od pierwszej ćwierci b. stulecia przez wiano ks. Stefanii Radziwiłłówny własność ks. Wittgensteina. W czasie utworzenia się t. zw. Neuburskich dóbr (ob.), wchodził Pohost w ich skład i wtedy trzymali go w zastawie Leszczyńscy. Wieś ma 54 osad pełnonadziałowych; mko 78 osad, przeważnie żydowskich, cerkiew p. w. św. Jana Chrzciciela, szkółkę gminną z filią we wsi Deresinie. Mko nieposiada żadnych przywilejów. Gmina składa się z 9 okręgów wiejskich (starostw), obejmuje 620 osad włościańskich, zasiedlonych przez 3734 włościan, którym przy uwolnieniu w 1861 r. od poddaństwa nadzielono 13703 dzies. ziemi. Gmina należy do 2 okręgu sądowego i 1 rewiru powołanych do służby wojskowej; graniczy od północy z gm. carewską, od wschodu z gm. zabołocką, od południa i zachodu z gm. starobińską, ma obszaru około 20 w. kw.; miejscowość w części poleska, nizinna, w części nieco falista i mniej lesista, mianowicie w części od strony zach. Dobra, około 256 włók, w gruntach lekkich ale urodzajnych, łąk nadrzecznych i błotnistych obfitość. Znajduje się tu młyn i duża gorzelnia. Obecnie dzierżawi dobra znany gospodarz Otton Bochwic i prowadzi tu staranne gospodarstwo. Lud trudni się gospodarstwem i pszczolnictwem, tudzież hoduje dużo drobnego bydła. 11.) **P.**, zwane też *Podborszczyzna* al. *Komorowszczyzna*, dobra, pow. drysieński. W 1621 r. były własnością Jana Stankiewicza Podborskiego, który posiadał nadto dobra Niszcze, Polzin, Rukszenie i Osinówkę. W 1668 r. P. należał do Stanisława Podborskiego, po bezdzietnej śmierci którego przeszły dobra na jego siostry Annę Aleksandrowę Szołuchową i Maryannę Adamowę Łośmińską, z których Anna Szołuchowa, spłaciwszy długi brata, objęła P. i Polzin, Łośmińska zaś zrzekła się swej części na rzecz siostry. Po śmierci męża Anna Szołuchowa wyszła powtórnie za Kaspra Ciołka Komorowskiego i sprzedała w 1690 r. P. Samuelowi Szczyttowi, podczaszemu połockiemu, za 8000 złp. W 1700 r. Szczytt sprzedał P. bratu swemu Konstantemu i Krystynie z Korsaków Szczyttom również za 8000 złp.; od nich przeszedł do ich syna Jana, kasztelana inflanckiego. *J. Krz.—A. Jel.—A. K. Ł.*

Pohrebenne, uroczysko między Nieznanowem i Połoniczną, pow. Kamionka Strumiłowa, w lesie sosnowym połonieckim. W miejscu tem odkryto w 1782 r. groby pogańskie (Schneider, Materyały rękopiśmienne w muzeum Ossolińskich). *Lu. Dz.*

Pohrebica 1.) mała rzeczka w pow. bobrujskim, dopływająca do Oressy u jej źródeł, w okolicy wsi Podoresie. 2.) **P.** al. *Pohrebna*, mała rzeczka, dopływ Suły, w pow. mińskim; zaczyna się w lesistych moczarach pomiędzy wsiami Litwa i Żydowicze; płynie w kierunku południowym koło wsi: Szpaki, Wosowo i ubiegłszy po za tą ostatnią parę wiorst, uchodzi od praw. brzegu do Suły. Bieg bystry, pomiędzy wzgórzami. *A. Jel.*

Pohrebinki, st. poczt. w pow. orszańskim, na szosie kijowskiej, o 18 w. od st. Dymanowo (w gub. witebskiej) i 19 w. od st. Hryszany.

Pohrebiszcze, wś nad rz. Cną, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. jurewska, ma 6 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, dobre, łąki obfite, miejscowość lesista.

Pohreby 1.) wś nad Rosią, pow. taraszczański, na pograniczu powiatu skwirskiego, w pięknem położeniu, o 5 w. od Kaszperówki, ma 401 mk., 868 dzies ziemi, młyn wodny krupczatny; cerkiew p. w. św. Onufrego, wzniesiona w 1777 r., uposażona jest 42 dzies. ziemi. W pobliżu wsi znajdują się dawne mogiły i wały. Należała do klucza tetyjowskiego, z którego Kaszperówkę i P. odprzedał hr. Anastazy Ostrowski Tomaszowi Potockiemu, a ten Leonowi Świejkowskiemu ze Szpanowa (w pow. bracławskim). 2.) **P.**, w dokum. *Pohrebce*, wś przy ujściu Barachcianki do Stuhny, pow. wasylkowski, na wprost wsi Chambików (w pow. kijowskim), na wschód od Wasylkowa a na płn.-wschód od Białejcerkwi, ma 663 mk. Cerkiew drewniana Wwiedeńska, wzniesiona w 1845 r., na miejsce dawniejszej, opisanej w wizycie dziekana białocerkiewskiego z 1746 r. Pod wsią znajdują się wały, ciągnące się od wsi Olszanki. Ob. Arch. J. Z R., cz. I, t. 3: 785, 786. 3.) **P.**, wś nad rz. Desną, pow. osterski gub. czernihowskiej, na płn.-zachód do mka Browa-

ry, niegdyś własność monasteru pieczerskiego w Kijowie. *J. Krz.*

Pohrebyszcze al. *Pohrebyszcza*, miasteczko nad rz. Rosią, pow. berdyczowski, na wzgórzach łagodnie obniżających się ku rzece, odl. 70 w. od Berdyczowa. Roś wije się w licznych zakrętach, brzegi jej w wielu miejscach usiane skałami; okolica pofalowana wzgórzami i głębokimi, krętymi jarami. Pohrebyszczyzna słynie wyborną glebą. Według urzędowych danych w 1881 r. w P. było 2589 chrześcian, 1868 izrael. Włościanie mocą aktu wykupnego nabyli 2107 dzies. ziemi za 103,582 rubli. Jest tu urząd 2 okr. pol. i gm., gorzelnia, 2 młyny wodne; jarmarków odbywa się 12 w ciągu roku. Cerkwi dwie, z tych Uspeńska murowana a Michajłowska drewniana. Za czasów Rzplitej obie były unickie. W parafii należącej do cerkwi Uspeńskiej, według wizyty z 1786 r. było 71 chat w P. i 15 w Hordijówce. O Michajłowskiej zaś w tejże wizycie powiedziano: „post incendium od gromu w 1746, nowo wystawiona na fundamentach starej". W 1768 r. parochem cerkwi Michajłowskiej był ks. Piotr Krzyżanowski, a Uspeńskiej ks. Bazyli Sierociński (Akta Lwow., I, str. 172—5). W 1864 r. istniejący tu stary kościołek katolicki p. w. Niepokalanego pocz. N. M. P. został rozebrany, a na jego miejscu nowy, okazalszy, troskliwością i kosztem dziedzica wymurowany. Znajdują się w nim dwie marmurowe tablice pamiątkowe, z tych jedna poświęcona pamięci Stanisława Ferdynanda Rzewuskiego, † 1786, druga pamięci Adama Wawrzyńca Rzewuskiego, kasztelana witebskiego, † 1825 r. Par. kat., dek. berdyczowskiego, ma 2369 wiernych, filią w Pliskowie i kaplicę na cmentarzu grzebalnym w Czerniawce i w Spiczyńcach. P. zdają się być bardzo starą osadą. Według niepewnych podań ludu, w zanikłych czasach miał tu stać gród Rokitna, który następnie został przemianowanym na P., a to dla tego, że po zburzeniu pierwotnego grodu, przez Tatarów czy Mongołów, same jeno zgliszcza i lochy podziemne (pohreby) od dawnych mieszkań pozostały. Wspomniony napad tatarski da się odnieść chyba do czasów pamiętnego najazdu w 1240 roku Mongołów na Ruś. Baty, po zniszczeniu doszczętnem Kijowa, z całą swoją nawałą, posuwając się ku stronom Halicza, mógł chyba kroczyć po tych równinach. Atoli nie ma zgoła mowy o grodzie Rokitnie w latopiscach ruskich. Dodamy i to jeszcze, że wyraz „pohrebyszcze" nie tylko loch (piwnicę) ale i cmentarzysko, okopisko oznacza. W tem ostatniem znaczeniu użytym jest ten wyraz w dokumencie ruskim z 1545 r. (ob. Źródła dziej. Aleks. Jabł., t. VI, str. 71). Wszakże według śladów piśmiennych, miejscu temu niepodobna przyznać większej starożytności nad początek XVI w., ile że pierwszy szczegół o niem dochodzi naszej wiadomości, stosunkowo dość późno, bo dopiero pod 1545 r. W tym albowiem roku, na zamku winnickim, obok innych wielu „horodni", stała horodnia tak zw. „pohrebyska", a P. same dzierżył wonczas niejaki Hryszko Onaśkowicz (Aleks. Jabł., Źródła dziej., VI, str. 109). W drugiej połowie tegoż wieku widzimy właścicielem Pohrebyszcz ks. Janusza Zbaraskiego. Ożeniony on był z bogatą dziedziczką księżniczką Anną Czetwertyńską, jedyną córką ks. Matfieja i Eudoksyi z Wahanowskich, która zlewem wielkiego majątku pomnożyła obszerne mężowskie imiona. Atoli Niesiecki twierdzi bałamutnie, iż P. jakoby dostały się Zbaraskiemu wianem po żonie, albowiem mamy przed sobą dokument z 1596 r., z którego dowiadujemy się, że P. były dobrami przez Zbaraskich nabytemi a nie posagowemi. Mógł je ks. Janusz Zbaraski nabyć od którego bądź z owych ziemian bracławskich, których włości przez wiek cały nękane przez dzicz pogańską, ostatecznie w końcu zniweczone zostały, co naturalnie podkopało podstawę materyalną i spowodowało stanowczą majątkową ruinę całego szeregu tejże dawnej szlachty. Dobra żony ks. Janusza zajmowały spory obszar kraju, bo oprócz przyległego Żywotowa, w skład ich wchodził głównie Daszów i Niemirów. Ks. Janusz zaś te wszystkie imiona jeszcze powiększył dokupnem włości od zrujnowanej bracławskiej szlachty, jakoż w 1575 r. nabywa on od Pątkowskiej z domu Trębickiej Wołodarkę, Antonów, Wołodymirkę (dziś Borszczajówkę) i inne; w 1605 r. od Jacka Suprunowicza Bratkowskiego Torczycę, a od Korotkich Ładyżyńszczyznę. W ten sposób dobra te powiązawszy się w jeden olbrzymi majątkowy aglomerat, najpiękniejszą prawie część wwództwa bracławskiego zawierały. Były one atoli zrazu po większej części puste, a szczególnie P., jako leżące na ubitym szlaku tatarskim. Ks. Janusz Zbaraski był znakomitą figurą swego czasu. Jak z jednej strony był to znakomity rycerz, tak z drugiej mąż pokoju i rady, ziemianin-rolnik i kolonizator. Toć naprzemian na pracach obozowych i zajęciach ziemiańskich życie mu zbiegło. „I tak— mówi poeta— w drogo obitym swym pokoju, zawiesiwszy paiż nieprzebity, sajanę i broń ostrą, chętnie on doświadczał zabaw gospodarnej Cerery"; na zgliszczach wsi zaginionych nowe stawiał i kolonizował osady, czekając zawsze chwili, w której „trąba wezwie go bojowa", wtedy zrywał się i spadał „jak sokół na nieprzyjaciela". Za młodu jeszcze bił się w 1567 r. pod Czasnikami; później znany niemniej z zapasów swych pod Połockiem (1579), Wielkiemi Łukami, Pskowem

(1582), pod Baworowem i Janowcem. Paprocki mówi o nim „że często we krwi pogańskiej szeblę swą maczał“, liczne siły Tatarów szczęśliwie łamał, czambuły ich znaszał, jasyry odgramiał. P. jako położone na tatarskim szlaku były naturalnie osadą wystawioną na większe przygody, niż inne. Ks. Janusz nie tylko podniósł tę osadę szlakową, uczynił z niej wieś targową czyli miasteczko, a dbały o jej byt, korzystnymi obdarzył przywilejami, ale nadto pomiędzy dwoma stawami na górze wzniósł zameczek i umocnił stosownie do potrzeby. Strażniczy ten zameczek nie tylko stał się przytułkiem odtąd dla okolicznych mieszkańców w czasie nagłych i dorywczych inkursyi tatarskich, ale niemniej i do przydłuższego oporu był przysposobiony. Lud bojowy, trzymany przez księcia na zamku, czujnie też i nieodstępnie pilnował, aby się nieprzyjaciel nie podkradł pod zamek. Z zameczku tego dzisiaj nie pozostało ani śladu, pamięć tylko jego w podaniu miejscowem przechowana istnieje w nazwisku zamkowej góry. P. stały się odtąd środkowym punktem życia całej okolicy. Wioski też dokoła się nich siedliły, choć zrazu w znacznych od siebie odstępach, tak że podróżnikowi, przejeżdżającemu tędy, przyległości P. pustemi mogły się wydawać. Jakoż cudzoziemiec Erich Lassota, wysłany na Zaporoże przez cesarza Rudolfa II, tak w swoim dzienniku pisał: „D. 27 kwietnia (1594 r.) z Przyłuki przybyłem do P., miasta nowego i sporego dość, nad rz. Rosią położonego i należącego do ks. Zbaraskiego. Jedzie się tu z Przyłuki to równią odkrytą, to lasem; po drodze tej nie spotkałem żadnej wioski“. Następnie, tenże podróżnik d. 17 lipca tegoż roku już z powrotem znowu przez P. przejeżdżał. „W P. — pisał — które ma zamek nad Rosią, obiadowałem, poczem wyjechałem do Przyłuki przez tak zwany „las wesoły“ do „dobrej krynicy“; nocowałem w polu a 18 lipca stanąłem w Przyłuce“ (Zapiski E. Lassoty, str. 15 i 56). Janusz Zbaraski był wojewodą bracławskim i ststą pińskim i krzemienieckim. Umarł 1608 r., zostawiwszy dwóch synów: Jerzego (Hrehorego) i Krzysztofa. Ci, za życia jeszcze ojca, posiedli byli w 1596 r. dobra macierzyste (Niemirowszczyznę i inne), po śmierci zaś tegoż poojczyste, to jest resztę dóbr: Pohrebyszcze, Wołodarkę, Torczycę, Ładyżyn i in. (ob. 1596 d. 5 octobris w grodzie wwództwa bracławskiego arendy czopowego od p. Szaszkiewicza poborcy... z dóbr dziedzicznych ks. Janusza Zbaraskiego i wnioskowych wypłac. czopowego oblata; w zbiorze piszącego). Pomiędzy dobrami rustawickiemi czyli biłołowskiemi, należącemi do ks. Koreckich, a pohrebyskiemi toczył się spór graniczny jeszcze za życia ks. Janusza. Jakoż po jego śmierci w 1608 r. młodzi książęta niezwłocznie przystali na kompromis, który sądzony był przez wybranych z obu stron sędziów polubownych: Hawryła Hosckiego, chorążego kijowskiego, Wasyla Siemaszka, chorążego bracławskiego, i Adama Bohowityna z Kozierad, podkomorzego krzemienieckiego. W akcie kompromisarskim zachodzi wzmianka o dwóch wsiach, od granicy biłołowskiej w Pohrebyszczyźnie leżących, t. j. o Szeremińcach, t. j. Szeremówce i Irhaczowie, t. j. Rohaczach (Wypis s knih hołown. trybun. lubels. wojew. bracł.). Młodzi atoli książęta Jerzy i Krzysztof Zbarascy, odziedziczywszy tak wielką po ojcu spuściznę, nie siedzieli doma; odrywały ich od progów domowych nieustanne wyprawy wojenne, w których czynny i chlubny udział brali. Zaledwie wrócili z cudzych krajów, kędy w wojennej ćwiczyli się sztuce, już w 1600 r. szli na wyprawę wołoską z hetm. Zamoyskim przeciw hospod. Michałowi Walecznemu (Hejdensztejn, II, str. 425). Młodszy Krzysztof, wódz czujny i dzielny, położył zasługi w 1609 r. pod Smoleńskiem, Możajskiem i Tuszynem. W 1618 r. pod Oryninem zbił pohańców, a po Chocimskiej był posłem do Turcyi. Legacyą tę chlubnie i wspaniale sprawował. Na sejmach wymową olśniewał. Był ststą krzemienieckim i soleckim, koniuszym kor. W P. kościół katolicki wybudował. Lubo był zrazu przeciwny jezuitom i nie życzył, aby to zgromadzenie zakonne na Ukrainę wprowadzonem zostało (ob. list jego w Zb. pam. Niemcewicza, t. II, str. 488), w końcu jednak udobruchał się, i do fundacyi tychże jezuitów w Winnicy z Jerzym ks. Czartoryskim pierwszy się przyłożył. Obaj bracia łożyli własny majątek na obronę kraju; trzymali też w dobrach swoich lud bojowy, doskonale w orężu wyćwiczony, z wojną obyty. Byli to żołnierze levis armaturae czyli kozacy, których z powodu tego, iż z P. pochodzili, „pohrebyszczanami“ mianowano. Już w 1600 r. należeli oni do wyprawy przeciwko Michałowi Walecznemu, następnie w wojnie moskiewskiej wzięli udział, podczas której pod wodzą starszego swego Piaseckiego bili się walecznie i dokazywali „po kozacku“, t. j. nieprzyjaciół szarpiąc dorywczo, niepokojąc, a kraj paląc i burząc. Śmiali w boju, ale zapamiętali w rabunku, z tej ostatniej wyprawy znakomite łupy zdobyczne wynieśli (Pisma Stan. Żółkiewskiego, str. 55—202, i Naruszewicza: Życie Karola Chodkiewicza, I, ks. V, str. 445). Ks. Krzysztof Zbaraski umarł d. 6 marca 1626 r. w Końskowoli, bezżenny, przeżywszy 42 lata. Birkowski miał kazanie na jego pogrzebie. Piasecki nagania mu jednak, że nie mógł ustrzedz się prywaty; wskazuje w nim wichrzyciela, który przez swe zabiegi

o pierwsze urzędy, sporo wrzawy i warcholstwa na sejmy wprowadzał; ścigał nienawiścią zacnego Zółkiewskiego hetmana, a przez życie rozwiązłe siał zgorszenie. Jerzy ks. Zbaraski, brat starszy jego, przeżył go i wziął też po nim w spadku ogromną fortunę. Ten również, jak brat Krzysztof, za młodu żadnej wyprawy wojennej nie chybił. U Cecory swojemi rotami dowodził. W 1598 r. z Zygmuntem III jeździł morzem do Szwecyi. Przez bezinteresowną miłość kraju, gdy się Turcy u Rzpltej domagali zniesienia „ukrainnych pałanek", kazał spalić Berszadę swoją, za wynagrodzeniem mieszkańców. Pod regimentem Żółkiewskiego co roku chodził na straże pograniczne „dla ujęcia i zahamowania najazdów tatarskich". Był krajczym kor., ststą pińskim, sokalskim, wiślickim, żarnowieckim; w końcu padła mu w udziale wysoka godność, w 1620 r. bowiem został kasztelanem krakowskim. Skończył wiek swój d. 12 lipca 1631 r. nagle, i jak brat Krzysztof bezżenny, zgonem swym bezpotomnym zamknął sławny i zasłużony dom wielowładnych Zbaraskich. Spadek po Zbaraskich przeszedł naturalnem prawem na pokrewny dom ks. Wiszniowieckich, albowiem siostra Jerzego i Krzysztofa była za ks. Konstantym Wiszniowieckim, wwodą kijowskim. Wszystka jednak fortuna po Zbaraskich dopiero do syna tego ostatniego, także Konstantego, wwody ruskiego, ściągnęła się, mówi Niesiecki. Ten zaś ks. Konstanty jeszcze za życia swego, całą fortunę spadłą po Zbaraskich, na Ukrainie bracł. oddał był synowi swemu Januszowi i córce Helenie, za Stanisławem Warszyckim, wprzód wwodą mazowieckim, potem kasztel. krakowskim i ststą czerkaskim (ob. w Swadzie orator. pols.: Oddawanie JOX. Jmci Heleny Wiszniowieckiej JW. Jmci Warszyckiemu Sscie Czerkas. przez JW. Jakuba Sobieskiego, Krajcz. kor. w Lublinie II, str. 83, 4, 5). Janusz Wiszniowiecki był wybitną swego czasu osobistością. Człowiek to był rycerski. W dobrach swoich liczbę ludu bojowego powiększył, na utrzymanie którego co rok 120,000 wydawał. Ze swymi bitnymi „pohrebyszczanami" Tatarów na Ukrainę napadających znosił i gromił; walczył pod Chocimem, w Moskwie z Władysławem królem i przeciwko Abazy baszy na Podolu. „Czułością jego ordyniec zrażony— mówi Twardowski— poprzestał inkursyi" bo wszędzie znajdował odpór i klęskę. On to dobra swe bracławskie, które nie były dotąd mocno zaludnione, nie bez wielkiego zachodu i kosztu, na wielką skalę zakolonizował, użyźniał ziemię i zdobił ją pięknemi, nowemi osadami. Władysław IV, nagradzając wojenne jego zasługi, mianował go hetmanem polnym, wtenczas właśnie, kiedy go śmierć zabrała. Umarł w sile wieku d. 9 listop. 1636 r. Z Eufemią Tyszkiewiczówną, która po zejściu jego ponowiła śluby z ks. Aleksandrem Ludw. Radziwiłłem, zostawił dwóch synów: Jerzego Dymitra i Konstantyna. Synowie ci byli małoletnimi i opiekunami testamentowymi tak ich, jak i ich dóbr został dziad ich ks. Konstanty i stryj ks. Jerzy Wiszniowieccy, ale gdy ci obaj w jednym roku (1641) poschodzili z tego świata, został z kolei opiekunem młodocianych książąt Jeremi ks. Wiszniowiecki. Wysłał on młodych książąt na nauki do Krakowa; atoli niebawem rok 1648 przynosi walny bunt Kozaków i inwazyą na kraj Tatarów. Po zwycięskim pogromie korsuńskim Bohdan Chmielnicki wnet wyprawił pułkowników swoich w głąb kraju „dla przemysłu wojennego". Z tych Maksym Krzywonos wpadł do P., kędy się najdzikszych dopuścił okrucieństw: ludność katolicką do kościoła spędziwszy, tam ją kazał wymordować. Rabin żydowski Gabryel syn Jozuego (Heschel Schosber) powiada, iż żydów wszystkich razem wprowadzono do mieszkania stróża cmentarnego, i tam spalono; pomiędzy nimi znajdowała się kobieta bogata i poważana, którą porwały bóle porodu i która błagała wykonawcę wyroku, aby ją zostawił w pokoju, dopókąd nie urodzi, obiecując mu za to skarb, którego wskazała kryjówkę. Wykonawca przystał, zabrał skarb, ale nieszczęsna została spaloną; (ob. Brama pokuty, Elegia hist. przez znakomitego Rabina Gabryela syna Jozuego (Heschel Schosberg), w Amsterdamie u Benewisty 1651 czyli 1653, tłum. Ksawery Korczak Branicki, Paryż 1874, str. 27). Tymczasem Jeremi Wiszniowiecki, wydobywszy się z Zadnieprza i w drodze zasłyszawszy, iż Krzywonos „wszystkie włości ogarnąwszy, znosi majętność książąt młodych", wpadł był do P. d. 28 czerwca, i zastawszy tu „kościelne progi krwią napojone", w pień wyciętą ludność katolicką, za przeniewierstwo i utrzymywanie strony buntowników kilku mieszkańców powbijać na pal kazał. Nie bawił tu wszakże jak chwilę, bo następnego dnia (29 czerwca) już był w Obodnem pod Niemirowem. Ale gdy tegoż roku w miesiącu lipcu Bohdan Chmielnicki z całą potęgą kozacką ciągnął na Wołyń, P. powtórnie w ręce Kozaków wpadły (ob. Wojna domowa etc., Twardowskiego; Pochodnia wojennej sławy JO. Ks. Jerem. Wiszniow. etc., przez Jana Białobockiego etc., 1649 i Dyaryusz Bogusława Maszkiewicza w Zbiorze pam. J. Niemcewicza, t. V, str. 70). Chmielnicki atoli, spodziewając się nadejścia w rychle ordy z nim sprzymierzonej, rozkazał aby do P., jako do miejsca umocnionego, wszyscy mieszkańcy okolicznych włości pośpieszyli się schronić (Akty k ist. J. Z. R., t. III, str. 121, dodatek). Ludno i rojno musiało

być wtedy w P. Cała ludność okoliczna z żonami, dziećmi i z dobytkiem, skoncentrowaną tu była. A że fortyfikacye były mocno podniszczone, panaprawiano w celu obrony nadwerężone baszty i wały. Czujność też wojenna była wielka, straże nieustanne. P. miały teraz pozór wielkiego oszańcowanego obozu, militarnej kolonii. W 1649 r., za uformowaniem się w całej Ukrainie pułków kozackich, w P. ulokowała się sotnia kozacka z pułku Kalnickiego, której był sotnikiem natenczas Fedor Hrehorewicz (Rejestra wojsk. zapor., str. 185). Lubo z samego początku buntu Chmielnickiego, pohrebyszczanie wszyscy się byli zkozaczyli odrazu, jednakże w skutek dopiero uciążliwych warunków, jakie pokój w Zborowie Rzeczypospolitej narzucił, dozwolono im bez przeszkody w kozacki rejestr się wpisywać (Bantysz, t. I, str. 237). Tymczasem dziedzice P. ks. Dymitr i Konstanty Wiszniowieccy, skoro w mężów podrośli, żądni sławy rycerskiej, chciwi przygód, pośpieszyli wnet w ogień bojów, i w bohaterskiej obronie Zbaraża, której duszą był stryj ich ks. Jeremi, „początki marsowe założyli". Ale gdy po rozejmie białocerkiewskim w 1651 r. zaledwie krótka chwila pokoju zaświtała, skorzystali z niej młodzi książęta, i zjechawszy do majętności swoich ukraińskich, w Niemirowie d. 10 grudnia t. r. uczynili dział majątkowy pomiędzy sobą. Ks. Dymitr na swoję schedę wziął ogromną Niemirowszczyznę i Berszadczyznę, ks. Konstantemu dostały się zaś w podziale: P., Czeremoszna, Budkowce, Podosy, Małynka, Wasilkowce, Ostrowce, Michałowa, Kotyjów, Stepanki, Staniłówka, futor Lewkowce, Prussy, Tałaje, Lulińce, Biłaszki, Zarudyńce, futor Smażyńce, Leszczyńce, Krupoderyńce, Mionczyńce, Zozulińce, Sarażyńce, Pawłówka, mczko Janhorodek, Rybce, Sapijówka, mczko Szyrmińce, Swityńce, Sosnówka, futor Kuźmińce, Sachny, Horodek, mczko Spiczyńce, Dołżek, Bułaje, Żydowice, Ordyńce, mczko Irhaczów, wioski spustoszone: Stanisławówka, Czernorudka, Topory, Draczyńce, Buchny, Morozowa, Mączyńce; nareszcie klucze: Borszczajowiecki, Wołodarski, Monastyrzyski i Daszowski (w zbiorze piszącego). Ale pokój białocerkiewski rozchwiał się wkrótce; nastąpiła klęska pod Batowem i kozactwo znowu kraj zalało. Książęta Wiszniowieccy byli przeto tylko doraźnymi panami swoich włości ukraińskich. Tymczasem Stefan Czarniecki, ocalały szczęśliwie z pogromu pod Batowem, niedługo potem, bo w 1653 r. krwawo się pomścił na kozakach, wycinając w pień kilka zbuntowanych miasteczek na Ukrainie, a między innemi i P. Wpadł on tu podczas odbywającego się jarmarku, i żeby rzucić postrach na inne miasta, ludność całą wymordował, nie przepuszczając ani płci, ani wiekowi (Twardowski, Wojna domowa, cz. III, str. 84; Wieliczko, I, 128; Potrzeba Pohrebyska 1653, rkp. Bibl. Ossol.) Gdy zaś w 1671 r. Jan Sobieski Podole z tureckiego zaboru, a Ukrainę z rąk kozackich „rekuperował", wtedy P. i inne pobliższe mczka „z pokłonem" się odezwały; tenże wódz przeto wysłał do nich pułkowników Łaska i Piwa z częścią wojska, aby ci fortecę białocerkiewską, wszystkie siły i życie polskie wonczas w tych stronach utrzymującą, w żywność z okolicy tejże zaopatrywali (Kluczycki, Akta hist., t. I, str. 713). Konstanty ks. Wiszniowiecki, wwda bełski, dziedzic P., umarł we Lwowie 1686 r. Po jego śmierci wdowa po nim Anna z Chodorowskich ponowiła śluby z kn. Janem Karolem Dolskim, marszałkiem w. ks. lit, Pani ta słynęła z rozumu i energii; niemniej znana z tajnych intryg politycznych, jakie prowadziła z hetmanem Mazepą, podczas wojny Karola XII z Piotrem W. Ks. Konstanty Wiszniowiecki zostawił z nią córkę i dwóch synów: Janusza Antoniego i Michała Serwacego. Obaj bracia ci w młodym wieku odbyli, dla kształcenia się, podróż za granicę. Znaną jest instrukcya matki ich kniaziowej Dolskiej, dana im na tę podróż, w której przy błogosławieństwie matczynem naucza jak się mają przykładać do nauk z korzyścią dla siebie i jak u dworów zagranicznych mają się zachowywać (Dzieje dobroczyn. kraj. i zagr., 1823, № 2, Wilno). Ale ciągłość wojen, zaczynając od wojen Chmielnickiego aż do wojen Doroszenka i następnych, zburzyły pomyślność Ukrainy. Lud też pospolity sprawiedliwie czasy te nieszczęśliwe namianował „ruiną". Bo oprócz potoków krwi przelanej podczas wojen, oprócz zaborów ludności przez Tatarów, jeszcze tak zwany „zhin" czyli hurtowne i gwałtowne wyprowadzenie kmieci ukraińskich za Dniepr, w zupełną kraj cały zamieniły pustynię. Ludność wszędzie stopniała i znikła. Kraj też przedstawiał dziwnie ponury widok. Kędy były wioski przedtem, tam się tylko pustki a niebo przed oczyma snuło. Wielkorossyjski podróżnik Łukianow około 1703 r. przejeżdżał przez okolicę Pawołoczy, P. i Niemirowa. Opustoszałość miejsc tych go przerażała. Wszędzie, kędy jechał, rozpościerały się milczące rozłogi. Tam gdzie wprzódy kwitły, mówi on, osady możne, w dostatki opływające, tam widzieć było teraz tylko sady zdziczałe i rumowiska. Nigdzie zaś ludzkiego oblicza. Wszędzie pozapuszczane były drogi, wszędzie zawadzały przeprawy trudne do przebycia. Natomiast swobodnie po całym bujał jeno zwierz dziki. Toć i P. uległy też niemniej kolei całego kraju, stały pustką. Ale niebawem Palej, który zagarnął był Chwa-

stów i Pawołocz, zachwycił też w swoje ręce i puste P. Wiadomo, iż zuchwały ten wataż ka szeroko w tych się stronach rozgościwszy, poczynał w nich sobie jako władca samodzielny i nikomu niepodległy, formalny rząd nad niemi przywłaszczał. W zagarniętych przez siebie miasteczkach porozmieszczał sotnie swego pułku. I tak w P. stanęła sotnia Palejowców pod rozkazami Hryćka Borysenka. Brat tego ostatniego był zabity w Niemirowie w 1704 r. przez sotnika nadwornych kozaków Potockiego, niejakiego Oleksija. Borysenko zawiadomiony o tem poniósł Oleksemu zemstę: jakoż wpadłszy za ordynansem Paleja do Niemirowa, tegoż Oleksija pozbawił życia, a sam następnie w tymże Niemirowie zażegł głownię buntu (Arch. J. Z. R., cz. III). Bunt ten atoli przygasł rychło, a następnie i efemeryczne panowanie Paleja się skończyło. Ten ostatni, jak wiadomo, został przez hetmana Mazepę ujęty, a przez Piotra W. zesłany na Sybir. Jak skoro niestało herszta, rozprzęgła się natychmiast i „wolnica“ jego, składająca się z czerni prostaczej, zbrodniów i rabusiów, z doraźnej li łupieży żyjących. Pomimo jednak, że Palejowcy się rozpełzli, P. nie przestały być miejscem jako tako zamieszkałem, chociaż naturalnie zaludnienie ich po rozsypce onychże Palejowców do skromniejszych o wiele musiało być sprowadzone rozmiarów. Atoli traktat Prucki w 1711 r. i należący do niego Stambulski r. 1712 zdawał się Ukrainie erę pokoju zapowiadać. Wojska rossyjskie zostały z niej wyprowadzone a hetmani polscy w 1712 r. dla odebrania jej pod zwierzchność Rzpltej wysłali z 12,000 wojska ks. Jerzego Lubomirskiego. Tymczasem Kozakom siczowym, którzy w skutek traktatu Pruckiego, opuścili starą sicz, jako już do Turcyi należącą a osiedli w nowej, nie w smak było to zajęcie przez wojska polskie Ukrainy, do której posiadania sami rościli pretensye. Jakoż Perebijnos, herszt ich, wpadł w Ukrainę bracławską i w P. wyciął dwie konsystujące w nich chorągwie wołoskie. Zaczem Lubomirski bezzwłocznie musiał wysłać od Połonnego wielkie podjazdy, które Kozaków zniosły, lubo z wielką pracą i krwi rozlewem, bo aż do siczy za nimi dotrzeć musiały (Otwinowski, str. 191). „I tak owego roku — mówi współczesnik — Ukrainę odebrano a fortece prezydyami osadzono“. Szlachta powróciła też do swoich dóbr a Ukraina przez odnowienie zaludnienia, dzięki gospodarczej ochocie szlachty, zaczęła stopniowo wychodzić z długiego stanu dziczy, w jakim dotąd zostawała. Dziedzicem P. był wtedy ks. Janusz Wiszniowiecki. Za jego posiadania rozległe obszary dóbr jego zaczęły się na nowo osiedlać. Ludność zewsząd zapraszano na półwolne słobody. Wsie podczas „ruiny“ pozatracane bez śladu, zaczęły się też odradzać, jak: Biłaszki, Horodek, Lulińce, Mytnica Toporowska, Staniłówka, Szyrmówka i Jarmoszówka. P. niemniej stanowić zaczęły dość pokaźne miasteczko. Ks. Janusz pozwolił tu żydom osiadać, handlować i zajmować się rzemiosłami. Wznieśli tu oni swoją synagogę. Mczko się ożywiło handlem przez przybywających na sławne jarmarki. Odwiedzali je kupcy zagraniczni, moskiewscy i tureccy. Zarząd dóbr jak i urządzenie onych, było powierzone t. zw. gubernatorom. W 1731 r. gubernatorem P. był niejaki Rządkowski (Arch. J. Z. R., cz. 6, t. I, str. 361). Ten wioski osiedlone oddawał w dzierżawę. Włościanie też doznawali opieki tak dziedzica jako i jego. Podczas rządcowstwa jego wieś Lulińce trzymał kontraktem arendownym niejaki Józef Łaganowski, ale ten za pociąganie poddanych do niesłusznych robót miał przez tegoż rządcę Rządkowskiego przeciwko sobie wytoczony proces, w skutek którego został przez sąd winnicki „za angaryzowanie i violencye poddanych“ skazany na banicyą (tamże, str. 361, w dodatku). W 1733 r. komisarzem dóbr pohrebyskich był niejaki Wood, miecznik inflancki, a w 1735 r. Jerzy Jandukiewiez (tamże, str. 136 — 137). Zkolonizowaniem dóbr, podniesieniem w nich pracy gospodarczej na większy rozmiar, rządcowie ci niepospolity przyrost dochodów dziedzicowi zapewnili. Ale ta cała praca produktywna, mozół i zachód ów gospodarczy, przerywanym był nieraz fatalnie przez zuchwałe z siczy hajdamackie najazdy, które już miały stać się kraju tego jakby dziedziczną klęską. Już w 1737 r. hultaje ci koło P. porabowali sioła nowo osiadłe, ludzi pozabijali, dobytek zabrali (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 207). Ale w 1738 r. ciż hajdamacy pod wodzą Charka Żyła, Grzywy i Iwana Medwedia, wpadłszy do P. i zamek podstępnie opanowawszy, zgładzili komisarza Jana Szczeniowskiego, wojskiego żytomierskiego, oraz kilku ze szlachty, a także i żydów wielu, bądź w zamku szukających schronienia, bądź w mczku pozostałych. Poczem zapalczywie rabować zaczęli. Pieniędzy i rzeczy zrabowanych przez nich na 400,000 złt. obliczano (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 279). Ks. Janusz Wiszniowiecki umarł 10 stycznia 1741 r. we Lwowie jako kasztelan krakowski. Zacna to była postać, osobistość sympatyczna. Serce miał dla przyjaciół otwarte, serdeczny, poczciwy, przytem pan szczodrej ręki. Kochankiem też był szlachty. Układał wiersze, ale pod cudzem imieniem: Ign. Olszańskiego, kanonika krak., albo Gabr. Bogdańskiego. Miał on za sobą Teofilę Leszczyńską, która przeżyła go i w 1741 r. intromisyą wzięła do klucza pohrebyskiego. Następnie córka tejże ks.

Franciszka Urszula Wiszniowiecka, ostatnia dziedziczka domu swego, przez zamęźcie z ks. Michałem Kazimierzem Radziwiłłem, dobra mu imienia swego wniosła. Ale hajdamacy z wielką szkodą kraju nie przestawali nachodami swymi ze siczy nękać wciąż okolicę P. Co chwila burzyli oni jej spokojność. Bo jeżeli nie napadali na dwory i wioski, to po drogach natomiast czyhali oni na grosz wędrowca lub towar kupca. Handel w tych stronach z ich powodu był też narażonym na wiele przeszkód i niebezpieczeństwo. Jakoż w 1746 r. kupców z jarmarku pohrebyskiego powracających, napadli na szlaku i zrabowali. Szajką tą dowodził niejaki Kleofas „ad omnia nefas wyuzdany rozbójca“ (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 367). Pohrebyscy nadworni Kozacy często owych hajdamaków łapali; pojmanych osadzano w zamkowem więzieniu. Urząd miejski ołycki, za mandatem ks. Radziwiłła, zjeżdżał umyślnie do P. tak dla wyprowadzenia śledztwa z nich, jak i następnie kaźnienia (tamże, 393—5). Ks. Michał Kazimierz Radziwiłł, hetm. w. lit., znany w popularnych dziejach kraju z przysłowia „Rybeńko“, w 1747 r. po raz pierwszy zjechał z Ołyki do P. dla oddziedzenia swoich dóbr ukraińskich (Kuryer Polski). Milicya nadworna musiała wciąż czuwać mocno nad zasłonieniem dóbr od łupieztw hajdamackich i rabunku. I tak gdy w 1749 r. Udalryk ks. Radziwiłł z Berdyczowa, znany cudak i ekscentryk, szykując się z wielkim rozgłosem i zachodem na wyprawę czyli tak zwaną wyprawę hajdamacką, wezwał Lipieckiego, dowódcę milicyi pohrebyskiej, aby go wsparł doraźnie swoją siłą zbrojną, tenże dowódca odpowiedział, iż nie może zadość uczynić wezwaniu, gdyż musi on sam z milicyą nadworną nieodstępnie dóbr pohrebyskich powierzonych mu pilnować od nieustannie wkradających się kup hajdamackich (ob. Udalryka Radziwiłła: Dyaryusz podjazdu mego na hajdamaków expediowanego R. P. 1749). W 1751 r. książe hetman fundował w P. kościół i klasztor zakonu św. Franciszka Conventualium; w tymże roku ks. Kajetan Sołtyk, biskup emauski, koadyutor kijowski, poświęcał go, a w 1754 r. parafię dlań wydzielił (Acta Diaecesis Kijov.). W 1754 r. superyorem konwentu franciszkanów był ks. Wojciechowski. Książe hetman dwa razy się żenił i miał liczne potomstwo, ale z pierwszego małżeństwa, t. j. z Urszuli Franc. ks. Wiszniowieckiej, pozostawił jedynego syna ks. Karola, zwanego Panie Kochanku, i dwie córki: Konstancyą Teofilę starszą, która wyszła już po śmierci ojca za Ignacego Morawskiego i młodszą Katarzynę Karolinę, poślubioną d. 13 czerwca 1758 r. w Nieświeżu Stanisławowi Ferdynandowi Rzewuskiemu, podstolemu lit., ścieżce chełmskiemu. W intercyzie ślubnej tego ostatniego powiedziano, że książe hetman z ojczystego majątku daje córce swej Katarzynie Karolinie w posagu 200,000 złt., wyprawę zaś in valore 100 tysięcy. Macierzyste zaś dobra po żonie swej Franciszce Urszuli z Wiszniowieckich oddaje obydwom córkom swoim do podziału, a mianowicie: księstwo czartoryskie, klucze: jampolski, białokrynicki, białokamieniecki, hrabstwo żmigrodzkie, pałac z jurydyką w Krakowie, Szędzno, a na Ukrainie klucze: pohrebyski, konelski, moszeński, białojezierski i międzyrzecki. Wacław zaś Rzewuski, hetman polny kor., ze swej strony przyrzekł dać synowi Stanisławowi Ferd. klucz targowicki (na Wołyniu). Książe Michał Kazimierz Radziwiłł zakończył życie dnia 15 maja 1762 r. w Nieświeżu. Dział dóbr macierzystych pomiędzy córkami tegoż księcia, t. j. Teofilą Konst. panną a Karoliną Katarzyną Rzewuską w 1759 r. dopełniony, uczynił tę ostatnią dziedziczką, pomiędzy innemi, i Pohrebyszcz. W 1759 r. zarządzał majętnością pohrebyską niejaki Schabicki (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, str. 507). Ale hajdamacy wycieczek swoich łupieżczych na Ukrainę polską czynić niezaprzestawali, nieustannie sobą zatrudniając orężkomend polskich. W 1759 r. hultaje ci grasowali znowu w najbliższej okolicy P. Regimentarz Mrozowicki, obozując pod Dziunkowem, wysłał Barczewskiego z podjazdem przeciwko nim. Przy spotkaniu się hajdamacy poszli w rozsypkę; wielu poległo na miejscu; Barczewski 15 żywcem do obozu przyprowadził, z których 4-ch w P. egzekwowano szubienicą (Kuryer polski). Tegoż roku w P. fanatyzm żydowski dopuścił się był ohydnego ekscesu. Żydzi tutejsi przed wielkanocnemi świątkami zamordowali dziecię chrześciańskie. Ojcem tego dziecięcia był sługa cerkwi kuliszowskiej. Rabin miejscowy, strwożony wypadkiem, uciekł. Poszlakowanych zaś o morderstwo dla indagacyi w więzieniu osadzono, a następnie po kary do sądu odesłano. Biskup unicki ks. Wołodkiewicz rozkazał ciało dziecięcia w cerkwi radomyskiej w osobnym grobie pochować (Kuryer polski). W 1767 r. d. 30 września zjechała na grunt mczka P. komisya, przez sejm wyznaczona, dla rozgraniczenia wwdztwa bracławskiego z kijowskiem (Vol. leg., t. VII, str. 217). Rozruchy ukraińskie z 1768 r. dały się i P. we znaki. Hultaje pod wodzą Ptasznika i Diaczenka opanowali mczko, co im przyszło z łatwością, ile że miejscową nadworną milicyę dziedzic Stan. Ferd. Rzewuski oddał był w rozporządzenie konfederacyi barskiej. Nastąpiły też zgrozą przejmujące sceny. Kościół został złupiony; w zamku i mczku obficie krew przelana. Stanisław Ferd. Rzewuski, podstoli lit. (1759 r.),

chorąży w. lit. (1760), ssta chełmski, nareszcie konfederat barski i feldmarszał-lejtenant wojsk cesarsko-austryackich, umarł w P. d. 16 czerwca 1786 r. z rany w nodze odnowionej, którą przy zdobyciu Krakowa otrzymał. Zostawił on trzy córki: Franciszkę za Janem Rdułtowskim, chorąż. nowogródz., Teofilę za Ksawerym ks. Lubomirskim i Annę za Augustem Platerem, i dwóch synów: Adama Wawrzeńca i Seweryna. Jeszcze za życia jego córki i synowie przyszli do posiadania dóbr macierzystych, których w 1875 r. dział pomiędzy sobą uczynili. I tak Teofila ks. Lubomirska wzięła klucz międzyrzecki i białozierski; Franciszka Rdułtowska otrzymała Bosówkę, z wsiami Uhłowatą, Paryskami, Ochrymową, Popudnią, Terlicą i Jurkową; Anna zaś Augustowa Platerowa, kasztelanowa trocka, wzięła Bereźnę Wielką, Morozówkę, Szapijówkę, Towstę, Rohaczów, Borkowce, Krupoderyńce, Porczyńce, Bosybród i Popowce; na schedę zaś brata Seweryna dostała się: Hopczyca, Sachny, Leszczyńce, Buchny, Topory i Rzewucha, a na schedę Adama Wawrzeńca: Pohrebyszcze, Pawłówka, Prycowa i Biłaszki. W 1788 r. chłopstwo ukraińskie zaczęło się buntami odgrażać. Zdarzyło się, że w tymże czasie poddani pohrebyscy napadli zuchwale na zamek tutejszy i ekonomicznego zawiadowcę czynnie znieważyli (Dziennik handl., 1788, czerwiec, list z Ukrainy, str. 462). Z jednej strony wieść o morderstwie niewierkowskiem, z drugiej incydent ten pohrebyski sprawił niemiłą panikę pomiędzy szlachtą. Poczytywano to albowiem za zaród nowych rozruchów. Te dwa wypadki obiły się nawet donośnym echem i o sejm czteroletni. Szczęśliwie, że się to wszystko przecież na płonnych jeno skończyło postrachach. Adam Wawrzeniec Rzewuski, dziedzic P., w 1789 r. przez sejm czteroletni wyznaczony został posłem do Danii; wróciwszy z tego poselstwa usunął się wkrótce w zacisze domowe do P., gdzie 5 listopada 1790 r. otrzymał po Adamie Felkerzambie kasztelanią witebską. Był to obywatel krajowi wysłużony, weteran walk sejmowych. Biegły na swój wiek mówca i poeta. Wiele posiadał nauki i oczytania się. Oprócz artykułów prozą i wierszem, umieszczonych w czasopiśmie Zabawy przyjemne i pożyteczne (1764—1779) i w Źniczu z r. 1834, wydał z druku: 1) Myśl o reformie rządu republikańskiego (Warsz., 1790, t. I, część druga, więcej nie wyszło); 2) O proponowanej przez dwór londyński cesyi miasta Gdańska cum territorio, dla dworu berlińskiego uwagi (bez miejsca druku i roku); 3) Mowa miana przy otwarciu gimnazyum w Kijowie (Krzemieniec, 1812). Po upadku Rzplitej był Adam Wawrz. hr. Rzewuski marszałkiem gub. kijow. i senatorem państwa rossyjskiego. Kościół katolicki w P., fundacyi ks. Radziwiłłów, zniweczony pożarem w 1817 r., był troskliwością hr. Adama Wawrzeńca na nowo z muru odbudowany. Protokół archidyakonatu kijow. z 1819 r. mówi: „Kościół w P. miał sumę 23000, przytem intratę z altaryi przy tymże kościele WW. Kuczalskich złt. 350, i do tego futor z polem, tudzież z altaryi WW. Kwiatkowskich 350 złt. Obecnie kolator Adam Rzewuski, senator; wikarya przy tem kościele, kolatorem jej Franciszek Szydłowski; altarya pierwsza, kolatorem jej Józef Grabowski, altarya druga, kolatorem Antoni Piątkowski". W 1803 roku proboszczem tego kościoła był ksiądz Józef Malinowski, altarzystą ksiądz Stanisław Łaganowski, a w 1819 r. proboszczem ks. Bazyli Palej Beregowicz. Adam Wawrz. hr. Rzewuski umarł 1825 r. Zostawił on z Justyny Rdułtowskiej liczne potomstwo, t. j. cztery córki i trzech synów: hr. Henryka, dziedzica Cudnowszczyzny, znanego w literaturze naszej pisarza; hr. Ernesta, właściciela Dziunkowa, i hr. Adama, generała lejtenanta wojsk cesarsko-rossyjskich, obecnego dziedzica m. Pohrebyszcz z przyległościami. Rezydencyą dziedziców stanowi ozdobny dworzec staroświecki, murowany, jednopiętrowy, ze skrzydłami w podkowę, otoczony klombami starych drzew. Obok starego dworca wznosi się pałacyk w stylu ostrołukowym, śród zieleni pięknego ogrodu. W starym dworcu mieszczą się zabytki po przodkach, portrety, archiwum, galerya obrazów, w której znajdują się z ważniejszych dzieł: Tycyana: Kobieta na wpół leżąca; Murilla: N. Panna z dzieciątkiem Jezus i św. Magdalena; portret Angeliki Kauffman, jej pędzla; dwa portrety Adama Wawrz. Rzewuskiego, kaszt. witebskiego, jeden przez Lawrenc'a, drugi przez Lampiego; Greuzego: Familia Saska; kilka płócien Smuglewicza; rysunki Orłowskiego etc. Do klucza pohrebyskiego, oprócz P., należy miasteczko Dziuńków i wsie: Nakazne, Rozkopana, Adamówka, Nizgórce Małe i Jarosławka, w ogóle 17459 dzies. ziemi przed uwłaszczeniem. *Edward Rulikowski.*

Pohren (niem.) 1.) dobra ryc. z fol. Diedersdorf, Kaul, Rejothen, pow. świętosiekierski, odl. 5 klm. od st. p., tel. i kol. ż. Ludwigsort. 2.) **P.**, leśn., tamże, st. p. Hermsdorf. 3.) **P.**, wś, tamże, st. p. Zinten.

Pohulajówka, wś, pow. klimowicki, gm. Zahustyn, ma 29 dm. i 79 mk.

Pohulanka, nazwa rzki Kirsna (ob.).

Pohulanka 1.) os., pow. warszawski, gm. Zaborów, par. Borzęcin. 2.) **P.**, os., pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk. 3.) **P.**, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna, ma 205 mk., 248 mr. ziemi dwors., 75 mr. włośc.

4.) **P.**, pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Kutno. 5.) **P.**, os., pow. będziński, gm. Choroń, ma 7 mr. ziemi. Wchodzi w skład dóbr Choroń. 6.) **P.** *Kotowska*, os., pow. będziński, gm. i par. Włodowice, ma 1 dm., 6 mk., 6 mr. ziemi; należy do dóbr Kotowice. 7.) **P.** *Włodowska*, os., pow. będziński, gm. i par. Włodowice, ma 1 dm., 8 mk., 2 mr. ziemi dwors. 8.) **P.**, wś, pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. od Radomia 31 w., ma 7 dm., 75 mk., 103 mr. ziemi włośc. 9.) **P.**, pow. radomski, gm. Bobrowniki, par. Lisów, odl. od Radomia 29 w., ma 4 dm., 22 mk., 59 mr. ziemi włośc. 10) **P.**, os., pow. konecki, gm. i par. Przedbórz, odl. od Końskich 40 w., ma 2 dm., 7 mr. ziemi włośc. 11.) **P.**, os., pow. radzyński, gm. Suchowola, par. Parczew, ma 5 dm., 28 mk., 80 mr. ziemi. 12.) **P.**, os. karcz., pow. węgrowski, gm. Sinołęka, par. Kałuszyn, ma 2 dm., 1 mr. 13.) **P.**, os., pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała, ma 1 dm., 4 mk., 2 mr. ziemi. 14.) **P.**, os., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 51 w., ma 4 dm., 49 mk. 15.) **P.**, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 26 w., ma 2 dm., 13 mk. W 1827 r. był 1 dm., 9 mk., par. Sereje (?) 16.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol. Nie podana w ostatnich spisach. 17.) **P.**, os., pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Balwierzyszki. Nie podana w ostatnich spisach. *Br. Ch.*

Pohulanka 1.) karczma pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o $28^1/_2$ w. od Dzisny, ma 1 dm., 11 mk. żydów. 2.) **P.**, karczma pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 1 dm., 6 mk. żydów. 3.) **P.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 37 w. od Dzisny, ma 3 dm., 15 mk. 4.) **P.**, karczma pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 53 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. żydów. 5.) **P.**, karczma pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 73 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. żydów. 6.) **P.**, karczma pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. katol. 7.) **P.**, karczma, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 14 w. od Dzisny, ma 1 dm., 6 mk. katol. 8.) **P.**, zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, o 36 w. od Lidy a 27 w. od Wasiliszek, ma 1 dm., 3 mk. katol. 9.) **P.**, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Oszmianka Murowana, o 9 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Ukropiszki, Ważyńskich. 10.) **P.**, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski i dobra Święcianki, o 3 w. od gminy, 2 dusze rewiz. 11.) **P.**, zaśc. nad jeziorem Okszańskiem, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 2 w. od Trok, ma 2 dm., 17 mk. żydów. 12.) **P.**, karczma nad rzką Oraczką, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 42 w. od Trok, ma 1 dm., 3 mk. żydów. 13.) **P.**, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kronie, 18 dusz rewiz. 13.) **P.**, dwie karczmy nad rzeczką Płasówką, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 55 w. od Trok, mają 2 dm., 11 mk. żyd. 15.) **P.**, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 41 w. od Trok, ma 2 dm., 6 mk. katol. 16.) **P.**, karczma nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, o 71 w. od Wilejki, ma 1 dm., 5 mk. żydów. 17.) **P.**, przedmieście Wilna, w przedłużeniu ulicy Trockiej, nad malowniczemi brzegami Wilii, między Zakretem a Zwierzyńcem. 18.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 7 w. od gminy a 39 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol. (5 dusz rewiz.); należy do dóbr Sutkuszki, Krukowskich. 19.) **P.**, karczma nad pot. Szylinką, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 29 w. od Wilna, ma 1 dm., 12 mk. żydów. 20.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Balejkowo, o 5 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Taboryszki, Ważyńskich. 21.) **P.**, karczma w pow. borysowskim, w 3 okr. pol. dokszyckim, przy drodze z folw. Trachimówki do folw. Kostrańska; miejscowość dość odosobniona, wśród lasów. 22.) **P.**, zaśc., w pow. mińskim, w 1 okr. pol., przy drodze z Mińska-Litewskiego przez Dulewicze i Borowę do Rautnik. 23) **P.**, mały fol. w pow. mińskim, od 1861 r. własność Somkowiczów, ma $3^1/_4$ włóki. 24.) **P.**, wś u źródeł rz. Bierczuków-ki, lew. dopł. Ptycza, pow. ihumeński, w gm. pereżyrskiej, przy gr. pow. mińskiego, przy drodze z Bierczuk do Kajkowa, ma 8 osad; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe, dobre. Niegdyś własność Jelskich, po eksdywizyi w pierwszej połowie b. stulecia przeszła w obce ręce wraz z fol.: Hrebień, Bierczuki i Jaśkiewicze. 25.) **P.**, karczma w pow. nowogródzkim, przy gośc. z Jatry przez Staro-Jelnię i Korycę do Nowo-Jelni, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo. 26.) **P.**, karczma w pow. nowogródzkim, w 1 okr. pol. niehniewickim, przy drodze z Brycianki do Niesucicz i Basina; miejscowość mocno wzgórzysta i bezleśna. 27.) **P.**, mały zaśc. poleski, w pow. rzeczyckim, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. horwalska, pomiędzy wsiami Hawinowicze i Harnówką; miejscowość nizinna, odosobniona. 28.) **P.**, karczma poleska w pow. rzeczyckim, gm. Chojniki, przy gośc. z mka Chojnik do wsi Horoszków. 29.) **P.**, karczma w pow. słuckim, gm. Starobice, przy drodze z Krzywicz do Zauszycy. 30.) **P.**, karczma w pow. słuckim, przy dawnej szosie bobrujsko-brzeskiej, w miejscu przecięcia jej przez trakt idący z mka Niedźwiedzicy do mka Lachowicz, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Niedźwie-

dzica. 31.) **P.**, karczma w pow. słuckim, przy drożynie pomiędzy Husakami i Malewem, w gminie Łań. 32.) **P.**, spacer zamiejski pod Grodnem, przy drodze do Lidy (ob. Grodno, t. II, 831). 33.) **P.**, straż leśna, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożana, o 40 w. od Słonima. 34.) **P.**, uroczysko, tamże, gm. maryńska, o 30 w. od Słonima. 35.) **P.**, uroczysko, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 7 w. od Sokółki. *J. Krz.—A. Jel.*

Pohulanka, karczma na drooze z Bielan do Tropowej, pow. mohylowski, par. Szarogród.

Pohulanka 1.) część Lwowa. Pod względem geologicznym spotykamy tu w jarach koło lasu, do browaru przytykającego, od strony miasta, glinę pokrywającą zbocza, najczęściej na wschód zwrócone, w warstwach 2 do 8 metrów grubych. Warstwy górne (2 do 4 mt.) są zbite, budowy jednostajnej, z geodami i zwapniałymi resztkami roślinnymi. Miejscami leży pod nią na 20 ctm. gruba warstwa ostrokrawędzistego szutru litotamniowego, pomieszanego z gliną i stoczonego z przyległego od zachodu wzgórza; miejscami znowu ułożyły się pod zbitą gliną na przemian z taką samą gliną małe (od 1 do 15 ctm.) warstewki piasku, a w nich cienkie warstewki rudy limonitowej. Niżej pod tem występuje jeszcze gdzieniegdzie glina siwawa z drobnym piaskiem, a w niej zrzadka skorupki do Succinea oblonga należące. Warstewki piasku, naprzemian z gliną ułożone, zawierają już to ziarnka drobniutkie, już to grubsze, często na 2 mm. długie, do 1·5 mm. w średnicy, rudą limonitową zabarwione. Niedaleko stąd, koło cegielni, na stoku niewielkiego wzgórza, znajduje się glina pomieszana z skorupkami Helix caudicans. Atoli glina zsunęła się tu z swego pierwotnego położenia na trzeciorzędowe białe piaski, zmieszawszy się przytem z tymi skorupkami. Wymieniony ślimak żyje jeszcze dotąd na tem samem miejscu. W skład gliny wchodzą zawsze drobniutkie blaszki łyszczyku potasowego (Bąkowski, Kosmos, 1881 r., str. 568). Prof. Łomnicki odkrył d. 25 czerwca 1882 r. w glinie dyluwialnej, tuż za lasem na Pohulance, w debrze poniżej błonia, które rozciąga się między Pohulanką a Pasiekami i Majerówką, niedaleko za rogatką łyczakowską, szczątki mamuta, Elephas primigenius. Do tych szczątków należą: ułamek zęba siecznego (kła), blaszki zęba trzonowego, ułamek żebra i kilka bliżej nieoznaczonych części kośćca (Kosmos, 1882, str. 261). P., zwana także lasem Węglińskiego, jest ulubionem miejscem przechadzek. Ryciny, przedstawiające widoki P., znajdują się w zbiorze Pawlikowskiego pod № 4576, 4577, 4578 i 4578. 2.) **P.**, część Burkanowa i karczma tamże, w pow. podhajeckim. 3.) **P.**, folw. na obszarze dwors. Bełwina, w pow. przemyskim. 4.) **P.**, karczma na obsz. dwors. Stubienka, w pow. przemyskim. 5.) **P.**, karczma na obsz dwors. Berezowicy Wielkiej, w pow. tarnopolskim. 6.) **P.** al. *Józefówka*, karczma na obsz. dwors. m. pow. Kamionka Strumiłowa. 7.) **P.**, karczma w Ołpinach, pow. jasielski. 8.) **P.**, karczma w Krasnem, pow. rzeszowski. 9.) **P.**, karczma w Strzałkach, pow. bobrecki. *Lu. Dz.*

Pohyblak, *Pogiblak*, wś nad ruczajem Winogradem, pow. zwinogródzki, okr. pol. i par. kat. Łysianka, na zachód od Łysianki, o 5 w. od Kamiennego Brodu (par. praw.) a 2 w. od wsi Redkodub, ma 526 mk. płci ob. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli 474 dzies. za 22286 rs. Wś ta należała dawniej do klucza olszańskiego, hr. Branickich, obecnie własność apanaży (udiełów). Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 410. *J. Krz.*

Pohybna, *Pogibna*, rzeczka w pow. zwinogródzkim, uchodzi do Gniłego Tykicza pod Zwinogródką.

Poichuny, wś i fol., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 19 w. od Święcian, ma 10 dm., 76 mk. katol.

Poilgocie, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Poiłga, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Korkorzyszki, o 12 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Poischwitz *Nieder* i *Ober*, dwie wsie, pow. jaworski, odl. $^3/_8$ mili od Jaworza. P. Nieder, wś, składa się z 2 części. Część I ma kościół ewang. paraf. z 1784 r., szkołę ewang. od 1775 r. W 1842 r. 84 dm., zamek, folwar., 554 mk. (11 katolików). Część II miała 18 dm., 103 mk. (19 katol.). P. Ober, w 1370 r. *Poschewicz*, miało w 1842 r. dwa sołtystwa, 240 dm., 1434 mk. (50 ewang.), par. ewang. P. Nieder, kaplica katolicka, młyn, hodowla owiec i bydła. Tu w dniu 4 czerwca 1813 r. r. zawarto zawieszenie broni między Prusakami a Francuzami.

Poissow (niem.) 1.) dobra na Rugii, st. p. Nipmerow, odl. 1·8 klm., 163 75 ha; czysty dochód z gruntu 3432 mrk. Własność księcia Putbus. 2.) **P.** *Klein*, folw. do dóbr ryc. Polkwitz należący, także na Rugii. *Ks. Fr.*

Poistrze, dobra, pow. poniewieski, par. Pompiany, z kap. kat. p. w. św. Anny, wzniesioną z drzewa w 1781 r. przez mieszkańców. Własność niegdyś generała Wawrzeckiego, później córki jego Siesickiej. Za czasów Rzpltej stanowiły sstwo niegrodowe poistrzańskie, leżące w wwdztwie trockiem, pow. upickim. Wedle spisów podskarbińskich z 1766 r. posiadał je Tyszkiewicz, starosta kiermelski, następnie zostało przez stany Rzpltej nadane

w emfiteutyczne posiadanie Staszkiewiczowi, który opłacał zeń kwarty 104 złp. 6 gr., a hyberny 30 złp.

Poiszlinie, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska, własność Andruszkiewicza.

Poitzenberg 1.) *Nieder* i *Ober*, dwie wsie, pow. lwowski na Szląsku. P. Nieder w 1842 r. 17 dm., 84 mk. (16 kat.); P. Ober 10 dm., 52 mk. (11 kat.). 2.) **P.** *Neu*, ob. *Stammnitzdorf*.

Pojaciszki, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Pojaciszki, o 4 w. od gminy a 34 w. od Trok, przy dr. żel. z Wilna do Kowna, ma 18 dm., 232 mk., w tej liczbie 2 prawosł., 216 katol., 14 żydów (w 1864 r. 77 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Żośle. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Górańce, Paltyniki, Dawilańce i zaśc. Niewieniszki i Dobre Wieczory, w ogóle 126 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych i 103 dusz włośc. uwłaszczonych. *J. Krz.*

Pojakuń, okolica szlachecka, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 38 w. od Oszmiany a 25 w. od Dziewieniszek, ma 15 dm., 47 mk. katol.

Pojałowice, wś, i *P. Poduchowne*, kol., w dok. *Połajowice*, pow. miechowski, gm. Miechów, par. Nasiechowice, posiada szkołę początkową gminną. W 1827 r. było 25 dm., 315 mk. Według Lib. Ben. Długosza (II, 20, 81) wś Polajowicze, w par. Nasyanchowicze, była własnością Jana Nasyona h. Topor i Stanisława Połajowskiego h. Wąż. Było tu 8 łan. kmiecych, 2 karczmy z rolą, 6 zagrodn. Dziesięcina (10 grzyw.) szła dla prebendy krakowskiej, zwanej raciborską. Z dwóch folwarków brała dziesięcinę prebenda św. Marcina w Krakowie, wartości 6 grzyw. Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Połajowicze, w par. Nasiechowice, własność Staszkowskiego, miała 7 łan. km., 8 zagr. bez roli, 6 kom. bez byd., 1 rzem., $^1/_4$ roli (Pawiński, Małop., 38). Później folwarki tutejsze przeszły na własność duchowieństwa krakowskiego, a w ostatnich czasach w ręce rządu, który sprzedał takowe przez licytacyą. Jeden, mający 350 mr., nabył Kożuchowski za 22856 rs., drugi, rozl. 255 mr., nabył od rządu Goldberg. Folwarki te uległy podobno rozparcelowaniu. *Br. Ch.*

Pojałówka, rzka w pow. miechowskim, ma początek w stronie wschod.-połud. Miechowa, dwoma ramionami: pod Poradowem, pod Pojałowicami i Sławicami. Płynie ku połud. przez Parkoszowice i poniżej Szczepanowic pod Orłowem wpada z lewego brzegu do Szreniawy. Długa 5 w. *J. Bliz.*

Pojałowskie Opatkowice, ob. *Opatkowice* 7.).

Pojamoncie, dwór, pow. rossieński, par. ławkowska, własność Kuncyki.

Pojana 1.) *Merului*, szczyt wznies. 1173 mt., w Karpatach Bukowińskich, w dziale Obczyna Wielka (ob.). 2.) **P.** *Niagra*, szczyt w Karpatach Bukowińskich, nad rz. Negryszorą. 3.) **P.** *Ruska*, szczyt w Karpatach Siedmiogrodzkich, w dziale zachodnim. 4.) **P.** *Tatarulni*, szczyt w południowem trachitowem pasmie gór Bukowiny, poza doliną Dorny.

Pojana 1.) przys. Briazy, pow. kimpoluński. 2.) **P.** *Jovanestilor*, grupa zabudowań w obrębie Pojany Stampi, pow. kimpoluński. 3.) **P.** *Kobrezi*, część gm. Dorny Kandreny, pow. kimpoluński. 4.) **P.** *Magóra*, część wsi, tamże. 5.) **P.** *Negri*, przys. gm. Dorny Kandreny, pow. kimpoluński. 6.) **P.** *Serbska* (Poiana Serbuloi), grupa chat w gm. Stulpikany, pow. kimpoluński, na płd. stoku Magóry Betrana (1148 mt.). 7.) **P.** *Silion*, przys. Reuseń, pow. suczawski. 8.) **P.** *Tieszna*, nazwa chat w gm. Pojany Stampi, pow. kimpoluński. 9.) **P.** *Zigan* (Cygan), grupa chat wiejskich w gm. Pojany Stampi, tamże. 10.) **P.** *Bory* al. *Bory*, wś, pow. suczawski, na praw. brzegu rz. Humory, na płn. od Góry Humory, a na płd. od Klasztoru Humory. W 1869 r. było 32 dm., 250 mk. (138 męż., 112 kob.). W 1880 r. 271 mk. Obszar wsi włączony do gm. Klasztor Humory. Rzym.-katol., w liczbie 115 (szem. dyec. lwowskiej z r. 1884), należą do par. łac. w Górze Humory, zaś gr.-kat. do par. w Kaczyce. Sąd pow., urz. podat., st. p. i tel. w Górze Humorze (odl. 1·87 klm.); szkoła ludowa jednoklasowa. Własność funduszu religijnego gr.-ormiańskiego. 11.) **P.** *Mikuli*, rum. *Fundul Homorului*, niem. *Buchenhain*, wś należąca do gm. Klasztoru Humory, pow. suczawski, nad pot. Humory. W 1869 r. 130 dm., 1000 mk. (486 męż., 514 kob.); w 1880 r. 1232 mk. Kościół drewniany, p. w. Narodzenia N. M. P., niepoświęcony, eryg. w 1870 r.; kapelania. Rz.-kat. 1030; gr.-kat. należą do par. w Kaczyce, a gr.-orm. do par. w Klasztorze Humora. W miejscu szkoła ludowa jednoklasowa. Sąd pow., urząd podat., st. p. i tel. w Górze Humorze (odl. 11·25 klm.). Są tu potażarnie. Własność funduszu religijnego gr.-orm. 12.) **P.** *Stampi*, wś, pow. kimpoluński, graniczy od płn., zach. i wsch. z Siedmiogrodem, a od wschodu z gm. Dorny Kandreny. Granicę wschod. tworzy rz. Dorna, przychodząca z Siedmiogrodu i płynąca na płn. aż do przyjęcia z lew. brzegu rzeki Tieszny, która tworzy granicę wschod. i płn. obszaru. Od ujścia Tieszny Dorna zwraca się na wschód i pod Dorną Watra wpada do Złotej Bystrzycy. Przez obszar gminy wiedzie gościniec bity do Siedmiogrodu. Z wyższej części obszaru spływają strumienie do Dorny, jak Dorniszo-

ra, Deremacz i Tiesznica. W zach. części obszaru wznosi się góra Pojana Tatar (1017 mt.), na płd. Dzimbrilor (1103 mt.). Wznies. osady koło kościołów 922 mt. W 1869 r. obszar wynosił 6878 ha 31 ar. Było 175 dm., 794 mk. (391 męż., 403 kob.); w 1880 r. 925 mk. Wszyscy mk. gr.-ormianie i należą do par. w Dornie Kandrenach. Sąd pow. w Dornie, urząd podat. w Kimpolungu, st. p. w miejscu. Szkoła ludowa jednoklasowa. Własność funduszu religijnego gr.-orm. *Br. G.*

Pojancze, fol. pryw., nad rz. Janką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, o 71 w. od Dzieny, 1 dm., 11 mk. katol.; attyn. Tadulina Łopacińskich. Był tu młyn wodny drewniany.

Pojaniszki 1.) zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 34 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Pojarze, folw., pow. wiłkomierski, par. Świadoście, posiada młyn; należy do dóbr Świadoście.

Pojaty Dolina, pod Kiernowem, w pow. wileńskim.

Pojawenie, zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 34 w. od Święcian, 2 dm., 12 mk. katol.

Pojawie z *Pojawicami*, wś, pow. brzeski, w nadwiślańskiej równinie (186 mt. npm.), par. rz.-kat. w Zaborowie. Od półn. i wsch. otacza wieś sosnowy bór, dzielący ją od Przybysławic, na zach. styka się z Zaborowem a na płd. z Dołęgą. Składa się ze 105 dm. i 524 mk. (248 męż., 276 kob.), 505 rz.-kat. i 19 izrael. Na obszarze więk. posiadł. (Ant. Niedzielskiego) 1 dm. i 7 mk. rz.-kat. Kasa pożyczk. gminna posiada 896 zł. kapit. Większa własn. ma 125 roli, 27 łąk, 7 past. i 438 mr. lasu; posiadł. mn. 443 roli, 83 łąk, 112 past. i 2 mr. lasu. *Mac.*

Pojawiszki, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya. W 1827 r. było 4 dm., 37 mk. Wchodziły w skład majoratu rządowego Kalwarya lit. B.

Pojawry 1.) zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 1 dm., 13 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bijuciszki, o $14^1/_2$ w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 1 dm., 5 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki. 3.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Wilna, ma 6 dm., 56 mk. (11 prawosł. i 45 katol.).

Pojawy, pow. kalwaryjski, gm. Lubów, par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 13 w., ma 9 dm., 48 mk. W 1827 r. było 11 dm., 73 mk.

Pojbutyszki, zaśc. rząd. nad jez. Ajbutis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 1 dm., 9 mk. katol.

Pojdziszki, zaśc. włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 44 w. od Oszmiany, 28 w. od Dziewieniszek, ma 5 mk. kat. *A. T.*

Pojedczyki al. *Słobodniki*, wś szlach. nad jez. Jedczyki, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 34 w. od Trok, 5 dm., 27 mk. kat.

Pojedlnica al. *Pojednica*, wś niegdyś a w nowszych czasach fol. należący do Czerminka, pow. pleszowski. Na początku XVI w. składała P. plebanowi gołuchowskiemu z każdego łanu po dwa spądy pszenicy i owsa, tudzież plebanowi kajewskiemu po 14 groszy dziesięcin (Łaski, Lib. Ben., II, 34 i 48). Regestra pobor. z r. 1579 i 1620 wymieniają P. (6 łanów, 2 komor., 1 zagr.) razem z Czerminkiem pod parafią Kucharki, a Podręcznik statystyczny z r. 1877 wykazuje ją jako fol. należący do Czerminka. W nowszych Skorowidzach pominięta. *E. Cal.*

Pojedubie 1.) wś i okolica szlach. nad rzką Jedubką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Wersoka, o 14 w. od Ejszyszek a 50 w. od Lidy. Wś ma 4 dm., 24 mk. kat. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.), okolica zaś 11 dm. i 65 mk. tegoż wyzn.; należy do dóbr Łodaciszki, Adamowiczów. 2.) **P.**, ob. *Pojedupie.*

Pojedupie, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 33 w., ma 13 dm., 84 mk. W 1827 r. było 5 dm., 69 mk.

Pojedupie 1.) dwa pobliskie zaśc. nad rz. Wilią, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 34 w. od Święcian, mają 3 dm., 33 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. nad jez. Czarnem, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 14 w. od gminy a 48 w. od Święcian, ma 1 dm., 17 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.). 3.) **P.**, zaśc. nad potokiem, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Traszkuny, o $8^1/_2$ w. od gminy a 34 w. od Wilna, ma 2 dm., 13 mk. kat. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Giejany. 4.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Preny, o 8 w. od gminy, 11 dusz rew. 5.) **P.**, ob. *Pojedubie.*

Pojedynek, kolonia należąca do Drożek (Droschkau), w pow. namysłowskim.

Pojedynkowo, trzy pobliskie zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, par. kat. Kojdanów; każdy z zaścianków ma po 4 osady; okolica wzgórzysta, dużo żywej wody, lasu mało, grunta szczerkowe, dobre. *A. Jel.*

Pojeglinie, wś, pow. rossieński, par. niemokształyńska.

Pojegłunie, wś, pow. rossieński, parafia skawdwilska.

Pojeni 1.) al *Pojenile*, wś kośc., pow. radowiecki, na płd.-wsch. od Sołki, na zach. od Botuszan a na płn. Nowego Sołońca. W 1869 r. obszar obajmował 1603 ha 39 ar., było 204 dm., 1082 mk. (568 męż., 514 kob.); w 1880 r. 1223 mk. Ludność wyznania gr.-ormian., ma w miejscu drewnianą cerkiew par. p. w. Narodzenia N. M. P.; w r. 1816 rozebrano starą cerkiew w Botuszanach i na koszt tejże gminy zbudowano nową w P. i r. 1817 poświęcono. W 1871—72 odrestaurowano ją. Par. obejmuje 344 rodzin i 1352 dusz (694 męż., 658 kob.; szem. dyec. buk. gr.-or. z r. 1885). Własność funduszu religij. gr.-or. 2.) **P.**, wś, pow. serecki, graniczy od płn. z Stanowcami Dolnymi (Unter Stanestie), od zach. z Opryszenami, od płd. z Tereblestie, od wsch. przytyka do obszaru mołdawskiego. Wzdłuż wschodniej granicy płynie ku południ. pot. Molnica, do którego wpada kilka strug. Obszar ziemski wynosił w 1869 r. 631 ha, 85 ar., było 84 dm., 430 mk. (210 męż., 220 kob.); w 1880 r. 418 mk. Rz.-kat. należą do par. łac. w Serecie, gr.-kat. w Hliboce, gr.-orm. w Stanowcach Dolnych. Sąd pow. i urząd podat. w Serecie, st. p. w Tereblestie, st. tel. w Stanowcach Dolnych. Odl. od st. p. 25, od st. tel. 10 kil. Przed r. 1859 należały P. do Jana Janorzy, w r. 1880 do Dwojre Weissmanna. 3.) **P.** *Russ*, ob. *Russ-Pojeni* *Br. G.*

Pojenile, ob. *Pojeni*.

Pojerstieten (niem.) 1.) wś i dobra, pow. rybacki, par. Cumehnen, st. p. Thierenberg. 2.) **P.**, wś, tamże, par. Wargen, st. p. Drugehnen. 3.) **P.**, wybud., tamże, st. p. Thierenberg.

Pojesianka, wś, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Sejny, odl. od Sejn 2 w., ma 12 dm., 156 mk.

Pojesie 1.) wś i fol, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 45 w.; wś ma 44 dm, 405 mk.; fol. 6 dm., 39 mk. W 1827 r. było 15 dm., 315 mk. 2.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 37 w., ma 4 dm., 42 mk. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. 3.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 15 w., ma 3 dm., 64 mk. 4.) **P.** *Leśne*, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 17 w., ma 2 dm., 32 mk. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. 5.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń. Niepomieszczone w ostatnich spisach. *Br. Ch.*

Pojesie, dobra, pow. kowieński, o 10 w. od Kowna, własność Graeudzela.

Pojetule, wś i kol., pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 47 w., ma 8 dm., 86 mk. Kolonia P. powstała z trzech uwłaszczonych osad, rozl. mr. 92: gr. or. i ogr. mr. 56, łąk mr. 34, nieużytki mr. 2; bud. z drzewa 6.

Pojewoń, wś i fol. nad rz. Ponią, pow. wyłkowyski, gm. i par. Pojewoń, odl. od Wyłkowyszek 20 w., posiada kościół paraf. mur., szkołę począt. gminną, 63 dm., 688 mk. W 1827 r. było 45 dm., 435 mk. Teodor Skumina Tyszkiewicz, wojew. nowogródzki, starosta olitski, wzniósł w 1586 r. kościół paraf. Anna Jagielonka 1589 r. nadała probostwu 9 włók ziemi. Zygmunt III w 1600 r. dodał 12 włók we wsi Zelczycy. Stąd powstał fol. Solciniki, zabrany przez rząd w 1797 r.; wzamian za to i za propinacyą dano proboszczowi 269 rs. 65 kop. W 1841 i 1842 r. wzniesiono z ofiar parafian kościół mur. o 2-ch wieżach, poświęcony 1843 r. przez bisk. Straszyńskiego. Na obszarze wsi znajduje się starożytne grodzisko. Znaleziono tu monety z czasów cesarstwa rzymskiego (Połujański, Wędrówki po gub. augustowskiej, 314—318). Dobra rząd. P. nadane zostały na prawach majoratu generał-majorowi Aleksandrowi Manderszternowi. W skład tych dóbr wchodziły wsi: Pojewoń os. 54, z gr. mr. 1899; Użupie os. 17, z gr. mr. 603; Anczławka os. 16, z gr. mr. 639; Egłupie os. 23, z gr. mr. 810; Czułkieniszki os. 2, z gr. mr. 188; Szwajcarya os. 14, z gr. mr. 293; Podlubiszki os. 2, z gr. mr. 103; Karkłupiany os. 19, z gr. mr. 608; Kletkiniki os. 35, z gr. mr. 959; Szanie os. 28, z gr. mr. 1431; Gołfortowo os. 29, z gr. mr. 67. P. par., dek. wyłkowyski, 5016 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w osadzie Wisztyniec. 520 mk., rozległości 18942 mr., st. poczt. i st. kol. żel. Wierzbołowo. W skład gminy wchodzą: Aleksandrowsk, Anczławka, Budwiecie, Czułkieniszki, Darze, Dobrowola, Egłupie, Iwanowsk, Jakiszki, Kletkiniki, Konstancya, Królowe-krzesło, Kunigiszki, Lubiszki, Malinówka, Mieszliny, Podlubiszki, Pojewoń, Stawka, Stawka-Mała, Stawka Wielka, Talerzyszki, Tryławka, Użbole, Użupie i Wojszwiły wś i fol.

Pojezierze *Baltyckie*, niem. *Seenplatte*, jestto wyżyna ciągnąca się łukowato w pewnem oddaleniu od brzegów Baltyku i mieszcząca liczne jeziora. P. można rozdzielić na litewskie, pruskie, pomorskie i meklemburskie. P. litewskie ciągnie się w gub. kowieńskiej, wileńskiej i suwalskiej. Na P. pruskiem największem jeziorem są Mawry al. Niebolin, wznies. 132 mt. npm. i Śniardwy al. Mokre, 133 mt. Charakterystycznem jest, że większa część tych jezior ciągnie się od południa na północ. Najwyższe szczyty Pojezierza wschodnio-pruskiego dochodzą w górach szeskich na granicy pow. gołdapskiego 987 st.; w Prusach zachodnich w pow. kartuskim wznosi się w gó-

rach szymbarskich Wieżyca (niem. Thurmberg) aż 1020 st. npm. Jest to najwyższy szczyt między wyżyną Wałdajską a Harzem. Inny podział znowu odróżnia *P. pomorskie*, między dolną Odrą a dolną Wisłą; *polskie*, między dolną Wisłą a średnim Niemnem; *litewskie*, między średnim Niemnem a średnią Dźwiną. Ob. *Polska*. *Ks. Fr.*

Pojezioki, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Pojeziorce 1.) wś nad jez. Antopusno, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Wielki Dwór, o 7 w. od gminy a 46 w. od Wilna, ma 37 mk. kat. (w 1864 r 6 dusz rewiz.); należy do dóbr Ambrożyszki Jeleńskich. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejcie (mylnie Adamejciszki), o 12 w. od gminy a 49 w. od Wilna, ma 2 dm., 8 mk. kat. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. W wykazie wsi wchodzących w skład okr. wiejskiego Adamejciszki (I, 21) mylnie podano Pojeżowce. 3.) **P.**, wś, pow. wiłkomierski, okr. pol. rogowski, o 58 w. od Wiłkomierza, 11 dm., 39 mk., rozkolniczy dom modlitwy (1859).

Pojeziorka, wyb. należące do Kistowa, pow. kartuski. Istniało jeszcze w 1858 r.

Pojeziorki 1.) wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny, odl. od Sejn 9 w., ma 4 dm., 35 mk. W 1827 r. 3 dm., 35 mk. 2.) **P.**, os., pow. władysławowski, gm. Świątoszyn, par. Poniemoń Fergisa, odl. od Władysławowa 48 w., 1 dm., 13 mk. W 1827 r. 1 dm., 5 mk.

Pojeziorna, zaśc. szlach. nad jez. Drynga, pow. święciański, w 2 okr. pol. o 29 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat.

Pojeziory 1.) jezioro przy wsi t. n., w pow. wyłkowyskim, leży o 3 w. na zachód od Wyłkowyszek, na prawo od drogi do Wierzbołowa, śród niziny wznoszącej się zaledwie do 240 st. npm. w miejscach wynioślejszych. Poziom wód jeziora jest zapewne znacznie niższy. Brzeg północny i południowy nieco wzniesione, wschodni i zachodni bagniste, świadczą o znaczniejszych rozmiarach jeziora w przeszłości. Obecnie ma 3 wiorsty długości i około 1 szerokości. Obszar ma wynosić do 180 mr. Wody jeziora odprowadza rz. Szyrwinta. 2.) **P.**, jezioro w pow. wyłkowyskim, przy wsi t. n., w stronie wschodniej od Wyłkowyszek, w odległości 8 w. Ma podobno przeszło 50 mr. obszaru; brzegi bezleśne. Wody odchodzą przez mały strumień w stronę półn.-wschodnią do Szeszupy. *Br. Ch.*

Pojeziory 1.) wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. 9 w. od Wyłkowyszek, w pięknem położeniu nad jeziorem t. n., przez które przepływa rzeczka Szyrwinta. Kaplica katol. w miejscu; szkoła początkowa ogólna, 33 dm, 246 mk. Niegrodowe ststwo pojezierskie w wojew. trockiem, pow. kowieńskim położone, powstało ze starostwa olwickiego, czyli poszyrwinckiego, przez odseperowanie odeń wsi: Pojezior, Wojsławka i Byłdyszek. Nadaje takowe Władysław IV w r. 1646 na sejmie walnym w Warszawie, ur. Kazimierzowi Witanowskiemu h. Rawicz, podczaszemu wojew. brzesko-litewskiego, który w dwa lata później, jako ststa pojezierski, podpisuje suffragia na elekcyą Jana Kazimierza (Vol. Leg., IV, 113). Przywilej ów, znajdujący się w oryginale w Aktach metryki litewskiej w Petersburgu (№ 108, na str. 531 *b*) brzmi jak następuje: „My Władysław IV z Bożej łaski król polski etc. etc. etc. Oznajmujemy tym listem Naszym komuby o tem wiedzieć należało. Szczodrobliwość Nasza królewska tym otwarta być ma, którzy pozostałą przodków swych y na się successive spadającą z odważnych dzieł i zasług Ojczyźnie oświadczonych, sławą niekontentując się, w cnocie y do usług publicznych sposobności tak się obierają, że ją in luce Respublice, oświadczyć łatwie mogą. W takowych liczbie pokładając Urodzonego Kazimierza Witanowskiego, godnego bydź łaski y szczodrobliwości Naszey Królewskiey rozumiemy, którą mu y natenczas na przyczynę Panów Rady i Urzędników Dworu Naszego oświadczając, przy dożywociu Urodzoney Izabelli Wypyckiey, pierwszego małżeństwa Jerzyney Narajewskiey, a teraz wtórego małżonka Jey, pewne dobra w powiecie kowieńskim, w dzierżawie poszerwiętskiej leżące, Woysławka, Byłdyszki y Pojeziory nazwane, onemu in solidum takowym że prawem dożywotnym dać i conferować umyśliliśmy. Jakoż y ninieyszym listem Naszym dajemy y conferujemy, tak iż odtąd pomienieni Urodzeni Kazimierz Witanowski y Izabella Wypycka Małżonkowie oboje wespół zwyż rzeczone dobra, nazwane Woysławka, Byłdyszki y Pojeziory z folwarkami, dworami z poddanemi osiadłemi i nieosiadłemi, z ich robotami, czynszami y powinnościami i z gruntami oranemi y nieoranemi, lasami, borami, gajami, z drzewem bartnym, sianożęciami, polami, rzekami, jeziorami, stawami, młynami, karczmami y innemi wszelkiemi przynależnościami y przyległościami jakożkolwiek nazwanemi, nic niewyimując, iako się te dobra w granicach swych zdawna miały y teraz mają y jako w dzierżeniu y używaniu u przeszłych possesorów były, trzymać, używać y pożytki wszelkie sobie przymnażać aż do żywotów swych i która z nich osoba najdłużey żywa będzie, płacąc Nam y do Skarbu Naszego summę nomine donativy simple, na apparat wojenny uchwaloną. Na co dla lepszey

wiary Ręką się Naszą podpisawszy, pieczęć W. X. L. przycisnąć rozkazaliśmy. Dan w Warszawie dnia 27 Mca Czerwca Roku Pańskiego 1646. Panowania Naszego Polskiego y Szwedzkiego 14-go Roku. Vladislaus Rex. Jan Kazimierz Umiastowski Sekretarz.“ W r. 1717, wedle uchwały sejmu konstytucyjnego, starostwo to zamieniono na dziedziczne, jako wynagrodzenie dla „exulantów“ smoleńskich i starodubskich, opłacało ono w tymże roku hyberny złp. 50 (Vol. Leg., VI, 158, 189) Szczegóły tyczące się zmiany właścicieli P., podają Pamiętniki M. Matuszewicza (Warsz. 1876 r.). Przed r. 1756 P. były własnością Sirucia, kasztelana witebskiego, w tym zaś roku przeszły we władanie Sapiehy, podkanclerzego litewskiego (II, 210). W lat parę później dziedzicem jest Potocki Starguzowski, od którego nabywa je około r. 1762 Zabiełło, łowczy litewski (III, 167—168). W r. 1766 wedle spisów podskarbińskich, znów jako dobra narodowe posiadał Adam Drobycz, opłacając zeń kwarty złp. 216 gr. 18, a hyberny złp. 350. P. gmina należy do sądu gm. okr. I w Wyłkowyszkach, ma 783 dm., 6522 mk., 22,027 mr. obszaru. W skład gminy wchodzą: Balczuny, Balczuniszki, Bajraginie, Bobrowniki, Bobrowszczyzna, Budwiecie, Budziszki, Dobrowola, Domejkiszki, Dugny, Dumczyszki, Gulbieniszki, Gurbszele, Jurgieliszki, Jurksze, Juszczbole, Kalwy, Koźliszki, Krużmorgi, Kupczyszki, Kupszeliszki, Lejtmorgi, Łabiszyszki, Massykwietyszki, Nadrowsie, Naudziszki, Nowina, Obszruty, Ożele, Omeńtyszki, Olkmiany, Panczaki, Parszele, Penkwołaki, Pilokalnie, Piluny, Podpilokalnie, Pojeziory, Połukiszki, Popłabudziszki, Porowsie, Poszyle, Podpilwiszki, folw. Romaniszki, Sarmaczuny, Saubole Nowe, Saubole Stare, Sierakiszki, Smolnica, Stefaniszki, Stecniszki, Strzelczyszki, Suwałki, Szaczkiszki, Szergaliszki, Szwarpliszki, Talkiszki, Teterwinie, Użnogary, Wiłkiszki, Wizgirdy, Władyszki, Znaczki, Żury (Spis alfabetyczny wsi gub. suwal. z r. 1871). 2.) **P.**, wś i fol. nad rz. Szyrwintą i jeziorem t. n., w pow. wyłkowyskim, gm. i par. Olwita, odl. 3 w. od Wyłkowyszek. Wś ma 11 dm., 171 mk.; fol. 7 dm., 53 mk. W 1877 r. była gorzelnia, młyn wodny, cegielnia; rybołóstwo na jeziorze dawało do 1200 rs. W 1789 r. P. (w par. olwickiej) dobra dziedziczne jw. Szymona Zabiełły, kaszt. mińskiego, płacą ogółem 3800 zł. gr. 18 (Akta Podskar. w Warszawie). W 1887 r. dobra P. składały się z fol.: P., Ossya, Kisieniszki i Owsieniszki, z wsiami: P., Węczławka, Kisieniszki, Ossya i Popołkiszki. Rozl. dominialna mr. 2030: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 311, łąk mr. 52, zarośli mr. 4, w osadach 2, nieuż. mr. 350, razem mr. 723; fol. Ossya gr. or. i ogr. mr. 292, łąk mr. 7, lasu mr. 197, nieuż. mr. 29, razem mr. 523; fol. Kisieniszki gr. or. i ogr. mr. 406, łąk mr. 62, wody mr. 2, nieuż. mr. 29, razem mr. 501; fol. Owsieniszki gr. or. i ogr. mr. 125, łąk mr. 70, past. mr. 25, lasu mr. 47, nieuż. mr. 16, razem mr. 283; płodozmian na folwarkach 4-polowy; bud. mur. 33, z drzewa 32; las urządzony w kolei 60-letniej. Wś P. os. 21, z gr. mr. 16; wś Węczławka os. 19, z gr. mr. 612; wś Kisieniszki os. 7, z gr. mr. 5; wś Ossya os. 8, z gr. mr. 7; wś Popołkiszki os. 8, z gr. mr. 176. *M. R. Wit.*

Pojeziory, żm. *Paežerys* 1.) dobra, pow. poniewieski, parafia Rozalin, o 26 wiorst od Poniewieża, mają 620 dzies. ziemi dworskiej w urodzajnej glebie. W 1859 r. było tu 3-ch mieszkańców i gorzelnia. Ostatniemi czasy własność Wincentego Białozora, po 1863 r. skonfiskowane, stanowią obecnie dobra donacyjne. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. andrzejowska. 3.) **P.**, dwór rządowy, pow. rossieński, par. girdyska. 4.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska. 5.) **P.**, dwór nad jez. Parszas, pow. rossieński, par. ławkowska, o kilka wiorst od Ławkowa, na trakcie wornieńskim, na samej granicy pow. telszewskiego, o 45 w. od Telsz, z kościołem filial. par. Ławków, wzniesionym z drzewa w 1771 r. przez ówczesnego właściciela Zaleskiego; obecnie własność Kamińskich. 6.) **P.**, dwór Ławrynowicza i wś, pow. rossieński, par. niemokształyńska. 7.) **P.**, wś pryw. i dwór nad jez. Kupsys, pow. rossieński, o 68 w. od Rossień, w par. toneńskiej. Wś w 1859 r. miała 4 dm., 43 mk., dwór zaś 1 dm., 14 mk., gorzelnię. Własność Szymkiewiczów. 8.) **P.**, wś nad rz. Jeziorką, pow. szawelski, okr. pol. i par. Szadów, o 30 w. od Szawel. W 1859 r. było tu 28 dm., 224 mk. i wiatrak. Posiada kaplicę drewnianą pod wez. N. Maryi P., wzniesioną w 1763 r. Gleba urodzajna, własność Jagminów. *J. Krz.*

Pojeziorze, fol. i wś, pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol, odl. od Sejn 9 w., ma 10 dm., 55 mk. W 1827 r. 2 dm. 44 mk. W 1876 r. fol. P. rozl. mr. 181: gr. or. i ogr. mr. 97, łąk mr. 52, past. mr. 28, nieuż. mr. 4; bud. drzewa 8.

Pojeziorze al. *Podozierze*, wś, pow. witebski, posiada kaplicę katol. par. Nieporoty, wzniesioną w 1750 r. przez Jana i Dorotę Rekeciów.

Pójło al. *Pujło*, w dok. *Puhiło*, rus. *Pijło*, wś, pow. kałuski, o 6·6 klm. na płd.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Kałuszu. Na płd.-zach. leży Siwka, na płn.-wsch. Kałusz i Chocin, na płd.-wsch. Dobrowlany, na płd. Dołhe, na płd.-zach. Tużyłów, na zach. Hołyń (w pow. dolińskim). Granicy płd. dotyka Łomnica i Czeczwa, środkiem obszaru

zaś płyną ramiona Czeczwy od płd.-zach. na płn.-wsch. Zabudowania wiejskie leżą w stronie płd., w dolinie Łomnicy i Czeczwy i jej ramion, z których jedno zwie się Słoną Rzeką (305 mt.). W stronie płn. leży las Pójłańska Brzezina, na płd. jego krańcu cegielnia. Środkiem obszaru idzie gościniec i dr. żel. z Doliny do Kałusza. Własn. więk. (rządowa) ma roli or. 5, łąk i ogr. 28, past. 5, lasu 385 mr.; wł. mn. roli or. 926, łąk i ogr. 350, past. 70, lasu 4 mr. W 1880 r. było 211 dm., 1146 mk. w gminie, 2 dm., 5 mk. na obsz. dwors.; między mieszkańcami 1088 gr.-kat., 31 rzym.-kat., 32 izrael.; 1082 narod. ruskiej, 69 polskiej. Par. rzym.-katol. w Kałuszu, gr.-kat. w miejscu, dek. kałuski, archidyec. lwowska. Do parafii należy Siwka. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 306 zł. Za czasów Rzpltej P. należało do dóbr koronnych, do sstwa kałuskiego, ziemi halickiej. Nazywano ją niekiedy „Puhiło ad Kałusz“ nad rzeką Cwią (od Czew, t. j. Czeczwa). W lustracyi ziemi halickiej z r. 1556 (Rkp. Ossol., № 2127, str. 65 nast.) czytamy: „We wsi kmieci osiadłych na półdworzyszczach jest 27, każdy z nich dawa czynszu na św. Marcin po gr. $12^1/_2$, na św. Jerzy po gr. 6, owsa po 8 mac, każda valoris gr. 6, chmielu po jednej macy, valoris każda za gr. 16, kur po 2, valoris gr. 1, jajec po 20, valoris gr. 1, przędzę konopnę po 3 łokcie, valoris gr. 4. To uczyni, okrom ulów, wszystko a wszystko zł. 79 gr. 19 den. 9. A imiona ich te są: Kudłaty, Tymkowicz, Balkowicz, Fedkowicz, Mereńczyc, Chomikowicz, Łapkowicz, Wołowski, Ambrozowicz, Chwetkowicz i t. d. Łukasz Wataman, liber ratione servitiorum, ale wieprze dawa i powołowszczyznę i dań pszczelną. Dań wieprzowa: Przerzeczeni kmiecie wszyscy mają to postanowienie, aby każdy z dworzyszcza na każdy rok dał wieprza jednego, albo za wolne paszenie w lesiech wielkich, a wszakoż, którzy świni nie chowają, albo którzy ich bardzo mało mają, tedy upraszają, że z nich biorą tylko po gr. 15; a tak w tym roku od połowicy wzięto po wieprzu, których się dostało 15, valoris każdy za gr. 36, bo tam tak pospolicie wieprze z żeru sprzedają, a od kmieci 13 wzięto po gr. 15. Ciż przerzeczeni kmiecie dawa każdy po 2 ule próżne do pasieki pańskiej na każdy rok, robią w tydzień 3 dni i u młyna powinni gać naprawować. Podsadkowie nic nie dawają, tylko robią, co im każą, a jest ich dwa: Han i Ponka. Pop ruski dawa co rok gr. 30 i owsa mac 16, każda valoris gr. 6, to wszystko uczyni zł. 4 gr. 6. Tamże 4 gospodarze wyrabiają wozy, jeden do dwora, których będzie wozów 7, valoris każdy za gr. 12, to uczyni zł. 2 gr. 24. Tamże się dostało dziesięciny pszczelnej roku niniejszego pniów 14, każdy valoris gr. 20, i oczkowego gr. 9, to uczyni zł. 10 gr. 19. Powołowszczyznę roku siódmego dają, którą brano od nich A. 1563, dostało się od nich wołów 28, każdy valoris za zł. 4, czyni zł. 112, a wyrachowawszy szóstą część na jeden rok, to uczyni zł. 18 gr. 20. Karczmarz z roli i karczmy dawa co rok czynszów zł. 16. Suma wszystkich pożytków na ten czas czyni zł. 155 gr. $12^1/_2$“. W lustracyi z r. 1765 (Rkp. Ossol., № 1892, str. 19) czytamy: „Przy lustracyi tej wsi stanęli dziedzice części wsi Hołynia i Kutiatycz Jm Pan Ludwik Dąbrowski, wicegenerał kaliski, Paweł i Jan Szoszorowie Hołyńscy, uskarżając się, że grunta i łany do tejże wsi Hołynia należące, w działach wyrażone do wsi Pójłła i Siwki, są odebrane i przywłaszczone, żądając, aby też łany przywrócone im być mogły, chcąc próbować działami i innymi dokumentami, tudzież aby wyrażone wsi Pójłło i Siwka lustracyi nie podpadały. My zaś przychylając się do wyrażonej konstytucyi 1764 r., na której fundamencie do lustracyi wyznaczeni, której mens takową nie inwotując grunta juri terrestri podległe, więc tychże Jm Panów dziedziców dóbr wspomnianych ubi de jure venerit odesłaliśmy, a sami do lustracyi przystąpiliśmy. Według inwentarza nam produkowanego ta wieś importuje na rok intraty 2774 zł. 15 gr. 12 den. Arendy karczemnej z porękawicznem płaci corocznie 1190 zł., która do sumy oryginalnej 2774 zł. 15 gr. 12 den. wchodzi. Do tej arendy poddanych 6 pańszczyznę robi“. *Lu. Dz.*

Pojmony, wś nad rzeką Żoton, pr. dopł. Sławeczny, na płd. krańcu pow. mozyrskiego, w gm. Skorodno, ma 6 osad; zapadłe polesie.

Pojodenis, ob. *Pojudenis*.

Pojodka, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 6 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Wierszuliszki, Rzewuskich.

Pojody, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Szeszolki, o 14 w. od gminy, 38 dusz rewiz.; należy do dóbr Szeszolki, Jasieńskich.

Pojodyka, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Jodzieniany, o 13 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Pojodzie 1.) wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Izabelin, o 8 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Pilkiszki, Walentynowiczów. 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra hr. Platerów Bortkuszki, o 8 w. od gminy a 60 w. od Wilna, ma 7 dm. i 96 mk. katol. (w spisie z 1864 r. podana jako zaśc., mający 38 dusz rewiz.). 3.) **P.**, fol. szl.

nad jez. Spieros, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 41 w. od Wilna, ma 1 dm., 5 mk. katol. 4.) **P.**, fol. szl., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 41 w. od Wilna, ma 1 dm., 8 mk. katol. 5.) **P.**, dwór, pow. poniewieski, własność Chomichowskiej.

Pojoście, dwór u ujścia Josty do Niewiaży, pow. poniewieski, okr. pol. nowomiejski, o 6 w. od Poniewieża, pomiędzy Mieżyszkami a Poniewieżem, w 1859 r. 15 mk. i gorzelnia. Dobra P. słyną z bardzo powabnej miejscowości. Rezydencya znajduje się między rz. Niewiażą a Jostą, przy której zwierzyniec i ozdobny ogród, odznaczają się niepospolitą pięknością i starannem utrzymaniem. Dziedzictwo niegdyś Komajewskich, którzy w 1592 r. sprzedają Sumorokowi; w 1604 r. należy do Michała i Maryi z ks. Kurbskich Jarosławskich, dalej Wazgirdów, drogą wiana przeszła do Blinstrubów, następnie tą samą drogą do Piotra Mejsztowicza, po którym odziedziczył syn jego Michał, marszałek poniewieski, dziś syna ostatniego Edwarda. 2.) **P.**, dobra, pow. wiłkomierski, par. Rogów, własność Kupścia, dawniej Mateusza Roemera, gen. artyleryi.

Pojtuny, wś, pow. olsztyński, ob. *Pajtuny*.

Pojudenis al. *Pojodenis*, zaśc. nad rz. Ejsiatą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski Drabiszki, o 10 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 4 dm., 24 mk. katol. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kiemesz.

Pojudrze, wś, pow. rossieński, par. Chwejdany, należy do dóbr Judrany.

Pojudupie, wś, pow. rossieński, par. gorżdowska.

Pojudzie, wś, pow. rossieński, par. chwejdańska.

Pojuniele, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 6 w. od gminy a 31 w. od Wilna, ma 4 dm., 30 mk. katol. (19 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Pojurgiszki, wś włośc. nad jez. Wirbesztis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 2 w. od gminy a $24^1/_2$ w. od Święcian, ma 6 dm., 41 mk. katol. (14 dusz rewiz.).

Pojuryszki, wś szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 29 w. od Trok, ma 2 dm., 14 mk. katol.

Pojurze, żm. *Pojuris* 1.) wś przy ujściu rz. Aszwy do Jury, pow. rossieński, okr. pol. Retowo, o 80 w. od Rossień, w 1859 r. miała 7 dm., 106 mk., kościół katol. fil. par. Chwejdany, dek. retowskiego, p. w. św. Jana, wzniesiony w 1569 r. kosztem ks. Radziwiłła. Dawniej własność Zaleskich, dziś hr. Platera. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. retowska. 3.) **P.**, dwór rząd. i wś nad rz. Jurą, pow. rossieński, okr. pol. Jurburg, o 67 w. od Rossień, o kilka w. od Taurog, miała w 1859 r. 13 dm. i 60 mk., kościół kat. par. od 1850 r. niegdyś filialny par. kroskiej. Obecnie zamieniony na kościół fil. par. Taurogi, dek. botockiego, p. w. św. Jana, wzniesiony z drzewa w 1750 r. przez obywatela Piłsudzkiego. Podług Buszyńskiego (Opisanie pow. rossieńskiego) kościół ten fundował pierwiastkowo w 1662 r. biskup żmujdzki Melchior Giejsza Eliaszewicz. Wiadomość to jednak mylna, gdyż ks. Eliaszewicz został biskupem w 1630 a † 1633 r. Intratny folw. P. do 1832 r. stanowił uposażenie plebanii kroskiej. 4.) **P.**, mko, wś i dwór nad rz. Jurą, pow. rossieński, okr. wiejski Szyłele, par. Żwingo, o 75 w. od Rossień. W 1859 r. mko miało 16 dm., 119 mk., kościół fil. katol., dwór zaś 1 dm. i młyn wodny. Kościół fil. par. żwingowskiej, dek. retowskiego, p. w. św. Trójcy, wzniesiony z muru w 1790 r. przez hr. Wołłowicza, przebudowany w 1830 r. kosztem parafian. P. należy obecnie do Powstańskich. Niegdyś majętność ta należała do dóbr stołowych w. ks. litewskich i stanowiła ciwuństwo czyli powiat pojurski, istniejący do ostatnich czasów Rzpltej. Niewiele w tej włości było osiadłej szlachty, gdyż, wedle popisu z 1528 r., stawiono tylko 64 koni. Sstwo niegrodowe pojurskie w końcu XVI w. było nadane Maciejowi Wojnie, podskarbiemu litewskiemu, po którym otrzymał je syn jego Michał, chorąży żmujdzki. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. łączyło się ze sstwem wojniuckiem w osobie jednego starosty Szemioty, który jako ciwun pojurski posiadał mko P. i wsie Polepie, Kasułki, Łencze, Prejkopy i Służe, opłacając z nich 1131 złp. 2 gr. kwarty. Przez konstytucyę z 1775 r. dobra te zamienione zostały na dziedziczne i nadane Wolmerom, następnie przeszły na własność Wołłowiczów, od których nabył w 1854 r. hr. Adolf Czapski, b. marszałek gub. kowieńskiej, a od tego rz. r. stanu Jan Powstański. *J. Krz.*

Pojustynie, dwór, pow. wiłkomierski, par. Traszkuny, właśc. Gorczaków.

Pojzdów (*Poizdów*), pow. łukowski, ob. *Pogwizdów*.

Pojżdogi, wś, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 44 w., ma 3 dm., 24 mk. W 1827 r. 3 dm. 29 mk.

Pokadusz, żm. *Pokaduszys*, wś nad Anczą, pow. rossieński, par. stulgiewska, o 32 w. od Rossień. W 1859 r. było tu 40 mk. i młyn wodny.

Pokaiten (niem.), fol., pow. rybacki, st. p. Thierenberg.

Pokaj, wś, pow. kalwaryjski, gm. Simno, odl. od Kalwaryi 33 w., ma 33 dm., 106 mk.

Pokalew, wś cerkiewna, pow. owrucki, gm. P., w 3 okr. pol. Sławeczno, o 15 w. na zachód od Owrucza, o 12 w. od Noryńska a 19 w. od Sławeczna; ob. Arch. J. Z. R, cz. III, t. 3: 90.

Pokalicze 1.) dobra, pow. bobrujski, od 1875 r. własność urzędnika Zacharina, mają 134½ włók rozległości; propinacye, rybołówstwo. 2.) **P.**, wś, fol. i zaśc. nad bezim. dopł. Berezyny, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. Nowe Stepy, o 4 w. ku zachodowi od mka Szczedryna. Wś ma 22 osad pełnonadziałowych, cerkiewkę pounicką; zaścianek 2 osady; folwark około 64 włók, dość dawne dziedzictwo polskiej rodziny Skorynów. Miejscowość poleska, grunta piaszczyste, łąk dużo, w okolicy stanowiska grubego zwierza. Były to niegdyś dobra lenne, nadane w 1775 r. za zasługi Michałowi Prószyńskiemu, podczaszemu rzeczyckiemu (ob. Vol. leg., t. VIII, str. 414 i 472). O dobra te wiedli później spory Prószyńscy z Chaleckiemi. *A. Jel.*

Pokalna, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Twerecz, o 2 w. od gminy, ma 18 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Dzisna.

Pokalna, ramię rzeczne w pow. szyłokarczemskim. Jestto odnoga Skirwintu, jednego z ramion znaczniejszych rzeki Rusy, będącej znowu jedną z odnóg Niemna. Poczyna się około wsi Rusy i płynąc w kierunku półn.-wsch. wpada do zat. kuryjskiej. Długie 0·95 mili. *Ad. N.*

Pokalna, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Rusa. Leży nad rzeczką tego samego nazwiska, około ½ mili od zatoki. Domy stoją tuż po obu brzegach rzeki i komunikują się między sobą tylko za pomocą łodzi. Mieszkańcy, Kurończycy, mimo bliskości morza, nie oddają się przeważnie rybołóstwu, lecz więcej hodowli bydła, ogrodnictwu i uprawie jarzyn. Tylko lewa strona wsi jest zabezpieczona tamą przeciw powodziom ze strony rzeki; ze strony zatoki otwarta. *Ad. N.*

Pokalnie, ob. *Pokolnie.*

Pokalniszki 1.) wś nad Niemnem, o 9 w. powyżej Kowna, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 53 w., ma 19 dm., 313 mk. W 1827 r. 13 dm., 76 mk. 2.) **P.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 11 w., ma 13 dm., 108 mk. W 1827 r. był 1 dm., 8 mk. 3.) **P.**, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 35 w., ma 1 dm., 11 mk.

Pokalniszki 1.) al. *Polanciszki*, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 27 w. od Święcian, ma 4 dm., 34 mk. katol. 2.) **P.**, wś i fol. nad rz. Dzisną, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Melegiany, okr. wiejski Poleś, o 10 w. od gminy a 32½ w. od Święcian; fol. ma 1 dm. i 5 mk. katol., wś zaś 11 dm. i 101 mk. katol. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.); własność Kurkowskich. 3.) **P.**, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Pasieki, o 4 w. od gminy, przy drodze z Jewia do Sumiliszek, ma 79 dusz rewiz.; należy do dóbr Dębino, dawniej Seweryna Roemera, obecnie hr. Tyszkiewicza. 4.) **P.**, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski i dobra skarbowe Nerowy, o 13 w. od gminy, ma 27 dusz rewiz. 5.) **P.**, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Podbrzeź (Podberezie), o 5 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; należy do dóbr Maryampol, Rutkowskich. 6.) **P.**, wś, pow. kowieński, par. Wędziagoła. 7.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. betygolska. 8.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. szwekszniańska. 9.) **P.**, ob. *Pakalniszki.* *J. Krz.*

Pokalstein (niem.), wś, pow. rybacki, st. poczt. St. Lorenz.

Pokalwiszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 11 w., ma 2 dm., 40 mk. W 1827 r. 2 dm., 18 mk.

Pokampiszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 36 w., ma 8 dm., 106 mk. W 1827 r. 5 dm., 65 mk.

Pokaniewo, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Siemiatycze, o 39 w. od Bielska.

Pokanis 1.) zaśc. nad jez. Kanis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 4 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 1 dm., 10 mk. katol. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łyngmiany. 2.) **P.**, zaśc. nad jez. Medynelis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Puczkaryszki, o 12 w. od gminy a 39 w. od Święcian, ma 3 dm., 22 mk. katol. (10 dusz rew.).

Pokapie, zaśc. szl. nad jez. Kapie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol.

Pokapry, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Pokarben al. *Pokarmin*, wś, pow. świętosiekierski, leży pod mtem Brandenburg (ob.).

Pokarkle, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Pokarwienie, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sory Strunojcie, o 8 w. od gminy, ma 3 dm. i 34 mk. (17 dusz rewiz.); należy do dóbr Sory, dawniej Marcinowskiego i Sołtana, następnie Goldnerowej.

Pokaszczew, w dokum. *Pokosczowo*, *Pokoszczów*, wś cerkiewna, pow. dubieński, okr. pol. ołycki, gm. P., o 5 w. na zachód od st. Ołyka a 8 w. od Romanowa; dawniej we wło-

ści chorłupskiej, należała do dóbr biskupstwa łuckiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 209, 276.

Pokaż al. *Pokoś* 1.) *Chrześcijańska*, wś nad bezim. strugą, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniszki, okr. wiejski Zabłocie, o 7 w. od gminy, 57 w. od Oszmiany a 25 w. od Dziewieniszek, ma 12 dm., 132 mk. katol. (72 dusz rewiz.). 2.) **P.** *Tatarska*, wś, tamże, o 55 w. od Oszmiany a 32 w. od Dziewieniszek, ma 14 dm., 79 mk. katol. (35 dusz rewiz.); obie należą do dóbr Lipniszki, Wolskich.

Pokażas, jezioro w pow. święciańskim, pod wsią Kirdejki.

Pokempie, rzeczka w pow. trockim, w gm. Merecz, przepływa pod zaśc. Naszkuny.

Pokereczny al. *Pokierniczny*, potok, wytryska w gm. Lolin, pow. doliński, z silnych źródeł leśnych, w dziale górskim Niagrynie (1191 mt.), tworzącym dział wodny między dopływami Iwicy i Ilemki. Płynie na płn.-zach. i ubiegłszy 3 klm. wpada do Iwicy z pr. brzegu na granicy Wełdzirza. Między nim od zach. a Jasianowycią al. Jasienicą wznosi się góra i połonina Babycz (675 mt.). *Br. G.*

Pokichle, mylnie zamiast Pokiekle, ob. Freda Dolna (II, 406).

Pokiekle, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Godlewo, ma 17 dm., 160 mk. Wchodziła w skład dóbr Freda Dolna, ma 26 os. i 476 mr. W 1827 r. było 9 dm., 66 mk.

Pokieksztupie, os., pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 24 w., ma 2 dm., 15 mk. W 1827 r. było 2 dm., 17 mk.

Pokieliszki al. *Pokieuliszki*, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 16 w., ma 14 dm., 85 mk. W 1827 r. 1 dm., 10 mk.

Pokienin, rz., dopływ rz. Talki.

Pokierciszki, zaśc. włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory, okr. wiejski Dajnówka, o 7 w. od gminy a 43 w. od Trok, ma 2 dm., 26 mk. katol. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Strawieniki.

Pokiernowo, wś rząd. nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 61 w. od Trok, ma 6 dm., 49 mk. katol.

Pokierocin (*Pokierotyn*), zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Baranowo, o 19 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Baranowo, ks. Wittgensteina.

Pokiertusze, zaśc. włośc. nad pot. Kiertusze, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Spodwpliszki, o 9 w. od gminy a 58 w. od Wilna, ma 3 dm., 23 mk. katol. (w 1864 r. 3 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szeszole. *J. Krz.*

Pokieuliszki, wś nad rz. Kieuliszką, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 37 w., ma 33 dm., 276 mk. W 1827 r. 9 dm., 144 mk. Miała tu istnieć wś Powernonia, którą zniesiono, a na jej miejscu powstał folw. Chlebiszki. Pomiędzy Prenowłokami a Chlebiszkami rozciąga się jezioro Powernonia. *Br. Ch.*

Pokiewenis al. *Pokiewnie*, zaśc. nad jez. Kiewenis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Syłguciszki, o 11 w. od gminy a 27 w. od Święcian, ma 5 dm., 43 mk. katol. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.); należy do dóbr Szubiszko, Wojcickich.

Pokiewie, fol. pryw. nad jez. t. n., pow. szawelski, par. Wajgów, o 52 w. od Szawel. W 1859 r. 1 dm., 55 mk., młyn wodny. Posiada kościół katol. filialny. W P. urodził się ks. Ludwik Jucewicz, znany badacz Litwy i Żmujdzi, piszący pod pseud. Ludwika z Pokiewia.

Pokiewnie, ob. *Pokiewenis*.

Pokimen, terytoryum ziemi sudawskiej, także Kimenau zwane. Niewiadomo, gdzie prowincyi tej szukać. Jedni wskazują na Kumilsko, ponieważ jednak taż miejscowość na płd.-zach. od Biały leży, trzeba liczyć ją koniecznie do Gołędzi (Galindyi); inni dowodzą, iż dzisiejsze Wensoewen, blisko Eickersburgu, na północ od jeziora śniardawskiego, oznacza las Winse, o którym mówi Dusburg, że tylko dzień jeden odległy od głównego zamku, ale i ta cała okolica należała niezaprzeczenie do Gołędzi. Toeppen sądzi, że miejscowości tej domyślać się trzeba raczej w Kamieniu, na półn.-wsch. od Filipowa leżącym. *Ad. N.*

Pokinianka 1.) wś i fol. (A i B), pow. konstantynowski, gm. Rokitno, par. rz.-kat. Pratulin (Janów), r. g. Klonownica, odl. 12 w. od Janowa, ma 7 dm., 36 mk., 610 mr. ziemi. W 1827 r. 5 dm., 16 mk.; należała do par. Pratulin. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 540: gr. or. i ogr. mr. 482, łąk mr. 24, past. mr. 1, lasu mr. 27, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 18; płodozmian 9-polowy. 2.) **P.**, pow. konstantynowski, gm. Rokitno, par. r. g. Kijowiec. Nie pomieszczona w ostatnich spisach.

Pokirben (niem.), mająt. chełm. wraz z Tykrehnen, pow. rybacki, o 1 ½ klm. od st. poczt. St. Lorenz. Obszaru 157 ha.

Pokircie, wś poduchowna, obecnie skarbowa, pow. nowoaleksandrowski, par. Antuzów.

Pokirkle, wś, pow. wiłkomierski, gm. subocka.

Pokirnia al. *Pokirnie*, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 30 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 14 dm., 86 mk. katol. (w spisie z 1864 r. podany jako zaśc., mający 12 dusz rewiz.); należy do dóbr Podkrzyż, hr. Tyszkiewiczów.

Pokirren (niem.), mająt. chełm., pow. ry-

backi, o ½ klm. od st. p Gruenhof. Obszaru 38½ ha.

Pokirsniany, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 22 w.; wś ma 11 dm., 73 mk.; fol. 3 dm., 16 mk. W 1827 r. 6 dm., 69 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 598: gr. or. i ogr. mr. 249, łąk mr. 116, past. mr. 178, lasu mr. 41, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 8; są pokłady torfu.

Pokirszniawie, dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Lutkiewicza.

Pokirszniew, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Pokirtejnie, wś, pow. rossieński, par. botocka.

Pokirty, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory, okr. wiejski Pokirty, o 4 w. od gminy a 46 w. od Trok, ma 6 dm., 62 mk., w tej liczbie 12 prawosł. i 50 katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.); należy do dóbr Pokirty, Tańskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Kibucie, Ejgieniszki, Bujwidańce i Macielszczyzna, w ogóle 139 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. W 1850 r. dobra P. składały się z fol. i 2 wsi i miały 600 dzies. rozległ. *J. Krz.*

Poklasina, fol. należący do Wólki Niedźwiedzkiej, pow. łańcucki. *Br. G.*

Poklatki, na mapie Chrzanowskiego *Pokładki*, w XVI w. *Pokliadki*, domin., pow. sredzki, o 7½ klm. na południu Kostrzyna, par. Czerlejno, pocz. w Węgierskiem, st. dr. żel. w Gądkach, 6 dm., 67 mk. (58 kat. i 9 prot.); obszaru 207·93 ha, czyli 194·62 roli, 5·92 łąk, 0·47 past. i 6·92 nieuż.; czysty dochód grunt. 3593 mrk; chów bydła holenderskiego i nabiał. P. należały w 1578 r. do Jakuba Górskiego (było 6 zagrodn.), w 1618 r. do Jana Poklateckiego, około 1793 r. do Koszutskich, a w nowszych czasach do Lutomskich, obecnie w ręku Niemca. *E. Cal.*

Pokle, os. należąca do gm. Pogórskiej Woli, pow. tarnowski. W 1886 r. 54 dm., 258 mk. (122 męż., 136 kob.). *Br. G.*

Pokletnia al. *Przyborów*, os., pow. koniński, gm. Piorunów.

Poklewie, wś i dwór rządowy, pow. rossieński, par. odachowska.

Poklewo, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Michałowszczyzna, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Michałowszczyzna, Wituńskich.

Poklęków, wś i fol., pow. kaliski, gm. i par. Pamięcin, odl. od Kalisza 7 w.; wś ma 5 dm., 74 mk.; fol. 4 dm., 25 mk. W XVI w. P. należał do częściowych posiadaczy; łany szlacheckie dawały dziesięcinę plebanowi w Pamięcinie (Łaski, Lib. Ben., II, 81). W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 345: gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 3, nieuż. mr. 18; bud. mur. 11, z drzewa 1; płodozmian 7 i 11-polowy; fol. ten w r. 1869 oddzielony od dóbr Jastrzębniki. Wś P. ma 7 os., 67 mr. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś Poklękowo, w par. Pamięcino, własność Marcina i Joanny Poklękowskich, miała ½ łana. Część Mateusza, Stanisława i Michała Poklękowskich wynosiła 2⅛ łan. (Pawiński, Wielkop., I, 125).

Pokliszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejcie (mylnie Adamejciszki), o 9 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Pokłady, fol. nad Sożą, pow. czerykowski, przeprawa promem.

Pokłonie, dwór, wś i okolica szlach., pow. rossieński, par. rossieńska. Dobra należały niegdyś do Dowgirdów, dziś Hryniewiczów.

Pokłońskie, os., pow. kalwaryjski, gm. nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 55 w., ma 3 dm., 15 mk.

Pokłońcy, wś rząd., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 66 w. od Trok, ma 16 dm., 200 mk. (197 katol., 3 żydów).

Pokój, kol., pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, ma 8 dm., 28 mr. ziemi włośc.

Pokój, wś, ob. *Farkaszowce* i *Pikowce*.

Pokój, niem. *Karlsruhe* al. *Carlsruhe*, targowisko, pow. opolski, odl. 26 w. ku południowi od Opola, śród lasów, posiada kościół katolicki, kościół par. ewang., szkołę katol. i ewang., 4 jarmarki. W 1842 r. było 186 dm., 2069 mk. (1395 ewang., 578 katol. i 96 żydów). P. jest centrem majoratu ks. Wirtemberskich, którzy tu w 1749 r. wznieśli dworzec myśliwski a w 1751 r. obecny zamek, otoczony rozległym i wspaniałym parkiem. Par. katolicka, dekanatu namysłowskiego, miała w 1869 r. 1020 katolików. *Z. B.*

Pokoje, kol., pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Cienin Kościelny, odl. od Słupcy 8 w., ma 27 dm., 138 mk. Powstały na obszarze dóbr Cienin Zaborny.

Pokojewo-Łaguny, wś drob. szlach. nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Pałuki, odl. o 14 w. od Ciechanowa, ma 4 dm., 43 mk., 190 mr. W 1781 r. było 24 mk. Fol. P. wchodzi w skład dóbr Łaguny.

Pokojnie, wś i dwa fol., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie. Leży w stronie półn.-wschodniej od Maryampola, odl. 51 w., od Pren 14 w., posiada kościół parafialny, szkołę początkową, urząd gminny, 28 dm., 264 mk., na fol. 7 dm., 50 mk. Jeden folwark jest poduchownym. Kościół parafialny wzniesiony został w 1794 r. przez Józefa Osipowskiego, sstę pogiermońskiego; po upadku zaś tego drugi zbudowano też z drzewa w 1821 r. kosztem parafian i rządu. Kościół ten, p. w. św. Trójcy, konsekrowany przez biskupa Mar-

cijewskiego, sufragana dyecezyi augustowskiej, w 1822 r. Par. P., dek. maryampolski, 3537 dusz.

Pokojowce al. *Bojarszczgzna*, fol. nad rz. Saryą, niedaleko ujścia jej do Dźwiny, pow. drysieński. Przez Saryą rzucony jest tu most żelazny. Dawna własność Łopacińskich h. Lubicz, dziś w posiadaniu Michała Szczytta, ma około 370 dzies. ziemi dworskiej. Do P. należy ferma Ottoki, obejmująca 80½ dzies.

Pokolegiacki, fol., pow. płocki, par. Płock, graniczy z miastem. W 1871 r. oddzielony od dóbr Trzepowo, rozl. mr. 236: gr. or. i ogr. mr. 232, łąk mr. 1, nieuż. mr. 3; bud. mur. 2, z drzewa 10.

Pokolnica, dwór, pow. rossieński, par. chwejdańska, własność Giedwiłły.

Pokolnie, *Pokalnie*, żm. *Pokalniej* (lit. *kalnas*—góra, *pokalne*—podgórze), wś, pow. wiłkomierski, okr. pol. Uciany, par. Leluny, o 49 w. od Wiłkomierza, w pobliżu starego gościńca z Kowna do Dyneburga. W 1859 r. było tu 16 dm., 122 mk. Posiada kościół fil. p. w. św. Trójcy, wzniesiony z drzewa w 1768 r. kosztem właściciela Kuleszy. Podług podania stał tutaj w XII w. zamek ks. Utenesa, udzielnego księcia Litwy Zawilejskiej. Odwieczna własność rodziny Kuleszów. Posiadała niegdyś prawo miejskie. Król Stanisław August przywilejem danym w Warszawie d. 3 stycznia 1774 r. Józefowi Onufremu Kuleszy, sędziemu ziemskiemu smoleńskiemu, ustanawia w dobrach jego dziedzicznych mku P. cztery jarmarki doroczne: na św. Józefa, na Znalezienie Krzyża św., na św. Annę i w dzień św. Apostołów Szymona i Judy według kalendarza rzymskiego, przy zachowaniu praw wówczas jarmarkom służących (Akty wyd. przez Wil. Kom. Archeogr., t. XIII). *J. Krz.*

Pokolniki 1.) fol. szl. nad jeziorem Sale, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 22 w. od Trok, ma 1 dm., 27 mk. katol. 2.) **P.**, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski i dobra Talkowo, o 9 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; własność Chełstowskich.

Pokolubicze, wś cerkiewna nad jez. Setin, pow. homelski, gm. Pokolubicze, leży w dolinie rz. Soży i ma 153 dm. i 523 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 szewstwem, 1 bednarstwem, 2 kowalstwem. Gmina Pokolubicze ma 7114 mk. (2417 męż., 2397 kob. i 2300 dzieci). W gminie znajduje się 75 dzies. lasów prywatnych. *J. Krz.*

Pokołodowie, jezioro w pow. rohaczewskim, rocznie poławia się około 15 pudów okoni, szczupaków, płoci i karasi.

Pokomora, fol., pow. piński, w 1 okr. pol. Pohost, gm. chotynicka, bez dróg i komunikacyi; miejscowość całkiem odludna, grunta lekkie, lecz są pokłady gliny zdatnej na cegły.

Pokomorowskie, dwa pobliskie jeziora w pow. pińskim, w obrębie gm. chotynickiej, na samej granicy gm. dobrosławskiej. Jedno z nich ma około włóki obszaru, drugie zaś około 20 morgów; małorybne z powodu torfiastego dna i cuchnącej wody, poławiają się jednak okonie. *A. Jel.*

Pokomsze, wś i fol., pow. suwalski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk, odl. od Suwałk 20 w., ma 15 dm., 129 mk. Fol. P. powstał z uwłaszczonych osad; w 1878 r. rozl. mr. 102: gr. or. i ogr. mr. 66, łąk mr. 33, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 4; są pokłady torfu. Wś i fol. P. wchodziły w skład majoratu rząd. Kadaryszki. *Br. Ch.*

Pokoniawka al. *Gryszaniszki*, fol. prywatny nad strugą Mołubką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 55 w. od Lidy a 26 w. od Ejszyszek, ma 36 mk. katol.

Pokopcie, wś, pow. kowieński, par., gm., st. poczt. i dr. żel. w Janowie, o 10 w.

Pokopie, żm. *Pokapej* al. *Pakapie*, wś, pow. szawelski, okr. pol. Kurtowiany, o 18 w. od Szawel. W 1859 r. było 11 dm. i 132 mk. Własność Karpiów. Posiada kościół par. katol. p. w. św. Karola Boromeusza, wzniesiony z drzewa w 1860 r. przez obywatela Karpia. Par. kat., dek. wiekszniańskiego, ma 4387 wiernych. Filia w Rekiowie, pod w. Zbawiciela, wzniesiona w 1657 r. przez biskupa Karpia, przebudowana w 1860 r. przez obywatela Karpia, oraz kaplica w Nowym Poszawszu i w Kiewnarach. *J. Krz.*

Pokopiszki, wś, pow. rossieński, parafia szwekszniańska.

Pokopurnie, okolica szlach. na prawym brz. Dubissy, pow. rossieński, par. rossieńska; pod wsią wznosi się góra Kopurna.

Pokornica, zaśc. poleski, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, przy drożynie z fol. Zabojenie do Słobody; miejscowość nizinna, odosobniona, grunta lekkie, siana błotnego dużo. *A. Jel.*

Pokorsze, wś, okolica szlach. i dobra nad jez. Salinis, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Rymiańce, par. Daugi, o 5 w. od gminy a 56 w. od Trok; wś ma 5 dm., 76 mk. katol. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.); okolica 5 dm. i 66 mk. katol.; fol. zaś 1 dm. i 7 mk. katol.; własność Godaczewskich. W r. 1850 posiadał Godaczewski 300 dzies., Złoty 240 dzies.

Pokoryszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat.

Pokoś, ob. *Pokaź*.

Pokosna, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 34 w. od Sokółki.

Pokostówka, wś nad rz. Szejką, pow. żytomierski, na płn.-wschód od mka Cudnowa, posiada kapl. katol. parafii Puliny. W dokum.

(Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki 626) wymieniona jako rudnia.

Pokoszczów, *Pokoszczowo*, ob. *Pokaszczew*.

Pokoszczówka, wś i fol., pow. zasławski. Fol. należy do klucza białogródeckiego dóbr sławuckich.

Pokoszewo, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya, odl. od Kalwaryi 50 w., ma 3 dm., 255 mk. W 1827 r. 20 dm., 138 mk.

Pokoszewo, fol. nad rz. Sikuń, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Soły, o 17 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 7 mk. kat.; własność Juszkiewiczów.

Pokot', rzeka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Soży, do której uchodzi pomiędzy Molinką a Utońką. Przybiera od praw. brzegu Syczewkę, od lew. zaś Kołodnię.

Pokot', *Pokoty*, wś cerkiewna, pow. rohaczewski, gm. Pokot', ma 141 dm. i 288 mk., z których jeden zajmuje się wyprawą skór, 2 krawiectwem, 6 stolarstwem, 2 bednarstwem, 4 wybijaniem oleju konopnego; pokłady kredy. Gmina P. ma 6195 mk. (2874 męż., 2906 kob. i 415 dzieci), z których 100 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 300 koni. W gminie znajduje się 3372 dz. lasów prywat. i 1832½ dz. włościańskich.

Pokotyłowo, mko na praw. brzegu Jatrani, pow. humański, o 50 w. od Humania a 12 w. od Podwysokiego, w 2 okr. pol. Dubowo, gm. P., par. kat. Humań, ma wraz z przysiołkiem Werbówką (Wierzbówką) 702 mk. prawosł., 13 kat. i 415 żyd., 1787 dz. ziemi; duży młyn pytlowy. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesioną została w 1763 r. Własność Juliana Jokisza.

Pokowty, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska, własność Lutkiewicza.

Pokrajszczyzna 1.) fol. szl. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 30 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. rząd. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 1 dm , 6 mk. kat.

Pokraka, os. nad rz. Strugą, pow. noworadomski, gm. Dmenin, ma 2 dm., 11 mk., 30 mr. ziemi włośc.

Pokraki 1.) wś, pow. nizinny, 4 klm. od st. p. i tel. Neukirch. 2.) **P.**, wś, pow. tylżycki, st. p. Kalwa. Są to kolonie polskie, założone za rządów zakonu. *Ad. N.*

Pokraszewo 1.) wś i fol., pow. slucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk, przy drodze z pojezuickiego Zamościa do Hreska, ma 20 osad pełnonadziałowych; miejscowość wśród okolicznych nizin poleskich mocno falista i dość malownicza. 2.) **P.**, fol., pow. słucki, 50¼ włók rozległy, młyny, propinacya; około 1870 roku nabyty za bezcen przez urzędnika Wołczaninowa i prędko zmarnowany, przeszedł w inne ręce. *A. Jel.*

Pokratyn, fol., pow. lucyński, własność Aleksandry Świąteckiej, ma 138 dz. ziemi dworskiej.

Pokrauszunia, zaśc., pow. święciański, par. Komaje.

Pokrątka al. *Pokratka*, celna komora austryacka w obrębie gm. Modlnicy, w pow. krakowskim (wznies. 315 mt.). Ob. *Modlnica*.

Pokremnie al. *Pokremny* 1.) wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Międzyrzecz, okr. wiejski Rudniki, o 7 w. od gminy a 15 w. od Trok, ma 4 dm., 35 mk. kat. (16 dusz rewiz.). 2.) **P.**, os. leśna, tamże, ma 1 dm., 11 mk. prawosł. (6 dusz rewiz.).

Pokretony al. *Pokretonie*, zaśc. i dobra skarbowe nad jez. Kretony, w pobliżu Żejmiany, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretony, o 20 w. od gminy a 14 w. od Święcian, ma 2 dm., 19 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Kretony, Kirdejki, Trabucie, Warakale, Adamiszki, Poszumeń, Jodziszki, Plauszki, Jodziszkańce 1, 2 i 3, Gromacki, Fedoryszki (Teodorzyszki), Plaumilki, mko Poszumień i zaśc. Pokretony, Mirszczyzna, Potrzebież, Poszumeń, Bujwidy, Słobodziszki, Rynkupy, Sieniuszki i Jankowszczyzna, w ogóle 251 dusz rewiz. włośc. skarbowych, 76 włośc. uwłaszczonych, 13 włośc. niemających nadziałów, zaliczonych do włościan skarbowych. W pobliżu znajduje się przystanek dr. żel. warsz. petersburskiej, pomiędzy st. Święciany (o 12 w.) a Ignalin (o 5 w.), o 573 w. od Petersburga a 84 w. od Wilna. Za czasów Rzpltej P. stanowiły ststwo niegrodowe pokretońskie, leżące w wojew. wileńskiem, pow. oszmiańskim. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. posiadał je Grothuz, opłacając zeń kwarty złp. 495 gr. 16, hyberny zaś cały powiat nie uiszczał. Na sejmie 1773—1775 r. stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Franciszkowi Jankowskiemu, koniuszemu lidzkiemu, z zastrzeżeniem dożywocia poprzedniego starosty. *J. Krz.*

Pokrewnie, dobra nad rz. Krewną, pow. nowoaleksandrowski, gub. kowieńskiej, w gm. i par. Krewno, odl. 11 w. od st. dr. żel. libawo-romeńskiej Abele. Przestrzeń dworska (1200 dz.) składa się z fol. Pokrewnie, Miczuny i 3 zaścianków. Gleba żytnia, bardzo urodzajna; gospodarstwo 3-polowe. Przed uwłaszczeniem wchodziły nadto w skład P. wsie: Bojary, Knisy, Ażubale, Boniuszki, Busiszki i Kroszczany. Do majątku należy młyn murowany na Krewnie, dający 1500 rs. rocznej dzierżawy. Dwór modrzewiowy i stary ogród założone w początku zeszłego wieku. Nadane kniaziowi Michałowi Oboleńskiemu; w 1667 r. własność Piotra Rudominy, później Antoniego Pomarnackiego, chorążego wiłkomier-

skiego. Przez małżeństwo hr. Krzysztofa Broel-Platera (Kurklewskiego) z Konstancyą Pomarnacką przeszło P. od Pomarnackich do Platerów; córka z tego małżeństwa Antonina, wyszedłszy w r. 1828 za Jana Weyssenhoffa, chorążego wiłkom., wniosła mu P. w posagu. Obecny właściciel syn Jana i Antoniny z hr. Platerów Antoni Weyssenhoff. *J. E. W.*

Pokriwnica, węg. *Kaproneza*, wś w hrab. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. kat., uprawa żyta, łąki, lasy, 547 mk.

Pokroczyn, fol., pow. szamotulski, poczta w Wronkach; powstał w nowszych czasach.

Pokrój, żm. *Pakruojis*, mko pryw. nad rz. Kroją, pow. poniewieski, okr. pol. Klawany, o 45 w. od Poniewieża, miało w 1859 r. 23 dm., 642 mk., obecnie 700 mk., kośc. kat. par. p. w. św. Jana Chrzciciela, wzniesiony z drzewa w 1630 r. przez mieszkańców, szkoła początkowa, st. poczt., dom przytułku, dom modlitwy żydowski, młyn wodny, wiatrak, tartaki. P. leżał dawniej w pow. upickim, na pograniczu Żmudzi.

Pokropiszki, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 8 w., ma 11 dm., 108 mk.

Pokropiwna, wś nad pot. Wosuszka, pow. brzeżański, 16 klm. na płn. od st. poczt. w Kozłowie, o 8 klm. na płd.-wsch. od st. kol. żel. i tel. Jezierna. Granice: wschod. Dołżanka, połud. Kozłów, zachod. Cycory, półn. Jezierna, płn.-wschod. Kurowce. Leży w płn.-wsch. krańcu powiatu, gdzie się schodzą granice 3-ch powiatów. Dołżanka należy do pow. tarnopolskiego, Jezierna do pow. złoczowskiego. Obszar dwor. 498, włośc. 1407 mr. W 1857 r. 656 mk., w 1870 r. 764, w 1880 r. w gm. 883, na obsz. dwor. 44 mk.; rz.-kat. 230, par. Kozłów, gr.-kat. 466, par. w miejscu, dek. Brzeżany, dyec. Lwów; szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. gm. 898 złr. 27 ct., sąd pow. Kozowa. Jestto dawna wś królewska. W Grodnie 31 paździer. 1467 r. Kazimierz Jagiellończyk zapisuje Albertowi Borowskiemu notaryuszowi król. 200 grzywien na wsiach Kozłowie, Kropiwnie (Pokropiwna), Grodzisku (Horodyszcze), Olszance i Taurowie, w obwodzie trębowelskim położonych i oddaje mu te wsie w zastaw. W Krakowie 31 maja 1468 r. zapisuje Kazimierz Jagiellończyk temuż Albertowi Borowskiemu 100 grzywien na powyżej wymienionych wsiach królew., w zastaw temuż Borowskiemu oddanych (Akta gr. i ziem., t. II, str. 197 i 199, C). W Łukowie 2 stycznia 1471 r. zapisuje tenże król temuż Borowskiemu na tejże majętności poprzednio w zastaw mu danej, 200 grzywien (str. 205 i 206). Jeszcze dwukrotnie w 1474 i 1478 dodaje król 50 i 20 grzywien do powyższych sum. W Sandomierzu 27 maja 1502 r. Aleksander król nadaje Andrzejowi Róży, arcyb. lwowskiemu, wieś król. Kozłów, w ziemi halickiej, ze wszystkiemi attynencyami czyli przysiołkami, do których i Pokropiwna należała, pozostającą w zastawie u spadkobierców Alberta Borowskiego, a zarazem pozwala mu wieś tę zamienić na miasto na tych samych prawach jak miasto Dunajów, należące do arcybiskupstwa (str. 239 do 241). Był to dar prawdziwie królewski; włość ta bowiem, należąca od tego czasu do dóbr stołowych rz.-kat. arcybiskupstwa we Lwowie, stanowi obecnie najintratniejszy klucz, składa się ze wsi: Krasna, Płaucza Wielka, Płaucza Mała, Cecory, Taurów, Słobódka i Horodyszcze oraz mczko Kozłowa z 6 folwarkami, obejmującymi około 10,000 mr. ziemi i przynosi około 40,000 rocznego dochodu. Lasów wprawdzie brak, są bowiem tylko gaje: w Płauczy, Taurowie i Kozłowie, ale brakowi temu zaradza klucz Dunajów, o 5 mil oddalony, głównie z lasów się składający, a dawniej jeszcze w posiadaniu arcybiskupów zostający. W 1386 r. dnia 15 lipca w Lubowli Władysław, książę opolski, nadał na wieczystą własność wieś swoją Dunajów szlachcicowi Denhart zwanemu (Akta gr. i ziem., II, 22 i 23). Tenże nadaje temuż Denhardowi we Lwowie 25 lipca 1386 r. prawo pobierania cła w Dunajowie (II, 24), potwierdzone przez króla Władysława w Sandomierzu 8 marca 1430 r. i przez króla Zygmunta na sejmie generalnym w Piotrkowie 13 kwietnia 1509 r. (t. II, str. 25—27) Jednakże już w 1404 r. we Lwowie 8 października Władysław Jagiełło pozwala Jakubowi, arcyb. halickiemu, założyć staw rybny i młyn wodny na rzece Wielkiej Lipie (obecnie Złota Lipa), między wsią Zboratycze i wsią arcyb. Dunajów zwaną (II, 51), widocznie więc Dunajów przeszedł między 1386 a 1404 r. w posiadanie arcybiskupstwa. W Sandomierzu 8 marca 1430 r. Władysław Jagiełło przenosi wszystkie majętności arcyb. lwow. na prawo niemieckie. W tym dokumencie wyliczone majętności, które wówczas należały już do tegoż arcyb., mianowicie: Rzanszna (Rzęsna), Porzecze, miasto Dunajów, Razyn (Rekszyn), Potoczany, cum areis inibi desertis in Leopoliensi, necnon Konkolniki (obecnie Potoczany, licha mała wiosczyna bez folwarku, tylko lasy należą do Dunajowa), Zagórze, Jabłonów, Chechoniów (teraz Chochoniów), Bibel (teraz Bybło), Dethatyn (teraz Dytiatyn), similiter cum ipsarum areis sive curiis desertatis inter villas ipsas sitis in Haliciensi Terris et districtibus Russiae situatus (t. II, str. 84 do 86). Do tego to dokumentu odwołał się król Aleksander w powyż powołanej donacyi z 1502 r., porównywając Kozłów co do praw miejskich z Dunajowem. Kazimierz Jagiellończyk we Lwowie 23 sierpnia 1470 r. ustanowił w mie-

ście arcybiskupiem Dunajów 2 jarmarki doroczne, 1-n na św. Piotra w okowach, 2-gi na św. Jadwigę i targi tygodniowe (II, 203). Władysław Jagiełło w Krakowie 7 marca 1424 r. pozwala Janowi, arcyb. lwow., zamienić wieś Dunajów na miasto z prawem magdeburskiem i ustanawia w niem roczne targi w dzień św. Małgorzaty (t. III, str. 186 do 188). 2.) **P.**, grupa domów w Jezierney, pow. złoczowski. *B. R.*

Pokropiwne *Nowosiółki*, ob. *Nowosiółki* 4.).

Pokrow 1.) wś, pow. bielski gub. smoleńskiej, przy trakcie z Iwaszkowa do Duchowszczyzny. 2.) **P.**, mto pow. gub. włodzimierskiej, nad rz. Szpiłką, o 80 w. od Włodzimierza, ma 5737 mk., 2 cerkwie, szkoła powiat., szpital, bank miejski, browar, cegielnię, targi i jarmarki. Dawniej osada, od 1778 r. miasto. St. poczt. dr. żel. moskiewsko-niżegorodzkiej, pomiędzy st. Orjechowo (o 18 w.) a Pietuszki (o 15 w.), o 100 w. od Moskwy a 310 od Niżniego Nowogrodu. *Pokrowski powiat* ma na przestrzeni 4140·8 w. kw. 98492 mk., zajmujących się przemysłem; rozwinięte zwłaszcza ciesielstwo. Powierzchnia równa, grunt nieurodzajny, zroszony rzekami systemu Klazmy; lasy zajmują 38% ogólnej przestrzeni.

Pokrowa 1.) al. *Przerwa*, także *Borchowski* lub *Borchówka*, potok, powstaje w obrębie gm. Oleszyce Stare, pow. cieszanowski, w lesie Zabielskim. Płynie na wschód a wydostawszy się na błotniste łąki, mija osadę Zabiałą, i w kierunku płd.-wschod. podąża przez miasto Oleszyce do Borchowa, a pod wsią Opaką zlewa swe wody do Lubaczówki z praw. brzegu. Długość biegu 19 klm. W Opace tworzy mały stawek. Źródła leżą na wys. 250 mt., ujście 212 mt. 2.) **P.**, lewy dopływ Styru, uchodzący doń pod Stanisławczykiem, znany pod nazwami *Baczki*, *Radostawki* i *Pustej*. Ob. *Baczka*. *Br. G.*

Pokrowa 1.) fol. koło Oleska, na obszarze Sewerynka. 2.) **P.**, moczary zajmujące płn.-zachod. część Oleska, w pow. złoczowskim.

Pokrówka (*Pokrywka*, *Pokrzywka*), wieś, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm, posiada szkołę początkową ogólną, młyn wodny. W 1827 r. było 30 dm., 193 mk.

Pokrówka 1.) karczma, pow. bobrujski, przy gościńcu z mka Parycz do Jakimowskiej-Słobody, pomiędzy wsią Rakszyn i Czyrkowiczami, w gminie paryckiej. 2.) **P.**, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Wójtostwo Sudaty, o 17 w. od gminy, 5 dusz rewiz. osadników w. ross.; należy do dóbr skarbowych Antesary.

Pokrówka, wioska a raczej przedmieście mta Satanowa, pow. proskurowski, w gm. Juryńce, par. Satanów, 75 osad, 408 mk., ziemi włośc. 502 dz., cerkiew murowana. Należy do klucza hr. Maryi z Sanguszków Potockich; ob. *Satanów*.

Pokrówka 1.) słoboda, pow. nowouzieński gub. samarskiej, na lew. brzegu Wołgi, ma 12,956 mk., zajmujących się handlem, rolnictwem i rybołówstwem; st. poczt., przystań bardzo handlowa, 3 cerkwie i szkoły męska i żeńska. 2.) **P.**, st. dr. żel. nikołajewskiej (petersbursko-moskiewskiej), w gub. moskiewskiej, pomiędzy st. Klin (o 12 w.) a Podsołneczna (o 11 w.), o 538 w. od Petersburga a 72 w. od Moskwy.

Pokrowkla, zaśc, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 2 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Giejany.

Pokrowkle, ob. *Pokrowle*.

Pokrowle (*Pokrowkle*), zaśc., nad Niemnem, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 3 w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 2 dm., 17 mk. kat. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr Czarny Dwór, Parczewskich.

Pokrowsk, wś, pow. sejneński, gm. i par. Pokrowsk, odl. od Sejn 10 w., posiada cerkiew dla mieszkających tu starowierców (prawosł.), szkołę początkową, urząd gminny, kasę wkładowo-zaliczkową, 8 dm., 87 mk. P. gmina należy do sądu gm. okr. I w Sejnach, tamże st. poczt. Gmina ma 5005 mk. i 13023 mr. obszaru. W skład gm. wchodzą: Adamowe-Łączki, Aleksiejówka, Białogóry, Białorzeczka, Białowiersnie, Budwiecie, Budzewizna, Chrystyanowo, Ciemny-Las, Daniłowce, Demianówka, Dworzysko, Frącki, Giby, Głęboki-Bród, Głuszczyn al. Gremzdy Ruskie, Gremzdówka, Hańcza, Iwanówka, Jeziorki Małe, Jeziorki Wielkie, Kalety, Kiecie, Kielmin, Kiryłszczyzna, Kodzie, Konstantynówka, Krasne, Lasanka-Danilewo, Lasanka-Orzechowo, Lejmelewizna, Lipiny, Macharcie, Masłowiste, Morgi, Muły Nikolskie, Olszanka, Orzechowo, Podpogorzelec, Pogorzelec, Pokrowsk, Pomorzanka, Pomorze-Małe, Pomorze-Wielkie, Posiejanka, Poworotnie, Przykalety, Rygol, Rynkowce, Siemietki, Sierski-Las, Sosnówka, Stanowisko, Strzelcowizna, Studzianka, Studzianny-Las, Świerguszki, Tartaczysko, Tartak, Tobołowo wś i fol., Wielki-Bór, Wierchowina, Wiersnie, Wiersnianka, Wilkokuk, Wysoki-Most i Zelwa.

Pokrowsk 1.) wś włośc. i dobra skarbowe nad rz. Oleną, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski P., o 7 w. od gminy a 43 w. od Trok, ma 18 dm., 170 mk., w tej liczbie 167 kat. i 3 żyd. (w 1864 r. 41 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Pikielany, Angliniki, Wiluńce, Podraliszki, Trzeciany, Bogdaniszki, w ogóle 343 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych. 2.) **P.** al. *Pokrowska*, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol.,

gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, o 12 w. od gminy, 26 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki. *J. Krz.*

Pokrowsk 1.) wś nad rz. Podpilną, na praw. brzegu Dniepru, w pow. i gub. ekaterynosławskiej. W pobliżu znajdowała się ostatnia stannica Zaporożców, zwana Nowa Sicz al. Krasnokutowska. 2.) **P.**, dobra, w pow. griazowieckim gub. wołogodzkiej, nabyte w 1851 r. przez Edwarda Roemera, podczas przymusowego pobytu w tych stronach. Dobra te, w których liczyło się wówczas 250 dusz poddanych, po uwolnieniu sprzedał miejscowemu obywatelowi Kwasznin Samarynowi.

Pokrowska, zaśc. rząd. nad rz. Wierchnią, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 49 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat.

Pokrowska (*Pokrowskaja*) 1.) st. dr. żel. tambowo-kozłowsko-saratowskiej, w gub. tambowskiej, pomiędzy st. Selezni (o 9 w.) a Dmitrowka (o 16 w.), o 30·5 w. od Tambowa a 33 od Kozłowa. 2.) **P.**, st. dr. żel. kursko-charkowo-azowskiej, w gub. ekaterynosławskiej, pomiędzy st. Matwiejow Kurhan (o 18 w.) a Taganrog (o 23 w.), o 675 w. od Kurska a 91 w. od Rostowa.

Pokrowskie, pow. kielecki, gm. Zajączków, par. Małogoszcz.

Pokrowskie al. *Ruskie folwarki*; ob. *Karwasary*, przedmieście Kamieńca Podolskiego.

Pokrowskie (*Pokrowskoje*), st. dr. żel. riazko-wiaziemskiej, w gub. kałuskiej, pomiędzy st. Kaługa (o 20 w.) a Ferzikowo (o 22 w.), o 174 w. od Wiaźmy a 292 w. od Riażka.

Pokrowskoje, urzędowa nazwa wsi Waliszew Poduchowny, w pow. łowickim, nadana przy osadzeniu na jej gruntach dymisyonowanych żołnierzy po 1864 r.

Pokrowy al. *Sobakińce*, fol. nad stawem, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowy, o 55 w. od Lidy a 21 w. od Wasiliszek, własność Szalewiczów. Gmina pokrowska należy do 2 okr. pok. do spraw włośc. w mku Szczuczynie oraz do 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. lidzkiego w mku Zołądek, obejmuje 44 wsi, mających 240 osad, zamieszkałych przez 3556 włościan. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 431 dusz rewiz. b. włościan skarb., 37 jednodworców, 3 żydów rolników i 762 włościan uwłaszczonych, w ogóle 1233 dusz rewiz. Składa się z 2 okr. wiejskich: Pokrowy i Chodziłonie. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Skorby, Kulesze, Głusznie, Tobolicze, Nielubowce, Doubienki, Kuderki, Wierebie, Bieńki, Gajkowce, Żałoby, Pietraszyszki, Wężowszczyzna, Pieciulowce, Strzelcy, Ryski, Kozackie, Ganielki, Juszkowce, Dworczany, Bołboty oraz okolice szlach.: Szemiaki i Wróble (Worobie), w ogóle 722 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. Por. *Sobakińce*.

Pokrożencie 1.) mko i dwór nad rz. Krożentą, pow. rossieński, par. Kroże, o 35 w. od Rossień, w 1859 r. 5 dm., 50 mk. Kościół fil. p. w. N. M. P., wzniesiony z drzewa w 1764 r. kosztem dziedzica Koszucia. Własność Kiewnarskich. 2.) **P.**, wś, tamże. 3.) **P.**, fol. pryw., nad Krożentą, pow. szawelski, okr. pol. Kurtowiany, o 37 w. od Szawel, młyn wodny.

Pykryszewa, w dokum. *Pokryszów*, wś nad rz. Zdwiżem, pow. radomyski, o 5 w. od wsi Bolaczowa (par. prawosł.), na płd.-zach. od Brusiłowa, ma 308 mk. i 1126 dzies. ziemi, z których na mocy umowy wykupnej nabyli włościanie 452 dzies. Należała do Lisowskich, w 1857 r. kupiona przez bar. Aleksandra Raama. Ob. Ar. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 101.

Pokryte Wody, miejscowość istniejąca w XIV w. pomiędzy Wyszogrodem a Płockiem (ob. *Mazowsze*, VI, 190).

Pokrytki, wś włośc., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Niedzborz, odl. 15 w. od Ciechanowa, ma 17 dm., 218 mk., 453 mr. Do wsi należy os. *Pokrycki Las*, mająca 3 dm., 17 mk., 2 mr.

Pokrytony, *Pokrytonie*, ob. *Pokretony*, *Pokretonie*.

Pokrywacz, węg. *Pokrivats*, wś w hr. orawskiem. Gleba nieurodzajna, zaledwie owies wydaje; młyn wodny, piękne lasy, 242 mk. Graniczy z ludną wsią Osadka.

Pokrywy, część wsi Cieplic, pow. jarosławski. *Br. G.*

Pokrzewniki, wś, pow. inowrocławski, poczta w Złotnikach, 3 dm., 33 mk. (19 kat. i 14 prot.).

Pokrzydowo 1.) wś, pow. brodnicki. Posiada kośc. katol. paraf., szkołę katol., agenturę pocztową, kółko rolnicze polskie, fabrykę krochmalu, cegielnię. Wś ma 2768·06 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 63 bud., 34 dm., 354 mk., 319 kat., 35 ew. Par. ewang. Brodnica, z którą tutejsza st. poczt. połączona jest codzienną pocztą posłańcową. Tutejszy kościół p. w. Niepok. Pocz. N. M. P., kolacyi rządowej, został w latach 1864—1866 nowo zbudowany i d. 16 września 1866 r. konsekrowany. Przy nim istnieje bractwo trzeźwości (od 1855 r.). W 1867 r. liczyła tutejsza parafia (dekan. brodnicki) 1136 komunikantów a 1807 dusz, roku zaś 1886 dusz 2196. W jej skład wchodzą: Pokrzydowo, Szramowo, Kuligi, Topiele, Jajkowo, Jelonek, Kantyla, Świecie, Pokrzywnica, Gaj Grzmiętów, Grzmiąca, Strzemiuszek, Karaś, Szafarnia, Tęgowiec, Czystebłoto, Świniarnia, Kąciki, Lipowiec, Ławy-Drwęcy, Zastawie, Staw, Równica i Bochotek. Z wizytacyi Potockiego z r. 1706 dowiadujemy się, że P. było wówczas filią do Polskiego Brzózia

należącą. Kościół p. w. św. Wawrzyńca był drewniany, zawierał 2 ołtarze. Do probostwa należały 4 włóki. Komunikantów było 160 (ob. str. 580—582). Kanonik Strzesz donosi w wizyt. z r. 1667, że kościół za czasów Zygmunta Augusta zabrali heretycy. W kościele stały 3 formy z herbami Białobłockich h. Ogończyk. Do parafii należały podówczas: P., Jajkowo, Szramowo, Bochotek, Świecie, Kantyła i młyn Grzmięca. Komunikantów było około 160 (str. 337—339). 2.) **P.**, majętność prywatna, tamże, 276·45 ha roli or. i ogr., 18·05 łąk, 8·51 past., około 8 nieuż., razem 311·01 ha; czysty dochód z gruntu 2145 mrk.; cegielnia, parowa fabryka krochmalu; hodowla bydła. *Ks. Fr.*

Pokrzywica, rzeczka w pow. sieradzkim, ob. *Jamnica.*

Pokrzywianka 1.) wś, pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, odl. od Sandomierza 22 w., ma 37 dm., 242 mk., 432 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 17 dm., 155 mk. Można z pewnem prawdopodobieństwem odnieść do P. szczegóły, jakie podaje Długosz o wsi Pokrzywnicy w par. Gaj (Osiek). Sąsiedztwo tych parafii umożliwiało zmiany w ich obszarze. Otóż według Długosza (L. B., II, 23, 24) właścicielem Pokrzywnicy był Kania. Z łanów kmiecych płacono dziesięcinę snopową i konopną; był też folwark rycerski, 1 zagr. z rolą, 1 młyn z rolą nad rz. Pokrzywianką, z których dziesięcinę płacono prob. św. Jakuba na Kazimierzu. Zbigniew Oleśnicki uposażając altaryą u św. Jakuba, nadał jej sadzawkę w Koprzywnicy i dziesięcinę, widocznie biskupią. 2.) **P.**, w XV w. *Koprzywianka*, wś, pow. opatowski, gm. Grzegorzewice, par. Słupia Nowa, odl. od Opatowa 21 w., ma 6 dm., 48 mk., 198 mr. ziemi dwor., 307 włośc. W 1827 r. 12 dm., 81 mk. Według Lib. Ben. Długosza (II, 490 i III 239) Coprzywianka, wś w par. Stara Słupia, należała do klasztoru Śto-Krzyskiego. Było tu 6 łanów kmiecych, dających po 20 gr. czynszu i 4 gr. za poradlne, także po 30 jaj, 2 koguty i 2 sery z łanu. Kmieć obowiązany był odrabiać jeden dzień sprzężajny. Był tu młyn na rz. Koprzywiance, dający seksagenę, fol. klasztorny, karczmy i zagrodnicy. Dziesięcina zbożowa i konopna szła z połowy łanów kmiecych do kościoła w Bodzętynie a z drugiej do Krempy. Wś tę nabył w 1433 r. od Stanisława i braci zwanych Stachyrky, opat klasztorny Mateusz na zamianę za Wylanycze, z małą dopłatą, zastrzegając dziesięcinę folwarczną (wartości 2 seksagen) dla klasztoru. Zdaje się że wkrótce klasztor sprzedał ten nabytek. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. Pawłów, własność Stanisława Brzezińskiego, miała 6 osad, 3 łany, 1 zagr. (Pawiński, Małop., 190). Podana tu par. Pawłów jest zapewne omyłką układającego regestr, choć bliskie sąsiedztwo Pawłowa ze Słupią umożliwiałoby włączenie P. do tej drugiej parafii.

Pokrzywianka al. *Pokrzywnica* 1.) rzka, wypływa w pow. kieleckim, z płn. strony Łysej Góry, na południe od Bodzętyna, z pod klasztoru św. Katarzyny dwoma strumieniami, płynącymi ku wschodowi, z których południowy płynie przez Wolę Szczygiełkową i Dębno. Łączą się one za Jeziorkiem na granicy pow. opatowskiego i iłżeckiego. Odtąd rzeczka płynie ku wschodowi naprzemian obu powiatami przez Mirocice, Serwis, Cząstków, Włochy, wchodzi w pow. iłżecki, skręciwszy ku północy pod Pokrzywnicę i pod Szeligami wpada z praw. brzegu do Siekierny. Długa 20 wiorst. Przyjmuje z praw. brzegu: pod Serwisem Słupiankę, a pod Włochami strumień od Grzegorzewic. 2.) **P.**, rzeka, ob. *Koprzywianka.*

Pokrzywka, rzka, wypływa z błot Chartowa, w pow. kozienickim.

Pokrzywka, potok. Tak nazywają potok Kisielną od źródeł aż do gm. Bielczy, w pow. brzeskim. Dopływ Dunajca. *Br. G.*

Pokrzywka, fol. do dóbr Pułkówka należący, pow. brodnicki.

Pokrzywna 1.) wś i fol., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Kurzeszyn, odl. 4 w. od Rawy, na prawo od drogi bitej ze Skierniewic do Rawy. Wś ma 15 dm., 182 mk.; fol. 3 dm., 2 mk. W 1827 r. 16 dm., 132 mk. W 1879 r. fol. P. rozl. mr. 717: gr. or. i ogr. mr. 395, łąk mr. 59, past. mr. 42, wody mr. 1, lasu mr. 197, nieuż. mr. 23; bud. mur. 8, z drzewa 6, gospodarstwo 4-polowe. Wś P. os. 26, z gr. mr. 223; wś Łęków os. 14, z gr. mr. 210. Według Lib. Ben. Łask. (II, 291) łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Kurzeszynie i kolędę po pół grosza z łanu; kilka tylko pól kmiecych, przy drodze do Łowicza leżących, dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi. 2.) **P.**, wś nad rz. Pilicą, pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. od Radomia 34 w., ma 9 dm., 94 mk., 239 mr. ziemi dwor., 66 włośc.; młyn wodny. 3.) **P.** al. *Na Pokrzywnie*, las we wsi Branków, w pow. grójeckim.

Pokrzywna, wzgórza (337 mt. wznies.), na obszarze wsi Okonin w pow. ropczyckim.

Pokrzywne Miodusy, ob. *Miodusy* 3.).

Pokrzywnia, wś, pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Grabów, odl. od Łęczycy w. 20, ma 6 dm., 63 mk., 135 mr. obszaru.

Pokrzywniak, pustk. i os. leś., pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wójków, odl. od Sieradza 25 w., ma 3 dm., 5 mk.

Pokrzywnica 1.) także *Powa* (m. hydr.), rzka, ma początek w pow. kaliskim pod Stropieszynem, płynie ku północy koło Mycielina, pod Smaszewem wchodzi w pow. koniński,

płynie koło Gadowskich Holendrów, Liśca, Starego Miasta i wpada z lew. brzegu do Warty poniżej Konina. Długa przeszło 30 w. Naprost Gadowskich Holendrów przyjmuje z prawego brzegu strumień od Tuliszkowa. 2.) **P.**, rz., w pow. pułtuskim, ma początek pod Domosławem, płynie w kierunku południ.-wsch. przez Pokrzywnicę, Obrąb, Dzbanice, Świeszewo, poczem pomiędzy Gzowem a Karniewkiem wpada z praw. brzegu. do Narwi. Długa 10 wiorst. *J. Bliz.*

Pokrzywnica 1.) wś i kol. nad rz. Moszczenicą, pow. łęczycki, gm. i par. Piątek, odl. od Łęczycy 21 w.; wś ma 14 dm., 302 mk. i 115 mr.; kol. 9 dm., 204 mk. Fol. wchodził w skład dóbr Krzyszkowicę; obecnie, o ile się zdaje uległ parcelacyi na kolonie. Miał obszaru 1450 mr. Jest to dawna siedziba rodu Pokrzywnickich h. Grzymała. Jarosław i Stanisław z Pokrzywnicy uposażyli w 1472 r. altaryą przy kościele w Piątku. Dziedzice P. musieli również się przyczynić do uposażenia kościoła w Mierzynie, skoro im przysługiwało w części prawo patronatu. Dziesięciny z łanów kmiecych szły dla dziekana katedry łowickiej, pleban w Piątku pobierał tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. Ben., II, 419, 420). Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., w par. Piątek, w części Jana Stempowskiego miała $6^1/_2$ łan., 2 puste łany, młyn o 4 kołach i inny o 2 kołach koło miasta Piątku, 3 zbiegłych komor., 19 osad. Część Petroneli Pokrzywnickiej młyn o 4 kołach. Część Pokrzywnickiego $8^1/_2$ łan., 4 zagr., 3 komor., karczma, młyn, 1 rzeźnik, szynkarz, młyn o 4 kołach, 3 osady puste (Pawiński, Wielkp., II, str. 56). 2.) **P.**, wś nad rz. Kamionką, pow. iłżecki, gm. Chybice, par. Pawłów, odl. od Iłży 26 w., ma 32 dm., 261 mk., 298 mr. ziemi dwors., 328 włośc. W 1827 r. 21 dm., 151 mk. W XV w. wś P., w par. Pawłów, była własnością Anny Gruszczyńskiej, córki Jana Gniewosza h. Zgraja. Było tam 8 łan. kmiec., 2 karczmy z rolą, 1 zagr. Z połowy łanów płacono dziesięcinę biskup. i prob. kieleckiemu, a z 4 łan. i karczmy płacono dziesięcinę wartości 5 grzyw. biskup. krakowskiemę. Z folwarku rycerskiego płacono dziesięcinę kościołowi w Pawłowie, wartości 2 grzywien (Długosz, Lib. Ben., II, 485). 3.) **P.**, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Piotrkowice, odl. 15 w. od Jędrzejowa. W 1827 r. 4 dm., 29 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 463: gr. or. i ogr. mr. 387, łąk mr. 58, past. mr. 6, nieuż. mr. 12; bud. mur. 10; płodozmian 10-polowy; pokłady torfu. Wś P. os. 12, z gr. mr. 65; wś Judasz os. 2, z gr. mr. 22. Według reg. pobor. pow. krakowskiego z r. 1490 wieś Pokrzywnica miała 2 łany. W r. 1581 wś P., w pow. ksiąskim, par. Piotrkowice, należąca do kasztelanii krakowskiej, miała $3^1/_2$ łan. kmiec., 1 komor. z bydł., 1 rzemieślnika (Pawiński, Małop., 84, 439). 4.) **P.**, wś i fol. nad rz. Orzyc, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo, ma 948 mr. obszaru. W 1827 r. było 18 dm., 165 mk. 5.) **P.**, wś i kol., pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Pokrzywnica, odl. 7 w. od Pułtuska. Posiada parafią, lecz kościół zrujnowany. W 1827 r. 25 dm., 216 mk. Kościół i parafią założył tu w 1691 r. dziedzic wsi Junosza. Do parafii należał jako filia Smogorzew. Zdawna osadzano na obszarze wsi kolonistów niemieckich. Około 1845 r. nabył dobra P. woźny ówczesnego Banku Polskiego, który zdołał pochwycić zręcznie kilka pak banknotów przeznaczonych na zniszczenie, podstawiając za nie paczki bibuły. Po wykryciu kradzieży został aresztowany a dobra sprzedano w 1847 r. W 1868 r. dobra P. składały się z fol. P., Rąbierz i Lgnąca, wsi: P., Pomocnia, Piskornia i Lgnąca, rozl. dominialna mr. 1595: gr. or. i ogr. mr. 817, łąk mr. 42, past. mr. 257, lasu mr. 366, zarośli mr. 23, nieuż. mr. 90. Wś P. os. 47, z gr. mr. 275; wś Pomocnia os. 33, z gr. mr. 171; wś Piskornia os. 44, z gr. mr. 601; ws Lgnąca os. 2, z gr. mr. 1. P. par., dek. pułtuski, 1194 dusz. 6.) **P.**, wś i fol., pow. rypiński, gm. i par. Gujsk, odl. o 21 w. od Rypina. Wś ma 2 dm., 13 mk., 92 mr. Fol. P. rozl. mr. 135: gr. or. i ogr. mr. 122, łąk mr. 11, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 4. 7.) **P.**, os., pow. lipnowski, gm. Brudzień, par. Sobowo, odl. o 30 w. od Lipna, 1 dm., 5 mk., 3 mr. 8.) **P.** *Wielka*, wś i fol., pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec, odl. o 23 w. od Mławy, ma 10 dm., 167 mk. W 1886 r. fol. P. Wielka lit. A rozl. mr. 372: gr. or. i ogr. mr. 274, łąk mr. 63, past. mr. 9, lasu mr. 22, nieużytki mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 11. Wś P. os. 18, z gr. mr. 23. Fol. P. Wielka lit. B rozl. mr. 370: gr. or. i ogr. mr. 305, łąk mr. 59, past. mr. 3, nieuż. mr. 3; bud. mur. 3, z drz. 6. 9.) **P.** *Kuce*, wś, pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec, odl. 25 w. od Mławy, ma 4 dm., 9 mk., 132 mr. Mieszka tu drobna szlachta. 10.) **P.**, ob. *Konopki-P. Br. Ch.*

Pokrzywnica al. *Pokrzewnica, Czosówka*, przys., gm. Wrząsowic, pow. wielicki. *Br. G.*

Pokrzywnica, niem. *Krummfliess*, rzka, prawy dopływ Noteci, bierze początek pod Różopolem, o 9 klm. na południe od Wałcza; płynie od półn. ku południ. na Rygę (Riege), Pokrzywnicę i Stobno, gdzie wchodzi do pow. chodzieskiego. Przyjmuje z lew. brzegu strugę Kotuńską i trzy bezimienne; uchodzi naprzeciw Nowego, o 6 klm. na zach. od Ujścia. Długa do 20 klm. *E. Cal.*

Pokrzywnica 1.) fol., pow. poznański, o 10 klm. na wsch.-półn. od Buku, na zach.-północ-

nej krawędzi lasu dąbrowieckiego. Należał dawniej do dóbr sierosławskich, par. Lusowo, okr. domin. Sierosław, poczta i st. dr. żel. o 5 klm. w Dąbrówce; 4 dm., 38 mk.; obszaru 133·13 ha (119·33 roli). Właścicielem jest Stanisław Łaszewski, około 1793 r. był Maciej Neyman. 2.) **P.**, wś i domin., pow. szremski, o 4 klm. na płd.-wsch. od Dolska, par. i poczta w Dolsku, st. dr. żel. o 20 klm. w Chociczy, 12 dm., 180 mk. (143 kat. i 37 prot.); obszaru 522·31 ha, czyli 449·29 roli, 33·68 łąk, 17·22 lasu, 14·33 nieuż. i 7·79 wody; czysty doch. grunt. 3436 mrk; gorzelnia, tucz bydła i baranów. Wś i domin. tworzą jeden okrąg. P. istniała już przed r. 1580; przy schyłku zeszłego wieku należała do szambelana Jana Nepom. Węgorzewskiego. 3.) **P.**, wś, pow. wągrowiecki, o 5 klm. na zach.-południe od Wągrowca, na praw. brzegu Wełny, w okolicy wznoszącej się od 79 do 81 mt. npm., par. Prusiec, poczta w Wągrówcu, st. dr. żel. o 10 klm. w Rogoźnie, 6 dm., 56 mk. (54 prot. i 2 kat.). Książę Bolesław, brat Mieszka, nadał P. klasztorowi łekneńskiemu, założonemu r. 1153 przez Zbiluta a przeniesionemu następnie do Wągrowca. W 1222 r. Wincenty, arcybisk. gnieźnieński, potwierdza dziesięciny z P. składane klasztorowi. Około 1248 r. przekazał mu część swoją na P. Tomisław, syn Falona. W 1580 r. istniał tu młyn. Wś była własnością klaszt. wągrowieckiego aż do zniesienia go przez rząd pruski. 4.) **P.**, łąka na Drawsku (Dratzig), w pow. czarnkowskim. 5.) **P.**, ob. *Wiatrowskie Holendry*, w pow. wągrowieckim.

Pokrzywnica 1.) al. *Krzywin*, niem. *Krummfliess*, wś kośc. na lew. brzegu Pokrzywnicy, na płd.-wschód od Wałcza a na zach. od Piły, pow. wałecki, st. p. i par. kat. Piła, ew. Witowa Góra; 4085·53 magd. mr. W 1868 r. 189 bud., 57 dm., 471 mk., 377 kat., 88 ew. Wś ta została założona w r. 1579 przez Stanisława Górkę, starostę ujskiego (ob. Pow. wałecki, przez Calliera, str. 44). Pierwszy sołtys tutejszy nazywał się Freymark. Cała wś płaciła łanowego 10 tal. 30 gr. Tutejsza kat. kaplica, dawniej ewang., została jako filia do Piły przyłączona (ob. Gesch. d. Deutsch. Croner-Kr. von Schmitt, str. 227). 2.) **P.**, wyb. do Jajkowa należące, pow. brodnicki, par. kat. i st. p. Pokrzydowo. W 1868 r. 4 bud., 1 dm., 14 mk. kat. 3.) **P.**, fol. do Ciborza należący, pow. brodnicki, st. p., par. kat. i ew. Lidzbark. W 1868 r. 8 bud., 3 dm., 49 mk., 43 kat., 6 ew.; obszar wynosi 6 włók. 4.) **P.**, niem. *Kopriewe*, dobra, pow. człuchowski, st. poczt. Sztegry, par. kat. Przechlewo, 1¼ mili odl., ew. Pakotolsk. W 1858 r. 54 mk. W wizytacyi Trebnica z r. 1653 czytamy, że wś P. należała wtedy do kościoła filial. w Szczytnie (ob. str. 59). *Kś. Fr.*

Pokrzywnica, niem. *Nesselwitz*, 1471 *Pokrziwnitz*, wś, pow. kozielski, par. kat. Twardowo. W 1842 r. 65 dm., 564 mk. (3 ew.), leśnictwo, cegielnia, hodowla owiec. W 1411 r. Mieszko (Miczka) z Twardowa zamienia Komorowo na P., do której zrzekają się praw swoich dziedzicznych Barbara r. 1496, Maruszа r. 1497 i Szaweł r. 1513. *Kś. Fr.*

Pokrzywnicka Huta, niem. *Krummfliesserhuette*, majątek chełmiński, pow. wałecki, st. poczt. Róża, 5·5 klm. odl., st. kol. Stoewen, 5 klm. odl., par. kat. Piła, ew. Witowa Góra; 271·66 ha roli or. i ogr., 25·53 łąk, 12·77 past., 40·85 lasu, 7·47 nieuż., razem 358·28 ha; czysty dochód z gruntu około 4500 mrk; cegielnia. W 1868 r. 17 bud., 6 dm., 81 mk., 19 kat., 62 ew. *Kś. Fr.*

Pokrzywnik, wś, pow. nowomiński, gm. Barcząca, par. Mińsk, ma 205 mk., 248 mr. ziemi dwor., 75 włośc. 2.) **P.**, wś, pow. węgrowski, gm. Czarnogłów, par. Wiśniew, ma 11 dm., 84 mk., 127 mr. ziemi. 3.) **P.**, wś, pow. lipnowski, gm. Skempe, par. Karnkowo, odl. o 7 w. od Lipna, ma 12 dm., 182 mk., 379 mr. obszaru. Fol. należy do dóbr Skempe.

Pokrzywno, wś, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 28 w. od Lipna, ma 24 dm., 153 mk., 222 mr. Ludność ewangielicka przeważnie, należy do par. Ossówka.

Pokrzywno, fol., pow. poznański, o 5 klm. na płd.-wschód od Poznania, par. Spławie, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu, 6 dm., 43 mk.; obszaru 289·12 ha, t. j. 255·83 roli, 30·64 łąk i 2·65 ziemi; czysty dochód 3600 mrk; chów bydła holend. i nabiał. Ob. *Krzesiny*.

Pokrzywno 1.) dawniej *Koprzywno*, niem. *Engelsburg*, dok. *Egilsperg*, u Dusburga *Engelsbergk* al. *Mons angelorum* i *Angeli castrum*, wś, pow. grudziądzki, st. p., tel. i kol., i par. ew. Grudziądz 9 klm. odl., kat. Okonin; 76·35 mr. obszaru. W 1868 r. 8 bud., 4 dm., 33 mk. (21 kat., 12 ew.). 2.) **P.**, domena fiskalna, tamże, w 1868 r. 33 bud., 12 dm., 184 mk. (145 kat., 39 ew.), 477·96 ha roli orn. i ogr., 58·79 łąk, 118·47 past., 14·04 nieuż., 1·79 wody, razem 671·05 ha; czysty dochód z gruntu 11304 mrk; gorzelnia, mlekarnia, hodowla bydła tuczonego. P. leży w uroczej wzgórzystej okolicy, prawie w połowie drogi między Grudziądzem a Radzynem, nad bitym traktem te dwa miasta ze sobą łączącym. Jest to starożytna osada, wymieniona już w 1222 r. w t. z. łowickim przywileju, jako gród (castrum), p. n. „Copriven“ W 1237 r. osadził tu Herman Balk rycerzy krzyżackich, ale pierwszego komtura napotykamy dopiero w 1278 r., był nim Henryk Brabantius aż do 1285 r. Jego następcami byli: Jan Sachse 1309 r., Jan v. Alvensleben 1311, Jan Sachse 1311, Jan Lynke 1313, Jan v. Alvensleben 1313—15, Jan

Sachse 1318, Jan Lynke 1320, Guenther v. Schwarzburg 1321, Henryk v. Gera 1326, Henryk Reuss (Ruthenus) 1330, Konrad v. Barraw (Gartow?), Ludolf Koenig von Weizau, dawniej w. m., który, według Wiganda z Marburga, „lumine rationis privatus in commendatorem in castrum angeli ordinatur“ 1331—41; dalej Aleksander von Kornre 1349, Ulryk v. Hachenberg 1372—81, Fryderyk v. Wenden 1381—83, Wolf v. Zolnhart 1383—84, Baldewin v. Frankenhofen 1384—92, Tomasz von Merheim 1392—1407, Arnold von Hecke 1407—1410, Burghard v. Wobecke 1410, poległ w bitwie pod Grunwaldem; Jan v. Posern (Pozerne), hr. Henryk v. Plauen 1413—14, Jan v. Anewil 1414—15, hr. Fryderyk v. Zollern, umarł w 1416 r. na morowe powietrze jako komtur radzyński i pokrzywiński. Do tutejszego komturstwa należał także znaczny skrawek po lewej stronie Wisły, graniczący z opactwem peplińskiem i komturstwem gniewskiem. W skład pokrzywnickiego komturstwa wchodziły: Dębieniec, Dąbrowa, Daszkowo, Pokrzywno, Nicwałd, Goryń, Marusia, Nowa Wieś, Okonin, Skarszewy, Wiewiórki i Węgrowo (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 82). W 1416 r. zostało tutejsze komturstwo zwinięte, bo w ostatniej wojnie tak zostało zniszczone, że się komtur tu nie mógł utrzymać. Część po lewej stronie Wisły została przyłączona do wójtostwa tczewskiego, reszta do komturstwa rogozińskiego. W P. rezydował odtąd tylko piwniczy, który zarządzał gospodarstwem i browarem. W czasie największego rozkwitu zakonu liczył tutejszy konwent 22 rycerzy. Chorągiew pokrzywnickiego komturstwa, przedstawiająca w czerwonem polu anioła w błękitnej szacie z wzniesionemi skrzydłami i ramionami, dostała się pod Grunwaldem w ręce Polaków. Także zamek tutejszy zajęli niebawem zwycięzcy i król nadał go Dobiesławowi z Oleśnicy, który go dzierżył pewnie aż do pierwszego pokoju toruńskiego. W 1454 r. zajęli Polacy powtórnie zamek tutejszy, który odtąd został siedzibą starosty. Byli zaś nimi między innymi Jan Czemerewicz 1479—1481; Ludwik Mortęski, podkomorzy chełmiński, 1505; Melchior Mortęski 1560—1590; Ludwik Mortęski, woj. chełmiński, † 1615; wdowa po nim Justyna Mortęska 1616; Jan Działyński, woj. chełmiński, 1617—1648 †; Jan Dominik Działyński 1664; Jan Jerzy Przebędowski, woj. malborski, 1698—1725; Marcin Mikołaj ks. Radziwiłł 1732—1738, za jego czasów był tu dzierżawcą Rafał Gruczyński, podkomorzy; Jadwiga Teresa hr. z Lubrańskich Dąbska, wojewodzina sieradzka, 1765—1766; Podoski, woj. płocki, i Jan Albrecht Otto hr. v. Keyserling 1771. Podług lustracyi z r. 1664 starostwo składało się z wsi P. z zamkiem obronnym i z dóbr: Fijewo, Węgrowo, Okunino, Grabowiec, Wiewiórki, Skarszewy i Nicwałd. W 1771 r. Józef Podoski, woj. płocki, opłacał zeń kwarty złp. 6993 gr. 25, a hyberny złp. 986 gr. 12. Od d. 13 kwietnia 1772 r. dobra te przeszły na własność rządu pruskiego. Ze starostów zasługuje na szczególną wzmiankę Jan Działyński, jako fundator kolegium jezuickiego w Grudziądzu. Jego portret, na którym jest przedstawiony w pełnej zbroi, jako i jego małżonki, wiszą w dolnym korytarzu dzisiejszego seminaryum; nagrobek zaś znajduje się w grudziądzkim kościele parafialnym. Zdobi go następujący napis: „Joannes a Dialyn Dzialinsky Palatinus Culmensis Kovaleviensis Pucensis ac Pokrzywnensis Capitaneus, illustri ac vetusta familia ortus, singulari in deum pietate, raro asserendae religionis catholicae zelo, acerrimus boni respublicae et jurium hujus provinciae vindex. Quem vitae hunc gloriae ille tenuit cursum moschovitico turcico prussico interfuit bello quo in refrenando irrumpentis Gustavi ducis Sudermaniae impetu et defendenda provincia praeclara ejus enituit virtus et patriae amor. Obiit in Pokrzywno XI Martii anno MDCXLVIII“. Według taryfy na symplę z r. 1682 płaciło P. 24 fl. 10 gr. (ob. Froehlich, Gesch. d. Graudenzer Kr., I, str. 75). Tutejsza kaplica zamkowa została wzniesiona w 1339 r., p. w. św. Wawrzyńca; stała wpośród zamku na osobnem miejscu. Była murowana w cegłę, kryta dachówką i przeszło 22 łokci długa. W 1611 (1620?) r. zniszczył ją pożar, tak iż pozostały tylko gołe ściany. Odnowił ją ssta Ludwik Mortęski, brat sławnej ksieni chełmińskiej, Magdaleny. Sam biskup Kuczborski zjechał tu, aby ją poświęcić. Podczas pierwszej wojny szwedzkiej zamek tutejszy był wolny od nieprzyjaciół; mógł nawet ugościć przez dłuższy czas panny norbertanki z Żukowa, które dla niepokojów szukały tu schronienia i w kaplicy zamkowej odprawiały swoje nabożeństwo. Drugi szwedzki napad w 1657 r. był sroższy dla P. Szwedzi zdobyli i zajęli cały zamek i kaplicę zniszczyli. Jan Działyński znowu ją naprawił i ustanowił przy niej księdza. Odtąd w niezakłóconym pokoju stała kaplica aż do 1784 r. W tym bowiem czasie nabył inowierca Kaiser od fiskusa zamek pokrzywnicki i zaczął go rozwalać, ażeby nowy pałac wystawić; zaczął i kaplicę rozbierać i zdjął z niej dachówkę. Ale ówczesny bisk. chełmiński Bajer pospieszył ze skargą wprost do Berlina. Król Fryderyk rozgniewany zadekretował 50 dukatów kary i naprawę dachu. Tymczasem dekret pozostał na papierze. Drzewo wnet pogniło i dnia 8 list. 1789 r. gwałtowny wicher znaczną część obalił. W r.

1790 zdał dziekan wąbrzeski Tomasz Krakowski biskupowi relacyą o tym stanie i radził mury rozebrać, co też zapewne uczyniono (ob. „Utracone kościoły“ przez ks. Fankidejskiego, str. 87—89). Po zamku tutejszym dziś tylko nieznaczne widać ruiny. 3.) **P.**, kol., pow. chojnicki, st. p. i par. kat. Brusy, gmina Męcikał. W 1867 r. 28 mk. (27 kat., 1 ew.); 1024·10 magd. morgów obszaru. W 1710 r. jeszcze się teraźniejsza nazwa nie była ustaliła, gdyż w wizyt. Szaniawskiego z powyższego roku czytamy tylko, że Pokrzywiński dawał mesznego pół korca żyta i tyleż owsa (ob. str. 67). Za czasów Rzpltej należało pustkowie P. do sstwa tucholskiego, do t. z. klucza zaborskiego i płaciło czynszu 15 fl. (ob. Lustr. z r. 1664.). *Ks. Fr.*

Pokrzywy, niem. *Friedrichswald*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński. U Kętrzyńskiego wymieniona; w spisach urzędowych i na kartach nie wykazana. *Ad. N.*

Pokubaciszki 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Antodury, o 26 w. od gminy a 67 w. od Święcian, ma 3 dm., 32 mk. katol. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr Antodury, Vossów. 2.) **P.**, zaśc. szl. nad jez. Dury, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 66 w. od Święcian, ma 3 dm., 32 mk. katol.

Pokucie 1.) fol., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicze, okr. wiejski P., o 33 w. od Wilejki, ma 1 dm., 28 mk.; była tu gorzelnia murowana. Własność Koziełłów. W skład okręgu wiejskiego i dóbr P. wchodzą wsie Osowo i Zadubienie, w ogóle 204 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 2.) **P.**, wś i fol. nad rz. Dublończyk, dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec. Wś ma 12 osad; miejscowość mocno pochylona od północy ku zachodowi, dość leśna. Znajduje się tu kapl. katol. par. Kamień, dawniej par. Iwieniec. 3.) **P.** (*Pokutie*), wś, pow. czauski, gm. Drobin, ma 20 dm. i 62 mk., z których 16 zajmuje się wyrobem filców, 1 wyrobem naczyń drewnianych, 1 przedmiotów z łyka i kory, 4 wozów, sań i t. p., 2 bednarstwem.

Pokucie, najdalej na południo-wschód wysunięta ziemia dawnej Polski, przedstawia odrębny charakter fizyczny, polegający na kontraście spotykającej się tu wyżyny stepowej i krainy górskiej. Oddzielone korytem Dniestru w stronie północnej, a z innych stron górami zasłonione, stanowiło jakby najdalszy kąt Rzeczypospolitej. Obszar P. zamyka we wschodnio-południowej stronie Czarnohora Karpacka, ciągnąca się samem pograniczem węgierskiem dwie do trzech mil i tworząca jakby mur wielkiej twierdzy. Nad pasmem tem górują dwa wierzchołki, wznoszące się jakby narożniki, w stronach przeciwnych: Pop Iwan od wschodu a od zachodu Howerla. Ten ostatni sięga do 7200 stóp. Uderza też swoim osobliwym kształtem tak zwana Stocha, góra formę stoga mająca, z nagim szczytem, a o pół mili przed Czarnohorą położona. U stoków zachodnich Czarnohory ma źródła swoje Prut, największa z rzek pokuckich; w kilkomilowej zaś odległości na wschód wypływa z pod góry Petenicy Czeremosz Czarny, a o pół mili dalej z pod góry Hnetysy Biały Czeremosz, który rozgranicza Pokucie od Wołoszczyzny. Kraj ten w dolnych swoich okolicach, przedstawia żyzną podolską równinę, a w podgórzu swojem posiada szereg hut i warzelni solnych, które ludności łatwy sposób zarobkowania nastręczają. Banie te były w czasach dawnych nierównie liczniejsze i jedne z nich stanowiły dochód dóbr królewskich, drugie należały do prywatnych. Gleba górska tworzy wyborne pastwiska dla owiec i bydła, a zbiór siana jest tak znaczny, że mieszkańcy odleglejszych nawet równin zwykle bydło swoje w góry na zimowlę oddają. Lasy pokrywają tu jeszcze ogromne przestrzenie, nietylko w górach niedostępnych, ale i po równinach. Do pierwszych należy głównie tak zwany Czarny Las między Bystrzycą Sołotwińską a Oporem. Jest to puszcza lasami pierwotnymi okryta, która w całej swej rozciągłości po jednej i drugiej stronie Karpat kilkadziesiąt mil kwadratowych obejmuje. W dolnych znowu okolicach zasługuje na uwagę las zwany Chorosna. Poczyna on się tylko o parę mil od Kołomyi i ciągnie się ku Dniestrowi z małemi przerwami na przestrzeni kilkunastomilowej. Bagna jego i trzęsawiska służyły za osłonę dla długo tu przechowującego się kultu bóstw z czasów przedchrześciańskich, o których wieść głucha przechowywała się u ludu, jak to opowiada Stanisław Duńczewski w kalendarzu na rok 1767. Okolice Pokucia należą do najpiękniejszych w Polsce. Przejeżdżając w kierunku ku wschodowi mamy po lewej stronie rozległy widok na urodzajne obszary łanów i łąk naddniestrzańskich; na prawo zaś wznoszące się stopniami pasma gór, tu i owdzie bezleśnych, indziej gęstym lasem okrytych. Raz po raz wbiegają głęboko pomiędzy prostopadłe, niemal stojące naprzeciw siebie wierzchołki gór, prześliczne doliny, spadającymi zewsząd potokami ożywione. Wszystkie rzeki P., mając na znacznych wzniesieniach swe źródła, przedzierają się przez pokłady skał i tworzą częstokroć wspaniałe wodospady. Najpiękniejsze są: wodospad Prutu pod Dorą i wodospad Maniawki pod wsią Maniawą, oba w uroczej okolicy. Ponieważ P. nie stanowiło odrębnej całości, mającej ściśle określone granice i nazwa sama nie opiera się na fizycznych ni etnograficznych znamionach,

przeto trudno oznaczyć granice obszaru tą nazwą objętego. Nazwą tą zwykle obejmujemy pas ziemi ciągnącej się w południowo-wschodnim kierunku po obu brzegach Prutu, od źródeł rz. Tłumaczka aż do ujścia Czeremoszu, w pobliżu wsi Załucza. Obszar ten mieści się przeważnie w obrębie powiatu kołomyjskiego. Północną część od Kołomyi znamionuje zbity ciężki czarnoziem podolski, z gliną diluwialną w potężnych częstokroć pokładach; zewnętrzna jej plastyka przedstawia krainę pagórkowatą z licznemi zagłębieniami lejkowatemi. Wioski, osiadłe po jarach, odsłaniają się widzowi dopiero wtedy, gdy z monotonnej wierzchowiny spuszcza się nagle ku dolinom, poprzerzynanym zwykle leniwie płynącymi potokami. Lasy liściaste, złożone przeważnie z dębu, grabu, klonu i osiki, a brak zupełnie drzew iglastych. Uprawa hreczki, kukurydzy, tytoniu i melonów odbywa się tu na wielkie rozmiary; chów bydła przeważnie siwego. Ptaki, motyle, chrabąszcze przedstawiają głównie gatunki właściwe krainie stepowej. Przeciwnie na południe od Kołomyi, tuż za Prutem, rozpoczyna się świat górski. Zapowiadają go nietylko czerniące się na widnokręgu pasma gór, ale też piaskowiec karpacki w Myszynie, solne źródła w Kniaździworze, bukowe i smerekowe lasy, wreszcie i sami mieszkańcy z właściwościami górskiego ludu. W punkcie, gdzie świat stepowy z górskim się ściera, na rozległej dolinie pochylonej ku Prutowi, na jego lewym brzegu, leży Kołomyja. Przylegające do niej od północy i wschodu wsie, z uprawnemi polami i rozrzuconemi po wszystkich stronach dąbrowami, przypominają Podole, a wrażenie to złudne byłoby zupełnem, gdyby nie te góry piętrzące się daleko na zachód i południe od Kołomyi, gdyby nie ten rozlewny Prut szumiący. Znaczne nachylenie P. ku południowemu wschodowi ułatwia przystęp cieplejszym prądom powietrza i pozwala na uprawę kukurydzy, a nawet winorośli po zacisznych zboczach południowego podgórza. Możnaby powiedzieć, że Podole zbliżywszy się na Pokuciu bezpośrednio do gór, dnem głównych dolin głębiej się wdarło w miazgę podgórza. Przykładem tego jest ciepła dolina Czeremoszu, którą na 3 mile przeszło od miasteczka Kut aż do zlania obu Czeremoszów (Białego i Czarnego) ciągną się piękne sady, a uprawa kukurydzy i tatarki (hreczki), wymagających podolskiego podniebia, przeciągnęła się za Czeremoszem Czarnym jeszcze głębiej w góry aż po Jasieniów i Krzyworównię. Stąd też pochodzi, że stan powietrza nietylko w ciągu tygodnia lub doby, ale nawet dnia, jest tu bardzo zmiennym. Właśnie temu pośredniemu położeniu, na samym skrawku, między dwoma różnemi światami, zawdzięcza Kołomyja swą zmianę temperatury i niejednostajną przeciętnie ciepłotę. P. zaludnionem zostało dość późno. Herodot opowiada, iż Dniestr, przy ujściu którego mieściły się kolonie greckie, wypływa z wielkiego jeziora, oddzielającego Skitów bądź to od Neurów, bądź od Agatyrsów (Herod., IV, 51, cf. 100). Za największą kraju tego osobliwość wskazywano dwułokciową stopę Heraklesa, w jednej ze skał naddniestrzańskich wytłoczoną. Wieść o wielkim u źródeł Dniestru jeziorze może znaleźć swe potwierdzenie albo w rozległych bagnach nad Dniestrem koło Koniuszek i Dołobowca, albo też, przypuszczając, że Stryj, dopływ Dniestru, mógł być uważany za główne koryto tej ostatniej rzeki, znajdziemy w okolicach Sinowódzka Wyżniego, skąd już niedaleko do źródła, w łożu rzeki ogromy skał porozrywane, a mieszkańcy pobliskiej wsi Międzybrody rozpowiadają, że niegdyś było tam wielkie jezioro, od którego sinych wód miała powstać i sama nazwa Dolnego i Górnego Sinowódzka. Nie wiemy jaki rodzaj życia wiodły ludy, o których pobycie w tych stronach dochodziły wieści do kolonii greckich; to wszakże pewna, że gdy u źródeł Bugu i Styru od dawna już rozpierano się orężem o posiadanie urodzajnych ziem i grodów czerwieńskich, Pokucie wraz z Wołoszczyzną długo jeszcze było siedzibą koczowniczo wałęsających się hord Pieczyngów, które tu wypasały liczne trzody swoje. Przedzielały ich naokoło od sąsiadów rozległe puszcze, przez które cichaczem przedzierając się, napadali Pieczyngowie sąsiednie kraje. Bolesław Chrobry umiał ich sobie stale pozyskać. We wszystkich niemal jego wyprawach widzimy ich bądź w obozie, bądź odrębnie szarpiących kraje nieprzyjacielskie. Gdy raz (około 1013 r.) wszczęli rozruch w jego obozie, cały ich pułk w pień wyciął. Kazimierz I wszedł w ścisłe stosunki z Jarosławem Wielkim, a potomstwo jego było już bardzo blisko z książętami ruskimi spokrewnione. Właśnie za tych potomków posuwają się od strony grodów czerwieńskich coraz więcej ku Karpatom stałe osady. Na wzgórzach, świeżo z lasów wytrzebionych, powstawały włości, najczęściej przez jeńców wojennych osadzane. W drugiej połowie XI w. pojawia się tu najpierw Trębowla, znacznie później Halicz nad Dniestrem. Nazwa jego miała wziąć swój początek od Haliczyny mogiły, jak powiada kronikarz wołyński, albo jak mówi Długosz, od góry Halicza. Wszakże podobnegoż imienia gród, na stronie południowej Karpat, wzmiankowany jest w dziejach już od X w., i dał niejednokrotnie powód pisarzom późniejszym do mieszania zdarzeń i miejsc różnych od siebie. Wasiłko Rościsławowicz, ks. trembowelski, gromadził pod swą chorągiew

hordy Torków, Berendejów, Pieczyngów. Miał on się odezwać w swojej hardości: „Zimą wystąpię, latem zawojuję Polskę i zemszczę się za Ruś. Nie bogata jest w lud nasza ziemia, pójdę na dunajskich Bułgarów, i jeńcami ich zaludnię pustynie“. Nim jednak zemsty dokonał, oczy mu wyłupiono. Słowa jego malują w jakim stanie znajdował się w owych czasach ten kraj. Wspomnieni tu Pieczyngowie byli ostatkami hordy przebywającej między Siedmiogrodem, Pokuciem i Wołoszczyzną; główna bowiem ich siła pobita już była wtedy przez Kumanów. Szczątki te przez jakiś czas jeszcze do rozmaitych najazdów używane, wyginęły w bojach sąsiadów. Osadnictwo w górach szło nadzwyczajnie powoli. Przez długi czas nie słychać o żadnych włościach znaczniejszych, a rzeki pomniejsze zdają się nie mieć stałych nazw. Niema o nich wzmianki, choćby pobieżnej, w dokładnych skądinąd ruskich latopisach. Długosz zaledwie umie nazwać parę rzek co z prawej strony do Dniestru wpadają. To, co z koczowniczem i pasterskiem życiem się wiązało, jak wierzchołki połonin i rozciągające się między niemi kotliny mają odrębne swoje imieniska, które chociaż powszechnie przez ludność dzisiejszą powtarzane, w bardzo znacznej jednakże części nie mają z językiem jej nic wspólnego, i zdają się sięgać czasów koczowniczej jeszcze włóczęgi. Z nazwiskami takiemi spotykamy się na całym łańcuchu pokuckich gór. Jeden z czubów Czarnohory a zarazem kotlina pod nim, zowie się Dżymbronia, inny Howerla. Dalej idą: Bałtaguł, Retunduł, Bałtazina, Czurus, Furatyk, Czymbtysz, Fewresok, Grofa, Pietrosy, Żurapel, Gorgan, Gurgułat, Pianuła, Niagra, Żełemin, Pikuj i t. d., są to nazwy utworzone z pierwiastków niesłowiańskich. Z resztek rozmaitych hord koczowniczych, z jeńców wojennych i dobrowolnych, różnoplemiennych osadników wytwarzała się ludność Pokucia. W XIII w., kiedy jarzmo Mongołów nad Rusią zaciężyło, w Marmaroszu na Węgrzech spotykamy ludność wołoską; może szczątki rzymskich kolonii. Ludność ta wiodła żywot pasterski. Skoro w wieku następnym Giedymin przełamał potęgę Mongołów i zdobył Kijów, a zięć jego Kazimierz Wielki zajął ziemie czerwieńskie, bezpieczeństwo tych stron wzrastało. Wtenczas to Wołosi ruszyli z Marmaroszu gromadnie i stałe siedliska w mało zaludnionej dotąd Mołdawii zajęli. Część jakaś tejże samej, jak się zdaje, ludności, dostała się na Pokucie, a chociaż zupełnemu już przenarodowieniu uległa, ślady jej jednak rozpoznać się dają między tutejszymi mieszkańcami. Na równinach P. włościanin nie różni się niczem prawie od Rusinów Podola, górale jednak mają odrębne swoje cechy, które rozdzielają ich na dwa plemiona, czy też rody: Huculów i Bojków. Od wschodu znaczny obszar gór zamieszkują Huculi; miano to dają im na około sąsiedzi i sami się do niego przyznają. Nie tak się rzecz ma z ich zachodnimi sąsiadami, co począwszy od Czarnego lasu i od rzeki Łomnicy aż ku źródłom Dniestru się rozsiedli. Zapytani o właściwe swe miano zowią się poprostu Werchowiniami, Góralami, Podgórzanami i t. p., tymczasem tak mieszkańcy nizin, jak i sąsiedzi ich Huculi nazywają ich Bojkami. Jest to wyraźnie wzgardliwe tylko nazwisko, znaczące jakoby zbójów. Ks. Antoni Pietruszewicz jest tego mniemania, że nazwa Hucuł ma łakież same znaczenie co Bojko; w języku bowiem wołoskim *choc* czyli *hoc* znaczy zbój, końcówka zaś *uł* jest cechą rodzaju męskiego, odpowiadając zaimkowi łacińskiemu *ille*. Silna budowa ciała, swoboda ruchów, odwaga i zręczność wspólne są tak Hucułom jak Bojkom; atoli te same przymioty przybierają odcienia rozmaite i znaczną dostrzedz można różnicę, tak w postawie i rysach zewnętrznych, jak umysłowych usposobieniach, w zwyczajach i obyczajach. Wzrost częściej wysoki niż mierny, cera smagła, oczy czarne, nos orli, czarny długi włos i wąs zakręcony, odznaczają Hucuła; Bojko ma cerę białą, oczy najczęściej siwe, włosy rudawe, smukły acz nie uderzający wzrostem, natomiast lżejszy i ruchliwszy. Przy długich, niekiedy podgolonych włosach, wąsów albo wcale nie zapuszcza, albo je przystrzyga. Strój Hucuła w ogólności schludny, u bogatszych odznacza się pewną wytwornością. Kapelusz, czyli tak zwane kresanie, formy stożkowatej, lub z główką okrągłą a szerokiemi brzegami, ma w koło blaszkę lub wstążkę, częstokroć pierścieniami, kółkami i innemi błyskotkami nawieszoną, z za której pióro pawie powiewa. Gunia krótka, z grubego sukna, bronzowego, miodowego, niekiedy ponsowego koloru. Pod nią kiptar (kożuszek bez rękawów), jedwabiem wyszywany, przez ramię przewieszona dziobeńka w kratki, lub tobolec guzikami błyszczący, a koszula suto na ramionach we wzory tureckie wyszywana. Szeroki, rzemienny pas, z mnóstwem guzików, kółek, pierścieni i t. p. Przy pasie, między innemi, nóż w pochwie, a para pistoletów za pasem. Spodnie szerokie sukienne, czerwonego, miodowego lub granatowego koloru; na nogach chodaki; w ręku toporek pisany. Zimą wdziewa kożuch krótki, czapkę lisią, zwaną kłepanie, i guglę, czyli dżuglę, zwaną także manta, która jest rodzajem płaszcza z sukna białego, a zrobiona tak, że z tyłu naturalny kaptur formuje. Ubierają się w nią i kobiety. Ubior zwyczajny Bojka stanowi czarny sierak powyżej kolan; pod nim bunda z wyszyciem włóczkowem, koszula na ramionach wąską me-

rezką ozdobiona. Przez plecy tobolec czyli tajstra skórzana, bez ozdób. Pas rzemienny nie tyle błyskotkami ile potrzebnemi narzędziami opatrzony. Spodnie białe, obcisło, chodaki rzemykami przeplecione. Na głowie zimą kuczma wysoka, barania, w formie głowy cukru uciętej, albo szłyk, latem zaś czarny, niski, z szerokiemi krysami kapelusz; w ręku kij nasiekany. Huculki są zazwyczaj smukłe i urodziwe. Na głowie u mężatek ujrzysz biały, cienki rąbek. Ramiączka u ich koszul wyszywane ozdobniej niż u mężczyzn. Na koszuli duszka, czyli gorset materyalny, najczęściej czerwony. Dwie zapaski wełniane, pstrego koloru, zwane fotami, obwiązują w koło siebie z dwóch stron, przepasując je pasem z kałamajki. Świtkę czarną wdziewają na wierzch, na nogi zgrabne chodaki, a niekiedy buty czerwone. Dziewki splatają najczęściej włosy we dwa warkocze, i takowe na głowie we wieniec ułożywszy, mnóstwem świecideł i piórem pawiem ozdabiają. Bogatsze zawieszają u szyi srebrne i złote monety, a spódnice ich w dzień świąteczny przywdziewane, połyskują srebrnemi i złotemi galonami. Żona Bojka obwija głowę zawójką, a niekiedy nią i większą część twarzy zakrywa. Odzieniem jej biała, płócienna świtka, spódnica w kwiaty, a na niej pstra, wełniana zapaska; na nogach chodaki lub buty. Dziewki splatają włosy w jeden warkocz i takowy, kwiatami i wstążkami ozdobiony, wolno po ramionach puszczają. W długich a wąskich dolinach po-pod ściany gór, lub na mniej nagłych ich pochyłościach, ciągną się osady huculskie, od wschodu, począwszy od Białego Czeremosza i potoku Putyły, aż do Łomnicy na zachód (to jest obecne powiaty: Kossów, Śniatyn, Horodenka, Kołomyja, Nadwórna, Tłumacz, Bohorodczany, część stanisławowskiego, kałuskiego i dolińskiego). W nazwiskach tych wsi uderza ucho nierzadko dźwięk obcy: Brustury, Akreszory, Szeszory, Ryngury, podobnie jak i w samym języku Hucuła. Syna zawoła niekiedy stary ojciec: „filine“; zamiast rozprawiać wiele, powie „werberowaty“, a duchów leśnych nazwie „silwaticzi“. Bojki rozsiedleni od Porohów i Jabłonki, ostatnich wsi huculskich nad Bystrzycą Sołotwińską, aż po źródła Dniestru (zachodnia część pow. dolińskiego, kałuskiego, oraz południowa część pow. żydaczowskiego, tudzież powiaty: stryjski, drohobycki, turczański, i wschod. część samborskiego), mówią językiem czystosłowiańskim i takim ponazywali wsie swoje. Wsie huculskie są zwykle wielkie, chyża, czyli chata od chaty daleko, zwykle sadem, łąką lub lasem rozdzielona. Hucuł kocha się w sadach. Skoro ma kawałek ziemi odpowiedniej, pielęgnuje drzewa owocowe. Prócz jabłek wyśmienitych i gruszek, znajdziesz u niego tarnośliwy, czereśnie, wiśnie i czerechy. Chata drewniana, zwykle z dwoma ku wschodowi oknami, pobita jest dranicami dość nisko. Koło niej stajnia, śpichlerz, kawał ogródka i pasieka; woza, pługu, ni stodoły nie znajdziesz. Nie tak rozległe wsie Bojków ciągną się brzegiem potoków i rzek, obsiadają żyzniejszą kotlinę lub górę lesistą. Chaty najczęściej gromadkami rzucone, stoją dość blisko jedna przy drugiej. Wysoki, ostry dach, spoczywa zwykle na kolumnadzie słupów drewnianych, połączonych takiemiż kabłąkami, formując na około rodzaj krużganku. Wśród tej kolumnady siedzi chata jak skrzynia; okna jej ku południowi obrócone; na dachu, obok pobicia u dołu dranicami, bywa niekiedy wierzchem i słoma. Drzewa zielenią się przy chacie, ale owocowe rzadko. Natomiast obok stajni i obory jest i stodoła, oraz wóz, pług i inne narzędzia gospodarskie. Bojko bowiem jest rolnikiem. Mimo niewdzięcznej gleby, sięga pługiem i rydlem wszędy, gdzie tylko kawał ziemi z pod lasu i kamieni wydostać może, i zasiewa ją owsem, lnem, niekiedy jęczmieniem i żytem jarem, lub też kartoflami zasadza. Rozpala nocą ognie przy owsach dla postrachu niedźwiedzi, i przy nich noce przepędza. Hucuł przeciwnie jest pasterzem. Na przedgórzu uprawia on ziemię, ale tylko sposobem ogrodowym. Lubi też i hoduje pasieki, ale główny skarb jego jest w bydle i owcach. Owca, według przysłowia huculskiego, daje odzież, opatruje nabiałem i łąki gnojem użyźnia. Dzień też, w którym trzody swe na połonińską paszę wypędzają, obchodzony jest u Huculów z największą uroczystością. Co atoli nadewszystko charakteryzuje Hucuła, to jego zamiłowanie w koniach. Bojko chowa zwykle bydło rogate, konia u niego rzadko spotkać. Przeciwnie Hucuł nadewszystko przekłada konie, których osobną rasę pielęgnuje. Koń huculski jest drobny, najczęściej maści szarokasztanowatej lub karej, głowy kształtnej, długiej grzywy, mocnych i pewnych nóg, płochliwy, do pociągu nie zdatny, ale wyśmienity do jazdy wierzchowej. Jest on dumą Hucuła i nieodstępnym jego towarzyszem; dosiada go tak sam, jak i żona i córka, ku czemu foty ich, z dwóch odrębnych sztuk składające się, zdają się, jakby umyślnie urządzone. Siedzą na koniu z taką pewnością, że jazda nie przeszkadza im prząść kądziel z wełną, którą na koniu mają za pasem. Widząc takie całe karawany obojej płci Huculów, jak od Żabiego i Mikuliczyna za różnemi potrzebami konno ku dołom postępują, może się zdawać, że jesteśmy w kraju nomadów. Dnia 13 czerwca odbywa się u Huculów tak zwane „mieszanie“, uroczystość, której zwykle muzyka i tańce towarzyszą. Na otworzyste polany spędza-

ją z różnych stron owce; tam mają się połączyć w turmy po dwa tysiące i więcej sztuk liczące, które spólnie obrany watażka (pasterz główny) przy pomocy butejów i oczarków w połoniny popędzi. Na polanie doją kolejno każdy przygnany oddział. Mierzy mleko watażka i oznacza, ile któremu przypadnie. Przy maciorach i jarkach podskakują młode jagnięta, watażka pozna wnet, iż to lub owo na połoniny nie dojdzie; rozdają więc je darem między biedaków i sieroty, aby je sobie wychowali. Cały ten charakterystyczny obrzęd huculski kończy się wesołą ucztą i tańcami. Rozpoczyna się pochód ku połoninom. Postępują zwolna przed turmami przodownicy; owczarze w szarych, w tłuszczu umaczanych koszulach, w myckach wełnianych na głowie, zabiegają z boków i z tyłu, otoczeni zgrają psów. Na wskazanej przez watażkę polanie ogradzają koszarę dla owiec i stawiają koliby, w których skład nabiałów i mieszkanie oczarzy. W nich z mleka wydajanego wywarzają bundze, z których bije się bryndza, zbierają z żętycy urdę, która główną omastę góralską stanowi. Raz po raz nadjeżdża do kolib właściciel owiec jeden po drugim; zdejmuje terch z konia, to jest bordiuki z koziej skóry i berbenice drewniane; dobywa z nich żywność dla owczarzów swoich przywiezioną, a odebrawszy swoją część bundza, nabija w nie bryndzę i ku domowi pośpiesza. Z powrotem jego otrzymują sąsiedzi wiadomość, w którą stronę i kiedy udawać się mają do kolib. Cały bowiem ten tabor w ciągłym jest ruchu. Skoro polany, na których stanął, są wypasione, przenosi się ze wszystkiemi zapasami na dalszą połoninę, gdzie grodzą nową koszarę i nowy szałas stawiają. Jak Bojka rolnictwo, tak Hucuła częstokroć pasterstwo jego zawodzi. Bojko wtedy rozwija nadzwyczajną czynność, rzuca się na przedsiębiorstwa, kupczy drobnemi towarami, winogronami, orzechami włoskiemi, śliwkami węgierskiemi, przebywa ogromne przestrzenie kraju, utrzymuje bezustanny związek między Węgrami a Polską. Zwykle pod jesień z domu wyszedłszy, nie wraca aż na wiosnę. Niema tej obrotności Hucuł i cały jego przemysł ogranicza się na sprzedaży lichych wyrobów wełnianych, bryndzy i naczyń drobnych, z którymi udaje się konno do miast bliższych: Kossowa, Delatyna, Nadwórny i Kut, lub najdalej do Kołomyi, Zaleszczyk i Horodenki. W nowszych dopiero czasach, odkąd go zawodzą kartofle, udaje on się za robotą w doliny. Powiada F. Siarczyński, że Hucułowie pochodzą z rodu Wołochów, którzy osiedlili się w górach Pokucia, zmieszali z krajowcami, i utworzyli odrębny poniekąd lud, który się tak postacią jak i obyczajami od innych górali wyróżnia. To samo spostrzeżenie zrobił profesor Łobarzewski, który się zbliska tak Hucułom jak Bojkom przypatrywał. Gospodarne rządy Kazimierza Wielkiego i jego następców ściągały licznych osadników na Podgórze Karpackie. Ciekawe szczegóły o tym ruchu kolonizacyjnym podaje Aleksander hr. Stadnicki w rozprawie „O wsiach tak zwanych wołoskich“ (Lwów, 1848—1853), W drugiej połowie XV w. panował w Multanach i Wołoszczyźnie Stefan, najznakomitszy z książąt wołoskich. Pokonał on dwóch przeciwników, hospodarów multańskich, Radułę i Włada IV, i w ciągłych zapasach z Tatarami, Węgrami i Turkami, odnosił liczne zwycięztwa. Pojmując korzyści pozyskania opieki potężnej wówczas Polski, wszedł w stosunki z Kazimierzem Jagiellończykiem i oświadczał gotowość złożenia mu hołdu. W 1484 r. Bajazet II, sułtan turecki, by pomścić nad Stefanem klęski ojca (Mahometa II), wkroczył do Bessarabii, zdobył Kilią i Białogród, i ścisnął Wołochów ze wszech stron. Ustępował Stefan przed Turkami w lasy i górskie zakąty, a tymczasem wysłał posłów do króla polskiego, ostrzegając go o niebezpieczeństwie i prosząc, aby z wojskiem polskiem zbliżył się ku granicom, gdzie mu dawno przyrzeczony hołd chce złożyć. Zebrawszy rycerstwo, król w towarzystwie synów: Olbrachta i Zygmunta, przybył na początku jesieni 1485 r. do Lwowa, skąd niebawem, na czele dwudziestotysięcznego wojska, ze szlachty ziem ruskich i podolskich złożonego, przebył Dniestr pod Haliczem i stanął na Pokuciu. Dnia 15 września 1485 r. złożył Stefan na polach kołomyjskich hołd królowi. Po ukończonej ceremonii i złożeniu przez Stefana i bojarów wołoskich przysięgi, opatrzyli Stefan i 14 bojarów wołoskich swemi pieczęciami wygotowany poprzednio dyplom, w którym wyłuszczono stosunek wojewody do króla polskiego i jego zobowiązania. Dyplom ten oglądał jeszcze Kromer w metryce koronnej. Stefan złożył w darze Kazimierzowi, tudzież synom jego, bogate namioty, i nawzajem otrzymał bogate upominki. Jako pomoc dano mu trzy tysiące jazdy, pod dowództwem Jana Karnkowskiego, zwanego Polakiem. Te szczupłe posiłki oddały Stefanowi wielkie usługi. Wyruszywszy z nimi przeciw Turkom, rozpoczął wojnę podjazdową, bitwy walnej unikając. Jazda polska składała się z dobrze uzbrojonego i wyćwiczonego żołnierza; Wołosi przeciwnie mieli lekko zbrojne pułki na kształt Kozaków. Ilekroć tedy pułki wołoskie porażone były przez Turków, cofały się one tak, iż ścigającego ich nieprzyjaciela pod hufce polskie zwabiano, gdzie wspólnemi siłami klęskę mu zadawano. Tym sposobem wojując, zmusił wkrótce Turków do opuszczenia Wołoszczyzny. W czterdzieści lat później

hospodar wołoski Piotr, bez poprzedniego wypowiedzenia wojny, wtargnął na Pokucie zimową porą, pod koniec 1530 r.; zajął Gwoździec, Śniatyn, Kołomyję i Tyśmienicę, uprowadzając ludność i kraj aż do Halicza spustoszył. Odparcie tej napaści poruczył król Zygmunt I Janowi Tarnowskiemu, hetmanowi. Stanęło w pogotowiu pięć do sześciu tysięcy. Była to sama prawie jazda; piechoty nie więcej nad 300 ludzi liczono. Wołosi w ogólności bili się dzielnie; konie mieli mierne ale rącze. Rzadko używali zbroi. Tarcze ich były proste, nie powłóczne, a kopie bez proporców, sprawnie jednak niemi robili. Od roli wzięty chłop rychło nawykał do bojowego szyku. Nieraz jeździec o strzemionach dębowych, siodle bez pokrycia, u łęku bryndzę i chleb w koziej skórze mający, zadziwiał swoją zręcznością. Ulubioną niegdyś ich bronią była osęka, rodzaj kopii, w której u wierzchu znajdował się grot do pchnięcia i hak do przyciągania. Puszczając się w największym pędzie popod hufce nieprzyjacielskie, zrywali jeźdźców z koni, i wielką szkodę w ludziach sprawiali. Takiego przeciwnika w przeważającej liczbie mając przed sobą Tarnowski, wysłał przodem mało co więcej nad dwa tysiące ludzi, dając im rozkaz, iżby przebywszy Dniestr, z różnych stron na załogi wołoskie uderzyli. Było to ostatnich dni lipca 1531 r. Po kilkunastu drobnych spotkaniach na różnych miejscach, całe Pokucie zostało w dwóch dniach oczyszczone z Wołochów, prócz Gwoździca, gdzie nieprzyjaciel w twierdzy się zamknąwszy, uporczywie się bronił. Oblężony jednak poddał się wkrótce, a hetman kazał osadzić wojskiem polskiem zamek, obronę jego Włodkowi powierzając. Na wieść o porażce swoich biegł na Pokucie sam Piotr, wiodąc dwadzieścia kilka tysięcy świeżego wojska. Sześć tysięcy rzucił on przodem przed sobą, i kazał im napowrót Gwoździec zdobyć. Uwiadomiony o tem Tarnowski, ruszył na pomoc oblężonym. Stoczono bitwę dnia 19 sierpnia i Wołosi zostali na głowę porażeni. Wielu z nich padło, więcej nierównie, a między temi nie mało osób znakomitych dostało się do niewoli, reszta pierzchła. Po odsieczy Gwoździca cofał się Tarnowski w głąb kraju i stanął obozem pod Obertynem, gdzie przyszło do walnej bitwy, w której Wołosza na głowę pobitą została (ob. Obertyn). Groźniejszym nierównie w owe czasy nieprzyjacielem byli Tatarzy. Łupieżcze ich napady nieustannie się powtarzały. Jeden z głównych szlaków tatarskich, szlak wołoski, szedł właśnie przez Pokucie, które bywało często widownią bojów z napastnikami. W 1624 r. Aleksander Koniecpolski, podówczas hetman polny koronny, któremu straż granic wschodnich była powierzona, powziął wiadomość od szpiegów, iż Tatarzy z Budziaku (Bessarabii) zmierzają przez Wołoszczyznę do Polski. Było to w Zielone Świątki. Rozesłał niezwłocznie uniwersały po województwach: podolskiem, wołyńskiem, bełskiem i t. d., aż do Biecza i Przemyśla, ostrzegając o niebezpieczeństwie; wezwał obywateli pobliskich ziem, aby się z wojskiem łączyli; chorągwiom zaś husarskim rozkazał, aby bez wielkich ciężarów i bez kopii, w zbrojach, z muszkietami tylko, jaknajprędzej pod Kamieniec zdążały. Nadciągały do wojska zaciężnego dość liczne hufce ochotników ze wszech stron, jako to: Sobieski Jakub i Zborowski Aleksander ze szlachtą pow. trembowelskiego, Bałaban Aleksander, starosta rohatyński, ze szlachtą pokucką, Struś Mikołaj, ststa halicki, i inni. Zebrało się do 5000 zbrojnych. Dnia 5 czerwca, gdy zaledwie połowa wojska była zebrana, dano znać, że Tatarzy już są pod Stepanowcami, o 10 mil od polskiego obozu. Było ich wedle podania jednych 30 tysięcy, według drugich 60 tysięcy, a dowodził nimi Kantymir basza. Ratowano się zwykle przed napadami tatarskiemi ucieczką wraz z dobytkiem do zamków i miejsc obronnych, umyślnie na ten cel w każdej okolicy wznoszonych. Omijali je zwykle Tatarzy, bo pomyślność wypraw na niespodziance i pośpiechu zależała. Koniecpolski, nie mając odpowiednich sił, postanowił przepuścić Tatarów i napaść dopiero na wracających, rozesłał więc gońców aż do Przemyśla, Jarosławia, Rzeszowa i Biecza, ostrzegając ludność przed niebezpieczeństwem; sam zaś zaraz po przejściu Tatarów kazał porobić zasieki w lasach Bednarowskich, którymi mieli powracać. Wysłany w 200 koni Jan Odrzywolski szedł w ślad za Tatarami, donosząc o wszystkich ich ruchach hetmanowi. Stał właśnie hetman od 3 dni pod Świstelnikami, gdy doniósł Odrzywolski, że już tymże szlakiem horda powraca. Podemknął się więc z wojskiem swojem pod Martynów nad Dniestrem, 2 mile powyżej Halicza, i stanął w obozie ściśnionym, wszystkie wozy cięższe do zamków poodsyławszy. Nazajutrz przyszła horda. Stanęła koszem po prawej stronie Dniestru, 2 mile od Martynowa. Hetman obawiając się, by Tatarzy z łupami nie wymknęli się, zmyśla ucieczkę. Pogasiwszy ognie w obozie, puszcza się na całą noc w pochód, rozrzuca po drodze niby w popłochu odbieżane kolasy, i o świcie staje na polach Popławnickich między Haliczem a Bołszowcem. Rankiem podstąpił Kantymir basza w 15 tysięcy pod Martynów. Nie zastawszy wojska polskiego, puścił się w pogoń, i przypadł aż pod Popławniki. Tam było wszystko gotowe na przyjęcie. Uderzył odważnie na wojsko polskie basza całą swoją potęgą. Dawali mu dzielny odpór dwaj Sieniawscy, Struś Mikołaj i Herburt,

którzy sam środek zajmowali; zaś z boku Koniecpolski, wojewoda sieradzki, Bogusz i Odrzywolski. Tymczasem hetman opasał taborem wojsko, rogi taborowe z czołem wojska z nieprzyjacielem zmieszanego zrównawszy. Z dwóch stron ustawione działa rozwinęły ogień. Strzały ich robiły nie małe drogi w hufcach tatarskich. Poniosłszy ogromne straty nieprzyjaciel, rozpoczął odwrót. Na zdążającego ku przeprawie przez Dniestr rzuciły się z prawego i lewego skrzydła chorągwie i przez wielką milę podolską pędząc, wparli go w Dniestr z wysokich brzegów. Ginęli jedni od strzałów, drudzy od nurtów wezbranych, ciężarem koni swoich przywaleni. Postrzelono w Dniestrze samego Kantemira i konia pod nim ubito. Ta część nieprzyjaciela, której Dniestr przebyć powiodło się, nie oparła się, aż o pół mili za rzeką. Tuż za nią nadbiegała przednia straż polska. Hetman nie czekając taboru ani armaty, kazał następować konnicy, puściwszy przodem Stefana Chmieleckiego, do którego przyłączył się Tyszkiewicz. Sam też przebył szybko Dniestr z resztą wojska. Ścigano nieprzyjaciela, nie dając mu wytchnąć, przez Czew i Żukiew, bystre rzeki, które właśnie były wezbrały i woda w nich była wtedy tak wielka jak w Dniestrze. Szła pogoń krok w krok za uciekającymi przez góry, jary, przykre wertepy i gęste lasy, więcej niż dwie godziny w późną noc. O milę na południe Dniestru natrafiono na kosz tatarski. Rozrzewniająca tu nastąpiła scena. W okolicach Krosna i Przemyśla nabrali Tatarzy jeńców i zdobyczy nie mało. Gdy hufce polskie wpadły do kosza, zastały tu mnóstwo ludzi obojej płci, oraz koni, stada owiec. Pełno było po polach dzieci i niemowląt odbieżanych, po które wysłał hetman kilkadziesiąt wozów, aby je do miast pobliskich zwożono. Wszakże największą klęskę ponieśli Tatarzy w lasach bednarowskich. Przedzierając się w ucieczce na przestrzeni kilkumilowej, porzucali sprzęty domowe, aparaty kościelne w Polsce zrabowane; wpadłszy zaś na zasieki, wobec pogoni nad karkiem, rzucali z siebie odzież, kaftany, opończe, kulbaki, zostawiali konie, z któremi przez gęstwinę przedrzeć się nie mogli. Rozsypanych po lesie otaczali chłopi i zabijali. Kantemir trzykroć postrzelony, dwudziestu tylko konnych przy sobie mając, uszedł wąską jakąś ścieżką. Drugi po nim wódz Kulim-Bej, został podobno ubity. Ciało jego unosili z sobą Tatarzy w kilimach aż do bednarowskiego lasu, lecz tam na zasieki wpadłszy, porzucili. Zaszła ta bitwa z Tatarami dnia 20 czerwca; ścigano uciekających przez 8 mil, a nazajutrz rano pod Chocimirzem padł ostatek pogaństwa. Częste napady nieprzyjaciół na P. wywoływały potrzebę stawiania tu coraz obronniejszych twierdz. Wznosiły się one nie tylko w miastach główniejszych, jak: Kołomyi, Haliczu, ale i w miastach podrzędnych: Gwoździcu, Śniatynie, Kosowie, Nadwórnie, Żórawnie a nawet i we wsiach. W r. 1630 Bronisław Gruszecki wymurował zamek ku obronie okolicy, we wsi Hołoskowie nad potokiem Bobrówką, niedaleko miasteczka Otynii. Około tegoż czasu inna wieś, nieopodal stąd położona, zasłynęła nierównie obronniejszymi murami, a wkrótce stała się najznakomitszem miastem Pokucia. Stanisław Rewera Potocki, hetman w. kor., upatrzył dogodne miejsce na twierdzę we wsi swojej Zabłocie zwanej, a leżącej między dwiema Bystrzycami, które opodal do Worony wpadają. Począł więc wznosić tu mury, sypać wały obronne i wieś przeistaczać na miasto. Dzieła tego dokonał syn jego Jędrzej Potocki, który dla uczczenia pamięci ojca nazwał je Stanisławów. W 1676 r. miała miejsce sławna obronu Żórawna przez Jana III. Rzecz naturalna, że wobec takich warunków bytu, utrudniających rozwój rolnictwa i wszelką pracę produkcyjną, wobec oddalenia od ognisk oświaty i rynków handlowych, wytwarzają się śród ludności obyczajo i zajęcia odbijające w sobie dzikość i burzliwość natur nieujętych w karby ni przez regularną pracę i oświatę, ni też przez bezsilne tu kościelne i państwowe instytucye. Jak w podobnych warunkach wytworzyło się na Ukrainie hajdamactwo, tak na P. rozwinęło się w XVIII w. oprysznictwo, przypominające wieloma rysami bandytyzm południowych Włoch. W bibliotece Zakładu Ossolińskich we Lwowie znajdują się dwie księgi dawnego sądu grodzkiego w Stanisławowie, mieszczące bardzo bogate materyały do dziejów oprysznictwa na Pokuciu. Pierwsza z tych ksiąg obejmuje akta od 1703 do 1723 r., druga od 1738 do 1751 r. P. przedstawiało najprzyjaźniejsze dla rozwoju rozbójnictwa warunki. Wielkie lasy i góry i położenie pograniczne, z jednej strony z Wołoszczyzną, gniazdem rozbójniczem, z drugiej głuchy kąt Węgier i góry Siedmiogrodzkie w pobliżu, najbezpieczniejsze dla rozboju kryjówki. W XVIII w. każdy z tych krajów zostawał pod innym rządem. Wszystko to sprzyjało opryszkom i uniemożliwiało ich wytępienie. Watah, który napad zbójecki na Pokuciu wykonał, przez władzę miejscową ścigany i rozbity, cofał się ku Wołoszczyźnie, skąd mu drugi takiż watah a jego pobratym, z nową bandą opryszków w pomoc nadchodził. Na Węgrzech także nierzadko pomoc, a w każdym razie bezpieczny przytułek dla się znachodzili. Współcześnie, kiedy między opryszkami na Pokuciu nabierał coraz większego rozgłosu Iwan Piskliwy, głośny był z rozbo-

jów swoich na Węgrzech watah Pinta; obaj dobrzy znajomi i pobratymy. W czeredzie jego, którą Pinta w 1704 r. na Kosów prowadził, znajdowali się i Wołosi i sam Piskliwy z Bojkami i Hucułami. Pod takimi wpływami wyrabiały się dzikie obyczaje mieszkańców, zwłaszcza wschodnich pokuckich górali, w których są ślady widoczne wołoskiego pochodzenia. Każdy niemal Hucuł za młodu kosztował chleba zbójeckiego, a poważni ojcowie nawet, dobrzy i zamożni gospodarze, nie tylko chętki do rozbojów w synach swoich nie potępiali, ale nie wahali się częstokroć i sami należeć de napadów. Sławny watah opryszków Dobosz Oleksa, widziany był przez majętnych Hucułów dość niechętnie, nie dla tego iżby się postępkami jego brzydzili, lecz że był synem jakiegoś Wasyla biedaka, a mimo to czynami swymi imię rozgłośniejsze zdobywał. Przy takich pojęciach i obyczajach miejscowej ludności, położenie spokojnych i zamożniejszych mieszkańców było bardzo trudnem. Dla zabezpieczenia sobie życia i mienia musieli wchodzić w stosunki z opryszkami i stawali się poniekąd ich wspólnikami. Podstarostowie, jak ich podówczas nazywano (rządcy, ekonomowie) z Ostawów, Muszyński i Łątecki piją w polu z opryszkami; podstarości z Peczyniżyna otrzymuje od nich w darze rządzik na konia, a podstarości ostawski tabakierę. Popadia z Sapohowa jest ich podskarbinią, przechowuje im kosztowności i zastawia stoły z przekąskami. Panna Michałowska otrzymuje w darze od wataha opryszków pereł garść i 10 sznurków; pani Michałowska 10 sznurków korali, a pan Michałowski nakrapiany, gronostajami podszyty kontusz i rulonik dukatów. Pan Cieszanowski nakoniec występuje jako rozjemca między opryszkami a Szają, żydem z Kołomyi, którego chcą porąbać; żyd uwolniony zostaje za złożeniem 20 talarów. Po zrabowaniu dworu Michała Piotrowskiego w Żywaczowie poszli opryszki za Sołotwinę, i w Zwiniackim zapuście śród lasów gęstych pajowali się, to jest zdobycz między sobą dzielili. Piotrowski człek silny i odważny (a jak opryszki powiadali „twardy“ i dla tego doradzali niektórzy, aby go związanego przypiec) miał broni nie mało. Zabrali mu więc: obuszki, dwie pary pistoletów, szable, ładownicę, mnóstwo rozmaitych rzeczy, a nawet kwefy i wstążki. Przy owym paju zachodziły między opryszkami nieporozumienia. Gdy się sprzeczają, naraz odzywa się trąbka pod bokiem. Przelękli się myśląc, że już będą schwytani. Polował tam Makarowicz z Krzywcza, a miał i ludzi przy sobie. Człek niepewny i w najlepszym razie mogący ich wydać. Mimo to bardzo rychło nastąpiła między niemi harmonia. Mukarowicz, aczkolwiek mało im znany, pogodził ich, podzielił, a nawet kupca na rzeczy im przyprowadził, i dostał za to buty czerwone i kwef. Uzbrojenie wataha opryszków było następujące: rusznica przez plecy, przy boku pałasz, za pasem toporzec i 2 pary pistoletów, a w ręku rohatyna; u pasa wisiał zwykle nóż, czyli tak zwany czepełyk. Tak uzbrojeni byli dwaj Dobosze, gdy w towarzystwie pobratymców swoich do rodziców przychodzili. Opowiadał to Oleksa Zołob, dobry ich znajomy. Uzbrojenie prostych opryszków różniło się od uzbrojenia wataha tem, że mieli tylko po parze pistoletów, a pałaszów zgoła nie mieli. Większe napady, np. na miasto jakie w czasie jarmarku lub hucznego wesela, robili z pewnem wyrachowaniem. Zwykle posyłał watah 3 lub więcej pobratymców, którzy między tłumy nieznacznie wmieszawszy się, wszystko bacznem okiem przeglądali. Mieli oni obowiązek ostrzedz, jeśliby napadowi zagrażać mogło jakie niebezpieczeństwo. Sam napad uskuteczniano najczęściej ku wieczorowi, gdy ucztujący lub jarmarkujący, podpiwszy sobie, ku domom się rozjeżdżali. Za podstąpieniem pod miasto głównej bandy opryszków rozpoczynali zwykle rozbój ci, co byli tamże od rana. Część jakąś zostawiał watah na straży po gościńcach głównych, która miała dawać znać wystrzałem, jeśliby skąd smolaki lub gromady uzbrojone w pomoc miastu nadbiegały, resztę wiódł na te domy i miejsca, które miał sobie już wcześnie przez pobratymców wskazane. Watah, który się już odznaczył jednym lub drugim śmiałym napadem w pewnej okolicy, potrzebował tylko posłać do dworu lub któregokolwiek z bogatszych mieszkańców rohatynę swoją, rusznicę lub czepełyk, a najczęściej dawano mu dobrowolnie wszystkiego, czego zażądał. Wrazie bowiem przeciwnym można było być pewnym najsroższej zemsty. Mieli opryszki swoje stanowiska w różnych okolicach, gdzie ich tak zwani pobratymi zaopatrywali w żywność i wszelkie potrzeby, a niekiedy nawet pokaleczonych i słabych u siebie przechowywali. Ten ostatni wypadek zdarzał się bardzo rzadko, opryszki bowiem nie mieli żadnego skrupułu zabić swego chorego pobratyma, lub pokaleczonego dobić, aby schwytany, sprawek ich i kryjówek władzy nie wydał. Taką gospodę na początku XVIII w. mieli opryszki w Myszynie niedaleko Peczeniżyna, u Jura arendarza. Zwali go oni swoim pobratymem. A w Sapohowie był takimże ich pobratymem Abramko Metteroyus, którego stosunki ze zbójami rozciągały się aż do lasów Chorosny. Dostarczali im ci żydzi bukłagami gorzałki, legumin, prochu, ołowiu na kule, toporców, strzelb, zgoła wszystkiego i wiedzieli częstokroć naprzód o ich wyprawach, a niekiedy

sami poniekąd niemi kierowali. Najgłówniejszem atoli w owym czasie stanowiskiem i niejako gniazdem opryszków był Kluczów Wyżni, wieś, którą w kilkadziesiąt lat później opiewał tak czule Karpiński w swojej sielance. Owa dąbrowa, w której nasz poeta żegnał się z Lindorą, była miejscem wypoczynku opryszków i schadzek Huculów z Wołochami. W samym Kluczowie była ich gospoda u Sawki, u starego Leczka i syna jego Fedora, u którego żony składał łańcuszki złote, perły i różne kosztowności Fed' Żłoba, jeden z głównych opryszków; nakoniec u Filipa. Wszystko to byli zamożni i osiedli na miejscu gospodarze a pobratymy opryszków. Stąd też to pochodziło, że podobne osady zbójeckie mocno były niekiedy losem jednego lub drugiego ze złapanych opryszków interesowane i nasyłały z pomiędzy siebie takich, którzy ich w drodze ścinali, aby ich żywcem nie zwieziono do sądu. Do poskromienia rozbojów nie zaniechano żadnego środka i sprężyście przeciw opryszkom działano. Chwytano ich najczęściej na gorącym uczynku i sądzono doraźnie. Na ten cel utrzymywany był na Pokuciu pewien rodzaj milicyi, zwany Smolakami. Dobierano ich z ludzi miejscowych i dobrze ze wszystkiemi kryjówkami opryszków obznajmionych, którzy pod naczelnictwem oficera z twierdzy stanisławowskiej odkomenderowanego zostając, całą okolicę wzdłuż i wszerz przebiegali. Było między nimi nie mało takich, co sami niegdyś do rozbojów należeli. Opryszki bowiem nie zawsze mieli z sobą samych tylko ochotników, lecz gdy widzieli kogo, coby się im nadał do rozbojów, a podmówić go z sobą dobrowolnie nie mogli, zmuszali go przemocą i groźbami do swego rzemiosła. Taki czyhał tylko na sposobność ucieczki, a gdy mu się ta nawinęła, zaciągał się najczęściej do Smolaków i był im najpomocniejszy, wydając kryjówki zbójów. Najtrudniejszą do przebycia była dla opryszków zima, wtedy ich najwięcej łapano; skoro się zaś lasy na wiosnę rozwinęły, trzeba było wielkiej zręczności i znajomości miejsca, aby ich wyśledzić i schwytać. Ku temu poruszano w razie niebezpieczeństwa całe gromady uzbrojone. W śledztwach przedsiębranych z opryszkami używano tortury, wszakże nieludzki ten środek okazywał się i tu często bezskutecznym. Mało było wypadków, w którychby opryszek wyjawił na torturach co więcej niż to, co dobrowolnie zeznawał a zdarzało się, że zbój, który dobrowolnie nie jeden szczegół wyjawił, na torturę wzięty, zaparł wszystko i słowa więcej nie wyrzekł. Samą zbrodnię karano surowo, wszakże w surowości bynajmniej niezbytkowano. W wyrokach z kilkudziesięciu lat, które mieszczą akta, nie ma ani jednego tchnącego dzikością i okrucieństwem. Zwykle karano i najgłówniejszego nawet opryszka, ścięciem lub szubienicą, a największe zaostrzenie kary było w tem, że po ścięciu pokrajano nieżywy kadłub na części, i takowe wbijano na pal po głównych miejscach rozboju dla postrachu złoczyńcom. W wyrokach na szubienicę dodawano też niekiedy, iż ciało nie ma być zdejmowane, tylko wisieć na pożarcie ptastwu drapieżnemu. Zaostrzenia te robiono osobliwie w tych czasach, gdy się rozboje zagęszczały. Takiemi były pierwsze lata wieku ośmnastego i ostatnie jego połowy. Zeznania pochwytanych opryszków, spisane w sądzie i przechowane we wspomnianych aktach, przedstawiają bardzo bogaty i ciekawy materyał do dziejów rozbójnictwa pokuckiego. W pierwszej połowie XVIII wieku wybitną postacią jest Iwan Piskliwy z Douhopola. Około połowy stulecia występują na widownią głośni Doboszowie a po nich Martyńczuk. Po tych czasach pozostała tradycya między ludem, a znaczniejsi watahy urośli z biegiem czasu na bohaterów. O nich i ich czynach krążą między ludem rozliczne pieśni i powieści. Z tych czasów rozwinęła się skłonność do gorzałki, której hołdując nieumiarkowanie, lud ten sam się wywłaszcza z ziemi na korzyść przemyślnych żydów, będących obecnie w posiadaniu większej części lasów i połonin włościańskich. Dawni właściciele pasają obecnie cudze bydła i owce na swoich niegdyś połoninach. Cechą charakterystyczną dzisiejszych obyczajów jest swoboda stosunków płciowych. Każdy mężczyzna ma kochankę i mąż lekceważy żonę niemającą kochanka. Małżeństwa też zwykle dopiero wtedy zawierane zostają, gdy owoce miłości już po świecie chodzą.

Kołomyjski powiat graniczy na północ z pow. tłumackim i horodeńskim, na wschód ze śniatyńskim, na południe z kossowskim, na zachód z pow. nadwórniańskim. Obszaru ma 12·11 miryam. kwadr., 110,091 mk. w 84 osadach i 75 gminach. Dzieli się na 3 okręgi sądowe: Kołomyja, Pieczeniżyn i Gwoździec. Jest to jeden z najbardziej na płd.-wschód wysuniętych powiatów Galicyi. Od Bukowiny oddziela go pow. śniatyński i kossowski. Gościniec rządowy, tak zwany „główny karpacki“, przecina powiat z zachodu na wschód, idąc z Delatyna przez Kołomyję do Śniatyna. Drugi gościniec, łączący Kołomyję z Kutami, oddziela się od pierwszego w Kołomyi, idzie na południe przez Sopów, Myszyn, Jabłonów, skręca na południ.-wschód, idzie przez Pistyń i Kossów, Czerniahówkę i Kuty do granicy bukowińskiej. Trzeci gościniec rządowy odłącza się w Kołomyi, i idzie na półn.-wschód przez Podhajczyki, Gwoździec, Soroki, Czerniatyn, Ho-

rodenkę, Sieniakowce aż do granicy pow. zaleszczyckiego. Gościniec tyśmienicko-kołomyjski przecina półn. część powiatu. Kolej żelazna lwowsko czerniowiecka przecina powiat w kierunku od Stanisławowa do Kołomyi, a z Kołomyi ku Czerniowcom z zachodu na wschód, i ma stacye w Korszowie i Kołomyi. Prut, przepływający przez powiat z zachodu na wschód, jest spławnym tylko dla tratew; jest to górska, szybko płynąca, kapryśna rzeka, której przejrzysta woda toczy z gór mnóstwo odłamków skał i kamieni, kąpiel w niej doskonała, to też zjeżdżają się w lecie lubownicy kąpieli, pięknych widoków i świeżego górskiego powietrza nad brzegi Prutu i zamieszkują przez kilka tygodni w nadbrzeżnych wioskach. Naprzeciw Kołomyi wpadają do Prutu od południa: Łuszka, przyjąwszy przed samem ujściem pot. Sopówkę, tuż obok Łuszki wpada Pistyńka i niezliczona ilość potoków. Od półn. wpada do Prutu kilka drobnych potoków. Rzym.-katol. dekanat kołomyjski należy do dyecezyi lwowskiej i obejmuje 4 parafie i 3 kapelanie, mianowicie: parafie w Kołomyi, Kosowie, Pistyniu i Zabłotowie; kapelanie w Jabłonowie, Kutach i Mariahilf. Dekanat obejmuje 12684 rz.-kat. Gr.-kat. dekanat, należący do dyec. lwowskiej, obejmuje 23 parafie: w Balińcach, Ceniawie, Chlebyczynie Polnym, Debesławcach, Gwoździcu Małym, Ilińcach, Kołomyi, Korniczu, Kułaczkowcach, Nazurnie, Oskrzesińcach, Pererowie, Piadykach, Podhajczykach, Siemakowcach, Słobódce Leśnej, Tłumaczyku, Trócy, Tuhlukowie, Turce, Zabłotowie i Załuczu, i liczy 42,527 gr.-kat. Produkcya przemysłowa powiatu przedstawia następujące dane. W 1870 r. wyrobiły cegielnie kołomyjskie 1,750,000 cegieł, wartości 18,750 złr. a.; 24 garncarzy 100,000 naczyń, wartości 4,200 złr. Produkcya tych przedmiotów podniosła się znacznie tak co do jakości, jak co do ilości od czasu założenia w 1876 r. szkoły garncarskiej w Kołomyi. Mydlarzy w 1870 r. było 10; przetopili 2680 cetn. łoju i 150 cetn. sody i popiołu na 1110 cetn. świec łojowych, wartości 36750 złr. a. w. i na 1336 cetn. mydła, wartości 32600 złr. a. w. Wosk ziemny i naftę wydobywają w Łuczy i Słobodzie Rungurskiej. W 1870 r. wydobywało te produkta w tych miejscowościach tylko jedno towarzystwo i zarząd dóbr rządowych w Peczeniżynie, później zawiązał towarzystwo Franciszek Wolfarth, sędzia w Wojniłowie, a techniczne kierownictwo objął inżynier Sokołowski. W r. 1879 trysnęła nafta tak obficie, że nie można było nastarczyć beczek; obecnie zmniejszyła się wydajność. W 1870 r. była fabryka zapałek w Wierbiążu Niżnym. Węgli drzewnych wyprodukowano w 1870 r. 1600 centn., wartości 640 złr. Krochmalu wyrobiło 5 producentów 60 centn., wartości 1200 złr. a. w. Młyn parowy w Korszowie, z maszyną parową o sile 12 koni, zatrudnia 20 robotników. Browarów 5, które produkują rocznie 9367 wiader piwa. Gorzelni 27 wyprodukowało w 1870 roku 2,410,463 stopni spirytusu. W tymże roku dostarczył powiat 900 centn. wełny, wartości 90,000 złr. i 1600 łokci ordynaryjnego sukna, wartości 1500 złr.; przędziwa lnianego 1140 centn. a konopnego 8510 centn., razem wartości 150,450 złr. a. w. Z tego przerobiono na 150 warsztatach tkackich 350 centn. przędziwa na 35,000 łokci płótna, wartości 6000 złr. a. w. Garbarzy 5 wyprawiło 1600 skór wołowych, wartości 25,000 złr. i 8000 skórek owczych, wartości 16,000 złr. a. w. Kuśnierzy 19 użyło 7800 skór owczych do sporządzenia 2050 ordynaryjnych kożuchów, wartości 20,500 złr. a. w. W 1870 r. dostarczył powiat 37,400 sztuk drzewa budulcowego, wartości 53,700 złr.; opałowego twardego 26,500, miękkiego 13,780 n. a. sągów, wartości 107,060 złr. Jeden tartak dostarczył 50,200 sztuk deszczek, wartości 25,100 złr. W 1870 r. zebrano z pól pszenicy 61,225, żyta 90,500, jęczmienia 83,000, owsa 220,555, kukurydzy 130,000, prosa 400, hreczki 1155, bobu 450, grochu 1650, ziemniaków 100,000 niż. austr. mierzyc, buraków cukrowych 2350 centn., kapusty 6000 kóp główek, przędziwa lnianego 1155, konopnego 8500 centn., nasienia lnianego 325, konopnego 4600 n. a. mierzyc, nasienia koniczyny 128, oleju makowego 6, oleju lnianego 14, tytoniu 1400, chmielu 16, słomy 300,000, siana 270,000, potrawu 25,000, koniczyny i innych traw pastewnych 36,000 centn., owoców 1200 mierzyc, miodu 13, wosku 3 centn., mleka 40000 wiader, masła 3000 centn., sera 6000 centn., wełny owczej 200 centn., drzewa opałowego twardego 25,000, miękkiego 15,000 wiedeń. sążni, drzewa mater. 900,755 wied. stóp sześc., węgli drzewn. 5500 n. a. mierzyc. W tymże roku było w powiecie ogierów 55, klaczy 2866, wałachów 3055, źrebiąt do 3 lat 954, mułów 18, osłów 18, buhajów 305, krów 12,668, wołów 10,572, cieląt do 3 lat skończonych 11,347, bawół 1, owiec 18,427, kóz 1,230, świń 20,955, ulów 3,550. Co do zajęć to w 1870 r. było 2 aptekarzy, 4 łaziebników, 4 golarzy, 1 budowniczy, 17 majstrów murarskich, 2 majstrów ciesielskich, 18 piekarzy, 3 właścicieli kopalni wosku ziemnego, 19 faktorów, 1 browarnik, 4 bednarzy, 8 gorzelń, 1 tartak, 6 introligatorów, 1 drukarz, 2 szczotkarzy, 6 tokarzy, 2 robiących ocet, farbiarzy 2, rzeźników bydlęcych i wieprzowych 43, fotograf 1, woźniców 32, utrzymujących domy gościnne 17, garbarzy 5, ludwisarzy 4, przedsiębiorców i spekulantów 14,

szklarzy 4, złotników 10, handlujących naftą 2, zgonników 8, handlarzy wódką 3, księgarzy i antykwarzy 4, handlarzy rybami 2, handlarzy skórami 19, handlarzy drzewem 29, prowadzących drobny handel 201, mączarzy 37, owczarzy 17, handlujących futrami 2, handlarzy końmi 2, handlujących produktami 54, handlarzy bydłem 17, kupczących wiktuałami 8, rękawiczników 2, kapeluszników 3, kawiarz 1, mydlarzy 10, węglarz 1, kopalnia węgla kamiennego 1, koszykarzy i sitarzy 8, kuśnierzy 9, lakiernik i malarz 1, drukarzy płócien 2, malarzy pokojów 2, mechaników i optyków 2, nożowników 3, miodosytni 2, młynów wodnych 22, szwaczek i modniarek 2, olejarni 3, szmuklerz 1, kominiarzy 2, rymarzy i siodlarzy 6, szynkarzy 168, ślusarzy 4, kowali 20, krawców 47, wyrabiających czernidło do butów 2, szewców 43, powroźników 5, blacharzy 7, wyrabiających krochmal 5, stolarzy 31, garncarzy 24, sukienników 3, zegarmistrzów 6, kołodziei 13, waciarzy 3, tkaczy 150, właścicieli cegielni 7, fabrykantów zapałek 2, cukiernik 1. W r. 1870 były w tym powiecie 2 stowarzyszenia przemysłowe: garncarzy (w Kołomyi), obejmujące 33 majstrów i 55 czeladników, wpisowe tak od majstrów jak i od czeladników wynosi 5 złr., miesięczna składka od majstrów 20 ct., od czeladników 5 ct. Stowarzyszenie szewców liczyło 40 majstrów i 9 czeladników, wkładki takie same jak u garncarzy; kasy osobno prowadzone. W powiecie jest jedno miasto (Kołomyja) i 5 miasteczek: Gwoździec, Jabłonów, Kamionka Wielka, Kułaczkowce i Peczeniżyn; gmin wiejskich 69, obszarów dwor. 69, przełożeństw obszarowych 43, ogółem jednostek administracyjnych 118. Stosunek gmin administr. i obszarów dwor. do przestrzeni jest następujący: Gmin katastralnych 73, gmin administr. 75; obszar powiatu 21·06 mil kwadr., z tego obszaru zajmują gminy administr. mil kwadr. austr. 12·25 czyli 58·2%, obszary dworskie mil 8·81 czyli 41·8%. Podług ludności wedle spisu z 1870 r. była jedna gmina od 100 do 200 mk.; 4 od 200—300 mk.; 3 od 300—400 mk.; 5 od 400—500 mk.; 25 od 500—1000 mk.; 32 od 1000—2000 mk.; 3 od 2000—3000 mk.; 1 od 4000—5000 mk.; 1 wyżej 5000 mk. Miast mających wyżej 10,000 mk. 1, miasteczek mających od 1001—2000 mk. 3; od 2001—5000 mk., 2; wsi mających do 500 mk. 13; od 501—1000 mk., 25; od 1001—2000 mk., 29; od 2001—5000 mk. 2. Z ogólnej ludności przypadało na miasta: 17679 mk. (18%), miasteczka 11199 (11%), wsie 68504 (69%), obszary dworskie 1977 (2%). O P. pisał August Bielowski „Pokucie“ (Dodatek do Czasu z czerwca 1857). *B. R.*

Pokumin, po łotew. *Pakumyni*, wś w pow. lucyńskim, par. sarkańskiej, z kościołkiem filialnym; własność Stabrowskich.

Pokumpry, wś, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny, odl. od Maryampola w stronie płn.-wsch. 46 w. a st. poczt. w Prenach 9 w., ma 21 dm., 195 mk., 485 mr. obszaru. W 1827 r. było 8 dm., 12 mk.

Pokumsze 1.) zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 25 w. od Wilna, 2 dm., 22 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 25 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat.

Pokupry 1.) wś, pow. rossieński, par. lalska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Pokurze, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Pokusa, przys. wsi Rajska, pow. wielicki.

Pokusówka, grupa chat w gminie Sopotni Małej, pow. żywiecki, 2 dm., 12 mk. Ob. *Sopotnia Mała.* *Br. G.*

Pokuszyn, fol., pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Giże, odl. od Maryampola 4 w., ma 3 dm., 28 mk., wchodził w skład dóbr Giże. W 1827 r. 1 dm., 24 mk. W 1886 r. fol. P. powstał z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 98: gr. or. i ogr. mr. 83, łąk mr. 7, past. mr. 4, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 6.

Pokutja, węg. *Kutkafalva*, wś, hr. beregskie (Węg.), 360 mk.

Pokutyłowa, kolonia żydowska nad rz. Bohem, pow. bałcki, okr. pol. Krzywejezioro, gm. Meczetna Wielka, o 87 w. od Bałty, ma 69 mk. żydów i 319 dzies. ziemi.

Pokutyna, urzęd. *Pokutyn*, wś nad rz. Morachwą, pow. jampolski, okr. pol. i st. poczt. Dżuryn, gm. Rozniatówka, par. kat. Szarogród, ma 120 osad, 544 mk., ziemi włościań. wraz z Kalityną 1245 dz., dwors. 1807 dz.; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1757 r. i uposażona 33 dz. ziemi, ma 735 parafian (z Rozniatówką). Dziedzictwo niegdyś Trzecieskich, Wigurskich, dziś Czarneckich.

Pokutyńce, wś nad rzką Uszką, dopł. Uszycy, pow. uszycki, na pograniczu latyczowskiego i proskurowskiego, o 23 w. od Dunajowiec, gdzie zarząd policyjny i sąd, o 16 w. od Jarmoliniec a 7 w. od Zinkowa (st. poczt.), gm. i par. kat. Sołobkowce, ma 122 osad, 752 mk., w tej liczbie 32 jednodworców, 668 dz. ziemi włośc., 1635 dz. dwor. Do P. należy futor Czerkasówka, Słobódka Pokutyniecka, mająca 7 osad, gorzelnię, młyn krupczatny i 2 mniejsze na rz. Uszce, oraz Prymusówka. We wsi znajduje się cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1818 r. i uposażona 38 dz. ziemi, mająca 864 parafian. P. należały dawniej do ststwa barskiego. W czasie lustracyi kasztelana kamienieckiego Humieckiego z 1616 r. dawała dochodu 112 złp. i wraz z Mukarowem i przyległościami była w posiadaniu Andrzeja

Górskiego, kasztelana halickiego. W 1636 r. trzymała ją Helena Zamoyska, a w 1770 r. Ludwik Pociej, strażnik litewski, opłacając rocznie 1055 złp. 29 gr. i 3 den. kwarty. Następnie przeszła w posiadanie Humieckich, jak świadczy dokument wydany przez Ignacego Humieckiego włościaninowi Kopejce z dziedzicznej wsi Pokutyniec. W końcu dziedziczyli ją Kruzerowie, Czerkasowie, od których nabyli teraźniejsi właściciele Grocholscy. W P. urodził się znany artysta malarz Stanisław Chlebowski (1835, † 1884). Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 446. *Dr. M.*

Pokuzy, os., pow. maryampolski, gmina Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 13 w., ma 2 dm., 12 mk. W 1827 r. 1 dm., 12 mk.

Pokwicha, rzeka, dopływ rz. Korgowicy z lewego brzegu, prawie w połowie jej biegu.

Pola, wólka do Zalasowy należąca, pow. tarnowski, ma 13 dm., 80 mk. (36 męż., 44 kob.) rz.-kat.

Polabiele, os., pow. sejneński, gm. Kopciowo, odl. od Sejn 38 w., 2 dm., 13 mk.

Polachowa, wś niedaleko rz. Sieniawy, pow. zasławski, między Białogródką i Lachowcami, na samej granicy pow. ostrogskiego, na płd.-zach. od Zasławia. Miało tu być niegdyś mko Łebedyń, w czasie napadów tatarskich zniszczone. W okolicy znajdują się kurhany. Na folwarku, należącym do klucza białogródeckiego dóbr sławuckich ks. Sanguszków, znajdują się stajnie dla młodych koni stada sławuckiego. O P. pisał Sendulski w Wołyńskich eparch. Wiedom. z 1874 r.

Polachowizna, os., pow. radzymiński, gm. Międzyleś, par. Klembów.

Polachówka, wś, pow. radomyski, w 1571 r. należała do dóbr Malin Dymitra Jelca, miecznika kijowskiego.

Polaczany al. *Połaczany*, wś, pow. sejneński, gm. Kopciowo, odl. 21 w. od Sejn, ma 7 dm., 75 mk., 10 osad, 507 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Hołny Wolmera.

Polaczek (t. IV, 113), mylnie, ob. *Polaszki.*

Polaczki, potok w pow. złoczowskim, na obszarze wsi Kołtów.

Poladki al. *Pohladki*, okolica szlach. nad rzką Bielicą, praw. dopł. Uszy, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Bieliczany, par. kat. Rawanicze (filia), przy gościńcu z Łohów do Dubowrucza, ma 12 osad; miejscowość poleska, grunta lekkie. Rodzina szlachecka Sławoszewskich ma tu około 3 włóki gruntu. *A. Jel.*

Poladowo al. *Poledowo, Połodowo, Podlodowo*, wś, pow. kościański, na zach. od Szmigla; par. i poczta w Szmiglu, st. dr. żel. o 7 klm. w Starem Bojanowie; 36 dm., 297 mk. (1 prot.). P. należało od 1305 r. do klasztoru wieleńskiego, przeniesionego z biegiem czasu do Przemętu. W 1358 r. opat wieleński poświadcza, że dziesięciny z P. od niepamiętnych czasów składano kościołowi poznańskiemu. Inwentarz dochodów biskupich z r. 1564 wylicza 2 złp. od 5 łanów poladowskich; około 1580 r. istniało tu sołectwo o 1 łanie. *E. Cal.*

Polaki 1.) kol., pow. wieluński, ob. *Kałuże* 1.). 2.) **P.**, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Grębków, par. Kopcie, ma 34 dm., 316 mk. W 1866 r. fol. P. z nomenkl. Romany, rozl. mr. 957: gr. or. i ogr. mr. 140, łąk mr. 47, lasu mr. 175, past. i zarośli mr. 431, nieuż. mr. 160; las nieurządzony. Wś P. os. 31, z gr. mr. 292. *Br. Ch.*

Polaki, wś nad rz. Wołtą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Czeress, o 7 w. od gminy a 28 w. od Dzisny, ma 12 dm. i 129 mk., w tej liczbie 120 prawosł., 2 kat. i 7 żyd. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); należy do dóbr Czeress ks. Radziwiłłów.

Polaki, grupa domów w Bortiatynie, pow. mościski.

Polaki, niem. *Pologen*, pustkowie, pow. ostrzeszowski, o $4^1/_2$ klm. na płd.-zach. od Mikstata pod Komorowem. Niewykazane w Spisie gmin i okręgów.

Polakówka, grupa zabudowań, w gminie Stróży, pow. myślenicki. *Br. G.*

Polampol, wś, pow. hajsyński, ma 403 dusz męs., ziemi włośc. 1271 dz., ziemi dwor. używalnej 1428 dz., nieużytków 87 dz. Należy do Józefa Czarnomskiego.

Polan, os. młyn., pow. będziński, gm. i par. Koziegłowy, 2 dm., 6 mk., 41 mr. ziemi dworskiej.

Polań, wś, pow. ostrogski, posiada piec wapienny.

Polana al. *Połanka*, jest to łąka naturalna śród lasu. Nazwa ta jest najwięcej rozpowszechnioną u górali w Tatrach i zachodnich Beskidach. We wschodnich Karpatach odpowiada jej nazwa *połonina* a na Bukowinie *pojana*. Na polanach mieszczą się zwykle szałasy pasterskie. Połoniny rozciągają się w Karpatach wschodnich na rozłożystych grzbietach działów górskich, na kilkomilowej niekiedy długości. Nazwa P. przeszła często od łąki na same szczyty, działy górskie lub potoki.

Polana 1.) *Prudowa*, wś, pow. klimowicki, gm. Nadziejkowicze, ma 44 dm. i 292 mk., z których 8 zajmuje się wyrobem wozów, sań, kół i t. p.; młyn wodny i folusz. 2.) **P.** *Wihuryna*, wś, tamże, ma 55 dm. i 429 mk., z których 30 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Polana *Ruska*, wś, pow. czerkaski, o 9 w. od Czerkas a 105 w. od najbliższej st. drogi żel. Pleciony Taszlik. Rozłożona na równinie lesistej pomiędzy Dnieprem a błotem Irdeńskiem, o 8 w. odległa tak od jednego jak i drugiego, ma 2846 mk. prawosł., 14 katol. i 230 żydów. W 1741 r. było tu do 100 osad

i około 800 mk. płci obojga. Znajduje się tu cerkiew p. w. proroka Eliasza, wzniesiona w 1851 r. Poprzednio istniała cerkiew wystawiona w 1745 r. W P. Ruskiej jest cukrownia, założona w 1845 r. przez braci Jachnienko. Wś ta wchodziła dawniej w skład ststwa czerkaskiego, obecnie należy do okręgu czerkaskiego dóbr państwa. *J. Krz.*

Polana, wieś nad bezim. dopł. Dniestru, pow. chocimski, par. Chocim; cerkiew drewniana. W 1868 r. było tu 130 dm.

Polana 1.) wzgórze śródleśne, na półn.-wschód wsi Cześników, w pow. rohatyńskim, wznosi się 427 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. 2.) **P.**, szczyt w Magórze spiskiej, na granicy gm. Gajów (Hugy) i Gibla, w pow. magórzańskim (hr. spiskie), wznosi się 989 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. 3.) **P.**, wierch w dziale karpackim Rudaw węgierskich, zwanych też Ostrowskiemi górami. Wznies. 1451 mt. (ob. t. III, 867). *Br. G.*

Polana, wś, pow. liski, par. rzym. i gr.-kat. w miejscu. Leży w zwartej dolinie górskiego dopływu z praw. brzegu Sanu, na wzniesieniu 448 mt. Ciągnie się długą linią po brzegach rzeczki zwanej Czarną i jej dopływu. Od południa Łokaniów dział a od północy Meklik sięgają do 675 mt., zamykając z obu stron tę dolinkę. Są to najwięcej ku wsi zbliżone wysłanniki pasma Odrytu i Ostrego, które dzielą dopływy Sanu i Dniestru. We wsi występuje formacya eoceńska, w której znajduje się źródło nafty, eksploatowane przez Fryd. Aug. Ramsbolom Tsherwood, produkujące rocznie 96 cetn. metrycznych. Jest tu młyn i potażarnia. Wś ma 126 dm. i 888 mk. (432 męż., 456 kob.), z nich 384 rz.-kat., 457 gr.-kat. i 47 izrael. Na obszarze więk. pos. (hr. Hans Buelow) 3 dm. i 24 mk. (14 męż., 10 kob.; 1 rz.-kat., 9 gr.-kat., 1 prot. i 13 izrael.). Z całego obszaru 3575 mr. przypada na rolę 1755, na łąki 140, na past. 549 a na lasy 1131 mr. Obszar więk. pos. ma 1633 mr. (503 roli, 43 łąk, 93 past. i 994 lasu); mn. pos. 1942 mr. (1252 roli, 97 łąk, 456 past. i 137 lasu). Par. rz.-kat. założył w 1447 r. Franciszek Urbański, łowczy podolski, wraz z krewnym również Franciszkiem Urbańskim, pod czaszym miednickim, teraźniejszy jednak drewniany kościół postawiono w r. 1770. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. liskiego i obejmuje 29 miejscowości, w części przez ludność polską zamieszkałych: Lutowiska, Berechy Górne, Chmiel, Chrewt, Czarną, Dydowę, Hulskie z Krzywem, Krywkę, Nasiczne i Caryńskie, Olchowiec z Leobratem, Paniszczów, Procisne, Rosochate, Ruskie, Rosolin, Sokołową Wolę, Serednie Małe, Sokole, Skorodne, Smolnik, Stoposiany z Bereszkami, Ustrzyki Górne, Wołosate, Wydrne, Żołobek, Żurawin, Zatwardnicę i Sikawiec. Rz.-kat. 624. Par. gr.-kat. ma drewnianą cerkiew (dyec. przemyska, dek. zatwarnicki) i obejmuje Rosolin, Serednie Małe i Wydrne z 832 dusz. Uposażenie proboszcza gr.-kat. składa się z 80 mr. roli i 30 mr. łąk, prócz tego pobiera 213 zł. dodatku do kongruy. Lasy są bukowe i szpilkowe a gleba zimna, owsiana. P. graniczy na zach. z Wydrnem, na wsch. ze Skorodnem, na płn. z Rosolinem a na płd. z Seredniem. Według szemat. rz.-kat. dyec. przemyskiej mają tu być dwie szkoły ludowe, których jednak szematyzm król. Galicyi z r. 1886 nie wymienia.

Polana 1.) wś, pow. dobromilski, 7 klm. na płd.-płd.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Dobromilu. Na płd. leży Starzawa, na zach. Wełykie, na płn. Dobromil, na wsch. Tarnawa, płd.-wsch. narożnik w końcu przypiera do Turzycy Wielkiej (pow. staromiejski). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Jasienki, dopływu Wyrwy, płynącej prawie środkiem obszaru. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Jasienki (427 mt. na granicy wsch.). W płd. stronie obszaru najwyższe wznies. 525 mt., w stronie płn.-zach. 571 mt. Własn. więk. (rządowa) ma roli or. 5, łąk i ogr. 1, past. 1 mr.; własn. mn. roli or. 360 mr., łąk i ogr. 55, past. 259, lasu 22 mr. W r. 1880 było 54 dm., 329 mk.; 320 wyzn. gr.-kat., 9 izrael.; 320 narod. ruskiej, 9 niemieckiej. Par. rz.-katol. w Dobromilu, gr.-kat. w Tarnawie. We wsi jest cerkiew. 2.) **P.**, część Czerlan, pow. gródecki. 3.) **P.**, gajówka na obszarze dwor. Jabłonowa, pow. husiatyński. 4.) **P.**, gajówka na obszarze dwor. Kamionki Wielkiej, pow. kołomyjski. 5.) **P.** z *Hutą Szczerzecką* i *Międziakami*, wś, pow. lwowski, 28 klm. na płd. ode Lwowa, 23·5 klm. na płd.-wsch. od sądu pow., st. kol. i urzędu tel. w Szczercu, 5 klm. od urz. poczt. w Brodkach. Na płd.-zach. leży Głuchowiec, na zach. Brodki, na płn. Reichenbach i Krasów, na płn.-wsch. Hucisko i Huta Suchodolska, na wsch. i płd.-wsch. Borynice Zagórne (pow. bobrecki), na płd. Iłów i Stulskie (obie w pow. żydaczowskim). Wody z zach. strony obszaru płyną do pot. Żubrze za pośrednictwem dwóch jego dopływów: Kasperka i pot. Polańskiego (Krebs-Bach na mapie Kummersberga), powstających w środku obszaru a płynących na płn.-zach. do Krassowa. Wody z obszaru wschod. płyną małemi strugami na płd.-wsch. do Boryniec Zagórnych, gdzie wpadają do pot. Siedliskiego. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-zach. (378 mt.), w dolinie potoku Polańskiego. Jedna grupa domów zwie się „Międziaki“. We wsch. stronie wsi leży przys. Huta Szczerzecka. Płd. część obszaru zajmuje las Polana al. Polański, ze szczytem 412 mt. wys. Na płn.-wsch. od Huty Szcze-

rzeckiej wznosi się Kamienna Góra do 386 mt. Własn. więk. (Emila Torosiewicza) ma roli or. 310, łąk i ogr. 44, past. 95, lasu 2637 mr.; wł. mn. roli or. 985, łąk i ogr. 186, past. 199, lasu 179 mr. W r. 1880 było 167 dm., 1058 mk. w gminie (115 dm., 741 mk. w P., 39 dm., 109 mk. w Hucie Szczerzeckiej, 13 dm., 83 mk. w Międziakach), 4 dm., 40 mk. na obszarze dwor. Co do wyznania 385 rz.-kat., 658 gr.-kat., 54 izrael.; 363 narod. polskiej, 734 ruskiej, 1 niemiec. Par. rz.-kat. w Rakowcu, gr.-kat. w miejscu, dek. szczerzecki. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jana Chrzciciela, szkoła etat. 1-klas. i kasa pożycz. gm. z kapit. 732 zł. Jest tu także kamieniołom, dostarczający materyału na pomniki i budowle. Na cmentarzach lwowskich znajduje się dużo pomników wykonanych z tutejszego kamienia. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych ststwa szczerzeckiego w ziemi lwowskiej. Według lustracyi z r. 1765 dawała prow. 6140 złp., z czego kwarta 1535 złp. W lustracyi województwa ruskiego z r. 1661 i 1662 (rkp. Ossol. № 2834, str. 153) czytamy: „W tej wsi juxta lustrationem Anni 1616 było łanów osiadłych Nr. $40^1/_2$, juxta vero lustrationem Anni 1627 osiadłych łanów było Nr. $10^1/_2$. Teraz osiadłych łanów Nr. $3^1/_2$. Czynszu z łanu po 1 zł. 18 gr., wytrąciwszy szósty grosz na wójta = 5 zł. Owsa z łanu po kłodzie miary lwowskiej wierzchowatej przychodzi półmiarków Nr. 28 po gr. 15 = 14 zł Kapłonów z łanu Nr. 4 przychodzi 16 po gr. 6. Jajec po 30, przychodzi za nie 18 gr. Robić powinni z półłanku po dwa dni w tydzień od poranku do wieczora, a kiedy orać dwa dni z łanu pługiem w tydzień, we żniwa po dwójgu z półłanku. Powóz odprawować do Lwowa za dzień z łanu powinni; względem dziesięciny wieprzowej powinni dać z każdego łanu po zł. 1 = zł. 3 gr. 18. A kiedy się też zrodzi, tedy złotego nie dając, powinni dawać dziesiątego wieprza. Dziesięciny pszczelnej dostało się pniów 7 po zł. 3. Stróżnego z półłanku każdego po gr. 12, przychodzi zł. 2 gr. 24. Młyn w tej wsi od dawnych lat spustoszał. Pop z cerkwi daje zł. 2. Z pustych ról najmu dają zł. 10. Wójtostwa Polańskiego Jmć Pan dzierżawca (silicet dzierżawy szczerzeckiej) possessorem. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 62 gr. 3. Urodzaj folwarkowy exclusa decima, półmiarek lwowski: żyta kop 80, jęczmienia kop. 50, owsa 200, tatarki 100, grochu 10 kop, siana sterta. Summa prowentu z tego folwarku facit zł. 199“. Dnia 2 stycznia 1612 r. nadaje Zygmunt III Andrzejowi Rzeczyckiemu sołtystwo w Polanie (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 366, str. 24). D. 5 kwietnia 1612 r. pozwala Zygmunt III Stanisławowi Rzeczyckiemu przelać prawa swe do sołtystwa we wsi Polanie na zakon oo. bernardynów we Lwowie (ib., C., t. 366, str. 610). D. 11 kwietnia 1612 r. pozwala Zygmunt III Pawłowi i Dymitrowi Bobreckim przelać prawa swe do sołtystwa we wsi P. na zakon oo. bernardynów we Lwowie (ib., C., t. 366, str. 609). D. 2 kwietnia 1615 r. pozwala Zygmunt III Dymitrowi Bobreckiemu przelać prawa swe do sołtystw w P. na rzecz synów Szymona i Jana Bobreckich (ib., T., t. 50, str. 286). D. 2 sierpnia 1615 pozwala Zygmunt III Pawłowi Bobreckiemu zrzec się prawa do sołtystwa we wsi P., w starostwie lwowskiem, na rzecz Szymona i Jana Bobreckich (ib., T., t. 50, str. 287). D. 12 stycznia 1643 r. pozwala Stanisław Bonifacy z Wielkich Kuńczyc Mniszech, starosta lwowski, karmelitom lwowskim przy ulicy garncarskiej mieszkającym, wypalać we wsi P. corocznie 15 pieców wapna drzewem znajdującem się na gruncie, łamać kamień nad wsią Krassowem i wypuszcza im w dzierżawę młynek z stawkiem między Polaną a Krassowem położony, a to aż do ukończenia budowy klasztoru i kościoła (ib., C., t. 593, str. 928). D. 20 sierpnia 1643 r. pozwala Stanisław Bonifacy Mniszech, generał ziem ruskich, ststa lwowski, karmelitom bosym lwowskim w górze we wsi P. łamać kamień na budowę kościoła św. Michała (ib., C., t. 395, str. 293), a 11 stycznia 1644 r. potwierdza Władysław IV ten przywilej (ib., str. 295). D. 5 sierpnia 1684 r. pozwala Jan III mieszczanom lwowskim na otwarcie kamieniołomów we wsi P. w pow. szczerzeckim (ib., C., t. 167, str. 1032). 6.) P., część Cześników z fol., pow. rohatyński. 7.) **P.**, wś, pow. staromiejski, 14 klm. na płn.-zach. od Staregomiasta, 8 klm. od sądu pow. w Starejsoli, 4 klm. od st. kol., urzędu poczt. i tel. w Chyrowie. Na płn. leży Posada Chyrowska i Słochynia, na wsch. Berezów, na płd. Śliwnica, na zach. Bąkowice, na płn.-zach. Chyrów. Płn. część wsi przepływa pot. Strwiąż, od zach. na wschód i przybiera w obrębie wsi kilka strug małych od prawego brzegu, z których najznaczniejsza płynie środkiem obszaru. W dolinie tej strugi leżą zabudowania wiejskie. Płn. część wsi przebiega gościniec ze Starejsoli do Chyrowa. Własn. wiek. tu i w Śliwnicy (hr. Jana Szeptyckiego i współwł.) ma roli or. 80, łąk i ogr. 9, past. 174 mr.; wł. mn. roli or. 293, łąk i ogr. 32, past. 65 mr. W r. 1880 było tu i w Śliwnicy 74 dm., 429 mk. w gminie; między mieszkańcami: 18 wyzn. rz.-kat., 398 gr.-kat., 13 izr.; wszyscy Rusini. Par. rz. i gr.-kat. w Chyrowie. We wsi cerkiew p. w. św. Mikołaja. 8.) **P.**, grupa domów w mieście pow. Turka. 9.) **P.** *Derznik*, grupa domów koło Wyszkowa, na obszarze dwor. Wełdzirza, pow. doliński.

10.) **P.** *Kieczura*, grupa domów koło Seneczowa, na obszarze dwor. Wełdzirza, pow. doliński. 11.) **P.** *Leszkowiec*, grupa domów koło Seneczowa, na obszarze dwor. Wełdzirza, pow. doliński. *Lu. Dz.*

Polana-Andrejczena, część wsi Żadowy, w pow. storożynieckim. *Br. G.*

Polanciszki, ob. *Pokalniszki.*

Polańczyk, wś, pow. liski, w okolicy górskiej i lesistej, 463 mt. npm., na lewym brzegu Solinki, niedaleko jej ujścia do Sanu. Wzgórza lesiste wznoszą się na południe w szczycie Rybne do 635 mt, na zach. w dziale wodnym Wołosianki-Bereźnicy i Myczkowskiego potoku (dopływów Sanu z lew. brzegu) do 611 a na płn. do 615 mt. We wsi jest par. gr.-kat., folwark, karczma i browar piwny, 36 dm. na obszarze wiejskim i 2 dm. na obszarze dwor., 289 mk. (29 rz.-kat., 254 gr.-kat. i 6 izrael.). Posiadł. więk. (Jana Indry) ma 144 roli, 44 łąk, 11 past. i 215 mr. lasu; pos. mn. 330 roli, 27 łąk, 59 past. i 36 mr. lasu. Par. (dek. baligrodzki) ufundowała Marya Teresa, wybudowawszy cerkiew drewnianą i nabywszy 38 mr. roli za 8000 zł. Prócz dochodu z roli pobiera proboszcz 60 zł. odsetek od obligacyi i 220 zł. dodatku do kongruy. Par. obejmuje Solinę, Myczków i Zabród (991 dusz). P. graniczy na płn. z Myczkowem, na zach. z Matyaszową Wolą a na płd. z Rybnem. Wsie Solina i Zabród leżą po prawym brzegu Solinki i Sanu. *Mac.*

Polandry, wś, pow. rossieński, par. nowomiejska. 2.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska, własność Jarudów.

Polangen (niem.), ob. *Połąga.*

Polaniarze, os. w Pewli Wielkiej, pow. żywiecki. W 1880 r. 23 dm., 90 mk. (męż. 44, kob. 46). *Br. G.*

Polanica 1.) z *Jammersthalem*, rus. *Polianycia*, wś, pow. doliński, o 23 klm. na płn.-zach. od Doliny, 12 klm. na płd.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Bolechowie. Na płn. leży Bubniszcze, na wschód Cissów i Słoboda Bolechowska, na płd. Słoboda Bolechowska, Brzaza i Sukiel, na płn.-zach. Truchanów (pow. stryjski). Środkiem wsi płynie Sukiel z Brzazy do Cissowa, i przyjmuje w obrębie wsi z obu boków liczne dopływy, z których ważniejsze od praw. brzegu: Majdan, powstający w płd.-wsch. stronie wsi na zach. stoku Tomnatyka (900 mt.) i Żobrowice, płynący na płn.-zach.; od lew. brzegu: pot. Ozera, płynący wzdłuż granicy płd.-zach. i pot. Kamienna. Na lew. brzegu Sukiela wznoszą się wzgórza do 732 mt. na płd. a do 636 i 623 mt. na płn. Na lewym brzegu Sukiela zajmuje płd.-zach. część wsi las Giercza, a na wschód od niego wznosi się Iwanoczkowe do 825 mt. Na płn.-zach. leży las Żanoga. W tej to części, przytykającej do granicy Bubniszcz, wznoszą się na stoczystości góry Sokolej głazy kamienne niezmiernej wielkości, t. zw. Bołdy Polanickie al. Bubniskie. Grunta, na których legły owe skały, należą do trzech wsi stykających się ze sobą: Polanicy, Bubniszcz i Truchanowa. Przeważna ich część leży na gruncie polanickim. Zabudowania wiejskie mieszczą się w dolinie Sukiela, w płn. stronie obszaru; w str. płd. leży Jammersthal al. Szwaby, kolonia robotników, potażarnia i leśniczówka. Własn. więk. (rządowa) ma roli or. 15, łąk i ogr. 15, past. 9, lasu 2980 mr.; wł. mn. roli or. 349, łąk i ogr. 594, past. 9, lasu 88 mr. W 1880 r. było 82 dm., 550 mk. w gminie, 14 dm., 93 mk. na obszarach dworskich Polanicy, Brzazy, Cissowa i Kamionki. Co do wyznania: 90 rz.-kat., 530 gr.-kat., 23 izrael.; 19 narod. polskiej, 543 ruskiej, 81 niemieckiej. Par. rzym.-kat. w Bolechowie, gr.-kat. w Cissowie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Dymitra, szkoła jednoklasowa niezorganizowana, kasa pożyczk. gm. z kapit. 295 złr., zarząd lasów i domen i tartak wodny o jednym gatrze i jednej pile. Tartak ten zużywa rocznie 700 metr. kub. drzewa jodłowego i świerkowego, a produkuje 400 metr. kub. desek, brus i łat. Wspomniane powyżej głazy kamienne czyli bołdy występują w pasie t. zw. uryckiego piaskowca bryłowego, tworząc jego najdalszą płd.-wschod. kończynę. Wznoszą się one w olbrzymich kształtach po nad wierzchołki drzew, a obrzucone są tu i owdzie krzakami skarłowaciałych buków i jodeł. Ludność tutejsza nazywa te skały po prostu „kamieniem“ i nie używa wcale nazwy „bołdy“. Gdzieindziej na Rusi zowie lud jednak takie sterczące skały „bołdami“ albo baudami, berdami, chełmami, szczołbami. „Bołd“ oznacza wielką bryłę głazu. Z tego pierwiastku utworzone małoruskie słowo „bołdur“ oznacza masę chmur, lub w ogóle grube, niekształtne ciało. Uczeni nasi zwracali już kilkakrotnie uwagę swoją na Bołdy Polanickie. Chodakowski pisał o nich w liście do generała Ludwika Kropińskiego d. 18 stycznia 1818 r. (Bibl. warsz., 1886, t. II, str. 170), tudzież w liście do J. S. Bandtkiego d. 5 lutego 1818 r. (Pam. naukowy krakowski, 1837, zesz. II, str. 16), donosząc, iż od Aleksandra Debolego dowiedział się, że między Bolechowem i Cisowem są dwie piramidy z jednej sztuki skały wyrobione, wewnątrz próżne, a między nimi pośrodku skała czworogranna z wykutymi pokoikami. „Nikt tego jeszcze nie przejrzał i ja wybieram się na to miejsce“, kończy Chodakowski. Zdaje się jednak, że na tym zamiarze się skończyło. Jan Wagilewicz zwiedził bołdy w latach 1836 i 1861 i podał ich opis p. t. „Bołdy w Polanicy“ (Album lwowskie, wydane przez Henryka Nowakowskiego, Lwów,

1862, str. 307 do 315). Opis ten, jakkolwiek dość fantazyjny, wierny jest jednak w głównych zarysach. W 1839 r. podał August Bielowski w „Przyjacielu ludu“, № 5, str. 34, artykuł „Bołdy na Sokołowem w Polanicy“ (z ryciną). Ten sam artykuł ogłoszono w tymże roku w „Ziewonii“ (Strasburg, 1839, rok II, str. 71 do 83). Jest to krótki opis z uwagami o ich znaczeniu. Przypuszcza autor, że w czasach najdawniejszych, w czasach tułaczego życia Czerwonych Chrobatów, było to miejsce Bugajem, czyli miejscem świętem. Większą część wydrążeń odnosi do owego okresu. W okresie drugim, w czasie napadów tatarskich, było tu schronienie dla ludu okolicznego. Do tego okresu odnieść należy okopy, mury, fosę i wygodne schody, wiodące na sam wierzchołek. W okresie trzecim nareszcie mogły się tu chronić bandy opryszków. Na bołdy polanickie zwrócił także uwagę J. I. Kraszewski (Sztuka u Słowian, szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześciańskiej, Wilno, 1860, str. 106 do 109): „Może najdawniejszym i najbardziej zastanawiającym pomnikiem pogańskiej świątyni Słowian, powiada on, są Polanickie Bołdy — świątynia monolit na sposób indyjski, jak stare pagody wykuta w skale, a raczej cała góra zamieniona ręką ludzką w świątynię. Nie jest to gmach tak ozdobny, tak uderzający pracowitem wykonaniem i rozwiniętą wysoce sztuką jak bożnica w górach Elefanta, Kennery i t. d., ale ma coś tego charakteru wschodniego i przypomina owe olbrzymie indyjskie pagody. Jeśli gdzie, to tu widzimy żywy ślad związku budownictwa słowiańskiego z wschodnio-indyjskiem. Z obejrzenia tego zabytku widać jasno, że to nie jest jednorodne i jednego czasu dzieło, ale stopniami w różnych epokach przerabiana i powiększana budowa, którą wedle przeznaczenia i potrzeby odmieniano, domurowywano, kuto i rozszerzano. Wysokie, piramidalne, ozdobne dawniej wieżyce, ze skał nieforemnych wykute, z których jedna ma wyraźną głowę ludzką na szczycie, są widocznie szczątkami świątyni. Do niej także należą izby główne. Podmurowania zaś, fosy, część schodów, pochodzą z czasów, gdy miejsce to obrócono na warownię“. Krótką wiadomość o tych bołdach podał Gołowacki (Słowo, Lwów, 1872, № 67). W 1878 r. nakoniec zbadali tę miejscowość pp. A. H. Kirkor i Władysław Przybysławski, a wynik swej pracy ogłosili w publikacyach krakowskiej akademii umiejętności (Zbiór wiadomości do antropologii, t. III, 1879). Z tej nader dokładnej i umiejętnej pracy podajemy co ważniejsze szczegóły: „Na wschodniej spadzistości góry Sokolej wznoszą się głazy niezmiernej wielkości, tworzące niejako całość. Składają się one z dwóch wież olbrzymiej wysokości, oraz całej grupy głazów, stanowiących albo jednolitą całość, albo też przedzielonych szczerbami i rozpadlinami. Na znaczniejszej wysokości stoku od góry Sokolej, od strony zachodniej, widzimy największe zgrupowanie skał, których jedno skrzydło tworzy załom ku południowi. Przed tymi skałami widzimy polanę od południa po zachodniej spadzistości góry Sokolej. Polana ta stanowi jakby podwórzec, otoczony wałem z kamieni i ziemi ułożonym, którego zewnętrzna strona, t. j. od płd., wynosi 370 ctm., wewnętrzna zaś 189 wysokości. Ze strony płn. zlewa się wał z polaną. Po za wałem jest fosa, na 370 ctm. głęboka, dziś przeważnie zarzucona kamieniami i rumowiskiem. Podwórzec ten przylega do obu skrzydeł bołdów, zajmując przestrzeń 34 m. długości i 23 m. szerokości. Bołd główny, obszarem i wysokością panujący nad innemi (oprócz wież), którego główna część zwrócona na zachód, a konary skręcają się ku płd., zawiera najwyraźniejsze dowody pracy i myśli człowieka z odległych czasów. Wykuł on tu trzy izby. Pierwszą z nich poprzedzają 2 wykute galerye, górna i dolna. Mają one 550 ctm. 4 mm. długości, 102 ctm. 7 mm. szerokości i 205 ctm. 4 mm. wysokości. W niższej galeryi jest grubo wykuty otwór na drzwi, prowadzące do izby. Wnętrze izby bardzo chropowate, 537 ctm. 3 mm. długie, 308 ctm. 2 mm. szerokie i 215 ctm. 9 mm. wysokie. Po obu stronach wzdłuż izby są wykute ławy, 537 ctm. 3 mm. długie, 68 ctm. 4 mm. szerokie, 63 ctm. 2 mm. wysokie. W górnej galeryi jest nyża, o której Bielowski prawdopodobnie słusznie sądzi, że była ona przeznaczoną do wystawiania posągów. Nad nyżą jest ornamentacyjne wykucie w kształcie trójkąta wielkich rozmiarów. Od opisanej wyżej izby i galeryi zwraca się bołd ku wschodowi, tworząc wielką rozpadlinę znacznego przekroju, w której jest 6 dziur przeciwległych, zapewne służących dla osadzenia zatworów. Po lewej stronie, we wnętrzu rozpadliny, widzimy znowu nyżę, mającą 221 ctm. 3 mm. wysokości, 126 ctm. 4 mm. głębokości i 1090 ctm. 5 mm. długości. Po prawej stronie jest także niewielkie wykucie, oraz głębokie wręby, prosto biegące, niewiadomego przeznaczenia. W najdłuższej części bołdu, w stronie płd., wykute są w równej linii dwie izby, po nad niemi skalisty nawias ze starannie wygładzoną spadzistością. Nawias ten tworzy w krańcowej części rodzaj poddasza, wiszącego po nad wąskim przedsionkiem, ciągnącym się wzdłuż obu izb. Pierwsza izba bez drzwi, o 3 ścianach, 358 ctm. 2 mm. wys., 608 ctm. 8 mm. długa, 358 ctm. 2 mm. szer. (Wagilewicz i Bielowski widzieli tu jeszcze domurowaną ścianę zewnętrzną, z któ-

rej dzisiaj niema śladu). Druga izba z tej strony, a trzecia z kolei w głównym, największym bołdzie, składa się z czterech ścian, z otworem na drzwi. Przed wejściem do niej znajduje się po prawej stronie ławka, w skale wykuta. Otwór na drzwi, wykuty u góry w kształcie sklepienia kulistego, ma 113 ctm. 2 mm. głęb., 202 ctm. 7 mm. wysok. i 94 ctm. 8 mm. szerokości. Wewnątrz po lewej ręce widne są głębokie wykute dziury od wrzeciądzów. Sama izba ma 308 ctm. 2 mm. szerok., 574 ctm. 1 mm. dług. i 284 ctm. 5 mm. wysok. W dalszym ciągu widzimy łukowy załom, idący pomiędzy płd. a wsch. skrzydłem. W załomie tym, w ścianach widoczne krzyżujące się wręby niezrozumiałego przeznaczenia. Ocalały także 4 przeciwległe głębokie wręby na schody, mające 25 ctm. szerok. i 30 głębok., na 189 ctm. 5 mm. wysokości. Schody te musiały prowadzić do górnej izby, do której dziś można się dostać po drabinie (za czasów Wagilewicza były drewniane schody, dziś nieistniejące. Bielowski mówi o schodach „umyślnie na to przyrządzonych"). Izba górna w znacznej części wykuta w skale, z wysokiem sklepieniem, wznosi się nad poziomem na 430 ctm. Jest ona 316 ctm. 1 mm. długa, 221 ctm. 3 mm. szeroka. Ocalały tu jeszcze domurowania czasów późniejszych. Na uwagę zasługuje tu czworoboczny w posadzce wykuty otwór, mający 232 ctm. w kwadrat. Podobny on do studni głębokiej, zarzuconej w znacznej części rumowiskiem. Są domysły, nie mające gruntownej podstawy, że otwór ten jakoby prowadził do lochów podziemnych. Ściany otworu pod najregularniejszym kątem prostym i pionowo w monolicie pięknie kute. Na zewnętrznej ścianie, rzecby można na ocembrowaniu, są dwa małe wręby, które mogły służyć do przytwierdzania niewiadomego przyrządu. Otwór opisany znajduje się po prawej stronie, zaraz przy wstępie do izby. Obok niego są 3 strome i wąskie stopnie prowadzące na górę, a za nimi jeszcze 6 stopni szerokich i nie tak stromych. Schody te prowadzą na wierzch bołdów. Tu panuje przyroda. Dzikie kształty olbrzymich głazów przybierają najfantastyczniejsze kształty. Naprzód znajdujemy się na niewielkiej przestrzeni, tworzącej rodzaj platformy, otoczonej głazami. Od zachodu dzieli te głazy głęboka szczelina, w której znać wręby i dziury po obu stronach wykute. Zwracając się na lewo, przechodzimy po pięciu grubo obrobionych stopniach na wyższe nawiasy głazów. Jeden z głazów tworzy ścięty stożek, na nim zaś spoczywa okrągły kamień. Przeszedłszy dalej z wielkim trudem, a nawet narażeniem się, dość znaczną pochyłą przestrzeń wierzchołkiem głazów, spotykamy znowu 6 stopni, prowadzących na sam szczyt bołdu. Tu spostrzegamy czworograniaste wyżłobienie wykute w skale w celu osadzenia niewiadomego przedmiotu, prawdopodobnie bałwana w kształcie słupa. Z tego miejsca przedstawia się w zupełności widok na skrajni północny szczyt, wznoszący się wysoko po nad pierwszą izbą. Wagilewicz domyśla się, że na tym szczycie znajduje się bóstwo w postaci leżącego psa olbrzymiej wielkości. Bielowski widzi w tej postaci wyobrażenie ogromnej twarzy człowieka. I w samej rzeczy, wierzchołek szczytu przedstawia i dziś potworną postać, ale tak już zniszczoną przez czas, że zdaleka (a dostać się do szczytu niepodobna) trudno rozróżnić, jest li to wyobrażenie psa, czy człowieka. Można rozróżnić nos, oczy, głęboko zapadającą, wrąbaną szyję, ale trudno zaręczyć, czy natura sama nie wytworzyła tych dziwacznych kształtów i podobizny. Mówiąc o tej niezrozumiałej postaci, wspomnieć też wypada, że na południowej stronie, także na samym wierzchołku szczytu, odrębnego, jak wieża najwyższa sterczącego głazu, a tak blisko głównego bołdu położonego, że zdala zlewają się z sobą i tworzą jakby całość, wznosi się inna znów postać, o której także wspomina Wagilewicz, upatrując w niej „godło bóstwa, psa" i dodaje, „że pies ten jest wielce spłukany, jednak wyraźne jeszcze śladno wzniesionego łba". Niektórzy mieszkańcy Bolechowa przezwali tę postać „turkiem w zawoju". Między owymi szczytami, mającymi na swych wierzchołkach psów domniemanych, jest jeszcze na spadzistości głazu trzecie złudne wyobrażenie, a mianowicie kilkometrowa postać leżąca, przypominająca bardzo jaszczurkę olbrzymich rozmiarów. Zachodnie skrzydło bołdów składa się z dwóch załomów, dwadzieścia ośm stopni krzywo wykutych prowadzi na wierzchołek skrzydła. „Drożyna na wierzchu tego skrzydła", mówi Wagilewicz, „wiedzie do głazu ołtarza, ku wschodowi słońca obróconego, z ławą szeroką, niby stołem obietnim, zasłoniętym ostro okrągłą ogromną bryłą głazu. Gałz ten opiera się na ukośnie leżącym słupie kamiennym, a na lada powiew wiatru się porusza". Tak było przed rokiem 1836. Bielowski nic o tem nie wspomina. Sam Wagilewicz w przypisku do swej pracy z r. 1861 mówił, że kamień ów jest zupełnie nieruchomy. Musiał tu czas wiele zmienić. Dziś trudno nawet zrozumieć, o którym głazie mówi Wagilewicz, nazywając go ołtarzem, tudzież, co autor nazywa ławą obietnią. W dalszym ciągu zachodniej strony, w krańcowej części tego skrzydła, widzimy 12 stopni starannie i głęboko wykutych, o których Wagilewicz wcale nie wspomina. Po obu stronach tych stopni są po 3 wręby głębokie, jak gdyby dla osadzenia w nich niewiadomych przedmiotów.

Stopnie te prowadzą na górę, do głazu wysterczającego. Za nimi, na samym skręcie północno-zachodnim, jest innych 5 stopni, prowadzących na niewielką galeryę, wykutą w skale. Z prawej strony stopni jest podłużny wrąb w skale, z lewej zaś na gładkiej pochyłości jest dziura. Możnaby się domyślać, że tu było urządzone zaryglowanie, czyli zamknięcie schodów. Galerya wspomniona wiąże się z inną mniejszą galeryjką. Pod tymi galeryami, w samym dole, z północno-zachodniej strony, wykuta w skale niewielka izdebka, raczej nyża. Wręby głębokie, oraz dziury, jakie widzimy po obu stronach nad tą nyżą, świadczą, że miała ona jeszcze jakieś dobudowanie, może daszek. Nyża ta ma 205 ctm. 8 mm. wysokości, 131 ctm. 6 mm. głębok. i 113 ctm. 2 mm. szerokości. Wewnątrz nyży, w sklepieniu, wyrąbany niewielki czworograniasty otwór, jakby komin, wyżłobienia zaś bardzo wyraźne w głównej ścianie przekonywają, że tu stał bałwan z rozkrzyżowanymi rękoma. Po za obrębem wału, już na gruncie bubniskim, na wschód od głównego bołdu, wznosi się inny bołd, jak wieża wysoki, otoczony mokrawiną. I na nim są ślady ręki ludzkiej, a mianowicie widać na ścianie podłużne wyżłobienie, a na samym wierzchu wyraźne wcięcie, jakby dla ustawienia czegoś, z wystającymi po obu stronach rębami. Dostać się na wierzchołek tego bołdu niema podobieństwa i dla tego tem bardziej zadziwiają ślady wykucia na samym wierzchołku. Jak już wspomniano, jest jeszcze jeden bołd najwyższy ze wszystkich, a do tego stojący na najwyższym punkcie na wschodniej stronie, ale na nim nie widać śladów ręki ludzkiej". W zbiorze rycin Pawlikowskiego znajdują się rysunki, przedstawiające bołdy polanickie. Rysowane z natury przed rokiem 1836, oznaczone są numerami 4580 do 4584. 2.) **P.** *Czemigowska*, część Mikuliczyna, w pow. nadwórniańskim. 3.) **P.** *Popowiczowska*, część Jabłonicy, w pow. nadwórniańskim. *Lu. Dz.*

Polaniczyńce, urzęd. *Polaniczency*, wś nad rzką Kamionką, pow. wasylkowski, o 6 w. poniżej Korolówki, ma 946 mk. Cerkiew par. p. w. św. Michała Arch., wzniesiona w 1737 r. i uposażona 36 dzies. ziemi. Podług wizyt. dziekana unickiego białocerkiewskiego z r. 1740 parochem był Jan Stefanowski; parafię składało 60 osad w P., 50 w Kowalówce i Ustimówce, 30 w Kiszyńcach i 16 w Diakówce. Obecnie do par. należą wsie: P., Kiszyńce i Czerwona, należące do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich. O dawności osady świadczą starożytne horodyszcza i 2 mogiły, znajdujące się w pobliżu wsi i noszące nazwy: Baszyna (t. j. Paszy) i Szachowa. Podług Rulikowskiego (Opis pow. wasylkowskiego, str. 24) nazwa wsi wskazuje, że była ona starą sadybą Polan, podobnie jak wś Torczyca w Taraszczańskiem jest starem gniazdem Torków, Tywrów na Podolu był stolicą plemienia Tywerców a Minejki w Radomyślskiem — Minczanów. *J. Krz.*

Polanie, wś nad rz. Horyniem, pow. ostrogski, o 15 w. na zachód od Ostroga. Niegdyś należała do ks. Ostrogskich, potem do ks. Jabłonowskich; w 1806 r. sprzedana z całym kluczem krzewińskim na publicznej licytacyi hr. Zubowej, która w 1864 r. odprzedała Izaakowi Hermanowi. Na Horyniu są wielkie młyny i fabryka papieru z drzewa. Gleba krzemienista. Włościanie trudnią się przez zimę ciosaniem belek i wyrabianiem klepki na spław, piłowaniem drzewa na tarcice i rybołówstwem w Horyniu. Utrzymują wiele bydła, gdyż mają obszerne wypasy po nad Horyniem i piękne sianożęcie. Przy wsi, od północy, są dość wysokie wzgórza z pokładami kredy i kamienia wapiennego, z których wypalają wapno. *Z. Róż.*

Polanieckie 1.) mylnie *Połoneckie*, urzęd. *Połaneckoje*, wś rząd., pow. bałcki, okr. pol., gm. i st. poczt. Sawrań (o 5 w.), par. katol. Krzywe Jezioro, ma 231 osad, 974 mk., 2599 dzies. ziemi włośc. Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1866 r. i uposażona 57 dz. ziemi, posiada 1908 parafian. Jagodziński posiada tu fermę, mającą 116 dzies. Niegdyś własność hetmana Rzewuskiego. 2.) **P.**, przedmieście mta Humania, posiada 753 mk. i cerkiew pod w. Narodzenia N. M. P. (ob. t. III: 216). *Dr. M.*

Polaniki, okolica, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Gorodniki, o 8 w. od gminy, 14 dusz rewiz.

Polaninowicze, wś, pow. bychowski, gm. N. Bychów, ma 118 dm. i 700 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 1 kowalstwem.

Polaniny al. *Niechwiadówka*, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 77 w. od m. Wilejki, gm. Porpliszcze, ma 2 dm., 12 mk. (4 prawosł. i 8 katol.).

Polanka, struga, dopływ rz. Humańki.

Polanka 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski zawilejski, o 19 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Zaleś, ks. Ogińskich. 2.) **P.**, fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 49 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 9 mk. katol. 3.) **P.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 38 w. od Wilejki, ma 1 dm., 5 mk. prawosł. 4.) **P.**, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 9 w. od Sokółki. 5.) **P.**, fol., pow. bobrujski, w 4 okr. pol. swisłockim, gm. Horodok, o $1^1/_2$ w. od szosy bobrujsko-brzeskiej. 6.) **P.** *Moskiewska*, osada starowierców, pow. bobrujski, ob. *Moskiewska-Pałanka*. 7.) **P.**, mały zaśc. nad rz. Starzycą, dopł. Wyni, pow.

ihumeński, w okolicy pomiędzy Starzycą i Borkowcami, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Puków; miejscowość dość leśna, grunta urodzajne. 8.) **P.**, dwie małe osady, pow. miński, w okolicy Mińska Litewskiego, pod Niedźwiedziem, w pobliżu linii dr. żel. lipawo-romeńskiej: jedna się zwie Polanką Kułakowa a druga Liszewicza. 9.) **P.**, mały zaśc., pow. mozyrski, w 4 okr. pol. lemińskim, gm. Żytkowicze, przy drożynie wiodącej przez moczary i brody z Żytkowicz do Bielewa, ma 6 osad; miejscowość odludna, piaszczysta.

Polanka 1.) *Mała*, w dokum. *Polana Mniejsza*, w zeszłym wieku nazwana *Hieronimówką*, wś, pow. czerkaski, położona na równinie, śród lasów, odl. 4 w. od Dachnówki (par. prawosł.), ma 392 mk. Wchodziła dawniej w skład starostwa czerkaskiego (wymieniona w lustracyi z 1622 r.), obecnie należy do okręgu czerkaskiego dóbr państwa. Pochilewicz mylnie twierdzi (str. 614), że założoną została dopiero przez Hieronima Sanguszkę, wwodę wołyńskiego i sstę czerkaskiego. 2.) **P.**, wś, pow. nowogradwołyński, gm. baranowiecka, własność Jałowickich, ma 21 dusz włościan, 57 dzies. ziemi włośc.

Polanka 1.) szczyt w pogranicznem paśmie Karpat zachodnich, na północ od wsi Muszynki, pow. nowosądecki. Wznies. 728 mt. npm. Stanowi północną kończynę lesistego grzbietu, Cygankami zwanego. Miejsce znaku triang. 2.) **P.**, góra lesista w gm. Ilemni, pow. doliński, na praw. brz. Ilemki. Wznies. w płd. stronie gminy Ilemni dochodzi do 766 mt. 3.) **P.**, szczyt w Magórze Spiskiej, nad Głębokim potokiem, na wschód od wsi Osturni, pow. magórzański (hr. spiskie), po północn. stronie Kacwińskiej rzeki. Wznies. 932 mt. (szt. gen.). Na półn. stoku tej góry rozlewa się jezioro śródleśne. 4.) **P.**, szczyt w Magórze Spiskiej, na połud. od wsi Frankowy Wielkiej, pow. magórzański (hr. spiskie). Wznies. 975 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Polanka 1.) strumień, powstaje w Królówce, w pow. bocheńskim, z połączenia dwóch strug, wschodniej z pod Muchówki, przys. Królówki, a zachodniej z Leszczyny. Potok płynie zrazu na północ między domostwami Królówki; przyjąwszy od praw. brzegu strugę z pod Wiśnicza, zwraca się na zachód i zrosiwszy obszary: Nieszkowic Wielkich, Zawady, Nieprześni, Sobolowa, tworzy w dalszym swym biegu, aż do ujścia, granicę między Sobolowem a Buczyną. Wpada do Stradomki z praw. brzegu. Wśród swego biegu przyjmuje liczne strugi z sąsiednich pagórków. Źródła leżą na wznies. 325 mt., ujście 214 mt. Pędzi liczne młyny. 2) **P.** al. *Połonka*, potok, ob. *Płonka*. *Br. G.*

Polanka 1.) *Wielka*, wś, pow. bialski, posiada par. rz.-kat., z drewnianym kościołem niewiadomej erekcyi i szkołę jednokl. ludową. Leży w podgórskiej lesistej okolicy, nad dopływem Stronika, uchodzącego do Wisły, wznies. 247 mt. npm. Odl. 12 klm. na płd. od Oświecima a na płd. od stacyi kolei państwowej w Przeciszowie. Obszaru ma 3879 mr.; 250 dm. w gminie, 19 na obszarze dwor., 1832 mk. (857 męż., 975 kob.), między nimi 1813 rz.-kat. i 19 izrael. Pos. większa (Józef Odrowąż Wysocki) składa się z 614 mr. roli, 106 mr. łąk, 35 mr. past. i 278 mr. lasu; pos. mn. z 2191 mr. roli, 226 mr. łąk, 182 mr. past. i 344 mr. lasu. Grunta są urodzajne a ludność zamożna. W XV w. ta wieś i parafia tu jeszcze nie istniała zapewne, bo nie wymienia jej Długosz w opisie dekanatu oświecimskiego. Według reg. pobor. pow. szląskiego z r. 1581 wś Polianka, w par. Polianka, własność Rawskiej, miała 27½ łan. km., 9 zagr. z rolą, 1 czynsz., 3 zagr. bez roli, 20 kom. z bydł., 4 kom. bez byd., 1 hultaj, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 101). Obecnie par. należy do dyec. krakowskiej, dek. oświecimskiego. P. graniczy na wschód z Piotrowicami i Przeciszowem, na płn. z łąkami należącymi w części do Włosienicy, na zach. z Porębą Wielką, na płd. ma wzgórza lesiste. 2.) **P.**, przys. Demblina, pow. dąbrowski, ma 6 dm. i 26 mk. 3.) **P.**, wś, pow. krośnieński, w falistej okolicy, rozwijającej się w międzyrzeczu Wisłoka i Sanu, między Krosnem a Jasłem, odl. 3 klm. na zachód od Krosna, 291 mt. npm. Wieś przepływa mały bezimienny potok, uchodzący z lew. brzegu do Wisłoka i kolej żelazna państwowa na linii Zwardoń-Husiatyn, między stacyami Jedlicze (92 klm.) i Krosno (102 klm.). Graniczy na płn.-zach. z Turaszówką, na zachód z Dobieszynem, na wsch. z Krosnem a na płd. z Świerzową Polską. Należy do par. rz.-kat. w Jedliczach, ma 104 dm. i 550 mk. rz.-kat. (230 męż., 320 kob.). Na obszarze więk. pos., (Tyt. Trzecieski), wraz z Przygrodami, położonymi w stronie południowej, jest 4 dm. i 22 mk. rz.-kat. Kasa pożyczkowa gminna ma 952 zł. w. a. Z obszaru 909 mr. przypada na pos. więk. 468 mr. (358 roli, 73 łąk i ogr., 6 past. i 31 lasu) a 441 na pos. mn. (249 roli, 92 łąk i ogr. i 100 past.). Długosz (L. B., II, 284) wymienia tę wieś jako „utraque Polanka prope villam Żarnowyecz“ (położ. dalej na zachód za Dobieszynem) i dodaje, że według zapewnienia kilku biskupstwo krak. zabiera z tych włości dziesięciny, jakkolwiek, według przywilejów, należeć miały do proboszcza w Zręcinie; nadto dodaje, że zarówno posiadania jak i poboru dziesięcin zaniechano; w okolicy było jeszcze więcej wsi, należących do kościoła w Zręcinie, które jednak w czasie wylewów woda Jasiela z gruntu zniszczyła. Według reg.

pobor. pow. pilzeńskiego z r. 1508 wsi: Strzożówka, Polanka i Polanka Wyższa, własność Mikołaja Sarnowskiego, płaciły pob. 7 grzyw. 36 gr. W 1536 r. wś szlachecka Polanka major, w par. Jedlicze, własność Mikołaja Żarnowieckiego, miała 8 kmieci, płacących 3 marki 20 gr., 2 zagr. W 1581 r. wś P. major, własność Stanisława Małachowskiego, miała 5 osad., 1 łan, 2 zagr., 2 kom., 4 biednych (Pawiński, Małop., 250, 465, 524). 4.) **P.**, wś, pow. myślenicki, w okolicy pagórkowatej, 319 mt. npm., odl. 4·5 klm. na północ od Myślenic, par. rz. kat. i urz. poczt. w Myślenicach. Ma szkołę ludową jednokl., 112 dm. i 556 mk. (258 męż., 298 kob.), z których 552 rz.-kat. i 4 izrael. Obszaru więk. pos. niema, pos. mn. wynosi 543 mr. roli, 93 mr. łąk, 25 mr. past. i 83 mr. lasu. Prawo propinacyi należy do klucza myślenickiego ks. Lubomirskich. Za Długosza (L. B., II, 179) i później (ob. Myślenice) należała ta wieś do kasztelanii krak. Według regestru pobor. z 1581 r. wś ta, własność kasztel. krakow., miała 19 półłanków kmiec., 2 komorn. bez bydła i 2 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 45). 5.) **P.** *Hallerowska* z *Grabiem*, wś, pow. wadowicki, par. rz.-kat. w Krzęcinie, odl. 7·6 klm. na południowy-zachód od Skawiny, nad Mogiłką, pot. uchodzącym do Skawiny z lewego brzegu, 244 mt. npm., w okolicy falistej i urodzajnej, składa się z 94 dm. i 507 mk. (228 męż., 279 kob.), z których 500 rz.-kat. a 7 izrael. Na obszarze więk. pos. (Wład. Haller) jest 4 dm. i 63 mk. rz.-kat. Na północ od wsi ciągnie się gościniec ze Skawiny do Kalwaryi, oddzielający tę wieś od Gołuchowic, na płd. rozlega się obszerne pole, zwane Mogiłkami, z najwyższem wznies. Kielek (336 mt.). Wyżynę tą okalają tory kolei państwowej Sucha-Skawina, między stacyami: Raniszów (40 klm.) i Łęcze (32 klm.) i wś Wola Raniszowska. Na wschód granicy z Raniszowem a na zach. z Przytkowicami i wólką Grabiem. Między tym przysiołkiem a wsią rozlega się niewielki las Bugaj. Z obszaru 887 mr. przypada na pos. więk. 552 mr. (375 roli, 42 łąk i ogr., 25 past. i 110 lasu); na pos. mn. 335 mr. (268 roli, 50 łąk, 15 past. i 2 lasu). Role glinkowe, urodzajne. Według reg. pobor. pow. szląskiego z r. 1581 wś P., w par. Krzęcin, własność Młoszowskiego, miała 4 łan. km., 6 zagr. z rolą, 1 czynsz., 3 kom. z byd., 3 kom. bez byd., 3 rzem. (Pawiński, Małop., 100). *Mac.*

Polanka 1.) część Zapałowa, w pow. cieszanowskim, na prawym brzegu Lubaczówki. 2.) **P.** al. *Polanka Mała*, *Małopolanka*, wś, pow. lwowski, o 18 klm. na płd.-zach. od Lwowa, 10 klm. na płn. od sądu pow. w Szczercu, 8 klm. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Nawaryi. Na wschód leżą Leśniowce, na płd. Mostki, na zach. Lubień Wielki, na płn. Stawczany (obie w pow. gródeckim). Wzdłuż granicy płn. płynie pot. Bartatówka al. Stawisko, Stawczanka, dopływ Szczerka. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu potoku, w płn. stronie obszaru (297 mt.). Zach. część obszaru zajmuje las. Własn. więk. ma roli or. 122, łąk i ogr. 3, past. 2, lasu 256; wł. mn. roli or. 371, łąk i ogr. 148, past. 81 mr. W 1880 r. było 83 dm., 468 mk. w gminie; 25 rz.-kat., 429 gr.-kat., 14 izrael.; 16 narod. polskiej, 443 ruskiej, 9 niem. Par. rzym.-kat. w Nawaryi, gr.-kat. w Mostkach. We wsi jest cerkiew i kasa pożyczk. gminna z kapitał. 1941 zł. 3.) **P.**, fol., leśniczówka, gajówka, cegielnia i wapniarka koło Waręża, pow. sokalski. 4.) **P.**, pow. Rawa-Ruska, przyległ. wsi Ostobuż (ob.).

Polanka, wś, pow. opawski, w obw. sąd. klimkowickim, leży na wschód od Klimkowic (niem. Koenigsberg), nad pot. napływającym z Kijowic a uchodzącym poniżej Polanki do Odry. Południ.-wschod. granicę od Morawy tworzy Odra; od wschodu graniczy z Proszkowicami (w Morawie), od płn. ze Świnowem (Szoenbrun), od zach. z Klimkowicami a od płd. z Izdebnikiem (niem. Stiebnig). Dzieli się na Górną i Dolną Polankę. W płn. stronie leży przysiołek Wacławice (niem. Wenzelsdorf), w płd. zaś przysiołek Fonowice (niem. Vonsdorf), wreszcie na płn. granicy Janów (niem. Johannesdorf). W 1880 r. przypada na Polankę 291 dm., 1859 mk. (859 męż., 1000 kob.); na Janów 14 dm., 93 mk. (49 męż., 44 kob.); na Fonowice 23 dm., 126 mk. (56 męż., 70 kob.); na Wacławice 45 dm., 305 mk. (140 męż., 165 kob.); razem w całej gminie 373 dm., 2383 mk. (1104 męż., 1279 kob.). Rz.-kat. 2372, z tego na P. przypada 1851, na J. 93, na F. 126, na W. 302; żydów 11 (8 w Polance, 3 w Wacławicach). Co do narodowości: Niemców 83, Czecho-Szląz. 2289, a mianowicie: w P. Niemc. 41, Czecho-Szląz. 1807; w J. Czecho-Szląz. 93; w F. Niemców 39, Czecho-Szląz. 87; w W. Niemców 3, Czecho-Szląz. 302. Par. łac. i st. p. w Klimkowicach. *Br. G.*

Polanka, węg. *Lelesz-Polyan*, wś, hr. ziemneńskie (Zemplin Węg.), kościół par. gr.-kat. i ewang., uprawa roli, 800 mk.

Polanka, os., pow. wrzesiński, odl. 10 klm. na wschód od Miłosławia, par. Kołaczkowo. W 1843 r. 30 mk. katol.; w nowszych skorowidzach urzęd. nie wykazana.

Polanki 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Jankowskich Polany, o $1^1/_2$ w. od gminy a 6 w. od Oszmiany, ma 11 dm., 89 mk. katol. (40 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Szumsk, o 1 w. od gminy a 27 w. od Wilna, ma 9 dm., 116 mk., w tej

liczbie 33 prawośł. i 83 katol. (54 dusz rew.); własność gen. Łabyncewa.

Polanki, potok, wytryska w wschod. stronie gm. Zagórzyc, w pow. ropczyckim, płynie na płn.-zach. i ubiegłszy 3 klm. uchodzi do Budzisza, dopływu Wielopolki z praw. brzegu.

Polanki, pasmo lesistych wzgórz, nad Sanem, z lew. brzegu, w pow. sanockim, pod Mrzygłodem. Szczyt Korbek sięga 501 mt. a Turzy potok 530 mt.

Polanki 1.) wś, pow. liski, par. rzym.-kat. w Wołkowyi a gr.-kat. w Terce. Leży w okolicy górskiej, lesistej, na lew. brzegu Solinki, 502 mt. Na zachód od wsi, ścieśnionej w wąskiej dolinie rzeki, wznosi się szczyt lesisty Korbania (694 mt.), którego stoki okalają tę osadę od północy i południa. Występuje tu formacya kredowa, obfitująca w naftę; w P. jednak źródeł niema, lecz w sąsiedniej Łopiance i na wschód w Studennem. Najbliżej na płn. leży Bukowiec i Terka (po praw. brzegu Solinki), na zachód Tyskowa. P. mają 40 dm. i 276 mk., między nimi 17 rz.-kat., 245 gr.-kat. i 14 izrael.; 2 Polaków a 271 Rusinów. Obszar więk. pos. (Krajewskich) ma 31 mr. roli, 28 mr. łąk, 20 mr. past. i 559 mr. lasu; pos. mn. 333 mr. roli, 116 mr. łąk i 51 mr. past. Gleba owsiana, zimna, lasy szpilkowe. 2.) **P.**, dwie osady (*Podpołonki* na mapie Kumersberga), nad górnym biegiem Wiegi, w pow. wielickim, między Podstolicami, Ochojnem, Rzeszotarami, Janowicami i Bugajem. Północna osada należy do Podstolic, ma 8 dm. i 90 mk., południowa do Rzeszotar, ma 15 dm. i 132 mk. (59 męż., 63 kob.) rz.-kat. 3.) **P.**, gajówka na obsz. dwór. Szuperki, pow. borszczowski. 4.) **P.** al. *Na Polankach*, część Wrocowa, pow. gródecki. 5.) **P.**, część Białoberezki, pow. kossowski. 5.) **P.** al. *Pasieka*, pasieka na obszarze Perepelnic, pow. złoczowski.

Polanki, także *Pielonki*, niem. *Pelonken*, dok. 1279 *Polane*, wś przyłączona do Oliwy, po południ. stronie szosy gdańskiej, w malowniczem położeniu, pow. gdański, par. kat. i ew. Oliwa, składa się z 7 posiadłości. W 1869 r. 632 mk., 343 kat., 286 ew., 3 dyssydentów, 18 dm. Odl. 1 milę od Gdańska. Między P. a Oliwą, pod górą świętojańską (Johannisberg), znaleziono groby skrzynkowe (ob. Brandstaeter: Land u. Leute des Landkr. Danzig, str. 249), oprócz tego starożytne dłutko i krzemień (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Z. przez Ossowskiego, str. 102). P. składają się z t. z. Siedmiu Dworów; były to niegdyś wille bogatych Gdańszczan, dziś jednak służą innym celom. Przy jednym znajduje się parowa cegielnia, drugi służy za dom sierot i jest własnością Gdańska. Dawniej znajdował się też ten zakład w samem mieście. Powiadają, że go założyli już w 1350 r. Krzyżacy. Dopóki był katolicki, należeli królowie polscy i dygnitarze Rzeczypospolitej do jego dobroczyńców. Przypominają to jeszcze dwa wizerunki, które po ostatniem zniszczeniu zakładu przez pożar ocalały, mianowicie Zygmunta III i jego sekretarza Gabryela Grabowieckiego. W poczet dobroczyńców zaciągnął się także Jan Rapp, adjutant Napoleona I, będąc komendantem Gdańska i to w łatwy sposób. Wszystkie towary angielskie, skonfiskowane podczas blokady portów europejskich, przekazywał domowi sierot, które dzięki tej szczodrobliwości blisko przez 50 lat ubierały się w najkosztowniejsze materye sukienne, jedwabne i aksamitne. Adamaszkowe obicia fotelów i kanapek i piękny portret Jana Rappa z francuskim podpisem przypominają do dziś dnia owe obfite lata. Jeszcze dziś zakład ten liczy około 150 chłopców i dziewcząt. Do domu tego należy także obszerny, piękny ogród, który od 1855 r. służył jako zakład wodoleczniczy. Średni z tych 7 dworów jest dziś zamieniony na dom dla ubogich i podstarzałych Gdańszczan. Miasto nabyło go w 1832 r. za 5000 tal., dziś mieści się w nim 300—350 ubogich. W 1871 r. urządzono przy nim zakład do sztucznego rozpłodu ryb (ob. Szkice z ziemi Prus Królewskich przez Lubińskiego, str. 145—148). W 1878 r. przeprowadzono z P. akwadukt do Wrzeszcza i Nowegoportu, gdyż woda tutejsza jest bardzo dobra. Wodociąg ten dostarcza dziennie 16000 kubicznych stóp wody źródlanej. Ostatni dwór, graniczący już z Oliwą, zwał się dawniej Montbrillant. Dawniej należały P. do opactwa oliwskiego. W dok. są po raz pierwszy wymienione w 1279 r. (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 265). *Ks. Fr.*

Polano, pow. zamojski, gm. i par. Frampol.

Polanowce, węg. *Polyanóc*, wś z przys. *Michaliczką* i *Petruszką*, hr. spiskie (Węgry), pow. lewocki, nad granicą hr. szaryskiego. W 1880 r. było 55 dm., 374 mk., obszaru 1711 sążni kw. katastr. Należy do sądu pow. i st. p. w Podegrodziu Spiskiem, a urz. podatk. w Lewoczy. Jest tu starożytny kościół łac. paraf. p. w. N. P. Maryi. Istniał on już w r. 1397, metryki posiada z r. 1699. Do par. należą wsi Harakowce i Korytne (węg. Korotnok), wreszcie karczma Branisko. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było dusz rz.-kat. 324, nieun. 35, żyd. 4, razem 363; w całej parafii rz.-kat. 606, nieun. 69, ewan. 1, żyd. 10, razem 686. *Br. G.*

Polanowice, wś, pow. miechowski, gm. Niedźwiedź, par. Goszcza. W 1827 r. było 26 dm., 234 mk. W XV w. wś P., w par. Goszcza, własność Piotra Kalińskiego, Mikołaja, Jana i Stanisława h. Grzymała, miała 7 łan., z których płacono dziesięcinę kanonii krakowskiej, zwanej Nazowska al. Głąbinowska. Trzy

folwarki rycerskie, 7 zagr. i role, płaciły dziesięcinę do Goszczy (Długosz, L. B., t. II, str. 52). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1581 wś P., w par. Goszcza, własność ks. Konstantego (Ostrogskiego), miała 6 łan km., 5 zagr. z rolą, 3 kom. z byd., 6 kom. bez byd., 1 rzem., $^1/_4$ roli, 1 czyn., 1 duda (Pawiński, Małop., 22, 441). *Br. Ch.*

Polanowice, niem. *Polanowitz*, kościół, domin. i okr. domin., pow. inowrocławski, o $4^1/_2$ klm. na południo-zachód od Kruszwicy i o 3 klm. na zachód od Gopła, parafia w miejscu, poczta w Kruszwicy, st. dr. żel. o 17 klm. w Inowrocławiu, 13 dm., 384 mk., obszaru 867·21 ha, t. j. 804 43 roli, 33 21 łąk, 3·54 past., 24·09 nieuż. i 1·94 wody; czysty dochód 25871 mrk; cegielnia, chów i tucz bydła, owczarnia, nabiał i uprawa buraków. Wymienione pod 1308 r. Polynowo (Rzysz. Muczk. Kod. Dypl., II, 185), które Władysław Łokietek zastawia biskupowi włocławskiemu, nie jest P., jak objaśnia wydawca Kodeksu, lecz Piołonowem z pod Osięcin, w pow. niegdyś radziejowskim na Kujawach. W 1318 r. pisał się Świętosław z P., które zachodzą pod r. 1369 (!) przy określaniu granic wsi Chrosna, nadanej Stefanowi z Kraszyc. Około 1420 r. król Jagiełło uprasza papieża Marcina V, aby zaniechał wyroku w sprawie Jaranda, scholastyka kruszwickiego, z Dzierżysławem, Piotrem, Mikołajem i Klemensem, panami na P., i zdał rozstrzygnięcie sporu tego prałatom królestwa polskiego (Cod. Epist. Vitoldi, 1066). Około 1560 r. posiadał tę wieś Jan Sierakowski, kaszt. lędzki, któremu przypadła także drobna część Jana Polanowskiego, składająca się z $^1/_2$ łana i 2 zagród; część kasztelana zajmowała 12 łanów, 5 zagród i 2 rzemieślników. O kościele miejscowym nie posiadamy żadnych szczegółów; parafią składały w XVI w.: Baranowo, Cykowo, Giżewo, Janikowo, Książ, Łagiewniki, Racice, Rucewo, Sławęcin, Sokolniki, Starczewo, Sukowo, Świątniki, Polanowice, probostwo i grodztwo. Z biegiem czasu odpadły Łagiewniki i Świątniki do par. kruszwickiej, a przybyły Rechta i Kijewice, Starczewo zaś dziś już nie istnieje. Par. P., w dek. kruszwickim, ma 1247 dusz (1873 r.) i filialną kaplicę w Rechcie. W skład okręgu domin. wchodzi fol. Norge (?) z 30 mk.; cały okrąg ma 14 dm., 414 mk. (324 katolików i 90 protestantów). *E. Cal.*

Polanowice 1.) niem. *Pohlanowitz*, 1351 *Polonowicz*, 1360 *Polanowicz*, wś, pow. wrocławski, na północ od Wrocławia, na lewym brzegu Widawy, graniczy z wsią Widawą, niegdyś także Polanowicami zwaną. W 1842 r. 47 dm., 351 mk. (94 ewang.), par. kat. we Wrocławiu u św. Michała. W 1245 r. papież Innocenty IV potwierdzając posiadłości biskupów wrocławskich, wymienia między niemi P.; w 1250 r. Dymitr, syn Bartosza, zrzeka się wszelkich praw do dziedzictwa swego, graniczącego z P., które był sprzedał kanonikowi Leonardowi. W 1251 r. potwierdza ks. Henryk posiadłość polanowicką i udziela niektórym częściom wsi prawo niemieckie; w 1268 r. odnawia to nadanie ks. Władysław, arcybiskup solnogrodzki (Salzburg). W czasach późniejszych stale własność kapituły wrocławskiej, a wreszcie rządowa. 2.) **P.**, niem. *Polanowitz*, 1405 *Polemvicz*, wś, pow. kluczborski. W 1842 r. kaplica ewangielicka, filia par. Byczyna, od 1588 r., szkoła ewang., 74 dm., 533 mk. (2 katol., 10 żyd.). Do P. należy kol. Birkenfeld.

Polanówka 1.) wś, fol. i dobra, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Rogów, par. Wilków, odl. 3 w. od rz. Wisły, posiada pokłady kamienia wapiennego, młyn wodny, tartak, wyrób sera. W 1827 r. było 10 dm., 50 mk. Dobra P. składały się w 1866 r. z fol. Polanówka, nomenklatur: Dobre, Kępa al. Kołek i Bażantarnia, wsi: P. al. Rogów, Wólka, Wilków, Zastawie Polanowskie; rozl. dominialna mr. 2491: gr. or. i ogr. mr. 614, łąk mr. 309, past. mr. 211, lasu mr. 1157, nieuż. mr. 200; bud. mur. 10, z drzewa 34; płodozmian 6, 7 i 10-polowy; las nieurządzony. Wś P. al. Rogów os. 68, z gr. mr. 1064; wś Wólka os. 40, z gr. mr. 420; wś Wilków os. 10, z gr. mr. 61; wś Zastawie Polanowskie os. 54, z gr. mr. 256. 2.) **P.**, fol. nad rz. Bystrzycą, pow. lubelski, gm. Zemborzyce, par. Krężnica, odl. 14 w. od Lublina, ma pokłady wapienia. Fol. ten w 1882 r. oddzielony został od dóbr Prawiedniki, rozl. mr. 816: gr. or. i ogr. mr. 549, łąk mr. 70, past. mr. 8, lasu mr. 138, odpadki mr. 37, nieuż. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 7; płodozmian 11-polowy; las nieurządzony. *Br. Ch.*

Polanówka, karczma na obsz. dwor. Chocimierza, w pow. horodeńskim.

Polanowo, fol., pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Dobuczyn, o 2 w. od Prużany.

Polanowo, wś nad rzką Polanówką, lew. dopł. Osny (lew. dopł. Dniepru), w gub. smoleńskiej. Była tu st. poczt. przy starej drodze ze Smoleńska do Moskwy, pomiędzy Dorohobużem a Wiaźmą, o 20 w. przed ostatnią. Dnia 27 maja 1634 r. w P. został zawarty traktat pomiędzy carem Michałem a królem Władysławem IV, mocą którego car odstąpił ziemie smoleńską, czernihowską i siewierską, zrzekł się wszelkich praw do Estonii i Inflant i przyrzekł wypłacić królowi 200000 rubli. Władysław natomiast miał się zrzec tytułu cara, a przy zaprzysięganiu pokoju zwrócić posłom rossyjskim dyplom elekcyi na carstwo, który, jak się później okazało, gdzieś zaginął,

król więc wraz z senatem dał uroczyste zapewnienie, że ów dyplom rzeczywiście zginął. O traktacie tym, pomiędzy innymi, pisał Kotłubaj „Odsiecz Smoleńska i pokój Polanowski“ (Kraków, 1858).

Polanowo, wś, pow. gnieźnieński, na zachodniem wybrzeżu jeziora Powidzkiego, o 2 klm. na południe od Powidza, par. i poczta w Powidzu, st. dr. żel. o 20 klm. w Trzemesznie, 9 dm., 81 mk. katol. Znajduje tu się torf, ruda żelazna, glina, margiel biały i siny, czasami i kawałki bursztynu. P. było własnością kapituły gnieźnieńskiej, nadaną w 1284 r. przez Przemysława II i potwierdzoną przywilejem króla Kazimierza z r. 1357. W 1286 r. pozwala Jakub, arcyb. gnieźnieński, sołtysowi Sokolnik osadzać P. na prawie niemieckiem. W 1356 r., przy rozgraniczaniu Marcewa z P., wspominają dokumenta o młynie, stojącym na odpływie jeziora Powidzkiego. Wymienione w dyplomatach wielkopolskich Polaninowo (Kod. Wielkop., 485 i 545), które Przemysław II, potwierdzając przywilej stryja swego, nadaje w 1279 r. milesowi Stefanowi, a w 1284 r. Bogusławowi, kaszt. ujskiemu, podkom. poznańskiemu, jest to prawdopodobnie Podanin z pod Chodzieża, lub tejże nazwy nie istniejąca już osada z pod Kostrzyna i Poznania. *E. Cal.*

Polańska Góra al. *Poleński Dział*, najwyższy szczyt w skalistem paśmie górskiem Gorganie Kizieskim, w pow. nadwórniańskim, wznies. 1697 mt. (szt. gen.). Z pod niej wypływa pot. Dauszyniec a w pobliżu płynie pot. Czernik. Ob. *Gorgan* 5.). *Br. G.*

Polańska Woda, potok, powstaje w płd. stronie gm. Wisłoczka, w pow. sanockim, na płd. stoku góry Zadowczykowej (761 mt.), w lesie Jaworniku. Wkrótce przechodzi na obszar wsi Polan Surowicznych i podąża leśnym parowem na płd., następnie między domostwami tejże wsi na wschód, uchodząc na granicy Polan Surowicznych i Surowicy do Wisłoku z lew. brzegu. Długość biegu 6 klm. Na lew. brzegu potoku wznoszą się wzgórza lesiste, jak: Makowerty (735 mt.) i Horbki (671 mt.). Źródło leży 700 mt., ujście 419 mt. *Br. G.*

Polański Potok 1.) powstaje w obr. gm. Polany, w pow. lwowskim, płynie na płn.-zach. między domostwami Polany i na granicy Reichenbacha (Krasowa) i Brodek, poniżej Zuszczyna, wpada do Zubrzy z lew. brzegu. Długość biegu 8 klm. Źródło leży 404 mt., ujście 281 mt. 2.) **P. P.**, potok górski w Karpatach wschodnich, w górach sołotwińskich, w gm. Zielona, pow. nadwórniański, wytryska z pod działu górskiego Stanimira (1549 mt.) i w biegu południowym podąża do pot. Maksymca, dopływu Bystrzycy Nadwórniańskiej. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Polany 1.) kol., pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Grabów, odl. od Łęczycy 23 w., ma 5 dm., 47 mk. 2.) **P.**, wś i fol, majorat., pow. radomski, gm. Zalesice, par. Wierzbica, odl. od Radomia 18 w. W błotnistem położeniu, ma 150 mr. błotnego obszaru. Jest tu 86 dm., 594 mk., 740 mr. ziemi dwors., 1781 mr. włośc. W 1827 r. 49 dm., 284 mk. W XV w. wś P., w par. Wierzbica, należała do klasztoru wąchockiego. Było tu 8 łan. km., dających czynszu po fertonie, 20 jaj, 4 koguty, 2 sery. Odprawiają na tydzień jeden dzień robocizny sprzężajnej, powabę zimową i wiosenną. Łąki folwarczne koszą i stogi stawiają. Dają osep po 2 kor. jęczmienia, 6 owsa i 4 żyta z łanu. Było też 5 karczem, płacących po $^1/_2$ grzyw., 5 ogrodz. dających po 3 gr. czynszu i jeden dzień robocizny. Sołtystwo na 2 łanach i z 2 karczmami. Dziesięcinę, wartości do 10 grzyw., bierze klasztor. Folwark klasztorny (Długosz, L. B., III, 416). Według reg. pob. pow. radomskiego w r. 1569 wś P., w par. Wierzbica, własność Józefa Rokickiego, miała 9 łan., 6 zagr., 1 rzem., 2 komor. (Pawiński, Małop., 307, 478). 3.) **P.**, wś, pow. tomaszowski, gm. Krynice, par. Łabunie. Leży przy szosie, o 2 mile od Tomaszowa i Zamościa, ma 48 dm., 270 mk. (261 obrz. łac.), 535 mr. gruntu, 40 mr. lasu. Ludność rolnicza, 3 tkaczy. Folw. należy do Kryniczek Kurmanowicza. Cegielnia. Gleba popielatka. W 1827 r. było 39 dm., 229 mk. 4.) **P.**, pow. tomaszowski, gm. i par. Rachanie. *Br. Ch.*

Polany 1.) fol., wś i dobra, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Polany, o 5 w. od Oszmiany. Folw. ma 25 mk. katol., kaplicę katol. par. Oszmiana i gorzelnię, wś zaś 10 dm. i 58 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 80 dusz rewiz.); własność Jankowskich. Gmina P. należy do 1 okr. pokojowego do spraw włośc. w mku Smorgoniach oraz do 1 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. oszmiańskiego w m. Oszmianie, obejmuje 156 wsi, mających 1027 osad, zamieszkałych przez 9771 włościan. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 1896 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 1486 b. włośc. skarb. i 35 osad. w. ross. Do włościan gminy polańskiej należy mko Cudzeniszki w pow. wileńskim. Gm. składa się z 16 okr. wiejskich: P., Bierwieniszki, Suchodoły, Mokrzyca, Biejkany, Hermaniszki, Dziegieniewo, Debesie (Dejbisy), Murowana Oszmianka, Sylwestrowo i Oszmiana. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Żwirbliszki, Polanki, Strzelczyki, Gryńce, Cboćkuny, Praćkowszczyzna, Jagiełowszczyzna, Kołotuny, Anudy, Szkiłondziszki i Kirkliszki, w ogóle 413 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 17 b. włośc. skarbowych. 2.) **P.**, fol. i wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr.

wiejski Mokrzyca, o 7 w. od gminy, 27 dusz rewiz.; własność Ostrowickich. 3.) **P.**, karczma szlach. nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 8 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 6 mk. żydów 4.) **P.**, fol. szl. nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 3 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 8 mk. katol. 5.) **P.**, fol. szl., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 69 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 4 mk. katol. 6.) **P.**, fol. i dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Polany, o 33 w. od Święcian, ma 15 mk. katol., 9 ewang., 4 żyd.; gorzelnię, browar, młyn wodny, wiatrak; własność Mikoszów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Gwoździkany, Szadziuny, Godziłuny, Korenitwo, Warziany, Patoka i zaśc. Pietkuniszki, Bałbaryszki, Chmielany, Babieniszki, Golniszki, Duda i Nowosady, w ogóle 332 dusz rewizyjn. włościan uwłaszczonych i 6 jednodworców. 7.) **P.**, dwa fol. pryw., wś włośc. i przysiołek, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niestaniszki, o 7 w. od gminy a 54—58 w. od Święcian; oba fol. mają 2 dm. i 10 mk. katol., wś zaś 10 dm. i 91 mk. katol. (wś w 1864 r. miała 42 dusz rewiz.); przysiołek w 1864 r. 7 dusz rewiz. i 8 osadników w. ross. Jeden z fol. należy do Janowskich, drugi do Kurkowskich. 8.) **P.** al. *Wincentowo*, zaśc. włośc. nad rz. Wilią, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 57 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. katol. 9.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebiedziów, o $1^1/_2$ w. od Lebiedziowa a 30 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 2 dm., 29 mk. prawosł. W 1864 r. w części Ułana Maliszyckiego było 11 dusz rewiz., w części zaś Morawskiego 3 dusze rewizyjne. 10.) **P.**, fol. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 30 w. od Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Wilna do Mińska, ma 1 dm., 41 mk. 11.) **P.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 30 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 1 dm., 7 mk. 12.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wiejski Sosnowszczyzna, o 10 w. od gminy a 35 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Dołhinowa do Wilejki, ma 10 dm., 117 mk. (42 dusz rewiz.): należy do dóbr Sosnowszczyzna Kozłowskich. 13.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianów, okr. wiejski Ankudowo, o 5 w. od gminy a 71 w. od Wilejki, ma 8 dm. i 94 mk., w tej liczbie 21 prawosł. i 73 katol. (w 1864 r. 39 dusz rewiz.); należy do dóbr Klentenburg Przesmyckich. 14.) **P.**, wś nad rz. Kiszkurnianką, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. ziembińska, przy drożynie ze Skuplina do Kiszkurni, ma 15 osad; miejscowość wzgórzysta, wśród okolicznych nizin lesistych; dużo narzutowego kamienia. 15.) **P.**, ob. *Użlany* al. *Użłany*. 16.) **P.**, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 46 w. od Prużany. *J. Krz.*

Polany 1.) wś nad Horyniem, pow. krzemieniecki, na płd.-zach. od Wiszniowca, niegdyś w włości wiszniowieckiej. W XVIII w. należała do klucza nowowiszniowieckiego ks. Wiszniowieckich. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 525; cz. VI, t. 1, dodatki 533. 2.) **P.**, wś nad Horyniem, w płn. części pow. ostrogskiego, niegdyś Jabłonowskich, dziś Zubowej. Fabryka wyrobu masy papierowej z drzewa. 3.) **P.** al. *Polana*, wś, pow. rówieński, o 10 w. od Bereźnego na płn.-zach., wspomniana w Pamiętnikach kn. Kurbskiego (t. I: 187), należy do klucza bereżeńskiego. 4.) **P.**, wś nad rz. Medwedówką, dopływem Zbrucza, pow. starokonstantynowski, par. Wołoczyska, posiada cerkiew murowaną. W 1867 r. było 69 dm.

Polany, wzgórze polne, w płd.-wsch. stronie gm. Puław, pow. sanocki, między pot. Puławskim (od zach.) a Pielnicą (od wsch.). Wznies. 689 mt. npm. (szt. gen.) *Br. G.*

Polany 1.) część Osieka, pow. bialski, ma 29 dm., i 114 mk. 2.) **P.**, wś, pow. grybowski, w okolicy górskiej, lesistej, u zlewu potoków: Piorunki, Kamionnej i bezimiennego od wsi Berestu, które razem pod nazwą Moszorya uchodzą z lew. brzegu do Biały. Wznies. zabudowań sięga 450 mt. Wieś, skupiająca się nad potokiem płynącym z pod Berestu, około drewnianej cerkwi, filii parafii gr.-kat. w Bereście, zajmuje polanę otoczoną zewsząd (do 649 na płd., 630 na płn., 711 na zach. a 607 mt. na wsch.) górami lesistemi. Ma ona 51 dm. i 336 mk. (166 męż., 170 kob.), 3 kat., 321 gr.-kat. i 12 izrael. Więk. pos. (funduszu religijnego) ma 150 mr. lasu; pos. mn. 765 roli, 79 łąk, 127 past. i 213 mr. lasu. Gleba zimna, owsiana, lasy świerkowe. P. graniczą na płd. z Berestem, na wsch. z Brunarami Wyżnymi, na zach. z Kamienicą a na płn. z Florynką. 3.) **P.** z *Ostrożynem*, wś, pow. krośnieński, leży w górach, wznies. 409 do 465 mt. npm., nad kilkoma potokami zbierającymi się w tej wsi i uchodzącymi z praw. brzegu do Wisłoki, ma par. gr.-kat., z cerkwią drewnianą, szkołę ludową niezorganizowaną i kasę pożycz. gm. z kapit. 864 zł. Rz.-katolicy należą do par. w Żmigrodzie. Od urz. poczt. w Dukli 15·5 klm. Wieś składa się z 171 dm. i 1061 mk. (530 męż., 531 kob.), rz.-kat. 47, gr.-kat. 998, izrael. 16. Na obszarze więk. pos. 3 dm. i 26 mk. (14 rz.-kat., 12 gr.-kat.). Pod względem narodowości 67 Polaków, 994 Rusinów. Obszar więk. pos. (spadkob. Mianowskiej) wynosi 82 roli, 120 łąk, 125 past. i 1203 mr. lasu; pos. mn. 1447 roli, 226 łąk, 2575 past. i 36 mr. lasu. Par. gr.-kat. należy do dyec. przemyskiej, dek. dukielskiego. Uposażenie proboszcza składa się z 28 roli, 13 łąk i 108 mr.

pastw. Dodatek do kongruy wynosi 89 zł. P. graniczą na płn. z Myscową, na zach. z Ropianką i Olchowcem, na płd. z Węgrami i Ciechaniem, na zach. z Krępną. Według reg. pobor. pow. bieckiego z r. 1581 wś Polana (Połany), w par. Misczowa (Myscowa), własność Mikołaja Stadnickiego, miała 8 dworzyszcz wołos., 2 zagr. z rolą, 1 komor. z bydłem, 3 komor. bez bydła, 1 sołtysi łan (Pawiński, Małop., str. 123). 4.) **P.** na *Luboniu*, przys. do Skomielny Białej, pow. myślenicki, leżą przy gościńcu z Myślenic do Mszany, na Małym Luboniu i mają 3 dm. i 18 mk. 5.) **P.** *Surowiczne*, wieś górska, pow. sanocki, leży w zwartej dolinie Polańskiej Wody, dopływu Wisłoka z lew. brzegu, wznies. 419 mt., o 4 klm. od Jaślisk. Od płn. i płd. otaczają wieś lasy na wzniesieniach sięgających w szczycie Makowerty do 735 mt., na zach. w Krzemieńcu 543 mt. Role tutaj są zimne, owsiane, lasy szpilkowe. Wś liczy 101 dm. i 665 mk. (327 męż., 338 kob.), ma kapelanią gr.-kat.; według wyznania: 3 rz.-kat., 650 gr.-kat. i 12 izrael.; 14 Polaków a 649 Rusinów. Z obszaru 2424 mr. ma pos. więk. (Anna hr. Potocka) 760 mr. (35 roli, 6 łąk, 53 past. i 676 lasu); pos. mn. 1664 mr. (1173 roli, 117 łąk, 336 past. i 38 lasu). Kapelania gr.-kat. ma cerkiew drewnianą, należy do dyec. przemyskiej, dek. jaśliskiego. Obejmuje Werszejówkę, położoną na płn. nad Wisłokiem, i liczy ogólnie 920 gr.-kat. parafian. Uposażonie kapelana składa się z 40 roli, 4 łąk i 9 mr. past., 89 złr. dodatku. Najbliższe wsie są: na zach. Posada Jaśliska, na płd. Surowiec i Wola Niżna, na płn. Werszejówka a na wsch. Darów. 6.) **P.**, przys. do Łukowy, pow. tarnowski, na płn. od tej wsi, ma 13 dm. i 67 mk. 7.) **P.**, wólka do Żukowic Starych, pow. tarnowski, par. rz.-kat. w Lisiej Górze, ma 26 dm., 146 mk. (69 męż., 77 kob.). *Mac.*

Polany, wś, pow. żółkiewski, 12 klm. na płd.-zach. od Żółkwi. Na zach. leży Majdan, na płn. Skwarzawa Nowa, na płn.-wsch. Horodyska (część Mokrotyna), na płd.-wsch. Zarudce (pow. lwowski), na płd. Rokitno (pow. gródecki). Przeważna część wsi leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Młynówki, dopływu Pełtwi, powstającej z kilku strug w środku obszaru, a płynącej na płd. i wchodzącej na granicę Rokitna i Zarudziec, tudzież za pośrednictwem strug powstających na płn.-wschód a płynących na wsch. do Świni, z których najznaczniejsza potok Rosochy, płynie wzdłuż granicy północnej. Zachodni kraniec obszaru leży w dorzeczu Dniestru, za pośrednictwem małej strugi, powstającej na płn.-zachód, na stoku t. z. Czarnej Góry, a płynącej na zachód do Majdanu, gdzie się łączy z Białym potokiem i pod nazwą Czarnego potoku podąża do Fujny. Zabudowania wiejskie leżą w płd. stronie obszaru, w dolinach strug tworzących Młynówkę. Grupa domów na wschód zwie się Kłopotynką (365 mt.). Przeważna część obszaru lesista. Na wschód leży las Polański, ze szczytem Ostry garb (377 mt.), na płn. od zabudowań wiejskich las Carów Kąt, na płn. zach. las Klimowe Dobre (404 mt.). Własn. więk. (Karola Kiselki) ma roli or. 23, łąk i ogr. 13, past. 20, lasu 2779 mr.; wł. mn. roli or. 325, łąk i ogr. 104, past. 19, lasu 10 mr. W r. 1880 było 36 dm., 255 mk. w gminie; 248 gr.-kat., 7 izrael.; 248 Rusinów, 7 Niemców. Par. rz.-kat. w Żółkwi, gr.-kat. w Mokrotynie. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, do dzierżawy mierzwickiej. W lustracyi z r. 1765 (Dodatek do Gaz. Lwow. 1869, № 13, str. 54) czytamy: „Wieś starostwa gliniańskiego, nowa kolonia w lasach, na gruntach wyrobionych z lasu, od lat 23 osiadła. Poddani pańszczyzny nie robią tylko czynsze, jako w inwentarzu wyrażono, dają. Cerkwi ani karczmy i młyna nie ma. Osiadłość tej wsi: poddanych gruntowych 13, chałupnik 1. Tych powinności z opisaniem granic i kontrowersyi gruntowych w inwentarzu, jako wyżej opisane. Prowent roczny: czynszu gruntowego 372 fl.; powozu albo podwodnego od wszystkich 8 fl.; kapłonów dannych 18 à gr. 15 = 9 fl.; motków Nr. 62 à gr. 3 = 6 fl. 6 gr.; dni zażenu, obżenu, zakosu, obkosu i tłok Nr. 3, wynoszących dni 98 à gr. 6 = 19 fl. 18 gr. Arenda do Mokrotyna przyłączona. Szarwarki i dań grzybów, bukwi, orzechów, na reperacyą gruntową mokrotyńską zostawują się. Summa prowentu 414 fl. 24 gr.. Ekspens gruntowych żadnych nie ma. Należy kwarty 103 fl. 21 gr.“ *Lu. Dz.*

Polany, wólka w gm. Mołdawskiej Banilly, pow. starożyniecki, ma 13 dm., 59 mk. *Br. G.*

Polaszki 1.) *Stare*, niem. *Alt-Paleschken*, dok. 1289 r. *Pelescowiz*, 1589 *Polaskowy*, dobra ryc. i wś szlach., pow. kościerski, st. p. i par. ew. Nowe Polaszki, 3·5 klm. odl. Wś składa się z 12 gburs. posiadłości i 2 zagród; obejmuje 3405·35 mr. W 1868 r. 388 mk., 230 kat., 108 ew., 4 żyd., 33 dm. Odl. od Kościerzyny 2¾ mili. We wsi jest katol. kościół filialny, do St. Kiszewy należący, szkoła ew. i karczma, oprócz tego jest tu fabryka krochmalu i cegielnia, hodowla bydła i owiec. O starożytności wsi świadczy pogańskie cmentarzysko. W 1874 rozkopano tu jeden grób skrzynkowy i znaleziono 5 urn, między trzema, które ocalały, jest jedna twarzowa (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. Ossowskiego, str. 50). W 1289 r. nadaje książę Mestwin P. cystersom w Byszewie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 400). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrój-

ną, płaciły Polaszki, gdzie siedział von Holtza, summatim 28 fl. 12 gr. (ob. Rocza. Tow. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 172). R. 1772 zdała pruska komisya katastrowa o Starych Polaszkach następne sprawozdanie. Stare P. dzierży kasztelan poznański i starosta kiszewski Skórzewski, katolik i Polak. Produkował przywilej, według którego król Zygmunt dobra tutejsze r. 1555 darował Niemojewskiemu. Według starszego przywileju z r. 1420 zawierają Stare i Nowe P. razem 64 włók. Mieszkańcy pierwszej są po części katolicy, po części zaś ewangielicy. W Nowych P. są wszyscy ewangielicy. W Starych P. są dwa folwarki; mieszka zaś tu oprócz dziedzica 8 gburów, 4 półgburów, 3 danników i 29 chałupników (Einlinger), między nimi 1 karczmarz, 1 młynarz i 4 rzemieśl.; na folwarku Wolfsbruch (dziś Hoch Paleschken) jest rządca. Oba folwarki obejmują 28½ włók (w tem 3 wł. lasu), gburzy mają 10 włók, proboszcz pół włóki, którą dzierżawił młynarz za 6 tal. Według przywileju z r. 1420 ma proboszcz mieć 4 włóki. Do Nowych P. należy 25 włók. Na folw. we wsi wysiewa się: 180 korcy żyta, 40 jęczm., 120 owsa, 12 grochu, 2 tatarki; na folw. Wolfsbruch, którego obróbka należy do Starych P., wynosi wysiew: 60 korcy żyta, 15 jęczmienia, 40 owsa, 2 tatarki, zbierają trzecie ziarno. Każdy gbur wysiewa 15 korcy żyta, 3 jęczm., 6 owsa, 2 grochu, 1 tatarki. Młyn należy do młynarza, który czynszuje 2 łaszty (120 kor.) żyta, 10 fl. zamiast tuczenia świni, i 12 fl. za łowienie węgorzów. Każdy gbur płaci 7 tal. czynszu, powinien 4 dni czynić tłokę grabiami, tyleż kosą i tyleż pługiem, półgburzy połowę tego. Dzień pracy ręcznej liczy się po 6 gr., dzień tłoki z podwodą po 15 gr.; zagłówne wynosi 24 fl. O tutejszym kościele donosi wizytacya Madalińskiego z r. 1686, że był drewniany p. w. św. Mikołaja. Nabożeństwo odprawiał w nim proboszcz kiszewski co trzecią niedzielę. Do kościoła należała 1 włóka roli. W szpitalu było 2 ubogich (str. 10—11). W wizyt. Rozdrażewskiego zaś z r. 1589 czytamy, że do tutejszego kościoła należały wówczas 2 włóki i że był przyłączony do parafii garczyńskiej. Tenutaryuszem był Niemajowski (str. 37). Dawniej był tutejszy kościół parafialnym i miał osobnego księdza (str. 204). W przeszłem stuleciu przemieszkiwali w Starych P. Skórzewscy. Stanisław Skórzewski, kaszt. chełmiński i starosta kiszewski, wraz z żoną Katarzyną z Iwanickich w krótkim przeciągu czasu własnym kosztem trzy nowe świątynie wystawili: w Kiszewie (1741), w Pińczynie (1742) a r. 1754 murowaną w Starych P. Tu też urządzili domową kaplicę we dworze. Michał Skórzewski, podkomorzy pomorski, wraz z żoną Ludwiką z Czapskich, przeniósł tę kaplicę do ogrodu, gdzie nowa stanęła r. 1782. Kapelanem domowym w P. bywał zwykle jeden z ojców jezuitów szotlandzkich (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 252). Kilka innych szczegółów o P. podaje jeszcze Borck w swojem „Echo sepulchralis“ (str. 448—51, t. II). W 1846 r. odłączono od Starych P. folw. dawniej Wolfsbruch, dziś Hoch-Paleschken zwany, stanowiący teraz osobne dobra ryc., które obejmują 775·02 ha; czysty dochód z gruntu wynosi 4788 mrk. St. poczt. i par. kat. Stara Kiszewa, 2 klm. odl., ew. Nowe P. W 1869 r. 134 mk., 62 kat., 72 ew., 9 dm. 2.) **P.** *Nowe*, niem. *Neu-Paleschken*, wś szlach., tamże, 15 klm. na płd.-wsch. od miasta pow., na żyznej glebie, w okolicy są rybne jeziora. We wsi jest ew. kościół paraf., szkoła ew., st. poczt. i 2 karczmy; par. kat. Stara Kiszewa. Wś ma 4525·75 mr. obszaru, 21 gbur. posiadł. i 11 zagród. W 1869 r. 443 mk., 11 kat., 426 ew., 6 żyd., 50 dm. R. 1878 zaś było tu 484 mk., trudniących się głównie rolnictwem i hodowlą bydła. Tutejszy kościół ew. został zbudowany około r. 1707 (ob. Zeitschrift d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 184). R. 1711 był tu dziedzicem protestant, który proboszczowi nie płacił mesznego „ac si ad nullam pertineret parochiam“ (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 125). R. 1772 dzierżył Nowe P. Skórzewski, ststa kiszewski. We wsi było 17 gburów i półgburów, 1 karczmarz, 1 kowal i 6 chałupników (Einlinger), między nimi 2 rzemieśl. i 2 pasterzy; oprócz tego 1 predykant; wszyscy byli wyznania luterańskiego. Do wsi należało jeszcze pustkowie Kuhberg o 2 włókach roli ornej, wydzierżawione za 70 fl. Gburzy mają 24 wł. i 20 mr. roli or. i 10 mr. lasu. Każdy z nich wysiewa: 15 korcy żyta, 5 jęczm., 4 owsa, 1½ grochu, 3 tatarki i ¼ siemienia lnianego; żniwią trzecie ziarno. Każdy płaci 9 tal. czynszu, półgbur 4½ tal., kowal 4¼ tal. Każdy musi czynić tłokę i to 8 dni pługiem, 8 kosą, 4 grabiami, 4 bronami, 2 dni musi pomagać przy zwożeniu żyta a 4 dni wywozić mierzwę na folw. w Starych P. Zagłówne wynosi 36 tal. W 1791 r. nadał Fryderyk Wilhelm II prawo dziedzictwa w Starych i Nowych P. wraz z pustkowiami Wolfsbruch i Kuhberg tajnemu radcy v. Beyer, tak, że po śmierci ówczesnej właścicielki Ludwiki Skórzewskiej z Czapskich do niego miały należeć (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 132). 3.) **P.**, niem. *Paleschken*, dok. 1370 *Grabenick* (?), 1452 *Poleschke*, w XV w. *Carbnick Byndenow*, 1488 *Palesky*, 1498 *Carenicken* i *Polesk*, 1518 *Polask*, dobra ryc. w Pomezanii, pow. sztumski, st. p., tel. i kol. Mikołajki, 7 klm. odl., par. kat. Postolin, ew. Klecewko. W 1868 r. 19 bud., 11 dm.,

122 mk., 19 ew., 103 kat.; roli 284·9 ha; czysty dochód z gruntu 7219 mrk; hodowla bydła i owiec. P. są starą osadą. Na polu tutejszem znaleziono (Ossowski, Objaśn. do mapy archeol. Prus zach., str. 101) młot starożytny. W 1370 r. dostają bracia Moante i Milcze dobra Grabeniken na prawie pruskiem. W końcu XV w. posiadają te dobra Pomierscy; od nich je nabyli Kalksteinowie, którzy je dzierżyli przez kilka wieków i nawet pisali się Polescy. W 1522 r. oddaje Achacy, syn Łukasza z Polaszek, dobra swe P. szwagrowi Janowi Kalksteinowi, który r. 1551 w aktach sztumskich nazywa się „Hans Kalkstein Poleski“ (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 142 i 195). W 1772 r. był dziedzicem Kczewski, r. 1804 major v. Klinggraef. P. były wówczas na 21974 tal. oszacowane (ob. Schmitt, Gesch. d. Stuhmer Kreises, str. 239). *Ks. Fr.*

Polatycze, wś i fol. nad rz. Bug, pow. bielski, gm. Kobylany Nadbużne, par. Terespol, odl. 30 w. od Biały, leży na granicy cesarstwa, ma 24 dm., 153 mk. W 1827 r. 21 dm., 123 mk. W 1886 r. fol. P. (w 1876 r. oddzielony od dóbr Kobylany Nadbużne) miał rozl. mr. 476: gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 190, past. mr. 30, nieuż. mr. 21; bud. z drzewa 12.

Polatycze, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Pruska, o 5 w. od Kobrynia.

Polauszyszki al. *Łoza* (ob.), zaśc. pryw. w pow. lidzkim.

Polchau (niem.), ob. *Polchowo*.

Polchow (niem.) 1.) dobra w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Falkenwalde. 2.) **P.**, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenswalde, st. p. i kol. Węgorzyn.

Polchówko, niem. *Buchenrode*, dawniej *Polchowken*, dobra ryc., pow. wejherowski, st. p. i kat. kościół filialny Starzyn 4 klm. odl., par. Mechowo, ew. Krokowo, st. kol. żel. Wejherowo, 16 klm. odl. Do tych dóbr liczy się także Polchowski Młyn i fol. Rzemiętówka. Cały ten klucz zawiera 97 włók 28 mr.; według nowszych pomiarów zaś 793·34 ha; czysty dochód z gruntu wynosi 3234 mrk. W 1869 r. było 142 mk., 35 kat., 107 ew., 16 dm.; hodowla bydła, owiec i świń. Oprócz tego jest tu wodny młyn, cegielnia i wapiennica. P. miało jeszcze r. 1400 prawo polskie i płaciło czynsz w świniach i krowach (ob. Prutz, Gesch. d. Kr. Neustadt, str. 205). W kopenhadzkich tablicach woskowych są wymienieni: r. 1407 Bartke Bakowit, Clement, Dominik z P., Michał Kostrofa, r. zaś 1404 Piotr i Filip (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, str. 75).

Polchowo, niem. *Polchau*, dok. 1285 *Polkov*, 1303 *Polchow*, 1711 *Płochowo*, wś włośc. w Kaszubach, na Puckiej Kępie, pow. wejherowski, st. p. Rekowo, par. kat. i ew. Puck, odl. o $1^3/_4$ mili na północ. Zawiera wolne sołectwo i 10 gburs. posiadłości i 22 zagród; 71 wł. 15 i mr. W 1869 r. 384 mk., 368 kat., 16 ew., 34 dm., Gleba lekka lecz dosyć żyzna. P. jest starożytną osadą. Świadczą o tem urny tu wydobyte, w których znaleziono złote monety (ob. Preuss. Prov. Bl., 1855, II, str. 45). W dok. występuje P. jako wś graniczna już r. 1285 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 358). W 1303 r. wymieniony jest Piotr i Szczepan z Polchowa (tamże, str. 548). Komtur gdański Walpot v. Bessenheim zawiera z braćmi Stanisławem i Mikołajem, synami Wojciecha z Lebcza, ugodę, według której zamiast trzeciej części Brudziewa dostają połowę wsi Polchowa na prawie polskiem, z uwolnieniem od staropomorskiego czynszu w świniach i krowach i zwykłej służby (ob. Prutz, Gesch. d. Kr. Neustadt, str. 51). R. 1560 wystawia Jan Kostka, kasztelan pucki i tczewski, braciom Malotkom przywilej na 6 do ich dóbr polchowskich należących włók w Łężycach (str. 101). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili w P.: Kłanicki od 2 wł. folw. i 10 ogrod. 2 fl. 8 gr., Polchowski od wł. osiadł. $3^1/_2$, folw. i młyna 5 fl. 26 gr., Jan Kłanicki od 2 wł., folw. i 1 ogr. 2 fl. 8 gr. (ob. Roczn. Towarz. Prz. Nauk w Poznaniu 1871, str. 194). Polchowo należało wtedy do pow. puckiego. W lustr. starostwa puckiego z r. 1678 czytamy: Wś P. ma łanów 19 i mr. 11 według przywileju Zygmunta króla. Sołtys Albrecht Madryon z żoną, dzieci ma dwoje, na włókach 2 cum onere podwód zamkowych, kiedy nakażą; daje czynsz pieniędzy fl. 1, parę gąsiorów, jaj 30. Gburów tam było 8, teraz ich jest tylko 2; powiadają, że zniszczeli przez ogień i żołnierze. Jakub Ryc, gbur poddany, z żoną, dzieci ma troje, niektóre dorosłe; siedzi na włókach $1^1/_2$; szarwarkuje jak i drudzy gburzy. Czynszu daje fl. 3 gr. 15, gęsi 2, jaj 30. Jerzy Karznia (Karzma?), gbur poddany, z żoną, dzieci ma dwoje małych; szarwark i czynsz podejmuje jak i insi. Szymon Głowienka, karczmarz, poddany, z żoną, dzieci ma dwoje, siedzi w chałupie, od której daje fl. 9. Piwo i gorzałkę pańską powinien szynkować. Tenże z pustego gburstwa daje czynszu fl. 30. Marcin Ryc z Osłonina trzyma pustych włók $1^1/_2$, daje od nich czynszu fl. 30. Szymon Dryma z żoną, dzieci ma dwoje, na pustych włókach $1^1/_2$, daje swego czynszu fl. 30. Albrecht Szrama, poddany, z żoną, dzieci ma dwoje dorosłych, puste gburstwo trzyma, daje fl. 15. Pan Hołdakowski, mieszczanin pucki, z pustego gburstwa tamże daje czynszu fl. 30. Paweł Marszałk i Tomek Czapa puste gburstwo trzymają, mają płacić fl. 30 (ob. str. 15; manuskrypt w Peplinie). Mesznego płaciło P. 9

korcy żyta i tyleż owsa (Wiz. Szaniawskiego z r. 1711). *Ks. Fr.*

Polcie, zasc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Słowiki (Sołowii), o 6 w. od gminy a 41 w. od Święcian, ma 4 dm., 25 mk. kat. (w 1864 r. ma 1 duszę rewiz.); należy do dóbr skarbowych Zahacz.

Polcinów al. *Pulcinów*, fol., pow. zamojski, wchodzi w skład dóbr Kąty (ob.).

Polczany, potok górski, powstaje w gm. Brenna, pow. skoczowski, ze źródeł leśnych, w Beskidzie zachodnim, tuż nad granicą galicyjską. Jarem leśnym podąża na zachód a następnie pomiędzy domostwami breńskiemi i we wsi łączy się od lew. brzegu z Liśnicą, tworząc rzekę górską Brenicę, prawy dopływ Wisły. Długość biegu 8 klm. Źródła wznies. 800 mt., ujście 410 mt. npm. *Br. G.*

Polczyce al. *Połczyce*, ob. *Pełczyce* 2.).

Poldzew, fol., pow. turecki, ob. *Pauzew.*

Pole 1.) fol. na obszarze dóbr Gzichów, pow. będziński. 2.) **P.** *Pągowskie*, fol., pow. będziński, gm. Lipiny, ma 11 dm., 78 mk., 57 mr. ziemi włośc.

Pole *Wielkie*, fol., paw. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rogotna, o 28 w. od Słonima.

Pole, *Dzikie-Pole*, zwały się niegdyś stepy dzisiejszej Noworossyi, w przeciwstawieniu do stale osiadłej Ukrainy.

Pole, wś nieistniejąca obecnie, ob. *Ołobok.*

Poleciszki, dobra, pow. nowoaleksandrowski, par. Tawroginy, niegdyś starostwo dzierżawione przez generała Gonzaga, później rozkolonizowane pomiędzy włościan.

Polećkiszki al. *Polickiszki*, wś nad rzeczką Solczyszką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Narkuszki, o 38 w. od Lidy a 13 w. od Ejszyszek, ma 18 dm., 200 mk. kat. (93 dusz rewiz.); zarząd gm. Aleksandrowo.

Polećmorgi, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 8 w., ma 7 dm., 32 mk.

Poledełka, zasc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 9 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Łyngminy.

Poledno, dok. *Polene*, *Polleden* 1438, *Poleden* 1415, dobra ryc., pow. świecki, st. p., tel. i kol. Terespol, 4·5 klm. odl., par. kat. Gruczno, pół mili odl., ew. Bukowiec, szkoła kat. w miejscu. W 1868 r. 33 bud., 14 dm., 185 mk., 161 kat., 24 ew. Obejmuje 1128·5 ha roli or. i ogr., 47·23 łąk, 52·34 past., 62·55 lasu, 30·22 nieuż., 18·12 wody, razem 1338·96 ha; czysty dochód z gruntu 9154 mrk; gorzelnia parowa. W 1850 r. należały te dobra do Czapskich na Bukówcu, 1885 r. posiadał je Hilmar v. Wuthenau. Za czasów krzyżackich należało P. do komturstwa świeckiego. Zakon urządził tu folw., obejmujący 10 włók chełm,. wś zaś zawierała w 1415 r. 50 włók. Z tych posiadał proboszcz 4 wolne, sołtys 5 wolnych, od reszty płacono po 5 skojców i po 8 korcy żyta i po 2 kury od włóki na św. Marcin. Osiadłych było wówczas, krótko po wojnie, tylko 6 włók (ob. Wegner „Ein Pommer. Herzogthum", II, 433). W 1628 r. srożyło się tu morowe powietrze. W pierwszej wojnie szwedzkiej uległa osada spustoszeniu i została 1642 r. puszczona w dzierżawę jako tenuta. W lustracyi z r. 1565 czytamy: Wś P. i dwór poledziński od ststwa świeckiego, urodzonego pana Rafała Konopackiego, kaszt. elbląskiego, dzierżawy, która dzierżawa przedtem była nieosiadła gruntownie, przy której nie było dworu, który za pana elbląskiego niedawno zbudowano, który gospodarstwem swojem stawy pokopał i łąki biedne lgnące nakładem niemałym osuszył. Do której wsi i dworu przerzeczonego włók przez gbury osiadłych 31, sołtyskich 4, kościelnych 4, lemańskich 5, karczma 1, ogród 1, młyn z rudą 1, fol. 1, jezioro 1, z którego ma pożytek ku wychowaniu, nic więcej. Item łąk obfity dostatek, których nad swą potrzebę przedawa nie mało. Suma prowentów wszystkich wsi P. i dworu tak pieniężnych czynszowych, jako pospolitych, na pieniądze liczby polskiej oszacowanych, czyni fl. 388 gr. 20. Dawniej istniał w P. kościół paraf. p. w. WW. Świętych, budowany po prusku. Proboszcz posiadał 4 wł., nadto dawali mu poddani od włóki po korcu żyta i owsa zamiast dziesięciny. Już r. 1326 płaci proboszcz tutejszy świętopietrze do Rzymu. Później przyłączono go jako filią do Gruczna. Ale w XVI w. ówczesny dzierżawca Konopacki, luteranin, według wizytacyi Rozdrażewskiego, kościół z gruntu rozwalił, a z pozostałego materyału groblę przez jezioro sobie zrobił (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 278). Pamięć o kościele zachowała się między ludem. Powiadają, że właśnie na tem miejscu, gdzie stała ta świątynia, otworzyło się źródło i kościół się zapadł; ale jeszcze są po nim znaki. 2.) **P.**, leśn., tamże, należy do dóbr ryc., 1868 r. 1 dm., 6 mk. kat. *Ks. Fr.*

Poledowo, ob. *Poladowo.*

Pole *Jarontowskie*, wś nad rz. Wisłą, pow. iłżecki, gm. i par. Chotcza Dolna, odl. od Iłży 37 w., ma 74 dm., 409 mk., 2 mr. ziemi dwor., 424 mr. włośc.

Polejki 1.) niem. *Polleicken*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, blisko granicy pow. licbarskiego i małego jeziora, $4^1/_2$ klm. od st. poczt. Jonkowa. Wś polska. Kapituła warmińska nadaje r. 1545 urodz. Stanisławowi Worańskiemu za $12^1/_2$ włók w Buchwałdzie, 4 wł. i 5 mr. w Polejkach, oraz za 3 włóki

w M. Garschen na prawie chełm. 14 włóki wraz z karczmą we wsi dannickiej Pisthiemy. W 1701 r. mieszka tu urodzony Jan Lichowski. 2.) **P.** *Wielkie*, niem. *P. Gross*, dobra ryc., pow. gierdawski, 2 klm. od st. poczt. Karpowa. 3.) **P.** *Małe*, niem. *P. Klein*, wieś, tamże. *Ad. N.*

Polejnia, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniszki, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Białydwór.

Polejpiany, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Polekarcice, ob. *Polikarcice*.

Polekas, ob. *Palekie*, wś, pow. szawelski.

Polekinie, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Pole *Kozie*, wś, ob. *Kozie Pole*.

Polelin al. *Polelusz*, fol., pow. borysowski, dość dawna własność rodziny Wańkowiczów, 1100 dz. ziemi dworskiej, grunta lekkie. Nazwa ta może być w związku z bóstwem piekieł u starożytnych Litwinów Polelum lub Polelus, opisanem przez Stryjkowskiego (ob. Kronika, t. I, str. 137, wyd. 1846 r.). *A. Jel.*

Poleluki, wś, fol. i zaśc. nad jez. Leluki, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 40 w. od Trok, par. Olkieniki, w 1850 r. własn. Borysowicza i Giecewicza, 447 dzies. rozl.; w 1866 r. wś miała 4 dm. i 31 mk. kat.

Polenica al. *Polnice*, niem. *Adlig* i *Koeniglich Pollnitz*, dobra ryc. i wś, pow. człuchowski, st. kol., tel. i par. ew. Człuchowo, odl. 11 klm., par. kat. Przechlewo, odl. 1 1/2 mili, st. poczt., kat. kościół fil. i szkoła 3-klas. w miejscu. Dobra tutejsze obejmują 366·69 ha; czysty dochód z gruntu 835 mrk. W 1868 r. 13 bud., 3 dm., 55 mk., 37 ew., 18 kat. Wś zaś zawiera 4611·47 magd. mr. obszaru: 1868 r. 162 bud., 76 dm., 793 mk., 493 kat., 292 ew. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił w Polenicy P. Bogusz od 9 włók folw. 9 fl. (ob. Rocz. Tow. Prz. Nauk w Pozn., 1871, str. 190). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciła P. 5 zł. 26 gr. 2 1/2 den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 93). O tutejszym kościele p. w. Trójcy Przenajśw. pisze wizyt. Trebnica z r. 1653, że był drewniany, zbudował go Latalski, ststa człuchowski. Co trzecią niedzielę dojeżdżał tu ks. komendarz z Przechlewa. Dawniej należała P. do kościoła w Kiełpinku (Hasseln, niem.), ale ponieważ kościół ten popadł w ruinę, została przyłączona do Przechlewa. Do kościoła należały trzy pola w 3-ch działach, razem 5 mr. Gburzy, sołtys i dziedzic Bogusz dawali mesznego po 1 kor. żyta i 1/2 kor. owsa. Tu należały także trzy młyny: Polenicki, Borowy i Kupermel (str. 56). Z wizyt. Jezierskiego z r. 1695 dowiadujemy się, że wówczas był tu dziedzicem Kazimierz Tucholka, kaszt. gdański. W odnowionym kościele drewnianym były 2 ołtarze. Oprócz trzech młynów należała do tego kościoła także wś Gwiazdy, dająca mesznego 4 korce żyta i tyleż owsa (str. 37). Dziś są do tej filii przyłączone: Polenica, Kupfermuehle, Rogoźnicki Młyn, Rocoły, Gostuda, Skorczewo, Czarze i Czarnice. Tutejsza agentura pocztowa urządzona r. 1883, jest z Człuchowem połączona pocztą posłańcową. *Kś. Fr.*

Polenicki Potok, potok górski, powstaje w gm. Grywałd, pow. nowotarski, na południ. stoku Lubania; płynie na płd.-wschód zrazu przez lasy, potem łąkami wschod. obszaru gm. Grynwałdu, wreszcie, zwróciwszy się na płd., tworzy granicę między gm. Grywałdem a Krościenkiem i uchodzi do Krośnicy z lew. brzegu. Długość biegu 5 1/4 klm. *Br. G.*

Poleniki, karcz. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 6 w. od Oszmiany, 2 dm., 15 mk. żydów.

Poleniny, część Toszonowic Dolnych, w powiecie i obw. sąd. cieszyńskim, ma 8 dm., 37 mk. (19 męż., 18 kob.), rel. rz.-kat. 27, prot. 10; Czecho-szląz. 33, Polaków 4. Ob. *Toszonowice Dolne*. 2.) **P.**, przys. Toszonowic Górnych, w tymże samym pow. i obw. sąd., ma (1850 r.) 28 dm., 164 mk. (79 męż., 85 kob.), rel. rz.-kat. 150, prot. 4; Czecho-szląz. 125, Polaków 37, Niem. 1. Ob. *Toszonowice Górne*.

Poleniszki, okolica szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 5 w. od Oszmiany, 12 dm., 108 mk. (90 kat., 18 żyd.).

Polennen (niem.), dobra ryc., pow. rybacki, 4 1/2 klm. od st. poczt. i tel. Germau. Obszar 508 ha.

Poleński Dział, ob. *Polańska Góra*.

Polentowo, ob. *Jordanowo* 1.).

Polentzhof (niem.), wś, pow. nizinny, st. poczt. Seckenburg.

Polenzenberg (niem.), wś, pow. nizinny, st. poczt. Neukirch.

Polenzhoff (niem.), dobra ryc., pow. frydlądzki, 2 klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. Bartoszyc. Obszar 277 ha.

Poleodzie, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 5 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Łyngmiany.

Polepce, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 57 w. od Wilna, 3 dm., 31 mk. kat.

Polepie al. *Palepinie*, os., pow. władysławowski, gm. Syntowty, par. Łuksze, odl. 35 w. od Władysławowa, 1 dm., 8 mk.

Polepie 1.) wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Krużuńce, o 6 w. od gminy a 68 w. od Trok, ma 19 dm., 185 mk. kat. (77 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Punie. 2.) **P.**, smolarnia nad potokiem, pow. wileński, w 5 okr.

pol., o 30 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. żydów. 3.) **P.**, fol. poduch. i dobra skarbowe, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziszki, o 7 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat. 4.) **P.**, dwór u zbiegu Szuszwy z Niewiażą, pow. kowieński, okr. pol. Kiejdany, o 48 w. od Kowna, w pobliżu Łabunowa. W 1859 r. było tu 30 mk., gorzelnia i młyn wodny. Piękne położenie; własność Dowgirdów. 5.) **P.**, żm. *Palepiej*, mko rządowe, pow. kowieński, okr. pol. Ejragoła, par. Betygoła, o 71 w. od Kowna, w 1859 r. 2 dm., 10 mk., kośc. fil. i dom przytułku. Tutejszy kościół filialny p. w. Ukrzyżowania Jez. Chr., wzniesiony został z drzewa w 1754 r. przez mieszkańców. 6.) **P.** al. *Polep'*, dobra, pow. nowoaleksandrowski, par. Poniemuń, mają piękny pałac i 2702 dz. ziemi dwor. W 1683 r. własność Jana Kościałkowskiego, dziś Melchiora, Ignacego i Stefana Kościałkowskich. 7.) **P.**, dwór, pow. poniewieski, okr. pol. poswolski, o 49 w. od Poniewieża, w 1859 r. 13 mk. i gorzelnia. 8.) **P.**, dwór rząd., pow. rossieński, par. batygolska. Por. *Polipie*. 9.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. girtakolska. 10.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. widuklewska. 11.) **P.**, fol., pow. wiłkomierski, okr. pol. Pogiełoże, par. Dziewałtów, o 6 w. od Wiłkomierza, młyn parowy; własność Michałowskich. *J. Krz.*

Polepiszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat.

Polepsze, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Poleś 1.) al. *Polesie*, wś i dobra nad jez. Konciarzyn, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Melegiany, okr. wiejski Poleś, o 3 w. od gminy a 28 i $29^1/_2$ w. od Święcian. Fol. ma 127 mk., w tej liczbie 68 kat., 17 żyd., 42 starow., gorzelnię i browar, wś zaś 10 dm. i 144 mk. (w 1864 r. 64 dusz rewiz.), własność dawniej Kublickich, obecnie kupiona z licytacyi przez Lubimowa. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Raciuny, Pokalniszki, Kowale, Zarzecze, Giłuty, Kiryszki, Macieiszki, Błażeiszki, Mańkowszczyzna, Sołomianka, Tumielany, Mieszańce, Biernaty, Żwirynie, Raducie i zaśc. Miłoszajce, Turtyszki, Bierżaniszki i Szukieliszki, razem 717 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 2.) **P.**, żm. *Poliesis*, dwór pryw. nad rz. Pobiarże, pow. nowoaleksandrowski, okr. pol. Bracław, o 73 w. od miasta powiat.; posiada młyn wodny.

Polesie 1.) wś, pow. błoński, gm. Młochów, par. Brwinów, ma 91 mk., 205 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, os., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, 4 mk., 4 mr. włośc. 3.) **P.**, wś i os., pow. sochaczewski, gm. Iłów, par. Jamno, ma 40 mk., 162 mr. ziemi włośc. 4.) **P.**, wś, i *P. Nowe*, os., pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Głusk, 260 mk. 5.) **P.** al. *Podlesie*, wś, pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Bełchów, odl. 17 w. od Łowicza. W 1879 r. 40 dm., 256 mk., 858 mr. ziemi włośc., w tem 27 mr. nieużytków. W 1864 r. 32 os., 227 mk. 6.) **P.**, fol., pow. łowicki, gm. i par. Nieborów, odl. 6 w. od Nieborowa, ma 76 mk.; należy do dóbr Nieborów. 7.) **P.**, os., pow. kutnowski, gm. Żychlin, par. Śleszyn. 8.) **P.**, wś, pow. gostyński, gm. Rataje, par. Gostynin, ma 144 mk., 464 mr. ziemi włośc. 9.) **P.**, fol., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 24 w. Folwark ten z osadą młyn. wieczysto-czynszową Moluch, oddzielony został w 1876 r. od dóbr Ostrówek, rozl. mr. 439. 10.) **P.**, fol., pow. turecki, gm. Goszczanów, par. Chlewo, odl. od Turka 27 w., ma 1 dm., 10 mk. Fol. P. w r. 1878 oddzielony od dóbr Wola Tłomakowa, rozl. mr. 171: gr. or. i ogr. mr. 131, łąk mr. 20, past. mr. 14, nieuż. mr. 6; bud. mur. 1, z drzewa 7. 11.) **P.** *Małe*, kol., pow. koniński, par. Myśliborz, odl. 15 w. od Konina, rozl. 54 mr. 12.) **P.**, kol., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, ma 22 dm., 67 mk., 314 mr. ziemi dwor. 13.) **P.**, wś, pow. radomski, gm. i par. Radom, odl. od Radomia 5 w., ma 6 dm., 27 mk., 144 mr. ziemi włośc. 14.) **P.**, wś, pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 30 w., ma 7 dm., 38 mk., 165 mr. ziemi włośc. 15.) **P.** *Małe* i *Duże*, wś, pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Oleksów, odl. od Kozienic 22 w. P. Małe ma 5 dm., 140 mk., 58 mr. ziemi dwor.; P. Duże 37 dm., 338 mk., 818 mr. włośc. P. wchodziło w skład dóbr Janowice (Janowiec). 16.) **P.**, fol., pow. tomaszowski, gm. Majdan Górny, par. Tomaszów, odl. 4 w. od Tomaszowa. W 1855 r. rozl. mr. 457: gr. or. i ogr. mr. 209, łąk mr. 36, past. mr. 3, lasu mr. 197, nieuż. mr. 12; bud. mur. 1, z drzewa 5; las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego, cegielnia. Fol. ten oddzielony został od dóbr Majdan Górny. 17.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 73 w., ma 21 dm., 310 mk., 44 os. i 1296 mr.; wchodziło w skład dóbr Freda Dolna. W 1827 r. było 11 dm., 70 mk.

Polesie, w dokum. łacińskich *Tractus Polesiensis*, zowie się od wieków zwyczajowo, topograficznie i geograficznie szeroki pas kraju pokryty lasami (skąd nazwa), ciągnący sie po obu brzegach rzeki Prypeci między Bugiem a Dnieprem. Obejmuje on najznaczniejszą część gub. mińskiej, mianowicie powiaty: piński, mozyrski, rzeczycki, bobrujski oraz część słuckiego i ihumeńskiego; dalej z gub. grodzieńskiej znaczną część powiatów: kobryńskiego, prużańskiego i słonimskiego; z gub. wołyńskiej część pow. rowieńskiego, włodzimierskiego, nowogród-wołyńskiego (zwiahelskiego) i

owruckiego; z gub. kijowskiej pow. radomyski i wreszcie z gub. mohylewskiej części pow. rohaczewskiego, homelskiego i bychowskiego. Ścisłe oznaczenie granic Polesia jest bardzo trudne i tylko w przybliżeniu można powiedzieć, że tworzy ono trójkąt, wierzchołki którego stanowią miasta: Brześć Litewski, Mohylew nad Dnieprem i Kijów. Wschodnią granicę trójkąta stanowi Dniepr na przestrzeni od Kijowa do Mohylewa (400 klm.), od północy zamknięty jest przez szereg wyniosłości, idących od wyżyny Ałauńskiej, na południe zaś przez północne stoki gór Awratyńskich. Na zachodzie wreszcie boki trójkąta schodzą się pod Brześciem Litewskim. Cały ten kraj przedstawia w ogóle niską równinę, której powierzchnia zajmuje 8740 klm. kw. (8,000,000 dzies.), i jest przeto trzy razy większą od Belgii a sześć razy od Saksonii. Pospolicie dzielą P. na północne (litewskie), w którem odróżniają górne (pińskie), od dolnego (mozyrskiego), i południowe (ruskie), dzielące się znów na wołyńskie i drewlańskie czyli kijowskie (dawna ziemia owrucka). W potocznej mowie rozróżniają P. właściwe, głębokie al. głuche, t. j. takie, gdzie lasy wszystko pokrywają a polany leśne są tylko wyjątkiem, i P. zapadłe, tam, gdzie lasy są gęsto poprzerzynane odkrytemi bagnami i jeziorami. Środkiem Polesia płynie rz. Prypeć z mnóstwem dopływów, z których znaczniejsze z prawej strony: Turya, Stochód, Styr, Horyń ze Słuczem, Świha, Uborć, Słoweczna i Usza; z lewej zaś: Jasiołda, Cna, Łań, Słucz Litewski, Ptycz z Oressą, Ipa i Wić; prócz tego, bardziej na północ od Prypeci, wpada do Dniepru Berezyna ze Świsłoczą, bardziej zaś na południe, jeszcze w obrębie Polesia, Teterów. Brzegi tych wszystkich rzek są niskie i dla tego podczas przyboru wiosennego woda rozlewa się na ogromnej przestrzeni, zatapiając okoliczne lasy i błota. Punkty mieszkalne są rozrzucone, jak wyspy, po bardziej wyniesionych częściach Polesia. Miejscowość ta pod względem geologicznym zupełnie prawie nie była dotąd badaną i poszukiwania o tyle tylko miały miejsce, o ile miały związek z odleglejszemi stronami, które w danym razie były bezpośrednim celem poszukiwań. P. oddawna już ściągało na siebie uwagę uczonych i mężów stanu. I tak: w 1560 r. niejaki dr. Zwicker wydał w Gdańsku mapę Polesia (Tabula Paludum Polesiae, 2 wyd. przy rozprawie „Wiadomość histor. o czerwcu araratskim i polskim“ przez Hamela, Wilno 1837 r.). Pod 1598 r. znajdują się w Vol. Leg. wzmianki o oczyszczeniu i uspławnieniu rz. Styru, praw. dopł. Prypeci W 1658 r. Jerzy Ossoliński, kanclerz w. kor., wnosi na sejmie koronacyjnym projekt połączenia drogą wodną, za pomocą rzek i kanałów, morza Czarnego z Baltyckiem. Następnie znane są prace dokonane w ostatnich latach zeszłego i początkowych bieżącego stulecia przez ks. Ogińskiego (ob. *Ogiński-Kanał*); ks. Massalskiego, bisk. wileńskiego (regulacya rz. Uborci); Butrymowicza (liczne kanały i groble w okolicach Pińska) i innych; atoli ze względu na geologiczny ustrój P. pierwszą pobieżną wzmiankę spotykamy dopiero w 1815 r. w dziele Staszyca: O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski. W 1823 r. wyszło w Wilnie dziełko prof. Andrzejewskiego (Objazd w przedmiocie historyi naturalnej i t. d.), w którem autor wspomina między innemi, że P. wołyńskie i kijowskie leży na granitach. W 1830 r. ogłosił w Dzienniku Wileńskim prof. Ig. Jakowicki rezultaty poszukiwań mineralogicznych i geologicznych, dokonanych z polecenia uniwersytetu wileńskiego w guberniach południowozachodnich, przyczem podał nieco szczegółowsze wzmianki o P., jakkolwiek również zbyt ogólnikowe i nieokreślone, nieporuszające wcale kwestyi pokładów, które należy uważać za łożysko błot. W 1829 r. wydał urzędnik banku polskiego Kontrym w odbitkach litografowanych opis P., w którym zamieścił liczne wzmianki o geologicznym jego ustroju. W 1830 r. ukazało się dzieło prof. Eichwalda: Naturhistorische Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien, w którem jednak P. prawie zupełnie zostało pominięte i tylko w paru miejscach pobieżnie wspominane. W nowszych czasach podał Pusch w dziele swem: Geognostische Beschreibung v. Polen cały szereg skamieniałości, cechujących pokłady niektórych kresów Polesia. W ogóle, jak z tego widzimy, badania wszystkich tych uczonych miały za przedmiot tylko miejsca przyległe Polesiowi, nie zaś same błota i pokłady, śród których one się znajdują. W ostatnich dopiero czasach, skutkiem przedsięwziętych prac kanalizacyjnych, dokonano ściślejsze badania geologiczne za pomocą otworów świdrowych, rezultaty których ogłosił inżynier Choroszewski w art. Poszukiwania geologiczne dokonane w ostatnich latach na Polesiu, z mapką (Pamięt. Fizyograficzny, t. I, str. 115—132), streszczenie którego podajemy poniżej. Wierzchni pokład błot poleskich stanowi wszędzie torf, rzadziej ziemia torfowa lub ziemia rodzajna. Wszędzie na P., gdzie tylko wierzchnią warstwę stanowi torf, przedstawia się on w postaci łatwo dających się rozróżniać słabo splecionych ze sobą części roślin z rodziny mchów, nieraz ledwo zaczynających się rozkładać, a zmieszanych z piaskiem lub iłem. Są to gatunki torfów mchowych, niekiedy bardzo jeszcze niedawno utworzone a nawet i tworzące się obecnie. W normalnym stanie rzeczy torf poleski jest niezmiernie gębczasty, cały przesiąknięty

wodą, a ponieważ woda nie dopuszcza tlenu powietrza w dostatecznej ilości do szybkiego i całkowitego rozkładu części roślinnych, stanowiących materyał torfowy, rozkład ten postępuje niezmiernie wolno, stąd wszystkie warstwy torfu są młode i nie znać w nich żadnego uwarstwowania. Naturalnie, że na tak wielkiej przestrzeni jak P. i przy tak znacznym obszarze torfowisk, muszą one w różnych okolicach przedstawiać rozmaite własności i skład chemiczny. Grubość warstw torfu niezmiernie rozmaita i wzrasta w miarę oddalania się od suchego brzegu każdego oddzielnego błota. W ogólności jednak można powiedzieć, że warstwy torfu we wschodniej części P. są grubsze niż w środku lub na zachodzie poleskiego trójkąta. Najgłębsze torfowiska napotykają się w błotach przyległych do rzeczek Żerdzianki, Świedzi i Wici we wschodniej części północnego Polesia, w pobliżu wsi Żerdzi, Budki, Wasilewicz i Zahala. Grubość warstwy torfowej dochodzi tu do 20 stóp, wówczas gdy w zachodniem i południowem P. napotyka się torfy nie grubsze nad 14 stóp. Niejednokrotnie znajdują się w torfie kłody drzewa, jużto zupełnie zwęglone czy spróchniałe, jużto zachowane w całości. Znajdują się też w torfie i liście z drzew. Bardzo często z torfem znajduje się wywijanit (fosforan żelaza). Bezpośrednio pod torfem znajdują się niekiedy rudy żelazne, t. z. błotne lub łąkowe. Rudy te, jakkolwiek nie tworzą pokładów grubszych nad kilkanaście cali, znajdują się jednak w niektórych miejscowościach Polesia, szczególnie w błotnistych dolinach Słoweczny i Uborci, w znacznej ilości i używane są, nawet obecnie, do wyrabiania z nich w fryszerkach żelaza niezbyt wprawdzie dobrych gatunków, bo mocno fosforycznego a zatem kruchego, lecz mającego dość znaczny pokup. Za dawnych czasów ilość podobnych fryszerek na P. była zapewne znacznie większa, czego dowodzi samo miano wielu miejscowości, Rudniami zwanych, i całe góry żużli, około tych Rudni leżące. Wydobywaniem żelaza trudnili się przeważnie robotnicy sprowadzeni z nad Wisły, obdarzeni osobnemi przywilejami. Z postępem czasu przemysł żelazny upaść tu musiał, nie mogąc wytrzymać współzawodnictwa z lepszym, aczkolwiek droższym produktem, przywożonym z innych okolic kraju. Niekiedy pokłady torfowe znajdują się nie tylko na powierzchni błota lecz i głębiej, a wówczas są one przedzielone od wierzchniej warstwy innemi jeszcze pokładami, przeważnie iłu i piasku. Pod torfem, ziemią torfową lub rodzajną spoczywają zwykle piaski, żółte lub białe, po większej części niezmiernie drobne, lecz ziarna ich stają się coraz większe w miarę pogłębienia. Cienka warstwa iłu oddziela w wielu razach torf od piasku. Piasek jest utworem niezmiernie na P. rozpowszechnionym, albowiem pokrywa prawie wszystkie miejsca kraju niezajęte przez błota. Wszystkie wyniosłości, wszystkie wyspy czyli t. z. ostrowy wśród błot, są wyłącznie z piasku utworzone. Wreszcie na piasku, jeżeli nie na błocie, rosną obszerne lasy tutejsze. Normalny piasek składa się z ziarn kwarcu, rzadziej feldspatu, wapienia i krzemienia, a wreszcie glaukonitu. Tworzy on niejednokrotnie pewien rodzaj zlepieńców, którym za zlep łączący ziarnka piasku służy masa gliniasta, marglowa lub kredowa (w połud.-zachod. części). W wielu miejscach gdzie piaski wychodząc na powierzchnią tworzą góry, pagórki, wały, wyniosłe brzegi rzek lub urwiska, spostrzegać się w nich daje złożone lub fałszywe uławicenie, dowodzące, że w utworzeniu wielu warstw piasku na P. brały czynny udział t. z. procesy naziemne, zależne od wpływu wiatrów, które stopniowo przenoszą masy ruchomych piasków z miejsca na miejsce i częstokroć zupełnie zmieniają postać kraju. Pod opisanemi piaskami leżą piaski szare, których ziarna z wierzchu drobne, coraz się powiększają w miarę pogłębienia a nareszcie przechodzą w zwir. Piasek ten często poprzecinany jest cienkiemi warstwami gliny i w nim też prawie wszędzie na P. znajdują się t. z. głazy narzutowe. Takie głazy narzutowe, znajdujące się prawie wszędzie na P. chociaż nie na powierzchni ziemi, są oderwanemi lub odłamanemi cząstkami skał przeważnie krystalicznych, jako to granitu, gnejsu, syjenitu, krzemienia, porfiru, dijorytu, a także piaskowca i niektórych innych utworów. Wiele z głazów granitowych zupełnie jest podobnych do znanego w okolicach Wyborga w Finlandyi granitu, nazywanego rappakiwi (zgniły kamień), piaskowce zaś zupełnie są pokrewne z takiemiż z nad brzegów jeziora Ładoskiego. Pod pokładem piasku szarego leżą niebieskawo-szare, często białawe a w niektórych razach nawet i czarne, twarde, mocno zbite gliny, okazujące niekiedy jakby ślady uwarstwienia, które to gliny są właśnie nieprzepuszczającem wody łożyskiem błot. Grubość tych glin jest niezmiernie rozmaita; w niektórych miejscach przeświadrowano w glinach przeszło 30 stóp, a jednak na inne skały nienatrafiono. Również bardzo jest rozmaita grubość piasków, oddzielających te gliny od torfu. Gliny powyższe szczególnie głęboko napotykać się dają na południowem P. (wołyńskiem), gdzie bywały wypadki, że świdrowano do 60 stóp w piasku, a na gliny jeszcze nienatrafiono. Z rozbiorów chemicznych glin poleskich okazuje się, że czystych glin wcale tu nie ma (najwyżej $26\frac{1}{2}\%$ czystej gliny) lecz tylko gliny piaszczyste.

W niektórych miejscach P. warstwy piasku poprzedzielane są warstwami mocno zbitych glin, które sklejają ze sobą warstwy piaskowe tak mocno, że cała ta masa warstw stanowi jakby jeden gruby twardy pokład, zupełnie nieprzepuszczający wody. Podany system uwarstwowienia skał, na P. napotykanych, uważać należy za normalny, w wielu jednakże miejscach znajdują się od niego odstąpienia. I tak w wielu miejscach przy świdrowaniu pokładów przekonano się, że za podstawę błot służą gliniaste lub piaskowate ciąglice, stanowiące niekiedy przejście do gliniasto-wapiennej skały, zwanej gliną mamutową lub lesem (Loess), która w ogólności w południ. Polesiu potężnie jest rozwinięta. Jako ogólną cechę, właściwą wszystkim utworom, o których była wyżej mowa, zaznaczyć należy najzupełniejszy brak skamieniałości i wszelkich śladów życia organicznego z okresów, w których utwory te powstać musiały. Okoliczność ta odbiera wszelką możność sądzenia o względnym wieku tych pokładów, nie pozwala racyonalnie porównywać ich z sobą, a zniewala do kierowania się przy określaniu i klasyfikowaniu skał takiemi tylko ich właściwościami, jak barwa lub stopień zabarwienia, wielkość cząstek składowych, zresztą nawet sam skład chemiczny. Uwarstwowanie pobłotnych pokładów w południowo-wschodniem Polesiu różni się nieco od podanego wyżej. Tutaj bowiem błota spoczywają na kredzie, niewychodzącej nigdzie na powierzchnią, lub na marglach kredowych, zawierających w sobie niekiedy nadmiar gliny i zwykle na kredzie spoczywających. Na kredzie spoczywają w niektórych miejscach zielone glaukonitowe piaskowce albo raczej piaski, zlepienie bowiem ich ziarnek jest tak słabe, że ustępuje przy lekkiem potarciu w ręku. Margle, ciąglice i piaski kredowe zawierają w sobie w niektórych miejscach głazy narzutowe, krzemieniste lub granitowe, jako też drobno rozsiane blaszki miki, rzadziej w nich napotyka się skorupy muszli, napełnione kredą, lecz bardzo niedokładnie zachowane. Powyższe utwory kredowe spoczywają pod błotami całego zachodniego P.; zaznaczyć jednak wypada, że we wschod. litewskiej jego części są one mniej rozwinięte, niż w takiejże części wołyńskiej. Grubość margli kredowych, opoki, jako też i samej kredy, w ogólności niezmiernie różna, w niektórych miejscach bardzo jest znaczna. I tak w pobliżu wsi Okońska (w pow. łuckim) świder przeszedł 22½ stóp w czystej kredzie, a jeszcze ona nie była w zupełności przewiercona; w pobliżu wsi Jeziory (w pow. rowieńskim) przeświadrowano 28½ st. w marglu kredowym. Prócz torfu, błotnistych moczarów i piasków, glina mamutowa al. less (Loess) jest skałą, która pokrywa stosunkowo znaczne przestrzenie Polesia. Jestto utwór gliniasto-piaskowo-wapienny, składający się z najdrobniejszych, niedających się prawie okiem rozróżnić cząsteczek szarożółtawego koloru. Skała ta zawiera w sobie na Polesiu szczątki istot organicznych, mięczaków, już to właściwych suchym lądom, już to mieszkańców wód słodkich. I tak spotkać tu można ślady rodzaju: Cyclas, Lymnaeus, Unis, Helix i niektórych innych, żyjących i obecnie. Less obszernie rozwinięty w południowej części P. wołyńskiego, szczególniej potężnie występuje w okolicach Owrucza. Nadto niezmiernie ciekawe jest znajdowanie się gliny mamutowej w Mozyrzu nad Prypecią, w kształcie zupełnie odosobnionych gór, na których leży samo miasto. Zestawiając w ogóle wszystko powyżej powiedziane, przychodzimy do przekonania, że przestrzeń przez błota poleskie zajęta, jest utworzona z osadów napływowych czyli diluwialnych, z czasów t. zw. epoki jezior, a mianowicie z osadów, które się uformowały po większej części później, niż osady epoki głazów narzutowych. Powyższe osady epoki jezior są w części rezultatem rozcierania i rozmycia nietylko utworów epoki głazów, lecz, jak się zdaje, także po części i utworów starszych, to jest trzeciorzędnych i kredowych, szczątki bowiem skał tych formacyi znajdujemy przeniesione i osadzone już na pokładach napływowych. Przypuściwszy, zgodnie z tem, że masy brył lodowych, w najnowszych epokach geologicznych pływały po przestworzach dzisiejszego Polesia, wypada z porządku rzeczy wnioskować, że miejscowość ta była przez wody zajęta, co w zupełności potwierdzają i topograficzne warunki dzisiejszego Polesia. Jeżeli weźmiemy pod uwagę południowe granice rozłożenia północnych głazów narzutowych, przekonamy się, że granicą tą jest północna pochyłość płaskowzgórza wołyńsko-podolsko galicyjskiego, które, jeżeli służyło za tamę dla lodowców, mogło także następnie służyć i za wał oporowy, po za który diluwialne morze, powstałe w skutek stopniowego rozpuszczania się lodów, nie mogło wód przelewać. Z postępem czasu lodowce musiały topnieć i ustępując tym sposobem ku północy, zostawiały po sobie t. z. moreny, t. j. wały zwykle towarzyszące lodnikom, i drobny miał piaskowy, a także oderwane drobniejsze bryły lodowe. W miarę ustępowania lodowców i opadania wód diluwialnych, wystąpić musiały z pod powierzchni tych ostatnich t. zw. mińskie wyniosłości, które utworzyły tym sposobem szeroką cieśninę, łączącą wody mórz Zachodniego (później Baltyckiego) i Południowego (następnie Czarnego). Że wystąpienie wyniosłości mińskich miało miejsce już po t. zw. epoce głazów narzutowych, przekonywa

nas ta okoliczność, że gdy głazy na północnej pochyłości wołyńsko-podolskiej znajdują się na wysokości 700 st., w wyniosłościach mińskich spotykamy je na miejscach znacznie wyższych, bo dochodzących do 1200 st. nad poziom. Prawdopodobnie bardzo jeszcze długo po okazaniu się gór mińskich, wody powyższej cieśniny, na których pływały lodowe bryły, oddziaływać musiały na skały gór i pochyłości wołyńsko podolskie, przy czem bryły te silnie oddziaływały także na dno cieśniny i na rozsiane po niem głazy i moreny od lodowców pozostałe, tworząc tym sposobem materyał, z którego uformowały się następnie, po zupełnem opadnięciu wód, pokłady, tworzące dzisiejsze łoże błot Polesia. Cieśnina, o której mowa, następnie przerwana została przez podniesienie się wyniosłości prużańskich, kobryńskich, kowelskich i równieńskich, które od niej zupełnie wody dzisiejszego morza Baltyckiego oddzieliły, a pozostawiły je tylko w połączeniu z morzem Południowem. Tym sposobem powstała szeroka zatoka, która stopniowo przeszła w rz. Prypeć z jej licznemi dopływami, tworzącemi sieć wodną i dziś jeszcze niezupełnie uregulowaną. Bardzo łatwo przypuścić, że i zatoka ta była przez pewien czas oddzielona od morza w skutek powstania pasma gór, nonoszących na swych wierzchołkach ślady głazów narzutowych, które od połud.-zach. okolic Mozyrza ciągną się ku płn.-wsch., przecinając Prypeć pod Jurewiczami a Dniepr w pobliżu Łojowa i łączą się z obszernemi górzystemi wyniosłościami gub. czernihowskiej, tworząc również granicę znajdowania się północnych głazów. Znajdowanie się gliny mamutowej, powstanie której było rezultatem mocnego ścierania się odłamków skał i osadzania się w najodleglejszych krańcach spokojnego wodozbioru, któremu winien swe powstanie, w okolicach Kowla, Równego, Owrucza i Mozyrza, wskazuje na przypuszczalne granice morza czy jeziora, które w epoce poprzedzającej czasy historyczne, prawdopodobnie miejsce dzisiejszego Polesia zajmowało. Bliższe szczegóły o tym zbiorniku wodnym ob. w art. „Morze Herodotowe“ (t. VI: 687). Przeistoczenie się dawnego jeziora lub morza w rz. Prypeć z jej dopływami bardzo łatwo mogło się odbyć w ten sposób, że gdy wody tego jeziora nie miały wcale wyjścia, lub może wyjście to nie mogło wywołać zbyt energicznego poruszania się cząsteczek wody, której przybywająca ilość nie mogła w skutek słabego zasilania się wodozbioru wyrównać ubywającej, znacznie większej, musiał wodozbiór ten z samego porządku rzeczy stopniowo zamierać, to jest stawać się coraz płytszym, aż wreszcie pozostała w nim woda mogła w skutek nierówności dna zbiegać się w oddzielne mniejsze wodozbiory w głębszych miejscach, ku czemu dopomódz mogło i częściowe podnoszenie się lub obniżenie się dna samego. Jedne z powstałych tym sposobem mniejszych wodozbiorów mogły, w skutek zupełnego spokoju, pokryć się cienką warstwą roślinności, która znowu inną generacyą roślin wydała i w końcu wytworzyła torfowisko, drugie stawały się coraz bardziej płytkiemi, aż nareszcie dno ich pokryła warstwa półroślinna, półmineralna, po której woda sączyć się zaczęła w kształcie niewytworzonych, nieujętych w żadną sieć systematyczną rzeczek i strumieni. Ta zawiła sieć wodna mogła skutkiem naturalnych praw hydrauliki stawać się coraz bardziej prostą, pojedyncze bowiem rzeczki mogły powoli sprostowywać swe brzegi, łączyć swe wody i przechodzić stopniowo w regularniejsze dopływy większych rzek. Większe rzeki znowu potoczyły swe wody w miejsca niższe, a tym sposobem powstała w nizinie dawnego morza jedna duża rzeka, która wszystkie wody powyższych rzek mniejszych w sobie złączyła i przesłała je do morza. Skutkiem mułu pozostałego po wylewach rzek na ich brzegach, na którym powstać i utrzymać się mogła roślinność, brzegi te mogły się coraz bardziej wzmacniać i stałej zaznaczać i tym sposobem cała sieć wodna przeszła w uregulowany systemat rzeczny, do składu którego weszły i te starsze rzeki, które do dawnego jeziora czy morza wpadały, początek swój biorąc w miejscach, po za obrębem Polesia leżących. Dzisiejsze P. przedstawia jakby ostatnią fazę tego przekształcenia. Wszystkie rzeki nie mają jeszcze stale uregulowanych brzegów, nawet Prypeć częstokroć zmienia koryto, a niektóre z mniejszych rzeczek są zupełnie w epoce pierwszego powstania. Przyczynia się do tego przeważnie nieznaczny spadek rzek poleskich. I tak Prypeć na przestrzeni 579·3 klm. od Pińska do ujścia ma zaledwo 37·57 mt. spadku. Najwyższe miejsce dna dawnego jeziora, najzupełniej już suche, potworzyły oddzielne wyspy, nieraz lasem pokryte, lub przedstawiające się jako wydmy piaskowe, a jak jedne tak i drugie rozrzucone wśród przestrzeni, stosunkowo niższych, a pokrytych już to torfem, już to przedstawiających się jako moczary i bagna. Te torfowiska, moczary i bagna są właściwie pozostałościami dawnych oddzielnych wodozbiorów, które dla tego nie mogą się osuszyć, że nie mają ujścia do miejsc niższych, do rzek i morza. Stworzyć im tu ujście jest zadaniem racyonalnej kanalizacyi. Ponieważ błota poleskie powstały w skutek zatrzymania się wód stałych, niemających ujścia do morza Czarnego przez Dniepr, nie są one przeto źródłem zasilającym dopływy tejże rzeki. Osuszenie ich nie wpłynie przeto na zmniejszenie się wody w Dnie-

prze i jego główniejszych dopływach, lecz owszem przeciwny skutek wywrzeć powinno, kanalizacya bowiem, dająca całej miejscowości jakby spadek ku Dnieprowi, zasili go wielką ilością wód karpackich i innych, płynących z części pochyłości płaskowzgórza wołyńsko-podolskiego, które obecnie, przesączając się częściowo pod powierzchnią lub parując, giną nieprodukcyjnie. W końcu swej pracy inżynier Choroszewski przychodzi do następujących dwóch wniosków: 1) Uczynione przez prof. Eichwalda przypuszczenie, podtrzymywane przez prof. Feofiłaktowa i Lewakowskiego, a następnie niemal uporczywie powtarzane przez wielu innych geologów, jakoby błota Polesia spoczywały bezpośrednio na granitach — niema najzupełniej racyi bytu; i 2) podstawą, czyli łożem błot Polesia jest niebiesko-szaro-czarna, mocno zbita glina, w niektórych zaś miejscach zachodniego Polesia masy kredowe, utworzone skutkiem starcia skał formacyi kredowej przez lodowce i głazy narzutowe, przyczem tak gliny jak i masy kredowe uznać należy za późniejsze, niż formacya trzeciorzędna, mianowicie za utwory t. zw. epoki poplioceniczncj. Z wyjątkowych skał znaleziono na Polesiu węgiel brunatny we wsi Prudek, odległej o 9 w. od Mozyrza a 2 w. od Prypeci. Pokład węgla, 4 st. i 2 cale gruby, leży o 35 st. pod powierzchnią na podstawie tufu wapiennego, pod warstwą gruboziarnistego piasku z licznemi w nim kawałkami piaskowca. Dalej w pobliżu wsi Lubiazia, niedaleko od Prypeci, w pow. pińskim, znaleziono kawałki bursztynu w niebieskawej glinie, na głębokości 43 stóp od powierzchni. Oprócz tego bryły bursztynu znajdują się dość często w okolicy Dąbrowicy nad Słuczą. W końcu nadmienić wypada, że do najbardziej zajmujących i najciekawszych pod względem geologicznym miejscowości Polesia zaliczyć bezwarunkowo wypada okolice Owrucza a szczególniej wsi Zbranki o 10 w. od tego miasta odległej. Na niewielkiej stosunkowo przestrzeni znajdujemy tu przedstawicieli wszystkich geologicznych formacyj i utworów. Niezmiernie ciekawe są tu utwory gliny mamutowej, wychodnie różnych gatunków granitu, porfiru, krystalicznych łupków talkowych, mikowych i gliniastych, czerwonych i białych piaskowców, żelazistych margli i innych skał. Powierzchnia ziemi na Polesiu jest prawie zupełnie równą; jest to nietylko nizina ale i płaszczyzna. Wzniesienia, zasługujące na nazwę pagórków, nikną tak na północy, jak i na południu nagle, na linii dającej się dość ściśle wyznaczyć. Południowy teras pagórkowaty wrzyna się najdalej od strony Dniepru w obszar błot wzniesieniami Owrucza. Jeszcze wyraźniej występuje granica tego terasu po stronie północnej. Zresztą pagórki, tworzące wzniesienia samodzielne, znajdują się na obszarze Polesia tylko około Mozyrza, nad samą Prypecią, gdzie stanowią grupę zupełnie odosobnioną. Zresztą gleba P. jest albo pokryta piaskiem, albo zajęta przez błota. Piasek rzadko przedstawia powierzchnię równą; tworzy on zazwyczaj pagórki, dochodzące nieraz do kilku lub kilkunastu metrów wysokości. Występują one niekiedy gromadnie, a zmieniając pod wpływem wiatrów swą postać, tworzą wydmy. Wydmy rozwinęły się na wielkie rozmiary w wielu miejscach, szczególniej nad Słuczą i Horyniem. Znaczna ich część nie nadaje się zupełnie do uprawy. Istnieją one tylko tam, gdzie pagórki piaszczyste z powodu swej wyniosłości łatwiej obsychają, a piasek traci swą spoistość. Gdzie gleba jest wilgotniejsza, tam pokrywa się roślinnością i ustala. Pagórki, występujące nieraz gromadnie śród lasów, wypada uważać za wydmy ustalone. W okolicach moczarowatych tworzą one niekiedy długie a wąskie wały, różnej wysokości, i oddzielają zazwyczaj zagłębienia, obfitujące w mniejsze albo większe zasoby wody. Wały takie bywają tutaj nazywane grzędami. Gleba sucha na Polesiu jest przeważnie pokryta lasami, a mała jej część znajduje się w stanie uprawy. Ale obszary suche zajmują zaledwie mniejszą połowę obszaru Polesia, jest ona przeważnie pokryta moczarami i bagniskami, w ogólności tutaj nazwą błot oznaczanemi. Na obszarach leśnych są błota bardzo pospolitem zjawiskiem i wypełniają wszystkie miejsca niskie; ale że gleba leśna rzadko tylko jest równą, a miejsca niskie są prawie zawsze zamknięte pagórkami i grzędami, przeto i obszary błot leśnych bywają mniejsze. Postać błot leśnych zależy od roślinności, jaka się na nich rozwinęła, a ta od zasobu i stanu wody. W każdym razie błota te są torfowiskami, a zasób torfu wzmaga się na nich bezustannie, powodując z biegiem czasu podnoszenie się dna moczaru i jego częściowe osuszanie. Im bardziej zbliżamy się do środka zapadłości poleskiej, tem gleba staje się równiejszą, pagórki i grzędy nikną, a rozmiary błot rosną. Mniejsze błota łączą się z razu z sobą, tworząc torfowiska, pokryte skarłowaciałym zarostem leśnym. Ale bliżej Prypeci powierzchowność tych błot zmienia się nagle w skutek zupełnego i nagłego zniknięcia drzew i błota pińskie robią wrażenie nieprzejrzanych łąk moczarowatych, porosłych zrzadka, i to nie wszędzie, łozami i rokitami. Takie błota nazywają się na Polesiu hałami al. gołemi. Hała zaczynają się już w niewielkiej odległości od Bugu, za Brześciem i Kamieńcem Litewskim, w nizinach nad Piną i Jasiołdą; ale ku wschodowi ilość i obszary ich coraz bardziej się wzmaga-

ją, tak, że po obu brzegach Prypeci tworzą cały system moczarów, zaledwie skromnemi obszarami gleby leśnej od siebie przedzielonych. Najpotężniej rozwinęły się hała na południowym brzegu Prypeci, pomiędzy Słuczą i Uborciem. Powierzchnia hał jest równa, lecz kierunek jej nie jest poziomy. Prace niwelacyjne dokonane pod kierunkiem gen. Józefa Żylińskiego przekonały, że wszystkie błota Polesia nietylko leżą wyżej od poziomu Prypeci, lecz że i silnie ku niej się nachylają. Wszystkie osady, na obszarze hał znajdujące się, leżą na wyspach, zwanych ostrowami. Ostrowy te, z wyjątkiem okolicy Mozyrza, są nasypami piaszczystemi. Ilość, rozmiary i wysokość ostrowów są różne. Na wielkich hałach wschodniego i południowego Polesia znajdują się one bardzo rzadko; na wyższem Polesiu, w stronie zachodniej jest ich bardzo wiele. Ostrowy większe, zamieszkałe, są płaskiemi, słabo tylko nad poziom hał wzniesionemi wyspami; mniejsze tworzą pagórki na kilka i kilkanaście metrów wysokie. Rozmiary wszystkich uległy bez wątpienia znacznemu przez fale zmniejszeniu, gdy obszar błot był jeszcze wodą pokryty. Niektóre z nich są tak ze wszech stron głębokiemi zamknięte hałami, że mieszkańcy ich tylko w zimie, po śniegu, oddalić się z nich mogą. Inne, chociaż niezamieszkałe stale, bywają uprawiane. Ich właściciele przeprowadzają z wiosną konie, objuczone pługiem i broną, dobrze znanemi szlakami przez błota, w celu obrobienia ziemi; plon zebrany zostawiają na ostrowie i zimą sprowadzają go do domu. Największa liczba ostrowów znajduje się na dziale wodnym pomiędzy Szczarą i Jasiołdą; hała na północ od jeziora Bobrowieckiego położone, są niemi zarzucone. Wszystkie te ostrowy mają właściwe nazwy, niezmienione od wieków, jak łatwo się przekonać z nazw mnóstwa ostrowów, wymienionych w rewizyi ekonomii kobryńskiej z 1563 r. Powierzchnia hał całkowicie jest pokryta zielonym trawnikiem roślin moczarowatych. Miejsca, nie zajęte przez roślinność, są na obszarze błot bardzo rzadkie i tworzą zazwyczaj zagłębienia, otoczone wieńcem wysokich szuwarów, wpośród którego prześwieca zwierciadło czystej wody. Zagłębienia takie lud poleski nazywa oknami, a mają znajdować się między niemi i takie, które w zimie nigdy nie zamarzają i z których wydobywa się żywa woda źródlana. Większe jeziora Polesia ani nie są wyłącznie do błot przywiązane, ani nie odpowiadają największej ich głębokości. Przeciwnie na niższem wołyńskiem P. liczba jezior i ich rozmiary są bardzo ograniczone i największe, jak Kniaź, Wyhonosz, Bobrowieckie, Czarne, Sporowskie i Białe leżą na P. litewskiem, na płn. od Prypeci, w znacznie wyższem od nich poziomie, a najsilniejsze ich nagromadzenie znajduje się na dziale wodnym między Bugiem i Prypecią. Rozpowszechnionem jest na P. mniemanie, niczem zresztą nieusprawiedliwione, jakoby błota tutejsze były bardzo głębokie, prawie niezgruntowane; lud poleski wierzy, że zostają one w podziemnem połączeniu z morzem, a nawet wykształceńsi mieszkańcy tych stron uważają za rzecz pewną, że roślinność pokrywająca hała tworzy darnistą tkaninę, pływającą po powierzchni wód głębokich. Najlepszym dowodem sprzeciwiającym się temu jest, że pomiędzy roślinami, pokrywającemi błota, niema ani jednej, któraby obchodziła się bez części ziemnych; nie można tego przedewszystkiem powiedzieć o rokitach i łozach. Okna tutejsze, według wiary ludu niezgruntowane, są niekiedy całe jeziornym szuwarem pokryte; rzadziej szuwar okala wieńcem ich brzegi, zostawiając w środku wolne miejsce, ale i wtenczas pływają po powierzchni wody rośliny, których korzenie grzęzną głęboko w mule. Wszelka gleba sucha na P., jak w ogóle w całej środkowej Europie, była w czasach przedhistorycznych pokryta lasami. Można na pewno przyjąć, że lasy i błota były pierwotnie jedynemi formacyami roślinnemi, właściwemi tej krainie. Najnowsze poszukiwania czynią prawdopodobnem, że nawet owe wydmy piaszczyste, ogołocone miejscami z wszelkiej roślinności, były już raz porosłe lasem, i że obecną postać otrzymały dopiero po ich wytępieniu. Gleba pokryta roślinnością zielną, a zatem łąki właściwe, istniały tu tylko na południowej i północnej granicy i przechodziły z jednej strony w stepy czarnomorskie, z drugiej w tundry polarne. Uprawa gleby rozwijała się na całym obszarze Polski i Rusi po porębach leśnych a wyjątkowo po błotach, zamienionych przez osuszenie w łąki. Lasy poleskie odznaczają się niezwykłą jednostajnością. Na piaszczystej glebie rośnie wszędzie sosna, tak że można nieraz ujechać kilka wiorst, nie napotkawszy innego drzewa po drodze. Ale po brzegach borów występuje często obficie brzoza, osika, dąb długoszypułkowy a po moczarach przeciętych strugami leśnemi, rosną bujne olszyny. Gleba w lasach sosnowych bywa nadzwyczaj płonną, na znacznych niekiedy obszarach prawie zupełnie ogołoconą z roślinności. Ale zmienia się postać lasu, gdzie piasek pomieszany z gliną, korzystniejsze dla rozwoju roślin przedstawia warunki; zmniejsza się tu ilość sosen, a ich miejsce zajmuje głównie brzoza i dąb oraz znajduje się lipa i jarzębina, w skutek czego powstaje las mieszany, z przewagą drzew liściastych. Podszew leśną tworzy w takich lasach zazwyczaj leszczyna, a gdzie tej nie ma, tam pokrywa ziemię bujna roślinność.

Gdzie stare, czyste gliny albo iły wystąpiły na jaw w postaci suchych wyniosłości, tam rozwinął się gęsty zarost typowej grabiny, a jeśli gleba jest wilgotną, to rosną na niej osiki i świerki. Nieco większą rozmaitość przedstawiają lasy bliżej Prypeci i rzek do niej uchodzących, na glebie pokrytej osadami rzecznemi. Oprócz sosny, dębu i brzozy, można tu napotkać lipy, jawory, klony, brzosty, wiązy a nawet i jesiony, a podszew leśną, złożoną przeważnie z leszczyny, urozmaica trzmielina, szakłaki i jarzębina. Gleba użyźniona osadami rzecznemi, odpowiada szczególniej warunkom rośnięcia dębów. Ciekawą jest roślinność drzewna, pokrywająca rozrzucone po błotach i zupełnie odosobnione ostrowy. Sosny jest tu stosunkowo mniej, a natomiast ukazują się obficie drzewa, które zwykle unikają gleby piaszczystej, jak dąb, brzoza, olsza, osika, jarzębina, kruszyna, lipa, grab, świerk i leszczyna. Drzewa tworzą tu wszędzie bezładną mieszaninę; pojedyncze ich okazy dochodzą do znacznych rozmiarów, lecz jest ich za to stosunkowo mniej, w skutek czego las bywa rzadszy, widny i przejrzysty. Liczba form wchodzących w skład roślinności Polesia jest w porównaniu z obszarem w ogóle mała i pod tym względem P. musi być zaliczone do najuboższych okolic w Europie. Przytem brak tu prawie zupełnie gatunków endemicznych, tu jest takich, któreby za wyłączną własność tej krainy dały się uważać. To ubóstwo roślin w Polesiu, jak i jednostajny układ tutejszej roślinności robią takie wrażenie, jak gdyby szata roślinna pokrywająca glebę całej tej krainy, była utworem stosunkowo młodszym, dziełem nagłej i szybkiej kolonizacyi roślinnej, w skutek czego formy pospolite rozpostarły się po całym jej obszarze i utrudniły przystęp innym roślinom, i jak gdyby formy osiadle na tej glebie nie miały dość czasu do zmienienia swej postaci, do przeobrażenia się w nowe endemiczne gatunki. Z roślin rzadko gdzieindziej spotykanych rosną tu niektóre gatunki właściwe sferom polarnym, jak wierzba lapońska, wierzba siwa i wierzba mirtowa, dalej dwie polarne jeżyny (Rubus arcticus i R. Chamaemorus) i dwie karłowate brzózki (Betula humilis i Betula nana), dalej ciekawy gatunek koniczyny (Trifolium Lupinaster) i kilka innych. Z roślin alpejskich, które przybyły w te strony z południa, pierwsze miejsce zajmuje Arnica montana i inne. Najciekawszem zjawiskiem jednakże jest znajdowana tu dość obficie azalea pontyjska. Co do klimatu, to P. leżąc na zachód od południka petersburskiego i między tymiż samymi prawie równoleżnikami co królestwo polskie, posiada nader odpowiednie warunki temperatury. Kierunek panujący wiatru jest południowo-zachodni. Lecz na klimat wywierają wpływ olbrzymi niezmierne ilości wilgoci atmosferycznej, do której przyłączają się zgniłe wyziewy, szkodliwie działające na zdrowie. Stąd to pochodzi, że zaludnienie Polesia, przeciętnie biorąc, wynosi zaledwie około 300 mk. na 1 milę kw. i że ludność tu z trudem znajduje warunki wyżywienia. Miejscowe warunki w najgorszy sposób wpływają na rozdział gruntów Polesia. Z ogólnej przestrzeni 8740 kilom. kw. (8,000,000 dzies.) zaledwie $^1/_4$ stanowi miejscowości zamieszkałe i grunta uprawne, $^3/_8$ zarasta chorobliwą roślinnością drzewną, pozostałe zaś $^3/_8$ pokryte błotami, można śmiało zaliczyć do kategoryi bezwzględnych nieużytków. Prawda, że na miejscach cokolwiek wyższych rosną wspaniałe lasy, lecz nadmiar wody zaskórnej w nieznacznej głębokości, sprawia, że drzewo próchnieje od środka, zanim jeszcze dojdzie do największego rozwoju, a prócz tego środki komunikacyjne nie pozwalają na prawidłowe gospodarstwo leśne. Prawda z drugiej strony, że według urzędowych wykazów, 9% całej przestrzeni P. ma być zajęte przez obszar łączny, lecz w istocie w ilości tej zaledwie $^1/_{10}$ zasługuje na nazwę łąki, reszta zaś bywa koszona tylko w wyjątkowych latach. A jednak P. osuszone mogłoby być śpiżarnią i drwalnią Europy, czego dowodem urodzajność ziemi w takich miejscowościach, jak dobra turowskie, brzeżańskie i chojnickie i świetny stan lasów np. w Wasylewiczach Wielkich, w Awciucowicach, Broży i Turowie. Oprócz dawniejszych prac, mających na celu osuszenie pewnych miejscowości, przedsięwzięto w ostatnich czasach pracę na wielką skalę, mającą za zadanie stopniowe skanalizowanie i osuszenie błot pińskich. Utworzona w tym celu komisya pod przewodnictwem gen. Żylińskiego do badań przedwstępnych, po dokonaniu których mogła przystąpić do właściwego zadania, plan którego jest następujący: Odróżniono przedewszystkiem prace, mające na celu osuszenie ogólne całej krainy od prac około szczegółowego osuszenia pewnych miejscowości. Pierwsze z nich muszą być przedewszystkiem skierowane do usunięcia nadmiernego zebrania się wód w dolinie Prypeci, drugie zaś mają do walczenia z czynnikami miejscowemi. Pierwsza, co do czasu, praca, dokonana na gruncie, rozpoczęła się w 1874 r. w pow. rzeczyckim w dolinie rzeki Wedrycza. Przedewszystkiem oczyszczono i sprostowano Wedrycz na przestrzeni 20 klm., od wsi Babicze aż do ujścia. Następnie przeprowadzono sieć kanałów, długość których przewyższa 60 klm. a obszar ziemi przez nie osuszonej wynosi 13 klm. kwadr. (120,000 dzies.). W następnym roku przystąpiono do osuszenia doliny strumyka Bondy a w 1876 r.

do kanalizacyi rz. Wici. Współcześnie przebito kanały odprowadzające wody z obszernych bagnisk zwanych Długie Błoto i skanalizowano rz. Zakowankę. W roku następnym przerzucono kanalizacyą na drugą stronę Prypeci w dolinie rz. Słowecznej. W ten sposób osuszono czworobok, mieszczący w sobie $^1/_{16}$ całej powierzchni P., to jest 546 klm. kw. (500,000 dzies.). W 1878 i 1879 r. osuszono doliny Żerdzianki i posunięto się ku zachodowi ku rz. Tremli, a przedtem jeszcze, bo w 1874 r. wykonano szczegółowe osuszenie nad Oresą. W trakcie tych wszystkich robót zajmowano się także okolicą jez. Kniaź. Jednocześnie wykonano na prawym brzegu Prypeci dość obszerne roboty osuszające w dolinach rz. Świhy, Sinowody i Uborcia. Następnym punktem ku zachodowi były okolice Łunińca niedaleko od rz. Cny. Stąd już prace przeniosły się do doliny Jasiołdy, stanowiącej najbardziej zachodnią okolicę Polesia. Takim sposobem prace około osuszenia Polesia szły głównie środkiem tej prowincyi, trzymając się mniej więcej brzegu Prypeci. Do końca 1879 r. na północy dokonano tylko niewielkie roboty. W pobliżu mianowicie linii drogi żel. lipawo-romeńskiej, pomiędzy Ptyczą a Berezyną, uregulowano i dopełniono kanałami część rz. Brożki, Kobylankę, część Sinej i Cytówki i Kradówkę. Roboty tutaj prowadzone są ważne, jako przygotowawcze do ogólnego osuszenia. Prócz tego osuszono doliny Dzisieńki i Bielicy w pow. homelskim i rohaczewskim. Ogólna długość kanałów wykopanych do końca 1879 r. wynosiła około 950 klm. a całkowity obszar zajęty przez kanalizacyą doszedł do 928·6 klm. kw. (850,000 dzies.). Rezultaty osuszenia już dzisiaj zasługują na uwagę a obliczone z nich materyalne korzyści wielokrotnie przewyższają koszt robót około osuszenia. Jako przykład może posłużyć ta okoliczność, że gdy przed osuszeniem błot średnia cena gruntu na Polesiu nie przewyższała 4 rs. za dziesięcinę, w 1880 r. dochodziła od 15 do 25 rs. Kanały, oprócz głównego swego zadania, spełniają jeszcze ważną czynność jako drogi komunikacyjne. Ale nie tylko komunikacya wodna wygrała na osuszeniu, i drogi lądowe zyskać musiały przez osuszenie nieprzebytych topieli, które przedtem dzieliły najbliższe sąsiędztwa i zmuszały je do szukania długiej okalającej drogi. W ogóle do końca 1879 r. zbudowano na Polesiu 112 klm. nowych traktów. Nakoniec niepodobna zamilczeć o jeszcze jednem ważnem zjawisku. Kanalizacya zmienia o tyle poprzednie własności gleby i klimatu, że już po 5 do 6 latach znika dawniejsza błotna roślinność, złożona z sitowia, trzciny i turzycy, a natomiast ukazują się miękkie trawy i rośliny groszkowe, właściwe prawdziwym łąkom. Oprócz przytoczonych powyżej dzieł, opisujących P., należy wymienić: Eremicza Oczerki białorusskaho Polesia (Wilno 1868); Pienkina „Polesje“ (Petersburg 1883); a przedewszystkiem cenną pracę dra Rehmana p. t.: Kotlina Prypeci i błota poleskie pod względem przyrodniczym, pomieszczoną w Ateneum z 1886 r. (t. II, str. 57—74 i 499—516, oraz t. IV, str. 151—162), streszczenie której oraz wspomnianej powyżej pracy inżyniera Choroszewskiego jest podstawą niniejszego artykułu. *J. Krz.*

Polesie 1.) chutor, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski Hołubicze, o 10 w. od gminy a 55 w. od Dzisny, przy b. drodze poczt. połockiej, miał w 1864 r. 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Alojzberg Bujnickich. W spisie z 1866 r. podany jako zaśc. żydowski, mający 1 dm. i 7 mk. żydów. 2.) **P.**, wś i dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Polesie, o 7 w. od gminy, ma 13 dm. i 169 mk. katol. (w 1864 r. 69 dusz rewiz.). Była tu kapl. katol. par. Łyntupy. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P. i Pietrucie, razem 97 dusz rewiz. Niegdyś własność Poźniaków, od których nabył Wincenty Borkiewicz z żoną swą Rozalią z Sulistrowskich, następnie przeszły na własność Hrehorowiczów, obecnie hr. Józefa Tyszkiewicza. 3.) **P.**, wś nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Budsław, okr. wiejski P., o $^1/_2$ w. od gminy a 48 w. od Wilejki, ma 29 dm., 253 mk. (w 1864 r. 107 dusz rewiz.); należy do dóbr Budsław Oskierków. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Borsuczyno, Kolagi, Nowina, Oleszki i Rewiaczka, w ogóle 226 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 4.) **P.**, zaśc. rząd. nad jez. Rals, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 14 w. od Wilna, ma 1 dm., 8 mk. katol. 5.) **P.**, dwa pobliskie zaśc. włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Rzesza, o 3 w. od gminy a $15^1/_2$ i 16 w. od Wilna; jeden z nich ma 2 dm. i 14 mk. katol., drugi zaś 1 dm. i 14 mk. katol. (w 1864 r. 5 i 9 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Kapituła. 6.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. girtakolska, własność Medekszy. 7.) **P.** *Stare*, wś, pow. mohylewski, gm. Pawłowicze, ma 18 dm. i 121 mk., z których 18 kobiet zajmuje się tkactwem. 8.) **P.** *Nowe*, wś, tamże, w pobliżu błota Chołnickiego al. Nowińskiego, długiego do 20, a szerokiego od 2 do 4 w. i zajmującego 5350 dzies. Ma 16 dm. i 110 mk., z których 16 kobiet zajmuje się tkactwem. 9.) **P.**, wś cerkiewna, pow. rohaczewski, gm. Polesie, ma 91 dm. i 513 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 stolarstwem, 2 bednarstwem, 2 wybijaniem oleju konopnego, 1 kowalstwem. Gmina Polesie ma 4497 mk. (1160 męż., 1240 kobiet i 2397 dzie-

ci), z których 290 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 250 koni. W gminie znajduje się 1065 dzies. lasów włościań. 10.) **P.**, wś cerkiewna, pow. rohaczewski, na wschód od Rohaczewa. 11.) **P.**, słoboda, pow. mohylewski, w pobliżu granicy gub. mińskiej, na płn.-zachód od miasteczka Białynicze. *J. Krz.*

Polesie 1.) fol., pow. bukowski, poczta w Lwówku. 2.) **P.**, fol., pow. kościański, poczta w Krzywiniu, należy do dóbr Spławie Witolda Skarzyńskiego. 3.) **P.**, fol., pow. średzki, poczta w Zaniemyślu, okr. wiejski Małe Jeziory; należy do dóbr Zaniemyśl hr. Czarneckich. *E. Cal.*

Polesie, pow. kościerski, ob. *Podlesie.*

Polesie, niem. *Polassen*, fol., pow. iławski, st. p. i tel. Landsberg.

Polesin 1.) przyległ. dóbr Maciejowice, pow. garwoliński. 2.) **P.**, fol. dóbr Ceranów, pow. sokołowski.

Poleśnica, wś, pow. grybowski, ob *Paleśnica.*

Poleśnicze, os. młyn., pow. lubliniecki, ob. *Drutarnia.*

Poleśno, mały fol., pow. miński, własność porucznika Nieumojno, nadany mu za zasługi w 1871 r., ma 2 włóki. *A. Jel.*

Polestyna 1.) fol. szl. nad rz. Oszmianką, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 65 w. od Wilna, ma 1 dm., 11 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. na południowym krańcu pow. ihumeńskiego, nad rz. Chaczanką, małym lew. dopł. Berezyny i obszerną zatoką rzeki Berezyny, zwaną Polestyna, w 3 okr. berezyńskim, gm. Jakszyce; miejscowość poleska, obfita w łąki i rybę.

Poleszany, dobra nad rz. Obol, pow. horodecki, wchodziły niegdyś w skład sstwa Koziany.

Poleszczany, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 48 w. od Wilejki, ma 8 dm., 65 mk.

Poleszyn, wś, i *P. Orpelów*, fol. i dobra, pow. łaski, gm. i par. Łask, odl. 6 w. od Łasku, przy drodze bitej. Wś ma 19 dm., 172 mk., 229 mr. ziemi włośc.; fol. 4 dm., 33 mk. W 1827 r. było 31 dm., 237 mk. W Lib. Ben. Łask. (I, 448) wymieniono „Poleschyn duplex major et minor". Dziesięcina z łanów kmiecych i folwarcznych szła dla parafii w Łasku, a prócz tego kolęda po groszu z łanu. Zdaje się, że wieś ta wchodziła w skład dóbr Łaskich. Już około połowy XVI w. część jej przechodzi w inne ręce. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś Poliessyn Bolkow, w par. Łasko, miała 2 osad., $^1/_2$ łana. Na części zwanej P. Bolków al. Nyewolya mieli Szczerbowie, szlachta nie posiadająca kmieci, $1^1/_2$ łana. P. Stare, w par. Łasko, praedium dni Łaski, i karczma od wyszynku piwa, tudzież części szlacheckie bez kmieci: Dymka, sprzedana Łaskiemu i $^1/_4$ łanu Lubońskiego. P. Orpyliów, w części jednej 2 osad., $2^1/_2$ łan. Część druga miała 3 osad (Pawiński, Wielkp., II, 238, 247). W 1885 r. dobra P. Orpelów składały się z fol. Poleszyn Orpelów i Poleszyn Średni al. Niewólka, rozl. mr. 933: fol. P. Orpelew gr. or. i ogr. mr. 229, łąk mr. 46, past. mr. 64, lasu mr. 141, nieuż. mr. 16, razem mr. 496; bud. mur. 2, z drzewa 8; fol. P. Średni al. Niewólka gr. or. i ogr. mr. 169, łąk mr. 64, past. mr. 23, lasu mr. 172, nieuż. mr. 5, razem mr. 437; bud. z drzewa 5; las nieurządzony. Dobra te stanowiły część dóbr Łask (ob.). *Br. Ch.*

Poletajewka, ob. *Mikołowszczyzna*, zaśc., w pow. święciańskim.

Poletki, zaśc. nad rz. Wiaczą, w płn. str. pow. mińskiego, w 1 okr. pol. dereżańskim, gm. Białorucz, ma 4 osady; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe, dobre.

Polety, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 30 w. od Wilna, ma 2 dm., 16 mk. kat.

Poletyłówka, pow. chełmski, gm. Rakołupy, par. Kumów.

Poletyły 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 20 w. od Bielska, na płn.-wsch. od Brańska. 2.) **P.**, wś, tamże, o 23 w. od Bielska.

Polewicze, wś włośc., pow. garwoliński, gm. Wilga, par. Pilica, ma 7 dm., 34 mk., 129 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Celejów (ob.).

Polewicze, fol. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 40 w. od Wilejki, ma 1 dm., 7 mk. prawosł.

Polewna Wola, wś, pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Lubiel.

Poleżać-Hora, zaśc. poleski, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. laskowicka, ma 4 osad; miejscowość małoludna, odosobniona, grunta lekkie, w tem miejscu nieco faliste, nad poziomem nizin okolicznych.

Poleżajówka, w narzeczu ludowem *Poleżajeuka*, wś nad rz. Okulenką, we wsch.-płd. str. pow. borysowskiego, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. uchwalska, ma 7 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Poleżyn, fol., pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Wielka, o 58 w. od Grodna.

Polganow, ob. *Pełczyce* 1.).

Polgrin al. *Bolgerin* (niem.), ob. *Pielgrzymy.*

Polhora (węg.), ob. *Półhora.*

Polianowce, węg. *Polyanocz*, wś w hr. spiskiem, ob. *Polanowce.*

Polica, wś, pow. łucki, na płd.-wschód od mka Rafałówki, niegdyś we włości rafałowskiej, posiada kapl. katol. parafii Włodzimierzec. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. I, dodatki: 93, 95—97.

Polica al. *Palica*, grzbiet górski w Beskidzie zachodnim, w dziale Babiej Góry, na płn.-wschód od szczytu Babiej Góry (1725 mt.), na granicy Galicyi i Węgier (hr. orawskie), wynoszący 4 klm. długości. Najwyższy czubek stanowi szczyt Polica (1367 mt.). Wschodni kraniec stanowi Krupowa hala (1240 mt.). Z płn. stoku spływają liczne strugi za pośrednictwem Skawicy Sołtysiej i Górnej do Skawicy, a od płd. do Zubrzycy i Ciśniawy, dopływu Bystrej. U płn. stóp legły wsi Zawoja i Skawica, a od płd. Zubrzyca Górna. *Br. G.*

Police 1.) wś i fol., pow. kolski, gm. Sąpolno, par. Lubstów, odl. od Koła 22 w.; wś ma 19 dm., 289 mk., 37 os., 413 mr. Fol. należy do dóbr Lubstów. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1557—1566 wś P., w par. Lubstowo, własność Bartłomieja Lipustowskiego, miały 8 łan., 4 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkop., I, 233). 2.) **P.** *Średnie*, w XVI w. *Polycze Chrzednye* i *P. Kathne*, fol. nad odnogą rz. Warty, pow. kolski, gm. Kościelec, par. Białków, odl. od Koła 6 w.; 44 dm., 467 mk., 46 os. i 639 mr. Według Lib. Ben. Łask. (I, 246) mieszkańcy płacili pleban. w Białkowie dziesięcinę pieniężną po 8 gr. z łanu. Prócz tego były w tej parafii P. Katne, z którego brał pleban tylko kolędę po groszu z domu. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1557—1566 wś P. Srzednie należała do wojew. poznańskiego, miała 1 łan. W ostatnich czasach P. Średnie wchodziły w skład dóbr Leszcze. Wś P. Katne, w par. Białków, należały też do wojew. poznańskiego, miały 1 łan (Pawiński, Wielkop., I, 224). 3.) **P.** *Mostowe*, kol., pow. kolski, gm. Kościelec, par. Dobrów, odl. od Koła 6 w., ma 11 dm., 113 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 252) wś Polycze, w par. Dobrowo, płaci pleban. za dziesięcinę konopną po groszu i kolędę po pół gr. z łanu, prócz tego daje zwykłą dziesięcinę. Według reg. pobor. pow. konińskiego z r. 1579 wś P. Mostowe, w par. Białków (?), miała 3 łany. 4.) **P.**, kol., pow. koniński, gm. i par. Kramsk, odl. od Konina 15 wiorst, ma 5 dm., 34 mk. 5.) **P.** *Małe*, kol., pow. koniński, ob. *Nowe Police*. *Br. Ch.*

Police, dok. *Polycze*, dziedzictwo Dzierzysława z Ponieca, który je nadał r. 1309 kościołowi N. M. Poniecu, zlało się prawdopodobnie z tem miastem.

Police, niem. *Poelitz*, miasto w Pomeranii, o 13 w. na płn. od Szczecina, nad rz. Szorp, małem ramieniem Odry, ma 3000 mk. Sąd miejski, przemysł rolniczy, korzystne rybołówstwo.

Polichna al. *Żdżarki*, w XVI w. *Polykno*, wś nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Władysławów, par. Rusocice, odl. od Konina 21 w., ma 25 dm., 146 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 268) łany kmiece i sołtysie dawały plebanowi w Rusocicach tylko meszne po 3 gr. z łanu. Według reg. pobor. pow. konińskiego z r. 1579 wś Polikno, w par. Russocice, własność Grzegorza Russockiego, miała $^1/_2$ łana pust., 2 łany osiadłe. Część Jana Grodzieckiego 1 łan pusty, 2 łany osiadłe (Pawiński, Wielkop., I, 236). *Br. Ch.*

Polichna 1.) *Górna*, wś i fol. i 2.) **P.** *Dolna*, wś i fol., pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Modliborzyce, odl. 16 w. od Janowa a 12 w. od Kraśnika, leży przy szosie kraśnicko-janowskiej. Wś P. Górna ma 35 osad, 328 mk. katol. i 492 mr. W 1827 r. P. Górna i Dolna miały 68 dm., 468 mk. Fol. P. Górna posiadał ogólnej przestrzeni 789 mr. 196 pręt., w tem ogrod. owoc. 7 mr. 296 pr., warzywnych 1 mr. 104 pr., gruntu orn. 561 mr. 269 pr., łąk 21 mr. 73 pr., lasów sosnowych 73 mr. 54 pr., past. 102 mr. 197 pr., wód zarybionych 1 mr. 106 pr., pod budowlami 4 mr. 45 pr., granic, dróg i nieużytków 15 mr. 252 pr. Gleba gliniasta, sapowata, położenie równe lecz na znacznej wyniosłości, stąd trudność o wodę studzienną, jednakże pokład iłowaty nieprzepuszczalny, daje możność robienia sadzawek, utrzymujących wodę deszczową nawet w czasie najgorętszego lata. Dobra P. Górne, razem z Polichną Dolną stanowiły w zeszłym wieku własność rodziny Wiercieńskich, a do połowy bieżącego wieku Dolińskich. W 1879 r. sprzedano całe dobra kolonistom z Galicyi przybyłym, a w części miejscowym włościanom, po 1200 rs. za włókę. Stąd powstało około 40 nowych kolonii. Wś P. Dolna ma 34 osad, 256 mk. katol., 517 mr. Fol. P. Dolna, z niwą zwaną Zawady, a stąd hypotecznie zwany Polichna Zawady, posiadał ogólnej przestrzeni 915 mr. 3 pr., po odłączeniu dla włościan w 1875 r. w zamian za serwituty 90 mr. pastwiska. Niwa przy szosie położona zawiera kamień wapienny muszlowy, z którego dawniej wypalano wapno. Również niwa pod wsiami Szastarką i Brzozówką posiada doskonałą glinę na ceglę i inne wyroby; jeszcze przed 10 laty cegielnia dostarczała wybornej cegły, używanej na najdelikatniejsze ornamentacye i grzemsy. Dziś istnieje, lecz produkcya małoznacząca. Dobra P. Dolna, wraz z sąsiednią Polichną Górną stanowiły w zeszłym wieku i do połowy bieżącego jedną całość. Następnie P. Dolna należała do Gruszeckiego, potem Przegalińskiego, który nabył ją na licytacyi w 1874 r. za 17000 rs., a w 1878 r. rozparcelował w całości między włościan miejscowych i przybyłych z Galicyi, którzy utworzyli tu 38 osad. *R. Przeg.*

Polichno 1.) fol. nad rz. Krasną, pow. grójecki, gm. i par. Jasieniec, ma 28 mk., 231 mr. ziemi dwors. 2.) **P.**, kol. i os. karcz., pow.

piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Wolbórz, na prawo od drogi z Piotrkowa do Wolborza; kol. ma 50 dm., 527 mk., 1120 mr. ziemi włośc.; os. karcz. 1 dm., 5 mk., 2 mr. dwors. W 1827 r. było 29 dm., 253 mk. 3.) **P.**, w XVI w. *Polyktho*, wś, fol. i os., pow. noworadomski, gm. Maluszyn, par. Borzykowa. Wś ma 20 dm., 160 mk., 192 mr. ziemi; fol. i os. 2 dm., 94 mk., 952 mr., w tym 230 mr. uprawnej. W 1827 r. było 11 dm., 76 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 512) kmiecie dawali dziesięcinę scholastykowi gnieźnieńskiemu, plebanowi zaś kolędę tylko po groszu z domu. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552—1553 we wsi Polikto część Gmosieńskiej miała 3 łany, część Zwierzchowskiej 3 łany (Pawiński, Wielkop., II, 277). 4.) **P.**, w XVI wieku *Polykno*, wieś i folw., pow. kielecki, gmina Korzecko, par. Chęciny, w wyniosłem położeniu, śród gór chęcińskich, ma łomy marmuru szarego. W 1827 r. było 55 dm., 295 mk. Wś ta należała w części do obszaru miejskiego, w części do grodu chęcińskiego. Według Lib. Ben. Łask. proboszcz chęcińskiego szpitala miał tu sadzawkę i role na obszarze miejskim, z których brał czynszu 1½ grzywny, a płacił do starostwa 11 skotów poboru. Obecnie fol. P. stanowi donacyą rządową. 5.) **P.**, wś i fol., pow. pińczowski, gm. i par. Góry. Fol. należy do dóbr Góry, ma 214 mr., wś zaś ma 14 osad, 75 mr. W 1827 r. było 15 dm., 106 mk. *Br. Ch.*

Polichno 1.) w XVI w. *Polykno*, niem. *Kirchberg* i *Wilhelmsdorf*, wś z kościołem protest., domin. i okr. domin., pow. wyrzyski, o 4 klm. na południo-zachód od Nakła, na lewym brzegu Noteci, par. katol. Samokleski, protest. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Nakle. W 1394 r. Wojciech z P. zapisuje posag swej żony na P., które z biegiem czasu weszło w skład starostwa nakielskiego. Około 1523 r. siedzieli na P. sami tylko kmiecie. Wś, przezwana obecnie Wilhelmsdorf, ma 41 dm., 356 mk. (71 katol. i 285 prot.). Domin. P., niem. Kirchberg, z fol. Falkenstein, ma 13 dm., 209 mk. (79 kat. i 130 prot.), obszaru 954·62 ha, czyli 609·94 roli, 33·20 łąk, 130·14 past., 157·89 lasu i 23·45 nieuż.; czysty dochód 3593 mrk; cegielnia i tucz bydła; właścicielem jest M. A. Falkenberg. 2.) **P.**, holendry, tamże, o 6 klm. na zachód-południe od Nakła, przy granicy pow. szubińskiego, ma 26 dm., 212 mk. (8 kat. i 204 prot.). *E. Cal.*

Polichnowo, wś i fol., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Bobrowniki, odl. o 18 w. od Lipna, ma 10 dm., 136 mk., 301 mr., w tem 30 mr. nieuż. Fol. P. należy do dóbr Chełmica Wielka. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 wś Polychnowo, w par. Cziechoczino, własność Stanisława Polichowskiego, miała ½ łana, 2 zagr. (Pawiński, Wielkop, I, 332).

Polichta, fol., pow. kielecki, gm. Piekoszów, par. Chełmce.

Polichty, dawniel *Polikta*, wś w gm. Brzozowa, pow. tarnowski. W 1880 r. ma 75 dm., 381 mk. (169 męż., 212 kob.). W XV w. wś Polythka, w par. Brzozowa, własność Spytka z Melsztyna h. Leliwa, płaciła z 2 łanów dziesięcinę kapitule krakowskiej, po fertonie szerokich groszy pragskich z łanu (Długosz, L. B., I, 177). Według reg. pob. pow. sandeckiego z r. 1581 wś Polikta i Brzozowa, dzierżawiona przez Chrząstowskiego, miała 14 łan. km., 10 zagr. z rolą, 8 kom. z bydł., 5 kom. bez byd., przekupień, 1 kurnik, 2 rzem. Część należąca do Adama Gierałta miała 4 zagr. bez roli, 1 kom. z byd. (Pawiński, Małop., str. 145).

Polickie, wś, pow. klimowicki, gm. szumiacka, ma 65 dm. i 449 mk., z których 4 zajmuje się wyrobem wozów i t. p.

Policko, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. słupecki, gm. i par. Ciążeń, odl. od Słupcy 9 w. Wś ma 38 dm., 316 mk., 60 osad, 425 mr.; fol. 2 dm., 37 mk. P. wchodziło w skład dóbr Ciążeń, a obecnie fol. P. należy do dóbr Ląd, oddzielonych w 1875 r. od dóbr Ciążeń. Według reg. pobor. pow. pyzdreńskiego z r. 1578 wś Policzko, w par. Ciążyn, własność Tomasza, szaf. Jm. ks. bisk. poznańskiego, miała 3 ślad. os., 1 zagr., 3 kom., 1 ryb. (Pawiński, Wielkop., I, 199). *Br. Ch.*

Policko, niem. *Politzig*, wś, domin. i okr. dom, pow. międzyrzecki, o 7 klm. na zachód od Pszczewa, na trakcie do Międzyrzecza, ma kościół protestancki i st. poczt., par. katol. Pszczew, st. dr. żel. o 27 klm. w Zbąszyniu i Świebodzinie. W 1278 r. odstąpiła P. wdowa Młodoła zięciowi swemu Marcinowi Baranikowi (Paranic). W 1580 r. posiadali je częściowo różni Policcy, a około 1793 r. August Dziembowski. Kościół miejscowy był około 1580 r. parafialnym, parafię składały wówczas Janowo i P. Wizyta kościelna z r. 1628 zastała tam kaplicę tylko, grożącą upadkiem, i dziedziców nieoddających grosza kościelnego. Kościół ten znajdował się w XVI w. przez pewien czas w ręku braci czeskich. Inwentarz dochodów biskupich z r. 1564 wykazuje dziesięcinę 4 gr. z łanu. Obecnie wś ma 22 dm., 182 mk. (10 kat., 172 prot.). Dominium 181 mk. w 11 dm.; obszaru wraz z fol. Janowo ma 982·22 ha, czysty dochód 3989 mrk; gorzelnia parowa, mleczarnia i chów bydła holenderskiego. W skład okr. domin. wchodzi Janowo (4 dm. i 71 mk.); cały okr. ma 15 dm., 252 mk. (82 katol. i 170 prot.). *E. Cal.*

Policko, niem. *Piltsch*, wś, pow. głupczycki, odl. 3¼ mili od mta powiat. W 1842 r. 243 dm., 1359 mk. (11 ewang.). Kościół paraf.

katolicki, dekanat, szkoła katol. Chodowla owiec, bydła i świń; warsztaty płócienne. Wspominane pod r. 1377 przy podziale księstwa opawskiego.

Policzko, wś i fol., pow. konecki, gm. i par. Przedbórz, odl. od Końskich 35 w., ma 49 dm., 393 mk., 296 mr. ziemi dwor., 656 mr. włośc. Fol. P. stanowi majorat rządowy. W 1827 r. było 23 dm., 167 mk. Jest to starożytna osada, która już w XIII w. posiadała kościół parafialny. Gdy Kazimierz W., przebywając często w grodzie przedborskim, dał początek osadzie miejskiej Przedborza i założył tam kościół, wtedy przeniesiono parafię do Przedborza, a kościół w P. został filialnym. Dziś nie istnieje. W XVI w. łany kmiece i karczemne w P. dawały dziesięcinę, wartości do 2 seksagen, kanonii i prebendzie kurzelowskiej. Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś Policzsko, w par. Przedborz, miała 8 kmieci na łanach osiadłych, 1 zagr., folwark, lasy i pasieki wspólne z sąsiedniemi wsiami. Według reg. pob. z 1573 r. było tu $^1/_8$ łana należące do dóbr arcybiskupich, klucza kurzelowskiego. P. podana tu jako wś parafialna (Pawiński, Małop., str. 275, 572). *Br. Ch.*

Policzna, wś i fol., pow. kozienicki, gm. i par. Policzna, odl. od Kozienic 18 w., posiada kościół par. drewniany, urząd gminny, młyn wodny, cegielnię, pokłady torfu, 89 dm., 601 mk. W 1827 r. było 30 dm., 270 mk. W XV w. wś P. należała do par. Sieciechów, była własnością Mikołaja Sliza h. Habdank, miała 7 łanów, z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wynoszącą osiem do dziesięciu grzywien. Była karczma bez roli, 3 zagr. bez roli, folwark, z którego dziesięcinę snopową składano w par. Oleksów (Długosz, L. B., I, 307). Według regestru pob. pow. radomskiego z 1508 r. wś P., tudzież Piastów, Grodek i inne, własność Katarzyny Slizowej, płaciły poboru 4 grzyw. 24 gr. (Pawiński, Małop., 419). W 1519 r. dzielą się Policzną trzej bracia Jan, Wit i Tomasz. Część ich nabywa Andrzej z Białaczowa, który funduje tu w 1531 r. kościół i parafią, obejmującą P., Czarnolas i Świetlikową Wolę. Ów Andrzej daje P. w posagu za córką wychodzącą za Piotra z Kochanowa, sędziego, dziedzica połowy Czarnolasu, ojca Jana poety. Przy dziale między synów w 1559 r. po śmierci Piotra, dostaje się P. wraz z Wilczą Wolą i Pilną Wolą Kasprowi Kochanowskiemu. Według reg. pob. z 1569 r. wś P., w par. Sieciechów (?), własność Kaspra Kochanowskiego, pisarza ziemskiego sandomierskiego, ma 14 półłanów, 8 zagr., 10 komor. (Pawiński, Małop., 319). W ręku potomków Kaspra zostawały te dobra do końca XVII wieku. Później zmieniały właścicieli. W miejsce starego kościoła wystawiła obecny drewniany Ewa Liniewska, kasztel. lubelska, zapewne dziedziczka wsi. Dykcyon. Geogr. Echarda podaje, iż był tu w połowie XVIII w. piękny pałac i hamernia, a dobra należały do Potkańskich (ob. ks. Gacki: o rodzinie Kochanowskich). Dobra P. składały się w 1883 r. z fol. P. i Teklów, wsi: P., Wilcza Wola, Pilicka Wola, Bogucin, Anielin, Bobki i Patków; rozl. dominialna mr. 2996: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 893, łąk mr. 102, past. mr. 458, lasu mr. 949, nieuż. mr. 148, razem mr. 2550; bud. mur. 8, z drzewa 14; płodozmian 4, 9 i 10-polowy. Fol. Teklów gr. or. i ogr. mr. 356, lasu mr. 78, nieuż. mr. 12, razem mr. 445; bud. z drzewa 3; płodozmian 10-polowy; las urządzony w kolei 60-letniej. Wś P. os. 34, z gr. mr. 544; wś Wilcza Wola os. 27, z gr. mr. 469; wś Pilicka Wola os. 10, z gr. mr. 189; wś Bogucin os. 38, z gr. mr. 692; wś Anielin os. 30, z gr. mr. 576; wś Bobki os. 13, z gr. mr. 214; wś Patków os. 35, z gr. mr. 697. Par. P., dek. kozienicki, ma 2910 dusz. Gmina P. ma 6056 mk., 876 dm., obszaru 22133 mr., s. gm. ok. IV i st. poczt. w os. Zwoleń o 10 w. Gorzelnia, smolarnia, tartaków 2, młynów wodnych 10, wiatraków 6 i szkoła początkowa. Gleba ziemi gliniasta, zimna, sapowata; obszerne pokłady torfu. W skład gminy wchodzą: Anielin, Bobki, Bogucin, Czarnolas, Filipów, Garbatka, Gródek, Jabłonów, Józefów, Kamień, Łuczynów, Łagowa Wola, Molenda, Paciorkowa Wola, Patków, Policzna, Pilicka Wola, Świetlikowa Wola, Teklów, Wilcza Wola i Władysławów. *Br. Ch.*

Policzna, wś, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Wierzchowicze (Wierchowicze), o 50 w. od Brześcia.

Policzne, osada w gm. Zawoi, pow. myślenicki. *Br. G.*

Policzyńce, wś nad rzką Klitynką, zwaną dawniej Werchorudą Bystrycką, dopł. Huyłopiaty, pow. berdyczowski, o 10 w. od Berdyczowa odległa, par. katol. Machnówka. Znajduje się na północnem pochyleniu t. zw. grzbietu czyli wyżyny Machnowieckiej. Poziom płaski ściele się w obszerną równinę, przerywaną jarami, znacznej niekiedy głębokości. Na wyniosłem miejscu nad stawem wznosi się ozdobny stary dwór z ogrodem, a dalej rozpościera się malowniczo wieś sama, z murowaną pośrodku cerkwią. Wieś ma 797 mk. pł. ob. prawosł., 117 katol., 9 żyd.; 2162 dzies. ziemi. Gleba żyzna, ukraińska. Cerkiew Preobrażeńska, dziś prawosławna, dawniej uniacka, zbudowana z muru w 1770 r. przez właściciela P. Franciszka Kazimierza Chojeckiego, na miejscu dawnej drewnianej, p. w. św. Onufrego. Ta ostatnia od papieża Piusa VI posiadała następującą indulgencyą: „Universis in Christo fidelibus... Salutem et

Apostolicam benedictionem. Ad augendam fidelium religionem et animarum salutem, ecclesiae thesaurum piam charitatem caelestibus intenti, omnibus utriusque sexus in Christo fidelibus, vere paenitentibus et confessis, ac S. communiae refectis, qui ecclesiam parochialem S. Onufrii, in villa Policzynce dicta Decanatus Berdiczoviensis, die festo ejusdem Sancti Onufrii et S. Michaelis Archangeli, a primis vesperis usque ad occasum solis, singulis annis de voto visitaberint, et ibi pro christianorum Principum concordia, heresium extirpatione ac sanctae Matris ecclesiae Catholicae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, plenarias omnium peccatorum suorum indulgentias et remissionem misericorditer in Domino concedimus praesentibus, ad decennium tempus valituras. Volumus autem, ut si alias Christo fidelibus in quocunque alio anni die datas ecclesia... indulgentia perpetua vel ad tempus nondum elapsum duratura concessa fuerit cum valore minori, per praesentem indulgentiam peccata nulla sint. Datum Romae apud S. Maria major sub annulo piscatoris, die 9 septembris MDCCLXXVIII. Pontificatus nostri quarto. Gratis pro Deo et sacra“ (w górze napisano Pius PP. VI). Policzyńce pierwotnie nazywały się „Pleso“, z dodatkiem zwykle „na Werchorudi Bystryckoj“. Pleso w miejscowem narzeczu znaczyło dawniej tyle co bagno lgnące, oparzyste, mokradło. Miejsce to z dawnych czasów wchodziło w skład dóbr berdyczowskich, należących do Tyszkiewiczów, którzy tę posiadłość pierwotnie otrzymali z daru w. ks. lit. Swidrygiełły. Dobra te w owych wiekach były słabo zaludnione, albowiem od czasu do czasu doznawały, wraz z całym krajem, ciężkich razów od dziczy pogańskiej, które obróciły je w pustkę zupełną. To też, jeżeli już w tych czasach istniało „Pleso“, musiało uledz ono zarówno zniszczeniu, ile że w wyliczeniu urzędowem wszystkich wiosek Tyszkiewiczowskich pod 1593 r. już o tem miejscu żadnej nie spotykamy wzmianki (ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. I, str. 227). Ale Fedor (Fryderyk) Tyszkiewicz, wwoda nowogródzki, około tego czasu zaczął puste swoje dziedzictwo na nowo kolonizować, albo sam własnym kosztem, albo przez tak zwanych „osadzców“. Osadztwo było wonczas osobną profesyą i przedsiębiorstwem; podejmowali się go ludzie zazwyczaj dobrze się mający „na mieszku“, którzy osadziwszy wioskę, brali ją następnie, za umową z dziedzicem, w posiadanie na pewną ilość lat. Jakoż „Pleso“ osadzili byli niejacy Policcy (Maciej, Wojciech i Aleksander) h. Prawdzic, szlachta z Wielkopolski pochodząca. Od ich też rodowego nazwiska Pleso przybrało nazwę Policzyniec. Ale Tatarzy nową kolej napadów rozpoczęli i miejsca te znowu zadymiły się zgliszczami. Było to w 1602 i 1612 r. Jednakże P. ponownie zaczęli osiedlać niejacy Nosarzewscy, potem Jan Brański (opis akt, Nr. 12, str. 6). Zaledwie atoli miejsce to z popiołów odradzać się zaczęło, gdy Tatarzy w 1518 r. znowu tu wpadli, kmieci powiązali, a wieś w perzynę obrócili (opis akt, Nr. 13, str. 77). Tymczasem dziedzic P. Fedor (Fryderyk) Tyszkiewicz, wojewoda nowogródzki, umarł w Wilnie d. 24 lipca 1618 (Pam Sam. Maszkiewicza, Wilno, str. 103) i syn jego Janusz dobra te po nim odziedziczył. P. tedy znowu się dźwignęły i tak one jak i stanowiący ich attynencyą futor Browkowy sposobem zastawu przechodzi odtąd z rąk do rąk. To też z kolei trzymał je niejaki Kochnowski, wreszcie ks. karmelici berdyczowscy (opis akt, Nr. 21, str. 13). Po porażce Korsuńskiej (1648 r.) cała nawałnica Tatarów i Kozaków spadła na te miejsca. Naprzód w okolicy Berdyczowa i P. pojawili się Tatarzy. Ale wbrew zwyczajowi, zamiast pustoszyć i tępić kraj po swojemu, zdawali się go oszczędzać, „tylko wszędy pili haniebnie“. Samemu Januszowi Tyszkiewiczowi — mówi ówczesna relecya — wypili 26 beczek wina; w Bystrzyku i najmniejszej rzeczy nie wzięli; kryjomo czasem ścięli Rusina (Michałowski, Ks. pam., str. 35). Po Tatarach atoli napłynęły wnet chmary kozactwa. Janusz Tyszkiewicz wraz z Jeremim Wiszniowieckim lubo zbili Ostapa Krzywonosa pod Machnówką, ale obaj ci wodzowie przed następującą potęgą Chmielnickiego wkrótce musieli się cofnąć na Wołyń. Tyszkiewicz nigdy już nie powrócił do swojego dziedzictwa. Dopiero w 1667 r., to jest w 18 lat po bezpotomnej śmierci Janusza Tyszkiewicza, w skutek familijnego rozdziału dóbr, P., Żytyńce, Markusze, Obuchówkę i Ryszkowce wziął brat jego stryjeczny Felicyan Tyszkiewicz, ststa żyzmorski. Synem tegoż był Gabryel Michał. Ale jak ojciec tak i syn posiadali te dobra nominalnie tylko, a to z powodu ciągłych wojen kozackich, które nieprzerwanie zakrwawiały Ukrainę. Zresztą były to dobra zupełnie puste i Tyszkiewicze nie wioski, ale jeno nomenklatury ich posiadali. To też Gabryel Michał Tyszkiewicz, dziedzic P., w swoim Niemeńczynie przesiadywał stale, a do dóbr ukraińskich nigdy się nie dowiadywał. Bezdzietny, zrobił zapis dóbr P. i Żytyniec Janowi Chojeckiemu „nepoti suo“ d. 22 lutego 1710 r. (ob. wypis z Ksiąg grodz. Żytom. 1717 d. 22 februarii). Dopiero po traktacie Pruckim (1711 r.) Ukraina, przybrawszy nareszcie formę prawną, po długich latach znów urządzać się i pustki swe zasiedlać zaczęła. Jakoż i Chojecki, nowy dziedzic P., zakrzątał się około osiedlania pustych dwóch,

jakie posiadł, uroczysk. Osadnikom, którzy się zewsząd cisnęli gromadnie, Chojecki praktykowanym owego czasu zwyczajem, pewne dawał folgi, czyli tak zwaną słobodę. Berdyczów już wtedy z dawnych swych odrodzony popiołów, przez swe ożywione jarmarki rozpościerał wokoło siebie ruch i życie czynniejszo. Jan Chojecki był regimentarzem partyi ukraińskiej; czujnie strzegł kraju i choć nie było pod ten czas żadnych ważnych zajść wojennych, przecież wiódł on wciąż drobną wojnę z hajdamakami, którzy ten kraj napastowali. Brał przytem udział czynny w sprawach publicznych. W laudach z owego czasu czytamy też pod jego adresem ustawiczne „gratulacye“ i pochwały. Piastował godność skarbnika owruckiego. Pobożny do najwyższego stopnia, „czci Matki Boskiej osobliwy zelant“. Gdy mu pożar dom w Żytyńcach ogarnął, za udaniem się o ratunek do N. M. Berdyczowskiej, jak sam zaświadczył, ogień przygasł cudownie (ob. Ozdoba i obrona ukraińskich krajów etc.). Umarł 1750 r. Żona jego z domu Kierekieszanka przeżyła go. Widzimy matronę tę w galeryi portretów rodzinnych w kwef i czarną szatę wdowią, obyczajem wieku, przybraną. Po jej śmierci dopiero syn ich Franciszek Kazimierz Chojecki wziął w swe władanie P. i Żytyńce. Ten szedł torem wskazanym mu przez ojca. Służył za młodu w znaku pancernym Leduchowskiego, starosty włodzimierskiego; w 1735 r. został wybrany na sejmiku winnickim rotmistrzem chorągwi wwdztwa bracławskiego, w 1753 r. był porucznikiem złotej chorągwi ordynacyi ostrogskiej, w 1756 regimentarzem, w 1760 komendantem fortecy berdyczowskiej. Stał wysoko w hierarchii powiatowej. Wciąż do usług publicznych powoływany, kojarzył w sobie zarazem kilka funkcyi i urzędów; bo obok podwojewództwa sądowego kijowskiego, piastował i sęstwo pograniczne wwództwa bracławskiego; był stolnikiem owruckim, chorążym kijow. i posłem na sejmy po kilkakroć. To też w 1776 r. obywatele wwdztwa kijowskiego posłom swym jadącym na sejm w instrukcyi zlecili postarać się, „aby należąca nagroda Fr. Kazimierzowi Chojeckiemu, chorążemu i podwojewodzemu kijowskiemu, na rewizyą granic Rzpltej od Rossyi i Porty, tudzież pensya za sęstwo pograniczne bracławskie rezolucyą rady nieustającej oddawaną mu była, lub na królewszczyznach, które tenże Fr. Kaz. Chojecki trzyma, ubezpieczoną została“ (ob. Instrukcya na sejm 1776). W 1770 r. w województwie bracławskiem trzymał on królewszczyznę skurzyniecką (ob. Elig. Piotrowskiego Sumaryusz królewszczyzn, str. 48). Gorliwy to był i wytrwały stronnik króla Stanisława Leszczyńskiego. Gdy wojska pomocnicze w 1734 r. wkroczyły w granice Rzpltej, Chojecki wziął udział w krwawem starciu pod Sołobkowcami na Podolu, gdzie regimentarz Piotr Borejko był ranny i wzięty do niewoli przez generała Kiejta (z listu tegoż Chojeckiego do Jana Wojnarowskiego, w zbiorze Konst. Swidzińskiego). Gdy zaś w 1736 r. król Stanisław abdykował, Chojecki odprowadził go aż do Francyi. Wiadomo, że w 1753 r. ks. Janusz Sanguszko, aktem w Kolbuszowie rozdarował był pomiędzy swoich krewnych i znajomych dobra ordynacyi ostrogskiej. Hetman w. kor. Jan Klemens z Ruszny Branicki, działając w obronie praw Rzpltej, takowemu rozdarowaniu sprzeciwił się i zajął zbrojną ręką ks. ostrogskie, na którem leżała powinność utrzymywania regimentu na usługi Rzpltej. Porucznikiem pułku ordynacyi ostrogskiej po Wyleżyńskim został Fran. Kazimierz Chojecki i ten posiadając całe zaufanie hetmana, przez nakaz żelaznego obowiązku, chcącym zająć swoje wydziały obdarowanym opór zbrojny i wytrwały stawił. Stąd wielki krzyk na niego i wrzawa. Rozjątrzeni przeciwnicy zaczęli też go ścigać nienawiścią, obrzucać potwarzą a w końcu i zgładzić ze świata postanowili. Sługa Piotr, ujęty datkiem, wsypał do napoju truciznę, którą Chojecki poczuwszy w sobie, dzielnymi środkami, na razie użytymi, życie sobie ocalił. Ale bądź co bądź zebrał on w końcu owoc długiej i wytrwałej walki. Po wielu przejściach, lubo ustawa z lat 1766 i 1768 potwierdziła czynność ks. Sanguszki zdziałaną w Kolbuszowie, a dobra ordynacyi za ziemskie uznać kazała, przyczem nowi posiadacze zamiast utrzymywania 600 żołnierzy do płacenia corocznie 300,000 złp. obowiązani zostali, z której to sumy utrzymywano regiment aż do ostatniego podziału Polski. Przy każdej ważniejszej publicznej okazyi Chojecki ochotnie głos zabierał. Znanem jest jego przemówienie, jakie miał imieniem całego pułku ordynacyi ostrogskiej na przywitanie JW. Jmci Branickiego, wwody krakowskiego, hetmana w. kor., do Dubna przybyłego d. 7 januar. 1755 (druk w Berdyczowie). W r. zaś 1759, podczas złożenia ciała Janusza Tyszkiewicza, wwody kijowskiego, od stu lat zmarłego, w grobach podziemnych świątyni berdyczowskiej, z mową również wystąpił (Kuryer Polski). Był wielce pobożny i gorliwy dla wiary. Gdy w 1756 r. obchodzoną była w Berdyczowie uroczysta koronacya cudownego obrazu N. M. P., Chojecki, już jako regimentarz, wojskiem komenderował (tamże). Upodobawszy sobie zakon polski ks. maryanów, sprowadził ich i osadził w dobrach Ostrykowcach, kędy kościół ozdobny i konwent dla nich wymurował. W P. też niemniej kosztem swym nową cerkiew uniacką zbudował. Ożeniony

wprzód ze Spendowską, potem z Przyłuską, zostawił trzech synów: Hilarego, Jana Nepomucena i trzeciego niewiadomego nam z imienia, który w młodym wieku przywdział szatę zakonną w ufundowanym przez ojca konwencie ks. maryanów w Ostrykowcach. Fran. Kazimierz Chojecki w służbie publicznej posiwiały, na stare lata usunął się z widowni publicznej i zamieszkał stale w P. Gdy razu jednego na ganku domu swego siedział, jakiś braciszek bernardyński od bramy dziedzińca zaczął się zbliżać na klęczkach do niego. Zdziwiło to Chojeckiego i idzie aby się o przyczynę pokory zapytać; w tem ten mu pada do nóg i wyznaje, że jest owym sługą jego, co wziąwszy pieniądze od możnych legataryuszów, truciznę mu zadał a teraz modli o przebaczenie. „Idź w pokoju, Zbawiciel nauczył mnie przebaczać“, odpowiedział Chojecki i udarowawszy go, odprawił. Prawy i cnotliwy ten obywatel umarł w 1779 r. (ob. Kazanie na pogrzebie ś. p. Fran. Kazim. Chojeckiego, chorążego kijow., miane przez W. Jmci Ks. Woyciecha Kuczwarskiego, Kanonika Ostropolskiego, w Kościele Ostrykowieckim Jmci XX. Maryanów d. 30 Stycznia 1779; druk w Berdyczowie). Po jego śmierci syn Hilary wziął Żytyńce, a P. Jan Nepomucen. Ten ostatni był wojskim kijow., potem z wdztwa kijow. posłem na sejm czteroletni, nareszcie marszałkiem pow. wasylkowskiego. Podczas sejmu czteroletniego dopraszał się o sprawiedliwość dla szlachty gruntowej czyli tak zwanych bojarów owruckich, tudzież oświadczał się za wzięciem w sekwestr dóbr przywódców opozycyi (późniejszych trzech znanych Targowczyków). Mąż surowej cnoty, staropolskie chował obyczaje. Szczodrze używał swych zasobów: klasztorom sypał hojne jałmużny, szczególnie klasztorowi berezdowskiemu znaczne dobrodziejstwa przyczynił. Zabiegłą pracą majątek przysporzył, albowiem w 1810 r. kupił od ks. Dołgorukiego dobra didowskie. W zasługi i lata dojrzały, w 1816 r. skończył wiek swój. Znalazł ostatni przytułek w kościele didowskim, który w 1818 żona jego Katarzyna z Borejków fundowała (ob. w „Groszu wdowim za rok 1848, wydawanym przez Aleks. Grozę“: Wspomnienie o Janie Nep. Chojeckim). P. przebywszy w imieniu Chojeckich z 200 bez mała lat, dziś są własnością Bolesława Chojeckiego, syna Piotra, b. marszałka pow. skwirskiego. *Edward Rulikowski.*

Policzyzna, wś, fol. i dobra, pow. lubelski, gm. i par. Krzczonów, odl. 25 w. od Lublina. Pokłady kamienia wapiennego, młyn wodny. W 1827 r. było 27 dm., 230 mk. Ob. *Majdan Policki* (V, 908). Dobra Policzyzna składały się w 1879 r. z fol.: P., Marysin i Pustelnik, wsi: P. i Majdan Policki, rozl. dominialna mr. 934: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 455, łąk mr. 20, lasu mr. 187, nieuż. mr. 41, razem mr. 703; bud. mur. 3, z drzewa 12; płodozmian 11-polowy; fol. Marysin gr. or. i ogr. mr. 77, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 5; płodozmian 10-polowy; fol. Pustelnik gr. or. i ogr. mr. 148, past. mr. 1, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 4; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 21, z gr. mr. 321; wś Majdan Policki os. 7, z gr. mr. 73.

Polidorówka, wś, pow. radomyski, o 12 w. na płn. od Rozważewa (par. prawosł. i katol.), ma 336 mk. prawosł. i 100 katol., pochodzących ze szlachty okolicznej, płacącej czynsz właścicielowi. P. należała wraz z Rozważewem do Rybińskich, od 1858 r. do Emilii Pontusowej, od której nabył syn kupca Koleśników.

Poligonie, zaśc. rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 11 w. od Trok, 1 dm., 12 mk. kat.

Polik 1.) wś i kol., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Brzeziny, 28 dm , 214 mk., 479 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 8 dm., 94 mk. W XVI w. łany kmiece i dworskie dawały dziesięcinę mansyonarzom w Bielawach i Rozwozinie, zaś plebanowi w Brzezinach tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. B., II, 400 i 428). Według reg. pobor. z r. 1576 wś P., w par. Brzeziny, własność Stanisława, Piotra i Mikołaja Lutomirskich, miała 5 łanów (Pawiński, Wielkp. II, 93). 2.) **P.**, wś nad rz. Okrzeją, pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice, w płn.-wsch. stronie od Maciejowic, ma 18 dm., 217 mk., 402 mr. obszaru. W 1827 r. 19 dm., 153 mk. Wchodziła w skład dóbr Maciejowice. Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508, wsi Polik, Maciejowice, Oblyn, własność Kacpra Maciejowskiego, płaciły poboru 2 mrk 12 gr. W r. 1569 wś P., w par. Kochów, miała 8 półłanów i pół łana pustego (Pawiński, Małop., 334, 477). 3.) **P.**, wś, pow. sierpecki, gm. i par. Rościszewo, odl. o 13 w. od Sierpca, ma 22 dm., 276 mk. i 225 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Polikarcice, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, odl. 21 w. od Miechowa, ma pokłady gipsu i kamienia. W 1827 r. było 29 dm., 184 mk. W 1870 r. fol. P. rozl. mr. 486: gr. or. i ogr. mr. 387, łąk mr. 31, past. mr. 38, wody mr. 1, lasu mr. 18, zarośli mr. 3, nieuż. mr. 8; bud. murow. 3, z drzewa 8. Wś P. os. 31, z gr. mr. 144. W XV w. wś Polikarcice, w par. Koniusza, własność Zbigniewa h. Topór, miała łany kmiece, z których dziesięcinę płacono do Koniuszy, z 2-ch zaś folwarków dziesięcina wynosiła 7 grzywien (Długosz, L. B., II, 170). Według. reg. pobor. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Polikarczyce miała 5 łanów. W r. 1581 P., w powiecie proszowskim, par. Koniusza, własność

Przecławskiej, miały $8^1/_2$ łanów kmiec., 5 zagrod. bez roli, 1 komor. z bydł., 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 17, 441). *Br. Ch.*

Polikowskie Budy, kol., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Szczawin, 11 dm., 78 mk., 57 mr. ziemi włośc.

Polikowszczyzna, wś nad stawem, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra Wołożyn, okr. wiejski Sugwoździ, o 66 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 40 mk., w tej liczbie 22 prawosł. i 18 katol. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.).

Poliksnie, dwór, pow. rossieński, par. lalska. Własność Sakiela.

Poliksy, niem. *Polixen*, 1509 *Pollex*, 1541 *Polex*, 1773 *Politzen*, wś w Pomezanii, pow. sztumski, st. p., par. katol. i ewang. Kiszpork, 1236·93 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 41 bud., 25 dm., 212 mk., 119 kat., 93 ew. Leży na zach. od Kiszporka, niedaleko rz. Dzierzgoni (niem. Sorge). *Kś. Fr.*

Polikszty, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. zasławska, ma 17 os.; grunta lekkie, szczerkowe. *A. Jel.*

Polilejki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Borejki, o 21 w. od gminy, 52 dusz rewiz.; należy do dóbr Borejki ks. Lubeckich.

Polimski al. *Polański*, potok, ob. *Rokitna.*

Polimsze 1.) wś nad pot. Limsze, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kajryszki, par. Dorsuniszki, 18 dusz rewiz. W 1850 r. własność Berlińskiego, miała 203 dzies. rozl. 2.) **P.** *Krońskie*, przys., tamże, 6 dusz rewiz. Podług spisu z 1866 r. fol. P., odl. 35 w. od Trok, miał 1 dm. i 27 mk. kat., zaśc. szlach. 1 dm. i 6 mk. kat., zaśc. zaś rząd., odl. 48 w. od Trok, 1 dm., 18 mk. kat.

Polin, wś, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Mokrzany, o 50 w. od Kobrynia.

Polin, góra ze szczytem 869 mt. wysok., w płn.-wsch. stronie Butli, w pow. turczańskim, między pot. Hnyłą od zach. a jej lewobocznymi dopływami: pot. Polańskim od płd. i Sieniańskim od płn.

Polina, węg. *Also-Falu*, wś, hr. goemerskie (Węg.), urodzajna gleba, lasy dębowe, 417 mk.

Poliniczyce, wś, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. Nowamysz, gm. Stołowicze, przy gościńcu ze Stołowicz do Połonki, w pobliżu linii dr. żel. baranowicko-białostockiej i kotliny jezior Douhoje i Kruhłoje, ma 50 osad pełnonadziałowych. Grunta dobre, miejscowość bezleśna, równa. *A. Jel.*

Poliniczyńce, ob. *Polaniczyńce.*

Polinów 1.) fol., pow. konstantynowski, gm. i par. Łosice, ma 3 dm., 28 mk., 87 mr. ziemi. 2.) **P.**, fol., pow. konstantynowski, gm. Zakanale, par. Janów, odl. 5 w. od Janowa, ma 2 dm., 21 mk. Fol. ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Komarno, rozl. mr. 591: gr. or. i ogr. mr. 545, łąk mr. 24, past. mr. 6, zarośli mr. 5, nieuż. mr. 11; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 4 i 8 polowy.

Polinowska Wólka, wś, pow. konstantynowski, gm. Zakanale, par. Janów, ma 26 dm., 349 mk., 919 mr. obszaru.

Polinówka, wś, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gmina Kamieniec Litewski, o 40 w. od Brześcia.

Polinowszczyzna, wś w gub. witebskiej, miejsce urodzenia ks. biskupa Kacpra Borowskiego w d. 6 stycznia 1802 r.

Poliński Potok, pot. górski, w obr. gm. Butli, pow. turczański, wypływa z pod Wilchowatego, Butelskiego al. Katarzyny (1082 mt.); płynie na płd.-wsch. przez las Syhłowate i Polin (862 mt.) i ubiegłszy 4 klm. uchodzi do Gniłej al. Hniły (ob.) z lew. brzegu.

Polipie 1.) dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Jankiewicza. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. betygolska. 3.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Polipnica, fol. i wś nad stawem, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze (al. Siedlicko), okr. wiejski Polipnica, o $3^1/_2$ w. od gminy, 56 w. od Oszmiany a 21 w. od Dziewieniszek, ma 96 mk. kat. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.); własność Wituńskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Siedliszcze, Lingi, Januszewszczyzna, Ziazie, Szeszki, Pirogańce, zaśc. Ziazie i okolica Klewka, w ogóle 114 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 75 b. włościan skarbowych.

Polipszczyzna, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Jaćkowo, 22 dusz rewiz.; należy do dóbr Czechowszczyzna.

Polis, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Olkusz.

Poliść, *Polist* 1.) rzeka w gub. pskowskiej i nowogrodzkiej, lewy dopływ Łowaci, długa 165 w., szeroka do 70 saż., spławna i żeglowna. Nad jej brzegami znajdują się źródła słone. 2.) **P.**, rzeka w gub. nowogrodzkiej, lewy dopływ Wołchowy, długa 85 w., spławna i żeglowna.

Polisin, fol., pow. sokołowski, gm. Sterdyń, 1 dm., 4 mk., 392 mr. Wchodzi w skład dóbr Ceranów.

Poliszcze, wś i dobra, pow. brzeski w 4 okr. pol., gm. Żytyn, o 28 i 30 w. od Brześcia.

Poliszczewo, wś i b. st. poczt. w pow. lucyńskim, o $23^1/_2$ w. na płn.-wsehód od miasteczka Oświej, zamknięta i przeniesiona do Landskorony.

Poliszew, przyległ dóbr Częstków, w powiecie kolskim.

Politanice, dawniej *Politalice*, w dok. *Polythalycze*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Beł-

chatówek, par. Grocholice, ma 17 dm., 183 mk., 169 mr. ziemi. W XVI w. łany kmiece i folwarczne dawały plebanowi w Grocholicach dziesięcinę snopową i konopną a także i kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. Ben., I, 459). Według reg. pobor. pow. piotrowskiego z r. 1552—1553 wś szlachecka Politalicze, własność w części Benedykta Dobieckiego, miała 12 os., 2½ łan. (Pawiński, Wielkp., II, 260).

Politanki, wś nad rz. Moraszką, dopł. Morachwy, pow. jampolski, okr. pol. Dżuryn, gm. Czerniowce, par. kat. Szarogród, o 45 w. od Mohylowa a 32 w. od st. Rachen, ma 151 os., 1060 mk., 1182 dz. ziemi włośc., 968 dz. dwors. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1867 r. i uposażona 52 dz. ziemi, ma 1264 parafian. Wieś ta założoną została na gruntach należących do Szarogrodu przez Stanisława Politańskiego, była własnością następnie Zamoyskich, Koniecpolskich, Lubomirskich, Trzecieskich, obecnie Kulczykowskich.

Politów, wś i fol. (A i B), pow. konecki, gm. i par. Borkowice, odl. od Końskich 27 w., 24 dm., 148 mk., 279 mr. ziemi dwor., 309 mr. włośc. W 1827 r. było 24 dm., 153 mk. W XV w. wś P., w par. Borkowice, własność Bartłomieja Borkowskiego h. Łabędź, miała łany kmiece (Długosz, L. B., II, 517). Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508, wsi: Polithow, Borkowice i Goladzyn, własność Bartłomieja i Anny, płaciły poboru 4 grzyw. W r. 1569 wś P., własność Piotra Borkowskiego, miała 7 łan., 3 zagr. (Pawiński, Małop., str. 315, 474). W 1879 r. fol. i wś P. lit. A rozl. mr. 350: gr. or. i ogr. mr. 153, łąk mr. 34, wody mr. 1, past. mr. 133, nieuż. mr. 29; bud. z drzewa 13; są pokłady torfu. Wś P. lit. A os. 24, z gr. mr. 165. W 1882 r. fol. P. lit. B rozl. mr. 326: gr. or. i ogr. mr. 145, łąk mr. 34, lasu z puszczy borkowieckiej mr. 139, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 8. Wś P. lit. B os. 30, z gr. mr. 154. *Br. Ch.*

Politowizna, os. młyn., pow. skierniewicki, ob. *Chrzczonowice*.

Polityka, fol. i okr. wiejski, w pow. poznańskim, o 14 klm. na wsch.-płn. od Buku, na gościńcu poznańskim, par. Lusowo, poczta i st. dr. żel. o 4½ klm. w Dąbrówce. Fol. ma 122 ha obszaru. Okr. wiejski 3 dm. i 32 mk. (23 kat. i 9 prot.). P. była niegdyś własnością kapituły gnieźnieńskiej.

Politywka, pow. skałacki, ob. *Leopoldówka*.

Poliwki, przys. do dóbr Kulczyce, pow. samborski.

Poliwny, potok górski, powstaje na polanie Poliwnej, w dziale czarnohorskim Karpat wschodnich, w obrębie gm. Żabiego, w pow. kosowskim; ubiegłszy 3 klm. wpada do Gropy.

Poliwoda 1.) huta należąca do Zakrzowa Turowskiego, w pow. opolskim. 2.) **P.**, ob. *Paliwoda*.

Polja al. *Pole* 1.) rzeka w gub. włodzimierskiej i riazańskiej, lewy dopływ Oki; długa 120 wiorst, spławna. 2.) **P.**, rzeka w tychże guberniach, prawy dopływ Klaźmy; długa 80 wiorst. *Z. B.*

Poljakowce, węg. *Polyakocz*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), nad rz. Toplą, kościół katol. filialny, 351 mk.

Poljana 1.) ob. *Krajna Poljana*. 2.) **P.**, węg. *Turja Polena*, wś, hr. ungwarskie, kościół paraf. gr.-kat., lasy, 712 mk.

Poljanka *Niżna* i *Wiżna*, węg. *Also-*, *Felsoe-Polyanka*, dwie wsi obok siebie leżące, hr. szaryskie (Węg.), niedaleko granicy Galicyi, jałowa gleba, 737 mk.

Polka 1.) wś i fol., pow. ostrołęcki, gm. Komorowo, par. Ostrów. Wś ma 8 os., 142 mr.; fol. należy do dóbr Komorowo. 2.) **P.** al. *Pólka*, os. leśn., pow. kaliski, gm. Ceków, par. Kosmów, odl. od Kalisza 18 w., ma 1 dm., 4 mk.

Polka, szczyt w Beskidzie jabłonkowskim, na granicy Łomny (od wsch.) a Morawki (od zach.), na dziale wodnym między Morawką a Łomną. Na płn. od niego leży Babi wierch (952 mt.), a na płd. Kozi grzbiet (971 mt.) i Połom Mały (1058 mt.). Wznies. 886 mt. Z pod tej góry wytryska pot. Nitrowa.

Polka, niem. *Polke*, wś, pow. frywałdzki, obwód sąd. widyniowski; należy do gm. Cygarcic (Zetzdorf). W 1880 r. 35 dm., 235 mk. (męż. 112, kob. 123), rz.-kat., Niemców.

Polkau *Nieder* i *Ober*, 1401 r. *Polkaw*, wś i dobra, pow. bolkowicki, ludność przeważnie ewangielicka.

Polken (niem.), ob. *Pólko*.

Polkendorf, 1375 *Woyczicz seu polkindorf*, wś, pow. nowotarski, na Szląsku, par. katol. Krintsch. W 1842 r. zamek, 23 dm., 189 mk. (56 ewang.).

Polkenhof (niem.), fol., pow. rybacki, st. poczt. Schugsten.

Polki 1.) pow. łomżyński, gm. i par. Puchały. 2.) **P.**, pow. kolneński, ob. *Karwowo Polki*. 3.) **P.**, wś, pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Augustów, odl. od Augustowa 9 w., ma 9 dm., 59 mk. W 1827 r. był 1 dm., 2 mk.

Polkitten (niem.), dobra ryc. z fol. Gertrudshof, pow. frydlądzki, 5½ klm. od st. p., tel. i kol. żel. Glommen; obszar 734 ha.

Pólko 1.) os. młyn., pow. warszawski, gm. Nowo-Iwieczna, par. Piaseczno, odl. 14 w. od Warszawy, ma 18 mk., 43 mr. ziemi i młyn wodny, przerabiający od 12 do 15 tysięcy korcy zboża, folusz i piekarnia. W 1885 r. rozl. mr. 133: gr. or. i ogr. mr. mr. 96, łąk mr. 22, past. mr. 5, nieuż. mr. 10; bud. mur. 8, z drzewa 8. 2.) **P.**, kol., pow. radzymiński, gm. Klembów, par. Postoliska, ma 15 mk.,

33 mr. ziemi włośc. 3.) **P.**, wś, pow. grójecki, gm. i par. Konary, ma 54 mk., 107 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Konary. 4.) **P.**, fol., pow. kaliski, gm. Zbiersk, par. Stawiszyn, odl. od Kalisza 17 w., ma 1 dm., 9 mk. Należy do dóbr Długa Wieś. 5.) **P.**, wś, pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Druzbice, ma 7 dm., 66 mk., 77 mr. ziemi włośc. 6.) **P.**, os. leś., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewico. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. Należy do dóbr Kaszewice. 7.) **P.**, fol., pow. lubartowski, gm. Niemce, par. Dyss. Wchodzi w skład dóbr Kozłówka. 8.) **P.**, fol., pow. janowski, gm. i par. Zaklików, ma 5 bud., 234 mr. roli, 10 mr. łąk. Należy do dóbr Zdziechowice. 9.) **P.**, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Przerośl, odl. od Suwałk 12 w., ma 4 dm., 9 mk. *Br. Ch.*

Półko 1.) urzęd. *Polko*, fol., pow. międzychodzki, o 8 klm. na zachód-północ od Pniew, przy bitym trakcie do Kamionny, par. katol. Kwilcz, protest. Orzeszkowo, okr. wiejski Orzeszkowo, poczta w Kwilczu, st. dr. żel. o 24 klm. w Lutomyślu; 3 dm., 48 mk. Należał przy schyłku zeszłego wieku do Adama Kurnatowskiego. 2.) **P.**, fol., pow. międzychodzki, o 8 klm. na północ od Pniew, nad jeziorem Białokosz, par. Psarskie, okr. domin. Białokosz, poczta w Nojewie, st. dr. żel. o 18 klm. w Wronkach; 1 dm., 14 mk. P. było dawniej własnością panien dominikanek poznańskich. 3.) **P.**, fol. do dóbr Konarskie należący, pow. szremski, powstał w nowszych czasach. 4.) **P.**, fol., pow. szamotulski, o 12 klm. na płd.-zachód od Szamotuł, par. Otorowo, dawniej Kazimierz, okr. domin. Lipnica, poczta w Otorowie, st. dr. żel. w Szamotułach; 2 dm., 23 mk.; własność Mierzyńskich, dawniej Cieleckich; należy do majętności lipnickiej. *E. Cal.*

Półko 1.) fol. tuż pod Peplinem, nad bitym traktem starogardzkim. Zawiera około 404 ha dosyć żyznej roli; czysty dochód z gruntu wynosi 5000 tal. P. należy do peplińskiego seminaryum duchownego. Dochody idą na stypendya dla kleryków, kształcących się po uniwersytetach niemieckich. P. wchodzi w skład gminy peplińskiej. 2.) **P.**, niem. *Pulko*, wyb. do Niedźwiedzia należące, pow. chełmiński. W 1868 r. 6 bud., 6 dm., 20 mk. kat. 3.) **P.**, fol. do Wronia należący, pow. chełmiński. W 1868 r. 3 bud., 1 dm., 13 mk. (8 ewang., 5 kat.). 4.) **P.**, niem. *Pulko*, dobra, pow. świecki, st. p., tel. i kol. Laskowice 6 klm. odl., par. kat. Drzycim, ew. Osie. W 1868 r. 10 bud., 4 dm., 37 mk. (28 katol., 9 ew.); obejmuje 181·8 ha obszaru; dochód z gruntu 994 mrk. Właśc. już r. 1858 Kant. 5.) **P.**, niem. *Pulkau*, leśn., tamże, st. p. Osie, par. kat. Jeżewo, ew. Jasieniec Zamkowy. W 1868 r. 1 bud., 8 mk. ewang. 6.) **P.**, niem. *Pulko*, fol. do Wlewska należący, pow. brodnicki. W 1868 r. 15 bud., 11 dm., 149 mk. (134 kat., 15 ew.), par. katol. i ew. Lidzbark, $^1/_{16}$ mili odl. 7.) **P.**, niem. *Polke* al. *Polko*, fol. do Sosna należący, pow. złotowski, st. poczt. i par. ew. Sępolno, par. kat. Wałdowo, 1 $^1/_8$ mili odl. W 1868 r. 6 bud., 1 dm., 19 mk. (7 kat., 12 ew.). 8.) **P.**, niem. *Polken*, fol., pow. suski, st. p. i par. ew. Prabuty, kat. Iława, 680·77 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 16 bud., 7 dm., 66 mk. ewang. 9.) **P.**, niem. *Dawidsthal*, wyb. do Wielbrandowa należące, pow. starogardzki, st. p. Pączewo. 10.) **P.**, wyb., pow. lubawski, st. poczt. Montowo, par. kat. Grodziczno, ew. Nowemiasto nad Drwęcą. W 1868 r. 3 bud., 2 dm., 16 mk. kat. *Kś. Fr.*

Półko 1.) leśn. na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. p. Rudozany. 2.) **P.**, wś, pow. niborski, st. p. Kozłówko. 3.) **P.**, wyb., tamże, st. p. i tel. Nibork. 4.) **P.**, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, wśród ostródzkich lasów, blisko traktu bitego z Olsztynka na Rychnowo do Ostródu. Nad rzeką Liwą. St. p. i tel. Rychnowo. 5.) **P.** al. *Mała Rudówka*, os., pow. ządzborski, st. p. Szymonka. *Ad. N.*

Polko, folw. dóbr Kern, pow. zielonogórski.

Półków 1.) wś, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew. Leży przy drodze bitej między Kaskadą a Słodowcem. Pierwotnie istniała wieś ta znacznie bliżej Warszawy (w par. Panny Maryi w Warszawie), między cytadelą a Marymontem, lecz po zbudowaniu cytadeli przeniesiono ją na obecne miejsce; liczy 12 dm. 2.) **P.**, wś, pow. sieradzki, gm. Zduńska Wola, par. Męka, odl. od Sieradza 8 w., ma 33 dm., 188 mk.; była to wś królewska. Według Lib. Ben. Łask. (I, 392) łany kmiece i folwar. dawały plebanowi w Męce dziesięcinę, a za dziesięcinę konopną po 2 gr. z łanu i kolędy po groszu. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś P., w par. Męka, miała 9 osad., 2½ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 244). 3.) **P.**, okolica szlachecka, w pow. węgrowskim, gm. Wyszków. W obrębie jej mieszczą się: *P. Daćbogi*, wś, w par. Kopcie, ma 10 dm., 60 mk., 293 mr. ziemi. W 1827 r. 11 dm., 52 mk. *P. Mroczki*, w par. Kopcie, ma 5 dm., 47 mk., 226 mr. (ob. Mroczki). W 1827 r. 4 dm., 25 mk. *P. Pobratymy*, wś, par. Kopcie, ma 29 dm., 238 mk., 654 mr. ziemi. W 1827 r. było 24 dm., 137 mk. *P. Sagały*, par. Grębków, ma 36 dm., 310 mk., 1111 mr. ziemi. W 1827 r. należały do par. Kopcie, miały 34 dm., 250 mk. *P. Zalesie*, wś, par. Grębków, ma 3 dm., 32 mk., 216 mr. *Br. Ch.*

Polkowicze 1.) wś nad rz. Ołą, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Bortniki, przy drożynie z Dworanicz do Wołosowicz, ma 19 osad

pełnonadziałowych; grunta piaszczyste. 2.) **P.**, dobra, pow. połocki, własność Ireneusza Wasilewskiego, mają 488 dzies. ziemi. 3.) **P.**, dobra, pow. połocki, własność Klemensa Milkiewicza, mają 523 dzies. ziemi.

Polkowo, wś nad rz. Nettą, o 2 w. od jej ujścia do Biebrzy, pow. augustowski, gm. Dembowo, par. Janiny. Stanowi ona jedną z niewielu małych wysp suchych, wynurzających się z rozległych błot po brzegach Biebrzy i Netty. Odl. 28 w. od Augustowa, ma 37 dm., 361 mk. W 1827 r. było 29 dm., 170 mk.

Polkowskie, niem. *Polkowitz Alt* i *Neu*, 1362 r. *Pulkewicz*, par. kat. Woskowice Górne. W 1842 r. 30 dm., 243 mk. (52 katol.). Niegdyś posiadłość joannitów w Namysłowie.

Polkowszczyzna, fol., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Iszczołno, własność Krydelów.

Polkwice 1.) właść. *Bolkowice*, niem. *Polkwitz*, w dokum. *Bolkowitz*, *Bolkwitz*, *Pulkwitz*, miasto, pow. głogowski, odl. 5 mil od Lignicy a $2^3/_4$ od Głogowy, przy drodze bitej do Berlina. Posiada kościół paraf. katolicki i kościół ewang., szkołę katol. i ewang., urząd miejski, urząd podatkowy, st. poczt. W 1842 r. 181 dm. w mieście, 73 na przedmieściach, 1757 mk. (1312 ewang., 423 katol., 22 żydów). Jest to stara osada, która otrzymała prawo miejskie w 1265 r., była otoczona murami i miała trzy bramy. Kościół katol. parafialny istniał już przed 1265 r., zabrany w czasie reformacyi, zostawał w ręku protestantów do 1654 r., odnowiony 1686 r. Ewang. kościół istnieje od 1746 r. Ludność trudni się rzemiosłami, tkactwem i rolnictwem. Do miasta należy 2780 mr. ziemi. Pożary zniszczyły osadę w 1547, 1564, 1572 i 1819 r. 2.) **P.** *Dolne*, niem. *Polkwitz Nieder*, wś, pow. głogowski, par. Polkwice. Leży pod miastem tejże nazwy. W 1842 r. 61 dm., zamek, folw., trzy wiatraki, 592 mk. (121 katol.).

Polkwitz *Klein*, wś, pow. szprotowski, ludność ewangielicka.

Polkwitz (niem.), dobra ryc. na Rugii.

Pollakemuehle, młyn należący do Scymerowa, pow. trzebnicki.

Pollentschin (*Boleszyn?*), 1193 *Bolescino*, 1355 *Boleschino*, wś, pow. trzebnicki, par. Lossen. W 1842 r. zamek, folw., szkoła ewang., młyn wodny, gorzelnia, 34 dm., 269 mk. (15 katol.). Do P. należy folw. Peterswalde, mający cegielnię, 6 dm., 60 mk.

Polleppen (niem.), wś, pow. rybacki, st. p. Powayen.

Pollogwitz, 1349 *Polackowicz*, 1310 *Bolkowicz*, 1408 *Polockwitz*, wś, pow. wrocławski, par. katol. Wangern. W 1842 r. zamek, folw., 37 dm., 261 mk. (98 ewang.).

Pollkehnen (niem.), wś, pow. morąski, st. p. i tel. Libsztat.

Pollkeim (niem.), wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. p. Siegfriedswalde.

Pollnitz (niem.), ob. *Polenica*.

Pollnitzbach, dok. 1275 r. *Polinitz*, *Poliniz*, *Polinthz*, *Polnitz*, *Polnytze*, struga pod Sławnem w Pomeranii (ob. Perlbach: P. U. B., str. 640).

Pollnow (niem.), dok. 1307 r. *Polnov*, mto ze st. p. w Pomeranii, pow. Sławno, przy koszalińsko-miastkowskiej szosie, o 37 klm. na wschód od Koszalina, nieomal naokoło górami otoczone, tylko z jednej strony jest okolica równa. W 1877 r. 2467 mk., przeważnie ewang., trudniących się rolnictwem, przemysłem i rękodzielnictwem, mianowicie przędzeniem wełny. W pobliżu znajduje się szklanna huta (Marienhuette), która swoje wyroby wysyła do Danii i Szwecyi. Źródła historyczne wspominają o P. po raz pierwszy w XIII w. Wtedy P. znajdowało się w ręku Krzyżaków, którzy tu mieli swój zamek. Kilka razy nawiedziły miasto znaczne pożary. W 1307 r. posiadał tutejszy zamek Piotr Święca (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 578). W 1656 r. zdobyli je Polacy, przy czem ogień nieomal całkiem je zniszczył. W 1773 r. nabył zamek tutejszy i przyległe dobra ryc. pułkownik Fryderyk Ernst v. Wrangel, ojciec sławnego generała feldmarszałka, który był honorowym obywatelem miasta i tu przepędził kilka lat młodości swojej. Na południe od miasta leży Święta Góra, 838 stóp wysoka, gdzie się dawniej znajdował kościół, dokąd przybywali pielgrzymi z dalekich stron. *Kś. Fr.*

Pollum (niem.), ob. *Połom*.

Pollwitten (niem.), dobra ryc., pow. rybacki, o 4 klm. od st. p., tel., i kol. żel. Powayen.

Polluschine, w pow. krobskim, ob. *Zaorle*.

Polna, wś, pow. grybowski, w okolicy pagórkowatej i lesistej, na prawym brzegu Biały, pobocznej Dunajca, 327 mt. npm. Tor kolei Zwardoń-Husiatyn przecina terytoryum wsi pomiędzy stacyami Grybów i Wola Łużańska. W lasach otaczających wieś od południowego-wschodu wznosi się Maślana Góra do 747 mt. Wieś ma 124 dm. i 713 mk. (343 męż., 372 kob.), z których 700 rz.-katol. a 15 izrael. Na obszarze większej posiadłości (Eust. hr. Stadnicki) 7 dm. i 51 mk. (28 męż., 23 k.), a to 46 rz.-kat. a 5 izrael. Do większej pos. należy 779 mr. (460 roli, 34 łąk i ogrod., 23 past. i 262 lasu) a 1057 mr. do mn. pos. (755 roli, 76 łąk, 115 past. i 111 lasu). Gmina ma kasę pożyczkową z kapitałem 507 zł. Na obszarze tej wsi znajduje się w formacyi eocenicznej kopalnia nafty, zajmująca hektar przestrzeni, eksploatowana przez dwa towarzystwa. Ilość rocznej produkcyi nie jest dokładniej znaną. Kościół parafialny nieznanej erek-

cyi i roku budowy. Parafia posiada kopią dokumentu erekcyjnego z 24 listopada 1297 r., w którym Wiślaw z Melsztyna funduje tu kościół, jako filią do Szalowy, lecz dokument ten nosi cechy podrobienia, a oprócz tego w spisach parafij z r. 1326 i 1328 tego kościoła nie znajdujemy. Za Długosza (L. B., II, 254) był tu kościół p. w. św. Jędrzeja ap. Właścicielem wsi był wówczas Stanisław Staszkowski. Kmiecie oddawali ze swych łanów dziesięcinę biskupom krakowskim, a obszar szlachecki plebanom, którzy posiadali także własną rolę i łąki, stosownie do potrzeby. Według reg. pob. pow. bieckiego z r. 1481 wś Polna, w par. Polna, własność Szymona Gładysza, miała 7½ łan. km., 3 zagr. z rolą, 6 kom. z byd., 7 kom. bez byd., 5 rzem., 2 dudów, 4 czynsz. (Pawiński, Małop., str. 113). Par. dziś obejmuje Berdychów z Bugajem i Wyskitną; należy do dyec. przemyskiej, dek. bieckiego. P. graniczy na płn. ze Stróżną, na wschód z Szalową, na zach. z Wilczyskami a na południe z Wyskitną. *Mac.*

Polna Góra, przedmieście Bochni, w pow. bocheńskim. *Br. G.*

Polniak, os. młyn., pow. kozielski, ob. *Dziełów.*

Polniak *na Wilczaku*, młyn dworski w Polance Wielkiej, pow. oświęcimski *Br. G.*

Polne Worotyszcze, fol., pow. nowogródzki, dość dawna własność Kaszubów, przeszło 26 włók. Sławna serowarnia, konkurująca z horodziejską Brochockich. *A. Jel.*

Polniany, okolica szlach., pow. brzeski, w 3 okr. pol., gm. Turna, o 35 w. od Brześcia.

Polnica al. *Palnica*, wś, pow. suwalski, gm. Maćkowo, par. Kalwarya, odl. od Suwałk 39 w., ma 14 dm., 118 mk., 280 mr. W 1827 r. 5 dm., 57 mk. Wchodziła w skład dóbr Maćkowo.

Polnisch-Gresen, ob. *Greże*, pow. telszewski.

Polnisch 1.) *Leuten*, ob. *Lutynia Polska.* 2.) **P.** *Ostrau*, ob. *Ostrawa Polska.*

Polnisch 1.)-*Boehmisch Hauland*, ob. *Polsko-Czeskie Holendry*, pow. międzyrzycki. 2.) **P.** *Briesen*, ob. *Brzeźno Polskie*, pow. wągrowiecki. 3.) **P.** *Crone*, ob. *Koronowo*, pow. bydgoski. 4.) **P.** *Czersk*, ob. *Czersk Polski*, pow. bydgoski. 5.) **P.** *Damme* al. *Dębno Polskie*, mylnie *Damnów Polski*, pow. krobski, ob. *Damnów.* 6.) **P.** *Freistadt*, ob. *Rakoniewice*, pow. babimoski. 7.) **P.** *Jeseritz*, ob. *Jezierzyce Polskie*, pow. kościański. 8.) **P.** *Koschminer-Hauland* al. *Polsko-Koźmińskie Holendry*, ob. *Koźmin* (IV, 570). 9.) **P.** *Kretscham*, ob. *Polska Karczma*, pow. wschowski. 10.) **P.** *Krone*, ob. *Koronowo*, pow. bydgoski. 11.) **P.** *Krug*, ob. *Polska Karczma*, pow. wschowski. 12.) **P.** *Kruschin*, ob. *Kruszyn Polski*, pow. bydgoski. 13.) **P.** *Lachowo*, ob. *Łachowo Polskie*, pow. szubiński. 14.) **P.** *Lissa*, ob. *Leszno*, pow. wschowski. 15.) **P.** *Muehle*, ob. *Polski Młyn*, pow. czarnkowski. 16.) **P.** *Poppen*, ob. *Popowo Polskie*, pow. kościański. 17.) **P.** *Presse*, ob. *Przysieka Polska*, pow. kościański. 18.) **P.** *Przylubie*, ob. *Przyłubie Polskie*, pow. bydgoski. 19.) **P.** *Suchatowko*, ob. *Suchotówka*, pow. inowrocławski. 20.) **P.** *Ujazd*, ob. *Ujazd Polski*, pow. krotoszyński. 21.) **P.** *Wald*, ob. *Polski Las*, pow. międzyrzycki. 22.) **P.** *Wilkie*, ob. *Wilkowo Polskie*, pow. kościański. *E. Cal.*

Polnisch 1.) *Baudis*, ob. *Budyszów*, pow. nowotarski. 2.) **P.** *Bekern*, ob. *Rudy Piekarskie*, pow. bytomski. 3.) **P.** *Bortschen*, pol. *Dąbroszyn*, kol. na obszarze Ligoty, pow. górski. 4.) **P.** *Breile*, ob. *Brelowice* (właściwie *Bryłowice*), pow. olawski. 5.) **P.** *Dorf*, ob. *Polska Wieś.* 6.) **P.** *Ellguth*, ob. *Ligota Polska*, pow. oleśnicki. 7.) **P.** *Gandau*, pol. *Gądawa Polska*, pow. wrocławski, ob. *Gandau.* 8.) **P.** *Hammer*, ob. *Polska Kuźnica*, pow. trzebnicki. 9.) **P.** *Jamke*, ob. *Jamka*, pow. niemodliński. 10.) **P.** *Kessel*, ob. *Kessel*, pow. zielonogórski. 11.) **P.** *Krawarn*, ob. *Krawarz Polski*, pow. raciborski. 12.) **P.** *Krichen*, pol. *Krajewo*, ob. *Krichen*, pow. lubiński. 13.) **P.** *Leipe*, ob. *Lipowa*, pow. niemodliński. 14.) **P.** *Machen*, pol. *Mochyń Polski*, pow. żegański. 15.) **P.** *Marchwitz*, ob. *Smarchów Polski*, pow. namysłowski. 16.) **P.** *Muehle*, ob. *Polski Młyn*, pow. trzebiński. 17.) **P.** *Muellmen*, pol. *Miłowań Polski* (Miłonów), pow. prądnicki. 18.) **P.** *Nettkau*, pol. *Nietków Polski* (Nettków), pow. zielonogórski. 19.) **P.** *Neudorf*, ob. *Nowa Wieś Polska*, w pow. opolskim, wrocławskim i ziębickim. 20.) **P.** *Neukirch*, ob. *Cerkiew Polska*, pow. kozielski. 21.) **P.** *Olbersdorf*, ob. *Olbrachcice*, pow. prądnicki. 22.) **P.** *Peterwitz*, ob. *Piotrowice*, pow. ziębicki. 23.) **P.** *Probnitz*, ob. *Browiniec*, pow. prądnicki. 24.) **P.** *Rasselwitz*, ob. *Racławice*, pow. prądnicki. 25.) **P.** *Schildern*, ob. *Pohlschildern*, pow. lignicki. 26.) **P.** *Schweinitz*, ob. *Świdnica Polska*, pow. nowotarski. 27.) **P.** *Steine*, ob. *Ścieniawa Polska*, pow. olawski, i *Kamień*, pow. sycowski. 28.) **P.** *Schweinern*, ob. *Świniary Wielkie*, pow. kluczborski. 29.) **P.** *Tarnau*, ob. *Tarnów Polski*, pow. kożuchowski. 30.) **P.** *Tschammendorf*, pow. strzeliński. 31.) **P.** *Wartenberg*, ob. *Syców.* 32.) **P.** *Wasser*, ob. *Polska Woda*, dopływ Baryczy, i *Czysek* (Cisek), dopływ Odry. 33.) **P.** *Weistritz*, pol. *Bystrzyca Polska*, pow. świdnicki, ob. *Wystrzyca.* 34.) **P.** *Wette*, ob. *Świetów*, pow. nissański. 35.) **P.** *Wuerbitz*, ob. *Wierzbica Polska*, pow. kluczborski. *E. Cal.*

Polnisch 1.) *Bahnau*, wś, pow. świętosiekierski, st. p., tel. i kol. żel. Świętosiekierka. 2.) **P.** *Brodden*, fol., pow. kwidzyński. 3.) **P.** *Brzozie*, ob. *Brzozie Polskie*, pow. brodnicki.

4.) **P.** *Cekzin* (niem.), ob. *Ciechocinek*, pow. tucholski. 5.) **P.** *Czellenszin*, wś, pow. świecki. 6.) **P.** *Dorf* (niem.), przedmieście Toruńskie w 1394 r. (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 159). Nazwa ta dowodzi, że już dawno siedziała tu ludność polska. 7.) **P.** *Dombrowken*, ob. *Dąbrówka Polska*. 8.) **P.** *Fuhlbeck*, dobra, pow. koronowski, ob. *Wielboki*. 9.) **P.** *Goerlitz*, dobra, pow. lubawski, ob. *Gierłoż*. 10.) **P.** *Gruenhof*, wś, pow. kwidzyński, ob. *Grunowo*. 11.) **P.** *Konopat*, dobra ryc., pow. świecki, ob. *Konopat Polski*. 12.) **P.** *Lonk*, wś, pow. świecki, ob. *Łąkie Polskie*. 13.) **P.** *Ochsenkopf*, ob. *Osenkop*. 14.) **P.** *Rodzonne*, wś, pow. lubawski. 15.) **P.** *Wangerau*, wieś i dobra, powiat grudziądzki. 16.) **P.** *Oberland*, ob. *Oberland*. 17.) **P.** *Okonin*, ob. *Okoniny Polskie*. 18.) **P.** *Sakrau*, ob. *Zakrzewo Polskie*. 19.) **P.** *Werder*, wś, pow. królewiecki, stacya pocztowa Waldau.

Polnische Hufe al. *P. Hube* (niem.), wyb. do Babki (niem. Alte Babke) należące, pow. malborski, stacya pocztowa Neu-Muensterberg.

Polnischer-Haken (niem.), wybud. do wsi Strohdeich, pow. malborski, st. p. Gdańsk.

Polnischer Kamm, ob. *Grzebień Polski*.

Polny Młyn 1.) wś, pow. lubartowski, gm. i par. Kamionka. W 1827 r. był 1 dm., 9 mk. 2.) **P. M.**, os. nad rz. Morawką, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Przasnysz, odl. 4 w. od Przasnysza; młyn wodny, 1 dm., 20 mk., 14 morg.

Polod, *Połod* (?), fol., pow. włodawski, gm. Wyryki, par. Włodawa, ma 5 dm., 7 mk., 2105 mr. obszaru. W 1827 r. 3 dm., 11 mieszkańców.

Pologen, ob. *Polaki*.

Polompen (niem.), mająt. chełm. na prus. Litwie, pow. tylżycki, 3 klm. od st. p. i tel. Wilkiszken. Obszaru 467 ha.

Polonia Ołdaki, ob. *Ołdaki* 4.).

Polonia, wś wspomniana w dokum. króla Kazimierza Jagiellończyka z 1484 r., dotyczącym sprawy zapadłej pomiędzy Szymonem Iwanowiczem Ludimirowiczem z jednej strony, a Joanem Kodzyńskim i jego siostrą Teodorą z drugiej (ob. Skarbiec Daniłowicza, t. II, str. 221). Ponieważ w tym dokumencie mowa o wsi Hajnie (obecnie w pow. borysowskim), tudzież o wsi Lemnicy (zapewnie Lemno w pow. ihumeńskim), przeto i P. w tej stronie Rusi Litewskiej leżeć mogło; gdyż nie sądzimy, aby wzmianka dokumentu dotyczyła odległej Połonki al. Połonnej w Nowogródzkiem. W każdym razie wieś Polonia pod tą samą nazwą nie istnieje obecnie w Mińszczyźnie.

Polonisz, w dok. *Polanys*, *Polenysh*, kol. i fol., pow. kolski, gm. Lubotyn, par. Brdów, odl. od Koła 20 w.; kol. ma 10 dm., 40 mk., fol. 7 dm., 106 mk. W 1886 r. dobra P. składały się z fol. P. i Góry, rozl. mr. 315: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 133, łąk mr. 8, nieuż. mr. 4, razem mr. 145; bud. mur. 4; płodozmian 5 i 13-polowy; fol. Góry gr. or. i ogr. mr. 96, łąk mr 45, past. mr. 25, nieuż. mr. 4, razem mr. 170; bud. z drzewa 5, mur. 6; płodozmian 13-polowy; pokłady torfu. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557—1566 we wsi Polanys Łukasz, Szymon, Marcin i Mateusz Polimscy mieli $5^1/_2$ łanów. Część Trzebuchowskiego 5 łanów, Małgorzaty Trzebuchowskiej 5 łanów (Pawiński, Wielkopolska, t. II, str. 20, 25).

Polowa Słobódka, pow. lityński, ma 31 osad.

Polowanka, szczyt górski (491 mt.) na obszarze wsi Olszanica, w pow. liskim.

Polowe 1.) przedmieście m. Daszowa, w pow. lipowieckim. 2.) **P.** *Berlińce*, ob. *Berlińce Polowe*.

Polowe Dzbanki, kol. nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Dzbanki, par. Restarzew, ma 32 dm., 288 mk., 327 mr. ziemi włośc. Ob. *Dzbanki*.

Polówka, fol., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Wieniec, ma 33 mk., 313 mr. ziemi dworskiej. W 1827 r. było 2 domy., 8 mieszkańców.

Polówka, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Galczuny, o 12 w. od gminy a 66 w. od Wilna, ma 2 domy, 12 mieszkańców katolików (6 dusz rewizyjnych); należy do dóbr skarbowych Bystrzyca.

Polowy, ob. *Palowa*.

Polpen (niem.), wś na niem. Warmii, pow. licbarski, st. p. Kiwitten. Dokumentem w Ornecie 28 lipca 1349 r. wystawionym, nadaje biskup Herman: discretis viris Tustym, Glindio, Merunen, Ciccoten fratribus et Patulnen fratruelo eorum 30 man. in campo Palapin na założenie prawem chełm. wsi Schonenburgh (po założeniu inaczej nazwanej). Z tych 30 łanów biorą 3 ratione locationis jure culmensi; 6 na 2 służby biorą jure pruthenico ita tamen, quod depelli non debeant et eorum legitimi utriusque sexus succesores retinebunt. Pozostałe 21 włók, po 13 latach wolności, idą na zwyczajny czynsz $^1/_2$ grzywny, 2 kurczęta. Inne warunki zwyczajne (ob. Cod. dipl. War., Sieniawski, Bisk. warm.). *Ad. N.*

Polplin, ob. *Peplin* 1.).

Polsberg (niem.), ob. *Lutobor*.

Polska. (*Obraz geograficzny Polski historycznej*). Polska jako p o j ę c i e *polityczne* nie istnieje obecnie, a choć istniała przez wiele stuleci, to jednak, nawet jako *pojęcie historyczno-polityczne*, nie jest ona ściśle określoną (toż samo powiedzieć można o pojęciu etnograficznem, do którego powrócimy przy końcu). Jak w ogóle byt oraz losy państw i narodów zawisły w znacznej części od warunków fizyko-geograficznych tak też i tutaj nieistnienie politycznego — i nieokreśloność historyczno-politycznego (i etnograficznego) pojęcia Polski zależą od nieokreślności jej pojęcia *fizyko-geograficznego*. A jednak fizyko-geograficzne pojęcie kraju musi być zawsze punktem wyjścia dla umiejętnego krajoznawstwa, musi być kanwą, na której geograf snuje nieskończenie różnobarwny, a zarazem jednolity obraz przyrody i człowieka, jako wzajemnych funkcyj. W danym razie kanwa taka prawie nieistnieje, a przynajmniej brak jej niektórych ram; tym trudniejsze tu zadanie dla geografa: musi on tworzyć sobie po części ramy sztuczne lub przynajmniej brać na nie materyał niezupełnie wytrzymujący umiejętno-geograficzną krytykę. Niemniej jednak o ramy te postarać się tu musimy, musimy, wprawdzie nie zupełnie naukowo, ale stanowczo *zdefiniować* owe nieokreślone z natury fizyko-geograficzne pojęcie Polski.

W samej nazwie „Polska“, to jest „kraina pol“, równin, campania par exellence, tkwi niestety pojęcie czegoś nieograniczonego; a nieograniczoność ta uwarunkowana plastyką terrenu, która skazała nas na krajobrazową monotonię, wzmaga się jeszcze przez g e o g r a f i c z n e p o ł o ż e n i e tej „campanii“: Polska posiada mianowicie położenie *centralne* w Europie: linie od Portugalii do Uralu i od Krety do Nordkapu przecinają się na terytoryum Polski; Polska więc jest nietylko „krainą pól“ ale oraz „*krainą przejściową*“ i to w dwóch kierunkach: ze wschodu na zachód i z południa na północ. W pierwszym kierunku jest to zupełnie swobodne przejście od niziny sarmackiej do germańskiej (brama Nadwiślańska, 70 mil szeroka); przypomina to zupełnie położenie Belgii na przejściu od niziny germańskiej do francuzkiej i wywołało w obu podobne objawy dziejowe: oba kraje były bojowiskami ras (Grunwald, Waterloo!). W drugim kierunku przejściowy charakter Polski jest mniej wybitnym, tutaj też znajdujemy pewien punkt oparcia, pewną *podstawę operacyjną* do wynalezienia poszukiwanej przez nas definicyi fizyko-geograficznego pojęcia Polski. Idąc mianowicie na północ, spotykamy ściśle określone, naturalne brzegi Baltyku, na południe—„graniczny słup“ Karpat. Lecz i tutaj z jednej strony brzegi Baltyku skręcają się nagłym, nawet złamanym, łukiem ku północy, z drugiej łuk Karpat skręca się symetrycznie ku południowi. Na północy więc stoi otworem droga ku światowi skandynawskiemu (zatoka Fińska jest wąska i krótka, łatwa do obejścia, zresztą zamarza), tymbardziej, że i cały Baltyk nie jest szeroki i zamarza (walki ze Szwedami, projekta polskiej floty, Czarniecki w Danii). Na południu zaś Karpaty, nie dochodząc do morza Czarnego, przedstawiają swobodną drogę (brama Dunajska, którą już Rzymianie usiłowali zamknąć za pomocą wałów) ku światowi muzułmańskiemu i Wołoszy (walki Polaków i Rosyan z Turkami i Wołoszą, niestałość granic z tej strony, Bukowina, „tamulus Polonorum, niegdyś w mocy tureckiej). Droga ta jednak jest wąska (15 mil szerokości), bo dalszy ciąg naturalnej południowej granicy spotykamy niebawem w wybrzeżach drugiego granicznego morza—Czarnego. Ale za to i w swym zachodnim krańcu Karpaty skręcają się na południe, niedosięgając Sudetów i pozostawiając swobodną drogę ku drugiemu, rakuskiemu, południu (brama Morawska); tędy idą liczne drogi i koleje żelazne od Dunaja do systematów Odry i Wisły (fortece: Ołomuniec, Kraków), tutaj projektują kanał między Odrą i Dunajem (Morawą); tędy w starożytności szedł handel bursztynem i futrami ku krajom dunajskim; tędy wkraczały na południe ludy północne (Mongołowie, Polacy, Rosyanie); tu leżą słynne pola bitew; tu chwiała się granica między Czechami i Polską, jak później między Prusami i Austryą; tędy Austrya rozszerzyła swą władzę na zakarpacką Galicyę, a chwilowo i dalej na średnią Wisłę (bitwa pod Raszynem). Nawet we środku karpackiego łuku, wpobliżu najwyższej części tych gór graniczną ścianę skalistą przerywa wyłom węgierskiego Popradu i otwiera drogę (Spiż) do naszych „bratanków“.

Mimo jednak te wszystkie przerwy i braki, kontury północy i południa są zarysowane, nasze nieokreślone pojęcie „kraju przejściowego“ zaczyna się wyjaśniać, nabierać form. Ale co począć z zachodem i wschodem? tu już przyrodzone stosunki opuszczają nas prawie w zupełności i zmuszają do oparcia się o linie, które z granicznego stanowiska są prawie konwencyonalne, w zimie zaś w naszym klimacie stają się całkiem konwencyonalne — to jest — o *linie rzeczne*. Zresztą cokolwiekby można zarzucić granicznym kwalifikacyom rzek, są one w każdym razie przynajmniej kartograficznie ściśle skreślone.

Idąc od centrum naszego obszaru, to jest od „bramy Nadwiślańskiej“ na zachód spotykamy rzekę Odrę, która źródliska swe posiada w bramie Morawskiej, zatem wychodzi z zachodniego krańca naszej południowej „podstawy

operacyjnej". Rzeka ta, z powodu swych błotnistych brzegów miała nawet niegdyś dla Polski strategiczne znaczenie, a Fryderyk Barbarosa wyrzekł, iż ona „Poloniam velut murus ambit". Dotąd prawy brzeg Odry zowie się „polskim", lewy „niemieckim". Idąc na wschód od „bramy Nadwiślańskiej" nie spotykamy nawet takiej wskazówki: niema rzeki, któraby, wypływając ze wschodnich stoków Karpat, zdążała do Baltyku; tutaj nasz „obszar przejściowy", jak powiedzieliśmy, opuszcza południową podstawę górską i po krótkiej przerwie (brama Dunajska) wstępuje na morską; sięga więc od Baltyku do morza Czarnego, nabiera wschodnio-europejskiego typu. Na tej daleko szerszej niż poprzednia (brama Nadwiślańska) przestrzeni musimy więc szukać nie jednej, lecz dwóch rzek, które, biegnąc ku dwóm morzom w strony przeciwne, zbliżałyby się swemi górnemi częściami i jaknajbardziej zamykały wschodnią linię. Za takie dwie rzeki możemy uważać Dniepr i Dźwinę zachodnią lub Dniepr i Łowat'-Newę— ów nestorowy „welikij wodnyj put' iz Wariag w Greki". Linia ta jednak nie jest zamknięta absolutnie (jeżeli pominiemy nowsze sztuczne zamknięcie przez Berezyński systemat kanałów): między Dźwiną i Dnieprem jest wolne przejście— to „brama Rossyi", którędy odbywały się stosunki wojenne, którą ostatnio przekroczyli Polacy, wierząc, że „bóg wojny otoczon chmurą półków, tysiącem dział zbrojny", odepchnie fale wschodu; ale niestety ten „bóg", o sercu kamiennem, nie wiedział, czy ci, co „robią wszystko przez entuzyazm, a nie przez system" — „potrafią być narodem"; zresztą spotkał on dwa nowe nieznane sobie żywioły: najprzód „błoto", później „mróz" i choć nie szedł do Moskwy „najkrótszą drogą przez Pułtawę", jak mu doradzał pewien rossyjski patryota, to jednak nie uniknął losu swego wielkiego poprzednika: zamykająca „bramę Rossyi" błotnista Berezyna stała się drugą Pułtawą.

Tym sposobem doszliśmy do definicyi naszego pojęcia, pojęcia owego kraju, co się ciągnie „od ruskich rzek wybrzeży aż po Tatrów pierś jałową, po dziedzinę Krakusową i po Odrę, po Żuławy... a pośrodku Wisła bieży". Do określenia tego głównemi liniami oparcia były Karpaty i dwa morza: „na szczytach Karpat, mówi poeta, usiadł ptak słowiański i jednem skrzydłem uderzył o Baltyk, drugiem o morze Czarne", cienie tych skrzydeł na zachodzie i wschodzie wahały się w ciągu dziejów w pobliżu wytyczonych przez nas linii rzecznych.

Z powyżej określonego fizyko-geograficznego pojęcia kraju możnaby prawie *a priori wysnuć jego losy dziejowe*. Polska położona na przejściu do wschodniej Europy, która w wiekach średnich uległa etnograficznie i politycznie wpływowi Azyi, broniła reszty naszej Części Świata od stepowych barbarzyńców, była politycznym równoważnikiem takich utworów, jak mur chiński, wał Trajana i t. p. W funkcyi tej na wschodzie Europy, na przejściu niejako do Azyi, Polska zajmowała takie stanowisko jak Hiszpania na południo-zachodzie, na przejściu do Afryki; i jedna i druga skazaną została na wiekowe walki z „niewiernymi", które odbiły się analogicznie na charakterze i dziejach obu narodów. Walki te zidentyfikowały miłość ojczyzny i przywiązanie do religii, nadały przewagę kaście kapłańskiej i rycerskiej ze szkodą innych warstw narodu, wyrobiły w kaście rycerskiej tę nieograniczoną dumę i pogardę dla innych stanów, która oddziałała fatalnie na rozwój ekonomiczny kraju. Polska jednak w porównaniu z Hiszpanią była w gorszych warunkach: pozbawiona tak wybornej strategicznej granicy, jaką posiada Hiszpania (Pireneje), uległa ona silnemu naciskowi i od zachodu. Tym sposobem Polska stanowiła polityczny przesmyk, groblę między falami ludów wschodnich, które zajęły później miejsce „niewiernych" i dążyły ku zachodowi, a odbitemi od wybrzeży Atlantyku falami ludów germańskich z ich „Drang nach Osten". Dążenie państwa wschodnio-europejskiego na zachód, do stosunków handlowych z Europą zachodnią natrafiło w Polsce polityczną zaporę; drogi okolne przez morze Lodowate, a potem przez Czarne (do którego trzeba było przebić po części polityczny, turecko-tatarski, po części fizyczny, stepowy przesmyk) były długie, niedogodne lub politycznie zamykane (Bosfor), więc stąd parcie w najdogodniejszym kierunku na polityczny przesmyk polski i szwedzki, stąd przebicie „okna" do Baltyku (Petersburg); stąd istm polski atakowany przytem i z zachodu, osłabiony przez wojny kozackie został politycznie spłókany. Chwilami tylko, gdy w zachodniej Europie Niemcy lękają się widma panslawizmu, odzywają się tu i owdzie podstępne głosy o „odbudowaniu ściany".

Charakterystyczną jest rzeczą, iż obrona dwóch odsłoniętych politycznych frontów zachodniego i wschodniego tak absorbowała siły narodu, iż nie był on w stanie utrzymać nawet swych naturalnych północnych i południowych granic morskich oddzielonych zresztą od centrum kraju niedogodnymi dla komunikacyi pasami. Wzdłuż północnej morskiej granicy pas jeziorny bagnisty i lesisty, zamieszkany przez wojownicze plemiona litewskie, utrudniał dostęp do morza i zmusił do wezwania pomocy Krzyżaków; z jednej strony silniej parły tu fale germańskie, mające dzięki Bal-

tykowi zasłonięte lewe skrzydło oraz ułatwioną komunikacyę morską; z drugiej Szwedzi, dążący z północy, pragnący północno-europejskie morze śródziemne uczynić „szwedzkiem jeziorem“. Wprawdzie Piotr W. wyrąbawszy „okno“ do Baltyku, obrócił wniwecz te ich zamiary, ale Polska zyskała na tem tylko zmianę przeciwnika, który wzdłuż południowych brzegów Baltyku podał rękę fali germańskiej. Wzdłuż południowej morskiej granicy pas stepowy, wypalony latem przez słońce, niedozwolił utrzymać brzegów morza, nad któremi osiadły ludy stepowe z Azyi, w ostatku Tatarzy, oraz wkraczający przez bramę Dunajską Turcy. Dniepr pozwalał jednak czasami strażnikom Polski, Kozakom, przedzierać się przez ten podwójny fizyczny i polityczny przesmyk, pokrywać flotami „czajek“ fale Euxinu i rzucać postrach nawet na południowe jego wybrzeża.

Tylko jedne Karpaty w swej północnej części stanowiły silną granicę, którą dotrzymano do ostatka, ale nawet ta nasza „twierdza“ miała swe strony ujemne: góry te skręcając się w zachodniej części na południe, pozostawiały wolną drogę Austryi, przez bramę Morawską, we wschodniej zaś części skręcają się też na południe i zwijając się w gotyckie כ, nietylko że pozostawiają drogę z południa przez bramę Dunajską, ale, prócz tego, stanowiąc puklerz dla Węgier i odbijając fale ludów stepowych, płynących ze wschodu, zmuszały je do zalewania Polski, która już tak przywykła stawiać im czoło, że nawet w razie gdy fale te minęły Polskę i dostały się do Węgier, to i wtedy Polacy zużywali swe siły w bezpotrzebnych zapasach (odsiecz Wiednia).

Rezultatem tych wszystkich warunków było topnienie owej „ grobli“ zewsząd, wyjąwszy część strony południowej, gdzie północne Karpaty stanowiły silny punkt oparcia; dotąd łuk galicyjski, ów polski Piemont (Pede montium) rozpięty wzdłuż północnego podnóża Karpat, zachował jeszcze cień politycznej niezależności, a nawet etnograficznie dość obca Bukowina, oddzielona Karpatami od reszty dunajskiego państwa, cięży swem geograficznem położeniem ku temu łukowi, staje się „dependencyą Galicyi“. Zresztą Polska istnieje dziś tylko jako pojęcie etnograficzne; jest to niby mielizna, pozostała po spłókaniu politycznej „grobli“, mielizna, którą fale starają się pogłębić.

Rzecz godna uwagi, że ów polityczny upadek państwa, jako niemającego silnych podstaw geograficznych, był przeczuwany przez pewnego polskiego pisarza (1) już w XVI stuleciu. „Owo zewsząd, mówi on, do Polaków pola i drogi nieprzyjacielowi wyborne, przestronne; ma na czem nieprzyjaciel przedniejszą mocą swoją, jezdą turecką poczynać; postąpi, ustąpi, pójdzie, wynijdzie, żywności, jeńców nabierze gdzie chce i jako chce. W samych rękach naszych, w piersiach i gardłach naszych munitia nasza; to nasze góry, to nasze wody, to zamki, mury i wały polskie“..... „Gdy inne państwa są obronne wodą, mają porty warowne, góry niedostępne, my nic“ mówi dalej, i przepowiada stąd możność rozszarpania Polski przez sąsiadów. Przytaczamy tutaj ten pogląd pisarza z przed paru wieków, ażeby okazać, że wspomniana przez nas wyżej „apriorycznoś“ geograficznych wywodów nie jest bynajmniej pozorną.

Powyżej ograniczony przez nas „obszar przejściowy“ przedstawia pod względem konfiguracyi poziomej *formę sześciokąta z powginanemi bokami*, tak, iż rozszerza on się w trzech kierunkach, a mianowicie: z zachodu na wschód, albowiem Baltyk i Karpaty odbiegają od siebie symetrycznie; z północo-wschodu na południo-zachód, albowiem tak samo łukowato odbiegają od siebie Baltyk i Dniepr; i nakoniec z południo-wschodu na północo-zachód, gdyż w tym kierunku odbiegają od siebie Dniepr i Karpaty. Odwrotnie, sześciokąt nasz posiada trzy zwężenia: zachodnie, północno-wschodnie i południowo-wschodnie. Zwężenie zachodnie obejmuje bramę Nadwiślańską (prowincye pruskie, król. polskie, zachodnia Galicya). Zwężenie północne — Litwę, Żmudź, Białoruś, Inflanty, Estonię, dawną Rzeczp. Pskowską i część Nowogródzkiej. Zwężenie południowe — Wołyń, Podole (ze wschodnią Galicyą i Bukowiną), Ukrainę, Noworossyę, Besarabię, Mołdawię. Na zetknięciu się tych trzech trzonów leży bróżda Polesia. Ostatnie zwężenie południowe między południowo wschodnim biegiem Dniepru i południowo-wschodnim biegiem Karpat do delty Dunaja przedstawia się jako najprawidłowszy trzon, podczas gdy wybrzeże Baltyku posiada nierówności, niby guzy (róg Estonii i Kurlandyi, zatoki Rygska i Gdańska), tak, iż sześciokąt nasz uważany w kierunku z południo-wschodu na północo-zachód robi ogólne wrażenie *karłowatego pnia starej wierzby*, pochylonego na północo-zachód, zgrubiałego, nabrzmiałego u góry. Patrząc okiem bardziej geometrycznem, niż artystycznem, można sześciokąt nasz uważać jako złożony *z dwóch czworokątów*: jednego mniejszego zachodniego (czworokąt karpacko-baltycki), który się ciągnie od Odry na zachodzie do Niemna, Bugu i źródeł Dniestru na wschodzie i jest wzdłuż przerżnięty Wisłą, stanowi bramę Nadwiślańską; drugiego większego, wschodniego baltyc-

(1) Piotr Grabowski: Zdanie syna koronnego o pięciu rzeczach Rzeczypospolitej polskiej, 1595, str. 9, 34; wydanie Turowskiego, Kraków, 1858.

ko-czarnomorskiego. Pierwszy nosi jeszcze charakter zachodnio-europejski, drugi — już wschodnio-europejski.

Jak przy wyznaczaniu konturów poziomych Karpaty stanowiły nasz główny punkt oparcia i główny fizyczny motyw do nadania naszemu obszarowi przejściowemu pewnych cech indywidualnych, cech, które choć z trudem, pozwalają na uważanie tego obszaru za samodzielną fizyczną krainę, tak przy uważaniu układu pionowego są one też głównym motywem, a przynajmniej jedynym takim, który naszemu „płaskiemu“ krajowi udziela lokalnie silniejszych kontrastów terenu, udziela prawie alpejskiego krajobrazowego wdzięku.

Karpaty, góry przeważnie piaskowcowe, ciągną się silnie wygiętym łukiem otwartym ku południowi, opartym na złamanej dwa razy cięciwie Dunaju i rostrzępiającym się na końcach. Kształt ich poziomymożnaby z tego względu porównać do *hantli*, której kule tworzy na południo-wschodzie wyżyna Siedmiogrodzka, spadająca stromo, niby mur warowni, ku nizinie dolnego Dunaju; kulę północno-zachodnią tworzy wyżyna Polsko-Słowacka z najwyższem granitowem jądrem systematu — Tatrami. Karpaty zawdzięczają swe *powstanie* sfałdowaniu warstw w epoce trzeciorzędowej, przy końcu eocenu; albowiem znaczna część sfałdowanego karpackiego piaskowca należy do eocenu (i kredy), podczas gdy warstwy neogeniczne (miocen, pliocen) już nie brały udziału w fałdowaniu. Przez warstwy piaskowca eocenicznego i kredowego przebiły się wylewy teszenitu wybuchowej skały, podobnej do dolerytu lub diabasu, która wywołała liczne zjawiska metamorfizmu. Tangencyalne parcie, które wyniosło Karpaty, działało z południo-zachodu na północo-wschód. Powstające fałdy zastały na swych krańcach archaiczne granitowe utwory: Sudety na północo-zachodzie i płytę Podolską na północo-wschodzie; sparły się na tych przeszkodach, podczas gdy we środku wygięły się swobodnie w łuk i udzieliły fałdującej siły warstwom dalej na północ leżącym. Na północo-zachodzie warstwy archaiczne oparły się fałdowaniu (brama Morawska między Karpatami i Sudetami); na północo-wschodzie zaś parcie musiało wgiąć płytę podolską ku dołowi i utworzyło podłużną dolinę (Ueberwallungsthaeler Richthofena, Heteroptygmatische Thaeler Loewla), po której płynie Dniestr, Prut i Seret. Rzeki te nie dosięgają na dnie granitów w tej podkarpackiej dolinie, dosięga ich dopiero Dniestr w swym dalszym biegu po wyżynie podolskiej (1). Po stronie południowej (wewnętrznej) karpackiego łuku nastąpiło rozciągnięcie warstw, a stąd pęknięcie i zapadnięcie ku „gładkim jak morze“ równinom Węgier (zjawiska wulkaniczne np. góry Hegyalla i t. p. genetycznie różne od Karpat, ale orograficznie złączone z niemi w jeden systemat). Po południowej stronie karpackiego łuku nie spotykamy więc odpowiednich północnym symetrycznych fałd: tu wszystko się zapadło i sterczą tylko szczątki, tylko *ruiny krystalicznego jądra* (np. Tatry), które niegdyś stanowiło najwyżej podniesioną oś gór. Tym sposobem Karpaty podobnie jak Alpy, Apeniny i t. p. należą do tak zwanych gór fałdowych *asymetrycznych* lub *heteromorficznych*, gdyż przeciwne ich stoki nie przedstawiają symetryi (2). Charakterystyczną jest rzeczą, iż rzeki, biorące początek w tych wewnętrznych starszych krystalicznych górach, tworzą sobie ku północy wyłomy w młodszych zewnętrznych, głównie piaskowcowych fałdach; prawdopodobnie rzeki te działały jak piły w tartaku na kloc, wrzynając się coraz głębiej w stopniowo wznoszącą się przed nimi przegrodę w postaci wału (teorya wyłomów Tietzego); do takich rzek należy Dunajec oraz Poprad, który, biorąc początek na południowym stoku gór, prowadzi z Węgier do Polski (tędy wino węgierskie szło na „wychowanie“ do Polski).

Jak Karpaty, tak tymbardziej *równina* rozciągająca się u ich północnego i półn.-wschodniego stoku oraz wypełniająca oznaczone przez nas ramy, jest krainą młodą. Równina ta stanowi część wielkiej europejskiej równiny, która się ciągnie od Pirenejów do Uralu, a zatem część tego pasa Europy, który najdłużej był pokryty morzem. Podczas gdy skandynawska i brytańska północ Europy już w kambryjskim peryodzie stanowiła ląd, środkowy pas równin Europy aż do miocenu, a w małej części nawet do pliocenu włącznie był pokryty wodą, a właściwie bywał pokryty wodą, albowiem rozkład elementu płynnego i stałego ulegał tu ciągłym wahnieniom. Od czasu do czasu wynurzała się z morza to błotnista kraina dżunglowa (górny węgiel), to ląd z wielkiemi jeziorami (początek dyasu), to archipelag wysp, który to ukazywał się, to znikał pod wodą (epoka mesozoiczna). Na początku epoki trzeciorzędowej (eocen) nastąpiła faza lądowa, podobnie jak przy końcu węgla i na początku dyasu; wzniosły się Karpaty, Alpy i Pireneje. Ale w czasie następnego oligocenu znów znaczne obszary były pod morzem, a na błotnistych jego wybrzeżach rosły bujne lasy, które dały materyał na pokłady

(1) E. Suess, Das Antlitz der Erde, I).

(2) F. Richthofen, Fuehrer fuer Forschungsreisende, 1886, S. 664, 665).

węgla brunatnego. W peryodzie neogenicznym (miocen, pliocen) morze zaczęło znów szczupleć, pozostawiając w swych zatokach pokłady soli (Wieliczka, Bochnia). W ciągu miocenu zalewało ono jednak jeszcze południową część naszego obszaru: Wołyń, Podole, Galicyę, Lubelskie i t. d. („morze Sarmackie"), łączyło się na południo-zachodzie cieśniną Morawską (brama Morawska) z kotliną Wiedeńską (zatoką Helwecko-germańskiego morza), na południo-wschodzie zaś z zatoką Pannońską (Węgry). Przy końcu pliocenu zatoki te wysłodzone przez rzeki zmieniły się w słodkowodne jeziora, a morze Sarmackie zeszczuplało do dzisiejszego Czarnego (i Kaspijskiego). Dopiero więc przy końcu pliocenu nasz obszar wynurzył się już ostatecznie z morza i otrzymał obecne kontury.

Ważną cechą całej epoki trzeciorzędowej było *zróżniczkowanie się klimatów*. W dawniejszych epokach geologicznych, gdy wewnętrzne ciepło ziemi było zapewne głównym czynnikiem klimatycznym, na całej ziemi panował jednakowy klimat. Ślady olbrzymiej roślinności węglowego (i jurajskiego) peryodu znaleziono tak w pobliżu równika w Indyach jak i w pobliżu bieguna na Szpicbergu. Stosunki te przetrwały, jak się zdaje, jeszcze przez ciąg eocenu: środkowa Europa posiadała w owym peryodzie florę i faunę zwrotnikową. Ale już w miocenie miejsce tej flory zwrotnikowej zajęła podzwrotnikowa, a przy końcu pliocena—flora dzisiejsza, flora pasa umiarkowanego. Zjawiska tego nie można wyjaśnić czem innem, jak stopniowem obniżaniem się temperatury. Podobne obniżanie miało miejsce i w innych krajach średnich, a szczególniej wyższych szerokości geograficznych północnej półkuli: przy końcu peryodu kredowego rosły jeszcze w krajach północnych rośliny, których pokrewne dziś nie wychodzą po za zwrotniki; podczas środka epoki trzeciorzędowej wiecznie zielone lasy rosły w północnej Grenlandyi, gdzie dziś ciągnie się nieprzejrzany całun lodowy. Taka zmiana klimatu nie miała jednak miejsca w pasie międzyzwrotnikowym, można więc twierdzić, że w epoce trzeciorzędowej proces oziębiania się klimatu wyszedł z okolic biegunowych, i że stopniowe obniżanie się temperatury w środkowej Europie było lokalnym objawem ogólnego procesu, mianowicie wędrówki izoterm ku równikowi.

Przyczyna tego zadziwiającego zjawiska nie jest dostatecznie wyjaśniona, ale za jego pomocą wyjaśnia się doskonale dzisiejszy geograficzny rozkład flory i fauny. Z wędrówką izoterm ku równikowi wędrowały też flory i fauny: po zwrotnikowej nastąpiła podzwrotnikowa i borealna. Pierwiastkowo każda z tych flor i faun, ograniczona do okolic bieguna, była jednolitą, wędrując jednak w skutek oziębiania się klimatu ku równikowi, rozchodziła się na różne lądy, oddalała, odosobniała i stąd różniczkowała (1). Jedna flora po drugiej osiedlała się podczas epoki trzeciorzędowej w środkowej Europie i jedna ustępowała przed drugą ku południowi, aż na początku peryodu diluwialnego nastąpiła flora dzisiejsza, ale nie na długo; albowiem klimat ulegał dalszemu oziębianiu się, tak, iż cała prawie Europa, a przedewszystkiem cały prawie nasz kraj został pokryty jednym całunem lodowym („epoka lodowa"). Było to olbrzymie rozprzestrzenienie, spotęgowanie dzisiejszych stosunkowo miniaturowych lodowców. W skutek bowiem chłodniejszego i wilgotniejszego klimatu ówczesnego izochiony, t. j. linie równej wysokości granicy wiecznych śniegów, miały położenie bardziej południowe w porównaniu z dzisiejszemi (tak np. w Karpatach była wtedy izochiona 1500 mt., t. j. dzisiejsza skandynawska, podczas gdy obecna izochiona karpacka jest 2200 mt.) (2). W skutek tego góry europejskie stały się centrami zlodowacenia, które rozprzestrzeniło się na okoliczne równiny; najpotężniejsze jednak takie centrum stanowiła wyżyna Skandynawska: lodowce rozeszły się z niej promienisto, pokrywając równiny Europy aż do gór średnich Niemieckich, północnych okolic Karpat i (mniej więcej) czarnoziemnego obszaru Rosyi. Był to na olbrzymią skalę dzisiejszy krajobraz grenlandzki; pośród tej lodowej pokrywy tylko tu i owdzie sterczały szczyty niektórych gór, jak np. Harzu i naszych Sandomierskich, niby grenlandzkie „nunatakar".

Ta potężna pokrywa lodowa uchroniła ląd od tych kształtujących czynników, które działały przedtem i działają obecnie, mianowicie od erozyi płynących wód oraz od wietrzenia i denudacyi atmosferycznej; ale za to z drugiej strony same lodowce wywarły swój właściwy kształtujący wpływ na tym obszarze swego rozprzestrzenienia. Pozostawiły one swe ślady w szramach, jakie za pomocą wmarzniętych okruchów kamiennych wyżłobiły na skałach napotkanych po drodze; szramy takie znaleziono na syluryjskich wapieniach wysp Dago i Mohn oraz Estonii, na dolomitach dewońskich okolic Pskowa (3). Oprócz jednak tych drobnych śladów lodowce pozostawiły jeszcze

(1) Porówn. A. Penck w Unser Wissen von der Erde, II, str. 106 i nast.).

(2) Porówn. Verhandlungen des Vierten deutschen Geographentages, 1884, S.79, oraz mapę izochionów tamże. Heim, Gletscherkunde, 1885, S. 19. Partsch, Die Gletscher der Vorzeit in den Karpathen, 1882, S. 5).

(3) J. Siemiradzki, Pamiętnik fizyogr., II C. Grewingk, Erlaeuterungen zur Geogno-

inne, ważniejsze dla morfologii powierzchni ziemi: olbrzymie masy wielkich głazów (głazy erratyczne) i drobnego materyału (moreny) zostały zabrane z miejsca wyjścia lodowców i osadzone po drodze; a ponieważ oba te działania: zabieranie i osadzanie odbywały się nie wszędzie jednakowo, stąd też obszar dawnego zlodowacenia otrzymał właściwą nierówną powierzchnię, charakteryzującą się obfitością jezior. Zlodowacenie epoki lodowej podlegało jednak oscyllacyom, to jest, można powiedzieć, że było kilka zlodowaceń oddzielonych od siebie peryodami względnie korzystniejszych warunków klimatycznych (peryody interglacyalne) (1). Równocześnie morza, t. j. linia brzegowa ulegała też zmianom, był czas, np. gdy morza Baltyckie i Niemieckie nie istniały, a Europa miała większą rozciągłość na północo-zachodzie, mianowicie do dzisiejszej batometrycznej linii 200 metrowej (mielizna wielkobrytańska) Tym sposobem do termicznych oscyllacyj klimatu dołączały się jeszcze hydrologiczne: klimat chwiał się nietylko między arktycznym i borealnym, ale także między morskim i kontynentalnym. Klimat kontynentalny, suchy, panował mianowicie w ostatnim peryodzie interglacyalnym, kiedy *w południowej części naszego obszaru, uwolnionego od lodów, utworzyły się pokłady wietrzanego „eolskiego“ utworu, gliniastego loessu.* Właśnie ta wietrzana geneza loessu (Richthofen), jako też zawarte w nim szczątki ówczesnej fauny, świadczą o panowaniu wówczas klimatu wysoce stepowego. Wody spływające z południowej krawędzi topniejących lodów zebrały się w wielką rzekę („Prawisła“) i *napływami wód słodkich ograniczyły z północy rozpostarcie loessu.* Najdłużej leżały lody na obszarze ciągnącym się na północ od tej napływowej doliny, dla tego nie pokrył on się loessem, ani, jako wynioślejszy, nie stał się łożyskiem wód płynących, lecz pozostał *typową krainą morenową* (tylko tu i owdzie poprzerywaną osadami rzecznemi i jeziornemi).

W interglacyalnych peryodach rozwijała się znów flora i fauna, zjawił się nawet „pan stworzenia“, człowiek. Nakoniec po różnych oscyllacyach, po ustąpieniu lodów, po epoce lodowej nastąpił obecny peryod utworów aluwialnych: torfów, piasków nadrzecznych wewnątrz lądu, a nad brzegami morza peryod tworzenia się kos piaszczystych (Nehrung), które zamykają jeziora nadbrzeżne (Haffy). Wielkie rzeki wypełniają spokojne Haffy mułem i tworzą żyzne żuławy. Piasek lądowy i morski staje się często igraszką wiatrów i daje materyał do nowszych eolskich utworów, to jest diun. Oswobodzona ostatecznie od lodów równina zaczęła się trwale ożywiać, otrzymała dzisiejszą florę i faunę. Osiedlenie to nowe odbywało się z dwóch stron: z połud.-zachodu, od równin Francyi i od południo-wschodu, od równin czarnomorskich; stąd pochodzi między innemi mieszany, przejściowy charakter flory i fauny naszego kraju.

Osady lodowcowe, któremi obdarzyła nas Skandynawia, pokryły wszędzie prawie warstwy starszych formacyi, tembardziej, że warstwy te, wyjąwszy niektóre okolice (Karpaty, góry Sandomierskie), nie uległy zbyt wielkim dyslokacyom i nie wytworzyły zbyt nierównego terrenu, którego wyniosłości mogłyby licznie wysterczać nad grubą warstwą diluwialną. Stosunki takie wystawiają cierpliwość geologa na ciężką próbę i niezmiernie utrudniają badania kraju, nie ma bowiem licznych obnażeń skał starszych i trzeba tworzyć niejako sztuczne obnażenia za pomocą otworów świdrowych. Stosunki te jednak mają nie tylko teoretyczno-naukową ale i praktyczno-ekonomiczną niedogodność, utrudniają one bowiem nie tylko naukowe badania pokładów geologicznych, ale także i eksploatacyą *skarbów mineralnych.* Tylko bardzo sporadycznie napotykają się na obszarze naszego kraju starsze formacye. Obnażenia te są to albo wyniosłości sterczące po nad diluwium, bądź to pierwotnie (np. góry Sandomierskie), bądź w skutek późniejszej denudacyi (np. kreda nad Niemnem, sylur i dewon w północno-wschodnim rogu naszego obszaru); albo też są

---

stischen Karte Liv.-Est. und Kurlands, 1879, str. 31).

(1) P. Siemiradzki (Pam. fizyogr., II) chce widzieć tylko jedno zlodowacenie, różnice zaś w kierunku szram (bardziej południkowy starszych i bardziej równoleżnikowy młodszych) stara się wytłumaczyć za pomocą znanej ogólnej zasady zboczenia wszelkiego ruchu na ziemi w skutek jej ruchu wirowego. Zboczenie to jest tym silniejsze, im pierwotny ruch ciała jest słabszy, p. S. sądzi więc, że owe młodsze, bardziej równoleżnikowe szramy pochodzą z okresu topnienia masy lodowej, gdy ruch jej ku południowi osłabł a przez to stała się ona bardziej uległą zboczeniu. Teorya p. S., usiłująca różne kierunki szram sprowadzić do ogólnego kosmicznego prawa, ma wiele powabu, to też z prawdziwym żalem przychodzi nam wyznać, że nie da się ona żadną miarą utrzymać. Wiadomo bowiem, że siła wywołująca owe zboczenie jest tak mała, iż po jej dokładnem obliczeniu nauka musiała odrzucić tak zwane „prawo“ Baera (o atakowaniu brzegów rzek), że nawet w wielu prądach morskich nie jest ona w stanie wywołać zboczenia. W obec tego o wpływie na zboczenie mas lodowych, gdzie występuje do pokonania olbrzymie tarcie, oczywiście mowy być nie może.

one odsłonięte przez głęboką erozyą rzek, jak np. w dolinach rzek podolskich i ukraińskich, które werznęły się aż do dewonu, syluru, a nawet do archaicznych granitów i gnejsów. Zwarciej nieco występują starsze formacye (węgiel, tryas, jura, kreda) tylko w południo-zachodnim kącie naszego obszaru, między Wisłą i Odrą, gdzie osady morza trzeciorzędowego nie pokryły wszystkich miejsc, lub gdzie zostały później usunięte przez denudacyą; zresztą i tu te starsze formacye często ukrywają się pod cieńszą lub grubszą warstwą loessu. Okolice tych obnażeń starszych formacyi lub przynajmniej ich niegłębokiego zalegania są bardzo ważne pod względem ekonomicznym, dostarczają one bowiem skarbów mineralnych. Górnicza kraina szląska i południo-zachodnia część królestwa Polskiego („kraina Cyklopów“) dostarcza węgla kamiennego, żelaza, cynku, ołowiu, marmuru i t. d.; okolice Chełma i Grodna dostarczają kredy; w jarach podolskich sięgających syluru, znajduje się marmur pełen trylobitów (dolina Smotrycza pod Kamieńcem Podolskim) oraz kule fosforytów (np. dolina Uszycy). Dalej na wschód, gdzie występują formacye archaiczne, dostarczają gliny porcelanowej, labradorytów i żelaza (Krzywy Róg). Formacya trzeciorzędowa jest dość uboga w skarby mineralne, ale w każdym razie dostarcza ona węgla brunatnego, np. w dorzeczu Warty, bursztynu w Samlandyi i t. d. Formacye wybuchowe, bardzo rzadko występujące na jaw na naszym obszarze (bazalt na Szląsku, porfir w Krakowskiem, porfiryt na Wołyniu), dostarczają materyału na bruki i szose. Czasem zresztą i bardzo głęboko zalegające formacye mogą za pośrednictwem źródeł mineralnych objawić się na powierzchni i przynosić ekonomiczną korzyść, np. źródła słone Inowrocławia, Ciechocinka i doliny Niemna bijące z zagłębia formacyi jurajskiej (a być może ze starszej jeszcze), którego krawędzie wychodzą na jaw dopiero na skrajach naszego obszaru (grzbiet krakowsko-wieluński, ujście Odry i Popielany). W ogóle jednak w okolicach, gdzie starsze formacye leżą głęboko pod warstwą diluwium, tam wielki brak skarbów mineralnych, mieszkańcy muszą się kontentować tylko gliną (na cegły, garnczki, kafle), torfem na opał, oraz głazami narzutowymi, granitowymi i gnejsowymi (do budowy szos, bruków, podmurowań, kanałów) lub wapiennymi (wypalanie wapna na Pojezierzu).

Ciekawą jest rzeczą, że nawet ze względu na pochodzenie głazów narzutowych kraj nasz nosi charakter przejściowy: podczas gdy w Niemczech, zaczynając mniej więcej od Odry, znajdujemy wyłącznie głazy skandynawskie (w znaczeniu ściślejszem), w Rossyi od linii Ryga-Mińsk wyłącznie finlandzkie, to pośród tych dwóch granic napotykają się pomieszane tak jedne, jak drugie (1). Drugą ciekawą rzeczą nie tylko pod naukowym ale i praktycznym względem jest *południowa granica głazów narzutowych*. Granica ta według nowszych badań idzie od bramy Morawskiej na południe Krakowa, Przemyśla, na północ Lwowa, przez północną część Wołynia, gdzie ciągnie się równolegle do Prypeci, od Styru do Owrucza; stąd skręca się na południo-wschód równolegle z Dnieprem, który następnie przecina między ujściami Sury i Psiołu (2). Granica ta nie jest jednak jeszcze zupełnie pewną: według p. Dunikowskiego np. sięga ona dalej na południe; geolog ten znalazł mianowicie głazy granitowe, syenitowe i kwarcowe na Podolu nad górnym Bohem, które uważa za erratyczne, gdy tymczasem Nikitin sądzi, że są one utworem miejscowym, pochodzącym z archaicznego podkładu pokrytego loessem. Dawniej granicę głazów erratycznych prowadzono daleko bardziej na północ; tak np. na mapie Pusch'a (3) przechodzi ona w królestwie Polskiem przez Częstochowę, Przedbórz, wzdłuż (mniej więcej) rzeki Kamiennej, na południe Puław, na północ Lublina, przez Chełm i Włodawę za Bug. Ta dawna granica, jakkolwiek teoretycznie błędna, ma jednak pewne praktyczne znaczenie, ponieważ na północ od niej kamienie erratyczne występują obficiej i są używane jako materyał budowlany na szose, bruki, kanały, podmurowania, pomniki, znaki graniczne, płoty. Stan dróg po za tą granicą, w okolicach posiadających tylko wapień na szosy (np. większa część Lubelskiego; stąd w Zamościu fabryka klinkieru, twardych cegieł używanych na szosy) lub nieposiadających żadnego kamienia (np. Hrubieszowskie, Sandomierskie) jest opłakany: pył jak mąka, błoto jak śmietana, smoła i t. p., oto przyjemności podróżującego zewnątrz granicy głazów erratycznych. Naturalnie, że z biegiem czasu, w skutek ciągłego zużywania, głazy erratyczne znikają; w niektórych miejscach są one już tak wyczerpane, że np. nad Szeszupą mieszkańcy wyciągają je mozolnie z dna rzeki (4).

W związku z wyżej wyłożoną genezą naszej równiny, idzie jej *pionowe ukształtowanie*, jej orograficzny podział, mianowicie na trzy pasy równoleżnikowe. *Pas południowy wyżyn loessowych*, urozmaicony w zachodniej części przez silniejsze tektoniczne procesy (góry Sandomierskie); *pas środkowy*

(1) J. Siemiradzki, w Pamiętniku Fizyogr., t. II.

(2) S. Nikitin, w Petermann's Mitteilungen, 1886, str. 257.

(3) Pamiętnik Fizyogr., t. I.

(4) Wszechświat, 1887, Nr. 13.

niskich błotnistych dolin, gdzie zbierają się wody wstrzymane w swym swobodnym odpływie przez dwa pasy wyżyn; *pas północny wyżyn morenowych, jeziornych* (*Baltyckie Pojezierze*). Jeżeli do tych trzech orograficznych działów dodamy wyżej już wzmiankowane Karpaty oraz podrzędne bardzo co do obszaru *wąskie*, *niskie rąbki nadbrzeżne* (*pomorza*: *Czarnomorskie*, *Baltyckie*), to otrzymamy całkowity orograficzny skład naszego przejściowego obszaru.

Wielki europejski dział w ó d, trzymający się w zachodniej Europie głównie gór, na naszym obszarze tylko w zachodniej jego części, ciągnie się jeszcze po górach (Karpatach), dalej zaś, mianowicie między źródłami baltyckiego Sanu i czarnomorskiego Dniestru, zstępuje on na równinę, której już nie opuszcza, ciągnąc się na północo-wschód aż do Uralu. I w tym względzie więc obszar nasz nosi piętno przejściowe i to nie tylko dla tego, że dział wodny schodzi tu z gór na równinę, ale i dla tego, że, co zatem idzie, wschodnia część naszej równiny posiada już rzeki podwójnego stoku, jak w ogóle nizina wschodniej Europy, podczas gdy zachodnia część naszej równiny posiada rzeki tylko jednego stoku, jak w ogóle nizina zachodniej Europy. Działem tym obszar nasz został podzielony na *dwa stoki*: *północno-zachodni* (*zlewisko Baltyckie*) i *południowo-wschodni* (*zlewisko Czarnomorskie*). *Znaczenie rzek, ich role w rozwoju dziejowym państw i narodów zależą w znacznej części od charakteru i od dziejowego znaczenia ich ujściowych mórz*, musimy więc najprzód uczynić choć przelotną wzmiankę o znaczeniu tych ostatnich.

Morze Baltyckie „północne śródziemne“ zamknięte od oceanu podwójną groblą Jutlandyi i Skandynawii oraz grupą wiążących je wysp, połączone niedogodnemi cieśninami, które łatwo obwarować i oclić (Helsingoer), nie miało i nie ma wielkiego handlowego znaczenia (tembardziej, iż zamarza ono z powodu swej małej słoności). Dawniej, gdy handel w ogóle nie przeniósł się był jeszcze na szerszą arenę oceanu, gdy wystarczały ciaśniejsze ramy mórz śródziemnych, morze Baltyckie stało się ogniskiem hanzy (Gdańsk, Szczecin, Wisby, Ryga). Hanza miała tu takie znaczenie, jak rzeczypospolite włoskie (Wenecya, Genua) na morzu Śródziemnem. Ale odkrycie wielkich dróg wodnych przeniosło handel na szerszą arenę i zgotowało upadek tak miast włoskich jak i hanzy. Przedtem jeszcze był Baltyk areną wojowniczych wypraw Normannów (założenie państwa Ruskiego i Litewskiego); następcami Normannów byli tu Szwedzi, którzy dążyli do zawładnięcia całem morzem, jak niegdyś Rzymianie morzem Śródziemnem; opanowali oni Finlandyą, Estonią, Inflanty, Kurlandyą, Pomeranią, chcieli zawojować Danią i tym sposobem opanować cieśniny (Karol Gustaw), uczynić Baltyk „szwedzkiem jeziorem“; dla tego to Polska była sprzymierzeńcem Danii (wyprawa Czarnieckiego, przepływanie cieśnin). Szwecya w tych swoich dążeniach spotkała się z dwoma państwami lądowemi, dążącemi też do upragnionej „Talassy“: z Rossyą i Brandenburgiem, zawiązkiem państwa Pruskiego. Piotr W. wybił otwór do Baltyku i opanował jego wybrzeża wschodnie, Prusacy zaś — południowe. Chociaż jednak tym sposobem wybrzeżami Baltyku podzieliły się cztery państwa, to etnograficznie rzecz biorąc, morze to jest jeziorem germańskiem. Dla Polski morze Baltyckie miało szczególniej małe znaczenie; Polacy, naród par excellence lądowy, oddzielony przytem z początku od Baltyku przez wojownicze ludy Prussów, dali się ubiedz innym narodom (Duńczykom, Szwedom, Niemcom, Rossyanom) w opanowywaniu tego morza i ciągnięciu zeń handlowych korzyści. Wprawdzie Władysław IV miał wyborne plany w tym względzie: chciał on np. osadzić Kozaków zaporoskich, tych rycerzy „Borystenu“ na Dźwinie zachodniej i innych rzekach baltyckich, pokryć tym sposobem Baltyk kozackiemi „czajkami“ i oprzeć się dążeniom Szwedów, lecz plan ten nie przyszedł do skutku.

W przyszłości Baltyk zyska bezwątpienia na handlowem znaczeniu, gdyż Niemcy, mający swą flotę na morzu Baltyckiem i Niemieckiem, usiłują ustanowić między nimi związek w obrębie państwa Niemieckiego, aby zerwać zależność od tych, co posiadają klucze do cieśnin baltyckich. Niemcy zamierzają mianowicie przebić południową część półwyspu Jutlandzkiego kanałem, a kanał ten przyniesie też korzyść okrętom handlowym, skracając ich dłuższą i niebezpieczną drogę okólną około przylądka Skagen („Cmentarz okrętów“) oraz wybrzeża „Żelaznego“.

Morze Czarne w dziejach powszechnych miało większe znaczenie niż Baltyk, ale dla Polski pozostało ono też prawie bez znaczenia z powodów fizycznych i politycznych, jakeśmy to już wspomnieli. W starożytności i wiekach średnich morze Czarne było ogniwem drogi handlowej z morza Śródziemnego do Azyi (morze Czarne, Azowskie, Don, dolna Wołga, morze Kaspijskie), a miasto Tana leżące na tej drodze (przy ujściu Donu) stało się „północną Aleksandryą“. Prócz tego jednak ruchu handlowego zachodnio-wschodniego, który pozostał prawie bez wpływu na kraje północne, miało morze Czarne i dla tych ostatnich znaczenie, mianowicie dla ich stosunków z południem. Morze Czarne leży bowiem podobnie jak zatoka Lyońska w przerwie górskiej równoleżnikowej osi Starego Świata (między

Karpato-Bałkanem i Kaukazem); do tych stosunków pomagają wielkie południkowe rzeki wpadające do morza Czarnego (w naszym obszarze Dniepr a po części i Dniestr). Już w starożytności morze to odwiedzali Grecy (wyprawa Argonautów), a liczne ich kolonie na brzegach Scytyi zjednały mu nazwę „gościnnego“ (Pontus Euxinus); za pośrednictwem Dniepru Grecy prowadzili handel z wybrzeżami Baltyku (bursztyn). Przez wieki średnie stepowi barbarzyńcy owładnęli brzegami tego morza i odcięli odeń kraje północne; mimo to ludy północne dążyły oddawna ku temu morzu, ku tej bramie na południe, ku tej „drodze do Konstantynopola“ (Waragowie, książęta ruscy, państwo rossyjskie). Lecz dążenie to przez długi czas nie mogło osiągnąć trwałego rezultatu, t. j. opanowania wybrzeży morza, zawładnęli niemi, jak się rzekło, dążące od wschodu ludy azyatyckie, ostatnio Tatarzy i Turcy. Główną podporą ich panowania na wybrzeżach północnych był prawie wyspowy przyrostkowy półwysep Krym („forteca“), połączony z dalszym lądem tylko wąskim przesmykiem, który łatwo było przekopać fosą i obwarować (Perekop). Przytem pas stepowy, obrębiający z północy wybrzeża tego morza, jak nie dopuścił wiewiórki do lasów Krymu, tak też utrudniał północnym narodom dostęp do tego morza i do opanowania tatarskiego gniazda—Krymu (Mikołaj Jazłowiecki, plan podbicia Krymu). Jedynemi drogami były tu rzeki (Dniestr, Dniepr i t. d.), to też Turcy u ujść tych rzek pozakładali warownie (Akerman, Oczaków, Azów), których zadaniem było wstrzymywać wyprawy przedsiębrane na morze z północy. Korsarskie respubliki kozackie na wyspach Dniepru (Zaporoże) i Donu, owe najbardziej na południe wysunięte forpoczty ludów północnych, przedzierały się wprawdzie lub przekradały około tych warowni a nawet zdobywały je i pokrywały swemi „czajkami“ morze Czarne, rzucały postrach na Stambuł, Sinopę i Trebizond, ale były one za słabe do trwałego opanowania wybrzeży, ich wyprawy miały charakter korsarski. Dopiero gdy za plecami Kozaków, wraz z chyleniem się Polski do upadku, wzrosła potęga lądowa, która w spadku po żeglarskich Normannach otrzymała ideę dążenia ku południowi, t. j. gdy wzrosło państwo rossyjskie pod Piotrem W., udało się ludom północnym owładnąć północnemi wybrzeżami morza Czarnego, zdobyć Krym. Równocześnie idea dążenia ku południowi przybrała wyraźniejsze formy: chodzi mianowicie o schwycenie kluczy do Czarnego morza, o „złamanie krat kontynentalnego więzienia“, o otworzenie sobie drogi na morze Śródziemne. Ale i inne narody, mające też interesa na morzu Śródziemnem, patrzyły i patrzą z obawą na postępy „północnego niedźwiedzia“; wojna krymska wstrzymała je na czas pewien, nowe parcie ku tej stronie zostało powtórnie wstrzymane (traktat w S. Stefano); bo jak Dniepr z północy, tak Dunaj z zachodu ściąga interesy narodów ku morzu Czarnemu.

Oba nasze morza są dla stykających się z niemi kontynentalnych narodów, jak „dwie komnaty, których klucze znajdują się w obcych rękach“.

Ku tym dwom „zamkniętym komnatom“ zmierzają wszystkie *rzeki* naszego obszaru. Do zlewiska Baltyckiego, po stoku północno-zachodnim płyną: Odra z dwuramiennym dopływem Wartą-Notecią, Wisła z dwuramiennym dopływem Bugiem-Narwią, Niemen z Wilią i Dźwina zachodnia (pomijając drobniejsze). Do zlewiska Czarnomorskiego po stoku południowo-wschodnim płyną: Dniestr, Boh i Dniepr (pominąwszy dwie dunajskie rzeki drugiego rzędu, Seret i Prut).

Odra miała dla Polski prawie wyłącznie tylko graniczne znaczenie, albowiem dzieli się ona w wielu miejscach na liczne ramiona i posiada brzegi błotniste, co utrudnia przeprawę. Punkta, gdzie wynioślejsze, suchsze równiny zbliżają się obustronnie do rzeki, lub gdzie liczne ramiona łączą się w jedno, miały, jako punkta przeprawy, oddawna ważne strategiczne i handlowe znaczenie (np. Frankfurt, Wrocław). Prawymi jednak swymi dopływami Odra sięga głęboko do serca Polski i zbliża do systematu Wisły (Warta do Bzury, Noteć do Brdy); kierunek tych dopływów byłby ułatwił bezwątpienia rozprzestrzenienie się polonizmu na linii Odry, gdyby potężne fale germańskie nie parły w kierunku przeciwnym i nierozprzestrzeniały się w kierunku wschodnim, zamieniając błotniste doliny tych dopływów (szczególniej Noteci) w urodzajne niwy. Odra jest ważną arteryą dla południowo-zachodniej, górniczej części naszego obszaru; kierując się na północo-zachód, nie przechodzi ona w swym biegu znacznych zmian klimatu (w Europie ku zachodowi klimat staje się łagodniejszym) i dla tego nie cierpi tak od zatorów lodowych, jak jej wschodnia towarzyszka Wisła, kierująca się wprost na północ.

Wisła wypływa w punkcie zwrotu zachodnich Karpat ku południowi, w pobliżu źródłowisk granicznej Odry. Ażeby dosięgnąć Baltyku, Wisła musiała pokonać wiele choć niewysokich przeszkód; przerzyna się ona przez Polskę jurą pod Tyńcem i Krakowem (Krzemionki i Sikornik), przez lubelską kredę, nakoniec przez Pojezierze. W skutek tego otrzymała ona kształt Sowaty, przyczem ujście przypadło pod tym samym południkiem co i

źródła; ale w skutek wygięć rzeczywista długość stała się w dwójnasób większa od owej południkowej powietrznej linii, łączącej źródła z ujściem. Dorzecze Wisły jest jądrem, sercem Polski, a fizyczno-historyczny rozwój tej rzeki jest niejako emblematem polityczno-historycznych losów Polski. Wisła, jak Polska, miała daleko świetniejszą przeszłość niż teraźniejszość: przez smugę bagien ciągnących się na zachód Torunia, zajętą obecnie przez kanał Bydgowski, Wisła spływała niegdyś za pośrednictwem Noteci do Odry, która również nie płynęła na północ, lecz przez dolinę Haweli dosięgała Elby i z nią dosięgała morza. Ale ujście tej olbrzymiej „Prawisły“ przypadało znacznie dalej niż dzisiejszej Elby, mianowicie aż koło wysp Szetlandzkich (gdyż płytkie morze Niemieckie nie istniało jeszcze, tak, iż ta dawna Wisła przyjmowała z lewej Ren i rzeki angielskie jako danniki (podobieństwo ryb w rzekach Anglii i przyległego kontynentu) (1). I czemże jest dzisiejsza drobna Wisła w porównaniu z ową potężną Prawisłą, której wielki germański Ren był tylko pokornym lennikiem! Zejście Wisły do dzisiejszej skromnej roli odbyło się, jak niektórzy sądzą, w skutek erozyjnego działania rzek nadbrzeżnych morza Baltyckiego: rzeki te posuwając wciąż w tył swe źródła, przedłużając swe doliny („wsteczna erozya Löwla“) (2) dosięgnęły nakoniec dwiema z nich okolic owej Prawisły; w pewnej chwili wody tej ostatniej rzuciły się w tak przygotowane łożyska i wtedy Wisła oddzieliła sie od Odry i Elby. Wisła i Odra wpadają w tych punktach wybrzeża Baltyku, które najbardziej wginają się ku południowi, albowiem te dwie rzeki nadbrzeżne, które wpadały niegdyś do tych zatok, musiały mieć najkrótszy bieg, a stąd i najsilniejszy spadek ze wszystkich rzek nadbrzeżnych, zatem siła ich erozyi była największa; prócz tego miały one najkrótsze linie do przecięcia. Według innych wodom Prawisły utorowała drogę erozya potoków spływających z krawędzi ustępujących ku północy lodów epoki lodowej; albo nawet wprost rozpęknięcia w skorupie lodowej, która przedtem tamowała wodom swobodny odpływ na północ (Berendt).

Wyłomowa dolina Wisły i jej delta, zalewane w czasie wysokiego stanu wody (dla tego miasta leżą na krawędzi wyniosłości ograniczających dolinę), stanowią żyzne żuławy (chów koni i bydła, krowy żuławskie). Mieszkańcy starają się tamami chronić bujne niwy od zalewów, ale Wisła często przerywa te tamy i niszczy swe własne dary. Najstraszniejsze zalewy powstają w skutek zatorów, to jest w skutek sparcia się lodów na dolnej Wiśle, które pochodzi stąd, że górna Wisła, częścią z klimatycznych, częścią z mechanicznych przyczyn (większa bystrość wody), prędzej puszcza niż dolna. Żuławy poprzerzynane są kanałami i groblami, a ponieważ wody z powodu płaskiego gruntu nie mają tu prawie żadnego spadku, więc mnóstwo tu wiatraków, z których jedne mielą zboże, inne poruszają pompy, wylewające zbyteczną wodę z kanałów; cały kraj robi wrażenie Holandyi, a i mieszkańcy (Niemcy) też pracowitością, systematycznością i czystością przypominają Holendrów. Z dwóch głównych ramion Wisły, Nogatu (do zatoki Fryskiej) i Leniwki (do zatoki Gdańskiej), ostatnie przy ujściu dzieli się jeszcze na dwa podrzędne ramiona w kształcie litery *T* i prawem wpada powtórnie do zatoki Fryskiej.

Lewe dopływy Wisły w górnym jej biegu wypływają głównie z gór Sandomierskich i Polskiej Jury i mają kierunek południowy (dopiero Opatówka, już poniżej ujścia Sanu, ma kierunek wschodni), głębokie łożyska oraz szybki bieg (głównie Nidzica, poruszająca mnóstwo młynów). Dalej lewe dopływy przyjmują kierunek wschodni aż do Pilicy (dolnej), jeszcze dalej od Pilicy (górnej) do Brdy jest kierunek północny. W pozostałej części Wisły kierunek dopływów jest znów wschodni, nieco ku południo-wschodowi. Dopływy z kierunkiem północnym (t. j. od Pilicy do Brdy) w połączeniu z Wartą i jej również na północ zmierzającymi dopływami (Prosna, Ner) mają ważne znaczenie strategiczne, albowiem drogi lądowe, idące z zachodu na wschód, muszą je przekraczać po brodach i mostach. Szczególniej ważną jest linia błotnistej Bzury (Łowicz, Sochaczew — punkta przepraw). Paskiewicz, który w 1831 r. przeprawiwszy się przez Wisłę powyżej Torunia, zdążał ku Warszawie od zachodu, spodziewał się napotkać silny opór na linii Bzury, ale Polacy zaniedbali jej obsadzić; awangarda kozacka zajęła Łowicz bez wystrzału.

Prawe dopływy górnej i średniej Wisły mają kierunek północny i stają się coraz większe w miarę posuwania się na wschód, t. j. w miarę jak obszar między Karpatami (skręcającemi na południe) i rzeką główną (skręcającą na północ) powiększa się. Aż do Sanu włącznie dopływy te biorą początek w Karpatach, a płynąc przez krainę łatwo wypłukiwanego karpackiego piaskowca i podlegając silnym wylewom wiosennym, przynoszą one Wiśle masy piasku i wpływają na tworzenie się mielizn (1).

(1) Ob. Unser Wissen von der Erde, I, 713.
(2) Löwl w Peterm. Mitt., 1882, str. 405.

(1) Pusch, Geognostische Beschreibung von Polen, 1833, str. 38.

Nie karpacki już (równie jak Wieprz) Bug jest ostatnim z dopływów tego kierunku; w swym północnym biegu ścieśniony obustronnie (jak i Pilica) dorzeczami sąsiedniemi (Wieprza i Prypeci), nie posiada znacznych dopływów; w dolnym biegu skręca on się już ku zachodowi i tu przyjmuje z północo-wschodu płynącą Narew z Biebrzą (kanał Augustowski). Połączona rzeka przyjmuje jeszcze z północy Wkrę, której błotnista dolina wrzyna się głęboko w grzbiet Baltyckiego Pojezierza i stawia trudną do pokonania zaporę nieprzyjacielowi, wkraczającemu z zachodu (walki Francuzów z Rossyanami i Prusakami w 1806 r.). Rzeki te wraz z Wisłą nadają okolicom Warszawy i Modlina ważne strategiczne znaczenie: drogi wodne zbiegają się tutaj na kształt promieni wachlarza roztoczonego więcej niż na 180°; pojedyńcze rzeki rozcinają dokoła obszar kraju na oddzielne wycinki kołowe, których wierzchołki zbiegają się koło Modlina i między którymi komunikacya jest utrudniona z powodu rzek o błotnistych dolinach; na tem polega znaczenie strategiczne Modlina oraz dawnego polskiego trójkąta fortec Modlin-Serock-Praga. Dopływy dolnej Wisły są nieznaczne, ale, podsycane przez liczne jeziora, obfitują w wodę.

Wisła przedstawia typ przejściowy między rzekami niziny sarmackiej i rzekami niziny germańskiej: rzeki pierwszej mają podwójny stok ku dwom morzom, tymczasem rzeki germańskiej niziny posiadają jeden tylko stok północny. Wisła bezpośrednio nie posiada odpowiedniej rzeki południowego stoku i tylko za pośrednictwem Sanu, który zbliża się do Dniestru, nabywa ona po części wschodnio-europejskiego typu.

Wisła mając jako *arterya komunikacyjna* ważne znaczenie handlowe (spław zboża i drzewa do Gdańska), nie miała jako taka ważnego znaczenia dziejowego (jak np. Dniepr), tylko w 1831 r. Rossyanie używali jej jako drogi wodnej do działań wojennych, sprowadzając z Gdańska prowianty i materyały do budowy mostu powyżej Torunia, w celu przeniesienia wojny na lewy brzeg Wisły. Miała ona natomiast ważne historyczne znaczenie jako *tama*, przegroda rozciągająca się w poprzek bramy nadwiślańskiej, w poprzek dość uczęszczanej drogi wojennej. Gdy w 1806 r. Rossyanie zniszczyli most pragski, wielka armia Napoleona miała dość kłopotów z przeprawami (mimo pory zimowej). Brody i punkta przeprawy przez tę rzekę mają ważne znaczenie; ale brody są niebezpieczne z przyczyny zmian w stanie wody oraz zmian w samem łożysku. Z brodów i przepraw ważniejsze są następne: powyżej Torunia pod Osiekiem, gdzie przeprawił się Paskiewicz, przenosząc wojnę na lewy brzeg Wisły; przeprawę ułatwiły liczne wyspy na rzece, które można było podczas przeprawy obwarowywać i od jednej do drugiej budować mosty. Podobne stosunki zachodzą powyżej Czerwińska, gdzie liczne wyspy dzielą rzekę na trzy ramiona (tędy przeprawił się w 1410 r. Jagiełło ciągnący na Krzyżaków); z innych przepraw ważniejsze są: pod Zakroczymem (Francuzi w 1806), pod Maciejowicami (Kościuszko 1794), pod Kozienicami, gdzie Wisła ma tylko 400 kroków szerokości (tędy miał zamiar przeprawić się Dybicz, ale gwałtowny atak Polaków na aryergardę Rozena pokrzyżował te plany). W zimie, gdy rzeka pokryje się lodem, przestaje być ową „tamą“ (choć czasem sprawia niemiłe niespodzianki z powodu nagłych odwilży); w 1831 r. generał rossyjski Kreutz przeszedł Wisłę po lodzie pod Puławami, przeniósł wojnę na lewy brzeg Wisły i zdobył Radom; w ślad za nim pośpieszył też po lodzie (pod Górą) generał Dwernicki z pod Stoczka i Kreutz musiał cofnąć się napowrót przez Wisłę, kładąc deski i słomę na osłabiony już lód (pod Kozienicami, gdzie Wisła bardzo wąska). Równocześnie prawie Polacy, przeszedłszy po lodzie pod Puławami, znieśli stojący tamże oddział rossyjski i cofnęli się za Wisłę (1).

Niemen jest rzeką Litwinów, jak Wisła Polaków, faliste jego skręty przypominają pełznącego węża ze wzniesioną głową (delta). Wypłynąwszy z okolic pobliskich Berezynie, zwraca się ku zachodowi dwoma łukami; w okolicach Grodna zbliża się tylko na jednę milę do Biebrzy i zdaje się ku niej zdążać, lecz następnie nagłym zwrotem skręca się ku północy i przerywa Baltyckie Pojezierze, w brzegach wysokich malowniczych, pośród „łąk zielonych i pagórków leśnych“, których zbocza wieńczą amfiteatralnie zbudowane wsie i miasteczka; gdzie niegdzie widać ślady zamków obronnych i mogiły poległych bohaterów Litwy, świadczące o dawnem znaczeniu Niemna jako rzeki granicznej (Pullen, litewski Sagunt). Dno Niemna na tej przestrzeni pełne jest kamienistych zapór i skał podwodnych lub sterczących nad wodą (rafa Balwierz, Rumszycki Olbrzym, Czartowa Łaźnia i t. d.). Niemen tworzy tu bardzo liczne drobne zakręty, silnie powyginane. „Rzeka ta, mówi Długosz, wykręca się tak wężykowato, że nieraz żeglarze po całodniowej żegludze biorą ogień z ogniska wczorajszego, zakrętami rzeki zbliżonego“ (2). Najznaczniejszy z tych zakrętów, zwany „buch-

(1) Sarmaticus, Von der Weichsel zum Dniepr, 1886, str. 23, 24.

(2) W. Pol, Zasługi Długosza pod względem geografii, w Roczniku Tow. Nauk. Krakowskiego 1852, XXII.

tą“, kształtu wyszczerbionego topora zwróconego ostrzem ku zachodowi, znajduje się w połowie drogi od Merecza do Kowna, między Puniami a Birsztanami. Właściwie „buchtą“ zowie się tylko północna część tego zakrętu, tworząca rodzaj pętlicy, 50 klm. długiej, między Niemaniunami i Żydejkunami, których odległość prosta tylko 6 klm. wynosi („półwysep Birsztański“) (1). Buchta posiada wiele cech charakterystycznych, zasługujących na uwagę geografa: grunt piaszczysty nie dostarcza dość środków utrzymania dla tutejszych mieszkańców, lecz inne warunki jej położenia, które zapewniają lub zapewniały obfite zyski niegodziwe, ściągały tu oddawna liczną ludność i nadawały jej wiele cech ujemnych. Niegdyś mianowicie szumiały tu puszcze pełne wąwozów i kryjówek, przez te puszcze szedł trakt preński ku Warszawie; to też buchta była wtedy siedliskiem rozbójników, którym szlachta tutejsza przewodziła dziedzicznie (Jefimowicz i Piotrowicz ścięci w Wilnie za Stanisława Augusta). Następnie cechy te złagodniały: rozbójnictwo znikało, a miejsce jego, dzięki Niemnu oraz bliskości granicy polskiej i pruskiej, zastąpiła kradzież koni i przemytnictwo, w czem znowu szlachta tutejsza niepoślednie trzymała miejsce; buchta była punktem składowym zagranicznych towarów. Tego rodzaju zajęcia wyrobiły w tutejszych mieszkańcach wielką przebiegłość, spryt, zręczność i delikatność zmysłów; buchta miała swoich Mohikanów i Fradiawołów. Jeden jeszcze warunek dostarczał środków wyżywienia dla mieszkańców jałowej buchty, mianowicie liczne, niebezpieczne dla żeglugi zakręty i tak zwane „odyńce“ (głazy erratyczne) w tej części Niemna, o które często rozbijają się wiciny i zamoczone zboże dostaje się za bezcen mieszkańcom; jest to rodzaj „strandgutu“, tembardziej, że sternicy podmówieni przez brzegowców czasem umyślnie wywołują rozbicia statków. Kształt pętlicowaty buchty, stanowiącej półwysep, tylko wąską szyją łączący się z lądem, wywołał niegdyś w leżących tu Birsztanach powstanie znakomitego myślistwa królewskiego, łatwo bowiem było spędzać na ten półwysep, jakby do worka, mnóstwo zwierza z okolicy dla łowów królewskich; dotąd cześć buchty zowie się zwierzyńcem (2).

Przy końcu tego swojego północnego biegu Niemen przyjmuje z prawej strony Wilią, która „dno ma przejrzyste i niebieskie lica“; cechę tę, którą poeta unieśmiertelnił ukochaną rzekę, przyjmuje ona jednak dopiero w pobliżu „swego oblubieńca“: z początku bowiem płynie ona w łożysku błotnistem, śród podmokłych łąk („Wilia bołociana“), dopiero dalej żłobi sobie coraz głębsze łożysko i ma dno kamieniste i wodę przezroczystą („Wilia kamienista“). Na pewnej przestrzeni (do Kiernowa) wysokie zbocza doliny przypierają tak bezpośrednio do rzeki, że nie pozostawiają miejsca na łąki i pastwiska, z tego powodu chów bydła w tej części doliny byłby prawie niemożebny, gdyby na jej dnie płytkiem i kamienistem nie rosła ścieląca się roślina, zwana mowrą (Ranunculus aquatilis), dająca wyborną paszę; bydło pasie się tutaj na rzece „jakby na łące“ (1).

Jak Wilia tak w ogóle dopływy Niemna żłobią sobie głębokie łożyska w wyżynie, ale erozya ich nie sięgnęła jeszcze tak głęboko, jak erozya rzeki głównej, to też niektóre w kaskadach spadają ku Niemnowi, są miniaturami górskich potoków (liczne młyny wodne niezbędne w tych głębokich i lesistych, zatem bezwietrznych dolinach). Taki charakter dolin rzecznych, które wydają się jakby otoczone górami, nie tylko nadaje im wiele romantycznego wdzięku, ale także zapewnia cieplejszy klimat (sady owocowe, nawet winogrona) niż na okolicznej wyżynie. Bujność roślinności, obfitość kwiatów przyczynia się jeszcze bardziej do wdzięku tych dolin, do nadania krajobrazom litewskim tego poetycznego uroku, który Mickiewicz odtworzył w swych nieśmiertelnych pieśniach. Dolina Wilii odznacza się szczególniej malowniczością (okolice Wilna, Ponary, dolina Kowieńska „najpiękniejsza w świecie“, siedlisko litewskiej Wenery, Aleksoty).

Dolny Niemen od ujścia Wilii zwraca się na zachód i płynie w brzegach niskich, śród łąk; północne jego dopływy Niewiaża i Dubissa zbliżają się do wachlarzowatego systemu rzeki Lawena-Aa (Dźwina zachodnia) i do Windawy (kanał Windawski w celu odwrócenia handlu niemnowego od Klajpedy i Królewca do Windawy). Przy ujściu Niemen tworzy żyzną deltę i dzieli się na odnogi, z których południowa łączy się kanałem z Deme, a stąd z Preglem, tak, iż Królewiec na równi z Klajpedą może być uważanym za port ujściowy Niemna.

Co do *dziejowego znaczenia* Niemna, to zdaje się, iż posłużył on, podobnie jak wiele rzek w Europie (Elba, Ren, Sekwana, Loara, Guadalkwiwir), Normannom za drogę do wniknięcia we wnętrze lądu i założenia podwalin państwowych Litwy (mity o Palemonie, Nemonie i t. d.); sięgali oni zdaje się w górę Dubissy, Wilii i zakładali miasta (Tyrki i Velni skandy-

(1) K. Łapczyński, w Pamiętniku Fizyograficznym, VI.

(2) St. Morawski, Od Merecza do Kowna, w Tece Wileńskiej, 1858.

(1) Tyszkiewicz, Wilia i jej brzegi. Drezno 1870, str. 125, 126.

nawskich sag, to zapewne Troki i Wilno) (1). Później miał Niemen znaczenie rzeki granicznej między „wiecznie głodnym krzyżackim gadem“ i pogańską Litwą („Niemen oddziela Litwinów od wrogów“), był nowym Rubikonem, którego przejście było hasłem wojny („i ci i owi pilnują przeprawy“). Dla tego to brzegi i wyspy Niemnowe były usiane licznemi warowniami, które Krzyżacy i Litwini burzyli w zawody i na gruzach zburzonej warowni nieprzyjacielskiej wznosili nową swoją; stąd warownie te nosiły zwykle podwójne nazwy, niemieckie i litewskie, w miarę tego, której stronie służyły w danej chwili za obronne stanowisko. Zaczynając od Ragnety, krzyżackiego grodu poniżej ujścia Jury, który służył Krzyżakom za punkt wyjścia ich wypraw na Litwę, i postępując w górę Niemna, napotykamy między innemi następujące niegdyś warowne punkta: Jurborg naprzeciw ujścia Jury, Wielona, Bissena na wyspie przy ujściu Dubissy, Nowe Kowno na wyspie przy ujściu Wilii, Punie przy ujściu Puniały, Merecz przy ujściu Mereczanki i Grodno (Gartena), gdzie Niemen w skutek zwrotu prowadzi we wnętrze kraju. Szczególniej ważnemi były zamki, leżące u ujść prawych dopływów Niemna, gdyż doliny ich stanowiły dla Krzyżaków drogi do Litwy, podobnie jak doliny prawych dopływów Renu — dla Rzymian i Francuzów do wnętrza Niemiec. Największe znaczenie miało Kowno (dziś znów obwarowane), jako leżące u wejścia do doliny Wilii, która stanowi główną arteryą Litwy, i nad którą leżały stolice przenoszące się coraz dalej w górę rzeki przed zagonami Krzyżaków (Kiernów, Troki, Wilno). Wyprawy krzyżackie wychodziły zwykle z Ragnety, częścią lądem, częścią na statkach w górę Niemna. Wojsko płynące na statkach budowało w odpowiednich miejscach mosty dla przeprawy wojska lądowego; robotom tym Litwini starali się przeszkodzić, czyniąc wycieczki ze swych nadniemeńskich zamków i puszczając z nurtem Niemna ciężkie kłody drzewa, które druzgotały budowy Krzyżaków. Tym sposobem „ojciec Niemen“ przy pomocy licznych warowni stanowił pewną tamę dla łupieskich zagonów krzyżackich, nie tylko „oddzielał“ lecz i bronił „Litwinów od wrogów“.

Dźwina zachodnia bierze początek z tego samego węzła hydrograficznego Europy wschodniej, z którego wypływa między innemi i Dniepr. W biegu swym zwraca się najprzód ku południo-zachodowi (Bieszenkowicze) i zbliża do Dniepru (brama Rossyi między Witebskiem i Smoleńskiem); następnie jednak w kierunku północno-zachodnim przerzyna, w malowniczych brzegach, tworząc porogi (znaczenie Dyneburga i Jakobsztatu jako przystani nadporogowych, gdzie przeładowują towary), północne pasmo wyżyn. Bieg jej odbywa się tutaj na linii łamanej, która składa się z czterech części o kierunku naprzemian północno-zachodnim i zachodnio-północno-zachodnim. Uchodząc na płaskiem, piaszczystem, ubogiem w porty wybrzeżu, koncentruje w sobie cały prawie jego ruch handlowy, podobnie jak np. Garonna (znaczenie handlowe Rygi). Dźwina przez Ułłę łączy się z systematem Dniepru (kanał Berezyński), przez rzekę zaś Bolder-Aa, której obfity w rzeki systemat rozgałęzia się na południe, nakształt roztoczonego wachlarza, zbliża się (za pomocą Laweny) do Niewiaży, a dział wodny jest tu tak nieznaczny, że w czasie wysokiego stanu wód następuje czasowa bifurkacya (1). Bolder-Aa stała się dopiero w historycznych czasach rzeką drugiego rzędu, gdy samodzielne jej poprzednio ujście (pod Szlokiem) zostało zatamowane diunami.

Dźwina zachodnia już w odległej starożytności, pod nazwą Eridanu, pośredniczyła w handlu bursztynem przez zbliżenie swe w okolicach Witebska do Dniepru (w okolicach Orszy, Sarum Ptolemeusza). Wprawdzie ujście Dźwiny jest znacznie oddalone od dzisiejszego bursztynowego Eldorado, to jest Samlandyi, ale bursztyn mogli stamtąd przywozić morzem (albo lądem) do ujścia Dźwiny; a zresztą i same okolice Dźwiny mogły być naonczas bogatsze w bursztyn (do dziśdnia znajdują bursztyn w okolicach Połągi i jeziora Angern). Później Normannowie w swych wyprawach korsarskich w górę wielu rzek europejskich nie pominęli i Dźwiny, albowiem znajdujemy o niej wzmiankę w skandynawskich sagach (Dina). Następnie posłużyła ona za drogę rozprzestrzenienia władzy książąt ruskich (Rogwold) z centralnego Wałdajskiego obszaru (miasta: Witebsk, Połock, Gersike, Kokeinos); lecz w swem rozprzestrzenieniu w dół Dźwiny natrafili oni później na przeciwny prąd niemiecki. Dźwina, służąc jako droga rozprzestrzenienia się niemieckiej kolonizacyi w Inflantach i Kurlandyi, wywarła stanowczy wpływ na historyą, cywilizacyą i etnograficzne stosunki tych krain. Najprzód kupcy bremeńscy, prowadzący na Bałtyku handel z Gotlandem, zagnani burzą do ujścia Dźwiny, pomknęli w górę tej rzeki i za jej pośrednictwem zawiązali na początku XII wieku stosunki handlowe z tutejszymi autochtonami, a zaraz potem niemieccy krzyżowcy, wylądowawszy tu i założywszy nad Dźwiną Rygę oraz wiele waro-

(1) M. Baliński, Starożytna Polska, 1856, III, str. 561, 583.

(1) Semenow, Geograficzeskij Słowar Rossijskoj Imperii I, s. v. „Ławena“.

wnych zamków, rozszerzali w górę rzeki ogniem i mieczem, jak hiszpańscy conquistadorowie, religijny, spółeczny i państwowy despotyzm; a chociaż obecnie państwo ich już nieistnieje, to jednak zapuścili oni w kraju tym tak głębokie korzenie, iż żywioł niemiecki jest tu panującym (Dorpat, „północny Heidelberg“). Następnie Dźwina nabrała znaczenia jako rzeka graniczna między Polską z jednej, a Rossyą i Szwecyą z drugiej strony; to też wiele miast i miejscowości wzdłuż niej leżących było przedmiotami sporów, lub polami bitew dla tych narodów (Wieliż, Witebsk, Ułła, Połock, Dyneburg, Liksna, Kreuzburg, Kokenhausen, Uexküll, Kirchholm, Ryga). Do dziśdnia Dźwina wraz z Dnieprem stanowi drugą linią obronną Rossyi od zachodu (Dyneburg, Bobrujsk, Kijów), jak niegdyś stanowiła pierwszą linią obronną Polski od wschodu. Ta ogromna wodna linia, ciągnąca się od zatoki Rygskiej do Odeskiej, tylko w jednem miejscu, jak wiadomo, doznaje przerwy, mianowicie tam, gdzie górne części Dźwiny i Dniepru, przed przyjęciem swych głównych kierunków, płyną w kierunku południowozachodnim równolegle do siebie. Przerwa ta jednak (po części zamknięta Berezyną) nie jest zbyt wielką (między Witebskiem i Orszą 11 mil), tak, iż oddawna przewożono tędy towary z Dniepru i odwrotnie; stąd znaczenie handlowe Smoleńska i Witebska; do dziśdnia główną podstawą bytu mieszkańców nieurodzajnej gubernii Smoleńskiej jest przewożenie towarów z Dniepru na Dźwinę, a w związku z tem wyrób wozów i łodzi. W tej przerwie, jak wspomnieliśmy, leżało miasto Sarum, grające ważną rolę w handlu bursztynem; później Smoleńsk już na początku XIII wieku prowadził za pośrednictwem Dźwiny handel z Rygą i Gotlandem. Ta przerwa w wodnej granicy między krajami dawnej Polski i Rossyą, miała, jak wspomnieliśmy już, ważne znaczenie wojenne. Dla tego Witebsk, Orsza, Wieliż, Smoleńsk, Biełoj, Duchowszczyna, Dorohobuż i inne miasta, leżące w tej bramie, pamiętne są w historyi wojen.

Dniestr wypływa z Karpat w pobliżu źródeł Sanu (projekt kanału łączącego Dniestr z systematem Wisły) i płynie równolegle do karpackiego łuku. Rzeka ta wryła się głęboko w grzbiet wyżyny, z początku do dewonu, dalej na wschód do syluru, a jeszcze dalej ku południowi aż do granitowego archaicznego podkładu. Malownicze skaliste ściany doliny, ciągnące się w pobliżu rzeki, posiadają jaskinie, w których kryli się niegdyś rozbójnicy oraz odprawiali swe nabożeństwa prześladowani starowiercy (1); obecnie jaskinie te służą tylko za schronienie pastuchom podczas niepogody. Na przestrzeni jednak od Sambora do Niżniowa ściany doliny znacznie się oddalają i Dniestr płynie śród szerokiej łąkowej i błotnistej doliny, stanowiącej bujne pastwiska dla wypasowych wołów („cielce śnieżne wypasają błonia Dniestrowi pobrzeżne“). Płynąc po skalistem dnie, Dniestr tworzy porogi Jampolskie, które długi czas stanowiły wielkie utrudnienie w żegludze, ale które w ostatnich czasach zostały wysadzone prochem. Dniestr tworzy bardzo liczne drobne, ale nagłe zakręty, które nieraz przedłużają drogę do ośmiu razy.

Dopływy Dniestru prawe, to jest karpackie, są to burzliwe górskie potoki, które unoszą mnóstwo rumowiska, zapychającego rzekę główną. Dopływy lewe stepowe płyną równolegle do siebie i żłobią sobie jak i rzeka główna głębokie łożyska, tworzą stawy, poruszają młyny. W tych wąwozach leżą wsie i miasta wśród sadów i winnic (w południowej części dorzecza).

Dniestr przepływa w ogóle krainę bogatą, krainę pszenicy, do której ku południowi dołącza się kukurydza, tytuń i wino; ale prócz usuniętej przeszkody porogów, rzeka ta posiada jeszcze drugą niedogodność dla żeglugi i handlu, mianowicie ujście do bardzo płytkiego limanu; drzewo, które za pośrednictwem Dniestru spławiają z lesistych Karpat do bezleśnych stepów południowej Rossyi, też przyczynia się do utrudnienia żeglugi, albowiem zatonięte kłody wpływają na tworzenie się mielizn. Mimo te niedogodności Dniestr był za czasów rzeczypospolitej genueńskiej ważną drogą handlową: Genueńczycy za jego pośrednictwem sprowadzali zboże i mieli nad Dniestrem swoje faktorye (Akerman, Bendery, Chocim). Za Jagiellonów polskie zboże szło Dniestrem do Konstantynopola, a nawet do Cypru. Ale w końcu XV wieku Turcy i Tatarzy, opanowawszy wybrzeża morza Czarnego, przecięli te stosunki handlowe. Później Wenecyanie pragnęli zawiązać tędy stosunki handlowe (zboże) z Polską, ale porog Jampolski odstraszył ich od tego. Następnie żegluga i handel na Dniestrze odbywały się bardzo nieregularnie. W 1788 i 1789 r. Austryacy użyli Dniestru w celach wojennych, mianowicie sprowadzili na statkach zapasy i materyały wojenne do obleganego i zdobytego Chocima. Obecnie, gdy poróg Jampolski jest usunięty, Dniestr po przekopaniu kanału między nim i Sanem, stałby się ogniwem ważnej drogi handlowej przecinającej w poprzek ląd Europy między morzem Czarnem i Baltykiem; zboże z dorzecza Dniestru mogłoby prędzej dosięgnąć Londynu przez Gdańsk niż przez Odessę i Gibraltar,

(1) Afanasiew, Pojezdka w južnuju Rossiju.

którą to ostatnią drogą nie może współzawodniczyć ze zbożem amerykańskiem.

Dniestr był niegdyś rzeką graniczną między Polską i Turcyą, wiele krwi polskiej i tureckiej przelało się nad jego brzegami (klęska cecorska!); po obu jego stronach wznosiły się naprzeciw siebie dwie ważne twierdze: turecka—Chocim i polska— Kamieniec Podolski, zbudowany na niedostępnej skale, niby na platformie kolumny (Podolska Konstantyna). Z powodu głębokości swej doliny i bystrości biegu rzeka ta jest trudna do przeprawy; dla tego dogodniejsze pod tym względem miejsce pod Żwańcem, było świadkiem wielu wydarzeń wojennych.

Pomijając analogiczne z Dniestrem rzeki: *Seret* i (zubożony przezeń w karpackie dopływy) *Prut*, które, posuwający na wschód swą deltę Dunaj zagarnął do swej klienteli; oraz wyżynową rzekę *Boh*, która „snując srebrne szarfy po granitach“, tworzy liczne porogi i tylko przy ujściu posiada znaczenie, z powodu głębokiego limanu (Nikołajew „rossyjski Tulon“), przechodzimy do najważniejszej z naszych rzek czarnomorskich, trzeciej co do wielkości w Europie, to jest do Dniepru.

Dniepr płynie Sowato ze wspólnego źródłowiska wielu rzek sarmackich — wyżyny Wałdajskiej. Przepływając pas nizin środkowych, Dniepr zasila się obfitemi wodami z lasów i błot (Berezyna, Prypeć, Soż i Desna); prawe z tych dopływów zbliżają Dniepr do systematów Wisły, Niemna oraz Dźwiny i zostały połączone z niemi za pomocą kanałów. Dalej przerzyna Dniepr granitową wyżynę Ukrainy, gdzie żegluga w skutek porogów natrafia na przeszkody; okoliczność ta wywołała cały szereg charakterystycznych antropo - geograficznych objawów. Potrzeba przeładowywania towarów i przeprowadzania statków przez niebezpieczne porogi, wywołała powstanie Kremieńczuga, dnieprowskiej Szaffuzy, oraz rozwój sternictwa; częste rozbijanie się statków wywołało, podobnie jak na niebezpiecznych wybrzeżach morskich, zwyczaj rabowania towaru (Strandgut). Już w starożytności taż sama potrzeba przeładowywania i przewożenia po części drogą lądową towarów wywołała powstanie tu greckiego miasta Metropolis albo Miletopolis (1). Gdyby nie porogi, mówi Kohl, kto wie z jaką siłą i jak daleko handel i cywilizacya starożytnych Greków byłyby się utrwaliły wzdłuż Dniepru i jaki opór mogłyby były postawić barbarzyństwu wędrówki ludów. W średnich wiekach okolice porogów obsadzili Pieczeniegi i Połowcy, ażeby napadać na kupców ruskich obnoszących towary i łodzie około wodospadów (śmierć Światosława). Nie dziw więc, że wyspa Chortyca, leżąca poniżej porogów, była miejscem ofiar dziękczynnych za szczęśliwe przebycie porogów (dnieprzańska Elefantyna) (1). Po opuszczeniu porogów Dniepr wstępuje na nadbrzeżną nizinę czarnomorską, płynie śród podmokłych lasów („pławni“), dzieli się na odnogi i tworzy labirynt wysp (Zaporoże), które były schronieniem korsarskiej rzeczypospolitej kozackiej (dnieprzańscy Flibustjerzy), siedliskiem swobody, Akropolem Ukrainy. Główny punkt oparcia stanowiła tu wyżej wspomniana Chortyca, „naturalna warownia, broniona ze wszech stron przez masy granitowe, które nie pozostawiają prawie nic do zrobienia człowiekowi, aby ją uczynić niezdobytą“ (2).

Dniepr przepływa 9° szerokości, wijąc się około 50° południka i mimo przerwy na linii porogów, posiada bardzo ważne *handlowe i historyczne znaczenie*. Łączy on okolice bardzo różniące się między sobą pod względem swych płodów, a mianowicie: bogate w lasy lecz płonne (od źródeł do Desny); bogate w zboże lecz bezleśne (Ukraina); płonne i bezleśne lecz bogate w sól i ryby (pomorze czarnomorskie). Handlowe znaczenie Dniepru otrzymuje jeszcze większe rozmiary przez zbliżenie się tej rzeki i po części połączenie jej kanałami z wielkiemi systematami innych rzek niziny Sarmackiej: za pomocą Prypeci i Berezyny Dniepr zbliża się i łączy kanałami z systematami Wisły, Niemna i Dźwiny zachodniej, w skutek czego jest on takiem samem południowem przedłużeniem trzech północnych dróg wodnych w Europie wschodniej, jak Rodan (kanały łączą z Loarą, Sekwaną i Renem) w Europie zachodniej; a że prócz tego Dniepr, podobnie jak dolny Rodan, płynie w przerwie górskiej osi dzielącej Europę na północną i południową, stanowi więc taki sam łącznik północy z południem na wschodzie Europy jak Rodan na zachodzie. To też w okolicach ujść tych rzek, nad morzem Czarnem i zatoką Lyońską powstały wcześnie greckie kolonie (Olbia, Massilia) i stąd Grecy poznali północ Europy (Herodot, Pyteas); kupcy greccy udawali się w górę Borystenu przez Prypeć na Bug i Wisłę lub przez Prypeć i Jasiołdę na Szczarę i Niemen, lub wreszcie do górnego Dniepru, do tego punktu, gdzie rzeka ta najbardziej zbliża się do Dźwiny (Eridanu), gdzie dziś leży Orsza, a w starożytności leżało miasto Sarum; stąd przewlekano towary na Dźwinę. Głównym celem tego ruchu handlowego było dostanie bursztynu z nad brzegów Baltyku w zamian za sól

(1) J. N. Sadowski, Drogi handlowe greckie i rzymskie, I, 29, 38, 80.

(1) W. Nałkowski, Systemat Nilu. Ateneum, 1884.

(2) Hommaire de Hell Voyage, I, str. 242.

czarnomorskich limanów. Następnie, na początku wieków średnich, Dniepr przy pomocy zbliżonego doń systematu Łowati-Newy służył za drogę wojenną dla chciwej łupu skandynawskiej północy do nęcącego bogactwy bizantyjskiego południa („put' iz Wariag w Greki"). Książęta wariago-ruscy (Askold i Dir, Oleg, Igor, Jarosław) rozszerzywszy swe panowanie między plemionami sławiańskiemi wzdłuż dorzecza Dniepru, puszczali się z jego nurtem do bogatego Carogrodu i powracali obciążeni łupami. Z czasem te stosunki wojenne zmieniły się na przyjazne, handlowe; tym sposobem Dniepr pośredniczył w stosunkach Rusi z Grekami, od których pierwsza otrzymała promyki oświaty wraz z religią greckiego obrządku. Gdyby nie było Dniepru, to historya ludów niziny sarmackiej byłaby inną i to nietylko ze względów religijnych i wszelkich płynących stąd konsekwencyi. Dniepr mianowicie jest geograficzną przyczyną, a przynajmniej warunkiem dzisiejszego dążenia Rossyi na półwysep Bałkański, wpływu jej na losy jego i skrzyżowania się jej interesów z interesami innego państwa sąsiedniego, które druga potężna czarnomorska rzeka, Dunaj, prowadzi na tę samą arenę. Pierwiastkowym ogniskiem tych wywołanych, a przynajmniej ułatwionych przez Dniepr stosunków Rusi z Grekami, punktem wyjścia flot wojennych i handlowych do Carogrodu stał się Kijów, „drugi Carogród", leżący we środku dorzecza Dniepru, powyżej ujścia jego największych dopływów, gdzie krzyżują się drogi z północy na południe i ze wschodu na zachód. Bogactwa Kijowa, wypływające z jego stosunków handlowych, musiały być olbrzymie, kiedy Chrobry „ozłocił" niemi Polskę, a Śmiały zniewieścial ze swą rycerską drużyną śród roskoszy tej „nowej Kapuy". Później ognisko to przeniosło się ku ujściom Dniepru, do czarnomorskich portów, a na bramie Chersonu był wcale wymowny napis „droga do Konstantynopola". Po zajęciu wybrzeży morza Czarnego przez Tatarów i Turków Dniepr utracił znaczenie drogi wojennej i handlowej na południe (wyjąwszy Dniepr dolny dla wypraw Zaporożców); natomiast nabył później znaczenia rzeki granicznej między Polską z jednej, a Rossyą i Tatarami z drugiej strony; nie stanowił on wprawdzie wybitnej granicy strategicznej (szczególniej w zimie), wielkiej tamy dla wzajemnych napadów i z tego powodu granica polityczna nie zawsze i nie wszędzie biegła z jego korytem; zawsze jednak w lecie stanowił on pewną linię obronną, dla tego wyprawy wojenne odbywały się przeważnie w zimie, gdy Dniepr zamarza. Linia ta była wzmocniona warowniami. W skutek tego granicznego znaczenia Dniepru w większem lub mniejszem odeń oddaleniu leżą liczne pobojowiska (Dorohobuż, Smoleńsk, Orsza, Szkłów, Mohylew, Bychów i t. d.). Ponieważ w środkowej części tej linii obronnej bagna Polesia, przypierające do prawego brzegu rzeki, czynią ją na tej przestrzeni niedostępną i główne drogi ciągnące się wzdłuż północnej lub południowej granicy tych bagien przecinają Dniepr pod Smoleńskiem i Kijowem, przeto miasta te miały najważniejsze na dnieprzańskiej linii strategiczne znaczenie i były szczególniejszemi przedmiotami sporów. Kijów, dnieprzańska Moguncya, leży u wejścia do dorzecza Desny (Siewerszczyzna), które, posuwając dorzecze Dniepru daleko na wschód do samego centrum niziny Sarmackiej (Moskwa), podobnie jak Men—dorzecze Renu do centrum Niemiec, było najczęstszym przedmiotem granicznych sporów i polem zaciętych walk (Czernihów, Siewierz, Starodub, Poczep, Briańsk, Nieżyn, Baturyn, Konotop, Putywl, Głuchów, Siewsk); granica też tutaj była najchwiejniejsza: państwo Witolda sięgało dorzecza Oki (Ugra). Poniżej Kijowa już zaczynają się skały w łożysku rzeki i bystry prąd wody, co wraz z licznemi warownemi zamkami (Trechtemirów, Kaniów, Czerkasy, Kremieńczuk, Kudak) nadawało tej części Dniepru charakter szczególniej obronny; jeszcze dalej linia porogów stanowiła naturalną obronę. Dolny Dniepr, napełniony niedostępnemi i obwarowanemi przez Kozaków wyspami Zaporoża, stanowił fossę trudną do przebycia; w tej części rzeki niezmiernie ważnym punktem strategicznym, warowną bramą między zachodem i wschodem, był bród Tawański, przez który przeprawiali się Tatarzy w pochodach na Polskę. Wiadomo, że po okropnej klęsce nad Worsklą, gdy Polsce groziło straszne najście tatarskie, Witold z garstką niedobitków wstrzymał u brodu Tawańskiego całą potęgę Edygi. „Gdyby sam Tamerlan, odpowiedział on Jagielle, chcącemu przysłać posiłki, ze wszystkiemi wojskami wschodu, pokusił się o przeprawę przez Dniepr, byłbym w stanie powstrzymać go u Tawani" (1). Po zajęciu tego kraju przez Turków, zbudowali oni nad tym brodem fortecę Kyzykermen (obecnie Berysław, na trakcie czumackim do Krymu).

Dniepr przedstawia wiele analogii z Renem: każda z tych rzek jest w odpowiedniej sobie części Europy drugą co do wielkości: Dniepr po Wołdze, Ren po Dunaju; obie, dzięki swemu kierunkowi i znakomitej długości, proporcyonalnej do wschodniej i zachodniej części lądowego pnia Europy, łączą północ z południem, a przy pomocy sztucz-

(1) Szajnocha, Jadwiga i Jagiełło, IV, str. 233—235, 240.

nych połączeń przerzynają wpoprzek lądowy pień Europy, łącząc morza północno-europejskie z południowo-europejskiemi. Obie płyną z krain lesistych do bezleśnych (Polesie—Ukraina, Schwarzwald — Holandya). Obie w średnim biegu przepływają kotliny, będące śladem dawnych jezior (kotlina Polesia, kotlina Wyższego Renu), a następnie, po przyjęciu swych największych dopływów (Desna, Men), torują sobie drogę przez skaliste wyżyny (wyżyna Ukrainy, wyżyna łupkowa Reńska), śród malowniczych skał, tworząc katarakty lub prądy i tutaj przyjmują pomniejsze równoległe dopływy, przerzynające się w głębokich dolinach ku rzece głównej. Te części biegu obu rzek, przedstawiające pewne niedogodności dla żeglugi, były opanowywane przez zbójeckie bandy w celu łupienia przepływających statków lub przewożonych lądem towarów (Pieczeniegi, Połowcy — Burgrafowie). Obie rzeki łączą się na ujściach ze znacznemi dopływami, stanowiącemi niejako samodzielne systemata rzeczne (Boh, Maas). Obie mają wielkie handlowe i wojenne znaczenie. Obie są znane jako rzeki graniczne niegdyś między współzawodniczącemi państwami, a przeto jako przedmioty sporów, najprzód politycznych, które nieraz obficie zrumieniły ich fale krwią wojowników, a powtóre — sporów naukowych co do jedności lub różnicy w przyrodzie obu ich brzegów. Obie nareszcie są owiane urokiem historycznej i legendowej poezyi. Dla tych wszystkich analogii Dniepr, ów patryarcha rzek ruskich, zasługuje na miano sarmackiego Renu.

Wszystkie rzeki naszego obszaru pod względem swej *ekonomii hydrologicznej* (wahnień w poziomie wód) należą już do typu rzek Europy wschodniej (typ D Wojejkowa) (1) z prawidłowemi wylewami, zależnemi od topnienia śniegu na równinach; tylko dwie rzeki gór granicznych, Wisła i Dniestr, mają, podobnie jak rzeki kaukazkie, przymieszkę typu B (Wojejkowa), t. j. posiadają jeszcze drugie wylewy, zależne od topnienia śniegu w górach.

Klimat. Jak pod względem geograficznego położenia tak i pod względem klimatu obszar Polski przedstawia krainę *przejściową*, mianowicie pomiędzy oceanicznym zachodem i kontynentalnym wschodem Europy. Podczas gdy na południe Polski kontynentalny stepowy wschód, pod osłoną Alp i Karpat (od północy), sięga w dawną morską zatokę Węgier aż do Wiednia i tam urywa się nagle w obec alpejskiego charakteru Europy zachodniej. Podczas gdy na dalekiej „wysokoskalnej“ skadynawskiej północy odwieczna granitowa grobla, niby kadłub wywróconego okrętu-olbrzyma na grobie Wikinga-Olbrzyma, dzieli wąski i długi półwysep na dwa zupełnie różne klimatyczne światy: oceaniczną, mglistą, zachodnio-europejską Norwegię i kontynentalną, pogodną, wschodnio-europejską Szwecyę; to na obszarze między Karpatami i Skandynawią wszelki dział znika, daremnie wzrok i myśl szuka jakiegoś nagłego przejścia, jakiejś dzielącej ściany. Przez lukę między wyżyną Skandynawską i Karpatami, zajętą przez bramę Nadwiślańską, południowy Baltyk i południowy róg Szwecyi, przedziera się ku wschodowi wpływ oceaniczny i tworzy krainę klimatyczną przejściową; wpływ ten sięga najdalej w stronie północnej, dzięki Baltykowi: prowincye Nadbaltyckie, a szczególniej przyległa im wyspa Oesel posiada klimat łagodny i odpowiednią mu bujną roślinność (lasy dębowe, jesionowe, akacye, drzewa owocowe, nawet winogrona i orzechy włoskie).

Wiadomo, że to wdzieranie się wpływu oceanicznego z zachodu na wschód w miejscach gdzie niema gór, to urywanie się jego na ścianach górskich, w ogóle wszystkie zmiany klimatyczne, jakie napotykamy w pozaśródziemnomorskiej Europie, postępując od zachodu ku wschodowi i południo-wschodowi, zależą od dwóch panujących w tej części Europy *wiatrów*, zachodniego i wschodniego (wraz z sąsiedniemi kierunkami kompasu), co znów zależy od położenia barometrycznych minimów i jego zmian, stosownie do pory roku. W czasie zimy, gdy słońce przechodzi na południe równika, wtedy w okolicy Islandyi oraz Szpicbergu powstaje znaczne minimum barometrycznego ciśnienia, czyli środek cyklonu; w skutek tego wzmaga się siła południowo-zachodniego prądu, który wieje od azorskiego maximum i wraz z Golfsztremem przynosi Europie ciepłe i wilgotne powietrze; ale wiatr ten w miarę posuwania się ku wschodowi traci te własności: osusza się i oziębia, staje bardziej kontynentalnym. Zmiana ta w bramie Nadwiślańskiej odbywa się stopniowo; dopiero w pobliżu Karpat od 50° szerokości, szczególniej zaś odtąd, gdzie wał karpacki skręca się na południo-wschód i tworzy dzielącą ścianę, tam zaczyna się przejście nagłe: południowo-wschodnia część naszego obszaru nie korzysta z łagodzącego wpływu wiatru południowo-zachodniego. Tutaj sięga ze wschodu aż do Karpat, do wschodniej Galicyi wpływ centralno-azyatyckiego maximum, czyli antycyklonu („wielka oś kontynentalna“ Wojejkowa), który wywołuje tu wiatry wschodnie i północno-wschodnie i rozszerza aż dotąd charakter stepów Kirgizkich z ich srogiemi mrozami (aż dotąd sięga właściwa Azyi ujemna anomalia termicz-

(1) Wojejkow, Klimaty zemnago szara, 1884, str. 102 i nast.

na stycznia) (1) i straszliwemi zamieciami śnieżnemi (buran). Śniegu jednak wypada tu w ogóle mało (z powodu suchości klimatu), a okoliczność ta pozwala wyganiać bydło na paszę i w zimie, oraz wpływa korzystnie na szybki przyrost temperatury na wiosnę, gdyż na topnienie śniegu nie zużywa się wiele ciepła.

W czasie lata następuje gwałtowna zmiana: zimowe centralno-azyatyckie maximum zmienia się w letnie minimum, ponieważ zaś równocześnie azorskie maximum przesuwa się za słońcem (wraz z przesunięciem pasa ciszy i passatów) nieco ku północy, a nad morzami północno-europejskiemi ciśnienie podniosło się nieco, więc na miejsce prądu południowo-zachodniego powstaje w lecie zachodni i północno-zachodni, dążący ku południowo-wschodniemu minimum. Zwrot ten zaczyna się już w maju, gdy ciśnienie w północno-europejskich morzach, w skutek topnienia lodów i śniegów, jest największe; stąd powstają owe zgubne dla rozwijającej się roślinności przymrozki majowe („Pankracy, Serwacy i Bonifacy"), które jednak mają miejsce tylko wtedy, gdy powietrze posiada małą wilgotność, w przeciwnym bowiem razie, t. j. gdy przed obniżeniem temperatury do 0° nastąpi skroplenie, uwolniony cieplik uchroni od mrozu (2). Te wiatry zachodnie i północno-zachodnie dostają się w Europie środkowej i wschodniej do coraz bardziej rozgrzanych obszarów, wznoszą się w górę i wyładowują swą wilgoć; stąd *deszcze* w tej części Europy są przeważnie letnie, z tym większą przewagą (nad zimowemi), im dalej na wschód, podczas gdy w nadbrzeżnej Europie zachodniej w skutek oziębienia się lądu w jesieni, gdy morze jest jeszcze ciepłe, padają przeważnie deszcze jesienne; tylko wzdłuż wybrzeży Baltyku deszcze jesienne sięgają daleko na wschód, tak iż jeszcze prowincye Nadbaltyckie mają deszcze jesienne prawie tak obfite jak letnie. Dżdżystość klimatu wywołała tu zwyczaj suszenia zboża na tak zwanych „perepletach", które sięgają na Białoruś i Litwę.

Ku wschodowi, jak powiedzieliśmy, rośnie przewaga deszczów letnich nad zimowymi, ale ilość opadów w ogóle zmniejsza się (gdyż wiatry corazbardziej się osuszają); podczas jednak gdy z powodu ściany skandynawskiej przejście od obfitych deszczów Norwegii (2 mt., a może nawet 3 mt.) do suszy Szwecyi (Stokholm 400 mm.) jest nagłe, to na naszym obszarze zmniejszenie ilości deszczu ku wschodowi jest tak powolne, iż nieraz zacierają je słabe różnice wzniesienia lub zalesienia; i tak Berlin ma 590 mm., Poznań 510, Warszawa 580, Pińsk 610, Moskwa 550. Bliżej ku północnemu stokowi Karpat deszcze się zwiększają (Kraków 630, Lwów 680), ale dalej na południo-wschód, gdzie wiatry przychodzą bardziej już osuszone, opady się zmniejszają: Kijów ma 510, a Odessa już tylko 400 mm. Stąd w tej południowo-wschodniej części kraju pogoda nieba (*zachmurzenie* tylko $^1/_2$, podczas gdy w reszcie kraju $^2/_3$), susza, ubóstwo wód płynących (arbuzy, „źródła roślinne"), bezleśność, stepy, podczas gdy w reszcie obfitość błot i lasów; w tej ostatniej wycinanie i karczowanie lasów oraz odwadnianie (błota Pińskie!), w stepowej —projekt nawodnienia i zalesienia. Promienie stepowego słońca, padające z pogodnego nieba, dogrzewają silnie, wypalają trawy stepowe i nadają im płową barwę, nakoniec zamieniają step w pylną równinę i wywołują właściwe pustyniom miraże („majaki"). Słońce to i ludziom daje się we znaki: „trzykroć promienne i ciepłe" rzucało ono „żar nieczuły" zarówno na drużynę kniazia Igora (wyprawa na Połowców), jak i na niedobitków pułtawskich, uchodzących do Turcyi.

Przypatrując się bliżej stosunkom *temperatury* naszego przejściowego obszaru, spostrzegamy, iż leży on między rocznemi izotermami +10°C (która przechodzi przez Odessę) i +5° (która przechodzi przez Estonię); Warszawa więc ze średnią temperaturą $7^1/_2{}^0$ trzyma tutaj środek. W miarę posuwania się na wschód, izotermy zbaczają ku południowi, t. j. średnia temperatura roczna ubywa. Dalej kraj nasz leży między izotermami lipca +22° (która przechodzi jednak nieco na północ Odessy) i +16° (która przechodzi przez wybrzeża Kurlandyi i Estonii); izoterma Warszawy +19° stanowi znów środek. Izotermy lipca w miarę posuwania się na wschód zbaczają nieco ku północy, t. j. im dalej na wschód, tem lato jest cieplejsze, co wynika z bardziej kontynentalnego charakteru wschodu Europy. Tak np. izoterma lipcowa 19° wznosi się od Berlina przez Warszawę do Moskwy; ostatnia leży o 3° szerokości dalej na północ, niż pierwszy. Co do izotermów styczniowych, to Polska leży między izotermą —8° (która zresztą przekroczywszy Dniepr pod Mohylewem, ciągnie się dalej na południe już po lewej stronie rzeki) i izotermą 0°, której niedosięga. Na półwyspie Skandynawskim oraz na południe naszego obszaru obie te izotermy bardzo się zbliżają, zaś na szerokości geograficznej naszego obszaru są bardzo oddalone (izoterma 0° przechodzi po za

(1) Atlas, tabl. 6 w Supana Physische Erdkunde.

(2) Jeżeli ilość pary wodnej w 1 metrze sześc. powietrza wynosi mniej, aniżeli pomieścić się w nim może przy 0°, t. j. mniej niż 5·4 gram., wtedy obniżenie pod 0° jest możebne bez skroplenia. Porówn. J. Jędrzejewicz w Pam. Fizyogr., II.

Berlinem i Wiedniem), co pokazuje, że tu obniżenie temperatury ku wschodowi odbywa się powolnie. Izoterma Warszawy —4° znów stanowi środek (nie zupełnie jednak, gdyż izoterma 0° leży już zewnątrz naszego obszaru). Izotermy stycznia na obszarze Polski tak zbaczają ku południowi, iż ciągną się wprost z północy na południe (skutek to ciepłego Golfsztremu, oblewającego Europę z północy); tak np. izoterma Warszawy (—4) przechodzi na południu przez Cherson, na północy przez wyspy Alandzkie i południową Szwecyę; ujścia Dniepru i Dniestru mają taką samą zimę jak południowa Szwecya, a morze Czarne zamarza po brzegach zarówno jak i Baltyckie. Jednakże w pobliżu morza Czarnego, a nawet Karpat, od 50° szerokości, izotermy styczniowe zaczynają już przyjmować kierunek bardziej zgodny z równoleżnikami, gdyż tu ustaje już wpływ północno-europejskiego minimum (wiatrów południowo-zachodnich); wiatry wschodnie, przemagające w tym pasie (na południe 50°), roznoszą tu wszędzie jednakowe zimno od wschodu na zachód. Podobny przebieg jak izotermy lipca i stycznia mają tak zwane izotery, t. j. izotermy lata, i izochimeny, t. j. izotermy zimy. I tak np. izotera +16·5° idzie od Gdańska w pobliżu Królewca, Tylży ku północno-wschodowi (na północ Dyneburga), +17·5 idzie od Torunia do Wilna, +18 — przez Wrocław i Warszawę, +18·2—przez Kraków i południową część Królestwa. To zboczenie izoterów ku północy (jak i izotermów lipcowych) jest nieznaczne, tak, iż w lecie temperatura ubywa dość prawidłowo ku północy, Królestwo np. ma w południowej części lato o 1° cieplejsze niż w północnej (1). Zgodnie z tym przebiegiem izoter następuje początek wiosny (kwitnienie lilaku — Syringa Vulgaris); i tak: w południowej części kraju, w pasie sięgającym na północ do Warszawy, wiosna następuje w pierwszej połowie maja; dalej na północ do Kurlandyi—w drugiej połowie maja; w guberniach Nadbaltyckich — dopiero w pierwszej połowie czerwca (2). Izochimeny biegną znów podobnie jak izotermy styczniowe: na północ 50° szerokości biegną one z północy na południe, ale już w Galicyi, albo właściwie na południe linii biegnącej od Krakowa przez Sandomierz, Hrubieszów na Pińsk, zaczyna się już skręcanie izochimen ku wschodowi; i tak np. izochimena —2°·6, przechodząc od Królewca na południe, a nawet południo-zachód między Toruniem i Płockiem, w pobliżu Kalisza do Krakowa, tu skręca się na wschód do Tarnopola; podobnie izochimena —3°·5, ciągnąca się od Tylży w pobliżu Warszawy i Kielc, w Galicyi skręca się na wschód do Brodów. Izochimena —1°·7 idzie od Elbląga na zachód Bydgoszczy, przez Poznań, Wrocław ku Galicyi, gdzie skręca się na wschód (południo-wschód) do Kołomyi i Czerniowic. W Galicyi więc zima jest jednakowa na jednych równoleżnikach, dalej na północ zaś zima jest coraz surowsza im dalej ku wschodowi; w Królestwie np. różnica między Kaliszem i Brześciem wynosi 2°2, zima więc w Kaliskiem jest o 2° łagodniejsza, niż w Podlaskiem i Lubelskiem (1).

Pod względem *termicznej amplitudy*, która jest niejako wykładnikiem kontynentalności klimatu, Polska stanowi naturalnie obszar przejściowy, mianowicie od amplitudy niżej 20° (na zachód Berlina) do amplitudy wyżej 30° (na wschód Moskwy). Jako granicę klimatyczną między oceaniczną Europą zachodnią i kontynentalną wschodnią przyjmuje Wojejkow (2) izoamplitudę 23°, która ciągnie się mniej więcej wzdłuż Wisły; tak, iż według tego zachodnia część królestwa polskiego na lewo od Wisły (wraz z południową częścią Szwecyi) należy do Europy zachodniej (środkowej), wschodnia zaś część wraz z Galicyą, Bukowiną, Prusami wschodniemi i t. d. należy do Europy wschodniej (jak i Wołoszczyzna oraz Węgry). Część południowo-wschodnia naszego obszaru, na wschód od Karpat, odznacza się szczególniej wielką amplitudą (Odessa 26·3), większa niż na tym samym południku dalej na północ, choć amplituda w niższych szerokościach powinna być mniejsza. Obszar ten zasłonięty od zachodu górami posiada wszystkie cechy najbardziej kontynentalnego klimatu (3). Godnem jest nakoniec zaznaczenia, że obszar nasz dotyka na wschodzie (Smoleńsk) linii zamarzania rtęci, t. j. dotyka obszaru, gdzie termometr w zimie schodzi do —40° i niżej.

Polska zajmuje też po części stanowisko przejściowe pod względem trwania, wprowadzonego świeżo przez Supana (4), klimatycznego pojęcia *peryodów ciepła*. Leży ona mianowicie w pasie, gdzie mrozy (średnia temperatura dnia poniżej 0°) trwają 4 mies., podczas gdy w okolicach Dźwiny i Dniepru zaczyna się pas 5-cio miesięczny, a na zachodniej linii, łączącej górną Odrę z dolną Wisłą—pas 3-ch miesięczny. Skracanie się tego peryodu następuje jednakże jeszcze w innym kierunku, mianowicie ku południo-wschodowi, gdzie sam

(1) J. Jędrzejewicz, Pamiętnik Fizyograf., II, mapa tabl. V.

(2) Unser Wisser von der Erde, II (mapa Egona Ihne, tabl. V).

(1) J. Jędrzejewicz, Pam. Fiz., II, tabl. V.

(2) Wojejkow, Klimaty zemnago szara.

(3) Wojejkow, Klimaty zemnago szara, 462.

(4) Peterm., Mitt., 1887, mapa, tabl. 10.

rąbek wybrzeża morza Czarnego ma też peryod 3-ch miesięczny. Co do peryodu ciepła (powyżej 10°) i gorąca (powyżej 20°), to obszar nasz zachowuje się jednakowo z krajami na zachód i wschód leżącemi (jest to zgodne z biegiem izoter); mianowicie zaś leży głównie w pasie 6-cio miesięcznym ciepła; północna część (dolna Wisła, cały Niemen, górny Dniepr) leży już w pasie 5-cio miesięcznym, a Estonia w 4-ro miesięcznym. Okolica zaś dolnego Dniepru, Dniestru i Prutu do Kamieńca i Czerniowic mają peryod 7-mio miesięczny. Co do peryodu gorąca, to tylko południowo-wschodnia stepowa część należy do niego, zaczynając od Lwowa, przez Kamieniec, Berdyczów, ujście Prypeci; peryod ten trwa tutaj w miarę posuwania się ku południowi 1, 2 i 3 miesiące. Godną jest uwagi ta okoliczność, że z północną granicą tego pasu gorąca zgadza się mniej więcej granica czarnoziemu, zaś z północną granicą peryodu ciepła 7-mio miesięcznego—linia uprawy wina we wschodniej Europie.

Flora przedstawia też wiele *cech przejściowych*, co wynika po części z przejściowego charakteru klimatu, po części z warunków rozprzestrzenienia się tutaj organizmów po epoce lodowej. W miarę jak pokrywa lodowa ustępowała z naszego obszaru ku północy, zaczął on się ożywiać różnemi tworami, które wędrowały z jednej strony od południo-wschodu, od wybrzeży morza Czarnego, z drugiej od południo-zachodu, od równin Francyi. Przez obszar nasz przechodzi np. z północy na południe granica buku, który nie znosi zbyt kontynentalnego klimatu i dla tego nie posuwa się dalej na wschód: granica jego ciągnie się od Fryszhafu, w pobliżu prawego brzegu Wisły (najdalej na wschód ciągnie się ku Lubelskiemu, gdzie stanowi podstawę fabrykacyi mebli giętych) do doliny Dniestru, którą połowi i dalej prawem jego brzegiem (Bukowina!) ciągnie się ku morzu Czarnemu. Linia uprawy winorośli dla wina, dzięki pogodnej jesieni (która w zachodniej Europie jest dżdżysta), na naszym obszarze dosięga najpółnocniejszego punktu swego rozprzestrzenienia, bo 53° szer. w Poznańskiem (okolice Babimostu); dawniej zaś sięgała jeszcze dalej na północ, bo aż do Malborga, gdzie mistrze krzyżaccy wytłaczali wino. Granica wina posiada w ogóle dążność cofania się z biegiem czasu ku południowi w skutek doskonalenia się środków komunikacyi, a więc i dowozu lepszych win z południa; mimo to jednak, z powodu wysokich ceł na wina, powstał w ostatnich czasach projekt założenia winnic na wapiennych zboczach wyłomu Wisły w wyżynie Lubelskiej. Obecna granica wina z Poznańskiego skręca się ku Karpatom i ciągnie się wzdłuż doliny Dniestru, a następnie przechodzi na dolny Dniepr (silna operacya stepowego słońca). Zresztą cały obszar Polski leży w sferze rozprzestrzenienia zwykłych drzew leśnych, jak dąb, lipa, sosna, brzoza i t. d. Tylko jodła nie dosięga na północ morza Baltyckiego, a nawet w średnich częściach kraju znajduje się tylko na wynioślejszych miejscowościach; i tak, według p. Łapczyńskiego, na północo-zachód Łukowa rozciąga się lesiste „Łukowskie płaskowzgórze“, węzeł hydrograficzny rzek spływających do Buga, Wieprza i Wisły; tu w skutek większego wyniesienia poziomu rośnie jodła. Z innych wynioślejszych miejscowości środkowej części kraju rośnie jodła około Łodzi, Zgierza, Rawy i Brzezin (1). Modrzew, ów północny cedr, podobnie cenny na budulec jak jego libański krewniak i podobnie znikający, był niegdyś u nas bardzo rozpowszechniony i dostarczał trwałego materyału na owe tradycyjne „dworki“ i „kościołki“; obecnie jest rzadki i występuje głównie w południowej części kraju wspólnie z jodłą (np. w górach Świętokrzyskich). Odwrotnie niż jodła zachowuje się brzoza, która (wraz z jadalnemi jagodami) ku północy jest coraz częstsza, podobnie jak i sosna; ta ostatnia na Podolu znika, pozostawiając miejsce głównie lasom dębowym, które będąc rozrzucone rzadkiemi kępami śród niezmierzonych równin, noszą parkowy charakter. Dalej Polska leży również w obszarze rozprzestrzenienia zwykłych drzew owocowych (jabłka, gruszki, wiśnie, śliwki; lecz dereń tylko na Podolu). W obszarze zwykłych zbóż; tylko kukurydza ogranicza się do części południowo-wschodniej (wyjąwszy niewielką ilość w ogrodach), ryż zaś całkiem tu nie wkracza.

Pod wpływem uprawy pierwotny krajobrazowy charakter kraju stepowy czy lesisty lub bagnisty ulega zmianie, przetwarza się w szachownicę

„Pól malowanych zbożem rozmaitem,
Wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem,
Gdzie bursztynowy świerzop, gryka jak śnieg biała,
Gdzie panieńskim rumieńcem dzięcielina pała,
A wszystko przepasane jakby wstęgą, miedzą
Zieloną, na niej zrzadka ciche grusze siedzą“.

Ale na naszym obszarze przetworzenie to nie doszło jeszcze tak daleko jak w Europie zachodniej, jednakże znów dalej niż w Europie wschodniej: podczas gdy w Poznańskiem, na Kujawach, lasy zostały już dawno prawie wyniszczone. Gdy w Płockiem znikają resztki lasów, pozostawiając lotne piaski, a grube pnie wyciętych drzew „sterczą jak cmentarne pomniki“, świadcząc, iż tu dawniej były lasy masztowe (2); to we wschodniej i północno-wschodniej części (Polesie, Litwa, Białoruś) „zielona szata lasów dowodzi lepiej, niż pisana

(1) Pamiętn. Fizyograficzny, I.
(2) A. Połujański, Opisanie lasów, t. I.

historya młodzieńczości kultury człowieka". I w tym względzie więc obszar nasz zachowuje charakter przejściowy.

Lasy są, a szczególniej były, ważnym geograficznym warunkiem w życiu naszego kraju: jak gdzieindziej góry, tak w naszym płaskim kraju lasy stanowiły schronienie przed wrogiem, fortecę naturalną, punkt oparcia wojny podjazdowej. Nawet pojedyńcze wiekowe drzewa, jak świadczy Szajnocha (1), służyły za warownie, były „inkasztelowane"; przypomina to ów pierwotny sposób wojowania ludów leśnych, jaki Livingston spotkał w kraju Maniuemów (2), a Nachtigal w Sudanie: ludzie chronią się tam przed razziami ze swym dobytkiem na rozłożyste drzewa, na których w tym celu układają pomosty. W Serbii lasy Szumadyi były również ochroną narodowości, „każde drzewo było tam żołnierzem", a „kto ścinał drzewo, zabijał Serba" (3). Lasy były też u nas, jak gdzieindziej góry, schronieniem rozbójników: „zbój Świętokrzyski", z okolicy gdzie ochronie leśnej dopomagają jeszcze niewielkie góry, stał się u nas przysłowiowym, jak we Włoszech „bandyta Kalabryjski". Dawna obfitość lasów była dalej podstawą rozwoju bartnictwa; powstał u nas osobny język techniczny i prawo bartne; były owe złote czasy, gdy „piło się własny miodek przy obiedzie". Z tego samego powodu (a po części i charakteru rycerskiego Polaków) rozwinęło się łowiectwo (nawet kobiety przyjmowały w nim udział), wytworzył się bogaty język łowiecki, prawo leśne, ciężary na kmieciach (obławy), surowe kary za zabicie zwierzyny, a na wielko-pańskich dworach liczne zastępy łowczych, strzelców i psiarnie (4); dotąd jeszcze zgraje psów, zalegających pańskie pokoje po wsiach, są prawdziwą plagą mniej zapalonych czcicieli Dyany.

Lasy dostarczały, a po większej części i dziś dostarczają materyału opałowego w życiu codziennem i na fabrykach (obecnie pod tym względem miejsce drzewa zaczyna zastępować węgiel kamienny i torf w miarę jak lasy przerzedzają się), a także materyału budowlanego. Polska była „drewniana", a chociaż Kazimierz W., wedle znanego wyrażenia, pozostawił ją „murowaną", to jednak dotąd po wsiach i małych miasteczkach (na wschodzie — i w większych) drzewo jest głównym materyałem budulcowym; stąd to tak straszne pożary, szczególniej we wschodniej części (Brześć Litewski, Grodno, Mińsk). Dawna obfitość lasów była przyczyną, iż przyzwyczailiśmy się uważać je za niewyczerpany żywioł („nie było nas, był las; nie będzie nas, będzie las"), za coś takiego jak woda i powietrze, będące wspólną własnością wszystkich (stąd tak zakorzenione u nas kradzieże leśne). Przy takiem zapatrywaniu lasy musiały szybko przerzedzać się pod ciosami siekiery; z początku było to objawem dodatnim, miało znaczenie cywilizacyjne (i dotąd je ma w części wschodniej), ograniczało życie łowieckie na korzyść rolnictwa, zmieniało puszczę w krainę kultury; ale obecnie w zachodniej części kraju tępienie lasów posunęło się zadaleko. Dla pomyślności kraju normalny procent lasów powinien być tym większy, im kraj ma położenie bardziej kontynentalne i bardziej północne; albowiem lasy umiarkowują klimat, a drzewo ogrzewa w czasie surowej zimy. Normą taką dla naszego kraju ma być 25% (1), a zachodnia część kraju nie dosięga już tej normy; tutaj więc dalsze wycinanie lasów przynosi szkodę, nie tylko bowiem zmniejsza zasoby naturalne kraju, nie zawsze wynagradzając to uprawą zboża (często obszary wyciętych lasów zmieniają się w lotne piaski); ale prócz tego, zmniejszając ilość drzewa, zwiększa zarazem jego potrzebę: wycinając bowiem lasy, pogarszamy klimat kraju, czynimy tak, jakbyśmy go przenosili coraz bardziej na wschód.

F a u n a. Niektóre cechy przejściowe, jakie przedstawia fauna, wynikają po części z przyczyn wymienionych wyżej dla flory, po części zaś stąd, że wycinanie lasów, a równocześnie i tępienie lub wypieranie zwierzyny postępuje tak chronologicznie jak i topograficznie w miarę postępu cywilizacyi, a więc (w Europie) z zachodu na wschód. Wiele też zwierząt wytępionych w zachodniej Europie zachowało się jeszcze na obszarze Polski, szczególniej we wschodniej części tego obszaru. Tak np. łoś (cervus alces) znajduje się tylko we wschodniej, a mianowicie w północno-wschodniej części obszaru; dalej na zachód został już wytępiony. Toż samo odnosi się do polatuchy (pteromys volans). Bóbr, wpływający swemi budowlami na hydrograficzne stosunki kraju, dawniej częstszy u nas („strój bobrowy", „kapelusze kastorowe"), dziś uchronił się jeszcze tylko na Polesiu, głównie w obszarze lewych dopływów Prypeci. Wydra, wytępiona w Niemczech przez wycinanie lasów, regulacyę rzek i osuszanie błot, utrzymała się jeszcze u nas i dalej na wschód do Uralu. Dawniej pospolity u nas niedźwiedź („niedźwiedzie łapy", jako przysmak; „akademia Smorgońska") utrzymał się tylko na północo-wschodzie oraz

(1) Jadwiga i Jagiełło.
(2) Petermann, Mitteilungen, 1875.
(3) E. Reclus, Geographie Universelle, I.
(4) A. Połujański, Opisanie lasów, I, str. 204 i nast.

(1) B. Aleksandrowicz, Obecny stan lasów w królestwie polskiem, 1880.

w górach południowych (w Karpatach dotąd, w górach Św.-Krzyskich był do 1840 r.). Również w Karpatach utrzymał się ryś, świstak (arctomys marmosa), kozica albo giejza (antilope rupicapra), zaś w puszczy Białowieskiej żubr (bison europaeus). Do również pospolitych dawniej, a dziś bardzo rzadkich u nas zwierząt, należy borsuk („torby borsucze", tłuszcz na leki), oraz chomik, niszczący zboże, i dla tego tępiony. Wiele zwierząt zostało na całym naszym obszarze wytępionych zupełnie i żyje dopiero dalej na wschód za Dnieprem, np. rosomak (gule borealis), który w przeszłym stuleciu żył na Litwie, Wołyniu i Podolu; toż samo perewiaska (mustela sarmatica), bobak (arctomys bobac) i suhak (antilope saiga) (1). Niektóre zwierzęta nie sięgają na zachód po za obszar Polski, nie w skutek wytępienia, ale dla tego, że nie znoszą wilgotnego klimatu Europy zachodniej; są to mianowicie zwierzęta stepowe, które i na naszym obszarze ograniczone są tylko do części południowo-wschodniej, jak naprzykład jaszczurka stepowa, wąż stepowy, jak suseł, który od stepów Podola sięga w Hrubieszowskie; odmiana zaś jego żyjąca w Węgrzech dostaje się podobno do Galicyi wyłomem Popradu (2). Stepowemi zwierzętami są też dropie, owe strusie podolskie, na które polują konno z chartami; w Królestwie są one rzadkie. Południowo-wschodniej części kraju właściwy też jest czerwiec polski, polska koszenilla, która niegdyś dostarczała obficie materyału farbierskiego, dziś ma tylko miejscowe znaczenie dla tamtejszego ludu. Stepowym tworem par excellence jest szarańcza, która była dla Polski emblematem stepowych barbarzyńców („zgniećmy szarańczę" był okrzyk bojowy Polaków); boi się ona wilgoci Europy zachodniej, a lubi słoneczne stepy czarnomorskie (i pusty węgierskie), gdyż do swego rozwoju potrzebuje suchości i wczesnych letnich upałów. Gdy się jednak już rozwinie i jest bardzo liczna, wówczas stepy nie wystarczają jej do pożywienia i wtedy wędruje; przez Bessarabią, Galicyą dochodzi do Szląska (jak niegdyś Tatarzy) i Marchii; wyjątkowo tylko sięga dalej na zachód, nawet do wysp Brytańskich, ale wilgotny klimat zachodniej Europy tępi jej jaja i nie pozwoli szarańczy rozwijać się; tylko w Niemczech zdarza się to czasami, gdy czerwiec jest wyjątkowo ciepły i pogodny, ale bardzo rzadko, gdyż izoterma czerwcowa 20° (konieczna do rozwoju szarańczy) dopiero we wschodniej Europie dosięga szerokości Niemiec; charakterystyczną jest rzeczą, że we wschodnich Niemczech możliwość rozwoju szarańczy sięga tak daleko na północ, jak uprawa winorośli dla wina (1). Do granicy wschodniej tego naszego stepowego obszaru (dolny Dniepr) dotyka nawet zachodnia granica rozprzestrzenienia się „okrętu pustyni", baktryjskiego wielbląda.

Jak jedne zwierzęta na naszym obszarze nie rozprzestrzeniają się zbyt daleko na zachód bądź z powodu ich wytępienia, bądź z powodu zmniejszania się kontynentalności klimatu, tak znowu inne zwierzęta nie mogły się rozprzestrzenić daleko na wschód z klimatycznych lub innych jakichś nieznanych powodów. I tak niektóre ślimaki nie lubiące suszy (np. helix nemoralis) nie idą dalej na wschód jak granica buku. Jeleń (cervus elaphus) przechodzi nie zbyt daleko na wschód po za linię buku, mianowicie do Dźwiny, Berezyny i Dniepru (2). Sarna (capreola vulgaris) nie sięga zbyt daleko po za linię jelenia, za Dźwinę i za Dniepr. Tak sarna jak jeleń, a z nimi i wiewiórka są to przytem zwierzęta leśne, które nie mogły rozprzestrzenić się na południowo-wschodni pas stepowy i dostać do lasów Krymu (3). Daniel (cervus dama) znajduje się już tylko w stanie półdzikim hodowany w parkach. Niewiadomą jest rzeczą, dla czego bocian nie sięga na północ za linią Dźwiny, wyjąwszy Inflanty Polskie; nie może to pochodzić z klimatycznych względów, bo np. na Oeselu klimat, jak nadmieniliśmy, jest bardzo łagodny.

Ze zwierząt licznie rozpowszechnionych w naszym kraju geograficzny interes przedstawiają krety i mrówki leśne, jako pewne krajobrazowe, a nawet po części geologiczne czynniki. Krety, budując swe kopce, brudzą zielone kobierce łąk i niszczą je; podkopując grunt małe te miniery, ułatwiają cyrkulacyę wodzie, torują jej drogę, przyczyniają się tym sposobem do tworzenia wyrw, niszczenia dróg i t. p. Mrówki leśne, owe północne termity, budują też wielkie kopce, dostarczające miry krajowej (żywica sosnowa przesiąkła mrówczaną wonią), używanej przez wieśniaczki w Trzy Króle.

Z innych licznie rozpowszechnionych zwierząt wiele splotło się z przysłowiami, podaniami, baśniami naszego ludu, jak np. zając, będący przedmiotem śpiewek i dykteryjek myśliwskich („siedzi sobie zając pod miedzą"). Wilk, postrach owiec („wilk syty i owca cała"), a często i ludzi („Wiłkołaki), gra w miniaturze podobną rolę w ekonomii naszego kra-

(1) A. Wałecki, Pamiętnik Fizyogr., I.
(2) A. Wałecki, Pam. Fizyogr., I, III.

(1) A. Kirchhoff w Unser Wissen von der Erde, II.
(2) Koeppen w Ausland, 1883, № 44.
(3) Sarna i jeleń krymski są odmiany kaukazkiej. Tamże.

ju jak tygrys w Indyach. Niedoperze, puszczyki, piskorze, jaszczurki, padalce, turkucie, skorki, kołatki, owe „zegary śmierci“ („tik tak, tik tak“) i t. d. są też przedmiotami wielu baśni.

Prócz wyżej wymienionego wilka, do szkodników, dających się człowiekowi we znaki, należą: podstępny lis, łasica, tchórz, kuna, jastrząb, kania — osławieni wrogowie ptactwa domowego.

Z wielu naszych znanych zwierząt domowych największy geograficzny interes przedstawia *koń*, albowiem wywarł on pewien wpływ na charakter i dzieje narodu; na konia spada część naszej minionej chwały narodowej. Chów koni był niegdyś w Polsce bardzo rozwinięty, jako w kraju kresowym, gdzie trzeba było często „iść w taniec“ z Tatarami; wytworzyła się nawet, jak niektórzy sądzą, osobna rasa koni polskich. Polacy byli kawalerzystami par excellence, co według słów wieszcza „jak oczerety łamali bagnety“. Polska kawalerya zasłynęła w historyi wojen jako husarze, lisowczycy, krakusi, ułani; zwyciężała wielokroć liczniejszego wroga na polach Kirchholma i Raszyna, z Czarnieckim przepływała rzeki i cieśniny morskie, z Kozietulskim zdobywała niedostępne skały Samosierry, z Dwernickim wykonywała szarże, których szalona brawura napełnia podziwem obcych historyków.

* * *

Po ogólno-geograficznym przeglądzie całego wyżej ograniczonego obszaru, przypatrzmy się teraz poszczególnym jego częściom składowym, poszczególnym geograficznym indywiduom czyli krainom i postarajmy się uchwycić ich najcharakterystyczniejsze, najbardziej typowe *geograficzne cechy*.

Jakkolwiek na obszarze naszej równiny przejściowej fizyko-geograficzne zróżniczkowanie jest słabe, geograficzne indywidua nie przedstawiają takich odrębnych cech fizycznych, takich wybitnych kontrastów, jakie spotykamy na obszarach z bardziej urozmaiconą plastyką terrenu; to jednak, włączywszy pograniczne Karpaty, wziąwszy jeszcze tu i owdzie do pomocy względy etnograficzne i dziejowe, możemy na obszarze naszym wyróżnić następujące działy i poddziały. 1. Kraina Karpacka i Podkarpacka. 2. Pas południowy wyżyn, a mianowicie: a) *Wyżyna Szląska*, b) *Małopolska*, c) *Lubelska*, d) *Podolska* z *Pomorzem Czarnomorskiem*. 3. Pas środkowy Wielkich Dolin, a mianowicie a) *Polesie*, b) *Podlasie*, c) *Południowe Mazowsze*, d) *Kujawy*, e) *Poznańskie*. 4. Pas północny wyżyn: a) *Białoruś i Litwa z przyległem wybrzeżem Baltyckiem*, b) *Prusy* (*na prawo od Wisły*) *z północnem Mazowszem i przyległem wybrzeżem Baltyku*, c) *Pomorze* (*na lewo od Wisły*).

1. Kraina Karpacka i Podkarpacka. Część tylko wielkiego Karpackiego łuku (wraz z rozgałęzieniami jego strony zewnętrznej) należy do naszego obszaru, mianowicie od zwrotu na południe w bramie Morawskiej, do zwrotu na zachód w bramie Dunajskiej. Jest to szereg fałd złożonych przeważnie z kredowego i eocenicznego piaskowca, które spływają łagodnie ku Wiśle, a stromiej ku Dniestrowi. Najdalej na północ sięgają one między Wisłą i Sanem , mianowicie do linii Kraków, Bochnia, Tarnów, Rzeszów, Jarosław (linia kolei żelaznej), pozostawiając dalej na północ w widłach między Wisłą i Sanem piaszczystą nizinę. Ku Dniestrowi i Prutowi spadek jest krótszy, a liczne górskie dopływy tych rzek pokrajały owe fałdy erozyjnemi, głębokiemi i wązkiemi dolinami, nadając temu Karpackiemu Dagestanowi charakter dziki i niedostępny.

Dzięki wspomnionym wyżej wyłomom rzecznym (Dunajca i Popradu), przerywającym Karpackie fałdy i otwierającym żywiołowi polskiemu drogi na południe, możemy do obszaru naszego wcielić leżącą już na południe głównego Karpackiego łuku najwyższą część systematu — *Tatry*.

Tatry, jak wiemy, są uchronionym od zapadnięcia szczątkiem krystalicznego jądra Karpat, z którego szczytów denudacya usunęła pokrywające je pierwotnie warstwy młodsze. Ta część jądra nie tylko uniknęła zapadnięcia, ale zachowała najwyższe szczyty całego systematu (przeszło 2600 m.); zapadnięcie więc nie przyjęło w Karpatach tak wielkich rozmiarów jak np. w Apeninach, gdzie rangę najwyższego szczytu całego systematu osiągnął najwyższy szczyt warstw osadowych młodszych (Gran Sasso) (1). Tatry więc sterczą jak skalista warownia śród dolin Podhala, a właściwie śród jednej doliny otaczającej góry niby fosą i porozdzielanej tylko nieznacznemi działami wodnemi (Thalwasserscheide) rzek: Dunajca, Popradu, Orawy i Wagu. Po nad krainą lasów (Regle), wznosi się tu kraina łąk alpejskich (Hale; Połoniny we wschodnich Karpatach), gdzie „wiatr przewiewa uronione orle pióra“, gdzie latem tętni życie pasterskie. Po nad krainą hal strzelają dziko w obłoki nagie krystaliczne szczyty czyli turnie (Gerlach, Łomnica i t. d.), sięgające po nad granice wiecznych śniegów. Ale nieznaczny obszar gór sięgających po nad tę granicę oraz wielka stromość szczytów nie sprzy-

(1) A. Supan, Physische Erdkunde, 1884, str. 306.

jają zbieraniu się wielkich mas śniegu. Z tego powodu Tatry pozbawione są alpejskiej krasy lodowców, posiadają jednak pełne wdzięku jeziora („morskie oczy“) u stóp turni w krainie hal.

Z lotu ptaka uważane Tatry przedstawiają się jakby grzbiet pacierzowy z odbiegającemi odeń żebrami; żebra te są szczątkami oszczędzonemi przez erozyę, która wyrzeźbiła poprzeczne doliny dzielące owe „żebra“. Południowe żebra, t. j. gałęzie gór są potężniejsze; w nich, a nie w głównym grzbiecie leżą najwyższe szczyty łańcucha; to pokazuje, że erozya od strony południowej była energiczniejsza, tak, iż dział wodny został przesunięty po za najwyższą linię grzbietu, na stronę północną. Ten dział wodny zamyka stromą ścianą górny koniec każdej poprzecznej doliny; doliny te odznaczają się zadziwiającym układem tarasowatym: spadek ich dna przerywa się mianowicie dwa razy przez strome ściany, które są oddzielone od siebie przez trzy tarasy: górny i średni — płaskie, a trzeci, dolny silniej pochylony. Na dwóch wyższych tarasach leżą zwykle, wspomniane już poprzednio, górskie jeziora, zatamowane bądź grobłą morenową, bądź progiem skalistym (1). Powstanie jezior tamowych morenowych jest w związku z tarasowatą budową dolin. Lodowiec wypełniający taką dolinę (Tatry przy dawnej izochionie 1500 m. posiadały znaczne lodowce) przy nieznacznej miąższości (np. wycieńczony lodowiec w peryodzie znikania) nie jest w stanie pokonać nagłego spadku i przebyć go bez rozdarcia; pęka on, kruszy się i spada lodową lawiną na niższy taras; tutaj może on skupić się w nowy lodowiec („lodowiec odrodzony“), który posuwać się będzie do następnej krawędzi. Jeżeli niższy taras jest krótki, to podczas peryodu ubywania ów „odrodzony“ lodowiec, izolowany, pozbawiony odżywiania, zniknie szybko; ale na wyższym tarasie lodowiec długo jeszcze utrzyma się w posiadaniu krawędzi tarasu (gdyż miał on pierwotnie siłę sięgnąć po za krawędź, tworzył bowiem i zasilał lodowiec „odrodzony“), i zajmując długo tę krawędź, miał czas osadzić tam znaczną końcową morenę, która tamuje jezioro (2).

Jeziora leżące na najwyższym tarasie niekoniecznie są zatamowane moreną; leżą one otoczone w półkole skałami (niby brwiami) w tak zwanych cyrkach. Są to kotliny z dnem prawie płaskiem, którego najniższą część zajmuje zwykle jezioro (np. Morskie Oko), zatamowane w swym odpływie progiem skalistym. Dno to otacza stroma ściana skalista, zataczająca część koła tak, iż cyrk wygląda jak część niezamkniętego i zwróconego podstawą ku górze stożka ściętego. Utwór taki morfologicznie podobny do wulkanicznej kaldery, genetycznie jest zupełnie od niej różny. Kotliny takiej nie mogły też wyżłobić płynące wody, gdyż dno jej jest płaskie lub wgłębione miednicowato; musi to być produkt erozyi lodowców. Przypuszczenie to jest tem prawdopodobniejsze, że 1° cyrki leżą na dawnej granicy firnu tak w Tatrach jak w Pirenejach i Skandynawii (tak zwane Botner); 2° że wszelkie znane czynniki geologiczne są tu wykluczone prócz jednych lodowców. Dość znaczna głębokość niektórych jezior nie stanowi absolutnego zaprzeczenia teoryi erozyjnej; albowiem pierwiastkowo mogły one być bardzo płytkie, ale wtedy zamarzały do dna a przez kolejne zamarzanie i rozmarzanie skaliste dno ulegało rozkruszaniu; gdy później nastąpił peryod zwiększania się lodowców, lodowiec, natrafiwszy na grunt tak przygotowany, wyprzątnął rumowisko z dna jeziora i pogłębił je (1). Richthofen przypuszcza, że lodowiec w takim cyrku mógł przyjąć ruch wirowy, co powiększyłoby jego siłę erozyjną; tym sposobem objaśnia się okrągły zwykle kształt jeziornych miednic na dnie cyrku (2).

Godną jest uwagi rzeczą, iż te jeziora tatrzańskie zgromadziły się głównie we wschodniej części Tatr, podczas gdy część zachodnia z powodu obfitszych opadów utraciła już ów „wdzięk młodości“; dawne jeziora tej części wypełniły się rumowiskiem i mułem, spłynęły — „wygasły“.

Musimy tu zaznaczyć, iż bynajmniej nie przez nieuwagę lecz z umysłu odstępujemy od wyjaśnienia, jakie powyższemu zjawisku usiłował dać znany nasz fizyk i meteorolog prof. Dziewulski (3), a odstępujemy dla tego, że wyjaśnienie p. Dziewulskiego jest zupełnie fałszywe. P. Dziewulski wychodzi z zasady: gdzie wiele deszczu, tam wiele jezior. Jest to zasada tak zwanego zdrowego rozumu, ale ten rozum niestety często zawodzi: wszakże według niego słońce obraca się około ziemi, a jednak rozum krytyczny zaprzecza temu. Rozum krytyczny zaprzecza również zasadzie, że obfitość deszczów wywołuje obfitość jezior; albowiem rzecz ma się wprost odwrotnie. Gdyby p. Dziewulski choć raz porównał mapę rozkładu deszczów z mapą rozkładu jezior, toby się łatwo mógł przekonać, że np. na połu-

(1) Partsch, Die Gletscher der Vorzeit in den Karpathen, 1882, str. 1, 2.

(2) Partsch, Die Gletscher der Vorzeit in den Karpathen, str. 14, 15; Heim, Gletscherkunde, 1885, str. 58.

(1) Partsch, Die Gletscher i t. d., str. 194.

(2) Richthofen, Fuehrer fuer Forschungsreisende 1886, str. 258, 259.

(3) Pamiętnik Fizyogr., I.

dniowym stoku Himalajów, gdzie spada największa ilość deszczów na ziemi, *nie ma ani jednego znaczniejszego jeziora;* podczas gdy dalej na północ *prawie bezdeszczowa* Azya centralna jest *pełną jezior.* Podobne zjawisko występuje prawie wszędzie, choć może w mniej jaskrawej formie. Zjawisko to tłumaczy się bardzo prosto: obfitość deszczów rodzi obfitość potoków, które z jednej strony szybko wypełniają jeziora rumowiskiem i mułem, z drugiej — przez wzmocnioną erozyą pogłębiają łożyska odpływów jeziornych i tym sposobem uskuteczniają naturalne spuszczanie jezior.

Zamiast więc zasady p. Dziewulskiego, nauka stawia wprost przeciwną: im góry bardziej obfitują w deszcze, tem są uboższe w jeziora. Zasada ta jest tak ogólną, że wyjątek z niej zupełnie uprawnia geografa do wniosku o niedawnej zmianie klimatu (suchego na dżdżysty lub odwrotnie) lub o młodzieńczym wieku jezior (np. w skutek niedawnego pokrycia lodowcami).

Postawiwszy fałszywe twierdzenie, p. Dziewulski musiał dla jego uzasadnienia uciekać się do dość wątpliwego przypuszczenia o rozkładzie opadów w Tatrach, oraz do naciąganego objaśnienia tego rozkładu. Mianowicie p. Dziewulski przypuszcza, że wschodnia część Tatr jest obfitsza w opady od zachodniej, a to z powodu, że (w tem miejscu gdzie najwięcej jezior) ma kierunek od południo-wschodu na północo-zachód, co wywołuje prostopadłe uderzanie panujących wiatrów, wznoszenie, walkę ich i stąd obfitsze skroplenie.

Najprzód co do przypuszczenia o rozkładzie opadów, to jest ono, jak rzekliśmy, dość wątpliwe, albowiem znane jest prawo, że góry Europy obfitsze są w opady po stronie zachodniej, niż po wschodniej, która stanowi tak zwany „Regenschatten"; Tatry więc w każdym razie musiałyby stanowić niezwykły wyjątek.

Powtóre, co do objaśnienia tego wyjątkowego zjawiska, to wznoszenie się wiatru północno-wschodniego i południowo-zachodniego po stokach gór wywołuje bezwątpienia czasami skroplenie; ale przyczyna ta ma miejsce głównie w zimie (gdy wiatry te panują), a przytem działa słabo, gdyż zimowe opady w tych stronach są ubogie. Wzgląd więc p. D. ma małe znaczenie. Nie dość na tem: p. D. nie zwrócił uwagi na to, że wiatr północno-wschodni jest ubogi w parę, a w zimie w Tatrach, otoczonych głębokiemi dolinami, w których gromadzi się zimne powietrze, ubywanie ciepła ku górze musi być bardzo powolne, a czasami nawet zupełnie nie ma miejsca; wiatr zaś południowo-zachodni, musi ulegać foehnowemu osuszeniu, bo na drodze swej do wschodnich Tatr przechodzi nie wiele niższe Alpy Liptowskie, na których znaczną część swej wilgoci tracić musi. Nadto główne opady mają miejsce w Tatrach w lecie, a w tej porze przemagają wiatry nie północno-wschodnie, ani południowo-zachodnie, lecz północno-zachodnie, jak to p. D. mógł się z każdej mapy izobarów łatwo przekonać; a więc wiatr przynoszący główne opady wieje nie w kierunku prostopadłym, lecz w kierunku równoległym do owej części Tatr najbardziej obfitującej w jeziora. Nakoniec: na drodze tego, niosącego główne opady, wiatru północno-zachodniego do wschodnich Tatr leży najwyższa część karpackiego łuku otaczającego Tatry (Babia Góra), na tej drodze więc wiatr północno-zachodni utraca najwięcej wilgoci, podobnie jak wiatr południowo-zachodni na Alpach Liptowskich. Jednem słowem mnóstwo warunków składa się na to, ażeby ten łańcuch, gdzie jest najwięcej jezior, odbierał najmniej opadów.

Ale przypuśćmy, że powyżej przytoczone przez nas warunki, istniejące niezaprzeczenie, nie są dostateczne do wywołania mniejszej ilości opadów w Tatrach wschodnich, niż w zachodnich; przypuśćmy, że np. większa wysokość wschodnich Tatr lub inne jakieś względy lokalne, pomimo powyższe warunki, wywołują tu większą obfitość opadów niż w Tatrach zachodnich. To i tak fakt ten nie stanowiłby bynajmniej tryumfu teoryi p. D.; nie wyjaśniałby on bynajmniej rozkładu jezior w Tatrach, lecz zaciemniał go raczej, zmuszałby do uważania tego rozkładu za zjawisko wyjątkowe (według tego cośmy powyżej powiedzieli); wtedy dla wyjaśnienia tego musielibyśmy uciec się do przypuszczenia zmiany klimatu; mianowicie przypuszczenia, że dawniej klimat zachodnich Tatr był wilgotniejszy niż wschodnich, wywołał zniknięcie jezior w pierwszych, a potem dopiero stał się suchszy. Przypuszczenie znaczniejszego osuszenia się klimatu zachodnich Tatr jest nawet bardzo prawdopodobne (niezależnie od tego czy dziś Tatry zachodnie są suchsze od wschodnich, czy nie), albowiem z silnego zboczenia izochionów epoki lodowej na mapie Pencka mamy prawo wnosić, że w epoce tej linia śnieżna w zachodnich Tatrach leżała niżej, a więc tu były obfitsze opady niż we wschodnich; w skutek tego zachodnia część Tatr posiadała potężniejsze lodowce i stąd uległa silniejszej denudacyi, silniejszemu zniżeniu (przyczem jeziora wygasły); a w skutek tego zniżenia *obecnie* ma być może mniej opadów, niż bardziej oszczędzona od denudacyi wyższa część wschodnia.

Gdyby więc nawet przypuszczenia p. D., że zachodnia część Tatr ma obecnie mniej opadów niż wschodnia, było prawdziwe, to i wtedy ani przytaczana przez p. D. przyczyna tego zjawiska, ani wynikająca jakoby z tego zasa-

da: gdzie więcej deszczów, tam więcej jezior, nie mogłaby się utrzymać, sprzeciwia się bowiem ogólnie uznanym zasadom nauki (1).

Obok jezior drugiem świadectwem dawnych lodowców, nadającem niektórym częściom Tatr właściwy krajobrazowy charakter, są moreny. Geograf wrocławski Partsch (2), który badał zjawiska lodowcowe w Tatrach, tak maluje nam tatrzańskie krajobrazy morenowe: „Jeżeli z dzikich skalistych kotlin wysokich gór, które, zamiast dawnych błyszczących firnów, dziś kryją ciemne zwierciadła jezior, zstąpimy niżej do tej krainy, gdzie lodowce działały przeważnie budowniczo, gdzie, umierając, pozostawiły w spuściznie wyszłe z ich łona rumowisko, to przed nami roztoczy się inny, łatwiejszy do zrozumienia krajobraz".

„Desor odmalował nam tak powabny obraz krainy morenowej, że nie bez obawy przychodzi mi odtwarzać moje zupełnie odmienne wrażenie. Ale różnica ta nie leży bezwątpienia w naszej subjektywnej wrażliwości, lecz rzeczywiście w przedmiotach, któreśmy widzieli. Desor maluje uwieńczone winnicami wzgórza, powabne, opasane willami i ogrodami stawy Brianza; moja droga prowadziła zdala od rozproszonych chat górali, nawet zdala od udeptanych ścieżek, przez samotnie leśne do pustynnych obszarów zasypanych głazami, gdzie skąpy kobierzec mchu, borówek i kosodrzewiny budzi tylko niezadowolenie, pokrywając zdradziecko doły między rozsypanymi głazami. W Tatrach i Górach Olbrzymich pola morenowe stanowią najbardziej ponure, najbardziej unikane przez podróżnika okolice. W tem leży powód, że są one tak mało znane. Wszystkie ścieżki górskie omijają te kamieniste pustynie, a gdzie je muszą przechodzić, tam czynią to po najkrótszej drodze.

Ukształtowanie powierzchni tych pustyń morenowych jest pełne zmiany, a jednak jednostajne. Składają się one z licznych, prawie równoległych i jednako wysokich wałów rumowiska, porozdzielanych wąskiemi bróżdami równoległemi lub rozbieżnemi. Rzadko tylko napotyka się jedna potężna para wałów morenowych, niby zrzucona skóra olbrzymiego węża, jako pomnik zmarłego lodowca.

Szczególny interes krajobrazowy przedstawia także dolna granica pól morenowych. Gdzie deszczowe potoki nie zniszczyły moren końcowych, tam występują one jako potężne wzgórza, spadające na zewnątrz stromo i półkolisto ku łagodniejszym zboczom gór. Inne jest ukształtowanie gruntu po stronie wewnętrznej: czasem znajdujemy tu lekko wgłębione suche pole głazów, czasem płytką, ulegającą powoli storfieniu kałużę; w niektórych razach znaczne górskie jezioro, klejnot górskiego krajobrazu. Dawnym lodowcom Vologny zawdzięczają Wogiezy swą najpiękniejszą wodną ozdobę: „sans Gérardmer et un peu de Nancy, que serait la Lorraine?" A najbardziej powabny i najwspanialszy alpejski krajobraz tatrzański podziwiamy na końcowych morenach podpierających wodne rezerwoary jeziora Czorber i Rybiego.

Powabne zwierciadła takich jezior, które podwajają każde wspaniałe zjawisko konturu i światła śród dzikiego górskiego krajobrazu, są w stanie wynagrodzić sowicie podróżnikowi ową surową bezdrożność, ową ponurą bezpłodność krainy morenowej.

Rodzi się teraz pytanie, czy ta niegościnność naszej krainy morenowej, tak różna od alpejskiej skreślonej przez Desora, nie jest czasem niepożądanym darem klimatu naszych wyższych szerokości? Nie sądzę; zdaje mi się raczej, że z rozmiarami zjawisk lodowcowych i z odległością moren od miejsca pochodzenia ich materyału skalnego, zmieniają się ich własności. Zaledwie zasługujące na nazwę moren wały, które tworzą się na dolnej granicy małych pól firnowych z głazów zesuwających się po zlodowaciałej skorupie, składają się z wielkich skalnych odłamów prawie bez drobniejszego materyału. Im niżej zstępujemy po obszarze lodowców, tem bardziej w składzie moren występuje drobny materyał aż do delikatnie sproszkowanego mułu; nakoniec wielkie głazy występują tylko pojedyńczo pośród drobnego materyału. Ta zmiana składu moreny wynika nie tyle z wpływu czynników atmosferycznych na jej materyał, jak raczej z domieszki tych odłamków skalistych, które śród lodowca i pod nim uległy starciu na drobniejsze lub przynajmniej stały się tak kruche, że następnie łatwo uległy rozpadowi. Według tego można w ogóle powiedzieć, że

(1) Pan Dziewulski przytacza również niefortunny, a przytem zbyteczny, dowód, że Tatry należą do jednego systematu z Karpatami; mianowicie twierdzi p. D., że „względy hydrograficzne za tem przemawiają", ponieważ Dunajec i Poprad, biorące początek w Tatrach, przedzierają się przez Karpaty! Według tej hydrograficznej logiki Schwarzwald należy też do jednego systemu z Karpatami, ponieważ Dunaj, biorący początek w pierwszym, przedziera się przez drugie! a zatem i tu względy hydrograficzne „przemawiają i t. d." Tymczasem geografom dobrze wiadomo, że w kwestyi jedności gór rozstrzygają nie „względy hydrograficzne" lecz orograficzne oraz genetyczno-geologiczne (tektoniczne); pierwszemi kieruje się głównie geograf, drugiemi geolog; ideałem jest zgodność jednych i drugich. Względami zaś hydrograficznemi nie kieruje się nikt.

(2) Die Gletscher der Vorzeit, str. 195—198.

bardzo małe lodowce dają najgrubszy, a wielkie — najdrobniejszy materyał morenowy.

Tutaj leży bezwątpienia główna przyczyna różnicy między gościnniejszemi, bogatszemi w roślinność leśną, uprawnemi morenami na skraju Alp, a kamienistemi, dostępnemi tylko dla nikłej roślinności, dla kosodrzewiny, morenami Gór Olbrzymich i Tatr. Im potężniejsze było zlodowacenie w przeszłości, tem lepiej przygotowało ono grunt dla przyszłej pracy człowieka".

Prócz Tatr ślady lodowców w Karpatach znaleziono jeszcze tylko na Czarnohorze; niektórzy jednak (1) przypuszczają, że w epoce lodowej całe Karpaty były zlodowacone i że lodowce ich łączyły się u stóp tych gór z lodowcem skandynawskim; brak zaś śladów tego zlodowacenia upatrują w tej okoliczności, że w czasie przedlodowym Karpaty w skutek energicznego wietrzenia pokryły się masami gliny (Berglehm), która nie nadaje się do zachowania śladów lodowcowych. Moreny powierzchowne tworzyły się tylko w pierwszej fazie zlodowacenia, następnie zaś, gdy ono przyjęło znaczne rozmiary, powierzchowne moreny przestały się tworzyć (podobnie jak w Grenlandyi, gdzie powierzchowne moreny nie mają z czego powstać, ponieważ rzadko gdzie szczyt góry sterczy jeszcze nad powierzchnią lodów); moreny zaś denne zostały utworzone z drobnego gliniastego materyału i następnie pod wpływem wody uległy zmianom, które zatarły ich i tak niezbyt wyraźny morenowy charakter.

Karpaty fałdując się i wynurzając z morza trzeciorzędowego, zmuszały je do ustępowania, ale w zagłębieniach między fałdami pozostawały jego zatoki i tutaj osadzały się owe bogate neogeniczne pokłady gipsu i soli (Wieliczka i Bochnia w zachodniej Galicyi; Kałusz, galicyjski Stassfurt, we wschodniej), w podobny sposób jak to dzisiaj osadzają się np. na dnie zatoki Karabogas. Obok soli w przedgórzach wschodniej części Karpat występują w piaskowcach eocenicznych i kredowych źródła nafty; jest to polska Pensylwania (Słoboda Rungurska, Borysław, Gorlice). Same Karpaty (z Tatrami) są ubogie w skarby mineralne, dla tego górale mało zajmują się przemysłem, a głównie hodowlą bydła i gospodarstwem mlecznem na halach i połoninach (juhasy, bace, bacówki, watahy, żętyca); przytem we wschodnich Karpatach jako suchszych, hodują więcej owiec, w zachodnich, wilgotniejszych — więcej bydła. Górale wschodnich Karpat, Huculi, trudnią się dla tego przemysłem wełnianym (wyrób koców, dywanów i t. p.). Skąpa przyroda krainy zmusza górali karpackich, podobnie jak alpejskich i innych, do wędrówek za zarobkiem na równiny (druciarze, kosarze), a niegdyś zmuszała nawet do rozbójnictwa; Czorsztyn był niegdyś punktem oparcia różnych wodzów rozbójniczych i powstańczych (Rogala, Fryc, Napierski), a Biecz znowu był miastem katów. Dawni słynni rozbójnicy żyją dotąd śród górali jako postacie legendowe, owiane urokiem poezyi. Taką postacią u górali tatrzańskich jest Janosik, u Hucułów — Dobosz. Huculi, owi karpaccy Czerkiesi, dotąd jeszcze zachowali z owych czasów wielką zręczność w rzucaniu toporkiem; oni to głównie wśród niedostępnych skał i puszcz Bukowiny i Pokucia tworzyli groźne niegdyś bandy opryszków, którzy sprawiedliwie mogli mówić o sobie: „gdzie góry i lasy, gdzie doły i jamy, tam nasza *forteca*, tam dom". W przeszłem stuleciu opryszki trzymali cały kraj jakby w oblężeniu, a ich watażkowie do dziśdnia żyją w pieśniach i opowiadaniach ludu. Niektórzy z nich, jak owi włoscy bandyci, lubili nawet odznaczać się rycerskością i wspaniałomyślnością (znany jest wypadek z Doboszem i Karpińskim). Żydzi dopomagali opryszkom w napadach na dwory i miasta; od tego czasu zaczyna się też przewaga żydów na Pokuciu i ich bogactwo. Obywatele niepewni życia i mienia opuszczali swe dobra, wydzierżawiając je żydom za lichą cenę; żydzi zaś nie lękali się napadu opryszków, z któremi ich bliższe łączyły stosunki (1).

Nie tylko jednak dla rozbójników górzyste Karpaty miały ochronne znaczenie: stały się one twierdzą słowiańską, ochroną narodowości słowiańskiej przed nawałą hord węgierskich, które zalały nizinę Pannonii.

Etnograficzna mapa tej krainy odtwarza wiernie mapę orograficzną: granica ludów słowiańskich i Magyarów jest też granicą gór i nizin południowych (2). Tylko przez obniżenia w Karpatach przedzierali się liczni zdobywcy głównie do bogatej krainy Węgierskiej. Przez drogę prowadzącą z doliny Stryja do Munkacza, wkroczyli Węgrzy do Pannonii („gościniec Magyarski"); przez wyłom Popradu wtargnął Baty. Później nieco Nogaj szedł prawdopodobnie przejściem Duklańskiem (którędy też Maciej Korwin wkroczył do Galicyi, a później Rossyanie — do Węgier). Telebuga zaś, udawszy się inną jakąś drogą, zbłąkał się śród gór w zimie i utracił całą armię (3).

(1) A. Rzehak, Ausland, 1886, Nr. 17.

(1) Ob. Jana ze Śliwina, Listy z Pokucia, w „Wieku".

(2) Ob. Mapę etnograficzną Węgier, w Petermann's Mitteilungen, 1885.

(3) M. Ruith w Augsb. Allgem. Zeitung, 1878, Nr 217.

2. Południowy pas wyżyn. Pas ten, wyjąwszy góry Kielecko-Sandomierskie, nigdzie nie wznosi się do 500 m. (w Krakowskiej Jurze, w okolicach Lwowa i w górach Awratyńskich około 450 m.). Gdy lodowce, pokrywające niegdyś nizinę europejską do Karpat i gór średnich Niemieckich, zaczęły się cofać, pozostawiły po sobie wzdłuż północnego podnóża tych gór błotnistą krainę, rodzaj tundr sybirskich. Klimat Europy był wtedy suchy, albowiem sięgała ona wtedy znacznie dalej na północo-zachód do linii batometrycznej 200 metrowej; Alpy i Karpaty były wtedy wyższe (bo jeszcze denudacya nie miała czasu ich zniżyć), stąd działały one bardziej osuszająco na wiatr południowo-zachodni; podczas gdy wiatr północno-zachodni osuszał się przez skroplenie na zimnej powierzchni skorupy lodowej (podobnie jak np. nad prądem Peruwiańskim i Bengueli, po za któremi dla tego ciągną się pustynie). Stąd ta błotnista kraina zmieniła się wkrótce w stepową i pokryła się pyłem (Loess), tem grubiej im dalej na wschód, gdyż im dalej na wschód, tem dłużej trwał ten peryod stepowy; nad morzem Czarnem trwa on dotychczas, podczas gdy dalej na zachód ustąpił miejsca klimatowi wilgotniejszemu; ale że niegdyś nawet w Niemczech były stepy, to o tem przekonywamy się z kopalnych kości zwierząt stepowych, tamże znachodzonych. Zmiana klimatu wprowadziła tu nowy czynnik geologiczny: jednostajna kraina loessowa została pokrajana przez erozyjne doliny rzek.

W skład tego pasu wyżyn loessowych wchodzą: a) *Wyżyna Szląska*, b) *Małopolska*, c) *Lubelska*, d) *Podolska*.

a) *Wyżyna Szląska*. Szląsk stanowi południowo-zachodni kąt naszego obszaru i jest krainą przejściową, pozbawioną wybitnych granic. Odra w swej górnej cześci, zaledwie poczęta, nie stanowi ważnej granicy; Sudety za Odrą zaczynają się słabo wzniesionym wyżynowym grzbietem (Jasienik, Gesenke); na południe zaś między górną Wisłą i Odrą prowadzi droga do bramy Morawskiej. Przejściowość ta odbija się w charakterze dziejowym: Szląsk należał niegdyś do Czech, był kością niezgody między Czechami i Polską, a potem między Prusami i Austryą; jest krainą bitew i fortec. Nic dziw, że stosunki etnograficzne noszą tu charakter przejściowy: element polski miesza się na południu z morawskim, na zachodzie z niemieckim. Tu jest jedyne miejsce, gdzie element polski przechodzi po za zakreślone przez nas na wstępie granice, po za linię Odry; i my też w traktowaniu Szląska musimy wyjątkowo wybiedz nieco po za nasze ramy.

Północny, archaiczny (gnejsy) wał czeski na południo-wschód od szczytu Altvater (1500 m.) rozpłaszcza się w szerokie paleozoiczne (szarawaka) wyżynowe pasmo (Jasienik) 600—700 m. wysokości, które nie dosięga Karpat i tym sposobem pozostawia między obu systematami obniżenie (między Odrą i Beczwą, dopływem Morawy tylko 280 m.), stanowiące wygodną drogę między północą i południem Europy, ową wyżej wspomnianą bramę Morawską. Na północ systematu Sudetów rozciągają się ich paleozoiczne, szarowakowe przedgórza (np. Sobótka czyli Zobtenberg 720 m.), które zniżając się stopniowo, przechodzą nareszcie w szeroką dolinę Odry czyli tak zwaną „Szląską zatokę“. Dolina ta stanowi granicę między systematem Sudetów i „Górno-Szląską płytą“ (Szląską wyżyną) oraz drogę z niziny germańskiej do dorzecza Dunaju. Odgałęzienia Sudetów (gór Katzbach) z jednej strony, a płyty szląskiej (góry Trzebnickie) z drugiej — zbliżając się z obu stron do Odry przy ujściu Katzbachu, zamykają prawie zatokę Szląską od niziny germańskiej (znaczenie Lignicy w historyi wojen); tutaj znajduje się wyłom Odry. Gdyby rzekę tę zatamować tu tylko do wysokości 284 m., to zamieniłaby ona Szląską zatokę w jezioro, które odlewałoby swe wody bramą Morawską do systematu Dunaju (1) (projekt kanału między Odrą i Morawą).

Na prawo od Szląskiej zatoki rozciąga się *Szląska wyżyna*, zlewająca się z wyżyną Małopolski w jednę całość, w jednę wyżynę południowo-zachodniej Polski; wyżyna ta wciska się klinem między Sudety i Karpaty, oddzielając się od pierwszych doliną Odry, od drugich doliną Wisły. Wyżyna Szląska zaczyna się między źródłowiskami Odry i Wisły, jako błotnista równina do 300 m. wysokości; dopiero za rzeką Kłodnicą kraj wznosi się stromym spadkiem, jako wyżyna wapienia muszlowego, która na zachodzie, w obcej genetycznie, bo bazaltowej, górze św Anny dosięga blisko 390 m. wysokości. Na północ wyżyna ta pochyla się zwolna ku dolinie Malapany i za nią ciągną się już tylko niewysokie rozgałęzienia, wkraczające w nizinę i tworzące działy wodne między Odrą i Prosną, Prosną i Wartą. Dopiero na wschód od tej rzeki znajdujemy orograficzną granicę (zresztą tylko w południowej części wyraźną) wyżyny Szląskiej od wyżyny Małopolskiej, mianowicie stromą krawędź Krakowskiej Jury (góry Krakowsko-Wieluńskie), dosięgającej około 450 m. wysokości.

Wyżyna Szląska, jak pod względem orograficznym tak i tektonicznym, stanowi sprzeczność z systematem Sudetów, od którego od-

(1) A. Penck, Unser Wissen v. der Erde, II.

dziela ją brózda Odry. Brózda ta powstała prawdopodobnie przez zapadnięcie, które następnie pokryło się osadami trzeciorzędowemi, a nakoniec diluwialnemi. Podczas gdy w Sudetach, jak w górach Europy środkowej i zachodniej, widzimy liczne i znaczne dyslokacye, tak, iż warstwy wyprowadzone ze swego pierwiastkowego poziomu zostały spiętrzone w góry, to w wyżynie Szląskiej ciągnie się, właściwa Europie wschodniej, pozioma płyta, składająca się przeważnie z warstw mesozoicznych (1). Jednakże istnieje pewien lubo słaby tektoniczny związek między wyżyną Szląską i Sudetami: do sfałdowanych łupków dewońskich i kulmskich Jasieniku dotyka zgodnie (konkordant) formacya węgla produkcyjnego; u stóp gór formacya ta uległa sfałdowaniu, ale nieco dalej dyslokacya znika, a młodsze warstwy formacyi węglowej występują w miąższości 1000 m., jako prawie zupełnie poziomy fundament wyżyny Szląskiej, na którym spoczywają ogniwa tryasu: pstry piaskowiec, wapień muszlowy i kajper. Wapień muszlowy, jak wspomnieliśmy, tworzy stromy spadek na północ rzeki Kłodnicy i posiada w zachodniej części, w górze św. Anny, najdalej na wschód w Europie wysunięty wylew bazaltu (używany na szose i bruki). Na wschód wapień muszlowy ciągnie się do Olkusza, za którym zaczyna się już jura. Na wapieniu muszlowym w północnej części wyżyny leży kajper (gliny brunatno-czerwone i węgiel brunatny, do kamiennego podobny, np. w Porębie Mrzygłodzkiej pod Siewierzem), który z powodu swego gliniastego składu nie wywiera wielkiego wpływu na plastykę kraju. Toż samo stosuje się do leżącego już niezgodnie (dyskordant) na tryasie, dolnego oddziału jury, która stanowi niewysoki i nieurozmaicony dział wodny między Odrą i Wartą, zupełnie przeciwnie jak górna, biała jura, która stanowi stromą granicę wyżyny Szląskiej, ale należy już właściwie do wyżyny sąsiedniej Małopolskiej. W niektórych jednak miejscach występują i śród wyżyny Szląskiej dyslokacye, tak np. w okolicy Beuthen i Koenigshuette formacya węglowa została podniesiona na poziom wapienia muszlowego i tylko dla tego nie występuje na powierzchnię, że uległa znacznemu spłókaniu. Spłókanie to miało mjejsce już przed późnym peryodem trzeciorzędowym. Na równinie między Jasienikiem, wyżej wspomnianą krawędzią wapienia muszlowego (nad rz. Kłodnicą) i piaskowcem karpackim (okolice Cieszyna) na formacyi węglowej leży ingressya morza trzeciorzędowego, którego osady ciągną się i dalej wzdłuż północnych stoków Karpat. Osady te składają się u spodu z niebieskawego piaszczystego marglu, a powyżej z pstrego iłu; w pierwszym znajdują się muszle, dowodzące, że niegdyś zatoka mioceńcznego morza Śródziemnego rozciągała się aż dotąd, tak, iż Szląsk należał wtedy do Europy śródziemnej; wielki europejski dział wodny nie leżał wtedy, jak dziś, między Sudetami i wyżyną górnego Szląska: przesmyk lądowy między Leobschuetz i Kosel dzieli północno-europejskie osady trzeciorzędne od śródziemno-morskich. Ten miocen górno-szląski spoczywa na nadzwyczaj nierównej powierzchni kamienno-węglowej, wypełnia on nieraz do 200 m. głębokie doliny tej ostatniej, między któremi znów w niektórych miejscach oszczędzone przez denudacyę wyniosłości kamienno-węglowe wyglądają na powierzchnię ziemi. Tak więc w miejscu tem był niegdyś ląd urozmaicony przez erozyą, który następnie został pokryty przez osady trzeciorzędowe (1). Utrzymanie się tej urozmaiconej powierzchni starego lądu pod nowszemi osadami morskiemi świadczy, że te ostatnie osadzały się w spokojnej zatoce o słabem falowaniu, czyli są, jakeśmy powiedzieli, ingressyą; gdyby bowiem w miejscu tem rozciągało się niegdyś morze otwarte o silnem falowaniu, to wtedy ów stary ląd byłby uległ tak zwanej abrazyi, to jest zgładzeniu, zestrychowaniu przez fale morskie i utwory trzeciorzędowe spoczywałyby na równej powierzchni kamienno-węglowej; stanowiłyby nie ingressyą, lecz tak zwaną właściwą transgressyą (2). Obecnie ten stary ląd kamienno-węglowy wraz z trzeciorzędową ingressya stanowi, jak wiadomo, płaski dział wodny między Odrą i Wisłą.

Następnie cała ta kraina w początku diluwialnego peryodu została pokryta całunem lodowym ze Skandynawii, który wdarł się nawet na góry otaczającego ją z południa Sudeckiego wału do wysokości 400 a nawet 500 m. Osady lodowcowe występują tu w kształcie pojedyńczych, rzadko rozrzuconych kamieni erratycznych, niekiedy tylko przyjmują kształt gromadnych osadów morenowych, nie wywierają więc znacznego wpływu na ukształtowanie powierzchni. Tylko w północnej części kraju, już na granicy środkowego pasa nizin, ciągnie się szereg 20—30 m. wysokich wzgórzy żwirowych, bezpłodnych, pokrytych lasami (np. wzgórza Trzebnickie); wzgórza te zostały osadzone podczas cofania się krawędzi lodowcowej (3). W niższych miejscach występuje tu loess, który stanowi bezleśne, naj-

(1) A. Penck, Unser Wissen v. der Erde, II.

(2) Por. F. Richthofen, Fuehrer fuer Forschungsreisende 1886, str. 359 i nast. 617, 618

(3) A. Penck, Unser Wissen von der Erde, II.

żyzniejsze, najdawniej i najgęściej zaludnione obszary rolne; podczas gdy wyższe, niepokryte loessem części kraju, oraz pokryte piaskami diluwialnemi, jak północna część wyżyny Szląskiej, są lesiste (pod Olkuszem jednak występują zupełnie nagie, lotne piaski, jako „polska Sahara“). Te lesiste okolice zostały później zaludnione i dla tego tak w południowych górach jak i w północnym pasie diluwialnych wzgórzy siedzi ludność niemiecka, na loessie zaś słowiańska (polska lub zgermanizowana); okoliczność ta objawia się w nazwach miejscowości, które w pierwszym razie są czysto niemieckie, w drugim zniemczone słowiańskie.

Starsze formacye Szląska obfitują w skarby mineralne, czyniące Szląsk jedną z najbardziej przemysłowych i najbogatszych krain Europy. Metale szlachetne, w które obfitowały niegdyś archaiczne skały Sudetów, zostały już prawie zupełnie wyczerpane, ale na wyżynie Szląskiej w wapieniu muszlowym mieszczą się olbrzymie pokłady żelaza (pokłady żelaza w król. polskiem między Bolesławiem i Pankami należą po części do brunatnej jury), ołowiu i galmanu (kopalnie Olkuskie zalane niegdyś wodami jurskiej rzeki Baby, ginącej w piaskach, są obecnie osuszone). Wapień muszlowy leży na węglu kamiennym tak, iż nieraz jedna kopalnia dostarcza wszystkich czterech produktów, co niezmiernie ułatwia eksploatacyę. Objętość węgla szląskiego (wraz z przyległemi okolicami górniczemi królestwa polskiego i Galicyi) obliczają na 100 kilometrów sześciennych (1). To nagromadzenie skarbów mineralnych wywołuje tu prawdziwie amerykański wzrost miast i zgęszczenie ludności (okolice miast: Koenigshuette, Katowice, Mysłowice, Dąbrowa, Jaworzno).

b) *Wyżyna Małopolska.* Wyżyna ta, jak wiadomo, zaczyna się na zachodzie grzbietem Polskiej, mianowicie Krakowskiej jury, która spada stromo ku wyżynie poprzedniej.

α) *Krakowska jura* albo grzbiet *Krakowsko-Wieluński.* Grzbiet ten jest utworzony przez wychodnie warstw białej jury, mających upad na północo-wschód i ginących dalej w tym kierunku pod warstwami młodszemi (kreda, trzeciorzędowe, diluwialne). Linia rozciągania tych warstw idzie od Krakowa (Krzemionki, Sikornik) przez Ogrodzieniec (Podzamcze 450 m.), Częstochowę (Jasna Góra) do Wielunia. Tylko w południowej części wychodnie te mają charakter grzbietu górskiego, za Częstochową zaś zlewają się z okolicznemi równinami, a za Wieluniem giną zupełnie pod formacyami młodszemi środkowego pasa nizin. Jura ta składa się z wapieni amonitowych i spongitowych z konkrecyami krzemiennemi, które dawniej używane były na skałki do strzelb i na krzesiwka. W południowej części tej jury około Krakowa znajdują się wyspy formacyi dewońskiej (1) (np. czarny marmur w Dębniku pod Krzeszowicami, dostarczający materyału do krakowskich kościołów), oraz starsze od jury wylewy porfiru i melafiru (używane na szose i bruki), jak np. w Alwernii, Tęczynie, Krzeszowicach oraz pod Gołonogiem w królestwie polskiem, gdzie porfir tworzy kopułowate wzgórze śród piasku diluwialnego.

Nagie białe ściany Krakowskiej jury wznoszą się, podobnie jak jury Szwabskiej i Frankońskiej, stromo z otaczających równin i poszczerbione są wąskiemi wąwozami, ubogiemi w wodę, zasypanemi przez piasek diluwialny. Charakterystycznem jest zjawisko, iż rzeka Warta, płynąca z początku wzdłuż zachodniego stoku jury, nagle około Częstochowy zwraca się na wschód i tworzy sobie wąski skalisty wyłom na wschodni stok. Warta zachowuje się tu tak samo, jak Mozella względem jury Lotaryngskiej. Zjawisko to pochodzi zapewne ze skłonności jury do tworzenia szczelin i jaskiń, przy czem powstają czasami podziemne działy wodne i podziemne bifurkacye (np. między Dunajem i Renem); z czasem te podziemne kanały, rozszerzane przez wodę, występują na jaw. W jurze Krakowskiej, równie jak w jurze Niemieckiej, znajdują się groty stalaktytowe ze szczątkami zwierząt diluwialnych i człowieka przedhistorycznego (Olsztyn, Ojców, Mników i t. d.). Jak w Szwabskiej jurze strome skały zostały uwieńczone zamkami (Hohenzollern, Hohenstaufen), tak również i w jurze Krakowskiej; spotykamy tu Tyniec, Wawel, Tęczyn, Ojców, Piaskową Skałę, Rabsztyn, Ogrodzieniec, Smoleń, Olsztyn, Częstochowę. W tej ostatniej wznosi się wprawdzie tylko klasztor (Jasnogórski), ale był on też niegdyś zamkiem obronnym, był nietylko „polską Mekką“, ale i polskim Akropolem, ostatnią ucieczką przed wrogiem (Kordecki, Puławski). Obok tych, dziś już po większej części nieużytecznych, lecz tylko estetycznych (ruiny) prac człowieka, piętrzą się prozaiczne piece wapienne.

Do najpiękniejszych okolic Krakowskiej jury i w ogóle całego kraju należy kanion Ojcowski: pośród równiny, pokrytej w części lasem, podróżny staje nagle przed głęboką skalistą szczeliną, na dnie której ciągnie się po części łąkowa, po części uprawna smuga, skrapiana wąskim, ale bystrym i szumiącym strumieniem (Prądnik). W wielu miejscach skaliste białe ściany doliny spadają pionowo, bez-

(1) A. Penck, Unser Wissen v. d. Erde, II

(1) Roemer, Geognostische Karte von Ober schlesien (z objaśnieniami).

pośrednio ku łąkowemu dnu; tu i owdzie z tej ściany wyskakują ku dolinie skaliste przylądki, niby najbardziej wysunięte forty jakiejś warowni olbrzymów. Prócz przylądków spotykamy tu i wyspy skaliste pośród doliny; są to zaoszczędzone przez erozyę szczątki dawnej jednolitej wyżyny; z nich najgodniejszą uwagi jest tak zwana „maczuga Krakusa“ albo „pałka Herkulesa“ pod Pieskową Skałą. Pośród skał i grot tej polskiej Dalekarlii znalazł polski Gustaw Waza schronienie przed pogonią wrogów.

W dolinie Krakowskiej jury, dokoła kryjącego „smoczą jamę“ Wawelu, poniżej wyłomu Wisły, gdzie ona staje się żeglowną, zaległ „gród Krakusa“, dawna stolica Polski. Ze szczytu, wieńczącej grzbiet jurajski Kościuszkowskiej mogiły roztacza się wspaniały widok na rozłożony u stóp lśniący, różnobarwny Kraków, na zielone, równe jak bilard „błonia“, miniaturę stepu, na jaśniejące śród ciemnego lasu Bielany, na białe, strome skały Krzemionek, na modrą tu jeszcze królowę rzek naszych, „całującą Wawelu stopy“, na ginące w błękitnej dali Karpaty... Wśród bezobłocznego dnia letniego ta cudowna panorama zdaje się owiewać nas ciepłem i świetlanem tchnieniem nadśródziemnomorskiego południa.

β) *Systemat gór Kielecko-Sandomierskich* stanowi północno-wschodnią krawędź wyżyny Małopolskiej, jak grzbiet Krakowsko-Wieluński — południowo-zachodnią. Systemat ten składa się z kilku mniej więcej równoległych łańcuchów, ciągnących się w kierunku od ZPnZ na WPdW, od okolic Przedborza nad Pilicą do okolic Sandomierza nad Wisłą. Na południe góry te spadają stromo, na północ zaś łagodnie i przechodzą za pomocą pagórkowatej krainy za linią Skierniewice-Radom w torfowatą nizinę Małopolski (w kącie między Pilicą a Wisłą), należącą już do środkowego pasa wielkich dolin. Zresztą tylko część leżąca w okolicy źródeł rzek: Kamiennej, Opatówki, Koprzywianki, Czarnej i Nidy posiada wybitny orograficzny charakter (najwyższy łańcuch, Św.-Krzyzki, wznosi się przeszło na 600 m.). Na wschód zaś linii Opatów-Klimontów tracą one zupełnie charakter gór, kończą się orograficznie i ciągną się dalej tylko geognostycznie, jako wyżyna złożona z tych samych warstw geologicznych, która pod Sandomierzem spada ku Wiśle stromą krawędzią, jako tak zwane (niewłaściwie) „góry“ Pieprzowe.

Formacye geologiczne, wchodzące w skład tych gór, ciągną się prawie równoległemi taśmami, symetrycznie rozłożonemi po obu stronach osi, składającej się z najstarszych formacyi, syluru i dewonu; mianowicie po obu stronach tej osi idą symetrycznie ogniwa tryasu, a nakoniec jury. Jednakże taśmy młodszych formacyi, będąc równoległe między sobą, nie są dokładnie takiemi względem dwóch najstarszych formacyi syluru i dewonu: podczas gdy te ostatnie ciągną się z ZPnZ na WPdW, to pierwsze ciągną się z PnZ na PdW.

Jeżeli dzięki Puschowi i kilku późniejszym badaczom wiemy nieco o formacyach wchodzących w skład tych gór, jeżeli znamy ich skład petrograficzny (sylur—łupki ilaste, dewon—dolomity, kwarcyty i piaskowce, tryas—iły czerwone, piaskowiec biały, np. Kunowski, jura—wapień); to za to niewiele wiemy o *tektonice* i *genezie* tych gór, co najbardziej obchodzi geografa.

Góry Kielecko-Sandomierskie powstały w skutek sfałdowania warstw w czasie między jurą i kredą, gdyż ta ostatnia leży u stóp gór poziomo (część środkowa powstała, być może, dawniej, przed tryasem, albowiem w niektórych miejscach tryas ma leżeć poziomo). Ze szczytów gór warstwy młodsze zostały spłókane i odsłoniły starsze formacye aż do dolnego dewonu (kwarcyt), w dolinach zaś erozya sięgnęła aż do syluru (łupki). Jako fałdowe, góry Kielecko-Sandomierskie różnią się od typu gór środkowej Europy, należących głównie do gór uskokowych (Verwerfungsgebirge i Horstgebirge) i zbliżają się do typu gór nadśródziemnomorskich.

Część środkowa gór Kielecko-Sandomierskich, stanowiąca jądro tych gór, przedstawia mianowicie dwa antyklinalne siodła (1) (góry Św.-Krzyskie i Chęcińskie), rozdzielone synklinalną niecką (Kielecko Łagowską). Siodła te składają się ze skał formacyi sylurskiej i dewońskiej; mianowicie szczyty składają się z dewońskich kwarcytów, a młodsze od nich dolomity występują w synklinalnej niecce oraz po zewnętrznej stronie, to jest na północnej stronie gór Święto-Krzyskich w górach Bodzentyńskich i na południowej stronie gór Chęcińskich (marmury). Podczas fałdowania grzbiety siodeł w skutek rozciągnięcia warstw musiały wzdłuż popękać i pokruszyć się, wody wypłókały te pokruszone części i tym sposobem na grzbiecie każdego siodła utworzyła się dolina antyklinalna, która podzieliła każde siodło na dwie części, na dwa grzbiety izoklinalne z przeciwnemi upadami warstw; północny grzbiet z północnym upadem i południowy — z południowym. Północne antyklinalne siodło rozpadło się na dwa łańcuchy: północny, Łysogórski (ze szczytami Św. Katarzyny i Łysa Góra czyli Św.-Krzyska, przeszło 600 m.) oraz południowy, Opatowski, nieco niższy od poprzed-

(1) J. Siemiradzki, Wszechświat, 1887, № 8, 9.

niego (góra Witosławska 450 m.) i wybiegający nieco dalej na wschód. Oba te grzbiety rozdzielone są podłużną antyklinalną doliną Nowej Słupi (260 m.), zasypaną rumowiskiem kwarcytowem („naturalny bruk"), które leży na iłach syluryjskich i stanowi zapewne pozostałość owego pokruszenia grzbietu. Siodło południowe, Chęcińskie (350 m.), składa się też z dwóch łańcuchów, z których południowy wybiega też nieco dalej na wschód. Tym sposobem wschodnia część gór Kielecko-Sandomierskich składa się tylko z dwóch łańcuchów, podczas gdy ku zachodowi liczba ich rośnie; widocznie stosunki pokruszenia i wypłókiwania dolin podłużnych musiały być tam bardziej skomplikowane; przytem liczne wyłomy rzek dzielą te łańcuchy poprzecznie na drobne kawałki, niby ustawione oddziały wojska.

We wschodniej części gór Kielecko-Sandomierskich (na wschód linii Opatów-Klimontów) starsze formacye syluryjskie i dewońskie, pokryte wapieniem trzeciorzędowym (źródło Kadłubka pod Karwowem, osadzające tuf wapienny) i loessem, ciągną się dalej (choć góry znikają), jako płaska wyżyna, spadająca stromem zboczem „gór" Pieprzowych ku Wiśle. Nie są to naturalne góry, lecz stromy spadek wyżyny. Zbocze to przedstawia wielki naukowy interes, może nas bowiem pouczyć o składzie petrograficznym i tektonice wyżyny ciągnącej się na wschód gór Kieleckich, ale jest ono niezmiernie trudne do badania, jako bardzo strome i pokryte rumowiskiem skalnem, osuwającem się pod nogami. Obecnie wejście na „góry" Pieprzowe stało się nieco łatwiejszem, gdyż zaczęto łamać tam kamienie na szosę do Galicyi (1). Zbocza te składają się z łupków glinianych, kwarcytów i zlepu kwarcytowego; warstwy są silnie dyslokowane, prawie postawione; formacyą swoją (sylur i dewon), upadem (PnW) i rozciąganiem z zachodu na wschód wyżyna ta stanowi widocznie geologiczne przedłużenie gór Kieleckich.

Tutaj stajemy przed nowym problematem geograficznym: mamy wyżynę z powierzchnią równą, a silnie dyslokowanemi warstwami; utwór którego monotonia orograficzna jest w sprzeczności z rozmaitością tektoniczną. Sądzimy, że utwór ten nie może należeć do innej kategoryi, jak do wyżyn morskiego zestrychowania (Abrasionsflaeche), która w danym razie została pokryta trzeciorzędową transgresyą; jest to utwór podobny np. do wyżyny łupkowej Reńskiej. Niegdyś mianowicie orograficzna budowa była tu inna, była zgodna z tektoniką; utwór ten stanowił i orograficznie dalszy ciąg gór Kieleckich. Ale ta wschodnia część gór musiała być wystawiona na silne falowanie morza trzeciorzędowego z północo-wschodu, podczas gdy część zachodnia musiała być osłoniona lądem, z południa zaś była tu spokojna zatoka ze słabem falowaniem. Falowanie z północo-wschodu musiało najsilniej działać na północny łańcuch każdej wyżej wspomnianej pary łańcuchów, podczas gdy każdy południowy łańcuch znajdował się niejako za wałem ochronnym; tym się zapewne tłumaczy dla czego w obu parach południowe łańcuchy wybiegają dalej na wschód niż północne; może zresztą abrazya nastąpiła już w peryodzie kredy, ale kredowa transgressya została spłókana przed osadzeniem się trzeciorzędowej.

Ciekawą było rzeczą jak zachował się wielki skandynawski lodowiec diluwialny przy spotkaniu z najwyższą na obszarze równin polskich wyniosłością gór Św.-Krzyskich. Kwestyi tej dotknął p. Siemiradzki w krótkiem sprawozdaniu ze swej wycieczki w góry Św.-Krzyskie (1). Na północnym stoku gór Św.-Krzyskich zalega olbrzymie rumowisko kwarcytowe; według p. Siemiradzkiego rumowisko to jest lokalną, czołową moreną diluwialnego lodowca, który, płynąc z północy, natrafił na góry Św.Krzyskie, kruszył kwarcyty i pchał je przed sobą pod górę; nie mógł jednak przekroczyć gór i rozdzielił się na dwa ramiona, które następnie połączyły się na południe od gór i tam pozostawiły osady moreny dennej z głazami narzutowemi skandynawskiemi. Brak głazów skandynawskich na wyniosłościach gór Św.-Krzyskich tłumaczy się tem, że głazy te należały do moreny dennej, która nie mogła się wydostać tak wysoko.

W kwestyi tej pragniemy tu zrobić parę uwag nie dla tego, abyśmy absolutnie nie podzielali poglądów p. Siemiradzkiego (którego zasługi w podjęciu wielu kwestyi geologiczno-geograficznych w naszym kraju należycie cenimy), ale dla tego, że pragnęlibyśmy wywołać dokładne zbadanie tej nader ciekawej kwestyi.

Najprzód więc twierdzenie p. Siemiradzkiego, iż rumowisko to nie może pochodzić „od innego czynnika z wyjątkiem wulkanizmu wykluczonego w tym wypadku", nie wydaje nam się zupełnie ścisłem. Rumowiska takie pokrywają np. w Iranie grzbiety gór, które zdają się być zupełnie zagrzebane w rumowisku; spotykamy je także na Uralu i w innych miejscach, gdzie nie są one wynikiem ani wulkanizmu, ani lodowców, lecz pochodzą z rozpadania się skał w skutek nagłych zmian temperatury, lub też zmian jej w pobliżu 0°, wów-

(1) J. Trejdosiewicz, Wszechświat, 1886, str. 677.

(1) Wszechświat, 1887, № 9.

czas bowiem w pomoc przychodzi zamarzająca w szczelinach woda. Rumowisko to zresztą znajduje się jako „naturalny bruk“ w dolinie Nowej Słupi, zatem na południe gór Łysogórskich, gdzie i działanie lodowca jest „wykluczone“. Nakoniec nieprawdopodobną jest rzeczą, aby sam lodowiec był w stanie uczynić tak straszne spustoszenie w twardych kwarcytach.

Sądzimy więc, że lodowiec diluwialny zastał już te rumowiska, przygotowane przez inny czynnik, powyżej wymieniony, i mógł bez wątpienia przeć je pod górę, jako czołową morenę; i tutaj jednak zachodzi pewna wątpliwość: jeżeli wydźwignął on część tego rumowiska aż na szczyty gór, to musiał posuwać się po tej części rumowiska, która leży niżej; ta więc część musiała się zmienić w morenę denną, a jako taka powinna była uledz zmianie, rozkruszeniu, rozdrobnieniu i zaokrągleniu kantów; czy taka różnica rumowiska na niższych częściach gór od rumowiska na grzbiecie istnieje, p. Siemiradzki nie wspomina. Brak moreny dennej skandynawskiej na niezbyt wysokich górach Św.-Krzyskich budzi też pewien sceptycyzm w obec tego, że np. lodowiec wypełniający niegdyś dolinę Innu był w stanie przenieść swą morenę denną przez Alpy Bawarskie. Co zaś nakoniec do oszlifowań, napotkanych przez p. Siemiradzkiego, to w tej krainie Swista i Pośwista mogą one być też produktem erozyi wiatru, unoszącego drobne okruchy kwarcytu.

Góry Swiętokrzyskie są pokryte lasami (jodły, buki, modrzewie), tu i owdzie jednak znajdują się szczyty „łyse“ (Łysogóry), pokryte rumowiskiem, gdzie dawni poganie oddawali cześć słowiańskim Eolom — Świstowi i Poświstowi. Obecnie, wedle wierzeń ludowych, będących zapewne wspomnieniami dawnych czasów, harcują tam na miotłach czarownice, podobnie jak na niemieckim Brokenie, gdzie też dawniej oddawano cześć bóstwom pogańskim.

Górzystość i lesistość uczyniła krainę gór Kielecko-Sandomierskich wielkim rezerwoarem wód. Rzeki spływające z tych gór, póki płyną po kwarcytach, mają wodę czystą jak kryształ, gdy zaś wejdą na terren wapienny, mętnieją. Rzeki te płyną po części w dolinach podłużnych, po części wyłamują się wpoprzek łańcuchów gór głównie ku stronie południowej, z której widocznie erozya była silniejsza; ta strona otrzymywała prawdopodobnie więcej opadów niż północna i wsteczna erozya rozcinała łańcuchy jeden za drugim, przesuwając dział wód na północ; rz. Czarna Nida np., biorąca początek na północnym stoku Łysogór, nie płynie na północ, lecz zwraca się ku południowi i przerzyna wpoprzek wszystkie łańcuchy leżące na południe Łysogór. W skutek takiego procesu erozyi, działy wodne są nieznaczne, leżą po większej części śród dolin, a nie na grzbietach gór (Thalwasserscheide). Mimo to jednak, wiele rzek ma silny spadek i służy za motory (Kamienna, Czarna, Drzewica), a że kraj posiada przytem obfitość lasów i rudy żelaznej (w jurze i kajprze), więc rozwinął się tu przemysł żelazny (Ostrowiec, Bodzechów, Klimkiewiczów, Starachowice, Bzin, Blizin, Ruda Maleniecka i t. d.), który jest tym ważniejszy dla okolicy, że grunt po większej części skalisty i piaszczysty (np. koło Rakowa, w Koneckiem, Opoczyńskiem) nie daje dość środków utrzymania („korzec wsiejesz, kopę zbierzesz, kopa korzec dajo“). Nawet okolice pokryte loessem, jak na wschód Nowej Słupi, nie są urodzajne, gdyż loess leży tu na podglebiu nieprzepuszczalnem z łupków ilastych (sylurskich) i w skutek tego jest zimny, sapowaty: na polach wzgórzystych pośród pszenicy dają się napotykać kępy trzciny (1). Ponieważ lepsze kawałki gruntu w dolinach są zajęte pod uprawę, więc bydło tutejsze musi szukać sobie pastwisk na górach i piąć się po pochyłościach; z tego powodu nabyło ono pewnych właściwości, które tworzą zeń osobną rasę czy też odmianę (2). Mieszkańcy, oprócz zajęć w zakładach przemysłowych oraz skąpego rolnictwa i hodowli, zajmują się jeszcze drobnym przemysłem, głównie drzewnym (podobnie jak i w Schwarzwaldzie), jako to wyrobem gontów, lasek, kobiałek, trepów z drewnianemi podeszwami (kamienistość gruntu), a dawniej też i chodaków z lipowego łyka (3).

γ) *Wyżyna Nidy* (*Miechowsko-Stopnicka*). Jest to obszar zawarty między grzbietem Krakowskiej jury na zachodzie, górami Kielecko-Sandomierskiemi na północo-wschodzie i Wisłą na południu i południo-wschodzie, i przerznięty Nidą. Na obszar ten rzuciły w ostatnich czasach jasne światło badania naszych geologów, szczególniej p. Kontkiewicza, który umie wybornie wiązać genetycznie kwestye geologiczne z geograficznemi. Wyżyna ta, średnio na 250 m. wzniesiona, podwyższa się na zachód i półn.-wschód ku górom granicznym, wkraczając zatokowato w podłużne doliny gór Kieleckich (które były niegdyś półwyspami śród morza trzeciorzędowego), zaś na południowschód obniża się ku Wiśle i spada ku niej stromą (60 m.) wysoką krawędzią. Wody spływające ku Wiśle poryły tę wyżynę głębokiemi dolinami i zmieniły w niektórych miejscach w kraj pagórkowaty, erozyjny; tak np. dolina Nidy

(1) J. Siemiradzki, Wszechświat, 1887.

(2) B. Wydżga, Wszechświat, 1887, № 10.

(3) Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, II, str. 212, 213, 219.

przy ujściu znacznie się rozszerza i tworzy nizinę, śród której sterczą skaliste wzgórza, będące oszczędzonemi od spłókania szczątkami wyżyny. Pod względem geologicznym (1) obszar ten stanowi zagłębie jurajskie, wypełnione młodszemi formacyami: kredową, trzeciorzędową i diluwialną.

Formacya kredowa występuje jako margiel kredowy senoński, zwany tu „opoką"; margiel ten pokryty jest młodszemi formacyami, ale w niektórych miejscach, głównie wzdłuż lewego brzegu Nidy oraz w północnej i zachodniej części obszaru na zachód Nidy, występuje na jaw i w skutek zwietrzenia na powierzchni daje bardzo żyzny grunt, zwany „rędziną". W pobliżu wychodnich jury margiel ten obfituje w krzemionkę, po części w postaci bulw, po części zaś jest nią przeniknięty w całej masie; w skutek tego nabiera on znacznej twardości i bywa używany na szosy.

Formacya trzeciorzędowa, mianowicie mioceniczna, spoczywa na bardzo nierównym, choć poziomo leżącym pokładzie marglu kredowego: otwory świdrowe wykazały, że różnice poziomu marglu kredowego dochodzą 100 m. Formacya mioceniczna wypełnia te nierówności i wkracza na północy do dolin podłużnych między łańcuchami gór Kieleckich. Stąd wnosimy, że obszar ten w czasie eocenu stanowił ląd, który uległ silnej erozyi; następnie podczas miocenu była tu między górami Kieleckiemi i Karpatami zatoka o słabem falowaniu, tak, iż osady jej wypełniły doliny bez abracyi, utworzyły ingressyą, podobnie jak to dziś dzieje się np. na obniżającem się wybrzeżu Dalmacyi, w której międzygórskie doliny wkracza Adryatyk.

Skład tutejszej formacyi trzeciorzędowej odpowiada starszym piętrom kotliny Wiedeńskiej, t. j. śródziemnemu i sarmackiemu, podczas gdy młodszych (piętra kongeryi i belwederskiego) brak.

Ze skał piętra śródziemnego szczególniej zasługują na uwagę gliny łupkowe („zasolone"), dające źródła słonawe i źródła nafty (Wójcza); w czasie upałów, poprzedzonych deszczami, na gruntach takich tworzą się białe wykwity soli. Zjawisko to łatwo objaśnić: woda zaskórna posiada rozpuszczoną sól, po silnych deszczach woda deszczowa przenika przez grunt aż do wody zaskórnej i miesza się z nią; wtedy sól przez diffuzyę dostaje się na powierzchnię gruntu; gdy potem nastaną upały, wilgoć ulotni się, a sól skrystalizuje i pokryje ziemię nalotem. Zjawisko takie znane też jest między innemi w chińskiej prowincyi Kansu, gdzie z tego powodu rolnicy uważają deszcz za klęskę, a wilgoci dostarczają gruntowi sztucznem nawadnianiem, które nie przenika tak głęboko w grunt, jak woda deszczowa (1). Obecność źródeł słonych dała powód do przypuszczenia, że będzie tu można znaleść pokłady soli, jak w Wieliczce, ale choć wiercono tu do głębokości 1500 stóp przez formacyę trzeciorzędową, kredową i jurę, jednak nie osiągnięto rezultatu.

Do tej samej formacyi należy tu gips, ciągnący się głównie po obu stronach Nidy. Gips zajmuje wierzchołki wzgórzy, a niższe części składają się z opoki. Wiślica jest zbudowana na gipsie i tu znajdują się jego łomy; wydobyty gips idzie Wisłą do Warszawy na roboty sztukateryjne, w miejscu zaś miele się na mączkę w umyślnie na ten cel zbudowanych młynach, i używa na nawóz. Gips ulega łatwo wypłókaniu, to też w miejscach jego zalegania dają się napotykać na powierzchni gruntu lejkowate zapadnięcia oraz groty; najpiękniejsza grota znajduje się niedaleko Buska: mały strumyczek wyżłobił tam sobie w gipsie podziemny kanał ze 100 m. długi, którym wygodnie przejść można. W gipsach znajduje się siarka, powstała w skutek zwietrzenia gipsu w obecności ciał organicznych (w Czarkowych nad Nidą i niedaleko Proszowic nad Szreniawą).

Wapień lejtański zajmuje topograficznie najwyższe punkta śród osadów trzeciorzędowych: tworzy on pasma wzgórzy, ciągnące się wzdłuż lewego brzegu Nidy (na północ pasma gipsowego) w okolicy Pińczowa i stąd ciągnie się na południo-wschód do Buska i Nowej Stopnicy, poprzerywany pokryciami diluwialnego piasku i lœssu. Świeżo z ziemi wyjęty wapień ten jest miękki i daje się łatwo obrabiać w bloki; po wyschnięciu twardnieje i daje wyborny materyał budowlany (łomy koło Pińczowa). Wapień ten leży na marglu kredowym, z marglu tego pod Pińczowem wypływa kilka źródeł wybornej wody, która rozprowadzona rurami po mieście zaopatruje mieszkańców w wodę, a przytem bije fontanną na rynku.

Margiel nuliporowy wypełnia zatoki (podłużne doliny) gór Kieleckich, gdzie w wielu miejscach ziemia jest zasypana kulami nuliporowemi. Margiel ten po zwietrzeniu daje urodzajną ziemię i dla tego tam, gdzie występuje wyspami śród piasku diluwialnego (np. w okolicach Rakowa), tworzy prawdziwe oazy śród pustyni.

Piętro sarmackie uległo tu znacznej denudacyi, składa się ono z piaskowca i konglomeratu utworzonego z kawałków wapienia

(1) S. Kontkiewicz, Pam. fiz., t. II; A. Michalski, Pam. fiz., t. IV.

(1) F. Richthofen, Fuehrer fuer Forschungsreisende, 1886, str. 120.

i krzemieni, które pochodzą ze skał jurajskich, tworzących południowy łańcuch gór Kieleckich.

Z utworów diluwialnych występuje tu piasek (około Rakowa), miejscami porosły sosnowemi lasami, glina piaszczysta z głazami narzutowemi, po części granitowemi ze Skandynawii (nie tak jednak częstemi jak dalej na północ za Kamienną) i kwarcytowemi z gór Kieleckich. Nakoniec typowy loess w południowej i południowo-wschodniej części obszaru, w Proszowskiem, Skalbmierskiem, Stopnickiem, Sandomierskiem i Opatowskiem, gdzie już wkracza w obręb powyżej skreślonego systematu gór Kieleckich.

Loess, pozbawiony kamieni, jako utwór „eolski", łatwo ulega wypłókującemu działaniu wody, a że kraina ta przedstawia przytem wyżynę spadającą stromo ku Wiśle, więc w ciągu wieków stała się typową krainą erozyi. Wody deszczowe i rzeczne, spływając bystro ku Wiśle, poryły w miękkim gruncie głębokie do 60 m. (1) wąwozy („koryta"), o właściwych loessowi prostopadłych ścianach. „Nad rzeką Łukawą, koło wsi tegoż nazwiska, przedstawia się, mówi Jastrzębowski, cudowny widok: niezliczone mnóstwo wąwozów, wijących się w różnych kierunkach i wzajemnie się przecinających, tworzy z ziemi wyniosłości tak różnej postaci i wielkości, że całe to miejsce podobne jest do zaczarowanego miasta, jakie zwykle lud w swej wyobraźni maluje. W wyniosłościach tych można upatrzyć kształty ołtarzów, piramid, kopców, mogił, rozwalonych murów i budynków" (2). Jest to więc nasz Monument Kanion, „cmentarz olbrzymów" w miniaturze, jeżeli nie materyałem, to wyglądem podobny do Kalifornijskiego. Wyglądem zaś i materyałem kraina ta cała przypomina zbadaną przez Richthofena chińską krainę loessową. Gliniasty muł, unoszony przez wody do Wisły, nadaje jej płową barwę; jest to więc „rzeka żółta", polska Hoangho. Muł ten Wisła osadza poniżej na płaskich wybrzeżach i tworzy urodzajne „powiśla" (np. Kozienickie, dar Wisły, Egipt w miniaturze). Dla powstrzymania niszczącego spłókującego działania wód, mieszkańcy wpoprzek owych „korytek" grodzą płoty i sadzą wierzby, które z czasem rozrastają się i tworzą lasy, kryjące się całkowicie w głębi wąwozów lub tylko nieznacznie wystające nad ogólną powierzchnią wyżyny; są to więc nasze „lasy galeryowe", które Schweinfurth tak pięknie opisał w swej podróży do „serca Afryki" (3). Drogi w tym kraju glin i wąwozów są bardzo uciążliwe z przyczyny błota, pyłu, wyrw i obsuwania się ścian wąwozów; na pogłębienie dróg prócz wody wpływają tu i wiatry, unosząc rozkruszony przez koła pył. Lasów tu brak, ale żyzność loessu wywołuje rozwój rolnictwa („Sandomierka") i cukrownictwa, a zarazem zgęszczenie ludności (1).

c) *Wyżyna Lubelska* leży na wschód Małopolskiej, między Wisłą i Bugiem. W najspodniejszej znanej części składa się ona z formacyi kredowej, mianowicie podstawę stanowi wapień glaukonitowy zielonawo-szary, zwany „siwakiem" i należący do gaultu; nad nim leży „opoka", należąca do cenomanu, która pod Zamościem i Chełmem przechodzi w kredę piszącą, należącą do senonu (2). Nad formacyą kredową leży trzeciorzędowa, składająca się z wapienia (wypalanie wapna) piętra śródziemnego i sarmackiego, np. w Zamojskiem i Janowskiem; z piaskowców używanych na żarna i szosy, np. w Senderkach i około Chełma; zniesiona już dziś twierdza w Zamościu też z piaskowców była zbudowana. W północnej części wyżyny formacya trzeciorzędowa uległa denudacyi i występuje tylko wyspami śród formacyi kredowej (okolice Chełma i Lublina) (3). Górną warstwę gruntu stanowi loess.

Rzeki, należące przeważnie do systematu wyżynowej rzeki Wieprza, pożłobiły w Lubelskiej wyżynie głębokie malownicze doliny, których krawędzie jednak w skutek wpływu wód atmosferycznych nabrały kształtów zaokrąglonych, łagodnych; w skutek tego wyżyna pod wpływem erozyi zmieniła się w malowniczą krainę wzgórkowatą, falistą. Ku Wiśle jednak wyżyna Lubelska spada bardzo stromemi i malowniczemi (np. Puławy, Rachów) zboczami wapiennemi, na których projektują założyć winnice, jak to w podobnych warunkach ma miejsce nad Donem. Obecnie pod osłoną tych zboczy od wiatrów północno-wschodnich rosną liczne sady owocowe (śliwki węgierki).

Wyżyna Lubelska obfituje w lasy tak liściaste (buki, dęby, lipy), jak i wyniosłe sosnowe, i stanowi kontrast z leżącemi dalej na północ podmokłemi i piaszczystemi nizinami Podlasia, gdzie przemagają nikłe lasy sosnowe i brzozowe.

Do najbardziej malowniczych dolin wyżyny Lubelskiej należy dolina Bystrzycy w okolicach Lublina (Sławinek, miejsce kąpielowe), gdzie wyniosłości wyżyny panują nad szma-

(1) Dokuczajew, Kartografiia russkich poczw.
(2) Oskar Kolberg, Sandomierskie.
(3) G. Schweinfurth, Im Herzen von Afrika.

(1) Powiaty sandomierski i opatowski są najgęściej zaludnione z całej gubernii radomskiej (ob. Materiały dla statisticzeskago opisania Radomskoj gubernii, 1881).
(2) J. Siemiradzki, Pamiętnik Fizyogr., VI.
(3) J. Trejdosiewicz, Pam. Fizyogr., I i III.

ragdowym kobiercem łąk; na wyniosłościach tych osiadł stary Lublin, wyglądający zdaleka jak różnobarwny kłąb śród ogrodowego gazonu. Dolina Bystrzycy była pierwszym kolonizacyjnym szlakiem Małopolan, gdy jeszcze resztę wyżyny pokrywały nieprzebyte lasy (1). Tu niegdyś była najbogatsza część kraju, kwitnąca życiem towarzyskiem, kipiąca wesołością („Rzeczpospolita Babińska"). Najwyniośiejsza południowa część wyżyny najbardziej obfituje w lasy i posiada rozwinięty przemysł leśny (tartaki, gonty, zapałki; meble gięte w Wojciechowie, przetaki i sita w Biłgoraju).

Południowo-wschodni kąt wyżyny, kraina Hrubieszowska jest uboga w lasy (eksploatacya torfu nad błotnistą rzeką Huczwą), ale posiada grunt wyjątkowej żyzności: jest to północno-zachodnia forpoczta południowo-rossyjskiego czarnoziemnego pasa, a zarazem i suslika. Nawet historycznie kraina ta jest związana z południową krainą stepową: tu dochodziły widać często wojenne szlaki tatarskie, albowiem nad Bugiem leżą tu zwaliska warownego zamku (Kryłów), zbudowanego niegdyś dla ochrony tej krainy od najść stepowych barbarzyńców.

d) *Wyżyna Podolska.* Wyżyna ta stanowi resztę południowego pasa wyżyn od Sanu i Bugu na zachodzie, do Dniepru na wschodzie. Odznacza się ona nadzwyczaj prostą budową tektoniczno-geologiczną: składa się bowiem z warstw poziomych od najdawniejszych do najnowszych formacyi, jakkolwiek brak tu niektórych porządkowych numerów formacyi, które bądź to nie mogły się całkiem osadzić w czasie lądowych peryodów, bądź zostały usunięte później przez denudacyę. Górną warstwę stanowi bardzo żyzny loess, który uczynił wyżynę Podolską krainą „par excellence" rolniczą, krainą „płynącą mlekiem i miodem". To też Podole było tem dla Polaków, czem dla osadników amerykańskich „kraina dalekiego Zachodu". Polacy osiadali tu chętnie „dla żyznej gleby i harców z Tatarami" To osadnictwo polskie było prawdziwym doborem energii i męstwa: na kolonistów idą tylko ludzie bardziej rzutcy i energiczni, a ciągłe walki z nowemi warunkami (w danym razie z Tatarami) potęgują jeszcze bardziej te przyniesione przymioty.

Plastyka tej krainy odpowiadałaby w zupełności tektonice, t. j. przedstawiałaby wszędzie płaszczyznę gładką jak morze, gdyby nie było tu rzeźbiarskiego czynnika, wód płynących, które wernęły się w grzbiet wyżyny aż do najstarszych formacyi w głębokich stromych wąwozach — typowych kanionach. Zresztą właśnie z powodu tego kanionowego charakteru wąwozy te zmieniają tylko lokalnie krajobraz, widoczno są tylko z lotu ptaka, ale dla podróżnika śród stepu są one zupełnie ukryte: „wzrok błądzi jak rozpacz, nie sparłszy się na nic" po niezmierzonej równinie, i dopiero stanąwszy na samej krawędzi wąwozu, spostrzegamy u naszych stóp przepaść z urozmaiconą miniaturą krajobrazu górskiego, ze srebrną wstęgą rzeki i nanizanemi na nią, niby perły, stawami. Te głębokie wąwozy utrudniają tu komunikacye, dla tego szlaki tatarskie trzymały się zwykle działów wodnych. Nie znająca terrenu obca kawalerya mogłaby na tych zdradliwych równinach znaleść niejedną niespodziankę, podobnie jak nieustraszeni napoleońscy kirasyerzy na polach Waterloo.

Wyżynę Podolską dzielą zwykle na dwie części, różniące się nieco od siebie, a rozdzielone rzeką Zbruczem, która stanowi zarazem polityczną granicę między Galicyą na zachodzie i Rossyą na wschodzie. Część zachodnia (galicyjska) wyżyny Podolskiej nie posiada w najgłębszych nawet dolinach skał archaicznych (granitów i gnejsów), które występują na jaw w części wschodniej (rossyjskiej), bądź to w skutek tego, że rzeki tej części wernęły się głębiej, bądź że podkład granitowy leży tu wyżej, bądź że młodsze formacye ku wschodowi ulegają wyklinowaniu; nawet ku Dnieprowi pokład granitowy nie posiada zupełnie pokrycia późniejszych formacyi osadowych: bezpośrednio leży na nim wietrzany loess.

α) *Zachodnia (galicyjska) część wyżyny Podolskiej.* Wyżyna ta na północo-zachodzie, na dziale wodnym między Sanem i Bugiem, łączy się z wyżyną Lubelską (Roztocze, wąski pas wyżyny pokrajany przez erozyę); na wschód zaś stąd oddziela się od niej *kotliną górnego Bugu,* podobną pod względem przyrody do niziny w widłach Wisły i Sanu, t. j. pokrytą diluwialnemi piaskami, głazami erratycznemi i torfowiskami, śród których górny Bug płynie leniwo w łożysku błotnistem, porosłem wikliną, dzielącem się na liczne ramiona.

W północno-zachodniej części wyżyny Podolskiej najgłębiej z odsłoniętych formacyi leżącą jest kredowa (senon), składająca się z marglu czyli opoki, zawierającej konkrecye krzemienne (które wypłókane pokrywają rumowiskiem doliny rzek) i skamieniałości Belemnitella Mucronata, uważane przez lud prosty za „sztrzałki piorunowe". Margiel ten w północnej części obnaża się na wyniosłej krawędzi, którą wyżyna Podolska spada ku kotlinie górnego Bugu; są to tak zwane Woroniaki i Gołogóry — góry erozyjne, po części stołowe, utworzone przez pokrajanie wyniosłej krawędzi wyżyny (około 450 m.) głę-

(1) B. Chlebowski, Słownik Geograficzny, V, str. 433.

bokiemi jarami („debrami“) potoków. Obnażenia opoki leżą na bardzo różnych poziomach, stąd widać, że podkład kredowy uległ silnej erozyi, zanim jeszcze został pokryty ingressyą trzeciorzędową.

Spoczywająca na opoce formacya trzeciorzędowa należy do piętra śródziemnego i zawiera między innemi twardy wapień lithotamniowy (kuleczki wodorostów morskich), używany jako materyał budowlany; wapień ten leży albo bezpośrednio na opoce, albo oddzielony jest odeń tylko cienkiemi pokładami węgla brunatnego i piasku. Po nad wapieniem leży piaskowiec i piasek. Wapień lithotamniowy stanowi taras na krawędzi wyżyny spadającej ku kotlinie Bugu; taras ten powstał w skutek niszczącego działania lodowca diluwialnego na wyższe miększe warstwy wyżyny; lodowcowi przypisują (Łomnicki) też wyżłobienie kotliny górnego Bugu, gdzie z pod osadów lodowcowych sterczą bezpośrednio tu i owdzie szczątki opoki, podczas gdy pośrednie między temi formacyami warstwy trzeciorzędowe uległy denudacyi (1). Na piętrze śródziemnem miejscami leży niezmyte jeszcze piętro sarmackie, składające np. malownicze Toutry albo Miodobory („podolska Szwajcarya“), t. j. góry ciągnące się między Seredem i Zbruczem i przechodzące następnie na jego lewy brzeg. Zbity, twardy wapień tutejszy (serpulowy albo tarnopolski) używany bywa na szuter drogowy; na nim leżą jeszcze bryły wapienia rafowego mszywiołów (bryozoa), dowodzące, że na Podolu po peryodzie sarmackim nastąpił nie słodkowodny, jak w kotlinie wiedeńskiej, lecz nowy morski (2).

Formacya trzeciorzędowa na Podolu obfituje w gips, który się ciągnie głównie od Lwowa do Dniestru i wzdłuż łożyska tej rzeki, gdzie tworzy malownicze zbocza. Gips, ulegając łatwo wypłókaniu, jest przyczyną powstawania wielu pieczar (np. w Bilczu nad Seredem), w których niegdyś mieszkańcy tutejsi kryli się przed Tatarami, żyjąc jak Troglodyci; obecnie pieczary te służą za naturalne piwnice, owczarnie i t. p. Przez zapadanie się sklepień tych pieczar powstają na powierzchni gruntu lejkowate doliny („werteby“), po części napełnione wodą, po części suche, z właściwą fauną ślimaczą. W związku z gipsami (rozkład w obec ciał organicznych) są źródła siarczane, np. na zachód Lwowa (3).

Na formacyi trzeciorzędowej spoczywa typowy loess z rurkami włoskowatemi, konkrecyami wapiennemi (Loesskindel) i kośćmi zwierząt diluwialnych; kości te po każdym silnym deszczu wypłókane, wychodzą na jaw i są w wielkiem poszanowaniu u ludu, jako kości świętych i olbrzymów (1).

Utwory trzeciorzędowe i loess wyrównały nierówny podkład kredowy prawie jak stół; wśród niezmierzonej równiny wzrok tylko na południe spotyka granicę w błękitnej smudze Karpat; zresztą widnokrąg jest zewsząd otwarty, szczególniej zaś ku wschodowi, skąd w lecie powiewa „gorące tchnienie Azyi“.

Ważnym morfologicznym momentem tej stołowej wyżyny są równoległe doliny, wyżłobione przez rzeki, płynące do Dniestru z północy na południe i dzielące wyżynę na wąskie i długie parcelle. Rzeki te, biorące początek blisko północnej krawędzi wyżyny, płyną z początku śród brzegów niskich, ale im dalej na południe, tym głębiej wrzynają się w grzbiet wyżyny, z początku do formacyi trzeciorzędowej, dalej do kredy, następnie, bliżej Dniestru, przez kredę do piaskowców dewońskich (Old red), które nadają tutejszym krajobrazom nadrzecznym barwę Czerwoną (Ruś „Czerwona“); nakoniec — do wapieni sylurskich.

Zbocza każdej z tych dolin erozyjnych są asymetryczne, to jest nie jednakowo strome: jeżeli mianowicie podróżujemy wpoprzek tych dolin z zachodu na wschód, to spotykamy najprzód łagodną pochyłość, po której zstępujemy ku rzece; przeszedłszy za nią, natrafimy na stromą ścianę drugiego zbocza doliny; wydostawszy się po niem na wierzchowinę, zstępujemy znów po łagodnej pochyłości ku drugiej rzece, aby za nią spotkać znów strome zbocze i t. d. Jednem słowem parcelle międzyrzeczne przedstawiają się morfologicznie jakby szeregi diun ze stromemi spadkami odwietrznemi i łagodnemi podwietrznemi. To dziwne napozór przez swą rytmiczność zjawisko wyjaśnia się bardzo prosto przez stopniowe powiększanie się głębokości owych dolin w kierunku z zachodu na wschód (albowiem Dniestr, ku któremu doliny te zdążają, płynie z zachodu na wschód, każdy więc bardziej wschodni punkt Dniestru leży niżej, a stąd każdy bardziej wschodni dopływ posiada silniejszy spadek, a więc i silniejszą erozyę). W skutek tego bowiem dopływy trzeciego rzędu, spływające z grzbietów owych parcelli w dwie strony ku dwóm dopływom Dniestru, mają nie jednakowe spadki: dopływy wschodnie mają spadki większe, niż dopływy zachodnie, a stąd wschodnia strona parcelli (zachodnie zbocze dopływu Dniestrowego) ulega silniejszemu spłókaniu, które dąży do przesunię-

(1) M. Łomnicki, Słownik Geograficzny, V, str. 498.

(2) S. Olszewski, Sprawozd. kom. fizyogr., 1876, str. 169.

(3) M. Dunin Wąsowicz, Sprawozdania komisyi fizyogr., 1881, str. 233.

(1) E. Dunikowski, Peterm. Mitteil., 1881.

cia działu wodnego na wierzchowinie ku zachodowi, a to tymbardziej, że powierzchnia zbocza wschodniego (parcelli), a stąd i ilość spadającej nań wody deszczowej, jest większa od zachodniego Tym to sposobem powstaje asymetrya tak zboczy parcelli jak i zboczy dolin (1). Zbocza strome przedstawiają obnażenia różnych formacyi, od trzeciorzędowej do sylurskiej, z wyjątkiem pośrednich od węgla do jury włącznie; zbocza zaś łagodne pokryte są loessem. Loess więc jest w swem umiejscowieniu, zależny od ukształtowania dolin; stąd Hilber (2) wnosi, że doliny rzek podolskich utworzyły się przed osadzeniem loessu. Hilber nie wspomina nic o drukowanej w tymże samem czasopiśmie (3) pracy p. Dunikowskiego, w której uczony ten twierdzi, że Dniestr (a więc i jego dopływy) jest jedną z najmłodszych rzek w Europie, że mianowicie wiek jego nie sięga za alluwium; albowiem napływy karpackie leżą na północ od Dniestru, na loessie, utworze okresu diluwialnego; w okresie więc tym Dniestr nie mógł jeszcze istnieć, gdyż nie byłby przepuścił na północ napływów karpackich. Nie dość na tem: jeszcze w 1874 r. p. Olszewski (4) zastanawiał się nad dawnością dolin dopływów Dniestru i przyszedł do przekonania, że są one podiluwialne: „przypuśćmy jednak, mówi on, że jary te istniały nim się glina (loess) na całej przestrzeni Podola osadziła, to w czasie osadzania takowej istniejące jary zostałyby zasypane, a cała wyżyna, pięknie wyrównana, stałaby się jednostajnym i nieprzerwanym stepem. Nowo więc spływające wody deszczowe lub jakiekolwiek inne, któreby na dawny jar przypadkiem natrafiły, płynęłyby nim samym, inne zaś poczęłyby dopiero pracować i dążyć do tego, by do tej samej dojść głębokości jaru, jaką tamte po łatwem usunięciu miału diluwialnego osiągnęły. Jary więc podolskie musiałyby okazywać bez względu na ich wielkość różne głębokości, czego jednak wcale nie spostrzegamy, a głębokość ich zależy tylko od ilości wody, która tę lub inną rzekę stanowi. Zresztą obecne stosunki przekonywają nas, że rzeki ciągle koryta swe zniżają, unosząc przytem wszelką zaporę, jeżeli zaś gdziekolwiek w korycie łat gliny się znajduje, nieudowodni to jeszcze wcale istnienia jaru przed osadzeniem się gliny; mogła ona być później zaniesioną lub z góry zsuniętą". Nie tak sądzi p. Bąkowski: na tej zasadzie, że loess w jarach leży na szutrze rzecznym, p. Bąkowski, jak i Hilber, twierdzi, że łożysko Dniestru istniało już przed okresem diluwialnym (1). Jeżeli kwestya dostania się loessu na zbocza i dno jarów jest sporną, to zdaje się, że znajdowanie się napływów karpackich na północ Dniestru byłoby argumentem rozstrzygającym: kto nie chce przyjąć wniosku p. Dunikowskiego, musi zakwestyonować karpackie pochodzenie wzmiankowanych napływów.

Do tych jarów podolskich przywiązana jest przeważnie drzewna roślinność i siedziby ludzkie, podczas gdy wierzchowiny przedstawiają bezleśne i puste równiny z falującemi łanami zboża (pszenica, kukurydza) i traw stepowych („step Pantalichy" między Seredem i Zbruczem), które zresztą coraz bardziej ustępują miejsca kulturze.

Przez tą krainę prowadził niegdyś wojenny szlak z tureckiego południa (brama Czarnomorska) do wnętrza Polski, stąd leżą tu liczne pola bitew z Pohańcami i Wołoszą, a krajobraz często ozdabiają zwaliska zamków obronnych (Trębowla, Zbaraż, Przemyśl i t. d.).

β) *Wschodnia (rossyjska) część wyżyny Podolskiej* (właściwe Podole, Ukraina i południowy Wołyń). Przedstawia ten sam układ formacyi i powierzchni co i poprzednia wyżyna, ale spotykamy tu jednak, jak już wspomnieliśmy, i pewne różnice od krainy poprzedniej; do różnic tych zaliczamy: występowanie skał wybuchowych, odsłonięcie podkładu archaicznego, bardziej zwarte występowanie czarnoziemu, który w części zachodniej zjawiał się tylko wyspowo, nakoniec częstsze występowanie nietkniętych jeszcze przez kulturę stepów.

Skała wybuchowa występuje w północnej części wyżyny (na Wołyniu), gdzie formacya trzeciorzędowa została spłókana i osady diluwialne leżą bezpośrednio na kredzie (podobnie jak na sąsiedniej ku zachodowi wyżynie Lubelskiej); mianowicie na północ Równego w kolanie rzeki Horynia. Skała ta, uważana dotąd za bazalt, jest pokryta warstwami kredowemi i piaszczystemi, obnażeń naturalnych nie wiele, ale są sztuczne w kamieniołomach, dostarczających materyału na szosy i bruki. Barwa kamienia czarna, wpadająca w granatowy („siny kamień"), przez rozkład na powierzchni zmienia się w brunatną i szarą; skała dzieli się na słupy sześciokątne, przeważnie pionowe, zewnętrznie więc przypomina bazalt, ale jest starsza i nie zawiera oliwinu. Według p. Pfafiusa (2) jestto augitowy porfiryt.

Skały archaiczne, granity i gnejsy (a śród

(1) Hilber w Pet. Mitt., 1886, str. 171.
(2) Tamże.
(3) Pet. Mitt., 1881, str. 171.
(4) Sprawozd. kom. fizyogr., 1874, str. 214.

(1) J. Bąkowski, Kosmos, t. X, str. 398 (według referatu J. Siemiradzkiego w Sprawozdaniach z piśmiennictwa naukowego polskiego, IV, str. 63).
(2) Pamiętnik Fizyogr., VI.

nich piękne labradoryty) występują tu we wschodniej części bezpośrednio pod loessem, a rzeki wyżłobiły sobie łożyska w tym archaicznym podkładzie: Dniestr, Boh, Dniepr, Teterew, Słucz i t. d. „po granitach srebrne szarfy snują“ i tworzą porogi. Z rozkładu granitów powstała ziemia porcelanowa, która dała podstawę do słynnej niegdyś fabrykacyi porcelany w Korcu i Baranówce. Ten archaiczny wołyńsko-podolski podkład loessu uważa Richthofen podobnie jak Skandynawię, za powierzchnią abrazyi, niepokrytą przez transgressyę morską, lecz tylko przez wietrzany utwor loessu, który dalej na zachód leży, jak wiadomo, na młodszych formacyach osadowych.

Loess tutejszy przetworzył się w górnej warstwie na *czarnoziem*; o powstaniu czarnoziemu, o warunkach jego geograficznego rozprzestrzenienia, długo prowadzono spory. Według Ruprechta czarnoziem utworzył się z gnijącej wiekami roślinności stepowej przy współudziale pewnych warunków klimatu, oraz natury i plastyki gruntu. Na północ obszaru czarnoziemnego obszerne wody i lasy iglaste nie sprzyjały utworzeniu się czarnoziemu; grunt tam pagórkowaty, piaszczysty, ciężki gliniasty lub błotnisty, alluwialny. Osad roślinny ulega tam więc spłókaniu z gruntu nierównego, a równiny znów są zwykle zalewane przez rzeki lub stanowią dna jezior dawnych. Trawy są mniej bujne. Nakoniec gnicie wobec wilgoci i przy niższej temperaturze odbywa się inaczej i nie sprzyja wytwarzaniu się czarnoziemu. Przytem na północy nie ma loessu. Na południe znów obszaru czarnoziemnego grunt piaszczysty i solno-gliniasty, nie dawno z morza wynurzony, do tego zbyt suchy i gorący klimat, nie dozwalają też na tworzenie się czarnoziemu: zeschłą roślinność unoszą wiatry. Zresztą i w samym obszarze czarnoziemnym czarnoziem posiada przerwy: nie ma go w dolinach rzek zalewanych oraz na błotach, nie ma go na wzgórzach, gdzie ulega spłókaniu, nie ma go też w wielu miejscach roboty stepowych minierów—suslików i bobaków. W takich miejscach śród czarnoziemu występują plamy szare; plamy te pochodzą stąd, że gryzonie kopią nory i wyrzucają stożkowe kupki ziemi (susliki na 1 stopę, bobaki na 1 arszyn); kupki te przez działanie wód atmosferycznych lub przez orkę ulegają zrównaniu, a ponieważ składają się z gliny, często słonej, więc tworzą szare słone wyspy śród czarnoziemu (1).

Czarnoziem tutejszy podobnie jak pokrewny mu południowo-indyjski regur (cottonsoil) stał się z krainy stepowej krainą rolniczą, klasyczną ziemią pszenicy, buraków (cukrownictwo) i ogrodnictwa (Zofijówka, „warenia“ kijowskie, owoce suszone, nalewki). Grunt dla rolnictwa jest jeszcze w wielu miejscach tak dziewiczy, że nie potrzebuje nawozu; gnój wyrzucają tu w wąwozy, a postępowi rolnicy, chcący nawozić pola, spotykają się z zabobonnym oporem wieśniaków; „z rolą, mówi Pol, człek się tam nie kłopi: słomę pali, nawóz topi“. Żyzność czarnoziemnego gruntu ściągnęła tu, jakeśmy powiedzieli, oddawna polską kolonizacyę mimo wciąż grożącego niebezpieczeństwa od Tatarów; podobnie jak ciągła groźba żyznych okolic wulkanicznych nie odstrasza człowieka od gęstego osiedlania się tamże. Kolonizacya ta obok wyżej wymienionych jasnych, miała i ciemne strony. Podobnie jak na równinach Lombardyi, Wołoszczyzny, Egiptu i t. d., jak w ogóle na bardzo żyznych równinach, tak i tutaj rozwinął się wielki ucisk pracującego ludu: klasyczna kraina pszenicy, była również klasyczną krainą pańszczyzny, gdzie, jak mówi niezbyt radykalny Pol: „tysiąc pługów na obszarze, orze ziemię, gdy *pan każe*“; gdzie „nieposłuch chłopu *trumną*“; gdzie „o głodzie i po dobie drży przy koniu kozak w bramie“ i gdzie z tego powodu „służba pana szczerość kłamie“. Są to wszystko warunki i objawy, które znalazły uwieńczenie w krwawej łunie wojen kozackich, a poetyczne odtworzenie w ponurem tle „Zamku Kaniowskiego“.

Obok rolnictwa kwitnie tu jeszcze hodowla bydła (woły ukraińskie), która, im dalej na południe, tem z przewagą stepów bierze przewagę nad rolnictwem. W tym samym kierunku znikają właściwe tej krainie parkowe lasy liściaste (często z pasiekami) i ograniczają się tylko do dolin rzecznych (stąd budowle kamienne, stąd słoma na opał, stąd zamiast stodół gołe sterty śród pola, zamiast płotów rowy; stąd pszczoły stają się „Troglodytami“), ale i tych ilość zmniejsza się ku południowi; tylko czasowe wody wypłókują tu jary zwane „bałkami“, które w skutek wstecznej erozyi wydłużają się i działają osuszająco na i tak już suchy klimat; albowiem powiększają powierzchnię, na którą spada dana ilość deszczu, powiększają powierzchnię parowania, odsłaniają podziemne żyły wodne i działają jak dreny (1). Działalność mieszkańców im bardziej na południe, tem bardziej skierowywa się ku zaoszczędzeniu i zgromadzeniu wody (podobnie jak w Europie nadśródziemnomorskiej). Strumienie w głębokich dolinach za pomocą tam zamieniają się na szeregi stawów, które są podstawą bytu człowieka: one swą

(1) Dokuczajew, Kartografija russkich poczw, str. 65, 90—92.

(1) Inostrancew, Geołogia, I.

wilgocią użyźniają okoliczne grunta, na brzegach ich rosną oczerety i łozina, kryjące zwierzynę i dające materyał na opał i ogrodzenie, w wodzie są ryby, woda daje napój dla stad bydła, a spadając z tamy obraca młyny.

Kraina ta nie posiada dogodnych dróg (szczególniej nie posiadała przed rozwojem kolei żelaznych), albowiem rzeki, płynąc po granitach, tworzą porogi, a drogi lądowe za lada deszczem zamieniają się w morze błota („łyżka wody, ceber błota"); toteż powstał tu stan furmanów „czumaków", którzy na wozach przez woły ciągnionych (jak Boerowie w stepach Afryki) wożą pszenicę do portów morza Czarnego, a przywożą napowrót sól z limanów; wóz czumaka był „okrętem" tego „suchego oceanu". Obok tego rozwinął się tu handel jarmarczny („kontrakty kijowskie").

W historyi wojen obszerne równiny Podola, Wołynia i Ukrainy zasłużyły sobie na nieszczęsną sławę: leżąc na wielkiej drodze narodów z Azyi do Europy (na nizinę Węgierską lub bramę Nadwiślańską), w miejscu zetknięcia się dawnych państw: Polski, Rossyi i Turcyi, w pobliżu Krymu, tego gniazda Tatarów, były one podobnie jak równiny Lombardyi, Flandryi, Szampanii i t. p. wielkiem bojowiskiem narodów, a zarazem polem nieustannych drobnych harców i „tańców" z Tatarami, krainą, której duch, według słów poety, był tak „bystry, trzeźwy, czujny jak na czatach błysk oszczepu". Życie człowieka nie było tu trwalsze od życia tych traw stepowych, które tratowane przez kopyta tatarskich hufców zmieniały się w „czarny szlak". Toteż wielkie bojowisko narodów stało się „wielkim mogilnikiem", po nad którym w powiewie stepowego wiatru zda się unosić „jęk tych z pod trawy, co śpią na zwiędłych wieńcach swojej dawnej sławy". Mogiły stały się tu drogowskazami, stały się strażnicami, z których można było objąć szerszy horyzont tego płaskiego kraju i dostrzedz zawczasu oznaki zbliżania się wroga — tumany pyłu lub łuny pożarów. Sam sposób wojowania, taktyka, nosiła tu, że tak powiemy, cechę geograficzną: Kozacy, nie znajdując śród równin żadnej naturalnej zasłony lub punktu oparcia, formowali się w „kosz", to jest między wozami, zupełnie tak samo jak Boerowie w stepach Afryki („Wagenburg"). Najkrwawsze walki odbywały się nad pogranicznym z Turkami Dniestrem, w jego pobliżu rozciągają się pola cecorskie „gdzie Żołkiewskiego spotkał los okrutny", wznosi się na skalistem stromem zboczu Smotrycza, jak druga Konstantyna, Kamieniec Podolski, dawna kresowa warownia Polski naprzeciw tureckiego niegdyś Chocima (Chodkiewicz; Kącki, nowy Mucyusz Scevola). W tych wiekowych bojach nasi rycerscy przodkowie usiali nieprzejrzane stepy Ukrainy i Podola kośćmi swemi i zrosili krwią. Kości ich nawet już zniknęły, ale pierwiastki, które ich składały, trwają dotąd: falują one teraz w zielonem morzu traw stepowych, szumią w bujnych złotokłosych niwach, unoszą się w wonnem, drżącem powietrzu stepowem... Tak i surowa, żywiołowa siła dawnych bojowników nie zginęła, ona się tylko przeobraża, przebywa ciężką fazę przejściową do nowych warunków bytu.

γ) *Pobrzeże Czarnomorskie.* Wyżyny Podola i Ukrainy zniżają się ku morzu Czarnemu i przybierają coraz wybitniejszy stepowy, a po części nawet pustynny charakter; okolice ujścia Dniepru leżą na jednej izonefie (linia równego średniego zachmurzenia) z pustynną Kastylią (1). Granitowy podkład znika, zanurzając się pod warstwy pliocenicznego wapienia, który dostarcza materyału budowlanego dla miast czarnomorskich. Czarnoziem staje się cieńszym, rozrywa się w wyspy, nakoniec znika, ustępując miejsca piaskom, dającym tylko pastwisko dla bydła. Promienie słońca wypalają w lecie trawy a nagi spieczony grunt wywołuje wspomniane miraże („majaki") i tumany pyłu. „Szarańcza tęcze kirowe rozwija". Posucha sieje zniszczenie śród stad bydła, które w zimie ginie znów od śnieżnych zamieci lub gołoledzi. Tylko same wybrzeża mórz i rzek dają człowiekowi pewniejszą podstawę bytu w rybołówstwie (rozwój Kozaczyzny) i wydobywaniu soli (limany). To pobrzeże czarnomorskie przedstawia największą na naszym obszarze etnograficzną pstrociznę, po części z ludów azyatyckich, które w swych wędrówkach do Europy (brama Kaspijska) znalazłszy przyrodę podobną do ojczystej, założyły tu drugą ojczyznę; po części z ludów Bałkańskiego półwyspu (brama Czarnomorska); po części z ludów handlowych wybrzeża nadśródziemno-morskiego (Odessa). Morze Czarne jest płytkie u brzegów i nie posiada zatok, porty są limanowe (Cherson, Nikołajew, Akerman). Tylko jedna Odessa, dawna kolonia grecka dla handlu bursztynem, leży na samem wybrzeżu morza, ale ma port sztuczny z wielkim trudem zbudowany i utrzymywany. Leży ona na wgięciu wybrzeża jako wspólny port ujściowy Dniepru, Dniestru i Dunaju, na drodze z Europy północnej do śródziemnej (czarnomorska Marsylia).

3. Środkowe pasmo nizin albo wielkich dolin. Jestto bróżda, która się ciągnie między północnem i południowem pasmem wyżyn, zwężając się ku zachodowi. Bróżda ta była zbiorowiskiem wód, spływa-

(1) Unser Wissen von der Erde, I (Mapa izonefów, Renou, str. 154).

jących z topniejącej krawędzi lodowej; nie stanowi ona jednej niziny, lecz składa się z pasm szerokich dolin, wzdłuż których płyną rzeki, we wschodnio-zachodnim kierunku, zanim zdołają sobie otworzyć przez pasma wyżyn wyjście do którego z mórz (Prypeć, dolny Wieprz z Tyśmienicą, dolna Pilica, Barcz, Niemen powyżej Grodna, Biebrza, Narew, Bzura, Warta od Koła, Obra, Wisła od Modlina do Torunia, Noteć, dolna Warta). Doliny te są daleko szersze niż płynące w nich rzeki, które, według obrazowego wyrażenia Berendta, wyglądają „jakby mysz w klatce, z której lew uciekł“; tym „lwem“ były dawne wielkie rzeki, zasilane wodami z topniejącej krawędzi lodowej; w miarę jak krawędź lodowa topniała i cofała się na północ, rzeki też wędrowały, pozostawiając „puste klatki“ (1). Te smugi dolin są rozdzielone smugami stosunkowo wynioślejszych płaszczyzn, porozcinanych na oddzielne płaty poprzecznemi dolinami (tam gdzie wschodnio-zachodni kierunek rzek przechodzi chwilowo na północny). Doliny są podmokłe (stąd częste roboty osuszające, np. nad Obrą, Notecią, Bzurą, Prypecią), lesiste, torfowate, wyjątkowo tylko nad wielkiemi rzekami użyźnione mułem, np. „powiśla“ (żyzna nizina Kozienicka). Wynioślejsze płaszczyzny zaś mają niekiedy grunt żyzny, gliniasty i posiadają jeziora (np. żyzna okolica jezior goplańskich). Działy wodne w tych smugach wielkich dolin są nieznaczne, w czasie wysokiego stanu wody powstają peryodyczne bifurkacye; to dało możność połączyć rzeki licznemi kanałami, obok naturalnych dróg wodnych południkowych utworzyć po części sztuczną drogę wodną wschodnio-zachodnią (Prypeć łączy się z Bugiem, Niemen z Biebrzą, Wisła z Notecią, Bzura z Nerem i Wartą i t. d.). Pas ten najbardziej daje się zastosować do pojęcia Polski jako kraju płaskiego, z krajobrazową monotonią (bo nawet stepy mają urozmaicenie w jarach). Błotnistość tego płaskiego kraju, która dawniej przed osuszającemi pracami człowieka występowała daleko wybitniej, stanowiła ochronę od nieprzyjaciela. Słowianie, jak mówi Jornandes, mieli „paludes silvasque pro civitatibus“ („Wasserburgen“); dotąd obronność wielu fortec tutejszych, jak Kostrzyń, Brześć Litewski i t. d. na wodnym elemencie polega. Błotnistość też zmuszała, a po części i dotąd zmusza, lud do używania osobnego obuwia: łapci, postołów, kurpi, chodaków („szlachcic chodaczkowy“) (2). Mały spadek wód wywołał tu, jak w Holandyi, wielką obfitość wiatraków (okolice Warszawy, Wschowy, Rawicza i t. d.), a tam gdzie wielkie lasy pozbawiły i tego motoru, człowiek musi uciekać się do młynków ręcznych (np. Polesie). Gdzie więc trafi się tu wyjątkowo rzeka z większym spadkiem, tam jest ona gęsto obsadzona młynami (np. Liwiec).

W tym pasie wielkich dolin, idąc ze wschodu na zachód, spotykamy następujące krainy: *Polesie*, *Podlasie*, *Mazowsze* (*południowe*), *Kujawy*, *Wielkopolska* (*Poznańskie*, *Kaliskie*). Pierwsza jest *kotliną Prypeci*, druga i trzecia — *kotliną średniej Wisły*, czwarta (po większej części) i piąta *kotliną średniej Warty*. Prócz tego pas ten sięga w trzech miejscach wzdłuż dolin rzecznych zatokowato we wnętrze południowego pasma wyżyn; są to mianowicie: *kotlina górnego Bugu*, *kotlina w widłach rzek Wisły i Sanu*, *kotlina* („zatoka“) *Szląska*, o którycheśmy już poprzednio wspominali i które charakterem swej przyrody różnią się znacznie od otaczającego je pasma wyżyn, a zbliżają do pasma wielkich dolin.

a) *Polesie* jest to par excellence błotnista kraina, trójkątnego kształtu, zwrócona wierzchołkiem (Brześć Litewski) na zachód, a podstawą oparta na wschodzie o Dniepr. Boki północny i południowy utworzone są przez dwa główne pasma wyżyn, północne (gałęź jego na południu górnego Niemna) i południowe; osią zaś podłużną tego trójkąta jest rzeka Prypeć. Orograficznie kraina ta przechodzi jednak na wschód za Dniepr i sięga tam do centralnej wyżyny Moskiewskiej, podczas gdy na zachodzie oddziela się od Podlasia głównym europejskim działem wodnym (łączącym tu południowe pasmo wyżyn z północnem), który jednak jest tu błotnisty, niewyraźny; na nim leży puszcza Białowieska, stanowiąca ważny węzeł hydrograficzny oraz ostatnie schronienie znikających już żubrów. W 1831 r. pod osłoną tej puszczy udało się też zewsząd osaczonemu przez nieprzyjaciół, nowemu Ksenofontowi, Dębińskiemu, wykonać szczęśliwie swój słynny odwrót z Litwy.

Podłoże błót Polesia stanowi zbita niebieskawo-szara glina nieoznaczonego wieku (1), na niej we wschodniej części Polesia leży diluwium, w zachodniej zaś najprzód leży kreda a na tej dopiero diluwium, ale i kreda ta zdaniem p. Choroszewskiego jest też diluwialną, t. j. leży na miejscu wtórnem, przyniesiona z północy przez lodowiec. Starsze formacye występują tylko około Owrucza, mianowicie archaiczne granity i trzeciorzędowe piaskowce.

Genezę Polesia można sobie przedstawić jak następuje: po osadzeniu się formacyi archaicznej, Polesie musiało długo stanowić ląd,

(1) Dames, Die Glacialbindungen der norddeutschen Tiefebene, 1886, str. 35.

(2) Szajnocha, Jadwiga i Jagiełło, II.

(1) A. Rehman, Ateneum, 1886; W. Choroszewski, Pamiętnik Fizyogr., I.

albowiem starsze z poarchaicznych formacyi nie osadziły się lub też zostały spłókane. W peryodzie trzeciorzędowym było tu morze, a gdy przy końcu tego peryodu równiny Europy wynurzyły się z wody, głębsze Polesie pozostało jeziorem trzeciorzędowem i wtedy zarysowały się już dzisiejsze kontury tej krainy. Następnie w peryodzie diluwialnym Polesie pokryło się naturalnie skorupą lodowcową, która po stopnieniu pozostawiła drugie jezioro interglacyalne; wspomniana powyżej niebieskawo-szara glina jest właśnie zapewne osadem tego interglacyalnego jeziora. Drugie zlodowacenie znów pokryło Polesie lodami, po ich stopnieniu powstało po raz trzeci, jezioro, na dno którego opadły gliny, piaski i głazy lodowcowe i które znalazło następnie odpływ ku morzu Czarnemu. W miarę bowiem pogłębiania się łożyska Dniepru w granitach Ukrainy i osadzania mułu na dnie jeziora, znikało ono i znikło w końcu zupełnie, przyczem Polesie przyjęło dzisiejszą błotnistą fazę, która za współudziałem człowieka z kolei też znikać zaczyna.

Błota Polesia są dwojakie (Rehman): jedne, wyższe, są torfowe, lesiste; drugie, niższe, w obszarze zalewów rzecznych, są łąkowe, bezleśne. Tylko wzdłuż samych brzegów rzek rosną wikliny i wierzby, tworzące gęsty szpaler, a w zwężeniach rzek nawet roślinne tunele. Obok wierzb wielkie olchy zapuszczają w wodę swe poplątane korzenie; są to mangrowiowe wybrzeża północy. Przyczyną tego podwójnego charakteru błot jest według p. Rehmana brak rośliny sphagnum na obszarach podległych zalewom: roślina ta ginie od wody posiadającej cząstki mineralne, a taką jest właśnie woda rzeczna; podczas gdy okolice wynioślejsze, niepodlegające zalewom rzek, otrzymują wody czyste z deszczów i śniegów.

Wśród błot łąkowych leżą, niby wyspy, wynioślejsze, suchsze, piaszczyste przestrzenie; po części stanowiące wydmy, po części porosłe lasem. Wyspy te są siedliskiem człowieka, który tu sieje też zboże. Komunikacya między temi wyspami, a więc wsiami i polami ornemi, jest niezmiernie utrudniona: do bardzo bliskiej wsi trzeba robić niekiedy długą drogę okolną przez suchsze obszary lub układać na błotach groble z okrąglaków („nakot"). Nawet zimą komunikacya przez błota nie zawsze jest zapewniona; jeżeli bowiem śnieg upadnie przed nastaniem mrozów, to błota pod tą ciepłą szatą nawet w zimie nie zamarzają (1). W przeciwnym jednak razie niedostępne w lecie łąki stają się w zimie dostępne dla eksploatacyi i po lodzie odbywa się kośba siana. Jedyną dogodną komunikacyę w czasie lata stanowią tu liczne rzeki systematu Prypeci; rzeka ta jest jedyną arteryą wiążącą Polesie z Kijowszczyzną (nieszczęsne poselstwo Drewlan na łodziach do Olgi); za jej pośrednictwem Kijowianie rozszerzyli tu swe kolonie (Turów), wiarę chrześciańską i panowanie, jakkolwiek dawni mieszkańcy tej krainy, Drewlanie pod osłoną niedostępnej przyrody uparcie bronili swej niepodległości (śmierć Igora). Z drugiej strony Prypeć łączy ten kraj z zachodem i północo-zachodem, zbliża się bowiem znacznie do systematu Wisły i Niemna (nieznaczne działy wodne, kanały); stąd odwieczne handlowe znaczenie Pińska (Leinum Ptolemeusza). Prypeć z jej dopływami jest typem rzeki błotnej o powolnym, niezdecydowanym, rozramieniającym się biegu (podobnie jak Sprea w Spreewaldzie). Nieznaczny spadek wód nie nadaje się do poruszania młynów wodnych, a z drugiej strony lesistość osłabia siłę wiatru („woda stoi, wiatr nie wieje"), stąd weszły tu w użycie młynki ręczne.

Błotnistość i lesistość, zmniejszając gorąco lata i pozwalając na długie leżenie śniegów, uczyniło Polesie takiem schroniskiem dla dawnej roślinności epoki lodowej, jakiem są wysokie góry. Spotykamy tu mianowicie wiele roślin z owej epoki, które w sąsiednich suchszych i cieplejszych okolicach wyginęły, a utrzymały się tylko na dalekiej północy lub w górach; spotykamy rośliny polarne i alpejskie. Najciekawszym takim zabytkiem epoki lodowej jest azalea pontyjska, roślina alpejska, która obecnie żyje tylko w górach Kaukazu i Małej Azyi. Zawędrowała ona na Polesie w epoce lodowej albo z Kaukazu przez pobrzeże morza Czarnego i Podole, które naówczas musiały ulegać ogólnemu charakterowi epoki lodowej i mieć klimat zimniejszy, umożliwiający tej roślinie wędrówkę; lub też może roślina ta rosła dawniej na Bałkanach i Karpatach i tą drogą dostała się na Polesie (1).

Kraina błot oraz błotnistych rzek i lasów jest też krainą łosiów, żubrów, niedźwiedzi, bobrów, wydr, żółwi, pijawek, ryb, szczególniej piskorzy (wjunów), kaczek, żab, bocianów, dokuczliwych dla bydła owadów, szczególniej „pińskich słowików"— komarów; krainą ociężałych, febrycznych i kołtunowatych Poleszuków; krainą obiecaną znachorów.

W takiej błotnistej krainie rolnictwo musi być naturalnie mało rozwinięte, „lud po puszczach mało sieje, jeno lasem się zabawia"; przemysł leśny, polowanie i rybołóstwo stanowią główną podstawę bytu mieszkańców (hodowli bydła wiele przeszkadzają dokuczliwe owady). Szczególniej charakterystycznem

(1) Pamiętnik Fizyogr., I, str. 76.

(1) A. Rehman, Ateneum, 1886.

jest tu zbieranie jaj kaczych: na wiosnę mieszkańcy wyprawiają się na to gromadami, powrót z połowu jest dniem uroczystym (jak gdzieindziej winobranie lub połów śledzi): w każdej chacie przyrządzają wtedy jajecznicę i każdego częstują darmo. Zbieranie miodu i wosku z dzikich barci dawniej przynosiło znaczny dochód: wosk szedł aż do Bizancyum. Przemysłem leśnym zajmują się głównie tak zwani „budnicy“, po większej części wychodźcy z Mazowsza; palą oni smołę, węgiel i potaż. Obok nich „rudnicy“ zajmują się wytapianiem żelaza z rudy błotnej; żydzi, licznie tu osiedli, zajmują się kowalstwem i utrzymywaniem karczem; sprytny żyd karczmarz, to patryarcha i doradca ciemnego Poleszuka.

Niektóre okolice Polesia, wyjątkowo żyzne, jak np. okolice dawnej kolonii Kijowian — Turowa, przedstawiające inne warunki bytu, posiadają też i ludność różną od ociężałego, ponurego typu Poleszuków, ludność rolniczą, zamożną i wesołą (1).

Ogólny błotnisty charakter Polesia w ostatnich czasach zaczął ulegać stanowczej zmianie pod wpływem ręki człowieka: zaczęto osuszać błota kanałami, przez co obszary porosłe dawniej trzciną i sitowiem zamieniają się w bujne łąki trawiaste, kraj staje się otwartym dla komunikacyi. Polesie, jako błotnista bróżda, dzieliło dawniej zupełnie Litwę od Podola, dzieliło więc też zupełnie nieprzyjacielskie armie, maszerujące z zachodu na linię Dniepru. Karol XII nie mógł się przedrzeć na południe przez to „non plus ultra“, a gdy wódz napoleoński Reynier, maszerujący na Mińsk, otrzymał rozkaz przeniesienia wojny na Wołyń, musiał się wracać i obchodzić trójkąt poleski drogą przez Słonim, Prużany, Kobryń, Ratno, Kowel (2). Stąd znaczenie strategiczne przeprowadzonej w nowszych czasach kolei wpoprzek Polesia od Baranowicz do Równa, która łączy dwa rozdzielone przedtem pola wojenne. Z osuszeniem błot Polesie coraz bardziej traci swe dawne strategiczne znaczenie, ale za to staje się dostępniejsze dla promieni cywilizacyi. Ze zmianą stosunków fizycznych i człowiek tutejszy, który dotąd zachował wiele cech pierwotnych, musi też uledz zmianie.

b) *Podlasie* (wraz z południową częścią *Mazowsza* i północną *Małopolski*) rozciąga się na zachód od Polesia i w jego pobliżu nosi podobny błotnisty charakter, który jednak ku zachodowi słabnie. Najbardziej błotnisty charakter ma smuga jeziorna ciągnąca się od Buga do Wieprza (od Włodawy do Łęczny); jeziora tamtejsze odlewają swe wody po części do jednej, po części do drugiej rzeki. Był plan skorzystania z tej linii dla przeprowadzenia kanału i skrócenia tym sposobem drogi z Bugu na Wisłę. W nowszych czasach wzięto się do uregulowania tych jezior i osuszenia błot; zresztą i same jeziora te pokrywają się kożuchem i zamieniają w trzęsawiska.

Na północ od tej linii i linii dolnego Wieprza do linii kolei warszawsko-terespolskiej rozciąga się kraina eksploatacyi torfów, polska kraina Fehnów (Otwock, fabryka wojłoku roślinnego i proszku dezinfekcyjnego; torf tutejszy leży na pokładzie pelitu diatomowego czyli trypli). Na północ stąd dolina Liwca jest polskim Emmenthalem: posiada rozwiniętą hodowlę bydła (na łąkach po części irrygowanych) oraz wyrób serów na wielką skalę („ser Ronikierowski“). Obszary wynioślejsze Podlasia są przeważnie piaszczyste, na nich zachowały się tu jeszcze dość znaczne lasy sosnowe (Otwock, Miłosna, Nowo-Mińsk, Mrozy, letnie mieszkania Warszawiaków); toteż spotykamy tu dość liczne huty szklanne (np. Czechy). Na międzyrzeczu Narwi i Bugu oraz nad Biebrzą piaszczyste wyniosłości sterczą jak wyspy śród rozległych błot, stanowiąc równie jak na Polesiu jedyne punkta zamieszkania. Według Sarmaticusa (1) na południowym brzegu Narwi, niedaleko od miasteczka Wizny, wznosi się śród błot wyniosłość stanowiąca zupełną wyspę; na wyspie tej wznosi się pałac, który z lądem suchym, t. j. ze zboczem doliny Narwi łączy się tylko za pomocą grobli; w czasie wylewów ta wyspa błotna staje się wyspą rzeczną. Do mostu przez Narew pod Łomżą prowadzi grobla na kilometr długa. Tylko w zimie po lodzie i śniegu komunikacye są dogodne; w zimie też 1831 r. część armii rossyjskiej maszerowała na Warszawę długim półwyspem między Narwią i Bugiem, gdy w tem nagła odwilż otoczyła armię wodą i błotami i zatrzymała jak w saku; trzeba było cofać się w górę Bugu, gdzie lód pod Brokiem i Nurem jeszcze choć słabo się trzymał i przebywać go po deskach i słomie (2).

Wobec takiego charakteru gruntu na Podlasiu spotykamy tu znaczne obszary niezdatne do uprawy („nieużytki“); stąd śród wieśniaków rozwinęła się hodowla prostych owiec; owca stanowi tu takie bogactwo wieśniaka jak gdzieindziej np. renifer lub wielbląd; dostarcza ona wełny na sukmany, spodnie i czapki oraz skór na kożuchy (wyrób kożuchów w Sokołowie, Żelechowie i Garwolinie). Najbliższe okolice Warszawy (Mazowsze) są monotonną gli-

(1) Marakujew, Poliesie i Polieszuki.

(2) Sarmaticus, Von der Weichsel bis zum Dniepr, str. 253 i nast.

(1) Sarmaticus, Von der Weichsel bis zum Dniepr, str. 37.

(2) Tamże, str. 278.

niastą równiną (wysokość Warszawy tylko 110 m.); „nadwiślańska syrena“ leży wśród pozbawionej wszelkiego uroku prozaicznej krainy cegielni, kafli i wiatraków. Za to leży ona zarazem u zbiegu dróg wodnych i lądowych, jest „gwiazdą“ kolei żelaznych. Z tego powodu Warszawa posiada ważne handlowe i strategiczne znaczenie, była widownią krwawych walk i szturmów; a grunt gliniasty, nadający się nie tylko do cegieł i kafli, ale także do sypania stromych wałów i redut, pomagał oblężonym do obrony.

Na zachód Warszawy spotykamy krainę cukrowniana, ciągnącą się pasem aż na Kujawy; a na południe od niej krainę wielkiego przemysłu przędzalno-tkackiego (Żyrardów, Łódź „polski Manchester“ i t. d.). Przemysł ten, stworzony przez Niemców, którzy tu osiedli, znalazłszy niezaludnioną lesistą okolicę, znajduje się w bardzo słabym związku z geograficznemi warunkami kraju, z jego surowymi płodami (rolnictwa lub hodowli), przerabia w znacznej części surowe lub przygotowane do fabrykacyi płody sprowadzane z zagranicy lub z Rossyi, podtrzymywany jest przez wysokie cła i niski kurs rubla, nosi cechę sztuczną. Okolice Bzury (jak i dalej na zachód leżącego Neru oraz Warty) znów noszą charakter błotnisty, dostarczają torfu i przypominają Podlasie. Że taki sam charakter posiada nizina Małopolski leżąca w widłach Pilicy i Wisły (okolice Drzewiczki i Radomki), nadmieniliśmy już powyżej. Wyjątek stanowi tu tylko żyzny pas Kozienickiego powiśla.

c) *Kujawy.* Kraina bezleśna, czarnoziemna, podobna do Hrubieszowskiego, zarówno kwitnąca rolnictwem (i cukrownictwem); „wszystkiego tam poddostatkiem, niczego nie braknie, tylko drewek każdy łaknie“. Jestto miniatura krainy stepowej, gdzie na opał używają słomy („graboń“) lub torfu, gdzie pola grodzą nie płotami lecz rowami, gdzie mieszkania są ceglane (liczne cegielnie) lub ulepione z gliny. Jakby dla dopełnienia analogii kraina ta miała też swego rodzaju Tatarów w postaci Krzyżaków (bitwa pod Płowcami). Czarnoziem kujawski wkracza w Poznańskie, w okolice Gopła i Inowrocławia, gdzie równie jak w Ciechocinku są warzelnie soli oraz kąpiele. Sól (chlorek sodu) inowrocławska dostarcza materyału do fabryki sody w tem mieście. W sąsiedztwie soli znajduje się tam gips, używany w Poznańskiem na użyźnianie pól.

Kraina jezior goplańskich jest niezmiernie ciekawa przez swe hydrograficzne metamorfozy, jakim uległa w czasach historycznych. Niegdyś cała ta okolica stanowiła, jak się zdaje, jedno wielkie jezioro, którego Gopło, Ślesińskie, Gosławickie i t. d. są tylko szczątkami, pozostałemi w zagłębieniach dna po obniżeniu się poziomu wód. Jezioro to odlewało swe wody w jedną stronę na południe do Warty, w drugą na północ nie tylko do Noteci, jak obecnie, ale i do Wisły, jak tego zdają się dowodzić smugi podmokłych dolin, ciągnące się obecnie ku Warcie i Wiśle. Jeszcze za czasów Długosza, Gopło, owe „morze polskie“, było znacznie większe niż dzisiaj: początek jego był u źródeł Noteci, a koniec na północy pod zamkiem Szarleje (1). Między Gopłem i Wartą Długosz wymienia dwa tylko jeziora: Ślesińskie i Lubstowskie; z pierwszego wypływała rzeka Goplenica i wpadała do Warty. Dziś Gopło jest krótsze, a między nim i Wartą znajduje się w jednej linii nie jedno Ślesińskie (które za Długosza też było większe), lecz w jego miejsce trzy mniejsze jeziora (Melno, zmniejszone Ślesińskie i Gosławickie), a w okolicy wiele jezior pomniejszych i bagien; wszystkie te jeziora i bagna mają smugi dolin przypierające do Gopła i albo sączą doń bezpośrednio swe wody, albo rozlewają się w bagna, mając spadek na dwie strony, ku Gopłu i ku Warcie. Dawna Goplenica też przedstawia obecnie błotnistą dolinę, ciągnącą się od jeziora Gosławickiego ku Warcie. Przyczyną tej metamorfozy wstecznej, tego przeniesienia głównego spadku wód na północ ku Noteci, oraz zanikania jezior, było zapewne podnoszenie się dna, a stąd i poziomu wód Warty w skutek osiadania piasku i mułu. Poziom ujścia Goplenicy tym sposobem ciągle się podnosił; sparte z południa wody owego wielkiego Pragopła zyskiwały coraz większą przewagę na północ, koryto Noteci, zapchane przedtem przez zatopione pnie drzew, musiało się tym naporem wód nieco oczyścić, pogłębić i tym sposobem poziom wód jeziornych zaczął się zniżać, jezioro zaczęło się rozpadać na części, a Goplenica, dawny odpływ ku Warcie, wyschła.

W związku z temi fizycznemi dziejami krainy rozwijały się dzieje zamieszkującego ją człowieka. Wspomniany wyżej rozlew wód na różne strony uczynił Pragopło ogniskiem żeglugi i handlu, a Wartę główną komunikacyjną arteryą dawnej Polski. Statki, płynące Wartą i zbierające się na Gople, mogły wybierać dowolnie drogę czy to na Odrę do Szczecina (Julinu), czy na Wisłę do Gdańska. Toteż okolica ta, obronna przytem wodą, stała się ogniskiem Polski, a stolica jej Kruszwica była miastem wielce handlowem. Otoczona wodą, miała położenie obronne a zarazem panowała nad Pomorzem i Prusami, a zatem nad handlowemi drogami do Baltyku. Nie dziw też że Marcin Gallus nazywa ją „divitiis et

(1) W. Surowiecki, O rzekach i spławach krajów księstwa warszawskiego, 1861, str. 300 i nast.

militibus opulens". Ale stopniowe obniżanie się wód i powstałe stąd przerwy w komunikacyi sprowadziły zanik Kruszwicy i innych miast, które tym warunkom komunikacyi oraz obronnemu położeniu śród jezior i bagien zawdzięczały swe znaczenie; ognisko państwa Polskiego przeniosło się gdzieindziej.

d) *Wielkopolska* składa się z czterech dolin rzecznych, zwróconych głównie ku zachodowi: Noteci, Warty (poniżej Koła), Obry i Baryczy (Barcz) oraz z dwóch — zwróconych ku północy: Warty (powyżej Koła) i Prosny. Warta i w części swej poniżej Koła zwraca się chwilowo na północ i przerzyna doliną poprzeczną wynioślejsze i suchsze pasmo, dzielące dwie smugi dolin podłużnych; w tem miejscu, z powodu wyższych i suchszych brzegów przeprawa przez rzekę jest najdogodniejsza i temu zawdzięcza Poznań swe znaczenie jako twierdza pierwszorzędna, broniąca drogi do Berlina. Dolina Warty, obfitująca w węgiel brunatny, jedyną prawie obok torfu kopalinę tego kraju, posiada dość żyzne gliniaste grunta, podczas gdy Obra i Noteć płyną śród obszarów piaszczystych (wyjąwszy wspomnianą już przy Kujawach okolicę goplańską), które ku Odrze łączą się ze sobą i jednają ciągnącej się dalej na zachód Brandenburgii miano „piaseczniczki". Piaski te były dawniej podstawą hutnictwa szklannego, które jednak upadło z powodu wyniszczenia lasów. Same nadrzeczne smugi Obry i Noteci są błotniste, a raczej były błotniste przed uregulowaniem tych rzek. Noteć, która płynęła pośród wielkich lasów, była zawalona drzewami, tamującemi swobodny odpływ, a przez to ulegała wielkim wylewom („Nil polski") i zabagniała wciąż swą dolinę. Błotnista dolina Noteci stanowiła trudną do przebycia tamę dla lądowych komunikacyi z północy na południe; była też ona linią obronną Polski od Pomorza, a nieliczne brody, przez które szły drogi, były obwarowane. Po uregulowaniu i uspławnieniu Noteci bagna te zamieniły się w bujne łąki i stały się siedzibą kolonistów niemieckich, trudniących się przemysłem nabiałowym. Żegluga na Noteci i Gople zaczęła się ożywiać: statki parowe i żaglowe spławiają zboże do Szczecina i Gdańska (przez kanał Bydgowski, którego przekopaniu Bydgoszcz zawdzięcza swój bystry wzrost) oraz zaopatrują cukrownie nadgoplańskie w surowy materyał i rozwożą ich produkty. Obra płynęła również śród błot, w których się gubiła, dzieliła na liczne odnogi, podlegała bifurkacyi, spływając częścią do Odry. Obecnie rzeka ta też została uregulowana, błota w części przynajmniej osuszone i zamienione w bujne łąki z hodowlą bydła, koni i owiec. Błotnisty charakter ma też dolina Baryczy (dopływ Odry), która bierze początek bardzo blisko Prosny na niewyraźnym błotnistym dziale wodnym. Błotnistość doliny Baryczy miała dawniej znaczenie obronne: tu było niegdyś gniazdo łupieskich raubritterów (Bartosz z Odolanowa), a w 1848 r. szukali tu punktu oparcia powstańcy poznańscy (1).

4. Północny pas wyżyn (wraz z pobrzeżem Bałtyckiem). Pas ten, ciągnący się wzdłuż wybrzeży Bałtyku, pod względem wysokości ustępuje nieco południowemu: okolica Suwałk wznosi się do 300 m., malowniczy Turmberg pod Gdańskiem — 300 m., a najwyższe punkta okolic Nowogródka i Mińska, dosięgające prawie wysokości wyżyny Wałdajskiej (350 m.), jeszcze są o 100 m. niższe od okolic Lwowa i Ogrodzieńca. Pasmo to na północo-wschodzie (Estonia) i na zachodzie (Pomorze) dochodzi prawie bezpośrednio do wybrzeży Bałtyku, pośrodku zaś pozostawia szerszą nieco, błotnistą nizinę nadbrzeżną (Parnawska, Rygska, Mitawska i Pruska, obejmująca ujściowe obszary Niemna, Pregla i Wisły). I na tym jednak nadbrzeżnym obszarze spotykamy półwyspowo lub chociaż wyspowo rozrzucone wyniosłości, nieraz bardzo malownicze, np. Liwońska Szwajcarya, Samlandya, oddzielona wyspowo bifurkacyą Pregla i t. d. Tu należy też góra Biruty, wyniosłość nieznaczna, lecz jako leżąca śród niziny i na wybrzeżu morza, czyniła ona tak wielkie wrażenie na okolicznych mieszkańcach, że uważali ją za miejsce święte (Wajdelotki, litewskie Westalki, utrzymywały tu wieczny ogień, Znicz) i dotąd nawet uważają, z tą różnicą, że miejsce dawnego Znicza zajęła chrześciańska kaplica (2). Sam rąbek wybrzeża jest otoczony diunami; po wewnętrznej stronie diun rozlewają się jeziora nadbrzeżne (haffy).

Pasmo północne swym *krajobrazowym charakterem i genezą* różni się znacznie od południowego: podczas gdy ostatnie, pominąwszy sfałdowanie gór Kielecko-Sandomierskich, przedstawia powierzchnię pierwotnie równą, nierówności zaś, jakie się tam znajdują, zbyt rzadkie zwykle, aby zmienić charakter powierzchni, zostały utworzone przez wody płynące (doliny i góry erozyjne, góry jako szczątki wyżyny oszczędzone przez denudacyę), to pasmo północne przedstawia liczne, choć nieznaczne nierówności, przedstawia powierzchnię falistą nieznacznej amplitudy, utworzoną przez wzgórza kopułowate, elipsoidalne lub wałowe, między któremi leżą liczne kotliny i doliny,

(1) E. Calier, Słownik Geograficzny („Odolanów").

(2) K. Łapczyński, Pamiętnik Fizyograf., IV, str. 217.

zajęte przez liczne jeziora („Pojezierze“) lub bagna. Nierówności te, a raczej wzgórza, nie są tu wymodelowane, jak na południu, z tego samego materyału, co ich podstawa, lecz są to pasożyty skandynawskie, osiadłe na obcem sobie ciele słowiańskiem, są to, usypane przez lodowce, moreny. Wprawdzie pokrywa lodowa sięgała, jak wiadomo, dalej na południe, ale jedynie północne pasmo, jako najpóźniej uwolnione od lodów, utrzymało charakter typowej krainy morenowej; ani bowiem nie zostało pokryte loessem, jak pasmo południowe, ani nie uległo w tym stopniu działaniu wód płynących, jak pasmo wielkich dolin. Tylko nad niektóremi, głęboko w grzbiet wyżyny werzniętemi, rzekami charakter morenowy uległ zmianie, nabrał krajobrazowego wdzięku („Liwońska Szwajcarya“, Ponary, dolina Kowieńska i t. d.). Poprzeczne doliny wyłomowe Dźwiny, Niemna i Wisły dzielą to pasmo wraz z niziną nadbrzeżną na kilka części, które jednak niewiele różnią się między sobą pod względem przyrody, gdyż krajobraz morenowy występuje wszędzie w jednakowej formie; tylko tam, gdzie występują tu i ówdzie na jaw starsze formacye, spotykamy niejakie różnice.

Jakkolwiek bowiem pojedyńcze faliste wyniosłości na grzbiecie północnego pasma, nadające mu krajobrazowy charakter, zostały uwarunkowane przez osady diluwialne, morenowe, to ogólna geneza całej tej krainy, jako wyniosłego pasa, została uwarunkowana prócz tego nierównością starszego podkładu, który został następnie zasypany osadami diluwialnemi: lodowce złożyły tu swe moreny na wyniosłym postumencie. Różnice więc między różnemi częściami tego, dość zresztą jednostajnego pasma, polegają właśnie głównie na wysterczaniu wynioślejszych części tego postumentu na wybrzeżach rzek i wybrzeżach morza.

W północno-wschodniej części (Estonia, Pskowskie, Inflanty, Kurlandya) spotykamy tu mianowicie starsze formacye: sylur, dewon, jurę, które przez wyspy ciągną się do południowej Szwecyi. Występowanie tych starszych formacyi wywołuje tu wapienne porogi na rzekach (Narowa, Dźwina, Windawa), znikanie potoków, zapadliny gipsowe („Święta dziura“), podniesienia gruntu w skutek pęcznienia gliny syluryjskiej pod wpływem wody; spęczniała glina ulega następnie łatwo wypłókaniu i warstwy podniesione zapadają się; czasami powstaje stąd łudzące podobieństwo wulkanu (np. „krater“ Sall na Oeselu) (1). Dalej z tych starszych formacyi biją źródła siarczane oraz słone, sięgające wzdłuż doliny Niemna daleko na południe (Birsztany, Druskieniki), gdzie już te starsze formacye leżą głęboko, pokryte młodszemi. W miejscach, gdzie wapień sylurski (echinosferytowy) dochodzi do wybrzeży morza, jak w Estonii i na wyspie Oesel, tam tworzy on strome ściany, zwane klintem; klint ten (będący rezultatem zburzenia krawędzi syluryjskiego zagłębia, po części przez diluwialny lodowiec finlandzki, po części przez aluwialne fale zatoki Fińskiej) (1) tylko gdzieniegdzie pozostawia nadbrzeżną równinę, na której mogą się pomieścić osady ludzkie (naprzykład Rewel). Klint Oeselu czyni tę wyspę bardzo niedostępną, łatwą do obrony; to też była ona niegdyś groźnem gniazdem korsarzy (Ozylia), którzy rzucali postrach na całe wybrzeża Baltyku; tylko zamarzanie fosy (cieśniny), dzielącej tę naturalną warownię od lądu, ułatwiło Kawalerom Mieczowym jej zdobycie (2). Na drugim końcu, na Pomorzu, pasmo północne znów zbliża się do wybrzeży morza (ale starsze formacye, z wyjątkiem okolic ujścia Odry (jura), nie występują). W gubernii grodzieńskiej i sąsiednich wychodnie kredy tworzą wyniosłości (odbija się to w nazwach miejscowości: Miały nad Niemnem, Mielnik nad Bugiem). Razem z wychodniemi kredy dają się tu napotykać wychodnie trzeciorzędowe, mianowicie oligocenu; tworzy je osad morski, mianowicie piasek zielony glaukonitowy, który jednak w miejscach wychodnich został rozłożony, wypłókany, utracił barwę zieloną, a nabrał białej. Warstwy glaukonitowe ciągną się też na Litwie, w północnych guberniach królestwa polskiego, w Prusach i Samlandyi występują one jednak tylko wyspami. Zdaniem p. Giedrojcia formacya trzeciorzędowa na Litwie i w sąsiednich guberniach królestwa polskiego nie zawiera ani bursztynu, ani lignitu (ten ostatni występuje dopiero na lewo od Wisły); jest tylko lignit diluwialny, niezdatny do eksploatacyi. Bursztyn zaś ostrołęcki leży w piaskach aluwialnych. Doliną, którą wypełniły piaski bursztynowe, płyną rzeki: Orzyc, Omulew, Rosoga, Szkwa (prawe dopływy Narwi); rzeki te spływając z diluwialnych wzgórzy, które w Prusach zawierają bursztyn, wypłókiwały go wraz z piaskiem i iłem, unosiły i osadzały w dolinie. Wśród piasków bursztynowych leżą tu pokłady rudy błotnej, osadzonej też przez wypłókanie żelaza z warstw trzeciorzędowych i diluwialnych. Rudy tej używają tu mieszkańcy jako budulcu (na ce-

(1) C. Grewingk, Erlaeuterungen zur Geognostischen Karte, str. 7; Inostrancew, Geologia, str. 51.

(1) C. Grewingk, Erlaeuterungen zur Geognostischen Karte, str. 67.

(2) Manteufel, Słownik Geogr. („Oesel“).

gły) (1). W formacyi trzeciorzędowej występuje bursztyn w Samlandyi, owem bursztynowem Eldorado, gdzie na stromem wybrzeżu widać pod diluwium obnażenie węgla brunatnego, pod niem piasku glaukonitowego, a jeszcze niżej, po większej części już pod poziomem morza—leży warstwa bursztynowa. Bursztyn musiał tu być przyniesiony przez wody ze szwedzkiej północy i osadzony.

Diluwium północnego pasma, spoczywające na tych starszych formacyach, tworzy wyżej wspomniane faliste wyniosłości, składające się ze zwiru i gliny piaszczystej; czasem występuje lotny piasek, tworzący diuny i nawet wzgórza kształtu podkowy, podobne do tak zwanych „barchanów“ turańskich (okolice Druskienik). W zagłębieniach zaś leżą pokłady innej gliny, ciągliwej, czerwonej, posiadającej mniej piasku (2). Głazów erratycznych więcej znajduje się w pierwszych utworach, niż w ostatnim. Prócz tej gliny znajdują się w zagłębieniach torfowiska i jeziora. Trzy te formy są ze sobą w genetycznym związku: jeziora zarastające zmieniają się w torfowiska, nie zarastające zaś, lecz tylko zniżające swój poziom i spływające w skutek pogłębienia odpływu, osadzają na dnie ową ciągliwą, marglową, urodzają glinę, która z tego powodu odznacza się uwarstwieniem i tem różni się od czysto lodowcowych utworów. Glina ta, wypłókana z lodowcowej marglowej, zawiera wapień, który czasem tworzy wydzieliny, jak w loessie. Prócz tego, mechanicznego osadzania się wapna, osiadają na dnie jezior warstwy wapienne lub marglowe organicznego pochodzenia („kreda jeziorna“); utwór tego rodzaju pod Drohiczynem przyjmowano błędnie za kredę. Woda źródlana zawiera tu też wiele wapna i inkrustuje, a przepływając przez piaski i żwiry, tworzy z nich twarde piaskowce i zlepieńce, używane na kamienie młyńskie.

W południowej części północnego pasma oraz na północ odeń, na nizinie Nadbałtyckiej, osady diluwialne tracą typowy charakter krainy morenowej. W południowej części gub. grodzieńskiej niema tych charakterystycznych falistych wzgórzy, zagłębień i jezior; kraj jest równiejszy i przedstawia ślady działalności wód płynących, które wypłókały glinę z miejsc wyniośiejszych i osadziły ją w dolinach; stąd żyzność tych ostatnich, a bezpłodność pierwszych, które zawierają pozostałe od spłókania piaski i żwiry, i są zwykle porosłe sosnowemi lasami. Na północ od Pojezierza niziny Nadbałtyckie (dolnego Niemna, Dubissy, Jury i t. d.) składają się z żyznych glin marglowych, z których górna jest czerwona, dolna szara; pierwsza po wyschnięciu łatwo się kruszy i obsuwa, stąd utworzone przez nią zbocza dolin są łagodne; gdy jednak rzeka werznie się głębiej, w glinę szarą, natenczas zbocza zaczynają być strome, a glina czerwona tworzy ich górny skośny gzyms.

Wspominane już po wielokroć *jeziora*, wypełniające zagłębienia między morenowemi wzgórzami i jednające przez swą gromadność północnemu pasmu wyżyn nazwę „Pojezierza“, są po większej części w genetycznem związku z dawnem zlodowaceniem tego kraju, jednakże nie wszystkie one powstały w jednakowy sposób. Jedne z nich mogły powstać przez wyżłobienie lodowcowe, drugie wprost przez nierówne usypanie moren, inne przez zatamowanie doliny osadem lub ruchem tektonicznym gruntu. Dalej—przez zmianę kierunku rzeki, wywołaną w skutek zniknięcia mas lodowych, które swem przyciąganiem mogły wywierać wpływ na kierunek biegu wody (Reversionsseen Pencka). Przez wodospady strumieni lodowcowych, które u stóp wyniosłej lodowej krawędzi wybijały zagłębienia (Eversionsseen Geinitza). Nakoniec — dzięki tak zwanym „martwym lodowcom“, t. j. wielkim oderwanym masom lodu, które lokalnie pozostały tu i owdzie po ogólnym cofnięciu się pokrywy lodowej, jako oszczędzone do czasu od stopnienia „świadki“. Taki „martwy lodowiec“ otacza się z czasem rumowiskiem i mułem osadzanym przez lodowcowe potoki i po stopnieniu pozostawia napełnione wodą zagłębienie niby odcisk (1).

Istnienie tutejszych jezior jest jeszcze o tyle w związku z lodowcami, że z powodu pokrycia lodowcowego erozya rzek trwa tu stosunkowo niedawno i dla tego jeziora nie zdołały jeszcze spłynąć. W każdym jednak razie ilość ich ciągle się zmniejsza, bądź przez wyżej wspomniane zarastanie, bądź przez osadzanie mułu na dnie i spływanie. Spływanie jezior tutejszych odbywa się czasem i nagle; tak np. w 1836 r. znaczne jezioro Sałaty całe spłynęło do Niemna, a z wielkiego jeziora pod miasteczkiem Jeziory w gub. grodzieńskiej też niewiele by się zostało, gdyby usunięto groblę koło tamecznej papierni. Pośrednio można obserwować zniżanie się poziomu jezior na wapiennych martwicach jeziornych, które znajdują się powyżej dzisiejszego poziomu wód (2).

Rozmaitość pochodzenia jezior wyraża się w ich chaotycznem nagromadzeniu, w ich najróżnorodniejszych kształtach: jedne leżą w wydłużonych dolinach, inne w kotlinowatych za-

(1) A. Giedroyć, Pam. Fizyogr., VI.
(2) Tamże.

(1) A. Heim, Gletscherkunde, str. 541, 542.
(2) A. Giedroyć, Pam. Fizyogr., VI.

głębieniach, to okrągławych, to znów wybiegających zatokowato w różne strony, co nadaje jeziorom nieraz dziwaczne postrzępione kształty (np. jeziora Spirding, Loeventin, Mauer i t. d.).

Jeziora te, oraz bagna, utrudniają komunikacye lądowe; rozkład elementu płynnego (w ogóle wilgotnego) i suchego ma tu we względzie komunikacyjnym większe znaczenie, niż łagodne nierówności gruntu: przesmyki międzyjeziorne odgrywają tu taką samą komunikacyjną rolę, jak gdzieindziej przesmyki międzygórskie, np. przesmyk między jeziorami Loeventin i Mauer, przez który prowadzi ważna droga ze wschodu do kraju Mazurów; jest to „Isthmus von Loetzen", zamknięty fortyfikacyami. Cieśniny jeziorne (zwężenia jezior), jako łatwiejsze punkta przepraw, mają również komunikacyjne znaczenie; nad niemi też powstają miasta (np. Nikolajken) (1). Zresztą w zimie wszystko staje się tu elementem stałym, przeszkody komunikacyi znikają; dla tego to wyprawy Krzyżaków i Polaków w te strony odbywały się zwykle w zimie; podobnież wyprawa Napoleona I (bitwa pod Eylau).

Jeziora tutejsze są zarazem ważną podstawą bytu mieszkańców (w piaszczystej Kaszubii— prawie jedyną) z powodu rybołóstwa oraz hodowli ptactwa wodnego; hodowla ryb w Prusach stoi na wysokim stopniu, a uniwersyteckie miasto tej krainy jeziornej, „miasto czystego rozumu" — Królewiec, posiada katedrę ryboznawstwa.

Prócz falistych morenowych nierówności i jezior, trzecią cechą odróżniającą Pojezierze (na ten raz z niziną Nadbałtycką) od południowego pasa stepowego jest *lesistość*, która narówni z bagnistością chroniła dawnych mieszkańców od wrogów (podobnie jak w pasie wielkich dolin). Szczególniej Litwa zawdzięczała lasom swe długie samodzielne istnienie, swój wytrwały opór potędze Zakonu (klęski Krzyżaków pod Miednikami), rozwój pogańskiej mitologii, której ślady przetrwały dotąd w zabobonności Litwinów (zabobonnym był nietylko Jagiełło, ale i Mickiewicz); a nareszcie i rozwój poezyi: „Ja ileż wam winienem o rodzinne drzewa; błahy strzelec uchodząc szyderstw towarzyszy za chybioną zwierzynę; ileż w waszej ciszy upolowałem dumań"— śpiewa wieszcz litewskich borów.

Prócz Litwinów i poprzednio wzmiankowanych Poleszuków, wpływ lasów nie uwydatnił się nigdzie w takim stopniu, jak na drobnym ludzie Kurpiów, zamieszkujących lasy dorzecza Narwi, na przejściu od Pojezierza ku nizinie środkowej. Kurpie są ludem leśnym par excellence. Kurpie, trudniący się łowiectwem i bartnictwem, stanowili w swych niedostępnych lasach niezależną prawie republikę, używali więcej wolności, niż reszta naszego rolniczego pańszczyźnianego ludu; to też nie napotyka się prawie u nich wad właściwych ludom niewolniczym, jak obłuda, kłamstwo, pochlebstwo, podejrzliwość i t. p. Pod ochroną lasów długo też utrzymywał się śród Kurpiów poganizm, oraz właściwa, szczególniej ludom leśnym, zabobonność i wiara w czary; mieli oni rodzaj szamanów albo proroków. Obyczaj krwawej zemsty (vendetta Korsykanów, krwina południowych Słowian) też długo się u nich utrzymywał. Życie łowieckie uczyniło z Kurpiów bardzo celnych strzelców: „strzelać jak Kurp" weszło w przysłowie. Wyćwiczeni w strzelaniu, zamiłowani w wolności, zaprawieni do zemsty, zręczni w urządzaniu zasieków i zasadzek leśnych (nawet w dziuplach drzew), stawiali oni w swych puszczach silny opór najeźdzcom, zadali klęskę nawet niezwyciężonym zastępom Karola XII i później jeszcze wielokrotnie dawali dowody swego męstwa (Konwa, Andrzej Hofer Kurpiów). Obecnie dawne ich męstwo i zręczność wykazują się tylko jeszcze w przemytnictwie; zresztą oddają się oni spokojnym zajęciom, wyrabiają różne rzeczy z drzewa, perłowej macicy (np. guziki) (1) i łyka (np. łapcie); zbierają bursztyn, łowią ryby, furmanią, udają się do miast za zarobkiem i t. d. W miarę znikania lasów, Kurpie coraz bardziej utracają cechy swej odrębności i zmieniają się w rolników. Zmiana warunków przyrody zmienia i człowieka; a jak w tym razie, to człowiek zmienia przyrodę i z tego powodu sam z kolei ulega zmianie; tak to skomplikowanym jest wzajemny związek między człowiekiem i przyrodą.

Grunt północnego pasma w ogóle nie odznacza się żyznością (wyjąwszy gliniastą nadbałtycką nizinę Inflant, Żmudzi, Prus z deltami Niemna i Wisły, które jednak dopiero przez liczne odwadniające kanały stały się żyzne i zamieszkałe); stąd silna emigracya z niektórych okolic (Pomorze i Prusy) do Ameryki, ułatwiona zresztą położeniem nadmorskiem. Spotykamy tu często nawet lotne piaski, jak np. w kącie Niemna, w okolicach Druskienik; jak u Kaszubów (gdzie są one do pewnego stopnia ochroną narodowości, nie nęcą bowiem kolonistów niemieckich). W piaszczystych okolicach ważną podstawą bytu mieszkańców jest „gryka jak śnieg biała" oraz obfitość grzybów („Grzybobranie") i ryb. Prócz nieurodzajno-

(1) F. Hahn, Die Staedte der norddeutschen Ebene, 1885, str. 26.

(1) J. Banzemer, Obraz przemysłu w kraju naszym, 1886, str. 51.

ści gruntu, zły wpływ na rolnictwo ma tu dżdżyste lato, które, w północno-wschodniej części pasma i w nadbaltyckiej nizinie, zmusza do używania tak zwanych „perepletów“ albo „przepłotów“ do suszenia zboża; składają się one z trzech słupów pionowych, z otworami, w które wkładają się okrąglaki, podobnie jak to ma miejsce w drążku gimnastycznym; tylko że zamiast jednego drążka, przesuwanego wyżej lub niżej w różne otwory, jest tu takich drążków kilkanaście, jeden nad drugim tak, iż całość tworzy jakby wysoki płot z okrąglaków. Do utrzymania słupów w położeniu pionowem dopomagają liczne podpórki pochyłe. Na takich szczeblach zawieszają się małe snopki, aby pod wpływem przewiewu i promieni słonecznych szybko wysychały; utkany snopkami pereplet wygląda zdała jak olbrzymia rozwieszona mata słomiana. Zamiast perepletów lub obok nich, używają też niekiedy rosochatych sośniaków, wetkniętych pionowo w ziemię. Pereplety takie widzieliśmy w morenowej okolicy jeziora Lepelskiego (1); ciekawą rzeczą byłoby wyznaczyć granicę geograficznego rozprzestrzenienia perepletów, które są pewną funkcyą klimatu. Schweinfurth widział podobne pereplety u ludu Bongo w dorzeczu Bahr el Gazalu, gdzie służą do suszenia sezamu. Rosochatych pni drzew do suszenia zboża używają też w Karpatach. Zboże, które nie doschło na perepletach, suszy się w tak zwanych „osieciach“ (osieti); są to budynki drewniane, składające się z dwóch części: w jednej jest piec i otwór w ścianie dla wyjścia dymu oraz belki u góry; na tych belkach zawieszone snopy suszą się w dymie; druga część służy do młócenia zboża. Stąd zboże tutejsze (gub. witebska) dzieli się na gorsze „syromołotoje“ i lepsze droższe „osiecznoje“. Nieurodzajność gruntu, oraz dżdżystość, wywołały w niektórych okolicach wielką biedę śród ludu, szczególniej na Białorusi, owej wschodnio europejskiej Irlandyi (w 1847 r. bandy chłopów napadały na dwory); idą oni na flis („ławnicy“), najmują się do kopania kanałów, wychodzą nieraz daleko za zarobkiem przy budowach kolei; kości ich, mówi Nekrasow, bieleją wzdłuż szyn kolei żelaznych.

Żyzne obszary Nadbaltyckiej niziny dzielą te nieurodzajne obszary Pojezierza od równie nieurodzajnego rąbka wybrzeża Baltyku, które jest zasypywane piaskiem diun. Człowiek stara się tu walczyć ze skąpą przyrodą: utrwala diuny oraz użyźnia je roślinami, wyrzucanemi na brzeg przez morze. Diuny oddzielają w wielu miejscach od morza zatoki, jeziora nadbrzeżne czyli haffy i wtedy służą jako drogi lądowe, bo choć są piaszczyste, to jednak mają tą dogodność, że oszczędzają przepraw przez rzeki, a właściwie zamieniają liczne przeprawy na jedną—przez przerwę w mierzei, łączącą haff z morzem i stanowiącą wspólny kanał dla wielu rzek, uchodzących do haffu. Na takich piaszczystych mierzejach utrzymała się ludność pierwotna, po części dzięki nieurodzajności gruntu, po części pewnemu odosobnieniu, i tak, na Helu mieszkają Kaszubi, na mierzei Kurońskiej — Kuronowie (potomkowie dawnych Prusaków); Liwowie, lud fiński — na pasie piaszczystym około przylądka Domesnes, oddzielonym, jeśli nie przez haff, to przez zastępujący go obszar błotnisty i lesisty. Są to ludy par excellence rybackie, prócz tego zajmują się połowem bursztynu, a czasami i Strandgut przynosi im niespodziankę w postaci przedmiotów z rozbitego okrętu.

Z powodu diun wybrzeża Baltyku są niedostępne i ubogie w porty; tylko ujścia rzeczne bezpośrednio lub za pośrednictwem haffów, posiadających łączne kanały, są wyjątkami, i dla tego u nich koncentruje się żegluga, powstały bardzo handlowe miasta (Ryga, Windawa, Klajpeda, Królewiec, Elbląg, Gdańsk, Szczecin). Między niemi Klajpeda, z powodu płytkiego kanału w mierzei i zawiewania tegoż piaskiem, niema wielkiego znaczenia, tymbardziej, że dzięki bifurkacyi Pregla żegluga z Niemna może iść do Królewca, który jest właściwym ujściowym portem Niemna. Sam jednak Królewiec mógł powstać dopiero wtedy, gdy mierzeja Fryska została przerwana, mianowicie w XIII wieku. Zawistni Gdańszczanie, obawiając się powstającego współzawodnictwa, starali się zatkać kanał przez zatopienie okrętów; później kanał ten został zawiany lotnym piaskiem; ale w XVI wieku utworzył się nowy kanał pod Piławą, istniejący dotąd. I o ten kanał Królowiec musiał również prowadzić walki z Gdańskiem (1).

Gdańsk, leżący u bezpośredniego ujścia wielkiej rzeki (Hel nie domyka zatoki), jest miastem bardzo dawnem, założonem może przez Normannów. Przez połączenie swoje za pomocą Szkarpówki z zatoką Fryską (a przez Pregel i z Kurońską) był on też portem Niemna (Gdańszczanie mieli kantory handlowe w Kownie) (2). Drogi tej użyli w nowszych czasach Francuzi dla przeprowadzenia artyleryi oblężniczej z Gdańska do obleganej Rygi przez Niewiażę (3); ale gdy ta okazała się za płytka,

(1) W. Nałkowski, Pamiętnik Fizyogr., V.

(1) Guthe-Wagner, Lehrbuch der Geographie, II, str. 543.

(2) J. N. Sadowski, Na dziś, II, str. 282.

(3) Materiały dla geografii i statistyki Rossii — Kowenskaja gub., Afanasiewa, str. 78;

udano się w górę Wilii (1). .Gdańsk obecnie dał się prześcignąć Szczecinowi, następcy starosłowiańskiego Julinu, portowi Berlina oraz górno-szląskiej krainy górniczej. Gdańsk bowiem, będąc portem dorzecza Wisły, portem Polski, zależał zawsze od losów tej ostatniej; z jej upadkiem, z zamknięciem granicy do dorzecza średniej Wisły i zaprowadzeniem ceł, Gdańsk upadł, tymbardziej, że i Wisła, zwracając się główną masą swych wód ku Nogatowi (który, jako krótszy, ma większy spadek), zubożyła Leniwkę, a prócz tego, ta ostatnia utworzyła sobie nowe ujście do morza, tak, iż Gdańsk znalazł się obecnie nad martwem ramieniem rzeki, służącem za port (2). Wejścia do haffów rzek ujściowych i bezpośrednie ujścia są obwarowane (Swinnemuende, Piława, Klajpeda, Weichselmuende, Duenamuende). Nieobwarowanie wejścia do haffu Libawskiego wystawiło w 1855 r. flotę handlową rossyjską na wielkie straty, albowiem Anglicy spuścili z wojennych okrętów łodzie kanonierskie, wdarli się na haff i zrabowali stojącą tam flotę (3). Postępy diun, zasypując ujścia haffów i ujścia rzeczne (np. Kurlandskiej Aa), zmniejszają liczbę dogodnych portów; Kurlandya np. miała ich niegdyś daleko więcej i wtedy panowała na morzach, miała kolonie w Afryce i Ameryce (książę Jakub— kurlandzki Henryk Żeglarz). Toż samo stosuje się do wybrzeży Pomorza, między ujściem Odry i Wisły: nad licznemi rzekami i nad licznemi małemi haffami leżą tu miasta obumarłe, które jednak niegdyś należały do hanzy i prowadziły ożywiony handel; ale piasek zasypuje wyjścia z tych haffów, które nie przyjmują wielkich rzek, mogących sobie torować drogę do morza i łączących je z wnętrzem lądu. Większe rozmiary dzisiejszych okrętów też wpłynęły na upadek tych miast, z których najlepiej jeszcze stosunkowo trzyma się Kołobrzeg przy ujściu Persanty (4).

* * *

Określony powyżej i scharakteryzowany pod względem fizyko- i antropo-geograficznym obszar przejściowy, przedstawia pod względem politycznym, a szczególniej etnograficznym, wielką pstrociznę, która wynika z przejściowego charakteru kraju, ale która w obec jego charakteru płaskiego nie posiada geograficznych warunków trwałości, jak to np. ma miejsce w górzystym Kaukazie. Płaski ustrój powierzchni nie daje drobnym narodom i państwom schronienia, geograficznego punktu oparcia. Na tym bezgranicznym, płaskim, przejściowym obszarze, międzynarodowa walka o byt odbywała się i odbywa z wielką zaciętością, która znalazła wyraz tak w licznych walkach orężnych, jako też i w pokojowych „legalnych“ środkach międzynarodowej walki. Na takiej równinie różnice etnograficzne zacierają się szybko, narody słabsze, mniej energiczne, mniej wytrwałe, mniej zacięte znikają, jak wyspy z miękkich mas ziemistych pod ciągłym naporem fal wzburzonego oceanu.

W obszarze tym *Rossya* wkracza zachodniemi guberniami i forpocztą *królestwa polskiego* (liczne fortece) między Prusy i Austryą. *Prusy* długim ramieniem wzdłuż Baltyku (*Pomerania*, *Prusy zachodnie*, *Prusy wschodnie*) posunęły się w przeciwną stronę aż za Niemen, niby sięgając po *gubernie Nadbaltyckie*. *Austrya*, przekroczywszy Karpaty, wsunęła się tu łukiem *Galicyi* i *Bukowiny*, który dopełnia jeszcze *Rumunia* za pomocą *Mołdawii*.

Pstrocizna etnograficzna odpowiada po części tylko politycznej i jest jeszcze większą: *Niemcy*, *Polacy*, *Litwini*, *Estowie*, *Biało-* i *Małorusini*, *Wielkorossyanie*, *Rumuni*, *różne drobne napływowe narodowości* (liczne szczególniej na pomorzu Czarnomorskiem) żyją na tym obszarze obok siebie lub przenikając się wzajemnie; z ostatnich najliczniejsi *Żydzi* występują wszędzie tam, gdzie i Polacy; jest to pewien rodzaj etnicznej symbiozy, oparty na niezaradności, rozrzutności i rycersko-pańskiej bucie z jednej, a sprycie, chciwości i uniżoności z drugiej strony.

Z tej pstrocizny widzimy, że etnograficzne pojęcie Polski jest o wiele szczuplejsze od tych ram, jakieśmy dla techniczno-literackich względów, utworzyli po części sztucznie, z fizycznych wprawdzie materyałów, ale przy wyborze których kierowaliśmy się po części historyczno-politycznemi motywami.

Polska etnograficzna tworzy obszar bardzo nieregularny, oparty na południe o Karpaty, a na północ rozciągający się między narodowością niemiecką z jednej, a ruską i litewską z drugiej i dosięgający w jednem miejscu, mianowicie na piaszczystych Kaszubach, morza Baltyckiego. Główne jądro narodowości mieści się w dorzeczu Wisły oraz górnej i średniej Warty; tylko na górnej Odrze obszar etnograficznej Polski przechodzi za tę rzekę, zresztą nigdzie jej nie dosięga nawet.

Linia graniczna tego obszaru nie jest wybitna i ulega zmianom (stąd i pojęcie etnogra-

---

Brzegi Niewiaży przez J. B., Wilno, 1873, str. 8, 59.

(1) Sarmaticus, Von der Weichsel zum Dniepr, str. 234.

(2) A. Penck w Unser Wissen von der Erde, II, str. 578.

(3) Materiały dla geogr. i statist. Rossii — Kurlandskaja gub., Oranowskago, str. 94.

(4) A. Penck, Unser Wissen von der Erde, II, str. 576.

ficzne Polski jest też nieokreślone). Na zachodzie linia ta jest silnie poszarpana: spotykamy tu wyspy i półwyspy, odrywane uderzeniami fal germańskiego morza. Na wschodzie wyspy polskie są rozsiane śród narodowości litewskiej i ruskiej; są to, że użyjemy geologicznego porównania, impregnacye etniczne śród skał litewskich i ruskich; impregnacye, które w swoim czasie wywołały metamorfozę etniczną, to jest polonizacyę. Na równinach, jak powiedzieliśmy, granice ulegają zmianom, a obecnie zmiany te dokonywają się w sensie dla nas ujemnym. Na zachodzie fale germańskiego morza coraz bardziej zalewają nas (wykupywanie ziemi w Poznańskiem); a prócz tego, „impregnacye“ zaczynają same ulegać metamorfozie, zmetamorfizowane zaś przez nich części — remetamorfozie. Nacisk germański ma w sobie coś żywiołowego: naród germański umieszczony we środku Europy, ścieśniony z południa górami a z północy morzem, wylewa się na zachód (do Francyi) i na wschód („Drang nach Osten“) w bramę Nadwiślańską, niby płyn w doświadczeniu Paskala. Ten nacisk germański zaciężył dziś jak miecz Brennusa na szali naszych losów i wywołał obawy o utrzymanie naszego narodowego bytu. Obawy te wyraziły się nawet w programie możliwego odstrychnięcia się od zachodu, zasklepienia w „swojskości“. Pomysł taki jest z jednej strony dowodem wielkiego zwątpienia w żywotność narodu, z drugiej — nawet, przy jego żywotności, musiałby doprowadzić do zguby: odstrychnąć się tak i zasklepić, byłoby to stwarzać sztucznie warunki wyspowe (bez strategicznej korzyści wyspowego odosobnienia), najniekorzystniejsze w walce o byt, byłoby to chcieć wziąść na siebie role takich wyspowych istot, jak kangury, dronty, Maorisy i t. d., które w zetknięciu z organizmami zahartowanemi w szerszej walce o byt, zginęły już lub giną. Gdyby jeszcze kraj nasz był odosobniony przez samą przyrodę, był jaką górską krainą, w rodzaju Abisynii, Kafiristanu i t. p. i miał byt polityczny, to w takim razie naród tak zasklepiony mógłby przetrwać długo, jako mumia, jako „żyjąca skamieniałość“, jako archeologiczny zabytek ku uciesze przyszłych badaczy starożytności. Ale losy umieściły nas na równinie, zasklepienie się więc zgotowałoby nam rychłą zgubę, chcąc mieć szansę zwycięstwa, musimy walczyć o byt w polu otwartem; musimy z jednej strony przyswajać sobie zdobycze zachodniej wiedzy bezustannie i szybko, promienie jej w drodze do nas nie powinny się opóźniać, jak owe promienie gwiazd dalekich, przynoszące nam obraz dawno już minionej przeszłości. Tym bowiem tylko sposobem będziemy w posiadaniu odpowiednich narzędzi walki, oraz będziemy w stanie utrzymać przy sobie najlepsze, najwyższe duchowo jednostki narodu, które, w przeciwnym razie, czując się obcymi, nierozumianymi, nieocenionymi śród swego otoczenia, porzucałyby swą narodowość dla innej, o wyższej kulturze; a tym sposobem naród nasz ulegałby wciąż ujemnemu wybrakowywaniu i stałby się w końcu przedmiotem ogólnego lekceważenia i pogardy. Z drugiej strony musimy się starać tak przez rozwijanie uczuć, jako też przez podnoszenie dobrobytu o wzmożenie żywotności.

Pamiętajmy, że to jest jedynie środkiem utrzymania naszego bytu, bo na równinach, pozbawionych granic naturalnych, tylko wytrwała praca wykreśla etnograficzne granice.

Wacław Nałkowski.

Geografia historyczna. Cechy charakterystyczne obszaru ziemi dawnej Polski musiały odbić się i na organizmie państwowym, jaki się na tym obszarze wytwarzał, stąd trudności, jakie przedstawia fizyczne określenie Polski, powtarzają się, zwiększone jeszcze brakiem danych, w pracy nad geografią historyczną. Nie posiadając dostatecznej ilości świadectw i faktów, by można było z ich pomocą odtworzyć zarówno obraz rozsiedlania się ludności polskiej w pierwotnej epoce dziejów, jak i wyjaśnić ugrupowanie osad w pewne okręgi kościelne, wojenne, sądowe, administracyjne, i wskazać zmiany, jakie w tem ugrupowaniu zachodziły, poprzestaniemy na zgrupowaniu chronologicznem świadectw historycznych, zaznaczających byt lub powstanie osad pojedynczych, czy też grup całych. Osady te choć mogły istnieć od wielu wieków, byt swój dziejowy zaczynają od chwili, w której świadectwo piśmienne kroniki lub dokumentu nada im niejako chrzest dziejowy, wprowadzając na widownię.

Kolebką tworzącego się państwa polskiego były siedziby Polan, rozrzucone po obu brzegach Warty i sięgające popod Odrę, Noteć i Wisłę. Pobrzeża tych rzek zaludniały od niepamiętnych czasów plemiona słowiańskie, wśród których Polanie z nad Warty najwybitniejsze zajęli stanowisko. Starożytność tych siedzib ginie w pomroku wieków; świadczą o niej wydobywane z wnętrza ziemi popielnice z popiołami, odkopywane groby kamienne, mogiły i śmietniki, wznoszące się nad poziom ziemi grodziszcza, odkrywane ślady mieszkań nawodnych i żyjące dotąd w ustach ludu podania. Obfitość takich zabytków przeszłości przekonywa nas o gęstem stosunkowo zaludnieniu tych obszarów na długie wieki przed wystąpieniem państwa polskiego na widowni dziejowej.

Odwieczne lasy, puszcze, jeziora, strumienie

bez wyraźnych koryt i rozległe bagna pokrywały tę przestrzeń, zanim mieszkaniec jej, w nieustannej walce z światem roślinnym i zwierzęcym, karczując lasy, wysuszając bagniska, bijąc trakty, stawiając mosty i prostując koryta rzek, nie zamienił jej powierzchni na łąki bujne i pola urodzajne. Od tych pól poszła nazwa Polan, należących do Słowiańszczyzny lechickiej czyli zachodnio-północnej, która na pięć wieków przed Chrystusem sięgała ku zachodowi poza Łabę i zajmowała w środkowej Europie przestrzeń, znaną powszechnie pod nazwą Germanii. Od VI do VIII wieku naszej ery posiadali ci Słowianie całą Łabę jeszcze, wyjąwszy ujścia jej i okolicy Dziewina czyli Magdeburga.

Nazwa Germanii znaną już była Rzymianom kilka wieków przed Chrystusem, ale pojęcie Germanii, pod względem granic i plemienności, nigdy nie było jasne i dziś jeszcze w świecie uczonym sporną stanowi kwestyą. Wisła, po obu swych brzegach od niepamiętnych czasów osiedlona plemionami słowiańskiemi, nie rozgraniczała nigdy obcych sobie narodów; Ptolomeusz dopiero, za wskazówkami Maryna z Tyru, biorąc Wisłę za linię wytyczną, rozdzielił nią Sarmacyą od Germanii. Ludy mieszkające między Wisłą i Renem nazwano Germanami, bez względu na rzeczywistą ich plemienność, a Niemcy czyli Teutoni, tępiąc i pochłaniając owe ludy, przywłaszczyli sobie wyłącznie z biegiem czasu nazwę Germanów. Stąd wyłoniło się mylne mniemanie, jakoby te obszary, których cząstkę zajmowali także Polanie z nad Warty, pierwotnemi były siedzibami Niemców, wypieranych ku zachodowi przez Słowian; a gdy to mniemanie stało się u Niemców współczesnych pomnikiem naukowym, stworzono sobie teoryę stopniowego odzyskiwania zabranych rzekomo krajów. Nowsze tymczasem badania wykazawszy, że potężny lud starożytnej Germanii Swewowie, byli raczej Słowianami a nie Szwabami niemieckimi, usunęły tej teoryi podstawę. I nadnoteckich Buguntów (Burgundów) usiłuje szkoła niemiecka przywłaszczyć sobie dla zachwiania pewnika o pierwotnem słowiańskiem zaludnieniu pobrzeży Warty i Noteci. Porzecza te znane były starożytnym ludom; tędy szły drogi handlowe od morza Śródziemnego do Baltyku; tu istniały targowe stacye podróżujących kupców. I Ptolomeusz znał Polan, których siedziby, z powodu niedokładnych o biegu Wisły wiadomości, oznaczył na prawem Powiślu. Kosmografia jego, na zajętej przez Polan przestrzeni, wymienia osady Kalisz, Setidawa i Limiosaleion; pierwsza z nich, według dochodzeń J. N. Sadowskiego, leży na właściwem miejscu, druga przypada na miejsce Żnina, a trzecia, na prawem pobrzeżu Noteci, w okolicy Szamocina. Po Ptolomeuszu minęły wieki, zanim świat zachodni zetknął się z tym krajem dziewiczym, a pierwszem takiem zetknięciem zaznaczył się początek dziejów polskich.

Na widownię dziejową wyprowadza Polan z nad Warty w r. 963 książę Mieszko, pierwsza w dziejach naszych postać historyczna. Wiadomość o państwie Mieszka, pisaną w języku łacińskim, przechował nam Widukind, współczesny mnich niemiecki. Zachodnie tylko krańce państwa Mieszkowego historycznie są zbadane; sięgały one na lewem porzeczu Odry aż do Sprowy, Łeknicy i Stobrawy, która poniżej Lubusza wpada do Starej Odry czyli Odrzycy, i zagarniały całą ziemię Lubuską z krajem niezbadanych dotąd Licikawików. Mieszko pokonany dwukrotnie przez niemieckiego komesa Wichmana, przyrzekł Niemcom daninę z krainy popod Wartę.

Stolicą królewską był Poznań, gdzie w r. 968 założono biskupstwo t. zw. polskie, graniczące na zachodzie z braniborskiem. Ostrów, gdzie, jak niesie podanie (ob. t. VII, 709), Dąbrówka wystawiła kościół N. M. Panny, wspominają późniejsze kroniki. Między 986 i 988 r. Bolesław, syn Mieszka, wspólnie z żoną swoją Judytą założyć mieli klasztor na Tyńcu; w r. 990 zabrał Mieszko Bolesławowi czeskiemu Niemczę z nad Nisy Łużyckiej, powyżej Gąbina (Guben) i nieokreślony bliżej kawał ziemi. Tam przeto, na Łużycach, czyli na Dolnym Szląsku, wypada szukać południowych krańców państwa Mieszkowego. Od północy rozgraniczała Noteć Polan od Pomorzan, o granicach zaś wschodnich nic pewnego nie wiemy. Roku nadania (965—996) papieżowi Gniezna z obszarem kraju, określonym granicami Baltyku, Prus, Rusi czy Podlasia (Chrobacyi?), Krakowa, ziemi Milczan, Odry i niezbadanej dotąd Alemury, niepodobna ściśle oznaczyć, a ponieważ między rokiem 965 i 996 przypada śmierć Mieszka I, wyłuszczone w tym zagadkowym dokumencie granice odnosić się także mogą do panowania Bolesława Chrobrego.

Z nazwą Polan i Polonii, wyrażającemi naród osiadły nad brzegami Warty, tudzież kraj i tworzące się tam państwo, spotykamy się w kronice Dytmara merseburskiego i w żywociarzach św. Wojciecha. Znaleziony w Majkowie pod Kaliszem pieniążek, na którym odczytano „Polon...“, pochodzić ma z czasów panowania Mieszka. Kruszwica należy do rzędu naszych miast otoczonych mrokiem legendowym. Bolesław Chrobry, odziedziczywszy szczupłe dzierżawy po ojcu, rozszerzył ich granice i stworzył z nich obszerne państwo. W r. 992, gdy mu zagrażała wojna z Ruscianami czyli Chorbatami, posuwał dalej ku południo-

wi podboje, rozpoczęte przez Mieszka wzięciem Niemczy z nad Nisy Łużyckiej, i oderwał od państwa czeskiego wszystkie ziemie szląskie; r. 994 miał podbić Pomorze. Do tego mniej więcej czasu odnosimy zawojowanie całej Chorbacyi czyli kraju od ujścia Wagu do Dunaju i Ciepłej rzeki do Cisy, rozciągającego się ku północy popod ujście Pilicy do Wisły. W r. 997 przybył św. Wojciech do Gniezna, wstąpiwszy do Międzyrzecza wielkopolskiego; Chrobry wysłał go Wisłą do Gdańska, którego był panem. Po śmierci męczennika wykupił ciało jego i złożyć je kazał w Trzemesznie, skąd je przeniesiono do Gniezna. W 999 r., po śmierci Bolesława czeskiego zajął Kraków; r. 1000 ustanowił arcybiskupstwo gnieźnieńskie, z biskupstwami krakowskiem, wrocławskiem i kołobrzeskiem, a później założył biskupstwa lubuskie (nad Odrą), płockie i kamieńskie na Pomorzu baltyckiem. Od r. 1002 do 1018 toczy krwawe wojny z Niemcami, zajmuje Budziszyn, Strzelę i Myszny nad Łabą, dociera do Białego Halsztrowa i do Soły (Saale), burzy Strzelę, zabiera Morawy, Łużyce i ziemię Milczan, opanowuje Czechy, pustoszy okolice Głomacza i Mogilina na lewem Połabiu, traci następnie Czechy i ziemię Milczan z Budziszynem, którą znów odzyskuje, burzy Lubuszę i kusi się kilkakrotnie o Myszny. Miejsce męczeństwa pięciu pustelników, dokonanego za panowania Bolesława Chrobrego w r. 1003, oznacza się zwykle w okolicy Bieniszewa i Kazimierza Biskupiego; jeden z uczni św. Romualda miał wówczas żyć na pustelni pod Oławą na Szląsku.

W r. 1005 Henryk II, cesarz niemiecki, najeżdżając państwo polskie, przeprawił się przez Odrę pod Krośnem i posunął na Międzyrzecz ku Poznaniowi. Po raz pierwszy wtedy zbrojna stopa niemiecka kroczyła wrogo po ziemi polskiej. W 1010 r. obsaczał tenże Henryk Głogowę nad Odrą, a r. 1017 Niemczę nad Ślężą. W r. 1018 stanął pokój w Budziszynie, mocą którego utrzymał się Chrobry przy Poważu (część zakarpacka Chrobacyi), od Karpat wzdłuż Ciepłej rzeki aż do jej ujścia do Cisy, a stąd ku zachodowi do Dunaju; zatrzymał także Morawy, Szląsk, ziemie Milczan i Dziedoszan, Łużyce i ziemię Lubuską po obu brzegach Odry, która od Czedna (Zehden) do Kamienia nadbaltyckiego zakreślała zachodnie krańce państwa jego.

Północną granicę, od ujścia Odry do ujścia Wisły, tworzył Baltyk z miastami nadbrzeżnemi Kamień, Kołobrzeg i Gdańsk; Wisła oddzielała Pomorze od Prus aż do ujścia Osy; odtąd ciągnęła się dalej granica północna aż do Jaćwieży (Podlasie), ku źródłom Narwi. Jaćwież, wciskająca się klinem popod Brześć Litewski, między Ruś a Mazowsze, stanowiła północno-wschodnią granicę państwa polskiego. Tegoż roku (1018) opanował Chrobry na wschodzie Ruś z Kijowem i zajął grody Czerwińskie. Prócz wymienionych powyżej osad wspominają kroniki nasze o Gieczu wielkopolskim, znacznym za Bolesława Chrobrego grodzie. Wiślicę wspominają legendy dziejowe. Chrobry, jak już wspomniano (986—8), wystawił dla cystersów klasztor na Tyńcu; jemu też przypisują założenie klasztorów w Sieciechowie i na Łysej Górze. Najdawniejszy przywilej (1105), uposażający klasztor tyniecki, jest podrobiony, jak to nowsza wykazała krytyka. Jeżeli tego rodzaju dokumenta służyć nie mogą na poparcie istnienia tej lub owej osobistości, stosunków rodzinnych, społecznych i państwowych, pomijać ich nie może geografia historyczna, skoro jej tylko zależy na stwierdzeniu bytu wspomnianych tam osad. Wieki bowiem mijały zanim nazwa osady wymienioną została w przywileju łacińskim, a i z takich nazw, razem z odnośnym dokumentem, drobna tylko cząstka przechowała się do naszych czasów. To też bez względu na to, czy je Chrobry, czy Krzywousty, czy kto inny nadał klasztorowi, czy dokument jest prawdziwy, czy podrobiony, wyliczamy je poniżej, nie wątpiąc o istnieniu ich w XI wieku.

Osady te są: Tyniec, Pozowice, Kaszów, Czułów, Wojków, Prądnik, Sidzina, Chorowice, Radziszów i Wieliczka pod Krakowem; Kolanów, Łapczyce, Cichowice, Sobolów, Mikłuszowice i Okulice pod Bochnią; Kargów pod Radłowem; Tarnów z Pawęzowem lub Pogwizdowem; Pilzno (!); Tuchów z Lubuszową; Zakliczyn nad Dunajcem i Zdonia; Śmilno w okolicy Sączów; Siepietnica, Umieszcz, Szebnie, Krajowice i Biezdziedza pod Jasłem; Brzostek z Januszkowicami, Kleciem i Dęborzynem; Opatowiec, Książnica pod Koszycami i Dolany nad Wisłą; Opatkowice (Ścieklec) pod Proszowicami; Łętkowice i Gruszów w okolicy Słomnik i Skalmirza. Prócz tych osad wymienia odnośny przywilej miasta: Siewierz i Bytom na Górnym Szląsku.

W r. 1025 powstać miało biskupstwo kujawskie ze stolicą w Kruszwicy. W 1028 r. Mieszko II najeżdża wschodnią część Saksonii a w dwa lata potem burzy przeszło sto grodów między Łabą a Sołą (Saale). Około tego czasu odpadają od państwa polskiego grody Czewińskie, Poważe z Haliczem słowackim (Gacs), Morawy i część Pomorza. W 1031 r., po drugiej wyprawie Konrada II, cesarza niemieckiego, na Polskę, stanął pokój, w skutek którego Mieszko utracił Łużyce i, jak się domyślają historycy niemieccy, ziemię Milczan z Budziszynem. Wątpliwym przywilejem z tegoż roku, wystawionym w Ołomuńcu dnia 11

marca, Brzetysław, książę morawski, nadaje ołomunieckiemu kościołowi św. Piotra dziesięcinę z pod Gródka opawskiego (Graetz) i 50 łanów morawskich, leżących nad Opawą, w granicach państwa polskiego. W 1035 r., podczas bezkrólewia, przenosi się biskupstwo wrocławskie do Smogorzewa, a następnie do Rujczyna (Ritschen); r. 1037 odrywa się Mazowsze od Polski a następnego roku wpadają Czesi do Polski, burzą Kraków, Wrocław, Poznań, Giecz i Gniezno, opanowując prawie cały kraj. W r. 1041, za Kazimierza I, Brzetysław czeski, zrzekłszy się Polski, zatrzymał Szląsk z Wrocławiem; r. 1042 Kazimierz pokonał Mazowsze i przyłączył je znów do Polski, Szląsk zaś pozostał ziemią sporną. Około r. 1044—1050 sprowadził Kazimierz do kraju benedyktynów i, jak niesie podanie, założył dla nich klasztor w Lubiążu na Szląsku, który w 1054 r. wraz z Wrocławiem wrócił pod jego panowanie.

Od strony południowego Szląska szła w r. 1059, za Bolesława Śmiałego, granica polska koło Gródka i Opawy; w wątpliwym z tego roku dyplomacie występuje kasztelan gródecki, custos termini Polonici; w dwa lata potem (1061) Bolesław II obsaczał ten Gródek i szturmował bezskutecznie. W 1065 r. założył w Mogilnie wielkopolskiem klasztor benedyktynów, którego uposażenie przypisują niektórzy Bolesławowi Kędzierzawemu. Nadane klasztorowi temu osady i wymienione w odnośnym przywileju miejscowości, które mu składały różne daniny, grupują się w sposób następujący. Na Mazowszu, sięgającem ku północy popod Osę, prawy dopływ Wisły, a ku południowi popod Pilicę: Bielsk, Bolimów, Chełmno, Chrzanów (między Błoniem a Grodziskiem), Ciechanów, Czerwińsk, Dobrzyń z nad Wisły, Grudziądz, Grzebsk, Kamion (przy ujściu Bzury), Kosów (pod Nadarzynem), Kromnów (naprzeciw Czerwińska), Łążyn (na północo-zachód od Torunia), Maków, Nasielsk, Płock, Pułtusk, Rypin, Serock, Sierpc, Steklin, Szreńsk, Welerych (?), Wizna, Wyszogród i Zakroczym; w Sieradzkiem: Rozprza, Spicymirz i Wolborz; w Sandomirskiem: Żarnów; na Kujawach, sięgających ku północy do Pomorza: Sokołowo pod Brześciem, Dalkowo, Ściborze i Liszkowo pod Inowrocławiem, Gocanów i Opatowo pod Kruszwicą, Gołębin pod Lubrańcem, Przypust pod Nieszawą, Osielsk pod Bydgoszczą (Askaukalis), Kryte i Rybitwy pod Pakością, Raciążek i pobliski Słońsk, Ciechrz pod Strzelnem i Włocławek; w Poznańskiem i Kaliskiem: Kwieciszek z Chwalęcinem, Wójcin pod Wilczynem, Marczewo pod Słupcą, Kochowo pod Powidzem, Bogdanowo, Boguszyn, Bystrzyca, Chabsko, Czarnotul, Domanin, Leśnik, Mogilno, Olsza, Padniewo, Radencze (?), Ranigłów, Strzelce, Szczeglin, Szubinek, Wiecanów, Wszedzim i Żabno. W r. 1068 zbiera się wojsko czeskie w miejscu Dobeniną zwanem, nad granicą polską, w okolicy Nachodu.

W 1069 r. wprowadza nasz Bolesław Izasława do Kijowa; Ruś kijowska pozostawała w pewnym stosunku zależności do państwa polskiego. W 1075 r. pokonaliśmy Pomorzan nad rz. Sar (Rego, Rzecza?); r. 1078 szła granica polska koło Gródka opawskiego, ta sama może, o której wspomniano pod rokiem 1059. W 1079 r. Bolesław Śmiały zabija biskupa krakowskiego Stanisława na Skałce pod Krakowem. W r. 1086, za panowania Władysława Hermana, mienił się Wrocisław królem czeskim i polskim. W 1089 r. stać miał zamek Władysława polskiego w Grodzisku (Groeditzberg) na Szląsku, tudzież inne w okolicy Bolesławia, Hajnowa, Lwowa i Złotoryi. W 1092 r. napadł Władysław na Szczecin, pokonał Pomorzan pod Drzeniem (Driesen) i utracił tegoż roku Nakło nad Notecią; podczas wojny z Czechami pustoszy Brzetysław czeski lewe porzecze Odry, od Rujczyna (Ritschen) popod Głogowę, oszczędzając Niemczę nad Ślężą, burzy Wartę, grodziszcze polskie nad Nisą, a poniżej Warty zakłada Kamieniec. Około tego czasu Władysław, syn Bolesława, otrzymuje od Czechów prawem lennem ziemię Kłodzką, a królewicz Bolesław zdobywa nieznany nam bliżej Międzyrzecz na Pomorzu. W 1096 r. podczas wojny domowej zburzono Kruszwicę. Władysław Herman dzieli państwo swoje między synów, zatrzymując grody stołeczne: Bolesław otrzymał Sandomirz, Kraków i Wrocław, a Zbigniew resztę z Głogową na Szląsku; obaj książęta podczas wyprawy na Sieciecha i Sieciechów połączyli swe siły zbrojne w Żarnowie opoczyńskim. Około tego czasu opanował młody Bolesław w wojnie z Pomorzanami gród Santok (Sątok) przy ujściu Noteci do Warty. W 1097 r. był Brześć Litewski w ręku Polaków, którzy go stracili niebawem. W r. 1102 Bolesław Krzywousty zdobył Białogród pomorski nad Prośnicą (Persante). W 1103 r. odbył się pod Sądową Wolą (Sandewalde), w okolicy Wąsosza i Baryczy, na Szląsku, pojedynek między Zbigniewem a nieznanym nam bliżej rycerzem, którego król wynagrodził miasteczkiem Poniecem. W 1104 (1107) Krzywousty zdobył Kołobrzeg nad Baltykiem pomorskim, a Skarbimirz zamczysko Bytyń w okolicy Wołcza i Tuczna (nie Bytom nad Odrą, jak chcą niektórzy). Borzywój czeski odstąpił Kamieńca nad Nisą Bolesławowi naszemu, które, gdy zgorzało Koźle na Szląsku, odbudował je niebawem; w tym mniej więcej czasie powstał kościół w Rudzie wieluńskiej. Krzywousty bawiąc w Kamionie

wieluńskim (in loco vocabulo lapis), dowiaduje się o zamierzanych na niego z kilku stron zamachach, chwyta za oręż i zdobywa Kalisz, Spicymirz, Łęczycę i Gniezno na Zbigniewie, który pokonany, przyrzekł zburzyć zamek Galla (Gawłów?) na Mazowszu. W r. 1107 Otto, książę na Ołomuńcu, nadał ołomunieckiemu kościołowi św. Wacława ośm łanów ziemi nad Osobłachą (w pow. głupczyckim); tegoż roku Bolesław nasz zdobył Czarnków nad Notecią. W 1108 r. Piotr Włost założył klasztor augustyanów w Górce szląskiej, pod Sobótką, gdzie podobno wystawił zamek. Morawianie kuszą się o zajęcie Koźla, bronionego przez wojsko polskie, które zdobywa Racibórz na Szląsku; Ujście i Wieleń, grody nadnoteckie, wpadają w ręce Krzywoustego, który następnego roku odzyskał Nakło nad Notecią. Tegoż roku 1109 Henryk V, cesarz niemiecki, ciągnie pod Lubusz nadodrzański, który, niewiadomo jakiem prawem, darować miał arcybiskupowi magdeburskiemu; następnie posuwa się pod Bytom Dolny, skąd, odparty przez załogę polską, ciągnie dalej wzdłuż Odry ku Głogowie i Wrocławowi, gdzie, o czem wątpią niektórzy, strasznej doznał klęski na Psiem Polu. Około r. 1110 Maurus, biskup krakowski, poświęcił kościół w Brzeźnicy, której miejsce zajął dziś Jędrzejów krakowski. Około 1113 r. stanął klasztor benedyktynów w Lubiniu wielkopolskim; około 1120 r. Radost, biskup krakowski, przekazał kościołowi w wspomnianej właśnie Brzeźnicy, dziesięciny z wsi: Mieronice, Prząclaw, Konary, Mnichów, Mniszek, Węgleniec, Borowa (pod Krzcięcicami) w okolicy Jędrzejowa, Wodzisławia i Książa Wielkiego, tudzież z nieznanej nam bliżej Przekopy i z Łoniowa z pod Koprzywnicy sandomirskiej. W r. 1122—23, Krzywousty zdobywszy Szczecin i Nakło nad Pienią, podbił Pomorze zaodrzańskie czyli ziemię Lutyków, zwane Dacyą u niektórych pisarzy średniowiecznych. W 1124 r. Otto, biskup bamberski, apostołując na Pomorzu, zwiedził Starogród szczeciński nad Iną, Pyrzyce (Pieritz), Kamień nadbałtycki, Gardziec czy Grodzisk (Garz) i Lubin nad Odrą, następnie (1125—27) Kłodno nad Rzeczą (Kloetikau a. d. Rega), Białogród, Kołobrzeg, Dymin nad Pienią, Wołgoszcz, Uznę (Usedom), Choćków (Guetzkow), wyspę Wkrę (Verania!) i Ranę (Ruegen). Około tego czasu założył Krzywousty biskupstwo wolińskie na Pomorzu. W r. 1126 znajduje się Kłodzko w ręku Czechów; r. 1132 Świdwa, biskup kruszwicki, poświęcił klasztor norbertanek w Strzelnie kujawskim, założony przez Piotra Włosta; r. 1135 Połowcy zburzyli Wiślicę.

W 1136 r. papież Innocenty II, potwierdzając posiadłości arcybiskupów gnieźnieńskich, wymienia kilkadziesiąt osad, z których znaczniejsza część po raz pierwszy wspomnianą jest w dokumentach; posiadłości te leżą przeważnie na obszarze objętym miastami: Nakło nadnoteckie, Łekko, Szrem, Dolsk, Mielicz, Bralin, Bytom górnoszląski, Małogoszcz, Sandomierz, Solec nadwiślański, Skrzynno i Łowicz. Z innych miast wylicza potwierdzenie papieskie: Żnin nad Gąsawką, Żerniki nad Wełną, Ląd nad Wartą, Dąbie, Łęczycę, Uniejów, Spicymirz, Turek, Kalisz, Sieradz, Rozprzę, Wolborz i Żarnów opoczyński. Najgęściej osiedlone były okolice Żnina, Uniejowa, Sieradza i Kalisza; w milowym mniej więcej promieniu od Żnina istniały już wówczas: Wrzosy, Brzyskorzystew, Dochanowo, Górzyce, Sielec, Biskupin, Grochowiska, Głowy, Chomiąża, Łysinin, Pniewy, Skarbienice, Białożewin, Podgórzyn, Rydlewo, Góra, Wilczkowo, Dobrylewo, Chomętowo, Podolin i Sędowo, tudzież nieznane już Czaple i Sweprawice; pod Kaliszem: Ilno, Pruszków (?), Łaszków, Rajsko, Goszczanów i Dębsko; pod Sieradzem: Jarocice, Sędziejewice, Monice, Bronczyn i Tądów; w okolicy Uniejowa, Dąbia, Turka i Spicymirza: Charchów Księży, Miłkowice, Miłkowska Wólka, Kaszów, Klonów, Jankowice, Tur, Smolsk, Przykuna, Turkowice, Malanów i Chełmno; po lewym brzegu Prosny: Domanin, Myślniów, Sieroszewice i Sowina; po prawym brzegu Baryczy: Czestram; po lewym brzegu Warty: Danków i Ruda Wieluńska; pod Bytomiem górnoszląskim szukamy Wierszowa; w okolicy Krakowa leżały Babice, Rudawa i Szreniawa; tam szukamy toż nieznanych dziś Radlic i Treblowic; poniżej Krakowa, po lewym brzegu Wisły, leżały Chruszczyna, Królewiec i Jurków; pod Sandomierzem istnieć miała Manina; pod Małogoszczą posiadali arcybiskupi gnieźnieńscy Cierno, Konieczno i Chrząstów; pod Rozprzą: Parzno i Kluki; pod Łęczycą: Gębice i Leżnicę; u źródeł Noteci: jeziora Brdowskie, Bezdeze (!), Chotle i Przedeckie; na Kujawach wsie: Jerzmanowo, Drwalewo, Zbrachlin (?), Konary, Bachorce, Konarzewo i Chełmce; na lewym brzegu Noteci: Strzelce, pod Gnieznem: Wełnicę, Dębnicę, Imiołki (?), Rybitwy, Ostrów, Imielno (?), Leśniewo, tudzież Kłębowo bliżej Śremu. Z rzek wymienia przywiedziony dokument: Cienię i Swędrnię, które razem wpadają do Prosny, Ołoboczkę, lewy dopływ Prosny, Barycz, prawy dopływ Odry, Ner i Wełnę, prawe dopływy Warty, Gąsawkę, lewy dopływ Noteci, Plitwicę, która z Rokitką z prawego brzegu wpada do Noteci, Pilicę i Przeginię, lewe dopływy Wisły. W r. 1137 Piotr Włost otrzymał od Bolesława Krzywoustego za rękę św. Stefana przeszło 5000 łanów ziemi, należących do wsi: Kostomłoty (Kostenblut) na Szląsku, którą następnie przekazał

klasztorowi św. Wincentego w Wrocławiu. W r. 1139 Krzywousty podzielił państwo swoje między synów: Władysław otrzymał Kraków, Sieradz, Łęczycę, Szląsk i Pomorze; Bolesław: Mazowsze, Kujawy, ziemie Dobrzyńską, Chełmińską i Michałowską; Mieszko: Gniezno, Poznań i Kalisz, a Henryk: Lublin i Sandomierz. Za panowania Bolesława Krzywoustego odpadły od państwa polskiego Morawy, Spiż i Poważe na południu, a grody Czerwińskie na południowym wschodzie, na północnym zaś zachodzie przybyły zaodrzańskie ziemie Lutyków.

O układzie obszaru ówczesnego państwa polskiego pod względem administracyjnym i kościelnym niemamy dotąd dokładnych danych. Nie ulega wątpliwości, że pojawiające się na przestrzeni państwa tego osady, grupowały się zdawna w pewne dzielnice, powiaty i okręgi; pod tym względem w Polsce istniał prawdopodobnie ten sam prastary układ, jaki spotykamy u lepiej znanych Słowian lechickich. Pierwiastkiem osiedlania była u nich rodzinna dziedzina; zbiorowisko zaś takich dziedzin tworzyło osadę. W środku osady zostawiano wolne miejsce, gdzie zgromadzali się osadnicy bądź dla odprawiania obrzędów religijnych, bądź dla załatwiania spraw wspólnych, sądów, targów, zabaw i innych, rozwijających się z każdem stuleciem potrzeb. Własność ziemi była pierwotnie wspólną. Grupa takich osad stanowiła żupę, których u Polan nie spotykamy; natomiast pojawiają się u nich opola (ob. Opole) w podobnem jak żupy słowiańskie znaczeniu. W dokumentach spotykamy po raz pierwszy wzmiankę o opolu pod r. 1181, a może już pod r. 1136, w bulli papieża Innocentego, jeżeli wymienione w niej z licznymi osadnikami Opole wyrażać miało nie miejscowość tej nazwy, lecz całą grupę osad, objętych przez okrąg opolny. Obok osad wiejskich istniały też zdawna grody, obronne stanowiska, zwykłe siedziby wyrastających z gminu starostów, które z czasem stawały się stolicami okolicznych okręgów. Ale jak o obszarach opoli pierwotnych, tak i o przestrzeni okręgów grodowych nie przechowały nam źródła dziejowe żadnych szczegółów; z nazwą kasztelanii spotykamy się później, jak również z podziałami kościelnemi. Ścisłe rozgraniczenie opol i okręgów grodowych nie było możliwem przez długi czas, zapewne dla braku podstaw, jakiemi mogły być ściśle określone granice pojedyńczych osad, co dopiero po wytworzeniu się osobistej dziedzicznej własności i zwiększonem zaludnieniu, stało się możebnem i potrzebnem. Łacińskie nazwy: provincia, districtus, pagus i t. p. zacierały pojęcia rodzinnego opola, a castrum, castellum, urbs i civitas nie zawsze wyrażały pierwotne grody. Dokument z r. 1136 n. p. wspomina o „prowincyi“ żnińskiej. Ścisłych granic Mazowsza, Kujaw, Pomorza, Prus i Szląska dopatrzeć się jeszcze nie można (ob. S. Smolki: Mieszko Stary i jego wiek).

Po śmierci Krzywoustego rozpadło się państwo polskie w skutek działów. W r. 1140 papież Innocenty II potwierdził posiadłości biskupstwa pomorskiego aż do rzeki Łeby. Około tego czasu Elżbieta, pierwsza żona Mieszka Starego, nadała klasztorowi lubińskiemu Słupię, wieś w okolicy Buku i Stęszewa, Wisława posiadłość swoją w mieście Przemęcie, a Tomasz wieś Popowo pod Krzywiniem. Władysław II zamienił Sobocice (Zottwitz) z pod Oławy na połowę Trzebnicy. Sandomierzanie pokonali tegoż Władysława nad Pilicą. Uposażenie klasztoru brzeźnickiego czyli jędrzejowskiego przypada na rok 1154. W r. 1142 Mieszko Stary nadał kościołowi poznańskiemu pobliską wieś Lusowo, a księżna Salomeja Radziejów kujawski klasztorowi mogilnickiemu. Na prawym brzegu Warty stanął w Lądzie, obok grodu, klasztor cystersów, uposażony w r. 1145 przez Mieszka Starego, osadami rozłożonemi po obu brzegach rzeki. Tuż pod Lądem, ku wschodowi, stał kościół św. Mikołaja, gdzie później rozwinął się Lądek, i leżały Dolany. W okolicy Zagórowa pyzdrskiego i Rychwała otrzymał klasztor: Szetlewo, Grabienice z Komornikami, Rzgów z Świątnikami i Oborami; pod Koninem nad Wartą Morzysław (Morsko), Chorzeń i Sławsko z Rybakami; w okolicy Dąbia i Brudzewa kolskiego Wilamów (Wyramowo), Łękę (Staralanca) i Kwaskowo (Kwiatków?); na Kujawach, w pobliżu Chodcza i Lubrańca: Choceń i Kłobię. Potwierdzenie klasztoru trzemeszeńskiego z tegoż roku (1145) wyprowadza na widownię następujące osady: Kamieniec, Myślątkowo, Ostrowite, Popielewo i Siedluchę pod Trzemesznem; Palędzie pod Mogilnem; Wielatów i Osikowo (?) pod Gębicami; na Kujawach Sierakowo, Mirosławice i Włostowo pod Kruszwicą, Pikutkowo pod Brześciem i Grabonowo pod Bobrownikami; nieco dalej, ku zachodowi: Gąsawę, Szelejewo, Oćwiekę, Komratowo, Jabłowo, Załachowo, Januszkowo i Łoskuń; w Łęczyckiem: Górę św. Małgorzaty, Lubnice pod Piątkiem i Prawęcice pod Kazimierzem; w Sieradzkiem: Inowłódź i Sulejów; w Sandomierskiem: Końskie, Przedbórz, Waśniów, Korczyn kielecki i Jeżów z pod Waśniowa; w Krakowskiem Stojanowice (?) pod Skalmirzem; tudzież nieistniejące już Zbar, Pustwin, Robaków, Żelisławice, Chorelin i Ostrów. Z wód wymienia odnośny przywilej Brdę, lewy dopływ Wisły, i jezioro Lubin pod Trzemesznem oraz inne, na gruntach wsi nadanych. W dwa lata później (1147) przy-

było klasztorowi Węglowo pod Koninem. Tegoż r. 1147 podbił Bolesław Kędzierzawy Prusaków, którzy uznali zwierzchnictwo Polski.

Ustanowione przez księcia Bolesława i Idziego, bisk. tuskulańskiego, granice biskupstwa włocławskiego, potwierdził papież Eugeniusz II w r. 1148. Z odnośnego dokumentu dowiadujemy się, że biskupi włocławscy posiadali grody Gdańsk, Wolbórz i Łagów sandomierski, tudzież kościół N. M. Panny w Zawichoście. Następnego roku (1149) potwierdza Bolesław Kędzierzawy następujące posiadłości kościoła N. M. Panny i klasztoru św. Wincentego w Wrocławiu: miejscową kaplicę św. Marcina, kaplicę św. Benedykta w Lignicy z przynależnościami, targowisko w Kostomłotach (Kostenblut), karczmy w Pełcznicy pod Kątami (Canth), tudzież wsie Grabiszyn (Graebschen), Opatów (Ottwitz), Żorawin (Sraviu) i Świątniki (Sveccino, Schwentnig) pod Wrocławiem; miasto Oławę z pobliskiemi Sobocicami (wspomniane pod 1139 r.) i Wierzbnem (Wuerben), Staszów (Tatosov, Stachau) pod Niemczą, Rudnik (Rudine, Rudnich) pod Lignicą, Szymanowice (Chenese, Schoenbach) i Wijewo (Viehau) pod Kostomłotami; Sokolniki (Zuckelnick) pod Kątami, Górzyca (Gurtsch) pod Strzelinem, Tachowo (Tassov, Totschen, Dachowo?) w górach Trzebnickich, Trzcinica (Tristenic, nie Chrościn, jak objaśniają niektórzy) pod Kępnem, w ziemi wieluńskiej, Wawrzeńczyce nad Wisłą, pod Proszowicami, nieznane nam bliżej Zaspy w dyecezyi krakowskiej (Cod. Dipl. Sil., VII), które niektórzy odnoszą do Kępina pod Strzelinem, i młyn na Dobrej rzece, która pod Psiem Polem wpada do Widawy. Klasztor N. M. Panny na Piasku w Wrocławiu posiadał tam jeden kościół, a drugi na górze Sobótce; pierwszemu z nich składały dziesięcinę Jaroszów (Jarischau), Lusina (Luessen), Pastuchów (Puschkau) i Rusko (Rauske) pod Strzygłowem, tudzież Strzygoń (Striegelmuehle) pod Sobótką, a drugiemu Ujazd (Mois) pod Kostomłotami, Ciężkowice (Kaltenbrunn) pod Świdnicą i Strzebielów (Stroebel) z pod Sobótki.

Około tego czasu zmarł Piotr Włost czyli Dunin, t. zw. pan na Skrzynnie i Książu, wystawiwszy swoim kosztem 70, jak mówi podanie, kościołów. Za czasów Długosza, pominąwszy Kraków, Kalisz i Wrocław, żyły jeszcze w pamięci narodu nazwy następujących osad, gdzie stanąć miały owe kościoły: Strzelno (pod 1132) na Kujawach, Kłobucko, Skrzynno (1136), Skrzyńsko, Żarnów (1096), Siewierz (1025), Pajęczno, Ruda wieluńska (1104), Chełmce w Kaliskiem (?), Wierciszów czyli Pińczów, Łęczyca (1104), Kije, Opatów, Ptkanów pod Opatowem, Chełm (Chalino?) nad Rabą, pod Bochnią, Chlewiska i Kościelec pod Inowrocławiem, Zwierzyniec i Kazimierz pod Krakowem, Kazimierz Biskupi (1003), Mstów, Konin, Kotłów, Nowogród (Naumburg?) na Szląsku, Rąbin, Czerwona Wieś i Lubin (1113, Lawin) pod Krzywiniem, Tulce pod Środą, Giecz (992—1025), Krobia kościańska i Jeżów mazowiecki. Podanie, jakoby tenże Piotr ustawić kazał słup kamienny w Koninie z nad Warty, na pół drogi z Kalisza do Kruszwicy, nie ma podstawy historycznej. W r. 1153 zakłada Zbilut w Łeknie wielkopolskiem klasztor cystersów i wspólnie z innymi dostojnikami uposaża go następującemi włościami, leżącemi przeważnie na Pałukach: Bukowie, Danaborz, Koninek, Krośno, Ochodza, Pokrzywnica, Rgielsko, Straszewo, Bartodzieje i nieznany dziś Slosin pod Wągrówcem; Czerlin, Olesno i Morakowo pod Gołańczą; Dąbrowa, Kaczkowo i Turza pod Żernikami; Targowisko i Załachowo (1145) pod Łabiszynem; Dębogóra i Panigródz pod Kcynią; Bliżyce i Łoskuń (1145) pod Skokami; Gościeszyn pod Rogowem, Mokronosy pod Łeknem, Mątwy pod Inowrocławiem, Głojków pod Kruszwicą i Wierzenica pod Poznaniem. Albert, biskup pomorski, potwierdzając nadanie Racibora, księcia na Sławnie, dla klasztoru założonego w Słupiu z nad Pieni (Stolpe an der Peene), przekazuje klasztorowi temu dziesięcinę „de tota provincia Grozwin".

Następnego roku (1154) książe Henryk, syn Bolesława Krzywoustego, sprowadza do Polski Kawalerów maltańskich św. Jana Jerozolimskiego i nadaje im w okolicy Buska, Pińczowa i Wiślicy dobra Zagojskie, składające się z Owczar, Kobylnik, Winiar i Skotnik, tudzież Włoszczowę i Borszowice pod Pińczowem, karczmy w Czechowie, bobry w Małogoszczy (1136) i Kijach i dziesięciu włościan w Chrobrzy. Jan, arcyb. gnieźnieński, uposażając klasztor cystersów w Brzeźnicy czyli Jędrzejowie, darował im wsie pobliskie: Brzeźnicę (1110), Rakoszyn, Potok, Łysaków, Łątczyn, Raków, Tarszawę i Chorzewę, i przekazał im dziesięciny z Zdanowic, Czaczowa (Caców), Brzeźna i Brzegów w tejże okolicy, z Złotnik, Rembierzyc, Lasochowa, Skotnik (?) i Żarzyc pod Małogoszczą, tudzież z Hołudzy lelowskiej. W r. 1155 pojawiają się posiadłości klasztoru czerwińskiego (w Płockiem): Parlin, Kąsin i Garwolewo pod Czerwińskiem (1018), Zakrzewo w ziemi płockiej, nad Wisłą, Gocłowo pod Bodzanowem, Skołatowo pod Płońskiem, Kargoszyn pod Ciechanowem, Skrzeszewo pod Serockiem, Łomna w pobliżu Warszawy, na lewem Powiślu, Kromnów (1065) naprzeciw Czerwińska i Kochów pod Maciejowicami, na prawym brzegu Wisły, w księstwie sandomierskiem.

Granica biskupstwa wrocławskiego szła

wtedy od Cieszyna ku północy na Opawę, wzdłuż dzierżaw czeskich, następnie na Głogowę, Górę (Guhrau), Wąsosz, Stramborek i Mielicz; granicy wschodniej z owych czasów nie znamy. Posiadłości biskupów wrocławskich na Szląsku leżały w okolicach Grotkowa, Więżowa, Sobótki (Zobten), Kątów, Jawora, Żegania, Góry, Głogowy, Stramborka, Goszcza, Trzebnicy, Środy czyli Nowego Targu, Wrocławia, Strzelina i Oławy. Bulla papieska z dnia 23 kwietnia 1155 r. (1154 r. w Kod. Wielkop.) wymienia między temi posiadłościami grody: Rujczyn (1035), Cieszyn, Gródek opawski (1031 Golenziceske Gradice), Odmuchów, Warta (1093), Niemcza (1017) nad Ślężą, Gródek świdnicki (Grandin, Gramolin, Graeditz) nad Bystrzycą, Strzałów, Świdnica, Wleń (Laehn), Grodzisko (1089), Sobolice (Zedelsdorf) pod Żeganiem, Głogowa (1010), Życz (Seitsch) pod Górą i Mielicz (1136); włości zaś biskupie rozłożone były: Drogocice, Kroszczyn (Kroschen) i Jaskotele (Jaeschkittel) pod Grotkowem, Więzów nad Oławą z pobliskiemi Graduszowicami i Zborowicami (Spurwitz), Górzyce (Guhrwitz) pod Sobótką, Kąty w Nowotarszczyźnie z pobliskiemi Strzygonowicami (Paschwitz), Pobzin (Pombsen) w Jaworszczyźnie (Jauer), Góra pod Wolą Sądową (Sandovel), Grochowiska (Grochwitz) pod Głogową, Żmigród (Schmiegrode) i Charbice (Karbitz) pod Stramborkiem, Cześń (właściwiej Cieszyn) pod Goszczem, Skotniki (Skotschenin), Cerekwica, Sulisławice (Wischawe) i Biskupice (Bischwitz) pod Trzebnicą, Lisowice (Onerkwitz) pod Nowym Targiem, Szczytniki (Scheitnig), Odrowice (Oderwitz), Smardzowice (Schmortsch), Turów (Thauer), Suchlice (Tschauchelwitz), Biskupice, Zieluń (Klein Saegewitz) i Żorawin (1149, Rothsuerben) pod Wrocławiem; Jelenie (Jelline) pod Strzelinem, Okrzesice (Unchristen) pod Oławą, kawał ziemi pod Koźlem, wieś nad Draginą i niezbadane dotąd Cochetov, Wsevilci, Rendissevici, Brischevici, Borstech i Gelenow. Po za granicami Szląska posiadali biskupi wrocławscy wieś pod Kaliszem, Niałek pod Wolsztynem wielkopolskim, Sławno pod Radomiem i nieznane nam bliżej Zcriovo (Triovo) pod Pajęcznem. Przy oznaczeniu tych posiadłości wspomniane są w odnośnym dokumencie: Muchobór pod Wrocławiem, Borek pod Strzelinem, Goszcz (Goschuetz), góra Ruzowa (Ruitowa), tudzież rzeki Oława, Widawa, Ślęża i Żorawica, dopływ Ślęży.

W r. 1157, ustępując przed nawałnicą niemiecką, burzy wojsko polskie Bytom z nad Odry (1109) i Głogowę (1010), a Bolesław Kędzierzawy upokarza się przed cesarzem Fryderykiem Rudobrodym pod Krzyckiem, w ziemi wschowskiej, lub, jak objaśniają inni, pod Krzyszkowem, w okolicy Poznania. Jaksa de Copnic (Coptnic), zdobywca Braniboru (Brandenburg), nie z Kopanicy wielkopolskiej, lecz z Kopytnika braniborskiego (Koepnick) pochodził. Następnego roku (1158) miał Bolesław Kędzierzawy obwarować Lwów szląski (Loewenberg). Mianowany przez tegoż Bolesława biskupem pomorskim Wojciech (Adelbert), potwierdził w Uźnie (Usedom) r. 1159 posiadłości klasztoru grobskiego (Grobe), nadane przez Racibora, księcia na Sławnie, i Przybysławę, małżonkę jego, t. j. gród Uźnę i wieś Grobie w dzielnicy uzneńskiej, wieś pod Widuchową (Viddechov) na prawym brzegu Odry, powyżej Szczecina, Rochowice, Choryń (Corine), Żelichów (Zelechoa, Selchow) i trzecią część Słaborowic (Slavboriz) w dzielnicy szczecińskiej, Dębłowice (Dobloviz) w ziemi Grozwin, Pustochów (Pustichov) nad Baltykiem, w dzielnicy śliwińskiej (Slivvin, Sliuuin), zależnej od grodu kamieńskiego, wsie Pobłocie (Poblote) i Wsielub (Svelube, Zwielipp) w dzielnicy kołobrzeskiej, różne myta na Prośnicy (Parsandi) i na Radwie, która do niej wpada pod Karolinem (Koerlin), rybołówstwa na Tyśmienicy (Thieminize) i Krzepnicy (Cripinice), która płynie pod Dębogórą (Dambagora), w ziemi szczecińskiej. W Uźnie istniała już wówczas kasztelania. Około tego roku powstać miała kolegiata w Opolu szląskiem. W r. 1161 Bolesław Kędzierzawy nadał klasztorowi czerwińskiemu wieś Pomiechowo pod Płońskiem, Parlin (1155) z Radoszewicami pod Czerwińskiem i inne, wspomniane już wyżej. Pod r. 1162 występuje Jaśko, czyli Jaksa z Miechowa, dokąd był sprowadził Bożogrobców. Do tego też czasu sprowadzić wypada nadanie Eudoksyi halickiej, drugiej żony Mieszka Starego, która klasztorowi miechowskiemu przekazała na własność dobra Grodziskie, po lewym brzegu Prosny, w okolicy Chocza i Pleszewa. W skład dóbr tych wchodziły: Rokutów, Modłowa, Sierszew i Janków (Kuczkowski), współczesne atoli z Grodziskiem istnienie tych osad nie da się poprzeć dokumentami. Jaksa nadał Miechów z przyległemi Zagórzycami i Komorowem, a Świętosław i Stefan darowali Goszczę Dolną i Górną na południe od Słomnik. Gedko, biskup krakowski (1166—1185), przekazał dziesięciny z tych wsi, tudzież z Skaryszowa, pobliskich Modrzejowic (Modrelanc), Krępy i Zdinechowic (objaśnionych jako Zdyszowice z pod Żarnowa opoczyńskiego), w archidyecezyi gnieźnieńskiej. Zdinechowice te i Smyechowicze, wspomniane w III ks. Lib. Ben. Długosza, zdają się być Miechowicami, należącemi niegdyś do par. Nasieciechowice i składającemi dziesięcinę kanonikom krakowskim; wieś ta dziś już nie istnieje w okolicy Miechowa. Dokument patryarchy jerozo-

limskiego z r. 1198 wymienia jeszcze następujące posiadłości klasztorne: Chełm (1149) na prawym brzegu Raby i Nieszkowice (Kod. Wielkop., № 2020), lub prawdopodobniej Moszczenicę (Długosz, Lib. Ben., III, 28) pod Bochnią, sól w Przebieczanach pod Wieliczką i w Sidzinie (1025) z pod Skawiny, karczmę Studziankę, wspomniany wyżej Skaryszów, między Radomiem a Iłżą, Rzepin nad Świśliną, na południe od Wierzbnika, Samogoszcz na prawym brzegu Wisły, w okolicy Maciejowic i Łaskarzewa, wieś bezimienną pod Kijami (1154) w pobliżu Pińczowa i Chmielnika; Żytno pod Pławnem, dane przez Kagnimira, który je był wziął w zamian za Borownę i Comeow (Comeon u Długosza), objaśnione z pewnem nieprawdopodobieństwem Borownią z nad Kamionki, w okolicy Ćmielowa i Chomejową Wolą z pod Adamowa i Radzynia lubelskiego; Białobrzeże (Belobreze), wieś, której dziesięciny nadać miał klasztorowi miechowskiemu Wojsław de Richeboc w r. 1190 i której historycy niemieccy szukają pod Bytomiem górnoszląskim, podczas gdy Długosz (Lib. Ben., III, 7 i 28) wymienia ją pod parafią Mstyczów, jako dar Włodzimierza, brata Leonarda; Łętkowice (1025) z pod Słomnik, Jaksice nad Szreniawą, pod Miechowem, Rzeplice pod Proszowicami (?), Imbramowice nad Dłubnią, w okolicy Miechowa i Skały, Gorysławice pod Wiślicą, Czarkowy nad Nidą, pod Korczynem, Hołudzę (1154) nad Żebrówką, w okolicy Szczekocin i Lelowa; wieś bezimienną, którą wzięto w zamian za Gościradów z pod Rachowa lubelskiego, Gołkowice pod Skałą krakowską, Bieganów w okolicy Szczekocin i Secomina, wieś Bawoł, na której miejscu stoi obecnie część Kazimierza krakowskiego (1149); dwie wsie w dzielnicy wrocławskiej, nadane przez Wojsława, brata Gedki, biskupa krakowskiego, które ten biskup wziął w zamian za Groskowic (Groszkowice u Długosza) i Sclavono (Zdanow), objaśnione Groszowicami i Sławicami (?) z pod Opola szląskiego (Sławno pod Radomiem z r. 1155 ?); Dzierzków czy Dzierzkówek z pod Skaryszowa, dany przez Ottona z Wierzbicy, Karczowice pod Żarnowcem i wieś koło Rudy wieluńskiej.

Około r. 1162 Bolesław Kędzierzawy odstąpił Szląska synom Władysława II, nie zrzekając się zwierzchnictwa i zatrzymując sobie tam kilka, nieznanych nam dokładnie, grodów: Bolesław Wysoki otrzymał Wrocław, Mieczysławowi dostał się Racibórz, a Konradowi Głogowa z ziemią lubuską, która już nie wróciła do Polski; sam Lubusz odpadł nieco później. W r. 1164 rozpoczął Bolesław Wysoki budowę klasztoru lubiąskiego na Szląsku, którego pierwotne założenie przypisuje się zwykle Kazimierzowi I (1044—1050). Pod Chełmnem z nad Wisły pojawia się Niemiec Vichfried, dziedzic znacznych dóbr, które książe Kazimierz zwalnia od różnych ciężarów państwowych. W odnośnym dokumencie występuje wojewoda mazowiecki. O uposażeniu klasztoru mogilnickiego z r. 1165 wspomniano już powyżej pod r. 1065. W r. 1166 należał Starkówiec z nad Ochli, pod Kobylinem, do klasztoru lubińskiego. Tegoż roku uskuteczniła się też zamiana wsi Złotej i Łojowic na Skotniki, Świeżyca i las Radowąż, w okolicy Sandomierza i Koprzywnicy, między Maryą, żoną Bolesława Kędzierzawego, a kapitułą krakowską. Gedko, biskup krakowski, przekazał klasztorowi jędrzejowskiemu dziesięciny z następujących osad: Ujazd pod Iwaniskami, Błonie i Zarzecze Błotniste (?) pod Koprzywnicą, Skowronno pod Pińczowem, Kamieńczyce, Dzierżążnia i Buszków pod Skalmierzem i Działoszycami, Tropiszów między Krakowem i Nowem Brzeskiem, Biała Wieża pod Żarnowcem, Grębałów pod Krakowem, Pożdzień (?) pod Szydłowem, Mierzawa, Brynica Mokra i Sucha, Skroniów i Warzyn pod Jędrzejowem, tudzież Konary (!) między Niegosławicami a wsią Budziwoja. Z klęską, jakiej w r. 1166 doznał w Prusiech Henryk sandomierski, ustało też zwierzchnictwo Polski nad Prusami, w ścisłem tego pojęcia znaczeniu. Do r. 1168 i w następnych latach przybywały klasztorowi grobskiemu na Uźnie różne włości, których nazwy pierwotne, pod wpływem szerzącej się tam niemczyzny, od wieków już poszły w zapomnienie. Nadanie Kazimierza, księcia pomorskiego, z r. 1170 wymienia kościół w Trzebiatowie (Treptow), jezioro Niflose (?) i jedenaście osad nad Rzeczą (Rega), jako to: Gąbin (Gunbin), Bystrowice (Wistrovece), Mirosławice (Miroslavece), Wysów (Wischov), Karczyn (Karcene), Darzów (Darsuve), Brzozomoście (Brosamuste), Drozdów (Drosdowe), Kinów (Kynowe), Charchów (Harchovne) i Strzegocin (Strigotine). Gedko, biskup krakowski, miał wystawić kościół w Kielcach w r. 1171. Około tego czasu pisał się Bogusz, syn Piotra z Charbielina, wsi lężącej w okolicy Szmigla i Przemętu. O klasztorze św. Wawrzeńca w Kościelnej Wsi pod Kaliszem wspominają źródła dziejowe między r. 1170 a 1180.

Klasztor słupski z nad Pieni na Pomorzu nabył do r. 1171 wieś Mokle w dzielnicy wkrzańskiej, Górkę w ziemi Grozwin, Ruzowe w okolicy Kołobrzega, Primziz, Parpatno (Paprotnia?), Scetluciz i Woscetino w ziemi międzyrzeckiej (na Pomorzu), Połużyce, Kwilowe i Chabowe w dzielnicy choćkowskiej, 12 grzywien na karczmie w Dyminie (1127) nad Pienią i 6 grzywien na karczmie w Choćkowie, posiadłość i karczmę w Drabowie, tudzież wieś Janową czyli Janów. Wieś Woscetino (Wo-

cotino w r. 1176) leżała między lasem Selasno, jeziorem Poloki i miejscowością zwaną Parkumi. W tym mniej więcej czasie toczyły się między kasztelanem wiskim (Wizna nad Narwią, na wschód od Łomży) a biskupem płockim o Karsy, wieś leżącą na zachód od Drobina, spory, w skutek których zamordowano biskupa w pobliskich Biskupicach (ob. E. Calliera, Szkice geogr.-hist, 90—3). Wątpliwym dokumentem z dnia 31 sierpnia 1173 r. nadał klasztorowi lędzkiemu wieś Wrąbczynek z warzelniami soli i innemi użytkami. Pobliski Wrąbczyn istniał już wówczas. Klasztor oo. cystersów w Kolbaczu (Colbas) nad Płonną (Ploone), na południo wschód od Szczecina pomorskiego, posiadał prócz Kołbacza wsie Reków, Reptów, Dąbie (Dam) nad Odrą, naprzeciw Szczecina, i Sosnów (villam teutonicorum Soznow).

Bolesław Wysoki nadał w r. 1175 klasztorowi lubiąskiemu: przewóz na Odrze z mytem, w pobliżu Kóz (Kozy, Koitz), gościniec wiodący do Chomiąży (Camoese) i Nowego Targu (Novum Forum), karczmę pod Wrocławiem w „Nabitim“ i na Czepiniu (Scepin), który z biegiem czasu zlał się z miastem, wieś Żorawin (Sorawin) nad Widawą i różne posiadłości na Olbinie (Elbing), przedmieściu Wrocławia; tudzież wieś pod Brzożcem w okolicy Oławy, Dobrogostowo pod Strzelinem, Bogunowo między Wrocławiem i Strzelinem, Wilczyn (Oderwilxen) i Brzezinę (Bresa) pod Urazem, Godkowo (Gutschdorf) pod Strzygłowem, Marcinowice (Merzdorf) pod Sobótką, Krajewo (Crayn) pod Lignicą, Wierzbnice (Wuerbitz) pod Bytomiem z nad Odry i Brzostów (Brostau) pod Głogową; nieco później dostał się klasztorowi Bogdanów (Neuhof am Striegauer Wasser) pod Kostomłotami. Tegoż roku powstał klasztor cystersów w Oliwie nad Bałtykiem pomorskim, w pobliżu Gdańska, a książe Kazimierz, bawiąc w Trzebiatowie (1170), przekazał klasztorowi grobskiemu wieś Śladkowice (Schlatkow bei Guetzkow) pod Choćkowem.

Uposażenie klasztoru sulejowskiego, dokonane w r 1176 przez Kazimierza Sprawiedliwego, wyprowadza na widownię dziejową następujące osady: Strzelce, Dąbrowa, Piotrów z Szczepanowem, Biała, Łęczno, Milejów, Stobnica i Ściborze (?) pod Sulejowem (1145); Bałdrzychów, Góra Bałdrzychowska, Busina, Krępa, Puczniów i Mianów w okolicy Poddębic i Lutomirska; Cienia i Pasturów (?) pod Błaszkami, Tądów (1136) pod Wartą sieradzką, Domiechowice pod Bełchatowem i nieznaną nam „Ecclesia Sancti Blasii“. W skażonym przywileju Mieszka Starego z mylną datą 1103 (Kod. Wielkop., № 33), odnoszącym się do klasztoru mogilnickiego, występują: wojewoda kujawski, kasztelan kruszwicki i Albertus de Dysz (z Dysa lubelskiego?). Rzeczonemu klasztorowi przybyły następujące osady: Opatowice, Pścinno, Skibin, Szóstka i Bytoń w okolicy Radziejowa i Piotrkowa kujawskiego, Zdunowy (?) pod Służewem, tudzież niezbadane dotąd Ochle i Sambor. Odnośny dokument wymienia też Kwieciszewicę, lewy dopływ Noteci. Następnego roku Konrad i Mojko, bracia Stoigniewa, oddali klasztorowi lubiąskiemu dziedzictwo swoje Słup z przyległościami, leżące pod Jaworowem szląskim, nad Bystrą Nisą, w zamian za inne wsie klasztorne. Książe pomorski Sambor nadał w r. 1178 klasztorowi oliwskiemu wsie: Salkowice (Salkowitz), Kłębin (Clambovi, Clambin), Starków, Stanowo i Sincimis (!), które znikły, i Grzelewo (Grenzlau) pod Oliwą, które dotąd istnieje, tudzież dziesięciny z Mrzezina pod Puckiem i z Raciąża (Rectz) w okolicy Chojnic i Tucholi; nadto pozwolił klasztorowi temu łowić ryby na Warznicy (Barsizke), odnodze Wisły, i młyny stawiać na Bystrzycy (Stricza, Piztriza, Striessbach), która poniżej Gdańska wpada do Wisły. Klasztor sulejowski nabył drogą zamiany Straszków pod Kołem i Zielenin pod Wartą sieradzką. Świętopełk, książe pomorski, poświadcza dokumentem z dnia 27 grudnia 1180 r., uważanym za podrobiony, że kasztelania słupska na Pomorzu od niepamiętnych czasów należy do książąt polskich i wchodzi w skład archidyecezyi gnieźnieńskiej (Perlbach, Pom. Urk., № 7 i Kod. Wielkop., № 78, pod r. 1281). Tegoż roku (1180) urodził się bł. Czesław Odrowąż w Wielkim Kamieniu pod Strzelcami opolskiemi. Kawalerowie maltańscy nabyli w r. 1181 wieś Grobnik pod Głubczycami na Szląsku.

W r. 1182 zmarł w Dobrowie pod Kołem, nad Wartą, w swem gnieździe rodzinnem bł. Bogumił, arcybiskup gnieźnieński, który dziedzictwem swojem uposażył kościół dobrowski. Po śmierci jego dostały się te dobra wraz z kościołem klasztorowi łekneńskiemu. Dobra te składały się z następujących wsi: wspomniane powyżej Dobrowo, Kwiatków, Janiszew, Kolnica, Koźmin i Głowy pod Brudzewem kolskim, Dąbie łęczyckie (1136), Chełmno, Leszno, Rzuchów, Ostrów, Karszew i Krzewo pod tem Dąbiem, Szadów (Księży) pod Turkiem, Grabów łęczycki, Sławęcin i Biesiekiery pod tem Grabowem, tudzież niezbadane dotąd Krobiewo i Komorowo w tych okolicach. Leszek, książe mazowiecki, uposażając katedrę włocławską w r. 1185, nadaje jej gród Słońsk (1065) na lewym brzegu Wisły, pod Raciążkiem, z przyległościami, kościół w Gniewkowie, Kowal pod Brześciem kujawskim, Kurów w pobliżu tego Kowala i różne dochody w Nowym Włocławku, czyli w Inowrocławiu. W tym czasie pojawiają się też osady Bodzia-

ków pod Kietrzem i Ołdrzyszów (Oderzów) pod Sudzicami na Szląsku. Żyrosław, wojewoda mazowiecki, potwierdza uposażenie kościoła N. M. Panny „in suburbio Plocensi“ (ob. Ledebur, Allg. Archiv). W 1186 nabył klasztor lędzki wsie: Jaroszyn i Marcinkowo, dziś Kowalewem zwane, w okolicy Lądka, Goliny i Słupcy; istniały tam już wówczas osady: Policko, Gółków, Wierzbno, Kamień i Rokitnica, stacya książęca; między Kamieniem a Policiem rozciągała się dolina, wśród której płynął Wierzbiec, dopływ Powicznicy, która wpada do Warty, a na nim stał most „Smogozei“.

Biskupstwo kamieńskie na Pomorzu posiadało w tym czasie wioskę pod grodem Lubieniem (Lebbin) w pobliżu Wolina, wsie „Trestingow, Soramizt, Lusta, Kampenze“, Sułomin (Szulomino), Żelazno (Szelazo), „ville Vitenze“ w ziemi choćkowskiej, połowę Breszkowa w ziemi pyrzyckiej, karczmy między rzekami Świnią i Swantuntz z jazami na nich, Ujście (Uscht) z wsią Lewen, łan jeden we wsi Szolbino i całe pustkowie, które rozciągało się od Świni po za jezioro Gardino i wieś Charnititz. Klasztor kołbacki nabył tegoż roku miejscowość „Broda“ na Pomorzu. W sporach z Krzywosądzem o kaplicę św. Bernarda w r. 1187 przysądzono biskupowi płockiemu wieś Crow (Cisow?), leżącą prawdopodobnie w pobliżu Płocka. Następnego roku (1188) pojawia się Skarboszewo w okolicy Wrześni, Słupcy i Mielżyna. Około tego czasu pobierają Kawalerowie maltańscy dziesięciny z dzielnicy kostrzyńskiej, na wschód od Poznania. Żyrosław, biskup wrocławski, w Oleśniczce, pod Oleśnicą, na Szląsku, przekazał Kawalerom maltańskim kościół w Warcie szląskiej i dziesięciny z tejże Warty, oraz wsie: Piława (Peilau) pod Rychbachem, Dzbanów (Banau) pod Wartą, Służew (Schlause) pod Ziębicami, Tyniec Wielki (Tinz) nad Ślężą, pod Strzelinem, Wilków (Wilkau) pod Niemczą, Glinice (Gleinitz) pod Sobótką, Gościsław (Gosciziav Camerariorum w r. 1203) i Młodoszewice (Medoze viz w r. 1203) w okolicy Tyńca Wielkiego, Borowa i Sobótki. Kazimierz Sprawiedliwy, zwróciwszy tegoż roku kapitule krakowskiej dzielnicę chropską (Chropensium provinciam), zastrzegł sobie prawo polowania w Chropach, dzisiejszych Pabianicach, i na Kalinie pod Rzgowem.

Około r. 1190 Dzierżysław, brat biskupa polskiego Wita, sprowadziwszy augustyanów z Witowa, pod Piotrkowem Trybunalskim, do Buska sandomierskiego, zapisał dobra swoje pod pewnemi warunkami w jednej części żonie, a w drugiej założonemu przez siebie w Busku klasztorowi. Dobra te składały się z następujących osad: Busko między Pińczowem a Stobnicą, Nosów i Piotrów pod Waśniowem, Tuczępy w okolicy Szydłowa i Stobnicy; Bezdruovo (Berdecovo w Lib. Ben. Długosza, III, 85), Rochovo, Corenovo (Korzenyowo), Premislovo (Przemilowo), Visloca i Viznica, szukane w granicach sandomierskiej ziemi, nie wiadomo gdzie umieścić.

W r. 1191 poświęcił Piotr, arcyb. gnieźnieński, kolegiatę N. M. Panny w Sandomierzu, uposażoną kaplicami z odnośnemi dochodami w Żarnowie opoczyńskim (1065), Połańcu, Zawichoście (1148), Sieciechowie (1096) i Świerzu (Zwirsow) na lewem Powiślu, poniżej Kozienic, dochodami z targów w nieznanym dziś Łukosinie i dziesięcinami z następujących włości: Sokolniki, które zlały się z miastem Sandomierzem, Andruszkowice, Zycina (Żyć?), Pomisl, Rybaki czy Rybitwy (Piscatores), Winiary, Kobierniki, Gołębice i Bogorya pod Sandomierzem; Grocholice, Kochów, Kaczyce, Kurów i Pęcławice (Policovici) między Włostowem i Lipnikiem (na niemieckich mapach Peklawice) w okolicy Opatowa, Iwanisk i Klimuntowa; Krzczonowice, Trębonów i Ptkanów (1149, Bechanow) w okolicy Opatowa i Ćmielowa; Linów i Maruszów na lewem Powiślu, na północ od Zawichosta; Ostrówek i Pstrągi (Pistrasnici) pod Zawichostem, na prawem Powiślu; Zadaszniki pod Baranowem sandomierskim, Polichna pod Modliborzycami, Bliskowice, Dobieszów i Gronowo z Świątnikami (Wola Święciechowska w Lib. Ben. Długosza, I, 332 i II, 510), Sielce pod Żarnowem opoczyńskim, Mąkosy, Lisów, Bartodzieje, Jankowice i Goryń nad Radomką, Młodnica, Pierzchnica, Rajec, Margansko (?), Pilsne (?), Piotrowice (Petrovo), Klonów, Malczów, Niemianowice, Bogusławice i Grzmucin w trzymilowym promieniu od Radomia. W dokumentach odnoszących się tu spotykamy pod 1191 r. nazwę „kasztelania“ po raz pierwszy; z rozebranego tu atoli, pod względem geograficznym, przywileju, nie podobna wyrozumieć, czy cały obszar, na którym rozsiane były wymienione w nim osady, jedną tylko tworzyły kasztelanię. Z tytułem kasztelana spotykamy się wcześniej, zwłaszcza w kronikach, np. z kasztelanem wiskim około 1172 r., z kasztelanią chełmińską w r. 1138; kasztelan kruszwicki spotyka się w wątpliwym dokumencie z r. 1176, a kasztelania słupska na Pomorzu w r. 1180; na Szląsku zaś występuje kasztelan kłodzki już w r. 1169. Z wojewodą mazowieckim spotykamy się pod r. 1163, a z kruszwickim pod r. 1176.

Klasztor jędrzejowski nabył w roku 1192 Niegosławice pod Wodzisławiem krakowskim wzamian za Buszków (1166) z pod Działoszyc. Skutkiem zachwiania się zwierzchnictwa Polski nad Pomorzem, ulegało ono wpływom niemieckim; stosunki z Pomorzem zaodrzańskiem

zerwały się na zawsze. Wojny prusko-litewskie prowadzono z rozmaitem powodzeniem. Kazimierz Sprawiedliwy zdobył tegoż roku na Jadźwieży Drohiczyn nad Bugiem, pustosząc Podlasie.

W r. 1193 papież Celestyn III potwierdzając posiadłości klasztoru św. Wincentego w Wrocławiu z r. 1149, wymienia, prócz ówczesnych, następujące jeszcze osady: Widawę pod Wrocławiem, nieznane nam bliżej Świątniki, dar księcia Władysława, i niezbadane dotąd: Nascrenove (Na Skrzynowie?), Odrica, Gorac, Plagodina i Muncasov. Posiadłości zaś klasztoru N. M. Panny na Piasku w Wrocławiu przedstawiają się w r. 1193 w sposób następujący: Mstów nad Wartą, pod Częstochową, karczmy w Lelowie nad Białką i Kromołowie u źródeł Warty, w Krakowskiem, Smardy (Schmardt) pod Kluczborkiem, Zarzysk (Zarist) i Borki (Borek) pod Oleśnem, Oleśniczka (1189, Klein Oels) pod Oleśnicą, Boleszyn (Pollentschine?) pod Trzebnicą (?), Masłowice (Masselwitz), Muchobór (1154, Mochbern), Gajowice (Gabitz), Smardzowice (1154, Schmortsch), Blizanowice (Pleischwitz), Janików (Janckau), Prochów (Brocke) i Broników (Brunchowo) pod Wrocławiem; Budziszów (Baudis) w okolicy Jawora i Kostomłotów, Jaroszów (1149, Jarischau) i Rusko (1148, Rauske) pod Strzygłowem; Wiry (Wyry, Wierau), Pastuchów (1149, Puschkau), Bystrzyca (1149, Weistritz), Lubowo (?), Gródek (Graeditz), Gogolewo (Goglau), Domanice (Demano, Domanze) pod Świdnicą; Gola (Golay, Solay, Guhle), Mianów (Tymanon, Timanov, Mohnau), Strzebielów (1149, Strobis, Strocbel), Ciężkowice (1149, Kaltenbrunn), Zebrzydów (Seiferdau), Rogów (Rogau-Rosenau), Tyniec Mały (Tinz), Górka (Mons, Gurke), Winnagóra (Weinberg), Strzygoń (1149, Striegelmuehl), Chwałków (villa ad molendinum, Qualkau), Strzelce (Strehlitz) i Biała (Klein Bielau) pod Sobótką świdnicką. PP. norbertanki w Strzelnie na Kujawach posiadają w tym czasie Cieńcisko pod Strzelnem, Gopło pod Kruszwicą, Bielsko między Wilczynem a Gębicami, Strużewo pod Osięcinami, na Kujawach, Ostrowite (Kapitulne) pod Kleczewem, Sarbicko pod Tuliszkowem, Srodoń po lewym brzegu Wisły, w Gostynińskiem, Radomin między Rypinem a Dobrzyniem z nad Drwęcy, nieznane nam bliżej Kłodawę i Krosny tudzież inne, wymienione już powyżej osady.

Nad Mozgawą, rzeczułką dwumilową, która płynie od Sielc na Wodzisław krakowski i na przeciw Niegosławic, o półtorej mili na południe od Jędrzejowa, wpada do Mierzawy, stoczył w r. 1195 Mieszko Stary z stronnikami Leszka Białego krwawą, nierozstrzygniętą stanowczo bitwę. Nad tą rzeczką rozwijały się już wówczas Mieronice (1120). Staraniem Mieszka, księcia na Opolu, i żony jego Ludmiły, stanął w r. 1196 w Rybniku na Szląsku klasztor pp. norbertanek. W r. 1197 należy Miasteczko (Lewin) na pograniczu czeskiem do grodu Kłodzkiego. Grzymisław, jeden z książąt pomorskich, nadał w r. 1198 Kawalerom maltańskim w Świeciu, przy ujściu Czarnej rzeki do Wisły, poniżej Gdańska, na Pomorzu, Starogród (Preussisch Stargard) z całą tegoż grodu ziemią, rozciągającą się między drogą handlową do Gdańska, zwaną traktem Grzymisława (via domini Grimizlavi) a Wierzycą (Ferse), dopływem Wisły, aż do Komorowa (Kamerau) pod Skarszewami; dał im też Komorowo z nieistniejącem już tam Równinem (Reveninow), aż do granicy Pogutek, z lasami, łąkami, jeziorami i rzeczką Wietrznicą (Vethrica, Fietze), która poniżej Skarszew wpada do Wierzycy; przekazał im także na własność leżące wówczas pustkami wsie Szczodrów (Schadrau) i Czarnocin pod Skarszewami, część Wierzycy od zamku Wysokiego popod Jaroszewy, Wietrznicę aż do ujścia Rudkownicy (Ruckownitza), kościół w Lubieszewie (Liebschau) pod Tczewem z dziesięcinami z wsi Biała i Taszewo (Tesev, Taschau) pod Świeciem, i z całej, w tych okolicach, ziemi jatłońskiej (Jatlunensis provincia). W wątpliwym z tego roku (1198) dokumencie, nadającym wieś Rykoszyn (Ricosino, Rokoschin) pod wspomnianym powyżej Starogrodem i określającym ściślej granice tamecznych posiadłości Kawalerów maltańskich, zachodzą jeszcze: wieś Wyszyno (Wischin), droga z Starogrodu do Tczewa, rzeczki Jastrzębia (Jastrimba), Miłkownica (Milechownica) i Retyma (Recima), dopływ Wierzycy, jeziora Krąg (Crang, Krangon-See), Ostrowite, Zduńsko (Stenco, Stenzco) i Retymie, błoto Białe (alba palus), oraz nieokreślono bliżej miejscowości Chocholce i Licocrew (Lytocrew, Lutokrzew?).

Istniejącemu już (1170—80) w Kościelnej Wsi (Kosciol) pod Kaliszem klasztorowi św. Wawrzeńca przekazał Mieszko Stary wątpliwym dokumentem z mylną datą 1209 na własność rzeczoną wieś z obszarami, ciągnącemi się od Dobrca przez pola, gaje, błota i lasy aż do Malinia (Malinna w Kod. Tyn., Malnina w Kod. Wielkop.) pod Pleszewem, od Malinia zaś do Prosny, wzdłuż (lewego) brzegu jej popod Kuchary Podłężne. Na tem lewem porzeczu Prosny otrzymał klasztor Głogowę nad Ołoboczką pod Raszkowem i Krzywosądów w pobliżu Pleszewa; pod Kaliszem leżały: Piotrów, Nędzerzew nad Swędrnią i Kliszewo, istniejące jeszcze około 1620 r., między Kaliszem i Stawiszynem Rusów, pod Koninem Lisiec, a pod Wartą sieradzką Góra i Kraków. Pod r. 1200 wspomniany jest Bartłomiej, dya-

kon z Borowa, nad Ślężą, w pobliżu Strzelina. Jarosław, biskup wrocławski, przekazał kościołowi w Pozarzycach (Hoch-Poseritz) pod Świdnicą, wsie Jaworów (Jauernin), Cisek (Tissech, Tschechen, Tscheschen) i Piotrowice (Peterwitz) w okolicy Strzygłowa i Świdnicy, w miejsce innych wsi, jako to: Osiek (Ossig) pod Kostomłotami, Włostowice (Losswitz) pod Wołowem, Scharino (?), Łopiennica (Laubnitz) i Kamieniec (Ystebcha, Grunau-Camenz) pod Ząbkowicami. Tenże biskup sprowadziwszy do Szląska mnichów porteńskich (Pforta), nadał im między Głogówkiem a Głupczycami wieś Jarosław, następnie Kazimierzem zwaną i darowaną klasztorowi lubiązkiemu; przed śmiercią (1201) zapisał biskupstwu wrocławskiemu ziemię niszańską (Nissensis terra). Około tego czasu założyła św. Jadwiga kościół w Sadlnie (Zadel) pod Ząbkowicami, a jakiś wątpliwy Masław, ks. na Oświęcimiu, wystawić miał kościół w Kętach z nad Soły. Do posiadłości klasztoru lubiązkiego przybyły około 1201 r. Rataje (Rathau) i Zagórzyce (Sagritz) pod Lubiążem, Rusko (Rauske) na zachodo-północ od Nowego Targu, Ujazd (Oyas) pod Lignicą, Andrzejów (Andersdorf) pod Głogową, Kliszów graniczący z Węgrzynowem (Pflaumendorf) pod Trzebnicą, Oporowo (Opperau) pod Wrocławiem, Łąka (Schoenfeld) pod Strzelinem i nienazwana wieś pod Brzożcem (1175).

Klasztor św. Wincentego w Wrocławiu nabył w tym czasie kościoły N. Maryi Panny w Łozinie (Lossen) pod Trzebnicą, św. Piotra w Toszku (Tost), św. Jakuba w Żukowie (Zuckau) pod Gdańskiem, na Pomorzu i św. Maryi Magdaleny w Trzcinicy, w ziemi wieluńskiej, z przynależnościami, tudzież osady: Kowale (Kowalewo, Kawallen) i Widawę pod Wrocławiem, Golegin (Ottwitz) nad Ślężą pod Strzelinem, Dobre (Doeberle) pod Oleśnicą, Repty (Repten) pod Górami Tarnowskiemi, niezbadane Comasovo i nieznane nam bliżej Strzelce i Vosglovec (Węgłowiec?), a następnie ziemię między rzekami Osobłogą (Hotzenplotz) a Stradomią (Stradune) aż do ich ujścia do Odry. Tegoż roku (1201) zmarł Bolesław Wysoki w Leśnicy (Lissa) nad Bystrzycą, w pobliżu Wrocławia. Za panowania jego otrzymał kmieć Glambo kawał karczowiska, na którem później stanęły Głębowice (Glambach) pod Ziębicami.

Po Bolesławie Wysokim nastąpił Henryk Brodaty, zapalony niemczyciel Szląska. W miejsce grodów słowiańskich powstają pod jego opieką miasta, rządzące się prawem niemieckiem. Sprowadzanych do kraju osadników niemieckich obdarzano ziemią i zwalniano od ciężarów państwowych, pozostawiając im samorząd, który w osadach z ludnością polską zamieniał się stopniowo na niewolę. Zachodnio-północna połać Szląska tracić zaczęła swe znamiona słowiańskie, ustępując przed niemczyzną, szerzoną przez klasztory i popieraną przez ks. Henryka i następców jego. Z biegiem czasu odpadł Szląsk od Polski i stracił charakter kraju polskiego; południowa tylko część jego i połać wschodnia, pograniczna, przechowały dotąd ludność polską, zmieszaną gęsto z Niemcami. Po śmierci Mieszka Starego (1202) nie korzystają następcy jego z zwierzchnictwa nad Szląskiem, który rozczłonkowany z czasem na drobne księstwa, dobijał się udzielności.

Klasztorowi lubiązkiemu składały w tym czasie dziesięciny Gliniany (U-glinav, Gleinau) na prawym brzegu Odry, pod Lubiążem, Sławków (Zlavcove) po lewym brzegu, w tejże okolicy, Stuchowo (Schuetzendorf), Lasowice (Laeswitz), Kierz (Na-Kesru, Kzer?) i U-masna (Mazen, Maserwitz) w Nowotarszczyźnie, Konary (Kunern), Moczydlnica (Moenchmotschelnitz), Panki (Pantken) i Białek (Belkawe) pod Wieńcem wołowskim, Wołów Stary i Krzywy (Alt Wohlau i Krumm Wohlau), Miączyce (Mondschuetz) i Grodzanów (Grossen) pod Wołowem, Duninów (Dohnau), Janowice (Gross-Jaenowitz) i Bielowice (Bolkowice? Bellwitzhof) pod Lignicą, Malice (Malitsch), Chełmiec (Kolbnitz) i Brochłowice (Brechelshof) pod Jaworem, Rusinowice (Ruschdorf?) i Kwiatkowice (U-quatka, Altlaest) pod Parchowicami, Gałowice (Gallowitz) nad Ślężą, pod Wrocławiem, Ugódka Brzuchatego (?) i inne. Nieco później darował Wilczek, kasztelan lubiązki, klasztorowi część Osiecznicy (Guentersberg und Muenchsdorf) na Sarbii (Zarbia), w okolicy Krośna z nad Odry, którą odgraniczyli Stefan, kasztelan żegański, i Mirosław, wojski krośnieński. Prócz wspomnionych Wilczka i Stefana występują w odnośnym przywileju kasztelanowie Głogowy, Bolesławia (Bunzlau), Lignicy, Nowego Grodu (Naumburg) i Sądowej Woli (Sandewalde). Następnego roku (1203) Cypryan, biskup wrocławski, przekazał kościołowi w Trzcinicy (1149) dziesięcinę z Komorzna (Reinersdorf) pod Byczyną. Jako świadkowie aktu tego piszą się Mikołaj z Kochłów (w Ostrzeszowskiem) i Sławosz z nieznanego nam bliżej Opola (Opul).

Podrobiony dokument Konrada Mazowieckiego z r. 1203 wylicza posiadłości biskupów płockich, które im nadane były przy fundacyi lub wkrótce po założeniu biskupstwa. Najnowsze w tej mierze poszukiwania Dra Kętrzyńskiego (Castellaniae Eccl. Plocensis) stwierdzają istnienie tych osad długo przed r. 1203. Według dokumentu tego rozciągała się kasztelania pułtuska po obu brzegach Narwi, od

Zambsk do Wierzbicy ($3^1/_2$ mili w linii powietrznej), między dzisiejszemi miasteczkami Maków, Nasielsk, Serock i Wyszków. Na prawym brzegu Narwi leżały: Gnojno, Chmielewo, Lipa, Kleszewo, Górki, Kaczyce, Lubienica, Karniewko, Dzierzenin i Wierzbica; na lewym zaś brzegu znamy tylko Ponikiew i Zambski. Brzegi średniej i dolnej Pełtwy (Pełty), prawego dopływu Narwi, tak były gesto osiedlone, że dotąd żadna inna znaczniejsza osada tam nie znalazła miejsca dla siebie; rzeczka ta oblewała Karniewo, Byszewo, Czarnostowo, Szwelice, Gościejewo, Głodno i Przemiarowo. Nad strugą Osiecką, która łączy się z Pełtwą, istniały Osiek, Kozłowo, Porzewo, Przewodowo, Gromino, Moszyno i Białowieża; między tą strugą a Pełtwą, o milę na północ-zachód od Pułtuska, leżało Pękowo. Tuż pod Pułtuskiem stały Górki z Jeżewem, a nieco dalej ku zachodowi Płocochowo, Bulkowo, Czyczyce (Sysici, Syssky, oznaczone na mapach współczesnych, graniczą z Skorznicami) i Skorznice. Nad Wilczenicą, która płynie od Rembkowa, osiadły: Winnica, Skarzyce, Gołądkowo i Koziegłowy; nad strugą wreszcie, która między Wierzbicą a Dzierzeninem uchodzi do Narwi, o $^3/_4$ mili na północ-zachód od Serocka, rozwijało się Pobyłkowo. Na lewem porzeczu Narwi, na wschód od Pułtuska, leżały Bartodzieje, Psary, Obryte i Gródek; nad strumieniem wyszkowskim Komorowo, Pniewo i Drwały, a między Pniewem i Pułtuskiem Gładczyn i Gładczynek.

Na zakreślonym tu obszarze istniały prócz tego osady, które albo znikły, albo zlały się z innemi, albo pisownię i nazwy swoje zmieniły do niepoznania, jako to: Coyvszici, Lubyda, Sdemyci, Myrino, Rokyssky (Cocosky), Vysnovo, Pancovnyca (Pocownici), Włęcz, Koźmin, Sluchowo, Lyseniica (Jesewici), Peltew (Pelovo), Kosowo, Tamonow (Camonowo), Kowale, Sancewo, Malence, Chotowo, Mogilno, Lubieniczka, Stepocino, Cerino; Popowice, Vadkow (Varcovo), Stovnie (Stoyme) i Maliszewo pod Obrytami, które istniało jeszcze w r. 1650. Liczba tych niezbadanych dotąd osad wyrównywa, jeżeli nie przewyższa liczbę dzisiejszą. Do kościoła zambskiego należały Chmielewo i Cerino, do kościoła św. Maryi Magdaleny (w Pułtusku) Płochowo, a do wielkiego kościoła N. M. Panny: Popowice, Górki, Jadkow i Stovnie. Drugą kasztelanią jest castrum Brensk czyli Brańszczyk na prawym brzegu Bugu, na wschód-południe od Pułtuska, z następującemi osadami: Turzyn pod Brańszczykiem, Wyszków poniżej, Tuchlin na wschód, Bielino o $2^1/_2$ mili na północ-zachód od grodu, Mętne, Góra i Brenyca (Brennica), do której należały Osuchowo o 2 mile na północ-wschód od Brańszczyka, przy trakcie Białostockim, i Długosiodło Mniejsze w pobliżu Większego. Tu odskakuje tekst przywileju o 20 prawie mil na południe od Brańszczyka popod Lublin, wymieniając Kock z nad Wieprza, w ziemi Pogost; potem wraca na Mazowsze i wylicza castrum Brok, na prawym brzegu Bugu, na wschód od Pułtuska i Brańszczyku. Do grodu brockiego należały Chmielowo i Nieskurze przeszło 2 mile na wschód-północ od Broku, Małkiń nad Bugiem, na wschód, Udrzyń na zachód i Naguszewo na północ od grodu tego, Komorowo (Camerarii) na północ od Ostrowa łomżyńskiego, tudzież nieznane nam bliżej Tworzymirzyce, Gródek, Błonie, Budziszewice nad Bugiem, istniejące jeszcze w r. 1347, Crose (Cruse, Krusze pod Zambrowem ?), Neostraze (Neotruse), Gamblovo (Camblovo, Kębłów ?), Sdzijmirze (Sdimire), Cyrmcovici (Crucovici), Ochlopyca (Chlopica), Krzykosy (Trykosy ?) i Seradzenyci (Starvici). Czwartą kasztelanią jest castrum Svantsko czyli Święck nad Brokiem, między Czyżewem a Wysokiem Mazowieckiem, z osadami: Wyszonki o $2^1/_2$ mili na południe-wschód od Święcka, Gródek na prawym brzegu Nurca, o $2^1/_4$ mili na południo-wschód od Świecka i pograniczny Kuczyn (Cucici), Lubowicz na północ od Gródka i Kuczyna, Płonka o 4 mile na wschód-północ od Świecka, Łuniewo na północ Ciechanowca, Moczydły na południe-wschód od Wysokiego Mazowieckiego, toż Wysokie na wschód-północ od Świecka, Leśniewo o 3 mile na płn.-wschód tegoż grodu (pod Czyżewem u Kętrz.), Gostkowo na zachód Czyżewa, toż Czyżewo na południe-zachód od swego grodu, Jasienica między Czyżewem i Ostrowem, Wyszomirz między Ostrowem i Zambrowem, niezbadane Brochove (Grochove), Lucowo (Lalove), Wansa, Bogdane (Bogamici), Godrevycii (Bognevici), Syrane (Sirane), Benevo, Nurczyn, Vendrzovo (Wendexovo), Coscina (Gostina), Sydovo (Żytowo ?), Miłkowo, Gumniska, Gołkowo, Crostcovo, Bracesenici, Svytenicza (Svycenica), Nowosiedlica, Niewiadowo, Lamgevo (Zamnevo), Besdecce, Osiek, Wronie, Samowo (Szumowo u Kętrz.), Przymierze, Barłożnica, drugie Grochove, Krerowo i Kebla (te dwie ostatnie osady należały do kościoła święckiego). Kościół w Żuźlu nad Narwią, o 3 mile na południe-zachód od Święcka, posiadał: Buże (Bucce), Suchinicovo (Suchymcino), Kozany (Cosane), Wojnowo, nadane przez Krystyna Pomianowicza, Koskowo o $4^1/_2$ mili na północ-zachód od Żuźla i na południe od Śniadowa, Lubotyń między Ostrowem a Śniadowem i Kłosowo (Głosovo), nadane przez Bogusza Degnowicza.

Na lewem porzeczu Wkry posiadali biskupi płoccy cztery działy w Szreńsku nad Mławką, na północ od Radzanowa, wieś Ościsłowo

między Wkrą a Łydynią, na zachód Ciechanowa, Luberadz nad Łydynią, na północ od Sochocina, zamieniony na różne działy Baboszewa, i Czarnowo (Carnov castrum cum Ostrow) na prawym brzegu Narwi, na wschód-północ od Modlina; na prawym brzegu Wkry mieli Joniec i Szumlin poniżej Sochocina; nad strugą która płynie od Wróblewa i pod Gadowem wpada do Wkry leżały Postruże, Woźniki i Wrońsko; między tą strugą a Wisłą Gostolin na północ-zachód od Zakroczymia; Sobokleszcz na wschód od Płońska, Łbowo na zachód od Zakroczymia, zamienione na Kożolino z pod Raciąża; Brody na południe, Dłużniewo z nad Raciążki na północ, Baboszewo i Sokolniki na zachód-północ od Płońska; Gutkowo na północ, Kraszewo na zachód-północ, Kożolino, Gralewo, Cywiny, Wyszachowo i Góra na południe od Raciąża. Naokoło Drobina rozłożyły się: Wrogocin, Młodochowo, które później w r. 1456 biskup Paweł nadał kanonikom płockim (Młotkowo u Kętrzyńs.), Bogucin, Karsy (Carsco 1172), Biskupice (1172 u Kętrz.), Chabowo, Petrykozy, Gawrony i Setropie (Wszetropie); Chrościno, Podmarszczyn i Kadłubowo między Płońskiem a Bodzanowem; Łętowo, Mąkolin, Dobra, Gromice i graniczące z niemi Rakcice (Rasici, Raszewo u Kętrz.) w pobliżu Bodzanowa, ku wschodowi; Wyszogród (1065) na prawym brzegu Wisły, na zachód od Czerwińska, i Murkowo na północ od Wyszogrodu: Gąsewo, Niesłuchowo i Łagiewniki (Stepanowo Lagenariorum) pod Bodzanowem ku zachodowi; Ciotkowo i Czerniewo na południe-wschód, a Ciachcin na południe od Bielska. Naokoło Płocka, na prawem Powiślu, leżały: Imielnica, Podolszyce, Wodzymin (Wodzimin), Borysewo, wieś św. Marcina pod Niegłosami, Dźwierzno, Konary na Trzepowie, Draganie, Biała, Dziarnowo, Sikorz nad Skrwą i Uniejowo na trakcie do Dobrzynia z nad Wisły; następnie: Ułtowo (Olthovo) na wschód, Ciechanowo (Ciechanów nad Łydynią u Kętrz.) na zachód, Siemienie i Śmiełowo na północ, Lelice (Levici), Bonisław, Kuchary i Białobrzezica (Balebresica apud Cucharios juxta Banzislaw) na północ-zachód od Bielska; nieco dalej rozwijały się: Trzebuń, Karwosiek (Kapitulny), Dzięgielewo, Golejewo, Czarnomino i Łukoszyno ku zachodowi od Bielska, między Płockiem a Sierpcem; Kuniewo i Goleszyn na południe, Żytowo nad Sierpienicą, na południo-wschód, Śmiedzianowo, Babiec (Piaseczny) na płn.-wschód i Ryszewo pod Sierpcem; Ruziec (Rusck castrum.... in Pomezania, która tu wyraża ziemię chełmińską) przy ujściu Ruźca do Drwęcy, pod Dobrzyniem, na pograniczu ziemi chełmińskiej; Działyń na południe od Ruźca i Opoki (Opogy) poza granicami biskupstwa płockiego, na Kujawach, na zachód-południe od Służewa; tudzież niezbadane dotąd: Sobieszyce (Sobieszczki ?), Scesevo (Sochocin-Czyżewo? na północ od Czerwińska), Dąbie (Dambe), Strzqua (wieś nad Skrwą), Skrobowice, Sastovice (Sascovici) cum lacu, Ostrów przy grodzie czarnowskim (Carnov), Jasieniec (Jasenesk castrum), Racevo (Bacevo), Siromyce (Syromich, Żeromice ?), Brudovo, Lulyno (Lalino), Minino, Sobkowo, Marsowo, Plav i Horediz (?). Myta pobierali biskupi w Gródku nad Nurem, w Święcku, Nieskurzu, Broku, Brańszczyku i Wyszkowie; sokolnictwa (nidus falconis) posiadali: w Brańszczyku, Płonce, Rydzewie, Ponikwiu, Jasieńcu i Łętowie. W zestawieniu tem nie odróżnialiśmy wsi kapitulnych od biskupich.

Za ówczesne granice biskupstwa płockiego uważać można w przybliżeniu: na zachodzie przestrzeń od Ruźca z nad Drwęcy popod Dobrzyń z nad Wisły; od południa: prawy brzeg Wisły od tegoż Dobrzynia do ujścia Narwi, Narew do ujścia Bugu i prawy brzeg Bugu do ujścia Nurca; od ujścia tego popod Narew (w okolicy Suraża i Tykocina) ciągnęła się granica wschodnia, a północną tworzyła prawdopodobnie taż Narew aż popod Rożan, skąd szła dalej na Szreńsk do Ruźca z nad Drwęcy.

Na Pomorzu słupskiem pojawia się w roku 1205 gród Dzierzłów (Ruegenwalde) przy ujściu Wieprza (Wipper) do Baltyku. Wątpliwym dokumentem z tego roku nadał tam książę Świętopełk biskupowi kamieńskiemu wieś Żorawią (Zirava) i Żuków (Sukow) w ziemi dzierzłowskiej (Dirlova), z lasem Żorawim (Zirav-las) w pobliżu Wieprza. W r. 1206 Wincenty, proboszcz sandomierski, nadaje klasztorowi sulejowskiemu wsie Okalinę i Gojców pod Opatowem. Pełka, biskup krakowski, przy zamianie Wawrzeńczyc (1149) przekazał klasztorowi św. Wincentego w Wrocławiu dziesięcinę z Woźnik (Woischnik) pod Lublinem, na Szląsku, a klasztorowi w Busku sandomierskiem dziesięciny z Wojczy (Woecha) pod Pacanowem, Winiar (1154 ?) pod Buskiem i z Balina (?). Joannes, magister kościoła płockiego, układa się w r. 1207 z jakimś Gernoldem o wystawienie młyna w Breśnic (?). Pierwszym biskupem Prus, których granic ówczesnych ściśle określić niepodobna, był jakiś Godfryd; po nim nastąpił ruchliwy i głośniejszy w dziejach naszych Krystyn. D. 16 kwietnia 1208 r. bawił Władysław Odonicz w Santoku, grodzie przy ujściu Noteci do Warty, a następnego roku (1209), będąc w Głogowie z nad Odry, darował klasztorowi trzebnickiemu wsie Pyschino i Bratostowo wraz z wodą i bobrami aż do miejsca, gdzie rzeka Syrcha wpada do Wielkiej Wody (miejscowości tych szuka Mosbach pod Książem Wielkopol-

skim, a wydawca Kod. Wielkop. pod Kaliszem i Gnieznem), klasztorowi zaś lubiąskiemu dał wieś Lubogoszcz (Laubegast) z jeziorami Tuczno (Schlawer See) i Radzichowo (Raedchen-See) w okolicy Wschowy i Sławy szląskiej. Książę pomorski Mestwin nadał tegoż roku norbertankom żukowskim wsi położone między Radomią (Raduna, dopływ Motławy) a nieznaną nam bliżej Słupnicą (Stolpa): Żuków pod Gdańskiem, tudzież Myślęcin (Mislicyn), Sulisław (Sulislave) i Barchlin (Barcline), dziesięciny z Rębiechowa (Ramkau) i Siemirowa (Wszemirowa?, Schmierau), jazy na Olszycy (Wolsucyn), ramieniu Wisły, i jeziora Garzno (Garczyńskie, Lappalitzer See) i Brodno pod Kartuzami; księżna zaś Świnisława dała klasztorowi temu Oksywie nad Baltykiem, posiadłość swoję w Białogrodzie z pod Lęborka, wieś Bełchów (Bolszewo, Bohlschau) pod Wejherowem i Grabów na lewym brzegu Wisły, między Świeciem a Fordoniem.

Władysław Odonicz bawiąc w Borzykowej, wsi w okolicy Kurzelowa i Koniecpola, nadał dnia 29 lipca 1210 r., podczas odprawianego tam synodu biskupów polskich, Winemarowi, opatowi portońskiemu, różne włości w ziemi przemęckiej, celem założenia klasztoru oo. cystersów, jako to: miejscowość Virchnie z przyległemi jeziorami i gajami aż do granic Głogowy z nad Odry, tudzież wsie Domnice, Koło, Bukowiec jeden i drugi z Rozwarowem, Górsko, Osłonin i Siekowo pod Przemętem, Kluczewo pod Wielichowem, Radomirz i Mochy z Ptowem pod Kębłowem i Przyczynę pod Wschową; w dzielnicy szremskiej przekazał mu Księginki pod Dolskiem, a pod Rudą wieluńską Dzietrzniki; Zbramirz zapisał mu Skomlin pod Bolesławem wieluńskim. Prócz tego dał Odonicz opatowi różnych chłopów w Dzietrznikach, Domnicach i „Dyznik“ (Dłużyna? z pod Przemętu). Dzielnica więc przemęcka, jak z nadania tego wynika, rozciągała się między Kębłowem, Wielichowem, Szmiglem i Wschową. Odonicz odnośnym przywilejem pierwszy wprowadził do Wielkopolski prawo niemieckie. Komes Sławnik (Zlavenicus) zastawił w r. 1211 klasztorowi w Łęknie wieś Durowo pod Wągrówcem i nieistniejący już Slosin, z jeziorami Bielsko (Durowskie) i Steklno (Kobyleckie), tudzież z wszelkiemi przyległościami, łąkami i gajami, jako to: Kawczy Las (Cavciles), Krowi Kierz (Cronekis, Crovekis) i Świnie Błota (Sviniblota). Władysław Odonicz nadał kościołowi N. M. Panny w Wrocławiu wieś Muchlin (Mechlin) pod Dolskiem, z jeziorem w pobliżu Szremu. W r. 1212 Wincenty, biskup krakowski, odnowił w Mikulinie z pod Jeżowa mazowieckiego nadanie wsi Gojcowa i graniczącego z Okaliną Czernikowa, na południe od Opatowa; między świadkami aktu tego pisze się Gaweł z Koniuszy, wsi leżącej pod Proszowicami. Radwan, wobec Goworka, kasztelana krakowskiego, Racibora z Dłubny i innych świadków, odstąpił Bieżanowa z pod Wieliczki wdowie po bracie swoim. Władysław Odonicz nadał Krystynowi, biskupowi pruskiemu, wieś Ceków pod Koźminkiem kaliskim; w odnośnym przywileju występują kasztelanowie: rudzki i szremski. Około tego czasu pewien Sławosz darował w Korczynie (Nowe Miasto Korczyn) klasztorowi buskiemu wieś Słaboszów nad Nidzicą, pod Działoszycami.

Następnego roku (1213) Władysław Odonicz nadał klasztorowi łekneńskiemu wsie: Pińsk pod Szubinem, Dębogórę (1153) pod Kcynią i Grylewo z jeziorem Grylewcem, pod Gołańczą; w odnośnym dokumencie występują między świadkami kasztelanowie poznański i wieleński (Filehne nad Notecią). Wśród osad składających dziesięciny klasztorowi lędzkiemu, pojawiają się Cienin, Sługocin i Radolina w okolicy Lądka i Goliny. Kanclerz Iwo, późniejszy biskup krakowski, darował klasztorowi sulejowskiemu posiadłość swoję Dobre (Dobrech) pod Radziejowem, na Kujawach. Celem założenia klasztoru pp. cystersek nadał Odonicz miejscowość zwaną Ołobokiem i część Prosny z bobrami, od Zadowic, wsi leżącej na prawym brzegu Prosny, wprost ujścia Ołoboczki, do miejsca, gdzie Barycz oddala (!) się od Prosny, tudzież wolne targi w Baryczy, nieistniejącej już dziś osadzie. Prócz tego przekazał tworzącemu się klasztorowi Tykadłów pod Stawiszynem, Żydów pod Kaliszem, wieś Pole leżącą między Kokaniem i Jastrzębnikami w tejże okolicy, Kaliszkowice Ołobockie (Raclavi villam iuxta Caliscoviz), Staw między Opatówkiem a Błaszkami, Kulig z pod Koźminka, wzięty wzamian za Chotynin z pod Bolesława wieluńskiego, niezbadaną dotąd wieś Wrosle i nieznane nam bliżej Pentscovo (Pieniążkowo u Długosza i innych). Wierzbięta, syn Klemensa, wniósł Conarovo, Gribovo, Druscovo, które z biegiem czasu zlały się w jednę osadę: Wielowieś (objaśnione odmiennie w Kod. Wielkop. Nr. 81 i Indeks) i Namysłaki (Mislacovo) pod Ołobokiem. Między świadkami występuje opat zwierzyniecki (de Svernicia). Przy wcielaniu prebendy Kije do katedry kieleckiej pojawiają się: Podłęże, Samostrzałów, Rębów, Gołuchów i nieznane nam bliżej Niedźwiedzie w okolicy Pińczowa, Sobkowa i Chmielnika. Piotr, syn Sławnika, odstąpił klasztorowi łekneńskiemu Rakowa pod Łeknem i Gromadna pod Kcynią w r. 1214.

W sporach biskupa kujawskiego z norbertankami w Strzelnie przysądzono klasztorowi dziesięciny z osad: Rzadkwin i Książ pod Strzelnem, Sokolniki w pobliżu Strzelna i

Kruszwicy, Jeziory pod Wilczynem, Węgierce pod Pakością, Podryń pod Izbicą kujawską, Dlotowo Knase (objaśnione Dłutowem, w Płockiem), „Makowiki quorum Cruciferi partem tenent“ (Mąkowisko? w pow. bydgoskim) i inne, wspomniane już powyżej. Otłoczyn na lewym brzegu Wisły, pod Raciążkiem, pozostał przy biskupie kujawskim. Wątpliwym dokumentem z tegoż roku (1215) nadał Sulisław, ks. pomorski, klasztorowi oliwskiemu wsie Ostrowite (Osterwieck) między Tczewem a Gdańskiem nad Motławą, Skowarcz (Schoenwarling) na trakcie tczewsko-gdańskim, Dzierzążno pod Kartuzami i nieistniejące już Warzyn (Wasino) pod Żukowem i Pławno (Plavano) w pobliżu rzeczki Radomi.

W r. 1216 sprzedaje proboszcz trzemeszeński klasztorowi strzelneńskiemu wieś Młodojewo, pod Strzelnem, która znikła po r. 1361. Książę Władysław, syn Mieszka Starego, darował klasztorowi łekneńskiemu jezioro Chocienisko, a nieznany nam bliżej Świętosław zapisał klasztorowi temu wieś Bracholin pod Łeknem; reszta dóbr Świętosława pozostała przy rodzinie jego, jako to: Siedleczko pod Łeknem, Żabiczyn i Redgoszcz między Łeknem a Mieściskiem, Białośliwie (?) i Moracino, objaśnione Morakowem (r. 1153). Biskup pruski Krystyn otrzymał w darze ziemię lubawską, graniczącą od zachodu z ziemią chełmińską. W r. 1218 posiadali poznańscy kawalerowie św. Jana Jerozolimskiego wsie: Miłostowo pod Lwówkiem, Obiezierze pod Obornikami, Lipnicę pod Ostrorogiem, Suchylas, Wielkie, Andrzejów i Wyganów pod Poznaniem, z których dwie ostatnie przestały istnieć po roku 1333; dziesięciny składały im: Kostrzyn, Górka, Glinka, Kleszczew, Ruszcza i Czerlejno pod Kostrzynem, Koszuty między Bninem a Środą, Jagodno i Sanniki pod Pobiedziskami, Wierzyca pod Czerniejewem i Wargowo pod Obornikami. Klasztorowi łekneńskiemu przybyły: Tarnowo pod Łeknem, Rościnno pod Skokami, Słopanowo i Kobylniki pod Obrzyckiem. Tegoż roku występują opat wąchocki, proboszcz siedlemiński z pod Jarocina wielkopolskiego, i Wojciech, syn Jana z Chalina, wsi leżącej pod Dobrzyniem z nad Wisły. Następnego roku (1219) pojawiają się Brzesko krakowskie i Donaborów z pod Kępna ostrzeszowskiego, a w r. 1220 Glew pod Igołomią, w Krakowskiem. Klasztor oliwski nabył w tych czasach Barnowiec wzamian za Juszków pod Gdańskiem, Starzyn wzamian za Pucko z nad Baltyku, Chmielno (Chmellen) pod Kartuzami, Rumnę (Rahmel), Żarnowiec (Sarnowitz), Warzkowo (Warschkau) i Głowin (Gowin) pod Wejherowem, tudzież nieistniejącą już Trzcinicę (Tristitza) w pobliżu Gdańska. Do r. 1221 przybył klasztorowi sulejowskiemu Świeciechów pod Sulejowem. Między świadkami odnośnego dokumentu występują Piotr z Kępina, leżącego między Milejowem a Rozprzą, Stefan de Belna (!), Mikołaj, tratwarz z Piotrkowa później Trybunalskim zwanego, tudzież kapelanie z Błogiego (pod Sulejowem) i z Sławna opoczyńskiego.

W niezbadanej dotąd miejscowości Thossoc (Tosie?) Konrad mazowiecki, wobec kasztelanów wiskiego i sochaczewskiego i innych dostojników, potwierdził nadanie komesa Obiecana, który klasztorowi czerwińskiemu zapisał wieś swoję Glinki, pod Makowem, później Obiecanowem przezwaną. Tenże Konrad w Wiskitkach sochaczewskich darował temuż klasztorowi wieś Koskowo w okolicy Zambrowa i Śniadowa, następnego zaś roku (1222) w Trojanowie sochaczewskim oddał pod juryzdykcyą opatów czerwińskich do roli przykutych włościan Łomny (1155) pod Warszawą i Brochowa pod Sochaczewem. Odnośny przywilej wspomina o Sieklukach sandomierskich a między świadkami występują: Tomasz z Rojkowa (pod Zduńską Wolą) i kapelan z Gąbina gostynińskiego. Do składających dziesięcinę klasztorowi łekneńskiemu osad przybyły: Gołańcza, na trakcie z Wągrówcą do Kcyni, Łukowo pod Gołańczą, Kamieniec i Łaziska w okolicy Wągrówca. Konrad mazowiecki nadał w nieznanem nam „Lonyz“ Krystynowi, biskupowi pruskiemu, 24 zamków i 100 wsi, rozłożonych w ziemi chełmińskiej, między Wisłą a Drwęcą, czyli między Chełmnem, Toruniem, Golubiem, Brodnicą, Biskupcem i Grudziądzem; odnośny atoli przywilej następujące nam tylko przechował nazwy grodów tych i osad: Grudziądz (1056) na prawym brzegu Wisły z pobliskiem Pokrzywnem i Tuszewem; Ruda i Klęczkowo między Grudziądzem a Chełmnem; Kolno, Wapcz, Krusin, Ujście (Uść), Grubno, Starygród, Bieńkówka, Kiełp (Kilp), Jeleniec i Płutowo pod Chełmnem; Czarze, Gzin, Unisław, Pień, Ostromięck, Bolimin i Pędzewo między Chełmnem a Toruniem; Toruń i pobliskie Papowo; Mirakowo, Warszewico, Trzebcz i Zajączkowo pod Chełmżą; Turzno między Toruniem a Kowalewem; Kowalewo i pobliskie: Bielsk, Chełmonie i Mlewiec; Koziełek (Cymbark) i Osieczek pod Wąbrzeźnem; Wieldządz, Mgowo, Buk, Zelnowo, Jabłonowo i Dębiniec pod Radzyniem; Mileszewy, Wądzyń, Bobrowo i Niewierz pod Brodnicą; Partęciny, Płowęż i Ostrowite pod Biskupcem; nieistniejące: Głęboki gród pod Radzyniem, Postolsko pod Toruniem, Pasieczno i lasy Gruth (Gruta) pod Grudziądzem; niezbadane dotąd Naroczne, Vezwino, Polanche, Nesnavgewiz, Nedalino i Poyesch (ob. Kętrzyńskiego: O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich).

Tegoż roku (1222) na wiecu odbytym przy moście Kamiennym nad Szreniawą, Leszek Biały przysądził Iwonowi, biskupowi krakowskiemu, posiadłość w Pełczyskach, pod Wiślicą, do której rościł sobie prawa Baran, syn Pucisława. Między wiecownikami występują: Bogusław z Brzeźna, pod Sobkowem, Bogusław z Koniuszy, pod Proszowicami, Mir de Sudisov (Suliszów?), synowie Pawła z Tarszczka, pod Będzinem, i kapelan z Ruszczy krakowskiej. W tych czasach istnieć miał kościół p. w. św. Elżbiety w Obrze babimoskiej. W r. 1223 zatwierdzonym w Brześnie przywilejem nadał Krystyn de Chrosna biskupowi pruskiemu Krystynowi wsie swoje dziedziczne: Tarchomino i Grodcowo. Wymienione w tym dokumencie miejscowości objaśnia Perlbach (Pomm. Urk., 18) równobrzmiącemi osadami w ziemi chełmińskiej, aczkolwiek ich nazwy przypominają Chrosnę pod Mińskiem mazowieckim, Tarchomin pod Warszawą, Grodkowo pod Wyszogrodem mazowieckim i Brzeźno pod Bobrownikami, a treść aktu, spisanego w obec książąt Leszka, Konrada mazowieckiego, Henryka szląskiego i innych, nie sprzeciwia się pomieszczeniu tych osad na Mazowszu. W kilka dni później, w tem samem zapewne Brzeźnie i w obec tych samych świadków, darował Konrad mazowiecki temuż biskupowi wsie: Sarnowo (Szarne) między Chełmnem a Radzyniem, Rudnik (Rudky) i Tuszewo (Naroczniki) pod Grudziądzem. Przywilej, mocą którego książe Ziemomyśl nadaje trzy włości Kawalerom gwiazdowym w Inowrocławiu, należy pod r. 1268; takich bowiem Kawalerów nie było tam w r. 1223. Około tego czasu Mirosława i Ingarda, księżne pomorskie, przekazały klasztorowi mogilnickiemu kościół św. Jana w Kołobrzegu z pobliską wsią Przecimin (Pretmin). Kruk (Crucco), za zezwoleniem Konrada mazowieckiego, darował wieś swoją Kosobudy Krystynowi, biskupowi pruskiemu, inni sprzedali mu Radzyń w ziemi chełmińskiej, a książe Leszek dał mu wieś Malymnow, na innem miejscu Malyninow zwaną. Do r. 1224 przybyły znów klasztorowi oliwskiemu wsie: Pierwoszyn, Kosaków, Mosty i Dębogórze w okolicy Oksywia i Wejherowa, nie istniejące już tam Kiedrzyn (Kedrino), Kochów, Niemiechów (Nimichov), Sięcina (Senchina) i Zbychowa, tudzież nadane mu w Tymawie pod Gniewem przez księcia Sambora wieś Radostów i 10 łanów na Rajkowie, w okolicy Tczewa i Starogrodu gdańskiego. Klasztor żukowski nabył Łętkowo (Landichow) pod Lęborkiem, na Pomorzu. W tym mniej więcej czasie istniała osada Lipa (Tilia, Liep) na Mierzei Elbląskiej.

W maju r. 1124, na wiecu w Korytnicy, w okolicy Szydłowa, Kurozwęk i Rakowa, występują kasztelanowie: sandomierski, wiślicki, małogoski, sądecki, połaniecki i lubelski. W czerwcu t. r. odbył się wiec w „Rozegroh“ (Gorzków?), na którym znajdowali się między innymi: Pawlik de Melcha (z Mielca?), Marcinek z Łętkowic, pod Słomnikami, kapelan z Daleszowic (opoczyńskich?), Bogdanek z Sieradzic (Siraz) pod Proszowicami, Wojciech, syn Stefana, z Mstyczowa, pod Żarnowcem, Mścisław z Gorzkowa (Grozcov), pod Koszycami, Wacławek z Probołowic (Pobrolovic) pod Wiślicą, Damian, syn Marcina de Wilca (Wilga?) i kapelan z Książnic (Ksenic) pod Koszycami. Drugi egzemplarz odnośnego dokumentu wymienia jeszcze Radosława z Starego Radomia (Radoma), Budziwoja z Ujazdu, pod Iwaniskami, Wogena z Borzykowej, pod Chmielnikiem, Marcina de Lisobarga (!) i Wawrzeńca z Bolechowic kieleckich. We wrześniu t. r. darował Odonicz Krzyżakom 500 łanów ziemi w okolicy Czaplinka, nad jeziorem Izbiczno (Pielburger See) i nad wypływającą z niego Piłą, która wpada do Głdy. Około tego czasu odbył się też wiec „super Sychodnas“ (!), na którym Leszek Biały przysądził Iwonowi, bisk. krakowskiemu, dziedzicowi Końskich, prawo łowienia bobrów na rzece Czarnej, w okolicy Sobkowa. Władysław, książe na Ujściu z nad Noteci, bawiąc w Kcynie, zwrócił klasztorowi trzemeszeńskiemu wieś Chomiążę (1136) pod Gąsawą.

W r. 1225 nadał Władysław Odonicz klasztorom lubiąskiemu i henrykowskiemu na Szląsku znaczny obszar ziemi na Krainie, przy wielkim trakcie, wiodącym z Nakła nadnotockiego do Sławna pomorskiego, w okolicy Więcborka (ob. E. Calliera: Szkice geogr.-histor., 84—9), Wincenty zaś, arcybiskup gnieźnieński, przekazał im dziesięciny z tego obszaru. Podane w odnośnym przywileju Thanino jest Toninem, wsią leżącą na wschód od Więcborka, rzeczka Bruchovniza dopływem Kamionki, która wpada do Brdy, Camena zdaje się oznaczać tą Kamionkę, a Conawi błota Koniawy pod Sępolnem; Biała Wieża (Belevese) i jeziora Pezachne i Sikore nie dadzą się bliżej określić. Poznańskim Kawalerom św. Jana jerozolimskiego przybyły: Krzesiny pod Poznaniem i Drożyn pod Grodziskiem. Wyprawieni na Prusaków t. zw. Bracia dobrzyńscy strasznej doznali klęski w okolicach Brodnicy z nad Drwęcy. Konrad mazowiecki sprowadza do Polski Krzyżaków, obiecując im ziemię chełmińską. Około tego czasu odpadł od Polski Lubusz, na lewym brzegu Odry, stolica ziemi lubuskiej, a Leszek Biały utracił Przemyśl na Rusi Czerwonej. Leszek ten sprowadził osadników Niemców pod Kielce i Tarczek, zwane kasztelaniami. W r. 1227 Barnim, książe pomorski, i Mirosława, matka jego, nadali tworzącemu się w Białobogu (Belbuk) pod Trze-

biatowem, na Pomorzu, klasztorowi 9 wsi w dzielnicy kołobrzeskiej, trzy w pyrzyckiej i jedną, t. j. Nieckowo (Nesokow), w pobliżu Słupska. Klasztor tyniecki nabył Grójec pod Krzeszowicami krakowskiemi i wieś Orłów, w Cieszyńskiem, między Frysztatem, Bogumińem i Ostrawą Polską. W marcu r. 1228 Grzymisława, wdowa po Leszku Białym, bawiąc w Skaryszowie, zwróciła biskupowi kujawskiemu prawo polowania w lasach kasztelanii wolborskiej, objętych rzekami: Pilica, Pirsna, Sraba (Strawa?), Wolborka i Jesni (Tesni na innem miejscu). Wspomniana w odnośnym dokumencie wieś Bielewicze zdaje się odpowiadać dzisiejszym Białkowicom, na zachód od Wolborza. W kwietniu t. r. Władysław Odonicz darował klasztorowi lubiąskiemu 3000 łanów ziemi pod Bytomiem i Lubowicami (Lubczesko) w ziemi wieleńskiej, w okolicy Wałcza i Tuczna.

W maju 1228 r. nadał Konrad mazowiecki Krzyżakom ziemię chełmińską i wieś Orłów, leżącą na północo-wschód od Inowrocławia, a w lipcu dał kawalerom Chrystusa, tak zw. Dobrzyńcom, Dobrzyń z nad Wisły (castrum et ecclesias) i ziemię między Kamienicą, strugą powstającą w pobliskiem Sobowie i uchodzącą do Wisły o pół milki powyżej Dobrzynia, a Chełmicą (Culmenica), rzeczułką, która płynie od Wychowa i o półtorej mili na zachód od Dobrzynia, pod Kulinem, wpada do Wisły (usque in Prusciam. Theiner, Monum., I, 17). Prócz tego otrzymali ci kawalerowie część Dąbia (Quercus, Kwercę?), wsi leżącej na lewym brzegu Wisły, naprzeciw Dobrzynia, i Sadłowice (Sedlce, Szadłowice) pod Inowrocławiem, na Kujawach; biskup zaś mazowiecki przekazał im posiadłość swoją w Dobrzyniu z dziesięcinami, składanemi przez Niemców, osadzonych na jednej z kęp dobrzyńskich; kanonicy wreszcie włocławscy odstąpili im praw swoich do Wysocina (Wissino), na północ od Osięcin i Brześcia kujawskiego. W tym czasie istniał już klasztor cystersów w Mogile, na wschód od Krakowa. W sierpniu t. r. Kazimierz, książe na Opolu, wynagradzając Klemensa, wojewodę opolskiego, brata Wierzbięty, za daną przy obwarowywaniu Opola pomoc, nadał mu Niemodlin (Falkenberg) na Szląsku, Czeladź w Siewierszczyźnie od ujścia Osety do Brynicy aż do mostu Gawła (usque in pontem Gauli), Zator, Smolice nad Wisłą, przy ujściu Skawy, pod Zatorem, Rozkochowice (?), Broszkowice (Roscovice, Zbroszkowice, Proszkowice) przy ujściu Soły do Wisły, pod Oświęcimem, i Zagórze pod Będzinem, z temi samemi prawami, jakich używają posiadłości klasztoru zwierzynieckiego (Sverinciensis ecclesie); oraz wsie naroczników książęcych: Posiłów, Gruszów (1025) i Mąkocice pod Proszowicami, Czuszów między Proszowicami a Skalmierzem, Radziemice pod Słomnikami, niezbadane dotąd Radicow, Lutovici, Kargow, Gościradzice, Cicovici, Pridrunsici i Prisorudici (Przy Sieradzicach), których, zdaniem naszem, szukać należy między Szreniawą i Nidzicą. Niektóre z tych osad przekazał później Klemens klasztorowi w Staniątkach. Nadto uzyskał Klemens wolne bobrołówstwo na Wiśle od ujścia Chełchy, pod Mętkowem, poniżej Chrzanowa, do ujścia Okleśny czyli Potoku Regulickiego, pod wsią Okleśną, na wschód-północ od Zatoru, tudzież od ujścia Skawy do Wielkiego przewozu. Bobry na Okleśnej i na Chechle należeć też mają do Klemensa aż do granic posiadłości komesa Chocimirza od strony Chrzanowa. Odnośny przywilej księcia Kazimierza wspomina także o wsi Zalas (Zalesce) z pod Krzeszowic. Między świadkami występują kasztelanowie (szląscy): bytomski, opolski, oświęcimski, kozielski, raciborski, cieszyński i mikułowski. We wrześniu t. r. przekazał biskup krakowski klasztorowi dłubneńskiemu (Imbramowice) dziesięciny z Iwanowic, Trzyciąża i Przegini w okolicy Skały krakowskiej. Tegoż roku (1228) odbył się zjazd dostojników polskich w Cieni (Cena) pod Opatówkiem (in die coenae Domini w Kod. Małop.).

Dnia 27 stycznia 1229 r. przysądza Henryk Brodaty klasztorowi tynieckiemu wieś Grodziec w pobliżu Będzina i Czeladzi; papież Grzegorz IX zatwierdza posiadłości klasztorne: Wisłoka, nad Wisłoką w okolicy Brzostka, która już dziś nie istnieje, Dunajec, później Opatkowicami, obecnie Zakliczynem zwaną, i Biała przy ujściu Białej do Dunajca, pod Tarnowem, a późniejszym nieco przywilejem: Dąbrowę nad Olszą, Kocowąż (Koczobenz), Cierlicko, Ostrawę, Wierzbicę, Zabłocie, Żuków i Lutynię (Lacbanty, Polnisch Leuthen) w okolicy Cieszyna, Ostrawy, Bogumina i Frysztata, tudzież po prawym brzegu Olszy, która wpada do Odry, na Szląsku t. zw. pruskim, ku południowi od Wodzisławia, wsie: Górzyce (Gorczyce), Uchylsko (Ulczysko na mapie Chrzanowskiego) i Gołkowice. Podrobiona bulla z dnia 26 maja t. r. wymienia jeszcze następujące osady, które należały do tego klasztoru, lub mu składały daniny: Ściejowice nad Wisłą, naprzeciw Tyńca, Wołowice między Tyńcem a Czernichowem, Pisary, Babice i Stara Wieś, z których powstało z biegiem czasu miasteczko Skawina pod Krakowem; Opatkowice, Nowa Wieś i nieistniejące już Wilkowice pod Skawiną; Czernichów nad Wisłą, między Skawiną a Zatorem, Balice i Śmierdząca (Czumdeca, Smirducha na innem miejscu) na zachód od Krakowa; Łączany na prawym brzegu Wisły, na wschód od Zatora,

Byczyna pod Chrzanowem, Będzin nad Czarną Przemszą, w Siewierszczyźnie, Chmielnik między Bukiem a Pierzchnicą, Sulisławice nad Szreniawą, pod Żarnowcem; Wojciechów pod Skalmierzem, Trątnowice pod Słomnikami, Maciejów i Święcice pod Książem Wielkim, Karwin pod Proszowicami, Grudzyny pod Pińczowem, Urzuty i Piotrowice przy ujściu Nidzicy do Wisły, między Opatowem i Koszycami; Igołomia między Nowem Brzeskiem a Krakowem, Bodzanów pod Wieliczką, Podłęże (ob. pod r. 1238) między Wieliczką a Niepołomicami, Dąbrowica pod Bochnią, Stradomka między Bochnią a Łapanowem, Podolany na prawym brzegu Raby, pod Gdowem; Rudka po lewym brzegu Dunajca, między Wojniczem a Radłowem; Chrząstówka w okolicy Jasła, między Frysztakiem a Jedliczami; Mielec nad Wisłoką, poniżej Rzochowa; niezbadane dotąd Petrkowo, Besada i Sulistrigevo (Szulystrzygowo u Długosza, Lib. Ben., III, 218, Strzegowa?); Grodessewo i Crochovici zdają się być Radziszowem i Krajowicami. Odnośny dokument wspomina o Skawinie, która powyżej Tyńca wpada do Wisły. Klasztorowi dłubneńskiemu przybyły w tym czasie: Grodzisko i Sieciechowice pod Skałą, Tyczyca pod Żarnowcem, Michałówka pod Jangrotem, w Olkuskiem, tudzież nieznane w tej okolicy: Rataje, Brzeźno i Lenartowice. Sambor na Lubiszewie i Świętopełk na Gdańsku, książęta pomorscy, nadali t. r. klasztorowi oliwskiemu ziemię gniewską (terram Gymen cum tota Wansca), rzekę Wierzycę aż do Węgromadnicy (Wangromadisza), dopływu jej, i aż do Wołciąży (Wolcinsz), strugi płynącej na północ od Gniewu. Między świadkami aktu tego występują kasztelanowie Lubiszewa i Rudna z pod Peplina. Około tego czasu nabył klasztor żukowski wieś Guzów (Gieskow) pod Kołobrzegiem. Kawalerowie św. Jana posiadali wówczas na Pomorzu: Starogród szczeciński i pobliskie Koło (Colow), Wilkowo (Wulkow), Kąkolczyn (Koeselitz), Sadłów (Zadelew), Kłępin (Klempin), Zalotino (Sallontin) i Srachto (Zartzig), tudzież Tychów, Gumienice (Gumenz) i Gogolew (Jugelow) pod Sławnem, Kozłów (Chotzlow) i Leśnice pod Lęborkiem (?).

Biskup płocki, z obawy, ażeby w obec sąsiedztwa Prusaków nie zatarła się pamięć o posiadłościach biskupich w okolicy Świecia (Svece), grodu stojącego na wschód-północ od Brodnicy, naprzeciw ujścia Branicy do Drwęcy, wyjednał sobie t. r. (1229) u Bolesława mazowieckiego przywilej, wymieniający te posiadłości, jako to: Łążki (Lanscus, Łęck) między Lidzbarkiem a Działdowem, Miesiączkowo (Mesentcovo), Górzno (Gozno) w równej prawie odległości od Lidzbarka i Brodnicy, „Sopino cum lacu“, Gółkowo (Golcowo) pod Górznem, Grązawy (Gremsewo) na wschód od Brodnicy, Jastrzębie (Jastrimbe) między Górznem a Brodnicą, tudzież Jeżewo (Yessewo), Kleptewo (Cleptevo), Kowalewo, Mycino, Brzezie (Brese), Czatowo, Mazovse cum lacu (Mazowsze pod Kikołem?), Pogorosove (Pogorzalewo w r. 1348), Karwowo (Carvowo), Hosutowo i Mokre, które w tej okolicy nie istnieją, i ktorych może dalej, po za obrębem sąsiedztwa Prusaków szukać należy. Prócz tych osad posiadali biskupi płoccy: jezioro Bryńsko (Brensco) na wschód od Górzna. Wspomniana w odnośnym dokumencie rzeka Brennitia, dziś Branica, właściwie Brynicą od jeziora tego zwać się powinna. Na wiecu, odbytym „in transitu Pylcze de Wyrzbycza“, t. j. pod Wierzbicą, w okolicy Żarnowca i Pilicy, występują kasztelanowie czchowski i wojnicki. Konrad mazowiecki wystawił Krzyżakom na lewym brzegu Wisły, naprzeciw Torunia, twierdzę, którą oni Vogelsang, a współcześnicy Polacy Folsąg nazwali.

W styczniu r. 1230 odstępuje w Włocławku biskup pruski Krystyn ziemię chełmińską Krzyżakom. Granice tej ziemi zakreślają: Drwęca od miejsca gdzie opuszcza Prusy, t. j. między Brodnicą a Kurzętnikiem, aż do ujścia swego do Wisły, Wisła w dół aż do ujścia Osy (poniżej Grudziądza) i Osa ku źródłom swoim aż do granicy Prus, czyli po pod Biskupice. Konrad mazowiecki nadał Krzyżakom Nieszawę (Starą), gród na lewym brzegu Wisły, naprzeciw Torunia, później Dybowem zwany, z pobliskiemi wsiami: Nieszawa (Niszowe, Nissove), Nieszawka (Nissoveca, Nisoka), Oskolino (Ozchotino?) i Oksola (Occola?). Tak zwana Pomezania, rozciągająca się na północ od Osy wzdłuż Wisły ku morzu Baltyckiemu, była krajem pruskiem i dotąd nie zlała się z Polską. Dnia 29 stycznia 1230 r. komes Bronisz nadał opatowi łanińskiemu (Lehnin) wieś swoją dziedziczną Gościkowo w okolicy Lubrzy (Liebenau) i Międzyrzecza wielkopolskiego, z obszarem ziemi rozciągającym się od doliny „Gnymar“ do Paklicy, dopływu Obry, dla założenia tam klasztoru cystersów, pod nazwą Paradyża, i tegoż samego dnia zapisał klasztorowi temu cały swój majątek, złożony z następujących dóbr: Zaborów, Zakrzew, Sroczewo, Chrząstów i Konarskie pod Książem wielkopolskim, Polwica i Kotowo pod Zaniemyślem, Górka pod Szremem i nieistniejący już dziś Olbrachtów. Między swiadkami pisze się Czesław z Brodnicy, wsi leżącej pod Szremem.

Biskup płocki Gunter, pozwalając Arnoldowi z Opola (de Opulla) założyć klasztor „in confinio castri Zvintmensis“ (i zdaje się być błędem pisarskim i oznaczać albo Szpethal al-

bo Dobrzyń, gdzie rozwijało się wówczas biskupstwo płockie i dokąd sprowadzano osadników niemieckich), przekazał mu składane przez Niemców dziesięciny z 600 łanów holenderskich między rzekami Chełmicą (1228, Cholmeniza) a Koprzywnicą (Copriwiniza), prawdopodobnie jednym z prawych dopływów Wisły, między Dobrzyniem a Bobrownikami. Około tego czasu Konrad mazowiecki, zwracając kościołowi włocławskiemu Chełmce (1136) i sprzedając mu Kicko w okolicy Piotrkowa i Radziejowa na Kujawach, wspomina w odnośnym przywileju o zamianie Bąkowa i Bątkowa, pod Inowrocławiem, i o nadaniu Witowic (Wilcoczice!), graniczących z Kickiem i Chełmcami. Bolesław sandomierski, bawiąc t. r. w Gąbinie rawskim (Gombin), darował jakiegoś Chyrnę z braćmi biskupowi kujawskiemu, patronowi kościoła N. M. Panny w Łagowie sandomierskim z nad Łagownicy.

Książe Władysław w lutym r. 1231 nadał prawo niemieckie wsi „Murzynów“ (Morrn) pod Skwierzyną, należącej do katedry wrocławskiej. W odnośnym przywileju występuje kasztelan zbąszynski. Władysław Odonicz przekazał klasztorowi łekneńskiemu wsie: Obrę, Jasieniec i Krutle pod Wolsztynem, Lutolek Mokry pod Zbąszyniem, Górkę, Gromadzin i Godlewo, nie zbadane dotąd, tudzież wolne rybołówstwo na Obrze i Dojcy, dopływie jej, dla założenia w Obrze klasztoru benedyktynów. Między świadkami pisze się Wincenty z Szamotuł. Konrad mazowiecki zwolnił poddanych wsi biskupów poznańskich, położonych w ziemiach sochaczewskiej, czerskiej i skrzyńskiej, od różnych ciężarów państwowych, tudzież darował kościołowi poznańskiemu wieś Ślesin pod Żychlinem mazowieckim. Biskup kujawski Michał zamienił w Zgierzu wieś biskupią Barkowice pod Sulejowem na Lubotyń z pod Babiaka kujawskiego, należący dotąd do klasztoru sulejowskiego. Miłosława, wdowa po Goworku, nadała Mogilany krakowskie Teodorowi, wojewodzie krakowskiemu. Tegoż roku bawił Konrad mazowiecki w Warce nad Pilicą. Krzyżak Herman Balke przerzuca się na prawy brzeg Wisły i stawia zamek w Starym Toruniu, wojsko zaś jego burzy trzy grody: Rogowo na wschód-północ, Pigrzę (Pipinssee, Pipinowe jezioro) na północ, i trzeci, nieznany, poniżej Torunia. Bulla Grzegorza IX z r. 1232 wspomina o zjeździe książąt mazowieckich w Przasznyszu (? Prasna) nad Węgierką, na północ-zachód od Pułtuska. Biskupstwo płockie nabyło w tym czasie Radziejów na Kujawach. Co do zmiany w losach Dobrowa z nad Wisły, ob. wyżej (pod r. 1182).

Dnia 1 lipca r. 1232 biskup poznański Paweł odstępuje gruntów, na których stanął klasztor lędzki, wziął w zamian wieś Zajezierze w ziemi biechowskiej, między Wrześnią a Miłosławiem, i Księginki w ziemi szremskiej, na południe od Dolska; w określaniu granic wymienione są dwa ostrowia Parsk i Sostna na Warcie, pod Lądkiem. Między proboszczem miechowskim a opatem mogilnickim stanęła ugoda co do Krzesławic, graniczących z Mogiłą. W sierpniu t. r. nadał Władysław Odonicz wsiom: Upuszczew pod Kaliszem i Ziemięcin pod Dobrą takie prawa, jakich używa wieś Góra (1198, Spiczinagora) z pod Warty sieradzkiej; około tego czasu darował także Templaryuszom wieś „Cinitlo“ z wioską bezimienną i jeziorem Rogów, tudzież Oporzyn i „Moclisov“, należące do wsi Żoń (Zun) w okolicy Budzynia, Margonina, Gołańczy i Łekna, Wielką Wieś (Batzlow) w okolicy Bledzewa, Kwarczan (Quartschen) nad Mizłą (Mizzla), która wpada do Odry poniżej Kistrzyna czyli raczej Kościerzyna, i Koźmin z pod Babiego Mostu (Bomsta). W odnośnych przywilejach występują między świadkami kasztelanowie: bniński i starogrodzki (pod Kobylinem). Klasztorowi sulejowskiemu przybyły dziesięciny z Zagórzan pod Nowem Miastem Korczynem, Sokoliny pod Wiślicą, Przeczowa pod Połańcem, Smogorzewa pod Stobnicą, Kamienia w Krakowskiem, i z Grodziszcza, młyna pod Straszkowem kolskim. Konrad mazowiecki obdarza różnemi przywilejami wsie: Zbląg (Soblacz) pod Brześciem kujawskim, i Niemojowo pod Chodczem, nadane poprzednio Kawalerom św. Jana. Krzyżacy wznoszą w miejscu późniejszego Starego Grodu zamek i zakładają miasto Chełmno (na prawym brzegu Wisły); książe Kazimierz nadaje im Rojewo (Rogowo) z przyległościami, sięgającemi popod rowy grodzkie Inowrocławia. Pod rokiem 1232 występuje w dyplomatach wielkopolskich Naroch z Wielunia (Wilem), zamczyska niegdyś pod Gozdowem, i kapelan z Lichenia, wsi leżącej na południe od Ślesina konińskiego. Na dniu 24 lutego 1233 r. Ekbert, proboszcz dobrzyński, przekazał kościołowi mogunckiemu (Mainz) gród dobrzyński z nad Wisły i Makowo (Mackgowe, Mokowo), odległe o milę na północ od grodu, wraz z 400 łanami, i jedną trzecią część ziemi dobrzyńskiej między Mienią (Mene), która wprost Nieszawy (Nowej) wpada do Wisły, a Wisłą (Wezele), czyli przestrzeń 24 mile długą i 12—15 mil szeroką. W kwietniu t. r. darował Władysław Odonicz klasztorowi lędzkiemu dziedzictwo swoje Calpino que suo titulo antiquitatis sic est vocata, przyległe jezioro Sychowo i działy swoje w Pobiedziskach.

Na wiecu, który się odbył dnia 18 lipca t. r. nad Niesobem (mylnie Notecią objaśnionym), dziś Janicą zwanym i uchodzącym z lewego brzegu pod Wieruszowem do Prosny, Rożek,

syn Dzierżykraja, nadał klasztorowi lubiąskiemu wieś Rzetnię (Sitna w Kod. Wielkop., alias Schmechtenheyn (!) w Regestach szląskich Gruenhagena), leżącą w okolicy Ostrzeszowa i Kępna, w ziemi kaliskiej, która wówczas dotąd sięgała.

Podczas wyprawy na Prusy książęta Konrad mazowiecki, Kazimierz kujawski, Henryk Brodaty, Władysław Odonicz, Świętopełk i Sambor pomorscy, w przymierzu z Krzyżakami, wzmocniwszy niedawno wystawiony zamek kwidzyński i założywszy miasto Kwidzynę na prawem Powiślu, poniżej Grudziądza, stoczyli walną bitwę, w której poległo 5000 Pomezańczyków, nad rzeką Dzierżgonią, uchodzącą na zachód od Pasłęka do jeziora Drużno. Na wiecu w Chełmnie (krzyżackiem), na którym znajdowali się Henryk Brodaty, arcybiskup gnieźnieński i biskup wrocławski, dnia 2 października t. r., zwrócił Konrad mazowiecki kościołowi wrocławskiemu wieś Thanowo (!) z nad Wisły. Władysław Odonicz, bawiąc w grudniu t. r. w Żninie, zamienił wsie swoje Szydłów pod Trzemesznem i Łososniki pod Wielatowem oraz jezioro pod Ostrowitem (trzemeszeńskiem) na Palędzie (1145), wieś klasztorną z pod Mogilna. Między świadkami aktu tego pisze się Drogomirz, syn Piotra z Słupów (pod Szubinem). Dnia 28 grudnia t. r. nadali Krzyżacy miastom: Chełmno i Toruń prawo niemieckie; Toruń otrzymał na Wiśle kępy Górsko (Gurzk), Verbzke (Wierbskie!) i Lisske (Łyską! kępę).

Tegoż roku Władysław Odonicz, bawiąc w Drzeniu nad Notecią, nadał klasztorowi kołbackiemu na Pomorzu wsie swoje dziedziczne: Trzebiny (Treben) i Dobropole (Dobberphul) z jeziorem Sowina (Zovina) pod Chocznem (Arnswalde). Odnośny przywilej opisuje granice nadanych obszarów w sposób następujący: od Trzebin ku Rzeplinowi (Repplin) jezioro Stuki (Stuke, Stutz-See); stąd idzie granica prosto do długiej góry, przypierającej do Trzebin, potem przez jezioro Karskie (Cartzke, Plagesee?), wśród bagien aż do rowu, znajdującego się między jeziorami Kluki (Klukem, Klueken-See) i Sovina (Rovin w Kod. Rzyszcz., II, 592); od rowu tego przez Słonicę (Zloniza), która wpada do Małej Iny i tak w dół Iny, z drugiej strony, aż do sadów; tu zwraca się granica przez jezioro Brzezina (Brizina) do Dziadziego Krza (Diadu-Ker); stąd przez bagna Smardy (Smardin) aż do jeziora Głębokiego (Glambok); tu zwraca się przez pagórki („Svineromogulitz“ do rzeczki Rudnicy (Rutilza, na innem miejscu Rutniza), która wpada do Małej Iny, i stąd do wspomnianego powyżej jeziora Stuki. W Santoku tenże Władysław, odnawiając nadanie z r. 1228 na rzecz klasztoru lubiąskiego, wspomina o jeziorze Lubowickiem (Lupzesko) pod Tucznem i o puszczy sięgającej popod Wieleń z nad Noteci. Wymieniony w dyplomatach z t. r. gród Unezir czy Vnezir na Mazowszu, będzie to zapewne Unierzysz w Mławskiem.

W sporach między klasztorami tynieckim a św. Wincentego w Wrocławiu zapadł na dniu 6 lutego 1234 r. wyrok polubowny, że opat wrocławski zwróci klasztorowi św. Wawrzeńca w Kościelnej Wsi pod Kaliszem dobra Ciążyń z pod Wrocławia (Czense, później Czanchin, Canschin i Sansin, obecnie Tschansch, w Kod. zaś Wielkop., № 160: Gzense objaśnione jako Książ Wielkopolski) z przyległościami, wyjąwszy Święcina czyli Świątnik (Zvencino, Schwentnig pod Wrocławiem, a w Kod. Wielkop. objaśnione jako Świączyn z pod Książa); opat atoli wrocławski będzie mógł zamienić te dobra, jeżeli zdoła odzyskać Hoscno sive Vlodimir, t. j. Choczno (Arnswalde na Pomorzu). Między sędziami znajdował się proboszcz z Skalmierza krakowskiego. Dnia 22 września t. r. stanęła między Władysławem Odoniczem a Henrykiem Brodatym ugoda, mocą której rz. Warta stanowić będzie granicę odnośnych dzierżaw, Szrem atoli, aczkolwiek leżał na prawym brzegu rzeki, oddany będzie Borzywojowi, namiestnikowi Henryka; grody nadnoteckie Nakło, Ujście, Czarnków, Wieleń i Drzeń pozostały przy Władysławie, a Santok przypadł Henrykowi. Dnia 13 grudnia t. r. bawił w Grójcu mazowieckim z nad Molnicy Konrad, książe łęczycki, który w tym mniej więcej czasie zwolnił od nastawy mieszkańców wsi biskupów kujawskich, zwanej (Kod. Rzysz., II, 14) Sarinziz (Zarzęcice?). Bolesław Wstydliwy, książe sandomierski, nadał w Brzegu Wysokim, pod Przemszą, na południe od Modrzejewa, kasztelanowi bytomskiemu Klemensowi wieś Szyce (Sicha) pod Krakowem. Henryk Brodaty potwierdza zamianę wsi Mirów pod Częstochową, którą Klemens, kasztelan Rujczyna szląskiego, dał Iwonowi za Lubnicę z pod Bolesławca wieluńskiego. Między świadkami występuje kasztelan brzeski (Brzesko w Krakowskiem). Książe ten, bawiąc w Dankowie (z 1136 r.) wieluńskim, nadał Teodorowi, wojewodzie krakowskiemu, prawo osadzania Niemców w lasach nad rzekami: Ostrowianką (Ostrowska), wpadającą do Dunajca poniżej Nowego Targu, nad Dunajcem, Dunajcem Czarnym, Rogoźnikiem i Lebiednicą (Lipietnicza), dopływami tegoż Dunajca, nad Stradomką i Słoną, które uchodzą do Raby, tudzież nad nieznanemi nam bliżej w tej okolicy Ratajnicą i „Nedelsca“; biskup zaś krakowski Wisław pozwolił temu wojewodzie wystawić kościół w Ludzimirzu, na zachód od Nowego Targu. Wincenty, syn Dyonizego (Chirissii) z Lubczy, wsi leżącej mię-

dzy Pińczowem a Książem Wielkim, sprzedał klasztorowi jędrzejowskiemu dział swój w Strzeszkowicach (Skoruskowicz, objaśnione w Kod. Małop. nieistniejącemi Skoruszkowicami), graniczących z Konarami, Piotrkowicami, Przyłękiem i Olbraczycami, na wschód od Wodzisławia krakowskiego. Odnośny dokument spisano w miejscowości Kyniese (!). Krzyżak Herman Balke wystawił zamek w Radzyniu, w ziemi chełmińskiej.

Władysław Odonicz zamienił w r. 1235 Górki Dąbskie i Zagajne (Gorka cum sortibus Spandowo, Bartoviche et Wroblowo) na Lednicę (Pomorium iuxta castrum in Gnezdna), która z biegiem czasu zlała się z miastem Gnieznem. Gród gnieźnieński stał nad jeziorem Jelonek. Nieco później zwrócił Odonicz kościołowi gnieźnieńskiemu wsie Sławno pod Kłeckiem i Włókna pod Skokami, które stryj jego Władysław był sobie przywłaszczył. W Ludzimirzu, pod Nowym Targiem krakowskim, stanął klasztor staraniem Teodora, wojewody krakowskiego, który go uposażył wsią Goduszą (na zachód-północ od Tymbarka), od ujścia Glińca do Stradomki aż do granic posiadłości komesa Zdzisława i pewną częścią graniczącego z Goduszą Gruszowa. Kościół poznański nabył Jerzykowo (Vehne!) pod Pobiedziskami, należące do kasztelanii ostrowskiej (Ostrów na jeziorze Lednica), tudzież Minikowo (Nincovo) pod Poznaniem z następującymi działami: Sulino, Świerczewo (Svirchevo), Wierzbice, obecnie Wildą zwane, Gołęcin, Gościnowo i Smochowice. Klasztorowi oliwskiemu na Pomorzu przybyły osady: Gołozdów (Golusdcho, Gluckau, Klukowo) na zachód-północ od Gdańska i nieistniejące już Gardlino i Przybrodowice (Pribrodowicz, Priebitz?) pod Żarnówcem, tudzież jezioro Zaspa na północ od Gdańska. W odnośnym dokumencie wspomnione, między innemi, jezioro Kiełpińskie (Cholpin) pod Gdańskiem, rzeka Reda wpadająca do Bałtyku na południe od Pucka, struga nadbrzeżna Swelina pod Kolebkami na północ od Gdańska, Piaśnica, odpływ jeziora żarnowieckiego i strumyk Wariwod (Warzywoda?) „magna et parva“ na Mierzei Elbląskiej. Na dniu 17 października t. r. (1235) stanęła między Krzyżakami a Konradem mazowieckim ugoda, mocą której Krzyżacy odstępują Dobrzynia za obszary nieszawskie (Nieszawa Stara naprzeciw Torunia) na lewem Powiślu, $^1/_2$ mili szerokie, od lasu sosnowego ku Kujawom i 2 mile długie od wsi Brzozy (Brege) ku północy; w ręku Krzyżaków pozostaną także młyny w lesie sosnowym, warzelnia soli w Słońsku (1065) i wsie Sadłowice (Sedlce), Orłów i Rojewo (Rogow) pod Inowrocławiem. Książę kujawski Kazimierz nadał kościołowi włocławskiemu wieś Unome (? Unomo w r. 1252), dziesięciny z nieznanych nam bliżej: Muchow, Trebcowo (Trzebuchów?) i Borianowo, połowę karczem kruszwickich i decimum caseum (bryndza) apud Scornichos (?), mylnie może odczytane zamiast Scotnichos, coby z pewnem prawdopodobieństwem naprowadziło na Skotniki (Zabłotne) na wschód od Kruszwicy, należące niegdyś do kapituły włocławskiej.

Krzyżacy pod d. 29 stycznia 1236 r. nadali zamek, zwany Kwidzyńskim, w ziemi pomezańskiej, Niemcowi Theodorico de Dypenow pod warunkiem, ażeby zamku tego nie sprzedał żadnemu Polakowi ani Pomorczykowi. Henryk Brodaty, mieniący się księciem krakowskim i t. d., potwierdza nadanie wsi Zambrisk (!) i Laskowo (Lascove, Latzkow), w tak zwanej Marchii, na rzecz klasztoru kołbackiego. Synowie Sulisława odstąpili klasztorowi jędrzejowskiemu pobliskiej wsi Potok. Świętopełk pomorski nadał klasztorowi św. Wojciecha (sancti Adalberti ad quercum) w Gdańsku wsie Pieleszewo (Pelassow) nad Redą, na wschód, Góra na zachód od Wejherowa, Słone (Slonnen) w tejże (?) okolicy, Trąbki między Gdańskiem a Skarszewami, na północ-zachód od Tczewa i nieistniejący już Koźmin (Cosminino) pod Gdańskiem. Komes Przybigniew wspólnie z matką swoją Wojciechą i żoną Zdzisławą nadali klasztorowi paradyskiemu Rusinowo pod Świebodzinem i potrzebną do wystawienia młyna wodę w Gostyniu, wsi dziedzicznej, leżącej prawdopodobnie nad Paklicą, pod Paradyżem, w okolicy Bledzewa; między świadkami występują pleban z Szczańca (Stans) i kapelan Wilhelm z Bukówca; obie te osady leżą pod Brojcami wielkopolskiemi.

Na dniu 2 lipca t. r. (1236) podzielił Konrad mazowiecki dzierżawy swoje między synów; Bolesławowi dostało się Mazowsze a Kazimierzowi Kujawy z częścią ziemi dobrzyńskiej, ograniczoną posiadłościami grodu włocławskiego na prawem Powiślu, grodem Kikołem i okolicą jego, miejscowością zwaną Kamień (na wschód od Kikoła, w okolicy Makowca), jeziorem Ruzowsko (pod Żalami) i wypływającym z niego Ruźcem aż do ujścia jego do Drwęcy (Orciancha mylnie Drvancha), w pobliżu Golubia i (drugiego) Dobrzynia; między świadkami aktu tego występują kasztelanowie spicymirski i czerski. Proboszcz krakowski Wit sprzedał klasztorowi miechowskiemu wieś swoję Smroków (Zmrocow), leżącą w okolicy Słomnik i Miechowa. Dnia 26 grudnia t. r. (r. 1237 w Kod. Wielkop.) darował Świętopełk pomorski arcybiskupowi gnieźnieńskiemu wsie: Orle (Orel, Orzeł) na północ-zachód od Kamienia nakielskiego, przy trakcie do Chojnic, Kruszew, który już nie istnieje i Mochle, których nazwa przechowała

się dotąd w pobliskiem jeziorze; granice nadanych obszarów tworzyły: Mostek, Palice-błota, Góry (dzisiaj Ogorzeliny, Goehrsdorf między Kamieniem a Chojnicami), Żórawie-błoto (Sorave-bloto), Cololens (Koło Łęcka?) i Kamień (Kamoni-iaz) nad Kamionką, z którą zlewa się wspomniane powyżej jezioro Mochle. W tym roku (1236) piszą się w Wielkopolsce Teodoryk z Głożewa (Glasow pod Międzychodem), Jan z Koławy (Colva pod Międzyrzeczem), Dzierzywój z Glińska (Leimnitz pod Swiebodzinem), Janusz i Jarota z Widzimia (Vidsim, Vitin) czyli Chorzemina, wsi leżącej pod Wolsztynem.

Władysław Odonicz nadał kościołowi gnieźnieńskiemu Grzegorzew pod Kołem, a klasztorowi kołbackiemu na Pomorzu wieś Warzyn (Warsin) pod Chocznem; biskup zaś poznański Paweł przekazał klasztorowi henrykowskiemu na Szląsku część Dębnicy (1136) pod Gnieznem i dziesięciny z Sierakowa pod Rawiczem. W styczniu r. 1237 nadał Władysław Odonicz Januszowi, kanclerzowi arcybiskupa gnieźnieńskiego Fulkona, wieś Ostrowite pod Trzemesznem, później Prymasowskiem zwaną, potem dał kościołowi poznańskiemu pobliskie Plewiska, a w maju t. r. kawalerom św. Jana Chrzciciela dziedzictwo swoje Korytowo (Kuertow) pod Chocznem (Arnswalde), pozwalając im osadzać tam Niemców na prawie niemieckiem. Odnośny przywilej określa granice nadanego obszaru w sposób następujący: od rzeki Basi (Bossia, Poessing) do lasu „Starzyca“ (Stariz) i do jeziora Obiezierze (Obeser, Boviser-See) i do jeziora Kolno (Procolno, Klohn-See), i do Iny małej rzeki, i do lasu Smolarz (Smoler); do Wielkiej Iny, gdzie do niej wpada Sowienica (Soveniza, Stoebenitz, Sobienica? Stobnica?), i do rzeki Drawy (Dravanz, Drage, dopływ Noteci), i do Konotopia (Konotope, Kontopp See, jezioro) aż do jeziora Zamiecie (Somite, Zamitten). Konrad mazowiecki przekazał mistrzowi Bruno i braciom dobrzyńcom Drohiczyn (1191) podlaski, z obszarami między Bugiem a Nurcem aż do granic Rusi. Klasztorowi w Lubiniu wielkopolskim przybyły: wieś Cichowo pod Dolskiem i wyspa pod miastem Krzywiniem, którą mu darował Wizon, syn Mikołaja z pobliskiej Czerwonej Wsi (de Rufa Ecclesia). Wojewoda krakowski Teodor nabył Rogoźnik, wieś leżącą nad Dunajcem, w Nowotarszczyźnie krakowskiej. Pakosław, kustosz kielecki (Kilciensis), zapisał synowcom wieś swoją dziedziczną Żeromin, pod Gzami, na zachód-północ od Pułtuska; między świadkami znajdują się Jakub de Cumnin et Olricus de Siger (?). Biskup płocki rozszerza swoją stolicę, wcielając niektóre przyległości do miasta, któremu różne nadaje przywileje. Odnośnym przywilejem wymienia Ostrog, Liskowo i Sestkowo, nieznane dziś. Tegoż roku zachodzą spory graniczne między klasztorem sulejowskim a dziedzicami wsi Vochrz (!).

W r. 1238 Lewosz i Krzyszko sprzedali wieś swoją Krzyszkowice, na zachód-północ od Wieliczki, wojewodzie krakowskiemu Teodorowi; między świadkami pisze się Andrzej z Morawicy (na zachód Krakowa), brat Żegoty. Kawalerowie św. Jana Jerozolimskiego (morawscy) nabyli Gostyń (Gostino, Jostin) i Myślin (Meslino, Moetzlin) pod Kołobrzegiem, na Pomorzu. W sprawie pobierania cła zawarł Kazimierz kujawski pod dniem 29 czerwca t. r. traktat z Krzyżakami w Pyszkowie (Piskowe) pod Chodczem na Kujawach. Klasztorowi strzelneńskiemu przysądzono posiadłość wsi Kupienin, Ostrów, Dąbie i nieznanego nam Komorowa, w okolicy Chełmna, wsi kościelnej przy ujściu Neru do Warty, powyżej Koła. Biskup poznański Paweł przekazał klasztorowi trzebnickiemu dziesięciny z wsi Chociulo (Kutschlau) pod Ołobokiem (Muehlbach) w okolicy Świebodzina (Schwiebus); między świadkami pisał się Mikołaj z Glinki (pod Poznaniem). Na dniu 30 listopada t. r. zebrał się w Inowrocławiu sąd polubowny, który ustanowił wynagrodzenie szkód, jakie biskupowi kujawskiemu był wyrządził Świętopełk, książe na Gdańsku; w odnośnym wyroku wymieniono między innemi: Gruczno po lewym brzegu Wisły, na zachód-południe od Świecia, Parchanie na wschód i Dobrogoszczyce na północ-zachód od Inowrocławia. Przy zawarciu traktatu z dnia 15 lutego t. r. między księciem Władysławem a Krzyżakami w sprawie pobierania cła, występują między świadkami kasztelanowie de Ozgowe (Rzgów?) i obrzycki (Oberyz, Obrzycko nad Wartą, na północ-zachód od Poznania), w dyplomacie pomorskim z dnia 17 czerwca t. r. kasztelanowie świecki (Świecie) i wyszogrodzki (Wyszogród przy ujściu Brdy do Wisły) a w dyplomacie kujawskim z dnia 29 lipca kasztelan bydgoski (Budegace, Bydgoszcz).

Na wiecu, który odbył się tegoż roku w Bobrownikach wieluńskich, nad Wartą, Wiola, księżna kaliska i rudzka, zezwala na zaprowadzenie prawa niemieckiego w Lubnicy (1234) pod Bolesławcem i w Konarzewie (1213, objaśnionem tejże nazwy wsią z pod Krotoszyna w Kod. Wielkop.), które z biegiem czasu zlało się w jedną całość z Wielowsią, pod Ołobokiem, na lewym brzegu Prosny. Z Karnej, wsi leżącej pod Babimostem, pisali się Andrzej i Dobiesław. W tym roku (1238) istniał już kościół w Szczyrzycach (pod Tymbarkiem), dokąd z Ludzimirza (1234) przeniesiono klasztor cystersów. Stanął też klasztor pp. benedyktynek w Staniątkach, wsi leżącej pod Nie-

Połomicami, między Bochnią a Wieliczką. Założyciel klasztoru tego, kasztelan krakowski Klemens (z Ruszczy), przekazał mu między innemi: Niemodlin, Czeladź, Smolice, Zagórze będzińskie, Rozkochowice i Kargów, które w r. 1228 był otrzymał od Kazimierza, księcia na Opolu, tudzież Szyce, darowane mu w r. 1234 przez Bolesława Wstydliwego.

Uposażenie klasztoru staniątkowskiego wyprowadza na widownię osady: Libiąż, Zagórze, Lipowiec, Rozkochów i Babice (1136) pod Chrzanowem, ku południowi, Luszowice na północ Chrzanowa, Jaworzno między Chrzanowem a Modrzejowem, Ciężkowice na południo-zachód od Sławkowa, Długoszyn nad Jaworznem i Podłęże nad Czarną Przemszą, w pobliżu Modrzejowa; Kęty wspomniane już powyżej pod r. 1200 i karczmę Witów pod Siewierzem; Pleszów (? Plachov, Plechov w r. 1243) na wschód od Krakowa; Zakrzów, Zakrzowice, Podłęże (ob. pod r. 1229), Słomiróg, Górka, która stała w miejscu dzisiejszego Czyżowa (ob. Długosz, Lib. Ben., III, 285) i Zagórze w okolicy Niepołomic, Bodzanowa i Wieliczki; Łęczkowice w równej odległości od Bochni, Gdowa i Niepołomic; Dobranowice pod Wieliczką, Witkowice (? Wiscovici, później Vidovici) między Wieliczką a Dobrzycami, Doluszyce i Wiśnicz na południe od Bochni, Chronów na wschód-południe od Wiśnicza, Brzeźnica między Bochnią, Brzeskiem i Wiśniczem, nie istniejąca już Łopienka (Lopanka, później Lopenka i Lepianka; u Długosza, Lib. Ben., III, 280, Lyopyanka) z źródłami słonemi; między Brzeźnicą a Łopienką rozciągała się dolina „Przysieki“ (Priseki) z winnicą, a gościniec wiódł opodal Mogilic do Krzeczowa, odległego o $^1/_2$ mili od Brzeźnicy, ku północy; na lewem Powiślu posiadał klasztor wsie: Birków pod Proszowicami, Przemęczany i Gnatowice w okolicy Słomnik i Proszowic, Ostrów pod Kościelcem, między Skalmierzem a Proszowicami, Baulouice (objaśnione jako Bolowiec al. Bolowice, folw. z pod Skalmierza, nieznanemi Długoszowi, prędzej Wolwanowice pod Kościelcem) i Roków na wschód od Wadowic (?). Klasztor żukowski na Pomorzu nabył w tym czasie wieś Zęblewo (Sambloe) na południo-zachód od Wejherowa. Poznańskim kawalerom świętego Jana jerozolimskiego przybyły: Wierzchucin pod Wronkami, Skórzęcin pod Pobiedziskami, Pogorzelica pod Pyzdrami i wieś świętojańska (villa in territorio ecclesie domus Hospitalis), w miejscu której rozwijało się później przedmieście św. Jana pod Poznaniem. Władysław Odonicz nadał Templaryuszom wsie: Czechów (Zechow) w okolicy Santoka, Krężno (Cranchino, Hohen-Carzig) w okolicy Drzenia, Tuczępy pod Drzeniem (Tuchampe apud Driessen, Tucząp pod Międzychodem według Kod. Wielkop.), Myślibórz (Mezlibori, Muetzelberg) na wschód-południe od Pyrzyc (Pyritz), w ziemi pyrzyckiej (Pirch), i nieznaną nam bliżej Venabniza super aqua Lutina, należącą do grodu czarnstowskiego.

Doprowadziwszy do tego roku (1238) badania nasze nad pierwotnem osiedleniem ziem polskich i wchodzących w skład państwa polskiego, uzupełnimy ten obraz pobieżnym przeglądem późniejszych zmian terytoryalnych i donioślejszych w historyi naszej wypadków, o ile one wchodzą w zakres badań geograficznych.

Do osiedlania przestrzeni polskich przyczyniły się klasztory, kościoły, możnowładcy i dostojnicy nasi, sprowadzając do kraju osadników Niemców i wykluczając ich z pod praw krajowych. Niewinna ta na pozór igraszka z ogniem, mająca cel lub pozór dźwigania dobrobytu krajowego, stała się z biegiem wieków groźniejszą dla państwa i szkodliwszą dla żywiołu słowiańskiego, aniżeli burza, która gotowała się na południowym-wschodzie.

Od Kijowa, zdobytego w dniu 6 grudnia 1240 r., poruszały się dwoma szlakami niezliczone zastępy Tatarów, zaznaczając swe zagony krwią i pożogą; pod Lublinem wkroczyły w granice ówczesnego księstwa krakowskiego i zburzyły Sandomierz dnia 13 lutego 1241 r. Jeden ich oddział szedł na Sieradz i Łęczycę, a drugi, na Kraków, Opole i Wrocław ciągnął pod Lignicę. Tu stoczywszy walną bitwę na Dobrem Polu (Bonus Campus, Wahlstatt) w dniu 9 kwietnia t. r., wracają Tatarzy żółwim krokiem do siedzib swoich. Z przystępnych i znanych nam źródeł niepodobna ułożyć sobie jasnego poglądu na ruchy tej zamieci tatarskiej; zdaje się przecież, że główna nawałnica toczyła się od Sandomierza wzdłuż lewego brzegu Wisły ku Krakowowi, i że w czasie pochodu tego odrywały się od rdzennej siły drobniejsze oddziały, bądź dla łupów, bądź dla spotkania się z zbrojnym przeciwnikiem. Włodzimierz, wojewoda krakowski, zebrawszy rycerstwo polskie w Kalinie (Długosz, Hist., II, 266), w pobliżu Miechowa i Książa Wielkiego, wyruszył przeciw najeźdźcom, z którymi starł się niepomyślnie pod Wielkim Turskiem (Pomn. Dz. pol., III, 358 i Długosz), na lewem Powiślu, między Osiekiem i Połańcem. Klęski podobnej doznało rycerstwo nasze w dniu 18 marca t. r. pod Chmielnikiem, na zachód od Sandomierza, między Buskiem, Pińczowem, Pierzchnicą i Szydłowem; o trzeciej klęsce, wątpliwej, pod Tarczkiem nad Ponikłą, w okolicy Bodzęcina i Szydłowca, w której poledz miał wojewoda krakowski, wspomina Katalog Biskupów krakowskich (Pomn. Dz. pol., III, 358).

Dnia 25 maja 1243 r. Bolesław Wstydli-

wy, pokonawszy Konrada mazowieckiego pod Sudołem (Suchdol, Suchodol, Suchodoły), w pobliżu Jędrzejowa krakowskiego, ku zachodowi, odzyskał Kraków i Sandomierz, które, z podbitem Podlasiem, tworzyły księstwo krakowskie. Państwa polskiego wówczas nie było, księciem polskim mienił się ten lub ów książe, bez względu na doniosłość i prawowitość tytułu tego; współzawodnictwo o hegemonią nie ustawało. Palający zemstą za doznaną pod Sudołem klęskę, zmierzył się jeszcze Konrad mazowiecki z Bolesławem Wstydliwym i pokonał go w r. 1246 pod Jaroszynem, Zarzyszow w Kronice Boguchw. i w Roczniku franciszkańskim (Pomn. Dz. pol., II, 564 i III, 49), Jarosin, Jaroczin, Jarzezow, Yarosyn w Rocznikach Trzaski, Sędziwoja i Małopolskim (II, 564, 858, 877 i III, 168, 169), Zarziszow alias Jaroschin u Długosza (Zaryszyn? na wschód od Książa Wielkiego). Dnia 23 czerwca 1262 r. zginął w Ujazdowie (pod Warszawą) Ziemowit, książe mazowiecki, z ręki Swarny, siostrzeńca Daniela halickiego, a w dniu 9 sierpnia t. r. pokonali Prusacy Mazowszan pod Długosiodłem, między Bugiem a Narwią, w okolicy Broku i Kamieńczyka (Krou. Godysł. w Pomn. Dz. pol., II, 588). W r. 1265 założył Leszek Czarny nad Kłęką, o 20 staj na zachód od Radomska, miasto Brzeźnicę (Starą), którą w r. 1287 przeniósł o 2 staje powyżej i nazwał Brzeźnicą Nową. Pod r. 1266 występuje posądzony w r. 1282 o zdradę stanu biskup krakowski Paweł z Przemykowa, wsi leżącej na lewym brzegu Wisły, na wschód-północ od Koszyc. W r. 1279 umarł Bolesław Wstydliwy.

Polska ówczesna, czyli raczej rzesza książąt polskich, składała się z wspomnianego pod r. 1243 księstwa krakowskiego, mazowieckiego, kujawskiego, z ziemi chełmińskiej, gdzie już na dobre gospodarowali Krzyżacy, ze shołdowanego Pomorza nadbałtyckiego, między Odrą a Wisłą, i z odszczepiającego się Szląska, od Krosna do Cieszyna. Na zachodzie graniczyły z Polską: Pomorze zaodrzańskie z wyspą Raną, Uzną, Wołgoszczem i Szczecinem, ziemia lubuska, tworzące się z zaborów niemieckich marchie i Czechy; na południu: Morawy i Węgry z Spiżem; na wschodzie: Ruś z Przemyślem, Lublinem i Brześciem; na północy: Prusy i Sudawy.

Krzyżacy, pod pozorem nawracania pogan do wiary chrześciańskiej, wytępiwszy prawie całą ludność Prus, przerzucili się na lewe Powiśle i zagarniali shołdowane Polsce Pomorze. Lew, książe na Haliczu i Kijowie, wtargnąwszy do księstwa krakowskiego na czele licznych zastępów ruskich, litewskich i tatarskich, doznał od znacznie słabszego Leszka Czarnego strasznej klęski w dniu 23 lutego 1280 r. pod Goźlicami, na północ-wschód od Klimuntowa, w Sandomierskiem. Leszek Czarny, niepokojony przez Jadźwież i Litwę na kresach dzierżaw swoich, przedsięwziął w r. 1282 wyprawę wojenną i zniósł zastępy ich do szczętu u rzeki Narwi, na Podlasiu; na pamiątkę zwycięstwa tego wystawił kościół pod wezw. św. Michała w Lublinie, który dotąd nie przestał być punktem spornym między Rusią a Polską. Następnego roku (1283) pokonał Leszek powtórnie Litwinów pod Równem, na południo-zachód od Jadowa, na Mazowszu. Dnia 2 sierpnia 1285 r. tenże Leszek rozbił, z pomocą Węgrów, zbuntowane zastępy, któremi dowodził Konrad II mazowiecki, pod Bogucicami, wsią leżącą na prawym brzegu Raby, naprzeciw Mikłuszowic, w okolicy Bochni i Ujścia Solnego; w r. 1288 rozpędził Tatarów pod Sączem.

W r. 1202 dostała się Polska pod panowanie czeskie; znikło na chwilę państwo polskie w ścisłym tych wyrazów znaczeniu; zachwiała się narodowość polska; Wielkopolska miała ocalić jedno i drugie. Przemysław II ogłasza się w r. 1295 królem całej Polski; po kilkumiesięcznem panowaniu, napadnięty w dniu 8 lutego roku następnego (1296) w Rogoźnie wielkopolskiem przez margrafów brandeburskich, zginął na pobliskich Porąbkach po mężnej obronie. Władysław Łokietek pokonany przez Bogusława, księcia pomorskiego, w bitwie stoczonej r. 1298 między Bytowem a Dzierżłowem (Ruegenwalde), odstąpił mu cześć Pomorza. Zdobyty w r. 1302 Lublin pozostał już na zawsze przy Koronie polskiej. W roku 1303 Leszek kujawski zastawia Krzyżakom ziemię michałowską, którą im w 6 lat później sprzedaje brat jego Przemysław. Po śmierci Wacława III, króla czeskiego, który berło polskie dziedziczył po ojcu, poddała się w r. 1306 Wielkopolska Henrykowi, ks. szląskiemu na Głogowie. W r. 1311 kupują Krzyżacy od Waldemara, margrafa brandeburskiego, Pomorze kaszubskie, do którego margrafowie rościli sobie jakieś wątpliwe prawa. Podczas najazdu Krzyżaków na ziemie polskie w 1331 r. okopali się mieszkańcy okoliczni Zaniemyśla, Kurnika i Środy wielkopolskiej dla schronienia się przed grabieżą niemiecką na kilka mil, od Kępy zaniemyskiej aż pod Głuszynę, o milę na południe od Poznania, i rozbili do szczętu oddział krzyżacki pod Połwicą, wsią graniczącą z Zaniemyślem. Główne siły Krzyżaków pokonał Władysław Łokietek pod Płowcami, na Kujawach, między Osięcinami a Radziejowem, w dniu 27 czerwca t. r.; następnie zwołał do Chęcin, miasteczka leżącego pod Kielcami, wiec, na który zjechała się moc dostojników i rycerstwa polskiego.

Przy śmierci Łokietka, w r. 1333, połączo-

ne były pod jednem berłem Wielkopolska z Małopolską, sięgającą od Krakowa na Sandomierz i Lublin po za Drohiczyn podlaski; Mazowsze tworzyło udzielne księstewko; Pomorze i Kujawy z ziemią dobrzyńską zawojowali Krzyżacy; Szląsk odpadł już całkiem od Polski. W r. 1335 zrzekł się Kazimierz Wielki praw swoich do Szląska, przyznał Janowi, królowi czeskiemu, zwierzchnictwo nad księstwem płockiem, a Pomorze zostawił Krzyżakom „na odpuszczenie grzechów"; Krzyżacy zaś mieli zwrócić Koronie polskiej Kujawy i ziemię dobrzyńską, które przez długie lata jeszcze zostały ziemią sporną. Stosunki z Krzyżakami stawały się coraz nieznośniejsze; zamiast przemówić do ich przekonania mieczem lub maczugą, uciekano się do sądów polubownych, papieskich i t. p. Na dniu 4 lutego 1336 r. zebrał się jeden z takich sądów w kościele św. Jana w Warszawie, skromnej jeszcze na ówczas osadzie. Wyroki tych sądów nie zwykły były sprowadzać zmian terytoryalnych. W r. 1340 odziedziczył król Kazimierz znaczną część księstwa halickiego czyli Rusi Czerwonej, którą wcielił do państwa swego. Ugodą, zawartą pod dniem 8 lipca 1343 r., ustąpił król Kazimierz Krzyżakom ziemię chełmińską i michałowską, a Pomorze zostawił im prawem hołdowniczem; w r. 1344 przywrócił do Korony ziemię wschowską, zabraną przez książąt szląskich; w r. 1349 zdobył część Wołynia z Łuckiem i Włodzimierzem, następnie Brześć litewski i Chełm. Na dniu 27 grudnia 1355 r. Ziemowit, książe mazowiecki, złożył hołd królowi polskiemu w Kaliszu. Dnia 29 kwietnia 1358 r. rozgraniczono w Grodnie Litwę od Mazowsza. W lipcu 1359 r. kusi się król Kazimierz o Wołoszczyznę, gdzie wojsko jego zniesione zostało do szczętu. Mocą ugody, zawartej w r. 1366, pozostały przy Koronie polskiej: Krzemieniec, Boreml, Olesko, Bełz, Grabowiec, Chełm, Szczebrzeszyn, Łopatyn, Łuck i Włodzimierz z odnośnemi okręgami.

Umierając Kazimierz Wielki w r. 1370 zostawił następcom ustalone w podstawach swoich państwo polskie; na wschodzie graniczyło ono z w. ks. litewskiem, sięgającem od Połągi z nad Baltyku do ujścia Dniestru do morza Czarnego; na północy: z shołdowanem Pomorzem i z Prusami, t. zw. krzyżackiemi; na zachodzie: z margrabstwem brandeburskiem, Czechami i Węgrami; na południu z Wołoszczyzną, której posiadanie było wątpliwe. Drogi handlowe szły z Pomorza do Wrocławia na Poznań, Szrem i Poniec; z Torunia na Bydgoszcz, Kwieciszew, Pyzdry i Mielicz, druga na Radziejów, Konin, Kalisz i Ostrzeszów; przez Brześć kujawski, Łęczycę, Opoczno do Sandomierza i Węgier; przez Czchów, Kazimierz i Lublin na Wołyń. Po śmierci Kazimierza Wielkiego, nie czując silnego ramienia, sąsiedzi z wszech stron szarpać zaczęli Polskę. Zmiany terytoryalne za panowania króla Ludwika były tylko chwilowe. Bullą papieską z r. 1375 ustanowiono arcybiskupstwo rzymsko-katolickie z stolicą w Haliczu, przeniesioną następnie do Lwowa, i z biskupstwami przemyskiem, chełmskiem i włodzimierskiem; król Ludwik założył w Kamieńcu biskupstwo podolskie, ulegające poprzednio biskupom krakowskim.

Dnia 16 lutego 1386 r. odbył się w Krakowie ślub Władysława Jagiełły, a w dniu 4 marca koronacya na króla polskiego. Jadwiga, córka Ludwika, wniosła w posagu królestwo polskie w. ks. litewskiemu. Tak zespolone Polska z Litwą jedne odtąd tworzą państwo. Litwa, zbliżona tym sposobem do zachodu, zrzeka się z czasem posłannictwa swego na wschodzie i tonie w Polsce,—i z Polską. Wielkie księstwo litewskie składały wówczas: Żmujdź, Litwa w ścisłem tej nazwy znaczeniu, Czarna Ruś, część Białej Rusi, Pińszczyzna czyli Polesie wołyńskie, wschodnia część Wołynia, część księstwa halickiego, Podole i Ukraina po obu brzegach Dniepru, sięgająca do morza Czarnego. Z znaczniejszych na tej przestrzeni osad wymieniają się: Miedniki, Uciany, Ejragoła, Kowno, Troki, Wilno, Olszany, Krewie, Zasław, Mińsk, Traby, Nowogródek, Grodno, Wiłkomierz, Mejszagoła, Niemenczyn, Hajna, Obolce, Pińsk, Ostróg i Kijów, a nad morzem Czarnem: Koczubej, Oczaków i Tehinia. Z królową Jadwigą wróciła do Polski Ruś Czerwona, którą Ludwik był wcielił do państwa węgierskiego. Po koronacyi królestwo objeżdżali dzierżawy swoje. Na Litwie odbywał się chrzest, powstawały kościoły, a w Wilnie Jagiełło ustanowił biskupstwo. W Lwowie dnia 27 września t. r. złożył przysięgę wierności Piotr, hospodar multański. W łonie tak stworzonego państwa polsko-litewskiego istniały jeszcze drobne, zależne księstewka; n. p. darował Jagiełło ziemię drohicką Januszowi, księciu mazowieckiemu, w r. 1390; wielki książe litewski Witold oddał w r. 1393 Żytomierz i Kijów ks. Skirgielle, który do tej dzierżawy przyłączył Żwinogród i Czerkasy; ziemię wieluńską trzymał od króla Ludwika Władysław opolski, którego w r. 1396 wyparł stąd Jagiełło.

Dzieje XIV wieku zamyka klęska, jakiej w zapasach z Tatarami doznał w. ks. litewski Widold nad rzeką Worsklą, lewym dopływem dolnego Dniepru. Tenże Witold zdobył w r. 1401 Dźwinogród czyli Dyneburg w Inflantach, a w r. 1403 całe księstwo smoleńskie, które wcielił do Litwy. Dnia 18 maja 1404 r. stanęła w Raciążu ugoda z Krzyżakami, mocą której mieli posiąść Żmujdź, a ziemię dobrzyń-

ską za wykupem 40 tysięcy złotych czerwonych wydać Polsce. W r. 1408 wyparł Witold Krzyżaków ze Żmujdzi. W dniu 15 lipca 1410 r. odniósł król Władysław Jagiełło wiekopomne zwycięstwo nad Krzyżakami pod Grunwaldem (Zielone Pole, Gruenfeld), o milę na północ-wschód od Dąbrowna (Gilgenburg), na Mazowszu pruskiem. Na miejscu, gdzie rozstrzygło się to zwycięstwo, wystawiono kaplicę, a dzień 15 lipca uchodził za uroczysty. Dnia 10 października t. r. rozbiło rycerstwo polskie oddział Krzyżaków pod Koronowem nad Brdą, o 3 mile na północ od Bydgoszczy. I ciągnących na pomoc Krzyżakom kawalerów inflanckich pokonała garstka Polaków pod Golubiem nad Drwęcą, na północo-zachód od Torunia. Zygmunt, cesarz niemiecki, król węgierski, zastawił Władysławowi Jagielle Spiż za 50 tysięcy grzywien w r. 1412.

Około tego czasu dźwignięto biskupstwo kijowskie i ustanowiono metropolię kijowską. W r. 1417 powstało biskupstwo żmujdzkie z stolicą w Miednikach; r. 1422 Krzyżacy ustępują Nieszawy (Starej, pod Toruniem), Orłowa, Murzynowa i Nowej Wsi, w okolicy Inowrocławia. Dnia 7 stycznia 1429 r. odbył się wielki zjazd w Łucku, na Wołyniu, na którym usiłowano rozłączyć Litwę od Polski i Witolda zrobić udzielnym królem litewskim. W r. 1431 wojsko polskie rozbiło oddział Krzyżaków i kawalerów inflanckich pod Dąbkami, w okolicy Wyrzyska wielkopolskiego; w dniu 30 listopada 1432 r. starł się Fedko, książę ostrogski, stronnik Świdrygiełły, w. księcia litewskiego, z wojskiem polskiem na Podolu pod Kopystyrzynem (Kopesterzyn), osadą leżącą na północ-zachód od Murachwy, między rzeczkami Murachwą i Muszkatówką. W r. 1448 wraca do Korony polskiej księstwo oświęcimskie, oderwane od Czech; w r. 1443 Zbigniew Oleśnicki, biskup krakowski, nabył księstwo siewierskie i przyłączył do biskupstwa krakowskiego; t. r. Eliasz, hospodar wołoski, złożył hołd wierności królowi polskiemu; w r. 1454 poddają się Prusy królowi Kazimierzowi, a stany pruskie przysięgają mu wierność w Toruniu, Elblągu i Królewcu; dnia 17 września 1462 r. pobił Piotr Dunin Krzyżaków pod Puckiem, nad Baltykiem, na północ od Gdańska; w dniu 26 grudnia 1463 r. poddaje się temu Duninowi obsadzony załogą krzyżacką Gniew, na lewym brzegu Wisły, na południe od Gdańska; d. 15 września 1466 r. poddały się wspomniane pod r. 1454 Chojnice na Pomorzu. Wkrótce potem zakończyła się 12-letnia wojna pruska przymierzem Polski z Krzyżakami, mocą którego Prusy wschodnie do Krzyżaków, zachodnie zaś (włącznie Pomorza kaszubskiego) do Korony należeć będą, a w. mistrz krzyżacki hołdować ma królowi polskiemu. Krzyżacy przenieśli stolicę swoją z Malborka do Królewca. W r. 1475 wcielono do Korony księstwo sochaczewskie, na którem dotąd jeszcze siedzieli książęta mazowieccy; w r. 1480 Iwan, książę moskiewski, oderwał od Litwy część Rusi Białej; r. 1484 Turcy zabrali Kilie i Białogród, porty nad morzem Czarnem; w r. 1489 odniósł królewicz Jan Olbracht świetne zwycięstwo nad Tatarami pod Kopystyrzynem (1432) na Podolu; w r. 1490 odpadła od Litwy Siewierszczyzna ruska; w r. 1491 Władysław, król czeski i węgierski, odstąpił księstwa opawskie i karniowskie Olbrachtowi, który w r. 1494 nabył księstwo zatorskie. Dnia 24 stycznia 1495 r. przyłącza Jan Olbracht do Korony ziemię płocką, a ziemię warszawską, zakroczymską i wyszogrodzką zostawia prawem dożywocia Konradowi, księciu mazowieckiemu; dnia 26 października 1497 r. poniosło wojsko polskie straszną klęskę na Bukowinie, zdobytej w r. 1482 przez Stefana, hospodara multańskiego.

W r. 1500, za Jana Olbrachta, sięgała Polska od Baltyku do morza Czarnego. W skład państwa polskiego czyli raczej polsko-litewskiego wchodziły: Żmujdź, Prusy, Warmia, Pomorze kaszubskie z Bytowem i Lęborkiem, Wielkopolska, Kujawy, Mazowsze, Podlasie, Litwa w ścisłem tej nazwy znaczeniu, Ruś Czarna, część Rusi Białej z Mścisławiem, Smoleńskiem, Orszą, Witebskiem, Ułą i Połockiem, Polesie wołyńskie, Wołyń, Małopolska z Zatorem, Siewierzem, Oświęcimiem, Opawą i Karniowem, Ruś Czerwona, Podole i Ukraina po obu stronach Dniepru; zwierzchność Polski nad Wołoszą i Multanami z Bukowiną ulegała różnym drganiom. Na północy graniczyła ówczesna Polska z Kuronią, Inflantami i Pskowszczyzną, na wschodzie z w. księstwem moskiewskiem, na południu z Tatarami, Turcyą i Węgrami, a na zachodzie z Szląskiem, margrabstwem brandeburskiem i księstwami pomorskiemi. Wisła od Oświęcimia, Niemen, Dniepr od Smoleńska, Boh, Dniestr, Prut i Seret od źródeł swoich do ujść swobodnie płynęły w dzierżawach polsko-litewskich. Odepchnięta zaś od Odry Polska, dzielić się musiała dolną Notecią i Wartą z obcoplemiennym zaborcą. Dźwina oblewała Witebsk, Ułę i Połock. Dziesna (Desna) poniżej Putywla wiła się na granicy ukraińsko-moskiewskiej, którą opuszczając poniżej Czernihowa, toczyła swe wody do Dniepru. I Worskla i Psoł (Psioł) szukały tem ujść swoich, przepłynąwszy tę granicę. Doniec i Samara oddzielały na pownej przestrzeni Ukrainy od posad tatarskich, które Oczakowem i Budziakiem odpierały Polskę od morza Czarnego. Tam, między Oczakowem a Białogrodem przypierała Polska z portem swoim Koczubejem (Kaczubej, Hadży-bej)

do morza. Dunaj wreszcie, od ujść Seretu i Prutu ku wschodowi, na kilkomilowej przestrzeni, rozgraniczał Polskę od dzierżaw otomańskich.

W r. 1503 Stefan, hospodar wołoski, oderwał od Polski Pokucie, t. j. część południową ziemi halickiej, między Dniestrem a Karpatami; zwrócił je wprawdzie następnego roku, lecz potem je znów zawojował. Dnia 6 sierpnia 1506 r. Michał Gliński pamiętną zadał klęskę Tatarom pod Kleckiem, na Rusi Czarnej, na zachód od Słucka; dnia 28 kwietnia 1512 r. wojsko polskie odniosło świetne zwycięstwo nad Tatarami pod Łopuszną, na południe-wschód Wiśniowca, na Wołyniu. W 1513 r. wcielono księstwo zatorskie do Korony. Dnia 8 września 1514 r. poniosło wojsko moskiewskie dotkliwą klęskę pod Orszą, nad Dnieprem, na południe od Witebska; d. 7 grudnia 1515 r. rozbito oddział Tatarów pod Międzybożem, przy ujściu Bużka do Bohu, w Latyczowskiem, na Podolu; dnia 19 kwietnia 1518 r. poniosło wojsko polskie klęskę od Tatarów pod Sokalem, nad Bugiem, na wschód-północ od Bełza, na Rusi Czerwonej.

W r. 1523 król Zygmunt I dał Janowi Bonarowi starostwo rabsztyńskie i oświęcimskie, a Łobzów z pod Krakowa puścił mu w zastaw; pod dniem 2 kwietnia 1525 r. zamienił Prusy wschodnie (krzyżackie) w księstwo lenne; dnia 26 sierpnia 1526 r., po śmierci ostatniego z książąt mazowieckich, przeniósł się do Warszawy; Jerzemu i Barnimowi, książętom pomorskim, wypuścił w lenną dzierżawę powiaty bytowski i lęborski. Dnia 25 stycznia 1527 r. Konstanty książę Ostrogski poraził Tatarów pod Kaniowem, na prawym brzegu Dniepru, na południe-wschód od Kijowa, na Ukrainie; dnia 22 sierpnia 1530 r. Jan Tarnowski, hetman w. kor., pokonawszy Wołochów pod Obertynem, na Rusi Czerwonej, na południe-wschód od Halicza, wyparł ich z Pokucia (1503). W r. 1535, podczas wojny moskiewskiej, poddały się zamki Homel nad Sożem, przy ujściu Ipucia, na północ od Kijowa, i Starodub w Siewierszczyźnie ruskiej. Smoleńsk pozostał przy Moskwie.

W sierpniu 1545 r., przy rozgraniczaniu Korony od księstwa pruskiego, wystawiono w Boguszach, na północ od Grajewa, murowany słup z herbami Litwy i Korony polskiej i z odnośnym napisem łacińskim; w r. 1549 występuje starosta samborski, kasztelan bełski, Piotr Boratyński; w r. 1551 burzą Tatarzy Bracław nad Bohem, na wschód od Kamieńca, na Podolu, a Mikołaj Sieniawski, hetman polny kor., shołdował Multany; w r. 1561 poddają się Zygmuntowi Augustowi Inflanty z Kuronią; w r. 1563 odpada Połock, zdobyty przez Iwana Wasilewicza; w r. 1564 wcielono księstwa oświęcimskie i zatorskie do Korony, a wojsko polskie, na polach iwanowskich, pod Czasznikami, na południe-zachód od Witebska, świetne odniosło zwycięstwo nad wojskiem moskiewskiem pod wodzą kniazia Szujskiego; t. r. występuje Jan Chodkiewicz, pan na Szkłowie, Myszy, Bychowie i Hłusku, starosta żmujdzki. W r. 1566 kardynał Hozyusz, sprowadziwszy do kraju jezuitów, założył pierwsze w Polsce kolegium jezuickie w Braniewie (Braunsberg) na Warmii. Dnia 21 lipca 1567 r. Roman ks. Sanguszko, hetman polny lit., pobił wojska moskiewskie pod Czasznikami i odzyskał Ułę, przy ujściu Uły do Dźwiny, na południe-wschód od Połocka, a w dniu 11 grudnia t. r. zdobywa wojsko polskie Wieliż nad Dźwiną, na północ-wschód od Witebska.

Na dniu 11 sierpnia 1569 r. dokonała się w Lublinie unia Litwy z Koroną polską. Do Korony przyłączono Wołyń, Podole, Ukrainę i Podlasie; Inflanty należeć miały wspólnie do Korony i do Litwy; Żmujdź, Ruś Czarna i Biała zostały przy Litwie. Podział tak obszernego państwa uskuteczniał się i ustalał stopniowo. Cała ta przestrzeń pod względem administracyjnym podzieloną była na województwa, powiaty i ziemie, a te posługiwały się podziałem kościelnym na parafie.

Pod nazwą Korony rozumiano Wielkopolskę i Małopolskę. Wielkopolska dzieliła się na województwa: poznańskie (1020), kaliskie (1040), sieradzkie (1210), łęczyckie (1210), brzesko-kujawskie (przed r. 1220), inowrocławskie (1400), płockie (1217), mazowieckie (1163), rawskie (1140), pomorskie (1454), malborskie (przed r. 1480) i chełmińskie (1465). Warmią rządził biskup z tytułem książęcym. (Liczby podane w nawiasie przy odnośnych nazwach wyrażają rok, pod którym herbarze nasze wykazują pierwszych wojewodów; niektóre z tych liczb nie wytrzymują dzisiejszej krytyki). Województwo poznańskie mieściło w sobie powiaty: poznański, wałecki z starostwem drahimskiem i ziemię wschowską; wojew. kaliskie powiaty: kaliski, pyzdrski, koniński, nakielski, kcyński i gnieźnieński; wojew. sieradzkie powiaty: sieradzki, piotrkowski, szadkowski, radomski i ziemię wieluńską, podzieloną na powiaty wieluński i ostrzeszowski; wojew. łęczyckie powiaty: łęczycki, brzeziński, orłowski i inowłodzki; wojew. brzesko-kujawskie powiaty: brzeski, kowalski, przedecki, kruszwicki i radziejowski; wojew. inowrocławskie (gniewkowskie) powiaty: inowrocławski, bydgoski i ziemię dobrzyńską; wojew. płockie powiaty: raciąski, płoński, bielski, sierpecki, szreński i mławski; wojew. mazowieckie ziemie: warszawską, czerską, wiską, wyszogrodzką, zakroczymską, ciechanowską, łomżyńską, rożańską, liwską i nurską; wojew.

rawskie ziemie: rawską, gostyńską i sochaczewską; wojew. pomorskie powiaty: gdański, nowski, tczewski, świecki, tucholski, człuchowski, mirachowski, pucki, kościerski, skarszewski, lęborski i bytowski; wojew. malborskie powiaty: malborski, sztumski, kiszporski i elbląski; wojew. chełmińskie ziemie chełmińską i michałowską.

Małopolska dzieliła się na województwa: krakowskie (1010), sandomierskie (1120), lubelskie (1478), podlaskie (1437), ruskie (1437), bełskie (1436), podolskie (1569), bracławskie (przed r. 1571), kijowskie (1471) i wołyńskie (przed r. 1570). Wojew. krakowskie zamykało w sobie powiaty: krakowski, sądecki, biecki, proszowski, ksiąski, czchowski, lelowski, szczyrzycki, starostwo spiskie, księstwa oświęcimskie, zatorskie i siewierskie; wojew. sandomierskie powiaty: sandomierski, wiślicki, pilzneński, opoczyński, chęciński i ziemię sieciechowską, rozdzieloną na powiaty: stężycki i radomski; wojew. lubelskie ziemie lubelską i łukowską i powiat urzędowski; wojew. podlaskie ziemie: drohicką, mielnicką i bielską; wojew. ruskie powiat krasnostawski, ziemie: lwowską, żydaczewską, przemyską, sanocką, halicką i chełmską; wojew. bełskie powiaty: bełski, buski, grabowiecki, horodelski i lubaczewski; wojew. podolskie powiaty: kamieniecki, latyczowski i czarnogrodzki; wojew. bracławskie powiaty: bracławski, winnicki i żwinogrodzki; wojew. kijowskie powiaty: kijowski, owrucki i żytomierski; wojew. wołyńskie powiaty: łucki, włodzimierski i krzemieniecki.

Litwa dzieliła się na księstwo żmujdzkie i województwa: wileńskie (1389), trockie (1413), witebskie (1506), mińskie (1569), nowogródzkie (1499), brzeskie (1569), smoleńskie (1440), połockie (1505) i mścisławskie (1369). Po roku 1569 powstały województwo inflanckie (1588) i czernihowskie (1635); istniejące w pierwszych wiekach wojew. gnieźnieńskie wskrzeszono w r. 1768. Żmujdź w miejsce wojewodów miała starostów swoich i dzieliła się na 28 drobnych powiatów, z których wybitniejsze w dziejach miejsce zajmowały: rossieński, szawelski, telszewski i retowski. Województwo wileńskie mieściło w sobie powiaty: wileński, oszmiański, lidzki, wiłkomierski i brasławski; wojew. trockie powiaty: trocki, grodzieński, kowieński, upicki; wojew. witebskie powiaty: witebski i orszański; wojew. mińskie powiaty: miński, mozyrski i rzeczycki; wojew. nowogródzkie powiaty: nowogródzki, słonimski i wołkowyski; wojew. brzeskie powiaty brzeski i piński.

Wobec tego podziału zacierały się stopniowo lub zatarły się już zupełnie okręgi kasztelańskie, jakich dopatrzeć się można, zwłaszcza w Wielkopolsce, za czasów piastowskich. Kasztelanie powstawały i nikły stosownie do potrzeb lub wymagań czasu. W r. 1569 było 34 kasztelanów większych i 49 mniejszych z następującemi siedzibami: Kraków (1120), Wilno (1413), Troki (1420), Poznań (1232), Sandomierz (1025), Kalisz (1146), Wojnicz (1217), Gniezno (1361), Sieradz (1081), Łęczyca (1191), Żmujdź (1569), Brześć Kujawski (1222), Kijów (1569), Inowrocław (1402), Lwów (1438), Wołyń (1569), Kamieniec (1436), Smoleńsk (przed rokiem 1569), Lublin (1230), Połock (około r. 1569), Bełz (1436), Nowogród (około r. 1569), Płock (1222), Witebsk (1573), Czersk (1224), Podlasie (1569), Rawa mazowiecka (1377), Brześć Litewski (około r. 1569), Chełmno (1476), Mścisław (około r. 1569), Elbląg (1466), Bracław (1569), Gdańsk (1466) i Mińsk (1569). Po r. 1569 powstali kasztelanowie więksi: wendeński (Kieś), parnawski i dorpacki (Dorpat), w miejsce których mianowano kasztelana inflanckiego (1609); w r. 1633 powstała kasztelania czernihowska a później mazowiecka (1768). Siedziby kasztelanów mniejszych były następujące: Sącz, Międzyrzecz wielkopolski, Wiślica, Biecz, Rogoźno wielkopolskie, Radom, Zawichost, Ląd, Szrem, Żarnów, Małogoszcz, Wieluń, Przemyśl, Halicz, Sanok, Chełm, Dobrzyń, Połaniec, Przemęt, Krzywiń, Czchów, Nakło, Rozprza, Biechów, Bydgoszcz, Brzeziny, Kruszwica, Oświęcim, Kamień, Spicymirz, Inowłódź, Kowal, Santok, Sochaczew, Warszawa, Gostynin, Wizna, Raciąż, Sierpiec, Wyszogród, Rypin, Zakroczym, Ciechanów, Liw, Słońsk, Lubaczew, Konary sieradzkie, Konary łęczyckie i Konary kujawskie. Później powstały kasztelanie: buska (1764), łukowska, owrucka i żytomierska w r. 1775. I starostwa straciły z biegiem czasu swe znaczenie pierwotne, składając się w końcu z dowolnego kompleksu dóbr skarbowych, któremi rozporządzał król.

Pod względem kościelnym, rzymsko-katolickim, podzieloną była Polska na dwie archidyecezye: gnieźnieńską i halicką (przeniesioną z czasem do Lwowa), tudzież na dyecezye: krakowską, kujawską (Włocławek), poznańską, wileńską, płocką, warmińską (Swięta Góra, Heilsberg), łucką, przemyską, żmujdzką, chełmińską, chełmską, kijowską, kamieniecką, inflancką i smoleńską od r. 1638. Dyecezye biskupie składały się z dekanatów a te z parafii. Biskupów bakońskich na Wołoszy mianował król polski aż do r. 1796. Biskupstwa innowierców nie ustaliły się przed r. 1569.

W okresie czasu między r. 1500 a 1572, obejmującym trzy panowania, t. j. Aleksandra, Zygmunta I i II, odpadły od Rzpltej polskiej Smoleńsk i Połock na północno-wscho-

dniej połaci, odrywały się na południu wątpliwe Multany z Bukowiną i wrócił do Tatarów nadmorski Oczaków; przybyły natomiast Inflanty z Kuronią na północy, Czernihów, Starodub i Nowogród siewierski na wschodzie. Po obu brzegach dolnego Dniepru, u porohów, pojawiają się Kozacy, później Zaporożcami zwani.

Po śmierci Zygmunta Augusta odbył się tłumny zjazd przedelekcyjny w Kaskach, o 5 mil na zachód-południe od Warszawy, w okolicy Błonia i Sochaczewa. Dnia 5 kwietnia 1573 r. odbyła się elekcya Henryka Walezyusza pod Kamieniem, nieistniejącą już dziś wsią w pobliżu Pragi warszawskiej. Odnośne pacta conventa zalecały królowi odzyskanie Narwy estońskiej, nad zatoką Fińską. W r. 1576 zakłada król Stefan Batory nad Sejmem, lewym dopływem Dziesny, na wschód od Czernihowa, na wschodnich krańcach państwa swego, mieścinę, którą od imienia swego nazwał Baturynem i przeznaczył na siedzibę atamanów kozackich. W r. 1577 zajmuje Inflanty Iwan Wasilewicz, car moskiewski. Następnego roku król Batory organizując Kozaków, dał im zamek Trechtymirów czyli Czerechczymerów, na prawym brzegu Dniepru, w okolicy Chodorowa i Perejasławia; dnia 21 października t. r. odniosło wojsko polskie nad moskiewskiem zwycięstwo pod Kiesią (Wenden) w Inflantach, na wschód-północ od Rygi. Sejm z r. 1579 potwierdził ordynacyę ks. Radziwiłłów na Ołyce i Nieświeżu; w dniu 31 sierpnia t. r. król Batory odzyskał Połock; około tego czasu Mikołaj Mielecki, wojewoda podolski, zdobył zamek Sokół przy ujściu (?) Niszczy do Drysy (Sokaliszcze ?), o milę na południe od Klasic, a zamek Susza, na południe-zachód od Uły i o $1\frac{1}{2}$ mili na północ-zachód od Boczejkowa, poddał mu się w dniu 6 października. Podczas wojny moskiewskiej wojska polskie zająwszy w r. 1580 Uświat, Wielkie Łuki, Jezierzyszcze, Zawołocie i Toropiec, poruszyły się następnego roku ku północy pod Ostrów i Psków. W r. 1582 na dniu 15 stycznia stanął za pośrednictwem jezuity Possewina rozejm w Zapolu nad Łowatem, o przeszło ośm mil na północ od Wielkich Łuków; Moskwa ustąpiła z Inflant a król Batory zwrócił jej zabrane zamki; z Inflantami przybyły Dorpat i Parnawa; Połock, Wieliż i Jezierzyszcze zostały przy Polsce. Dnia 3 grudnia t. r. ustanowił Batory biskupstwo na całe Inflanty z stolicą w Kiesi (Wenden). Przy śmierci króla Stefana Batorego w r. 1586 dosięgała Polska szczytu swej potęgi.

W r. 1587, gdy arcyksiążę Maksymilian z hufcami swymi podstąpiwszy pod zamek olsztyński, wzywał dowódcę Kaspra Karlińskiego do poddania się, odpowiedział tenże grzmotem dział, który rozproszył wojsko pretendenta do korony polskiej; Olsztyn leży na południe-wschód od Częstochowy. Podobnież przywitał Maksymiliana Gabryel Hołubek, dowódca zamku rabsztyńskiego pod Olkuszem. W r. 1596 dnia 18 marca przeniesiono stolicę państwa polskiego do Warszawy z Krakowa; w r. 1600 król Zygmunt III, jako równoczesny król szwedzki, odstąpił Polsce Estonii z wyspą Ozylią (Oesel). Stąd wynikła wojna tak zw. inflancka z Karolem, księciem Sudermańskim. Szwedzi nienapotkawszy odrazu na silny opór, opanowali prawie całe Inflanty. Wtem zebrało się też wojsko polskie i poszło w zapasy z najazdem. Dnia 3 stycznia 1601 r. Dębiński-Rawicz, wojewoda czy kasztelan parnawski, rozbił oddział Szwedów pod Karkusem (Karkhus, Karchusia), zamkiem leżącym między Felinem i Dorpatem, a następnie w d. 7 stycznia t. r. pod Kiesią (Wenden), na północ-wschód od Rygi, zapędziwszy nieprzyjaciela na słabe lody Gojwy (Gawija, Treider-Aa), gdzie mnóstwo Szwedów potonęło. Dnia 23 czerwca t. r. odniósł zwycięstwo nad Szwedami ks. Radziwiłł, w. hetman lit., pod Kokenhuzen, na prawym brzegu Dźwiny, na wschód-południe od Rygi; w dniu 8 grudnia t. r. hetman Zamoyski odzyskał Wolimirz (Welmar) nad Gojwą, na północ od Kiesi, a następnie Felin, na wschód od Parnawy, i inne zamki. Tegoż roku ustanowioną została ordynacya Myszkowskich na Pińczowie nad Nidą. W r. 1602 oczyszczono Inflanty od nieprzyjaciół, którzy usadowili się w Estonii. Tam pociągnął z wojskiem polskiem hetman Zamoyski i obsaczył twierdzę Biały Kamień (Weissenstein, na północ-wschód od Parnawy), która mu się poddała w d. 27 września t. r. Szwedów zdążających tej twierdzy na odsiecz, pobił Żołkiewski pod Rewlem czyli Koływaniem, nad zatoką Fińską, na północ od Parnawy. W ręku Szwedów zostawały jeszcze: Parnawa, Rewel, Narwa i Dorpat. W r. 1604 Karol Sudermański odnawia zawieszoną na chwilę wojnę; hetman Chodkiewicz gromi Szwedów pod Białym Kamieniem; Ryga i Dyament (Duenamuende), twierdza nad zatoką Rygską, przy ujściach Dźwiny i Muszy, odpierają napady Szwedów. Wojnę tę prowadzono z różnem powodzeniem; Polacy utrzymali się dotąd przy Inflantach. Następnego roku (1605) w dniu 27 września odniósł J. K. Chodkiewicz, w. hetman litewski, świetne zwycięstwo nad Szwedami pod Kirchholmem, na prawym brzegu Dźwiny, na południe-wschód od Rygi; w r. 1609 na dniu 19 lutego odzyskał Parnawę nad zatoką Rygską; następnie spalił Szwedom flotę, pobił ich pod Rygą i raz jeszcze oczyścił z nich Inflanty.

Dnia 29 września t. r. (1609) stanął król Zygmunt III pod Smoleńskiem i rozłożył się

obozem. Oliwczeńko przywiódł w tym czasie królowi 3000 Kozaków zaporoskich, którzy pochwycili Czernihów, Poczep, Brańsk siewierski, Kozielsk (na południe-wschód od Kaługi), Mosalsk (Massalsk) i Drohobuż. W owym też czasie stał książę Rożyński obozem w Tuszynie, rezydencyi Dymitra Samozwańca, o 12 staj od Moskwy, a książę Sapieha z swoimi hufcami w ławrze św. Trójcy. W r. 1610 deputacya moskiewska, z Michałem Sołtykowem na czele, poddaje państwo moskiewskie pod opiekę Zygmunta III; dnia 4 lipca t. r. hetman Stanisław Żółkiewski odniósł zwycięstwo nad wojskiem moskiewskiem pod Kłuszynem (Clussinia), na zachód od Możajska; Rżew, Możajsk, Zubków i inne zamki okoliczne poddały się Zygmuntowi III; dnia 31 sierpnia t. r. stanął Żółkiewski pod Moskwą. W r 1611 d. 13 czerwca zdobyło wojsko polskie Smoleńsk. Następnego roku w d. 22 października poddały się szczątki wojska polskiego w Moskwie oswobodzonej. W r. 1513 zatwierdził sejm założenie biskupstwa smoleńskiego. Moskwa kusi się o Smoleńsk, lecz porażona przez hetmana Chodkiewicza na dniu 24 marca 1615 r. i niepokojona z wszech stron przez Aleksandra Gosiewskiego, odstępuje od oblężenia. Wyprawa turecka hetmana Żółkiewskiego spełzła na rozejmie zawartym dnia 26 września 1617 r. w Jarudze, miasteczku leżącem na lewym brzegu Dniestru, o $2^1/_2$ mili na zachód-północ od Jampola bracławskiego. Polska zrzec się miała zwierzchnictwa nad Wołoszą, ustąpić z Chocimia i z ziemią zrównać Berszadę, mieścinę leżącą nad Bernadynką, prawym dopływem Bohu, o 2 mile na północ od Olhopola. Jeden z książąt Zbaraskich, dziedzic Berszady, spalił ją „aby oszczędzić narodowi wstydu“. Pokój jarudzki zowią też niektórzy buszańskim od pobliskiego miasteczka „Busza“, przy spływie Buszy z Murachwą. Tegoż roku (1617) wpadła twierdza Dyament w ręce Szwedów, w skutek zdrady Wolmara Farensbacha.

Rozpoczęta t. r. wojna moskiewska zakończyła się rozejmem na lat 14 i 6 miesięcy, zawartym w Dziewulinie (Deulino, w pow. dmitrowskim gub. moskiewskiej) na dniu 11 grudnia 1618 r.; przy Polsce zostały Smoleńsk, Biała (Biełoj, Biełyj, Bielsk? nad Obszą, na północ-wschód od Smoleńska), Rosławl o 9 mil na wschód od Mścisławia, Drohobuż nad Dnieprem, między Smoleńskiem a Wiazmą, Sierpiejsk na południe od Mosalska, Trubczewsk (Trubeckum) o 9 mil na wschód od Starodubia, Nowogród siewierski „cum territoriis tam cis quam trans fluvium Dziesnam sitis“, Czernihów, Monastyryszcze (Monasterscum) nad Udajem, na południe-zachód od Borzny, Morowsk (Moromskum) nad Dziesną, na północ od miasta Osteru, Starodub, Poczep (Poczapovia) nad Sudością, między Starodubiem a Brańskiem siewierskim, Popowa Góra (Popona gora, Popowa? pod Biełojem), Newel, Siebież, Krasne, na południe od Smolenska, Toropiec o 9 mil na wschód-północ od Wielkich Łuków, i Wieliż z ziemią wieliską; Moskwie zaś zwrócono: Borysów (Borysowo, Borissovum) na południe od Możajska, Kozielsk nad Żyzdrą, na połud.-zachód od Kaługi, Możajsk (Mosalsk?), Meszczowsk (Mescerscum) na zachód-południe od Kaługi i Wiazmę „cum adjacentibus agris“ (St. Kobierzycki, Hist. Vladisl., 607).

Powtórną wojnę z Turcyą, w czasie której doznało wojsko polskie na dniu z 6 na 7 października 1620 r. strasznej klęski na błoniach cecorskich, na prawym brzegu Prutu, w pobliżu Jass, na Wołoszy, pamiętnych zgonem hetmana Żółkiewskiego, zakończyło walne zwycięstwo nad Turkami pod Chocimiem w dniu 28 września 1621 r. Za podstawę pokoju chocimskiego, zawartego dnia 6—9 października t. r., posłużył traktat jarudzki z r. 1617, z niektóremi na korzyść polską poprawkami. Chocim leży na prawym brzegu Dniestru, o $2^1/_2$ mili na południe od Kamieńca podolskiego, w pobliżu Żwańca.

Podczas wojny tureckiej wylądowali Szwedzi w Parnawie w sierpniu r. 1621, zalewając wojskiem swojem Inflanty. Gustaw-Adolf, król szwedzki, wkroczywszy do Kuronii, opanował w r. 1622 Mitawę, którą mu niebawem odebrało wojsko polskie. Osadzona w Dorpacie załoga polska trapiła Szwedów wojną podjazdową. Zawarty z Szwedami rozejm pozostawił strony wojujące na zajętych stanowiskach. W czerwcu r. 1625 pojawia się Gustaw-Adolf na czele licznych zastępów nad Dźwiną; zamki pobliskie poddają się po słabym oporze; hufce Stanisława Sapiehy idą w rozsypkę; Szwedzi wkraczają do Żmujdzi i zajmują Birże Radziwiłłowskie; w Estonii zdobywają Dorpat; prócz Dyneburga czyli Dźwinogrodu całe prawie Inflanty znów były w ręku Szwedów. Gustaw-Adolf, zostawiwszy tam część wojska swego, przerzuca się z główną siłą do Prus; dnia 2 lipca 1626 r. wylądował pod Piławą, na zachód od Królewca; następnie zajął Braniewo, Narzyce, Elbląg, Malbork, Tczew, Dzierzgów, Gniew i Sztum; w ciągu dni 20-stu opanował prawie całe Prusy polskie. Na Ukrainie, uganiając się z Tatarami, Stefan Chmielecki zadał im dotkliwą klęskę pod Białą Cerkwią, na południe-zachód od Kijowa, w dniu 24 września t. r. Następnego roku (1627) dnia 20 stycznia pobił hetman Koniecpolski Szwedów pod Czarnem czyli Hamersztynem, na zachód od Człuchowa, na Pomorzu, a w dniu 2 kwietnia t. r. odebrał im Pucko nad Bałtykiem; dnia 2 czerwca t. r. kusi się Gustaw-

Adolf o Gdańsk; w lipcu t. r. potyka się Koniecpolski z Szwedami pod Tczewem.

Wojna szwedzka toczyła się dalej z różnem stron wojujących powodzeniem; dnia 12 lutego 1629 r. rozbili Szwedzi oddział wojska polskiego pod Górznem, na wschód-północ od Torunia; w czerwcu odniósł hetman Koniecpolski nad nimi zwycięstwo pod Trzcianą (Trzciano, Honigfeld), o milę na zachód-północ od Prabuty i o $1^1/_2$ mili na południe od Sztumu; walka ta rozciągała się między Sztumem, Nową Wsią i Trzcianą. Na dniu 26 września t. r. (1629) stanął rozejm na sześć lat z Szwedami w Starym Targu (Altmark), mocą którego pozostały przy Szwecyi brzegi morskie w Prusach i to co była zdobyła w Inflantach; Malbork i Sztum powierzono opiece elektora brandeburskiego, któremu Prusy wschodnie dostały się już poprzednio na dziedzictwo lenne. W październiku t. r. pobił Stefan Chmielecki Tatarów pod Bursztynem nad Zgniłą Lipą, na południe od Rohatynia, na Rusi Czerwonej.

Rozpoczęta oblężeniem Smoleńska wojna moskiewska, zakończyła się rozejmem, zawartym dnia 15 czerwca 1634 r. nad Polanówką, dopływem Osmy, w Polanowie, o 3 mile na południo-zachód od Wiazmy. „Zgodzono się na zupełne zapomnienie przeszłości. Związek braterski i przyjaźń wzajemna łączyć miały obudwóch monarchów, ich następców i obadwa narody. Władysław IV zobowiązał się zwrócić Moskwie dany mu przywilej na cara i i przyznał Michałowi tytuł samodzierżcy Rusi moskiewskich. Michał zrzekł się wszelkich uroszczeń do Rusi, należących „z dawna“ do Polski i Litwy, a w szczególności do księstw: smoleńskiego, siewierskiego i czernihowskiego, już odstąpionych rozejmem dziewulińskim“. Odnośny traktat, streszczony w Inwentarzu Rykaczewskiego na str. 129—130 według Du Mont'a (Corps diplomatique, I, 235), wyklucza z ugody dziewulińskiej (1618 r.) castrum Siepisko (Sierpiejsk?) i pomija Toropiec; zachodzące zaś w nim „Mitrensko Myzrowskie“ wymienione jest zamiast Monastyryszcz i Morawska. Między wspomnianem Polanowem a Siemlowem ciągnęła się wówczas granica polska. Tegoż roku (1634) hetman Stanisław Koniecpolski, rozłożywszy się obozem pod Kamieńcem podolskim, przepędził stąd Turków na prawy brzeg Dniestru. Założone t. r. starostwo niegrodowe hadziackie przeznaczone było na uposażenie buławy hetmańskiej; Hadziacz leży nad Psołem, lewym dopł. Dniepru, na południo-wschód od Romn, w krainie zadnieprskiej. Ustawą z r. 1635 wystawiono, dla powstrzymania swawoli Zaporożców, na prawym brzegu Dniepru, u pierwszego progu dnieprowego, w pobliżu ujść Mokrej Sury i Samary, twierdzę Kudak (Stary), na południo-wschód od Ekaterynosławia i Kudaka Nowego, które tam powstały w późniejszych czasach. Rozejm z Szwedami przedłużono na lat 26 w Sztumskiej Wsi (Stuhmsdorf) pod Sztumem, dnia 12 września t. r. Szwedzi ustępują z Prus, a w Inflantach zostają przy poprzednich zdobyczach swoich. Po śmierci Bogusława XIV, ostatniego z książąt słupskich na Pomorzu, lennika polskiego, wcielono w r. 1637 Bytów i Lębork z odnośnemi powiatami do Korony polskiej, odn. do województwa pomorskiego.

Z rokiem tym rozpoczynają się niepokoje i wojny kozackie. Król Władysław IV, wracając w r. 1639 z Wilna do Warszawy, założył przy spływie Szyrwinty z Szeszupą, naprzeciw Szyrwint, na północ od Wierzbołowa i Wiłkowyszek, przy granicy pruskiej, miasteczko, od imienia jego Władysławowem, później Nowem Miastem (Neustadt) zwane. Dnia 30 stycznia 1644 r. odniósł hetman Stanisław Koniecpolski zwycięstwo nad Tatarami pod Ochmatowem (Achmatow) nad Bahwą czy Burtą, lewym dopływem Tykicza Górnego, o $5^1/_2$ mili na północ od Humania. Na żądanie Moskwy podjęto ściślejsze odgraniczenie Siewierszczyzny ruskiej, przyczem ustąpiono Trubczewsk z odnośnym powiatem. Król Władysław IV bierze w r. 1645 od cesarza Fryderyka III w zastaw księstwa opolskie i raciborskie, na Szląsku, które w kilkanaście lat później (1663) wykupił cesarz Leopold. Za odstąpiony Moskwie Trubczewsk otrzymała Litwa w r. 1646 starostwa łojowskie i lubeckie (lubieckie), po obu brzegach Dniepru, na zachód-północ od Czernihowa, liczone dotąd do Korony polskiej. Dnia 2 czerwca 1652 r. doznało wojsko polskie pod hetmaństwem Marcina Kalinowskiego dotkliwej klęski od Kozaków Chmielnickiego pod Batowem (Batóg), na południe od Ładyżyna, w wojew. bracławskiem. W dniu 29 września 1654 r. poddał się Smoleńsk Moskwie, która opanowała Mohilew, Połock, Newel i Witebsk; tegoż roku poddaje się też carowi Aleksemu Michałowiczowi w Perejasławiu Bohdan Chmielnicki, a z nim odpada na zawsze od Polski cała Ukraina zadnieprska i Siewierszczyzna ruska aż po za Starodub.

W r. 1655 wkraczają Szwedzi do Wielkopolski, a województwa poznańskie i kaliskie przechodzą na ich stronę w Ujściu, przy spływie Głdy z Notecią; w dniu 8 sierpnia t. r. wojsko moskiewskie zajęło Wilno, książe zaś Radziwiłł poddał się Szwedom. Sejm warszawski t. r. w nagrodę okazanej podczas wojen kozackich wierności uwolnił od podatków na lat 20 mieszczan Starego Bychowa, własności niegdyś Chodkiewiczów, na Białej Rusi, nad Dnieprem, na południe od Mohilewa. Wojna

szwedzka toczy się w granicach Rzpltej z różnem powodzeniem stron walczących. Karol Gustaw nadaje Prusy w lenność elektorowi brandeburskiemu na mocy traktatu, zawartego z nim na dniu 12 stycznia 1656 r., później przekazuje mu województwa poznańskie, kaliskie, łęczyckie, sieradzkie i ziemię wieluńską, a w końcu znosi prawo lenne z Prus i Warmii. W dniu 3 listopada t. r. zawarł Jan Kazimierz z Aleksym Michałowiczem, carem moskiewskim, przymierze w Niemieżu, wsi leżącej na wschód-południe od Wilna. Przy końcu t. r. wkracza Rakoczy, książe siedmiogrodzki, w granice Rzpltej, zajmuje Stryj, Przeworsk, Przemyśl i t. d. Dnia 1 kwietnia 1657 r. zjechali się Karol Gustaw i Rakoczy w Modliborzycach (Moidlbositze w Puffendorfa De Reb. a Car. Gust. gestis), między Iwaniskami a Opatowem, na zachód-północ od Sandomierza. Tu miał powstać projekt rozbioru Polski. Małopolskę, Ruś, Mazowsze, Podlasie i Ukrainę przeznaczono Rakoczemu, Wielkopolskę i Kujawy elektorowi brandeburskiemu, a Prusy polskie, Pomorze kaszubskie, Kuronię, Inflanty i Estonię królowi szwedzkiemu; Litwą miano dzielić się z carem moskiewskim. Na dniu 19 września t. r. stanęła ugoda między Janem Kazimierzem a elektorem brandeburskim w Iławie (Wehlau), przy ujściu Łyny do Pregoli, na wschód-południe od Królewca, potwierdzona drugim traktatem, zawartym w Bydgoszczy dnia 5—6 listopada t. r. Ugody te zwalniały książąt pruskich od hołdu, elektorowi zaś brandeburskiemu dawały Bytów i Lębork w lennictwo, a Drahim i Elbląg w zastaw; Prusy miały wrócić do Korony polskiej po wygaśnięciu wszystkich linii domu brandeburskiego. W miejsce Elbląga, znajdującego się dotąd w ręku Szwedów, zajął elektor Braniewo i Narzyce na Warmii. Starostwo drahimskie, nie wykupione nigdy, nie wróciło już do Polski. W r. 1658 car Aleksy Michałowicz domaga się korony polskiej. Dnia 16 września t. r. stanęła w Hadziaczu (1634) umowa z Kozakami pod buławą Jana Wyhowskiego; województwa: bracławskie, kijowskie i czernihowskie miały stanowić księstwo ruskie i być przypuszczone do unii z Polską i Litwą; metropolicie kijowskiemu i władykom łuckiemu, lwowskiemu, przemyskiemu, chełmskiemu i mścisławskiemu zapewnione być miały odpowiednie miejsca w senacie, a starostwo czehryńskie przywiązane do buławy zaporożskiej. W r. 1658 rozgościło się wojsko moskiewskie na Litwie; Szwedzi spustoszyli Mitawę; Jan Kazimierz odebrał im Toruń w dniu 17 listopada t. r., a Czarniecki Stefan uganiał się z nimi po za granicami Rzpltej. Wojna szwedzka zakończyła się traktatem zawartym w Oliwie, nad Baltykiem, dnia 3 maja 1660 roku; Polska odstąpiła Szwedom Estonię z wyspą Ozylią (1600) i Inflanty po pod Ewikszte, prawy dopływ Dźwiny; Szwedzi zwrócili Polsce Elbląg, Malbork i Sztum. Z południowo-wschodniego odłamu Inflant utworzono województwo odn. księstwo inflanckie, znane dotąd pod nazwą Inflant polskich. Wojna moskiewska i niepokoje kozackie trwały dalej. Doroszenko, pułkownik kozacki, poddał Turkom Ukrainę zadnieprską w r. 1666; w listopadzie t. r. poniosło wojsko polskie klęskę od Tatarów pod Batowem (1652).

Pod dniem 30 stycznia r. 1667 stanął rozejm z Moskwą na lat 13 w Andruszowie (Androsowo), wsi leżącej o $4^1/_2$ mili na północo-zachód od Mścisławia i o $2^1/_3$ mili na południo-zachód od Dosugowa, w pobliżu ujścia Horodnianki (Gorodenka) do Wiechry, która poniżej Mścisławia wpada do Sożu. „A które horody i ziemie, brzmi odnośny ustęp tego traktatu, w tej przeszłej wojnie, są od Korony Polskiej i W. X. Lit. zawojowane i zostają pod władzą i dzierżeniem J. Cars. W., to jest Smoleńsk ze wszystką siewierską ziemią i z horodami i z ujazdami, które z tego kraju od witebskiego i od połockiego i od Inflant, od lucyńskiego ujazdów do Smoleńska, jako to: Drohobuż, Newel, Siebież, Krasne, także i Wieliż, lubo z dawna do województwa witebskiego należący, z swojemi miejscami i ujazdami. A z drugiego kraju, gdzie są siewierskie horody, około Czernihowa, wszystkie horody i ziemie, jakiemikolwiek nazwiskami i uroczyszczami nazwane, zostawać mają wszystkie w stronie Jego Cars. Wiel. A w stronie J. Kr. Mci od Dniepru co pod Kijowem i przez wszystek ten kraj do Putyrowskiej (!) granicy, żadnego horodu, ani miasta, ani włości, przez teraźniejsze przymierne lata od teraźniejszego czasu i dnia należeć będzie; — nie przechodząc jednak granic województw połockiego i witebskiego i mścisławskiego, także i powiatów orszańskiego, mozyrskiego, rzeczyckiego i bracławskiego, także i inflanckiej granicy, tak jako się w sobie te granice i w dawnem swem ograniczeniu przed wojną miały, i ze wszystkiemi ujazdami, wsiami i włościami z obu stron rzek Dniepru i Dźwiny i innych będącemi, do tychże województw i powiatów, które w dzierżeniu J. Kr. Mci i Rzpltej zostają, należącemi; wyjąwszy Wieliża, który dla pokoju świętego od województwa witebskiego odłączony i w stronę J. Car. Wiel. tym traktatem do lat przymiernych zostawiony jest. A wzwyż Dniepru, co się mianują Zaporohy i tameczni Kozacy, w jakich oni tam obronach, ostrowach i siedliskach swoją żyją, mają być w posłuszeństwie pod obroną, pod wysoką ręką obudwóch w. Hospodarów naszych, na spólną Ich usługę od następujących, czego Boże uchowaj, bi-

surmańskich sił. ...A miasto Kijów z Pieczarskim monastyrem, z posadą i okolicznemi pobliższemi monastyrami i z paśniami onych, które monastyrskie mieszkające ludzie mają w polach, tak też i ludzie leśne, wchody na wszelką domową potrzebę, z tamtę stronę Dniepru, na której Kijów zostaje, nie więcej nad milę, aby ukontentowaniem w gruntach i lasach, horodowym i monastyrskim ludziom tak od okolicznych, jako i od chrześciańskich ludzi wypełniono będzie i dotrzymano, przez czas niżej o sprowadzeniu ludzi ratnych J. Cars. Wiel. z tegoż horodu Kijowa i o powróceniu onegoż z tymiż miejscami wyrażonemi, w stronę J. Kr. Mci umówiony i opisany. A z zawojowanych horodów i ziem ustąpione są w stronę J. Kr. Mci horody i miasta: Witebsk, Połock, Dynembork (Dźwinogród), Lucyn, Rzeżyca, Marienhaus, ze wszystkiemi Inflantami południowemi i ze wszystkiemi z tych horodów wszystkich mianowanych, ujazdami z dawna do nich należącemi, oprócz Wieliża z dawna do Witebska należącego... Te wzwyż mianowane ustąpione horody: Połock, Witebsk, Dynembork z Inflantami i inne horody wyżej rzeczone, z inszemi miejscami i ujazdami, Uświatem, Surażem, Jezierzyszczem, mają być oddane w stronę J. Kr. Mości i Rzeczypospolitej w roku teraźniejszym..... A sam Kijów horod z temiż monastyrami Pieczarskim i inszemi przy Kijowie zostawionemi okolicznościami, także z armatą starą, z którą przedtem Kijów w stronę J. C. Wtwa objęty, i prowiantem na ten czas tamże będącym w stronę J. Kr. Mości i Rzeczypospolitej ma być oddany i oczyszczony, przed pierwszą o wieczny pokój kommissyą, w tych przymiernych leciech przypadającą, to jest we dwie lecie od teraźniejszego traktatu..... A jeśli han Krymski tem wzgardzi i w sąsiedztwie wspólnym przyjacielem być nie chce, i wojny swojej skutecznie nie zaniecha, tedy tam w Ukrainie, jako i w Kijowie i w Zaporohach, i inszych Ukraińskich horodach, po oba pól rzeki Dniepra, oboje wojska tak Korony polskiej i W. X. Lit. jako i państwa J. C. Wstwa Moskiewskiego z Ukraińskiemi tamecznemi ludźmi, przeciw ordzie i hańskim siłom zawsze gotowe być mają i odpór dawać jako spólnemu nieprzyjacielowi będą“..... (L. Hubert, Pam. Histor., I, 108—116).

Kijów nie wrócił już do Polski; sądy ziemskie przeniesiono do Żytomierza, który od r. 1686 uważano za stolicę województwa kijowskiego. Elektor brandeburski nie doczekawszy się wykupu starostwa drahimskiego, zastawionego mu w r. 1657, zajmuje takowe w r. 1668.

Na południowych kresach Rzpltej wywiązuje się w r. 1672 wojna turecka; w dniu 29 sierpnia poddaje się Kamieniec podolski, a pod dniem 17/18 października zawiera Polska pokój z Turkami w Buczaczu, na północ od Jazłowca. Podole przechodzi pod panowanie tureckie, obie Ukrainy otrzymują Kozacy pod zwierzchnictwem Turcyi, a Rzplta polska obowiązuje się płacić sułtanowi 22000 złotych czerwonych haraczu. Na Ukrainie przeddnieprskiej utraciła Polska między innemi: Humań, Kudak, Czehryn, Korsuń, Kryłów, Czerkasy i Kaniów. Polska, aczkolwiek znajdowała się już wówczas na pochyłości, która ją ostatecznie doprowadzi do upadku, znieść przecież nie mogła doznanego w Buczaczu upokorzenia. Uchwalono tedy nową wojnę z Turkami. W dniu 11 listopada 1673 r. odniósł Jan Sobieski świetne zwycięstwo nad nimi pod Chocimiem, a Wołoszа poddała się Polsce. Sobieski opatrzywszy w załogi Chocim, Suczawę multańską i Pokucie, tudzież poruczywszy czuwanie nad Kamieńcem podolskim, zajętym dotąd przez Turków, wrócił do Lwowa dla rozdzielenia hiberny. Sieniawski odebrał Turkom na Podolu Międzybóż, Satanów, Jarmolińce, Zinków (Zienków) i Bar. Wojna turecka rozgrywa się z różnem powodzeniem na Podolu. Następnego roku (1674) zalewają zastępy muzułmańskie Ukrainę, Podole, Ruś i Pokucie. Sobieski na chwilę oczyszcza kraj z tej powodzi; w roku zaś 1676, odniosłszy znaczne zwycięstwo nad Turkami pod Żórawnem, po prawym brzegu Dniestru, na zachód-północ od Halicza, na Rusi Czerwonej, zawarł tam z nimi ugodę, mocą której Turcy zwrócili Polsce Ukrainę przeddnieprską, zatrzymując sobie Podole po pod Strypę, dopływ Dniestru, i Bóżek (Bużek), dopływ Bohu, z Kamieńcem, Barem, Jazłowcem i Międzybożem. Na Ukrainie przeddnieprskiej zajęło wojsko moskiewskie, podczas wojny tureckiej, Czehryn, na zachód od Kryłowa, przy spływie Irklejca z Taśminą, dopływem Dniepru.

W r. 1677, przy sposobności przedłużenia na lat 13 rozejmu andruszowskiego, odzyskała Rzplta Wieliż, Newel i Siebież. Podczas wyprawy pod Wiedeń w r. 1683 wróciła cząstka Ukrainy do Polski. W r. 1684 odzyskało wojsko polskie zajęty przez Turków Jazłowiec, nad Olchowcem, dopływem Strypy, na zachód-południe od Czortkowa, na Podolu.

W r. 1686 zawarto z Moskwą pokój wieczysty; za podstawę rokowań przyjęto traktat andruszowski z różnemi niekorzystnemi dla Polski dodatkami; Zaporoże do ujścia Taśminy i Kijów z utworzonym przez Stuhnę, Unawę i Irpień kątem przechodziły pod panowanie carów moskiewskich; prawe porzecze Dniepru od Stajek (na zachód-południe od Perejasławia) do ujścia Taśminy, z zamkami: Rzyszczew, Czerechczymerów (Trechtymirów), Kaniów, Moszny, Czerkasy i Czehryn pozosta-

wiono w opustoszeniu do późniejszych, przewidzianych snać już wówczas, układów; granica polska w tych okolicach poczynać się miała od Pawołoczy i Białej Cerkwi. Traktat ten zwany jest grzymułtowskim od Krzysztofa Grzymułtowskiego, wojewody poznańskiego, którego król Jan Sobieski upoważnił do zawarcia przymierza tego. Stolicą województwa kijowskiego stał się Żytomierz, jak już wspomniano powyżej.

Pacta conventa z r. 1697 obowiązywały nowo obranego króla Augusta II do odzyskania kosztem swoim Kamieńca podolskiego i do odebrania oderwanych od Polski ziem. Pomimo powodzeń króla Jana w Multanach w r. 1691 i kilku zamachów na Kamieniec podolski, nie zdołano odebrać go Turkom; dopiero pokój, zawarty w r. 1699 w Karłowicach słowackich, przywrócił go Polsce wraz z Podolem i częścią Ukrainy przeddnieprskiej. Podstawę rozgraniczenia Polski od Turcyi stanowiły rzeki: Dniestr, Jahorlik (Jagorłyk), Kodyma i Siniucha. Dniestr odgraniczał Polskę od dzierżaw otomańskich począwszy od wsi Pieczarnej na Zaleszczyki, Mielnicę, Żwaniec, Uszycę, Mohilów (Mohylow), Jampol, Kamionkę, Raszków i Rybnicę pod Jahorlik, do ujścia rzeki tejże samej nazwy; Jahorlik, w górę aż po za Lubomirkę i ujście Honoraty; odtąd szła sucha granica po pod Bałtę, przy której pozostawiono w stronie południowej przestrzeń około $^1/_2$ mili kwadratowej; Kodyma, poniżej Bałty, od wsi Bendżary aż do ujścia swego do Bohu pod Koniecpolem; potem Boh, na przestrzeni około milowej, aż do ujścia Siniuchy pod Bohopolem; wreszcie Siniucha w górę aż do spływu dwóch Tykiczów z Wysią powyżej Targowicy ukraińskiej; odtąd, wzdłuż Wysi, na Złotopol do Czehrynia część Ukrainy zabranej przez Turków w r. 1672. Rzplta zwróciła Turcyi zajęte w Multanach stanowiska.

W r. 1700 zawiera August II przymierze z Danią i Rossyą; wypowiada Szwedom wojnę i wyprawia się do Inflant, gdzie różne wprawdzie odzyskał miasta, lecz skąd go niebawem wypłoszył Karol XII, król szwedzki. Dnia 18 stycznia 1701 r. koronuje się w Królewcu elektor brandeburski i mianuje się odtąd królem pruskim. Wojna z Karolem XII nie wywołała żadnych zasadniczych zmian terytoryalnych w Rzpltej; zawojowana przezeń Kuronia wróciła do dawnego w obec Polski stosunku lenności. W r. 1721 Piotr Wielki przyjął tytuł cesarza rossyjskiego, który mu gabinety europejskie przyznały.

W czasie bezkrólewia po Auguście III, w r. 1763 wkroczyły wojska rossyjskie do Warszawy w celu podtrzymania wolności, „à laquelle tous les membres qui composent la nation ont un droit égal et incontestable“. W r. 1700 Austrya opanowała Spiż. Państwo polskie już samodzielnie istnieć nie umiało. Upadek i rozbiór stał się kwestyą czasu. To też państwa ościenne zawierają dnia 14/25 lipca 1772 r. odnośne co do rozbioru traktaty: Rossya bierze Inflanty polskie i części województw połockiego i witebskiego po prawym brzegu Dźwiny; tak, że Dźwina od wsi Wiażyszcze (między Ułą a Witebskiem), gdzie schodzą się granice województw witebskiego i połockiego, stanowić odtąd będzie „granicę naturalną“ między państwami polskiem i rossyjskiem; potem, wzdłuż granicy połocko-witebskiej aż do miejsca, gdzie spływają granice trzech województw, t. j. połockiego, witebskiego i mińskiego; od punktu tego pociągnie się linia prosta aż do miejsca zwanego „Ordwa“, w pobliżu źródeł Druci, a stąd wzdłuż tejże Druci aż do ujścia jej do Dniepru; tak, że całe województwo mścisławskie po obu brzegach Dniepru i dwie kończyny województwa mińskiego „powyżej i poniżej“ wojew. mścisławskiego po tej stronie Dniepru i granicy nowej należeć będą do cesarstwa wszech Rusi; od ujścia wreszcie Druci stanowić będzie Dniepr, wyjąwszy Kijowa z okręgiem przeddnieprskim, granicę polsko-rossyjską.

Król pruski zabiera całe Pomorze kaszubskie (Pomerellie), wyjąwszy Gdańsk z odnośnym okręgiem, powiaty wielkopolskie po prawym brzegu Noteci od kresów Nowej Marchii aż do Wisły, w okolicy Fordonia i Solca (na wschód od Bydgoszczy); tak, ażeby cała Noteć należała do króla pruskiego i stanowiła granicę polsko-pruską; Jego pruska Mość „nie chcąc wystąpić z słusznemi pretensyami swemi do niektórych powiatów, graniczących z Szląskiem i Prusami“, a zrzekając się Gdańska, zabierze „sposobem kompensaty“ resztę Prus polskich, czyli innemi słowy województwo malborskie z Elblągiem, biskupstwo warmińskie i województwo chełmińskie, wykluczając z tego zaboru tylko miasto Toruń.

Jej cesarska Mość austryacka zabiera prawy brzeg Wisły od Szląska aż po za Sandomierz i ujście Sanu; stąd pociągnie się linia prosta na Frampol, Zamość i Hrubieszów do Bugu i do rzeczywistych granic Rusi Czerwonej, stanowiących zarazem granicę Wołynia i Podola; wzdłuż tych kresów pójdzie granica polsko austryacka aż pod Zbaraż, a stąd w linii prostej do Dniestru, wzdłuż rzeczki Podhorce (Zbrucz), która rozdziela zachodnią część Podola; wreszcie, zwykłe granice między Pokuciem a Multanami. Zabór ten nazwano „Galicyą i Lodomeryą“.

Rzplta traktatami, zawartemi z ościennemi państwami pod dniem 18 września 1773 r. przyjmuje ten podział, a sejm potwierdza traktaty w dniu 12 kwietnia 1775 r. Dla ułatwie-

nia Polakom nabywania różnych towarów zagranicznych urządził t. r. król pruski stacye kupieckie w Kłajpedzie, Tylży, Królewcu, Elblągu, Bydgoszczy, Szczecinie, Drzeniu (Driesen) i Wrocławiu. Aczkolwiek traktat rozbiorowy państwu austryackiemu był oznaczył granicę ziem odstąpionych na prawem Pobużu granicami Rusi Czerwonej, które też stanowią granicę Wołynia i Podola, Jej cesarska Mość zwraca Rzpltej na mocy umowy zawartej w Warszawie dnia 9 lutego 1776 r. obszary, jakie dotąd zajmowała na prawym brzegu Bugu od Uściługu do miejsca, gdzie ta rzeka opuszcza „Galicyę"; tak, że Bug odtąd tworzyć będzie granicę „naturalną" od miejscowości Honbek (!) aż do miejsca, gdzie opuszcza granicę austryacko-polską; nadto, zwraca J. C. M. całą przestrzeń od Mazurowiec (Muszyrowce), o milę na północo-wschód od Zbaraża, do Gontowej wsi (na południe od obu Oleksińców), tudzież całą przestrzeń ciągnącą się od Strzemilec (na zachód od Beresteczka, przy ujściu Sudyłówki do Styru), na Stojanów (na południe od Drużkopola) do Tartakowa (na wschód od Sokala); potem odstępuje obszarów między obecną granicą „galicyjską" a linią pociągniętą powyżej Starego Zamościa na Wojsławice do Bugu, z uwzględnieniem granic starostwa dubieńskiego (Dubienka); granica poniżej ujścia Sanu do Wisły, ustanowiona w Kosinie (na południo-wschód od Rachowa), cofniętą będzie o kilka staj do Popowic; stąd pociągnie się do rzeczki Tucznej (Tense), wzdłuż której pójdzie aż do miejsca, gdzie opuszcza województwo lubelskie, a potem, wzdłuż granicy tegoż województwa aż do Podhajec; wreszcie, odstępuje cesarzowa miasto Kazimierz (Górny), leżące naprzeciw Krakowa, na wyspie tworzącej prawe pobrzeże starej Wisły; cesarzowa zatrzymuje połowę koryta Wisły z wszystkiemi wyspami aż do zakreślonych tą umową granic.

Na mocy umowy, zawartej w Warszawie dnia 22 sierpnia t. r., zwraca król pruski Rzpltej to co był objął kordonem swoim w Wielkopolsce, na lewem porzeczu Noteci, z tem atoli zastrzeżeniem, że leżące na tem porzeczu przynależności dóbr, miast, grodów i wsi z prawego porzecza pozostaną pod panowaniem pruskiem, jako też miasta, grody i wsie leżące na lewym brzegu Noteci i przypierające do tej rzeki, jako to: Wieleń, Czarnków, Ujście, Chodzież, Margonin, Gołańcz, Kcyń i Szubin z przynależnościami; miejscowości te służyć będą za granicę prusko-polską; nadto, zwróci król pruski w województwach gnieźnieńskiem, kaliskiem i brzesko-kujawskiem wszystko co nie jest objęte przestrzenią: Szubin, Znin, Gąsawa, Mogilno i Wielatowo (Wilatowo); miejscowości te będą należały do króla pruskiego i tworzyły granicę prusko-polską; ta linia graniczna przedłużoną będzie (skręcając z Wielatowa ku wschodowi) wpoprzek jeziora Gopła i pójdzie między Małym Rudzkiem (Rusz) a Jurkowem (Guskowoo) po pod Piotrków (kujawski), który wraz z Rudzkiem Małym i Jurkowem należeć będzie do Polski; stąd pociągnie się granica (ku północy) do Skotnik (na wschód od Kruszwicy), a następnie do Wisły; Jego pruska Mość zwróci także wszystko, co była zagarnęła na lewym brzegu Drwęcy, od jej ujścia do Wisły aż do spływu z Pisią (czyli raczej z Branicą, która z Pisią wpada do Drwęcy. Tekst odnośnego traktatu: „Ou celle-ci conjointement avec la Rypnica (!)" nie jest jasny). Taż Pilica (odn. Branica) posłuży następnie za metę aż do dawnych granic województwa chełmińskiego, rozciągając ziemię michałowską i Prusy wschodnie z jednej, a ziemię dobrzyńską i województwo płockie z drugiej strony.

W 1780 r. dokonano ściślejszego rozgraniczenia południowej Ukrainy przeddniepskiej od t. zw. Nowej Rossyi, na przestrzeni od Bohopola kątem rozwartym ku wschodowi na Semłyk (Skałowe) do Kryłowa. Za podstawę rozgraniczenia tego przyjęto: Siniuchę od ujścia jej do Bohu w górę do spływu dwóch Tykiczów z Wysią, Wyś w górę po pod Złotopol do Hulajpola, Irklejec od źródeł do ujścia do Taśminy i Taśminę od spływu tego do ujścia jej do Dniepru. Sucha granica szła na przestrzeni od Hulajpola na Złotopol, Wasilówkę, Nierubajkę i Krasnosiołkę do źródeł Irklejca (ob. Dzieło Kommis. gran. między Ukrainą polską i Nowo-Rossyą..... przez Ign. Ihnatowskiego, Warszawa, 1871, i rozprawę E. Calliera: Rozgraniczenie Ukrainy polskiej od Nowej Rossyi, zam. w Warcie, 1886 r.).

W r. 1793 dniu 16 stycznia wkraczają wojska pruskie do Wielkopolski; dnia 24 lutego zajmuje król pruski miasto Gdańsk, a w dniu 9 kwietnia wchodzą wojska rossyjskie do dzierżaw polskich; cesarzowa Katarzyna II zapowiada drugi podział Polski.

Traktat między Polską a Rossyą z dnia 2/13 lipca t. r., potwierdzony przez sejm grodzieński na dniu 11/22 lipca, zakreśla następującą granicę polsko rossyjską: Od Drui, osady leżącej na lewym brzegu Dźwiny, przy ujściu Drujki (na wschód-południe od Dźwinogrodu), na Narocz (jezioro lub wieś nad rzeką tejże nazwy, na zachód-północ od Wilejki) i Dąbrowę (Dubrawa, na północ od Rakowa mińskiego) wzdłuż granicy (wschodniej) województwa wileńskiego; potem, na Stołbce (Stołpce, na północ od Nieświeża), Nieśwież (między Nowogródkiem a Słuckiem), Pińsk, Kuniew (na Wołyniu, nad Wilią, dopł. Horynia, na południo-zachód od Ostroga), między

Wyszogródkiem (Wyżgródek, na północo-wschód od Zbaraża) a Nową Groblą (na zachód-południe Bazalii) do granicy „galicyjskiej“, wzdłuż której do Dniestru, a wzdłuż Dniestru do ujścia Jahorlika, ówczesnej granicy rossyjskiej.

Traktatem zawartym między Polską a Prusami w Grodnie dnia 25 września t. r. odstępuje Rzplta królowi pruskiemu zajęte przezeń w styczniu t. r. ziemie, zgadzając się na zakreślenie następującej granicy: Począwszy od kresów Szląska ku wschodowi o milę poniżej (ku północy) Częstochowy aż do Pilicy powyżej (ku południowi) Koniecpola, gdzie uchodzi płynąca od Lelowa rzeczka Biała (Białka pod Wąsoszem); potem, wzdłuż Pilicy (mijajac Przedbórz, Sulejów i Inowłódz) aż do Grotowic (o 10 staj na wschód-północ od Inowłodza); stąd pociągnie się linia prosta na Sochaczew, pozostawiająca o pół mili na lewo (zachód) Rawę (mazowiecką); o milę stamtej strony (na północ) Rawy skręci granica prostym kątem (ku zachodowi) do Skierniewki, zwanej także Jeżówka, i pójdzie wzdłuż tej rzeczki aż do jej ujścia do Bzury, a wzdłuż Bzury do Wisły, naprzeciw Wyszogrodu; od Wyszogrodu do Działdowa (nad Wkrą czyli Działdówką, w Prusiech) linia prosta stanowić będzie dalszą granicę. Prawe więc brzegi Pilicy, Skierniewki czyli Jeżówki i Bzury pozostaną przy Polsce, a lewe ich brzegi do Prus należeć będą. Prócz tego odstępuje Rzplta królowi pruskiemu miasta Gdańsk i Toruń. Król pruski zaś, wywzajemniając się za to wszystko, zrzeka się praw (!) swoich do ziem: „Serreie“ (Sereje, na Litwie, między Grodnem a Kownem) i „Taurogie“ (Taurogi, nad Jurą niemnową, na północ-wschód od Tylży), na Żmujdzi.

W r. 1795 podzieliły się Polską trzy państwa ościenne. Odtąd przestała istnieć Polska w dotychczasowem znaczeniu. Przy Rossyi zostały: Podole, Ukraina, Wołyń, Polesie wołyńskie, Litwa po prawym brzegu Niemna, Żmujdź, Inflanty i Kuronia. Do „Galicyi“ austryackiej dołączono Małopolskę z południową kończyną Podlasia. Królowi pruskiemu dostały się Wielkopolska, Mazowsze, Podlasie, część Litwy po lewym brzegu Niemna, Warmia, Prusy i Pomorze kaszubskie.

Obszary wchodzące w skład Rzpltej zajmowali Polacy, Rusini, Litwini, Żmujdzini, Łotysze, Niemcy, Tatarzy, Cyganie, Czesi i Morawcy, tudzież wytępione plemiona Jadźwieży, Prusaków i innych, co do narodowości; poganie, chrześcianie, katolicy, unici, dyzunici, protestanci, ormianie, mahometanie i żydzi, co do wyznań. Stosunek tych odcieni nie da się odtworzyć wobec dzisiejszego stanu odnośnych badań. R. d'Erkert'a Atlas etnograficzny (St.-Petersbourg, 1863), wyobrażający Polskę przedrozbiorową, oparty jest na liczbach z nowszych czasów, w których z każdym prawie dniem znaczne dokonywają się zmiany na niekorzyść wyznań i narodowości.

W różnych okresach upadku swego liczyło państwo polsko-litewskie w przybliżeniu:

	Na przestrzeni	Ludności
w r. 1620	18,000 mil kwadr.,	15,000,000;
„ 1655	16,000 „ „	14,000,000;
„ 1683	12,000 „ „	12,000,000;
„ 1701	13,000 „ „	12,500,000;
„ 1755	13,000 „ „	13,000,000;
„ 1764	14,064 „ „	12,980,000;
„ 1791	9,630 „ „	7,752,486;
„ 1794	4,500 „ „	4,500,000

(Plater, Atlas Hist. de la Pologne; i Lelewel, Geogr.) W r. 1460 liczyła Polska z Litwą 14,500,000 ludności, na przestrzeni 17,500 mil kwadr.

Szczegółowem opisywaniem Polski zajmowali się: Długosz (przed r. 1480), Jan Krasiński (1574 i 1852), M. Kromer (1577, 1588 i 1853), Gwagnin (1578, 1611 i 1860), Stan. Sarnicki (1585), Szymon Starowolski (1632 i 1733), Andr. Cellariusz (1659), Obraz Polski z r. 1705 spolszczył X. Godebski (1869), Wł. Łubieński (Świat, 1740 r. i w końcu zeszłego wieku), Nowe Ateny (1754, str. 287—422), J. Bielski (Widok, 1763), A. F. Buesching (1768), Sirisa (Polens Ende 1797), T. Święcki (1816, 1828 i 1861), F. Andrysowicz (1842), M. Baliński i T. Lipiński (1843), Lelewel (1859), J. Szyc (1861) i L. Tatomir (1868). (*Uzupełnienia i poprawki zamieszczone będą przy końcu litery* P). *Edmund Callier.*

Polskie królestwo. — Podział. Rozległość, ludność i stosunki ekonomiczne. — Podział administracyjny od czasu ustanowienia królestwa w r. 1815 do tej pory dwukrotnie ulegał zmianom kardynalnym. Zrazu podzielono kraj na 8 województw: krakowskie (z 4-ma obwodami, do których należało 9 powiatów), sandomierskie (z 4 obw. i 9 pow.), kaliskie (z 5 obw. i 11 pow.), lubelskie (z 4 obw. i 10 pow.), płockie (z 6 obw. i tyluż pow.), mazowieckie (z 7 obw. i 15 pow.), podlaskie (z 4 obw. i 8 pow.), augustowskie (z 5 obw. i 7 pow.); w ogóle 39 obwodów a 75 powiatów. Podział ten przetrwał aż do r. 1846, w którym, w miejsce zniesionych województw, ustanowiono tylko 5 gubernii: radomską (z krakowskiego i sandomierskiego), lubelską (z lubelskiego i podlaskiego), warszawską (z mazowieckiogo i kaliskiego), płocką i augustowską. Gubernie te podzielono na 39 powiatów. W 1867 r. wrócono znowu do podziału na mniejsze jednostki administracyjne i ustanowiono 10 gubernii: warszawską, kaliską, piotrkowską (z części

dawnego województwa kaliskiego, mazowieckiego i krakowskiego), radomską, kielecką, lubelską, siedlecką, płocką, łomżyńską (z części województwa płockiego i augustowskiego) i suwalską; te gubernie podzielono na 85 powiatów, a po wcieleniu powiatu górno-kalwaryjskiego do grójeckiego, zostało 84 powiatów, podzielonych na 1,298 (1876 r.) gmin, obejmujących 29,419 wsi i osad. Największą liczbę wsi i osad liczy gubernia warszawska (4,204) i suwalska (4,189), a najmniej lubelska (2,022) i kielecka (2,099).

Rozległość królestwa wedle dawnych pomiarów aż do r. 1874, urzędowo nawet, przyjmowaną była na 2,216 mil kwadr. Tymczasem, nowy pomiar topograficzny, za pomocą ulepszonych narzędzi dokonany po roku 1870, pod przewodnictwem pułkownika Strelbickiego wykazał, że rozległość królestwa wynosi rzeczywiście 2,312·20 mil kw. = 127,316·4 klm. kw., zajmuje więc szóstą część obszaru Rzeczypospolitej, która w 1772 r. miała 13,300 mil kw. (Korzon). Z ogólnej przestrzeni tej pojedyńcze gubernie zajmują: lubelska 305·78 mil kw. = 16,831·7 klm. kw.; warszawska 264·46 mil = 14,562·2 klm.; siedlecka 260·33 mil = 14,334 klm.; suwalska 227·94 mil = 12,550·9 kl.; radomska 224·33 mil = 12,352·6 klm.; piotrkowska 222·45 mil = 12,249·6 klm.; łomżyńska 219·51 mil = 12,086·9 klm.; kaliska 206·55 mil = 11,373·5 klm.; płocka 197·55 mil = 10,877·7 klm. i najmniejsza kielecka 183·29 mil = 10,092·6 klm. kw.

Zaludnienie królestwa, po jego ustanowieniu, w r. 1816 obliczono tylko na 2,732,324 mk., co daje 21 mk. na klm. kw. Do r. 1830 ludność ta szybko wzrastała; w 1827 r. wynosiła już 4,032,335, w 1829 r. 4,137,634. Wypadki 1830 i 31 r. powstrzymały wzrost dalszy a nawet sprowadziły znaczny ubytek; w końcu 1831 r. liczono tylko 3,762,000 mk. Odtąd aż do 1846 r. ludność wzrastała i w tym roku dosięgła 4,867,129. Wypadki polityczne i epidemia cholery w latach 1847, 1848, 1849, 1852, 1854 i 1855 wstrzymały ten postęp i sprowadziły ubytek tak, że w 1855 r. było tylko 4,673,869 mk. W roku 1860 liczono 4,840,466 mk.; w 1865 r. 5,336,240 mk.; w 1875 r. było 6,638,500 mk.; w 1885 r. 7,691,421 mk.; w 1886 r. liczono 7,851,699 mk., co odpowiada przeciętnej gęstości zaludnienia prawie 62 mk. na 1 klm. kwadr.

Od czasu ustanowienia królestwa ludność tegoż potroiła się niemal. Gęstość zaludnienia pojedyńczych gubernii różni się znacznie. Wyłączając nawet główne miasto Warszawę, która z początkiem 1887 r. liczyła 439,174 mk., gubernia warszawska miała 956,137 mk., to znaczy 65 na klm. kw.; najgęściej zaludniona gub. piotrkowska 906,914 mk., t. j. 74 na klm. kw.; kaliska 794,419 mk., t. j. 69 na klm.; kielecka 654,377 mk., t. j. 64 na klm.; radomska 669,759 mk., t. j. 54 na klm.; lubelska 903,662 mk., t. j. 53 na klm.; płocka 565,326 mk., to jest 52 na klm.; suwalska 620,043 mk., t. j. 49 na klm.; łomżyńska 575,004 mk., t. j. 47 na klm.; wreszcie siedlecka 638,820 mk., t. j. 44 na klm. Nadmienić tu trzeba, że istotne każdoczasowe zaludnienie kraju, wyższem jest od cyfr podanych, w urzędowych bowiem obliczeniach nie jest braną w rachunek ludność niestała, tak z cesarstwa jak i z za granicy przybyła, a liczba jej w samej gub. piotrkowskiej np. w r. 1885 wynosiła 133,340 osób, w czem 29,704 cudzoziemców. W roku 1827 liczono w królestwie 453 *miast* i *miasteczek*; po zamienieniu w 1869 r. wszystkich mniejszych na osady, obecnie, wraz z Warszawą, istnieje 115 miast, a zaludnienie ich w 1885 r. wynosiło 1,227,643 mk., czyli że ludność miejska stanowiła prawie 16% ogólnego zaludnienia kraju.

Etnograficzne i *wyznaniowe* stosunki nie dają się ściśle określić dla braku pewnych cyfr. Stosunki plemienne w wykazach statystycznych bywają albo pomijane, albo też tendencyjnie zmieniane przez wstawienie dowolnych cyfr. Toż samo bywa często ze stosunkami wyznaniowymi. Na podstawie przybliżonych do prawdy danych można przyjąć, iż 79% ludności stanowią katolicy, 14% żydzi a 7% przypada na inne wyznania. Najdokładniejsze względnie cyfry możemy podać odnośnie do ludności żydowskiej, której wzrost niezmiernie szybki stanowi ciekawe zjawisko. Podczas gdy w 1831 r. na tysiąc mieszkańców przypadało tylko 99 żydów, w r. 1846 stosunek ten już wzrósł do 114, w r. 1856 do 122 a w r. 1885 do 141, w którym to roku ogólna liczba żydów w królestwie wynosiła 1,087,204. Miasta szczególniej i osady (b. miasteczka) koncentrują w sobie ludność żydowską. W 1885 r. na ogólną ludność miast (1,227,643) na żydów przypadało 601,279, to znaczy 47·06 %. Na 788,868 mieszkańców osad (b. miasteczek) 343,062 żydów, czyli 44·78 %. Pośród wiejskiej ludności żydzi stanowią tylko 5·25 %. Z pomiędzy gubernii największy procent żydów wpośród ludności liczą gubernie: łomżyńska, suwalska i siedlecka (16—17 %); najmniejszy kaliska i kielecka (9—10 %); miasto Warszawa 32 %. *Stosunek płciowy* między ludnością królestwa długi czas był niekorzystniejszym niżeli w większej części krajów Europy; w 1867 r. 106·76 kobiet na 100 mężczyzn a jeszcze w 1876 r. odpowiadał 106·5 kobietom na 100 mężczyzn, w ostatnich latach wszakże poprawia się, tak że w r. 1884 liczono na 100 mężczyzn już tylko 104·5 kobiet. Co do podziału ludności wedle *zajęć*

nie ma dokładnych danych, zanotować tu możemy tylko, że robotników zajętych w przemyśle fabrycznym całego kraju w r. 1884 liczono 128,645, a w rzemiosłach Warszawy współcześnie 38,266.

Dla oznaczenia stosunku, w jakim obszar królestwa dzieli się ze względu na sposób użytkowania ziemi, brak również ściślejszych danych odnośnie do całego kraju. Odsyłając czytelników po szczegóły podane, o ile się znalazły w źródłach, w opisach pojedyńczych gubernii i powiatów królestwa, tu zaznaczamy, że obszar królestwa (rachując 167 mórg polskich na kilometr kwadr.) wynosi okrągło 21,264,000 mr. Lasy zajmują obecnie 4,907,665 mr., to jest 23 %, jeziora (według Strelbickiego) 58,840 mr., pastwiska 936,450 mr., łąki 1,921,203 mr. (985,232 dzies.). Ilość gruntów ornych, nieużytków, pod miastami, budowlami, drogami, rzekami i bagnami, nie obliczono dotąd dokładnie dla całego kraju. Cyfry średnie zbiorów zboża i kartofli (w dziele Poznańskiego), przedstawiające około 80 milionów korcy, pozwalają przyjąć około 12 milionów mórg ziemi ornej. Z obszaru całego, według L. Górskiego, wypada na większą własność prywatną 8,500,000 mr., na mniejszą 8,932,000 mr. Na obszarze większej własności mieści się 3,141,000 mr. lasu. Wykazy ministeryalne (około 1876 r.) podawały obszar ziemi ornej w królestwie na 8,943,262 dzies., t. j. 17,332,209 mr.; cyfra ta niemożliwa, nawet gdyby pod nią rozumieć cały obszar użytkowej ziemi z łąkami i pastwiskami.

Wedle wykazów urzędowych za trzechlecie 1874—76, wysiew ogólny *zbóż* w królestwie wynosił 4,614,000 do 4,721,000 czetw., nadto kartofli 3,795,000 do 3,919,000 czetw.; zbiór zaś zbóż wszelkiego rodzaju 19,715,000 do 21,766,000 czetw., nadto kartofli 18,822,000 do 21,712,000 czetw. Wartość tej produkcyi rolnej, odpowiednio wysokim cenom ówczesnym, szacuje Poznański na 200 do 231 milionów rubli. Nadto buraków cukrowych w kampanii 1875/6 zebrano 1,794,027 berkowców (w kampanii 1881/2 przerobiono 2,729,144 berk.), co po ówczesnej cenie rs. 1 kop. 20 za korzec 6-pud., oszacowane było na 3,588,000 rubli. Tytuniu r. 1876 wyprodukowano 3,886 pud., wartości 15,544 rubli. Oprócz zbóż i wymienionych roślin, wartość siana i traw zebranych w czasie 1874—76 r. szacowano na 65 do 69,000,000 pud., co po ówczesnej cenie 30 kop. za pud, odpowiadało wartości do 20,000,000 rubli. Tym sposobem ogólna produkcya rolna królestwa w r. 1876, wedle ówczesnych cen, przedstawiała wartość 238,071,000 rubli. Cyfra ta ogólna, bez wątpliwości jest na obecne czasy za niska, jużto z powodu, że urzędowe źródła zazwyczaj niższą ilość tak wysiewu jak i zbioru podają od rzeczywistej, jak również z powodu prawdopodobnego zwiększenia się od lat 10-ciu w ogóle przestrzeni rolnej, ale nie posiadamy żadnych danych nowszych do jej ogólnego sprostowania. Możemy tu przytoczyć tylko jako wskazówkę, o ile od r. 1876 do 1885 podniosła się produkcya rolna i w jakim mianowicie kierunku, że ilość ogólna zbioru zbóż w gub. warszawskiej od r. 1876 do 1885 wzrosła o 4 %, kartofli zaś o 53 %; w przecięciu zaś z 7 gubernii zbóż o 18 %, kartofli o 24 %, ale ceny znowu się obniżyły, tak, że suma wartości produkcyi rolnej, przez Poznańskiego wystawiona, o ile bezwzględnie nie jest za wysoką, małej tylko od r. 1876 uległa zmianie.

Inwentarz domowy w r. 1876, wedle Poznańskiego, przedstawiał następne cyfry: bydła rogatego sztuk 2,746,575, cieląt 323,308, owiec 5,813,413, świń 1,538,746, kóz 20,691, koni 1,049,713. Wartość inwentarza wynosiła rs. 261,179,619, a dochód z niego 126,059,000 rubli (cyfra przypuszczalna).

Lasów obszar ogólny w r. 1879 wynosił 4,907,665 mr., w tem wyrąbanych i niezadrzewionych 538,800 mr. Z tej ogólnej przestrzeni na lasy urządzone gospodarczo przypadało 2,569,703 mr. (52·4 %), a na lasy rządowe i pod dozorem rządu pozostające 1,418,726 mr. Podług rysu statystycznego lasów królestwa, w r. 1827 przestrzeń leśna obejmowała mr. 6,400,625 (29·3 % ogólnej przestrzeni). To znaczy, że przez ciąg 52 lat od r. 1827—1879, wliczając przestrzeń niezadrzewioną, ubyło lasów 2,031,760 mr., a w ostatnich siedmiu latach, skutkiem zamiany służebności, przestrzeń leśna nowemu jeszcze umniejszeniu uledz musiała, tak że w żadnym razie obecnie więcej niż 20% ogólnej przestrzeni kraju za przestrzeń leśną liczyć nie można.

Przemysł królestwa, zwłaszcza przemysł fabryczny, w ostatnich 30-stu latach ogromne poczynił postępy. Podstawa tegoż kopalnictwo *węglowe*, w ostatnich 10-ciu latach, w czwórnasób pomnożyło produkcyą swoją. Podczas gdy w r. 1876 z kopalni prywatnych i istniejących wówczas skarbowych wydobyto węgla kamiennego 27,387,660 pudów, produkcya węgla kamiennego w samem zagłębiu dąbrowskiem nad granicą Szląska w r. 1885 dosięgła 108,075,009 pud., a nadto węgla brunatnego z kopalni „Joanna“ pod Porębą Mrzygłodzką wydobyto 1,207,488 pud. Najznaczniejszemi między kopalniami węgla kamiennego w królestwie były: dwie kopalnie spadkobierców Kramsty: „Jerzy“ i „Ignacy“, które same w r. 1885 wydostały 38,349,360 pud. Dalej trzy kopalnie dąbrowskie, niegdyś rządowe, a obecnie eksploatowane przez towarzystwo frankowłoskie, z produkcyą w r. 1885 na 20,453,720

pud.; między niemi szczególną wydajnością odznacza się w ostatnich latach dopiero już przez prywatne towarzystwo odkryta a z każdym rokiem wyższą produkcyą okazująca kopalnia „Paryż“, która w r. 1885 wydała już 13,136,672 pud. Zaznaczyć tu należy, że towarzystwo franko-włoskie, pierwsze do naszego kopalnictwa węglowego, w miejsce dotychczas powszechnie stosowanego systemu t. zw. „rabunkowego“, wprowadziło ulepszony system „podsadki“, który dokładniej dozwala wyzyskiwać pokłady węgla. Trzecie miejsce w produkcyi węgla zajmuje pięć kopalni hr. Renardów (w pobliżu wsi Sielce i Strzyżowice, na granicy Szląska), z produkcyą (w 1885 r.) 15,027,818 pud. Czwarte z rzędu są cztery kopalnie Warszawskiego Towarzystwa kopalni węgla, z ogólną produk. (1885) 12,103,552 pud. Oprócz tych głównych przedsiębierstw, obejmujących 15 kopalni, czynnemi w 1885 r. było jeszcze (oprócz kopalni „Joanny“ brunatnego węgla) 12 mniejszych a wszystkie (27) w r. 1885 zatrudniały 137 maszyn parowych o sile 8,507 koni i 7,816 robotników. Kopalni *rud żelaznych* (w r. 1882) znajdowało się w królestwie 118: w gub. radomskiej 82, w piotrkowskiej 25, w kieleckiej 6 i w kaliskiej 5. Z pomiędzy nich w 1883 r. było czynnych tylko 76 kopalni, które wydobyły rudy razem 9,817,617 pudów. Z powodu braku materyałów opałowych na miejscu i ta niewielka ilość rud żelaznych nie została w kraju przetopioną, lecz około 400,000 pud. w r. 1883 wywieziono do Prus, wyłącznie z kopalni w powiecie wieluńskim i w okolicach Częstochowy, gdzie istniejące niegdyś wielkie piece pozostają bezczynnemi. Wielkich pieców w r. 1883 istniało w królestwie 45, ale czynnych pomiędzy niemi było tylko 32 i te przetopiły rudy 8,045,038 pudów, a surowca wytopiły 2,723,840 pud. Wzrost znaczny produkcyi przedstawiają wielkie piece w gub. piotrkowskiej, w okolicach Dąbrowy, zwłaszcza piec w zakładach „Huty Bankowej“, podczas gdy produkcya pieców w gub. radomskiej, do 1883 przynajmniej, z każdym rokiem malała. Liczba hut, czyli właściwych fabryk żelaza, przerabiających surowiec na żelazo użytkowe wszelkiego rodzaju, do r. 1883, z powodu braku odpowiednich komunikacyi między kopalniami węgla i żelaza, a stąd braku materyału opałowego, również nie wzrastała. W r. 1883 czynnych było podobnych zakładów tylko 34, z czego 13 w gub. radomskiej posiadało: 24 fryszerek, 26 pieców pudlingowych i 15 szwejsowych; 13 w gub. piotrkowskiej posiadało: 12 fryszerek, 30 pieców pudlingowych i 15 szwejsowych; w gub. kieleckiej było tylko 13 fryszerek; w guber. lubelskiej jeden zakład z 6 piecami pudlingowymi i 3 szwejsowymi. Wszystkie zakłady razem wyrobiły w 1883 r. żelaza 1,759,121 pud. i blachy żelaznej 41,767 pudów, razem 1,800,888 pudów; w r. 1882 ogółem tylko 1,619,902 pudów. Między górniczemi zakładami żelaznemi w królestwie główne miejsce zajmują obecnie: „Huta Bankowa“ w pow. będzińskim, zakłady Starachowickie w opatowskim, zakłady rządowe w Rejowie, Bzinie, Mroczkowie i Mostkach; zakłady prywatne: Chlewiska, Blizin i Ruda Maleniecka w gub. radomskiej. Fabrykacyą *stali* w r. 1883 zajmowały się dwa zakłady: jeden na Nowej Pradze pod Warszayą o 4 piecach systemu Bessemera, drugi w Hucie Bankowej w powiecie będzińskim, o 8 piecach systemu Martinsa. W r. 1883 fabryki te wyrobiły: stali 3,434,834 pud. i szyn 2,081,382 pud. (w czem Nowa Praga stali 2,752,562 i szyn 1,618,138 pud., resztę Huta Bankowa). We wszystkich zakładach żelaznych królestwa w r. 1884, wedle statystyki urzędowej zajętych być miało 7,600 robotników. Kopalni galmanu czyli *rudy cynkowej* w r. 1883 znajdowało się w powiecie olkuskim: 3 rządowe i jedna prywatna, w pow. będzińskim 2 rządowe i 2 prywatne. Pierwsze wydobyły galmanu 4,940,497 pud., drugie 135,150 pud. Ale z hut cynkowych 3 tylko w pow. będzińskim było czynne i dostarczyły cynku 223,825 pud. (w r. 1882 — 272,799 pud.). Chwilowy ten ubytek produkcyi cynku przypisać należy konjunkturom handlowym, skutkiem których znajdowało się w stagnacyi największa huta cynkowa spadkobierców Kramsty. W r. 1880 produkcya ogólna w hutach królestwa dosięgała już 417,000 pud. Czynnej kopalni *rudy miedzianej* nie ma obecnie w królestwie; istnieją tylko trzy prywatne walcownie blachy miedzianej w gub. piotrkowskiej, a mianowicie największa o 5 piecach w Osinach pod Głównem (z produkcyą w 1883 r. 15,150 pud.) i pomniejsze: Koniecpol i Kolumna. *Siarki* rodzimej kopalnia wraz z rafineryą jedna tylko w roku 1883 była czynną w Czarkowy nad Nidą i dostarczyła produktu 3,100 pudów. *Glinki ogniotrwałej* liczne kopalnie znajdują się w pow. będzińskim i olkuskim, jakoteż w gub. radomskiej, ale o ich produkcyi żadnych danych nie ma. Do bogactw mineralnych królestwa należą także wielkie pokłady *marmuru* w okolicach Chęcin, a założona przed niewielu laty fabryka parowa Rephana i S-ki pod Kielcami, eksploatuje takowe racyonalniej i na większą skalę, niżeli poprzednio kamieniarze miejscowi. Warzelnia *soli* w Ciechocinku, ze znajdujących się tamże źródeł solanki, wywarza w ostatnich latach po 30,000 pud. rocznie. Wartość ogólną wytworu przemysłu górniczego i kopalnianego w królestwie za r. 1884 przyjąć można w przybliżeniu na 18,000,000 rubli.

Poważne miejsce pośród przemysłowości fabrycznej królestwa zajmują *fabryki przerabiające metale*, a zwłaszcza *fabryki machin, narzędzi* i *aparatów*. Fabryk tych w r. 1884 statystyka urzędowa wylicza 151, zajmujących około 5,760 robotników, z ogólną sumą produkcyi 9,839,920 rubli. Największe z pomiędzy nich znajdują się w Warszawie i jej okolicy. Pierwsze miejsce zajmuje tu najdawniejsza, bo jeszcze w r. 1818 założona przez braci Ewansów, fabryka akcyjnego Towarzystwa przemysłowego Lilpop, Rau i Loewenstein. Fabryka ta w dwóch zakładach swych w Warszawie zużywa pracę 25 motorów, o sile kilkuset koni i zajmuje do 3000 robotników. Oprócz maszyn parowych i innych wszelkiego rodzaju, jako też maszyn i narzędzi rolniczych, wyrabia także wagony i platformy dla dróg żelaznych, a także podejmuje się olbrzymich konstrukcyi żelaznych, jak świadczą zbudowane przez nią mosty na Wiśle pod Iwangrodem i inne na drogach żelaznych. Drugą fabryką tej grupy są mechaniczne zakłady firmy Bormann, Schwede i Temler, zatrudniające do 300 robotników, a których przedmiotem produkcyi są głównie aparaty dla fabryk przemysłu wiejskiego, przeważnie miedziane. Z nowszych fabryk w tym dziale przemysłowców Warszawy wymienić się godzi: fabrykę machin, kotłów parowych i odlewów pod firmą: Scholtze, Repphan i S-ka (od r. 1885 istniejącą), a zatrudniającą 400—600 robotników. Fabrykę machin i odlewów Rudzkiego i S-ki (założoną w 1858 r.), zatrudniającą około 400 robotn. Fabrykę wyrobów żelaznych B. Hantkego (od r. 1872), zatrudniającą do 450 robotn. Fabrykę maszyn, kotlarnię i odlewnię pod firmą: Ortwein, Markowski i Karasiński, założoną w r. 1877. Fabrykę Gerlacha i S-ki założoną w r. 1876, której specyalnością jest wyrób maszyn pomocniczych, jak: tokarnie, heblarnie, gwinciarki, kuźnie polowe i t. p. Między specyalnemi fabrykami narzędzi ogniowych i pomp na wymienienie zasługują w nowszych czasach założone fabryki: Troetzera jako też Berenta, Adolpha i Stopczyka. Ze specyalnych fabryk maszyn i narzędzi rolniczych na uwagę zasługuje fabryka towarzystwa akcyjnego (niegdyś Z. Ostrowskiego i S-ki), założona w r. 1868 a zatrudniająca 400 robotników, jako też nowsza fabryka Rehfelda, Dubeltowicza i S-ki, założona w r. 1875, zatrudniająca 120 robotników. Specyalną także w swoim rodzaju, wyrobowi naczyń emaliowanych i cynowanych poświęconą jest fabryka wyrobów metalowych towarzystwa „Wulkan“, niegdyś przez K. Mintra założona, zatrudnia ona do 150 robotników. Z podmiejskich fabryk wyróżnia się założona w r. 1881 w Pruszkowie fabryka konstrukcyi żelaznych i kotłów Rudnickiego i Kuczyńskiego, już w r. 1884 zatrudniająca około 200 robotników. Specyalnością jej jest wyrób wszelkiego rodzaju aparatów dla przemysłu wiejskiego jako też wszelkich potrzeb dla dróg żelaznych. Z fabryk prowincyonalnych w tym dziale odznaczają się: fabryka kotłów i budowy mostów, dopiero w r. 1880 założona pod firmą W. Fitzner i K. Gamper w Sielcach przy Sosnowicach, w pow. będzińskim, już w r. 1884 zatrudniająca do 280 robotników, i na wielką skalę prowadzona fabryka odlewów żelaznych i emaliowanych w Porębie Mrzygłodzkiej pod Zawierciem, której produkcya roczna wynosi do 400,000 rubli. Poza fabrykacyą machin, narzędzi i aparatów, przerób metali w Warszawie w ostatnich latach rozwinął się także w czworakim kierunku, a mianowicie jako fabrykacya *mebli żelaznych, wag, kas ogniotrwałych* i *wyrobów drucianych*. Rozwiniętą także specyalnością przemysłu warszawskiego jest *fabrykacya wyrobów platerowanych i z nowego srebra*. Tą gałęzią przemysłu w r. 1884 zajmowało się 5 fabryk o 1000 przeszło robotnikach a ich ogólna produkcya przenosiła 400,000 rubli wartości. Najważniejszemi w tym dziale są fabryki: Norblina i S-ki, od r. 1883 połączona z najdawniejszą, bo od r. 1809 istniejącą fabryką Bucha, zatrudniająca 500 robotników, i Frageta (z r. 1824), zatrudniająca do 300 robotników. Doliczając do działu tego pomniejsze rodzaje fabrykacyi, przy których przerób metali gra znaczną rolę, jak: fabryki powozów (15 w Warszawie i 2 w Lublinie), lamp (4 w Warszawie o 440 robotnikach), broni (3 w Warszawie), instrumentów i t. p., ogólnie za rok 1883 przyjąć można, że *przerobem metali* w kraju zajmowało się 192 zakładów fabrycznych (z czego około 50 większych), z ogólną sumą produkcyi 14,300,000 rs.

Przemysł *przędzalno-tkacki* rozwinął się na wielką skalę także w ostatniem trzydziestoleciu. Głównem jego ogniskiem jest Łódź wraz z sąsiedniemi miastami: Zgierzem, Ozorkowem, Pabianicami i Tomaszowem rawskim, ale w ostatnich latach wytworzyło się drugie ognisko nad samą granicą Szląska, w pow. będzińskim, w Sosnowicach i okolicy. Poza temi dwoma ogniskami poważne miejsce zajmuje fabryka Żyrardow w pow. błońskim (od 1833 r.). Fabryka ta zrazu prowadzona przez Bank Polski, w r. 1857 odstąpioną została przez tenże dzisiejszym właścicielom Hielle i Dietrich. Obecnie fabryka żyrardowska składa się z przędzalni lnu o 21,000 wrzecionach, z 2-ch tkalni mechanicznych o 2,100 warsztatach tkackich, z tkalni ręcznej ze 168 warsztatami, z 3-ch blicharni, farbiarni, drukarni i apretury a nadto z fabryki wyrobów pończoszniczych (samej zatrudniającej około 700 robotników), prze-

dzalni wełny o 3,600 wrzecionach i przędzalni bawełny o 15,000 wrzecion. Wszystkie te zakłady poruszane są motorami porowemi o sile 2,500 koni i zatrudniają do 8,000 robotników. Cyfra produkcyi wynosi około 5,000,000 rubli. Oprócz tego istnieje jeszcze kilka mniejszych fabryk bielizny stołowej w Łodzi. Przemysłem *bawełnianym* w 1884 r. zajmowało się w Łodzi 134 zakładów o 12,512 robotnikach, z wytworem 28,905,470 rs.; 6 fabryk w Zgierzu o 384 robotnikach, z wytworem 602,400 rubli i 6 podobnychże w Pabianicach o 2,000 robotnikach z wytworem 3,116,000 rubli; nadto przeszło 3,000 warsztatów ręcznych w pow. łódzkim i łaskim, po większej części dla powyższych fabryk pracujących. W okręgu sosnowickim w powiecie będzińskim statystyka urzędowa na rok 1884 wylicza 6 fabryk bawełnę przerabiających, o 3,317 robotnikach, z wytworem blisko 6,000,000 rubli (dwa razy wyższym niż w roku poprzednim, podczas gdy przemysł bawełniany okręgu łódzkiego nic się przez ten rok nie powiększył). Poza tem przemysł bawełniany zajmował jeszcze w Ozorkowie dwie wielkie przędzalnie o 547 robotnikach, z wytworem 657,000 rubli i w Zawierciu wielką fabrykę perkali towarzystwa akcyjnego, zatrudniającą 2,550 robotników, z wytworem do 3,000,000 rubli. Z pomiędzy fabryk przerabiających bawełnę największemi są: zakłady towarzystwa Szajblera w Łodzi, które w r. 1885 posiadały 232,000 wrzecion mechanicznych, 3,600 krosien a robotników zatrudniały 5,500, przy sile maszyn parowych 4,520 koni. Początek tych olbrzymich obecnie zakładów datuje się od r. 1854, gdy Karol Szajbler założył w Łodzi przędzalnię o 6,000 wrzecion. Do wielkich także fabryk bawełnianych w kraju zaliczyć należy: przędzalnię i tkalnię perkali przeważnie białych Izr. Poznańskiego w Łodzi, założoną dopiero w 1873 r. a w 1884 r. liczącą już 72,000 wrzecion i 2,000 krosien, poruszaną siłą maszyn o 3,080 koni i zatrudniającą 2,900 robotników, jako też fabrykę perkali przeważnie kolorowych, drukowanych i kretonów towarzystwa akcyjnego w Zawierciu, posiadającą obecnie 51,336 wrzecion, 912 krosien samotkackich i 9 dużych maszyn do natłaczania (drukowania), poruszaną siłą maszyn o 1500 koniach i zatrudniającą przeszło 2500 robotników. Do większych zakładów fabrycznych w tej gałęzi należą jeszcze: fabryki Heintzla i Kunitzera, jako też Geyera i Grohmana w Łodzi i H. Zacherta w Zgierzu. Mniej pomyślnie od przemysłu bawełnianego rozwija się najdawniejszy w kraju przemysł *wełniany*. Oprócz Łodzi z powiatem, gdzie w r. 1884 istniało 72 zakłady fabryczne tu należące, o 3,647 robotnikach, z ogólną sumą produkcyi 6,405,000 rubli, i Zgierza z produkcyą 392.000 rubli, fabryki kortów osiedliły się w Tomaszowie Rawskim, gdzie ich liczono 65, o 1,510 robotnikach, z produkcyą 2,572,000 rubli, a fabryki sukna i folusze w gub. kaliskiej, gdzie ich liczono 10 o 962 robotnikach, z produkcyą 752,350 rubli. Do najznaczniejszych fabryk z tej gałęzi przemysłu zaliczyć należy: w r. 1824 założoną fabrykę *sukna* w Opatówku pod Kaliszem, niegdyś Fiedlera, teraz Nitschego, o 580 robotnikach, z wartością produkcyi do 360,000 rubli; fabrykę sukna Repphanów w Kaliszu, najdawniejszą w kraju, bo jeszcze w r. 1817 założoną, o 260 robotnikach, z produkcyą 270,000 rubli. Fabryki *kortów* w Zgierzu (w liczbie 6) i w Tomaszowie Rawskim (w liczbie 19-stu) mieszczące się, prowadzone są na mniejszą skalę; do największych między nimi zaliczyć należy: fabrykę Borsta (założoną w r. 1848) i Meyerhoffa (założona w r. 1861) w Zgierzu, jako też Hentschkego i Halperna w Tomaszowie Rawskim. Z pomiędzy łódzkich fabryk wełnianych na szczególną uwagę zasługuje fabryka tkanin wełnianych, fantazyjnych, jak serwety gobelinowe, chustki i kołdry Ludwika Meyera; fabryka ta w r. 1884 zatrudniała już dwie maszyny parowe o sile 25 koni i 350 robotników. Między fabrykami wyrabiającemi tkaniny wełniane, półwełniane i półjedwabne, odznaczają się fabryki pabianickie: braci Baruchów (do 900,000 rubli obrotu rocznego), R. Kindlera (do 1,000 robotników, z obrotem do 1,500,000 rubli) i Krussego i Endera. Szybko rozwijają się także przędzalnie przędzy tak zwanej *wigoniowej*, od lat kilku dopiero powstałe: Szena w Sielcach przy Sosnowicach (od r. 1879), w r. 1882 zajmująca już 625 robotników i posiadająca 12,000 wrzecion, a wysokość rocznej produkcyi podająca na 1,250,000 rubli i Kinrecla w Zgierzu o 11,000 wrzecionach, z produkcyą 1,000,000 rubli. Szczególnie szybkim wzrostem cieszą się świeżo powstałe w kraju przędzalnie *wełny czesankowej*, to jest długiej, które cały materyał surowy sprowadzają z zagranicy a i wyrób swój przeważnie wysyłają do cesarstwa, u nas w kraju bowiem dotąd jedna tylko fabryka Wienera w Łodzi wyrabia tkaniny wełniane gładkie z wełny czesankowej na ubrania i pokrycia mebli, i posiada dopiero 300 warsztatów. Przędzalni wełny czesankowej na wielką skalę posiadamy już trzy w królestwie: pierwszą z nich założył Dietel w Sosnowicach w roku 1878; przędzalnia ta w r. 1884 zatrudniała już 352 robotników, a sumę swej produkcyi doprowadziła do 2,100,000 rubli. Równie wielką jest podobnaż przędzalnia Allerd Rousseau i S-ki z Łodzi od r. 1879. Trzecią wreszcie na niemniej wielką skalę w r. 1883 założyła spółka angielska Briggs i Pas-

selt w Markach o 9 wiorst za Pragą. Tkactwo *jedwabne* bardzo słabe stanowisko zajmuje wpośród przemysłu królestwa, wobec konieczności sprowadzania materyału surowego z zagranicy a silnie już rozwiniętego tego rodzaju tkactwa w cesarstwie. Oprócz kilku fabryk wstążek jedwabnych, założonych w nowszych czasach w Warszawie i Łodzi, jedna tylko fabryka J. Lista w Łodzi wyrabia tkaniny czysto jedwabne, a wartość roczna jej wytworu nie przekracza kilkukroć sto tysięcy rubli. Wyroby *pończosznicze*, zaliczone także do przemysłu tkackiego, na wielką skalę dostarcza tylko fabryka żyrardowska (za 700,000 rubli rocznie); w Warszawie zaś i Lublinie istnieje nadto kilkanaście drobnych pracowni ręcznych. W ogóle *przemysł przędzalno-tkacki* w królestwie 1884 r. zatrudniał więcej niż 200 fabryk większych i około 3,500 drobnych zakładów fabrycznych, a ogólna wartość wytworów jego (pomimo panującej stagnacyi) przekraczała 63,000,000 rubli, w czem przemysł bawełniany przedstawiał 45,500,000 rubli, wełniany 13,500,000 a lniany około 3,000,000 rubli.

Fabrykacya *papieru* i t. p. i obić papierowych w ostatnich latach znacznie się w królestwie rozwinęła i lubo duże ilości papieru do drukn książek sprowadzane są jeszcze z pobliskich papierni w cesarstwie, dużo też papieru tu wyrobionego wychodzi do cesarstwa. Ogółem wartość produkcyi papieru, bibuły i t. p. za rok 1884 przyjąć można na 1,850,000 rubli. Najznaczniejsze papiernie w tym czasie były: Soczewka w powiecie gostyńskim, założona jeszcze w r. 1842, poruszana turbinami wodnemi o sile 220 koni i maszynami parowemi o takiejże sile, a zatrudniająca do 500 robotników; wyrabia rocznie do 2,500,000 funtów papieru w wyższych przeważnie gatunkach, wartości około 540,000 rubli. Drugą papiernią, założoną w r. 1862, która od 1874 r. należy do towarzystwa akcyjnego i odtąd rozwija się szybko, jest Mirków (pow. wieluński). Motorami tej papierni są dwie turbiny o sile 500 koni, cztery maszyny parowe o sile 270 koni. Zatrudnia ona 500 robotników, a wysokość produkcyi swojej w r. 1883/4 doprowadziła do 3,363,500 funtów wszelkiego rodzaju papieru, wartości 775,000 rubli. Do większych papierni należą dalej: „Pilica“ w Sławniewie pod Pilicą, Jeziorna (niegdyś przez Bank Polski założona, a dziś własność prywatna Karola Roezlera), i papiernia Saengerów w Pabianicach. Prócz tych większych jest jeszcze do dziesięciu drobniejszych papierni w różnych okolicach kraju, papier czerpany i bibułę wyrabiających.

Fabryk *tektury*, przeważnie masę drzewną za materyał surowy używających, jest kilka, niebardzo znacznych, w pow. będzińskim i częstochowskim. Fabryk *obić papierowych* w Warszawie jest trzy, w Częstochowie jedna; największą z nich (z produkcyą do 700,000 rubli) jest fabryka Franaszka, dawniej Vetterów, założona jeszcze w r. 1829 w Warszawie.

Garbarstwo na małą skalę jest jedną z najrównomierniej po całem królestwie rozrzuconych gałęzi przemysłu. Obok 25 garbarni warszawskich o 1199 robotnikach, z wytworem 4,666,750 rubli, statystyka urzędowa zaznacza jeszcze około 300 drobnych zakładów garbarskich, po całym kraju rozrzuconych, z ogólną produkcyą do 1,600,000 rubli. Z warszawskich gubernii najznaczniejsze były: fabryka pod firmą Temler i Szwede, od r. 1819 istniejąca, a od r. 1879 będąca własnością towarzystwa akcyjnego, z dwoma maszynami parowemi o sile 40 koni, zatrudniająca 350 robotników, której obrót roczny dosięga 1,800,000 rubli. Fabryka braci Pfeiffer od r. 1854, z wyrobem do 1,300,000 rubli rocznie. Fabryka braci Szlenker, od r. 1846, z produkcyą roczną milion rubli przekraczającą. Trzy te największe garbarnie skóry większych zwierząt do przerobu przeważnie sprowadzają z Ameryki południowej i Oceanii, skóry z mniejszego bydła pozostawiając drobniejszym zakładom krajowym. Fabryk *białoskórniczych*, wyłącznie w Warszawie, w r. 1884 znajdowało się 18, o 71 robotnikach, z ogólną produkcyą wynoszącą do 200,000 rubli.

Hut szklannych w królestwie, po całym kraju rozrzuconych, w r. 1886 liczono 29, o 1462 robotnikach, z ogólną sumą produkcyi 2,104,790 rubli. Najpiękniejsze szkła i kryształy dostarcza najdawniejsza, bo jeszcze w r. 1802 pod Garwolinem założona huta „Czechy“ Hordliczków. Wysokość jej produkcyi rocznej dosięga 860,000 rubli, posiada maszynę parową o sile 15 koni i zatrudnia 186 robotników. Na wystawie z r. 1885 odznaczoną została nagrodą huta w Zawierciu (pow. będziński) za wyrób wszelkich gatunków szkła kryształowego, wazonów i lamp. Huta ta założona pierwotnie w 1857 r. otwarta na nowo w 1885 r., w t. r. posiadała szlifiernię poruszaną maszyną parową o sile 40 koni i zatrudniała 140 robotników. Trzecią z rzędu fabryką, dostarczającą średnich gatunków szkła, jest huta pod firmą E. Leuterbach w Klonowie (pow. sieradzki). Posiada ona 3 lokomobile o sile 24 koni, 3 piece hutnicze do topienia szkła, zatrudnia 300 robotników i dostarcza wyrobu za 300,000 rubli rocznie. Do większych hut krajowych należy jeszcze: huta Scholtzego, Kijewskiego i S-ki w Targówku za Pragą, i hr. Krasińskiego w Starej Wsi, w pow. węgrowskim. W Warszawie istnieje także kilka pomniejszych fabryk *zwierciadeł*, zajmujących się tylko podlewaniem czyli emaliowaniem zwierciadeł, do których

szyby sprowadzane są z Belgii. Zatrudniają one 46 robotników i produkują za 200,000 rs.

Z pomiędzy około 600 *cegielni*, rozrzuconych po całym kraju, z których kilkadziesiąt znajduje się pod Warszawą, jako najznaczniejsza na wymienienie zasługuje cegielnia Granzowa w Kawęczynie za Pragą, wyrabiająca rocznie do 12 milionów sztuk cegły, oprócz dachówek i drenów. Roczna suma jej produkcyi wynosi 150 do 200,000 rubli. W Dąbrowie górniczej istnieje także specyalna fabryka *cegły ogniotrwałej* W. Lesickiego. W 1886 r. w Brzostowej, pod Ćmielowem (pow. opatowski), otwarto fabrykę *rur glinianych glazurowanych*. Fabryk *kafli* jest kilkanaście w Warszawie, Mszczonowie, w gub. siedleckiej i lubelskiej, ale produkcya ich jest bardzo ograniczoną. Z właściwych fabryk wyrobów ceramicznych istnieje w królestwie 6 fabryk *fajansu*: 2 we Włocławku, w Nowym Dworze, w pow. łowickim, w Iłży i Ćmielowie (ta ostatnia wyrabia także i porcelanę); wszystkie one należą do kategoryi średnich zakładów fabrycznych, a produkcya żadnego nie przechodzi 100,000 rs. rocznie. Najgodniejsza uwagi w tym dziale przemysłu jest fabryka *majolik*, w r. 1881 założona przez ks. Radziwiłła w Nieborowie (pow. łowicki), zatrudniająca około 100 robotników i do 20 artystów i artystek malarzy, a swoją produkcyę roczną oblicza ona na 100,000 rubli. Z pokrewnych gałęzi na zaznaczenie zasługuje fabryka *cementu* krajowego w Grodźcu (pow. będziński), własność Ciechanowskiego, istniejąca od r. 1857, zużywa siłę 150 koni parowych, zatrudnia do 500 robotników i wyrabia około miliona pudów cementu rocznie, przy obrocie do 400,000 rubli. Kilka fabryk *gipsu* w Warszawie, mają produkcyą małoznaczącą. Zakładów wypalających *wapno* znajduje się w kraju kilkadziesiąt, w gub. piotrkowskiej, lubelskiej i radomskiej, między niemi najznaczniejszemi są wapielnie Sulejowskie, w pow. piotrkowskim, posiadające piec nowego systemu Rumforda i produkujące rocznie do 100,000 korcy. Ogółem suma wartości wytworu tej gałęzi przemysłu za rok 1884 ustanowić się daje w przybliżeniu na 4,000,000 rubli.

Mydlarni i fabryk świec na większą skalę istnieje w Warszawie i jej okolicy kilkanaście, nadto po kilka lub kilkanaście drobniejszych po wszystkich guberniach. Ogólna ich produkcya w 1884 r. dosięga zaledwie 2,000,000 rs. Największym zakładem w tej grupie jest fabryka świec stearynowych Jana Hocha w Grochowie, za Pragą, założona w r. 1840, poruszana motorem parowym i zatrudniająca około 130 robotn. Roczny jej obrót w r. 1884 wynosił już do 671,000 rs. Drugą jest fabryka świec stearynowych i mydła Scholtzego w Szopach Niemieckich, o 55 robotn., z produkcyą do 300,000 rs. W samej Warszawie istnieje kilka fabryk mydła toaletowego i kosmetyków, jak: warszawskie laboratoryum chemiczne Hipolita Majewskiego, fabryka Pulsa i trzy inne pomniejsze. *Wosk pszczelny* na świece i inne wyroby, tudzież miód, przerabia kilka małych fabryk w Warszawie i Lublinie, ale zupełnie nową gałęź przemysłu krajowego od razu znaczniejsze sumy wytworu przedstawiającą, stanowią dwie od lat kilku dopiero założone fabryki dla przeróbki *wosku ziemnego*, sprowadzanego z Galicyi, na cerezynę i parafinę, zastępujące wosk pszczelny. Jedna z nich Gartenberga, Lauterbacha i S-ki w Strzemieszycach roczną sumę produkcyi za r. 1884 podała na 1,200,000 rs.; druga Reichera, Openheima i S-ki w Sosnowicach, dopiero w r. 1884 założona, przy pomocy maszyny parowej zatrudniała od razu 120 robotników, a swój obrót roczny oblicza na 600,000 rs.

Wyrób *przetworów chemicznych* zaczyna się rozwijać dopiero. Oprócz dawnej (z 1822 r.) fabryki Kijewskiego i Scholtzego w Warszawie, która produkcyą swą doprowadziła do 400,000 rs. rocznie, istnieje druga świeżo założona w Sosnowcu. Do specyalnych fabryk tego działu na większą nieco skalę zaliczyć należy zakłady E. Wernera w Warszawie, wyrabiające ultramarynę i farby chromowe, jako też polewy na kafle i kwas octowy, tudzież fabrykę Spiessów w Tarchominie, za Pragą, która oprócz farb olejnych i lakierów, dostarcza nawozów sztucznych. Drugą znaczną fabryką farb olejnych i lakierów jest w r. 1880 dopiero założona w Helenówku, pod Pruszkowem, fabryka W. Karpińskiego i W. Lepperta, która nadto pierwsza w kraju wyrabiać zaczęła farby drukarskie. Na zaznaczenie także zasługuje specyalna fabryka farb cynkowych Kramstów, w pow. będzińskim. Produkcya jej roczna dosięga 120,000 rs., a w specyalności swej jest ona jedyną na całe królestwo i Rossyę. Znaczna jest także fabryka farb olejnych i lakierów Krauzego w Warszawie.

Rozwinęło się także w Warszawie przedsiębiorstwo *asfaltowe*, przerabiające rocznie do 2,200 tonn tego zagranicznego materyału surowego, już to na chodniki, już też na dachy, do którego to ostatniego celu tektura w zwojach dotąd sprowadzaną być musi z zagranicy. Fabryk *gazu* na większą skalę, oświetlających całe miasta, znajduje się dotąd cztery: w Warszawie, Łodzi, Kaliszu i Lublinie, a wartość ich wytworu ogólna wynosi do 800,000 rs. rocznie, w czem samej warszawskiej fabryki rs. 680,000. Fabrykacya *zapałek* w królestwie zajmuje 7 zakładów, ale suma ich produkcyi dotąd jest małoznaczną. Najlepsze wychodzą z fabryki Bieńkowskiego za Pragą, i z fabry-

ki w Mszczonowie. Zapałki zaś t. zw. szwedzkie dotąd wyrabia jedna tylko fabryka Gelicha i Hocha w Częstochowie, ale w pośledniejszym gatunku. Wypalarni *kości*, czyli fabryk t. zw. węgla kościanego, którego tak znaczne ilości zużywają cukrownie, istnieje w kraju kilka, przeważnie w gub. kaliskiej i piotrkowskiej, ale wartość ich wytworu do bardzo małoznaczących zaliczyć trzeba. Ogólną sumę wytworu fabryk zaliczonych do właściwego przemysłu chemicznego, za rok 1884 przyjąć możemy na 2,400,000 rs.

Pomimo znacznego rozwoju wielu gałęzi przemysłu krajowego, główny dział przemysłowości stanowiły fabryki przerabiające płody gospodarstwa wiejskiego i drzewo. A w dziale tym, aż do kampanii z r. 1883/3, pierwsze miejsce zajmowało *cukrownictwo*. Liczbę ogólną cukrowni w królestwie w r. 1884 statystyka urzędowa podaje na 42, z ogólną wartością wytworu 17,316,528 rs. Najważniejsze między temi zakładami miejsce zajmuje 19 cukrowni w gub. warszawskiej, które przerobiły w ostatniej kampanii 27,203,455 pudów buraków i dostarczyły 2,801,312 pudów rafinady i mączki cukrowej. Współczesne spotęgowanie produkcyi w cukrowniach królestwa, jako też Ukrainy i Podola, wywołało nadprodukcyą i sprowadziło przesilenie na całym rynku cukrowym polsko-rossyjskim. Największą fabryką w kraju jest cukrownia „Ostrowy“ (akcyjna), w pow. kutnowskim, założona w 1843 r., zatrudniająca 1060 robotników, która w ostatniej kampanii przed przesileniem dostarczyła cukru za 1,193,220 rs. Leonów, w pow. gostyńskim (z r. 1845), zatrudniający 665 robotników, dostarczył za 858,000 rs. Józefów (pow. błoński), cukrownia z rafineryą, założona w r. 1865, a zatrudniająca 1020 robotników, dostarczyła za 828,000 rs. Do większych cukrowni dalej, których produkcya roczna przekracza 500,000 rs., należą: Sanniki, Młodzieszyn, Dobrzelin, Łyszkowice, Konstancya, Czersk, Oryszew i Walentynów w gub. warszawskiej i Elżbietów w siedleckiej; żadnej zaś z pozostałych 30-tu produkcya roczna nie była mniejszą od 100,000 rs. W kampanii z r. 1880/1 wszystkie cukrownie królestwa, wówczas w liczbie 40, przerobiły buraków 2,091,069 berkowców, czyli dziesięć razy tyle pudów, z czego otrzymały mączki 1,532,529 pudów; w kampanii z r. 1883/4 przerobiły buraków 3,353,625 berkowców, a cukru dostarczyły 2,847,993 pudów.

Liczba *gorzelni* w królestwie, w skutek uciążliwych opłat i przepisów akcyznych, zmniejszyła się znacznie. W 1844 r. liczono 2094 gorzelni, w 1867 już tylko 1675, w r. 1876 było 618, a w r. 1884, wraz z dystylarniami w gub. lubelskiej, nie oddzielonymi od gorzelni w statystyce urzędowej, tylko 390. Za to istniejące gorzelnie są fabrykami wielkich rozmiarów, z ulepszonemi urządzeniami, gdy przed tem przeważały drobne, proste zakłady. W r. 1880 istniejące gorzelnie wypędziły spirytusu razem 2,348,664 wiader. Do grupy tej przemysłu zaliczyć także wypada 15 dystylarni warszawskich, które w 1884 r. dostarczyły produktu za 3,135,235 rs., i 7 fabryk wódek słodkich i likierów w gub. warszawskiej. Ogólną sumę produkcyi zakładów przemysłowych w tej grupie statystyka urzędowa za r. 1884 podaje na 19,120,099 rs., ale nie należy zapominać, że poważną część tej wartości stanowi policzony w cenie wysoki podatek akcyzny. Na wystawie z r. 1885 wielkim złotym medalem odznaczoną została gorzelnia w Jeziorku, w Łomżyńskiem, która od r. 1883 przerobiona na parową, połączona została z dystylarnią. Z warszawskich dystylarni, a zarazem fabryk wódek słodkich, wielkością i doskonałością wyrobu odznaczają się: Karszo—Siedlewskiego, pod firmą K. Szneider i Fel. Jankowskiego. *Browarów* i *miodosytni* w r. 1884 liczono w królestwie 339, o 1,966 robotnikach, z ogólną sumą produkcyi co najmniej 7,500,000 rs. Co do wysokości wytworu główną grupę stanowią browary warszawskie, w liczbie 19, z których największe trzy browary Hermana Junga same przerabiają rocznie do 385 tysięcy pudów jęczmienia i wyrabiają piwa do 1,200,000 wiader. Doskonałością wyrobu odznacza się browar W. Kijoka i S-ki, produkujący rocznie przeszło 300,000 wiader. Na czele browarów prowincyonalnych stoi, bez zaprzeczenia, browar w Drozdowie, pod Łomżą (Franciszka Lutosławskiego). Wyrób jego, znajdujący zbyt w cesarstwie, corocznie rozchodzi się w wartości 160,000 rs. Z innych browarów prowincyonalnych do najznaczniejszych należą: Stumpfa w Kielcach, Vettera w Lublinie i Krauzego w Radzikowie pod Błoniem. *Młynów* parowych w królestwie w r. 1884 istniało około 60, z produkcyą około 4,000,000 rs.; młynów wodnych, konnych i wiatraków około 8,000, z ogólną sumą produkcyi przeszło 25,000,000 rs. Do najznaczniejszych zakładów młynarskich w kraju należą: zakłady przemysłowo-zbożowe Kropiwnickiego i S-ki, posiadające oprócz olbrzymich piekarń w Warszawie i Słodowcu pod Marymontem, dwa wielkie młyny parowe: jeden w Zegrzynku nad Narwią, drugi w Słodowcu. Dalej zakłady młynarskie Bekermana we Firleju pod Radomiem i kilka młynów parowych warszawskich. Z innych fabryk do tej grupy przemysłu należących, na zaznaczenie zasługują: warszawska fabryka *makaronów* Krzymuskiego i fabryka *biszkoptów*, na sposób angielski, Józefa Sztengla. Wyrobem i rektyfi-

kacyą *oleju* w r. 1884 zajmowało się 10 fabryk parowych, z produkcyą około 1,000,000 rs., i około 400 drobnych wiejskich olejarni (przeważnie na lewym brzegu Wisły), z produkcyą nie przechodzącą 300,000 rs. Do największych zakładów w tej grupie w r. 1884 należały: olejarnia parowa Strahla i Krinsa w Małobędzin przy Sosnowicach, przerabiająca rocznie do 156,000 pudów różnych oleistych nasion i owoców. Olejarnia i rafinerya parowa J. Bekermana w Firleju pod Radomiem, i warszawskie olejarnie: Schellera i Meyera, Sikorskiego, Kociołkiewicza. Fabryk *krochmalu*, a zwłaszcza *mączki kartoflanej* i jej przetworów, w r. 1884 znajdowało się w kraju już do 30, między niemi najznaczniejsze były: nieczynna obecnie wielka fabryka syropu kartoflanego w Piotrkowie, druga tegoż właściciela pod Puławami, i fabryka krochmalu „Mieczków“ w Dobieszkowie, przerabiająca 40 do 50 tysięcy korcy kartofli rocznie, i w najnowszych czasach na wielką skalę założona fabryka mączki i syropów pod Nowym Dworem w gub. warszawskiej. Fabryki *cykoryi*, w liczbie siedmiu w r. 1884, znajdowały się: we Włocławku, w Warszawie i w Łabędziu pod Działoszycami (ta ostatnia przerabiała surowy materyał wyprodukowany na własnych plantacyach). Fabryki *tabaczne* wpośród przemysłu Warszawy pokaźne zajmują miejsce, lubo w ostatnich latach działalność ich wzrastać przestała, a kilka większych zamknięto. W 1884 r. liczono ich 10, o 2191 robotnikach, z ogólną sumą produkcyi przeszło 3,000,000 rs.; w 1880 r. było 13, z produkcyą 4,274,000 rs. Specyalną gałęź przemysłu, dopiero od roku 1879 w Warszawie zaszczepioną przez hr. Ludwika Krasińskiego, stanowi fabryka *wyrobów rogowych*, zrazu przez kilku majstrów-instruktorów, ze Szkocyi umyślnie sprowadzonych, prowadzona, a dziś zatrudniająca do 200 robotników krajowców, którzy na 18 warsztatach, parą poruszanych, wyrabiają do 500 tuzinów grzebieni dziennie, prócz innych drobniejszych wyrobów z rogu, szyldkretu i kości słoniowej. Fabryka *szczotek* na większą skalę jedna w Warszawie dotąd Feista, zatrudnia do 100 robotników. Przerobem *drzewa* na sposób fabryczny, oprócz 200 około tartaków w różnych guberniach, których wartość ogólną produkcyi przyjąć można w przybliżeniu na 1,000,000 rs., zajmowało się nadto w 1884 r. 17 fabryk parowych, których ogólną produkcyą także co najmniej na 1,000,000 rs. przyjąć można. Do najważniejszych zakładów fabrycznych tej kategoryi zaliczyć należy: fabryki *mebli giętych*, z których pierwsza w r. 1871 założona w Wojciechowie, w Lubelskiem, zatrudniała w r. 1884 już do 800 robotników, miała także swój zakład pomocniczy w Warszawie i wyprodukowała do 170,000 sztuk różnych mebli, wartości około 360,000 rs. Druga podobna założona w r. 1875 przez Brauna i Fischera w Warszawie, zatrudnia już 300 robotników, a wartość swej produkcyi rocznej podaje na 300,000 rs. Do znaczniejszych fabryk, przerabiających drzewo, należą dalej: warszawska fabryka fornierów Szokalskiego, Żarskiego i S-ki, założona w r. 1875; fabryka posadzek w Zwierzyńcu w ordynacyi Zamoyskiej. Nakoniec wypada nam jeszcze zrobić wzmiankę o kilku rodzajach fabrykacyj mieszanych, w Warszawie zwłaszcza rozwiniętych, tu należą: fabryki *fortepianów*, w liczbie 5 w Warszawie i 2 w Kaliszu. Tu także należą 2 fabryki warszawskie *organów*, 22 fabryk *kwiatów sztucznych*, jedna *bilardów*, 5 *guzików* i dopiero w r. 1883 założona na Pradze pierwsza fabryka krajowa *łodzi* Terleckiego.

W ogóle przemysłem fabrycznym w królestwie w r. 1884 zajętych było do 15,000 zakładów, w tej liczbie 1790 fabryk wielkich, a wartość ich produkcyi dosięgała 200,000,000 rs. Jeżeli do tego dodamy kilka tysięcy drobnych warsztatów *przemysłu domowego* po wsiach i osadach, między któremi tkackie, zwłaszcza w gub. piotrkowskiej i kaliskiej, wcale pokaźne miejce zajmują, a nadto wartość wytworu *rzemiosł* krajowych (w samej Warszawie za r. 1884 szacowaną na 31,508,200 rs.), to dojdziemy do wniosku, że wytwórczość przemysłowa królestwa w roku 1884 przewyższyła już sumę 250,000,000 rs., a więc dorównała już wartości produkcyi rolnej (bez dochodów z inwentarza żywego). Dziś więc niemamy prawa nazywać królestwa krajem czysto-rolniczym.

Handlem w królestwie w r. 1876 zajętych było 29,962 pryncypałów wszelkich kategoryi, opłacających świadectwa na prawo handlu i 17,219 subiektów obu klas, t. j. razem 47,181 ludzi, czyli 7 na tysiąc ówczesnej ludności kraju. Cyfry te są oparte na wykazach urzędowych dochodów z opłat za świadectwa na prawo handlu, liczbę wszakże handlujących znacznie podwyższyć wypadnie, jeżeli dodamy do nich niezliczone mnóstwo drobnych handlarzy i agentów, żadnej kontroli, a stąd i opłatom nie podlegających. Co do handlu *zbożem*, Poznański za r. 1876 wylicza, że z ogólnej sumy zbioru 21,766,146 czetw., wywieziono za granicę 1,509,945 czetw., t. j. $7^1/_2$%, a po potrąceniu użytego na odsiew ziarna, do wewnętrznego handlu przeszło 15,534,491 czetw., co po średniej cenie za ów rok przyjętej na 8 rs. 50 kop. za czetwet', czyli 5 rs. 18 kop. za korzec, odpowiadać będzie sumie 132,043,000 rs. Tym sposobem handel wewnętrzny zbożem na jednego mieszkańca dosięgałby 18 rs. 43 kop., nadto z ogólnej sumy w tym roku zebranych kartofli, po strąceniu zużytych na odsiew i w

przybliżeniu na przerób przez gorzelnie, do handlu wewnętrznego przeszło 12,000,000 czetw., co po cenie 1 rs. 80 kop. za czetwert', czyli po 1 rs. 10 kop. za korzec, co odpowiada sumie 21,600,000 rs. Z zebranego siana, po potrąceniu spożytego na miejscu na karm inwentarzy, w handel wewnętrzny, z doliczeniem słomy, przeszło do 6 milionów pudów, co po 30 kop. za pud średnio, odpowiada 1,800,000 rs. wartości. Z ogólnej ilości 184,927,812 stopni spirytusu, otrzymanego w r. 1876, potrąciwszy 42,412,033 stopni wywiezionych za granicę, wypadnie, iż do handlu wewnętrznego przeszło 142,515,779 stopni, co licząc po średniej cenie z akcyzą 10½ kop. za stopień, da nam ogólną sumę 14,964,000 rs. Handel wewnętrzny piwem za r. 1876 oblicza Poznański na 3,359,251 rs., cukrem na 7,702,486 rs., olejem na 570,795 rs, drzewem (po potrąceniu wywiezionego za granicę) na 14,194,477 rs, mięsem (po wliczeniu wprowadzonego bydła z cesarstwa) na 41,475,000 rs., rybami w przybliżeniu na 1,000,000 rs., metalami i innemi kopalnemi produktami na 7,250,447 rs., fabrykatami (manufakturami), po odliczeniu z produkcyi krajowych tego co wywieziono do cesarstwa i za granicę, na 21,172,545 rs., wełną na 3,924,045 rs., wyrobami rzemieślniczego i domowego przemysłu na 34,641,506 rs. Z zestawienia cyfr tych szczegółowych wypadnie, że handel wewnętrzny królestwa w r. 1867 ogółem dosięgał sumy 305,697,552 rs., to znaczy średnio 45 rs. na jednego mieszkańca.

Wartość obrotów jarmarcznych w miastach i osadach królestwa wynosić miała w 1870 r. 10,729,550 rs., w roku zaś 1876 tylko 10,324,876 rs. Specyalnie zaś warszawskiego jarmarku na wełnę w r. 1870, przy przywozie 35,854 pudów (po średniej cenie 32 rs.), 1,147,323 rs.; w r. 1876 zaś, przy przywozie 47,519 pudów (przy średniej cenie 30⅞ rs.), 1,471,209 rs. Co do handlu zewnętrznego, oblicza p. Poznański, że w r. 1876 wywieziono z królestwa za granicę towarów ogółem za 47,921,873 rs., z czego przez komory niemieckie za 44,391,000 rs., przez austryackie za 3,530,000 rs. Główną pozycyę w tych ogólnych sumach zajmowały naturalnie artykuły żywności, przedewszystkiem zboże, za 23,496,114 rs.; surowe i wpółobrobione materyały (wełna, drzewo i t. d.) za 19,598,044 rs., bydło za 3,276,653 rs.; za resztę wyroby i różne towary. Przywóz z za granicy oblicza Poznański za tenże rok na 59,748,840 rs., a główne pozycye wpośród niego zajmuje bawełna, wartości 6,366,000 rs.), metale i relsy (5,012,000 rs.), przędza bawełniana (4,210,000 rs.), wyroby metalowe (4,284,000 rs.), maszyny i narzędzia (3,171,000 rs.), wełna (3,409,000 rs.), sól (2,780,000 rs.), węgiel kamienny (2,400,000 rs.), wyroby wełniane (2,439,000 rs.), jedwab' (2,094,000 rs.), herbata (1,983,000 rs.), owoce i frukta (1,410,073 rs.), nafta (1,355,000 rs.), wyroby bawełniane (1,737,000 rs.), wyroby lniane (1,416,000 rs.). W obec szybkiego postępu w ostatnich dziesięciu latach naszego przemysłu, a zwłaszcza przędzalno-tkackiego i wyrobów z metali, możemy przypuszczać z wielkim prawdopodobieństwem, że w obecnym przywozie do królestwa znacznie się obniżyły pozycye szczegółowe, a stąd i bilans targowy z za granicą, który w r. 1876 wynosił jeszcze przewyżkę przywozu na 11,826,967 rs., znacznej uległ zmianie, o ile znowu z drugiej strony na obniżenie wartości wywozu królestwa nie wpłynęły obniżone od lat 10 ciu ceny zboża. Co do handlowych obrotów królestwa polskiego z cesarstwem, za r. 1876, Poznański, na zasadzie wykazów handlowych dróg żelaznych do cesarstwa prowadzących, wylicza, że z królestwa do cesarstwa wywieziono towarów za 56,310,165 rs., przywieziono zaś stamtąd za 23,428,487 rs., co daje przewyżkę wywozu na 32,881,678 rs. na korzyść królestwa. Tranzytowy handel przez królestwo za r. 1876 oblicza ogółem na 45,131,460 pudów towarów. Ruch ten wzrósł jeszcze od tego czasu przez otwarcie nowej linii tranzytowej, a mianowicie drogi żelaznej Nadwiślańskiej.

Kredyt i banki. Kredyt hypoteczny ziemski aż do roku bieżącego udziela w królestwie jedno tylko centralne na cały kraj towarzystwo kredytowe ziemskie. Instytucya ta z końcem ostatniego półrocza obrachunkowego, to jest z dniem 13 listopada 1886 r., na 8,075 dobrach ziemskich posiadała ogółem wierzytelności rs. 113,880,065, z czego nieumorzonych było 104,420,160 rs. Z pomiędzy 8075 dóbr ziemskich, pożyczkami towarzystwa obciążonych, najwięcej, bo 1499, znajdowało się w oddziale dyrekcyi szczegółowej warszawskiej, 1162 w płockiej, 1122 w kaliskiej, najmniej, bo 342 w łomżyńskiej i 379 w suwalskiej. Wysokość pożyczek towarzystwa wynosiła od 100 do 226,150 rs. Tę ostatnią najwyższą sumę otrzymały jedne tylko dobra w oddziale kaliskim. Półroczna rata poborowa towarzystwa w pierwszem półroczu 1886 r. dosięgała 2,558,972 rs., a wysokość funduszu, stanowiącego ogólną własność towarzystwa, z dniem 13 listopada 1886 r.—7,628,899 rs., w czem, oprócz funduszu rezerwowego, w gotowiźnie i papierach procentowych w sumie 6,832,803 rs., odpowiadającej 6% ogółu wierzytelności towarzystwa, mieści się wartość nieruchomości i ruchomości do niego należących, w sumie rs. 796,095. Kredyt hypoteczny miejski, ułatwiony w królestwie dopiero od r. 1870 przez zaprowadzenie towarzystwa kredytowego mia-

sta Warszawy, a w kilka lat potem podobnegoż towarzystwa w mieście Łodzi, od roku zeszłego rozszerzył się przez zaprowadzenie podobnychże towarzystw w miastach prowincyonalnych. Towarzystwa kredytowe miasta Lublina i Kalisza pomyślnie działają już od roku zeszłego, a w Płocku, Piotrkowie i innych miastach, przeważnie murowanych, znajdują się już w zawiązku. Towarzystwo kredytowe miasta Warszawy, po koniec roku rachunkowego 1885/6, udzieliło ogółem na 2351 nieruchomości 39,209,400 rs. pożyczek, z czego nieumorzonych było 33,261,671 rs. Półroczna rata poborowa w r. 1886 wynosiła 1,426,098 rs., a kapitał zasobowy towarzystwa z dniem 30 września 1886 r. wynosił 2,976,452 rs. i był wyższym nad normalnie przepisaną wysokość na $^1/_{14}$ część sumy ogólnej pożyczek o rs. 175,781, skutkiem czego przewyżka ta użytą została na ulgę $^1/_2$ procentową dla stowarzyszonych przy najbliższej racie, co już rok drugi z rzędu ma miejsce. Towarzystwo kredytowe m. Łodzi, po koniec roku rachunkowego 1885/6, wydało pożyczek 6,136,600 rs. na 693 nieruchomości, z czego nieumorzonych było na 6,327,500 rs. Towarzystwa miasta Lublina i Kalisza dotąd sprawozdań swoich nie ogłosiły, a pożyczek wydało lubelskie do 1,200,000 rs., a kaliskie do 500,000 rs. Tym sposobem listów zastawnych towarzystw kredytowych w ogóle w r. 1887 znajdowało się około na 150,000,000 rs. Kredyt handlowy aż do r. 1886 ułatwiał przedewszystkiem w r. 1828 założony rządowy Bank polski w Warszawie, który swą działalność na prowincyą rozwinął po r. 1860, otworzywszy 10 filij swoich we wszystkich miastach gubernialnych (prócz Siedlec i Suwałk), a nadto w Łodzi, Włocławku i Częstochowie. W przedostatnim roku swego istnienia (1884) Bank polski rozwinął działalność swoją do takich granic, że ogólny obrót wszystkich jego operacyj wynosił 1,017,204,321 rs. Weksli w tym roku zeskontował w centralnej instytucyi w Warszawie na 30,240,480 rs. i w filiach prowincyonalnych na 38,659,716 rs., czyli razem na 68,900,197 rs. Oprócz tego na otwarte kredyty, zabezpieczone papierami publicznemi, udzielił pożyczek razem 42,246,259 rs., na zastaw papierów publicznych 1,025,549 rs. i towarów 1,857,782 rs., na rachunki przekazowe wniesiono 26,359,532 rs. Bank polski rozwinąwszy osobisty kredyt do powyższych obszernych granic, od r. 1870 stopniowo zwijał zrazu bardzo rozszerzone kredyty hypoteczne i przemysłowe, tak że pierwsze w r. 1884 wynosiły już tylko 5,721 rs., a drugie 62,660 rs. Z rokiem 1886 w miejsce tak zasłużonej krajowi instytucyi, zaprowadzone zostały kantory, czyli oddziały Petersburskiego Banku Państwa, o których działalności w królestwie dotąd niemamy żadnych szczegółowych wiadomości.

Banków prywatnych akcyjnych, założonych między rokiem 1870—1872, jest w Warszawie cztery i w Łodzi jeden.

Z pomiędzy nich na zasadach akcyjności założone:

1) Bank handlowy w Warszawie (o 6 milionach rubli kapitału zakładowego, z oddziałem w Petersburgu), w oddziale warszawskim w r. 1886 miał całkowitego obrotu wszystkich operacyj na 465,173,321 rs. Weksli w walucie krajowej zdyskontował sztuk 45,673 na 28,885,851 rs., nadto w walucie obcej na 5,313,186 rs. Pożyczek na zastaw papierów publicznych i towarów udzielił 11,230,007 rs. Kapitałów na lokacyi w ciągu roku miał 9,555,840 rs., a nadto na rachunki przekazowe wniesiono w ciągu roku 26,525,877 rs. Fundusz rezerwowy banku tego z końcem r. 1886 wynosił 1,027,170 rs., a dywidendy za 1886 r. dał akcyonaryuszom 7%.

2) Bank dyskontowy warszawski (o 2 milionach rubli kapitału zakładowego) całkowitego obrotu wszystkich operacyj w ciągu roku 1886 miał 214,267,502 rs. Weksli miejscowych i zamiejscowych w walucie krajowej zdyskontował w ciągu roku na 6,984,980 rs. i weksli zagranicznych nabył za 7,950,325 rs. Pożyczek na zastaw papierów, towarów i t. d. w ciągu roku wydał 1,990,131 rs. Kapitałów na lokacyi w ciągu roku miał 4,939,295 rs., na rachunki przekazowe w ciągu roku wpłynęło 3,725,818 rs. Fundusz rezerwowy banku tego z końcem r. 1886 wynosił 299,009 rs., a dywidendy za r. 1886 dał akcyonaryuszom $6^1/_2$%; i

3) Bank handlowy łódzki, o jednym milionie rubli kapitału zakładowego.

Na zasadach wzajemności założone:

1) Warszawskie towarzystwo wzajemnego kredytu z końcem roku liczyło 2718 członków, którzy złożyli kapitału obrotowego rs. 1,193,747 i poręczyli rs. 10,743,723 rs., przyznanego więc kredytu mieli na 11,937,470 rs. Całkowity obrót wszystkich operacyi towarzystwa tego za r. 1886 wynosił 56,850,399 rs. Weksli skupiło towarzystwo to w ciągu roku sztuk 20,470 na 11,650,186 rs. Pożyczek na zastaw papierów i towarów udzielono w ciągu roku 122,105 rs. Kapitałów na lokacyi w ciągu roku posiadało 3,326,480 rs., a na rachunki przekazowe wpłynęło 8,258,670 rs. Funduszu rezerwowego i zapasowego z końcem r. 1886 posiadało towarzystwo 312,339 rs., dywidendy członkom swoim od kapitału obrotowego udzieliło 7%.

2) Kasa pożyczkowa przemysłowców warszawskich z końcem r. 1886 liczyła 5157

członków, mających wkładu 321,350 rs. Pożyczek na weksle, zastawy i t. p. razem w ciągu r. 1886 udzieliła kasa 3,650,755 rs. Kapitałów na lokacyi posiadała w ciągu roku rs. 1,494,378, na rachunki przekazowe złożono 609,370 rs. Kapitał zasobowy z końcem 1886 r. wynosił 144,200 rs., dywidendy uczestnikom udzieliła 7%.

Na wzór warszawskiej kasy przemysłowców potworzyły się w ostatnich czasach podobne instytucye także w Radomiu i Lublinie, ale dotąd sprawozdań nie ogłaszały. Na wzajemności oparte są także drobne instytucye kredytowe, tak zwane stowarzyszenia zaliczkowo-wkładowe, od lat kilkunastu funkcyonujące: w Grójcu, Kutnie i Wiskitkach.

Kredytem włościańskim, jak dotąd, zajmują się tylko kasy zaliczkowo-wkładowe gminne, jakich z początkiem 1881 r. na 1300 gmin w kraju istniało już 841, z ogólnym kapitałem zakładowym 648,616 rs. Liczba kas tych z każdym rokiem się zwiększa i wynosi już więcej niżeli 1000, a niektóre gubernie, jak np. lubelska, posiadają już kasy takie we wszystkich gminach. W gub. warszawskiej z początkiem r. 1886 na 154 gminy było już 122 kas.

Kas oszczędności w królestwie, dawnej organizacyi, założonych między r. 1843—62 przez b. Dyrekcyą ubezpieczeń, jest 18, a mianowicie: w Warszawie przy Magistracie, we wszystkich miastach gubernialnych, jako też w niektórych większych powiatowych, jak: w Łodzi, Włocławku, Częstochowie, Łęczycy, Hrubieszowie, Biały, Mławie i Sandomierzu. Kasy te, oprócz warszawskiej przy Magistracie, która z początkiem r. 1887 liczyła 39,384 uczestników, a 1,758,657 rs. nagromadzonego przez nich kapitału, jak przekonywają w r. 1878 zebrane o nich szczegółowe wiadomości, rozwijają się bardzo powolnie, po kilkuset (prócz płockiej, więcej niż 1000 uczestników liczącej), a niektóre po kilkudziesiąt zaledwie liczą uczestników.

Z rokiem 1861 warszawskie towarzystwo dobroczynności pozakładało t. zw. *kasy groszowe*, na wzór angielskich Penny-Banków, gromadzące drobnemi składkami oszczędność ludową, a na procent przelewające ją do kasy głównej przy Magistracie. Instytucye, te obecnie w liczbie kilkunastu czynne, znaczny udział przyjmują w rozwoju głównej kasy przy Magistracie. W ostatnich latach Petersburski Bank Państwa, przy zaprowadzonych w miejsce b. Banku polskiego i jego oddziałów kantorach swoich, podobno także otworzył kasy oszczędności, ale rozwój, a nawet istnienie tychże, podobnie jak całej działalności Banku państwa w królestwie, nie jest znanem publiczności. Oprócz kas oszczędności, do poważniejszych instytucyi przezorności należą jeszcze: *kasy zjednoczenia* czyli *emerytalne*, *kasy wsparcia* i *zabezpieczenia* przy krajowych drogach żelaznych, jako też *kasy przezorności i pomocy*, potworzone dla urzędników i oficyalistów przy bankach prywatnych i innych towarzystwach akcyjnych i wzajemnych. Ubezpieczeniem na życie, tą koroną instytucyj przezorności na Zachodzie, dotąd w królestwie, po zniesieniu b. Dyrekcyi ubezpieczeń, żadna miejscowa instytucya się nie zajmuje.

Asekuracyą w królestwie, oprócz zaprowadzonych, po zniesieniu b. centralnej dyrekcyi ubezpieczeń dla całego kraju, rządowych instytucyi wzajemnego ubezpieczenia obowiązkowego budynków od ognia, bez żadnego rzeczywistego związku między sobą prowadzonych przez 10 rządów gubernialnych, które w r. 1885 ubezpieczały w ogóle w całym kraju, prócz Warszawy, 776,993 nieruchomości na 362,463,540 rs., w czem 767,238 w wartości niższej od 5,000 rs., a 9,755 w wyższej. Ilość nieruchomości obowiązkowo ubezbieczonych, a zatem i budowli w ogóle, między gubernie rozdzielała się jak następuje: lubelska 106,823, piotrkowska 98,129, radomska 91,367, kielecka 81,928, warszawska 78,050, kaliska 72,446, siedlecka 69.572, suwalska 65,747, łomżyńska 62,963 i płocka 49,963. W Warszawie ubezpiecza budowle sam Magistrat. Na cały kraj istnieje jedno tylko towarzystwo miejscowe, a mianowicie Warszawskie towarz. ubezpieczeń od ognia. W ostatnich sześciu latach doszło już do 2,000,000 rs. rocznego dochodu z premii, z czego pewna, niewielka stosunkowo, część przypada na zabezpieczenia przyjmowane w wielkich miastach cesarstwa. Głównem zaś polem działalności towarzystwa jest królestwo i sąsiednie gubernie cesarstwa. Wszelkie inne dziedziny asekuracyi eksploatowane są dotąd w królestwie przez obce tylko agentury, nie ogłaszające szczegółowych sprawozdań o działalności swojej.

Towarzystw akcyjnych po 1870 r. powstało w kraju kilkadziesiąt: oprócz towarzystw dróg żelaznych i banków, jedno towarzystwo ubezpieczeń, a z pomiędzy przemysłowych: kilkanaście towarzystw cukrowniczych, dwa górnicze, jedno prowadzące łaźnie i łazienki w Warszawie, dwa dla fabrykacyi stali, a w ostatnich latach kilkanaście także wielkich przedsiębiorstw fabrycznych, dotąd prywatnych, przekształciło się na towarzystwa akcyjne: jak zakłady żelazne Lilpopa i Rau'a, fabryki Szajblera i inne w Łodzi, fabryki Żyrardowskie i inne.

Komunikacye. Z końcem 1886 r. znajdowały się w ruchu w granicach królestwa następne drogi żelazne: warszawsko-wiedeńska, główna linia z Warszawy do granicy wiorst 288, odno-

ga za Skierniewice do Łowicza wiorst 19·68 i z Ząbkowic do Sosnowic wiorst 16·75, razem wiorst 324·68. Warszawsko-bydgoska, główna linia z Łowicza do Aleksandrowa wiorst 130·72, odnoga z Aleksandrowa do Ciechocinka wiorst 7·20, razem wiorst 137·92. Fabryczno-łódzka z Koluszek do Łodzi wiorst 26. Warszawsko-terespolska wiorst 193·67. Nadwiślańska, główna linia w granicach królestwa od Dorohuska do Mławy wiorst 361, odnoga z Iwangrodu do Łukowa wiorst 57 i droga obwodowa w okół Warszawy wiorst 27, razem wiorst 445. Iwangrodzko-dąbrowska, główna linia wiorst 279, odnoga z Koluszek do Ostrowca wiorst 148, razem wiorst 427, nadto z drogi petersbursko-warszawskiej — z Łap do Warszawy i z Kowna do Wierzbołowa wiorst 242, z brzesko-grajewskiej od stacyi Mońki do Grajewa wiorst 28 i terespolsko-brzeska wiorst 8·36; razem w ruchu dróg żelaznych było wiorst 1883, co odpowiada blisko 0·8 wiorstom na milę kw., zamieniając zaś przestrzeń królestwa 2312 mil kwadr. na wiorsty kwadr.=111,874 kwadr. wiorstom, wypadnie jedna wiorsta drogi żelaznej średnio na 61 wiorst kwadr., w stosunku zaś do zaludnienia jedna wiorsta drogi żelaznej na 4,191 mieszkańców. Obok dróg znajdujących się już w ruchu, wykończają się i będą czynne jeszcze w roku bieżącym (1887): dwie odnogi drogi iwangrodzko-dąbrowskiej, z Dąbrowy do granicy pruskiej i austryackiej (razem około 29 wiorst) i odnoga drogi terespolskiej z Siedlec do Małkini (wiorst 62), jako też linia z Chełma do Brześcia (wiorst 107).

Dróg szosowanych znajduje się w królestwie: traktów 1-go rzędu (wszystkich pobudowanych przed r. 1845, kiedy nie było jeszcze dróg żelaznych w kraju) wiorst 2,159·34, pobudowanych kosztem 2,282,735 rs., czyli średnio po 3837·77 rs. za wiorstę; traktów 2-go rzędu, do r. 1876 wytkniętych, znajdowało się 4,229·38 wiorst. Od tego czasu przybyło kilkaset wiorst szos już to wykończonych, już to w budowie znajdujących się, jako drogi podjazdowe do stacyj nowootwartych od tego czasu dróg żelaznych: nadwiślańskiej i iwangrodzko-dąbrowskiej. Nadto dróg lądowych między-wioskowych w r. 1876 liczono wiorst 35,755 i pocztowych gruntowych 2,328 wiorst. Komunikacyj wodnych w r. 1876 liczono: rzek spławnych w granicach królestwa wraz z kanałem augustowskim wiorst 3,073, w czem dla statków tylko 2490 wiorst, co daje na jedną kwadratową milę przestrzeni wiorst 1·3, a na sto wiorst kwadratowych 2·75 wiorst. Od tego czasu komunikacye wodne krajowe żadnej bodaj poprawie nie uległy. Razem ulepszonych komunikacyi w kraju (licząc w to drogi żelazne, drogi wodne i trakty szosowane) znajdowało się z końcem r. 1886 około 11,560 wiorst, to znaczy średnio 5 wiorst na każdą milę kwadr. przestrzeni.

Źródła: *Fr. Rodecki*, Obraz geograficzno-statystyczny królestwa polskiego (1830); *Wolski*, Statystyka królestwa polskiego w Encyklopedyi Orgelbranda (1867); *Załęski W.*, Statystyka porównawcza królestwa polskiego (1876); *Banzemer J.*, Instytucye przezorności w królestwie polskiem z początkiem r. 1878 (1878); *Poznański J.*, Proizwoditielnyja siły carstwa polskago (1880); *Aleksandrowicz Bron.*, Obecny stan lasów i sadów owocowych w królestwie polskiem (1870, w Ekonomiście); *Banzemer J.*, Obraz przemysłu w kraju naszym (1886); *Dmochowski L.*, W sprawie ubezpieczeń nieruchomości (w Niwie z r. 1887).

Dr J. Banzemer.

Polska-Brama, w Kamieńcu Podolskim (ob. Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 421).

Polska-Cerkiew, pow. kozielski, ob. *Cerkiew.*

Polska Gierłoża, niem. *Polnisch Goerlitz*, dobra i leśn., pow. ostródzki, 7 klm. od st. p. Berkfredy. Ob. *Gierłoż.*

Polska Kamienica, wś i os. fabr., pow. częstochowski; ob. *Kamienica Polska.*

Polska Karczma, niem. *Polnisch Krug*, dawniej *Polnisch Kretscham*, karczma, powiat wschowski, par. Świdnica, okr. wiejski Dryżyna, ma 1 dm. i 14 mk.; należała przy schyłku zeszłego wieku do dóbr dryżyńskich Władysława Gurowskiego; ob. *Dryżyna.*

Polska Lutynia, ob. *Lutynia Polska.*

Polska Nowawieś, ob. *Nowawieś* (VII, 212).

Polska Ostrawa, ob. *Ostrawa Polska.*

Polska Przełęcz, zwykle *Polskim Grzebieniem* zwana, przełęcz w głównym grzbiecie Tatr, wznosząca się 2196 mt. npm. (szt. gen.), między Litworową turnią (2218 mt.) od zach. a Małą Wysoką (2430 mt.) od wschodu, prowadząca z doliny Białej Wody przez Świstową dolinkę, do doliny Wielickiej. Nazwa tej przełęczy pochodzi z czasów, kiedy tędy szła granica Węgier od Polski. Góralska nazwa jest Polska przełęcz; jedynie pod wpływem turystów, tłumaczących dosłownie z niemieckich map „Polnischer Kamm“, rozpowszechniła się nazwa wtóra. Przełęcz ta dzieli łuk właściwych Tatr na dwie wielkie połowy. Zachodnia z nich, od tejże przełęczy aż do Świnnicy (2293 mt.) ciągnie się od płd.-wsch. ku płn.-zach., druga zaś od tej przełęczy, aż po Koperszady Bielskie, ma kierunek od płd.-zachodu ku płn.-wschodowi. Widok z tej Przełęczy wspaniały, tak na polską, jak węgierską stronę. Sama przełęcz jest wąska, skalista i z obu stron urwista. Tędy wiedzie szlak pieszy z Zakopanego do Szczaw Sławkowskich czyli Szmeksu. Wznies. 2140 mt. (Korzistka).

2177·67 mt. (Fuchs), 2054 mt. (Paulmy), 2196 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Polska Strona, część Żurawicy, pow. przemyski.

Polska Wierzbica, pow. kluczborski, ob. *Wierzbica Polska.*

Polska Wieś 1.) wś, domin. i domena królewska, pow. gnieźnieński, tuż pod Kłeckiem, ku północy, par. i poczta w Kłecku, st. dr. żel. w Gnieźnie i Chwałkowie o 8 klm. P. W. istniała przed 1523 r. i wchodziła w skład starostwa kłeckiego, utworzonego w skutek podziału starostwa średzkiego; około 1580—1620 r. trzymali ją Czarnkowscy, a w 1771 r. Antoni Mirosławski, podkomorzy inowrocławski; dziesięcinę snopową składała proboszczom św. Jerzego w Gnieźnie. Wś liczy 20 dm., 219 mk. (172 kat. i 47 prot.) włącznie dominium, które ma 130·39 ha obszaru, t. j. 107·90 roli, 5·32 łąk, 15·74 past., 1·43 nieuż. i cegielnię; czysty dochód gruntowy obliczono na 1517 mrk; właścicielem jest Stanisław Fischbach. Po zabraniu starostw polskich utworzono tu domenę królewską, którą w nowszych czasach nazwano *Pauldorf.* Domena ta liczy 8 dm., 135 mk. (103 katol. i 32 prot.), obszaru ma 388·11 ha, t. j. 306·39 roli, 13·79 łąk, 23·75 past. i 6·64 nieuż.; czysty dochód grunt. 3524 mrk; chów i tucz bydła i świń. 2.) **P. W.**, wś i domena królewska, pow. średzki, tuż pod Pobiedziskami, ku wschodowi, par., poczta i st. dr. żel. w Pobiedziskach. Wś ma 3 dm., 36 mk. (24 kat. i 12 prot.); istniała przed 1523 r. i wchodziła w skład starostwa pobiedziskiego. Po zabraniu starostw polskich utworzono tu domenę królewską, którą w nowszych czasach nazwano *Forbach.* Domena ta ma 11 dm., 163 mk. (113 kat. i 50 prot.), obszaru 461·59 ha, t. j. 336·53 roli, 12·26 łąk, 28·08 past., 14·30 nieuż. i 70·42 wody; czysty dochód gruntowy 4705 mrk. *E. Cal.*

Polska Wieś, niem. *Polschendorf*, dawniej *Stangenwalde*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. p. i tel. Ządzbork. Stangenwalde istniało już w 1422 r.; nazwę Polnischdorf, t. j. Polska Wieś, spotykamy po raz pierwszy w 1459 r., co jest dowodem, że wówczas już tam mieszkali Polacy. W 1536 r. mieszkają tu sami Polacy.

Polska Wisła, wś, ob. *Wisła Polska.*

Polska Woda al. *Czarna Woda*, niem. *Polnisch Wasser, Polnische Bach* i *Honig-Wasser*, lewy dopływ Baryczy, powstaje pod Rypinem, o milę na północ od Sycowa, na Szląsku, z odpływu całej sieci jezior, ciągnących się z pod Sycowa; poniżej Rypina zlewa się z jeziorkiem Błoto, zasilonem płynącą z powiatu ostrzeszowskiego strugą Żórawińcem zwaną; płynie na Dąbrówkę i Niwki, gdzie z prawego brzegu przyjmuje odpływ jeziora Witnie i tworzy 2 stawy, z ktorych jeden zowie się Zacinkiem (Zaczinnek) a drugi Małowcem (Malowitz); pod Maryakiem wchodzi do powiatu odolanowskiego; poniżej Rypina zowie się Honig-Wasser, następnie Polnische Bach; długość biegu jej od Rypina do Maryaka wynosi 16 klm. w linii powietrznej. Minąwszy tę wieś, zwraca się P. W. ku zachodowi i łączy się z jeziorkiem Młynik, przez które płynie t. zw. Młyńska struga; ta zlewa się z P. W. między Bógdajem a Wielkiem, a opuszczając ją niebawem, toczy swe wody do stawu młyńskiego (Muehl Teich), na którego wysokości P. W. jednem ramieniem uchodzi do jeziora Wielkiego, a głównem korytem płynie wzdłuż tego jeziora, aż do ujścia swego do Baryczy, pod Nowym Zamkiem, na wschód od Mielicza. Jezioro Wielkie, poprzecinane groblami, tworzy kilka stawów, z których jeden zowie się Kazimierzem, a inne z niem. Louisen-Teich, Carls-T., Joachims-T. i Andreas-T., i odpływa znaczną strugą (der alte Muehlgraben) do Polskiej Wody. Ta, na przestrzeni od Bógdaja do Wielkiego (4 klm.), rozgranicza powiat sycowski od mielickiego; w pow. odolanowskim płynie ok. 7 klm., a od Bógdaja do ujścia swego 14 klm.; cały bieg jej wynosi ok. 37 klm. Ob. *Czarna Woda* (t. I, 740). *E. Cal.*

Polska Wola, wś, pow. radzyński, gm. Rudzienko, par. Wiśniew.

Polski Grzebień, ob. *Polska Przełęcz.*

Polski Krawarz, pow. raciborski, ob. *Krawarz Polski.*

Polski Las, niem. *Polnisch Wald* i *Polnischer Wald*, osada, powiat międzyrzecki, poczta w Trzcielu, okr. domin. Średni Folwark, 1 dm., 9 mk.

Polski Młyn, niem. *Polnisch Muehle*, młyn, pow. czarnkowski, o 3 klm. na zachód-północ od Radolina, na Silnicy, dopływie Noteci, par. i okr. domin. Biała, poczta w Trzciance, st. dr. żel. w Ujściu o 15 klm., 2 dm. i 16 mk.

Polski Nettków, ob. *Nettków.*

Polski Osenkop, ob. *Osenkop* 1.).

Polskie, wś i fol., pow. pleszewski, na lewym brzegu Prosny, przy ujściu Strzydzewki, naprzeciw Chocza, o 10 klm. na północo-wschód od Pleszewa, par. Broniszewice, poczta w Żegocinie (Rzegocin), st. dr. żel. w Pleszewie. P. istniało przed 1523 r. i posiadali je Suchorzewscy między r. 1579 a 1618, w nowszych zaś czasach Skórzewscy. Wykopaliska miejscowe znajdują się w zbiorach poznańskiego Tow. Przyjaciół Nauk. Wś ma 6 dm., 71 mk. (56 kat. i 15 prot.). Folwark, z 68 mk. w 4 dm., należy do dóbr Broniszewice, własność Brandt'ów. *E Cal.*

Polskie-Budy, wś włośc., pow. mławski, gm. i par. Unierzysz, odl. 29 w. od Mławy, ma 3 dm., 15 mk., 83 mr. obszaru.

Polskie Folwarki, inaczej *Górne Folwarki*, *Lackie Folwarki*, przedmieście Kamieńca Podolskiego nad Smotryczem (ob. Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 373, 374, 378, 416).

Polskie Holendry 1.) al. *Koźmińsko-Polskie Holendry*, niem. *Polnisch-Koschminer Hauland*, pow. krotoszyński, między Dobrzycą a Koźminem, należały około 1789 r. do dóbr koźmińskich, własności ks. Sapiehy, generała artyleryi, które następnie przeszły w ręce Kalkreuth'a (ob. *Koźmin*, IV, 570). 2.) Ob. *Polsko-Czeskie Holendry*, pow. międzyrzecki.

Polskie Jezioro, w dok. *Lacus Polonicus*, w t. zw. Nowej Marchii, w okolicy Drzenia (Driesen), wspomniane między 1407 a 1424 r.

Polskie Królestwo, ob. *Polska*.

Polskie Mokre, pow. gostyński, ob. *Mokre* 2.).

Polskie Neudorf, ob. *Neudorf* 23.).

Polskie Pijawne, pow. augustowski, ob. *Pijawne Polskie*.

Polskie Piotrkowice, ob. *Piotrkowice* 2.).

Polskie Piotrowice, ob. *Piotrowice* 9.).

Polskie Pole, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 84 w. od Święcian, ma 1 dm., 5 mk. katol.

Polskie Prawo, przedmieście Łekna, w pow. wągrowieckim, ok. r. 1523.

Polskie Zakrzewo, ob. *Zakrzewo*.

Polsko-Czeskie Holendry al. *Polskie Holendry*, niem. *Polnisch-Boehmisch Hauland*, pow. międzyrzecki, o 8 klm. na wschód od Zbąszynia, par., poczta i st. dr. żel. w Zbąszyniu, 54 dm., 309 mk. (186 kat. i 123 prot.).

Polsko-Koźminskie Holendry, ob. *Polskie Holendry* i *Koźmin* (IV, 570).

Polsnica, *Pełcznica* al. *Wystrzyca*, rzka, pow. kłodzki, ob. *Pełcznica*.

Polsnitz (niem.), ob. *Pełcznica*.

Polstanysławicze, u Długosza (Lib. Ben., II, 53) nazwa wsi Stanisław Górny, w pow. wadowickim.

Polszowa, potok, wypływa w obrębie gm. Rungur, w pow. kołomyjskim, z pod Dubowego lasu, u stóp góry Zanogi (639 mt.). Płynie na płn.-wsch., a potem na wschód i w Kluczowie Małym wpada do Hałunki (ob.). Długość biegu wynosi 3 klm. Ob. *Kluczówka*. *Br. G.*

Poltschuetz (niem.), ob. *Pełczyce* 2.).

Poltyny, fol. dóbr Dowiatów, w pow. szawelskim.

Polubicze, wś i fol., pow. włodawski, gm. Horodyszcze, par. obrz. rz.-kat. Rossosz, wsch. obrz. Horodyszcze, odl. 28 w. od Włodawy, ma 118 dm., 1034 mk., szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 86 dm., 548 mk. W r. 1874 fol. P. z przyległ. Mierzwinek rozl. mr. 2993: gr. or. i ogr. mr. 713, łąk mr. 606, past. mr. 650, lasu mr. 874, nieuż. mr. 150; bud. mur. 3, z drzewa 27; płodozmian 7 i 8-polowy; las nieurządzony; pokłady torfu. Wś P. osad 76, z gr. mr. 2743.

Polubin (dok.), ob. *Pałubin*.

Poluchy, uroczysko, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Krzemienica (urzęd. Kremianica), o 11 w. od Wołkowyska.

Polucin al. *Połuszyn*, posiadłość w pow. niegdyś kościańskim, pod Dupinem, wchodząca w skład dóbr Osiek, zlała się z wsią Zaorle; około 1793 r. należała do Józefa Krzyckiego, kasztelana krzywińskiego.

Poludowicze, wś nad Naczą, gub. witebska.

Poludzowo, wś nieistniejąca obecnie, należała do par. Chodów, wcielonej obecnie do par. Dzierzbice, w pow. kutnowskim (ob. Lib. Ben. Łask., I, 409).

Polule, wś, pow. suwalski, gm. Jeleniewo, par. Kaletnik, odl. od Suwałk 10 w., ma 4 dm., 17 mk.

Polulkemie, os., pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 28 w., 1 dm., 11 mk. W 1827 r. 2 dm., 11 mk., par. Lubowo.

Polunce 1.) wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 19 w., ma 17 dm., 269 mk. W 1827 r. 9 dm., 96 mk. 2.) **P.** *Serejskie*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 28 w., ma 17 dm., 215 mk. W 1827 r. 13 dm., 91 mk. 3.) **P.** *Mereckie*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje, odl. od Sejn 30 w., ma 18 dm., 127 mk. W 1827 r. należały do par. Sereje, miały 10 dm., 84 mk. 4.) **P.** *Wielkie*, wś i fol., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Puńsk, odl. od Sejn 14 w. Wś ma 31 dm., 310 mk.; fol. 2 dm., 12 mk. W 1827 r. było 26 dm., 209 mk. *Br. Ch.*

Polunce, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiwańce, o 1 w. od gminy, 39 dusz rewiz.

Polunicza, góra w gm, Składniste, pow. nowosądecki, pod 38° 29′ 7″ wsch. dłg. g. F., a 49° 30′ 45″ płn. sz., na prawym (wschod.) brzegu Roztockiego pot., dopływu Kamienicy dunajeckiej. Wznies. 736 mt. *Br. G.*

Poluniszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. kat.

Poluny, dobra w dawnym pow. grodzieńskim wwdztwa trockiego, stanowiły niegdyś sstwo niegrodowe poluńskie, które wedle spisów podskarbińskich z 1766 r. posiadał Józef Michniewicz, opłacając zeń kwarty złp 439 gr. 2, hyberny zaś cały powiat nie uiszczał. Na sejmie z 1773—75 r. stany Rzpltej nadały sstwo to w posiadanie emfiteutyczne Janowi Michniewiczowi, majorowi i figiel-adjutantowi króla Poniatowskiego, z zastrzeżeniem dożywocia poprzedniego starosty.

Polusiewo, fol., pow. kolski, gm. Kłodawa, par. Bierzwienna Długa, odl. od Koła w. 16, ma 1 dm., 20 mk.

Polusino, wś, pow. kartuski. ob. *Połęcin*.

Polusyny al. *Poluszyny*, *Połuszyny*, grupa domów pod miastem pow. Jaworowem.

Poluty, ob. *Połuty*. Odl. są 23 w. od Lidy a 18 w. od Wasiliszek, mają 7 dm., 69 mk. prawosł.

Polutyńce, w dokum. także *Palutyńce*, przys. nad rz. Tarnawą, dopł. Dniestru, pow. kamieniecki, na pograniczu pow. uszyckiego, na wschód od Kamieńca, gm. Bahowica, par. prawosł. Furmanówka, katol. Kitajgród, W 1868 r. było tu 3 dm. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki 359.

Polwica al. *Pulwica*, dok. *Polovicia* i *Villa Absalonis filii Bernardi*, majętność, pow. średzki, o 2 klm. na płn.-wschód od Zaniemyśla; par. Śmieciska, poczta w Zaniemyślu, st. dr. żel. w Środzie o 9 klm.; 6 dm. i 77 mk., między którymi 1 protest. P. z Lubońcem ma 625·49 ha obszaru, t. j. 522·31 roli, 39·63 łąk, 50·03 past., 13·14 nieuż. i 0·38 wody; czysty dochód grun. 8640 mrk.; właścicielem jest Zygmunt z Niegolewa Niegolewski. W 1230 r. Bronisz zakładając klasztor cystersów w Gościkowie, zwany Paradyżem, nadał mu między innemi włościami Polwicę; w 1331 r. doznał tu oddział Krzyżaków strasznej klęski od okolicznych mieszkańców, którzy, dla schronienia się przed grabieżą krzyżacką, okopali się na kilka mil, od Kępy Zaniemyskiej aż pod Głuszynę. W 1578 r. należała P. do Roszkowskiego, kasztelana przemęckiego, 1618 do Dębołęckiej, przy schyłku zeszłego wieku do Jaraczewskiego, ssty soleckiego, dziedzica dóbr zaniemyskich, a następnie do Skórzewskich. 2.) **P.**, dok. *Polwicze*, posiadłość w 1369 r. pod Górką Targową, w okolicy Wrześni, dziś już nie istnieje (Kod. Wielkop.). *E. Cal.*

Polwiny, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Podolce, o 4 w. od gminy, 16 dusz rewiz.; należy do dóbr Podolce Kurkowskich.

Polwiten, wś nad rz. Dzierzgoń (Sorge), pow. morąski.

Polwy al. *Półwy*, ob. *Pulwy*.

Polyakocz, ob. *Poljakowce*.

Polyanóc (węg.), ob. *Polanowce*.

Polyenycz (w dok.), ob. *Palenice*.

Polzenitz, ob. *Lalkowy*.

Polzin, ob. *Polzyno*.

Polzin 1.) zapewne *Połczyn*, mto w Pomeranii, pow. białogrodzki, nad rz. Wugger i szosą do Szczecinka wiodącą. Okolica górzysta, pokryta pięknemi lasami bukowemi, wśród których rozłożyło się w malowniczem otoczeniu pięć jezior, stąd nazwa Pomorskiej Szwajcaryi. Pierwsze źródło mineralne, dzisiejsze Louisenbad, odkryto tu niedaleko miasta r. 1688 r.; później znaleziono jeszcze inne, które nieomal wszystkie zamieniono na kąpiele. Najsławniejszym jest zakład dla chorych Bethanien zwany. Liczba osób szukających tu ulgi, wynosi rocznie około 500. W 1887 r. mto miało 4481 mk., przeważnie ewang., trudniących się rolnictwem, handlem zboża, garbarstwem; są tu także dwie przędzalnie wełny o 900 wrzecionach. O zamku, znajdującym się w płd.-zach. stronie miasta, napotykamy pierwszą wzmiankę już r. 1331. Posiadali go wówczas Wedellowie. Pod koniec XIV w. dostali zamek i miasto Manteuffllowie prawem lennem. Do nich też należał ten majątek po części jeszcze w bieżącem stuleciu. 2.) **P.** *Klein* i *Gross* (niem.), dobra rycer. i majętność prywatna w Pomeranii, pow. gryfijski, st. p. Quilow.

Polzin, ob. *Połczyn*.

Polzyno al. *Polzin* 1.) dobra nad Swołną, pow. drysieński, z kaplicą kat. par. Zabiały, ma 389 dz. ziemi dworskiej; włościanie zapłacili 9999 rs. 32 kop. wykupu za ziemię. Własność niegdyś Jana Stankiewicza Podborskiego, od którego przeszło do Stanisława Podborskiego, a gdy ten umarł bezdzietny, odziedziczyła siostra jego Anna Szołuchowa; później w posiadaniu Jana Korsaka, Andrzeja Snarskiego, około 1837 r. Euzebiusza Snarskiego, dziś Filipa Kupczyńskiego. 2.) **P.**, dobra skarbowe, pow. drysieński; należą do nich wsie: P., Łuciszcze, Baradulino, Charłapowo, Miedwiedki, Kowalki, Hajka, Maszara i Dziemianowo, mające w ogóle 441 mk. (206 męż. i 235 kob.) i 1116 dz. ziemi, z której 1071 dz. należy do włościan. *A. K. Ł.*

Poła, rzeka w gub. twerskiej i nowogrodzkiej, dopływ Ilmenu, długa 224 w., szeroka do 100 saż., głęboka do 12 arsz., brzegi ma wzniesione, porosłe lasem, bardzo malownicze; spławna i żeglowna.

Połaboszka, zaśc. szlach. nad rz. Kiewką, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 25 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. (5 prawosł., 2 katol.).

Połagien, fol., pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Błota, o 16 w. od Kobrynia.

Połaj, grupa domów w Krościenku nad Dunajcem, pow. nowotarski. *Br. G.*

Połajewek, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Połajewo; fol. ma 19 mk., 287 mr. ziemi dwor., wś 142 mk., 215 mr. włośc. W 1827 r. było 17 dm., 165 mk.

Połajewo *Stare*, wś i fol., *P. Nowe*, wś i *P. Poproboszczowskie*, os., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Połajewo. P. Stare ma 236 mk., 813 mr. ziemi dwors., 94 mr. włośc. W 1827 r. było 13 dm., 94 mk. P. Nowe ma 146 mk., 213 mr. ziemi włośc. Kościół par. istniał tu już w XVI w., obecny, murowany, p. w. św. Trójcy, wystawiony w r. 1818 przez ówczesnego dziedzica dóbr Wojciecha Sokołowskiego. Według reg. pobor. pow. radziejowskiego z r. 1557 i 1566 wś Polajewo major, w par. Polajewo, własność Szymona Grabskie-

go, miała 8 łan., 2 zagr., 1 komor. Polajewo minor, własność Andrzeja Kaczkowskiego, miała 8 łan., 2 zagr. (Pawiński, Wielkp. II, 32). P. par., dek. nieszawski, ma 1280 dusz. Dobra P. składały się w 1867 r. z fol. P., wsi: P., Połajewek, Przedłuż i Maryanowo, rozl. dominialna mr. 1826: gr. or. i ogr. mr. 940, łąk mr. 69, past. mr. 60, lasu mr. 382, nieuż. mr. 375. Wś P. os. 47, z gr. mr. 307; wś Połajewek os. 14, z gr. mr. 216; wś Przedłuż os. 18, z gr. mr. 130; wś Maryanowo os. 12, z gr. mr. 109.

Połajewo 1.) wś kośc. i okr. wiejski pow. obornicki, o $6^1/_2$ klm. na zach.-płd. od Ryczywoła, przy trakcie obornicko-czarnkowskim, w nizinie, wśród łąk i pagórków, jest siedzibą komisarza okręgowego i ma agencyą pocztową; par. kat. w miejscu, protest. w Bukówcu, st. dr. żel. o 16 klm. w Obornikach; 200 dm., 1552 mk., którzy trudnią się rolnictwem i handlem zboża, wełny i okowity. Większe obszary posiadają tu: Eduard Scheel (220 ha), Antoni Wellnitz (94 ha) i Ludwik Bloch (91 ha). Folw. proboszczowski, zwany Jakubowem, leżący między P. a Krosinem, ma 160 ha i 2520 mrk. czystego dochodu. P. należało niegdyś do starostwa rogozińskiego, trzymanego przez długie lata przez Czarnkowskich, później przez Husarzewskich. Przy schyłku zeszłego stulecia wchodziły w skład klucza połajewskiego: Budzisko, Ciążyń, Jędrzejewo, Komorzewo, Krosin, Krosinko, Piotrowo, Połajewo, Przybychowo, Przybychówko, Radom, Sepno, Sierakowo i Skrzetusz. Za księstwa warszawskiego liczyły się jeszcze do tych dóbr: Boruszyn, Kozi Lasek, Kurwia Rola, Młynkowo i Tarnówko. Kościół połajewski p. w. św. Andrzeja istniał już przed r. 1510, w miejsce jego stanął nowy około 1628 r. Czarnkowscy przybudowali do tego kościoła kaplicę murowaną, w której, między innemi, złożono zwłoki Jędrzeja Czarnkowskiego, wojewody kaliskiego († 1617). Gdy wreszcie i ten kościół podupadł, zamkniętym został w r. 1765; w 15 lat później wzniósł Jan Sawicki, pleban miejscowy, z cegły palonej nowy kościół, który dotąd istnieje. Przy kościele tym było bractwo rożańcowe, zaprowadzone w r. 1636 i uposażone w r. 1723 przez Antoniego Miączyńskiego, sstę łuckiego. Nagrobek i portret Jędrzeja Czarnkowskiego znikły bez śladu. Księgi kościelne sięgają r. 1689. Par. połajewską (dek. obornicki) składają: Długi Bród, Jakubowo, Jędrzejowo, Komorzewo, Krenz. Krosin, Krosinko, Piotrowo, Połajewo, Połajewskie Holendry, Przybychówko i Przybychowo. W 1873 r. było w parafii 2095 dusz. Szpital połajewski istniał w r. 1633. Na pobliskiej górze Lisiej (Łysej ?) odkryto grobowisko, obłożone kamieniami płaskimi, a w niem wielką popielnicę, 39 cntm. wysoką, z pokrywą o średnicy 18 cntm. Na innym z pagórków połajewskich odkopano 4 zwykłe groby kamienne i różne skorupy gliniane. W skład okr. wiejskiego wchodzi Jakubowo, folw. (19 mk.); cały okrąg ma 201 dm. i 1571 mk. (1216 kat., 249 prot. i 106 żyd.). Dobra połajewskie zabrał rząd pruski i utworzył z nich domenę królewską. 2.) **P.**, niem. *Gueldenau*, tworzy zach.-płn. część osady połajewskiej; ma 25 dm., 418 mk., (313 kat. i 105 prot.); obszaru wraz z folw. Skrzetusz i Budzisko, 1507·35 ha czyli 1002·48 roli, 191·13 łąk, 269·87 past., 42·33 nieuż. i 1·54 wody; czysty dochód 24,973 mrk.; gorzelnia parowa z młynem i stacya stanowienia klaczy; właścicielem jest rząd pruski. 3.) **P.**, niem. *Hartigsheide*, nadleśn. zwane także *Heidchen* czyli *Boruszynkiem* (ob.), pow. obornicki, o 6 klm. na zach. od Połajewa; par. i poczta w Boruszynie, st. dr. żel. o 20 klm. w Obornikach; graniczy z Tarnówkiem, Młynkowem, Krosinem i Boruszynem. Mapa Chrzanowskiego oznacza tam *Polujewo* (!). Nadleśnictwo to wraz z podanemi pod Boruszynkiem miejscowościami ma 7424·45 ha obszaru, t. j. 206·36 roli, 512·63 łąk, 192·03 past., 6409·55 lasu przeważnie sosnowego, 100·11 nieuż. i 3·77 wody; czysty dochód 26,552 mrk; właścicielem jest rząd pruski. 4.) **P.**, ob. *Połajewskie Holendry*.

Połajewskie Holendry, niem. *Polajewo Hauland*, holendry, pow. obornicki, na granicy pow. czarnkowskiego i chodzieskiego, nad Golnicą (Flinte), o 8 klm. na płn.-zach. od Ryczywoła, w okolicy lesistej; par. kat. Połajewo, prot. Bukowiec, poczta w Ryczywole, st. dr. żel. o 16 klm. w Chodzieżu i Budzyniu; 16 dm. i 133 mk. protest. *E. Cal.*

Połajksztota, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 33 w., ma 4 dm., 27 mk. W 1827 r. 1 dm. 13 mk.

Połajwy, wś, pow. rossieński, par. chwejdańska.

Połakn, wś i dobra, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 44 w. od Słonima.

Połamaniec, wś i os., pow. częstochowski, gm. Węglowice, par. Truskolasy ma 6 dm., 31 mk., 75 mr. ziemi dwors. Należy do dóbr rządowych Krzepice.

Połanica, os. huculska, ob. *Mikuliczyn*.

Połaniec, 1191 r. *Polancz*, 1285 *Polanc*, *Polyanecz*, os. miejska nad rz. Czarną, niedaleko ujścia jej do Wisły, odl. 42 w. od Sandomierza, 23 w. od Staszowa, posiada kościół par. drewniany, dom przytułku dla ubogich starców, szkołę począt. ogólną, urząd gminny, garbarnię, 286 dm. (28 mur.), 2667 mk. i 1519 mr. ziemi należącej do osady. W 1827 r. było 237 dm., 1700 mk., w 1862 r. 237 dm., 2003 mk. Z grodu pierwotnego nie ma dziś i śladu. Fol. P. leżący pod osadą ma 1 dm., 10 mk., 272 mr. Jestto zapewne dawne wójtostwo.

Par. P., dek. sandomierski, ma 5514 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Staszowie, tamże st. poczt. Gmina ma 4622 mk., rozl. 7425 mr., w tem ziemi dwor. 3203 mr. W skład gminy wchodzą: Brzozowa, Brzyzie, Czarne, Daszyn, Kamieniec, Kępa-Glińska, Kępa-Górecka, Kraśnik, Łęg, Mąki, Podskale, Połaniec, Połaniecki - Folwark, Przychody, Rychterówka, Ruszcza Dolna, Rybitwy, Sieragi, Winnica, Zawierzbie, Zdzień, Zielonka i Zrębin. P. jest starożytną osadą, której zawiązkiem był zapewne dawny gród książęcy, wzniesiony na wyniosłej krawędzi doliny Wisły. W akcie spisanym przy poświęceniu katedry w Sandomierzu 1191 r. a wyliczającym dochody tejże katedry, wymieniona jest „capella de Polancz“ (Kod. Małop. 5). Przy grodzie istniała więc kaplica i parafia zapewne. O niej to widocznie wspomina Długosz mówiąc, iż gdy pierwotna osada była na górze, to przy niej istniał drewniany kościół p. w. św. Katarzyny (Lib. Ben., II, 448). W 1285 r. Leszek Czarny ks. Krakowa, Sandomierza i Sieradza nadając Stanisławowi z Chrobrza wś Kębłów, uwalnia go od juryzdykcyi grodu połanieckiego (non citari coram castro Polanc). Na akcie tym podpisany jest „Comes Marcussius Castellanus de Polanc“ (Kod. Małop. 130). Według „Star. Polski“ (2 wyd., II, 311) Bolesław Wstydliwy nadał w 1264 r. Mikołajowi synowi Bartłomieja przywilej na założenie miasta na obszarze ziemi należącej do grodu, za co jemu dawał dziedziczne wójtostwo, cztery wolne łany, łąki, pastwiska, pasieki i polowanie. Z każdego osiadłego łanu mieszczanie mają dawać po wiardunku na św. Marcin z ław sukienniczych, jatek rzeźniczych, szewckich i domów po pół skojca. Trzecią część czynszów pobiera wójt, który ma prawo wystawić młyn na rzece Czarnej a jazy na Wiśle i łowić ryby niewodem (sagena). Miasto założone zostało w dolinie opodal grodu i już zapewne w XIV w. zbudowano tu kościół drewniany i przeniesiono parafią z grodu, jak również relikwie św. Katarzyny z kościołka zamkowego. Długosz opowiada, iż Kazimierz Sprawiedliwy przeniósł osadę w dolinę (Lib. Ben., II, 448). W 1321 r. wójt połaniecki Maciej osadziwszy (na obszarze wójtostwa?) wieś Rudniki sprzedał ją swej siostrze Elżbiecie za 120 grzyw. za zezwoleniem Władysława Łokietka. W połowie XV w. było tu 180 mieszczan mających swe domy. Probostwo połanieckie stanowiło główne uposażenie proboszcza sandomierskiej katedry, który był też jedynym patronem i kolatorem tutejszego probostwa. Łany mieszczan porozdzielane na połanki i ćwierci dawały dziesięcinę bisk. krakowskiemu wartości do 20 grzyw., wójtostwo zaś plebanowi miejscowemu (do 2 grzyw.). Pleban miał swój folwark, ogród, łąki, śpichlerz i jatkę (Lib. Ben., II, 448—449). Zygmunt I w 1507 r. nadaje targ i 3 jarmarki. Miasto zaliczane było do dóbr stołowych królewskich. Według lustracyi z 1564 r. dokonanej po zgorzeniu miasta, było 287 domów. Regestra poborowe z 1578 wykazują, iż P. płacił szosu in duplo 20 fl. z 4 łanów miejskich, z 12 bań gorzałczanych, od 49 rzemieśln., 2 hultai, 35 osadn. (inquilini), od żydów 4 fl., ogółem 71 fl. 12 gr. (Pawiński, Małop., 205). W tym roku dał Sandomierz 438 fl. a Opatów 294 fl. Lustracya z 1602 r. znalazła: 322 dm., 141 części łąk, 38 ogrod., 26 folw. a na przedmieściu gdzie była pierwotna osada 17 dm. Czynsz z domów, ról, łąk i ogrodów, od 267 (?) rzemieśln., 57 komorn., 12 jatek (po 12 gr. z kamienia łoju) od 24 palących gorzałkę, z 2 młynów na Czarnej, wynosił 635 zł. 10 gr. Łaźnia opustoszała; płacił z niej balwierz 6 grzyw. Zygmunt III ciągnąc przeciw rokoszanom stanął tu z wojskiem we wrześniu 1606 r. Pod wpływem klęsk ogólnych krajowych upadła i ta osada. W 1663 r. lustratorowie zastają ledwie 100 domów. Podczas pospolitego ruszenia wyprawiają wóz wojenny razem z Osieczanami i dwu pachołkami w barwie. W 1794 r. stoi tu obozem wojsko narodowe i stąd datuje Kościuszko swój manifest (7 maja) z ulgami dla ludu wiejskiego. Według wiadomości podanej przez Starowolskiego, Jan Kochanowski miał jakoby otrzymać kasztelanią połaniecką od Batorego, lecz takowej nie przyjął. Sprawdzeniem tego szczegółu zajmował się Julian Bartoszewicz (ob. Bibl. Warsz. 1858 r., sierpień, 257) i ks. Gacki (o Rodzinie Jana Kochanowskiego, str. 72 i nast.), lecz niezdołano odszukać nominacyi w Metryce Koronnej w Warszawie. *Br. Ch.*

Połanka, wś, pow. hajsyński, ma 535 dusz męs., ziemi włośc. wraz ze wsią Ulanicą 1835 dz. używalnej i 32 dz. nieużytków. Należy do Feliksa Sobańskiego (ob. *Ulanica*).

Połankieś, ob. *Połankiesie*.

Połankiesie al. *Połankieś* 1.) dwór nad Łankiessą, pow. kowieński, okr. pol. janowski, par. Żejmy, o 2 mile od Janowa, 36 w. od Kowna a 2 w. od st. dr. żel. lipawskiej Żejmy, ma 42 włóki; gleba pszenna. W 1859 r. była tu gorzelnia i wiatrak. Przez grunta folwarczne przechodzi tor dr. żel. lipawskiej. Do dworu należą fol. Paulinów, Brzozówka i Młynek. Własność Nieławickich. 2.) **P.**; dwa zaśc., tamże. *J. Krz.*

Połany, żm. *Pałonis*, mko pryw. nad Połanką, pow. szawelski, okr. pol. szadowski, o 54 w. od Szawel, w 1859 r. 15 dm., 190 mk. Kościół kat. p. w. Opatrzności Boskiej, w 1786 r. z drzewa wzniesiony przez Rynkszeniewskiego, filialny par. Bejsagoła.

Połapinie, zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol.. o $11^1/_2$ w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat.

Połapisze, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Połaszki, fol. skarbowy, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Horodno, okr. wiejski Rakliszki.

Połaukiszki, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 21 w. od Święcian, 2 dm., 13 mk. kat.

Poławeń, po żm. *Poławenis* al. *Poławcnis* 1.) mko nad rz. Ławeną, pow. wiłkomierski, okr. pol. Rogowo, o 70 w. od Wiłkomierza, w 1859 r. było tu 10 dm., 84 mk.; kościół i klasztor ks. dominikanów, dom schronienia. W 1676 r. Wawrzyniec Michał Odlanicki Poczobut, sędzia ziemski wiłkomierski, z żoną Maryanną z Doumantów Siesickich, założyli na wyniosłym brzegu Ławeny klasztor dominikanów i uposażyli go fol. Poławeń, jez. Wierzynta, fol. Łomaki i kapitałem 9671 złp. Kościół p. w. św. Dominika był wzniesiony z muru, z wieżą trzypiętrową; klasztor pierwotnie drewniany, od 1779 r. murowany. Kościół od 1849 r. zamieniono na parafialny a klasztor w 1864 r. zniesiono. Bogatą bibliotekę klasztorną przeniesiono do Wilna. Par. kat., dek. uciańskiego, ma 3501 dusz. Kościół filialny we wsi Nowydwór al. Giełaże (Giełażewo), p. w. N. M. P., wzniesiony został z drzewa w 1746 r. kosztem obywatela Puzyny. Opis i widok P. podał Tygod. Illustr. w № 285, z 1873 r.

Poławeniek, dobra nad rz. Ławeną, pow. wiłkomierski, par. Kupiszki, własność Peliskich. Kościół filial. drewn., p. w. N. M. P., wystawiony w 1803 r. przez dziedzica Mojgisa. 2.) **P.**, dwór nad Ławeną, pow. wiłkomierski, okr. pol. Rogowo, o 72 w. od Wiłkomierza, własność Komara. W 1859 r. było tu 56 mk., młyn wodny i gorzelnia. 3.) **P.**, wś nad Ławeną, pow. wiłkomierski, od Komorowskich kupiona przez ks. misyonarzy wileńskich, dziś rządowa. *J. Krz.*

Poławica, górski potok, wypływa u płn. podnóża góry Świnianki (wznies. 1121 mt.), na zach. granicy Mikuliczyna w pow. nadworniańskim, nieopodal polany Poławca, rozpościerającej się w obr. gm. Jamny, płynie leśnym jarem na północ, uchodząc do Prutu z lewego brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Poławki, ob. *Subocz.*

Połaź al. *Połazie*, ob. *Pułazie.*

Połazie 1.) (*Pułazie*), wś, pow. węgrowski, gm. Jaczew, par. Liw, ma 32 dm., 231 mk., 664 mr. ziemi. 2.) **P.** *Świętochów*, wś, pow. węgrowski, gm. Borze, 40 dm., 279 mk., 1137 mr. ziemi.

Połażejewo, dobra, pow. średzki, o 8 klm. na wschód od Środy i o tyleż od Miłosławia; par. Murzynowo Kościelne, poczta w Srodzie, st. dr. żel. w Środzie i Miłosławiu; 8 dm., 114 mk. kat.; obszaru 354 ha, t. j. 318 roli, 25 łąk 2 lasu i 9 nieuż.; czysty dochód 5262; uprawa buraków; właścicielem jest Witold Kosiński. P. należało dawniej do kapituły gnieźnieńskiej; dzierżawili je r. 1578 Szymon Górski, a w r. 1618 Drzewicki, kanonik gnieźnieński; na początku bieżącego stulecia wchodziło w skład dóbr Winnogóra, nadanych generałowi H. Dąbrowskiemu przez Napoleona I. *E. Cal.*

Połażewicze, dobra nad rzką Pietrówką, dopł. Dokołki, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, dość dawne dziedzictwo Daszkiewiczów, ma $242^1/_2$ włók, młyn wodny, propinacya. Miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dużo. *A. Jel.*

Połąga, lit. *Palanga*, łotew. *Pulangie* (*Pallange*), *Polangen*, miasteczko prywatne i dobra ziemskie nad morzem Baltyckiem, na południowym krańcu Kurlandyi, w pow. grobińskim, wchodzącym w skład okręgu hazenpockiego (Hasenpothsche Oberhauptmannschaft). P. leży pod $55^0\,55'$ szer. płn. i $38^0\,44'$ wsch. dłg., wznies. 35 st. npm., odl. 250 w. od Rygi, niespełna $^1/_2$ mili od granicy pruskiej, a 3 mile od Kłajpedy, na wąskim szlaku brzegu morskiego, jaki pozostał własnością Żmudzi po traktatach zawartych w r. 1422 między nią i krzyżackim zakonem. Jak mko P. tak i dobra tejże nazwy należały do Litwy aż do 1819 r., w którym ostatecznie do Kurlandyi przyłączone zostały i stanowią obecnie dziedziczną własność hr. Józefa Tyszkiewicza. Do 1819 r. P. była naczelnem miejscem powiatu tegoż imienia, a razem starostwa płacącego kwarty 7052 złp. 24 gr. Podług spisów podskarbińskich z 1569 r. pierwotnie dobra te stanowiły ekonomią stołu królewskiego, następnie przemienione na sstwo, były w 1771 r. w posiadaniu Mirbacha. Sejm ekstraordynaryjny warszawski 1773 r. d. 19 kwietnia zaczęty a z limity i sześciu prorogacyi w 1775 r., przy utwierdzeniu dzieł generalnych konfederacyi obojgu narodów i rozwiązaniu onychże skończony, zgodził się 1775 r. na oddanie P. ze wsiami Farnidami i Płungianami w dziedzictwo Ignacemu ks. Massalskiemu, bisk. wileńskiemu, wzamian za jego miasto dziedziczne Lachowicze, oraz za hrabstwo lachowickie, położone w wwdztwie nowogródzkiem (Vol. Leg., t. VIII, str. 406, wyd. Ohryzki). W archiwum domowem majętności P. przechowuje się dotąd pergamin króla Stanisława Augusta, wydany bisk. Massalskiemu w d. 16 września 1779 r. a opiewający, iż na mocy zezwolenia stanów Rzpltej i uchwał konstytucyi sejmu ekstraordynaryjnego warszawskiego 1773 — 1775 starostwo połągoskie wraz z mejszagolskiem i szyrwinckiem zostało zamienione na prywatne dobra lachowickie bisk. Massalskie-

go wraz z jego dziedzicznem miastem Lachowicze. Zamiana ta, jak wygłasza tenże dokument, spowodowaną była potrzebą objęcia na rzecz publicznego dobra obronnej fortecy, która się znajdowała w lachowickich dobrach ks. biskupa. Od Massalskich przeszła P. po trzecim rozbiorze Rzpltej drogą wiana do hr. Wincentego Potockiego, podkomorzego koronnego, który rozkochawszy się w czasie sejmu czteroletniego w pięknej bratance biskupa, Helenie z ks. Massalskich ks. de Ligne, poszedł do rozwodu z żoną swą Anną z Mycielskich Potocką i ożenił się ze spadkobierczynią biskupa Massalskiego. Wkrótce potem P. przeszła do generała Ksawerego Niesiołowskiego na mocy prawa w d. 22 listopada 1801 r. w grodzie pow. wileńskiego przyznanego. W 1824 r. d. 13 lipca nabywa P. od Niesiołowskich pułkownik Michał Tyszkiewicz za 177,171 rs. 88 kop. a odtąd już jak dobra, tak miasteczka w jego domu stale pozostają. Kościołek paraf. p. w. Wniebowzięcia N. M. P. w P. fundowała w r. 1595 Anna Jagiellonka, dzierżąca to starostwo w oprawie wdowiej (podług rubrycelli w 1554 r., podług zaś bisk. Wołonczewskiego w 1597 r.). Żmujdzini opierając się ciężkiemu jarzmu krzyżackiemu stoczyli pod P. w 1409 r. z wojskiem krzyżackiem zaciętą walkę i poraziwszy je na głowę, oświadczyli, że tylko władzę w. ks. Witolda nad sobą uznawać będą. P. do początku XVIII w. była portem jedynym na Litwie. Narbutt utrzymuje, że „Pałanga“ znaczy po litewsku „nad portem“, co znowu stanowczo zbija ks. Ludwik Adam Jucewicz w swoich „Wspomnieniach Żmudzi“ (Wilno 1842). Godząc oba te zdania Michał Baliński przychodzi do wniosku, że P. ma nazwisko od *Łangas*, okno. O $^1/_4$ mili zaledwie od miasta przy strumieniu uchodzącym do morza, obok góry piaszczystej, zwanej przez żeglarzy „Holenderską czapką“, znajdują się ślady innej osady, noszącej obecnie nazwę „Starego portu“. Zdaje się jednak, powiada Baliński, że to właściwiej było pierwotne osadzenie miasta, czyli Stara Połonga. Port bowiem był dalej jeszcze o $^3/_4$ mili na samej w owym czasie granicy kurlandzkiej, gdzie rzeka Szwenta, oddzielając właściwą krainę Kuronów, wpada do Baltyku. Rzeka ta u Kurlandczyków nazywa się Aa. Z prawego jej brzegu leżało miasto Szwenta, które dziś Heiligen-Aa zowią i tu był port szwentowski, oznaczony dokładnie na mapie Litwy w 1613 r. nakładem Radziwiłłów wydanej. Lecz na lewym brzegu rzeki żadnych znaków jakiejkolwiek osady nie ma. Liczne małe statki handlowe, bo większe z powodu płytkiej wody u brzegów, dochodzić do P. nie mogą, zawijały tu zwłaszcza z Holandyi i Anglii po len, pieńkę i zboże, jak dziś zawijają do Lipawy i Windawy. Horst, kupiec angielski, utworzył tu nawet za przywilejem Jana III w 1685 r. kompanią handlową angielską, która czas jakiś trwała. Ale nieszczęsne najście Szwedów na Polskę, koniec wszystkiemu położyło. Karol XII na prośbę zawistnych kupców ówczesnego szwedzkiego miasta Rygi, kazał w r. 1701 zawalić kamieniami i zniszczyć ten port. Anglicy zaś przenieśli się do Lipawy. O porcie połągoskim już pod 1466 r. dzieje wzmiankę czynią. Zdaje się wszakże bardziej prawdopodobnem, że były to dwa porty różne, z których połągoski zaczęły zasypywać piaski morskie, zanim się Szwedzi przyczynili do jego ostatecznego zniszczenia (ob. Czacki „O prawach Lit. i Pols.“, t. I, 211; t. II, 185). W 1831 r. stoczono pod P. kilka potyczek, mianowicie 30 marca, 2, 5 i 8 kwietnia, oraz 10 i 13 maja, przyczem Żmujdzini pod Jagiełłowiczem w d. 5 kwietnia zdobyli P. i wyparli Rossyan do Prus, skąd powrócili d. 8 kwietnia i odzyskali miasteczko po zaciętej walce, w której Jagiełłowicz mężnie się bronił i dopiero wtenczas ustąpił, gdy mko stanęło w płomieniach. Potyczki w maju stoczył oddział Jacewicza. Nie znamy daty nadania prawa magdeburskiego Połądze, pisze Baliński, to jednak pewno, że je miała. W okolicach miasta i na całem żmujdzkiem wybrzeżu Baltyku morze, zwłaszcza jesienią, wyrzuca mnóstwo bursztynu zwanego po litewsku gintaras, który pod rozmaitemi postaciami przerobiony, stanowi główną ozdobę ubioru kobiet wiejskich zarówno na Żmujdzi jak w Kurlandyi. P. leży na równinie piaszczystej, pomiędzy dwoma niewielkiemi wzgórzami, wznoszącemi się nad samym brzegiem morskim. Z tych pierwsze lasem sosnowym porosłe, leży od strony północy i zowie się u żeglarzy „Hollaendische Muetze“. Biskup Ignacy Massalski zostawszy ostatecznie dziedzicem Połągi w 1779 r., chciał wyciąć ocieniający ją las sosnowy, ale na prośbę holenderskich żeglarzy, którzy do tego znaczny podarunek dołączyli, zaniechał zamiaru. Poważniejsze wspomnienia wiążą się z drugiem wzgórzem, wznoszącem się również tuż nad morzem od południa Połągi. Nosi ono miano góry „Biruty“. Las sosnowy osłania jej wierzchołek. Na szczycie góry stoi kaplica. Biruta ma dla Litwinów podobne znaczenie, co mogiła Wandy dla Małopolan. Według podania w XIV stuleciu żył na Żmujdzi w okolicach P., może nawet w samej Połądze, możny bajor, to jest pan żmudzki, imieniem Widymund. Młoda i piękna córka jego Biruta, zaledwo wyszła z dzieciństwa, już poświęconą została bogom, a jak chcą drudzy, na wyłączną usługę bogini Praurymy, na cześć której wieczny ogień palił się na górze pod Połągą. Pewnego dnia ks. Kiejstut, wracając z wyprawy na Krzyża-

ki, zawitał w dom Widymunda. Ujęty pięknością młodej wajdelotki, prosił ażeby została jego żoną; lecz Biruta, pomna na śluby bogom uczynione, oparła się stanowczo woli książęcia. Kiejstut słuchając tylko głosu miłości, uwiózł poniewolnie Birutę, i przywiodłszy do stolicy swej w Nowych Trokach, uroczyście poślubił. Biruta była matką sławnego Witolda, a po zgonie męża, pomimo chrztu syna, została wierną dawnym bogom i powróciwszy do rodzinnych stron, na owej górze pod Połągą, w pałacu jeszcze przez Kiejstuta jakoby zbudowanym, stale zamieszkała. Tu po zgonie w 1416 r. mogiłę jej usypano, którą dotąd lud litewski „grobem świętej Biruty“ nazywa. Jej cnoty, cześć dla bogów co jeszcze narodowymi być nie przestały i dobroczynność niewyczerpana, zjednały nie tylko cześć dla jej pamięci ale i uznanie ją za świętą między ludem. To też po zaprowadzeniu chrześciaństwa na Żmujdzi, jeszcze długo nie tylko z Litwy ale i z Prus wschodnich mnóstwo pobożnych pielgrzymów zwiedzało to miejsce, oddając cześć kapłance Birucie i znosząc jej ofiary. Kapłani katoliccy nadaremnie usiłowali wzbraniać tych pielgrzymek. Jeden z proboszczów P. wzniósł umyślnie na szczycie góry kaplicę p. w. św. Jerzego, do której to kapliczki lud do czci tego miejsca nawykły, dotąd licznie się gromadzi, czcząc w swem przekonaniu nie św. Jerzego ale św. Birutę. W pieśniach ludowych często bywa mowa o Birucie. Ks. Ludwik Adam Jucewicz w swoich „Wspomnieniach Żmujdzi“ przytacza pieśń o Birucie wraz z tłómaczeniem, a wiele innych pieśni dotąd jeszcze żyje w ustach ludu. W jednych opowiada wieszcz ludowy, jak ta piękna Widymunda, poświęciwszy się z powołania na służbę bogów, została wajdelotką i weszła w grono dziewic strzegących świętego ognia na ołtarzu Praurymy; w innych znowu opiewa pieśń, jako to ongi ów słynny Kiejstut, ks. żmujdzki i trocki, wracając strudzony z wyprawy przeciw nienawistnym Krzyżakom, ujrzał przypadkiem córkę Widymunda, a zachwycony nadzwyczajną pięknością wajdelotki, porwał ją, uwiózł do Nowych Trok; w innych nakoniec pieśniach wyśpiewuje lud żmujdzki jak piękna Biruta powiła Kiejstutowi czterech synów: Patryka, Witolda, Towciwiłłę i Sigajłę oraz córkę Danutę, a że słynęła wielkiemi przymiotami duszy, więc po zgonie męża, kiedy już Witold panował nad Litwą, udała się napowrót do Połągi. Głośna niegdyś na całą Żmujdź a i na całe Prusy wschodnie P. stanowi obecnie już tylko jedną z najmniej rozległych posiadłości rodziny Tyszkiewiczów zawiera bowiem razem z miasteczkiem nie więcej jak 8656 dziesięcin, które tworzą równinę nad piaszczystem wybrzeżem Baltyku, ciągnącą się od granicy pruskiej ku skarbowym dobrom Rucawa w jednym, a od wybrzeży morskich ku Kretyndze w drugim kierunku. Przestrzeń tę dóbr P. pod względem topograficznym tak rozdzielają źródła miejscowe (przez ekonomią dóbr P. uprzejmie udzielone): grunta orne i ogrody oraz sianożęcia i pastwiska w trzech folw. do dziedzicznej ekonomii P. należących, wynoszą ogółem 2353 dzies.; takichże gruntów, pozostających w posiadaniu włościan dziewięciu wsi okolicznych liczą obecnie 3547 dzies., lasu ogółem 2087 (w tej liczbie wysokopiennego 887 dzies., opałowego 991 dz. i drobnego 209 dz.), a nieużytków 669 dzies. Las połągowski wyłącznie sosnowy; ulega on tylko prawidłowym porębom w miarę tego, o ile porządek gospodarstwa leśnego na to zezwala. Wszystkie folwarki i cząstki wioskowe są wydzierżawione za cenę 3 do 4 rubli z dziesięciny rocznie. Miasteczko zaś P. ma obecnie 1374 mk., opłacających dziedzicowi czynsze, z dawna ustanowione na mocy emfiteutycznych kontraktów. Domostw w miasteczku zaledwie 171, i te pozostają przeważnie w posiadaniu żydów; na ogół wszakże miasteczko wygląda dosyć schludnie, stanowi ono jedną prawie, długą ulicę i drugą małą poprzeczną, tudzież plac zwany rynkiem, około którego skupia się miejscowy handel. Z zabytków przeszłości zasługują na uwagę: wspomniany już powyżej kościołek drewniany katolicki, fundowany przez Annę Jagiellonkę, następnie szczątki wałów kamiennych, które niegdyś stanowiły ściany jedynego na Litwie portu morskiego, zniszczonego ostatecznie w czasie wojen szwedzkich za Karola XII, nakoniec dwa popękane działa, które dotąd jeszcze spoczywają na okopie spacerowego parku. Park ten, starannie nakładem dziedzica utrzymywany, uprzyjemnia pobyt osobom przybywającym dla używania morskich kąpieli. W tym też celu wzniesiono tu tak zwany kurhaus. Przybywający tu goście kąpielowi najbardziej się lubują spacerami po tym lesie, zasilając się w nim powietrzem nietylko czystem i aromatycznem, ale prawdziwie uzdrawiającem. Obecnie właściciel Połągi urządza daleko wysuwający się pomost, który ma służyć za przystań dla parostatków. Lubo trakt lądowy z Lipawy do Połągi zalicza się do rzędu najstaranniej utrzymywanych, mimo to odbywanie dwunastomilowej podróży końmi, w powozach pocztowych, nie może się zalecać ani pod względem dogodności, ani też pod względem oszczędności. W P. istnieje męskie progimnazyum rossyjskie, otwarte w miejscu dawniejszej niemieckiej szkoły w 1886 r. staraniem dziedzica Połągi, dalej jest tu komora celna, sięgająca zeszłego stulecia, biuro pocztowo-telegraficzne, kąpiele cie-

płe morskie, a także słynna na okolicę fabryka wyrobów bursztynowych Bekkera i spółki. Ma P. trzy jarmarki doroczne, a mianowicie 1 kwietnia, 2 lipca, i 2 października. Handel zagraniczny rozwija się tu tylko w zimie, kiedy porty miast nadbałtyckich już są zamarznięte. W tym też czasie ożywia się znacznie ruch w miejscowej komorze celnej. Co się tyczy dowozu artykułów z zagranicy, to ten, wedle wykazów biura statystycznego wynosił w P. w latach 1796—97 zaledwie 31,473 rs., wywóz zaś w tychże latach wynosił 39,555 rs., przewyższał on przeto dowóz o 8,022 rs. Po 1831 r. dowóz artykułów z zagranicy przez P. przyjmuje nierównie znaczniejsze rozmiary; wynosi on bowiem rocznie od trzech do pięciu milionów rubli asygnacyjnych, wywóz zaś towarów za granicę wynosi znacznie większą sumę. Same opłaty cła w miejscowej komorze dochodziły w owych czasach do dwóch milionów rub. asygn. rocznie. Była to pora, w której handel z Prusami szedł przeważnie drogą lądową, najczęściej przez P. Lecz otwarcie w 1838 r. szosy Taurogskiej, dając nowy kierunek komunikacyi handlowej, podkopuje dowóz przez P., który atoli w latach 1854, 1855, a po części i w 1856 r., z powodu blokady portów nadbałtyckich, przyjmuje ponownie dosyć znaczne rozmiary. To też w tych latach wywóz towarów przez P. wynosił 641,187 rs., 606,996 rs. i 129,632 rs., dowóz zaś w tymże czasie obliczają na 453,504 rs., 1,361,682 rs. i 603,796 rs. Przeprowadzenie kolei żelaznej petersb.-warszawskiej, a mianowicie jej gałęzi kowieńskiej (Wilno—Kowno—Wierzbołowo), dokonywa ostatecznego upadku dawnej komunikacyi handlowej przez P., czego nalepiej dowodzą daty statystyczne: „W latach 1851—1855“, czytamy u Semenowa (Słown. Geogr.) „wywóz towarów przez P. dochodził rocznie do 266 rs. W 1855—1860 r. wynosił on w przecięciu już tylko 16,900 rs., a w 1866 r. wyjątkowo 37,984 rs. Dowóz zaś artykułów zagranicznych w latach 1851—1855 wynosił tamże 413,285 rs.; w latach 1855—1860 podnosi się do 458,418 rs., następnie w pięcioleciu (1860—65) zniża się do 280,777 rs., a w 1866 r. wynosi już tylko 143,984 rs.“ Głównymi przedmiotami handlu wywozowego w r. 1866 były: skóry niewyrobione i bydło; dowóz zaś w tymże czasie stanowiły przeważnie narzędzia rolnicze, cukier, tkaniny bawełniane, lniane, wełniane i jedwabne. W 1876 r. wywóz wynosił 330,028 rs., przywóz zaś 170,290 rs. Miejscowa ludność zajmuje się stale przemycaniem towarów na wielką skalę. Mieszkańcy wiejscy P. składają się niemal wyłącznie ze Żmujdzinów katolików, pomiędzy którymi nieznaczny tylko procent stanowią kurlandzcy Łotysze. Lud w dobrach połągowskich nie zamożny lecz trzeźwy, przywiązany do ojczystej gleby i spokojny. Część jego, osiedlona nad morzem, trudni się rybołóstwem, drudzy zaś, zamieszkali po wsiach, o ile nie trudnią się przemycaniem towarów, oddają się gospodarstwu rolnemu. To ostatnie i dotąd jeszcze nie zaleca się wcale lepszą kulturą; to też rutyna „trzypolówki“ utrzymuje się tu stale. Natomiast rozwój gospodarczo-rolniczy w folwarkach dorównywa prawie takiemuż w innych fermach Kurlandyi. Uprawa roli dopełnia się w nich przy systemie wielopolowego podziału gruntów, z zastosowaniem środków zalecanych nietylko przez naukę, ale i przez praktykę. Wszelako, nawet przy staranności i nakładach, gospodarstwo folwarczne, dzięki obecnym ekonomicznym warunkom, pomyślnością rezultatów poszczycić się tu nie może. Co zaś do ludności miejskiej, złożonej w P. przeważnie z czynszowników, trudni się ona już to drobnym handlem i przemycaniem towarów zagranicznych, już to przemysłem bursztynowym. Parafia kat., dekanatu kurlandzkiego, dawniej szkudzkiego, ma 2905 wiernych i kaplicę w Birucie. *Gustaw Manteufel.*

Półbiedy, dwór, pow. wiłkomierski, par. Sudejki, własność Julii Drozdowskiej.

Połbiereh, wś nad rz. Osą, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Lubcz, w pobliżu gościńca z Niańkowa do Wereskowa, ma 30 osad pełnonadziałowych; cerkiewka cmentarna pounicka. Miejscowość mocno wzgórzysta, bezleśna, grunta bardzo dobre, pszenne. *A. Jel.*

Połchuny 1.) wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 20 w. od Święcian, ma 3 dm., 41 mk., w tej liczbie 32 katol., 9 starowierc. 2.) **P.**, karcz. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 20 w. od Święcian, ma 1 dm., 3 mk. żydów.

Połcie 1.) *Młode* i 2.) **P.** *Stare*, pow. mławski, ob. *Mszczony*.

Połciszki, fol., wś włośc. i okolica szlach. nad rz. Raduńką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 35 w. od Lidy a 17 w. od Ejszyszek. Fol. ma 11 mk. kat., wś 21 mk. a okolica 18 mk. tegoż wyzn. i ogółem 5 dm.

Połcz, ob. *Pełcza*, wś, pow. owrucki, leży na drodze z Łuhin do Noryńska.

Połczek al. *Połczyk*, grupa domów w Bajkowcach, pow. tarnopolski.

Półczenko, niem. *Polczen Klein*, dobra, pow. bytowski, st. p. Bytowo 8·5 klm. odl., obejmuje 113·91 ha roli orn. i ogr., 4·33 wody, 76·7 past., 39·56 lasu, razem 234·5 ha; czysty dochód z gruntu około 539 mrk; cegielnia.

Połczeno, jezioro, w pow. mozyrskim, w kotlinie Prypeci z lewej strony, w obrębie gm. Lenisz, naprzeciwko wś Wiereśnica; długie na

$1^1/_2$ w., na $^1/_4$ w. szerokie, ma łączność za pomocą strug z innemi jeziorami; bardzo rybne.

Połcznica, ob. *Pełcznica* 1.).

Półcznica, niem. *Pulsnitz*, rzeka na Łużycach, dopływ Elstery (ob. t. V, 842).

Półczno, niem. *Polczen*, dok. 1437 *Poeltczen*, dobra, pow. bytowski, st. p. Wygoda 3·4 klm. odl., st. kol. Bytow 9·6 klm. odl., paraf. kat. Ugoszcz; obejmuje 210·13 ha roli orn. i ogr., 9·36 łąk, 131·07 past., 18 wody, razem 368·56 ha; czysty dochód z gruntu 1268 mrk; właścicielami są v. Bercken i v. Kamieński. Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 donosi, że wówczas dobra te dzieliły się na kilka części, które posiadali: Stanisław Kiedrowski, M. Sikorski, K. Zmuda, Michał Tępski, Jan Czapiewski, Michał Percha, Ant. Kukowski, Jan Percha, Michał Zychta i Jan Czarnowski. Mieszk. liczono 132 i to 110 kat. i 22 ew. W 1437 r. płaciło P. od 40 włók 40 korcy owsa, 1 miarę miodu (eynen pockoff) i czyniło 1 służbę (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow, von Cramer, II, 302 i 304). *Kś. Fr.*

Połczułki al. *Powgułki*, dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rogoźno, o 30 w. od Kobrynia.

Połczyce, ob. *Pełczyce* 1.).

Połczyn 1.) niem. *Polzin*, 1717 *Polczyno*, wś i majętność chełmińska, czyli wolne sołectwo w Kaszubach, pow. wejherowski, st. p., paraf. kat. i ew. Puck, o 3·5 klm. na wschód, st. kol. Wejherowo o 12 klm. na płd.-zachód, szkoła kat. w miejscu; zawiera 12 gburstw i 8 zagród, 115 włók i 28 morg. obszaru. W 1869 r. 470 mk. (403 kat., 67 ew.), 46 dm. Wolne sołectwo samo obejmuje 311·9 ha; czysty dochód z gruntu 3216 mrk; hodowla bydła; właśc. już w 1858 r. Hannemann. P. leży nad gdańską szosą, pół mili od zatoki Puckiej; ma glebę urodzajną. W 1378 r. d. 1 marca nadaje komtur gdański Walpot v. Bassenheim wś Poltzin Konradowi Wysen na prawie chełm. z $59^1/_2$ wł. i 4 morg., z których 6 należy do wolnego sołectwa, reszta płaci po 1 grzywnie i po 2 kury i odbywa 2 dni tłokę. Biskup i proboszcz pobierać mają zwykłe dziesięciny. Około 1400 r. jest $52^1/_2$ wł. osadzonych, także karczma znajduje się w miejscu. Na wyprawy wojenne dostarczała wś ta 5 zbrojnych („Wepner"). W 1656 r. ustępuje król Kazimierz mieszczaninowi puckiemu Tomaszowi Ranke 2 poddanych w Połczynie na dożywocie za wierne jego usługi. W 1657 r. gdy P. jako folw. należał do zamku puckiego, wysiewano tu 1 łaszt i 24 k. żyta, 31 korcy jęczm., 3 łaszty i 16 k. owsa, $2^1/_2$ k. grochu. Prowentów przynosił ten folw. 15 fl. 10 gr., 5 achtli masła, 14 kur i 660 jaj. Stan inwentarza był w 1650 r. następny: krów dojnych 10 (à 13 fl.), innych 13 (à 15 fl.), 2-rocznych 7, jednorocznych 3, stadnik 1, świni 3, wieprzów 9, prosiąt 8, gęsi 8, kur 15, jałowic 7 (ob Prutz, Gesch. d. Kr. Neustadt, str. 238). Lustracya z 1678 r. pisze: „Wś Połczyno i folw. Ma mieć według przywileju włók $58^1/_2$ i morgów 4. Folwark: (następuje opis budynków i sprzętów, który tu opuszczamy). Urzędnik wdowiec z córką i z synem, ma przytem parobka i dziewkę. Myto i ordynarya jak w folw. Pieleszewskim. Bydło i drobiazgi: krów 16, stadnik 1, jałowic dwuletnich 4, juńców dwuletnich 2, jałowic rocznych 3, a juniec 1, cieląt 4, świni starych 3, stadnik 1, wieprzów 2, prosiąt 5, gęsi i kur tak jak we wszystkich folw. Zasiewki: na zimę wysiano żyta 1 łaszt 56 korcy. Urzędnik powiedział, że jarzyny wysiać może: jęczmienia 50 korcy, owsa 2 łaszty, grochu 6 korcy. Sad jeden przy folw. i drugi pusty, gdy obrodza, prowent dla zamku z tego bywa. Osada wiejska: szołtys Piotr Parchem z żoną, dzieci ma czworo, na 3 wł., ex usu do zamku podwody, gdy każą, odprawuje. Owsa daje 5 korcy. Drugi szołtys Szymon Lesnau z żoną, dzieci ma dwoje, na 3 wł. Podwody i owies jak i wyższy daje. Gburów bywało dawno w tej wsi 18, teraz jest ich 13, a czternaste puste trzyma arendarz. Z tych gburów szarwarkuje do zamku 8. Dziewiąty Jm. X. dziekanowi puckiemu vigore privilegii jak niżej. Dziesiąty i jedenasty panu Tomaszowi Ranken, burmistrzowi puckiemu, za przywilejem i konstytucyą jak niżej. Dwunaste i 13-te gburstwo w arendzie do roku od P. P. Gdańszczan trzymają pewni ludzie do czasu. Paweł Hanman poddany gbur z żoną, dzieci ma jedno, włók $1^1/_2$, szarwarkuje jak drudzy; czynszu daje 3 fl. 26 gr. 2 szeląg. Owsa daje 10 korcy, kur 6, jaj 6. Jakuba Busza wdowa, gburka, poddana, ma syna dorosłego, co przy niej gospodaruje, młodzieniec. Szarwarkuje jak i inni. Owsa daje 11 korcy. Kur i jaj jak i drudzy. Jakub Bolda, poddany gbur z żoną, dzieci ma dwoje, szarwark i czynsz, owies, kury i jaja jak wszyscy daje. Jan Szauenburg, poddany gbur z żoną, dzieci ma jedno, szarwark i czynsz, owies, kury i jaja jak wszyscy. Jerzy Dytlof, poddany gbur z żoną, dzieci ma jedno etc. Jan Kleba, gbur poddany z żoną, dzieci ma czworo etc. Tomasz Dytlof, poddany gbur z żoną, dzieci ma dwoje etc. Michał Kornik, poddany gbur z żoną, dzieci ma jedno, jak drudzy, owsa zaś daje 10 korcy. Jerzy Top, poddany z żoną, dzieci ma ośmioro; tego chłopa trzyma uczciwy Swiętosz Brychelka, mieszczanin pucki, za kontraktem Ich. MM. Gdańszczan do Roku do św. Urszuli zapłacił zaraz antecipative dani P. P. Gdańszczanom za rok 70 fl., prócz tego tenże chłop czynsz, owies, kury i jaja ma dać do zamku jak i drudzy. Michał Halman, poddany gbur z żoną, tego trzyma Pan Jan

Ross, burmistrz pucki, za kontraktem od P. P. Gdańszczan do roku do św. Urszuli. Zapłacił także antecipative P. P. Gdańszczanom szarwarek roczny. Czynsz, owies, kury, jaja ma dać do zamku. Michał Parchem, poddany z żoną, ma dzieci dwoje, arendarz na włókach $1^1/_2$, daje czynszu 30 fl., we żniwa pomaga jak i drudzy. Jakub Bosch, poddany żoną, ma mieszkanie i roli cokolwiek, daje z niej 12 fl. Andrys Buszch, syn Matysa Buszcha, poddany gbur z żoną, dzieci ma czworo; tego trzyma ks. dziekan pucki Jerzy Rydelius vigore cessionis Jej M. Pani Zawadzkiej, starościny puckiej, za przywilejem J. K. M. Jana Kazimierza die 4 Aug. a. 1661. Jure advitalitio zastaliśmy go in possessione i w Lustracyi ad 1669 connotatum, na co prodixit i confirmacyą teraźniejszego K. J. M. Jana III die 25 Oct. a. 1677 cum jure omni remissus do J. K. M. Tomasz Hanman successor nieboszczyka Tomasza Buscha, gbur i Jerzy Kornik, successor Jędrzeja Detloła, gbur drugi. Tych trzyma Pan Tomasz z Rank, burmistrz pucki, z małżonką swoją Katarzyną Luckie, która ma jus communicativum; produxit przywilej J. K. M. Jana Kazimierza die 2 Dec. 1656 na tych poddanych sobie jure advitalitio i t. d. Paweł Rewa, poddany z żoną, dzieci ma troje, ogrodnik, powinność jego jak i drugich ogrodników. Jan Molnaur, poddany z żoną, dzieci jedno, ogrodnik... Piwo pańskie w tej wsi koleją szynkują chłopi po roku każdy (str. 316—33 a.). W końcu nadmieniamy jeszcze, że między r. 1862 a 1865 wydobyto tu tuż przy wsi na półn.-zach. stronie, o 50 kroków w lewo od szosy do wsi Zdrady wiodącej, urnę odosobnioną. Była ona napełniona kośćmi i przykryta płaskawym kamykiem (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., przez Ossowskiego, str. 91). 2.) **P.**, niem. *Polzin*, dobra ryc., tamże, 250 ha; właśc. Simon. *Ks. Fr.*

Połczynek, miejscowość w dawniejszem sstwie drahimskiem (ob. Pow. Wałecki, przez Calliera, str. 44); szukać jej należy pewnie pod Połczynem, w pow. białogródzkim.

Połezyska, mylnie, zamiast *Pełczyska* (ob. *Mniszki*).

Połebce, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Jodzieniany, o 6 w. od gminy (6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Połeć, wś, ob. *Polecmorgi*.

Połedź al. *Konopiel*, fol., pow. ihumeński, własność Rozsudowskich, ma $5^1/_4$ włóki.

Połęcin al. *Połęcino*, w 1255 r. *Polusino*, 1711 r. *Polusino*, niemiec. *Pollentschin*, wieś włościańska w Kaszubach, powiat kartuski, stacya poczt. Przywidz, par. kat. Goręczyn, ew. Szymbark; zawiera 21 gburstw i 11 zagród, 2452 mr. obszaru włącznie z jeziorem, obejmującem 152 mr. W 1869 r. 335 mk. (47 kat., 283 ew., 5 żydów), 41 dm.; w miejscu jest szkoła ew., odl. od Kartuz $2^1/_2$ mili. W r. 1255 nadaje ks. Sambor P. cystersom w Łeknie (ob. Perlbach, P. U. B., str. 135). W 1298 r. zrzeka się biskup kujawski Wisław dziesięcin z wsi Połęcina (tamże, str. 500). Później zaniechali cystersi swych praw do P., tak że r. 1420 zakon krzyżacki nadał te dobra jako puste braciom Mikołajowi i Piotrowi na prawie magdeburskiem; obejmowały one 64 włók, z których przeznaczone zostały dla kościoła stanąć tu mającego, co jednak, jak się zdaje, nie nastąpiło. W 1457 r. nabyli te dobra zakonnicy w Kartuzach (ob. Cod. dipl. Cartusiae, str. 196—197; manuskrypt w Peplinie). Według wizyt. Szaniawskiego z 1711 r. płaciło Polusino prob. 3 fl. 18 gr., organiście zaś 1 fl. 16 gr. (str. 18). *Ks. Fr.*

Połęcze, dok. *Polenzmuehle*, 1222 *Polanche*, miejscowość w dawniejszem komturstwie golubskiem, dziś już nie istnieje (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 80).

Połętowskie Holendry, niem. *Polentowo*, wś, pow. szubiński, o 7 klm. na wschód-północ od Barcina, par. Lisewo, poczta w Barcinie, st. dr. żel. o 7 klm. w Złotnikach. Ciągną się wzdłuż pogranicza pow. inowrocławskiego i szubińskiego, zlewają się z holendrami jordanowskiemi i mają 7 dm., 53 mk. (12 katol. i 41 prot.). Ob. *Jordanowo*. *E. Cal.*

Połhan, *Połhany*, *Połhanów* al. *Pułhanów*, wś cerkiewna, pow. łucki, na płd. od Łucka. Ob, Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. III, cz. 2: 175, 183; t. IV, cz. 2: 89; Arch. J. Z. R., cz. I. t. 1: 102.

Półhora, wś i zakład kąpielowy, hr. orawskie (Węgry), pow. namiestowski, nad pot. Półhoranką, u płd.-zach. stóp Babiej Góry (1725 mt.), przy gościńcu żywiecko-namiestowskim; od półn. przytyka jej obszar do Galicyi, do gm. Zawoi (pow. żywiecki). Północna granica ciągnie się grzbietem Beskidu babiogórskiego, od samego szczytu Babiej Góry, zrazu na płn.-zach. na Mądraławę (1170 mt.), stąd zaś na płd.-zach. przez Jaworzynę (1050 mt.), Beskid (923 mt.), Weszkę (948 mt.), Studeną (Studzoną, 935 mt.) i przełęcz półhorańską „Na Klinie“ (809 mt.). Od zach. leży wieś Sihelne, od płd. Rapcza i Rapczyca, a od wsch. Lipnica Dolna. W tych granicach obejmuje obszar P. 14862 sążni kwadr. katastr. (1880 r.). Obszar ten przepływa z płn. na płd.-wsch. strumień Półhoranka, zabierając tak od wschodu jak zachodu liczne dopływy (Plszetnica, Kohutowy, Sołtyski); oprócz tego w wschodniej części obszaru płynie z płn. na płd. pot. Bystra z prawym dopł. Wążowcem, wpadająca do Półhoranki. Między Bystrą a

Wążowcem szczyt Wążowiec (1093 mt.), nad źródłami Wążowca szczyt Borsucza (1005 mt.), od tego na zach. Ostry wierch (987 mt.), między pot. Kohutowym a Sołtyskim las i góra Wysoka (979 mt.). Na zach. od Półhoranki, między nią a granicą zachodnią góra Hradek (886 mt.). Położenie górzyste, skłaniające się ku południowi. Zabudowania wiejskie legły w dolinie Półhoranki, przeważnie na lewym jej brzegu, po obu stronach gościńca żywiecko-namiestowskiego. W 1880 r. było 324 dm., 1494 mk. Należy do par. łac. w Rapczy. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 by-1442 rz.-kat., 4 ew., 97 nieun., 25 żyd., razem 1568. Pojedyncze grupy zabudowań noszą nazwy: Wysokie, Pilsko, Plsztenica, Jałowiec, Studzieńki, Beskid, Tysownica, Borsucza, Majera. Cokolwiek na płd. od ujścia Wążowca do Bystrej leży zakład kąpielowy solankowy. Pisał o nim dr Józef Hammerschmidt (Monographie des Soolbades Polhora im Arvaer Comitate. Pest. 1872). Osada należy do sądu pow. w Namiestowie, urz. podatk. w Twardoszynie, st. p. w miejscu. *Br. G.*

Półhoranka, rzeka górska, powstaje w gm. Półhora, hr. orawskie (Węgry), pow. namiestowski, na płd.-zach. stoku działu babiogórskiego, u podnóża góry Przegibia (1055 mt.), z połączenia się dwóch potoków górskich: płn. Jałowca i połudn. Borsuczy. Jałowiec wypływa w lesie tejże nazwy na płd. stoku Mądrejławy (1170 mt.), Borsucza zaś z pod Brany (1517 mt.). Pierwszy płynie na płd.-zach., wtóry zaś na zachód, opływając stopy góry Przegibia. Pierwszy ma $3^3/_4$, drugi 6 klm. biegu. Z tych potoków powstała Półhoranka, płynie ona między górską doliną, przez obszar Połhory, z razu na płd., potem na płd.-wsch., mija obszar Rapczy, Żubrohławy i na wschód od wsi Ślanicy uchodzi do Orawy Białej z lewego brzegu. Nad praw. brzegiem wznoszą się szczyty granicznego Beskidu babiogórskiego, mianowicie: Jaworzyna (1050 mt.), Beskid (923 mt.), Weszka (948 mt.) i Studzona al. Studena (935 mt.); następnie wzbija się już na obszarze orawskim Hradek (886 mt.), Buczynka (774 mt.), Wahanów (922 mt.), Gropa (797 mt.). Niemniej górzystym jest brzeg lewy. Nad nim wznosi się Ostry wierch (987 mt.), Borsucza (1005 mt.), Wysoka (979 mt.) i wreszcie dział Głuchowy (819 mt.). Liczne strugi zasilają P. tak z praw. jak z lew. brzegu, i tak z prawego brzegu: Plszetnica z licznymi przytokami, Swahanowa, Michałówka z Czerwonym potokiem; z lew. zaś: Kohutowy pot., Sołtupki p., Bystra z Wążowcem, Zagórką i Wrzanką, wreszcie Składana p. i Bobrowiec. Spad wód wskazują: 770 mt. (połączenie potoków), 708 mt. (ujście Kohutowego p.), 655 mt. (nad granicą rapczańską), 621 mt. (powyżej Żubrohławy), 603 mt. (ujście). Długość biegu 23 klm. *Br. G.*

Półjanów, *Półjanowo*, po łotew. *Pujanuwa* 1.) wś, pow. lucyński, par. Birże, z kaplicą filialną, własność Benisławskich, wraz z sąsiednią wsią Ludwinów, po łot. Ludwynawa, gdzie także jest kaplica. 2.) **P.**, majętność ziemska, pow. lucyński, par. Birże inflanckie, 8 wiorst od kościoła birżańskiego odległa, ma około 750 dzies. gruntu, własność bar. Hahna.

Półjezioro, wś, w pow. lepelskim, z kaplicą katolicką parafii Ułła, 1800 r. zbudowaną.

Połk-Wysoki, ob. *Wysoki-Połk*, w Bobrujskiem.

Połkabiel, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Rudnia, o 8 w. od gminy, 20 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Koniawa.

Połkabieli, zaśc. rząd. nad rz. Wosupis, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 69 w. od Trok, ma 5 dm., 49 mk. katol.

Półkołówka, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o $^1/_2$ w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Giejany.

Połkonie, zaśc. szl. nad jez. Aretos, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 14 w. od Święcian, ma 1 dm., 6 mk. katol.

Połkoty, wś, pow. sejneński, gmina i par. Berżniki, odl. od Sejn 7 w., ma 17 dm., 120 mk. W 1827 r. było 10 dm., 84 mk.

Półkotycze, wś i fol. nad bezim. dopł. Jasiołdy, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Żabczyce. Wś ma 24 osad pełnonadziałowych i 60 mk.; fol., dziedzictwo Skirmuntów, 1245 dzies.; grunta lekkie, nieco faliste od północy, miejscowość leśna, łąk dużo. Lud, oprócz rolnictwa, trudni się i flisactwem.

Połkownicza 1.) wś nad rzką Mańkówką, dopł. Tykicza, pow. humański, rzeczką rozdzielona od mka Iwańka, ma 861 mk. płci ob. i 2375 dzies. ziemi; cerkiew Troicka, drewniana, wzniesiona w 1782 r., uposażona jest 38 dzies. ziemi. Należy do klucza iwańskiego ks. Lubomirskich. 2.) **P.**, wś nad błotem Cecylią, pow. taraszczański, o 5 w. od Janiszówki (par. prawosł.) i o 3 w. od Jasinówki odległa, ma 207 mk. pł. ob. Należy do klucza stawiszczańskiego hr. Branickich. *J. Krz.*

Połkowszczyzna 1.) al. *Światopolszczyzna*, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., w dawnej gm. Dryhucze, o $27^1/_2$ w. od Dzisny, ma 4 dm., 38 mk. prawosł. 2.) **P.**, dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Podolesie, o 13 w. od Kobrynia.

Półłanek, fol. pod Węgierką, w pow. jarosławskim, należy do obszaru dworskiego w Zarzeczu. *Br. G.*

Połna, rzeka w gub. mohylewskiej, lewy

dopływ Dniepru, do którego uchodzi pomiędzy Werczanką a Uchlanem.

Północna kolej żelazna cesarza Ferdynanda, *Kaiser Ferdinands-Nordbahn*, systemat linii dróg żelaznych austryackich, z których najważniejsze: Wiedeń-Brno, Wiedeń-Bogumin-Kraków, Przerów-Ołomuniec, Schoenbrun-Opawa, Dziedzice-Bielsko, Trzebinia-Mysłowice-Granica. Ogólna długość wynosi 906·23 klm.

Północno-Zachodni Kraj, nazwa nadawana czterem guberniom litewskim (wileńska, grodzieńska, kowieńska i mińska), oraz dwom białoruskim (mohylewska i witebska). Obszar ten obejmuje: 55 powiatów, ma 265,534 w. kw. rozległości, 772 miast i miasteczek, 208 okr. policyjn., 1138 gmin, podług danych z 1865 r. 5,655,146 mk., t. j. 2,708,021 prawosł., 97856 starowierców, 2,126,287 katol., 80,254 ewang., 635,078 żydów, 559 karaimów i 7091 mahometan. Katolików najwięcej znajduje się w gub. kowieńskiej i wileńskiej, najmniej w mohylewskiej. Bliższe szczegóły ob. w art. Białoruś, Litwa, oraz w opisach pojedynczych gubernii.

Połobie 1.) wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 28 w., ma kaplicę katol., filią par. Gryszkabuda, 21 dm., 194 mk. W 1827 r. było 12 dm., 123 mk. 2.) **P.**, wś, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń Fergissa, odl. od Władysławowa 49 w., ma 30 dm., 196 mk. W 1827 r. było 13 dm., 60 mk.

Połochacze, grupa domów w Białej, pow. Rawa Ruska.

Połochaczów, wś, pow. owrucki, na wschód od Matwiejowicz a na płn.-zachód od Owrucza; ob. Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 375, 376.

Połochowo, wś, pow. klimowicki, gm. Nadziejkowicze, ma 29 dm. i 251 mk., z których 2 zajmuje się wyrobem uprzęży, 2 krawiectwem, 2 szewctwem, 56 garncarstwem.

Połock, w kron. ruskich *Połotesk*, *Połtesk*, w dokum. i kron. łacińskich *Polocia*, *Polocium*, mto pow. gub. witebskiej, pod 55° 29′ szer. płn. i 46° 26′ dłg. wsch., na praw. wyniosłym brzegu Dźwiny, przy ujściu do niej rzeki Połoty, odl. o 94 w. od Witebska, przy dr. żel. dynebursko-witebskiej, jedno z najdawniejszych miast na Rusi zachodniej, niegdyś stolica księstwa, które przy końcu XII w. stało się udzielnem księstwem rodu panującego na Litwie, nakoniec podbite i przyłączone do niej w pierwszej połowie XIII stulecia, stanowiło prowincyą państwa rusko-litewskiego. Dzieje miasta sięgają odległej starożytności. Pierwszą wzmiankę o niem spotykamy w latopisie Nestora pod 862 r., w którym Ruryk nadał je jednemu z mężów swej drużyny. Na początku XII w. ród św. Włodzimierza w potomstwie ks. Wszesława Braczysławowicza zaczął tu panować, ale przy końcu jego Mingajłło, książę litewski, podług świadectwa kronik tego narodu, miał w 1190 r. zawojować P. i utworzywszy zeń księstwo zależne od Litwy, ustanowił kniaziem syna swego Ginwiłłę. Ten przewodząc ludowi słowiańskiemu, porzucił bałwochwalstwo i przyjąwszy chrzest razem z wyznaniem wschodniem, oraz imię Jerzego, wszedł w związki małżenskie z Maryą córką Borysa ks. twerskiego. Syn jego Borys wymurował cerkiew katedralną św. Zofii, w części miasta zwanej górnym zamkiem, a drugą p. w. Przemienienia Pańskiego, za miastem, chociaż inni kronikarze budowę jej przyznają Eufrozynie, córce Światosława, ks. połockiego, w 1160 r. Gdy jednakże wygasło dosyć prędko plemię Ginwiłły, P. uległ gminowładztwu i szarpany niezgodami domowemi, poszedł na łup sąsiadów. Ruś wszakże, doświadczywszy najazdu Mongołów, otworzyła Ryngoldowi, władcy Litwy, drogę do zaborów w Słowiańszczyźnie wschodniej. Około 1235 r. P. uległ jego przewadze, lecz ostatecznie Mindowe, założyciel istny potęgi litewskiej, około 1243 r. stał się panem Połocka, i Towciwiłł syn Erdziwiłła, a jego synowiec, naznaczony był namiestnikiem czyli kniaziem połockim. Nowy ten władca litewski na Rusi, zaślubiwszy księżniczkę ruską i przyjąwszy chrzest pod imieniem Tymoteusza, sprzymierzony z Aleksandrem Newskim, podniósł znaczenie księstwa połockiego, ale kłócąc się z wielkimi książętami Litwy i szukając wsparcia od ówczesnych Inflant, darował księstwo arcybiskupowi ryskiemu Albrychtowi de Suerbeez, zachowując sobie jego posiadanie dożywotnie. Pomimo tego zawładnął miastem Dowmund, ks. uciański, a po nim rządzili tam inni kniaziowie litewscy. Arcybiskupi ryscy zmuszeni byli odstąpić praw swoich do P. Krzyżakom inflanckim, a ci czas niejaki w nim goszcząc, sprzedali nakoniec za rządów inflanckiego mistrza prowincyonalnego Gerharda de Joerck w 1307 r. miasto z całym krajem Witenesowi, w. ks. litewskiemu, który Wojna, syna swego, czy, jak inni twierdzą, krewnego, kniaziem tu postanowił. Za Gedymina potęga litewska tak dalece wzrosła, że podlegli władzy jego feudalnej książęta, ciągle mu posłuszni byli. Do takich należał Woin, równio jak syn jego Lubko, co Olgierdowi posłuszny skutecznie w 1342 r. przeciw Inflantczykom walczył. W 1357 r. rządził w Połocku Andrzej syn Olgierda, będąc zarazem kniaziem w Pskowie. Ten jednak Andrzej, zwany Wingoltem przed ochrzczeniem, chciał po wstąpieniu swego brata Jagiełły na tron litewski, oderwać P. od Litwy w 1378 r., ale skarcony przez w.

ks. litewskiego uszedł do Pskowa; P. zaś oddany został pod rządy namiestnicze Andrzeja, zwanego Garbatym, syna Kiejstuta. Jagiełło poróżniwszy się z Kiejstutem nadał to księstwo bratu swojemu Skirgajle, który chociaż przybył do P. w 1380 r., lecz go mieszczanie obelżywie z miasta wygnali (ob. Naruszewicz, t. III, ks. 3). Szesnaście tygodni Jagiełło wspólnie z Inflanczykami oblegał P., w celu przywrócenia Skirgajły, atoli nic nie dokazał. Po upadku Kiejstuta Andrzej straciwszy P., zapisał go wraz z całym krajem Zakonowi inflanckiemu w 1385 r. z warunkiem, iż go za odzyskaniem będzie trzymał prawem lennem (ob. „Baltische Monatsschrift“, t. 22, str. 376). Przy objęciu rządów Litwy przez Witolda P. przestał być księstwem hołdowniczem, i przyłączony do państwa litewskiego, otrzymał starostów czyli namiestników zwyczajnych. Za Kazimierza Jagiellończyka używał już P. praw i swobód miejskich innym przedniejszym grodom w kraju właściwych, co się pokazuje z przywileju jego jeszcze jako w. ks. litewskiego, w sobotę po niedzieli Białej 1444 r. w Brześciu wydanego, którym ten późniejszy król polski zaliczył P. „do głównych miast Litwy, prawem niemieckiem rządzących się“. Królowie polscy wszyscy kolejno potwierdzali te swobody; to też stan miejski, pomimo wypadków i przeszkód wojennych, doszedł pomyślności. Aleksander Jagiellończyk fundował tu w 1498 r. klasztor bernardynów a w 1509 r. odnowił i wzmocnił zamek połocki. W 1510 r. król Zygmunt I, potwierdziwszy wszystkie dawne przywileje Połocka, nadaje temu miastu prawo magdeburskie a w sierpniu 1517 roku przybył tu osobiście, opatrzył warownie miejscowe i z powodu wojny z Rossyą obronę Połocka kazał urządzać. W. ks. Wasyl Joannowicz wysłał 1518 r. wojska swoje na Litwę pod dowództwem kn. Szujskich, którzy już w maju oblegli P., ale wojewoda połocki Piotr Gastold, zebrawszy wojsko, przybywa niebawem na odsiecz; przeprawa jednak przez Dźwinę tak była trudną, że możeby był zmuszony zaniechać przyniesienia pomocy oblężonym, gdyby cud, jak twierdzą kronikarze współcześni, nie ułatwił mu przebycia bystrej i szerokiej rzeki. Gdy bowiem nie wiedział co począć, jakiś młody rycerz na białym rumaku w świetną zbroję przybrany, ukazać się miał na czele hufców, i wezwawszy je do przeprawy, sam pierwszy rzucił się do wody, ukazując bród, którego wojsko znaleść nie mogło. Tradycya przyznaje to zdarzenie nadzwyczajne św. Kazimierzowi. Poczem oddział oblegających, który bronił przeprawy, odparty został i Szujscy następnie przymuszeni byli do odstąpienia od Połocka. Mniej był szczęśliwym Zygmunt August w zajściach swoich z ówczesną Rossyą; car Iwan Groźny z ogromnemi siłami wkroczywszy 1563 r. na Litwę, sam obległ P. w lutym. Nic nie pomogła ani waleczna obrona oblężonych, ani przybycie na odsiecz ze słabymi hufcami Mikołaja Radziwiłła, w. hetmana litewskiego; miasto po dwutygodniowej tylko obronie musiało się poddać wojskom cara, do czego niebaczne rozporządzenia wojewody połockiego Dowojny dopomogły. Dopiero Stefan Batory po długiem i uporczywem oblężeniu, przy którem najwięcej się wsławił Gabryel Bekiesz, dowódca piechoty węgierskiej, 1579 r. 30 sierpnia szturmem P. odebrał. Kiedy wojska królewskie, zapalając ściany zamkowe, opanowały już ważniejsze punkty, jeden z dowodzących oblężonymi Piotr Wołyński i strzelcy, postanowili poddać się królowi, ale wojewodowie ruscy i arcybiskup Cypryan nie chcąc słuchać tego, zawarli się jeszcze w drewnianej cerkwi św. Zofii. Wyprowadzeni jednak stamtąd, przystali na poddanie się, poczem król Stefan wszystkich jeńców uwolnił, cerkiew katedralną nowym przywilejem zabezpieczył, innego tylko biskupa greckiego postanowiwszy. W niej to, jak utrzymuje Baliński, zdobyto wówczas szacowną bardzo bibliotekę, w której się miało znajdować wiele latopisów ruskich i ksiąg doktorów kościoła greckiego, przełożonych na język słowiański przez śś Cyrylla i Metodyusza. Atoli nie ma śladu w historyi, co się z tą biblioteką stało. Stanisław Pachołowicki, sekretarz królewski, człek zdolny i waleczny, który za okazane pod Pskowem męstwo otrzymał dostojność szlachecką z herbem nowym zwanym Pskowczyk, i który był topografem przy królu, znajdując się w oblężeniu Połocka, zrysował w obozie plan strategiczny miasta z okazaniem stanowiska wojsk oblegających, a przytem na drugim planie mapę księstwa połockiego, do czego dodał oddzielne plany innych zamków w tej ziemi zdobytych przez króla, co wszystko wyrył na miedzi w r. 1580 Jan Chrzciciel de Cavalleriis w Rzymie (ob. „Obsidio et expugnatio munitiss. arcis polocensis per sereniss. Stephanum Poloniae Regem“. Delineavit in ipsis castris Stan. Pacholowicki, Joan-Babtista de Cavalleriis Romae tipis aeneis incidebat An. Dom. 1580). Stefan Batory po odzyskaniu miasta założył w niem w 1580 r. kolegium jezuitów z kościołem, który oni następnie wspaniale ozdobili. Pierwszym rektorem tego kolegium był Skarga, bogate zaś fundusze przez króla nadane, podniosły prędko w znaczeniu zgromadzenie połockie między innymi klasztorami tego zakonu. Przed tą epoką była tam już zdawna cerkiew św. Zofii i arcybiskupstwo wschodniego obrządku, które po unii z kościołem rzymskim za Zygmunta

III zamieniło się na greko-unickie. Odtąd P. coraz większego nabierał znaczenia i do coraz większej dochodził pomyślności. Rok wszakże 1654, epoka powszechnej klęski w kraju, dotknął i to miasto stanowczo. Stany krajowe zaradzając złemu, przez ustawę sejmową 1667 r. uwolniły je do lat czterech od wszelkich podatków, prócz podymnego, ceł i czopowego (ob. Vol. Leg., t. IV, str. 471, wyd. Ohryzki). Car rossyjski Piotr I rozpocząwszy wojnę z królem szwedzkim Karolem XII, jako sprzymierzeniec króla polskiego Augusta II, w sierpniu 1704 r. rozkazał ks. Repninowi wkroczyć do w. ks. litewskiego na czele dwunastu pułków, zająć niebawem miasto P. i w jego okolicach rozlokować piechotę a generała Bauera wysłać z kawaleryą rossyjską do pobliskiej Drui, dla rozmieszczenia wojska wzdłuż brzegu Dźwiny, w celu dokładnego śledzenia za każdym ruchem korpusu szwedzkiego, ciągnącego od strony Kurlandyi. W lutym 1705 r. przybył do P. na czele nowych posiłków rossyjskich ks. Menszykow i stanął obozem po za murami miasta a na początku czerwca t. r. zjawił się tam i Piotr I; zatrzymał się za miastem w odwiecznych murach klasztoru Spasa (Przemienienia Pańskiego), stanowiącego w owym czasie własność kolegium jezuitów połockich, i stamtąd wygłosił powszechnie znany manifest, w którym tłumaczy Polakom, iż przybywa do kraju nie jako wróg, ale jako sprzymierzeniec ich prawowitego króla Augusta II, któremu oni winni są dochować wierności, a nie trzymać nadal ze Stanisławem Leszczyńskim. Następnie zjawia się car w połockiej katedrze św. Zofii, okazuje gniew ks. bazylianom, a w dniu swych imienin 29 czerwca 1705 r. wraz z synem swoim Aleksym i ks. Menszykowem zwiedza kolegium jezuickie, gdzie go uroczystą przemową spotyka rektor ks. Kazimierz Bielski. Car ujęty uprzejmością jezuitów, ogląda ich zbiory naukowe, poczem z całą świtą obiaduje u nich, rozpowiadając w czasie uczty o swoich dalekich podróżach zagranicznych. Zaledwie późno w nocy wrócił Piotr do obozu za miastem, gdzie aż do połowy lipca przebywał, kierując stamtąd osobiście ruchami feldmarszałka Szeremetjewa, wysłanego do Kurlandyi przeciw oddziałom szwedzkiego generała Lewenhaupta. W 1706 r. rozkazuje car swemu generałowi von Werderowi, ażeby za zbliżeniem się Szwedów z większemi siłami pod mury P., zniszczył niebawem zamek połocki i usunął się z wojskiem na drogę wiodącą ze Smoleńska do Pskowa, a przytem baczył bezustannie na to, ażeby komunikacya jak lądowa tak wodna miasta P. ze szwedzką podówczas Rygą całkowicie zerwaną została. Po śmierci Augusta II carowa Anna w celu ubezwładnienia licznych stronników Stanisława Leszczyńskiego, posunęła jednę część swych wojsk na Białoruś i Litwę, drugą zaś pod Gdańsk, w którym podówczas król Stanisław przebywał. P. i szlachta połocka, słowem całe województwo trzymało ze Stanisławem Leszczyńskim. Rossyanie więc z wielkiemi siłami wkroczyli na Białoruś, gdzie dobra ziemskie stronników Leszczyńskiego popalili i zniszczyli, a uwięziwszy właścicieli, uniemożebnili faktycznie wszelkie ruchy tego licznego stronnictwa i to nie tyle orężem o ile raczej za pomocą połączonych z wojną represyi. Te ostatnie ustały wprawdzie za spokojnego panowania Augusta III, ale odtąd nie zakwitła już nigdy u mieszkańców P. dawna ich zamożność. Gród ten atoli nie przestał być głównym na Białej Rusi z powodu mieszczących się w nim licznych bądź uniackich, bądź rz.-katolickich klasztorów i kościołów, a także z powodu obszernego handlu tego miasta już to z Rygą i Gdańskiem, już z Rossyą. Wspaniałe gmachy jezuickie, dominikańskie, franciszkańskie, bernardyńskie i bazyliańskie dodawały niezwykłego blasku starożytnemu grodowi, który przy pierwszym podziale Rzpltej polskiej w 1772 r. przeszedł pod panowanie rossyjskie i niebawem został miastem prowincyonalnem gubernii pskowskiej. W 1777 r. utworzono osobną gubernią połocką, złożoną z 11 powiatów, przy której to sposobności P. w ciągu lat 19 zostawał miastem gubernialnem. W 1780 r. zwiedziła go carowa Katarzyna II, a pamięć trzydniowego w niem pobytu monarchini, przechował do dni naszych bazylianin Stebelski, w szczegółowym opisie uroczystego przyjęcia cesarzowej, która w tem mieście jedną tylko zastała cerkiew prawosławną a i ta była nader skromną bo drewnianą. W 1796 r., gdy przez połączenie gubernii połockiej i mohylewskiej utworzono z nich jedną już tylko gubernią białoruską, P. w niej został miastem powiatowem. Takiemże miastem pozostał P. i przy utworzeniu w 1802 r. gub. witebskiej, w której skład wchodzi i on obecnie. Cesarz Aleksander I aż trzy razy zwiedzał P.; najprzód w 1802 r. w miesiącu lipcu, następnie w październiku 1807, a nakoniec w 1812 r., w którym gród ten starożytny wiele ucierpiał od Francuzów, jak to szczegółowo opiewają napisy umieszczone na ciężkim i dziwnie nieestetycznym pomniku, wzniesionym w 1850 r. na rynku połockim dla uwiecznienia chwały poległych tam w 1812 r. wojsk rossyjskich, walczących w P. najprzód przeciw oddziałom marszałka Oudinot a następnie przeciw wojskom marszałka St.-Cyr. Ale nie tylko w 1812 r. ucierpiał P. znacznie od ognia. Niszczyły go straszliwe pożary w latach 1440, 1607, 1642, 1796, 1837 i 1848. Do 1580 r. znaczna

część miasta leżała na prawym brzegu rzeki Połoty, przy ujściu jej do Dźwiny. Gród ówczesny otaczały dokoła ściany drewniane i głębokie fosy. Ulice były wąskie i niekształtnie powyginane, domy zaś niskie, drewniane, pokryte łubkiem a w części słomą. Zabudowania miejskie rozciągały się od ujścia Połoty aż do dzisiejszej willi miejscowego archireja, położonej za miastem. Na krawędzi wytworzonej przez zlanie się rzek Połoty i Dźwiny wznosił się górny zamek, otoczony dokoła murem obronnym o siedmiu wysokich bastyonach. Południową jego stronę opłukiwała Dźwina, zachodnią i północną rzeka Połota, do wschodniej zaś przytykał zamek dolny, otoczony takimże wałem obronnym o licznych bastyonach. Pomiędzy obu zamkami przechodziła fosa, a przez nią prowadził most zwodzony, łączący oba zamki. Główną ozdobę górnego zamku stanowiła wspomniana katedra św. Zofii. Nędzne lepianki podzamcza ciągnęły się wzdłuż Dźwiny. Obydwa zamki połockie lubo często przez pożary i wojny niszczone, wszakże za czasów polskich zawsze starannie bywały odnawiane. Do 1772 r. dzielono miasto P. na następujące 5 części: 1, Przed-Dźwinie; 2, Za-Dźwinie; 3, Zapołocie; 4 Zamek górny i 5, Zamek dolny; jak to szczegółowo opisuje wydawany niegdyś przez jezuitów „Miesięcznik Połocki“. Temuż pismu zawdzięczamy wiadomość, iż ks. bernardyni połoccy jeszcze w 1818 r. przechowywali starannie przywilej z roku 1498, wydany przez ich fundatora Aleksandra Jagiellończyka, a także, że klasztor dominikanów połockich fundował własnym kosztem w 1670 r. kanonik wileński Kazimierz Górski; następnie, że niemniej wspaniały klasztor wznieśli w Połocku w 1684 r. Chrapowiccy dla ks. Franciszkanów, nakoniec że ks. bazylianie osiedlili się w tem mieście w 1668 r., otrzymawszy niebawem katedrę św. Zofii w górnym zamku. W pięć lat później nadaje im król Michał Korybut Wiszniowiecki dwa bogate starostwa: sudziłowickie i czerstwiackie, jak to szczegółowo opisuje bazylianin Stebelski. Ostatniemu, piszącemu w końcu XVIII w. zawdzięczamy wiadomość zużytkowaną przez Balińskiego, jak przedstawiał się od strony Dzisny, widok Połocka oku przybysza. „Jego liczne i rozległe mury klasztorów, czytamy tam, jego kościoły i cerkwie, wznoszą się poważnie nad czystymi strumieniami obu rzek głęboko w tem miejscu w ziemię zanurzonych. Z lewej strony Dźwiny od wjazdu gościńcem dzisieńskim przedmieście z kościołem i klasztorem bernardynów zalega wstęp do miasta, które dopiero z prawej strony tej rzeki zajmuje rozległą przestrzeń po obu stronach uchodzącej doń Połoty. Na prawym brzegu tejże Połoty, na urwistej wyniosłości usypami podniesionej, są ślady zamku górnego, który tu stał w XVI stuleciu, drewniany wprawdzie, ale mocnymi wałami, przekopami i kilkunastu basztami silnie obwarowany. Z południa na wschód okrąża go Połota, za którą znaczna i niejako oddzielna część miasta leży, zwana Zapołocie; przy nim rozciągał się niegdyś zamek dolny, zowiący się zamkiem strzelców (arx telopetariorum), połączony mostem z wyższą warownią, ku Dźwinie zaś stoją wielkie i piękne gmachy kolegium jezuickiego i kościoła, wśród obszernego rynku. Drugi rynek targowy jest prawie na posadzie niższego zamku“. Atoli do ówczesnej świetności P. przyczyniała się najbardziej ta okoliczność, że był on główną siedzibą zakonu jezuitów. Im też zawdzięcza P. że się stał znanem w całej Europie miastem, w którem pracowali tacy Angioliniowie, Czerniewicze, Lenkiewicze, Grubery, Pierlingi, Calebottowie, Buczyńscy, Brzozowscy i wielu innych słynnych jezuitów. Oni to wychowali na Białej Rusi całą generacyą Korsaków, Szczyttów, Chrapowickich, Szadurskich i t. d., którzy cnotami i przywiązaniem do kraju przyświecali tej dzielnicy dawnej Polski. Wysokie stanowisko moralne, jakie w owym czasie zajęli jezuici w kraju, sprawiło, że zakon ich znalazł czcicieli i protektorów nawet pomiędzy Rossyanami, którzy wychowanie swych synów chętnie im powierzali, jak to niejednokrotnie wspominał Puszkin, a przed niewielu laty i ks. Suworow, generał-gubernator Petersburga, niegdyś uczeń jezuicki. Zawiązała się tedy ciekawa korespondencya pomiędzy generałem zakonu Brzozowskim a ministrem oświaty Razumowskim, która stale dążyła do przekonania ministra o konieczności otwarcia w Połocku akademii, niezależnej od uniwersytetu wileńskiego, niewyłamującej się wszelako z pod kontroli rządu. Już w czerwcu 1814 r. tenże generał jezuitów Tadeusz Brzozowski oświadczył listownie prowincyałowi zakonu, że sprawa akademii połockiej postępuje pomyślnie. W grudniu t. r. dał na nią istotnie cesarz ostateczne zezwolenie a w styczniu 1812 r. wyszedł ukaz Aleksandra I do senatu w którym ten monarcha wynosi jezuickie kolegium połockie na stopień akademii, z nadaniem jej przywilejów uniwersyteckich, a także oddając pod jej zarząd wszystkie szkoły jezuickie w Rossyi założone i nadal założyć się mające. Na podstawie tego ukazu wydanym został 1 marca t. r. z kancelaryi ministra oświaty przywilej cesarski, w którym się wyszczególniają prawa akademii jezuickiej w Połocku. Wykładać w niej miano wszystkie umiejętności, za wyłączeniem medycyny i prawa karnego. Dzieliła się ta akademia na 3 fakultety: pierwszy obejmował języki; drugi

nauki wyzwolone, filozoficzne i inne umiejętności, już to naturalne, już cywilne, jak się wyrażono we współczesnym przekładzie przywileju z rossyjskiego; nakoniec trzeci fakultet nowo-kreowanej akademii obejmował teologią oraz wszystkie nauki odnoszące się do wiary. Każdy z fakultetów miał swego dziekana, wybieranego na trzy lata przez t. zw. senat akademicki, czyli zgromadzenie wszystkich zwyczajnych profesorów akademii. Rektor tej wszechnicy miał przy sobie czterech konsultorów dla naradzania się z nimi w sprawach większej doniosłości. Oprócz tego powyższym przywilejem cesarskim byli przy akademii ustanowieni: kanclerz, sekretarz i notaryusz. Ten ostatni wydawał świadectwa egzaminów gradualnych oraz dyplomy na otrzymane stopnie magistrów i doktorów. Posiadała także akademia połocka swoich bedelów, na każdy fakultet jednego. Miała i własną drukarnię a co więcej miała powierzoną sobie cenzurę ksiąg w niej się drukujących. Mogła też bez przeszkody sprowadzać z zagranicy wszystkie księgi i instrumenta naukowe do zbiorów akademickich potrzebne. Uroczysty akt wręczenia przywileju cesarskiego i otwarcie akademii odbyło się w d. 15 czerwca 1812 r. Wedle współczesnych sprawozdań przybyli na ten akt do P.: generał-gubernator ks. Wirtemberski, poseł sardyński Józef hr. de Maistre, biskup miński Dederko, sufragan wileński biskup Odyniec, arcybiskup unicki Krassowski i wielu innych dygnitarzy już to cywilnych, już wojskowych. Przy tej sposobności sufragan wileński dr. Odyniec wyniósł na stopień doktorów teologii ojca Lustyg'a, rektora kolegium i akademii, oraz Józefa Angioliniego, wice-rektora. Z powodu wojny z Napoleonem kursa w akademii zaledwie 8 stycznia 1813 r. otwarte zostały, pierwsze zaś stopnie akademickie wydano dopiero 7 września 1814 r. W 1815 r. liczono tylko 110 studentów w akademii, a we wszystkich sześciu jezuickich gimnazyach (w Połocku, Witebsku, Orszy, Mścisławiu, Mohylowie i Dyneburgu) liczono ich nie więcej jak 1500, natomiast w 1818 r. było już w samem mieście Połocku 524 uczniów kształcących się pod okiem jezuitów, w przytoczonych zaś powyżej szkołach gimnazyalnych liczba młodzieży przechodziła o wiele 3000. Biblioteka akademicka już w 1813 r. liczyła przeszło 40,000 tomów. Krótkie istnienie akademii połockiej nie dozwoliło tej instytucyi naukowej rozwinąć swych sił w zupełności. Działalność jej wszakże nie ograniczała się na samem nauczaniu w akademii i szkołach jej podwładnych; pouczała ona także w swych pismach, że tylko wspomnimy o przytoczonym już wyżej „Miesięczniku Połockim", zostającym w bliskiej styczności z akademią, a w którym w latach 1817—19 wychodziły artykuły poważne z dziedziny nauk najrozmaitszych. Oprócz tego ściśle naukowego pisma zbiorowego wydali jezuici połoccy cały szereg pism pojedyńczych niemałej doniosłości. Wielkie też położyli zasługi w oświecaniu ludu, sięgając nawet po za granice Białej Rusi, aż do Inflant polskich, jak to się uwidocznia ze spisu bibliograficznego ksiąg łotewskich, ogłoszonego w 1885 r. przez niepodejrzywane zgoła o zbytnie sympatye dla jezuitów pismo protestanckie „Magazin der lettisch-literaerischen Gesellschaft" (t. 17, cz. 2, str. 181—204), pomiędzy któremi znajdujemy pierwszą obszerniejszą, bo dwutomową pracę religijną: „Wyssamociba katoliszka", która i dotąd uchodzi za niedosięgnięty pierwowzór pięknej mowy w narzeczu inflancko-łotewskiem, co dostatecznie dowodzi, jak dalece jezuici połoccy poznali i uszlachetnili język Łotyszów polsko-inflanckich, studyując go umiejętnie w nowicyatach dyneburskim, użwałdskim, puszańskim i rezydencyi dagdzieńskiej, położonej również na Łotwie. Akademia połocka nie trwała długo: 15 marca 1820 r. wyszedł ukaz, który jezuitów wydalał z państwa rossyjskiego, a równocześnie kasował akademią i wszystkie szkoły jezuickie. Po zamknięciu akademii połockiej zbiory jej naukowe, biblioteka, gabinety i drukarnia oddane zostały ks. pijarom, którzy do 1833 r. utrzymywali w Połocku rodzaj liceum, po którego zniesieniu drukarnia przeniesioną została do Kijowa a w murach po-jezuickich umieszczono korpus kadetów. Wtenczas to cenniejsze dzieła z biblioteki po-jezuickiej wywieziono do Peterburga i Moskwy, mniej cenne zaś do Witebska, gdzie weszły w skład biblioteki gimnazyalnej. Gabinet fizyczny, znany ze swej piękności, wywieziono również do Petersburga. Po wydaleniu z kraju jezuitów, po którem w lat kilkanaście nastąpiła kasata i innych zakonów, a w ślad za nią nadeszło zniesienie unii w 1839 r., już się P. nie podniósł. W 1861 r. liczba mieszkańców płci obojga wynosiła tam nie więcej jak 15,028 głów. Spis ludności z 1865 r. wykazał w P. zaledwie 13,812 osób, z których 54% składali małomiejscy żydzi (ob. Siemienow, t, IV, 165). Podług najnowszych urzędowych danych statystycznych dostarczonych przez teraźniejszego marszałka pow. połockiego, p. B. Ciechanowieckiego, było tam w marcu 1887 r. zaledwie 9,627 mk. płci męs., pomimo znacznego przyrostu ludności, jaki w ostatniem 25-leciu wykazał w obrębie całego cesarstwa rossyjskiego ogólny jej spis dokonany w d. 31 grudnia 1881 r. Podług tychże najnowszych danych ludność żeńska w r. 1887 wynosiła w P. 9,837 głów. Było więc ogółem 19,464 mk., w tej liczbie większa część żydów,

których w marcu 1887 r. liczono do 10,000 głów. Pod względem religijnym było w 1887 r. w P.: prawosł. 3,875 męż., 3,718 kob., razem 7,593; katol. 598 męż., 609 kob. = 1207; protest. 50 męż., 54 kob. = 104; żydów 4,812 męż., 5,157 kob. = 9,969; różnych sekt 292 męż., 299 kob. = 591. W tymże roku było w P. 4 cerkwie prawosł., 2 monastery, 1 kościół katol., ale za to kilka synagog i bóżnic żydow. W najwspanialszej cerkwi, przerobionej z kościoła po-jezuickiego, pozostało dotąd kilkanaście pięknych malowideł włoskiego pędzla; pomiędzy nimi chcą widzieć niektórzy dzieła takich np. mistrzów, jak Salwator Rosa, co w każdym razie wydaje się co najmniej wątpliwem. W 1812 r. liczono w P. 12 ulic większych, 8 mniejszych, 26 uliczek, przeszło 1300 dm., pomiędzy niemi wiele okazałych. Obecnie jest tu ogółem 1156 dm., w tej liczbie tylko 104 murowanych, sklepów liczą 471, hotel 1, zajezdnych domów 8, a w miejscu 6-ciu dawnych zakładów dobroczynnych, o których rozpisuje się szeroko „Miesięcznik połocki“, już tylko 1 szpital na 26 łóżek. Pod względem oświaty wymieniają najnowsze źródła urzędowe: miejscowy korpus kadetów, urządzony w murach po-jezuickich, a który w 1887 r. liczył 351 wychowańców; następnie szkołę rządową żydowską, a w niej zaledwie 40 uczniów, potem tak zwaną szkołę duchowną, w niej do 50 uczniów; prawosławną szkołę duchowną (289 uczniów), prawosławne seminaryum nauczycielskie (185 uczniów) i nakoniec prywatną szkółkę żeńską, w której się kształci nie więcej jak 35 uczenic. Jak mało rozwiniętym jest obecnie w P. przemysł fabryczny, o tem dadzą wyobrażenie dostarczone nam przez marszałka połockiego następujące daty: 3 fabryki świec, z produkcyą zaledwie 900 rs. rocznie, zatrudniają 3 ludzi; 1 fabryka mydła, produkc. 1850 rs., zatrudnia 2 ludzi; 6 garbarni, produkc. 3366 rs., zatrudniają 7 ludzi; 1 gorzelnia, produkuje na 60,000 rs., zatrudnia 12 ludzi; 2 browary piwne, prod. 1320 rs., zatrud. 4 ludzi; 2 fabryki tytoniu, prod. 3100 rs., zatr. 45 ludzi; 2 fabr. drożdży prasowanych, prod. 6500 rs., zatrudn. 10 ludzi; 5 garncarni, prod. 570 rs., zatr. 7 ludzi; 2 wapielnie, prod. 510 rs., zatr. 4 ludzi; 1 fabryka zapałek, małoznacząca; 1 fabryka wody sodowej i selcerskiej, prod 300 rs., zatrud. 2 ludzi; 1 farbiarnia, prod. 250 rs., zatr. 1 robotn.; razem 27 tak zwanych fabryk, a te, za wyłączeniem jedynej w mieście gorzelni, która wyrabia okowity na 60,000 rs., produkują ogółem tylko za 18,816 rs. rocznie, a wraz z ową gorzelnią zatrudniają ogółem nie więcej jak 98 ludzi. Nie mniej smutno przedstawia się obecnie w P. i przemysł rękodzielniczy, pozostający wyłącznie w ręku miejscowych żydów, gdyż przedmiotem zajęcia niewielkiej ilości teraźniejszych mieszczan połockich wyznania chrześciańskiego jest po większej części rolnictwo, którą to anomalią słusznie uwydatnił Siemienow w swoim Słown. geogr. (t. IV, 166). Dochody miejskie zbliżają się do 30,000 rs. rocznie. Handel P., niegdyś świetny, obecnie, pomimo wybornej komunikacyi podwójnej wodą i koleją żelazną, upadł całkowicie i zarówno jak przemysł rękodzielniczy pozostaje w rękach żydów. Targi odbywają się co środę i co piątek. Ma P. i dwa doroczne jarmarki (20 stycznia i 1 lipca), ale te obecnie już się niemal niczem nie wyróżniają od zwykłych dni targowych, na które przeważnie dostarczane bywają: bydło, świnie, płótno, kożuchy, przędziwo lniane i konopne, powrozy, miód, wosk, zboże, jaja, ryby, grzyby, owoce, ogrodowiny, wyroby bednarskie i garncarskie. Opis P. w Tyg. ilustr. z 1862 r., № 159. St. dr. żel. dyneburskо-witebskiej, pomiędzy st. Barawucha (o 15 w.) a Goriany (o 16 w.), odległą jest o 151 w. od Dyneburga a 93 od Witebska.

Połockie księstwo wraz z miastem Połockiem założone prawdopodobnie przez Krywiczan przy ujściu rzeki Połoty do Dźwiny, rozlegało się niegdyś po obu stronach Dźwiny, zajmując około 1000 mil kw. ziem najrozmaitszych, wchodzących obecnie w skład gub. witebskiej, mohylewskiej i mińskiej. Księstwo to graniczyło na północ z ówczesnym państwem moskiewskiem, na wschód i od południa z dawnem ks. witebskiem i z namiestnictwem mińskiem (które przez czas długi stanowiły tylko dzielnicę księstwa połockiego), od zachodu z Litwą i Inflantami. Główną arteryą tego starodawnego księstwa stanowiła Dźwina, przepływając przez nie od wschodu na zachód, zasilana licznymi dopływami rzek mniejszych, jako to: Uły, Oboli, Połoty, Dzisny i Dryssy, a liczne jeziora, bagniska, rozległe puszcze i lasy zapełniały znaczną jego przestrzeń. To też wosk, miód, skóry i smoła były niegdyś głównemi płodami tego księstwa, len zaś i konopie zaczynają tu w większej ilości produkować zaledwie w końcu XV stulecia. Zboża niegdyś tak mało w księstwie połockiem uprawiano, że wywóz jego był niemożebnym, a w częstych latach nieurodzaju sprowadzano je z pobliskich Inflant, zwłaszcza z Rygi, z którą Dźwina ściśle Połock łączyła. Z tego też powodu istniał w niem w XIII, XIV i XV stuleciu tak zwany kantor niemiecki, zależny wyłącznie od rady miejskiej ryskiej (ob. „Das deutsche Kontor zu Polozk“, rozprawa ogłoszona w czasopiśmie Baltische Monatsschrift“, tom 22, str. 342—381), a którego ostateczny upadek spowodował przywilej w 1511 r. miastu P. przez Zy-

gmunta I wydany. W XII w. panowali w księstwie połockiem potomkowie Wszesława Braczysławicza, z domu Włodzimierza I, księcia kijowskiego. Potem znowu pod gminowładnym rządem zostając, stała się ta ziemia przy końcu XII stulecia udzielnem księstwem pod władzą rodu panującego na Litwie; nakoniec podbite i przyłączone do niej w pierwszej połowie XIII w., stanowiło to księstwo już tylko prowincyą rozległego państwa rusko-litewskiego. Zrazu rządzili w tej prowincyi namiestnicy czyli starostowie, którzy dopiero na początku XVI w. zasiedli w senacie pod tytułem wojewodów i wtenczas ks. połockie nazwisko województwa otrzymało. Dzieje ks. połockiego napisał uczony pijar. ks. Maciej Brodowicz, zmarły 1879 r. na probostwie w Kobrynin, lecz rękopis po śmierci autora zaginął (ob. Tygodn. Powszechny, 1880 r., № 13, str. 202).

Połockie województwo graniczyło na północ z Rossyą, na wschód z województwem witebskiem, od południa z województwem mińskiem, na zachód zaś z województwem wileńskiem i Inflantami i zajmowało rozległą przestrzeń dawnego księstwa połockiego, które w czas jakiś po unii z Rzpltą nietylko osobnych wojewodów ale i nazwę województwa otrzymało. Po ostatecznej unii wojewodom połockim wyznaczono miejsce w senacie obu narodów (1569 r.) po wojewodach lubelskich, przyczem szlachcie województwa połockiego przyznano prawo elekcyi swoich wojewodów (Vol. leg., t. IV, 133). Obranego wojewodę król, wydaniem nominacyi, w godności potwierdzał. Z tego często i długie wahanie. Drugim senatorem z województwa był kasztelan, a prócz tego byli urzędnicy ziemscy, z których najpierwszy podkomorzy lub marszałkowie. Województwo obierało dwóch posłów na sejm i dwóch deputatów na trybunał litewski, sejmiki zaś odbywały się za czasów województwa w Połocku, a dopiero po 1772 r. w Uszaczu. Herb województwa przedstawiał w czarnem polu białego jeźdźca, trzymającego w ręku dobytą szablę i tarczę niebieskiego koloru, na której podobnyż jeździec jest wyrzeźbiony. Mundurem województwa był kontusz karmazynowy, żupan i wyłogi granatowe. Województwo to nie dzieliło się na żadne powiaty; głównem jego miastem był Połock. Przy ostatecznem odpadnięciu od Rzpltej polskiej w 1772 r., część województwa z prawej strony Dźwiny wraz z m. Połockiem w dniu 28 maja 1772 r. przeszła do cesarstwa rossyjskiego i otrzymała nazwę prowincyi połockiej, zaś m. Połock w dniu 9 października t. r. wyniesione zostało na stolicę tej nowo-kreowanej prowincyi cesarstwa, która weszła w skład nader rozległej w owym czasie gub. pskowskiej, zanim cesarzowa Katarzyna II w 1776 r. d. 24 sierpnia nie rozkazała utworzyć osobnej gubernii połockiej. Po drugim rozbiorze, gdy wwdztwo połockie przeszło w całości pod panowanie rossyjskie, król Stanisław August w grudniu 1793 r. zniósł godność wojewody i kasztelana połockiego. Szereg wojewodów połockich, poczynający się od Stanisława Hlebowicza, z namiestnika połockiego mianowanego wwodą połockim w 1504 r. i zmarłego w 1513 r., a kończący się na głośnym z okrucieństwa Tadeuszu Żabie, mianowanym d. 17 listopada 1784 r., jak również kasztelanów połockich, rozpoczynający się Jurjem Mikołajewiczem Zenowiczem, mianowanym 1566 r. (do 1579 r., w którym wstąpił na kasztelanią smoleńską), a kończący się na Robercie Brzostowskim, mianowanym d. 14 maja 1791 r., podaje J. Wolff w dziele: Senatorowie i dygnitarze w. ks. litewskiego (str. 44—48 i 125—128).

Połocka gubernia, do której utworzenia przystąpiono skutkiem wspomnianego powyżej ukazu Katarzyny II, urzędownie zatwierdzoną została ukazem cesarskim z dnia 22 marca 1777 r. i, jak dzisiejsza gubernia witebska, dzieliła się na 11 powiatów, z których jeden, obejmujący wraz z miastem Witebskiem i dawną prowincyą witebską, przyjął wtenczas nazwę pow. witebskiego. W skład tychże 11 powiatów gubernii połockiej weszło i dawne województwo inflanckie, które od 1-go podziału Rzpltej nosiło nazwę „prowincyi dźwińskiej". Pierwszym gubernatorem połockim był Kreczetnikow. Gubernia połocka w d. 10 stycznia 1778r., skutkiem ukazu cesarzowej, przyjmuje urzędownie nazwę namiestnictwa i w tymże roku d. 14 lipca ukaz senatu oznacza szczegółowo barwy i krój mundurów wszystkich urzędników tego t. zw. namiestnictwa, które wszelako niczem się nie wyróżniało od gubernii. Gub. połocka (przezwana następnie namiestnictwem) przetrwała zaledwie 19 lat, a mianowicie do d. 12 grudnia 1796 r., w którym nowy ukaz cesarski połączył gub. połocką i mohylewską w jedną obszerną gub. białoruską z gubernialnem miastem Witebskiem na czele, starodawny zaś Połock został w tej nowo-kreowanej gub. białoruskiej już tylko miastem powiatowem. A gdy po czterech leciech w 1802 r. podzielono gub. białoruską na dwie oddzielne gubernie: mohylewską i witebską, powiat połocki wszedł w skład tej ostatniej. Marszałkami szlachty gub. połockiej byli: Stanisław Snarski h. Murdelio (1783), Józef Szadurski h. Ciołek (1790), Józef Chrapowiecki, instygator lit., h. Gozdawa (1800).

Połocki powiat leży w zachodniej części gub. witebskiej i graniczy na północ z pow. sie-

bieskim i newelskim, na wschód z horodeckim, witebskim i częścią lepelskiego, na południe z lepelskim, na zachód z drysieńskim. Ogólna przestrzeń powiatu wynosi 87·78 m. kw., czyli 4247 w. kw. Powierzchnia jego niezwykle wzgórkowata, obfituje w działy wodne, jakie pomiędzy licznymi dopływami Dźwiny wytworzyła natura. Do najwyższych wyniosłości powiatu należą: wzgórze Pustyńka na lewym brzegu Dźwiny, w pobliżu folw. Horki, położonego przy dawnym trakcie poczt. z Połocka do Lepla; następnie wyniosłości w pobliżu wsi Zwany, na trakcie z Połocka do Oświeja; wyniosłości nad jez. Nieszczerdą, a także wyżyny nieopodal wsi Dworzyszcze, przy trakcie z Newla do Klasic; łańcuch wyniosłości w pobliżu jeziora Dryzieńskiego, ciągnący się jednem pasmem pomiędzy wsiami Skrypką i Tradowiczami; wyżyny nieopodal wsi Zagrody, Maniuchy i Choćkowa; nakoniec w płdn.-zach. części pow. znaczne wyniosłości, rozlegające się pomiędzy rz. Obolą i Dźwiną, w pobliżu wsi Łozówki, Mierzlaków i Podsadzia. Grunt powiatu jest przeważnie piaszczysto-gliniasty, w niektórych tylko nizinach napotykają się przestrzenie iłowate i błotniste. Powiat połocki zrasza przeważnie Dźwina wraz ze swymi licznymi dopływami. Przerzyna ona południowo-zachodnią część powiatu, płynąc w kierunku płn.-zach. mimo miasta Połocka, gdzie znajduje się jedyna na cały powiat przystań rzeczna; na prawym brzegu Dźwiny, tej głównej arteryi kraju, ciągnie się przez cały powiat kolej żelazna dynebursko-witebska. Z prawych dopływów Dźwiny, zraszających ten powiat, zasługują na wzmiankę: Obol, Sosnica, Połota (z dopływami: Stradonią, Skobranką, Trosnicą i Czerwiatką), oraz Dryssa, która atoli tylko w swym górnym biegu należy do pow. połockiego. Z lewych dopływów Dźwiny zrasza pow. połocki jedynie rzeka Uszacz, stanowiąca przeważnie naturalną jego granicę od pow. lepelskiego, który wchodził niegdyś w skład gub. mińskiej. Z tych wszystkich strumieni tylko Połota, Obol i Uszacz są rzekami spławnemi. Jezior w powiecie znajduje się mnóstwo. Lubo po całej jego przestrzeni porozrzucane, najliczniej we wschodniej części powiatu są zgromadzone. Do najznaczniejszych należą: jez. Nieszczerdo, którego wspaniałe zwierciadło obejmuje przestrzeń przechodzącą 30 w. kw.; jez. Dryssa, położone w pobliżu granicy pow. newelskiego, a zajmujące 4 w. kw.; nakoniec Czerwito w północnej części powiatu, mające 2 w. długości i tyleż szerokości. Z jeziora Nieszczerdy wypada z impetem strumień Ujście i po parumilowym biegu uchodzi do bystrej rzeki Dryssy, biorącej swój początek w jez. drysieńskiem, do którego posyła swe wody potok Usza. Z jeziora Czerwito wypływa rzeczka Czerwiatka, stanowiąca dopływ Połoty. Błota znaczniejsze napotykamy przeważnie we wschodniej części powiatu. Najważniejsze z nich nosi nazwę Łopnicy, ma 3 mile długości i milę szerokości. Otacza ono aż 7 małych jezior, a daje początek wielu strumykom i strugom wpadającym już to do rzeki Dryssy, już to do Połoty. Moczary i błota, roztaczające się pomiędzy jeziorami Nieszczerdą, Mieżnem i Orzechownem, tudzież rzeką Dryssą, zajmują powierzchnią swoją ogółem 9 w. kw. Z prawej strony traktu poczt., łączącego Połock z Siebieżem, ciągnie się od st. poczt. Siwoszyn aż do mka Klasice, w pobliżu tej drogi i niemal równolegle z nią przez 4 mile, błotnisko, mające rozległości 56 w. kw.; pomiędzy rzekami Obolą i Dźwiną leżą błota, z których jedno dosyć znaczne, gdyż powierzchnia jego dochodzi do 10 w. kw.; nakoniec zasługują na wzmiankę moczary, leżące w łuku utworzonym przez koryto Dźwiny, na północ od miasteczka Bieszynkowicze, jako mające 5 w. kw. rozległości, oraz trzęsawiska pomiędzy rzeką Uszacz a jez. Beckiem, noszące u ludu nazwę Małaniego-Rogu; ten Małani Róg zajmuje swą powierzchnią pół mili kw. i daje początek rzece Domnicy. Lasy tutejsze zajmują 243,000 dzies., czyli 55% całej rozległości powiatu. Drzewo z nich w znacznej ilości bywa spławiane do Rygi. Atoli gospodarstwo leśne wiele tu pozostawia do życzenia. Mimo to stanowi ono jeszcze i dotąd ważne źródło dochodu właścicieli ziemskich. Według notat statystycznych, podanych w 1873 r. przez Siemienowa, liczba mieszkańców płci obojga w pow. połockim (za wyłączeniem miasta Połocka) wynosiła 63,062 głów, w tej liczbie 1701 szlachty, 5526 mieszczan, 53,629 włościan. Ludność tę podług wyznań rozdziela Siemienow w sposób następujący: 7823 katolików, 60 protestantów, 3063 starowierców, 1001 żydów (oprócz zamieszkałych w m. Połocku). Reszta ludności (50,315 głów), już od 1839 r., zalicza się wyłącznie do wyznania prawosławnego, które w tym powiecie posiada dwa klasztory po unickie i 55 cerkwi i cerkiewek prawosławnych, poprzerabianych przeważnie w 1840 roku z cerkwi unickich i kościołów katolickich. Oprócz tego liczą obecnie w powiecie 2 kościoły katolickie, 26 kaplic katolickich i 5 bożnic żydowskich. Wielką masę ludności wiejskiej w powiecie składają Białorusini, przeważną zaś część obywateli ziemskich stanowią tu i dotąd Polacy. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 3 okręgi policyjne, czyli tak zwane stany. Włościanie skarbowi tworzą 8 okręgów wiejskich, inni zaś włościanie powiatu dzielą się na 26 gmin a 147 okręgów wiejskich (sta-

rostw). Rolnictwo stanowi główne zatrudnienie ludności wiejskiej, pomimo to stoi na niskim stopniu rozwoju. Uprawiają w powiecie żyto, jęczmień, owies, groch, ziemniaki, a także konopie i len; siemię lniane i len dostarczane są przeważnie do Rygi. Pszenica wysiewa się tylko na domową potrzebę. Ogrodnictwo stoi na niskim stopniu. Chociaż w każdym prawie majątku znajduje się mniejszy lub większy sad, w ogólności jednak ogrodnictwo bardzo tu jest zaniedbane i nie stanowi osobnej gałęzi wiejskiej gospodarki. Włościanie zgoła nie mają ogrodów owocowych, bo nie można takimi nazwać ogródków, w których hodują kilka lub kilkanaście wiśni lub prostych, dzikich grusz i jabłoni. Chów zwierząt i bartnictwo bardzo mało rozwinięte. Łąk niezmiezna obfitość wszędy daje możność rozmnożenia bydła, ale dotychczas mało zrobiono w tym względzie. Przy niezwykłej obfitości wód rybołówstwo jest tu dosyć rozpowszechnione, zajmuje ono wszelako w zajęciach ludności powiatu miejsce drugorzędne. Przemysł fabryczny nieznaczny. W powiecie (oprócz mta Połocka) liczą ogółem 30 fabryk, w tej liczbie 11 garbarni, 10 gorzelni, 5 browarów, 2 cegielnie i 2 garncarnie, których wytwory nie wychodzą atoli po za granicę powiatu. Handel również nieznaczący i prawie wyłącznie skoncentrowany w ręku żydów. Jarmarki odbywają się tylko w m. Sierocinie, a mianowicie na Trzy Króle, na N. P. Gromniczną, w dzień Zwiastowania N. P. M., w dniu Nawiedzenia Matki Boskiej i w dzień św. Mikołaja biskupa (6 grudnia). Obrót na każdym z nich wynosi co najwięcej 1300 rs. Połocki powiat ma obecnie już tylko 3 parafie katolickie, mianowicie: w Połocku, liczącą 1207 parafian miejskich i 3821 pozamiejskich, razem 5028 wiernych, 1 kościół, 7 kaplic (na cmentarzu grzebalnym, w gimn. wojennem, oraz we wsiach Sokoliszcze, Arciejkowicze, Zalesie, Sosniany i Żuków) i 1 oratoryum w Koźmianach; w Rukszenicach, mającą 643 wiernych i w Horbaczewie, 2782 wiernych, 1 kościół i 3 kaplice (Dymitrów Most, Łaszkowo i Kazimierzów). Te trzy parafie tworzą osobny dekanat połocki, wchodzący w skład archidyecezyi mohylewskiej. Marszałkami szlachty pow. połockiego byli: Sielicki Antoni h. Korczak (1798—1800), Hrebnicki Józef h. Ostoja (1805—1811), Rypiński Józef h. Radwan (1812), Roszkowski Serafin h. Ogończyk (1817), Hłasko August h. Leliwa (1818—20), Hrebnicki Stanisław h. Ostoja (1822), Bielikowicz Ludwik h. własny (1830), Szczytt Tadeusz h. Jastrzębiec (1831), Hłasko Trojan h. Leliwa (1848), Kulesza Piotr h. Ślepowron (1854), Hrebnicki Edward h. Ostoja (1857), Reutt Edward h. Gozdawa (1859). *Gustaw Manteuffel.*

Połockie, część Trybuchowiec, pow. buczacki.

Połoczany, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Oborek, o 65 w. od Oszmiany, ma 11 dm., 95 mk., w tej liczbie 71 prawosł. i 24 katol. (podług spisu z 1864 r. 76 dusz rewiz.); należy do dóbr Jachimowszczyzna, dawniej Judyckich, później Sulistrowskich, jako posagowe Tercsy Judyckiej, żony Antoniego Sulistrowskiego, obecnie Prószyńskich. Gmina Połoczany należy do 3 okr. pok. do spraw włośc. w mku Wiszniewie, oraz do 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. oszmiańskiego w mku Smorgoniach, składa się z 4 okr. wiejskich: Oborek, Szypulicze, Kobyłki i Litwa, obejmujących 42 wsie, mająco 326 osad, zamieszkałych przez 5106 włościan pł. ob. W gminie znajduje się szkoła paraf. we wsi Gruzdowie. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 1481 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 162 b. włościan skarbowych.

Połoczyska, las w płd.-wsch. stronie Radochoniec, pow. mościski.

Połodowo, pow. kościański, ob. *Poladowo.*

Połodzieje, ob. *Położdzieje.*

Połog, ob. *Połoh.*

Połoh, mylnie *Połog*, wś przy ujściu Teplika do Udycza (Hadycza), dopł. Bohu, pow. hajsyński, okr. pol. i par. Tarnówka, gm. Miahkochód, st. pow. Teplik, ma 180 osad, 892 mk., 2247 dzies. ziemi włośc., 1383 dzies. dworskiej. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1753 r., odnowiona w 1884 r. i uposażona 35 dzies. ziemi, ma 1387 parafian. Należała do Abramowiczów, dziś Lisowskich.

Połohawcze, urocz. na gruntach wsi Paszyny, w pow. owruckim, wspomniane w dok. ogłoszonym w Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 203, 204.

Połohy, wś nad ruczajem, wysychającym w lecie, pow. wasylkowski, śród obszernej i urodzajnej równiny białocerkiewskiej, pomiędzy Mazepińcami a Hrebenkami, o 8 w. od od każdego z nich, ma 1142 mk. prawosł. i 163 katol. Cerkiew drewniana, wzniesiona w 1790 r., na miejsce dawniejszej, fundowanej w początku XVII w. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. Od Mazepiniec do P. i dalej prowadzi t. zw. szlak Mazepin.

Połoka, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, o 12 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Połokais, zaśc. szl. nad jez. Łokais, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 77 w. od Wilna, ma 2 dm, 19 mk. katol.

Połokaje 1 i 2, dwa zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Jodzieniany, jeden z nich o 3 w. od gminy, miał

w 1864 r. 5 dusz rewiz.; drugi zaś, o 18 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należą do dóbr skarbowych Inturki.

Połokańce, fol., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, okr. wiejski Jaszuny; własność Michałowskich.

Połokiesa, zaśc. włośc. nad jez. Łokiesa, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 3 w. od gminy a 66 w. od Wilna, ma 1 dm., 17 mk. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Roupiszki.

Połokiście, dwór, pow. rossieński, par. ławkowska, własność Zaleskich.

Połolicie, dwór, własność Gimbuta, i wś, pow. rossieński, par. żwingowska.

Połom *Mały* i *Wielki*, dwa szczyty w Beskidzie Jabłonkowskim, na granicy Szląska i Węgier, pierwszy pod 36° 15′ 55″ wsch. dł. geogr. a 49° 30′ 45″ płn. szer., drugi zaś pod 36° 20′ 25″ wsch. dł. a 49° 30′ 30″ płn. szer. g. Pierwszy dochodzi 1058 mt., drugi 1067 mt. npm. Na zach. od Połoma Małego wznosi się szczyt Połomka (991 mt.). *Br. G.*

Połom 1.) *Wielki* al. *P. Duży* z *Wólką*, dawniej *Połomia*, wś, pow. bocheński, w okolicy podgórskiej i lesistej, przy drodze z Wiśnicza do Limanowy, wznies. 352 mt. Otoczona od północy i wschodu lasem Bukowcem, od zachodu mniejszymi laskami; graniczy na płn. z Leksandrową, na wschód z Łomną, Borowną i Lipnicą Górną, na płd. z Muchówką (3 klm.), a na zachód z Królówką. Składa się z dwóch grup chat: Połomu (45 dm.) i Wólki (29 dm.). Prócz tego 2 leśniczówki. Ludność wynosi 435 osób (215 męż., 220 kob.), 411 rz.-kat. i 24 izrael. Posiadłość większa, należąca do klucza wiśnickiego hr. ordynatowej Zamoyskiej, obejmuje 221 mr. lasu; pos. mn. ma 282 mr. roli, 68 mr. łąk, 45 mr. past. i 175 mr. lasu. Długosz (L. B., II, 186) wymienia tę wieś pod nazwą Połomyja, jako należącą do parafii w Wiśniczu, a będącą własnością Dobiesława Kmity h. Szreniawa. Oprócz łanów kmiecych i zagród był tam obszar szlachecki. Dziesięciny pobierał altarzysta św. Doroty w katedrze krakowskiej. Według reg. pob. z r. 1581 wś Polomia, w par. Wiśnicz, własność Barzów, miała 2 łany km. (Pawiński, Małop., 56). 2.) **P.** *Mały*, wś, pow. brzeski, w okolicy podgórskiej, na lewym brzegu Dunajca, od którego jest przedzielona Wolą Żebracką (417 mt. wznies.), odl. 6 klm. na płd. od Czchowa, par. rz.-kat. w Wojakowy. Wieś przecina dopływ Łososiny, płynący z lasów tworzących dział wodny poboczny Uszwicy i Łososiny. Graniczy na płd. z Kątami, na zach. z Drużkowem Małym, na płn. z Juchową, a na wsch. z Tropiem. Składa się z 25 dm. i 148 mk. (71 męż., 77 kob.) rz.-kat. Na obszarze większej własności (Ed. Jaszczurowskiego) 5 dm., 42 mk., 23 rz.-kat. i 19 izrael. Kasa pożyczkowa gminna ma 197 zł. kapitału. Długosz (L. B., II, 254) wymienia ją jako Połomyją, własność szlachty herbu Starykoń i Czarne jelenie. Więcej tam było szlachty wówczas niż kmieci, a dziesięciny, szacowane na 5 grzywien, oddawano do kościoła w Wojakowy. Według reg. pob. pow. sandeckiego z r. 1581 wś Połomia, w par. Wojakowa, w części Otwinowskiego i Kempińskich miała 1 łan km. Część drugą, to jest 2 łany, posiadali: Zagórski, Kąncki, Żegotha, Lisek, Woiczwojaków, wdowa Liskowa, Bartł. Zagórski, Wojc. Gada. Część Adryan Wiktor, łan skupiony. Część Laurenty Gaboński, to jest dwa półłanki kmiece (Pawiński, Małop., 138). 3.) **P.**, wólka do Rytra, w pow. nowosądeckim, na zachód od tej wsi, przypiera do rozległych lasów, na lewym brzegu Popradu, i składa się z 36 dm. i 259 mk. (118 męż., 141 kob.) rz.-kat. 4.) **P.** al. *Połomie*, os. w gm. Bełdna, pow. bocheński. 4.) **P.**, grupa zabudowań w gm. Ujsoł, pow. żywiecki. *Mac.—Br. G.*

Połom 1.) *Pusty*, mor. *Polom Pusta*, niem. *Wuest-Pohlom*, wś, pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, na Szląsku austryackim, przy gościńcu opawsko-klimkowickim, o 11 klm. na płd.-wsch. od Opawy, wznies. 444 mt. npm., w okolicy pagórkowatej. Graniczy od płn. z Nowosiedlicami (Neu-Sedlitz), od wsch. z Budziszowicami i Kijowicami, od południa z Cieszkowicami i Wiszkowicami, a od wschodu z Podwihowem i Głęboczcem. W płn. i w płd. stronie obszaru rozciągają się lasy. Z płn. obszaru spływają strugi do pot. Selinki, dopływu Opawicy; w płd. zaś części płynie pot. Sesina, lewy dopływ Odry. W płd.-wsch. stronie leżą zagrody Nowy Dwór i Sawiniec. Liczne młyny wodne i wiatraki. W 1880 r. 155 dm., 979 mk. (443 męż., 536 kob.), 973 rz.-kat., 1 protest., 5 żyd.; 944 Czecho-Szląz., 33 Niemców. Par. łac., szkoła ludowa i st. p. w miejscu. 2.) **P.** *Wielki*, mor. *Polom Velka*, niem. *Gross Pohlom*, wś, pow. opawski, obw. sąd. klimkowicki, przy gościńcu opawsko-ostrawskim, o 15 klm. na płd.-wsch. od Opawy. Graniczy od wschodu z Dobrosławicami, z Nową i Starą Pleśnią, od płd. z Krasnym Polem (Schoenfeld), Ligotą Małą i Wielką, od zachodu z Budziszowcami i Grabiną (Hrabin), a od płn. z Czebiszowem (Chabitschau). Na zach. granicy od Grabiny wznosi się lesista góra Szybenica (371 mt.). W 1880 r. było 148 dm., 932 mk. (415 męż., 517 kob.), 924 rz.-kat., 8 żyd.; 39 Niemców, 867 Czecho-Szl., 25 Polaków. Par. łac., szkoła ludowa, st. p. w miejscu. Fabryki, młyny i wiatraki. *Br. G.*

Połom, niem. *Pollum*, wś z wodnym młynem nad strugą Świętą, płynącą przez jez. Ocepel, Długie i Babsk, pow. starogardzki, st.

p. i par. kat. Lubichowo odl. 1 milę, od Starogardu $3^1/_2$ mili, par. ew. Borzechowo. Są tu 2 gburstwa i 1 zagroda, 1128·7 mr. obszaru. W 1869 r. było 52 mk. (51 kat., 1 ew.), 4 dm. *Ks. Fr.*

Połom 1.) domena, młyn i karcz. na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, o 5 klm. od st. p. i tel. Dunajek; obszaru 797 ha. Istniał już w 1563 r. 2.) **P.** al. *Połoń* (ob. Kętrzyński), wś, tamże, pow. ządzborski, st. p. Pupy.

Połom 1.) al. *Połomia*, niem. *Polom*, wś, pow. rybnicki, odl. $1^1/_2$ mili od Rybnika, posiada kościół katolicki z datą 1557 r. na wieży, szkołę katol. W 1842 r. zamek, folw., cegielnia, młyn wodny, 84 dm., 934 mk. (914 katol., 20 żydów). Do P. należy fol. Paulshof, założony w 1842 r. 2.) **P.**, 1417 *Polavin*, 1418 *Poloin*, wś, pow. toszecko-gliwicki, odl. $1^1/_2$ mili od Tarnowic, parafia katol. Tworóg. W 1842 r. 48 dm., 2 folw., 338 mk.

Połoma, mały zaśc. na płn. krańcu pow. rzeczyckiego, przy samej granicy pow. bobrujskiego, w pobliżu rozlewów kotliny rzeki Ipy, dopł Prypeci, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. karpowicka; zapadłe, odludne polesie.

Połoma, szczyt karpacki w pasmie zwanem Hale Wiaterne (ob.).

Połomeste, osada w obr. gm. Sergie, w pow. wyżnickim. *Br. G.*

Połomia, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziory, o 31 w. od Grodna.

Połomia ob. *Połomyja*.

Połomie 1.) nazwa chat w Lipnicy Górnej, pow. bocheński. 2.) **P.**, ob. *Połom*.

Połomie, dok. *Polome*, wś niegdyś w okolicy Dobrzycy, Raszkowo i Pleszewa, dostała się w 1335 r. Andrzejowi z Czacza, przy podziale dóbr dziedzicznych.

Połomień 1.) zaśc. rząd. nad rz. Łomianą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Smilgi, o 14 w. od gminy a 42 w. od Trok, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Śmilgi. W spisie z 1866 r. podany jako okolica, mająca 7 dm. i 61 mk. (49 kat. i 12 prawosł. os. w.-ross.). W 1850 r. dobra P., w par. Żośle, własność Kazimierza Żylińskiego, miały 600 dzies. rozl. i składały się z fol. i 2 wsi. 2.) **P.**, folw., tamże, 1 dm., 32 mk. (27 katol. i 5 prawosł.), własność Gegerstatów. Posiada niedawno założoną kapl. katol. par. Giegużyn. W 1850 r. fol. P., mający 200 dzies. rozl., należał do Zaleskich.

Połomienka, las w płd. zach. stronie Grzybowic, pow. lwowski.

Połomin 1.) dobra, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 25 w. od Sokółki. 2.) **P.**, przysiołek, tamże, o 26 w. od Sokółki. 3.) **P.**, uroczysko, tamże, o 21 w. od Sokółki.

Połomińska, kolonia, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 26 w. od Sokółki.

Połomiste, potok, powstaje w obr. gminy Libuhory, w pow. stryjskim, w lesie Demkowcu i płynie leśnym jarem na płn.-wschód i ubiegłszy $2^1/_2$ klm., zlewa się do Bahińskiej Roztoki. *Br. G.*

Połomka, szczyt górski w Beskidzie Jabłonkowskim. Ob. *Połom Mały* i *Wielki*.

Połomyja, *Połomja* al. *Połomia*, wś i fol., pow. będziński, gm. i par. Żarki, odl. 35 w. od Będzina; wś ma 48 dm., 465 mk., 726 mr. ziemi włośc.; fol. 3 dm. W 1884 r. fol. P., oddzielony od dóbr Żarki, rozl. mr. 241: gr. or. i ogr. mr. 190, łąk mr. 45, nieuż. mr. 6; bud. mur. 4, z drzewa 10; pokłady rudy żelaznej i torfu. P. osada powstała z dwóch uwłaszczonych osad, rozl. mr. 152: gr. or. i ogr. mr. 82, łąk mr. 21, past. mr. 42, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 5. Jest tu fabryka cegły ogniotrwałej i pokłady torfu.

Połomyja 1.) z *Gajówką* i *Podlesiem*, wś, pow. rzeszowski, w okolicy podgórskiej, lesistej, nad Gwoźnicą, dopływem Wisłoka z prawego brzegu, wznies. 239 mt. Wieś skupia się około kościoła, w niewielkiej dolinie, ścieśnionej od zachodu działem wód Wisłoka i Gwoźnicy, a od wschodu tegoż potoka i Lubeni, wpadającej do Wisłoka z praw. brzegu. Na płd. graniczy z Baryczką, na płn. z Wyżnem; najbliżej na zach. leży Zaborów, a na wschód Solonka i Lubenia. Działy są porosłe lasami, przeważnie bukowymi. Kościół murowany wybudowano w r. 1577, parafia jednak założona dawniej. Ufundował ją w 1447 r. Pakosz z Kietliczem bratem, dziedzic Próchna. Należała do dyecezyi krakowskiej i za Długosza (L. B., II, 257) miała drewniany kościół. Nazywa on tę wieś Połomem, bliższych jednak wiadomości nie dodaje. Teraz par. należy do dyec. przemyskiej, dekan. strzyżowskiego i obejmuje Baryczkę, Glinik Charzewski, Glinik Zaborowski, Piekarówkę i część Wyżnego. We wsi znajduje się szkoła ludowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 229 zł. Na obszarze gminnym jest 173 dm., a na obszarze większym (Kazim. Narbutta) 6 dm. Ludności jest 1031 osób (493 męż., 538 kob.), mianowicie 1119 rzym.-kat. i 12 izrael. Pos. więk. wynosi 482 mr. roli, 32 mr. łąk i ogr., 104 mr. past. i 373 mr. lasu; pos. mn. 916 mr. roli, 77 mr. łąk i ogr., 128 mr. past. i 193 mr. lasu. 2.) **P.** al. *Połomeja*, wś, pow. pilzneński, wśród lasów, nad potokiem t. n., wpadającym z prawego brzegu do Wisłoki pod Złotoryą, na południe od Pilzna. Wznies. 307 mt. Wioska należy do par. Dobrków, liczy 31 dm. i 3 dm. na obszarze dworskim (P. Garbaczyńskiego), ma 168 mk. (83 męż., 85 kob.), z tych 164 rz.-kat. i 4 izrael. Według reg. pob. pow.

pilzneńskiego z r. 1581 wś Połomia, w par. Dobrków, także Golacznia (Gołęczyna), należała do kasztel. Rozpierskiego, miała 9 osad, 1½ łan., 2 zagr. z rolą, 4 zagr. bez roli, 2 kom., 7 ubogich, 6 rzem. (Pawiński, Małop., 243). Z całego obszaru 641 morg. przypada na pos. większą 409 mr., a to 51 mr. roli, 2 mr. łąk, 6 mr. past. i 450 mr. lasu; na pos. mn. 132 mr., a to 111 mr. roli, 6 mr. łąk i 15 mr. past. Najbliżej położone wsi są: na południe Jaworze Dolne i Gębiczyna, na wschód Braciejowa, na płn. Gumniska Fox, a na zachód Gołęczyna. *Mac.*

Połomysty, grupa domów w Rykowie, pow. stryjski.

Połoń, wś włośc., pow. przasnyski, gm. Jednorożec, par. Chorzele, odl. o 21 w. od Przasnysza, ma 51 dm., 319 mk., 1194 mr. obszaru, w tem 60 mr. nieuż.

Połon, chutor, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 51½ w. od Brześcia.

Połon, góra lesista, w gm. Wola Jasienicka, pow. brzozowski, na praw. brzegu Stobnicy, wznosi się 445 mt. npm. (szt. gen.).

Połonas, *Połona*, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Dubissy, uchodzi pomiędzy ujściem rzeczek Kirszniawa a Taurupie.

Połoneckie, mylnie, ob. *Polanieckie.*

Połoneczka, mko, wś i dobra nad rz. Dzwieją, lew. dopł. Uszy, pow. nowogródzki, gm. Czernichów, o 59½ w. od Nowogródka. Mko ma 57 osad, kościół katol. p. w. św. Jerzego, z drzewa wzniesiony w 1751 r. kosztem biskupa sufragana Żałkowskiego; par. kat., dek. nowogródzkiego, ma 5340 wiernych, kaplice cmentarne: dwie w Mirze, w Prościu, dwie w Horodzieju, w Zauszu i w Obryniu. Wieś ma 9 osad pełnonadziałowych; dobra 92¼ włók i wspaniałą rezydencyą, otoczoną pięknym ogrodem. Połoneczka, własność niegdyś Dusiackich Rudominów, dziś ks. Radziwiłłów, zajaśniała pełnym blaskiem na schyłku zeszłego i na początku bieżącego stulecia, mianowicie gdy tu zamieszkał ks. Maciej Radziwiłł, kasztelan wileński, ożeniony z Chodkiewiczówną. Rzadki to był wyjątek obywatela w tamtych smutnych czasach. Pałac połonecki słynął za księcia Macieja gustem wykwintnym i bogactwem. Tu się ześrodkowywało życie obywatelskie kilku województw i niektóre festyny stały się legendowemi. Ks. Maciej umierając zostawił małoletniego syna Konstantego, którego spadkowym majątkiem gdy się opiekowali niedołężnie Chodkiewiczowie, P. całkiem podupadła i w tym czasie rozproszono wiele pamiątek prawdziwych, a świetność już nie wróciła. Wprawdzie ks. Konstanty, ożeniony z Maryą Grabowską, a później po raz drugi z Karnicką, podtrzymał ojcowiznę, wszakże uszczuplona już fortuna nie podniosła się, aż dopiero obecny dziedzic, ks. Maciej, syn Konstantego a wnuk Macieja, ożeniony z Krasińską, wzmógł fortunę domu. W pałacu znajduje się oratoryum, cenna biblioteka, archiwum, znaczna ilość dzieł sztuki i pamiątek, zwłaszcza bronzy i kolekcya numizmatyczna. O P. można znaleść wiele ciekawych szczegółów w Pamiętnikach Ewy Felińskiej (t. I, str. 330—335), oraz u Syrokomli w Wędrówkach z roku 1853 (str. 67). Miejscowość małoleśna, nieco falista, grunta i łąki wyborne. *A. Jel.*

Połonenka, mały fol. na zach.-płn. krańcu pow. nowogródzkiego, za Niemnem, przy samej granicy pow. oszmiańskiego, w 1 okr. pol. niehniewickim, par. katol. Wsielub, należy do dóbr Moryń; grunta piękne, miejscowość dość leśna.

Połonicze, wś, pow. witebski, własność Żaby.

Połoniczna, rus. *Połonyczna*, wś, pow. kamionecki, 20 klm. na płn.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, 21 klm. na płn. od sądu pow. i urz. tel. w Busku, 7·5 klm. od urz. poczt. w Toporowie. Na zach. i płn. leży Nieznanów, na płd.-wschód Dmytrów i Majdan Nowy (część Manasterka Ohladowskiego), na płn.-wschód Huta Połoniecka, na płd. Maziarnia Wawrzkowa. Wzdłuż granicy płn.-wsch. płynie Berezówka, dopływ Baczki, wpadającej do Styru i zbiera wody z rozległych moczarów, zajmujących płn.-wsch. część obszaru (wznies. 217 do 219 mt.). Na płd. od tego obszaru leżą zabudowania wiejskie, na płd. od nich las Boców (225 mt.), na zach. również las, a śród niego grupa domów „Maziarnia Berbekowa". Własn. większa (hr. Stanisława Badeniego) tu i w Hucie Połonieckiej ma roli orn. 384, łąk i ogr. 255, past. 66, lasu 2457 mr.; wł. mn. roli orn. 627, łąk i ogr. 1040, past. 134, lasu 1 mr. W 1880 r. było 165 dm., 974 mk. w gminie, 4 dm., 36 mk. na obsz. dwor. Między mieszkańcami było 44 rz.-kat., 883 gr.-kat., 76 izrael., 7 innych wyznań; 64 nar. polskiej, 914 ruskiej, 25 niemieckiej, 7 innych. Par. rz.-kat. w Toporowie, gr.-kat. w miejscu, dek. buski. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl., folwark i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Połonie, łąka na Księginkach, pow. szremski.

Połoniec, fol., pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Pieninga, o 37 w. od Wołkowyska.

Połoniewicze, w narzeczu ludowem *Pałaniewiczy*, wś nad rz. Wołk, dopł. Suły, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Kojdanów, ma 23 osad; miejscowość falista, małoleśna. *A. Jel.*

Połonina (rus.), ob. *Polana.*

Połonina *Caryńska* i *Wetlińska*, dwa działy górskie poprzeczne w Karpatach wschodnich,

w dziale dukielsko-skolskim, ciągnące się od doliny Wołosatego, dopływu Sanu, aż po dolinę Wetliny, dopływu Solinki. Dwa te działy, biegnące od płd.-wschodu ku płn.-zach., jakby jeden był przedłużeniem drugiego, przedziela dolina Nasiczniańskiego potoku. Dział płd.-wsch., zwany Połoniną Caryńską, wynosi w długości 6 klm. i rozpościera się na granicy Berehów Górnych i Caryńskiego, w pow. lisieckim. Od płd.-zach. i zach. płynie Nasiczniański pot., od płn.-wschodu oddziela ją Caryńczyk pot. od Magóry Stuposiańskiej, od wschodu zaś płynie pot. Wołosaty, wreszcie od płd.-zach. pot. Rzeczyca zamyka ten dział górski. Najwyższy szczyt wznies. 1297 mt. Dział zaś płn.-zach. Połoniną Wetlińską zwany, daleko rozleglejszy, bieży naprzód na płn.-zach., na przestrzeni 7 klm. Płd.-wsch. czubek wznosi się 1228 mt., płn.-zach. zaś, Smerek zwany, 1223 mt.; w środku zaś szczyt najwyższy 1253 mt. Od szczytu Smereka zwraca się ten dział górski na płn., równolegle do doliny Wetliny, kończąc się nad doliną Sanu szczytem Żołobiną 618 mt. wys. Od Smereka począwszy ku płn. mamy tu szczyty: Wysokie Berdo (940 mt.), Krysowa (844 mt.), Siwarnia (944 mt.) i Bukowina (922 mt.). Ku płn.-wsch. wybiegają z tego działu grzbiety górskie, lesiste, przedzielone od siebie dolinami górskich potoków, spływających do Sanu, jak: dział Dwernika (1004 mt.), Jaworników (864 mt.), Magórca z Magórką (910 mt.) i Stołów (967 mt.). *Br. G.*

Połoninka 1.) góra w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, w gm. Majdan Żelazny, pow. drohobycki, na praw. brzegu Rybnika Majdańskiego, pod 40° 58′ 39″ wsch. dłg. geogr. a 49° 4′ 54″ płn. szer. g. Las, rozpościerający się na jej wschodnich stokach, zowie się Seredny. Wznies. 1041 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **P.**, góra w Karpatach Bukowińskich, na płn. od wsi Ardżelu, pow. kimpoluński, na lew. brzegu Mołdawicy, pod 43° 8′ 24″ wsch. dłg. geogr. a 47° 47′ płn. szer. g. Od wschodu płynie pot. Raszka, a od wschodu Dubul, dopływy Mołdawicy. Wznies. 1165 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Połoniny, są to bezleśne obszary w Karpatach wschodnich, pokryte trawą i służące za pastwiska. Podobne obszary górale tatrzańscy zwą halami.

Połoniste, ob. *Połonyste.*

Połonja, folw., pow. pułtuski, wchodził w skład dóbr Kozłowo (ob.).

Połonka 1.) małe mko i piękne dobra nad rzeką t. n., dopł. Issy, pow. nowogródzki, przy granicy pow. słonimskiego, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Nowa-Mysz. Mko ma około 20 osad i do 200 mk. pł. ob.. Miejsce to dwakroć wsławione zostało w dziejach, mianowicie: w 1506 r., za panowania króla Aleksandra, hetmani litewscy Stanisław Kiszka i Michał Hliński rozgromili tu Tatarów krymskich; zaś d. 27 czerwca 1660 r. hetman koronny Stefan Czarniecki wraz z hetmanem Pawłem Sapiehą odniósł walne zwycięstwo nad armią, zostającą pod dowództwem wojewodów: kn. Chowańskiego, kn. Trubeckiego, Naszczokina, Zmiejewa i Szczerbatego. Rossyanie byli w liczbie 46,000, a wojsko polsko-litewskie wynosiło zaledwo 15,000, mianowicie: pod Czarnieckim 6000 husaryi i pod hetmanem litewskim Sapiehą 9000; artyleryą i piechotą dowodził kniaź Połubiński. W tej strasznej rozprawie wycięto w pień 18,000 rossyjskiej piechoty, wzięto 60 armat rossyjskich, wojewoda Szczerbaty zginął, Chowański i Trubecki ranni, ledwo uszli pogoni i śmierci, ocalało tylko 4000 konnicy. Ciekawy i malowniczy opis tej bitwy, która decydowała los obleganych przez nieprzyjaciela niedalekich Lachowicz, znajduje się w Pamiętnikach Paska pod 1660 r. (str. 76—82, wyd. 2-gie). W P. byli niegdyś dominikanie, którym wzniósł klasztor w 1680 r. Stefan Brzuchowski, sędzia ziemski słonimski. Dominikanie fundowali tu cerkiew unicką, obecnie prawosławną, p. w. św. Paraskowii; cerkiew ta z dawnych zapisów ma $1^3/_4$ włóki ziemi, około 800 parafian płci ob. Istniał tu niegdyś i zbór kalwiński (ob. Łukaszewicza: Histor. kośc. wyznania kalw., str. 60). Folw., dziedzictwo Kobylińskich, ma około 127 włók w glebie dobrej; młyn, przynoszący znaczny dochód i propinacya. Miejscowość nieco falista, okolica dość leśna. 2.) **P.** *Wielka*, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 40 w. od Słonima. 3.) **P.** *Ruska*, wś, tamże, o 41 w. od Słonima. 4.) **P.** *Katolicka*, wś, tamże, o 36 w. od Słonima. 5.) **P.**, sioło, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Swisłocz, o 22 w. od Wołkowyska. 6.) **P.**, dobra, tamże, o 21 w. od Wołkowyska, własność Ślizniów. W 1719 r. Michał Adam Ślizień, podkoniuszy lit., nabywa część P. od Michała Kazimierza Kociełła, podskarbiego lit., drugą zaś część w 1754 r. od Młockiego, cześnika warszawskiego. *A. Jel.—J. Krz.*

Połonka, w dokum. *Połona*, *Połonna*, na kartach niekiedy mylnie *Pelonki*, rzeczka, lewy dopływ Styru. Bierze początek w pow. włodzimierskim, pod wsią Pustomity, wpada w pow. łuckim, na pograniczu z dubieńskim, pod wsią Nowostaw.

Połonka, ob. *Połonna.*

Połonka, ob. *Płonka.*

Połonna 1.) dwie wsi nad rz. Rutą, lewym dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Horodeczno, przy trakcie z Nowogródka do Korelicz, o 3 w. od Korelicz. Jedna wieś ma 12, druga 18 osad; grunta szczerkowo-gliniaste, wyborne; miej-

scowość falista, bezleśna. 2.) **P.**, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Linowo, o 6 w. od Prużany.

Połonna 1.) rzeczka w pow. kobryńskim. 2.) **P.**, rzeczka w pow. rówieńskim, lewy dopływ Stubła, przepływa w dobrach klewańskich.

Połonna 1.) al. *Połonne*, w dokum. *Połona Gasztoltowa*, wś nad rzeką Połonką, pow. łucki, na płd.-zachód od Łucka, posiada cerkiew Woskresieńską. Jako należące do włości połońskiej wymienione są w dokumentach: Bajewo, Górka al. Nagóreckie, Horodyszcze, Korszew, Kuszczyców-Zaścianek i Ozdow. Podług lustr. zamku łuckiego z 1545 r. należała do podczaszego Mikołaja Gasztolda. O P. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach, ob. Skorowidz Nowickiego str. 637. 2.) **P.** al. *Połonka*, w dokum. *Połona*, *Połona Władyczyna*, wś cerkiewna nad rz. Połonką, pow. łucki, okr. pol. Torczyn, gm. Połonka, o 7 w. na płd.-zachód od Łucka a o 13 w. od Radomyśla, własność niegdyś biskupów łuckich. Wspomniana w dokum. ogłoszonych w Pamiat. Kij. Arch. Kom. i w Arch. J. Z. R. 3.) **P.**, ob. *Połonne*.

Połonne, os., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Puńsk, odl. od Sejn 14 w., ma 7 dm., 38 mk.

Połonne, w dokum. także *Połonna*, *P. Wielkie*, *P. Nowe*, mko przy ujściu Chomorca do Chomora i nad wielkim stawem, uformowanym z rozlewu rzeki, pow. nowogródwołyński, na płd. od Nowogrodu Wołyńskiego, ma do 1000 dm., 6682 mk. (w 1879 r.), 9 cerkwi, kościół katol.; mieści zarząd 4 okr. pol., zarząd gminy i kancelaryą sędziego pokoju. Mto rozrzucone i jakby z siedmiu oddzielnych części złożone, w których naprzemian odbywają się jarmarki. Około 1850 r. przeniesiono tu z Nowogrodu Wołyńskiego szkołę powiatową, lecz i to nie wpłynęło na podniesienie mka. Dopiero zbudowanie drogi żel. kijowsko-brzeskiej, która ma stacyą o 2 w. od mka, ożywiło ruch handlowy i przemysłowy a nadzwyczaj żyzna okolica, sławne lasy połońskie, przypierające do toru drogi żel., dozwalają wnosić, że P. będzie z czasem jednym z więcej ożywionych punktów handlowych na Wołyniu. Dziś nie ma tu jeszcze żadnych prawie fabryk, oprócz dawniejszych i słynnych niegdyś fabryk posadzek, które i dziś się prowadzą lecz na daleko mniejszą skalę. Nadto jest tu niewielka fabryka powozów, browar i smolarnia a młyny płońskie liczą się do lepszych w powiecie. Kościół katol. p. w. św. Anny, wzniesiony został z muru w 1607 r. przez ks. Lubomirskiego. Parafia katol., dek. zasławskiego, ma 5286 wiernych, filię w Baranówce i kaplicę na cmentarzu paraf., w Nowosielicy i w Brażnicy. Okrąg pol. połoński obejmuje gminy: połońską, miropolską, romanowską i nowoczartoryjską. W dokumentach (Arch. J. Z. R., cz. VI, t 1: 290, 414), jako należące do włości połońskiej wymienione są wsie: Baranowce, Bielicka, Boryskowce, Bortniki, Dawydówka, Chrubowna, Derewicze, Derki, Gleznów, Hołubica, Horoszkiwce, Jabłonówka, Jewłuchowszczyzna, Kaliczyńce, Kamionka, Kichanówka, Kopyczyńce, Kotelewna, Kustowce, Łaszkowce, Mandroniki, Mrylewszczyzna, Napiła, Nowosielce, Odnakowce, Pierawałówka, Reszów, Reszniówka, Swiehry, Swinia, Skarpowce, Stremce, Trawołyń, Wołyna, Wysznie-Pole, Żeżudki, Żytyniec. Do dóbr połońskich należą wsie: Adamówka, Annusin, Horoszki, Izabelin i Nowe Miasto, w ogóle 11,480 dzies. ziemi dworskiej. Jest to dość stara osada. W XI w. stanowiła własność cerkwi Diesiatinnej w Kijowie. W latopisach ruskich wspominane jest P. pod 1169 r. oraz pod 1172 r. w skutek najścia Połowców. Za książąt ruskich istniał tu w XIII w. zamek, sztuką i położeniem miejsca warowny. Kazimierz W. zmieniając układ z ks. włodzimierskim Lubartem w 1366 r., wymienia ustąpione mu grody, a w tej liczbie i P. Następnie stanowi jakiś czas własność koronną, poczem nadane zostało w nagrodę zasług Lubomirskim; z tych Stanisław, wwoda krakowski, około 1640 r. obwarował je murami i wałem, umocnił działami i wszelkiemi do obrony potrzebami, oraz 400 ludźmi załogi, i zaopatrzył w żywność dla załogi na lat trzy. Mimo to wszakże wzmocnienie zamku połońskiego było za słabe by się oprzeć w 1648 r. napadowi Kozaków pod wodzą Maksyma Krzywonosa, albowiem po rozpaczliwej obronie miasto się zdało, zebrana szlachta konno uciekła, załoga w pień wyciętą została a do 10,000 ludzi, przeważnie żydów, zginęło pod nożem kozackim. W liczbie zabitych znajdował się uczony kabalista Samson Ostropolski, uważany za człowieka świątobliwego. Od tego czasu P. nigdy już do kwitnącego stanu nie przyszło. Przywilej królewski pod d. 11 grudnia 1766 r. pozwala ażeby Marcin Lubomirski, miecznik koronny, w mieście swojem P. Wielkie, zaprowadził jarmarki podług kalendarza ruskiego: nazajutrz po Przewodniej Niedzieli i po Narodzeniu N. M. P., każdy 4 niedziele trwać mający. Zamek tutejszy jeszcze w 1761 r. uważany był za fortecę i zaszczycony dnia 23 t. r. listopada wizytą króla Stanisława Augusta, powracającego z Kamieńca i podejmowanego przez ówczesnego dziedzica ks. Kaliksta Ponińskiego, kawalera maltańskiego. Następnie włada Połonnem Tadeusz hr. Walewski, od którego drogą spadku przeszło na hr. Dunina Karwickiego, w ręku którego do dziś pozostaje. Z dawnego zamku pozostało obecnie trochę obronnych wałów, w wielu

miejscach lochy i jedna niewielka baszta. Na gruntach połońskich znajdują się uroczyska Krowi Bród i Ćwiet (Kwiat). Stacya P. drogi żel. kijowsko-brzeskiej, pomiędzy st. Chrolin (o 18 w.) a Peczanówką (o 23 w.), odległą jest o 352 w. od Brześcia a 256 w. od Kijowa. O P. znajdujemy liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Pamiat. Kijew. Arch. Komisyi i w Arch. J. Z. R., wyliczone w Skorowidzu Nowickiego (str. 637). 2.) **P.**, ob. *Połonna*. *L. R.*

Połonne, ob. *Płonna*.

Połonnoje, ob. *Połonne*.

Połonny Grud, dobra i okolica szlach., pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 15 w. od Prużany.

Połońsk, wś i dobra, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Różana, o 44½ w. od Słonima, na płn. od Różan. Była tu kaplica katol. parafii Różana.

Połońska 1.) *Nowosielica Mała*, ob. *Nowosielica* 6.). 2.) **P.** *Nowosielica Wielka*, ob. *Nowosielica* 7.).

Połońska 1.) *Hamernia*, wś, pow. nowogródwołyński, na płd.-zach. od Połonnego. Była tu kaplica kat. parafii Połonne. 2.) **P.** *Jurydyka*, os., pow. nowogródwołyński, gm. połońska, 9 dusz włośc.; własność rządowa.

Połońskie, fol., pow. włoszczowski, gm. i par. Chrząstów. Wchodzi w skład dóbr Chrząstów (ob.).

Połonyste, *Połoniste* 1.) wś nad rz. Jatranią, pow. humański, na pograniczu bałckiego, par. kat. Humań, na płd.-wsch. od Humania, o 12 w. od Podwysokiego, ma 552 mk. praw., 16 katol. i ewan., 8 żyd., 1569 dz. ziemi. Cerkiew Uspeńska, drewniana, niewiadomej erekcyi. Własność Karola i Stanisława Jokiszów. 2.) **P.**, las na płd. od wsi Kobelaki, w pow. zwinogródzkim, ze śladami piwnic i lochów podziemnych, w których podług podania, skupiali się mieszkańcy podczas najścia wrogów i skąd wzięci byli w jasyr (plen), od czego poszła nazwa lasu.

Połosa, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Głęboczany, o 6 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. mińskiej, ma 4 dm., 36 mk. (17 dusz rewiz.); należy do dóbr Kryniczyn, Ciszkiewiczów.

Połosin al. *Biereżnica*, 5 osad na głębokiem Polesiu pow. mozyrskiego, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. bujnowicka; miejscowość nizinna, odosobniona, ponura. *A. Jel.*

Połoski, wś i fol., pow. bielski, gm. Połoski, par. rz.-kat. Piszczac, gr. obrz. Połoski, odl. 21 w. od Biały, posiada cerkiew paraf. pounicką, szkołę począt. ogólną, 104 dm., 749 mk. W 1827 r. było 98 dm., 640 mk. W 1866 r. fol. P. rozl. mr. 792: gr. or. i ogr. mr. 288, łąk mr. 105, past. i zarośli mr. 373, nieuż. mr. 26. Wś P. os. 26, z gr. mr. 648. W 1870 r. fol. P. lit. B rozl. mr. 525: gr. or. i ogr. mr. 205, łąk mr. 120, past. mr. 74, zarośli mr. 86, nieuż. mr. 40; budowli z drzewa 6. Wś P. os. 18, z gr. mr. 289. P. gmina należy do sądu gm. okr. III we wsi Kobylany Nadbużne, st. poczt. Kodeń. Gmina ma 15410 mr. obszaru i 1934 mk. W skład gminy wchodzą: Choroszczenka, Chotyłów, Dobrynka, Kupony, Piszczac, fol. P., Trojanów, Wołoszki i Zagórów.

Połoski, wś, pow. czauski, posiada pokłady wapna; piec wapienny.

Połośna 1.) wś włośc. nad rz. Isłoczą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 64 w. od Oszmiany, 3 dm., 16 mk. prawosł. 2.) **P.**, fol. radziwiłłowski, później kościelny, nad rz. Kunoską, lewym dopł. Niemna, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiezna, nadany przez Radziwiłłów bernardynom nieświeskim; dziś należy do ordynacyi nieświeskiej, ma około 3 włók. Istniała tu sławna na całą Litwę fabryka sukna bernardyńskiego; posiada kaplicę katol. cmentarną, fundacyi radziwiłłowskiej, dawniej filią par. nieświeskiej; młyn. 3.) **P.**, zaśc. nad rz. Kunoską i drugą bezimienną, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, par. kat. Nieśwież, gm. Howiezna, ma 3 osady; grunta urodzajne. Należy do ordynacyi nieświeskiej ks. Radziwiłłów. *A. Jel.*

Połostewicze, wś, pow. mozyrski, w 4 okr. lenińskim, gm. Lenin, ma 15 osad; zapadłe Polesie; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Połosy, nazwa niw w płn.-zach. stronie Tartakowa, pow. sokalski.

Połosz, wś, pow. klimowicki, gm. Rodnia, ma 16 dm. i 98 mk.

Połoszki, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Werejki, o 23 w. od Wołkowyska.

Połoszki, os. nad rz. Rakitą, w pow. głuchowskim gub. czernihowskiej, ma około 900 mk. Odznacza się kopalnią wybornej gliny porcelanowej, zajmującą przeszło 45 dz. przestrzeni, z której wydobywa się rocznie około 100,000 pudów gliny, zbywanej do fabryk w gubernii moskiewskiej, twerskiej i petersburskiej.

Połoszkowo, wś, pow. klimowicki, gm. Chotowiż, ma 56 dm. i 389 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 10 bednarstwem, 1 kowalstwem.

Połota, zwana dawniej przez Białorusinów *Tarantus* (jak twierdzi hr. Borch: Dwa słowa o Dźwinie, str. 44), rzeka w gub. witebskiej, prawy dopływ Dźwiny. Bierze początek z jezior: Bedeto, Kołpino, Turuczyno i Nieklucz; upłynąwszy 10 w. po wyjściu z jez. Nieklucz i przybrawszy od praw. brzegu dopływ wypływający z jez. Mykacz, P. staje się spławną. Płynie w kierunku z płn.-wsch. na płd.-zach.

i w Połocku uchodzi do Dźwiny. Długa do 65 w., szeroka w czasie zwykłym od 6 do 10 sażeni, bieg ma powolny. Latem średnia głębokość dochodzi od 6 do 10 stóp. Podczas przyboru wiosennego oraz latem, w czasie ulewnych deszczów, wychodzi z koryta i zalewa okoliczne niziny. Dno gliniasto piaszczyste, pełne dołów. Brzegi przeważnie pokryte lasem sosnowym i tylko gdzie niegdzie pokryte polanami, od źródeł do folw. Dworzec niezbyt wyniosłe, dalej niskie i otwarte, stopniowo się wznoszą i na 4 w. od ujścia, zwłaszcza zaś w samym Połocku, stają się wyniosłymi i urwistymi. Na wiosnę spławiają Połotą do Dźwiny wielką ilość drzewa. Mosty, po większej części bardzo liche, znajdują się pod wsiami i folw.: Bułygi, Sitno, Dreskuń (na drodze z Połocka do Newla), Borsuczyny, Dworzec, Tomczyno, Jurowicze i w Połocku. Przybiera od praw. brzegu: Stradoń i Skobriankę, od lewego zaś Trośninę i Czerwiatkę. *J. Krz.*

Połotesk, dawna nazwa Połocka, od rzeki Połoty.

Połotkowo, mko, wś i dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o $10^1/_2$ w. od Grodna.

Połotow, mały folw. na zapadłem Polesiu pow. bobrujskiego, w 2 okr. pol. paryckim, przy lichej drożynie ze wsi Sieliszcze do wsi Jaźwiny; miejscowość nizinna, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Połotypie, wś, pow. rossieński, par. lido wiańska.

Połoukiszki, karczma rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol, o 20 w. od Święcian, 2 dm., 12 mk. kat.

Połow, fol. i dobra nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Połow, o 91 w. od Dzisny, ma 1 dm. i 32 mk. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Mielnica, Ałaszki Wielkie, Ałaszki Małe, Słoboda, Grzybły, Siemionowicze, Agalnica Większa, Agalnica Mniejsza, Żukowszczyzna, Bałaje, Tuzbica, Kazimierzowo, Szymkowszczyzna, Belki, Kosowszczyzna, Pawlugi, Stachowskie, Kiewlicze, Ziemce, Piotrowicze, Rymki, Drozdowszczyzna, Niewiadomszczyzna, Orynnik, Kulejowszczyzna, Chołopowszczyzna, Matejki, w ogóle 789 dusz rewiz.

Połowa 1.) *Besiekierz Nawojowy*, fol. (lit. A B), pow. brzeziński, gm. Biała, par. Gieczno, odl. 21 w. od Brzezin. Ma 209 mr. obszaru. Odłączony od dóbr Biesiekierz przed 1875 r. 2.) **P.** *Sosnówki* i *Holendrów*, fol., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, odl. 56 w. od Nieszawy. W 1882 r. rozl. 254 mr., w tem 318 mr. ziemi ornej.

Połowajcie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Połowce, dobra, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Połowce, o 49 w. od Brześcia. Była tu kaplica b. par. kat. Mielejczyce.

Połowczule, zaśc. włoś., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 41 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat.

Połowczy, potok górski, powstaje w gm. Skorodne, pow. liski, płynie na płn. i w tejże wsi uchodzi do Głuchego potoku, ubiegłszy 3 klm. *Br. G.*

Połowe, dwór i fol. w Spasie, pow. Kamionka Strumiłowa.

Połowica 1.) rzeczka w pow. dzisieńskim, prawy dopływ Dzisny, przepływa pod wsią Klony. 2.) **P.**, rzeczka na północ od przedmieścia mta Kijowa Priorki, pomiędzy Poczajną a Muszynką.

Połowica 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Zaleś 2-gi, o 9 w. od gminy, 33 dusz rewiz. 2.) **P.**, wś rząd., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 38 w. od Dzisny, 8 dm., 19 mieszk. prawosł. 3.) **P.**, karczma rząd., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 38 w. od Dzisny, 1 dm., 14 mk. Był tu młyn wodny drewniany.

Połowica, futor, na popielisku którego wzniesiono miasto Ekaterynosław.

Połowice, wzgórze polne w gm. Łubowa, w pow. sokalskim, na płd.-wsch. od tejże wsi. Wznies. 243 mt. npm. (szt. gen.). Od płd.-zach. płynie pot. Łubówka al. Lubówka.

Połowiec, wzgórze polne w gm. Mianowice, pow. sokalski, na wschód od tejże wsi, tuż nad granicą Chorobrowa. Wznies. 239 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Połowiecka 1.) *Wielka*, wś przy ujściu rzki Soboty al. Subodzi do Kamianki, pow. wasylkowski, o 20 w. na płn.-zach. od Białej Cerkwi, śród obszernej, urodzajnej i bezleśnej równiny położona, ma 2150 mk, kaplicę katol. par. białocerkiewskiej i cerkiew drewnianą p. w. Przemienienia Pańskiego, istniejącą już w czasie wizyty dziekana białocerkiewskiego z 1740 r. W tymże r. było tu 80 gospodarzy czyli osad. Wś ta jest gniazdem rodziny ks. ze Skwiry Połowców Rożynowskich, wygasłej już oddawna, która władała obszernemi dobrami w dzisiejszych powiatach: skwirskim, wasylkowskim, radomyskim, kijowskim i za Dnieprem. W 1591 r. P. należała już do starostwa białocerkiewskiego i w tymże roku przez Tatarów była do szczętu zniszczona. Lustracya z 1616 r. powiada: „We wsi tej ludzi osiadłych jest Nro 15, powinności ni podatków żadnych nie oddają, względem słobody, której im pozwolono do lat pewnych“. Podług lustracyi z 1622 r. ze wsi nie było żadnego pożytku, prócz stacyi pana podstarościego; poddani powinni w lecie robić dzień w tydzień a końmi dwa dni do roku, w zimie po wozie drew przywieść. Obecnie P. należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. Ob. Arch.

J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 346. 2.) **P.** *Mała*, wś również nad rzką Sobotą, tamże, o 8 w. od P. Wielkiej a 28 od Białej Cerkwi, ma 2568 mk., cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesioną w 1844 r. na miejsce dawnej, opisanej w wizycie dziekana białocerkiewskiago z 1740 i 1746 r. W 1740 r. w P. Małej było 80 osad; do parafii należały nadto: Krasny Las z 20, Jachny z 9 i Zubary z 10 osadami. P. Mała dzieliła losy P. Wielkiej. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 538. *J. Krz.*

Połowiecko, w dokum. *Połowiecka*, wś cerkiewna, pow. żytomierski, na pograniczu pow. berdyczowskiego, na zachód od mka Czerwonej; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 572.

Połowickie, jezioro w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, na płd.-zach. od jez. Stojaczego, ma odpływ wpadający do rz. Hobzy.

Połowiki, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kniahinin, o 4 w. od gminy a 36 w. od Wilejki, ma 12 dm., 121 mk. (w 1864 r. 53 dusz rewiz., i 3 jednodw.); należy do dóbr Kniahinin, Koziełłów.

Połowina al. *Jedlina*, wś nad rz. Berezyną, pow. ihumeński, przy gościńcu wiodącym z Bożyna do Niehonicz, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Brodziec, ma 12 osad; lud trudni się rolnictwem i flisactwem. Łąki wyborne, grunta lekkie, lasu dostatek. *A. Jel.*

Połowińczyk (właściwie *Płomieńczyk*), wś, pow. lipowiecki, o 4 w. od Monasterzysk a o 3 w. od sioła Szabastówki, położona na wyniosłej równinie, pozbawiona wody bieżącej, ma 361 mk. pł. ob., 712 dz. ziemi; cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona w 1751 r. W 1863 r. należała do Cypryana Ułaszyna, b. marszałka szlachty pow. lipowieckiego. Nazwana od herbu Lanckorońskich Zadory albo Płomieńczyk i za czasów wwody Lanckorońskiego, jako wś świeżo zakolonizowana, należała do klucza monasterzyckiego.

Połowinniki, wś, pow. starokonstantynowski, gm. Ohijowce, par. Stary Konstantynów. W 1867 r. było tu 50 dm

Połowja, rzeka w gub. smoleńskiej, dopływ rz. Kaspli z prawej strony, wypływa z jez. Płaj, przyjmuje odpływ jez. Załka.

Połówka, wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Wołpa, o 49 w. od Grodna.

Połowki, wś w zach. stronie pow. rzeczyckiego, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 20 osad; miejscowość lesista, nieco falista, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Połowkinie 1.) zaśc. szlach. nad jez. Połowkinie, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 19 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, o 18 w. od Wilna, ma 1 dm., 11 mk. kat.

Połowski Młyn, ob. *Młyn Połowski*, pow. rzeczycki.

Połowzdance al. *Borejszele*, wś rząd. nad pot. Poszeszołka, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 66 w. od Wilna, 6 dm., 58 mk. kat.

Połoza, mały prawy dopływ Berezyny, w pow. ihumeńskim. Zaczyna się w puszczach około wsi Olchówki, płynie lesistemi moczarami w kierunku południowym koło fol. i wsi Połozin, wsi Głuchy Tok i za fol. Połozy, przeciąwszy gośc. berezyńsko-bożyński i ubiegłszy przeszło 10 w. wpada do Berezyny. Zasila się z obu stron kilku bezimiennymi strumieniami oraz rzeczką Osówką, płynącą od strony zaśc. Brujelowa. *A. Jel.*

Połozdyń, dwór, pow. nowoaleksandrowski, par. Nowo-Aleksandrowsk, własność Tomaszewiczów, później Radzikowskich, ma 378 dz. ziemi dworkiej.

Połozin al. *Połozyn*, wś i fol. nad rz. Połozą, dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Pohost, par. kat. berezyńska, o 4 w. od mka Berezyny luboszańskiej. Wś ma 14 osad pełnonadziałowych; folw., dziedzictwo Osiejewskich, 19½ włók. Grunta lekkie, miejscowość równa, otoczona lasami liściastymi i jodłowymi, gleba gliniasta a na wyższych miejscach piaszczysta. Na drodze z P. do Olchówki, przechodzącej przez błoto, jest grobla zwaną Leonichą, długa przeszło 70 sążni, ułożona z okrąglaków. *A. Jel.*

Połozow, wś, pow. siebieski, ma 920 dz. ziemi dworskiej; własność sukcesorów Józefa Ogińskiego.

Połozy, fol. nad Berezyną, przy ujściu do niej rz. Połozy, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, par. katol. berezyńska; grunta lekkie w kulturze, łąki obfite, zalewne, lasu dużo. *A. Jel.*

Połozyszcze, uroczysko leśne śród bagien, w pow. rzeczyckim, w obrębie gm. dernowickiej, o 3 w. na płd.-zachód od wsi Radzin.

Połoździeje, jezioro w pow. sejneńskim, pod wsią tegoż nazwiska, łączy się z jez. Białem przez wypływającą z niego rz. Połozdziejkę, ma 12 mr. obszaru.

Połoździeje, wś i fol. nad rz. Połoździejką al. Kirsną, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Łoździeje, odl. 6 w. na płd. od osady Łoździeje a 16 w. od Sejn. W pobliżu dwa jeziora złączone strumieniem pomiędzy wsią a osadą Łoździeje; brzegi jezior przeważnie wyniosłe. Wś ma 33 dm., 253 mk., 686 mr. obszaru. W 1827 r. było 14 dm., 95 mk. Wś P. wchodziła w skład dóbr Niekruny. Fol. P., pod nazwą Janosław, wchodził w skład dóbr Hołny Wolmera.

Połoździejka, rzka w pow. sejneńskim, ob. *Kirsna.*

Połoździejka, os., pow. sejneński, gmina Śto-Jeziory, par. Łoździeje. W 1827 r. było 11 dm., 82 mk.

Półpica, niem. *Halbendorf (Nieder* i *Ober*), pow. lubański, odl. $2^1/_8$ mili od Lubania a $^1/_2$ mili od Schoenberga. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. P. Górna ma zamek, 2 folw., 170 dm., 859 mk. (6 kat.), trzy młyny wodne, cegielnia, gorzelnia, kopalnie torfu, łomy bazaltu, hodowla owiec. Do P. należała kol. Friedrichsfelde i zakład kąpielowy (wody słono-siarczane) zwany Schoenberger Bad, urządzony w 1839 r. P. Dolna miała w 1842 r. dwór, 48 dm., 263 mk. ewang., młyn wodny.

Półpole, os. do Nawsia Brzosteckiego, pow. pilzneński, ma 3 dm. i 20 mk.

Półrolek, grupa chat, gm. Sieklówka Dolna, pow. jasielski. *Br. G.*

Półrzeczki al. *Półrzyczki*, wś, pow. limanowski, u źródłowisk rz. Łososiny, na południowym stoku Łysej góry al. Kobielicy (924 mt.). Ciągnie się w zwartej dolinie rzeki, ścieśnionej od zach. działem wodnym Łososiny i Mszany a od wsch. lesistymi stokami Mogilnicy (1171 mt.). Oddzielona wielkiemi górami i lasami od Lubomirza na płd., a od Słopicy Królewskiej na wsch., graniczy na zach. z Wilczycami a na płn. z Jurkowem. Wś ma 102 dm. i 645 mk. (316 męż., 329 kob.), a mianowicie: 639 rz.-kat. i 9 izrael. Jest tu kasa pożyczk. gm. z kapitałem 106 zł. Gleba jest zimna, lasowa, a przez to ludność niezamożna. Z wielkiego obszaru (4048 mr.) zajmują lasy 2648 mr. a nieużytki, uchodzące za pastwiska, 434 mr., rola zaledwie 725 mr. a łąki 241 mr. Przypada z tego obszarowi większemu (Edw. Zwierzyna z Ostrawy na Szląsku) 2524 mr., mianowicie 68 roli, 8 łąk, 31 past. i 2417 lasu; obszarowi mniejszemu 1524 mr. a to: 657 roli, 233 łąk, 402 past. i 231 mr. lasu. *Mac.*

Połsodzie 1.) zaśc. nad pot. Połsodzis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciszki, o 20 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr Prusakiszki, Jałowieckich. 2.) **P.**, zaśc. nad pot. Połsodzis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Purwieniszki, o 20 w. od gminy, 59 dusz rewiz. (?); należy do dóbr Gieduniszki Dobkiewiczów. 3.) **P.**, zaśc. nad pot. Połsodzis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciszki, o 20 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Kukuciszki, Janczewskich. *J. Krz.*

Połsodzis, rzeczka w pow. święciańskim, przepływa pod zaśc. Plauszkiecie i Połsodzie.

Półstoł al. *Postoł* al. *Wierchowienka*, rzeczka w pow. skwirskim, dopływ Rastawicy w pobliżu sioła Trubijewki.

Połstwin, inaczej *Rżawiec Wielki*, wś na praw. brzegu rzeki Rosawy, pow. kaniowski, na płn.-wschód od mka Tahańczy, ma 1242 mk., 650 dz. ziemi włośc., cerkiew p. w. św. Archan. Michała, wzniesioną w 1801 r. na miejsce dawniejszej z 1762 r. Część wsi leżąca po lew. brzegu rz. zwanej Rżawiec i należąca do Żelazków, ma 828 mk., 1570 dz. ziemi dworskiej i 550 dz. włościańskiej, nabytej w 1863 r. na mocy umowy wykupnej za 26185 rubli. Uroczyska noszą nazwy: Hołowaszczyzna i Szpakowskie. Jest to stara osada, nadana jeszcze przez Olelkę Włodymirowicza, kn. kijowskiego, synowca Władysława Jagiełły, jako horodyszcze, wraz z Korninem, Olechnie Juchnowiczowi. Po najeździe Mendligireja w 1483 r. występuje jako puste ponownie horodyszcze; w 1571 r. posiadał je Bohdan Proskura; w 1618 r. sprzedaje Hieronimowi Charłęskiemu, ście kaniowskiemu (ob. Kornin, t. IV: 407; Kozin, t. V, 46; Międzyrzecz, t. VI: 379). W zeszłym wieku P., pod nazwą Rżawca Wielkiego, wchodził w skład sstwa kaniowskiego, nadanego na własność Stanisławowi Poniatowskiemu. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 145—149. *J. Krz.*

Połszczyzna, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Leonpol, okr. wiejski Uźmiany, o 10 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr Uźmiany, Czerwińskich.

Półtalarek, os. młyn., pow. łaski, gm. i par. Dłutów, 1 dm., 10 mk., 56 mr. ziemi. Ob. *Dłutów.*

Półtaranowicze, wś i fol., pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Żabczyce. Wś ma 11 osad, 69 mk.; miejscowość nieco falista, grunta lekkie. *A. Jel.*

Połtawa, ob. *Pułtawa.*

Połtawka, kol. i os. karcz. nad rz. Luciążą, pow. piotrkowski, gm. Krzyżanów, par. Milejów; kol. ma 62 dm., 428 mk., 1007 mr. ziemi włośc.; karczma 1 dm., 3 mk., 1 mr.

Połtew (dok.), ob. *Pełtew.*

Połtew, wś, pow. przemyślański. Za czasów Rzpltej należała do sstwa gliniańskiego. W lustracyi z r. 1661 (ręk. Ossol., Nr. 2834, str. 198) czytamy: „W tej wsi juxta lustrationem anni 1616 bywało poddanych Nr. 8, których teraz jest Nr. 4. Piąty roboty odkupując płaci zł. 12. Ciż poddani powinni robić 4 dni od południa w tydzień. Straż porządkiem każdy z nich po tygodniu odprawować powinien. Także do warzenia piwa do Zamku, ilekroć potrzeba, dwaj chodzić powinni koleją. Podsadków Nr. 3. Ci czynszu nie dają, tylko dwa dni do tygodnia robić powinni, między którymi jest jeden leśny, ten, iż strzeże lasu, od robót pańskich wolny. Młyn przy arendzie myta gliniańskiego. Staw jeden, którego spust trzeciego roku czynił zł. 360. Exclusa tertia parte faciebat zł. 120. Summa z tej wsi była zł. 132. Juxta vero lustrationem anni 1627 poddanych pociągłych na kopaninach

było Nr. 4, zagrodników Nr. 2. Ci poddani pociągli żadnego czynszu nie dają. Ciż poddani powinni robić 4 dni od południa w tydzień. Karczmarz za ogrody i od szynku płacił zł. 8, straż porządkiem powinni każdy z nich po tygodniu odprawować. Powinni także do warzenia piwa ilekroć potrzeba koleją chodzić. Zagrodnicy dzień w tydzień pańszczyznę odprawują, inszych powinności nie powinni. Młyn przy arendzie myta gliniańskiego. Staw jeden, którego spust trzeciego roku czyni zł. 360, exclusa tertia parte facit 120. Summa z tej wsi była zł. 128. Teraz w Połtwi żadnego nie masz poddanego i cale pusta ta wieś przez ustawiczne różne przechody nieprzyjacielskie i wojsk koronnych została tak dalece, że ani młyna w niej nie masz i stawy pozrywane, trudno je restaurować". W lustracyi z r. 1765 (Dod. do Gaz. Lwow. 1869, Nr. 3, str. 11) czytamy: „Wieś należy do starostwa gliniańskiego. Według opisania swojego ma w granicach kłótnię i sprzeczkę: na wschód słońca z Pałuczynem, wsią dziedziczną; od zachodu z wsią Zadworzem, królewszczyzną. Poddanych w niej jest in Nr. 63; z tych do usługi dworskiej czterech excypowanych, resztę do intraty kładzie się. Powinności ich takie: siedzący na ćwierci po 2 dni w tydzień przez rok cały, po pół kapłona, po kurze 1-ej, po 3 jaja i po 6 motków z przędziwa pańskiego; półćwiertnicy po dniowi w tydzień przez rok, kto ma czem robią, po tyleż dani dają, i po 3 motki przędą; chałupnicy proporcyonalnie czynsz, jako w inwentarzu, kurę jednę i jaj dwa dają, i przędą po 2 motki. Wszyscy zaś 12 szarwarków do roku, tłok 4 robią; podwodę, ciągłą mający, do Lwowa po razu odbywają, i gdy nie odbędą, na gruncie z ćwierci po dwa dni, z pół ćwierci po dniowi odrobić powinni. Dziesięcinę pszczelną dają pień dziesiąty; a gdzie nie zajdzie oczkowe po groszy 15 płacą. Mielnicy wieprze karmią. Są i inne powinności w inwentarzu osobliwie spisanym, przez urodzonego Antoniego Zdanowicza zaprzysiężonym, i do Prześw. Komisyi odesłanym, które że w intratę nie wchodzą, te się tu nie wspominają. Z zwyż tylko wyrażonych powinności, czynszów i danin roczną stanowiąc intratę, wynika summa 3670 fl. 29 gr. $^1/_2$ szel. Cerkiew w tej wsi p. t. Najśw. Panny Rożańcowej. Parochem jest ks. Jan Partykiewicz, a to z prezentą od JO. Ks. Michała Wiśniowieckiego, hetmana i wojewody litewskiego, w Wiśniowcu d. 12 lutego roku 1736 sobie daną". *Lu. Dz.*

Połtewicze, ob. *Półtowce.*

Półtorowszczyzna, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Popielewicze, o 5 w. od gminy a 23 w. od Oszmiany, ma 3 dm., 24 mk., w tej liczbie 13 prawosł. i 11 katol. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.); należy w części do dóbr Tomasówka, Aleksandrowiczów (14 dusz), w części zaś do dóbr Ponarka, Zabłockich (3 dusze).

Półtory Części, część Krowicy Hołodowskiej, pow. cieszanowski.

Półtowce al. *Pułtowce*, w dokum. *Pułtowcze, Połtewicze, Pułtowicze*, wś nad Rowcem, pow. winnicki, na pograniczu pow. lityńskiego, na płd.-wschód od Lityna, gm. Jóźwin, par. kat. Brahiłów, ma 57 os., 896 mk., 660 dz. ziemi włośc. Należała wraz z m. Litynem do Filona Kmity, który z Zygmuntem Augustem uczynił zamianę na Czarnobyl, jak świadczy przywilej królewski pod dniem 29 marca 1566 r. w Bielsku dany (ob. Starożytna Polska, t. II: 1381). Przeszedłszy na własność królewską weszła w skład sstwa niegrodowego lityńskiego i podług lustracyi kaszt. kamienieckiego Humieckiego z 1615—16 r. czyniła ze wszystkiemi czynszami i daninami fl. 100 gr. 12 den. 9. Znajdował się tu staw i młyn o jednym kamieniu (ob. Jabłonowski, Lustracye str. 73). Następnie wraz z Ilkówką i Szeroką Groblą tworzyła sstwo al. dzierżawę pułtowiecką, którą w 1770 r. trzymał Aleksander Świętopełk Czetwertyński z żoną swą Joanną z Ostrowskich, opłacając 1700 zł. i 2 gr. kwarty. W 1775 r. dzierżawa ta nadaną została prawem emfiteutycznem Marcinowi Grocholskiemu, wwdzie bracławskiemu, a przez niego ustąpioną Józefowi Dzierzkowskiemu z opłatą kwarty 2169 złp. Obecnie generał Baumgarten posiada tu fermę mającą 172 dz. O P. znajdują się wzmianki w Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 415. *Dr. M.*

Połtowiesk, starosł. nazwa Pułtuska.

Połtwa, rzeczka w pow. starokonstantynowskim i ostrogskim, bierze początek w pow. starokonstantynowskim pod wsią Ordyńce, przy wsi Czołhazowie rozlewa się w staw, dalej płynie gruntami wsi Semenowa i Miklasz, gdzie znowu formuje staw, przerzyna piękne błonia i wpada od prawego brzegu do Horynia powyżej Lachowiec, pomiędzy wsiami Zemelińce i Hulowce.

Połtyny, wś pryw., pow. szawelski, o 25 w. od Szawel, okr. pol. szadowski, w 1859 r. 6 dm., 50 mk., młyn wodny.

Połubiaki, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory, okr. wiejski Straszuny, o 4 w. od gminy, 33 dusz rewiz. b. włościan skarbowych i 16 dusz ludzi wolnych; należy do dóbr skarbowych Bieżany.

Połubiszki, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol, odl. od Maryampola 7 w., 1 dm., 6 mk. W 1827 r. było 2 dm., 19 mk. Osada ta powstała z 2-ch uwłaszczonych osad, rozl. mr. 101: gr. or. i ogr. mr. 75, łąk mr. 25, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 8.

Połubniki, wś i futor, pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 7 w. od Lidy, 20 dm., 184 mk. Własność niegdy Narbutów, z których Henryk, podpułk. wojsk ross., i Fryderyk, b. sędzia grodzki lidzki, bracia rodzeni, oraz Kolumbia z Narbutów Ludwikowa Szyszkowa i Tekla z Narbutów Janowa Łukaszewiczowa, w 1822 r. sprzedają Feliksowi Andrzejkowiczowi, prezyd. gub. grodzieńskiej. Por. *Połubniki*.

Połuboczki 1.) wś włośc. nad rzką Kienką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski i dobra skar. Kiena, o 10 w. od gminy a 22 w. od Wilna, ma 13 dm., 112 mk., w tej liczbie 5 prawosł. i 107 katol. (62 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 40 w. od Słonima.

Połubowcy, wś nad bezim. dopływem Darowlanki, w zach. stronie pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje, ma 13 osad; miejscowość małoleśna, wzgórkowata, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Południca, prawy dopływ rzeki Wereśni, wpadającej do Uszy, wypływa około wsi Polidarówki.

Południca, szczyt w północnych rozgałęzieniach Dżumbira, działu górskiego Tatr niżnich, na płd. od wsi Ilanowy, w hr. liptowskiem (Węg.). Od zach. opływa ją pot. Ilanówka, a od płd.-wsch. Bela, prawy dopływ Szczawnicy. Wznies. 1550 mt. npm. (szt. gen.).

Południewo, dobra ryc. na pol. Warmii, pow. olsztyński, między dwoma jeziorkami, 9 klm od st. p., tel. i kol. żel. Wartemborku. Obszaru 354 ha. Stanisław Hozyusz, biskup warmiński, sprzedaje r. 1566 Tomaszowi Heinrich, burmistrzowi wartemborskiemu, na prawie chełm., z obowiązkiem jednej służby zbrojnej, 15 włók pustych pomiędzy Odrytami (Modritten), Nerwikiem czyli Szawicami i Bartołtami, włókę za 60 grzywien, nadając wyższe i niższe sądownictwo, oraz wolne rybołówstwo w jeziorze gielguńskiem. Andrzej Batory, biskup warmiński, sprzedaje r. 1597 Janowi Heinrich, burmistrzowi olsztyńskiemu, 3 włóki i 2 mr. nadwyżki w Południewie (Południowo). W 1610 r. odnawia powyższe przywileje Szymon Rudnicki, bisk. warmiński, Adamowi Rąbiewskiemu, swemu siostrzeńcowi. W 1727 r. byli w posiadaniu dóbr tych Józef Piniński, podstoli dobrzyński, i jego małżonka Eleonora Nyczówna, wdowa po Kazimierzu Dąbrowskim. Dzisiejszym właścicielem P. jest Zielaskowski.

Południk, wółka do Braciejowy należąca, w pow. ropczyckim, na granicy pow. pilzneńskiego, wznies. 454 mt. na płd.-zachód od Braciejowy. Na zachód oddzielają tę wólkę lasy od Połomyi w pow. pilzneńskim, las Bezdech od Braciejowy, na płd. zaś styka się prawie z Podpołudnikiem, przys. Gębszczyny w pow. pilzneńskim. Liczy 29 dm. i 160 mk. (73 męż., 87 kob.) rz.-kat. *Mac.*

Południówka, rzeczka w pow. czehryńskim, dopływ Taśminy z prawej strony, ma ujście pod wsią Nowosielicą.

Południówka, wś nad rzeczką t. n., pow. czehryński. Jest to właściwie zachodni kraniec wsi Nowosielicy, śród lesistych jarów rozłożony. Ma 580 mk. i posiada cerkiew p. w. Archanioła Michała, w 1861 r. wzniesioną, filial. par. Medwedówka, o 7 w. odległej. Wś ta wchodziła niegdyś w skład sstwa czehryńskiego, obecnie należy do dóbr państwa.

Południowo-zachodni kraj, nazwa nadawana trzem guberniom ruskim (wołyńska, kijowska i podolska), rozdzielonym na 36 powiatów, w których znajduje sio 133 okr. pol., 556 gmin, 8,149 miejscowości osiadłych. Mają one ogółem 144,853·7 wiorst kw. przestrzeni i 6,381,071 mk., przypada więc 44 mk. na 1 w. kw. W 1876 roku było tu 742,986 żydów (362,953 męż. i 380,033 kob.). Bliższe szczegóły ob. w opisach pojedyńczych gubernii.

Południowszczyzna, zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Brahy, o 4 w. od gminy, 36 w. od Oszmiany a 24 w. od Dziewieniszek, ma 11 mk. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarb. Traby.

Połudy, fol. i wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Bieniuny, o 4 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; własność Kołyszków. W spisie z 1866 r. podane jako zaścianek, mający 2 dm. i 34 mk. kat.

Połujanki, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., par. Tołoczmany, o 11 w. od Wołkowyska.

Połujanowce, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Pokrowo, okr. wiejski Chodziłonie, o $3^1/_2$ w. od gminy, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Kijuciowce, Zaleskich.

Połujanowicze, okolica szlach., pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Mała, o $44^1/_2$ w. od Grodna.

Połujany, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Posopowo, o 5 w. od gminy, 17 dusz rewiz.; należy do dóbr Posopowo, hr. Tyzenhauza.

Połujki 1.) wś nad rz. Mierzycą, pow. dziśieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Leonpol, o 8 w. od gminy a $48^1/_2$ w. od Dzisny, ma 3 dm., 28 mk. praw. (w 1864 r. 18 dusz rew.); należy do dóbr Leonpol, Łopacińskich. 2.) **P.**, wś u źródeł rz. Ławena, pow. nowoaleksandrowski, niedaleko mka Ponedel.

Połukaje, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Połukiszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 7 w., ma 3 dm., 36 mk. W 1827 r. było 5 dm., 27 mk.

Połuknie 1.) fol. i wś nad rz. Łuknią, pow.

trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Angliniki, o 12 w. od gminy a 18 w. od Trok. Fol. ma 1 dm., 24 mk. katol., wś zaś 18 dm., 125 mk., w tej liczbie 101 katol. i 24 prawosł. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); własność Wolfgangów. Była tu drew. kapl. katol. par. Stare Troki. W 1850 r. dobra P. składały się z fol., wsi i zaśc., w par. Stare Troki, miały 2661 dzies. rozl. i stanowiły własność Wolfgangów. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, o 2 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr komarowieckich, Merchelewiczów. 3.) **P.**, dwa dwory, pow. rossieński, par. szydłowska; własność: jeden Kupścia, drugi Ulińskiego.

Połuknis, zaśc. nad jez. Łuknis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 9 w. od gminy a 28 w. od Święcian, ma 1 dm., 12 mk. katol. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łyngmiany.

Połukoczki, fol., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rogoźno, o 23 w. od Kobrynia.

Połukście, dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Januszkiewicza.

Połukszle, wś, pow. rossieński, par. wojnucka.

Połuksztynie, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 2 w. od gminy a 62 w. od Wilna, ma 1 dm., 11 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr Malaty, hr. Czapskich.

Połumnica al. *Holomnica*, węg. *Hollo Komnicz*, niem. *Hollomnitz*, wś, hr. spiskie (Węg.), niedaleko Podolińca, kościół paraf. katol. i ew.; przemysł płócienniczy; 761 mk.

Połuńcza, szczyt górski w Karpatach, w części dunajecko-dukielskiej, w dziale Jaworzyny, ma 736 mt. wznies.

Połuozerie *Żukowskie* i *P. Rybczańskie*, w dokum. *Poluzorie*, *Puljezierie*, dwie pobliskie wsie, pow. połtawski, na płn.-zachód od Połtawy. Wymienione w Pamięt. km. Kurbskiego jako uroczysko w ziemi kijowskiej, miejsce bitwy z Tatarami w pierwszej połowie XVI w. (t. II: 299); w innych zaś dokumentach jako dolina między wsiami Żukami i Rybciami (Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. III, cz. 3: 261, 262; Kronika Wieliczki, t. I: 331, 333).

Połusaty, wś, pow. nowogródzki, przy samej granicy pow. słonimskiego, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 4 osady; miejscowość falista. *A. Jel.*

Połusza, fol. szl. nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 40 w. od Wilna, ma 1 dm., 6 mk. prawosł.

Połusze, mko nad rz. Łuszą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany, o 9 w. od gminy, 14 w. od Święcian a 98 w. od Wilna, ma 57 mk. (21 katol. i 36 żydów). Kościół par. drewniany, p. w. św. Józefa, wzniesiony w 1750 r. przez ks. Józefa Bazylewskiego. Parafia katol., dek. święciańskiego, ma 2239 wiernych. Mko należy do skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup.

Połuszyn, ob. *Polucin*.

Połuszyny, ob. *Polusyny*.

Połuwiany, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilejki, w dawnej gm. Gruzdowo, ma 4 dm., 55 mk. (36 praw. i 19 katol.).

Połuże 1.) dwie wioski i trzy fol. nad Newdą, dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Korelicze. Wś Wielkie P. ma 30 osad pełnonadziałowych; wś Małe P. 7 osad. Fol. P. A, od 1860 r. własność mahometańsko-polskiej rodziny Zabłockich, $5^1/_2$ włók; fol. P. B, od 1854 r. własność mahometańsko-polskiej rodziny Dawidowiczów, około 9 włók; fol. P. C, własność dość dawna Bohdaszewskich, $10^1/_2$ włók. Miejscowość bezleśna, mocno falista, grunta bardzo urodzajne, pszenne, łąki wyborne, zalewne na wiosnę. 2.) **P.**, zaścianek i folwark, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. laskowicka, przy drożynie ze wsi Zahala do Sławkowicz. Zaścianek ma 1 osadę, fol. $5^1/_2$ włók; własność włościanina Płyszewskiego od 1868 r. Zapadłe polesie, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Połuże, ob. *Połuki*.

Półwierzbick, fol., pow. rypiński, gmina Gójsk, par. Ligowo, odl. 27 w. od Rypina. W 1882 r. rozl. mr. 268: gr. orn. i ogr. mr. 229, łąk mr. 29, lasu mr. 1, nieuż. mr. 9; bud. mur. 3, z drzewa 3; płodozmian 8-polowy; pokłady torfu.

Półwieś, wś, pow. wadowicki, na prawym brzegu Wisły, przy gościńcu ze Skawiny do Zatoru i kolei państwowej Oświęcim-Podgórze, w pobliżu stacyi Ryczów (28 klm.). Teren podnosi się w stronę południową w pagórki, pokryte liściastym lasem; gleba rędzinna. Wś gęsto zabudowana, należy do par. rzym.-kat. w Ryczowie, a składa się z 102 dm. i 518 mk. (252 męż., 266 kob.), z których jest 511 rz.-kat. i 7 izrael. Obszar więk. pos. (Tyt. Drohojewski) ma 179 mr. roli, 21 mr. łąk i ogr., 9 mr. past. i 50 mr. lasu; pos. mn. 309 mr. roli, 33 mr. łąk, 44 mr. past. i 17 mr. lasu. Na zachód graniczy z Ryczowem, na półn.-wschód z Łączanami, na wschód z częścią Chrząstowic, a na południe z Kossową. *Mac.*

Półwieś, niegdyś przedmieście Poznania, w stronie południowej, w miejscu dzisiejszej ulicy Półwiejskiej; w 1779 r. stało na niem tylko 5 domów drewnianych.

Półwieś al. *Półwsie*, niem. *Halbdorf*, wś, pow. kwidzyński, st. p. Kleinkrug. Według

taryfy na symplę z 1717 r. płacił tu Rudkiewicz 8 groszy (ob. Cod. Belnensis, str. 83).

Półwieś 1.) *Połowieś*, niem. *Halbendorf*, 1404 *Media Villa*, 1471 *Halbendorff*, wś, pow. opolski, par. Opole odl. $^1/_4$ mili. W 1842 r. szkoła katol., 2 folw., 63 dm., 618 mk. (20 ewang.), gorzelnia parowa, młyn konny, hodowla owiec. Do P. należał fol. Schanzvorwerk. 2.) **P.**, niem. *Halbendorf*, 1278 *Dimidia villa*, 1307 *Halbendorf*, wś, pow. strzygłowski, par. Strzygłów $^1/_2$ mili odl. W 1842 r. szkoła ewang. od 1761 r., dwór, 46 dm., 346 mk. (20 katol.). 3.) **P.**, niem. *Halbendorf*, wś, pow. olawski. Dawniej wchodziła w skład dóbr biskupstwa wrocławskiego. We wsi kaplica i cmentarz, par. katol. Wiezów Stary. W 1842 r. 28 dm., 160 mk. (13 ewang.); uprawa lnu i tytoniu. 4.) **P.**, ob. *Halbendorf*. *Br. Ch.*

Półwiesk 1.) *Duży*, dawniej *Półwiosek*, wś i fol., pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radziki, odl. 14 w. od Rypina, 6 dm., 82 mk., 391 morg. Fol. należy do dóbr Tomkowo. 2.) **P.** *Mały*, wś i fol., pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radziki, odl. o 15 w. od Rypina; wiatrak, 6 dm., 142 mk., 641 mr. obszaru. Fol. należy do dóbr Tomkowo. W 1789 r. właścicielem był Miączyński, który wysiewał 45 kor. żyta, $2^1/_2$ kor. pszenicy i pobierał 489 złp. czynszu.

Półwiosek 1.) *Lubstowski*, kol. i dwór, pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Ślesin, odl. od Koła 36 w.; kol. 12 dm., 160 mk., 214 morg.; dwór 1 dm., 7 mk. Kol. wchodziła w skład dóbr Lubstów. 2.) **P.** *Nowy*, kol., pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Wąsosze, odl. od Koła 31 w., ma 12 dm., 100 mk. 3.) **P.** *Stary*, wś i dwór nad jez. Mikorzyńskiem, pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Wąsosze dla wsi, Ślesin dla dworu, odl. od Koła 32 w.; wś ma 38 dm., 333 mk.; dwór 1 dm., 8 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 208, 228) Polwyeszek Mały (minor) należał do par. Wąsosze, na początku XVI w. był pustką (haereditas deserta), dziesięcina szła do kościoła w Ostrowąsie. Oba Półwieski stały pustkami i dawały plebanowi w Wąsoszach tylko kolędę. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś Poliwiesko, w par. Wąsosze, należała do Stanisława Zagórskiego (Pawiński, Wielkop., I, str. 241). *Br. Ch.*

Półwsie *Zwierzynieckie*, wś, pow. krakowski, na zachód od Krakowa (2·3 klm.), między dwoma ramionami Rudawy, dzielącej ją na północ od Czarnej Wsi, a na południe od Zwierzyńca, stanowi gminę wiejską odrębną, choć w rzeczywistości jest przedmieściem Krakowa (ob. Zwierzyniec). Domy przeważnie parterowe, są nawet chaty, obok nich jednak i piętrowe kamienice. Z tego powodu ma stosunkowo do obszaru znaczną ilość domów i mieszkańców i szkołę ludową dwuklasową, utrzymywaną kosztem klasztoru pp. norbertanek w Zwierzyńcu. Korpus tabularny wspólny ze Zwierzyńcem. Z 63 dm. 4 na obszarze wiek. pos. (klasztoru zwierzynieckiego) i 1310 mk. (594 męż., 716 kob.), 1181 rz.-kat., 21 gr.-kat., 3 prot. i 105 izrael. Pod względem narodowości 5 Niemców a reszta Polacy. Należy do par. w Zwierzyńcu. Wymienia ją Długosz (L. B., II, 15) jako [Media villa alias Połuwszye] należącą do par. św. Szczepana w Krakowie. *Mac.*

Połyk 1.) część Grabowa, pow. bohorodczański. 2.) **P.**, gajówka na obsz. dwor. Babiniec, koło Krzywcza, w pow. borszczowskim. 3.) **P.**, część Cucyłowa i młyn tamże, pow. nadwórniański.

Połykowicze 1.) wś, pow. mohylewski, gm. Czarnoruczie, ma 26 dm. i 172 mk., z których jeden zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p. 2.) **P.**, fol. i wś cerkiewna nad Dnieprem, pow. mohylewski, gm. Połykowicze. Fol. ma i dm., 15 mk. i kuźnią, wś zaś 96 dm. i 557 mk., z których 96 kobiet zajmuje się tkactwem. Przeprawa promem przez Dniepr, na którym pod wsią znajduje się mielizna. Gmina P. ma 2837 mk. (814 męż., 900 kob. i 1123 dzieci), z których 570 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 600 koni. W gminie znajduje się 9998 dzies. lasów prywat. i $658^1/_2$ dzies. włośc.

Połykowszczyzna, wś, pow. drysieński, par. Oświej, własność Chrapowickich.

Połynga (?), pow. włoszczowski, gm. i par. Lelów.

Połyntupka, rzeka w pow. święciańskim, przepływa pod mkiem Łyntupy.

Połża, pow. dubieński, ob. *Pełża*.

Pomaczuliszki, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, odl. od Maryampola 31 w., ma 2 dm.

Pomagajłowo, wś i b. st. pocztowa między Smoleńskiem a Duchowszczyzną, o 26 w. od Smoleńska.

Pomaliszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Michałowo, o 10 w. od gminy a 18 w. od Święcian, ma 3 dm., 18 mk. katol. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.).

Pomarowszczyzna, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadzioł, okr. wiejski Nowiki, o 14 w. od gminy a 42 w. od Wilejki, ma 6 dm., 54 mk., w tej liczbie 41 prawosł. i 13 katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.).

Pomarzanki, ob. *Pomarzany*.

Pomarzanki 1.) dawniej *Pomorzanki*, wś, domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, o 7 klm. na północo-zachód od Kłecka, graniczy z Jabłkowem i Pomarzanami, par. w Raczkowie, dawniej w Jabłkowie, poczta w Kłecku,

st. dr. żel. w Rogoźnie i Pobiedziskach o 25 klm. P. istniały przed 1523 r., mesznego składały proboszczom jabłkowskim po wiertelu żyta i owsa od łanu kmiecego, a po wiertelu owsa od zagrody i karczmy; dziesięcinę snopową z łanów kmiecych pobierał proboszcz pobiedziski, a z łanów dziedzicznych proboszcz w Pomarzanach (Łaski, Lib. Ben., I: 61, 72 i 3); w 1580 r. należały P. do Wojciecha Jabłkowskiego, w 1618 r. do Mikołaja Węgorzewskiego, a w końcu zeszłego wieku do Piotra Brzeskiego, chorążego radziejowskiego, dziedzica dóbr Dziadkowskich. Wś i domin. ma 164 mk. w 12 dm. Dominium ma 472·19 ha obszaru, t. j. 312·18 roli, 33·51 łąk, 60·60 past.. 55·94 lasu, 9·53 nieuż. i 0·43 wody; czysty dochód gruntowy 2536 mrk; właścicielem jest Kajetan Buchowski. W skład okręgu domin. wchodzi folwark Jabłówko, z 18 mk. w 1 dm.; cały okrąg ma 13 dm. i 182 mk., między którymi 5 prot. 2.) **P**, dawniej *Pomorzanki*, osada wiejska i fol., pow. średzki, o 3 klm. na północ od Pobiedzisk, par., poczta i st. dr. żel. tamże, ma 5 dm. i 54 mk. katol. P. te powstały dopiero w nowszych czasach. Folwark należy do Pomarzanowic, własności Jackowskich. *E. Cal.*

Pomarzanowice, dawniej *Pomorzanowice*, majętność, pow. średzki, o 2 klm. na północ od Pobiedzisk, par., poczta i st. dr. żel. tamże; 19 dm. i 215 mk., między którymi 2 protest.; obszaru włącznie z fol. Pomorzanki 516·21 ha, t. j. 356·62 roli, 33 łąk, 21·44 past., 91·68 lasu, 13·47 nieuż.; czysty doch. gr. 6264 mrk; należy do Jackowskich. W 1388 r. król Władysław nadał Ekhardowi z Wałdowa tę majętność, która w 1618 r. znajdowała się w ręku Jana Żdżarskiego, około 1793 r. Ludwika Skórzewskiego, a potem w ręku Józefa Dalszyńskiego. *E. Cal.*

Pomarzany 1.) wś i fol., pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Łanięta, odl. 16 w. od Kutna, ma 211 mk. W 1827 r. było 16 dm., 121 mk. W 1885 r. fol. P. Wielkie rozl. mr. 669, gr. or. i ogr. mr. 541, łąk mr. 22, past. mr. 55, lasu mr. 28, nieuż. mr. 23; bud. mur. 4, z drzewa 14; płodozmian 12-polowy. 2.) **P.** al. *Pomorzany*, wś, pow. kutnowski, gm. Błonie, par. Krośniewice, odl. 1 w. od Krośniewic, przy szosie warszawsko-kaliskiej, ma 12 dm., 82 mk., 782 mr. ziemi dwors., 47 włośc. W 1827 r. było 7 dm., 63 mk. Fol. należy do dóbr Krośniewice. Według Lib. Ben. Łask. (II, 471) dziesięcina z łanów folwarcznych szła dla plebana w Krośniewicach, zaś z łanów kmiecych dla altaryi w Chodowie Wielkim. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Pomorzany, w par. Krośniewice, należała w części do Mikołaja Pomorskiego, który miał $^1/_2$ łan., 1 zagr., 1 osad. Część Jakuba Pomorskiego 3 łan., 2 zagr., 2 osad. Część Alberta Pomorskiego $^1/_2$ łan., 3 zagr. Część Jana Pomorskiego quartae 3 puste. Część Tomasza Ponętowskiego $^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkp., II, 81). 3.) **P.** al. *Pomarzanki*, fol. i 4.) **P.** *Strumieńskie*, wś i fol., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Sokołów, odl. 8 w. od Gostynina, ma 102 mk., 471 mr. ziemi dwors., 5 mr. włośc. W 1827 r. było 8 dm., 41 mk. W 1881 r. fol. P. Niecki ,oddzielony od dóbr Sokołowo, rozl. mr. 211: gr. or. i ogr. mr. 189, łąk mr. 11, past. mr. 11; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 12-polowy. W 1885 r. fol. P. Strumieńskie z wsią Belno i Pomorzany Strumieńskie, odl. 12 wiorst od Gostynina, rozl. dominialna morgów 453: gr. orn. i ogr. mr. 328, łąk mr. 26, lasu mr. 82, nieuż. mr. 17; bud. mur. 4, z drzewa 2; gospodarstwo płodozmienne. Wś P. Strumieńskie os. 9, z gr. mr. 6; wś Belno os. 11, z gr. mr. 7. 5.) **P.** al. *Pomorzany*, fol. i wś nad rz. Rgilewką, pow. kolski, gm. i par. Kłodawa, odl. od Koła 18 w. Fol. ma 7 dm., 157 mk., gorzelnią (1871 r.), wiatrak, olejarnią. Wś ma 19 dm., 137 mk., należy do gm. Drzewce. Według Lib. Ben. Łask. dziesięciny z łanów kmiecych i folwarcznych szły dla probostwa w Kłodawie. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1575 wś Pomarzany, w par. Kłodawa, własność Mikołaja Russockiego, miała 11 łan., 3 zagr., 1 karczmę, $1^1/_2$ łan. pustego, 13 osad (Pawiński, Wielkp., II, 79). W 1871 r. fol. P. rozl. mr. 876: gr. or. i ogr. mr. 799, łąk mr. 20, past. mr. 30, nieuż. mr. 27; bud. mur. 13, z drzewa 5; płodozmian 16-polowy. Wś P. os. 31, z gr. mr. 84. Ob. *Krzewata*. 6.) **P.**, ob. *Pomorzany*. *Br. Ch.*

Pomarzany, dawniej *Pomorzany*, dok. *Pomorano*, wś kościelna, domin. i okr. domin., pow. gnieźnieński, o 5 klm. na północo-zachód od Kłecka, par. w Raczkowie, poczta w Kłecku, st. dr. żel. w Pobiedziskach i Gnieźnie o 22 klm. W 1284 r. należały P. do Tomisława z Szamotuł, a w końcu zeszłego wieku do stolnika Mikołaja Węsierskiego, potem kolejno do Miaskowskich i Rogalińskich. Kościół w P. p. w. św. Katarzyny, istniał przed 1415 r., w miejsce starego wystawił w 1758 r. pleban miejscowy Jan Śliwiński nowy kościół z drzewa, który później wcielony został do parafii raczkowskiej. Za czasów arcybiskupa Łaskiego składały P. proboszczom pobiedziskim maldratów po $2^1/_2$ wiertele żyta i owsa z łanu kmiecego. Pobliskie Pomorzanki, które przez pewien czas należały do parafii w Pomorzanach, wcielono z czasem do Jabłkowa. W r. 1618 stał w P. wiatrak. Przy kopaniu lodowni znaleziono tu mnóstwo kości męskich, prawie olbrzymich, i guziki wojskowe. Wś ma 4 dm., 30 mk. (10 katol. i 20 prot.). Dominium

liczy 174 mk. w 13 dm.; obszaru ma 243·50 ha, t. j. 208·56 roli, 11·30 łąk, 6·76 past., 7·70 nieuż. i 0·18 wody; czysty doch. grunt. 1570 mrk; torf i glina; właścicielem jest Wiktor Chełmicki, radca sądu ziemiańskiego, który prócz tego posiada na P. większą własność z obszarem 104·68 ha i przyległe Parczewo z obszarem 312·47 ha. W skład okr. domin. wchodzi toż Parczewo z 2 dm. i 59 mk.; cały okrąg liczy 15 dm. i 233 mk. kat. *E. Cal.*

Pomaski, wś szlach., pow. makowski, gm. Smrock, par. Szwelice. Składa się z trzech części: *P. Kownaty*, w 1827 r. 4 dm., 29 mk.; *P. Sikuty*, w 1827 r. 11 dm., 62 mk.; *P. Wielkie*, w 1827 r. 25 dm., 142 mk.

Pomastycze al. *Chmielnik*, przedmieście mta Łucka.

Pomatery, wś nad rz. Jesią, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. 25 w. od Maryampola w stronie północno-wschodniej, a 11 w. od st. poczt. Preny, ma 13 dm., 125 mk., 398 mr. obszaru. W 1827 r. było 7 dm., 82 mk. Wchodziła w skład dóbr Jakimiszki.

Pomauden (niem.), wś, pow. welawski, st. p., tel. i kol. ż. Tapiewo.

Pombsen *Mittel*, *Nieder*, *Ober*, zapewne *Pomożyn*, 1203 r. *Pomozin*, wś, pow. jaworski, odl. $1^1/_2$ mili od Jawora, w górzystem położeniu. Do 1810 r. własność klasztoru lubuskiego. Jest tu kościół par. katolicki patronatu królewskiego i biskupiego, szkoła katol., kościół ewang., założony w 1742 r., szkoła ewang., trzy młyny wodne, gorzelnia, dwa wiatraki. W 1842 r. dwór, dwa fol., 1137 mk. (450 katol.). *Br. Ch.*

Pomedien (niem.), wś i dobra ryc., pow. welawski, 2 klm. od st. p. Eichen. Obszaru 415 ha.

Pomedy, ob. *Pomituwie*.

Pomedzie, wś, pow. rossieński, par. Jalska.

Pomehlen (niem.), dobra ryc., pow. moràski, 12 klm. od Zalewa (Saalfeld). Obszaru 424 ha.

Pomehnen 1.) al. *Pomenn*, *Pomeyn*, także *Weklitz* (1435), kamerat komturyi elbląskiej, obejmował wsie: Weklitz, Bartkam, Meislatein, Pelon, Kemersdorf, Preuschmarkt i dobra Serpin i Hansdorf, także 8 włók w Wolfsdorfie i miejscowość Lymburg. 2.) **P.** (niem.), dobra ryc., pow. królewiecki, 6 klm. od st. p. i tel. Liska-Schaken. Obszaru $235^1/_2$ ha.

Pomehren (niem.), wś na niem. Warmii, pow. licbarski, st. p. Liewenberg. Biskup Herman powiększa w 1347 r. wś Pomerendorf (dziś Pomehren) z 25 na 40 włók. Założycielami „jure culmensi“ są bracia „Stenanten et Wopen, fratres prutheni“. Warunki zwykłe; $4^1/_2$ włók wolne; 2 lata wolności, pół grzywny czynszu i 2 kurczęta od włóki. Sądownictwo zwykłe z połową dochodów z karczmy. Mechildis relicta quondam Botonis ma tu w 1354 r. juro culmensi karczmę (ob. Cod. dipl. Warm.). *Ad. N.*

Pomehrendorf (niem.), dok. *Pomyrendorf*, pol. *Pomorska Wieś*?, wś włośc., pow. elbląski, $1^3/_4$ mili od mta pow., st. p. Trunz, paraf. katol. Elbląf, posiada szkołę ewang. i kościół paraf. ewang. Zawiera 18 gburstw, 10 zagród, 4014·58 mr. obszaru. W 1869 r. 400 mk. (13 kat., 386 ew.), 47 dm. Wieś leży nad szosą z Elbląga do Pruskiego Holądu w Pomezanii. Fundował ją komtur elbląski Ludwik v. Schippen między r. 1296—99, lokatorem był Scharfenort. W 1344 r. odnawia komtur Aleksander v. Kornre pierwszy przywilej; było 57 włók, między niemi 5 sołeckich; dawniejsze 4 wł. proboszczowskie nie są tu wzmiankowane (ob. Der Elbinger Kreis von Rhode, str. 44). Wś ta nie wzięła swej nazwy od Pomorzan, lecz od jakiegoś Pomyre al. Pomere, które to nazwisko częściej się znachodzi. Pierwszego predykanta ewang. napotykamy tu w 1558 r. Stary kościół spalił się w 1671 r., tak samo szkoła, 9 gospodarstw i 3 chałupy; nowy kościół wybudowano w 1673 r. Por. *Elbląg* (II, 332). *Ks. Fr.*

Pomeisk, ob. *Pomysk*.

Pomeiske (niem.) *Gross* i *Klein*, ob. *Pomysk Wielki* i *Mały*.

Pomejszupie, wś, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 45 w., ma 44 dm., 405 mk. Wchodziła w skład dóbr Freda.

Pomejże 1.) wś, pow. rossieński, par. gawrańska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. taurogowska.

Pomellen (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Randow, st. p., tel. i dr. żel. Colbitzow.

Pomelowe (dok. z r. 1268), wś zaginiona pod Sławnem, w Pomeranii, należała już w r. 1268 do klasztoru benedyktynów w Bukowie.

Pomenik al. *Pomeniki*, ob. *Pomyjniki*.

Pomerania, os., pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 56 w., ma 3 dm., 26 mk.

Pomerania, jedna z 12-stu prowincyi królestwa pruskiego, po niem. *Pommern*, leży między 52° 57′ 50″ i 54° 50′ 5″ półn. szerok., a 30° 4′ 29″ i 35° 55′ 16″ wsch. dług. od Ferro, graniczy na północ z Baltykiem, na wschód i płd.-wschód z Prusami Zachod., na południe i płd.-zachód z Brandenburgią i Meklenburgią Strelicką, na zachód z Meklenburgią Szweryńską i Strelicką. Oprócz tego liczą się do tej prowincyi wyspy: Zingst, Hiddensoe, Rugia, Orzna czyli Usedom i Wolin. P. dzieli się na trzy obwody regencyjne: koszaliński, szczeciński i stralsundzki. Pierwszy zawiera 12 powiatów: Białogród (Belgard), Bobolice

(Bublitz), Bytowo (Buetow), Koszalin (Coeslin), Kołobrzeg-Coerlin, Drawenburg (Dramburg), Lębork (Lauenburg), Szczecinek (Neustettin), Miastko (Rummelsburg), Schivelbein, Sławno (Schlawe) i Słupsk (Stolp). Obwód szczeciński obejmuje 13 powiatów: mto Szczecin, Nakło (Anclam), Kamień (Cammin), Dymin (Demmin), Greifenberg, Greifenhagen, Naugard, Pierzyce (Pyritz), Randow, Regenwalde, Saazig, Ueckermunde i Usedom-Wollin. Obwód wreszcie stralsundzki liczy 5 powiatów: mto Stralsund, Franzburg, Gryfią, Grimmen i Rugią. Obszar P. wynosi 574·9 mil kw.; ludności 1,462,290 (1884 r.) w tej liczbie 97·6 % ewang., 1·2 % katol. i 0·9 % żydów. W 1867 r. liczono 14,219 kat. Katolicy mieszkający w obwodzie stralsundzkim i szczecińskim zostają pod władzą bisk. wrocławskiego, ci zaś którzy się znajdują w obwodzie koszalińskim są przyłączeni po części do delegatury wałeckiej, po części do gdańskiej. Żydów w 1867 r. było 13,049. Na milę kw. przypada zatem 2614 mk., podczas gdy w całem państwie pruskiem wypadało w 1871 r. 3907 mk. Z ogólnej cyfry ludności 32·83 % mieszka w miastach, 67·17 % na wsiach. Miast liczy P. 73, z których 10 ma więcej niż 10,000 mk. Są niemi: Dymin 10,554, Bredow 12,723, Nakło 12,784, Grabow 14,545, Kołobrzeg 16,547, Koszalin 17,328, Gryfia 20,343, Słupsk 22,443, Stralsund 28,981 i Szczecin 99,550 (r. 1885). Wsi jest 2172, dóbr 2497. Obszar P. co do układu powierzchni przedstawia równinę nisko położoną, gleba jest po większej części piaszczysta, po części zaś tłusta i żyzna, bagnami, torfiskami i licznemi jeziorami pokryta. Przez wschod. część P. ciągnie się t. z. Pomorskie pojezierze prawie równolegle z Baltykiem. Jest to dalszy ciąg pojezierza pruskiego. W wschodniej części, tam gdzie płynie Łeba, jest ono pokryte lasami liściastymi i dochodzi w górze Dąbrową zwanej 238 mt. wznies. Taras tej pojeziernej wyżyny pod Miastkiem (Rummelsburg) tworzy obszar bezleśny i pusty; zasiany torfiskami i głębokiemi jeziorami, należy do najsmutniejszych stron Pomeranii. Niektóre punkty na północ i płn.-zachód leżące, dochodzą w tym tarasie znacznej wysokości, mianowicie Muttrinberg 193 mt., Hollenberg 248, Revekol 154 mt. a pod Koszalinem góra Gollen 139 mt. Do najpiękniejszych okolic P. należą wzniesienia pod Szczecinkiem. Okolicę zaś pod Połczynem (Polzin), na południe od Białogrodu, zowią dla jej romantyczności Pomorską Szwajcaryą. Główną rzeką Pomeranii jest Odra, która płynąc w północnym kierunku dzieli tę prowincyą na dwie części. Długość jej biegu od granicy P. aż do ujścia wynosi 105 klm. Z rzek wybrzeżnych po prawej stronie Odry zasługują na wzmiankę: Łeba, Lupowa (Lupow), Słupna (Stolpe), Wieprz (Wipper), Prosnica (Persante) i Rega; po lewej stronie zaś: Rieck, Barthe i Recknitz. Klimat ma P. morski, chłodny. Zródła mineralne są tylko w Pełczynie. Za to łagodne pochylanie się brzegu morskiego umożliwia byt licznych zakładów kąpielowych: Sassnitz, Putbus, Zinnowitz, Heringsdorf, Swinemuende, Misdroy, Dievenow, Kołobrzeg, Stolpmuende, Ruegenwalde i Gr. Moellen. Liczba gości kąpielowych wynosiła w 1876 r. do 26,000. Gleba tutejsza wydaje żyto, niekiedy pszenicę, kartofle, len, konopie, buraki. Lasy przeważnie sosnowe. W 1873 r. liczono 177,559 koni, 486,698 sztuk bydła, 3,218,674 owiec, 328,477 świni i 54,528 kóz. Ludność dawniej słowiańska, jest dziś nieomal całkiem zniemczoną i protestancką; tylko w pow. lęborskim, słupskim i bytowskim zachowały się jeszcze resztki żywiołu kaszubskiego. Tu bowiem mieszkają t. z. Niniacy (ob.), których jest jeszcze około 8000. Zresztą już tylko niektóre zwyczaje i skośławione słowiańskie nazwy geograficzne, jak Potok, Dambeck, Biall, Wendisch Pribbernow, Premslaff i inne, świadczą o dawniejszych panach tej ziemi. Herbem prowincyi jak w ogóle całego Pomorza jest gryf. Historya Pomeranii zlewa się przynajmniej w swoich początkach z dziejami Pomorza (ob.). Osłabienie polityczne Polski w XII i następnych stuleciach sprzyjało szerzeniu się kolonizacyi i kultury niemieckiej. Do umocnienia niemczyzny przyczyniło się też szybkie i wczesne rozszerzenie protestantyzmu od 1518 roku, głównie za sprawą Jana Bugenhagena. W 1534 r. uchwaliły stany zebrane w Treptowie nad Regą powszechne zaprowadzenie nowego wyznania w całej Pomeranii. W 1637 r. umarł bezdzietnie ostatni książę pomorski Bogusław XIV, a mocą starych traktatów miał jego księstwo odziedziczyć elektor brandenburski Jerzy Wilhelm I. Wysłał on też niebawem gońca do Szczecina z dokumentem okupacyjnym. Ale w mieście tem siedzieli podówczas Szwedzi, było to bowiem w czasie trzydziestoletniej wojny, a ich komendant Steno Bjelke groził posłowi, że mu jego list do głowy przybije, jeżeli się wnet nie oddali. Dopiero w pokoju westfalskim r. 1648 uzyskał wielki elektor t. z. Pomeranią Tylną (Hinterpommern) po prawej stronie Odry i biskupstwo kamińskie, w drugiej wojnie szwedzkiej zaś mocą traktatu welawskiego r. 1657 ziemię lęborską i bytowską. W 1720 r. ustąpili Szwedzi pokojem stralsundskim Prusom Pomeranią Przednią (Vorpommern) po lewej stronie Odry aż do Piany (Peene) oraz wyspy Usedom i Wolin. W 1814 r. wreszcie dostały Prusy i Pomeranią Szwedzką (Schwedisch Pommern) wraz z Rugią. *Ks. Fr.*

Pomerecz, potok w pow. oszmiańskim, przepływa pod wsią Murzyny i folw. t. n..

Pomerecz 1.) fol. nad pot. t. n., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Oszmianka Murowana, o 21 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 7 mk. katol.; własność Tortyłów. 2.) **P.**, wś włośc. nad rz. Mereczanką, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Olkieniki, okr. wiejski Pomerecz, o 40 w. od Trok, ma 20 dm., 223 mk. katol. (115 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Bieksze, Kukle i zaśc. Kukiszki, w ogóle 189 dusz rewiz. Dobra P., własność Jerzego Prasznikowa, wraz z folw. Jakańce mają 661 dzies. ziemi dworskiej. 3.) **P.**, zaśc. rząd. nad Mereczanką, pow. trocki, w 3 okr. pol., gmina i dobra skarbowe Orany, okr. wiejski Bortele, o 12 w. od gminy a 45 w. od Trok, ma 1 dm., 10 mk. katol. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Pomezania, jako prowincya dawnych Prus występuje na widownią równocześnie z ziemią pruską, stanowiąc jej część najdalej na zachód wysuniętą. Granicę jej zachodnią tworzyła Wisła, z południa graniczyła z ziemią chełmińską, z północy odgraniczał je Nogat i jezioro Druzno (Drausensee), ze wschodu Pogezania. Należały też do P. wyspy Quidin i Zantyr; ostatnia jednak rychło przeszła pod panowanie książąt pomorskich. P. dzieliła się na wiele obwodów różnych co do wielkości. W północnej części leżały terytorya: Alyem, w tem samem miejscu, gdzie później Malbork stanął, Possolva (Pozylia, Posilge), Lynguar (Linki, Linken w pow. sztumskim), Loypicz (Lipiec, Lippitz w pow. morąskim) i Komor (Komorowo pod Buchwałdem). W południowej leżały: Reysen (Resien) ciągnąca się aż pod dzisiejszy Kwidzyn, Prezla (Procile, Prącławek, Prenzlau); we wschodniej Pobuz (Pobórze, Poburse), Rudenz (Rudziąż, Raudnitz), Beria (Burda, Baerting). Główne grody w Pomezanii były: Białachowo (Belichow) blisko Osy, Sztum (Stuhm), Postolin (Postolen, Pestlin), Wielbark (Wildenburg, Willenberg), Prabuty (Riesenberg), Riesenkirche, zamek nad jeziorem Drużyńskiem, Trępnowo (Trampeinen, Tropin); Kiszpork (Alt Christburg) (ob. Toeppen, H. C. Geogr., str. 122). Pomezańskie biskupstwo powstało razem z chełmińskiem, warmińskiem i sambijskiem w 1243 r. Obejmowało całą Pomezanią, z wyjątkiem pogranicza nad Osą, które przyłączono do ziemi chełmińskiej; za to wcielono kawał sąsiedniej Pogezanii, a mianowicie skrawek wzdłuż rzeki Wysoki (Wecske), wpadającej do Drużyńskiego jeziora. Wedle rozporządzenia papieskiego podzielono każde z powyżej wymienionych 4-ch biskupstw na trzy równe części, z których dwie przypadały Krzyżakom, „qui portant pondus diei et estus“, jedna biskupowi na własność. Biskup sprawował w swej części także rządy świeckie, jak książę udzielny, prócz tego miał prawo w dwóch drugich częściach biskupstwa wykonywać wszelkie funkcye biskupiego urzędu i czuwać nad dobrem duchowem swych dyecezyan. W r. 1250 podzielił mistrz ziemski Ludwik v. Queren biskupstwo pomezańskie na trzy części: północną nad Nogatem i jeziorem Druzyńskiem położoną, a obejmującą Kiszpork, terrytorya Alyem, Possolva, Lynguar, Loypicz, Komor i Zantyr; wschodnią między Liwą (Liebe), jeziorem Jezierzyce (Geserichsee) z terytoryami Pazluk, Beria, Zambrock, Pobuz i Rudenz, i na południową między Wisłą a jeziorem Jezierzyce (Geserichsee) z Kwidzynem i terrytoryami Resin i Prezla. Pierwszy biskup pomezański Ernest wybrał ostatecznie ostatnią, kwidzyńską i ta też stanowi w ściślejszem znaczeniu biskupstwo pomezańskie. Granica jego poczyna się prawie tuż nad Wisłą od Tychnów (Tiefenau), zdąża w kierunku wschodnim do Brokowa (Brackau), zwraca się nieco na północ i biegnie przez Dakowo (Dackau) do północnego szczytu jeziora Dzierzgońskiego (Sorgensee), stąd przez stagnum Banse (Bensensee) kieruje się na południe i wzdłuż jez. Jezierzyckiego przez Szymbark dobiega źródeł Osy, która tworzy granicę aż do Mędrzyc (Mendritz, Mandilchowen). Stąd zwraca się granica na północ, bieży do jeziora Goryńskiego (Gorin, Guringen), a zmieniwszy bieg na zachodni w prostej linii zdąża do Wisły, która zamyka biskupstwo z zachodu. Z terrytoryum biskupstwa powstały po sekularyzacyi obwody główne (Hauptaemter): prabucki (Riesenburg), kwidzyński (Marienwerder) i obwód Szymbark (Schoenberg). Te zaś prawie zupełnie odpowiadają powiatom Kwidzyn i Susz (ob. Toeppen: „Hist. comp. Geogr. v. Pr.“, str. 122—125). *Historya* Pomezanii jako prowincyi pruskiej zlewa się już to z historyą Prus, już to zakonu krzyżackiego, już też Polski, do których w różnych czasach należała. Ona to była najgłówniejszą widownią zapasów ludu pruskiego z zakonem, tu też rozegrały się jego losy. Historya biskupstwa pomezańskiego również nie wiele odbiega od historyi zakonu. Kardynalną przyczyną dla której nie mogło się ono samoistniej rozwinąć, był dekret biskupa Alberta, stanowiący, iż członkami kapituły mogli być tylko członkowie zakonu, należący doń jako „bracia duchowni“. Biskupa obierała kapituła w porozumieniu z wielkim mistrzem, wybór ten, jak przewidzieć nie trudno, „braci“ kanoników z „bratem“ w. mistrzem mógł padać zawsze tylko na „brata“ biskupa. W całym szeregu tych biskupów jeden jedyny nie był członkiem zakonu: biskup Wincenty Kiełbasa, jedyny również Po-

lak. Pierwszym biskupem pomezańskim był Ernest z Torgawy (1246—1260). Pod nim rozdzielono dyecezyą w myśl rozporządzenia papieża na trzy części. Biskup wybrał kwidzyńską, później zamienił ją na kiszporską, krótko potem jednak znowu do kwidzyńskiej powrócił. Podział ten zatwierdził papież Aleksander IV bullą z 10 marca 1256 r. Następca jego Albert (1260—1286), podobno siostrzeniec margrabi Jana brandenburskiego, panował właśnie w czasie najgorętszych bojów z Prusakami, którzy, usiłując pozbyć się jarzma krzyżackiego, walczyli z zaciętością na śmierć lub życie. Stolica biskupia Kwidzyn (od której czasami zowią się biskupi pomezańscy „episcopi quidinenses“) została dwa razy do szczętu zburzona, jak niemniej całe biskupstwo. Sprawa zakonu stała bardzo źle. Ale odwróciło się szczęście od ludu pruskiego, nadeszły posiłki z Niemiec, rycerze krzyżowi wygrali. Czasy nastały spokojniejsze, po 50-letnich zapasach „Terra Prussiae quievit in pace“ (Duisburg). Korzystając z tego spokoju, ustanowił biskup kapitułę, wydając owo rozporządzenie, że członkami jej mogą być tylko członkowie zakonu. Pierwszymi kanonikami zostali wybrani: Heidenreich, jako prepozyt, Konrad, Bartłomiej, dwóch Janów i Henryk. Kapitułę uposażył biskup w ten sposób, że odstąpił jej trzecią część swego udziału z biskupstwa, a dopóki podziału nie dokonano, trzecią część swych dochodów. Całe panowanie następcy jego biskupa Henryka (1286—1302) wypełniła praca około ostatecznego uregulowania praw kapituły; także określono ściślej granice całego biskupstwa. Część kapitule przypadająca obejmowała ziemię późniejszego obwodu szymbarskiego i suskiego (Rosenberg). Kanonicy mieszkali w Kwidzynie, biskup rezydował w Prabutach (Riesenburg) lub też na zamku kwidzyńskim. Czwartym biskupem był Krystyan (Cristanus), prepozyt kapitulny, od 1303—1305. Za następcy jego nazwiskiem Ludeko (Luedtke, Lucas, Ludwig, Ludolf von Baldersheim) od r. 1306—1321 przeniósł w. mistrz Zygfryd von Feuchtwangen stolicę do Malborka. Nastąpił po nim biskup Rudolf (1322—1332) rodem z Elbląga. Był w wielkiem u zakonu poważaniu i niejednokrotnie pośredniczył między nim a sąsiadami. Po nim obrano Bertolda (1333—1346), którego staraniem stanął wspaniały tum kwidzyński. Po jego śmierci zasiadł na stolicy Arnold (1346—1360), były kanonik i scholastyk pomezański, następnie Mikołaj I (1360—1376), a po nim jeden z najmłodszych kanoników pomezańskich Jan I (1378—1409), zwany mnichem (monachus). Był to biskup energiczny, praw swych ściśle przestrzegający. Nie pozwolił, by lennicy jego t. z. pecunias custodiales zaprzestali płacić, ponieważ zapanował spokój w kraju i na granicy straży nie potrzebowano, gdy jednak pokornie prosili, zwolnił ich z tego podatku na pewien czas. Wydał w osobnym statucie dla duchowieństwa przepisy zachowania się i wielce się starał o wykształcenie duchownych. Za jego rządów liczyła kapituła pomezańska w swem gronie uczonych bakałarzy i magistrów akademii, jak Jana z Pozylii, autora kroniki ziemi pruskiej (od 1360—1405, doprowadzonej przez kogoś innego do r. 1419), Jana Rymana, późniejszego biskupa pomezańskiego, i Jana z Kwidzyna. Za jego czasów żyła także błogosławiona Dorota z Mątw (właściwie nazwiskiem Schwartze), która świątobliwego żywota dokonała zamurowana w krypcie katedralnego kościoła kwidzyńskiego. Choć przez kościół w poczet świętych niepoliczona, doznawała szczególniejszej czci w Prusiech. Po nim zajął stolicę pomezańską biskup Jan II (Rymann 1409—1417), mąż nie tylko uczony, ale i zręczny dyplomata, który w różnych misyach udawał się do dworów obcych książąt i pomagał zakonowi w ciężkich czasach. Rok 1410 był ostatnim kresem powodzenia zakonu; od bitwy grunwaldzkiej poczyna on dążyć ku pochyłości; odtąd przez sto lat dogorywa. Biskup Jan złożył w obozie pod Starymtargiem (Altmark) hołd królowi polskiemu. W rozpoczętej na nowo wojnie (1414) uległo i biskupstwo pomezańskie spustoszeniu, tak że biskupowi zaledwie kilka wsi na Nierzei pozostało. Następca jego kanonik pomezański Gerard (Stolpmann), z Elbląga rodem (1417—1427), usilnie się starał, by coprędzej z Polską pokój zawrzeć, co też nastąpiło w 1422 r. Biskupstwo wiele ucierpiało, kościoły zburzone, miasta i sioła opustoszałe, tak dalece, że po śmierci biskupa jakiś czas stolica była nieobsadzoną, bo nie starczyło na utrzymanie dworu biskupiego. Zarządzał nią kanclerz zakonu Jan Winkler, kanonik królewiecki, który później pod imieniem Jana III na stolicę wstąpił (1428—1440). Następcą jego był Kasper Linke (1440—1463), dawniejszy kapelan i syndyk w. mistrza. Za jego rządów miasta pruskie utworzyły związek Jaszczurczy, którego celem była obrona przed zdzierstwami Krzyżaków i poczęła się żwawa agitacya przeciw zakonowi. Biskup także się w sprawę tę wmięszał w roli pośrednika. Gdy po poddaniu się miast pruskich Polsce 1454 r. wojna wybuchła, król Kazimierz do hołdu go zmusił. Biskup musiał się nawet zobowiązać, że z zakonu wystąpi. Ale nieszczęśliwa dla Polaków bitwa pod Chojnicami (18 września 1454) rzuciła znowu biskupa w ramiona zakonu. Kapituła pomezańska nawet srebra kościelne odstąpić była gotowa na wspomożenie sprawy Krzyżaków. To uporne trzymanie się

zakonu stało się powodem, iż biskupstwo w zupełną popadło ruinę, a biskup (jak sam o sobie mówi) „musi być sobie sługą i ledwie kaszą lub rybami się żywić może“. Jego też staraniem pozostało biskupstwo wierne zakonowi. Jakiś czas stolica pomezańska pozostała nieobsadzoną. Wielki mistrz zaproponował wreszcie dziekana królewieckiego Mikołaja (1464—1466). Wybrała go kapituła, ale król Kazimierz rościł sobie prawo do obsadzenia biskupstwa podług swej myśli. Że jednak wojna jeszcze trwała, a papież Mikołaja ostatecznie zatwierdził, sprawował rządy do pokoju toruńskiego (1466 r.). Jeden z warunków tego pokoju przyznał królowi polskiemu prawo obsadzania pomezańskiej stolicy. Za radą w. mistrza zrzekł się Mikołaj biskupiej godności, wrócił do Królewca, gdzie zmarł w 1471 r. Pokój toruński podzielił nietylko kraj zakonu, ale i biskupstwo pomezańskie na dwie części, jedna, południowa, pozostała przy zakonie, druga, t. zw. palatynat malborski, przypadła królowi polskiemu. Biskup chełmiński Wincenty Kiełbasa administrował odtąd biskupstwem pomezańskim aż do r. 1478. Po nim wybrano, za staraniem w. mistrza, byłego prokuratora zakonu w Rzymie, kanonika pomezańskiego Jana IV, rodem z Łasina (1478—1501). Biskup ten wydał statut dla duchowieństwa, z którego godnem zapisania, że ze względu iż w biskupstwie mieszkały trzy narodowości: polska, pruska i niemiecka, przeto nakazuje się księżom, by tymi językami władali i kazania miewali. Wspomnieć wypada, że gorliwie chodził około sprawy beatyfikacyi Doroty mątowskiej, pojechał nawet do Rzymu w tym celu. Zresztą panowanie jego zapełniają ciągłe spory z urzędnikami polskimi, sąsiadami, a nawet z kapitułą. Po nim został biskupem Job (Hiob v. Dobeneck), biskup żelazny (1501—1521). Przydomek ten zyskał sobie tak dla wojowniczego usposobienia, jak dla tego, że w podróży okrywał się pancerzem, może i dla tego, że w Prabutach założył lejarnią, a żelazo z Szwecyi sprowadziwszy, lał kule i broń fabrykował. To pewna, że jako w. mistrz zakonu byłby wielkie około niego położył zasługi, tak mu był całą duszą oddany, a przytem zdolny dyplomata i wielki wojak, nie jeden cios byłby od zakonu odwrócił. Za jego sprawą obrano w. mistrzem po śmierci Fryderyka saskiego Olbrachta brandenburskiego, który biskupa podczas swej nieobecności mianował regentem. On to podbudzał młodego mistrza, iżby ze złożeniem hołdu królowi polskiemu nie bardzo się spieszył, przeciw niemu też skierowała się przedewszystkiem wyprawa polska w 1519 r. Biskup bronił się dzielnie w Kwidzynie, a gdy ten padł, uszedł do Prabut. Gdy go tam przyparto, ukorzył się i złożył hołd. Za jego rządów poczęła się rozszerzać reformacya po kraju. Za jego staraniem zostały pomieszczone portrety wszystkich pomezańskich biskupów w chórze tumu kwidzyńskiego, gdzie je dotąd widzieć można. Kopie tych obrazów znajdują się w bibliotece miejskiej w Elblągu. Po nagłej śmierci Joba, ośmnastego biskupa, postanowiono, rzekomo dla biednego położenia biskupstwa, stolicy nie obsadzać, w rzeczy samej chodziło mistrzowi o to, aby lepiej i prędzej celu swego dopiąć. Już on bowiem zdecydowany był zrzucić płaszcz krzyżacki i przyjąć wyznanie Lutra. Wiedział, że ówczesny biskup sambijski Jerzy Polenz luteranizmowi sprzyjał, jego przeto wybrano na administratora dyecezyi pomezańskiej. Za sprawą jednak króla Kazimierza mianował papież Leon X rządcą dyecezyi kardynała Achillesa de Grossis (1521—1523). W. mistrz odważył się na protestacyą, a że kardynał wnet umarł, wciskała się nauka Lutra do kraju wszelkiemi drogami. Po śmierci Achillesa mianował papież jego następcą kardynała Rudolfiego. W. mistrz nie protestował, ale zamianował od siebie doktora prawa Erharda von Queis (1523—1529) biskupem pomezańskim, i odniósł się nawet do Rzymu o potwierdzenie, które nie nastąpiło. Odtąd poczyna się dokonywać z szaloną szybkością przeobrażenie stosunków politycznych i religijnych w Prusiech do zakonu należących. W 1525 r. rzuca Albrecht suknię zakonną i zamienia państwo zakonu na świeckie księstwo, a 9 maja wjeżdża uroczyście do Królewca, gdzie mu stany hołd składają. Równocześnie złożyli hołd intruz Erhard Queis i bisk. sambijski Jerzy Polenz, a zarazem oświadczyli, że przystępują „zur gereinigten evangelischen Lehre“, a powagi papieża nie uznają. Biskup sambijski zrzekł się też władzy świeckiej w biskupstwie; pomezański w skutek oporu trzech kanoników dopiero w dwa lata później uczynił to samo. Biskupstwo pomezańskie, podzielone na obwody: prabucki, przesmarski (Preuss. Mark) i kwidzyński, przeszło pod panowanie księcia Olbrachta, za co mu tenże na własność wieczystą obwód szymbarski, a na dożywocie obwód kwidzyński oddał. Duchowieństwo z dziwną szybkością porzuciło katolicyzm, a reformacya po za granicę przelewać się poczęła. Jedynie gorliwość biskupów kujawskich, zwłaszcza Rozdrażewskiego, stawiła tamę. Papież rzucił klątwę na księcia Olbrachta i biskupów; cesarz Karol V wywołał Olbrachta z kraju, lecz kroki te niczego już odmienić nie zdołały. Nie brakło starań papieży, by odstępców nawrócić. Biskupów, a mianowicie Jerzego sambijskiego i Sperata pomez., zamianowanego przez Olbrachta, powołano na sobór w Modenie (1536), później do Try-

dentu (1545—63), lecz nie stanęli. Palatynat malborski, swego czasu z pod władzy zakonu usunięty i Polsce poddany, wiernym pozostał wierze katolickiej. Staraniem króla polskiego został, ze zgodą papieża, biskup chełmiński „perpetuus administrator episcopatus Pomezaniensis“. W 1563 r. chciał król na nowo wskrzesić biskupstwo pomezańskie i proponował papieżowi na biskupa Kaspra Jeschkiego, opata klasztoru kartuskiego. Zamiar ten nie przyszedł do skutku, spowodował jednak ostateczne przyłączenie palatynatu do dyecezyi chełmińskiej. Pozostał przy niej aż do r. 1821, zarządzany przez osobnego oficyała „oficialis in Pomezania Mariaeburgensis“. Bullą „de salute animarum“ z 16 lipca 1821 r. przyłączono go do biskupstwa warmińskiego, do którego do dziś należy. Wschodnią zaś część dyecezyi pomezańskiej przyłączył był papież Klemens VIII do bisk. chełmińskiego. Niestety, biskupi zdołali już w 1601 r. zaledwie 3 parafie uratować, wszystkie inne kościoły zostały w ręku inowierców. Dopiero w nowszym czasie polepszyły się tameczne stosunki dla katolicyzmu i powstał nawet osobny dekanat pomezański (ob.). Ludność P. była pierwotnie pruską. Z czasem jednak zajęli południową jej część nad Ossą Polacy, a Krzyżacy, wyłączając ją z właściwej Pomezanii, przyłączyli do ziemi chełmińskiej, do której odtąd się liczy. Pomiędzy Kwidzynem zaś a Sztumem i wyżej jeszcze ku Nogatowi, założyli Pomorzanie, którzy tutaj dłuższy czas panowali, wsie pomorskie, których nazwiska dotąd w części dokumenty przechowały. Ale że położenie tych osad nie było korzystne, bo nie stały w bezpośrednim związku z ziemią ojczystą, dla tego długoletnie wojny, które przybycie Krzyżaków poprzedziły, i dłuższe jeszcze walki, które po ich przybyciu nastały, zniszczyły je po części; ludność zaś pomorska albo wyginęła, albo opuściła swe zagrody wracając za Wisłę. Dla tego też znajdujemy nieraz we wsiach z czysto słowiańskiemi nazwami ludność pruską, jak w Watkowicach, Mironowicach i t. p. Również niszczące skutki pociągnął za sobą najazd krzyżacki w okolicach czysto pruskich. Dużo ludzi zginęło w walkach za niepodległość, a mianowicie w bitwie nad rzeką Dzierzgonią; wiele osad uległo spustoszeniu. Gdy więc spokojniejsze powróciły czasy, nastręczało się tutaj pole do działalności kolonizacyjnej tak dla zakonu, jako i dla biskupa pomezańskiego, zwłaszcza, że w środku kraju były jeszcze wielkie obszary ziemi niedotknięte pługiem. Choć zakon składał się z Niemców, choć biskupi pomezańscy, do których działu należały dzisiejsze pow. kwidzyński i suski, również byli Niemcami, to jednak chcąc kraj zaludnić i ziemię uczynić uprawną, aby dochody dóbr kościelnych się pomnożyły, trzeba było brać ludzi, jacy się nadarzali. Przywoływano więc prócz Niemców i ludność polską, z ziemi chełmińskiej, z Polski i Pomorza i nadawano im dobra wielkie i prawa rozległe, aby ich zatrzymać u siebie. Biskupi mianowicie pomezańscy, oddaleni zanadto od morza, którędy przychodził największy napływ Niemców, otaczali się głównie szlachtą polską i widocznie jej sprzyjali (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 178—179). Drugie miejsce wśród obywatelstwa pomezańskiego zajmowali Prusacy. Wielka ich część wyginęła w zapasach z Krzyżakami, drudzy opuścili kraj; ci co pozostali, utracili z małymi wyjątkami rozległe majątki i znaczenie społeczne. Szczęśliwi byli ci, którzy przynajmniej wolności osobistej nie postradali, siedząc na małych mająteczkach, stanowili oni stan ziemian pruskich. Stosunek ich do zakonu nie był nigdy z obu stron życzliwy, bo zakon był i czuł się zawsze zwycięzcą, a oni zawsze pozostali zwyciężonymi. Dla tego też zakon rzadko tylko obdarzał Prusaków prawem chełmińskiem i większemi posiadłościami. Szczęśliwszy dla Prusaków stan panował w bisk. pomezańskiem i warmińskiem. Biskupstwa te ustanowiono bowiem już po okupacyi tych ziem; biskupi więc nie mieli z pozostałą szlachtą pruską prawie żadnych zatargów, w ich oczach byli to nowo nawróceni, o których dobro obowiązek dbać im kazał. Traktowali zatem szlachtę pruską, zwłaszcza wierną i zasłużoną, na równi z Polakami i Niemcami, nadając im większe dobra i prawo chełmińskie. Pomimo to sympatya nie łączyła ich z Niemcami, lecz zwracała się bardziej ku Polakom. Dla tego szlachta pruska często kojarzyła się z domami polskimi i polszczyła się powoli. To samo można powiedzieć o ziemianach pruskich. Proces ten dokonywał się w bisk. pomezańskiem aż do połowy XV w. Wybuch 13-letniej wojny przerwał na długi czas postęp kolonizacyi polskiej, również jak wojna Olbrachta z Polską. Po przywróceniu pokoju jednak lud polski tem skwapliwiej zaczął się rozszerzać, a mianowicie w tych obszarach, które po pokoju toruńskiem przyłączono do Polski, tak, że w XVII w. województwo malborskie już prawie całkiem było polskie. Niemcy siedzieli tylko w polskiej części Pogezanii, zaliczonej także do województwa malborskiego, zwłaszcza w Elblągu i na nizinach. Również pomyślnie rozwinęły się stosunki w bisk. pomezańskiem, które z trzech stron otoczone krajami polskiemi, głównie Polakami zasilać się musiało, bo przypływ Niemców coraz bardziej malał. Po sekularyzacyi biskupstwa nie zmieniły się stosunki, bo i książę Olbracht znajdował się w tem samem położeniu. W późniejszych cza-

sach mieszkają w Pomezanii następne polskie rodziny szlacheckie: Babscy w Babkach; Białochowscy w Nejdaku i Krzykosach; Biberstein-Pilchowscy w Butowie, Klecewie, Trumiejkach, Wracławku i Cyganach; Bojanowscy w Wałdowie; Boruccy w Pręsławku; Chądzyńscy, Choińscy, Chomętowscy w Truplu; Cygańscy w Cyganach i Goczalkach; Czerwińscy w Bornowie; Dąbrowscy w Goczalkach; Dzierzgowscy w Truplu; Dziewanowscy w Bystrzcu, Czerwonym Dworze, Dubielu i Tychnowach; Felden-Zakrzewscy w Cyganach; Glinowieccy w Gulbiu; Glińscy, Gołkowscy w Klecewie; Goczalkowscy w Goczalkach; Gruszczyńscy w Liczu i Czarnem; Grzębscy w Cyganach; Hastczyńscy w Tyrnawie; Helden-Sarnowscy w Jaromierzu; Jabłonowscy, Stein-Kamińscy w Grazymowie; Kijanowscy w M. Bądkach; Kobierzyccy w Cyganach; Kobylińscy w Gontach; Konojadzcy, Kospotowie Pawłowscy, Kotomierscy, Krępscy, Krzykowscy w Krzykosach; Ługowscy w Czarnem; Luzyan-Łysomiccy w Jaromierzu; Małachowscy w Jędrychowie; Mieczkowscy w M. Piotrowicach; Meszyńscy, v. d. Milbe-Milewscy, Oderscy, Ostrowscy, Paczkowscy, Piecewscy, Płączyńscy, Sampławscy, Samborscy, Sobiewolscy w Sobiewoli; Sobolińscy, Spławscy, Stauden-Jaromierscy, Suchorowscy, Szarzewscy w Szarzewie i Zebrdowie; Szelscy czyli Szeliscy, Towiańscy, Trankwiczowie, Troszakowie, Trzykowscy, Tuchołkowie, Wałdowscy, Watkowscy i Burscy, Weide-Butowscy, Wejerowie, Wilkowscy, Wilczewscy, Zborzynowie, Zierotynowie, Ziółkowscy, Znanieccy w Wilkowie i Żydowiczowie (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 178—219).

Pomezański dekanat stanowi wschodnią część dawniejszej dyecezyi pomezańskiej i został przyłączony w 1601 r. przez papieża Klemensa VIII do bisk. chełmińskiego. Składa się obecnie z ośmiu parafii, trzech starych i pięciu niedawno założonych. Dekanat ten urządzono dopiero w 1861 r. za rządów bisk. Marwicza. Trzy stare parafie są: Białuty, Łęck i Turowo. Parafia białucka nieutraciła w swoim obrębie żadnych kościołów, parafia zaś łęcka pięć: w Koszelewach, Koszelewkach, Płosznicy, w Grodkach i w Uzdowie. Parafia turowska postradała kaplice w Turowie i Tannenbergu i kościoły w Gardynach, Dziurdziewie, Mielnie, Waplewie, Zalesiu, Januszkowie i Tannenbergu. Nowo otworzonych parafii w dekanacie pomezańskim jest cztery: 1) Działdowo; przed reformacyą było w tej parafii przynajmniej siedm kościołów, mianowicie: kaplica zamkowa i kościół parafialny w Działdowie, dalej kościoły w Burkartach, Narzymiu, Sarnowie, Kurkowie i w M. Kozłowie. 2) Nidbork; tu istniały dawniej: kościoły w Nidborku dla Polaków, drugi dla Niemców, kaplica zamkowa, dalej był kościół w Maldze, Zaborowie, Kanigowie, Muszakach, Łynie, Szkotowie, Sławce i kaplica w Orłowie. 3) Dąbrówno; przed reformacyą istniały kościoły w Dąbrównie, Grzybinach, Ruszkowie, Elgnowie, Szczuplinach, Leszczu, Pacołtowie, Gierszwałdzie, Kirsztanowie, Frygnowie i Sławkowie. 4) Ostród; parafia ta miała dawniej przynajmniej 15 kościołów i kaplic, mianowicie: kościoły paraf. w Ostrodzie, kaplicę zamkową tamże i kościoły w Szmykwałdzie, Bergfredzie, Ornowie, Icbargu, Tyrbarku, Rychnowie, Kraplewie, Duringu, Brzydowie, Ostrowiniu, Szyldaku, Grabinku i Rygwałcie. Susz, który ks. Fankidejski także zalicza do dekanatu pomezańskiego, należy do dek. lubawskiego (Utracone kościoły, str. 143—154). W 1867 r. dek. pomezański liczył 5275 komunikantów a 8113 dusz; zaś w 1886 roku 8002 dusz. *Ad. N.—Ks. Fr.*

Pomezowe (dok.), ob. *Pędzewo.*

Pomian 1.) os. fabr., pow. chełmski, gm. i par. Pawłów. Jest tu gorzelnia, fabryka drożdży, młyn, krochmalarnia; obszaru 5 mr. Należy do dóbr Żulin. 2.) **P.**, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Rzekuń, ma 95 mk. W 1827 r. wś rząd., 6 dm., 39 mk. Wchodziła w skład ststwa ostrołęckiego. 3.) **P.**, pow. ostrołęcki, gm. i par. Piski. *Br. Ch.*

Pomian, fol. należący do Pawonkowa, pow. lubliniecki.

Pomianka, niem. *Pomianebach* i *Lahsebach*, rzeczka w pow. ostrzeszowskim, lewy dopływ Prosny, powstaje na łąkach wsi Strugi, w pow. ostrzeszowskim, o 8 klm. na południe od Baranowa, płynie ku wschodowi na Trzcinicę, Pomiany i Kuźnicę Trzcińską, gdzie tworzy staw i zmienia bieg swój ku północy; minąwszy Kuźnicę Słupską skręca w Zmyślonej ku wschodowi, oblewa Łękę Opatowską i Szalonkę, gdzie tworzy drugi staw i minąwszy Opatów, uchodzi do Prosny o 2 klm. na północ od Bolesławca; obraca młyny: Piłę Trzcinicką (Trzcińską), Groblę i Łysy Młyn. Z prawego brzegu przyjmuje poniżej Kuźnicy Słupskiej strugę płynącą od Maryanki Siemianickiej; w Kuźnicy Trzcińskiej przecina drogę bitą, wiodącą z Baranowa na Laski do Wołczyna, w Łęce drogę żelazną poznańsko-kluczborską, a pod Opatowem trakt byczyński. Długość biegu wynosi około 20 klm. *E. Cal.*

Pomianów, fol., pow. hrubieszowski, odl. 35 w. od Hrubieszowa. W 1885 r. rozl. mr. 273: gr. or. i ogr. mr. 262, łąk mr. 6, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 7.

Pomianowa z *Nową Wsią*, wś, pow. brzeski, w równinie, na zachód od Brzeska, tworzy wspólną granicę z Kopalinami, Grądami i Jasieniem, należy do par. rz.-kat. w Jasieniu. Za Długosza (L. B., II, 276) miała dwa łany

kmiece i obszar szlachecki (Spytka Leliwity z Melsztyna). Według reg. pob. pow. szczyrzyckiego z r. 1581 wś Pomnianowa, w par. Jaszień, własność Czernej, miała 7 łan. km., 4 kom. z byd., 2 kom. bez byd. (Pawiński, Małop., 57). Obecnie sama P. ma 29 dm. i 181 mk. (96 męż., 85 kob.) rz.-kat., obszar większy zaś 7 dm. i 59 mk. (26 męż., 33 kob.), z których 33 rz.-kat. a 26 izrael. Z obszaru należy do pos. więk. (Kazim. hr. Krasicki) 276 mr. roli, 32 mr. łąk, 10 mr. past. i 18 mr. lasu, a do pos. mn. 201 mr. roli, 35 mr. łąk, 27 mr. past. i 24 mr. lasu. P. graniczy na płn. z Jasieniem, na zachód z Podjasieniem, a na płd. z Nową Wsią, poza którą leży Poręba Spytkowska. Ob. *Nowa Wieś* (t. VII, 204). *Mac.*

Pomianowa Wola, wś, pow. turecki, gm. Niemysłów, par. Drużbin. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś Wola Pomianowa, w par. Drużbin, miała 4 osad., 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 231).

Pomianowice, zagrody niegdyś szlacheckie, pow. inowrocławski, par. Góra, stały prawdopodobnie w miejscu dzisiejszego Pławinka, na południo-wschód od Inowrocławia. Regestra poborowe z r. 1583 wymieniają 3 właścicieli: Jana Pławińskiego, Jana Leskiego i Stanisława Dupskiego.

Pomianowo, okolica szlach. nad rz. Płonką, powiat płoński, gmina Sarnowo, parafia Skołatowo, odl. 16 wiorst od Płońska. W obrębie jej leżą wsie i folw.: *P. Borzewojki*, wś nad rz. Płonką, ma 4 dm., 38 mk., 150 mr. obszaru; *P. Kuźmy*, wś, ma 5 dm., 63 mk., 142 mr.; *P. Wyżgi*, fol., oddzielony od dóbr Kadłubowo, rozl. mr. 168: gr. or. i ogr. mr. 129, łąk mr. 6, past. mr. 10, lasu mr. 22, nieuż. mr. 1; bud. mur. 2, z drzewa 5; pokłady torfu; jest wiatrak. W tej samej okolicy, tylko już w pow. płockim, leżą *P. Dzirki*, fol. nad rz. Płonką, gm. Staroźreby, par. Daniszewo, odl. 35 w. od Płocka, ma 6 dm., 78 mk., rozl. mr. 329: gr. or. i ogr. mr. 247, łąk mr. 46, past. mr. 8, lasu mr. 18, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 13; pokłady torfu. *Br. Ch.*

Pomianowo, niem. *Pomsdorf*, dok. *Pomiansdorf*, wś, pow. ziębicki, na północo-wschód od Paczkowa. W 1261 r. Tomasz, biskup wrocławski, sprzedając w Lgocie (Ellguth) Piotrowi Puczkowiczowi sołtystwo i odnawiając dawne przywileje, pozwolił mu wystawić młyn na Nisie, na lewo od Pomianowa (Ponnansdorf que Dambrowecz vulgariter nuncupatur. Regesta Gruenhagena, № 1099); w 1353 r. pisze się panem na P. Otto de Glubus dictus Schuler. P. składało różne daniny kościołowi w Byczanach (Baitzen), wcielonemu w 1359 r. do klasztoru kamienieckiego (Camenz). Obecnie Pomsdorf Nieder i Ober stanowią dwie wsi przyległe. P. Nieder należy do par. kat. Liebenau. W 1842 r. zamek, folw., sołtystwo, 349 mk. (20 ew.), szkoła katol., dwa młyny wodne. P. Ober, fol., 54 dm., 302 mk. katol., szkoła katol.

Pomiany 1.) fol. i wś, pow. nieszawski, gm. Straszewo, par. Koneck, odl. 11 w. od Nieszawy, ma 71 mk. Fol. ten, oddzielony od dóbr Konecko, w 1876 r. rozl. mr. 190: gr. or. i ogr. mr. 181, łąk mr. 2, nieuż. mr. 7; bud. mur. 4, z drzewa 1. Wieś P. ma 9 os. i 10 morgów. 2.) **P.**, wieś i folw., pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród, odl. od Augustowa w stronie południ.-wschod. 16 w., od st. poczt. w Rajgrodzie 5 w., ma 26 dm., 303 mk., gorzelnią, browar wyrabiający piwo i porter. W 1827 r. było tu 30 dm., 176 mk. Dobra P. składały się w 1870 r. z fol.: P., Reszki i Lipówka, wsi: P., Reszki, Łabentki, Lipówka, osad: Rozalin, Cepery i Młyńsk. Rozl. ogólna dominialna wynosi mr. 2419. Wś P. os. 35, z gr. mr. 227; wś Reszki os. 40, z gr. mr. 236; wś Łabentki os. 13, z gr. mr. 101; wś Lipówka os. 4, z gr. mr. 16; os. Rozalin os. 1, z gr. mr. 8; os. Cepery os. 1, z gr. mr. 7; os. Młyńsk os. 1, z gr. mr. 18. *Br. Ch.*

Pomiany 1.) wś i leśnictwo, pow. inowrocławski, o 10 klm. na południe od Strzelna, par. i poczta w Wojcinie, st. dr. żel. w Mogilnie o 20 klm., 10 dm. i 84 mk., między którymi 8 protest. Leśnictwo, zwane z niem. Pommendorf, nie tworzy odrębnej całości. 2.) **P.**, wś, dom. i okr. dom., pow. ostrzeszowski, na pr. brz. Pomianki, o 12 klm. na południe od Ostrzeszowa, par. i poczta w Trzcinicy, st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej o 8 klm. Wś ma 23 dm. i 166 mk. (153 kat. i 13 prot.). Domin. liczy 90 mk. w 7 dm.; obszaru ma włącznie z fol. Krok 429·96 ha, t. j. 195·75 roli, 40·32 łąk, 2·18 past., 183·25 lasu i 8·46 nieuż.; czysty doch. gr. 2142 mrk, gorzelnia; właściciel Niemiec. W skład okr. domin. wchodzi folwark Krok z 8 mk. w 1 dm.; cały okrąg ma 8 dm., 98 mk. (77 kat. i 21 prot.). *E. Cal.*

Pomiany, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, st. poczt. Gąski. Założył je w 1552 r. Stańko Pomian i jego synowie Maciej i Jan. W 1556 r. posiadał tamże Jędrzej Chełch młyn, folusz i 2 włóki roli na prawie chełm. (ob. Kętrz., O ludn., 512).

Pomiarek 1.) wzgórze leśne w gm. Turzy Wielkiej, pow. doliński, na płn.-wsch. od tejże gminy, pod 41° 45′ 47″ wsch. dług. g. F., a 49° 7′ 52″ płn. szer., wznosi się 393 mt. npm. (szt. gen.). Zachodnia pochyłość rozległego tego wzgórza opada dość stromo do doliny pot. Turzanki, wśród której legły chaty wsi Turzy Wielkiej; ze wschod. zaś i południ. pochyłości, na której rozpościerają się działy leśne, jak Hajowe, Drabieżny i Remicki, spływają liczne potoki, tworzące Wielki potok, ramię

Bołochówki, dopływu Dniestru. Miejsce znaku triang. 2.) **P.**, nazwa lasu na granicy gmin Oleksic Starych i Jaroszyc, w pow. stryjskim, w którym znajdują się źródła pot. Machlińca, dopływu Krechówki; od zach. opływa go pot. Bereźnica. Wznies. lasu 351 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Pomiarki, wzgórze leśne na granicy gmin Spryni (od płd.) i Woli Błażowskiej (od płn.), w pow. samborskim, na dziale wodnym strumieni Błażówki i Spryni, ramion rz. Czerchawy, dopł. Bystrzycy Tyśmienickiej. Wznies. 513 mt. npm. (szt. gen.), pod 40° 49′ 27″ wsch. dłg. g. F. a 49° 23′ 33″ płn. szer. Miejsce znaku triang. Od strony płn.-zachodniej płynie pot. Wolanka, prawy dopł. Błażówki.

Pomiarki 1.) cześć Łanowiec, pow. borszczowski. 2.) **P.**, gajówka na obsz. dwors. Uhrynia, pow. czortkowski. 3.) **P.**, las w Truskawcu, pow. drohobycki. Są tu kopalnie nafty i wosku ziemnego. Obok ozokerytu występują na tym obszarze: sól, gips, aragonit, kalcyt i celestyn. 4.) **P.**, fol. w Chlebowicach Świrskich, pow. przemyślański.

Pomiary, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Zamość, ma 12 dm., 102 mk., 261 mr.

Pomidołowskie, dworzyszcze w pow. żytomierskim, nadane w 1502 r. z majątkiem Hołowin przez króla Aleksandra ks. Semenowi Jurjewiczowi z Holszan, sście łuckiemu.

Pomie (dok.), ob. *Pomyje*.

Pomiechów, ob. *Pomiechowo*.

Pomiechówek, wś nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. i par. Pomiechowo. Jest tu most na Wkrze. P. wspominane jest jako własność klasztoru czerwińskiego pod 1254 r. (ob. t. I, 837), a wraz z Pomiechowem w dokum. z XV w. (ob. t. VI, 199).

Pomiechowo, w dokum. *Pomnychowo*, wieś nad rz. Wkrą, pow. płoński, gmina i parafia Pomiechowo, odl. o 36 w. od Płońska, przy linii drogi żelaznej nadwiślańskiej, o 4 w. od Modlina ku Nasielskowi, posiada kościół parafialny murowany, cerkiew prawosławną, dwie karczmy, 51 dom., 422 mk., 351 mr. ziemi użytecznej i 48 mr. nieużytków. Jako posiadłość klasztoru w Czerwińsku wymienione w akcie uposażenia klasztoru 1161 r. przez Bolesława Kędzierzawego (Kod. Małop., Piekos., II, 4), tudzież w akcie legata Opizona z 1254 r. (Muczk. i Rzysz., I, 71). Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. W 1806 r. spłonęła cała wieś; wtedy wzniesiono obecny kościół murowany. Par. składa się wyłącznie z mniejszych właścicieli, posiadających od kilku mr. do 2 i 3 włók ziemi. Należy ona do zamożniejszych w kraju, dzięki oszczędności i pracy jej mieszkańców. P. par., dek. płoński, 4500 dusz (1887 r.). P. gmina należy do s. gm. IV okr., ma 456 dm., 4480 mk., obszaru 10198 mr., w tem nieuż. 2245 mr. W gminie znajduje się: kościół, cerkiew prawosł., ewang. dom modlitwy, urząd leśny, urząd gm., sąd gm., fabryka zapałek, st. dr. żel., fabryka odlewów żelaza, 2 cegielnie, młyn wodny, 5 wiatraków, 6 szkół 11 karczem. W skład gminy wchodzą następujące wioski: Aleksandryjska-Kolonia, Aleksandrowsk, Bronisławka, Brody Cesarski-Dar, Brody, Budy-Czarnowo, Dmitriew, Falbogi-Borowe, Gałachy, Głowaczyzna, Kossewo Polskie, Kossewo, Kikoły, Kosywek, Modlin-Nowy, Modlin-Stary, Myza, Orzechowo, Pomiechowo, Starostwo-Zakroczym, Szczypiorna, Utrata, Wólka Kikolsko-Grabowa, Zakroczym Wójtostwo, Zakroczym Kępa. *Br. Ch.*

Pomieczyn *Szlachecki*, dawniej *Pomieczyno* al. *Pomięcino*, niem. *Adlige Pomieczyn* al. *Pomietschin*, wś włośc., pow. kartuski, nad granicą pow. wejherowskiego, st. poczt. i par. kat. Przodkowo, odl. 1 1/8 mili na płd.-wsch., par. ew. Kartuzy. Wś ma szkołę kat. i 9 włók obszaru; w 1858 r. 166 mk. Pod względem administracyjnym wchodzi w skład Załęża. 2.) **P.** *Królewskie*, niem. *Koenigliche P.*, wś włośc., powiat kartuski, wznies. 640 st. npm., par. kat. Sianowo, o 1 1/4 mili odl., ew. Kartuzy 1 3/4 mili odl.; zawiera 7 gburstw, 3 zagrody, 429 mr. obszaru. W 1869 r. 83 mk. kat., 10 dm. W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 zowie się: „Pomieczno“; każdy gbur (colonus) płacił mesznego 12 gr. (str. 26). Należała do starostwa mirachowskiego. *Kś. Fr.*

Pomieczyńska Huta, wś włośc., pow. kartuski, na wznies. 772 st. npm., st. p. i par. ew. Kartuzy, o 1 1/4 mili na płd.-wsch., par. kat. Sianowo, o 1 milę, ma szkołę kat., 34 gburstw i 15 zagród, 1422 mr. W 1869 r. 400 mk. kat., 48 dm. R. 1710 płacił każdy gbur (colonus) 12 gr. mesznego (ob. wizyt. Szaniawskiego, str. 26). *Kś. Fr.*

Pomiedze, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Możejki, o 8 w. od gminy, 38 w. od Lidy a 35 w. od Wasiliszek, ma 15 dm., 109 mk. kat. (53 dusz rew.); należy do dóbr skarbowych Ejszyszki.

Pomiedzgoła, przys., pow. kowieński.

Pomielnica, wś, pow. rossieński, parafia kroska.

Pomiełajszkampie, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, odl. od Maryampola 34 w., 1 dm., 7 mk.

Pomiełajszupie, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 33 w., 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 1 dm., 9 mk.

Pomierki, leśn. i dwór rząd. nad rz. Mereczanką, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 35 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. prawosł.

Pomierki, niem. *Pomierken*, wś, pow. lubawski, st. p. i par. ew. Lubawa, kat. Rożental, o 1/4 mili na płd. Ma 1063·86 magd. mr.;

33 bud., 16 dm., w 1868 r. 130mk., 109 kat., 21 ew. P. leżą w północnym klinie powiatu, niedaleko granicy pow. ostródzkiego. Były dawniej własnością bisk. chełmińskich; należały do klucza lubawskiego. W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy: „Villa Pomierki, feudalis a Nobilibus Vassalis Episcopalibus possessa ex quolibet manso obligatur unum coretum siliginis et totidem avenae extradere“. Oddawna płacili 12 korcy żyta i owsa. Karczmarz posiadał osobne włóki, także inni extra vasallos. Dochody stąd były małe (str. 235). Inwentarz bisk. chełm. z r. 1733 donosi, że w P. było 5 posiadłości, 12 włók; czynsz wynosił 5 (korcy czy łasztów ?) żyta, 5 pszenicy, 1 funt wosku i 5 złotych (str. 73). P. są tam zaliczone do wsi szlacheckich. *Kś. Fr.*

Pomierzwice, niem. *Pommerswitz*, w dok. *Pomorswicz* (1377) i *Pomirswicze* (1411), wś, pow. głupczycki, odl. 1½ mili od Głupczyc, posiada kościół par. kat., szkołę kat., kościół par. ew. z 1766 r., szkołę ew. W 1842 r. zamek, fol., 115 dm., 739 mk. (212 kat.), gorzelnia, browar, hodowla owiec. Do P. należy os. młyn. Buschmuehle nad rz. Osoblahą.

Pomięcino, ob. *Pomieczyn.*

Pomikszynie, wś, pow. rossieński, par. wojnucka.

Pomiliszki, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 22 w. od Święcian, 2 dm., 12 mk. kat.

Pomiłosze, wś, pow. rossieński, par. gawrańska.

Pomiłowo, ob. *Pomlewo.*

Pominelis, zaśc. nad jez. Minelis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 3 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 2 dm., 13 mk. kat. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarb. Łyngmiany.

Pominie, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Pomirnak, zaśc. szlach. nad rz. Golanczą, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 43 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. kat.

Pomituwie, w 1370 *Pomedy*, dwór i wś nad Mitwą, pow. rossieński, par. girtakolska. Dwór należy do Norwiłłów. W 1370 r. zrabowana przez w. m. krzyżackiego Henryka von Kniprode.

Pomlewo, *Pomiłowo* ?, niem. *Pomlau*, wś włośc., pow. kartuski, st. p. i par. kat. i ew. Przywidz, o pół mili na płd.-zach. Pod względem administracyjnym liczy się ta wś do Przywidza. Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło P. 1 zł. 2 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 82). Starsze niemieckie źródła rozróżniają Gross i Klein P. *Kś. Fr.*

Pomłoty, wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 60 w. od Dzisny, 5 dm., 47 mk.

Pomłynie, wś nad rz. Świętą, pow. wiłkomierski, okr. pol. pogiełoski, o 27 w. od Wiłkomierza, 9 dm., 71 mk., młyn wodny (1859).

Pommendorf, ob. *Pomiany*, leśnictwo w powiecie inowrocławskim.

Pommerellen al. *Palatinat P.*, tak zowie się w źródłach niemieckich województwo pomorskie. Nazwa ta jest jeszcze dziś, choć rzadziej, w używaniu (ob. Toepen: Hist. comp. Geogr., str. 291 i 295).

Pommerensdorf (niem.), przedm. Szczecina w Pomeranii, po lewej stronie Odry, ma st. p. i 3535 mk., przeważnie ewang. (1877).

Pommern (niem.), ob. *Pomorze* i *Pomerania.*

Pommershof (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, st. p. Poehlen (Piła).

Pommerswitz, ob. *Pomierzwica*, pow. głupczycki.

Pommey (niem.), ob. *Pomyje.*

Pomnichowo, dawna nazwa wsi *Pomiechowo.*

Pomnik, młyn i fol., pow. rastemborski, 2 klm. od st. poczt. i tel. Doehofstaedt, obszar 213 ha.

Pomocna, wś, pow. płoński, gm. Błędówko, par. Ceksyn, odl. o 22 w. od Płońska, ma 20 dm., 209 mk., 156 mr.

Pomocnia, wś i kol., pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Pokrzywnica.

Pomocno, wś, pow. krobski, o 5 klm. na płd.-zach. od Dupina, par. Dupin, poczta w Pakosławiu, st. dr. żel. w Rawiczu o 16 klm. i w Mieliczu, na Szląsku; 25 dm. i 214 mk., między którymi 5 prot. P. wchodziło w skład dóbr Osiek, należących w końcu zeszłego wieku do Krzyckich a następnie do Szołdrskich. W 1375 r. miał pisać się Tomisław z P. (Kod. Wielkop., Nr. 1721). Regestra pobor. z 1580 r. nie wykazują tej osady. *E. Cal.*

Pomojnik, wś rząd. nad bezim. ruczajem, uchodzącym do Babanki, pow. humański, o 5 w. od sioła Krasnopołki a o 6 w. od Cybermanówki i Mańkówki, ma 1040 mk. pł. ob.; cerkiew p. w. N. M. P., drewniana, wzniesiona w 1767 r., uposażona jest 34 dz. ziemi. Należała do humańskiego okręgu kolonii wojskowych, obecnie do dóbr państwa.

Pomołżenie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Pomonka, zaśc. włośc. nad jez. Łaukaj, pow. święciański, w 2 okręgu pol., o 18 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat.

Pomorek, fol. nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. Opinogóra, par. Ciechanów, odl. o 6 w. od Ciechanowa, 1 dm., 6 mk., 14 mr. gr.

Pomorgi 1.) os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, odl. od Maryampola 35 w., 1 dm., 15 mk. 2.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 16 w., ma 8 dm., 68 mk. W 1827 r. 6 dm.,

70 mk. 3.) **P.** *Tarpupskie*, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. 4.) **P.** *Osiuklańskie*, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Preny, odl. od Maryampola 27 w., ma 7 dm., 52 mk. 5.) **P.**, os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, odl. od Maryampola 39 w., 1 dm., 3 mk.

Pomornoki 1.) dwór, pow. wiłkomierski, par. Subocz, własność Wład. Tura. 2.) **P.**, dwór, pow. wiłkomierski, par. Kupiszki, własność Billewiczów, następnie ks. Ogińskich. 3.) **P.**, dwór, pow. wiłkomierski, par. Komaje, w 1789 r. własność Tyszkiewiczowej, starościny żmujdzkiej.

Pomorówka, os. włośc. nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. Ossa, par. Odrzywół, odl. od Opoczna 26 w., ma 87 mr. obszaru.

Pomorska, niem. *Pomorschke*, wś, pow. mielicki. W 1842 r. fol., 13 dm., 83 mk. ew., cegielnia, smolarnia.

Pomorska Zatoka, ob. *Szczecińska Zatoka.*

Pomorszczyzna 1.) wś nad rzką Bogutówką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Jaćkowo, o 63 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 56 mk., w tej liczbie 46 prawosł. i 10 katol. (w 1864 r. 34 dusz rewiz.). 2.) **P.**, piękny fol. nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, par. kat. Raków, należy do dom. Raków, niegdyś Sanguszków, a od pierwszej połowy bieżącego stulecia Zdziechowskich. Wielka gorzelnia, wykarm wołów na wywarze, gospodarstwo rolne dobre, łąki obfite, miejscowość piękna, malownicza, grunta lekkie, szczerkowe. 3.) **P.**, wś, pow. miński, w gm. samochwałowickiej, o 3 w. na płd. od mka Samochwałowicz, przy drodze do fol. Michałowa, ma 4 osady. Miejscowość falista, mało leśna, grunta szczerkowe, dobre. *A. Jel.*

Pomorzanka, kol., pow. sejneński, gm. i par. Pokrowsk, odl. od Sejn 4 w., 1 dm., 15 mk. filiponów starowierców.

Pomorzanki, *Pomorzanowice* i *Pomorzany*, ob. *Pomarzanki*, *Pomarzanowice* i *Pomarzany*.

Pomorzany 1.) wś, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Olkusz. W 1827 r. 61 dm., 475 mk. Na gruntach tej wsi w pokładach znajduje się nadzwyczajne mnóstwo skorup muszlowych a pomiędzy temi liczne gatunki mięczaka Terebratuli i Rhynchonelli (ob. Kłosy, t. XII, Nr. 294). W XV w. P., wś w par. Olkusz, własność królewska. Z łanów kmiecych dziesięcinę składano plebanowi w Olkuszu (Długosz, Lib. Ben., II, 199). Według regestr. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581, wś Pomorzani, w par. Ilkusz, należała do zamku rabsztyńskiego, miała 5 łan. kmiec., 2 czynsz., 3 zagr. bez roli, 2 komor. bez bydła, 1 jutrzina roli karczm. (Pawiński, Małop., 30). 2.) **P.**, wś i fol., pow. konecki, gm. i par. Końskie, odl. od Końskich 4 w., ma 40 dm., 249 mk., 208 mr. ziemi dwors., 440 mr. włośc. Wchodziły w skład dóbr Końskie. W 1827 r. 23 dm., 140 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 702) dziesięcina, wartości do 2 grzyw., szła do plebana w Końskich. W reg. pobor. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś P., własność Hieronima i Elżbiety z Pomorzan, płaciła pob. gr. 27. W r. 1557 wś Pomorzany, w par. Konsskie, własność Pruszkowskiej, miała 1 łan, 2 zagr. z rolą; Paweł i Grzegorz Pomorscy 1 łan (Pawiński, Małop. 286, 481). 3.) **P.** al. *Głodna Wólka*, wś i fol., majorat, pow. radomski, gm. Zalesice, par. Wierzbica, odl. od Radomia 18 w., ma 69 dm., 514 mk., 326 mr. ziemi dwor., 1131 mr. włośc. W XV w. P., w par. Wierzbica, należały do klaszt. wąchockiego. Kmiecie z łanów płacili klasztorowi po fertonie, 20 jaj, 4 koguty, 2 sery. Każdy kmieć musiał odrobić 1 dzień w tygodniu własnym wozem i pługiem, zimową i wiosenną powabę. Musieli dawać osypu po 2 korce jęczmienia, 6 korcy owsa i 4 żyta. Były też dwie karczmy bez roli, z których płacono pół marki. Wszystkie role płaciły dziesięcinę konopną i snopową klasztorowi w Wąchocku (Długosz, Lib. Ben., III, 446). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś P., w par. Wierzbicza, miała $6^3/_4$ łan., 12 półłanów i 3 ćwierci łana (Pawiński, Małop., 307). 4.) **P.**, wś nad rz. Drwęcą, pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 25 w. od Lipna, ma 3 dm., 38 mk., 147 mr. Leży na granicy od Prus i ma posterunek straży pogranicznej. Była to wś rząd., z którą jedną całość stanowiły osady: Grudza, Paliwodzizna, Ruziec, Słupno i Strachowo. Ogólny obszar wynosił 564 mr. (284 orn. ziemi). Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 wś Pomorzany, w par. Nowogród, własność Jakuba, Surłeka i Grzegorza, posiadała młyn. Z parafii Nowogród płacono poboru 33 fl. 15 gr. 1 sol. (Pawiński, Wielkop., I, 330). 5.) **P.**, ob. *Pomarzany.* *Br. Ch.*

Pomorzany, rus. *Pomoriany*, miasto w pow. złoczowskim, z urzędem pocztow. w miejscu, 27 klm. na płd. od Złoczowa, 16 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Zborowie, między 49° 36′ a 49° 41′ 10″ płn. szer. i między 42° 32′ a 42° 40′ 30″ wsch. dłg. Na zach. leżą Bubszczany i Koropiec, na płn.-zach. Bohutyn i Torhów, na płn. Machnowce, na wsch. Chrabużna, Żabin, Kalna, na płd.-wsch. Rozhadów i Krasnopuszcza, na płd. Poruczyn i Potoczany, na płd.-zach. Dunajów (4 ostatnie w pow. brzeżańskim). Miasto leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Złotej Lipy (Pomorzańskiej). Wchodzi ona tu z Koropca i płynie na płd. tworząc granicę między Pomorzanami a Bubszczanami, poczem skręca na wsch. i płynie środkiem obszaru do Rozhadowa, przyjmu-

jąc w obrębie miasta dwa lewoboczne dopływy: Machnówkę, od płn. z Rohatyna i Zwarycę albo Szwarycę, od wschodu z Kalnego wpadającą na granicy Rozhadowa do Lipy. Zabudowania miejskie leżą w środku obszaru, w klinie między Złotą Lipą a Machnówką. Na prawym brzegu Złotej Lipy leżą części miasta lub grupy domów: Zagrobela al. Zagrobelka, Łapajówka, osada Bracka Pasieka, Gudze, Horyni, Żukota, Nestiuki (al. Neściuki, Niestiuki), Bakałowa. Na płn. od miasta ciągnie się wzdłuż praw. brzegu Machnówki przedmieście Zarudka, na płn.-zach. od niego grupa domów Gaj i Podgaj; tuż na wschód na lew. brzegu Machnówki i Złotej Lipy przedmieścia: Nowe Miasto i Podzamcze, na płd.-wsch. od nich grupa domów i fol. Świeciński, na płn.-wsch. grupa domów i fol. Zagóra, grupa domów Siewiński, a jeszcze dalej na płn. grupy domów: Kuczkudyna, Kudrynka, Kulby, Gorniczowy i najdalej na płn. wysunięta grupa domów Bahrana al. Bahrań. Prócz tego są tu jeszcze grupy domów: Zalesie, Kalinówka, Koryńcowa i Kapitańszczyzna. Tę ostatnią część miasta, zwaną dawniej Rajtarszczyzną, utworzył Jakub Sobieski z resztek wiarusów pomorzańskich, z którymi wrócił był w 1621 r. z wyprawy chocimskiej. Lasy (mieszanina buku, grabu, osiki, brzozy, sporadycznie dąb) zajmują zach. część obszaru, a mianowicie leży na praw. brz. Złotej Lipy las Gudze (405 mt.) i las Bubszczański (410 mt. wzgórze Nestiuki, znak triang.), między Złotą Lipą a Machnówką las Gaj (400 mt.). Przez miasto idzie gościniec z Brzeżan do Złoczowa. Własn. większa (Roman hr. Potocki), ma roli or. 212, łąk i ogr. 155, past. 47, lasu 835 ha.; wł. mn. roli or. 1379·5, łąk i ogr. 392, past. 307, lasu 105 ha. Gleba przeważnie czarnoziemna. W r. 1880 było w gminie 623 dm., 4476 mk., a na obszarze dwors. 19 dm., 129 mk. Między mieszkańcami było 578 wyznania rz.-kat., 2070 gr.-kat., 1954 izrael., 3 innych wyznań, 1381 narodow. polskiej, 2931 rusiń., 286 niemiec. Umiejących czytać było 646. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Należą do niej: Bohutyn, Bubszczany, Czyżów, Hodów, Józefówka, Kalne, Krasnopuszcza, Krasnosielce, Koropiec, Machnowce, Remizowce, Rozhadów, Ryków, Sławna, Snowicz, Szpikłosy, Torhów, Uherce i Żabień. Parafią tę uposażył Jakub Sobieski w r. 1633 oraz fundował kościół. Pierwotny kościół katol. zamienił na zbór helwecki Jan Sieniński, kaszt. żarnowiecki, za Zygmunta Augusta. Tu przebywał wtedy Stanisław Sarnicki, jako superintendent zborów kalwińskich na Rusi. Zbór ten istniał jeszcze na początku XVII w., a obowiązki duchowne pełnił przy nim Jakub Bochnicki pod protekcyą Krzysztofa Sienińskiego, wojewodzica podolskiego (Łukaszewicza „Dzieje kościołów wyzn. helwec. w Małej Polsce“, Poznań 1853, str. 396). W akcie erekcyjnym wydanym w Złoczowie dnia 4 stycznia 1633 r. (Zamorski, „Kronika Pomorzańska“, Lwów 1867, str. 41) czytamy: „Jako odebrawszy Pomorzany w posiadanie zastałem chwałę Bożą w zaniedbaniu, więc życząc coś szlachetnego uczynić, restytuję kościół, który w tem mieście jeszcze od Krzysztofa Sienińskiego, wojew. podalskiego, fundowany i zbudowany był, ale przez wiele lat błędami heretyckimi sprofanowany, w skutek czego poddani ćwiczeń w religii katolickiej pozbawieni zostali“. W dalszym ciągu tego aktu ustanawia Jakub Sobieski 3-ch księży i proboszcza i 2-ch wikarych, organistę, kantora, bakałarza i jednego adolescenta, i wyznacza proboszczowi 400 złp., wikaryuszom po 140, organiście 70, kantorowi 60, bakałarzowi 48, adolescentowi (t. j. pomocnikowi bakałarza) 48 złp. rocznie. Proboszczowi asygnowano prócz tego rocznie: półbeczek miodu pszennego, 4 półmiarki jęczmienia, 3 półmiarki owsa, zapisano 3-ch poddanych miejskich na potrzebne roboty około kościoła, zezwolono na wolny przywóz drzewa dla użytku własnego i wikaryuszów, do reparacyi kościoła lub studni, dla szkoły i dla szpitala, na który wyznaczono rocznie 44 złp. Każdy poddany obowiązany był płacić na wielkanoc grosz jeden dla szkoły z każdego domu. Na światło wyznaczono rocznie 20 złp. Dziesięciny nie śmiał proboszcz pobierać ani z zamku, ani z folwarków, ani od mieszczan, ani od poddanych. Żaden mieszczanin ani poddany nie śmiał swego mienia nieruchomego na kościół zapisywać, ani też proboszczowi lub wikaryuszom nie wolno było takowego nabywać pod nieważnością kupna „a to z przyczyny potrzeby obrony zamku i miasta“. Jeżeli ktoś z przyczyny bezdzietności lub dla uczynionego ślubu dom, albo ogród lub grunt kościołowi zapisał, obowiązany był administrator w przeciągu pół roku sprzedać, ale któremu z pomorzańskich mieszczan albo komukolwiek zdolnemu do noszenia broni, a pieniądze oddać proboszczowi. W dalszym ciągu aktu erekcyjnego opisane są obowiązki proboszcza. W r. 1639 powiększa Jakub Sobieski płacę każdego z wikaryuszów ze 140 na 200 złp. (Zamorski, l. c., str. 43). W r. 1687 potwierdza i rozszerza Jan III fundacyą Jakuba Sobieskiego (Zamorski, l. c., str. 116 i 117). Kościół stał już dawno przed r. 1689 na miejscu, gdzie dziś stoi, ale był jeszcze drewnianym. Dopiero za ks. Jana Stanisławowicza (po r. 1691) polecił Jan III budować kościół z kamienia, ale w skutek śmierci królewskiej przerwano budowę. Dokończył jej dopiero ks. Mikołaj Humnicki. Około r. 1748 założył on pierwsze fundamenty naprze-

ciw zamku a częścią swoim kosztem, częścią ofiarami parafian doprowadził budowę z ciosowego kamienia do okien. W r. 1807 i 1808 domurowany został kościół, okna pozasklepiano, mury wyniesiono nad okna i budynek na kryto dachem. Następnie zasklepiono kościół zewnątrz i wewnątrz kosztem Józefa hr. Ursyn Pruszyńskiego, dziedzica i kolatora pomorzańskiego. Konsekrowano kościół w r. 1841 p. t. św. Trójcy. W r. 1854 uległo wewnętrzne urządzenie kościoła zniszczeniu w skutek pożaru. Odnowiona obecnie świątynia, w kształcie krzyża zbudowana, dosyć obszerna, ma piękny wielki ołtarz, wyrzeźbiony z drzewa przez Aleksandra Szwaczuka. Obraz św. Trójcy w wielkim ołtarzu jest pędzla Tyrowicza. Sklepienie i presbiterium malował Biedrzycki. W średniej nawie kościoła wisi po lewej ręce popiersie króla Jana III, pędzla J. Kupeckiego, a po prawej portret kasztelanica Józefa Pruszyńskiego. W zakrystyi są dwa ornaty dane od króla Jana III a zrobione z chorągwi zdobytych na Turkach pod Chocimem i Wiedniem. Z trzech dzwonów przy kościele, jeden jest darem królewskim, jak świadczy napis: „Joannes III Rex“, tudzież herby Korony, Litwy i Sobieskich. Przy kościele, a może w kościele spoczywają zwłoki Stanisława Zahorowskiego, pułkownika wojsk Jana III, zmarłego w P. w skutek ran odniesionych w bitwie hodowskiej. W filarze pod organami spoczywają zwłoki ks. Mikołaja Humnickiego, jak to świadczy tablica kamienna z odpowiednim napisem. Parafia gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Parafią tę uposażył Jakub Sobieski, nadając tyle pola, ile zdoła jeden pług przez dwa dni zorać, sianożęci na 3 kosarzy, wolny opał i drzewo budulcowe, wedle potrzeby mlewo i wszelką wolność od danin, dziesięciny i oczkowego. W miejscu są dwie cerkwie drewniane, mimo to murują nową, wspaniałą cerkiew. Obecnie w P. jest szkoła etatowa 2-klasowa z językiem wykładowym polskim i rusińskim, apteka, browar, gorzelnia, wapniarka, 3 młyny, z tych jeden o 6 kamieniach, tartak wodny o jednym gatrze i jednej pile zwyczajnej. Z rzemieślników było w 1880 r.: 14 szewców, 6 kowali, 6 krawców, 10 kuśnierzy, 5 rzeźników, 2 piekarzy, stelmach, kominiarz, mechanik i tkacz. Sklepów katolickich 4, izraelickich 19. Wszystkich opodatkowanych przemysłowców 169. Z przemysłu domowego zasługuje na uwagę wyrób czepków, którym się zajmują kobiety i wyrób posadzek. Gmina posiada kasę pożyczkową z kapitałem 292 zł. (1885). Jest także w P. dom przytułku, założony w r. 1633 przez Jakuba Sobieskiego w celu utrzymywania 5 ubogich starców. Dochód jego wynosi rocznie przeszło 200 zł. Przełożonym jest proboszcz łaciński. Do dziejów miasta zebrał obfity materyał Bronisław Zamorski i ogłosił go w „Kronice Pomorzańskiej“, na której się głównie opieramy. Początek osady przypada prawdopodobnie na czasy Kazimierza Wielkiego. Świnka Mikołaj otrzymał, jak się zdaje, między r. 1340 a 1350 od króla znaczny obszar ziemi nad Złotą Lipą i założył tam zamek. Zwolna trzebiono lasy, a koło zamku osiedlała się ludność. Zamek i osadę oblewały wody Złotej Lipy, tworząc ogromne stawy. Dokument z r. 1497 wspomina, iż Mikołaj Świnka był niegdyś dziedzicem i założycielem zamku i wsi „Pomorzani“. Podobno pierwotnie, gdy tylko sam zamek istniał, nazwał go założyciel „Korabiem“. Miastem stały się P. dopiero w r. 1456 na mocy przywileju Kazimierza IV Jagiellończyka, nadającego Janowi Świńce prawo zamienienia wsi P. na miasto i ustanawiającego targi tygodniowe. Baliński (Staroż. Polska, II, 584) podaje wiadomość, że Aleksander pozwolił przywilejem z r. 1504 Janowi i Wiktorynowi z Sienna „wieś ich dziedziczną P. zamienić na miasto i przeniósł mieszkańców z prawa polskiego i ruskiego na magdeburskie a zarazem ustanowił targi i dwa jarmarki“. Niewiadomo nam, z jakiego źródła zaczerpnięta ta wiadomość; jeśli z autentycznego, to byłoby to tylko odnowienie przywileju z r. 1456, który w czasie napadu nieprzyjacielskiego zaginął. Pierwotna osada (dziś „Stare miasto“) zajmowała zaledwie 100 morgów przestrzeni, otoczonej w czworobok ze wszech stron wałem dostatecznie wysokim, oblanej wodą do koła. Już w r. 1489 zastał napad Tatarów tak uzbrojone P., że porażeni cofnąć się musieli. Nadeszli oni wprawdzie wkrótce z większą siłą, ale tylko część miasta spaliwszy, odstąpili, ścigani przez szlachtę przybyłą w pomoc Janowi Świńce. Jan Świnka umiera wkrótce potem z ran, a dziedzictwo zostawia córce Annie, wdowie po Skarbku, a żonie Zygmunta Siennickiego z Oleśnicy, kasztelana trembowelskiego. Zygmunt ginie w wyprawie wołoskiej w roku 1497, a Pomorzany przechodzą w posiadanie jego brata Jana z Sienny Sienińskiego, kasztelana lwowskiego. W skutek ciągłych napadów Wołoszy, Tatarów i Turków ulegają Pomorzany w ciągu lat 1498 do 1506 zupełnemu prawie zniszczeniu. Jan Sieniński zginął, jak się zdaje, w boju, miasto legło w gruzach, zamek spłonął, a tylko silnym murom przypisać należy, że część mieszkańców ocalała. W następnych latach syn Jana, także Jan Sieniński, kaszt. kamieniecki, przy pomocy dzielnych mieszczan, dźwignął osadę z gruzów i rozszerzył miasto. Po jego śmierci obejmuje P. Jan Sieniński, kaszt. halicki. Ten jeszcze bardziej P. obwarował i przyozdobił, a po za miastem pierwotnem po-

czął budować „nowe“, otaczając je murem i wałami. Zygmunt I nadaje w r. 1520 przywileje, odnawiając nadane przez Kazimierza IV a zatracone w czasie napadu nieprzyjacielskiego, pozwalając budować się przybyszom, kupcom i t. p., prowadzić handel wszelkim materyałem i pobierać cło od furmanów, kupców i przyjezdnych, z wyjątkiem szlachty i chłopów. Zygmunt August zatwierdza i rozszerza w r. 1552 przywilej nadany przez ojca swego (Zamorski, l. c., str. 28 do 32), w przywileju zaś z r. 1569 wyraża: „pominąwszy wiadomość, iż Jan Sieniński, kaszt. żarnowski, dziedzic miasta P., zaczął za wałami (post munitiones ejusdem oppidi) nowe wznosić miasto, zatwierdzamy takową fundacyą, pozwalając osiadać kupcom i wszelkiego stanu ludziom; uwalniamy ich na lat 20 od opłaty szosu, myt i wszelkich poborów publicznych, oprócz nowego cła pogranicznego; zaprowadzamy oraz targ i 3 jarmarki“ (Baliński, Starożytna Polska, l. c.). W r. 1570 obejmuje P. syn tegoż Jana, Jan Sieniński, kaszt. lwowski, a później woj. podolski. W r. 1584 potwierdza Stefan Batory przywilej Zygmunta Augusta. Tenże Jan zostawił czterech synów: Jakuba, Jana, Krzysztofa, Adama i córkę, wydaną za kniazia Buczackiego. Za ich czasów napadają Tatarzy kilkakrotnie P., a akta miejskie wspominają o zniszczeniu miasta w r. 1607. Ród Sienińskich upada, a w r. 1619 lub 1620 nabywa P. od Krzysztofa Sienińskiego Jakub Sobieski, ojciec Jana III. Stan nabytego majątku był taki: P., miasto o 150 dymach i wsie: Bohutyn o 10 dymach, Tyrachów 6 dym., Rozhadów (al. Rozwadów) 11 dym., Kalne 7 dym., Żabin 3 dym., Glinna 2 dym., Złoczówka 9 dym., Konyłów 2 dymy, a oprócz tego Prysowce, Choszcze, Kaplińce, Cecowa, Pohrebce, Chorostec. Wszystkie (prócz Pomorzan) nadzwyczaj zniszczone i wyludnione. Sobieski odbudowuje i zaludnia wszystko na nowo, skupia i łączy wszystkie włości, które należały do Sienińskiego, woj. podolskiego, a w niespełna lat 10 przywraca ład i dobrobyt. Aryanów i kalwinistów, którzy się w P. za Sienińskich rozmnożyli, nakłonił do przyjęcia katolicyzmu. Mieszczanom przywrócił zaniedbane prawo magdeburskie i zaprowadził wzorowy porządek. Około r. 1623 przybyła drużyna Kozaków z Ukrainy i osiedliła się na Podzamczu. W r. 1636 urodziła się w P. Anna, trzecia córka, a piąte z kolei dziecię Jakuba i Teofili z Daniłłowiczów Sobieskich (Kluczycki, Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego, t. I, cz. I, str. 10). W latach 1639, 1640 i 1644 powtarzają się napady tatarskie na P., ale zamek dostatecznie zaopatrzony, nowa prochownia, puszkarze Jana Sobieskiego, dostatek broni, dozwalały bronić się miastu i spokojnego używać rozwoju. W r. 1645 umiera Jakób Sobieski, a całem mieniem jego rządzi przez lat kilka Teofila. W r. 1648, w czasie pochodu Chmielnickiego na Lwów, złożyli Pomorzanie chlubny dowód męstwa. Wszystko, co żyło jeszcze z okolicznych wsi, schroniło się w ciasne mury miasta i zamku, którym zarządzał Maryan Lisowski. Jakiś Ormianin miał kierować armatą, zbrojni zamkowi z rajtaryi, w mieście miejscy i Kozacy strzegli przystępu; ale napastnicy odstąpili od miasta, nagrasowawszy tylko na „Nowem mieście“, za wałami. W r. 1651 nawiedza P. morowa zaraza; wielu mieszkańców wymiera, reszta uchodzi w lasy i tam chroni się w szałasach i porobionych jamach, skąd po dziś dzień część lasu ta zwie się „Na jamach“. W r. 1653 zagroziła miastu horda tatarska. Andrzej Wardeński, rządca pomorzański, i Hrehory Hawański, wójt, ocalili osadę. Gdy bowiem Tatarzy zaczęli się podsuwać pod zamek, kazał Wardeński uczynić swoim wycieczkę na groblę. Wycieczka się powiodła. Puszczono szluzy, a co z tatarstwa się nie potopiło lub nie uciekło, to poszło w niewolę. Stąd pochodzi wielu tatarskich osadników w P. i wsiach sąsiednich. W ciągu lat następnych przybywało znacznie tych jeńców. Używano ich do naprawy murów zamkowych, sypania grobli, okopów i wałów, czyszczenia stawów. W r. 1655, gdy Chmielnicki oblegał Lwów, niszcząc okoliczne miejscowości, zgorzała także część P. Po śmierci Teofili Sobieskiej (w r. 1661) objął Jan Sobieski wszystkie ówczesne dobra rodzinne. W P. przebywał on często, a jak wszystkie swoje majątki, tak i ten starał się podnieść i zagospodarować. Na wyprawy wojenne wybierał stąd liczne zaciągi, a w razie potrzeby szafował hojne zapomogi. Dnia 3 lutego 1662 r. przybył Jan Sobieski do P. z wielkim witany zapałem. Zabawił na zamku czas dłuższy, czyniąc częste wycieczki na łowy, ale przytem dbał o wojskowe urządzenie miasta i umocowanie warowni. Jakoż osadza cały rząd nowej osady wojskowej na przestrzeni od starej bramy złoczowskiej ku dunajowskiej; przed bramą na grobli od Dunajowa kazał wznieść silny wał przedmostowy, uzbrojony armatą, a drugi w stronie od Złoczowa i Zborowa, na wyżynie, w miejscu, gdzie dziś folwark. Wał ten od Zborowa, najczęściej później szturmowany, zostawił po dziś dzień widoczne ślady. Od tego czasu przybrały P. tem bardziej cechę obronnego miasta, bo przy nowem urządzeniu wałów starego miasta nie zaniedbał Sobieski rozporządzić, aby i w koło nowego miasta stanął wał odpowiedni. Podczas pobytu w r. 1665 fundował monaster bazyliański w Krasnopuszczy (Zamorski, l. c., str. 68 do 72). W czasie napadu Tatarów i Kozaków w 1667

r. zostały P. spustoszone i tylko sam zamek ocalał (Helcel, Listy Sobieskiego do żony, Kraków, 1860, str. 126; Zamorski, l. c., str. 76). Gdy wkrótce potem Sobieski zmusił ordę i Kozaków pod Podhajcami do układów i do odwrotu, zawitał znowu do P., darował mieszczanom i włościanom z dóbr swoich wszelkie opłaty na czas nieograniczony, w nagrodę za poniesione straty; rannym, kalekom, wdowom i sierotom poczynił liczne donacye wieczyste w gruntach, a dla niektórych mieszczan i chłopów, co się odznaczyli, wyjednał szlachectwo czynszowe. W r. 1672, gdy Kapudan Basza podążał ku Lwowu, znacząc zniszczeniem swój pochód, oblegli Turcy także P. „Sobieski“— pisze Kochowski (Roczników Polskich klimakter IV, Lipsk, 1853, str. 214) — „pomny na starą sławę P., spodziewał się, że i obecnie godnie się spiszą mieszczanie. Zatem dwa pułki piesze posłał do miasta, a choćby też nie odparli wroga, przynajmniej mieli zapęd nacierających wytrzymać póty, póki Lwów nie będzie zaopatrzony we wszystko, co mu potrzebne do wytrzymania oblężenia. Turcy podstąpiwszy pod miasto, zarazem wzywali je, aby się poddało, i poczęli sypać szańce i ustawiać baterye. W mieście było wszystko gotowe do boju; z mieszkańców wsi okolicznych zebrało się tam z 4000 ludu uzbrojonego w broń palną, oprócz owych dwóch pułków żołnierza zaciężnego. A luboć było niebezpiecznie, dając opór tak ogromnej potędze, szczęścia doświadczać, jednakże Pomorzanie zapragnęli z chwałą poledz w obronie ojczyzny. Zaryknęły działa tureckie: oblężeńcy w odbitkę dając ognia z dział, kulą armatnią ubili inżyniera tureckiego, który właśnie rozpoznawał miejsce. Niebawem piechota wypadłszy z miasta, rzuciła się na przykopy tureckie. Nazajutrz z obu stron walczono z takim samym zapałem; oblężeńcy jednakże zaczęli bardziej zastanawiać się nad położeniem swojem. Zatem do Turka wyprawiają posłów, ofiarując poddanie miasta pod pewnymi warunkami: wolno ma być żołnierzom wyniść z bronią i bezpiecznie udać się do swoich; mieszczanom zastrzega się bezpieczeństwo osób i majątku; prócz tego, aby majętności wszystkich pod opieką Turków zostawały nietykalne. Turcy przystali na podane sobie warunki, żądali tylko, byle P., złożywszy okup na znak poddania się, zarazem przystawili zakładników na dowód dotrzymania wierności, przyczem ruszyli pod Lwów“. Odmiennie cokolwiek opisuje to oblężenie Zamorski (l. c., str. 81 nast.), a zaznaczywszy, że miasto spłonęło przy tej sposobności do szczętu, dodaje, że mieszkańcy schronili się na zamek, a wróg, nic niewskórawszy, odszedł 20 września 1672 r. W ciągu tego roku nie było już czasu, by się P. mogły odbudować. Dopiero w r. 1673 wzięto się do roboty, w okolicy osiadał włościanin na opuszczonym gruncie, wojska litewskie pod Radziwiłłem tu nadeszłe pomagały do ufortyfikowania miasta, Sobieski przeznaczył na zapomogi dla każdego mieszczanina 40 złp., a dla każdego włościanina 20 złp., nie mogąc zaś sam przybyć, wyprawił do P. Maryą Kazimierę, która zjechawszy tu z Katarzyną z Sobieskich Radziwiłłową, siostrą Sobieskiego, rozdawały na rynku odzież i grosz. W 1674 r., wkrótce po elekcyi, przybył Jan III do P. Wówczas to kazał król inżynierom wykonać plany do lepszego obwarowania miasta, opatrzył zamek działami, zdobytymi pod Chocimem, polecił odbudowanie zniszczonego w r. 1672 kościoła i cerkwi, obdarzył je ornatami, zrobionymi z chorągwi tureckich i osadził na przedmieściu Mieszczuki (dziś Nestiuki) chorągiew tatarską, rozporządzając, aby zarząd ekonomiczny dostarczał jej zboża na wyżywienie. W 1675 r. zniszczyła ponownie P. horda tatarska, którą Jan III wkrótce potem rozbił pod Lwowem; przybywszy do P. podczas pogoni za pierzchającym nieprzyjacielem, kazał król nieszczęśliwych mieszczan wywieść pod konwojem wojskowym do Brzeżan, aby tam w bezpieczeństwie zostawali, aż pokąd nie przyjdzie stosowna pora do odbudowania miasta. W r. 1676 zaczęły się P. pobudowywać, miasto uwolniono od wszelkich danin na lat trzy, a na supliki pomorzańskich mieszczan król rozdawał liczne zapomogi. Wiele gruntów nabyli żydzi od mieszczan lub tychże wdów, a liczni osadnicy wojskowi, Kozacy i inni osiadają na przedmieściach i w mieście samem. Z jesienią tegoż roku przyszło jednak znowu do boju z Turkami i Tatarami; pomorzańscy musieli znów dostarczyć żołnierza, a nawet, mimo uwolnienia od wszelkich opłat, musieli złożyć od głowy po 3 grosze. Ledwie zaciąg pomorzański wyruszył z miasta, aliści w nocy zapędził się tu tabor tatarski, a że nie mógł dostać się do miasta, wpadł na przedmieście, „nowe miasto“ zrabował, zabrał dosyć ludu i księdza Saszkiewicza, a narabowawszy w cerkwi, umknął. Po potrzebie żórawińskiej doznają P. przez lat kilka spokoju, podnoszą się z gruzów, budują się piękniej i fortyfikują ze wszech stron. W ciągu tego czasu król odwiedza miasto, nadaje kościołowi większe fundusze, a miastu przywileje. Bogactwo miasta urosło do tyla, że niektórzy mieszczanie, jak np. Hrehory Gawański, brali w arendę od króla stawy, które szły za 30000 zł. rocznie. Przytem trudnili się handlem, jeżdżąc często do Gdańska, na Multany lub do Węgier. Wyrabiano tutaj futra, skóry, safiany, płótno, sycono doskonałe piwa i wódkę. Pasiek większych i mniejszych było przeszło

50, a w nich pni przeszło 1500. W r. 1684, gdy P. nową klęskę od Tatarów poniosły i prawie zupełnemu zniszczeniu uległy, przybył tu Jan III, przeznaczył 20000 złp. do rozdania między poszkodowanych mieszczan, kościołowi ofiarował ornat, zrobiony z chorągwi tureckich, zdobytych pod Wiedniem i ruszył w pochód ku Podolowi. Wkrótce potem (dnia 22 sierpnia 1684 r.), w obozie pod Białokiernicą, zatwierdził król, na prośbę mieszczan, przywileje miasta, które w czasie ostatniego napadu tatarskiego uległy zniszczeniu (Zamorski, l. c., str. 105). Powinności mieszczan były według inwentarza z r. 1685 następujące: „Czynszu każden z nich powinien zarówno dać po zł. 5 i gr. 6, a to względem robocizny, którą co tydzień powinni byli odrabiać dzień jeden, jako rozkazano. Ciż powinni teraz w lecie podczas żniwa robić każdy po 8 dni, tak ze sierpem, jako wozić snopki z pola do gumna. Z osobna czynszu, który przed tem na oprawę miasta składali, możniejsi po gr. 15, a ubożsi po gr. 8 powinni do skarbu pańskiego oddawać. Owsa, to jest odsypu, na uprząż powinni dawać półmacków 2, a pieszy półmacek jeden. Przedmieszczanie z dworzyszcza powinni dawać chmielu po 4 półmacki. Dziesięcinę pszczelną i oczkowego po gr. 3. Podczas spustu stawu miejskiego, który od Dunajowa leży i od Rosuszczynego, powinni materyi, jako to: pręcie na kosze, kołów, lasek, drzew do budy i t. d. dostarczyć. Rybę beczkową z tychże stawów, gdzie rozkażą, odwieść, po złowieniu obadwa stawy zastawić i jako najporządniej, groble opatrzeć. W tych powinnościach jednak JKr. Mość na czas miastu temu sfolgować rozkazał, oprócz robocizny, którą powinni po 8 dni w rok odrabiać, i ryby ze stawu, gdzie rozkażą, odwieść, i stawy należycie opatrzeć". Przywilejem danym w Żółkwi d. 16 grudnia 1685 r. zrównał Jan III P. ze Złoczowem (Zamorski, l. c., str. 108 i 109), a w dodatku do tego przywileju określił bliżej wewnętrzną organizacyą i obronę miasta (l. c., str. 110 i 111). W r. 1688 bawił król znowu dłuższy czas w P. i wówczas założył tam śród lasów, na miejscu zwanem dziś „Bracką pasieką", na tak zwanej „górze Guzowskiej", letni dworzec myśliwski. Miasto cieszyło się przez cały ten czas dobrobytem, mieszczanie słynęli jako rządni obywatele. Tatarzy zapędzali się wprawdzie w latach 1687, 1688, 1690, 1691 i 1692 pod P., ale za każdym razem odparto ich szczęśliwie. W r. 1692 przybył Jan III do P. i rozchorował się niebezpiecznie. Z tego powodu zjechała się tutaj cała rodzina królewska i wielu panów. Przyszedłszy do zdrowia, wyprawił król zgromadzonym gościom zabawę w dworcu myśliwskim na „górze Guzowskiej". Ustawiono tam obóz podobny do cho-

cimskiego, po mszy polowej wykonywano ruchy wojskowe, bito z dział, poczem wieczorem przedstawiono komedyą francuską dla pań i panów, a dla wojska i mieszczan wyprawiono bankiet. Z ówczesnego pobytu królewskiego korzystali także i żydzi. Gdy bowiem deputacya miejska z Stefanem Wirczakiem na czele składała królowi na zamku życzenia z powodu szczęśliwego wyzdrowienia, gdy bractwo kościelne i cerkiewne przybywszy ze swymi księżmi na czele oddawało królestwu hołd przynależny, wystąpiła także starszyzna żydowska z tojrą i księgami, a padłszy na kolana, błagała króla o nadanie im przywileju na wolny handel w mieście, na bóżnicę i inne dogodności, a to na mocy dawniej, w r. 1654 nadanego przywileju. Król przychylił się do prośby i d. 15 sierpnia 1692 r. nadał odpowiedni przywilej (Zamorski, l. c., str. 123). Z końcem stycznia 1695 r. zagroziła miastu znowu orda tatarska. Mnóstwo ludu okolicznego schroniło się tutaj, a mieszczanie zostawieni tym razem własnej sile, gdyż załoga wojskowa poszła do Lwowa z hetmanem Jabłonowskim, w największej pozostawali trwodze. Nie upadli jednak na duchu, szczelnie obsadzili wały i baszty, bronili się mężnie, a jakkolwiek Tatarzy spalili przedmieścia, a nawet część zamku od południa, nie zdobyli miasta i z wielką stratą odejść musieli. Schorzały król dowiedziawszy się w Wilanowie o tem zniszczeniu, pospieszył z hojnem wsparciem i uwolnił mieszkańców od wszelkich danin i powinności. Na wiosnę r. 1695 oglądały P. po raz ostatni swego pana i króla. Wówczas położył Sobieski kamień węgielny pod pomnik, wzniesiony Stanisławowi Zahorowskiemu w Hodowie. Ze śmiercią króla odmieniły się losy Pomorzan. Dobra te zostają własnością królewicza Jakuba. W r. 1699 zawarł Jakub ugodę z bratem Aleksandrem (Archiwum Krajowe u Bernardynów we Lwowie, C., t. 476, str. 593), na mocy której odziedziczył te dobra Aleksander. Posiadał on je do r. 1711. W czasie wojny północnej przebywały w P. wojska rossyjskie, to znów koronne i szwedzkie, to konfederackie pod Ledochowskim. W r. 1707 palą miasto Sasi, w r. 1710 i 1711 wojska rossyjskie. W r. 1711, jak się zdaje, zbył Aleksander wszystkie swe posiadłości na rzecz braci, a P. przypadły królewiczowi Konstantemu. Konstanty był przy końcu swego życia mocno zadłużony, a dobra jego zostawały w dzierżawnych zastawach. Po śmierci Aleksandra 1726 r. pozostały dobra w posiadaniu jego żony Maryi Józefy, ale tylko do r. 1728, w którym królewicz Jakub stał się panem wszystkich posiadłości Sobieskich. W r. 1735 nadaje królewicz bractwu cerkwi pomorzańskiej pozwolenie trzymania pasieki cerkiewnej

bez dawania od niej dziesięciny (Zamorski, l. c., str. 160), a w r. 1735 potwierdza i rozszerza donacyą Jana III dla kościoła pomorzańskiego w r. 1687 nadaną (Zamorski, l. c., str. 161). Po śmierci Jakuba (w r. 1739 d. 19 grudnia) objęła w posiadanie wszystkie jego dobra (11 miast i 140 wsi), a więc i P., jego córka Marya Karolina, księżna de Bouillon, a d. 11 marca 1740 r. sprzedaje je spokrewnionemu z Sobieskimi księciu Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi. Za czasu Radziwiłłów idą P. dzierżawą i chylą się do zupełnego upadku. Mieszczanie ubożeją, ratusz uległ zupełnemu zniszczeniu, toż samo zamek; kościół stał niedokończony, dobra w najopłakańszym były stanie. Od Hieronima, ostatniego z Radziwiłłów dziedzica na Pomorzanach, nabył miasto, liczące wówczas 411 dymów, Stanisław Pruszyński, kasztelan owrucki, a później żytomierski, zrazu zastawą w r. 1765, a potem w r. 1788 na własność za sumę 409,918 zł. Wraz z grodem pomorzańskim nabył on także wsie: Łapajówkę, Bóbrczany, Bohutyn, Kalne, Rozhadów, Hodów, Żabiń, Chorobrów, Chrabużne, Sławnę, Pleśniany, Korobiec, Kaplińce, Glinnę, Remizowce, Szpikłosy, Machnowce i Torhów. Z nastaniem rządów austryackich traci miasto prawo magdeburskie. Ostatnim wójtem, obranym podług dawnej elekcyi, był Jan Kozłowski, sprawujący swój urząd do r. 1784. Mieszczaństwo, oddane ostatecznie pod sądy mandataryuszowskie, zamienia się w poddańcze, a według inwentarza z r. 1788 ciężą na niem następujące powinności: „1) Mieszczanie pomorzańscy i na przedmieściu zostający powinni są pańszczyzny na rok dni 9, to jest 7 dni w sierpniu, a 2 dni ciągłe wożenia z łanów pomorzańskich na folwark pomorzański odbyć powinni, ci którzy całe niwy trzymają, od czego ani żydzi niwy wzmiankowane posiadający wolnymi być nie mogą. 2) Każdy czynszu z gruntu więcej posiadanego, nowo dobytych groszy 10 od sznura jednego na rok płacić ma do dworu. 3) Dziesięcinę pszczelną, u kogo by się znajdować miała, pień dziesiąty oddawać do dworu obligowani, u kogo by nie zaszła dziesięcina, lub naddziesiątek zbywa, tedy po gr. 6 od każdego pnia płacić mają. 4) Każdy z mielników z młyna jednego czynszu na rok po zł. 25 ma płacić. 5) Podzamczanie zaś czynszu ogółem zł. 80“. Po Stanisławie Pruszyńskim dziedziczy syn jego Józef, po nim Erazm, prezes ziem podolskich. Ten zrestaurował zamek i przyprowadził go do stanu mieszkalnego, ale skrzydło od południa runęło w gruzy, jako mocno zdezelowane. Po Erazmie dziedziczy syn jego Józef Pruszyński. Zrestaurował on zamek zupełnie wewnątrz, obił blachą, założył ogród, cieplarnią i przyozdobił siedzibę pięknym zbiorem obrazów olejnych. Zgromadził on także przeszło 10,000 sztychów, założył doborowy księgozbiór, kolekcyą monet, medali i starożytności, zbiór autografów królów polskich i t. p. O obrazach podaje Zamorski w Kronice obszerniejszą wiadomość na str. 171 do 176. Po śmierci Józefa poszły wszystkie te zbiory w rozsypkę, przeważna ich część dostała się za granicę, a P. nabył w r. 1879 hr. Stanisław Potocki, od niego zaś przeszły w posiadanie hr. Romana Potockiego. *Lu. Dz.*

Pomorze, jedno z większych jezior w pow. sejneńskim, leży śród pagórkowatej, przeważnie lesistej, mało zaludnionej okolicy, wznoszącej się około 460 st. npm., w stronie płd.-wschodniej od Sejn, w odległ. 8 w. w linii powietrznej. Stanowi ono największy zbiornik wód śród całej grupy łączących się z nim jezior, jak Geret od zach., Kunis od wsch. a Zelwa i Wilkołuk od płd. Wody tych jezior uprowadza do Czarnej Hanczy rzka Marycha, płynąca od Sejn i przepływająca przez jez. Pomorze. Jezioro to w kierunku od zach. ku wschodowi ma przeszło 3 wiorsty długości a w najszerszem miejscu (od płn. ku płd.) przeszło wiorstę, średnio zaś pół wiorsty szerokości. Na płn.-wschodnim krańcu leży wieś Kukle. Brzegi wyniosłe, w części lesiste. W odległości 2½ w. na północ od półn.-zachodniego krańca jeziora leży wieś i leśnictwo rządowe Pomorze. *Br. Ch.*

Pomorze 1.) wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. i par. Opole. W 1827 r. 9 dm., 50 mk. 2.) **P.**, wś nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. Opinogóra, par. Ciechanów, odl. o 6 w. od Ciechanowa, ma 22 dm., 220 mk., 741 mr. 3.) **P.** *Małe*, wś i os., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Berżniki, odl. od Sejn 30 w., ma 6 dm., 54 mk. W 1827 r. 4 dm., 31 mk. 4.) **P.** *Wielkie*, wś, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Berżniki, odl. od Sejn 30 w., ma 2 dm., 14 mk. W 1827 r. 1 dm., 13 mk. Pomorskie leśnictwo rządowe liczy 43,018 mr. obszaru, z których 4033 w pow. augustowskim, 37,475 w pow. sejneńskim i 1510 mr. w pow. suwalskim; dzieli się ono na straże: Głęboki Bród, Lejmiełowizna, Maćkowa Ruda, Wilkołuk. *Br. Ch.*

Pomorze. Nazwa ta pierwotnie, jako pojęcie geograficzne, oznaczała całe wybrzeże Baltyku od Ejdery w Holsztynie, zaś jako nazwa historyczna objęła część wybrzeża między Wisłą a Odrą, Baltykiem a Notecią leżącego. Obszary temi wodami ograniczone zwali kronikarze po łacinie piszący „Pomerania“ al. „Pomeranica terra“. Wypadki dziejowe nazwę tę więcej jeszcze ograniczyły, oddzielając losy jednej części P. od kolei drugiej. Stąd odróżnić należy P. zachodnie, nadodrzańskie, także niemieckiem zwane od Pomorza wschodniego, nad-

wiślańskiego, zwanego także gdańskiem lub polskiem. Zachodnią część przezwali Krzyżacy, zagarnąwszy ją z początkiem XIV w. pod swe panowanie, „Pommerellen“; po przyłączeniu do Polski r. 1466, zwano je województwem pomorskiem. Dziś wypełnia P. nadodrzańskie największą część prowincyi pruskiej Pomeranii. P. nadwiślańskie należy do prowincyi pruskiej, Prusami zachodniemi (Westpreussen) zwanej. Granica między obydwoma połowami choć z biegiem czasu i wypadków ulegała pewnym zmianom, oznaczyć się daje dość dokładnie linią pociągniętą od ujścia Głdy, pobocznej Noteci, do ujścia Łaby. Na lewo od linii tej leżące P. nadodrzańskie, wystawione na wpływ sąsiedniego żywiołu germańskiego, zniemczyło się z czasem zupełnie; P. nadwiślańskie natomiast, sąsiadujące z Polską, obroniło swą słowiańską odrębność i do dziś ją zachowuje. Mówiąc poniżej ogólnie o Pomorzu, zawsze tylko P. zachodnie na widoku mieć będziemy. Granicą zachodnią jest Wisła, począwszy od miejsca gdzie do niej Brda wpada, aż do ujścia w morze; granicę z północy stanowi Baltyk, z zachodu wspomniana linia od ujścia Łaby do ujścia Głdy. Z południa sięgało P. właściwie aż do Noteci. Od tej rzeki jednak aż do Dobrzynki i Kamionki ciągnęła się ogromna puszcza, widownia walk Pomorzan z Polakami. Nawet kraj wyżej od tej puszczy leżący, zdobyty około 1241 r. przez Świętopełka, długo jeszcze odróżniano od właściwego Pomorza, które, ściśle biorąc, z tej strony Brda ograniczała. Z pomroki dziejowej występuje P. po raz pierwszy około r. 968, w którym Mieczysław pokonawszy, wedle kronikarzy, Pomorzan, światło wiary im przyniósł. Podbój ten jednak był tylko chwilowym. Za Bolesława W. chrześciaństwo tamże, jak pisze Gallus, tylko „aliquantulum pullulavit“. Bądź co bądź król ten najwięcej przyłożył się do utrwalenia chrześciaństwa i zwierzchnictwa polskiego na Pomorzu tak, że jego dzieła nawet gwałtowna reakcya po śmierci Mieczysława II zburzyć nie zdołała, a Kazimierz Odnowiciel prawie całkiem chrześciańskie P. synowi Bolesławowi Śmiałemu mógł przekazać. Książę ten zwrócił się i ku Pomorzu nadodrzańskiemu, inne sprawy jednak od tego go odwiodły. Śladem brata starał się i Władysław Herman panowanie polskie utwierdzić, przegrana jednak bitwa pod Drezdenkiem owoc mozołów obydwóch braci zniszczyła; co gorsza, klęska ta pobudziła nawet Pomorzan nadwiślańskich do chwilowego wyłamania się z pod polskiej władzy. Dopiero Bolesław Krzywousty umocnił znowu wpływ polski, nawróciwszy z pomocą Ottona, biskupa bamberskiego (1124 i 1128), P. nadodrzańskie, jak niemniej zaprowadzając na P. nadwiślańskiem urządzenia państwowe polskie. Możnych kilku dynastów pomorskich mianował wojewodami, między innymi w Gdańsku i Swiecu. Odtąd przez lat pięćdziesiąt ucichło w dziejach o Pomorzu. Nie trudno się jednak domyślić, że przy osłabieniu politycznem Polski, w skutek podziału między synów Krzywoustego, Pomorzanie z pod zwierzchnictwa polskiego wyzwolić się zdołali, tem więcej, że Władysław, któremu P. się dostało, z kraju uchodzić musiał. W czasie tym nie omieszkali możni pomorscy panowie, zwłaszcza gdańscy, dominujący i majątkami i godnością królewskich wojewodów nad innymi, obłowić się w ziemię i rozszerzyć swe wpływy. Zbliżyli się oni do małopolskich możnowładców, równie jak oni sami ambitnych i tak około r. 1178 występuje w pewniejszem świetle historycznem książę na Gdańsku Sambor I (1178—1207), krewny wojewody małopolskiego Żyrosława. Uznaje on się lennikiem Kazimierza Sprawiedliwego, za co go tenże, zapewne nie bez przyczynienia się Żyrosława, mnogiemi prawami nagrodził. Początkowo siedzieli w jego sąsiedztwie inni, choć mniej od niego możni panowie, jak Grzymisław, pan kraju między Wierzycą, Czarnąwodą i Brdą, jak panowie na Kaszubach, jeszcze w r. 1248 niezależni, i wielu innych, nieznanych z nazwiska. Niedługo jednak Grzymisław przepada bez wieści a Sambor niewiadomo, czy prawem spadku, czy prawem mocniejszego wchodzi w posiadanie jego dzierżaw. Los taki spotkał niejednego z pomorskich książąt, bo obszar pod władzą gdańskich książąt coraz to więcej się rozszerza. Następcą Sambora był brat jego Mestwin (Mszczug 1207—1220), który bratanków swych Subisława i Świętopełka, prawowitych następców, od tronu usunąwszy, ich posiadłości zagarnął. Nie stało się to z ujmą dla P., bo tak Mestwin, jak syn jego Świętopełk Wielki, dzielnymi byli władcami. Świętopełk, objąwszy po śmierci ojca rządy, panował 46 lat (1220—1266). Książę ten, bohater rodu, dominujący dzielnością umysłu nad braćmi, zmierzał do utworzenia samoistnego państwa pomorskiego. Nie zawarł jednak natychmiast stosunków przyjaznych z Polską, chociaż był potężnym, nie tylko bowiem rządził częścią P. jaka z działów mu przypadła, ale zarazem był opiekunem niepełnoletnich braci, a tem samem w istocie jedynym panem Pomorza. Uznał się lennikiem Leszka Białego, za co mu tenże przyznał tytuł „rządcy i księcia całego wybrzeża morskiego“. Zależało pewnie księciu krakowskiemu nie mało na hołdzie tak potężnego wasala, bo było to zarazem uznaniem jego praw do korony polskiej i do supremacyi nad innymi książętami. A w Wielkopolsce panowali potomkowie Mieszka Starego, któ-

rzy uważali się za prawowitszych następców Krzywoustego, aniżeli potomkowie Kazimierza. Świętopełk nie zaniedbał i z nimi się zaprzyjaźnić, a nawet spowinowacić, wydając swą młodszą siostrę Jadwigę za Władysława Odonicza. Ta gra podwójna nie pozostała tajemnicą dla Leszka. Skorzystał z okazyi swarów Odonicza z stryjem Władysławem Laskonogim i wezwał pomorskiego księcia, zwalając nań część winy, jako lennika przed sąd. Stanął Świętopełk, ale z silnem wojskiem w Gąsawie i wśród popłochu nieprzygotowanych Polaków, uciekającego Leszka zabił pod Marcinkowem. Czynem tym, którego nikt mścić się nie odważył, uwolnił się od zwierzchnictwa polskiego i dążyć począł do swego ambitnego celu. Niestety stanęła mu wśród drogi zapora większa nad jego siły; w r. 1228 sprowadził Konrad Mazowiecki nad Wisłę zakon rycerzy krzyżowych i osadził go w sąsiedztwie Pomorza. W walkach z nimi sterał się dzielny władca. Początkowo posiłkował ich, jak inni książęta polscy, gdy przekonał się jednak, że braciom nie o samą wiarę chodziło, stanął przeciw nim. Od r. 1238 poczęła się walka trwająca z małemi przerwami lat dziesięć. Świętopełka wspierali jedynie pogańscy Prusacy, a za Krzyżakami stali książęta polscy, stały Niemcy całe, śląc kwiat swej młodzieży przeciw pomorskiemu księciu, jakby na krucyatę jaką, stał wreszcie papież, który powiadomiony raportami Krzyżaków, że Świętopełk z poganami w związki wchodził, klątwami mu groził. Obok tych zewnętrznych nieprzyjaciół, w kraju samym, w rodzinie znalazł przeciwników. Bracia Sambor i Raciborz (trzeci Warcisław umarł około 1231), wywdzięczając się za opiekę, nie tylko go nie posiłkowali, ale związali się sojuszem z zakonem przeciw bratu. Przeciw tylu i takim przeciwnikom nie starczyło sił Świętopełkowi. W r. 1247 zawarto pokój. Ale niespokojny duch nie dał mu spocząć; raz jeszcze w 1249 sprobował walki, ale już sił nie stało i nadzieja wygranej słabo tlała w duszy jego. Po uciążliwej wojnie stanął wreszcie w r. 1253 pokój ostateczny, mocą którego Wisła utworzyła granicę między Pomorzanami a zakonem. Pod koniec życia doczekał się jeszcze Świętopełk dowodów niewdzięczności od synów Odonicza i musiał z nimi o Nakło walczyć. Załagodzono spory za sprawą w. mistrza krzyżackiego. Złamany niepowodzeniem cofnął się Świętopełk od rządów i rozstał się z tym światem 11 stycznia 1266 r. Pochowany w klasztorze oliwskim. Zwyczajem książąt słowiańskich podzielił państwo między dwóch synów: starszy Mestwin II otrzymał ziemię świecką, młodszy Warcisław gdańską. Mestwinowi przypadła również, w skutek starszeństwa supremacya nad bratem i nad żyjącymi jeszcze obydwoma stryjami Samborem i Raciborzem. Książę ten (1266—1295) zapisał jeszcze za życia ojca Świętopełka w r. 1264 wszystkie swe posiadłości „dilecto consanguineo“ Barnimowi szczecińskiemu, synowi siostry Świętopełka Mirosławy, niewiadomo czy dla tego, by wrazie bezpotomnego zejścia jego ze świata, nie wpadły w ręce zakonu, czy też jedynie dla zapewnienia sobie ze strony Barnima pomocy. Zapotrzebował jej nie długo. Razem z bratem bowiem rozpoczął wojnę z zakonem, która jednak nieszczęśliwy dlań wzięła obrót, skutkiem czego bracia się poróżnili i Warcisław otwarcie stanął po stronie Krzyżaków, gdzie znalazł obydwóch stryjów w najzażylszych z rycerzami stosunkach. Mestwin oburzony na brata, jak niemniej na Barnima, że mu z pomocą nie przyszedł, zniósł zapis z r. 1264 i zwrócił się do sąsiednich, w pierze porastających margrabiów brandenburskich. Im to w 1269 r., na zjeździe w Arnswalde w Nowej Marchii, kraje swoje i brata zapisał. Warcisław nie omieszkał upomnieć się o swoją spuściznę, wystąpił nawet zbrojno i obległ brata w Gdańsku. Nie mogąc sobie dać rady, wezwał Mestwin na mocy zawartych traktatów na pomoc margrabiów brandenburskich, którzy śpiesznie nadbiegłszy, Warcisława od miasta odpędzili i sami je zajęli. Wkrótce potem umarł Warcisław (1271). Z ukończeniem wojny margrabiowie stali się w Gdańsku niepotrzebni i Mestwin upomniał się o oddanie mu zamku i miasta. Margrabia Konrad nie zważał na to, a nawet Mestwinowi wstąpić do miasta zabronił, dopókiby nie zapłacił znacznej sumy za daną pomoc. Obejrzał się więc Mestwin na nowo za przyjaciołmi i pozyskawszy sobie pokrewnych książąt wielkopolskich Przemysława i Bolesława, z nimi margrabiów z Gdańska i z kraju wypędził. Dalszem następstwem było unieważnienie traktatów zawartych z margrabiami i zapis Pomorza Przemysławowi wielkopolskiemu. Zyskał wprawdzie Mestwin przez to szczerego sprzymierzeńca ale zarazem i silnego wroga w margrabiach. Równocześnie także wszczęły się niesnaski między nim a zakonem o posiadłości niegdyś Samborowe, które tenże umierając (1275) Krzyżakom był zapewnił. Niedługo potem i stryj Racibórz pożegnał się z tym światem i naturalnie nie omieszkał śladem brata Sambora swych pomorskich ziem zakonowi zapisać. Mestwin początkowo nic zakonowi wydać nie chciał; skutkiem jednak interwencyi papieża odstąpił mu w r. 1282 ziemię gniewską. Tak więc zakon już jedną nogą stanął w Pomorzu. Ostatnie lata panowania Mestwina upłynęły bez wypadków ważniejszych. Umarł 1294 r. a z nim wygasł ród

książąt pomorskich. Po jego śmierci objął rządy na Pomorzu Przemysław wielkopolski, już poprzednio przez rycerstwo i duchowieństwo panem P. uznany (1294—1296). Książę ten włożywszy koronę polską na głowę, myślał o przywróceniu państwa Krzywoustego. Nie podobało się to margrabiom, którzy wiedzieli, że jeżeli trudno byłoby wziąść Przemysławowi jako księciu, to tem trudniej odebrać je będzie można królowi polskiemu. Zresztą już zdawna mieli z książętami wielkopolskimi obrachunki. Odważyli się, korzystając z nienawiści rodzin Nałęczów i Zarębów, na zamach, który im się udał. Król Przemysław w r. 1296 w Rogoźnie został zamordowany, a z nim razem legły w grobie wielkie nadzieje. Po nim wszedł w posiadanie Pomorza Władysław Łokietek (1296—1300). Siły jego jednak nie wystarczyły, by stawić opór ze wszech stron nacierającym nieprzyjaciołom, ustąpił więc z placu. Pod następcą jego Wacławem (1300—1305) gospodarzyli na P. możni Święcowie, palatynowie gdańscy, którzy łowiąc ryby w mętnej wodzie, umieli dorobić się majątku i książąt czeskich sobie zobowiązać. Jeszcze lepiej wiodło się możnemu temu rodowi pod Wacławem III (1305—1306), który jednego z nich, Piotra, zamianował „capitaneum terrae Pomeraniae“. Nie trwało jednak długo jego panowanie, a po jego śmierci objął znowu rządy na P. Władysław Łokietek (1306—1309). Przyszedł on dla Święców nie w porę, to też czemprędzej dobra swoje sprzedali zakonowi krzyżackiemu, aby ich Łokietek nie zabrał. Jakkolwiek duchowieństwo i rycerstwo domagało się skarcenia przemożnych palatynów, to jednak Łokietek okazał się pobłażliwym, pozostawił ich w urzędach, tylko Piotrowi godność „capitanei“ odebrał. Dopiero gdy wydało się, że zawiązali stosunki z margrabiami na szkodę ojczyzny, uwięził ich, lecz po krótkim czasie, w niewytłumaczonej pobłażliwości, dwóch najwinniejszych wypuścił, a mniej winnych w więzieniu zatrzymał. Omylił się jednak, jeżeli sądził, że taką łaską zjedna sobie ich serca. Przekupstwem braci z więzienia uwolnieni, udali się wszyscy do margrabiów, którzy z znacznem wojskiem wpadli niebawem do P. i oblegli Gdańsk. Polska załoga pod wodzą Bogusza broniła się dzielnie. Ponieważ jednak oblężenie przeciągało się zbyt długo, prosił Bogusz Łokietka o pomoc. Niestety tenże dać jej nie mógł, zajęty walką z Henrykiem głogowskim, bo oddalając się z Polski, byłby sprawę swoją na szwank naraził. W tej kłopotliwej chwili doradził Bogusz, by zakon krzyżacki o pomoc prosić. Łokietek, czy to nieprzewidziawszy niebezpieczeństwa, czy też sądząc, że zapewniwszy sobie w Polsce koronę, łatwo z zakonem się załatwi, przyjął tę radę. Krzyżacy zobowiązali się bronić połowy zamku gdańskiego na własny koszt przez rok jeden, a nie prędzej mieli zamek opuścić, aż im Władysław koszta zwróci. Wnet silny oddział pod wodzą komtura chełmińskiego Guenthera v. Schwarzburg zajął jednę połowę Gdańska i razem z polską załogą odpędził margrabiów od miasta. Niebawem jednak poczęły się zatargi między Polakami a Krzyżakami, aż wreszcie, jak ongi brandenburscy panowie Mestwina, zakonni szermierze załogę polską z zamku wyparli, a gdy mistrz ziemski Konrad v. Plotzke z świeżem wojskiem nadszedł, broniących się w mieście Polaków wymordowali. Stało się to w dzień jarmarku św. Dominika, stąd się tłumaczy że i wiele mieszczan i ludu ze wsi okolicznych padło pod mieczem krzyżackim. Pamięć tej rzezi do dziś dnia przechowała się u Kaszubów, którzy dziecku w kolebce, chcąc je uśpić, śpiewają: „Ziuziu, ziuziu, mały śenku (t. j. synku), zabjele cy ojca w renku“ (t. j. rynku) (ob. „O panu Czorlińscim“, przez Derdowskiego, str. 134). Zdobyto potem Tczew, skąd Kazmierz Kujawski, ustanowiony przez Łokietka wielkorządcą na Pomorzu, uchodzić musiał; zdobyto po 10-tygodniowem oblężeniu Świecie, którego załoga wolno z twierdzy odciągnęła. Temu samemu losowi uległy inne zamki, jak Chojnice, Tuchola, Człuchowo. Łokietek pomocy dać nie mógł. Nowo zdobyty kraj podzielili Krzyżacy na 6 komturstw: gdańskie, malborskie, gniewskie, świeckie, tucholskie i człuchowskie. Jakkolwiek Krzyżacy w ten sposób stali się panami P., czuli sami, że brak im legalnych tytułów na posiadanie. Trzeba więc wystarać się o dokument. Zwrócili się z tem do margrabiów, których to ongi Mestwin traktatem z r. 1269 spadkobiercami swymi był mianował, a których oni z polecenia Łokietka niedawno z Gdańska rugowali, i uznając ważność owego układu, kupili od nich Gdańsk, Świecie, Tczew z „przyległościami“ (t. j. całem Pomorzem) za 10,000 srebrnych grzywien (13 września 1309). Łokietek nie zaniedbał wprawdzie upominać się o swoje prawa, lecz napróżno, a nawet zwycięstwo pod Płowcami nie zdołało wszechwładnego już zakonu z Pomorza wyprzeć. Cały wiek XIV trwały zjazdy, tranzakcye, ugody, spory i walki. Jagiełło z koroną polską przejął i tę niezałatwioną sprawę i byłby ją walnem zwycięstwem pod Grunwaldem 1410 r. szczęśliwie rozstrzygnął, gdyby mu się było udało Malbork zdobyć. Pierwszy pokój toruński nie przyniósł Polsce wprawdzie namacalnych korzyści, ale od owej klęski poczyna się upadek zakonu, któremu po nawróceniu Prusaków i po przyjęciu chrztu św. przez Litwinów, zabrakło racyi bytu i podstaw mo-

ralnych. Organizacya jego osłabła a na miejsce dawniejszej sprężystości i rygoru wkradł się nieład do kraju, tak że jarzmo jego stało się nieznośne. Dla tego już r. 1397 zawarło kilku z szlachty pruskiej związek t. z. jaszczurczy. Założyli go Mikołaj i Jan Ryńscy, bracia, oraz Fryderyk i Mikołaj Kitnowscy, również bracia. Członkowie towarzystwa zobowiązali się pomagać każdemu we wszystkich sprawach uczciwych przeciw każdemu, któryby im lub któremu z ich rodu ubliżał albo ich krzywdził, z wyjątkiem jednak władzy zwierzchniczej. To był główny, otwarcie wypowiedziany cel związku; ale towarzystwo to miało jeszcze tajny cel natury politycznej, odnoszący się do stosunków z Polską, z którą związkowi, połączeni wspólnością krwi, zlać się pragnęli. Tymczasem nieukontentowanie coraz bardziej się wzmagało, a gdy r. 1439 i miasta pruskie przedstawiwszy w. mistrzowi swe skargi, nie uzyskały uwzględnienia swych zażaleń, zawarła szlachta, na której czele stał Gabryel Bażyński, i delegaci miast r. 1440 w Kwidzynie związek pruski (ob. Kętrzyński, O ludn. pols., str. 602). W 1453 r. wezwali sprzymierzeńcy Kazimierza Jagiellończyka, ofiarując mu zarazem kraj pruski i prosząc, aby król raczył przyjąć ich na nowo pod swą opiekę, co prawnie mu przystoi. Zaczęła się tedy 13-letnia wojna, zakończona r. 1466 drugim pokojem toruńskim, mocą którego oprócz innych części i całe P. do Polski wróciło. Odtąd historya Pomorza, teraz cześć Prus królewskich, zlewa się z historyą Polski. Pomorskie województwo dzieliło się na 10 powiatów: tczewski, nowski, gdański, świecki, tucholski, człuchowski, mirachowski, pucki, kościerzyński, skarszewski. Powiat lemborski i bytowski oddane były 1657 r. w zastaw elektorowi brandenburskiemu. W r. 1772 dostała się ta część P., z wyjątkiem Gdańska i Torunia Prusom, a r. 1793 także i te dwa miasta przeszły do zaboru pruskiego. Kościół jak był w pierwszych czasach na Pomorzu urządzony, niewiadomo. Papież Eugeniusz III bulą z r. 1148 przyłączył P. wschodnie do dyecezyi włocławskiej czyli kujawskiej, z wyjątkiem jedynie kraju między Głdą a Brdą, który poddano arcybiskupom gnieźnieńskim. Cała dyecezya kujawska dzieliła się na trzy archidyakonaty: jeden z nich był właśnie pomorski z 11-stu dekanatami: gdańskim miejskim i wiejskim, gniewskim, bytowsko-lęborskim, mirachowskim, nowskim, puckim, świeckim, starogardzkim i tczewskim. Na czele stał archidyakon, należący do kapituły włocławskiej i zajmujący co do godności trzecie w niej miejsce, poprzedzali go jedynie proboszcz i dziekan katedralny. Powinnością jego było wizytować kościoły parafialne, opisywać ich stan, jak niemniej stan szkół, wchodzić w życie prywatne duchowieństwa i sług kościoła, wymierzać kary i przesyłać dokładne sprawozdania biskupom. Nazwiska archidyakonów po części nieznane, wiadomo tylko, że pierwszym był (jak świadczy dokument z r. 1198) ksiądz Walther. Starania biskupów zmierzały przedewszystkiem ku zorganizowaniu kościoła przez budowanie licznych świątyń i zakładanie parafii. Wielką pomocą były w tym względzie klasztory, które rozporządzając znacznymi funduszami, własnym kosztem wiele domów Bożych postawiły. W czasie kiedy reformacya zaczęła się szerzyć na Pomorzu, na stolicy biskupiej siedział Maciej Drzewicki (1513—1531), który sam zjechał do Gdańska wzburzone uspokoić umysły; odprawił synod dyecezyalny i pilnie dbał o to, aby duchowieństwo przestrzegało powinności swego stanu. On to wyjednał u stolicy papieskiej, że nadal każdorazowy oficyał pomorski, w Gdańsku mieszkający, zaszczyconym bywał godnością sufragana. Natomiast r. 1551 zasiadł na kujawskiej stolicy biskup Jan Drohojewski, sympatyzujący z nowemi pojęciami i z tego powodu pobłażliwy dla zmian zaprowadzanych przez mieszczaństwo gdańskie. Gdańsk odniósłszy się do Zygmunta Augusta uzyskał przychylną odpowiedź, opiewającą, że zasada, iż żaden szlachcic o wiarę prześladowanym być nie może, rozciąga się i na Gdańsk. Zygmunt August dał taką odpowiedź, ponieważ wiedział, że biskup nie będzie oponował, ale nie uczynił tego dla mieszkańców Elbląga, którzy się również z tą samą prośbą zwrócili, bo tam stał Hozyusz na straży, ani dla Torunia, poddanego biskupowi chełmińskiemu Lubodziejskiemu. Niebawem jednak został biskupem kujawskim Stanisław Karnkowski (1567—1580). Znaną jest jego gorliwość albowiem odzyskał wiele odpadłych lub zabranych przez reformacyą kościołów w archidyakonacie. On to razem z Kromerem, koadjutorem warmińskim, rozluźnione stosunki pomorskiego kościoła w ład wprowadził. Ułożył katechizm i ogłosił go drukiem. Po nim nastąpił Hieronim Rozdrażewski (1580—1600), który działalności swej w archidyakonacie trwałe pamiątki zostawił. Chcąc w samem ognisku reformacyi w Gdańsku, tamę luteranizmowi położyć, osadził jezuitów w Szotlandzie przy Gdańsku i poruczył im otworzyć kolegium dla młodzieży pomorskiej. Za biskupa Pawła Wołuckiego (1616—1622) postanowiono na synodzie dyecezyalnym w kościele subkowskim założyć seminaryum duchowne dla archidyakonatu przy szotlandzkiem kolegium jezuitów, a dobroczynny biskup potrzebne zabudowania własnym wzniósł kosztem. W ośm lat potem zajął stolicę włocławską Maciej Łubieński (do

r. 1642). Najgłówniejszą jego zasługą jest odprawienie dwóch synodów dyecezyalnych r. 1634 i 1641, których uchwały świadczą o gorliwości biskupa. Ponieważ dekanaty lęborski i bytowski, skutkiem roszerzenia się luteranizmu, upadkiem groziły, przeznaczył biskup coroczną zapomogę z swych dóbr stołowych subkowskich dla plebanów i utrzymania kościołów. Dla powiększenia seminaryum duchownego w Szotlandzie również znaczną pomoc przeznaczył z dóbr stolicy kujawskiej i wszystkie ofiary przez pomorskie klasztory, dotychczas seminaryum włocławskiemu składane, seminaryum szotlandzkiemu przekazał. Za rządów bisk. Floryana Czartoryskiego (1654—1678), mocą warunków pokoju oliwskiego (1660) oddano elektorowi brandenburskiemu Fryderykowi Wilhelmowi w lenność powiaty lęborski i bytowski, zastrzegając, aby co do kościołów i religii katol. wszystko w tym samym stanie pozostało. Pod administracyjnym względem położył względem archidyakonatu wielkie zasługi Konst. Felicyan Szaniawski (1705—1720). Objeżdżając bowiem kościoły swej dyecezyi, uregulował fundusze kościelne i opisał je szczegółowo. W Gdańsku urządził sześć parafii i misyonarzy do kościoła św. Wojciecha pod Gdańskiem sprowadził. Po wizytacyi wydał z jego polecenia, archidyakon pomorski, Jugowski liczne dekrety, odnoszące się do życia, postępowania i powinności kapłanów w kościele, w szkole i w parafii. Po nim został biskupem kujawskim Krzysztof Szembek (1720—1742), dawniej sprawujący urząd archidyakona pomorskiego. Z r. 1772 zaszła dla archidyakonatu, przyłączonego do Prus, niepomyślna zmiana. Za czasów polskich rządził kościół, jak w całej Polsce, swemi sprawami samodzielnie, a dobra kościelne były nienaruszalne; krótko po okupacyi rząd zabrał posiadłości do stolicy biskupiej i klasztorów należące, a wzamian wypłacał szczupłą pensyą. Nie dość na tem. Mocą konstytucyi dla Prus zachodnich zastosowanej z d. 15 sierpnia 1796 r. oddano dostojników kościoła pod nadzór król. regencyi tak dalece, że nawet listy pasterskie bez aprobaty rządowej ogłaszane być nie mogły. Znika też po śmierci sufragana gdańskiego czyli pomorskiego Wolickiego (1775) sufragania pomorska, a oficyałowie już nie w Gdańsku, ale przy różnych kościołach dyecezyi przemieszkują. Biskup Rybiński (1777—1806) rządził w dyecezyi włocławskiej w tych ciężkich czasach przez 29 lat. Po jego śmierci przez lat 12 stolica kujawska była opróżnioną, dopiero po zawarciu konwencyi między papieżem Piusem VII i cesarzem Aleksandrem w r. 1818 wstąpił na nią Franciszek Skarbek Malczewski. W tym samym roku zamknięto w archidyakonacie wszystkie nowicyaty klasztorne. Mocą buli papieskiej z 20 listopada 1818 r. odłączyła stolica apostolska archidyakonat pomorski od dyecezyi kujawskiej i zamieniła go aż do dalszego rozporządzenia na apostolski wikaryat pomorski, a godność wikaryusza otrzymał kanonik Stanisław Rosołkiewicz, proboszcz przy królewskiej kaplicy w Gdańsku i ostatni oficyał pomorski. Stosunki kościelne i szkolne ciągle się pogarszały. Wikaryat pomorski istniał do r. 1824, w którym go bulą „de salute animarum“ Pius VII do biskupstwa chełmińskiego przyłączył. Jednocześnie przeniesiono stolicę biskupią z Chełmży do Peplina, a kościół pocysterski stał się katedralnym dyecezyi chełmińskiej. Odtąd dzieje archidyakonatu należą do historyi dyecezyi chełmińskiej. Godność archidyakonów znikła jak i nazwa, ale dekanaty, które w sobie obejmował, utrzymały się do dziś. Podczas wcielenia do dyecezyi chełmińskiej było księży po parafiach 120, a podług Holschego wynosiła liczba katolików w r. 1805 w całym archidyakonacie 99537 dusz. Klasztory męskie na Pomorzu były następujące: 1) benedyktyni u św. Wojciecha w Gdańsku; 2) cystersi w Oliwie, Peplinie i Byszewie; 3) dominikanie w Gdańsku i Tczewie; 4) franciszkanie w Gdańsku i Nowem; 5) augustyanie w Chojnicach i Swornigacu; 6) kartuzyanie w Kartuzach i Gdańsku; 7) karmelici w Gdańsku; 8) biczownicy w Gdańsku; 9) jezuici w Gdańsku, Szotlandzie i Chojnicach; 11) reformaci w Wejherowie, Stolcenbergu pod Gdańskiem, Bysławku i Zamartem; 12) bonifratrzy w Szotlandzie; 13) misyonarze u św. Wojciecha pod Gdańskiem; 14) paulini w Topolnie; 15) rycerskie konwenty krzyżackie istniały w Gdańsku, Pucku, Lęborku, Bytowie, Gniewie, Świeciu, Tucholi i Człuchowie. Klasztory żeńskie na Pomorzu: 1) cysterki w Żarnowcu; 2) beguinki w Gdańsku; 3) norbertanki w Żukowie; 4) brygitki w Gdańsku; 5) benedyktynki w Bysławku i Żarnówcu; 6) siostry miłosierdzia w Peplinie, Kościerzynie, Wejherowie, Świeciu, Bysławku i Tczewie; 7) boromeuszki w Gdańsku; 8) elżbietanki w Kamieniu i Gdańsku; 9) franciszkanki w Chojnicach; 10) służebniczki w Kamienicy. Szkoły pierwsze istniały przy klasztorach, i tak cystersi oliwscy utrzymywali szkołę nietylko dla nowicyuszów i kleryków, ale i dla świeckiej młodzieży męskiej, ucząc w niej religii, czytania, pisania, rolnictwa i rzemiosł. Z pomnożeniem się liczby kościołów, przy każdym kościele parafialnym istniała szkoła, a w klasztorach mieściły się wyższe. Kapłani byli równocześnie i nauczycielami, zwykle jednak posługiwali się w nauczaniu organistami lub innemi do tego powołanemi osobami. Biskupi opieką otaczali szkoły, omawiając po synodach

sprawy szkolne i regulując je stosownemi postanowieniami. Szkoły wyższe w klasztorach rozwinęły się pomyślnie, zwłaszcza w późniejszych czasach, gdy jezuici osiedli na Pomorzu. Biskup Rozdrażewski, osadziwszy ich w Szotlandyi przy Gdańsku, wyposażył hojnie i założenie wyższej szkoły im polecił. Do kolegium tego zbierała się licznie młodzież. Obok nauk gimnazyalnych wykładano filozofią i teologią. Po zniesieniu jezuitów przemieniono to kolegium na gimnazyum akademickie i jako takie istniało aż do r. 1807 (ob. Szotland). Nie mniej sławnem było kolegium jezuitów w Chojnicach, dokąd ich Jan Deręgowski w r. 1620 sprowadził. I tą szkołę przemieniono w 1773 r. na gimnazyum. W r. 1815 zreorganizowano zakład i podniesiono do rzędu królewskich gimnazyów katolickich. Reformaci założyli w r. 1650 w klasztorze wejherowskim wyższą szkołę o 6 klasach, istniejącą aż do r. 1824. Słynęła również akademia chełmińska. Była to kolonia akademii krakowskiej, a Urban VI nadał jej przywileje uniwersytetu, mianowicie prawo udzielania stopni doktorskich we wszystkich wydziałach. W tak szerokich rozmiarach jednak nigdy nie istniała, bo dopiero w kilkadziesiąt lat po buli papieskiej, przywileje te nadającej, rzeczywiście otworzoną została, ale tylko „studium particulare“, była więc niekompletną akademią, zależną od wszechnicy krakowskiej. Staraniem ks. misyonarzy utrzymała się aż do upadku księstwa warszawskiego, poczem ją zamieniono na progimnazyum, wreszcie na szkołę wyższą miejską, wegetującą do dziś. Akademia gdańska znalazła pomieszczenie w gmachu pofrańciszkańskim, który od wydalenia zakonników (1558) stał pustkami. Składała się z czterech wydziałów; wykładano tu historyą, matematykę, poezyą, literaturę grecką i języki wschodnie. Z upadkiem Rzeczypospolitej upadła i ta akademia, a Prusacy zamienili gmach na szpital wojskowy. Klasztory żeńskie dbały też o szerzenie oświaty, i tak norbertanki w Żukowie trudniły się kształceniem dziewcząt, zwłaszcza rodzin możniejszych. Tak samo utrzymywały brygitki w Gdańsku bardzo licznie odwiedzaną szkołę dziewcząt. Wszystkie te zakłady, częścią przez rząd pruski zniesione, częścią pod wpływem wypadków dziejowych, zwłaszcza w burzliwych czasach na początku XIX w., upadły. Równocześnie z chrześciaństwem, przynieśli królowie polscy i początki organizacyi administracyjnej na P.; najgłówniejsza w tej mierze zasługa należy się Bolesławowi Krzywoustemu. Długie jednak przeszły czasy, zanim nowy porządek ustalić się zdołał. Pod Świętopełkiem już stosunki pomorskie znacznie są uporządkowane. W owym czasie rozpadał się ten kraj na cztery części, dziedzictwa czterech synów Mestwinowych; Świętopełk był panem części gdańskiej, Racibórz białogrodzkiej (Belgard), Sambor lubiszewskiej, Warcisław świeckiej. Najwyżej na północ leżała część Raciborzowa: ziemia białogrodzka, ograniczona z północy morzem bałtyckiem, z stołecznym Białogrodem nad Łebą. Granica jej zachodnia biegła wzdłuż Łeby, sięgała dalej po za tę rzekę i opierała się południową stroną o część gdańską, tak samo granica wschodnia. Ziemia gdańska dzieliła się na cztery kasztelanie: 1) gdańską, ciągnącą się wzdłuż Motławy na południe do Ostrowitego (Osterwick) i Kaczek (Katzke), na zachód wzdłuż Raduni do Warzewa (Warsau), na północ do Copotu; 2) pucką (Putzig), ograniczoną ze wschodu i północy morzem, sięgającą aż do Żarnówca na północy, do Miłoszewa i Oksywia (Oxhoeft) na południe; 3) goręcińską (Gorrenczyn), najmniejszą, bo tylko 18 wsi liczącą (r. 1241), położoną po obu brzegach Raduni od jeziora Ostrzyckiego (Ostritzsee) aż pod Żukowo (Zuckau); 4) chmielińską, sięgającą aż do Jamna (Jamen) i Golczewa (Golczau) na zachodzie, do Tłuczewa nad Łebą na północy, do Sulęcina na południu. W dziedzictwie Samborowem, części lubiszewskiej, później tczewską zwanej, najgłówniejszą kasztelanią była początkowo lubiszewska (Liebschau), obejmująca kraj aż pod Radostowo na południu, a sięgająca aż pod Tczew nad Wisłą, który tworzył osobną, tczewską kasztelanią. Z czasem Lubiszewo utraciło znaczenie, a stolicą całej tej ziemi stał się Tczew. Obydwie kasztelanie złączono w r. 1253, a nawet rozszerzono granice nowej na zachód za Strzepowo (Strippau), Wysin, które dawniejszemi czasy zapewne oddzielną tworzyły kasztelanią. Na południowy zachód leżała kasztelania garczyńska aż do Brdy i Czarnej Wody się ciągnąca, której północna granica opierała się o kraj kościerzyński, „Pierszną“ wówczas zwany, a również osobną kasztelanią tworzący. W czwartej, świeckiej, części leżały kasztelanie: starogardzka, z zamkiem Starogardem, podarowanym kawalerom maltańskim w r. 1174 przez Grzymisława, a przez Sambora odebranym. Po odstąpieniu zamku podzielono kasztelanią na dwie części: północną z zamkiem Wysoką i południową z Skoszowem (Scossow). Od miejsca, gdzie do Wierzycy (Ferte) Węgiermuca wpływa, poczynała się kasztelania gniewska, ograniczona Wisłą i Wierzycą; siedzibą kasztelana nie był Gniew, lecz Rudno (Rauden). Po prawym brzegu Wierzycy, ograniczona z zachodu Węgiermucą, ze wschodu Wisłą, ciągnęła się kasztelania nowska (Neuenburg), sięgająca aż za dzisiejszy Grudziądz. Dalej na południe ciągnęła się kasztelania świecka do Brdy na

zachodzie, a do Grabowa na południu. Prócz obronnego zamku świeckiego leżały w niej Sartawice, bardzo mocny zamek, odgrywający w wojnach z zakonem ważną rolę. Najdalej na południe sięgała kasztelania wyszogrodzka, tykająca już bagien nadnoteckich, a z zachodu opierająca się o puszczę nadnotecką. Po za Brdą, w owym kraju, który dopiero Świętopełk dla Pomorza zdobył, lesistym i bagnistym, leżały dwie kasztelanie z zamkami równego nazwiska, Szczytno (Scitno) i Raciąż (Raczons, Reetz). Zamek raciąski zburzony został przez Polaków w r. 1255, poczem kasztelanią doń należącą przyłączono całkowicie lub częściowo do świeckiej. W r. 1227 Świętopełk przyłączył także na północy ziemię słupską (Stolp), która na kilka kasztelanii się dzieliła, bo sięgała aż pod Koszalin (Coslin); najgłówniejszemi z nich były: Słupsk i Sławno (Schlave), później występują Ruegenwalde, Pollnow i Garno (Garde). Ziemia ta dostała się w 1307 r. margrabiom brandeburskim, a 1317 r. książętom nadodrzańskim. Z dzieł tyczących P. najważniejsze są: Bartholda: Ruegen u. Pommern; Vogta, Geschichte von Preussen; Lohmeyera, Geschichte von West- u. Ostpreussen; Quandta, Pommern u. seine Fuersten i Das Land an der Netze (w czasop. „Baltische Studien“, rocznik XV i XVI); Marońskiego, Chrześciaństwo na Pomorzu (w książce zbiorowej „Warta“); Kujota Opactwo peplińskie; Hildebrandta, O archidyakonacie pomorskim; Toeppena, Histor.-comp. Geographie von Preussen; Lubińskiego, Szkice z Prus królewskich; Zeitschrift des Westpreussischen Geschichte Verein., dotąd wyszło 18 zeszytów; Die Bau und Kustdenkmaler der Prow. Westpreussen (dotąd 3 zeszyty).

Ks. Fr.—Ad. N.

Pomosza, *Pomosz*, *Pomoszcz*, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Szemiotowo, okr. wiejski Ostrowlany, o 10 w. od gminy a 50 w. od Święcian, posiada kapl. kat. par. Kobylniki i podług spisu z 1864 r. miała 153 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Świrany. Podług spisu z 1866 r. dwie pobliskie wsie, z których jedna ma 14 dm. i 155 mk. (15 praw. i 140 katol.), druga zaś 24 dm. i 189 mk. (9 praw. i 180 katol.).

Pomoszcznaja, st. dr. żel. odesskiej, na linii Elizawetgrad-Birzuła, pomiędzy st. Nowo-Ukrainką (o 17 w.) a Glinianą (o 15 w.), o 80 w. od Elizawetgradu a 100 w. od Birzuły.

Pomoszna, lewy dopływ Czarnego Taszłyku, lewego dopływu Siniuchy, wpadającej z lewej strony do Bohu.

Pomoszyn, wś i dobra, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Iłosk, o 27 i 28 w. od Kobrynia.

Pomparnia, ob. *Pompiarka*.

Pompecken (niem.), wś, pow. iławkowski, st. p. i tel. Krzyżbork (Creuzburg).

Pompiarka al. *Pomparnia*, grupa zabudowań wiejskich w obr. gm. Goleszowa, w pow. mieleckim, na lew. brz. potoku Wyłowskiego, tuż przy ujściu jego do Wisłoki. *Br. G.*

Pompiliszki, wś, pow. rossieński, parafia chwejdańska.

Pomrożyce, wś włośc., pow. olkuski, gm. i par. Kromołów, ma 24 os., 279 mr. W r. 1827 było 13 dm., 115 mk. Wchodziła w skład dóbr Kromołów. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Pomrozicze należała do par. Kromołów. W 1581 r. własność Sandeckiej, miały 2 łan. km. (Pawiński, Małop., 74 i 436).

Pomsdorf, ob. *Pomianowo*, pow. ziębicki.

Pomusiany, czy *Pomusie* (?), fol., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski Bobryszki, par. Olkieniki; własność Rossochackich. W 1850 r. dobra P. składały się z folw. i 4 wsi i miały 1707 dzies. rozl.

Pomusie 1.) wś włośc. nad rz. Muszą, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Gieniany, o 12 w. od gminy a 45 w. od Trok, ma 12 dm., 97 mk. katol. (52 dusze rewiz.). 2.) **P.**, wś i cztery zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź (Podberezie), okr. wiejski Glińciszki, o 10 wiorst od gminy a 33—34 wiorst od Wilna; wieś ma 15, zaśc. zaś 3, 3, 5 i 3 dusz rewiz.; należą do dóbr skarbowych Pacuny. Podług spisu z 1866 r. zaśc. mają: 1 dm. i 6 mk., 1 dm. i 5 mk. katol., 1 dm. i 19 mk. (7 prawosł. i 12 katol.) i 1 dm., 10 mk. (2 prawosł. i 8 katol.). Por. *Pomusz*, *Pomusze*. *J. Krz.*

Pomusz, niem. *Pommusch*, dobra pryw. w okr. mitawskim, pow. i par. bowska (bauska). Do dóbr należy fol. Ahrzen.

Pomusze 1.) wś rząd. nad pot. Musą, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 40 w. od Trok, ma 8 dm., 78 mk. katol. 2.) **P.**, wś nad rz. Musą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Narwidziszki, par. Czabiszki, o 7 w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 7 dm., 59 mk. katol. (22 dusz rewiz.); należy do dóbr Lewkiszki, Piłsudzkich. 3.) **P.**, fol. i dobra nad Musą, wpadającą stąd o 10 w. do Wilii, tamże, ma 1 dm., 21 mk. katol.; własność Kwiatkowskich. Dawniej należały do dóbr Czabiszki.

Pomusze al. *Pomusz*, nazwa kilku wsi i dworów nad rz. Muszą położonych, jak: 1.) **P.**, żmudz. *Pamuszie*, dwór nad rz. Muszą, pow. poniewieski, okr. pol. Kławany, o 49 w. od Poniewieża, w 1859 r. 10 mk. i młyn wodny. 2.) **P.** *Białe*, dobra, pow. poniewieski, gm. Kibury, 752 dzies. ziemi dworskiej; własność barona von Bera. 3.) **P.** *Złote* i *Błękitne*, dobra, pow. poniewieski, dawniej upicki, należały do

Roemera Henryka, syna Krzysztofa i do Michała Fabiana Roemera. 4.) **P.**, dwór nad rz. Muszą, pow. szawelski, par. ligumska, w urodzajnej glebie, dobrze zagospodarowany. P. należały niegdyś do dóbr skarbowych królewskich na Żmujdzi, darowanych przez cesarzową Katarzynę II hr. Platonowi Zubowowi, obecnie wchodzą w skład dóbr ekonomii szawelskiej i stanowią, drogą sukcesyi, własność hr. Mikołaja Zubowa, marszałka szlachty gub. kowieńskiej. 5.) **P.** al. *Piory*, dwór nad rz. Muszą, pow. wiłkomierski, okr. pol. widziski, o 7 w. od Wiłkomierza, par. Widziszki, gm. Towiany, dawniej folwark pijarski, miał w 1859 r. 10 mk. i browar. 6.) **P.** al. *Pomarnaciszki*, dwór nad Muszą, pow. wiłkomierski, gm. i par. Towiany, własność Pomarnackich. 7.) **P.** *Dębowy*, dwór, tamże, o 14 w. od Wiłkomierza a 6 w. od Towian, własność Józefa Walmonta. 8) **P.**, ob. *Kąkoliszki*, wś i folw., pow. wiłkomierski. *J. Krz.*

Pomużyce, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra hr. Platerów Bortkuszki, o 7 w. od gminy, 11 dusz rewiz.

Pomyanczyce, ob. *Pamięcice*.

Pomyczów (dok), ob. *Ponczew*.

Pomyje, niem. *Pommey*, dok. 1278 *Pomyn*, 1281 *Pomie*, wś, pow. starogardzki, st. p. Peplin, par. kat. Lignowy, o $^1/_4$ mili, ew. Rudno, odl. od Starogardu $2^1/_2$ mili. Do wsi tej należy wybudowanie Pommeyerhoehe zwane, 6 gburstw, 1 zagroda, 2261·6 morgów roli. W 1869 r. 302 mk. (268 kat., 32 ew., 2 żydów), 18 dm. Jako wś graniczna Peplina są P. już w dok. Mestwina z r. 1278 wymienione (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 250). W 1421 r. przekazał je w. mistrz Michał Kuechmeister klasztorowi peplińskiemu w zamian za liczne przywileje Mestwina, Przemysława i Łokietka. Dotychczas bowiem należał był ten folw. do krzyżackiego Międzyłęża. Urodzajna gleba dała początek anegdocie, jakoby ktoś, będąc razem z opatem peplińskim na obiedzie u jakiegoś prymasa, był powiedział, że lepsze Pomyje opata peplińskiego, niż obiad prymasa. W 1594 r. wzięli obywatele z Lignów P. na lat 11 w dzierżawę; przez dwa lata przyrzekli płacić „po jedenaście set grzywien pruskich, a potym przes dziewiec liath“ po 1200 marek pruskich. Dla pewności złożyli 100 czerwonych złotych, z których połowa panu ich marszałkowi Przyjemskiemu, połowa zaś klasztorowi przypaść miała, „iliekrocbysmy się pozwać dali, bes wszeliaki exceptiey y appellatiey“. Dokument, wystawiony w Lignowach, przechował się z podpisami gospodarzów u dołu, po bokach i u góry. Kto miał pieczątkę, przyłożył ją, inni położyli między imię i nazwisko znak pieczęci, n. p. Merten Barrann (Baran). Gospodarzami byli: Hans Wilm, Matz (Maciej) Wilm, Raphael Pantzker i inni. Sołtysów wymienia dok. Tomasza Meinę (t. j. Mania) i Jana Peskę (t. j. z Piaseczna). Ale ten kontrakt nie doszedł do końca, bo r. 1601 ułożył opat Kostka nowy na 30 lat z czterema gospodarzami z Berwaldu (Baerwalde) pod Malborkiem, luterskimi Holendrami. Według inwentarza z r. 1619 płacili 800 zł. Opat zdał na nich wszystkie zabudowania, prócz karczmy. Następnie tak pisze. „Przy Religiej się ych zachowuie jednak przeczie nie maia sobie kosczioła Czmitarza (cmentarza) budowacz ani Xiendza chowacz“. W 1650 r. dał opat Czarliński 4 włóki puste wiernemu słudze swemu Tomaszowi Morawskiemu na 20 lat, a jeżeliby dłużej żyć miał, aż do śmierci, wolne od wszelkich ciężarów, za 3 zł. rocznego czynszu od włóki. W 1666 r. osadził opat Ciecholewski na folwarku gospodarzów, poddanych klasztoru i innych, „którzyby z nimi za wiadomością naszą do kontraktu należyć chcieli“. Kontrakt został na 17 lat wystawiony za rocznym czynszem 700 zł. wynoszącym. Wszystkich swobód w pobieraniu drzewa na budowle i w ponaszeniu ciężarów udzielił im opat, zezwalając też na warzenie piwa z 15 korcy słodu, rozdzieliwszy je na 3 razy, to jest 5 korcy na post, 5 do wywozu i 5 na żniwo. W 1666 r. odnowił opat przywilej na karczmę Szymonowi Kozdrojowi. Poprzednim posiadaczem był od r. 1607 Sołdawski, który ją był kupił od Salomona Polnawa. Kozdroj miał płacić rocznie 20 marek pruskich, za co mu się opuściły wszystkie pańszczyzny. W 1680 r. poprosił Tomasz Morawski, który już był sołtysem w Rajkowach, żeby mu opat Wolf wystawił nowy przywilej na 4 włóki w Pomyjach na lat 20, bez względu na czas śmierci jego by może i dzieci jeszcze mogły z niego korzystać. Zapłaciwszy 170 zł. wkupnego, uzyskał pożądany dokument. W 1772 r. jeszcze folw. był w ręku gospodarzów. Dla tego zostawił im go rząd pruski przy sekularyzacyi bez względu na pierwotne urządzenie Pomyj (ob. Opactwo pelplińskie przez ks. Kujota, str. 402—404). *Ks. Fr.*

Pomygacze, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Juchnowiec, o 10 w. od Białegostoku.

Pomyka, kol., pow. łaski, gm. Dzbanki, 4 dm., 33 mk., 27 mr. ziemi.

Pomykacz, os. młyn. nad strum. Boży Stok, pow. będziński, gm. Koziegłowy, par. Koziegłówki, 1 dm., 2 mk., 15 mr. ziemi dwor.

Pomykana, grupa zabudowań dworskich na obszarze dwor. Wolicy, pow. krakowski.

Pomyków 1.) wś nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Żytniew, odl. od Wielunia 25 w.; ob. *Żytniew*. 2.) **P.**, fol., pow. piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Mo-

szczenica, ma 2 dm., 14 mk., 552 mr. ziemi dwors. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. 3.) **P.**, wś włośc., pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha, odl. od Opoczna 22 w., 21 dm., 161 mk., 201 mr. ziemi włośc. W 1827 r. 17 dm., 114 mk. 4.) **P.**, wś, pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie, odl. od Końskich 2 w., posiada urząd gminny, 23 dm., 196 mk., 12 mr. ziemi dwors., 40 mr. włośc. W 1827 r. było 19 dm., 116 mk. Wś ta zdawna należy do dóbr Końskie. Właściciel ich Małachowski miał w P. fabrykę broni od 1756 do 1782 r., w której wyrobiono 1158 karabinów, 1200 flint i 1216 par pistoletów, wartości 104,374 złp. 5.) **P.**, wś i fol., pow. stopnicki, ob. *Młyny* 7.). *Br. Ch.*

Pomyków al. *Pomykowo*, wś i dom., pow. wschowski, o 5 klm. na płd.-wsch. od Rydzyny, par., poczta i st. dr. żel. tamże. P. składał biskupom poznańskim około 1560 r. z $10^1/_2$ łanów po 8 gr. Regestra pobor. pow. kościańskiego z 1580 r. wspominają o $8^3/_4$ łanach, 6 zagrodach, 3 komorn., 1 rzem., 30 owcach i 1 wiatraku. Wś ma 33 dm., 238 mk. (205 kat. i 33 prot.). Domin. z 1 dm. i 13 mk., między którymi 3 prot., wchodzi w skład ordynacyi rydzyńskiej ks. Sułkowskich. *E. Cal.*

Pomysk 1.) *Wielki*, mniej właściwie *Pomeisk*, niem. *Gross Pomeiske*, wś i dobra ryc. w Pomeranii, ze st. p., pow. bytowski, 6 klm. na płn.-wsch. od Bytowa, niedaleko granicy pruskiej. Dobra tutejsze obejmują 1810·48 ha obszaru; czysty dochód z gruntu wynosi 4110 mrk.; cegielnia. P. leży w dolinie naokoło górami otoczonej; gleba gliniasta, zimna, na zach. piaszczysta. Na płd. i wsch. ciągną się duże lasy dębowe i bukowe, należące do tutejszych dóbr ryc. 2.) **P.** *Mały*, niem. *Klein Pomeiske*, dobra ryc., tamże, st. p. P. Wielki, 1·2 klm. odl., st. kol. żel. i par. kat. Bytowo, 7 klm. odl., 456·77 ha obszaru; hodowla bydła i mleczarnia. W 1310 r. nadaje margrabia brandeburski Waldemar klasztorowi cystersów w Oliwie na odpuszczenie grzechów i jako wynagrodzenie za wyrządzone im szkody „villam Pomisko dictam cum septuaginta mansis et universis stagnis et lacubus interjacentibus et sitis infra eorundem mansorum ac ville distinctiones et specialiter cum lacu Lupansko (t. j. Lupańskie), cum dimidio Obrowe et uno tractu in Scotansko (dziś po niem. Schottofsker-See), cum Lypeniza (t. j. Libieniec)“ i t. d. Później jednak ustąpił klasztor tej wsi znów Krzyżakom. W 1360 r. nadaje w. m. Winrych v. Kniprode wiernemu Olbrachtowi (Olbrecht) v. der Wattelaw i jego spadkobiercom 30 włók w granicach dóbr w Pomysku (Pomewske) na prawie chełm., z obowiązkiem jednej służby w lekkiej zbroi we wszystkich wyprawach wojennych na każde zawołanie, ma nam także pomagać przy budowlach. Nadto powinien nam dawać funt wosku i 1 fenik chełm. albo 5 pruskich na uznanie naszego zwierzchnictwa i od każdej włóki na św. Marcin 1 korzec owsa zamiast płużnego. Z szczególnej łaski nadajemy mu także wolne rybołóstwo w jez. Czechin dla własnego stołu. Przywilej ten potwierdza sędziemu ziemskiemu Pawłowi Tustyter z Pomyska w. m. Paweł v. Russdorf r. 1424 (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow v. Cramer, II, str. 183). R. 1443 jest wymieniony w dok. Wyske von Pomeysk (str. 185). R. 1575 potwierdza Barnim, książę szczeciński, Brozyusowi (Brosius), Marcinowi ojcu, i synowi, i ich kuzynom Janowi (Hans) i Dawidowi Pomojskim W. Pomysk i Georgendorf (str. 191). R. 1437 ma Pomysk (Pomoysske) 45 włók czynszowych, od każdej płacą pół grzywny, 2 kury i 4 korce owsa. Z tych 45 włók było 9 pustych. Młynarz płacił $1^1/_2$ grzywny, karczmarz 14 skojców. Z 9 pustych włók wziął wójt 2, za co po dwóch jeszcze wolnych latach będzie płacić czynsz. Więc razem wynosi czynsz 20 grzywien i 8 skojców, owies zaś $2^1/_2$ łaszta bez 4 korcy, kur 1 kopa i 13 (str. 299); miodu daje P. 2 pokowy ? (2 pockoff) (str. 303). Przed reformacyą istniał tu kościół kat., wedle Damalewicza nawet parafialny. W skutek prawa prywatnego patronatu, któremu podlegał, wnet został utracony dla katolików (ob. Utracone kościoły, przez kś. Fankidejskiego, str. 232). *Kś. Fr.*

Pomysłów, os., pow. kozienicki, gm. Oblassy, par. Janowiec, odl. od Kozienic 42 w., 1 dm., 6 mk., 2 mr. dwors. Należy do dóbr Janowiec (ob. t. III, 430).

Pomysłów, dwór, pow. wiłkomierski, par. kowarska, własność Charmańskiego.

Pomzino (przywilej łowicki z r. 1222), jest to Pędzyn, dziś Pędzewo.

Ponacken (niem.), wś, pow. rybacki, st. poczt. Powayen.

Ponacza, wś włośc. nad rzeczką Naczą al. Naczką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Koniawa, o 48 w. od Lidy a 28 w. od Ejszyszek, ma 4 dm., 111 mk. kat. (w 1864 r. tylko 37 dusz rewiz.).

Ponadstawie, fol. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 17 w. od Oszmiany, 1 dm., 35 mk. kat.

Ponaniszki, kol. żyd. nad rzką Wierzchnią, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 22 w. od Trok, 10 dm., 117 mk. żyd.

Ponanupie, pow. władysławowski, gm. Gryszkabuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 21 w., 2 dm., 16 mk. W 1827 r. 1 dm., 15 mk., par. Gryszkabuda.

Ponara, wś i fol. nad rz. Ponarką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Skirdziny, o 6 w. od gminy a 21 w.

od Oszmiany, ma 4 dm., 64 mk. kat. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.); należy do dóbr Nowosiołki Czapskich.

Ponarien (niem.), dobra ryc. nad jez. Narien, pow. morąski, 8 klm. od st. p. i tel. Libsztatu. Majorat należący do von d. Grocbenów. Obszaru 2794 ha, z młynem.

Ponarka, rzka w pow. oszmiańskim, przepływa pod wsią Mirkliszki, Ponara, Ponarka i innemi.

Ponarka, wś nad rzką Ponarką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 20 w. od Oszmiany, 15 dm., 51 mk. kat.

Ponarlica, fol. i wś nad rzką Niedźwiedzicą, dopł. Biebrzy, pow. augustowski, gm. Petropawłowsk, par. Lipsk, odl. od Augustowa 42 w.; fol. ma gorzelnią, 4 dm., 24 mk.; wś 8 dm., 73 mk. W 1827 r. 7 dm., 41 mk. W lesie znajduje się kaplica prawosł., filia par. Rygałówka (o 3 w.), wybudowana przez Buchowieckich. W 1882 r. fol. P. rozl. mr. 753: gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 66, past. mr. 238, wody mr. 2, lasu mr. 161, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 13; bud. mur. 5, z drzewa 9; las nieurządzony. Wś P. os. 9, z gr. mr. 305; wś Rogożyniec os. 13, z gr. mr. 186.

Ponarskie Góry, ob. *Ponary*.

Ponarth (niem.), wś, pow. królewiecki, st. poczt., tel. i kol. żel. Królewiec.

Ponartyszki, zaśc. włośc. nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Sipowicze, o 26 w. od gminy a 72 w. od Trok, ma 2 dm., 19 mk. kat. (w 1864 r. 6 dusz rew.); należy do dóbr skarb. Puzańce.

Ponary 1.) wś i fol., pow. sejneński, gm. i par. Swięto-Jeziory, odl. od Sejn 23 w., ma 2 dm., 31 mk. W 1827 r. było 2 dm., 28 mk. 2.) **P.**, wś, pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 54 w., ma 46 dm., 339 mk. W 1827 r. 30 dm., 234 mk. 3.) **P.** *Buchta*, fol., pow. sejneński, gm. Sto-Jeziory, par. Łoździeje, odl. od Sejn 23 w., ma 2 dm., 28 mk.

Ponary 1.) wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Mysa, o 7 w. od gminy a 29 w. od Oszmiany, ma 149 mk., w tej liczbie 39 prawosł., 105 katol. i 5 żyd. (w 1864 r. tylko 47 dusz rewiz.); własność Gałeckich. 2.) **P.**, fol. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 18 w. od Trok, 1 dm., 32 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc. nad rz. Wilią, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Nerowy, par. Poporcie, o 14 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Naszlańce, Budkiewiczów. W 1850 r. własność Rogalskiego. 4.) **P.**, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Litwiany, o 8 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr Uswiaszcz Soroków. 5.) **P.**, dobra na lew. brzegu Wilii, pow. trocki, parafia Jewie, w pięknem położeniu, kupione były przez ks. Stanisława Puzynę, sekretarza króla Stanisława Augusta od Gutakowskiego. W 1819 r. otrzymała je w posagu córka jego Aleksandra Józefowa Roemerowa. Od 1840 do 1876 r. dziedziczył syn ich Stanisław Roemer. Po śmierci jego właścicielką jest spadkobierczyni Eweliną z Chrapowickich hr. Janowa Lubomirska. 6.) **P.**, fol. i dobra skarb. na lew. brzegu Wilii, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Ponary; fol. odl. 5½ w. od Wilna, zaraz za Zakretem, ma 2 dm., 16 mk. kat. i młyn wodny drewniany. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Rowańce, Nowosiołki, Kropiwnica, Zaścianki, Narowy, Jaczuny, Buchta, Gorzuny (Goriuny), Dolny, Nieskuczna, oraz przysiołki Wilcza Łapa (Wołcza Łapa), Leśniki, Jankowszczyzna i Leoniszki, w ogóle 273 dusz rewiz. włośc. skarbowych. Fol. P. należał dawniej do biskupów wileńskich i posiadał obficie zarybione sadzawki. Tuż za folw. rozpoczynają się Ponarskie góry, będące właściwie wyżyną, poszarpaną przez wody, które powyrzynały w niej malownicze jary i doliny otaczające Wilno od strony zachodniej i południowej. Wzgórza te, pokryte lasami i zaroślami, stanowiły niegdyś schronienie dla włóczęgów i zbójców, którymi też przez długi czas słynęły. Najgłośniejszym ich dowódcą około 1809 r. był Piekarski, poprzednio służący w wielu domach magnackich, wykształcony, zręczny i odważny. Miał on, jak niesie podanie, pod swem dowództwem kilkuset ludzi. Wysłane przeciwko niemu wojsko musiało stoczyć formalną walkę, wreszcie schwytany, surową poniósł karę. Przez góry Ponarskie pnie się droga, z lewej strony której stała malutka kapliczka z przyległym do niej cmentarzem, założona przez jezuitów, następnie opuszczona, później odnowiona kosztem Gabryelowej ks. Ogińskiej. Podług podania, niemającego zresztą żadnego historycznego poparcia, a powtórzonego przez Bernatowicza w „Pojacie“, miała tu być założona pierwsza katolicka świątynia na Litwie za czasów pogańskich. W d. 19 czerwca 1831 r. kolumna Chłapowskiego i Giełguda, wsparta oddziałem Zaliwskiego, licząca w ogóle 15,000 ludzi, stoczyła tu niefortunną walkę z 22,000 Rossyan, którzy z odpornego początkowo stanowiska przeszedłszy w czynny, wstrzymany atakiem 1-go pułku ułanów Chłapowskiego, cofnęli się do Waki. *J. Krz.*

Ponaryszki 1.) zaśc. włośc. nad pot. Tołła, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 56 w. od Święcian, 2 dm., 13 mk. kat. 2.) **P.**, wś włośc. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 16 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarb. Elnokumpie. 3.) **P.**, zaśc. szl.

nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 2 w. od Wilna, ma 2 dm., 15 mk. kat.

Ponatery, wś, pow. kowieński, ob. *Kaplice.*

Ponatery, ob. *Siesiki.*

Ponatrycze, zaśc. szl. nad jez. Mekszerynis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 37 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. kat.

Ponatrytis, zaśc. nad jez. Mekszerynis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkaryszki, o 4 w. od gminy a 49 w. od Święcian, ma 3 dm., 20 mk. kat. (8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łabonary.

Ponausupie, wś i os., pow. kalwaryjski, gm. Podawinie, par. Dauksze, odl. od Kalwaryi 25 w., ma 19 dm., 127 mk. W 1827 r. 11 dm., 109 mk. Os. P. powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 117: gr. or. i ogr. mr. 90, łąk mr. 16, past. mr. 1, nieuż. mr. 3, w odpadkach mr. 7; bud. z drzewa 7.

Ponawartis (*Pańskie wrota*), jezioro w powiecie nowoaleksandrowskim, na obszarze dóbr Dukszty, ma 58 pręt. npols. obszaru, przy największej głębokości 6 mt. Położone śród łąki bagnistej, porośniętej turzycą, bobownikiem i storczykami różowymi, okolone jest lasem sosnowym, świerkowym i brzozowym. Brzegi nadwodne nie bardzo strome, do 3·5 mt. wysokie. Dno równe, wolne od kamieni, pokryte mchem i mułem czarnym. Dostęp do jeziora trudny. Temperatura wody w głębokości 2 mt. wynosi + 23½ R. Woda czysta, przebywają tu karasie w wielkiej stosunkowo ilości, dochodzące do jednego funta wagi. *A. K. Ł.*

Ponawieliszki, zaśc. nad rz. Oszmianką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 1 w. od Oszmiany, 6 dm., 30 mk. kat.

Ponczany ąl. *Puńczany*, mylnie *Pączany*, *Pąszany*, fol. i dobra, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Drujka, okr. wiejski Ponczany, o 50 w. od Dzisny; fol. ma 1 dm., 16 mk. kat., dobra zaś, 1264 dz. ziemi dwors.; własność Wojsława Zabłockiego. W skład okr. wiejskiego P. 1-sze wchodzą wsie: Wojsy, Obołońce, Walcyny, Blinowszczyzna i zaśc. Borowe i Bobylewszczyzna (Bobułowszczyzna), w ogóle 84 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. Okr. wiejski P. 2-gie stanowi wś Kiapśnie Michniewiczów, mająca 11 dusz rewiz. Fol. P., dawniej wś Puncewicze, należał niegdyś do dóbr Drujki. Dziedzicami Drujki spólnie z P. byli: w r. 1506 Anna Duchna z ks. Sapiehów Massalska, do 1657 r. Mikołaj Jerzy Massalski, od 1657 Dawid Jan i Klara z Tukałłów Massalscy, 1667—1687 Stefan Wojciech Czerniewski, 1687—1700 r. Jan i Ewa z Turów Czerniewscy, 1700—1720 r. Jan i Zofia z Sufczyńskich Rudominowie, pisarzowie ziemscy a później podkomorzowie brasławscy, 1720—1752 Antoni Dusiatski Rudomina, podkomorzy brasławski, 1752—1769 Mikołaj Andrzej i Rozalia z Platerów Rudominowie, marszałkowie brasławscy, 1769—1788 Rozalia z Platerów Rudominowa, marszałkowa brasławska, 1788—1813 Józef Rudomina, chorąży brasławski, 1813—1820 Barbara ze Szczyttów Rudominowa, chorążyna brasławska. W 1823 r. nastąpił dział Drujki pomiędzy siostrami Kazimierą Łopacińską a Zofią Zabłocką, córkami Józefa Rudominy; same fundum Drujkę bierze Łopacińska, gdzie wznosi w 1825 r. dom murowany, a Zabłockiej dostaje się scheda obołońska z młynem w Obołońcu i ze wsiami Punczewiczami, Wojsami, Walcyną i zaśc. Borowa i Bobułowszczyzna (dziś własność Józefa Sorula), w której schedzie Zabłocka zakłada we wsi Punczewicach folwark, nazwany Pończanami. Po śmierci Zabłockiej w 1856 r. przechodzi do wnuka jej Wojsława Zabłockiego, ten sprzedał Jarosławowi Klottowi, ten zaś odprzedał Steckiewiczowi. *A. K. Ł.*

Ponczau, ob. *Pączewo.*

Ponczew, w XVI w. *Pomyczow*, wś, pow. grójecki, gm. Borowe, par. Michałowice, ma 83 mk., 322 mr. ziemi dwors. W 1827 r. 10 dm., 64 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 310) łany folwarczne i kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Michałowicach, prócz tego kmiecie dawali po groszu z łanu kolędy a pół grosza za konopną dziesięcinę.

Pondery, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej, w gub. petersburskiej, pomiędzy st. Żogowo (o 18 w.) a Korsówką (również o 18 w.), o 359 w. od Petersburga a 687 w. od Warszawy.

Ponebel, mylnie *Ponewel*, w dok. *Ponebyl*, sioło i wś nad rzką Ujście (Ustie), pow. rówieński, na płd.-wsch. od Klewani, par. kat. Równo, leży na trakcie z Obarowa do Bronnik, posiada cerkiew drewnianą. Należy do klucza szpanowskiego ks. Radziwiłłów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 475; cz. VI, t. 2: 35.

Ponebyl, ob. *Ponebel.*

Ponedel, *Ponedele*, *Poniediele*, po żm. *Panedelis*, mko nad rz. Oposzczą, pow. nowoaleksandrowski, o 94 w. od Nowoaleksandrowska, na płn. od błota Natygała, posiada zarząd okr. pol. i gminy, szkołę ludową, do której w 1879 r. uczęszczało 50 chłopców; kościół kat. mur., p. w. N. M. P., wzniesiony w 1665 r. kosztem Gedeona Rajeckiego. W 1859 r. było tu 43 dm., 430 mk., szkoła żyd., targi tygodniowe co wtorek. Par. katol., dek. abelskiego, ma 6848 dusz; filia w Kupieliszkach oraz kaplica we wsi Oposzczy. Gmina należy do 3 okr. pokoju do spraw włośc., dzieli się na 9 okr. wiejskich, obejmujących 104 wsie, zamieszkałe przez 2729 włościan. Okr. polic. obejmuje 9 miasteczek, 204 wsi, 191 zaśc. i 10,430 mk. Własność niegdyś hr. Chreptowiczów, od których nabył w 1767 r. Ignacy Kościałkowski;

dziś należy do Romualda Kościałkowskiego. Dobra obejmują 2466 dz. ziemi dwors. D. 29 maja 1831 r. stoczoną tu została potyczka, w której Terlecki wysłany z drobnym oddziałem z Kupiszek, wpadł niespodzianie na nieprzyjaciela i rozbity, zaledwo w kilka koni ujść zdołał. *J. Krz.*

Ponerajcie, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Ponewel, ob. *Ponebel.*

Ponęcice, niem. *Ponientschuetz*, 1415 *Ponetícz*, *Ponyaczyce*, wś, pow. raciborski, par. kat. Grzędzin. W 1842 r. stary zamek, 2 folw., 48 dm., 318 mk. (1 ewang.), młyn wodny. Pisali się z Ponęcic: Gothard w r. 1341, Wierzbięta r. 1415, Mikołaj Goły r. 1465 i Jan Goły (Hoły) między r. 1480 i 1496.

Ponęta, fol., pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Parzymiechy. W 1827 r. 1 dm., 11 mk. par. Danków. Należała do dóbr Lipie.

Ponętów *Górny*, wś i fol., *P. Dolny*, wś i fol., w XVI w. *Ponethowo Nagorne* i *P. Nadolne*, *Ponathovo duplex*, pow. kolski, gm. Krzykosy, par. Grzegorzew, odl. od Koła 10 w. P. Górny, wś, ma 16 dm., 344 mk.; fol. 8 dm., 82 mk.; olejarnia i dwa wiatraki. W XVI w. dziesięcina z fol. i łanów kmiecych szła dla plebana w Grzegorzewie (Łaski, L. B., I, 219). Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z 1576 r. wś Ponethowo Nagórne, w par. Grzegorzewo, własność wdowy po Sebas. Ponętowskim miała $6^1/_4$ łan., 1 zagr., karczmę, 6 osad. Część Mateusza Ponętowskiego 4 łan., 1 zagr., karczma. Część Walent. Ponętowskiego miała 4 łany, 1 kom., biedny, 4 osad. Część Jakuba Ponętowskiego 2 łany, 6 osad. P. Dolny, wś, ma 21 dm., 425 mk.; fol. 7 dm., 134 mk. W 1576 r. wś Ponethowo Nadolne, własność w części Małgorzaty Ponętowskiej, miała 8 łan., 3 zagrod., karczma, młyn, rzeźnik, 8 osad. Część Mateusza Ponętowskiego miała 7 łan., 3 zagr., karczma, 7 osad. (A. Pawiński, Wielkop., II, 277). W 1885 r. fol. P. Górny rozl. mr. 1266: gr. or. i ogr. mr. 954, łąk mr. 19, lasu mr. 256, nieuż. mr. 37; bud. mur. 24, z drzewa 6: płodozmian 15-polowy, las nieurządzony. Wś P. Górny os. 45, z gr. mr. 81; wś Faustynów os. 14, z gr. mr. 56. W 1878 r. Ponętów Dolny rozl. mr. 1192: gr. or. i ogr. mr. 661, łąk mr. 121, past. mr. 148, lasu mr. 222, nieuż. mr. 40; bud. mur. 11, z drzewa 10; płodozmian 15-polowy; wiatrak, las urządzony. Wś P. Dolny os. 52, z gr. mr. 182; wś Zielonka os. 7, z gr. mr. 27. *Br. Ch.*

Pongracowce al. *Pongracowice*, węg. *Pongrác*, *Pongrácfalu*, niem. *Pongrazowitz*, wś słow., hr. spiskie, pow. lewocki, 17 klm. na wsch. od Lewoczy a 6 klm. na płn.-wsch. od Podegrodzia spiskiego. W 1880 r. 28 dm., 145 mk. rz.-kat., par. w Biacowcach. We wsi znajduje się kościół fil. p. w. św. Stanisława. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1848 było rz.-kat. 179, ew. 1, nieun. 14, żyd. 1, razem 195; obszar wynosi 523 kat. sążni kwadr. Sąd pow. i urz. poczt. w Podegrodziu spiskim, urz. podatkowy w Lewoczy. *Br. G.*

Ponia, prawy dopływ Berezyny dnieprowej. Bierze początek w pow. wilejskim, przy samej granicy pow. borysowskiego, za wsią Anisiewką rozlewa się w jeziorko, przecina gościniec wiodący ze wsi Ponia do fol. Brzozówki i płynie granicą obu powiatów w kierunku wsch.-płd. około 4 w.; w okolicy wsi Kruhłoje, przyjąwszy z praw. brzegu rzkę Kiemieszówkę, zwraca się na północ, zawsze stanowiąc granicę powiatów wilejskiego i borysowskiego, dopiero po przyjęciu z praw. brz. rzki Mociejówki wkracza w pow. borysowski i zasiliwszy się z lew. brz. rzką Hnieździłówką zwraca się na wschód i płynie przez lesiste moczary około wiosek: Dalokaja i Niebyszyno. W tej okolicy zasila się z praw. brz. strumieniami płynącymi z jez. Zapońskiego, dalej rzką Osinówką; pod osadą Skuraty, upamiętnioną przeprawą Stefana Batorego w 1580 r., przecina drogę wiodącą z Juchnówki do Prudka. Dalej zatacza małe koło na północ ku wsi Ozierzec, zasila się z praw. brzegu rzką Warłynką, z lewej zaś Snitką i w okolicy naprzeciwko wsi Ostrów zwraca się pod prostym kątem na wschód. Kierując się ciągle lesistą kotliną ku wschodowi i północy naprzemian, ma wreszcie ujście naprzeciwko fol. Berezpol, o 4 w. poniżej jez. Miadzioł. Długość biegu 46 w., spławną bywa w czasie wezbrania wód wiosennych, począwszy od wsi Niebyszyno, na przestrzeni 28 w.; bagnista i bardzo rybna; nie posiada młynów i tam.

Ponia, wś w zachodniej stronie pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gmina Milcz, ma 13 osad pełnonadziałowych; miejscowość lesista, grunta lekkie. W pobliżu źródła rzeki Poni. *A. Jel.*

Poniadztwo, dobra, pow. oszmiański, w 1 okr. pol , gm. Polany, okr. wiejski Mokrzyca, własność Męczyńskich.

Poniały, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 24 w. od Dzisny, 8 dm., 82 mk.

Poniat, wś i fol., pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Piątnica. Fol. należy do dóbr Olszyny; wś ma 6 osad, 23 mr. W 1827 r. 2 dm., 12 mk., par Dobrzyjałowo.

Poniatki *Nosy*, wś i fol., pow. grójecki, gm. Konie, par. Lutkowka, odl. 14 w. od Grójca. Była to wieś królewska; Stanisław August miał tu podobno dwór myśliwski. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 418: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 4, past. mr. 6, lasu mr. 28, nieuż. mr. 10; bud. mur. 6, z drzewa 12; płodozmian 9-

polowy. Wś P. Nosy os. 22, z gr. mr. 105; ob. *Nosy Poniatki.*

Poniatów 1.) fol. i dobra nad rz. Narew, pow. warszawski, gm. Nieporęt, par. Wieliszew, odl. 20 w. od Warszawy, ma 115 mk., wiatrak, gorzelnia (1871). Dobra P. w r. 1877 oddzielone zostały od dóbr Wieliszów, składają się (1885) z folw.: Poniatów, Malwinów, Poddębe i Klucz; nomenkl.: Skrzeszew, Kałuszyn, Derlacz i Olszanka; ogólna rozl. mr. 3821: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 974, łąk mr. 94, past. mr. 156, lasu mr. 563, nieuż. mr. 25, w wieczystych dzierżawach mr. 90, razem mr. 1902; bud. z drzewa 23; płodozmian 10-polowy; fol. Klucz gr. or. i ogr. mr. 145, łąk mr. 199, past. mr. 122, lasu mr. 373, nieuż. mr 79, razem mr. 918; bud. z drzewa 9; fol. Malwinów gr. or. i ogr. mr. 350, łąk mr. 2, past. mr. 2, lasu mr. 134, nieuż. mr. 39, razem mr. 527; bud. z drzewa 2; fol. Poddębe gr. or. i ogr. mr. 290, łąk mr. 20, past. mr. 158, nieuż. mr. 6, razem mr. 474; bud. z drzewa 2; las nieurządzony. 2.) **P.**, wś, fol. i os., pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. od Turka 21 w., od Warty 10 w. Wś ma 18 dm., 214 mk.; fol. 5 dm., 105 mk.; os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 42 dm., 385 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 758: gr. or. i ogr. mr. 579, łąk mr. 104, past. mr. 34, lasu mr. 19, nieuż. mr. 22; bud. mur. 6, z drzewa 6; płodozmian 8 i 13-polowy. Wś P. os. 53, z gr. mr. 187. Poniatowo jest starem gniazdem Poniatowskich h. Szreniawa. W XVI w. żył Dawid Poniatowski, kustosz gnieźnieński, kanonik kruszwicki († 1550). Według reg. pobor. pow. sieradzkiego wś Ponyatów, w par. Goszczonów, miała $8^1/_2$ łan. w r. 1553, a 6 łan. w 1576 r. (Pawiński, Wielkop., II, 223). W XVII w. dziedzic P. Adam Poniatowski, chorąży kaliski, funduje w Goszczanowie kościół nowy na miejsce dawnego. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 338) obszar dworski płacił dziesięcinę z jednej części do Goszczanowa, z drugiej do Zadzima, wartości około grzywny. Od Poniatowskich przeszła wieś do Komorowskich. Tych ostatnich staraniem założony został piękny ogród, otoczony kanałami, między którymi na wyspie zbudowano lożę masońską, która do dziś istnieje. 3.) **P.**, ob. *Poniatowo.* *Br. Ch.*

Poniatów, dawniejsza nazwa wsi Miedzianów (ob.), w pow. odolanowskim, przed r. 1620.

Poniatowa 1.) wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gmina Godów, par. Chodel. W 1827 r. było 41 dm., 269 mk. W XV w. Poniatów, wś w par. Chodel, miała folwark i łany kmiece, z których dziesięcinę płacono do Kłodnicy (Długosz, Lib. Ben., t. II, 547). Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531, wś Poniatowa, w par. Kłodnica, miała 11 cząstkowych właścicieli nieposiadających kmieci, z tych jeden miał cały łan, 7 po pół i 3 po ćwierci łanu; prócz tego na części Canimiri był jeden łan (Pawiński, Małop., 358 i 370). 2.) **P.**, pow. lubelski, dawna nazwa wsi *Skrzynice* (ob.). *Br. Ch.*

Poniatowce, wś włośc., pow. sejneński, gm. i par. Metele, odl. od Sejn 36 w., ma 49 dm., 437 mk., 31 osad i 1113 mr. Wchodziła w skład dóbr Metele.

Poniatówek, fol. i kol., pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. od Turka 28 w. Fol. ma 3 dm., 33 mk.; kol. 14 dm., 86 mk. W 1881 r. rozl. mr. 149: gr. or. i ogr. mr. 132, łąk mr. 13, nieuż. mr. 4; bud. mur. 2, z drzewa 3; pokłady torfu.

Poniatowice *Górne* i *Dolne*, niem. *Pontwitz Ober* i *Nieder*, wś, pow. oleśnicki, odl. $1^1/_2$ mili od Oleśnicy, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang., 2 młyny wodne, 2 wiatraki, olejarnią, cukrownią, hodowlę bydła i owiec. W 1842 r. zamek, 2 folw., 98 dm., 998 mk. (68 kat.). W kościele co trzecią niedzielę bywało polskie kazanie. Do P. należą os. Dzieliniec al. Zieliniec, fol. i kol. Dzielunke (Zielonka ?), Jonas fol. i kol. i 2 os. młynarskie.

Poniatowicze, dobra, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Zubryca, o 8 w. od Sokółki.

Poniatowizna, kol., pow. augustowski, gm. i par. Szczebro-Olszanka, odl. od Augustowa 16 w.

Poniatówka, wś, pow. klimowicki, gm. Szumiacze, w pobliżu błota Bolszoj moch, mającego do 1500 dz., ma 33 dm. i 216 mk., z których 4 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Poniatowo, wś nad rzką Wkrą, pow. sierpecki, gm. Żuromin, par. Chamsk, odl. o 29 w. od Sierpca. Posiada kościół fil., gorzelnią, odlewnią żelaza, tartak, wodny młyn, 51 dm., 701 mk. Obszar włościański ma 691 mr., folwarczny 2155 mr. W skład dóbr wchodzą folw.: Orłowo, Krukowiec, Franciszkowo i Maryanki. Dobra te wedle tradycyi należały do rodziny Poniatowskich, z której pochodził Stanisław August. Około 1850 r. należały do Wołowskich a od kilkunastu lat do Wiśniewskich. Kościół tutejszy wzniesiony z drzewa w 1805 r., odbudowany w 1861 r. Na folwarku istniała dystylarnia słodkich wódek i browar.

Poniatowszczyzna al. *Wałsnów*, przyległ. dóbr Kunin, w pow. opatowskim.

Poniatowszczyzna, fol. i dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Gródek (Horodok), okr. wiejski Siemierniki, o 40 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, ma 1 dm., 3 mk.; własność Świętorzeckich.

Poniaty, okolica szl., pow. pułtuski, gm. i par. Winnica, odl. 16 w. od Pułtuska; w obrębie jej leżą: *P. Cibory* wś, w 1827 r. 3 dm. 16

mk.; *P. Kęczki*, w 1827 r. 5 dm., 36 mk.; *P. Wielkie*, w 1827 r. 8 dm., 93 mk.; *P. Kamienna*, wś i fol. Fol. w 1885 r. rozl. mr. 594: gr. or. i ogr. mr. 453, łąk mr. 67, past. mr. 29, lasu mr. 25, nieuż. mr. 20; bud. mur. 3, z drzewa 13. Wś P. Kamienna os. 28, z gr. mr. 62. Dawniej należała wieś Skoroszc os. 6, z gr. mr. 13. *Br. Ch.*

Poniatycze 1.) fol., wś i dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Poniatycze, o 6 w. od gminy a 14 w. od Wilejki. Fol. ma 1 dm., 25 mk., wś zaś 29 dm. i 239 mk. prawosł. (w 1864 r. i tylko 57 dusz rewiz.). Dobra, niegdyś attyn. Mołodeczna ks. Ogińskich, dziś własność Wołodkiewiczów, mają 1651 dz. ziemi dwors. Była tu cerkiew drewniana. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Bujle, Puzowo, Kotlany, Zajeziorne (Zaozierne), Samale, Tryguzie, Rogowicze, Ustroń i Romejki, w ogóle 314 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 2) **P.**, wś nad bezimiennym dopł. Piny, pow. piński, tuż przy linii dr. żel. pińsko-brzeskiej, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Żabczyce, ma 21 os. pełnonadziałowych i 77 mk.; miejscowość dość lesista, grunta lekko faliste, łąk dużo. Własność Pusłowskich. *J. Krz.—A. Jel.*

Ponice, wś nad rz. Poniczanką, pow. nowotarski, u półn.-zachodnich stoków Gorców, graniczy od zachodu z Rdzawką i Rabką, od wschodu ze Słonnem, a od południa z Obidową. Południ.-wschodni obszar obejmują lasy, a wzdłuż półn.-wschodniej granicy ciągnie się pasmo górskie Turbacz (940 mt.). W tych lasach bierze początek z pochyłości Obidowej (1027 mt.) potok Poniczanka. W dolinie tego potoku legły zabudowania wiejskie; górna część wsi zowie się Krupowym Działem. W 1870 r. było 125 dm. i 894 mk., a w r. 1880 136 dm., 843 mk., w tem 842 rz.-kat., 1 żyd. Obszar większy liczył w r. 1870 roli or. 3, past. 8, lasu 888 mr.; mniejszy zaś roli or. 1185, łąk i ogr. 49, past. 161, lasu 144 mr. austr. Par. rz.-kat. w Rabce, w miejscu zaś jest kaplica prywatna; sąd pow. i urząd podat. w Nowymtargu, urząd poczt. i tel. w Rabce (5 klm.). Właściciel tabularny Julian Zubrzycki. *Br. G.*

Ponickel (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. Treten.

Ponicken (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. boboliński, st. p. Brueckenkrug.

Poniczanka, potok górski, bierze początek w zachodnich rozgałęzieniach Gorców, na pochyłości Obidowej (1024 mt.), w obr. gm. Ponic, w pow. nowotarskim; płynie na zach. leśną doliną, następnie na płn.-zach. przez wś Ponice, a zabrawszy z lew. brzegu Rdzawkę, podąża dalej i poniżej kościoła w Rabce uchodzi do Raby z praw. brzegu. Zabiera liczne strugi obustronnie, między niemi Rdzawkę. Dno kamieniste, prąd rwący. Długość biegu 9 klm. W wodach tego potoku, na górnym jego biegu żyje dość obficie pstrąg. Potok ten znany jest także pod nazwą Ponieczy al. Ponieczki. Jako *fluvius Ponecza* podany w przywileju z 10 maja 1254 r. (Piekosiński, Kod. dypl. Małop.). *Br. G.*

Poniec, niem. *Punitz*, miasto, pow. krobski, odl. o 70 klm. na płd. od Poznania, 8 klm. na płn.-wsch. od Bojanowa, st. dr. żel., na równinie, przy ujściu Samicy do Kopanicy Polskiej (Polnischer Landgraben). Posiada kościół par. katol., kościół par. protest., 2 kaplice, urząd poczt. 3-rzędny, towarzystwo pożyczkowe (466 członków), aptekę, chirurga, komisarza okręgowego, 4 jarmarki do roku, 29 wiatraków, 260 dm. i 2008 mk., trudniących się chowem bydła, uprawą roli, warzeniem piwa, gorzelnictwem, tkaniem płótna, wyrabianiem krochmalu, stolarstwem i młynarstwem. Czysty dochód grun. oblicza się z ha roli na 16 mrk. W pierwszych latach bieżącego stulecia było w P. 258 dm., 1469 mk.; w 1811 r. 262 dm., 1429 mk.; 1816 r. 1350 mk.; 1837 r. 1680 mk.; 1845 r. 256 dm., 1719 mk. (502 kat., 1197 prot. i 20 żyd.), 1858 r. 1943 mk.; 1867 r. 1942 mk.; 1871 r. 1982 mk. (589 kat., 1323 protest. i 70 żyd., a co do płci 1062 kob. i 920 męż.). Herb miasta przedstawia 2 wieże piętrowe, każda z gałką na szczycie, o jednej bramie i jednem oknie, a na piętrze belka, na której poczywa kula działowa; między wieżycami gwiazda o 6 promieniach. Księgi miejskie i ławnicze z lat 1468—1753 przeniesiono w nowszych czasach do archiwum państwowego w Poznaniu. P. połączony jest drogą bitą z Bojanowem. Dawnemi czasy nie było wolno żydom tu mieszkać. Kościół par. p. w. Narodzenia N. M. Panny istniał przed r. 1309; w tym czasie Dzierzysław, dziedzic miejscowy, nadał mu nieistniejącą już wieś Police z wszystkiemi sadami naokoło miasta, tudzież dwa łany ziemi na wzgórzu, przy ściegnach (Szczegna). W r. 1410 Wojciech Jastrzębiec, biskup poznański, potwierdzając dziesięciny składane proboszczom miejscowym, przekazał kościołowi inne jeszcze daniny, a biskup Stanisław Ciołek erygował ołtarz św. Anny. Kościół poniecki był w ręku braci czeskich od r. 1571 do 1606; ministra przy nim znamy tylko jednego, Walentego Korneliusza. Dziedzic Andrzej Roszkowski przystawił do kościoła kaplicę, którą w 1637 r. odnowił Jan Miaskowski. Wacław Żychliński także założył w r. 1618 kaplicę, w której mieściły się niegdyś groby rodzinne Żychlińskich. Bractwa zaprowadzone były w tym kościele: różańcowe w r. 1603, literackie i szkaplerzowe w r. 1614, ubogich Pana Chrystusa i modlą-

cych się za zmarłych w r. 1659. Znajdują się w nim trzy nagrobki, z których jeden tylko napis, poświęcony pamięci Jana Rydzyńskiego, odczytać zdołano (J. Łukaszewicza, Opis kośc. paraf., II, 84). Prócz kościoła paraf. ma P. dwa inne jeszcze kościołki; jeden za miastem p. w. św. Barbary, św. Andrzeja i św. Ducha, założony w r. 1441, i drugi p. w. św. Trójcy za bramą wrocławską, wystawiony w r. 1610 przez Adama Treszkowicza, mieszczanina ponieckiego. Około r. 1564 składały parafią: Czarków ($5^1/_2$ łanów), Gościejewice (7 łan.), Janiszew (4 łany), Lubonia (9 łanów), Miechcin ($4^1/_2$ łan.), Mierzejewo ($7^1/_2$ łan.), Poniec (10 łan.), Rokosowo ($8^1/_2$ łan.), Sarbinowo (6 łan.), Sowiny (2 łan.), Waszków ($4^3/_4$ łan.) i Zawady (3 łany). Z tych łanów składano biskupom poznańskim po 12 gr., wyjąwszy Sowin, z których 14 gr. płacono. W r. 1580 należały do parafii prócz wymienionych: Drzewce, Dzięczyn, Golinka i Śmiłów; później przybyły: Franciszkowo, Glapa, Klapowo, Malina, Potrzebowo, Widawa, Włostki, Wydartowo i Wymysłowo. Probostwo ma 361 ha obszaru z czyst. doch. grunt. 2532 mrk. Przy wspomnianych powyżej 2-ch kościołkach istniały dwa szpitale wystawione z drzewa, które zlano w jeden w r. 1646. Szkoła istniała tu w r. 1667. W pałacu ponieckim hr. Mycielskich znajdują się bogate zbiory dzieł treści filologicznej, medali polskich i medalionów bitych w Polsce na cześć N. Maryi Panny. P. jest gniazdem Ponieckich h. Ostoja. Z Ponieca pisali się: Cevleyus w r. 1271—78; Wielisław i Dzierzysław w r. 1309; Klemens w r. 1315; Wierzbięta, kaszt. poznański, w r. 1360; Bartosz z Sokołowa, pan na P. w r. 1441; Ścibor, podkomorzy (sędzia) poznański, ststa wielkopolski, w r. 1459—69; Ambroży Pępowski, starosta średzki, ostatni z swego rodu, w r. 1504: Maciej Chełmski w r. 1571; Roszkowscy w r. 1598; Rydzyńscy, Miaskowscy w r. 1637; Unrugowie, Mielżyńscy około r. 1793 i w końcu Mycielscy. Na P. szła od niepamiętnych czasów droga handlowa z Wrocławia do Poznania. W r. 1103 odbył się pod Wolą Sądową (na Szląsku) pojedynek między królewiczem Zbigniewem a nieznanym nam bliżej rycerzem, któremu Bolesław Krzywousty nadał gród i ziemię poniecką (Monum. Histor. Poloniae, III, 627 i 463). W 1309 r. Dzierzysław z P., za zezwoleniem ks. szląskiego Henryka, sprzedał sołtysowi Konradowi, zwanemu Sram, posiadłość na przedmieściu ponieckiem, celem obsadzenia jej na prawie niemieckiem; następnego roku (1310) tenże Henryk ustanowił powiat poniecki, złożony z osad: Moraczew, Janiszew, Waszków, Kaczków (Katschkau, Scharakow !), Rojęczyn (Roniken, Roiacricz), Gołaszyn (Bertolsdorf), Trzebosz (Trebos), Gościejewice, Golina, Łaszczyn, Sieraków, Sarbinów, Szurkowo, Żołędnica, Chojno, Szkaradowo, Pasierbice, Krzekotowice, Dupin, Rokossow (Rozkochowo ?), Godlicz Bogusin (objaśnione z pewnem nieprawdopodobieństwem Gogolewicami (Gugelwitz), które już w r. 1267 wspominane pod nazwą Gogolewic), Wilkonice, Wilkoniczki, Babkowice, Zalesie, Tranika (?), Siedlce (Siedlec), Niemarzyn, Oczkowice, Woszkowice, Rostępniewo, Rogożew, Konary, Sobiałkowo, Górka Miejska, Sodloracz (Sadłoradz ?), Słupia, Pakosław, Villa Michaelis (Michałów ?), Gogolew, Skoraszewice, Przyborowo, Villa Friczkonis de Signar (!), Niepart, Ślączków, Karzec, Kołaczkowice, Roszków, Miechcin, Widawa (Hermani villa prope Poniecz), Rokosów, Pawłowice (Polschowicz), Pijanowice, Czarków, Łęka Mała i Wielka, Żytowiecko, Oporów, Oporówko, Lubonia, Śmiłów, Mierzejewo, Kałowo tuż pod Oporowem (Kalow), Robczysko, Strzelce, Szelejewo i Smogorzew. Odnośny dyplomat niewymienia wszystkich osad, które już wówczas istniały na tak zakreślonych obszarach powiatu, który zajmował mniej więcej całą przestrzeń dzisiejszego powiatu krobskiego (około 20 mil kw.), a gdy ustaliły się stosunki z pogranicznym Szląskiem, wrócił do korony polskiej i stanowił część pow. kościańskiego. Po za granicami dzisiejszego pow. krobskiego leżą z tych osad: Kaczków, Rojęczyn (obie należały do bisk. poznańskiego jeszcze po r. 1564) i Trzebosz w pow. górskim, na Szląsku, Zalesie i Szelejewo w pow. krotoszyńskim, Moraczew, Pawłowice, Robczyska, Lubonia, Oporów, Oporówko, Kałowo i Mierzejewo w pow. wschowskim. W r. 1313 miał ks. Henryk nadać Poniecowi prawo niemieckie (Wuttke, Staedteb. d. Landes Posen, 420); pod r. 1327 spotykamy wzmiankę o wyprawie Henryka VI, ks. wrocławskiego, na P. W r. 1366 nabyło miasto wieś Śmiłów od Hesterny, dziedziczki, a Wierzbięta, kaszt. poznański, sprzedał trzem mieszczanom trzy łany z wójtostwa królewskiego w P. W r. 1370 król Kazimierz potwierdził przywilej Dzierzysława z r. 1309 i nabycie Śmiłowa z r. 1366. W kronice Długosza (III, 423) pod r. 1383 czytać należy nie Ponyecz ale Powidz (ob. Mon. Hist. Pol., II, 729). Tegoż roku (1383) Konrad oleśnicki obległ zamek poniecki, wydany mu zdradziecko przez Tomisława Wysotę, ststę miejscowego. Peregryn z Węgleszyna, ststa wielkopolski, pochwyciwszy zdrajcę, wtrącił go do więzienia i z rycerstwem swojem ruszył na Poniec, wojsko zaś Konrada na wieść o zbliżaniu się Peregryna wyniosło się z P., podpaliwszy zamek, który odbudowanym został staraniem ststy wielkopolskiego. W r. 1387 mie-

nił się opiekunem kościańskim i ponieckim Bartłomiej de Wyszenburg, woj. poznański; w roku 1391, na mocy rozejmu, zawartego w Mieliczu między królem Władysławem a Konradem oleśnickim, ustanowiono granicę między P. a Górą (Guhrau). W 1398 r. rozporządził król Władysław, ażeby kupcy wielkopolscy i inni trzymali się ściśle starej drogi handlowej na Szrem i Poniec do Szląska; w P. opłacać mieli po półgroszku od konia i po 6 denarów od każdego innego bydlęcia; cudzoziemcy płacili po groszu od konia. Rozporządzenie to potwierdzili następcy Władysława w r. 1441, 1504, 1565 (Vol. Leg., II, 708) i 1578 r. Król Kazimierz pozwolił w r. 1460 dziedzicom miejscowym zaprowadzić 2 jarmarki do roku. W 1458 r. dostawił P. 8 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską; w r. 1497 dochodzą króla skargi na Marcina, syna Ścibora, kaszt. (!) ponieckiego (Mosbach, Przycz., 119), o zdzierstwa dokonane na kupcach wrocławskich. W 1504 r. uzyskał dziedzic Ambroży Pępowski pozwolenie na zaprowadzenie w P. tygodniowych targów na konie; 1580 r. płaciło miasto soszu 11 złp. 6 gr. a od 5 wiatraków i karczmarzy, 63 rzemieślków, 1 prasoła, 4 komorników i 10 łanów miejskich 60 złp. podatku. W 1606 r. srożyło się tu powietrze morowe; podczas wojny 30-letniej schroniło się do P. wiele rodzin szląskich. W 1704 r. pod wieczór d. 8 listopada odparł pod Janiszewem, wsią graniczącą od wschodu z Poniecem, generał saski Schulenberg, na czele oddziału 5000 wojska, kilkakrotne szarże konnicy szwedzkiej (około 7000 koni), przy której znajdowali się Karol XII i Stanisław Leszczyński. R. 1709 rozłożył się tu obozem wracający do Polski August II. W końcu zeszłego stulecia odbywało się w P. 9 jarmarków do roku; miasto posiadało swój mielcuch. Na początku bieżącego wieku stało tu 31 wiatraków; w mieście żyło 47 piwowarów, 31 młynarzy, 23 szewców, 18 płócienników, 16 rzeźników, 10 kołodziejów, po 9 krawców i handlarzy mąki, 7 bednarzy, 6 piekarzy, po 5 stolarzy i kowali, 2 oberżystów, 1 winiarz, ceglarz, kominiarz, murarz, szklarz, mydlarz, gwoździarz, malarz, muzykant i lekarz. Miasto utrzymywało 2 stróżów nocnych i miało 2697 talarów długu. Ordynacyą miejską uzyskał P. 13 lutego 1836 r. Podczas ruchów 1848 r. występowało przeciw reorganizacyi w. ks. poznańskiego. Na polach ponieckich odkopano cmentarzysko z popiołami; zbiory Poznańskiego Tow. Przyj. Nauk posiadają z wykopalisk ponieckich dłuto, 2 obrączki bronzowe i różne pierścienie. *E. Cal.*

Poniecza al. *Ponieczka*, ob. *Poniczanka.*

Poniedziele, ob. *Ponedel.*

Poniedziałkowszczyzna, zaśc. prywatny, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 48 w. od mta Wilejki, przy b. drodze pocztowej z mta Ilii, do mta Radoszkowicz, ma 2 dm., 15 mk. kat.

Poniedzingi, wś nad rzką Niedzingą, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Pilwingi, o 1 w. od gminy a 70 w. od Trok, ma 4 dm., 44 mk. kat. (24 dusz rewiz.); należy do dóbr Poborsze, Hodaczewskich.

Poniemeńcze al. *Berezyna*, zaśc. szl. nad rzką Niemenczą, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 23 w. od Wilna, 1 dm., 18 mk. kat.

Poniemeż, jez. w pow. selburskim, w Kurlandyi, w pobliżu jeziora Rauten i Subbacze (Subbatsche).

Poniemile, wieś, pow. rossieński, parafia żwingowaka.

Poniemoń 1.) fol., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 49 w., ma 3 dm., 88 mk. W 1827 r. było 3 dm., 16 mk. Dobra Poniemoń (Wolskiego) składały się w 1885 r. z fol. P., attyn.: Skierdzimas, Wygoda, Ługi, Giza, Wygódka, Trak, Waraszka, Ziewny; jezior: Szawle i Giedawardzis; os. Poniemoń; wsi: Gienie (Henie), Wawery, Jakubiszki, Sarkojady, Lewońce, Zaścianiszki i Pochulanka. Rozl. dominialna 2854 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. 482 mr., łąk 73 mr., pastwisk 51 mr., wody w jeziorach 151 mr., nieuż. 69 mr., razem 826 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 12; w attyn. 548 mr., lasu 1480 mr.; las nieurządzony. Os. P. z gr. mr. 2; wś Gienie os. 5, z gr. mr. 175; wś Wawery os. 11, z gr. mr. 181; wś Jakubiszki os. 8, z gr. mr. 395; wś Sarkojady os. 5, z gr. mr. 176; wś Lewońce os. 2, z gr. mr. 80; wś Zaścianiszki os. 3, z gr. mr. 114; wś Pochulanka os. 3, z gr. mr. 6. 2.) **P.** al. *P. Frentzela*, os. miejska, dawniej miasteczko, na lewym brzegu Niemna, w pobliżu Kowna, pow. maryampolski, gm. Poniemoń-Pożajście, par. Poniemoń, odl. 50 w. od Maryampola, 107 w. od Suwałk, leży w pobliżu ujścia Jesi do Niemna, powyżej Kowna. Posiada kościół par. katolicki, szkołę początkową, stacyą pocztową przy trakcie bocznym wychodzącym w Wejwerach od szosy warszawsko-kowieńskiej, 83 dm., 1886 mk. W 1827 r. było 63 dm., 898 mk. W XVI w. P. był wsią, należącą do Stanisława Bouffałła, podkom. parnawskiego, który ją sprzedał w 1568 r. Andrzejowi Dankowskiemu za 800 kop groszy litew. W XVIII w. dziedzicem P. został Szymon Syruć, kaszt. witebski (życiorys jego skreślił Jul. Bartoszewicz w Kalendarzu warszawskim Strąbskiego za 1856 r.). Od potomków Syrucia po kądzieli, z których ostatnim był Karol Prozor, nabył dobra te w 1800 r. Piotr Lebrecht Frentzell za 39,383 talarów. Około 1858 r. jeszcze ta sama rodzina posiadała te dobra. W czasie przeprawy armii francuskiej przez Niemen w 1812 r. Napoleon obrał głó-

wną kwaterę w P. i przemieszkiwał w jedynym domu piętrowym drewnianym w rynku miasteczka. Dotąd jeszcze nazywają Napoleońską górę przy ujściu Jesi do Niemna, z której Napoleon miał się przypatrywać przeprawie wojsk przez Niemen. Zdaje się, że ów kasztelan Syruć był założycielem miasteczka. On też wzniósł tu w 1763 r. kościół parafialny, z muru pruskiego, p. w. św. Apost. Szymona i Judy. W 1771 r. uposażył on parafią procentem od 50,000 złp. zahypotekowanych na dobrach P. Pierwszym proboszczem był ks. Bernard Syruć, pijar; miał mieszkanie i stół we dworze. Wkrótce jednak kościół ten, dla niestarannej budowy zapewne, popadł w ruinę a nabożeństwo odbywało się nadal w małej cerkiewce uniackiej, wzniesionej dla sprowadzonych tu osadników z dóbr ukraińskich Syrucia i zdaje się przekształconej następnie w parafialny kościołek. Miasteczko nie mogło się rozwinąć dla braku warunków. Skutkiem biednego stanu zamienione zostało już w 1825 r., decyzyą Namiestnika królestwa, na osadę wiejską, lecz następnie, za staraniem dziedziców odzyskało prawo miejskie w 1837 r., gdyż tym sposobem mogli tu osiadać żydzi, którym pobyt we wsiach był wzbroniony. To też w 1858 r. jest tu 82 dm. i do 1300 mk., samych niemal żydów (ob. Połujański, „Wędrówki po gubernii augustowskiej, 354 i nast.). P. podobno zwał się dawniej Siemianów, czego śladem ma być rzeczka Siemianka, dopływ Niemna w obrębie Poniemonia. Pod osadą leżą: P.-Górny (2 dm., 98 mk., w 1827 r. 6 dm., 34 mk.) i P.-Dolny, wś (w 1827 r. 15 dm., 107 mk.). P. par., dekanat maryampolski, 4883 dusz. P.-Pożajście, gmina, należy do sądu gm. okr. III w Godlewie, ma 8589 mk., rozległości 21,284 mr., st. poczt. Poniemoń. W skład gminy wchodzą: Bobykły al. Wicie, wś i fol., Dąbrowo fol., D.-Prywatne, D.-Rządowe, Dobila, Dworaliszki-Nowe, D.-Stare, Frencelhof, Girniki, Gogi, Jarmoliszki, wś i fol., Kępiszki fol., Leonowo, Łowmiany, Łysa-Góra, Marynka al. Graużyszki fol., Mazury, Morgieniki-Pogiermońskie, M.-Rożelskie, Orłowiszki, Pilona, P.-Dodatkowa, Podpilona, Podrożele, wś i fol., Podwojszwidowo, Pokalniszki, Pomerania, Poniemoń os., P.-Górny fol., Potomulszele, Pożajście, Rożele, R.-Zaścianek, Roki al. Rokokiemie, Rymiszki, wś i fol., Samity al. Stary-Szlanów, Słoboda, Szlanowo, Szyłany, Taurokienie, Tursona, wś i fol., Użupie, Waleryanów, Wierszożygle, Wojnotraki-Pogiermeńskie, W.-Rożelskie, Wojszwidowo, Wojszwidowskie, Wiecie, Żegždry, wś i fol. i Żaneta. 3.) **P.** al. *Mazuryszki*, wś, fol. i dobra, pow. maryampolski, ob. *Mazuryszki* i *Freda-Dolna*. 4.) **P.**, pow. sejneński, ob. *Nieciuny*. 5.) **P.**, zwany *P.-Fergissa*, wś i dobra nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 50 w. a 35 w. od Kowna, posiada kośc. paraf; fol. ma 156 mk, wś 12 dm., 90 mk. Józef Chrząstowski, sstarossieński, z żoną Anną z Siponiewiczów, sprzedają P. w 1677 r. Andrzejowi Kazimierzowi Giełgudowi, pisarzowi w. ks. litew. W 1727 r. 6 października Antonina de Walsztein Sapieżyna, wojewodzina wileńska, 1° voto Andrzej. Giełgudowa, czyni zapis wieczysty ks. Michałowi Czartoryskiemu i jego żonie a swej synowicy, Eleonorze Monice de Walsztein na dobrach Giełgudyszki, Poniemoń al. Giełgudów i Poniemoń od Zenowiczów przez nią nabyty. Następnie dobra P. przeszły drogą kupna do Białozorów. W posagu Ewy, córki Jerzego Białozora, stolnika upickiego, przeszedł P. do Tyszkiewiczów w drugiej połowie XVIII w. Następnie został własnością rodziny Fergissów. Dziś należy do Jadwigi z Fergissów Zanowej. Kaplicę w P. założyła 1732 r. ks. Sapieżyna. W 1827 dziedzic Fergiss utworzył parafią. W 1856 r. kościół przeniesiono dalej do wsi Połobie, żeby uniknąć wylewów Niemna. Obecnie z funduszów, zostawionych przez Jana Tyszkiewicza, dziedzica miejscowego, oraz ze składek od parafian, pobudowany został nowy kościół z cegły o jednej wieży. P. Fergissa par., dek. władysławowski, ma 3530 dusz. Są tu ruiny dawnego zamku, w którego jednym skrzydle mieszkają dzisiejsi dziedzice, reszta gmachu stoi w gruzach. Dziedziniec dokoła otoczony wałami i murami z bramami wjazdowemi. Dobra P. Fergissa składały się w 1875 r. z fol. P. i Helenków. Rozl. 1110 mr.: gr. or. i ogr. 642 mr., łąk 169 mr., wody 146 mr., zarośli 106 mr., w osadach 2 mr., nieuż. 45 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 13; płodozmian 7-o i 8-o polowy; gorzelnia, pokłady wapna. W skład dóbr wchodziły przed 1864 r.: wś P. os. 10, z gr. mr. 27; wś Jakubańce os. 4, z gr. mr. 121; wś Sutkiszki os. 2, z gr. mr. 78; wś Kłongie os. 9, z gr. mr. 283; wś Połobie os. 30, z gr. mr. 150; wś Terwidany os. 17, z gr. mr. 348; wś Kumiecie os. 5, z gr. mr. 159; wś Kaszele os. 13, z gr. mr. 379; wś Pieście os. 14, z gr. mr. 281; wś Szoryszki os. 12, z gr. mr. 238; wś Podajnie osad 53, z gruntem mr. 127. *Br. Ch.*

Poniemuń 1.) po żm. *Ponemunis*, mko nad Niemenkiem, pow. nowoaleksandrowski, okr. pol. Ponedel, o 86 w. od Nowoaleksandrowska, posiada zarząd gminy, szkołę ludową, do której w 1879 r. uczęszczało 36 dzieci, kośc. par. katolicki p. w. św. Trójcy, wzniesiony w 1762 r. kosztem dziedzica Kościałkowskiego. W 1859 r. było tu 18 dm. i 221 mk. Parafia kat., dekanatu abelskiego, ma 3958 dusz; filia w Suwejniszkach, kaplica w Popielach i

Koźliszkach. Gmina, należąca do 3 okr. pokojowego do spraw włośc., składa się z 4 okr. wiejskich i obejmuje 50 wsi, zamieszkałych przez 1609 włościan. Mko to zbudowane zostało podobno na miejscu jednego z zamków drewnianych, wzniesionych przez Krzyżaków. Należy do dóbr Czadosy, Józefa Komara. W 1773 r. otrzymał nadanie na te dobra Michał Morykoni, podkomorzy wiłkomierski. 2.) **P.**, dwór, pow. poniewieski, okr. pol. poswolski, o 74 w. od Poniewieża, 19 mk., gorzelnia, młyn (1859). 3.) **P.**-*Murowany*, dwór nad Niemenkiem, pow. poniewieski, okr. pol. poswolski, o 71 w. od Poniewieża, 11 mk., młyn (1859). 4.) **P.**-*Żukiewicze*, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o 13 w. od Grodna. Była tu filia par. kat. Kwasówka. 5.) **P.**, wś nad Niemnem, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o $2^1/_2$ w. powyżej Grodna; własność Lachnickiego. Kaplica katolicka par. pobernardyńskiej w Grodnie. 6.) **P.** al. *Poniemunie*, ob. *Koladzino*. *J. Krz.*

Poniemuńce, wś nad Niemnem, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Bielica, okr. wiejski Poniemuńce, o 9 w. od gminy a 42 w. od Lidy, ma 26 dm., 290 mk. (w 1864 r. 113 dusz rewiz.); należy do dóbr Zblany, ks. Witgensteina. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Porzecze, Mostowlany i Bojary, w ogóle 499 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Poniemunie, w spisie z 1864 r. mylnie *Ponsłunie*, fol. i wś nad Niemnem, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Lipowicze, o 16 w. od gminy a 65 w. od Trok, ma 13 dm., 83 mk. katol.; własność Bartoszewiczów. W 1850 r. dobra P. składały się ze wsi i 2 folw., należały do par. Niemoniuny, własność Bartoszewicza 282 dzies. i Vogiela 57 dzies.

Poniemuniek 1.) dwór, pow. nowoaleksandrowski, par. Poniemuniek, własność Turów. 2.) **P.**, mko i dobra nad Niemenkiem, pow. nowoaleksandrowski, okr. pol. Rakiszki, o 65 w. od Nowoaleksandrowska, własność Komorowskich. Mko miało w 1859 r. 14 dm., 20 mk. (?). Kościół par. katol. drewniany, p. w. św. Józefa, wzniesiony w 1792 r. przez Parafianowicza. Par. katol., dek. abelskiego, ma 3300 wiernych i kaplicę w Szeteksznie. St. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na odnodze Razdziwiliszki-Kałkuny, pomiędzy st. Sławianiszki (o 25 w.) a Abele (również o 25 w.), odl. o 294 w. od Lipawy a 70 w. od Kałkun.

Poniemuniki, wś, pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 61 w., 43 dm., 299 mk. W 1827 r. było 26 dm., 213 mk.

Poniemuniki, wś włośc. nad Niemnem, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski i dobra skarbowe Olita, o 9 w. od gminy, 16 dusz rewiz.

Poniemunikiele, wś rząd. nad Niemnem, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 72 w. od Trok, 3 dm., 26 mk., w tej liczbie 25 katol., 1 praw.; młyn wodny drewniany.

Poniewież, żmudz. *Panieweżis*, mto pow. gub. kowieńskiej, pod 55° 43′ 43″ płn. szer. i 22° 1′ 5″ wsch. dług. podług połud. paryskiego, pomiędzy rz. Niewiażą a uchodzącą do niej strugą Żegeną, o 128 w. od Kowna odl., ma 8071 mk., cerkiew, kośc. katol. i ewang., kaplicę katol. i synagogę, 7 domów modlitwy żydowskich i 1 karaimów, szkołę realną i rządową żydowską, 2 szkoły prywatne żeńskie, szpital, 8 fabryk, 4 browary i 4 gorzelnie; st. dr. żel. lipawo-romeńskiej. W 1857 r. było 5908 mk. (2899 męż. i 3009 kob.), w tej liczbie 253 prawosł., 1757 katol., 227 ewang., 2 kalwinów, 56 rozkolników, 3566 żydów i 47 karaimów. W tymże roku było rzemieślników: 80 majstrów, 53 robot. i 49 uczniów. Domów znajdowało się: 15 murowanych i 472 drewnianych; 28 ulic i zaułków, z których 10 brukowanych, 4 place. Targi odbywają się dwa razy tygodniowo (w czwartki i niedziele), jarmarki zaś 3 razy do roku: od 1 do 11 stycznia, od 1 do 11 maja i od 1 do 11 września. W 1857 r. mieszczanie posiadali 880 dzies. i 804 saż. gruntów, mianowiaie 86 dz. 1301 saż. pod zabudowaniami, 628 dzies. i 698 saż. ziemi ornej, 66 dz. i 1205 saż. łąk i 100 dz. nieżytków. Zabudowane bardzo okazale po ostatnim pożarze (1881 r.), przemysłowe, a pod względem handlowym nie ustępuje Szawlom, położonym w warunkach dla handlu najkorzystniejszych. Jako mto przemysłowe, odznacza się P. wyrobem mąki w 6 młynach parowych w mieście i okolicy. Godna także wzmianki fabryka do mielenia kości Puzyny i tegoż fabryka wyrobów garncarskich, trwałych, wytwornych i tanich. Na początku 1883 r. otwarto tu spółkę rolniczo-komandytową, dzięki poparciu ze strony marszałka szlachty Puzyny. Par. praw., dek. (błahoczynia) wiłkomierskiego, ma 519 wiernych (363 męż. i 156 kob.). Kościół katol. drewniany p. w. św. Piotra i Pawła, wzniesiony został w 1782 r. przez hr. Tyszkiewicza. Par. kat., dek. poniewieskiego, ma 10,265 wiernych, filie w Mieżyszkach i Wielikach oraz kap. Maryanowo i Kulbagiła. Par. ewang.-augsburska liczy 1245 wiernych (565 męż. i 680 kob.). Pod względem historycznym P. przedstawia trzy epoki. Stary P., inaczej Stare-Miasto (po lit. Sena miestis) nazywany, na wyniosłości prawego brzegu Niewiaży leżący, dziś wioska z 20 chat złożona, był pierwiastkową osadą i miejscem sądów powiatowych, które już raz przeniesione z Upity do mta Krakinowa, tu dopiero

przed 1568 r. umieszczone zostały. Miejsce to miało już wtedy farę, której nieznaną jest bliżej data erekcyi. Ale o 1 w. od tej pierwszej osady, na lewym brzegu Niewiaży, przy końcu XVI w. zaczęła się wznosić nowa w dogodniejszem położeniu, która z czasem urosła w dzisiejsze mto P., zwane Nowem Miastem (po lit. Nauja-miestis). Na sejmie warszawskim 1601 r. polecono ście upickiemu zbudować dom sądowy oraz skład na księgi aktów ziemskich (ob. Vol. Leg. II, 1530), co też przyprowadził do skutku ssta gener. żmujdzki a zarazem upicki Jarosz Wołowicz w 1614 r., wymurowawszy budowlę odosobnioną na wzgórku, nad samym brzegiem Niewiaży. Tu więc był gród czyli zamek, gdzie się odbywały sądy ziemskie i grodzkie, oraz sejmiki, gdzie był skład ksiąg czyli aktów powiatowych i wieża na więźniów. W 1641 r. cały ten gród przyłączono do sstwa upickiego, z warunkiem, żeby obywatele rujnujący się naprawiali. Około tego czasu Zygmunt III uposażył trzema wioskami fundusz fary w Starym P. znajdującej się, bo w nowym nie było dotąd kościoła. Dopiero 1782 r. proboszcz kapl. św. Kazimierza w katedrze wileńskiej i kanonik tej katedry ks. Mikołaj Tyszkiewicz, kazawszy wyciąć bór między Starym a Nowym P. rozciągający się i łączący się z puszczą Wobolnicką, o 4 mile stąd odległą, wybudował kościół, do którego przeniósł parafią ze Starego P. Przy nim zaraz zabudowały się dość gęsto domy i utworzyły na prawym brzegu Niewiaży mko, nazwane od założyciela Mikołajew, które można uważać za przedmieście Nowego P., chociaż praw miejskich nie otrzymało. W drugiej połowie XVIII w. Krzysztof Dębski, ssta bernatowski, fundował w nowem mieście pijarów, których fundusz pomnożony został nadanemi wprzód plebanii wioskami, na mocy uchwały sejmowej z 1775 r., z obowiązkiem utrzymywania szkoły publicznej. Zresztą P. niema swej historyi, bo i sam jest późniejszą osadą. W 1796 r. P. został mtem powiat. pow. upickiego namiestnictwa wileńskiego, w 1797 r. mtem pow. gub. litewskiej a w 1842 r. mtem pow. gub. kowieńskiej, przyczem nazwa powiatu zmienioną została z upickiego na poniewieski. D. 30 marca 1831 r. zajął P. oddział powstańców pod wodzą Truszkowskiego i Przeciszewskiego. Oprócz tego zaszła tu d. 5 lipca t. r. potyczka Dembińskiego, idącego z Wiłkomierza, który w kilka dni później (13 lipca) zajął mto. W pobliżu P., naprzeciw ujścia rz. Josty do Niewiaży, rozkopano wielką mogiłę, w której znaleziono zwłoki ze sprzętami i monetami odnoszącemi się do XVI w. W dwudziestu kurhanach nieco dalej również nad Niewiażą położonych, odkryto mogiły poległych w boju; są to zapewne ślady pobojowiska ze Szwedami, którym hetman Gosiewski w 1656 r. niebardzo stąd odległe Birże odebrał. Opis P. podał Buszyński (Brzegi Niewiaży, str. 10). St. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Lipawa-Kałkuny, pomiędzy st. Łabą (o 26 w.) a Subocz (o 23 w.), odległą jest o 228 w. od Lipawy a 136 w. od Kałkun. Dekanat poniewieski, dyecezyi telszewskiej (żmujdzkiej), obejmuje 12 parafii: Poniewież, Wobolniki, Poswol, Kryniczew, Birże, Podbirże, Nowemiasto, Pompiany, Remigoła, Trusków, Brunowiszki i Anciszki al. Wysoki Dwór, mających 9 filij, 30 kaplic i 68,347 wiernych.

Poniewieski powiat, przemianowany w 1842 r. z dawniejszego powiatu upickiego, znajduje się w północnej części gub. kowieńskiej, ograniczony pow. nowoaleksandrowskim od wschodu, wiłkomierskim od południo-wschodu i południa, kowieńskim od południo-zachodu i szawelskim od zachodu, północną zaś granicą przylega do Kurlandyi. Powierzchnię powiatu stanowi przeważnie równa nizina, zaledwo w niektórych miejscach nieco wzniesiona. Najwyższa wyniosłość w powiecie pod mkiem Linków dochodzi zaledwo 273 stóp (39 saż.) npm. Jezior znajduje się w pow. bardzo mało i wogóle zajmują one niewielką przestrzeń. Najważniejsze z nich jezioro Birżańskie, długie do $3\frac{1}{2}$ w. a szerokie $1\frac{1}{2}$ w. Podczas upałów letnich silnie paruje i wywiera szkodliwy wpływ na zdrowie. Z pozostałych jezior zasługują na wzmiankę: Marysinowo, mające $\frac{1}{2}$ w. w średnicy i Ryli al. Erymajckie, długie $1\frac{1}{2}$ a szerokie $\frac{1}{2}$ w. Obok nieznacznej liczby jezior znajduje się w powiecie mnóstwo bagnisk i przestrzeń zajęta przez nie zajmuje prawie $\frac{1}{20}$ część ogólnej przestrzeni (240 w. kw. al. 25,937 dzies.). Pod tym względem pow. poniewieski zajmuje drugie miejsce (po szawelskim) pomiędzy powiatami gub. kowieńskiej. Błota i bagniska skupiają się przeważnie w dorzeczu rzek Niewiaży i Ławeny, t. j. w południowej części powiatu. Najważniejsze z nich Remigolskie pomiędzy mkiem Remigołą i Truskowem, zajmujące do 120 w. kw., dalej błoto Mołońskie, ciągnące się pod mkiem Upitą i zajmujące do 25 w. kw., Żałość między mkami Truskowem i Surmiliszkami, mające do 20 w. kw., oraz nieznaczne błoto Niedry w pobliżu Poniewieża. W ogóle jednak przestrzeń błotnista poprzerzynaną jest przestrzeniami uprawnemi. Z powodu błotnistości położenia wielce jest rozgałęziona w powiecie sieć rzeczna. Rzeki powiatu należą przeważnie do systemu rzeki Aa. Główna z nich Musza, z licznemi swemi dopływami zajmuje cały prawie powiat, w południowej tylko części przepływa rz. Niewiaża, dopływ Niemna. Pod względem geognostycznym grunt powiatu należy do formacyi dewońskiej, w części zaś do jurajskiej.

Najbardziej charakterystyczny piaskowiec formacyi dewońskiej występuje około mka Birże. Nadto w powiecie znajdują się wielkie pokłady gipsu, ciągnące się pasem szerokim do 7 w. od mka Pompian, przez Poswol, Kryniczyn, Podbirże i o 6 w. od Birż przechodzącym do Kurlandyi. Z pokładów tych wytryska mnóstwo źródeł siarczanych, między innemi w pobliżu Poniewieża, pod mkiem Poswol i Pompiany oraz w pobliżu wsi Taluny, Maluny i Smerdona. Grunt powiatu stanowi przeważnie czarnoziem, najbardziej urodzajny w całej gubernii; zmienny tylko klimat wywiera niekiedy szkodliwy wpływ na urodzaje. W ogóle powierzchnia powiatu zajmuje 5189 w. kw. al. 540,520 dzies. (podług innych danych 5317 a nawet 5451·5 w. kw.), w tej liczbie 10,104 dzies. pod sadybami, 282,291 dz. gr. orn., 78,645 dz. lasów, 31,250 dz. zarośli, 70,104 dz. łąk, 25,937 błot, 20,414 wygonów, 15,937 nieużytków i t. d., 5833 pod wodami. Podług danych z 1857 r. było w powiecie: 68,778 sztuk koni, 99,872 bydła rogatego, 42,522 owiec zwyczajnych i 1328 rasy poprawnej, 53,314 świń, 5732 kóz. W 1877 r. było w powiecie (oprócz mta P.) 181,647 mk. (89,059 męż. i 92,588 kob.), w tej liczbie 110 stanu duchownego, 5100 szlachty, 50 kupców, 34,240 mieszczan, 137,985 włościan, 3937 wojskowych i 205 cudzoziemców. Pod względem wyznaniowym było: 134,873 katol., 1239 prawosł., 588 rozkolników, 17,579 ewangielików, 27,250 żydów i 118 karaimów. W tymże roku urodziło się 6297 dzieci prawych (3260 chłopców i 3037 dziewcząt) i 252 dzieci nieślubnych (132 chłopców i 120 dziewcząt), zmarło 4299 osób (2226 męż. i 2073 kob.), zawarto 1258 małżeństw; przyrost ludności wynosił 2250 dusz. W 1860 r. było 115,852 mk., w tej liczbie 78,730 Litwinów, 25,288 Żmujdzinów i 22,115 Łotyszów. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okr. policyjne: Krakinowo, Pojeziory, Poswol i Birze, 4 rewiry sądów pokoju, 2 rewiry sędziów śledczych, oraz 4 okręgi powołanych do odbycia powinności wojsk.; 20 gmin: poniewieska, pniewska, nowomiejska, krakinowska, remigolska, pokrojska, linkowska, rozalińska, smilgowska, naciuńska, kiburska, skrobatyszska, mołdaczańska, pompiańska, girsudzka, birżańska, gulbińska, podbirżańska, czypiańska i stumbrzyska. Gminy te obejmują 229 okr. wiejskich (starostw) i 1316 wsi. W powiecie znajduje się 23 szkół ludowych, do których w 1875 r. uczęszczało 1556 dzieci. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i uprawa lnu. Przemysł fabryczny mało rozwinięty. Pod względem kościelnym znajdują się w powiecie: dwie parafie prawosławne (poniewieska z 519 wiernymi i birżańsko-poswolska z 662 wiernymi), trzy parafie ewang.-augsb. (żejmelska z 4583 wiernymi, poniewieska z 1245 wiern. i birżańska z 4700 wiern.), 4 par. ewang.-reform. (Birże 5608 wiern., Radziwiliszki z 1180 wiern., Sołomieście z 55 wiern. i Szwabiszki z 400 wiern.) i 21 par. katol., należących do 4 dekanatów: poniewieskiego, janiskiego, krokowskiego i szadowskiego. Do dek. poniewieskiego należy 12 parafii wyliczonych powyżej, do janiskiego: Linków, Sałaty i Konstantynów; do krokowskiego Krakinów i wreszcie do szadowskiego: Smilgi, Rozalin, Pokrój, Kławany, Puszołaty i Johaniszkiele. Marszałkami szlachty pow. poniewieskiego, między innymi, byli: Burba Klety h. Odyniec (1846 r.), Mejsztowicz Edward h. Rawicz (1851—53 i powtórnie 1877), Bystram Karol h. Tarnawa (1859), Karp Felicyan h. własny (1860). *J. Krz.*

Poniewież 1.) wś włośc. i dobra skarbowe, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Purweniszki, o 7 w. od gminy, 30 dusz rewiz. 2.) **P.**, zaśc. rząd. nad jez. Niewieżelis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 55 w. od Święcian, 1 dm., 19 mk. kat.

Poniezdzil al. *Pryszmonty*, okolica szlach. nad rzką Niezdzilką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 42 w. od Lidy a 6 w. od Ejszyszek, ma 5 dm., 16 mk. katol.

Ponigwoda, u Długosza *Ponykwoda*, właśc. *Ponikwoda*, fol., pow. lubelski, gm. i par. Lublin, odl. 1 w. od miasta. Wspomina ją Długosz (Lib. Ben. III, 459) jako graniczącą z Lublinem, Jakubowicami i Swidnikiem. Fol. ten. w 1884 r. rozl. 251 mr.: gr. or. i ogr. 206 mr., łąk 28 mr., pastw. 7 mr., nieuż. 10 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 5; płodozmian 8-o polowy; cegielnia. *Br. Ch.*

Ponik 1.) wś nad strum. Ostrężnik, pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty, ma 29 dm., 224 mk., 538 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Janów. Około 1860 r. fabryka narzędzi rolniczych. W XV w. Ponik, w par. Potok-Złoty, był własnością Jana, Piotra, Serafina i Feliksa Potockich; były tu łany kmiece, z których dziesięcinę dawano do Potoka (Długosz, L. B., II, 218). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś Wola Ponikowa, w par. Potok (Potok-Złoty), własność Silnickiego, miała 3 łan. km., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 76). 2.) **P.**, os. młyn. nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Pętkowice, par. Bałtów, odl. od Iłży 33 w. Jest tu tartak i młyn wodny, 8 dm., 62 mk., 2 mr. ziemi dwor., 9 mr. ziemi włośc. W 1827 r. 3 dm., 13 mk. 3.) **P.**, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Kurozwęki. Wś ma 10 os., 266 mr. obszaru; fol. należy do dóbr Kurozwęki. W 1827 r. było 11 dm., 111 mk. W XV w. wś Ponik, w par. Kurozwęki, była własnością Piotra Lubelczy-

ka h. Różyc. Z łanów kmiecych płacono dziesięcinę do Kurozwęk (Długosz, L. B., II, 452). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 wś Ponik i Kurozwęki, własność Hieronima z Kurozwęk, płaciły poboru 25 groszy. W r. 1579 wś Ponik (Punik), własność kasztelana małogoskiego, miała 9 osad, $2^1/_4$ łan. (Pawiński, Małop., 230). *Br. Ch.*

Ponikarty, wś w zchd.-płd. stronie pow. nowogródzkiego, przy samej granicy pow. słonimskiego, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 2 osady; miejscowość nieco falista, małoleśna. *A. Jel.*

Poniki 1) pow. władysławowski, gm. Błogosławieństwo, par. Iłgowo, odl. od Władysławowa 34 w., ma 3 dm., 19 mk. W 1827 r. 2 dm., 15 mk. 2.) **P.**, dawna nazwa dóbr Iłgowo w pow. władysławowskim.

Ponikiew 1.) *Duża* i *P. Mała* al. *Ponikiewka*, wś, pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Rożan. P. Wielka, wś szlach. i włośc., ma browar, młyn wodny. W 1827 r. było 11 dm., 52 mk. Dobra P. Wielka składały się w 1867 r. z fol. Ponikiew i Wysiekiery, wsi: P.-Wielka i Adamów. Rozl. dominialna 958 mr.: gr. or. i ogr. 349 mr., łąk 66 mr., pastwisk 29 mr., lasu 62 mr., zarośli 362 m., nieuż. 90 mr. Wś P. Wielka os. 10, z gr. mr. 142, wś Adamów os. 9, z gr. mr. 186. 2.) **P.** *Duża* i *P. Mała*, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo, odl. 22 w. od Ostrołęki. W 1827 r. P. Duża miała 25 dm., 181 mk. a P. Mała 17 dm., 117 mk. Wś P. Duża ma 1028 mr. W 1886 r. fol. P. Mała, os. Białobrzegi i Kółko rozl. 945 mr.: gr. or. i ogr. 515 mr., łąk 72 mr., pastw. 76 mr., lasu 255 mr., nieuż. 27 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 8; płodozmian 8-o polowy, las urządzony. Wś P. Mała os. 32, z gr. mr. 246; wś Wólka Brzezińska os. 28, z gr. mr. 120; os. Białobrzegi gr. mr. 46; os. Kółko gr. mr. 4. Ponikiew jest rodowem gniazdem Ponikiewskich h. Trzuska, osiadłych w ziemi nurskiej, w dawnym pow. ostrowskim, w par. goworowskiej. Gałęź tej rodziny przesiedliła się do Wielkopolski. 3.) **P.**, wś, pow. łomżyński, gm. Obrytte, par. Pułtunk. W 1827 r. było 16 dm., 116 mk. P. wchodziła w skład dóbr narodowych Obrytte. W 1822 r. spotykamy tu 13 czynszowników, opłacających czynszu 441 złp. 23 gr. 1 szel., i wysiewających 41 korc. jarzyny i tyleż oziminy; 4 komornik., 4 chałupn. i szynk., razem 104 mk. (7 żydów), 21 koni, 21 wołów, 44 krowy, 39 jałow., 33 świń, 93 owiec. *Br. Ch.*

Ponikiew 1.) wś, pow. wadowicki, z przys. *Chobot*, *Koziniec i Kaczyną*, zajmuje obszerną kotlinę, z której spływają potoki do Ponikwi, dopływu Skawy z lew. brzegu. Domy, w liczbie 232, ciągną się nad Ponikwą i jej dopływami: Ponikiewką i Madejem od 321 do 525 mt. npm. Góry otaczające tę kotlinę są: na płn. Skolec 564 mt. i Zawadka 477 mt., na wsch. Narożnik 558 mt. i Gancarz 802 mt, na płd. Magórka 819 mt. Góry te są pokryte lasami. Wś ma 1298 mk. (629 męż., 669 kob.), z tych 1265 rzym. kat., a 33 izrael. Jest tu kościół mur. z r. 1858, będący filią do Wadowic (11·3 klm.). Kapelana opłaca fundusz religijny. Szkoła ludowa 1-klas. jest również filialną. Cały obszar wynosi 4567 mr., z czego ma większa pos. (Aug. hr. Potocki) 794 mr. lasu, mn. zaś 3773 mr., t. j. 1508 mr. roli, 259 mr. łąk, 1451 mr. past. i 557 mr. lasu. Wś graniczy na płn. z Gorzeniem Górnym i Zawadką, na zach. z Zagórnikiem i Rzykami, na płd. z Jaszczurową, a na wsch. z Porębą Świnną. Według reg. pob. pow. szląskiego z r. 1581 wś, P. w par. Barwald, należała do zamku Zatorskiego, miała 8 półłanów kmiec., tracz o 1 kole. (Pawiński, Małop., 106). 2) **P.**, al. *Ponikwa*, część Międzybrodzia Lipnickiego, pow. bielski, leży na zach. od kościoła paraf., nad potokiem, ma 97 dm., 668 mk. (309 męż., 359 kob.) rzym. kat. *Mac.*

Ponikiewka, ob. *Ponikiew Duża.*

Ponikiewka, górski strumień, bierze początek w płd. obszarze gm. Ponikwy, w pow. wadowickim, na płn. stoku Jaworzyny (890 mt.), w płn. odgałęzieniach Kocierskiego pasma Beskidów zach. Płynie na płn. doliną międzygórską, nad którą od płn.-wsch. wznosi się Magórka (819 mt.) a od zach. Czoło (696 mt.). Przyjąwszy od lew. brzegu pot. Madej, zwraca się na płn.-wsch., płynąc między domostwami Ponikwy, wreszcie przeszedłszy na obszar Gorzenia Górnego, tuż na granicy tejże gminy z Jaroszowicami wpada do Skawy z lew. brzegu. Nad średnim i dolnym biegiem wznoszą się nad doliną tego potoku góra Łysa (554 mt.) i Iłowiec (477 mt.), a od płd. Żar (665 mt.) i wzgórze lesiste Brzegowiec. Dno koryta kamieniste, prąd rwący, młyny wodne. Długość biegu 8 kil. Źródła leżą na wysokości 800 mt. npm., ujście Madeja 390 mt., ujście do Skawy 285 mt. *Br. G.*

Ponikiewska Wola, wś, pow. krasnostawski, gm. Zakrzew, par. Targowisko.

Ponikła, wś, pow. opoczyński, gm. i par. Studzianna, odl. od Opoczna 24 w., ma 4 dm., 47 mk., 295 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 4 dm., 26 mk., par. Brudzewice.

Ponikła, rzeczka, prawy dopływ Swiślany, prawego dopł. Pokrzywnicy, praw. dopł. Kamiennej; przyjmuje z lewej strony Psarkę.

Ponikła, rzka, dopływ Mezy, dopł. Dźwiny.

Ponikła 1.) wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrąbniki, o 14 w. od Białegostoku. 2.) **P.**, uroczysko, tamże, o 11 w. od Białegostoku.

Ponikła al. *Ponikło*, potok, powstaje na płn.

obszarze gm. Mołoszkowic, w pow. jaworowskim, z połączenia dwóch strug, południowej leśnej i północnej błotnej. Płynie łąkami błotnemi od wschodu na zachód wzdłuż granicy gm. Szkła, przez obszar Mołoszkowic, nieopodal wólek Stenia i Chomeczek, następnie przez obszar Szkła, aż wreszcie minąwszy Trościanieckie Błoto, zwraca się na płd.-zach. i w obr. Bruchnala zlewa swe wody do Hnojeńca, dopływu Szkła. Długość biegu 7 kil. Koryto potoku błotne, bieg powolny. Dawniejszymi czasy uchodził ten potok do stawu bruchnalskiego, przez który przepływał Hnojeniec. Dziś znajdują się tu mokradła łączne. *Br. G.*

Ponikły-Stok, ob. *Kossaki-Ponikły-Stok.*

Ponikowica al. *P. Mała*, po rus. *Ponykowycia*, wś, pow. brodzki, 9 klm. na płd.-zach. Brodów. Na płn. leży Smólno i Gaje Smoleńskie, na wsch. i płd.-wsch. Suchodoły z Gajami suchodolskimi, na płd. Hołoskowice i Wysocko, na płd.-zach. Wołkowatycze (część Zabłociec), na zach. Raźniów. Płd.-zach. część obszaru przepływa jedno z ramion Styru, Wchodzi ono tu od płd.-wsch. z Suchodołów a płynie na płn.-zach. tworząc w obrębie wsi dwa błotniste stawy i przybierając od lewego brzegu dopływ Huk, od płd. z Hołoskowic. Główna część zabudowań wiejskich leży w dolinie Styru, której najwyż. wznies. sięga 233 mt. Grupy domów znajdują się jednak i w innych stronach obszaru. W skład wsi wchodzą następujące części: Barczyn, Hłuszyn (al. Hłuszyna, Hołoszyn, Głuszyna), Kołpin, Kosaczyzna (al. Kozaczyzna), Podjeziorem, Stawki, Welin i osada Drakowa Brzezina. Środkiem wsi idzie tor. dr. żel. Karola Ludwika. Na płn.-zach. leży Czarny las i las Świdowiec. Własn. większ. (ks. dominikanów w Podkamieniu), ma roli orn. 813, łąki ogr. 350, pastw. 55, lasu 2024 mr.; wł. mn. roli orn. 2723, łąki ogr. 1626, pastw. 92, lasu 19 mr. W zach. stronie wsi przeważa piasek i glinka z piaskiem; na tej glebie, przy bardzo dobrej uprawie, udaje się miernie żyto i hreczka, a najlepiej ziemniaki. Ku płn. gleba piaszczysta, po większej części moczarowata, obejmuje lasy skarbowe i łąki gromadzkie. Pola tam i ogrody nieurodzajne; łąki przeważnie kwaśne; w lasach przeważa sosna i dąb, a jest także cokolwiek grabiny, brzozy, olchy i osiki. Ku płn.-wsch. stronie gleba przez lud zwana porchowiną, a dalej romuszowata, tylko w mokre lata dosyć urodzajna. Od wsch. gleba gliniasta, najniewdzięczniejsza; tu leżą lasy skarbowe Kosaczyna i Hłuszyn. Na płn.-wsch. i płd., po obu brzegach rowu suchodolskiego, gleba czarnoziemna. Na płd.-zach. gleba pośledniej jakości. Kamienia nie ma w P. Od granicy suchodolskiej, na łokieć pod powierzchnią, jest opoka, do wypalania wapna przydatna; gdzieindziej pojawia się opoka dopiero w głębokości 2 lub 3 sążni. Na granicy Wysocka kopią glinę biało-niebieskawą, kleistą. Zaschnięta wyrównywa cementowi, gdyż dom przed 24-ma laty snopkami w tej glinie maczanemi (kalenicą) poszywany, ma dach jakby dopiero przed tygodniem zrobiony, a wody nie przepuszcza. Gliny przydatnej do wypalania cegieł jest podostatkiem. Na płn., w lasach ponikowickich, jest ziemia moczarowata, rudownią zwana, zawiera bowiem żelazo. W r. 1889 było 393 dm. a 2495 mk. w gm., i 13 dm. a 94 mk. na obsz. dwors. Między mieszkańcami 440 rzym.-kat., 1993 gr.-kat., 155 izr.; 147 narod. pols., 2288 rusiń., 149 niemiec. Par. rzym. kat. w Brodach, gr.-kat. w miejscu (Hłuszyna tylko należy do par. hołoskowickiej), dek. brodzki. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy, wybudowana w r. 1776 w stylu bizantyńskim, z twardego drzewa. W r. 1849 została odrestaurowaną. Zachował się w wielkim ołtarzu dawny obraz Najśw. M. Panny Podkamienieckiej, dobrego pędzla. Ikonostas pięknej snycerskiej roboty, dłuta Czajkowskiego z Ożydowa, w r. 1811 sprawiony. Posiada też cerkiew kielich srebrny misternej roboty, podobno własność Stanisława Augusta, który darował go swemu kapelanowi na pamiątkę. Metryki cerkiewne poczynają się od d. 20 kwietnia 1749 r., pisane skoropisem ruskim aż do r. 1785, od którego to czasu prowadzą się w języku łacińskim. Uposażenie proboszcza polega na dokumencie wizyty generalnej przez ks. Aleksego Harkiewicza, kanonika katedry halickiej, w 1783 r. przedsięwziętej. Według tego dokumentu wolny jest proboszcz od wszelkich powinności, danin, składek, tak dworskich jakoteż i gromadzkich. Dziesięciny pszczelnej, ani też oczkowego dopóty dworowi nie jest obowiązany dawać i płacić, dopóki pasieki swoje na gruntach erekcyonalnych lokuje. Materyału do reparacyi budowli cerkiewnej i parochialnej, tudzież na opał i utrzymanie płotów z lasów pańskich bezpłatnie dwór nie zaprzecza. W ziemi posiada 45 mr. pola ornego w małych parcelach, łąk 51 mr., wszystkie prawie moczarowate i piaszczyste. Kongruy z funduszu religijnego pobiera 168 zł. w., a dochodu z praw stuły (jura stolae) dawniej płacono z każdej chałupy 1 złp. rocznie prócz innych mniejszych akcydensów, które w czasie modlitwy chodzącemu dawano i przedaż ofiarek za nim szła. Teraz nie dochodzą 400 zł. w. a. rocznie. Najdawniejszy ślad piśmienny o istnieniu parafii znajduje się w inwentarzu archiwum podkamienieckiego z r. 1692, z którego się okazuje, że proboszcz, jako osoba duchowna, do żadnych danin i robocizn nie był pociągany. W temże archiwum zapisano: „prezentę Hospodyn Ponikowicy ma od

Jana Koniecpolskiego daną 3 czerwca 1713 r.“ W 1748 r. otrzymał prezentę na to probostwo od Wacława Rzewuskiego ks. Jan Waśkiewicz. Przystał on był do konfederatów barskich, a schwytany w bitwie pod Toporowem poszedł na Sybir, skąd już nie wrócił. Po nim był proboszczem zięć jego ks. Grzegorz Szanicki od r. 1769; następnie zięć księdza Szanickiego, Mikołaj Baśniański, koadjutorem od r. 1780 a proboszczem od r. 1789; dalej jego zięć ks. Teodor Turczyński od r. 1812, po nim syn jego ks. Szczepan Turczyński od r. 1844, a w końcu od r. 1875 ks. Jakub Czubaty. Proboszczowie tutejsi odznaczali się gorącym patryotyzmem. Ks. Teodor Turczyński był w r. 1809 komisarzem wojennym polskim, a w r. 1831 podejmował emigrantów w swym domu. Cerkiew musiała być w P. już od dawnych czasów. Powiadają, że w r. 1648 podczas napadu Kozaków wszystkie przywileje cerkiewne do ziemi zakopano, gdzie uległy zniszczeniu. Podług wizytacyi z d. 2 lutego 1756 r. cerkiew dawna w P., p. w. Zmartwychwstania Pańskiego, kollacyi Wacława Rzewuskiego, hetm. pol. kor., była z drzewa sosnowego. W babińcu była kapliczka świętej Trójcy. Dokładny opis tej cerkwi podał ks. Sadok Barącz w piśmie „Wiadomości o Ponikowicy Małej“ (Poznań, 1886). Przy cerkwi było bractwo św. Trójcy, któremu d. 25 kwietnia 1765 r. ks. Rudnicki nadał ustawy (Barącz, str. 21 do 27). Klemens XIII, udzielił d. 14 maja 1766 r. nawiedzającym cerkiew w P. podczas uroczystości św. Trójcy zupełnego odpustu. We wsi od 1860 r. istnieje szkoła etat. 2-klas., z językiem wykładowym polskim i ruskim. Budynek szkolny może pomieścić do 200 dzieci. Mieszkańcy wsi są wzrostu średniego, silni ale gnuśni. Choć pobożni, wierzą jednak w czary i wróżki; odrzucają wszelkie ulepszenia w uprawie roli i skłonni są do pijaństwa. Do budowy chaty używają sosny i dębu. Koło chat wyłącznie prawie wierzba rośnie. Ptactwa nie lubią; szczególnie czajki i rybołówki niszczą, twierdząc, że te ptaki z Tatarami zawitały, aby lud kryjący się w bagnach i sitowiu wyszpiegować i krzykiem zdradzić. Podług inwentarza z r. 1791 było w P. osiadłych gospodarzy 195, a cała gmina posiadała 114 koni, 274 wołów, 478 krów, 664 owiec, 162 świń. Półgruntowy każdy w lecie przez niedziel 20 robił pańszczyznę 2 dni w tydzień, w zimie przez niedziel 32 po jednym dniu, dawał kapłona jednego, jaj 5, czynszu płacił groszy $22^1/_2$ i motków 3 przędzy na motowidło arszynowe. Półtoraćwierciowy robił w lecie $1^1/_2$ dnia, w zimie dzień, dawał 3 części kapłona, jaj 3, czynszu $22^1/_2$ gr., motków 2 i pasem 5. Ćwierciowy latem i zimą jeden dzień odrabiał, dawał pół kapłona, jaj 2, czynszu gr. $11^1/_2$, motek i 10 pasem przędzy. Rogowczyzny od wołu dawał gr. 6, od krów i jałownika gr. 6, od owcy gr. 3, od świni gr. 6. Dziesięcinę pszczelną, gdzie pień dziesiąty zajdzie dawał, gdzie nie było 10 pni, od pnia po gr. 6 oczkowego płacił. Szarwarki cała osiadłość odrabiała, wiele razy była tego potrzeba, do reparacyi grobel, mostów, dróg i rowów. Gajownicy czynsz płacący, każdy z nich w lecie do wożenia zboża dni 6 podług zwyczaju odrabiał. Komornicy dni 12 pieszo rocznie odrabiali. Cały dochód z P., po odtrąceniu podatków, obliczano na 8113 złp. 2 gr. 12 fen. Z przemysłu domowego istnieje tu: tkactwo (fartuchy, kilimki w pasy i krajki), szewctwo (zwykłe obuwie wiejskie) i krawiectwo (szycie sieraków). Są też 2 kramy, 2 młyny wodne, cegielnia, cieśla, garbarz, rzeźnik i 2 kowali. Gmina posiada kasę pożyczkową z kapit. 731 zł. w. a. Historyczną wzmiankę o P. znajdujemy dopiero na początku XVI w. W 1511 r., skutkiem podziału dóbr rodziny Sienińskich, dostała się P. Jadwidze, córce Piotra Sienińskiego a żonie Marcina Kamienieckiego, woj. podolskiego. Po śmierci Marcina i Jadwigi Kamienieckich podzielili trzej synowie majątek rodzicielski między siebie w r. 1578, ale już w r. 1580 sprzedali te dobra Stanisławowi Żółkiewskiemu, wojew. bełskiemu. W r. 1629 kupił od Żółkiewskiego Brody z przyległościami, a zatem i P., Stanisław Koniecpolski, hetman polny kor. Koniecpolscy mocno te dobra obdłużyli. Stanisław, wojew. sandomierski, przyznał i zabezpieczył w r. 1666 na dobrach swoich Jakubowi Golińskiemu i jego żonie Zofii z Pruszkowskich 8000 złp., a w r. 1674 braciom rodzonym Jędrzejowi i Stanisławowi Golińskim wyraźnie tę sumę na P. zabezpieczył i do niej 9000 złp. dołączył a P. wraz z wszystkimi pożytkami Jędrzejowi Golińskiemu wydzierżawił. Według inwentarza z r. 1682 „było w P. 29 zagrodników. Pięciu pierwszych powinnością było od św. Jana do św. Marcina robić po dni 4, a potem po dni 3 w tydzień. Zakoski, obkoski, zażynki, obżynki, tłokę. Czynszu dawali po 1 zł. i 15 gr. Kapłona jednego, rogowszczyzny gr. 7 od bydlęcia, od owcy gr. 3. Dziesięcina pszczelna u kogo mogła być, u kogo nie, dawał po gr. 6 oczkowego. Dziesięcina świnna. Krupy bez pańszczyzny robić i proso tłuc, konopie bez pańszczyzny wyprawić, sprząść, jak przędziwo stanie. Podwody jak z rybą, tak i ze zbożem, gdzie im rozkażą; przędzy swojej własnej po 8 pasem. Szósty i 7-my jak w lecie tak i w zimie po 3 dni w tygodniu robił z daninami poprzedniemi. Ósmy do 23-go powinni byli robić od św. Jana do św. Marcina po 3 dni, potem po 2 dni z daninami poprzedniemi; 24-ty

i 25-sy od św. Jana do św. Marcina po 2 dni a potem po dniowi; 26-ty i 27-my kowale, dawali czynszu 50 złp. Mielnicy, 28-my i 29-ty, robili siekierą po 3 dni w tygodniu. Bartnicy, którzy barci trzymają, jak miody tak i żyto i chmiel, ci powinni oddać: żyta 2 ćwierci, miodu po rączce, chmielu osmakę. Dochód z pańszczyzny, dzień po gr. 6 licząc, czynił zł. 703. Arenda karczem 600 złp., spust stawów 466 złp. Miodu beczek 25 po 56 złp. beczka = 1200 złp. Od kowalów czynszu 50 złp. Rogowszczyzna 50 złp. Czynsz od chłopów 12 złp. Za żyto od bartników 15 złp. Razem 3096 złp. Odsiewki zaś były: pszenicy osmak 25, żyta 10, grochu osmaka, greczki 34 osmak, konopi 92, owsa 70, jęczmienia 20, żyta jarego osmaka. Dwór był na ostrowiu z mostem zwodzonym, który też zameczkiem nazywano. Izba wielka, w której pięć okien w ołowiu, piec kaflowy zielony, drzwi 3; izdebka mała z piecem kaflowym, piekarnia, piwnica. Potem stajnia, obora, chlewy, stodoła i winnica. Chłopi z rybami jeździli 2 razy do roku do Lwowa i Sokala, z żytem do Przemyśla i Tuczyna". W r. 1688 zburzyli Tatarzy zameczek w P. i osadę niewielką zrabowali a ostatniego z Golińskich, Antoniego, zamordowali. Opiekę nad sukcesorami (t. j. nad Grotowskimi, Szymanowskimi, Oświęcimami) objął Jacek Dydyński, stolnik owrucki, wziął w dzierżawę zastawę ponikowicką i zrestaurował budynki spalone przez Tatarów. Tymczasem Jan Koniecpolski, ststa sieradzki, wysłał kozaków, strzelców i sług swoich w liczbie 50 w r. 1691 i kazał gwałtownym sposobem odebrać P. Wypędzeni Dydyńscy (t. j. Jacek i brat jego Paweł) zanieśli protest do sądów trybunału lubelskiego, otrzymali wyrok na swoją stronę a w r. 1697 ogłosił Jan Kazimierz Brodzicki, miecznik żytomierski, w P. Jana Koniecpolskiego bannitą i Dydyńskich do dzierżawy wprowadził. Lecz zaledwie się rozlokowali, wygnał ich znowu Koniecpolski i dopiero 19 czerwca 1693 r. zawarł z nimi ugodę, mocą której 4000 złp. przyznał im jako wynagrodzenie za poczynione szkody i przyrzekł wypłacić razem 25,300 złp. Aż do zapłaty tej sumy Dydyńscy mieli dzierżyć P. Ci jednakże zlali wszystkie swe prawa d. 27 stycznia 1694 r. na Jana Kruszelnickiego, który się zobowiązał wypłacić rzeczoną sumę sukcesorom Golińskiego. W r. 1696 ucierpiała wieś znowu z powodu napadu tatarskiego. W roku 1699 wypożyczył Jan Koniecpolski 12,000 złp. od Adama Rzewuskiego, starosty wiszeńskiego, i dał mu pełnomocnictwo do wykupna P. w celu przeniesienia tej dzierżawy na swoją osobę. Ale Rzewuski przeniósł to prawo na Stanisława na Sarniewie Omieciński ego i jego żonę Krystynę z Matuszewiczów, którzy też w r. 1701 przez komplanacyą z Kruszelnickim dzierżawę tej wsi objęli. Z tej tranzakcyi okazało się na P. długu 40,000 złp., do którego przybyło 31,774 złp. pożyczone u Omiecińskiego, i inne sumy, tak, że dług cały wynosił 100,308 złp. Omiecińscy trzymali się najdłużej dzierżawy. W r 1770 po śmierci Jana Koniecpolskiego odziedziczyli jego dobra dwaj bracia Franciszek i Aleksander Walewscy, urodzeni z Maryanny Koniecpolskiej, a w r. 1723 sprzedali je Jerzemu Aleksandrowi Lubomirskiemu, obożnemu wielkiemu kor. W r. 1743 wydzierżawili P. dominikanie podkamienieccy. W r. 1746 prawdopodobnie przeszła P. w ręce Rzewuskich. Po śmierci Wacława Rzewuskiego, hetm. pol. kor., a potem wojew. krakowskiego, okazały się na dobrach znaczne długi, a ponieważ i dominikanie podkamienieccy mieli na P. zabezpieczonych 152,196 złp., które różnymi czasy wypożyczyli Rzewuskim, przeto uzyskali dekret dziedzictwa tej wsi w r. 1791 i weszli w jej posiadanie. Z podań miejscowych zasługują niektóre na uwagę. Naprzeciwko dworu jest mały ostrów na stawie „Zameczkiem" zwany; był tu niegdyś zameczek drewniany z mostem zwodzonym i cerkiewką. Według podania zapadła się cerkiewka wraz z ludem tamże zgromadzonym podczas napadu tatarskiego w sam dzień Wielkiejnocy. Za folwarkiem skarbowym znajduje się wyniosłość „Mogiłką" zwana. Mówią, iż w czasie grasującego powietrza morowego, znahorka pewna doradzała, ażeby wieś bliźniakami oborać, a potem orzących żywcem zakopać. Właśnie wtedy były w P. dwaj bracia i dwa woły bliźniaki, których do tej czynności użyto. Wysłano ich tedy by oborali wieś, a gromada tymczasem wykopała dół głęboki, w którym powracających bliźniaków wraz z pługiem zagrzebano i całą osadę przed dżumą ocalono. Za wsią przy drodze do Kosaczyzny stoi krzyż kamienny, pod którym spoczywać mają zwłoki dwojga kochanków, przez Tatarów zamordowanych. Pewnego dnia szła dziewica ponikowicka z rydlem na robotę; nagle zaskoczona przez Tatarów, broniła się dzielnie, odpierając i kalecząc rydlem napastników. Na odgłos wrzawy przybiegł jej narzeczony. Kosą odpierał zamachy nieprzyjaciół, nareszcie pokonany, został w drobne kawałki rozsiekany. Nad mężną dziewczyną znęcali się, póki ducha nie wyzionęła. Ciała ich pochowano na tem miejscu. Nazwa tej Kosaczyzny pochodzi od zamożnego sołtysa Kosackiego, który mając córkę jedynaczkę, postanowił ją wydać za bogatego sąsiada. Ale córka, kochając ubogiego najmyta, sprzeciwiała się temu postanowieniu. Ojciec, domyśliwszy się tej skłonności, wyprawił z domu ubogiego najmyta. Ale

mimo to, córka o nim tylko myślała. Ojciec był jednak nieprzebłagany w swem postanowieniu i naznaczył wesele na pierwszy dzień Zielonych Świątek. Ubraną dziewicę prowadzono przez las do ślubu. Szła tedy nieboga, a usłyszawszy kukułkę, zawołała rozpaczliwie: „Zakukaj zazułeńko, rozstupysia zemłeńko“. I ziemia rozstąpiła się i żywcem pochłonęła dziewicę; wiatr tylko uniósł z jej głowy wianuszek barwinkowy. Wklęsłość ziemi do dziś dnia pozostała i barwinek dziko porasta dokoła. Co rok w sobotę rano przed Zielonymi Świątkami zbiera się drużyna dziewic ponikowickich na to miejsce i zbiera barwinek, powtarzając co chwila: „Zakukaj zazułeńko, rozstupysia zemłeńko“. Uzbierany barwinek przynoszą w niedzielę Zielonych Świątek do cerkwi i kładą przed ołtarz. Kapłan błogosławi barwinek i oddaje dziewicom. W Zielone Świątki nikt ślubu nie bierze, uważając dzień ten za nieszczęśliwy. W przysiołku Kołpinie znajduje się wśród lasu czworobok, około 30 morgów wynoszący, otoczony sypanymi wałami, które lud „hradami“ nazywa. Powiadają, że tu było miasto „Kotokin“, które ks. włodzimierski Roman, powołany przez Haliczanów przeciwko Włodzimierzowi, synowi Jarosława Ośmiomysła, do szczętu zburzył około r. 1190, za to, że idącemu z Włodzimierza na Halicz dzielny opór stawili. Owóż na tym Kołpinie żyje dotąd rodzina Karaimów, ludzi nadzwyczaj rosłych, barczystych i dorodnych, którzy dziwną swą nazwę od następnego podania wywodzą: Czasu bardzo dawnego, gdy Tatarzy „czarnym szlakiem“ idąc, wkroczyli do Rusi Czerwonej i rozłożyli się koszem na górze „Makutra“ zwanej, po lewej stronie gościńca z Brodów do Podkamienia, naprzeciw Suchowoli, król polski zawezwał Halskiego, dziedzica Ponikowicy, żeby z ludźmi swoimi szedł przeciw Tatarom. Ale Halski dopiero się ożenił i nie chciał wyruszyć. Wdał się tedy z hanem w układy, dał mu dużo pieniędzy, a mniemając, że w ten sposób siebie zabezpieczył, pozostał w domu. Tatarzy jednak nie dotrzymali słowa. Pod niebytność dziedzica wpadli do P., dwór zrabowali a Halską uprowadzili. Zrozpaczony mąż zbiera zbrojnych, uderza na Tatarów i wybija wszystkich; han tylko uszedł i uprowadził ze sobą Halską. Niebawem nadciągnął król, oglądał pobojowisko, a jeden z podwładnych Halskiego wskazując na tatarskie trupy, powiedział: „Kara im“ za krzywoprzysięstwo. Król rzekł tedy do mówiącego: „Odtąd zwać się będziesz „Karaim“. Ty i wszyscy chłopi, coście tak dzielnie pobili Tatara, jesteście od dziś wolni sołtysi, ale wasz pan pójdzie na chłopa za nieposłuszeństwo“. Halski udał się na Ukrainę i zginął bez wieści. Ponikowiczanie mają jeszcze inne podania, jak np. o carycy Helenie, o wojsku polskiem w górach Podhoreckich ukrytem i o skarbach tamże zakopanych i t. d. W pobliżu młyna „Barczyn“ zwanego była do niedawna wielka mogiła piaskowa. Przy stopniowem rozkopywaniu mogiły w r. 1852 ukazały się kości ludzkie. Były to szkielety twarzą na wschód obrócone, obok nich stały szczątki popielnic koloru czerwonego, a w nich były węgle, kości niedopalone i cienko ciosane krzemyki. Por. ks. Barącza „Wiadomość o P.“, w czasopiśmie „Warta“ (Poznań 1886, Nr. 616—621) i tegoż autora „Cerkiew w P.“, w „Tygodn. Katol.“ (Grodzisk 1865, t. VI, str. 136 do 139). *Lu. Dz.*

Ponikowska, sztolnia, ob. *Olkusz* (VII, 488).

Ponikwa 1,) kol., pow. kozienicki, gm i par. Policzna, odl. od Kozienic 15 w., ma 24 dm., 88 mk., 585 mr. ziemi dwors. 2.) **P.**, wś, pow. makowski, ob. *Ponikiew.*

Ponikwa 1.) os. młyn., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Zdzięcioł (Djatłowo), o 54 w. od Słonima. 2.) **P.**, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 31 w. od Słonima.

Ponikwa 1.) rzeka, wypływa ze stawku we wschodniej części gm. Ponikwy Wielkiej, w pow. brodzkim, nieopodal lasu Tudorola; płynie na zachód, skąd dalej na płn.-zachód, tworząc granicę między Ponikwą Wielką a Wołochami; przepłynąwszy rozległy staw ponikiewski, wypływa na płn.-zach. brzegu i podąża na obszar gm. Suchodołów; tutaj przecina gościniec złoczowsko-brodzki, przepływa stawek suchodolski i przechodzi na obszar gm. Ponikowicy Małej; pominąwszy osady ponikowickie, jak Barczyn, Ksiądzek i Wełyn (Welin), wchodzi na leśny obszar Raźniowa i poniżej stawów w Rudzie, które przepływa, po za lasem raźniowskim, na granicy wsi Raźniowa z Rudą Babińską, uchodzi do rz. Łahodówki, dopływu Styru. Jest to rzeka błotna. Długość biegu 28 klm. Spadek wód wynosi: 281 mt. (źródło), 264 mt. (staw w Ponikwie), 230 mt. (staw pod Barczynem), 223 mt. (Ksiądzek), 212 mt. (ujście). P. znaną jest także pod nazwą Suchodołki. 2.) **P.**, potok podgórski, wypływa na północnym stoku pasma górskiego Magórki (ob. t. V, str. 904), na granicy Międzybrodzia Lipnickiego a Łodygowic i Czernichowa, w pow. bialskim. Płynie na płn. przez las Brodek a dosiągnąwszy wsi Ponikwi, zwraca się na wschód, płynąc przez Międzybrodzie Lipnickie doliną międzywzgórzystą, nad którą od płd. wznosi sią pasmo Magórki (913 i 933 mt.) a od płn. wzgórze Nowy Swiat (666 mt.). Poniżej Międzybrodzia uchodzi do Soły z lew. brzegu. Długość biegu $5^1/_4$ klm. Prąd wody rwący, dno kamieniste. Zasila się

wodami kilku bezimiennych strug, wpadających do niej obustronnie. *Br. G.*

Ponikwa *Wielka* al. *Ponikwa*, rus. *Ponykwa Wełyka*, wś, pow. brodzki, 14 klm. na płd. od Brodów. Na płn.-zach. leżą Suchodoły z Gajami Suchodolskimi, na płn. Brody i Gaje Starobrodzkie, na płn.-wsch. Boratyny, na wsch. Czernica, na płd. Hucisko Brodzkie i Wołochy, na płd.-zach. Dubie, na zach. Hołoskowice. Wś leży na płn.-zachodnim stoku Woroniaków, w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Ponikwy, tworzącej jedno z ramion Styru. Płynie ona naprzód wzdłuż granicy połud.-wschodniej na płn. zachód a potem wchodzi w środek obszaru i tworzy staw, z którego wypłynąwszy podąża na płn.-zach. do Suchodołów. Od płd. i wsch. wznoszą się wysokie, lesiste wzgórza (góra 434 mt.). Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Ponikwy, głównie na płn. od stawu. Do wsi należą grupy domów: Kopanie i Lisowiki, wólki; Osady pod lasem, Osady pod lasem od granicy Dubia, Wydra z karczmą tej nazwy, i osady: Gondówka i Dębinka. W stronie zach., w pobliżu stawu, wznosi się piękny pałac z wieżyczką, z rozległym parkiem, który przyozdabiają liczne zbiorniki wody. Krótki opis pałacu i parku wraz z ryciną, podał „Przyjaciel Ludu“ (1849, str. 36 i 37). W zbiorze rycin Pawlikowskiego znajdują się widoki pałacu i ogrodu (Nr. 4587 do 4590). Własn. więk. (Olgi hr. Borkowskiej) ma roli or. 1009, łąk i ogr. 221, past. 100, lasu 814 mr.; wł. mn. roli or. 1174, łąk i ogr. 444, past. 40, lasu 3 mr. Gleba czarnoziemna, urodzajna, rodzi wszystkie gatunki zboża i roślin okopowych. W r. 1880 było 164 dm., 1148 mk. w gminie, a 31 dm., 220 mk. na obszarze dwor., w tej liczbie 196 rz.-kat., 1064 gr.-kat., 108 izrael.; 113 Polaków, 1123 Rusinów, 117 Niemców. Ekspozytura rz.-kat. w miejscu, dek. brodzki, erygowana w r. 1865 przez Seweryna i Olgę hr. Borkowskich. Nabożeństwo odprawia się w kaplicy pałacowej, kościół zaczęto budować w r. 1864. Do ekspozytury należą wsie: Boratyn, Dubie, Hołoskowice, Hucisko Brodzkie, Suchodoły, Wołochy z Hutą Nową i Wysocko. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. brodzki. We wsi jest cerkiew drewniana p. w. św. Parascewii. Szkoła etat. 1-klas. od 1847 r. z językiem wykładowym rusińskim, posiada ogród szkolny (4·3 ara). Mieszkańcy zajmują się prawie wyłącznie rolnictwem. We wsi jest gorzelnia, browar, dwa młyny (Średni i Ostatni) nad Ponikwą, kowal, mosiężnik i 3 rzeźników. W górach obfite kamieniołomy. Kasa pożycz. ma kapitału 100 złr. *Lu. Dz.*

Ponikwa al. *Punikwa*, dok. *Poniqua*, zepsute *Puronket* i *Tarnakal*, rzeka, lewy dopływ Obry (dopływu Warty). Powstaje pod Grochowem, o 12 klm. na wsch. od Sulęcina (Zielentzig) w Brandenburgii, płynie ku płn., wchodzi do pow. międzychodzkiego poniżej Grochowa, oblewa Nową Wieś, dawniej Ponikwą i Maszkowem zwaną, obraca młyn Nowowiejski; odgranicza na przestrzeni 2 klm. pow. międzyrzecki. Poniżej fol. Strużnego skręca ku wsch., pędzi Tylny młyn Bledzewski, mija Bledzew i uchodzi do Obry; długość biegu jej wynosi około 15 klm. Władysław Odonicz sprowadziwszy z Dobrego Ługu łużyckiego cystersów, przekazał im w Dąbrowie Sokolej (tak zwano niegdyś okolicę Bledzewa, gdzie później stanęła osada tejże nazwy, przełożonej na Falkenwalde, Fafold, Fafołdy i t. p.) 500 łanów ziemi, rozciągających się nad Ponikwą. Bolesław, syn Odonicza, i Przemysław II potwierdzili to nadanie w r. 1259 (odnośnie 1267 r.). *E. Cal.*

Ponikwa, os. nad rz. Ponikwą, znana już w r. 1293. Składała w r. 1309 dziesięciny klasztorowi zemskiemu, przeniesionemu następnie do Bledzewa, i odtąd przezwaną została Nową Wsią (Nova Villa in Teutonico). Ten sam los spotkał przyległą os. Maszków (Mascovo) i obie, po obu brzegach Ponikwy, zlawszy się w jednę całość, znane są tylko pod nazwą Nowej Wsi (ob. *Nowa Wieś*, t. VII, 206).

Ponikwica al. *Byczynka*, rzeczka, powstaje w półn. części wsi Byczyny, w pow. chrzanowskim, z bagnisk tworzących niegdyś staw. Płynie zrazu ku płd.-zach., minąwszy górę Biskupią (312 mt.) i wśród łąk dopływa do wsi Byczyny. Tu zabiera z lew. brzegu dwa źródła, płynące z wapienia małżowego. Poniżej w łąkach Byczyny zabiera wody ze stawu, następnie ścieki z mokradeł, dalej strugę z łąk byczyńskich. Koryto z namulisk otaczają brzegi popodrywane, pokrytę łąką. Poniżej lasu Korzeńca tworzy błotniska. Cokolwiek powyżej Ogierni przyjmuje z lew. brzegu strugę napływającą z powyższego lasu. W dalszym swym biegu przybrawszy kierunek więcej zachodni, gubi się w obszernych mokradłach. Wypłynąwszy z lasu Korzeńca podąża łąkami wzdłuż granicy Jelenia z Dębem w kierunku zachod. do Przemszy. Koryto w ogóle płytkie. Brzegi dla licznych mokradeł trudne do przebycia. Woda ma smak torfowy. *Br. G.*

Ponikwy, wś, pow. krasnystawski, gm. Zakrzew, par. Targowisko. W 1827 r. było 37 dm., 222 mk., par. Batorz.

Ponikwy 1.) wś kościelna, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wołczyn, o 35 w. od Brześcia. 2.) **P.**, wś kościelna, tamże, o 39 w. od Brześcia.

Ponin, dok. *Punyn*, wś i fol., pow. kościański, o 5 klm. na płd.-zach. od Kościana, na bitym trakcie poznańsko-leszczyńskim, w okolicy wznoszącej się od 72 do 88 mt. npm.; par.

w Białczu, dawniej w Kościanie, st. p. i dr. żel. tamże. P. należał do Ponińskich w r. 1387, a do Kwileckich w późniejszych czasach. W r. 1580 było łanów osiadłych 7 1/2, zagrodników 4, komorników 2, osadników 3 i 27 owiec. Wieś ma 15 dm. i 116 mk. kat. Folw. wchodzi w skład dóbr Kobylniki hr. Kwileckiego i liczy 40 mk. w 3 dm. *E. Cal.*

Poninka, wś, pow. nowogradwołyński, gm. połońska, 75 dusz włościan; ziemi włośc. 256 dz., dworskiej Gruenfelda 424 dz., bar. Brandla 241 dz. Leży na trakcie dawniej pocztowym z Nowogradwołyńska do Połonnego, ma kostopalnię. *L. R.*

Poninken (niem.) 1.) *Gross*, dobra, pow. frydlądzki, 3 1/2 klm. od st. p. Schoenbruch; obszar 89 ha. 2.) **P.** *Klein*, fol., tamże.

Poniszowice, niem. *Ponischowitz*, 1227 *Pomnisowici*, wś, pow. toszecko-gliwicki. Posiada kościół par. kat. drewniany od 1175 r., szkołę kat. W 1842 r. fol., 83 dm., 601 mk. (8 ew., 11 żyd.), gorzelnia, cegielnia, hodowla owiec i świń. Do P. należy fol. Wymysłów. Dobra P. stanowiły jednę całość z Niekarmem i Niewieściem. P. par. (dek. Ujazd) miała w 1869 r. 2390 kat., 7 ew. Ślady jakie tu pozostały po pierwotnym kościele, sięgać mają r. 1175. W r. 1245 Mieszko, ks. opolski, nadał biskupowi wrocławskiemu dziedzictwo swoje w P.; r. 1257 ks. Władysław przekazał Januszowi, synowi Jarosława, część P. i kawał lasu, zwanego Kotulinem (Chotulin), a w r. 1260 darował 80 łanków na P. biskupowi wrocławskiemu, który w roku 1264 zamienił dziesięciny miejscowe na inne.

Ponitowski Staw, uroczysko, pow. dubieński, ob. *Mikitycze.*

Ponitt al. *Ponitten* (niem.), fol., pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. Schrombehnen.

Ponitwa, rzeczka w pow. dubieńskim, lewy dopływ Ikwy, do której uchodzi pomiędzy Dubnem a miasteczkiem Werba.

Poniwiec, potok górski, wypływa w Beskidzie zachod. szląskim, z pod grzbietu Czantoryskiego, w lesie Suchym, w gm. Ustronie, w pow. bielskim, obw. sąd. skoczowskim, na Szląsku austr. Płynie na płn.-wsch. leśnym jarem i poniżej chat, Poniwcem zwanych, przeciąwszy gościniec węgiersko szląski, wpada do Wisły z lew. brzegu. Długość biegu 7 klm. Źródła leżą 700 mt., ujście 365 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Ponizie, wś, pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Augustów, odl. od Augustowa 6 w., ma 32 dm., 275 mk. W 1827 r. 20 dm. 119 mk.

Ponizie, *Ponize*, *Ponyzie*, pobrzeże dolnego Dniestru aż do ujścia.

Ponizie 1.) fol., wś i dobra nad rzką Zdrą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Ponizie, o 6 w. od gminy a 46 w. od Oszmiany; folw. ma 1 dm., 8 mk. kat., młyn wodny, wś zaś 13 dm., 108 mk. prawosł. i 32 katol. (w 1864 r. 56 dusz rewiz.); własność Tukałłów. W skład okr. wiejs. wchodzą wsie: P., Koty, Kurpowo, Kiewle i Kapłany oraz zaśc. Ciereszki, Kapłany, Sinki, Kurpowo, Czaplaje, w ogóle 234 dusz rewiz. włośc. uwłasz. 2.) **P.**, fol. nad rz. Zdrą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 45 1/2 w. od Oszmiany, 1 dm., 12 mk. kat., gorzelnia i młyn wodny drewniany. 3.) **P.**, karczma szl. nad stawem, tamże, 1 dm., 5 mk. żyd. 4.) **P.**, os. młyn., tamże, o 45 w. od Oszmiany, 1 dm., 6 mk. żyd. 5.) **P.**, wś nad rzką Wołożynką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Ponizie, o 57 w. od Oszmiany, ma 13 dm., 260 mk., w tej liczbie 230 prawosł. i 30 kat. (w 1864 r. 163 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Kiełwicze, Makarówka, Nosiewicze, Brunejka, Sołona, Kapuścina, Rum i zaśc. Daragusz, w ogóle 564 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 6.) **P.**, karczma rząd., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 45 wiorst od Święcian, 1 dm., 4 mk. żyd.

Ponizniki, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Drujka, okr. wiejski i dobra Miłoszów, Idołta, o 8 w. od gminy, 30 dusz rewiz.

Ponizowje, wś nad rz. Hajną, pow. borysowski, w 2 okr. pol. Łohojskim, gm. Łohojsk, ma 13 os.; grunta lekkie, miejscowość falista i lesista. *A. Jel.*

Ponizowo, fol. i dobra nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski Ponizowo, o 15 w. od Dzisny; fol. ma 1 dm. i 6 mk. kat., dobra 549 dz. ziemi dworskiej. Własność niegdyś Antoniego Obrąpalskiego, marszałka dzisieńskiego, nabyta na licytacyi przez Franciszka Korzeniowskiego. Znajduje się tu cerkiew drewn. p. w. N. M. P., fundowana w 1816 r. przez Obrąpalskiego, dawniej był też kościół fil. kat. par. Dzisna. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Słoboda, Zabołocie, Baraszki, Lipacino (Lipatino), Treskuniszki, Tarandy, Gogolimszczyzna, Koleśniki, w ogóle 215 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 16 jednodworców.

Poniżany 1.) wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Syczynięta, o 8 w. od gminy, 76 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Wojstomska Plebania. 2.) **P.**, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dubotówka, o 6 w. od gminy, 31 dusz rewiz.; należy do dóbr Żodziszki, dawniej Miłoczewskich, następnie Bokszańskich. 3.) **P.**, wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Łunna, o 31 w. od Grodna.

Poniżyszki, wś włośc. nad jez. Wilańce, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Cejkin,

o 7 w. od gm. a 18 w. od Święcian, ma 6 dm., 48 mk. kat. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.).

Pońków *Sołtysy*, pow. tomaszowski, gm. Tarnowatka, par. Krasnobród.

Ponkowice, mylna nazwa wsi pow. staromiejskiego: Rąkowice. *Lu. Dz.*

Ponkratówka, ob. *Ponkratowo*.

Ponkratowo 1.) al. *Ponkratówka*, wś, pow. czauski, gm. horodecka, ma 32 dm. i 216 mk., z których 3 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 4 wozów, sań i t. p., 4 bednarstwem. 2.) **P.**, wś, pow. sieński, gm. Ostrowno, ma 16 dm., 93 mk., z których jeden zajmuje się szewctwem.

Ponnau 1.) *Gross*, wś, pow. welawski, st. poczt. Gross Schirrau. 2.) **P.** *Klein*, wybud., tamże.

Ponomary, wś w gub. witebskiej.

Pononowicze, wś, pow. wieliski, należy do dóbr Kuryn, Bykowskich.

Ponora, w dok. *Ponura*, rzka w pow. starokonstantynowskim, prawy dopływ Ikopoti, do której uchodzi pod wsią Rosołowce. Przepływa pod wsią Peczyski.

Ponora, wś, pow. ostrogski, o 25 w. na wschód od Ostroga, przy starym trakcie z Ostroga do Żytomierza, posiada cerkiew filialną. Gleba od płn. glinkowata a od płd. czarnoziem urodzajny. Włościanie do czasu uwłaszczenia byli zamożni, potem zaś, oddawszy się pijaństwu i kradzieżom, zupełnie zubożeli. W 1880 r. pożar zniszczył pozostałych ośmiu drobnych gospodarzy. Dawniej było tu 6 tkaczy, 2 mularzy, 3 szewców, 1 krawiec i 1 szklarz. W wielu miejscach przy kopaniu ziemi okazuje się na sażeń pod powierzchnią torf zbity, w pokładzie do 2 łokci grubym. Pomiędzy P. a Annopolem znajduje się młyn parowy. Wieś ta wchodziła niegdyś w skład dóbr ks. Ostrogskich i w 1602 r. wymienioną jest jako należąca do schedy ks. Aleksandra. Następnie była własnością ks. Jabłonowskich, dziedziców klucza annopolskiego, w 1834 r. w skutek kolokacyi, rozdzielona między Kaszubskiego, Paszkiewicza, Zwolińskiego, Leńkiewicza, Krajewskiego, Niedźwiedzkiego i Piotnickiego. Obecnie należy do Worczyńskich, Omelianskich i Piotnickich. *Z. Róż.*

Ponorejkupie, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 36 w., 1 dm., 7 mk.

Ponornica, mko nad rzką Bohaczką, pow. królewiecki gub. czernihowskiej, ma 3100 mk., 2 cerkwie, szkołę miejską, targi i jarmarki handlowe. Mieszkańcy trudnią się wyrobem sieci i niewodów. Niegdyś miasto sotnicze pułku czernihowskiego. Z setników wymienieni w dokumentach Fedor Kutwinienko i Fedor Tuneńko.

Ponory, wś, pow. ostrogski, ob. *Kurasz*.

Ponory, las w pow. podhajeckim, na obszarze wsi Łysa.

Ponory al. *Pawora*, leśniczówka w Rakowcu, pow. podhajecki.

Ponoszow, niem. *Ponoschau*, wś, pow. lubliniecki, par. kat. u św. Piotra pod Sierokowem, szkoła kat., młyn wodny, kopalnie żelaza, dwie fryszerki, piec wapienny. W 1842 r. 2 dwory, 2 folw., 57 dm., 483 mk. (16 ew., 4 żyd.). Do P. należą: fol. Gojkowo, młyn wodny i huta cynkowa Pilawa, Kuźnica zakład żelazny, Patoka folw., Niwka fryszerka.

Ponowice, nazwa niw w południ. stronie Wasyłowa, pow. Rawa Ruska. *Lu. Dz.*

Ponowie 1.) wś nad rz. Pentą, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 30 w., ma 4 dm., 33 mk. W 1827 r. było 9 dm., 77 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. 2.) **P.**, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 13 w., ma 23 dm., 195 mk., 864 mr. W 1827 r. było 25 dm., 202 mk., par. Sudargi. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kidule. *Br. Ch.*

Ponschau (niem.), ob. *Pączewo*.

Pontki, ob. *Pątki*.

Pontnowo, ob. *Pątnowo*.

Pontus Euxinus, nazwa Czarnego morza u geografów starożytnych.

Ponura 1.) uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna-Wieś, o 25 w. od Sokółki. 2.) **P.**, ob. *Ponora*.

Ponurzyca, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Osieck, ma 47 dm., 333 mk., 564 mr. ziemi. W 1827 r. 16 dm., 78 mk.

Ponykowycia i *Ponykwa* (rus.), ob. *Ponikwica* i *Ponikwa*.

Ponyrka, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna-Wieś, o 27 w. od Sokółki.

Poobelkemie, pow. maryampolski, gm. Gudele, odl. od Maryampola 24 w., ma 5 dm., 27 mk.

Poobelksnie, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, odl. od Maryampola 22 w., 1 dm., 11 mk.

Poobielsk, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 48 w. od Prużany.

Poobszkalnie, dwór, pow. rossieński, par. szydłowska, własność Rekścia.

Pooleje, kilka wsi w pow. rossieńskim na Żmujdzi, nad rz. Oleją (Aleją), dopływem rzki Upie w dorzeczu Szeszuwy.

Poolkiena, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciński, o 1 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do Horodelskich.

Poolsie, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Poołksna, zaśc. szl. nad jez. Ołksna, pow.

święciański, w 2 okr. pol., o 45 w. od Święcian, 4 dm., 25 mk. katol.

Pooranie 1.) I, zaśc. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 55 w. od Trok, 1 dm., 8 mk. katol. 2.) **P.**, II, zaśc. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 55 w. od Trok, 1 dm., 11 mk. katol. 3.) **P.** III, zaśc. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 55 w. od Trok, 1 dm. 11 mk. katol.

Poorya, wś, włośc., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 28 w., ma 7 dm., 53 mk., 206 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule.

Poosak, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Igłówka, odl. od Maryampola 22 w., 2 dm.

Poosyja al. *Poosyje*, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 9 w., ma 14 dm., 148 mk. Wchodziła w skład dóbr. rząd. Leśnictwo.

Pooszoka, fol. szl. nad jez. Woszosza, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 57 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katol.

Pooszwicie, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Poowkowie, dawna nazwa majątku *Botoki* (ob.), w pow. rossieńskim.

Poozerwo, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 6 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Sutkuszki, Krukowskich.

Pooźlinie, fol., w pow. rossieńskim, w 1717 r. wchodził w skład stw. botockiego; ob. *Botoki* 1).

Popadia 1.) górski potok, wypływa w obrębie gm. Perehińska, w pow. dolińskim, z pod działu górskiego Parenek (ob. Gropa) i płynie na zach. leśnym wąwozem i ubiegłszy 4 klm. zlewa wody do Haninca. Przyjmuje od lew. brzegu strugę, płynącą spod Popadii Małej (1603 mt.). 2.) **P.**, potok górski, powstaje w płd. części obszaru Hryniowy, w pow. kosowskim, z połączenia kilku drobnych strug, wypływających w dolinach zawartych między Popadią (1526 mt.) od zachodu i Lostunem (1656 mt.) od wschodu. Płynie leśnym jarem, nad którym od zachodu ciągnie się od głównego grzbietu granicznego Karpat, odrywając się od koryta Popadii (1526 mt.) ku płn., dział górski Wasylkowaty (1471 mt.) i Albince (1511) z licznymi szałasami, a od wsch. grzbiet Lostuna i Mokryna (1563 mt.). P. wpada do Czarnego Czeremoszu z lew. brzegu. Źródła leżą 1440 mt. a ujście 1098 mt. npm. Długość biegu blisko 7 klm., prąd rwący, dno kamieniste. *Br. G.*

Popadia 1.) szczyt w głównem paśmie granicznych Karpat wsch., w dziale skolsko-delatyńskim, na dziale wodnym Mołody i Pietrosa, w obr. gminy Perehińska, w pow. dolińskim, pod 41° 34′ 30″ wsch. dłg. g. F., a 48° 3′ 56″ płn. sz. g , wznosi się do 1742 mt. (szt. gen.). Na płn.-zach. od tego szczytu. wznosi się Popadia Mała, (1603 mt.) (Ob. *Gropa* i *Guretwyna*. 2.) **P.**, szczyt również w granicznym paśmie Karpat wsch., w dziale czarnohorskim, pod 42° 24′ 8″ wsch. dłg. g. F., a 47° 50′ 48″ płn sz. g., wznies. 1526 mt. Ob. *Popadia*, potok.

Popaje 1.) wś włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski i dobra skarbowe Wierzby, o 9 w. od gminy a 7 w. od Wilna, ma 8 dm., 97 mk. katol. (w 1864 r. tylko 29 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś rząd. nad stawem, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 6 w. od Wilna, 8 dm., 62 mk. katol.

Popalcie, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Rubno, o 14 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Dubienki.

Popańce, zaśc. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Popara, wś nad Sożą, pow. mścisławski, przeprawa promem.

Popardy, wólka do Cergowy, pow. krośnieński, leży na płn. od Cergowy i Dukli, na lewym brzegu Jasiela (398 mt.). Od północy otacza ją las na stokach góry Pachnowa (512 mt.), u którego stóp wije się potok Głęboki, dopływ Jasiela, ku wschodowi podnosi się teren w bezleśną górę, sięgającą do 506 mt., zwaną Lisówka, ku południowi zaś opada w dolinę potoka Jasionki do 346 mt. Na przeciw wólki, po prawym brzegu Jasiela wś Zboiska i lasy z naftonośnym obszarem. Przez P. prowadzi gościniec z Dukli do Miejsca. Wólka ta ma 6 dm. i 47 mk. *Mac.*

Poparna, al. *Poparnaja*, wś nad rz. Możą, w płd.-wschod. str. pow. borysowskiego, w 1 okr. pol. chołopienickim, gmina uchwalska, ma 16 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dostatecznie.

Poparten (niem.), folw., pow. labiewski, st. p., tel. i kol. ż. Labiewo.

Popartno, wś w dobrach Sarya, pow. drysieński, ma 117 dzies. i 1104 saż. obszaru.

Popas, os. pow. siedlecki, gm. Królowa Niwa, par. Zbuczyn, ma 2 dm., 37 mk., 42 mr. ziemi; należał do fol. Kamionowa Wólka.

Popas, os. karcz., przyległ. dóbr Mełno, pow. grudziądzki.

Popaska, zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 15 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. katol.

Popaśnia, al. *Popasznia*, wś nad rz. Rospudą, pow. suwalski, gm. Koniecbór, par. Raczki, odl. od Suwałk 12 w., od Raczek 4 w., ma 7 dm., 42 mk. (7 żydów). W 1827 r. 1 dm., 5 mk. Była to wś rządowa. *M. R. Wit.*

Popaśnia, st. dr. żel. donieckiej, pomiędzy st. Nataljewka (o 12 w.) a Marjewka (o 14 w.), o 79 w. od Kramatorowki (st. połączenia z dr. kursko-charkowo-azowską) a 208 w. od Zwie-

rewa (st. połączenia z dr. kozłowo-woroneskorostowską).

Popasy, wś szl., pow. wileński, 1 okr. pol., o 34 w. od Wilna, 3 dm., 26 mk. katol.

Popatyszki, dwór, pow. wiłkomirski, par. Troupie, własność Siewruka.

Popcowe, góra lesista, pod 41° 21′ 21″ wsch. dłg. g. F., a 49° 4′ płn. sz. g.; na granicy gmin Taniawy, Bubnisura i Truchanowa (pierwsze dwie w powiecie dolińskim, ostatnia w pow. stryjskim). Od szczytu rozchodzą się jakby promieniami grzbiety wzgórzyste, Żyżawa ku płn., góra Gadzunowa ku płd.-wsch. U stóp tej góry wytryskują obfite źródła potoków, jak Hłyboki, Żyżawka, dopływy Stryja, Hłubowatny, dopływ Tyszownicy, Młynówka i Beniów, dopływy Sukiela. Wznies. 746 mt. *Br. G.*

Popeczki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Kopsodzie, par Wisztyniec, odl. od Wyłkowyszek 28 w., ma 32 dm., 256 mk. W 1827 r. było 26 dm., 210 mk.

Popehnen (niem.), dobra ryc., pow. welawski, st. poczt., tel. i kol. żel. Tapiewo.

Popelikalnis, zaśc. rząd. nad jez. Ukojas, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 5 dm., 31 mk. katol.

Popelka, ob. *Popielka*.

Popelken, (niem.) 1.) wś, pow. labiewski, st. p. Mehlawischken. 2.) **P.** al. *Snargeln*, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen. 3.) **P.**, dobra ryc. i leśn., pow. welawski, 4 klm. od st. p. Eichen. Obszar 424 ha. 4.) **P.** *Klein* al. *Tarputschen*, wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen. *Ad. N.*

Popelniki, nazwa niw w zach. stronie Tetewczyc, pow. Kamionka Strumiłowa. *Lu. Dz.*

Popełki, 1.) wś, pow. rossieński, par. stulgiewska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Popen, wś i rozległe dobra prywatne w Kurlandyi, na półwyspie kurońskim, w okr. goldyńskim, pow. windawskim a par. piltyńskiej, w obrębie których dotąd się utrzymały zwaliska starożytnego zamku, wzniesionego tam w XIV w. przez biskupów kurońskich. Do dóbr P. należą folw. Neuhof, Weeden, Anzen i Landsen. Dobra te od lat kilkuset pozostają w dziedzicznem posiadaniu starodawnego rodu von Behr, należącego do grona butnej szlachty piltyńskiej, znanej niegdyś ogólnie w całej Polsce, a mającej wiele analogii ze szlachtą z nad Warty i Wisły (ob. art. *Piltyń*). Co do położenia dóbr P., w których istnieje dotąd aż 54 sadyb zamieszkałych przez szczep Liwów, ob. mapę dawnej ziemi piltyńskiej, ogłoszoną przy odbitce z Bibl. warszawskiej art. p. t. Piltyń i archiwum piltyńskie z załączeniem mapy ziemi piltyńskiej z r. 1747. (Warszawa 1884); ob. także art. Liwowie w niniejszym Słowniku. *G. M.*

Popenicze, zaśc. rząd. nad. pot. Mieżą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 10 w. od Święcian, 2 dm., 25 mk. katol.

Popenki, wś nad Dniestrem, pow. bałcki, okr. pol. Nesteita, gm. Woronków (o 17 w.), par. kat. Rybnica, o 65 w. od Bałty, ma 93 dm., 638 mk., 984 dzies. ziemi włośc., 1149 dzies. dworskiej; cerkiew wzniesioną w 1847 r. i uposażoną 42 dzies. ziemi, z 776 parafianami. Wś bezleśna, grunt ku Dniestrowi górzysty. Należała do klucza jahorłyckiego Lubomirskich, następnie Ostrowskich, Czarneckich, w końcu sędziego Igu. Majewskiego, dziś do 7 właścicieli, z których największą część posiada Korsakowa (723 dzies.), Hojłowa (410 dzies.) i in. *Dr. M*

Popenow, wś i dwór (Grajewskiego), pow. rossieński, par. chwejdańska.

Popenwinkel (niem.), os., pow. gdański, par. Mierzyszyn (odl. $^1/_9$ mili). Wymieniona w szematyzmie dyecezalnym z r. 1867; w nowych spisach urzędowych nie podana. *Ks. Fr.*

Popeny al. *Popeni*, wólka, w gm. Dorny-Watry, pow. kimpoluński. W 1880 r. było 23 dm., 112 mk. *Br. G.*

Poperaczka, szczyt w Beskidach orawskich, w dziale między Mutnianką a Wesołówką, na granicy Benedykowa i Brezy, w hr. orawskim, w pow. namiestowskim, wznies. 1037 mt. (szt. gen.). Na płd. wznoszą się Wrota (1051 mt.). Ob. Karpaty (t. III, 859). *Br. G.*

Poperczyn, wś. pow. krasnystawski, gm. i par. Żołkiewka, ma 26 dm., 257 mk. katol., 400 mr. obszaru; gleba popielatka. W 1827 r. było 20 dm., 121 mk.

Poperęczny, potok, powstaje w zachodniej części obszaru Pawłowa, w pow. kamienieckim. Płynie na wschód przez wies Pawłów, poza którą już to ginie, już też łączy się z Buszkowem pot., dopływem Białegostoku. *Br. G.*

Pop Erwalen, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. arlaweńska (Erwalen), w Kurlandyi.

Popędryna, wś, pow. bocheński, na prawym brzegu Wisły, między ujściem Raby i Gróbki (189 mt.), składa się z dwóch odrębnych części: wsi P., mającej 19 dm. i fol. P. (7 dm.), położonego bliżej Wisły. Leży w pasie granicznym cłowym. Graniczy na płd. ze Starem Uściem, Niedarami (Miodarami) i Barczkowem, na wschód z Dąbrówką. Należy do par. rzym.-kat. w Uściu Solnem, skąd jest o 2·2 klm. na płn.-wschód odległa. Pos. więk. ma: 193 mr. roli, 32 mr. łąk i ogr., 25 mr. pastw. i 26 mr. lasu; mn. pos.: 15 mr. roli i 2 mr. pastw. Na obszarze pos. więk. Mar. Chrzanowskiej, przebywa 78 mk. (39 m., 39 k.), mianowicie 63 rz.-katol. i 15 izrael., na obszarze mn. pos. 49 mk.

(24 m., 25 kob.) rz.-katol. Gleba namulista, urodzajna; obszar wsi wystawiony na częste wylewy Wisły. *Mac.*

Popia-Góra, miejscowość pod Karsinem, pow. chojnicki, par. katol. Wiele.

Popiechynka, wś, pow. czerykowski, gm. dubrowicka, ma 23 dm. i 205 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Popiecze, fol. i *P.-Stejderyskie*, wś i fol., pow. sejneński, gm. Święto-Jeziory, par. Łozdzieje, odl. od Sejn 25 w., posiada gorzelnią, wiatrak, pokłady torfu i kamienia wapiennego, 12 dm., 85 mk. W 1827 r. było 9 dm., 102 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. 537 mr.: gr. or. i ogr. 300 mr., łąk 138 mr., pastw. 48 mr., lasu 39 mr., nieuż. i place 13 mr.; bud. mur. 6, z drzewa 9; płodozmian 4-o polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś P. Stejderyskie os. 5, z gr. mr. 18; wś Stejderyszki os. 11, z gr. mr. 271; wś Popiecze Nowlaskie os. 10, z gr. mr. 47; wś Kamionka os. 6, z gr. mr. 184.

Popiel, żmujdzkie *Popilis* (od *pilis*—nasyp, gród), mko i dobra nad rz. Rowieją, pow. nowoaleksandrowski, okr. polic. Ponedel, o 100 w. od Nowoaleksandrowska, o 3 mile na płd. od Birż; w 1859 r. w mku było 20 dm. i 100 mk., na fol. zaś 34 mk., gorzelnia i deptak. Kościół par. kat p. w. N. M. P., wzniesiony z drzewa w 1764 r. przez ks. Jaksztowicza; zbór kalwiński murowany, fundacyi ks. Radziwiłłów linii birżańskiej. Duchowny pobierał pensyę i ordynaryą ze skarbu książęcego. W 1754 r. był tu pastorem Jakub Buchowski a nauczycielem Nieszkowski. Par. katol., dek. abelskiego, ma 2717 wiernych i kaplicę na cmentarzu grzebalnym w Skrobszyszkach. Parafia ewang.-reform. ma 1870 dusz. Podług Echarda grunta tutejsze wydają dobry lon Własność niegdyś ks. Radziwiłłów, obecnie Kościałkowskich.

Popielak, karczma i gajówka w Futomy, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Popielany 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 7 w. od Wilna, 2 dm., 19 mk. katol. 2.) **P.** al. *Popelany*, żm. *Popyle* (od *pile*, *pilis*, zamek, twierdza, stąd P. „pod zamkiem"), mko rządowe nad Wentą al. Windawą, pow. szawelski, w płn.-zach. części pow., niedaleko granicy kurlandzkiej, przy dr. żel. lipawo-romeńskiej, o 43 w. od Szawel, okr. pol., gm. i par. katol. w miejscu, ma 349 mk. W 1859 r. było tutaj 2 dm. (?), 247 mk., kościół katol., 2 domy modlitwy żydowskie, dom schronienia dla 8 biednych. Posiada kościół katol. paraf. p. w. św. Ducha, z drzewa wzniesiony w 1490 r. przez Jana Olbrachta, kaplicę p. w. N. M. P., zarząd okr. pol. i gminy, szkołę ludową, do której w 1879 r. uczęszczało 62 chł., st. dr. żelaznej i st. pocztową. Par. katol., dek. wieksznianskiego, ma 6823 wiernych i filią w Szawdyniach. Gmina, należąca do 2 okr. pokoju do spraw włośc. oraz 3 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. szawelskiego, składa się z 3 okręgów wiejskich i obejmuje 56 wsi, zamieszkałych przez 1900 włościan (w 1879 r.). Okręg policyjny popielański obejmuje 11 mczek, 341 wsi i 134 zaśc. St. P. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Lipawa-Koszedary, pomiędzy st. Dobikinia (o 9 w.) a Kurszany (o 16 w.), odl. jest od Lipawy o 119 w. a od Koszedar o 175 w. W pobliżu mka, na prawym brz. Wenty, wznoszą się mało wyniosłe wzgórza, składające się z wychodni formacyi jurajskiej, żółtego piasku, szarej al. czarnej gliny i białego wapienia ze skamieniałościami. Góra popielańska, wznosząca się bezpośrednio nad szeregiem pagórków, pod względem geologicznym zasługuje na uwagę, jako jedna z najwybitniejszych we wschodniej Europie przedstawicielek formacyi jurajskiej, mianowicie zaś średniego jej pokładu, zwanego przez angielskich geologów Kelloway-rock a przez francuskich grouppe Oxfordienne. Zawiera ona w sobie mnóstwo wybornie zachowanych skamieniałości. Z pod góry tej wypływa źródło wody mineralnej żelazistej, na wierzchołku zaś jej znajdują się szczątki wałów, pochodzące, jak się zdaje, z czasów wojen szwedzkich. Skamieniałości tutejsze znane są dobrze od 1830 r. geologom europejskim i zjednały sobie u nich wielkie znaczenie równie z powodu wybornego zakonserwowania jako też że obejmują wiele nowych i nieznanych gatunków. Odkryli je i rozpoznali podobno najpierw około 1824 r. Ulmann i Ign. Emanuel Lachnicki. Po nich zwiedzał P. Dubois de Montpereux. Korzystając z tych odkryć uczony naturalista Eichwald podał w 1830 r. wiadomość o wielu skamieniałościach popielańskich, z których jednak wiele wziął mylnie za nowe gatunki. Po nim pisali o tutejszych skamieniałościach: Pusch w Polens Paleontologie, Buch w Ueber Jura in Deutschland (Berlin, 1839); Alcide d'Orbigny w Geologie de la Russie d'Europe (1845); Zejszner, Agassiz i inni. Ze znajdujących się tu skamieniałości zasługuje zwłaszcza na uwagę: Gryphaea dilatata, dalej wiele amonitów, pomiędzy nimi Ammonites Lamberti, A. Jason i inne, należące do familii Coronaria, Dentata i Ornata. Oprócz tego znajdują się tu belemnity, terabratule (zasługuje na uwagę Terabratula varians), gryfeje, wiele dwuskorupowych, należących do rodzaju Goniomya i inne. O P., pomiędzy innymi, pisał Baliński w Starożytnej Polsce (t. III: 581—2), Afanasief, Kowienskaja gub. (str. 47—50, 64). *J. Krz.*

Popielany, rus. *Popeliany*, wś, pow. lwowski, 27 klm. na płd.-płd.-zach. ode Lwowa, 5 klm. na płd.-wsch. od sądu pow., st. kol., urz.

poczt. i tel. w Szczercu. Na wschód leżą Dobrzany, na płn. Piaski, na zach. Łany i Dmytrze, na płd. Horbacze. Cały obszar pochyla się na zachód ku dolinie Szczerka, płynącego w pobliżu granicy zachodniej. Zabudowania wiejskie leżą w zach. stronie obszaru. Część połud. zajmują niwy „Zaforoszcze". Własność mniej. ma roli or. 520, łąk i ogr. 47, past. 164 mr. W r. 1880 kyło 112 dm., 488 mk. we wsi; 5 dm., 36 mk. na obszarze dwor. Między mieszkańcami 5 rz.-kat., 490 gr.-kat., 19 izr., 10 innych wyznań; 5 Polaków, 499 Rusinów, 20 Niemców. Par. rz.- kat. w Szczercu, gr.-kat. w Dobrzanach. We wsi jest cerkiew i szkoła 1-klas. filialna. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, ststwa szczerzeckiego. W r. 1586 delegował Stefan Batory Stanisława Krasickiego w celu oznaczenia granic między wsiami król. Popielanami i t. d. a wsiami Mikołaja Herburta z Fulsztyna, star. lwowskiego (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 345, str. 167). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (rkp. Ossol., Nr. 3834, str. 153) czytamy: „W tej wsi juxta lustrationem anni 1616 było osiadłych łanów Nr. 5, juxta vero lustrationem anni 1627 Nr. 4. Teraz osiadłych łanów Nr. 3. Czynszu z łanu po gr. 7 facit gr. 21. Owsa z łanu miary szczerzeckiej wierzchowatej po kłodzie, przychodzi półmiarków Nr. 24 po gr. 15 = zł. 12. Kapłonów z łanu po 2, przychodzi 6 po gr. 6 = 1 zł. 6 gr. Jajec po 12, za które 6 gr. Robota jak w Michończycach. Dziesięciny pszczelnej puniów 10 po złp. 3 = 30 zł. Pop z cerkwi daje zł. 2. Z karczmy daje zł. 10. Z ról pustych, które najmują, zł. 10. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 66 gr. 3". Według lustracyi z r. 1765 wynosił prow. 1512 złp. 12½ gr., z czego kwarta 378 złp. *Lu. Dz.*

Popielarka al. *Popielarnia*, os., pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Ostrowite, odl. o 8 w. od Lipna, ma 2 dm., 23 mk., 29 mr. Wchodziła w skład dóbr Ostrowite.

Popielarka, niem. *Aschcrbruch*, os. w pow. szubińskim, na lew. brzegu Noteci, o 2 klm. na wschód od Rynarzewa, par. Łabiszyn, okr. wiejski Ruda, poczta w Rynarzewie, st. dr. żel. w Bydgoszczy i Chmielnikach o 14 klm.; ma 3 dm. i 29 mk.

Popielarnia 1.) kol., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, ma 7 dm., 62 mk., 92 mr. ziemi. 2.) **P.** al. *Budy*, wś, pow. noworadomski, gm. Wielgomłyny, par. Niedospielin, ma 10 dm., 71 mk., 91 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 12 dm., 41 mk. 3.) **P.**, pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki. 4.) **P.** al. *Popielatki*, wś, pow. makowski, gm. Płoniawy, par. Węgrzynów, ma 5 os., 76 mr. Wchodziła w skład dóbr Młodzianowo. 5.) **P.**, wś, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Ostrów, ma 7 os., 87 mr. Wchodziła w skład dóbr Komorowo. *Br. Ch.*

Popielarnia, probostwo pod Miłosławiem, pow. wrzesiński, nie tworzy odrębnej całości.

Popielary, wś, pow. mogilnicki, o 7 klm. na płn.-zach. od mta pow. Niestronno, okr. wiejski Czaganiec, poczta w Józefowie, st. dr. żel. w Mogilnie, ma 6 dm. i 42 mk.

Popielarz, os., pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. 17 w. od Rypina, młyn wodny, 1 dm., 13 mk., 6 mr.

Popielarze 1.) wś, pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Lutkówka, ma 5 os., 32 mr. Wchodziła w skład dóbr Jeżewice. 2.) **P.**, os., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, 26 mk., 52 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Janowice. 3.) **P.**-*Holendry*, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Bądkowo, 23 mk., 4 os., 8 mr.; ob. *Kałęczynek*. 4.) **P.**, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo. *Br. Ch.*

Popielarze, niem. *Aschheim*, os., pow. gnieźnieński, w okolicy Powidza, par. Ostrowite Prymasowskie, okr. wiejski Piłka, poczta w Skorzęcinie, st. dr. żel. w Trzemesznie, 24 mk., 2 dm.

Popielatki, ob. *Popielarnia*.

Popielawy, wś, fol. i dwie os. karcz., pow. brzeziński, gm. i par. Łaznów, odl. 21 w. od Brzezin. Wś ma 92 dm., 734 mk., 1873 mr. ziemi włość.; fol. 2 dm., 73 mk.; dwie os. karcz. 2 dm., 10 mk., 3 mr. W 1827 r. było tu 66 dm., 491 mk. Wś ta pierwotnie należała do par. w Małczu. Następnie w XV w. przyłączona do nowo utworzonej par. w Ujeździe (ob. *Olszowa* 4.). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1579 wś Popieliawy, w par. Łaznowo, należała do biskupstwa kujawskiego, miała 10 łan., 2 komor., 2 karczmy, 2 propinatorów, 1 rzem., 2 zbiegłych osad., 32 osad, (Pawiński, Wielkop., II, 97). Po zabraniu dóbr biskupich P. jako wieś rządowa wchodziła w skład dóbr Chorzęcin. W 1870 r. fol. P., oddzielony od dóbr Chorzęcin, rozl. mr. 428: gr. or. i ogr. mr. 374, łąk mr. 38, past. mr. 2, nieuż. mr. 13.; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozmian 8 i 11-polowy. *Br. Ch.*

Popiele, fol., pow. błoński, gm. Skuły, par. Lutkówka, odl. 20 w. od Błonia. W 1827 r. 6 dm., 59 mk. W 1885 r. fol. P. lit. A B, z wsią Dworzno i Piotrkowice, miał rozl. dominialnej mr. 300: gr. or. i ogr. mr. 250, łąk mr. 33, past. mr. 7, nieuż. mr. 10; bud. murowan. 3, z drzewa 11; są pokłady torfu. Wś Dworzno os. 9, z gr. mr. 74; wś Piotrkowice os. 11, z gr. mr. 140.

Popiele, część Srogowa Górnego, pow. sanocki, przy gościńcu z Brzozowa przez Dąbrówkę Ruską do Sanoka (346 mt. npm.), na płd. od wsi Jurowców. Tu oddziela się od gościńca odnoga do Nowosielce Gniewosz, stacyi

kolei podkarpackiej (Zwardoń-Husiatyn), odl. 129 klm. od Zwardonia a 10 klm. od Sanoka. Graniczy na zach. z Kastorowicami, na wsch. z Srogowem Dolnym, na płd.-wsch. z Czerteżem. Osada ma 18 dm., 105 mk. (55 męż., 50 kob.), z nich 17 rz.-kat., 88 gr.-kat.; 12 Polaków a 93 Rusinów. Na folwarku jest 3 dm., 16 mk. (6 męż., 10 kob.). *Mac.*

Popiele 1.) rus. *Popelí*, wś, pow. drohobycki, 10 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Drohobyczu, 6 klm. od urz. poczt. i tel. w Borysławiu. Na płn. leżą Uniatycze, na płn.-wsch. Dereżyce, na wsch. Hubicze i Bania Kotowska, na płd.-wsch. Borysław, na płd.-zach. Opaka, na płn.-zach. Jasienica Solna. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Ratoczyny, dopływu Tyśmienicy. Ratoczyna powstaje w południ. stronie wsi, w lesie Ratoczyna, a płynie przez wschod. część obszaru na płn.-wsch. i przyjmuje w obrębie wsi od lew. brzegu strugi, powstające na płd.-zach.: Kotowiec i Czecza. Od praw. brzegu wpada do Ratoczyny pot. Słony. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru, w dolinie Kotowca i tworzą następujące części: P. Górne, P. Dolne, Mosty, Romanówka. Płd.-zach. część wsi zajmuje las Ratoczyna, ze szczytem t. n., zwanym też Kotowiec (720 mt.). Na płn., na lew. brzegu Czeczy, leży las Dąbrowa Popielowa, a na praw. brzegu las Murasków. Na płn.-zach. od zabudowań wiejskich wznosi się wzgórze Kamionka do 405 mt. Własn. więk. (Mikołaja Kryska) ma roli or. 617, łąk i ogr. 279, past. 58, lasu 1580 mr.; wł. mn. roli or. 938, łąk i ogr. 338, pastw. 483, lasu 38 mr. W 1880 r. było 193 dm., 1111 mk. w gminie, 20 dm., 128 mk. na obszarze dwors. Między mieszkańcami 39 rz.-kat., 1150 gr.-kat., 50 izrael.; 47 Polaków, 1155 Rusinów, 37 Niemców. Par. rz.-kat. w Drohobyczu, gr.-kat. w miejscu, dek. drohobycki. Do parafii należy Bania Kotowska. Erekcya cerkwi zachowana w oblacie w aktach grodzkich w Przemyślu, r. 1690 uczyniona pod wpływem Inocentego Winnickiego, ówczesnego władyki przemyskiego, uwalnia duchownego od wszelkiej zawisłości i ciężarów. We wsi są dwie cerkwie, szkoła etat. 1-klas., gorzelnia, rafinerya nafty i tartak wodny o 2 piłach zwyczajnych i 2 cyrkularnych. Tartak spotrzebowuje rocznie 60 mt. kub. drzewa świerkowego i jodłowego, a produkuje 36 mt. kub. tarcic, łat i rygli. Siarczyński (rkp. Ossol. Nr. 1829) pisze: że Władysław Jagiełło nadał tu w r. 1414 grunta rycerzowi Popielowi, gdzie tenże, jak wspomina Niesiecki, wieś ludźmi zasiadłą założył i ta była siedliskiem Popielów. W pierwszej połowie XIX w. dziedziczyli tę wieś hr. Karniccy. W r. 1853 zmarła w P. Teresa Hiżdef, 130 lat licząca. Pamiętała ona liczne zdarzenia odnoszące się do tej miejscowości, jak np. ostatni napad nieprzyjacielski, podczas którego spaloną została cerkiew (Przyjaciel Domowy, 1853). 2.) **P.**, grupa domów we wschod. stronie Dolinian, pow. gródecki. *Lu. Dz.*

Popielec, niem. *Aschenforth*, wś, pow. chodzieski, o 6 klm. na płd. od Budzynia, par. Chodzież, poczta i st. dr. żel. w Budzyniu; większą własność z obszarem 83 ha posiada J. R. Rosenau (ob. *Aschenfort*, I, 50). Wś ta powstała na gruzach dóbr starościńskich, zabranych przez rząd pruski, i należała do tak zw. amtu Podstolice.

Popielewicze, fol., wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Popielewicze, o 3 w. od gminy a 25 w. od Oszmiany; fol. ma 1 dm., 5 mk. kat.; wś zaś 8 dm., 19 mk. prawosł. i 70 kat. (w 1864 r. 32 dusze rewiz.); własność Śniegolskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Assany, Półtorowszczyzna, Wojnicze, Kamienica i Stare Boruny, oraz zaśc. Tomasówka, w ogóle 104 dusze rewiz. włościan uwłaszczonych i 31 b. włościan skarbowych. *J. Krz.*

Popielewko, niem. *Klein Poplow*, dok. *Klein Poppeln*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. p. Połczyn 4·5 klm. odl., 384 ha roli or. i ogr., 58 łąk, 104 past., 38 lasu, 2 wody, razem 586 ha; czysty dochód z gruntu 3879 mrk; gorzelnia parowa połączona z młynem parowym. P. należało za czasów Rzpltej do ststwa drahimskiego. *Ks. Fr.*

Popielewo, wś i fol. nad jeziorem, pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. od Słupcy 35 w. Wś ma 15 dm., 168 mk.; fol. 2 dm., 60 mk. W XVI w. dziesięcinę z P. płacono plebanowi w Siedlimowie, choć wieś należała do par. w Skulsku (Łaski, Lib. Ben., I, 205). *Br. Ch.*

Popielewo 1.) dobra, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Suchopol, o 34 w. od Prużany. 2.) **P.**, kol., tamże, o 28 w. od Prużany.

Popielewo 1.) niem. *Fuenfeichen*, domin., pow. bydgoski, o 11 klm. na płn.-wschód od Mroczy, par. i poczta w Wierzchucinie Królewskim, st. dr. żel. w Strzelewie o 16 klm.; ma 4 dm., 80 mk. (65 kat. i 15 prot.), obszaru 362·81 ha, czyli 272·46 roli, 77·60 łąk, 7·51 past., 4·86 nieuż. i 0·38 wody; czysty dochód grunt. 3282 mrk; chów bydła, owiec i koni. W r. 1253 wieś tę nadał Kazimierz, ks. kujawski, tworzącemu się w Byszewie klasztorowi cystersów; nadanie to potwierdzili królowie Władysław w r. 1325 i Kazimierz w r. 1368. P. pozostawało w ręku klasztoru byszewskiego, przeniesionego z biegiem czasu do Koronowa, aż do nowszych czasów. 2.) **P.**, wś, pow. mogilnicki, o 4 klm. na wsch.-płn. od Trzemeszna, nad jeziorem; par., poczta i st. dr. żel. w Trzemesznie; 18 dm., 199 mk. (165

kat. i 34 prot.); większą własność z obszarem 89·11 ha posiada Robert Grotke. W r. 1145 nadał wieś tę Mieszko Stary klasztorowi trzemeszeńskiemu, w którego ręku pozostawała aż do nowszych czasów. R. 1364 sprzedał Michał sołtystwo miejscowe niejakiemu Marcinowi. Między r. 1580 i 1618 było tam łanów osiadłych $2\frac{1}{2}$ i jeden łan sołecki. *E. Cal.*

Popielewo, niem. *Gross Poplow*, dok. *Popellow*, *Gross Poppeln*, *Popplow*, dobra rycer. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. p. Połczyn, 5·5 klm. odl., 698 ha roli or. i ogr., 92 łąk, 133 past., 368 lasu, 9 wody, razem 1300 ha; czysty dochód z gruntu 6438 mrk; gorzelnia parowa, młyn wodny i cegielnia. P. leży na płn. od Czaplinka i Drahimia. Płaciło roku 1579 z części pani Popielewskiej od 35 ćwierci roli po gr. $7\frac{1}{2}$, zagr. 7 po 6 gr., od podsadek 2 po gr. 2, owczarz 24 gr., dwaj karczmarze po gr. 6. R. 1561 należało P. do Manteufflów, którym Zygmunt August zatwierdził to dziedzictwo; wchodziło ono w skład ststwa drahimskiego (ob. „Powiat wałecki“, przez Calliera, str. 45). 2.) **P.**, kol. do Żychca należąca, pow. człuchowski, st. p. Zielona, par. kat. Konarzyny, ew. Sąpolna, 786·58 mr., 13 bud., 5 dm., 50 mk., 42 kat., 8 ew. *Kś. Fr.*

Popielewszczyzna, fol., pow. słucki, od 1865 r. własność Okińczyców, ma $4\frac{1}{4}$ włóki.

Popielicha, mylnie *Popilicka*, góra na płn.-zach. wsi Mieczyszczowa, w pow. brzeżańskim, po nad dworskimi łanami. Wznies. 446 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Popieliki 1.) zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Wójtostwo Sudaty, o 18 w. od gminy, 8 dusz rewiz; należy do dóbr skarbowych Antesary. 2.) **P.**, przys., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Mile, o 5 w. od gminy, 5 dusz rewiz. jednodworców.

Popielina, dwie kol. i fol., pow. wieluński, gm. i par. Lututów, odl. od Wielunia 24 w.; mają 17 dm., 195 mk. i 180 mr. ziemi folw. i 170 mr. włośc. P. wchodziła w skład dóbr Lututów.

Popielinie, wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Galiniszki, o 4 w. od gminy, 18 dusz rewiz.; należy do dóbr Korweliszki, Kniażewiczów.

Popielisko, ob. *Popioły*.

Popieliszcze 1.) po białorusku *Papieliszcze*, mały zaśc. na odludnem Polesiu pow. bobrujskiego, w 3 okr. pol. hłuskim, par. kat. hłuska, gmina zabołocka; miejscowość nizinna, niedostępna; grunta piaszczyste. 2.) **P.**, chutor, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 43 w. od Słonima.

Popieliszki 1.) wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Łyntupy, o 3 w. od gminy, 12 dusz rewiz.; własność Byszewskich. 2.) **P.**, wś szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 16 w. od Trok, 4 dm., 26 mk. katol.

Popielka al. *Popelka*, rzeczka górska, bierze początek w obrębie Kondratowa, w pow. turczańskim, w płd.-zach. stronie obszaru tejże gminy, na płn. stoku Szymońca (1132 mt.). Płynie na płn. przez las Ryki, a zasilona licznymi dopływami w biegu płn.-wsch., w Kondratowie wpada od lew. brzegu do Jasionki, dopływu Stryja. Nad doliną P. od wschodu wznosi się Polana Sucha (1048 mt.), a od zachodu szczyty Opolonek (1098 mt.), Chaszczowate (1021 mt.) i Cyganki (918 mt.). Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Popielki, nieistniejąca osada w pow. labiewskim; ob. *Labiawa* (V, 52).

Popielna, gajówka na obszarze dworskim Trościańca Małego, w pow. złoczowskim.

Popielne, niem. *Popielnen*, dobra ryc. z fol. Luisenthal i Wierzbowem, na polsko-pruskich Mazurach, pow. ządzborski, 6 klm. od st. p. i tel. Mikołajek. Obszar 346 ha. *Ad. N.*

Popielnia, *Popielna*, wś nad ruczajem Łozinką, wpadającym o 2 w. poniżej do rz. Unawy, pow. skwirski, na płn.-wschód od mka Wczorajsze, o 10 w. od Pawołoczy a 52 w. od Koziatyna, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-brzeskiej i st. t. n. Ma 967 mk. prawosł., 47 katol., 21 żyd. (w 1863 r.); cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, uposażona 92 dz. ziemi. Podług wizytacyi dziekana pawołockiego z r. 1764 „ona dębowa, nowo wystawiona, jeszcze niedokończona, o trzech wierzchach, gontami pobita“. Dawniej P. należała do klucza pawołockiego ks. Lubomirskich, nabyta w 1815 r. przez Emilią Czeliszczewę, w 1857 r. przeszła na własność córki jej ks. Olgi Ogińskiej, obecnie należy do Jankowskich. O P. znajduje się wzmianka w Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 153. St. dr. żel. kijowsko-brzeskiej P., z urzędem pocztowym, zbudowana na gruntach sąsiedniej wsi Parypsów, pomiędzy Kożanką (o 18 w.) a Browkami (również o 18 w.), odległą jest o 95 w. od Kijowa a 513 w. od Brześcia. *J. Krz.*

Popielniki, pow. chełmski, gmina i parafia Pawłów.

Popielniki, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki, okr. wiejski Tokarzyszki, o 53 w. od Oszmiany a 33 w. od Dziewieniszek, ma 12 dm., 85 mk. prawosł. i 3 katol. (w 1864 r. 60 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Traby.

Popielniki, wś pow. śniatyński, nad rz. Czeremoszem, oddzielającym Galicyą od Bukowiny. Granice: wsch. Czeremosz a za nim Bukowina, płd. rzeka i wś Rybno, zach. Nowosielica i Dżurów, płn. Rudniki i Tuczapy. Obszar. dwor. 407, włośc. 1370 morg.; 5 mk. rzym.-

kat. (par. Zabłotów), gr. kat. 1218, par. w miejscu, dek. śniatyński. W 1857 r. 1317 mk., w 1880 r. w gm. 1174, na obszarze dwor. 35 mk.; sąd pow. Zabłotów, poczta i szkoła etat. w miejscu. Właśc. pos. dwor. Emilia Krzysztofowicz. *B. R.*

Popielno, os. karcz. tuż nad Wisłą położona, pow. toruński. Należała do fol. Toporzyska (ob. Wernicke, „Beschr. von Thorn“ 1832, str. 280). W nowszych spisach nie podana, znajduje się jednak na mapie Reymanna.

Popielów, wólka w gm. Brzostowa Góra, pow. kolbuszowski. *Br. G.*

Popielów 1.) *Stary* i *Nowy*, niem. *Poppelau Alt* i *Neu*, 1532 *Poppelaw*, pow. opolski, 3 mile od Opola. P. Stary, wś, w 1842 r. miał kaplicę kat., filią Siałkowic, szkołę kat., szkołę rolniczą, potażarnią, młyn wodny, leśnictwo królewskie i straż leśną, 238 dm., 1929 mk. (71 ew., 31 żyd.); hodowla bydła i trzody. Tutejszy kościół był niegdyś parafialnym i starszym od Siałkowic, które odeń zależały. Parafia P. leży na samym krańcu ziemi opolskiej, przytyka do księstwa brzeskiego. W czasie reformacyi utraciła ona samodzielność swoją, a przyłączona do sąsiednich Siałkowic, musiała się zadawalać dorywczem nabożeństwem, a czasem substytutem proboszcza siałkowskiego. Stary, drewniany kościół i potężny przy nim stojący dąb, sięgają czasów, gdy okoliczna ludność z ziemi brzeskiej jeszcze mową i obyczajami była polską. Dziś są to Niemcy zupełni. Protestantyzm narzucony im z rozkazu księcia Fryderyka II dopomógł do zniemczenia. Cały ówczesny Górny Szląsk ocalił od podobnego losu ostatni Piast, Jan, trwający wytrwale przy katolicyzmie. Po dwustu przeszło latach otrzymała teraz P. proboszcza w osobie ks. Nerlicha z Opola. Do P. należy os. młyn. Warzęcha. P. Nowy, wś nad Odrą, przewóz na rzece, 35 dm., 243 mk. Do P. Nowego należy os. leśn. Hojec (Klink). W r. 1286 Henryk, ks. wrocławski, nadał Ulanowi de Grisow między innemi prawo polowania i zużytkowania pasiek w lesie należącym do wsi książęcej Popielów. Podobny przywilej dał w r. 1342 ks. Bolesław kawalerom św. Jana Jerozolimskiego. 2.) **P.**, niem. *Poppelau*, wś, pow. raciborski, posiada kaplicę kat., filią par. Rybnik. W 1842 r. zamek, folw., 89 dm., 677 mk. (1 ew., 5 żyd.), 3 młyny wodne. Do P. należą: dom myśliwski Karlshof, os. młyn. Swierczyna (Mosnik Muehle) i os. Radzinów.

Popielowa, góra, na płn. wsi Krzeczkowy, pow. przemyski, nad rzeczką Krzeczkówką. Wznies. 365 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Popielowa Dąbrowa, pow. drohobycki, ob. *Muraszki*.

Popielowe Siedlisko, ob. *Mazowsze* (VI, 189) i *Podlasie* (VII, 411).

Popielówka, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 30 w. od Sokółki.

Popielówka 1.) wś nad rzką Wilczycą (Suchą), dopł. Murachwy, pow. jampolski, gm. i par. kat. Murachwa, par. prawosł. Zwedenówka, st. poczt. Dżuryn, o 8 w. od st. dr. żel. Rachen, ma 116 os., 505 mk., 1600 dz. ziemi włośc. (ze Zwedenówką), 1291 dz. dwors.; cerkiew p. w. św. Mikołaja, wziesioną w 1765 r. i uposażoną 72 dz. ziemi. Własność Sobańskich. 2.) **P.**, uroczysko, dawniej wioska nad niewielką rzką do Studzienicy (Studenicy) wpadającą, pow. uszycki, par. Dunajowce, przy drodze ze Słobódki Gorczyczańskiej do Rudy Gorczyczańskiej, należy do wsi Gorczycznej (ob.). W 1795 r. wchodziła w skład ststwa gorczyczańskiego, które Katarzyna II darowała sekund majorowi spraw celnych gub. podolskiej Stefanowi Kaszerynowi. *Dr. M.*

Popielowski Młyn, ob. *Kostka*, pow. prądnicki.

Popieluchy 1.) wś nad rzką Ładową, pow. mohylowski, gm. Kotiużany, par. kat. Łuczyńce, st. poczt. Równa, ma 160 os., 620 mk., 640 dz. ziemi włośc., 874 dz. dwor. Znajduje się tu kamień młyński. Należy do dóbr Kotiużany, dawniej Dzierzków, dziś Jolsona. Wzmianki o P. znajdują się w Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 762; cz. III, t. 3: 69 i 71. 2.) **P.**, dawniej *Popielicha*, wieś, pow. olhopolski, gmina Piszczanka, parafia katol. Obodówka, o 35 w. od Raszkowa a 43 w. od Olhopola, w pobliżu linii dr. żel. odeskiej i st. t. n., chociaż zbudowanej właściwie na gruntach wsi Czarnomin. Wraz ze Słobódką Popieluską ma 229 osad, 1714 mk., 1880 dz. ziemi włośc., 2162 dz. dwors.; cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesioną jeszcze w 1513 r. i uposażoną 87 dz. ziemi. Grunta dobre, ziemia czarnoziem. Dobra niegdyś Koniecpolskich, następnie Dobków, dziś Brzozowskich. Na gruntach tej wsi za czasów Marczyńskiego (1820 r.) znajdował sie krzyż, nazwany krzyżem Sobieskiego i pod tą nazwą zamieszczony na karcie Zanoniego. St. dr. żel. odeskiej P., pomiędzy st. Kodymą (o 17 w.) a Krzyżopolem (o 20 w.), odległą jest od Odessy o 242 w., od Wołoczysk zaś 268 w.

Popieluska Słobódka, ob. *Popieluchy*.

Popielżyn al. *Popielużyn Dolny*, *Górny*, *Zawady*, trzy wsi nad rz. Wkrą, w pobliżu ujścia Soni, pow. płoński, gm. Szumlin, par. Joniec, odl. 16 w. od Płońska. P. Dolny, nad rz. Soną przy ujściu do Wkry, ma 10 os., 96 mk.; P. Górny 8 dm., 106 mk.; P. Zawady 32 dm., 298 mk., 1344 mr., w tem 83 mr. nieuż. W 1866 r. fol. P. z wsiami: Popielużyn, Justynów, Małoklęki, P. Górny, P. Dolny, Grabie, Żołędowo, Tomaszewo, Wola Adamowa, Aleksandrya, Józefowo, Gorczyce i os. Malcau, miał rozl. dominialnej mr. 1136: gr. or. i

ogr. mr. 402, łąk mr. 29, past. mr. 84, lasu i zarośli mr. 310, nieuż. mr. 311; bud. mur. 2; młyn. Wś P. os. 36, z gr. mr. 398; wś Justynów os. 3, z gr. mr.. 234; wś Małoklęki os. 10, z gr. mr. 117; wś P. Górny os. 7, z gr. mr. 242; wś P. Dolny os. 11, z gr. mr. 413; wś Grabie os. 13, z gr. mr. 437; wś Żołędowo os. 4, z gr. mr. 284; wś Tomaszewo os. 6, z gr. mr. 178; wś Wola Adamowa os. 7, z gr. mr. 223; wś Aleksandrya os. 6, z gr. mr. 201; wś Józefowo os. 20, z gr. mr. 399; wś Gorczyce os. 2, z gr. mr. 45; os. Malcan z gr. mr. 66. *Br. Ch.*

Popień al. *Popień Wielki*, w XVI w. *Popyn duplex*, wś, fol. i kol., pow. brzeziński, gm. Popień, par, Jeżów, odl. $3^1/_2$ w. od Rogowa, st. dr. żel. war.-wied., 12 w. od Brzezin a $3^1/_2$ w. od Jeżowa. Na gruntach P. z połączenia dwu strug powstaje rzeczka Rawka. We wsi jest urząd gminny, na folw. fabryka krochmalu kartoflanego, cegielnia, pasieka, dobywanie torfu. Obszar włościański składa się z 5 osad dawniej oczynszowanych i 20 kopiarzy, uwłaszczonych w 1869 r. na 136 morgach. Skutkiem dobrowolnej ugody o służebności, odpadło w 1882 r. $224^1/_2$ morgi dla włościan, z których powstały kolonie: Popień (140 mk.) i Frydrychowo (35 mk.). Obszar dworski ma 1718 morg., w tem: 14 mr. ogr., 146 mr. łąk, 283 mr. pastw., pod budynkami, wodami, drogami 49 morg. Na obszarze tym mieszka 247 osób (89 dzieci). Ogólna ludność P. wynosi więc 422 mk. W 1827 r. było 25 dm., 252 mk. Obszar dworski dzieli się na 3 folw.: Popień, Dąbrowa i Podlesie, mające 44 budyn. (11 murowanych). Gospodarstwo oddawna płodozmienne, łąki przeważnie nawodniane. Wś ta powstała zapewne w końcu XII w. na obszarze nadanym przez jednego z ks. mazowieckich klasztorami w Czerwińsku, bowiem w 1240 r. Konrad, ks. łęczycki, zamienia z klasztorem swą wieś Borzęcin (pod Warszawą) na wsie klasztorne Popień i Służewo (Mucz. Rzysz., II, 24). W tymże stuleciu sąsiedni Jeżów nadany został benedyktynom z Lubinia przez ks. mazowieckich Konrada i Ziemowita. Z łanów kmiecych w obu Popieniach (Mały i Wielki) dziesięciny pobierał pleban w Lipcach, podczas gdy pleban w Jeżowie, gdzie parafia powstała w XIII w., brał dziesięcinę tylko z łanów folwarcznych, a od kmieci kolędę (Łaski, Lib. Ben., I, 335). Przez trzy wieki pozostawał w rodzinie Wolskich z Podhajec, h. Półkozic, przechodząc ciągle w linii męzkiej aż do Fryderyka Wolskiego, generała wojsk koron., po którym w początku bieżącego stulecia przeszedł na córkę tegoż Helenę, żonę Jana Krukowieckiego, generała wojsk polskich. Obecnie jest w posiadaniu wnuczki jego Aleksandry i Karola małżonków Sulikowskich. P. był głównym folwarkiem klucza, w skład którego wchodziły: Wola Łokotowa, Lubiska, Rewica, Swiny, Leszczyny, Maryanów, Kiełbasa i Mikołajki. Wsie te w początku bieżącego stulecia odpadły od P. w drodze działów familijnych. (Z pomocą danych dostarczonych przez p. Kar. Sulik.). *Br. Ch.*

Popiencinka, część wsi Nieledwi, pow. żywiecki. W 1880 r. 11 dm., 35 mk. *Br. G.*

Popienigi, zasc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Wójtostwo Sudałty, o 12 w. od gminy, 5 dusz rewiz.

Popiereczna, ferma, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Swisłocz, o 24 w. od Wołkowyska.

Popilany, ob. *Popielany*.

Popilokalnie, oś., pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk. Odl. od Wyłkowyszek 22 w., ma 5 dm., 58 mk., 91 morg. obszaru. Powstała z osad uwłaszczonych.

Popilwa, wś nad rz. Pilwą, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Skrawdzie. Leży na płn. od linii dr. żel. warsz.-petersb., na odnodze Landwerowo-Wierzbołowo, między Rudą a Mauruciami, odl. 27 w. od Maryampola, ma 19 dm., 182 mk.

Popina, wś kościelna i dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Osowce, o 50 wiorst od Kobrynia, na płd.-zach. od Drohiczyna, własność Orzeszków.

Popiniec, wólka w Kunczycach Wielkich, pow. cieszyński, obw. sąd. frydecki. W 1880 r. 22 dm., 127 mk. *Br. G.*

Popińska, wś i straż leśna, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Osowce, o 58 w. od Kobrynia.

Popiół, grupa zabudowań w gm. Gawłówek, pow. bocheński.

Popiołki 1.) wś, i fol., pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród, ma 905 mr. obszaru, wchodzi w skład majoratu Nowogród, nadanego w 1838 r. ks. Szachowskiemu. 2.) **P.**, wś kurpiowska nad rz. Pisną, pow. kolneński, gm. i par. Turośl, odl. $14^1/_2$ w. od Kolna, $42^1/_2$ w. od Łomży. W 1819 r. obok wsi Popiołek były attynencye: Odamusy, Jurki, Podgórne, Trzcińskie i Szablaki. Znajdowało się wtedy 32 czynszowników (11 w Popiołkach, 1 w Odamusach, 2 w Jurkach, 3 w Podgórnem, 4 w Trzcińskich i 11 w Szablakach), 26 chałupników (7 w Popiołkach, po jednemu w Odamusach i Trzcińskich, po dwoch w Jurkach i Podgórnem, 13 w Szablakach) i karczmarz, razem 342 mk. (218 w Popiołkach, 13 w Odamusach, 18 w Jurkach, 26 w Podgórnem, 119 w Szablakach, 31 w Trzcińskich), w tej liczbie 9 żydów; podług płci: 68 męż., 72 kob, 53 syn. i 64 córek młodszych, 44 syn i 21 cór. starszych nad 10 lat, 10 parobków, 10 dziewek,

54 koni, 90 wołów, 64 krów, 27 jałow., 49 świń, 60 owiec. Czynszu gromada z P. płaciła 160 zł. 2 gr. 2 1/2 szel., z Odamusow 22 zł. 14 gr. 2 1/2 szel., z Jurek 21 złp. 3 gr. 2 1/2 szel., Podgórnego 28 złp. 14 gr. 2 1/2 szel., z Szablaków 152 złp. 27 gr. 1/2 szel., z Trzcińskich 72 złp. Nadto z P. attynencyami płaciły 21 złp. 5 gr. dziesięciny do dworu, poprzednio uiszczanej do seminaryum w Pułtusku. Chałupnicy płacili po 3 złp. trzydniówki. W 1802 r. na całym obszarze P. z attynencyami było 6 chałupników. W 1827 r. w P. 21 dm., 132 mk., w Odamusach 2 dm., 12 mk., Jurkach (w tabellach Górki) 7 dm., 39 mk., w Podgórnem (w tabellach Podgórze) 5 dm., 31 mk., w Szablakach 24 dm., 143 mk., w Trzcińskich 5 dm., 35 mk. W 1878 r. na Popiołkach 844 morg. (244 morg. 228 pręt. orn.), na Odamusach 59 morg, Podgórnem 145 morg. (55 orn.), Szablakach 542 morg. (250 orn.), Jurkach 66 morg. (32 morg. 202 pręt. orn.), Trzcińskich 285 morg. (107 morg. orn.). *Lu. Krz.*

Popiółkowo, wś, pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Bobrowniki, odl. o 14 w. od Lipna, ma 6 dm., 28 mk., 30 morg.

Popioły, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Błoszniki, o 9 w. od gminy, 23 dusz rewiz.; należy do dóbr Józefowo (Josifowo) Racewiczów.

Popioły al. *Popielisko*, niem. *Aschenort*, folw., pow. toruński, st. p. Otłoczyn; należy do Grabi.

Popioły, wś, dobra ryc. i młyn na Mazurach, pow. węgoborski, st. p. i tel. Budry. P. istniały już w r. 1565. W r. 1657, podczas drugiej szwedzkiej wojny, spalone zostały do szczętu wraz z innemi okolicznemi wsiami, należącemi do wójtostwa węgoborskiego. *Ad. N.*

Popiszki 1.) wś włośc. nad rzką Naczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o 5 w. od gminy, 53 od Lidy a 16 w. od Ejszyszek, ma 14 dm., 137 mk. katol. (72 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Serafiniszki. 2.) **P.**, wś włośc. nad strum. Grausupą, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Raduń, o 1 1/2 w. od gminy, 30 w. od Lidy a 33 w. od Wasiliszek, ma 7 dm., 62 mk. katol. (w 1864 r. 27 dusz rewiz.). 3.) **P.**, wś nad rz. Solczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Rakliszki, o 12 w. od gminy, 51 w. od Lidy a 15 w. od Ejszyszek, ma 4 dm., 37 mk. katol. (15 dusz rewiz.); należy do dóbr Rakliszki hr. Potockich. 3.) **P.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Horodniki, o 10 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Święty Duch. 5.) **P.**, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Budrany, o 7 w. od gminy, 5 dusz rewiz. 6.) **P.**, wś włośc., tamże, 19 dusz rewiz. Podług spisu z 1866 r. podane jak zaśc., odl. 35 w. od Święcian i mający 5 dm. i 58 mk. katol. 7.) **P.**, wś rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 30 1/2 w. od Święcian 7 dm., 58 mk. katol. 8.) **P.**, wś włośc. nad rz. Waką, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzec, okr. wiejski Cierniany, o 7 w. od gminy a 27 w. od Trok, 17 dm., 161 mk. katol. (81 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Waka Metropolitalna. 9.) **P.**, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Zameczek, o 19 w. od gminy a 8 w. od Wilna, ma 8 dm., 72 mk. katol. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.); należy do dóbr Zameczek Fryczyńskich. 10.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 15 1/2 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Elnokumpie. 11.) **P.**, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, 31 dusz rewiz.; należy do dóbr Narejkiszki, Brzozowskich. 12.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Inkietry, o 10 w. od gminy, 30 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Czywile. 13.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 76 w. od Wilna, 8 dm., 49 mk. katol. 14.) **P.**, wś włośc., pow. wileński. w 3 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 6 dm., 59 mk. katol. 15.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 10 dm., 73 mk. katol. 16.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Galczuny, o 5 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Bystrzyca. 17.) **P.**, folw. rząd., tamże, o 53 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. katol. 18.) **P.**, wś włośc. i dobra skarbowe, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziszki; wś ma 29 dusz rewiz. 19.) **P.**, ob. *Karczemka*, zaśc. szl., w pow. wileńskim. 20.) **P.**, ob. *Wersoka*. *J. Krz.*

Popitten (niem.), wś, pow. morąski, st. p. Miswalde.

Popki 1.) wś nad rz. Mierzycą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Ksaweryn, o 7 w. od gminy a 49 1/2 w. od Dzisny, ma 7 dm., 45 mk. prawosł. (24 dusze rewiz.); należy do dóbr Ihumenowo ks. Puzynów. 2.) **P.**, wś nad jez. Orce, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Drujka, okr. wiejski i dobra Miłoszów Idołta, o 6 w. od gminy a 35 w. od Dzisny, ma 8 dm., 68 mk. katol. (42 dusz. rewiz.). 3.) **P.**, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. pierszajska, ma 8 osad. 4.) **P.**, folw. poradziwiłłowski nad bezim. dopł. Suły, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, par. katol. do niedawna Rubieżewicze, teraz Kojdanów; grunta szczerkowe dobre, miejscowość małoleśna. Obecnie własność księcia Wittgensteina. 5.)

P. (*Poki*), wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. maryjska, o 24 w. od Słonima; własność Śliźniów. W 1742 r. Michał Adam Ślizień, podkomorzy litewski, nabył P. od Mitków i Sikorskich. 6.) **P.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Strzeszyn, ma 65 dm. i 356 mk.

Popki, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Popkowce czy *Popkowicze*, dobra narodowe w dawnem wwdztwie i pow. nowogródzkim, stanowiły za czasów Rzpltej sstwo niegrodowe popkowickie al. popkowskie, które podług spisów podskarbińskich z 1771 r. posisdał Wależecki, opłacając kwarty 47 złp. 15 gr. a hyberny 6 złp.

Popkowce, uroczysko w pobliżu Kijowa, u źródeł rzki Syrca, niegdyś własność dominikanów kijowskich, ob. *Mostyszcze* (VI, 723).

Popkowice al. *P. Przedkościelne*, wś i fol. nad rz. Urzędówką, pow. janowski, gm. Urzędów, par. Popkowice, odl. 33 w. od Janowa, 35 w. od Lublina a 10 w. od Kraśnika. Posiadają kościół paraf. murowany, sąd gm. okr. II, fabrykę mączki kartoflanej, z produkcyą na 6000 rs., gospodarstwo folwarczne staranne, 85 dm. (11 dwor.), 824 mk. (21 żydów). W 1827 r. było 54 dm., 602 mk. Według reg. pob. pow. urzędowskiego z r. 1531 było w P. cztery łany cząstki szlacheckiej, bez kmieci (Pawiński, Małop., str. 374). Obecnie dobra P. Przedkościelne mają ogólnej przestrzeni 1794 mr., w tem fol. tegoż nazwiska 1572 mr., fol. Antoniówka, założony około 1870 r., 222 mr.; do włościan należy 1064 mr. W 1884 r. obszar fol. P. rozpadał się na: 5 mr. ogr. warzyw. i 8 mr. owocowych, gr. or. 656 mr., łąk polnych 68 mr., pastw. 5 mr., lasów urządzonych 699 mr., karczunków 55 mr., zarośli 9 mr., wód 7 mr., pod budowlami 6 mr., dróg i granic 32 mr., nieuż. 21 mr.; fol. Antoniówka: gr. or. 176 mr., lasów urządzonych 42 mr. Gleba gliniasta ciężka, z podłożem trudno przepuszczalnem; gospodarstwo płodozmienne 12-o polowe. Łąki irygowane, lasy urządzone z porębami 90 letniemi, drzewostan stanowi przeważnie sosna podszyta leszczyną i osiką. Lasy obfitują w zwierzynę, jak sarny i zające, nad którą rozciągnięta opieka. Gospodarstwo rybne (hodowla karpi) na sadzawkach zasilanych wodą rz. Urzędówki. W XV w. istniał tu kościół paraf. drewniany p. w. św. Krzyża. Patronami kościoła byli: Jan Czyżowski a po jego śmierci Jakub i Zaklika Międzygórscy h. Topor. P. wraz z sąsiedniemi Skórczycami miały 150 łanów kmiecych, dających dziesięcinę scholastryi sandomierskiej po 6 gr. z łanu, ogółem 14½ grz. Między łanami kmiecemi było 12 łanów folwarku rycerskiego, dającego dziesięcinę pleban. w P. wartości do 6 grzywien. Były też dwie karczmy i dwa młyny bez roli. Pleban miał dwa łany i łąki (Długosz, Lib. Ben., I, 342 i II, 512). W XVI w. należały P. do rodziny Bystramów, z których ostatni Paweł przekazał te dobra, za zgodą króla, Mikołajowi Rejowi z Nagłowic. Wtedy siedzibą właścicieli były Skorczyce pod Urzędowem, gdzie stał zamek drewniany, obszar zaś obecnie zajęty przez dobra Popkowice Przedkościelne i Ostrów pokrywały lasy. W XVII w. dobra P. przeszły na własność Piaseckich h. Janina i w rękach potomków tego rodu dotąd pozostają. Obecny kościół murowany p. w. św. Trójcy, wzniesiony w XVII w., konsekrowany w 1667 r. przez Oborskiego, bisk. sufragana krakowskiego, odnowiony w 1855 r. P. par., dek. janowskiego, obejmuje: Popkowice, Ostrów, Ewunin, Skorczyce, Leszczynę, ogółem 2400 dusz rz.-katol. 2.) **P.** *Ostrów*, pow. janowski, ob. *Ostrów*. *R. Prz.*

Popkowice, domin., pow. gnieźnieński, o 3 klm. na płd. od Kiszkowa, par. Sławno, poczta w Kiszkowie (Welnau), st. dr. żel. w Pobiedziskach o 10 klm., 6 dm. i 75 mk. katol. Wchodzi w skład dóbr węgorzewskich; własność Plucińskich. P. istniały przed r. 1532 i składały się z sołtystwa i jednego łanu kmiecego. Łan ten posiadali w r. 1580 Jan Jaskołecki a w r. 1618 Jan Otocki; było tam wówczas 2 zagrodników. Przy schyłku zeszłego wieku należały P. do Jana Złotnickiego, następnie do Józefa Rokosowskiego. *E. Cal.*

Popkowicze, wś, pow. nowogródzki, gm. Horodeczno, o 3 w. na płd. od Nowogródka, ma 6 osad; miejscowość dość leśna, grunta żyzne, faliste. *A. Jel.*

Popkowicze, ob. *Popowicze*.

Popków Ług, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów Czeress, o 4 w. od gm. a 29 w. od Dzisny, ma 7 dm., 73 mk. prawosł. (34 dusz rewiz.).

Popkowo, fol., pow. brzeski gub. grodz., na płd. od Wołyńskiego fortu twierdzy Brześć.

Poplauksinie, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 4 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Łabonary, Chrystyniczów.

Poplauszys, zaśc. nad jez. Bundinis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 7 w. od gm. a 35 w. od Święcian, ma 2 dm., 17 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.).

Poplesztyki, okolica szlach., pow. rossieński, par. odachowska.

Poplewiny, wś na lew. brz. rz. Omniszewki, lew. dopł. Wilii, w zachd. stronie pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Milcz, ma cerkiewkę cmentarną i 4 osady pełnonadziałowe; łąk dostatek, okolica dość leśna, grunta lekkie. *A. Jel.*

Poplewka, mała wś nad rzką Naczą, dopł. Berezyny, pow. borysowski, w 1 okr. polic. chołopienickim, gm. Bytcza, ma 9 os. pełnonadziałowych; miejscowość lesista i falista.

Poplienen, ob. *Paplienen.*

Poplin, os., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, odl. od Suwałk 27 w., ma 16 dm., 129 mk.

Poplin (dok.), ob. *Peplin.*

Poplińce, pow. lityński, ob. *Paplińce.*

Poplinele, pow. władysławowski, obszar pastwiska w dobrach rząd. Kidule, mający 290 mr.

Poplinken, ob. *Plinken.*

Popliszki, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniszki, o 9 w. od gminy, 27 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Oszkinie.

Poplitten (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. poczt. i tel. Ludwigsort

Poplow (niem.), ob. *Popielewo.*

Poplowice, pow. olawski, ob. *Popowice.*

Popłabudziszki, kol., pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 4 w., 1 dm., 8 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. W 1875 r. kol. P. powstała z uwłaszczonych os. włościańskich, rozl. 103 mr.: gr. or. i ogr. 87 mr., łąk 15 mr., nieuż. 1 mr.; bud. z drzewa 6; płodozmian 5-o polowy.

Popłacin, wś, pow. gostyński, gm. Łąck, par. Radziwie (ew. Nowawieś), ma szkołę początkową ogólną, 382 mk., 764 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 27 dm., 268 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Górki (ob.).

Popłajcie, wś, pow. rossieński, par. szwekszniańska.

Popłauszki, wś szlach., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 16 w. od Trok, 3 dm., 29 mk. katol.

Popław, uroczysko na gruntach wsi Cminy, w pow. łuckim.

Popława, futor, pow. latyczowski, par. Nowosiółka, leży około wsi Jaśkowice.

Popława, nazwa dawana rzeczce Brynicy, dopływowi Odry (t. VII, 387).

Popławce 1.) dobra, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 54 w. od Grodna. 2.) **P.**, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 7 w. od Sokółki.

Popławiszki, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Dowgierdziszki, o 6 w. od gminy; należy do dóbr Bołbiany, dawniej Seweryna Roemera.

Popławka, mały prawy dopł. Berezyny, w pow. ihumeńskim, zaczyna się w lesistych moczarach pomiędzy fol. Mikołajówka i zaśc. Dulewo. Z początku ma kierunek północny, za Dulewem zatacza okrąg na wschód i południe, płynie koło wsi Popławy (młyn na jeziorze), Chołopy i zasiliwszy się z lewej strony kilku bezimiennemi rzeczułkami, za wsią Niehonicze al. Niehnicze przecina gościniec ihumeńsko-berezyński; pod fol. Niechonicze rozlana w jeziorko obraca młyn, przecina gościniec berezyńsko-bożyński i o wiorstę poniżej ma ujście na gruncie nie bagnistym. Długość biegu przeszło 10 wiorst; rybna. *A. Jel.*

Popławka, straż leśna, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 47 1/2 w. od Słonima.

Popławniki, wś, na lew. brzegu Dniestru, pow. rohatyński, o 8 klm. od urz. poczt. w Butszowcu, o 6·55 klm. od Halicza. Granice: wschod. Chorostków, płd.-wsch. Halicz, płd. Dniestr i klasztor św. Stanisława, zach. Dniestr i Hanowce, płn.-zach. Demeszkowce, płn. Słobódka i Bołszowce. Obszar dwor. 5, włośc. 411 mr. W 1857 r. 265 mk., w 1880 r. w gm. 258, rzym.-kat. 8 (par. Bołszowce), gr. kat. 410 (par. Hanowce); kasa pożycz. gm. ma 181 złr. Wś ta pamiętną jest zwycięzką bitwą (1624 r.) hetmana Stanisława Koniecpolskiego z Tatarami. Walka zaczęła się na polach popławnickich a skończyła zupełną klęską Tatarów pod Bednarowem. Właśc. pos. dwor. spadkobierca Kornela Krzeczunowicza. *B. R.*

Popławny Potok, ob. *Popławy.*

Popławski Kanał, wykopany wzdłuż prawego brzegu Odry, 2 1/2 mili długi, ciągnie się między dopływami Odry: Brynicą i Stobrawą.

Popławskie Niwino, ob. *Niwino.*

Popławszczyzna 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Zaleś, o 3 w. od gm., 36 w. od Oszmiany a 15 w. od Dziewieniszek, ma 4 dm., 37 mk. katol. (15 dusz rewiz.); należy do dóbr Żemłosław, Umiastowskich. 2.) **P.**, okolica, pow. bychowski, gm. Głuchy, ma 28 dm. i 163 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Popławy 1.) al. *P. Olszowiec*, wś, fol. i dobra, pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, odl. 12 w. od Opoczna, ma 20 dm., 258 mk. W 1827 r. 19 dm., 209 mk. Wś ta w XVI w. nosi nazwę Popławy i dzieli się na dwie części: Imbram i Stokowski, nazwane od dwu braci, którzy się nią kiedyś podzielili. Z części Imbram dziesięcinę wartości do 2 grzyw. pleban w Sławnie odstąpił wikaryuszom, zaś w części Stokowski ma do 3 fertonów (3/4 grzywny) wartości, bo przynosi niekiedy do 12 kóp (cassulae) zboża (Łaski, Lib. Ben., I, 634). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś szlachecka P. wraz z innemi należała do Leonarda Popławskiego i płaciła pob. 1 grzywnę 23 gr.; Kothuschów i Poplawy, własność Przecława z Kothuszowa, płaciły pob. 4 grzyw. 37 gr. 13 den.; P. należące wraz z innemi wsiami do Katarzyny Stokowskiej płaciły pob. 36 gr. W r. 1577 wś P., par. Sławno, w części Józefa Liczińskiego mia-

ła 1 zagr. z rolą; część Andrzeja Łączki wynosiła 3 łany, 2 zagr. z rolą, 1 zagr.; część Andrzeja Łączki z Popławską miała $2\frac{1}{2}$ łan., 4 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., str. 291, 479, 482). W 1885 r. dobra P. składały się z fol. P. i Karolinów i wsi P. Fol. P.: gr. or. i ogr. 362 mr., łąk 43 mr., pastw. 92 mr., nieuż. 14 mr., razem 512 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 13; płodozmian 11-o polowy. Fol. Karolinów: gr. or. i ogr. 256 mr., łąk 25 mr., nieuż. 12 mr., razem 293 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 2; płodozmian 11 o polowy. Wś P. os. 38, z gr. mr. 324. Ob. *Olszowiec-Popławy*. 2.) **P.**, pow. chełmski, gm. i par. Wojsławice. W 1827 r. było 4 dm., 15 mk. Jestto przyległość Wojsławic. 3.) **P.**, fol. i kol., pow. zamojski, gm. i par. Skierbieszów, ma 2 dm. W 1883 r. fol. P. od dzielony od dóbr Iłowiec A., rozl. 214 mr.: gr. or. i ogr. 154 mr., łąk 40 mr., lasu 18 mr., nieuż. 2 mr.; bud. z drzewa 3; pokłady torfu. 4.) **P.**, dawniej *Popławki*, wś, pow. łukowski, gm. Celiny, par. Trzebieszów, 27 dm., 141 mk., 768 mr. ziemi. W 1827 r. było 29 dm., 145 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś Poplawki, w par. Trzebieszów, miała 1 łan, 1 młyn. W r. 1552 wś szlach. Poplawy $1\frac{3}{4}$ łan.; w r. 1580 P., własność Piotra Popławskiego, od 10 włók co sami orzą 5 fl., od 4 zagród bez roli gr. 16, od koła młyńskiego gr. 12, razem 5 fl. 28 gr. (Pawiński, Małop., str. 385, 399, 422). 5.) **P.**, wś, pow. konstantynowski, gm. Kornica, par. Łosice, ma 36 dm., 301 mk., 600 mr. W 1827 r. było 28 dm., 194 mk. 6.) **P.**, wś włośc. nad Bugiem, z lewego brzegu, pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Pułtusk. Leży naprzeciw Pułtuska, śród lasów i mokradeł, ma 27 dm., 14 os., 204 mr. W 1827 r. było 8 dm., 95 mk.; wchodziła w skład dóbr Górki. 7.) **P.**, os., pow. szczuczyński, gm. Ruda, par. Białaszewo. *Br. Ch.*

Popławy Piaski, pow. lipnowski, ob. *Piaski* 64.).

Popławy 1.) fol. rząd., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 25 w. od Lidy, 1 dm., 10 mk. 2.) **P.**, przedm. mta Wilna, nad Wilejką, pow. wileński, w 6 okr. pol., o $\frac{1}{2}$ w. od Wilna, 81 dm., 544 mk., w tej liczbie 10 prawosł., 250 katol., 284 żydów; szkoła żydowska drewn. 3.) **P.**, wś i fol. nad rzką Popławką, pr. dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze. Wś ma 23 osad pełnonadziałowych, cerkiewkę cmentarną; folwark, niedawna własność urzędnika Antonowa, 55 włók. Młyn i propinacye przynoszą około 300 rs. Grunta lekkie, łąk i pastwisk leśnych dużo; miejscowość lesista. 4.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Olsy, na płdn. kr. pow. ihumeńskiego, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Douhoje, w okolicy mka Kliczew, ma 23 osad; głębokie polesie, grunta niskie, piaszczyste. 5.) **P.**, mały fol. w pow. słuckim, własność Tomaszewiczów, przeszło $3\frac{1}{4}$ włóki. 6.) **P.**, wś nad Nurcem, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Aleksin, o 26 w. od Bielska, powyżej Brańska. 7.) **P.**, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 51 w. od Grodna. 8.) **P.**, dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbirogi, o 32 w. od Kobrynia. 9.) **P.**, wś, pow. rohaczewski, z kaplicą katol. parafii czeczerskiej. *A. Jel. J. Krz.*

Popławy 1.) futor nad rz. Hremiaczką, dopływem Uszycy, pow. łatyczowski, okr. pol., gm. i par. Zińków. 2.) **P.**, t. nazw. wygon między Dunajowcami, Stasówką, Hanówką i Mukarowem Polnym, w pow. uszyckim.

Popławy al. *Popławny*, potok, powstaje w zach. części gm. Toustego, w pow. skałackim, nad granicą wsi Kluwiniec, w pow. husiatyńskim; płynie w kierunku wsch.-płn.-wschod. przez obszar Toustego a następnie zrosiwszy łączki gm. Leżanówki, pod Bilenówką (al. Bilitówką) wpada do stawu, przez który przepływa rzeka Gniła. Nad potokiem legły zabudowania wraz z karczmą, Owsianką zwane, a należące do Bilenówki. Długość biegu 6 kilometrów. *Br. G.*

Popławy, wzgórze polne, na płn.-wsch. od wsi Szerszeniowiec, w pow. zaleszczyckim, na wschodnim brzegu Seretu, wznies. 309 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Popławy 1.) karczma koło Taurowa, obsz. dwor. Kozłów, pow. brzeżański. 2.) **P.**, fol. na obsz. dwor. Michałówki, pow. podhajecki. 3.) **P.**, osada we wsi Siółku, pow. podhajecki. 4.) **P.**, fol. koło Eleonorówki na obsz. dwor. Grzymałowa, pow. skałacki. 5.) **P.**, grupa domów i karczma w m. pow. Skałacie. 6.) **P.** al. *Zady*, karczma koło Krzywego, pow. skałacki. 7.) **P.**, fol. na obsz. dwor. Iławcza, pow. trembowelski. 8.) **P.**, os. koło Zazdrościa, na obsz. dwor. Strusowa, pow. trembowelski.

Popłonyk 1.) młyn, w pow. odolanowskim, na Baryczy, o 6 klm. na wschód od mta pow., par. Ostrów, okr. wiejski Wielka Topola, poczta i st. dr. żel. w Przygodzicach o $4\frac{1}{2}$ klm., 1 dm. i 8 mk. Tu urodzili się w 1796 r. Jan i Antoni Poplińscy, z których jeden był profesorem w Lesznie a drugi w Poznaniu. 2.) **P.**, pustkowie do Przygodzic, 1 dm., 7 mk.; nie jest wykazane w nowszych skorowidzach urzędowych. *E. Cal.*

Popłuszcze, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Popodiewka, słoboda, pow. homelski, gm. Wylewo, ma 106 dm. i 250 mk., z których 2 zajmuje się bednarstwem.

Popoje, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya, odl. od Kalwaryi 40 w., 1 dm., 8 mk.

Popoksza, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Bobrykow-

szczyzna, o 6 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr Gładkiszki, ks. Gedrojców.

Popolski, potok górski, wypływa w obr. gm. Sławska, w pow. stryjskim, na granicy tejże gm. z Grabowcem; płynie przez obszar Sławska i ubiegłszy 4 klm. uchodzi z lew. brzegu do Oporu. Łożysko kamieniste. Nad lew. brzegiem jego wznosi się szczyt Kreminy (810 mt.), a nad prawym brzegiem Łużany (769 mt.). *Br. G.*

Poporcie 1.) urzęd. *Poporty*, mko rząd. nad rzką Żyżmorką, o 4 w. od ujścia jej od ew. brz. do Wilii, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Zośle, okr. wiejski Poporcie, o 10 w. od gminy, 30 w. od Trok a 51 w. od Wilna, ma 163 mk. (88 męż. i 75 kob.); własność skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup. Podług spisu z 1864 r. było tu 102 dusz rewiz., podług zaś spisu z 1866 r. 19 dm. i 225 mk. (197 katol. i 28 żydów). Był tu kościół katol. parafialny, dawniej klasztorny, dziś tylko kaplica na b. cmentarzu, należąca do parafii Żośle. Do parafii P. należała filia Kozakiszki i kaplica w Dajnowie. W skład okręgu wiejskiego P. wchodzi mko P., wsie: Beksztany (Bekszciny), Wierejkany, Ławkozole, zaśc. Prudniki i Podłapoje, oraz wś osadników w ross. Krasnosiołówka, w ogóle 377 dusz rewiz. włośc. skarbowych i 15 osadników w ross. Dobra skarbowe P. w 1850 r. składały się z mka, 7 wsi i 2 zaśc. i miały 3153 dzies. rozległ. Niegdyś warowny zamek, zwany przez Krzyżaków Boparten i Poparten. Podczas wyprawy Konrada Wallenroda w jesieni r. 1391, tędy przechodziły wojska krzyżackie i tu się dwie ich główne kolumny połączyły udając się na zdobycie Wilna. Lecz później kiedy w. mistrz Konrad Jungingen razem z Swidrygajłłą wszedł do krajów litewskich przeciw Witoldowi i przebywszy rzekę Strawę postępował z Kowna na zdobycie Wilna r. 1394, w sierpniu pod P. zaszła żwawa utarczka z wojskiem Witolda, który osadziwszy leśne szlaki prowadzące do Wilna, starał się wszelkiemi sposobami utrudniać pochód najeźdzcom. W niej dostał się Niemcom w niewolą Sudemund, szwagier Witolda i towarzysz jego tułactwa w państwach zakonu; a że on czynnie należał do ucieczki stamtąd Witolda i pojednania się z Jagiełłą, i że się po kilkakroć przeniewierzał zakonowi, w. mistrz z rady dostojników zakonu kazał go za nogi powiesić na drzewie. Zamek w P. już zniszczał pod koniec panowania Jagiełły, zwłaszcza że był drewniany. Na miejscu tej warowni wymurowano tu z czasem kościół i klasztor dominikanom, których fundował r. 1649 d. 21 maja Stanisław Bejnart, skarbny w. ks. lit., i znakomicie uposażył, nadając im dobra Poporcie, Kozakiszki i Towciłowicze. W 1795 r. do kościoła przybudowaną została kaplica p. w. św. Dominika. 2.) **P.** i fol. dobra, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Stabinciszki, o 35 w. od Trok; własność dawniej Zaleskich, następnie Tuchołków. W 1850 r. dobra P., własność Marcina Zaleskiego, obejmowały 7 wsi, 3 fol. i 3 zaśc. i miały 2629 dzies. rozległości. 3.) **P.**, dawne dobra na Rusi litewskiej, oddane w 1492 r. przez króla Aleksandra wraz z Nieświeżem, Czaczewiczami i Krutym Brzegiem, za zasługi Piotrowi Iwanowiczowi Kiszce z Ciechanowca. Przywilej łaciński, wydany w Trokach, znajduje się w archiwum nieświeskiem. Wspomina o tem Syrokomla w swoich „Wędrówkach" (1853 r., str. 100—101). 4.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. erżwiłkowska. *J. Krz. A. Jel.*

Poporowce, wś, pow. st. konstantynowski, należała do ordynacyi Ostrogskiej i na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w 1753 r. darowaną została przez ostatniego ordynata Ostrogskiego Sapiezie.

Poportele, fol. nad rz. Łowkistą, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 38 w. od Trok, 71 mk. (63 katol., 8 żydów), młyn wodny. Dawniej własność Marcina Zaleskiego, referend. litewskiego, dziś wnuka jego Prozora.

Popory, dobra, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Białolesie, własność Roemerów.

Poposadzie, wś, pow. sejneński, gm. i par. Mirosław, odl. od Sejn 46 w., ma 46 dm., 430 mk. W 1827 r. było 20 dm., 154 mk., par. Sereje.

Popostwo, w dok. *Poposzthwo* al. *Plebanszthwo*, dawna nazwa łanu plebańskiego w Czerniejewie wielkopolskim (Łaski, Lib. Ben., I, 35).

Popostwo 1.), grupa chat w gm. Bartne, pow. gorlicki, nad pot. Przeganką. 2.) **P.**, część Bednarki, pow. gorlicki, nad pot. Lasową. *Br. G.*

Poposzany, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Lidy, 4 dm., 38 mk.

Popów 1.) dawniej *Popowo*, wś, pow. łowicki, gm. Kompina, par. Łowicz, odl. 4 w., przy drodze bitej do Sochaczewa, ma 55 dm., 48 osad, 452 mk., 1017 morg. ziemi włośc. i 53 mr. nieużytków. W 1827 r. 47 dm., 273 mk. Przy erekcyi kolegiaty łowickiej wyznaczono w 1433 r. dochody z tej wsi na utrzymanie proboszcza. Według Lib. Ben. Łask. (II, 238) wś P., w par. Łowicz, miała 17 łanów kmiecych i łany folwarczne, stanowiła własność kolegiaty łowickiej. Kmiecie dają czynsz po grzywnie z łanu i pół grzyw. za wieprzowe i obowiązani są odbywać na folwarku roboty w ten sposób, iż pół wsi połowę dnia, a drugie pół druga połowa pracuje. Prócz tego dają kmiecie z łanu proboszczowi po 2 kapłony, 2 kury, 30 jaj i na kolędę po korcu owsa. Karczem nie było, tylko proboszcz kolegiaty, do

którego należały dochody, nadawał dwom kmieciom prawo sprzedaży piwa łowickiego za opłatą po 6 gr. rocznie. Dziesięciny szły ze wsi też dla proboszcza. Sołtystwa nie było we wsi. 2.) **P.**, zwany też *P. Wielki*, *Popovo major*, wś i fol., pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Waliszew. Leży na lewo od drogi z Głowna do Bielaw, odl. 30 w. od Łowicza, ma 17 dm., 237 mk. Olejarnia z produkcyą na 2400 rs. W 1857 r. fol. P. Wielki rozl. mr. 815: gr. or. i ogr. mr. 647, łąk mr. 41, past. mr. 26, wody mr. 1, zarośli mr. 78, nieuż. mr. 22; bud. mur. 8, z drzewa 8. Wś P. Wielki os. 9, z gr. mr. 243. Według Lib. Ben. Łaskiego P. major i P. minor (dziś Popówek) dają dziesięcinę z łanów folwarcznych plebanowi w Waliszewie, zaś z łanów kmiecych kanonii i prebendzie łęczyckiej. Według reg. pobor. pow. orłowskiego z r. 1576 wś Stare Popowo, w parafii Waliszewo, należała w części do Pawła Tymińskiego, który miał $3^1/_2$ łan., 1 karczmę, $1^1/_2$ łana pustego, 7 osad. Mikołaj Domaraczki $1^1/_2$ łana. Część Grzegorza Domaraczkiego 2 łany. Część Krzysztofa Domaraczkiego miała 2 łany, 3 osad. Część Alberta Bątkowskiego miała $^1/_2$ łana, 2 zagr., 3 osad. We wsi Popowo (Nowe?) część Prokopa Wierzbińskiego miała 5 łan., 1 zagr., 1 karcz., propinator (gr. 5), laniator (gr. 6), 2 revenditores (gr. 12). Część Jana Popowskiego wynosiła $5^1/_2$ łan., 1 karcz., $^1/_2$ łana pustego, laniator (Pawiński, Wielkop., II, 102). 3.) **P.**, dawniej *Popowo*, wś, dwa fol. i kol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Niemysłów, par. Pięczniew, odl. od Turka 28 w.; młyn wodny, pokłady kamienia wapiennego. Wś ma 33 dm., 281 mk.; fol. 5 dm., 142 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 396) łany folwarczne dają dziesięcinę plebanowi w Pięcznowie, zaś łany kmiece mansyonarzowi przy kolegiacie łęczyckiej, plebanowi zaś tylko kolędę. Według reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś P., w par. Pięcznów, część Podsędkowa miała 9 osad; część Jana Łyskowskiego 11 osad; obydwie te części wraz z Wolą, także cząstką Podsędkowa, wynosiły 7 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 231). W 1874 r. fol. P. A B, rozl. mr. 1283: gr. or. i ogr. mr. 721, łąk mr. 194, past. mr. 45, lasu mr. 239, nieuż. mr. 39; bud. mur. 14, z drzewa 1. Fol. ten uległ częściowej parcellacyi w ostatnich latach. Wś P. os. 66, z gr. mr. 347. W 1884 r. kol. P. część II, oddzielona od fol. P. lit. A B, rozl. mr. 60, zaś folw. P. część I rozl. mr. 119. 4.) **P.**, wś, pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. od Kalisza 19 w., ma 41 dm., 346 mk., kantorat ewangielicki. Według reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 wś P., w par. Iwanowice, własność Mikołaja Milaczewskiego, miała 6 łan., 2 łany sołtysie, 3 zagr. (Pawiński, Wielkp., I, 120). 5.) **P.**, fol. i kol. nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. Popów, par. Wąsosz, odl. 27 w. na płn. od Częstochowy, przy drodze do Działoszyna; ma kaplicę publiczną drewn., szkołę początk. Kol. 118 dm., 815 mk., 2350 mr. ziemi włośc.; fol. 6 dm., 35 mk., 415 mr. dwors.; dwie os. leśne rządowe 2 dm., 7 mk., 1191 mr. lasu, 30 mr. roli. W 1827 r. było 52 dm., 337 mk. P. stanowił uposażenie klasztoru kanoników lateraneńskich w Krzepicach, założonego przez Hinczę z Rogowa w XIV w. Według reg. pobor. pow wieluńskiego z r. 1532—1533 wś Popów w par. Wąsosze, należała do klasztoru krzepickiego, miała wraz z osadnikami na łanach sołtysich 24 osad, karczmę i 7 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 296). Ostatecznie wchodził w 1838 r. w skład dóbr rząd. Iwanowice. P. gmina należy do sądu gm. okr. III w Kłobucku, st. p. Działoszyn, ma 14,848 mr. i 3293 mk., t. j. 1560 męż., 1733 kob., w tem 3155 kat. i 68 izracl. (1880 r.). 6.) **P.**, wś i fol. nad Wisłą, pow. janowski, gm. Annopol, par. Świeciechów, odl. 50 w. od Janowa a 30 w. od Kraśnika, ma 12 os. włośc., 207 mk. 155 mr. W 1827 r. było 26 dm., 177 mk. Fol. P. należał do kapituły krakowskiej; obecnie sprzedany przez rząd. Obszar folw. 150 mr., w tem 30 mr. łąk nadwiślańskich. 7.) **P.**, fol., pow. krasnystawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice. 8.) **P.**, fol. i wś, pow. węgrowski, gm. Korytnica, parafia Liw, ma 33 dm., 368 mk., 1306 mr. ziemi. W 1827 r. było 31 dm., 275 mk. *Br. Ch.*

Popów, *Typinka*, *Topinka*, rzeczka, dopływ Taśminy z prawej strony.

Popów 1.) futor, pow. bałcki, gm. Perejma, par. katol. Bałta, prawosł. Borsuki, leży przy drodze z Borsuk do Obżyłej. 2.) **P.**, fut., pow. bałcki, gm. Perejma, par. katol. Bałta, prawosł. Sarażynka, leży na granicy pow. olhopolskiego. 3.) **P.**, fut., pow. olhopolski, par. katol. Obodówka, prawosł. Bałanówka. 4.) **P.**, pow. uszycki, ob. *Popowa*.

Popów, potok, bierze początek na płd.-wschod. stoku Kamiennej góry (839 mt.), w lesie, na granicy Bachnowatego i Zawadki, w pow. turczańskim. Płynie leśnym jarem na płd. przez obszar Zawadki i ubiegłszy 3 klm. wpada w tejże wsi do Zawadki, dopł. Stryja.

Popowa 1.) futor, pow. latyczowski, gm. Bachmatowce, par. prawosł. Dawidkowce, kat. Proskurów, leży w pobliżu granicy pow. proskurowskiego. 2.) **P.**, fut., pow. latyczowski, gm. i par. prawosł. Bachmatowce, par. katol. Międzyboż, leży przy drodze z Bachmatowiec do Parchomowiec. 3.) **P.**, mylnie *Popów*, wś, pow. uszycki, gm. i st. p. Kuryłowce Murowane, par. Snitków, przy trakcie z Kuryłowiec Murowanych do Perekoryniec, ma

98 os., 598 mk. (20 jednodw.), 461 dz. ziemi włośc., 417 dz. dwors.; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesioną w 1883 r. i uposażoną 43 dz. ziemi. Par. prawosł. ma 658 wiernych. Należała do Komara Stanisława, marszałka gub. podolskiej, dziś Bodyskowej. 4.) **P.**, futor, pow. winnicki, gm. Kutyszczyki, par. prawosł. Wiszeńki, katol. Ostróżek; leży w pobliżu granicy pow. berdyczowskiego. *X. M. O.*

Popowa Dolina 1.) jar nad niestałą strugą, spływającą ze wzgórzy Chochoniowa, w pow. rohatyńskim, ku płd. do Horożanki w Dryszczowie. Ciągnie się na przestrzeni 4 klm. z płn. na płd. z obszaru Chochoniowa przez obszar Hnilczego i Dryszczowa. Od zachodu wznoszą się wzgórza, Średnią Górą zwane (323 mt.), a od wsch. wzgórza polne bezimienne (354 mt.). Na wsch. leży wś Hnilcze, na zach. Jabłonów, a na płd. Dryszczów. 2.) **P. D.**, w pow. brzeżańskim, ciągnie się wzdłuż drożyny z obszaru Szybalina po pod wś Krzywe, na przestrzeni $3^3/_4$ klm. Od płn. wzgórze polne Petrykowa (412 mt.) a od płd. wzgórza leśne Dźwiniacz (309 mt.) i Czerwona Kiernica. Doliną tą płynie potoczek wpadający w Krzywem do stawku. 3.) **P. D.**, fol. w Wasiuczynie, pow. rohatyński. *Br. G.*

Popowa Góra, ob. *Mohylów.*

Popowa Góra, st. p. w pow. suraskim gub. czernihowskiej, o 56 w. na zachód od miasta Suraża.

Popowa Góra 1.) wzgórze w gm. Wiszeńka Wiecka, pow. jaworowski, na płd. od pot. Rudaczki. Wznies. 352 mt. 2.) **P. G.**, wzgórze na płn. od Podhajczyk, pow. złoczowski. Wznies. 386 mt. 3.) **P. G.**, góra na granicy gm. Bożykowa i Litwinowa, pow. podhajecki, na praw. brzegu Złotej Lipy. Wznies. 392 mt. npm. (szt. gen.) a do 140 mt. nad doliną Złotej Lipy. *Br. G.*

Popowa Grobla 1.) uroczysko we wsi Mironówce, pow. kaniowski. 2.) **P. G.**, duża wś nad rz. Brytawką, dopł. Sawranki, pow. olhopolski, gm. Werbka, par. katol. Czeczelnik (o 10 w.), o 14 w. od Olhopola a 13 w. od st. dr. żel. Kodyma. Ma 378 os., 1602 mk., 1712 dz. ziemi włośc.; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną w 1779 r. Należała do Lubomirskich, obecnie do klucza czeczelnickiego hr. Orłowej. *Dr. M.*

Popowa-Horka, mały fol., pow. słucki, o $1^1/_2$ w. od Nieświeża, nad kanałem al. jeziorem Pionierskiem położony. *A. Jel.*

Popowa-Hrada, fol. nad rzką Czerniawką, dopł. Oczyży, pow. ihumeński, własność Wernikowskich, ma $26^3/_4$ włóki; miejscowość poleska, odosobniona, grunta lekkie, brak dobrej komunikacyi drogowej. *A. Jel.*

Popowa Pasieka, grupa domów w Iławczu, pow. trembowelski.

Popowa Polanica, ob. *Polanica Popowiczowska.*

Popowa Wola al. *P. Wólka*, wś nad rz. Słutwią, pow. kutnoski, gm. i par. Żychlin, ma 11 dm., 100 mk., 408 mr. ziemi dwors., 29 mr. włośc. W 1827 r. 2 dm., 14 mk. Była to wieś poduchowna.

Popowa Wola, niem. *Pfaffendorf Gross*, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, nad jez. Dymrowskiem. Istniała już w r. 1436 i należała do wójtostwa raúskiego; obejmowała 40 włók. St. p. Kobulten.

Popowa Wólka, niem. *Pfaffendorf Klein*, dobra ryc. na pols.-prus. Mazurach, nad jez. Dymrowskiem, pow. szczycieński, $3^1/_2$ klm. od st. p. Kobult. Obszar 404 ha.

Popowce 1.) wś włośc. nad jez. Szwakszta, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 32 w. od Święcian, 8 dm., 51 mk. kat. 2.) **P.**, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Komaje, okr. wiejski Dąbrowszczyzna, o 10 w. od gminy, 32 dusz rew.; należy do dóbr Swirki Sulistrowskich. 3.) **P.**, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wojstom, okr. wiejski Ruskie Sioło, o $4^1/_2$ w. od gminy a 80 w. od Święcian, ma 19 dm. i 154 mk., w tej liczbie 33 prawosł. i 121 katol. (w 1864 r. 59 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Wojniałgowo. 4.) **P.**, w narzeczu ludowem *Popowcy*, wś i fol. nad rz. Dobośnią, pow. bobrujski, przy granicy pow. rohaczewskiego, w 1 okr. pol. dobrzyckim, gm. Turki. Wś ma 11 osad; fol., własność Muraszków od 1836 r., około 25 włók. Miejscowość lesista, grunta piaszczyste, łąk dostatecznie. 5.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Szczary, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gmina darewska, ma 6 osad; miejscowość bezleśna, grunta urodzajne, szczerkowe. 6.) **P.** al. *Krukowicze* al. *Kruki*, wś z zarządem gminnym nad bezim. dopływem Ochówki (Juchówki), pow. rzeczycki. Do podanych już wiadomości dodajemy, że należy do 3 okr. pol. w Wasilewiczach (poprzednio Kalenkiewiczach), 4-go rewiru powołanych do służby wojskowej w Domanowiczach, odl. o 105 w. od Rzeczycy, ma 30 osad pełnonadziałowych; par. prawosł. Kołki, gdzie też znajduje się szkółka gminna. Gmina składa się z 10 okręgów wiejskich (starostw) i obejmuje 614 osad, zamieszkałych przez 1324 włościan, którym nadzielono 13,336 dzies. ziemi. Miejscowość poleska, grunta lekkie. Ob. *Kruki* i *Krukowicze*. 7.) **P.**, wś nad Szczarą, pow. słucki, w gm. Iachowickiej, ma 3 os.; miejscowość nieco falista, małoleśna, grunta szczerkowe, urodzajne. 8.) **P.**, wś, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, przy lichej drożynie ze wsi Mieleszkiewicz do zaśc. Talicy, ma 22 osad; miejscowość nizinna, ponura, grunta piaszczyste, łąk błotnych dużo, w okolicy

stanowiska grubego zwierza; pszczolnictwo i przemysł smołowy po lasach. 9.) **P.**, wś, pow słucki, w 1 okr. pol., gm. wyżniańska, ma 22 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne, lekko szczerkowe, miejscowość dość leśna. Za poddaństwa należała do Proszyńskich. 10.) **P.**, wś nad bezim. strugą, w płn. stronie pow. słuckiego, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hrozów, ma 7 osad; grunta faliste, urodzajne. 11.) **P.**, wś, pow. mohylewski, gm. Szkłów, ma 20 dm. i 122 mk., z których jeden zajmuje się szewctwem. *J. Krz.—A. Jel.*

Popowce 1.) wś nad bezim. dopł. Rosi, pow. berdyczowski, o 3 w. od Sarażyniec, ma 634 mk. prawosł., 55 katol. 22 żyd., 1407 dz. ziemi. Cerkiew p. w. św. Paraskewii, drewn., wzniesiona w 1747 r., odnowiona w 1830 r. i uposażona 77 dz. ziemi. Do parafii należy wś Burkowce w pow. skwirskim. Od 1828 r. P. należały do Władysława Zielonki, a następnie do synów jego Gustawa i Władysława. Obecnie połowa P. przeszła na własność gen. Ignatiewa. 2.) **P.**, *Popowiec* al. *Popowa*, wś cerkiewna nad rzeką Ikwą, rozlewającą się tu w staw, pow. krzemieniecki, na płd.-zach. od Krzemieńca a na wsch. od Poczajowa. Należała niegdyś do klucza oleksienieckiego ks. Józefa Czartoryskiego, przypadła na schedę córce jego hr. Alfredowej Potockiej. W 1794 r. była tu komora pograniczna austryacka. 3.) **P.**, wś na praw. brzegu Bohu, pow. latyczowski, na pograniczu pow. lityńskiego, o 8 w. na płn.-wsch. od Latyczowa, gm. Susłowce, par. kat. i st. poczt. Latyczów, ma 101 os., 580 mk., 930 dz. ziemi włośc. a 774 dz. dwor. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1848 r. i uposażona 70 dz. ziemi. Wś bezleśna, glebę stanowi czarnoziem piaszczysty; grunta równe, obszerne i obfite łomy wapienia muszlowatego. W stronie półn.-wschod. P. usypana jest potężna grobla, podług podania miejscowego staraniem Rewery Potockiego; w stronie płd.-wsch. zaś, nad łąką, w miejscowości zwanej „Basztan“, przed kilku laty znaleziono dwie siekierki krzemienne, znajdujące się w zbiorze prof. Przyborowskiego. W 1870 r. we wsi, w ogrodzie Maryi Pieniaczki, znaleziono bańkę glinianą, około 4 kwart objętości, pełną drobnej srebrnej monety z czasów Jana Kazimierza. P. stanowiły niegdyś dobra narodowe i podług lustracyi z 1555, 1564, 1607, 1613 i 1616 r. wchodziły w skład ststwa barskiego. W lustracyi kaszt. kamienieckiego Humieckiego czytamy: „Tej wsi posesorowie nobiles Popowscy, na którą ukazali renowacyą od ś. p. królowej Bony praw swych, które mieli na wieś przerzeczoną od ś. p. królów przeszłych cum conditione onerum de data Petricoviae feria sexta post festum Sanctae Margaritae anno 1547, które to prawa przez inkursyą tatarską poginęły, co przywilejami i dyspozycyami pewnemi przed tą renowacyą praw ich pokazali. Zaczem iż kondycyom w przywileju mianowanym dosyć czynią, lustracyi nie podlegają“ (Jabłonowski, Lustracye, str. 31). Następnie P. należały do ststwa latyczowskiego, darowanego przez cesarzowę Katarzynę w 1755 r. hr. Arkadyuszowi Morkowowi, od którego drogą wiana przeszły do ks. Golicynów, a gdy linia generała wygasła, dostały się sukcesorom po jego hracie hr. Morkowym; obecnie należą do przemysłowca cukrownianego Franciszka Kuscha. O P. znajduje się wzmianka w Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 576. 4.) **P.**, duża wś u źródeł rz. Łozowej (Gniłej), dopł. Murachwy, w płn.-wsch. stronie pow. mohylowskiego, na płn.-wsch. od Kopajgrodu, gm. Maryanówka, par. kat. Kopajgród, st. p. Szarogród, o 60 w. od Mohylowa a 25 w. od Baru. Ma 220 os., 740 mk., 403 dz. ziemi włośc.; cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesiona w 1863 r. i uposażona 36 dz. ziemi, ma 2285 parafian. Obszar dworski podzielony na drobne części, których, według wykazów rządowych, jest aż 280. Są tu Popowscy, sukcesorowie prawdopodobnie założycieli tej wsi, Wiszniewscy, Witwiccy, Zakrzewscy, Mioduszewscy i inni, z których wielu nie posiada nawet całej dziesięciny. Oprócz tego jest tu część rządowa. Największe części posiadają sukcesorowie Wiszniewskich (239 dz.), Pawłowscy (91 dz.), sukcesorowie Seweryna Popowskiego (165 dz.), Szymanowscy (183 dz.). P. i Karczmarzów należały niegdyś do biskupów kamienieckich. W r. 1583 zamienili się oni z Zamoyskimi na pół Pragi pod Warszawą. Podług Marczyńskiego biskup kamieniecki Krasiński jeszcze od rządu pruskiego pobierał dochody z Pragi. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 91; cz. VI, t. 1, dodatki: 313. 5.) **P.**, wś, pow. ostrogski, o 4 w. na zach. od Ostroga, śród lasów położona. Ludność dość zamożna, trudni się rolnictwem oraz obróbką i wywozem klepek i belek do spławnej rz. Horynia. W górach popowieckich wydobywa się kamień wapienny, z którego wypalają wapno. Wieś ta należała do książąt Ostrogskich i przez Janusza ks. Ostrogskiego, kaszt. krakowskiego, w 1606 r. nadana księżom franciszkanom międzyrzeckim, od których w 1841 r. zabrana na skarb, tak jak i wszystkie majątki kościelne. 6.) **P.**, wś cerkiewna nad rzką Szychówką, dopł. Słuczy, pow. starokonstantynowski, na granicy pow. zasławskiego, na płn.-zach. od St. Konstantynowa, par. St. Konstantynów, ma cerkiew drewn., wapniarkę, 2 cegielnie. W 1743 r. darowana przez ostatniego ordynata Ostrogskiego Wilczopolskiemu, następnie własność Kurdwanowskich. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1:

291. 7.) **P.**, wś, pow. starokonstantynowski, par. Kupiel, ma 105 dm., cerkiew. Była tu kaplica kat. par. Bazalia. 8.) **P.**, opustoszała wś we włości Ostropol, t. j. w południ. części pow. nowogródwołyńskiego lub w przyległych miejscowościach. Ob. Arch. J. Z. R., t. VI, cz. 1: 291. *J. Krz.—Dr. M.*

Popowce z *Dudyniem*, rus. *Popiwci*, wieś, pow. brodzki, 27 klm. na płd.-wsch. od Brodów, 18 klm. na płn. od sądu pow. w Załoźcach, 8 klm. od urz. poczt. Podkamień koło Brodów. Na płd. leży Panasówka, na płd.-zach. Niemiacz, na zach. Podkamień, Tetylkowce i Nakwasza, na płn. i wschód gub. wołyńska, a mianowicie na płn. Leduchów, na wschód Racławka i Krutniów, wsie pow. krzemienieckiego. Prawie środkiem obszaru płynie Ikwa. Wchodzi ona tu od zach. z Tetylkowiec, płynie na płn.-wschód, tworzy stawek w połowie biegu, a następnie wchodzi do Krutniowa i płynie na wschód po za granicą Galicyi. W dolinie Ikwy leżą zabudowania wiejskie; na płn. od nich części wsi: Zagumienki i Szpaki al. Spaki, a jeszcze dalej na płn. niwy „Wołoki“ i karczma „Wielunie“. Płd.-wsch. część obszaru zajmuje wś Dudyń, tworząca wraz z Popowcami jedną gminę katastralną. Zabudowania tej wsi leżą na praw. brzegu Ikwy, a na zachód od nich las Dudyński. W płn. stronie obszaru wznoszą się Woroniaki, część płd. należy do Awratyńskiej wyżyny. Własn. więk. (Eliasza Garapicha) ma roli or. 429, łąk i ogr. 170, past. 33, lasu 526 mr.; wł. mn. roli or. 1669, łąk i ogr. 235, past. 241, lasu 26 mr. W r. 1880 było w P. 130 dm., 898 mk. w gminie, 8 dm., 48 mk. na obszarze dwors. (97 rz.-kat., 816 gr.-kat., 33 izrael.; 37 Polaków, 883 Rusinów, 26 Niemców) a w Dudyniu 40 dm., 253 mk. (30 rz.-kat., 216 gr.-kat., 7 izrael.; 246 Rusinów, 7 Niemców). Par. rz.-kat. w Podkamieniu, gr.-kat. w miejscu, dek. załoziecki. Do parafii należy Niemiacz. We wsi jest cerkiew p. w. Zmartwychwst. Chrystusa, z dębowego drzewa na wzgórzu w r. 1402 wedle wyrzeźbionego napisu postawiona. W środku wznosi się piękna, okrągła kopuła. W r. 1864 odnowiono ją i pomalowano wewnątrz na wzór grecki. Przed zajęciem Galicyi stanowił Dudyń ze wsią Krutniów jednę parafią. W Dudyniu była dawniej także cerkiew za wsią, na wzgórzu, plebania i cmentarz, dziś jest tu orne pole, wśród którego stoi krzyż kamienny. W P. jest szkoła filialna z wykładem ruskim, w Dudyniu szkoła niezorganizowana. Ludność trudni się głównie rolnictwem; w P. wyrabiają płótna, sukna, ćwilichy i krajki. Nad stawem są dwa młynki z foluszem. Jest tu źródło wody żelazistej. Kasa pożycz. gminna w P. ma kapitału 150, a w Dudyniu 70 złr. W r. 1524 kazał Marcin Kamieniecki, woj. podolski, utopić w stawie popowieckim dwóch dominikanów, którzy śmieli bronić w obec niego fundacyi klasztornej (Podkamień, t. VIII, str. 404). W ogrodzie dworskim widać wał wysoki, służący zapewne niegdyś do obwarowania dworu. Zamek miał być na górze przeciwnej od wschodu. W okolicy wsi znachodzą w ziemi cegły i kamienie dawnych budowli. Znaleziono tu również drzwi żelazne (rkp. Ossol., Nr. 2389, str. 52 i Sokalski „Rys geogr. statyst. okręgu szkol. złoczowskiego“, str. 293). W miejscu, gdzie dziś wieś Dudyń, istniało niegdyś wedle podania miasto „Butyn“, które Tatarzy zniszczyli. Później dopiero powstała na zgliszczach wioska Dudyń. Stwierdzają to częste wykopaliska. Wyorano tam niedawno krzyż kamienny, którego kształty świadczą, że pochodzi z bardzo odległych czasów, jak niemniej kamień, podobny do pomnika grobowego i płyty kamienne (Sokalski, l. c., str. 244; por. także: Krótki opis P. i Dudynia, w czasopiśmie „Słowo“, Lwów 1875, Nr. 56).

Popowce, wś, pow. zaleszczycki, odl. o 1·5 klm. na płn. od st. p. w Koszyłowcach, o 13 klm. od st. tel. Tłuste. Granice: wschod. Muchawka i Antonów, południ. Koszyłowce, zachod. Swierzkowce, półn. Słobódka. Obszar dwor. 1109, włośc. 863 mr. W 1857 r. 544 mk.; w 1880 r. w gminie 606, ne obszarze dwor. 32; rz.-kat. 18, par. Jazłowiec, gr.-kat. 600, par. Koszyłowce. Szkoła fil. o 1 naucz. Właściciel posiadł. dwor. Jakub Romaszkan.

Popowce, wybud. do Czeczewa należące, pow. kartuski, st. p. Kielno.

Popowe, jezioro w pow. sandomierskim, na obszarze wsi Niekrasów, przy drodze do Niekurzy.

Popowe Duby, uroczysko na gruntach wsi Cminy, pow. łucki.

Popówek 1.) fol., pow. błoński, gm. Helenów, par. Brwinów, ma 21 mk., 446 mr. ziemi dwor. W 1827 r. było 3 dm., 16 mk. 2.) **P.**, wś i fol., pow. łowicki, gm. Lubianków, par Waliszew, odl. 25 w. od Łowicza, graniczy z Popowem, ma 214 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. 868 mr.: gr. or. i ogr. 467 mr., łąk 35 mr., pastw. 30 mr., lasu 305 mr., nieuż. 31 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 14; las nieurządzony. Wś P. os. 19, z gr. mr. 136. *Br. Ch.*

Popówek, wś, okr. wiej. i domin., pow. pleszewski, o 18 klm. na płd.-wschód od Pleszewa, na lew. brzegu Prosny, par. i poczta w Kucharach, st. dr. żel. w Biniewie o 13 klm. W r. 1309 Jan de Zelenicz, komandor poznańskich kawalerów św. Jana Jerozolimskiego, zamienił Szymanów na P., należący wówczas do bisk. poznańskich. W 1579 r. trzymał ją lub posiadał Floryan Szyszkowski, a w r. 1618 Sebastyan Łącki. Obecnie wś ma

102 mk. i 14 dm.; w skład okręgu wchodzi osada Harpak (1 dm. i 5 mk.); cały okrąg ma 107 mk. katol. Domin. ma 4 dm. i 40 mk. katol., obszaru 77·57 ha, czyli 53·53 roli, 4·76 łąk, 16·05 pastw. i 3·23 nieuż.; maślarnia i chów bydła holenderskiego; właścicielami byli Szeliscy, obecnie Niemiec. *E. Cal.*

Popowek, jezioro, pow. wejherowski, ob. *Ostrowo* 3.).

Popoweszka al. *Popoweska*, góra lesista, na granicy Tustanowic, Truskawca i Orowa, w pow. drohobyckim. Na płd. pochyłości wytryska strumień Babij, dopływ Stynawki, z płn. zaś pot. Podkamień, Wesznica, Słonica i Zołobny. Wznies. 818 mt *Br. G.*

Popowe-Wierchy, leśne wzgórza na granicy Gładyszowa i Krywej (Krzywej), pow. gorlicki, nad Jasionką, przys. Krywej. Tu bierze początek potok Jasionka, dopływ Wisłoki. Wznies. 686 mt. npm. *Br. G.*

Popowice 1.) wś, pow. grójecki, gm. Błędów, par. Mogielnica, ma 145 mk., 1 mr. ziemi dworskiej, 478 mr. włośc. W 1827 r. 14 dm., 114 mk. 2.) **P.**, wś i os. prob. nad strumieniem b. n., pow. wieluński, gm. Kamionka, par. Krzyworzeka, odl. od Wielunia 7 w., posiada szkołę początkową ogólną, kaplicę, 50 dm., 418 mk.; dwie os. 3 dm., 9 mk. P. należały z dawna do par. w Kadłubiu i stanowiły uposażenie prebendy al. kanonii popowicką zwanej przy kolegiacie wieluńskiej. We wsi było 13 kmieci mających po łanie, niektórzy po dwa łany; płacili oni z łanu po grzywnie i 9 groszy w półrocznych ratach, prócz tego po 4 koguty i mierze owsa. Skutkiem zaniedbania ze strony kanoników (niemających folwarku) robocizny wyszły ze zwyczaju. Kanonik ma ogród tylko we wsi Ruda, z którego bierze po 6 gr. czynszu. Już na początku XVI w. była we wsi kaplica (oraculum) nowo zbudowana (może na miejscu dawnej) i uposażona w sprzęty i aparaty (dwa mszały—pisany i drukowany). Nabożeństwo w niej odprawiał co trzecią niedzielę pleban z Kadłubia. Otrzymywał on z każdego łanu kmiecego meszne po korcu żyta i owsa a z łanu sołtysiego pół grzywny za dziesięcinę. Ogrodziarze i osadnicy płacili meszne po groszu z domu (Łaski, Lib. Ben., II, 101 i 127). Według reg. pob. pow. wieluńskiego w 1553 r. było tu 14 os., 7 łanów i $^1/_2$ łana sołtysiego (Pawiński, Wielk., II, 301). W 1841 r. parafia w Kadłubiu wraz z filiami w Popowicach i Grębieniu wcieloną została do par. Krzyworzeka. W 1886 r. fol. al. kol. P. powstała z uwłaszczonych osad, rozl. 99 mr.: gr. or. i ogr. 91 mr., łąk 5 mr., pastwisk 1 mr., nieuż. 2 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 6. 3.) **P.**, wś nie istniejąca obecnie, wchodziła w skład dóbr Lubotyń, należących do bisk. kujawskich. Wspomina ją jako pograniczną z Siewierskiem i Sieroszewem akt z 1404 r., przysądzający dziesięciny z Siewierska kanon. włocławskiemu (Muczk. Rzysz., II, 359). 4.) **P.**, wś, pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Wilkowiecko, ma 4 dm., 24 mk., 54 mr. ziemi włość. W 1827 r. było 2 dm., 19 mk. 5.) **P.**, wś przy ujściu rzki Przyrwy (Bryniczki) do Nidy, pow. jędrzejowski, gm. Węgleszyn, par. Oksa. W 1827 r. było 14 dm., 116 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 577, 582) wś P., w par. Czyrno, należy do plebana w Małogoszczy, który ma tu folwark, młyn, pasieki, łąki, lasy, czynsze i robocizny. Z 11 łanów kmiecych płacą mu po 3 fertony, 2 kapłony, 30 jaj, z karczmy 1 grzyw. czynszu a z młyna seksagenę. Dziesięcinę wartości do trzech grzyw. bierze tenże pleban. Jedno tylko pole daje do Cierna, co wynosi czasem do 6 kóp zboża. Nad Nidą ciągną się łąki plebańskie zwane Kociejawki. Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś Popowicze, własność probostwa w Małagoszczy, w ziemi krakowskiej, ma 7 kmieci na małych kawałkach ziemi, 2 łany puste, obfitość łąk rozłożonych nad rzeką Nidą. Lasy wystarczające; karczma, z której płacono 1 grzywnę. Plebania, folwark, młyn i liczne pasieki. Wś ceniona była na 300 grzywien (Pawiński, Małop., str. 563). *Br. Ch.*

Popowice 1.) przys. do Sieprawia, pow. wielicki, przy drodze z Myślenic na płn. przez Zawadę, Szembek do Świątnik Górnych. Nie oznaczony na mapie Kumersberga (sek. 16), pominięty w Special Orts Repertorium (1886), jest przecie dawną osadą. Najprzód spotykamy go jako osadę „Popowicz“ w przywileju, którym Marek i Klemens, synowie Marka, woj. krak., potwierdzają nadanie klasztorowi szczyrzyckiemu wsi Brzęczowice (brenczonicz, Brząszowice nad Rabą) „cum una sorte Popouicz“ w Krakowie (Cod. dip. Małopolski, Morawski Sądecz., I, 114) prawem dziedzicznym po wieczne czasy; następnie u Długosza (L. B., II, 184) dzieli się wś na Popowicze maior, należące do par. w Droginiu, i P. minor. O pierwszej powiada Długosz, że miała kilku właścicieli a mało kmieci. Wszyscy płacili dziesięciny prebendzie krakowskiej, zwanej górecką, wartości 4 grzywien; druga miała również wielu dziedziców, lecz dziesięciny wynosiły tylko 2 grzywny. Według poboru łanowego z r. 1490 (Pawiński, Małop., 49) była własnością Adama Jordana a miała 2 i pół łana i 3 komorn. bez bydła, w r. zaś 1581 (ibid. 129) dwa łany kmiece i 3 kom. bez bydła. Wymienia ten przys. nadto Siarczyński w swym Słowniku geogr. Galicyi. (rkps. Bibl. Ossol., № 1826). 2.) **P.**, wólka do Chwałowic należąca, pow. tarnobrzeski, par. rz.-katol. w Pniowie. Jestto najbardziej na północ wysunięta osada w Galicyi, na prawym brzegu Wisły, w nizi-

nie (142 mt. npm.), u granicy królestwa polskiego. Na południe ma podmokłe łąki i Chwałowice na wschód wzniesienie zwane Łysą Górą (160 mt.). Wisła, płynąca tu znacznie rozszerzonem korytem, oddziela Popowice od Zawichostu. Osada ma 20 dm. i 72 mk. (32 męż., 40 kob.); fol. bliżej granicy suchej wysunięty 3 dm., 20 mk (10 męż. i 10 kob.) rz.-katol. Według Kuropatnickiego (Geogr. Galicyi) i Siarczyńskiego (rkps. bibl. Ossol. № 1826) Wisła zabrała tę wś w końcu zeszłego i na początku bieżącego wieku. Pierwszą wzmiankę o P. czyni przywilej Leszka Czarnego z 1 kwietnia 1284, dany w Osieku a potwierdzający przywileje kolegiaty sandomierskiej (Kod. Małop., Piekosiński, I, 126). Akt ten wymienia P. między 24 wsiami kolegiaty, w których książe zwalnia poddanych od różnych obowiązków i danin i reguluje pobór głowszczyzny. 3.) **P.**, wś, pow. nowosądecki, na wyniosłym lewym brzegu Popradu, wzdłuż potoku płynącego z pod góry Popowiec (680 mt.). Wś ta tworzy wspólny korpus tabularny z sąsiednim Myślcem, par. w Starym Sączu; wś składa się z 39 dm. i 297 mk. (292 rz.-katol. i 5 izrael.). Wymienia tę wś Długosz (L. B.; III, 442); należała do klarysek z Nowego Sączu. 4.) **P.** z *Dzirwięczycami*, po rus. *Popowyczi*, wś, pow. przemyski, 13·5 klm. na płd.-wschód od sądu pow., st. dr. żel., urz. poczt. i tel. w Przemyślu. Na wschód leżą Pleszowice i Chraplice, na płd. Chodnowice i Tyszkowice, na płd.-zach. Cyków, na płn.-zach. Jaksmanice, na płn. Byków. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Buchty. Potok ten wchodzi do wsi od wschodu z Chraplic, przerzyna płd. część obszaru, tworzy na przestrzeni $1^1/_2$ klm. granicę od Cykowa, poczem w obrębie tej gminy wpada do Wiaru, dopływu Sanu. Zabudowania wiejskie leżą w płd. stronie obszaru, na praw. brzegu Buchty. Na płd. od nich podmokłe pastwisko (217 mt. wznies.). W płn. stronie obszaru wzgórze „Dubriwczyna Góra“ (298 mt.) na granicy Jaksmanic. Przez płd. część wsi idzie droga z Hussakowa do Stanisławczyka. Własn. więk. (ks. Adama Lubomirskiego) ma roli orn. 369 mr., łąk i ogr. 101 mr., pastw. 34 mr., lasu 3 mr.; własn. mn. roli or. 414 mr., łąk i ogr. 29 mr., pastw. 137 mr., lasu 25 mr. Gleba wyborna; kopią tu popielatą glinkę są także głębokie pokłady torfu. W r. 1880 było 89 dm., 520 mk. w gminie, a 8 dm., 164 mk. na obszarze dwor. P. i na fol. Dziewięczyce. Co do wyznania 126 rz.-katol., 539 gr.-katol., 19 izrael.; 126 Polaków, 558 Rusinów. Par. rzym.-katol. w Medyce, gr.-katol. w Chodnowicach. Dawniej była tu osobna parafia; do Chodnowic wcielono ją za rządów austryackich. W aktach parafii chodnowickiej znajduje się „Konsygnacya wszelkich realności i t. d. do parochii głównej chodnowskiej należących, spisana die 23 septem. 1798 r., w której znajdujemy następne szczegóły: „Erekcyi niema w oryginale; odpis jej przedłożył O. Jan Basiewicz, paroch popowicki, ówczesnemu sądowi w Przemyślu w r. 1774. Z odpisu tego wynika, że Stefan Fredro z Pleszowic, dziedzic na Chodnowicach, sprzedał 9 lipca 1543 r. popowstwo cerkwi popowickiej z wszystkimi prawami i gruntami, zagonów 100, łąkę, ogrody i t. d. za 200 złp. na wieczne czasy Marcinowi, popowi z Łopuszunicy i jego następcom. Basiewicz upominał się na tej podstawie o oddanie gruntów przez dwór zabranych, ale żądania jego nie uwzględniono.“ W r. 1720 darował Jan St. Kąwski na rzecz cerkwi popowickiej 28 zagonów pola. W metryce ślubnej tejże cerkwi czytamy między innemi: „My podpisani dajemy naszą Anastazyą za żonę Sebastianowi Pociecha i zapisujemy ziemię, którą posiadamy, pod tym warunkiem, że oni dzieci, które Pan Bóg im da, będą chować w wierze ruskiej, na co sam dobrowolnie przystaje i święcie dotrzymać deklaruje. A gdyby nie dotrzymał, to ziemia ta nasza odebrana ma być i oddana do cerkwi popowickiej. Ja starzec stoletni a dziado, za złamanie tego przydeklarowania przeklinam, aby kara boska na niego i dzieci jego spadła, aby niszczał tak, jak śnieg niszczeje na wiośnie. Dziewięczyce d. 5 maja r. 1799. Sebastian Pociecha przyjmuje i święcie dotrzyma. Pawło Dąbrowski, Antoni Gwozdecki, Iwan Fasiów, Pawło Zając. Scripsit atque subscripsit Maciej Dykański. Coram R. R. Posławski“. W r. 1385 nadaje Marya, królowa węgierska, Janowi, synowi Andrzeja de Pallugya, wsie Dmytrowicze, Jerzmanice, Pleszowicze i Popowice (A. G. i Z., t. VII, str. 33). Miejscowe podanie mówi o jakimś napadzie Turków na Popowice. *Mac.—Lu. Dz.*

Popowice 1.) majętność, pow. inowrocławski, o 4 klm. na płd.-zach. od Inowrocławia, gdzie jest par., poczta i st. dr. żel.; 8 dm. i 129 mk. katol., obszaru 310·56 ha.: 221·60 roli, 18·20 łąk, 66·24 pastw. i 4,51 nieużyt.; czyst. dochód 5219 mrk; właścicielem jest kościół N. M. Panny w Inowrocławiu. W 1583 r. były P. już własnością proboszczów inowrocławskich i składały się z 5 łanów osiadłych. 2.) **P.**, niem. *Popowitz*, huby, pow. węgrowski, pod Łeknem; powstały w nowszych czasach.

Popowice 1.) niem. *Poepelwitz*, 1360 *Popilwicz* i *Popowicz*, 1363 *Popowice*, wś, pow. wrocławski, par. kat. i ewang. w Wrocławiu, odl. $^1/_2$ mili od Wrocławia. W 1842 r. zamek, 56 dm., 464 mk. (57 katol., 9 żyd.), szkoła ewang., wiatrak, cegielnia, liczne zakłady publiczne letnie dla Wrocławian. W r. 1260 ks. szląski Henryk, wspólnie z bratem Władysławem da-

li klasztorowi św. Wincentego w Wrocławiu wś Pawłowice w zamian za P., które niebawem sprzedali Konradowi Bawarczykowi, mieszczaninowi wrocławskiemu, pozwalając mu stawiać na Odrze tyle młynów, ile mu się spodoba; dziesięciny z P. pobierał nadal klasztor. W 1459 r. zburzyli tę wieś Czesi. 2.) **P.**, mylnie *Poplowice*, niem. *Poppelwitz*, wś, pow. oławski, par. ew. Brzeźmierz (Wuesterbiefse), kat. Wierzbów. W 1842 r. dwor. fol., 38 dm., 305 mk. (88 katol.) gorzelnia, browar, 2000 owiec, hodowla pszczół. Do P. należy fol. Barduna nad Oławą. W r. 1379 ks. cieszyński Ziemowit, przeor generalny Kawalerów św. Jana, przekazał komturowi na Oleśniczce 5 grzywien rocznego czynszu z Popowic. 3.) **P.**, niem. *Popowitz*, 1217 *Popowic*, wś i dobra, pow. żegański, par. Naumburg, ludność przeważnie ewangielicka. W r. 1217 Henryk Brodaty nadał kościołowi św. Bartłomieja i klasztorowi ks. augustyanów w Nowogrodzie nad Bobrem (Naumburg am Bober) wś P., ciągnącą się od rzeki Brzeźnicy do Bobru, i 20 łanów nieuprawionej ziemi do osadzania na prawie niemieckiem. Posiadłości te potwierdzili: biskup wrocławski Tomasz w r. 1263 i książęta szlązcy w r. 1410. 4.) **P.**, niem. *Poppelwitz*, 1288 *Popowiz*, 1372 *Popilwicz*, wś nad rz. Ślęzą, pow. niemczyński, par. ew. Jordansmuehle. Niegdyś własność kościoła św. Krzyża w Wrocławiu. W 1842 r. sołtystwo, 9 dm., 42 mk. (9 katol.). W r. 1288 gdy Henryk IV, książę wrocławski, uposażył kolegiatę św. Krzyża w Wrocławiu, biskup Tomasz oddał wieś P., która dotąd należała do kaplicy zamkowej w Niemczy. W r. 1295 przekazał Henryk V dziesięciny z P. (Bobolowicz) nowo założonemu w Niemczy kościołowi N. M. Panny.

Popowicka *Pałonica*, pow. nadworniański, ob. *Jabłonica* 4.).

Popowicze, wś, pow. miński, o 4 w. na wschód od wsi Czyki, ma 4 osady; grunta faliste, szczerkowe. *A. Jel.*

Popowicze, w dokum. także *Popkowicze*, wś, pow. kowelski, dawniej w pow. łuckim, na płd. od mka Mielnicy; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 77, 113, 187.

Popowiczki 1.) wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Bytoń, ma 92 mk., 144 morg. ziemi dwors., 29 włośc. W r. 1827 było 7 dm., 54 mk. Wś ta stanowiła uposażenie probostwa w Bytoniu, należącego do kanoników regularnych w Lubrańcu. Stąd jezioro we wsi nosi nazwę Plebańskie. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557—1566 wś Popowicze, w par. Bythom (Bytoń), miała 3 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 32). 2.) **P.**, wś i fol., pow. włocławski, gm. Falborz, par. Brześć, odl. 8 w. od Włocławka; fol. ma 62 mk., 154 morg. (141 mr. roli); wś 29 mk., 72 mr. W 1827 r. było 9 dm., 71 mk. Wś była podobno własnością kapituły włocławskiej. *Br. Ch.*

Popowiczki, dok. *Popowycze*, majętność, pow. inowrocławski, o 5 klm. na płn.-wsch. od Pakości, par. Kościelec, poczta w Jaksicach, st. dr. żel. w Złotnikach o 6 klm., 3 dm. i 57 mk. katol.; obszaru 162·89 ha., czyli 144·55 roli, 16·07 pastw. i 2·27 nieużyt.; czyst. dochodu 2224 mrk; właścicielem jest kościół paraf. w Kościelcu. W r. 1488 Piotr z Bnina, bis. włocławski, wynosząc kościół ten do godności kolegiaty, przekazał mu na własność Popowiczki (Kod. Rzyszczew., II, 572).

Popowiczów Młyn, na obsz. dwor. Tyśmienicy, pow. tłumacki.

Popowiec, wś, pow. nieszawski, gm. Sędzin, par. Byczyna, ma 15 mk., 30 morg. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Dobre.

Popowiec, role plebańskie w Łeknie, pow. wągrowiecki. (ob. Lib. Ben. Łask.).

Popowiec, al. *Popowice*, potok, ob. *Buchta*.

Popowisko, las poproboszczowski we wsi Giwartów, pow. słupecki.

Popowizna, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zawyki, o 22 w. od Białegostoku.

Popówka 1.) łąka należąca do plebanii w Burzeninie, w pow. sieradzkim. (Łaski., L. Ben., I, 427). 2.) **P.**, łąka plebańska i struga (dopływ Radomirzy, Radomki), na obszarze Jankowic, w pow. radomskim (Łaski, L Ben., I, 675).

Popówka 1.), wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Twerecz, ma 21 dusz rewiz.; zarząd gminy. Należy do dóbr skarbowych Dzisna. 2.) **P.**, zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zalesie, o 12 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Antonowo, Terleckich. 3.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski działowski, o 30 w. od gm. a 45 w. od Wilejki, ma 5 dm., 51 mk. (22 dusz rewiz.); należy do dóbr Leonowo, Pożelaskowskich. 4.) **P.**, mała wioska nad rz. Tremlą, dopł. lew. Ptyczy, na płd. krańcu pow. rzeczyckiego, w 2 okr. pol. parycki, gm. karpiłowska, ma 4 osady; miejscowość małoludna, nizinna, poleska, łąk i ryb wiele, grunta piaszczyste. 5.) **P.**, wś, w płn. str. pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Dole, ma 10 osad; grunta lekkie. 6.) **P.**, zaśc. poleski, nad bezim. dopł. Berezyny, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, ma 3 osady; miejscowość odosobniona, grunta nieco faliste i lekkie. 7.) **P.**, wś, pow. bychowski, gm. Propojsk, ma 26 dm. i 106 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 1 wyrobem naczyń drewnianych. 8.) **P.**, wś cerkiewna, pow. homelski, gm. Popówka, wzniesiona 651 st. npm., ma 306 dm. i 1846 mk., z których 2 zajmuje

się wyprawą skór, 2 wyrobem filców, 4 krawiectwem, 2 szewctwem, 3 stolarstwem, 3 obróbką materyałów leśnych, 4 kowalstwem. *Popówka gmina* ma 7629 mk. (2712 męż., 2803 kob. i 2114 dzieci). W gminie znajduje się 240 dzies. lasów prywatnych. 9.) **P.**, wś, pow. homelski, w pobliżu błota Słuczowe-Hało, długiego do 35 a szerokiego od 6 do 10 w. i zajmującego 20000 dzies. Posiada garbarnią, przerabiającą rocznie do 600 kożuchów, fabrykę dziegciu i smoły. 10.) **P.**, wś, pow. homelski, gm. Telesze, ma 19 dm. i 150 mk., z których 1 zajmuje się stolarstwem. 11.) **P.**, wś, pow. mścisławski, gm. Pirany, ma 22 dm. i 90 mk., z których 8 zajmuje się wyrobem wozów, sani i t. p. 12.) **P.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Dudycze, ma 41 dm. i 202 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sani i t. p., 2 wybijaniem oleju konopnego. 13.) **P.**, wś, pow. sieński, gm. Pustynki, ma 6 dm. i 61 mk., z których 1 zajmuje się garncarstwem. 14.) **P.**, wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 14 dm. i 56 mk. *J. Krz.—A. Jel.*

Popówka 1.) rzka w pow. nowogradwołyńskim, bierze początek pod wsią Martynówką i powyżej Ostropola, pod wsią Korcówką, wpada od lew. brzegu do Słuczy wołyńskiej. 2.) **P.**, lewy dopływ Lita, prawego dopływu Uhorskiego Tykicza, wierzchowiny Siniuchy. 3.) **P.**, rzka w gub. kijowskiej, dopływ rzeki Olszanki.

Popówka 1.) wś nad rzką Taszlikiem, pow. czerkaski, ma 896 mk., 2098 dz. ziemi; cerkiew Uspeńska, drewn., wzniesiona w 1848 r. na miejsce dawniejszej, uposażona jest 36 dz. ziemi. Własność niegdyś hr. Samojłowa, od którego nabyta przez Jana Krasowskiego przeszła drogą spadku do córki jego Anny Biełokopytowej; obecnie należy do jej spadkobierców. 2.) **P.** *Międzyrzecka* al. *Rożówka*, w dok. także *Papiewka*, wś, pow. czerkaski, na pograniczu kaniowskiego, na płd.-zach. od Międzyrzecza, rozrzucona na górach i śród jarów i otoczona wielkimi lasami; odl. o 3 w. na zach. od Worobijówki, ma 1040 mk.; cerkiew Uspeńską, drewn., wzniesioną w 1797 r. i odnowioną w 1885 r. Do par. prawosł. należy wś Worobiewska Buda. Należała do klucza międzyrzeckiego Parczewskich, w 1863 r. nabyta wraz z Worobijówką przez gen. Tichanowskiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 694. 3.) **P.**, wś nad rz. Kopijówką, dopł. Tykicza Uhorskiego, pow. humański, par. Humań, ma 15 dusz katol.; własność Stanisława Ułaszyna. 4.) **P.**, wś nad ruczajem płynącym od wsi Krywiec, pow. humański, o 4 w. od mka Buki, ma 748 mk., 2723 dz. ziemi. Cerkiew drewniana Pokrowska, wzniesiona w 1751 r., uposażona jest 74 dz. ziemi. Własność Jotejków. 5.) **P.**, uroczysko i łąka około Preorki (Przywarki) dawniej wś, obecnie przedmieście mta Kijowa, własność niegdyś dominikanów kijows. 6.) **P.**, wś, pow. lipowiecki, par. Monasterzyszcze, posiada kapl. kat. W 1868 r. było tu 104 dm. Wś ta w 1780 r. sprzedaną została przez Morawskiego wraz z całemi dobrami Koneła Stanisł. Kordyszowi. 7.) **P.**, wioska przy ujściu Szewczynki do Rowu, pow. lityński, okr. pol. i gm. Mężyrów, par. kat. Mańkowce, o 7 w. od Baru, 44 w. od Lityna, ma 10 os., 66 mk., 59 dz. ziemi włośc., 234 dz. dwors. Rów al. Rówek tworzy tu duży staw. Gleba glinkowata. Własność Popowskich. 8.) **P.**, wś nad rz. Rośką, pow. taraszczański, o 4 w. od Żywotowa (par. prawosł.), par. kat. Oratów, ma 52 dm., 411 mk. Około 1830 r. P. rozdzieloną została na dwie prawie równe części, z których jedna należała do Felicyana i Władysława Bentkowskich, a druga do Tadeusza Wilczyńskiego. Około 1863 r. ostatnia należała do córki Wilczyńskiego Julianny, wydanej za Sokołowa (896 dz.), pierwsza zaś w 1856 r. po śmierci Bentkowskich przeszła na ich spadkobierców: Sokołowskiego (100 dz.), Kruszyńską (365 dz.) i Adolfa Turcewicza (200 dz.). 9.) **P.**, wś na praw. brzegu Tykicza, pow. taraszczański, o 3 w. od Czaplinki (par. prawosł.), ma 448 mk.; kaplica katol. par. Koszowata (dek. humańskiego). Na gruntach wsi Popówki znajduje się kilka mogił, nazywanych Palejowemi, dla tego, jak twierdzą, że Palej podczas jednej ze swych wypraw, stanął tutaj obozem. Należy do klucza krasiłowskiego hr. Branickich. 10.) **P.**, wioska nad rz. Surzówką (Daniłówką), dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Zwańczyk, gm. Kosikowce, par. prawosł. Borsukowce, kat. Sokulec, o 10 w. od Nowej Uszycy (Letniowiec), gdzie poczta, ma 42 os. Należy do sąsiedniej wsi Borsukowiec (1027 dz.); własność Iżyckich, dawniej Ludwika Iżyckiego. 11.) **P.** al. *Popowce*, wś u źródeł rz. Rudy, dopł. Śniwody, pow. winnicki, gm. Kutyszcze, par. kat. Pików, ma 55 os., 420 mk., 419 dz. ziemi włośc.; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1879 r. Należała do Borejków, dziś własność Jakubowskich. 12.) **P.**, wś nad bezim. ruczajem, wpadającym pod Olchowcem do Tykicza, pow. zwinogródzki, o 14 w. od Zwinogródki a 5 w. od Olchowca, ma 1700 mk. prawosł., 40 kat. i 26 żyd. Cerkiew p. w. św. Archanioła Michała, wzniesiona w 1790 r. na miejsce dawniejszej, uposażona jest 43 dz. ziemi. Okolica lesista i bardzo górzysta. Wś założoną została, podług podania miejscowego, w czasie „ruiny“, przez ludzi ukrywających się w lasach około futoru należącego do jednego z duchownych olchowieckich. Należy do klucza olchowieckiego hr. Potockich. We wsi znajduje się zarząd eko-

nomiczny i leśny. 13.) **P.** *Konelska*, ob *Konelska Popówka*. 14.) **P.** *Zasobska*, ob. *Wiernin*, wś, pow. lipowiecki. *J. Krz.—Dr. M.*.

Popówka 1.) słoboda w pow. iziumskim gub. charkowskiej, nad rzką Żerebcą, 3200 mk., cerkiew, 25 młynów, jarmark. 2.) **P.**, os., pow. konotopski gub. czernihowskiej, nad rz. Sudewką, 4400 mk., 2 cerkwie, gorzelnia. 3.) **P.**, mko w pow. mirgorodzkim gub. połtawskiej, nad rz. Szumejką, 4400 mk., cerkiew, 4 jarmarki, garbarnie; w okolicy pokłady wyborowej gliny garncarskiej. 4.) **P.**, os. w pow. berdiańskim gub. tauryckiej, nad rz. Berdą, 4300 mk., targi. *J. Krz.*

Popówka, wzgórze w gm. Kleszczów, pow. krakowski, nad granicą Morawicy. Od zach. i płd. płynie skalistym jarem Brzoskwinka. Wzgórze to na pół lesiste stanowi jedno z uroczych a mało zwiedzanych miejsc okolicy Krakowa. Na płd. stoku jego odkryto pogańskie uroczysko. Wydobyte tu urny znajdują się w gabinecie archeologicznym w Krakowie, jako też w prywatnym zbiorku A. Rogawskiego w Ołpinach i w Nordisches Museum w Berlinie. Wznies. 339 mt. npm. *Br. G.*

Popówka, ostrów na Wiśle pod Toruniem. Istniał jeszcze r. 1588 i należał do miasta (ob. Wernicke, „Beschr. von Thorn“, str. 295).

Popówka, kanał, powiat chełmiński, ob. *Ostrów* 2.).

Popówki, zaśc., pow. ihumeński, wśród puszcz w okolicy Łapicz, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. pohorelska, ma 1 osadę. Przechodzi tędy licha drożyna z mka Łapicz do zaśc. Budziszcze. *A. Jel.*

Popówko 1.) domin. i okr. domin., pow. obornicki, o 6 klm. na wschód od Szamotuł; par., poczta i st. dr. żel. tamże; 10 dm., 192 mk.; obszaru wraz z fol. Wychowaniec 863·25 ha, czyli 676·72 roli, 40·15 łąk, 17·87 pastw., 104·25 lasu i 24·26 nieuż.; czysty doch. 9200 mrk; nabiał, chów owiec i bydła holenderskiego; właścicielem jest Seweryn Żółtowski. W 1580 r. należało P. do Jana Broniewskiego. Odkopano tu grobowisko z brukowanemi promieniami, wychodzącemi z jednego środka. W skład okr. domin. wchodzą: Urbanie, Wychowaniec i Zagaj; cały okrąg ma 18 dm. i 356 mk. (7 prot.). 2.) **P.**, ob. *Popowo Ignacewo*, pow. gnieźnieński. *E. Cal.*

Popówko, dobra ryc., pow. gierdawski, 6 klm. od st. p. i tel. Nordenborku. Obszar 641 ha. Młyn i cegielnia. Wieś pierwotnie przez polskich osadników założona. *Ad. N.*

Popówko 1.) al. *Popówek*, jezioro w Pogódkach, pow. kościerski, opodal kościoła. Wizytacya Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że tamtejszy proboszcz miał wolne rybołóstwo, ale tylko w porze zimowej (str. 107). 2.) **P.**, jezioro proboszczowskie w Ostrowitem, pow. lubawski (ob. Wizytacya Strzesza z r. 1667, str. 461 *b*). *Kś. Fr.*

Popówko, niem. *Popowken*, folw. nad jez. Dzierzgoń, pow. suski, st. p. i par. ew. Prabuty, kat. Krasna Łąka, 99·92 magd. mr., 1 budynek. 2.) **P.**, plebanka należąca do Dolnego Prągowa, pow. kartuski, st. p. Stęgwałd.

Popowlany, wś nad Narwią, pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, parafia Tykocin. W 1827 r. 7 dm., 75 mk.

Popowo 1.) *Borowe*, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk, leży przy drodze z Nasielska do Serocka; posiada szkołę początkową ogólną. W 1827 r. 43 dm., 312 mk. 2.) **P.** *Kościelne*, wś i fol. nad Bugiem, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo, odl. 31 w. od Pułtuska, posiada kościół par. drewn., gorzelnią parową z zacierem 60 korcy dziennie, młyn parowy, wiatrak. W 1827 r. 20 dm., 145 mk. Kościół i parafią erygował przed 1720 r. Gabryel Popowski i proboszcz serocki Erazm Bogdański. Obecny kościół drewn., w 1852 r. odnowiony. P. par., dek. pułtuski (dawniej wyszkowski), 1360 dusz. Dobra P. składały się w 1884 r. z fol. P., Wielęcin i Henrysin, rozl. mr. 6083: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 486, łąk mr. 526, past. mr. 441, lasu mr. 3300, nieuż. mr. 341, razem mr. 5094; bud. mur. 21, z drzewa 38; fol. Wielęcin gr. or. i ogr. mr. 459, past. mr. 10, nieuż. mr. 9, razem mr. 478; bud. mur. 7, z drzewa 9; płodozmian 14-polowy; fol. Henrysin gr. or. i ogr. mr. 499, nieuż. mr. 12; bud. mur. 7, z drzewa 4; płodozmian 4 i 12 polowy, las urządzony. Wś P. Kościelne os. 25, z gr. mr. 408; wś Nowa Wieś os. 12, z gr. mr. 346; wś Kania Polska os. 8, z gr. mr. 228; wś Kania Niemiecka os. 8, z gr. mr. 193; wś Gąsiorowo Polskie os. 5, z gr. mr. 133; wś Gąsiorowo Niemieckie os. 13, z gr. mr. 346; wś Cupel os. 6, z gr. mr. 98; wś Łacha os. 13, z gr. mr. 344: wś Popielarze os. 3, z gr. mr. 58; wś Huta Podgórna os. 6, z gr. mr. 81; wś Binduga os. 3, z gr. mr. 30; wś Tuszyn os. 2, z gr. mr. 40; wś Popowo Piaski os. 8, z gr. mr. 5; wś Wielęcin os. 24, z gr. mr. 194. 3.) **P.** *Piaski*, wś i fol., pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo, Browar i uprawa chmielu od 1853 r. W 1827 było r. 28 dm., 202 mk. 4.) **P.**, wś i fol., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Bądkowo, odl. o 24 w. od Lipna, posiada sąd gminny, 3 dm., 30 mk. Akt rozgraniczenia dyececzyi płockiej od kujawskiej w 1321 r. wymienia Popowo jako wieś blisko granicy leżącą (Muczk. Rzyszcz., II, 232). Folw. P. albo Trzcianka Wielka, z wsią Trzcianka Wielka i Rumunki Trzcianka rozl. mr. 312: gr. or. i ogr. mr. 254, łąk mr. 24, past. mr. 2, lasu mr. 26, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 7. Wś Trzcianka Wielka os. 32, z gr. mr. 90; wś Rumunki Trzcianka os. 24, z gr. mr. 417. 5.) **P.**, wś,

pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Chełmice, odl. o 9 w. od Lipna, ma 19 dm., 153 mk., 313 mr. obszaru. 6.) **P.** al. *P. Pruskie Stany*, wś szlach. i włośc., pow. szczuczyński, gm. Bogusze, par. Grajewo, ma 665 mr. obszaru. W 1827 r. 25 dm., 145 mk. 7.) **P.**, pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród, odl. od Augustowa 20 w., 22 dm., 188 mk. W 1827 r. 12 dm., 71 mk. *Br. Ch.*

Popowo 1.) jezioro pow. homelski, rocznie poławia się przeszło 30 pudów ryb, głównie płoci, okoni, szczupaków i leszczów. 2.) **P.** al. *Staryk*, jezioro tamże; połów roczny wynosi do 26 pudów ryb.

Popowo, uroczysko, pow. homelski, o 2 w. od Wietki; znajduje się tu ruda żelazna, używana na fundamenty do budynków.

Popowo 1.) jezioro w pow. dorohobuskim gub. smoleńskiej, ma 4 dz. obszaru. Leży niedaleko wsi Biziukowa, o 12 w. od Dorohobuża. 2.) **P.**, jezioro w pow. duchowszczyńskim gub. smoleńskiej.

Popowo 1.) al. *P. Ignacewo*, al. *Popówko*, wś i domin., pow. gnieźnieński, o 9 klm. na wschód-północ od Kłecka i o tyleż od Łopienna; par. Kołdrąb, poczta w Modliszewku, st. dr. żel. w Gnieźnie o 15 klm. P. istniało przed 1523 r. i składało dziesięcinę proboszczom przy kościele św. Michała w Gnieźnie; proboszczowie kołdrąbscy pobierali meszne po wiertelu pszenicy i owsa z łanu kmiecego, a od zagrodników po wiertelu owsa. Regiestra poborowe z r. 1580 wykazują tu 3 komor. i 1 rzemieśl. Około r. 1793 należało do Jana Gozimirskiego, skarbnika gnieźnieńskiego, później do Szymona Drzeńskiego, a obecnie do towarzystwa „Kaiser-Wilhelms-Spende“. Wieś ma 4 dm. i 36 mk. (7 prot.) Dominium liczyło w 1871 r. 37 mk. katol. i 5 dm.; obszaru ma 242·03 ha, t. j. 218·55 roli, 10·72 łąk, 9·19 lasu i 3·57 nieużyt.; czyst. dochód gr. 1776 mrk. 2.) **P.** *Podleśne* al. *Większe*, domin., pow. gnieźnieński, graniczy z P. Ignacewem; ma 6 dm., 95 mk., t. j. 83 katol. i 12 prot.; obszaru 238·98 ha., czyli 217·02 roli, 10·72 łąk, 7·15 past. i 4·09 nieuż.; dochód 1068 mrk; chów bydła; właścicielem jest Atanazy Jordan. W r. 1357 należyć miało to P. do kapituły gnieźnieńskiej (Kod. Wielkop. N. 1354); około r. 1523 dzieliło losy z P. Ignacewem; w r. 1580 posiadali je Przysieccy i Mieleńscy, w r. 1618 Jan i Krzysztof Mieleńscy, a około 1793 r. Gozimirscy. 3.) **P.** *Tomkowo* al. *Mniejsze*, wś i domin., pow. gnieźnieński, graniczy z P. Podleśnem; poczta w Łopiennie. Istniało przed r. 1523, w 1580 r. posiadali Popowscy 3½ łanów, 2 zagrod. i 1 rzemieśl., a Mieleńscy jeden półłanek z 1 zagrod. W r. 1618 składało się P. z 2 łanów, 3 zagród i 1 wiatraka; właścicielem był Aleksander Popowski. Przy schyłku zeszłego stulecia tworzyły te trzy Popowa jedną majętność w ręku Jana Gozimirskiego. Około r. 1845 należało do Borzęckich. Wieś liczy 26 mk. katol. i 3 dm. Dominium ma 9 dm. i 158 mk. (20 prot.); obszaru 416·58 ha, czyli 361·15 roli, 14·79 łąk, 20·17 pastw., 10·21 lasu, 9·73 nieuż. i 0·17 wody; czysty dochód 2260 mrk; młyn i tucz bydła. 4.) **P.**, majętność, pow. inowrocławski, na wschodniem wybrzeżu Gopła, o 12 klm. na południe od Kruszwicy, w pobliżu granicy królestwa polskiego, par. Ostrów, poczta w Chełmcach, st. dr. żel. w Inowrocławiu o 26 klm.; 9 dm. i 133 mk. katol., obszaru 493·15 ha, to jest 250·68 roli, 21·31 łąk, 26·09 pastw., 9·62 nieuż. i 185·45 wody; czyst. doch. gr. 4095 mrk; wiatrak i chów bydła szwajcarskiego; właścicielem jest dr. Tadeusz Trzciński. Wymieniona obok Kołudy osada w przywileju z r. 1257 (Kod. Rzyszcz., II, 604), wyliczającym posiadłości bisk. włocławskich, nie zdaje się być tem P., które niegdyś z pogranicznym Ostrowem jedną tworzyło całość. Około r. 1560 należało P. z 2 zagrodnikami do Popowskich, a część z 2 rybitwami do Święckich. 5.) **P.** niem. *Pappelgarten*, fol. do Radajewic, pow. inowrocławski, o 9 klm. na wschód-półn. od Kruszwicy; okr. domin. Radajewice, poczta Paproś, st. dr. żel. w Inowrocławiu o 13 klm., 1 dm. z 18 mk.; własność hr. Solms-Tecklenburg. 6.) **P.** *Niemieckie*, niem. *Deutsch-Poppen*, wś, domin. i okr. domin., pow. kościański, o 6 klm. na zachód od Szmigla, par. Wilkowo Polskie, poczta w Szmiglu, st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 10 klm. W r. 1309 Świętosław, syn Czuchona, sprzedał część swoją P. klasztorowi lubińskiemu; około 1335 r. król Kazimierz zatwierdził podział dóbr między Dzierzysławem z Graboszewa, Michałem z Koszanowa i Andrzejem z Czacza. W tym podziale podano, o ile się zdaje, to Popowo (Kod. Wielkop., N. 2047) i ztąd miał się pisać Dominik między r. 1361 a 1366. Około 1564 r. należało P. do Popowskich i Rozdrażewskich, którzy z 5 łanów płacili 2 złp. dziesięciny bisk. poznańskim. Regestra poborowe z 1580 r. wymieniają tu Jana Jeziorkowskiego i Andrzeja Gawrońskiego jako właścicieli. Około 1793 r. posiadała je Balbina Szołdrska. Wś ma 34 dm., 235 mk., t. j. 139 kat. i 96 prot. Dominium liczy 80 mk. w 6 dm.; obszaru ma wraz z folwarkami: Barchlin i Brzeźniak 747·10 ha., czyli 419·30 roli, 124·51 łąk, 78·28 pastw., 107·58 lasu i 17·34 nieuż.; czysty dochód 6133 mrk; chów bydła szwajcarskiego; właścicielem byli Szołdrscy, obecnie Niemiec. W skład okr. wchodzą fol. Barchlin i Brzeźniak; cały okrąg ma 10 dm. i 181 mk. (9 protest.) 7.) **P.** *Polskie*, niem. *Polnisch Poppen*, wś i domin., pow. kościański, o 10 klm. na zachód

od Krzywinia; par. Wonieść, st. poczt. i dr. żel. w Starem Bojanowie. P. należało do klasztoru lubińskiego przed r. 1258; w 1266 r. przysądził książe Bolesław temu klasztorowi P. do którego rościł sobie prawo Tomasz, z Dzierzykraja, z Wolkowa (Volisevo!). W r. 1294 potwierdził Przemysław II tę posiadłość, która później przechodzi do Popowskich. Około r. 1564 płacili Maciej i Piotr Popowscy bisk. poznańskim z 3 łanów na P. 1 złp. 6 gr. dziesięciny; w r. 1580 posiada tam Piotr Popowski $1\frac{1}{2}$ łana, 3 zagrod. i 1 komornika, a Anna Popowska $1\frac{1}{2}$ łana, osiadł., $\frac{1}{2}$ łanu pustego, $\frac{1}{4}$ łanu karczm., 5 zagrod., 1 komor. i wiatrak. W końcu zeszłego wieku należało P. do Dziembowskich, następnie do Macieja Malczewskiego. Na polach odkopują się popielnice. Wś ma 21 dm., 177 mk. (76 katol. i 101 prot.). Dominium ma 5 dm., 82 mk. (47 katol. i 35 prot.); obszaru 324·01 ha, czyli 242·27 roli, 33·60 łąk, 28·25 lasu, 19·17 nieuż. i 0·72 wody; czysty dochód 2385 mrk; chów bydła holenderskiego. 8.) **P.**, wś, pow. międzychodzki, o 6 klm. na półn.-wsch. od Kamionny, nad jeziorem; par. i poczta w Kamionnie, okr. dom. Ławica, st. dr. żel. w Wronkach o 27 klm., 12 dm. i 131 mk.; posiadłość dominialna ma 208·87 ha, t. j. 92·20 roli, 10·94 łąk, 35·54 pastw., 53·15 lasu, 4·12 nieuż. i 12·92 wody; cz. doch. 716 mrk; właścicielem jest L. Rutkowski, dziedzic Ławicy. W r. 1296 Przemysław II, potwierdzając posiadłości dominikanek poznańskich, wymienia to P., które im był darował Jan, scholastyk poznański, wspólnie z bratanką swoją. Około 1564 r. składało P. biskupom poznańskim z 5 łanów po 2 gr. dziesięciny; w r. 1580 posiadał tam Stanisław Lipnicki 4 półłanki, 2 zagrod. i 50 owiec; w końcu zeszłego wieku należało do Wincentego Prusimskiego, dziedzica dóbr Gorajskich. 9.) **P.**, niem. *Poppe* i *Poppen*, wś kośc. i leśnictwo, pow. międzychodzki, o 7 klm. na południe od Skwierzyny i tyleż na wschód od Bledzewa, w okolicy wznoszącej się o 57 mt. npm.; par. Bledzew poczta w Skwierzynie, st. dr. żel. w Landsbergu z nad Warty o 30 klm. Wieś i leśnictwo tworząc okrąg wiejski mają 30 dm., 351 mk. (333 kat. i 18 prot.); z większych posiadłości ma jedna 184 ha, druga 172·85 ha i trzecia 82 ha. Kościół p. w. św. Jana Chrzciciela poświęcił w r. 1660 Wojciech Tholibowski, biskup poznański. Wieś tę nadał w r. 1312 klasztorowi zemskiemu, przeniesionemu później do Bledzewa, margraf Woldemar; nadanie to odnowił w r. 1315 margraf Jan. Około 1564 r. składało P. biskupom poznańskim z 6 łanów po 6 gr. dziesięciny; w r. 1580 należało do par. Zemsko (Zębsko) i miało 10 łanów, 10 zagrod., 6 komor., 30 owiec, 1 kowala i pasterza. 10.) **P.**, wś, pow. obornicki, o 5 klm. na wschód od Szamotuł, par., poczta i st. dr. żel. tamże; 13 dm. i 136 mk. (7 prot.). W r. 1308 zamienił jeden z biskupów poznańskich P. na Gradowice, dziedzictwo Dobrogosta z Szamotuł, syna Tomisława; w r. 1360 król Kazimierz dał poznańskim kawalerom św. Jana Jerozolimskiego Maniewo, Radzim i Brzeziny w zamian za Siedlec, Brzezie (pod Kostrzynem) i połowę tego (?) Popowa (Kod. Wielkop., N. 1418). W r. 1580 posiadał P. Jan Broniewski; było tam wówczas 13 łanów osiadłych z sołtystwem, 2 łany puste, 5 komorn., 1 krawiec i karczmarz. Przy schyłku zeszłego wieku należało P. do Żółtowskich, dziedziców Kąsinowa; później przeszło w ręce Bnińskich. W skład dóbr popowskich wchodziły (1845 r.) Nowakowo, Popowo, Popówko, Urbanie, Wychowaniec i Zagaj. 11.) **P.**, wś (holendry) i okręg wiejski, pow. szamotulski, na prawym brzegu Warty, naprzeciw Wartosławia, o 3 klm. na zachód od Wronek; par. katol. w Biezdrowie, prot. w Wronkach poczta i st. dr. żel. tamże; 29 dm. i 227 mk. P. istniało przed r. 1580; składało się z $4\frac{1}{2}$ łan. osiadłych, 5 zagrod. i 2 komorn.; należało wówczas do Barbary Rogozińskiej, później do Bnińskich, dziedziców Biezdrowa. W skład okr. wiejskiego wchodzą: huta szklana Karolewo, posiadłość Krzywołęka, karczma Krasnobryk i cegielnia bezimienna. Cały okrąg ma 41 dm., 397 mk. (10 katol. i 387 prot). 12.) **P.** *Kościelne*, niem. *Kirchen Popowo*, wś kośc., domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, leży o 12 klm. na południe od Wągrówca, między Skokami a Mieściskiem; par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Rogoźnie o 18 klm. Kościół p. w. Zwiastowania N. M. Panny istniał w P. przed r. 1423 W miejsce starego wystawił Stanisław Zagórski, dziedzic, w r. 1629 nowy kościół drewniany, a gdy ten podupadł, stanął kosztem plebana Stanisława Łepkowskiego inny, konsekrowany w r. 1730 przez Franciszka Kraszkowskiego, sufragana gnieźnieńskiego. W 1863 r. odnowiono kościół i pokryto łupkiem. Parafią składały: Budziejewo, Czechy (r. 1579), Jabłkowo, Jaroszewo, Kuszewo, Łosiniec, Nieświastowice, Pląskowo, Podlesie Wysokie, Popowo i połowa Sarbii; w nowszych czasach przybyły: Brzeskowo, Gąsina (?) i Wymysłowo (Wymysłówek); odpadły Jabłkowo i Sarbia; Czechy nieznane już były w r. 1579; wieś ta składała się wówczas z 13 łanów osiadłych, $1\frac{1}{4}$ półłanków, 4 zagrodników i 4 komorników. W r. 1618 należało P. z 2 wiatrakami, 4 rzemieśln. i 6 zagrod. do Jana Smuszewskiego. Przy schyłku zeszłego stulecia składała się majętność popowska z Kakulina, Pląskowa i Popowa; właścicielem lub dzierżawcą był Dorpowski, kan. gnieźnieński; następnie zabrał tę majętność rząd pruski i wcielił do amtu wągro-

wieckiego. Wś i domin. liczą 273 mk. w 23 dm. Domin. ma 520·86 ha. obszaru, czyli 426·39 roli, 45·96 łąk, 38·30 lasu, 8·61 nieuż. i 1·60 wody; dochodu 6903 mrk; gorzelnia parowa i młyn; chów koni, stacya do stanowienia klaczy. W skład okr. domin. wchodzi Wymysłowo (Wymysłówek) z 74 mk. w 8 dm.; cały okrąg ma 31 dm., 347 mk. (248 katol. i 99 prot.). 13.) **P.**, fol. proboszczowski, tamże. 14.) **P.**, niem. *Popowo-Colonie*, osada, tamże, ma 18 dm., 161 mk. (85 katol. i 76 prot.) 15.) **P.**, niem. *Poppe*, wś, pow. babimoski, nie wykazana w nowszych skorowidzach. *E. Cal.*

Popowo 1.) niem. *Poppau*, wś włośc. na żuławach, niedaleko Baltyku, pow. gdański, st. p. Stegen, par. kat. Fuerstenwerder, ew. Kobbelgrube; zawiera 6 gburstw i 1 zagrodę z 596·6 morg. W 1869 r. 65 mk., 23 kat., 42 ew., 8 dm. 2.) **P.**, według Kętrzyńskiego miejscowość w pow. kartuskim, w spisach nowszych nie wymieniona. 3.) **P.** niem. *Poppow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. i tel. Dzięcielec 4 klm. odl., st. kol. Lębork 9 klm. odl., 101.33 ha; cz. doch. zgr. 436 mrk. *Ks. Fr*

Popowo 1.) niem. *Pfaffendorf* al. *Popowen*, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad rzką Rożanicą, tuż przy granicy królestwa pols., odl. 3 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Prostki. Jerzy Ramung v. Remek, komtur ryński, mając na względzie spustoszenia wojenne i morowe powietrze, wyznacza 23 włók na lokacyą wsi dannickiej, poświęcając je ku chwale boskiej i czci N. M. Panny i św. Anny ołtarzowi św. Katarzyny w Ełku, przy którym ksiądz wieczną ma odprawiać mszę. Włóki dannickie mają prawo chełmińskie i wolne są od tłoki, sołtys ma 3 włóki ziemiańskie i niższe sądownictwo. P. było r. 1553 w posiadaniu Filipa Kobylińskiego, sędziego ziemskiego. Roku 1600 mieszkają tam sami Polacy (ob. Kętrz., O ludn., 455—6). P. było punktem środkowym pewnej części rozległych w około lasów, tam przebywała władza leśna, tam zbudowany był obszerny dom leśniczy (Jagdbude) dla pomieszczenia dworu książęcego, kiedy z Królewca na łowy zjechał. Ze wszystkich stacyi leśnych, w których książę stawał, było P. największą i najokazalszą, tak, że książę Olbracht po dwakroć chronił się tutaj i dłużej przemieszkiwał z powodu epidemii: w r. 1548—9 i 1564. 2.) **P.**, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad jez. Satint, blisko Szesna, $4^1/_2$ klm. od st. p. i tel. Ządzborka. Cypryan Wilamowski (Willamovius), pisarz grodzki szestyński, kupuje r. 1630 P. z 30 włókami i $^1/_2$ wł. ostrowu od Fabiana Lendorfa i jego żony. W Popowie mieszkają r. 1693 sami Polacy, między innymi Łosiowie (ob. Kętrz., O ludn., 418—9). *Ad. N.*

Popowska, przystań na Dnieprze, w gub. mohylewskiej. W ciągu 10-ciu lat (1879—80) naładowano rocznie średnio na 21 statków 260,110 pudów towarów, wartości 17,380 rs

Popowska Dolina, część Dziewięcierza, pow. Rawa Ruska.

Popowska Rola, fol. w Sądowej Wiszni, pow. mościski. *Lu. Dz.*

Popowska Wola, wś nieistniejąca obecnie, w par. Pięczniew (pow. turecki). Powstała widocznie na obszarze Popowa; na początku XVI w. był tu jeden tylko łan kmiecy osiadły i jeden łan sołtysi pusty.

Popowski Potok, ob. *Szklenarczyk.*

Popowskie, osada, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Balla Kościelna, odl. od Augustowa 63 w., 1 dm., 8 mk. W 1827 r. 2 dm., 13 mk., par. Teolin.

Popowskie, rus. *Popiwskie*, część Hnyłej, pow. turczański.

Popów Stawek, uroczysko na gruntach mka Bohusławia, pow. kaniowski.

Popowszczyzna, fol., pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 21 w., 2 dm., 11 mk.

Popowszczyzna 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Zamosz, o 11 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Stary Zamosz Roemerów. 2.) **P.** al. *Spokojność*, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 84 w. od Dzisny, ma 1 dm., 12 mk.; własność cerkiewna. 3.) **P.**, ob. *Gregorowicze* 3-cie, zaśc., pow. dzisieński. 4.) **P.**, fol. szl. nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 24 w. od Oszmiany, 1 dm., 12 mk. kat. 5.) **P.**, zaśc. rząd., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 38 w. od Oszmiany a 24 od Dziewieniszek, ma 10 mk. kat. 6.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski Usza, o 6 w. od gminy a $42^1/_2$ w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, ma 3 dm., 31 mk. prawosł. (13 dusz rewiz.); należy do dóbr Klinck, Stefanowskich. 7.) **P.**, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Tatarka, o 5 w. od gminy i tyleż od Wilna, ma 13 dm., 55 mk., w tej liczbie 5 prawosł., 41 kat. i 9 starow. (w 1864 r. 46 dusz rewiz.); należy do dóbr Solenniki Wróblewskich. 8.) **P.**, wś nad rz. Dobrycą, dopł. Oły, pow. bobrujski, w gm. Starcy, ma 8 osad; grunta lekkie, miejscowość poleska. 9.) **P.**, uroczysko, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 24 w. od Słonima. 10.) **P.**, wś, pow. lepelski, ma 23 dm.; należy do dóbr Orzechowno, Hrebnickich. *J. Krz.*

Popów Wierch, góra w płn.-zach. stronie wsi Komańczy, pow. sanocki; wznies. 648 mt. Od zach. i południa płynie potok Komaniecki, dopływ Osławicy. *Br. G.*

Popowy Ostrów, obręb leśny wśród błot,

na południu. krańcu pow. bobrujskiego, w obrębie gm. paryckiej; miejscowość odosobniona.

Popowy Ostrów, pow. owrucki, nadany parochowi noryńskiemu w 1685 r. z zapisu Dymitra Zabokrzyckiego, ma 150 dz. ziemi ornej, łąk i lasu.

Popowy Róg al. *Huzdówka*, wś nad rzką Zwinogródką, pow. zwinogródzki, o 3 w. od Chłypnówki (par. prawosł.), ma 465 mk., 768 dzies. ziemi. Wchodziła niegdyś w skład starostwa zwinogródzkiego, obecnie należy do dóbr państwa.

Popowy Stawek, grupa domów w Hohołowie, pow. sokalski. *Lu. Dz.*

Poppeln *Gross* i *Klein* (niem.), ob. *Popielewo.*

Poppelwitz (niem.), dobra ryc. na Rugii.

Poppelvitz (niem.), ob. *Popowice.*

Poppendorf 1.) wś. pow. welawski, st. p. Gruenhayn. 2.) **P.** *Klein*, wybud., tamże.

Poppenkrug (niem.), ob. *Poggenkrug.*

Popper (niem.), rzeka, ob. *Poprad.*

Popper-See (niem.), ob. *Popradzki Staw.*

Poppitz, wś, pow. wielkostrzelecki, par. Zalesie. W 1842 r. 42 dm., 234 mk. kat.

Popplow (niem.), ob. *Popielewo.*

Poppow (niem.), ob. *Popowo.*

Poprad, w dokum. z 1244 r. *Poprad* (Kod. Małop., Piek., II, 73), niem. *Popper*, rzeka, prawy dopływ Dunajca. Rzeka ta powstaje na płd. pochyłości głównego grzbietu Tatr, na Spiżu, w gm. Mięguszowice, u płd. krańca doliny Mięguszowieckiej, z połączenia potoków Hinczowego (odlewiska wód Hinczowych stawów) i Krupowego (ob. *Krupa*), wypływającego z Popradzkiego stawu. Niektórzy uważają Krupowy pot. za główne ramię P. Płynie on wprost na płd. doliną górską, nad którą od zach. ciągnie się ściana skalista i lesista, będąca południową kończyną grzbietu Baszty i oddzielająca dolinę Popradu od doliny stawu Szczyrbskiego; od wsch. zaś rozlegają się płd. odgałęzienia Ostrego Wierchu (Osterwy), jak lesisty Smerekowiec (1427 mt. szt. gen.). Dosiągnąwszy wschodn. podnóża Nakładu (1344 mt.), zwraca się na wschód, płynąc między Smerekowcem (1427 mt.) od płn. a Wartą (1060 mt.) od płd. Podpłynąwszy pod tracz Mostki, kieruje się ku płd.-wsch., opłukując wschod. podnóża Warty (1060 mt.) i las Starą Palenicę; mija Kopanicę, miejsce łomów i szlifierni granitu, następnie wś Sztwołę (Stola), poniżej której rozdziela się na liczne ramiona, tworząc między Mięguszowcami a Sztwołą obszerne kamieńce; opłynąwszy wschod. podnóże bogatego w roślinność wzgórza Smolnika (Kienberg, 922 mt.), dosięga stacyi kolei żelaz. bogumińsko-koszyckiej w Łuczywny, przecina tor drogi i od ujścia pot. Popradu Małego, poniżej karczmy Zawady, wchodzi na dolinę, rozdzielającą Tatry od Niżnich czyli Liptowskich Tatr i podąża w kierunku wschodnim przez obszar wsi Wielkiej (Felka), gdzie od lew. brzegu zasila się wodami pot. Suchej Wody, następnie opływa od płn. mto Poprad, a od płd. Sobotę spiską (Georgenberg). Między tymi miejscowościami od lew. brzegu wpada doń Wielicka woda, a od praw. brzegu potok Schnaden. Od mta Popradu zwraca się rzeka ku płn.-wsch. płynąc po pod Łomnicę Wielką, Huncowce, Kieżmarek, Strażkę, Białę Spiską i Buszowce. Odtąd podąża w kierunku półn. przez Małdur aż po ujście Toporca; tutaj doliną znowu węższą, w biegu bardzo krętym, już to ku płn.-wsch., już też ku wsch. mija Podolin, Drużbaki Dolne, Forbasy, Gniazda (Gnesen), Lubownią Starą, Hobgart. Odtąd kierunek rzeki staje się płd.-wschodni; rzeka przechodzi na obszar hr. szaryskiego; dolina się rozszerza między Pławnicą i Ujakiem; dotarłszy do mta Pławca (węg. Palocsa) płynie ku płn.-wsch. po pod Orłów (Orló) aż do Leluchowa. Odtąd granicą galicyjsko-węgierską aż pod Muszynę, doliną nader zwężoną w biegu krętym płynie ku płn., a od Muszyny po pod Milik aż do Andrzejówki ku zachodowi. Odtąd zwraca się ku płn.-płn.-zach., tworząc ciągle granicę między Galicyą a hr. szaryskiem i spiskiem, dopiero pod wsią spiską Mniszkiem opuszcza ziemię węgierską i przechodzi w zupełności na ziemię galicyjską. Odtąd już doliną rozleglejszą w niezmiennym kierunku półn. przepływa obszar Piwnicznej, Młodowa, Suchej Strugi, Rytra, Barczyc, Myśleca, Starego Sącza i Biegonic. Na granicy Starego Sącza, Brzezny, Podrzyc, Swiniarska, Dąbrówki i Biegonic zlewa swe wody do Dunajca z praw. brzegu. Dolina Popradu jest w ogóle dzika, górska ale i nader romantyczna; na Spiżu zwykle kamieńcem zasuta. Na górnym biegu aż po ujście Popradu Małego dolina rzeki należy do obszaru Tatr; odtąd aż po Sobotę spiską oddziela Tatry od Tatr Niżnich (Liptowskich). Poniżej Soboty spiskiej aż po Buszowce legła dolina P. na rozdzielu Tatr i Beskidu spiskiego; w dalszym swym biegu oddziela Magórę spiską od tegoż Beskidu; odtąd i to od Lubownirozpościera się już w Beskidzie dunajecko-popradzkim i popradzko-dukielskim, omijając zdaleka wśród tych działów wyrosłą jakby wyspę skalistą grupę Pienin. W okolicy Leluchowa aż po za Piwnicznę ciągnie się głębokim wyłomem, przerzynając na poprzek pasmo Karpat i przerzucając się z południowych stoków na północną stronę, do dorzecza Wisły. Pod tym to względem rzeka ta zasługuje na szczególniejszą uwagę. Poniżej tego malowniczego wyłomu rozkłada się dolina znowu szeroko na ujściu około Sącza. Już powyżej Kieżmarku na Spiżu mógłby być P. spławnym; żeglownym atoli właściwie nie

jest. Spławy przebiegają w czasie dwu godzin przestrzeń jednej mili. Aby spławy iść mogły, musi się woda podnieść do 24 ctm. nad zwykły stan; ale i wtedy spławy natrafiają na wielkie trudności. Rodzaj spławów jest ten sam co na Dunajcu. Żegludze stają w drodze poniżej Kieżmarku liczne jazy; między Lubownią a Starym Sączem ogromne łomy skał leżące w łożysku rzeki, szczególniej od czasu powodzi r. 1813. Na tej przestrzeni idzie spław trudno, a dla wielkiego niebezpieczeństwa lub zwłoki przeprawiają częściej towary ze Spiża do Sącza na wozach. Ze znacznej części połudn. i wschodn. pochyłości Tatr, tudzież z całego północnego obszaru Tatr Liptowskich i z Beskidu, tak od wschodu jak i zachodu zabiera od obu brzegów mnóstwo górskich potoków, strumieni i rzeczek. Z lewego brzegu wpadają: *a*) w hr. spiskiem: Rausch, Sucha Woda, Wielicka Woda, Czerwony pot., Seifen pot., Nowoleśniański pot., Zimna Woda (Gr. Kaltbach al. Wielki Kolbach), Kamieniowodzki pot. (Steinbach), Kand, Landseifen al. Forberski pot., Biała Woda, Czarna Woda, Markseifen, Biała spiska, Kryg pot., Toporzec, Kreuzseifen, Drużbacka Woda, Kamionka, Lipnik Wielki i Mały, Kobarski pot. i Maślonka; *b*) w hr. szaryskiem: Karczmarski jarek, Lipnik; *c*) w hr. spiskiem: Suliński pot. i Granastowski pot.; *d*) w Galicyi: Czerczy pot., Konta, Roztoka, Przysietnicki pot. i Moszczenicki; — 2) brzeg prawy: *a*) w hr. spiskiem: Kiśnica, Poprad Mały z Łopuszną, Teplicka Woda, Schnaden, Grundlos, Wierzbowski pot. (Menharder Bach), Twarożna pot. (niem. Durand Bach), Lubicki pot., Goldseifen, Riedseif, Łomnica, Łomnica Mała, Klomrów, Jakubiańska rz., Hrona, Lubowny; *b*) w hr. szaryskiem: Porubka, Czerwony pot., Hartlowa, Soliska, Smreczek; *c*) w Galicyi: Muszynka, Szczawniczek, Milik, Żegiestowski pot., Zubrzycki pot., Wierchomla, Łomnica, Jasienowy i Biegonicki pot. Długość biegu wynosi 154 klm., z tego przypada na hr. spiskie 74, hr. szaryskie 21, na granicę galicyjsko-węgierską 29, na Galicyą 30 klm. Spad wód przedstawiają następujące cyfry (szt. gen.): 1500 mt. (wypływ Krupowego pot. z Popradzkiego stawu); 1179 mt. (u płd. podnóża Smerekowca); 686 mt. (mostek na drodze z Teplicy do Wielkiej); 661 mt. (ostrów pod Sobotą spiską); 631 mt. (ostrów między Łomnicą Wielką a Huncowcami); 625 mt. (ujście Wierzbowskiego pot.); 594 mt. (ujście Białej spiskiej); 572 mt. (ujście Toporca); 501 mt. (pod Hajtówką); 488 mt. (pod Pławcem); 477 mt. (pod Leluchowem, ujście Smreczka); 450 mt. (pod Muszyną); 404 mt. (ujście Sulińskiego pot.); 369 mt. (poniżej Piwnicznej); 309 mt. (most pod Starym Sączem); 292 mt. (ujście do Dunajca). Ogólny spad wynosi zatem 1208 mt. czyli 8 mt. na 1 klm. Wody gościnne bywają na P. w tym samym czasie co na Dunajcu; bogactwo wód górskich jest nader wielkie. Stąd częste i gwałtowne wezbrania i wylewy. Po obu brzegach P. leży 40 wiosek, 11 miast i miasteczek. Pod względem handlu zbożem i wódką, żelazem i płótnem jest to droga między Węgrami i Sączem nader ważna dla Galicyi. Przedmiot handlu węgierskiego stanowią: drzewo, żelazo, galas, owoce suszone, wina, antymon, miód, wody mineralne; z Galicyi idzie płótno, zboże i wódka. Od Lubowni do Piwnicznej spuszczano wino węgierskie pojedynczemi beczkami, stamtąd do Starego Sącza po kilka, a pod Winną Górą starosądecką, złączywszy tratwy podzielone, już po kilkanaście bez przeszkody prowadzono. Spławiano także do Waszawy orzechy węgierskie, ulubioną dawniej przy miodzie przekąskę, miedź, wołoskie sery i mydło węgierskie. *Br. G.*

Poprad, niem. *Deutschendorf*, w dok. *Villa Teutonicalis*, *Dietrichsdorf*, miasto niemieckie w hr. spiskiem (Węgry), w pow. spiskim, na praw. brzegu Popradu, u płd.-wsch. podnóża Tatr, a płn. stóp Tatr Niżnich, przy kolei bogumińsko-koszyckiej (st. Poprad-Wielka). Obszar miasta graniczy od płn. ze Sobotą spiską i Wielką, od zach. z Teplicą, od płd. z Kubachem a od wsch. z Filicami, Ganowcami i Strażcami. W tych granicach obejmuje 2712 katastr. sążni kwadz. (1880 r.). W obszar tej gminy wchodzi rz. Poprad i przepływa go od zach. na wschód, wkraczając do Soboty spiskiej. Zabudowania miejskie legły na praw. brzegu Popradu; wznies. miasta wynosi 675 mt. (szt. gen), 662 mt. (Zejszner), 671 (Fuchs). Cały naziom obszaru podnosi się ku płd. na grzbiet działu górskiego Tatr Niżnich, który legł między Hornadem (od płd.) a Popradem (od płn.). W tym dziale górskim na płd. granicy Popradu wznosi się szczyt Krzyżowa (943 mt.). W obrębie tego działu, przy drodze z Popradu do Hranownicy, legła urocza dolinka Kwietnikiem zwana (Blumenthal), zawarta od zachodu górą Krzyżową a od wschodu górą Schloesschen (922 mt.). W r. 1881 gm. Popradu wystawiła tu dla turystów piękne schronisko. Ze szczytów wspomnianych rozpościera się cudowny widok na Tatry. Miejsce to urocze, lasami dokoła otoczone, posiada wszelkie warunki do założenia zakładu klimatycznego czyli uzdrojowiska, do czego gm. popradzka usilnie dąży. W 1880 r. było 153 dm., 1034 mk. Co do religii było 411 rz.-kat., 527 ew., 13 kalw., 6 gr.-kat., 77 żyd.. St. poczt. i tel. w miejscu. Sąd powiat. w Sobocie spiskiej a urząd podat. w Kieżmarku. Miasto to należało do 16 miast wolnych spiskich. Początki osady sięgają pierwszej połowy XIII w. Ko-

ściół rz.-kat. p. w. św. Idziego istniał już roku 1245. Pod r. 1287, 1298, 1312 i 1317 wspomina o tem mieście Fejer w swoim Cod. dipl. W rozmaitych czasach uległo pożarom. Dnia 17 sierp. 1613 r. zgorzała część miasta od pioruna wraz z kościołem, r. 1718 zgorzało całkowicie. W czasie wojen husyckich obozował r. 1462 Piotr Gandi w pobliżu Popradu, a r. 1619 Gabryel Bethlen. Uwagi godnym jest kościół kat. Znajduje się w nim piękna chrzcielnica z napisem: „Diesen Taufstein hat F. Gertrand Matzen machen lassen 1646“. W nawie głównej jedno okno jest ostrołukowe, inne okna pochodzą z czasu późniejszego. Żebra sklepienia zbiegają się do słupa kamiennego, stojącego w środku nawy głównej. W czasie wewnętrznej restauracyi r. 1875 obok tęczy w wielkiej nawie i na ścianie płd. okazały się zabielone malowidła dawniejsze i napisy z ojców kościoła. Obok kościoła od płd. stoi osobno mur. dzwonnica. Pod gzymsem górnym w siedmiu wnękach widać wybladłe malowidła z podpisami: „sc. Thomas. sc. Mathaeus. sc. Jacobus Minor. sc. Paulus. sc. Judas. sc. Mattias“. Kościół posiada metryki z r. 1708. Do parafii należy wieś Strażce z filialnym kościołem p. w. św. Jana Chrz. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było w miejscu dusz rz.-kat. 481, nieun. 43, ewang. 651, żyd. 30; w całej zaś parafii rz.-kat. 586, nieun. 61, ewang. 1161, żyd. 38, razem 1846. Jest tu także kościół ewang., założony r. 1560, nowy zaś kościół stanął r. 1835. Sprzęty kościelne ze starego kościoła przeniesiono do kościoła ewang. w Majerce. P. stanowi punkt zborny dla turystów, udających się w Tatry. Piękny ogród, zwany parkiem Hussa, ze wspaniałym hotelem i zakładem kąpielowym. Na górze Schloesschen znajdować się miał zameczek, którego ślady do dnia dzisiejszego jeszcze odszukać się dają.

Poprad Mały, niem. *Kleiner Popper*, rzka podtatrzańska, powstaje z połączenia pot. Młynicy i Zadniego pot., na wschód od wioski Szczyrby (w hr. liptowskiem), u zach. stóp góry Walterowej (918 mt.), tuż nad granicą hr. liptowskiego i spiskiego. Płynie górską doliną zrazu na płn.-wsch. a potem na wschód i dopiero poniżej Łuczywny wypływa na dolinkę obszerniejszą, zwartą od płn. Smolnikiem (922 m.), a od płd. północnemi odnogami Tatr Niżnich, mianowicie Babą (979 mt.) i Małym Smolnikiem (955 mt.). Opuściwszy obszar Łuczywny tuż pod Małym Smolnikiem zlewa swe wody do Popradu. Długość biegu 6 klm. Od lew. brzegu przyjmuje pot. Czerwony i wodę napływającą od zakładu kąpielowego Łuczywny; z praw. zaś brz. znaczny strumień Łopusznę. *Br. G.*

Popradowa wś, pow. nowosądecki, na praw. brzegu Kamienicy (381 mt. n. p. m.), przy gościńcu z Nowego Sącza do Tylicza. W stronę zachodnią roztacza się widok na dolinę Sącza staczającą się upłazem z wznies. 486 mt. ku ujściu Popradu do Dunajca (292 mt.). Od strony zachodniej piętrzą się lasy na wzgórzach tworzących poboczny dział wodny między Kamienicą i Królówką jej dopływem z praw. brzegu a Białą i jej dopływami z lew. brzegu. Najważniejszymi punktami tego pasma, ciągnącego się od zachodu ku wschodowi, są: Margoń niższy (742 mt.), Margoń wyż. (777), Tokarnia (828), Kuchlański Wierzch (794), nadto Skolnik (672), Kania góra (684) i Czersla (871 mt.). Na zachodnim stoku góry Margoń jest przysiołek należący do Popradowy. P., odl. 11·3 klm. na południowy-wschód od Nowego Sącza a około 2 klm. od Nawojowy, jest attynencyą Nowojowy i tam ma parafią; liczy 34 dm., 260 mk. (125 męż., 172 kob.) rzym.-kat. Z tego przypada na Margoń 13 dm. i 97 mk. Z obszaru 974 mr. ma pos. większa hr. Stadnickich 190 mr. (18 roli, 172 lasu), mniejsza 784 mr. (335 roli, 70 łąk, 140 past., 239 lasu); gleba kamienista, lasy świerkowe. *Mac.*

Popradzki Staw, niem. *Popper-See*, węg. *Poprádi-tó*, staw tatrzański, także *Małym Rybim* zwany dla żyjących w nim pstrągów. Legł on na płd. stoczystości głównego grzbietu Tatr, na ziemi spiskiej, na obszarze gm. Mięguszowiec, w przedniej części doliny Mięguszowieckiej, w płn.-zach. podnóża grzbietu Ostrego Wierchu czyli Osterwy. Brzegi ma lesiste. Leży na wysokości 1503 mt. npm. (szt. gen.), wyżej o 119 mt. niż Morskie Oko czyli Rybie, już na górnej granicy leśnej. Co do obszaru obejmuje on 2129 ha (Józef Hradszky). Największa znana jego głębokość według pomiaru Dyonizego Dezsoego wynosi 16·4 mt. Tuż przy brzegu woda jest tak przezroczysta, że przez nią najdrobniejsze kamyczki gołem okiem dobrze odróżnić się dają. Dalej od brzegów woda przyjmuje zielonkowatą barwę, która staje się tem ciemniejszą, im dalej ku środkowi oko spostrzegacza się zapuszcza. Przyjmuje bowiem odcienia barwy ciemno-błękitnej, która na środku stawu staje się całkiem czarną. Ciepłota wody według Walerego Eliasza (23 sierpnia 1879 r. o 1 godz. 15 min.) wynosi 11° C. przy ciepłocie pow. 19·7° C., a według pomiaru Kolbenheyera (30 sierpnia 1880 r. o 3 godz.) 10.5° C. przy ciepł. pow. 10·2° C. Nad płn. brzegiem mieści się schronisko Karpackiego tow. węg. pod imieniem Majlatha. Wody z pod Wysokiej od Smoczego Stawu i z pod Żelaznych Wrót od Zmarzłego zlewają się do tegoż stawu, z którego wypływają pod nazwą Krupy al. Krupki lub też Krupowego potoku. Tenże potok łączy się poniżej, u ujścia doliny Mięguszowieckiej

z daleko silniejszym Hińczowym pot., dając początek Popradowi. Kształt stawu jest jajowaty; największa jego średnica ciągnie się z płn. na płd. Wznies. 1426 mt. (Oesfeld); 1468 mt. (Wahlenberg); 1488 mt. (Staszic); 1512 mt. (Fuchs); 1525 mt. (Rothe). Staw ten zowią niektórzy badacze Tatr stawem Mięguszowieckim. U Słowaków zwie się *Popradne pleso*. *Br. G.*

Popraggen, dobra prywatne w Kurlandyi, w okr. tukomskim, pow. talseński, par. arlaweńska (Erwalen).

Poprawa, folw., pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Piaski, o 26 w. od Wołkowyska.

Poprawa, karczma w Ossowcach, pow. buczacki. *Lu. Dc.*

Poprawały, wś nad jez. Prowały, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Perwieniszki, o 12 w. od gminy a 18 w. od Święcian, ma 3 dm., 26 mk. katol (w 1864 r. 17 dusz rewiz.); należy do dobr Perwieniszki, dawniej Spitznadlów, następnie Ertelów.

Poprawka, lewy dopływ Nastaszki, prawego dopływu Rosi, praw. dopływu Dniepru.

Poprawka, dawniej *Prozorówka*, wś nad bezim. ruczajem płynącym od Jeziornej, pow. wasylkowski, o 3 w. od mka Nastaszki, par. praw. Czerkas, ma 616 mk. i folwark ekonomiczny. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich.

Poprężniki al. *Poprężniki*, w XVI w. *Poprzesznyky*, wś i fol., pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. od Turka 26 w., od Warty 6 w.; wś ma 16 dm., 119 mk. 86 mr.; fol. 6 dm., 99 mk., 659 mr. Wspomina tę wioś Lib. Ben. Lask. (II, 61). Według reg. pob. pow. sieradzkiego z r. 1553 wś Poprośniki (w 1576 r. Poprężniki), w par. Goszczonów, miała 7 1/2 łan. (9 łanów 1576; Pawiński, Wielkop., II, 224). W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 660: gr. or. i ogr. mr. 565, łąk mr. 45, past. mr. 26, nieuż. mr. 24; bud. mur. 6, z drzewa 7. Wś P. os. 17, z gr. mr. 113. *Br. Ch.*

Poprobostwo al. *Dąbrowa Wielka*, os., pow. sieradzki, gm. Barczew, par. Chojne, odl. od Sieradza 10 w., 1 dm., 6 mk.

Poproboszczowskie, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Żelechów. Nie podana w ostatnich wykazach.

Poprudzie, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki. Odl. od Maryampola 26 w., ma 8 dm., 69 mk. W 1827 r. było 5 dm., 42 mk.

Poprudzie 1.), wś nad jez. Szłowinie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra Steckiewiczów Jodzieniany, o 5 1/2 w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 4 dm., 47 mk. katol. (w 1864 r. 34 dusz rewiz.). 2.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. kielmeńska, własność Gruździa. 3) **P.**, wś, pow. rossieński, par. stulgiewska.

Poprużna, wś nad rzką Krasiłówką, dopł. Gniłego Tykicza, pow. taraszczański, o 2 w. poniżej Stanisławczyka, ma 842 mk., w tej liczbie 18 katol. i do 120 szlachty. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli 1863 r. 663 dzies. ziemi za 27,027 rub. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1766 r., uposażona jest 38 dzies. ziemi. Należy do klucza krasiłowskiego hr. Branickich.

Poprzeczka, las w dobrach Wojciechów, pow. janowski.

Poprzeczynka, góra, w gm. Nieledwi, pow. żywiecki, między pot. Nieledwią a Czerną. Na stokach jej legły zabudowania wiejskie: Pietraszka, Tarliczno, Madejka, Karczmarka i Pietraszyna. Wznies. 783 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Popschuetz *Mittel*, *Nieder*, *Ober* (*Popczyce?*), 1295 *Poppaschicz*, wś, pow. prądnicki, parafia ewang. Neustaedtel. P. *Mittel*, wś i fol. W 1842 r. dwór, gorzelnia, 2 młyny wodne, 30 dm., 187 mk. (9 katol.). P. *Nieder*, szkoła ewang., dwór, fol., 39 dm., 232 mk. (20 katol.). P. *Ober*, kaplica katol., filia Milcza (Milkau), dwa młyny wodne, dwór, fol., 22 dm., 120 mk. (4 katol.).

Popsujewka, sioło, pow. homelski, gmina wylowska, ma 101 dm. i 250 mk., z których 4 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Popsujki, st. poczt. w pow. lucyńskim, na drodze z Lucyna do Siebieża. W pobliżu, po prawej stronie drogi, leży t. z. Góra Kamienna.

Popszyce, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Wiorzchnie, okr. wiejski Michalce, o 5 w. od gminy, 163 dusz rewiz.

Popudnia, wś nad rzką Odają, pow. lipowiecki, o 3 w. powyżej mka Sarny, zarząd pol. i kapl. kat. Monasterzyska, ma 1166 mk. prawosł., 26 kat., 2500 dz. ziemi. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1752 r., uposażona jest 39 dz. ziemi. Pod wsią znajduje się las zwany Kwaszany (ob.), pod którym mieści się dwór właścicieli z ogrodem. Należała do klucza borowieckiego ks. Czetwertyńskich, od których drogą sprzedaży przeszła do Sarneckich, od tych zaś do dzisiejszych właścicieli Czarnowskich.

Popuńce, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bijuciszki, o 6 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Popunie, dawna nazwa mka *Pelikany*, w powiecie nowoaleksandrowskim.

Popuniszki, wś włośc. nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. kat.

Popunoka, zaśc., pow. wileński, w 4 okr.

pol, gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy (Bujwidze).

Popunże, zaśc. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 3 dm., 11 mk. kat.

Popuszynie, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Popużyńce, wś, pow. zwinogródzki, par. kat. Łysianka; należy do hr. Szuwałowa.

Popy, przys., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Rykonty, o 14 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Popyle, wś, pow. rossieński, par. wowirżańska.

Poracz, węg. *Poracs*, wś, hr. spiskie, pow. hornadzki, dystr. lewocki, leży w Rudawach spiskich, wznies. 778 mt. W 1880 r. obszaru 4667 kw. sążni katastr. wraz z górniczą wsią Kotterbach; 1341 mk., 126 dm. Sąd powiat. w Nowej Wsi spiskiej, st. poczt. w Markuszowcach. Par. łac. w Markuszowcach, w miejscu zaś cerkiew par. gr.-kat. Na płn.-wschód od wsi, o godzinę drogi, za górą „Na-horze“ (548 mt.), w dolinie „Na-źródłach“ znajduje się grota „Smoczą Dziurą“ zwana. Zbadał ją w r. 1875 w sierpniu Br. Gustawicz, a r. 1878 prof. dr. Samuel Roth. Idąc z Poracza, zanim zejdziemy do doliny „Na źródłach“, spotykamy po obu stronach tejże strome i przeważnie nagie ściany formacyi wapiennej. Na prawej stronie doliny, tuż przy jej początku, wznoszą się po nad młodym lasem bukowym dwie grupy skał nagich. W jednej z nich daje się spostrzegać już zdala trójkątny otwór. Wejście do groty mniejszej ma 4 mt. wysok. Przekrój jaskini trójkątny; dno pokryte piargami i skałami wapiennemi, pod któremi rozpościera się glina. Znajdują się w niej kości niedźwiedzia jaskiniowego. Wejście do groty większej ma zaledwie 2 mt. szerok. Dno pokryto rumowiskiem skalnym. Miejscami szerokość dochodzi do 10 mt. W samym środku jej długości, za drugiem bocznem zachodniem rozgałęzieniem znajduje się tak zwana „Wielka Sala“, 15 mt. długa, 13 szer. a 8—12 mt. wysoka. Ściany jej pokrywają piękne stalaktyty, a na dnie olbrzymie stalagmity, które przybierają tem fantastyczniejsze postaci, im dalej w głąb się zapuszczamy. Zakończenie tej jaskini tworzy szczelina 1—2 mt. szer. a 3—4 mt. wysoka. Pionowa ściana zamykająca tę szczelinę, jest od wejścia 120 mt. odległa. Oprócz kości niedźwiedzia znaleziono kości jelenia, wilka jaskiniowego (canis spelaeus) i niektórych zwierząt domowych. Opis tej jaskini mieści się w „VIII Jahrg. des Jahrb. des ungar. Karpathen-Vereins, 1881“. *Br. G.*

Poradina, wś nad Sożą, pow. mścisławski, przeprawa promem.

Poradów, wś, pow. miechowski, gm. i par. Miechów. W 1827 r. 24 dm., 139 mk.

Poradów, wś, pow. wasylkowski; ob. *Mytnica*, *Motowidłówka* i *Perepiat.*

Poradowa, grupa domów w Zazulach, pow. złoczowski.

Poradowo, ob. *Paradów*, w pow. krotoszyńskim.

Poradowskiszki, wś, pow. rossieński, par. erzwiłkowska.

Poradowszczyzna 1.) wś i dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Gródek (Horodok), okr. wiejski Siemierniki, 24 dusz rewiz.; własność Kornickich. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasno (Krasnosioło), okr. wiejski Ulanowszczyzna, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Krasnosioło (Krasnosiele).

Poraduń 1.) fol. i dobra nad rzką Radunką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Poraduń, o 10 w. od Ejszyszek a 35 w. od Lidy; fol. ma 45 mk. kat. Własność Turskich. W skład okr. wiejskiego P. wchodzą wsie: Suszyszki, Mielowicze, Nowosady, Jeńcze, Raubiszki, Dociszki, Lebiedniki, Madziusze; zaśc. Dumbla i Kirszyszki, oraz okolica szlach. Maciuńce, Mongieliszki i Kurkuciany, w ogóle 229 dusz rewiz. włośc. uwłaszczon. 75 włośc. skarbowych i 44 jednodw. 2.) **P.** al. *Serbeniszki*, fol. i dwór nad rz. Poraduńką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 36 w. od Lidy a 16 w. od Ejszyszek, ma 4 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc. włośc. nad rzką Raduńką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Raduń, o 28½ w. od Lidy a 34½ w. od Wasiliszek, ma 2 dm., 16 mk. kat. (6 dusz rewiz.).

Poraduńka, rzeczka w pow. lidzkim, przepływa pod fol. Olekszyski, fol. i zaśc. Poraduń.

Porady *Górne*, wś i fol. i *P. Dolne* al. *Podleśne*, fol., pow. rawski, gm. Maryanów, par. Biała. P. Górne odl. 10 w. od Rawy, P. Dolne 14 w. P. Górne, wś, ma 7 dm., 33 mk.; fol. i os. karcz. 5 dm., 32 mk. P. Dolne, fol., 6 dm., 97 mk. W 1827 r. P. Górne 16 dm., 92 mk.; P. Dolne 5 dm., 32 mk. W 1885 r. fol. P. Górne rozl. mr. 298: gr. or. i ogr. mr. 284, łąk mr. 8, past. mr. 1, nieuż. mr. 5; bud. mur. 3, z drzewa 3. Wś P. Górne os. 9, z gr. mr. 96. Fol. P. Podleśne z nomenkl. Konstantynów rozl. mr. 653: gr. or. i ogr. mr. 615, past. mr. 6, lasu mr. 9, nieuż. mr. 23; bud. mur. 5, z drzewa 5; płodozmian 13-polowy. Należały dawniej: wś Słupce os. 23, z gr. mr. 356; wś Zakrzew os. 17, z gr. mr. 58. *Br. Ch.*

Porady 1.) część Czanyża i fol. t. n., pow. Kamionka Strumiłowa. 2.) **P.**, grupa domów w Połonicznej, pow. Kamionka Strumiłowa. 3.) **P.**, grupa domów w Wróblaczynie, pow. Rawa Ruska. *Lu. Dz.*

Poradzew, w XVI w. *Porazowo*, wś, os. i fol., pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl.

od Turka 21 w. Wś ma 16 dm., 129 mk.; os. 1 dm., 5 mk.; fol. 5 dm., 87 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 57, 62), łany kmiece dawały dziesięcinę kościołowi w Gruszczycach, folwarczne zaś w Goszczanowie. W 1884 r. fol. P. rozl. mr. 803: gr. or. i ogr. mr. 627, łąk mr. 47, lasu mr. 97, nieuż. mr. 32; bud. mur. 4, z drzewa 8; las nieurządzony, wiatrak. Wś P. os. 24, z gr. mr. 168. Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś Porazów, w par. Goszczonów, miała w 1553 r. 6 łan., w 1576 r. 4 łany (Pawiński, Wielkop., II, 224). *Br. Ch.*

Poragiszki, zaśc. szl., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 18 w. od Święcian, 3 dm., 23 mk. katol.

Poraj 1.) kol., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów, ma 22 dm., 208 mk., 472 mr. ziemi włośc. 2.) **P.**, wś, fol. i st. dr. żel. nad rz. Wartą, pow. będziński, gm. Choroń, par. Przybynów. Znajduje się tu st. dr. żel. warsz.-wiedeń., odl. 231 w. od Warszawy a 44 w. od Ząbkowic. Wś ma 21 dm., 173 mk., 135 mr. ziemi włośc.; os. stac. 3 dm., 5 mk. Fol. należy do dóbr Choroń. W 1827 r. 9 dm., 56 mk. 3.) **P.**, pow. włoszczowski, gm. i par. Włoszczowa. 4.) **P.**, fol. pow. hrubieszowski, ob. *Fyfiłówka*. *Br. Ch.*

Poraj, wś, pow. krośnieński, par. rz.-kat. w Nienaszowie, urz. poczt. w Żmigrodzie (7.6 klm.), leży w okolicy górzystej i lesistej, na płn. od Nienaszowa. Od wsch. i zachodu lasy szpilkowo a na półn. graniczy z Faliszówką. Wznios. wynosi 307 mt. Wś ma 26 dm. i 152 mk. rz.-kat. Na obszarze więk. pos. (K. Tet major) 2 dm. i 20 mk., 14 rz.-kat., 6 izrael. Kasa pożycz. gminna ma 82 zł. kapitału. Gleba mało urodzajna, złożona z iłów czerwonych. Pos. więk. wynosi 93 roli, 25 łąk i ogr., 30 past. i 222 mr. lasu; pos. mn. 63 roli, 15 łąk i 8 mr. pastw. *Mac.*

Poraj 1.) al. *Płaczków*, fol., pow. ostrzeszowski, o 6 klm. na wsch. od Ostrzeszowa, par. Duchów, poczta w Bukowicy, st. dr. żel. w Ostrzeszowie; nie jest wykazany w spisie gmin i okręgów. 2.) **P.**, niem. *Urtelswalde*, fol. do Czachorowa, pow. krobski, par. i poczta w Gostyniu, okr. domin. Czachorowo; 1 dm., 13 mk. Należał w końcu zeszłego wieku do Goczałkowskich, obecnie do Modlibowskich.

Porajówka 1.) wś, pow. bracławski, st. poczt. Woronowica, posiada cerkiew par. pod wez. św. Michała, uposażoną 38 dzies. ziemi. Par. prawosł. ma 1542 wiernych. 2.) **P.**, mylnie *Parajówka*, wś rządowa nad rz. Kizią, dopł. Zbrucza, pow. kamieniecki, gm. Orynin, par. prawosł. i katol. Czarnokozińce, ma 28 os., 420 mk., 394 dz. ziemi włośc. We wsi znajduje się cerkiew filialna p. w. N. M. P., wzniesiona w 1741 r. P. założona przez bisk. Kobielskiego i od jego herbu (Poraj) nazwana, należała do dóbr kapituły kamienieckiej. Biskup Rupniewski nadał ją kościołowi czarnokozinieckiemu. *Dr. M.*

Porajówka, rzeczka, lewy dopływ Prosny, wypływa z jeziorka b. n., między Wygodą a Godziętami, o 5 klm. na wschód od Ostrzeszowa, zdąża ku płn.-wschodowi, obraca młyny: Godziętowski, Świtoń, Grudziński, Siekierzyn i Olasz; oblewa fol. Poraj, mija Marszałki, karczmę Zmyśloną, Smolniki i pustkowie Zamiejskie, poniżej którego, na płd. od Grabowa, uchodzi do Prosny. Z lew. brzegu przyjmuje pod młynem Godziętowskim strugę płynącą od Pieczysk, pod Świtoniem strugę od Zajączek i Pogorzelę w Siekierzynie; z praw. brzegu nie ma żadnych przypływów. Stawy tworzy pod młynami Grudzińskim i Siekierzynem; długość biegu jej wynosi około 12 klm.

Porajska Huta, kol., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów, ma 12 dm., 116 mk., 257 mr. ziemi włośc.

Porajskie Budy, kol., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów, mają 15 dm., 91 mk., 204 mr.

Porakiszki, dobra lenne, pow. nowoaleksandrowski, par. Rakiszki, z osadą żydowską, niby miasteczkiem, własność Lisieckich.

Porankowo 1.) fol. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 40 w. od Trok, 2 dm., 42 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol. o 41 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat. 3.) **P.** al. *Oleszyszki*, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 40 w. od Trok, 1 dm., 14 mk. kat.

Poras, starożytna nazwa rz. Prutu.

Porawdyń, dwór, pow. wiłkomierski, par. Owanta, własność Szatyńskich.

Porawica, dwór nad rz. Rawicą, pow. poniewieski, okr. pol. wobolnicki, o 66 w. od Poniewieża, gorzelnia (1859).

Porawie, dobra nad rz. Rawą, pow. nowoaleksandrowski, par. Popiel, własność Komorowskich, mają 916 dz. ziemi dworskiej.

Poraza, os. leś., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek, 10 mk., 15 mr. ziemi dwors.

Porazowo, ob. *Porazdzewo*.

Poraż, wś, pow. liski, w okolicy górskiej (438 mt.), w dorzeczu pot. zwanego Działom, uchodzącego z lew. brzegu do Osławy. Zajmuje obszerną polanę otoczoną lasami i górami, mianowicie od zach. Wysokim działom i Górnym lasem (512 mt.), od płn. Jodłowym lasem a od zach. Zagórskim lasem. Od płd.-zachodu leży Morochów, od płn.-zach. Niebieszczany, od płn. Stróże Wielkie i Zahutyn, od wschodu Zagórz, Wielopole i Tarnawa Dolna; stacya kolei w Zagórzu. We wsi par. rz.-kat. z kościołem mur. z r. 1784, o której pierwszy raz wspominają akta biskupie w r. 1536. Nową fundacyą uczynił Krzysztof z Tarnawy Tarnawski w r. 1600. Par. (dek. liski) obej-

muje: Brzezowce, Czaszyn, Łukowe, Morochów, Olchowę, Tarnawę Górną i Dolną i Zawadkę. Wś ma 99 dm. i 649 mk. (320 męż., 329 kob.), z których 639 rz.-kat., 2 gr.-kat. i 8 izrael. Na obszarze pos. większej są 2 dm., 16 mk., 8 rz.-kat. i 8 izrael. Pos. więk. ma 279 roli, 41 łąk i ogr., 27 past. i 278 mr. lasu; pos. mn. 730 roli, 108 łąk, 131 past. i 2 mr. lasu. W aktach grodzkich i ziemskich ziemi sanockiej spotykamy często nazwę tej wsi. Pierwotnie należała do Tarnawskich i 17 lipca 1436 (A. G. Z., XI, str. 106, Nr. 793) zastawia ją Anna, żona Steczka (Stefana) z Tarnawy, którą miała jako wiano, za 100 grzywien po 48 groszy, Mikołajowi Sendrycz, synowi sędziego z Pobidna; zaliczano tę wieś wówczas do powiatu (districtus) sanockiego. Pierwej jeszcze, bo 30 stycznia 1417 r. (ibid., str. 189, Nr. 1445) oblatuje Mikołaj z Tarnawy zapis dawniej uczyniony według prawa ruskiego przed Wierzbiętą, starostą sanockim, w którym nadał Małgorzacie, żonie Steczka, brata rodzonego, 120 grzywien na wsiach Porasz, części Tarnawy, Zagorzu (Sagorsze), Osławie, Wielopolu i Srednem, pod warunkiem, że wrazie ponownego małżeństwa Małgorzaty mają być te wsi wykupione za 120 grzyw. W 1440 r. miała P. Anna, wdowa po Steczku (A. G. Z., XI, str. 190, Nr. 1443), potem Jan Steczkowicz (ibid., str. 232), który 14 paździer. 1449 zapisał na tej wsi wiana żonie Zofii 300 grzywien (ibid., str. 342) a 18 stycz. 1457 (ibid., str. 420, Nr. 3345) ten zapis potwierdził. Są jeszcze inne wzmianki o tej wsi w aktach (str. 346, 348, 398 i 418). Przez małżeństwo odziedziczyli P. wraz z innemi wsiami (około mili w kwadrat) Kmitowie z Wiśnicza, po nich Stadniccy, potem Lempiccy a w końcu hr. Edmund Krasicki. *Mac.*

Porąże, w XVI w. *Poroszye*, wś, pow. kaliski, gm. Ceków, par. Przespolew, odl. od Kalisza 29 w., ma 12 dm., 77 mk. Wspomina tę wś Lib. Ben. Łask. (II, 69) w opisie par. Przespolew. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 we wsi Poroze, w par. Przespoliowo, Piotr Micielski miał ¼ łana. Część Jana Sulimowskiego 1 łan (Pawiński, Wielkop., I, 125). Kol. P. i Swidno, w r. 1873 oddzielona od dóbr Przespolew, ma 624 mr. *Br. Ch.*

Porażyn, wś i fol., pow. bukowski, o 4 klm. na zach. od Opalenicy; par., poczta i st. dr. żel. tamże. W 1580 r. było tu 12 łanów, ¼ łanu karczm., 2 zagrod. i 10 owiec. Od końca XVIII w. do nowszych czasów należał P. do spadkobierców Opalińskich. Wś ma 38 dm. i 287 mk. (5 prot.). Fol. 123 mk. i 8 dm.; wchodzi w skład dóbr Opalenica.

Poręb, wś, pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Mińsk, ma 32 mk., 91 mr. ziemi włośc.

Poręb, dział górski na lew. brzegu Czeremoszu, między Rybnicą (od zach.) a Wolicą (od wsch.), dopływem Czeremoszu, rozpościera się od wsi Smodnej aż do Rożnowa (pow. kossowski), z płd.-zach. na płn.-wsch. na przestrzeni 10 klm. Płn.-wsch. podnóże tworzy rz. Rybnica, dopł. Prutu. Wznies. doliny potoku pod Rożnowem wynosi 278 mt. Północny szczyt Haśny wznosi się 373, a południ. Poręb 404 mt. npm. Miejsca znaków triang. U płd.-wsch. podnóża rozsiadła się wś Kobaki.

Porąbana, rus. *Porubana*, leśniczówka i karczma w Turzem, pow. staromiejski.

Porąbek, niem. *Porombek*, wś, pow. pszczyński, 3 mile od miasta pow., ma 215 mr. obszaru, 173 mk. (13 żyd.); tworzy jedną gminę z kol. Bocsdorf.

Porąbiska, karczma w Stratynie, pow. rohatyński.

Porąbka 1.) al. *Porębka*, wś i *Porąbski Bór*, kol. nad rz. Białą Przemszą, pow. będziński, gm. olkusko-siewierska, par. Zagórze. Leżą przy drodze ze Strzemieszyc (st. dr. warsz.-wiedeń.) do Niwki Pokłady węgla kamiennego. Wraz z kol. Grabie i Smiejka mają 134 dm., 1065 mk., 1380 mr. ziemi włośc. (605 mr. ornej). W 1827 r. P. należała do parafii Gołonóg, miała 100 dm., 577 mk. Por. *Małopolska* (t. VI, 70). 2.) **P.** al. *Porąbki*, wś, pow. olkuski, gm. Jangrot, parafia Poręba Górna. W 1827 r. 29 dm., 179 mk. Wchodziła w skład dóbr klasztornych Imbramowice. W połowie XV w. zwano wieś Porambka Jaszkonis al. Minor Porambka. Należała w częściach do Jana Krasowskiego h. Szroniawa, Jana Blandowskiego i innych. Z 17 łanów kmiecych szła dziesięcina dla kolegium mansyonarzy przy katedrze krakowskiej, z 2-ch folw. rycerskich dla plebana w Porębie Wielkiej (Długosz, Lib. Ben., I, 266). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wieś Porąbką, w par. Imbramowice, miała 13 łanów (Pawiński, Małop., 433). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Porambka, w par. Porembka Wielka, własność Piotra Krassowskiego, miała 6 łan. kmiecych, 1 zagr. bez roli, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 25). *Br. Ch.*

Porąbka 1.) wś, pow. limanowski, par. rz.-kat. w Dobry, leży w okolicy górskiej, przy gościńcu ze stacyi kolei podkarpackiej w Dobry do Łapanowa i Gdowa. Wznies. wsi 611 mt.; ku zachodowi wznosi się szczyt Śnieżnicy do 1006 mt., ku wsch. zaś na 650 mt. Wieś przepływa bezimienny potok, uchodzący z lewego brzegu do Łososiny. Od zach. i płd. ciągną się lasy świerkowe. Graniczy na płd. z Dobrą, na płn. ze Stróżą Strużkiewicz, na wsch. z Zawadką, ma 57 dm. i 443 mk.; 438 rz.-kat. i 5 izrael. Na obszarze więk. pos. oo. cystersów w Szczyrzycu są 2 dm., 21 mk. rz.-kat. Z obszaru 936 mr. ma pos. większa

164 mr. (40 roli, 15 łąk, 15 past. i 194 lasu); pos. mn. 872 mr. (415 roli, 113 łąk, 171 past. i 173 lasu). Gleba owsiana, kamienista. Gmina ma kasę pożyczk. z kapit. 186 złr. Długosz (L. B., II, 265) wymienia tę wś jako własność Spytka „de domo Streparum“; kmiecie oddawali wówczas dziesięciny bisk. krak. a sep i dziesięciny z łanu szlacheckiego (praedium) pobierał proboszcz w Dobry. W 1581 r. dzieliła się ta wieś na dwie części: własność klasztoru szczyrzyckiego miała 9 półłanków kmiecych i zagrodę z rolą, część Sikorskiego Sebastyana 1 łan kmiecy i 7 zagród z rolą (Pawiński, Małop., 53). 2.) **P.**, w dok. *Porambka*, wś, pow. bialski, par. rz.-kat. Czaniec, na praw. brzegu Soły, przy gościńcu z Kęt do Żywca. Dzieli się na cztery osady: Kozubnik w pobliżu Lipnika (111 dm. i 681 mk.), Porąbka u ujścia pot. Wielkiej Puszczy do Soły (97 dm., 552 mk.), Bukowiec blisko Czańca (64 dm., 390 mk.) i Puszcza na wsch. od Porąbki a płd. od Targanic (75 dm., 463 mk.); ogołem 347 dm., 2086 mk. W P. jest urząd pocztowy i szkoła 1-klas. ludowa. Z obszaru 5392 mr. przypada więk. własności arcyks. Albrechta 3619 mr. mianowicie 8 roli, 529 pastwisk i 3082 mr. lasu szpilkowego; własn. mn. 1773 mr. a to: 1122 roli, 245 łąk i ogr., 354 past. i 52 mr. lasu. Rola jest lasową i kamienistą. Położenie wznosi się stromo od 313 mt. nad Sołą coraz więcej ku wschodowi (szczyt Złota Góra 759 mt.). Góry są pokryte dobrze utrzymywanym borem. Jest to wał dzielący dorzecze Koszarawy od Wieprzówki a zarazem Soły i Skawy. Wieś graniczy na płd. z Międzybrodziem Żywieckiem, na płn. z Czańcem a na wsch. z Targanicami i Andrychowem. Za Długosza (L. B., II, 226) należała do par. w Kętach; według spisu poboru z r. 1581 (Pawiński, Małop., 192) należała do zamku oświecimskiego i miała łanów kmiecych $6^1/_2$, zagród z rolą 2, bez roli 3, komor. z bydłem 6, bez bydła 3, rzemieśl. 1, łan włodarski 1, czyn. 1 i saletrnika 1. 3.) **P.** *Mała* al. *Iwkowska* z *Brzezówką*, wś, pow. brzeski, par. rz.-kat. w Wojakowy, urząd poczt. w Kątach (o 2 klm.). Leży na lew. brzegu Wojakowskiego pot. uchodzącego do Łososiny, przy gościńcu z Tymowy do Sącza. Położenie pagórkowate, składa się z 24 dm., 173 mk., 161 rz.-kat. i 12 izrael., z tego na obszarze więk. pos. (Jak. Berbera) 24 mk. rz.-kat. Pos. więk. ma 188 roli, 7 łąk i ogr., 11 mr. past. i 7 mr. lasu; pos. mn. 84 roli, 3 łąk, 5 past. i 6 mr. lasu. We wsi jest kasa pożyczk. gm. z kapit. 97 zł. P. graniczy na zach. z Wojakową, na płd. z Drużkowem Pustym, na wsch. z Połomem Małym i lasami na płn. z Juchową. Według Długosza (L. B., II, 254) Porambka była w połowie XV w. własnością Prussów h. Czarne Jelenie i Ogniwo, którzy w tych stronach trzymali się dłużej w Gnojniku; dziesięcinę składaną przez kmieciów, zagrodników i karczmy proboszczowi wojakowskiemu szacowano na 6 grzywien. Według reg. pob. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 139) było tu trzech dziedziców: Piotr Otfinowski, Marcin i Jan Porębscy i Barbara Gnojeńska. Brzezówkę nazywano Proszówką. Mapa Kummersberga (sekc. 17) i Special-Orts-Repertorium (z 1886 r.) nie wymieniają tej wioski. 4.) **P.** *Uszewska*, dawniej *Biskupia*, w dok. *Episcopalis Porambka*, wś w pow. brzeskim, odl. od Brzeska o 8·3 klm. na wsch., w okolicy falistej (290 mt.), zabudowana długą ulicą wzdłuż Złockiego pot., dopływu Uszwicy. W stronę północną roztacza się lekko spadająca ku Wiśle równina, ku zachodowi zaś, płd. i wsch. podnosi się teren do 394 mt. i jest pokryty liściowym lasem, przeważnie buczyną i brzeziną. Wieś graniczy na płn. z Dębnem, na zach. z Jastwią a przez lasy z Uszwią, na płd. z Dołami a na wsch. z Łysą Górą i Sufczynem. Na płd. krańcu wsi stoi drewniany kościół z wieżą baniastą, zabudowania plebańskie i osada nadleśniczego rządowego. Wś składa się z 204 dm. i 1132 mk. (555 męż., 577 kob.), mianowicie: 1126 rz.-kat. i 6 izrael.; na obszarze więk. własn. 2 dm., 24 mk., a to 13 rz.-kat., 11 izrael. Ludność polska należy do szczepu mazurskiego. Obszar funduszu religijnego ma 153 roli, 18 łąk, 27 past. i 161 mr. lasu; pos. mn. 861 roli, 148 łąk i ogr., 133 past. i 143 mr. lasu. Gleba żytnia, miejscami występują ciężkie czarne iły. We wsi jest szkoła ludowa i kasa pożyczk. gm. z kapit. 787 zł. Kościół par. niewiadomej erekcyi, posiada metryki od r. 1661 a spis proboszczów od 1550 r. Rozpoczyna go Bernard Czech. Od r. 1587 do 1840 należała do niego kapelania w Biesiadkach jako filia, którą zamieniono na samoistną kapelanią. W r. 1751 nadał Andrzej Załuski, biskup krak., proboszczom tutejszym tytuł archidyakonów kolegiaty wojnickiej i wizytatorów dekanatu wojnickiego i lipnickiego. Ustało to wraz ze zniesieniem kolegiaty wojnickiej po zaborze Galicyi. Prócz kościoła znajduje się obszerna murowana kaplica na cmentarzu, zbudowana w r. 1856 przez Leopolda Perischa. Parafia obejmuje Doły, Łoniowy (Lunyowa), Łysą górę, Jaworsko i Niedzwiedzę. Cztery pierwsze wsi należały do biskupów krak. wraz z Porąbką; ostatnia była w 1581 r. własnością Spytka Jordana, kaszt. krak. Ludność parafii wynosi 4766 rz.-kat. i 71 izrel. W połowie XV w. istniał już kościół, wś miała 3 łany sołtysie, dziesięciny płacili biskupowi krak. wartości 10 grzywien, sołtys zaś po grzywnie z łanu, mianowicie z dwóch proboszczowi a z trzeciego biskupowi. Kościół

miał swe grunta a nadto dawano po mierzycy jęczmienia (silligo) za meszne (Długosz, L. B., II, 266). W sto lat później 1581 r. było tylko 10 łan. kmiecych, 1 łan sołtysi, 1 zagroda bez roli, komorn. z bydłem 4, bez bydła 1 i rzemieśln. 2 (Pawiński, Małop., 147). 5.) **P.** al. *Poręby*, wólka do Woli Raniżowskiej, pow. kolbuszowski, na praw. brzegu Łęgu, leży na wzniesieniu 200 mt. W 1880 r. było 50 dm., 265 mk. *Mac.—Br. G.*

Porąbki 1.) os. i fol., pow. słupecki, gm. i par. Trąbczyn, odl. od Słupcy 19 w., ma 3 dm. Stanowiły całość ze wsią *Łazy* (ob.). 2.) **P.**, kol. i os. karcz., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Dłutów. Kol. ma 7 dm., 24 mk., 200 mr. ziemi włośc.; os. karcz. 1 dm., 10 mk., 10 mr. dwors. 3.) **P.**, wś i fol., pow. kielecki, gm. i par. Bieliny. W 1827 r. 46 dm., 341 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. ekonomii Kielce. 4.) **P.**, pow. włoszczowski, gm. i par. Oleszno.

Porąbki, szczyt lesisty, na zach. od wsi Nawojowej Góry, pow. chrzanowski, na płn. od Niedźwiedziej góry (379 mt.). Wzniesienie 362 mt. *Br. G.*

Porąbki 1.) grupa zabudowań wiejskich w gm. Golcowa, pow. brzozowski, przy drożynie wiodącej do Bliznego. 2.) **P.**, grupa zabudowań wiejskich w gminie Wrocanka, pow. jasielski. *Br. G.*

Porąbki 1.) pod Rogoźnem, pow. obornicki, miejscowość w której 8 lutego 1296 r. zamordowany został Przemysław. 2.) **P.**, pole na Zmysłowie, pow. czarnkowski. 3.) **P.**, łąka na Kaliszkowicach Ołobockich, pow. ostrzeszowski.

Porądzice, ob. *Parądzice* i por. Lib. Ben. Łask. (II, 360).

Porbady, niem. *Neu Schoenenberg*, wś na pols. Warmii, pow. olsztyński, st. p. Jonkowo.

Porchaczewo, niewielka własność ziemska w pow. bobrujskim, należy od 1867 r. do Steckiewiczów. *A. Jel.*

Porchów, wś, na miejscu której założony został Janów podlaski, w pow. konstantynowskim.

Porchow, mto pow. gub. pskowskiej, położone po obu brzegach rz. Szełoni, o 127 w. od Pskowa odległe, ma 3863 mk., 8 cerkwi, z których ważniejsza Spaska, w której pochowany ks. Roman Jurjewicz, poległy w bitwie nad rz. Szełonią w 1399 r., szkoły pow. świecka i duchowna, miejska, szpital, bank miejski, 10 zakładów przemysłowych; st. poczt. Znaczny handel zbożem i lnem, ożywione jarmarki. Starożytne, w XIV w. bardzo zamożne, należało do obwodu nowogródzkiego, warowne i często wspominane w historyi, w 1606 r. zdobyte przez Szwedów. *Porchowski powiat* ma na przestrzeni 6062 w. kw. 123,681 mk., zajmujących się przeważnie rolnictwem i uprawą lnu. Powierzchnia w połowie równa i górzysta. Zraszają rzeki wpadające do jez. Ilmen, znaczniejsze Szełonia i Polista, z wielu dopływami. Jezior nieznacznych 47. Bagna i błota wszędzie obszerne, lasy zajmują 55% ogólnej przestrzeni. *J. Krz.*

Porchowa, wś, pow. buczacki, odl. 10 klm. na płn.-zach. od st. p. i tel. w Potoku Złotym. Granice: wschod. Sokołów, połud. Ścianka, zachod. Nowosiółka, półn. Zubrzec. Obszar dwor.: ról, łąk i past. 944, lasu 1132; włośc. 2002 mr. W 1857 r. 1350 mk.; w 1880 r. w gm. 1503, na obsz. dwor. 46; rz.-kat. 440, par. w Baryżu, gr.-kat. 1200, par. w miejscu. W 1796 r. ustanowiono tu parafią z połączenia dwóch przedtem tu istniejących, z kościołami: Przemienienia i Opieki N. P. Maryi. Ten ostatni ustanowiony jako cerkiew paraf. zgorzał w 1858 r.; parafianie postawili tymczasową kaplicę, a obecnie murują nową cerkiew. Metryki sięgają 1742 r. Cerkiew Przemien. Pańs. przerobiono na dom mieszkalny dla parocha. Szkoła fil. i kasa pożyczk. z kapit. 1195 złr. Właśc. posiadł. wiek. A. Cielecki. *B. R.*

Porchówka, potok w gm. Porchowa, pow. buczacki, lewy dopływ Baryszki. *Br. G.*

Porczeskul al. *Porszeskul*, część wsi Briazy, w pow. i obw. sąd. kimpoluńskim, nad pot. Briazą, dopływem Mołdawy, w okolicy górzystej, ma 40 dm., 208 mk. *Br. G.*

Porczyny, wś i fol., pow. sieradzki, gm. Wierzchy, par. Bałdrzychów, odl. od Sieradza 35 w., od Uniejowa 13 w.; wś ma 6 dm., 86 mk.; fol. 4 dm., 10 mk. Na obszarze wsi istniała st. pocztowa przy trakcie z Uniejowa do Szadka, obecnie zamknięta. W 1876 r. fol. P. rozl. 321 mr.: gr. or. i ogr. 220 mr., łąk 15 mr., pastw. 9 mr., lasu 67 mr., nieuż. 11 mr.; bud. z drzewa 9. Wś P. os. 19, z gr. mr. 58. Wspomina tę wś Lib. Ben. Łask. (I, 371) w opisie par. Bałdrzychów. Według reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś Porczyny, w par. Bałdrzychów, należała do drobnych posiadaczy, mających po pół i ćwierci łana (Pawiński, Wielkop., II, 247). *Br. Ch.*

Pordenowo, niem. *Pordenau*, wś na wielkich żuławach malborskich, pow. malborski, st. p. Nitych, paraf. kat. i ew. Lichnowy, odl. od Malborka 2 mile na płn.-zach.; zawiera 9 majątków chełm. i 8 zagród, 6 włók i 4 morgi, W 1869 r. 245 mk., 112 kat., 80 ew., 51 menonitów, 2 baptystów, 20 dm. *Ks. Fr.*

Porecka ziemia, uroczysko, pow owrucki, ob. *Paszyny*.

Poreczje 1.), sioło w pow. możajskim gub. moskiewskiej, nad rzeką Inoczą. Posiada piękny pałac z galeryą obrazów i biblioteką liczącą przeszło 20,000 tomów, park i wielką fabrykę cukru. 2.) **P.** *Rybnoje*, os. fabr., pow.

rostowski, nad rz. Gdą, ma 2680 mk. zajmujących się uprawą mięty i tymianu. Znajdują się tu trzy zakłady wyrabiające olejek miętowy, fabryka cykoryi i słynne ogrody.

Porejgie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Porelówka, grupa domów, gm. Siekierczyna, pow. i obw. sąd limanowski. *Br. G.*

Porem..., ob. *Porę....*

Poreniza, wś, pow. siebieski, własność Szczyttów.

Poreścia (*Porestja*), wś włość., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Norzyca, okr. wiejski Chrystowo, o 6 w. od gminy, 42 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Chrystowo.

Porewicze 1.) wś nad rz. Uszą, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski Usza, o 8 w. od gminy a 43 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 3 dm., 12 mk. katol. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr Klinek, Stefanowskich. 2.) **P.**, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 46 w. od m. pow. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Wilna do Mińska, 3 dm., 12 mk, prawosł. 3.) **P.**, fol. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 48 w. od m. Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, 1 dm., 2 mk.; własność Swiętorzeckiego. *J. Krz.*

Poręba 1.) os. młyn nad rz. Starą Strugą, pow. piotrkowski, gm. i par. Chabielice, 1 dm., 7 mk., 30 mr. ziemi dworskiej. 3.) **P.** *Dzierszna* ob. *Zdzierzna*, wś i fol., pow. olkuski, gm. Wolbrom, par. Poręba Dzierżna, odl. 21 w. od Pilicy, 7 w. od Wolbromia, posiada kościół par. drewniany, niewiadomej erekcyi, 91 dm. (4 dworskie), plebanią, 630 mk. (11 żydów), cegielnią, wapielnią. W 1827 r. było 46 dm., 371 mk. Według reg. pob. pow. książkiego. z r. 1581 we wsi kośc. Poremba, Dziedzica (Poręba Dzierżna) był łan proboszcza, łan. km. 10, zagr. bez roli 11, kom. bez byd. 6, rzem. 1. (Pawiński, Małop., str. 95). W 1867 r. fol. P. Dzierżna rozl. mr. 1255: gr. or. i ogr. mr. 339, łąk mr. 35, pastw. mr. 22, lasu mr. 750, zarośli mr. 50, nieuż. mr. 59. Wś P. Dzierżna os., 79 z gr. mr. 763. P. Zdzierżna par., dekan. olkuski, ma 566 dusz. 3.) **P.** *Mrzygłodzka*, w XIV w. *Czarna Poręba*, pow. będziński, ob. *Mrzygłodzka Poręba*. Wś rozłożona w dolinie nad stawem, dokoła piękne lasy z mieszaną roślinnością, buki, modrzewie, sosny. Obszar dworski należy do bankiera wrocławskiego Pringsheima. Są tu pokłady węgla brunatnego, na których urządzona kopalnia „Joanna“ wydała w 1881 r. 470,934 pudów. Piec wapienny produkował za 3000 rs. rocznie. Wielka fabryka odlewów żelaznych (garnków) zajmująca do 150 robotn., z produkcyą do 40,000 pudów odlewu. Istniała tu również gorzelnia z prod. na 16,000 rs. i cegielnia. Do tej wsi prawdopodobnie odnoszą się dwa dokumenty o sprzedaży wójtostwa we wsi Czarna Poręba w pobliżu Warty przez Krzywosąda, dziedzica tej wsi w 1373 i 1375 r. (Kod. Małop. Piekosiń., 380 i 389. Wś była osadzona na prawie niemieckiem. Według regestr. łanowego 1490 należy do grodu pilickiego. W 1581 r. należy do par. Ciągowice; dziedzic Padniewski ma 5 łanów kmiecych i 1 komor. bez bydła. Przyległa zapewne osada Poręba ma kuźnicę o 3 kołach wodnych, $^1/_2$ łana przy kuźnicy i 8 robotn. (Pawiński Małop., 80, 434). 4.) **P.** *Górna*, w XV w. *Poramba magna*, wś, pow. miechowski, gm. Rzerzuśnia, par. Poręba Górna, odl. 17 w. od Miechowa, leży śród najwyższego tarasu wyżyny olkusko-krakowskiej w pobliżu drogi z Wolbromia do Miechowa. Na płn. od wsi wzniesienie dochodzi 1618 st. Wś ma kościół par. murowany założony wraz z parafią w 1315 r. przez Jacka Pakosza, dziedzica wsi. W 1827 r. było 43 dm., 252 mk. Długosz wspomina tylko o wsiach dających dziesięcinę do par. w Porębie lecz nie pomieścił opisu samej Poręby. W 1873 r. fol. P. Górna rozl. mr. 615: gr. or. i ogr. mr. 407, wody mr. 2, lasu mr. 193, nieuż. mr. 13; bud. mur. 3, z drzewa 14; płodozmian 8-o polowy, las nieurządzony, pokłady wapna. Z powyższej przestrzeni dominialnej w r. 1879 i 1886 odłączono mr. 305. Wś P. Górna os. 43, z gr. mr. 454, os. Zasiepiec os. 3, z gr. morg. 17. P. Górna paraf., dekan. miechowski, 815 dusz. 5.) **P.**, fol., pow. konecki, gm. Dobromierz, par. Przedbórz, odl. od Końskich 39 w., ma 1 dm., 6 mk., 112 mr. ziemi dwors. 6.) **P.**, wś nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 21 w., ma 7 dm., 58 mk., 31 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk., par. Brudzewice. 7.) **P.** al. *Poręby*, młyn i smolarnia, pow. sandomierski, gm. Wiśniowa, par. Bogorya, odl. od Sandomierza 31 w., 1 dm., 4 mk., 40 mr. ziemi dwor. W 1827 r. 2 dm., 14 mk., par. Szczeglice. W 1880 r. fol. P. oddzielony od dóbr Szczeglice, rozl. mr. 60: gr. or. i ogr. mr. 22, łąk mr. 14, past. mr. 1, lasu mr. 20, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 2. 8.) **P.** al. *Poręby*, wś włośc. nad rzką Tuchełką, pow. ostrowski, gm. i par. Poręba, odl. $1^1/_2$ mili od os. Brok, posiada kościół par. mur., szkołę począt., 114 dm., 879 mk., dwa wiatraki. Kościół obecny wzniesiony ze składek parafian w 1880 r., konsekrowany 1883 r. Kościół i parafią założył tu w 1639 r. Stanisław Łubieński, bisk. płocki; na miejscu starego nowy z drzewa wzniósł w 1780 r. bisk. Michał Poniatowski. P. jako wś czynszowa wchodziła w skład dóbr biskupów płockich, a następnie dóbr narodowych Brok. Wś posiadała przywileje bisk. płockich

z 1755 r., 28 stycznia 1796 r. i 29 maja 1797 r., mocą których włościanie otrzymali własność uprawianych przez siebie gruntów, wolność krudowania lasów na łąki i pola, prawo ścinania drzewa na barcie i budowle i polowania, wyłączając wielkiego zwierza. Byli wolni od podatków, szarwarku, dziesięciny i odbywania podróży; obowiązani zaś byli do opłaty 60 złp. z włóki chełm., 3 jarząbków za każdą rusznicę i rączkę miodu z boru. W 1823 r. na części rządowej było 34 czyn., 4 komor., 6 chałupn., kowal. Czynsz wynosił 1562 złp. z gruntów, 108 zł. 28 gr. hyberny, 18 złp. 16 gr. z łąk etatowych (któremi władali Olbrys i Rytelowski) i 3 złp. 5 gr. z łąk bartnych (któremi władał Olbrys). Wysiew wynosił $120^1/_2$ kor. jarzyny i tyleż oziminy; we wsi znajdowały się szkółki drzew. W części rządowej było 38 dm., 248 mk. (52 męż., 51 kob., 52 syn., 68 córek, 18 parob., 7 dziewek); 67 koni, 67 wołów, 87 krów, 69 jałowic, 107 świń. W 1827 r. w całej wsi 57 dm., 413 mk. W 1858 r. urządzono wś kolonialnie; na 1156 mr. 200 pręt. utworzono 51 osad rolnych po 19—20 mr., 20 ogrod. po 5 mr., pod plebanią i probostwem 208 mr.; nadto szpital, szkołę, osadę kowalską i komorniczą. Czynsz ustanowiono na 463 rs. 4 kop. P. par., dek. ostrowski, ma 4044 dusz. W skład parafii wchodzą: Białobłoto, Budykierz, Dudowizna, Dybki, Osuchowo, Poręba, Przyjmy, Tuchlin, Udrzyn i Udrzynek. P. gmina, z urzędem we wsi Nagoszewo, ma 5375 mk. i 32,935 mr. obszaru, w tem 20,835 mr. lasów rząd.; należy do sądu gm. okr. I we wsi Dybki, st. p. Ostrów. W gminie są dwie szkoły, 7 smolarni. W skład gminy wchodzą: Bojany, Cenka, Choboty, Dudowizna, Dudy, Dybki, Grabownica, Kaćpury, Kuśkowizna, Laskowizna, Nagoszewo, Osuchowo-Nowe, Osuchowo-Stare, Pałka, Poręby, Przyjmy, Puzdrowizny, Rakarz, Stog-Sagaje, Turka i Wiśniewo. 9.) **P.** *Nowiny*, pow. ostrowski, gm. i par. Poręba. *Br. Ch.*

Poręba 1.) strumień górski, wypływa z północ. stoku działu Obidowca (1102 mt.) w Gorcach, w lesie „Pod Obidowcem“, w południ. stronie Poręby Wielkiej, w pow. limanowskim. Płynie leśnym jarem na płn., a potem dolinką, śród Poręby Wielkiej, nad którą od wsch. wznoszą się: Zielona góra (1000 mt.) i Jaworzyna (961 mt.), a od zach. Porębska góra (764 mt.). Od ujścia Koninki koryto P. znacznie się rozszerza; strumień dosięgłszy płn. granicy obszaru Poręby Wielkiej, zwraca się na płn.-wsch i zrasza obszar gm. Niedźwiedzia z Witowem. Mylnie podano przy opisie wsi Niedźwiedzia (ob. t. VII, 67), jakoby ta wś leżała „u zlewu pot. Olszówki z Koniną, które w tem miejscu przyjmują nazwę Poręby“. Pot. Olszówka płynie dalej na zachód, przepływa wś Olszówkę i w Rabie Niżniej uchodzi do Raby, wś zaś Niedźwiedź leży u ujścia Koniny do Poręby, którą to nazwę ma ten potok od źródła. P. przyjąwszy od praw. brzegu znaczne ramię wodne Koninę, na wys. 488 mt. zwraca się na płn., płynie śród rozległych kamieńców, doliną, nad którą od zach. wznoszą się Potoczkowa (747 mt.) i Adamczykowa (612 mt.), a od wschodu dział Krzynów (723 do 610 mt.). Płynie przez wś Podobin, rozwidlając się na kilka ramion, w końcu tworzy granicę Mszany Górnej i Dolnej i uchodzi dwoma ramionami do rzeki Mszany al. Mszanki z lewego brzegu. Liczne młyny i tracze. Długość biegu 14 klm. Z lewego brzegu przyjmuje pot. Pustelnik, z prawego brzegu Koninkę i Koninę. W wodach tego strumienia żyje obficie pstrąg. 2.) **P.**, potok, wypływa w połud. stronie Sławkowic, w pow. wielickim, płynie na wschód, przepływa wś Bilczyce, a następnie, zwróciwszy się na płd., tworzy granicę między Gdowem a Marszowicami. Na obszarze Marszowic wpada do Raby z lew. brzegu. Długość biegu 10 klm. W Bilczycach przyjmuje z lew. brzegu potok od Łazan. Przed ujściem wpada doń potok płynący od Gdowa. 3.) **P.**, mor. *Poruba*, potok, powstaje na granicy Budziszowic, Ligoty Górnej i Kojowic, w pow. opawskim, z połączenia kilku strug, napływających z Połomu Pustego, Budziszowic i Grabiny. Płynie na płd.-wsch. po pod Ligotę Górną, Ligotę Małą, następnie przez obszar Wrzesina, Poręby i Świnowa. Na wschod. granicy ostatniej wsi uchodzi do Odry z lew. brzegu. Zabiera drobne strugi z okolicznych wzgórzy. Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Poręba, góra, na półn. granicy gm. Jasienicy Sufczyńskiej, w pow. dobromilskim. U północnych stóp płynie San, od wsch. rz. Stupnica dopływ Sanu a od płd. potok bezimienny. Wznies. 414 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Poręba 1.) *Wielka*, wś, pow. bialski, położona 7·3 klm. na płd.-wsch. od Oświęcima, nad małym dopływem Wisły z praw. brzegu, 237 mt. wznies., zajmuje równinę zasłoniętą od płd. lasami. Przez wś idzie droga z Oświęcima do Polanki Wielkiej. Chaty ciągną się ulicą wzdłuż drogi, prawie w środku stoi kościół paraf., zabudowania więk. pos. i duży staw, zasilany potokiem. Graniczy na płn. z Monowicami i Włosienicą, na wsch. z Polanką Wielką, na zach. z przysiołkami Oświęcima a na płd. przez lasy z Łazami; ma 125 dm. i 707 mk. (335 męż., 372 kob.) rz.-kat., narodowości polskiej, prócz tego na obszarze więk. własn. 10 dm. i 64 mk., 59 rz.-kat. i 5 izrael. Jest tu szkoła ludowa niezorganizowana i młyn wodny. Prof Łepkowski (Rocznik Tow. nauk. krak. z r. 1861, str. 179) podaje, że w archi-

wum dominialnem Grójca znajduje się kopia dokumentu, którym ks. oświecimski Przemysław dozwala niejakiemu Miłoszkowi założyć wś, zwaną pierwotnie Sępnią, na karczowisku między Grójcem, Oświecimem i Włosienicą. Za fundatora kościoła uchodzi Stanisław Ankwicz, prawdopodobnie jednak był on tylko restauratorem, gdyż wieża i jej okolenie wskazują na XVI w. W kościele znajdują się groby Bobrowskich i płyta nagrobkowa Zygmunta z Wielkiej Poręby Porębskiego, sekretarza królew. († 1641). W r. 1581 była tu parafia; wś miała $14^1/_2$ łan. kmiecych, 9 zagrodn. z rolą, 2 bez roli, 3 kmieci z bydł. i 7 bez bydła a wreszcie 2 rzemieśl. Par. należy dziś do dekanatu oświęcimskiego. 2.) **P.**, *Żegota*, wś, pow. chrzanowski, odl. 2·3 klm. na płd.-wschód od urz. poczt. w Alwerni, leży w pagórkowatej, lasami pokrytej okolicy, przy gościńcu z Liszek do Szląska pruskiego. Wznies. wynosi 292 mt., lecz ku płn. podnosi się w lasach, które zasłaniają widok na ruiny Tęczyna; ku płd. w gminie Oklesnej dochodzi do 307 a na zach. w lasach do 272 mt. Ku wsch. lekko obniżający się teren robi wrażenie równiny. Wieś otoczoną lasami przecina mały strumyk, uchodzący z lew. brzegu do Regulickiego pot., dopływu Wisły z lew. brzegu a otaczają ją od płn.-zachodu Alwernia a płn.-wsch. Zalas, od wsch. Rybna, od płd. Brodło i Okleśnia a wschodu Rozkochów. Wś ma 182 dm. i 1454 mk., 1437 rz.-kat. i 17 izrael., a prócz tego na obszarze więk. pos. (Zyg. hr. Szembeka) 10 dm. i 118 mk., 111 rz.-kat. a 7 izr. Obszar pos. więk. ma 418 roli, 82 łąk i ogr., 40 past. i 920 mr. lasu; pos. mn. 694 roli, 99 łąk i ogr., 99 past. i 56 mr. lasu. Gleba jest glinką urodzajną, lasy przeważnie bukowe. Jest tu piękny pałac hr. Szembeków z cenną biblioteką i parkiem, szkoła ludowa 2-klas., 3 młyny wodne a nadto pokład glinki ogniotrwałej, wydobywanej z formacyi jurasowej. Par. niewiadomej erekcyi i roku założenia, ma kościół murowany wzniesiony w r. 1763 kosztem biskupa krak. Szembeka oraz Krzysztofa i Franciszka Czernych, w miejsce pierwotnego drewnianego. W nim znajduje się obraz szkoły niemieckiej z r. 1688, źle odnowiony, i dwa obrazy pędzla Michała Stachowicza; nagrobek Maryanny z Czernych Szembekowej († 1764). Starszy dzwon ma napis 1593 r. i 12 monet ówczesnych; mniejszy pochodzi z r. 1776 (Łepkowski, Roczn. Tow. nauk. krak. 1861, str. 116). Prócz tego jest we dworze kaplica. Par. należy do dyec. krak., dek. czernichowskiego i obejmuje Alwernią, Okleśnię, Brodłę, Mirów i Podłęże z ogólną liczbą 4058 rz.-kat. i 292 izrael. Pierwszą wzmiankę o tej wsi spotykamy w dyplomie z 18 września 1373 r. (Kod. Małop. Piekosiń., str. 351), w którym Krzywosąd, dziedzic Czarnej Poręby, sprzedaje sołtystwo w Porębie Czarnej braciom Michałowi i Mikołajowi; między świadkami występuje *Szegotha de Poramba*; dalej jest już dokładniej wieś ta oznaczona w akcie rozgraniczenia wsi Kamienia i Brodła, Piotra Szafrańca (ibid., str. 452) z 25 listop. 1419 r. Długosz (L. B., II, 233) opisując parafią tłuczańską wymienia jako właściciela Kossowy Andrzeja (Andriscus) de Zegoczina Poramba de domo et familia Waldroph. W XV w. wś P. czyli też tylko część jej zwana Porąbka, stanowiła własność biskupów krak. i należała do par. Jaworzno. Z 15 łanów kmiecych, karczmy i od zagrodn. z rolą dziesięcinę snopową i konopną w połowie, wartości 7 grzyw., dawano plebanowi w Mysłowicach a drugą połowę pleban. w Jaworznie (Długosz, L. B., II, 204). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 część P. należąca do par. Mysłowice, własność biskupa krakowskiego, miała 9 łan. kmiecych, 2 zagrod. z rolą, 8 zagrod. bez roli, 1 komor. z bydłem (Pawiński, Małop., 36). W r. 1490 miała wieś $11^1/_2$ łan. kmiecych a 1581 r. była własnością Piotra Porębskiego, zapisano jednak tylko 5 łan. kmiecych w P. Zegocinie, zagród bez roli 2, iutrziny karcz. 2 i spustoszały łan 1 (Pawiń., Małop., 33, 432). Po Porębskich mieli tę wieś Czernowie a wianem przeszła w dom Szembeków. 3.) **P.** *Wielka*, w XVI w. *Porombka*, wś, pow. limanowski, w górach nad pot. Koninką i Olszówką, dopływami Słomki, które razem noszą nazwę pot. Poręby a uchodząc pod Mszaną Dolną do tej rzeki, wpadają następnie z nią do Raby. Wś górska, wznies. od 637 do 593 mt. Na obszarze wsi szczyty: Porębska góra (778 mt.), Poręba (767 mt.). Od zach., płd. i wsch. lasy świerkowe, znacznie przetrzebione przez istniejącą tu dłuższy czas fabrykę giętych mebli i parowy tartak. Graniczy na północ z Niedźwiedziem i Witowem, na zach. z Olszówką, na wsch. z Koniną a na płd. z lasami sięgającymi aż po dolinę nowotarską. Gleba owsiana, kamienista. Parafia rz.-kat. w Niedźwiedziu a urząd poczt. w Mszanie Dolnej (odl. 9·8 klm.), gdzie jest także st. kolei transwersalnej. P. ma 180 dm. i 1180 mk. (568 męż., 612 kob.) rz.-kat. Na obszarze więk. pos. (hr. Wodzickich) piękny dwór i zabudowania administracyjne, w ogóle 14 dm., 107 mk., mianowicie 88 rz.-kat. i 19 izrael. Pod względem narodowości zaś 26 Niemców i 71 Polaków. Obszar wiek. pos. ma 352 roli, 65 łąk, 92 past. i 2834 mr. lasu; pos. mn. 1089 roli, 171 łąk, 627 past. i 70 mr. lasu. Prócz fabryk i zarządu dóbr istnieją tu: szkoła ludowa filialna i 3 młyny wodne. Kasa pożyczk. gminna z kapit. 414 zł. Ludność należy do szczepu góralskiego Kliszczaków i ma źródło główne zarobko-

wania w lasach i w chowie owiec, wreszcie w przewozie deszczek i t. p. Dawna osada, według Długosza (L. B., III, 438 i 444) należała pierwotnie do Teodora Gryffa, woj. krak., który ją 1234 r. darował cystersom w Ludzimierzu, została jednak odebraną klasztorowi przez Ludwika węg. 1380 r. Zamek zdobył i zburzył Sędziwój (Sandvogius) z Szubina, starosta krak. W r. 1581 miał tę wś Jan Pieniążek (Pawiń, Małop., 49) i liczyła 1 łan kmiecy, 2 zagrody z rolą, 1 łan sołtysi, 1/4 łanu karczemnego i 3 zaręb. Jan Pieniążek miał wtedy i sąsiednie Mszany: Dolną i Górną i Kasinę (por. *Podobin* i *Niedźwiedź*). Później znów była wsią królewską i według Siarczyńskiego (rkp. Bibl. Ossol., Nr. 1826) nadał ją sejm uchwałą z r. 1607 Sebastyanowi Lubomirskiemu, żupnikowi wielickiemu, wzamian za szyb solny w Lubomirzu i Sierczy; zamiana przyszła dopiero w r. 1726 z powodu trudności stawianych przez Lubomirskich. Była tu huta szklanna. 4.) **P.**, wólka do *Sarzyny*, pow. łańcucki, w piaszczystej równinie, na lewym brzegu Sanu, na płn.-zachód od ujścia Trzebośny do Sanu i od wsi Sarzyny ku Tarnogórze. Do około prawie otaczają wólkę ogromne sosnowe bory. Składa się z 10 dm. i 51 mk. Special-Orts-Repert. podaje P. jako główną wieś (308 dm. i 1515 mk.) a Sarzyny jako przysiołek. 5.) **P.** (*Dolna* ?), wś, pow. myślenicki, par. rz.-kat. w Trzemeśni, odl. 14·3 klm. od Myślenic, leży w okolicy górskiej i lesistej, u źródłowisk pot. Trzemeśni, uchodzącego pod Droginią z praw. brzegu do Raby. Od zach. zasłania wieś lesista góra Oklejna (677 mt.) i Sliwnik (620 mt.), od płd. las Łysina a od zach las Kamienik (782 mt.). Graniczy na płn. z Trzemeśną, ua wsch. z Lipnikiem a na zach. z Chełmem. Składa się z 107 dm. i 632 mk., 628 rz.-kat. i 4 izrael. Pos. więk. ma 9 roli i 373 mr. lasu; pos. mn. 415 roli, 109 łąk, 150 mr. past. i 402 mr. lasu. Gleba kamienista, owsiana. Wspomniana w reg. podatk. z r. 1490. W 1581 r. należała ta wieś do Spytka Jordana, kaszt. krak. (Pawiński, Małop., str. 45 i 448) i miała 3 łany kmiece, 2 komorn z bydłem, 1 łan sołtysi, 3 łany należały do huty szklannej a nadto był 1 towarzysz i 1 rzemieślnik. 6.) **P.** *Mała*, wś, pow. nowosądecki, par. Żeleźnikowa, odl. 8·3 klm. na płd. od Nowego Sącza, w międzyrzeczu Kamienicy i Popradu, na lekkich pagórkach (338 do 388 mt.), w glebie urodzajnej, namulistej. Od płd. jest mały las; chaty rozrzucone po zachodniej stronie gościńca z Sącza do Tylicza. Wieś graniczy na płn. z Zawadą, na wsch. z Kamionką Małą, na płd. z Żeleźnikową Wielką a na zach. z Myślcem i Biegonicami, ma 79 dm. i 431 mk. (196 męż., 235 kob.) a to 413 rz.-kat. i 18 izrael. Na obszarze więk. pos. (Ant. Firleja) jest 10 dm. i 65 mk., z tych 47 rz.-kat. a 18 żyd. Obszar więk. pos. ma 318 roli, 32 łąk i ogr., 13 past. i 49 mr. lasu; pos. mn. 347 roli, 55 łąk i ogr., 32 past. i 2 mr. lasu. O tej wsi czytamy w aktach grodzkich i ziemskich (t. XI, Lwów 1886) w zapisie z 30 kwietnia 1431 (str. 65, Nr. 463), w którym Marcin z Rogów, chorąży krak., Piotr Schaffrott de Trziesniów i Mikołaj z Oglądowa dają Janowi Omeltho dla Wierzbięty Piekarskiego, jego żony i jej siostry Katarzyny za 200 grzywien zwykłej monety dwie części wsi Poręby i trzecią część wsi Łabowy. W d. 28 paźdz. 1433 (ibid., Porabe, 80) niewypłacono jeszcze owych 200 grzywien, a na rokach grodzkich sanockich 4 marca 1462 r. Mikołaj i Jan z Siemuszowy zrzekli się na korzyść brata Piotra, jako spadku po rodzicach, wsi Poręby i pół Łabowy, zachowując sobie Siemuszową (w sanockim pow.), Nawojówkę, Zawadę i Chrosticze. 7.) **P.** *Radlna*, wś, pow. tarnowski, na płd. od Tarnowa, odl. 8 klm., nad potokiem wpadającym z praw. brzegu do Biały, przy gościńcu z Tarnowa do Tuchowa. Położenie pagórkowate, lesiste, o wzniesieniach od 276 do 333 mt. Prawie w środku wsi, nad potokiem, znajduje się na wzgórku drewniany kościół paraf. a na płn. od niego zabudowania większej posiadłości. Graniczy na płn. z Nowodwórzem, na zach. z Radlną i Świebodzinem, na płd. z Piotrkowicami a na wsch. z Łękawką. Teren na południe od wsi wznosi się do 403 mt.; pokryty lasem zmusza tu Białę do utworzenia licznych zakrętów. W ogóle liczy wś 95 dm. i 595 mk., mianowicie 566 rz.-kat. Polaków i 3 izrael. Rozrzucone grupy chat noszą nazwy: Granice Północne, Granice Południowe, Poręba Radlna i Przebienda. We wsi jest szkoła ludowa i kasa pożyczk. gm. z kapit. 821 zł. Obszar więk. pos. (ks. Sanguszko) ma 36 roli, 6 past., i 89 mr. lasu; pos. mn. 661 roli. 49 łąk i ogr., 169 past. i 194 mr. lasu. Kościół paraf. erygowany w r. 1150 należy do dyec. tarnowskiej, dek. tuchowskiego, obejmuje Łukawkę, Nowodwórze, Radlną i Świebodzin, z ogólną liczbą 1920 rz.-kat. i 40 izrael. W r. 1536 należała wieś do Tarnowa i miała 10 półłanków kmiecych, płacących po pół grzywny, karczmę i młyn; w roku zaś 1581 (Pawiński, Małop., 262, 651) należała do księcia Ostrogskiego, miała 12 osad na 6 łanach, 3 zagrody, 8 komorników z bydłem, 8 bez bydła i 2 rzemieślników. Z parafialnych w owym czasie wsi należał Swiebodzin do Piotra Śreniawity, Radlno do Jana Radolińskiego a Łukawka i Nowodwórze do ks. Ostrogskiego. 8.) **P.** *Świnia*, dawniej *Świnia Poręba*, wś, pow. wadowicki, par. Mucharz, na lew. brz. Skawy, przy gościńcu z Wadowic (6 klm.) do Su-

chy, wznies. 340 mt. n. p. m., na wschodnim stoku lesistej Magórki (819 mt,), otoczona lesistymi wzgórzami, przerznięta potokami Ponikiewko, Przeporowiec i dwoma bezimien. dopływami Skawy. Graniczy na płn. z Gorzeniem Górnym, na zach. z Ponikwią a na płd. z Jamnikiem i Jaszczurową, ma 59 dm. i 327 mk. (164 męż., 163 kob.) rzym.-kat. a na obszarze większej posiadłości (Edwarda Schminke) 4 dm. i 33 mk., 19 rz.-kat. i 19 izrael. Obszar wiek. pos. ma 127 mr. roli, 6 mr. łąk, 60 mr. past. i 40 mr. lasu; pos. mn. 194 mr. roli, 11 mr. łąk, 125 mr. past. i 17 mr. lasu. W r. 1581 była własnością Brandysa (Pawiński, Małop., 99) i wraz z przysiołkiem Kozińcem, istniejącym dotąd na zach. od wsi, miała 3 półłanki kmiece i 3 komorników z bydłem. 9.) **P.** *Spytkowska*, w dok. *Poramba spithconis*, wś, pow. brzeski, nad potokiem wpadającym z lew. brzegu do Uszwicy, w położeniu falistem. Wschod. krańca wsi dotyka gościniec z Brzeska (8·3 klm.) do Tymowy, zwany gościńcem słotwińsko-sądeckim, przez samę wś zaś prowadzi droga gminna do Wiśnicza Starego. Wznies. wynosi 335 mt., las na zach. położony, zwany Gródkiem, dosięga w górze Królowy 342 mt. Jest tu parafia rzym.-kat., szkoła ludowa i kasa pożycz. gminna z kapitałem 662 złp. Wś ma 250 dm. i 1474 mk. (685 męż., 789 kob.), między nimi 1460 rzym.-kat. i 14 izrael. Na obszarze wiek. pos., attynencyi klucza wiśnickiego (Mar. hr. Zamoyskiej), znajduje się 3 dm., 36 mk. (21 męż., 15 kob.) a to 31 rzym.-kat. i 5 izrael. Obszar wiek. pos. wynosi 234 roli, 8 łąk i ogr. i 29 mr. past.; pos. mn. 1590 roli, 178 łąk i ogr., 192 past. i 292 mr. lasu. Gleba przeważnie glinka urodzajna i rędzina. W pobliżu gościńca znajduje się kamieniołom, w którym dobywają gruboziarnisty piaskowiec mieszany z krzemionką, używany na konserwacyą dróg bitych. Kościół mur., nieznanej erekcyi, należy do dek. brzeskiego, przechowuje metryki od r. 1634. Parafia obejmuje sąsiednią Uszwicę. Wieś stanowiła część dóbr Spytków Melsztyńskich, następnie Jordanów i Lubomirskich a w końcu hr. Potockich. Długosz (L. B., II, 165) podaje, że był tu kościół mur. p. t. św. Bartłomieja, że włość należała do Melsztyńskich Leliwitów, miała łany kmiece a dziesięciny, w wartości 20 grzywien, oddawała proboszczowi z Niepołomic. W r. 1581 zapisano tę wś jako własność Jerzego Czernego a dzierżawił ją Cieszkowski; miała w tym czasie 17 łanów kmiecych, 11 czyn., 4 zagrodników z rolą, 6 komorników z bydłem, 4 bez bydła i 1 rzemieślnika; zanotowano przytem, że 5 komorników, zjadłszy bydło, uciekło (Pawiński, Małop., 56). W tym roku parafia obejmowała także wś Okocim. P. graniczy na płn. z Pomianową i Podjasieniem, na zach. przez lasy z Wiśniczem Małym, na płd. z Chronowem a na wschód z Okocimem. 10.) **P.** *Markowa*, wś w pow. wadowickim, dziś *Marcy Poręba*. Według reg. pob. pow. szląskiego z r. 1581 wś Poręba Markowa należała w części do Jana Inwaldzkiego (7 łan. km.). Część Michała Palczowskiego wynosiła sześć półłan km., 2 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 3 kom. z byd., 1 przekup., 2 czyn. Część Owsieńskiego 4 łan. km., 3 zagr. bez roli, 1 kom. z byd. (Pawiński, Małop., 102). 11.) **P.** al. *Poremba*, nazwa zabudowań wiejskich w obr. gm. Łużny, pow. i obw. sąd. gorlicki. 12.) **P.**, część Moszczenicy, pow. i obw. sąd. gorlicki, na płd.-zach. krańcu lasu Kamieńca, a na płn. drogi wiodącej z Łużny do gościńca jasielskiego. 13.) **P.**, grupa zabudowań wiejskich w obr. gm. Dąbrówki Infułackiej, w pow. i obw. sąd. tarnowskim, na płd.-wsch. od wsi. *Mac.*

Poręba 1.) mor. *Poruba*, wś, pow. opawski, obw. sąd. klimkowicki, na Szląsku austr., na płn. od Klimkowic, przy gościńcu do Hulczyna. Na płd. leżą Polanka i Klimkowice, na zach. Wrzesina, na płn.-zach. Krasne Pole (Schoenfeld), na płn. Pustkowiec i Strzebowice, a na wsch. Świnów (Schoenbrun). Od zach. płynie pot. Poręba, lewy dopływ Odry. Wznies. wsi 236 mt. P. ma 125 dm., 840 mk. (367 męż. i 473 kob.); rz.-kat. 831, prot. 1, żyd. 8, Niemc. 15, Czechoszląz. 816. Par. łac. i szkoła ludowa w miejscu. St. poczt. Klimkowice. 2.) **P.**, mor. *Poruba*, wś, pow. i obw. sąd. frysztadzki, na Szlązku austr., na płn.-zach. od Orłowa (Orlau), nad pot. Strużką. Graniczy od płn. z Lutynią Polską, od zach. z Rychwałdem, od płd. z Peterswaldem a od wsch. z Orłowem. W 1880 r. 104 dm., 811 mk. (męz. 408, kob. 403); rz.-kat. 773, prot. 32, żyd. 6; Niemc. 10, Czechoszląz. 10, Polak. 781. Par. łac. w Orłowie. Szkoła ludowa jednoklasowa. Kopalnie węgla. 3.) **P.**, mor. *Poruba*, al. *Pielgrzymów*, mor. *Pelhrzimovy*, niem. *Maehrisch-Pilgersdorf*, wś, pow. karniowski, obw. sąd. osoblaski, na granicy Szlązka austryackiego i pruskiego. Na płn.-wsch. leżą Rudolczyce (Rosswald), na płn. Wino (Weine), na zach. Piskorzów (Peischdorf) a na płd. Pielgrzymów Pruski. W 1880 r. 58 dm., 359 mk. rz.-kat.; Niemców 317. Par. łac. i st. pocz. w Rudolczycach. Por. *Pielgrzymów*. *Br. G.*

Poręba 1.) niem. *Poremba*, fol. do Łowęcic, pow. szremski, w pobliżu Jaraczewa; 2 dm., 21 mk.; powstał w nowszych czasach. 2.) **P.**, łąki: pod Wieleniem, pow. czarnkowski, pod Sowami, pow. krobski, pod Miksztatem, pow. ostrzeszowski, na Padniewie, pow. mogilnicki, w Zieleńcu, pow. wrzesiński, i inne.

Poręba 1.) fol., pow. bytomski, należy do Zabrza. 2.) **P.**, pust., pow. lubliniecki, należy do Główczyc. 3.) **P.**, potażarnia w Skrzydłowicach,

pow. lubliniecki. 4.) **P.**, wś i domin., pow. pszczyński, $^1/_2$ mili od Pszczyny. Obsz. dworski należy do dóbr książęcych Pszczyna i składa się z folwarku i bażantarni z leśniczówką śród brzozowego lasu; wś ma 1404 mr. obsz. (1200 mr. roli), 55 dm. i 454 mk. (66 ewang.) w 1861 r. 5.) **P.**, niem. *Poremba*, 1485 r. *Poramba*, wś i dobra rycerskie, pow. wielkostrzelecki, 1·4 mili od mta powiat., na wschód od Chełmowej góry (Annaberg). Obszar pełen zapadlin; łomy wapienia bogate, 38 dm., 325 mk. (5 ewang.). Dobra ryc. mają 996 mr., wś zaś 762 mr. Wś leży po obu brzegach głębokiego wąwozu, ma kościół z XVI w., stanowiący filią par. w Leźnicy i 7 kapliczek na pochyłości Chełmowej góry, na której leży wś Anna Święta (Annaberg). 6.) **P.** *Witalisa*, dok. *Poramba Vitalissa*, niem. *Brinitzer Wald*, las, na Szląsku, nadany w r. 1289 klasztorowi czarnowąskiemu przez Mieszka, ks. opolskiego, pana na Raciborzu, za zezwoleniem brata jego Przemysława.

Porębiska, niem. *Porembischken*, os. na pol.-prus. Mazurach, st. p. i tel. Ządzbork.

Porębisko, fol., pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, ma 25 mk., 82 mr.

Porębisko, leśniczówka, przy Jadownikach Mokrych, pow. brzeski, należy do Wietrzychowic. *Br. G.*

Porębka 1.) os. włośc., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, 1 dm., 11 mk., 13 mr. 2.) **P.**, ob. *Porąbka*.

Porębówka, młyn i tracz, w gm. Żurowa, pow. i obw. sąd. jasielski. *Br. G.*

Porębska Góra 1.) wzgórze, na granicy gm. Poręby Spytkowskiej (pow. brzeski) a Łazów (w pow. bocheńskim). Wznies. 362 mt. n. p. m. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. W płd. stóp bierze początek potok, który przepływa od zach. na wschód wś Porębę i poniżej wpada do Uszwicy. 2.) **P.**, ob. *Porębski dział*. *Br. G.*

Porębski Bór, kol. nad rz. Białą Przemszą, pow. będziński, gm. Olkusko-Siewierska, ma 5 dm., 37 mk.; ob. *Porąbka* i *Porąbski Bór*.

Porębski dział, w Gorcach mszańsko-rabskich (ob. t. II, str. 699), ma 12 klm. długości, ciągnie się od Obidowy między dolinami pot. Olszówki od zach. a Poręby od wschodu. Dział ten łączy się właściwie z grzbietem Szumiącej góry (834 mt.). Zrazu ciągnie się ku płn. wsch. po Porębską górę (778 mt. i 764 mt.), poczem na płn., a spadłszy do 604 mt., u przełęczy, którą prowadzi drożyna z wsi Niedźwiedzia do wsi Olszówki, wznosi się i dochodzi w szczycie Potoczkowej 747 mt., odtąd zwęża się i opada zwolna; w Adamczykowej górze 612 mt., dalej na płn. czub 499 mt., ostatni północny czubek 470 mt. kończy się nad doliną mszańsko rabską. Od zach. w dolinach legły wsi Olszówka i Raba Niżnia, a od wsch. Poręba Wielka, Niedźwiedź i Podobin.

Poręby 1.) al. *P. Kąty*, wś i fol., pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Stanisławów, odl. 35 w. od Radzymina, ma 12 os., 254 mk., 250 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 10 dm., 87 mk. Wchodziła wskład dóbr Dobre. W r. 1880 fol. P., oddzielony od dóbr Dobre i Rudzienko, rozl. mr. 3021: gr. or. i ogr. mr. 312, łąk 97, pastw. 222, lasu 2332, nieuż. mr. 58; bud. z drzewa 16; płodozmian 8-o polowy, las nieurządzony. Istniała tu huta szklana, zajmująca 30 robot., z produkcyą na 11,242 rs., i smolarnia z prod. na 1125 rs. Czy obecnie są czynne, niewiadomo. 2.) **P.**, wś włośc., pow. nowomiński, gm. i par. Glinianka, ma 145 mk., 211 mr. W 1827 r. 8 dm., 91 mk. 3.) **P.** al. *P. Kąty*, wś włośc., pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Pustelnik, ma 139 mk., 261 mr. W 1827 r. 8 dm., 73 mk. 4.) **P.**, wś włośc., pow. łódzki, gm. Chojny, par. Łódź, ma 7 dm., 51 mk., 26 mr. 5.) **P.** wś, pow. kaliski, gm. Błaszki, par. Iwanowice, odl. od Kalisza 26 w., ma 4 dm. 6.) **P.**, pustk., pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wójków, odl. od Sieradza 22 w., ma 4 dm. 7.) **P.**, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Zduńska Wola, odl. od Sieradza 16 w., ma 29 dm., 200 mk. 8.) **P.**, wś, pow. wieluński, gm. Skomlin, par. Komorniki, odl. od Wielunia $11^1/_2$ w., ma 5 dm., 26 mk. 9.) **P.**, fol., pow. wieluński, gm. Naramnice, par. Łyskornia, odl. od Wielunia 15 w., ma 1 dm., 4 mk. Należy do dóbr Łyskornia. 10.) **P.**, wś włośc., pow. opoczyński, gm. i par. Studzianna, odl. od Opoczna 19 w., ma 7 dm., 75 mk., 407 mr. 11.) **P.**, os. młyn., pow. sandomierski. gm. Wiśniowa, par. Bogorya, odl. 31 w. od Sandomierza, ma 1 dm., 4 mk., 40 mr. 12.) **P.** wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Oleszno. 13.) **P.** al. *Panasówka*, fol. i dobra, pow. zamojski, gm. Tereszpol, należą do ordynacyi Zamoyskiej i składają się z fol. Bukownica, Wolaniny, Lipowiec, Tereszpol i Hodwiżyn, mających obsz. 19,996 mr., w tem ziemi ornej 433, lasu 19 563 mr. 14.) **P.**, os. włośc., pow. rypiński, gm. Wąpielsk, par. Radziki, odl. o 11 w. od Rypina, ma 1 dm., 15 mk., 4 mr., cegielnia. 15.) **P.**, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Poręby, par. Brok. 16.) **P.**, wś., pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród, ma 544 mr. obszaru; wchodziła w skład dóbr rząd. Nowogród. W 1827 r. 17 dm., 102 mk. 17.) **P.**, wś i fol. nad rz. Gedniówką, pow. mławski, gm. i par. Szydłowo, 1 dm., 20 mk., 145 mr. obszaru, w tem 95 mr. ornej ziemi. Fol. ten wchodził wskład dóbr Giedunia. 18.) **P.**, pow. ostrowski, ob. *Poręba*.

Poręby 1.) z *Jasionowem i Hutą*, wś, pow. brzozowski. Są to trzy osady, dawniej przysiołki Wołodza, tworzące też i teraz całość tabular-

ną z tą wsią, wznies. 286 mt. w okolicy lesistej nad małym potok., uchodzącym pod Gdyczyną z praw. brzegu do Sanu. Od północy, zachodu i południa wznosi się teren do 437 mt. Góry są pokryte świerkowymi borami. Par. rzym.-kat. w Dylągowy, gr.-kat. w Siedliskach, od urz. poczt. w Niewistce odl. o 2 klm. Graniczą na płn. z Dylągową przez lasy, na wsch. z Jawornikiem Ruskim, na zach. z Wołodzem a na płd. przez lasy z Zahutą, częścią Jawornika Ruskiego. Razem mają 85 dm., 618 mk., 63 rz.-kat., 545 gr.-kat. i 10 izrael.; z tego Huta 32 dm., 237 mk., Jasionów 14 dm., 94 mk. a Poręby 89 dm. i 287 mk. 2.) **P.**, wólka do Korzenny należąca, pow. grybowski, ma 12 dm. i 98 mk. rz.-kat. 3.) **P.** *Huciskie* i 4.) **P.** *Kamieńskie* z *Gaciem*, wś, pow. kolbuszowski, należy w części do par. w Niewistce a w części do par. w Czarny, leży na płd.-zach. od Kolbuszowy (11 klm.), przy drodze z tego miasta do Ropczyc. Okolica wznies. 243 mt., przedstawia równinę piaszczystą, pokrytą sosnowymi borami. Osady te pochodzą z nowszych czasów. P. Huciskie graniczą na płn. z Huciskiem, na płd. z Leszczem, na wsch. z Hutą, na zach. zaś przez bór z Hutą szklaną, należącą do Niwisk; mają 32 dm. i 185 mk. P. Kamieńskie, na wsch. od wsi Leszcze, graniczą na płd. z Kamionką, na płn. z Hutą a na wschód z Przedborzem a mają tylko 9 dm. i 39 mk.; wólka Gacie ma 9 dm. i 39 dm. Wreszcie na obsz. więk. pos. jest 1 dm. i 4 mk. Pos. mn. ma 169 roli, 27 łąk, 5 pastw. i 9 mr. lasu. Pos. więk. (Artur hr. Potocki) ma lasy. 5.) **P.** *Dymarskie*, al. *Poręba z Dymarką*, wś, pow. kolbuszowski, na płn. od Kolbuszowy (9 klm.), w równinie lesistej i piaszczystej, nad Przyrwą, dopływem Łęga, par. rzym.-kat. w Cmolasie. Zajmując wielką przestrzeń (4504 mr.), wś zabudowaną jest grupami chat rozrzuconymi w boru i mającymi odrębne nazwy: Dymarka, Grabie, Jeziorko, Laski, Poręby i Ruda; nadto na obsz. więk. pos. odosobnione domostwa: Stawy, Zdziary i Grupki. W ogóle jest 157 dm. i 952 mk. (462 męż., 490 kob.), mianowicie 931 rzym.-kat. i 21 izrael. Przy spisie ludności zapisano żydów w całym powiecie do narodowości niemieckiej. Na obsz. więk. pos. (Zdz. hr. Tyszkiewicz) jest 7 dm. i 40 mk. a to 16 rzym.-kat. i 24 żydów. Największą z osad są Poręby, liczą bowiem 124 dm. i 759 mk. Jest tu młyn wodny. Kasa pożyczk. gminna ma 629 zł. kapitału. P. graniczą przez bory na płn. z Brzostową Górą, na zach. z Hadykówką i Cmolasem, na płd. z Mechowcem a na wsch. ze Stecami. 6.) **P.** *Kupieńskie*, wś, pow. kolbuszowski, leży na płd.-wsch. od tego miasta (odl. 13 klm.), przy drodze do Głogowa, są otoczone od płd. dużym borem, par. rzym.-kat. w Głogowie. Nazwę zaś biorą od sąsiedniej wsi Kupna. Graniczą na płn. z Widełką, na zach. z Przedborzem, na płd.-wsch. z Zaczyńskim. Wś składa się z 59 dm. i 355 mk. (190 męż., 165 kob.), mianowicie 352 rzym.-kat. a 3 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 11 roli, 83 łąk, 10 pastw. i 2046 mr. lasu; pos. mn. 346 roli, 65 łąk, 17 past. i 27 mr. lasu. 7.) **P.** *Majdańskie* al. *do Majdanu*, pow. kolbuszowski, na płn. od Huty Komorowskiej, na zachod. stronie gościńca z Tarnobrzegu do Majdanu. Duży bór otacza je od płn., zach. i wschodu, mają 30 dm. i 206 mk. rzym.-kat. 8.) **P.** *do Niwisk* al. *Podlesie*, pow. kolbuszowski, wólka położona w lesie między Niwiskami a Przyłękiem, ma 5 dm., 35 mk. 9.) **P.** *do Ostrowia Baranowskiego*, pow. kolbuszowski, wólka, ma 29 dm. i 191 mk. (85 męż., 106 kob.) rzym.-kat. 10.) **P.** *do Huciny*, pow. kolbuszowski, wólka, ma 14 dm., 72 mk. 11.) **P.** *do Gniewczyny*, pow. łańcucki, wólka, ma 9 dm. i 46 mk. 12.) **P.** *do Rzemienia*, pow. mielecki, wólka leży na wschód od Dobrynina, dzielącego Rzemień od wólki w lesie Sokolnym, na płd. od wólki Rudy a płn. od Sokolego, ma 15 dm. i 73 mk. rzym.-kat. 13.) **P.** *Cyranowskie*, wólka do Cyranki, tenże pow., na płn. stronie gościńca z Mielca do Kolbuszowy, w borze zw. Biesiadką, ma 24 dm. i 158 mk rzym.-kat. 14.) **P.** *Wojsławskie*, wólka, tenże pow., na płd. od poprzedniej, w lesie Kopaniska, składa się z 14 dm. i 80 mk. rzym.-kat. 15) **P.** *do Dolczy*, al. *Wyrębiska*, wólka, tenże pow., leży przy drodze z Radomyśla do Dąbrowy, ma 18 dm. i 90 mk. (40 męż., 41 kob.). 16.) **P.** *Łączki*, wólka do Łączek Brzeskich, tenże pow., nieoznaczone na mapie adm. Kummersberga (sekc. 9), na mapie zaś sztabu gen. (Z. 5, col. 25) oznaczone jako P. Kądzielskie, leżą na płn. od Łączek Brzeskich, na płd. od Kądziółki, na wschód od Rudy a na zach. od Wyłowa, mają 8 dm., 29 mk. (15 męż., 14 kob.) rzym.-kat. 17.) **P.** *do Klecia*, wólka, pow. pilzneński, na praw. brzegu Wisłoki, na płd. od Brzostka, ma 6 dm., 33 mk. rzym.-kat. 18.) **P.** *do Gwoźnicy Górnej*, wólka, pow. rzeszowski, na wsch. od wsi położona, ma 11 dm. i 71 mk. rzym.-kat. 19.) **P.** *do Dęby*, wólka, pow. tarnobrzeski, składa się z dwóch osad w borach, przy drodze z Majdanu do Dąbrowicy, w pobliżu wsi Durdy, ma 54 dm. i 351 mk., a nadto na obsz. więk. pos. 2 dm., 12 mk. rzym.-kat. 20.) **P.** *Majdańskie*, wólka, tenże pow., leży na płn.-zach. od Majdanu, a na płn.-wsch. od Huty Komorowskiej 21.) **P.** *Furmańskie*, wólka do Furman, pow. tarnobrzeski, na płd. od tej wsi, w lesie Furmańskim, na płn.-wsch. od Żupawy, ma 31 dm. i 186 mk. (96 męż., 90 kob.) rzym.-kat. 22.) **P.** *do Grabówki*, wólka, pow. wielicki, na zach. od Wieliczki (około 0·5 klm.), składa się z 17

dm. i 114 mk. rzym.-kat. 23.) **P.**, leśniczówka przy Węgierce, pow. i obw. sąd. jarosławski. 24.) **P.**, wólka, gm. Przyłęk, w pow. i obw. sąd. kolbuszowskim, na płd. od wsi, wśród lasu, ma 14 dm., 72 mk. 25.) **P.**, grupa zabudowań wiejskich w gm. Długie, pow. i obw. sąd. krośnieński. 26.) **P.**, grupa zabudowań wiejskich w gm. Wola Dalsza al. Wielka, pow. i obw. sąd. łańcucki, na lew. brz. Wisłoka, nad granicą wsi Dąbrówek. 27.) **P.**, grupa zabud. wiejskich w gm. Dobryni, pow. i obw. sąd. mielecki, w płd.-wsch. części obszaru wsi, niedaleko granicy wsi Białegoboru. 28.) **P.**, osada w gm. Borek Mały, pow. i obw. sąd. ropczycki, w płn. części obszaru tejże gm., nad granicą Ździar. 29.) **P.** *Krzywskie*, grupa zabud. w gm. Krzywa, pow. i obw. sąd. ropczycki, wśród Krzywskiego lasu. 30.) **P.** al. *Ogierówka*, wólka do gm. Nienadówki, pow. kolbuszowski, obw. sąd. sokołowski, nad pot. Świrkowcem, w płd.-zach. stronie wsi. W 1880 r. 10 dm., 53 mk. 31.) **P.** *Borkowskie*, część Borka Wielkiego, pow. i obw. sąd. ropczycki, ma 32 dm., 377 mk. 32.) **P.** *Niemieckie*, na obszarze kol. Raniżowa, pow. kolbuszowski, grupa zabudowań. 33.) **P.** *Wolskie*, część Woli Raniżowskiej, pow. kolbuszowski, obw. sąd. sokołowski. *Mac.—Br. G.*

Poręby, łąka w Topoli Wielkiej, pow. odolanowski;— łąka w Chlewie, pow. ostrzeszowski; część lasu w Tarcach, pow. pleszewski, i inne.

Poręby, wś na pol. prus. Mazurach, st. p. i tel. Ządzbork.

Poręby, niem. *Porembi*, wyb. do Sierakowic należące, pow. kartuski, st. p. Sierakowice.

Poricze ob. *Porzecze*.

Poriczyna, część Mochnatego, pow. turczański.

Porka, wyspa na jez. Pejpus, ob. *Czudzkie jezioro*.

Porka, niem. *Borkwitz*, wś i fol., pow. niemodliński, par. Schurgast (Skorogost). W 1842 r. 21 dm., 160 mk. (39 ewang.).

Porkułyn, pot., wypływa u płn. stóp góry Wańczyna (1367 mt.), w gm. Storoniec Putyłowski, pow. wyżnicki, płynie na płn. a potem na płd.-zach. przez obszar Storońca i poniżej kościołka zlewa swe wody do Putyłówki. Długość biegu 11 klm. *Br. G.*

Porkułyn, część wsi Storońca, pow. wyżnicki, nad pot. tejże nazwy. Ob. *Storoniec*.

Porkusze, pow. łomżyński, ob. *Maliszewo P.*

Porles, pow. szczycieński, ob. *Kozłowskie dobra* (t. IV, 567).

Porlewitz, 1507 *Borlewitz*, wś i dobra, pow. gurowski, par. ewang. Geischen. W 1842 r. 8 dm., fol., 65 mk. (10 katol.).

Porochnia, w dok. *Prochnia*, wś nad rz. Szaliwką, dopływem Medwedówki, pow. starokonstantynowski, na pograniczu pow. proskurowskiego, przy dr. żel. wołoczyskiej, na płd.-zach. od mka Kuźmina, par. Wołoczyska, posiada cerkiew. W 1868 r. było tu 111 dm. Ob. Pam. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 228.

Porochońsk, wś, pow. piński, w 1 okr. pol., ma 108 mk., cerkiew. Własność ks. Lubeckiego. *Ks. M.*

Porogi Meszki, folw. w okolicy *Meszki* (ob.), pow. szawelski.

Porogiełło, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamionna, o 35 w. od Sokółki.

Porogowdzie, wś i dwór (Montwiłły), pow. rossieński, par. chwejdańska.

Porogupie, os., pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda. Odl. od Władysławowa 18 w., 1 dm., 8 mk.

Porohi, wś, pow. kaniowski, podług lustracyi z 1636 r. wchodziła wskład sstwa kaniowskiego jako osada nowozałożona.

Porohy *Dnieprowe* (progi), są to ławy skaliste, granitowe, które w dolnym biegu Dniepru ciągną się w poprzek koryta na przestrzeni około mil 10 od miejsca w którym stał dawny Kudak aż do Wilczego gardła i Kiczkasu. Szczegółowy opis i wyliczenie podane w art. Dniepr (t. II, 46, 47). Rysunki wraz z opisem M. Dubieckiego podał Tyg. Illustr. z 1887 r., № 238.

Porohy, *Porohi*, wś nad rz. Dniestrem, pow. jampolski, gm. i par. Jampol (o 2 w.), ma 61 osad, 193 mk., 317 dz. ziemi włośc., 613 dwor.; własność Żółkiewskich. Na wprost tej wsi były znane progi kamienne na Dniestrze, przeszkadzające żegludze. Roboty prowadzone przez rząd od kilku lat usunęły ważniejsze z nich, zwane: Kładki, Buzurówka, Kapelusz. Przytem kopią kanał i sypią groblę od brzegu Bessarabii, aby naładowane berlinki mogły omijać pozostałe dotąd progi. Ruch towarów na tutejszej przystani wynosi rocznie do 50000 rs., poprzednio bardziej był ożywiony. 2.) **P.** (*Progi*) *Jampolskie*, ob. *Dniestr* (t. II: 55).

Porohy z *Hutą*, wś, pow. bohorodczański, odl. 14·8 klm. od Sołotwiny, w górach Karpackich, nad rz. Bystrzycą bohorodczańską, do której na obszarze tej wsi wpada mnóstwo górskich potoków, tuż nad granicą Węgier. Granice: wschodnia Krzyczka, południowa Zielona i węgierska granica, zachodnia Jasień, północna Bogrówka i Jabłonka. Na wschód od osady stoi znak triang. na wzgórzu „Szeworis“, wznies. 565·2 mt. nad powierzchnią morza Czarnego. Na zach. wznoszą się szczyty Karpat: Seredna (962 mt.), Wysoka (950 mt.); na płd. tuż przy granicy Węgier Łopuszna (966·6 mt.), Sewula (955·4 mt.), Łopota, Klin i Manaster. Obszar dwor. ma gr. or. 4, łąk i ogr. 159, past. 342, lasu 21,743, razem

22,248 mr.; włośc. gr. or. 967, łąk i ogr. 3543, past. 2529, lasu 1656, razem 8695 mr. Osada sama rozłożona na ogromnej przestrzeni, chaty stoją pojedyńczo i grupami po nad potokami górskimi. W 1857 r. było 2060 mk.; w 1870 r. 2023 mk.; w 1880 r. w gminie 2171, na obszarze dwor. 51 mk.; 16 rz.-kat., par. Sołotwina (14·8 klm. na wsch.), 2340 gr.-kat., par. w miejscu. Cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja wybudowana i poświęcona 1793 r. Księgi metrykalne sięgają 1754 r.; szkoła niezorganizowana. W 1887 r. było dzieci gr.-kat. które szkołę ukończyły 73. Wedle sprawozdania izby handlowo-przemysłowej we Lwowie za lata 1866—1870, był tu tartak parowy wiedeńskiego towarzystwa handlowego dla produktów leśnych, o jednej maszynie o sile 16 koni, o 2-ch piłach cyrkularnych i jednej maszynie do robienia gont, wyrabiający 1000 stóp sześc. drzewa dziennie i zatrudniający 29 mężczyzn, 2 kobiet i 4 dzieci. Sąd pow., urząd poczt. i tel. Sołotwina. Właściciel posiadł. dwor. Jan baron Liebig. *B. R.*

Porojść al. *Borce*, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Rakliszki, o 10 w. od gminy, 52 w. od Lidy a 14 w. od Ejszyszek, ma 7 dm., 46 mk. kat. (w 1864 r. 39 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Polaszki.

Porojście 1.) fol. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 37 w. od Lidy a 14 w. od Ejszyszek, ma 2 dm., 14 mk. kat. 2.) **P.**, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra Kurhany, o $8^1/_2$ w. od Szumska a 43 w. od Wilna, ma 2 dm., 12 mk. kat.; własność Łapińskich. 3.) **P.**, wś włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 4 dm., 30 mk. (24 praw., 6 kat.).

Porokicie al. *Porokity*, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. pol. Drewianiki, o 15 w. od gminy a 47 w. od Wilna, 13 dm., 120 mk., w tej liczbie 95 prawosł. i 25 katol. (66 dusz rewiz.): należy do dóbr Drewianiki, Downarowiczów.

Poromiec 1 i 2, dwa pobliskie zaśc. włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Barowce, o 14 w. od Wilejki, 3 i 8 dusz rewiz.; należą do dóbr skarb. Urzec.

Poromówka 1.) al. *Poronówka*, *Poronowce*, *Promówka*, wś naprzeciw ujścia Kodymy do Bohu, pow. bałcki, gm. Bohopol, par. kat. Hołowaniewskie, naprzeciwko Koniecpola, o 6 w. od Bohopola a 90 w. od Bałty, ma 96 mk., 369 dz. ziemi włośc., 560 dz. dwor. Własność niegdyś Bolesława Potockiego, następnie Bernardakich, obecnie Gregera. 2.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Irszy, pow. żytomierski, o 3 klm. od mka Horoszek odległa. Nad rzeką skały złożone z labradorytu. Grunta składa gnejs i czerwony granit. *Dr. M.—A. L. Br.*

Poroń, grupa domów, huta szklana i leśniczówka w Pieniakach, pow. brodzki.

Poroniec, rzeka podtatrzańska, wypływa z lasu w obrębie wsi Bukowiny, pow. nowotarski, na granicy z wsią Brzegami, wyżej polany Porońcem zwanej, pod 49° 17′ 30″ płn. szer. g. a 37° 46′ 40″ wsch. dłg. F. Wznies. polany wynosi 1167 mt. Powyżej rozlega się las, w którym P. ma źródło na wys. 1178 mt. Potok ten płynie w kierunku płn., tworząc na przestrzeni 2300 mt. granicę między Bukowiną i Brzegami, wśród znacznych wzgórzy z kwiecistemi polanami, od zach. Zgorzelisk (1105 mt.) a od wsch. Cyrhli (1158 mt.). Dalej zwraca się na płn.-zach. przez obszar bukowiński, na przestrzeni 2250 mt. aż do granicy gm. Poronina. Tu płynie ku zach. wąskim, dość głębokim parowem, w łuku na płn. wygiętym, aż do Kuźnic Poronińskich, gdzie z lew. brzegu łączy się z pot. Cichą Wodą. Odtąd nie zmienia P. swego kierunku zachodniego, jedynie wygina się łukiem na płd. wydanym. Na przestrzeni 3750 mt. zmienia się postać jego. Dotąd wody jego unosiły z sobą tylko piaskowiec i inne kamienie napływowe; odtąd zaś łożysko jego zaściela się odtokami granitowymi, twardym wapieniem, przez Cichą Wodę z wnętrza Tatr staczanym. Do granicy poronińskiej oba brzegi potoku były zarówno jednakie, odtąd zaś brzeg prawy wznosi się stromo i spadzisto. Nad nim stoją dwa połogie wzgórza, Dziadkówka (997 mt.) i Galicówka al. Galicowa Gropa (982 mt.). Zanim P. połączy się z Zakopianką, nadpływającą od płd.-zach., brzeg prawy obniża się, zostawiając nieco miejsca na małą płasienkę, rozłożoną między Galicówką od wsch. a Łosiówkami od zach. Na tej równince poniżej kościoła poronińskiego następuje połączenie dwóch potoków, dających początek Białemu Dunajcowi. Do dorzecza P. należą trzy wielkie zbiorniki wodne, rozsiadłe w 3-ch dolinach, wybiegających z pod głównego grzbietu Tatr. Temi dolinami są: dolina Gąsienicowych stawów, Pańszczyca i Waksmundzka. Obfitują one w stawy, które wysyłają wody swe w silnych i potężnych strugach w krainę lasów. Na górnym biegu swym nie ma znaczniejszego dopływu; nie tworzy też wybitnej dolinki. Dopiero od Kuźnic Poronińskich zasila się z płd. brzegu wodami znacznych potoków; od płn. brzegu nie ma żadnych przypływów, bo tutaj do doliny Porońca stromo brzeg spada. Potoki od płd. doń wpadające są: Kunowski, Tarasówka, Cichowiański, Budzowy, Chowańcówka i Świdrówka z Cyrlikówką. W wodach jego żyje obficie pstrąg. Czyt. Br. Gustawicz, O źródliskach obu Dunajców (Pam. Tatrzański, t. X, Kraków 1886).

Poronin z *Bańkówkami* i *Murem*, wś, pow.

nowotarski, przy drodze z Nowegotargu do Zakopanego, 8 klm. na płd. od Nowegotargu. Graniczy od płn. z Białym Dunajcem i Gliczarowem, od wsch. z Bukowiną, od płd. z Murem al. Mur-Zasichłem i Zakopanem, a od zach. ze Zubsuchem. Obszar tej wsi zrasza pot. Poroniec, nadpływający z obrębu wsi Bukowiny, który złączywszy się z Zakopianką daje początek Białemu Dunajcowi, oddzielającemi P. od Zubsuchego. Południową część granicy zachodniej od Zakopanego tworzy pot. Olcza na przestrzeni 1500 mt. Gromada domów około kościoła poronińskiego zowie się Bańkówkami. Tutaj rozlegają się torfiaste łąki na których wytryskują obfite i liczne źródła. Na roli Majerczykowej tuż obok kościoła rozłożył się torf, na piaskowcu karpackim spoczywający. Ciepłota obficie tryszczącego źródła wynosi według Zejsznera 7·35° C. Potok Cichowiański oddziela obszar od Muru-Zasichłego. Na wsch. od tego potoku wznosi się góra Mur 1006 mt. Ważniejsze wzniesienia są: *a*) kościół 743 mt. (szt. gen.), 769 mt. (Fuchs); *b*) plebania 731·42 mt. (Kolbenheyer), 742·43 mt. (Kuczyński); *c*) dwór 743·12 mt. (Uznański); *d*) mostek na Porońcu, tuż przy granicy bukowińskiej, 830 mt. (szt. gen.); *e*) południowy brzeg Porońca, pod Kuźnicami Poroń-skiemi, 778 mt. (szt. gen.); *f*) pastwisko między Kuźnicami a granicą Muru-Zasichłego, 788 mt. (szt. gen.); *g*) Kuźnice 761 mt. (Loschan), 759·57 mt. (Zeischner); *h*) połączenie się Porońca z Zakopianką 721 mt. (Loschan). Obszar dworski obejmuje roli or. 91, łąk i ogr. 14, past. 40, lasu 9 mr.; obszar zaś włośc. roli or. 1335, łąk i ogr. 194, past. 315, lasu 315 mr. W r. 1777 było 95 dm., 512 mk.; w 1799 r. 125 dm., 734 mk.; w 1824 r. 140 dm., 833 mk. (408 m., 425 k.); w 1869 r. 194 dm., 1065 mk.; w 1880 r. 1126 mk. W 1777 r. było 77 wołów, 65 koni, 25 źrebiąt; w 1799 r. 80 wołów, 120 koni, 5 źrebiąt; w 1824 r. 36 wołów, 343 krów, 144 koni, 185 owiec. Lustracya z r. 1636 nie wspomina wcale o tejże wsi, co nie dowodzi by jeszcze nie istniała. Pierwszą wiadomość o niej podaje lustracya z 1660 r.: „W tej wsi znajduje się 7 chałupników na nierównych zagrodach bez ról, którzy płacą czynszu rocznego razem złp. 49 gr. 2. Dają spy owsianej wszyscy ogółem miarek 5, co czyni groszy 6; oprawy łokci 2, pasów 14, co czyni gr. 5 den. 4½; robią do roku 12 dni pieszo. Dochód całkowity z tej wsi czynił złp. 57 gr 13 den. 4½. Według lustracyi z roku 1765 było ról 11, zagród 5, młynów 3. Płacono rozmaitego podatku złp. 1327 gr. 25 den. 9. Nazwę Poronin, jako też nazwę Porońca napotykamy pod 1254 r. w dokum. wydanym tego roku 10 maja w Krakowie, na mocy którego bracia Klemens i Marek, synowie Marka, wojewody krakow., ponawiają i potwierdzają wszystkie darowizny, uczynione przez ich wuja Teodora, woj. krakow., na rzecz klasztoru cysterskiego w Szczyrzycu. Parafia łacińska w miejscu. W r. 1706 stanęła tu na Bańkówkach kaplica, w miejscu której ksiądz Marcin Więckowski postawił kosztem swoim kościół drewniany 1828 r., który do r. 1834 był filią do Nowegotargu. W r. 1847 oddzielono od tutejszej parafii wieś Zakopane. Kościół p. w. Maryi Magdaleny posiada metryki od r. 1786. Do par. należą: Poronin (rz.-kat. 1006), Biały Dunajec (670), Mur-Zasichłe (456), Zubsuche (1382). Cała więc parafia liczy dusz 3514 rz.-katol., oprócz tego 56 żydów (w r. 1882). Sąd pow. i urząd podat. w Nowymtargu, st. poczt. w miejscu, szkoła ludowa 2-klas. Właściciel Adam Uznański. Od r. 1868 jest tu stacya meteorologiczna. Spostrzeżenia tejże pomieszczane są w Roczn. Komisyi fizyograficznej i Towarzystwa tatrzańskiego. *Br. G.*

Poroscy, ob. *Porosiec.*

Porosiatków *Wielki* i *Mały*, ob. *Aleksandrów.* W uzupełnieniu dodajemy, że leży nad bezim. dopływem Uszycy, w par. kat. Wońkowce. W P. Wielkim jest cerkiew.

Porosiatkowski Majdan, wś, pow. uszycki, par. rz.-kat. Wońkowce, prawosł. Porosiatków Wielki, leży na trakcie z Letniowiec (Nowej Uszycy) do Pilipów Porosiatkowskich, należy do wsi Porosiatkowa. W 1868 r. było tu 109 dm. *X. O. M.*

Porosiatkowskie Pilipy, ob. *Pilipy* 9.).

Porosie, ob. *Roś.*

Porosiec al. *Poroscy*, wś i fol. w pobliżu rz. Strumienia, pow. piński, w 3 okręgu pol. płotnickim, gm. Lemieszewicze, ma 10 osad, 44 mk.; miejscowość całkiem nizinna, lud rybaczy i flisaczy, łąk niezmierna obfitość. Pińscy władykowie mieli od niepamiętnych czasów w P. dworzyszcze zwane Pyhasowskie, które dla dogodności cerkwi zostało za przywilejem króla Stefana Batorego w 1576 r. zamienione z Terleckim, archimandrytą monasteru leszczyńskiego pod Pińskiem, na dworzyszcze jego w bliskich Mołodzielczycach. Przywilej ten potwierdził obu stronom Zygmunt III osobnym listem w 1588 r. (oba dokumenty znajdują się w zbiorze piszącego w Zamościu). Od początku XVIII w. P. był we władaniu Nagórzewskich. W 1763 r. Tadeusz Nagórzewski, regentowicz piński, sprzedaje go Ignacemu Zochowskiemu za 23,000 zł. W inwentarzu sprzedaży czytamy, iż było wtedy w P. 10 chat włośc. i 57 ludności płci obojga, poddani ci mieli 9 koni, 14 wołów, 4 byków, 19 krów, odrabiali dworowi tygodniowo 18 męskich i 18 dni kobiecych, czynszów i danin żadnych nie płacili i nie dawali, z wyjątkiem podatków należnych skarbowi.

Dwór był zabudowany porządnie i ostrokołem otoczony, miał sad fruktowy, rybołóstwo jesiotrów było nawet znaczne, tudzież polowanie na wydry i bobry. W 1764 r. Żochowski zbywa P. Ludwice z Paców Szczytowej, kasztelanowej smoleńskiej, za 20,000 złp., ta w 1766 r. puszcza P. w zastawę wieczystą Tadeuszowi Truchnowskiemu za 14,250 złp. 15 gr. W 1788 r. P. przechodzi przez Kwiatkowskich do Skirmuntów, a od 1825 r. folwark należy do Bortnowskich i ma 387 dz. obszaru dworskiego. *A. Jel.*

Porosiuki, wś, pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała, ma 18 dm., 146 mk., 316 mr. W 1827 r. 10 dm., 63 mk.

Poroskoteń, chutor, pow. kijowski, o 5 w. na płd. od Pilipowicz (par. prawosł.), składa się z 4 osad otoczonych lasem, posiada niewielki staw, nad którym zbudowany młyn wodny i gorzelnia. Należy do dóbr Fasowa al. Chwasowa. Ob. *Mikulicze.*

Porośl, okolica szlach., pow. mazowiecki, gm. Poświętne, par. Sokoły. W obrębie jej leżą: *P. Głuchy*, w 1827 r. 4 dm., 26 mk.; *P. Grzywy*; *P. Kije*, wś, wiatrak, w 1827 r. 10 dm., 59 mk.; *P. Wojsławy*, wś, 1827 r. 25 dm., 141 mk. Wsie wspominane są z tymi nazwami w dokum. z 1539 i 1662 r. (Gloger, Ziemia bielska). *Br. Ch.*

Porośl al. *Porośle*, ob. *Porosły.*

Porośłany, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Dobuczyn, o 6 w. od Prużany, między W. Siołem a Łabuczynem.

Porośle, os. i os. leś., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice. Os. 1 dm., 12 mk., 12 mr. włośc.; os. leś. 1 dm., 13 mr. dwor.

Porosławka, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 32 w. od Sokółki.

Porosłowo, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bereza, o 31 w. od Prużany.

Porosły, *Porośle* al. *Porośl*, wś nad Supraślą, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Białostoczek, par. Choroszcza, o 7 w. od Białegostoku; b. majątek Chodkiewiczów.

Porostów, część Boryni, pow. turczański.

Porostyn, wzgórze na praw. brzegu Prutu, w południowej stronie gm. Sadzawki, w powiecie nadworniańskim. Wzniesienie 474 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G*

Porosza 1.) zaśc. włośc. nad jez. Rosza, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 44 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **P.**, zaśc. na jez. Łokiesa, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 75 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol.

Porowno, wś w płn.-wsch. str. pow. borysowskiego, w pobliżu granicy pow. lepelskiego i jeziora tegoż nazw., w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Dolce, ma 12 os. pełnonadziałowych; miejscowość odosobniona, nizinna, poleska; grunta lekkie. *A Jel*

Porowsie 1) wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki. Odl. od Wyłkowyszek 15 w., ma 6 dm., 89 mk. W 1827 r. było 7 dm., 78 mk. Porowsie ststwo niegrodowe w dawnem pow. kowieńskim, wraz z wsią Osupie, posiadał w 1766 r. Wołłowicz, krajczy grodzieński, opłacając 170 zł. 27 gr. kwarty i 110 złp. hyberny. Obecnie wchodzi w skład dobr rząd. Karkliny. 2.) **P.**, wś i kol., pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki. Odl. od Wyłkowyszek 17 w., ma 37 dm., 306 mk., olejarnia, pokłady torfu. W 1827 r. było 40 dm., 276 mk. W 1876 r. kol. P. rozl. mr. 103: gr. or. i ogr. mr. 72, łąk mr. 30, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 10. 3.) **P.** al. *Aleksandrowo Porowsie*, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. i par. Bartniki. Odl. od Wyłkowyszek 16 w., ma 8 dm., 93 mk., pokłady wapienia i torfu. W 1827 r. było 11 dm., 81 mk. P. wchodziło w skład dóbr Aleksandrowo. W 1874 r. fol. P. roz. mr. 521: gr. or. i ogr. mr. 403, łąk mr. 80, past. mr. 11, nieuż. mr. 18; bud. mur. 8, z drzewa 5; płodozmian 4-o polowy. Wieś P. os. 4, z gr. mr. 3. Porowsie, ststwo niegrodowe w pow. trockim, zwane inaczej Aleksandrowo, posiadali w r. 1766 Elijasz i Felicyanna Buczaccy, Tatarzy, opłacając zeń kwarty złp. 10, a hyberny złp. 40. *Br. Ch.*

Porozów, *Porozowo*, właśc. *Porosów*, mko nad rz. Rosią, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol. łyskowskim, gm. Porozów, o 20 w. od Łyskowa, 28 w. od Wołkowyska a 90 w. od Grodna, przy dr. do Prużany, ma do 300 dm., 1454 mk. (699 męż. i 755 kob.), w tej liczbie 556 żydów (w 1878 r.). Chrześcijanie zajęci są przeważnie garncarstwem, ludność żydowska trudni się drobnym handlem. W mku znajduje się cerkiew par. i kośc. katol. par. p. w. św. Michała. Dzisiejszy kościół katol. wymurowany został w 1825 r. przez ks. proboszcza Michała Grabowieckiego z pomocą sąsiednich obywateli. Pierwotny, p. w. św. Piotra i Pawła, fundowany był przez Jana Jagintowicza Rynwida w 1460 r.; pożar w 1767 r. zniszczył tę świątynię, poczem odbudował ją hr. Tyszkiewicz. Obecny kościół przedstawia podłużny czworobok, długi 53 łokcie, bez przysionka i wież, z wyniesioną facyatą, ozdobioną żelaznym krzyżem. Architektura prosta, bez żadnych ozdób a mur od zewnątrz nabijany jest ułomkami kamienia z wapnem. Ma trzy ołtarze, w jednym z nich cudowny obraz św. Antoniego Padewskiego. Par. praw., dekanatu (błahoczynia) podoroskiego, ma 1962 wiernych (954 męż. i 1008 kob.). Par. kat., dek. wołkowyskiego, ma 5245 wiernych i kaplicę na cmentarzu grzebalnym. *J. Krz.*

Porozowiec al. *Porozowica*, rzeka w gub. nowogrodzkiej i wołogodzkiej, długa 30 w.,

z których 11 w. wchodzi w skład kanału Aleksandra Wirtemberskiego; uchodzi do jez. Kubenskiego.

Porozówka al. *Porozowica*, rz., lewy dopływ Rosi niemnowej.

Poroże ob. *Poraże*.

Porożenkow, wś, pow. horecki, gm. Bajewo, ma 10 dm. i 47 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem.

Porożki, wś, pow. peterhofski gub. petersburgskiej, ze st. poczt. na trakcie z Peterhofu do Koporia, o 20 w. od Peterhofu.

Porożniewo, wś i fol. nad rz. Szejmeną, pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, par. Władysławów. Odl. od Wyłkowyszek 14 w., ma 13 dm., 206 mk., młyn wodny dający do 3000 rs. dochodu; pokłady torfu. W 1827 r. należało do par. Olwita, miało 28 dm., 287 mk. W 1876 r. fol. P. z wsiami: P. i Wilkupie miał rozl. dominialnej 906 mr.: gr. or. i ogr. 655, łąk 149, pastw. 8, lasu 42, nieuż. 52 mr.; bud. mur. 13, z drzewa 19; płodozmian 9-o polowy, las nieurządzony. Wś Wilkupie os. 2, z gr. mr. 34. *Br. Ch.*

Porożniszki, fol., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita. Odl. od Wyłkowyszek 17 w., ma 1 dm., 23 mk., 164 mr. W 1827 r. 5 dm., 44 mk. W 1882 r. fol. ten oddzielony od dóbr Kotowszczyzna lit. A, rozl. 165 mr.: gr. or. i ogr. 140, łąk 18, nieuż. 7 mr.; bud. z drzewa 5; płodozmian 8-o polowy.

Porpliszcze 1.) wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, okr. wiejski Rajewki, z zarządem gminy, o 80 w. od Wilejki, przy trakcie z Wilejki do Dzisny, ma 17 dm., 135 mk., w tej liczbie 66 prawosł. i 69 katol. (w 1864 r. tylko 48 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego i dóbr P. ks. Witgensteina wchodzą wsie: Litowce, Wołodyki, Piotrowicze, Szantory, Wołosowszczyzna, Pierełoj (Przełoj) i Żędzieliszki. Gm. P. składa się z 5 okr. wiejskich: P., Wincentowo, Dokszyce-Borsuki, Dokszyce-Podomchy i Rajewki, w ogóle 625 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. Należy do 2 okr. pokoju we wsi Plebańce oraz do 3 rew. powoł. do służby wojskowej z pow. wilejskiego w mku Duniłowiczach i obejmuje 27 wsi, mających 286 osad i 2657 mk. włościan. Par. praw., dek. (błahoczynia) miadzielskiego, ma 1987 wiernych (1020 męż. i 967 kob.). 2.) **P.**, folw. pryw. nad rz. Berezyną, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 84 w. od Wilejki, gm. Porpliszcze, ma 1 dm., 28 mk. (17 praw., 11 katol.). Znajdował się tu wiatrak. 3.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 80 w. od Wilejki, gm. Porpliszcze, ma 2 dm., 6 mk. (1 praw., 5 katol.).

Porrosle (dok. 1281), bagno pod Żarnówcem, w pow. wejherowskiem (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 283).

Porsa, fol., wś i dobra nad jez. t. n., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Porsa, o 2 w. od gminy, przy b. dr. poczt. miadzielskiej. Folw. ma 1 dm., 20 mk., wś zaś 5 dm., 155 mk. (78 dusz rewiz.); własność Sulnikowej. W skład okr. wiejskiego P. wchodzą wsie: P. i Jackiewicze oraz zaśc. Żerewlanka, w ogóle 111 dusz rewiz.

Porschkeim (niem.), wś, pow. iławkowski, st. poczt. i tel. Krzyżbork (Creuzburg).

Porschuetz, 1341 *Porsicz*, wś i dobra, pow. głogowski, par. ewang. Małe Gawrony, katol. Wysoki Kościół (Hochkirch), szkoła ewang. w miejscu od 1825 r. W 1842 r. 36 dm., zamek, folw., 278 mk. (120 katol.).

Porschwitz, 1486 *Porswiz*, wś i dobra, pow. stynawski, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang., młyn wodny (Krautmuehle). W 1842 r. 60 dm. folw., 383 mk. (2 katol.), hodowla owiec i bydła.

Porsk *Wielki i Mały*, w dok. *Porcko i Porck*, sioło i wś w pobliżu Stochodu, pow. kowelski, na płd.-wschód od mka Mielnika, o 7 w. od st. Hołoby. Mają tu część Mijakowscy. Ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 185; Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 343, 344.

Porszeskul, ob. *Porczeskul*.

Porszewice, w XVI w. *Porischowicze*, wś i fol., pow. łaski, gm. i par. Górka Pabiańska, odl. 13 w. od Łasku; wś ma 12 dm., 134 mk., 156 mr., fol. 3 dm., 3 mk., 586 mr. W 1827 r. było 19 dm., 138 mk. Wspomina tę wś Lib. Ben. Łask. (I, 377) w opisie parafii Górka. Według reg. pob. pow. szadkowskiego, wś Porszewicze (w 1576 Poryszowice), w parafii Górka, miała r. 1553 łanów $8^1/_2$ (Pawiński, Wielkp., II, 237). Dobra P. składały się w r. 1881 z folw. i wsi P. i Okołowice. Rozl. dominialna mr. 881: fol. P. gr. or. i ogr. 511, łąk 23, lasu 85, nieuż. 22, razem mr. 742; bud. mur. 6, z drzewa 2; fol. Okołowice gr. or. i ogr. 161, łąk 23, pastw. 5, lasu 44, nieuż. 6, razem mr. 239; bud. mur. 1, z drzewa 3. Wś P. os. 35, z gr. mr. 142; wś Okołowice os. 6, z gr mr. 38. *Br. Ch.*

Porszna *z Wójtowszczyzną*, wś, pow. lwowski, 17 klm. na płd.-płd.-zach. od Lwowa, 11 klm. od sądu pow. w Szczercu, 5 klm. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Nawaryi. Na płn. leżą: Nagórzany i Sołonka, na wschód Żyrawka, Zagórze i Kuhajów, na płd Chrusno, na zach. Miłoszowice, Podsadki i Pustomyty. Zach. krawędź wsi przepływa pot. Szczerek, krawędź płn. dopływ Szczerka, pot. Kower. Zabudowania wiejskie leżą w zach. stronie obszaru nad Szczerkiem. Grupa domów nad Kowerem zwie się Kowyrkiem, grupa domów na płn.-wsch. Ludwikówką, leży u stóp wzgórza t. n. (364 mt.). Wschod. część wsi przebiega gościniec lwowsko-stryjski, a przy nim leży kar-

czma Lipniki. Płd. część wsi lesista. Własn. więk. ma roli or. 235, łąk i ogr. 133, pastw. 45, lasu 393 mr.; wł. mn. roli or. 1024, łąk i ogr. 198, pastw. 416, lasu 10 mr. W r. 1880 było 133 dm., 788 mk. w gminie, 11 dm., 50 mk. na obsz. dwor., 70 rzym.-katol., 718 gr.-kat., 41 izracl., 9 innych wyznań; 99 Polaków, 716 Rusinów, 23 Niemców. Par. rzym.-kat. w Nawaryi, gr.-kat. w miejscu, dek. szczerzecki. Do parafii należą Podsadki. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl., folw., leśniczówka i gajówka. Jest tu także kamieniołom. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, ststwa szczerzeckiego. W lustracyi z r. 1661 (Rkp. Oss. № 2834, str. 351) czytamy: „W tej wsi juxta lustrationem anni 1616 osiadłych łanów było 17½, juxta vero lustrationem a. 1627 osiadłych łanów 8. Teraz osiadłych łanów 4. Czynszu płacą z łanu po gr. 48, co czyni zł. 6 gr. 12. Owsa z łanu po kłodzie, przychodzi półmiarków 32 po gr. 15 = zł. 16. Kur z łanu 4, przychodzi kur 16 po gr. 3 = 1 zł. 18 gr. Jajec 40, przychodzi 2 kopy 40 po gr. 10 = 27 gr. Dziesięciny pszczelnej pniów 12 po zł. 3 = 36 zł. Robota jako w Michończycach. Z karczmy dawano zł. 6, ta spustoszała. Pop z cerkwi i z półłanka daje zł. 1. Młyn na rzece Szczerku był, z którego dawano zł. 40, ten spustoszał. Sołtys na łanie służbę wojenną odprawować powinien, ale z prawem non comparuit. Z ról pustych dostało się w tej wsi zł. 10. Wójtostwo jest w tej wsi. Summa prowentu facit zł. 71 gr. 27. Uskarżali się poddani na wójta, że on ćwierć pola, która do młyna zamkowego należała, odejmuje i przywłaszcza, także i na księżą, że do Rakowca, Podtemnego i Kuchajowa odjęli gruntu nie mało, o co aby pan dzierżawca prawem czynił serio polecamy“. O wójtostwie czytamy (str. 59): „Posessorem jest ImćP. Jerzy Boruchowski, porucznik JKrM., za przywilejem Króla Jana Kazimierza de dat. Leopoli die 20 Apr. A. D. 1663 po urodzonym Stanisławie Lubikowskim, ex abusu juris per ipsum commissi et ex aliis rationibus miłościwie otrzymanym, vigore którego przywileju dekret zadworny Jana Kazimierza ex seriis partium controversiis między JmP. Boruchowskim a Lubikowskim produkowany. Na tem wójtostwie teraz jest poddanych 5. Czynszu po gr. 6 dają z pół ćwierci; ciż dają po półmiarku owsa z półćwierci; kurę jednę z ćwierci, jajec 10 z ćwierci, co się wszystko szacuje na złp. 10. Dziesięciny pszczelnej nie dają, bo pszczół nie mają. Młyn do tego wójtostwa należy, który się szacuje na rok na zł. 30. Stawek jest na rzece Szczerku, który się szacuje zł. 15. Karczma należy do wójtostwa, ale teraz pusto stoi. Urodzaj zboża: Jako poddany Kumasz, drugi Jędrzej zeznał, że wszystkiego nie było nad kop 30, która się krescencya szacuje na rok na zł. 20. Suma prowentu tego wójtowstwa, od którego kwarta do skarbu na świątki do Rawy co rok ma być płaconą, czyni zł. 75. A że to wójtostwo nie dawno objął JmP. i puste, a sam osadził, tedy za lata przeszłe od dopłacania wolen zostawać ma, a tylko od czasu naszej daty i lustracyi kwartę płacić będzie JmPan dzierżawca“. Revisio Capitaneatus Leopoliensis de anno 1570 zawiera ustęp odnoszący się do rozgraniczenia wsi królewskich Sołonki i Porszny od Miłoszowic, dziedzicznej wsi Walentego, Eustachego, Mikołaja, Piotra i Marcina Kunatów. Sołonkę i Porsznę wymieniono tutaj jako nowo osadzone (Rkp. Ossol. № 2248, str. 41). Według lustracyi z r. 1765 (Czemeryński „Dobra koronne“) wynosił prowent w tej wsi 3115 złp. 25 gr., z czego kwarta 778 złp. 28 gr. Wójtostwo było w posiadaniu Rocha z Wieniawy Wieniawskiego, podczaszego przemyskiego i żony Urszuli z Szembeków za przyw. z 9 czerwca 1748 r. i przyw. na jus commun. z 12 list. 1754 r., z prow. 1784 złp. 20 gr., z czego kwarta 446 złp. 5 gr. Wójtostwo sprzedano w r. 1828. W r. 1566 d. 22 sierpnia uwiadamia król Zygmunt August Piotra Barzego, starostę lwowskiego, że pozwolił Janowi Błonickiemu założyć wś na pustkowiu Porszna (Archiw. Bernadyn. we Lwowie C., t. 333, str. 160) a dzień przedtem pozwala Błonickiemu tę wś założyć (ib. C., t. 419, str. 1693 do 1698). Król Zygmunt August dowiedziawszy się w r. 1569, że Piotr Borecki przywłaszczył sobie niektóre części dóbr królewskich Sołonki i Porszny, rozkazuje Andrzejowi Barzemu z Błożewa, zastępcy starosty lwowskiego, wglądnąć w tę sprawę (ib., C., t. 41, str. 802). D. 26 lipca 1570 r. rozkazuje Zygmunt August Mikołajowi Herburtowi z Fulsztyna, podkomorzemu przemyskiemu i staroście lwowskiemu, rozgraniczyć Miłoszowice, wieś braci Kunatów, od dóbr królewskich Porszny i Sołonki (ib., t. 334, str. 267); toż samo poleca Wojciechowi Starzechowskiemu (str. 281) i Nikodemowi Łekińskiemu (ib., C., t. 397, str. 1814). Dnia 15 list. 1570 rozstrzyga Nikodem Łekiński i inni lustratorowie na gruntach spornych spór Kunatów z Miłoszowic, z Porszną i Sołonką (ib., C., t. 397, str. 1814). Dnia 28 list. 1570 poleca Zyg. Aug. Mikołajowi Herburtowi i Starzechowskiemu do 4 tygodni rozgraniczyć Miłoszowice od Porszny (ib., C., t. 334, str. 346). D. 12 paździer. 1583 pozwala Stefan Batory Mikołajowi Herburtowi z Fulsztyna przenieść posiadanie sołtystwa we wsi Porsznie na Marcina Konieckiego (ib. C. t. 347, str. 651). D. 28 maja 1603 r. uwiadamia Zygmunt III dzierżawców wsi królewskich Chorosno i Siemianówka, że wysłał ko-

misarzy w celu rozgraniczenia dóbr Poręsna itd. (ib., T., t. 99, str. 1307). D. 31 lipca 1603 rozgraniczono te dobra (ib., str. 1299). D. 6 maja 1683 r. Stanisław Bonifacy Mniszech z Wielkich Kuńczyc, starosta ziem ruskich, zapisuje kościołowi w Nawaryi, rocznie ze wsi Porszna 30 złp. (ib., T., t. 65, str. 655). D. 22 lipca 1638 r. mianuje Władysław IV komisarzy celem załatwienia sporu granicznego między Porszną itd. a Wołkowem i Zagórzem, własnością benedyktynek lwowskich (ib., T., t. 70, str. 1948). D. 14 sierpnia 1660 r. nadaje Jan Kazimierz Stanisławowi Wąsowskiemu sołtystwo we wsi P. (ib., C., t. 426, str. 3372). D. 22 kwietnia 1661 r. zezwala Jan Kazimierz Janowi Miastkowskiemu na cesyą sołtystwa we wsi Porszna na rzecz Stanisława Lubikowskiego (ib., T., t. 76, str. 194), a d. 25 paźdz. 1661 r. przelewa Miastkowski te prawa Lubikowskiemu (ib., str. 196). D. 20 kwietnia 1663 nadaje Jan Kazimierz Jerzemu Boruchowskiemu sołtystwo we wsi P. (ib., C., t. 417, str. 746). D. 8 grudnia 1689 potwierdza Jan III cesyą dożywocie na sołtystwie we wsi P. uczynioną przez Tomasza Karczewskiego na rzecz syna Stefana (ib., C, t. 172, str. 1688). D. 6 lipca 1729 r. deleguje August II komisarzy dla rozgraniczenia Porszny od Pustomyt (ib., C., t. 570, str. 1383), uwiadamia o tem Potockich, dzierżawców Porszny (ib., str. 1411), a 1730 r. następuje rozgraniczenie (ib., str. 1381). *Lu. Dz.*

Porta *Cassubica*, przesmyk między jez. raduńskiem a Garczem al. Capalickiem w pow. kartuskim. Z punktu tego otwiera się piękny widok. Nazwa ta, która powstała w przeciwstawieniu do sławnej bramy westfalskiej (Porta Westphalica), nie jest znana ludowi. *Kś. Fr.*

Porta *Prussica*, cieśnina pod Kozielcem, w pow. świeckim, na płn. Fordonu. Tu Wisła wrzyna się w pojezierze pomorsko-pruskie i płynie żyzną, nieomal milę szeroką doliną, która przedtem ma tylko 500 do 600 prętów. Od Kozielca aż do Sartowic zowią ją małemi, odtąd aż do Nowego wielkiemi nizinami świeckiemi (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Wegner, I, str. 22). Nadmienić jeszcze wypada, że nazwa ta została tylko przez uczonych wprowadzona. *Ks. Fr.*

Portki, szczyt górski w ramieniu, które wybiega od Kołowego Wierchu (2425 mt.), w głównym grzbiecie Tatr spiskich, na płn.-zach., jako ściana między dolinami Czarnego Stawu jaworzyńskiego (na płd.-zach.) i Kołowego Stawu (na płn.-wsch.). Wznies. (1936 mt. szt. gen.). Dalej ku płn. w tym ramieniu szczyt Wielki Upłaz (1427 mt.). Ob. *Kołowy.*

Portki, pustkowie, pow. ostrzeszowski, o 10 klm. na zach.-płd. od Ostrzeszowa, nad Żórawińcem, który łączy się z Polską Wodą, dopływem Baryczy. Leży między Lgotą a Kuźnicą Myślniowską; par. i poczt. w Kobylej Górze, st. dr. żel. w Ostrzeszowie. Około 1845 r. 6 dm. i 37 mk. katol. Oznaczone na mapie sztabowej, pominięte w Spisie gmin i okręgów.

Port *Nowy*, wś i os. karcz. nad rz. Pilicą, pow. brzeziński, gm. Łazisko. Wś ma 10 dm., 99 mk., 38 mr.; karczma 1 dm., 16 mr. dwors.

Port *Ogiński*, ob. *Ogiński Kanał.*

Portschweiten (niem), ob. *Pierzchowice.*

Poruba, ob. *Pielhrzymowy.*

Poruba (mor.), ob. *Poremba.*

Poruba 1.) wś słowacka, hr. orawskie, pow. dolnokubiński, dystr. kubiński, ma 63 dm., 357 mk.; obszar obejmuje 1193 kwadr. sążni katastr. (1880 r.). Par. łac. i ewang. we Wielicznej, sąd pow. i urz. pod. w Kubinie Dolnym, st. poczt. Wieliczna. W 1878 r. było dusz rz.-kat. 18, ewang. 325, żyd. 13. 2.) **P.** *Niemiecka* al. *P. Zaważna*, węg. *Nemet-Poruba*, wś, hr. liptowskie, pow. św.-mikułaski, nad pot. Brostową, dopływem Wagu, u płn. stóp pasma górskiego Dżumbiru, nad doliną Wagu. Na wsch. od wsi leży Św. Jan i Uherska Wieś, na płn. Okoliczna, a na zach. Ilanowa. W 1880 było 119 dm., 889 mk. Jest tu kaplica św. Łukasza, par. łac. u Św. Jana. Według szem. z r. 1878 było tu rz.-kat. 42, ewang. 827, żyd. 6. Ewang. mają swój kościół paraf. Urz. podatk., sąd pow. i st. p. Św. Mikułasz. 3.) **P.** *Weterna*, węg. *Szeles-Poruba*, wś, hr. liptowskie, pow. św. mikułaski. W 1880 r. 59 dm., 351 mk., obszaru 1775 kwadr. sążni katastr. Par. ewang. u Św. Jana, urz. podatk., sąd pow. i st. p. w Św. Mikułaszu. 4.) **P.**, węg. *Kis-Poruba*, ob. *Porubka.* *Br. G.*

Porubanka 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 5 w. od Wilna, 3 dm., 36 mk. (3 prawosł., 33 katol.). 2.) **P.**, karcz. szlach., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 4 w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. (6 katol., 6 żydów).

Porubińce, wś nad Bohem, pow. lityński, gm., par. katol. i st. poczt. Chmielnik, o 30 w. od Lityna, ma 45 osad, 244 mk., 550 dzies. ziemi włośc., 530 dzies. dworskiej, cerkiew p. w. św. Michała, uposażoną 82 dzies. ziemi. Własność dawniej Kuszelewa Bezborodki, dziś Kanszyna.

Porubiszki, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 50 w. od Oszmiany a 14 w. od Dziewieniszek, ma 14 dm., 141 mk. kat.

Porubka 1.) węg. *Kis-Poruba*, wś, hr. liptowskie, pow. hradecki, dystr. górno-liptowski, na lew. brz. Wagu. W 1880 r. 191 dm., 1566 mk., obszaru 7328 kwadr. sążni katastr. Par. łac. Hradek, ewang. u Św. Jana. Sąd pow. i st. p. Hradek, urz. podatk. Św. Mikułasz. Według szem. z r. 1878 było rz.-kat. 120, ewang. 1420, żyd. 60. 2.) **P.**, węg

Krajna Porubka, wś, hr. szaryskie, 55 mk. 3.) **P.**, węg. *Tapoly-Porubka*, wś nad rz. Toplą, hr. szaryskie, łąki, past., lasy, 202 mk.

Porubski, potok podtatrzański, powstaje w obr. gm. Poruby Wetternej, w hr. liptowskiem, płynie na płd. i na granicy gm. Storzyc i Benedykowej zlewa swe wody do Wagu. Długość biegu 5 ½ klm. *Br. G.*

Poruciancy, wś rząd., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 100 w. od Trok, 14 dm., 126 mk. katol.

Porucze 1.) wś rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 46 w. od Trok, 4 dm., 54 mk. kat. 2.) **P.** *Wielkie i Małe*, dwie wsie włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski Jakiańce, o 8 i 10 w. od gminy a 46 w. od Trok. P. Wielkie ma 11 dm., 70 mk., w tej liczbie 66 katol. i 4 żydów (30 dusz rewiz.), P. zaś Małe 4 dm. i 40 mk., w tej libzbie 35 kat. i 5 żydów. Należą do dóbr skarbowych Olkieniki. *J. Krz.*

Poruczyn, małe mko, wś i folw. nad bezim. dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. i gm. Horodyszcze. Wś ma 16 osad pełnonadziałowych; mko 9 osad, przeważnie żydowskich. W miasteczku znajduje się cerkiew par. pounicka, drewniana, w 1783 r. wzniesiona przez ks. łacińskiego Jakuba Kobylińskiego, posiada z dawnych zapisów obywatelskich 1¼ włóki gruntu, altaryi do 80 rubli; około 850 parafian płci obojga. Folw. należy od 1868 r. do urzędnika Spiczakowa; młyn wodny, propinacya. Miejscowość małoleśna, grunta urodzajne, nieco faliste. *Al. Jel.*

Porudeńko, wś, pow. jaworowski, 5·7 klm. na płd.-zach. od sąd. pow. i urz. poczt. w Jaworowie. Na płn. i płn.-wschód leży Jaworów (przedmieście Nakorzeczne), na płd., płd.-zach., i zach. Porudno. W płd.-wsch. stronie obszaru powstaje potok płynący środkiem obszaru, który na zach. wpada do pot. Szkła. Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru, w zach. stronie grupa domów „Suwały“ al. „Na Suwałach“. Środkowa część obszaru wznosi się do 249 mt., na płn. od zabudowań wiejskich opada obszar do 228 mt. Własn. więk. (Jadwigi hr. Steckiej) ma roli or. 81, łąk i ogr. 47, pastw. 7, lasu 244 mr.; wł. mn. roli or. 466, łąk i ogr. 190, pastw. 89, lasu 7 mr. W r. 1880 było 63 dm., 346 mk. w gminie, 5 dm., 20 mk. na obsz. dwor.; 26 rz.-kat., 333 gr.-kat., 31 izrael., 5 innych wyznań; 27 Polak., 339 Rusin. Par. rzym.-kat. w Jaworowie, gr.-kat w Porudnie. *Lu. Dz.*

Porudno, wś, pow. jaworowski, 8·5 klm. na płd.-zachód od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Jaworowie. Na płn. leżą: Wólka Rosnowska, Jaworów (przedmieście Nakorzeczne) i Porudeńko, na wsch. Jaworów, na płn.-wsch. Rogoźno, na płd.-zachód i zachód Bonów, na zachód Lubienie. Wzdłuż granicy od Wólki Rosnowskiej płynie pot. Szkło, a płd.-zachód część obszaru przepływa pot. Szczan. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-wsch.; na płn.-wsch. od nich folw. Owczarnia (264 mt.), a na płn.-zachód karczma „Pod Dębem“ a dalej grupa domów „Borki“. Płd. część wsi zajmuje las dębowy; na płn.-zachód nad Szkłem leżą rozległe moczary. Własn. więk. (Jadwigi hr. Steckiej) ma roli or. 449, łąk i ogr. 514, past. 76, lasu 805 mr.; wł. mn. roli or. 570, łąk i ogr. 218, past. 86, lasu 15 mr. W r. 1880 było 119 dm., 579 mk. w gminie, 11 dm., 51 mk. na obszarze dwor.; 71 wyznania rz.-kat., 539 gr.-kat., 13 izrael., 2 innych wyznań; 74 Polaków, 556 Rusinów. Par. rz.-kat. w Jaworowie, gr.-kat. w miejscu, dek. jaworowski. Do par. należy Porudeńko. We wsi jest cerkiew. D. 12 marca 1376 r. nadaje Władysław ks. opolski braciom Rejnoldowi i Nynotkowi wsie Nowy Siedlec i Porudno prawem lennem (Liske, A. G. Z., t. V, str. 13). Wieś ta była gniazdem Porudeńskich h. Belina (rkp. Ossol., Nr. 1829). *Lu. Dz.*

Porudomino, rzeczka w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Pobanowszczyzna i wsią Galinie.

Porudomino, mko rząd. nad rzeczką Rudominą, pow. wileński, w 6 okr. pol., na samej granicy pow. trockiego, zaliczone do gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziski w pow. wileńskim, oraz do gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Porudomino w pow. trockim, o 19 w. od Wilna, ma 13 dm., 263 mk. (75 prawosł., 100 katol. i 88 żyd.). Podług spisu w 1882 r. było 203 mk. (100 męż. i 103 kob.), spis zaś gmin z 1864 r. wykazuje 63 dusz rewiz. Był tu dawniej kościół katol. fil., par. Rudomino. Miasteczko należy do włościan gminy międzyrzeckiej pow. trockiego. W skład okr. wiejskiego wchodzi mko P., wsie: Halino, Negliniańce, Budojce, Czaukgile, Wielkopole, Stare i Nowe Taraszyszki, Przedtieczenka i zaśc. Jedlino, Bękarty, Pobanowszczyna i Zielenkowo, w ogóle 299 dusz rewiz. b. włościan skarb., 27 osadników w.-ros. i żyd rolnik. W 1493 r. dnia 23 oktobra Konstanty syn Jana książę Ostrogski, hetman, wojewoda trocki, starosta brasławski i iwieński, reskryptem swym danym namiestnikowi swemu rudnickiemu, tereszyskiemu i nowodworskiemu Bohdanowi Dołmatowiczowi, pozwala cerkwi greko-unickiej św. Mikołaja, w skutek prośby świaszczennika tejże cerkwi ojca Aleksego, używać do woli hospodarskiej grunta dóbr książęcych zwanych Tereszyszki pole orne Kurowskie koło Wężowej góry, orać i sianożęć Puprewską nad rz. Rudominą i pod siołem Rudominem leżącą, kosić. W XVI w. król Zygmunt I

przywilejem danym Aleksemu Pawłowiczowi (popowi?) pozwala zbudować most na rzece Rudominie, dla bezpiecznego przejazdu podróżnych, swym nakładem, za co myto mostowe ustanowić pozwala i pobierać od ludzi kupieckich: „od woza dwoma końmi grosz wąski, w którym ośm pieniędzy, a od sztuki wosku grosz płaski, w którym dziesięć pieniędzy; a od wozu kupieckiego jednym koniem cztery pieniądze; od bydła rogatego od wołów i krów pędzonych na sprzedaż, od sztuki po dwa pieniądze; a od sielan, którzy ze zbożem, chmielem, z drzewem i innemi rzeczami na sprzedaż na targ jeżdżą, od woza po dwa pieniądze; a od beczki soli po dwa pieniądze, a od podróżnego wozu po pieniądzu jednym, wyjąwszy ludzi rycerskich i szlacheckiego stanu i od podwód naszych szlacheckich, które i prawo pospolite wyzwala.“ Następnie, gdy skarbnik w. ks. lit. Stefan Wielikowicz pozwał Aleksego Pawłowieza, że na gruncie jego własnym most zbudował, tedy Aleksy Stef. Wielikowiczowi ustąpił i przywilej na mostowe do rąk jego oddał; on zaś grunt swój i most na nim zbudowany na gr.-unicką cerkiew św. Mikołaja w Porudominie zapisał i przed królem Zygmuntem Augustem wyznał, żeby J. Kr. M. na potomne czasy popowi Mikolskiemu, t. j. cerkwi Mikołajewskiej, utwierdził, co też król uczynił. W 1597 r. d. 17 marca Zygmunt III przywilejem danym w Warszawie pozwolił skarbnikowi król., stście dzisieńskiemu, Łukaszowi Mamoniczowi most swym nakładem zbudować i myto z niego dla cerkwi św. Mikołaja utwierdził. A to dla tego, że pop w P. Ostafiej Iwanowicz dla niedostatku swego nie mógł zniszczonego mostu naprawić oraz włożył obowiązek na parochów cerkwi porudomińskiej, aby most zawsze wedle potrzeby naprawiali i za to mostowe od ludzi kupieckich pobierali i na pożytek swój obracali na wieczne czasy. W 1695 r. d. 22 czerwca w Wilanowie Jan III przywilejem swym cerkwi porudomińskiej imieniem wielebnego Filipa Jawmontowicza, świaszczennika w unii zostającego, danym, potwierdza przywileje ks. Ostrogskiego i Zygmuntów. P. należało w XV w. do Konstantego Ostrogskiego, hetmana, w XVI w. do skarbników królewskich, wprzód Stef. Wielikowicza, później do Łukasza Mamonicza a w 1631 r. do Barbary z Mamoniczów Włodzimierzowej Żochowskiej. W początku XVIII w. władała P. Aniela Zemlówna, podkomorzanka oszmiańska, która puściła tę majętność Kazim. Józ. Mirskiemu, miecznikowi mścisł., majorowi wojsk koron., i Emerencyannie Urszuli z Niepokojczyckich w prawo zastawne od 23 kwietnia 1717 r. do tejże daty 1720 r. w sumie 9000 zł. talarami bitymi, rachując każdy talar po 9 zł. gr. 15. W 1752 r. należało Porudomino do pp. benedyktynek wileńskich. *Luc. Uziębło.*

Porudynis, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 38 w. od Święcian, 2 dm., 11 mk. katol.

Porudzie, fol. nad rz. Opatówką, pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Opatów, odl. od Opatowa 3 w., ma 2 dm., 564 mr. ziemi dwor. W XV w. Porudzie wś w par. Opatów, należała do bisk. lubuskiego, miała 6 łanów, z każdego płaciła po 2 fertony i ponosiła wszystkie ciężary wspólnie z Łężycami. Dziesięcinę wartości 5 grzyw. płacono bisk. lubuskiemu, za wieprzowe dawano 2 grosze z łanu, za kozłowe $^1/_2$ grosza z łanu, za stacyą królewską 6 gr. z łanu, za sep 2 korce jęczmienia, za sep owsa 3 korce owsa, 2 kuraki na Wniebowzięcie z łanu, 2 sery, 20 jaj. Wieśniacy obowiązani odrabiać 2 dni w tygodniu własnym wozem i pługiem; za stacyę królewską 3 fertony, 6 miarek owsa i 12 kurcząt. Dziesięcina wartości 3 grzyw. należała do biskupa lubuskiego; dziesięcinę konopną dawali po 4 pęki (Długosz, Lib. Ben., I, 642). *Br. Ch.*

Poruj, nieistniejąca dziś przyległość Muszyny w pow. nowosądeckim. Wymienia ją akt Władysława II z 30 lipca 1391 r. nadający Muszynę z zamkiem i przyległościami biskupowi krakowskiemu (Piekos., Kod. katedry krakowskiej. 161). *Mac.*

Porusowice, ob. *Parusowice* i *Baruszowice.*

Porwańcza al. *Porwańcze*, w dokum. także *Porwanicze*, *Porwań*, wś, pow. włodzimierski, dawniej w pow. łuckim, na zachód od mczka Horochowa, 803 dz. ziemi dwor.; własność hr. Tad. Tarnowskiego. O P. znajdują się wzmianki w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 77, 83, 112; Arch. J. Z. R., cz. II, t. 1: 5, 8, 10.

Porwangen (niem.), wś na niem. Warmii, st. p. i tel. Zybork. Dnia 21 sierpnia 1341 r. udzielają kapituła oraz adwokat biskupi Henryk de Zuter: „fideli nostro Goedekoni de parwangsten (Porwangen) eiusque v. her. ac leg. succ. postquam a felicis recordationis domino Ebrhardo quondam Episc. Warm. collacionis et infeudatacionis sue literas nec a successoribus fuissent assecuti, moti tandem instanciis precum oportunis.... bona quedam in campo Perwangen. Służba wojskowa cum uno spadone et armis consuetis, obowiązek do pomagania przy założeniu lub odnowieniu warowni nieograniczony, wosk in recogn. domini, denar kolon., 1 korzec pszenicy i 1 korzec owsa od włóki.“ Widać stąd, że niejedna rodzina krajowców zostawała długi czas wprawdzie w posiadaniu ojcowizny lecz bez przywileju, a więc faktycznie na łasce rządu nowego. Ob. Sieniawski, Bisk. warm., II, 93. *Ad. N.*

Porwity, wś nad rzką Jamnicą (Kurzybród), pow. kaliski, gm. Opatówek, par. Chełm-

ce, odl. od Kalisza 15 w., ma 25 dm., 216 mk. Powstała w późniejszych czasach; w XVI w. i na początku XVII nie istniała.

Pory, wś szl. nad jez. Pory, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 4 dm., 27 mk. katol.

Poryck, mko nad rz. Ługą, pow. włodzimierski, okr. pol. Łokacze, gm. P., prześlicznie pośród łąk położone, o 26 w. na płd.-wsch. od Włodzimierza, o 17 w. od Mikulicz odległe. W 1870 r. było tu 171 dm., 583 mk., w tej liczbie 56% żydów, cerkiew, kościół par. kat., szkoła żydowska i miejska, 22 sklepy, 13 rzemieślników, 2 jarmarki, browar, garbarnia i cegielnia; st. poczt. Kościół kat. p. w. św. Trójcy i św. Michała, kosztem Szczęsnego Czackiego na miejsce pierwotnego z 1405 r. wzniesiony, posiada piękne freski, odnowione w 1856 r. staraniem ks. prałata Chodykiewicza, kosztem rodziny Czackich linii poryckiej. W kościele tym są groby familijne hr. Czackich i tu też spoczywają zwłoki Tadeusza Czackiego, które w 1877 r. staraniem hr. Tadeusza Maryana przełożone zostały do nowej trumny. Parafia kat., dek. włodzimierskiego, ma 664 wiernych i kaplicę na cmentarzu w Myszowie. Nad jeziorem znajdują się dwa obszerne pałace piętrowe, zbudowane przez dziada dzisiejszego dziedzica, starostę nowogródzkiego w 1806 r. W P. urządzone jest wylęganie na 12,000 jaj pstrągów i 30,000 jaj siei do zarybiania miejscowego jeziora, dalej dwa stawy wyrostowe i jeden stawek główny. Jezioro i 4 wodozbiory napełnione wodą rz. Ług, mają razem 61 mr. i 220 pr. przestrzeni, przy największej głębokości 5·78 sążni. Jest to starożytna osada, nadana z innemi dobrami przez w. ks. Witolda Ilii (Eliaszowi) Wiaczkiewiczowi, za wierną jego służbę. Dokument nadawczy ogłoszony został w Starożytnej Polsce (t. II: 1418—1419). W rodzinie Illiniczów pozostawał P. do 1500 r. Fiedor, syn Wasila Korybuta kn. Zbaraskiego, pojąwszy około 1500 r. za żonę Illiniczankę, stał się protoplastą rodu ks. Poryckich. Syn ich Aleksander wyjednał w 1557 r. przywilej, w którym wyraża się Zygmunt August, iż mając wzgląd na klęską ognia dotknięte miasto Poryczko, należące do Aleksandra Poryckiego ze Zbaraża, uwalnia je na lat 10 od opłaty wszelkich myt i ceł, wyjąwszy od pogranicznych. Ks. Aleksander miał z Uchańskiej 5 synów: Michała, Piotra, Macieja, Jana (zmarłych bezpotomnie) i Aleksandra, któremu Anna Hornostajówna, podkomorzanka kijowska, powiła jedyną córkę Zofią Izabelę. Ta przyniosła P. w wianie Krzysztofowi Koniecpolskiemu wwdzie bełskiemu; ich zaś córka Helena, wydana około 1640 r. za Jędrzeja Zahorowskiego, podsędka łuckiego, otrzymała w posagu dobra poryckie. W 1694 r. odziedziczył P. Wojciech Czacki, chorąży wołyński i ststa włodzimierski, ożeniwszy się z Katarzyną Zahorowską, córką Stefana, kaszt. wołyńskiego. W P. urodził się d. 28 sierpnia 1765 r. Tadeusz Czacki, ststa nowogródzki. W 1786 r. d. 4 stycznia otrzymał Szczęsny Czacki od króla Stanisława Augusta przywilej na założenie drukarni a d. 16 maja 1787 r. przywilej odnawiający dawne jarmarki i przyczyniający 7 nowych. Podług taryfy z 1775 r. liczono w mieście 138 dm. Był tu piękny księgozbiór, z którego część dotyczącą dziejów polskich po śmierci Tadeusza nabyto do Puław za 15 000 czer. zł. W d. 11 kwietnia 1831 r. pod P. stoczył walkę Dwernicki z przednią strażą gen. Rydigiera, złożoną z pułku dragonów. Opis P. pomieścił Wiek w 1885 r. Nr. 231 i nast. Wzmianki o P. zawierają dokumenty ogłoszone w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 118, 132, 141 i w Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 81, 84, 85. *J. Krz.*

Porycze, 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Kibudzie, 14 dusz rewiz. 2.) **P.**, fol., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkinie, własność dawniej Kwintów, następnie Cywińskich.

Poryduby, ob. *Paryduby*, wieś, pow. kowelski.

Poryjowa al. *Na Poryjowie*, fol. na obszarze dwor. Majdanu, w pow. husiatyńskim.

Porynga 1.) al. *Parynga*, mko i dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Michałowo, o 6 w. od gminy, 8 w. od Melegian, 22 w. od Święcian a 99 w. od Wilna. Mko ma 28 mk. rz.-kat. (15 męż. i 13 kob.) i kapl. kat. par. Melegiany, w 1819 r. z muru wzniesioną przez ówczesnych właścicieli majątku Bobryńskich. Do figury Ukrzyżowanego Chrystusa, w ołtarzu będącej, lud ma nabożeństwo, uważając ją za cudowną, chociaż na to nie ma potwierdzenia władzy dyecezyalnej. W kaplicy tej odprawia się co piątek nabożeństwo przez kapłana przyjeżdżającego z Melegian, w dzień zaś Serca Jezusowego i oktawę onego zbiera się lud tysiącami z bliższych i dalszych parafii, składając w niemałej ilości ofiary. Kaplicę tę, od dawnych czasów dość zaniedbaną, odnowił należycie proboszcz melegiański ks. Sobolewski i utrzymuje ją w przyzwoitym stanie. Dobra P. należały dawniej do Bobyńskich, obecnie do Waleryi Cywińskiej. 2.) **P.**, zaśc. szl. nad pot. Ryngą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 27 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) **P.**, ob. *Makniszki*, wś, pow. święciański.

Poryngowie, dawna nazwa folw. *Cygany* (ob.), w pow. szawelskim.

Poryte 1.) al. *P. Izdebne*, wś kośc. i fol.,

pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte, odl. 14 w. od Kolna, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, gorzelnię (1872), pokłady kamienia wapiennego i torfu. W 1827 r. 23 dm., 139 mk. Fol. P. rozl. mr. 2630: gr. or. i ogr. mr. 581, łąk mr. 215, past. mr. 12, lasu mr. 1711, wody mr. 12, nieuż. mr. 55, w osadach mr. 44; bud. mur. 8, z drzewa 11; gospodarstwo 4-polowe, las urządzony. Wś P. os. 43, z gr. mr. 500; wś Zaborowo os. 12, z gr. mr. 129; wś Grabowo Małe os. 2, z gr. mr. 35; wś Hipolitowo os. 13, z gr. mr. 164; wś Ignacewo os. 6, z gr. mr. 124. Kościół i parafią erygował tu dziedzic Paweł Radzanowski; inny dziedzic Adam Niszycki 1639 wznowił erekcyą. Obecny kościół pochodzi z 1834 r. P. par., dek. kolneński, 3520 dusz. 2.) **P.** *Jabłoń*, wś i fol. nad rzką Gać, przy ujściu Jabłonki, pow. łomżyński, gm. i par. Zambrowo, odl. 21 w. od Łomży, posiada gorzelnię parową, piękną owczarnię, staranne gospodarstwo folwarczne. W 1827 r. 36 dm., 232 mk. Fol. P. Jabłoń z wsią Poryte Jabłoń i Pruszki Jabłoń miał w 1881 r. rozl. dominialnej mr. 2371: gr. or. i ogr. mr. 919, łąk mr. 481, past. mr. 181, lasu mr. 720, nieuż. mr. 71; bud. mur. 13, z drzewa 21; płodozmian 4 i 17 polowy, las urządzony. Wś P. Jabłoń os. 43, z gr. mr. 71; wś Pruszki Jabłoń os. 8, z gr. mr. 223. P. jako gniazdo Poryckich, wspominane jest w dokum. z 1375 r. Ponieważ było dwie wsie tego nazwiska w ziemi łomżyńskiej, niewiadomo do której data powyższa się odnosi (Gloger, Ziemia łomżyńska).

Poryżewska, poprzeczny grzbiet górski, w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, między szczytami Dancerzem (1822 mt.) a Turkułem (1935 mt.), po nad źródliskami Prutu, którego wschodnie ramię oddziela P. od Maryszewski Wielkiej i Małej. *Br. G.*

Porządzie al. *Porzędzie*, wś włośc., pow. pułtuski, gm. i par. Wyszków. Wś ta wchodziła w skład dóbr Wyszków, stanowiących część Biskupczyzny, a następnie, po zabraniu dóbr bisk. płockich na rzecz skarbu, do dóbr narodowych Leszczydół. We wsi znajdowało się sołectwo; nadane zostało ono przez bisk. Poniatowskiego przywilejem z 30 kwietnia 1783 r. niejakim Janowi i Maryannie małż. Karłowiczom „ad dies vitae“. Po ich śmierci sołectwo wziął w dzierżawę 1805 r. syn za opłatą roczną 27 1/2 złp. czynszu, 48 złp. 13 gr. 1 2/3 szel. dziesięciny do dworu i 2 złp. hyberny; wysiew w 1819 r. wynosił 4 kor. jarzyny i tyleż oziminy. We wsi w 1819 r. znajdujemy 16 gospodarzy trzydniowych, odrabiających po 78 dni pieszych i tyleż sprzężajnych, 20 dni tłuki, opłacających po 24 gr. czynszu, 2 1/2 złp. kolejowego, 2 kur, 15 jaj, 2 kapłony, 3 łokcie przędzy; 11 opłaca po 27 złp. 6 gr., 5 po 18 złp. 3 gr. 2 2/3 szel. dziesięciny do dworu; nadto razem opłacali 65 złp. 16 gr. hyberny; 11 wysiewało po 4 kor. jęczmienia i tyleż oziminy, pozostali po 3 1/2 kor. jarzyny i tyleż oziminy; 5 jednodniowych, wysiewających po 1 1/2 kor. jarzyny i tyleż oziminy, odrabiających po 25 dni pieszych i tyleż sprzęż., 4 dni tłuki, opłacających po 9 złp. 1 gr. 2 2/3 szel. dziesięciny do dworu i razem hyberny 7 złp. 10 gr. Czynszownik Tomasz Krawczyk opłacał 20 złp. czynszu, 3 złp. hyberny i wysiewał 2 1/2 kor. jarzyny i tyleż oziminy; 5 chałupn. (1 opłaca 1 1/3 złp. hyberny, inni wolni), karczma, razem 120 mk. (28 męż., 27 kob., 19 syn. i 15 cór. młodszych i 5 syn., 6 cór. starszych nad 10 lat, 18 parobków, 2 dziewek), z tych 5 żyd.; 19 koni, 47 wołów, 29 krów, 20 jałowic, 34 świń, 55 owiec. W 1827 r. 28 dm., 200 mk. W 1855 r. 16 trzydniowych, 5 jednodniowych, 9 chałupn., karczma, czynszownik i sołectwo. W 1858 r. urządzono wieś kolonialnie; pod wieś z 2 osadami leśnemi oddzielono 845 mr., czynsz przed upływem 4 lat wolnych ustanowiono na 271 rs. 42 kop., po ich upływie na 391 rs. Pod osady całorolne oddzielono po 30 do 40 mr., półrolne po 16 mr., komornicze 3 mr., karczemną 3 2/3 mr., pod szkołę i osadę kowalską po 1 1/2 mr. *Lu. Krz.*

Porzeckie al. *Miadzieł*, jezioro w pow. borysowskim. Do opisu pod wyrazem *Miadzieł* (ob.) dodać należy, że nad tem jeziorem znajduje się grodzisko i mnóstwo kurhanów, które lud zowie „wołotonkami“. Nadto lud utrzymuje, że w jeziorze w porze letniej nie ma prawie ryby, zwłaszcza okoni, przeciwnie zaś w jesieni i zimą bardzo ich wiele. Według przekonania ludu ryby przenoszą się tu na zimę z jeziora Pelik, o 8 mil stąd odległego, bowiem zauważano, że kiedy w Porzeckiem dużo okoni, to w Peliku ich wcale nie ma i odwrotnie. Przez oba jeziora przepływa Berezyna, więc przez nią ryby odbywają wędrówkę. *A. Jel.*

Porzeczany, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Tarnowszczyzna, o 2 1/2 w. od gminy a 16 w. od Lidy, ma 31 dm., 333 mk. (w 1864 r. 120 dusz rewiz.); własność Mawrosów.

Porzecze 1.) wś, pow. radomski, gm. Błotnica, par. Jankowice, odl. od Radomia 17 w., ma 7 dm., 36 mk., 52 mr. W 1827 r. 9 dm., 89 mk. 2.) **P.** al. *Porzyca*, wś, pow. kielecki, gm. Niewachlów, par. Chełmce. W 1827 r. 15 dm., 85 mk. 3.) **P.**, wś należąca do dóbr Freda, ob. *Podrzecze*.

Porzecze (*Porieczje*) 1.) wś kościelna zwana mkiem i dobra, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski P., przy trakcie poczt. z Dzisny do Głębokiego, o 43 wiorst od Dzisny a 255 wiorst od Wilna; dobra

mają 1474 dz. ziemi dwors. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Rubaszki, Emeljanczyki, Garmanowo, Izabelino, Kowalewo, Prowalniewo, w ogóle 176 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 46 ludzi dworskich, 2 jednodworców i 7 żołnierzy urlopowanych. Dziedzictwo niegdyś Pociejów, z których Michał, ststa rohaczewski, fundował w Starem Porzeczu w 1789 r. cerkiew, a Aleksander, obożny litewski, sprzedając P. w 1794 r. Ksaweremu Chomińskiemu, wwdzie mścisławskiemu, ten zaś w 1799 r. odstępuje Maryannie z Jakubowskich Szyrynowej, koniuszynie brasławskiej, matce, i synom jej: Józefowi, Antoniemu, Justynowi i Wincentemu Szyrynom. W dziale z braćmi P. dostało się Antoniemu, chorążemu dzisieńskiemu, który wraz z żoną swą Izabelą z Rudominów funduje tu kaplicę murowaną par. Łużki. Później własność córki jego Konstancyi Szyrynowej, marszałkowej dzisieńskiej, dziś syna jej Władysława Szyryna. Do P. należało 41 chat, 164 dusz męs., 2180 dz. ziemi, w tej liczbie 840 dz. do włościan. Par. prawosł., dek. (błahoczynia) dzisieńskiego, ma 1774 wiernych (921 męż. i 853 kob.) i cerkiew filialną. W spisie z 1866 r. podane są: a) *Porzecze Stare*, wś kośc., o 34 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. kat.; b) *P. Nowe*, fol. pryw., o 35 w. od Dzisny, 1 dm., 12 mk. kat.; c) *P.*, fol. pryw., o 38 w. od Dzisny, 1 dm. i 14 mk. starow., w którym była dawniej kaplica kat. i d) *P.*, wś pryw. nad rz. Młoticą, o 39 w. od Dzisny, 2 dm. i 15 mk., w której była dawniej cerkiew par. drewniana. 2.) **P.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 77 w. od Dzisny, 2 dm., 10 mk. starow. 3.) **P.**, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Paulinowo, o 7 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr Paulinowo, Bożeranowej. 4.) **P.**, wś, tamże, okr. wiejski Tadulin, o 7 w. od gminy, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Tadulin, Łopacińskich. 5.) **P.**, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Bielica, okr. wiejski Poniemuńce, o 8 w. od gminy a 36 w. od Lidy, przy drodze do Grodna, ma 34 dm., 287 mk. (w 1864 r. 127 dusz rewiz.); należy do dóbr Zblany, ks. Wittgensteina. 6.) **P.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypulicze, o 8 w. od gminy a 49 w. od Oszmiany, ma 9 dm., 55 mk. prawosł. i 52 katol. (w 1864 r. tylko 23 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Borzdyń. 7.) **P.**, wś i dobra, tamże, o 7 w. od gminy, fol. ma 1 dm. i 10 mk. kat.; wś zaś w spisie z 1864 28 dusz rewiz.; własność Puciatów. 8.) **P.**, wś nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, okr. wiejski Klemensowo, o 4 w. od gminy a 71 w. od Wilejki, ma 7 dm., 58 mk., w tej liczbie 4 prawosł. i 54 katol. (24 dusz rewiz.); należy do dóbr Klemensowo Klukowskich. 9.) **P.**, po białor. *Parecze*, wś nad rz. Ptyczą, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. karpiłowska, ma 63 os. pełnonadziałowych, cerkiewkę; grunta lekkie, łąki obfite, rybołówstwo znaczne; lud trudni się rolnictwem i flisactwem na wiosnę przy spławach drzewa do Prypeci. 10.) **P.**, dobra nad rz. Ptyczą, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, przeszło 1680 dzies., rozparcelowane w 1874 r. i nabyte przez spółkę. Kupili je mianowicie szlachta: Leon Baranowski, Daniel, Sergiusz i Jan Zabrodzcy, Jakub Lewkowicz; mieszczanie: Feliks i Antoni Syćkowie; włościanie: Jan Tracewski, Antoni Wieczor i Tymoteusz Zosimowicz. Miejscowość poleska, bogata w łąki i rybę, grunta lekkie. 11.) **P.**, dobra w pow. bobrujskim, od 1844 r. własność Wołodźków, mają 2601 dzies. ziemi dworskiej. 12.) **P.**, wś i fol. nad jez. Miadzieł, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Tumiłowicze, par. kat. Dokszyce. Wś ma 12 os.; fol., dość dawne dziedzictwo Józefowiczów, razem z fol. Szałaszy i Taboryszcze $40^3/_4$ włóki. Miejscowość nizinna, bogata w łąki i rybę; grunta lekkie. Lud trudni się oprócz rolnictwa flisactwem. 13.) **P.**, wś nad rz. Ptyczą, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Omelno, ma 30 os. pełnonadziałowych; cerkiew paraf. p. w. Przemienienia Pańskiego z 1840 r. fundacyi ks. Leona Wittgensteina, ma z dawnych zapisów 3 włóki ziemi, około 1500 parafian płci obojga; filia w Szczytkowiczach, p. w. św. Koźmy i Damiana, posiadająca z dawnych zapisów gruntu 1 wł. 7 mr. 195 pr. Za czasów Rzpltej P. leżało w ks. słuckiem, dziedzictwie ks. Olelkowiczów; przez wiano ostatniej z rodu księżniczki Zofii, w pierwszej ćwierci XVII w. przeszło do ks. Radziwiłłów wraz z całem ks. słuckiem. W 1806 r. P. nabył za 10,000 dukatów od ostatniego ordynata nieświeskiego Dominika Radziwiłła, wraz ze wsią Wiecierzewicze, Józef Gabryel Oskierko, podkomorzy chełmiński, dziedzic Szacka, a tranzakcya ta była zawarta w Mińsku na d. 9 marca, za pośrednictwem generalnego plenipotenta dóbr radziwiłłowskich Mich. Zaleskiego, ststy szwentowskiego. Następnie, gdy interesa Oskierków zachwiały się, P. bez Wieczerzewicz zostało znowu wykupione przez ks. Wittgensteina, który wraz z ręką Stefanii Radziwiłłówny, córki ks. Dominika, wziął w posagu ks. słuckie. Miejscowość odosobniona, lesista, pełna grubego zwierza, grunta lekkie, łąk niezmierna obfitość; pszczolnictwo leśne znaczne; dużo ryby, grzybów, jagód i w ogóle okolica bogata w dary poleskiej przyrody. Obszar dworski należy do dominium Szczytkowicze. W obrębie dóbr leży błoto Odżary (ob.). 14.) **P.**, w narzeczu ludowem *Parecze*, duża wś

z zarządem gminnym i dobra nad Jasiołdą, pow. piński, o 28 w. od Pińska, dawne dziedzictwo starej rodziny w Pińszczyźnie Skirmuntów. Wś ma 68 os. pełnonadziałowych i 219 mk.; cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., szkółkę gminną. Lud zamożny oddawna, trudni się rolnictwem i flisactwem. Gm. porzecka składa się z 12 okręgów wiejskich, liczy 477 os., zamieszkałych przez 2836 włościan, którym nadzielono 7897 dz. ziemi. Należała przed kilku laty do 1-go okr. pol. łohiszyńskiego a obecnie do 4 okr. telechańskiego, dalej do 1-go okr. sądowego w Pohoście-Zahorodnym, 2 rewiru wojskowego, tamże. W skład gminy wchodzą wsie: P., Weleśnica, Tobułki, Czemeryn, Kletna, Rudka, Merczyce, Twardówka, Olszanka, Chołożyn, Półkotycze, Skoratycze, Otolczyce, Dostojew, Krotów. Dobra mają 5193 dz. i są wzorowo zagospodarowane we wszystkich gałęziach, bo zarówno postępowe tu rolnictwo, hodowla inwentarzy i ogrodnictwo, a lasy zachowane tak dobrze jak nigdzie; to też w puszczach porzeckich znajduje się wielka ilość grubego zwierza, przeważnie łosi, na które odbywają się tu sławne polowania. Ale P. niemniej jest słynnem i z powodu kwitnącego na całą Litwę przemysłu. Jeszcze ojciec obecnego właściciela Aleksandra Skirmunta, również Aleksander, założył tu fabrykę sukna (1837) i cukrownią (w 1860). Cukrownia, jedyna w gubernii, w 1879 r. do szczętu zgorzała, lecz fabryka sukna istnieje dotychczas, pomimo krytycznych czasów dla przemysłu. Porzeckie szaraczki i korty mają szeroką sławę. Obrót roczny fabryki wynosi 300,000 rubli; zatrudnia ona do 318 robotników (bliższe szczegóły o fabryce sukna, jak również o istniejącej dawnej cukrowni ob. t. VII, 179). W ostatnich czasach rozpoczęto produkować na wielką skalę t. zw. drapacze folarskie, roślinne, za które właściciel otrzymał nagrody na wielu wystawach rolniczych i przemysłowych, pierwszy bowiem w kraju wprowadził ich plantacye. Dzięki światłej działalności Skirmuntów, ojca i syna, Porzecze na Polesiu pińskiem oddawna przybrało charakter osady przemysłowej, gdyż zacni ci obywatele wytworzyli tu liczną klasę uzdolnionych rzemieślników i urzędników gospodarskich, a jak dbano o dobro ludu, najlepiej świadczy fakt, że jeszcze w 1878 r. z inicyatywy właściciela założono w P. spółkę zaliczkowo-wkładową, która odrazu przecięła drogę do wyzysku lichwiarzom i włościan zespoliła z inteligencyą. W d. 1 stycznia 1879 r. spółka liczyła 460 członków, obrót jej za rok ubiegły wynosił 43,078 rub. 41½ kop., kapitał zapasowy 19 rub. 21 kop. We dwa lata później, gdyż 1 stycznia 1881 r. było już 591 członków, obrót roczny wynosił 63,574 rub., zapasowy kapitał przeszło 166 rub. a dywidenda dała 13%. Późniejszych rachunków nie znamy, lecz wiemy że spółka rozwija się pod każdym względem najpomyślniej. Obejmuje ona trzy gminy w pow. pińskim i drugie trzy pograniczne w pow. kobryńskim gub. grodzieńskiej; była ona pierwszą w gubernii i zachęciła obywateli pow. słuckiego do założenia takiejże spółki w kilka lat później w Klecku. Rezydencya w Porzeczu porządnie z muru wzniesiona, obejmuje księgozbiór, pamiątki, archiwa, zbiory naukowe. Miejscowość nad Jasiołdą wspaniała, grunta szczerkowe i namułowe w wysokiej kulturze, łąki niezmiernej obfitości. Lud względnie jest oświecony i moralny pod wpływem szlachetnej, obywatelskiej inicyatywy dziedzica. Dodajmy, iż P. jest miejscem urodzenia dwóch zacnych obywateli na Litwie, braci obecnego dziedzica: ś. p. Konstantego i Kazimierza, pracującego dziś zaszczytnie w Krymie. Opis podał Adam Pług w Kłosach, t. XIX, str. 376. 15.) **P.**, w narzeczu ludowem *Parecze*, wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, o kilka wiorst na płd. od jez. Świteź, ma 15 os.; miejscowość falista i bezleśna, grunta dobre, szczerkowe. 16.) **P.**, wś nad rz. Sworotwą, pow. nowogródzki, w gm. poczepowskiej, ma 15 osad; grunta urodzajne, miejscowość dość leśna. 17.) **P.**, dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Zandera. 18.) **P.**, dwór nad rz. Upitą, pow. kowieński, okr. pol. ejragolski, o 62 w. od Kowna, 1 dm., 9 mk., młyn wodny (w 1859 r.). 19.) **P.**, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Krynki, o 50 w. od Grodna. 20.) **P.**, wś ze st. dr. żel. warsz.-petersb., gub. grodzieńska, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 30 w. od Grodna a o 17 w. od Druskienik. St. dr. żel. warsz.-petersb. P., położona pomiędzy st. Grodno (o 30 w.) a Marcinkańce (o 25 w.), odległa jest o 775 w. od Petersburga a 270 w. od Warszawy. Zawiązało się tu stowarzyszenie spożywcze pracujących na dr. żel. warsz.-petersb. 21.) **P.**, wś kośc., pow. słonimski, w 3 okr. pol., gmina Kostrowicze, o 7 w. od Słonima. 22.) **P.**, osada, tamże, o 8 w. od Słonima. 23.) **P.**, wś, fol. i dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 54 w. od Słonima. 24.) **P.**, dobra, pow. połocki, własność sukcesorów hr. Aleksandra Mohla, mają 2647 dz. ziemi dwors. Znajdujo się tu zarząd 3 okr. pol. pow. połockiego. 25.) **P.**, po łotew. *Poreczs*, wś w pow. rzeżyckim, par. Dagda, własność Targońskich. 26.) **P.** czyli *Kamień Porzecki*, dobra, pow. lepelski, gm. Kamień, par. Hubin, przy drodze z Kamienia do Boczejkowa, mają 1298 dzies. ziemi dwors. Własność niegdyś Korsaków, później Urbana Antoniego Hrebnickiego, dalej Euzebiusza Snar-

skiego, marszałka drysieńskiego, dziś syna jego Jana. *A. Jel.—A. K. Ł.*

Porzecze 1.) *Nowe*, wś nad Trościańcem, dopł. Smotrycza, pow. kamieniecki, gm., par. kat. i st. poczt. Gródek (o 5 w.), o 15 w. od Jarmoliniec, ma 73 os., 930 mk., 966 dz. ziemi włośc., 1076 dz. dwors., cerkiew p. w. N. M. P., wzniesioną w 1811 r. i uposażoną 81 dz. ziemi, z 1161 parafianami; kilka młynów, wielki browar, przerabiający do 10,000 pudów słodu; piękny pałac piętrowy, ogrody, oranżerye. Należała do Mniszchów, Skibniewskich, Gejsmarów, od których nabył gen. Ignatiew. 2.) **P.** *Stare*, wś nad rz. Trościańcem, który rozlewa się tu w duży staw i moczary, pow. proskurowski, gm. Felsztyn, par. kat. Gródek, ma 82 os., 458 mk., 314 dz. ziemi włośc., 405 dz. dwors. używalnej; cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona w 1731 r., filia par. Nowy Świat. Należy do klucza ostapkowieckiego Martyny z Grabianków Zaleskiej.

Porzecze (*Porjecze*), mto pow. gub. smoleńskiej, u zbiegu rzeczki Hobży z Kasplą, pod 55° 16′ płn. szer. i 49° 10′ dłg. g., o 75 w. od Smoleńska odległe, ważne jako przystań spławnej Kaspli, ma 5356 mk., 6 cerkwi z wielu starożytnymi zabytkami, szkołę powiatową i miejską, szpital, 76 zakładów przemysłowych małego znaczenia, st. poczt. Wielki handel składowy i przewozowy do Rygi. Starożytne, w XV w. włość należąca do Litwy, potem do Polski, od 1614 r. przyłączona do Rossyi, od 1776 r. mto powiatowe. *Porzecki powiat* graniczy na płn. i płn.-wschód z bielskim, na wschód z duchowszczyńskim, na płd. ze smoleńskim, na zach. i płn.-zach. z gub. witebską i ma na przestrzeni 5126·6 w. kw. 84,804 mk., zajmujących się rolnictwem i przemysłem leśnym. Z ogólnej przestrzeni znajduje się 234,015 dz. lasów, 9,071 dz. wód i 10,400 dz. błot. Największa przekątnia powiatu wynosi 91 w. na długość a 67 w. na szerokość. Powierzchnia równa, częścią wzgórzysta, grunt nieurodzajny z powodu wielkiej ilości błót, jezior i lasów. Zroszony rzekami systemu Dźwiny, z których znaczniejsze Kaspla i Meza. Ma mnóstwo jezior, jak: Bołowne, Pławno, Putne, Wysoczort, Bezdenne, Szczucze, Dgo, Ryte, Soszno, Stojacze, Połowickie, Kasplińskie, Płaj, Załka, Swadickie, Demjanowo, Welesgo, Moszne, Łoszamle, Łosośno. *J. Krz.*

Porzecze 1.) *Gródeckie* al. *Wielkie*, *Lubieńskie*, rus. *Poriczie Wełykie*, wś, pow. gródecki, 9 klm. na płn.-wschód od sądu pow. w Gródku, 4 klm. na zach. od Lubienia Wielkiego (urz. poczt. i tel.). Na zach. leżą Zawidowice, na płn.-zach. Czerlany, na płn.-wsch. i wschód Lubień Wielki, na płd. Porzecze Zadworne (pow. rudecki). Granicy płn.-wschod. dotyka staw lubieński, utworzony przez Wereszycę, granicą wschodnią płynie Wereszyca, która zabiera z całego obszaru wody, płynące małymi strugami. Na płn.-wschód, nad stawem lubieńskim, leży część wsi „Malowanka“ albo „Porzecze Małe“, i karczma, na płd.-wschód reszta zabudowań wiejskich, t. zw. P. Wielkie. Na płn.-zach. folw. Weismannówka al. Burtyniec. Płd. część obszaru zajmuje moczarzyste „Błonie“. Wzdłuż lew. brzegu stawu ciągną się znaczne torfowiska. Włas. więk. (Edward Zawidowski Weissmann) ma roli or. 57, łąk i ogr. 98, pastw. 72; włas. mn. roli or. 343, łąk i ogr. 203, pastw. 181 mr. W r. 1880 było 74 dm., 385 mk. w gm., 3 dm., 28 mk. na obsz. dwor.; 16 rzym.-kat., 375 gr.-kat., 22 izrael.; 34 Polak., 379 Rusin. Par. rz.-kat. w Gródku, gr.-katol. w Porzeczu Grunt. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr kor., ststwa gródeckiego, w ziemi lwowskiej. W lustracyi z r. 1570 (Rkp. Ossol. № 2834, str. 249) czytamy: W tej wsi jest ludzi osiadłych na pewnych częściach udzielnej roli, bo nie mają pomiary, 15, każdy z nich płacił czynszu po gr. 13 den. 9, po jednemu kapłonie à gr. 2. Zagrodników wszystkich jest 13, którzy odkupując robotę dają w roku czterech z nich po 1 zł., piąty miarę jednę, szósty gr. 40, siedm ich po gr. 6, ale ci robią, co im każą. Z karczmy dają czynszu do roku w spółek i z kapłonami, których daje 4. Tamże jest Rybitwów 9, którzy mają jazy na rzece Wrzeszycy, dają od nich annuatim każdy z nich po 1 zł. i kłodzie owsa. Summa prowentu zł. 42 gr. 28 den. 9“. W lustr. z r. 1661 (ib., str. 231) czytamy: „Ta wieś zdawna zasiadła na łanach № 5. Teraz pusto leżą te łany. Poddanych teraz jest 8, którzy płacą czynszu po gr. 14 = zł. 3 gr. 22. Z tych, czterech sprzągając się na jeden pług robić powinni w jednym tygodniu dwa dni, w drugim dzień. Robią drudzy cztery po dwa dni w tydzień pieszo. Zagrodników w tej wsi jest 11. Czynszu dawać powinni po gr. 6. Robić powinni byli, gdy pole osiewali, po dwa dni w tydzień; teraz tylko po jednym dniu w tydzień. Przed wojną dawali z półłanku po kapłonie jednym i pół gęsi,— teraz dla ubóstwa po wojnie nie dają Rybitwów bywało 5, teraz ich tylko 3; dają 4 zł 23 gr. Karczma, z której dawano zł. 40, teraz spustoszała. Summa prowentu z tej wsi facit 10 zł. 21 gr.“. Według lustr. z r. 1765 (Czemeryński, Dobra koronne, str. 147) było prow. 2042 złp. 22 gr., z czego kwarta 510 złp. 20 gr. 2.) **P.** *Grunt*, po rus. *P. Hrunt*, część Porzecza Zadwórnego, pow. rudecki. Jest tu kapelania gr.-kat. (dek. horożański, dyec. przemyska), do której należy Porzecze Wielkie. We wsi jest cerkiew p. w. Pokrowy Przen. Boga Rodzicy. 3.) **P.** *Janowskie*, wś, pow. gródecki, 15 klm. na płn.-

wschód od Gródka, 6 klm. na płd.-wschód od sądu pow. i urz. poczt. w Janowie (koło Lwowa). Na zachód leży Wielkopole, na płn. Stradcz, na wschód Jamelnica, na płd. Malczyce. Wsch. część wsi przepływa Wereszyca ze Stradcza, na płd. do Malczyc. Na praw. jej brzegu leżą zabudowania wiejskie, na płn. od nich, także nad Wereszycą, kol. niemiecka Rottenhau. Na płn.-zach. wznosi się wzgórze do 334 mt. Wsch. część wsi moczarzysta. Własn. więk. (hr. Agenor Gołuchowski); wł. mn. ma roli or. 697, łąk i ogr. 211, past. 126 mr. W r. 1880 było 65 dm., 383 mk. w gm., 24 rzym.-kat., 311 gr.-kat., 48 innych wyznań; 25 Polaków, 304 Rusinów, 54 Niemców. Par. rzym.-kat. w Janowie, gr.-katol. w Stradczu. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr kor., do dzierżawy janowskiej, w ziemi lwowskiej. Według lustr. z r. 1621 (Rkp. Ossol., № 2834, str. 105) „W tej wsi było ludzi osiadłych na całych półłankach № 12. Teraz przy spustoszeniu tatarskim tylko ich jest na ćwierciach № 9, którzy czynszu dają po gr. 7½, facit zł. 2 gr. 7. Owsa z ćwierci po 2 półmiarki lwowskie, półmiarek po gr. 5, facit zł. 3. Po kapłonie 1, kapłon gr. 3, facit gr. 27; jajec po 3, facit gr. 12. Zagrodników № 4 bywało, teraz ich 2, którzy czynszu nie płacą. Z karczmy było arendy zł. 5, z młyna zł. 8. Teraz po spustoszeniu ani młyna ani karczmy nie masz. Summa prowentu z tej wsi zł. 6 gr. 3. Folwark: krescencya wynosi: żyta kóp 120, facit zł. 70 gr. 12; jęczmienia kóp 40, facit zł. 15 gr. 25; grochu kóp 12, facit 7 zł. 1 gr.; owsa kóp 40, facit 9 zł. 20 gr.; siana stert 2. Suma krescencyi folwarkowej wynosi 125 zł. 13 gr.“. Według lustr. z r. 1661 i 1662 (ib., str. 109) czytamy: „W tej wsi po spustoszeniu zeszło się poddanych dwu: jeden pieszy, drugi pociągły. Pociągły robił pańszczyznę dni 3 od południa, a pieszy dzień od południa. Inne podatki są zniesione, Dwór jest w tej wsi, w którym izdeb 4 i stajnia. Urodzaj folwarkowy tegoroczny: Żyta kóp 148, pszenicy kóp 9, jęczmienia 30, owsa 140, grochu 8, tatarki 64, prosa kóp 8; siana stert 3 po sążni 6. Na tę krescencyą przysiągł wójt porzecki“. W lustr. z r. 1765 czytamy: Wieś Porzece, w której folwark. Na wielu łanach teraz siedzi, podobnież dla nowych ustanowionych pomiarów, wiadomości nie ma. Poddani na stajach siedzą, jako w inwentarzu. Cerkwi w tej wsi niema. Parafia do starostwa należy. Osiadłość: Poddanych gruntowych 39, ogrodnik jeden. Tych powinności z opisaniem folwarku i łanów, obszarów dworskich, w inwentarzu, podanym przez JmPana Jędrzejowskiego dyspozytora, podpisanym i zaprzysiężonym, wyrażone. Prowent roczny. Dni parowych w tydzień № 38, na rok 1976 á gr. 12 efficit 790 zł. 12 gr., dni pojedynczych w tydzień 3, na rok 156 á gr. 8 = 41 zł. 18 gr.; dni pieszych w tydzień 4, na rok 208, á gr. 6 = 41 zł. 18 gr.; czynszu gruntowego z siedlisk 13 zł. 7 gr.; z najmu staj od pomiaru pozostałych № 209, lasek 10 = 313 zł. 15 gr.; łącznego od poddanych 88 złp.; za drób danny i jajca 42 zł. 28 gr. 2 sol.; przędzy sztuk 40 á 1 zł.; szarwarków tygodniowych podług specyfikacyi inwentarza dni 695, których połowa z dniami letnimi do reparacyi gruntowej, a połowa do intraty = 69 zł. 15 gr.; lasowego od bydła ciągłego sztuk 69 á 1 zł. gr. 15 = 103 zł. 15 gr.; z najmu łąk przez postronnych 201 zł; arendy karczemnej wraz ze stradecką 2000 zł. Spust stawu, stradeckim zwanego, w inwentarzu wsi Stradcza. Summa prowentu 3745 złp. 8 gr. 2 sol. Z tej onera et expensa fundi, jakoto: Salarium z ordynacyą JmPanu Ekonomowi generalnemu w tutejszym folwarku rezydującemu 400 zł.; na reparacyą budowli folwarcznej, browaru, arendy i młyna w Stradczu do przyszłej lustracyi zł. 250; te na lat 5 dzieląc oprócz dni letnich zostawionych, corocznie 50 zł.; na reparacyą śluz, upustów na stawie stradeckim, które co drugi spust z gruntu reparowane być muszą, podług wyrażenia w inwentarzu przyjmuje się 600 zł., te na dwa spusty, to jest na lat 8 dzieląc, po 75 zł.; za narybek, który po każdym spuście podług indagacyi i zaprzysiężenia Urodz. Cieplińskiego, stawniczego, z innych stawów kupuje się, i po przeszłym spuście, że ten staw był zerwany, kupiono za złp. 800; ten na lat 4 dzieląc, przyjmuje się co rok zł. 200. In summa 725 złp. Odtrąciwszy od ogólnej summy prowentu zostaje 3020 złp. 8 gr. 2 sol. Należy kwarty 755 złp. 2 gr. ½ sol. 4.) **P.** *Małe* al. *Malowane*, *Zawidowskie*, część Porzecza Gródeckiego. 5.) **P.** *Wielkie*, ob. *P. Gródeckie*. 6.) **P.** *Zadworne*, rus. *P. Zadwirne*, z *Porzeczem Grunt*, wś, pow. rudecki, 16 klm. na płn.-wsch. od Rudek, 9 klm. od sądu pow. i urzęd. poczt. w Komarnie. Na płd. leżą Buczały i Horbula (część Katarynic), na płd.-wsch. Czułowice i Burcze, zresztą sąsiaduje wieś z pow. gródeckim, a mianowicie na płn.-wsch. z Kossowcem i Lubieniem Małym, na płn. z Porzeczem Gródeckiem i Zawidowicami, na płn.-zach. z Zawidowicami, na zach. z Zawidowicami i Zaszkowicami. Środkiem obszaru płynie Wereszyca od płn. z Porzecza Gródeckiego, poczem przechodzi na płd.-wschod. granicę wsi i skręcając na płd. wchodzi do Czułowic, a za pośrednictwem kanału do Katarynic. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-wsch. nad Wereszycą. Na płn., na granicy Porzecza Gródeckiego leży część wsi „Porzecze Grunt“ al. Grunt, po rus. Hrunt. Na płn.-

zach. dochodzi jedno wzgórze 276 mt. wys. Na płn.-zach., na granicy Kossowca, zwie się część wsi Kossowcem. W płd. stronie obszaru leży folw. Krupka al. Koropka (275 mt.) nad pot. Krupką, dopływem Wereszycy. Własn. więk. (hr. Karol Lanckoroński) ma roli or. 477, łąk i ogr. 382, pastw.152, lasu 276; wł. mn. roli or. 491, łąk i ogr. 336, past. 233 mr. W r. 1880 było 124 dm. i 693 mk. w gminie (41 dm., 220 mk. w P. Grunt, a 83 dm., 473 mk. w P. Zadwórnem) a 3 dm., 28 mk. na obsz. dwor.: 46 rzym.-kat., 657 gr. kat., 18 izrael.; 63 Polaków, 646 Rusinów, 12 Niemców. Par. rzym.-kat. w Komarnie, gr.-katol. w P. Grunt. 7.) **P.**, część *Zamarstynowa*, pow. lwowski. Założył osadę w r. 1500 mieszczanin lwowski Piotr Ludner, z upoważnienia lwowskiej Rady miejskiej (ob. Zimorowicz. Viri illustr. Leopol., p. 6; Zubrzycki, Kronika miasta Lwowa, str. 128). W r. 1524 była ta wioska wraz z Zamarstynowem w posiadaniu mieszczanina lwowskiego Sebalda Worcela, a dochody z tych wiosek oszacowano na 60 złp. (Zubrzycki, l. c., str. 147 i 148). W r. 1607 rozstrzyga Zygmunt III spór między poddanymi wsi Porzecza, Zamarstynowa i Wolicą, a rajcami lwowskimi (Arch. Bernardyń. we Lwowie, C., t. 386, str. 904). *Lu. Dz.*

Porzecze, niem. *Paretz*, wś, pow. lęborski, par. kat. Rozłazin, 1¼ mili odl. (Kętrzyński umieszcza ją mylnie w pow. wejherowskim). Posiada szkołę, w której staraniem stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha udziela się też nauka religii. *Ks. Fr.*

Porzeczkowszczyzna, wś i dobra nad Dunajczykiem, pow. lidzki, w 2 okr. pol. gm. Ejszyszki, okr. wiejski Podborze, o 14 w. od gm. a 51 w. od Lidy, ma 3 dm., 36 mk. katol. (w 1864 r. tylko 2 dusze rewiz.); własność Szafranowiczów.

Porzeczyno, wś nad rz. Wiazówką, pow. słonimski, na zachód od Zybart.

Porzesza, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Bejwidzie, o 10 w. od gminy a 63 w. od Wilna, ma 4 dm., 29 mk. katol. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szeszole.

Porzewnica, wś, pow. nowomiński, gm. Kuflew, par. Jeruzal, ma 89 mk., 1 mr. ziemi dwors., 21 mr. włośc. W 1827 r. 8 dm., 66 mk.

Porzewo, wś i fol., pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Przewodowo. Fol. ma 414 mr., należy do dóbr Kozłowo, wś ma 7 os. i 27 mr. W 1827 r. było 9 dm., 59 mk.

Porzeziny, na karcie sztab *Poreżyce* 1.) *Gietki*, wś, pow. bielski gub. grodzień., w 3 okr. pol., gm. Grodzisk, o 38 w. od Bielska. 2.) **P.** *Mendle*, wś, tamże, o 39 w. od Bielska.

Posad, wś, pow. sieński, gm. kokowczyńska, ma 50 dm. i 295 mk., z których 3 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p., 4 bednarstwa, 2 obrabianiem kamieni.

Posada 1.) wś włośc., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, ma 83 mk., 89 mr. 2.) **P.**, kol., pow. łódzki, gm. Wiskitno, par. Rzgów; kol. ma 4 dm., 16 mk., 45 mr., karcz. 1 dm., 8 mr. dwor. 3.) **P.**, folw., pow. koniński, gm. i par. Kuchary Kościelne, odl 9 w. od Konina. W 1876 r. folw. ten oddzielony od dóbr Stare Miasto miał rozl. mr. 135: gr. or. i ogr. 108, łąk 8, pastw. 4, nieuż. 5 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 9. 4.) **P.** al. *P. Łaszczowa*, folw. i dobra, pow. koniński, gm. i par. Gosławice, odl. od Konina 8 w. Dobra Posada Łaszczowa składały się w 1878 r. z folw.: Posada i Olesin, attyn. Zrekie al. Sofienberg lit. B. i miały po odłączeniu od dóbr Wola Łaszczowa 1154 mr. rozl. 5.) **P.** al. *Borowice*, folw., pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy 17 w., ma 1 dm. 6) **P.**, kol., pow. noworadomski, ob. *Janów* 23) (t. III, 419). *Br. Ch.*

Posada, wś nad Ussą, pow. ihumeński.

Posada, potok, powstaje w płn.-wsch. str. wsi Posady Jaśliskiej, w pow. sanockim, nad granicą gm. Polan Surowicznych, w lesie Czerteżu (744 mt.). Stąd płynie leśnym parowem na płd.-zach. a we wsi Posadzie Jaśliskiej wpada do Jasiołki z praw. brzegu. Długość biegu 5 klm. *Br. G.*

Posada 1.) *Sanocka*, wś, pow. sanocki, leży na tejże wyniosłości, na której i zabudował się Sanok, na zachód od miasta po południowej stronie gościńca do Zarszyna. Ta część wsi stanowi właściwie część miasta, i tutaj znajduje się urząd pocztowy i resursa wojskowa. Część zachodnia wsi, znacznie niżej położona, ma glebę gliniastą, urodzajną, przepuszczalną. Obszar wsi przecina gościniec z Liska do Zarszyna i tor kolei państwowej, która tu ma stacyą z nazwą Sanok. Par. rzym. i gr.-kat. w Sanoku. Wś ma 169 dm. i 1127 mk. (544 męż., 583 kob.); 798 rz.-kat., 128 gr.-kat., 2 protest. i 199 izrael. Special. Orts Repert podaje Polaków 683, Rusinów 267 i Niemców 216. Jako Niemców policzono żydów. Lud polski nosi strój zwykły w płn.-zachodnich powiatach Galicyi, t. j. kapelusz czarny, u góry węższy, białe sukmany lub płótnianki, niebieskie żupany bez rękawów ze świecącymi guzami, rzemienny nabijany trzos i szerokie szarawary wpuszczone w buty, lud ruski nosi tabaczkowe bajowe zwierzchnie ubranie. W gwarze ludu słychać wszystkie właściwości narzecza mazurskiego; odznacza się on pracowitością, trzeźwością i stosunkową zamożnością. Z obszaru 598 mr. przypada na większą posiadł. 61 mr. (42 roli i 19 łąk) a 537 na mniejszą, t. j. 468 mr. roli, 68 mr.

łąk i 1 mr. pastw. W XV w. miała gmina tej wsi obowiązek naprawiać i utrzymywać 26 przęseł w parkanach otaczających Sanok. W aktach grodzkich i ziemskich (t. XI, str. 335, № 337 C.) czytamy: Incipiendo a ponte et ad Baschty Kmethones de Possada XXVI ulnas debent reformare. W tymże czasie był proces o głowę (A. G. Z, XI, str. 417, № 3330) między ludźmi szlachcica Zahutyńskiego a ludźmi królowej z Posady. Wś graniczy na zachód z Sanoczkiem, na płn. z Dąbrówką Polską a na płd. z Posadą Olchowską i Płowcami. 2.) **P.** *Olchowska*, leży na południe od poprzedniej, na lewym brzegu Sanu, ma młyn wodny i magazyn prochu wojskowy. Par. rzym. i gr.-kat., urz. poczt. w Sanoku. Wieś leży w dolinie urodzajnej, wznoszącej się lekko ku zachodowi od 336 do 351 mt. Obszar jej przecina tor kolei państwowej i gościniec z Sanoka do Liska. Ma 210 dm. i 1211 mk. (585 męż., 626 kob.); 969 rz.-kat., 95 gr.-kat. i 148 izrael. Obszar więk. pos. jest własnością miasta i składa się ze 154 mr. roli, 25 mr. łąk i ogr. i 9 mr. pastw.; obszar mn. pos. ma 612 mr. roli, 69 mr. łąk i 39 mr. pastw. Graniczy na płd. z Zahutynem i Stróżami Wielkimi, na zach. ze Stróżami Małymi i Płowcami a na wschód przez San z Olchowcami. 3.) **P.** *Jaćmierska*, wś, pow. sanocki, leży na płd.-zachód od Jaćmierza, na praw. brzegu Pielnicy, uchodzącej do Wisłoka z prawego brzegu; ma położenie niższe od mtka i składa się z 166 dm. i 911 mk. (412 męż., 499 kob.); 896 rz.-kat., 4 gr.-kat. i 11 izrael. Na obszarze więk. pos. 1 dm. z osadą Chmurówki i 8 mk. rz.-kat. Kasa pożyczk. gminna z kapit. 1061 zł. (ob. Jaćmierska Posada). 4.) **P.** *Wyżnia* i *P. Niżna* z *Nową Wsią* i folw. *Bidaczem*, dwie wsie, pow. sanocki, nad rz. Tabą, otaczają mtko Rymanów (3·7 klm.), mianowicie P. Wyżnia od południa a P. Niżnia od północy. P. Wyżnia leży wyżej od mtka i zajmuje zwężającą się ku południowi dolinę potoku; od południa zaś jest zasłoniętą szpilkowymi lasami, pokrywającymi Posadzki las (602 mt.) i Zamczyską Górę (570 mt.) Na obszarze tej wsi, zdala od zabudowań, znajduje się zakład kąpielowy Rymanów (ob.), bliżej zaś zabudowania więk. pos., rafinerya nafty i młyn wodny. We wsi jest 153 dm. i 1117 mk. (557 męż., 560 kob.); 1012 rzym.-kat., 98 gr.-kat. i 7 izrael. Oprócz tego na obszarze więk. własn. 14 dm. i 115 mk.; 68 rzym.-kat., 25 gr.-kat. i 22 izrael. P. graniczy na zachód z Klimkówką i Iwoniczem, na płd. z Deszną i Wołtuszową a na wschód z Głębokiem. Pos. Niżnia, na płn. od Rymanowa, leży w równinie urodzajnej, glinkowej (327 mt. wznies.), przy gościńcu do Haczowa i st. kolei państwowej Rymanów; ma 135 dm. i 840 mk.; 808 rzym.-kat., 16 gr.-kat. i 16 izrael. Na obszarze więk. pos. 2 dm. i 24 mk.; 16 rzym.-kat. i 8 izrael. Nowa Wieś leży na wschód od tej osady, na płn. stronie gościńca do Zarszyna a na zachodnim stoku góry Rymanów (408 mt.). Graniczy na płn. z Ładzinem. Obie wsi należą do par. rzym.-kat. i urz. poczt. w Rymanowie i tworzą wspólny korpus tabularny. Pos. więk. (spadkobiercy hr. Stanisława Potockiego) ma 231 roli, 94 łąk i ogr., 40 pastw. i 486 mr. lasu; pos. mn. 1698 roli, 136 łąk, 216 pastw. i 30 mr. lasu. 5.) **P.** *Zarszyńska*, wś, pow. sanocki, par. rzym. i gr.-kat. w Zarszynie, leży na płd. od Zarszyna na płn. stoku Homondowej góry, lesistego pasma, tworzącego dział wodny między Wisłokiem a Pielnicą. Położenie faliste, gleba urodzajna, glinkowa. Graniczy na zach. z Beskiem, na płd. z Odrzechową i Pielnią a na wschód z Długiem. Młyn wodny na potoku uchodzącym do Pielnicy i cegielnia. Wś liczy 109 dm. i 586 mk. (288 męż., 298 kob.); 571 rzym.-kat., 3 gr.-kat. i 12 protest.; na obszarze zaś więk. pos. 5 dm. i 90 mk., 88 rz.-kat. i 2 gr.-kat. Obszar więk. pos. (J. Wiktora) składa się z 380 roli, 125 łąk i ogr., 7 pastw. i 394 mr. lasu; pos. mn. 302 roli, 89 łąk i ogr., 48 pastw. i 101 mr. lasu. 6.) **P.** *Jaśliska*, wś, pow. sanocki, w okolicy górskiej i lesistej, nad pot. Posadą, wpadającym do Jasiołki, leży na płn. od Jaślisk. Kilka górskich potoków przecina obszar osady i obraca cztery wodne młyny. Wś ma 152 dm. i 933 mk., 598 rz.-kat., 285 gr. kat. i 50 izrael. Graniczy na wschód z Polanami, na zach. z Dalejową a na płn. ze Szklarami (ob. Jaśliska P.). 7.) **P.** *Liska*, wś, pow. liski, na płn. od Liska, w dolinie porzecznej, na prawym brzegu Sanu (362 mt.), przy gościńcu z Liska do Zagórza. Gleba na porzeczu jest glinką urodzajną. We wsi znajduje się drewniana cerkiew, przyłączona do par. w Lisku, a na obszarze więk. pos. gorzelnia. Wś ma 16 dm. i 94 mk., 33 rz.-kat., 59 gr.-kat. i 2 izrael.; obszar więk. pos. (Edm. hr. Krasicki) liczy 2 dm. i 66 mk., 42 rz.-kat., 16 gr.-kat. i 8 izrael. Z 431 mr. należących do obszaru więk. pos. przypada na rolę 325, na łąki i ogr. 85, na pastw. 20 a na las 1 mr. Pos. mniejsza ma 53 mr. (40 roli, 7 łąk i 3 pastw.). Graniczy na płd. z Liskiem, na wsch. z Jankowcami, na płn. z Wolą Postołowską, na zachód zaś oblewa ją San. *Mac.*

Posada 1) część Niżankowic, pow. przemyski. 2.) **P.** *Chyrowska*, rus. *P. Chyriwska*, wś, pow. staromiejski, 15 klm. na płn.-zach. od Staregomiasta, 9 klm. od sądu pow. w Starejsoli, 2 klm. od urz. poczt., st. kol. i tel. w Chyrowie. Na wschód leżą Słochynia i Polana, na płd. Polana, na zach. Chyrów, na płn.-zach. Pietnice i Rosenberg (obie w pow. dobromilskim). Płd. część wsi przepływa

Strwiąż od zach. na wschód. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Przez wieś idzie kolej. Wody z płn.-zach. obszaru płyną strugą do pot. Zawaliny. Własn. więk. (Franciszek Topolnicki) ma roli or. 140, łąk i ogr. 25, pastw. 90, lasu 129 mr.; wł. mn. roli or. 253, łąk i ogr. 30, pastw. 76, lasu 21 mr. W 1880 r. było 74 dm., 526 mk. w gminie, 1 dm., 11 mk. na obsz. dwor.; 116 rz.-kat., 372 gr.-kat., 49 izrael.; 116 Polaków, 389 Rusinów, 32 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Chyrowie. 3.) **P.** *Dolna, Niżna*, al. *Staromiejska*, część płn.-wsch. Staregomiasta. 4.) **P.** *Felsztyńska* al. *Fulsztyńska* z *Posadami Polską* i *Ruską* i z osadą *Zawele*, wś, pow. staromiejski. Wł. więk. ma roli or. 377, łąk i ogr. 25, pastw. 19, lasu 60 mr.; wł. mn. roli or. 1003, łąk i ogr. 125, past. 60 mr. W r. 1880 było 145 dm., 721 mk. w gminie, 3 dm., 57 mk. na obsz. dwor.; 401 rzym.-kat., 332 gr.-kat., 45 izrael.; 202 Polaków, 557 Rusinów, 27 Niemców (ob. Felsztyn). 5.) **P.** *Górna*, al. *Staromiejska*, płd.-wsch. część Staregomiasta. 6.) **P.** *Nowomiejska*, wś, pow. dobromilski, 11·5 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., st. kol. i tel. w Dobromilu, 4 klm. od urz. poczt. w Nowemmieście. Na płd. leży Rosenberg, na zach. Boniowice i Nowemiasto, na płn. Komorowice, na wsch. Hruszatycze (pow. przemyski), Błożew Górna i Wołcza Dolna (obie w pow. staromiejskim). Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem pot. Głębokiego, podążającego na płn.-zach. a wpadającego za obrębem wsi do Wyrwy. Zabudowania leżą w dolinie pot. bezimiennego. Część płd. zajmuje las Radycz. Na płn.-wschód od niego wznosi się jedno wzgórze do 347 mt., a na krańcu jego płd., na samej granicy Rosenberga, wzgórze tejże nazwy 524 mt. wys. (miejsce znaku triang.). W płn.-wsch. stronie obszaru dochodzi jedno wzgórze 309 mt. wysokości. W 1880 r. było 177 dm., 845 mk. w gminie, 9 dm., 122 mk. na obsz. dwor.; 243 rz.-kat., 658 gr.-kat., 60 izrael., 6 innych wyznań; 243 Polaków, 658 Rusinów, 66 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Nowemmieście. We wsi jest szkoła etat. jednokl. i gorzelnia. 7.) **P.** *Rybotycka*, wś, pow. dobromilski, 17 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Dobromilu, 4 klm. na płn.-zach. od urz. poczt. w Rybotyczach. Na płn.-wsch. leży Kopysno, na wschód Rybotycze, na płd. Borysławka, na zach. Trójca i Łodzinka Dolna, na płn.-zach. Cisowa, na płn. Brylińce (obie w pow. przemyskim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wiaru, który wchodzi tu od zach. z Trójcy i płynie zrazu na wschód, potem na płd.-wsch. do Rybotycz. W dolinie Wiaru, przeważnie na lew. brzegu leżą zabudowania. Na płd.-zach. wynosi najwyższe wznies. (Horbysko Kosarzyska) 505 mt. Na zachód od tego wzgórza leży las ze szczytem 435 mt. Na płn.-wsch. wznosi się jedno wzgórze do 487, na płd.-wschód do 460 mt. Własn. więk. ma roli or. 132, łąk i ogr. 18, past. 12, lasu 429 mr.; wł. mn. roli or. 629, łąk i ogr. 66, past. 73, lasu 79 mr. W r. 1880 było 77 dm., 458 mk. w gminie; 443 gr.-kat. Rusinów, 15 izrael. Par. rzym.-kat. w Rybotyczach, gr.-kat. w miejscu, dek. dobromilski, dyec. przemyska. Do par. należy Borysławka. We wsi jest cerkiew p. w. św. Onufrego. Dawniej był tu monaster bazyliański, który później przeniósł się do Dobromila. Cerkiew staroświecka, według podania niegdyś aryańska, starożytna budowla, murowana, tak urządzona, że w górze, na piętrze, jest kaplica, w której czerncy schodzili się na modlitwy. W Posadzie Rybotyckiej przebywał ostatni prawosławny biskup przemyski ks. Kopystyński, i tu w cerkwi został pochowany. *Lu. Dz.*

Posadnica, st. dr. żel. warsz.-petersb., o 317 w. od Dyneburga a 140 od Gatczyna.

Posadniki 1.) wś szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 6 dm., 82 mk. kat. 2.) **P.**, wś nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Soboliszki, o 4 w. od gminy a 62 w. od Wilna, ma 20 dm., 156 mk. kat. (w 1864 r. 65 dusz rewiz.); należy do dóbr Malucie al. Nowy Dwór Monkiewiczów.

Posadów, wś i dobra, pow. tomaszowski, gm. Telatyn, par. Posadów (wschod. obrz.) i Rzeplin (rz.-kat.). Leży na płaskowzgórzu tomaszowskim, przy samej granicy od Galicyi ($^1/_2$ mili odl.), odl. 28 w. od Tomaszowa, 7 w. od Łaszczowa; st. poczt. Tyszowce. Posiada cerkiew paraf. mur., szkołę początkową ogólną, 130 dm., 807 mk. (132 rz.-kat., 4 izrael.). W 1827 r. było 99 dm., 537 mk. Obszar ogólny 2873 mr., w tem 1684 mr. włośc., 1189 mr. dwors. Włościanie mają roli 1194 mr., łąk 294 mr., past. 43 mr., lasu 57 mr., pod osadami i ogrodów 96 mr. Gleba czarnoziem, po wzgórzach glinka przepuszczalna, bardzo głęboko rodzajna. Gospodarstwo rolne u włościan dość zaniedbane, jakkolwiek rozpowszechnia się uprawa buraków dla cukrowni w Poturzynie. Włościanie trzymają dużo koni, nie wiele bydła i owce. Za serwitut leśny otrzymali 57 mr. lasu. Obszar dworski ma gr. or. 670 mr., ogr. i pod budynkami 26 mr., łąk 218 mr., lasu 264 mr., nieuż. 11 mr. Gospodarstwo na dwóch folwarkach płodozmienne. Dobra te w r. 1721 nabyte zostały od Konstantyna Bołżeckiego przez Jerzego Geschawa, który w 1732 oddał je w posagu córce Barbarze, żonie Jana Żelskiego. W 1759 r. jako posag przechodzą do Maryanny z Żelskich Stawskiej. Drogą spadku przechodzą

w 1832 r. na własność Skrzyńskich. W pobliżu wsi jest nasyp okrągły (kopiec), jak zwykle Szwedom przypisywany, dalej o 500 kroków od wsi jest na półtoro-morgowej przestrzeni tak zwane zamczysko, opasane podwójnym wałem. W 1837 r. znaleziono tu szyszak, naramiennik, ostrogę i takowe przesłano do gabinetu archeologicznego w Krakowie. W 1858 r. wykopano tu siekierkę kamienną, a w 1877 drugą siekierkę na polu zwanem Rokitno, gdzie stoi dom straży granicznej. Przy kopaniu rowu znaleziono w garnku glinianym dwa kolczyki, kółko z grubego srebrnego drutu skręcone a 1878 r. w zamczysku kulę kamienną granitową, średnicy 9 ctm. Przedmioty te odsyłano zawsze do Krakowa. Naprzeciw zamczyska, w lesie Rochaj zwanym, jest kurhan 3 sąż. wysoki, na nim rosną dęby, dokoła mnóstwo małych mogił. Lud zowie to grobem wodza i rycerstwa. Cerkiew tutejsza pounicka, niewiadomej erekcyi; obecną wznieśli 1824—1826 r. dziedzice Horochowie.

Posadów, fol., pow. toszecko-gliwicki, należy do dóbr Pacyna Wielka.

Posadowa 1.) wś, pow. grybowski, w okolicy górskiej (497 mt.), na płn. stoku lesistego pasma wzgórz, dzielących wody Kamienicy, wpadającej do Dunajca, i Krużlowej, uchodzącej do Biały z lew. brzegu. Pasmo to wznosi się na południ.-zachód od Posadowy najwyżej w szczycie zwanym Czarną górą (715 mt.), w Bukowej górze do 610 mt. Par. rz.-kat. w Mogilnie, urz. poczt. i st. kol. w Grybowie. W 1581 r. (Pawiński, Małop., str. 134) była własnością Agnieszki Pieniążkowej i miała 5 łanów kmiec. i zagrodę z rolą. Obecnie ma 54 chat, 367 mk. (179 męż., 188 kob.) rz.-kat. Obszar dworski rozpada się na dwa fol.: Dwór i Dział, ostatni położony na płn. od wsi i ma 5 dm. a 46 mk., 42 rz.-kat. i 4 izr. Jest własnością Eufrozyny Szafarkiewiczowej. P. graniczy na zach. z Mogilnem, na płn. ze Świegocinem, na wsch. z Krużlową a na płd. ze Starą Wsią. 2.) **P.** z *Bartkową*, wś, pow. nowosądecki, w okolicy górskiej i lesistej, u źródłowisk pot. Bartkowy, uchodzącego z lew. brzegu do Dunajca, przy gościńcu z Nowego Sącza do Zakluczyna. Są to dwie osady przedzielone gościńcem; po zachodniej stronie leży Bartkowa, po wschodniej Posadowa. Od płn. zasłaniają je góry Majdan (503 mt.) i Ostryż (448 mt.). Obydwie razem liczą 107 dm. i 687 mk., 664 rz.-kat. i 25 izr. Na obszarze więk. pos. są 2 dm., 12 mk., 2 rz.-kat. i 10 izr. Znajduje się tu kopalnia nafty w formacyi mioceniczej, utrzymywana przez dwa towarzystwa. Za Długosza (L. B., II, 141) należała P. do Stanisława Tęczyńskiego; dziesięciny, wartości 4 grzywien, oddawali kmiecie bisk. krakowskiemu, sołtys zaś grzywnę z 2-ch łanów plebanowi z Podola, który tutaj miał swój łan, dający grzywnę czynszu. Nadto odrabiano mu „omnes labores et powabam“. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 136) należała P. do ks. Konstantego Ostrogskiego i składała się z 3 łanów kmiecych, 1 łanu sołtysiego, 3 zagród bez roli i 3 zagród z rolą. P. należy do par. rz.-kat. w Podolu a urz. poczt. w Gródku nad Dunajcem (6·9 klm.). Graniczy z Bujnem i Paleśnicą, na wsch. z Jamną, na zach. z Radajowicami a na płd. z Podolem. Od zach., płn. i wsch. otaczają P. szpilkowe lasy i wzgórza. *Mac.*

Posadowice, niem. *Postelwitz*, 1266 *Possadowitz*, 1424 *Posselwicz*, wś i dobra, pow. oleśnicki, $2^1/_2$ mili od Oleśnicy. Kościół par. ew. założony przed reformacyą (księgi kościelne od 1637), szkoła ew., par. kat. Miękinów. W 1842 r. krochmalnia, fabryka syropu kartoflanego, gorzelnia, browar, hodowla owiec, zamek, folw., 51 dm., 483 mk. (15 kat.). Książę Henryk udzielił tej osadzie prawo frankońskie w r. 1266.

Posadówka 1.) wś włośc., pow. noworadomski, gm. Kobiele, par. Dmenin, ma 18 dm., 103 mk., 360 mr. 2.) **P.**, fol., pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Kłobucko, ma 1 dm., 5 mk., 350 mr. W 1827 r. 1 dm., 9 mk.

Posadówko, fol. do Posadowa, pow. bukowski, o 3 klm. na płd.-wsch. od Lwówka, gdzie jest par. i poczta, okr. dom. Posadowo, st dr. żel. w Lutomyślu o 14 klm.; 1 dm., 33 mk. Istniało już w XVIII w.

Posadowo 1.) al. *Possadowo*, domin. i okr. domin., pow. bukowski, o 3 klm. na wsch. od Lwówka; par. i poczta w Lwówku, st. dr. żel. w Lutomyślu o 16 klm.; 16 dm. i 318 mk.; obszaru ma 930·81 ha, t. j. 698·01 roli, 73·53 łąk, 99·92 past., 39·70 lasu i 19·65 nieuż.; czysty doch. grun. 7972 mrk; cegielnia i chów bydła szwajcarskiego; właścicielem jest Władysław Łącki. Znajduje się tu piękny pałac i park, odznaczający się wspaniałymi cisami, obcinanymi na sposób francuzki. W pałacu mieszczą się: zbrojownia, z pomnikiem z czarnego marmuru jednego z Łąckich, który czynny brał udział w wyprawie wiedeńskiej, archiwum familijne, listy i portret Gertrudy Komorowskiej. Kaplica istniała tu w r. 1785. Około r. 1564 składało P. z 12 łanów po 8 gr. dziesięciny bisk. poznańskim. W 1580 r. należało do Marcina Rozbickiego; było tam 7 łanów, 4 zagrod., 3 komor. i 1 osadnik. Przy schyłku zeszłego stulecia wchodziło P. w skład dóbr lwóweckich, własności Melchiora Korzboka Łąckiego. Okręg domin. złożony jest z dominium P., cegielni (1 dm., 5 mk.) i z fol. Posadówko; cały okrąg ma 18 dm., 356 mk. (341 kat. i 15 prot.). 2.) **P.**, wś, pow. krobski, o $4^1/_2$ klm. na wsch. od Krobi, gdzie jest par. i poczta, st. dr. żel. w Bojanowie o 20 klm.; 34

dm. i 260 mk. kat. Wś ta istniała przed r. 1567 i należała aż do nowszych czasów do biskupów poznańskich, którym składała czynszu z 14 łanów kmiecych i 2 sołeckich po 1 grzywnie i 8 gr., 4 ćwiertnie owsa, 2 kapłony, 2 kury i 10 jaj; z 2 łanów pustych płacono także czynsz i robotnego po 2 talary; z 14 kmieci płacił każdy po 2 gr. krownego; od karczmy dawano 18 gr. Były tu t. zw. Kąty, z których płacono 9 gr.; składano również owies wieczny (avena wieczna). Prócz wspomnionych 18 łanów wykazują regestra pobor. z 1580 r. 3 komorników płacących po 8 gr. i 5 po 2 gr. podatku. *E. Cal.*

Posady 1.) wś włość nad Raduńką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiwańce, o 2 w. od gminy, 30 w. od Lidy a 37½ od Wasiliszek, ma 9 dm., 92 mk. kat. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Dziegieniewo, o 7 w. od gminy, 22 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Tołociszki. 3.) **P.**, wś nad rz. Wołmą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gmina Rubieżewicze, ma 5 osad; miejscowość falista, małoleśna, grunta dobre, szczerkowe. *A. Jel.*

Posadziec, wś nad bezim. strum. i rzeczką Drozdką, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Głęboczany, o 4 w. od gminy a 65 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. mińskiej, ma 11 dm., 88 mk. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.); należy do dóbr Truskowszczyzna Łaskich. W 1866 r. były tu 2 młyny wodne.

Posałupie, wieś, pow. rossieński, parafia Gawry.

Posamonie, ob. *Posiemanie.*

Posamsony, zaśc. szl. nad Niemnem, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 50 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. katol.

Posandrów, dwór i wś nad Sandrową, pow. rossieński, par. szydłowska, o 14 w. od Rossień. W 1859 r. 8 dm., 80 mk., gorzelnia.

Posanie al. *Podsanie*, os. należąca do Charzewic, pow. tarnobrzeski, leży na lewym brzegu Sanu, na wsch. od Charzewic, naprzeciw Brandwicy a na płn.-wsch. od mka Rozwadowa, ma 17 dm. i 97 mk. rz.-kat. *Mac.*

Posaren (niem.), dobra ryc., pow. niborski, st. p. Kozłówko.

Posaulis, błoto w nadniemeńskich lasach, w pow. władysławowskim, w pobliżu Sapieżyszek.

Posausie, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Posawenie, zaśc. szl. nad jez. Posawenie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 30 w. od Wilna, 1 dm., 21 mk. kat.

Posądza, w XV w. *Poschądza*, w XVI w. *Posadki*, fol. i wś, pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, odl. 28 w. od Miechowa a 4 w. od Proszowic. W 1827 r. 19 dm., 159 mk. W 1885 r. fol. ten rozl. mr. 305: gr. or. i ogr. mr. 275, łąk mr. 21, nieuż. mr. 9; bud. mur. 4, z drzewa 5. Wś ta, dawna własność bisk. krakowskich, dawała dziesięciny na uposażenie prebendy i kanonii krakowskiej, zwanej stąd Posądzką (Poschanczka). W połowie XV w. dzierżawi ją Stanisław Swiraczsky Zabawa. We wsi jest 12½ łanów, karczma z łanem roli, trzej ogrodziarze z rolą. Dwór biskupi miał swe role folwarczne, dające też dziesięcinę kanonii. Ogólna wartość dziesięciny dochodziła 30 grzyw. Świątnicy kościoła w Koniuszy mieli tu swe role i łąki i z 3-ch pól nie dawali nikomu dziesięciny (Długosz, Lib. Ben., I, 50). Według reg. pobor. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Posądza miała 5½ łanów. W r. 1581 wś Posadki (Posądza), w par. Koniusza, należała do biskupa krakowskiego, miała 5 łanów kmiec., 2 zagr. z rolą, 2 komor. z bydł., 5 komor. bez bydła, ½ karczm. (Pawiński, Małop., 17, 441). Fol. ten poduchowny sprzedany został przez rząd w 1881 r. za 47,246 rs.

Poschla al. *Poschła*, fol., pow. garwoliński, gm. Pszonka, par. Parysów, odl. 8 w. od Garwolina, ma 6 dm., 24 mk. W 1827 r. 4 dm., 36 mk. Są tu pokłady krzemionki białej i glinki porcelanowej. W 1884 r. fol. P. rozl. mr. 600: gr. or. i ogr. mr. 360, łąk mr. 40, lasu mr. 162, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 11; płodozmian 10 i 12-polowy; las nieurządzony.

Poschloschen (niem.), wś, pow. iławkowski, st. p. Glommen.

Poschuchow (w dokum. z 1250), ob. *Pastuchów.*

Pościetka, potok górski, wypływa na płd. stoku góry Fedorynczyna (731 mt.), w płn. stronie wsi Potoku Czarnego, w pow. nadworniańskim i płynie na płd., uchodząc między domostwami wsi do Czernianki z praw. brzegu. Długość biegu 2¼ klm. *Br. G.*

Poścień, wś, pow. przasnyski, gm. Zaręby, par. Chorzele, odl. o 29 w. od Przasnysza, ma 39 dm., 271 mk., 789 mr. ziemi użytkowej i 616 mr. nieużytków.

Pościsze, wś włośc. i os., pow. radzyński, gm. Misie, par. Międzyrzec. Wś ma 52 dm., 330 mk., 786 mr. ziemi; os. 1 dm., 4 mk., 3 mr. W 1827 r. 56 dm., 262 mk.

Posegnick (niem.), dobra ryc. z fol. *Berthawerth* i *Bettyhof*, pow. gierdawski, 3½ klm. od st. p., tel. i kol. żel. Gierdaw. Obszaru 721 ha. Holenderski młyn i cegielnia.

Posejnele, wś, pow. sejneński, gm. Berżniki, par. Sejny, odl. od Sejn 6 w., ma 23 dm., 167 mk. W 1827 r. 16 dm., 113 mk.

Posejny, dawniej *Zegary*, wś, pow. sejneński, gm. Berżniki, par. Sejny, odl. od Sejn 1

w., ma 29 dm., 203 mk. W 1827 r. 11 dm., 145 mk.

Poselwitz (niem.), ob. *Postolice.*

Posemannsdorf (dok. około r. 1400), ob. *Łysomice.*

Posen, niemiecka nazwa Poznania.

Posenberg (niem.), dobra, pow. złotowski, st. p., tel. i kol. Lipka, par. kat. W. Buczek, ew. Gronowo. W 1868 r. 6 bud., 3 dm., 46 mk. ew., 359 ha roli or. i ogr., 40 łąk, 20 past., 2 lasu, 5 nieuż., razem 417 ha; czysty dochód z gruntu 2466 mrk; cegielnia, hodowla bydła, owiec i świń. Osada ta powstała dopiero w 1862 r.; należy do Buku. *Kś. Fr.*

Posereje 1.) wś, pow. sejneński, gm. Lejpuny, par. Sereje, odl. od Sejn 36 w., ma 5 dm., 32 mk. 2.) **P.**, os., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Sereje, odl. od Sejn 36 w., ma 1 dm., 16 mk.; należy do fol. Kudrany.

Poserhof, fol., pow. namysłowski, należy do wsi Drożki.

Poseritz (niem.), wś w płd. stronie Rugii, około 12 klm. na wsch. od Stralsundu; ma agenturę poczt., 45 mk. ew. (1877 r.), trudniących się rolnictwem. Tuż obok leżą dobra rycerskie tejże nazwy. *Kś. Fr.*

Poseritz (niem.), ob. *Pozarzyce.*

Poserode, fol., pow. sycowski, ob. *Domasłów.*

Posewald (niem.), dobra na Rugii, st. p. Putbus; ob. *Nadelitz.*

Posewangen (niem.), dobra ryc., pow. rastemborski, 8 klm. od mta pow., w którem jest st. p., tel. i kol. żel. Obszar 205 ha.

Posiadały, wś, pow. nowomiński, gm. Cegłów, par. Kiczki, ma 210 mk., 2 mr. ziemi dwors., 838 mr. włośc. W 1827 r. P. wś szpitalna, miała 29 dm., 207 mk. Lud trudni się sukiennictwem.

Posiadłowisko, niem. *Podczadlowisko*, fol. do Czarnego należący, pow. starogardzki, st. poczt. Frankifeld. *Kś. Fr.*

Posiahwa, w dok. *Posiehwa*, *Posiechwa*, *Posiechowa* i *Posiahowce*, wś nad bezim. dopł. Horynia, pow. ostrogski, na wschód od Tajkur, ma 52 osad i cerkiew parafialną; kilka młynów wodnych na stawach, uformowanych z rozlewu strumieni spływających z gór okolicznych. Gleba glinkowata, urodzajna, pola graniczą z gruntami dóbr tajkurskich, Nowosiołki i Nowostaniec. Włościanie trudnią się rolnictwem lecz, za wyjątkiem jednego, są bardzo biedni znajdując się w rękach żydowskich. Na gruntach wsi jest uroczysko nazwane Trojanów, w miejscu którego w zeszłym stuleciu była wś Trojanów Dąb, po zniszczeniu której grunta przyłączono do Posiahwy. Jest to stara osada, utworzona przez Kierdeja, rodem Tatara, który założył ją, między innemi, na pustych ziemiach, nadanych mu, po przyjęciu przez niego wiary katolickiej, nad Horyniem, przez Zygmunta Starego. Liczni jego synowie poprzybierali nazwiska od otrzymanych wiosek, i tak byli Kierdeje Mylscy, Tajkurscy, Posiahwieccy i in. Kierdej Tajkurski ożenił jedynaka syna z jedynaczką córką Kierdeja Posiahnieckiego i oddał mu Tajkury, Mylsk Nowy i Stary. Jedynaczka tych Kierdejów Anna, wydana za Kierdeja Czaplica, wniosła mężowi powyższe majętności. Czaplicowie założyli wsie: Kopytków, Zahoroszcze i Miatyn w pobliżu Tajkur. Córka ich Teodora Czaplicówna, wyszedłszy za Jerzego ks. Wiśniowieckiego, kasztelana kijowskiego, wniosła powyższe majętności w dom męża. Wiśniowieccy byli założycielami wsi: Trojanowego Dębu, Nowosiółek, Hłupanina i Iwaczkowa. Następnie, również drogą wiana, dobra te przeszły do Czołhańskich a potem kolejno do Pacpłowskich, Myszkowskich margr. Wielopolskich i Turnów. Ponieważ margr. Myszkowski zaciągnął na dobra tajkurskie dług w Holandyi, po przyłączeniu przeto Wołynia do Rossyi, rząd przyjął na siebie ten dług i zajął dobra. W 1802 r. Józef August hr. Iliński za pozwoleniem rządu przejął na siebie dług holenderski i otrzymał na dziedzictwo dobra tajkurskie. Obecnie P. zostaje w ręku wnuka jego Aleksandra Ilińskiego. O P. znajdują się wzmianki w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 76, 88, 102; Arch. J. Z. R., cz. II, t. 1: 9, 12. *Z. Róż,*

Posicz, las, ob. *Hołyń.*

Posicz 1.) tartak i os. w Perehińsku, pow. doliński. 2.) **P.**, nazwa używana niekiedy dla Dniestrzyka Hołowieckiego, wsi pow. turczańskiego. Pochodzi ona stąd, że w r. 1624 wycięli Tatarzy wszystkich mieszkańców tej wsi (Lewicki, Porażenie Tatariw pid Martynowom, Lwiw, 1882). *Lu. Dz.*

Posiebiszki, jez. w dobrach Kroże.

Posiecz z *Majdanem*, wś, pow. bohorodczański. W 1880 r. 617 mk.; 4 rz.-kat., par. Łysiec (odl. 7 klm.), zresztą gr.-kat. Obszar dwor. roli, łąk i past. 47, lasu 5449 mr.; włośc. 1968 mr.; st. tel. w Bohorodczanach, urząd poczt. w Łyścu. Właśc. posiadł. dwors. Rudolfina i Gisela hr. Stadion.

Posieka, wioska pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 57 w. od mta Wilejki, przy b. dr. pocztowej z mka Ilii do mka Radoszkowic, 1 dm., 5 mk. prawosł.

Posielanie, wś, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 16 w., ma 10 dm., 75 mk.

Posiele, wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Bakszty, okr. wiejski Dziewiergi, o 7 w. od gminy, 31 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Bakszty.

Posielenie 1.) zaśc. pryw., pow. wilejski,

w 1 okr. pol., o 35 w. od mta Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Ilii do mka Radoszkowic, 1 dm., 7 mk. 2.) **P.**, zaśc. szl. nad potokiem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. kat.

Posielicze, wś i fol., pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. chojnicka, ma 27 os.; grunta dobre, miejscowość nieco podniosła nad nizinami poleskiemi. *A. Jel.*

Posieliszcze 1.) zaśc. rząd., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 34 w. od Święcian, ma 2 dm., 27 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Rytenie, o 13 w. od gminy, 18 dusz rewiz.

Posiemanie (*Posamonie*), zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Seniszki, o 5 w. od gminy a $30^1/_2$ w. od Święcian, ma 1 dm., 3 mk. kat. (1 dusza rewiz.).

Posienicze, *Posinicze*, wś i mały fol., pow. piński, przy gośc. poczt. z mka Łohiszyna do Pińska, w 1 okr. pol. Pohost-Zahorodny, gm. Stawek. Wś ma 23 osad pełnonadziałowych i 80 mk. Fol. dziedzictwo starej rodziny Ordów, $2^1/_2$ włóki, należy do domin. Krasiejowo. Grunta lekkie, szare, w kulturze, okolica małoleśna, lekko falista. *A. Jel.*

Posienie, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 9 w., ma 10 dm., 81 mk.

Posierwy al. *Posiewry*, zaśc. nad jeziorem Sierwy, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Baranowo, o 17 w. od gminy a 70 w. od Wilna, ma 1 dm., 15 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr Baranowo, ks. Wittgensteina.

Posiery, mylnie (t. V, 324), zamiast *Posereje*.

Posikuń, zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 16 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. kat.

Posilge (niem.), ob. *Żuławka*.

Posilgiszki, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Soboliszki, o 5 w. od gminy, 30 dusz rewiz.; należy do dóbr Lukonie, hr. Kossakowskich.

Posiłek (*Posiołek* ?), niem. *Poschillek*, kol., pow. opolski, na obszarze wsi Dąbrówka.

Posiłów, wś i fol., pow. pińczowski, gm. i par. Kościelec, odległe 35 w. od Pińczowa. W 1827 r. 11 dm., 66 mk. W 1885 r. fol. ten rozl. mr. 245: gr. or. i ogr. mr. 209, łąk mr. 29, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 6; płodozmian 8-polowy. Wś P. ma 11 os., 76 mr., wchodziła w skład dóbr Kościelec. W przywileju wydanym klasztorowi w Staniątkach przez Konrada, ks. krakowskiego i łęczyckiego, na wiecu nad rz. Mierzawą w 1243 r. 3 sierpnia, pozwala on przenieść zakonnikom cały ród kmiecy (Zelazonem cum patre Radisla et cognacione suo qui pstrostici dicuntur) z wsi klasztornej Kargowa do wsi Posiłowa (Piekos., Kod. Małop., 70). W XV w. wś P. (w par. Kościelec) miała łany kmiece; był też folw. rycerski, z którego dawano do Kościelca dziesięcinę wartości 4 grzyw. (Długosz, L. B., II, 166). Według reg. pobor. pow. krakowskiego z 1581 r. wś Poszilów (Posilow), w par. Kościelec, własność Bogusza, miała 2 łany km., 2 zagr. bez roli (Pawiń., Małop., 11). *Br. Ch.*

Posimlin, część wsi Dobrzec, pow. sycowski.

Posimnicze al. *Baleńszczyzna*, fol., pow. kalwaryjski, gm. Krasna, par. Simno, odl. od Kalwaryi 27 w., ma 2 dm., 11 mk. W 1827 r. 4 dm., 35 mk. Ob. *Baleńszczyzna* i *Koleśniki*.

Posiń, łot. *Pasinia*, białorus. *Pasiń*, mko, wś i dobra w Inflantach polskich, pow. lucyński, nad rz. Siną, od której nazwę swą bierze. P. stanowi dziedziczną własność Zofii Ciechanowieckiej a oddalony jest o 5 mil na płd.-wschód od Lucyna. Mieścinę zdobi wspaniały kościół po-dominikański, który odznacza się wewnątrz pięknym loretańskim ołtarzem, umieszczonym tuż za ołtarzem wielkim, a zewnątrz wysokiemi trzypiętrowsmi wieżycami wykonanemi w stylu włoskim. Założycielem kościoła i klasztoru był w 1694 r. biskup inflancki i piltyński Mikołaj Korwin-Popławski, później powiększył go Kazimierz Pohorski, wwoda krakowski, a król Jan III Sobieski fundacyą tę zatwierdził. Czytamy bowiem w Vol. Leg. (wyd. Ohryzki, VII, 379) Approbacyą funduszu w Xięstwie Inflantskiem kościoła w Posiniu będącego: „Za poprzedzającą konstytucyą r. 1683 kościołów Lucyńskiego y Sledziowskiego ad praesens Posińskiego zwanego, nastąpił fundusz w r. 1686 w Xięstwie Inflantskiem, który, gdy potym dla Xięży Dominikanow ku pomocy Xiędza Plebana Lucyńskiego przy kościele Lucyńskim pracujących przyczyniony, y z dóbr ziemskich Freyzowczyzna y Pryszowszczyzna zwanych, powiększony został; więc one praesenti lege utwierdzamy“. Ów pierwszy kościół a także pierwszy klasztor w P. z drzewa były wzniesione. O wpływie, jaki niegdyś pod względem rozkrzewienia chwały Bożej wywierał P. na przyległe a nawet i dalsze okolice, szeroko rozwodzi się Dominik Chodźko w t. XXXI Pamiętnika religijno-moralnego z 1856 r. Dowiadujemy się z artykułu tego, opartego na źródłach archiwalnych, że zaraz po założeniu klasztoru w 1694 r. osiadło tutaj 12 zakonników. Ci ciągle udawali się w głąb kraju dla oświecenia w ciemnocie pogrążonego ludu. Nieraz od miejsca pobytu swego tak bardzo się oddalali, że do klasztoru na noc wrócić było im niepodobnem. Bez-

pięcznego zaś schronienia u miejscowej ludności znaleść nie mogli, jedna część jej żyła w odszczepieństwie od kościoła katolickiego, druga znowu pogrążoną była w pogaństwie. Z jednej więc strony spotykała ich wzgardliwa niegościnność, z drugiej barbarzyńska nienawiść. Wówczas dominikanie, żeby się ustrzedz od zmian powietrza i spokojny mieć przytułek, budują po różnych miejscach tej okolicy kresowej lepianki z chrustu. Dwanaście takich chałupek stanęło wkrótce w stronie zachodniej od P. oraz na pobrzeżu gub. pskowskiej, mianowicie: Landskorona, Rundany, Brodajż, Rajpol, Pyłda, Słobodzińce, Ewersmujża, Brygi, Słodzie Większe, Słodzie Mniejsze, Istra i Koniecpól. Z czasem przy tych chatkach zbudowano kapliczki, później zaś z ośmiu pierwszych małych kapliczek wzniosły się kościoły parafialne, stanowiące dziś cały dekanat przed-lucyński (*Decanatus Cis-Lucinensis*, ob. Inflanty, III, 285). Pozostałe cztery są dotąd kaplicami, do których i kilka innych przybyło. Dominikanie, spełniający niegdyś we wspomnionych świątyniach parafialne posługi, uważali się zawsze za mieszkańców P. i zostawali pod zwierzchnictwem posińskiego przeora. Pod jego dozorem później odbywały się studya zakonne w klasztorze posińskim, który okolicznie nazywano „twierdzą ze dwunastu zamkami“ (Dom. Chodźko, l, c., str. 133). W 1753 r. gdy klasztor drewniany spłonął, w lat ośm stanęły na jego miejscu kościół teraźniejszy i wspaniały klasztor murowane. A że w tym czasie król August III już był oddał Janowi Borchowi, późniejszemu kanclerzowi Rzpltej, obszerny klucz landskoroński, złożony z dwóch rozległych parafii: landskorońskiej i posińskiej, więc przyczynił się i Jan Borch niemało do odbudowania klasztoru i kościoła, w których pamięć jego uwiecznioną została herbami wykonanemi w ówczesnym stylu barokowym. Klasztor i kościół posiński zostawał w rękach księży dominikanów prowincyi litewskiej do 1832 r. Oprócz P. dominikanie tejże prowincyi założyli kościoły i utworzyli parafie w Agłonie, Wyżkach, Ruszonie, Dyneburgu, Prelach i Warklanach. W Agłonie istnieje dotąd jedyny już ich klasztor na całe Inflanty. W Wyżkach, w Ruszonie i Prelach były w zeszłem stuleciu małe klasztorki tychże zakonników, ze czterema tylko w każdym kapłanami. W Dyneburgu mieli oni jeszcze i wówczas osobny kościół z klasztorem, gdy tam już była ustanowiona inflancka biskupia katedra. Stale bowiem do niej wysyłali ku pomocy usług kościelnych czterech swoich kapłanów. Biskup zaś inflancki odwdzięczał się utrzymywaniem o własnym koszcie na naukach w Rzymie dwóch młodych dominikanów (por. G. Manteuffel, Inflanty, str. 130). Z tych wszystkich dominikańskich klasztorów i klasztorków w Inflantach polskich jedna tylko przy zakonnikach pozostała Agłona. P., jako klasztor, już w 1832 r. został opuszczony, kościołem zaś i obszerną parafią, mającą prócz Posinia kaplice: w Koniecpolu, Sledziowie, Czerechowie i Istrze, zarządza świecki proboszcz posiński, któremu najczęściej zbywa na wikaryuszach do obsługiwania 5-ciu tysięcznej parafii. P. posiada obecnie piękną rezydencyą, około 1850 r. zbudowaną przez ojca teraźniejszej dziedziczki, a przez nią od r. 1879 stale zamieszkałą. Okolica P. wesoła i wzgórkowata, zroszona przez liczne dopływy rz. Siny (po białorusku Siniucha) odgraniczającej pow. lucyński od siebieskiego i należącej do dorzecza rz. Wielkiej (Welikaja reka). Obszar dóbr P. wynosi obecnie 4280 dzies., z których 1800 przypada na P. a 2480 na Sybelin. W tej ostatniej jest 1280 dzies. ziemi dwors. i 1200 ziemi włośc.; w Posiniu zaś 800 dzies. ziemi dwors. i 1000 włośc. Gleba przeważnie gliniasto-piaszczysta, nie odznacza się żyznością. Ludność wiejska białoruska, wyznania rzymsko-katolickiego. Tylko w Sybelinie pomiędzy Białorusinami tu i owdzie sporadycznie są rozsiani katoliccy Łotysze. Co do przeszłości P. por. Landskorona (t. V, str. 74 i 75). Od lat kilku w P. jest stacya pocztowa. Miasteczko w r. 1882 przez pożar prawie zupełnie zniszczone, przedstawia smutną ruinę. *G. M.*

Posingen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Aglonen.

Posiołek 1.) *Gaj* i *P. Gać*, pow. koniński, ob. *Gosławice* (II, 743). 2.) **P.** *Aleksandrowski*, pow. włoszczowski, gm. Chrząstów, par. Kurzelów. 3.) **P.** *Józefów*, pow. biłgorajski, gm. Aleksandrów, par. Józefów.

Poskierdynie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Poskitów al. *Poskwitów*, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Iwanowice, ma 40 os. i 577 mr. obszaru. W 1827 r. 45 dm., 293 mk. Należała do dóbr Iwanowice. Według reg. pobor. (łanowego) z pow. krakowskiego w 1490 r. wś Poskithów miała 7 łan. W 1581 r. własność Dłuskiego, miała $7^1/_2$ łan. kmiec., 3 zagr. bez roli, 4 komor. bez bydła, 1 rzem., $^1/_4$ roli (Pawiński, Małop., 24, 437). *Br. Ch.*

Pośkle al. *Poszkle*, mylnie *Pokle* (ob. t. VIII, str. 540), przys. gm. Pogórskiej Woli, pow. tarnowski. Nazwę Pokle podaje Special-Orts-Repert. v. Galizien z r. 1886. Na mapie spec. aust.-węgier. (dz. 5, kol. 24) podano *Piskle*. *Br. G.*

Poskorłupie, wś, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Wysoka Ruda, odl. od Maryampola 31 w., ma 6 dm., 46 mk.

Poskunce 1.) wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 56 w. od Trok, 12 dm., 146 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 55 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat.

Pośledzieje al. *Szlużeje* i *Naśledzieje*, grupa domów w obrębie gm. Rząchowy, pow. brzeski, przy drodze do Szczurowy. Wznies. 187 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Posłowice, w XV w. *Poszlowycze*, wś, pow. kielecki, gm. Dyminy, par. Kielce, posiada pokłady marmuru żółtawo-czerwono-brunatnego, szkołę początkową. W 1827 r. 65 dm., 387 mk.; wś wchodziła w skład ekonomii kieleckiej dóbr rządowych; lasy stanowiły leśnictwo. W XV w. wś P., w par. Kielce, własność biskup krakow., prócz 13 łan. kmiec., należących do biskupa krak., miała 1 łan km. należący do wikaryusza prebendy żydowskiej, przy katedrze kieleckiej. Ze wspomnionego łanu płacono czynszu rocznie po półtory grzywny i 8 korcy owsa wikaryuszowi, dawano mu też dziesięcinę snopową a za dziesięcinę konopną dawali 4 pęki, wartości $^1/_2$ grzywny (Długosz, L. B., I, 461). Według reg. pobor. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś Posłowicze, należąca do biskupa krakow., klucza kieleckiego, miała $6^1/_2$ łan., młyn na rz. Bobrzy, 2 łany wójtowskie, 1 łan należący do wikaryatu kieleckiego. W r. 1573 wś P. ma 11 łan., 2 łany wójtowskie (Pawiń., Małop., 276, 585).

Posługówko, wś, pow. wągrowiecki, o 3 klm. na wsch.-płd. od Janowca, par. Kołdrąb, poczta w Janowcu, st. dr. żel. w Gnieźnie o 23 klm.; 4 dm. i 54 mk. kat. P. leżało pustkami w końcu XVI w.; za czasów pruskich wcielone zostało do t. zw. amtu wągrowieckiego.

Posługowo, wś pow. wągrowiecki, o 3 klm. na wsch. od Janowca, par. Kołdrąb, poczta w Janowcu, st. dr. żel. w Gnieźnie o 25 klm.; 12 dm. i 148 mk. (1 prot.). W r. 1378 dostała się połowa wsi Przecławowi z Wełny w skutek działów. Według Lib. Ben. Łask. (I, 85) łany kmiece, z wyjątkiem jednego, dawały dziesięcinę katedrze gnieźnieńskiej, pleban zaś w Kołdrębiu brał z łanów folwarcznych i meszne po groszu z łanu, a po kor. owsa od zagrod. Około 1583 r. składało się P. z $4^1/_2$ łan. osiadłych; w 1618 r. należała jedna połowa wsi do Sebastyana Turzyńskiego a druga do Magielony Starołęskiej. Około 1793 r. wchodziło P. w skład dóbr Janowiec (Leona Moszczeńskiego). *E. Cal.*

Posłużnie, wś, pow. rossieński, par. szwekszniańska.

Posmahlen 1.) *Neu*, wś, pow. iławkowski, st. p. Schrombehnen. 2.) **P.** *Waldkeim*, wś, tamże, st. p. Creuzburg. 3.) **P.** *Wogan*, wś, tamże.

Posmik, folw. do Trębaczowa, pow. sycowski.

Posmyk, os. leśna w dobrach Kokotek, pow. lubliniecki. Leży nad obszernym stawem.

Posna al. *Pusa*, rzka w pow. kładzkim. Ob. *Hradek*.

Posnopek al. *Poznopek*, karczma, w gm. Piaski, pow. krakowski. *Br. G.*

Posoka 1.) kol. nad Starą rzeką (Posoką), pow. kolski, gm. Koźmin, par. Janiszew, odl. od Koła 17 w., ma 40 dm., 235 mk., 47 os., 600 mr. Wchodziła w skład dóbr Janiszew. 2.) **P.**, wś i fol. nad strum. Pokrzywnicą, pow. koniński, gm. i par. Staremiasto, odl. od Konina w. 3; wś ma 2 dm., 37 mk.; fol. 2 dm., 12 mk.

Posol, wś nad rz. Solczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Rakliszki, o 8 w. od gminy, 43 dusz rewiz.

Posolcz 1.) wś nad rz. Solczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Bieniakonie, okr. wiejski Bolczeniki, o 6 w. od gminy, 58 w. od Lidy a 18 w. od Ejszyszek, ma 4 dm., 56 mk. katol. (25 dusz rewiz.); własność Dłuskich i Steckiewiczów. 2.) **P.**, okolica szlach. nad rz. Solczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 43 w. od Lidy, 26 od Ejszyszek, ma 10 dm., 157 mk. katol., 22 żydów; młyn wodny. 3.) **P.**, dwa fol., tamże, mają razem 31 mk. katol.

Posolcze 1.) wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i okrąg wiejski Olkieniki. 2.) **P.**, dwór leśny nad rzką Solczą, tamże, o 36 w. od Trok, 2 dm., 8 mk. prawosł. 3.) **P.**, okolica szlach. nad rz. Solczą, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i par. Sołeczniki, okr. wiejski Karolinowo, o 15 w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 8 dm., 66 mk., w tej liczbie 55 katol. i 11 żydów (w 1864 r. 11 dusz rewiz.), 535 dzies. ziemi uprawnej i 34 dzies. lasu; należy do dóbr skarbowych Tarakańce.

Posole, wś rząd., pow. wiłkomierski, par. Uszpole.

Posolicie, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska, własność Mickiewicza.

Posopowo, fol. i dobra, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Posopowo, o 60 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 1 dm., 14 mk. katol.; własność hr. Tyszkiewicza. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Słoboda, Packiewicze, Muciejewszczyzna, Nagawki, Ochobnia, Bijucie, Pożarce, Połujany, Pochury, Rubaniki, Zykowo, Nagowszczyzna i zaśc. Sieliszcze, w ogóle 466 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Posorten (niem.), ob. *Pozorty*.

Posoś, dwór, pow. wiłkomierski, par. Wieszynta, własność Misiewiczów.

Pososzki, wś nad jez. Miadzioł, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski Chomejki, o 10 w. od gminy a 55 w.

od Święcian, 3 dm., 30 mk., w tej liczbie 25 prawosł. i 5 starow. (w 1864 r. 10 dusz. rewiz.); należy do dóbr Chomejki, Dowojnów.

Posotowo, mylnie (ob. Głuszyn), zamiast *Potołowo*.

Pospierz, jez., pow. wileński, niedaleko Kiernowa.

Pospierz 1.) dwie wsie nad jez. t. n., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 5 i $5^1/_2$ w. od gminy a 40 w. od Wilna. Podług spisu z 1864 r. jedna z nich, należąca do dóbr Wiciuny Pawłowskich, ma 24 dusz rewiz., druga zaś, do dóbr Wierszuliszki Rzewuskich, 16 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podana jako jedna wś, mająca 12 dm. i 127 mk. katol. 2.) **P.**, fol. szl. nad jez. t. n., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 41 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. 3.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol, o 40 w. od Wilna, 1 dm, 6 mk. katol.

Pospieszanka, karczma, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 8 w. od Białegostoku.

Pośpieszka, karczma nad Wilią, pow. wileński, o 7 w. od Wilna, przy trakcie poczt. święciańskim, w 6 okr. pol., ma 1 dm., 8 mk. żydów.

Pospolno, holendry, pow. wrzesiński, o 7 klm. na płd.-wschód od Mielżyna, przy granicy królestwa polskiego, w pobliżu Słupcy; par. i poczta w Strzałkowie, st. dr. żel. w Wrześni o 17 klm.; 6 dm., 59 mk. (38 kat. i 21 prot.). Należały dawniej do dóbr strzałkowskich. *E. Cal.*

Pośrednia Grań, ob. *Grań Pośrednia*, zwana też *Pośrednią Turnią*. *Br. G.*

Pośrednia Kotlina, przełęcz w Tatrach liptowskich, w ramieniu odrywającem się od Hrubego Wierchu (2142 mt.), w głównym grzbiecie Tatr liptowsko-nowotarskich, a tworzącem wschodnią ścianę doliny Jamnickiej, między szczytami Jakubiną al. Raczkową (2189 mt.) a Ostredokiem (2049 mt.). *Br. G.*

Pośrednia Turnia, szczyt w Tatrach nowotarskich, w głównym grzbiecie, między doliną Gąsienicowych stawów a doliną Cichej, na płd.-wschód od przełęczy Liliowego, między Skrajnią Turnią (2013 mt.) a Świnnicą 2293 mt.). Tędy wiedzie zwykły szlak na Świnnicę wśród głazów granitowych. Między tym szczytem a Świnnicą mała przełęcz, z której widok na dziką kotlinę ku Gąsienicowym stawom. Stąd na szczyt Świnnicy jeszcze półtory godziny drogi. Wznies. 2136 mt. (szt. gen.); 2128 mt. (Zejszner); 2103 mt. (Loschan); 2161 mt. (Janota). *Br. G.*

Pośredni al. *Pośrednie*, wólka w obrębie gm. Szczyrku, pow. bialski, ma 4 dm., 17 mk. Ob. *Szczyrki*. *Br. G.*

Pośrednik 1) al. *Pośredniki* (*Pośrednia*), wś nad rzeczką t. n., pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. od Kalisza 18 w., ma 11 dm., 82 mk. Wchodziła w skład dóbr Iwanowice. 2.) **P.**, os. młyn, nad rzką Swędrnią, pow. kaliski, gm. i par. Koźminek, odl. od Kalisza 20 w., ma 1 dm., 13 mk. Jestto osada wieczystoczynszowa należąca do fol. Dębsko.

Pośredni Wierch 1.) szczyt środkowy w dziale zwanym Czuby Goryczkowe w głównym grzbiecie Tatr nowotarskich, w południowej stronie doliny Goryczkowej. Wybiega on na północ, dzieląc rzeczoną dolinę na dwie odnogi, zachodnią Świńską dolinę i wschodnią „Pod Zakosy“. Wznies. 1856·5 mt. (Zejszner); 1847·3 mt. (Loschan). Ob. *Czuby Goryczkowe*. 2.) **P.**, grzbiet górski w Tatrach liptowskich, oddzielający dolinę Ciemnych Smreczyn (od płn.) od doliny Hlińskiej (od płd.), a wybiegający od szczytu Koprowego al. Koprowej (2369 mt.), wznoszącego się nad płn.-zachod. rogiem doliny Mięguszowieckiej. Grzbiet ten 1990 mt. długi wybiega ku płn.-zach. i kończy się turnią bezimienną, (1923 mt.). U płn.-wsch. podnóży tego grzbietu legły stawy Ciemno-Smreczyńskie. Ob. *Hlińska dolina* i *Smreczyny*. *Br. G.*

Posrubinie, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Posselau (niem.), wś, pow. rybacki, st. pocz. St. Lorenz.

Possen, wś, pow. bolesławski, odl 1 milę od Bolesławia, par. ewang. i kat. Ottendorf. W 1842 r. szkoła ewang., 63 dm., 370 mk. (16 kat.), kopalnie torfu.

Possindern (niem), wś, pow. królewiecki, st. pocz. Waldau.

Possnitz, wś i dobra, pow. głupczycki, odl. $2^1/_4$ mili od Głupczyc. Posiada kościół par. katolicki i szkołę. W 1861 r. było 148 dm., 1085 mk. (w tem 5 ewang., 4 żydów). Dobra mają 1998 mr. roli, 92 łąk i 25 mr. nieuż. Składają się z fol.: Neuhof i Paulinenhof. Chodowla owiec, browar, gorzelnia. Istniał tu zamek, który popadł w ruinę. W 1672 r. dobra te należały do ks. na Tropawie i Jaegerndorf, który wystawił we wsi kościół w 1672 r., jako filią Wladzenina (Bladen), w 1777 r. zniszczony przez pożar, 1778 odbudowany i od 1801 parafial. W 1817 wystawiono nową wieżę z kamienia. Szkoła istnieje tak dawno jak i kościół. Wś ma 2200 mr. obsz., młyn wodny, 2 wiatraki. Ludność trudni się rolnictwem, mularstwem i ciesielstwem; wychodzi w lecie na roboty do królestwa polskiego.

Possritten (niem.), wś, pow. labiewski, st. pocz. Seith.

Postajne, jezioro, ob. *Przystajne*.

Postaliszki, ob. *Postawiszki*.

Postałowo, ob. *Postołowo*.

Postarzynie, ob. *Podstarzyn*.

Postaszowice, w XV w. *Postawczyce*, w XVI *Podstawczowice*, wś i fol., pow. będziński, gm. i par. Niegowa, odl. 49 w. od Będzina, 41 dm., 302 mk. W 1827 r. było 31 dm., 238 mk. W 1883 r. fol. P., oddzielony od dóbr Gorzków, rozl. mr. 421: gr. or. i og. 251, łąk 8, zarośli 149, nieuż. mr. 13; bud. mur. 6; obszar włośc. 528 mr. W XV w. Postawczyce, w par. Mirów, miały łany kmiece, z których dziesięcinę pobierała prebenda św. Krzyża (Długosz, L. B., II, 194). Według reg. pob. z 1581 r. wś Podstawczowicze, w par. Niegowa, własność Maluskich, miała 7 łan. kmiecych (Pawiński, Małop., 71, 436). *Br. Ch.*

Postaw al. *Postawa*, potok na granicy pow. lipowieckiego i taraszczańskiego, oddziela wś Kluki od Chmielówki i pod wsią Szulaki wpada do Tykicza górskiego.

Postawele, wś i fol. nad jeziorem t. n., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Wiżajny. Odl. od Suwałk 24 w. Wś ma 28 dm., 193 mk.; fol. 3 dm., 5 mk. Jezioro ma 10 mr. W 1827 r. było 30 dm., 208 mk. P. wchodziły wskład dóbr rząd. Kadaryszki. Postawelskie ststwo niegrodowe, położone w wdztwie i pow. trockim, podług spisów podskarbińskich z r. 1766 było w ręku Dzierzbickiego, szambelana królewskiego, łącznie z ststwem wartelskiem. Opłacało kwarty i hyberny po złp. 100. Na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały obadwa rzeczone ststwa w posiadanie emfiteutyczne Tadeuszowi Dzierzbickiemu, podkomorzemu nadwornemu.

Postawelek, wś, pow. suwalski, gm. Andrzejowo, par. Lubowo. Odl. od Suwałk 22 w., ma 6 dm., 38 mk. W 1827 r. było 2 dm., 23 mk. P. wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki.

Postawiszki 1.) czy *Postaliszki*, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Komaje, okr. wiejski Dąbrowszczyzna, o 6 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Scholin, Hałków. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Baranowo, o 18 w. od gminy a 70 w. od Wilna, ma 1 dm., 5 mk. kat. (2 dusze rewiz.); należy do dóbr Baranowo, ks. Wittgensteina.

Postawki 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiwańce, o 7 w. od gminy, 37 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek, ma 4 dm., 39 mk. katol. (22 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Ościukowszczyzna, o 6 w. od gminy a 32 w. od Wilna, ma 5 dm., 55 mk. katol. (33 dusz rewiz.); należy do dóbr Ościukowszczyzna, Ważyńskich.

Postawne, góra lesista, na granicy gm. Boguszy i Ptaszkowej, pow. grybowski, w dziale oddzielającym dolinę rz. Królowej od dol. Kamionki Czarnej, dopływu Królowej. Wznies. 816 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Postawniki, zaśc. szl., nad jez. Załosie, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 18 w. od Wilna, 3 dm., 19 mk. katol.

Postawy 1.) mko nad rz. Miadziołką, pow. dziśieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Postawy, o 64 w. od Dźisny a 132¾ w. od Wilna, ma 936 mk. (417 męż. i 519 kob.) w 1881 r. W 1866 r. było tu 70 dm. i 797 mk., cerkiew par. murowana, kościół katol., dom modlitwy, zarząd wojenny i gminy, młyn wodny, szkoła ludowa. Cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesioną została pierwotnie z drzewa w 1813 r. przez hr. Konstantego Tyzenhauza. Par. praw., dekanatu (błahoczynia) głębockiego, ma 6929 wiernych. Kośc. katol. p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiony z drzewa pierwotnie podług Balińskiego w 1522 r. przez Jana Zenowicza a odbudowany przez jego potomków w 1760 r., podług rubrycelli zaś w 1617 r. przez Stanisława i Annę Biegańskich. Par. katol., dek. nadwilejskiego, ma 2814 wiernych. Do szkoły gminnej w 1885/6 r. uczęszczało 52 chłopców. Nadto w gminie znajdowały się szkółki cerkiewne we wsiach: Kuropol, Cielaki, Rusaki, Przewoźniki, Lipniki, Kaszyca, Budziewo dla chłopców oraz dla dziewcząt w Postawach. W skład okr. wiejskiego wchodzi mko P. i wsie: Czerenki, Przewoźniki, Juńki, Łohowińce, Kozicze, Bakowicze, Baranowicze, Budziewo, Szurniki, Łapniki i Romelki, w ogóle 746 dusz rewiz. Gmina należy do 2 okr. pol. do spraw włośc., 4 rewiru powołanych do służby wojskowej oraz 4 okr. sądu pok., składa się z 8 okr. wiejskich, obejmujących 101 wsi, 881 osad, zamieszkałych przez 13052 włościan. W skład gminy wchodzą okr. wiejskie: P., Sówki, Zosin, Kuropole, Antonowo, Połów, Hołbeja i Woropajewszczyzna. Było to niegdyś mto sądowe pow. oszmiańskiego, w którem odbywały się sądy kadencyami z Oszmianą, dla wielkiej rozległości powiatu, przeniesione tu na mocy konstytucyi z 1775 r. z Miadzioła. P. stanowiły dziedzictwo możnej niegdyś rodziny Deszpotów Zenowiczów i były ważnem stanowiskiem wojennem, zbierała się tu bowiem artylerya polska w 1581 r., gdy Stefan Batory idąc pod Połock przeciw Iwanowi Wasilewiczowi, całe wojsko przez te okolice do Dźisny prowadził. Tuż przy mieście Stanisław Biegański, sekretarz królewski, z żoną Anną, fundowali w 1640 klasztor Franciszkanów z kościołem. Od czasu reformy akademii wileńskiej po upadku jezuitów, t. j. od 1780 r. utworzono w P. szkołę tak zwaną podwydziałową, która do zarządu szkoły głównej wileńskiej należeć zaczęła. W drugiej połowie XVIII w. wielka

majętność ta stała się własnością jednego z najznakomitszych mężów publicznych w kraju Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego nadwor. lit. Pamiętny ten minister i prawdziwie postępowy człowiek, zaprowadziwszy ulepszone gospodarstwo i ożywiwszy przemysł w Litwie, i tu zostawił ślady swoich chwalebnych usiłowań. Za niego P. z nędznej drewnianej osady zamieniły się w piękne murowane miasteczko. On tu porządnemi domami zamurował rynek w kwadrat, wzniósł wielki czworokątny pałac, domy sądowy i szkolny, pobudował młyny, założył fabryki papieru i wyrobów płóciennych. W jednym z folwarków do tych dóbr należących jest wał z jednego boku otwarty i do jeziora przypierający, który musiał być kosztem tatarskim usypany, bo uprawiając ogrody wśród niego znajdujące się, wyorano raz garnek monet kuficznych, bagdadzkich srebrnych. Obecnie P. należą do sukcesorów hr. Rajnolda Tyzenhauza. 2.) **P.**, własność prywatna nad rz. Miadziołką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 113 w. od mta Dzisny, 1 dm., 28 mk. kat. 3.) **P.**, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra skarbowe Menczenięty, o 7 w. od gminy, 9 dusz rewiz. *J. Krz.*

Postehnen (niem.), wś i dobra ryc., pow. frydlądzki, $3^1/_2$ klm. od st. pocz. i tel. Frydlądu. Obszar $514^1/_2$ ha.

Postelau (niem.), ob. *Postołowo.*

Postelitz (niem.), dobra na Rugii, st. pocz. Patzig.

Postell (niem.), pow. królewiecki, st. pocz. Wulfshoefen.

Postenden, dobra prywatne, okr. tukumski, pow. i par. talseńska (Kurlandya). Do dóbr należą folw.: Althof i Neuhof. W pobliżu znajdują się źródła siarczane.

Postękalice, w XVI w. *Pothstekalycze*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Bogdanów, leży przy trakcie z Piotrkowa do Bełchatowa, odl. 14 w. od Piotrkowa, ma 35 dm., 360 mk. W 1827 r. było 25 dm., 265 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 1134: gr. or. i ogr. 437, łąk 135, pastw. 30, lasu 496, nieuż. mr. 36; bud. mur. 6, z drzewa 23; płodozmian 7-o polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 47, z gr. mr. 453. Do dóbr P. należały jeszcze: wś Miłaków os. 11, z gr. mr. 242; wś Stradzew os. 19, z gr. mr. 106. Według Lib. Ben. Łask. (II, 220) łany kmiece dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, folwark zaś, role karczemne i kmieć zwany Syadło dawali plebanowi w Bogdanowie. Ob. *Mojkowice*. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1553 wś P., własność Stan. Dobrzylowskiego, miała 7 osad, 4 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 256).

Postęp al. *Postępne*, wś nad rz. Wartą, pow. będziński, gm. Koziegłowy, par. Koziegłówki, ma 26 dm., 124 mk., 136 mr. ziemi. Wchodziła w skład majoratu rząd. Koziegłówki.

Post-Gross, os. leśna, pow. królewiecki, st. pocz. Postnicken.

Postly, wś i dobra, pow. mielicki, par. Mielicz. W 1842 r. młyn wodny, wielka gorzelnia, smolarnia, cegielnia, owczarnia, fol., zamek, 35 dm., 308 mk. (29 kat.).

Postnicken (niem.), wś, pow. królewiecki, st. pocz. w miejscu.

Postojanka, karczma, pow. bobrujski, przy gośc. z Hłuska, przez Horbacewicze do Bobrujska, w obrębie gminy Horbacewicze.

Postojatki, część Pniowa, pow. nadworniański.

Postojka, karczma w pow. mińskim, na dawnym tr. pocz. z Mińska Litewskiego do Borysowa, prawie o 8 w. od przedmieścia Mińska Komarówki, wśród miejscowości dość lesistej położona. *A. Jel.*

Postojno al. *Postojne*, wś cerkiewna, pow. rówieński, między rz. Horyniem a gr. pow. łuckiego, na płn.-wschód od mka Deraźna dwie fabryki smoły; ob. Arch. J. Z. R., cz VI, t. 1: 75, 77.

Postolice, wś w par. Opatówko, ob. *Podstolice.*

Postolice, niem. *Poselwitz*, 1328 *Postelicz*, wś i fol., pow. lignicki, odl. 3 mile od Lignicy, kaplica katol. parafialna, par. ewan. Koiskau. W 1842 r. folw., 44 dm., 314 mk. (36 katol.), hodowla owiec. Kościół miejscowy istniał przed r. 1217, wieś należała do klasztoru lubiązkiego.

Postolin, niem. *Pestlin*, u Duisburga (III, 14) *Postelin*, dok. 1236 *Postoline*, 1249 *Pastelina*, 1309 *Postelen*, 1518 *Pesteln*, wś w Pomeranii, pow. sztumski, st. pocz., tel. i kol. Mlecewo, kat. kośc. par. i szkoła w miejscu, ew. par. Klecewko. W 1869 r. 153 bud., 92 dm., 683 mk., 632 kat., 44 ewang. P. ma 3615·91 magd. mr. obszaru. Kościół katol. p. w. św. Michała, patronatu rządowego, należy do dek. sztumskiego i dyec. warmińskiej. Liczba komunikantów w 1884 r. wynosiła 2895, kościół par. w Pietrzwałdzie. W 1249 r. obowiązują się Pomerańczycy pobudować kościół „in villa quae vocatur Pastelina". Ale wś ta już r. 1236 posiadała organizacyą kościelną, a więc i kościół, który widać uległ zniszczeniu podczas powstania pruskiego. Bo gdy w roku powyższym mistrz ziemski Hermann Balk daje Dytrykowi de Dypenow castrum Quedin, t. j. Kwidzyn i dziesięciny trzech wsi przyległych, czyni to z zastrzeżeniem „salvo tamen jure parochiae Pastoline". Kętrzyński domyśla się słusznie, że pierwszy kościół postawił tu Krystyan, bisk. pruski (ob. „O ludn. pol.", str. 26,

27 i 47). R. 1295 nadaje komtur malborski Henryk v. Wilnowe wsi tutejszej 60 włók albo ile ich się wykaże wjej granicach; 8 włók wolnych dostaje proboszcz. Sołtysowi wyznacza się każdą dziesiątą włókę i trzecią część kar sądowych; karczmę zastrzega sobie zakon. Pozwala się sołtysowi i gburom targ odprawiać, kupować i sprzedawać. Granice: włóki ciągną się aż do wsi Pułkowic, potem aż do Nowej Wsi, a tedy aż do granic dóbr sztumskich; dalej aż do Czernina, Ramzów, Sadłuk, Michorowa, potem aż do wody, następnie aż do granic „Samuelis“ (pod Polaszkami). Stąd przychodzi się znów do granic Pułkowic. Przywilej ten potwierdził, dodając oraz nowe prawa, Luter v. Braunschweig r. 1300. Tą razą otrzymał sołtys wolną karczmę i śpichlerz w Benowie nad Starym Nogatem i młyn na wodzie przy Postolinie. Wś dostała formalne prawo miejskie. Sołtysowi było wolno wystawiać metryki i ustanawiać rzemieślników, którzy mu byli zobowiązani czynsz płacić i to każdy rzeźnik 1 grzywnę i kamień sadła, kowal 1 grz., sukiennik 2 grz., przykrawacz 1 grz., krawiec 8 szeląg ów, kołodziej 8 szeląg. Kary miały się dzielić między komturem a sołtysem. Lecz jeżeli komtur przewodniczył sądowi, natenczas nie dostał sołtys nic. W księdze czynszowej z XV w. są wzmiankowane jatki piekarzy i szewców. Wizyt. (?) z r. 1654 donosi, że tu był kościół murowany tyt. św. Michała; także nauczyciel i organista; nauczyciel pobierał trzecią część podzwonnego i za pogrzeby. W drugiej wojnie szwedzkiej kościół ocalał, bo proboszcz nieopuścił swego miejsca, szkoła jednak uległa zniszczeniu (ob. Gesch. d. Stuhmer Kreises von Schmitt, str. 209). *Ks. Fr.*

Postoliska, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Międzyleś, par. Postoliska, posiada kośc. par. drewniany, szkołę początkową ogólną, 127 mk., 246 mr.; należała do dóbr Fiukały. W 1827 r. było 15 dm., 125 mk. Kościół i parafią erygował w 1540 Stanisław Dąbrówka, kanon. pułtuski. Poświęcony w 1699 r. przez bisk. Załuskiego. Obecny, modrzewiowy niewiadomo kiedy wzniesiony. P. par., dek. radzymiński dawniej stanisławowski, 2337 dusz.

Postolsk (w przyw. łowickim z r. 1222 *Postolsco*), miejscowość zaginiona nad strum. Postolsk (Bostolz), pod Toruniem, (ob. O ludn. pol. przez Kętrz., str. 56).

Postołów, wś, pow. liski, w górskiej dolinie, na lewym brzegu Sanu, przy gościńcu z Liska (3·7 klm) do Sanoka. Od zachodu podnosi się teren dosyć stromo w lesiste wzgórza, tworzące dział wodny Sanu i Osławy. Tor kolei przemysko-łupkowskiej zakreśla wielki łuk dokoła tych wzgórz, ażeby wejść w dolinę Osławy. Gleba przeważnie glinka, średnio urodzajna, z podłożem piaskowcowem. We wsi jest kapelania gr.-kat. z cerkwią drewnianą (dek. liski), obejmująca także Wolę Postołowską. Rzym.-kat. należą do par. w Lisku. P. istniał już na początku XV w., obecnie ma 49 dm. i 315 mk.; 22 rz.-kat., 272 gr.-kat. i 21 izrael. Pos. więk. (Edm. hr. Krasicki) ma 80 roli, 5 łąk, 38 pastw. i 245 mr. lasu; pos. mn. 289 roli, 32 łąk, 65 pastw. i 4 mr. lasu. Do mniejszej posiadłości należy uposażenie kapelana gr.-kat. (26 mr. roli i 6 mr. łąk). Na przeciwległym brzegu Sanu leży wieś Postołowska Wola i folw. Podsobień należące do gm. Monasterca. W dniu 12 sierpnia 1424 r. (A. G. Z. XI, str. 13, Nr 88) przed aktami ziemskimi zeznał Jan Doliński, że jego ojciec Jasch sprzedał tę wieś Piotrowi z Wiślicy, kaszt. lubelskiemu, za 330 grzywien po 48 groszy. Niedługo potem zrzeka się jej znów ten sam Jan Doliński na rzecz Piotra zwanego Lunaga, dziedzica Sobienia, podczaszego sandomierskiego. Później dziedzicem P. jest Oduczy, który ją w latach: 1434, 1435, 1436 i 1437 zastawia za różne sumy, poczem wś przeszła na własność Piotra Czessihika. Ten w r. 1441 (A. G. Z. XI, str. 175, Nr 1346) przyjmuje pewne zobowiązania względem Mikołaja Kmity z Wiśnicza i ubezpiecza je na Postołowie, ale wkrótce potem następuje podział majątku między Małgorzatą, żoną Moszczyńskiego (Mosczinii de Magna Kosmyn), a Mikołajem Kmitą z Wiśnicza, którym te dobra przyznano Małgorzacie. Odtąd Kmitowie są dziedzicami Sobienia i Postołowa wraz z Postołowską Wolą. W 1445 r. dziedzicami są Jan i Dobiesław, którzy też stale piszą się de Sobyen. Zapiski grodzkie o tej wsi spotykamy jeszcze z lat: 1446 (Nr 2096), 1447 (Nr 2344 i 2369), 1456 (Nr 3293, 3298 i 3348), 1460 (Nr 3512) i 1462 (Nr 3687). Tyczą się one głównie spraw o zastawę sąsiadom a tylko w r. 1456 cytował Kazimierz Jagielończyk z Sanoka Jana Kmitę, kaszt. lwowskiego, przed siebie z powodu, iż zagarnął zamek Sobyen z przyległościami, będący własnością Mikołaja, Stanisława i Jana synów Mikołaja de Sobyen. Na późniejszych podpisuje się dziedzic tych dóbr imieniem Jan Kmiczycz de Wysznycze. P. otoczony jest od wschodu i północy przez San, graniczy na zachód z Wielopolem a na południe z Tarnawą Dolną. *Mac.*

Postołowa (*Pustoły*), rzeka w pow. winnickim, lewy dopływ Bohu, ma źródła powyżej wsi Zalewańszczyzny, płynie kręto ze wschodu na zach.-płd., mija wsie Zalewańszczyznę, Czerepaszyńce, Kurdylówkę, Hulowce, Pisarzówkę, Chomutyńce, Holaki, Bajkówkę, fut. Drużynę, na przestrzeni około pięciu mil ma siedm stawów i wpada poniżej Janowa do Bohu. Od

prawego brzegu przybiera ruczaj Gniłopiaty i Rudę, od lewego zaś Konawę. *X. M. O.*

Postołówka, wś nad Zbruczem, pow. proskurowski, gm. Sarnów, par. Tarnoruda, ma 78 osad, 430 mk., 468 dzies. ziemi włośc., 722 dzies. dworskiej wraz z Zajączkami. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1740 r. Posterunek pograniczny. Jest to stara osada, nadana około 1403 r. przez Władysława II w nagrodę zasług wojennych Piotrowi ze Sprowy Odrowążowi. W dziale zrobionym w 1594 r. pomiędzy córkami Jana ze Sztembergu Kostki i Zofii Odrowążanki wymieniona jako należąca do klucza satanowskiego. Potem należała do Ksawerego Malczewskiego, marszałka pow. starokonstantynowskiego, obecnie Petrowa.

Postołówka wś, pow. husiatyński, leży nad pot. Gniła, dopływem Zbrucza. Granice: wsch. lasy, Zbrucz i podolska gubernia, płd. Rakówkąt, zach. Soroka, płn. Dubkowce. Obszar dwor. 2197 mr., włośc. 1291 mr. W 1857 r. 1081 mk.; w 1880 r. w gm. 1191, na obszarze dwor. 133; rzym.-kat. 471, par. Liczkowce o 7 klm., gr.-kat. 762, par. w miejscu. Cerkiew murowana p. w. św. Jana, wystawiona i poświęcona 1854 r. Księgi metrykalne sięgają 1836 r.; filia Rakówkąt o $^1/_4$ klm. z 537 wiernymi, razem 1299 gr.-kat. Patron: Zofia z Lewickich hrabina Siemieńska-Lewicka. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kap. 200 złr. Własność dwor. należy do ordynacyi Chorostków; obecnymi ordynatami są Wilhelm i Zofia hr. Siemieńscy-Lewiccy. *B. R.*

Postołowo 1.) wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Kotra, o 12 w. od Prużany, przy szosie brzesko-moskiewskiej. 2.) **P.**, wś, tamże, w 2 okr. pol., gm. Rewiatycze, o 26 w. od Prużany. 3.) **P.**, uroczysko, tamże, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 69 w. od Prużany.

Postołowo, lepiej jak *Postałowo* (Kętrz.), dok. 1283 *Pozstolowo*, 1286 *Postolowo*, 1290 *Podstolowo*, niem. *Postelau*, wś, pow. gdański, st. poczt. Skarszewy, par. kat. Trąbki, ew. Sobowidz, odl. od mta pow. $4^1/_2$ mili na płn., zawiera 19 gburstw i 23 zagród, 1531·04 mr. W 1869 r. 47 dm., 400 mk., 211 kat. 189 ewang.; do wsi liczą się także pustkowie Baerenkrug i leśn. Schoenholtz. P. leży na granicy pow. gdańskiego i kościerskiego. R. 1283 nadaje książę Mestwin bisk. kujawskiemu Alberowi za odstąpione dziesięciny w Gniewie wś „Pozstolowo“ i połowę Cetnowa i Mrzezin (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 329). W kod. wielkopolskim stoi mylnie „Porstolono“ z dodatkiem, że to miejscowość nieodgadniona (t. I, № 523). R. 1286 przyznaje książę niektórym majątkom biskupim, między niemi i P., prawo nieograniczonego sądownictwa i wolność od ciężarów publicznych (str. 363). Lecz jeszcze za rządów Mestwina powstali dawniejsi właściciele kilku majątków bisk., także P., domagając się zwrotu swych posiadłości. W tedy r. 1290 książę wystawił nowy dokument, w którym, opowiedziawszy jak posiedziciele tych wsi za czasów wojny Mestwina z margrabiami rzucili się na stronę wrogów jego i wielu Pomorzan o śmierć przyprawili, nadmienia, że przez sąd walny zostali z kraju wydaleni i majątków pozbawieni. Poświadcza tedy książę, iż wyrok na nich zapadły trwa dotąd i że wszystkie przywileje, któreby mieli na wyliczone wsi, uchodzić miały za odwołane (ob. Perlbach: P. U. B., str. 415). P. należało jednak tylko krótki czas do bisk. kujawskich (porówn. „Majątki biskupie“ przez ks. Kujota, str. 39, 40 i 44). Przed reformacyą było P. przyłączone do parafii skarszewskiej. Oddawna istniał tu kościół katol., jak się zdaje parafialny, gdyż dla proboszcza były zapisane 4 włóki. W czasie długoletniej przewagi innowierców w Skarszewach, mieszkańcy postołowscy nakłonieni (wiz. Rozdrażewskiego, str. 264) przez predykantów, przyjęli luteranizm, wskutek czego kościołek podupadł. R. 1583 leżały trzy proboszczowskie włóki odłogiem, czwartą obrao biał jakiś Michał Maciek. Później przyłączon P. do par. w Trąbkach, tak że o starym kościele postołowskim i jego włókach tem łatwiej zapomniano. R. 1583 należała ta wś do Bażyńskich (ob. „Utracone kośc.“ przez ks. Fankidejskiego, str. 205). R. 1710 dawało P. mesznego $4^1/_2$ korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 176). *Ks. Fr.*

Postołowska *Wola*, wś, pow. liski, na prawym brzegu Sanu, w równinie (362 mt.), na północny-zachód od Posady Liskiej, gleba glinkowa, urodzajna. Par. rzym.-kat. w Lisku (1·8 klm.) a gr.-kat. w Postołowie. Istniała już r. 1442, gdyż w A. G. Z. (XI. str. 204, Nr 1582) mamy zapiskę, według której Mikulecz de Smolice pozywa kmiecia Semona de Postholewska Volya przed sąd. Obszar więk. pos. (Ed. hr. Krasicki) wynosi 169 roli, 4 łąk, 10 pastw. i 190 mr. lasu; mn. pos. ma 227 roli, 19 łąk, 21 pastw. i 3 mr. lasu. Graniczy na południe i wschód z Posadą Liską a na północ z Łukawicą. Rzeka San oddziela ją od Postołowa. *Mac.*

Postomino, niem. *Pustamin*, wś pod Sławnem, w Pomeranii. W 1301 r. potwierdza książę Sambor na Rugii burgrabi Mateuszowi ze Sławna jego posiadłości, między niemi i Postomino. *Ks. Fr.*

Postowszczyzna, zaśc. rząd. nad rz. Lidzieją, pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 1 w. od Lidy, 6 mk.

Postrawa, zaśc. rząd. nad jez. Strawa,

pow. trocki, w 2 okr. pol., o 17 w. od Trok, 2 dm., 47 mk. (35 katol., 5 żydów, 7 karaimów).

Postrawie 1.) wś i karczma rząd. nad rzką Strawą, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 20 w. Trok, 2 dm., 21 mk. katol.; młyn wodny drewniany. W 1850 r. dobra rząd. P., w par. Sumiliszki, składały się z folw. i 8 wsi i miały 3068 dzies. rozległości. 2.) **P.**, zaśc. rząd. nad rzką Strawą, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 50 w. od Trok, 1 dm., 16 mk. (10 kat., 6 żydów).

Postronka, część Błotni, pow. przemyślański.

Postronna, wś i folw., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Koprzywnica. Odl. od Sandomierza 18 w., ma 17 dm., 107 mk. W 1827 r. było 16 dm., 122 mk. W 1884 r. folw. P. rozl. mr. 391: gr. or. i ogr. mr. 359, łąk mr. 18, nieuż. mr. 13; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozmian 12-o polowy. Wś P. os. 9, z gr. mr. 69. W XV w. P., w par. Koprzywnica, własność Jakuba Mościckiego h. Ostoja, Mroczka i Banczelskiego h. Ostoja, miała łany kmiece, z których płacono dziesięcinę bisk. krakowskiemu. Z folw. rycerskiego płacono dziesięcinę, wartości 2 grzywien, probostwu w Koprzywnicy (Długosz, L. B., II, 321) Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 P. w części i Dmoszice, własność Mikołaja Dmoszyckiego, płaciły pob. gr. 23. W 1578 r. P. własność Stanisława Niedzwiedzkiego, miała 7 osad, 1 3/4 łan., 1 zagr., 4 biednych komor. Część Stanisława Andrzeja i Jana Postronieńskich miała 3 osad., 1 łan, 2 zagr., 1 biedny komor. (Pawiński, Małop., 166, 457). *Br. Ch.*

Postruski, folw. w płd. stronie Wojniłowa, w pow. kałuskim.

Postruże *Duże* i *P. Małe*, dwie wsi, pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Krysk, odl. o 8 w. od Płońska, P. Duże ma 7 dm., 120 mk. W 1885 r. fol. P. Wielkie rozległy mr. 419: gr. or. i ogr mr. 323, łąk mr. 86, nieuż. mr 10; bud. mur. 1, z drzewa 8; płodozmian 12-o polowy, pokłady torfu. Wś P. os. 12, z gr. mr. 8. P. Małe ma 6 dm., 84 mk., 383 mr.; folw. P. Małe lit. B Połowa rozl. mr. 90: gr. or. i ogr. mr. 86, łąk mr. 3, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 4; fol. P. Małe lit. B. rozl. mr. 90. P. istniało już w XII w. i należało do dóbr bisk. płockich (ob. Polska 665).

Postrużnice, wś w par. Bor, ob. *Pstrążnice*.

Postrzeż, folw., pow. borysowski, w gm. berezyńskiej, śród lasów i błot, między rzekami Serhuczem, Berezyną i Lipą czyli Smolanką, o 9 w. na płd. jez. Dambrzeżyckiego, a 5 w. od rz. Serhuczy i Berezyny, w par. kat. Dziedziłowicze. Ma 600 mr. obszaru, z którego 3/4 pod błotami, pokrytemi grubą warstwą mchu i porośniętemi małym karłowatym sosnowym lasem; gleba piaszczysta, na błotach pod grubą warstwą mchu leży pokład martwicy czyli tufu; między bagnami wznoszą się pojedyncze wzgórza porośnięte lasami liściastemi i jodłowemi P. należał do dóbr berezyńskich kaszt. Karola Czarneckiego, w 1794 r. z exdywizyi folw. i wś Kwietcza dostały się Dominikowi Spasowskiemu, ten zaś w 1801 r. sprzedał Bogumile z Osiecimskich Połubińskiej, w ostatnich latach prawem spadku należy do Brinków.

Post-Skirpst (niem.), wś na prus. Litwie, pow. nizinny, st. poczt. Neukirch.

Postuchow (dok.), ob. *Pastuchów*.

Postule, wś, pow. władysławowski, gm. Dobrowola. Odl. od Władysławowa 47 w., ma 8 dm., 86 mk.

Postułka, leśnictwo należące do Piątkowa Czarnego, pow. średzki, o 5 klm. na zach. od Miłosławia, między Winną Górą a Szlachcinem. Nie wykazane w nowszych Skorowidzach.

Postwitz (niem.), ob. *Budystecy* i *Bójswecy*.

Posucha al. *Posuchy*, wólka w gm. Zielonka, pow. kolbuszowski, między lasem Paryny (od płn.) a potokiem Turka (od płd.), ma 21 dm., 119 mk. *Br. G.*

Posuchów, wś niedaleko ujścia rz. Żwanki do Terebieży, pow. mohylewski, gm. Kotiużany, par. kat. Śnitków, st. pocz. Kuryłowce, ma 160 osad, 594 mk., 870 dzies. ziemi włośc., 562 dzies. dworskiej; cerkiew pod wezw. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1833 r., uposażona jest 34 dzies. ziemi. Własność niegdyś Stanisława Delfina Komara, b. marsz. gub. podolskiej, dziś Cichaczewa.

Posuchów, wś, pow. brzeżański, odl. 5.62 klm. na płd.-wschód od Brzeżan, na zach. brzegu Złotej Lipy. Granice: wschód Żołnówka i Potutory, płd. Rybniki i Nowogrobla, zach. Olchowiec, płn. Brzeżany. Obszar dwor. 755 mr. włośc. 988 mr. Dawniej znajdował się tu rozległy staw, zasłaniający od południa Brzeżany, obecnie spuszczony i na łąki zamieniony. W 1857 r. 416 mk., w 1880 r. w gm. 550, na obsz. dwor. P. z Nowogroblą 39; rzym.-kat. 31, gr.-kat. 615, obydwie par. w Brzeżanach; tamże wszystkie urzędy. Wś należy do dóbr Brzeżany, Stanisława hr. Potockiego.

Posuchówka, wś nad rzką Sinicą, pow. humański, o 3 w. poniżej sioła Jurkówki, par. kat. Humań, ma 1640 mk. prawosł., 15 katol. i 28 żydów, 3405 dzies. ziemi, Włościanie w 1863 r. nabyli 1333 dzies. za 63,865 rs. Cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, wzniesiona w 1849 r. na miejsce dawniejszej, uposażona jest 42 dzies. ziemi. Część wsi nazywa się Antonówką. W 1844 r. nabyta od Józefa

Moszczyńskiego przez Franciszka Brzozowskiego, dziś syna jego Juliana.

Posudaje, wś nie istniejąca obecnie. W spisie z 1827 r. podana jako wś prywatna w pow. szydłowieckim, par. Skarzysko Kościelne (dziś pow. iłżecki), miała 8 dm., 53 mk. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś Posadzai i Sadek, w par. Gąsawy, własność wojewodzica Wylyeńskiego, miała 1 łan, 1 rzem.; Jan Kochanowski miał 6 półłanów, 2 zagr. W sąsiednim Szydłówku także Jan Kochanowski ma 6 półłanków i 22 zagr. (Pawiński, Małop., 308).

Posudonie 1.) al. *P. Wielkie*, wś i folw., pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 67 w. Wś ma 37 dm., 141 mk., 18 osad, 451 mr.; folw. 3 dm., 31 mk. W 1827 r. 16 dm., 136 mk. Majorat rząd. P. otrzymał w 1842 r. pułk. Sikstel (ob. Janów 49). 2.) **P.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 9 w., ma 13 dm., 109 mk. 3.) **P.** *Małe* al. *Posudoniszki*, wś i folw., pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki, odl. od Wyłkowyszek 28 w., ma 10 dm., 72 mk., 454 mr. obszaru. W 1827 r. było 15 dm., 102 mk. Były to dobra rządowe, nadane jako majorat generał. von Tornau w 1837 r. *Br. Ch.*

Posudy, dobra w pow. rzeczyckim, własność Nowakowskich, około 57½ włók.

Posurogatska *Słobódka*, pow. mohylewski, okr. pol., gm., st. poczt. i par. Szarogród. W 1868 r. było tu 25 dm.

Posustawie, dwór, pow. rossieński, par. kroska, własność Styrpejki.

Poświątne, wś, ob. *Poświętne*.

Poświątne, w dok. z 1362 *Poswetne*, w 1379 *Poswantne*, wś w pow. wrocławskim, dziś *Lilienthal*. W 1245 należała do biskupów wrocławskich; darował ją kanonik Wincenty.

Poświątnia ob. *Świętoniówki*.

Poświerz, wś, pow. rohatyński, nad pot. Swierz, dopływem pobliskiego Dniestru, odl. 3 klm. na płn.-zach. od Bukaczowiec a o 1·55 klm. od st. kol. żel. (Lwów—Czerniowce) Bukaczowce. Granice: wschód Bukaczowce, płd. Kozera, zach. Czerniów, płn. Kołokolin i Czahrów. Obszar dwor. 36 mr., włośc. 502 mr. W 1857 r. 191 mk.; w 1880 w gm. 245; rz.-kat. 28, par. Bukaczowce, gr.-kat. 156, par. Czerniów; kasa pożycz. gm. z kapit. 295 złr. Właśc. pos. dwor. Teodor i Luidgarda Christiani-Kronwald. *B. R.*

Poświęcie, wś w pobliżu Niemna, nad małym dopływem, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny. Odl. 50 w. od Maryampola na płn.-wschód a 8 od st. poczt. Preny, ma 33 dm., 298 mk., 1169 mr. obsz. W 1827 r. było 20 dm., 204 mk.

Poświęcie 1.) al. *Poświęty* (żmujdzkie *Paszwętis*), dawniej *Poswojcie*, wś i dwór przy ujściu rz. Świętej (Świętuchy) do Niemna, pow. rossieński, okr. pol. i par. jurborska, o 55 w. od Rossień; była tu rogatka pograniczna od Pruss, należąca do komory celnej jurborskiej. Niedaleko od rogatki leży młyn wodny i folwark ks. Wasilczykowych, a naprzeciw rogatki leży pruskie mko Smalenikien. Do P. dochodziły święte gaje pogańskie, zaczynające się na północ od Ragnety u góry Rambin; stamtąd szły one ku Medenikom aż do okolicy Wajken nad Niemnem; od P. zaś między Jurborgiem i rz. Mitwą ciągnęły się do Graużów a stamtąd szły w stronę Niewiaży i Dubissy. Niegdyś była tu warownia, w której mieszkał niejaki Stango, pochodzący z familii książęcej. Mistrz pruski Meinhard z Kwerfurta napadł tę warownię w 1290 r., lecz oskoczony z jednej strony przez wojsko żmujdzkie pod dowództwem Kajlima, a z drugiej napadnięty przez załogę zamku, został rozbity i z odniesionej rany wkrótce życia dokonał. W d. 12 kwietnia 1831 r. powstańcy żmujdzcy pod Kalinowskim, idąc w ślad za pułkow. Bartolomei, cofającym się po stracie Rossień ku granicy pruskiej, uderzyli na niego i opanowali podpaloną wieś. Noc zawiesiła dalszą walkę, przyczem Bartolomej schronił się do Prus. 2.) **P.**, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Ryngołajcie, 7 dusz rewiz. *J. Krz.*

Poświętna, kol., pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Bąków, ma 4 dm., 29 mk., 48 mr.

Poświętna (*Poswiatna*), wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 32 w. od Sokółki.

Poświętne 1.) wś włośc., pow. radzymiński, gm. Ręczaje, par. Cygów, ma 132 mk., 120 mr. ziemi; wchodziła w skład dóbr Cygów. W 1827 r. było 14 dm., 130 mk. Istniał tu kościół parafialny drewniany, założony podobno w 1527 r. przez Rafała, bisk. płockiego, a w 1762 r. na nowo z drzewa przez Szymanowskich. 2.) **P.**, kol., pow. kutnoski, par. Bąków (odl. 2 w.), ma 27 mk. 3.) **P.** *Bolimowskie* al. *Bolimów Poduchowny*, os. włośc., pow. łowicki, gm. i par. Bolimów. W 1879 r. 17 osad, 65 mk., 48 mr. Osady te mieszczą się koło kościoła. 4.) **P.**, fol. nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. Lubochnia, par. Inowłodz, ma 3 dm., 23 mk., 714 mr. 5.) **P.**, pow. radomski, gm. i par. Stromiec. Niepomieszczone w ostatnich spisach urzędowych. 8.) **P.**, pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia. Nie pomieszczone w ostatnich spisach. 7.) **P.**, wś i os. młyn., pow. opoczyński, gm. i par. Studzianna, odl. od Opoczna 20 w. Mieści tu się zarząd gminny. Wś ma 54 dm., 318 mk., 609 mr. ziemi dwor., 186 mr. ziemi włośc.; os. młyn. 1 dm.,

5 mk., 25 mr. ziemi dwor. W 1827 r. było 44 dm., 273 mk.; wś należała do par. Brudzewice. 8.) **P.**, os. górnicza, pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 42 w. Jestto przedmieście Szydłowca, mające łomy kamienne, 17 dm. i 31 mr. obszaru ziemi włośc. i 3 mr. rządowej. 9.) **P.**, pow. węgrowski, gm. Ruchna, par. Węgrów. 10.) **P.** al. *Poświątne*, pow. mazowiecki, gm. i par. Poświętne,, odl. 19 w. od Wysokiego Mazowieckiego, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, urząd gminny. W 1827 r. było 14 dm., 130 mk. Kościół erygowali w 1496 r. Brzozowscy i Dzierzkowie na gruntach wsi Wielkogrzeby, jako filią par. Suraż. Obecny z 1722 r., od 1807 r. parafialny. P. par., dek. mazowiecki (dawniej tykociński), ma 3816 dusz. P. gm. należy do sądu gm. okr. II w Wysokiem Mazowieckiem, st. poczt. Łapy. W gminie jest 865 dm., 6548 mk., 15,288 mr. W skład gm. wchodzą: stacya dr. żel. warsz.-peter. Łapy, 29 wsi szlach.: Brzozowo-Antonie, B.-Chabdy, B.-Chrzczony, B.-Korabie, B.-Murzyły, B.-Panki, B.-Stare, Dzierzki, Dworaki, Gąsówka, Gołębie, Grochy, Kamińskie, Liza-Nowa, Łapy-Barwiki, Ł.-Bociany, Ł.-Dębowizna, Ł.-Goździki, Ł.-Kołpaki, Ł.-Korczaki, Ł.-Leśniki, Ł.-Łynki, Ł.-Pluśniaki, Ł.-Szołajdy, Ł.-Wity, Ł.-Zięciuki, Porośl-Kije, P.-Wojsławy. i Zdrody, oraz 6 włościańskich: Daniłowo, Pietkowo, Poświętne, Stokowisko, Wilkowo i Wołkany. 11.) **P.** al. *Poświątne*, wś nad rz. Ruż, pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Gąsewo. W 1827 r. było 17 dm., 133 mk. 12.) **P.**, pow. makowski, gm. Smrock, par. Maków. 13.) **P.** *Łętowskie*, fol., pow. płocki, par. Bodzanów, oddzielony od dóbr rządowych Mąkolin, miał w 1872 r. 259 mr. 14.) **P.**, fol. nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Płońsk, odl. 1 w. od Płońska, ma 8 dm., 169 mk., 617 mr., browar. Wchodziła w skład dóbr donacyjnych Gumino. 15.) **P.**, wś, pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo, odl. o 11 w. od Sierpca, ma 3 dm., 22 mk., 97 mr. 16.) **P.**, ob. *Myszyniec*. *Br. Ch.*

Poświętne 1.) al. *Poświętno*, niem. *Poswientno* i *Schwentschen*, wś, pow. kościański, o 6 klm. na zach. od Szmigla, par. Dłużyna, dawniej Charbielin, poczta w Szmiglu, st. drogi żel. w Starem Bojanowie o 10 klm.; ma 19 dm. i 148 mk. kat. W r. 1407 zamienił biskup poznański Wojciech P. na nieznane nam bliżej Gołanczewice. W 1580 r. posiadał Stanisław Czacki w P. 4 zagrodn., 2 komorn. i 20 owiec. Przy schyłku zeszłego wieku należało P. do Ant. Małachowskiego, woj. mazowieckiego, dziedzica dóbr morownickich. Na polach wyorywują często skorupy popielnic; znaleziono też wielką urnę z półkulistą pokrywą, obłożoną kamieniami i napełnioną niedopalonemi kośćmi i szczątkami stopionych korali szklanych; obok stało małe naczynie gliniane kształtn filiżanki. Niektóre z tych wykopalisk posiada A. Kalk, nauczyciel w pobliskim Sokołowie. 2.) **P.**, fol., pow. międzyrzecki, o 3 klm. na płd. od Zbąszynia, w którym jest par., poczta i st. dr. żel.; 1 dm., 11 mk.; własność probostwa zbąszyńskiego. 3.) **P.**, wś, pow. średzki, o 11 klm. na płn.-wsch. od Środy; par. i poczta w Gieczu, st. dr. żel. w Środzie; 8 dm. i 99 mk. kat. Należała do bisk. poznańskich. Około 1578 r. składała się z 4 śladów osiadłych, ¼ śladu karczm. i 1 zagrodnika; dzierżawił ją wówczas Piotr Pióro. Za czasów pruskich wcielono P. do t. zw. amtu swarzędzkiego. 4.) **P.**, fol., pow. szamotulski, na pół drogi między Szamotułami a Pniewami; par. i poczta w Ostrowie, st. dr. żel. w Szamotułach o 13 klm.; 1 dm. i 16 mk. kat. (1845). Należy do probostwa otorowskiego; pominięty w Spisie gmin i okręgów. 5.) P. al. *Świątnice*, *Szwyathnycze*, własność niegdyś kościoła węglewskiego, między Siemianowem, Waliszewem, Komorowem (Jezierzanami) i Owieczkami, w okolicy Kłecka i Pobiedzisk, w pow. gnieźnieńskim, leżała pustkami już od wielu lat na początku XVI w. *E. Cal.*

Poświętupie, wś nad rz. Niemnem, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, leży w stronie płn.-wsch. o 53 w. od Maryampola, o 12 w. od st. poczt. w Prenach, ma 28 dm., 286 mr. obszaru. W 1827 r. było 15 dm., 182 mk.

Poswile, zaśc. rząd. nad rz. Orwietą, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 39 mk. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat.

Poswojgi, wś, pow. telszewski, z kaplicą kat. par. Telsze, p. w. Zbawiciela, wzniesioną w 1618 r. przez właściciela Symowicza.

Poswol, dawniej *Pozwol*, *Pozwole*, żm. *Paswalis*, miasteczko prywatne nad rzeką Ławeną, przy ujściu do niej Swołki, pow. poniewieski, o 35 w. od Poniewieża, w 3 okr. pol. poswolskim; w 1859 r. miało 183 dm., 1699 mk., kościół katol. paraf., kaplicę cmentarną, dom przytułku, szkołę żydowską, jarmark na św. Jana (24 czerwca), 7 sklepów, 3 młyny wodne, gorzelnię. Obecnie znajduje się tu zarząd okręgu pol., urząd rekrucki, sędzia śledczy, apteka, szkoła ludowa, do której w 1879 r. uczęszczało 60 dzieci. Parafia katol., dekanatu poniewieskiego, ma 4911 wiernych i oprócz kościoła paraf. kaplicę na cmentarzu grzebalnym w Poswolu, pod wezw. św. Jerzego, wzniesioną z drzewa w 1856 r. kosztem biskupa Wójtkiewicza. Jest to starożytna osada, niegdyś znaczna i handlowa. Przed zaprowadzeniem chrześciaństwa był tu zamek warowny, prawdopodobnie przez Giedymina dla obrony granic od napaści kawalerów mieczo-

wych zbudowany, ślady którego pozostały dotąd na górze, opodal od miasta na północ wznoszącej się, przy ujściu Tołoty do Muszy i zwanej Pilekalnis, t. j. górą zamkową. Nie ma wiadomości kiedy warownia ta upadła. Kościół par. tutejszy fundowany został p. w. św. Jana w 1498 r. przez Aleksandra Jagiellończyka, uposażenie jego potwierdzone przez Zygmunta I w 1586 r. Kapituła wileńska, której dobra te były potem nadane, odbudowała kościół po spaleniu, a gdy 1776 r. znowu zgorzał, staraniem ówczesnego plebana wymurowano w 1787 r. nowy, do dziś dnia stojący. Zygmunt August przywilejem z d. 6 lutego 1546 r. uwolnił mieszkańców P. od opłaty ceł w kraju, drugim zaś z 1559 r nadał liczne korzyści handlowe. W 1557 r. zaszedł w P. ważny fakt w historyi krajowej. Mistrz inflancki Walter Fuerstenberg przyjąwszy reformę Marcina Lutra, wziął do niewoli arcybiskupa ryskiego Wilhelma, margrabię brandeburskiego. Zygmunt August chcąc oswobodzić swego krewnego, wyprawił w poselstwie do Fuerstenberga Kaspra Łęckiego, ale mistrz odrzucił przełożenie królewskie, a poseł został zamordowany z jego rozkazu przez wójta rzeżyckiego Wernera Schall. Powszechne oburzenie opanowało Polskę za ten czyn haniebny. Zygmunt August po uchwalonem pospolitem ruszeniu na sejmie warszawskim w grudniu 1556 r., wyprawił się w lipcu 1557 r. z ogromnemi siłami na upokorzenie mistrza do Inflant. Mikołaj Mielecki, wwoda podolski, wiódł Polaków, Mikołaj Radziwiłł Rudy Litwinów. Przelękniony nadchodzącą burzą Fuerstenberg, przyjął warunki królewskie i przybywszy do obozu Zygmunta Augusta w Poswolu we 300 koni, uroczyście przeprosił monarchę za zniewagę, poczem oswobodzony arcybiskup, dziękował publicznie ze łzami w oczach za wybawienie go z niewoli. Następstwem tej ugody było poddanie się d. 14 września t. r. pod hołd polski zarówno mistrza jak i arcybiskupa oraz zawarcie traktatu zaczepno-odpornego przeciw Iwanowi Groźnemu. Król rozpuszczając wojsko, wyprawił jeszcze stąd w poselstwie do cara Iwana, wojewodę podlaskiego Bazylego Tyszkiewicza, marszałka nadwor. litew. Poszuszwińskiego i pisarza litew. Jana Hajkę. Stefan Batory przywilejem z d. 7 czerwca 1586 r. danym pozwolił miastu pobierać myto targowe, zabraniając zarazem na dwie mile wokoło wszelkich szynków. Sejm z 1638 r. naznaczył w P. na d. 18 października t. r. komisyą na prośbę posłów upickich, złożoną z urzędników miejscowych, którzy spólnie z delegatami ks. kurlandzkiego mieli uczynić sprawiedliwość i zgodę o krzywdy wzajemne i nieporozumienia zachodzące między obywatelami powiatów upickiego, wiłkomierskiego i Kurlandyi (Vol. Leg., III, 946). Inna ustawa sejmu warszawskiego nakazała odbywać w P. sejmiki ziemi inflanckiej, zajętej od nieprzyjaciela (ib., IV, 910). Ludność P. w XVII w. oprócz chrześcian składali karaici, o których zbierał wiadomości Gustaw Peringer, wysłany w 1690 r. przez Karola XI, króla Szwecyi. W skutek tego Salomon syn Aarona, karaita z P., jeździł do Upsali, gdzie złożył wykład opinii religijnych swych spółbraci w piśmie p. t. „Arpiryon“. P. wchodziło niegdyś w skład ststwa niegrodowego poswolskiego al. possolskiego, położonego w wwdztwie trockiem, pow. upickim. Podług Vol. Legum obejmowało ono mko P. oraz dobra Rakiszki i Poża, które prawem lennem posiadali Tyzenhauzowie. Na sejmie z 1773 r. stany Rzpltej zamieniły je na dobra dziedziczne dla Ignacego i Ludwiki rodzeństwa Tyzenhauzów. Spory liczne stąd wynikłe między dalszymi krewnymi, spowodowały, iż na tymże sejmie wyznaczono oddzielną komisyą z 9 ciu dygnitarzy i urzędników do ostatecznego ich załatwienia. *J. Krz.*

Poszakinia, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol. o 49 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Poszakiszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski Drabiszki, o 2 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Kiemesz.

Poszarnie, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 26 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat.

Poszaucie, zaśc. szl. nad jez. Żendris, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 26 w. od Święcian, 3 dm., 23 mk. kat.

Poszawdynia, wś, pow. wileński, w 3 okr pol., gm. Malaty, okr. wiejski Szylniki, o 18 w. od gminy a 63 w. od Wilna, ma 3 dm., 37 mk. kat. (16 dusz rew.); własn. Bańkowskich.

Poszawdzie, wś, pow. rossieński, par. teneńska.

Poszawsze 1.) dwór, pow. rossieński, par. kielmeńska, własność Gordona. 2.) **P.**, dwór pryw. nad Szawszą, pow. szawelski, o 28 w. od Szawel. W 1859 r. 35 mk., gorzelnia i 2 młyny wodne. Niegdyś własność Bejnarów, z których Stanisław, skarbny litewski, fundował tu kolegium jezuickie, które do upadku zakonu dotrwało; następnie Wołkowyskich, w końcu Witkiewiczów.

Poszec, las nad rz. Krasną, w pow. nadwórniańskim.

Poszechoń al. *Poszechonje*, mto pow. gub. jarosławskiej, przy ujściu Sohoży do Szeksny, o 114 w. od Jarosławia, ma 4747 mk., 3 cerkwie, szkoły pow., duchowną i miejską, szpital, bank miejski, st. poczt., 14 zakładów przemysłowych małego znaczenia, handel, zwłaszcza towarami bławatnemi, bardzo ożywiony,

targi i jarmarki. Pierwotnie wieś cerkiewna, od 1777 r. miasto. *Poszechoński powiat* ma na przestrzeni 5227·9 w. kw. 100,303 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia częścią wzgórzysta, częścią równa, grunta urodzajne, zroszony rzekami systemu Szekszny; bagien bardzo wiele, lasy zajmują 34% ogólnej przestrzeni. *J. Krz.*

Poszeit-Niclaus (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda.

Poszejmenie, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Bartniki, par. Kieturwłoki, odl. od Wyłkowyszek 8 w.; fol. ma 2 dm., 67 mk.; wś 14 dm., 217 mk. Spis z 1827 r. podaje dwie wsi t. n., z których 1-na ma 16 dm., 120 mk., zaś 2-ga ma 13 dm., 113 mk. W 1884 r. fol. P. oddzielony od dóbr rządowych Detoniszki, rozl. mr. 153: gr. or. i ogr. mr. 105, łąk mr. 46, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 3; gospodarstwo 4-polowe, są pokłady torfu. Os. P. powstała z trzech uwłaszczonych osad, rozl. mr. 145: gr. or. i ogr. mr. 114, łąk mr. 26, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozmian 5-polowy; są pokłady torfu. *Br. Ch.*

Poszekarwa, zaśc. nad jez. Łuszą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Antolkiena, o 6 w. od gminy a 21 w. od Święcian, ma 1 dm., 8 mk. kat. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Maciuciszki.

Poszekcie, w spisie z 1864 r. *Poszekiecia*, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Czulsk, o 19 w. od gminy a 82 w. od Wilna, ma 10 dm., 142 mk., w tej liczbie 24 prawosł. i 118 kat. (w 1864 r. 51 dusz rewiz.); należy do dóbr Czulsk, Powstańskich.

Poszekście, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciszki, o 1¼ w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Prusakiszki, Jałowieckich.

Poszekstis, zaśc. nad jez. t. n., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 4 w. od gminy, podług spisu z 1864 r. 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Łyngmiany. W spisie z 1866 r. podane jako dwa zaśc. rządowe, odległe o 37 w. od Święcian, z których jeden ma 1 dm. i 10 mk. kat., drugi zaś 2 dm. i 22 mk. kat. *J. Krz.*

Poszeksztupie, wś, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 29 w., ma 8 dm., 55 mk. W 1827 r. 3 dm., 29 mk.

Poszele, wś włośc. nad rz. Nowianką, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 44 w. od Oszmiany a 9 w. od Dziewieniszek, ma 23 dm., 179 mk. katol.

Poszelina, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 5 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Roupiszki.

Poszelinie, ob. *Wojtkuszki.*

Poszenogale, zaśc. włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Poszepenie, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Wilna, 2 dm., 4 mk. kat.

Poszerksznie, wś, pow. telszewski, o 1 milę na płn.-wsch. od Siad i tyleż na płd.-zach. od Tyrkszli. Potyczka oddziału powstańców z wojskiem rossyjskiem, stoczona d. 24 czerwca 1831 r. *J. Krz.*

Poszeszołka, wś włośc. nad pot. Szeszołką, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski i dobra skarbowe Szeszoły, o 15 w. od gminy a 66 w. od Wilna, ma 3 dm., 30 mk. kat. (14 dusz rewiz.).

Poszeszupie, wś i fol., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo, odl. od Suwałk 30 w. Wś ma 29 dm., 202 mk.; fol. 3 dm., 21 mk. W 1827 r. 13 dm., 108 mk. P. wchodziło w skład dóbr rząd. Kadaryszki a poprzednio stanowiło królewszczyznę (w pow. trockim).

Poszeszupka, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 2 w., ma 21 dm., 42 mk.

Poszeszuwie 1.) wś i dwór (Chrząstowskiego), pow. rossieński, par. botocka. 2.) **P.**, wś i okolica szlach., pow. rossieński, par. pojurska. 3.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Poszewka, wś i fol. nad rzką Miedzanką, pow. węgrowski, gm. i par. Miedzna, odl. 5 w. od Węgrowa, ma 10 dm., 124 mk. W 1827 r. 11 dm., 84 mk. Fol. P. rozl. mr. 358: gr. or. i ogr. mr. 209, łąk mr. 33, past. mr. 1, lasu mr. 4, zarośli mr. 88, wody mr. 20, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 13. Wś P. os. 4, z gr. mr. 37. *A. Pal.*

Poszkany, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski i dobra Święcianki, o 5 w. od gminy, 21 dusz rewiz.; własność Czechowiczów.

Poszławanty 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 20 w., ma 6 dm., 47 mk. W 1827 r. 3 dm., 18 mk. 2.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 30 w., ma 13 dm., 128 mk. 3.) **P.** *Tartupskie*, wś, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Preny, odl. od Maryampola 28 w., ma 3 dm., 40 mk. W 1827 r. 3 dm., 76 mk. *Br. Ch.*

Poszławki, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Poszmucowo, *Poszmuciów*, po łotew. *Puszmycowa*, wś, pow. lucyński, 1023 dzies. ziemi dwors., własność rodziny Paraków. Kościół N. Maryi P., przed 1852 z muru wzniesiony

przez Dominika Parakę. Par. kat., dek. zalucyńskiego, ma 2205 dusz.

Poszokornie, dwa dwory, pow. rossieński, par. szydłowska, o 24 w. od Rossień; jeden należy do Zaleskich, drugi do Trzaskowskich. Fol. należący do Zaleskich ma 2594 dz. rozległości. W 1859 r. 30 mk., gorzelnia.

Poszołtuń 1.) wś, pow. rossieński, par. girtakolska. 2.) **P.** al. *Łabukszty*, leży o 30 w. od Rossień; w 1859 r. miała 9 dm. i 90 mk.; własność Kajsarowej.

Poszołtunie, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska, własność Zaliwskich.

Poszotuń (właściwie *Poszołtuń*), dawna nazwa dworu *Bilewicze*, położonego nad rz. Szałtoną, pow. rossieński, par. girtakolska, o 4 w. od Girtakola a 6 w. od Rossień. Przez kilkaset lat zostawała ta majętność w ręku Billewiczów, z których Jerzy, syn Marcina, był w 1543 r. generalnym starostą żmujdzkim. Po ostatnim z tej linii Bilewiczu Józefie, marszałku rossieńskim, zmarłym 1850 r., majątek przeszedł na własność wnuków jego Kaliksta i Juliusza Piłsudzkich, z których ostatni w skutek działu familijnego został dziedzicem Billewicz; następnie majętność przeszła w obce ręce.

Poszowce, węg. *Posfalu*, wś, hr. szaryskie (Węg.), kościół kat. par., łąki, pastwiska, lasy, 185 mk.

Poszubała, uroczysko w dobrach Ołkuny, pow. wileński.

Poszumień 1.) mko, wś włośc., zaśc. i dobra skarbowe nad pot. Demo i Szaminki, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretony, o 16 w. od gminy, 14 w. od Święcian a 98 w. od Wilna. Podług spisu z 1864 r. mko ma 4 dusze rewiz., wś 27 dusz, zaśc. zaś 3 dusze rewiz. Podług spisu z 1866 r. mko ma 12 dm. i 74 mk. (53 kat. i 21 żyd.); w 1882 r. było 55 mk. (27 męż. i 28 kob.). 2.) **P.** 1e, wś i dobra nad jez. Szwinta, tamże, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Perwieniszki, o 10 w. od gminy a $11\frac{1}{2}$ w. od Święcian, w 1864 r. 40 dusz rew. włościan i 6 jednodw.; własność Jurcewiczów. 3.) **P.** 2e, wś i dobra, tamże, 15 dusz rewiz.; własność Sakowiczów. Podług spisów z 1866 r. fol. P. miał 2 dm. i 22 mk. kat., wś zaś 29 dm. i 225 mk. (219 kat. i 6 żyd.). W mku P. był dawniej klasztor ks. karmelitów, fundowany w 1760 r. przez Stanisława Narbuta, skarbnika oszmiańskiego. Dobra P. około 1608 r. były własnością Stanisława Narbuta, po bezpotomnym jego zgonie przeszły na Mikołaja, Jana i Jerzego Narbutów. Następnie P. przeszły na Jana, syna Jana, który darował Janowi Michałowi Narbutowi, po nim odziedziczył syn jego Michał, poczem syn ostatniego Stanisław sprzedał Jakubowi Dowgiale, po którym odziedziczył syn jego Antoni Dowgiałło, prezydent grodz. zawilejski. *J. Krz.*

Poszumierz, dwór przy ujściu Szumiary do Abeli, pow. wiłkomierski, par. i st. poczt. Szaty (o 3 w.), st. dr. żel. w Kiejdanach o 16 w.; własność Wieliczków. Do P. należy fol. Bogumiłów.

Poszupie, wś, pow. telszewski, z kaplicą kat. par. Janiszki, wzniesioną z drzewa przez mieszkańców.

Poszurkście, pow. władysławowski, gm. Błogosławieństwo, par. Iłgowo, odl. od Władysławowa 32 w., ma 2 dm., 16 mk. W 1827 r. 1 dm., 11 mk.

Poszusz, dwór, pow. wiłkomierski, okr. pol. par. Widziszki (o 6 w.), o 13 w. od Wiłkomierza; własność Wolmontów. Do P. należy fol. Władysławów (o 3 w.).

Poszuszwie 1.) dwór nad rz. Szuszwą, pow. kowieński, o 69 w. od Kowna. Kaplica p. w. św. Joachima, par. krockiej. W 1859 r. 11 mk. i młyn wodny. 2.) **P.**, po żm. *Paszuszwis*, mko pryw. i dwór w pow. szawelskim, przy zbiegu Żadyki z Szuszwą, o 49 w. od Szawel. Paraf. kościół katol. WW. ŚŚ., 1553 r. niewiadomo przez kogo erygowany, 1798 przebudowany na miejsce rozwalonego przez ks. Straszewskiego. Par. katol., dek. krockiego, dusz 5158; filia w Szawkotach. W 1790 r. w grodzie rossieńskim zeznany dokument wieczystej sprzedaży dóbr Golnie i P. Wincentemu Białłozorowi przez braci jego Kazimierza, Stanisława i Franciszka. Obecnie własność Burbów. W 1859 r. było 146 mk., kościół kat. paraf., dom schronienia dla 5 biednych, młyn wodny i gorzelnia.

Poszuwirście, wś, pow. rossieński, par. skawdwilska.

Poszwagino, wś nad strum., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Przyjaźń, o 12 w. od gminy a 36 w. od Święcian, ma 6 dm., 37 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr Przyjaźń Kamińskich.

Poszwentupie, pow. szawelski, ob. *Charzewskie*.

Poszwinta, zaśc. nad jez. Konciarzyn, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Szwinta, o 14 w. od gminy a 12 w. od Święcian, ma 2 dm., 21 mk. katol. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Konciarzyn.

Poszwityń, mko rząd. nad rz. Szwintą, pow. szawelski, o 42 w. od Szawel. Własność niegdyś biskupów żmujdzkich. W 1859 r. 19 dm., 248 mk., kościół kat. par. i dom schronienia dla 12 biednych. Par. kościół kat. św. Trójcy, z muru 1459 r. przez wiernych wzniesiony. Par. katol., dek. Janiszki, dusz 8452. Filia w Łauksodziach, gdzie kościół św. Alo-

izego, 1752 r. założony przez jezuitów, i w Żejmelach, gdzie kościół św. Piotra i Pawła wzniósł 1828 r. z muru obywatel Piotrowski.

Poszyle 1.) wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 7 w., ma 3 dm., 42 mk. W 1827 r. było 5 dm., 18 mk. 2.) **P.**, pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo, odl. od Władysławowa 34 w., ma 2 dm., 39 mk. W 1827 r. było 2 dm., 21 mk.

Poszyle 1.) wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Rzesza, o 3 w. od gminy a 16 w. od Wilna, ma 10 dm., 81 mk., w tej liczbie 11 prawosł. i 70 katol. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.); należy do dóbr Czerwony Dwór, Sienkiewiczów. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 1 dm., 16 mk. kat. 4.) **P.**, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, o 1 w. od gminy a 41 w. od Wilna, ma 4 dm., 62 mk., w tej liczbie 8 prawosł. i 54 katol. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.); należy do dóbr zdaniskich, Zapaśników. 5.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 67 w. od Wilna, 2 dm., 7 mk. kat. 6.) **P.**, wś, pow. kowieński, o $4^1/_2$ w. na płd.-zach. od Hrynkiszek, 62 saż. npm. 7.) **P.**, żmuj. *Paszylis* (od *szyłas* — bór, więc podborze), mko pryw. nad stawem, pow. rossieński, w 1 okr. pol., o 54 w. od Rossień a o 10 w. od Kroż ku Worniom, w 1859 r. miało 5 dm., 36 mk., kościół paraf. drewn. p. w. św. Jerzego i dom schronienia dla biednych. Stara to osada żmujdzka, bo już w pierwszej połowie XV w. był tu kościół jak widać z aktu fundacyi kościoła szydłowskiego z 1457 r., na którym podpisali się jako świadkowie plebani: poszylski kś. Jakub, czekiski kś. Mikołaj i betygolski kś. Paweł. Po rozprzestrzenieniu się kalwinizmu na Żmujdzi kościół poszylski uległ ruinie i zaledwo po dwóch stuleciach wznowił go w 1781 r. dziedzic miejscowy Jerzy Jucewicz i uposażył jedną włóką ziemi. Następnie plebania poszylska oprócz ziemi nagromadziła kapit. 3442 rs. Par. kat., dek. botockiego, ma 2305 wiernych i filią w Korklanach; kościół fundowany w 1767 r. przez Ignacego Szuksztę, sędz. ziem. szawelskiego, 8.) **P.**, okolica szlach., pow. rossieński, par. kołtyniańska. 9.) **P.** *Dolne* i *Górne*, dobra, pow. rossieński, w 1 okr. pol., 1404 dz. rozl., własność J. Chrząstowskiej i E. Chełchowskiej. Na gruntach P. Górnych bierze początek rz. Okmiana. 10.) **P.** *Hurczyniszki*, dwór, pow. rossieński, par. kołtyniańska, własność Hurczyna. 11.) **P.** *Rezgole*, wś i dwór, własność Łabanowskiego, pow. rossieński, par. kołtyniańska. *J. Krz.*

Poszylcie, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniszki, o 8 w. od gminy a 63 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. kat. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Białydwór.

Poszyleny, wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Rakliszki, o 15 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Poszylinga, zaśc. włośc. nad rzką Szylingą, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Merecz, o $3^1/_2$ w. od Merecza a 90 w. od Trok, ma 2 dm., 13 mk. kat. (9 dusz rewiz. w 1864 r).

Poszylinie al. *Barbarów*, osada przy dworze Wojtkuszki, pow. wiłkomierski, okr. pol. Widziszki, par. Pobojsk, o 4 w. od Wiłkomierza, z kościołem filial. mur. p. w. Chrystusa Pana, wzniesionym w 1789 r. przez hr. Kossakowskiego. W 1859 r. było tu 5 dm., 55 mk., wiatrak. Własność hr. Kossakowskich.

Poszyłajcie, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Bukiszki, o 7 w. od gminy a 3 w. od Wilna, ma 10 dm. i 80 mk. katol. (36 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ginejciszki.

Poszyłale, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 10 w., ma 13 dm., 42 mk.

Poszyłupie, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 30 w., ma 6 dm., 67 mk. W 1827 r. było 4 dm., 41 mk ; wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Poszymsze 1.) wś, pow. rossieński, par. kielmońska. 2.) **P.**, dwór pryw. nad rz. Szymszą, pow. szawelski, o 27 w. od Szawel. W 1859 r. 28 mk. i gorzelnia.

Poszyna al. *Paszyn* 1.) leśniczówka i grupa zabudowań w puszczy niepołomskiej, gm. Kłaj, pow. bocheński, przy drodze leśnej przerzynającej puszczę od zach. ku wschodowi. 2.) **P.**, dział leśny puszczy niepołomskiej, należący do obszaru gm. Wola Batorska. Na płd.-zach. od niego rozpościera się śródleśna polana błotna, której obszar wschodni należy do Szarowa a zachodni do Dąbrowy. W półn. części tej polany leży grupa chat „Na Błocie“ zwanych, należących do Niepołomic. Na płd. końcu tych chat znajduje się kapliczka, wybudowana w ostatnich latach na miejscu dawnej drewnianej, którą Zygmunt I w r. 1533 postawił na pamiątkę nieszczęśliwie zakończonych łowów, opisanych przez Bielskiego. Ob. *Niepołomice* i *Paszyn*. *Br. G.*

Poszynoławki, dwór, własność Ulińskiego, pow. rossieński, par. widuklewska. Tamże wś zwana: P.-Pogiedocie.

Poszyrwińcie 1.) wś nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski i dobra Giełwany, o 5 w. od gminy a 65

w. od Wilna, ma 3 dm., 31 mk. katol. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.); własność hr. Platerów. 2.) **P.**, fol. i dobra nad Szyrwintą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Poszyrwińcie I, własność dawniej Józefa Górskiego, marszałka gub. wileńskiej, dziś hr. Lodóchowskieh. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Awiżańce, Kiele, Kontrymiszki, Kabałda, Maciejuńce, Nieczańce, Romaszkańce, Wiciuny, Wierzbiliszki i Żyndule, oraz zaśc.: Daciuny, Pakiszki, Michnowa Góra, Czerniszki i Wierzbiliszki, w ogóle 424 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych (w 1864 r.). 3.) **P.**, dobra nad rz. Szyrwinką, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Poszyrwińcie 2; własność ks. Giedrojciów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Dejnie, Mejże, Rostelindzie, Grygaluny, Żwirble, Kojrańce, oraz zaśc.: Gorełka, Jutkańce, Udora, Luny i Sawejkiszki, w ogóle 187 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 4.) **P.**, dobra nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski P., własność Zawadzkich i Urbanowiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Windejki, Ułoszniki, Podwinksznobrość, Preny, Jodańce, Wybrańce, Szyłele, Dębie (Dubie), Rustejkiszki i Winksznobrojście, w ogóle 237 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. Podług spisu z 1866 r. jeden z tych folw., odl. o 47 w. od Wilna, miał 1 dm., 31 mk. katol., drugi, o 50 w. od Wilna, 1 dm. i 22 mk. (15 starow. i 7 żyłów), trzeci zaś, o 58 w. od Wilna, 1 dm. i 8 mk. katol. *J. Krz.*

Poszyrwinty, jezioro przy fol. t. n., w pow. wyłkowyskim, ma 10 mr. obszaru. Przepływa przez rz. Szyrwinta.

Poszyrwinty 1.) al. *Poszerwinty*, fol., pow. wyłkowyski, gm. Wisztyniec, par. Grażyszki, odl. od Wyłkowyszek 27 w., ma 5 dm., 50 mk. W 1827 r. 5 dm., 60 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kalwarya. Poszyrwinckie al. Olwickie sstwo niegrodowe leżało w województwie i pow. trockim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1569 zaliczało się do dóbr stołowych królewskich. Następnie uchwałami sejmowemi z r. 1662, 1670, 1672, 1769 nadane było w posiadanie egzulantom smoleńskim i starodubowskim. W r. 1766 posiadał je Gazej Utan, Tatar, opłacając zeń kwarty łącznie z wsią Jegliniki złp. 19 gr. 15, a hyberny złp. 5. Wreszcie na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej zamieniły je dla tychże egzulantów na dobra dziedziczne. 2.) **P.**, fol. nad rz. Szyrwintą, pow. wyłkowyski, gm. Wojtkobole, par. Wisztyniec, odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 1 dm., 12 mk., pokłady torfu i jezioro. W 1874 r. fol. P. rozl. mr. 1551: gr. or. i ogr. 433 mr., łąk 240 mr., past. 86 mr., wody 52 mr., lasu 705 mr., nieuż. 35 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 9; las nieurządzony. Do dóbr należała dawniej wś Egliniszki osad 27, z gr. mr. 117. *Br. Ch.*

Potainen (niem.), fol., pow. morąski, st. poczt. Reichenbach.

Potakówka, dawniej *Potakowa*, wś, pow. jasielski, w okolicy podgórskiej i lesistej, w dorzeczu Jasiołki, uchodzącej do Wisłoki z prawego brzegu. Gleba urodzajna, glinkowa. Przez wieś idzie tor kolei państwowej, między st. Jedlicze i Tarnowiec. Na płn. graniczy z Brzezówką, na płd. z Chlebną i Wrocanką. Lasy bukowe ma od wschodu i południa. Wieś wraz z obszarem więk. pos. (Konst. Piliński) ma 69 dm. i 381 mk.; 374 rz.-katol. i 7 gr.-katol. Obszar więk. pos. obejmuje 24 mr. roli i 157 mr. lasu; pos. mn. wynosi 226 mr. roli, 20 mr. łąk, 15 mr. past. i 17 mr. lasu. Kasa pożyczkowa gminna ma 438 złr. kapitału. Według reg. pobor. z r. 1581 należała do Jana Herburta i liczyła 2 łany kmiece, 1 zagrodę z rolą, 1 czynsz., 2 komor. z bydłem, 1 komor. bez bydła i 1 rzem. *Mac.*

Potapce, wś nad bezim. dopł. Rasawy, pow. kaniowski, o 5 w. na zchd od wsi Czarnesze, na płd.-zchd od Kaniowa, par. katol. Rzyszczew, ma 1180 mk. prawosł. i 12 katol. W 1792 r. było tu łącznie z wsią Dudary 657 mk. a w 1863 r. w samych P. 703 mk. pł. ob. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, uposażona 42 dzies. ziemi, wzniesioną została w 1748 r., jak świadczy erekcya Mikołaja Potockiego, wydana w Buczaczu. Do par. praw. należy wś Dudary. Obecnie wś dzieli się na dwie części, z których jedna, mająca 1130 dzies. ziemi, należy do Majewskich, druga zaś, wraz z przysioł. Oczeretna al. Mikołajówka, z 821 dzies. ziemi, dawniej Malczewskich, w 1855 r. przeszła do Nejmanów. Na mocy ugody wykupnej w 1863 r. włościanie nabyli 617 dzies. ziemi za 27,904 rs. W zeszłym wieku P. z okolicznemi wsiami wchodziła w skład sstwa kaniowskiego, będącego do 1777 r. w posiadaniu Mikołaja Potockiego, następnie przeszła na dziedzictwo ks. Stanisława Poniatowskiego, a potem Stan. Hołowińskiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 226, 305. *J. Krz.*

Potapeńki, wś, pow. orszański, gm. Dobromyśl, ma 6 dm. i 59 mk., z których 5 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Potapowicze 1.) wś, pow. piński, nad rz. Piną, wchodzącą już tutaj w system kanału Bugskiego al. Królewskiego, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. brodnicka, do niedawna dubojska, niegdyś własność pińskiego monasteru bazylianów na przedmieściu Leszczu, ma 26 osad, 105 mk. Lud trudni się oprócz rolnictwa flisactwem. Miejscowość bardzo nizinna, bogata w łąki i rybę; od południa rozciąga się zapadłe polesie. 2.) **P.**, wś, pow. słucki, w 2

okr. pol. kleckim, gm. Lachowicze, przy drodze z Zubielewicz do Lachowicz, ma 30 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe, urodzajne, miejscowość równa, bezleśna. *A. Jel.*

Potapowiki al. *Potapowicze*, wś, pow. owrucki, o 8 w. na płd.-zchd od Owrucza, w XVII w. własność Niemiryczów, O P. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Arch. J. Z. Rusi.

Potapówka, wś, pow. rohaczewski, gm. Koszelew, ma 82 dm. i 689 mk.

Potapy, cztery osady nad bezim. dopł. Sławeczny, na płd. krańcu pow. mozyrskiego, w gm. Skorodno; zapadłe polesie. *A. Jel.*

Potar, ws, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. witunicka, przy drożynie ze wsi Czyste do Słobody, ma 6 osad. *A. Jel.*

Potarańce, wś nad rzką Oławką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (Oława), okr. wiejski P., o 1 w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 61 dm., 215 mk. katol. (w 1864 r. 79 dusz rewiz.); należy do dóbr Janopol, Mujżelów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Więciuny, Koniuchy i Butrymowicze, razem 189 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 36 włośc. skarbowych. *J. Krz.*

Potarze, ob. *Potasze.*

Potarzyca 1.) al. *Potarzyce*, wś kośc. i domin., pow. pleszewski, dekan. borecki, o 9 klm. na południo-zchd od Jarocina i tyleż na północ od Koźmina, par. w miejscu, poczta w Golinie, st. dr. żel. w Jarocinie i Koźminie. W r. 1390 miał pisać się panem na P. i Siedleminie Wacław Zaremba (T. Żychliński, Złota Ks., V, 35). W 1458 r. była P. miasteczkiem dostawiła jednego żołnierza pieszego na wyprawę malborską; w r. 1506 wchodziła w skład dóbr pleszewskich, które Anna z Tęczyńskich wniosła w posagu księciu raciborskiemu; w r. 1578 należała P. do Łukasza Łowęckiego, w r. 1618 do Jędrzeja Miaskowskiego, w r. 1673 do Jędrzeja Przyjemskiego, chorążego kaliskiego, a przy schyłku zeszłego stulecia do Szczytnickich. P. uchodzi za gniazdo rodzinne Potarzyckich h. Bełty. W r. 1578 było tu śladów osiadłych $9^1/_2$, ćwierć karczmarska, 2 zagrodn. i 1 komornik. Regestra pobor. z r. 1618 wykazują 2 zdunów w miejscu zagrodników; przed r. 1793 należała P. do powiatu pyzdrskiego i wchodziła w skład dóbr Golina. Kościół stawiany z drzewa, istniał przed r. 1510 i tworzył odrębną parafię; około 1673 r. odnowił go Przyjemski, dziedzic wsi; księgi kościelne zaczynają się z tym rokiem. Probostwo ma 57 ha. Wś liczy 45 dm. i 492 mk. (2 prot.). Domin. ma 10 dm. i 211 mk. (188 katol. i 13 prot.); obszaru 1208·97 ha, czyli: 611·35 roli, 27·89 łąk, 32·10 pastw., 508·20 lasu, 28·82 nieuż. i 0·61 wody; czysty dochód 8953 mrk; cegielnia, nabiał, tucz. i chów bydła; właścicielem jest hr. Stolberg-Wernigerode. P. par., dek. boreckiego ma 736 dusz (1873 r.). 2.) **P.**, wś i domin., pow. krobski, o 3 klm. na wschód od Krobi, gdzie jest par. i poczta, st. dr. żel. w Bojanowie o 20 klm. P. należała do biskupów poznańskich aż do nowszych czasów; około 1564 r. składała się z $8^1/_2$ łanów, z których dawano biskupom czynszu po 1 grzyw. i 8 gr., po 4 ćwiertnie owsa, 2 kapłony, 2 kury i 10 jaj; krownego płacił każdy kmieć 2 gr. a wiecznego dawał jedną kurę; z karczmy płacono 1 grzywnę. Fol. biskupi zajmował $9^1/_2$ łanów. Wś ma 30 dm. i 213 mk. (6 prot.). Domin. ma 3 dm., 53 mk. (40 kat. i 13 prot.); obszaru 184·65 ha; czysty dochód 3343 mrk. *E. Cal.*

Potarzynia, pow. kalwaryjski, ob. *Potasznia.*

Potasch al. *Podasch*, wś, pow. mielicki, par. Mielice. W 1842 r. sołtystwo, 30 dm., 238 mk. (5 katol.), szkoła ewang.

Potasie al. *Potaż*, wś nad rz. Turośla, pow. kolneński, gm. i par. Turośl, odl. 14 w. od Kolna, 43 w. od Łomży. Jestto wieś kurpiowska. Założona w końcu zeszłego stulecia, stanowiła jedną całość ze wsią Bączkami, jako attynencya tej ostatniej. W 1819 r. 2 osad roln. i 3 chałupni., razem 27 mk. (po większej części Preklikowie i Potażowie). Włościanie płacili czynszu 40 złp. 15 gr. 2 szel. rocznie; nadto każdy gospodarz dawał na utrzymanie proboszcza w Turośli 4 garn. żyta i tyleż owsa i 1 złp. Chałupnicy płacili po 3 złp. trzydniówki. W 1827 r. 7 dm., 50 mk. W 1878 r. 203 mr. (82 mr. or.). *Lu. Krz.*

Potasza, wś, pow. lucyński, w pobliżu góry zwanej Panienka.

Potasze, wś, pow. władysławowski, gm. Świątoszyn, par. Iłgowo. Odl. od Władysławowa 38 w., ma 16 dm. 146 mk. W 1827 r. było 16 dm., 132 mk.

Potasze, niem. *Heinrichsfelde*, wś i folw., pow. poznański, o 3 klm. na płd. od Gośliny Murowanej, par. i pocz. w Owińskach, st. dr. żel. w Kobylnicy o 12 klm. Wieś z fow ma 24 dm., 212 mk. (196 kat. i 16 prot.). Fol. należy do klucza owińskiego.

Potasznia 1.), wś nad rz. Czarną Hańczą, pow. suwalski, gm. Kuków, par. Suwałki, odl. od Suwałk 7 w., ma 33 dm., 289 mk. W 1827 r. było 21 dm., 127 mk. Gleba uboga, kamienista, rozległe łąki torfiaste. 2.) **P.** al. *Potarzynia*, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów, odl. od Kalwaryi 8 w., 1 dm. 7 mk. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk. 3.) **P.** ob. *Potażnia.* *Br. Ch.*

Potasznia 1) wś nad rz. Mierzycą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Leonopol, o 8 w. od gminy a 47 w. od Dzisny, 9 dm., 79 mk., w tej liczbie 64 prawosł., 8

katol., 7 żydów (35 dusz rewiz.); należy do dóbr Leonopol, Łopacińskich. 2.) **P.**, wś nad Mierzycą, tamże, okr. wiejski Bogdanowo, o $8^1/_4$ w. od gminy a 47 w. od Dzisny, ma 6 dm., 78 mk., w tej liczbie 74 prawosł., 4 katol. (36 dusz rewiz.); należy do dóbr Bogdanowo Hofmanów. 3.) **P.**, wś i folw., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 7 dm., 61 mk. starow. 4.) **P.**, ob. *Podjasionka*, wś i fol. w pow. święciańskim. 5.) **P.** wś, pow. czauski, gm. Drobin, par. Rasno, ma 23 dm. i 80 mk., z których 21 zajmuje się wyrobem filców, 1 wyrobem naczyń drewnianych, 2 wozów, sań i t. p., 1 tokarstwem. 6.) **P.**, zaśc. w dobrach Sarya, pow. drysieński, ma $33^1/_3$ dzies. obszaru. 7.) **P.**, ob. *Patażnia* i *Potażnia*. *J. Krz.*

Potasznia 1.) u Marczyńskiego mylnie *Potusznia*, wś, pow. olhopolski, okr. pol. i gm. Berszada, par. Czeczelnik, o 25 w. od Olhopola, ma 187 osad, 904 mk., 994 dzies. ziemi włośc. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1839 r. i uposażona 39 dzies. ziemi, ma 1571 parafian. Należała do Moszyńskich, następnie Szembeków, którzy sprzedali depart. dóbr państwa. 2.) **P.**), część wsi Kluczniki (ob.), w pow. kaniowskim. *Dr. M.*

Potasznia, karczma i gajówka na obszarze dwor. Sianek, pow. turczański.

Potaszniki, pow. maryampolski ob. *Potaszyszki*.

Potaszyna al. *Migura*, os. włośc. w Kośmidrze, pow. lubliniecki.

Potaszynie 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, odl. od Maryampola 30 w., ma 14 dm., 117 mk. 2.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Skrawdzie, nie pomieszczona w ostatnich spisach. W 1827 r. było 3 dm., 32 mk. 3.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 6 w., ma 48 dm., 377 mk. W 1827 r. było 33 dm., 266 mk. 4.) **P.** wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya. Odl. od Kalwaryi 6 w., ma 5 dm., 20 mk. 5.) **P.** wś, pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda. Odl. od Władysławowa 24 w., ma 9 dm., 97 mk. W 1827 r. było 8 dm., 74 mk.

Potaszyszki 1.) al. *Potaszniki*, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki. Odl. od Maryampola 28 w., ma 2 dm., 24 mk. W 1827 r. był 1 dm., 9 mk. 2.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol. Odl. od Maryampola 4 w., ma 4 dm., 43 mk. W 1827 r. było 2 dm., 24 mk. *Br. Ch.*

Potauren 1.) *Gross*, wś, pow. gierdawski, st. pocz. Muldszen. 2.) **P.** *Klein*, wś, tamże.

Potawern (niem.), wś, dobra i cegielnia, pow. welawski, st. pocz. i tel. Allenburg.

Potaż, ob. *Potasie*.

Potażnia 1.) fol. nad rz. Dobrzanką, pow. łaski, gm. Widzew, par. Pabianice, 1 dm., 14 mk., 201 mr. Należy do dóbr Widzew. 2.) **P.**, kol. i os., pow. turecki, gm. Skarzyn, par. Malanów, odl. od Turka w. 13; kol. ma 11 dm., 111 mk.; os. 1 dm., 6 mk. 3.) **P.**, wś włośc., pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Mrzygłód, ma 24 dm., 90 mk., 220 mr. 4.) **P.**, pow. krasnystawski, gm. Rudnik, par. Płonka.

Potażnia 1.) wś włośc. nad Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bakszty, o 6 w. od gminy, 81 w. od Oszmiany a 67 w. od Dziewieniszek, ma 9 dm., 61 mk. prawosł. i 10 katol. (w 1864 r. 34 dusz. rewiz.). 2.) **P.**, zaśc. nad bezim. dopływ. Świsłoczy, na płd. krańcu pow. ihumeńskiego, przy gośc. z mka Chołuja do wsi Wiazy, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. pohorelska; miejscowość całkiem poleska, małoludna, grunta lekkie, łąk obfitość. 3.) **P.**, wś, pow. rzeczycki, w pobliżu kotliny r., Wić, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Chojniki ma 6 osad; miejscowość poleska. *A. Jel.*

Potażnia, grupa domów, gm. Jurków, pow. limanowski. *Br. G.*

Potażnia, pow. husiatyński, ob. *Majeski lasek*.

Potażnia 1.) niem. *Potaschsiederei*, os. do Pogrzybowa, druga do Raszkowa, pow. odolanowski. 2.) **P.**, staw i miejsce pod Jarocinem, pow. pleszewski, gdzie w początkach bieżącego wieku stała potażnia.

Potażnia, pow. lubliniecki, ob. *Kośmidry*.

Potażnik, wś włośc., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Bronisz ewo, ma 23 mk., 20 mr.

Potażniki, fol., pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Konin, odl. od Konina 5 w., ma 1 dm., 25 mk.

Potażniki, wybudowania pod Miłosławiem, pow. wrzesiński, powstały w nowszych czasach.

Potelwiszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny. Odl. od Maryampola 37 w., ma 5 dm., 68 mk. W 1827 r. 3 dm., 36 mk.

Potempa 1) wś, pow. toszecko-gliwicki, par. Tworóg, posiada kaplicę św. Grobu, szkołę, walcownią, fryszerkę, 521 mk. (13 ewan.), 570 mr. obszaru (dane z 1861 r.). 2.) **P.**, os. leśna w dobrach Rachowice, pow. toszecko-gliwicki. 3.) **P.**, młyn wodny w Lonach, pow. lubliniecki.

Poterberg, dawny gród krzyżacki nad Wisłą, ob. *Gniew* (II, 623).

Poterajówka, wś, pow. sieński, gm. Dołhy Moch, ma 50 dm. i 195 mk., z których 10 zajmuje się furmaństwem.

Poterele, folw. dóbr Dyrwiany, w pow. szawelskim, własność Grużewskich.

Poterniawa, *Poternawa* al. *Peternawa*, przysiołek, pow. latyczowski, na pograniczu pow mohylewskiego i uszyckiego, gm. Żeniszkow-

ce, par. kat. Jołtuszków, praw. Chodaki, ma 8 osad. Należy do klucza chodackiego. Podług lustracyi kaszt. kamienieckiego Humieckiego wś Podarnawa alias Chodaki wchodziła w skład sstwa barskiego jako bojarska. W lustracyi tej (Jabłonowski, Lustracye, str. 26) czytamy: „Tej wsi possesorami na pewnych częściach szlachetni Klemens, Wasiło, Romani filii, Chodakowie, za prawem dożywotnem, sobie od króla JMci de data Varsaviae 23 februarii anno 1593 danem. Ratione cujus advitalitatem capineum suum in expeditionem bellicam sequi aliaque onera de jure et consuetudine praestari solita ad castrum praestare tenebuntur. Item na tęż wieś p. Jadwiga Balibuzina produkowała przed nami jus advitalitium, na wszystką wieś od JKMci sobie dane, de data Varsaviae die 28 martii anno 1613. Ratione cujus servitium militare cum duobus equis, more aliorum nobilium capitaneatus barensis omni occasione, cum capitaneo barensi vel ejus vice capitaneo obire tenebitur. Item na tęż wieś p. Maryna Dmuchowska, Jakuba Dmuchowskiego pozostała małżonka, ukazała konsens ad cedendum in personam suam per generosam Hedvigim, consortem generosi Constantini Balibuza, onej samej i małżonkowi jej nieboszczykowi dany cum conditione wyprawowania dwóch koni na posługę Rzpltej z sstą barskim, na co cessyi nie produkowała.

Potery, pow. sejneński, ob. *Patery*.

Poterzywnik, ob. *Smolary*.

Potęgowo 1.) niem. *Potengowo* al. *Pottengowo*, wś włośc., pow. kartuski, st. pocz. Mirachowo, par. kat. Sierakowice o 2 mile na płd., ewang. Dzięcielec (pow. lęborski), odl. od Kartuz 3 mile. Zawiera 5 gburstw i 1 zagr.; 600 mr. obszaru wraz z jeziorem obejmującem 289 mr. W 1869 r. 54 mk., 44 kat., 10 ewan., 8 dm. P. znajduje się na płd.-zach. krańcu powiatu, należało do sstwa mirachowskiego, wydane na własność r. 1786, a powiększone r. 1836 przez dołączenie lasu wykarczowanego. Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płacił tu mieszny jeden gbur 27 gr. (str. 24). 2.) **P.**, niem. *Pottangow*, dworzec berlińsko-słupsko-gdańskiej kolei żelaznej, 3 klm. od wsi tejże nazwy, pow. słupski, śród bezleśnej płaskowyżyny. W 1877 r. 38 mk. ewan. 3.) **P.**, wybud., pow. wejherowski, należy do Niepoczołowic. *Kś. Fr.*

Pothlack 1) *Gross* wś, pow. frydlądzki, st. pocz. i tel. Frydląd. 2.) **P.** *Klein*, wś, tamże.

Potiska, potoczek wypływający w lesie pod górą Grzęda (272 mt.), w obrębie Zawadowa, pow. jaworowski, wpada z praw. brzegu do Zawadówki. Długość biegu 5 klm. *Br. G.*

Potiszki, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 67 w. od Święcian, 4 dm., 52 mk. katol.

Potkaisen, dobra pryw., w okr. mitawskim, pow. i par. dobleńska (Kurlandya), stanowiły jedną całość z dobrami Gross-Abgulden. Do dóbr tych należały folw. Klein-Abgulden i Aken.

Potkanna, w XVI w. *Podkana*, *Podkanye*, wś i fol., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Wrzos, odl. od Radomia 24 w., ma 29 dm., 268 mk., 1030 mr. dwors., 646 mr. włośc. Fol. P. stanowi majorat gen. Sierzputowskiego. W 1827 r. 18 dm., 127 mk. Według L. B. Łask. (1 684) łany dworskie i jeden kmiecy dawały dziesięcinę plebanowi w Wrzosie, wartości około 2 grzyw.; łany kmiece zaś dawały mu tylko kolędę po groszu z łanu i świętopietrze płaciły. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś Podkana, Ostrołęka, Słowyków, część Studzieniec, własność Pawła Podlodowskiego, płaciły pob. 2 grzyw. gr. 31. W r. 1669 r. wś P., w pow. radomskim, par. Wrzosz, własność Macieja Szymkowicza, miała $8^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., str. 312, 474).

Potkanów, wś włośc., pow. radomski, gm. Kowala Stępocina, par. Cerekiew, odl. od Radomia 6 w., ma 11 dm., 67 mk., 105 mr. Należała do dóbr Jeżowa Wola.

Potkehmen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Trempen.

Potocka Wola, wś i kol., pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki. Stanowiła część dóbr Potok Wielki (ob.); obecnie rozparcelowano obszar dworski.

Potoczanka, wś nad bezim. dopł. Irszówki, pow. miński, w 2 okr. pol., gm. Raków, przy gościńcu z Rakowa do Krzywicz, ma 4 osady; grunta lekkie, miejscowość dość leśna. *A Jel*

Potoczany, wś, pow. brzeżański, nad rz. Złotą Lipą Dunajowską, która pod wsią Hinowice łączy się ze Złotą Lipą Pomorzańską, obie stanowią jednę rzekę przepływającą przez Brzeżany, Zawałów ku Dniestrowi; odl. 20·6 klm. na płn.-zachód od Brzeżan. Granice: wschod. Plichów, połud. Strychańce, zachod. folwark Pisarówka, półn. Dunajów. Obszar dwor. ról, łąk i past. 28, lasu 737 mr.; włośc. 1033 mr. W 1857 r. 466 mk.; w 1880 r. w gm. 681, rz.-kat. 124, gr.-kat. 528, obydwie parafie w Dunajowie; szkoła filialna. Własność dworska należy do dóbr Dunajów, stołowych, rz.-kat. arcyb. lwowskiego. Ta mała, w parowie schowana wioska, o lichej lasowej glebie, gdzie na ugorze przez lat parę drzewa same porastają, ma swoją historyą. Władysław ks. opolski darowuje wieś Potoczany Niczkowi Slancz i jego potomkom dokumentem wystawionym we Lwowie 13 grudnia 1357 r. (A. gr. i z., t. II, str. 9 i 10). D. 22 lipca 1423 r. w Dąbrowie między Mościskami i Medyką

Spytek z Tarnowa, starosta ruski, poświadcza dokonaną między Janem, arcyb. lwow., i Jakuszem z Potoczan zamianę wsi arcyb. Jawcze za Potoczany, a Władysław Jagiełło potwierdza tę zamianę w Dobrostanach 29 września 1423 (tamże, str. 183). W dokumencie wystawionym w Sandomierzu 8 marca 1430 r., którym Wład. Jagiełło przenosi wszystkie majętności arcyb. lwow. na prawo niemieckie i zapewnia używanie prawa tego tym, które arcybisk. na przyszłość nabędzie, wymienione są obok Dunajowa i Rekszyna także Potoczany (tamże, str. 85). We Lwowie 3 czerwca 1431 r. tenże król potwierdza zamianę wsi dokonaną przez arcyb. Jana z Jakuszem z Potoczan (tamże, str. 89 i 90). *B. R.*

Potoczek 1.) wś i fol., pow. iłżecki, gm. Pętkowice, par. Tarłów, odl. od Iłży 35 w., posiada pokłady wapna, torfu, glinki zdatnej do wyrobu cementu, ma 27 dm., 149 mk. W 1827 r. 26 dm., 134 mk. Znajduje się tu jezioro mające 7 mr. obszaru. Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P. i Niziny, rozl. mr. 1016: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 582, łąk mr. 67, past. mr. 56, lasu mr. 81, nieuż. mr. 90, razem mr. 876; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozmian 6 i 13 polowy; fol. Niziny gr. or. i ogr. mr. 79, łąk mr. 47, past. mr. 5, lasu mr. 2, nieuż mr. 6, razem mr. 140; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 5-polowy. Do dóbr tych należały: wś P. os. 17, z gr. mr. 275; wś Okół mr. 101, z gr. mr. 1348. 2.) **P.**, wś, pow. zamojski, gm. Suchowola, par. kat. Krasnobród, wsch. obrz. w miejscu. Leży w górzystej i lesistej okolicy, o 21 w. na płd.-wsch. od Zamościa; ma 2 dm. dwor., 37 włośc. z obszarem 519 mr.; ludn. 147 mk. kat., 165 prawosł. We wsi jest cerkiew drewn. gontem kryta, zbudowana kosztem rządu w 1870 r, dla parafii obejmującej 654 dusz. W 1827 r. było 36 dm., 243 mk. Cerkiew tutejsza, dawniej gr.-unicka, erekcyi niewiadomej, miała filią w Szewni (o 4 w.). 3.) **P.**, wś i folw. nad rzeką Sanną, pow. janowski, gmina i parafia Potok Wielki, odl. 64 wiorst od Lublina a 13 w. od Janowa, posiada pokłady torfu i wapienia, krochmalnią, gąciarnią, smolarnią, węglarnią, cegielnią, piec wapienny, tartak, dwa młyny, gospodarstwo rybne. Wś ma 24 dm., 530 mk., w tej liczbie 298 kat. (128 męż., 170 kob.); w 1827 r. było 40 dm., 267 mk. Do włościan należy około 400 mr. ziemi w glebie gliniasto-piaszczystej. Dobra P. mają 4086 mr. 130 pr. obszaru i składają się z dwóch części: fol. P. ma 710 mr., resztę stanowią lasy, pod ogólną nazwą „Bór“ a w tej przestrzeni mieszczą się role wykarczowane, łąki, wody zarybione. Fol. P. składa 511 mr. roli or., 109 mr. łąk nawodnionych, 32 mr. past., 41 mr. wód zarybionych, 19 mr. nieuż. zadrzewionych. Na fol. jest 14 bud. mur., 53 drewn. oszacow. na 45,590 rs. Dwór murowany. Druga część dóbr (Bór) składa się: z 238 mr. gr. or. poleśnych, 75 mr. łąk torfowych, 19 mr. past. i 2456 mr. lasów urządzonych. Wód zarybionych było w 1885 r. 523 mr. 60 pr., wreszcie nieuż. po części zadrzewionych 65 mr. Do dóbr należały wsie: Potoczek, Maleniec, Brzeziny i Dąbrówka. Gleba gliniasta, z przymieszką piasku, silnie nawożona, wydaje obfite plony. Fol. Potoczek może służyć za wzór gospodarstwa przemysłowego, zaprowadzonego tu przez właściciela (Adama Przanowskiego), inicyatora spółki rybackiej i stowarzyszeń wzajemnego poręczenia od ognia. Nabywszy te dobra w 1870 r., dokupił przyległe obszary leśne, a nadto później bór Wyszomirski i Nowiński. Lasy te (sosnowe) na piaszczystym gruncie, poprzecinane smugami łąk bagnistych, torfowych, pozbawione starodrzewu, podzielone na poręby 90-letnie, przerznięte liniami prostemi, okopane rowami, stanowią piękny przykład gospodarstwa leśnego. Wielką zasługą właściciela jest uporządkowanie bagien i moczarów leśnych, z których utworzył około 600 mr. stawów zarybionych karpiami morawskimi. Najrozleglejsze obecnie w królestwie gospodarstwo rybne, rozpoczęte w 1879 r. (z doch. 1225 rs.), daje obecnie do 8000 rs. rocznego dochodu. W 1884/5 r. gospodarstwo rolne dało 6313 rs., rybne 2364 rs., leśne 2301 rs., cegielnia 176 rs., wapniarka 76 rs., młyn w Potoczku 341 rs., młyn na Dębinkach 316 rs., tartak 664 rs., krochmalnia 1437 rs., gonciarka 106 rs., smolarnia 10 rs., węglarnia 27 rs.; ogólny dochód 14,135 rs., który rozdzielony na całość dóbr daje dochodu 3 rs. 45 kop. z każdej morgi, zaś z samego fol. Potoczek 9 rs. 75 kop. z morgi. Krochmalnia zatrudnia kilkunastu robotników, przerabia jedynie miejscowe kartofle. Dobra P. stanowiły dawniej część dóbr Potok Wielki, należały w XVII i XVIII w. do Karskich, później Wolskich, Wybranowskich. Wolscy zbudowali w końcu zeszłego wieku kaplicę w ogrodzie, dotąd utrzymywaną. Obecny właściciel wzniósł murowany dwór i założył ogród owocowy, obfitujący w szlachetne gatunki drzew owocowych i krzewów. *R. P.*

Potoczek al. *Młynówka*, rzeczka, wypływa w gm. Stecowa, pow. śniatyński, na zach. od wsi, płynie w kierunku południ. przez obszar Potoczka, przepłynąwszy mto Śniatyn wpada do Prutu z lewego brzegu, ubiegłszy 12 klm.

Potoczek, wś, pow. śniatyński, nad pot. Młynówką, dopł. Prutu, odl. 5 klm. na płn. od Śniatyna. Granice: wschod. Bukowina a za granicą wś Hliwestie, południ. Śniatyn, zachodnia Bełełuje, półn. Russów i Stecowa. Obszar dwor. 516 mr., włośc. 1168 mr.; rz.-

kat. 112, gr.-kar. 754; obydwie par. w Śniatyniu. W 1857 r. 850 mk.; w 1880 r. w gm. 917, na obszarze dwor. 24. Właściciel posiadł. dwor. Walery Teodorowicz. *B. R.*

Potoczkowa, góra, na granicy Podolina i Olszówki, pow. limanowski, pod 49° 37′ 32″ płn. szer. g. a 37° 43′ 41″ wsch. dł. g. F., w porębskim dziale. Od wschodu płynie pot. Poręba, od zach. Olszówka. U płn.-zachod. stóp tej góry wypływa pot. Głęboki, dopływ pobliskiej Raby. Wznies. 747 mt. (szt. gen.).

Potoczny, osada, w gm. Kaniów Stary, pow. bialski, ma 14 dm., 92 mk. *Br. G.*

Potoczynki, potok górski, wypływa w obr. osady niemieckiej Annaberg i przysiołka gm. Smorza, w pow. stryjskim, z pod Kiczerki (1028 mt.). Płynie zrazu na płd.-zach. i wpada w Smorzu Wyżnym do Smorzanki al. Kużery, dopł. Stryja. Długość biegu 5¼ klm.

Potoczyska, wś, pow. horodeński, odl. 11·25 klm. na płn. od Horodenki, na płd.-zach. brzegu Dniestru, który tu płynie od Uścieczka ku Zaleszczykom w licznych zakrętach z płn.-zach. ku płd.-wsch. Granice: wschod. Dniestr a za nią Iwanie, połud. Strzylce, zachod. Siemakowce, Biłka i Michalcze, półn. Dniestr a za nią Uścieczko. Obszar dwor. ról, łąk i past. 754, lasu 1452 mr.; włośc. 3271 mr. gr.; gleba urodzajna, brzegi Dniestru lasem porosłe. W 1857 r. 1974 mk.; 1880 r. w gm. 2436, na obszarze dwor. 111; rz.-kat. 94, gr.-kat. 2000; par. łac. Horodenka, gr.-kat. w miejscu; cerkiew murowana postawiona i poświęcona 1806 r. p. w. św. Michała. Księgi metryk sięgają 1782 r. Szkoła etat. o 1 nauczycielu, w 1886/7 było dzieci gr.-kat. obrządku w wieku szkol. 422. Wszystkie urzędy w Horodence. Kasa pożycz. gm. z kapit. 722 złr. Właściciel pos. dwor. Jakub baron Romaszkan. W 1869 r. wyorano na polach wsi starożytny krzyżyk (relikwiarz), oddany do zbiorów Akademii umiejętności w Krakowie. Wedle badań J. Kopernickiego istniała tu na niwie „Baszkirce“ przedhistoryczna osada; niwa ta stanowi wraz z niwami: Priskie, Krogulec, Krąglak, Leszówka, Kuty i Dulawa, należącemi do pobliskiej wsi Horodnica, szereg osad przedhistorycznych. Wieś Horodnica ma znaczenie archeologiczne, jako punkt na pograniczu dawnego państwa rzymskiego i prawdopodobnie jedna ze stacyi na starożytnym szlaku handlowym z południa ku Baltykowi. Poszukiwania dokonane tamże przez Kopernickiego i właściciela dóbr Władysława Przebysławskiego sprawdziły to domniemanie. Olbrzymie grodzisko, liczne ślady osad przedhistorycznych, które je otaczały, groby, o których starożytności świadczy rodzaj ich budowy i sposób grzebania, nakoniec wielka ilość i rozmaitość przedmiotów starożytnych, niekiedy wcale nieznanych dotąd archeologom, każą domniemywać się, że Horodnica musiała być ogniskiem środkowem przedhistorycznej ludności tamtego kraju, lub przynajmniej jedną z główniejszych miejscowości. Cała okolica Potoczysk, jak Horodnica, Strzylce, oraz dalsze miejscowości: jak: Siemakowce, Torskie i Czernelica są polem poszukiwań dla archeologów. Grodzisko w Horodnicy, wedle zdania badaczów, było obronnem schronieniem dla ludności tej okolicy. Liczne groby kamienne odkryte w Horodnicy, Potoczyskach i innych pobliskich miejscowościach, dostarczyły też mnóstwa ciekawych zabytków. *B. R.*

Potoczyzna, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 40 w. od Białegostoku.

Potok 1.) fol. nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew, odl. 1 w. od Warszawy, w stronie północnej, tuż za cytadelą, ma 67 mk.; rozl. mr. 99: gr. or. i ogr. 22 mr., łąk 10 mr., pastw. 3 mr., lasu 47 mr., nieuż. 17 mr.; bud. z drzewa 26. W 1792 r. założono tu fabrykę perkalików, ale w krótce upadła. 2.) **P.**, wś, pow. warszawski, gm. Wilanów, par. Wawrzyszew, ma 63 mk., 29 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 2 dm., 12 mk., par. Warszawa (?). 3.) **P.**, wś, pow. nowomiński, ob. *Patok*. 4.) **P.**, fol., pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Kruszyn, ma 31 mk., 150 mr. 5.) **P.**, kol. włośc., pow. kutnowski, gm. Wojszyce, par. Orłów, ma 3 dm., 44 mk., 78 mr. 6.) **P.** *Biały*, wś, i *P. Czarny*, wś, pow. gostyński, gm. Słubice, par. Jamno. P. Biały ma 10 osad, 85 mk., 232 mr. ziemi włośc. P. Czarny ma 11 os., 87 mk., 278 mr. Obie wsie wchodziły w skład dóbr Jamno. 7.) **P.** al. *Patoka*, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźnio, odl. od Sieradza 18 w., ma 22 dm., 495 mr. (ob. *Nowa Wieś* 38). 8.) **P.**, os. leś., pow. sieradzki, gm. i par. Złoczew, odl. od Sieradza 17 w., ma 1 dm. 9.) **P.** al. *Łysiaki*, pow. piotrkowski, ob. *Patok*. 10.) **P.** *Złoty*, wś, fol. i dobra, pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty. Leży w stronie płd.-wschod. od Częstochowy, w odl. 24 w., śród krakowsko-wieluńskiej wyżyny (wznies. do 970 st.) i zawdzięcza swe malownicze położenie występującym tu nad powierzchnią skałom krakowskiej jury. Obfitość tryszczących tu zdrojów, bogata roślinność w połączeniu z fantastycznemi kształtami skał, składa się na wytworzenie powabnego krajobrazu. Najbliższemi stacyami kolei warsz.-wied. są: Poraj i Myszków. Z tej ostatniej idzie droga przez Żarki do Złotego Potoku. Wieś posiada kościół par. murowany p. w. św. Jana Chrzciciela, szkołę początkową, urząd gminny, młyn, tartak, cegielnię. Na obszarze folwarcznym wzorowe gospodarstwo rolne, le-

śne i hodowla ryb. Wieś ma 62 dm., 574 mk., 994 mr.; kolonia 13 dm., 151 mk., 112 mr.; os. prob. 3 dm., 22 mk., 6 mr.; fol. 9 dm., 141 mk., 11,107 mr. (1635 uprawnej, reszta lasy i wody); osady leśne i fabr. 3 dm., 28 mk., 9 mr. Gospodarstwo rybne zaprowadzone tu zostało pod kierunkiem specyalisty Michała Girdwojna (ob. „Inżynierya i Budownictwo“ z 15 kwietnia 1881 r.). Groty tutejsze były badane przez Ant. Wagę, który prowadził rozkopywania i wydobył wiele kości zwierzęcych a Wład. Taczanowski znalazł tu rzadkie gatunki nietoperzy. P. jest starożytną osadą. Według F. M. Sobieszczańskiego (Enc. Orgel.) wieś ta była siedzibą Odrowążów i Bartosz Odrowąż ze Sprawy założył tu w 1298 kościół, zaś w 12 lat nastąpiła erekcya parafii. Długosz podaje jako dziedziców wsi w połowie XV w. czterech braci Szreniawitów (Jan, Piotr, Serafin i Feliks). Stał tu już wtedy kościół paraf., murowany z kamienia wapiennego, p. w. św. Jana Chrzciciela. Dziesięcina z dwu folwarków, łanów kmiecych, karczem, zagrodników, wartości do 15 grzyw., szła dla plebana, który miał też część lasu z pasieką, karczmę pustą, przynoszącą poprzednio grzywnę czynszu, zagrodnika, łąki i role folwarczne (Dług., L. B., II, 217). Według regestr. pobor. pow. lelowskiego z 1581 r. siedzi tu Jan Silnicki, ma 3 łany kmiece, 4 zagr. bez roli, 5 komor. bez bydła, 2 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 75). Według wizyty bisk. krak. Radziwiłła z końca XVI w. kościół tutejszy został zamieniony na zbór protestancki przez dziedzica Jana Silnickiego; administrował zborem Wincenty Zaprzaniec (Bukowski, Hist. Reform., I, 644). Wieś sama weszła później w skład dóbr Janów, które utworzył zapewne Koniecpolski, założyciel miasteczka Janowa. Dobra te w XVIII w. przechodziły kolejno od Koniecpolskich do Potockich, Ernesta Birona, Krasińskich. Należały one do Zygmunta Krasińskiego poety a po nim do jego córki Maryi Raczyńskiej, obecnie do jej sukcesorów. Opis i widoki Potoku Złotego podał Tygod. Illustr. z 1874 r. w art. „Częstochowskie strony“, przez Ed. Chłopickiego. P. Złoty par., dek. będziński, 2824 dusz. Potok Złoty gmina należy do sądu gm. okr. II w Janowie, st. poczt. Żarki, ma 22,161 mr. obszaru i 5413 mk. (2615 męż. i 2798 kob.), w tej liczbie 453 żyd. i 7 ewang. (1880 r.). 11.) **P.**, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Zajączków, par. Sławno, odl. od Opoczna 14 w., ma 17 dm., 148 mk. W 1827 r było 14 dm., 83 mk. Fol. P. rozl. 749 mr.: gr. or. i ogr. 341 mr., łąk 3 mr., lasu 291 mr., zarośli 96 mr., nieuż. 18 mr; budowli z drzewa 11; las nieurządzony. Wś P. os. 22, z gr. mr. 193; wś Wideraków os. 7, z gr. mr. 79. W XV w. P. wś, w par. Sławno, był własnością Kunraczskiego, miał łany kmiece, z których dziesięcinę snopową płacono do św. Floryana w Krakowie; dziesięciny konopnej dawano po 4 pęki; była tu karczma, folwark i zagrodnicy (Długosz, L. B., I, 506). W XVI w. dziesięcina folwarczna, wartości do 16 groszy, szła dla plebana w Sławnie (Łaski, L. B., I, 636). Według reg. pobor. pow. opoczyńskiego z r. 1508 Pothok i Myszków, własność Piotra Kunraczki płaciły 30 groszy. W r. 1577 własność Franciszka Potockiego, wś miała $2\frac{1}{2}$ łana, 1 zagr. z rolą, 1 rzem. Mikołaj Bidlieński miał $\frac{3}{4}$ łan., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 313 i 474). 12.) **P.**, wś i fol., pow. opatowski, gm. Julianów, par. Gliniany, odl. od Opatowa 22 w., posiada pokłady wapienia, wiatrak, 31 dm., 264 mk. W 1827 r. było 19 dm., 190 mk. Dobra P. składały się w 1885 r. z fol. Potok, Duranów, nomenkl. Aloizów al. Kozub, rozl. 1401 mr.: fol. Potok gr. or. i ogr. 492 mr., lasu 54 mr., nieuż. 9 mr., razem 555 mr.; bud. mur. 9, z drzewa 13; płodozmian 10-o polowy. Fol. Duranów gr. or. i ogr. 362 mr., łąk 29 mr., pastw. 19 mr., lasu 422 mr., nieuż. 14 mr., razem 846 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 1-o polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 46, z gr. mr. 550. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś Pothok i Bydzyny, własność Piotra Bydzyńskiego, płaciły pob. 40 gr. 12 den. W 1578 r. wś P., własność Krzysztofa Bidzińskiego, miała 6 osad., 3 łan., 4 chał., 2 zagr., 1 kom., 4 rzem., 6 maziarzy. Należała do par. Bidziny (Pawiński, Małop., 181, 463). 13.) **P.**, wś i fol. donacyjny, pow. stopnicki, gm. i par. Potok, leży przy drodze z Chmielnika do Rakowa, posiada kościół parafialny, szkołę początkową ogólną, młyn wodny. W 1827 r. było 60 dm., 418 mk. W połowie XV w. była to wieś królewska, mająca kościół paraf. p. w. P. Maryi, 14 łanów kmiecych, dających dziesięcinę wikaryi zajączkowskiej przy katedrze sandomierskiej. Dziesięcina ta, snopowa i konopna, miała do 10 grz. wartości. Dwie karczmy z rolami dawały dziesięcinę plebanowi w Potoku (Długosz, Lib. Ben., I, 355) Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś P. należy do kapituły szydłowieckiej, ma 7 osad., $3\frac{1}{2}$ łana, 4 zagr. z rolą, 6 ubogich (Pawiński, Małop., 225) Obecny kościół pochodzi z 1674 r. P. par., dek. stopnicki, 1503 dusz. Dobra P., z wsiami: P., Żyszczyny al. Życiny i Wymysłów wydzielone zostały w 1834 r. z dóbr rządowych Szydłów i nadane na prawach majoratu gener. Arystów. Fol. P. miał w 1869 r. 599 mr. i lasu 2045 mr., razem 2644 mr.; las urządzony, młyn wodny. Wś P. os. 64, z gr. mr. 1627; wś Żyszczyny os. 53, z gr. mr. 1594; wś Wymysłów os. 25, z gr. mr. 102. P. gmina należy do sądu gm. okr. II w Szy-

dłowie, st. poczt. Chmielnik, ma 11,472 mr. obszaru i 2828 mk. 14.) **P.** *Wielki* i *P. Mały*, zwane też *P. Złoty* i *Dolny*, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Prząsław, par. Krzcięcice, leży w pobliżu traktu bitego z Kielc do Krakowa, w odl. 8 w. od Jędrzejowa, posiada szkołę początkową ogólną, młyn i cegielnię W 1827 r. P. Wielki ma 58 dm., 460 mk., a P. Mały 12 dm., 204 mk. P. wchodził w skład dóbr rząd. Jędrzejów. Wieś ta stanowiła w XII w. własność Jana, arcyb. gnieźnieńskiego, który zakładając w 1153 r. klasztor cystersów w Brzeźnicy, pod Jędrzejowem, nadał mu wsie: Rakoszyno, Potok, Łysaków, Łątczyn, Raków, Tarszawa, Chorzewa, a Maurus, biskup krakowski, oddał na rzecz klasztoru należące do niego dziesięciny z tych wsi (Cod. Małop. Piekos., 1, 3, 20). Darowizna Jana odnosiła się widocznie nie do całej wsi, ale tylko do posiadanej w niej części, siedzą tu bowiem liczni częściowi właściciele, od których klasztor nabywa stopniowo ich kawałki. Przy końcu XII w. opat kupuje za 65 grzyw. część Sulisława, syna Bartłomieja, a drugą część za 5 grzyw. od Bacha. Mimo to w 1236 r. synowie Sulisława wystąpili do księcia Bolesława z żądaniem zwrotu wsi (nabytej widocznie drogą zastawu). Za polubowną zgodą opat dopłacił im 14 grzyw. a oni zrzekli się nadal wszelkich pretensyi. W 1250 r. występują z podobnem żądaniem trzej synowie Bacha i znowu otrzymują za odstąpienie od swych roszczeń dwa woły i dwie krowy (Cod. Małop. Piekos., I, 25, 26, 39). Istniały tu jeszcze inne części szlacheckie niesprzedane klasztorowi, gdyż mamy wyrok sądu ziemskiego krakow. z 1343 r., przysądzający niejakiemu Zdzisławowi (Sdislao) część dziedziczną, nabytą przez niego w Potoku, a której posiadania zaprzeczali mu trzej bracia Wiewiórki (Piekos., I, 256). W sprawie jaką ma klasztor jędrzejowski w 1366 r. z częściową szlachtą z Borowa, występuje przed sądem w imieniu klasztoru Właścibor, dziedzic na Potoku (Piekos, 345). Klasztor mając niewątpliwie częste zatargi z tymi licznemi sąsiadami, skwapliwie nabywał ich cząstki. Na początku XV w. nabywa część zwaną czechosławską (Czechoslai) od jakiegoś Macossa; w 1375 r. zjawia się jakiś Ramoldus i występuje z pretensyą, iż jako krewny ma lepsze prawo do nabycia niż klasztor, lecz sąd, na zasadzie 20-letniej dawności, przysądza posiadanie klasztorowi (Piekos., 393). Ten sam stan rzeczy spotykamy w XV w. Według Lib. Ben. Długosza (III, 364) klasztor posiada tu swój dwór, folwark, młyn, dwie karczmy. Łany kmiece dają jaja, koguty, sery, osep i powabę. Karczmy płacą po 1 grz., są też i zagrodnicy. Dziesięcinę pobiera klasztor. Są jednakże jeszcze różne części szlacheckie (alii haeredes militares). W regestr. pobor. pow. książkiego z 1581 r. podane są łany szlacheckie Potoka razem z cząstkami Borowy. Siedzą tu Goworkowie, Potoccy, Maciejowscy na sześciu oddzielnych częściach (Pawiński, Małop., 85). Dobra P. Złoty al. Dolny al. P. Wielki składały się w 1877 z fol. P. Złoty al. Dolny, Pierścień, Dyament i Folga, rozl. 2466 mr.: fol. P. Złoty al. Dolny gr. or. i ogr. 481 mr., łąk 68 mr., pastw. 87 mr., lasu 139 mr., nieuż. 85 mr., razem 860 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 9; płodozmian 9-o polowy. Fol. Folga gr. or. i ogr. 362 mr., nieuż. 33 mr., razem 395 mr.; budowli mur. 1, z drzewa 3; płodozmian 4-o polowy. Fol. Dyament gr. or. i ogr. 360 mr., pastw. 16 mr., zarośli 6 mr., nieuż. 16 mr., razem 398 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 1; płodozmian 4-o polowy. Fol. Pierścień gr. or. i ogr. 210 mr., pastw. 7 mr., lasu 580 mr., nieuż. 16 mr., razem 813 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 9-o polowy; las nieurządzony. Wś P. Wielki os. 77, z gr. mr. 657. Fol. P. Mały rozl. w 1886 r. 395 mr.: gr. or. i ogr. 323 mr., łąk 11 mr., pastwisk 45 mr., nieuż. 16 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 12; płodozmian 10-polowy. 15.) **P.** *Górny* al. *Ordynacki*, wś i fol., pow. biłgorajski, gm. i par. Potok Górny. Leży w południ. części powiatu, śród płaskowzgórza, niedaleko granicy od Galicyi, o $2^1/_2$ w. na lewo od drogi z Tarnogrodu do Krzeszowa. Zabudowania wsi ciągną się kilkowiorstową linią, utworzoną przez 182 osad. We wsi jest kościół par. katolicki, murowany, założony wraz z parafią w 1581 r. przez Stefana Batorego. Obecny murowany pochodzi z 1743 r. Cerkiew par., dawniej greko-unicka, niewiadomej erekcyi, istniała do 1839 r. Gdy popadła w ruinę przeniesiono parafią do Lipin. Obecnie zapewne odbudowana. Jest we wsi sąd gm. okr. III, szkoła początkowa. W 1827 r. było 187 dm. i 1188 mk. P. Ordynacki par., dek. biłgorajski (dawniej tarnogrodzki), ma 4390 dusz. P. Górny, gmina, należy do sądu gm. okr. II w miejscu, st. p. Tarnogród. Ma 23,266 mr. i 6418 mk. W skład gminy wchodzą: Dąbrówka, Jedlinki, Kulno, Lipiny Dolne, Lipiny Górne, Naklik, Potok Plebański, Potok Słoboda, Potok Górny, Szyszków, Zagrodki, Zagrody Naklickie. 16.) **P.** *Lachman*, *P. Mękiński*, *P. Niwiński*, *P. Plebania*, *P. Stanki*, *P. Stany*, *P. Trzcińszczyzna*, *P. Wyszomirski*, ob. *Potok Wielki*. 17.) **P.** *Senderki* wś i fol., pow. zamojski, gm. Krasnobród (ob. *Podklasztór*), par. Józefów-Ordynacki, leży w płd. stronie pow., odl. 31 w. od Zamościa, w wyniosłem położeniu śród lasów, ma 3 dm. dwor., 25 włośc., 169 mk. katol., 373 mr. gruntów włośc. Fol. należy do dóbr Krasnobród. Na gruntach wsi są łomy kamieni młyń-

skich, wapienia i piaskowca. W Józefowie Ordynackim wyrabiają z tego kamienia nagrobki oraz kamienie młyńskie i żarnowe. 18.) **P.** *Wielki*, wś i fol. nad strum. Stanką, dopływem Sanny, pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki. Leży śród lesistych obszarów wyżyny lubelskiej (dochodzącej tu do 955 stóp wznies.), na prawo od drogi z Kraśnika od Janowa, w odległości 50 w. od Lublina, 16 w. od Janowa i 15 w. od Kraśnika. Środkowa wyżyna zaczyna się obniżać ku dolinie Sanu a spływające ku niej wody powyżłabiały w wyżynie głębokie jary. Na obszarze P. są łomy kamienia muszlowego gruboziarnistego, zwanego ciosem chełmskim, pokłady opoki białej i marglu, glina iłowata niebieska. P. Wielki składa się obecnie z kilku wsi oddzielnych i folwarków tworzących jedną rozległą osadę, mającą przeszło 600 dm. i do 5000 mk. Znajduje się tu kościół par. murowany, szkoła początkowa gminna, szkółka niemiecka, sąd gminny okr. III, urząd gminny, kilka sklepów. Ten wzrost ludności wywołany został rozparcelowaniem znacznej części obszaru między osadników niemieckich i polskich, z Galicyi przybywających. Okolica P., zaludniająca się obecnie, przedstawiała poprzednio rozległy obszar leśny, z porozrzucanemi śród niego osadami i grupami osad. Do P. należało jeszcze w XVIII w. 23,000 mr. przeważnie lasu. Wieś ta jest starożytną osadą, jak to stwierdzają spotykane na jej obszarze mogiły i okopy, zwane szwedzkimi. W połowie XV w. istniał tu już kościół par. drewniany; wieś była dziedzictwem szlachty h. Gryf. Prócz łanów kmiecych i folwarcznych były karczmy i zagrodnicy; dziesięcina z pól wszystkich, wartości do 20 grzyw., szła dla miejscowego plebana. Do par. należała wś Wąglno, dająca dziesięcinę z łanów kmiecych scholastryi sandomierskiej a z folwarków plebanowi w Potoku (Dług, Lib. Ben., II, 503). Według regestr. pobor. pow. urzędowskiego z 1531 r. siedzieli tu częściowi posiadacze: Andrzej Chamiec (4 łany i młyn), Marcisz (2 łany), Czissicky z braćmi ($^1/_2$ łanu), Mnyski ($^1/_3$ łanu i młyn), Jarosz (1 łan), Marek (1 łan), Krzysztof Chamiec i Branwica (4 łany i młyn). W skład parafii wchodziły: Trzydnik, Rzeczyca, Lichów, Stojęszyn, Wąglno (Węglin), Blinów. Według wizytacyi Radziwiłła, bisk. krak., w końcu XVI w. kolatorami są: Mikołaj Potocki i inni, plebanem zaś Stanisław Koniecki (Bukowski, Hist. Reform., I, 686). Obecny kościół murowany miał według tradycyi powstać z przerobionego zamku a prawdopodobnie zbudowany był umyślnie tak, by służył za warownią dla ludności. Wzniesiony z ciosowego kamienia, ma okna z jednej strony, drugą zaś boczną ścianę ślepą; szerokość kościoła niezwykła w stosunku do wysokości. Front i dzwonica zaopatrzone w blanki. Ze szczegółami podanymi przez Długosza i z powyższymi danymi nie zgadzają się wiadomości jakie o kościele tym podaje F. M. Sobieszczański (Enc. Org.) w opisie Potoka. Powiada on, że kościół jest budowlą ostrołukową, przypominającą kościół w Stobnicy, że został wzniesiony w 1372 r. jak o tem ma świadczyć napis nad drzwiami do zakrystyi, wymieniający datę założenia, nazwisko założyciela i jego herb, których jednakże nie podano w opisie. Ołtarze mają pochodzić z XVI w. Istnieje miejscowa tradycya jakoby dziedzicami dóbr byli w XV i XVI w. jacyś Carynowie, których zamek stał na górze. „Kamień“ nad łąką Warszą, pod wsią Łysakowem. Ruiny te porosłe lasem istniały podobno jeszcze przed kilkudziesięciu laty. W skarbcu kościoła znajdują się drzwi żelazne mające pochodzić z tego zamku. W XVII w. nastąpiło rozpadnięcie się dóbr na części zostające w posiadaniu Karskich (Łysaków, Potoczek, Stawki), Potockich, Trzcińskich, Sołtyków (Potok Stary). Wolski, dziedzic Potoczka, założył na początku bieżącego stulecia na wykarczowanych lasach wieś Dąbrówkę a syn jego Dąbrowicę. Józef Sołtyk, kaszt. zawichoski, założył w XVIII w. przy granicy Rozwadowa osadę leśną Swidry, której ludność obowiązana była do pomocy w polowaniach i strzeżenia lasów. Dobra P. Wielki przed oddzieleniem Potoczka i Stawek miały w 1788 r. 23,000 mr. i tworzyły dwa wielkie działy. Jeden ciągnął się od granicy Rzeczycy Księżej po rzekę Sannę, obejmował pola orne, łąki, na wyniosłościach lasy a w środku ogromną wieś Potok Wielki z kilku folwarkami i osadami, drugi zaś od rz. Sanny do granicy Galicyi stanowił obszar leśny, zwany „Bór Niedzielny“, ponieważ był on wspólną własnością przyległych wsi i folwarków a zostawał pod administracyą dziedziców Potoka Wielkiego. W tych lasach powstała wspomniana osada Świdry. Dopiero w 1843 r. obszar ten został rozmierzony i podzielony pomiędzy właścicieli przyległych folwarków. Lasy Potockie po za rzeką Sanną, na gruncie piaszczystym są przeważnie sosnowe, lecz na wzgórzach od strony wsi Zdziechowice i Łychów była dawniej knieja, obejmująca 500 mr., zwana Lipie, gdzie rosły same lipy, liczono w niej przeszło 600 barci pszczelnych. Dziś w tem miejscu są pola orne włościan. P. Wielki obecnie dzieli się na kilka oddzielnych majątków, odróżnianych w księgach hypotecznych literami. I tak części A. B., inaczej zwane P. Sołtyk, albo P. Stany Duże i Małe, należały do Sołtyków, ostatecznie do Prószyńskich, z tych P. Stany Duże ma około 4000 mr. W 1869 r.

nabyty na licytacyi i w całości rozparcelowany. Do tejże części należy wś Popielarnia z 4 osad. włośc. P. Stany ma 67 osad włośc., 852 mk., 600 mr. ziemi. P. Wielki Stany Małe lit. B. al. Stanki do ostatnich czasów utrzymał się w ręku Prószyńskich, przez których w znacznej części rozparcelowany, pozostał tylko folw. mający 404 mr. (w tem 104 mr. lasu i 85 mr. zarośli). Na rozparcelowanych obszarach powstały kolonie: Osinki, Niemrawy, Pustki. P. Wielki lit. C. stanowi oddzielny folwark pod nazwą P. Niwiński, ma 40 mr. 126 pr., w tem 248 mr. gr. or., 88 mr. lasu. Młyn wodny na rz. Sanka, oddzielna propinacya. Do tej części należy 17 os. włośc., 178 mk., 480 mr. P. Wielki lit. D. stanowi oddzielny folw., dawniej Michałowskich, Rozenwerthów, obecnie Lachmanów. Ma 416 mr., w tem 288 mr. roli ornej, 80 mr. lasu. Nadto do tejże części należy przestrzeń lasu Bór zwanego, obejmująca 855 mr. Z przestrzeni leśnej w ostatnich czasach oddano na czynsze wieczyste około 300 mr., na których założoną została wieś Ossówek. Do tej części należy 12 os. włośc., 146 mk., 450 mr. P. Wielki lit. E., dawniej Herburtów a ztąd zwana Herburtowizną, później Miękińskiego, Pawełkiewiczów; jest to folw. mający około 270 mr. obszaru. Tu należą 3 os. włośc. z 33 mk. i 54 mr. ziemi. P. Wielki lit. F., inaczej Wolą Potocką zwany, ma 766 mr. obszaru; należał dawniej do dóbr Łysakowa. W ostatnich czasach w całości rozparcelowany pomiędzy włościan z Galicyi przybyłych. Jest tu 14 os. i 135 dusz. P. Wielki lit. G. zwany Wyszomirski, należał do Wyszomirskich, sprzedany ostatecznie niemcom anabaptystom i przez nich rozparcelowany, ma 18 os. kol., 221 dusz i 680 mr. obszaru. Osadnicy ci gospodarują dobrze, pobudowali porządne kolonie, otworzyli szkołę niemiecką, lecz bardzo powoli się polonizują. P. Wielki lit. H. al. Trzcińszczyzna stanowi oddzielny folw., mający przeszło 120 mr. Nadto jest jeszcze P. Plebania, dawny proboszczowski, mający 215 mr. obszaru, przez rząd sprzedany drogą licytacyi za 5850 rs. w 1875 r. Nabywca folw. Wasiljew, naczelnik powiatu, w 1885 r. zbudował nowy dom, w którym obecnie mieści się sąd gminny. Do części Lachmanów lit. D. należała część zwana Sługoszczyzna rozparcelowana między miejscowych włościan. Wreszcie część P. Wielki lit. J., zwana Radwanówką, ma przestrzeni 660 mr. W 1878 r. sprzedaną została na parcelacyą kolonistom z Galicyi. Parafia P. Wielki składa się dziś z następujących wsi i osad: P. Wielki, Potoczek, Majdan Potoczkowski zwany Grójec, Łysaków, Majdan Łysakowski, Dąbrówka, Dąbrowica, Brzeziny, Zarajec, Stojeszyn, Bór, Świdry, Maleniec, Gwizdów, Węglin, Węglinek, Huta Józefów, Popielarnia i Stawki. Obejmuje 6375 dusz. Do kościoła w Potoku Wielkim obecnie należą filie: Blinów i Rzeczyca Ziemiańska, dawniej należała Rzeczyca Kościelna, obecnie w Galicyi. W kościołach tych byli komendarze, wikaryusze, a proboszcz P. Wielkiego nosił tytuł Praepositus. P. Wielki gmina, należy do sądu gm. okr. III w miejscu. Oddzieloną została od gm. Modliborzyce (ob.). 19.) **P.**, os., pow. garwoliński, gm. Warszewice, ma 1 dm., 13 mk., 39 mr. 20.) **P.** folw., pow. garwoliński, gm. i par. Ryki, ma 1 dm., 11 mk. Folw. P., oddzielony od dóbr Rososz, rozl. w 1876 r. mr. 492: gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 27, past. mr. 6, lasu mr. 157, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 3; las nieurządzony. W 1877 r. oddzielono 123 mr. *Br. Ch.—R. P.*

Potok, fol. u zbiegu rz. Olsy i Suszy, na płd. krańcu pow. ihumeńskiego, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. dołżańska, przy drożynie ze wsi Stojałowa do wsi Suszy; głębokie polesie, grunta lekkie. *A. Jel.*

Potok 1.) wś w płn.-wschd. str. pow. bracławskiego, gm. Obodne, par. katol. i st. pocz. Niemirów (o 16 w.), ma 81 osad, 420 mk., 635 dzies. ziemi włośc., 2816 dzies. dworskiej z Wołowodówką i Wójtowcami. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1753 r. i uposażona 61 dzies. ziemi, ma 774 parafian. Należała do Potockich, dziś Grocholskich. 2.) **P.**, mko nad pot. t. n., biorącym początek na gruntach wsi Mikołajówki i uchodzącym do Rasawy, pow. kaniowski, o 4 w. powyżej Mikołajówki a 15 w. od Kaniowa, gdzie najbliższa st. poczt. i telegr., par. kat. Rzyszczew, ma 3020 mk. prawosł., 20 kat. i 200 żydów; w 1863 r. było 2343 mk. pł. ob., w 1789 r. zaś 89 dm. i 1130 mk. pł. ob.; oprócz tego w należącej do mka wsi Korytyszcze (Korotyszcze) było 30 osad i 360 mk. Obszar wraz ze wsią Korytyszcze wynosi 9622 dzies., z czego na mocy umowy wykupnej włościanie w 1863 r. nabyli w P. 2353 dzies. ziemi za 114,300 rs. a w Korytyszczy 536 dzies. za 26,400 rs. Cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona pierwotnie w 1746 r. przez sstę kaniowskiego Mikołaja Potockiego, przebudowana w 1800 r., uposażona jest 38 dzies. ziemi. Cerkiew ta do 1795 r. była unicką. Do par. praw. należy wś Korytyszcze. W mku znajduje się fabryka cukru, założona w 1850 r. oraz odbywa się 9 jarmarków, z których ważniejsze w czwartek po św. Trójcy i 1 października; odprawiają się tu także targi tygodniowe na zboże, bydło i inne produkty. Mko to wchodziło niegdyś w skład sstwa kaniowskiego, następnie własność ks. Stanisława Poniatowskiego, od którego nabyte przez Grzegorza Poczekę. Około 1815 r. pozostała wdo-

wa odziedziczywszy te dobra wyszła za Grzegorza Tarnawskiego, po śmierci którego w 1853 r. na mocy zapisu P. z Korytyszczem otrzymał Bazyli Tarnawski, Ten w 1856 r. przekazał P. bratu swemu Jakubowi, Korytyszcze zaś córce Maryi Rygielmann. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 635, 720; cz. VI, t. 2: 316. 3.) **P.**, duża wś nad pot. Baran, dopł. Bohu, pow. winnicki, gm. Stanisławczyk, par. kat. Brahiłów, st. poczt. Żmerynka, ma 2050 osad, 1090 mk. (50 jednodworców), 5052 dzies. ziemi włośc., 2604 dzies. dworskiej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1786 r. i uposażona 60 dzies. ziemi, ma 734 parafian. Do dóbr należy Słobódka Potoczańska z cerkwią p. w. św. Jana. Dziedzictwo niegdyś Potockich, Trzecieskich, dziś Demidowych. 4.) **P.** al. *Macewiczowa*, wś, pow. zwinogródzki, par. prawosł. Kalihórka Sucha (o 9 w.), ma 150 mk. i 600 dzies. ziemi. Należy do dóbr Tołmacz, dawniej Łopuchina, następnie Benardakich, obecnie Piotra Protopopowa. *Dr. M.—J.Krz.*

Potok 1.) prawy dopływ Lipy Gniłej, powstaje w obrębie gm. Dziczek, pow. rohatyński, i płynie w kierunku płd.-wsch. przez Załanów, Zalipie, gdzie od praw. brzegu przyjmuje strugę od Czerczego płynącą, wreszcie przez wś Potok, na granicy której z Rohatynem wpada do Lipy Gniłej, ubiegłszy 9 klm. 2.) **P.** *Wielki*, podgórski strumień, wypływa w obrębie Wiciowa, pow. staromiejski; przechodzi na obszar gminy Potoku Wielkiego i na obszarze gminy Nanczułki Wielkiej uchodzi do Leniny z prawego brzegu. Długość biegu 4 klm.

Potok 1.) wólka do Tyczyna, pow. rzeszowski, ma 7 dm. i 22 mk. 2.) **P.**, fol. należący do Dąbrowicy, pow. tarnobrzeski, składa się z 1 dm. (15 mk.). 3.) **P.**, cześć Rakszawy, pow. łańcucki, w piaszczystej, lesistej równinie, przy drodze z Łańcuta do Żołyni. Składa się z wólki i fol., liczących 21 dm. i 98 mk. Osada pochodzi z drugiej ćwierci bieżącego wieku, założona przez hr. Potockich i na ich cześć nazwana. 4.) **P.**, wś, pow. krośnieński, na południ. stoku wzgórz lesistych, tworzących dział wodny Wisłoka i górnej Jasiołki, przy drodze z Krosna do Jasła, w pobliżu torów kolei państwowej, między st. Krosno i Jedlicze. Na płn. i wsch. podnosi się teren z 266 na 326 mt., ku zach. i południowi roztacza się zaś równina (240 mt.). Gleba rędzinna. Par. rz.-kat. w Jedliczach (3·4 klm.). Wś ma 111 dm. i 596 mk. rz.-kat. Na obszarze więk. pos. (Jordan Stojowski), mającej osady Turaszówkę i Dobieska, 4 dm. i 35 mk., 29 rz.-kat. i 6 izrael. Szkoła ludowa i kasa pożyczk. gmin. z kapit. 385 zł. w. a. Z obszaru 1118 mr. przypada na więk. własn. 585 mr. (330 roli, 95 łąk i ogr., 12 past. i 148 lasu) a 533 mr. na własn. mn. (392 roli, 92 łąk i ogr. i 49 past.). Siarczyń. (rkp. Bibl. Ossol., N. 1826) wyprowadza stąd ród Pilawitów Potockich, popierając to tem, że z bliskiego Kamienia czyli Erembergu pisali się Pilawici Kamieniecey; później z Potoka pisali się Oświecimowie a w końcu Stojowscy. Według reg. pob. z r. 1536 (Pawiński, Małop., 524) należał P. do Jana Giebułtowskiego i miał 36 półłanków kmiecych, którzy czynsze nierówno płacili, karczmę, trzy sadzawki, łąki i lasy. Potem w 1581 r. należał do Lubomirskiego (ibid., str. 250). Było w tym czasie w P. 14 osadników na 7 i ¼ łana, 5 zagr. z rolą, 6 komor. z bydł., 2 bez bydła i 2 rzemieśl. Na początku XVII w. znów dziedziczył P. Silnicki, który w sto koni napadł na Gliwice, o co imieniem cesarza Macieja na sejmie warszawskim 1615 r. skarżył Walenty Kalwan. Według Kuropatnickiego (Geogr. Galicyi) istniało tu źródło siarczane i jodowe, które miało się zapalać od świecy. P. graniczy na płn. z Ustrobną, na zach. z Jedliczami, na płd. z Borkiem i Dobieszynem a na wsch. z Turaszówką i Polanką. 5.) **P.**, przys. gm. Poręby Żegoty, pow. chrzanowski. 6.) **P.**, nazwa polany w gminie Zakopane, pow. nowotarski. 7.) **P.**, grupa domów w obrębie gminy Wolicy Piaskowej, pow. ropczycki. 8.) **P.**, os. w gminie Górnej Wsi, pow. myślenicki. *Mac.—Br. G.*

Potok 1.) rus. *Potik*, część Borysławia, pow. drohobycki. 2.) **P.**, część Gajów Wyżnych, pow. drohobycki. 3.) **P.**, część Kropiwnika Nowego, pow. drohobycki. 4.) **P.** al. *Potoki*, wś z fol., tworząca wraz z Teniatyskami jednę gminę, pow. rawski, 11 klm. na płn.-zach. od sądu w Rawie Ruskiej, 4 klm. na płd.-wsch. od urz. poczt. w Lubyczy Królewskiej. Na zach. i płn. leży Lubycza, na płn.-wsch. Teniatyska (al. Tyniatyska), na płd.-wsch. Mosty Małe i Siedliska, na płd.-zach. grupa domów Punki al. Las, należąca do Teniatysk. Wody płyną na wsch. do Sołokii, za pośrednictwem strugi. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-wsch. Przez wieś idzie gościniec z Rawy do Bełzca. W r. 1880 było 22 dm., 92 mk. (5 obrz. rz.-kat., 87 gr.-kat.; wszyscy Rusini). W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol. Nr. 2835, str. 9) czytamy: „Potok miasteczko novae locationis, przy gościńcu lwowskim sytuowane, do żadnej powinności nie należy, tylko żydzi kotłowe a katolicy czynsz płacą. Intrata z tegoż in anno 1762 et 1763: Prowentu kotłowego od żydów złp. 890, czynszu od mieszczan katolików zł. 150, suma na rok 1040 zł. Intrata z r. 1764: Prowentu kotłowego od żydów zł. 750, czynszu od mieszczan katolików zł. 187, suma 937 zł.“ Wieś tę dziedziczyła długo rodzina Chamców (rkp. Siarczyńskiego w Bibl. Ossol., № 1829). Inne

szczegóły podamy w art. *Teniatyska*. 5.) **P.**, część Korczyna z fol., pow. stryjski. 6.) **P.**, część Bachnowatego, w pow. turczańskim. 7.) **P.**, grupa domów w Matkowie, pow. turczański. 8.) **P.**, część Wysocka Wyżnego, pow. turczański. 9.) **P.** *Głęboki*, młyn, folusz, tartak i leśniczówka, na obszarze Łówczy, pow. cieszanowski. 10.) **P.** *Mały*, ob. *Mały Potok*. 11.) **P.** *Wielki*, wś, pow. staromiejski, 17·8 klm. na płd.-zach. od sądu pow. i urzędu poczt. w Starem Mieście. Na płn. i płn.-wsch. leży Nanczułka Wielka, na wsch. Lenina Mała, na płd.-wsch. Wiciów, na płd.-zach. Płoskie, na zach. Nanczulka Mała. Wieś leży w dorzeczu Dniestru; wody z całego obszaru zbiera Potok Wielki, płynący od płd. na płn. do Nanczułki Wielkiej, gdzie wpada do Leniny. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. W zachod. stronie obszaru wznosi się szczyt jeden do 769 mt., w stronie płn.-wsch. najwyższy punkt ma 554 mt. Własn. więk. (Ludwik Wodzicki) ma lasu 237 mr.; własn. mn. roli or. 811, łąk i ogr. 71, past. 278, lasu 47 mr. W r. 1880 było 84 dm., 283 mk. w gminie, wszyscy Rusini, 278 obrz. gr.-kat., 5 izrael. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski, dyec. przemyska. Do par. należą: Nanczułka Wielka i Mała i Tycha. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do ekonomii samborskiej a krainy gwozdeckiej. W lustracyi z r. 1686 (rkp. Ossol. № 1255, str. 205) czytamy: „Ta wieś ma łanów $10^1/_2$; z osobna kniazkich łanów 2, popowski łan jeden. Czynsze na św. Marcin: żyrowszczyznę, stróżne, kuchenne, za sądy, zborowe, owies, gęsi, kury, tak dają jako Bylicz. Drew do żupy wozić mają z łanu każdego wozów 100. Z pustych, koszonych łanów, kiedy ich zażywają, płacić będą z każdego po złp. 4. Pop z łanu i cerkwi płacić ma zł. 2 gr. 6. Kniaziowie za pokłon i stacyą płacą zł. 2 gr. 24. Także z domów, wiele ich będzie, płacą z każdego po gr. 24. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, stróżne, za jagnię i jarząbki, owczą dziesięcinę tak płacą jako Strzelbice. Orać z łanu dzień, kosić dzień, wiązać dzień, włóczyć dzień raz w rok mają. Dranic do tego albo deszczek dartych kopę gromada wszystka dać powinna. Na wójtostwo prawa niepokazano“. W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossol., № 1632, str. 227, 228) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach $18^1/_2$, videlicet sianych łanów $2^1/_2$, koszonych 5, pustych 11. Z osobna kniazkich łanów 2 i obszar popowski jeden. Chlebnika ad praesens znajduje się in № 11. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 121 zł. $8^1/_2$ gr. Wójtowstwa w tej wsi posessorami szlachetni Stefan, Jan, Fedory Strutyńscy, Grzegorz Ileszewicz, Stefan Zapotocki, Grzegorz, Jan Nanowscy i Jacenty Maruszkiewicz, na które prawo produxerunt, vigore którego płacić powinni do kasy ekonomicznej czynszu za pokłon, stacyą i z domów zł. 14. Powinności tej wsi: Rowy w żupie starosolskiej kopią i chędożą oraz do wszelkiej innej pilnej roboty za ordynansem podżupkowskim chodzą. Drzewa rokowego z łanu każdego sianego dają łupanego dwoje, łat dwie, krokiew jednę, brus jeden, gontów kop dwie. Orać z łanu dzień jeden, kosić jeden, wiązać jeden, włóczyć dzień jeden raz w rok powinni do żupy starosolskiej, albo płacić zł. 9 gr. 15, tudzież z każdego łanu sianego dranic seu deszczek dartych kopę dać ma cała gromada. Lasy tej wsi: las od wschodu słońca nazwany Jałowiczny; las od południa nazwany Orowy; las od zachodu nazwany Strakonka; las od północy nazwany Czereneczy“. W dodatku do Gazety Lwow. (r. 1855, № 44) podany jest przywilej wydany przez Augusta III d. 13 grudnia 1754 r. w Warszawie, zachowujący trzech Strutyńskich, Ileszewicza, Zapotockiego, dwóch Nanowskich i Muraszkiewicza przy posiadaniu wójtostwa we wsi Wielki Potok z 2 łanami, dolnym i górnym młynem, karczmami, foluszem, pasiekami, polami i t. d., jako zdawna tegoż wójtostwa uprzywilejowanych posesorów, a niedawno pogorzałych. 12.) **P.** *Suchy*, ob. *Suchy Potok*. 13.) **P.**, wś, pow. brzeżański, nad pot. Koropiec, odl. 11·25 klm. na płn.-wsch. od Brzeżan. Granice: wschod. Ceniów, połud. Kuropatniki, zachod. Żuków i półn. Byszki. Obszar dwor. 1367 mr., włośc. 1399 mr. W 1857 r. 589 mk.; w 1880 r. w gminie 621, na obszarze dwor. 100; rz.-kat. 208, par. w Buszcze (o 12 klm.), gr.-kat. 481 z przys. Leńków, par. Byszki. Wś ta należała dawniej razem z Kuropatnikami, Byszkami, Wybudowem, Budyłowem i Medową do Kuropatnickich, potem przechodziła kolejno do Bielskich, Brzozowskich, Zawadzkich, obecnie posiadają Władysław hr. Baworowski. 14.) **P.** z *Hetmanówką*, wś, pow. rohatyński, odl. 3 klm. na płn.-zach. od Rohatyna, nad pot. dopływem Gniłej Lipy. Granice: wschod. i połud. Rohatyn, zachod. Psary i Dechowa, półn. Czercze i Zalipie. Obszar dwor. 554 mr., włośc 1438 mr. W 1857 r. 504 mk.; 1880 r. w gminie 590, na obsz. dwor. 17; rz. kat. 10, par. Rohatyn, gr.-kat. 589, par. w miejscu, z filią Zalipie (295), razem 884 gr.-kat., dek. Rohatyn. Szkoła filial. w miejscu, wszystkie urzędy w Rohatynie. Właściciel pos. dwor. Ludwik hr. Krasiński. 15.) **P.** *Czarny*, wś, pow. nadworniański, odl. 11·5 klm. na płd.-wsch. od Delatyna, śród gór, nad pot. Czornienka, dopływem Osławy. Granice: wschod. Młodiatyn i Markówka, połud.-wsch. Rungury i Słoboda Rungurska, połud. Osław Czarny, za-

chod. Osław Biały, półn. Prut a nad nią wsie Dobrotów i Łanczyn. Na płn. od wsi na wzgórza Fedorynczyn stoi znak triang.; wznies. 384·3 mt. n. p. m. Czarnego. Obszar dwor. łąk 2, lasu 337 mr.; włośc. roli 205, łąk 1161, past. 894, lasu 80 mr. W 1857 r. 928 mk.; 1880 r. w gminie 1162; rz.-kat. 2, par. Delatyn, gr.-kat. par. Białe Osławy (o $2^1/_2$ klm.). Szkoła filial. Należy do dóbr rząd. 16.) **P.** *Złoty*, mko, pow. buczacki, nad pot. bez nazwiska, dopływem Dniestru. Granice: wschod. Skomorochy, połud. Kościelniki, zach. Scianka, półn. Sokołów. Obszar dwor. ról, łąk i past. 724, lasu 1075 mr.; włośc. 1629 mr. W 1857 r. 3153 mk.; w 1880 r. w gm. 3142, na obsz. dwor. 69; rz.-kat. 940, par. w miejscu. Feliks Stefan Potocki, woj. ruski, i Magdalena Mohylanka, małżonkowie, fundowali w 1608 r. klasztor oo. dominikanów, którym w 1653 r. powierzono parafią i takową dotychczas sprawują. Kościół murowany, wystawiony 1634 r., rok konsekracyi nieznany, klasztor dominikański przyłączony do tego kościoła p. w. św. Stefana. Oprócz P. Złotego należą do parafii: Hubin (14 dusz), Kościelniki (10), Kośmierzyn (14), Łuka (30), Monastyrek (10), Rusiłów (14), Scianka (128), Skomorochy (200), Snowidów (18), Sokołów (240), Sokulec (60), Uniż (130), Woziłów (20), razem w całej parafii 1848 rzym.-katol., 2070 izrael. Gr.-kat. 1296, par. w miejscu, dek. buczacki. Cerkiew drewniana p. w. św. Trójcy, bardzo stara, księgi metrykalne zaczynają się od 1762 r.; filia Kościelniki z cerkwią (do 1798 r. była tu samoistna parafia) p. w. św. Parascewii (dusz 830), razem gr.-kat obrządku w całej parafii 2126. Jak się z aktów okazuje (Visitatio Generalis Potocensis die 27 Aprilis 1761) były tu 2 cerkwie paraf. Jedna p. w. św. Michała w środku miasta, już w r. 1702 kosztem Symeona Lewkowicza (molitoris) i Teodora Obarzanek z gruntu wystawiona, parochem był ks. Jan Zdżański, prezentowany d. 1 lutego 1755 r. w Buczaczu przez kolatora Mikołaja Potockiego. Druga na przedmieściu p. w. św. Trójcy, kosztem Bazylego Grudza ówczesnego proboszcza, a później przez ks. Demetryusza Zielińskiego, dziekana buczackiego, poświęcona; proboszcz tej cerkwi paraf. został 26 marca 1723 r. przez kolatorkę Joannę ze Sieniawskich Potocką, wojewodzinę bełzką, prezentowany, a ordynowany przez Atanazego Szeptyckiego, metropolitę Rusi. Znajduje się w aktach: Generalna erekcya kościoła p. w. św. Trójcy w mieście Potoku r. 1774 na wieczne czasy fundowanego: „Hieronim na Żywcu, Pieskowej Skale etc. etc. hrabia Wielopolski i t. d., opiekun dziedzica Ignacego Potockiego i t. d.: Będąc dobrze poinformowany, z polecenia Najprzew. Leona Szeptyckiego, biskupa lwowskiego, halickiego, kamienieckiego, coadjutora i administratora Metropolii całej Rusi... polecam cerkiew w mieście Potoku z powodu starości w ruinie będącą znieść, i przyłączam parafian tejże cerkwi do cerkwi p. w. św. Trójcy na przedmieściu stojącej". Stąd zdaje się pochodzić ściągnięcie w 1774 r. wszystkich trzech parafii w jedną. Cerkiew stojąca wówczas na przedmieściu, istnieje dotychczas i jest parafialną. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. gm. z kapit. 1155 złr. Sąd pow., urząd poczt. i tel. w miejscu. Właśc. pos. więk. Włodzimierz i Marya Gniewoszowie. *Lu. Dz.—B. R.*

Potok 1.) węg. *Patak*, wś, hr. liptowskie (Węg.), pow. rożeński, nad rzką Potokiem, wpadającym do Wagu, na połudn. pochyłości Tatr liptowskich. Na wsch. leży Bobrownik, na płn.-wsch. Małe Włachy, na płd.-zach. Beseniowa a na płn.-zach. Kalameny. W 1880 r. było 17 dm., 157 mk.; par. rz.-kat. w Tepli, ewang. w Lupczy Niemieckiej. Wraz z sąsiednią wsią Beseniową ma 969 kw. sążni katast. Sąd pow. i urząd podat. w Rożeniu, st. poczt. Tepla. 2.) **P.**, węg. *Dobra Patak*, wś, hr. goemoerskie; wyrób talerzy drewnianych, łopat i t. p., 256 mk.

Potok, struga w Pomeranii, pow. lęborski.

Potoka 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Rożanka, o 58 w. od Lidy, 15 dm., 190 mk. (93 dusz rewiz.). 2.) **P.**, fol., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Litwiany, własność Minkowskich. 3.) **P.**, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol. gm. Kimeliszki, okr. wiejski Polany, o 10 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Polany, Mikoszów. 4.) **P.**, wś cerkiewna, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 24 w. od Białegostoku. *J. Krz.*

Potoka, część wsi Lesowicze, w pow. taraszczańskim, słynie wyrobem garnków.

Potoka, wś, hr. szaryskie (Węg.), lasy, pastwiska, 89 mk.

Potoka al. *Patoka*, młyn, pow. pleszewski, na Lubieszczce, o 7 klm. na płd.-zach. od Jarocina, par. w Golinie, 1 dm., 7 mk.

Potoki 1.) fol., pow. chełmski, gm. Bukowa Wielka, par. Uhrusk, odl. 21 w. od Chełma. Fol. ten oddzielony od dóbr Łukówek Górny, rozpadł się na trzy części: lit. A ma 60 mr., lit. B 95 mr., lit. C 100 mr. 2.) **P.**, fol., pow. hrubieszowski, gm. Moniatycze. Fol. ten oddzielony od dóbr Stepankowice, w 1880 r. mr. 101: gr. or. i ogr. mr. 72, łąk mr. 28, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 7; płodozmian 9-polowy.

Potoki, mały zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, o 5 w. na płd. od st.

dr. żel. mosk.-brzeskiej Krupki; miejscowość odosobniona, grunta lekkie. *A. Jel.*

Potoki, wś na lew. brzegu Wereśni, pow. radomyski, w par. prawosł. Karpiłówka (o 4 w.), ma 195 mk. Należy do klucza terechowskiego Wierzbickich.

Potoki, mko w pow. kremienczugskim gub. połtawskiej, nad rz. Psołą, na wsch. od Kremienczuga; niegdyś miasto sotni kozaczej pułku mirhorodzkiego; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 588.

Potoki, strumień górski, wypływa z pod Lipowicy (1318 mt.), w obrębie gm. Suchodoła, w pow. dolińskim, płynie na płn.-wschód przez lasy suchodolskie, przepłynąwszy Suchodół wpada do Czeczwy z lew. brzegu. Długość biegu 5 klm. *Br. G.*

Potoki, dział wzgórzysty, w części wschod. lesisty, na granicy gm. Nazawizowa, Hwozda i Nadworny, pow. nadworniański. Na zachod. brzegu Bystrzycy, między nią a Łkawcem Małym. Wznies. 584 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Potoki 1.) nazwa zabudowań wiejskich w gm. Pogwizdów, pow. bocheński, ma 2 dm., 17 mk. 2.) **P.**, grupa zabudowań w gm. Jamny, pow. grybowski. 3.) **P.**, wólka należąca do Dębowa, pow. pilzneński, ma 10 dm., 52 mk. 4.) **P.**, grupa domów na obszarze dwor. Uwina, pow. brodzki. 5.) **P.**, gajówka koło Niwic, na obsz. dwor. Majdanu Starego, pow. Kamionka Strumiłowa. 6.) **P.**, ob. *Potok.*

Potołówek al. *Potołówko*, fol. i os. włośc., pow. nieszawski, gm. Bytoń, par. Orle, odl. 10 w. od Radziejowa, ma 92 mk. W 1827 r. było 4 dm., 53 mk. Fol. P. rozl. w 1870 r. 380 mr.: gr. or. i ogr. 245 mr., łąk 48 mr., pastw. 4 mr., wody 65 mr., nieuż. 18 mr.; bud. mur. 6, z drzewa 3; płodozmian 9-o polowy. Wś P. os. 6, z gr. mr. 6.

Potołowo, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Bytoń, ma 36 mk., 42 mr.

Potołupie, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Potomaszupie, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa, 28 w., ma 17 dm., 151 mk. W 1827 r. było 12 dm., 117 mk.

Potomkiszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 4 w., ma 17 dm., 174 mk.

Potomulsze, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, leży w stronie północno-wschodniej w odl. 55 w. od Maryampola, odl. 16 w. od st. poczt. w Prenach, ma 8 dm., 101 mk. W 1827 r. było 4 dm., 71 mk. Fol. P., odl. 9 w. od Pren, ma 4 dm., 110 mk. W 1827 r. 2 dm., 28 mk. Fol. P. po oddzieleniu folw. Daukszegiry w r. 1870 miał rozl. 1597 mr. Do dóbr tych należały poprzednio: wś P. os. 7, z gr. mr. 116; wś Taurakiśle os. 53, z gr. mr. 1005; wś Kiebliszki os. 17, z gr. mr. 388; wś Poświętupie os. 42, z gr. mr. 813. *Br. Ch.*

Potomulszele, wś, pow. maryampolski, gm. Poniemoń-Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 48 w., ma 29 osad.

Potopy, jezioro w pow. suwalskim, przy wsi Potopy, leży śród płaskowzgórza sięgającego do 800 stóp npm., w stronie północnej od jeziora Pobondzie, w zlewie rzeki Szeszupy, do której uprowadza wody jeziora mały strumyk Potopką zwany. Jezioro ma w kierunku od połud. ku północy około wiorsty długości a od zachodu ku wschodowi do $^3/_4$ wiorsty. Łączy się kanałami z trzema mniejszymi pobliskimi jeziorami. *Br. Ch.*

Potopy, wś nad jez. t. n., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo, odl. od Suwałk 30 w., leży na północ od jeziora Pobondzie, ma 21 dm., 228 mk. W 1827 r. było 16 dm., 186 mk. Wchodziły w skład dóbr rząd. Kadaryszki.

Potrabalis, uroczysko w dobrach Orniany, w pow. wileńskim.

Potrakiany, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 48 w., ma 6 dm., 108 mk. W 1827 r. było 8 dm., 74 mk.

Potrakiel 1.) os., pow. kalwaryjski, gm. Balkuny, par. Krakopól, odl. od Kalwaryi 42 w., 1 dm., 12 mk. W 1827 r. 1 dm., 18 mk. 2.) **P.**, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Krakopól, odl. od Kalwaryi 38 w., 1 dm., 9 mk. W 1827 r. 1 dm., 8 mk.

Potrakinie, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 12 w., ma 15 dm., 36 mk. W 1827 r. było 2 dm., 23 mk. Wchodziła w skład majoratu rządow. Kalwarya lit. B.

Potraszczyzna, os., pow. kutnowski, gm. i par. Kutno, ma 25 mk., 2 mr. włośc.

Potrasze, zaśc. nad jez. Traszys, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 46 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. katol.

Potraszys, zaśc. szl. nad jez. Traszys, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 80 od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Potreba, wś, pow. miński, przy torze dr. żel. lipawo-romeńskiej, o 5 w. od st. Ratomka; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunts szczerkowe. *A. Jel.*

Potrebicze, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Świr, okr. wiejski Olszewo, o 10 w. od gminy, ma 4 dm., 61 mk. katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.); należy do dóbr Olszewo gen. Stanisława Chomińskiego.

Potrimpschen al. *Potremschen* (niem.), dobra, pow. wystrucki, st. poczt. Bokellen.

Potrimpen-Narus, ob. *Narus.*

Potrukozy, ob. *Petrykozy.*

Potryty, niem. *Potritten*, wś i dobra ryc. na niem. Warmii, pow. reszelski, 9 klm. od st. poczt. i tel. Zyborku. Młyn wodny i piła. Obszar 226 ha. Bruno de Luter, Pogzanie advocatus, zapisuje r. 1346 Honesto viro Madliten 2 uncos de communitate in villa Poteriten pod zwykłymi warunkami. W r. 1355 daje biskup Johannes właścicielom Prusakom w zamian za ich własność w polu Trolen inne 13 włók, z tych 3 mansos in Potriten Grassute mulieri na prawie chełm., z obowiązkiem jednej służby konnej. Ponieważ jeden z posiedzicieli swe włóki sprzedał, zniżył biskup Johannes pozostałym dwom, więc kobiecie Grasute, w Potritach tak, iż tylko co drugi rok do służby były obowiązane (ob. Cod. dipl. Warm). *Ad. N.*

Potrykały, wś, pow. nowoaleksandrowski, gmina i okr. wiejski Dukszty.

Potrykozy, ob. *Petrykozy*.

Potrzanowo al. *Potrzonowo*, wś, domin. i okr. domin., pow. obornicki, o 2½ klm. na zachód od Skok, w pobliżu jeziora Budziszewskiego; par. i poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie o 15 klm. W r. 1580 składało się P. z 12 półłanków, 5 zagrodn. i 2 rzemieśl.; należało wówczas do Jana Zbyszewskiego, później do Tomickich, dziedziców Budziszewa, Gosławskich i w końcu do Łubieńskich. Według wizyty kościelnej Strzałkowskiego z r. 1628 stała w P. kaplica p. w. św. Zofii, poświęcona przez Brzeznickiego, sufragana poznańskiego, wystawił ją Mikołaj Zbyszewski w r. 1597 a żona jego Zofia z Mielżyna, wdowa, utrzymywała przy niej kapelana. W r. 1728, w czasie wizyty Libowicza, sterczały z tej kaplicy tylko ściany. Był tu dzwon wielki, który ks. reformaci poznańscy wyprosili sobie u Gosławskiej, kasz. przemyskiej, dziedziczki. Podczas wizyty Radzyńskiego nie było już śladu kaplicy. P. słynęło z zamieszkującej tu przez kilka pokoleń rodziny złodziejskiej Gapów. Powiadają o niej, że rządziła się zasadą, by rabować kościoły i ludzi bogatych, lecz nie szkodzić ubogim. Na polach wsi odkopano grobowisko z popielnicami. Wś ma 18 dm., 164 mk. (98 kat. i 66 prot.). Dominium liczy 105 mk. w 10 dm.; obszaru ma włącznie z Borowcem i Włóknami 1193·12 ha, czyli 685·84 roli, 130·59 łąk, 52·15 past., 108·42 lasu, 24·49 nieuż. i 191·63 wody; czysty doch. 13,000 mrk; właścicielką jest Marya z Wierzbińskich Łubieńska. W skład okr. domin. wchodzą Włókna i Borowiec; cały okrąg ma 18 dm., 251 mk. (199 kat. i 52 prot.). Holendry Potrzanowskie zowią się Smolarami.

Potrzasków 1.) wś i fol., pow. łęczycki, gm. Mazew, par. Grabów, odl. od Łęczycy 10 w., leży przy trakcie z Łęczycy do Kłodawy; wś ma 9 dm., 91 mk., folw. 5 dm., 24 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 506: gr. or. i ogr. mr. 475, łąk mr. 2, past. mr. 7, nieuż mr. 22; bud. mur. 8, z drzewa 2. Wś P. os. 17, z gr. mr. 28; wś Łubna lit. C. os. 18, z gr. mr. 76. Według Lib. Ben. Łask. (I, 349, II, 465) wś leżała w par. Grabów lecz dziesięciny, wartości do 4 grzyw., szły dla kanonii i prebendy uniejowskiej, zaś folwarczne dla plebana w Słaboszewie. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Potrzaskowo, w par. Słabosewo (?), należąca w części do Stanisława Sokołowskiego, miała 6 łan., 1 zagr., 8 osad (Pawiński, Wielkp., II, 72). 2.) **P.**, fol. i wś, pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Suserz, odl. 20 w. od Gostynina, ma 7 dm., 55 mk., 255 mr. ziemi dwor., 16 włośc. W 1827 r. było 6 dm., 35 mk. Fol. P. miał 233 mr. obszaru lecz został rozparcelowany pomiędzy 11-tu nabywców, w częściach od 5 do 33 mr. Wieś P. os. 16, z gr. mr. 13. *Br. Ch.*

Potrzebież, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretona, o 17 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Poszumeń.

Potrzebna, wś, pow. gostyński, gm. Dobrzyków, par. kat. Troszyn, ew. Gombin, 67 mk., 75 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 5 dm., 58 mk. Należała do dóbr Grabie Folwarkowe.

Potrzebowo 1.) niem. *Neulaende*, majętność, pow. krobski, między Poniecem a Bojanowem, par. Poniec, poczta i st. dr. żel. w Bojanowie o 3 klm., ma 5 dm., 82 mk. (51 kat. i 31 prot.); obszarn 223·91 ha, czyli 196·35 roli, 13·99 łąk, 1·88 lasu i 11·69 nieuż.; cz. d. gr. 2592 mrk.; fabryka krochmalu. W końcu XVIII w. należało P. do Wojciecha Wałknowskiego, a około 1845 r. do Żelisławskiej. 2.) **P.**, niem. *Heidevorwerk*, fol., pow. międzyrzecki, o 3 klm. na południo-wschód od Bledzewa; istniał przed r. 1793 i po r. 1845 należał do Bukowieckich, dziedziców Gorońska. W nowszych skorowidzach nie wykazany. 3.) **P.**, niem. *Scharne*, wś i domin., pow. wschowski, o 6 klm. na płn.-wschód od Sławy szląskiej (Schlawe); par. Śmieszkowo, poczta w Wijewie, st. dr. żel. w Lesznie o 30 klm. Około r. 1793 należało do Celestyna Sokolnickiego, dziedzica Wijewa, później do Modlibowskich. Wś ma 42 dm., 228 mk. (207 kat. i 21 prot.). Domin. liczy 6 dm., 116 mk. katol.; właścicielem jest Roman Molinek. *E. Cal.*

Potrzebowszczyzna, dobra, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 18 w. od Sokółki, par. Sidrza, w dawnem hrabstwie sidrzańskiem. W 1535 r. nadane przez Wojciecha Marcina Gasztolda, wwodę wileńskiego, nowo erygowanej przez niego świątyni w Sidrze.

Potrzeby, fol., ob. *Gajgałowo*.

Potrzykowo, grupa zabudowań, gm. Porąbka, pow. bialski. *Br. G.*

Potrzymiechy, wyspa na Gople, pow. inowrocławski, należy do dom. Kościeszki.

Potrzymowo, niem. *Ludwigshorst*, wś, pow. gnieźnieński, o 3 klm. na wschód-południe od Żydowa; par. Gurowo, dawniej Jarząbkowo, poczta w Żydowie, st. dr. żel. w Gnieźnie o 11 klm. i w Czerniejewie; 9 dm., 78 mk. (12 kat. i 66 prot.). Według Lib. Ben. Łask. (I, 26) z małego bardzo obszaru ról folwarcznych dziesięcina, wartości fertona, szła dla plebana w Jarząbkowie; z rol kmiecych zaś dawano po 2 korce żyta i 2 owsa. Między 1580 i 1618 r. należała do Krzysztofora Iwieńskiego, a przy schyłku XVIII w. do Stefana Garczyńskiego, dziedzica dóbr Niechanowskich. *E. Cal.*

Potrzyn, wś włośc., pow. opatowski, gm. i par. Czyżów, odl. od Opatowa 30 w., 42 dm., 206 mk., 537 mr. W 1827 r. było 18 dm., 135 mk. Wchodziła w skład dóbr Czyżów. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wsi Potrzyn, Chrapanów, Zwola i inne, należące do Hieronima Zakliki, płaciły pob. 5 grzyw. gr. 27. W r. 1578 wś Potrzyn, w par. Czyżów, własność Czyżowskiej, miała 10 osad, 5 łan., 1 kom. (Pawiński, Małop., 177, 457).

Pottack (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. poczt. Lubben.

Pottangow (niem.), ob. *Potęgowo.*

Potterberg (*Butterberg*), stary zamek krzyżacki między Chełmnem a Starogrodem, nad Wisłą. Założył go mistrz ziemski Poppo v. Osterna około r. 1245, by się zabezpieczyć od Pomorzan. R. 1283 został jednak znów rozebrany, a materyału tego użyto do zamku gniewskiego (ob. Toeppen: Hist. comp. Geogr., str. 168. *Kś. Fr.*

Pottlitten, dobra ryc. z folw. Heyde, pow. świętosiekierski, 3 klm. od st. pocz. Baldian.

Pottlitz (niem.), ob. *Potulice.*

Potturnia, wś, hr. liptowskie (Węgry). Własność rodziny Potturnyai, która ztąd nazwę wywodzi; 367 mk.

Potuli (dok.), ob. *Patuły.*

Potulica, rzka, ob. *Plitnica.*

Potulice 1.) niem. *Potulitz*, domin. i okr. dom., pow. bydgoski, o 5 klm. na wschód-południe od Nakła, na prawym brzegu Noteci, par. Slesin, poczta i st. dr. żel. w Nakle, ma 19 dm. i 232 mk.; obszaru wraz z osadami i folw.: Górzyn, Budy Rybackie, Pelaś, Samsieczno, Kasprowo, Maryanin, Goncerzewo, Michalin, Bogacin, Teresin, Ślesin, Niedola, Kazin, Anielin i Gabryelin, ma 6617·16 ha, t. j. 2902·73 roli, 869·87 łąk, 434·95 pastw., 2068·96 lasu, 187·59 nieuż. i 153·06 wody; czysty dochód 54,258 mrk; właścicielką jest Aniela hr. Potulicka. W skład okr. domin. wchodzą: os. Elżbietów (2 dm., 16 mk.), folw. Niedola (1 dm., 6 mk.), os. Kazimirowo (4 dm., 35 mk.), leśnictwa Elżbietowskie (1 dm., 3 mk.), Pelaś (1 dm., 6 mk.) i Budy Rybackie (1 dm., 9 mk.); cały okrąg ma 29 dm., 307 mk. (228 kat. i 79 prot.). 2.) **P.**, domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, o 6 klm. na płn.-wschód od Rogoźna, w pobliżu ujścia Tymienicy do Rudki, dopł. Wełny; par. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Rogoźnie, 356 mk. w 22 dm.; obszaru 1602·40 ha, czyli 900·17 roli, 86·07 łąk, 73·88 past., 510·36 lasu, 30·92 nieuż. i 1·00 wody; czysty dochód 12,298 mrk; gorzelnia i cegielnia; właścicielem jest N. L. J. Biegański. P. są gniazdem rodzinnem Potulickich-Grzymałów; w r. 1463—5 pisał się z P. Przecław, kaszt. rogoziński, w r. 1505 Stanisław, kaszt. międzyrzecki, w r. 1512 Wojciech, kaszt. kamieński. W 1675 r. Jan Biegański nabył P. za 40,000 złp. od swego ojczyma Waleryana Mycielskiego. Kościół p. w. św. Katarzyny istniał przed r. 1510; około r. 1628 był w połowie murowany, w drugiej drewniany, i miał 2 kaplice drewniane. Kościół ten miał wystawić w XVI w. bisk. krakowski Andrzej Zebrzydowski, dziedzic P. († 1560); w r. 1728 stał w miejscu starego nowy kościół, wystawiony przez Samuela Biegańskiego, dziedzica, z drzewa i pokryty dachówką. Franciszek Biegański przyozdobił go na zewnątrz i wewnątrz około 1778 r. Parafią potulicką (dek. rogoziński) składają obecnie: Brzeżno, Józefowo, Nowy Folwark, Potulice, Potulickie Holendry, Stary Folwark i Żelice (Żylice), z ogólną liczbą 1275 parafian; dawniej należały Rudnice i Runowo (Rumnowo), które wcielono do par. rogozińskiej. Przed r. 1728 istniała szkoła w P.; wizyta kościelna Libowicza zastała tam rektora szkoły lutra, który niezależny zupełnie od plebana miejscowego, młodzież nauką fałszywą zaraża; katolickiego zaś nauczyciela nie było po zniesieniu szkoły. W skład okr. domin. wchodzą: Stary Folwark (3 dm., 30 mk.) i Nowy Folwark (1 dm., 22 mk.); cały okrąg ma 26 dm. i 408 mk. kat. 3.) **P.** ob. *Potulickie Holendry.*

Potulice 1) niem. *Pottlitz*, 1479 *Pothulycz*, wś, pow. złotowski, st. pocz., tel. i kol. Lipka, par. kat. Zakrzewo $^3/_4$ mili odl., ewang. Jastrzębie, ma szkołę katol., 1462·61 mr. obszaru. 2.) **P.**, fol. książęcy, tamże, należy zwykle do najstarszego brata każdorazowego króla pruskiego, ma 4601·75 magd. mr. Wś i fol. razem liczyły w 1868 r. 100 bud., 29 dm., 295 mk., 75 kat., 220 ew. Do dóbr tych należą jeszcze: 3.) **P.**, cegielnia, tamże, w 1868 r. 4 bud., 1 dm., 11 mk., 5 kat., 6 ew. 4.) **P.** leśn., 5415·9 magd. mr. obszaru, 6 bud., 1 dm., 13 ew. mk. 4.) **P.** *Nowe*, kol. do wsi Potulic należąca; 1868 r. 46 bud., 20 dm., 262 mk., 142 kat., 121 ew. P. są starem gniazdem Po-

tulickich h. Grzymała, którzy posiadali tu dobra złotowskie, sępolnickie i więcborskie. Głośniejsi członkowie tego rodu są: Piotr, kasztelan przemęcki i wojewoda płocki, brzeski i kaliski; był protestantem; w 1577 r. wysłał go król jako pełnomocnika do stanów pruskich; żona jego z domu Ostroróg, była katoliczką. Syn Jan kształcił się w Padwie i napisał dzieło p. t. „Theoremata philosophiae naturalis“. Jan Jakub P., ssta borzechowski, wydał r. 1701 dzieło p. t. „Historya rewolucyi królestwa szwedzkiego i duńskiego“. W połowie XVI w. należał i Chodzież do nich, dla tego rozróżniano dwie linie: chodzieską i złotowską. Zofia P., z domu Zbąska, h. Nałęcz, fundowała na początku XVII w. klasztor benedyktynek w Sierpcu. Marya Teresa P. zaś, z rodu Tarłów, wdowa po woj. czernichowskim Józefie Potulickim sprzyjała protestantyzmowi. Józef umarł r. 1734. Aleksander Hilary P., ssta borzechowski, umarł 1780 r., Michał P. syn jego r. 1806. Kaspar P., nie był przy śmierci ojca jeszcze pełnoletnim; wszystkie dobra trzymała matka jego Elżbieta P., z domu Wodzicka. Potem objął je Kaspar, który r. 1821 dobra więcborskie i złotowskie ustąpił król. bankowi pruskiemu, mającemu na kilku dobrach zahypotekowane znaczne sumy. Potuliccy byli spokrewnieni z Grudzińskimi, Tarłami, Wodzickimi, Działyńskimi, Szołdrskimi, Dąbskimi, Przebendowskimi i Weyherami (ob. „Gesch des Kr. Flatow“ von Schmitt, str. 96—98). Jeszcze na początku bieżącego stulecia istniał w P. kościół p. w. św. Stanisława, prywatnego patronatu; stawiany był z drzewa, miał wieżę, zakrystyę i kruchtę i był przyłączony jako filia do Zakrzewa. Wewnątrz stały trzy ołtarze. Dla proboszcza była przeznaczona włóka roli z przynależnemi łąkami i ogrodami. Nabożeństwo odprawiało się w każdą drugą niedzielę miesiąca. Główny odpust przypadał w dzień św. Stanisława. Nazajutrz po odpuście była msza żałobna, fundowana za duszę Pawła Działyńskiego, z procesyą i stacyami. Uroczyste nabożeństwo Bożego Ciała odbywało się w poniedziałek wśród oktawy. Oprócz Potulic zobowiązani byli uczestniczyć w tem nabożeństwie mieszkańcy ze wsi Łąkiego. Na początku bieżącego stulecia kościół, pozbawiony opieki, podupadł, aż w końcu r. 1827 na rozkaz władzy świeckiej został rozebrany. Ówczesny biskup Mathy zastrzegł sobie jednak prawo odbudowania (ob. „Utracone kościoły“ przez ks. Fankidejskiego, str. 299). *Ks. Fr.*

Potulickie *Holendry* al. *Potulice*, niem. *Potulitz-Hauland*, holendry i okr. wiejski, w pow. wągrowieckim, o $3^1/_2$ klm. na płn. od Rogoźna, na lewym brzegu Rudki, w pobliżu jej ujścia do Wełny; par. Potulice, st. poczt. i dr. żel. w Rogoźnie; liczą 74 mk. w 9 dm. W skład okręgu wiejskiego wchodzi młyn potulicki (20 mk. i 2 dm.); cały okrąg ma 11 dm., 94 mk. (20 kat. i 74 prot.). *E. Cal.*

Potulin, fol., pow. pińczowski, gm. Opatowiec, par. Rogów.

Potulin, dobra, pow. święciański, ob. *Niestaniszki* 1).

Potulin, *Potulinek* na mapie Chrzanowskiego, dawniej *Potulino*, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na północ od Gołańczy; par. Chojna, poczta w Gołańczy, st. dr. żel. w Osieku o 15 klm. P. istniał przed r. 1460, w tym bowiem roku sądził się Tomasz, pleban chojeński, z dziedzicami P. o dziesięcinę, którą poprzednicy jego od dawien dawna pobierali. (Łaski, Lib. Ben. I, 119, przyp. 3). Około r. 1618 posiadał część wsi Jan Smogulecki; w końcu zeszłego wieku należał P. do Maksymiliana Mielżyńskiego, w. pisarza koronnego, dziedzica dóbr smoguleckich. Wś ma 19 dm., 165 mk. (142 kat. i 23 prot.). Domin. 3 dm., 64 mk. (46 kat. i 18 prot.), obszaru ma 401·40 ha; czyst. doch. 3259 mrk; cegielnia, chów bydła i koni; właścicielem jest Bogdan hr. Czapski, dziedzic dóbr Bogdanowskich.

Potupie, fol., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny. Nie zamieszczony w ostatnich spisach urzędowych.

Potupy al. *Potopy*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Nowydwór, o 6 w. od gminy a 48 w. od Dzisny, ma 6 dm., 58 mk. prawosł. (34 dusz rewiz.).

Poturze, wś, fol. i dobra nad rz. Turejką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Nowydwór, o 5 w. od gminy a 49 w. od Lidy; fol. ma 12 mk. katol., wś zaś 4 dm., 31 mk. katol. (15 dusz rewiz.); własność Kuncewiczów.

Poturzyca, z *Bendiuchą Poturzycką* i *Wólką Poturzycką*, wś, pow. sokalski, 4 klm. na płd. od sąd. pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Sokalu. Na płn. leżą Sokal i Horbków, na wsch. Tartaków, Komarów i Poździmierz, na płd. Wołowin, na zach. Parchacz, Krystynopol, Kłusów, Dobraczyn i Zawisznia. Wzdłuż granicy zach. płynie Bug od płd. na płn. W obrębie wsi wpadają do Bugu małe dopływy od praw. brz., z tych najznaczniejszy Białystok, płynący od wsch. z Komarowa, rozlewający się w Wólce Poturzyckiej w staw, i Wołswinka, dotykająca granicy płd. w swym biegu zach. Zabudowania wiejskie Poturzycy zajmują płn.-zach. róg obszaru. Na wschód i płd. od nich leżą orne pola, łąki i pastwiska, a wśród nich wzgórze „Czarna góra“ (238 mt.). Na płd. wschód od zabudowań „Wilczy las“. Środkową część obszaru zajmuje Wólka Poturzycka. Zabudowania jej leżą na płd.-zach. od stawu, na płn. od stawu leży las „Borek“ i

wznosi się „Kilowa góra“ (211 mt.) a na płd. las Stawisko i Bażantarnia (224 mt), na płd.-zach. od Bażantarni leżą zabudowania wiejskie Bendiuchy Poturzyckiej. Własn. wiek (hr. Włodzimierz Dzieduszycki) ma roli or. 409, łąk i ogr. 148, past. 88, lasu 2785 mr.; wł. mn. roli ornej 998, łąk i ogr. 362, past 184, lasu 58 mr. W r. 1880 było 177 dm., 990 mk. w gminie, a 17 dm., 133 mk. na obsz. dwor.; 119 rzym.-kat., 956 gr.-kat., 48 izrael.; 193 Polaków, 930 Rusinów. Par. rzym. i gr.-kat. w Sokalu. We wsi jest cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego i szkoła ctat. jednokl. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, do sstwa sokalskiego w woj. bełzkiem. W lustr. z r. 1765 (Rkp. Ossolin., №2835, str. 165) czytamy: „Wieś Poturzyca z Wólką i Bindiuhą. We wsi Poturzycy jest łan wybraniecki, na którym siedzą uczciwi Semen i Michał Hudymowicze, Teodor Adamowicz, Jan Tychowiecki i Bazyli Carykiewicz, którzy reproduxerent przywilej Augusta III w Warszawie d. 30 listopada r. 1754 wzwyż wyrażonym wybrańcom dany i osobom ich służący do akt grodu Bełza 1755 podany. Przychylając się do tegoż przywileju jakoteż i prawa zakazującego więcej nad 4 gospodarstwa na łanie zostawać, Semena i Michałka Hudymowiczów, T. Adamowicza i J. Tychowieckiego za pierwszych w przywileju tymże wyrażonych przy łanie sołtyskim i prawach im służących zachowujemy i płacenia łanowego corocznie po złp. sto zaczynając od raty marcowej przy kwarcie dwoma ratami po zł. 50 nakazujemy. A zaś Bazylego Carykiewicza za piątego w przywileju wyrażonego a nad opis prawa zostającego w poddaństwo JOO. Księstwa Podkomorzych Koronnych Starostów Sokalskich podajemy. Osiadłość i powinności poddanych. W tych wsiach łanów jest pod poddaństwem № 11, to jest ćwierci 33 w Poturzycy, w Wólce ćwierci 3, a w Bindiuże 7. Zagród w P. 8, w W. i B. jedna, osiadłych. Pola dworskiego z ćwierci gromadzkich na obszary dworskie obróconego na pługów 220. Łak na dwór koszywanych na kossarzy 460. Reszta zaś pól, łąk pustych, na pastwiska o bróconych i wnajem idących. Poddanych z Tywonem, Gajowym i Mielnikami jest 54, t. j. Powinności ich są te: Poddany na ćwierciach siedzący odbywa pocięzny ciągłem, pieszy pieszą, latem od św. Wojciecha do św. Marcina przez niedziel 29 na tydzień po dni 3, a od św. Marcina do św. Wojciecha przez niedziel 23 zimą w tydzień po dni 2 pańszczyzny. Owsa po ćwierci 1. Czynszyku po $7^1/_2$ grosza i po kur 2 dają. Motków z pańskiego włókna po 6 przędą. Zagrodnicy zaś latem jako wyżej przez niedziel 29 po dni 2, zimą przez niedziel 23 po dniu jednym pańszczyzny odbywają, po kurze jednej dają i po motków 3 przędą. Rybacy od więcierza płacą po zł. 3, od niewoda zł. 10, od złomki gr. 10. Szarwarku latem po dni 2 od św. Wojciecha do św. Marcina, a zimą po dniu do św. Wojciecha na miesiąc odrabiają. Powabu dni № 7 idą, zakos, obkos, zażyn, obżyn i tłok 3 na rok robią. Do reparacyi mostów, grobel oprócz szarwarków wychodzić powinni. Kapustę pańską rozsadą swą sadzą, polewają, konopie moczą, międlą, proso na jagły tłuką albo krupy hreczane robią bez pańszczyzny. Młócą za dzień pańszczyzny, oziminy kopę jedną, jarzyny snopów 70. Mielnicy od jednego kamienia po zł. 10 czynszu dają i po dwa dni siekierą na tydzień, czego każą, odbywają. Pola na dwor siane, łąki są których nie koszą, ale tylko na pastwiska obrócone, może być na kosarzów 300 i więcej. Lasy i chaszcze dworskie: Las czyli zapust dębowy i brzozowy na koły zdatny. Lasku tego jest wzdłuż na pół mili, a wszerz na ćwierć mili; przypiera z jednej strony do granicy tartakowskiej, z drugiej strony do Wolicy, a z trzeciej do pól poturzyckich. Chrusty łozowe na Bindiuże na kilkoro staj ciągnące się. Prowent Poturzycy, Wólki i Bindiuhy in Anno 1762 (wymieniony szczegółowo) wynosi 4715 zł. 25 gr.; prowent z r. 1763 (wymieniony szczegółowo) wynosił 4511 zł., a w r. 1764 (wymieniony szczegółowo) 6024 zł. $22^1/_2$ gr“. W P. chował niegdy ks. Poniatowski, starosta, liczne stada wyborowych koni i wystawił ujeżdżalnię, której już nie ma (Rkp. Siarczyńskiego w Bibl. Ossol., № 1829). Ojciec dzisiejszego właściciela hr. Józef Dzieduszycki, znany w swoim czasie jako opiekun kształcącej się młodzieży i skrzętny zbieracz piśmiennych zabytków narodowych, założył tu bibliotekę. Gromadził on przeważnie polskie dzieła, rękopisy, dokumenta, ryciny i t. p., ale nabywał także współczesne utwory literatury francuzkiej, niemieckiej a nawet włoskiej. Umarł w 1847 r., a syn jego Włodzimierz zajął się skatalogowaniem zbiorów. Znaczną część zwieziono ze Lwowa do P. i odtąd stanowi „Biblioteka poturzycka“ nierozdzielną całość. W r. 1858 przewieziono ją do Lwowa i umieszczono w pałacu właściciela, który w 4 lata później otworzył ją na użytek ogółu. W r. 1870 umieścił hr. Dzieduszycki bibliotekę przy swojem muzeum przyrodniczem, wydzieliwszy z niej dzieła matematyczne i przyrodnicze na rzecz osobnego zbioru; nadto zaś utworzył biblioteczkę przyboczną, w której skład weszło wiele ksiąg ze zbioru ogólnego. Mimo te wszystkie uszczuplenia liczy biblioteka poturzycka około 30,000 tomów druków, 338 rękopisów, 217 dokumentów (97 pergaminowych) i około 2600 rycin. O autografach tej biblioteki po-

dał wiadomość Kantecki (Przew. nauk. i liter. 1877, str. 79 nast.). *Lu. Dz.*

Poturzyn, wś, fol. i dobra, pow. tomaszowski, gm. Poturzyn, par. Oszczów, gr.-kat. Poturzyn. Leży śród płaskowzgórza (wznies. 770 do 800 st. npm.) tomaszowskiego, w odl. $^3/_4$ mili od granicy galicyjskiej, 7 w. od st. poczt. w Dołhobyczowie, 40 w. od Tomaszowa, 30 w. od Hrubieszowa, posiada cerkiew paraf. pounicką, niewiadomej erekcyi, szkołę początkową ogólną, urząd gminny, cukrownią, wiatrak. Na folwarku piękna rezydencya właścicieli, z parkiem i oranżeryami; w pobliżu obszerna sadzawka, trzypiętrowy gmach cukrowni założonej w 1847 r. przez Tytusa Wojciechowskiego, dziedzica dóbr. Dokoła cukrowni liczne domki robotników i administracyi fabrycznej. Produkcya fabryki ulegała znacznym zmianom. Podczas gdy w 1872/3 r. była czynną tylko 27 dni, wyprodukowała 4860 pudów mączki z 6480 berkow. buraków, to w 1880 r. produkcya miała 125,000 rs. wartości. W tym czasie przerabiała średnio do 70,000 korcy buraków rocznie. Robotnicy w liczbie do 400 przybywają przeważnie z Galicyi. Wś i folw., prócz osady fabrycznej, ma 99 dm., 853 mk. (147 kat. i 706 wsch. obrz.); w 1827 r. było 58 dm., 384 mk. Dobra P. składały się w 1884 r. z fol. P. Żabcze, Witków i Wólka Poturzyńska, z obszarem 3627 mr. Fol. P. miał 900 mr. Poturzyńskie ststwo niegrodowe, w wdztwie i pow. bełskim, podług spisów podskarbińskich z r. 1773 obejmowało Poturzyn i Żabce z przyległościami, oderwanemi od ststwa sokalskiego. W tym czasie posiadała je Franciszka Trębińska, opłacając zeń kwarty złp. 2000 gr. 2, a hyberny złp. 607 gr. 15. Rząd austryacki zamienił je w 1802 r. za dobra Tustanowice, jako obejmujące warzelnie soli, a dziedziczne Eleonory hr. Ostrorogowej. Do ststwa sokalskiego należała też wś Poturzyca w pow. sokalskim. P. gmina należy do sądu gm. ok. IV, st. p. Dołhobyczów, ma 13,564 mr. obszaru i 4,047 mk.

Poturzyńska Wólka, wś, pow. tomaszowski, gm. Poturzyn, par. Oszczów. Położona śród lasu, ma 17 dm., 157 mk., w tem 18 rz.-kat.; 185 mr. roli or., 34 mr. łąk, 16 mr. lasu. Ludność rolnicza. Fol. do Poturzyna należący ma 74 mr. roli or., 55 mr. łąk, 521 mr. lasu. Gleba popielatko-gliniasta. *X. S. S.*

Potusz, *Potusza*, wś przy ujściu rz. Kaszlanki do Bohu, pow. bracławski, na pograniczu winnickiego, okr. pol. Woronowica, gm. Rubań, par. Tywrów, na płn.-zach. od Niemirowa, ma 54 osad, 310 mk., 345 dz. ziemi włośc., cerkiew. Należała do hr. Jana Nepomucena Grocholskiego, dziś Możajskich. Ob. Arch. J. Z. R., t. III: 187, 188. *X. M. O.*

Potusznia, ob. *Potasznia*.

Potuturów, wś, pow. krzemieniecki, między Dederkałami a Szumskiem. W 1513 r. Zygmunt I nadał ją Bohuszowi Bohowitynowi h. Korczak.

Potutory z *Nową Groblą* i *Żołnówką*, pow. brzeżański, nad Złotą Lipą, odl. 6·5 klm. na płn.-wsch. od Brzeżan. Granice: wschod. Litiatyn, połud. Rybniki, zachod. Olchowice, półn. Posuchów. Obszar dwor. 1359 mr., włośc. 1960 mr. Był tu obszerny staw, przed kilkunastu laty spuszczony i powoli na sianożęcie przeistaczany; jest młyn na Złotej Lipie, oraz gorzelnia. Przez tę wieś przechodzi gościniec rząd. brzeżańsko-podhajecki. W 1857 r. 1047 mk.; w 1880 r. w gm. Potutory z Nową Groblą 733, w Żołnówce 422, na obszarze dwor. 71. Rz.-kat. w P. 40, Nowej Grobli 110, Żołnówce 35, par. Brzeżany; gr.-kat., należących do głównej cerkwi św. Mikołaja 696 w P., 425 w Żołnówce; należących do filialnej cerkwi św. Dmytra w Litiatynie 445, razem 1566. Siedziba proboszcza w Potutorach, dek. brzeżański. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kapit. 2386 złr. Wszystkie urzędy w Brzeżanach. Właśc. pos. dwor. Stanisław hr. Potocki. W inwentarzu z r. 1698 (rkp. Ossol., Nr. 2122, str. 62 i n.) czytamy: „Dwór około płotem obgrodzony zo dwóch części, ostrog z trzeciej, od stawu nie masz jeno płot, z przyjazdu wrota dwoiste. Budynek do pomieszkania takowy z chrustu grodzony, gliną lepiony, to jest sień, z sieni izba świetlica, w której piec z prostych kafli, okna w drewnie; stół i ławy są; z izby alkierz, w którym okien 2 w drewnie, drzwi na biegunach, przeciwko piekarnia, stodoła nowa i chlew na świnie. Naczynia folwarczne: korzec do mierzenia N. 1, osmaczka Nr. 1. Beczek kapustnych Nr. (nie podano). Ogrody jarzynne i jarzyna w nich: 1) Ogród wielki za dworem po nad staw, na którym jarzyna ogrodowa (dalszych ogrodów nie wymieniono). Łany dworskie: Od nowej grobli łanów 4, na równi łan 1, za groblą ku Zółnowce 2, na Hryniaczym 1, na Zadylu 1, z dworzyszcz gromadnych 5, klin od łęgu nad błotem 1. Summa łanów 14 i klin jeden. Powinności poddanych potutorskich: Poddani, którzy na Podsadkach siedzą, na każdy tydzień robią po dni 4, zimą po dni 3. Czynszu dają po 1 zł. 26 gr., owsa miary brzeżańskiej po 5 półmacków, kapłona 1, kurę jednę, i $^1/_2$ gęsi. Przędzę z swego przędziwa po łokci $1^1/_2$ cienkiej, na arszeniowe motowidło oddać powinni; z pańskiego zaś, wiele dadzą, naprząść powinni bez pańszczyzny. Jajec dają 12. Czetwertennicy zaś latem robią po dni 3, zimą zaś po 2 dni; czynszu dają po gr. 28, $^1/_2$ kapłona, kurę 1, $^1/_4$ gęsi, owsa miary brzeżańskiej półmacków $2^1/_2$, jajec 6, przędzy półłokcia z swego przędziwa, a zaś z pańskiego co dadzą prząść powinni zarówno. Wszyscy zażenki,

obżenki, zakoski, obkoski i tłuk 3 odprawić powinni. Dziesięcinę pszczelną dają ul 10 ty, świnnę wieprz 20-ty, i owczą 20-ta owca z jagnięciem. Stróżę dzienną i nocną kolejną odprawować są powinni, od nich na podwodę raz w rok do Lwowa wszyscy bez pańszczyzny jechać powinni. Na szarwarki, do naprawienia grobli, robienia upustu, chwytania wody, a osobliwie na gwałt do stawu pod gardłem tak ciągli jechać, jako i piesi iść powinni. Na str. 63 i 64 wymieniono są imiona poddanych i zagrodników potutorskich, a przy każdym zanotowano ile ma koni i wołów i jakie ma powinności. Niektóre nazwiska: Duma, Perepela, Filow, Kuldrzyn, Kielem, Czernecki, Żyłko, Łapunko, Turczym, Kardarz, Struk, Wawnin. Pop ma na imię O. Onufry, na dworzysku poniżnem, liber tedy, że gumna dozora; dziesięcinę jednak wszelką dawać powinien. Mielnik ma na imię Paweł. Młyn, w którym kamieni dwa i stępy. Mielnik z siekierą robić powinien do zamku co mu rozkażą. Wieprzów co kwartał ukarmić powinien 2, na rok 8; a gdy nie karmi płacić powinien za każdego po złp. 15. Staw spuszczano w r. 1697. Arenda synowi Leyzerowemu arendowana za sumę złp. 1800. Do tej należy dworzysko całe z ogrodem i sianożęcią, winnica i słodownia; kotły orda zabrała, jednak teraz nowo im dano kocieł jeden, naczynia zaś takowe: kadzi 2, beczka brazna, koryto, konwi 2 spustnych, item 2, osmaczka 1, miernica 1, sypień 1, łejka i przycierek do tegoż. Do tej arendy należy wś Posuchów i wś Żołnówka. Z ogrodów pustych (wymieniono szczegółowo) summa intraty 13 zł. 13 gr. Podpasiecza, na których pasiek nie masz (wymieniono szczegółowo), czynią intraty zł. 4. *B. R.—Lu. Dz.*

Potwiecie, folw. i wś, pow. wyłkowyski, ob. *Patwiecie*.

Potworów 1.) w XVI w. *Pothworowo*, wś i fol. nad rz. Tereszyną, pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Dobra, odl. od Turka 10 w. Wieś ma 13 dm. i 256 mk. (wraz ze wsią Stawki), 144 mr.; fol. 5 dm., 109 mk., 644 mr., w tem 98 mr łąk i 60 mr. lasu. Owczarnia poprawna. Według Lib. Ben. Łask. (I, 403) łany kmiece dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, zaś pleban. w Dobry tylko meszne po $1^1/_2$ korca owsa i żyta z łanu. Fol. dawał dziesięcinę plebanowi. Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś P. miała w 1553 r. 3 łany (Pawiński, Wielkop., II, str. 227). Folw. P. w 1884 r. rozl. mr. 988: gr. or. i ogr. mr. 617, łąk mr. 79, past. mr. 198, lasu mr. 65, nieuż. mr. 29; bud. mur. 9, z drzewa 12; płodozmian 7-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 24, z gr. mr. 211; wś Potworówek os. 12 z gr. mr. 63. 2.) **P.**, w XVI w. *Pothworow*, wś, fol. i dobra, pow. radomski, gm. i par. Potworów. Leży przy drodze bitej z Radomia do Opoczna, odl. 32 w. od Radomia o 38 w. od Opoczna, posiada kościół par. murow., szkołę początkową ogólną, urząd gminny, st. poczt., 41 dm., 655 mk. W 1827 r. było 31 dm., 341 mk. Fol. P. rozl. w 1884 r. mr. 829: gr. or. i ogr. mr. 628, łąk mr. 44, past. mr. 49, lasu mr. 93, nieuż. mr. 15; bud. mur. 20, z drzewa 2; płodozmian 14-polowy, las nieurządzony, pokłady torfu. Wś P. os. 27, z gr. mr. 888; wś Grabowa os. 26, z gr. mr. 583; wś Wymysłów os. 9, z gr. mr. 57. P. jest starożytną osadą, według Niesieckiego jest gniazdem rodowem Potworowskich h. Dębno. Kościół i parafia powstały tu przed XV w. Długosz (Lib. Ben., I, 390) powiada, iż P. ma kościół par. drewn. a dziedzicami wsi są: Paweł Potworowski h. Półkoza i Jakub z Rzeszotkowej Woli h. Łabędź. Wś miała 20 łanów kmiecych, dających dziesięcinę kościołowi sandomierskiemu, wartości od 15 do 16 grzyw. Było też 6 karczem bez roli, dwóch ogrodziarzy bez roli i jeden folwark należący do Pawła Potworowskiego i dający dziesięcinę miejscowemu plebanowi. W księdze Łaskiego (Lib. Ben., I, 658) P., nazwany na tytule rozdziału „Pothvorow alias Oxa oppidum“ a w opisie zaraz na początku „in eadem Pothvorow villa“. Jakkolwiek wydawca tej księgi nazywa w przypisku na tej zasadzie P. miastem, jednak jest to widocznie błąd, podobnie jak i przyczepienie drugiej nazwy Oksa. Według reg. pobor. z 1508 r. P. płacił 4 grzyw. 12 gr. a w 1569 r. siedzą tu częściowi posiadacze Wolscy. Piotr (z bracią) ma 6 łanów i 3 ogrodz., Paweł 1 łan, Jan, Krzysztof i Stanisław 6 łanów i 3 ogrodz. (Pawiński, Małop., 312, 474). Później przeszedł w ręce Potkańskich, którzy przez wiele pokoleń są posiadaczami tego majątku. Kościół tutejszy posiadał cudowny obraz Matki Boskiej, zniszczony wraz z kościołem przez pożar w 1834 r. Nowy kościół murowany ukończono 1860 r. P. par., dek. radomski, liczy przeszło 2000 dusz. W skład jej wchodzą: Grabowa, Rdzów, Kozienice, Długie z koloniami, Dłuska Wola, Jabłonna Żydy, Wólka Potworowska, Adamów Wymysłów, Łojków, Mokrzecka Wola, Błażejów, Zachatka, Podgóry, Kacperków, Wojciechów. P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Przytyku, ma 19696 mr. obszaru (13,944 dwors.), 527 dm. (23 mur.) i 3989 mk. W skład gminy wchodzą: Adamów fol., Błażejów kol., Dębiny, Długie wś i kol., Dłuska-Wola, Grabina, Grabowa, Grabowska Wola, Grotki, Jabłonna Żydy, Kacperków, Kiedrzyń, Kostrzyń, Kozieniec, Kozłów Kostrzyński, Laskowa-Wola, Łukaszów, Mokrzec, Mokrzecka-Wola, Ocieszce, Pabianki Kostrzyńskie, Potworów, Potworowska-Wola, Potworowska kol. al. Łojków, Rdzów,

Rogozińska Wólka, Ulów i Ulów A B kol., Waliska, Wir, Wojciechów, Wirówek, Wymysłów, Zachatka kol., Zielonki i Żydy. *Br. Ch.*

Potworów, niem. *Riegersdorf*, dok. *Potvorov* i *Potvorovo*, pow. ząbkowicki, par. kat. Briesnitz. W 1842 r. szkoła katol., sołtystwo, 61 dm., 463 mk. (8 ew.), cegielnia, pokłady glinki. P. należał do klasztoru kamieniec-kiego (Camenz). Potwierdzenia posiadłości klasztoru z r. 1260 i 1262 zowią tę wieś Potworowem; w r. 1316 pisano: Potvorov quod Rudigerisdorf dicitur. Późniejsze źródła opuszczają nazwę pierwotną, a nazwa druga, przechodząc różne fazy, przeistacza się w końcu na Riegersdorf. *E. Cal.*

Potworówek, fol., pow. radomski, gm. i par. Potworów, rozl. mr. 109: gr. or. i ogr. mr. 102, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 1; folw. ten oddzielony został od dóbr Potworów.

Potworowska Wólka, kol., pow. radomski, gm. i par. Potworów. Powstała z rozkolonizowania części gruntów należących do Potworowa, ma 7 dm., 31 mr.

Potworzyn, wś w par. Piątek pod Łowiczem, wspomina ją Lib. Ben. Laskiego (II, 510) jako wś należącą do dóbr stołowych arcybiskupich. W spisie z 1827 r. podana jest jako wś prywatna w par. Łowicz, pow. sochaczewskim, ma 8 dm., 64 mk. Obecnie nie istnieje.

Potycz, wś, fol. i dobra nad rz. Wisłą, pow. grójecki, gm. i par. Czersk, ma 262 mk., 2130 mr. ziemi dwor., 24 mr. włośc. W 1827 r. było 26 dm., 240 mk. Były to dobra królewskie, stanowiące w 1818 r. osobną ekonomią dóbr rządowych. Następnie przeszły na własność prywatną. W 1886 r. fol. P. miał po dopełnionej segregacyi obszaru mr. 1254: gr. or. i ogr. mr. 601, łąk mr. 42, past. mr. 73, lasu mr. 257, nieuż. mr. 283; bud. mur. 10, z drzewa 17; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś P. os. 20, z gr. mr. 24; wś Królewski Las os. 19, z gr. mr. 512; wś Tatary os. 2, z gr. mr. 48; wś Ossowy os. 11, z gr. mr. 43; wś Borki os. 4, z gr. mr. 241; wś Kępa Radwankowska os. 6, z gr. mr. 270; wś Podgóra os. 17, z gr. mr. 225; wś Coniew os. 14, z gr. mr. 240; wś Marynin os. 10, z gr. mr. 133. Por. też *Gąski*. *Br. Ch.*

Potyjówka, *Pociejówka* 1.) wś u źródeł rzki Szlamarki, pow. radomyski, o 20 w. na płn.-zach. od Radomyśla, ma wraz z Bukaczami (płd. część wsi) 571 mk., w tej liczbie przeszło 70 kat. Cerkiew p. w. N. M. P., drewniana, niewiadomej erekcyi, istniejąca już przed 1787 r., odnowiona w 1845 r. Do par. należą wsie: Oblitki, Stara Buda, Nowa Buda i Dubownik. W 1784 r. w P. było 41 os., w Oblitkach 15, w Bukach 8, w Starej Budzie 11 os., w całej zaś parafii 230 mk. W zeszłym wieku P. należała do klucza radomyskiego dóbr metropolitów kijowskich i, jak się zdaje, otrzymała nazwę od metropolity Pocieja. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 642; cz. VI, t. 1, dodatki: 371. 2.) **P.**, wś nad rzkami Nastaszką i Potą, pow. wasylkowski, o 5 w. od Nastaszki, na płd.-wschód od Białejcerkwi, ma 2066 mk., w tej liczbie około 1100 szlachty drobnej, wyznającej dziś, z wyjątkiem 43 dusz, prawosławie. Cerkiew Pokrowska wzniesioną została przez parafian z drzewa dębowego w 1796 r., na miejsce dawniejszej, jest uposażona 46 dzies. ziemi. Nadto we wsi, we dworze szlachcica Rokaszowskiego znajdowała się kaplica unicka, fundowana w 1798 r. i zamknięta w 1839 r. Uroczyska noszą nazwy: Tatianka, Wereszczaki, Sowina-dolina, Białogródka i Stupka. Wś należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. Znajduje się tu kaplica kat. par. białocerkiewskiej. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 783, 847. 3.) **P.**, wś, pow. wasylkowski, par. prawosł. Chwastów (o 5 w.), ma 52 mk. Dawniej rozległa wieś cerkiewna Potyjów. Należy do klucza chwastowskiego.

Potylce, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Rubikańce, o 12 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szeszole.

Potylcze, wś, fol. i kol., pow. wyłkowski, gm. i par. Bartniki, odl. od Wyłkowyszek 18 w., ma 9 dm., 66 mk., 11 os. i 141 mr. włośc. a 731 mr. folw. (1880 r.). W 1827 r. było 16 dm., 113 mk. Kol. P. powstała z uwłaszczonych osad włośc., ma rozl. mr. 95: gr. or. i ogr. mr. 70, łąk mr. 24, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 2.

Potylcze, os., pow. wyłkowyski, gm Zielonka, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 9 w., 1 dm., 2 mk. W 1827 r. 1 dm., 3 mk.

Potylicz z *Wójtowszczyzną*, mczko w pow. rawskim, z urzęd. poczt. w miejscu, 7 klm. na płd.-wsch. od sądu pow. w Rawie Ruskiej, pod 50° 8′ 30″ płn. szer. a 41° 10′ 15″ wsch. dług. Na płd.-zach. leży Olszanka, na zach. Dziewięcierz, na płn. Prusie, Huta Zielona i Siedliska, na płn.-wschód Rawa Ruska, na wschód Kamionka Wołoska (jej część Starawieś), na płd. Ulicko Seredkiewicz, Ulicko Zarębane i Huta Obodyńska. Północną kończynę obszaru przepływa pot. Rata, od płd.-zach. na płd.-wschód, do Rawy. Środkiem mczka płynie dopływ Raty, Tylica. Wody z płn.-wsch. strony obszaru uprowadza pot. Muranka, płynący na wschód. Zabudowania leżą w środku obszaru. Dokoła nich przedmieścia i grupy domów: Przedmieście Małe, Przedmieście Wielkie, Doliny Wielkie, Doliny Małe, Kapeluchy al. Pod Kapieluchem, Łuki, Hory, Łuh, Górki, Klebany al. Klebanie, Niwy, Bo-

rowe i Wójtowszczyzna. W zachod. stronie wznosi się wzgórze Topiszka do 352 mt. (znak triang.). Pod względem geologicznym zasługują na uwagę pokłady gliny fajansowej i gliny garncarskiej; jest przytem dobry kamień wapienny, biały piasek przydatny do hut szklanych, a także węgiel brunatny. Skamieniałości formacyi trzeciorzędowej występują w okolicach P. w pięknych i bogatych okazach. Znaczny kawał grabowego drzewa skamieniałego, tu znaleziony, złożył król August III w gabinecie drezdeńskim. Własn. więk. ma roli or. 188, łąk i ogr. 70, past. 13, lasu 501 mr.; wł. mn. roli or. 4616, łąk i ogr. 420, past. 927, lasu 274 mr. W r. 1880 było 613 dm., 2870 mk. w gminie, a 10 dm., 59 mk. na obsz. dwor. (w 1847 r. było 2745 mk. a 511 dm.) Co do wyznania było: 493 rz.-kat., 2131 gr.-kat., 303 izrael. (w 1847 r. było 112 izr.), 2 innych wyznań; 431 Polaków, 2195 Rusinów, 303 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. żółkiewski. Do parafii, erygowanej w r. 1425 przez Ziemowita, ks. mazowieckiego, należą wsie: Dziewięcierz, Eisingen, Huta Obedyńska, Huta Zielona, Jamnica, Olszanka, Prusie, Smolin, Srocza Łoza (część Dziewięcierza), Werchrata. W miasteczku jest kościół murow., konsekrowany w r. 1858 p. w. św. Stanisława. Par. gr. kat. w miejscu, dek. potylicki, dyec. przemyska. Cerkiew drewn. p. w. Narodzenia Matki Boskiej. Do dek. potylickiego należą parafie: Biała, Werchrata, Wólka Mazowiecka, Hujcze, Hołe, Hrebenne, Dziewięcierz, Żurawce, Kamionka Lipnik, Kamionka Lasowa, Kamionka Starawieś, Lipsko, Lubycza, Magierów, Rawa Ruska, Ruda Lasowa, Ruda Manastyrska, Tyniatyska, Ulicko. P. ma szkołę etat. 2-klas., fundusz na 11 ubogich. Kwitnie tu garncarstwo, a na początku obecnego stulecia założono fabrykę fajansów, która do niedawna dostarczała wyrobów, mogących rywalizować z zagranicznymi; od kilku lat produkuje ta fabryka tylko pospolite naczynia fajansowe. W P. urodził się Kassyan Sakowicz, autor dzieła wydanego w Krakowie w r. 1624 p. t. „Epanorthosis albo Perspektiwa i objaśnienie błędów, herezyi i zabobonów w greko-ruskiej cerkwi dyzunickiej“. Był to syn księdza ruskiego z P. On sam był diakiem przy ruskiej katedralnej cerkwi w Przemyślu, potem poszedł na Ukrainę i wstąpił w Kijowie między czerńców. Następnie był rektorem brackiej szkoły w Kijowie, a potem archimandrytą dubieńskim. Za czasów Rzpltej należał P. do dóbr koronnych, do ststwa lubaczowskiego a pow. i woj. bełskiego. Z powodu spustoszenia miasta przez Tatarów uwalnia je Aleksander w r. 1502 od podatków do lat 6, a od ceł na 2 lata, od czopowego zaś na rok. W r. 1519 otrzymało miasto przywilej na jarmark. Na przedłożenie Stanisława z Chodcza, marszałka w. kor., ststy ziem ruskich, iż służące miastu przywileje podczas najazdów tatarskich uległy zagładzie, ponawia Zygmunt I w r. 1523 prawo magdeburskie, nakazuje, ażeby w okolicy nie odbywały się po wsiach jarmarki, które ze szkodą miasta i wbrew jego przywilejom weszły w zwyczaj; aby po włościach królewskich na milę odległych nie warzono piwa, lecz szynkarze brać je mają, jako też miód i gorzałkę z Potylicza, dozwala wolnego pastwiska w zaroślach i lasach, wrębu drzewa na potrzeby domowe i rybołówstwa w rzeczułce Thelicza. A że teraz, wyraża, wielu znajduje się osiadłych wiary greckiej, Rusinami zwanych, mężów zamożnych, dobrej czci i sławy, stanowimy, aby do 3 rajców rzym.-katol. wyznania przydany był 4-ty Rusin i takiż jeden zasiadał między siedmiu ławnikami. Przychylając się monarcha do prośby mieszczan, którzy w razie napadu nieprzyjaciela w wielkiem zostają niebezpieczeństwie, gdyż zamek lubaczowski, gdzie zwykli się chronić, zbyt jest odległy, zezwala Zygmunt I w r. 1533, ażeby na przyległej górze „Stare Grodziszcze“ zwanej, kościół wymurowali i obwarowali. Dla tem łatwiejszego doprowadzenia dzieła do skutku, pozwala wystawić w mieście karczmę z gorzelnią i woskobójnię, z których dochód zawsze ma być obracany na naprawę i należyte utrzymanie warowni kościelnej; nikomu zaś z obcych nie będzie wolno gorzałki palić i szynkować, ani wosku robić; pozwala nakoniec zbudować ratusz, a zakupić się mający grunt uwalnia od wszelkich danin i podatków. Okazuje się jednak z przywileju z r. 1540, iż wzniesienie kościoła nie przyszło do skutku, dochód bowiem z gorzałki, z woskobójni i od mierzenia zboża w ratuszu przeznacza król na obwarowanie miasta. Zygmunt August litując się nad ubóstwem mieszczan, pragnąc oraz byt ich polepszyć, uwalnia 1552 r. wszystkich, jadących z towarami, od ceł w całem państwie (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 346, str. 814 i t. 502, str. 1840). Przywilej z r. 1569 wyraża: gdy podczas najazdu i spustoszenia miasta przez Tatarów posiadali obywatele swe przywileje ponawiając przeto takowe, zachowujemy ich przy zupełnem posiadaniu gruntów. W r. 1603 zakazuje Zygmunt III Jerzemu Broniewskiemu, wójtowi potylickiemu, naruszać prawa mieszkańców (Arch. Bern. we Lwowie, C., t. 356, str. 360). W r. 1615 nadał Zygmunt III ustawę dla cechu garncarskiego, w r. 1649 potwierdził tę ustawę Jan Kazimierz, a w r. 1729 August II (Dod. do Gaz. lwow. 1853, № 27). W rękop. metrop. Kiszki czytamy: „Occiditur in oppido Potylicze religiosus Chełmensis Sielecki, eo quo

praedicaverit in templo latino a Cosacis anno 1648 (vel 1649)“ ob. Petruszewicz „Swodnaja hałycko-russkaja litopyś“ w Liter. Sbornyku 1872 i 1873, str. 101. W r. 1655 zniszczyli miasto kozacy wraz ze sprzymierzeńcami (Petruszewicz, l. c., str. 123, 124). Lustracya z r. 1667 nie podaje nic o Potyliczu, jako o mieście zniszczonem przez wojnę szwedzką. Bywał tu często Jan III jadąc do Żółkwi lub Jaworowa lub Pielaskowic w Lubelskiem. Tak w r. 1672 jechał tędy do Warszawy na sejm i stąd donosił żonie, że po drodze byli wszędzie kozacy królewscy rozstawieni, aby dawali znać o jego wyjeździe. W r. 1675 tędy zdążał z Pielaskowic do obozu, przygotowanego na żórawińską potrzebę i stąd uwiadomił żonę o pierwszych starciach z Turkami strażnika wojskowego Zbrożka, którego wyprawił był pod Kamieniec. W r. 1681 zatrzymał się tu w drodze z Pielaskowic do Jaworowa dla polowania (Tatomir, Ślady Króla Jana III, str. 88). W lustracyi z r. 1766 (Rkp. Ossol. № 2835, str. 96 i 97) czytamy: „To miasto założone na łanach 119, ale teraz lasem zarosły, ledwie szósta część, na łanów 20 pola znajduje się, którego mieszczanie i obywatele miasta reproduxerunt przywilej approbationis Jana III w Jaworowie d. 14 kwietnia 1680 nastąpiony, przywileje, zapisy, dożywocia, prerogatywy i prawa umacniający. Przywilejów 5 Zygmunta Augusta, 6-ty Władysława IV, 7-my Jana Kazimierza potwierdzający. To jest pierwszy przywilej Zygmunta Aug., w którym prawo magdeburskie z wszelkiej wyjmujące juryzdykcyi nadał, pastwisk wolnych ultra villam Kamionka, Wierzchrata i Kobyle Jezioro, tudzież ścinania drzewa na opał i budowle pozwolił. Drugi przywilej Zygmunta Aug., którym prowent z szynku wina i palenia gorzałki do mieszczan naznaczył. Trzeci prz. Zygmunta Aug. od cła i myta dla ubóstwa mieszczan uwalniający; czwarty wolną dyspozycyą gruntów miejskich ostrzegający; piąty do wszelkich wolności przywracający, płacenie z ćwierci łanu po gr. 16 na zamek lubaczowski oznaczający. Szósty przyw. Władysława IV, w którym prowenta wszelkie z woskobojni, szynku do miasta naznaczył, jarmarków trzy przez niedziel 12 trwających z wolnem wybieraniem targowego radzieckiego, i targi tygodniowe z wolnem wybieraniem od chłopów drewien, przedawaniem w ratuszu dziegciu, smoły i świec łojowych, wybieraniem sztukowego od kufy dziegciu po gr. 3 od obcego (z zastrzeżeniem aby obcy nie garncami ale kufą w mieście sprzedawał), tudzież od każdego kamienia ołowiu po gr. 1 płacić na ratusz do miasta należący naznacza. Siódmy przyw. Jana Kazimierza, którym to miasto od wyprawy z łanu wybrańca wolne czyni, i ten łan in provisione kościołowi potylickiemu naznacza, które to przywileje wyżej wyrażone Jan III potwierdzając, apelacyi po Lwowa lub sądów swoich pozwolił, i toż samo August II i III aprobowali. Powinności miasta: Mieszczanie z placów i ogrodów płacą ogółem według prawa swego zł. 62, żydzi zaś z domków na zł. 32 składają się, a garncarze wedle prawa swego zł. 8 wypłacają na potrzebę zamkową, naczynia polewanego, garnków wielkich i małych, tyglów, rynek kop 6, prostych garnków do nabiału kop. 3, i kafli polewanych kop 6 oddawają. Piec kaflowy jeden we 3 lata, gdzie rozkażą, stawią. Po spisaniu to których powinności, intulerunt mieszczanie querelam, iż żarnowe przeciwnie prawu do arendarza oddają, wielka propinacya wraz z ratuszem, tudzież prowenta jarmarczne, targowe na skarb odebrane, pachołka dla posługi arendarza najmować i płacić są przymuszani. O co po rezolucyą do komisyi ekonomicznej remissi. Arenda z tego miasta i przysiołka „Prusia“ z sumą 4400 złp. idąca, ma commoda et adjuncta takowe: 1) ratusz z kamnicami; 2) browar z winnicą; 3) karczmę na przedmieściu; 4) karczmę w Prusiu, z której arendy zł. 400 intraty; 5) młyn borowy o 3 kamieniach; 6) młyn prusieński o 1 kamieniu; 7) folusz, z którego 2 gr. na arendarza a 3-ci mielnikowi; 8.) żarnowe od mieszczan i przedmieszczan w liczbie więcej półtorasta będących, od mających żarna, hreczki po korczyków 2, którzy nie mają po korczyku jednym, co garncy 22 dają; 9) pola ćwierci 3 z ogrodami i łąkami w Prusiu; 10) poddanych pociężnych 3, pieszych 2, po dniowi pańszczyzny i dniowi szarwarku na tydzień i dni 5 na rok powinnych odbywających i po 3 motki odprzędzających; 11) kadkowe od każdego katolika i żyda od wyrobienia kadki po zł. 1; 12) mieszczanie, którzyby szynkowali, arendarzowi od szynku płacić powinni, z ostrzeżeniem jednak, aby oprócz arendarza na wesela, chrzciny, pogrzeby, gorzałki niedawali, tudzież aby piwa niewarzyli na swoich kotłach, tylko arendarskich, płacąc od waru po gr. 15 i połowę młotu dając; 13) garncarze ołów nie u kogo innego, tylko u arendarza lub u kupców do miasta zawożących pod grzywnami brali; 14) workowe od macy słodu piwnego po zł. 2 gr. $7^1/_2$ a od gorzałczanego macy po gr. $7^1/_2$; 15) przedawanie świec łojowych, mazi, dziegciu handel samemu tylko arendarzowi pozwolony; 16) sądy i schadzki mieszczan u arendarza być powinne i trunki u tego podczas sądów brane być mają; 17) każda rzecz do żywności przed ratuszem przedawana być, i muzyka w ratuszu grać powinna; 18) miody sycący od garnca miodu po gr. 12 zapłacić powinien; 19) mieszczanie i żydzi aby tylko na targach zboże kupowali, na kło-

dy mierzyli i od miary macy po gr. 1 płacili; 20) targowe i jarmarczne do arendarza należy; myto od kupców i od fury drzew po gr. 1; sucha miara, a z nowych domów trunki na wyszynk brane być mają; 22) mieszczanie pachołka do arendy dawać i onemu płacić powinni, konserwacya budynków przez arendarza ostrzeżona. Stawy trzy potylickie. 1-mo staw Borowy, którego spust (jako inwentarz przez JmP. Bałdoskiego ze skarbu koronnego do oddania w posesyą sstwa lubaczowskiego JW. Szembekowi, kancl. w. kor., zesłanego in a. 1722 spisany edocet) chodził w sumie 1400 złp., teraz w sumie 1100 złp. Młyn na tym stawie o 3 kamieniach, z których należy arendarzowi miarek 2 a 3-cia mielnikowi. 2-go staw huteński, którego spust w sumie 300 złp. chodzi. 3-tio staw Słupeczny w intratę nierachowany, ile nigdy niespuszczany. Intrata z miasta czyni na rok jeden 5067 złp. 20 gr.; onera et expensa fundi wynoszą 142 złp. 27 gr.“ O wójtostwie potylickiem czyt. na str. 9: „Wójtowstwo w posesyi JmPana Jana Głogowskiego i Anny z Turkułów, małżonków, na fundamencie konsensu Augusta III w Warszawie d. 4 list. r. 1758 WP. Józefowi Głogowskiemu, wojskiemu ruskiemu, do ustąpienia prawa swego na wójtostwo potylickie służącego na osobę tychże PP. Jana i Anny Głogowskich, małżonków, danego, tudzież cessyi przez wspomnianego JmP. Józefa Głogowskiego vigore consensu wzwyż wyrażonego na osoby tychże PP. Głogowskich 1759 r. w grodzie bełzkim zeznanej, a przed nami produkowanej. Tenże Wójt Potylicki reproduxit 2 lustracye, et quidem pierwszą ex mente konstytucyi r. 1563 nastąpioną, którą opisuje: iż w Potyliczu mieście było placów 95 i ćwierci 3, i dawali z każdego placu po gr. 8, i wyniosło natenczas złp. 25 gr. 16. Łanów tylko $72^1/_2$, z każdego dawali po gr 16, co uczyniło zł. 38 gr. 16, i natenczas wójt dziedziczny kupił łanów miejskich półtora i przyłączył do folwarku swego. Niemniej z pól pokopanych, ogrodów wynosiło zł. 32 gr. 14. Z których to wszystkich gruntów należał na wójta grosz szósty. Z jatek rzeźniczych na wójta oddawano łoju kamień szósty, to jest pół kamienia od każdego rzeźnika. Targowe i jarmarczne mieszczanie wybierali, a zaś od żelaza i legomin na zamek czyli starostę szedł prowent. Było hut 2, jedna należała do sstwa, a druga na łanie osadzoną, obszarów kilka, staw, młyn i łąk dosyć mającą za konsensem JKrMości Wójt skupił i na tych polach osadził kmieci 6, resztę zaś gruntów do folwarku przyłączył. Łaźni, piekarzów, młynów do wójta należał pożytek. Drugą lustracyą a. 1664, w której wyraża extrakt z metryki koronnej za panowania Zygmunta III w Warszawie r. 1601 wyjęty, a w tym extrakcie opisaną była lokacya wójtostwa potylickiego przez Jana Alberta r. 1498 w Krakowie dana, gdzie przywilejem locationis urodzonemu Marcinowi Broniewskiemu, staroście lubaczowskiemu, wójtostwo potylickie z dworem, dwoma łanami pola, łąkami, ogrodami, pastwiskami, borami, lasami, sadzawką na której młyn miejski stał, z młyna tego miarkę 3-cią, szóstym pieniążkiem wszelkich czynszów z tego miasta pochodzących, z młynem, po 30 tołpek soli od każdego wozu przechodzącego, dwoma kmieciami w Smolinie i od nich czynszami, trzecim groszem od każdej rzeczy osądzonej, wypłaceniem szóstego pieniążka z Huty nadał, i tego wójtostwa prowent lustracyą a. 1664 szacowany był na zł. 50. Tenże wójt intulit querelam, że staw za przywilejami i lustracyami do wójtostwa należący nie jest ad praesens pod wójtem, ze stawu 3-ej części ryb nie partycypuje, tudzież 3-ciej miarki z młyna potylickiego brać JWP. starosta nie dopuszcza, o co po rezolucyą do komisyi odsyłamy. Osiadłość wójtostwa i powinności: To wójtostwo od fundacyi w r. 1498 Jana Albrechta miało łanów 2, kmieci 2 w Smolinie i sadzawkę miejską nadaną; potem wójt przykupił łanów miejskich $1^1/_2$ i przyłączył do folwarku znowu za konsensem króla; hutę na łanie osadzoną, obszarów kilka, staw, młyn i łąk dosyć mającą przykupił, osadziwszy 6 kmieci. Resztę pola przyłączył do folwarku. Teraz w tej wsi poddanych jest 45, to jest na zagrodach osiadłych z gumiennymi i leśnymi 38, a 7 na ogrodach zostających, czynsz tylko płacących z pola w posiew na czynsze idącego na staj 80, w obszarach dworskich na pługów i łąk na kosarzów. Powinności są te: Poddani, prócz gumiennego i leśnych, zimą i latem po dniu 1 szarwarku od św. Jana do św. Marcina przez niedziel 20; w tych pieszo po dniu 1 i powabu dni 4, to jest: zakos, obkos, zażyn, obżyn odbywają. Czynsz płacą od staja po zł. 4, od sznura po zł. 1. Oprócz tego niektórzy po kapłonie, inni po pół kapłona i przy każdym kapłonie po gr. 4 z pól czynszowych oddawają. Z osiadłości po motków 3 arszenowych w pasem 20 oprócz tkaczów przędą. Tkacze zaś z warsztatu po półsetku z przędzy dworskiej wyrabiają, dani miodowej od ula pszczół po plastrze dają. Na stróżę dobową w kolej do dworu chodzą, mielnik tylko z siekierą lub z czem każą na tydzień dzień odbywa. Mieszczanie zaś potyliccy in vim szóstego grosza po zł. 13 gr. 20, a kahał potylicki po zł. 8 płacą. Obszary dworskie są następujące: 1) Obszar za dworem ciągnący się do lasu; 2) Obszar w lesie „Góry“ nazwanym; 3) Obszar Pecowsko zwany; 4) Obszar czyli Łan na Smolińskiej górze ku wsi Wróblaczynu i Niwek kilka w lasku Broniew-

szczyzna. Łąki dworskie i las: 1) Łąka Stawisko; 2) Łąka Szuwarzysko; 3) Lasek Broniewszczyzna przy granicy od dóbr ziemskich wsi Ulicko leżący. Intrata z wójtostwa przez lat 3, co rok 1710 złp. 25 gr. Onera et expensa fundi 239 zł. 18 gr. Czystej intraty zostaje tedy 1471 zł. 7 gr., z której kwarta płacona być ma. Zostawiwszy 3 części na posessora intraty, należy do skarbu koronnego corocznie kwarty 367 zł. 24 gr. Rectitatem tego inwentarza, tudzież expensę fundi samże JmPan Głogowski, wójt Potylicki, zaprzysiągł". Zoryan Chodakowski zwiedzał tę miejscowość w r. 1818, a w liście do J. S. Bandtkiego (Pamiętnik naukowy, Kraków, 1837, t. III) i w liście do generała Ludwika Kropińskiego (Bibl. warsz., 1866, t. II, str. 178) podał następujące szczegóły: „W Potyliczach oglądałem górę i kamienie na niej, jakby w pewnym porządku ustawione, i przeświadczyłem się, że zawołani mistrzowie nasi mogą także nierozumieć w tej materyi, im wielkie rzeczy zdają się błahemi, a małe wielkiemi. Na tej to górze, zwanej dziś „Przemienieniem Pańskiem" od kościoła na niej byłego (który niedawno rozebrano na browar żydowski), ujrzałem zwyczajne horodyszcze czyli ogród święty starych Słowian, wałem dokoła obniesiony; a że ten wał na samej pochyłości góry skalistej sypany, mógł łatwo osypać się, stawiono zatem płaskie kamienie w szczeliny podstawy i ziemią obsypywano dla wzmocnienia wałów. W niektórych miejscach te kamienie chropawe dają się widzieć wśród wału, a w niektórych, gdzie ziemia wałowa osypała się, same tylko sterczą bez rozmiaru, obrobienia i bez żadnego porządku". Szaraniewicz (Źródła do poznania dziejów, str. 3) pisze, że jeszcze w XV wieku były ślady warownego zamku w Potyliczu, panującego nad drogą starożytną, wiodącą z Bełza w Nadsanie. Ob. też J. A. Kamińskiego „Opisanie dóbr Potylicza z przyległościami; Dziewięcierz, Srocza, Łoza, kol. Eisingen, Prusie i Wójtowszczyzna" w „Rozprawach galicyj. Towarz. gosp. 1848, t. IV, str. 49 do 66", z geometrycznym planem tychże dóbr zrobionym w r. 1847. *Lu. Dz.*

Potyłta, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 59 w. od Wilna, 2 dm., 25 mk. (17 kat., 8 żyd.).

Potyrała, pow. stopnicki, ob. *Nadrybie* 2.).

Potyry, wś, pow. płoński, gm. i par. Naruszewo, odl. o 12 w. od Płońska, posiada sąd gm. i karczmę, 9 dm., 71 mk., 355 mr. obszaru.

Potzenkarb, 1532 *Potikarw*, wś, pow. kozielski, par. Lenschuetz (Łęczyce ?), odl. 1 milę od Koźla. W 1861 r. był tu młyn wodny, Piskorz zwany, cegielnia, 171 mk. kat., 145 mr. obszaru. W 1841 r. założono tu szkołę katolicką.

Poubiany, wś, pow. nowoaleksandrowski, na płn. od jez. Sungardy.

Pouczowo, wś przy ujściu Sosenki do Meży, w gub. witebskiej.

Poukszty, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 31 w. od Święcian, 4 dm., 25 mk. kat.

Poule, dobra, pow. lepelski, ob. *Paule* 3.).

Poundenie, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Janiszki, o 4 w. od gminy a 51 w. od Wilna, 5 dm., 76 mk. kat. (w 1864 r. tylko 13 dusz rewiz.); własność hr. Tyszkiewiczów. Por. *Paundenie.*

Poupie 1.) al. *Czubiszki*, zaśc. włośc. nad pot. t. n., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. erżwiłkowska.

Poupinde, wś, pow. rossieński, par. girdyska.

Poupiny, fol. dóbr Dyrwiany, w pow. szawelskim, własność Piłsudzkich.

Pouple, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Giełwany, o $8^1/_2$ w. od gminy a 70 w. od Wilna, ma 6 dm., 53 mk. kat. (30 dusz rewiz.); należy do dóbr Tundziszki, Łukaszewiczów.

Pouście, wś nad rzką Abelą, pow. wiłkomierski, par. i st. poczt. w Szatach o 1 w., posiada młyn wodny i parowy. Własność Montwiłłów.

Pousie, wś i fol. nad rz. Uszą, o 4 w. od jej źródeł, pow. miński, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Kojdanów, w miejscowości wzgórzystej i malowniczej, od płn. osłonionej wyniosłością. Wś ma 25 osad pełnonadziałowych; fol., własność Szaciłów, $37^3/_4$ włók w glebie dobrej, łąki obfite. *A. Jel.*

Pout, szczyt w Karpatach wsch., w dziale skolsko-delatyńskim, na granicy gm. Łużek i Kalnej, pow. doliński, w dziale górskim zwanym Ardziałuszą, pod 41° 20′ 11″ wsch. dłg. g. F. a 48° 55′ 12″ płn. szer. U półn. stóp biją źródła Łużanki. Las po stronie półn. zowie się Czernie, wznies. 1243 mt. Ob. *Gorgan, Łużki, Łużanka.* *Br. G.*

Pouzale, wś, pow. wiłkomierski, z kaplicą kat. par. Owanta.

Pouzlinis, zaśc. szl. nad jez. Pouzlinis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 42 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat.

Pouzole 1.) wś włośc. nad pot. Łaukinis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Puczkaryszki, o 7 w. od gminy a 43 w. od Święcian, ma 5 dm., 54 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś nad jez. Styrnie, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 12 w. od gminy a 47 w. od Święcian, ma 6 dm., 48 mk. kat. (w 1864 r. tylko 8 dusz rewiz.); należy do dóbr Styrnie

Januszewskich. 3.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Bobrykowszczyzna, o 5 w. od gminy, 26 dusz rewiz.; należy do dóbr Bobrykowszczyzna, Macylewiczów. 4.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Wilna, 3 dm., 29 mk. kat. *J. Krz.*

Pouzomiana, wś włośc. nad rz. Żejmianą, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 82 w. od Wilna, 2 dm., 47 mk. kat.

Pouzupie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Powa, rzka, ob. *Pokrzywnica*.

Powabelksna, rzka w pow. maryampolskim, ma początek pod Grygaluniszkami, płynie w kierunku zach.-płn. przez Szynkowiszki, Pobelksnie, Mikołajewo; stąd skręca ku zachodowi, przerzyna plant dr. żel. warsz.-petersb. i za Trakiszkami wpada z lewego brzegu do Pilwy. Długa około 2 mil. *J. Bliz.*

Powajłokie, dwór, własność Krasowskich, i wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Powalczyn 1.) wś na pols.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, nad jeziorkiem t. n., śród pupskich lasów, 10 klm. na płn.-wsch. od st. poczt. Rańska, blisko granicy pow. rastemborskiego. 2.) **P.**, osada leśna tamże, pow. ządzborski, st. p. Piecki. *Ad. N.*

Powalina, ob. *Kłwatka* 1.).

Powałki, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, o 15 w. od Wilna, 6 dm., 39 mk. (9 prawosł., 30 katol.).

Powałki, niem. *Powalken*, dobra ryc., pow. chojnicki, st. p., tel. i kol., par. kat. i ew. Chojnice, 7 klm. odl. W 1867 r. 100 mk., 57 kat., 43 ew.; 282·48 ha roli or. i ogr., 26·71 łąk, 125·31 lasu, 451·64 nieuż., 0·93 wody, razem 887·07 ha; czysty doch. z gruntu 2792 mrk; owczarnia. Za czasów Rzpltej należały P. do pow. człuchowskiego. W 1648 r., gdy uchwalono pobór podwójny, płacił tu Strzeszkowski z Kłodawy od 8 włók osiadł., 4 ogr. 17 fl. 2 gr. (ob. Rocz. Tow. Prz. Nauk w Pozn., 1871, str. 190). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciły P. i połowa Kłodawy 8 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). P. są starą siedzibą Powalskich. Dawniej był tu kościół katol., prywatnego patronatu, który r. 1519 zburzyli Krzyżacy. Później jednak został na nowo odbudowany i to w dość obszernych rozmiarach, gdyż przez cały czas, kiedy luteranie panowali w Chojnicach (od r. 1555 do 1616), proboszcz chojnicki mieszkał zwykle w P., przez co kościół tutejszy, dawniej filialny, stał się parafialnym. W 1616 r. został napowrót przyłączony do fary. Odtąd coraz bardziej upadał. W r. 1653 pisze wizytator Trebnic, że na jego miejscu znajdowała się mała tylko kapliczka, w której nabożeństwo się nie odprawiało. Mesznego dawał dwór proboszczowi chojn. 3 korce żyta, beczkę piwa i 2 fl. (ob. str. 94 i Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 329). *Ks. Fr.*

Powałkowice 1.) wś, pow. błoński, gm. Radzików, ma 156 mk., 490 mr. dwor., 70 mr. włośc. 2.) **P.**, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Witowo. W 1886 r. fol. miał 577 mr., wś 18 os. i 43 mr. W 1827 r. należały do par. Swierczyn, miały 6 dm., 62 mk. Wś ta nosiła pierwotnie nazwę Powołowice. Przechował się akt rozgraniczenia w 1339 r. wsi Witowa, należącej do bisk. kujawskiego, z przyległą wsią *Povolovicz*, należąca do sześciu braci Slappow i Wyssoty. W 1349 roku powtórnie rozgranicza tę wieś Paweł Slapa z braćmi od Witowa. W 1354 r. Paweł, biskup, nabywa od dwóch częściowych dziedziców z P. pewną część wsi. W 1356 r. zapada w grodzie brzeskim (Brześć Kujawski) wyrok przysądzający biskupowi, wbrew pretensyom dwóch częściowych dziedziców z P., pewne cząstki ról (Kod. dypl. Muczk. i Rzysz., II, 263, 283, 300, 302). Według reg. pobor. pow. brzeskiego wś P., w par. Dąbie, własność Wacława Tchórzewskiego, miała 2 łany, 1 zagrod., 3 łany puste (Pawiń. Wielkp., II, 11).

Powałny, potok, dopływ pot. Mełecinki, w pow. dolińskim (ob. *Lipowica*, V, 284).

Powały, wś i fol., pow. łukowski, gm. Mysłów, par. Wilczyska, odl. 28 w. od Łukowa, mają 6 dm., 118 mk. W 1827 r. było 7 dm., 58 mk. Fol. P. w r. 1873 oddzielony został od dóbr Ciechomin, ma rozl. mr. 324: gr. or. i ogr. mr. 207, łąk mr. 21, past. mr. 60, lasu mr. 28, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 8; płodozmian 8-polowy. Wś P. os. 11, 137 mr. Według reg. pobor. pow. stężyckiego z 1569 r. wś Powali, własn. Ciołka, miała 6 półłanów (Pawiński, Małop., 330). W 1648 i 1649 tenuta Stanisława Skorkowskiego, sędziego ziem. Według reg. podymn. z 1661 r. 20 dm. włośc. płaci 10 flor.; w 1664 r. 88 poddanych obojga płci (Akta Stężyckie).

Powangen, fol., pow. labiewski, st. poczt. i tel. Laukischken.

Powarben (niem.), dobra ryc., pow. królewiecki, 4 klm. od st. p. Trocmpau. Obszar 404 ha.

Powarczany, wś rząd. nad rz. Solczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 54 w. od Lidy a 18 w. od Ejszyszek, 7 dm., 81 mk. kat.

Powarczyce, wś, pow. słucki, w 1 okr. pol. i gm. Starobin, przy drożynie ze Starobina do Wieliczkowicz, ma 29 osad. Od zach. i południa rozciągają się nieprzebyte błota, zasiane t. z. ostrowami lesistemi; grunta piaszczyste, dużo siana błotnego. *A. Jel.*

Powarki, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianowo, okr. wiejski Swirki, o 8 w. od gminy a 71 w. od Wilejki, w 1864 r. 10

dusz rewiz.; własność Pietkiewiczów. Podług spisu z 1866 r. razem ze wsią Pasieki ma 8 dm. i 89 mk. (39 prawosł. i 50 kat.).

Powarnie, dwa pobliskie zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejcie (Adamejciszki), o 21 w. od gminy a 32 i 33 w. od Wilna. Jeden z nich w 1866 r. miał 2 dm. i 13 mk. kat., drugi zaś 2 dm. i 9 mk. tegoż wyzn. (podług spisów z 1864 r. jeden 4, drugi 6 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Powarniewo, dobra, pow. newelski, w gm. Trechalewo; należy do nich fol. Mozole.

Powarniszki 1.) zaśc. rząd. nad jez. Warnina, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 65 w. od Święcian, 2 dm., 22 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 6 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Czywile.

Powary, okolica szlach. nad rz. Cyrą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 53 w. od Lidy a 17 w. od Ejszyszek, ma 21 mk. kat. *A. T.*

Powasarele 1.) zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Borekuny, o 9 w. od gminy a 36 w. od Wilna, ma 2 dm., 33 mk. kat. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbow. Mussa. 2.) **P.**, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Bortkuszki, o 8 w. od gminy a 38 w. od Wilna, 3 dm., 21 mk. kat. (w 1864 r. 27 dusz rewiz.); należy do dóbr Bortkuszki hr. Platerów.

Powarschen 1.) al. *Powarszen* (niem.), dobra ryc. i leśn., pow. iławkowski, $4^1/_2$ klm. od st. p. Reddenau. Obszar 317 ha. 2.) **P.**, wś, pow. nizinny, st. p. Neukirch.

Powayen 1.) dobra ryc. i dworzec kolei żel., pow. rybacki, 21 klm. na zach. od Królewca, w równinie ograniczonej z półn. sambijską wyżyną, z połud. zatoką Fryską. Staropruskie słowo „poweysta“ oznacza nisko położone, na powodzie narażone urodzajne ziemie. Okolice w lasy i torfiska obfitujące. Mieszkańcy trudnią się przeważnie rolnictwem i chowem bydła. Poczta i tel. w miejscu, 179 mk. ew. i 510 ha obszaru. 2.) **P.** *Gross*, wś, pow. rybacki, st. p. Germau. 3.) **P.** *Klein*, wś, tamże. 4.) **P.** *Neu*, fol., pow. frydlądzki, st. p. Domnau. *Ad. N.*

Poważe, wś, pow. łukowski, gm. i par. Łuków, ma 19 dm., 206 mk., 171 mr. W 1827 r. 9 dm., 57 mk. Wś ta leży tuż pod Łukowem i stanowiła część dóbr rząd. i majoratu Łuków.

Powązki 1.) przedm. Warszawy, cmentarz i obóz wojskowy, pow. warszawski, gm. Powązki, par. Wawrzyszew. Leżą w stronie płn.-zach. od Warszawy. Począwszy od rogatek powązkowskich wzdłuż drogi bitej ciągnie się z lewej strony rozległy cmentarz katolicki Warszawy, zwany Powązkowskim, na obszarze którego wznosi się kościół katolicki murowany, a na prawo wychodzi od szosy droga a raczej ulica zwana Burakowską (od pobliskiej wsi Burakowa), koło której grupuje się między linią kolei obwodowej, okopem miejskim i szosą powązkowską właściwe przedmieście Powązkowskie, wchodzące w skład miasta Warszawy. O dwie wiorsty od rogatek, przy szosie, rozłożyła się osada Powązki, zamieszkana przeważnie przez żydów i zabudowana drewnianymi domkami. Mieści tu się zarząd gminny, szkoła początkowa. Przy osadzie stoi cerkiew wojskowa, stary pałacyk służący za mieszkanie dowódcy wojsk, młyn i piekarnia wojskowa. Na prawo od szosy znajdują się magazyny wojenne, baraki zimowe, obóz i pola wojennych ćwiczeń. Ludność osady, prócz wojska, wynosi do 3000. Obszar gruntów włościań. 274 mr. a do osadników miejskich i kolonii należy 989 mr. W 1827 r. było tu 141 dm., 964 mk. P. są dawną wsią książęcą. Janusz ks. mazowiecki sprzedając niejakiemu Piotrowi Pielgrzymowi wójtostwo Starej Warszawy w 1408 r., oddał pod jego juryzdykcyą wsie: Młociny, Wawrzyszewo, Powązki i Jazdów, widocznie prawa niemieckiego używające. Po wcieleniu Mazowsza do Korony, wsie te z kilku innemi jeszcze weszły w skład ststwa warszawskiego, które w połowie XVII w. posiada Jan Grzybowski, założyciel jurydyki Grzybów pod Warszawą. Według lustracyi ststwa warszawskiego z 1660 r. wieś Powązki, leżąca w pół mili od Warszawy, ma pole trójne, włók wszystkich według dawnych lustracyi 10, między któremi szpitalnych włók Nr. 2, na które ma być przywilej od książąt mazowieckich, jako lustracye dawne świadczą. Natenczas znajduje się osiadłych ćwierci 3 włóki (świeżo po wojnach szwedzkich i spustoszeniu okolic miasta). Poddanych w tej wsi 3 i wdów 3, powinni byli dawać z włóki żyta korcy 4, owsa 6, kapłonów 2, jajek 20, wiecznego czynszu po gr. $1^1/_2$, drugiego czynszu dają z włóki gr. 9. Teraz ten czynsz tylko ze trzech ćwierci włóki płacą, to jest pieniężnego czynszu zł. 6 gr. $13^1/_2$; żyta korcy 3, korzec per zł. 2, zł. 6; owsa korcy $4^1/_2$, per zł. 1, zł. 4 gr. 15; kapłonów $1^1/_2$, per gr. 12, gr. 18; jajek 15 gr. 3; wiecznego czynszu gr. $12^1/_4$. Robić winni z włóki w tydzień po dni 4, tłuk do roku 3 i chrustów strzedz pod Warszawą powinni, podwody za dzień odprawować. Dziesięcina z tej wsi należy J. Ks. biskupowi poznańskiemu (A. Wajnert, Starożytn. Warszawy, VI, 225). Według dziełka: „Opłata wojska, t. j. Taryfa kwart, hyberny i t. d.“ z 1771 r. Fryderyk Bruehl, generał artyl., ststa warszawski, płaci kwarty 3367 zł. 21 gr. Jednocześnie zaś łan pola między wsiami Powązki a Burakowem

posiada ks. Adam Czartoryski z małżonką i płaci kwarty 30 zł. 15 gr. a z łanu roli wybranieckiej we wsi Powązkach 7 zł. 6 gr. Na tych to łanach założyła i urządziła ks. Izabella Czartoryska czarującą siedzibę wiejską, która rozsławiła po całej Polsce nazwę Powązek. Śród obszernego parku, na wzór wersalskiego Trianonu powznosiła niewielkie, skromnej powierzchowności domki i porozmieszczała naśladownictwa ruin klasycznych. Każdy z członków rodziny książęcej i ważniejsze osoby z dworu książęcego miały swe oddzielne domki. Niektóre z tych chatek zdumiewały bogactwem i pięknością wewnętrznego urządzenia, nagromadzonemi tam dziełami sztuki. To czarowne ustronie stało się ulubionem miejscem wycieczek i zabaw dla wyższego świata Warszawy w epoce Stanisława Augusta. Trembecki udatnym poematem upamiętnił piękności tej siedziby, która była plastycznem odtworzeniem pojęć i upodobań ks. Izabelli, wykształconej na francuskiej literaturze i zostającej w korespondencyi z Delillem. Jak Powązki odbiły stan duszy księżnej w pierwszej połowie jej długiego żywota, Puławy są znowu wyrazem przekształcenia pojęć i uszlachetnienia uczuć twórczyni „Świątyni Sybilli“ w drugiej połowie życia. Z przeniesieniem się dworu książęcego do Puław, upaść musiały Powązki, których świetność polegała na bogactwach nagromadzonych wewnątrz owych skromnych domków i na utrzymywaniu kosztownem samego parku. Wypadki 1794 r., zwłaszcza oblężenie Warszawy, przyczyniły się do zupełnego zniszczenia tej uplastycznionej sielanki francuskiej. Rysunki pałacyku i widoki parku ks. Izabelli podały „Kłosy“ (t. XII, str. 294). Współcześnie z tem na obszarze wsi powstaje w 1790 roku pierwszy zamiejski cmentarz, na części stanowiącej jurydykę Szymanowskich, którzy oddali na ten cel plac 349 łokci długi a 178 szeroki. Przy cmentarzu kosztem królewskim wzniesiono tegoż roku kościół p. w. św. Karola Boromeusza i otoczono cmentarz murem. Pierwotnie cmentarz ten przeznaczony był dla trzech parafii warszawskich: św. Jana, Panny Maryi, św. Andrzeja i zwał się cmentarzem polowym. Od 1838 r., po skasowaniu ostatniego ze śródmiejskich cmentarzy, ujazdowskiego, cmentarz powązkowski stał się ogólnym dla całej ludności katolickiej Warszawy. Wtedy to sporządzono plan cmentarza, wystawiono katakomby i zaprowadzono stałą służbę. Odtąd co pewien przeciąg czasu zachodziła potrzeba rozszerzania cmentarza przez włączanie przyległych placów. Obecnie dosiągł on niemal plantu drogi żel. obwodowej, łączącej dworzec wiedeński z dworcem pragskim. Obszar cmentarny wynosi obecnie 1,268,362 łokci kwadr. (około 86 mórg). Zaludnienie przyległych przedmieść: Powązek i Woli uniemożliwiło dalsze rozszerzanie obszaru, skutkiem czego otworzono w ostatnich latach nowy cmentarz ogólny na polach wsi Brudna za Pragą. Opis cmentarza, rysunki pomników ważniejszych i życiorysy wybitniejszych osób tu pochowanych, mieści dzieło: „Cmentarz Powązkowski“ (Warszawa 1855—58, 3 tomy), wydane przez K. Wł. Wojcickiego. Ponieważ reszta obszaru wsi P. była posiadłością królewską, przeto po utworzeniu królestwa polskiego w 1815 r. przeznaczono te pola na stały obóz wojskowy i powznoszono wtedy budowle dotąd się utrzymujące i na ten sam cel obracane. P. gmina należy do sądu gm. okr. I w Łomiankach, st. pocz. Warszawa, ma 4104 mr. obszaru. 2.) **P.**, wś i kol., pow. błoński, gm. Radzików, par. Leszno, odl. 9 w. od Błonia, 37 w. od Warszawy. Fol. P. wchodził w skład dóbr Grądy, dziś nie istnieje, rozkolonizowany w 1860 r. Powstałe stąd kolonie mają 10 os., 74 mk., 267 mr. obszaru. W 1827 r. 7 dm., 72 mk. 3.) **P.**, wś, pow. błoński, gm. Piekary, par. Mszczonów, ma 64 mk., 118 mr. ziemi dwors. W 1827 r. 4 dm., 26 mk. *Br. Ch.*

Poweitnick a'. *Weitnick*, os. leśn., pow. welawski, st. p. i tel. Tapiewo.

Powejtupie, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 28 w., 3 dm., 20 mk. W 1827 r. było 3 dm., 36 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Leśnictwo.

Powelice 1.) *Dolne* niem. *Nieder-Paulowitz*, wś, pow. karniowski, obwód sąd. osoblaski na Szląsku austr. Leży nad pot. Ossą, z przys. Grundekiem i młynem Kobierniskim (niem. Kawernermuehle). Graniczy od wsch. z Kobiernem (Kawarn), od płd.-wsch. z Rudolczycami, od zach. z Powelicami Górnemi i Grodem Dziewczym (Maidelberg), a od półn. z Karlsdorf i Fuellstein. Wznies. wsi, tuż nad rzeką Ossą, 247 mk. npm. W zach. stronie wznoszą się pagórki zwane Czerwone (304 mt.). W 1880 r. było 74 dm., 500 mk. rz.-kat.; Niemców 485, Czecho-szląz. 15; z tego przypada na Grundek 13 dm., 71 mk. Szkoła ludowa 1-klasowa. 2.) **P.**, *Górne*, niem. *Ober-Paulowitz*, z przysiołkiem *Powelice Nowe* (Neu-Paulowitz), pow. karniowski, obw. sąd. osoblaski, na płd.-zach. od P. Dolnych, na płd. od Grodu Dziewczego, na wsch od Liebental, a na płn.-wsch. od Buszowca (Butschafka), na płn.-zach. od Rudolczyc. W 1880 r. było 67 dm., 395 mk. rz.-kat. Niemców; z tego na P. Nowe przypada 10 dm., 45 mk. Szkoła ludowa 1-klas. *Br. G.*

Powelischken (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Karalene.

Powembry, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 6

w., ma 21 dm., 205 mk. W 1827 r. było 13 dm., 154 mk.

Powengrupie, w ostatnim spisie urzęd. *Powertrupie*, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 13 w., ma 11 dm., 85 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Powengry, dwór, pow. rossieński, par. kielneńska, własność Jawtoka.

Powentów al. *Bowentów*, fol., pow. łęczyc ki, gm. i par. Grabów, odl. 16 w. od Łęczycy, ma 3 dm., 37 mk.

Powerchów, rus. *Powerhiw*, wś, pow. rudecki, 26 klm. na płd.-wsch. od Rudek, 15 klm. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Komarnie. Na płn.-zach. leży Terszaków, na płn.-zach. i płn. Tatarynów, na wsch. Kołodruby, na płd. Horucko (pow. drohobycki). Wzdłuż granicy płd.-zach. i płd. płynie Dniestr krętym biegiem i przyjmuje na samej granicy południ. Tyśmienicę. Zabudowania wiejskie le żą w środku obszaru. Własn. wiek. (hr. Karola Lanckorońskiego) ma roli or. 5, łąk i ogr 132, lasu 44 mr.; wł. mn. roli or. 256, łąk i ogr. 161, past. 99 mr. W r. 1880 było 78 dm., 462 mk. w gminie, 1 dm., 5 mk. na obszarze dwor.; 5 rz.-kat., 439 gr.-kat., 23 izrael.; 5 Polaków, 461 Rusinów, 1 Niemiec. Par. rz.-kat. w Komarnie, gr.-kat. w Kołodrubach. We wsi jest cerkiew i szkoła 1-klas. W r. 1690 poświadcza Jan III, że Jan Stanisław Jabłonowski ustąpił na rzecz Jana Karola Dolskiego wsi: Ostroróg, Kołodruby, Powerchów i t. d. (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 458, str. 1712). *Lu. Dz.*

Powerkalnie, dwór, pow. rossieński, par. stulgiewska, własność Staszyńskich.

Powerkenie, zasc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 22 w. od Święcian, 1 dm., 10 mk. kat.

Powermeń, wś i dobra nad strugą Wermeną, pow. poniewieski, o $4^1/_2$ mil na płd. od Poniewieża, gm. Remigoła, ok. pol. Krakinów, par. Truskowo, przy trakcie handl. z Poniewieża do Żejm (st. dr. żel. lipawsko-romneńskiej). P. stanowi niemal od półtora wieku dziedziczną własność polskiej linii Brunnowów. Najdawniejsze wiadomości o P. sięgają 1739 roku, w którym to roku d. 7 lutego Wojciech Lejecki sprzedaje Klodtom P., nabyty przez niego w tymże czasie od Kazimierza Grothuza. Lecz już d. 26 marca 1748 r. P. prawem kupna przechodzi do szlachcica kurlandzkiego Jana Mikołaja de Brunnow, pułkownika wojsk polskich, a następnie podstolego brasławskiego. Brunnowowie od wielu wieków wysokie urzędy i znaczne posiadłości w Kurlandyi i okolicach Dyneburga posiadali. Te ostatnie znacznie powiększone zostały odkąd dobra krasławskie 29 maja 1569 r. oddano w dziedzictwo Michałowi Brunnowowi, kanclerzowi ks. kurlandzkiego (ob. *Krasław*). Ród ten wszelako do początku XVIII w. po większej części w Kurlandyi i ziemi piltyńskiej stale przebywał. Wspomniany wyżej Jan Mikołaj Brunnow, pułk. wojsk pols., tudzież podstoli brasławski, dziedzic dóbr w Kurlandyi, był pierwszym z rodu, który się przeniósł na Litwę, a ożeniwszy się z Maryanną Karpiówną, nabył dobra Narmojnie w pow. wiłkomirskim. Tenże Jan Mikołaj Brunnow w 1748 r. od Wilhelma Gedeona i Anny z Ledeburów Klodtów nabywa wieczyście i dobra P., niegdyś w pow. upickim a obecnie w pow. poniewieskim leżące. Syn Jana Mikołaja Jakub Brunnow, ststa rymszyski i okański, dziedzic dóbr Poniemunia Górnego i Dolnego, tudzież P. w pow. upickim a majętności Narmojnie w pow. wiłkomirskim, żonaty z Barbarą Piórówną (córką krajczego witebskiego a później generała wojsk rossyjs. Pióro i Zofii z Manteuffliów Piórowej, dziedziczki dóbr Poniemunia Górnego i Dolnego) był już zupełnym Polakiem. Dobra P. po ojcu swym Jakubie obejmuje Stanisław Brunnow, marszałek upicki i szambelan J. K. M., jak tego dowodzi dokument dzielczy 12 marca 1788 r. pomiędzy nim a jego bracią i siostrami dokonany. Tenże Stanisław Brunnow w 1800 r. ożenił się z hr. Eufrozyną Kossakowską i miał z niej syna Szymona, który odziedziczone po ojcu dobra P. i Pakście znacznie powiększył nabyciem Nowego Dworu i Wodakl. Żona zaś jego Jadwiga z hr. Potockich Brunnowowa przyniosła mu w wianie dobra Rudawę, położone w grodzieńskiem. W skład dóbr powermeńskich, stanowiących obecnie dziedziczną własność synów wyżej wspomnianego Szymona Brunnowa († w 1878 r.), Stanisława i Szymona, wchodzą majętności: 1) P. z folwarkami Gojsy, Szczukiszki i Pogełupie w par. truskowskiej; 2) Pakście w par. pogirskiej; 3) Nowy Dwór (niegdyś dziedzictwo Szukszów, później Sopoćków) w par. remigolskiej i 4) Wodakle (niegdyś dziedzictwo Chrypcewiczów) z mkiem t. n., obszernym kościołem, tudzież folw. Dowmontany i Ławkogol, stanowi osobną parafią wodaklańską i leży już w pow. wiłkomirskim. Obszar dóbr powermeńskich wynosi obecnie ogółem 2857 dzies., z których na P. z folw. Gojsy, Szczukiszki i Pogełupie, tudzież majętnością Pakście przypada 1704 dz., na Nowy Dwór 453 dz. a na Wodakle 700 dz. Grunta składają się tu przeważnie z czarnoziemu. Jedynie w Wodaklach napotykamy piaskowatą glinkę. Dobra powermeńskie obfitują w łąki, po większej części nisko położone i błotniste, które wszelako użyźniają się z powodu umiejętnie przeprowadzonej kanalizacyi. Gospodarstwo wzorowe, ale niezupełnie postępowe.

Nawozu naturalnego dostarcza przeszło 300 krów, wszelako i nawóz sztuczny a mianowicie superfosfat bywa tu w znacznej ilości używanym. Uprawiają tu głównie żyto i jęczmień, mniej pszenicy i roślin pastewnych. Len rodzi obficie, wszakże w małych tylko rozmiarach bywa uprawiany by nie wycieńczać gruntów. Okolica równa i płaska. Lasy wyłącznie liściaste. Świerki znajdujemy tylko we wsiach i folwarkach starannie ręką ludzką obok rozłożystych kasztanów i akacyi białych pozasadzane. W lasach licznie się napotykają dęby, jesiony, czarne olchy, brzozy i osiny, rzadziej zaś natrafić można na wiązy, klony, srebrną topol i jarzębiny. Przez Nowy Dwór przepływa rzeka Upita. W obrębie majętności Pakście leży jez. Pilwin, zajmujące 21 dz. powierzchni, odznaczające się z powodu poławiających się w niem bardzo dużych karpkarasiów, dochodzących częstokroć do 5 funtów wagi. Napotykamy tu także szczupaki i inne ryby pomniejsze. W obrębie majętności Wodakl leży rybne jezioro Wodaklańskie, liczące przeszło 30 dz. obszaru. Wypływa z niego rzeczka poruszająca młyn wodny wodoklański. Płynąca zaś około P. błotnista struga Wermena ma brzegi płaskie, liliami wodnemi i tatarakiem bujnie porastające. Struga ta nadzwyczaj błotnista, w czasie wiosennych wylewów dochodzi do 250 sążni szerokości; nie porusza ona wszakże żadnego młyna. Na niej istnieje 14 mostów, które w porze wiosennej woda całkowicie pokrywa. Lud tu czysto litewski, rz.-katol. wyznania. *G. Menteuffel.*

Powerpiany, dwór, pow. rossieński, par. kielmeńska, o 30 w. od Rossień, własność Przeciszewskich.

Powersocze 1.) wś nad rz. Wersoką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Nowydwór, o 10 w. od gminy a 54 w. od Lidy, ma 3 dm., 17 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr Burmiejki, Konopackich. 2.) **P.**, wś, tamże, okr. wiejski Wersoka, o 15 w. od gminy a 55 w. od Lidy, ma 5 dm., 26 mk. kat (14 dusz rewiz.); należy do dóbr Wersoka, Szalewiczów.

Powerwie, wś, pow. rossieński, par. stulgiewska.

Poweseje, fol. nad jeziorem, pow. nowoaleksandrowski, gm. Aleksandrowo, na piaszczystej, wzniesionej wydmie. Należy do dóbr Antonosze, które w 1852 r. otrzymał z podziału familijnego Edward Roemer, syn Michała.

Powęgry, dwór rząd., pow. rossieński, par. cytowiańska.

Powęzów al. *Powiązów*, w XVI w. *Powanzow*, wś, pow. jędrzejowski, gm. Węgleszyn, par. Konieczno. W 1327 r. 2 dm., 9 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 552), łany kmiece dawały dziesięcinę, wartości do trzech grzyw., kustodyi kurzelowskiej a za konopną po 2 gr. z łanu. Części szlacheckie zaś dawały plebanowi w Pierkowicach. Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1508 z części Jadwigi Powązkowskiej płacono gr. 33 den. 9. Część Feliksa Powązowskiego gr. 12. W r. 1540 wś szlachecka P., w par. Konieczno, własność Jana Powęzowskiego i Stanisława Gruszczyńskiego, miała 5 kmieci na łanach, 2 na pół łan., $1^1/_2$ pustego łana, 2 dwory, 2 folwarki, sadzawkę i młyn, lasy i łąki. W 1573 r. wykazano tu 4 łany (Pawiński, Małop., 273, 484, 485, 578). P. nabyty został w 1554 r. (zapewne jedna część) od Rzeszowskiego przez Mikołaja Reja (ob. *Oksza*). *Br. Ch.*

Powgułki (*Połczułki*), dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rogoźno, o 30 w. od Kobrynia.

Powiacie, wś nad rz. Wiatą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Drujka, okr. wiejski i dobra Miłoszów Idołta, o 4 w. od gminy a 38 w. od Dzisny, ma 20 dm., 169 mk. (78 dusz rewiz.). Była tu niegdyś kaplica unicka drewniana.

Powiadacze, niem. *Sagendorf*, wś i okr. wiejski, pow. mogilnicki, o 8 klm. na płn. od Trzemeszna, par. Kruchowo, poczta i st. dr. żel. w Trzemesznie, 3 dm., 19 mk. P. należały dawniej do dóbr kruchowskich. W skład okręgu wiejsk. wchodzą Wyrobki (3 dm., 27 mk.); cały okrąg ma 6 dm. i 46 mk. (3 kat.). Folwark jest własnością Alberta Kriegera, dziedzica Ławek.

Powialnominigie, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkarzyszki, o 5 w. od gminy, 2 dusze rew.; należy do dóbr skarbowych Powiżyn.

Powianówka, rzeczka w pow. dzisieńskim, przepływa pod wsią Krasnowce, zaśc. Kutniki al. Picele.

Powianówka 1.) os. karcz. nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 6 w. od Dzisny, ma 1 dm., 5 mk. żyd. 2.) **P.**, os. karcz. nad rzką t. n., tamże, o 6 w. od Dzisny, ma 1 dm., 5 mk. żydów. 3.) **P.**, fol. i dobra nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski P., o 7 w. od Dzisny, ma 1 dm., 9 mk. kat; własność Rusieckich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Liponty, Dworzyszcze, Choćkowo i Piekotino, w ogóle 57 dusz rewiz. włościan uwłaszcz.

Powiat, w dok. *districtus*, *regio*, jest to obecnie okrąg administracyjny, obejmujący pewną ilość jednostek administracyjnych, jakiemi są gminy. Zarówno w królestwie polskiem jak i przyległych prowincyach podział ten ma przeważnie administracyjne i policyjne znaczenie. Odnośnie do innych funkcyi życia państwowego wytwarzane bywają inne większe lub mniejsze okręgi (sądowe, edukacyjne, wyborcze), oparte jednakże zwykle na podziale powia-

owem. W przeszłości naszej powiat występuje pierwotnie jako okrąg sądowy, skupiający w sobie interesy własności ziemskiej, szlacheckiej naturalnie. Starożytny podział kraju na ziemie oparty był zarówno na pewnych naturalnych granicach, oddzielających i osłaniających, ale często i na wspólności odrębnych fizycznych właściwości danego terytoryum (Kujawy, Łęczyca, Podlasie), z któremi łączyły się pewne odrębności warunków życia, stosunków ekonomicznych, społecznych, często i politycznych. Gdy nad związkiem pewnej liczby ziem wyniosła się centralna władza książęca, władza wojenna i sądownicza głównie, przeto wraz z organami tej władzy musiał powstać i rozdział kraju na okręgi zwane kasztelaniami, ponieważ głównym celem tej organizacyi było utrzymywanie w stanie obronnym pogranicznych grodów. Centry okręgów, grody, mieściły się przeważnie po granicach ziem a najczęściej po granicach państwa, przeto podział ten nie był dogodnym dla administracyjnych celów. W miarę jak się zacierał we władzy królewskiej jej pierwotny charakter wojennego przywództwa, występują z jednej strony starostowie, jako administratorzy dóbr królewskich i przedstawiciele władzy policyjno-sądowej, z drugiej sądy ziemskie, jako wyraz stanowej i ziemskiej emancypacyi z pod władzy książęcej. Z postępem gospodarstw folwarcznych wzmaga się materyalna zamożność i występują polityczne dążności szlachty. Dawne instytucye książęce, ich przedstawiciele i związane z tem podziały tracą znaczenie w obec rozwijających się interesów i instytucyi szlacheckich wymagających przy zwiększonem zaludnieniu nowych podziałów z nowymi centrami. Tym dążeniom i potrzebom odpowiadają powiaty, których centrami są miasta skupiające w sobie rozliczne sprawy ziemiaństwa. Stare grody kasztelańskie częścią znikają, straciwszy swe znaczenie, częścią stają się zawiązkami osad miejskich i centrami politycznego życia powiatów. Dawne ziemie rozpadają się na powiaty. Nowy podział nie opiera się na żadnej uchwale regulującej stosunki sądowe, polityczne i administracyjne w całym kraju, lecz wytwarza się powoli siłą samych warunków życia szlacheckiego. Sądy ziemskie, powstające w XIV w., mnożą się odpowiednio do przyrostu posiadłości szlacheckich, zniewalającego do wytwarzania drobniejszych okręgów. Siedziby sądowe skupiają w sobie zwykle interesy ekonomiczne i polityczne okręgu. Dla celów administracyjnych (poboru podatków) służy za podstawę podział powiatowy w połączeniu z kościelnym (parafie). Najważniejszym jednak czynnikiem nadającym powiatowi charakter samoistnej cząstki organizmu państwowego jest instytucya sejmików powiatowych, rozwijająca się w XVI w. Jak życie polityczne, tak związane z niem instytucye i podziały powstają naprzód w Małopolsce i Wielkopolsce, stąd przenikają do innych prowincyi. Jak obok sądów ziemskich istnieją i funkcyonują sądy grodzkie, tak samo obok powiatów nie przestają istnieć okręgi, noszące dawną nazwę ziem. *Br. Ch.*

Powiatek, dok. *Baussen Fuerstenau*, dobra ryc., pow. grudziądzki, st. p. i kol. Linowo, 4 klm. odl., st. tel. Mełno, par. kat. Rywałd, ew. Lisnowo. W 1868 r. 13 bud., 7 dm., 115 mk., 60 kat., 55 ew., 230 ha roli or. i ogr., 25·6 łąk, 0·8 lasu, 7·7 nieuż., razem 264·1 ha; czysty doch. z gruntu 3998 mrk. Osada ta, należąca dawniej do komturstwa radzyńskiego, powstała r. 1427 na obszarze Bursztynowa. W tym bowiem roku nadaje w. mistrz Paweł v. Russdorf wiernemu Janowi (Hans) Lange za wierne usługi 10 włók na prawie magdeb. „baussen den Graenzen des Dorfes Fuerstenaw“, t. j. po za granicami wsi Bursztynowa, ale tylko o tyle, że mieszkańcy włók tych nie uprawiali, lecz dali im odłogiem leżeć. Do tego dołączył małe i wielkie sądownictwo z obowiązkiem służenia zakonowi przy wszelkich wyprawach i pomagania przy budowlach. Na uznanie zwierzchnictwa miał płacić 1 fenik chełm. i 1 funt wosku. Równocześnie zastrzegł sobie zakon, że gdyby owe 10 włók znów dołączył do Bursztynowa, natenczas właścicielowi da inne dobra. R. 1721 nabyli ten majątek Czapscy. Przy okupacyi pruskiej posiadali je bracia Tomasz i Paweł Czapscy, ale dzierżył je szambelan Trzciński. Dziadek jego bowiem ze strony matki hr. Podoski pożyczył Czapskim 570 dukatów. Trzciński zadzierżawił r. 1776 dobra tutejsze wdowie Krupeckiej. Wówczas obejmował P. 6 włók chełm., lasek brzozowy o 15 mr., 12 mr. łąk, 1 karczmę i prawo jurysdykcyi, polowania i wyszynku w karczmie. Później wykupili bracia Czapscy te dobra; jeden z nich Paweł umarł r. 1782, Tomasz zaś r. 1784. Odziedziczyła po nim córka Konstancya, której pierwszym mężem był ks. Radziwiłł, drugim hr. Małachowski, po niej dostała dobra tutejsze jej córka Urszula Maryanna księżna Radziwiłłówna, która w 1786 r. Powiatek puściła w wieczystą dzierżawę Szymonowi Gronowskiemu za kanon, wynoszący 621 fl. Według topografii Goldbecka liczyła wś szlach. i fol. Powiatek 5 dymów (ob. Gesch. des Graudenzer Kreises von Froehlich, str. 241). *Ks. Fr.*

Powiazyń 1.) wś nad rzką Powiazynką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowicze, okr. wiejski Puźniki, o 4 w. od gminy a 52 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, ma 15 dm., 135 mk. (72 dusz rewiz.); należy do dóbr Dekszniany, Wołodkowiczów. 2.) **P.**, zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zaborze, o 13 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Szynki, Kopciów.

Powiaże, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Mostwiliszki, o 20 w. od gminy, 137 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Oszmiana.

Powiażyńcie 1.) 1^{e} i 2^{e} dwa zaśc. nad rzką Wiżyntą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkarzyszki, o 4 w. od gminy a 49 w. od Święcian; jeden z nich ma 1 dm., 10 mk. kat. (7 dusz rewiz.), drugi zaś 5 dm., 38 mk. kat. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Powiżyn. 2.) **P.** al. *Aźustrupis*, zaśc. nad pot. Wiżyntą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Syłguciszki, o 8 w. od gminy a 49 w. od Święcian, ma 1 dm., 12 mk. kat. (3

dusze rewiz.); należy do dóbr Syłgudyszki, Jałowieckich. *J. Krz.*

Powicie 1.) wś i fol., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 45 w.; wś ma 11 dm., 159 mk., 228 mr.; fol. 2 dm., 27 mk., 132 mr. W 1827 r. 7 dm., 58 mk. P. wchodziło w skład dóbr Freda a następnie (od 1872 r.) dóbr Józefowa. 2.) **P.** *Rynkuńskie,* pow. maryampolski, gm. Freda, odl. od Maryampola 44 w., ma 11 dm., 91 mk. 3.) **P.**, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Poniemoń. Nie pomieszczone w nowszych spisach urzędow. W 1827 r. 12 dm., 118 mk.

Powicinie, fol. i dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski P., o 63 w. od Wilna; fol. ma 1 dm., 34 mk. kat.; własność Marcinkiewiczów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Kulniszki, Jodkańce, Możejkiszki, oraz zaśc. Europa i Pustopol, w ogóle 208 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych.

Powidaki, fol. nad jeziorem, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Ciechanowiszki, o $22^1/_2$ w. od Wilna, 1 dm., 25 mk. kat., 1 prawosł.; własność Tymińskich.

Powidańce, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Girdziuny, o 6 w. od gminy a 34 w. od Oszmiany, ma 23 dm , 86 mk. kat. (w 1864 r. 30 dusz rew.); należy do dóbr Kazimierzowo, Umiastowskich.

Powidawie, wś, pow. rossieński, parafia crźwiłkowska.

Powidz 1.) miasto, pow. gnieźnieński, odl. 28 klm. na płd.-wsch. od Gniezna i o tyleż od Mogilna. Leży na zachodniem wybrzeżu jez. Powidzkiego. Par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Trzemesznie o 18 klm. Herb miasta ma orła białego w czerwonem polu z koronowaną literą K. na piersi; u spodu tarczy wije się wstęga z rokiem 1364. W końcu XVIII w. było w P. 108 dm., 34 stodół, 7 młynów, ratusz, kasa powiatowa, urząd celny i 602 mk., samych Polaków, między którymi 9 sukienników, 6 kołodziejów, 5 szewców, 4 cieśli, 3 gonciarzy, 3 rzeźników, 1 tokarz, szklarz i 8 różnych innych rzemieślników. Dochód kameralny wynosił 321 tal. W r. 1811 było 127 dm. i 628 mk.; 1831 r. 118 dm., 869 mk. (753 kat., 26 prot. i 90 żyd.); w 1843 r. 1169 mk.; w 1861 r. 1223 mk.; w 1871 r. 1356 mk. (1207 kat., 71 prot. i 78 żyd.) a w 1884 r. 1289 mk. Mieszkańcy trudnią się rybołówstwem i uprawą roli. Dochód z hektaru roli obliczony na 4 mrk. Miasto posiada 1340 ha lasu i jeziora, z czystym doch. grun. 1704 mrk. Jarmarków 4 do roku. Kościół powidzki, p. w. św. Jana Chrzciciela i Mikołaja, istniał przed r. 1362. Kazimierz Wielki potwierdzając t. r. uposażenie kościoła, różne mu dodał przywileje, np. dziesiątą rybę z jezior: Powidzkiego, Nedzięgla Białego i Czarnego (pod Skorzęcinem), Domanową łąkę i wś Strzyżewo. W miejsce kościoła wystawionego niegdyś przez kanonika Grzybińskiego, plebana, stanął w roku 1863 kosztem rządu i parafian nowy kościół z cegły palonej, w stylu gotyckim, poświęcony w r. 1868 przez bisk. Cybichowskiego, sufragana gnieźnieńskiego. Altarya przeniesioną została przed r. 1523 z Zadzimia do P., gdzie atoli w r. 1608 już jej nie było. Par. składały około 1523 r. Charbin, Polanowo, Powidz, Przybrodzin, Ruchocin, Ruchocinek, Rzemiechowo, Świdwowiec dezerta (Szydłowiec ?), Wiekowo, Wiekówko i Wylatkowo; później przybyły Bonikowo, Bonikowskie Huby, Borek, Kąkolewo, Klausthal, Ług, Okręglica, Ostrowo, Piła, Podwiekowo, Powidzka Huta i Kępa, Sautersbrunn, Słoszewo, Smolniki, Studzieniec, Wójtostwo, Wylatkowskie Budy i Zielątkowo. Szkoła istniała tu około 1441 r.; w tym bowiem roku konsystorz przysądził plebanom wyłączne prawo obsadzania jej tak zw. rektorami. W 1243 r. ks. Bolesław nadając jakiemu Baldwinowi 56 łanów ziemi w P. celem osadzania ich na prawie niemieckiem, przeznaczył mu wójtostwo miejscowe, młyn, łaźnię, jatki rzeźnicze, piekarskie i szewskie, łąki nad jeziorem i t. d. Osadników uwolnił od wszelkich ciężarów na lat 18, po upływie których składać oni mieli z każdego łanu po 4 ćwiertnie pszenicy, żyta i owsa, tudzież po wiardunku zwykłej monety. Następcy potwierdzając ten przywilej, wzbraniali żydom osiadać w P. W r. 1352 występuje Mikołaj, wójt powidzki; w r. 1365 król Kazimierz nadał Marcinowi z Piotrowic łanów 22 w lesie „Stawki“ nad jez. Niedzięgiel dla osadzania tych obszarów na prawie niemieckiem; w miejscu tem powstała z biegiem czasu wś Zielątkowo, którą miasto nabyło na własność. Podczas zaburzeń domowych w r. 1383 załogi Łabiszyna i Pakości pustoszyły okolicę Powidza (Mon. Hist. Pol., II, 729). W 1454 r. napadli Krzyżacy na miasto, zburzyli je, a mieszkańców uprowadzili. Jeńcy uwolniwszy się z więzienia, zdążali ku siedzibom swoim, a wysłaną za sobą pogoń krzyżacką odparli i wrócili do Powidza. W nagrodę męstwa król Kazimierz w r. 1464 d. 9 sierpnia potwierdzając przywileje miasta, nadał mu wś Wylatkowo i uwolnił od różnych ciężarów. Powidzanie uważają się odtąd za szlachtę polską. Około r. 1523 wspominany jest Michał, starosta powidzki, a 1524 r. obowiązane było miasto dostarczać podwód wojskowych; w r. 1579 było 7 łanów osiadłych, 10 komorn., 16 rzemieśl. i 8 rybaków; soszu płaciło miasto 6 złp. 12 gr. W 1618 r. było 15 łanów osiadłych; soszu płacono 19 złp. 6 gr. a innych podatków 52 złp. 28 gr., od 24 różnych rzemieślników po 15 gr., od 6 piekarzy po 15 gr., od 2 rybaków po 8 gr., od

3 prasołów po 6 gr. i od 2 młynów. Jarmarków odbywało się 8 dorocznie. Po r. 1793 utworzono z części dawnych powiatów gnieźnieńskiego i konińskiego powiat powidzki, z miastami Powidz, Skólsk, Wilczyn, Mielżyn, Witkowo i Trzemeszno. Graniczył on na zachód z pow. gnieźnieńskim i średzkim, na południe z pyzdrskim, na płd.-wschód dotykał pow. radziejowskiego, a z pod Skólska po za Mogilno szła granica tak zw. dystryktu noteckiego. Powiat powidzki istniał też za czasów księstwa warszawskiego. Po r. 1815 wcielono P. i zachodnią część powiatu do pow. gnieźnieńskiego i mogilnickiego, wschodnią zaś do królestwa polskiego. W wrześniu 1794 r. stał w P. generał Niemojowski z oddziałem wojska. Ststwo powidzkie niegrod. powstało w skutek podziału ststwa pobiedziskiego i składało się z wsi: Charbin, Huta Powidzka, Ługi, Powidz, Przybrodzin, Ruszyn, Rzemiechowo, Smolniki, Szydłowiec i Wylatkowo. Od r. 1768 wchodziło w skład pow. gnieźnieńskiego; r. 1771 opłacało 544 złp. 6 gr. kwarty, 203 złp. 3 gr. hyberny i 100 złp. łanowego; trzymał je wówczas Michał Radoński. Sejm z r. 1773—5 nadał je w posiadanie emfiteutyczne generałowi Kazimierzowi Radońskiemu, a później dostało się jednemu z Gajewskich. Dek. powidzki archidyec. gnieźnieńskiej, miał w 1872 r. 10,672 dusz w parafiach: Brudzewo, Graboszewo, Mielżyn, Odrowąż, Ostrowo, Powidz, Skarboszewo, Staw, Strzałkowo, Szemborowo. Par. P. 2437 dusz. 2.) **P.**, niem. *Powidz-Amtegrund*, wś, tuż pod Powidzem ku zachod., zlewa się z miastem; ma 8 dm., 93 mk. (81 kat. i 12 prot.). *E. Cal.* (Z nadesłanego przez p. Mikołaja Klawittera opracowania, podajemy tu jako uzupełnienie następujące szczegóły). Wojny szwedzkie, w ciągu których, wedle miejscowych tradycyi, mieszczanie okazali wiele męstwa i patryotyzmu, tworząc oddział ochotniczy, wyludniły i zubożyły miasteczko. Starostowie powidzcy korzystając z tego, wcielali łany puste do starostwa i odbierali mieszczanom ich prawa, traktując ich na równi z wieśniakami dóbr starościńskich. Najwięcej podobno odznaczali się takim uciskiem w pierwszej połowie XVIII w. starostowie: Radoński, Sochacki i Gajewski. Ostatni podczas bezkrólewia przed obiorem Stanisława Augusta nie tylko że i grunta orne Powidzanom zabierał ale nawet snopki z pola. Stąd przychodziło do bójek między ludźmi starościńskimi a mieszczanami. Ówczesny proboszcz powidzki Żabicz chcąc powstrzymać od takich zajść, skłonił mieszczan aby na drodze prawnej poszukiwali swych krzywd i pożyczył na ten cel 1000 złp. Zagrożony przecież prześladowaniem starosty, zażądał wkrótce zwrotu pożyczonych pieniędzy. Skutkiem tego miasto oddało swe dobra wylatkowskie w zastaw niejakiemu Szrejberowi za 1000 talarów na 30 lat, bez ograniczenia co do używalności z lasów. Szrejber miał tylko płacić rocznie do kasy miejskiej 400 złp. Z pożyczonych pieniędzy miasto oddało ks. Żabiczowi 1000 złp.; pewną część odłożyło na proces o swe prawa przeciw staroście, a za resztę kupiło wójtostwo Zielątkowo, przytykające do dóbr Wylatkowa. Po wstąpieniu na tron Stanisława Augusta Powidzanie rozpoczęli proces przeciw staroście, który się ciągnął bez skutku aż do 1778 r. W tym roku wysłało miasto deputacyą do króla z prośbą, aby je wziął pod swą opiekę. Przewodniczył deputacyi mieszczanin Czesycki. Król przyjął deputacyą łaskawie i jeszcze w tym samym roku wysłał komisyą do sprawdzenia. Komisya odebrała staroście około 10 włók ziemi. Miasto przecież zaprotestowało, bo starostowie nie 10 włók ale 20 łanów Powidzanom zabrali. Tymczasem Szrejber w dobrach wylatkowskich gospodarował swobodnie. Pozakładał huty szklane, las ciął i zakładał osady i to trwało do r. 1801. Obywatele dopiero teraz spostrzegli szkody jakie ponieśli i złożywszy 12,000 tal. odkupili od sukcesorów Szrejbera resztę używalności na drugie 40 lat. Wydobywszy dobra wylatkowskie, rozparcelowało miasto folwarki: Wylatkowo, Szłoszewy, Okręglice i Budy i rozprzedało kolonistom na czynsz. Lasy zaś należące do Wylatkowa i Zielątkowa (około 2000 mr.) zostawiło dla siebie. Po okupacyi, rząd pruski regulując stosunki, przysłał do Powidza jako komisarza byłego urzędnika z ks. warszawskiego, Polaka. Ten przejrzawszy papiery i przywileje miasta, doradził mieszkańcom upomnieć się o utracone role. Miasto idąc za jego radą rozpoczęło proces przeciw fiskusowi. Proces ten skończył się pomyślnie r. 1827. Rząd pruski miastu oddał z gruntów należących dawniej do starostwa blisko 28 włók. Ziemią tą obywatele się podzielili. Za radą tegoż komisarza wystąpiło miasto z drugim procesem o użytki, które obliczono na 100,000 tal. I ten proces został wygrany w zasadzie, ale sąd z roszczonych pretensyi do rządu przyznał tylko 6000 tal.; reszty należności kazano poszukiwać na dworze saskim. Przed 15 laty miasto kupiło od rządu całe jezioro za 500 tal. i wydzierżawia rybołówstwo. Oprócz ryb dzierżawcy łowią i raki na dość wielką skalę. W r. 1860 i 1863 wywieziono z jez. Powidzkiego za 10.000 tal. raków do Francyi.

Powidzka Huta, niem. *Hutta Powidz*, wś, pow. gnieźnieński, o 6 klm. na płn.-wsch. od Powidza, nad zachod. ramieniem jeziora, należała do ststwa powidzkiego. Przez rząd pruski wcieloną została do amtu skorzęcińskiego, następnie gnieźnieńskiego. Ob. *Hutta* (III, 239).

Powidzka Kępa, niem. *Powidz-Werder*, wś, pow. gnieźnieński, o 7 klm. na wsch.-płn. od Powidza, nad zachod. odnogą jez. Powidzkiego; par. i poczta w Powidzu, st. drogi żel. w Trzemesznie o 17 klm., 8 dm., 50 mk. (36 kat., 4 prot.). *E. Cal.*

Powidzkie Jezioro al. *Powidz*, jezioro pod Powidzem, na południe od Gopła, połączone z siecią jezior ciągnących się z pod Wojcina, w kierunku południowym, na przestrzeni 13 klm. Odpływa do Warty rzeczką Powicznicą al. Meszną, zwaną też Studzieńcem i strugą Młodojewską. Od Ruszyna pod Powidz (6 klm.) rozciąga się w wspomnianym kierunku, a ztąd popod Kochów i Giwartów od północy ku południowi (5 klm.), tworząc kąt rozwarty; 2 klm. szerokie pod Powidzem, zwęża się stopniowo ku kończynom. Zachodnie ramię od Powidza ku Hucie Powidzkiej i Kępie (5 klm.) tworzy półwysep, 5 klm. długi i 1 klm. szeroki. Jezioro jest rybne i głębokie. Granicę między w. ks. poznańskiem a królestwem polskiem pociągnięto w r. 1815 przez sam środek jeziora, od Ruszyna poza Holendry Studzienieckie. Najstarszą nad brzegiem osadą jest Kochów, wspomniany w dyplomatach już pod r. 1065. W 1243 r. pojawia się Powidz, w r. 1284 Polanowo, w r. 1296 Giwartów, w r. 1364 Kossewo, przed r. 1523 Przybrodzin i Rzemiechów (Rzymachowo), później Ruszyn, Huta Powidzka, Kępa i Holendry Studzienieckie po stronie poznańskiej, a Lipnica i Holendry Kossowskie po stronie królestwa polskiego. W r. 1362 król Kazimierz nadał kościołowi powidzkiemu wolne rybołóstwo na tem jeziorze, które zbiegiem czasu stało się własnością miasta Powidza. Widok jeziora pomieścił Tygod. Powszechny z 1880 r., № 52.

Powidzko al. *Powicko*, niem. *Powitzko*, 1329 *Podwidsco*, 1414 *Powiczka*, wś i dobra, pow. mielicki, odl. $3^1/_2$ mili od Mielic. Posiada kościół par. katolicki, szkołę katol. W 1842 r. zamek, folw., sołtystwo, 48 dm., 473 mk. (74 ewang.). Par. ewang. Trachenberg. P. znane już było w r. 1218; przed r. 1245 darował je biskup Tomasz kościołowi wrocławskiemu.

Powiecie, wś wchodząca dawniej w skład ststwa lubomlskiego na Wołyniu. Ob. *Luboml.*

Powiekszna, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Koszany, o 10 w. od gminy a 59 w. od Trok, podług spisu z 1866 r. 6 dm., 84 mk. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.); należy do dóbr Koszany, stanowiących własność mta Kowna.

Powielin, wś, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Smogorzew. Dobra P., składały się z folwarku i wsi zarobnej t. n., wchodziły w skład dóbr Golądkowo, należących do biskupów płockich, a następnie stanowiących ekonomią Golądkowo. W 1819 r. spotykamy we wsi 6 osad pańszczyznianych, posiadających po 25 mr. i wysiewających po 2 kor. jarz. i tyleż ozim., odrabiających po 104 dni sprzęż. i 52 pieszych, oddających po 1 kapłonie, 8 jaj, 5 złp. hyberny i $7^1/_2$ gr. czynszu; 1 czynszownik, mający 10 mr., opłacał 25 złp. 6 gr. czynszu i 1 zł. 8 gr. hyberny, 3 kopiarzy posiadających po 3 mr. i odrabiających po 3 dni pieszych tygodniowo; 1 budnik, szynkarz i młynarz na wiatraku. Razem było 32 męż., 28 kob. (w tej liczbie starszych nad 12 lat 17 męż. i 7 kob.), 5 koni, 14 wołów, 12 krów, 9 jałow., 22 świń. Nadto znajdowały się 2 osady puste od 1780 r. i 1 od wojen napoleoń., były one włączone do gruntów dworskich. Młynarz płacił 18 złp. za siedlisko pod wiatrak. Wiatrak ten był wybudowany na gruntach miasta Serocka, ale w 1805 r. z powodu fortyfikowania kazano mu wiatrak rozebrać; przeniósł się on wtedy do P. Pańszczyznę włościanie odrabiali do folwarku; czynsze i prestacye oddawali do dworu w Golądkowie; dziesięcinę wytyczną jednego roku proboszczowi w Zegrzach, drugiego do Wieliszewa. Folw. P. w 1820 r. wysiewał 2 korce pszenicy, 25—30 żyta, 6 jęczm., 16 owsa, 5 jarki, 8 gryki, $1^1/_2$ grochu, 20 garn. lnu i prosa i zbierał 24—30 fur siana. Znajdowało się wtedy; 1 włodarz, 2 parob., 2 pasterz., 2 fornali, 2 dziewek, 1 dm., 4 koni, 4 wołów, 7 krów, 7 jałow., 200 owiec, 10 świń. Dziesięcinę wytyczną lub w zamian 30 złp. dwór płacił razem z gromadą. W 1882 r. fol. P. rozl. mr. 420: gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 38, nieuż. mr. 16; bud. mur. 4, z drzewa 30, wiatrak. Wś P. os. 31, z gr. mr. 38; wś Romanówka os. 10, z gr. mr. 65. *Lu. Krz.*

Powiełowalksznis, zaśc. rząd. nad jez. Wiełowalksznis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 49 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. katol.

Powiemoń, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Wejwery, odl. od Maryampola 31 w.; wś ma 18 dm., 168 mk., fol. 5 dm., 125 mk.

Powierbie, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Zabołocie, o 13 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jakintany.

Powiercie al. *P. Małe*, wś, i *P. Stare*, folw., w dok. *Powyerczye*, nad rz. Wartą, pow. kolski, gm. Czołowo, par. Grzegorzew, odl. od Koła 4 w.; wś ma 12 dm., 378 mk., kol. 28 dm., 345 mk., fol. 9 dm., 221 mk. Istniała tu gorzelnia. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 934: gr. or. i ogr. mr. 577, łąk mr. 21, past. mr. 2, lasu mr. 117, nieuż. mr. 37; bud. mur. 18, z drzewa 5; płodozmian 12 polowy, las nieurządzony. Do dóbr należały poprzednio: wś P. os. 34, z gr. mr. 73, kol. P. os. 35, z gr. mr. 490, wś Leźnica al. Leśnica os. 6, z gr. mr. 48, wś Zawadki os. 6, z gr. mr. 25. W XVI

w. łany kmiece i folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Grzegorzewie (Łaski, L. B., I, 219). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś P., w par. Grzegorzew, własność Krzysztofa Tujeńskiego, miała $5\frac{1}{2}$ łan., 4 zagr. bez roli, 2 komor. bez bydła. Część Alberta Ciosnowskiego miała $1\frac{1}{2}$ łan., 4 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkp., I, 228).

Powierdownie, fol. i dobra, nad rzką Wardaunis, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski Druckuny, o 65 w. od Trok, ma 1 dm., 22 mk. katol., 565 dzies.; własność Lewandowskich, następnie Chmielewskich.

Powieremie, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, o 6 w. od gminy, 2 dusze rewiz.

Powierszulis, jez. w pow. kowieńskim, na granicy szawelskiego, między Wasiliszkami a Żoginiami, w błotnistym lesie, ma około $3\frac{1}{2}$ w. długości, a $1\frac{1}{2}$ w. szerokości i około 4 w. obwodu.

Powiertupie, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo (ob. t. V, 160), właściwie zwie się Powejtupie.

Powieryńcie, ob. *Powiryńce*.

Powierz, niem. *Powierszeu*, wś na pol. prus. Mazurach, pow. niborski, na trakcie z Niborku przez Napierki do Mławy, około 10 klm. na południe od Niborku, 6 klm. na płn.-wsch. od st. poczt. Białut. Księgi czynszowe z r 1436/37 znają już tę wieś. W. m. Marcin Truchses odnawia Janowi Prawdzic przwilej, nadający mu wsie Górowo i Powierz, oraz puszczę, która graniczy z Bartoszkami, na prawie chełmińskiem, uwalnia go od obowiązku dawania pomocy przy budowie i rozbieraniu zamków i od płużnego a względem Powierza od wszelkich ciężarów na czas życia i przekazując mu wyższe i niższe sądownictwo, oraz prawo polowania, nakłada nań obowiązek 1 służby konnej w lekiej zbroi. Dan w Niborku, w niedzielę środopustną r. 1478. W P. założono wieś dannicką na 15 włókach chełmińskich, a mieszkańcom odnowił r. 1498 mistrz list nadawczy. W Powierzu mieszkają r. 1600 tylko sami Polacy (Ob. Kętrz. O ludn.). *Ad. N.*

Powierzańce 1.), wś rząd., pow. trocki, w I okr. pol. o 38 w. od Trok, 4 dm., 56 mk. katol. 2.) **P.** (*Powierańce*), wś włośc. nad rz. Muszą, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski Babryszki, o 12 w. od gminy a 54 w. od Trok, ma 7 dm., 86 mk. katol. (32 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Olkieniki. *Ad. N.*

Powierzchnia, fol. i os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 38 w.; fol. ma 2 dm., 27 mk., os. 1 dm., 6 mk. W 1827 r. było 2 dm., 44 mk.

Powierzchnia Buda, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 63 w. od Trok, 1 dm., 11 mk. katol.

Powierzchnie 1) zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, ok. wiejski Wieżańce, o 5 w. od gminy a 60 w. od Trok, ma 2 dm., 18 mk. katol. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Buczuny. 2.) **P.** al. *Kisieliszki*, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Nibry, o 6 w. od gminy, 36 dusz rewiz.; należy do dóbr Kisieliszki al. Zaszczyszcze, Jodkowskich. Porów. *Kisieliszki*. 3.) **P.** al. *Ustronie*, dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Jezno, własność Morawskich. 4.) **P.**, zaśc. szl. nad rz. Wierzchnią, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 62 w. od Trok, 4 dm., 25 mk. katol. *J. Krz.*

Powieśniki, wś, pow. sejneński, gm. Wiejsieje, par. Kopciowo, odl. od Sejn 25 w., ma 20 dm., 122 mk. W 1827 r. 9 dm., 76 mk.

Powiet, wś w płn. części pow. kowelskiego.

Powietki, wś w pobliżu rz. Ptyczy, pow. bobrujski, w gm. hłuskiej, przy drożynie z Poblina do Usterk, ms 15 osad; grunta lekkie, nizinne, miejscowość dość odosobniona.

Powiewiórka, czyli *Sorokpol*, mko nad bezim. rzką, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 49 w. od Wilna a 26 w. od Święcian, na płn.-wschd od st. dr. żel. warsz.-petersb. Podbrodzie, 103 mk; własność spadkobierców Michała Soroki. Podług spisu z 1866 r. 15 dm., 158 mk. katol., 11 żydów, 2 mahom.

Powiezgie, wś pryw. nad rz. Wiezgą, pow. szawelski, o 20 w. od Szawel, okr. pol. Szadowo, w 1859 r. 7 dm., 50 mk., młyn wodny.

Powieżyńcie, wś, pow. wiłkomierski, par. Uciany, uwłaszczona z dóbr Romaszkany.

Powikaryuszowski, fol., pow. płocki, gm. i par. Płock. Leży na obszarze terytoryum miasta Płock. Fol. P. w r. 1878 oddzielony od dóbr Trzepowo, rozl. mr. 137: gr. or. i ogr. mr. 134, łąk mr. 2, nieuż. mr. 1; bud. mur. 3, z drzewa 5.

Powiki, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Kuszelewszczyzna, o 5 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Dokurniszki, Żylińskich.

Powiłańce, ob. *Powiłańce*.

Powiliszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 3 dm., 25 mk. kat.

Powilken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, st. poczt. Pogegen.

Powillen-Buttkus al. *Wieszen*, wś, pow. szyłokarczemski, st. poczt. Jugnaten.

Powilna, ob. *Uła*.

Powilona, os., pow. kalwaryjski, gm. Krakopol, par. Simno, odl. od Kalwaryi 36 w., ma 2 dm., 19 mk.

Powiłańce 1.) wś nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr.

wiejski i dobra hr. Potockich Horodno, o 13 w. od gminy, 19 w. od Lidy a 20 od Ejszyszek, ma 5 dm. i 44 mk. katol. (20 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś włośc. nad Osową, tamże, o 13 w. od gminy a 20 w. od Lidy, ma 5 dm., 54 mk. (27 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łopaciszki. 3.) **P.**, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiwańce, o 7 w. od gminy, 51 dusz rewiz. 4.) **P.**, wś rząd. nad rz. Radwanką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., odl. 38 w. od Lidy a 17 w. od Ejszyszek, ma 9 dm., 71 mk. katol. *J. Krz.*

Powiłkowie, pow. wyłkowyski, gm. Giże, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 11 w., ma 3 dm., 29 mk.

Powiłktynie, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Syntowty, odl. od Władysławowa 17 w., ma 7 dm., 85 mk.

Powiłojcie, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Klewica, o 3 w. od gminy, 21 dusz rewiz.: należy do dóbr Romaszkowszczyzna, Korsaków.

Powinksznupie, os., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 33 w., 1 dm. 46 mk.

Powirczów, dwór i dobra, pow. poniewieski, o 1 milę od st. poczt. Janiszki, 6 mil od st. dr. żel. w Szawlach i Mitawie a 12 mil od Rygi, własność Aleksandra Bożeniec Jałowickiego. Grunta urodzajne, wielka produkcya lnu, łąki torfowe i szlamy, las brzozowy i jesionowy. Do dóbr P. należały wsie: Myszejki, Trejgi i Użubole, 16 dm., 100 dusz męzkich. Po uwłaszczeniu dominium posiada 16 włók gruntu i 10 włók lasu. *L. E. D.*

Powiryńcie 1) dobra nad Wiryntą, pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, własność Edwarda Żagiela, ma 329 dzies ziemi dworskiej. 2.) **P.**, dobra, tamże, własność Stan. Piottucha; tu jest kap. kat. par. Kurkle. 3.) **P.**, dwór, tamże, Kopańskich. 4.) **P.**, dwór, tamże, własność Bujków. 5.) **P.**, dwór, tamże, własność Kiełbowskiego.

Powiri (dok.), miejscowość (locus) wymieniona w dok. z r. 1281, leżała pod Żarnowcem w pow. wejherowskim (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 283).

Powiściowie, wś, pow. rossieński, par. erżwiłkowska.

Powisincze, folw. i wś nad rz. Wisińczą, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i par. Sołeczniki, okr. wiejski Małe Sołeczniki, o 5 w. od gminy a 33 w. od Wilna; folw. ma 1 dm., 6 mk. katol., wś zaś 4 dm. i 44 mk. katol. (w 1864 r. podana jako zaśc., mający 17 dusz rewiz.); własność Szulców.

Powiśle, fol., pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice, 1 dm., 6 mk., 241 mr.; należy do Maciejowic. W 1827 r. było 11 dm., 89 mk.

Powisznie, okolica szlach. nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Oszmiana, o 1 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 41 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.).

Powisztajcie, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wisztyniec, odl. od Wyłkowyszek 35 w., ma 58 dm., 633 mk. W 1827 r. było 53 dm., 388 mk.

Powitno, wś, pow. gródecki, 10 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. i urz. poczt. Gródek koło Lwowa. Na płn. leżą Zurzyce i Stronna, na płn.-wsch. Załuże, na wsch. Mszana (st. kol. Karola Ludwika i urz. tel.), na płd. Gródek, na zach. Czuniow (al. Cuniów). Wzdłuż granicy płn. płynie od wsch. na zach. Wereszyca. W dolinie jej, na lew. brzegu leżą zabudowania wiejskie. Płd. część obszaru zajmuje las Powiteński (302 mt.). Srodkiem ob szaru idzie tor kolei Karola Ludwika. Własność więk. (arcybisk. łaciń. we Lwowie) ma roli or. 90, łąk i ogr. 63, past. 26, lasu 429 mr.; własn. mn. roli or. 764, łąk i ogr. 250, past. 203 mr. W r. 1880 było 117 dm., 730 mk. w gm., 2 dm., 14 mk. na obsz. dwor.; 152 wyzn. rzym.-kat., 574 gr.-kat., 18 izrael.; 135 Polaków, 608 Rusinów, 1 Niemiec. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. gródecki. Par. erygowano w r. 1428 przez dziedzica tejże wsi Waśka Moronczyca. Do par. należą: Cuniów, Malczyce, Mszana, Stronna, Wielkopole, Załuże i Zurzyce. We wsi jest kościół murowany, konsekrowany w r. 1853 p. w. św. Mikołaja. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. gródecki. Do par. należą: Cuniów i Stronna. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Powiżupie, os. włośc., pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 8 w., ma 1 dm., 8 mk. W 1876 r. os. P., powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 100: gr. or. i ogr. mr. 51, łąk mr. 15, past. mr. 26, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 3, pokłady torfu.

Powiżyn, dobra skarbowe, pow. święciański, gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puckarzyszki.

Powlinienty, ob. *Pawlinięta*; leżą o 58 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Ilii do mka Radoszkowicz, mają 7 dm. i 49 mk.

Powobelksnie, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 23 w., 4 dm., 55 mk. W 1872 r., dwie osady t. n., jedna miała 2 dm., 32 mk., druga 2 dm. 21 mk. (par. Skrawdzie).

Powodów, dawniej *Powodowo*, wś. i fol., pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy 10 w.; wś. ma 12 dm., 151 mk.; fol. 8 dm., 74 mk. W 1877 r. fol. P. rozl. m. 1104: gr. or. i ogr. mr. 713, łąk mr. 90, pastw. mr. 92, lasu mr. 175, nieuż. mr. 34; bud. mur. 7, z drzewa 15; las nieurządzony. Wieś

P. os. 36, z gr. m. 67. Na początku XVI w. łany folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Leźnicy, kmiecie zaś tylko kolędę po groszu z łanu. Dziedzicem wsi był Aron Powodowski, zapewne dziad głośnego kaznodziei Hieronima Powodowskiego (Łaski, L. B., II, 359, 360). Według reg. pob. pow. łęczyckiego w r. 1576 wś Powodowo, w par. Lieznica major, należąca w części do Anny Skotnickiej, miała 8½ łan., 3 zagr., 1 karczmę. 1 łan pusty, 1 laniator, 2 fabri., 6 osad. Część Michała Powodowskiego i brata tegoż miała 2½ łan., 3 zagr., pustą karczmę (Pawiński, Wielkp., II, 70). *Br. Ch.*

Powodowa, przedmieście Sambora. Leży ono na płd.-zach. od miasta, ma szkołę etat. 2 klasową. W październiku r. 1887 uległo klęsce pożaru, który zniszczył 120 posesyi z zabudowaniami gospodarskiemi.

Powodowo, niem. *Lehfelde*, wś, domin. i okr. domin., pow. babimoski, o 4 klm. na zachód od Wolsztyna; par. i poczta tamże, st. dr. żel. w Babimoście i w Zbąszyniu o 15 klm. W r. 1580 wchodziło P. w skład par. Niałek Wielki; regestra poborowe z tego czasu wykazują przy P. 4 łany osiadłe, 2 zagrodn. i 1 komornika. W końcu XVIII-go wieku była własnością Zygmunta Dziembowskiego. Między Żodyniem a P. wznosi się okop w kształcie półkola. Wś ma 5 dm., 35 mk. (10 kat. i 25 prot.). Domin. liczy 210 mk. w 21 dm.; obszaru wraz z fol. Niałek Wielki ma 1254·53 ha, czyli 592·99 roli, 101·24 łąk, 18·17 pastw., 359·30 lasu, 29·71 nieuż. i 153·12 wody; czyst. doch. 9122 mrk; gorzelnia parowa, nabiał i tucz bydła. W skład okr. domin. wchodzi Niałek Wielki (10 dm., 111 mk.); cały okrąg ma 31 dm., 321 mk. (193 kat., 125 prot. i 3 żyd.).

Powodzie, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Kuliszki, o 5 w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 2 dm., 10 mk. katol. i 1 prawosł. (6 dm. rewiz.); należy do dóbr Worony, Górskich.

Powójtostwo al. *Podwójtostwo*, os., pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, par. Wierzbołów, odl. od Wyłkowyszek 14 w., 2 dm., 4 mk.

Powoksza, zaśc. włośc. na lew. brz. Wilii, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bystrzyca, o 1 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 2 dm., 8 mk., w tej liczbie 4 katol. i 4 żydów (podług spisu z 1864 r. 15 dusz rewiz.).

Powole, folw., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 37 w. od Trok, ma 33 mk. (13 katol., 10 prawosł. w.-ross., i 10 żydów). W 1850 r. dobra P. składały się ze wsi, folw. i zaśc., w par. Żyżmory, miały 900 dzies. rozl. i należały do Jana Mołochowca. Poprzednio własność Mateusza Roemera, ssty sumieliskiego. W pobliżu domu znajduje się góra zwana Wół, od której, podług tradycyi, bierze nazwę siedziba.

Powolny, potok górski, wypływa z pod góry Łuhy (723 m.), na granicy gm. Spasa, Łuhy, Suchodołu i Lecówki; płynie na płd.-zachód i ubiegłszy 2 klm. zlewa swe wody do Meleczynki, dopływu Czeczwy. *Br. G.*

Powołkuszne, wś. pow. augustowski, gm. Petropawłowsk, par. Lipsk, odl. od Augustowa 28 w., 8 dm., 40 mk.

Powondeń, żm. *Pawondenis*, mko pryw. nad rz. Zwirżdys, pow. telszewski, o 22 w. od Telsz, w 1859 r. 15 dm., 113 mk., kościół katol. p. w. św. Anny, wzniesiony z drzewa w 1620 r. przez parafian. Par. kat., dek. worniańskiego, ma 3234 wiern. P. w 1773 r. nadany został przywilejem juris caduci łowczemu litewskiemu Franciszkowi Bouffałłowi (Vol. Leg., t. VIII: 489), dziś własność Sakielów. D. 10 lipca 1831 r. zaszła tu całodzienna walka pomiędzy korpusem gen. Rolanda i Szymanowskiego a oddziałem gen. Dellinghausena. Polacy, nieotrzymawszy posiłków od gen. Chłapowskiego, zmuszeni byli cofnąć się ku Worniom. *J. Krz.*

Poworcie 1.) zaśc. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 66 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. katol. 2.) **P.**, wś. i okolica szlach., pow. rossieński, par. skawdwilska.

Powórsk, urzęd. *Powursk*, w dokum. *Poworsko i Poworsk*, wś cerkiewna w pobliżu rz. Stochodu, pow. kowelski, na pograniczu pow. łuckiego, okr. pol. Hołoby, gm. P., o 30 w. od Kowla, 320 od Żytomierza a 14 w. na płn. od mka Mielnicy, dawniej we włości Koźlinicze. O P. znajdują się wzmianki w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. III, cz. 2: 49 — 59; t. IV, cz. 2: 180.

Powortany al. *Powiertany*, wś włość., pow. trocki, w 4 okr. pol. gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Meluny, o 4 w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 10 dm., 125 mk. katol. (w 1864 r. 51 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Daugi.

Powosiejka al. *Pooświca*, wś poleska w pobliżu ujścia rzeczki Oćwicy do Oressy, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Horki, ma 13 osad; grunta piaszczyste, łąk błotnych wiele, miejscowość małoludna. *A. Jel.*

Powosupie, zaśc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Rudnia, o 7 w. od gminy, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Koniawa.

Powrotne, os. leś., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, odl. od Sejn 22 w., 1 dm., 10 mk. W 1827 r. 1 dm., 3 mk.

Powroźnik, wś, pow. nowosądecki, wznies. 485 mt, zbudowana u zlewu pot. Krynicy z Muszynką, od północy i południa otoczona górami sięgającemi do 717 mt. wznies. Parafia

rzym.-kat. w Muszynie, w miejscu zaś kapelania gr.-kat. z cerkwią drewnianą. Szkoła ludowa i kasa pożyczk. gminna z kapitałem 1473 złr., dwa młyny wodne. Gleba zimna, kamienista, a lasy szpilkowe. Pos. więk. należy do funduszu religijnego i składa się: z 14 roli, 9 łąk, 21 pastw. i 483 mr. lasu; pos. mn. ma 1334 roli, 315 łąk, 356 pastwisk i 171 mr. lasu. Wś ma 128 dm. i 765 mk., 20 rzymsko-kat., 737 gr.-kat., a 8 izrael. Żydzi zaliczają się do narodowości polskiej. P. należał do dóbr bisk. krakowskiego od XIV w., w dyplomie bowiem Władysława II z 30 lipca 1391 (Cod. dip. kat. krak., str. 161) otrzymał go Jan, biskup krak. Według słów dyplomu tutaj istniał zamek muszyński, czytamy bowiem: Castrum Muszina cum oppido sub castro sito dicto Powrośniky. P. graniczy na zach. z Muszyną, (3·7 km.), na wschód z Muszynką, na północ z Krynicą, a na południe z Dubnem i Leluchowem u granicy węgierskiej. *Mac.*

Powsin, *P. Poduchowny*, i *Powsinek*, dawniej *Powsino*, trzy wsie i dwa fol. w pobliżu Wisły, śród szerokiej niziny nadrzecznej, pow. warszawski, gm. Wilanów, par. Powsin. Graniczy z Wilanowem, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną. Powsin ma 675 mk., 795 morg, ziemi dwor., 675 włośc.; w 1827 r. było 47 dm., 439 mk. P. Poduchowny, osady włość. na gruntach pokościelnych, ma 53 morg.; Powsinek zaś ma 349 mk., 45 morg. dwor. i 575 mr. włośc.; w 1827 r. było 29 dm., 305 mk. Na obszarze Powsinka jest jezioro, mające odpływ do łachy wiślanej, 20 morg. obszaru i do 18 st. głębokości. W Powsinie jest pokład torfu, mający 50 morg. obszaru i 10 st. grubości. W pierwszej połowie XIII w. posiadaczem Powsina jest niejaki Bogusz (Bogussa), wojew. łęczycki, który go zapisuje bisk. kujawskim. W potwierdzeniu posiadłości tego biskupstwa przez papieża Aleksandra IV w 1259 r. wymienione jest i Powsino. W 1261 r. potwierdza zapis tej wsi aktem wydanym w Błoniu Ziemowit, ks. mazowiecki i czerski. W 1283 r. bisk. kujawski Alberus zamienia tę wieś z Mikołajem, kaszt. wizneńskim, na Szawłowice w dekanacie gniewkowskim (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., II, 66, 103, 614). W 1398 r. dziedziczka wsi Elżbieta, kasztel. czerska, wystawiła drewniany kościół p. w. św. Elżbiety i na utrzymanie plebana wyznaczyła pewien obszar roli. Obecny kościół murowany, sklepiony, zbudowała w 1725 r. Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, wdowa po kasztel. krakowskim. Przy parafii tutejszej był proboszczem od 1803 r. Jan Paweł Woronicz, natchniony poeta, kaznodzieja, późniejszy arcyb. warszawski. Dobra P. zostały w 1677 r. nabyte przez Jana Sobieskiego i włączone do klucza wilanowskiego, do którego dotąd należą. P. par., dek. warszawski (dawniej piaseczyński), 2329 dusz. *Br. Ch.*

Powsino, 1.) kol., pow. płocki, gm. Brwilno, par. Trzenowo, odl. o 3 w. od Płocka, posiada dom modlitwy ewang., szkołę początkową, karczmę, 40 dm., 293 mk. i 892 mr. 2.) **P.**, wś, pow. lipnowski, par. Ligowo. Obecnie nie istnieje. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 we wsi Powszyno, w par. Ligowo, Jan i Paweł Rokiczki mieli pół łana. Jan Jasionek miał 1 łan. Płacono poboru gr. 18 (A. Pawiński, Wielkp., I, 316). *Br. Ch.*

Powstanka, rzeczka w pow. lipowieckim, przepływa pod wsią Sitkowce, gdzie łączy się z ruczajem Czerwoną, płynącym od wsi Jurkowce, oraz pod wsią Dżuryńce i o 8 w. od Sitkowiec za Niższą Krapiwną uchodzi do Bohu.

Powstyń al. *Pustyń*, w narzeczu ludowem *Paustyń*, wś i folw. nad rzeką Paustynką, pow. słucki przy samej granicy pow. bobrujskiego, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. carewska. Wieś ma 20 osad pełnonadziałowych; folw. własność ks. Wittgensteina, ma około 1 włóki; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk obfitość. *A. Jel.*

Powstynka al. *Paustynka*, *Faustynka*, mała rzeczka w pow. słuckim, dopływ Bierostowej, długość biegu około 4 w., ma ujście za wsią Powstyń. *A. Jel.*

Powszadynia, wś włość., nad stawem, pow wileński, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 4 dm., 23 mk. katol.

Powszowo, wś., w pow. nowogródzkim, ob. *Licice*.

Powszynia, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 58 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. katol.

Powtłupie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Powunden 1.) dobra ryc. z fol. *Powunden*, *Buelau*, *Besserode* i dobra ryc. *Neu Dollstaedt* (Budweyshof i Lassen), pow. prusko-holądzki, 1 klm. od st. p. i tel. Alt-Dollstaedt, obszaru 841½ ha. Fabryka portlandzkiego cementu, 2 młyny wodne. Znaczna hodowla karpi w 5 stawach. 2.) **P.**, wś, tamże, 2 klm. od st. p. i tel. Alt-Dollstaedt. 3.) **P.**, wś, pow. królewiecki, 25 klm. od Królewca, blisko zatoki Kuryjskiej, w urodzajnej, w łąki obfitującej równinie. Ma 354 mk., którzy trudnią się rolnictwem i chowem bydła. Pszenicę, jęczmień, groch i masło odstawia pod korzystnymi warunkami spółka rolnicza do Królewca. P. tworzyło osobne terytoryum, albo jak je zwano w kilku dokumentach osobną „polcę“ Sambii. „Polca“ jest zapewne wyrazem staropruskim, oznaczającym terytoryum. Po utworzeniu dyecezyi sambijskiej przypadło biskupowi. Dokument z r. 1330 wymienia wś tę jako stolicę kameratu tego samego nazwiska. Stał tu zamek krzyżacki, z którego szczątki

do dziś się utrzymały. Zbór ewang. w ostrołukowym stylu, z pięknem przedstawieniem gwiaździstego nieba na sklepieniu. Był to poprzednio kościół katol. Agentura pocztowa w miejscu. Poczta piesza do Laptau. 4.) **P.**, wybud., tamże. *Ad. N.*

Powyrwicie, wś pryw. nad Wyrwintą, pow. szawelski, o 60 w. od Szawel, okr. pol. Kurtowiany, 70 mk., młyn wodny (w 1859 r.).

Powysokie, os. włośc. nad rzką Wysoką i Szeszupą, pow. władysławowski, gm. Gryszkabuda, par. Pilwiszki, odl. od Władysławowa 21 w., ma 2 dm., 20 mk. W 1827 r. był 1 dm, 20 mk. W 1880 r. osada P., powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 90: gr. or. i ogr. mr. 35, łąk mr. 34, past. mr. 10, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 6, pokłady torfu.

Powyżki, grupa domów w gm. Bestwinka, pow. bialski. *Br. G.*

Powyższyna, uroczysko około mka Chwastowa, nad rz. Unawą.

Poydritz *Alt* i *Neu*, wś i dobra, pow. żegański, par. ewang. Naumburg, katol. Koźle. Młyn wodny.

Pozadworec, zaśc. włośc. nad jez. Mowkie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. kat.

Pozaha, potok, wypływa w gm. Racławówka, pow. rzeszowski, z pod wzgórza Kilianówki (310 mt.). Przepłynąwszy Kilianówkę, przys. Racławówki, zwraca się na płd.-wschód i zrasza obszar Zwięczycy, poniżej której wpada do Wisłoka z lew. brzegu. Długość biegu 5½ klm *Br. G.*

Pozałuszki, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki, okr. wiejski Tokarzyszki, o 10 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do do dóbr Jackowo, Opanowiczów.

Pozapol, fol. wszl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 80 w od Święcian, 1 dm., 4 mk. katol.

Pozaprudzie, zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 58 w. od Dzisny, 2 dm., 13 mk. starowierców.

Pozarzyce 1.) niem. *Poseritz*, 1376 r. *Pozericz*, wś i fol., pow. niemczyński, par. ew. Rudelsdorf, kat. Rothschloss. W 1842 r. zamek, 32 dm., 135 mk. (30 kat.), młyn wodny nad rz. Ślęzą, hodowla owiec. Folw. nosi nazwę Roth-Poseritz. 2.) **P.**, niem. *Poseritz-Hoch*, 1201 r. *Posirist*, w innych dok. *Posarisce*, *Posorize*, wś i fol., pow. świdnicki, par. ew. Domanze, w miejscu kaplica kat. W 1842 r. 42 dm., 830 mk. (40 kat.); hodowla owiec. Jarosław, bisk. wrocławski, przekazał kościołowi w P. wsie: Jaworów (Jauernik) między Świdnicą a Strzygłowem, Cisek (Tissech, Tschechen, Tscheschen) pod Strzygłowem i Piotrowice w miejsce Osieka (Ossig) pod Kostomłotami, Włostowic (Losswitz) pod Wołowem, Scharino (?), Łopiennicy (Laubnitz) i Kamieńca (Ystebcha, Grunau-Camenz) pod Ząbkowicami. W r. 1201 pobierał klasztor lubiąski dziesięcinę z P., którą potwierdzili następnego roku bisk. Cypryan i ks. Henryk; w r. 1202 pisze się Gniewomir z P.; pod r. 1204 zachodzi Kwiatek, kołodziej z P. W 1433 r. d. 16 maja pokonany został i wzięty w niewolę Piotr Polak, ststa niemczyński, herezyarcha, przez Wrocławian i Swidniczan pod Golą i Pozarzycami (Script. R. Siles., XII, 50).

Pozarzyn, wś i fol., pow. płocki, gm. Święcice, par. Wyszogród, odl. 41 w. od Płocka, ma 4 dm., 53 mk.; młyn wodny. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 268: gr. or. i ogr. mr. 226, łąk mr. 10, past. mr. 8, lasu mr. 19, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, z drzewa 10; płodozmian 8-polowy. Wś P. os. 10, z gr. mr. 8.

Pozdwinka, rzeczka, pow. bobrujski, ob. *Broża*.

Pozdziacz al. *Poździacz*, wś, pow. przemyski, 16 klm. na płn.-wschód od Przemyśla, 6 klm. na płn. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Medyce. Na płn. leży Nakło, na wsch. Buców, na płd. Medyka, na płd.-zach. Torki, na zach. Wyszatyce i Welawa. Granicy wschodniej dotyka dopływ Wiszni, płynący od płd. na płn. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (199 mt.). Własn. więk. (Mieczysław Pawlikowski) ma roli or. 1 mr.; wł. mn. roli or. 1113, łąk i ogr. 241, past. 507 mr. W r. 1880 było 129 dm., 794 mk. w gminie, a mianowicie 15 wyzn. rz.-kat., 762 gr.-kat., 17 izrael., 15 Polaków, 778 Rusinów. Par. rz.-kat. w Medyce, gr.-kat. w miejscu, dek. i dyecezya przemyska. Do par. należy Nakło. We wsi jest cerkiew p. w. św. Bazylego. „Peremyszlianyn“ z r. 1885, str. 33 pisze: „R. 1614, trybunał lubelski w sprawie: Reverendissimus Athanasius Krupecki rit. gr. cath. Episcopus Premislensis actor contra venerabiles Joannem Torski, Basilium Pozdziacki, Andream Kosinicki, Gregorium Batycki, Stecko Wyszatycki, Joannem Sośnicki et ceteros omnes poponnes ad Episcopatum Premisl. pertinentes... prowentów albo kun futrzanych według starych przywilejów na dzień Narodzenia św. Jana Chrzciciela na każdy rok dawać i na Sobory duchowne na tenże dzień do cerkwi katedralnej przemyskiej chodzić i świętości dla chrzczenia dzieci brać, ktemu i pomienionego Episkopa w modlitwach wspominać, do tego dzieci swoich do szkoły cerkwi katedralnej przemyskiej na nauki dawać, Sąd nasz główny trybunalski dekretem swoim nakazał.. uti suo superiori obedientiam praestare, po 2 złp. w dzień św. Jana Chrzciciela a ktori aby płacili, i na Sobory duchowne na tenże prażnik św. Jana, sami osobami swemi do Przemyśla na każdy rok abyście chodzili a do obcych epi-

skopów dla poświęcenia popów i cerkwi nie posyłali, ale na poświęcenie do swego Episkopa przemyskiego chodzili, popów i czerńców z inszych episkopstw do cerkwi na popostwa służyć nie przyjmowali, wy co żony macie, abyście w kontynencyi et in castitate, w trzeźwości, w posłuszeństwie i we wszelakiej pobożności prezbyterskiej żyli. A w ołtarzach Ciało Boże abyście ochędożnie chowali, liturgię świętą na każdy tydzień i na każde święta, spowiedź uczyniwszy abyście odprawowali, a sukien pstrych abyście na sobie nie nosili, ale w sukniach czarnych chodzili, wizytatorów episkopskich uczciwie przyjmowali i onym zwyczajną statiją dawali". We wsi jest szkoła etat. 1-klas. Uchwała sejmowa z 1589 r. wymienia P. jako wieś zdawna Przemyślowi naznaczoną na podwody. Pewnie z uchyleniem podwód i wieś odjęto. Widok cerkwi znajduje się w Muzeum Ossolińskich (Widoki Galicyi, № 1757). *Lu. Dz.*

Pożdzień, w 1174 r. *Besdin*, *Belgen*, 1210 *Besgen*, u Długosza *Beszdin*, wś, pow. stopnicki, gm. Grabki, par. Gnojno, ma 11 os., 139 mr.; wchodziła w skład dóbr Grabki Wielkie. W 1827 r. było 14 dm., 92 mk. W akcie uposażenia klasztoru jędrzejowskiego (1174—76) przez Jana, arcyb. gnieźn. i Gedka bisk. krak., wymieniona jest wś Besdin (w drugim odpisie Belgen). W potwierdzeniu tego nadania w 1210 r. przez bisk. Wincentego (Kadłubka) podano: Besgen. Wieś ta dawała dziesięciny bisk. krakowskim i takowe Gedko przekazał klasztorowi, była zaś własnością arcyb. gnieźnieńskich. W przywileju, którym Bolesław Wstydliwy w 1256 r. uwalnia wsie klasztoru jędrzejowskiego od daniny „stan" zwanej, wymieniono Besgen (Piekos., Kod. Małop., II, 8, 21). Długosz zwie ją Beszdin i powiada, że były tu łany kmiece, dające klasztorowi czynsz, jaja, koguty, ser, ciążyła na kmieciach powaba i osep, był folwark, karczma, młyn, zagrodnicy (Lib. Ben., III, 367). Opis jest niedokładny, nie podaje bowiem Długosz ani parafii, ani ilości czynszu i t. p. W opisie par. Gnojno nie wymienia też wcale tej wsi. Milczą o niej regestra poborowe z XVI w. (Małopolska, Pawiń., w opisie par. Gnojno Wieś jednakże istnieje dotąd. *Br. Ch.*

Pożdzienice al. *Pożdżenice*, w XVI w. *Pozenycze* i *Pozdzenycze*, wś i kol., pow. łaski, gm. Zelow, par. Wygiełzów. Leży na lewo od drogi z Widawy do Piotrkowa, posiada kościół katol. fil., dom modlitwy ewang., szkołę i cmentarz ewang., 104 dm., 771 mk., 1134 mr., a z kol. Nowa Wola 123 dm., 985 mk. i 1832 mr. W 1827 r. było 16 dm., 127 mk. Rozparcelowany fol. P. należał w 1866 r. do 92 częściowych właścicieli. Dawniej w skład dóbr wchodziły wsie: Ignaców os. 29, z gr. mr. 320; Weronika os. 13, z gr. mr. 133. Według Lib. Ben. Łask. (I, 450, 467) P. należały do par. Buczek, łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Sędziejowicach a pleb. w Buczku kolędę, łany folw. dawały dziesięcinę do Buczka. Dziedzice P. mieli prawa patronatu nad altaryą w Buczku. Według reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552—53 wś Posdzenycze w par. Buczek, miała 18 osad, 7½ łan. (Pawiński, Wielkop. II, 239). W 1662 r. ks. Mikołaj ze Starzeniec Starzeński, infułat łaski, poświęcił nowo wystawiony i kanonicznie erygowany kościół paraf., będący dziś filią kościoła paraf. w Wygiełzowie. *Br. Ch.*

Pozdziki, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 28 w. od Bielska.

Pożdzimierz al. *Podzimierz*, rus. *Pozdymir*, wś, pow. sokalski, 15 klm. na płd. od sądu pow. i st. kol. w Sokalu, 7 klm. od urz. tel. w Krystynopolu, 4 klm. od urz. pocz. w Jastrzębicy. Na płn. leży Wolica Komarowa, na wschód Korczyn, na płd. Hohołów, Jastrzębice i Wołowin, na zach. Bendiuha Poturzycka. Wody z płd. strony obszaru płyną strugami na zach. do Bugu. Zabudowania wiejskie leżą w stronie płd., na zach. od nich karczma Łapajówka, na płn. karczma Wygoda, folwark, las Kanczag, Pogrzebiska, a na krańcu płn. Mogiła Poździmierska (220 mt.). W stronie zach. leży las łączący się z Bażantarnią, lasem Bendiuhy Poturzyckiej. Własn. więk. (hr. Włodzimierz Dzieduszycki) ma roli or. 445, łąk i ogr. 385, pastw. 116, lasu 3283 mr.; wł. mn. ma roli or. 776, łąk i ogr. 795, pastw. 17, lasu 22 mr. W r. 1880 było 119 dm., 683 mk. gm., 12 dm., 69 mk. na obszarze dwors. Między mieszkańcami było 41 rzym.-kat., 657 gr. kat., 54 izrael.; 103 Polaków, 645 Rusinów. Par. rzym.-kat. w Sokalu, gr.-kat. w Jastrzębicy. We wsi jest cerkiew drewniana, stara i szkoła etat. jednoklasowa. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, ststwa sokalskiego w pow. i wojew. bełzkiem. W lustracyi z r. 1765 (Rkp. Ossol., № 2835, str. 175 nu.) czytamy: „W tej wsi jest łan wybraniecki, na którym siedzą Fedko Moczulski z Mikołajem ojcem i Józefem bratem, bezżennym, Jacek i Jakim Moczulski, Fedko Hudym, Petro Andraszów, Sawka Peczeny, Iwan Gawałko, którzy reproduxerunt przywilej Augusta III w Warszawie d. 26 maja R. P. 1755 na łan cały dany. Przychylając się do przywileju i prawa a. 1676, zakazującego więcej nad 4 sołtysów na łanie wybranieckim zostawać, Fedka Moczulskiego z Mikołajem ojcem latami obciążonym na jednej ćwierci, na drugiej Jacka Moczulskiego, na trzeciej Jakima M., na czwartej Fedka Hudyma na fundamencie przywilejów przy łanie zachowując i

płacenie łanowego corocznie po zł. 100 zaczynając od raty marcowej, przy kwarcie dwoma ratami po zł. 50 naznaczamy, a Józefa Moczulskiego chociaż uprzywilejowanego, jednak nad opis prawa zostającego, Petra Andraszowego, Sawka Peczonego, Iwana Gawałkę, także nad opis prawa siedzących i nieuprzywilejowanych w poddaństwo JO. księcia Podkomorzego koronnego, ststy sokalskiego podajemy. Ciż wybrańcy z Poździmierza, jako też i inni ze Skomoroch, Cielęża, Zawisznia, Poturzycy i Radwaniec intulerunt querelam względem w lasach zabierania siekier, chudoby, wrąb wolny przywilejami mającym, tudzież ich do ponoszenia ciężarów dworskich prawem i przywilejami zabronionych, to jest na podwody jeździć, pocztę koleją wozić, na szarwarki, zażynki, zakoski i tłoki chodzić, trunki w arendach tylko pod grzywnami brać, do pogłównego się przykładać, są przymuszani, przeto w tych okolicznościach do prześwietnej komisyi ekonomicznej odsyłamy. Osiadłość powinności poddanych: W tej wsi jest poddaństwem na pańszczyznę łanów 20, to jest ćwierci 80 osiadłych, pola w obszarach dworskich na pługów 180. Łąk na dwór koszonych na kosarzów 280, reszta zaś pól i łąk w zaczynszowanie idąca poddanych z gumiennym, tywonem, polowym i gajowymi jest 74, to jest poddanych na 2 ćwierciach siedzących 16, reszta czynszowników. Powinności ich są te. Poddani na 2 ćwierciach siedzący latem od św. Wojciecha do św. Pokrowy, to jest przez niedziel 25, na tydzień po dni 4; a od św. Pokrowy do św. Wojciecha zimą przez niedziel 27, po dni 3 na tydzień odbywają, owsa po ćwierci 4, czynszyku po gr. 16 dają, a zaś na ćwierci siedzący latem przez niedziel 25, na tydzień po dni 3, zimą przez niedziel 27, po dni 2 na tydzień odbywają, owsa ćwierci 2, czynszyku gr. 8 daje, mniej pola trzymający latem dni 2, zimą dzień jeden na tydzień odrobić powinien. Ci wszyscy po 3 kury dają, po motków 6 (excepto tkaczów) przędą każdy z nich z ćwierci jednej po parze bydła do pługa, a poddani, których dzień po gr. 15 rachowany, z 2 ćwierci po 2 pary bydła do pługa sprzęgają się. Do wożenia nawozu, siana, grabienia, koszenia i z sierpem pojedynczo wychodzą. Z bronami ile bron tyle dni pańszczyzny wytrąca się szarwarku na miesiąc dzień jeden, każdy etiam na czynszu siedzący zażyn, obżyn, zakos, obkos i tłok 3 latem odbywa, kapustę sadzą, polewają, konopie moczą, międlą, proso na jagły opychają bez pańszczyzny, stróżę kolejną do zamku sokalskiego odbywają. Tkacze z warsztatu po półsetku robią; laffy złp. 156, dani zł. 24 ogółem płacą. Podatki in vim kwoty przez poddanych hyberną nazwanego, płacą, który jako jest jest nieleżyty, tak w intratę nierachowany. Łany dworskie: Łan Zastawiszcze na pługów 70; drugi łan za dworcem i stodołami na pługów 45, trzeci łan Korytyna na pługów 65. Łąki na dwór koszywane: Łąka za Stawiszczem na kosarzy 50, druga łąka Terebisz na kosarzy 60, trzecia Załozie na kos 100, czwarta na Nasinie na kos 50, piąta na Paleni za Pasieką na kos 10. Lasy i chaszcze: Las czyli zapust, w którym sosny z barciami i na barci zdatne, rzadko pomiędzy choiną, dębiną młodą i leszczyną stoją, od płd. strony ciągnący się po nad polami poździmierskiemi, początek którego od wschodu i granicy korczyńskiej przy lesie Dołżec nazwanym do Korczyna należącym, ciągnący się po nad drożyną od Dołżka idącą, las poździerski od korczyńskiego dzielącą, do drogi krzyżowej z Korczyna do Wolicy idącej, gdzie się schodzą 3 ściany: korczyńska, wolicka, poździmierska; od tych kopców ciągnie się las po nad łąkami poździmierskiemi, przy łąkach wolańskich będącymi po nad oczeretem i stawem do opustu na Chorodelcu stawie będącym. Od Chorodelca zaś ciągnie do lasu Łaż nazwanego przy granicy i polach klusoskich będącego, którego to lasu wzdłuż na milę, wszerz miejscem po kilkoro staj, miejscem po pół ćwierci mili i po ćwierci mili, Prowent z P. in a. 1762 (wymieniony szczegółowo) wynosił 5981 zł. 1 gr., in a. 1763 (wymieniony szczegółowo) 6444 zł. 12 gr., in a. 1764 (wymieniony szczegółowo) 6202 zł. 11 gr.“ *Lu. Dz.*

Poździmirska Mogiła, ob. *Mogiła* 18.).

Pozdziszowce, węg. *Pazdies*, wś, hr. ziemneńskie (Zemplin), kościół paraf. ewang., bóżnica żydowska, uprawa roli, 1153 mk.

Pozeiniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, ma 10 chat.

Pozelwa 1.) zaśc. rząd. nad jez. Kiałką, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 51 w. od Trok, 1 dm., 16 mk. kat. 2.) **P.**, żm. *Pažełwa*, mko nad rzką Szeszołką, pow. wiłkomierski, o 27 w. od Wiłkomierza, par. Żmujdki, w 1859 r. miało 30 dm., 300 mk., kośc. fil. kat., synagogę żydowską, szkołę i garbarnię. Siedlisko handlarzy koni. Kościół drewniany p. w. św. Ignacego, wzniesiony został w 1755 r. przez jezuitów. Własność Bystrama, niegdyś attynencya dóbr pojezuickich Żmujdki.

Pozen, rzeka bukowińska, powstaje z połączenia dwóch potoków: Toplicy i Horodnika, w obrębie Horodnika Górnego, w pow. radowieckim, na wznies. 438 mt. Płynie zrazu na wschód a potem na płn.-wschód przez Horodnik Górny, opłukując zachod. podnóże góry Orsoc (482 mt.). Poczem zwraca się na wschód, płynąc płn. granicą Radowiec; wreszcie zrosiwszy płn.-wsch. obszar Radowiec, dostaje się na obszar gm. Satulmare, gdzie wpada do

Suczawy z praw. brzegu. Długość biegu wynosi 21 klm. W dolnym biegu zowie się Sahec. Ob. *Temnik*. *Br. G.*

Pozezdrze al. *Przezdrze*, niem. *Possessern*, wś, pow. węgoborski, nad traktem bitym z Leca do Węgoborka, 14 klm. na płn.-wsch. od Leca, w okolicy lesistej i w wody obfitującej. Ma 1146 mk. (w połowie Polaków); trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni. We wsi znajduje się gorzelnia, a w pobliżu dwie inne. Poczta w miejscu. *Ad. N.*

Pozezdrzeńskie al. *Przezdrzeńskie*, jezioro w pow. węgoborskim, ma $2^1/_2$ klm. długości a $1^1/_2$ klm. szerokości; kształt okrągły, brzegi równe, tylko z płn.-wsch. wrzyna się ląd dość znacznym językiem, prawie aż do połowy jeziora. Łączy się z pobliskiemi jeziorami: Gołdapskiem, Stręgielskiem i innemi mniejszemi. Od wsi Pozezdrza odl. około $1^1/_4$ klm.

Pozga, wś włość, pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. o 18 w. od Sierpca, ma 9 dm., 73 mk., 169 mr.

Pozgrynda 1.) wś nad rz. t. n., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Czepieluny, o 12 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr Kijucie, Kamińskich. 2.) **P.**, okolica szl., tamże, 12 dusz rewiz. (jednodw.). W spisie z 1866 r. podana jako wś i fol., odl. o 54 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek; wś ma 103 mk. kat., fol. zaś 14 mk. tegoż wyzn.

Poziemaki, ob. *Mieczki P.*

Poziomkowo, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol, odl. od Maryampola 12 w., ma 2 dm., 32 mk. W 1827 r. (w par. Godlewo) miało 9 dm., 116 mk.

Poziomkowo, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 54 w. od Święcian, 1 dm., 21 mk. katol.

Poziomów, pow. pińczowski, gm. i par. Sancygniów.

Późna, os. należąca do Gromnika, pow. tarnowski, w okolicy podgórskiej i lesistej, nad Białą, liczy 55 dm. i 281 mk. rz.-kat. Istniała już w 1581 r. jako osobna wieś i była własnością Fel. Wielopolskiego, tak samo jak Gromnik, miała zaś 4 łany kmiece, 6 zagrod. bez roli, 1 komorn. z bydłem i 1 komorn. bez bydła. Pomijanie tej miejscowości w Skorowidzach sprowadziło mylne przypuszczenie (Pawiński, Małop., 110), jakoby pod tą nazwą należało rozumieć Pleśną lub Rożnów. *Mac.*

Poznachowice *Dolne* i *Górne*, w dok. *Posnachowycze*, *Posnachouicz*, *Posnachowycze inferior*, dwie wsie, pow. wielicki. P. Dolne w par. Wiśniowa, P. Górne w par. Raciechowice. Leżą w okolicy podgórskiej i lesistej, nad Krzywarzeką, uchodzącą z praw. brzegu do Raby i przy gościńcu z Dobczyc do Mszany Dolnej. Mimo nazwy P. Dolne położone ku południowi, mają położenie więcej wzniesione (396 mt.), Górne zaś leżą niżej (328 mt.). Obydwie tworzą długą ulicę wzdłuż rzeki i gościńca. Zarówno ku zachodowi jak i wschódowi zamykają dolinę rzeczną lesiste pasma. Gleba glinkowa, z pokładem piaskowcowym. Najbliższym szczytem jest Grodzisko (623 mt.), góra sterczęca stożkowo, na której znajdują się odłamy obrobionego ciosu, jakby przygotowane do jakiejś budowy. P. Górne graniczą na płn. z Wolicą, attyn. Raciechowic; P. Dolne zaś na płd. z Lipnikiem i Wiśniową (3 klm.). Od zach. graniczą obydwie wsi z Glichowem a od wsch. przez lesiste góry z Zagartowicami i Krzesławicami. P. Dolne mają 46 dm. i 286 mk., 283 rz.-kat. i 3 izrael. Obszar więk. pos. (spadkobiercy Aleksego Bilińskiego) wynosi 47 roli, 7 łąk i 6 mr. past.; mn. pos. 261 roli, 61 łąk i ogr., 44 past. i 14 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 182) P. Dolne były własnością Raczyechowskiego; gruntów szlacheckich tutaj wówczas nie było, kmiecie zaś płacili dziesięciny klasztorowi szczyrzyckiemu, dając prócz tego plebanowi w Wiśniowy mierzycę jęczmienia i owsa za meszne. W r. 1581 trzymał wś tę Lubomirski (Pawiński, Małop., str. 41). Miała ona wówczas 11 półłanków kmiecych, zagrodę bez roli, 3 komorn. z bydłem, tyluż bez bydła i 1 rzemieśl. P. Górne składają się z 51 dm. i 273 mk. a na obszarze większej pos. 4 dm. i 21 mk., 17 rz.-kat. a 4 izr. Obszar większy (Al. Przyborowski) wynosi 109 roli, 5 łąk i ogr., 5 past. i 393 mr. lasu; pos. mn. 227 roli, 62 łąk i ogr., 58 past. i 24 mr. lasu. Pierwszą wzmiankę o tej wsi znajdujemy w przywileju biskupa krak. Prandoty z 12 maja 1264 r. (Kod. Małop., wyd. Piekos., str. 84), w którym ten biskup nadaje klasztorowi szczyrzyckiemu dziesięciny z wsi Poznachouicz, Goslachum (? dziś nie istnieje) i Dlichow (Glichów), w wysokości 10 grzywien. Za Długosza (L. B., II, 132) były tu role szlacheckie i kmiece; w r. 1490 należała wieś do ststwa dobczyckiego (Małop., 449), w roku zaś 1581 była własnością Sziradzkiego (ibid., 50) i składała się z 3 łanów kmiecych, 1 zagrodn. z rolą i 1 komorn. bez bydła. *Mac.*

Poznań, w dokum. *Posnania*, *Poznan*, niem. *Pozenaw*, *Posenaw*, *Posen*, miasto stołeczne w. ks. poznańskiego i twierdza pierwszorzędna, dawna stolica książęca i główne miasto Wielkopolski, leży po obu brzegach Warty, przy zbiegu jej dopływów: Bogdanki, Wierzbaka, Główny i Cybiny, pod 52° 24′ 39″ płn. szer. i 34° 13′ 41″ wsch. dług., w pagórkowatej okolicy, obniżającej się ku brzegom Warty, a wzniesionej od strony wschodniej (od strony Kostrzyna i Swarzędza), w stokach fortecznych na 63·3 mt. npm., przy bramie Bydgoskiej na 57·5 mt., na moście wielkiej szluzy 59·4 mt. i przy moście chwaliszewskim 51·4

mt. Na lewym zaś brzegu Warty wznies. wynosi 69·2 mt., przy szosie obornickiej 81·2 mt. i 83 mt. od strony Jerzyc i Górczyna. Powierzchnia, na której rozwinęło się miasto, pochyla się od zachodu ku wschodowi i od północy ku południowi; najwyższym na niej punktem w obrębie fortecznym jest róg ulic Młyńskiej i Berlińskiej a najniższym plac przy bramie Dębińskiej. Wierzchnia warstwa ziemi składa się z iłu, gliny i piasku; znajdowano w niej kości zwierząt zaginionych, kawały bursztynu i drzewa bitumicznego a w głębokości około 63 mt. pokłady węgla brunatnego. Obszar miasta z wyłączeniem Piotrowa i Berdychowa, osad leżących na prawym brzegu Warty, wynosi 942 ha, z których rząd posiada 469, prywatni 252, miasto 131, kościoły 75 i kolej żelazna 15. Największa długość od zachodu ku wschodowi wynosi $2^1/_2$ klm., a od południa ku północy $1^1/_3$ klm. Do Warty uchodzą Bogdanka i Wierzbak w pasie fortecznym z lewego, a Cybina i Główna z praw. brzegu po za obrębem fortecy, naprzeciw Szeląga. Wody do picia dostarczają zdroje z pod Winiar i wodociągi miejskie. Temperatura przeciętna miasta wynosi 8° C.; ciśnienie powietrza 27″ 10‴ 265, a opady obliczono z 30-letnich spostrzeżeń na 505 milim. Miasto ma 90 ulic i uliczek, 4 rynki, 9 placów, 16 kościołów katol., 5 protestan., 1 grecki, 3 synagogi, piękny ratusz, giełdę kupiecką, zamek książęcy, pałac biskupi, pałac Działyńskich, bibliotekę Raczyńskich, 2 teatry, liczne gmachy wojskowe, sądowe, szkolne. Herb miasta wyobraża bramę z 3 wieżami; nad środkową z nich unosi się orzeł biały z koroną królewską a na dwóch pobocznych stoją św. Piotr i Paweł, patronowie dyecezyi poznańskiej; w bramie pod wieżą środkową na czarnem polu są złożone na krzyż dwa klucze, jeden srebrny, drugi złoty, a nad nimi gwiazda; po bokach obu apostołów znajduje się półksiężyc z gwiazdą. Na dawniejszych pieczęciach, na których nie ma ani korony nad orłem, ani gwiazd, ani półksiężyców, trzyma św. Piotr dwa na krzyż złożone klucze, a św. Paweł miecz spuszczony. Pieczęć z XVI w. wyobrażała orła białego z napisem: Sigillum Civitatis Poznaniensis. P. jest siedzibą arcybiskupa gnieźnieńsko-poznańskiego, konsystorza protestanckiego, rabinatu żydowskiego, naczelnego prezesa tak zw. prowincyi poznańskiej, generała dowodzącego V korpusem armii prusko-niemieckiej, dyrekcyi stanów prowincyonalnych, urzędów celnych, dróg żelaznych, poczt, domów poprawy i karnych, ziemstwa kredytowego (nowego), dwóch obecnie urzędów ziemiańskich powiatowych, trzech komisarzy okręgowych, policyi miejskiej magistratu, izby handlowej, sądów: nadziemskiego, ziemskiego, okręgowego i przysięgłych, tudzież różnorodnych dykasteryi administracyjnych i wojskowych. Stacya telegraficzna znajduje się w gmachu pocztowym. Urząd pocztowy pierwszorzędny, ma dwie stacye pomocnicze, jedną na Chwaliszewie a drugą na dworcu kolei żelaznej, w którym schodzą się następujące drogi: *a*) Gdańsk-Bydgoszcz Toruń-Gniezno-Poznań; *b*) Dzierzłów (Ruegenwalde)-Szczecinek (Neu-Stettin)-Piła-Poznań-Leszno-Wrocław; *c*) Szczecin-Krzyż-Poznań; *d*) Berlin-Frankfurt n. O.-Zbąszyn-Poznań; *e*) Poznań-Pleszew-Kluczbork-Mysłowice; *f*) Poznań-Września. Dworzec poznański stoi o tysiąc kilkaset kroków na płd.-zachód od bramy Berlińskiej; drugi dworzec ma stanąć przy łąkach dominikańskich, inne zaś, dawniejsze, zniesiono. W mieście zaprowadzoną jest kolej konna, obok której kursują omnibusy i doróżki. Trakty bite wychodzą z Poznania do Rogoźna, Obornik, Pniew, Kurnika i Wrześni. Takiemi drogami są też połączone między sobą forty wysunięte, wystawione po ostatniej wojnie francuzkiej. Jest ich dwanaście; na prawym brzegu Warty: pod Starołęką, Minikowem, Młynem Łęcznym i Janikowem, a na lewem porzeczu: pod Wilczakiem, Naramowicami, Winiarami, Gołęcinem, Marcelinem, Janikowem, Dębcem i Lubonią. Forty te stanowią drugi pas forteczny. Poznań jest ważnem stanowiskiem pod względem strategicznym, to też od niepamiętnych czasów warowną był osadą. Przypuszczenie, że P. na prawym brzegu Warty był już w r. 1005 warownią, do której schronił się Bolesław Chrobry przed wojskiem niemieckiem Henryka II, ma wiele prawdopodobieństwa. Jak Henryk II bowiem tak Fryderyk Rudobrody, jeżeli w ogóle dotarł w r. 1157 do Krzyszkowa, leżącego o $2^1/_2$ mili na płn.-zachodzie, nie kusił się o dobywanie Poznania. Dowodów istnienia w r. 1142 warowni poznańskiej z wieżami, otoczonej rowem i parkanem, dostarcza nam fakt oblężenia jej przez Władysława, księcia krakowskiego. Warownia ta straciła swe znaczenie, gdy Przemysław I w r. 1253 założył nowe miasto naprzeciw starego, na lewym brzegu Warty, i kazał je opasać palisadami i rowami (Mon. Hist. Pol., II, 571), przyrzekając miastu, że utrzymywać będzie 2 kuszników. Tak wzniesioną warownię wzmocnił murem i basztami Kazimierz W., po śmierci zaś jego przeszła na własność miasta, które utrzymywało załogę. Plan tak obwarowanego miasta podaje A. Cellariusz w swym opisie Polski (1659), Puffendorf (1696), tudzież J. Łukaszewicz (Monogr. Poznania), uzupełniając opis dziejami twierdzy doprowadzonemi do r. 1793 (I, 49—56). Po okupacyi pruskiej, między 1797 a 1805 r. zburzono warownią poznańską,

która z czasem straciła całkiem swe znaczenie. Zostawiono kilka bram, baszt i wieżyc, ale i te rozebrano, jak np. bramę Wrocławską w r. 1816 i bramę Wroniecką w r. 1846. Napoleon I bawiąc w r. 1807 w Poznaniu miał powziąć projekt ufortyfikowania miasta, za czasów atoli ks. warszawskiego nie przedsięwzięto żadnych robót. Władze pruskie dopiero w 1828 r. wystawiły w miejscu wsi Winiary, leżącej na wzgórzu panującem miastu od północy, silną twierdzę, zwaną dotąd jeszcze Fort Winiary al. Kernwerk. Od tego fortu wychodzą rowy i wały forteczne, którymi opasano miasto po obu brzegach Warty, zaopatrzywszy je w pomniejsze forty, bastyony, reduty, lunety i t. p. dzieła fortyfikacyjne, zwane od różnych generałów, jak np. Steinecker, Haake, Rauch, Prittwitz, Waldersen, Radziwiłł i t. p. Bram fortecznych jest 12, Bydgoska, Warszawska, Kaliska i Warciana na prawym brzegu; Grobelna, Dębińska, Wildecka, Berlińska, Królewska, Młyńska, Cmentarna i Szelągowa na lewym brzegu Warty. Za pomocą szluz: wielkiej na Warcie, małej na Wierzbaku i tumskiej na Cybinie zalać można część miasta i okolicy. Kluczem tego systemu fortyfikacyjnego jest fort Winiary, arcydzieło w swoim rodzaju, wykonane podług planu generała Brese. Wzdłuż wałów od strony miasta ciągnie się ulica Wałowa. Stoki forteczne są obsadzone krzewami i drzewami. Załoga poznańska liczy zwykle 7 — 8000 ludzi; obecnie składa się z 8 batalionów piechoty, 4 bateryi polowych, 1 pułku artyleryi fortecznej, 1 pułku konnicy i 1 batalionu tak zw. trenów czyli ciurów. Za czasów polskich składała się załoga ta z kilkudziesięciu ludzi na żołdzie miejskim; za Jana Kazimierza stało w Poznaniu wojsko koronne, któremu dla każdej setki miasto płacić musiało tygodniowo 66 złp. 20 gr. Od czasów Augusta II przestało istnieć całkiem wojsko miejskie, w miejscu którego stały pułki koronne.

Z upadkiem Polski znikła dawniejsza odrębność osad, które rozwijały się po obu brzegach Warty, po za murami starego Poznania. Zlały się one w jedną całość, a dziś znane są tylko pod nazwą zbiorową. Za najstarszą z tych osad uchodzi *Przedmieście św. Jana Jerozolimskiego*, rozwijające się niegdyś nad Cybiną, na wschód od Środki. Dziś istnieje tylko kościół tego nazwiska za bramą Warszawską, przy trakcie swarzędzkim i młyn świętojański na Cybinie. W miejscu, gdzie dziś stoi ten kościół, wykopano popielnice z popiołami, a podanie mówi, że tu spotkali się trzej bracia: Lech, Czech i Rus. Pierwotna nazwa przedmieścia św. Jana zaginęła; Kawalerowie bowiem maltańscy, dla których Mieszko Stary około r. 1170 wystawił szpital przy kościele św. Michała, zamienili tytuł ten na imię patrona swego, t j. św. Jana Jerozolimskiego. Imię to przyczepiło się do całej osady, która około r. 1394 tworzyła odrębną gminę z własnem wójtostwem i rządziła się prawem niemieckiem; w r. 1580 należała do Adama Czarnkowskiego. Drugą osadą na prawym brzegu Warty, między starem łożyskiem tej rzeki a Cybiną, był *Ostvów*, zwany obecnie przedmieściem Tumskiem, rozciągającem się od Ostrówka do Chwaliszewa. Najdawniejszym gmachem na tym Ostrowie był zamek książęcy, o którego starożytności nie posiadamy wprawdzie świadectw piśmiennych (ob. Ostrów 2), t. VII, 709). Zamek ten odnowiony w r. 1249 przez Przemysława I, stał w pobliżu katedry; dziś nie ma śladu po nim. Obok niego wystawił Mieszko katedrę, a Dąbrówka kościół p. w. N. P. Maryi. Niewiadomo kiedy powstał pałac biskupi. W stronie ku Zagórzu stał szpital i kościół św. Mikołaja, tudzież wieża, z której w r. 1142 bronił się Mieszko Stary, obsaczony przez Władysława, ks. krakowskiego. Mennicy poznańskiej, którą później spotykamy na lewym brzegu Warty w nowem mieście, domyślają się badacze w r. 1252, w pobliżu katedry. Około r. 1428 składali mieszkańcy Ostrowa biskupom rocznie 4 kamienie łoju. W roku 1437 założyć kazała kapituła na Ostrowie łaźnię, którą w roku 1636 zamieniono na browar. Na Cybinie i Starej Rzece stały młyny kapitulne. Synody dyecezyalne i inne odbywały się na Ostrowie w r. 1471, 1501, 1560, 1563, 1577, 1621 i t. d. W r. 1474 wysłał Maciej, król węgierski, wojsko do Polski, które między innemi zburzyło przedmieście przy katedrze (Script. R. siles., XII, 113). Różne powodzie, powietrze morowe i pożary, jak np. w r. 1478 i 1577 nawiedzały Ostrów. W r. 1629 złożony był magistrat ostrowski z burmistrza Stanisława Domagały i rajców Jana Leniwego i Marcina Chudego. Za budynkami biskupimi, ku południowi, rozłożyła się osada zwana *Zagórzem*, która będąc własnością biskupów, nie tworzyła odrębnej całości; nazwa jej przechowała się dotąd w ulicy ciągnącej się wzdłuż krańców południowych i wschodnich dzielnicy Tumskiej. Na Zagórzu stał konwikt Szołdrskich, zwany Bursą, z napisem: Andreas de Szołdri Szołdrski Dei gratia episcopus Poznaniensis.... consecravit anno salutis 1650. Zamknięty w roku 1780, oddany został protestanckim dyakoniskom na zakład leczniczy. Na południe od Zagórza, przy tamie Berdychowskiej, nad Starą Rzeką, na prawym brzegu Warty, mieściła się osada *Spytków*, nadana w r. 1253 miastu, tworzącemu się na lewym brzegu rzeki. W r. 1267 sprzedał ją ks. Bolesław Thilonowi, mieszczaninowi poznańskiemu,

w tych granicach, w jakich ją trzymał Henryk, syndyk książęcy; w r. 1316 posiadał ją magister Mikołaj. W późniejszych czasach znikła i osada i jej nazwa. Na miejscu Spytkowa spotykamy w późniejszych wiekach przy tamie Berdychowskiej rozrzucone domostwa, z których jedna grupa zwała się Czartoryą (Wyrwy) a druga Berdychowem, gdzie dawniej stał wiatrak kapitulny. Między Berdychowem a Miasteczkiem czyli Stanisławowem leżał *Piotrów*, z którego ocalało kilka domostw istniejących dotąd (ob. Piotrów 7), t. VIII, str. 213). Na tym Piotrowie stał niegdyś kościół parafialny p. w. św. Sebastyana; przy nim mapa miasta z r. 1746 oznacza miejscowość „Glinki". Na południe od Piotrowa, za bramą Kaliską, poza obrębem fortecy, leży na wzgórzu *Miasteczko*, dawniej Stanisławowem, Łaciną i Przedmieściem św. Rocha (Staedtchen) zwane. W r. 1562 założył je na Ratajach, wsi miejskiej, Stanisław Górka, wda poznański, i wyrobił sobie u Zygmunta Augusta przywilej lokacyjny. Stąd wynikły procesy z miastem i z kapitułą, której wojewoda zabrał niektóre grunta na Piotrowie. Grunta te zwrócić musiał kapitule, a po śmierci jego wcielono założoną przezeń osadę do miasta P., z którem połączoną była mostem od strony Grobli. W r. 1580 płacił Stanisławów czyli dzisiejsze Miasteczko od 30 domów soszu po 6 gr., od 23 rzemieślników po 15 gr., od dwóch szynkarzy po 24 gr., od komorników 2 złp. 15 gr., czyli razem 21 złp. 18 gr. podatku a czopowego 84 złp. Na tem Miasteczku stoi kościół św. Rocha, a od r. 1854—5 znajduje się strzelnica Bractwa poznańskiego. Dawniej stał tam wiatrak, należący do Poznania. Między Ostrowem a Przedmieściem św. Jana, na prawym brzegu Cybiny, rozwija się *Śródka*, uważana przez niektórych za najdawniejszą dzielnicę Poznania. W dyplomatach wspomniana po raz pierwszy pod r. 1245. Przemysław I zakładając w r. 1253 miasto P. na lewym brzegu Warty, zaludnił je mieszkańcami Śródki, której odstąpił bisk. poznańskim, w zamian za obszar ziemi należący do kościoła św. Marcina. Przemysław II obdarzył ją różnemi swobodami w r. 1288 i pozwolił w 1293 biskupom osadzać ją na prawie niemieckiem. Śródka miała swój ratusz, przeistoczony w nowszych czasach na dom mieszkalny, i swój magistrat. Mieszkańcy trudnili się rolnictwem i przemysłem. Biskupom składała około r. 1428 rocznie 8 kamieni łoju. W r. 1475 pozwolił król Kazimierz sprowadzać mieszkańcom sól z żup królewskich, a w r. 1458 dostawiła Śródka 3 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. Dwa mosty na Cybinie łączyły Śródkę z Ostrowem. O młynie na Cybinie wspominają dokumenty z r. 1288, a o hucie szklanej z r. 1310 i 1327. Sołtystwo istniało w r. 1328 a wójtostwo w r. 1368. Śródka w r. 1580 płaciła soszu 65 złp. 24 gr. i czopowego 67 złp. 12 gr. 3 den.; było tam wówczas 4 prasołów i 70 rzemieślników. Dzisiejsza Śródka, zamknięta Cybiną i wałami fortecznemi, ma kształt trójkąta; budynki ma małe i nędzne; zwano ją czasem Starem Miastem. Na Śródce stoją: kościół św. Małgorzaty, kościół oo. filipinów czyli reformatów, gdzie obecnie znajduje się zakład głuchoniemych, szpital św. Jana i budynki Towarzystwa św. Wicentego a Paulo. Na północ, za bramą Bydgoską, na trakcie owińskim ciągną się Zawady, niegdyś wieś kapitulna pod juryzdykcyą magistratu Śródki. Przedmieście św. Jana Jerozolimskiego, Śródka i Ostrów występują w dziejach pod nazwą zbiorową Poznania. Ostrów, pierwotne siedlisko dostojników poznańskich, ściśnięty między Cybiną a starem korytem Warty, dążąc do zlania się z miastem nowo założonem w r. 1253 na lewym brzegu Warty, rozwijać się począł ku zachodowi. Tak powstał między Starą rzeką a a prawym brzegiem Warty, na grobli Kapitulnej *Chwaliszew*, gdzie w r. 1427 istniało już wójtostwo. W r. 1444 biskup Andrzej z Bnina uzyskał od króla Władysława przywilej założenia tam miasta z prawem niemieckiem, pod juryzdykcyą biskupów poznańskich. W r. 1456 i r. 1499 zgorzało to miasto do szczętu; r. 1458 dostawił Chwaliszew 4 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską; r. 1475 pozwolił król Kazimierz osadzie tej sprowadzać sól z żup królewskich. W 1580 r. płacił 65 złp. 6 gr. soszu i 67 złp. czopowego; było tam wówczas 10 krawców, 19 kuśnierzy, 10 kowali, 20 kapeluszników, 5 rzeźników, 2 introligatorów, 25 rybaków, 29 komorników; r. 1687 założono tu łaźnię. Chwaliszew miał swój magistrat i ratusz, zamieniony w nowszych czasach na dom mieszkalny; odbywały się tu dwa jarmarki do roku. W miejsce nędznych domków powstają teraz piętrowe kamienice. Na północnej kończynie Chwaliszewa znajduje się targowisko dla nierogacizny i bydła. Most na Warcie łączy Chwaliszew z nowem miastem, rozwijającem się na lewym brzegu Warty. Poza murami miasta tego z r. 1253 tworzyły się następujące przedmieścia, które wcielono po rozbiorze Polski do miasta i opasano następnie murem fortecznym. *Grochowe Łąki*, zwane też Dominikańskiemi, między Bogdanką a Wierzbakiem, przypierały do północnych kresów miasta; stały tam różne domostwa, między innemi, rzezarnia żydowska, żupa solna, młyny Dominikański i Wielki, własność miasta. *Piaski* ciągnęły się od kościoła oo. bernardynów aż do Rybaków; *Gaski*, własność duchowieństwa farnego i jezuitów

poznańskich, z kościołami Wszystkich świętych i św. Walentego, rozsiadły się za Ciemną Bramką; *Czapniki* stały w miejscu dzisiejszych Zielonych ogrodów, a *Półwieś* w miejscu ulicy Półwiejskiej, od bramy wrocławskiej do rogu ulicy Długiej; *Nowe Ogrody*, w miejscu ulicy Ogrodowej, istniały już w XV stuleciu i należały do juryzdykcyi miejskiej; *Piekary*, w miejscu dzisiejszych Piekar, łączyły Nowe Ogrody z przedmieściem św. Marcina; *Wymykowo*, przy rogu ulic Małej Rycerskiej i Wałowej, było w XVI w. wioską, mieszczącą w sobie browar, cegielnią i dworce różnych rodzin wielkopolskich, jak np. Szamotulskich, Górków, Potulickich i innych. Lubo wieś ta wybudowaną była na gruncie miejskim, przecież miasto kupiło w r. 1560 część jej od Jana Swidwy Szamotulskiego, a innych części nie chciało zwrotu, lecz tylko wymagało od ich posiedzicieli, aby juryzdykcyą miejską nad sobą uznawali. Ztąd wynikły dwuwiekowe prawie zatargi. W r. 1580 było na Wymykowie 40 zagrodników, 20 komorników, 1 kupiec i 12 rzemieślników. W pierwszej połowie XVII w. nabyły benedyktynki poznańskie znaczną część Wymykowa i na niej wystawiły kilkadziesiąt domków. Resztę Wymykowa wraz z cegielnią nabyło miasto w r. 1677 od Elżbiety Latalskie, za 1700 złp. i przyłączyło do przedmieścia św. Marcina. *Weneto-wo* rozciągało się od kościoła św. Marcina ku zachodowi i było własnością szpitala św. Łazarza. *Musza Góra* (Muszinska Gora), w miejscu dzisiejszego placu Wilhelmowskiego, liczyła w 1580 r. 30 zagrodników, 25 komorników, 7 kupców, 2 piekarzy i jednego rzemieślnika; około r. 1780 stało tam 5 domów drewnianych i cegielnia miejska. *Glinki*, przy placu Sapieżyńskim, w stronie południowej, mieściły strzelnicę miejską. *Grudzieniec*, przy dzisiejszej ulicy Magazynowej, na południe od cmentarza św. Maryi Magdaleny, składał się około r. 1780 z 6 domków drewnianych. Nazwa Grudzieńca przechowała się dotąd w domostwach nad Bogdanką, za stokami fortecy pod Jerzycami. *Przedmieście św. Wojciecha*, tak nazwane od kościoła parafial., sięgało od północy popod bramę Wroniecką. W r. 1244 Przemysław I przygotowując założenie nowego miasta na lewym brzegu Warty, przeniósł oo. dominikanów z Śródki do kościoła św. Gotarda i nadał im tam kawał ziemi; parafią zaś kościoła tego przekazał kościołowi św. Wojciecha. Przedmieście to stało pierwotnie pod juryzdykcyą nowo założonego miasta, z czasem atoli przywłaszczyli ją sobie proboszczowie św. Wojciecha, a Zygmunt I przywilejem z r. 1510 zatwierdził tę zmianę. Rządząc się prawem niemieckiem, miało swego burmistrza, rajców i ławników i odbywało posiedzenia swoje w kuryi proboszcza. Około r. 1550 stało na tem przedmieściu 150 dm., w roku zaś 1779 było tylko 13 dm. drewnianych, kilka placów pustych miasta i 31 dm. pod juryzdykcyą proboszcza. Resztę placów, dawniej zabudowanych, obrócono na ogrody klasztorów Teresek i karmelitów bosych, tudzież osób prywatnych. W r. 1580 płaciło przedmieście to 19 złp. 24 gr. soszu i 22 złp. 9 gr. czopowego; było tam wówczas 8 rzemieślników i 13 komorników; Ostrorogowie, Krotoscy, Gajewscy i inni mieli tam swoje dworce. *Kondorf*, dok. *Cokundorff*, niem. *Kundorf*, nad Bogdanką, między ulicami Magazynową a Frydrychowską, rozciągało się ku zachodowi aż do bramy królewskiej, gdzie dotąd niektóre domostwa tak jeszcze są zwane. Nadana w r. 1253 miastu Villa Onulfi nie jest Kondorfem, jak przypuszczają niektórzy, lecz Umółtowem. W r. 1373 bisk. Jan pozwolił Mrokocie, prob. przy kościele św. Ducha, założyć winnicę na roli, w pobliżu Kondorfu. Spory o tę osadę, jakie toczyły się między miastem a proboszczem kościoła tego, rozstrzygnął w r. 1555 król Zygmunt, przysądzając ją miastu na wieczne czasy. W r. 1580 było na Kondorfie 33 zagr. i 12 komorn.; r. 1780 stało tam 29 dm. drewn. z ogrodami; do przedmieścia tego liczono wówczas strzelnicę miejską i cmentarz żydowski. *Przedmieście św. Marcina* ciągnęło się pierwotnie od kościoła tej nazwy do bramy Wrocławskiej, należało częścią do juryzdykcyi miasta, częścią do proboszczów świętomarcińskich; w r. 1580 płaciło 21 złp. 4 gr. soszu; było tam wówczas 20 wolnych zagr., 32 komor. i 4 rzemieśln. w jednej części, a w drugiej, własności woj. Piotra Potulickiego, 30 zagr., po 2 kupców, szynkarzy i szewców, jeden kowal, woźnica, kołodziej i 16 komorn. W r. 1780 liczyło to przedmieście 7 tylko dm.; w czasie wojen szwedzkich spalone było dwukrotnie. *Rybaki* al. *Rybitwy* rozłożyły się nad odnogą Warty, zwaną Strugą Karmelitańską, między Półwsią a Piaskami. J. Łukaszewicz cofa starożytność Rybaków do r. 1267, opierając się na przywileju Bolesława z 8 listopada t. r., którym książe pozwala rybakom swoim łowić na Starej Rzece pod warunkiem, że dostarczać będą ryb w dni postne na zamek. Nowsze badania wykazały, że wspomniany przywilej mówi o rzece, która odgraniczała pierwotny Ostrów od późniejszego Chwaliszewa. Mieszkańcy Rybaków mogli uzyskać podobny, nieznany nam przywilej, na mocy którego uważając się za poddanych książęcych, nie chcieli uznawać juryzdykcyi miasta. Ztąd wynikały zatargi, które królowie uśmierzali, nakazując milczenie Rybakom. Między innemi wydał w r. 1496 Jan Olbracht rozkaz, który ich poddaje pod zwierzchność

miejską, a daniny składać im każe na zamek. W r. 1771 Roenne, pułk. rossyjski, spalić kazał Rybaki; w r. 1779 było tam 32 dm. drew. *Grobla*, zwana Nową, w przeciwstawieniu do Kapitulnej, gdzie rozwijał się Chwaliszew, leży na wyspie utworzonej łachą, wyłamującą się z lewego brzegu Warty, naprzeciw miasteczka i łączącą się z głównem korytem rzeki przed mostem Chwaliszewskim. Przedmieście Grobla, założone przy grobli ciągnącej się od bramy wodnej ku Ratajom, przywilejem króla Kazimierza z r. 1447, mieściło w sobie samych tylko rzemieślników i stało pod juryzdykcyą nowego miasta z r. 1253. W r. 1646 osiedli tu franciszkanie, wystawiwszy sobie klasztor drewniany i kościół, który gdy spłonął w r. 1656, przenieśli się na Miasteczko. Za Jana Kazimierza spalili Groblę Szwedzi, a w r. 1771 Rossyanie. W r. 1779 było tu 28 a w 1787 r. 37 dm. drewnianych. Około tego czasu stanął na miejscu pofranciszkańskim kościół luterski św. Krzyża; później powstały loża masońska i gazownia miejska. Wszystkie te przedmieścia po lewym brzegu Warty leżały po za murami, któremi nowe miasto było opasane. Wytknięto w nowem mieście od razu obszerny rynek, do którego spływały główne ulice, jak np. Wrocławska, Wodna, Butelska, Wielka czyli Szeroka, Wroniecka i Sukiennicza, później zwana Żydowską. Budując się podług planu miasto, gdy zburzono obwodowe mury, podało rękę przedmieściom i rozpostarło się następnie ku zachodowi i południowi. Z zatraconych nazw zasługuje na wzmiankę *Podgórze*, na którem stoją dotąd gmachy pofranciszkańskie i zamek książęcy albo królewski.

Zamek. Pierwszą o nim wzmiankę spotykamy w Kronice o Piotrze Włoście (Mon. Hist., III, 772) która powiada. „Ipsi itaque reliqui duces, reliquerunt loca sua et in quoddam castrum, ubi nunc stat civitas Posnania, se receperunt“ (około r. 1145). Było to zapewne zamczysko Mieczysława na Ostrowie; Przemysław I odnowił je w r. 1249. Późniejsze wzmianki budzą wątpliwość co do tożsamości zamku; bowiem w 1253 r. Przemysław, zakładając nowe miasto na lewym brzegu Warty, niezawodnie wystawił tam nowy zamek. Stały tam już wówczas kościoły św. Gotarda, Wojciecha i Marcina, a przy nich osadzała się ludność. Tam więc przeniósł książę siedzibę swoją. Upatrzywszy wzgórze, wznoszące się na 71 stóp nad poziom Warty i leżące prawie w środku między kościołami św. Wojciecha i Marcina, wystawił na niem zamek, w którym życia dokonał i w którym syn jego, Przemysław II, ujrzał dzienne światło. Tam też, w łaźni zamkowej, uduszono księżnę Ludgardę. Poznań biskupi na prawym brzegu Warty współzawodniczy o pierwszeństwo z Poznaniem książęcym na przeciwnym brzegu. Z czasem niknie bez śladu zamczysko ostrowskie, podczas gdy zamek poznański staje się głośnym w dziejach miasta i ziemi. Wacław, król czeski, objąwszy w r. 1300 rządy, osadził na zamku namiestnika; potem siedzieli tam starostowie wielkopolscy, a w jednej części zamku umieszczono gród poznański. Tu stawali i bawili zwykle monarchowie polscy w przejeździe przez P.; ztąd powstała też nazwa zamku królewskiego; tu zbierała się szlachta na sejmiki przedelekcyjne lub przy innej sposobności. Na zamku stała załoga pod dowództwem murgrabi. Około r. 1370 Kazimierz W. wzniósł w miejsce drewnianego zamek z cegły palonej, który w r. 1383, podczas wojny domowej oparł się Świdwie, kasztelanowi nakielskiemu. Dnia 2 maja r. 1586 spłonął zamek w wielkim pożarze miasta, akta atoli grodzkie ocalono. W kilka lat potem dźwignął go z gruzów Andrzej Górka, starosta wielkopolski. Rycinę przedstawiającą zamek ten w pierwszej połowie XVII w. zamieścił Łukaszewicz w „Obrazie miasta Poznania“, a rycinę z późniejszych czasów podał Tyg. Illust. (z 1863 r., VIII, 405). Podczas wojen szwedzkich ucierpiały gmachy zamkowe; odnowił i naprawił je Kazimierz Raczyński w r. 1783. Przy zamku stała wieża przeznaczona na więzienie dla szlachty, a na dziedzińcu ścinano skazanych na śmierć przez sądy grodzkie. Po okupacyi pruskiej umieszczono na zamku sądy apelacyjne, a akta grodzkie przeniesiono do gmachów pojezuickich; gdy zaś w najnowszych czasach nowe dla sądów stanęły budynki, wróciły akta grodzkie do zamku książęcego, gdzie obecnie wchodzą w skład archiwum państwowego. Towarzystwo historyczne założone przez Niemców i żydów poznańskich, zbiera i składa w urządzonem tam muzeum zabytki przeszłości polskiej. W ogrodzie zamkowym znaleziono zeszłego roku 6 wielkich kul kamiennych.

Katedra. Mieszko I wprowadzając chrześciaństwo, założył w r. 968 katedrę poznańską p. w. św. Piotra i Pawła na tem miejscu, gdzie ją dziś widzimy, t. j. na Ostrowie, między Starą Wartą a Cybiną. W r. 992 złożono tu zwłoki Mieszka I, tu także spoczywa Bolesław Chrobry i inni książęta wielkopolscy. Około r. 1245 biskup Boguchwał II rozebrać kazał popękany chór w katedrze i od fundamentów nowy postawić (Mon. Hist. Pol., II, 570); ztąd wniosek, że kościół ten poprzednio już był stawiany z cegły palonej. O chórze zaś „qui de novo fuerat paratus“, poświęconym w dzień św. Piotra w r. 1262 na prośbę Boguchwała III przez dominikanina Wita, bisk. litewskiego, w obecności Wilhelma, bisk. lubelskiego, wspomina Rocznik Wielkopolski

(tamże, III, 34). Spominek poznański (tamże, III, 55) „Anno domini 1265 exusta fuit ecclesia Poznaniensis“ nie da się poprzeć innemi źródłami. Wzmianki o zakrystyi św. Stanisława znachodzimy w dyplomatach z r. 1298—1314. W r. 1309 Przemko, mieszczanin poznański, stronnik ks. szlązkich, opanował katedrę i ztąd łupił domy prałatów; r. 1313 dnia 28 paźdz. bisk. Andrzej poświęcił ołtarz wystawiony przez Ludwika, mieszczanina poznańskiego, na cześć śś. Szymona, Judy i Tomasza, a następnego roku oddał kościołowi uposażone przez siebie altarye śś. Piotra, Pawła, Stefana i Mikołaja. Pod r. 1327 występuje Andrzej, rektor altaryi śś. Filipa, Jakóba i Błażeja; r. 1334 bisk. Jan przyjmuje do bractwa katedralnego Świętomirę, panią na Lutomiu, wraz z córką jej Lubochną. W 1356 r. 18 lutego Innocenty VI ogłasza w Awinionie odpust dla wszystkich, którzy przyczynią się do odbudowania i naprawy zniszczonej katedry; pod r. 1357 wspomniana altarya św. Krzyża, uposażona przez scholastyka Kiełcza; r. 1360 bisk. Jan sprzedał czynsze z Winnej Góry Dytkonowi, archidyakonowi czerskiemu, któremu pozwolił ustanowić altaryę śś. Marka, Floryana i Doroty panny; r. 1369 przekazał dziesięcinę z Krzeszkowic altarzyście przy altaryi św. Stanisława, uposażonej niegdyś łąką i młynem Czechorzewskim przez archidyakona Andrzeja. Dnia 15 kwietnia 1371 uderzył piorun w wieżę katedralną, wpadł do kaplicy królewskiej i zniszczył wiszące na ścianie obrazy Przemysława i Ryksy. Odnośny ustęp wyjęty z Kromera i wyryty na tablicy marmurowej złotemi literami, czytać można na ścianie. W r. 1380 bisk. Mikołaj potwierdzając fundacyą altaryi śś. Bartłomieja i Jerzego, uposażonej przez kanclerza Damiana i Andrzeja z Siernic, kanoników poznańskich, ustanowił altarzystę Macieja Sedlara z Stęszewa; r. 1383 bisk. Jan pozwalając Bartkowi Cześmirowi, mieszczaninowi poznańskiemu, powtórnie fundować altaryą św. Krzyża, śś. Piotra i Andrzeja, ustanowił altarzystę Ludwika, proboszcza komornickiego; pod r. 1390 wspominany altarzysta Henryk z Poznania, syn Grzegorza, przy altaryi uposażonej przez bisk. Jana Doliwę. Od r. 1430 zaczęto krzątać się około odnowienia katedry; w r. 1481 budowano kaplicę bisk. Uryela Górki; r. 1501 wybrukowano pewną przestrzeń przy katedrze od strony południowej; r. 1504 z obawy najazdów przeniesiono skarbiec katedralny na ratusz, aparaty zaś do kościoła św. Maryi Magdaleny na lewym brzegu Warty. W 1509 r. sprzedano srebra kościelne za 268 grzywien na odnowienie katedry, którą przy tej sposobności opasano murem. Dnia 15 paźdz. 1517 r. przywiózł Krzesław de Sthernbergk, kanclerz czeski, relikwie jednego z 5 braci Polaków, które z wielką uroczystością złożono w katedrze. Dnia 30 czerwca 1530 r. uchwaliła kapituła, aby na dachu katedry wyryty był i wyzłocony herb bisk. Lubrańskiego „Godziemba“, tudzież osoby śś. Piotra i Pawła. Dnia 23 kwietnia 1532 r. najechał szlachcic Choiński katedrę i kanonie; dnia 30 lipca 1622 zgorzała katedra prawie do szczętu, w skutek tego posypały się ofiary na podźwignięcie świątyni. Zaledwie ukończono naprawę, gdy w r. 1725 burza zwaliła z katedry wszystkie wieże i w wielu miejscach zdarła z niej dach miedziany; r. 1772 wojsko pruskie naszło terytoryum katedralne i wymusiło 36,000 złp. kontrybucyi, a w domiar nieszczęść, zniszczył pożar katedrę w dniu 30 września. W 1790 r. zwaliła się jedna z wież naczelnych. W 1826 r. wykończono odbudowę katedry w tej postaci, w jakiej się nam dziś przedstawia. Pożar w r. 1853 zniszczył tylko dachy nad kaplicami. Łukaszewicz (Opis miasta P.) podaje rycinę przedstawiającą facyatę katedry przed r. 1772; Przyjaciel Ludu (I, 208—9) tum stary i nowy; Tyg. Illustr. (z 1862 r., I, 76—7), Raczyński w Wspomnieniach Wielkopolski i inni katedrę dzisiejszą, której opis szczegółowy wyszedł w Poznaniu w r. 1886. Gmach ten ma około 210 st. długości i 120 st. szerokości; wnętrze sklepione; organy z ostatnich lat zeszłego stulecia; ołtarz wielki przypomina styl rokoko. Zewnętrzny kształt świątyni tej nie przedstawia harmonijnej całości. W wieży południowej znajduje się zegar i dzwon wielki, ważący 60 centnarów, a w północnej wiszą 2 dzwony znacznie mniejsze; wszystkie trzy lał Jan Fryderyk Schlenkerman w Poznaniu w r. 1786, 1788 i 1793. Główną nawę katedry otaczały od wieków różne kaplice; z tych najdawniejszą była królewska, w której spoczywały zwłoki obu Przemysławów. W tę kaplicę uderzył piorun w r. 1371; uposażoną była w r. 1380, a przezwana następnie Brzeźnicką. W r. 1616 istniały kaplice: Górków, uposażona w r. 1464, przyozdobiona nagrobkami marmurowemi w r. 1576 i naprawiona przez Czarnkowskich w r. 1598; Rydzyńskich al. Szołdrskich, uposażona w r. 1410; Pięciu Braci Polaków, uposażona w r. 1412; Czarnkowskich, uposażona w r. 1440, Kostkowskich al. Bnińskich, uposażona w r. 1440; Powodowskich i Gwiazdowskich w 1660; kaplice Mansyonarzy al. N. Sakramentu, Powodowskich, Rydzyńskich, Korzboków, Łąckich, Bnińskich al. Konarskich, Czarnkowskich, Pięciu Braci Polaków, św. Jakuba, uposażona w r. 1443, Kościeleckich, Górków, Królewska i Gwiazdowskich, przeznaczona później na kapitularz, w którym posiedzenia swoje odbywa kapituła i gdzie znajdują się wizerunki bisku-

pów: Andrzeja Szołdrskiego, Wojciecha Tholibowskiego, Teodora Czartoryskiego, Okęckiego, Gorzeńskiego, Wolickiego i Dunina. W r. 1737 kaplica Szołdrskich, św. Trójcy, św. Apolonii, św. Jakuba, Biczowania P. Jezusa, N. Sakramentu, którą w r. 1834 oddano na wzniesienie pomnika pierwszych królów polskich i kaplica św. Krzyża, w której znajdował się Krzyż cudowny, stojący na bramie wrocławskiej od r. 1522 do 1652 i przeniesiony następnie do katedry. Z biegiem czasu ustępowały kaplice rodowe różnym świętym i zamieniały swo nazwy. Obecnie istnieją następujące kaplice: św. Jana Kantego z posągiem kamiennym arcyb. Dunina, św. Trójcy z pomnikiem bisk. Adama Konarskiego, N. Maryi Panny, w której spoczywają zwłoki bisk. Szołdrskiego w srebrnej trumnie, św. Stanisława Kostki, przedzielona kapitularzem od poprzedniej, św. Krzyża al. N. Sakramentu, św. Franciszka Ksawerego, św. Cecylii z pomnikiem arcyb. Wolickiego, św. Marcina czyli św. Jana Nepomucena z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, wyrzezanym na drzewie przez Kalasantego Jakubowskiego, i kaplica Królewska (nowsza), wprost za wielkim ołtarzem, między kaplicami św. Stanisława i św. Krzyża. Kaplica Królewska, wystawiona w stylu bizantyjskim staraniem E. hr. Raczyńskiego ze składek publicznych, mieści w sobie popioły Mieczysława I i Bolesława Chrobrego. Popioły te spoczywały poprzednio w środku katedry; nad grobowcem Chrobrego leżała postać jego z kamienia wykuta, na kończynach spodniej płyty wyryty był pismem starem i zaledwie już czytelnem w r. 1660 znany wiersz łaciński: Hic jacet in tumba itd. Ołtarz, który niegdyś stał przy tym pomniku, przeniesiony już był w czasie wizyty kościelnej Tholibowskiego do kaplicy Królewskiej (pierwotnej), zwanej Brzeznicką. W r. 1744 wystawiła kapituła nowy pomnik z białego kamienia, na którym leżał Chrobry w zbroi z berłem, trzymając w jednej ręce orła białego, a w drugiej miecz z jabłkiem królewskiem; na głowie miał koronę z białego kamienia. Kształt pomnika tego przedstawiał czworobok, którego dwie strony wyobrażały 12 apostołów, a drugie dwie Zwiastowanie i ukoronowanie N. Maryi Panny. I na tym grobowcu nie pominięto tradycyonalnego napisu: Hic jacet in tumba. W r. 1766 już nie było pomnika tego, usunąwszy go „dla niekształtnej staroświeczyzny", starano się „w innem miejscu ozdobniejszy wystawić". Pożar w r. 1772, zawalenie się wieży w r. 1790 i inne nieznane powody złożyły się na to, że zabiegi spełzły na niczem. Około r. 1816 zabiera się kapituła „do spełnienia długu wdzięczności" i postanawia „odkładać dziesiąty grosz dochodów kapitulnych" na nowy pomnik, a pod dniem 2 lipca tego roku Teofil Wolicki, proboszcz metropolitalny, wzywa naród do składek na ten cel. W r. 1830 sejm prowincyalny wyznaczył komitet złożony z 3 członków, który miał zająć się urzeczywistnieniem zamiaru, a król pruski potwierdził uchwałę. Antoni ks. Radziwiłł, namiestnik w. ks. poznańskiego, przewodniczący w komitecie, przedłożył plan budowniczego Schinkela, według którego posągi Mieczysława i Bolesława, w środku sześciostopniowego amfiteatru, stanąć miały na placu katedralnym i kosztować 53,000 tal. Po śmierci Radziwiłła (1833 r.) wzięli się pozostali członkowie komitetu, hr. Raczyński i ks. Przyłuski, do zbierania dalszych składek, a gdy takowe zamknięto w r. 1836, do stawiania posągu. Między składkującymi złożył cesarz rossyjski, jako król polski, 500 talarów, a król pruski 100 dukatów. Gdy zaś składka zebrana w ilości 21,425 talarów okazała się niedostateczną do wykonania projektu Schinkela, ustawiono pomnik spiżowy pomysłu Raucha w przeznaczonej na ten cel kaplicy N. Sakramentu, którą przebudowano w stylu bizantyńskim i ozdobiono obrazami Suchodolskiego, Brzozowskiego, Salandri'ego i Millera. Na posągu wyryć kazał i usunąć następnie nazwisko swoje Edward Nałęcz Raczyński, który w r. 1841 wydał „Sprawozdanie z fabryki kaplicy grobowej Mieczysława I i Bolesława Chrobrego w Poznaniu", ozdobione rycinami. Gdy kwestyą napisu poruszono na sejmie prowincyonalnym, ogłosił odnośny wniosek posła Szumana, odpowiedź swoją i różne dokumenta p. t. „Pomnik pierwszych monarchów polskich w Poznaniu". Posąg Mieczysława i Bolesława reprodukował w miniaturze rzeźbiarz Below, a ryciny mieszczą różne pisma i dzieła, między innemi Przyjaciel Ludu (VIII, 233). Z licznych nagrobków i pomników opisanych w Starowolskiego „Monumenta Sarmatarum" i Patelskiego „Memoriale epitaphiorum, inscriptionum et aliorum scitu dignorum in Eccl. Cath. Posnan. reperibilium" (1760) przechowały się dotąd w katedrze pomniki następujących osób: Branicki Sebastyan h. Korczak, bisk. († 1544), Cielecki Zygmunt h. Zaremba, proboszcz († 1652), Czarnkowski Andrzej, bisk., († 1562), Dobrzeleski Wojciech, administrator († 1680), Dunin Marcin., arcyb. († 1842, ob. Przyj. Ludu, XIV, 366), Gniński Wojciech h. Trach, kanonik († 1651), Gomoliński Sczęsny h. Jelita, kanonik († 1552), Górkowie: Andrzej I, kaszt. poznański, ststa wielkopolski († 1553), Andrzej II, kaszt. międzyrzecki († 1574), Barbara z Kurozwęk, małżonka Andrzeja I († 1545), Łukasz I, woj. poznański († 1475; por.; „Wspomnienia Wielkopolski" Raczyńskiego, „Przyj. Ludu"

i „Zeitschrift d. Hist. Gesel. f. d. Pr. Posen“, 179). Łukasz II, bisk. włocławski († 1542), Uryel, bisk. poznański († 1498, ma 2 pomniki), Goślicki Wawrzyniec h. Grzymała, bisk. († 1607), Grodzicki Andrzej, kan. († 1550 ob. I Rocznik pozn. Tow. Przyj. Nauk), Izdbiński Benedykt h. Róża, bisk. († 1553), Kaczkowski Stanisław Mruk, archid. († 1738), Kierski Wawrzyniec, kan. († 1593), Konarski Adam z Kobylina h. Abdank, bisk. († 1574), Kościelecki Łukasz h. Ogończyk, bisk. († 1597), Koźmian Jan, kan. († 1877), Lubrański Bernard, kan. († 1499, ob. Raczyńskiego „Wspomn. Wielkopolski“ i Zeitschrift, II, 181), Nowodworski Adam, bisk. († 1634), Opaliński Andrzej z Bnina, bisk. († 1479), Poniński Karol h. Łodzia, oficyał († 1727), Powodowscy: Hieronim, kan. krakowski, (wystawił sobie ten nagrobek za życia w r. 1586), Jan, proboszcz († 1580), Wawrzyniec, kawaler malt. († 1543, ob. Raczyńskiego Wspom. Wielkopolski); Prawdzewski Jakub, kanonik († 1600), Raczyński Zygmunt, sędzia grodzki nakielski (wystawił sobie ten nagrobek za życia w r. 1652), Szołdrski Andrzej, biskup († 1650), Szymankiewicz Marcin, ksiądz († 1725), Tholibowscy: Ludwik, prałat († 1679), Wojciech, bisk. († 1663), Wolicki Teofil, arcyb. († 1829), Woliński Franciszek, kanon. († 1752) i Załaszowski Mikołaj, archidyakon († 1703). Opisy tych nagrobków i pomników znajdują się w J. Łukaszewicza Kr. op. hist. kośc. par., I, 14—56, i w dziełku „Katedra poznańska“ 30—63, które wspomina jeszcze o 2 bezimiennych: jeden z nich wyobraża postać na tablicy spiżowej rytą, w ornacie starożytnym, z kielichem w ręku, a pod jego nogami młodzieńca trzymającego zwój z napisem „Utinam“; drugi przedstawia na płycie kamiennej postać klęczącą pod krucyfiksem. Za presbyterium stoją posągi śś. Piotra i Pawła dłuta Oskara Sosnowskiego, sprowadzone z Rzymu kosztem arcyb. Przyłuskiego. W kapitularzu znajduje się miecz, którym św. Piotr miał uciąć ucho Malchusowi; wiadomość o tym mieczu podał ks. Jabczyński (I Rocznik pozn. Tow. Przyjaciół Nauk, 478). Prócz obrazów zdobiących kaplicę królewską i ołtarz wielki zasługuje na szczególną uwagę obraz mozaikowy N. M. Panny, dar Karola hr. Raczyńskiego, Zwiastowanie N. M. P. pochodzący z klasztoru niegdyś paradyskiego, tudzież kopia przedstawiająca śś. Stanisława, Jana Chrzciciela i N. Maryi Panny z obrazu ołtarza wielkiego w kościele św. Jana w Warszawie, wykonana przez Bacciarelli'ego i darowana katedrze przez Seweryna hr. Mielżyńskiego. Skarbiec katedralny, niegdyś bogaty, budowlą katedry i potrzebami krajowemi nadwyrężony, posiada dziś jeden tylko przedmiot kosztowny, t. j. monstrancyą złotą, wartującą 2568 talarów. Archiwum katedralne mieści się obecnie przy nowym kapitularzu, w Psałteryi, za kościołem N. Maryi Panny. Pierwszą o nim wzmiankę znachodzimy w dyplomatach z r. 1298. Biblioteka kapitulna, przekazana w r. 1781 seminaryum duchownemu, powstała z darów Boguchwała II, zmarłego r. 1253, i Stanisława Ciołka, zmarłego r. 1458, biskupów. W r. 1721 posiadała między innemi rękopismami: Długossi continuatio authentica „ab anno 1435 ad annum 1480 i Statuta Poloniae regis et jus provinciale scriptum anno 1472. Biblioteka ta, jak przypuszcza J. Łukaszewicz, zmarniała po czasach Jana Kazimierza.

Razem z katedrą lub nieco później (970 ?) powstał kościół p. w. *N. Maryi Panny* (in Summo), jeżeli wierzyć można Zapiskom historycznym (Mon. Hist. Pol., III, 711), które założenie jego przypisują Dąbrówce, żonie Mieszka I (ob. E. Calliera Szkice geogr.-hist., 54—8). Kościół ten stoi naprzeciw katedry, o sto kilkadziesiąt kroków ku zachodowi. W nim lub na progach jego odbywały się niegdyś czynności urzędowe. W dniu 3 lipca 1247 potwierdził Przemysław I nadanie Rogalina „in Trono ad Sanctam Mariam“; na dniu 25 sierpnia 1251 stanęła w kościele tym umowa biskupa Boguchwała z Templaryuszami co do dziesięcin z ich posiadłości, leżących w dyecezyi poznańskiej, a 16 lipca 1390 r. archidyakon Wojciech rozsądzał na progach kościoła sprawę dziesięcin z Osowa i Biechowa. W miejsce starego zaczęto w 1433 stawiać nowy kościół z cegły palonej, którego budowę ukończono w r. 1444, za biskupa Andrzeja z Bnina Opalińskiego, ztąd powstało mniemanie, jakoby rzeczony biskup był założycielem tej świątyni. Kościół N. Maryi Panny jest jedynym w Poznaniu, który zachował formy ostrołukowe XV w. W fundamentach jego znajdują się bryły piaskowca, o który pospolite ruszenie woj. poznańskiego ostrzyło szable wyprawiając się na wojnę. W r. 1594 bisk. Łukasz Kościelecki odnowić kazał ten kościół, r. 1805 wcielony do katedry a 1809 r. całkiem zamknięty. Dopiero 1860 r. otworzył go po zrestaurowaniu arcyb. Przyłuski. Kościół N. Maryi Panny był już w r. 1425 kolegiatą; w r. 1443 przeniesiono tu kanoników głuszyńskich, a biskup Andrzej uposażając go w r. 1451, podniósł liczbę kanoników z 4 na 7 i przydał kustodyą. W 1695 r. było 16 kanoników, 3 prałatów i kilku altarzystów. W czasie naprawy lub budowania katedry, jak np. w r. 1498, 1622, 1772 i 1790 odprawiało się tu nabożeństwo katedralne. Na około kościoła znajdował się niegdyś cmentarz, opasany murem. W r. 1793 należały do kolegiaty Mieściska, wieś na północ od Buku. Rycinę kościoła N. Maryi

Panny podaje Tyg. Illustr. (1863 r., III, 140). *Kościół św. Mikołaja* stał niegdyś na Zagórzu, w okolicy dzisiejszej ulicy Wieżowej. Pierwszą o nim wzmiankę spotykamy w opisie oblężenia Poznania w 1142 r., a drugą w dyplomatach z r. 1292. Proboszczem kościoła w r. 1338 był Jesko, kanonik poznański. W r. 1463 spłonął; następnego roku wystawił go na nowo z cegły palonej Adam z Dąbrowy, dziekan katedralny. W r. 1477 biskup Andrzej wyniósł go do rzędu kolegiaty, ustanowiwszy przy nim proboszcza, 6 kanoników i kilku altarzystów, a Uryel Górka przydał następnie dwu jeszcze kanoników. W XII w. było tam kilkanaście ołtarzy, kilka kaplic, należących do rozmaitych bractw rzemieślniczych na Chwaliszewie; prawo kollacyi przysługiwało wikaryuszom katedralnym, którzy z pośród siebie obierali proboszcza. W skład parafii św. Mikołaja wchodził Chwaliszew i Piotrów, tudzież kościoły św. Barbary, śś. Sebastyana i Wawrzyńca z szpitalami swymi. Księgi kościelne zaczynały się od r. 1714. W r. 1725 burza zrzuciła wieżę z kościoła, który wcielono r. 1805 do katedry a w 1817 r. rozebrano. Rycinę obrazu przedstawiającego zgon św. Stanisława, który pochodzić miał z tego kościoła, zamieścił Przyj. Ludu (z 1838 r.). Poza obrębem fortecy, za bramą Warszawską, przy trakcie swarzędzkim, stoi kościół *św Jana Jerozolimskiego*, zabytek budownictwa romańskiego. W miejscu kościoła tego stał pierwotnie kościół p. w. św. Mikołaja. Około r. 1170 Mieszko Stary założył przy nim i uposażył szpital, który oddał kawalerom św. Jana, a bisk. Radwan przekazał im dziesięciny z niektórych dóbr biskupich. Nadanie to potwierdzili w r. 1191—2 bisk. poznański Benedykt i papież Celestyn III, a następnie w r. 1218 bisk. Paweł. Do r. 1360 posiadali kawalerowie poznańscy następujące dobra: Andrzejewo (1218), Baranowo (1360), Bielawy (1256), Brzezie (1338), Brzeziny (1360), Czerlejnko (1338), Czerlejno (1218), Drożyn (1225), Glinka (1218), Górka (1218), Jagodno (1218), Jarogniewy (?), Jedlec (1309), Kanclerzewice (1335), Kleszczew (1218), Korytowo (1237), Kostrzyn (1218), Koszuty (1218), Krzesiny (1225), Krzyżowniki, powstałe na miejscu Kanclerzewic i Rangocina Lipnica (1218), Maniewo (1338), Miłostowo (1218), Mnichowice (1348), Nidkowy (?), Obiezierze (1218), Oborzyn (1338), Obrzycko (1256), Pogorzelica (1238), Popówek (1309), Popowo (1360), Rabowice (1366), Radłowo (1256), Radzim (1360), Rangoczino (1335), Rogoźno (1256), Ruszcze (1218), Samoczyrnska (?), Sanniki (1218), Siedlec (1256), Skorzęcin (1238), Suchylas (1218), Święty Jan (1238), Szymanowo (1309), Wargowo (1218), Widziszewo (1356), Wielkie (1218), Wielkie Jezioro, Wierzchucin (1238), Wierzyce (1218), Wydzierzewice (1338), Wygonowo (1218) (ob. E. Calliera Szkice geogr. hist., 96—103). Do r. 1793 pozostały przy nich: Baranowo, Komandorya, Krzesinki, Suchy Las i Psarskie pod Poznaniem, Rabowice pod Swarzędzem, Pogorzelica pod Miłosławiem, Chrustowo, Maniewo, Radzim, Slepuchowo i Żukowo pod Obornikami. Pierwszym znanym komandorem ich był Teodoryk (około r. 1250) a ostatnim Andrzej Marcin Miaskowski, zmarły około r. 1830. W 1504 należeli do preceptoratu strzygłowskiego, a potem do pragskiego. Łukaszewicz (Opis Poznania, II, 126—8) wylicza 32 komandorów poznańskich, pominąwszy Stanisława Dłuskiego i innych. W drugiej połowie XV w., gdy kawalerowie ci stawiali w miejsce starego nowy kościół z cegły i kamieni, lub wcześniej, zamienili jego tytuł pierwotny na imię patrona swego św. Jana Jerozolimskiego. W 1512 r. Stanisław Dłuski, komandor poznański, przystawił do kościoła tego wieżę, która już nie istnieje, a w r. 1736 komandor Dąbrowski kaplicę p. w. św. Krzyża, w której spoczywają zwłoki trzech ostatnich komandorów. W skład parafii św. Jana wchodziły Rataje, Żegrze, Chartowo, Główna i przedmieście św. Jana; później przybyły: Obrzyca, Miasteczko i młyny: Komandorski, Świętojański, Główneński, Łączny, Olszak i Nadolnik. Księgi metryczne zaczynają się od r. 1620. Cmentarz znajduje się za Komandoryą ku piaskom Swarzędzkim. Widok kościoła św. Jana znajduje się w „Albumie“ Ordy, a szczegółowy opis podał Wł. Łuszczkiewicz w dziełku „Trzy granitowe kościoły“. *Kościół św. Małgorzaty* (Filipiny) na Śródce, istniał przed r. 1231, w tym bowiem roku bisk. Paweł I oddał go sprowadzonym przez siebie dominikanom, których gdy w r. 1244 Przemysław I przeniósł na lewy brzeg Warty, kościół ten stał się parafialnym. W dyplomatach wspominany pod r. 1287, 1288, 1309 i 1327 r. Proboszcz Grudowicz Stanisław naprawiwszy w r. 1658 kościół, którego budowa z XV w. przechowała się dotąd, wprowadził w r. 1665 do niego oo. filipinów i sam wraz z wikarym swoim Janem Wonieckim wstąpił do tego zakonu. W kościele znajduje się wizerunek Grudowicza († 1684), nagrobek z szarego marmuru Jana Buszkowskiego, prob. († 1653), nagrobek z ciosowego kamienia Wojciecha Reuta h. Gozdawa († 1710), który filipinom zapisał 50,000 złp. i wisząca na żelaznym łańcuchu w przysionku łopatka jakiegoś zwierzęcia przedpotopowego. W skład parafii św. Małgorzaty wchodzi: Chwaliszow, Ostrówek, Zawady i Śródka z kościołem poreformackim. Księgi kościelne zaczynają się od

r. 1639. *Kościół św. Wojciecha* na płn. krańcu miasta, na wzgórzu wznies. 57 st. nad poziom Warty, nadał swe imię przedmieściu i ulicy, która z placu Wronieckiego, zwanego powszechnie Wolnicą, wychodzi na wały forteczne. Kościół ten istniał przed r. 1244; w tym bowiem czasie Przemysław I przeniósł do niego parafią św. Gotarda. W r. 1292 płacili mieszkańcy Jerzyc proboszczom kościoła św. Wojciecha 7 grzywien rocznie, a wikary zgłaszać się do nich miał po daniny w przeddzień Bożego Narodzenia. Proboszczami byli zwykle kanonicy poznańscy, jak np. Tyczko z Mogilic między r. 1376 a 1385. Prócz mesznego pobierali proboszczowie czynsz z 7 młynów i wiatraka na Jerzycach, zwanego Garbusem, dziesięciny z Żabikowa, Gołęcina i Szydłowa, 130 złp. rocznie od dyssydentów za cmentarz na Łysej Górze, 81 złp. czynszu i 20 złp. na mięso od mieszkańców przedmieścia św. Wojciecha. W skład parafii św. Wojciecha wchodziły w r. 1580: Bonin, Gołęcin, Jerzyce, Kondorf, Naramowice, Nowa Wieś, Piątkowo, Sołacz, Strzeszyn, Szeląg, Umółtowo (Mątowo!), Winiary i przedmieście; później przybyły Podolany; afiliowane jej były kościoły oo. karmelitów bosych, św. Ducha, św. Eliasza i Leonarda. Dzisiejszy kościół z cegły palonej przypomina architektonikę XV w. Nie wiadomo kto i kiedy go wystawił. W kościele znajdują się wizerunki Naramowskich, dziedziców pobliskich Naramowic, stara chrzcielnica kamienna i nagrobek w posadzce na środku kościoła z popielatego marmuru, przedstawiający osobę leżącą w postaci trupa, po którym rozmaity gad objada resztki pozostałego na kościach ciała, przy głowie leży trupia głowa, przez której oczy przesuwa się wąż; przy nogach wyryte są litery L. K. C. Ch. i herb Herburtów. Na zewnętrznej ścianie obok głównego wejścia wmurowaną jest tablica, poświęcona pamięci Karola Marcinkowskiego, założyciela Towarzystwa Naukowej Pomocy. W kruchcie umieszczono przeniesiony z kościoła oo. karmelitów bosych nagrobek Stanisława Korzboka z Strykowa Strykowskiego, stolnika poznańskiego († 1669). Zewnątrz stoi nagrobek kamienny Wojciecha Turciusza, prob. († 1592). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1609. Cmentarz znajduje się za wałami fortecznemi, na zachód od fortu „Winiary“, na drodze do Urbanowa. *Kościół OO. Dominikanów*, p. w. św. Dominika, w płn.-wschodniej części miasta, na lewym brzegu Warty, w okolicy Wielkich Garbar, powstał prawdopodobnie w miejscu kościoła św. Gotarda, przekazanego w r. 1244 przeniesionym tu z Śródki dominikanom, którzy zamienili może tytuł ten na imię patrona swego. Na początku XVII w. przeor Łukasz z Szamotuł przystawił do kościoła kaplicę św. Jacka i N. Maryi Panny, gdzie złożone były relikwie św. Jacka. W kaplicy św. Krzyża stoi krucyfiks cudowny. Do kaplicy P. Maryi Rożańcowej, gdzie przechowuje się starożytna czara do wody święconej, zaprowadzone jest Bractwo rożańcowe. W r. 1698 runęła część kościoła z powodu nadzwyczajnego wylewu Warty, a w r. 1803 spłonął dach i wieża kościelna. Rycinę palącego się kościoła podaje Przyj. Ludu. (II, 135). W kościele podominikańskim przechował się dotąd nagrobek z bronzu, poświęcony pamiątce Szczęsnego z Paniewa, kaszt. lwowskiego († 1488) Przy wejściu są tablice z napisami odnoszącemi się do pożaru z r. 1803, tudzież do wysokości wody podczas powodzi z r. 1698 i 1736. *Kościół św. Marcina*, który nadał swe imię przedmieściu i ulicy, istniał równocześnie z kościołami św. Gotarda i św. Wojciecha na lewym brzegu Warty, lub powstał w kilka lat później, między r. 1244 i 1252, w tym bowiem czasie Przemysław I, przygotowując lokacyą nowego miasta Poznania, wspomina w r. 1252 o kościele św. Marcina. W 1657 r. spalony został przez wojsko brandeburskie. W kościele znajduje się wizerunek ks. Chrościńskiego († 1721). Księgi kościelne sięgają r. 1599. Około r. 1589 składały par. świętomarcińską; Gay (Gaski?), Wymykowo, Musza Góra, Wierzbica czyli Wilda, Górczyn z różnemi działami; później: część Garbar, Grobla, Glinki, Gaski, Piaski, Rybaki, Czapniki, Półwieś, Nowe Ogrody, Wenetowo i przedmieście św. Marcina, tudzież kościoły św. Krzyża, śś. Łazarza, Walentego, Anny, kościoły ks. bernardynów, karmelitów trzewiczkowych i pp. bernardynek. Cmentarz świętomarciński, z pomnikiem K. Marcinkowskiego, znajduje się za wałami fortecznemi, zachodnio-południowemi, w pobliżu bramy Rycerskiej, między cmentarzami greckim i luterskim św. Krzyża. *Kościół p. w. św. Maryi Magdaleny* (Stara Fara) stał na Nowym Rynku, w pobliżu dzisiejszej Fary. Przemysław I zamierzając lokować nowe miasto na lewym brzegu Warty, myślał o wystawieniu kościoła parafialnego w miejscu, gdzie w r. 1263 stanął kościół św. Maryi Magdaleny (Kod. Wielk., № 302 pod r. 1252 i Pomn. Dz. P., II, 588—9). W r. 1296 Przemysław II zakładając w Poznaniu klasztor pp. dominikanek, przekazał im patronat i parafią kościoła tego. W 1302 r. biskup Andrzej zezwolił na procesye w kościele i na szkoły przy nim, lecz bez uszczerbku dla szkół katedralnych; r. 1398 bisk. Mikołaj z Kurowa potwierdził fundacyą ołtarza, wystawionego przez Wojtka z Krzesin, który na altarzystę przedstawił Wojciecha, proboszcza w Luboszu; odnośny dyplomat wspomina o altaryach fundacyi Jantrkona Pomtorfa i Przeczkona Kostrzyc-

kiego. W 1399 r. potwierdza bisk. fundacyą ołtarza, który Piotr Cieszymir, wójt poznański, był wystawił i uposażył w myśl testamentu brata swego Hankona; na altarzystę wyznacza Jerzego, proboszcza skórczewskiego; odnośny dokument wspomina o altaryi śś. Doroty i Katarzyny. W r. 1447 spłonął kościół św. Maryi Magdaleny podczas wielkiego pożaru. Odbudowany w wspanialszej postaci, zamieniony został w r. 1471 za staraniem ówczesnego proboszcza Sędziwoja z Soboty na kolegiatę, przy której bisk. Andrzej IV ustanowił 4 kanoników. W miarę wzrastania nowego miasta kościół wzbogacał się i upiększał bądź to ołtarzami, bądź pomnikami marmurowemi mieszczan poznańskich. Około tego czasu odbywały się tu kazania niemieckie. W r. 1473 kustosz katedralny Tomasz wystawił wysoką wieżę, pokrytą miedzią. Dnia 10 lipca 1657 Szwedzi spalili kościół, który po odbudowie, poświęconym został d. 19 kwietnia 1661 r. przez bisk. Tholibowskiego. W 1725 r. burza zwaliła wieżę i wielkie zrządziła w gmachu szkody, a w r. 1778 piorun zmiażdżył całą świątynię. Mieszczanie poznańscy nie szczędzili ofiar na odbudowanie kościoła, który gdy zaledwie powstał z gruzów, zawalił się w dniu 18 września 1777 r., a 1780 stał się pastwą płomieni. Odtąd opuszczono kościół, a nabożeństwo przeniesiono do kościoła pojezuickiego czyli do nowej Fary, gdzie odprawia się dotąd. W r. 1793 należały jeszcze do probostwa św. Maryi Magdaleny pobliskie wsie: Głuszyna, Marlewo i Wiórek. Przyj. Ludu (I, 92 i 93) podaje ryciny kościoła tego z r. 1661 i 1775; po dalsze o nim szczegóły odsyłamy do J. Łukaszewicza (Kr. op. kośc. par., I, 80—7). *Kościół św. Ducha* stał niegdyś przed bramą Wroniecką. Biskup Boguchwał III założył w r. 1263 szpital p. w. św. Ducha, jest więc wszelkie prawdopodobieństwo, że przy tym szpitalu powstał wkrótce kościół. Pierwszymi znanymi proboszczami byli: Andrzej w r. 1335—7, Maciej r. 1338, Mikołaj Skolka r. 1351—8, Mścigniew r. 1362—5, Mrokota r. 1373—6, Swiętosław r. 1385 i Jan r. 1396—9, kanonicy poznańscy. W r. 1582 wcielony został kościół św. Ducha do kolegiaty św. Maryi Magdaleny; poprzednio należał do par. św. Wojciecha. W r. 1656 spalili go Szwedzi; odbudowany z drzewa w r. 1670, doznał tego samego losu w r. 1704 i odtąd już nie powstał. Dochody jego przekazano w r. 1719 wspomnianej kolegiacie. *Kościół PP. Dominikanek* czyli *katarzynek* przy ulicy Wronieckiej powstał równocześnie lub wkrótce po założenin odnośnego klasztoru, którego pierwotne uposażenie sięga r. 1282 i z którym kościół dzielił swe losy. O *kościelele św. Jerzego* przy trakcie obornickim, w okolicy graniczących z miastem Winiar, wspomina dyplomat z dnia 2 lipca 1376 r. Na płd. krawędzi miasta, w pobliżu bramy Dębińskiej, wznosi się *kościół OO. Karmelitów trzewiczkowych* czyli *Bożego Ciała*, do którego wiąże się tradycya o wykradzionych i sprzedanych żydom poznańskim hostyach. Na środku kościoła stoi ołtarz, pod którym znajdują się trzy figury, przedstawiające żydów, co skradzione hostye tu zakopać mieli. Historyą tych hostyi opisali Tomasz Rerus w r. 1583, Tomasz Treter r. 1609, bezimienny w r. 1724 i ks. K. Kowalski w 1840. Stół, na którym żydzi kłuć mieli hostye, przeniesiony został do kościoła w uroczystej procesyi z kamienicy Świdwów Szamotulskich przy ulicy żydowskiej w r. 1620. Kościół Bożego Ciała założył Władysław Jagiełło w r. 1399, a w miejsce pierwotnego wystawili nowy kościół z cegły palonej karmelici między r. 1465 a 1470. Spalony w r. 1657 przez wojsko brandenburskie, doczekał się w r. 1666 odbudowania w kształcie dzisiejszym. Kościół Bożego Ciała słynął niegdyś cudami; odwiedzali go królowie ilekrotnie zawitali do Poznania; biskupi poznańscy wjeżdżając po raz pierwszy do swej stolicy, wstępowali do tej świątyni: Stefan Wierzbowski podobno pierwszy zaniechał tego zwyczaju. Nowoobrany magistrat poznański udawał się tu po błogosławieństwo, a zwyczaj ten utrzymywał się aż do upadku Polski. Dziś kościół ten służy dla stojących w Poznaniu żołnierzy katolickich. W kościele wiszą 2 wielkie obrazy przedstawiające Władysława Jagiełłę i królowę Jadwigę, tudzież 4 inne, odnoszące się do wspomnianych powyżej hostyi. Z nagrobków znamy tylko jeden poświęcony pamiątce Teresy z Konarzewskich Opalińskiej († 1729). Rycinę kościoła zamieszcza Przyj. Ludu (II, 17). *Kościół św. Krzyża*, założony i uposażony przez Gertrudę Pestlową, mieszczankę poznańską, około r. 1420, stał za bramą Wrocławską, w okolicy dzisiejszego kościoła protestanckiego p. w. św. Piotra; rozebrany został w końcu zeszłego stulecia. *Kościół św. Barbary*, założony w r. 1453 przez Macieja z Krosinka i erygowany przez biskupa Andrzeja z Bnina, był pierwotnie parafialnym i stał na Chwaliszewie, przy moście na Starej Rzece, naprzeciw dzisiejszej szkoły chwaliszewskiej. W XVI w. wcielonym został do par. św. Mikołaja, a w r. 1805 do katedry; około r. 1820 rozebrany. *Kościołek św. Gertrudy*, założony w r. 1456 przez Gertrudę Pestlową, mieszczankę poznańską, stał w pobliżu kościoła św. Maryi Magdaleny i dostał się w r. 1571 jezuitom, którzy go rozebrali budując swoje gmachy. *Kościół OO. Bernardynów* na płd.-wsch. krańcu miasta, przy spływie strugi Karmelitańskiej z Łachą grobelną,

wystawiony pierwotnie z drzewa w 1458 przez magistrat poznański, następnie w r. 1473 z cegły palonej nakładem biskupa Andrzeja z Buina Opalińskiego, rozprzestrzeniony został kaplicą, przystawioną w r. 1609 przez Bractwo paska św. Franciszka. W r. 1647 zaprowadzono tu bractwo Niepokalanego Poczęcia N. Maryi Panny. Za Jana Kazimierza Szwedzi podłożyli ogień pod wielki ołtarz i spalili kościół wraz z klasztorem. Odbudowany w r. 1668, spalił się 1673 r. Bernardyni wznieśli wtedy wspaniałą budowlę, która przechowała się dotąd; dwie wieże około 170 stóp wysokie, pokryte miedzią, wykończył w r. 1733 budowniczy Steinert z Leszna, a w r. 1750 Józef Pawłowski, archidyakon pszczewski, poświęcał nową świątynię. Znajdują się w niej największe w Poznaniu organy o 32 głosach, chorągiew św. Jana Kapistrana, dzwony z r. 1663 i 1729, mnóstwo wizerunków malowanych na blasze z napisami i nagrobek Franciszka Ks. Krzyckiego h. Nałęcz († 1789). Pod kaplicą N. Maryi Panny loretańskiej spoczywają zwłoki mnichów. Rycinę kościoła tego zamieścił Tyg. Illustr. (1863, VII, 225). *Kościół św. Wawrzyńca* stał na Chwaliszewie, naprzeciw kościoła św. Barbary. O początkach jego nie posiadamy żadnych szczegółów, zdaje się przecież, że powstał albo równocześnie z szpitalem św. Wawrzyńca około r. 1466, albo w kilka lat później. Prawo kolacyi należało do biskupów. W r. 1652 bisk. Czartoryski przeznaczył dla proboszcza 100 złotych i stół wspólny z księżmi mieszkającymi w szpitalu. Kościół ten wcielony był do par. św. Mikołaja, a od r. 1805 do katedry; rozebrany został około r. 1820. *Kościół św. Anny* obok klasztoru oo. bernardynów, założony około r. 1480, spłonął 1883 r.; w miejsce jego postawiono dzisiejsze gimnazyum św. Maryi Magdaleny. Przy kościele zaprowadzono w r. 1583 Bractwo św. Anny, a w r. 1632 bisk. Nowodworski przeniósł tu nabożeństwo niemieckie z kościoła Wszystkich Świętych. Niemcy katolicy zawiązali tu Bractwo św. Trójcy. Zarząd kościoła należał do bernardynów. *Kościół św. Łazarza* obok klasztoru t. n., na Wildzie, poza obrębem fortecy, istniejący od r. 1510, rozebrany został w r. 1838. *Kościół św. Stanisława*, w Nowym Rynku, istniał już w r. 1517; w tym bowiem czasie złożono w nim, staraniem Stanisława Tomickiego, kaszt. międzyrzeckiego, różne relikwie św. Stanisława. Następnego roku bisk. Jan Lubrański założył przy kościele szpital dla księży chorych i ubogich; w r. 1534 bisk. Jan Latalski ustanowił proboszcza i 7 mansyonarzy, a w r. 1571 bisk. Stanisław Konarski oddał kościół i szpital sprowadzonym do Poznania jezuitom, którzy go rozebrali pod swoje gmachy. Nabożeństwo przeniesiono do kościoła WW. Świętych. *Kościół św. Walentego* na Gaskach, za Ciemną Bramką, założony w r. 1531 przez Agnieszkę Beginkę, już nie istniał przy schyłku zeszłego wieku. *Kościół PP. Bernardynek* czyli *Przemienienia Pańskiego*, tuż przy kościele oo. bernardynów, zaczęto stawiać około r. 1597, wykończono w r. 1603 i poświęcono p. w. Odkupiciela. W r. 1656 spalony wraz z klasztorem przez Szwedów, powstał z składek w r. 1660 w kształcie dzisiejszym. Obecnie zajmują go siostry miłosierdzia. *Kościół Wszystkich Świętych* na Gaskach za Ciemną Bramką, był kolegiatą przed r. 1571. W tym czasie przeniesiono do kościoła tego nabożeństwo z przekazanego jezuitom kościoła św. Stanisława i Bractwo księży ubogich. Gdy podczas wojny szwedzkiej uległ zniszczeniu, przekazano dochody i beneficya do kościoła św. Maryi Magdaleny, a w miejscu jego wystawił jezuita Krosnowski z fundacyi Barbary Kellerowej, mieszczanki poznańskiej, kaplicę murowaną, którą około r. 1780 podźwignął z gruzów Natali, ówczesny burmistrz; rozebrano ją około r. 1840. W kościele Wszystkich Świętych odprawiało się nabożeństwo niemieckie do r. 1632; afiliowany mu był kościół głuszyński w r. 1582. Na miejscu kaplicy stoi obecnie szkoła średnia miejska, a nazwa Wszystkich Świętych przechowała się w ulicy, która wychodzi z ulicy Bramkowej na Łachę grobelną. *Kościół PP. Benedyktynek* przy ulicy Wodnej, założony w r. 1609, dzielił swe losy z klasztorem. *Kościół OO. Karmelitów bosych p. w. św. Józefa* stanął około r. 1620 naprzeciw kościoła św. Wojciecha, na wzgórzu (60 st. nad poziom Warty) i w miejscu gdzie bracia czescy mieli poprzednio szkoły swoje i świątynię. Kaplicę w kościele św. Józefa wystawił w r. 1670 Jan Domiechowski. Po zajęciu Poznania przez Prusaków kościół ten obrócono na skład słomy i siana dla wojska, a w r. 1831 przeistoczono go na kościół protestancki dla załogi. Przedtem znajdowały się tam 2 nagrobki, z których jeden, t. j. Strykowskiego przeniesiono do kościoła św. Wojciecha, a drugi, poświęcony pamięci Wojciecha z Konarzewa Konarzewskiego († 1668), zostawiono na miejscu. Rycinę kościoła św. Józefa zamieścił Tyg. Illustr. (1863 r., VII, 144). *Kościół św. Rocha* stoi na Miasteczku, na prawym brzegu Warty, poza obrębem fortecy. Założony w r. 1628 przez mieszkańców Miasteczka, w 30 lat potem oddany oo. franciszkanom poznańskim, którzy utraciwszy siedzibę swoją na Grobli, wystawili sobie przy nim klasztor z drzewa i mieszkali tam przez lat kilkanaście. W miejsce starego wystawili w r. 1747 istniejący dotąd nowy kościół, także z drzewa. *Kościół OO. Franciszkanów* p. w. św. Antoniego

z Padwy stoi na Podgórzu (ul. Franciszkańska), naprzeciw zamku książęcego, w miejscu, które w r. 1642 szlachcic Jan Bartochowski darował zakonnikom pod warunkiem, że znajdującą się tam kamienicę przerobią na kościół. Gdy franciszkanie uzyskali inne jeszcze przyległe grunta, rozpoczęli budowę kaplicy i tak zwanej infirmeryi. Bernardynom poznańskim nie podobało się przybycie franciszkanów, uzyskali przeto po roku 1644 list królewski, w którym Władysław IV zalecił biskupowi poznańskiemu, ażeby franciszkanom nie pozwolił kończyć zaczętych gmachów. Podczas tych sporów, które oparły się o Rzym, biskup Szołdrski zaniechawszy kaplicy na Podgórzu, wystawił w r. 1646 franciszkanom na Grobli klasztor drewniany i kościół p. w. N. Panny Maryi Loretańskiej. Gdy zaś budynki te spłonęły w wojnie szwedzkiej (1656), przenieśli się franciszkanie na Miasteczko do kościoła św. Rocha. Po dziesięciu latach udało im się wreszcie wrócić na miejsce pierwotne, na Podgórze; rozpoczęli budowę kaplicy i infirmeryi. Od r. 1664—66 budowali sobie tam mieszkanie, a w r. 1668 d. 25 maja Wojciech Dobrzelewski, archidyakon poznański, położył kamień węgielny pod dzisiejszy kościół. Rzeźby ołtarza N. P. Maryi i stalę przed wielkim ołtarzem św. Antoniego wykonał franciszkanin Antoni Swach, rodem Czech, wychowany w Polsce. D. 18 maja 1670 r. przeniesiono do kościoła tego cudowny obraz N. P. Maryi z kościoła św. Rocha na Miasteczku. W sklepach kościelnych chowali się urzędnicy grodu poznańskiego, których 38 wizerunków na blasze wisi na filarach kościoła. Na filarze przed kazalnicą wyryty jest napis zawierający dzieje kościoła. J. Łukaszewicz opisuje znajdujące się w kościele nagrobki: Katarzyny z Smoszewa Skrzetuskiej († 1701), Wojciecha z Wierzbna Rydzyńskiego, kaszt. lędzkiego († 1730), małżonki jego Anny († 1736), Doroty z Rogalińskich Kołaczkowskiej († 1719), Ludwika Miske, gwardyana († 1768) i Wojciecha Zawadzkiego († 1680). Przy kościele były bractwa św. Franciszka i św. Antoniego Padewskiego, do których należały najznakomitsze swego czasu rodziny wielkopolskie. Dziś odbywają się tu kazania niemieckie. *Fara nowa czyli kościół po jezuicki.* Sprowadzonym w 1570 r. do Poznania jezuitom darowało miasto dwa kościołki: św. Stanisława i św. Gertrudy z przyległościami. Na tym obszarze stanęło ich kolegium a następnie kościół. D. 15 maja 1651 r. bisk. ks. Czartoryski położył kamień węgielny pod kościół, który podług planu jezuity Bartłomieja Wąsowskiego budował się aż do r. 1701 i poświęcony został przez Hieronima Wierzbowskiego. Stoi on w ciasnej uliczce Gołębiej, przy ujściu wychodzącej z Starego rynku ulicy Jezuickiej; dawniej miał kopułę, którą zdjęto w XVIII w. Wnętrze jego mozajkowane, ozdobione dętemi kolumnami drewnianemi, z wierzchu mozajkowanemi, na których stoją apostołowie z gipsu. W kaplicy N. P. Maryi znajduje się nagrobek jezuity Kacpra Drużbickiego († 1622) i drugi Stanisława z Grabca Grabskiego († 1693), kasztelana rogozińskiego; trzeci nagrobek w sklepie przedstawia trumnę z popielatego marmuru, wpuszczoną do połowy w mur z napisem: „Tu leży Ludwika z Stemborka Kostczanka, Jana Korzboka, podkomorzego wschowskiego, małżonka; umarła 1680 r.“ Obraz w wielkim ołtarzu, przedstawiający wskrzeszenie Piotrowina, jest dziełem Szymona Czechowicza, obrazy zaś św. Ignacego i św. Stanisława Kostki malował Paweł Grodzicki, generał artyleryi koronnej za Władysława IV. Po zniesieniu jezuitów i spaleniu się kolegiaty św. Maryi Magdaleny (starej Fary), przeniesiono parafią do kościoła po-jezuickiego, zwanego odtąd także Farą. Rycinę kościoła tego podaje E. Raczyński (Wspomn. Wielkopolski). Cmentarz farny, znany dotąd jeszcze pod nazwą św. Maryi Magdaleny, znajduje się na płn.-zachodnich kresach miasta, przed bramą młyńską, w pobliżu kościołów św. Wojciecha i św. Józefa. *Kościół OO. Reformatów* stoi na Śródce, przy bramie Bydgoskiej. Biskup Wojciech Tholibowski sprowadziwszy reformatów do Poznania w r. 1657, wybudował im naprędce klasztor drewniany i kościół p. w. św. Kazimierza; po śmierci jego (1663 r.) wystawił im kościół z cegły palonej Łukasz Niemojewski. *Kościół św. Sebastyana* stał na Piotrowie, konsekrowany 1662 r., z biegiem czasu afiliowany kościołowi św. Mikołaja na Zagórzu, rozebrany został około r. 1818; figura z krzyżem pod lipą wiekową oznacza to miejsce. *Kościół PP. Karmelitek bosych* al. *Teresek* założony w 1667 r. przy ulicy Psiej, obecnie Szkólnej, na płd.-zachód od ratusza miejskiego, przez królowę Maryą Ludwikę, rozebrany został w 1880 r. a w miejscu tem wystawiono lazaret miejski. W r. 1824 przekazano ten kościół braciom czeskim czyli gminie reformowanej, która później wystawiła sobie kościół św. Piotra. *Kościół św. Eliasza* wystawiony około r. 1690 przez ojców karmelitów bosych, stał w ich ogrodzie, w miejscu dzisiejszych wojskowych magazynów. *Kościół Pana Jezusa* przy ulicy Żydowskiej, powstał około r. 1704 na miejscu kamienicy Swidwów Szamotulskich, w której mieli żydzi przechowywać skradzione w 1399 r. hostye. D. 30 sierpnia 1620 r. przeniesiono w uroczystej procesyi do kościoła Bożego Ciała stół, na którym kłuto owe hostye. Karmelici pragnęli nabyć kamienicę, by założyć w miejscu jej kościół. Magistrat opierał się

temu ze względu na dostateczną już ilość kościołów, lecz zakonnicy uzyskali przywilej królewski w r. 1668 i pozwolenie biskupie w r. 1702. Wznieśli oni kaplicę i oddali ją konfratrom swoim, którzy tam odprawiali nabożeństwo. Obecnie pełni te obowiązki kapłan świecki. W sklepie kościelnym znajduje się studzienka z wodą, mającą leczyć ból oczu. *Kościołek św. Leonarda* z cegły, istniał jeszcze przy schyłku zeszłego stulecia na Winiarach. *Kościół Karmelitanek* z klasztorem na Zagórzu, wzniesiony za rządów arcyb. Ledóchowskiego, oddany został w 1875 r. siostrom elżbietankom.

Pierwsze, donioślejsze objawy odrywania się od kościelnego wszechwładztwa Rzymu występują w Poznaniu r. 1522. Około tego czasu bowiem dominikanin Samuel i Jan Seklucyan, kaznodzieja niemiecki przy kościele św. Maryi Magdaleny, z ambony szerzyć poczęli naukę Lutra, a Jan Endorfin z Lipska, profesor przy szkole Lubrańskiego, i inni popierali ich słowem i pismem (ob. J. Łukaszewicza, Wiadom. hist. o Dyssydentach w mieście Poznaniu w XVI i XVII w., Poznań 1832). Dostojnicy wielkopolscy sprzyjali reformacyi kościelnej. W domu Górków odbywało się nabożeństwo luterskie od r. 1530—41, i od 1563—93 r. Gdy zaś biskup ówczesny zakazał tych nabożeństw w obrębie murów, nabyli lutrzy od proboszcza św. Wojciecha Łysą Górę czyli Czerwowską, na północ od kościoła św. Wojciecha, w miejscu dzisiejszego fortu Haake, i wystawili tam kościołek, szkołę i szpital. Gmachy te zburzyli w r. 1616 uczniowie jezuiccy. Miejsce gdzie był cmentarz ich, oznaczono w nowszych czasach kolumną kamienną. Synody luterskie odbywały się w Poznaniu w latach 1563, 1567, 1570, 1572 i 1580. *Bracia czescy* pojawili się w Poznaniu r. 1548 i zrazu odprawiali nabożeństwo po domach prywatnych. Publicznie wystąpili 1555 r. w gmachach Ostrorogów, na przedmieściu św. Wojciecha, w miejscu dzisiejszego lazaretu wojskowego. Otrzymawszy zaś te domostwa od Jakuba Ostroroga w darze, urządzili w nich kościoły polski i niemiecki, uposażone następnie przez Jana Krotoskiego i Jana Gajewskiego. Kościoły te burzyli uczniowie jezuiccy w r. 1602, 1605, 1606 i 1616, a cała własność braci czeskich dostała się karmelitom bosym. Za Stanisława Augusta wrócili bracia czescy do Poznania i odprawiali nabożeństwo swoje w budynku wagi miejskiej, a następnie od r. 1813 na Garbarach. W r. 1824 przekazano im kościół i część klasztoru po karmelitankach bosych, a gdy te gmachy okazały się za szczupłe, darował im w r. 1834 król pruski 20,000 talar. na założenie nowego kościoła, który stanął p. w. św. Piotra przy ulicy Półwiejskiej. Bracia czescy tworzą obecnie gminę reformowaną. Synody ich odbywały się w Poznaniu w latach 1560, 1569, 1570, 1571, 1572, 1573, 1574, 1579, 1580, 1581, 1582, 1586, 1587, 1598, 1600, 1601, 1609, 1610 i 1612. Luteranie poznańscy nabyli w r. 1768 kawał ziemi na Grobli, przy złączeniu Łachy grobelnej z Wartą, i wznieśli istniejący dotąd kościół, poświęcony 1786 r. p. w. św. Krzyża. W kościele tym przechowuje się portret Stanisława Augusta. Cmentarz znajduje się po lewym brzegu Warty, przy bramie Rycerskiej. Poprzednio, około r. 1831, chowano zmarłych na istniejącym dotąd w mieście cmentarzu przy ulicy Ogrodowej. Naprzeciw kościoła św. Wojciecha stoi *kościół protestancki* dla załogi wojskowej, przerobiony w r. 1831 z kościoła karmelitów p. w. św. Józefa. Rycinę i opis ołtarza podaje. Ewang. Jahrb. fuer die Provinz Posen z 1861 r. Cmentarz z nagrobkiem generała v. Grolman znajduje się za wałami, przy drodze do Urbanowa. Kamień węgielny pod kościół *św. Piotra*, przy ulicy Półwiejskiej, położono d. 3 sierpnia 1838 r., a w d. 7 listopada 1841 r. otworzono go uroczyście. Odprawia się w nim nabożeństwo gminy reformowanej czyli braci czeskich (Przyjaciel Ludu, VIII, 145, podał rycinę). Gmina *Staro-luterska*, zawiązawszy się w Poznaniu w r. 1832, wystawiła sobie 1886 r. kościół przy ulicy Ogrodowej. Gmina *Irwingianów*, istniejąca tu od r. 1854, ma swój dom modlitwy przy ulicy Półwiejskiej. Przed kilkunastu laty stanął na zachodnich krańcach miasta, przy forcie Tietzen, wspaniały kościół protestancki p. w. *św. Pawła*. Cmentarz znajduje się za wałami fortecznemi, między bramą Półwiejską a Rycerską. *Kościół grecki* prawosławny stoi przy ulicy Nowej; dawniej odbywało się nabożeństwo w Starym Rynku (Nr. 68). Cmentarz grecki znajduje się za wałami, przy bramie Świętomarcińskiej. Pierwsza, o ile wiadomo, *synagoga* żydowska stanęła w r. 1367 naprzeciw kościoła oo. dominikanów. Dziś, pominąwszy różne domy modlitw, mają żydzi poznańscy następujące synagogi: starą, nową i wysoką przy ulicy Żydowskiej, braci berlińskich i humanistów przy ulicy Stawnej, towarzystwa braterskiego przy ulicy Szewskiej i przyjaciół dobroczynności przy ulicy Dominikańskiej. Na jednej z tych synagog mieli jezuici poznańscy 115,439 złp. Cmentarz żydowski znajdował się w okolicy ulicy Lipowej a obecnie przy żwirówce wrocławskiej, w pobliżu dworca kolei i osady Mullakshausen.

Klasztory. OO. Dominikanów klasztor stał przy kościele p. w. św. Dominika. W 1865 r. sprzedany został za 580 tal. a dziś stoi w miejscu jego zbrojownia artyleryi. Dominikanów sprowadził w r. 1231 do P. bisk. Paweł Grzy-

mała i osadził ich przy kościele św. Małgorzaty na Śródce. W dokum. z r. 1243 występują w Gnieźnie trzej zakonnicy: Piotr, Jerzy i Artungus, których uważamy za dominikanów poznańskich. W r. 1244 przeniósł ich Przemysław I na lewy brzeg Warty, darował im kawał ziemi i kościół św. Gotarda, którego tytuł zamienili na imię patrona swego. Wystawiwszy sobie przy kościele klasztor z drzewa, w r. 1253 uzyskali od legata papieskiego odpust 60-dniowy dla zwiedzających kościół w dzień św. Piotra. W tym czasie posiadali młyn, o którym wspomina przywilej lokacyjny z tegoż roku; w r. 1254 występuje przeor Mojżesz jako świadek w dokumencie, którym Przemysław I potwierdza przywilej Odonicza, zwalniający od opłaty wszelkich ceł i myt kupców, co w dzień św. Dominika lub w oktawie, przybędą do Poznania. W 1257 r. Przemysław I potwierdził dominikanom posiadłość młyna, zwanego Rudnikiem na Bogdance, i nadanego im (r. 1249) przez ks. Bolesława; r. 1258 uzyskali od papieża Aleksandra IV studniowy odpust dla tych, którzy zwiedzą ich kościół w święta N. P. Maryi, św. Dominika i św. Piotra. W 1277 r. Przemysław II nadał klasztorowi wolne rybołówstwo na Warcie i na przyległych jeziorzyskach; r. 1248 Joanna, akuszerka poznańska, zapisała dworek swój z wszystkimi budynkami. W 1464 r. zgorzały gmachy klasztorne. Dominikanie z biegiem czasu nabyli różne w mieście kamienice; 1633 r. wyrobił im Jerzy Trebnicz, prowincyał, dochody z wsi Zadubce (pow. hrubieszowski ?), własności zakonu. Piotr Ocieski darował im Chomęcice pod Stęszewem z Dąbrówką pod Poznaniem, a kapituła odstąpiła im Umółtowa, w tejże okolicy. W 1642 r. zapisał im dom swój w Poznaniu Jan Zakrzewski; r. 1656 nałożyli Szwedzi na klasztor 10,000 tynfów kontrybucyi, grożąc karą śmierci przeorowi Wojciechowi Siekielewiczowi. W skarbcu klasztornym było tylko 1600 tynfów; wybawiła przeora z kłopotu Ridtowa, protestantka, mieszczka poznańska, złożywszy na ten cel 7000 tynfów. Przy schyłku zeszłego stulecia posiadali dominikanie wsie Chomęcice, Umółtowo i Buszewo pod Pniewami. W 1781 r. było w klasztorze 25 zakonników, 16 nowicyuszów i 13 braciszków. Klasztor utrzymywał 2 profesorów i posiadał bogatą bibliotekę; odbywały się w nim kapituły w r. 1505, 1540 i t. d. Między dominikanami poznańskimi odznaczyli się; Paweł Sarbin, Dominik Kociołkowski, Zygmunt Miaskowski, Marcin Skępski. Inkwizytorami poznańskimi byli: Jan Chryzostom w r. 1348, Paweł Sarbin w r. 1554, Piotr i Wojciech z Łęczycy około r. 1429. *Klasztor PP. Dominikanek* al. *Katarzynek*, założony w r. 1296 przez Przemysława II, stał wraz z ich kościołem przy ulicy Wronieckiej. Dnia 2 maja 1536 r. zgorzał; powstał następnie w kształcie w jakim się dziś przedstawia. Rząd pruski obrócił go na skład wojskowy. Wincenty, kanclerz książęcy, Mikołaj, sędzia ziemski poznański, i Mirosław, podczaszy kaliski, darowali klasztorowi wsie Donatowo i Grzymysław pod Szremem, a Mikołaj dodał Rościnno pod Skokami, Sokolniki pod Szamotułami i Białokosz pod Pniewami. W 1282 r. potwierdził Przemysław II to nadanie i pozwolił na założenie klasztoru w P.; d. 25 stycznia 1296 r. wręczył zakonnicom przywilej fundacyjny, którym oddał im parafią św. Maryi Magdaleny i prawo patronatu; nadto pozwolił wykopać wodociąg od młyna książęcego, przez miasto, do klasztoru i darował wsie pobliskie Piątkowo i Rudnice. Potwierdził przytem donacyą z r. 1382, nadanie Jana scholastyka (wś Popowo), dar Mikołaja, woj. kaliskiego, który im przekazał młyn z ogrodem, i dwa inne. W 1297 r. Władysław Łokietek potwierdził nadanie kościoła św. Maryi Magdaleny z r. 1296, a w r. 1299 posiadłość Stępowo z pod Kłecka, które im darował Wincenty, syn Dzierżykraja. W r. 1302 legat papieski Mikołaj poświadczył umowę kapituły poznańskiej z dominikankami, mocą której kapituła zrzekła się dziesięcin z Sokolnik i innych wsi klasztornych. W 1304 r. król Wacław potwierdził przywilej Przemysława z r. 1296. W 1781 r. było 20 zakonnic. Przy schyłku zeszłego stulecia posiadały dominikanki młyn Przepadek pod Poznaniem, wieś Izdebno pod Sierakowem, Polko pod Pniewami i wspomniane: Rudnice, Białokosz i Piątkowo. *Klasztor Karmelitów trzewiczkowych* przy kościele Bożego Ciała, założył Władysław Jagiełło w r. 1399. Obecnie przeistoczono go na więzienie wojskowe. W r. 1413 klasztor ten nabył pobliską wieś Starołękę na prawym brzegu Warty, a uzyskawszy od Kazimierza Jagiellończyka kawał ziemi na Ratajach pod cegielnię, wystawił nowe gmachy między 1465 i 1470 r. W r. 1657 wojsko brandenburskie spaliło klasztor z kościołem, odbudowane w r. 1666, doznały uszkodzenia w pożarze r. 1797. Około tego czasu należały do karmelitów, prócz Starołęki, pobliskie Czapury, Obrzyca i Łążek pod Dębiną, domostwa w mieście i dwa młyny, które sejm z r. 1613 zwolnił od kontrybucyi (Vol. Leg., III, 170), sejm zaś z r. 1633 potwierdził posiadanie Czapur i Starołęki (Vol. Leg., III, 822). W r. 1781 było 19 zakon., 9 kleryków i 7 laików. Między karmelitami poznańskimi odznaczył się Błażej Hojcyusz około r. 1620. W r. 1483 kapituła poznańska rzuciła klątwę na klasztor za to, że d. 25 lipca mnisi porwali gwałtem z kuryi kanonika Sierpkowskiego. *Klasztor OO. Bernardynów* przy

kościele t. n., założony w r. 1456 i wystawiony przez magistrat poznański w roku 1458 z drzewa, następnie z cegły przez bisk. Andrzeja około r. 1473, zamieniony został w r. 1835 na alumnat dla uczniów w gimnazyum Maryi Magdaleny, sposobiących się do stanu duchownego; alumnat ten zamknięto w r. 1874. Bernardynów wprowadził do Poznania Gabryel z Werony, towarzysz Jana Kapistrana, wikary generalny zakonu. Przybył on do P. w r. 1455 i pozyskał od magistratu obietnicę wystawienia klasztoru. Rajca Maciej Czarny odstąpił na ten cel posiadłości swojej z Łachą grobelną, a magistrat dodał plac z siedmiu domostwami, w r. zaś 1465 synowie Macieja Czarnego darowali jeszcze przyległy kawał ziemi. W r. 1656 Szwedzi spalili klasztor z kościołem; klasztor odbudowany w r. 1668, ucierpiał znacznie od pożaru r. 1673; gwardyan Stanisław Grodzicki dźwignął gmachy, a po wojnie szwedzkiej w r. 1716 zajął te gmachy Gwiazdowski, regimentarz konfederacyi tarnogrodzkiej i stąd zaczepiał Sasów, usadowionych w mieście. Kapituły i kongregacye bernardynów wielkopolskich odbywały się w klasztorze w latach 1477, 1508, 1510, 1531, 1595, 1608, 1637, 1639, 1668 i 1678. W r. 1693 było tu 90 zakonników. Między bernardynami odznaczyli się Maciej Kurski i Jakub Dziaduski; w klasztorze mieszkał przez pewien czas Jan z Dukli. Zarząd kościoła św. Anny do nich należał; pierwszym gwardyanem był Jędrzej Rej. *Kolegium OO. Jezuitów* przy nowej farze wystawionem zostało 1572 r. Jezuitów sprowadził do miasta bisk. Konarski, za którego wpływem oddano im kościoły św. Stanisława i św. Gertrudy, 2 szpitale i szkołę miejską. Biskup zaś ustąpił im wsi: Kiełczewo pod Kościanem, Zemsko pod Stęszewem, Bochlewo i Tokarki pod Kazimierzem Biskupim. W r. 1622 do 1625 nabyli jezuici od miasta różne posiadłości przypierające do ich ogrodu i gmachów, a w r. 1650 uzyskali od Jana Kazimierza przywilej na dokupienie kilku jeszcze domostw. Zaokrągliwszy tym sposobem obszerną przestrzeń, wzięli się w 1651 r. do stawiania kościoła a następnie gmachów klasztornych, które gdy po wykończeniu w r. 1733 okazały się za szczupłe, rozszerzyli je znacznie. Trzypiętrowy klasztor, stawiany w klamrę, z obszernym dziedzińcem i wodotryskiem, przypierał od strony zachodniej do kościoła, z którym łączyło się wschodnie skrzydło za pomocą piętrowego kurytarza z pomieszkaniem dla służby, w środku zaś kurytarza wznosiła się brama z wysoką wieżą i zegarem. Druga wieża na samym klasztorze, przeznaczona na obserwatoryum astronomiczne, zniesioną została w r. 1785. Budowa cała kosztowała przeszło 2 miliony złp. Mieścił gmach pomieszkania dla 70 jezuitów i kilkunastu braciszków rzemieślników, bibliotekę, aptekę klasztorną, gabinety fizyki i historyi naturalnej, tudzież szkoły, które później przeniesiono do innego budynku. Drugi dziedziniec zewnętrzny, rozciągający się aż do ulicy Wrocławskiej, mieścił w sobie stajnie, wozownie, kuźnie, młyny konne, mielcuch, drukarnię i t. p. Jezuici rozpościerali opiekę swoją nad następującymi bractwami i zakładami: 1) beginek al. konwecianek, które powstały w r. 1405 z funduszu Jana Kaczora, proboszcza u św. Wojciecha; 2) nad zakładem dla 5 wdów, fundowanym w r. 1590 przez Annę z Witosławia Spławską, kasztelanową międzyrzecką; 3) nad funduszem na utrzymywanie siedmiu wdów ubogich, przekazanym w r. 1626 przez Annę z Bremerów Brzeźnicką, 2 voto Hanuszkową, kuśnierkę; 4) nad skrzynką al. skarbnicą balwierską, funduszem złożonym przez jezuitów i przeznaczonym na wsparcie ubogich mieszczan; 5) nad rocznym funduszem 10 grzywien na wyposażenie dziewicy lub wdowy dobrej sławy, rodem z Poznania, ustanowionym w r. 1558 przez Jana z Sierakowa, wikaryusza katedralnego; 6) nad bractwem miłosierdzia zawiązanem w r. 1599 i 7) nad bractwem ludzi miłosiernych ku wspieraniu ubogich chorych, istniejącym w XVII w. Pierwszym rektorem jezuitów był Jakub Wujek; odznaczyli się między nimi: Drużbicki, Fryderyk Szembek, Mateusz Bembus, Rogaliński, Jan Bielski i inni. Przed zniesieniem zakonu posiadali jezuici poznańscy krom wspomnianych powyżej Tokarek, Bochlewa, Zemska i Kiełczewa, następujące dobra: Dąbrowa, Kaleje, Łuciny i Mechlin pod Śremem, Gowarzewo, Wydzierzewice i Siekierki (Małe i Wielkie) pod Kostrzynem, Januszewice pod Stęszewem, Krzekotowice między Krobią a Kobylinem, nieznane nam bliżej Jeziorki, Bielawy i Piotrowo, sołectwo w Głuszynie pod Poznaniem, różne domy i ogrody w Poznaniu. W kapitałach posiadali: na Modrzu 119,157 złp., Włoszakowicach 194,000, Trzebiniu 62,000, Zatorze (?) 11,915, Jaszkowicach (?) 120,000, Wijewie 127,000, na dobrach koźmińskich 360,000, na synagogach żydowskich: w Poznaniu 115,439, w Wronkach 25,000, w Swarzędzu 18,000, w Międzyrzeczu 17,233 i w Lesznie 11,066 złp. Po zniesieniu zakonu urządzono r. 1780 w gmachach poklasztornych szkołę narodową; w r. 1793 rozgościła się w nich kamera pruska, a od r. 1815 regencya pruska z naczelnym prezesem. *Klasztor PP. Bernardynek* przy kościele Przemienienia Pańskiego, założony przez Annę z Rozdrażewskich Smoszewską około r. 1597, zamieniony został w r. 1821 na lazaret i oddany siostrom miłosierdzia. Zaledwie pojawili się oo. bernardyni w Poznaniu

w r. 1456, gdy następnego już roku spotykamy zakonnice przy klasztorze bernardyńskim na Piaskach fundowane, które biskup zwalnia od wszelkich ciężarów i zaleca, aby miały spowiednika bernardyna. Nie wiadomo co się potem z niemi stało. W r. 1442 mieszkały obok rzeczonego klasztoru różne wdowy i dziewice trzeciej reguły św. Franciszka, które atoli w klauzurze nie żyły; r. 1517 uwolnił je bisk. Jan Lubrański od uroszczeń proboszcza świętomarcińskiego, żądającego od nich czynszu i innych danin, a w r. 1562 król Zygmunt August od podobnych żądań magistratu poznańskiego. Zakonnice te przyjęły klauzurę dopiero w r. 1595 na wyraźny rozkaz papieża; pierwszą ich ksienią była wspomniana Smoszewska. *Klasztor PP. Benedyktynek* al. *Chełmianek* z kościołem, założony w r. 1609 w domu Górków przy ulicy Wodnej, przeistoczony w r. 1826 na szkołę żeńską imienia Ludwiki, którą przeniesiono obecnie na inne miejsce. Czarnkowscy, spadkobiercy Górków, sprzedali ten gmach miastu, które go odstąpiło w r. 1607 Magdalenie z Mortąg, ksieni benedyktynek chełmińskich, za 7000 złp., pod warunkiem, aby córki mieszczan miały ćwiczenie w klasztorze, aby je do zakonu bez trudności przyjmowano i aby w klasztorze odbywała się modlitwa za miasto i zmarłych fundatorów. Ksieni przybyła w r. 1607 z 5 zakonnicami; kościół ich poświęcił bisk. Andrzej Opaliński w d. 9 lipca 1609 r., a klasztor otworzony został w listopadzie t. r. Pod r. 1611 zapisuje kronika porwanie z klasztoru panny Rebińskiej, starościanki orlińskiej. W r. 1613 Hanusik, kuśnierz, i żona jego Anna darowali benedyktynkom dwa domki z ogrodem; r. 1617 Stanisław Potulicki zapisał im dworzec z ogrodem na Wenetowie; w r. 1620 Adam Czarnkowski przekazał dom na przedmieściu św. Wojciecha, a w r. 1637 Zebrzydowska, kasztelanka szremska, darowała im kamienicę. W r. 1621 nabyły zakonnice te Goślinę Długą z pobliskim Łoskoniem; r. 1637—8 posiadały Jagodno i Prądno pod Pobiedziskami (Vol. Leg., III, 970). Na Wymykowie i Wenetowie miał klasztor tyle domów, że utworzono z nich osobną jurydykę pod zwierzchnictwem ksieni. W r. 1714 lauda średzkie ze względu na spustoszenie wsi klasztornych zalecały marszałkowi, ażeby przekazał 1000 złp. na rzecz klasztoru; r. 1781 było 20 zakonnic prócz ksieni. Księga pochowanych w kościele klasztornym zaczynała się od r. 1612. Przy schyłku zeszłego stulecia należały do klasztoru: całe prawie przedmieście św. Marcina, Goślina Długa i pobliskie Brzeźno z Łoskoniem. Klasztor posiadał dwie kroniki swoje; jedna z nich złożoną jest w bibliotece Raczyńskich, a drugą posiadał J. Łukaszewicz, który (Opis Kościołów par., I, 106—122), podał z niej kilka znacznych wyjątków. *Klasztor oo. karmelitów bosych* obok kościoła św. Józefa, naprzeciw kościoła św. Wojciecha, na północnych kresach miasta, zamieniony został po okupacyi pruskiej na lazaret wojskowy, a obecnie na koszary. Po raz pierwszy spotykamy karmelitów bosych w P. pod r. 1618; w dwa lata potem stawiali gmachy klasztorne w miejscu zajętem poprzednio przez braci czeskich. W r. 1650 uzyskali wolne rybołóstwo na Warcie; w r. 1737 przyłączono klasztor ten do prowincyi zakonnej litewskiej, pomimo uchwały sejmiku średzkiego z r. 1735. W 1781 r. było 12 zakonników i 8 braciszków. W ogrodzie swoim założyli kaplicę p. w. św. Eliasza. *Klasztor PP. Dominikanek trzeciej reguły* stał naprzeciw klasztoru i kościoła oo. dominikanów między r. 1623 a 1781. Zakonnice utrzymywały się z pracy rąk a własnego kościoła nie miały; w r. 1781 było ich 15; dalsze losy nieznane. *Klasztor OO. Franciszkanów* na Podgórzu, naprzeciw zamku książęcego, przy kościele św. Antoniego z Padwy, zabrał rząd pruski i darował w r. 1832 miastu, które w nim urządziło szpital, dom dla sierot i obłąkanych; zakłady te przeniesiono następnie do innych gmachów. Franciszkanie gnieźnieńscy krzątali się w r. 1637 około założenia klasztoru w Poznaniu. W r. 1639 Jan Arnold, mieszczanin, wstąpiwszy do tego zakonu, zapisał część kamienicy w Rynku, którą gwardyan gnieźnieński sprzedał, a za otrzymane pieniądze nabył domostwo przy ulicy Psiej i urządził w niem dom gościnny dla franciszkanów. Odtąd mieszkało tu ciągle kilku zakonników. W r. 1642 Jan Bartochowski darował im kamienicę na Podgórzu, a następnie Franciszek Sędziwój Czarnkowski dwa przyległe dworce; gdy zaś Zygmunt Cielecki, prob. katedralny, zamienił swoje domostwo w tejże okolicy na ich dom przy Psiej ulicy, zaczęli franciszkanie stawiać dom i kaplicę na Podgórzu. Pierwszym przełożonym domu tego, zwanego infirmeryą, był Bonawentura Kaczkowski, a pierwszym syndykiem Józef Gostkowski. Ten uzyskał w r. 1643 przywilej królewski na wystawienie klasztoru i kościoła. Bernardyni tymczasem używszy możliwych sprężyn, dokazali, że franciszkanom zakazano kończyć zaczętych gmachów. Wśród tych zatargów biskup Andrzej Szołdrski założył w roku 1646 dla franciszkanów klasztor i kościół na Grobli. Pierwszym ich gwardyanem był Franciszek Marcinkowski, drugim Sebastyan Karmski, trzecim i ostatnim na tem miejscu Wojciech Zawadzki. D. 13 marca 1656 r. Szwedzi spalili klasztor ten i kościół, a franciszkanie wróciwszy po wojnie do Poznania, osiedli w roku 1658 przy kościele św. Rocha na Miasteczku, Sta-

nisławowem i Łaciną niegdyś zwanem, i wybudowali klasztor z drzewa p. w. N. Maryi Panny, św. Franciszka i św. Antoniego z Padwy. Po różnorodnych zabiegach wrócili w końcu na Podgórze, gdzie dnia 22 maja 1671 r. położyli kamień węgielny pod klasztor, który wykończony, pogorzał w 1728 roku. Michał Żywkowski, ówczesny gwardyan, podniósł go z gruzów, a Ludwik Miske nadał mu kształt dzisiejszy. *Klasztor OO. Dominikanów* przy kościele tego nazwiska na Środce, w pobliżu bramy Bydgoskiej, założony w r. 1657 przez bisk. Wojciecha Tholibowskiego, a następnie wystawiony z cegły przez Elżbietę z Mycielskich Gocławską, kasztelanowę przemęcką, zamieniony został w r. 1804 na seminaryum nauczycielskie, które w r. 1874 przeniesiono do Rawicza. W r. 1837 rozszerzono gmachy klasztorne dla zakładu głuchoniemych, który dotąd istnieje. Rycinę zamieścił Tyg. Ilustr. (1866 r., XIII, 189). *Klasztor OO. Filipinów* przy kościele św. Małgorzaty na Śródce, służy obecnie za dom dla sierot. W r. 1665 Stanisław Grudowicz, proboszcz przy kościele św. Małgorzaty, uzyskawszy od kapituły poznańskiej wieś Mychowo nad Główną pod Swarzędzem, został filipinem, nabył kilka placów pustych w pobliżu kościoła i wystawił klasztor z drzewa, w miejsce którego proboszcz Michał Bułakowski wzniósł nowy z cegły w r. 1746. Prócz dochodów z Mychowa pobierali filipini dziesięciny z Jasienia i Uzarzewa. W 1729 r. było tu 6 zakonników, jeden kleryk i braciszek; około 1773 r. procesowali się filipini z Ulatowskimi, prawdopodobnie o sukcesyą jaką (Konstyt., II, 240). *Klasztor Karmelitanek bosych* al. *Teresek* przy ulicy Psiej, obecnie Szkólnej, założony w r. 1667 przez królowę Maryą Ludwikę, po zniesieniu klasztorów zamieniony został na lazaret miejski. Sejmy z r. 1667 i 1673 potwierdzając fundacyą, uwolniły klasztor ten od wszelkich ciężarów i pozwoliły przyłączyć do niego mieleuch przyległy z kamienicą. W r. 1677 wcielono do posiadłości klasztornej kamienicę Wojciecha Brezy, ststy nowodworskiego, i drugie domostwo z placem Kozłowym (Vol. Leg., IV, 960; V, 111 i 486). Magistrat poznański opierał się daremnie tej fundacyi. Oblężeni w Poznaniu r. 1704 Szwedzi zamienili klasztor na warownię. W r. 1781 było 18 zakonnic. W r. 1824 przeznaczono część klasztoru na kościół dla braci czeskich. *Klasztory PP. Karmelitanek* na Zagórzu i *PP. Sercanek* na Wildze (po za obrębem fortecy), powstały za rządów arcybiskupa Ledóchowskiego. Pierwszy z nich oddano w r. 1875 siostrom elżbietankom, zajmującym się pielęgnowaniem chorych po domach prywatnych, a w drugim urządzono tak zwany zakład Garczyńskiego dla zubożałej szlachty. Rycinę klasztoru sercanek zamieścił Tygod. Illustr. (1873, II, 26).

Zakłady dobroczynne. Szpital św. Michała al. *św. Jana Jerozolimskiego* założony był w 1170 r. przez Mieszka Starego i oddany pod opiekę kawalerów maltańskich, którzy przy kościele utrzymywali przez pewien czas dwa klasztory. Jeden z nich zaginął już w XIV lub XV wieku, a drugi utrzymuje się dotąd pod nazwą św. Jana na Śródce, przed bramą Warszawską, w pobliżu kościoła św. Jana (ob. E. Calliera, Szkice geograf. histor., 96 — 104). *Szpital św. Ducha* przy kościele t. n., stał pierwotnie za bramą Woroniecką, w parafii św. Wojciecha, w roku zaś 1722 przeniesiony został do miasta przed tąż bramę i wcielony do par. św. Maryi Magdaleny. Godysław Pasek zapisuje w Kronice swojej pod r. 1263, że bisk. Boguchwał (III) założył szpital dla chorych „in honorem sancti spiritus, foris civitatem Posnaniensem“ (Pomn. Dz. Pol., II, 589). Łukaszewicz idąc za wydaniem Sommersberga, który zamiast „spiritus“ czytał „Stephani“, nie wiedział, gdzie podziać szpital św. Stefana (Szczepana u innych) i jak powiązać go z szpitalem św. Ducha, z którym spotkał się dopiero pod r. 1421. Szpitalowi temu, istniejącemu jeszcze w r. 1740, przekazano w r. 1722 dochody z szpitalów św. Walentego i św. Gertrudy. *Szpital trędowatych* al. *św. Krzyża* przy kościele tego nazwiska za Bramą Wrocławską, założony około r. 1420 przez Gertrudę Pestlową, mieszczankę poznańską, rozebrany został w końcu zeszłego stulecia. *Szpital św. Barbary* na Chwaliszewie, powstał równocześnie z kościołem tego nazwiska, obok którego był wzniesiony, lub w kilka lat później. Świadectwa piśmienne o istnieniu jego sięgają r. 1489. Razem z kościołem rozebrany został około r. 1820. *Szpital św. Gertrudy* założony r. 1456 przy kościele tego nazwiska, przez wspomnianą powyżej Gertrudę Pestlową, i przeznaczony dla chorych uczni szkoły miejskiej, dostał się w r. 1571 jezuitom, którzy przekazawszy dochody szpitalowi św. Ducha, rozebrali go pod swoje gmachy. *Szpital św. Wawrzyńca* przy kościele tego nazwiska, wystawiony z cegły, o jednem piętrze, przeznaczony był od r. 1570 na przytułek dla księży emerytów. Najdawniejszą o nim wzmiankę znachodzimy pod r. 1459. O podobnym szpitalu, lecz bezimiennym, wspominają akta miejskie z r. 1434. Obok szpitala św. Wawrzyńca stał drugi tejże nazwy dla ubogich stanu świeckiego. Oba rozebrano około r. 1820. *Szpital św. Łazarza* za bramą Wildecką, powstał prawdopodobnie w r. 1510, równocześnie z kościołem tego nazwiska. Ku schyłkowi XVI w. Wojciech Potulicki nadał klasztorowi temu znaczną przestrzeń ziemi za

przedmieściem św. Marcina, która osadzona drobnymi dzierżawcami, zaludniła się niebawem pod nazwą Wenetowa. Około tego czasu pp. cysterki owińskie darowały szpitalowi temu ogród, który nabyły od tegoż Potulickiego. Prócz tego posiadał szpital 14,000 złp. kapitału. Całym majątkiem zarządzał ekonom, a szpitalem prowizor z ramienia magistratu poznańskiego. Z dochodu utrzymywano plebana i chorych ubogich. Szpital św. Łazarza istnieje dotąd, a nazwa jego przechowała się przy niektórych domostwach w Wildzie. *Szpital św. Stanisława* wystawiony w r. 1518 przez bisk. Jana Lubrańskiego przy kościele t. n. i przeznaczony dla księży chorych i ubogich, dostał się w r. 1571 jezuitom, którzy go rozebrali pod swoje gmachy. *Szpital św. Walentego* przy kościele t. n., założony w r. 1531 przez Agnieszkę Beginkę, mieszczankę poznańską, przeniesiony został w końcu XVIII w. na Garbary, w pobliżu kościoła dominikanów i połączony następnie z szpitalem św. Ducha. Za szpitalem św. Walentego stał w r. 1558 dom dla dotkniętych chorobą tak zwaną francuzką, o którego dalszych losach nic nie wiadomo. *Szpital św. Małgorzaty* przy kościele t. n. na Śródce, założony w r. 1596 przez Andrzeja Gaszyńskiego i Grzegorza Kwapidusa, mieszkańców Śródki, przechował się dotąd. *Szpital św. Mikołaja* przy kościele t. n., założony w r. 1756 przez kanonika Szymona Wosińskiego, został rozebrany. Szpitale współczesnego zakroju są zakładami leczniczemi dla chorych ubogich i innych. Prócz wspomnianych powyżej szpitali św. Jana, św. Łazarza i św. Małgorzaty znajdują się w Poznaniu tego rodzaju zakłady: 1) u sióstr miłosierdzia w klasztorze po bernardynach, 2) u pp. elżbietanek na Rybakach, przy kościele Bożego Ciała, 3) lazaret miejski, połączony z zakładem dla obłąkanych w miejscu klasztoru po karmelitankach bosych, 4) szpital dla ubogich w klasztorze pofranciszkańskim, 5) szpital Siedmiu Wdów i Pięciu Dziewic na Wielkich Garbarach, 6) lazaret dyakonisek protestanckich od r. 1865 w gmachu konwiktu Szołdrskich na Zagórzu, 7) drugi taki zakład przy bramie Królewskiej, 8) lazaret wojskowy przy ulicy Królewskiej, 9) lazaret żydowski pod imieniem Latz'a przy ulicy Stawnej, 10) szpital dla starców pod imieniem Berger'a na Piekarach, 11) szpital protestancki św. Krzyża przy ulicy Półwiejskiej, 12) Dom Towarzystwa św. Wincentego a Paulo, 13) szpital dla dzieci na Chwaliszewie pod zarządem Dr. Zielewicza, 14) szpital św. Józefa czyli dom Miłosierdzia dla dzieci przy ulicy Ogrodowej, 15) dom sierot katolickich na Śródce, w klasztorze po filipinach, 16) dom sierot miejskich dla chłopców i dla dziewcząt pod imieniem Jakuba w klasztorze pofranciszkańskim, 17) dom sierot żydowskich przy ulicy Stawnej i 18) liczne tak zwane ochronki dla biednych dzieci.

Szkoły powstają równocześnie z główniejszemi kościołami, do jakich należała katedra poznańska, przy której istniała od początku zapewne szkoła katedralna. W dziesięć lat po lokacyi nowego miasta na lewym brzegu Warty okazała się tam konieczność szkoły. Baszko zapisuje pod r. 1263 w swej Kronice (Pomn. Dz. Pol., II, 589), że przy nowo powstałym kościele parafialnym (św. Maryi Magdaleny) szkół zakładać nie wolno i że dzieci miejskie winny uczęszczać do szkół katedralnych. *Szkołę katedralną*, zwaną w odnośnym dokumencie wyższą, wspomina przywilej biskupa Andrzeja z r. 1302, zezwalający na założenie szkoły miejskiej, niższej, przy kościele św. Maryi Magdaleny. Szkoła katedralna, którą pierwotnie rządził scholastyk, a później magister szkoły, wspólnie z kantorem, przysposabiała uczni do stanu duchownego i wysyłała ich do Krakowa lub do wszechnic włoskich; po założeniu zaś kolegium Lubrańskiego (1519) zeszła na szkołę przygotowawczą i znikła z czasem zupełnie. W r. 1648 stała w pobliżu zamku biskupiego. *Szkoła miejska* przy kościele św. Maryi Magdaleny była drugą z rzędu i powstała w r. 1302 za pozwoleniem bisk. Andrzeja. Przy szkole tej byli zajęci rektor i kantor; w r. 1572 darował ją magistrat jezuitom i założył inną w r. 1580 przy Ciemnej Bramie. *Szkoła Lubrańskiego* zwana też kolegium i akademią, stała na Ostrowie, w miejscu dzisiejszego seminaryum duchownego; założył ją bisk. Jan Lubrański w r. 1519, a zamknęła komisya edukacyjna w r. 1780. Pierwszym rektorem tej szkoły był Tomasz Bederman, ostatnim Franciszek Minoski. Poczet 52 rektorów zestawił Łukaszewicz (Opis miasta Poznania i Historya szkół, III, 506). *Bracia Czescy* otworzyli w r. 1555 na św. Wojciecha, w gmachach Ostrorogów, szkołę swoją, którą uczniowie jezuiccy zburzyli w r. 1616. Pierwszą *szkołę luterską* otworzył Zacharyasz Ridt (Rydt) w Rynku, na rogu późniejszej ulicy Jezuickiej i sprowadził z Niemiec pedagoga, który w niej uczył czytać, pisać, początków arytmetyki i religii. Na wniosek bisk. Adama Konarskiego kazał Zygmunt August zamknąć szkołę w r. 1570. *Seminaryum duchowne* powstało w r. 1572 staraniem bisk. Adama Konarskiego, w myśl uchwały soboru Trydenckiego, w domostwie za kuryami wikarych katedralnych, na Ostrowie. Przed wspomnianym rokiem zastępowała miejsce seminaryum szkoła katedralna. W r. 1579, gdy gmach seminaryjny zaczął walić się, nabyła kapituła kamienicę przy ulicy Butelskiej,

przeniosła do niej seminarzystów i oddała ich pod opiekę jezuitom; w r. 1612 wrócili uczniowie ci na Ostrów do poprzedniego, naprawionego tymczasem mieszkania, które w r. 1665 zamknięto dla braku funduszów, częścią zatraconych, częścią nie wpływających. W r. 1676 oddano zarząd seminaryum rektorowi kolegium Lubrańskiego, a gdy to upadło, sprowadzono w r. 1780 z Warszawy misyonarzów, którym je powierzono; seminarzystów zaś umieszczono w gmachach szkoły Lubrańskiego, gdzie dotąd istnieje. Na utrzymanie seminaryum tego przekazał w r. 1722 bisk. Krzysztof Szembek dochody z wsi: Mądre pod Zaniemyślem, Pętkowo i Nadziejowo pod Środą. Przy schyłku zeszłego stulecia posiadało seminaryum: Biskupice pod Swarzędzem, Bielawy, Januszewice i Zemsko pod Stęszewem. *Kolegium jezuickie*, otwarte w dniu 25 czerwca 1573 r., mieściło się pierwotnie w gmachach jezuickich; na początku XVIII w. przeniesiono je naprzeciwko, do nowo na ten cel wystawionego budynku, w którym później umieszczono gimnazyum św. Maryi Magdaleny. Za Augusta III utrzymywali jezuici przy szkole swojej konwikt szlachecki. Po zniesieniu zakonu (1773) istniała jeszcze szkoła jezuicka pod rektorem Rogalińskim aż do r. 1780. Około r. 1592 powstała druga z rzędu *szkoła luterska* za miastem, na górze Łysej al. Czerwowskiej, i zburzoną została wraz z kościołem przez uczniów jezuickich w r. 1616. *Szkoła niemiecko-katolicka* istniała przy kościele św. Anny od r. 1639 aż do wojny szwedzkiej. *Szkoła narodowa* al. *wojewódzka* powstała w r. 1780 staraniem komisyi edukacyjnej z kolegium jezuickiego i Lubrańskiego. Umieszczono ją w gmachach pojezuickich i podzielono na 6 klas, z programem późniejszych gimnazyów. Uczniów ćwiczono w mustrze i obrotach wojskowych. Pierwszym tej szkoły rektorem był Józef Rogaliński. Okupacya pruska zastała 242 uczniów. Rozporządzeniem pruskiem z d. 14 lutego 1794 zmieniono plan nauk. Drugiem rozporządzeniem z dnia 23 marca 1802 r. uchylono charakter katolicki zakładu tego i przyjmowano odtąd uczniów trzech wyznań, t. j. katolickich, protestanckich i żydowskich. W r. 1804 przezwano szkołę narodową gimnazyum królewskiem, za czasów księstwa warszawskiego szkołą departamentową, a w r. 1815 wrócono do nazwy z 1804 r. Do r. 1825 był język polski wykładowym; odtąd wprowadzono język niemiecki do 2 wyższych klas. Wreszcie w 1834 r. zniesiono zakład i utworzono 2 gimnazya: katolickie św. Maryi Magdaleny i protestanckie pod imieniem Fryderyka Wilhelma. W r. 1783 powstała trzecia z rzędu *szkała luterska* przy kościele św. Krzyża na Grobli, którą rozwiązano w r. 1858. *Gimnazyum św. Maryi Magdaleny* powstało w r. 1834 z rozdzielenia szkoły narodowej i umieszczonem było w gmachu naprzeciw nowej Fary. Zamknięte dnia 18 kwietnia 1846 z powodu współudziału uczni w spiskach politycznych i otworzone znów dnia 11 maja t. r., przeniesione zostało dnia 5 kwietnia 1858 r. do nowego gmachu, który stanął w miejscu kościoła św. Anny przy kościele pobernardyńskim, gdzie znajdował się także alumnat na 60 uczni poświęcających się stanowi duchownemu. Prócz alumnatu przywiązane są do gimnazyum tego konwikty Lubrańskiego i Szołdrskich. Rząd pruski zatarł całkiem charakter polsko-katolicki zakładu tego; wykład odbywa się teraz w języku niemieckim. *Królewskie gimnazyum Fryderyka Wilhelma* z wybitnym charakterem prusko-protestanckim, otwarte dnia 16 października 1834 r., mieści się przy ulicy Strzeleckiej. *Szkoła realna* miejska naprzeciw gimnazyum Fryderyka Wilhelma, założona przez kupca poznańskiego Bergera, Niemca, otwartą została w dniu 15 października 1853 r. Założyciel zastrzegł sobie, ażeby do szkoły tej przyjmowano uczni wszelkiego wyznania i każdej narodowości, ażeby młodzież polska w 4 niższych klasach pobierała nauki w języku ojczystym. Ostatniego warunku nie dopełniają władze miejskie. *Towarzystwo Pomocy Naukowej* imienia Dr. K. Marcinkowskiego dopomaga ubogim uczniom do dalszego kształcenia. *Szkoła żeńska*, królewska, pod imieniem *Ludwiki*, dla kształcących się nauczycielek, z wykładem niemieckim, umieszczona do r. 1880 w klasztorze po benedyktynkach, znajduje się obecnie przy ulicy Młyńskiej. *Szkół żeńskich* prywatnych, polskich i katolickich, wyższego zakroju, jest w Poznaniu trzy, t. j. (panien Danysz, Estkowskiej i Warnkównej). Przed rozpoczęciem tak zwanej walki kulturnej istniały zakłady pod zarządem pp. sercanek przy ulicy Młyńskiej, przeniesionych później na Wildę, i pp. Urszulanek przy ulicy Szewskiej. Niemiecko-żydowskich szkół żeńskich tego rodzaju jest kilka. *Towarzystwo pomocy naukowej dla dziewcząt*, zawiązało się w nowszych czasach pod przewodnictwem Bibianny Moraczewskiej. Prócz tych zakładów wyższych istnieją *szkoły niższe* i *elementarne*: średnia przy ulicy Wszystkich Świętych w miejscu kościoła tego nazwiska, mieszczańska przy ulicy Wrocławskiej i 5 elementarnych. Charakter tych szkół jest niemiecki. W nowszych czasach pojawiły się tu szkółki freblowskie polskie i niemieckie. *Zakład dla głuchoniemych* mieści się na Śródce przy klasztorze poreformackim. W r. 1882 było 13 nauczycieli i 136 dzieci, t. j. 88 chłopców i 48 dziewcząt. *Zakład babienia* z szkołą dla akuszerek znajduje się na Grobli.

Znaczniejszych *szkół żydowskich* nigdy nie było w Poznaniu. Szkoła pływania wojskowa znajduje się na Cybinie, a prywatna przy Bociance na Warcie. Do ćwiczeń gimnastycznych dla młodzieży szkólnej stanął odrębny gmach przy Zielonych ogrodach.

Ratusz z wieżą, pokrytą miedzią, 214 stóp wysoką, na której dotrwał dotąd orzeł polski, stoi w Starym Rynku. Orzeł z herbem króla i Rzeczypospolitej na piersiach, z dokumentem wzniesienia wieży, monetami współczesnemi, 4 ewangieliami i relikwiami w swem wnętrzu, zatknięty został na szczycie wieży w dniu 19 czerwca 1783 r. Na jednej z pomniejszych wieżyczek umieszczone są trzy z kamienia wyciosane głowy, które wyobrażać mają Lecha, Czecha i Rusa. Posągi tych trzech braci stać miały dawniej na wieży, którą burza zwaliła w r. 1725. Dolne gmachy ratusza, stawiane około r. 1556 przez Włocha Jana Chrzciciela del Quadro, są sklepione; dwupiętrowa galerya, której dolna część ma 106 stóp, a druga 123 stóp wysokości, ozdobioną jest w głównej facyacie wizerunkami królów, malowanemi niegdyś przez Franciszka Cieleckiego, a obecnie prawie całkiem zatartemi. W sali posiedzeń radców miejskich wiszą portrety niektórych królów polskich i stoi posąg Stanisława Augusta naturalnej wielkości. W gmachach ratusza mieści się bogate archiwum miejskie i biblioteka. Przed ratuszem stoi wodotrysk z grupą przedstawiającą porwania Prozerpiny, i pręgierz, stawiany w r. 1535. Rycinę pręgierza zamieszcza Przyj. Ludu (VIII, 1, z r. 1841). Kronika miejska wspomina o pręgierzu już pod r. 1459. Dzieje ratusza, związane ściśle z lokacyą miasta na prawie niemieckiem, sięgają niezawodnie r. 1253. Główną podstawą do kształtu ratusza dzisiejszego była budowa z r. 1514. Pożary i pioruny niszczyły zwykle pewne tylko części gmachu, które następnie naprawiano i przerabiano. Ostatnią taką reparacyą podjęto około r. 1780 staraniem Kazimierza Raczyńskiego, który uzyskał na ten cel 35,000 złp. z skarbu koronnego. W gmachach ratusza sądziły się roki ziemskie poznańskie, w r. 1635 przeniesiono tu księgi ziemskie. Wizerunek ratusza z XVI w. znajduje się w dziele Brauna (Teatrum Orbis) a dzisiejszego we Wspomn. Wielkopolski Raczyńskiego, w Tyg. Illustr. (z 1867 r., III, 227—8), w Jahrbuch d. K. preus. Kunstsammlungen (z 1886 r.). *Waga miejska* al. *Giełda* w Starym Rynku, obok ratusza, stanęła w r. 1470 kosztem miasta, w miejscu pierwotnego budynku. Dawnemi czasy składali tu na trzy dni towary swoje kupcy zamiejscowi; tu też mieściła się waga miejska. Od r. 1845 mieściła się tu giełda kupiecka. W lokalu obok wagi miejskiej, zwanym niegdyś Kratką, znajduje się odwach straży ogniowej. *Mennica* poznańska stała przy ulicy Psiej (Szkólnej) jeszcze po r. 1655. Różne wzmianki w dyplomatach z XIII w. o monecie poznańskiej naprowadzają badaczów do wniosku, że już w r. 1252 istniała tu mennica; ob. Łukaszewicza Opis Poznania (II, 80—6) i Max Kirmisa rozprawę (Zeitschrift d. hist. Gesell f. d. Prov. Posen, II, 261—282). *Zbrojownia* miejska stała w Starym Rynku, obok ratusza, w miejscu dzisiejszej fabryki octu. Miasto wystawiło sobie ten gmach, w którym mieściły się zawsze znaczne zapasy dział, broni ręcznej i amunicyi. Szwedzi za Augusta II i Gniazdowski, regimentarz konfederacyi tarnogrodzkiej, złupili zbrojownię, którą za czasów Stanisława Augusta zamieniono na skład soli rządowej, a następnie na więzienie. *Odwach wojskowy* wystawiło miasto w XVIII w. z drzewa w Starym Rynku, w pobliżu ratusza, w miejscu dzisiejszego odwachu. Komisya dobrego porządku poleciła w r. 1784 wzniesienie nowego odwachu z cegły, a Kazimierz Raczyński, ststa wielkopolski, wystawił go w r. 1787 w stylu doryckim, nakładem Stanisława Augusta, jak opiewa odnośny napis. Gmach ten, ozdobiony herbami polskiemi, otoczyli Prusacy w nowszych czasach od frontu sztachetami żelaznemi. Naprzeciw odwachu stoi pałac *Działyńskich*, obecnie Zamojskich. *Loża wolnych mularzy* poznańskich powstała w r. 1780 pod mistrzostwem Ignacego Działyńskiego i pod nazwą Stałości uwieńczonej (Constance Couronnée). Następcami Działyńskiego byli Stanisław Szczęsny Potocki w r. 1785 i Kazimierz Sapieha w r. 1791. Równocześnie istniały jeszcze 2 inne loże w Poznaniu, jedna polska „pod Białym Orłem“ w Starym Rynku i druga niemiecka „zur Schule der Weisheit“ przy ulicy Wodnej. Z upadkiem Polski znikły loże; rozbitki ich usiłowały wprawdzie założyć sobie nowe ogniska, lecz wojny napoleońskie przeszkadzały temu. W pierwszych latach XIX w. pojawiają się w P. wolne mularki pod wielką mistrzynią Barbarą Dąbrowską, a około 1803 r. wolni mularze Wincenty Aksamitowski, Stanisław Mycielski, Faustyn Zakrzewski i inni członkowie loży polsko-francuzkiej. Około tego czasu powstała też loża p. n. „Piast pod 3 słupami sarmackiemi“, złożona przeważnie z Niemców rodowitych lub spolszczonych, którzy z czasem połączyli się z Polakami i wspólnie utworzyli w r. 1819 nową lożę p. n. „Świątynia Jedności“ (Zum Tempel der Eintracht), która dotąd istnieje w własnym gmachu na Grobli lecz już nie liczy w swem gronie Polaków (ob. C. Mayer Chronik der Logen in Posen, 1870). *Towarzystwo Ziemstwa Kredytowego*, zawiązane na mocy reskryptu królewskiego z dnia 15 grudnia

1821 r., mieściło się pierwotnie w Rynku, a w końcu w własnym gmachu, wystawionym w r. 1836 na rogu ulic Wilhelmowskiej i Fryderykowskiej. Rycinę podaje Tyg. Illustr. (z 1863 r., VIII, 256). Po zwinięciu towarzystwa tego nabyły gmach ten stany prowincyonalne. Nowe ziemstwo umieszczono w domu przy placu Wilhelmowskim, na rogu ulicy Lipowej. *Bibliotekę Raczyńskich* przy placu Wilhelmowskim, założył dnia 22 lutego 1829 r. Edward Raczyński. Gmach ten, ozdobiony 24 słupami żelaznemi korynckiego porządku, darował założyciel miastu; kuratoryum nad nim i biblioteką składa się z jednego członka rodziny Raczyńskich, naczelnego prezesa, burmistrza i każdorazowego marszałka sejmu prowincyonalnego. W dolnych lokalach, przeznaczonych pierwotnie na pomieszkanie dla Raczyńskich, mieściły się dawniej zbiory towarzystwa przyjaciół nauk, potem bank „Tellus“, a obecnie bank p. n. Hirschfeld et Wolff. Część pierwszego piętra zajmuje poznańska izba handlowa, drugie zaś piętro przeznaczone jest dla bibliotekarzy. Biblioteka posiada około 50,000 tomów; w czytelni wiszą portrety założyciela i małżonki jego Konstacyi z hr. Potockich. Obszerny katalog, zawierający dzieje biblioteki, wydali w r. 1885 L. Kurtzman i Sosnowski. Rycinę gmachu tego podaje Tyg. Illustr. (z 1862 r., I, 91—92). *Bazar* przy ulicy Nowej zawdzięcza istnienie swoje zabiegom Dr. K. Marcinkowskiego, który na ten cel zebrał około 86,000 talarów i nabywszy nieruchomość Łąckich w r. 1838 wystawił tam gmach, przeznaczony na hotel i sklepy kupieckie (ob. broszurkę p. n. Bazar w Poznaniu, 1855 r. i Tyg. Illustr. z 1863 r., VII, 190). *Muzeum towarzystwa przyjaciół nauk* imienia hr. Mielżyńskich, złożone z galeryi obrazów, biblioteki i zbiorów rycin, numizmatów, wykopalisk innych starożytności krajowych, znajduje się przy ulicy Młyńskiej. W nowszych czasach stanęły liczne gmachy rządowe i wojskowe. Obecnie stawia się za jatkami piekarskiemi, które rozebrano, dwupiętrowy dom z wieżycą, przeznaczony dla straży ogniowej, na placu zaś działowym stanąć ma pałac dla generała komenderującego. *Pałac arcybiskupi.* Pierwotnie zamek biskupi stał prawdopodobnie na tem miejscu, gdzie stoi dzisiejszy, t. j. przy katedrze, w stronie południowej i wzniesiony był zapewne z drzewa równocześnie z katedrą. Losy dworca do r. 1439 nie są znane; w tym czasie, gdy Andrzej (IV) z Bnina Opaliński zasiadł na stolcu biskupim, powstał staraniem jego zamek z cegły. Rozszerzył go i przyozdobił portretami poprzedników Jan Lubrański († 1520); Andrzej Czarnkowski († 1562) przekształcił go i założył przy nim ogród włoski. Zrujnowany przez czas budynek kazał rozebrać biskup Jan Tarło i w miejsce to nowy postawić zamek, którego budowę ukończył w roku 1732 architekt Pompejusz. Północna kończyna ogrodu biskupiego, sięgającego popod Zagórze, oddziela zamek od gmachów konsystorskich. Na zachód od katedry i pałacu arcybiskupiego, przy kościele N. Maryi Panny, znajduje się tak zwana *Psałterya*, gmach średniowieczny w stylu gotyckim, wystawiony przez kanonika Bernarda Lubrańskiego († 1499); obecnie mieszczą się w nim pomieszkania księży, biblioteka katedralna i archiwum. Z gmachów prywatnych zasługuje na wzmiankę kamienica tak zwana „pod daszkiem“ w Starym Rynku, wystawiona w r. 1579 kosztem Jana Krotoskiego, woj. inowrocławskiego. Z pierwszego piętra kamienicy tej miał w r. 1704 wypaść Karol XII, pierwszy raz w życiu, jak mówi podanie, rozmarzony winem węgierskiem. Łukaszewicz zamieścił rycinę w Opisie miasta. W dziele tem przechował też podobiznę napisu niemieckiego z r. 1503, umieszczonego na rozebranej od kilkunastu lat *Ciemnej bramie.* Obok tej bramy stoi dotąd *Psałterya* z napisami z r. 1606 i 1757, przeznaczona niegdyś na dom mieszkalny dla księży przy starej Farze czyli kościele św. Maryi Magdaleny, a nieco dalej założona w r. 1580 szkoła miejska. Dom al. pałac *Górków* przy ulicy Wodnej, późniejszy klasztor benedyktynek, pokryty był miedzią i na kilka łokci ocembrowany, a na nim sadzawka napełniona rybami. W obrębie murów miasta wszystkie prawie domy stawiane były z cegły; od r. 1590 zakazano budować z drzewa, a gdy po wojnie szwedzkiej za Jana Kazimierza władze nie pilnowały zakazu, obostrzyła go komisya dobrego porządku w r. 1780. Po przedmieściach i na prawym brzegu Warty stały przeważnie domy drewniane o jednem piętrze, pokryte słomą lub gontami. Obecnie znikły one a w ich miejscu powstają kilkopiętrowe, okazałe budynki, zaopatrzone w wodociągi, łazienki, gaz. Pożary, tak rzadkie dziś w P., w ubiegłych wiekach pochłaniały całe dzielnice; najczęściej wszczynał się ogień na ulicy Żydowskiej. Kronika miejska zapisuje wielkie pożary w latach: 1447, 1536, 1569, 1590, 1609, 1613, 1662, 1703, 1717, 1748, 1756, 1764, 1780, 1796, 1803 i 1846.

Mosty. Przy zakładaniu miasta na lewym brzegu Warty wzniesiono niezawodnie most, łączący stare miasto z nowem przez groblę Kapitulną, gdzie później rozwinął się Chwaliszew. Obowiązek utrzymywania mostu ciążył na nowem mieście. W r. 1372 królowa Elżbieta potwierdziła wyrok, który cysterki owińskie zwalniał od dostarczania miastu 60 tarcic na most miejski czyli chwaliszewski.

Most ten bywał rujnowany przy wezbraniach i wylewach rzeki. W miejscu jego stanął przed kilkunastu laty nowy, murowany; od strony Chwaliszewa stoi przy nim znacznych rozmiarów krucyfiks. W r. 1746 stał drugi jeszcze, nieistniejący już most na Warcie przed mostem chwaliszewskim, przy zagięciu rzeki. Wielki most łączył Groblę z Miasteczkiem, zwanem poprzednio Łaciną a pierwotnie Stanisławowem, zniszczony podczas konfederacyi barskiej, rozebrany został do szczętu; dziś utrzymuje się tam przewóz. Most na Łasze grobelnej łączy Groblę z miastem po lewym brzegu Warty. W nowszych czasach powstały szluzy forteczne: mała na Wierzbaku, wielka na Warcie i tumska na Cybinie, tudzież dwa mosty kolejowe, z których jeden na Starej rzece, a drugi na Cybinie. Na mostach miejskich pobierano dawniej mostowe od wozów, bydła i koni. Za spławiane Wartą drzewo płacono przy moście chwaliszewskim po 8 złp. od płtu dębów, a 4 złp. od płtu sosien. *Młyny.* Przywilej lokacyjny z r. 1253 wspomina o młynie dominikanów, tym samym zapewne, który im był nadany przez ks. Bolesława i którego posiadłość zatwierdza dokument Przemysława I z 1257 r. Młyn ten stał na Warcie, w pobliżu młyna książęcego. Tam postawiono też silną gać z bali dębowych, która hamując bieg rzeki, przyczyniała się do wylewów. Kapituła kusiła się kilkakrotnie o zburzenie tej gaci. Na Warcie stały także młyn Ungrów, własność prywatna, tudzież Wielki młyn i „Ślóza“, posiadłości miejskie. Prócz tego posiadali dominikanie młyn na Rudniku czyli Bogdance przy łąkach grochowskich. Młyn ten zwany Rudnikiem „grochowskim“ lub dominikańskim, przechodził przez różne ręce i wracał zwykle do oo. dominikanów. Na Bogdance stały także: młyn szpitalny św. Ducha, Korzecznik al. młyn garbarski, Piła, Stary Folusz, Mały Folusz al. Folusik i Bogdanka w miejscu nowych jatek piekarskich. Młyny te, wyjąwszy szpitalnego, były własnością miasta. Bogdanka zdaje się być owym młynem Henryka, sołtysa poznańskiego, o którym wspomina przywilej lokacyjny i dokumenty z d. 3 marca 1282, 25 stycznia 1296 i 30 listopada 1391 r. Na Wierzbaku stoją dotąd: Przepadek za bramą Młyńską, własność pp. dominikanek od r. 1296 do nowszych czasów, Podgórnik (Kernwerkmuehle) i Wierzbak pod Urbanowem, po za obrębem fortecy, posiadłości miejskie. Wierzbak zdaje się być młynem zwanym Łaciną, którą w r. 1392 Sędziwój woj. kaliski, sprzedał miastu (Kod. Wielk., № 2072). Na Starej rzece Warcie (między Ostrowem i Chwaliszewem) stał młyn kapitulny, ten sam prawdopodobnie, który wójt poznański Rejnold sprzedał Thilonowi i braciom jego w d. 6 grudnia 1288 r., który w r. 1309 był w ręku kapituły, i którym bisk. Andrzej uposażył wielką altaryą katedry w r. 1310. Młyn bezimienny między Garbarami a Tumem, w r. 1534 stał zdaniem naszem na tejże rzece. Na Cybinie stał młyn Komandorski, własność kawalerów maltańskich, i huta szklana, własność kapituły, którą w r. 1327 biskup Jan przekazał szklarzowi Tyczkonowi pod warunkiem, aby naprawiał szyby w katedrze. Młyn Przedpełki jest może zachodzącym pod r. 1330 młynem Brunona, nadanym przez bisk. Jana Jeskonowi, synowi Aleksandra. Na strudze Karmelitańskiej, przy klasztorze oo karmelitów stał młyn bezimienny, a na rowie miejskim młyn szpitalny św. Krzyża i Czapnik za bramą Wrocławską, własność miasta.

Pomniki. Pomnik Adama Mickiewicza, wielkości naturalnej, wystawiony w r. 1859, stoi w ogródku przedzielonym od ulicy kratami żelaznemi, między kościołem św. Marcina a kamienicą dra Wicherkiewicza (ob. K. Kanteckiego, Pomnik Adama Mickiewicza 1883 i Tygodnik Illustr. z 1861 r., III, 155). Posąg św. Jana Nepomucena stanął w r. 1724 w Starym Rynku naprzeciw ujścia ulicy Wrocławskiej. Krzyż przy moście chwaliszewskim od strony Chwaliszewa. Kolumna z Matką Boską przed katedrą. Posąg Matki Boskiej z dzieciątkiem Jezus na wodotrysku przy kościele Przemienienia Pańskiego, wystawiony kosztem E. hr. Raczyńskiego w r. 1846 (ob. Tyg. Illustr. z 1866 r., XIII, 85). Grupa przedstawiająca porwanie Prozerpiny w środku fontanny i Pręgierz żelazny przed ratuszem. Wodotrysk z wizerunkiem W. Priessnitz'a, między pocztą a gmachem starego Ziemstwa, stanął kosztem E. hr. Raczyńskiego, który zamierzał postawić na nim statuę bronzową małżonki swojej, przedstawiającą Hygieę. Pomnik ze spiżu przedstawiający lwa na piedestale, na którego rogach stoją cztery postacie żołnierzy pruskich, poświęcony poległym pod Nachodem Niemcom. Kolumna z czarnym orłem i popiersie Jahna, twórcy niemieckich Turnvereinów na Zielonych Ogrodach.

Wody. Warta odlewając z lewego brzegu, tuż przed wałami fortecznemi, Łachę grobelną, wpływa do miasta między Piotrowem a południową kończyną Grobli; z tego brzegu przyjmuje dwie rzeczułki: Bogdankę i Wierzbak, z prawego zaś łączy ją jeden kanał z Cybiną, a drugi, w miejscu dawnego jej łożyska, rozdzielając Chwaliszew od Ostrowa i Zagórza, odprowadza zbyteczną wodę dwoma ramionami do Warty i Cybiny. Warta płynie przez miasto od południa ku północy, tworzy znaczne zagięcie przed mostem chwaliszewskim i opuszcza miasto przy wielkiej szluzie. Łacha gro-

belna, która przed mostem chwaliszewskim łączy się z głównem korytem Warty, przyjmuje z lewego brzegu strugę Karmelitańską; ta zaś oblewa Rybaki, płynie wzdłuż ulicy Łąkowej i mija klasztory: po-karmelitański i po-bernardyński. Wspomniane kanały, łacha i struga są śladami dawnych koryt Warty, która spławną jest na całej przestrzeni w. ks. poznańskiego. W r. 1886 parowce holowały w dół rzeki 190,923 centn., a w górę rzeki 195,066 centn; w mieście ładowano na 82 szkutach 91,690 centn.; do Poznania przywieziono na 84 szkutach 76,210 centn. W grudniu zamarza zwykle, a w marcu taje; w tym razie podnosi się poziom jej o 8—12 stóp. Wiosną pojawiają się jesiotry baltyckie, które łowią się zwykle przy moście chwaliszewskim. Warta zmieniała kilkakrotnie swe łożysko zanim przybrała kierunek obecny. W r. 1253 płynęła od mostu chwaliszewskiego po pod wielką szluzę tem co dziś korytem, około tego czasu zwano już Starą Rzeką to łożysko, które rozdziela Chwaliszew od Ostrowa i Zagórza. W r. 1282 pozwolił Przemysław II dominikankom wykopać wodociąg od młyna książęcego do ich klasztoru. Cały szereg istniejących dotąd jeziorsk, dołów i kałuż na jej lewem porzeczu, od Lubani po pod Wildę, świadczy o jej dawniejszym w tej okolicy biegu. W r. 1746 łączyła się jeszcze bezpośrednio z głównem jej korytem, na wysokości Starołęki, łacha „Starka“, która dziś, o 600 mt. na zachód od koryta, żadnej z niem nie ma łączności. Tu Warta, tworząc dwa zgięcia, płynęła od r. 1600 dzisiejszem korytem. Wspomniane doły zakreślające zachodnią krawędź Dębiny nie wysychają, ponieważ doroczne wylewy rzeki zasilają je świeżą wodą. Wężykowaty bieg Warty poniżej łachy Starki z r. 1446 był późniejszym, taki sam bowiem kierunek oznacza nieco niżej sieć pomniejszych dołków naprzeciw ujścia strugi minikowskiej. Dołki rozdzielały wówczas Łążek od Zaprogi. Zaprogą (vel insula cuneata) zwano ten kawałek ziemi, który pozostał po zmianie biegu rzeki, a Łążkiem drugi, znacznie większy kawał, odgraniczony wspomnianymi dołkami. Oba te kawały tworzą dzisiejszą Dębinę. Łążek należał do oo. karmelitów, którzy o Zaprogę processowali się z miastem. Łążek odgraniczały na północy od Łęgu miejskiego, w okolicy dzisiejszego parku Wiktorya, dwa znaczne jeziorska, świadczące również o dawnym biegu rzeki. Łęg miejski leżał poprzednio na prawym brzegu Warty, która wówczas od łachy Starki toczyła swe wody ku północy po pod Wierzbicę Dolną (Wilda) i tam dopiero skręcała ku wschodowi; dziś sączy jeszcze w tem miejscu struga Karmelitańska. Prócz tego pozostawiła tu Warta jeden jeszcze ślad dawnego swego koryta; na wysokości bowiem osady Villa nova skręcając ku wschodowi, obrała sobie dzisiejszy kierunek naprzeciw Obrzycy. Powyżej osady tej rozdzielała się na trzy ramiona, tworzące 4 wyspy, z których 2 wschodnie okryły się łąkami, a 2 zachodnie domostwami. Na południowej z nich stanął kościół Bożego Ciała i klasztor oo. karmelitów, którego posiadłość tamtejsza graniczyła z Błoniami miejskiemi, służącemi za pastewnik publiczny, gdzie zwykle chowano zmarłych na powietrze morowe. Na prawym brzegu Warty znachodzimy ślady dawnych łożysk w dwóch kanałach. Warta nie tworzyła pierwotnie zagięcia, jakie dziś czyni przy moście chwaliszewskim, lecz płynęła wężykowato ku północy od Czartoryi aż do ujścia Bogdanki, równolegle z dolną Cybiną, z którą łączyła się po za dzisiejszem seminaryum duchownem. Powyżej Czartoryi wyżłobiła sobie ramię, ujęte dziś kanałem, którem zasilała Starą Rzekę i Cybinę. Ztąd utworzyły się między Cybiną a Wartą 4 wyspy. Na wyspie zachodniej stoi Chwaliszew, a na wschodniej Ostrów z Zagórzem; wysepka południowa mieściła część Czartoryi a wyspę północną, przedzieloną raz jeszcze starem korytem, wieńczą dotąd łąki kapitulne. Na tych łąkach uchodziła dawniej Cybina, a Warta płynęła łukiem aż do ujścia Główny. Utworzony tem korytem i nowem łożyskiem Warty trójkąt, zwany Łęgiem, zarósł łąkami należącemi do Winiar (J. Rzepecki, Plan miasta Poznania z r. 1746, w zbiorach Pozn. Tow. Prz. Nauk). Bogdanka wpływa do miasta pod dawnemi koszarami husarskiemi. Zasklepiona od ulicy Młyńskiej do placu Sapieżyńskiego, płynie od zachodu ku wschodowi do Małych Garbar, przecina Wielkie Garbary i ulicę Szyperską, gdzie, przy składach drzewa, uchodzi do Warty. Na tej przestrzeni tworzyła 4 stawy, z których 2 jeszcze istnieją, a drugie 2 na placu Sapieżyńskim i na Małych Garbarach są zasypane. Wierzbak płynie wzdłuż północnych kresów miasta od zachodu ku wschodowi i uchodzi tuż przed Wielką Szluzą. Z prawego brzegu wpada do Warty Cybina, która wpływa do miasta między prochownią forteczną a kościołem św. Jana, płynie wzdłuż łąk biskupich, rozdziela Ostrów od Śródki i uchodzi po za obrębem fortecy, poniżej Wielkiej Szluzy. Na tem porzeczu istniały także 2 stawy, z których jeden za zamkiem biskupim, a drugi w ogrodzie konwiktu Szołdrskich. Niskie położenie pierwotnych części miasta narażało je na częste wylewy Warty. Kronika miejska zapisuje powodzie w latach: 1253, 1312, 1501, 1502, 1515, 1543, 1548, 1551, 1578, 1585, 1586, 1596, 1597, 1624, 1626, 1637, 1650, 1651, 1655, 1674, 1675, 1689, 1693, 1694,

1698, 1731, 1734, 1736, 1737, 1755, 1761, 1764, 1765, 1767, 1770, 1775, 1780, 1785, i 1855. Z tych powodzi najstraszniejszą była w r. 1736; dnia 9 lipca wzniosła się woda o 28 do 29 stóp nad zwykły poziom, tak że w starym rynku stała na 6 stóp głębokości. Wodę do picia i gotowania dostarczają wodociągi miejskie. Woda sprowadzana rurami z źródeł winiarskich i wildeckich jest smaczną. Studnia artezyjska na Śródce, za seminaryum nauczycielskiem, 216 stóp głęboka, dostarcza $1^4/_5$ stopy kubicz. wody na minutę.

Temperatura przeciętna Poznania wynosi 8° C. Trzydziestoletnie doświadczenia dostarczają w tej mierze następujących cyfr: styczeń —2·1, luty —0·9, marzec +1·8, kwiecień 7·5, maj 12·4, czerwiec 17·3, lipiec 18·5, sierpień 17·7, wrzesień 13·6, październik 8·8, listopad 2·5, grudzień —1·1. Izoterma Poznania przechodzi przez Starogród szczeciński, Kraków, Astrachań. Przeciętny stan barometru wynosi 755·884 mm. przy 195 stop. wznies. npm. Średnia ilość opadów wynosi: w styczniu 31, lutym 31, marcu 36, kwietniu 33, maju 40, czerwcu 66, lipcu 60, sierpniu 69, wrześniu 40, październiku 33, listopadzie 34, grudniu 32, razem 505 mm. Wiatry są zwykle zachodnie, zimą zwłaszcza południowo-zachodnie (ob. A. Magener'a, Das Klima von Posen). Kronika miejscowa zapisała ciekawsze zjawiska meteorologiczne. W r. 1253 w dzień WW. Świętych grzmiało, a dzień Bożego Narodzenia był nadzwyczaj ciepły. W 1625 r. w dzień Wniebowzięcia N. Maryi Panny taki był wielki grzmot, że zawaliło się sklepienie refektarza w klasztorze benedyktynek. W 1654 r. zdarzyło się zupełne zaćmienie słońca. W 1725 r. zawisła gwałtowna burza nad miastem; pod wieczór około godziny 7 piętrzyły się od południa ciemne i ogniste chmury; ciemność zupełna pokryła miasto jakby całunem; wśród grzmotu i wichru spadł rzęsisty grad i deszcz, tak że w rynku woda stała na kilka stóp; w tem runęła górna część wieży ratuszowej z 2 dzwonami, z których jeden ważył 157, a drugi 107 centn.; runęły obie wieże na katedrze i wieża na kościele św. Maryi Magdaleny, prócz tego doznały uszkodzenia różne inne gmachy.

Ludność. Według kroniki Gallusa Bolesław Chrobry wybrał z Poznania 1300 pancerników i 4000 łuczników na wyprawę niemiecką. Naturalnie odnosi się to nie do miasta, lecz do całej ziemi poznańskiej, ale znaczne stosunkowo zaludnienie ostatniej pozwala domyślać się odpowiedniej ludności w grodzie stołecznym. Między r. 1549 i 1653 było w P. po obu brzegach Warty około 1636 dymów, wyjąwszy domostw szlacheckich, duchownych i żydowskich. Klasztory miejscowe posiadały zwykle kilka domów; każdy prawie z klasztorów zamiejscowych miał także dom swój własny w P. Szlachta miewała swe dworce na przedmieściach, lub swe kamienice w obrębie murów miejskich. W r. 1618 posiadało tu domy 215 rodzin szlacheckich. W tym czasie mógł P. z przedmieściami swemi liczyć około 30000 mk. Wojny, powietrze morowe i inne klęski tak wyludniały miasto, że około r. 1777 było do 9000 mk. Przy okupacyi pruskiej w r. 1793 liczono 12,538 mk.: t. j. 7437 kat., 3021 żyd., 1918 luter., 115 kalwinów i 47 greków. W końcu zeszłego wieku było 1309 dm. i 15,253 mk., w tem 2748 żydów, 258 zakonników i 118 zakonnic; w 1811 r. 16,414 mk.; w 1815 r. 2175 dm. i 18,211 mk ; w 1817 r. 20,499 mk.; w 1827 r. 24,860 mk.; w 1837 r. 32,456 mk.; w 1843 r. 35,763 mk.; w 1847 r. 38.532 mk.; w 1857 r. 40,123 mk.; w 1858 r. 41,256 mk.; w 1861 r. 43,879 mk.; w 1864 r. 45,143 mk.; w 1867 r. 53,392 mk.; w 1871 r. 56,158 mk.; w 1875 r. 60,998 mk.; w 1880 r. 65,713 mk. (32,329 męż. i 33,384 kob.). W r. 1881 urodziło się 1219 chłopców i 1166 dziewcząt, z tych 187 chłop. i 181 dziew. nieślubnych; nieżywych 43 chłopców i 48 dziew., z tych 3 chłop. i 13 dziew. nieślubnych. Ślubów zawarto 501, t. j. 249 katol., 129 protest., 57 żyd., 64 mieszanych chrześciańskich, 1 żydowsko-chrześciański i 1 nieokreślony bliżej. W r. 1885 było 68,315 mk., to jest 33,027 mężczyzn i 35,288 kobiet, a co do wyznań 37,957 katol., 23,639 protes. i 6,719 żyd. Pod względem narodowości była ludność poznańska do r. 1253 polską, wyjąwszy klasę duchowieństwa, liczącą wielu cudzoziemców. Przemysław I sprowadził kilku Niemców czy też zniemczonych już Słowian i poruczył im osadzenie miasta po lewym brzegu Warty, uwalniając osadników od wszelkich ciężarów państwowych. Za nimi pociągnęli inni osadnicy. Tym sposobem utworzyła się w Poznaniu gmina niemiecka, która rozwijała się swobodnie pod zasłoną praw i przywilejów. Niemcy ci po kilku wiekach spolszczyli się, zachowując swe cnoty niemieckie, jak np. pracowitość, zaradność, trzeźwość itp. Protestantyzm wprowadzając rozdział wyznaniowy wywołał, zwłaszcza pod wpływem prześladowań ze strony katolickiej większości w XVII w., sympatye niemieckie i utorował drogę zniemczeniu się niekatolickiej ludności. *Żydzi* osiedlali się w P. już przed r. 1367, w tym bowiem roku wystawili sobie synagogę przy ulicy Sukienniczej, którą im przeznaczono na mieszkanie i która odtąd zwie się Żydowską. Najważniejszym w dziejach żydów poznańskich wypadkiem jest owa wieść o hostyach skradzonych, kłutych i topionych w 1399 r., w miejscu, gdzie stanął kościół Bożego Ciała. Spalono

wtedy żywcem rabina, 13 żydów i niewiastę, która wynieść miała te hostye z kościoła. Na wieczną pamiątkę musieli żydzi z procesyą Bożego Ciała nieść obraz przedstawiający przebieg zdarzenia z hostyami. W 1724 r. przyszło do ugody, żydzi za zwolnienie ich od tego warunku obowiązali się dostarczać klasztorowi karmelitów pewnej ilości oliwy, wosku, łoju itd. Uciążliwość ta zniesioną została w r. 1779. W XV w. rozszerzono dzielnicę żydowską włączając ulicę Szewcką i Wroniecką. Pożary w dzielnicy żydowskiej nastręczały pospólstwu chrześciańskiemu sposobność rabunku i rzezi. Handel żydowski przynosił szkodę kupiectwu chrześcijańskiemu a stąd wywiązały się długoletnie zatargi z magistratem miejscowym, który w jednem z zażaleń swoich do króla pisze: „Jest to okrutny zwierz, żydowska szarańcza, która florem civitatis depascit. Jest to jadowita gadzina i plugawe robactwo, które wedle psalmu 58 comedit Jacob et locum ejus desolat. Pożera wierne Bogu i Zbawicielowi swemu ludzie W. K. Mości najniższe poddane i miasto ich pustoszy". Pojawienie się jezuitów w P. pogorszyło położenie żydów, których przy każdej danej sposobności prześladowano i łupiono bez litości. Skórzewski, marszałek konfederacyi tarnogrodzkiej, zdobywszy P. na Sasach w r. 1716, oddał żołnierzom dzielnicę żydowską na łup, przyczem zabito 33 i poraniono kilkaset. W r. 1737 wytoczono żydom proces o zamordowanie dziecka, pociągając do sądu kilku wybitniejszych, z których dwaj wyzionęli ducha w torturach. Żydzi poznańscy zostawali pod bezpośrednią juryzdykcyą królów polskich i wojewodów poznańskich. W mieście zajmowali się głównie handlem i rzemiosłami; mieli cechy swoje odrębne: krawiecki, kuśnierski, szmuklerski i rzeźnicki. Ubiór ich składał się z czarnych, długich pod kostki kaftanów, pończoch i trzewików; na głowie nosili jarmułkę skórzaną, kapelusz albo czapkę futrzaną; zapuszczali brodę i zwijali loki. Po zajęciu miasta przez Prusaków wydany został w 1797 r. tak zwany żydowski regulamin, który oddawał żydów pod juryzdykcyą miejską, przyznał im prawa kupieckie w miastach i zezwolił na zajmowanie się rzemiosłami. Za księstwa warszawskiego nadała konstytucya z dnia 22 lipca 1807 r. żydom równouprawnienie, które atoli rozporządzeniem z dnia 17 paźdz. t. r. zawieszonem zostało na lat dziesięć. Po drugiej okupacyi pruskiej starał się rząd o polepszenie stosunków żydowskich, które stopniowo doszły do zupełnego równouprawnienia. Żydzi poznańscy przyczynili się znacznie do zniemczenia miasta; w wierno-poddańczych uczuciach prześcigają niemal Niemców; pomimo to nie zlewają się z Niemcami.

Handel P. rozwijał się wraz z drogami handlowemi, które, prócz wodnej, dość późno się pojawiają. Wojska Henryka II i Fryderyka Rudobrodego idąc na Poznań błąkały się po kniejach, widocznie dla braku dróg. W dyplomatach z r. 1225 znachodzimy wzmiankę o wielkim trakcie, wiodącym do Sławna, na Pomorze. Trakt ten idący z Poznania na Rogoźno i Wysoką, schodził się na krańcach Wielkopolski z drugim, wychodzącym z Gniezna na Nakło i Więcbork. Stosunki handlowe z Prusami musiały być bardzo ożywione już przed r. 1238, skoro w tym czasie dla zapobieżenia licznym skargom Władysław Odonicz zawarł ugodę z Krzyżakami, mocą której kupcy pruscy opłacać mieli w Gnieźnie i Poznaniu po 2 skoty od każdego konia w zaprzęgu itd. W r. 1243 stanął między Przemysławem I a Krzyżakami podobny traktat, który rzeczonym kupcom zakreśla drogę handlową z Inowrocławia na Gniezno, Poznań i Zbączyn do Gąbina (Guben) na Łużycach (Dolnych). Książę ten zakładając w r. 1253 miasto na lewym brzegu Warty, uwolnił mieszkańców na pewien czas od opłaty cła, ustanowił doroczne jarmarki, przeznaczył 2 komory w gmachu, który wystawił dla kupców i przekazał miastu składy towarów, jakie tam powstaną. Naatępnego roku (1254) wyrobili sobie dominikanie miejscowi potwierdzenie dawnych przywilejów zwalniających od opłaty cła kupców, którzy przybędą do Poznania na dzień św. Dominika lub w odnośnej oktawie. W r. 1280 Przemysław II mniej dla zysku, jak się wyraża, jak dla podniesienia handlu miejskiego, sprzedał miastu w gmachu giełdowym (in theatro quod in Theutonico Cameras nuncupatur) składy dla kupców miejscowych i obcych, którzy zjeżdżali się na jarmarki poznańskie, składy dla szewców i kuśnierzy, tudzież jatki rzeźnicze i piekarskie, sklepy dla winiarzy i rzezarnią. W miarę wzmagania się handlu krajowego ustanowiono dla kupców zamiejscowych pewne etapy, gdzie byli winni opłacać cło od wiezionych z sobą towarów i wytknięto im drogi, z których nie wolno im było zbaczać. Tak np. zakreślił kupcom pomorskim w r. 1390 król Władysław drogę do Krakowa na Santok, Skwirzynę i Poznań, a w r. 1394 wyznaczył dla kupców zamiejscowych na główny skład miasto P., gdzie im wolno było trzy dni stać z towarem; po upływie czasu tego i po opłaceniu cła musieli opuszczać miasto pod karą konfiskaty. Przywilej ten potwierdzili Zygmunt I w r. 1521 i Zygmunt August w r. 1565 (Vol. Leg., II, 707). Taka też droga handlowa istniała w r. 1399 na Poznań, Szrem i Poniec do Wrocławia, inna w r. 1444 z P. na Nakło i Tucholę do Gdańska, tudzież na Słupcę, Kleczew, Kłodawę i Łowicz do War-

szawy. Prócz tego wychodziły z P. trakty: na Pobiedziska do Gniezna, na Środę do Pyzdr, na Mosinę, Kościan i Wschowę do Głogowy, na Pniewy i Skwirzynę do Santoku, na Sieraków i drugi na Wronki do Drzenia (Driesen). Król Ludwik zwolnił kupców poznańskich od opłaty cła w granicach państwa. Podobne przywileje uzyskali kupcy innych miast. Spory krakowskich mieszczan z dzierżawcami ceł poznańskich w r. 1485 oparły się o Kazimierza Jagielończyka, który rozporządził, iż kupcom zamiejscowym wolno sprzedawać w znaczniejszej tylko ilości, np. 4 funty szafranu, 10 łokci aksamitu itd. W r. 1497 Jan Olbracht pozostawił kupcom, ciągnącym z Prus do Głogowy, Lignicy, Zgorzelic, Bolesławia i Żytawy, wybór między drogą na Kalisz lub P., a w r. 1499 pozwolił kupcom poznańskim sprowadzać towary z Wrocławia, kupcom zaś wrocławskim jeździć do Poznania za opłatą zwykłego cła. Rozporządzenie sprzedaży ryczałtowej wywołało w r. 1508 zatargi z kupcami wrocławskimi, których magistrat poznański kazał uwięzić i za którymi wstawiali się Władysław, król węgierski, i Joachim, elektor brandenburski (Mosbach, Przyczynki, 122). W r. 1528 tenże Joachim upomina kupców poznańskich, ażeby nie szukali nowych dróg handlowych, lecz stosownie do zawartej umowy jeździli przez jego dzierżawy. W 1679 r. Franciszek Bieliński, miecznik koronny, wystąpił przeciw składom poznańskim i toruńskim, jako uszczuplającym dochody celne koronne. Kamera szląska wzywa tak zwaną radę miasta Wrocławia, ażeby przytrzymać żydów poznańskich i krakowskich, którzy wszystkich żydów polskich i litewskich, wyjeżdżających z Wrocławia, przynaglają do pewnych składek pieniężnych. „Wojna szwedzka za Jana Kazimierza, mówi Łukaszewicz (Opis miasta P., I, 307), prześladowania religijne i żydzi zadały cios śmiertelny handlowi poznańskiemu“, który od r. 1780 zaczynał znów podnosić się. Zapiski z roku tego przechowały nam następujące ceny: funt wołowiny 6 gr., skopowiny 5 gr., cielęciny 7 gr., wieprzowiny 12 gr., smalcu 15 gr., łoju 12 gr. itd. Ceny chleba stosowały się do cen zboża. W r. 1598 postanowiono, że jeżeli wiertel żyta kosztował 10 groszy ówczesnych czyli 90 gr. późniejszych, chleb groszowy ważyć powinien 16 funtów 25 łutów itd. Około r. 1600 kosztowały: tuczona gęś 4 gr., kogut 3 gr., zając 8 gr., para kuropatw 8 gr., funt masła 2 gr., 10 jaj na wiosnę a 6 jaj około Bożego Narodzenia 1 grosz ówczesny, funt oliwy $7^1/_2$ gr., migdałów 7 gr., fig $3^1/_2$ gr., rodzynek $3^1/_2$ gr., ryżu 4 gr., oleju 2 gr. Prócz piwa miejscowego sprowadzano takowe z Bydgoszczy, Koźmina, Żnina, Wronek i Grodziska; zwykła cena piwa wynosiła około 1600 r. 1 grosz od dzbana zawierającego 2 garnce. Garniec wina tokajskiego i malwazyi kosztował w 1637 r. 3 zł. ówczesne czyli 12 złp. późniejszych, a wina francuzkiego 2 zł. Wina fałszowane wystawiano na pręgierzu z nazwiskiem kupca i oddawano katowi. W końcu XII w. pojawiła się wódka, którą w r. 1668 sprzedawano po 4 gr. kwartę. Zwykłemi przedtem napojami były wino, miód i piwo. W końcu zeszłego wieku było w Poznaniu 71 kupców (15 żydów). Wywóz składał się przeważnie z skór wołowych, pierza, potażu, szczecin, klepek, sukna swojskiego, łoju, wosku i wołów ruskich, których do P. czasem po kilkadziesiąt tysięcy sztuk napędzano. Z zagranicy sprowadzano cienkie sukna i płótna, wina, korzenie, marynaty, stal, żelazo, jedwab, safian itp. Konstytucyą sejmową z r. 1613 zakazano sprzedawać w P. piwo zamiejscowe (Vol. Leg., III, 187). Liczba jarmarków dorocznych doszła z biegiem czasu do trzech, z których najwięcej ożywionym był jarmark świętojański. Targi odbywały się tu od niepamiętnych czasów 3 razy w tydzień. Bractwa kupieckie, urządzone na modłę cechów rzemieślniczych, istniały w Poznaniu od XV w.; z jednem z tych bractw połączeni byli aptekarze, którzy dawnym zwyczajem sprzedawali korzenie, wódki, wina, itp. Aptek bywało zwykle 5, dziś jest ich 8. Po upadku Polski przeszedł handel w ręce żydów, którzy dziś są panami targu poznańskiego. W r. 1876 obliczono wartości dowozu na 76,855,000 marek, a wywozu na 66,365,000 marek (Odnośne cyfry i dane co do ruchu pocztowego podaje dzieło Das Reichs Postgebiet). Kupców znaczniejszych jest 78, hoteli pierwszorzędnych 5, restauracyi, szynków i traktyerni 134, spedytorów 9, lombardów 4, właścicieli dorożek 19. Kupcy mają swoje towarzystwa, izbę handlową i giełdę; młodzież kupiecka polska tworzy odrębne stowarzyszenia. Z spółek polskich pierwsze miejsce zajmuje Bazar. Handel pieniężny ześrodkował się w 8 bankach, z których bank rzeszy niemieckiej ma największy obrót, i w różnych towarzystwach pożyczkowych i innych. Bank przemysłowo-rolniczy p. n. Kwilecki, Potocki i Sp. miał w r. 1886—7 obrotu 59,215,086, 76 mrk. a bank włościański 35,846,616·17 mrk., „Westa“, bank wzajemnych zabezpieczeń na życie, miała w 1886 r. 5077 zabezpieczeń prawomocnych, zawartych na życie 5473 osób i na 10,026,188 mrk. kapitału zabezpieczonego. Dochód roczny z składek, procentów itp. wynosił 368,914 mrk., majątek 1,163,367 mrk. a fundusz rezerwowy 932,253 mrk. Z pomiędzy licznych towarzystw i spółek tego rodzaju wymienimy tu jeszcze towarzystwo pożyczkowe prze-

mysłowców miasta Poznania, towarzystwo polskich spółek zarobkowych, towarzystwo wzajemnej pomocy rękodzielników i towarzystwo ku wspieraniu urzędników gospodarczych. W miejsce dawnego towarzystwa kredytowego ziemskiego powstało nowe pod zarządem urzędników królewskich. Handel księgarski spoczywa w ręku 17 księgarzy, z których większa połowa do polskiej liczy się narodowości. Szereg księgarzy od najdawniejszych czasów do końca XVIII tworzą: Jan Patruus (1549—1582), Mikołaj (1554—1587), Melchior Dyring (Neringk?) około r. 1570, Mateusz Ulrych (1579—1582), Podwicki Marcin (1652), Pisarski Stefan (1670), Kieller Jan Tobiasz (1712), Wolski Józef (1717), Braun Gotfryd (1780), Bianconi (1786), Zopff Jan Gottlieb (1790) i Netto na Chwaliszewie.

Cechy. W przechowanych dyplomatach wspominani są pod r. 1267 rybacy, r. 1280 szewcy, kuśnierze, rzeźnicy i piekarze, a pod r. 1344 cechy sukienników i handlarzy sukna. O istnieniu cechów w r. 1288 wnioskuje A. Warschauer (Die mittelalt. Innungen zu Posen, Zeit., I, 20) z pojawienia się przysięgłych członków magistratu, którzy, jak to późniejsze potwierdzają źródła, byli przełożonymi cechów. W r. 1440 było w nowem mieście Poznaniu 15 cechów, w 1474 r. 21, około 1570 r. 29 a w 1781 r. 21. Regestra poborowe z r. 1580 wykazują 437 rzemieślników, a Łukaszewicz podaje 555 między r. 1570 a 1600 r. i 199 około r. 1791. W r. 1597 było tu 6 papierników. Przy schyłku XVIII w. liczono: 109 szewców (2 żydów), 93 krawców (47 żydów), 50 kuśnierzy (46 żyd.), 44 rzeźników, 31 piekarzy, po 25 piwowarów i muzykantów, po 22 gorzelników i szynkarzy (3 żyd.), 21 ogrodników, 20 garncarzy, po 19 szmuklerzy (10 żyd.), płócienników i furmanów, po 15 bednarzy i ślusarzy (2 żyd.), po 13 kołodziejów i kowali, po 12 siodlarzy (4 żyd.) i malarzy, 11 rymarzy, po 10 cieślów, rękawiczników (3 żyd.), i introligatorów (2 żyd.), po 9 oberżystów, golarzy, iglarzy (4 żyd.) i szkuciarzy, po 8 szklarzy, perukarzy i mydlarzy (1 żyd), po 7 złotników, zegarmistrzów i powroźników, po 6 młynarzy, fabrykantów kaszy, kapeluszników i lekarzy, po 5 murarzy i kawiarni, po 4 farbiarzy, kominiarzy, olejników, garbarzy, puszkarzy, ceglarzy, gwoździarzy, konwisarzy i mosiężników, 3 tokarzy, po 2 drukarzy, rzeźbiarzy, miecznikow, kamieniarzy, grzebieniarzy, piernikarzy i tapicerów żydów, jednego orgarmistrza, ludwisarza, studniarza, pilarza, pilnikarza, szlifirza, kopyciarza, koszykarza, woskownika i cukiernika. Po r. 1815 nastała zupełna wolność procederu, którą następnie (1835 r.) ograniczono i do której w nowszych czasach znów powrócono. Obecnie istnieją w Poznaniu następujące cechy: 1) krawców, 2) kuśnierzy i czapników, 3) szewców, 4) piekarzy i piernikarzy, 5) cukierników, 6) młynarzy, 7) rzeźników, 8) rybaków, 9) golarzy, 10) stolarzy, 11) cieślów, 12) bednarzy i kołodziejów, 13) kotlarzy i konwisarzy, 14) ślusarzy, 15) garncarzy, 16) murarzy, 17) kominiarzy, 18) kowalów i gwoździarzy, 19) tapicerów i szklarzy, 20) siodlarzy, rymarzy, rękawiczników i garbarzy, 21) malarzy, lakierników i pozłotników, 22) introligatorów, 23) złotników i 24) zegarmistrzów. Samodzielnych rzemieślników mamy obecnie w Poznaniu: 177 krawców, 7 modniarek, 20 kuśnierzy, 7 czapników, 231 szewców, 68 piekarzy, 12 cukierników, 12 młynarzy, 99 rzeźników, 8 rybaków, 28 golarzy, 35 fryzyerów i fryzyerek (razem), 112 stolarzy, 2 kopyciarzy, 21 bednarzy, 10 kołodziejów, 3 pilnikarzy, 2 kotlarzy i tylu konwisarzy, 5 mosiężników, 3 paśników, 31 blacharzy, 34 ślusarzy, 4 puszkarzy, 15 garncarzy, 55 budowniczych, 8 dekarzy, 6 brukarzy, 11 kominiarzy, 1 gwoździarz, iglarz, nożownik, rzezak i truciciel szczurów, 13 tapicerów, 6 powroźników, 14 szklarzy i 20 siodlarzy, 16 rękawiczników, 2 garbarzy, 4 fotografów, 3 rytowników, 4 farbierzy, 27 malarzy, 6 rzeźbiarzy, 9 tokarzy, 2 sztukatorów, 5 pozłotników, 17 złotników, 18 introligatorów, 21 zegarmistrzów, 2 orgarmistrzów, 11 piwowarów, 3 studzienników, 7 szczotkarzy, 2 sitarzy, 5 koszykarzy, 8 powoźników, 2 mydlarzy, 8 parasolników, 6 pantoflarzy, 10 kapeluszników włącznie handlarzy, 2 grzebieniarzy, 5 szlifierzy, 12 furmanów, 6 mechaników i optyków, 2 budowniczych szkut i trzech budowniczych młynów, 8 miernikow, 11 inżynierów i tyluż ogrodników. Znaczną część rzemiosł wprowadzili cudzoziemcy do P.; dziś mamy już prawie w wszystkich gałęziach tego przemysłu Polaków. Istnieją dwa polskie towarzystwa przemysłowców starych i młodych, złożonych przeważnie z rzemieślników. Istnieje też towarzystwo rzemieślników polskich i podobne towarzystwo „Zgoda".

Fabryki w współczesnem znaczeniu powstały tu w nowszych dopiero czasach. Dawniej spotykamy tylko huty szklane, papiernie, hamernie, folusze, postrzygalnie w r. 1540 i fabrykę wyrobów jedwabnych w r. 1784. Obecnie są 2 fabryki maszyn żelaznych i trzecia na św. Łazarzu poza obrębem fortecy, 2 fabryki mebli, 4 młyny parowe (wiatraki znikły zupełnie), 2 fabryki spirytusu, gazownia, wodociągi, mydlarnia, fabryka nawozów chemicznych, wyrobów kamiennych, bilardów, 12 fabryk cygar, po 3 fabryki asfaltu, papierosów i octu, 2 fabryki korków, 9 fabryk likierów, 53 dystylarni wódek.

Drukarni jest 7 polskich i tyleż niemieckich. Drukarze polscy tworzą odrębne stowarzyszenie. Wątpliwą wiadomość o pierwszym drukarzu poznańskim podają „Janociana“, według których Jan z Sącza mienić się miał chalkografem poznańskim w r. 1539—40; drugim był Piotr Sextilis, który w r. 1558 oblicza się w obec radnych poznańskich z księgarzem Janem Patruusem (Palms) pro impressura certorum librorum. Druków jego nie znamy; o księgarzu zaś Patruusie wiemy, że w r. 1555 drukować kazał w Moguncyi Missale eccles. et prov. gnesn. a w r. 1557 Stanisława Hozyusza „Confessio“; w 1567 miał wydać bez nazwania miejsca druku z przedmową swoją „Passio albo kazanie o męce pańskiej“; umarł w r. 1582. Najdawniejsze znane druki poznańskie są z r. 1577; w tym czasie założył Melchior Neringk stałą drukarnię w Poznaniu, zkąd atoli już w r. 1579 z powodu swych druków akatolickich przenieść się musiał do Grodziska a następnie do Torunia. W r. 1578 powstała drukarnia Jana Wolraba, z której między innemi wyszły w języku polskim: Postyla Wujka, Powodowskiego Wędzidło, St. Reszki Przestroga i inne. W ręku Wolrabów zostawała ta drukarnia do r. 1636. Następującymi drukarzami byli: Jan Rossowski (1620—3), Wojciech Regulus, wdowa po nim i Młodujewicz (1636—1679), Wojciech Laktański (1649—1689), kolegium Lubrańskiego (1689—1776), jezuici (1692—1788); po jezuitach objęli drukarnię Dekier i spółka (Decker et C-ie), drukując obok polskich także książki niemieckie. Następnie pojawili się Presser około r. 1808, Mehlwald około 1815 r. i inni. Drukarnia żydowska istniała tu w r. 1604.

Ruch umysłowy objawia się przeważnie w licznych czasopismach, których wychodzi 22 polskich i 10 niemieckich. Organem życia umysłowego polskiego jest Towarzystwo przyjaciół nauk. Do użytku publicznego istnieją dwie biblioteki: Raczyńskich i Towarzystwa przyjaciół nauk; dla niższych warstw zawiązało się towarzystwo czytelni ludowych. Istnieje też w P. towarzystwo naukowe niemiecko-żydowskie dla tak zwanej prowincyi poznańskiej, które trudni się też zbieraniem zabytków przeszłości i wydaje kwartalnik poświęcony dziejopisarstwu i ziemioznawstwu zabranych przez Prusy ziem wielkopolskich. Sejm prowincyonalny wyznaczył pewną sumę pieniędzy na wydanie dzieła zawierającego opis istniejących dotąd zabytków.

Najstarszem z towarzystw poznańskich jest *Bractwo strzeleckie*. Miało ono pierwotnie strzelnicę swoją na Glinkach, w okolicy dzisiejszego hotelu Berlińskiego, później przy kościele karmelitów, a od r. 1854—5 na Miasteczku. Pierwsze ślady bractwa tego spotykamy w XV w.; strzelano wówczas do kurka z łuków. W r. 1537 nadał magistrat bractwu osobny statut, potwierdzony w r. 1554 i 1578 przez królów polskich i sejmy; Zygmunt August uwolnił króla kurkowego na rok od wszelkich podatków, wyjąwszy cła. Nowy statut z r. 1667 uzyskał potwierdzenie i doczekał się zasadniczej zmiany w r. 1863. Większość bractwa składają Polacy. Do nowszych stowarzyszeń należą: towarzystwo gimnastyczne p. n. Sokoły, towarzystwo zajmujące się wiankami świętojańskimi i obchodami publicznymi p. n. Stella, towarzystwo śpiewaków polskich, towarzystwo opieki nad orkiestrą polską i towarzystwo ku podniesieniu muzyki i śpiewu kościelnego.

Warunki zdrowotności polepszyły się znacznie w nowszych czasach dzięki uregulowaniu kanałów na Śródce, utrzymywaniu porządku w ulicach i dziedzińcach, ulepszeniu lazaretów. Lekarzy jest 52 (21 Polaków, 20 Niemców i 11 żydów), prócz tego 20 lekarzy wojskowych, 3 pomocników lekarskich, zakład położniczy, 27 akuszerek, 5 dentystów i 8 aptekarzy. Kronika miejska z ubiegłych wieków zapisuje tysiące ofiar powietrza morowego, które srożyło się tu w następujących latach: 1174, 1205, 1312, 1347, 1349, 1359, 1371, 1412, 1432, 1451, 1452, 1464, 1466, 1468, 1480, 1483, 1495, 1496, 1505, 1515, 1526, (1528), 1542, 1543, 1546, 1552, 1553, 1571, 1572, 1578, 1585, 1586, 1589, 1599, 1600, 1604, 1607, 1624, 1625, 1630, 1632, 1653, 1661, 1677, 1708, 1709, 1710. W r. 1571 pojawiła się w P. tak zwana hiszpańska choroba, w r. 1727 „zgniłe i zaraźliwe febry“, a w r. 1732 biegunka. Cholera zawitała po raz pierwszy w r. 1831, następnie w r. 1837, 1848, 1852, 1855 i 1866.

Magistrat. W osadzonem przez Przemysława mieście rządził wójt, obok którego pojawia się od r. 1284 burmistrz z rajcami. Nadane osadzie prawo magdeburskie wyjmując ją z pod juryzdykcyi władz książęcych, zapewniało jej samorząd. Wójtom dodano do pomocy ławników, a około r. 1310 podporządkowano wójtów burmistrzom. Magistrat składał się odtąd z burmistrza, rajców, przysięgłych, wójta i ławników. Do burmistrzów należała władza administracyjna, do wójtów zaś, którym od r. 1298 przysługiwało prawo miecza, sądownictwo i policya miejska. Przeciw wyrokom magistratu apelowano do króla lub namiestnika jego. Władysław Warneńczyk w r. 1444 ustanowił 2 burmistrzów i 8 rajców, obieranych na 6 lat przez ławników i przysięgłych. Starosta wielkopolski potwierdzał obranych i przyjmował od nich przysięgę. Taki skład magistratu zmienił się z biegiem

czasu, zwłaszcza gdy cechy poznańskie coraz większego nabierały znaczenia. W końcu XVIII w. zaczęto tytułować pierwszego burmistrza prezydentem. Za czasów ks. warszawskiego mianował książę burmistrza czyli prezydenta municypalnego, którego zwierzchnikiem był prefekt departamentowy. Magistrat zwano radą municypalną. Od zaprowadzenia ordynacyi miejskiej z dnia 17 marca 1831 r. obiera miasto 24 reprezentantów miejskich na 3 lata, z tych co rok występuje 8. Reprezentanci wybierają na lat 12 burmistrzów, których potwierdza lub odrzuca regencya. Nadburmistrz poznański zasiada w izbie panów. Miasto ma 2 głosy w sejmie prowincyonalnym, wybiera jednego posła do sejmu berlińskiego, a do parlamentu niemieckiego też jednego wspólnie z powiatem. Magistrat zarządza gazownią, wodociągami, kasą, majątkiem miejskim, strażą ogniową, domem sierot, szpitalami, wywozem nieczystości i t. p. Urząd stanu cywilnego spoczywa także w jego ręku. *Policyą* wykonywał wójt przy pomocy hutmana, stróżów nocnych, pachołków i żołnierzy miejskich. W r. 1833 odłączono ten wydział od magistratu i utworzono osobny, królewski urząd policyjny. Naczelnik policyi poznańskiej nosi tytuł prezydenta.

Majątek i dochody miejskie. Przywilejem z r. 1253 nadali książęta Przemysław i Bolesław Poznaniowi wsie: Rataje, Piotrowo, Zegrze, Starołęka, Minikowo, Spytków, obie Wierzbice (Wilda), Jerzyce, Pęcław, Niestatków (Sołacz), Piątkowo, Winiary, Bogucin i Umółtowo. Z tych osad pozostały w ręku miasta do r. 1779 i później: Rataje, Zegrze, Wierzbice, Jerzyce i Winiary; reszta przeszła w obce ręce, znikła lub zamieniła swe nazwy. Natomiast przybyły: Dębiec, Górczyn, Luboń, Szeląg i Bonin. Osadnicy tych posiadłości płacili czynsz od zajmowanych przez siebie łanów i odrabiali pańszczyznę. W latach 1852—1855 zniesiono te ciężary, ziemia stała się własnością dziedziczną osadników, a miasto otrzymało 70,000 tal. w listach rentowych. Oprócz tych wsi, domów, cegielń, i gruntów miejskich, posiadało miasto kilka młynów. Dochód z tych posiadłości i różnych innych źródeł wynosił w 1571 r. 11,526 złp. Wojny szwedzkie i inne wyczerpały skarb miejski i obciążyły miasto długami. Od 1690 do 1718 zapłacił P. na utrzymanie wojsk polskich, szwedzkich i rossyjskich 1,248,320 złp. W r. 1780 wynosiły wydatki 49,888 złp. 15 gr. Prócz drobnych podatków miejskich ponosili mieszczanie ciężary państwowe, jak np. szos, czopowe, szelężne i t. p. Szosu płaciło miasto przed 1527 r. 90 złp., które Zygmunt I zniżył na 70 złp.; w 1580 r. szos wynosił 1400 złp. Regestra poborowe z tegoż roku wykazują innych jeszcze podatków 2135 złp. 23 gr. Od 66 rzeźników, 8 kuśnierzy i 7 krawców znaczniejszych, 1 postrzygacza, 9 golarzy, 6 złotników po 2 złp.; od 10 szewców lepszych po 60 gr.; od 12 sukienników, 14 uzdarzy i siodlarzy, 30 introligatorów, mularzy i konwisarzy, 17 szewców zwyczajnych, 43 czerwonoskórników, 6 powroźników, 6 płócienników, 6 mydlarzy, 19 kowalów, iglarzy i kotlarzy, 18 torbiarzy, miechowników, taszników i farbiarzy, 16 garncarzy, 8 powroźników i kołodziejów, 1 postrzygacza podupadłego, takiegoż golarza, 14 kapeluszników, 2 grzebieniarzy, 8 kuśnierzy i 25 krawców zwyczajnych, 11 bednarzy, 30 ślusarzy, 14 glancowników po 30 gr.; od 1 biednego grzebieniarza 21 gr.; od takiegoż złotnika 20 gr.; od 1 wdowy po rzemieślniku i od biednego bednarza po 15 gr.; od biednego ślusarza 6 gr.; 32 białoskórników zapłaciło z powodu ubóstwa 80 złp., a 16 piekarzy 20 złp.; od 8 kupców korzennych po 3 złp.; od 49 szynkarzy po 24 gr.; od hultajów razem 18 złp.; od komorników 15 złp.; od 6 Szkotów konnych po 2 złp.; od 2 pieszych po 30 gr.; od Marcina, Endrysa i Hanusa Fortuna (Włochów) 4 złp. Konstytucyą sejmową z r. 1588 pozwolono magistratowi na lat 10 pobierać od każdej beczki piwa sprzedanego po 1 groszu, a to na poprawę municyi miejskich i murów około miasta; także od każdego wiadra wina morawskiego i ryńskiego, eydenburskiego gr. 6, a od win gubińskiego i krosińskiego od każdego drelinka po gr. 10, a od wiadra małmazyi, muszkatelle po gr. 12 (Vol. Leg., II, 1242). Po upływie tych lat 10 polecił sejm z r. 1598, ażeby rozpocząć roboty od zamku królewskiego ku bramie Wrocławskiej, nową stawiać basztę i ukopać przekop do obrony miasta (tamże, II, 1470). W r. 1588 uwolniono P. od dostarczania podwód i wcielono do miasta 2 młyny, z których składano do zamku królewskiego 5 maldrów pszenicy i 22 żyta (Vol. Leg., II, 1241 i 1291). W r. 1614 płaciło miasto 4161 złp. tak zw. subsidium charitativum; r. 1677 znosząc asygnacyą na hybernę, pozwolił sejm pobierać podatek na wystawienie mostu wielkiego i na straconą piorunem wieżę ratuszową (Vol. Leg., V, 476). W r. 1717 uwolniono od hyberny przedmieścia poznańskie; r. 1730 wynosiło pogłówne z miasta 10,908 złp., hyberna 2230 złp., czopowe i szelężne 1300 złp.; r. 1771 zapłacono za przedmieścia, wsie i folwarki miejskie 2230 złp. hyberny; pogłówne żydowskie wynosiło 3902 złp. Obecnie posiada gmina miejska 35 zabudowanych i 13 niezabudowanych placów w mieście. Zarząd miasta spoczywa dziś w ręku Niemców.

Historya. O początkach miasta P. krążyły różne domysły i podania. Najpopularniejszą

z nich jest opowieść o poznaniu się trzech braci: Lecha, Czecha i Rusa w tem miejscu. Pod wpływem tego podania wzniesiono podobno na jednej z dawniejszych wież ratuszowych posągi wyobrażające trzech braci (W. Łubieński, Świat, str. 380, wyd. z r. 1741). Sarnicki (Descr. vet. et n. Pol.) powtarza, iż P. tak nazwano od poznania się Ottona III z Bolesławem a raczej od poznania wiary chrześciańskiej „quod poznaniem prawdy vocant“. Mniemanie o tożsamości Stragony Ptolomeuszowej z Poznaniem, jakie spotykamy u Sarnickiego, utrzymywało się długo. W 1707 r. wyszło dziełko p. n. „Stragona albo stołeczne miasto Poznań“. Istniało staropolskie imię Poznan, które spotykamy w dyplomatach z XIII w. Mylna zapiska rocznikarska z 1047 r. twierdzi, jakoby Kazimierz Mnich pogromił Masława nad Wartą i w miejscu zwycięztwa założył miasto, które nazwał Poznaniem, od poznawania się walczących po znaku: „quod tesseram vocant“ (Pomn. Dz. pol., III, 721, 623 i 441). P. istniał bowiem przed Kazimierzem i Masławem. Nazwę Poznania spotykamy w ułamku bulli papiezkiej z końca X w. i w kronice Dytmara. Znalezione na miejscu, gdzie dziś stoi kościół św. Jana popielnice, upoważniają do wniosku, że osiedlanie tej miejscowości zaczęło się od prawego brzegu Cybiny i rozpościerało się ku zachodowi, t. j. ku prawemu brzegu Warty, gdzie na ostrowie, utworzonym przez te rzeki, spotkamy niebawem zamczysko książęce i katedrę poznańską. W związku z tem wykopaliskiem stoi drugie, dokładniej znane, z pod młyna Świętojańskiego, dokąd sięgało tak zw. przedmieście św. Jana. Znaleziono tam dno popielnicy z znakiem jakoby krzyża z czterema punktami, młotek z kamienia piaskowego i sprzączki kamienne, koloru ciemnego, w grobie, a nożyczki żelazne w popielnicy. Ryciny tych zabytków zamieszcza Przyjaciel Ludu (1846 r., XII, 52). Odkopano zaś pod Górną Wildą cmentarzysko z popielnicami, dwie skrzynki kamienne tuż przed bramą Berlińską, z różnej wielkości popielnicami i czarkami, tudzież popielnica z pomniejszemi naczyniami przy bramie Szelągowej, świadczą o zaludnieniu lewego pobrzeża Warty. Naokoło kościoła św. Jana rozwijało się niegdyś znaczne przedmieście, którego nazwy pierwotnej nie znamy; na prawym brzegu Warty tworzy się następnie drugie miasteczko, Ostrowem zwane, a między niem i przedmieściem św. Jana powstaje Środka, trzecia osada. Do 1253 roku te trzy osady tworzyły miasto Poznań. Mieszko I w 968 r. założył biskupstwo polskie i wystawił katedrę w Poznaniu. Pierwszym biskupem polskim był Jordan, wyprawiony do Poznania w r. 967. Wiadomość kronikarska (Pomn. Dz. pol., III, 61 i 300) o pobycie Emeryka, syna Stefana węgierskiego, w Poznaniu (r. 966 ?) zdaje się być zmyśloną. Około r. 970 Dąbrówka, żona Mieszka I, założyć miała na Ostrowie kościół N. M. Panny. W r. 992 umarł w P. Mieszko I, a zwłoki jego pochowano w katedrze; r. 1000 Otto III przybył do P. i ztąd odbył pielgrzymkę do Gniezna dla zwiedzenia grobu św. Wojciecha. Zapiski kronikarskie (Pomn. Dz. pol., III, 62 i 301) pod r. 1003 o założeniu biskupstwa poznańskiego przez Bolesława Chrobrego odnoszą się zapewne do wyposażenia, o którem żadnych nie posiadamy szczegółów. Podczas wyprawy Henryka II, cesarza niemieckiego, na Polskę w r. 1005, stanęło wojsko jego o 2 mile od P., dokąd cesarz wysłał Tagina, arcybisk. magdeburskiego, który z Chrobrym zawarł pokój. Dnia 3 kwietnia 1025 r. umarł tu na zamku Bolesław Chrobry, a zwłoki jego pochowano w katedrze, gdzie także spoczęło ciało Mieczysława II, zmarłego d. 15 marca 1034 r. O zjazdach dostojników polskich w P. i Gnieźnie, celem obrania nowego króla, wspomina Długosz pod r. 1035. W r. 1038—9 Brzetysław czeski, najeżdżając dzierżawy polskie, zburzył P. i inne miasta. D. 28 listopada 1058 r. umarł Kazimierz Mnich w P. i pochowany został w katedrze. Wystawiony w P. pod d. 1 maja 1067 r. dokument (Dogiel, Cod. Dipl., I, 535), uposażający kościół w Górze (Guhrau) na Szlązku, jest niezręcznym z nowszych czasów falsyfikatem. W r. 1139, po śmierci Bolesława Krzywoustego, dostały się P., Gniezno i Kalisz Mieszkowi Staremu. Władysław II, ks. krakowski, wygnawszy braci z Płocka i Sandomierza, pociągnął w r. 1142 pod P., dokąd byli schronili się książęta, i obsaczył miasto. Podczas oblężenia tego zbierały się w tyłach Władysława hufce stronników książąt pokrzywdzonych, z nimi zmówił się Mieszko, że skoro trzykrotnie wywieszoną będzie tarcz czerwona z wieży, znajdującej się obok kościoła św. Mikołaja, oni z tyłu i z boku uderzyć mają na wojsko Władysława, obsaczeni zaś równocześnie silną uskutecznią wycieczkę. Napadnięty z wszech stron, straszną Władysław ponosi klęskę i na czele garstki niedobitków przedziera się do Krakowa. Mieszko wspomina o tem zwycięztwie w dokumencie, którym nadaje kościołowi poznańskiemu wieś Lusowo. Niektóre kroniki zapisują tę klęskę Władysława pod 1145 lub 1146 r. Około r. 1170 założył Mieszko i uposażył szpital przy kościele św. Michała, który oddał pod opiekę kawalerów św. Jana Jerozolimskiego. Pod r. 1174 zapisuje kronika miejscowa pojawienie się powietrza morowego. W r. 1180 mieni się księciem poznańskim Odo, syn Mieszka Starego, który pozbawiony dzierżaw swoich, następnego roku (1181) odzyskał

Gniezno i P. Ostrzeżony, że Kazimierz zbrojno nadciąga, uciekł Mieszko do P. w r. 1191, dokąd go też, ciężko rannego nad Mozgawą w r. 1195, przyniesiono na noszach. W 1206 r. bawił Władysław Laskonogi w P., gdzie też pod d. 15 marca 1216 r. wystawił przywilej na rzecz klasztoru w Łeknie. W r. 1226 P. poddał się Władysławowi Odoniczowi; d. 29 stycznia 1230 r. komes Bronisz, w obecności Władysława młodszego, biskupa Pawła i innych dostojników, wystawił w P. dokument fundacyjny klasztoru paradyskiego. W 1231 r. pojawiają się dominikanie w P.; r. 1232 bawiący tu Odonicz, różne poczynił nadania na rzecz duchowieństwa. W 1233 r. Wielkopolanie poddają P. i inne miasta Henrykowi Brodatemu; r. 1238 bawił znów Odonicz w P., gdzie następnego roku (1239) d. 3 listopada umarł i pochowany został w katedrze. Po śmierci Odonicza przywołali Wielkopolanie Bolesława Łysego, ks. szląskiego, którego wkrótce porzucili; w r. zaś 1242 złożywszy radę w P., obrali Przemysława i Bolesława, synów Odonicza. W r. 1244 powstaje rycerstwo przeciw duchowieństwu poznańskiemu z powodu przywilejów nadanych mu w r. 1232 przez Odonicza. Tegoż roku przeniósł ks. Przemysław dominikanów, osadzonych przy kościele św. Małgorzaty na Śródce, na lewy brzeg Warty, nadając im „aream supra litus Warte in Poznan“ i kościół św. Gotarda, a parafią św. Gotarda przeniósł do kościoła św. Wojciecha („que sita est in monte“). Kościół św. Marcina wspominają dyplomaty z r. 1252. Osiedlanie przeto lewego porzecza Warty, naprzeciw Ostrowa (starego Poznania), odbywało się co najmniej na kilka lat przed lokacyą nowego Poznania. Przemysław i Bolesław zwoławszy w r. 1247 zjazd do Poznania, podzielili się Wielkopolską; Przemysławowi dostały się P. i Gniezno. Pod tym rokiem spotykamy się także z kościołem N. M. Panny, który około r. 970 założyć miała Dąbrówka, żona Mieszka I. W r. 1248 (1249) wtrącił Przemysław do więzienia Tomasza, kaszt. poznańskiego (1242—1246), Tomisława cześnika i syna jego Sędziwoja, Nałęczów, oskarżywszy ich o knowanie spisków na rzecz Bolesława Łysego, ks. na Szląsku; pokonawszy zaś Łysego, uwolnił spiskowców. Następnego roku (1249) wystawił czyli raczej odnowił zamek książęcy obok katedry, na prawym brzegu Warty. W sierpniu tegoż roku bawił w P. Bolesław, syn Odonicza. Około tego czasu (1251 lub 1252) przybył do P. dominikanin Gerard, wysłany od Hugona, kardynała-legata, i zwoławszy duchowieństwo z całej dyecezyi, wyklął publicznie wszystkich jawnogrzeszników. Biskup Boguchwał wypłacił mu 80 grzywien. Dnia 24 kwietnia 1252 r. Przemysław II zwalniając poddanych kościoła poznańskiego od różnych ciężarów, wyraża zamiar założenia miasta na lewym brzegu Warty i myśli o wystawieniu (czwartego) kościoła parafialnego na miejscu, gdzie następnie stanął kościół św. Maryi Magdaleny. Odnośny przywilej wspomina o kościele św. Marcina. Ustęp w dokumencie z d. 26 kwiet. t. r., uposażającym klasztor pp. cystersek w Owińskach „Superaddimas eciam... triginta marcas de moneta Poznaniensis“ upoważnia do wniosku, że już wówczas istniała tu mennica. D. 26 grudnia t. r. w katedrze podczas mszy, celebrowanej przez biskupa, pasował Przybysław Konrada głogowskiego na rycerza. W r. 1253 książęta Przemysław i Bolesław z zezwoleniem bisk. Boguchwała II, zmarłego t. r., oddają jakiemuś „honesto viro“ Tomaszowi miasto P. do osadzania na prawie niemieckiem, zatwierdzając miastu wolność na lat ośm. W czasie tym mieszkańcy P., którzy wchodzą do dzierżaw książęcych lub z nich wychodzą, z towarami i innymi przedmiotami (et aliis utilitatibus), albo też popłyną Wartą, zwolnieni będą od wszelkiego cła, myta i innych podatków, po upływie zaś tego czasu płacić będą połowę ustanowionego cła. Rzeka Warta na milę w dół i tyleż w górę własnością będzie miasta z wszelkiemi użytkami, jakoto z rybołówstwem i prawem stawiania młynów, wyjąwszy jednego na tych obszarach, który pozostanie książęcym. Przytem otrzymało miasto wsie: Rataje, Piotrowo, Zegrze, Starołęka, Minikowo, Spytków, obie Wierzbice (Wilda Górna i Dolna), Jerzyce, Pęcław, Niestatków (czyli Sołacz), Piątkowo, Winiary jedne i drugie wyjąwszy winnic, Bogucin i wieś Unolfa (czyli Umółtowo), w których wójtowi Tomaszowi i potomstwu jego przekazuje się trzydzieści łanów roli, a mieszkańcom (Poznania) 20 łanów pastwiska. Wyjąwszy: Spytków, Pęcław, Szydłów i Bogucin, wszystkie te osady istnieją dotąd i leżą w promieniu mniej więcej milowym. „Gdyby zaś, mówi odnośny przywilej, wspomniany wójt do miasta i wsi tych sprowadzał i osadzał Niemców, otrzyma po upływie 8 lat wolności w owych wsiach piąty łan wolny, pod tym atoli warunkiem, że w wyznaczonym czasie płacić będzie po pół grzywny (dimidium marcam argenti) od poszczególnego osadzonego łanu. Mieszkańcom P. służyć będą wszelkie użytki, jakie są i w przyszłości być mogą w nadanych wsiach i stawianych młynach, wyjąwszy młyna Dominikańskiego. Młyn, który był nadany Henrykowi, dawnemu sołtysowi, przekazuje się na własność dziedziczną wójtowi Tomaszowi itd.“ Dla przyspieszenia rozwoju nowego miasta przeniósł Przemysław mieszkańców Śródki z prawego na lewy brzeg Warty, a Śródkę darował katedrze poznań-

skiej w zamian za przestrzeń ziemi należącej do juryzdykcyi biskupów, której był użył do tej lokacyi. Tym sposobem stworzono dwa miasta, przedzielone Wartą, z których nowe należało do książąt a stare do biskupów, i z których każde rozwijało się po swojemu, jedno w duchu niemieckim a drugie katolicko-polskim. Przemysław opasać kazał założone miasto palisadą i rowami. Do tych czasów odnoszą niektórzy, z pewnem prawdopodobieństwem, wystawienie zamku na lewym brzegu Warty, na górze zamkowej. W czerwcu r. 1257 umarł Przemysław i pochowany został w katedrze; krótko potem urodził się Przemysław II. Od r. 1259 do 1273 panuje w Poznaniu Bolesław Pobożny, brat Przemysława I. W r. 1263 powstał kościół św. Maryi Magdaleny na lewym brzegu Warty i wkrótce potem szpital św. Ducha. W r. 1273 (1274) dnia 7 lipca przyjmowano uroczyście w P. Ludgardę, którą Przemysław II, książę poznański, zaślubił w Szczecinie. Wiadomość, że w r. 1274 „Theutonici Poznaniam comburunt“ zdaje się bardzo wątpliwą. W 1282 r. Przemysław II potwierdził uposażenie tworzącego się w P. klasztoru dominikanek. Dnia 14 grudnia 1283 r. zamordowaną została w łaźni pod zamkiem od własnych służebnych swoich księżna Ludgarda. Dnia 11 października 1285 r. przybyła do P. Ryksa, córka króla szwedzkiego, i zaślubioną została Przemysławowi. Na zapusty zjechał Przemysław do Rogoźna, gdzie napadnięty przez margrabiów brandenburskich, zamordowany został; zwłoki jego sprowadzono do Poznania i pochowano w katedrze. Dnia 10 marca t, r. dzieląc się Wielkopolską z Henrykiem szląskim, odstąpił Władysław Łokietek „terram... usque ad fluvium... Obra... usque ad fluvium Wartam... et deinde usque ad fluvium Nothes“. Po Wielkanocy przybył do Poznania Łokietek, a na zjeździe walnym, jaki się tu odbył dnia 23 kwietnia, wezwali go Wielkopolanie na tron po Przemysławie II. W r. 1298 Łokietek potwierdził przywilej z r. 1253 dany P. przez Bolesława i Przemysława. Następnego roku „Deflet Theutonicos Poznania passa secundos“ (Pomn. Dz. Pol., III, 41). Walny zjazd w Poznaniu wypowiada Łokietkowi posłuszeństwo i obiera Wacława, króla czeskiego, który po koronacyi w Gnieźnie przybył do Poznania i zaślubił Ryksę, córkę Przemysława. Dnia 27 listopada r. 1302 miasta Poznań, Kalisz, Gniezno i Pyzdry zawarły w Pyzdrach rodzaj przymierza dla karania złoczyńców. Po śmierci Wacława czeskiego obrano r. 1306 Władysława, księcia kujawskiego, a Czechów wypędzono z Poznania. Panem P. i Głogowy mienił się wówczas Henryk, ks. szląski, którego wojsku w r. 1309 Przemko, mieszczanin poznański, otworzył bramy i wpuścił je do miasta, niebawem atoli wyparł je ztąd Łokietek. Nadaną miastu w r. 1253 wieś Umółtowo sprzedał w r. 1310 Przemko, wójt poznański, kościołowi miejscowemu. W r. 1312 mienili się panami P. i Żegania Henryk, Jan i Przemysław, książęta szląscy. Dyplomaty z r. 1316 wspominają o znacznem spustoszeniu miasta. Dnia 30 czerwca r. 1322 odbył się wiec w P., na którym kmiecie z Dolan uskarżali się na opata lędzkiego o obciążanie ich niezwykłemi ciężarami. Dnia 25 lipca 1324 król Władysław bawiąc w okolicy P., może na Winiarach, potwierdził część przywileju, który Bolesław był nadał w r. 1361 klasztorowi lędzkiemu. W październiku r. 1331 Jan, król czeski, podstąpił pod P. i obsaczył miasto; po kilkodniowem atoli oblężeniu zniewolony był do odstąpienia, poniosłszy znaczne straty. Dnia 12 marca 1337 r. stanęła w Poznaniu ugoda między królem Kazimierzem a Janem czeskim, odnosząca się do złoczyńców. W r. 1343 przystępuje miasto do przymierza, które król Kazimierz zawarł z Krzyżakami; tegoż roku Bogusław, ks. szczeciński, zaślubił tu Elżbietę, córkę Kazimierza. Dnia 13 lipca 1350 r. miasta P., Kalisz i Pyzdry zawarły umowę co do karania złoczyńców. W dniu 2 września 1352 r. zawiązała szlachta wielkopolska w P. konfederacyą celem obrony króla i własnej. W kwietniu 1361 r. król Kazimierz bawił w Poznaniu. O pożarach miasta wspominają dokumenty z r. 1366, 1385 i 1390. W r. 1367 wystawili żydzi w zajętej przez siebie dzielnicy, naprzeciw klasztoru dominikanów, bóżnicę, którą podżegane przez mnichów pospólstwo zburzyć miało, urządziwszy rzeź między żydami. Ci udali się do Rzymu, zkąd w r. 1370 przywieźli przychylne sobie rozporządzenie papieża (Wuttke, 395 i przyp. 39; Łukaszewicz, II, 256, w przyp. wątpi o wiarogodności źródła, z którego ta wiadomość pochodzi). Dnia 14 stycz. 1370 r., Kazimierz W. potwierdził w P. sprzedaż łanu wolnego w Murzynowie. Tegoż roku przejeżdżał przez miasto król Ludwik, wracając z Gniezna. Dnia 13 czerwca 1372 r. królowa Elżbieta potwierdziła w P. wyrok zwalniający klasztor owiński od dostarczania 60 tarcic dla mostu miejskiego a następnego dnia zwraca miastu wsie Jerzyce i Winiary, które król Kazimierz zabrał. Dnia 3 paźdz. 1373 r. przyrzekł król Ludwik (w Koszycach) mieszkańcom P., że potwierdzi wszystkie prawa i przywileje miasta, pod warunkiem uznania dziedzictwa korony polskiej, a w dniu 17 września następnego roku (1374) dotrzymał przyrzeczenia w obec przedstawicieli P. i innych miast, które uznały córki jego za dziedziczki korony. Pod r. 1376 spotykamy wzmiankę o kościele św. Jerzego. Mie-

szkańcy P. uzyskali pod dniem 11 list. 1378 r. w Sączu od królowej Elżbiety przywilej, mocą którego wolno im było wybierać rajców bez mieszania się starostów wielkopolskich. W r. 1381 namiestnicy Ludwika objeżdżając Wielkopolskę, przybyli także do P. Następnego roku (1382) margraf Zygmunt dowiedziawszy się o śmierci króla Ludwika, wycofał wojsko swoje z Mazowsza i ruszył do P., gdzie przyjęty ze czcią, odebrał przysięgę. Szlachta wielkopolska poddała mu się także, pod warunkiem, żeby Domarata z Pierzchna usunął z starostwa wielkopolskiego. Gdy Zygmunt tego odmówił, zgromadzona szlachta opuściła miasto. Podczas wojny domowej r. 1383 Sędziwój Swidwa, kaszt. nakielski, bronić miał P. przeciw załodze Domarata, starosty wielkopolskiego, zajmującej zamek poznański. Miasto oświadczyło się za pierwszym z nich, o czem dowiedziawszy się Domarat, powierzył zamek Przedpełkowi z Staszowa, kasztelanowi międzyrzeckiemu. Sędziwój Świdwa osadził wojskiem dworzysko powyżej zamku. Między obu wojskami nie przyszło tu do starcia. Do miasta zjechali Mikołaj Bogorya i Krzesław Szczukowski z poleceniem przytłumienia tych zatargów. Na mocy umowy zawartej pod Starczanowem utrzymał się Domarat przy zamku poznańskim. W r. 1386 Władysław Jagiełło odprawiwszy święta wielkanocne w P., pogodził ostatecznie Grzymałów z Nałęczami; bawiąc zaś w Gnieźnie, pozwolił (3 maja) mieszczanom poznańskim wystawić gmach dla sukienników, piekarzy i szewców. Dnia 30 września 1388 r. potwierdził król w Lublinie przywilej Elżbiety z r. 1372 co do zwrotu wsi Jerzyce i Winiar, a pod 22 kwiet. 1389 r. potwierdził przywileje, jakie byli nadali miastu Kazimierz i Ludwik. W r. 1390 i 1393 bawił król w P. W r. 1399 (1400) założył Jagiełło w przejeździe przez P. kościół Bożego Ciała i oddał go karmelitom. W r. 1400 pozwolił król używać pieczęci miejskiej, wyciśniętej na czerwonym wosku i sądził roczki ziemskie. W r. 1402, 1406 i 1407 bawił król w P. W r. 1409 Jagiełło rozpuściwszy wojsko, odstąpił od Bydgoszczy i udał się na Żnin i Poznań do Niepołomic. Następnego roku (1410), wracając z wyprawy Grunwaldzkiej, szedł pieszo z Pobiedzisk do P., gdzie przepędził trzy dni na modłach w kościele Bożego Ciała. Dnia 12 grudn. t. r. w Raciążu nadał miastu prawo bicia drobnej monety; w r. 1413 był znowu w Poznaniu; wezwawszy do kaplicy Piotra Wisza, bisk. poznańskiego, upadł przed nim na kolana i prosił o przebaczenie za wyrządzoną mu krzywdę. W 1414 r. zawitał król do P. podczas Zielonych Świątek i był obecnym przy wyborze biskupa Laskarego z Gosławic. W 1415 r. Krzyżacy złupili i zamordowali wracających z Gdańska kupców poznańskich. W r. 1416 ustanowił król porządek spadkobierstwa dla mieszczan P. Około r. 1420 Gertruda Pestlowa założyła kościół i szpital św. Krzyża dla trędowatych. W r. 1424 król duński Eryk jadąc do Krakowa na koronacyą królowej Zofii, przybył do P. po Bożem Narodzeniu. Dnia 29 czerw. 1428 nadał król w P. dożywocie na wsiach Krośno i Żabno Piotrowi Bnińskiemu, kaszt. gnieźnieńskiemu. Pod dniem 5 sierpnia 1430 r. donosi Witold w. mistrzowi krzyżackiemu, że młody margraf był w Poznaniu u króla. W 1432 r. zaślubił król siostrzenicę swą Emilię, księżniczkę mazowiecką, Bogusławowi, księciu słupskiemu; wesele odbyło się w P. dnia 24 czerwca. Wyprawionych na sobór bazylejski posłów doszła wieść o śmierci króla w Poznaniu, dokąd Zbigniew, bisk. krakowski, zwołał starszyznę wielkopolską, która tu obrała Władysława III. W r. 1439 biskup Andrzej Bniński kazał podobno spalić przed ratuszem poznańskim pojmanych w Zbąszyniu husytów. W r. 1447, w czasie pobytu Kazimierza Jagielończyka, zgorzała znaczna część nowego miasta; dworzanie królewscy dopuszczali się przy pożarze różnych łupieztw. W 1450 r., za powtórnym pobytem króla, podpaliła służba dworska miasto w kilku miejscach; pożar nie przybrał jednak znacznych rozmiarów. W r. 1456 powstał klasztor bernardynów i kościół św. Gertrudy. W 1458 r. dostawiło miasto 60 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. W r. 1459 pojawił się w P. niejaki Rychlik, udawający się za króla Władysława Warneńczyka. Gdy się królowa Zofia go zaparła, stawiony został pod pręgierzem w koronie papierowej i dwa razy na dzień smagany był rózgami, a potem uwięziony aż do śmierci. W październiku t. r. odbył się walny zjazd w Poznaniu; r. 1460 i w następnych latach bawił tu król Kazimierz. W r. 1462 ułożyła rada miejska statut obowiązujący mieszkańców. Dnia 7 września 1464 wybuchł ogień w dzielnicy żydowskiej, wskutek czego wymordowano wielu żydów. Za tę rzeź zapłaciło miasto 2000 dukatów kary. Następnego roku (1465) bawił król kilkanaście dni w Poznaniu. Przybył do niego Konrad, książę oleśnicki, z żoną Małgorzatą i zrzekł się praw do Mazowsza i ziemi bełzkiej. Przyjmował też król poselstwo pruskie, przybyłe z prośbą, aby zamek malborski oddany był pod zarząd szlachty pruskiej. Dnia 15 listop. wyjechał król do Koła. W r. 1470 przybył król Kazimierz z żoną Elżbietą do P. „w celu nawiedzenia klasztoru Bożego Ciała i dopełnienia ślubu, który był w czasie słabości królowej uczynił“. Tu zastał Dzierżysława z Rytwian i Stanisława Ostroroga, przywożących

warunki układu zawartego z cesarzem Fryderykiem. W r. 1475 przyjmował król w P. poselstwo od ks. bawarskich, proszące o rękę królewnej Jadwigi, którą wyprawiono ztąd dnia 10 paźdz. do Łańcuta, gdzie się odbył ślub. W r. 1493 Jan Olbrach bawił dłuższy czas w Poznaniu; dnia 17 kwietnia potwierdził przywilej lokacyjny Koła. W listopadzie przyjmował posłów weneckiego i tureckiego, których prawie cały rok przy sobie zatrzymał. W r. 1500 szlachta polska zgromadziwszy się w P., domagała się od duchowieństwa przywrócenia kielicha przy wieczerzy pańskiej. W celu zawarcia przymierza z Krzyżakami odbył się tu w r. 1510 wielki zjazd różnorodnych posłów, lecz odnośne rokowania spełzły na niczem. Około Bożego Ciała r. 1513 przybył Zygmunt I z Barbarą do Poznania dla odebrania hołdu od Alberta, mistrza krzyżackiego, który atoli się nie stawił. Bawiąc tu król poczynił różne nadania a królowa powiła córkę Jadwigę. W r. 1521, podczas wojny z Krzyżakami, wysłał Zygmunt I oddział wyborowych strzelców do Poznania dla strzeżenia miasta. W 1522 zaczął się szerzyć w mieście protestantyzm. Król Zygmunt pragnąc ustalić zgodę między Januszem węgierskim a Ferdynandem czeskim, zaprosił ich posłów do P. na dzień św. Michała. Zjazd ten trwał do św. Marcina, lecz nie doprowadził do celu; natomiast zmówili posłowie Elżbietę, córkę Ferdynanda, za żonę Zygmuntowi Augustowi. Dnia 10 kwietn. 1535 r. Andrzej Górka, kaszt. kaliski, odbywał tu przegląd wojska, złożonego z 1000 koni i 500 piechoty i przeznaczonego na wyprawę moskiewską. Dnia 19 lipca t. r. Krzysztof Egendorf, humanista, nauczyciel przy szkole Lubrańskiego, oddalony przez kapitułę jako podejrzany o luteranizm, dostawszy od szlachty kilkudziesiąt ludzi zbrojnych, objął przemocą odebraną katedrę. Po niejakim atoli czasie zniewolony był opuścić Poznań. Dnia 23 grudnia t. r. Andrzej Górka wróciwszy z wyprawy moskiewskiej, wyniesiony został na kaszt. poznańską i starostwo wielkopolskie. W kilka dni później udał się do niego na zamek magistrat poznański, oddał mu klucze miasta i złożył znaczne dary. Dnia 2 maja wszczął się ogień w dzielnicy żydowskiej i pochłonął znaczną część nowego miasta; spaliło się 175 domów, 12 wież w murach miejskich, wieża wroniecka, ratusz, młyn Bogdanka, zamek królewski, łaźnia itd. Dnia 14 marca 1537 r. Jan, syn Zygmunta I, bisk. poznański, odprawił wjazd uroczysty na katedrę. W obchodzie uczestniczył magistrat na czele jeźdźców i 400 piechoty miejskiej. Gdy w r. 1541 w okolicy Poznania pojawiać się zaczęło powietrze morowe, burgrabia poznański zamknąć kazał Wielką bramę i przerwał komunikacyą między starem a nowem miastem. Kapituła wyklęła z tego powodu miasto i skazała na karę 1000 grzywien. Spór, jaki ztąd wynikł, oparł się o króla, który dnia 19 stycznia 1542 r. polecił znieść ekskomunikę. W r. 1543 Wojciech Rychwalski napadł w okolicy P. na jadących z Gdańska kupców wrocławskich, złupił ich i zabrał im towary. Magistrat wrocławski użalił się przed królem, który staroście wielkopolskiemu nakazał ukaranie zbrodniarza. Starosta Andrzej Górka przybrawszy 118 piechoty miejskiej, wyruszył do Rychwała, gdzie pojmał winowajcę Rychwalskiego z 7 wspólnikami i odstawił go do P. Rychwalski osadzony w ratuszu, dał pod miecz głowę po 2 letniem prawie więzieniu. Wrocławianom wróciło się 1043 grzywien srebra, ale miasto P. napróżno upominało się o zwrot kosztów za żywienie złoczyńców. Tegoż roku (w listopadzie) Albrecht, ks. pruski, i Fryderyk lignicki przez cały tydzień podejmowani byli przez Andrzeja Górkę. Następnego roku (1544) spaloną została żywcem posądzona o czary Dorota Gnieczkowa. Dnia 16 sierp. 1545 r. umarła tu Barbara z Kurozwęk, żona Andrzeja Górki. Zwłoki jej zostały nabalsamowane, a przy nich odprawiały się dzień i noc modły, Górka żywił i odziewał przez ten czas 400 ubogich. Pogrzeb odbył się z królewskim przepychem i przy tak wielkiej ciżbie, że gdy orszak pogrzebowy ruszył, jedni sięgali już kościoła katedralnego, gdy drudzy jeszcze stali na Wodnej ulicy. Dnia 20 paźdr. t. r. uzbrojono mieszczan podczas odbywającego się w Poznaniu sejmiku. Następnego roku (1546) w miesiącach letnich wszczęły się rozruchy między mieszczanami z powodów religijnych, wywołane wystąpieniem Alberta, kaznodziei przy kościele św. Maryi Magdaleny, który z ambony krytykował naukę kościoła. W styczniu następnego roku (1547) odbył się w kościele św. Maryi Magdaleny sejm, który zwykle odbywał się w Środzie. W r. 1548 Andrzej Górka podejmował w domu swoim przez trzy dni księżniczkę brunszwicką, małżonkę Albrechta, księcia pruskiego, jadącą na P. do Królewca. Dnia 24 lipca 1551 r. na rozkaz kasztelana poznańskiego wysłało miasto 126 żołnierzy do Wałcza. W r. 1554 bracia czescy zaczęli w Poznaniu odprawiać publicznie nabożeństwo swoje w gmachach Ostrorogów, na przedmieściu św. Wojciecha. Dnia 4 lutego w przejeździe przybyła do Poznania Zofia, córka Zygmunta I, zaślubiona Henrykowi II brunszwickiemu. Tego i następnego roku stracono 11 złoczyńców, między tymi skazany na koło Jan Szolz, młynarz z Lginia, za to iż służył za szpiega domowi rakuskiemu i w domu swoim szpiegów takich przechowywał. Pod r.

1559 zapisuje kronika miejska kilka wybryków, jakich dopuszczała się w mieście szlachta. Dnia 1 listopada 1560 r. odbył się w domu Górków synod braci czeskich i luteranów w celu połączenia obu wyznań. W r. 1563 luteranie otworzyli zbór swój w P., w domu Górków przy ulicy Wodnej. W r. 1565 przybył do Poznania Jakub Uchański, arcyb. gnieźnieński, z Commendonim, legatem papiezkim. W końcu r. 1570 sprowadził bisk. Konarski jezuitów. W r. 1571 pojawiła się obok powietrza morowego choroba hiszpańska. Dnia 4 kwietnia 1573 r. wyprawiło miasto trzech posłów na sejm elekcyjny. Dnia 25 czerwca otworzyli tu jezuici szkoły. Dnia 4 lutego 1574 przybył Henryk Walezy do P., podejmowany przez dostojników wielkopolskich. Pod dniem 17 lutego 1577 r. król Stefan wydał w Bydgoszczy rozporządzenie, w którem między innemi nakazał konfiskować znajdujące się w P. towary i majątki Gdańszczan. Tegoż roku był w Poznaniu wielki rozruch, spowodowany przez żydów. W r. 1578 z rozkazu biskupa Kościeleckiego spalił kat wśród rynku wszystkie egzemplarze pisma Jakuba Niemojewskiego p. n. „Diatrybe albo Kolacya przyjacielska z ks. jezuitami poznańskiemi o przedniejsze różnice wiary chrześcijańskiej czasu tego“, drukowanego u Melchiora Nerynga. Tegoż roku przybył Żółkiewski do Poznania dla odebrania 50,000 złp., które Jan Fryderyk, margraf brandenburski, miał pożyczyć Stefanowi Batoremu. Od dnia 16 do 19 września 1594 r. bawił w P. Zygmunt III z królową Anną, powracając z Szwecyi; w przeddzień przyjazdu króla przybył tu Malaspina, nuncyusz papiezki. Dnia 27 września 1602 (1603) uczniowie jezuiccy napadli na kościół luterski i zniszczyli wewnętrzne urządzenie; podobne napady powtarzały się później. Dnia 7 marca 1607 r. szlachta z województw kaliskiego i poznańskiego, zjechawszy się do P. na roki i sądy grodzkie, zaprotestowała w grodzie przeciw uchwałom „rokoszan“ w Kole. Dnia 3 lipca 1611 r. miasto obchodziło uroczyście zdobycie Smoleńska. Następnego roku (1612) w sierpniu wpadło do miasta kilku konfederatów z komendy Zborowskiego i Sapiehy, żądając kontrybucyi od magistratu, który opłacił się im 50 złp. i żywieniem przez 3 tygodnie. W r. 1613 stanęło w P. wojsko skonfederowane pod dowództwem Józefa Cieklińskiego, wybierało różne podatki i dopuszczało się rozmaitych nadużyć. Na przedstawienie miasta wydał król rozkaz, aby Ciekliński natychmiast opuścił miasto. W kilka tygodni potem wpadli konfederaci na ratusz, wypędzili rajców z sali posiedzeń i zaczęli rozpędzać zgromadzony lud przed ratuszem, a wreszcie strzelać. Lud rzucił się na konfederatów i ubił kilku z nich, jakoto Abrahama Krzysztofa Złockiego, Feliksa Świeżyca i dwóch innych. Magistrat wplątany wskutek tego w długoletni proces z rodziną zabitych, wyrokiem królewskim został uniewinnionym (ob. Die Chronik d. Stadschr. v. Posen w piśmie Zeitschrift d. Pr. Posen, III, 30—52). W 1614 i 1616 r. uczniowie jezuiccy burzyli kościoły braci czeskich i luterski. R. 1623 dnia 20 lipca przybył do Poznania Zygmunt III z rodziną. R. 1628 był wielki rozruch przeciw żydom. W 1632 r. po śmierci Zygmunta III zebrało się w P. kilkanaście tysięcy szlachty i uchwaliło między innemi, utrzymywanie spokojności publicznej podczas bezkrólewia. W 1646 r. legat papiezki w przejeździe przez P. zwiedził kościoły i klasztory. W 1648 r. w dzień Nowego roku szlachcic Krzysztof Potarzycki, około godziny 10-tej z rana, upiwszy się, biegał z dobytą szablą po mieście i napastował ludzi; potem wpadł do kościoła św. Maryi Magdaleny, płazował i siekł modlących się, póki nie został pochwycony przez straż miejską. Drugi szlachcic Aleksander Gorzyński w towarzystwie innych wpadł do strzelnicy miejskiej i poranił grających tam w karty mieszczan. Tegoż roku dnia 8 czerwca zjechało się do P. kilkanaście tysięcy szlachty z województw poznańskiego i kaliskiego, i złożywszy koło pod marszałkiem Andrzejem Grudzińskim, uchwalili, między innemi, wystawienie 2200 ludzi jazdy przeciw Chmielnickiemu. W r. 1650 pułk pieszy Jacka Rozdrażewskiego stanął na Chwaliszewie i zażądał od miasta 1000 dukatów kontrybucyi. Gdy zaś miasto wzbraniało się wypłacić tę sumę, otoczyło wojsko bramy i tym sposobem trzymano miasto przez cały tydzień w oblężeniu, łupiąc pobliskie wsie i przedmieścia. R. 1651 Jan Chrzc. Kurski, wojski poznański, i Zygmunt z Skrzypny Twardowski, surrogat, udawszy się na ratusz, zwołali wszystkie trzy porządki miejskie dla naradzenia się z niemi o utrzymaniu pokoju i bezpieczeństwa publicznego, w czasie gdy szlachta wielkopolska wyruszyła przeciw Chmielnickiemu. Dnia 7 maja 1652 r. przeniesiono z wielką uroczystością krzyż cudowny z bramy wrocławskiej do katedry. Dnia 26 lipca 1655 r. poddało się miasto Szwedom, a na schyłku zimy przybył król Karol Gustaw. Następnego roku wyłamali się z więzienia Jan Bronowski, Cybulski, Radzimiński, Grodzki, Czechowski i inni, osadzeni na zamku przez Szwedów za to, że stawiali opór ich władzy. Po ustąpieniu Szwedów zajęły miasto wojska brandenburskie (około 2000 ludzi). W r. 1657 Opaliński, woj. podlaski, Krzysztof Grzymułtowski, podkomorzy poznański, i Krzysztof Grodzicki, generał artyleryi, obsaczyli P. i

zmusili do kapitulacyi Brandenburczyków, którzy wyszli z miasta (28 sierpnia) w ilości około 1200 ludzi. D. 12 listopada przybył do P. Jan Kazimierz z dworem i bawił tu kilka miesięcy. W 1657 i 1658 r. odbywały się w P. uchwalone na sejmiku średzkim sądy komisarskie województw kaliskiego i poznańskiego pod przewodnictwem wojew. Jana Leszczyńskiego. W 1659 r. uczniowie jezuiccy wraz z pospólstwem krwawe staczali bójki z żydami. W marcu 1663 r. skonfederowane pod marszałkiem Żyromskim wojsko usiłowało opanować miasto. W 1694 d. 8 i 9 listopada bawiła tu w przejeździe Teresa Kunegunda, córka Jana III. W 1702 r. Leszczyński, podskarbi w. koronny, spotykał się z oddziałem wojska saskiego i wypędził go z P., a mieszkańcy rozbili swawolną chorągiew kasztelana kamieńskiego. Dnia 7 września 1703 r. Szwedzi zajęli miasto. W r. 1704 stoczył generał saski Schulenburg pod P. z Szwedami bitwę, która skończyła się odwrotem wojska saskiego. Tymczasem nadszedł generał Patkul z wojskiem rossyjskiem, obsaczył Szwedów w P. i po kilkutygodniowem oblężeniu odstąpił w d. 3 listopada (ob. K. Jarochowskiego, Oblężenie Poznania, w X Roczn. Tow. Prz. Nauk, 277—329). D. 6 listopada przybył do P. Karol XII i bawił tu do 14 t. m.. powtórny pobyt jego zapisuje kronika pod r. 1707. Tegoż roku (1707) d. 15 czerwca komendant szwedzki uwięził całą radę miejską, wzbraniającą się przyjąć lutrów do grona swego i wybrał 30,000 tynfów kontrybucyi. W sierpniu 1709 r. wyszli Szwedzi z miasta, a w kwietniu 1710 przybyli komisarze sascy. D. 30 sierpnia 1710 r. przyszło do bójki między chorągwiami Jagielskiego i Bieganowskiego a mieszczanami, którzy wyparli je z miasta, ubiwszy obudwóch rotmistrzów; d. 11 lutego 1711 r. weszło wojsko saskie do P., a w lipcu przechodziło wojsko rossyjskie; d. 31 grudnia 1715 r. przybył tu August II; d. 25 lipca 1716 r. regimentarz Gwiazdowski, połączywszy się z Skórzewskim, zdobył miasto na Sasach i nałożył na dysydentów 40,000 tynfów kontrybucyi (Jarochowski, Opowiadania histor., 1860 r., 85—130). W grudniu t. r. generał rossyjski Bauer zesłał do P. 200 dragonów dla ściągania podatków, otrzymawszy 70 dukatów, odwołał dragonów. W r. 1732 d. 3 marca przejeżdżał przez P. August II; po śmierci jego zjechali się tu dostojnicy wielkopolscy dla zabezpieczenia skarbu województw podczas bezkrólewia. W r. 1745 przechodziły tu wojska rossyjskie, a w r. 1750 wkroczyło wojsko polskie. D. 19 czerwca 1754 r. przejeżdżał przez P. August III; r. 1758 przybyło 8000 wojska rossyjskiego; pułk polski gwardyi pieszej ustąpił do Krakowa. D. 28 lutego 1759 r. stanęło w P. 6000 Prusaków, którzy od żydów wybrali 1380 dukatów, a w d. 23 maja przybyło 4000 piechoty rossyjskiej. W pierwszych dniach następnego roku (1760) wyszło wojsko rossyjskie, zostawiwszy nieco Kozaków dla strzeżenia składów, które w d. 24 sierpnia Prusacy zniszczyli. W czerwcu 1761 r. stanęło tu znów wojsko rossyjskie i rozłożyło się obozem pod miastem; w wrześniu t. r. Prusacy znieśli mały oddział rossyjski i zniszczyli składy wojskowe. W r. 1762 stało pod P. 15,000 wojska pod dowództwem ks. Wołkońskiego. W styczniu 1763 r. złożono tu komisyą województw kaliskiego i poznańskiego względem likwidacyi czopowego pod przewodnictwem woj. Antoniego ks. Jabłonowskiego. Niebawem zawitało do P. wojsko pruskie, nakładając na mieszkańców różne dostawy, w skutek czego musiało miasto zaciągnąć 10,000 złp. długu. Później spotykamy w P. załogę polską 2 pułku Skórzewskiego i obok niej kilkuset huzarów pruskich pod dowództwem rotmistrza Paszkowskiego, który „wybrawszy w prowincyi kilka milionów, uprowadziwszy mnóstwo ludu wiejskiego, koni, bydła, owiec, wrócił spokojnie do Prus, nie spytany nawet od nikogo, jakiem prawem do Polski przyszedł". Tegoż roku powracało przez P. kilka tysięcy jeńców austryackich, trzymanych po zamkach pruskich i pomorskich. D. 26 maja zjechała się do P. szlachta celem naradzenia się, co począć wobec nadużyć wojsk zagranicznych. W listopadzie 1764 r. obchodzono koronacyą Stanisława Augusta. Dnia 15 kwietnia 1765 r. przeniósł się trybunał wielkopolski z Piotrkowa do P.; odnośną ustawę zniesiono w dwa lata potem. W lipcu 1768 r. odbył się wielki zjazd szlachty w celu, jak przypuszcza Łukaszewicz, przystąpienia do konfederacyi barskiej. Przeciwnicy konfederacyi tej zbiegali się do Poznania, pod zasłonę stojącego tu wojska rossyjskiego, które w d. 20 czerw. wyszło z miasta a w trzy dni potem zjawili się konfederaci pod dowództwem Jaraczewskiego i Białoskórskiego. Nałożyli oni znaczną kontrybucyą na żydów, dyssydentów, kapitułę i mieszkańców Chwaliszewa. W lipcu t. r. przybyli z oddziałami: Miaskowski, Skórzewski, Radoliński, Antoni Morawski i Ignacy Skarbek Malczewski, marszałek konfederacyi wielkopolskiej, który d. 27 stycz. 1770 r. wyruszył z połączonemi siłami ku Warszawie. Rozbity pod Błoniem, uszedł do Preszowa, oddział zaś Morawskiego d. 9 lutego t. r. powrócił do P., zkąd ustąpił d. 20 marca przed nadciągającym oddziałem wojsk rossyjskich. D. 10 maja t. r. pułk. rossyjski Roene zwołał do P. szlachtę wielkopolską, żądając aby się w grodzie wszelkich związków z konfederatami zrzekła, aby ich składy żywności zwiozła do

Poznania i aby złożyła trzyletnie pogłówne; od d. 19 paździer. do stycznia 1771 r. kusili się konfederaci kilkakrotnie o zdobycie miasta. D. 15 paźdz. 1771 r. wyszło wojsko rossyjskie z P., a miejsce jego zajęli Prusacy, którzy z małemi przerwami ciągle tu stali aż do 8 grudnia 1773 r. W 12 dni później wróciło wojsko rossyjskie. D. 17 stycznia 1778 r. Grecy poznańscy poszli w uroczystej procesyi, przy asystencyi wojska rossyjskiego, na most Wielki, łączący Groblę z Miasteczkiem i przy strzelaniu z dział i ogniu ręcznej broni odprawiano obrzęd poświęcenia wody. D. 22 kwietnia t. r. przechodziło przez P. 26,000 wojska pruskiego. Od d. 15 listopada t. r. komisya dobrego porządku rozpoczęła swoje prace, które zakończyła w d. 31 sierp. następnego roku. D. 5 paźdz. 1787 r. uderzono tu po raz pierwszy w dzwony przy kościele luterańskim. W marcu 1790 r. rozpoczęła tu czynności swoje komisya cywilno-wojskowa; dnia 8 maja obchodziło miasto imieniny Stanisława Augusta, a w sierpniu odbywały się różne uroczystości z powodu zapadłej na sejmie uchwały p. t.: „Miasta nasze królewskie wolne“, ustanowienia sądu apelacyjnego i wyboru posła na sejm od stanu miejskiego. Wybór padł na Józefa Wybickiego, późniejszego wojewodę-senatora. W d. 24 sierpnia 1792 r. podały do grodu województwa poznańskie, kaliskie i gnieźnieńskie akt przystąpienia do konfederacyi targowickiej pod naczelnictwem Łukasza Bnińskiego. D. 21 listopada 1793 r. o 10 tej z rana weszło wojsko pruskie do P., a pułk polski Raczyńskiego cofnął się do Kurnika. Po drugim podziale (1795), gdy znaczna część ziem polskich przeszła pod panowanie pruskie, ustanowiono w P. kamerę wojenną (Kriegs- und Domaenen-Kammer), z siedzibą pierwszego ministra pruskiego v. Voss, dyrekcyą celną i kolegium nadziemskie sprawiedliwości. Kamera rozgościła się w gmachach pojezuickich, a kolegium na zamku książęcym. W miejsce praw i sądów polskich zaprowadzono t. zw. prawo krajowe i sądy pruskie. W r. 1794 wychodzić zaczęła w P. pierwsza gazeta niemiecka. Rozkazem z d. 28 lipca 1796 r. zabrano wszystkie starostwa, królewszczyzny i dobra duchowne. Teraz rozpoczęła się znana gospodarka ministra v. Hoym; odtąd datuje się ów napływ Niemców, szukających chleba. Bitwa pod Jeną zachwiała wzrastającą potęgę krzyżackich Prus. W pierwszych dniach listop. 1806 r. nadciągnęła do P. przednia straż armii francuzkiej pod dowództwem marszałka Davoust; dnia 7 t. m. wkroczył gen. Dąbrowski na czele wojska polskiego. D. 15 t. m. rozstrzelali Francuzi przed ratuszem poznańskim dwóch burmistrzów: Schatzschneidera z Gołańczy i Differta z Obrzycka; d 28 t. m. w nocy stanął w P. witany jako zbawca Napoleon i ustanowił rząd tymczasowy, który rozwiązano po ustaleniu księztwa warszawskiego. Po zawarciu (7 lipca 1807 r.) w Tylży pokoju, usunięto urzędników pruskich. Prawodawstwo ks. warszawskiego zniosło poddaństwo i zniżyło stopę procentową na 5 odn. 6 od sta; zaprowadzono kodeks napoleoński i francuzkie prawo handlowe. D. 12 maja 1812 r. przejeżdżał Napoleon przez P. idąc do Moskwy i tędy powracał 12 grudnia. D. 13 lutego wyszli z P. Francuzi pod wodzą Murata, a po nich przybyły wojska rossyjskie. Traktatem wiedeńskim (3 maja 1815) między Prusami, Austryą i Rossyą, utworzono w. ks. poznańskie, patentem zaś okupacyjnym z d. 15 t. m. zajęli je Prusacy. P. stał się stolicą nowego księztwa, król pruski w. ks. poznańskim, ks. Antoni Radziwiłł namiestnikiem jego, a rządy powierzono naczelnemu prezesowi Zerboni dei Sposseti. W r. 1831 odwołano z P. namiestnika ks. Radziwiłła i powierzono rządy w. ks. poznańskiego Flottwellowi, który w memoryale z d. 15 marca 1841 r. wypowiada otwarcie swe giermanizacyjne dążności i nienawiść dla żywiołu polskiego. W 1839 r. rozpoczęły się zatargi rządu w sprawie małżeństw mieszanych z arcyb. Duninem, którego w nocy d. 6 paźdz. wywieziono do Kołobrzega. W 1843 r. pojawienie się w P. Czerskiego, reformatora kościelnego z Piły, wywołało d. 28 i 29 lipca w mieście rozruchy, uśmierzone siłą zbrojną. D. 6 lutego 1846 r. odkryto spisek Mierosławskiego, zmierzający ku wywołaniu powstania zbrojnego. W nocy z d. 3 na 4 marca t. r. wtargnąwszy na wozach z garstką powstańców Trąpczyński i Paternowski, spotkali się z patrolem pruskim na moście chwaliszewskim, po wymianie kilku strzałów padł drugi z nich a pierwszy był raniony; jeden z wozów dostał się w ręce patrolujących huzarów, reszta zaś zawróciła i uszła do Kurnika, zkąd była wyprawiona. Dnia 7 marca tegoż roku ogłoszono w mieście stan oblężenia. W roku 1847 rozstrzelano Babińskiego na placu Działowym. Gdy do Poznania nadeszła wiadomość o wypadkach berlińskich (20 marca 1848 r.), zawiązał się komitet narodowy, który posiedzenia swoje odbywał na ratuszu. Nazajutrz wyjechała deputacya z arcyb. Przyłuskim na czele do Berlina, ażeby króla pruskiego uprosić o reorganizacyą w. ks. poznańskiego w myśl traktatów wiedeńskich. W mieście zapanowała chwilowa zgoda między wszystkiemi odcieniami mieszkańców; wojsko i urzędnicy nosili kokardy polskie, a pod okiem generałów pruskich tworzyły się oddziały ochotnicze. D. 24 marca 1848 r. uzyskała deputacya polska przyrzeczenie królewskie co do reorganizacyi

w. ks. poznańskiego; w skutek tego utworzyła się w P. komisya reorganizacyjna, złożona z 8 Polaków i 2 Niemców, która posiedzenia swoje odbywała pod przewodnictwem naczelnego prezesa. Niemcy poznańscy ocknąwszy się z pierwszego wrażenia, wysłali d. 26 marca t. r. deputacyą do Berlina, która sprzeciwiać się miała reorganizacyi i żądać wcielenia w. ks. poznańskiego do Rzeszy; zabiegi te spełzły na niczem. D. 28 marca wybrali Niemcy komitet narodowy niemiecki a nazajutrz ogólny wiec ich uchwalił utworzenie gwardyi narodowej niemieckiej, którąby zdołała oprzeć się dążnościom polskim. D. 4 kwietnia ogłoszono w P. stan oblężenia, a wieczorem tegoż dnia przybył generał pruski v. Willisen z poleceniem, ażeby wspomnianą reorganizacyą przeprowadzić na drodze pokojowej i nakłonić oddziały powstańcze, których siła wzrosła do 15,000 głów, do rozejścia się. D. 18 kwiet. zgromadzili się poznańscy Niemcy i żydzi i wysłali do Berlina petycyą z 2937 podpisami, ażeby miasto i powiat na wieczne czasy wcielić do Rzeszy niemieckiej; przeciw temu zastrzegło się 3580 wyborców miasta P. i wysłało w d. 29 kwiet. odnośny protest do Berlina. Po zwycięztwach, jakie odnieśli powstańcy pod Miłosławiem i Sokołowem, zażądali Niemcy uzbrojenia gwardyi narodowej i otrzymali na ten cel od władz wojskowych kilka tysięcy karabinów. Miasto i część księztwa wcielone zostały do Rzeszy niemieckiej, a w 3 lata później d. 3 paźdz. 1851 r. z niej wykluczono, z powodu, jak się domyślano powszechnie, interwencyi cesarza rossyjskiego, który miał protestować przeciw pogwałceniu traktatów. D. 1 maja poruczyło ministerstwo pruskie generałowi v. Pfuel reorganizacyą w. ks. poznańskiego, która skończyła się na ogłoszeniu stanu oblężenia i na pociągnięciu linii demarkacyjnej między częścią polską i niemiecką. W d. 28 kwiet. 1863 r. odbyła się rewizya w pałacu Działyńskich, w skutek której liczne nastąpiły aresztowania i wywiązał się proces o zdradę stanu. Miasto P. i całe w. ks. poznańskie wcielono do Rzeszy niemieckiej. Pierwszą monografią P. skreślił J. Łukaszewicz w r. 1838. Prócz tego istnieje Przewodnik po Poznaniu z planem miasta, wydany w r. 1882 przez F. Antoniewicza; drugi E. Oehlschlaegera z r. 1866 w języku niemieckim, i inne okolicznościowe. Wyczerpującą bibliografią prac tyczących się Poznania ułożył K. Kurtzman (mskrpt).

Biskupstwo poznańskie zwane było w początkach biskupstwem polskiem. Założył je Mieszko I w r. 968, a papież wyprawił Jordana do P. dla objęcia rządów dyecezyi. Biskupstwo to podlegało metropolii magdeburskiej. Zwierzchnictwo jej ustało około 1000 r., gdy utworzono arcybiskupstwo gnieźnieńskie, któremu podporządkowano dyecezyą poznańską. Polska zobowiązała się do lenności i dannictwa kościołowi rzymskiemu, a w r. 1048 wznowiła przyrzeczenie co do opłaty Świętopietrza. Do r. 1106 nie służyło kościołowi poznańskiemu prawo wyboru biskupa, którego dotąd mianował papież. Pierwszym biskupem Polakiem miał być Wawrzyniec, a ostatnim Ignacy Raczyński. W r. 1133 papież Innocenty II nakazał biskupstwom polskim: „Szczecin, Lubusz, Poznań, Pomorze, Gniezno, Kraków, Wrocław, Kruszwica, Płock i Włocławek“ posłuszeństwo metropolii magdeburskiej; polecenie to nie miało jednak skutków. Mieszko Stary po zwycięztwie, jakie był odniósł pod Poznaniem nad Władysławem krakowskim, nadał w r. 1142 kościołowi poznańskiemu wieś Lusowo, leżącą na zachód od miasta. W r. 1232 Władysław Odonicz darował biskupowi wieś Krobię Sułkową i upoważnił go do bicia monety w sąsiedniem mieście Krobi, a w r. 1235 przekazał mu Minikowo pod P. z działami: Sulino, Świerczewo, Wierzbica, Gołęcin i Gościnowo, potwierdzając posiadłość Jerzykowa z pod Pobiedzisk. W 1238 r. bisk. Paweł ustąpił klasztorowi trzebnickiemu dziesięcin z wsi Chociule (Koczul) pod Świebodzinem, a w r. 1241 Tomasz, bisk. wrocławski, dał wieś Czerlejno pod Kostrzynem w zamian za różne dziesięciny. W 1243 Boguchwał II, bisk. poznański, przekazał klasztorowi lubińskiemu dziesięciny z wsi: Małpin, Grodowo, Międzygórze i Cichowo pod Dolskiem, tudzież Smolice i Rogożew pod Kobylinem. W r. 1244 wystąpiło rycerstwo wielkopolskie przeciw duchowieństwu poznańskiemu z powodu przywilejów nadanych przez Władysława Odonicza. Ustąpił wprawdzie chwilowo bisk. Boguchwał, następnego atoli już roku postarał się o nowe potwierdzenie dawnych nadań przez Bolesława i Przemysława (Pomn. Dz. Pol., II, 363 i III, 11). Gdy następnego roku (1245) mieszkańcy Śródki poznańskiej upominali się o prawo użytkowania pewnych gruntów, przysądzono takowe kościołowi poznańskiemu, określając ich granice Cybiną i Wartą, tak że wieś biskupia Chartowo, na południe-wschód od Poznania, mieściła się w ich obrębie (tamże, III, 11—12). W r. 1246 Przemysław I pozwala biskupowi osadzać wsie na prawie niemieckiem; biskup nabył tego roku dla kościoła Grodnicę pod Borkiem. W 1247 r. przybyły kościołowi wsie: Rogalin pod Mosiną, Jeligowo pod Kościanem i Wiewiórczyn pod Skokami, a w r. 1250 Winnagóra pod Miłosławiem, dary Bolesława, syna Odonicza. W 1251 r. układa się bisk. Boguchwał z templaryuszami łagowskimi co do dziesięcin z osad położonych w jego dyecezyi. W 1252 r.

Przemysław I, udzielając swobód poddanym biskupim, dał kościołowi część Warty w zamian za role kościołów św. Marcina i Wojciecha, leżące na lewym brzegu rzeki, gdzie następnego roku lokując nowe miasto, przeniósł z prawego brzegu mieszkańców Środki, których osadził na prawie niemieckiem. Środkę zaś darował biskupowi w zamian za obszar, należący dotąd do juryzdykcyi bisk. poznańskich. W r. 1253 umarł bisk. Boguchwał II w Solcu, wsi nad Wartą, w pobliżu Nowego Miasta; w r. 1256 „Sanctuarii ecclesie Poznaniensis de Gebreton emerunt ab eodem duce (Przemysław I) villam sibi annexam“ (Pomn. Dz. Pol., III, 31). W 1257 r. znajduje się miasto Dolsk w posiadaniu biskupów; Bolesław, syn Odonicza, potwierdził t. r. nadanie Przemysława I, który kościołowi (ad custodiam) darował pod pewnemi warunkami miasto Buk, a następnego roku (1258) odnowił wszystkie przywileje ks. Władysława i Przemysława. Tegoż r. (1258) nabył bisk. Boguchwał III wieś Mochowo pod Borkiem; r. 1260 posiadali bisk. poznańscy dom mieszkalny w Głównie; r. 1269 bisk. Andrzej przekazał cystersom z Dobrego Ługu, którzy następnie założyli klasztor w Zemsku pod Bledzewem, dziesięcinę z tej wsi i 50 łanów ziemi w pobliskiej Dąbrowie Sokolej (Fafałdy). W 1278 (1284) Przemysław II zwrócił kościołowi poznańskiemu wsie Jaszkowo i Psarskie, które Chwalimirz, syn Jana, był zapisał temu kościołowi, a w r. 1281 nadał część posiadłości swojej, osadzonej kobylnikami i graniczącej z Urniszewem z pod Srody, wsią biskupią, w zamian za kawał gruntu w P. W 1282 r. bisk. Jan zamieniając Ratyń, pod Koninem, na Skarboszewo, wieś klasztoru lędzkiego (w pobliżu Słupcy biskupiej), rozgraniczył Jaroszyn od wsi: Gółkowo, Dziedzice i Policko pod Ląd kiem. W 1285 r. darował Przemysław II część Górczyna pod P. ołtarzowi św. Trójcy, w którym spoczywały relikwie śś. Jadwigi, Albana i Eustachego. W 1286 r. zachodzą spory o Ostrowieczno z pod Dolska, które przysądzono biskupom; r. 1288 Przemysław II dał kościołowi za Skrzynno sandomierskie wsie Lubnicę pod Wielichową, Zemsko pod Stęszewem, Wytomyśl pod Lutomyślem i dział swój nad rzeką Białą, dopływem Kamionki, graniczący z Bielskiem Międzychodzkiem, wsią biskupią, a w r. 1290 przyłączył część Domachowa gostyńskiego do wsi Zimnowo (!). W r. 1291 templaryusz Bernard de Evirsten zobowiązał się płacić bisk. poznańskim dziesięciny z osad założonych w nadanej templaryuszom przez ks. Przemysława okolicy Czaplinka; r. 1292 Przemysław II zamienił Stęszewko i część wsi „Młoda“ (późniejsze holendry Stęszewskie pod Pobiedziskami) na Krośno, wieś kapitulną z pod Mosiny, a następnego roku (1293) potwierdziwszy nadanie Tarnowa, pod P., dołączył w kilka tygodni wieś sąsiednią Kobylniki i pozwolił biskupom osadzać Środkę poznańską na prawie niemieckiem. W 1294 r. zwrócił Paruszewo z pod Słupcy kościołowi, któremu t. r. przybyło Rębowo pod Gdańskiem, dar Mściwoja, ks. pomorskiego. W r. 1295 bisk. Jan zamienił Krupczyn na część Lubiechowa z pod Wielichowy. Po śmierci Przemysława II (1296) margrafowie brandenburscy zagarniając kasztelanię santocką, oderwali kawał ziemi od dyecezyi poznańskiej (Pomn. Dz. Pol., II, 596). W 1297 Bolesław, ks. mazowiecki, przyrzekł uroczyście przestrzegać praw kościoła poznańskiego i w akcie tym wymienił jako posiadłości biskupie: Biskupice, Rękawice i Wrociszów pod Warką, Sobienie i Szymanowice pod Czerskiem, Biskupice i Kozłów pod Sochaczewem, Chromin i Kisielsk pod Stoczkiem, Jamno pod Iłowem, Dąbrowę pod Orłowem, Barcik i Rębowo pod Gostyninem, tudzież nieznane nam bliżej Biskupice cum area Kościelisko, Gramzeno i lasy Toravez i Pocekars. W tym roku król Władysław Łokietek darował kościołowi temu posiadłość swoją w P., przy klasztorze dominikanów. W r. 1298 postanowił bisk. Andrzej, że dobra kościelne tylko członkom kapituły nadawane być mają. Henryk, książe szlązki, wynagradzając łupieztwa, jakich doznały dobra biskupie, nadał kościołowi poznańskiemu Nacław pod Kościanem. Biskup Andrzej wspólnie z bratem darował r. 1299 kościołowi Otmarowo i Mączniki pod Środą, Pęperzyn pod Więcborkiem, Wiele i Wirzę pod Mroczą, a w r. 1304 dał bratu i synom jego Wolę Książęcą pod Jarocinem, Czermin i Skrzypnę pod Pleszewem, tudzież nieznane dziś Ambrożkowice, wsie dziedziczne, albo też może i kościelne. W r. 1301 Boguchwał, syn Dzierżykraja z Koszanowa, przekazał kościołowi wieś dziedziczną Witosław pod Krzywiniem; r. 1303 zamienił bisk. Andrzej wieś Kaczanów z pod Wrześni, na Buk, posiadłość kustoszów poznańskich; r. 1306 Maciej, woj. kaliski, zapisał Piątkowo (Czarne) pod Miłosławiem, a Przedwój, syn Dzierzykraja, dwa działy swoje na wspomnianem (1288) Bielsku międzychodzkiem. Dnia 6 czerwca 1308 r. zeznaje Fryderyk, bisk. lubuski, że żadnych nie ma praw do osad między Pliszką (Pilsza) a Odrą w okolicy Krośna, należących do dyecezyi poznańskiej; w r. 1310 Przemko, wójt poznański, sprzedał kościołowi Umółtowo pod Poznaniem, a biskup Andrzej uposażył wielką altaryą w katedrze dziesięcinami z wsi Cmoń i Kantorowo pod Bninem, tudzież trzema łanami ziemi na Czerlejnie z pod Kostrzyna. W r. 1312 stanęła między bisk. Andrzejem a mar-

grafami brandenburskimi ugoda, mocą której wszystkie osady między Drawą, Głdą i Notecią popod Dramburg i Szczecinek składać mają dziesięciny bisk. poznańskim; o Choczno (Arnswalde), leżące poza obrębem tych granic, toczyły się spory z bisk. kamieńskim. W r. 1314 nabył bisk. Andrzej od Mikołaja z Bożacina nieznaną nam bliżej wieś Szeligi, a Władysław Łokietek pozwolił mu założyć mennicę w Słupcy; r. 1321 wdowa po Dobrogoście, woj. poznańskim, ustąpiła kościołowi wieś Górkę pod Szremem; r. 1330 przekazał bisk. Jan proboszczowi w Krerowie maldraty i fertony pobierane z miasta Środy. W 1334 r. zapisała Świętomira na wsi dziedzicznej „Lutomie“ z pod Sierakowa 8 skotów rocznie katedrze, a bisk. Jan nadał sołtystwo ostrowskie z pod Gostynia ówczesnym sołtysiakom. W 1335 r. zaprowadził bisk. Jan prawo niemieckie w Plewiskach, wsi biskupiej pod P. To samo uczynił w r. 1337 kanonik Przybysław w Binkowie pod Szremem, wsi, którą dzierżawił od kapituły. W 1338 r. gromi papież Krzyżaków za wyrządzone wsiom kościelnym szkody; r. 1350 król Kazimierz nadając wolności mieszkańcom posiadłości biskupich, wymienia między niemi: Zemsko pod Stęszewem, Witaszyce pod Jarocinem, Wilczyn pod Pniewami, Banie pod Dolskiem, Buk, Krobię, Pszczew, Wielichowę, a Kazimierz, ks. mazowiecki, odnawia przywileje, jakie dziad jego Bolesław nadał wsiom biskupim Domaniew, Rokitno, Żbików i Biskupice pod Błoniem, na Mazowszu; toż samo uczynił książe Ziemowit, wyłuszczając Biskupice i Wrocisźów pod Warką, Chrumin i Kisielsk pod Stoczkiem, Sobienie, Szymanowice, Biskupice i Kościelisko pod Czerskiem, tudzież Grąbków pod Kowalem na Kujawach. Andrzej, kaszt. kaliski, wyklęty z powodu przywłaszczenia wsi Górki pod Szremem, którą wziął po bracie Wincentym, dziekanie gnieźnieńskim, zwrócił ją w r. 1353 kapitule poznańskiej; Górka ta graniczyła z Górą, wsią biskupią. W r. 1357 Jakusz z Rogalina zastawił kościołowi Wiry pod Mosiną za 20 grzywien; r. 1358 król Kazimierz załatwiwszy spory między Ziemowitem mazowieckim a bisk. Janem, potwierdził przywileje kościoła poznańskiego nadane przez książąt mazowieckich, a Rudolf, opat wieleński, zeznał, że różne osady na pograniczu Szlązka od dawien dawna należą do tegoż kościoła. W 1360 r. nadał król Kazimierz biskupowi dom i posiadłość przy klasztorze dominikanów, które nabył od synów Andrzeja, kaszt. poznańskiego, biskup zaś sprzedał czynsz z Winnej Góry Dytkonowi, archidyakonowi czerskiemu, któremu w dwa lata później wyznaczył stalę w katedrze i udzielił głosu w kapitule. W sporach granicznych bisk. poznańskiego przysądzono t. r. arcybiskowi gnieźnieńskiemu Żoń, Gołańczę i Grylewo z pod Łekna, tudzież dziesięciny z Szczytnik i Nidomia z pod Czerniejewa. W 1362 r. bisk. Jan nabył Brzedno pod Dolskiem. Przy rozgraniczeniu dyecezyi gnieźnieńskiej od poznańskiej w r. 1364 pozostały przy pierwszej: Żoń, Grylewo, Gołańcza, Jaktorowo i Chojna na Pałukach, a przy drugiej Margonin i Szamocin z pobliskiemi wsiami Kowalewo i Lipiny, tudzież Opatówko i Gozdowo pod Wrześnią, oraz dziesięciny z Pruchnowa i Sulaszewa pod Margoninem. Spory z arcyb. gnieźnieńskim i Ziemowitem mazowieckim powtarzały się w r. 1367. W r. 1369 przekazał bisk. Jan V dziesięcinę z Krzeszkowic pod Pniewami altarzyście przy ołtarzu św. Stanisława, uposażonym niegdyś łąką i młynem Czechorzewskim z pod P.; około tego czasu zapisał król Kazimierz kościołowi ramię św. Koźmy w naczyniu pozłacanem (Pomn. Dz. Pol., II, 635 i III, 211). W 1372 r. bisk. nabył młyn Kunowski pod Gostyniem; Landberg nad Wartą należał jeszcze wówczas do dyecezyi poznańskiej. W 1381 r. król Ludwik zwalnia dobra kościelne w dyecezyi poznańskiej od wszelkich ciężarów, w miejsce których ustanawia opłatę od łanu osiadłego i podatek zwany subsidium charitativum. Za wpływem króla tego ustąpić musiał wybrany biskupem poznańskim Mikołaj, Janowi Kropidle, ks. opolskiemu. Odtąd obierała kapituła zwykle tego, którego jej wskazywał panujący. Podczas wojny domowej w r. 1383 nie oszczędzano dóbr biskupich. W r. 1390 sprzedała Świętosława kościołowi trzecią część wsi Staw pod Wrześnią; r. 1398 zachodziły spory między biskupem a Mikołajem z Lubiatowa o różne należytości; roku następnego przysądzono kapitule jezioro pod wsią Górą, w pobliżu Pobiedzisk, do którego rościł sobie prawo Mroczko, podczaszy poznański, Małgorzata zaś, wdowa po Chwalibogu, darowała kościołowi czwartą część Chwalibogowa z pod Wrześni. W 1403 r. król Władysław nadał błota „Prusy“ między Dolskiem a Drzonkiem; r. 1421 sprzedał bisk. Andrzej sołtystwo w Księginkach pod Dolskiem za 200 grzywien i połowę Bukownicy z pod Gostynia; r. 1467 biskup nadał młyn Ostrowski pod Gostyniem Janowi Wolnemu. Majątek kościoła poznańskiego gdy z biegiem czasu urosł, podzielony został na dobra biskupie, kapitulne itp. Przed r. 1564 istniały już następujące klucze biskupie, które z drobnemi wyjątkami utrzymały się aż do upadku Rzpltej: *Klucz poznański* mieścił w sobie Główną, Krerowo, Biskupice, Stępocin, Głuszynę, Babki, Chartowo, Komorniki, Plewiska, Żabikowo, Śródkę poznańską i różne młyny; *bukowski*: Wielką Wieś, Dobieżyn, Sę-

kowo, Słupię, Januszewice, Zemsko, Duszniki, Podrzewie, Koszanowo, Wilczyn, Młynkowo i miasto Buk; *pszczewski*: Wojciechowo (Święty Wojciech), Święchocin, Łowin, Głażewo (Głożewo), Zielomyśl, Stoki, Szarcz, Stołuń, Dormowo, Silną, Kuligowo, Trzebiszewo (Trzebieszów) i miasto Pszczew; *wielichowski*: Lubnicę, Gradowicę, Trzcinicę, Dębsko i miasto Wielichowę; *krobski*: Chumiętki, Żychlewo, Potarzycę, Posadowo, Sułkowice, Rębowo, Domachów, Bukownicę, Sikorzyn, Grabianowo, Starą Krobię, Kościelną Wieś i miasto Krobię; *solecki*: Solec, Witowo, Pięczkowo, Krzykosy, Rogusko, Mądre, Pętkowo, Nadziejowo, Winną Górę, Brzezie, Zajezierze, Osłaczewo i Chrustów; *ciążyński*: Ciążyń, Policko, Szamarzewo, Gałęzewo, Wierzbocice, Skarboszewo, Kąty, Kotunię, Dziedzice, Gółków, Wólkę, Uścięcin, Młodojewo, Drężno, Marczewo, Koszewo, Kosowo, miasta Ślesin i Słupcę; *dolski*: Księginki, Ostrowieczno, Ostrów, Grodnicę, Górę, Kunowo i miasto Dolsk. Między r. 1719 i 1774 przekazano niektóre z tych wsi na utrzymanie seminaryum duchownego. Do kapituły należały przedmieścia poznańskie na prawym brzegu Warty: Chwaliszew, Ostrów, Piotrów, Zagórze i Zawady z młynem Nadolnikiem, cały klucz wielichowski z folwarkiem Mokrzec, dobra głuchowskie pod Stęszewem z wsiami: Gołuski, Lisówki, Skrzynki, Trzcielin, Junikowo, Puszczykowo, Puszczykówko, Rogalinek, Fabianowo i Swierczewo, dobra mrowińskie między Poznaniem a Szamotułami z wsiami: Kobylniki, Kokoszczyn, Przybroda i Zmysłowo, tudzież dobra konojadzkie między Kościanem a Grodziskiem. *Wsiami prestymonialnemi* były: Binkowo, Górka, Tworzykowo, Niesłabin i Pełczyn pod Szremem, Berdychowo, Chartowo, Garaszewo, Minikowo, Glinienko, Koziegłowy i Mychowo pod Poznaniem, Gortatowo i Sarbinowo pod Swarzędzem, Góra, Stęszewko i Stęszewskie Holendry pod Pobiedziskami, Taniborz pod Kostrzynem, Laskowo i Żołędzin pod Rogoźnem, Starczanowo i Trojanowo pod Goślną Murowaną. Do wsi *prebendalnych* liczyły się: Lusowo z Polityką, Kicin, Czerwonak, Janikowo, karczma Zjawieniec, Kliny z holendrami, młynem i karczmą Darnosz pod Poznaniem, Paczkowo i Glinka Duchowna pod Kostrzynem, Janków i Jerzykowo pod Pobiedziskami, Szewce pod Swarzędzem, Śródka pod Kurnikiem, Szymanowo pod Szremem, Żegowo pod Bukiem, przedmieście św. Marcina w Poznaniu, Kaczanów pod Wrześnią, Staniszewo i Mączniki pod Środą, Giecz z Poświętnem. Dobra te zabrał rząd pruski rozkazem w 1796 r. Z ustanowionego na podstawie taksy dochodu odtrącono 50 % na kontrybucye i podatki, 10 % na administracyą, 5 % na inwentarz i budynki, 5 % na opłatę danin i ciężarów, a resztę przeznaczono kapitule. Suma ta wynosiła pierwotnie 7139 tal. 22 sgr. 5 fen.; w 1832 r. 7478 tal. 12 sgr. 1 fen.; a po uregulowaniu ostatecznem stosunków przez bullę „De salute animarum“ 14,441 tal. 13 sgr. 5 fen. (Katedra poznańska, str. 85—6). O innych dochodach biskupich z r. 1564 podaje szczegóły J. Jabczyński (Rys hist. Dolska, 1857). Biskup poznański za Rzpltej zajmował w senacie drugie, potem trzecie, a w końcu piąte miejsce na przemian z biskupem wileńskim. Poczet bisk. poznańskich nie jest dotąd opracowany krytycznie; najdokładniej podaje go przywiedziona powyżej: „Katedra poznańska“. Z duchowieństwa katedralnego wymieniamy tu pierwszych tylko, znanych przedstawicieli każdej kategoryi: archidyakon Gerhard r. 1210, dziekan Witosław r. 1218, kanclerz Boguchwał r. 1327, kanonicy: Lambert, Maciej i inni r. 1211, kantor S.... r. 1211, kapelan Smaragdus r. 1218, kleryk Garsilius r. 1218, kustosz Wit r. 1210, oficyał Thilo r. 1305, proboszcz Bernard r. 1143, scholastyk Boguchwał r. 1218, skarbnik Baszko r. 1252 i syndyk (procurator) Jakub w r. 1302.

Dyecezya poznańska przy zakładaniu biskupstwa w r. 968 obejmowała całą Polskę ówczesną i graniczyła na zachodzie z biskupstwem braniborskiem. Po utworzeniu arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w r. 1000 i następnie bisk. wrocławskiego, lubuskiego i kamieńskiego na Pomorzu ścieśniły się granice dyecezyi i ustaliły z biegiem czasu. W końcu XIII w. przedstawiają się one w sposób następujący: na południu prawy brzeg Odry od Szydłowa (Schidelow) przy ujściu Nisy, do ujścia Baryczy i Barycz aż do Baryczki; na wschodzie osady: Wysocko, Ostrów, Raszków, Głogowa, Dobrzyca, Witaszyce, Wilkowyja, Ciążyń, Opatówko, Nekla, Brzeźno, Iwno, Swarzędz, Goślina, Skoki, Lechlin, Łęgowo, Margonin, Szamocin, Ujście, Piła, Kramsk i Jastrowie po pod Szczecinek (Neu-Stettin); na północy starostwo drahimskie; na zachodzie Falkenburg, Melno, Sławęcin, Rudna, Pliszka (Pilsza), prawy dopływ Odry, i Rzeczyca po pod Szydłów (Mapa do Kod. Wielkop.). Obszar ten zagarniał jakoby wyspę należące do archidyecezyi gnieźnieńskiej; Krotoszyn i Zduny z odnośnymi okręgami. W r. 1298 bisk. Andrzej ustanowił trzy archidyakonaty: poznański, szremski i pszczewski. Archidyakonat poznański rozciągał się na lewem pobrzeżu Warty i mieścił w sobie parafie: Mosina, Łódź, Modrze, Granowo, Drożyn, Słupia, Niepruszewo, Kazimierz, Szamotuły, Obrzycko i wszystkie inne ku Poznaniowi; szremski liczył parafie: Książ, Szrem, Brodnica, Borowo, Głuchowo i wszystkie inne, które leżały za rzeką Obrą aż pod

Padłągórę i Wysocko. W skład pszczewskiego wchodziły: Wronki, Otorowo, Wilczyn, Ceradz, Buk, Ptaszkowo, Łęki i wszystkie inne, które leżały między Wartą i Padłągórą aż do granic biskupstw wrocławskiego i lubuskiego; dla czwartego archidyakonatu rezerwował sobie biskup prawe porzecze Warty od Ciążynia z pod Pyzdr aż do Drzenia (Driesen) nad Notecią. Archidyakonat *poznański* obejmował następne dekanaty: Buk, Czarnków, Kostrzyn, Oborniki, Poznań, Pyzdry, Rogoźno i Środa; *szremski*: Borek, Kościan, Koźmin, Krobia, Nowemiasto, Śmigiel, Szrem i Wschowa; *pszczewski*: Grodzisk, Lwówek i Pszczew. Do dyecezyi należał prócz tego geograficznie odosobniony archidyakonat *czerski*, później warszawskim zwany, który w r. 1603 obejmował dekanaty: Błonie, Gąbin (Gombin), Garwolin, Grójec, Liw, Mszczonów, Piaseczno, Sochaczew i Warka. Do r. 1755 zmieniły się nazwy niektórych dekanatów; znikły Grójec, Warka i Piaseczno, a powstały dekanaty czerski i warszawski. Pierwszym znanym nam archidyakonem czerskim był Wiktor w r. 1267. O zależności archidyakonatu czerskiego od biskupów poznańskich nabywamy pewność z przywileju nadanego kościołowi poznańskiemu w Sochaczewie d. 17 czerwca 1297 r. przez Bolesława, księcia na Czersku. Biskup Wojciech Jastrzębiec po wyniesieniu warszawskiego kościoła św. Jana Chrzciciela do rzędu kolegiat przeniósł w r. 1406 archidyakonat z Czerska do Warszawy. Biskup Michał Bartłomiej Tarło w r. 1714 oświadczył uroczyście, że przeniesienie katedry z P. do Warszawy nie nastąpi, by położyć tamę obawom, jakie budziły krążące o tem wieści. Na dyecezyą poznańską były dwa seminarya duchowne, jedno w Poznaniu, drugie w Warszawie. D. 12 stycznia 1794 r. odpadł archidyakonat warszawski od dyecezyi, która po r. 1821 w miejsce pyzdrskiego, otrzymała dekanaty: ostrzeszowski i kępiński, wchodzące w skład dyecezyi wrocławskiej. W 1815 r. zlała się dyecezya z odłamem archidyecezyi gnieźnieńskiej pod władzę arcyb. gnieźnieńsko-poznańskiego. Zmianę tę potwierdziła bulla papiezka „De salute animarum“ 1821 r. Biskupem poznańskim in partibus infidelium jest odtąd sufragan; drugi taki sufragan-biskup zasiada w Gnieźnie. Obie kapituły, niezależne zresztą od siebie, obierały dotąd arcybiskupa. Obecny arcybiskup poznańsko-gnieźnieński, z ramienia rządu, rozpoczyna szereg Niemców. Dyecezya poznańska, zwana też archidyecezyą w skutek tych zmian, składa się teraz z 24 dekanatów: Borek, Buk, Czarnków, Grodzisk, Jutrosin, Kępno, Kościan, Kostrzyn, Koźmin, Krobia, Leszno, Lwówek, Miłosław, Nowemiasto, Oborniki, Ostrzeszów, Poznań, Rogoźno, Szmigiel, Szrem, Środa, Wałcz, Wschowa i Zbąszyń. W skład archidyecezyi gnieźnieńskiej wchodzą dekanaty: Bydgoszcz, Gniewków, Trzemeszno (dekanat zbarski), Inowrocław, Kcyń, Krotoszyn, Kruszwica, Łekno, Nakło, Ołobok, Pleszew, Powidz, Rogowo, Żnin, Gniezno (św. Trójcy i św. Piotra i Pawła). Obie te dyecezye tworzą obecnie archidyecezyą poznańsko-gnieźnieńską. Przy katedrze poznańskiej jest 2 prałatów infułatów i 8 kanoników, a przy gnieźnieńskiej 1 infułat i 6 kanoników. Konsystorz arcybiskupi poznański składa się z 1 prałata, 4 kanoników i różnych urzędników. Herb kapituły poznańskiej wyobraża św. Piotra z kluczami w ręku. Synody dyecezyalne i inne odbywały się w P. 1471, 1501, 1561, 1564, 1607, 1608, 1609, 1642, 1689 i 1737. Opaci odprawili tu kapitułę swoją w r. 1667.

Dekanat poznański liczy 53,052 dusz; składają go parafie miejskie: katedra (8000), św. Marya Magdalena al. Fara (8564), św. Wojciech (11967), św. Marcin (18455), św. Jan Jerozolimski z kośc. filialnym św. Rocha na Miasteczku (2400) i parafia głuszyńska (3666), wcielona do św. Maryi Magdaleny.

Okrąg miejski ma 943 ha obszaru; w skład jego wchodzi miasto P., os. Berdychów i Piotrów. W r. 1871 miał Berdychów 36 mk. w 4 dm., Piotrów 42 mk. w 4 dm., a na szkutach mieściło się 138 mk. Cały okrąg liczył 56,374 mk. w 1420 dm., t. j. 29,009 męż. i 27,365 kob., 28,733 kat., 20,386 prot. i 7,255 żyd. W tej liczbie było 110 głuchoniemych, 83 obłąkanych i 52 niewidomych; w r. 1875 było 60,998 a w 1880 r. 65,713 mk.

Okolica P. nieprzedstawiająca, prócz zwykłych podmiejskich miejsc zabaw i przechadzek, cegielni, młynów, wreszcie fortów, nic godnego uwagi, posiadała w przeszłości dość liczne winnice. Sama nazwa Winiary, znana w dokum. z 1253 r., wskazuje na ówczesne istnienie winnic. W r. 1373 zakładano winnicę na Kondorfie; pod r. 1376 układa się Tyczko z Moglicy o winnicę w pobliżu kościoła św. Jerzego, przy trakcie obornickim; w r. 1380 posiadała altarya św. Bartłomieja i św. Jerzego dwie winnice na polach należących do kościoła św. Wojciecha; w r. 1493 Mikołaj Naramowski sprzedał Janowi Karniowskiemu winnicę pod górą, przy tymże kościele. W zeszłym wieku istniała winnica tuż pod Miasteczkiem, na prawym brzegu Warty.

Starostwo poznańskie jako kompleks dóbr królewskich nigdy nie istniało, lecz składało się zwykle z innych starostw, lub z pojedyńczych królewszczyzn, rozrzuconych po Wielkopolsce, nadawanych starostom czyli generałom wielkopolskim, których też nieraz zwano poznańskimi. Lustracya z r. 1564 wymienia

jako wchodzące w skład ststwa poznańskiego: miasto P., Mosinę, Ujście i Piłę, tudzież 19 wsi ststwa mosińskiego, ujskiego i innych. Taryfa kwarty 1776 r. wykazuje ststwo poznańskie z Jerzym Mniszchem, generałem wielkopolskim, i z sumą 1365 złp. 22 gr. 9 den.; taryfa natomiast hyberny z tegoż roku wymienia „wsie i folwarki do miasta należące i przedmieścia poznańskie“ płacące 2230 złp. hyberny. To naprowadza nas na mylny może wniosek, że owe wsie i folwarki zwano po prostu starostwem poznańskiem.

Powiat poznański w obecnym składzie przestaje istnieć w skutek nowego podziału w. ks. poznańskiego, dokonywanego w myśl uchwały sejmu pruskiego, pomimo protestu posłów polskich. Istniejący od r. 1815 (1821) powiat poznański rozdzielono na 2 części, t. j. na lewe i prawe porzecze Warty. Dane jakie tu podajemy, odnoszą się do obu części czyli do powiatu w dawnych granicach. Miasto P. tworząc okrąg całkiem odrębny, nie wchodzi w skład powiatu. Pow. poznański dotychczasowy leżał między 52° 11′ a 52° 36′ płn. szer. i 34° 12′ a 34° 49′ wsch. dłg. Graniczył na północy z pow. szamotulskim i obornickim, na wschodzie z średzkim i szremskim, na południe z szremskim i kościańskim, a na zachodzie z bukowskim i szamotulskim. Obszar wynosił 109,264 ha. Wierzchnie warstwy ziemi napływowego utworu zawierają dość liczne szczątki zwierząt zaginionych i kawały bursztynu w okolicach P., Luboni, Żabikowa, Trzcielina i Bolechowa. Węgiel brunatny znajduje się pod Główną, Kobylem Polem, Żegrzem, Starołęką i Żabikowem; znaczne torfowisko pod Nowym Młynem. Powierzchnia powiatu przedstawia płaskowzgórze, w które wrzyna się dość głęboka dolina Warty. Krawędzie płaskowzgórza nad doliną Warty przybierają postać pasm wzgórzystych. Najwyższym punktem jest góra „Anna“ pod Owińskami, wznies. do 985 st. npm. Cały klin między praw. brzegiem Główny i Warty jest wyniosły; wieś Kicin, w pobliżu której wznosi się góra Drybaczem zwana, leży o 142·7 mt. npm.; ku północy od Kicina pochyla się powierzchnia do 66·9 mt. (Bolechowo) a ku południowi do 62·5 mt. (Główno). I prawy brzeg Cybiny jest wyniosły; bity trakt, wiodący z P. na Swarzędz do Kostrzyna, wznosi się na tej przestrzeni od 57·5 do 101·8 mt. (pod Paczkowem na pograniczu pow. średzkiego). Południowa część prawego porzecza Warty, między Cybiną a Maskawą, przedstawia równinę falistą, pochylającą się ku wschodowi. Najznaczniejsze wzgórza na lewem porzeczu są: Święconka pod Lisówkami, góra Pożegowska (Ludwigsberg na mapie sztab.), pagórki pod Komornikami, Chybami, Kiekrzem, Złotnika mi, Suchym Lasem, Morawskiem, Naramowicami, Winiarami, Junikowem i Dębcem. Główną rzeką jest Warta, która wchodząc do powiatu między Rogalinkiem a Wiórkiem, odgraniczy go swym lewym brzegiem na przestrzeni 2 klm. od pow. szremskiego, płynie wężykowato od południa ku północy przez miasto P., odgranicza swym prawym brzegiem na przestrzeni 4 klm. pow. wągrowiecki i powyżej Radzimia opuszcza pow. poznański. Długość biegu jej w tym powiecie wynosi 36 klm. w linii powietrznej. Na prawym brzegu Warty leżą: Wiórek, Czapury, Starołęka, Starołęczka, Obrzyca, Rataje, Miasteczko, Koziegłowy, Czerwonak, Miękowo, Owińska i Promnice (Prądnice ?); na lewym zaś Czerwona Niwa, Biedrusko (Biezdrowsko), holendry Nowomiejskie i Naramowickie, Szeląg, Dębina i Lubań. Z praw. brzegu przyjmuje dopływy: Maskawę pod Czapurami, Cybinę poniżej Poznania, Główną pod Główną, Stawisko pod Czerwonakiem, strugę Owińską w Owińskach; z lewego zaś: Ciemną strugę pod Łęczycą, Skórzewską pod Lubonią, Bogdankę i Wierzbak w P., Morawską strugę pod Naramowicami, Łagiewnicką naprzeciw Owińsk i inne. Jeziora zachodniej części powiatu odpływają ku północy i ku południowi. Maskawa, płynąca od Środy, łączy się na płd.-wsch. kończynie pow. poznańskiego z Kopylem, odpływem jeziora Kurnickiego, odgranicza na przestrzeni 3 klm. pow. szremski, oblewa Głuszynę, mija Babki i uchodzi w Czapurach, ubiegłszy 4 klm. w powiecie. Przyjmuje z prawego brzegu strugę Chartowską, która płynie na Żegrze, Pokrzywno, Garaszewo, Krzesiny i Krzesinki, gdzie opuszcza powiat. Cybina wpływa między Gortatowem a Uzarzewem, o $3^1/_2$ klm. na płn.-wschód Swarzędza, przepływa przez jez. Swarzędzkie, oblewa Kobylepole, Białą Górę, obraca młyny, wpływa do miasta P. i uchodzi naprzeciw Szeląga, przebiegłszy około 16 klm. w powiecie. Główna wypływając z jez. Kowalskiego, odgranicza pow. średzki na przestrzeni $1^1/_2$ klm., oblewa Wierzonkę, Wierzenicę, Mychowo, Janikowo i Główną, poniżej której uchodzi, przebiegłszy do 16 klm. Stawisko powstaje w pobliżu Drybacza, płynie przez Kicin i Czerwonak, gdzie uchodzi ubiegłszy $4^1/_2$ klm. Owińska struga bierze początek pod osadą Potasze i uchodzi w Owińskach; długość biegu wynosi 4 klm. Ciemna struga powstaje na Łąkach Dąbrowskich, na zachód od Poznania, oblewa Dąbrówkę, Komorniki, Wiry i Łęczycę, gdzie uchodzi, przebiegłszy około 14 klm.; w Komornikach przyjmuje z praw. brzegu strumień płynący od Dupiewca. Skórzewska struga powstaje z połączenia strumieni, które od Fabianowa jednym płyną korytem na Żabików i

Luboń, gdzie struga ta uchodzi. Bogdanka płynie łąkami od Strzeszynka na Golęcin i Sołacz, a Wierzbak od Piątkowa na Winiary i Urbanowo; obie rzeczki uchodzą do Warty w mieście P.; długość pierwszej wynosi około 10 klm., a drugiej około 7 klm. Morawska struga powstaje między Suchym Lasem a Morawskiem, oblewa Piątkowo i uchodzi, minąwszy Naramowice, przebiegłszy przestrzeń około 6 klm. Łagiewnicka struga płynie od Łagiewnik na Glinno i Glinienko, przyjmuje Chojnicką strugę i uchodzi ubiegłszy 7 klm. biegu naprzeciw Owińsk. Na prawem porzeczu Warty, w granicach powiatu, jest jedno tylko znaczniejsze jezioro Swarzędzkie, 3 klm. długie, $3^3/_4$ klm. szerokie, przez które płynie Cybina; lewe porzecze obfituje w tego rodzaju zbiorniki wodne. Wielkie jezioro Kiekrskie pod Kiekrzem, ma 4 klm. dług. i 1 klm. szerokie, odpływa ku północy do Samicy, która pod Kiszewem wpada do Warty. Jez. Lusowskie, 4 klm. długie, $^1/_2$ klm. szerokie, łączy się z jeziorami: Jankowickiem, Gajskiem i Kiączyńskiem; cała ta sieć jezior odpływa drugą Samicą (szamotulską) także do Warty. Podobną sieć jezior z odwrotnym spadkiem rozpoczyna jez. Niepruszewskie czyli Ciesielskie, które w r. 1380 połączono przekopem z jez. Tomickiem i przez którego część północną pociągnięto granicę pow. szamotulskiego; z jez. Tomickiego wypływa trzecia Samica, która łącząc jeziora: Krąplewskie, Witowelskie, Łódzkie i Demańczyckie, odprowadza ich wody do kanału Obrzańskiego, a z nim do Warty. Tym sposobem odpływa także największe w powiecie jez. Strykowskie, 9 klm. długie i $^1/_2$ klm. szerokie. Prócz wymienionych istnieją w płd.-zach. części bez wyraźnych odpływów, jez. Góreckie (Górka) czyli Zamkowe w pobliżu Mosiny, Wielkowiejskie, Rosnowskie, Małe (Jeziorko), Jarosławieckie, Bochenek, Lipno i Dębskie w okolicy Stęszewa. Wymienione tu jeziora i rzeki są rybne, obfitują w karpie, szczupaki, okonie, karasie, leszcze i t. p. Powiat poznański (bez miasta) liczył w 1821 r. 30,183, w 1837 r. 41,124, w 1843 r. 47,495, w 1867 r. 52,570, a w 1871 r. w 5138 dm., 56,753 mk., t. j. 29,084 kob. i 27,669 męż.; 45,952 katol., 9715 prot. i 1086 żyd.; obłąkanych było 183, głuchoniemych 84 i niewidomych 60. W 1875 r. powiększyła się liczba mieszkańców do 60,050, a w r. 1880 do 63,953. Ludność powiatu jest przeważnie polską i katolicką. Sprowadzeni około r. 1720 w okolicę P. koloniści Niemcy z pod Bamberga i ztąd zwani Bambry, osadzeni na Ratajach, Luboni, Dębcu, Wildzie, Jerzycach, Górczynie i Winiarach spolszczyli się do tego stopnia, że zagadnięci po niemiecku, odpowiadają często „nie rozumiem po niemiecku“ (ob. Die Bamberger bei Posen von Dr. Max Baer, w Zeitschrift z r. 1882, str. 295, 599). Powiat poznański, wyjąwszy miasta P., liczy 355 osad i dzieli się na 6 okręgów policyjnych, 2 miejskie, 73 dominialne, 155 wiejskich i 23 stanu cywilnego. Dykasterye sądowe mają swe siedziby w Poznaniu. Powiat obiera jednego posła do sejmu pruskiego, a wspólnie z miastem jednego do parlamentu niemieckiego. Pod względem kościelnym wchodzą osady powiatowe w skład następujących parafii: Ceradz (1298 r.), Cerekwica (XV w.), Chłudowo (XV w.), Chojnice (XVIII w.), Głuszyna (1296 r.), Kiekrz (1407 r.), Kicin (1510 r.), Komorniki (1383 r.), Konarzewo (1445 r.), Łódź (1298 r.), Lusowo (1288 r.), Modrze (1298 r.), Niepruszewo, Owińska (1242 r.), Poznań, Radzim, Siekierki, Skórzewo (1399 r.), Słupia (1298 r.), Sobota (1367 r.), Spławie (1510 r.), Stęszew (1315 r.), Swarzędz (1377 r.), Tarnowo (1464 r.), Tomice (1463 r.), Wierzenica (1335 r.), Wiry (1510 r.) i Wrączyn, należących do dekanatów: Buk, Kostrzyn, Oborniki, Pobiedziska, Poznań, Rogoźno i Środa. Kościoły filialne i kaplice istniały w Głównej (1260 r.), Żydowie (XV w.), Trzebawiu (1510 r.), na Miasteczku (1628 r.); w Chybach (1660 r.), w Sierosławiu i na Winiarach (XVII i XVIII w.). W ręku protestantów były przez pewien czas kościoły w Ceradzu, Cerekwicy, Łodzi, Sierosławiu i Tomicach. Obecnie istnieją w powiecie parafie protestanckie: Krośno, Swarzędz i Goślina Murowana, należące do superintendentur poznańskiej i pobiedziskiej. Żydzi, prócz poznańskich, mają synagogę w Swarzędzu. Szkoły znajdują się w każdej znaczniejszej osadzie; dawniej były pod dozorem proboszczów i dziekanów (ob. Obraz katolickich szkół elementarnych, wyd. L. Rzepecki w r. 1867), a obecnie pod dozorem „Schulinspektorów“, służą do niemczenia dzieci polskich. Gleba średnio urodzajna; obszar powiatu rozdziela się co do użytkowania: roli jest 69·9 %, lasów 13·7, łąk 5·6, pastwisk 4 i ogrodów 1%. Czysty średni dochód z ha roli 10·5 mrk, lasu 3 mrk, łąk 15·3, pastwisk 3·6 mrk i ogrodów 16·8. Największe obszary łąk rozciągają się po obu brzegach Warty i jej dopływów. Topieliska istniały dawniej pod Wrączynem, na płd.-zachodniej kończynie powiatu. O błotach: Kobylem i Chechol pod Owińskami wspominają dyplomaty z r. 1335. Lasy przeważnie sosnowe stoją jeszcze pod Swarzędzem, Wierzenicą, Owińskami, Chojnicą, Pokrzywnicą, Stęszewem, Jarosławcem i Wirami; prócz sośniny spotykamy brzezinę, dębinę i olszynę. Wielki las dębowy miał niegdyś stać między Poznaniem a Swarzędzem, w miejscu t. zw. piasków swarzędzkich, przeistoczonych obecnie w buj-

ne zarośla. Z ogólnego obszaru 109,264 ha przypada na większą własność 68,366·97 ha a reszta na budynki, drogi, wody i mniejsze posiadłości, niezależne od większych. Bydła rogatego było w 1879 r. 14,615, owiec 92,631, koni 5301, nierogacizny 6780, kóz 109 i osłów 44. Liczby te powiększają się z każdym prawie rokiem. Tucz i chów bydła jest powszechny; prócz rasy swojskiej spotykany holenderską, fryzyjską, Shortorn i krzyżowane; miejsce dawnych owiec merynosów zajmują obecnie Rambouillet, Negretti, Southdown i ich odcienia; między końmi pojawiają się także trakeńskie; stacyami do stanowienia są Kicin i Wierzonka; gospodarstwa mleczne zaprowadzone są w Będlewie, Chmielnikach, Gortatowie, Mrowinie, Kicinie, Konarzewie, Ławicy, Rosnowie, Sobiesierniu, Trzebawiu, Trzuskotowie i Złotnikach. Młyny parowe znajdują się w Chmielnikach Stęszewskich, Gołęcinie, Modrzu, Nowym Młynie i Trzcielinie. Gorzelnie stoją w następujących dobrach: Bolechowo, Chmielniki, Chojnica, Dąbrówka, Golęcin, Jankowice, Jeziorki, Junikowo, Kicin, Krzesiny, Lusowo, Modrze, Owińska, Plewiska, Radojewo, Rokitnica, Sierosław, Sołacz, Spławie, Strykowo, Strzeszyn, Swadzim, Tarnowo, Trzcielin, Trzuskotowo, Wierzenica, Wierzonka, Wrączyn i Złotniki. Cegielnie dominialne znajdują się w Bolechowie, Jankowicach, Jeziorkach, Kiekrzu, Kobylem Polu, Morawsku, Naramowicach, Owińskach, Plewiskach, Radojewie, Rosnowie, Strzeszynie, Trzebawiu, Trzuskotowie, Wierzonce, Wirach, Żabikowie i Złotnikach; inne na Ratajach, Jerzycach i t. d. Fabryki krochmalu są w Gołęczewie, Sapowicach i Sobiesierniu; fabryka serów w Górze, olejarnia w Podolanach i pierwszorzędny browar w Kobylem Polu. Jerzyce pod Poznaniem mają fabrykę maszyn, wyrobów żelaznych, nawozów chemicznych i t. p. Na wszystkich znaczniejszych dopływach Warty stoją młyny. W XVI w. istniały dwie papiernie, jedna w Głównie, druga na Czerwonaku i hamernia na Jerzycach. Szkoła rolnicza istniała dawniej w Żabikowie. Towarzystwo rolnicze polskie obejmuje powiaty: poznański i szamotulski. Drogi komunikacyjne rozpromieniają się na wszystkie strony z miasta stołecznego. Trakty bite wychodzą z P. na Suchy Las i Chludowo do Obornik (19 klm. w powiecie) na Główną i Owińska do Rogoźna (17 klm.), na Jerzyce, Swadzim i Tarnowo do Pniew (22 klm.), na Krzesinki do Kurnika (9·5 klm.), na Swarzędz do Wrześni (12 klm.); z Swarzędza na Gruszyn do Kobylnicy (około 5 klm.), z Stęszewa na Wielką Wieś i Tomice do Buku (około 10 klm.) i z Modrza do Dębiny (4 klm.); drogi żelazne: górno-szląska do Wrocławia ze stacyą w Żabikowie, starogardzko-poznańska ze st. w Rokitnicy, marchijsko-poznańska ze st. w Dąbrówce i Górczynie, poznańsko-toruńsko-bydgoska ze st. w Kobylnicy, poznańsko-białogrodzka odn. dzierzłowska, poznańsko-kluczborska i poznańsko-wrzesińska. Ordynacyi powiatowej, zaprowadzonej w państwie pruskiem, odmówiono w. ks. poznańskiemu. Pod względem archeologicznym nie ustępuje powiat ten innym wielkopolskim. Ślady mieszkań nawodnych znachodzimy pod Lusowem i Mrowinem, śmietniki kuchenne w Kiekrzu, Pawłowicach i Radojewie, groby skrzynkowe pod Owińskami i Golęcinem, grobowisko bez kamieni w Sołaczu, wał kolisty w Dąbrówce, okopy pod Złotnikami, kościotrupy z naczyniami glinianemi pod Rokitnicą, monety arabskie z VIII i IX w. pod młynem Łącznym, inne z X—XII w. pod Dębcem, stary pierścień pod Knyszynem, kamień ofiarny na wzgórzach Święconki, cmentarzysko z popielnicami i różnemi narzędziami kruszcowemi lub kamiennemi w Swadzimiu, Zalewie, Pamiątkowie, Żydowie, Złotnikach, Cerekwicy, Szelągu, Dębinie, Fabianowie, Stęszewie, Janikowie, Naramowicach, na Wildze i pod młynem Świętojańskim. Popielnicę z wyobrażeniem twarzy wykopano w Golęcinie. Osady pojawiają się w dokumentach w następującym porządku: Poznań roku 963, Słupia 1140, Lusowo 1142, Wierzenice 1153, Krzyszkowo (?) dokąd miał zapędzić się Fryderyk Rudobrody w r. 1157, Krzesiny, Skorzęcin, Suchy Las i Wielkie 1170, Golęcin, Minikowo i Wierzbica (Wilda) 1235, Plewiska 1237, Glinienko 1238, Modrze 1240 Trzebawie 1241, Chartowo 1245, Stryków 1246, Rokitnica 1249, Bolechowo, Wierzonka, Miękowo, Głuchów i Radojewo 1252, Starołęka, Umółtowo, Jerzyce, Żegrze, Rataje, Winiary, Piątkowo i Niestachów (Sołacz) 1253, Żydowo 1257, Skórzewo 1265, Łódź 1271, Trzuskotowo 1282, Zaparcin, Rudnica i Żabików 1283, Górczyn 1284, Junikowo 1287, Rumianek, Sobiesiernie, Tarnowo, Kobylniki, Sierosław i Swadzim 1288, Wiorek, Marlewo i Koziegłowy 1296, Komorniki 1297, Ceradz i Stęszewo 1298, Złotniki 1308, Gołęczewo 1313, Luboń i Kicin 1316, Kobylepole 1330, Dębogóra i Krzyżowniki (Rangocin i Kanclerzewice) 1335, Chojnice 1337, Barcinek 1340, Będlewo i Niestachowski młyn 1343, Rosnowo i Łagiewniki 1352, Wiry 1355, Górka 1358, Babki 1364, Dąbrowa 1365, Gruszczyn, Gortatowo, Swarzędz, Jasień, Rabowice, Zalasewo i Naramowice 1366, Sobota 1367, Kondorf 1373, Lisówki, Dupiewiec i Nowawieś 1380, Janikowo i Mychowo 1383, Pawłowice 1388, Bytkowo 1392, Czapury 1394, Chomęcice 1399, Zawady, Dupiewo 1445, Tomice 1450, Goździchówko i Srocko 1460 (?),

Morawsko 1536, Czerwonak 1545, Miasteczko (Stanisławów czyli Łacina) r. 1562, Na przestrzeni powiatu znikły lub zmieniły swe nazwy: Sulino, Gościnowo i Smochowice w r. 1235, Pęcław, Szydłów i Bogucin 1253, Pustołczyn, Jańcze, Buowo, Obrąbice i Zniczołowo r. 1282, Kalko 1285, Andrzejewo 1335, Czechorzewski młyn 1369, Łacina, młyn na Winiarach r. 1392, Topolny młyn 1447, Górków młyn 1535, Bonin 1549, Sułowo, Dupice, Taczały, Wojkowo, Gaj, Bielawy, Przeciwiec i Konarzewko po r. 1580. Zamki stały niegdyś w Modrzu, Stęszewie, na Winiarach, Głównie i na jeziorze Góreckiem czyli Zamkowem pod Trzebawiem. Kasztelania moderska (Modrze) istniała między r. 1380—1388. Opisem i statystyką powiatu poznańskiego zajmowali się: Minutoli w r. 1840, Benckendorff-Hindenburg r. 1860, Wocke r. 1863 i E. Callier r. 1887.

Powiat poznański Prus południowych i księstwa warszawskiego różnił się mało od obecnego. Znacznie większy zato był powiat za czasów Rzpltej. Ogarniał on znaczną część woj. poznańskiego i graniczył na płd. z pow. kościańskim, na zach. z marchią brandenburską, na płn. z wałeckim, a na wsch. z pow. nakielskim, kcyńskim, gnieźnieńskim i pyzdrskim. Według obliczeń A. Pawińskiego obejmował w XVI w. 162·35 mil kwadr. czyli 8939·83 klm. kwadr. i był największym powiatem wielkopolskim. Regestra poborowe z r. 1580 wykazują w powiecie 32 miast, 134 parafii i 654 wsi. Jedno miasto przypadało na 5·07 mil kwadr., jedna parafia na 1·20 klm. i 4 wsie na jedną milę kwadr. W r. 1571 było 3700 łanów kmiecych czyli 22·7 łanów na milę kwadr.; w r. 1590 było 3500 łanów. Zagrodników z rolą było w 1580 r. 954, bez roli 1777, komorników z bydłem 88, a bez bydła 873. Do pow. poznańskiego liczono miasta: Bledzew, Buk, Czarnków, Kamionna, Kazimierz (pod Szamotułami), Lwówek, Międzychód, Międzyrzecz, Mosina, Oborniki, Ostroróg, Piła, Pniewy, Pszczew, Rogoźno, Ryczywół, Sieraków, Skwirzyna, Stęszew, Stobnica (pod Obrzyckiem), Szamotuły, Trzciel, Wieleń i Poznań z przedmieściami: Chwaliszew, Ostrów, Śródka, Stanisławowo (Miasteczko), św. Marcin i św. Wojciech. Miasta te płaciły podatków 26,081 złp. 20 gr. 8 den.; wsie 4,512 złp. 19 gr. 9 den. i czopowego „de braseis nobilium“ 583 złp. 2 gr. 9 den. czyli razem 31,177 złp. 12 gr. 8 den. W r. 1791 utworzono pow. międzyrzecki z niektórych części pow. poznańskiego i kościańskiego. Za czasów ks. warszawskiego posłował w r. 1811 z powiatu poznańskiego Edward Raczyński na sejmie warszawskim.

Województwo poznańskie. Nie można dla braku danych oznaczyć czasu, kiedy powstały województwa i kiedy ustaliły się ich granice. Pierwszym wojewodą poznańskim mienią herbarze nasze Dzierżykraja z Człopy w r. 1020. Dyplomatami stwierdzeni są: Bronisz od r. 1213 do 1237, Bogumił (Dzierzykraj) 1240—1252, Boguchwał 1252 (?), Przedpełko Łodzia 1252—73, Beniamin 1276—96, Tomisław 1277—93, Piotrko syn Prandoty 1297—99, Mikołaj Zaręba 1299, Sędziwój Zaręba, Dobrogost Nałęcz z Dzwonowa 1308—19, Przybysław z Wezenborka 1321—27, Wincenty z Szamotuł 1329—31, Mikołaj Doliwa z Biechowa 1334—38; Jarosław Grzymała 1340—1343, Maciej Borkowicz z Wezenborka 1346—1358, Pasko Doliwa 1360—70, Wincenty Doliwa z Kępy 1371—36, Bartosz z Wezenborka 1387—98, Sędziwój Świda Nałęcz 1397—1399 i t. d. Z pojawiania się tych dostojników nie można wnosić by istniało już wtedy województwo poznańskie w granicach późniejszych. Dokładniejsze wiadomości o jego obszarze mamy dopiero z r. 1458 w spisie miast i miasteczek, mających dostarczyć żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. Województwo poznańskie dostawiło 477 zbrojnych z następujących miast: Bnin (3), Brodnica pod Mosiną (1), Buk (15), Bytyn (1), Chwaliszew (część Poznania 4), Czarnków (6); Czempiń (3), Człopa (4), Dolsk (10), Drahim, Dupin (1), Głęboczek (Glamkoczecz pod Gośliną Murowaną 1), Górka Miejska (8), Gostyń (15), Grodzisk (12), Kamionna (3), Kazimierz (pod Szamotułami 3), Kębłów (4), Kościan (40), Kostrzyn (3), Krobia (10), Krzywiń (10), Książ (4), Kurnik (2), Lewica (pod Pszczewem 1), Lwówek (12), Międzychód (4), Międzyrzecz (15), Mosina (4), Oborniki (15), Obrzycko (1), Opalenica (1), Osieczna (10), Ostroróg (4), Ostrów (część Poznania 2), Pniewy (6), Poniec 8), Poznań (60), Przemęt (2), Rogoźno (15), Ryczywół (2), Rzydzyna (4), Rynarzewo (2), Sarnowa (4), Sieraków (6), Skoki (3), Skwirzyna (6), Szmigiel (7), Srebrna Górka (1), Szrem (20), Śródka (część Poznania 3), Stęszew (6), Stobnica (pod Obrzyckiem 3), Święciechowa 10), Szamotuły (12), Szubin (2), Trzciel (2), Ujście (10), Wałcz (10), Wieleń (1), Wielichowo (2), Wolsztyn (4), Wronki (10), Wschowa (20) i Zbąszyn (4). W r. 1524 dostarczać miały podwód wojennych następujące miasta ziemi (t. j. województwa) poznańskiej: Babimost, Czaplinek, Kamionna, Kopanica, Kościan, Kostrzyn, Krzywiń, Międzyrzecz, Mosina, Oborniki, Pobiedziska (należały do wojew. kaliskiego przed r. 1458), Poznań, Rogoźno, Skwirzyna, Szrem, Środa, Wieleń, Wronki i Wschowa (Kod. Wielkop. Raczyńskiego, str. 221). Podług obliczeń A. Pawińskiego (Polska XVI w.) obejmowało

wojew. poznańskie 293·61 mil kwadr., z których przypadało na pow. poznański 162·35, kościański, 92·27, wschowski 8·91 i wałecki 30·08 (ob. E. Calliera, Powiat Wałecki), i zajmowało pod tym względem drugie miejsce między województwami wielkopolskiemi. Województwo poznańskie liczyło wówczas podług tychże obliczeń 269 parafii, 62 miasta i 1313 wsi; na jedną parafią przypadało 1·09 mil kw., jedno miasto na 4·73 mil kw. i 4·4 wsi na jedną milę kw.; łanów kmiecych miało w 1571 r. 8497 czyli 28·9 na milę kw. (7860 odn. 26.7 w r. 1590). Na tym obszarze żyło 1816 zagrodników z rolą, 3658 bez roli, 478 komorników z bydłem i 2000 bez bydła, czyli mniej więcej jeden zagrodnik lub komornik na każdym łanie. Ludności wiejskiej było 151,100, miejskiej 53,000 czyli razem 204,000, na milę kwadr. przypadało około 700 głów (1300— w r. 1790). W r. 1771 liczyło woj, poznańskie 146 miast i 1241 wsi. Kwarty wpływało 48,207 złp. 13 gr. 13 den., hyberny 26,124 złp. 4 gr. i łanowego 5600 złp. Pogłówne żydowskie składały w ilości 39,826 złp. następujące miasta: Babimost, Brojce, Czarnków, Czempiń, Człopa, Frydlandek, Goślina Murowana, Grodzisk, Jutrosin z Dupinem, Kargowa, Leszno z Bojanowem, Lwówek, Międzychód, Międzyrzecz z wsiami, Oborniki, Obrzycko, Osieczna, Piła, Pniewy, Poznań, Rawicz, Rogoźno, Rostarzew, Sarnowa, Sieraków, Skwirzyna, Szrem, Stęszew, Swarzędz, Szlichtyngowa, Trzcianka, Trzciel, Tuczno, Wałcz, Wieleń, Wolsztyn, Wronki, Wschowa i Zbąszyń. Na obszarze woj. poznańskiego leżały starostwa: Babimost, Budzyń, Drahim (zastawione), Kopanica, Kościan, Międzyrzecz, Mosina, Nowy Dwór z pod Wałcza, Oborniki, Rogoźno, Szrem, Ujście, Wałcz i Wschowa; tudzież wójtostwa, sołectwa i inne królewszczyzny: Brojce, Budzyń, Dobrzyca (Borki) pod Piłą, Garbatka pod Rogoźnem, Gołęcin pod Poznaniem, Grójce pod Zbąszyniem, Jaroszewo pod Wałczem, Kęszyca pod Międzyrzeczem, Kłoda (Gappa) pod Wałczem, Łagiewniki pod Poznaniem, Modrze pod Stęszewem, Mosina, Oborniki, Ostrówki (Ostrowiec) pod Budzyniem, Podmokle pod Babimostem, Poznań (wsie miejskie i przedmieścia), Rataje pod Poznaniem, Rogoźno, Róża pod Wałczem, Sokołów pod Budzyniem, Szwecya pod Wałczem, Tarnowa pod Rogoźnem, Ujście, Wiesiołka pod Wałczem i Zegrze pod Poznaniem.

Rzplta chcąc wynagrodzić sobie stratę powiatu wałeckiego z zastawionem starostwem Drahimskiem uchwaliła na sejmie z r. 1791 powiększenie pow. wschowskiego i utworzenie nowego pow. międzyrzeckiego kosztem poznańskiego i kościańskiego. Powiat tedy międzyrzecki składały parafie: Międzyrzecz, Międzychód, Kopanica, Sieraków, Kwilcz, Lutomie, Pniewy, Chrzypsko, Łężec (Łężce), Lewica, Lubosz, Lwówek, Wierzbno, Łagowiec, Bledzew, Rokitno, Góraj, Przytocznia, Pszczew, Skwirzyna, Kaława, Stary Dwór, Chodziszew (Chociszew), Paradyż, Trzciel, Wytomyśl, Kargowa, Babimost, Brojce, Bukowiec, Opalenica, Grodzisk, Kręsko, Zbąszyń, Kamieniec, Kębłów, Niałek, Rakoniewice, Ruchocice, Wielichowo, Wolsztyn i Kosieczyn, a do pow. wschowskiego czyli ziemi wschowskiej dołączono: Brenno, Czestram (Golejewko), Chwałkowo, Dupin, Górkę Miejską, Gołaszyn, Krobię, Konary, Kołaczkowice, Kaszczor, Łaszczyn, Leszno, Morkowo, Niepart, Poniec, Pępowo, Pakosław, Przemęt, Rydzynę, Radomicko, Sarnowę, Skoraszewice, Szkaradów, Włoszakowice i Zakrzewo. Zanim podział woj. pozn. na powiaty: wałecki, poznański, kościański i wschowski się ustalił, istniały na tej przestrzeni okręgi kasztelańskie czyli kasztelanie, które z biegiem czasu straciły swe pierwotne znaczenie. O grodach kasztelańskich nadnoteckich wspomina Kronika Galla; w dyplomatach znachodzimy następujące kasztelanie z kasztelanami: Szrem (1212), Poznań (1213), Wieleń nadnotecki (1213), Santok (1225), Międzyrzecz (1230), Ujście (1231), Zbąszyń (1231), Obrzycko (1238), Krzywiń (1242), Przemęt (1242), Czarnków (1244), Rogoźno (1248), Brody (1250), Radzim (1256), Krobia (1258), Książ (1273), Drożyn (1286), Wschowa (1289), Karzec (1293), i Modrze (1380). Kasztelanie: międzyrzecka, zbąszyńska, przemęcka i krzywińska graniczyły niegdyś z sobą (ob. Kod. Wielk., IV. 380—3). O obszarach kasztelanii poznańskiej źródła dziejowe żadnych nam nie przechowały szczegółów. W wątpliwych przywilejach księcia Mieszka z r. 1181 i 1186 występuje kasztelan Bronisz, o którym nie wiadomo, czy dzierżył kasztelanią poznańską. Pierwszym natomiast niewątpliwym kasztelanem poznańskim był Jarosz między r. 1213 i 1233; równocześnie z Jaroszem t. j. w r. 1232 i 1233 urzędują Wojciech i Jakub; po nich następują: Cecirad 1236—7; Gothard 1238 r. Tomasz 1242—6 (1248); Przedpełko Łodzia 1246—1252; Boguchwał 1251—1266; Beniamin (?) r. 1257; Piotr, syn Prandoty r. 1278; Tomisław Nałęcz z Szamotuł r. 1279—1287; Piotrko (Prandota) 1283—1296 (!); Sędziwój Zaręba 1298—1316 (!), Przedpełko 1299—1323; Fryderyk 1301; Piotr Szymonowicz 1324—9; Jarosław Grzymała z Iwna 1334—8; Andrzej Orla z Koszanowa 1340—3; Tomisław (1346); Przecław Grzymała z Gułtów 1348—1359; Wierzbięta Niesób z Paniewic r. 1360—9; Wawrzyniec Zaręba 1370—7; Domarat Grzymała z Iwna 1382—1397; Mościc z Stęszewa

1419—1424 itd. Z wymienionych powyżej kasztelanii utrzymały się do upadku Polski jedna większa t. j. poznańska i 6 mniejszych: Krzywiń, Międzyrzec, Rogoźno, Przemęt, Szrem i Santok „in partibus infidelium“. Kasztelania santocka dawno już była odpadła od Polski, gdy jeszcze mianowano kasztelanów santockich. Drugą podobną kasztelanią nad Notecią był Drzeń (Drezdenko) między r. 1251 i 1299 (ob. E. Calliera Szkice geograf. histor. 23—40). Gród Sądową Wolę (Sandowe!) po prawym brzegu Baryczy, pod Wąsoszem zabrali książęta szląscy. Powiat wałecki nie miał grodów kasztelańskich. Woj. poznańskie miało 9 senatorów t. j. 6 kasztelanów mniejszych, kasztelana, wojewodę i biskupa poznańskich; posłów na sejm wybierało ośmiu (po pierwszym podziale Polski). Sejmiki odbywały się w Kole, a od r. 1574 w Środzie. *Burgrabią* poznańskim był Józef w r. 1370, Przecław r. 1399, Jan Stamet r. 1630, Maciej z Pigłowic Pigłowski 1646; *chorążym*: Wisław w r. 1232, Dobrogost Poraj Milesicz z Górki Targowej r. 1343, Dzierzko Grzymała z Bieganowa r. 1386—1390, Pasko Doliwa z Krajkowa r. 1392, Jarosław r. 1410, Ludwik Szołdrski r. 1715; *cześnikiem*: Boguchwał 1198—1209, Tomisław (1246) 1256—1271, Wincenty 1272, Chrosla Depsk 1278, Piotrko 1280—7, Sędziwój 1291, Peregryn 1323, Wit 1352—1365; *kanclerzem*: Wincenty Przedpełkowicz r. 1277—1287, Andrzej 1290, Otto 1335—1346; *łowczym*: Jan 1198 odn. 1209, Bronisz 1231, Wawrzyniec 1232, Przecław syn Dzierzysława 1246, Pakosław 1246—1252, Bodzanta 1268, Marcin 1273, Jan 1278—1286, Dobiesław 1335, Pasko 1378, Andrzej Borek z Ptaszkowa; *miecznikiem*: Przecław 1352, Jan z Buina 1432, Franciszek Rydzyński 1657; *podczaszym*: Drogomił ok. r. 1258, Janusz 1279—1285, Peregryn z Komorowa 1326, Niemierza 1352, Tomisław 1360—1, Janko z Czarnkowa 1367—1372, Frącko 1398, Mroczko z Kleszczewa 1438, Łukasz z Górki 1438; *podkomorzym*: Benianus 1245, Bodzanta 1247, Andrzej 1257—9, Wincenty 1257—8, Mikołaj Przedpełkowicz Łodzia 1260—8, Albertus Kirstini 1275, Bogusław Domaradowicz 1277—1294, Wojciech 1295—9, Sędziwój Zaręba z Sławska 1282, Jan 1322, Janusz 1324, Wincenty Grzymała z Smogulca 1335, Presopasius 1348, Dzierzko z Chycin 1359, Sędziwój Pałuka z Szubina 1370—2, Świętosław Pałuka 1376—1389, Jan, starosta wieluński 1395, Pasko 1405, Piotr Korzbok 1422—8, Ściborz z Ponieca 1450, Jan Górka 1467—1475, Andrzej Górski 1479, Jan Krzycki 1547, Krzysztof Grzymułtowski 1657; *podkoniuszym*: Gamlet r. 1359—1361, Dzierzko 1370, *podłowczym*: Świętosław Pantha (Pięta?) 1352, Gerward z Słomowa 1370—2, Przybko 1379; *podsędkiem*: Szymon r. 1256, Dzierzykraj 1278, Jan 1287, Jarosław 1295, Jarogniew 1300, Jaracz 1302, Daszon 1366—8, Mikołaj 1381—1392, Piotr z Łęgu 1393—7, Jakusz 1398; *podstolim*: Andrzej r. 1256, Stefan z Górki 1335, Świętosław 1360, Stefan z Trląga 1376—9, Stefan z Głogówca 1395, Rafał z Gołuchowa 1434; *sędzią*: Domarad 1198—1256 (?), Dzierzykraj 1232—1256, Wojciech 1236, Hercembold 1246, Eustachy 1259—1263, Bodzanta 1266, Blizbor 1275, Mikołaj Łodzia 1277—1284, Gniewomir 1277—1296, Piotrko 1286, Bogusław 1395—9, Wojciech, syn Krystyna 1308—9, Piotr Drogosławicz 1319—1323, Wojsław Borek z Gryżyny 1323—1335, Mikołaj Grzymała z Błażejowa 1340—1362, Domabars 1363, Dobiesław 1364, Tomisław 1364, Przecław z Prusinowa 1364—1375, Jan Nałęcz z Czarnkowa 1377—1399, Mikołaj z Czarnkowa 1410—4, Piotr Skora z Gaju 1442; *skarbnikiem*: Floryan 1352, Stanisław 1357—1364, Michał z Parska 1378, Piotr z Świątkowa 1380; *starostą*: Boguszko do Wizemburg r. 1306, Włodzimirz 1308, Maćko, woj. poznański 1348, Wierzbięta 1364 (starostami poznańskiemi zwano też starostów czyli generałów wielkopolskich); *stolnikiem*: Piotrko Prandocicz r. 1275, Dobrogost 1298, Tomasz 1303, Dobrogost 1326, Gerward 1374, Gerward z Słomowa 1396; *syndykiem* (procurator) Janko r. 1280, Krzyżan 1290—2; *włódarzem*: Henryk r. 1255, Janko 1284, Czesanta 1326—9; *wojskim*: Lutolf r. 1253, Jan Chrzciciel Kurski 1651, Bolesław Bojanowski 1686.

Województwo pozn. graniczyło na południu z Szląskiem i płd.-zach. kończyną woj. kaliskiego, na zachodzie z Brandenburgią, na północy z Pomorzem, a na wschodzie z woj. kaliskiem tudzież nowo utworzonem woj. gnieźnieńskiem. Mapa woj. pozn. znajduje się w atlasie Blaeviuszów (1645), w Galérie agréable Piotra van der Aa (ok. r. 1735) i innych. G. Freudenhamerus wydał r. 1645 w Amsterdamie „Palatinatus Posnaniensis in Majori Polonia“; tej mapy znamy 3 późniejsze wydania. Zachodnie kresy województwa tego, narażone na „Erwerbungs-sucht“ margrafów brandenburskich, a nie bronione należycie przez Rzpltę polską, ulegały częstym zmianom na jej niekorzyść. Tak odpadły np. Lubrza (Łubielowo, Lubenaw, Liebenau) i Żyrsko (Czern na mapie Zanoniego, Sehern, (Seeren) pod Paradyżem, Szaromyśl (Szermeisel, Schermeisel) na zachód od Międzyrzecza itd.

Herb woj. pozn. wyobraża orła białego bez korony, w polu czerwonem. Dzieje jego zlewają się z dziejami Wielkopolski.

Kamera poznańska (Kammer-Departement) istniała od r. 1793 do 1807, czyli od drugiego

podziału Rzpltej do zawarcia traktatu tylżyckiego; składała się z 6 inspekcyi celnych (Gniezno, Międzyrzecz, Poznań, Pyzdry, Włocławek i Wschowa) i z 17 powiatów: Babimost, Brześć Kujawski, Gniezno, Kościan, Kowal, Krobia, Krotoszyn, Międzyrzecz, Oborniki, Powidz, Poznań, Pyzdry, Radziejów Kujawski, Szrem, Środa, Wągrowiec i Wschowa. Do inspekcyi międzyrzeckiej przyłączono: Świebodzin, Ołobok i Lubrzę z okręgami. Mapę kamery poznańskiej wydali w r. 1799 Hopfgarten i Sotzmann, opisem jej zajmowali się Sirisa-Huebner w r. 1798 i Holsche w r. 1800—1807.

Departament poznański istniał od r. 1807 do 1815, jako część księstwa warszawskiego; składał się z 14 powiatów i 8 zgromadzeń gminnych. Miasta powiatowe były: Babimost, Gniezno, Kościan, Krobia, Krotoszyn, Międzyrzecz, Oborniki, Powidz, Poznań, Pyzdry, Szrem, Środa, Wągrowiec i Wschowa. Zgromadzenia gminne tworzyły się z dwóch powiatów; miasto Poznań tworzyło tylko jedną całość. Obszar departamentu był mniej więcej ten sam co późniejszego okręgu regencyjnego, w miejsce bowiem pow. gnieźnieńskiego i wągrowieckiego weszły pow. odolanowski i ostrzeszowski, które za księstwa warszawskiego wchodziły w skład departamentu kaliskiego. Miast i miasteczek było 80 szlacheckich i 23 narodowych, mieszczących w sobie 20,000 dm., 3,600 stodół, 260 kościołów, 3,000 placów pustych i 160,000 mk., w tem 32,000 żydów i 450 zakonników. Leśnictw narodowych było 15, zagajeń 50,000 mr., dóbr narodowych 36, szlacheckich 1100, włościan 400,000 w 60,000 dm., szlachty dziedzicznej 800, bez majątków 500. Biblioteka Raczyńskich posiada w rękopisie „Mapę topograficzną, wojskową i statystyczną części Wielkopolski, która dziś departament poznański składa, wyd. p. E. Raczyńskiego 1807—12, rysował E. Gaul".

Okręg rejencyjny poznański na płn. graniczy z okr. bydgoskim, na zach. z Brandenburgią, na płd. z Szląskiem, a na wsch. z królestwem polskiem. Obszar okręgu wynosi 1,750,644 ha (Jahrbuch fuer die amtliche Statistik 1883, str. 13 i 17). W r. 1880 było 5331 osad i 103,690 dm. Cały obszar składa się z 1,102,391 ha roli, 352,396 ha lasów, 138,197 ha łąk, 67,103 ha pastwisk, 43,156 ha dróg i t. p., 22,392 ha wody, 16,891 ha pod dziedzińcami i zabudowaniami, 7876 ha nieużyt., 158 ha winnic. Czysty dochód z tych obszarów oblicza się na 14,097,704 mrk, t. j. 13,302,838 mrk z 1,659,777 ha wiejskich i 794,866 mrk z 90,903 ha miejskich. Stosunek jakości ziemi do czystego dochodu przedstawia się w następujący sposób: 61·3% roli (10·2 mrk z ha), 21·3% lasów (2·7 mrk), 8·1% łąk (12·6 mrk), 4·2% pastwisk (3·9 mrk) i 0·5% ogrodów (19·5 mrk), czyli w przecięciu 8·1 mrk czystego dochodu z ha. Lasów dominialnych jest 276,934 ha, rządowych 68,357 ha, gminnych 4864 ha, zakładowych 2191 ha i spółkowych 50 ha. Lasy rządowe składają się z 63,577 ha sośniny i modrzewia, 1438 ha dębiny, 1181 ha olszyny i brzeziny, 593 ha buczyny, 250 ha jedliny i świerczyny i 1318 ha nieoznaczonych. Tak zwane domeny królewskie, których jest 52 w okręgu, obejmują 17,596 ha. W 1843 r. było 848,402 mk., t. j. 571,763 katol., 221,798 protest., 54,787 żyd., 1 menonita i 53 greków; w 1867 r. 986,443 mk.; w 1871 r. 1,017,194 mk., t. j. 695,897 katol., 280,518 protest., 40,224 żyd. i 555 innych chrześcian; w 1875 r. 1,033,747 mk. a w 1880 r. 1,095,873 mk., t. j. 772,187 katol., 281,982 ewang., 36,570 żyd., 1569 luter., 1372 reform., 1166 bezwyznaniowych i wątpliwych, 888 staroluter., 57 katol. greck., 27 baptys., 22 dysyden., 16 wolnodumców, 13 unitów protestanckich, 2 menonitów, 1 hernhuta i 1 starorefor.; co do płci było 570,039 kob. i 525,834 męż.; co do stanu: 185,938 zamężnych, 181,335 żonatych, 47,745 wdów, 11,045 wdowców, 836 rozwiedz. kob., 399 rozw. męż., 335,520 niezam. kob., 333,055 nież. męż. W latach od 70 do 80 lat niewiast 10,226 a mężcz. 7834, od 80 do 90 lat kob. 2681 a męż. 1635, od 90 do 100 lat kob. 346, a męż. 158, przeszło 100 lat miało kob. 30 a męż. 24. Było też 875 obłąkanych męż. i 878 kob., 812 głuchoniemych męż. i 685 kob., 371 ociemniałych męż. i 499 kob. W r. 1881 urodziło się 23,204 chłop. i 22110 dziew., w tem 1385 chłop. i 1371 dziew. nieślubnych; nieżywych 832 chłop. i 640 dziew., w tem 78 chłop. i 68 dziew. nieprawego łoża. Umarło 30,538 osób. Związków małżeńskich zawarto 7982; z tych 5486 katolickich, 1816 protestanckich, 406 mieszanych chrześc., 270 żydowskich, 2 chrześc.-żydowskich i 2 nieokreślone. W r. 1883 było 1,075,537 owiec, 408,678 bydła rogatego, 290,000 nierogacizny, 128,212 koni, 45,649 kóz, 724 osłów, 40 mułów i 53,657 ulów z pszczołami. W r. 1883—4 rozpisanych było podatków: 1,310,850 mrk gruntowego, 810,075 mrk pogłównego, 611,400 mrk podymnego, 561,427 mrk dochodowego i 448,632 mrk procederowego, czyli razem 3,742,384 marek. Okręgów miejskich jest 89, wiejskich 2120 i dominialnych 1185, urzędów stanu cywilnego 257, t. j. 22 z ludnością miejską, 169 z wiejską i 66 z mieszaną. Powiatów było dotąd 18, a według nowego podziału jest ich 28 z miastami: Gostyń, Grodzisk, Jarocin, Kępno, Kościan, Koźmin, Krotoszyn, Leszno, Lutomyśl, Międzychód, Międzyrzec, Oborniki, Odolanów, Ostrów, Ostrzeszów, Pleszew, Po-

znań miasto, poznańsko-wschodni, poznańsko-zachodni powiat, Rawicz, Skwirzyna, Szmigiel, Szrem, Środa, Szamotuły, Wolsztyn, Września i Wschowa. Z dawniejszych powiatów zaginęły: babimoski, bukowski i krobski, a powstały nowe: gostyński, grodziski, jarociński, kępiński, koźmiński, leszczyński, lutomyślski (Neutomischel), ostrowski, poznański, rawicki, skwirzyński, szmigielski i wolsztyński. Kościołów katolickich było w 1867 r. 365 paraf. i 74 filial.; probosz. 351 a wikaryuszów 153; kościołów protest. 107 a synagog 100. Seminaryów nauczycielskich 3 katol. i 2 protest.: seminarzystów 337 katol. i 241 prot.; pensyonatów żeńskich: 1 królewski, 3 miejskie i 8 prywatnych; uczennic 1509 (w r. 1881). Za kładów dla obłąkanych 3 (1 prywatny). Lekarzy w 1882 r. 197, wraz z wojskowymi.

W. księstwo poznańskie (Provinz Posen) rozciąga się między 53° 27′ 50″ a 51° 7′ 32″ płn. szer. i 36° 17′ 51″ a 32° 56′ 53″ wschod. dług. Najdłuższy dzień trwa 16 godz. 57 min. a najdłuższa noc 16 godz. 36 min. Temperatura przeciętna wynosi + 7·6 (Bydgoszcz) do 8° C, opady 505 do 514 (Bydgoszcz) mlm.; wiatry wieją zwykle od zachodu. Stacye meteorologiczne istnieją w Poznaniu i Bydgoszczy. Księztwo graniczy na północy z pow. świeckim, tucholskim, złotowskim i wałeckim, na zachodzie z Brandenburgią, na południu z Szlązkiem, a na wschodzie z Wisłą i królestwem polskiem; obszaru ma 2,895,436 ha (525¾ mil kwadr.). Największa długość od południa ku północy wynosi 260 klm., a największa szerokość od zachodu ku wschodowi 205 klm. Odłam ten dawnej Rzpltej, utworzony w r. 1815 na mocy traktatów wiedeńskich, składa się z całych prawie województw poznańskiego i gnieźnieńskiego, tudzież z części sieradzkiego, kaliskiego, inowrocławskiego i brzesko-kujawskiego. Północne kończyny woj. poznańskiego i gnieźnieńskiego (pow. wałecki i złotowski), nie objęte granicami księstwa warszawskiego, pozostały przy koronie pruskiej od r. 1772, zastawione zaś starostwo drahimskie wcielono wówczas do „pruskiego“ Pomorza. Herb w. ks. poznańskiego wyobraża orła czarnego pruskiego z orzełkiem białym w czerwonem polu na piersiach. Powierzchnia przedstawia płaszczyznę falistą, wyniosłą na północy, z odnogą wzgórzystą na połud. kończynie i z płaskowzgórzem w środku. Drobne pasma wzgórz ciągną się po obu brzegach Brdy, Wisły, Noteci, Warty, Obry i Baryczy. Wybitniejszą nieco postać przybierają pagórki od Janówca ku Kcyni, odkąd zwolna spadają ku łęgom noteckim. Z węzła wodnego w piaszczystym płaskowzgórzu około Trzemeszna (121 mt.) rozchodzą się strumienie do Warty i Noteci. Pasmo południowe od Miksztata poza Ostrzeszów, w związku z wyżyną krakowsko-wieluńską, łączy się z górami Trzebnickiemi na Szlązku. Wznoszenia i pochylania się powierzchni uwydatniają dane oparte na najnowszych pomiarach:

a) Obszar: *Krajenka — Wągrówiec — Poznań — Kostrzyn — Pleszew — Kępno — Siemianice.* Krajenka (pow. złotowski) wznosi się 99.2 mt. n. p. m., Wysoka 108·6 mt., Grobla Notecka 51·7 mt., Toniszewo 95 mt., okolica Wągrówca 84·6 mt., między Studzieńcem a Łoskoniem 107 mt., pod Gośliną Murowaną 85·8 mt., pod Owińskami 70·8 mt., Kostrzyn 103 mt., Kłony 107·8 mt., Środa 77·4 mt., Nowe Miasto nad Wartą 69·5 mt., okolica Jarocina 108·8 do 132 mt., Pleszew 128·3—119 mt., Szczury 149.7 mt., Ostrowo 131 mt., przed Przygodzicami 149·3 mt., Przygodzice 136·2 mt., Ostrzeszów 198·8 mt., Kochłów 219 mt., Kępno 170 mt, Słupia 135·6 do 200·5 mt. i Siemianice 182·3 mt. Wzgórza ostrzeszowskie wznoszą się na 225 do 232 mt.; między Turzą a Myjomicami 187 mt., pod Olszową 185 mt., pod Maryjanką 180 mt., pod Osinami 173 mt. a pod Kuźnicą Słupską 170 mt.

b) Obszar: *Piła — Wyrzysko — Nakło.* Piła wznosi się około 62 mt., Pobórka 98 mt., Koszutowo 97·7 mt., Wyrzysko 67·9 do 87·7 mt., Mrozówka 66·4 mt., Mrozowo 93 mt., Sadki 95·5 mt., Śmielin 96·5 do 101 mt., Nakło 63·2 mt., Trzeciewnica 110·9 mt., las Strzelewski 72 mt., Kruszyn 79 mt., Okole 45·6 mt., przedmieście Kujawskie w Bydgoszczy 66 mt. Na tej przestrzeni, po prawym brzegu Noteci, ciągną się t. zw. Góry Wyrzyskie (Lich-Berge) od Fordonia z nad Wisły, na Nakło i Wyrzysko, poza Miasteczko ku Pile, wznoszące się w okolicy Osieka i Krostkowa 194 mt. Inne znaczniejsze wzgórza znachodzimy tu pod Wysoką (156 mt.), Bługowem (135), Pobórką (135), górą Zduńską (Toepferberg, 117 mt.)

c) Obszar: *Bydgoszcz — Łabiszyn — Barcin — Mogilno — Wilatowo — Trzemeszno — Gniezno — Kostrzyn.* Pod Bydgoszczą w stronie południ. 37·5 mt., za Glinkami w lesie 71·7 do 83·7 mt, pod Chmielnikami 71·7 mt., między Kanią a Barcinem 103 mt., przy moście Barcińskim 78 mt., pierwszy znak niwelacyjny za mostem 100·5 mt, między Szczepanowem a Szczepankowem 97·2 mt., Szczepankowo 105·5 mt., Słaboszewko 102·5 mt., Dąbrowa 110·2 mt, za Mogilnem 92 mt., Żabno 100 mt, przy młynie Wilatowskim 95·7 mt., Lubin 128·8 mt. i 114·5 mt., Trzemeszno 108 do 114·6 mt., Lulkowo 128·9 mt., Jankowo 101·3 mt., Jankówko 122·7 mt., między Łubowem a Chwałkowem 117·3 mt., na zachód od Czachórek 123·9 mt., na zachód od Sannik 100 mt., Iwno 105·6 mt., Kostrzyn 103·2 mt.

d) Obszar: *Kostrzyn — Swarzędz — Poznań.*

Na zachód od Kostrzyna 99·7, między Kostrzynem a Paczkowem 95·6, Paczkowo 101·8 mt., przy bramie bydgoskiej w Poznaniu 57·5 mt.

e) Obszar: *Poznań — Pniewy — Kamionna — Skwirzyna.* Jerzyce 92·9 mt., Michałowo 93·4 mt., Swadzim 88 mt., Tarnowo 97·4 mt., Rumianek 78,6 mt., Młodawsko 97,7 mt., Bytyń 92 i 94·9 mt., Wilczyn 108·7 mt., Chełmno 98·9 mt., na zachód od Pniew 99·4 mt., Lubosz 98·5 mt., między Luboszem a Orzeszkowem 105·7 mt, Rozbitek-Kamionna 100·2 i 106·7 mt., na wschód od Kamionny 69·4 mt., a na zachód 71.8 mt., Górzyn 74·9 i 50·4 mt., na wysokości Goraja 67·7 mt., na zachód od Złotej Łodzi 55·3 mt., Chełmsko (Chemsko) 69·5, Skwirzyna 22·8 i 28·3 mt.

f) Obszar: *Pleszew — Dobrzyca — Koźmin — Pogorzela — Gostyń — Leszno — Wschowa.* Pleszew 128·2 i 139·7 mt., Kowalew 150·5 mt., Fabianów 147 mt., Augustynów 145·8 mt., Dobrzyca 150·3 mt., Koźmin 138·5 mt., Pogorzela 133·5 mt., Bielawy 134·55 mt., Gostyń 90·3 do 118·6 mt., Gola 114·5 mt., Płaczkowo 122·6 mt., Garzyn 112·7 mt., Kąkolewo 113·7 mt., Leszno 94 mt., Lasocice 89 mt., Stare Długie 103·2 mt., Dębowa Łęka 94·5 mt., Wschowa 104·6 i 90·8 mt., Andrychowice 85·6 mt., Górczyno 79·8 mt.

g) Obszar: *Poznań — Stęszew — Kościan — Szmigiel — Leszno — Rydzyna — Bojanowo — Rawicz.* W Poznaniu na Świętym Marcinie 81·2 mt., Górczyn 84·2 mt., Junikowo 69·5 mt., Kotowo 81·9 mt., Rosnowskie Holendry 95·9 mt., Stęszewo 69·5 mt., Zamysłowo 84·5 mt., Piotrowo 68·8 mt., Głuchowo 72 mt., Kiełczew 75·3 mt., Kościan 69·3 mt., Ponin 87·2 mt., Szmigiel 102·1 mt., Radomice 89·5 do 101 mt., Lipno 115 mt., Leszno 94 mt., Rzydzyna 85·3 mt., Bojanowo 113·3 mt., Izbice 91·8 mt., Rawicz 97·3 mt.

Rzeki mają główny spadek ku zachodowi i płn. zachodowi. *Wisła* odgranicza płn.-wschodnią część księztwa od ziemi chełmińskiej na przestrzeni około 44 klm. Zbliża się do granicy na 9 klm. poniżej Torunia i opuszcza ją pod Złą Wsią o 11 klm. na płn.-wschód od Fordonia; na tej przestrzeni przyjmuje rzekę Zieloną pod Katarzynkami, naprzeciw Starego Torunia i Brdę na wschód od Bydgoszczy. *Zielona rzeka* powstaje pod Wielką Dąbrową, na północ od Inowrocławia, i płynie od zachodu ku wschodowi na przestrzeni około 20 klm. *Brda* płynie z Pomorza od północy ku południowi, wchodzi do księztwa pod Lachowem przy spływie z Sępolną, oblewa Koronowo i Bydgoszcz, gdzie prostym kątem skręca ku wschodowi; spławną jest (30 ton) od Jaksic do Bydgoszczy na przestrzeni 3 klm. i ztąd do Wisły (125 ton) na przestrzeni 13 klm.; długość biegu jej w granicach księstwa wynosi przeszło 50 klm.; kanał bydgoski łączy ją z Notecią od Bydgoszczy do Nakła. *Struga* płynie od Pruszcza z pow. świeckiego w kierunku zachod.-południ. około 20 klm. w granicach pow. bydgoskiego i uchodzi do Brdy pod Łączyskami o 10 klm. na południe od Koronowa. *Warta* wchodzi do pow. wrzesińskiego pod Paruchowem, poniżej Pyzdr, płynie od wschodu ku zachodowi na Nowe Miasto i Szrem, gdzie skręca ku północy, minąwszy zaś Poznań, pod Radzimiem zwraca się znów ku zachodowi i opuszcza księztwo pod Czajką, poniżej Skwirzyny, o 10 klm. przed złączeniem się z Notecią. Podług nowego podziału rozgranicza pow. wrzesiński od jarocińskiego, średzki od jarocińskiego i szremskiego, tudzież oba powiaty poznańskie, płynie przez pow. szremski, poznańsko-wschodni, rogoziński, szamotulski, sierakowski i skwirzyński. Spławną jest na całej przestrzeni od granicy królestwa polskiego do ujścia Noteci; nosi szkuty (o 100 do 120 ton); poziom jej przy granicy królestwa 85 mt., przy ujściu Noteci 20 mt., w Kistrzynie czyli Kościerzynie 12 mt., a szerokość w tych miejscach wynosi 78·125 i 180 mt. Warta przyjmuje na tej przestrzeni z lewego brzegu: Prosnę, Lutynię, Niegutkę, Mosinkę, Ciemną Rzekę, Bogdankę, Wierzbak, Samicę Kiekrską i Szamotulską, Ostrorożankę, Kwilcz, Kamionnę i Obrę, a z prawego: Wrześnię, Maskawę, Cybinę, Główną, Stawisko, Owińską Strugę, Goślinkę, Wełnę i inne drobne. *Noteć* poza granicami w. ks. poznańskiego. *Prosna* płynie od południa ku północy, z małą przerwą pod Kaliszem odgranicza od Siemianic aż do ujścia swego pod Paruchowem w. ks. poznańskie od królestwa polskiego na przestrzeni około 140 klm.; z lewego brzegu przyjmuje Pratwę, Niesób (Janica), Rudnicę, Porajówkę, Ołoboczkę, Trzemnę (Bóbr), Sowinkę, Ner czyli Strugę, Korzkiewkę, Strydzewkę i strugi bezimienne. *Lutynia* bierze początek na południe-zachód od Pleszewa i z dopływami zdąża ku północy; uchodzi dwoma ramionami między Nowem Miastem a Pyzdrami, przebiegłszy około 40 klm. *Niegutka* powstaje w Włościejówkach, mija Książ i ubiegłszy 10 klm. uchodzi naprzeciw Kotowa. *Mosinka* pod Mosiną kanałem połączoną jest z Obrą. *Ciemna Rzeka* płynie od Dąbrówki w kierunku płd.-wschodnim i ubiegłszy 12 klm. uchodzi pod Łęczycą, na południe od Poznania. W Poznaniu uchodzą *Bogdanka* i *Wierzbak. Samica Kiekrska* wypływa z jeziora Kiekrz, płynie od południa ku północy i ubiegłszy około 22 klm. uchodzi naprzeciw Kiszewa. *Samica Szamotulska* powstaje w jeziorze Lusowskiem, na zachód od Poznania, płynie przez Szamotuły i ubiegłszy do 36 klm. uchodzi pod Obrzyckiem.

Ostrorożanka bierze początek pod Szczepami, na zachód od Szamotuł, płynie w kierunku płn.-zachodnim i uchodzi pod Wartosławiem, przebiegłszy około 18 klm. *Kwilcz* powstaje w pobliżu Kwilcza, płynie ku północy i wyszedłszy z jeziora Lutomskiego, uchodzi pod Sierakowem; długość biegu wynosi 14 klm. *Kamionna* bierze początek pod Lewicą, na wschód od Pszczewa, i uchodzi pod Międzychodem, przebiegłszy 18 klm. *Obra*, połączona różnemi kanałami z Odrą i Wartą, płynie od Koźmina ku zachodowi; minąwszy Kopanicę skręca ku północy, przepływa przez jez. Chobienickie, Zbąszyńskie i Trzciel, gdzie zwraca się ku zachodowi, a od Międzyrzecza znów ku północy, zasilana dopływami, uchodzi pod Skwirzyną; spławną jest od Zbąszynia aż do ujścia. Porzecze jej zajmuje powiaty (now. podziału) Gostyń, Kościan, Szmigiel, Wolsztyn, Grodzisk, Lutomyśl i Międzyrzecz. Z prawych dopływów Warty ważniejsze są: *Września* płynie pod Pawłowa (na płd.-zach. od Gniezna) i uchodzi poniżej Szamarzewa, przebiegłszy około 40 klm. *Maskawa* powstaje z połączenia licznych strumieni, spływających od Nekli, Wrześni i Miłosławia, rozdziela się pod Pierzchnem Nietrzanowskiem i dwoma ramionami zdąża do Warty; południowe uchodzi pod Kępą Zaniemyślską, a północne, zasilone Kopylem (Kopla), odpływem jeziora Bnińskiego, poniżej Głuszyny, na południe od Poznania. *Cybina* powstaje w Lednicy, jeziorze pod Pobiedziskami, uchodzi tuż pod Poznaniem, ubiegłszy 31 klm. *Główna* bierze początek pod wsią Główną, w pobliżu Pobiedzisk, płynie równolegle z Cybiną i uchodzi z nią, przebiegłszy przestrzeń 25 klm. *Stawisko* i *struga Owińska*, nieznaczne strumienie, uchodzą poniżej Poznania. *Goślinka* powstaje w jeziorku pod Czarnemi Holendrami i uchodzi w pobliżu Gośliny Murowanej ubiegłszy 11 klm. *Wełna* bierze początek między Gnieznem a Trzemesznem, i wychodząc z jeziora Rogowskiego, skręca ku zachodowi i uchodzi pod Obornikami, ubiegłszy przeszło 90 klm. *Noteć* wydobywszy się z Gopła, płynie w kierunku płn.-zachodnim popod Nakło, gdzie połączona bydgoskim kanałem z Brdą, dąży ku zachodowi, uchodzi pod Santokiem, poza granicami w. ks. poznańskiego. Spławna od Nakła do Santoka na przestrzeni 202 klm. (158 klm. w księztwie) dla statków noszących do 125 ton ciężaru; od młyna Turskiego do Nakła (12 klm.) nosi tylko drobne łodzie o 30 ton. Z jej dopływów jedna *Drawa* tylko jest spławną od Osieczna (Wesołów, Hochzeit) do ujścia swego na przestrzeni 27 klm.; nosi statki z ciężarem 100 do 120 ton i odgranicza na tej przestrzeni w. ks. poznańskie od Brandenburgii. *Rokitka*, *Łobzanka* i *Głda*, któremi Noteć zasila się z prawego brzegu, spływają z wyżyn pomorskich. *Barycz*, prawy dopływ Odry, powstaje w lesie wysockim, na północ od Miksztata; płynie na Przygodzicę, Górkę, Odolanów i Uciechów, gdzie wchodzi do Szlązka, przebiegłszy przestrzeń około 30 klm. w granicach w. ks. poznańskiego. Kanały obrzańskie łączą Obrę i Wartę z Odrą, kanał Bachorzy na Kujawach Noteć z Zgłowiączką i Wisłą, a kanał bydgoski Noteć z Brdą i Wisłą. *Jezior* i stawów znajduje się 1095. Większa ich część potraciła swe nazwy pierwotne i nosi zwykle miano od wsi pobliskiej. Największem jeziorem jest Gopło, przez które płynie Noteć, zasilana z lewego porzecza jeziorami w okolicy Pakości, ciągnącemi się od Skorzęcina (Niedzięgiel) i Trzemoszna pod Gębice, poza Kwieciszew, Pturskiem na zachód od Barcina, odpływami sieci jezior Żnińskich, Margonińskiego, Chodzieskiego i innych. Na prawem jej porzeczu poznańskiem znachodzimy pomniejsze tylko stawy, utworzone jej dopływami i jezioro „Głusza“, 123 mt. nad poziomem morza, na zachód od Koronowa. Do Warty z prawego brzegu spływają: sięgająca pod Wojcin (na południe od Strzelna) sieć jezior Powidzkich, jeziora Zaniemyślskie, Bnińskie i Kurnickie, Lednica i Swarzędzkie, przez które płynie Cybina, Wrączyńskie i inne, łączące się z Główną, Strzyżewskie i Rogowskie, przez które płynie Wełna, przyjmująca odpływy jezior z pod Wapna, Łekna, Gołańczy i Żonia, sieć jezior z pod Łopienna, Kłecka, Kiszkowa i Skok, zciągających się do Wełnianki, tudzież liczne jeziorka naprzeciw Wartosławia, Sierakowa i Międzychoda. Do lewego brzegu Warty odpływają jeziora Dolskie i Szremskie, Kiekrz i Lusowskie, w których poczynają się dwie Samice, Wielkie, Chrzypsko, Lutomskie i inne w okolicy Sierakowa, Kamionny i Międzychoda. Jezioro Bytyńskie, na wschód od Pniew, nie ma odpływu. Do kanału obrzańskiego odnośnie do Obry z prawego brzegu spływają jeziora: Niepruszewskie z swą siecią, Strykowskie, Wolsztyńskie, Lubikowskie z Pszczewskiem i Rokitno. Jeziora Głębokie i Trawne na północ od Międzyrzecza, nie mają odpływu. Z lewego brzegu przyjmuje Obra odpływy jezior „Zbęch“, Wonieskiego i Brenna z sieciami swemi, Paklicy i Kurska. Do Obrzycy, która wypływa z jeziora Orchowego, zasilanego przez Wilcze, odprowadza Zgniła Obra wodę z jeziora Wojnowskiego (Kramsko). Barycz wreszcie, tworząca w swym biegu kilka stawów, przyjmuje z lewego brzegu odpływy jezior Dębnickich i Granowieckich. Lewe porzecze Prosny nie ma żadnych jezior znaczniejszych.

Łęgi obszerne ciągną się wzdłuż Noteci, Obry i Baryczy. W powiecie obornickim spoty-

kamy bagno Kończak i łąki bagniste Płonkami zwane; w powiecie inowrocławskim poczyna się Bachorza i ciągnie popod Brześć Kujawski.

Pod względem geologicznym stanowi obszar w. ks. poznańskiego część kotliny napływowej, która zamkniętą jest od południa przez wyżynę małopolską, od północy przez wał pojezierza nadbałtyckiego. Kotlinę tę wypełniają warstwy glin, marglów, piasków, torfów, i rud błotnych. W takich warunkach kotlina ta nie może obfitować w pożyteczne dla przemysłu minerały. Na obszarze w. ks. poznańskiego kopano niegdyś glinę ałunową pod Ostrzeszowem i w Maryanowie pod Sierakowem; rudę żelazną pod Koronowem i Rogoźnem; łupek gliniasty znajduje się w Stopce na prawym brzegu Brdy; bursztyn pod Rogoźnem i Skokami; pokłady soli pod Inowrocławiem, ślady źródeł słonych pod Obornikami, w Słonawach pod Wapnem i w pow. ostrzeszowskim; gips i wapno w Wapnie i Krotoszynie z pod Barcina; węgiel brunatny pod Poznaniem, Koronowem, Fordoniem, Obornikami, Wronkami, Sierakowem itd. (ob. Rys geologiczny w. ks. poznańskiego w II Roczniku Tow. Przyj. Nauk przez K. Karśnickiego i Tablice geologiczne prof. Szafarkiewicza z 1887 r., z rycinami okazów Jury poznańskiej). Gleba jest dość urodzajną; przy starannej kulturze rodzi pszenicę i buraki cukrowe. Lasy przeważnie sosnowe, brzozowe i grabowe; rzadziej spotykamy buki, klony, wiązy, lipy, jesiony, grusze, jabłonie, białodrzew, osinę, leszczynę i olszynę, a miejscami bez czarny, jarzębinę, świerki, kasztany, jodły, modrzewie i cisy. Nad brzegami rzek rosnie topol czarna i różne gatunki wierzb. Trakty wysadzane bywają topolami piramidalnemi lub drzewami owocowemi. Na obszarze w. księztwa znajduje się 8617 osad, mających 157,398 dymów. Podzielone są pod względem administracyjnym na 138 okręgów miejskich, 3432 wiejskich i 2034 dominialnych (w r. 1880), te zaś tworzą podług najnowszego podziału 42 powiaty i 2 okręgi regencyjne. Nazwy nowych powiatów są następujące: Bydgoszcz (powiat miejski i wiejski), Chodzież, Czarnków, Gniezno, Gostyń, Grodzisk, Jarocin, Inowrocław, Kępno, Koźmin, Krotoszyn, Leszno, Lutomyśl (Neutomischel), Międzychód, Międzyrzecz, Mogilno, Oborniki, Odolanów, Ostrów, Ostrzeszów, Pleszew, Poznań (powiat miejski i 2 powiaty wiejskie t. n.), Rawicz, Skwirzyna, Szmigiel, Szrem, Środa, Strzelno, Szamotuły, Szubin, Wągrowiec, Wieleń, Witkowo, Wolsztyn, Września, Wschowa, Wyrzysko i Żnin. Dotąd było tylko 26 powiatów; zaginęły w tym podziale: Babimost, Buk i Krobia; powstały: Gostyń, Grodzisk, Jarocin, Kępno, Koźmin, Leszno, Lutomyśl, Ostrów, Rawicz, Skwirzyna, Szmigiel, Strzelno, Wieleń, Witkowo, Wolsztyn, Żnin, Bydgoszcz miasto i jeden powiat poznański. Urzędów stanu cywilnego było w 1880 r. 426, t. j. 50 z ludnością miejską, 289 z wiejską i 87 z mieszaną. Pod względem sądownictwa dzieliło się księtwo dawniej na 2 okręgi sądów apelacyjnych, z których jeden był w Bydgoszczy, a drugi w Poznaniu; pierwszy obejmował sądy powiatowe: Bydgoszcz, Gniezno, Inowrocław, Łobżenica, Piła, Trzcianka, Szubin, Trzemeszno i Wągrowiec, a drugi, t. j. poznański: Grodzisk, Kępno, Kościan, Krotoszyn, Międzychód, Międzyrzecz, Ostrów, Pleszew, Poznań, Rawicz, Rogoźno, Szrem, Środa, Szamotuły, Wolsztyn i Września. W nowszych czasach utworzono okrąg sądu nadziemiańskiego, do którego wcielono powiat wałecki, z siedzibą w Poznaniu. Okrąg ten dzieli na sądy ziemiańskie z siedzibami: Bydgoszcz, Gniezno, Leszno, Międzyrzecz, Ostrów, Piła i Poznań. Do sądu ziemiańskiego poznańskiego należą okręgi sądowe: Poznań miasto, Poznań powiat, Oborniki, Szrem, Środa i Szamotuły. W r. 1881 wydano 28,093 wyroków kryminalnych; w liczbie tej było 11 wyroków śmierci. Sędziów polubownych jest 639; przed nimi toczyło się w 1882 r. 17,937 spraw, z tych załatwiono 6794. Okrąg celny poznański obejmuje 3391·88 kw. klm. obszaru i 224,334 mk. Siedziba urzędu celnego jest w Poznaniu; główne komory od strony królestwa polskiego znajdują się w Strzałkowie: Pogorzelicy, Skalmierzycach i Podzamczu, drugorzędne zaś w Bogusławiu, Bolesławcu, Borzykowie, Grabowie, Robakowie i Wojcinie; długość granicy wynosi 332,25 klm. Główne komory celne wewnątrz kraju mają. Bydgoszcz, Chodzież, Leszno, Międzyrzec Poznań. Arcybiskupstwo gnieźnieńsko-poznańskie dzieli się na 2 archidyecezye: gnieźnieńską i poznańską, a te na dekanaty: Bydgoszcz-Gniewków, Gniezno (św. Trójcy, śś. Piotra i Pawła i św. Michała), Inowrocław, Kcyń, Krotoszyn, Kruszwica, Łekno, Nakło, Ołobok, Pleszew, Powidz, Rogowo i Żnin (gnieźnieńskie), Borek, Buk, Czarnków, Grodzisk, Jutrosin, Kępno, Kościan, Kostrzyn, Koźmin, Krobia, Leszno, Lwówek, Miłosław, Nowe Miasto, Oborniki, Ostrzeszów, Poznań, Rogoźno, Szmigiel, Szrem, Środa, Wałcz, Wschowa i Zbąszyń (poznańskie). W r. 1867 obejmowało 1,096,771 dusz katol. obok 682,370 różnowierców. Hierarchią duchowną składało 9 członków kapituły i 550 księży świeckich. Kościołów było 634 (536 parafialnych i 98 filial.). Klasztorów było dawniej na przestrzeni księztwa 67 (54 męzkich i 13 żeńskich). Znikły wszystkie, majątki klasztorne zabrał rząd. Na całe księztwo istnieje tylko jeden kościół grecki w Poznaniu. Protestanckie kon-

systoryum poznańskie składa się z powiatów kościelnych (Kirchenkreise): Bojanowo al. Rawicz, Bydgoszcz, Chodzież al. Piła, Gniezno, Inowrocław, Kargowa al. Trzciel, Krotoszyn al. Dobrzyca, Leszno, Łobżenica al. Szamocin, Międzychód al. Wiejce, Oborniki, Ostrzeszów, Poznań I i Poznań II, Skwirzyna, Szrem al. Borek, Szamotuły al. Duszniki, Szubin, Trzcianka al. Biała, Wieleń al. Wielkie Koty, Wolsztyn al. Grodzisk i Wschowa. Kościołów protestanckich nowych wystawiono w ostatnich latach 64, t. j. 25 w miejsce starych 39 tam, gdzie dawniej kościoła nie było. W r. 1860 istniało 159 gmin parafialnych (Pfarrgemeinden). Synagog żydowskich było 151 na 56,609 żydów w r. 1880. *Ludność* księztwa wzrasta szybko. Około r. 1768 mogło żyć na przestrzeni, którą zajmuje księztwo, około 543,929 mk.; w 1816 r. było 820,176 mk., 1819 r. 883,972 mk., 1822 r. 958,806 mk. (625,327 katol. i 272,362 prot.); w 1824 r. około 980,000 mk., t. j. 640,000 Polaków, 270,000 Niemców i 70,000 żydów; w 1825 r. 1,039,930 mk., 1837 r. 1,158,608 mk., t. j. 739,527 kat., 344,853 prot., 74,194 żyd., 33 grek. i 1 menonita; 1846 r. 1,364,399 mk., 1849 r. 1,352,014 mk., 1858 r. 1,417,155 mk., 1861 r. 1,485,550 mk., w 1865 r. 1,502,584 mk., t. j. 946,490 kat., 489,571 prot. i 66,523 żydów; 1871 r. 1,583,843 mk., t. j. 1,009,595 katol., 512,266 prot. i 61,982 żydów, a co do płci 817,365 kob. i 766,478 męż.; w r. 1875 było 1,606,084 mk., w 1880 r. 1,703,397 mk., w tem 880,881 kob. i 822,516 męż.; 1,111,962 katol., 526,619 ewan., 3212 lutrów, 1476 reform., 1133 staro-luteran, 249 baptystów, 109 dyssyd., 75 wolnodumców, 58 kat. greckich, 33 unitów prot., 25 staro-reform., 18 menonitów, 1 hernhuta, 56,609 żydów, 1818 bezwyznaniowców i wątpliwych. Co do stanu było 286,844 zamężnych, 280,900 żonatych, 73,085 wdów, 16,975 wdowców, 1364 rozwódek, 646 rozwiedzionych mężczyzn, obłąkanych 1330 męż. i 1268 kob., głuchoniemych 1356 męż. i 1171 kob. a niewidomych 623 męż. i 767 kob. Co do wieku było 15,191 kob. i 11,592 męż. liczących 70—80 lat, 4042 kob. i 2477 męż. od 80—90 lat, 551 kob. 257 męż od 90—100 lat, 54 kob. i 37 męż. mających 100 i przeszło 100 lat W r. 1885 liczyło księztwo 1,715,618 mk., w tem 890,660 kob. i 824,958 męż.; katolików było 1,131,869. Urodziło się 75,946 dzieci: małżeństw zawarto 13,820, t. j. 9174 kat., 3654 prot., 361 żyd. i 631 mieszanych; umarło 26,626 męż i 24,244 kob. Ubytek ludności wskutek emigracyi wynosił: w 1872 r. 3017 męż. i 2514 kob.; 1873 r. 5888 męż. i 5171 kob., 1874 r. 1694 męż. i 1796 kob., 1875 r. 1338 męż. i 1321 kob., 1876 r. 1330 męż. i 1296 kob., 1877 r. 803 męż. i 791 kob.; 1878 r. 837 męż. i 759 kob., 1879 r. 1459 męż. i 1174 kob., 1880 r. 5808 męż. i 4379 kob., 1881 r. 12,727 męż. i 9867 kob. Pod względem śmiertelności zajmuje księztwo drugie miejsce w dzielnicach państwa pruskiego. Od r. 1824 do 1873 liczono na 10,000 głów w Prusach Zachodnich 346, w Poznańskiem 340, a w innych wschodnich dzielnicach 305 wypadków śmierci. Łóżek w szpitalach odnośnie lazaretach było w 1879 r. 1292, chorych 8215. Zakładów dla obłąkanych jest 3, między któremi jeden prywatny, łóżek było w nich razem 484 a chorych 576. W r. 1882 było w księztwie 300 lekarzy wraz z wojskowymi. Ludność poznańska jest przeważnie katolicka. W niektórych okolicach znajdują się protestanci Polacy, a w innych katolicy Niemcy. Żydzi zbogaciwszy się, wynoszą się na zachód (ob. E v. Bergmann Zur Gesch. der Entwickelung Deutscher, Polnischer und Judischer Bevoelkerung in der Provinz Posen seit 1824. Tuebingen, 1883). Sprowadzeni przez Fryderyka II i osadzeni wzdłuż Noteci koloniści, stali się zaciętymi wrogami ludności, wśród której żyją. Takie same usposobienie objawia się między Niemcami protestantami, osadzonymi w różnych częściach księztwa, tak po wsiach jak po miastach. Mieszczan w księstwie było w 1837 roku: 142,812 Polaków, 91,462 Niemców i 71,177 żydów. Późniejsze statystyki nie rozróżniają mieszkańców pod względem narodowym. Zdaniem sfer rządowych nie istnieją Polacy w granicach państwa pruskiego, lecz sami tylko Prusacy i Niemcy, różniący się między sobą wyznaniem. Z miast poznańskich następujące mają niemiecką przeważnie ludność: Bojanowo, Brojce, Bydgoszcz, Chodzież, Czarnków, Fordon, Kargowa, Łabiszyn, Leszno, Łobżenica, Lutomyśl, Margonin, Miasteczko, Międzychód, Międzyrzecz, Ostrów, Piła, Radolin, Rakoniewice, Rawicz, Rostarzewo, Rydzyna, Rynarzewo, Sieraków, Skwirzyna, Szamocin, Szlichtyngowa, Trzcianka, Wieleń, Wolsztyn, Wyrzysko i Zaborowo. Mieszczaństwo poznańskie polskie wyrabia się pod względem moralnym, intelektualnym, majątkowym i narodowym. Zwiększa się obecnie zastęp inteligencyi polskiej, złożonej z księży, lekarzy, adwokatów, literatów, kupców, rzemieślników itp. przemysłowców. Niemcy rekrutują swą inteligencyę przeważnie z urzędników. Żydzi tworzą odrębne koło inteligencyi; stosunkowo najwięcej dzieci żydowskich uczęszcza do zakładów naukowych wyższych. Do r. 1845 istniało tylko 5 gimnazyów w księztwie, t. j. w Bydgoszczy, Lesznie, Trzemesznie i 2 w Poznaniu; później powstały gimnazya w Gnieźnie, Pile, Wągrowcu, Krotoszynie, Międzyrzeczu, Wschowie, Ostrowie i

Szremie. Trzemeszeńskie gimnazyum zamknięto po r. 1863. W r. 1885 było w nich 5739 uczniów: 2927 prot., 1491 katol. i 1321 żydów, a w 1887 r. 3004 prot., 1487 katol. i 1212 żydów. Szkół elementarnych było w 1820 r. 1018, a przy nich 1054 nauczycieli; w 1882 roku w 1940 miejscowościach 2187 szkół z 283,180 uczniami; nauczycieli i nauczycielek było przy tych szkołach 3127, t. j. 1746 katol., 1281 prot. i 100 żydów. Szkół średnich było w 10 miejscowościach 13 z 1816 uczniami w r. 1878; pensyonatów żeńskich było w r. 1881 jedno królewskie, 6 miejskich i 11 prywatnych, uczennic 2746, nauczycieli 110 i nauczycielek 75. Seminaryów nauczycielskich było w r. 1882 katolickich 3 i tyleż protestanckich; seminarzystów liczono 666, t. j. 337 katolików i 329 protestantów. Zakładów dla głuchoniemych jest 3 (Bydgoszcz, Piła i Poznań), nauczycieli 29; w r. 1882 było tam 163 chłopców i 105 dziewcząt. Szkół ogrodniczych jest 2, jedna w Koźminie a druga w Bydgoszczy; przy pierwszej było w r. 1882 dwóch nauczycieli i 12 uczni, a przy drugiej 5 nauczycieli i 15 uczni. Po zamknięciu szkoły rolniczej w Żabikowie powstała w Szamotułach szkoła agronomiczna pod opieką rządu; w r. 1882 było tam 94 uczni i 8 nauczycieli. W 1881—3 r. w. ks. poznańskie miało w izbie panów 19 przedstawicieli, a w izbie poselskiej w Berlinie 29 (14 Polaków i 15 Niemców). Do parlamentu rzeszy niemieckiej wchodzi 15 posłów, z których 10 Polaków.

O prawodawstwie cywilnem i kryminalnem w Prusach południowych czytaj rozprawę J. Chodoręskiego, zamieszczoną w V Roczniku Towarzystwa Przyjaciół Nauk pozn., (299—313). Za czasów księztwa warszawskiego wysyłały powiaty wchodzące w skład dzisiejszego w. ks. poznańskiego 18 posłów, a miasta i okręgi gminne 12 deputowanych. Od r. 1827 do 1847 miało księztwo odrębne sejmy swoje w myśl traktatów wiedeńskich, które wszystkim odłamom dawnej Rzpltej zaręczały reprezentacyą i instytucye narodowe. Sejmy te składały się z 50 członków; stan rycerski czyli szlachta dostarczała 26, miasta 16 a gminy wiejskie 8. Ostatni odbył się w r. 1845 pod laską Józefa hr. Grabowskiego; poprzednimi marszałkimi byli Edward Potworowski, Stanisław Poniński i Antoni ks. Sułkowski (ob. L. Żychlińskiego Historya sejmów w. ks. poznańskiego, do r. 1847, wyd. w Poznaniu w r. 1867). Po 1847 zeszły na stanowisko zwykłych sejmików prowincyonalnych. Naczelna władza administracyjna spoczywała od r. 1815 w ręku namiestnika królewskiego Antoniego ks. Radziwiłła; po odwołaniu go z tego stanowiska, mianowano naczelnych prezesów Niemców. Z dóbr starościńskich i duchownych, także zabranych, potworzył rząd pruski t. zw. domeny i leśnictwa. Takich domen było 78 z obszarem 27,460 hektarów w r. 1883, a lasy rządowe, jak wspomniano już powyżej, obejmują 162,029 ha. Czystego dochodu z tych domen miał rząd już w 1816 r. 1,747,518 złp., z lasów 84,912, z podatków stałych 3,302,928, z niestałych 3,251,766, czyli razem 8,387,124 złp. W r. 1880—1 przypadło na każdą głowę miejską 13·12 mrk a na wiejską 6·58 mrk podatków państwowych, komunalnych, powiatowych, prowincyonalnych, szkólnych i kościelnych. W roku 1883—4 w. ks. poznańskie płaciło następujące podatki państwowe: 2,171,801 mrk gruntowego, 1,305,300 pogłównego, 919,000 podymnego, 876,347 dochodowego, 656,664 procederowego i 21,188 innych: czyli razem 5,960,300 mrk. Obszar księztwa pod względem użytkowania gleby dzieli się na: 1,773,830 ha roli, 585,777 ha lasów, 235,627 ha łąk, 138,153 ha pastwisk, 6956 ha ogrodów, 158 ha winnic, 69,740 ha dróg publicznych i rzek, 46,330 ha wody, 25,755 ha pod zabudowaniami, 12,913 ha nieużytków i 197 ha nie objętych wykazami. W 1878 r. było: 867,398 ha pod zbożem, 251,219 ha pod jarzyną i ziemniakami, 193,804 ha pod strączkowemi roślinami, 124,669 zajmowały rośliny pastewne, 21,846 ha rośliny handlowe, 62,812 ha pastwiska ugorowe i 252,082 ha ugór. Na obszarze było 515,079 ha pod żytem, 146,080 ha pod owsem, 90,491 ha pod pszenicą, 77,785 ha pod jęczmieniem, 227,097 ha pod ziemniakami, 14,067 ha pod rzepakiem, 4970 ha pod lnem, 1962 ha pod chmielem, 1180 ha pod burakami, 67 ha pod konopiami, 158 ha pod winnicami i 23,723 ha pod roślinami handlowemi. Sprzęty z hektaru obliczono: 865 kilogr. pszenicy, 844 jęczmienia, 718 żyta, 682 owsa i 7107 ziemniaków. Lasów jest 162,029 ha rządowych, 409,638 prywatnych, 9597 ha gminnych, 4232 zakładowych i 281 ha spółkowych. Owoców sprzedano w r. 1881—2 w beczkach po 1000 klgr.: 2278 śliwek, 1989 jabłek, 1795 gruszek, 841 wiśni i trześni, 26·6 orzechów włoskich, 3·33 winogron i 1·55 kasztanów, czyli razem 6934·48 beczek. Liści suszonych tytoniu sprzedano 5010 centn.; uprawiaczy było 7644 na przestrzeni 152 ha. Buraków zużyto do cukrowni 1,674,740 klgr. Własność większa miała średnio z hektaru 8·1 mrk. czystego dochodu i dzieli się w sposób następujący: 59·6% roli, 21·6% lasów, 8.3 łąk, 5·1% pastwisk i 0·5% ogrodów. Czysty dochód gruntowy z całego obszaru 2,895,436 ha obliczono na 23,653,069 mrk.; z tych przypada na miasta 145,208 ha z dochodem 1,310,535 mrk., a na wsie 2,750,287 ha z dochod. 22,342,534 mrk. Opodatkowanych było 2,582,495 ha,

wolnych od podatków 217,013 ha, dróg publicznych i żelaznych 59,792 ha, dziedzińców itp. 25,629 ha, rzek, strumyków itp. 10,566 ha (różnica 59 hekt). Ilość inwentarza z 1883 r. wykazują następujące liczby, obok których podajemy w nawiasie dane z 1837 r. Owiec 1,869,988 (2,165,020), bydła rogatego 623,415 (476,308), nierogacizny 466,623 (222,320), koni 210,187 (134,124), kóz 70,684 (3324), osłów 1093, mułów 52 i ulów z pszczoł. 93,441. Stadnina królewska znajduje się w Sierakowie i ma w księstwie 66 stacyi do stanowienia. Mleczarnie, fabryki serów i masła, cegielnie i młyny są powszechne. Gorzelni było 426, a browarów 176, t. j. 149 w miastach i 27 po wsiach. Do browarów zużyto 61,243 klgr. zboża i 325 klgr. słodu; wyrobiono 358,298 hektolitrów piwa. Cukrowni było 8; maszyn parowych używano 103 z siłą 1364 koni; buraków zużyto 1,674,740 klgr.; cukru wyrobiono 155,698 klgr.; melasy 56,395 klgr.; krochmalu mokrego wyrobiono 3000 klgr., a zakupiono 15,557 klgr.; z tych uzyskano 1792 klgr. twardego cukru, 7256 syropu i 2175 „couleur“. W końcu 1881 r. było 62 towarzystw agronomicznych i 2 stacye doświadczalne, jedna w Poznaniu, a druga w Żabikowie. Zawiązane w r. 1821 towarzystwo kredytowe ziemstwa zalicza pożyczki na majątki ziemskie w stosunku $^2/_3$ wartości. Większa własność ziemska wynosi 1,692,500 ha, z tych w r. 1880 należało do Niemców 974,600, a do Polaków 717,900 ha (ob. C. Meyer, Zeitschr. f. Gesch. u. Landeskunde der Prowinz Posen, III, 1—42). Własność mniejsza wynosi około 1,055,200 ha, z tych przypadało w 1880 r. na Polaków około 655,700, a na Niemców około 399,500 ha. Trakty bite łączą wszystkie miasta i miasteczka; gęsta sieć dróg żelaznych przecina obszary księstwa we wszystkich kierunkach, zbliża je do znaczniejszych miast handlowych. Pierwsza lokomotywa pokazała się tu w r. 1848 od strony Szczecina; d. 20 czerwca doprowadzono tę drogę do Wronek, 14 lipca do Szamotuł, a 10 sierpnia do Poznania. Polacy pod niejednym względem dotrzymują kroku współzawodnikom swoim żydom i niemcom; przemysł atoli polski w granicach w. ks. poznańskiego, wobec dzisiejszych stosunków, zwłaszcza wobec stopniowego ubytku ziemi polskiej, nie ma wielkiej przyszłości. Potworzyły się wprawdzie po wszystkich niemal miastach i miasteczkach towarzystwo przemysłowe polskie, ale któż będzie popierał je, skoro ziemia w obce przejdzie ręce. Izby handlowe istnieją w Poznaniu i w Bydgoszczy.

Dzieje w. ks. poznańskiego zaczynają się od r. 1815; poprzednie należą do odnośnych dzielnic państwa polskiego. Okres czasu między r. 1772 a 1815 jest stanem przejściowym. W 1772 r. wojsko pruskie, na mocy zawartej z cesarzową Katarzyną umowy, zajmuje prawe porzecze Noteci i północną kończynę województwa inowrocławskiego od Nakła do Solca z nad Wisły. Rzplita polska potwierdziła ten zabór, pełnomocnik zaś pruski von Brenkenhoff, nieznalazłszy żadnego oporu, sięgnął po lewy brzeg Noteci i zajął Rynarzewo; zachęcony następnie prośbą pani Skórzewskiej, posunął granicę zaboru tego przez Łabiszyn. Taki bieg rzeczy spodobał się królowi pruskiemu; w lutym r. 1773 kazał zająć na lewem porzeczu Noteci 15, a następnego roku 13 miast w wojew. inowrocławskiem; w d. 22 maja 1775 r. pełnomocnik jego przyjmował w Inowrocławiu nakazany hołd od zebranych stanów. Dalsze posuwanie granicy pruskiej ku południowi przebudziło wreszcie chwiejącą się Rzplitę; powstała wrzawa, którą król pruski uśmierzył w r 1775 zwrotem Powidza i zatrzymaniem przestrzeni objętej kordonem: Wieleń, Radolin, Budzyń, Margonin, Kcyń, Żnin, Gąsawa, Mogilno, Gębice, Strzelno, Gniewków, potwierdzonem umową zawartą w Warszawie na d. 22 sierpnia 1776 r. Zabezpieczywszy sobie tym traktatem posiadanie obu porzeczy Noteci, wziął się Fryderyk II do regulowania rzeki, osuszania łęgów, kopania kanałów i do ściągania osadników. W styczniu 1793 r. Prusacy zabierają ziemie, znane odtąd pod nazwą Prus południowych, a sejm grodzieński potwierdza ten zabór. Powstanie 1794 r. poruszyło także Wielkopolskę, gdzie operowali wtedy Madaliński i Dąbrowski. Ten pobił Prusaków pod Łabiszynem d. 30 września 1794 r. i zdobył Bydgoszcz w d. 2 października. Niepowodzenie powstania przyśpieszyło ostateczny upadek państwa polskiego i naraziło wielu Polaków na konfiskaty majątków. „Eine Schaendlichkeit der Regierung, mówi Heinrich Wuttke, monograf ziemi poznańskiej, war die Wegnahme vieler Gueter, die ihren rechtmaessigen Besitzern entrissen und an die nicht wuerdige Bande, in deren Mitte Friedrich Wilhelm sich befand, verschenkt oder um Schlenderpreise scheinbar verkauft wurden“. W kilka lat potem zabrał rząd pruski dobra duchowne i potworzył z nich t. zw. domeny królewskie (ob. „Gdzie się podziały nasze królewszczyzny?“ wyd. w Poznaniu r. 1879). Nikt dotąd nie podjął się wyczerpującego zestawienia dóbr zabranych. Przybycie Napoleona do P, w r. 1806 położyło koniec gospodarce urzędników pruskich, których w liczbie 7139 złożono z urzędów. Następnego roku na mocy zawartego w Tylży traktatu utworzono księstwo warszawskie, do którego wcielono cały obszar kraju składający dzisiejsze księstwo poznańskie. W r. 1813

wojska rossyjskie zajęły ks. warszawskie, które rozwiązane traktatem wiedeńskim z r. 1815, nowemu uległo podziałowi. Królowi pruskiemu dostało się poznańskie, zajęte patentem okupacyjnym z d. 15 maja t. r. Szczegółowy traktat, zawarty d. 3 maja między Rossyą a Prusami, przyrzeka podzielonym Polakom, że otrzymają instytucye „qui assurent la conservation de leur nationalité“, że żadnych doznawać nie będą przeszkód „à la pratique journalière de frontière entre les limitrophes“, a chcąc rozchwiać wszelką wątpliwość, zezwalają strony kontrahujące „à l'avenir et pour toujours“ na nieograniczoną cyrkulacyą wszystkich płodów krajowych i wyrobów w wszystkich dzielnicach polskich, jakie im dostały się w skutek podziałów. Przewóz towarów zupełnie wolny w wszystkich częściach dawnej Polski, ulegać będzie najskromniejszej opłacie. I żegluga wolną będzie na wszystkich tej przestrzeni rzekach i kanałach, jakie istnieją i z czasem powstać mogą i t. d. Odezwa króla Fryderyka Wilhelma z tegoż dnia co wspomniany patent okupacyjny, przyznaje, że Polacy także mają ojczyznę, że wcieleni do monarchii jego wyrzec się nie potrzebują narodowości swojej i przyrzeka, że język polski obok niemieckiego używany będzie we wszystkich czynnościach publicznych i że każdy z przypadłych mu Polaków według zdolności przystęp mieć będzie do urzędów publicznych w w. ks. poznańskiem i do dostojeństw państwowych. Pod łagodnymi na pozór rządami pruskimi nie przeczuwała ludność poznańska, co ją czeka. Pruscy mężowie stanu drwią sobie dziś z traktatów wiedeńskich, a przyrzeczenia królewskie poszły w poniewierkę. Dzieje w. ks. poznańskiego od 1815 r. jednostajne jak grób, zapisują ten lub ów ukaz królewski, reskrypt ministeryalny, regulamin, ordynacyą i t. p. Nad duchem narodowym czuwała szlachta, zaniedbując, zadłużając i trwoniąc majątki. Niemcy pracowali nad usadowieniem się w zabranym kraju, a żydzi nie wiedzieli jeszcze, czem właściwie są pod względem narodowości. Życie takie przerwały na chwilę wypadki r. 1830; mnóstwo ochotników poznańskich stanęło w szeregach. Z wybitniejszych postaci zwrócili na siebie uwagę wielkopolanie: Umiński, Szczaniecki, Turno, Szembek i inni. Okres czasu od 1831 do 1846 wypełnia propaganda religijna Czerskiego, sprawa arcybiskupa Dunina, agitacya emisaryuszów i spisek Mierosławskiego. Wypadki berlińskie w r. 1848 wywołały ruch zbrojny w Poznańskiem. W pierwszych dniach kwietnia stanęły obozy polskie w okolicach Pleszewa, Książa, Środy, Wrześni, Miłosławia, Trzemeszna i t. d., liczące kilkanaście tysięcy uzbrojonego ludu. Niemcy poznańscy ocknąwszy się z pierwszego przerażenia, zajęli stanowisko obronno zaczepne wobec Polaków. Bydgoszcz, Rawicz, Leszno, Międzyrzecz, Piła i inne miasta z przeważnie niemiecką ludnością, łączyły się i uzbrajały się wołając o pomoc. Projektowana reorganizacya w. ks. poznańskiego rozbiła się o opór ludności niemieckiej, która gotową była na własną rękę bój toczyć z Polakami. Podczas pertraktacyi z rządem zachodziły krwawe potyczki z wojskiem pruskiem; w dniu 25 marca pod Górczynem w pobliżu Poznania, 10 kwietnia pod Trzemesznem, 19 w Gostyniu, 22 w Koźminie, 26 w Grodzisku, 29 w Książu. Dwa zwycięztwa, jakie Mierosławski odniósł, pod Miłosławiem d. 30 kwietnia i pod Sokołowem d. 2 maja, były ostatnim wysiłkiem ruchu trwającego jeszcze przez cały maj w formie partyzantki. Znaczniejsze z wojskiem pruskiem spotkania zaszły w Buku i pod Kurnikiem. Uzkrojeni mieszkańcy nadnoteccy (Netzbrueder) wyruszyli przeciw Polakom i dopuszczali się niesłychanych okrucieństw. Podczas tych zapasów zgodzono się na linią demarkacyjną, która rozdzielać miała część polską w. ks. poznańskiego od niemieckiej (ob. Dr F. W. Streit, Die preussische Provinz Posen, nach der Kabinets-Ordre vom 26 April 1848). Gdy zaś Niemcy zaprotestowali przeciw takiemu podziałowi, ścieśniono tę linią i pozostawiono przy części polskiej następujące miasta z odnośnemi okręgami: Borek, Czerniejewo, Dolsk, Gniezno, Gostyń, Grabów, Jaraczew, Jarocin, Kłecko, Kobylą Górę, Koźmin, Łekno, Mielżyn, Mieszków, Miksztat, Miłosław, Nowe Miasto z nad Warty, Ostrzeszów, Piaski, Pleszew, Pogorzelę, Powidz, Raszków, Rogowo, Środę, Trzemeszno, Witkowo, Wrześnię, Zaniemyśl, Żerniki i Żydowo. Parlament niemiecki potwierdził ten podział w d. 7 lutego 1849 r. 280 głosami przeciw 124. Z nową konstytucyą Prus z 5 grudnia t. r. znikła linia demarkacyjna, a w końcu wcielono do Rzeszy niemieckiej całe w. ks. poznańskie W r. 1863 w. księztwo dostarczyło kilka tysięcy powstańców, między którymi wyróżniali się: Langiewicz, Taczanowski, Mielęcki i inni. Powodzenia prusko-niemieckie z r. 1870 sprowadziły na ludność polską w. ks. poznańskiego cały szereg znanych powszechnie praw wyjątkowych. Wyczerpującą bibliografią dziejów tej ziemi zestawił L. Kurtzmann (manuskrypt). Materyały do opisu w. ks. poznańskiego w rękopisie znajdują się w zbiorach poznańskiego Tow. Prz. Nauk. Z ogłoszonych drukiem najważniejsze są: Opisanie histor. stat. W. X. Pozn., wyd. Bobrowicza, 1846; H. Wuttke, Staedtebuch d. L. Posen, Leipzig 1877; Dr Chr. Meyer, Geschichte d. L. Posen 1881; Zeitschrift f. Geschichte u. Landeskunde

der Pr. Posen 1882—84; Zeitschrift d. hist. Gesel. f. d. Pr. Posen 1887.

Zabytki przedhistoryczne w ziemiach objętych granicami księstwa badają obecnie Wł. Jażdżewski, który posiada cenne tego rodzaju zbiory dr. B. Erzepki, J. Zakrzewski, dr. Kochler i inni. Uczeni ci pracują nad ugrupowaniem tych zabytków i ustaleniem zasad, według których oceniać się ma ich porządek chronologiczny. Por. dr. W. Schwartz, Materialien zur praehist. Kartographie d. Pr. Posen; Zenkteler, Ein Beitr. z. d. Ausgrabungen in d. Pr. Posen; J. N. Sadowskiego, Wykaz zabytków przedhist. (Porzecza Warty i Baryczy), Kraków 1877; Zapiski archeologiczne poznańskie, wydane przez Komisyą archeol Towarz. Przyj. Nauk poznań., pod red. Wł. Jażdżewskiego i dra B. Erzepkiego, Poznań 1887; J. Łepkowskiego, O zabytkach Kruszwicy i t. d. *Ed. Callier.*

Poznań, wś, pow. łukowski, gm. i par. Serokomla, 9 dm., 52 mk., 212 mr. ziemi.

Poznań, łotew. *Paznani*, wś, pow. rzeżycki, par. sarkańska; własność Rodziewiczowej.

Poznańka, wś, rząd., nad rz. Kodymą, pow. bałcki, okr. pol. Krzywejezioro, gm. Wielki Bobryk, par. Bałta (o 22 w.), ma 98 osad, 512 mk., 594 dzies. ziemi włośc.; cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża Św., uposażona 71 dzies. ziemi, 813 parafian. St. poczt. między Bałtą a W. Bobrykiem. Folw. poznański ukazem monarszym z d. 12 grudnia 1816 r. wraz z należącą do niego wsią Lachowce nadany był na 12 lat gener. major. Włodzimierzowi Mezeńcowowi a przez niego ustąpiony Janowi Bykowskiemu. Dziś posiada tu gener. Hlebow 476 dzies. *X. M. O.*

Poznanka 1.), *hetmańska* wś, pow. skałacki, odl. 10·5 klm. na płd. od Skałata. Granice: Ostapie i Grzymałów, płd. Hlibów, zach. Sławcze i Sorocko, płn. Poznanka Gniła i Zarubin. Obszar dwors. 897, włośc. 1069 mr. W 1857 r. 680 mk., w 1880 r. w gm. 779, na obsz. dwor. 98, rzym.-kat. 552, par. Grzymałów, gr.-katol. par. Poznanka Gniła. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa poż. gm. z kap. 2515 zł. Sąd pow., urz. poczt. i tel. w Grzymałowie (odl. 10·5 klm). Właśc. obszaru dwor. Jan Vivien de Chateabrun. 2.) **P.** *Gniła*, wś, pow. skałacki, odl. 5.3 klm. na płd.-zach. od Skałata. Granice: wsch. Zarubińce, płd. Poznanka hetm., zach. Sorocko i Wozówka, płn. Magdalówka, Skałat i Krzywe. Obszar dwor. 1261, włośc. 1075 mr. W 1857 r. 447 mk., w 1880 r. w gm. 653, na obsz. dwor. 74, rzym.-katol. 76, par. Skałat, gr.-kat. par. w miejscu obejmuje z Poznanką Komisarską 719 a we filii Zarubińce 386 razem 1105 gr.-kat., dek. Skałacki. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa poż. gm. z kap. 2054 zł. Właśc. pos. dwors. Władysław hr. Baworowski. Sąd pow., urz. telegr. Skałat, urz. pocz. Iławcze. *B. R.*

Poznańska Wólka, kol., pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek, ma 8 dm., 65 mk., 153 mr. W 1827 r. było 6 dm., 39 mk.

Poźniaki 1.) zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 43 w. od Dzisny, 2 dm., 15 mk. (9 kat., 6 starow.). 2.) **P.** wś nad rz. Lebiodą, pow. lidzki, w 3 okr pol. gm. Możejków Wielki, okr. wiejski Zabrojewce, o 38 w. od Lidy, ma 1 dm., 10 mk. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.); należy do dóbr Karpiejki, Szalewiczów. 3.) **P.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Traby, o 3 w. od gminy, 36 w. od Oszmiany a 21 w. od Dziewieniszek, ma 11 dm., 168 mk. prawosł. i 6 katol. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.). 4.) **P.**, trzy małe zaśc. w jednej okolicy, nad rz. Uździanką, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., gm. i par. kat. Uzda, mają razem 7 osad; grunta urodzajne, szczerkowe, okolica leśna, łąki i pastwiske dobre. 5.) **P.**, wś, pow. sieński, gm. Moszkany, ma 6 dm. i 35 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Poźniaki, w dokum. także *Poźniakowszczyzna*, wś cerkiewna na lewym brzegu Dniepru, nieco poniżej Kijowa, w pow. osterskim gub. czernihowskiej, niegdyś hutor należący do monasteru brackiego Bohojawleńskiego w Kijowie. Cerkiew przeniesioną tu została w ostatnich czasach z Pieczerskiej słobódki.

Poźniakówka, rzeczka około wsi Poźniaki, uchodzi do rzki Terbin al. Telbin.

Poźniakowszczyzna, wś, nad rz. Rudziszczą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 13 w. od gminy a 54 w. od Lidy, w 1864 r. 10 dusz rewiz.; własność Baranowskich. W spisie z 1866 r. podana jako okolica szlach., mająca 4 dm. i 30 mk. katol.

Poznowice, niem. *Posnowitz*, wś i fol., pow. wielkostrzelecki, par. Wielki Kamień. Leży na obszarze wsi Gorzowy zburzonej w czasie 30 letniej wojny. Fol. należy do dóbr Siedlec (Schedlitz), ma 860 mr., gleba piaszczysta na podkładzie wapiennym. Wś wraz z kol. Sława założoną w 1823 r. ma 9 gospod., 9 ogrodziarzy, 13 komorn., 980 mr. roli. We wsi jest kościół katol., przedtem parafialny następnie filialny do Wielkiego Kamienia.

Późno, folw., na obszarze Gromnika, pow. tarnowski. *Br. G.*

Pozogi, grupa zabudowań w gm. Zakrzów, pow. wielicki. *Br. G.*

Pozopsie, wś, niedaleko jeziora Kolendzie, pow. sejneński, gm. Wiejsieje, par. Berzniki, odl. od Sejn 13 w., ma 44 dm., 450 mk. W 1827 r. było 18 dm., 198 mk.

Pozoritta, pow. kimpoluński ob. *Pożoryta.*

Pozorty 1.), niem. *Posorten*, folw. rząd.,

pow. olsztyński, st. pocz., tel. i kol. żel. Olsztyn. 2.) **P.**, dobra ryc., pow. morąski, 7 klm. od st. pocz. i tel. Maldeuten. Obszaru 252 ha.

Pozowice, wś, pow. wadowicki. Starożytna osada, w brewe Kaliksta II danem przez legata Tuskulańskiego klasztorowi tynieckiemu, potwierdzającem nadania królowej Judyty, nazwana *Pawęzów*, w liście Kazimierza W. zaś *Powozowice*. Należała w XV w. do par. w Czernichowie (Dług. L. B., II, 125) obecnie zaś do par. kat. w Krzęcinie. Była od XIII do początku XIX w. własnością opactwa tynieckiego a po jego zniesieniu przyłączona do funduszu religijnego. Leży w urodzajnej dolinie, na prawym brzegu Wisły (216 mt). Rzeka tworząc w tem miejscu dwa silne łuki otacza ją od zach., północy i wschodu, od płd. znów graniczy z Facimiechem. Ma 91 dm. i 446 mk., 453 rzym.-kat. a 13 izrael. Fundusz religijny posiada 25 mr. roli i 25 mr. lasu; pos. mn. ma 323 mr. roli, 35 mr. łąk i ogr., 90 mr. pastwisk i 7 mr. lasu. W XV w. roli klasztornej nie było; za to klasztor pobierał różne daniny od kmieci (Dług. III, 193) mianowicie płacili czynszu po pół grzywny z łanu, po 10 jaj, serze, każdy kmieć żął 5 kóp a za powab siekł łąkę, grabił i zwoził na wezwanie i na koszt klasztoru, dalej za pomocne płacono po fertonie, za poradlne również po fertonie w dzień św. Wojciecha. Prócz tego karczma płaciła pół kopy groszy. W 1581 r. było tutaj 5 półłanków kmiecych, 3 zagrody z rolą, 3 komorników z bydłem, 2 bez bydła i $^1/_4$ roli (Pawiński, Małop. 108). *Mac,*

Pozwelsie, wś, pow. rossieński, par. andrzejowska.

Pozwierzyniec 1.) dwór nad Dubissą, pow. kowieński, okr. pol. ejragolski, o 60 w. od Kowna, 1 dm., 8 mk., gorzelnia. młyn wodny. 2.) **P.** *Dyrdów*, wś, pow. rossieński, par. betygolska, własność Zendera.

Pozwole ob. *Poswol.*

Pozygi pow. stopnicki, ob. *Pożogi.*

Pozylia ob. *Żuławka.*

Pożabrze, okolica szlach., pow. rossieński, par. szydłowska.

Pożacha, wólka, w obr. Skrzypowa, pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, na Szląsku austr. W 1880 r. było 4 dm. i 17 mk. Ob. *Skrzypów.* *Br. G.*

Pożajście, fol. przy ujściu rzeczki Zajście do Niemna, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 55 w., ma 6 dm., 55 mk., młyn wodny. W 1827 r. 5 dm., 30 mk. Był on własnością Krzysztofa Paca, kanclerza w. ks. lit. Z drugiej strony Niemna leży dwór t. n. w pow. kowieńskim.

KONIEC TOMU ÓSMEGO.

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
19/3 t. 8
13-000019-008-0